
BIBLIOTECA · DEL · DUQUE · DE · OSUNA

THESAVRVS ANTIQVITATVM ET HISTORIARVM ITALIAE, PATAVII, FORI-JVLII, ET ISTRIAE.

TOMI SEXTI PARS SECVNDA.

THESAURUS ANTIQUITATUM ET HISTORIARUM ITALIAE,

Quo continentur
Optimi quique Scriptores,
Qui
PATAVII, FORI-JULII, ISTRIAE,
Confiniumque Populorum ac Civitatium Res Antiquas, aliasque vario tempore gestas, memoriae prodiderunt:
Digeri olim coeptus Cura & Studio
JOANNIS GEORGII GRAEVII.
Accesserunt
Variae & accuratae Tabulae, tam Geographicae, quam aliae, ut & Indices ad singulos Libros locupletissimi:
CUM PRAEFATIONIBUS
PETRI BURMANNI,
J.U.D. Historiarum, Graecae Linguae, Eloquentiae & Historiae foederati Belgii, in Academia Lugduno-Batava Professoris.
TOMI SEXTI PARS SECUNDA.

LUGDUNI BATAVORUM,
Excudit PETRUS VANDER Aa,
Bibliopola, Civitatis atque Academiae Typographus, MDCCXXII.
Cum speciali Privilegio Illustr. ac Praepotent. Ordinum Hollandiae & West-Frisiae.

ALBERTINI MUSSATI,
Historiographi Paduani,

HISTORIÆ AUGUSTÆ
DE GESTIS
HENRICI VII.
CÆSARIS
LIBRI XVI.

DE GESTIS
ITALICORUM
POST HENRICUM VII.
LIBRI XII.

Ejusdemque

LUDOVICUS BAVARUS
AD FILIUM.

Hæc omnia LAURENTII PIGNORII, Viri Clarissimi Spicilegio, nec non FELICIS OSII, & NICOLAI VILLANI, Castigationibus, Collationibus & Notis sunt illustrata.

Editio Novissima, cum locupletissimis Capitum, Rerum & Verborum Indicibus.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Academiæ atque Civitatis Typographi.

ILLUSTRISSIMO NOBILISSIMO
MAGNIFICENTISSIMO
VIRO
D. HENRICO SWAARDECROON
SOCIETATIS BELGICÆ BATAVIÆ
IN INDIA ORIENTALI INSTITUTÆ
SENATORUM PRINCIPI
AC
GUBERNATORI SUMMO
PROVINCIARUM INDIÆ ORIENTALIS
RECTORI SAPIENTISSIMO
PHOCIONE JUSTIORI
GRAVISSIMIS QUIDEM PRO REPUBLICA NEGOTIIS
OCCUPATO
FAUTORI NIHILOMINUS LITERARUM
HISTORIARUMQUE MUNIFICO MÆCENATI
ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. IMPERATORIS
HISTORIAM
EJUSDEMQUE
LUDOVICUM BAVARUM
AD FILIUM
UNA CUM
DUABUS TRAGOEDIIS
ALIISQUE IPSIUS AUCTORIS POEMATIBUS
REVERENTIA DEBITA ET SINGULARI
DICAT AC CONSECRAT

STUDIOSISSIMUS CULTOR
PETRUS VANDER AA.

*

PRÆFATIO
NOVÆ HUJUS EDITIONIS.
BENEVOLO LECTORI.

Historiographi Paduani (*ut verbis Felicis Osii utar*) ALBERTINI MUSSATI, Historia de Gestis Henrici VII. Imperatoris & Italicorum post eundem *emendatissima*, & *multis desiderata de novo*, & *alio ferme vestimento induta apparet. Spicilegium enim Viri Clar.* Laurentii Pignorii, & *Notas* Nicolai Villani Pistoriensis, *quæ ab opere seorsum impressæ erant, in loca sua insevimus, numerisque designavimus. Castigationes autem & Collationes disertissimi Professoris* (*ut nominatur à* Joanne Gerardo Vossio, *Viro orbi noto*) Felicis Osii *in margine, ut antea, appositis solummodo signis, excudi curavimus. At Notas modo dicti* Felicis Osii *propter enormitatem iterum separatim typis mandavimus*, &, *additis ex* Jacobo Philippo Tomasino Osii *elogio ac effigie, operi ipsi annex imus. Prologi autem, cujus* Osius *in Notis suis in Editione*, Venetiis Anno M DC XXXVI. ex Typographia Ducali Pinelliana *in lucem emissa, quam secuti sumus, mentionem facit, non potuimus fieri participes, quamvis multum operæ ac studii, literis* Venetias, Romam & *in* Galliam *missis, in eum consequendum impenderimus. Quanto vero in numero diligentissimus noster rerum gestarum scriptor* Albertinus Mussatus *fuerit & adhuc sit, videre licet, primò quod Amplissimis Viris, ut juris publici fieret, curæ fuit: Cujus rei veritatis testimonium cum à* Laurentio Pignorio *in sua Dedicatione ad* Dominicum Molinum, *spicilegio suo præmissa, à nobis autem in fronte operis hu-*

jus cum Viri istius imagine, apposita; tum à Nicolao Villano *in iis, quæde* Mussato *nostro in calce harum Historiarum pag.* 368. *subjicit, petimus. Deinde etiam hoc ex Elogiis doctissimorum Virorum* Bernardini Scardeonii, *&* Joannis Gerardi Vossii, *quorum de eo judicia Editioni nostræ præmisimus, elucet: nec non à* Tomasino *in* Gymnas. Patav. Lib. I. Cap. 50. *de eo dicta silentio prætermittenda essent; nisi jam Tragœdiæ ab* Albertino Mussato *elaboratæ, & à nobis quoque de novo editæ, adjecta essent, ad quæ lectorem ablegamus. Nos præterea ut lectoris commoditati & usui inserviremus, Conspectum rerum exscripsimus, & in fronte Operis adjecimus, ut primo intuitu argumentum totius libri exstaret. Nomina quoque propria insuper, ut eò melius ante oculos Lectoris obversarentur, literis cursivis, si ita loqui liceat, imprimi curavimus; Indicem quoque tam in Historiam quam in Notas* Osii *contexuimus. Nostrum hunc destinatum libro huic laborem, Benevole Lector, benigno oculo accipe, & alias ejusmodi Historias, jam sub prelo sudantes, à nobis exspecta. Paucula hæc novæ huic Editioni præmissa, & illa tibi dicta esse voluimus. His interim utere & Vale.*

E L O G I A
IN LAUDEM AUCTORIS
EX BERNARDINI SCARDEONII Lib. II. Class. 10.

Hunc fere post seculum alterum secutus est *Albertinus Musatus*, poëta & historiographus sua ætate illustris, qui primus profecto fuisse videtur, qui visus est Latinas Musas jampridem extorres, & bonas literas jamdiu sopitas, ab exilio restituere, & à veterno aliquantisper excitare, atque è fœda illa barbarie, in *Italiam* seu *Latium* revocare: utpote qui aliquanto prior ætate *Petrarcha* in his studiis plurimum laboravit, & obnixe pro viribus rudem illam ac sordidam prorsus barbariem acriter oppugnavit, & vicit, & longe lateque fugavit. Illa tamen (ut erat duræ cervicis) nunquam sese erigere destitit (licet sæpius afflicta) donec ab *Albertino*, & subinde à *Petrarcha*, & à successoribus profligata penitus fuerit, deque ea frequens postmodum sit actus à multis triumphus. Huic tamen pro certo debemus restitutam primo Latinæ linguæ apud nostros majest tem referre acceptam, quæ tam diu in imo barathro defossa, & penitus à fune-

funesta illa *Gothorum* rabie sepulta, tum primum visa est surgere. Sexcenti jam ferme anni præterierant, ex quo nullus poëta Latinus fuerat auditus, aut tali nomine salutatus. Iste ergo noster *Albertinus* non inelegans poëta atque historicus, scripsit *Historiam de Gestis Henrici VII. Imperatoris*, stylo haud quaquam contemnendo, nondum tamen ad plenum ab omni barbarica labe defæcato, nec expolito satis & deterso rudis illius seculi squalore, ut modo docti homines nostræ tempestatis scribunt. Cecinit insuper elegantem tragœdiam, de impiissima tyrannide, & atrocissima immanitate, & crudelissimo exitu *Acciolini* & *Albrici* fratrum: in qua quidem plusquam ætas illa postularet, videtur *Sophocleum* induisse Cothurnum, & tragico sese efferre boatu: ita ut parem ferme sese tragicis antiquioribus fecerit. Hos enim è *Plutone* & *Cerbero* parentibus genitos, eleganti pulcherrimoque figmento decantavit. Cecinit similiter heroico carmine *bella populi Patavii adversus Canem Scalam*, *Veronensem tyrannum*: quibus non interfuit solum, verumetiam sæpe præfuit. Scripsit & *de tyrannide Acciolini* soluta oratione *historiam* peregregie. Scripsit elegantes *Dialogos de lite inter Naturam & Fortunam*, *& contra fortuitos casus*. Scripsit quoque *de temporibus suis* præclare *multa*, quæ fere cuncta legimus. Hujus autem Franciscus Petrarcha *de rebus memorandis libro* IV. ita meminit. *Horum* (inquit) *Musatus Patavinus historicus*, *novarum rerum satis anxius inquisitor*, *testis est*. De eodem etiam Petrus Paulus Vergerius, *de Carrariensium principum Gestis* scribens, in principio operis ita disserit: *Albertinus Musatus Patavinus*, *qui & doctrinæ gloria*, *& honoribus in Republica claruit*, *de suis temporibus accurate scripsit historiam*, *in qua multa sunt de Carrariensibus viris*, *& gestis eorum*; *sed is postremo injuria lacessitus*, *pleraque liberius stylo permisit*. Hæc ille. Is ergo *Musatus* ob suam eximiam doctrinam *Patavii* publice in conspectu totius academiæ, ac universæ civitatis, à *Pagano Turriano* Antistite, & ab *Alberto Saxoniæ* Duce, tunc *Patavini* gymnasii moderatore, utroque doctorum collegio præsente, insignem ex lauro coronam accepit, & summa cum laude & gloria poëta creatus est, eique cognomen auctum, ita ut deinceps ex Musso poëta *Musatus* diceretur, quasi musis aptus: & subinde ejus posteri ex eo cognomento aliquandiu poëtæ dicti sunt, nunc *Musati*. Quinetiam in tanti viri laudem tunc ex decreto utriusque academiæ sancitum fuit, ut singulis annis in natalitiis Domini, utriusque collegii doctores atque scholares, pergentes solenni pompa tubis præcinentibus ad pontem Molarem in *Cunio* medio inter duos pontes vico, ubi ædes ejus erant, poëtam ipsum cereis muneribus honoris causa salutarent. Quod decus nemini unquam mortalium (quod sciam) in aliquo studiorum genere contigit. Hic mos per aliquot annos, usque ad annum M. CCC. XVIII. duravit: sed postea *Carrariensium* Principum simultate quadam, sive odio interceptus est. Floruit hic in Republica *Patavina* assiduis legationibus, atque etiam militaribus studiis: & ubicunque opus esset, inter primos semper habitus. Atqui missus aliquando ad sedandum *Henricum VII.* Imperatorem, multis de causis *Patavinis* vehementer infensum, adeo placida & jucunda oratione, adeo suavi eloquentia usus est, ut quem placare ulla munera, amplaque promissa non potuerant, is vel sola præsentia, & verborum lenocinio, & sermonis suavitate placarit, eumque sibi & patriæ pacatissimum reddiderit. Idem etiam inter *Canem Scalam*, & Rempublicam *Patavinam* pacem gloriosissime composuit, firmiterque sancivit. Præterea *Lendenariæ* & *Florentiæ* Præturam, summa cum laude gessit. Denique Pontifici *Romano* pergratus, Abbatiam *D. Justinæ* ditissimam *Galbertino* fratri non difficulter obtinuit: qui postmodum sibi & exilii, & omnis infelicitatis causa fuisse perhibetur. Nam cum hujus Abbatis duo filii nothi una cum *Vitaliano* unico *Albertini* poëtæ filio, in partes *Pauli Dantis* contra *Carrarienses* satis infeliciter conspirassent, & ab iisdem postea victi fugatique fuissent, *Albertinus* tunc forte legatus ad *Canem Scalam*, etsi hujusmodi rei prorsus ignarus esset, ex eo tamen invisus *Marsilio Carrariensi* redditus, culpa suorum sponte à patria recessit, & *Clodiæ*, quam ipse insulam *Metamaucensem* appellat, uti exul patriæ usque ad supremum vitæ diem permansit. Quamobrem illic tunc ad suam consolationem, scripsit ea quæ diximus, *de lite Naturæ & Fortunæ*, & pleraque alia ira percitus dixit in *Carrarienses* mordacius. Obiit *Clodiæ* post triennium M. CCC. XXIX. ultimo die Maji,

& *Patavium* postea revectus, sepultus est in templo *D. Justinæ* cum hoc epitaphio, quod cum adhuc vetus ædes staret, descripsimus cujus testimonium *Blondus* allegat, ubi de *Timavo* flumine longo sermone disceptat.

Epitaphium.

CONDITA TROJVGENIS POST DIRVTA PERGAMA TELLVS,
IN MARE FERT PATAVAS VNDE TIMAVVS AQVAS,
HVNC GENVIT VATEM: TRAGICA QVI VOCE TYRANNI
EDIDIT ARCHILOCHIS IMPIA GESTA MODIS
PRAEBVIT AETATI VITAE MONVMENTA FVTVRAE,
VT SIT AB EXTERNIS CAVTIOR ILLA MALIS.

Sed quoniam *Musati* cognomen à *Musso* derivatum esse videtur, (ut paulo ante dixeram) non ab re mihi visum fuit, quod de hac *Mussorum* stirpe extat epitaphium hic referre, in templo Eremitarum cum proprio *Mussatorum* insigni marmoreæ tabulæ insculptum.

GALBERTINVS EGO QVONDAM DE STIRPE MVSORVM,
HVNC MIHI CONSTITVI TVMVLVM, PROLIQVE MEORVM.
INTRA JACET CORPVSQVE MEVM, JACOBIQVE NEPOTIS
MEI: MENS AT NOSTRI COELITVS ASTRA COLIT.

E X V O S S I I,
DE HISTORICIS LATINIS,
Lib. II. Cap. 64.

T*emporibus* Henrici VII. & Ludovici IV. Bavari *fuit* Albertinus Mussatus Patavinus: *qui præter* Priapeja, Ecelinum, *librumque de Fato*, *etiam opus reliquit* de Gestis Imperatoris Henrici VII. *Cum honore ejus meminit* Petrarcha. *Obiit* Clodii *exul prid. Kal. Jan. Anno* CIↃ CCCXXIX. *sed cadaver postea* Patavium *relatum fuit.*

Illustrissimo & Amplissimo Senatori
DOMINICO MOLINO
LAURENTIUS PIGNORIUS.

A*LBERTINUM Mussatum* nostratem, Tu Domine, qui es bono Reipublicæ litterariæ natus, publici juris fieri, trecentis post annis, concupivisti, jussisti, & pervicisti; inde factum, ut ille diligentissimus rerum gestarum Scriptor (ex quo capite laudatur à *Pandulfo Collenucio* & *Onufrio Panvinio* magni nominis Viris,) nunc demum in lucem prodeat, hac augusta Typorum forma, notis etiam optimis qua licuit illustratus. Ego sane, ut Tibi morem gererem, post felicem, & accuratam V. CL. FELICIS OSII diligentiam, Spicilegio incubui, memor dicti Varroniani, neminem reprehensum, qui à segete ad Spicilegium reliquerit stipulam, & hanc stipulam, seu caducam aliquam spicam legi ego, verborum videlicet ejus ævi, & Idiotismorum, & Historicorum aliquot fragminum, quæ bonus eventus reliqua fecit ex antiquo illo prisci temporis fœnisecio: promerebatur enim hoc ille, qui veritatem incorruptam, quo meliore potuit sermone, & non malos imitatus, nobis proposuit: vir utique de omni posterorum memoria optime profecto meritus; quod tot res memoratu dignas aliis oscitanter intactas, aliis maligne suppressas, magna styli & animi libertate, vitiorum acer insectator, virtutum studiosus Prædicator, Patriæ dignitatis vindex, & assertor, litteris commendaverit. Verba autem eo consilio mihi perpendenda proposui, quod ex illorum cognitione, rerum notitia semilatinis, & barbaris plerumque vocibus inclusa eruatur. Idiotismos in gratiam exactorum persecutus sum, qui linguam *Latinam* callentes, ad nomina tamen peregrina *Latinam* larvam præferentia hærent subinde, & explicationem requirunt. Historicas reliquias quod adjecerim,

rim, gratiam ab omnibus eruditis me initurum spero, ut ut illæ inconditæ sint, & inelegantes, sermonis tunc male culti vitio: non enim laudare possum cujusdam inepti facinus, qui *Henricum* ad *Florentinos*, & *Florentinos* ad *Henricum* scribentes edidit *Ciceroniano* stylo: moneo namque, eos qui Scriptores Historiarum vetustos, rudes, & horridos, addo etiam barbaros, polito sermone interpolant, id præsentissimo veritatis periculo facere. Quæ lues utinam non invasisset memorias etiam sacrarum rerum, quas isti pulchelli tessellarum compactores plerumque perditum eunt fuco lenocinantis orationis: at satis querelarum. Hæc omnia Tibi, Domine, cui *Mussatus* vitam hanc postumam debet, & acceptam fert, ego Tibi inscripta esse volo, ut meritorum in me tuorum testimonium apud nostros, & posteros sient, cum Tu res meas inter & tuas nihil unquam discriminis constitueris, quæ tua est benignitas, & mihi quà ope, qua consilio bene facere numquam intermittas; macte animo & virtute, atque adeo bonarum Litterarum perennaturo incremento, quod Tu eo studio urges, ut neque libris instructissimæ Bibliothecæ tuæ parcas, neque opibus, neque sumptibus, dummodo hic noster *Italicæ* terræ angulus adspiret ad fastigium veteris in humanioribus studiis jam olim partæ dignitatis. Sed accedamus propius ad *Mussatum*, & laudes tuas, infantiæ nostræ probe conscii nobis, silentio involvamus.

CONSPECTUS LIBRORUM DE GESTIS HENRICI VII. CÆSARIS ET ITALICORUM ALBERTINI MUSSATI.

LIBRI PRIMI

LIBRI SECUNDI

LIBRI TERTII

LIBRI QUARTI

LIBRI QUINTI

LIBRI SEXTI

LIBRI SEPTIMI

LIBRI OCTAVI

LIBRI NONI

BILRI DECIMI

LIBRI UNDECIMI

LIBRI DUODECIMI

LIBRI DECIMI TERTII

RUB.

LIBRI DECIMI QUARTI

LIBRI DECIMI QUINTI

LIBRI DECIMI SEXTI

CONSPECTUS LIBRORUM

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS ITALICORUM POST

HENRICUM VII.

CÆSAREM.

LIBRI PRIMI

LIBRI SECUNDI

LIBRI TERTII

LIBRI QUARTI

LIBRI QUINTI

LIBRI SEXTI

LIBRI SEPTIMI

LIBRI OCTAVI

LIBRI NONI

LIBRI DECIMI

LIBRI UNDECIMI

LIBRI DUODECIMI

ALBERTINI MUSSATI LUDOVICUS BAVARUS AD FILIUM.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆS.

LIBER PRIMUS.

RUBRICA I. Solum Natale. * Fortè Lucelborc eum respectu ad etymon. † S. Parvum.

A Lucemborc * Oppidum est *Francorum* fines a *Germanis* distinguens, a telluris sterilitate nomen accipiens. *Lucel* quidem lingua *Germanica* pauper, vel † parum, & *Borc*, Castrum appellant.

RUB. II. Prosapia. ‡ S. Magis. ‡ V. Patruisque duobus, * V. Vatruis videlicet, ac Privignis duobus.

Comitum de *Lucemborc* Prosapia æque nobilis antiquis orta stipitibus, quos ‡ magè memorabiles fecit armorum, bellorumque strenuitas. Ex his proditus *Henricus* [1], qui Patre, ‡ Fratribusque Patris duobus in bello, quod inter ipsos, & Comites *Brabantiæ* gerebatur, amissis, * Fra-

---

1. In hoc historicæ narrationis limine cum fuerit valde jejunus hic noster, operæ pretium duxi eventum hujus pugnæ, ut causas recensere, ut narrationi obscuræ lux aliqua e face historica petita affulgeat. B Anno Domini 1288. ut ait Jo. à Leidis Carmelita in Annalibus Belgicis. Lib. XX. cap. 21. lamentabilis, & magna controversia fuit inter Joannem hujus nominis primum, Ducem Lotharingiæ, & Brabantiæ, & Reginaldum Comitem Geldriæ. At Jo. Villanus Lib. VII. cap. 132. scribit incidisse in annum 1289. mense Junii, causa discordiæ fuit Ducatus Limburgensis (Villano Lamborgo) quem Comes Geldriæ ratione uxoris, quæ fuit Irmingardis soror, & hæres Henrici Limburgici, ut asserit * Meyerus, sibi vindicabat. *per retaggio di donna*, scribit Villanus in eo falsus, quod Duci Brabantiæ adscribit jus (ut vocant) prætensum Comitis Geldriæ. Dux Brabantiæ asserebat, se pecunia redemisse ab Adolpho Comite de Monte, proximo C de consanguinitate Ducis defuncti, hic etiam videtur falli Jo. Villanus, qui Comitem Lutcemburgi scribit fuisse consanguineum Limburgensis (*di suo lignaggio* inquit ipse) ubi obiter animadvertemus *lignaggio*, *&* *retaggio* voces Italicas, esse Gallicanas origine, *lignage*, & *heritage*; quas tamen Gallia Latio debent, *lignage* lineatio est, stemmata enim, ut ait Plinius, † lineis discurrebant ad imagines pictas, & has lineas ‡ Seneca flexuras, ‡ Persius ramos appellant: ramos videlicet arboris, qua figura etiam nunc describi consuevit stemma familiarum. *Heritage* est ab hæreditate, cujus vestigium est apud Joannem de Janua. At redeamus e diverticulo in semitam. Partes Comitis Geldriæ tuebantur Henricus Comes Lutcemburgensis, Walranus frater ejus, Walranus Dominus de Walchenburch, & Archiepiscopus Coloniensis cum aliis non D paucis, cum Duce Brabantiæ erant Civitas Coloniæ, Adulphus Comes de Monte, Walranus Comes Juliacensis, præter alios multos, convenerunt autem pugnæ gratia prope arcem Uvoronc, ut refert Barlandus Chronicor. Brabantiæ Cap. 46. & inde pugnam Voroncanam indigitat Meyerus, cum quo Henninges in Theatro Genealogico, ab arce Uvoroncana. Villanus nomine nonnihil detorto, *nel luogo detto Aurone*; corrigendus forte, *nel luogo detto à Vorone.* In die Sancti Bonifacii factus est cruentissimus conflictus. ergo die 14 Maji, non mense Junio, uti referebat Villanus. at Germani nonis Junii, ut ait Ado in Martyrologio, celebrabant natalem sancti Bonifacii, non Romani, sed Trajectensis Episcopi, & E Martyris, ut habet Molanus ad Usuardum. Quinta die Junii tradit Meyerus, & sane recte, pugnam cruentam describit hisce verbis Villanus, *la quale fu sì aspra, e sì crudele che durò dalla mattina al Sole lucente, insino al coricare.* Mortuus est ibidem Henricus Dominus de Lutcenborch (inquit Joannes à Leydis) cum Walrano fratre suo, Mussatus duos fratres, & duos privignos enumerat. Meyerus nominat Henricum, Valeranum, Balduinum, quos Princeps Flandriæ Isabella ipsorum soror bello ibidem cæsos amisit, quosque multis lacrymis longo tempore luxit. Hæc autem Isabella Guidoni Flandriæ Comiti nupserat: Villanus Henrico tres fratres adjungit: *ed elli con suoi tre fratelli carnali vi rimasono morti.* cujus sententiæ videtur fuisse etiam Barlandus, ut Henninges, qui fratres hoc ordine describit, Henricum, Valeranum, Gerardum, Guilielmum. videtur porro tota domus in hoc conspirasse, ut bellicam gloriam à majoribus partam strenue retineret. Cæsarius sane Lib. VII. Cap. 43. meminit Uvalrani Comitis de Lutzemburg, & Uvalrani junioris, uti virorum militarium. ad hæc ipsi Henrico Gelricam terram vendiderat Comes Geldriæ, accepta ingenti pecunia, teste Barlando, ut & hinc ansam arripuerit Henricus concedendi in partes Comitis Geldriæ, quem Comitem de Belere nominant Annales Henrici Steronis, qui hæc notant ad annum 1287. fuit vero Comes hic captivatus, licet Jo. Villanus inter cæsos recenseat *il Conte di Galleri.* Exortum autem hoc dissidium est jam inde ab anno 1284. uti literis consignavit Argidius de Roya in Annalibus Belgicis, cujus hæc sunt: *Anno Domini 1234. mortua Comitissa de Limburg, magna discordia fuit inter Comitem Gelriæ, & Comitem de Monte, sed Comes de Monte videns, quòd non esset potens contra Comitem Gelriæ, propinquitatem sûam vendidit Joanni Duci Brabantiæ, contra quem fuerunt Episcopus Coloniensis, Comes Luxemburgensis, & Comes de Cleva, & alii multi. Sed inter hos Philippus Rex Franciæ treguas fecit; volens secum ducere ipsum Ducem Brabantiæ contra Petrum de Aragonia a Papa excommunicatum.* At hæc mora non retudit aciem præcipitis fati, siquidem, ut prosequitur idem de Roya; *Anno Domini 1288. bellum acerrimum in Joannem Ducem Brabantiæ, & suos auxiliarios, necnon & Comitem de Luxemborg, Comitem Gelriæ, & Archiepiscopum Coloniensem gestum est. in quo Comes de Luxemborg est occisus, Comes Gelriæ, & Archiepiscopus Coloniensis capti*: hæc ille. Cæterum de Patre capto, confosso, & in profluentem projecto hi nihil. unicus (quod sciam) Mussatus hoc recensuit. pag. 1. rubr. 2. cum tribus reliquis eodem Patre natis. Balduino videlicet, Valerano, qui Mussato Goleranus est, aliis Walramus, & Joanne. Verum hæc omnia illustrabit lineatio domus Luxemburgicæ, petita ex Genealogiis Hieronymi Henninges *, in ea tantum parte, quæ sit futura usui Spicilegio nostro. Mihi tamen monendus est Lector, Majores Henrici, si avum excipiamus, antiquitatis tenebris valde involutos fuisse, & Jacobus Mainoldus, cum de titulis ageret Regis Philippi, jure dixit, supra avum Henrici Septimi nihil certi sibi patere. Et ipsemet Henninges ejusdem Genealogiæ non satis explicitas rationes affert, quod ad Majores attinet. Et Conradus Vecerius satis ingénue professus est, cum ad Henrici vitam describendam accederet: *qui Majores Imperatori Henrico, aut omnino parentes fuerint, quamvis curiosa vestigatione cognoscere non potui.* Quibus illi retexit, quas tamen nec approbat, nec refellit, Melusini præstigias; neque affert certiora * Vignerius. Et hæc de his satis. ibid. *paternæ domus major*, major, id est senior, & his vocibus illa ætas usa est, ut dominos significaret. Capitulare Caroli Magni. Lib. V. 107 *ut presbyteri curas seculares nullatenus exerceant, id est ut neque Judices neque Majores*

* Lib. X. Annal.
† Lib. XXXV. cap. 2.
‡ Lib. III. de Benef. cap. 28.
‡ Sat. III.
* Vide pag. vers.
* Histoire de la Maison de Luxemburg.

* Fratribus videlicet Patris, ac duobus Privignis in acie occisis, & Patre vivo ab hostibus † capto, & dum se ære redempturum magnum pondus polliceretur [1] tamen gladiis confosso, & in proximum fluentem jacto, cum tribus reliquis eodem Patre natis superstes mansit paternæ domus major, ut Primogenitus, lege *Gallica* [2].

† *S.* rapto.

RUB. III. Mores.

Hunc laudes multæ in ipso ætatis flore prædicavere. qui jugiter, ⟂ & in dies accrescente tempore famam ‡ fama auxit, * ut circa incumbentia sibi semper, & consultè, fortiter, & strenue agendum esset [3]. Justitiam † quoque tanta coluit observantia [4], ut merces, & singula quæque advehentes intra *Lucemborc* fines, adeo in tuto essent, ut nulla onustorum animalium per nemora, & vastitates accubantium, rerumve custodia opus esset: Inexorabilis circa judicia compertus: In raptores, cæterosque grassantes etiam æris effusor proprii, si quicquam constitisset furto, vel rapina deperditum. *Margaritam* Ducis *Brabantiæ* filiam adolescentem [5] imberbis & ipse duxit uxorem, ex qua *Johannem* filium primogenitum procreavit [6]. *Treveriensibus* vectigalia quædam, certaque solita domui de *Lucemborc* exennia denegantibus [7] bellum solus intulit, & collatis undique Principum, amicitiarumque privatarum subsidiis, Urbem *Trevir* Civitatum *Alemanniæ* cis *Rhenum* non mediocrem obsedit, & ad exhibendorum exenniorum antiquum fœdus obstrinxit. Vacanti Sedi *Treveriensi*, quæ eligendi *Romani* Principis vocem obtinet, Minorem ⟂ natu ex Fratribus suis præfici curavit obnixè, idque solers effecit. His, aliisque memorabilibus inter cæteros utriusque *Galliæ* Principes insignis habebatur, famaque pollebat, cujus & opes creverant, cæteraque, quæ inter Primores, & Excellentes mortales extollunt.

⟂ *R.* etiam. ‡ *In V. & R.* deest fama. * *V.* & circa incumbentia semper consulte, fortiter, ac strenuè agenda quæque perficeret. † *In V.* deest quoque.

⟂ *In P.* deest natu.

RUB. IV. Prima ad regnum promotio.

Orbis itaque Terrarum vacante Imperio, cum de novi Principis electione instaret agendum, convenere Primates, quibus jus eligendi concessum est ex Imperialibus institutis. Inter quos *Maguntinus* ‡ Episcopus domui de *Lucemborc* fidelitatis astrictus homagio unà cum *Treveriensi* Archiepiscopo aspirans in HENRICUM sublimandum, dudum subticuit, dum reliqui, quos jam præsenserat in diversos intendere, concepta depromerent. Sic itidem per triduum ferme habita de compromissis in plurimos mentione, calescentibus in dissensiones animis ad scrutinia declinavere. Sciscitatis itaque clandestinè, (ut assolet) vocibus, HENRICI vox edita est quaternis assensibus; binis scilicet *Treveriensis*, & *Maguntini* ad idem innitentium; & binis, qui ob aliorum invidias animos diverterant, non votis; sed aliorum contemptibus in HENRICUM. Sive autem sic, seu Divinitatem humanis anteponamus conatibus, declaratus est HENRICUS *Romanorum* Imperator semper Augustus

‡ Vide Notas.

---

jores fiant. Capitulare Caroli Calvi tit. XXVII. *ita tamen, ut si majores homines voluerint, ad nos veniant, & in præsentia nostra ipsam firmitatem faciant: homines vero illorum ante missos nostros eandem firmitatem faciant.* Et hinc Majoratus apud Scriptores illius ævi; & Mayorazgo apud Hispanos hodie: & apud nos Maggiore, & Maggioranza. De seniori autem tritissimum est, & cuivis obvium, veluti in Tabulis Ganslini Episcopi apud * Cavacium: *pro remedio animæ senioris nostri Othonis.* Italicismus patens, *del Signor nostro Othone.*

* *Lib.* 8.

Adelbertus
Gisbertus, vel — Gilbertum vocant Ortelius, & Vivianus in Itinerario. Vignerius Gisilbertum.
|
Sigifridus
|
Gisbertus II
|
Fridericus I
|
Conradus I
|
Conradus II
|
Gulielmus
|
Conradus III
|
Henricus I
|
Henricus II cognomento Blondellus — Valeranus, Gerhardus { Bulevinus Archiep. Trever. — Guilielmus { Valeranus — Isabella uxor Flandriæ Comitis. { Joannes
|
Margarit Fil. Jo. Duc. Brabant. — Henric. VII. Aug.
|
Joannes Rex Bohemiæ
|
Carolus IV. Aug.
|
Winceslaus Cæs. — Sigismundus Aug.

L. Pignorius.

1. *Dum se ære redempturum magnum pondus polliceretur.* &c. Hoc loco Syntaxis laborare videtur, ni post, *redempturum*, copulam apponas; ut sit, *dum se ære redempturum, magnumque pondus polliceretur:* aut alio quopiam tibicine vitium hoc fulcias. *N. Villanus.*

2. *Ut Primogenitus lege Gallica.* Annales Fuldenses, anno 839. *Hlutario quidem, qui major natu erat, nominis sui dignitatem, & sedem Regni tribuens.* Et late disputat Andreas Tiraquellus in præfatione de Jure primigeniorum, ubi appellat generalem Galliæ consuetudinem. *L. Pignorius.*

3 *Ut circa incumbentia, sibi, semper, & consulte fortiter, & strenue agendum esset,* vox *fortiter* glossema est vocis *strenue* qua inducta commode legemus, & consulte, & strenue agendum esset, strenuus enim fortis est. *L. Pignor.* Dure nimis hoc membrum superiori aptatur, nisi hanc agendi circa incumbentia necessitatem augendæ famæ causam fuisse dicas. Jam quæ autor hic, atque alibi vocat *incumbentia* idem est ac *Latinis* officium, *Græcis* καθῆκον, *Tuscis le faccende*: id quod a Latino, facienda, derivari videtur; allusione ad Græcos, qui, τὸ γινόμενον, pro eodem usurpant. Et vero, quæ facienda sunt, officium omnino sunt, & quibus incumbere unusquisque debeat. *N. Villanus.*

4. *Justitiam quoque tanta coluit observantia.* Benvenutus de Rambaldis in Libro Augustali, etiam ipse de Henrico scripsit, *hic vir prudens, justus, honestus, catholicus, dilectus omnibus.* L. Pignorius.

5. *Margaritam Ducis Brabantiæ filiam adolescentem.* Hæc Margarita fuit filia Joannis I. Ducis Brabantiæ, ejus qui cum Henrico Blundello pugnavit, soror Joannis II. Ducis. *Idem.*

6. *Ex qua Joannem filium primogenitum procreavit.* Hic Joannes dictus est Luxemburgicus, & fuit pater Imperatoris Caroli IV. occubuit autem in prœlio, anno 1348. dum Francorum Regi militat adversus Britannos, cujus corpus adhuc sat integrum in capulo ligneo se vidisse Luxemburgi, in Cœnobio Franciscanorum testes sunt Ortelius, & Vivianus in Itinerario, pag. 37. fefellit autem nos Joannes Sleidanus, qui in Epitome Frossardi vocat Henricum a Lutzemburgo, sed fefellit Sleidanum Frossardus. Videndi autem sunt Scriptores rerum Bohemicarum. *Idem.*

7. *Exenia denegantibus.* Joannes de Janua in Summa Catholica Exenium munus parvum, & quodcunque munus mittitur alicui, quod vulgo dicitur, & Gallicè present. Papias dicit Exenia, & præmia, dona, munera, beneficia: Eccl. xx. *Exenia, & dona excœcant oculos Judicum.* Et ita legit Auctor Mamotrepti. Ibi tamen editio Romana, num. 31. reposuit Xenia. quomodo habet & Cæsarius, Lib. IV. Cap. 15. *Norandinus vero, ut vidit Xenia transmissa, cum multa devotione suscepit, & singula, id est loricam, clypeum, galeam, gladium, necnon & dextrarios deosculans,* &c. ubi tamen Cæsarium Exenia scripsisse quovis sacramento contenderim. at hæc sunt minima eorum, quæ sibi indulgent Correctores, audaciæ, & licentiæ mancipia. *Idem.*

De-

Pag. 161

LAURENTIUS PIGNORIUS,

Patavinus Canonicus Tarvisinus.

ſtus [1] convenientibus porro & reliquis. Res hæc per fines vulgata *Germaniæ* nonnullis admirationi fuit [2], nec prius credita, quàm per patentiſſima documentorum monumenta manarent edicta, quæ Provincias communi aſſertione complerent. Suberat & admirationis occaſio, cum ad ſummos *Alemanniæ* Principum apices hoc ſupremæ dignitatis faſtigium applicari mos eſſet. Et equidem mira res, ut quantò humilius habuerit * ipſe primordium, tantò celerius volaverit in ſublime, Natura Fortunaque faventibus, ut mundanis utamur vocabulis, non abnuentes Dei nutum in excelſo conſiſtere.

** In omnibus ipſa, ſed male.*

RUB. V. *Alemaniæ* plagatio.

Henricus hic titulum nactus Imperii, univerſorum Principum ferventioribus aſſenſibus, Plebis clamoribus, & Clericorum Antiſtitum applauſibus in ſedem Auguſtam delatus eſt. Cujus & jugum ſubiere libentes, qui trans, & cis *Rhenum* accolunt, & omnes *Teutones* ad hunc ſe ſe referentes, ut ad perſpicuum columen Cæſareæ Majeſtatis.

RUB. VI. Cauſæ progreſſus in *Italiam*.

Pacata *Alemannia* [3], finibuſque Aquilonis uſque in Oceanum ad majora direxit animum, deſuetum jamdudum Regnum per fines terræ reviviſcere poſſe conjectans inſignibus argumentis: ſeque in horum initium coronas utraſque adepturum permetiens, *Italorum* tentare partes induxit in animum. Conſtiterat namque plurimas *Italiæ* Civitates per Optimatum factiones arcuiſſe in exilia Cives partium ſciſmatibus [4], quæ hinc *Guelforum* ſub Eccleſiæ; hinc *Gibolengorum* ſub Imperii clypeis nomina ſibi quædam induerant [5], quarum nonnullæ etiam, & præſertim *Longobardorum* paſſæ tyrannides ſive exiliis, ſive coertionum profligationibus, diu marcuerant. Cujus rei invidia ad ſe, ſimile veri erat, extorres concurrere, ſicque pacis ingenti ſuaſione alliciendos populos ad cultum novi, & ſpecioſi nominis Imperatoriæ Majeſtatis. Nec hujus regiæ virtutis inſtinctum circumſpecta refellit opinio. Nam & *Tuſcorum* quidam Optimates ex *Gibolengis* partis antiquæ, nec non ex diviſis *Guelfis*, qui *Alborum* intolerantia *Gibolengi* nominis ſibi prænomen elegerant [6], ejuſdem propoſiti complices montes tranſiluere ad ipſum Regem eliciendum muneribus, & ſubſidiis. Ad quæ etiam hortamenta ſuggeſſiſſe acceptum eſt *Albuinum*, & *Canem Veronæ* Dominatores: quæ res poſtea ſucceſſu rerum ludibrio gentibus fuit, diminutionis ſtatuum eorundem conſecutione, & gravium pecuniarum exhauſtu. His informatus conceptibus, & inſtinctu nobili, *Clementem* Papam, Cardinaliumque cœtum, quos cum *Philippo Francigenarum* Rege litis cauſſa, quæ pro cremandis olim *Bonifacii* Papæ oſſibus de hæreſi accuſati Regem urgebat, ſimultates gerere non igno-

---

1. *Declaratus eſt Henricus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus.* Hæc electio incidit in annum 1308. teſte Meyero. H. Stero addit electum in Franckfurt in feſto ſanctæ Catharinæ, ambo aſſerunt coronatum Aquisgrani in feſto Epiphaniorum. * Villanus ſcribit electum Middelburgi. Albertus Argentinenſis in Franckfurt. die omnium Sanctorum. *L. Pignorius.*

** Lib. VIII. cap. 101.*

2. *Res hæc per fines vulgatà Germaniæ nonnullis admirationi fuit.* Admirationi, quia Henricus licet nobilis, non tamen æquabat multos Alemanniæ proceres, penes quos Imperium reſidere ſolitum erat, & hæc fuit cauſa, ut Benvenutus Grammaticus Imolenſis, Henricum parvum Comitem † vocet. quod poſſumus interpretari ex iis, quæ ſcripta reliquit Joannes Villanus; ‡ *di picciolo ſtato che foſſe di ſuo lignaggio, fu di magnanimo cuore;* quibus tamen reclamat Meyerus loco citato, affinitates Henrici accurate & data opera ſcriptis prodens, ut Vecerium incaſſum redarguat, & noſtros. *Idem.*

† In Auguſtali. ‡ Lib. IX. cap. 2.

3. *Pacata Alemannia.* Alemanniam pacavit Henricus ſæviendo in contumaces, ut de Eberhardo Comite de Wirtemberg narrant Albertus Argentinenſis, & Martinus Cruſius, ſuperbos deprimendo, ut accidit Argentinenſibus, & Spirenſibus: homagia, & fidelitates à Dominis, & Civitatibus accipiendo. *Idem.*

4. *Partium ſciſmatibus.* Repone, *ſchiſmatibus.* N. Villanus.

5. *Quæ hinc Guelphorum ſub Eccleſiæ hinc Gibolingorum ſub Imperii clypeis, nomina ſibi quædam induerant.* Guelphi, & Gibellini deteſtanda nomina a Friderico II. in Italiam invecta ſunt, eaque Piſtorii primum audita inquit Michael Riccius, Lib. XI. de Regibus Siciliæ, quod & placuit Blondo inquit ‡ Cruſius, ut jure Piſtorienſes Cives perverſos appellarit Petrarcha: fuerunt enim geminæ furoris faces hæc nomina, queis concitata Italia ſæviit in præcordia ſua, & nullo non ſcelere ſe contaminavit. At de etymis horum nominum ego ſane * Bartolo non aſſentior, qui neſcio quid ſomniavit e ſacris libris petitum. utpote nomen Guelphi legi Cap. 30. Geneſis, cum ſit Zelpha ancilla Liæ; & Montem Gibellum, 1 Reg. Cap. ult. cum ſit mons Gelboe, ubi Saul occiſus eſt, potuit ſane Bartolo impoſuiſſe; quoad primum, ſonus prolationis, G, noſtratium hominum, qui ut, Z, enunciant. at de ſecundo non habeo quod excuſem: niſi confugiamus ad tenebras ætatis, quæ bona etiam ingenia tranſverſa agebat. Rem acu tetigit † Cruſius, qui narrat, anno 1140. Caſtrum Winsberg a Conrado Rege obſeſſum fuiſſe, ubi commiſſo prælio in exercitu Velſonis Fratris Henrici Ducis inclamatum fuiſſe ad ſumendos animos Hie Welph. e contra copias Friderici Conradi Regis Fratris adclamaſſe Hie Bibeling, alias Hie Guaibelin, vel Hie Gibling, quod eſſet nomen Villæ Waiblingæ, in qua nutrix ipſum infantulum lactaverat: innuebat nimirum, ſe hoſtem, non Regiis viribus patris, non Ducatus Sueviæ præſtantià, velle Welphoni exitium parari, ſed lacte nutricis ſuæ, id eſt auxilio ruſticorum, quod & præſtitit. Siculos, Italos, Longobardos exponi ſibi iſta voluiſſe, & reſponſum fuiſſe illis, Pontificios deſignari per vocem Welf, Imperiales per Giblingen, hæc ille, ut refert, hauſit ex Hermanno Ædituo. Et hinc datur intelligi, cur Gibellinos Gibolengos appellet hic noſter; voluit nimirum ad inflexionem Germanicam, Giblingen propius accedere. notavit autem ‡ Krantzius, habuiſſe Guelfos & Gibolengos inter ſe non modo ſigna bellica adverſa, ſed ut colores, terræ fructus, habitus corporum, inceſſum, digitorum crepitus, oris hiatum. Brixianos item & Bergomates Allii ſciſſionem. ex ratione partium commentos fuiſſe, eoſdem hoſpitibus vim extremam intuliſſe, quod Allium gladio ſcindi viderent: diverſarum partium eſſe ratos. ‡ Et hoc portentum, licet aliunde illatum, vernaculum Italiæ evaſit. adeunt Georgius Merula * vere, & non ſine ſtomacho ſcripſerit: *adeoque in animus Nepotum hæc mali labes, & pernicioſa appellatio propagata eſt, ut in noſtra † uſque tempora, iſta dominante peſte, violato ſanguinis jure, cædes paſſim per urbes fiant, bona diripiantur, domus ad ſolum æquentur, cives in exilium alii agantur, trucidentur alii; & dum quisque ſibi aut parti ſuæ reponi injurias & maleficia formidat, in eam plerumque ætatem gladios diſtringit, cui inhumaniſſimus quisque barbarus parceret.* hæc ille horroris plena, ſed tamen vera, in Germania certe hæc ſeges non excrevit admodum, ut ſerio adnotavit ‡ Bartolus in Tractatu citato, inquiens; *cum poſſibile ſit, & de facto ſunt multi homines, & multæ terræ, quæ nulli prædictarum afflictionum adhærent, quod ſaltem clare apparet in Civitatibus Ultramontanis.* L. Pignorius.

*‡ Lib. I. p. 111. cap. 14. Ann. Suevicor. Idem ſenſit Georg. Mer. Lib. IV. Antiq. Vic. & Iuſelnian. Lib. in Hiſtor. Genuen. * In tract. de Guelf. & Gibell. num. 1. † Lib. X. p. 11. cap. 3. ‡ Lib. X. Saxon. cap. 10. ‡ Videndus & Equicola in fi. Lib. I. Hiſtor. & Merula Lib. VII. * Lib. IV. Antiquit. Vicel. † 1. Ann. 1480. ‡ Num. 17. in fin.*

6. *Nam & Tuſcorum quidam Optimates ex Gibolengis partis antiquæ, necnon ex diviſis Guelfis, qui Alborum intolerantia Gibolengi nominis ſibi prænomen elegerant.* Hic Muſſatus loquitur de re (ut videtur) ſatis nota. At qui nam hi fuerint Optimates ex Gibolengis mihi plane non conſtat. Auctor certe anonymus Hiſtoriarum Piſtorienſium, ſermone vernaculo, ſcribit pertimuiſſe Florentinos, Lucenſes, & alios ſocios Guelfos Henricum adventantem; *però ch'hauea con ſeco molti Caporali* (hi ſunt Optimates Muſſato) *al ſuo Conſiglio della parte Ghibellina di Toſcana.* & Jugurtha Tomaſius recens Hiſtoricus ‡ Senenſis refert Nicolaum Bonſignorium Senenſem, Ducem Gibolengorum, trans alpes profectum ad novum Cæſarem; cum primum Senas perlatum eſt, Henricum rerum potiri. his accenſendus eſt Simon de Philippis Piſtorienſis, cujus, meminit Joannes * Villanus non ſemel, Gibolengi autem partis antiquæ fuerunt, ut videtur, qui novitios Guelforum transfugas non agnoſcebant, rigidos Gibolengos diceremus. Diviſos Guelfos appellat hic noſter eos, qui ſectis, & factionibus ab invicem divellebantur, quorum meminit † Villanus, & Borghinus, ‡ quorum ille ſingillatim notat Regem Robertum, reverſum Avenione, eo conſilio Florentiam profectum, ut Guelfos diſſidiis ſejunctos reconciliaret, at nihil profeciſſe. ‡ Alborum intolerantiam non fruſtra notatam videmus: quia opibus, virorum vi, & neceſſitudinibus Florentiæ Albi rerum pene potiebantur, ut aſſerit Villanus Lib. VIII. loco citato, & Cap. 39. 43. & 48. At valde novum eſt quod adjicitur, Guelforum nonnullos Gibolengi nominis ſibi prænomen elegiſſe, quod ego ſane non ca-

*‡ Lib. VIII. * Lib. VIII. cap. 120. † Lib. VIII. cap. 38. ‡ P. 2. pag. 323. ‡ Lib. IX. cap. 8.*

A. Muſſatus. A 2 pio

ignorabat, accersiri statuit [1], impetraturus Coronationis suæ decus, & in actus quoscunque favores Ecclesiæ Triumphantis. Quod & facilè sui obtinuere Legati [2] litteris patentibus, termino ad hoc in certam diem præfixo constitutione solemni, emologata etiam electione [3] cum sacræ Benedictionis præconio. Cujus & Diadematis appositioni se ipsum *Romæ* in Sedem Pontificalem compariturum, & * effecturum despondit.

* Fortè affuturum.

RUB. VII. Annuntiatio progressus.

His ita compositis, Filioque ejus Primogenito in *Boëmiæ* Regnum [4], quod tunc *Romano* vacabat Imperio, summoto *Henrico Karinthiæ* Duce ad id Regnum aspirante, præfecto, coronatoque & *Boëmis* regia censura pacatis, ut populorum amores sibi conciret, nuntios cum

A Majestatis suæ litteris [5] mature annuntiari jussit felicem adventum [6] ipsius, seque pacem Mundo daturum: jura, libertates lapsis restituturum [7]: Universitatum in pace degentium mores approbaturum, & reliqua regalibus extollentia suasionibus corda fidelium. Intereaque confœderationes cum Principibus Regionum *Teotonici* nominis [8] privatasque amicitias sibi sponsionibus, & cæteris, quæ Mortales alliciunt, conquirens, spe etiam suffultus *Amei Sabaudiæ* Comitis alteram ex filiabus Ducis *Brabantiæ* uxorem habentis [9] † cui & *Delphini* frater adhæserat ejusdem *Sabaudiæ* Comitis gener, inque Socias vices & *Guidone Flandriæ* ‡ Comitis fratre ineunte. Hi quidem & Imperatoris adventum ob studium exosi * eis dicti

B

† In V. cui, & Dalphinus adhæserat, inque socias &c. cætera desiderantur.

‡ In P. & R. Comiti fratre.

* In V. deest eis.

---

pio: nisi dicamus Guelfos, nomine tenus, factos Gibolengos, ut Albos fallerent, qui ad Clavum sedebant, alioquin inquit * Bartolus nemo potest Guelfus simul, & Gibolengus esse: verum nimis portentosum fuisset hæc monstra jure coerceri: & portenta non fuissent, nisi extra orbitam juris exerrassent. Bellorum Civilium prima lex est Insania, & Furor. Albi & Nigri (ut hoc etiam demus exterorum doctæ curiositati) Pistorienses fuerunt e gente Cancelleria, qui luxu diffluentes, e rixa domestica in civicum tumultum, & odia lethalia proruperunt. Ea longum esset pertexere, quibus recensendis immorati sunt Auctor anonymus Annalium Pistoriensium, & Jo. Villanus †. Hi cum sejunctim adoptassent sibi colores hinc Album, & hinc Nigrum, veluti anno 1308. Aretini ‡ Prasinum; & nos Patasini, non ita diu Prasinum, & Venetum, ea factione Ethruriam universam infecerunt, veteribus sectis Guelforum, & Gibolengorum, rei novitate, vel abolitis, vel intercisis. Et hæ quidem appellationes Alborum, & Nigrorum non Pistorii primum ortæ sunt, ut videtur asserere Villanus, sed adultas, & ab alia origine petitas traxere Cancellerii in partes insaniæ, quam fovebant. Quod acute pervidit Vincentius Borghinus loco superius citato, & initium Annalium Pistoriensium clare innuit. Et hæc semel dicta sint in gratiam eorum, qui peregrinis hisce vocibus afficiuntur; non ut refricemus vulnera illa, quæ jam cicatrices obduxerunt. Acta in Bonifacium viventem Parlàmenti, ut vocant, Papirius Massonius, in vita Philippi, maledictis plena appellat, & data opera omittit; captivitatemque detestatur. Regem ipso mortuo, a Clemente Pontifice petiisse scribit, ut memoriam damnaret, ossaque ejus in ignem mitti juberet. hæc Pontifici non placuisse scienti decessorem suum a Fide Catholica non recessisse & tria ‡ supra XL. hæreseos capita, quæ Rex a J. Canonicis suis objici mortuo curarat, conficta existimasse, demum in Synodo Viennensi, Rege ipso præsente, Episcopos decrevisse Bonifacium * Catholicum fuisse, & nulla hæresis labe infectum, cum tres Cardinales, Theologus hic, illi Juris Consultus multis argumentis hoc factum comprobassent, adessentque Equites duo Catalani, qui armis instructi memoriam defuncti propugnarint; in Concilio autem illo sive Parlamento Parisiis habito, hæc Bonifacio objecta sunt; *crimina, & titulus hæresis, suoque Prædecessore vivente intrusio, & ingressus illegitimus ad Papatum, & quod ei non erat parendum.* inquit Archiepiscopus Consentinus. Quibus addit Henricus Stero Altahensis contra ipsum Papam factam fuisse provocationem ad Concilium Generale; ut minus mirum sit, abstinuisse hisce referendis Massonium. *L. Pignorius.*

* Tractat. cit.

† Lib. VIII. cap. 37.

‡ Villan. Lib. VIII. cap. 99.

‡ Villanus lib. VIII. cap. 91.

* in Monaldus lib. VIII. Com. Historis.

1. *Accersiri statuit.* quomodo acersiri? hic mihi aqua hæret: scio quidem Joannem de Janua scribere in Summa Catholica: *invenitur ergo arcesso ab arcio, arcesso ab arceo, accerso ab accio, accesso ab accedo*, legerem igitur accessiri ex norma Canonum Grammaticorum ejus ævi. *Idem.*

2. *Quod & facile sui obtinuere Legati.* Martinus Polonus scriptum reliquit hos Legatos fuisse duos Episcopos, & tres Comites, quæ totidem pene verbis repetit H. Stero. † Meyerus meminit Guidonis Namurcæi, & Joannis Bavariæ Comitis, qui pro confirmatione Henrici Pontificem adiverint, quibus si addas Comitem Sabaudiæ ‡ Villano numeratum fient tres Comites, uti prodidit Martinus. Conradus tamen Vecérius Princeps hujus legationis renunciat Sabaudiæ Comitem, cujus nomen ignorat, & Guidonem Namurcæum Flandriæ Comitis Fratrem, nulla habita ratione Joannis Comitis Bavariæ, nunc de Episcopis quærendum, quos nemo ignorabit, qui ‡ Georgium Merulam legerit: *statim viros partim illustri genere editos, alios sacerdotio venerandos, ad Clementem ea tempestate Avenione agentem Legatos mittit.* O præclarum Historicum! ego maluissem hæc narrari a barbaro, & bardo quopiam, qui simulatione nomina Legatorum retulisset, quam a centum comptulis, & pulchellis istis, qui Historiæ decus, & majestatem, lenoci-

† In Annal. lib. II.

‡ Lib. VIII. cap. 102.

‡ Lib. VII. princ.

nio verborum, & faleris nescio cujus structuræ aucupantur, * Bzovius nominat Sifridum Episcopum Curiensem, Amedeum Allobrogum Ducem (Comitem voluit dicere) Joannem Delphinum Viennensem, Guidonem Comitem Flandriæ, & Joannem Comitem Serrapontii. Adhuc quæramus si libet. Chronicon manuscript. quod Auctor ipse appellavit Manipulum Florum, hæc habet, *isto anno Henricus Comes de Lucemberg deligitur in Imperatorem, & in Aqui Grani Corona argentea coronatur, qui pro confirmatione Episcopum de Cruara, Comitem Sabaudiæ, Dalfinum de Vienna, & Guidonem filium Comitis Flandriæ Legatos Avenionem ad Clementem Papam mittit.* quis hic Episcopus de Cruara? Ego Davus sum (ut ille inquit) non Oedipus. *Idem.*

* Lib. XIV. Annal.

C

3. *Emologata etiam Electione.* Emologare verbum (inquiunt Lexicographi) nec Latinitas, nec Græcismus agnoscit, usurpatur ab hujusce ætatis Scriptoribus pro confirmare, vel laudare, infra, hic noster, *Lib. III. te ut decus sublime venerandum emologatis pertentatis, & actis per nos Antonium, & Mussatum, &* Lib. X. *ac prolixis emologando præconiis*, & Lib. XVI. *nisi singillatim super reportandis propositum emologaverit* part. 2. Lib. II. *ictumque inter utrumque fœdus est jurejurando emologatum.* Veteres Tabulæ Targestinæ, anni 1338. in quibus eligitur per Commune Tergestis Floravans de Bursio, ad comparendum coram Domino Bertrando Patriarcha Aquilejense, ad impetrandam misericordiam de commissis, inter cætera hæc habentur: *& ad promittendum pœnam conventam inter partes de stando, & parendo laudo, diffinitioni, & arbitrationi præfati Domini Patriarchæ, & ad emologandum, & expresse approbandum.* &c. ubi lego *emologandum.* Notant autem Magistri omologare propius ad suam, quæ græca est, originem accedere. *Idem.*

D

4. *Filioque ejus primogenito in Bohemiæ Regnum*, &c. Joannes hic fuit, cui admodum puero, ut inquit Meyerus, Regnum cum Isabella soror Regis Venceslai thori socia assignavit. † Villanus autem filium vocat, uti & Henninges. ‡ Æneas Sylvius Venceslai sororem, XVIII. annos natam fuisse scribit, & matrimonio junctam Joanni quatuor annis minori. *Idem.*

† Lib. IX. cap. 1.

‡ Hist. Bohem. c. 31.

5. *Nuncios cum Majestatis suæ litteris.* Ex horum Nunciorum numero excerpsit * Corius Episcopum Basili, quem ego arbitror Basiliensem, & Aloysium de Sabaudia, quibus † Jugurtha Tomasius addit Archiepiscopum Constantiæ, qui forte fuit Eberhardus III. ut enumeratur a Petro Berrio. Florentinos quidem convenerunt Aloysius jam dictus, designatus Senator Romæ, & Simon de Philippis, cum Prælatis Germanis duobus, ita prodidit ‡ Villanus. Mediolanum profectus est Episcopus Constantiæ ad Guidonem de la Turre, inquit Manipulus Florum, & sane de Archiepiscopatu apud Veteres nulla mentio. *Idem.*

E

* Parte 2. p. 390.

† Lib. VIII.

‡ Lib. VIII. cap. 120.

6. *Nuntios cum majestatis suæ literis annuntiari jussit felicem adventum.* &c. Corrige, *annuntiare*, pro *annuntiari.* N. Villanus.

7. *Seque pacem mundo daturum: jura, libertates lapsis restituturum*, lego, *jura libertatis*, l. r. Recti hæc præponebat Augustus, *reputans justi esse finem Imperii obedientium commodum, & salutem*, ut olim differebat * Julianus Imperator morti proximus. Et sane Pax, Libertasque bonis semper Principibus obversatæ sunt; hinc in nummis veteribus, data opera ad contestandam Principum mentem, legebatur PAX ÆTERNA. PAX AUGUSTA. PAX ORBIS TERRARUM. PAX PERPETUA. & LIBERTAS non semel. hinc ipsi Principes FUNDATORES PACIS. PACIFERI. & LIBERATORES, VINDICESQUE LIBERTATIS. At sic ferentibus fatis, Henricus sibi pacem eripuit, bellis Italiam involvit, liberos populos in miserrimam servitutem conjecit, & accessionem præclarissimarum rerum gerendarum præterlabi passus est. *L. Pignorius.*

* Apud Ammian. lib. XXV.

F

8. *Teotonici nominis*, scribe *Theutonici.* N. Villanus.

9. *Spe etiam suffultus Amei Sabaudiæ Comitis, alteram ex filiabus Ducis Brabantiæ uxorem habentis.* Mussatus perpetuo Ameum nominat, quem Amadeum alii, & hoc a Gal-

dicti *Philippi Francorum* Regis [1], affectabant. A Statutam inde diem transgrediendarum *Alpium* præfixit in *Lausannam* vicinam descensui ad *Lombardiæ* planiciem [2], indeque se se cum copiis promoturum enuntiavit. Præmissisque iterum ex latere viris strenuis ad partes *Italiæ* Episcopis, & Laicis [3] ad universos, & singulos Imperii fideles diem nuntiantibus, qua citra montes descensurus erat, ut occurrerent suffecturi viribus Regalis adventus, & pârituri salubribus ejusdem monitis, ut Regia Majestas appeteret [4], compositisque rebus utcumque componi potuerunt.

RUB. VIII. Colloquia cum Principibus Germanorum.

Ipse inter Regni Principes, insistente Regina *Margarita* consorte, * ibidem colloquium habuisse fertur [5]: *Inquiens, ut si humanorum actuum auctor, & productor Deus ipsum uti voluisset communi vitæ solatio, privatus ut viveret, ut liber animus, & sui juris foret, sibi privatæ vitæ parendum esse* [6] *dumtaxat officio. Nunc autem dum statuerit, ut rerum omnium ipse potiatur, infallibiles fore effectus eorum, quæ Providentia divina providerit, se jugum non excussurum, ut servum pecus, quod sua ipsius consumitur inertia: sed executurum commissa divinitus. Exhortans commilitones suos, quibus Mundum sponsum patere ait, jam benè faustis aspirare principiis, in spectante Deo secum ire, Principatus Mundi se offerentis accipere. Vacantes Curules, Præfecturas, summasque potestates Senatus, Populique Romani se dedentes amplectantur. Se illos antecedere, illos sequi, ut Miles, ut Dux* [7] *in omnes fortunas, & casus.* Ad hæc inter se † diffidentium militum murmur intonuit, objurgansque vulgus per varia suas ‡ cujusque discrepabat in facies, dum ex Principum choro prosiliere, qui plurimorum assensu Regem alloquerentur præmaturum afferentes tantarum rerum exordium, *Germanorum* animos non ad tantos motus infractos, non paratos ad tam supremæ aggressum rei; hybernandum potius [8], interim nivibus liquescentibus in Kalendas Martias proficiscendum, ut cum pecus omne per ampla luxuriet, sata exercitus repleant, quæ omnia formidolosum Regem, & præpotentem efficient. His parum suffectus in Reginæ conversus amplexus, ait, *illam se saltem non relicturam, comitemque futuram in omnes casus. Et prodeant, inquit, Aquilæ, Italiam petant, progrediantur, faveat Fortuna, quam Deus, Naturaque fulciant.* Sic fatus arma, equos, farcimenta, sarcinas, & vehenda quæque expeditioni suppetentia parari jussit.

* In V. Ibidem in colloquium fertur. In R. Ibidem colloquium habuisse fertur.
† R. diffidentium.
‡ In P. & R. ejusque.

B

RUB. IX. Transgressus in Italiam.

Inde movit iter trecentis ferme hastatis militibus, peditibusque totidem, * & per juga, & colles summotis nivibus in *Taurini* Civitatem descendit. * Cujus portæ patuere, quemque Cives † libentes accepere, ‡ quibus Vicarium statuit, & novas leges dedit [9], & ad id loci nonnulli ex *Tusciæ*, *Lombardiæ*que partibus confluxere advolante fama *Romanum* Regem adventare. in rescriptisque Cardinali datum, C cui *Pellagruæ* cognomen erat, apud *Bononiam* tunc Apostolicæ Sedis Legato, qui & *Ferrariam* expugnatis *Venetis* in Ecclesiæ ditionem redegerat, ut obviam Regi pergeret, & commeatum præberet in omnes vias, & actus. Qui *Pellagrua* iis intendere creditus, literis in aperto sic nuntiantibus, diverso tamen itinere *Avinionem* ad Papam contendit. Cui quantum de persona mutato Papa proposito subrogavit Cardinalem ad ejusdem Regis conductus officium

* In V. Deum & Forte. Cui.
† In V. libenter.
‡ Desiderantur hac in V. usque & ad id loci.

D Gallica pronunciatione *Ame.* Comitem recte, ut minus recte qui Ducem. Duces enim non nisi ab Amadeo Sexto, vel Octavo auspicantur Scriptores rerum Sabaudicarum Vander Burchius, & Massonius, quorum ille in Amadeo Quarto hæc habet: *Sunt qui scribant, Amadeum hunc, ejusque Successores hæredesque ab Henrico Luxemburgensi Imperatore, quod ipse Majoresque ejus Imperatorio orti sanguine, ita de Imperio meriti essent, quodque in Italiam euntem Imperatorem per ditionis suæ fines concesso transitu, regio ubique apparatu, in omnibus Imperio suo subjectis locis excepisset, & Bernæ usque Romam, ejus coronationem augustiorem sua præsentia uti faceret, deduxisset, Imperii in Astensi oppido renunciatos Principes.* quæ plane omnia, & ipse Massonius videtur referre ad Amadeum Quartum veluti & Pingonius. Altera autem ex filiabus Ducis Brabrantiæ fuit Maria Amei uxor, uti quidem habent Henninges, & Vander Burchius, ubi obiter admonendus est E Lector Typographos apud Meyerum lapsos esse, Annal. lib. II. pag. 133. editionis Francfurtensis 1580. *per fines Comitis Sabaudiæ, qui Augusti sororem (ut diximus) habuit in matrimonio, Italiam ingreditur*, lego, *Augustæ sororem.* Fuit enim Maria soror Margaritæ, & ambæ, Joannis (non Antonii, ut habet Pingonius) Ducis Brabantiæ, Limburgique filiæ, nupsit autem Maria Ameo anno 1304. obiit 1320. XI. Nonas Januarii, mater natarum sex, ut Pingonius in litteras retulit, quarum unius oportuit virum fuisse, notatum Delphini fratrem. *L. Pignorius.*

1. *Hi quidem & Imperatoris adventum ob studium exosi eis dicti Philippi Francorum Regis*, &c. Hi Philippum exosum cur haberent videndus Rubertus, Gaguinus, Jo. Villanus, Meyerus, & Massonius. *Idem.*

2. *Statutam inde diem transgrediendarum Alpium præfixit in Lausannam vicinam descensui ad Lombardiæ planiciem. Henricus Spira digrediens*, inquit Albertus Argentinensis, *per* F *Provinciam Sabaudiæ Comitis intravit Lombardiam.* Hac refert Conturbius descendisse in Italiam Carolum Magnum, ad debellandos Longobardos. alioqui via Tridentina Cæsares in Italiam proficiscebantur. * Guntherus.

* Lib. XV.

Altera saxosum tetigerunt Castra Tridentum.
Inde per anfractus rigidos, angusta locorum
Saxosis horrenda jugis, faucesque malignas
Carpit iter: tandem longo magnoque labore
Alpibus invictis, campos, & plana jacentis
Aspicit Ausoniæ, stagnoque propinqua jacenti
In campis Verona tuis tentoria ponit.

Rolandinus † *& taliter pertractavit, quod Fredericus Imperator Augustus venit Tridentum, in anno Domini* 1236. Aut alia via, prout ferebat occasio, uti obtigit Ludovico Bavaro, & ipsius uxori Margaritæ, *quæ per Alpes Cumanas venit*, ut refert Manipulus Florum. Cumanas, id est Comenses, ut infra. *Idem.*

† Lib. III. cap. 9.

3. *Præmissisque iterum ex latere viris strenuis ad partes Italiæ Episcopis, & Laicis.* Ex latere, id est Consiliariis, & Assessoribus; civilibus, vel militaribus. Martialis ‡ eadem pene notione:

‡ Lib. VI. 76.

Ille sacri lateris custos, Martisque togati.
Credita cui Summi Castra fuere Ducis. &c.

Et hinc nostris moribus Legati de Latere, & Collaterales. an autem iidem nunc, qui supra Legati Italiam adierint mihi incompertum est. Episcopus certe Constantiensis *ad Guidonem de la Turre Mediolanum veniens in Palatio Communitatis sic est allocutus. Principes Alemanniæ elegerunt in Imperatorem illustrem Principem Henricum de Lucemberg, quem Papa confirmavit. postulat Imperator ipse, quod sicut est in Alemannia corona argentea coronatus, ita in Mediolano coronetur per Archiepiscopum Mediolani corona ferrea. istud autem significat, quod sicut ferrum cætera domat metalla, ita per Italorum & præcipue Mediolanensium auxilium, & armorum claram potentiam, Imperator potest cunctas subjicere barbaras nationes, surgens Bonifacius de Farra jurisperitus respondit, negocia quæ sunt maxima magnam deliberationem expectant (forte expetunt) ideo suo vobis respondetur in tempore.* lego, *ideo suo vobis respondebitur in tempore.* Hæc ex Manipulo Florum fuit Legatio Henrici ad Mediolanenses, prima an secunda alii viderint. *Idem.*

4. *Regia majestas appeteret.* Hic interpungendum esse videtur, & inchoanda octava rubrica a verbo, *compositis.* N. Villanus.

5. *Ibidem colloquium habuisse fertur.* Est oratio blanda, & generosi spiritus plena. *L. Pignorius.*

6. *Ut si humanorum*, &c. *Sibi privatæ vitæ parendum esse* &c. Anacoluthon. Quare vel tollerem, *ut*, vel pro, *esse*, cuderem, *esset.* Quanquam, *fuisse*, vel, *fuisset*, dicendum. *N. Villanus*

7. *Ut miles, ut dux*, &c. an potius, *ut militem, ut ducem?* Idem.

8 *Hybernandum potius.* Non omnino male monebant. Henricus enim *transactis Alpibus cum magno apparatu pervenit; ast circa Festum sancti Michaelis*; inquit Manipulus Florum. ergo movit copias, & Alpes transjecit Æstate dilapsa, & adulto pene Autumno. *L. Pignorius.*

9. *In Taurini Civitatem descendit, cujus portæ patuere, quemque Cives libenter accepere; quibus Vicarium statuit; & novas leges dedit.* * Meyerus. *primum Taurini, & Hastenses se suaque Henrico permiserunt.* Conradus Vecerius, *Septembris exitu movit e Lausano, superatoque monte perquam arduo, Senisium vocant accolæ, Taurinum est invectus. Idem.*

* Annal. I. lib. XI.

 1 *Ad*

cium [1] qui cœpto jam itinere proficiſcens vita defecit [2]. Diſpoſitis *Taurini* rebus Rex idem vicinam *Haſtenſium* Civitatem venit communi obedientia ſuſceptus, ibique pace confœderatis Majoribus Civium, Senatu novo cæteriſque ad nutum ordinatis, *Nicolaum* de *Bonſegnoribus* Vicarium conſtituit, cui & meram regendi, poteſtatem tribuit.

RUB. X. Conventus optimatum *Lombardiæ* ad Cæſarem.

Increbeſcente [3] itaque fama per univerſas *Italiæ* Civitates ab infero, ſuperoque mari in utriuſque *Galliæ* montes, *Germaniæ* Principes, Populorumque *Teutonicorum* frequentias *Alpes* tranſiliiſſe in Regis conductum [4], infremuere undique contraria in ſtudia, variiſque oblocutionibus decertantes. Formidoloſum namque id novum [5] dominia, ſtatuſque quietos tenentibus, & præſertim, qui propulſatos extorres tenebant, gratiſſimumque exulibus, iiſque, quos oppreſſerant diuturnæ Tyrannides nova exoptantibus ſuis caſualiter profutura calamitatibus. Unde concuſſiones, fragores, ſtrepituſque reſultabant, hinc palam verba jactantium, quos diuturnus metus taciturnos fecerat obmuteſcere; * inde quos potentiarum tuendarum [6]. Regi ſe remediis quibuſcunque conciliaturos erigebantur. Ex his primi *Longobardorum* Magnates [7] *Philipponus Papiæ* Comes *Simon de Colubiano Vercellarum*, † *Gulielmotus Bruxatus Novariæ*, & *Antonius* di *Fiſiraga Laudi* Dominatores paribus votis, conſiliiſque cum delectorum Civium legationibus ad Curiam perrexere, ibique comiter ſuſcepti, ad Regiſque conſilia vocati, dierum plurium ſpatio diverſa verſantes, denuo Regem allocuti ſunt. Status inſtantes Civitatum præfatarum ſalubres Populis ſuadere conati, illum ſe ſuis producturos potentiis, ſuffragiiſque ad reliquam *Longobardorum* obtinendam provinciam propriis ſpondebant, animum Regis, quibus poterant attrahere ſuis ſtudentes votis. Quibus & ipſe virtute regia reſponſa reddidit, Bono animo eſſe [8]. Se populis ſuis, ipſiſque quietem daturum, vicinos exules ipſorum gratiis reſtituturum, beneficia impenſurum, & tanquam primis ſibi manſuetis, & obſequentibus complaciturum. Reſignanda Dominia honori regio, paces *Manfredo*, & cæteris petentibus non denegandas omninò. Quibus ſive ſpe capti, ſive formidinibus Concivium, quos domi zelotypos Majeſtatis Imperii reliquerant, aſſenſere, paruereque claves dedentes, ſingulaſque detentiones re, & verbo remittentes. Et hos quidem ad animorum erigendorum informationes more regio condonavit. *Philippono* Caſtri *Salvazii* dominium, & gubernationem, quod tunc vacabat imperio, conceſſit in feudum, antiquumque ſui ſtipitis Comitatum innovans [9] in eun-

* *Sic habent R. & Pat. V.* Inde quos potentiarum tuendarum *rerum ſi remediis quibuſcunque.* *Forte* Inde q. p. r. ſpes R. ſ. r. q. c. *erigebat.*

† *In V. nulla mentio* Gulielmoti Bruxati.

---

[1]. *Ad ejuſdem regis conductus officium.* Scriberem, *conductum.* N Villanus.

[2]. *Cui quantum de perſona mutato Papa propoſito ſubrogavit Cardinalem, ad ejusdem Regis conductus officium, qui cœpto jam itinere proficiſcens vita diſceſſit.* Hic fuit, (ut habet vir nobiliſſimus in ſuo Nomenclatore S. R. E. Cardinalium) Thomas Joyce alias Jorſius, Ord. Prædicatorum, Anglus Cardinalis, Philoſophiæ ſtodioſus, & in paucis peritus, veluti Scriptorum non contemnendis argumentis teſtatus eſt; obiit autem apud Allobroges, anno 1311. Apoſtolicæ Sedis ad Henricum VII. Imperatorem Legatus, jacetque Oxonii in Monaſterio Prædicatorum. Ciacconius addit fuiſſe Eduardo Regi Anglorum a confeſſionibus, Magiſtrum in Theologia, & ſex uterinos fratres habuiſſe, Ordinis Prædicatorum omnes. porro quod de Haſtenſium Civitate habet Muſſatus confirmatur ex Vecerio, Meyeroque & Corio. Nicolaum de Bonſegnoribus Manipulus Florum præclaris Encomiis ornat, virum peſtilentem, arrogantem, & magnæ fatuitatis vocans, cujus etiam meminit * Cavitellius, Mediolanenſibus ab Henrico Prætoris conſtituti, anno Domini 1311. ut habet etiam Manipulus Florum. *L. Pignorius.*

* *Anual. Cremon.*

[3]. *Increbeſcente fama.* Emenda, *increbreſcente.* N. Villanus.

[4]. *Alpes tranſiliiſſe in Regis conductum*, conductus eſt vernacula ejus ſæculi vox, veluti, & ſalvusconductus. Italice *condotta*, & *ſalvo condotto.* Gallice *Sauvegarde.* paulo ſuperius, *ad ejusdem Regis conductus officium.* L Pignorius.

[5]. *Formidoloſum namque id novum.* Italiciſmus, *nova ſpaventoſa.* infra, *nova exoptantibus ſuis caſualiter profutura calamitatibus.* Idem.

[6]. *Inde quos potentiarum tuendarum.* Intricatus locus, qui videtur extricari poſſe hac ratione; *inde quos potiendarum rerum ſpes, Regi ſeſe mediis quibuſcumque conciliaturos erigebant.* Idem.

[7]. *Ex his primi Longobardorum Magnates.* Antequam hi perrexerint ad Curiam narrat Auctor Manipuli Florum, quisquis ille fuerit, poſtquam Bonifacius de Farra reſpondit Epiſcopo Conſtantienſi, deliberaſſe, inter ſe eos, quorum intererat, hoc pacto; *tunc pro reſponſione facienda convocatis Comite Philippono Domino Papiæ, Antonio de Fecilaga Domino Laudæ, Guilielmo Cavalcaboe Cremonenſe, Simone de Advocatis Vercellenſe, Comes Philipponus ſic ait, ego ſum ſatelles Imperatoris, & domus mea per Imperium multis gratiis, & dignitatibus eſt donata. abſit a me quod Imperatori ſim rebellis, alii omnes contradixerunt. Guido de la Turre magni cordis per Palatium fremens diſcurrebat dicens, exiſtimo Deum nobis iratum eſſe: tandem ſine alia determinatione Frater Albertus Corbella, & Frater Otto de Porta Romana Ordinis Prædicatorum electi ad Imperatorem mittuntur. Hi ſic concordaverunt ſtatum Civitatis Mediolani, quod in Curia Imperatoris nullus diceretur amicus Imperatoris, niſi Guido de la Turre & Comes Philipponus.* Hæc omnia vidit Corius, & pleraque eorum in ſuas Hiſtorias retulit, vidit, & Georgius † Merula. Simonis de Colubiano unus, quod ego quidem viderim, meminit Cavitellius; de Advocatis indigitat Manipulus Florum; veluti, & Corius, meminit autem hujus gentis Laurentius Schraderus Monumentor Italiæ, Lib. IV. par. 327. his verbis, *afflicta quondam miſere civium inteſtinis factionibus, partibus diviſa, & Advocatorum.* ubi operæ typographicæ ex ingenio omiſerunt vocem *Titionum*, ut legendum ſit; *partibus diviſa Titionum & Advocatorum.* quod res ipſa loquitur. Et ſane oportuit Vercellas fuiſſe peſſime habitas a Civium diſſidio, majorum noſtrorum ævo, cum Scriptor neſcio quis, apud me, manuſcript. hæc habeat, *cum magis deflendus ſit miſerabilis hodie ſtatus tam nobilis civitatis prædictæ. Nam civilis in ea civitate diſcordia, rerum prodiga, hominumque perditio in tantum inter partem & partem prævaluit, ut unam civitatem ſeditioſi Cives in duo caſtra redegerint, igne, & ferro cuncta vaſtantes, & ſic unitate profligata Civitas glorioſum nomen ſignificatum amiſit. eſt enim Civitas ſecundum Iſidorum hominum multitudo ſocietatis vinculo adunata.* Hæc ille de Vercellis, Urbium aliquot Orbis primariarum ortum & ſtatum enarrans. *L. Pignorius.*

† *Lib. VII.*

[8]. *Bono animo eſſe. bono animo eſſent*, videtur legendum. ibid. *paces Manfredo & cæteris petentibus non derogandas omnino.* Hic erat Manfredus de Becaria, cujus & meminit infra in fine *Lib. IV.* quem Gibolengum fuiſſe conſtat ex * Jo. Villano cum ſcribat de Abbate Vallis Umbroſæ, *ed in vèro ſi diſſe chè'l religioſo homo nulla colpa havea, con tutto che di ſuo lignaggio foſſe grande Ghibellino.* Neque ingratum puto erit nobiliſſimæ Genti, & ſtudioſis rerum Italicarum, ſi hic recenſuero nomina aliquot Illuſtrium hujus familiæ virorum, quæ latuerunt hucuſque in optimo codice ſcripto in membranis, quem poſſidet eruditiſſimus vir, idemque mihi amiciſſimus Janus Rhodius Danus. ibi enim legitur. *Infraſcriptus Liber, ſive Volumen Librorum Senecæ eſt Becarii de Becaria Imperatorii militis, & Legum Doctoris filii quondam Domini Nicoleti militis Regii, filiique Domini Rycardi, filiique Domini Nicolæ, filiique Domini Villani, filiique Domini Lanfranchi, omnium de Becaria, de Civitate Papiæ, ſive Ticinenſi, Provinciæ Lombardiæ, & reddatur eidem per quemlibet ad cujus manus pervenerit. Et ipſum ſcribi fecit, & fieri per Gybinum de Solario de Pergamo ejus Domicelum, dum Mantuæ eſſet Poteſtas idem Becarius, in qua Civitate Mantuæ fuit Poteſtas tribus Regiminibus* MCCCXXXI. *&* MCCCXXXII. &c.

* *Lib. VI. cap. 67.*

Becarius prædictus manu propria ſcripſit prædicta. Ne vero hic prætermittamus illuſtrem ex eadem gente fœminam facit noſtri Spicilegii lex. Eſt autem Johanna de Becaria uxorque Domini Raphaelis Fulgoſii de Placentia Juris Conſulti Clariſſ. quæ obiit 1439. die XVII. Julii hujus monumentum extat apud nos in D. Nicolai, illius in D. Antonii. & ſane percommode accidit, ut hic moneamus, Aquilam nigram coronatam inſiſtere decem monticulis rubris, in ſcuto cujus area, tota aurea eſt; in programmate inciſo tabulæ marmoreæ, quæ affixa eſt parieti Oratorii ab eadem Johanna fundati. Sunt enim hujuſce familiæ inſignia, aliquando XIII. monticelli rubentes in aurea parma, aliquando Aquila, ut refert ‡ Antonius Maria Spelta in Hiſtoria Papienſi, qui tamen de vario numero monticulorum nihil omnino prodidit ut ſane debuerat. *Idem.*

‡ *In Contr. de Beccario Ep.*

[9] *Antiquumque ſui ſtipitis Comitatum innovans*, recte dixit *ſui ſtipitis.* Languſchi etenim non uno Comitatu, neque uno ſtemmate claruerunt. alios Comites fecit Fride-

eundem, cæterosque prædecessorum privilegiis singularibus, ac justis titulis conquisitis regali beneficentia, & largitate donavit, majora pollicitus in posterum facultatibus se offerentibus, & meritis eorundam. Accessere, & *Albuini*, ac *Canis della Scala Veronæ* Dominatorum viri solemnes legati [1], quos Aquilas, clypeumque *Romani* gestasse Imperii, servasseque constare ajebant personarum discriminibus, per quorum prædecessores & in mortem itum fuerat [2]. Nec ob id desiisse superstites magnitudines, & dominatus non suos, sed Imperii, quorum ipsi Procuratores existunt non minui, sed augeri [3], proprium offerentes Imperii domicilium Urbem *Veronæ*. Quibus & se congratulabundum læto, & singulari non celavit aspectu proposita vera annuens; gratiarum eos dignos profitens, quæ regiam decuerint liberalitatis congruentiam, progressurum se, & proximum, vel præsentem *Veronæ* affuturum, nec iis deesse, qui justa petierint. Illò & *Pisanorum* advenere legati in pretiosissimarum ornatu vestium equis provecti sublimibus cum famulorum ordinibus, & armis fulgentibus aspectui congruentes Imperatoriæ Majestatis, quibus ex confidentia continuò personæ Regis commissa custodia, & ut ex Conscriptorum numero Consularium haberentur decretum est. Ex thesauris Urbis suæ publicis dona tulere Regi millium LX. aureorum cum totidem sponsione conferendorum in suæ Civitatis accessu felici. *Tuscorum* quoque Nobilium, eorum præcipue, qui Imperialis zeli agnomina ab antiquo tenuerant, videlicet ex *Ubertorum* [4] *Florentina* progenie plurimi, aliique Prosapiarum *Etruriæ* strenuissimarum militaribus fulcimentis. Tumescente identidem Curia Regia *Gallorum*, *Germanorum*, *Italorum*que turmis, ut jam magnitudine laboraret sua, *Guido della Turre* vir egregius [5] *Mediolanensium* Præpositus intra *Mediolani* fines cives continuit, ipsosque in armis sub custodiarum vigiliis tam in urbis, quàm cæterorum ditionis suæ locorum præsidiis sollicitos habebat. Vir magnanimus, acer, & implacabilis [6] quamdiu sibi suppeteret defendendi, vel ulciscendi facultas. * Hujus conatibus *Maphæi Vicecomitis*, ejusque factionis Potentum Regem sollicitantium obstabat sedulitas [7], nec non Nepotis ejus *Mediolanensis* Archiepiscopi [8], cujus fratres ipse *Guido*, ut suæ dominationi suspectos, compeditos habuerat. Quem & urgebant intrinsecorum multorum odia [9] par-

* P. Hujusmodi.

Fridericus I. anno 1164. alios Fridericus II. anno 1218. & eosdem variis cognominibus interstinguit * Antonius Maria supra scriptus, cui quoad Domitatum adstipulatur etiam † Bernardus Saccus. *L. Pignorius.*

* In Guldone Langusco. † De Papiens. Eccl. dign. c. 18.

1. *Veronæ Dominatorum viri solemnes Legati.* viros solemnes nove dixit. voluit dicere viros viris majores. Et hos in apertum proferunt Torellus Sarayna, & Hieronymus Curtius, ille *Lib. II.* hic 10. Historiar. videlicet Bailardinum de Nogarolis, cujus apud Mussatum est celebris mentio, & Paganottum, de Paganottis. *Idem.*

2. *Per quorum Prædecessores, & in mortem itum fuerat.* Innuit Mastinum, qui factione Guidonis Maltraversi de Lucio Patavini cæsus est una cum Antonio de Nogarolis, ut narrat ‡ Curtius. *Idem.*

‡ Lib. IX.

3. *Non minui, sed augeri.* Melius, *non minuere, sed augere.* *N. Villanus.*

4. *Qui Imperialis Zeli agnomina ab antiquo tenuerunt, videlicet ex Ubertorum, &c.* * Villanus, *ma i maggiori erano gli Uberti venuto il loro antico d'Alamagna.* nec dispari loquendi ratione † Petrarcha

Il Successor di Carlo, che la chioma
Con la corona del suo Antico adorna;

ubi Caroli Successor Carolus IV. est, quod vult etiam Alexander Tassonus, & Antiqui nomine designatur Henricus hic, de quo agimus. quod enim Carolus ad Carolingos pertinuerit ego sane non assentiar. *L. Pignorius.*

* Lib. IV. cap. 11. † Sen. xxii.

5. *Guido della Turre vir egregius.* ‡ Villanus Guidottum nominat; *il dotto Messer Guidotto si fece fare Capitano di Milano, meno aspramente Sua Signoria, e fu molto temuto, e ridottato.* * & alibi, *huomo di gransenno, e podere.* magni cordis appellat Manipulus Florum. ut vidimus. & profecto non jure carpunt Guidonem Germani Scriptores, & Paulus Jovius. ipse enim libertatem Patriæ assertum ibat, quam videbat oppressum iri a Vicecomitibus Henrico innixis. Obiit autem Cremonæ, anno 1313. teste Cavitellio. *Idem.*

‡ Lib. VIII. cap. 61. Item Annales Pistor. * Lib. IX. cap. 9.

6. *Vir magnanimus, acer, & implacabilis.* hæc ad amussim conveniunt cum illis Villani, *temuto, e ridottato.* quorum posterius Gallicum est; dicunt enim illi *redoubter* & *redoubtable*, pro formidare, & formidabile, & *redoubte & tres redoubte.* quod nostri dicunt, & dicerent *ridottato*, & *traridotta'o*: & hoc ex imperitia Gallicismi, ut alias dixerunt *tranobile*, *tresnoble*, etenim nobilissimus, & generosissimus est, non *tranobile.* Qvam sane notitiam ego acceptam fero nobilissimo, & eruditissimo olim viro Jo. Vincentio Pinello, qui anno 1598. me docuit, Interpretem Libri Ægidiani, de regimine Principem, ut minus peritum Gallicæ dialecti, ubi erat *tresnoble* vertisse tranobile. Omnes fere Libros ille ajebat Latinorum Auctorum, qui Ethrusci nunc leguntur, e Gallico idiomate conversos esse: quod mihi fiebat admodum verisimile, cum dialectus Provincialis, quam appellant, in maximo tunc precio esset apud Italos nostros. Hinc iidem arripuerunt *dotta*, *dottaggio*, *dottanza*, *dottare*, & *dottante*; quæ sunt illis, *doubte*, *doubter*, *doubteux*, *doubtance*, & similia. *Idem.*

7. *Hujus conatibus Maphæi Vicecomitis, ejusque factionis potentum, Regem sollicitantium obstabat sedulitas.* Permirum sane est hunc, qui Mussato, Villano, & † Facio de Ubertis Maphæus est, evasisse Matthæum, quomodo passim a nostris, & ab exteris appellatur. ‡ Petrarcha sane qui Mussatum viderat, religiose Maphæum appellat; oscitanter * Fulgosius, qui Mussatum, & Petrarcham legerat, Matthæum vocat: neutrarum partium † Volaterranus, cum scribat, *in Matthæo res se primum extollere cæpit, qui & Maphæus est appellatus.* Ejusdem sententiæ fuit & Sansovinus in Genealogiis. Mihi ab Antiquitate non recedere consilium est; & cum Annalibus etiam Pistoriensibus Maphæum retinere, accedente insuper auctoritate ‡ Augustini Justiniani Episcopi Nebiensis; & Chronici Parmensis M. S. *L. Pignorius.*

† Lib. III. cap. 4. ‡ Rerum. mem. lib. IV. tract. 6. cap. 19.

* Lib. I. cap. 4. Exempl. † Lib. IV. Gregor. ‡ Histor. lib. IV.

8. *Necnon Nepotes ejus Mediolanensis Archiepiscopi*: innuit Castonum Turrianum nepotem Guidonis, qui aliquibus est Cassonus, *cujus fratres ipse Guido, ut suæ dominationi suspectos compeditos habuerat.* fratres dixit signanter, ipsos enim tantum compeditos habuit: Cassonum in libera custodia. Rei seriem satis accurate narrat Corius: perstringit Manipulus Florum hisce verbis, *interim Guido de la Turre capit Castonum Archiepiscopum & Paganinum, qui fuit Servator Romanus, & Edoardum, & Muschinum fratres ejus, quos in castro Angleriæ in arcto carcere clausit: tandem Archiepiscopum dimisit reddito castro Trigii, quod Rainaldus frater ejus occupaverat, ista divisio fuit destructio Turrianorum; nam Caseonus Archiepiscopus cum suis complicibus Imperatoris adventum totis viribus procuravit in odium Guidonis, sed per duos annos Imperator stetit in Alemannia, propter captionem Archiepiscopi Terra interdicta fuit per Pellagruam.* Idem.

9. *Quem & urgebant intrinsecorum multorum odia,* &c. studium nobilium enixum, & præcipitem plebis favorem notat & Merula. Verum operæ pretium erit hoc loco exscripsisse, quæ de Maphæo scribit Manipulus Florum. *Eodem tempore Matthæus Vicecomes* (sic ille, quem alii Maphæum) *exul, & pauper quærebat siquem inveniret amicum, quem mitteret ad Imperatorem, & nullum in tota Italia invenit, nisi Franciscum de Garbagnate, qui exul erat, & Paduæ scholis vitam pauperem ducens: hic venditis libris pro expensis, ivit in Alemanniam ad Imperatorem, commendans Matthæum Vicecomitem, quantum potuit.* hactenus Auctor Manipuli. Porro Francisci hujus meminit non solum, & Corius, Maphæo summa necessitudine conjunctum, & Gibolengarum partium tutorem acerrimum indicans, in Liguria; mentionem ejusdem faciunt & * Paulus Jovius, Morigia † alicubi, Curtius Veronensis, & Inscriptio sepulchralis Mediolanensis, in qua Joannes Thomas Garbagnatus dicitur Octavus Francisci Garbagnati descendens, qui Henrico Luceburgensi Imperante legibus & armis maxime floruit, & sane notandus venit Curtius hic, cum Garbagnatum refert Mediolani copiosum & affluentem opibus tunc fuisse, cum exul, & pauper alibi degeret. At hic idem Franciscus successu temporis in Maphæum hostilem animum (ut sunt humana) induit, uti narrant Corius & Jovius, apud quos causæ hujus mutationis requirendæ sunt, seu æquæ, seu iniquæ, velut huic, vel illi visum est eas designare. Cæterum Hastæ Maphæus Henrico de facie innotuit, quod Manipulus Florum satis accurate prosequitur, hisce verbis: *Cui primo occurrit Tibaldus Bruxatus de Brixia exul, Philipponus Comes de Langusco Dominus Papiæ, Antonius de Ficilaga Dominus Laudæ, promittentes personas, pecunias, & suas Civitates, quos Imperator benigne suscepit. Quo audito Guido de la Turre infremuit dicens, Philipponus & Antonius sunt proditores, in quibus nihil certi, vel ratæ fidei inveniri numquam potuit. Sed Matthæus Vicecomes, qui*

* In Matthæo M. † Lib. I. Histor.

in

† *P. Maphæi prædicti.*

A partes † *Maphæi* clandeſtine tenentium, penesque hos vacillantis, ſemperque nova exoptantis Plebis inconſtantia. Sicque ſub hujus ambiguitatis dubio ſtetere ferme triginta intervallo dierum, hinc inde exercitus, ſpeſque diverſæ Regis, quippe ut diſſenſionibus intra *Mediolani* Urbem excitatis, commotiſque in ſe ipſum abſque aperti belli commixtione *Guido* corrueret, *Guido* autem corde ſtrenuo Civitatum *Lombardiæ*, *Tuſciæ*que præſtolabatur ſuffragia ‡ in ſpem etiam ductus inſtabilem fore Regis exercitum. Nec utriuſque meditatio futilis, vel inanis; procul enim dubio in ſummis

‡ *In V.* in ſpem dictus etiam &c.

B diſcriminibus adeo res conſtituta erat, & anceps hinc inde, ut in fortunæ curriculo veheretur. Captato tempore Rex exhortationibus Archiepiſcopi præfati, *Maphæi*, & aliorum conſciorum internæ factionis per transfugas moto exercitu, relicto in *Haſt* præſidio ad *Caſale*, *Salvazium* ſe contulit, ibique paucis moratus diebus per internuntios *Guidonem* interpellari fecit, ut juſſis pareret regalibus. Quo cunctante Populi in concitationem facilis timore, nondum tamen obſequente, ſed rem diffugiis producente, Rex permotus Civitatem *Vercellarum* adiit, ut propinquior *Guidoni* metui eſſet,

C factioſiſque intrinſecis exaltationi: dumque impulſu datæ ſpei potiundæ urbis *Mediolanenſis* concitus & ipſe incaleſceret, militum copias e *Novaria* eduxit ficto aſtu ſe * *Papiam*...... oſtendens, divertitque iter citra *Guidonis* ſpem *Mediolanum* properans; tuncque perculſus ingenti, & inopinato motu *Guido* nuntios ad Regem tranſmiſit, qui ſe pariturum edant, ipſeque inermis dimiſſo, licentiatoque omni exercitu, ac præſidio Regi obviam venit, *ſeque, Urbiſque omnem poteſtatem tradidit.

‡ *Forte* iturum oſtendens.

* *In V. & R.* ſequi urbis.

RUB. XI. *Mediolani* deditio.

D *Mediolani* deditio non minus *Henrici Romani* Regis famam auxit per omnes *Italiæ* fines, quàm ut altera *Roma* diceretur, & ut alterius *Italiæ* partis rerum omnium potiretur. Tum † animos Imperium non affectantium novus terror invaſit: obſequentium ſpes extulit. Hinc mœrores occulti, tacitique: inde gaudia, & lætitiæ apparentes in tuto, diſſimulateque [1] Mirabile dictu omnes ferme *Lombardiæ* Civitates ab *Alpibus* hinc *Veronam* uſque, inde *Mutinam* incluſive Regi fidelitatum juramenta præſtitere. Vicarios ſuſcepere novis legum ſanctionibus ad Regis placitum vitæ, neciſque poteſtatem habituros, *Alexandria* dumtaxat excepta [2]. Hæc enim *Roberti Apuliæ* Regis præſidio tenebatur, cui & ſponte Rex ipſe ceſſit, forſan & illum cauſſa non latente. Regum nempe conſilia non omnia nota populis. *Patavini*, *Vicentini*que, quos *Friderici* Imperatoris ſævitia, nephandaque *Eccerini de Romano* tyrannis Imperii vices obtinens necaverat a ſtirpibus, longaque deinde freti quiete [3], ſubſtitere nihil arrogantiæ, contemptus, parumque obedientiæ oſtendentes faventium exemplis, rerumque ſucceſſibus ſalubria reſumpturi conſilia. *Bononienſes*..... ſecus [4]. Nam & ipſi novorum vallorum, fovearumque munimentis urbem ‡ cinxere; plebiſcita, legiſque in Regem, Regique obſequentes ſtatuere, in quibus, & Imperatoris nomen proferenti capitale ſit ſupplicium.

† *V.* Tunc

‡ *R.* auxere.

RUB. XII. Coronatio apud *Mediolanum*.

Triumphans igitur in *Mediolano* Rex HENRICUS corona ferrea inſigniri juxta legis Imperialis ſanctionem antiquam ſtatuit, evocarique undique populos, dimiſſis edictis ad diem certam in ipſa *Mediolani* urbe, & Sanctiſſimi *Ambroſii* æde, ſeu Oraculo. Quamquam diſceptatum, an * *Modoeciæ* id fieri oportuerit, ut plurimum moris antiqui fuerat [5]; deciſum tamen & illico fieri nihil intereſſe. Illud quoque Principum, Baronum, ac Populorum jam ſubjectorum frequentia, & alacritate effectum eſt. Ad id ex nondum parentibus invitati, vocatique interfuere *Patavinorum*, *Vicentinorum*que legati

* *V.* Modoecia.

---

*in Brixienſibus partibus privatim vitam ducebat, audito Imperatoris adventu, uno contentus ſocio pervenit in Aſt cum omnibus Gibelinis Italiæ, & ingreſſus ante Imperatorem, depoſito * capucio, rejectaque poſt tergum chlamyde, occurrit ante pedes Imperatoris, & ait, o Domine pater exulum Gibelinorum adveniſti reconciliator: & amplexatus Imperatoris pedes, dans oſcula cum lachrymis, ſe, & ſuos recommendavit: & accepta Imperatoris benedictione ſurrexit. Videns autem Comitem Philipponum Imperatori aſtantem brachiis extenſis in ejus amplexus irruit: ſed vertit terga comes, volens etiam Antonium de Ficilaga amplexari ab eo repulſus multas audivit injurias. Imperator ridens dixit, jam inter vos dimidia pax facta eſt. Et tunc Imperator Matthæum reputavit virum prudentem: illos vero ſatis viles judicavit. His viſis Philipponus & Antonius ad mortem doluerunt, quod iviſſent in Aſt ad Imperatorem reputantes ſe fatuos eo quod conſiliis Guidonis non acquieviſſent, qui noluit umquam, quod Imperator intraret Italiam: tunc Mattheus Vicecomes inſtare cœpit, ut ad Civitatem Mediolani convolaret Imperator. & tantum fecit, quod Imperator Novariam venit, & tranſacto Ticino intravit comitatum Mediolani: cui omnes Gibelini occurrerunt, & pervenienti ad Civitatem Guido de la Turre cum vexillo in altum extenſo obvius fuit, & deſcendens de equo Imperatoris pedem eſt oſculatus, intravit ergo Civitatem Imperator, ſequentibus eum omnibus exulibus, ut Caſtonus de la Turre, Matthæus Vicecomes, & alii quamplures, intravit autem Civitatem Mediolani Imperator anno Domini* MCCCX. *die Mercurii* XXIII. *Decembris*, Hæc ille ſatis accurate, ut videtur. Vidit autem omnia hæc & Corius, qui & addit a Germanis Henrici Scriptoribus vexillum Guidoni abreptum, & ad terram afflictum fuiſſe. Jovius non Guidoni, ſed ſignifero Turrianorum vi extortum ſignum narrat: dixiſſeque Henricum Guidoni ea de re non occulta bile percito, ne contra ſtimulum calcitraret, quod a Corio mutuatus eſt: aliam tamen verborum ſeriem refert Merula, * cui ſane quantum credam non video; cum & parum veriſimiliter Guidonem referat manus intuliſſe ſignis Imperatoriis, eaque humi ſtraviſſe; & Garbagnatem antea aſſerat jus civile Patavii docuiſſe, cum addiſcentem referant Manipulus, Coriusque licet politiſſimus † Ripamontius Merulæ partes tueatur. de die ingreſſus, controverſiam movente ‡ Villanus & Ammiratus, * notantes Vigiliam Nativitatis Dominicæ. At biduum ante Natale Domini cum Merula conſtituunt Corius, & Manipulus Florum. *L. Pignorius.*

* *Capite aperto, & rejecta in tergum pericula inquit Merula.*

* *Lib. VII. cit.*
† *Hiſtor. Eccl. Mediol. lib. VII.*
‡ *Lib. IX. cap. 9.*
* *Lib. V. Hiſtor. Flor.*

1. *Lætitiæ apparentes in tuto, diſſimulateque.* Videtur hic, *diſſimulatè*, ſumptum pro, apertè, ac palam: cum tamen contrarium ſignificet. nam diſſimulare eſt aſtute aliquid celare, ne intelligi poſſit. *N. Villanus.*

2. *Alexandria dumtaxat excepta.* Manipulus Florum Merulæ concors excipit Civitatem Albenſem & Alexandriam, quod eſſent ſub dominio Regis Roberti; & concinit Corius. Muſſato tamen videtur adſtipulare & Lodovicus Cavitellius. *L. Pignorius.*

E

3. *Longaque deinceps freti quiete.* Sententia exigit, ut inducatur copula, *que*; pendente hactenus oratione. *N. Villanus.*

4. *Bononienſes.... ſecus.* &c. Hæc omnia & ratio itineris, qua Henricus Romam verſus uſus eſt, aperte diſſident ab iis, quæ C. † Sigonius vir clariſſimus tradit, Hubertum Epiſcopum Bononienſem *hoſpitem apud ſe habuiſſe Henricum Cæſarem Romam ad coronam Auguſtalem accipiendam euntem.* neque enim Henricus Bononiam attigit, neque paſſi eſſent Bononienſes illum apud ſe divertere, cujus nomen pene proſcripſerant. Muſſatus ipſe *pag.* 14. *L. Pignorius.*

† *Lib. III. de Ep. Bono.*

5. *Quamquam diſceptatum an Modoeciæ id fieri oportuit, ut plurimum moris antiqui fuerat.* &c. Mirum eſt quod narrat Ripamontius, maturaſſe Henricum ex oppido Modoeciæ petere ferream coronam, & juſſiſſe ſuo nomine dari litteras ad Archipresbyterum, & Canonicos ejus Eccleſiæ,

F moxque illo profectum. Modoeciæ item parata fuiſſe omnia celebrandæ coronationi, in Templo D. Jo. Baptiſtæ: verum apparatum omnem ad irritum cecidiſſe, & Henricum repetiiſſe Mediolanum re infecta, & Corius ſane eadem literis mandavit, quæ tamen hic noſter non agnoſcit. Verum Modoeciæ inquiunt Annales Piſtorienſes ſumptam ab Henrico coronam Paleæ (*della Paglia*) uti moris eſt, & Mediolani ferream. Nam litem componere meum non eſt, referam tamen ſtare ab hoc noſtro Merulam, Meyerum, Villanum, Ammiratum, Manipulum Florum, & Lodovicum Cavitellium. At quam hi omnes fere vocant ferream, manuſcr. apud me Codex argenteam appellat, hiſce verbis, *Imperator debet coronari tribus coronis, prima eſſe debet de ferro, quæ ſignificat poten-*

gati [1] regiam coronationem præsentiis honorantes, seque non ex fidelibus minimos zelis bonis, & cum se captaret temporis opportunitas, operibus offerentes. Quibus mite responsum gratificandi, cum sibi, Imperioque (ut decuerit,) se devotè summiserint, reddidit. Coronati itaque *Henricus* Cæsar, Augustaque *Margarita* [2] Anno ab ortu Domini Nostri *Jesu Christi* undecimo trecentesimo millesimo, VIII. Idus *Januarii* ferrea corona, quam *Lauream* appellabant, in equis phaleratis rubro scarleto cum purpureis tegumentis supra vertices latis se Populis exhibuere per Urbem, Rege Sceptrum manu dextera gestante, videlicet Scipionem aureum lilio supra renitente [3], quorum imagines, effigiesque hoc loco conscribi consequens visum est.

RUB. XIII. Regis, & Reginæ descriptio. Homo gracilis, statura propè justa, colore, capilloque subruffis, eminentibus superciliis, sinistri oculi albuginem detegit plus æquo mobilitas. De planicie in acutum apicem nasus se porrigit. Ore venusto, mento terete, coma gallica, quantum pollex operiret, conspicit occiput [4]. Cervix humeros a capite congrua æqualitate discriminat. Nulla tergorum obesitas. Ventris, & pectoris veluti linealis æqualitas, pedumque, & crurium [5] commensurata

A conformitas. Loquela tarda, succinctaque, idioma *Gallicum*, satisque se conferens intelligentiæ *Latinorum*. Magnanimitatem concomitari Mansuetudo videbatur, & divini cultus instans sedulitas. Cujusquam cum subjectis pactionis impatiens, *Gibolengæ Guelfæ*ve partium mentiones abhorrens, cuncta absoluto amplectens imperio. AUGUSTA annum jam sextum, & trigessimum agens impuberis habet aspectum, cui color albus, fusca cæsaries, maxillæ teretes, nasi rubra acies, os pusillum facie & ocellis ridenti simillimis. Labellum inferius, mentum, & colla velum tegit circumductum *Ger-*
B *mano* ritu. Amictus laxior *Gallico* more, statura paulò breviore mediocri. Consilii non ignara, arrogantiæ expers. affabilitatis in inferiores plusquam regiæ quidam esse dixerunt, quod & mansuetudini plerique attribuere. Cæremoniarum, divinique cultus tantæ assiduitatis, ut solemnium festivitatum dicta sit pernoctare vigiliis. Lapsorum miseratrix, amoris in Virum supremi, prolationis facundæ, nec prolixæ.

De gestis Henrici VII. *Cæsaris* Liber Albertini Mussati Paduani *Historiographi* Primus *explicit*,

C INCIPIT SECUNDUS.

potentiam & fortitudinem & de ista corona ferrea debet coronari per Archiepiscopum Coloniensem in Civitate, quæ dicitur Aquisgranum, Ajich, Leodiensis Diœcesis, secunda est de argento, quæ significat quod in ipso est clara justitia, & munda, & de ipsa corona argentea coronatur per Archiepiscopum Mediolanensem in Ecclesia S. Ambrosii Mediolani, &c. Quomodo hic (quisquis ille fuit) argenteam vocet ipse viderit. *L. Pignorius.*

1. *Interfuisse Patavinorum, Vicentinorumque Legati.* negat diserte Villanus * at Mussati potior fides; siquidem & ipse in numero Legatorum interfuit, si audimus Guilielmum de Certosiis nostratem Historicum: *cui coronationi* (inquit ille) *Legati Paduæ interfuerunt honorifice* Henricus Scrovegnus, Rolandus de Guarnarinis, Joannes de Vigontia, Petrus de Mussis milites: Jo. Henricus de capite Vaccæ Judex, Baricus de lingua de Vacca Legum Doctor, & Mussatus Poëta. *Idem.*

* *Lib. IX. cap. 9.*

2. *Coronati itaque Henricus Cæsar, Augustaque Margarita*, &c. videtur asserere ambos coronatos fuisse corona ferrea, quod tamen Manipulus Florum diserte negat, scribens Imperatricis coronam fuisse auream, & sane fieri potuit, ut ambo ferrea coronarentur, quod Cæsar ferream domum gestaret, Augusta auream; & quidem passis capillis, ut Manipulus notat, a forma autem, & figura lauream appellet Mussatus, quia ut animadvertit Villanus, sive alius quispiam apud ipsum fuit e chalybe lævi, & polito, in coronæ laureæ morem, insertis multi pretii gemmis, uti olim Cæsares gestabant. Minister vero coronationis fuit Castonus de la Turre Archiepiscopus, super Italiam, Normandiam, & Saxoniam. Ita enim describit Manipulus Florum. Sceptrum graphice expressit Mussatus, quod enim olim ligneum fuit, ornatum ære, vel orichalco Regum gestamen, postea Consulum & Cæsarum antiquorum imposita eburnea Aquila, id demum Germani Cæsares aureum effecerunt Lilio in sedem Aquilæ subrogato: quod & Regibus Gallorum audio solemne fuisse, ut visitur in tumulis Chilperici, & Fredegundæ apud S. Germanum. Georgius Merula sce-
D ptrum describit præfixum pomo parum apte, & a rei veritate aberrans. Equorum phaleras noster e scarlato rubro non inconcinne commemorat: quod enim nunc Scarlatum coccinum tantummodo est, tunc temporis non fuit, alios enim colores præter coccinum recepit. hinc legimus apud * Villanum, *tutti giovani vestiti co'l Rè d'una partita di scarlatto verde bruno. L. Pignorius.*

* *Lib. VIII. cap. 13.*

3 *Lilio supra renitente.* Melius, *renidente.* N. Villanus.

4 *Quantum pollex operiret, conspicit occiput.* Nescio, quid hoc rei sit: quare mendum subesse reor. *Idem.*

5 *Pedum, & crurium.* &c. Crurum, dici constat, crurium, non memini. *Idem.*

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS

HENRICI VII. CÆSARIS

LIBER SECUNDUS.

RUBRICA I. Exortæ in Regem Mediolanensium similtates; Cremæ, & Cremonæ rebelliones cum expulsione Guidonis della Turre.

HIs Mundi Principibus ad sublimis gloriæ columen sic feliciter prodeuntibus Fortuna secundis adversa permiscuit, solis hucusque dulcibus usa blanditiis Accidit quippe [1], ut dum re cogente pro instantibus Imperii, Reique publicæ necessitudinibus ad incumbentes actus, utilesque progressus de sub-
E jectorum populorum contributionibus oportere conferri, annuntiatum populo *Mediolani* * ut offerrent ipsi juxta Communis, & Populi agnitas facultates; conventu adhibito conscriptorum Decurionum, Primores, quos vetus agitabat intestina dissensio hinc *Guidonis*, inde *Maphæi* instinctibus, utrinque ambitiosis studiis ostendendæ

* *Deesse videtur foret, vel quid simile.*

1. *Accidit quippe*, usque ad, *conventu adhibito.* Hæc syntaxis non unam præfert offensam. Primò illud, *recogente oportere conferri*, subdurum videtur. Deinde post verbum, *Mediolani*, videtur non nihil desiderari. Ad hæc illud, *ut offerrent ipsi*, non potest defendi, nisi figura, πρὸς τὸ
F σημαινόμενον. Sed hæc omnia æquari, tollique possunt, si pro *oportere*, scribas, *oporteret*; post, *Mediolani*, adjungas, *foret*, vel *fuisset*; & pro, *offerrent ipsi*, reponas, *offerret ipse*: quanquam postremum hoc ferri, ut ajebam, potest. *N. Villanus.*

dæ potioris dilectionis in Regem, certatim majores summas offerri suasere, ut demum pollicitatio summam caperet centum millium florenorum [1]. Hoc publicatum jam prioribus oneribus defesso populo perquam grave visum. jam Regem detestari per fora, phana, & plateas: Jam *Teotonicorum* furores insoportabiles [2]; jam status mutationem, quam gaudio esse putaverant, mœrori, onerique fore. † Hæc querelæ in dies invalescebant in plebem, nec ante sedatæ; sed potius delatæ, quam Cæsaris clementia manaret edictum, alteram partem exigendam, alteram differrendam, effectumque est, ut pro dimidia foret exactio, dum super reliqua aliud Princeps statueret. Nec dilatio hæc, si distulit odia, tamen abstulit; quin tumidi præcordiis conceptus insisterent. Insuper & majores futuri scandali subiere caussæ. Nam illis penè diebus Cæsar *Papiam* promoturus delectos ex Majoribus secum ire decrevit ad L. circiter numerum [3], quibus de publico stipendia dari statuerat, ex quibus duplex desidium exortum est [4], alterum Plebis prægravatæ solvendi æris: alterum utriusque factionis Nobilium, hunc extra Urbem exitum non tantum militiæ, comitivæque regiæ indicium, sed futuri exilii ⊥ meditantium esse principium. Inde & Plebs excandescens in Principem jam solis concitationibus egens susurrabat infrendens. Nec hæc *Guidonem Turrianorum*, sibique adhærentium: nec * *Maphæum Vicecomitem*, cæterosque ejusdem partis Principes latuere. Se namque Cæsari magnitudinum suarum formidine exosos, suspectosque noverant. † Verum hic diversorum diversa certabat opinio. Plurimi namque *Maphæum* a Cæsare tutum omnia fiducialiter agere, quamquam astu *Franciscbinum Guidonis* filium tentandum a *Galaaz* filio extra ⊥ ..... prope S. *Dionysii* prædia [5] ad colloquium traxisset, nec sic amotis arbitris, quin & manum in fidem dare *Galaaz Franciscbinus* compertus fuerit: Alii verum colloquium fuisse inter se sine fraude dictitabant, Cæsarem re cogente *Maphæi* culpam ad tempus dissimulasse. Sed hic veritati locus supersit. Intumescentibus igitur Plebis, Insigniumque in Cæsarem simultatibus, dum instante * *N.* de *Bonsignoribus*, quem suffecto altero *Hastensibus* Vicario [6], Urbi *Mediolanensi* præfecerat, ut impositio solvendi stipendii, pecuniæque aggregandæ fieret, ad idque sibi ægre responsum foret, infra

† Hæc pro hæ more sæculi. Vide notas.
⊥ P. Judicantium.
* P. Maphæum Vicecomitum, cæterorumque.
† Desiderantur hæc in P. usque intumescentibus.
⊥ Urbem.
* Nicolao.

A Prætorii forum, ubi *Broletum* vocant, exaudita vox est arma conclamans, extemplo plures in eundem clamorem † exacuens; sicque brevi Urbs universa commota est. E consilio vocati sine ordine discessere se se ad domos proprias proripientes. Populus, & omnis Plebs per vicos ad suas quisque domos perrexere. Nonnulli arma capescentes [7] in tribubus stetere ancipites [8], quidnam hoc esset hæsitantes. Cæsaris Principes *Francorum* ex Ducibus ⊥ *Ameus Sabaudiæ* Comes, Marescalcus *Flandrensis* Comes *Guidonis* Comitis frater, Dux *Austriæ*, *Goleranus* Cæsaris frater, cæterique ad arma * pro- B siluere non compositis, centuriatisve cohortibus hinc inde pallantes [9], quorum plerique suspectioribus urgentibus causis ad *Turrianorum* loca discurrentes, quæ *Vasta* appellant, *Guidonis* vicina domui circiter xxx. in equis hastatos invenere ibidem consistentes, seu quicquam pensi habentes, sive quænam hæc esset res hæsitantes, † inter quos *Franciscbinus Guidonis* major natu fuisse constitit, in quos aggressu facto, victi cessere *Germani* plurimis cæsis, sauciisque. Dumque ad id loci tantæ resistentiæ infamis *Franchi*, *Germani*que, confluerent ibidem infestius concursum est, ubi pene pari, & anci- C piti certamine Cives terga vertere cæsi fugatique. Quo statim conflictu *Guidonis* domus excisa est, ipso non comperto supellectilia direpta, ænea, argentea vasa [10], gravis æris arma, equi, cæteraque quæ divitiosa ætas in domum egregiam aggregaverat, exustis, conflagratisque desuper terram ædificiis. Nec hoc substitit loco Regia Militia seditionum exterrita pavoribus; sed per Urbem hinc inde perambulans vix inermibus parcens, quos in armis inveniebat, confodiebat. Marescalco *Galaaz Maphæi* filius major natu in has necessitudines se cum D sequacium turma ut ⊥ suffragantem exhibuit. Occidente Sole nox cædem, conflictumque diremit. Regiæ Cohortes in Theatrorum plateis, locisque triviis pernoctavere sub armis succensis facibus, alternis vigiliis. Illucescente die jussa quies, clamatæque fiduciæ voce præconia; ferunt tamen a præda, & violentiis per Vicos non esse desitum: Quin & *Teotonicorum*. plerique [11] quibus se, & *Maphæi Vicecomitis* nonnulli complices adjunxerant, in *Turrianos*, eorumque partis consortes desævierint partiariis nuncupationibus, ut si * se *Guelfos* aliqui † profiterentur animadversum in eos; si- E qui-

† P. Excutiens.
⊥ Sic R. & Pat. V. Ameus Sabaudiæ Comes, Henricus Marescallus Flandrensis Comitis frater, Ducis Austriæ frater, Goferanus Cæsaris frater, cæterique.
* R. & P. prosiliere.
† R. & P. Quos inter.
⊥ P. suffragante.
* Se deest in P. R. & V. profitentur.
† Forte foret.

---

1. *Ut domum pollicitatio summam caperet centum millium Florenorum.* Rem hoc ordine enarrat Auctor Manipuli, *Hic* (Nicolaus de Bonsegnoribus) *convocato consilio Nobilium de Mediolano sciscitatus est quid donaturi essent Imperatori pro coronatione. Guilielmus de Pusterla libras quinquaginta millia Florenorum. Matthæus dixit congruum, ut etiam Imperatrici dentur Florenorum decem millia. Guido de la Turre obtulit centum millia Florenorum darentur Imperatori quod & factum fuit.* Recte ergo dixit Mussatus, *utrinque ambitiosis studiis ostendendæ potioris dilectionis in Regem*, testatum esse, quod & alii * tradiderunt. At de Edicto Cæsaris, *ut pro dimidia foret exactio*, non satis conveniunt. Georgius Merula stat a Mussato, & Meyerus, qui tamen summæ majoris non meminit: ducentorum millium summa quod recensuerit Cavitellius in eo hallucinatum putamus. *L. Pignorius.*

* In Merula.

2. Teotonicorum *favores insoportabiles.* Primò corrigendum, *Theutonicorum.* Deinde illud, *insoportabiles*, adeo grave est, ut ferri minime possit. Saltem, *insupportabiles*, dixisset. Reponesis, *intolerabiles.* N Villanus,

3. *Dilectos ex majoribus secum ire decrevit ad quinquaginta circiter numerum.* variat Auctor Manipuli; *tunc Imperator pro tertia coronatione vadens proposuit ex nobilibus de Mediolano centum ducere pro sua comitiva Romam usque.* L. Pignorius.

4. *Duplex desidium exortum est*, corrige *dissidium.* N. Villanus.

5. *A Galaaz filio extra..... prope S. Dionysii prædia.* Ex Manipulo Florum hæc supplentur *Franciscus & Galeaz extra portam Ticinensem in pratis occulte colloquium habuerunt, deditis invicem dextris & osculis, indignatus est contra ipsos Imperator*, &c. *L. Pignorius.*

6. *Quem suffocato altero Hastensibus Vicario.* † Georg. Merula, *præficitur deinde Hastensibus Nicolaus*, & hoc antequam Cæsar Mediolanum attingeret. *Idem.*

† Lib. VII. p. 84.

7. *Arma capescentes*, Corrige, *capessentes.* N. Villanus.

8. *Nonnulli arma capessentes in tribubus stetere ancipites*, &c. Hæc omnia accurate exequitur Merula, quem consulere operæ pretium est. Illud sane notandum culpam domesticam bene vertisse Maphæo, & Turrianos vafro hosti, F & omnes occasiones captanti nimium credidisse. *L. Pignorius.*

9. *Hinc inde pallantes*, Corrige, *palantes.* N. Villanus.

10. *Supellectilia direpta, anea, argentea vasa*, &c. Auri nulla hic mentio, & profecto vetusta majorum nostrorum frugalitas hoc non terebat: notat enim Franciscus ‡ Adamus, tanto post, anno 1419. in Nuptiis Ludovici Principis Firmiani, & Thadeæ filiæ Pandulfi de Malatestis, Firmi, nocte, arsisse cellam *in Palatio cum* 800. *libris Bellariorum, & 600. ceræ, & vasibus omnibus stanneis, & argenteis, aliaque supellectilia maximi pretii. Idem.*

‡ De reb. Firmanor. lib. II. cap. 41.

11. *Teotonicorum plerique*, corrige *Theutonicorum*, & paulo post, *desevierint*, ponendum, *desevierunt*: nec longe ab his pro, *cecidere*, lego, *cadere.* N. Villanus.

1. De

quidem *Gibellinos*, illæsi abirent [1]. ⸸ Per Colonias quoque *Vicecomitum* fideles aggressi *Turriani* nominis plurimos cecidere, domos & Villas incendere, ut in ardentibus victoriis mos est victoribus, * idque inultum pertransire. Post hoc trium, vel quattuor dierum lapsu edicto regio conclamatum est, his abstineri excessibus, ablata restitui, *Guidonem*, filiosque intra dierum octo spatium comparituros ad se de impositis purgandum æris, & personarum pœnis adjectis. His terroribus confusi Cives per domos, & vicos se continuere: nec satis fiduciæ fore *Maphæo*, familiæque vulgatum. Cæsarem namque non latere perlatum est in se per factionem utriusque partis conjuratum; alloquia locis abditis inter utriusque partis Primores habita; conjugia desponsa; hæc non nisi, ut privatim unanimiter conspirantes Cæsarem oppeterent, urbe pellerent, communionem integrarent. Hæc favillæ inter Urbis penetralia sic ferventes flammas extulere, ut omnis *Italia* novarum rerum jam excita † motibus incaluerit, prodiitque famæ ventilabrum mixtim veris, falsisque promiscuum, jam Regem in Tyrannum versum facultates Populorum dissipare, partiarium se palam ostendere, *Teotonicorum* rabies, *Francorum*que insolentias [2] in *Latinos* insanire. * verum divulgantium pars Regem non corruptum; sed domesticis suis violatum ajebat; oc-

⸸ P. Per Colonias Vicecomitum.
* In omnibus idque scribe meo periculo Nilque.
† In P. deest motibus.
* Infra Rub. V. hujus libri.

A

B

C

cisis tamen, pulsatisque id parum prodesse. Viciniores perculsæ his terroribus Civitates, & præsertim Partis Ecclesiæ nomen ex antiquo tenentes omni potiundæ quietis spe exutæ rebellavere. *Crema*, *Cremonæ*que viciniores [3] pulsis Vicariis, præsidiisque regiis jugum excussere. *Regini* plus æquo [4] exultantes partis Imperii fautores, seque ob nova Regiæ militiæ in partem detegentis [5] extollentes, expulere, fugæ remedio Vicario cedente.

RUB. II. Defectio Brixiæ.

Hisque talibus *Mediolani* novis elati *Mazii* *Brixiæ* paulò antè Dominatores in *Thebaldum* de *Bruxadis*, cæterosque qui nuper jussu Regis *Brixiæ* Civitatem intraverant, insultum movere; sed Fortuna † præsumptos eorum divertens affectus [6] Populo, Plebeque, quos jam veteris Dominii pertæsum fuerat nova affectantibus, vices mutavit, ut pluribus cæsis, multisque captis *Maphæus* de *Maziis*, & *Brixiensis* Episcopus ejusdem nepos vix fugam arriperent ad Castrum *Urceorum* se proripientes [7]. Sicque *Thebaldus*, qui Cæsaris beneficio nuperrimè in Civitatem restitutus fuerat [8], suique sequaces, fulciente Populo primum locum obtinens, ut cæterorum ejusdem partis Princeps [9], exclusis ad libitum *Maziorum* amicis Urbem *Brixiæ* possedit. *Albertus* ⸸ de *Rogolone* [10], quem Rex Vicarium ibidem præfecerat, nullis suffultus patratis cessit; comiter tamen habitus a *Thebal-*

† Abest a Pat.
⸸ P. de Roglegone.

1. *Deservierint partiariis nuncupationibus, ut si se Guelphos aliqui profiterentur animadversum in eos: siquidem Gibellinos, illæsi abirent.* Hoc demum est, quod narrat Georgius Merula, *invenio tunc primum tetra & perniciosa factionum vocabula Mediolani audita. Gibellini a Vicecomite stabant: hi ut Germanos sanguini & prædæ alioquin imminentes in adversarios magis incitarent, eos Guelphos dictitabant. Guelphum nomen Cæsari invidissimum & societas, & amicitia reddebat, quam illa factio cum Roberto Regi fecerat:* nec dissimilia tradit Corius. *L. Pignorius.*

2. *Teutonicorum rabies, Francorumque insolentias.* Petrarca.

Quando de l'Alpi schermò
Pose fra noi, e la Tedesca rabbia.

D

Villanus * *un Francesco per suo orgoglio prese una donna di Palermo per farle villània*, recte, *orgueil*, enim fastus & impotentia est, & insolentiæ non aliud sunt, quam impotentis animi notæ, quæ vox etiam hodie apud nos proba, & legitima est, dum dicimus *egli e insolente, egli uso insolenza.* Insolentia (inquit Joannes de janua) id est superbia, fatuitas, insolens id est superbus, fatuus, moribus non conveniens. *L. Pignorius.*

* Lib. VII. cap. 61.
† Lib. VII.

3. *Crema, Cremonæque viciniores.* † Georgius Merula narrat Venturinum Benzonum, & Forinovi Comites, tum alios, qui antea Crema exulaverant, ultro Othorinum Soresinam delegisse Cremæ Cæsaris Vicarium, comprobante Henrico, fuisse ibi per aliquot dies omnia pacata, & tranquilla: deinde Comites Forinovi, dum sua recuperare studerent omnia turbasse, hos a Benzono ejectos vi, Soresinam stationem deseruisse Mediolanum reversum eo eventu, ut Benzonus reditum abnuerit, & ad Cæsarem ire sæpe accitus renuerit semper ‡ Jo. Bapt. Pigna hæc habet *Cremona, Crema, Brixia ejusmodi Præfectos vix dum Magistratum auspicatos ejecerunt, quippe Sacramento Cæsari dicto in speciem potius obsequi; quam quod unius Imperium affectarent, cujus nullo modo poterant capaces esse, nisi insigni aliquo exemplo coercite, aut magna temporis diuturnitate.* De Cremona, & Crema eadem habet Cavitellius, qui & addit fuisse Cremam a Cæsare expugnatam, & mœnibus exutam * Merula deditam † scribit. Jo. Villanus in litteras retulit, Cremonam factione Florentinorum inductam, ut rebelles animos sumeret, quo Cæsarem tot hic distinerent jurgia, ut animum rebus Ethruscorum intendere vix posset, exemplumque mox secutam Brixiam, ut infra videbimus apud hunc nostrum. *Regini* sunt Regienses in Æmilia, qui anno 1305. Azonem Aretinum rejecerant, & asseruerunt se in libertatem, ut narrat Villanus *, eorundem autem Vicarii meminit, & Corius, qui fuit Spineta Malaspina, Auctore Curtio Lib. X. *Idem.*

E

F

‡ Lib. IV. Hist. Atest.
* Lib. II. in princ.
† Lib. IX. cap. 11.
* Lib. VIII. cap. 83.

4. Regini *plus æquo*, &c. Scribe, *Regienses*: nam inter *Rheginos*, & *Regienses* hoc interest; quod *Rhegini* dicuntur a *Rhegio Calabriæ*, *Regienses* a *Regio Lepidi*, *Galliæ Cisalpinæ* civitate, de qua loquitur hic *Mussatus.* N. Villanus.

5. *Regiæ militiæ in partem detegentis.* Nescio, quid sit hoc. Suspicor, addendum *se*, post verbum, *partem.* Idem.

6. *Præsumptos eorum divertens affectus* melius, *effectus.* Idem.

7. Hanc Maziorum ejectionem litteris consignarunt Georgius Merula, qui Maciones appellat, Helyas Capreolus, Cavitellius, Curtius, Octavius Rossius, & Chronologus antiquus, anonymus, manuscriptus, qui latebat in Bibliotheca Cl. Viri, & numquam satis laudati A. Querengi. Hic eadem ætate fuit, qua Henricus; & summa cum libertate styli hæc tempora perstrinxit. hujus hæc sunt: *Brixiæ Thebaldus Brusatus expulsis fraude concivibus, qui eum jussu Imperatoris pacifice receperant, Imperatori rebellat, ac adversarios Imperatoris recipit, & amicos illius expellit.* idem Auctor, quod de Regiensibus nuper retulimus, sic explicat; MCCCVI. *Mutinæ populus tyrannidem Azonis Estensis perhorrens, cum omnibus sævus esset, atque terribilis, a cervicibus suis jugum servitutis excussit, quo audito populus Regii idem fecit postridie. Arces, quæ in eis urbibus erant ad præsidium servandæ tyrannidis confestim dituptæ sunt a populis avidis libertatis.* Hæc licet non hujus loci sint, æqui bonique consulet, qui censet antiqua monumenta promereri, ut improbo etiam labore afferantur in lucem, quantumvis alieno loco inserantur. *L. Pignorius.*

8. *Sicque Thebaldus, qui Cæsaris beneficio nuperrime in Civitatem restitutus fuerat*, &c. Auctores vero omnes quotquot ego vidi Thebaldum incusant, quod Cæsari obstrictus Cæsarem fefellerit. Anonymus A. Q. ita scribit, *reduxit in Brixiam Thebaldum hominem sibi fidum, ac benevolum, & compatrem.* & paulo infra notat ut fraudulentum quemadmodum vidimus. Corius perfidum, & ingratissimum appellat. Georgius † Merula defectionis sollicitatorem vocat, beneficio Regis in patriam nuper receptum. Villanus ‡ proditorem, uti & Auctor Historiarum Pistoriensium, cui Albertus dicitur, qui aliis Thebaldus; studio partium pessime omnium accipit Facius Ubertus:

† Lib. VIII. in princ.
‡ Lib. IX. cap. 19.

O d'i Brugiati, o nato maledecto
Quanto facesti far màl contra lui
Benche la morte tùa ponio el defecto.

Dittam. lib. II. cap. 30.

Historici Brixiani excusant, neque injuria fortasse, eas enim strages ediderat Mediolani Henricus, & quidem nolenti similis, ut omnes qui res suas pacatas vellent, secum recte agi putarent, si eum procul haberent. mirum vero est quod tradit Blondus e nescio quibus Annalibus erutum, Theobaldum Bursatum a Magiis Brixianis ejectum, paulo ante jussu Regis reductum, quæsitumque ad necem, se de fuga ad Henricum recepisse, cujus nulla amplius mentio apud Blondum extat. *Idem.*

9. *Ut ceterorum ejusdem partis Princeps* Principem hic accipio pro primario, & eminentiore, non pro domino; ut apud Plinium * juniorem: *Arrianus Matarius Altinatium est Princeps:* quod nonnulli apud † Capreolum parum capientes scripserunt, Berardum, Federicum, & Maphæum Magios Brixiæ Principatum tenuisse; consultior Blondus, qui Bursatum adversæ factionis Principem appellat; parum cautus ‡ Jugurtha Thomasius, qui nominat Tyrannum. *Idem.*

* Lib. III. cap. 2.
† Lib. VII. Hist.
‡ Lib. VIII. Fist. sen.

10. *Albertus de Rogolone*; hujus nomen novit Capreolus cognomine abstinuit. *Idem.*

baldo, & ſuis, non abſcedit.

RUB. III. *Cumarum commotio.*

Cumarum * Civitas [1] his tumultibus paulisper commota; *Cebenenſi* tamen Epiſcopo illò juſſu Cæſaris ad reconciliationem properanti, ſubſedit.

* *P. Comarum.*

RUB. IV. Expulſio *Rubeorum* de *Parma.*

Rubeorum pars in Civitatem *Parmenſem* [2] Cæſaris imperio adducta pacem cum *Giberto* de *Corrigia* initam rupit, congreſſuque impari cum *Giberto* victa, fugataque cum ſtrage multa occiſorum, captorumque ex urbe diſceſſit.

RUB. V. Procurata cum *Mediolanenſibus* reconciliatio.

Hi ſtrepitus undique increbeſcentes [3] Regiam Curiam perplexam curis ingentibus, ſollicitudinibusque fecere; in conſilia publica, privataque Cæſarem coegere non ſuffectura diurnis lucibus. Privati conſilii coibant a latere domeſtici *Ameus Sabaudiæ* Comes, *Treverienſis* Epiſcopus Cæſaris frater minor natu (nam & *Goleranum* alterum fratrem plurimum armis, militiæque intentum expediebat) Epiſcopi *Leodienſis*, *Baſilienſis*, *Cebenenſis* & *Tridentinus* bibliothecæ regiæ Cancellarius [4], *Henricus* de *Coldonia* Protonotarius ſecretorum conſcriptor, ac Referendarius [5]. Primis decretis domeſticos corripere, emendare cautum; ſe *Mediolanenſibus* conciliare; *Guidoni della Turre* diem dictam prorogare, ne quid in inſontem fortè animadvertatur; curæ eſſe partiaria vocabula deteſtari, abolere † Cauſas commotionum manſuetè dignoſcere; animos perterritos conciliare, mitigare; collectiones, ærisque gravamina minuere, ſublevare; deviantes ſuaſionibus manſuetis ad ſubjectiones elicere. His ſtabilitis ſollicitus Cæſar *Ameum Sabaudiæ* Comitem, *Dalphinum* fratres geminos, Ducem *Auſtriæ*, *Joannem* de *Calcia Flandrenſem* Mareſcalcum [6]. Curiæ *Flandriæ* Comitem, ⊥ Fratrem, aliosque *Germanos*, & *Francos* ex Principibus ſevocaſſe dictus eſt, in eosque vultu, verbisque nunc triſtibus, nunc horridis, ardentibus in iram oculis ſermones intendiſſe, ſic inquiens:

† *V.* Cauſas commotionum Civitatum.

† *In P. deeſt* fratrem.

Deum meum, *Cœlum*, *Sydera teſtor*, *ô* Franci, Germani*que Socii*, *Commilitones*, *Neceſſarii mei*, *Fratres*, *Agnati*, *Cognatique mea caro*, *ſanguisque Meus*, *nùlla me Mundi gloria*, *nullique mortalium cupidinum affectus ad has Mundi motiones adducunt. Si ſurſum aſpiciam Motorem Deum*, *ſi infra* Clementem *Papam intueor. His Ducibus vehor. Et quis contra me? niſi ipſe ignarus*, *ingratusque facinoribus aſſentiam*, *ut cæcus a cæcis ductus delaber in foveam?* [7] *An ille ſupremus juſti*, *& æqui præceptor Deus quidquam ſanctius ſtatuit*, *quàm ut Proximum diligam*, *ut me ipſum? Ullane diſcretio*, *vel differentia inter* Chriſticolas? *quis ille ſit proximus?* Germanus, Francus, Wandalus, Suevus, Longobardus*, *an* Tuſcus? *Et quiſquam veſtrum reſpondeat* Gebellinos [8]. *Proh facinus? Ad quid veni? ad quid miſſus? ut prædeceſſorum cujuſpiam errores impius ſucceſſor exequar? Sciſmata jam antiquata* [9] *ſuſcitem?* Clemens, *& Dei Sedem in terris obtinens noſtrum ad id progreſſum movit in plumbo conſculpiens* [10], *ut* Gibellinis Guelfos *ſubjiciam*, *vel e contra? Quænam hæc paritas? Hi Imperii*, *illi Eccleſiæ velaminibus invidioſa induere nomina*, *quibus hæc ſuggeſſit* Lucifer *ille*, *qui cecidit. Ergo &* Clementis *Papæ Nuntius*, *cujus ſub ſignaculo in me* Chriſticolæ, *ut in alterum Dei luminare*, *conſpiciunt*, *alterum eorum genus inſecutus progrediar*, *alterum proditurus? Non ſic temerarii noſtrorum actuum perverſores*, *præſertim quos ex vobis illud præcordiale ſcelus invaſit. Præmoriar ipſe*, *priusque hujus corporis compagine*, *quàm mente dividar. Et ſi quos ex vobis illa prorſus urgeat cordis anxietas (vos ſiquidem mecum progeniti fratres) in fratres aſpiciens*, *abite hinc retro*, *cædem appetite*, *ſævite vobis auctoribus*, *non me Duce*, *non Principe. Per Deum Immortalem noſtras evitate ſecures*, *quas primus hujuſcemodi concitationis tumultus ſuo ſanguine cruentas excipiet. En jam* Longobardiæ, Italiæ*que Civitates juſtiſſimis accenſæ iracundiis (ſi vulgata fidem teneant) nos ut famoſos Tyrannos deteſtantur*, *& fugiunt. Quid ni? ſingula quoque animalia mortem*, *perniciemque devitant.*

Fine iis verbis facto Regina Auguſta genis madidis Regis animum demulcere conata *placandum viri animum*, ait, *non omnia vera*, *quæ ſinguli referunt*, *& ſi quæ comperta* [11], *non a gravi-*

---

1. *Cumarum Civitas* &c. Comum intelligit, ſeu Novo-Comum, quod illo ſæculo Cumas appellare ſoliti erant, ut etiam notavit Philippus Ferrarius in nova Topographia in Martyrologium Romanum. * Cæſarius *in Pergamo*, *in Cumis*, *in Venetia*, *in Cypro*, *in Papho*, *& in aliis multis Provinciis*, *atque Civitatibus eodem tempore multos terruerunt terræmotus.* Otto Friſingenſis, *ubi a Mediolanenſibus*, *qui tunc Cumanum bellum per decem annos*, *pro afflictione populi utriusque Civitatis miſerrime protractum*, &c. Fridericus Imperator ſcribens P. Aquilejæ Patriarchæ, *quod Mediolanenſes Caſtrum quoddam nomine Sartianum* (*forte Carcanum*) *ſitum juxta Cumas*, *cum ſua fortitudine obſederunt.* In Epitaphio Joannis Archiepiſcopi Vicecomitis,

Cumarum tellus, *novaque Alexandria pinguis.* q

Annales Incerti Auctoris ex editione Pitoei aliter inflectunt, exemplo non ſatis obvio; *& in tèrritorio Cometenſe Italicæ Civitatis*, *in vico Gradabona*, *in Eccleſia S. Joannis Baptiſtæ*, &c. *L. Pignorius.*

* *Lib. II.*

2. *Rubeorum pars in Civitatem Parmenſem*, &c. Vincentius Carrarius Ravennas, qui res Roſſiorum quinque libris lingua Italica, præſecutus eſt, narrat Gulielminum Roſſium Mediolàni cum Giberto Corrigio pacem contraxiſſe, & Parmam reverſum eſſe cum gentilibus ſuis, Lauru, & Olea caput ſingulos redimitos, & hoc anno MCCCXI. veniſſeque Parmam cæſaris Vicarium Guidonem, Cocconatum Taurinenſem, in cujus comitatu fuiſſe Ptolemæum Pellicionem, itidem Taurinenſem Papiniani Epiſcopi Parmenſis fratrem, quem Henricus vice ſua Burgo Sancti Domnini præfecerat: verum mox Roſſios & quidem tertium a Corrigio ejectos, cum cæde capitum formæ LX. Et Chronicon Parmenſe Italicum, àpud me m. ſcr. Auctore Joanne q. Zilioli, q. Bertoli, hæc habet, *in quel medeſimo anno li Roſſi con la ſua parte ſono la terza ſtata cacciati gagliardamente ſuora della Citta di Parma*, *per meſſer Giberto da Correggio.* Et hoc videtur eſſe Chronicon Joannis Zilioli, quod ſe nactum eſſe Carolo Sigonio teſtatur Carrarius. *Idem.*

3. *Increbeſcentes*, corrige, *increbreſcentes.* N. Villanus.

4. *Tridentinus Bibliothecæ regiæ Cancellarius*, hic fuit ſi Jano Pyrrho Pincio credimus, Henricus III. de Onetis Onetenſis videlicet, excellentis vir ingenii, quem in ſubſcriptionibus Litterarum ſuarum ſe Fratrem vocari ſolitum fuiſſe ajunt. Onufrio etiam Bibliothecarius & Cancellarius pro eodem accipiuntur. *L. Pignorius.*

5. *Ac Referendarius.* De Referendariis optime omnium Hieronymus Bignonius amicus noſter

— *cujus ſe pectore cuncta Vetuſtas.*
Condidit — *ad Marculfum in notis.*

de Protonotario Guidus Pancirolus præceptor meus *Lib. I. Variar. cap.* 85. qui recte ab Aula Conſtantinopolitana hæc muneris derivat, ut clarius oſtendit Meurſius in Gloſſario: hic autem Protonotarius ſecretorum conſcriptor videtur eſſe, quem recentiores dixere Secretarium. *Idem.*

6. *Joannem de Calva Flandrenſem Mareſcalcum.* Manipulus Florum hominem ornat hoc Elogio, *poſt hæc Imperator fecit ſuum Vicarium quendam Joannem de la Calzon Gallicum*, *qui licet eſſet nobilis tamen nullius valoris homo fuìt*, *quapropter ab officio amovetur.* Subſcribunt autem Corius, & Merula certatim Cavitellius appellat militiæ Magiſtrum. Mareſchalcus enim eſt præfectus Equitum Germanici, ut probat Wolphgangus Hungerus in notis ad Caroli Bovilli Tabulas. Qua ratione autem hic eſſet Gallicus, & Flandrenſis ego neſcio, niſi dicamus Flandros tunc uſos fuiſſe Gallica lingua propter commercia, viciniamque Regionum, ſive ob exemplum Aulæ principalis, quæ ſola Gallica jam tum utebatur. *Idem.*

7. *Delaber in foveam*, corrigo, *delabar.* N. Villanus.

8. *Et quisquam veſtrum reſpondeat*, Gebellinos. Apponenda eſt interrogationis nota. Idem.

9. *Sciſmata jam antiquata.* corrige, *ſchiſmata.* Idem.

10. *In plumbo conſculpiens*, emenda, *conſculpens.* Idem.

11. *Et ſi quæ comperta.* Vel duo verba, *& ſi*, in unum coaleſcere debent, ut conjunctionem adverſativam faciant; vel pro, *quæ*, reponendum, *qua.* Idem.

1. Et

vibus, *fidisque profecta*; *sed vulgi villissimi hæc sordida*, *inneptaque vulgaria. Principes talium innoxios*, *ignarosque*, *erigendos animos ad fortia*, *hæc adversantia subito tolli.* * *Parabit unusquisque animum*, *omnia auctore Deo votis accommodari.* Consiliarii itaque super instantibus diu inter se plura versantes salubre fore † ab radice morbum curandum; *Guidonem* Cæsari conciliandum, indulgendum ei, ut tutò ad Principem accedere sit fas, ut bonis restitutis extra ‡ *Mediolani* fines ‡ indemnatus cohabitet, * & Castrum *Orphanum* suspitionis tollendæ causa [1] cuiquam utrinque fido resignet. Harum conditionum tractatores *Philipponum* Comitem *Guidonis* Socerum, *Simonem* de *Colubiano Vercellensem*, & *Antonium* de *Fistraga Laudensem* interponendos, qui & *Cremonenses* pertemptent qui defectionum suarum motus fuerint, dissensionum causas auferant, & ad gratiam mansueti Cæsaris redigant. Extemplo missi *Cremonam* (nam & illò profugus *Guido* perrexerat) retulere, *Guidonem* respondisse se a *Cremonensibus*, ut Hospitem ad vitæ refugium susceptum, omnia in ipsorum arbitrio consistere, se nihil aliud pensi habere, nisi sicut ipsi de se, suisque statuerint: *Cremonenses*, quoque onerosum Vicarii jugum populum pauperie, inediaque profligatum, impotentem contributionum, quas Cæsar ipse jam conferendas decreverat, præterea ipsum Cæsarem, (quod intolerabilius erat) *Teotonicos* in *Latinos* dimissa licentia sinere † insanire. Jam *Guelfos* ubique delendos ex præsumptionibus inultorum excessuum in ipsos commissorum apparere. Cujus & Cæsaris partiariæ mentis indago significat in singulis Civitatibus, & locis Vicarios *Gibellini* nominis institutos, parti Ecclesiæ jam timendum esse, *Innovatum Friderici* scisma vetus [2], & demum consilium capiundum ab amicis, sociisque *Longobardis*, & *Tuscis*, & respectu habito respondendum.

*[Margin: * P. Parabat. — † Intellige putavere, vel quid simile. — ‡ Deest in V. — * P. Dum & Castrum. — † Supra Rub. 1. hujus lib.]*

Interea legati ad Cæsarem ex *Janua* magnificè profecti juravere mandata, navigia spondentes impensis propriis ad Coronationis conductum. *Lucenses* destinatis Legatis diu in Curia retentis, multisque diu hinc inde pertentatis ære multo promisso, ut immunes Imperialium obsequiorum suis exclusis exulibus liberi manerent, nullisque aliis obstricti contributionibus, quamquam & non rejecti, longis admissi, auditi colloquiis tandem frustra tempus trivere.

[Margin: RUB. VI. Januensium Obedientia.]

Hisdem ferme diebus a *Paduanorum* Magistratibus Religiosorum Minorum, & Prædicatorum Viri duo ad Curiam transmissi sunt [3] per Secretariorum Cæsaris intercessiones inquisituri quænam salubria libertatis remedia concedente Cæsare cum obsequiorum utrinque congruentium exhibitione interponi valerent. Qui inter se diffidentes commissa parum diligenter executi spes mittentium fefellere. Quorum alter à Cæsare ‡ sciscitasse retulit [4], nihil omninò pactionis intervenire posse, nisi Syndico justis quibuslibet parituro ad Cæsarem transmisso [5], cæterùm supplicationi locum non fore; at his obtemperatis [6] animum Regis in Commune *Paduæ* pronum ad gratiarum contributiones. Solliciti insuper Magistratus cum Tri-

[Margin: RUB. VII. Concessa Patavinis libertatum Privilegia. — ‡ P. Scivisse.]

---

1. *Et Castrum Orphanum suspicionis tollendæ causa*, &c. Manipulus Florum Montorfanum appellat. *Anno Domini* 1309. *sub dominio Guidonis de la Turre: exulante Castono: terra existente interdicta*, *Mathæo Vicecomite exulante Franciscus de Gisieriis* (*F. Ghisleriis*) *Bononiensis fuit* CLVIII. *Potestas Mediolani*, *isto tempore Guido de la Turre fecit fieri sallam*, *quæ est in dextera parte Palatii Communitatis*, *juxta Palatium nuncupatorum* XII. *item Castrum de Montorfano reædificavit.* & infra, *Turriani occiduntur*, *Franciscus in Montorfanum fugit*: quod & tradidit *lib. VIII.* Ripamontius. *L. Pignorius.*

2. *Scisma vetus*, emenda, *schisma.* N. Villanus.

3. *Iisdem ferme diebus a Paduanorum Magistratibus Religiosorum Minorum*, *& Prædicatorum viri duo ad Curiam transmissi sunt.* Hoc ab initio ipsarum fere Religionum, moribus receptum fuit, ut viri sanctissimi, bono publico res publicas felicissimo eventu componerent. Hinc Bernardi, & Catharinæ Senensis, item Jordanis Forzatei, & Joannis, (quorum ille Benedicto, hic Dominico nomen dederat) præclara in pacandis privatis, & publicis simultatibus conamina enituere: hinc vidimus a Mediolanensibus Prædicatoriæ familiæ duos ad Henricum ire jussos. Verum, ut præclara instituta facillime ad pravos exitus dilabuntur, & ipsi Religiosi viri in partes, & factiones, nec opinato concessere; cum enim veluti secreti a rebus humanis advocarentur ab eis qui publica tractabant, ut Comitiis, * & Consultationibus interessent, difficile erat eo æquilibrio res suspendere, quin ad alteram partium inclinarent: cum præsertim (& id quidem non raro) dominationis avide Religionis prætextu obtenderent cupiditatibus suis; hoc æstu abrepti olim sunt Helias, Michael Cæsenas, & Marsilius Patavinus Franciscani, Nicolaus Fabrianensis Augustinianus, Dominicanique nonnulli, qui, vel Friderico †, vel Ludovico Bavaro adhæserunt. Verum missas faciamus has vomicas, & Religionum carcinomata. Legationes certe viri Religiosi, ut diximus, & olim, & deinceps obiere consilio non pœnitendo eorum, qui destinarunt. Anonymus Franciscanus apud me manuscriptus hæc de se tradit: *anno Domini* 1384. *stabam novicius in Conventu Paduæ*, *in quo anno Populus Ferrariæ surrexit contra Marchionem Ferrariæ Nicolaum*, *& interfecit Dominum Thomam de Tortona: eodem anno fuit captus Dominus Bernabos a Comite Virtutum*, *& in ipso anno*, *& mense ego ivi pro socio cùm Fratre Luca de Placentia*, *Papiam ad Dominum Comitem virtutum ex parte Domini Francisci de Carraria Paduæ Domini*, *Tarvisi*, *Feltri*, *civitatis Beluni*, *Civitatis Austei*, *& majoris partis Forojulii*, &c. Hujus autem tumultus Ferrariensis (ut & hoc obiter animadvertamus) non meminit Gaspar Sardus, qui satis accurate res Ferrariensium decem libris præscripsit. Jo. Baptista Pigna obliquam tantum mentionem injecit, & scripsit non fuisse nisi leviter tumultuatum: at huic solemne est, Principibus suis ut gloriam conciliet, Historiæ leges parvipendere, & qua fictis monumentis oppidi Atestis dignitatem attollere, & qua fabulosissimo scripto, cui Thomæ Aquilejensis nomen indidere, nobilissimæ domus & certis monumentis illustrissimæ seriem doctis exteris traducendam exhibere: scilicet illustrissimæ gentis exordia fulcienda erant Liliis, Jànis, Læliis, Genusiis, Aureliis, Tiberiis, Forestis, Maroellis, & Alforesiis, quos ociosa periergia nescio quorum male feriatorum Scriptorum in Italiam clarissimarum familiarum genitricem invexit. Ad Religiosos viros porro revertamur. Franciscanus quispiam Joannes de Mauleon a Regibus Castellæ ad Carolum Regem Galliarum Legatus proditur a Cominæo ‡, & nostra ætate Joannes Nei Seraphici Ordinis Commissarius in Belgio generalis, pacem inter Regem Hispaniarum, & Provinciarum fœderatarum ordines auspicatus est. At hi nostri inter se diffidentes legationem everterunt; & sane nullum certius exitium rerum gerendarum excogitari potest uti ego Romæ non semel in illo Orbis terrarum Theatro animadverti, magno Principum malo. *L. Pignorius.*

*[Margin: * Io. Villan. lib. X. c. 112. — † Huc pertinet fortasse Iacobus Augustinianus, ad quem extat Fran. Petrar. Ep. lib. X. — ‡ Lib. VIII.]*

4. *A Cæsare sciscitasse retulit.* Puto, scribendum, *scivisse.* Quid enim esset, *interrogare Cæsarem*, *nil pactionis intervenire posse?* N. Villanus.

5. *Nisi Syndico justis quibuslibet parituro ad Cæsarem transmisso.* Syndici sunt actores universitatum, Collegiorum, Societatum & aliorum corporum (inquit Brissonius) per quos tanquam in Republica quod communiter agi fieri oportet, agitur, & fit. Par & gemina huic prope jussio ab eodem Henrico facta Florentinis apud Jo. Villanum, * *che se infra quarantà di non li mandassero dodeci boni homini con Sindico*, *e pieno mandato à ubbidire suo commandamento*, &c. Thomas Fiortifiocca Scriba Senatus in Vita Nicolai Rentii; *puoi peteva*, *che li mannassero Scinnichi sufficienti.* Et ab his Syndicis manavit officium, quod hujusce ævi Scriptores appellant Syndicatum. Ptolemæus Lucensis; *eodem anno hoc est* 87. (lege 1287.) *fuit Potestas Dominus Bernardinus de Parma*, *qui de nocte fugit de Luca*, *timens officium Sindicatus*: hoc nimirum erat inquirere in Acta Magistratuum, & pecunia (prout res ferebat) vel carcere, vel aliis pœnis mulctare eos, qui in Prætura deliquerant, tunc demum cum Magistratu functi erant. Villanus *lib. VIII. cap.* 95. dimittebantur vero aliquando Potestates inhonesta missione: & tradunt Annales Patavini manu scripti apud me his verbis, 1279. *D. Jacobus de Gonzolino de Auxirno Potestas Paduæ. Hic Paduæ Potestas ejus malitia dominante compulsus est in Padua suum regimen non finire.* & hæc est Germana notio verbi vernaculi *sindicare*, quæ est notare, & acri censura carpere. *L. Pignorius.*

*[Margin: * Lib. IX. c. 28.]*

6. *His obtemperatis.* Stribligo hic esse videtur, verbo neu-

Tribunis Plebis, quos *Gastaldiones* appellant [1], Duodecimque secretorum conscii [2], in quos super instantibus per Decuriones ex Senatus consulto translata agendorum potestas, duos Plebejos probatæ fidei viros *Antonium* de *Vico-aggeris*, & *Albertinum Muxatum* illò etiam proficisci jussere eadem, quæ præfatis Religiosis commissa fuerant, perquisituros. Hi paribus affectibus Curiam ingressi cum Regis Archariis exordia summo opere nacti tractatuum, interdum & Cæsarem allocuti de conditionibus agere cum deputatis ad id *Ameo* Illustri *Sabaudiæ* Comite, Archiepiscopo *Treveriense*, *Leodiense*, *Basiliense*, & *Tridentino* Episcopis cœperunt, pluriumque dierum spatiis assiduis solertiis, & hinc inde conventibus simul habitis cum ipsius Cæsaris conscientia *Paduanis* Majestate Regia salva de ipsius Domini liberalitate posse concedi [3], ut singulis semestribus terminis, quibus & Comitiorum dies eligendorum Rectorum instare solebat [4], optio sit *Patavinæ* Communitati quatuor eligere, quos maluerint, fideles dumtaxat Imperii [5], quorum unum Cæsarea constituat Auctoritas, qui Vicariatus Imperii nomen obtineat, si inter Montes, & Urbem fuerit: alias eadem unius eligendi optio sit Præsidis *Lombarbiæ*. Idemque in *Vicentinæ* Civitatis gubernatione *Paduanis* indultum sit feudalibus investituris perpetuò valituris. Ii quoque Rectores, seu Vicarii Civitatis utriusque leges, mores, statuta, consuetudines, franchisias [6], libertates obtentas per prisca

---

neutro passione donato. Potest corrigi sic, *his si obtemperaverint.* N. Villanus.

1. *Magistratus cum Tribunis plebis, quos Gastaldiones appellant.* Gastaldio vox Longobardica est, ut notat Sigonius *; apud nos remansit hæc appellatio, præfecturam urbanam, & rusticam designans. urbana est in Collegiis, & Fratriis, quas Frataleas appellamus, quarum Præfecti etiam nunc *Guardiani* & *Gastaldi* appellantur: rustica Villæ Custodum est, Petro etiam Crescentio † teste, *& si tanta sit dominorum nobilitas & potentia, quod dedignantur in eadem curia cum suis habitare colonis, poterit commode in prædicto loco, si dispositio patitur, morari custos, qui vulgo Castaldio nominatur.* L. Pignorius.

** Lib. II. de R. Ital.* *† Lib. I. de Agricul. c. 7.*

2. *Duodecimque secretorum conscii.* Hic fuit tunc temporis status & legitimus numerus Consiliariorum, & vidimus supra apud Villanum duodecim bonos viros ab Henrico una cum Syndico Florentinorum postulatos. Mussatus infra *pag.* 13. appellat duodecim sapientes Reipublicæ præpositos, quos ipsemet Henricus *pag.* 80. Ancianos Consiliarios, Sapientes, & Rectores. *Idem.*

3. Ab inde, *pluriumque dierum*, ad finem usque periodi, nutat oratio, & manca videtur; nisi post verbum, *concedi*, vel alio commodiori loco adjungas, *obtinuerunt*, vel *impetrarunt*, vel quid simile. *N. Villanus.*

4. *Ut singulis semestribus terminis, quibus & comitiorum dies eligendorum Rectorum instare solebat.* Veteres membranæ apud me hæc habent; *nota quod tempora Potestatibus antescripta dicunt tempus electionis cujuslibet Potestatis, sive Rectoris, aut Consulis; unde quilibet Rector, sive Potestas tenet medium annum suæ electionis, & medium sequentem; quarum Potestatum electio fit circa Festum S. Petri de Junio.* At cur hæc ratio Comitiorum incideret potissimum in mensem Junii, nostrum est videre; ut hac etiam in parte Antiquitates patrias illustremus. Ego arbitror enatam consuetudinem ex ejectione Vicariorum Imperialium, quæ contigit olim in nostris hisce Regionibus mense Junio. Et quidem veteres schedæ Pine'lianæ rem sic enarrabunt. *Imperante Federico primo quondam Sueviæ Ducibus nato, Comes Paganus tunc Vicarius ejus in Padua, multa gravia Paduanis onera imponebat. Magnatibus quidem odiosus, quoniam consuetos sibi honores à rusticis quo minus fierent impediebat: sed sibi rapiebat indebite, invidus erat plebejis, quia vectigalibus, exactionibus, & aliis gravibus eos vexabat, inter alia, quæ Nobilibus molesta fecit de raptu Virginis acerbius habitum est; nam Speronellam virginem sororem Dalesmanini, & filiam quondam Dalesmani ex Mabilia olim filia nobilis & potentis Rolandi de Curano, visam, dilectamque rapuit, & in arce Pendicis recondidit. Hoc factum alte descendit in cor, & præcordia Dalesmanini; & omnis benevolentia, quæ prius fuerat inter Comitem Paganum, & ipsum, ultra alios proceres Paduanos, conversa est in odium, sagaciter tamen Dalesmaninus incepit ordiri depulsionem Tyranni modis omnibus; primo cum Alberto de Barno, quem sciebat non amicum Tyranni, clanculum firmat amicitias, Tyranno struit insidias cum Alberto de Jaussano, cum Rambaldo Comite Colalti, denique cum proceribus alii Civitatum Marchiæ. per internuncios sapientes ordinatur, ut una die Imperiales Vicarii ab Urbibus singulis depellantur, & ita factum est & tractatum, ut Azotto de Altichcriis, Conrado de Transalgardis & Benedicto de Deculis Proconsulibus in Padua, nono Kal. Junii, dum fieret solennitas Festi Florum, sumpta occasione Festi, populus consulte armatur, Priores & Signiferi ordinati latitant, ut confestim ad aggressum contra Tyrannum prodeant. Comes Paganus hoc sentiens quam celerius potuit fugit ad arcem Pendicis, ubi se defendere arbitratus est. Populus Paduanus dato vexillo Azotto ad obsidionem Pendicis cum equitibus, & peditibus properant, arcem circumdant. Comes se non ibi diu stare diffidens (lego confidens) cognitum quoque habens se ab aliis Vicariis Imperatoris, qui Vincentiæ, Veronæ, & Tarvisii residebant, auxilium habere non posse., quoniam eodem die de Regiminibus fuerunt expulsi, pactis intervenientibus, sese & arcem Paduanis in deditionem tradidit:* hactenus schedæ illæ. Recenset autem hoc factum compressiore narratione Scardeonius ‡, & ex Scardeonio Crusius *, qui refert ad annum 1164. & recte: verum quis fuerit hic Paganus neuter eorum explicat. Ego sane hanc Historiæ jacturam æquis oculis non aspicio, & majorum nostrorum oscitantiam incuso, qui hæc perire passi sunt, rideant, & ringantur, ut volent harumce rerum incuriosi, ego sane aliorum ingenia meo genio metior, & probe scio recte factorum, vel secus, in hac vita præmium esse, vel infamiam, vel bonam famam, & publice interesse memoriam accuratam existere apud posteros proborum & improborum, ut alii excitentur, alii deterreantur: reponet quidem Deus alibi præmia, & pœnas; ut interim verissimum est contemptu famæ contemni, & virtutes, & ex Antiquitatis notitia pendere eruditionem omnem; sine qua Doctrinæ graviores claudicant, & pene ludibrio habentur. at de his jam satis. *L. Pignorius.*

‡ Lib. III. classe 13. ** Suevicor. Annal. Lib. II. p. 2.*

5. *Fideles dumtaxat Imperii*; fideles intelligo subjectos, & vassallos. apud Mussatum nihil tritius, & apud monumenta ejus ævi. hinc fidelitatem facere, id est jusjurandum præstare *: cujus species elegans & alibi passim, & apud Sebastianum Tengnagel in veteribus, ut appellat monumentis, quam hic ascribere operæ pretium puto: ** Lib. II. Feudor. tit. 4.*

Adjuratio, seu promissio, quæ
Regibus debet fieri.

Ab hac hora in antea fidelis ero N. Imperatori per rectam fidem, secundum meum scire, & posse, non ero in consilio, ut vitam, aut membra perdat; Italicum Regnum & suam rectam potestatem infra Regnum adjutor ei ero secundum meum scire, & posse, ad tenendum, & defendendum contra omnes homines, qui sibi tollere voluerunt.

Allocutio ei qui juravit.

Si ea quæ supra scripta sunt jurasti, aut juraveris, & per rectam fidem adimpleveris, senior meus neque per se, neque per subjectam personam tollet tibi vitam, aut membra, nec te capiet propter hoc, quod usque modo contra eum fecisti, nisi in antea sis contra eum, & convictus fueris. Prædia, & proprietates, quæ juste, & legaliter habes, non tibi tollet, nisi justo judicio per veram legem sit judicatum, si beneficium de Regno, aut de Ecclesia non habueris, & legem & justitiam ante Missum mei senioris feceris, non te distringet ad curtem venire, nisi tu sponte volueris. verum, & hic spicarum aliquid legamus. *ab hac hora in antea* Italicismus est, *da quest' hora innanzi. fidelis ero.* Torquatus Tassus mirifice: *Can. 6. 7[…]*

Crudel sei tu, che con sì pigra voglia.
Movi à portar salute al tuo Fedele.

per rectam fidem, quod dicitur, explicatur in serie Sacramenti, quod extat in Annalibus Incerti Auctoris ex collectione Pitoeana, in pace firmata inter Ludovicum, Carlum, & Lutharium; *& ad legis, ac justitiæ & rectæ rationis conservationem.* quod antiquiores duabus voculis exprimere soliti erant, *per recte, per rectum, per dreit*, ut in eadem collectione comparet. *secundum meum scire, & posse, quantum mihi Dominus scire, & posse donaverit*, inquiunt Annales proxime citati. *in quant des savir & podir me dunat. quantum mihi Deus intellectum, & possibilitatem donaverit, secundum meum Savirum.* Hæ sunt receptæ formulæ fidelitatis, & origines Italicorum verborum *savere* & *podere*, quæ manant ut vidimus à fontibus Gallicanis: *contra omnes homines, qui sibi tollere voluerunt*: tollere hic est auferre, & abripere, Italice togliere, & torre. Allocutionis vero exemplum cernere est in Sacramento Fidelitatis apud eumdem Pitoeum: *Senior meus.* Joannes Biclarensis: *loci seniores cum uxore, & filiis captivos ducit.* Tabulæ Gauslini Episcopi apud Cavacium, *pro remedio animæ senioris nostri Othonis.* Synodus Bavarica, *& de quo pago sint & nomina eorum, & qui sunt seniores eorum.* Hinc vox Italica *Signore*, Hispanica *Senor.* Gallica *Sieur.* Vide Bignonium ad Marculf. Et hinc arbitrantur aliqui profluxisse appellationem Principis Assassinorum, quem Senem, & Vitulum nominabant. Tassus ‡

Anno 860. *472. 508. 509.* *508.* *Ex edit[ione] Henr. Ca[nisii].*

Venne con gl' Assassini il Vecchio mastro,
Che tra Fenici per honor s'elegge.

Nostris il Vecchio della Montagna. de quo omnium optime Jacobus de Vitriaco & Benjamin Tudelensis.

‡ Libro XVII. Hi[st]or. ad quis Cas[tri] 31.

6. *Franchisias* Franchisiæ sunt Libertates, Exemptiones &

prisca tempora incorruptè conservent, inposterum obstricti Syndicatibus Populi utriusque. Horum sit recognitio gratuita Populo *Paduano*, ut per se, suosque successores annuus Cameræ Regiæ census præstetur quindecim millium Florenorum auri. In instanti quoque pro promotionis, & progressus Cæsarei apparatibus, proque coronationum exenniis serviatur de LX. millibus Florenorum auri. Insuper & militiæ Præsidis Provinciæ pro stipendiis portio quinque millium *Florenorum* auri Communi *Paduæ* singulis quinque mensibus attributa præfigendis offeratur semper in terminis. Iis Legati duo præfati acceptatis, quatenus *Paduanus* approbasset Populus, non ob aliud missi, à Cæsare licentiati cum multis beneficiorum sponsionibus, quàm citò responsuri, discessere. *Paduam* autem applicantes novitatum mole adversus Cæsarem ingruentium elatum invenere Populum. Præstiterant siquidem suspicionis habendæ cumulo additamenta occasiones novæ, ut citra spem omnium de Rege fidentium *Albuinus*, & *Canis* della *Scala* obaudito, rejectoque e Curia *Vinciguerra* Comite *Veronense* [1], quem in *Veronam* introduci Regis vulgato proposito creditum omnis fiducia deseruerat, declarati Vicarii Cæsaris, Imperiique fuerint patentibus litteris Cæsareæ Majestatis. Nonnullisque innotescere Plebem incendebat, & *Riziardum* de *Canino* eadem in Civitatibus *Tarvisii*, *Feltri* & *Belluni* privilegia consecutum [2], & hoc contigisse non nisi dati æris neglecta justitia [3], corruptelis omnia venalia fore. Sic itaque Vulgi caussas ignorantis voces non vanæ, nunc quicquam veri autumantes regia judicia famosis insinuationibus diffamabant. Hæc inter varia † spes ambiguas divertentia [4] Legati

* V. Voces nunc

primò Magistratibus, deinde Senatui tractata retulere, conditiones detexere, vixque eis dicentibus à risu, sibilis, immaturoque murmure ‡ plerique abstinuere, factoque dicendi fine fremitus obstrepentium præsidenti Potestati consilium super relatis * quæsituro pene concessere. Demum autem quid agendum instaret propositione facta, ut quisque consuleret, fuere qui singula sigillatim veluti non modo salubria; sed iniqua, Urbique perniciosa detestarentur [5], præsertimque illud abominabile, † ut *Marchia Tarvisii* cuiquam sit subjecta Vicario publico, vel privato; ærisque onus prorsus importabile; sanius asserentes defendendarum Urbium *Paduæ*, & *Vicentiæ* munimentis intendere, cum *Vicentinis* coire, unanimitates novis fiduciis reformare, fossas in confinibus dilatare, vallare Castra, fortiliciasque utriusque Comitatus munire, arma, & equos parare, se se ad quoscunque belli casus accingere, & præparare; nec minus ad Regem remittere qui transigant, seu tractent utramque Civitatem liberam * suis moribus, & legibus, ut hactenus, vixere, nihil innovari, hoc dumtaxat assensu concesso, ut electi Rectores per Commune *Paduæ* in utraque Imperatoris Vicarii nuncupentur, nec ob hoc quicquam spondeant [6] nisi duarum partium mille Decurionum exquisito consensu. Nec alter legatorum tacuit, quem instructum in Curia Regia visa, & sciscitata reddiderant †, ut arrogans visa sit [7] ad Regem tantæ discordantiæ reportatio, ut nullis assensum foret Regis articulis; formam non prorsus irritandam; sed qua liceret, & possibile Communi foret conformandam honori Regio, & *Paduanorum* votis, animadvertendumque fore, quam dubii bellorum eventus futuri sint.

variæ, nunc quidquam veri autumantes. *R.* Voces vero vanæ, nec quicquam v. a. *Lege.* Voces nunc vanæ, nunc quidquam v. a. *R.* & *P.* spes ambi.
† Plerisque. *R.* Populique.
* *P.* Quæsitum.
† Ut in *Marchia.* *male.*
* *Videtur deesse* vivere.
† *V.* redierant. *male.*

& immunitates. Quæ omnia Dantes unica hac voce complexus est, cum scriberet de misso Romæ in compendium bello, quod inter Romanos & Albanos exarserat: *Et non puose Iddio li man proprie alla battaglia, dove gli Albani con gli Romani dal principio per lo Campo del Regno combattevano? Quando uno solo Romano nelle mani hebbe tutto la franchigia di Roma?* Vox autem Gallica est, dicunt enim ipsi *garder sa franchise, deboater de franchise, se mettre en franchise* & *lieu di franchise*; quod est Asylum. Et sane Romæ patrum & avorum nostrorum memoria Franchisiæ celebres erant, quas Jovius * ita describit: *Postquam ea atria superbo ausu violasset, quæ damnatis & perfugis, propter inveteratam familiæ existimationem, saluti securitatique esse consuevissent.* Has autem Pius V. & Sixtus V. & Clemens VIII. omnino sustulerunt. † veluti & olim Asylis præscriptus fuit modus, auctore Tacito ‡. *Crebescebat* (inquit ille) *Græcas per urbes licentia atque impunitas Asyla statuendi.* Ubi politissimus Politus ita vertit, *peroche crescendo per la Cittadella Græcia la licenza e l'impunita di fare franchigia.* Vox ut diximus è Gallia est, inflexio autem Latina, more illius sæculi. & concinit carmen Adeleidis matris Ecelini apud Rolandinum ‡:

En quia fata parant lacrymosos pandere casus
Gentem Marchisiam *fratres abolere potentes. &c.*

Et sane Rustici nostrates hanc inflexionem sæpe usurpant, quod quos audimus *Grutisia, sporchisia, e desprisio*, quod Gallicum est *Despris*.

Adeo ut majores nostros videatur traxisse in sententiam suam Brunettus Latinus *, *che la parlatura Francesca è piu dilettevole & più communa, che tutti li altri linguaggi.* *L. Pignorius.*

* In vita Pomp. Columnn.
† Paliar. Obs. Tac. 156.
‡ Lib. III. Annal.
‡ Lib. II. cap. 15.
* Lib. I. Thes. c. 1.

1. *Vinciguerra Comite Veronense.* Si hic (ut arbitror) e gente San Bonifacia est, hallucinatur profecto Curtius †, qui non nisi post annum 1320. hoc nominis in clarissimam domum invectum scribit, occasione Victoriæ, quam Patavini de Scaligeris retulerunt; Guerra Comite San Bonifacio, qui Patavinis militabat, Vinciguerra tunc appellato, ob fortem operam in prælio navatam. Et sane Marchia nostra vix habuit quidquam hac gente, in publica Libertate propugnanda, aut fortius; aut illustrius. Neque vero rejectus tantum est Vinciguerra, sed & cum tota domo ejectus Verona est, & jussus exulare ultra omnes Imperii fines. Quod (ut ajunt Sarayna & Curtius) & à Scaligeris manavit, & San Bonifaciis non parvam existimationem conciliavit, quod videretur Augustus ab his longe imparibus, sibi non perfuncto in timore.

† Lib. X. Histor. Veron.

An autem huc pertineat Comes Bonifacius, qui pretio Librar. C. auri Scaligeris suo jure cessit, alii viderint. *Idem.*

2. *Et Rizardum de Camino eadem in Civitatibus Tarvisii *, Feltri, & Belluni privilegia consecutum.* Hic fuit Rizardus Dantis carmine nobilis:

Et dove Sile e Cagnan s'accompagna
Tal signoreggia, & và con la test' alta,
Che già per lui carpir si fa la ragna.

Ubi latè Interpretes. Et hunc dicimus pari modo fuisse (ut de Scaligeris dictum est) declaratum Vicarium. Quia ante Cæsaris in Italiam adventum hasce Urbes (ut imperio ita dicam) premebat. Testes sunt veteres Tabulæ apud † Georgium Pilonum, quæ ita habent, *In Christi nomine amen. Anno* 1307. *Indictione* III. *die VI. Aprilis Magnificus & excelsus, & egregius miles & Comes D. Rizardus de Camino intravit Civitatem Feltri, generalis Dominus Civitatis Tarvisii, Cenedæ, Civitatis Belluni, ac contratæ Cadubrii, cum nobilibus Civibus, videlicet egregio milite D. Rambaldo de Romagno, D. Viventio de Romagno, D. Rochesano milite de Lusia, D. Hendrigetto, & D. Francisco filiis q. militis D. Diemini de Curte, D. Jacobo de Raynoriis, qui dederunt dictam Civitatem Domino dicto cum voluntate & consensu totius populi.* Et infra enumeratis omnibus Civibus de Consilio, qui aderant, hæc sequuntur, *qui omnes prædicti electi fuerunt ad jurandum esse fideles & legales Domino nostro Rizardo & ejus filiis.* At hunc Gerardum appellat Cavitellius, nominum & cognominum, nostratium incuria nobilissimus. Verum hic videtur textus leviter corrigendus hoc pacto; *Ut hoc contigisse non nisi dati æris, neglecta justitia, corruptilis. Omnia venalia fore. Sic itaque Vulgi caussas ignorantis voces nunc vanæ, nunc quicquam veri autumantes, regia judicia famosis insinuationibus diffamabant. Idem.*

Cavitell. Ann. Crem. Ann. 1310.
* Par. Cant. 9.
† Lib. IX. Histor. Bellun.

3. *Dati æris neglecta justitia.* Quænam sit neglecta hæc dati æris justitia, mihi obscurum. Dicendum certè fuit, *dato ære*, vel aliter, eadem sententia. *N. Villanus.*

4. *Spes ambiguas divertentia.* Hic interpungendum. *Idem.*

5. *Fuere, qui singula sigillatim, veluti non modò salubria, sed iniqua detestarentur.* Primò corrige, *singillatim.* Deinde ante *salubria* videtur deesse, *non.* Idem.

6. *Nec ob id quicquam spondeant.* Proprius, *respondeant*, quod pertinet ad judices. *Idem.*

7. *Ut arrogans visa sit.* Hoc temporis præteriti nescio, quo modo referendum sit ad futurum. Ratio postulabat, ut diceret, *fore, ut arrogans videretur.* Idem.

1. Ca-

sint. Rursus, & aliis visum inducias dare, supersedere in dies quindecim, interea novorum successuum mutatione salubria exoriri consilia, † documentoque forsan esse, quæ ab Legatis ad *Romanam* Curiam transmissis acta expectabantur. In hanc ultimam sententiam Senatus resedit.

† *P.* documentaque.

RUB. VIII. Constitutio Vicarii in *Parma*.

His sic se habentibus Cæsar Nobilem quendam de *Malaspinis* [1] *Parmæ* Vicarium constituit gratum *Giberto* de *Corrigia*.

RUB. IX. Tractatus inter Cæsarem, & *Brixienses*.

Instantibus quoque *Maphæo* * de *Maziis*, & aliis paulò ante expulsis, *Ameum* Comitem *Sabaudiæ* cum militibus circiter mille Curiæ Regiæ, & *Mediolanensium* ferme CC. ad *Castrum Urceorum* transmisit cum *Thebaldo* de *Bruxiadis*, & Populo *Brixiæ*, vel compositurum, vel bellum indicturum. Misso ergo inde Legato ┼ *Moroello* de *Malaspinis* in *Brixiam*, ante omnia quæsivit *Bartolinum* de *Maziis*, aliosque captivos relaxari, ut ista sint compositionis initia. Senatus habitus, Populique conventus negavere. *Thebaldus* de *Bruxiadis* cum Nobilioribus intercedentes captivos consuluere relaxandos, si quidem *Urceorum*, cæteraque *Brixianorum* Castella quæcunque *Mazii* invaserant, dederentur. Utque ex Coloniis *Brixiæ*, cæterisque confinibus damno infecto Comes *Sabaudiæ* abscedat, utque per ipsum Cæsarem ab hostilibus invasionibus intra dictos fines abstineatur. * Vixque hæc obtenta, Plebe concita memoratæ Tyrannidis contumeliis, excandescente in *Mazios*, adeoque exardescente, ut cum telis, & missilibus solutis jam captivis, ut traderentur Legatis Regiis, ad plateas concursum sit. Retroductis ergò intra palatia captivis, *Thebaldus* cum Nobilium cœtu in Plebem egrediens allocutione longa, verbis mansuetis si non assentientem, conniventem tamen sedavit, & furore utcunque remisso captivos hora captata per avia legatis redditos extrà Urbem ad tutum Urbis exitum sociavit, sicque Castris Populo † *Brixiæ* restitutis *Ameus*, omnisque secum adducta militum expeditio discessit. Tunc & idem *Ameus* per terras, & Colonias *Cremonensium* transitum faciens populabundus ignes ponere, prædas, cæteraque hostilia Centuriis, Militibusque suis quibuscunque concessit. Qui insultu in *Soncinum* facto cohærentia omnia Castro ædificia concremavere, inde per Villam, quam .... vocant pertransiens occupatum locum natura ad munitionem aptum foveis vallavit Stipendiariorum phalangem, qui ad populandos *Cremonensium* agros concurrant dimittens. Quibus sic gestis *Mediolanum* ad Cæsarem contendit.

* *P.* de *Macis*. † *V.* *Morsolo*. *S.* *Monello*.

* *P.* Vixque hæc obtenta. *R.* visas hæc.

† *S.* & *P.* *Brixiæ* non restitutis.

RUB. X. *Cremonensium* Rebellium damnatio.

Cæsar ad debellandam, convincendamque *Cremonensium* rebellionem intendens Hostes illos ex sententia judicavit, edicta pronuntians, ut tamquam Sacri Imperii rebelles insequi, pulsare, occidere unicuique fas esto: Bona eorum, jura, mancipia, pecora occupantium sunto: Ad hæc Sacri Imperii obsequia per Civitates, & loca transire volentes à pedagiis, cæterisque exactionibus liberi abeunto. Et promulgato ad XIV. Kal. *Majas* exercitu *Cebenensem* Episcopum *Veronam*, *Mantuam*, & ad cæteras Civitates, & loca *Romano* Imperio ┼ subjecta legavit. Qui annuntiatis edictis, Vicarios, Populosque in dictam diem in *Cremonensium* agris castra posituros invitavit Imperialibus monitis Papalia subjungens anathemata, ut tanquam extrà *Christicolarum* communionem constituti *Cremonenses* loco eorum habeantur, quos ab Orthodoxæ fidei semita devios error abduxit, & idcirco persecutores eorum dignis Dei obsequiis, qui ad ipsorum damna & pernicies, opes, & operas interponent, accepturi centuplicia laborum merita ad abluenda crimina divinitùs pro delictis. *Cremonenses* in adversùm opinionibus freti suis, quas justas putabant, * vallabantque rationibus, hunc non Regem; sed Tyrannum divulgabant, cum jam Tyrannides in Urbibus exercendas decreverit, antiquatos Tyrannos titulis Imperialibus approbans, alios ad libitum Dominantium constituens, dejici populos, quos introduci fecerat, jubens, & pellentes subsidiis fovens, totumque parti *Gibellinæ* deditum, *Guelfam* in *Lombardiæ* partibus opprimens, ad *Tuscos* ejusdem partis elevandos ferventius aspirans [2]. Hæc dictitabant *Cremonenses*, per litteras Populis nuntiabant, subsidia quærebant a finitimis, a longinquis, quorum excidia iis ajebant agi principiis. Hæc *Cremonensium* per *Italiæ* Urbes vulgata rebellio non solum expectantium Cæsaris tumultus ad suorum finium tuitiones; verum & eorum, qui se summiserant ad defectiones animos allexit, quæ res suspendit regios ad singula quæque peragenda progressus.

┼ *V.* & *P.* subjectas.

* *P.* Vallabant.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris Liber Secundus explicit*,

INCIPIT TERTIUS.

1. *Cæsar nobilem quendam de Malaspinis &c.* Chronicon Italicum Parmense. * m. s. hunc Vicarium non agnoscit; sed loco ejus Gibertum de Corrigia substituit. Cui assentitur & Corius, nec non & Carrarius, qui addunt ab Henrico donatum fuisse Gibertum oppido Guastallæ. At Guardastallum adscribit Gerardo de Corrigia Cavitellius †, auctor in hisce referendis sane parum fidus. Sansovinus autem à Mussato videtur stare, cum dicat Anno 1311. Gibertum Henrico elapsum, cum eum dolo Genuam secum avehere cogitaret, Parmam reversum fuisse, unde Parmenses Vicarium Cæsaris expulerint, seque Giberto tradiderint. Hujus vero Vicarii nomen diu frustra quæsivi. Scio equidem Moroellum Henrico in pretio habitum, teste Thoma Porcacchio. at Mussatus, qui * eum noverat, hic nomini non pepercisset. Cætera quæ sequuntur de rebus Brixianis & Cremonensibus si cum Scriptoribus earum Urbium, qui extant, conferantur, videbunt omnes Mussatum operam non lusisse. *L. Pignorius.*

* *Histor. Rubear. Parm. lib. II.*

† *In Gente Corrig.*

* *In Gent. Malasp.*

2. *Totumque parti Gibellinæ deditum, Guelfam in Lombardiæ partibus opprimens, ad Tuscos ejusdem partis elevandos ferventius aspirans* &c. Bona syntaxis exigit, ut scribatur, *opprimentem*, atque, *aspirantem*. N. Villanus.

AL-

ALBERTINI MUSSATI DE GESTIS HENRICI VII. CÆSARIS

LIBER TERTIUS.

RUBRICA I. *Vicentiæ à Patavinis* ad Cæsarem defectio.

*V. Laborefio ullo.
† P. Intendit.

CÆsar autem *Longobardiæ* subigendæ sequentias videns, quamquam * labore nonnullo rebellionum tollendos amphractus, jam ad ulteriores terminos laxavit † intentum, utque tota *Gallia* quam *Cisalpinam* vocant Antiqui ante *Padi* transgressum, mandata recipiat, sinum *Adriaci* maris, qui angulus est *Venetiis* [1] ditioni suæ subjungendum constituit. Hujus itaque tractus Civitas *Padua* principatum obtinebat, cujus opulentia, longævæ pacis obtentu circumstantium finium Urbes præcellebat. Servata namque in publicum ferme annos quinque & quinquaginta post *Eccerini* de *Romano* tyrannidem creverat in immensum armis, Populisque numerosa. Per hanc & *Vicentia* suæ per ipsos Cives suis urgentibus necessitudinibus commissa custodiæ regebatur [2]: defessa tamen, seu longævæ quietis fastidita dulcedine, seu *Paduanæ* Plebis insolentes dominatus abhorrens, quibus sæpe veris plerumque & falsis criminationibus ex Factionum suspicionibus nunc relegati Cives, nunc securi percussi occubuerant. Nec omnia hæc lacessitum jam Cæsarem *Paduanorum* ingratitudine quadam despectarum conditionum acceptandæ pacis, quibus se mitissimum exhibuerat, latebant. Ipsum namque stimulabat ipsorum vesana temeritas, & hinc *Vicentinorum* clandestina Factio suadebat, in quam fere assentiebat omnis cum Plebe Nobilitas. Accersito itaque *Cebenense* Episcopo ex Curiæ Consiliariis uno, cui *Aymo* nomen erat [3] strenuorum actuum non ignaro Urbis *Vicentiæ* in deditionem accipiendæ negotium, quoquomodo habilius res agi posset, commisit. Is solers cohorte militum secum ducta, *Mantuam* se transtulit insinuans se Regis jussu populos Imperio faventes in *Cremonensium* agros ducturum ad obsidionem. Qui & deinde *Veronam* veniens idem nuntiabat. Subinde admissis *Vicentinorum* conspirationibus tradendæ sibi *Vicentiæ* diem statuit. Composita itaque ad id omnium apparatuum necessitudine, *Canem Grandem* Imperii *Veronæ* Vicarium secum trahens cum *Mantuanorum*, & *Veronensium* legionibus, nec non & cohorte Regia, statuta die *Vicentiam* tradentibus Civibus, patentibus portis ex *Paduanorum* desidia occupavit. Jamque Aquilis in forum expositis, *Padua-*

1. *Sinum Hadriaci maris, qui angulus est Venetiis.* Livium nostrum imitatur, qui lib. V. hæc habet; *quæ trans Padum omnia Loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circum colunt maris &c.* alioqui suffecisset Horatium dixisse

Ille terrarum mihi præter omnes

Angulus videt — ut missos faciamus Ciceronem, & Claudianum eadem notione usos. *L. Pignorius.*

2. *Per hanc & Vicentia suæ, per ipsos Cives, suis urgentibus necessitudinibus, commissa custodiæ, regebatur.* Veteres membranæ apud me rei seriem ita explicant, *Dominus Jacobinus Rubeus Bernardi Rolandi Rubei de Parma, Paduæ Potestas, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo sexto, Indictione nona: tunc Paduani cum magno exercitu obsederunt Castrum Leonici Vicentinorum datum Veronensibus, qui tenebant dictum Castrum Leonici valde bene ad defensionem ornatum. tunc ivi* (Auctor membranarum horum temporum æqualis) *per omnes villas de ultra Brenta cum Becello præcone die Lunæ undecimo intranti Octobri, præcipiendo omnibus hominibus dictarum villarum, quæ erant* LXIV. *& de Quarterio Pontis Altinati. Qui iverunt & ibi steterunt donec ipsum habuerunt, de mense Octob. unde illa de causa Vicentini dederunt claves suæ Civitatis in manibus Communis Paduæ, & suæ Potestatis; & supposuerunt se sub dominio Communis Paduæ. nunc Paduani elegerunt Dominum Henrigettum Caput Vaccæ in Potestatem & Rectorem Communis & hominum Vicentiæ, & sic ab inde antea iverunt eligentes successive.*

At quia, quæ de Leonico attinguntur non satis perspicua sunt, in subsidium advocemus Annales manuscriptos. Qui ita habent MCCLXVI. *D. Jacobinus Rubeus de Parma Potestas Paduæ in hoc anno Castellani Vicentini sua castra Veronensibus dederunt: unde Commune, & homines de Vicentia se Civitati, & Communi Paduæ reddiderunt, & Paduanus exercitus Leonicum ivit hostiliter, & ipsum per vim de Veronensium manibus extirpavit*, &c. neque vero nostri Annales tantum, sed & qui res Vicetinas litteris consignarunt eadem fusius tradiderunt, & in his Baptista Pajarinus sollers & accuratus Historiæ patriæ scriptor, qui & potestates enumerat Patavio quotannis Vicetias missos, Patavinos omnes. At quæ habet ineditus hic Scriptor confirmat Jacobus Marzarius lib. I. Historiarum Vicetinarum *, quas in lucem emisit, anno 1604. typis Vicetinis. Imo & statutorum vetus liber †, qui extat in publico Tabulario Urbis nostræ, habet Rubricam, *de potestate Vicentiæ*, ita diserte perscriptam, in qua multa sanciuntur, & præscribuntur illis, qui eligebantur quotannis in Senatu Potestates Vicentiæ: & hæc præcipue, (Potestate D. Roberto de Roberto de Robertis, millesimo, ducentesimo sexagesimosexto, Indictione quarta) ut qui electus fuerit Potestas Vicentiæ faciat se fieri militem adobatum; miles autem adobatus est miles armatus, uti quidem elicimus è notione vocis sive ea Gallica, sive Italica sit. Galli sane *addouber* interpretantur, *s'armer de touttes pieces, & mettre en estat de combattre*; atque hoc abusu verbi antiquo ut ipsi ajunt. Villanus ‡ autem nostras hæc confirmat; *e quando i Franceschi si scontrarono con loro, parve loro sì bella gentes e sì riccamente à cavallo, e ad arme, che molto si maravigliarono, che usciti di loro Terre potessero essere così nobilmente addobbati.* Præterea ibidem exaratur formula juramenti, quæ præscribebatur Potestatibus illo euntibus, hujus tenoris. *Juro ego Potestas Vincentiæ regimen Civitatis Vincentiæ ab hac die in antea, usque ad annum unum hoc modo, quod toto tempore mei regiminis regam Civitatem Vincentiæ & districtum, & homines ejusdem Civitatis & districtus salvo semper omni honore, voluntate, & utilitate Potestatis, Communis, & Paduæ Consiliorum. Et omnia, quæ mihi fuerint injuncta per Potestatem, & Commune Paduæ de voluntate Consiliorum pro dicto regimine faciendo, attendam, & observabo omni dilatione remota, & attendi, & observari faciam, bona fide, sine fraude, toto posse meo, & ipsam Civitatem, & districtum manutenebo in custodia, & protectione, ac forcia Communis Paduæ*, &c. Quæ sane omnia faciunt, ut gratuler temporum illorum felicitate, quæ nobilissimam Urbem pellexerit, intestinis malis concussam, & exagitatam, ut reciperet sese in majorum nostrorum fidem, quos dignos illa tutela faceret non solum gloria publica rei, sed & privatarum opum cum virtute conjunctarum magna vis, finitimis ipsis probe cognitæ. *L. Pignorius.*

* Pag. 61.
† Libro I. rubr. 29.
‡ Lib. VII. c. 4.

3. *Accersito itaque Cebenense Episcopo, cui Aymo nomen erat.* Cebenam, sive Gebennam tunc temporis appellabant, quam nunc dicimus Genevam, non feriendo Geographiæ errore. Petrarca etiam ipse Triumpho Divinitatis ut vocant.

Ariva un fiume, che nasce in Gebenna.

Ubi Rhodanum innuit, cui cum Gebenna nihil commune est: verum ignoscendum est Clarissimo viro decepto suæ ætatis errore: veluti etiam aliquot ejusdem enarratoribus & quidem acutissimis, ut ipsi sibi videntur; qui hæc non animadverterunt. habenda etiam est magna gratia Henrico Glareano ‡, qui ingenue nos monuit, Genuam, Genevam, Genabum & Gebennam multum obscuri-

‡ In Annot. ad Caes. lib. I.

duanorumque Præside *Joanne* de *Vigontia* Episcopo reddito [1], *Paduani* milites, qui præsidio Urbis erant, hinc inde per Urbem discurrentes tandem sigillatim per fana, & vicos; ostiatim per Domesticorum latebras dilituere [2]. Pars ad Castrum, quæ *Insula* dicebatur, ubi Militum stationes erant, concurrere, portas claudentes, ad quas festinus *Canis* cum phalangibus, cæterisque levis armaturæ peditibus cucurrit, & ignes portis subduxit [3]. Occupati ergo intrinseci terrore novo vix arma capessere valentes, parum validæ resistentiæ audentes, dubii ad portas traxere [4], pauci muros conscendentes ┴ nonnullam repugnantiam ostendere. *Canis* eorum diffidentias *Vicentinis* suggerentibus prænoscens, Castrum reddi postulavit. Trepidantes Oppidani, parumque in tutela spei habentes, loci deditione rebus salvis Personarum salutem pepigere. Reseratis portis agmina introiere, & *Canis* ingressus rupto fœdere datæ fiduciæ milites ad prædas dimisit, occupantibus quæque rapienda concedens. Nec ipse idem se se continuit, quin & * delectos quosdam, quos postea gravis æris pondere redimendos coegit, in funibus alligatos absque ullius cum *Paduanis* Sodalitii, vel amicitiæ reverentia *Veronam* transmisit. Erat siquidem Vir ille acer, & intractabilis, nullos coercens impetus; sed ad quæcunque illum ira provocasset præceps, & inexorabilis: nec non habitu, gestuque immanior videri mallens, quam sua valuisset exercere severitas, nec plus quidquam pensi habens, quam si eidem, quæcumque voluisset, licerent †. His ergo modis Civitas *Vicentiæ* de *Paduanorum* exempta gubernatione [5] ad Cæsarem defecit anno a Domini Nostri *Jesu Christi* ortu Undecimo Trecentesimo Millesimo. XVII. Kal. *Majas*. Quintodecimo videlicet die Mensis *Aprilis*.

┴ *R. & P.* nonnullarum, *male.*

* *P. & V.* deletos.

† *P.* His modis.

RUB. II. *Mantuæ* commotio.

Hisdem pæne diebus inter introclusos a Cæsare in *Mantua* Exules, & alterius Factionis Principes *Bonacosos* novæ exortæ suspiciones. Hos vetera odia; illos ægre deposita Dominia stimulabant. Succrescente itaque in dies contumacia, concussi utrinque terroribus animi, Imperii Vicarium *Lapum Farinatam* de *Ubertis* [6] alternis delationibus inquietabant. Ipse quidem tumores nunc blandis suasionibus, nunc

A minis acerbis propulsabat. Inculcatum tandem in aures Cæsaris extitit verisimiliori præsumptu sive veris, sive falsis assentationibus Exulum elatiores ad pellendos *Bonacosos* vulgi rerum novarum cupidi suggestione fore conceptus, quod quidem animum regium vehementiori molestia perturbabat. Indignum quidem ingratos viros abuti restitutorum larium beneficio censebat. Sic occasione captata *Aymonem* Episcopum *Gebenensem* transmisit illo cum militum cohorte, qui vel pacem iniret; vel, si quorum temeritas exigeret, animos eorum debita animadversione retunderet. Is solers mandatorum regiorum executor accersito ad se B *Salinguerra Ferrariense*, cui *Tarvisinæ Marchiæ* conditiones notæ fuerant, nec talium audendorum audacia deerat, *Mantuam* ingressus cum *Lapo* disquisitione facta de singulis in partem *Bonacosorum*, veluti Regi fideliorem, fovendam, reliquamve ejiciendam [7] declinavit, idque ingenipse cautioribus utriusque scilicet Episcopi, & *Lapi* solertiis † sine strage effectum est. Pulsi quidem *Cortesia* de *Casarolto*, ac *Venaticus* de *Gaffaris* cum complicibus fuere: pauloque post * hoc missus a *Passarino* de *Bonacosis* conniventia Populi *Mantuani* ad Cæsarem *Baraldus Passarini* frater Vicariatum pro C *Passarino* petiturus, citra commissa & Populi, & *Passarini*, seipsum præfici procuravit, quo frustratus proposito vetitus intra mœnia ingredi instante *Passarino* suffulto *Cane Grandi*, & *Albuino* della *Scala* versutias ejus in Curia detestantibus abrogatus est, suffectusque *Passarinus*.

† *P.* Sive *male.*

* Hæc.

RUB. III. *Laudi deditio.*

† *R. & P.* nec.

Cæsar *Longobardiæ* potiundæ reliquiis totus intentus, *Longobardorum* inconstantiis jam difisus, quas multifariam expertus, præhenderat [8], in animum statuit illos eorum astibus refellere, † ne jam ex proviso *Gallicum* a *Ligure* superetur ingenium. *Antonium* itaque de *Fisiraga Laudensem* D miræ circumspectionis virum, cujus industria pæne *Laudensium*, *Cremonensium*, *Cremensiumque*. Consortia clanculum regebantur cum pluribus earundem Civitatum Primoribus ad colloquium secum adscivit, spe reformandæ pacis, iniendorumque [9] fœderum congruentium votis eorum, & Regiæ Majestati. Namque idem *Antonius* dedendæ sibi Civitatis *Laudi* poten-

---

scuritatis Lectori ingerere, ac non attentum sæpe fefellisse, quæ ipsa longe diversa sint. Genuam enim Ligurum caput in Italia ad mare esse; Genevam Allobrogum ad ostia Lemani lacus, ubi Rhodanus exit; Genabum Carnutum oppidum ad Ligerim amnem, hodie ut quidam putant Aureliam; denique Gebennam esse montem, qui Helvios ab Arvernis separat. Ceterum ab annis, ut putat octingentis, litterarum ac soni similitudine Genuam ab indocto tunc seculo Gebennæ nomen invenisse plurativo numero, & quosdam ita etiam Aureliam inepte Gebennam nominasse pro Genabum, & Gebennense studium pro Genabense, ineptiores autem hos, qui Genuam Ligurum caput Januam nominari putant, quasi Italiæ, & maxime Liguriæ janua sit. Hæc ille eisdem ferme verbis. Aimonis autem meminerunt hic noster non semel, Villanus, Vecerius, & alii. *L. Pignorius,*

1. *Paduanorumque Præside Joanne de Vigontia Episcopo reddito*, &c. L. Pignorius. *Joanne de Vigontia Episcopo reddito.* *Dedito*, erat dicendum. Sed autor hic, ut plerumque alias ad vulgarem loquendi modum respexit, quod dicimus *rendersi*, vel *arendersi*, pro dedere se. Quam tamen sententiam Latina vox non admittit. *N. Villanus.*

2 *Sigillatim per fana, & foros, &, per latebras dilituere.* Corrige, *singillatim*, &, *delituere.* Idem.

3. *Ignem portis subduxit.* Acyrologia. Nam subducere, est subtrahere, cujus contrarium, subdere. Omnino reponerem, *subdidit.* & paulo post, *capessere*, pro *capescere.* Idem.

4. *Dubii ad portas traxere*, merus Italicismus *trassero altro Porto.* L. Pignorius. *Ad portas traxere.* Hoc quoque tractum a vulgari loquendi consuetudine, qua dicimus, trahere, intransitive, quod ajunt, pro, ire, seu accedere. At si hic non addas, *se*, forte post verbum *dubii*, Etruriismus erit. *N. Villanus.*

E 5. *His ergo modis Civitas Vicentiæ de Paduanorum exempta gubernatione.* Auctor Chronici septem ætatum manuscriptus, mihi commodatus è Bibliotheca Cl. Viri, & nunquam satis laudati A. Quærengi, Vatum nostri ævi facile Principis; eximio studio & propensa opera Reverendissimi Viri Flavii Quærengi accidentibus, qui Antonium patruum non magis sanguine, quam moribus, & doctrina propius attingit, hic inquam Auctor hæc habet; *eo anno* (MCCCXI.) *Vincentia à Paduanis defecit ut longinqua Paduanorum oppressione liberi forent.* Ceterum Elogium Canis, quod Mussatus paulo superius rescripsit, ab eodem Auctore ita concipitur. *Vicarius Augusti, Princeps Veronæ, cui nomen est Canis de Scala, vir juvenis, acer, & severus in præliorum discrimine*, quæ sane, ut & alia multa Auctoris ætatem indicant. *L. Pignorius.*

6. *Imperii Vicarium Lupum Farinatum de Ubertis.* Hic Lupus videtur fuisse idem cum illo, qui anno 1290. Dux F sive Capitaneus Ghibellinorum Clusinorum, cum Guelfis itidem Clusinis infeliciter pugnavit; Auctore Jo. * Villano. Cætera quæ pertexuit Mussatus de Bonacosis & Casaroltis satis accurata sunt, & quæ apud alios non ita passim extant, de Laude, & Cremona, quæ in Litteras retulit digna profecto sunt, quæ cum Urbium illarum Historicis conferantur. *Idem.*

* *Lib. VII. cap. 135.*

7. *Reliquamve ejiciendam*, scribe, *reliquamque.* N. Villanus.

8. *Inconstantiis difisus, quas multifariam expertus deprahenderat.* Emenda, *diffisus*, & *deprehenderat.* Idem.

9. *Iniendorumque fœderum.* Scribe, *ineundorumque.* Idem.

1. Pri-

tentiam deesse, seque non modo creditum fratribus, populoque *Laudensi*; sed ob fidelitatem, quam Regi obnoxius observaverat vehementer suspectum dictitabat. Cum igitur ad Regis colloquium ventum esset, spe redeundi adempta ipsi *Antonio*, suisque Primoribus cum animadversionis in eos comminatione, nisi Civitas *Laudi* Cæsari dedatur, convictus *Antonius* * cæteris curis, ingeniisque cedentibus, veritus etiam, ne mediantibus Electo *Salernuano*, & *Ugone Guascone* Papæ Capellano, qui jussu Papæ *Cremonenses* de pace interpellabant, ipsum prævenissent, Civitatem dari jussit; cui extemplo intrinseci paruere. Potitus itaque Civitate *Laudi* Cæsar, *Cremonensibus* eximio terrori fuit *Germanis*, cæterisque militibus agros eorum depopulandos concedens. Tantus quippe terror illos invasit, ut se se munitionibus Urbis, vallisque non crederent † inter se etiam ‡ diffidentes. Proceres eorum plurimi, quos rebellione notatos sui cujusque actus patefecerant * Urbe cessere, quos & *Guido* della *Turre*, qui se illo contulerat; comitatus pari fuga *Bononiam* perrexit, inde quisque, quo sors detulit, abscedens. Destituta Plebs cum Tribunis, Senatoribusque hinc latens, hinc per fora discurrens, Prætorii curias dereliquere, nihilque jam ex Plebiscito, vel Senatus consulto agebatur. Dum ex Patribus tremebundis aliqui, concione in forum extra ordinem aggregata, supplicationi locum fore suasere; Regem suscipiendum, placandumque, spes in ejus Clementia ponendas.

* V. Cæterisque Desiderantur hæc in P. & R. usque Civitatem.
† P. intus.
‡ V. diffidentes pro diffidentes.
* Male in P. & R. urbem.

RUB. IV. Cremonæ ad Cæsarem defectio, & exitium.

Populus igitur cum Plebe, funereis veluti habitibus, apertis portis, præmissis ad Cæsarem nunciis, obviam exiit distinctis Ordinibus cum palmis ad passuum millia quinque a † suburbiis aureum ferentes tegumentum hastis sublevatum, quo velaretur Regiæ Majestatis sublimitas. Procedens autem Cæsar cum agminibus, & centuriis, stipatus Principibus, renuit subire operimentum illud, non mansuetudinis; sed timoris ostentum ab illis, quorum pertinatias expertus fuerat, autumans; nihilque differens ad numerum trecentorum (eorum videlicet, qui cæteris potentiis, industriisque præfuerant) vinciri jubet, vinctosque per Municipia custodiendos distribui. Ingressus itaque Civitatem Prætorio metuendus consedit, adhibitisque his, quos jura, consuetudines, ac rigores Imperialium Constitutionum nosse constabat, sedens in solio sententiam promulgavit; *Portas, munitionesque Civitatis funditus demoliendas; Honores, Libertates, & Privilegia quæque Civitatibus ab Imperio concessa*[1] *adimi; ultra suburbiorum continentias quemquam huic Communitati non parere; Castra omnia Colonias sui juris esse; Civem unumquemque* Cremonensem Romani *servum Imperii fore, contumacibus dumtaxat exceptis, hosque hostes judicatos.* Suprema Turris in forum sita, quam ‡ Turracium vocant; cum supposita Leonis effigie[2] conspicuum Civitatis decus excidenda erat, nisi Reginæ Clementia pro Plebe supplicantis placatum Cæsaris propositum fecisset; ejusdemque Reginæ obtentu a præda, populationibus, domorumque * ruinis desitum est. † *Suncini*,

† P. Suburbibus.
‡ P. Torracium.
* P. Tumulis.
† P. Succini.

A *Rimenengi*, cæterorumque Castrorum Municipes audito Civitatis excidio, continuo ad Cæsarem defecere. Hoc *Cremonæ* excidium finitimos undique conterruit. Cæsar truculentus asseritur. Plura nuntiata, falsaque viris subjuncta[3], ut vulgantis Famæ proprium est Formidolosus adeo gentibus Rex, ut Populi jam variis tumultuarent sermonibus, diversisque studiis decertarent.

RUB. V. Brixiæ Rebellio.

Thebaldus de *Bruxiadis Brixianorum* Primas, cæterique Nobiles cum Plebe unanimes, uti extra omnem placandi Cæsaris spem ob contemptus præteritos, præmatura sata meti, & B quidquid terra virens attulerat, succidi, cæsisque arboribus ac vitibus cum grano veteri undecunque collecto, cæterisque quæ ad victum vestitumque hominis accommodantur, intra mœnia reduci, reponique studiis fecere solertibus, exclusis senibus, ac puberibus, retentisque dumtaxat ad bella opportunis, constructisque machinis per propugnacula ad muros dispositis portas clausere. Ad quos obsidendos festinus, & instans Cæsar evocatis omnium parentium Civitatum Populis, *Francorum*, *Germanorum*que copias eduxit, inseditque circumpositis castris per planitiem, & omnes adversos colles passibus occupatis[4]. C Interea ab Legatis, quos ad Papalem Curiam direxerat, Summi Pontificis rescripta suscepit, præfixam diem Coronationis in *Mariæ* Virginis Dei Genitricis Assumptione mensis accedentis *Augusti* indicantibus in Urbe celebrandæ[5], adstantibus a Latere Legatis sacrosanctæ Ecclesiæ Cardinalibus tribus jam nominatis in rescriptis, quæ res festiva *Italicis*, *Gallicis*que nomen Regium diligentibus fuit lætitiæ summæ, cæteris mœrori.

RUB. VI. Paduanorum obedientia, & Privilegiorum concessio.

Per hosque dies veluti excitati tanti concussione tumultus *Paduani*, jam palam cernentes solam post *Brixiæ* excidium *Paduam* exceptu- D ram incursus, non ultra differendum statuere cum Cæsare remedia quærere, in pœnitentiam adacti, quod saluberrima pacta per *Antonium* de *Vico-aggeris*, & *Albertinum Mussatum* impetrata sprevissent, nunc ea collaudantes, ut salutifera, ipsorum *Antonii*, & *Albertini Mussati* prudentias, bonitates, solertias ad cœlum tollentes, in adversum alias oblocutos increpantes ac detestantes. Quibus ferme diebus per internuncios acceptum est, *Paduæ Aymonem* Episcopum *Gebenensem* (cujus mentio superius habita est) duodecim sapientibus tunc Reip. præpositis insinuari fecisse, ut si Communitati *Paduæ* li- E buisset, vellentque Regi obsequi cum sui libertate status, hoc facile impetrari posse ex Regis clementia, ipsiusque *Aymonis* obtentu pro *Paduanis* intercessuri, si tantum id velint, & gratum habeant. Si quidem etiam, quas conditiones postulare intendant, impetrabiles eidem *Aymoni* præcognitas esse fecerint. His demum sic per Secretarios hinc inde pertemptatis, colloquium stabilitum fuit apud *Barbanum* Vicum penes *Paduæ*, *Vicentiæ*que confines[6]. Itidem ipse Episcopus cum paucis cum sex *Paduæ* Legatis convenit: dumque ab Episcopo * quæsitum, quas conditiones *Paduani* impetrare desi- F de-

* Intellige. Esset.

---

1. *Privilegia quæque Civitatibus ab Imperio concessa.* Forte, *civitati* N. Villanus.

2. *Cum supposita Leonis effigie.* Credo, legendum, *superposita.* Idem.

3. *Falsaque viris subjuncta.* Corrige, *veris.* Idem.

4. *Et omnes adversos colles passibus occupatis.* Passus hic significat transitum. pag. proxima, *sed rursus impetratis passibus sive transitibus.* Italice li Passi, est autem Gallicum, *pas, un passage, ou destroict par ou on passe*; notant autem magistri Gallicæ dialecti, in Libris fabularum Equestrium, veluti Amadisiis, Lisuartibus, Splandianis & reliquis ejusdem farinæ; Passum esse semitam quandam, quam qui arriperent necesse haberent, vel redire cum ignominia, vel pugnare cum vitæ discrimine, & sane nostrates Poetæ, & Historici frequenter usurpant. *L. Pignorius.*

5. *Indicantibus in Urbe celebrandæ*, &c. Scio, illud, *indicantibus*, referri posse ad *legatis.* At sententiæ melius consultum foret, si *indicantia* legeretur, relatione ad; *rescripta.* N. Villanus.

6. *Paduæ Vicentiæque confines.* Lege, *confinia*, vel *confinium.* atque illico, pro, *itidem*, repone, *ibidem*, vel *ibi.* *A. Mussatus.*

derent, expositum ei est per *Albertinum Mussatum*, cui omnia priora nota in Curia Regia pertractata, & ea quidem tamquam rationabilia, libuere ipsi Domino *Gebenensi*, suasitque habilia ad impetrandum, seque personaliter pro *Paduanis* ad Cæsarem profecturum sub spe præcipua obtinendi narrata, aliasque obtenta, vel similia spopondit, totumque se ad id dispositurum. Gratiarum inde actionibus per Legatos Episcopo prolatis, finis colloquio fuit, rediereque hinc inde, *Aymo Vicentiam*; hi vero *Paduam*. Super quibus habitis primo Duodecim Præpositorum, Tribunorumque Plebis, deinde * Senatorum consiliariis mille [1], ex consilio *Albertini Mussati* id exhortantis, multisque inductionibus cum validarum rationum assignationibus approbantis, obtentum ex Senatus Consulto est, legatos ad Cæsarem destinandos, in quorum numero sint duo præfati *Antonius* de *Vico-aggeris* & *Albertinus Mussatus* sub ductu *Aymonis* Episcopi pro gratiarum, pacisque conditionum remediis omnino conquirendis a Clementia Regia, quibus in tranquillo quies, statusque *Paduanorum* consistat immobilis, proque parendo mandatis Regiis cum fidelitatis juramento juxta consuetudines, ac constitutiones Majestatis Augustæ, extemplo delectis ex Ordine militum N. *Scrovegno*; ex Plebe *Jo. A. de Rogatis*; *Belcharo.* de *Brognachis*, *Antonio* de *Leo* Judicibus, prælibatisque *Antonio* de *Vico-aggeris*, & *Albertino Mussato* notitia priorum conditionum industribus subjunctis, quo utilius res agerentur. Hi duo turbationibus male cognitorum operum, imo potius in se objectorum criminum, quod ignaviter, parumque prudenter egissent, recusabant instanter legationis obsequium, quod tandem Decurionum, Tribunorumque Plebis mitigantium instantiis subiere pereuntis Reip. conterriti discriminibus, iterque arripuere cum cæteris. Acciditque, ut apud *Bononiam*, cum per passum mille fere spatium accessissent, inhibitum illis per obvios *Bononiensium* Nuncios foret, ne, cum ad exosum eis, inimicumque Regem intenderent, mœnia sua ingrederentur; sed confestim finibus abscederent. Non patentibus aditibus reversi sunt, sed rursus impetratis passibus, sive transitibus per speciales Legatos ab iisdem *Bononiensibus*, ex præfatis Legatis sex ægrotante *N. Scrovegno*, & altero *A.* de *Rogatis* ex caussa occupato, quatuor reliqui ad Regiam Curiam perrexere. Procedentes itaque die statuta ante Cæsaris Tribunal *Albertinus Mussatus* jussus a Collegarum consortio sic proposuit.

* Forte. Senatorum mille consiliis.

Tertia mihi sors (MAGNANIME CÆSAR) *Dei Cælitumque munere condonata est serenam intueri Majestatis tuæ faciem* Christianorum *decus, per quem inspectante Deo Reges regnant, & Domini dominantur. Et si has vices, quibus* † *ante Te asto, ut Reip.* Paduanæ *rem in effectum adduxerim, ut tuis sit compos votis illa Respublica, beatum me* ‡ *dixerim* [2], *sicque Deo gratum, ut me hac quamquam ultima felicitate* * *consoler. Ad commissa procedo.* Paduanæ *Civitati longævæ pacis Alumnæ, studii ac Sapientiæ Matri, desidiæ partialis* † *expertis, Tyrannorum* ‡ *impatientis Tuus in* Lombardiam *transitus fuit lætitiæ singulari. Testes adduco Curiæ, & Constantiæ Episcopos Principes tuos acceptos ibidem, ut Angelos, non modo terrena; sed cælestia nuntiantes. Coronationis Tuæ gaudio spectabili invitasti mansuetudine regia* Paduanos, *ex quibus delecti Primates interfuere tantum decus inspectantes, in quibus pusillus & ego. Paulo post hæc* Antonium de Vico-aggeris, *hunc scilicet hic adstantem,* ‡ *meque sic minimæ consistentiæ, ut ecce conspicior, Populus ille direxit indicaturos Clementiæ Regiæ, quibus ad tranquille, beateque vivendum opus erat, quæque ex ea necessitudine appetebat illa Communitas. Annuisti Cæsar quibusque petitis. Te liberum obligare voluisti, ut Tibi ipse leges indiceres, quas etiam voluntario transgredi non liceret. Ipsis nobis Rectores eligere; nostris legibus vivere; consuetudines, moresque servare; Civitati* Vicentiæ *imperare fas esse censere voluisti; tuum merum, mixtumque Imperium in eum tradere* [3] *(parce Cæsar) ut prodigus. Et quid, inquam, plura petitis Regia munificentia tribuat? A facie tua læti, saturesque discessimus* [4] *reversuri ad diem certam cum tantarum acceptationibus gratiarum. At cur in statutam diem, inquies, redire desiisti? quæ moræ? Adivimus Clementissime Cæsar non ad Tyrannum, cujus solius ore responsa darentur. Adivimus Populum numerosum, quem ex Coloniis, Castellis, Municipiis, Vicisque difficile congregari. quibus diu, multisque admodum opportunis induciis aggregatis s annuntiata tantorum beneficiorum liberalitas lætitiæ tantæ fuit, ut clamor ad cœlum sublatus, populariumque suffusa gratulatio in universum tua triumphali largitione satiaret* [6]. *Quid vero reditus nostri præfixi termini distulit executionis effectum? Audiat Mansuetudo tua Cæsar. Exequendi forma, quæ magis Majestati Tuæ congrueret. Non quia impetrata unanimes non amplecterentur affectus; sed quia non uniformis opinio in recognitionum modis exuberantium animorum flagrabat in tantæ tuæ liberalitatis munificentia, quo magis Tibi pateret desideriorum, & operum manifesta sinceritas. Has quidem Tribuni, has Decuriones, has Conscripti mille Patres vias, formasque certatim contemplandæ, honorandæque Majestatis singillatim decernebant. dum tandem paulo latioribus, quam opportunitas expetebat induciis, concordibus opinionibus decreverunt, Tibi obsequendum, parendum, Te ut decus sublime venerandum emologatis pertemptatis, & actis per nos* Antonium, & Mussatum. *Et ecce subiit repentina, insperataque novitas* Paduanis, *ut* Canis *de* Verona Vi-

† P. Ante asto.

‡ P. duxerim.

* P. & R. consolet.

† Experti, *melius*, &

‡ Impatienti.

‡ P. me sic.

Itidem enim, quod neminem latere arbitror, valet, similiter, sed Mussatus usurpat pro, ibi, non tantum hoc in loco, sed & alibi sæpius; vitio, reor, seculi. *N. Villan.*

1. *Senatorum consiliariis mille.* Puto, reponi debere, *consiliis*, & paulo post, *per passum mille fere spatium*, corrige, *passuum.* Idem.

2. *Et si has vices, quibus ante te asto, ut Reipub. Paduanæ rem in effectum adduxerim, ut tuis sit compos votis illa Respub. beatum me dixerim* &c. Perplexa syntaxis, atque ἀνακόλουθον. Fortasse id voluit Mussatus, *Et si hac vice, qua ante te asto, Reipub. Paduanæ rem in effectum adduxerim, ut suis sit compos votis, beatum me dixerim* &c. Et paulo post pro, *disidiæ partialis*, corrige, *dissidii.* Idem.

3. *Merum, mixtumque imperium in eum tradere* &c. Nescio, quem significet illud, *eum.* Scribendum forte, *in eam*, id est, urbem Vicentiæ. *Idem.*

4. *Læti, saturesque discessimus. Satures*, nusquam legi, quod sciam. Quare, ni falsus sum, repone, *saturi.* Idem.

5. *Quibus diu, multisque admodum opportunis induciis aggregatis* &c. Et pag. sequente, *paulo latioribus, quam opportunitas expetebat, induciis.* Nemo non novit, quid sint induciæ; cessatio scilicet a bello in certum tempus. quam ab abstinendis manibus ἐκεχειρίαν dixere Græci. Sed Mussatus hic deficiens a Latinis ad Italos posuit inducias pro mora, ac dilatione, quam hi appellant, *indugio.* Quod verbum licet ex parte significationem induciarum, cessationem scilicet, repræsentet; cum tamen cætera non amplectatur, mancus erit, ac barbarus qui inducias pro cessatione usurpaverit. Atque hoc persæpe iis continget, qui non ex latinitatis autoribus, sed ex vernaculi sermonis usu latinorum verborum sententias desument. Venia tamen danda Mussato, qui tantæ barbariei tempore vixit, ut vel Tullius haberi potuerit. *Idem.*

6. *Tua triumphali largitione satiaret.* Nescio, quid rei sit hoc *satiaret.* Depravatum credo, atque obelo jugulandum. *Idem.*

7. *Ne-*

Vicentiam *occupaverit*, *pulso captoque præsidio* Paduano. *Hoc habile* Cani *nostro Civi*, *fratrique fuit*, *cui & sic venienti* Paduanæ *portæ patuissent nostris favoribus aucto*, *cum quo nobis societas*, *& civilitatis unitas. Sed*, *ô Deus*, *melius si* Paduanis *innotuisset jussio tua Cæsar*, *quia nobis parere intensius fuerat*, *quam Tibi mandare*, *propositum. Et ad quid Populis in pace degentibus*, *ut de Te superstite Divinitas summa providit*, *optanda* Paduanis *Civitatis* Vicentiæ *Imperium*, *vel Potestas? At si quisquam dicat*, *honori cedet. Honorem nempe*, *Cæsar*, *superabat onus ad pondo auri quinquaginta. Sint sui juris* Vicentini *tantummodo volentes*, *nec ad sermonem nostrum res illa pertineat. Venimus Civitatem*, *Civesque ditioni tuæ subjecimus. Sacri nos fideles Imperii profitemur*, *velis tantummodo Piissime Cæsar*, *nostris vivamus legibus*, *quarum sanctionibus diutius liberi viximus. Prætores habiles*, *utilesque nostris moribus nobis eligere? sit fas*[1], *ex quibus unum ipse decernas*, *cui jus nobis dicendi summam tribuas semestribus terminis singulis potestatem. Prædiis*, * *rebusque suis ex improviso spoliati gaudeant* Paduani. *His secundum vota disponimus*, *his nostra contenta Communitas*, *Tuque vive*, *valeque Rex invictissime salus viventium Christianorum.* Postquam huic finem fecit Orationi *Mussatus*, Rex sevocatis Principibus, amotisque inde legatis, triduum fere mature deliberans intercedentibus Augusta Serenissima *Margarita*, *Ameo Sabaudiæ* Comite, Geminis Regis fratribus, cæterisque Secretariis, ac præcipue *Aymone Gebenensi* Episcopo, protulit hæc, jussitque his regiis authentice annotari Rescriptis.

* P. rebus suis.

Henricus Dei gratia *Romanorum* Rex semper Augustus[2].

Universis Sacri Rom. *Imperii fidelibus præsentes literas inspecturis gratiam suam*, *& omne bonum. Tunc fidelium & devotorum Imperii multipliciter accenditur devotio cum Munificentiam Regiam*, *&* † *in Justitia facilem*, *& in exhibenda gratia senserit liberalem. Hinc est*, *quod Sapientum Virorum Consilii*, *& Communis* Paduæ *dilectorum fidelium nostrorum tranquillitati favorabiliter prospicere cupientes*, *concedimus*, *& de benignitate regia indulgemus eisdem*, *ut singulis sex mensibus quatuor probos Viros idoneos Nobis*, *& Imperio fideles eligere valeant*, *& eorum electionem notitiæ nostræ suis patentibus literis sigillatis sigillo dicti Communis intimare*, *si in partibus* Lombardiæ, *vel* Tusciæ, *aut aliis citra montes* Lombardiæ, *vel in Urbe* Romana *fuerimus constituti. Nosque de prædictis quatuor unum*, *quem volemus*, *dabimus*, *& præficiemus in Vicarium*, *& Rectorem dictæ Civitatis* Paduanæ *dumtaxat* ad

† V. justitiam facilem.

---

1. *Nobis eligere? sit fas*, tolle interrogandi notam. *N. Villanus.*

2. Henricus in Epigraphe Litterarum suarum se appellat semper Augustum, sicut consuevit & Fridericus in Vet. Monumentis apud Raderum *. Et sane hæc nuncupationis formula non est ita recens; verum valde antiqua: & quæ mille forte annis excedat Henrici ætatem. recte enim observavit Habertus Goltzius in Thesauro rei Antiquariæ †, ex antiquis Inscriptionibus, Diocletianum, & Maximianum appellatos fuisse semper Augustos. Quæ sane formula apud ipsum, qui hæc valde studiosi collectum ivit, in anterioribus Principibus non comparet. Atque ab hoc tempore deinceps æterni & perpetui videntur fuisse dicti Imperatores. Quod sane probatur ex iis, quæ exscripserunt Goltzius & Gruterus. Scio equidem Grutero ipsi aliam mentem fuisse, ut qui ad Antoninum usque Caracallam referat vetus marmor, in quo legitur præter cetera.

* Pag. 388. & deinc.

† Pag. 77.

VICTORI. AC
TRIVMFATORI
SEMPER. AVG.

Verum vir ille accuratissimus ibi hallucinatus est, ut patet ex Dedicatione ipsius Aræ, in qua Consules leguntur Arbetio & Lollianus. vox enim ARBITRONI somnium exscriptoris est; & ejus vice legendum ARBETIONE. Quod sane Consulum par incidit in annum XIX. Constantini Augusti ex Baronio, & Pancrinio; illo quidem *Annal. Tom.* 3. hoc autem in Chron. Ecclesiastico: ut alios prætermittam. Quare illa Inscriptio alio est ablegan da; accedenti etiam ratione novitiæ ortographiæ, quæ non nisi post Constantini tempora videtur inolevisse in voce TRIUMFATORI, in Nummis, & Marmoribus nisi ego valde fallor. Semper Augustum vocat Constantinum Publilius Optatianus Porphyrius in suo Panegyrico. Valentem perpetuum Augustum appellat Euoropius initio suæ Historiæ. Perpetuum dominum Valentinianum Imperatorem & semper Augustum Rufus Festus, in principio Breviarii sui. Ab Octaviano autem Cæsare (quod nemo non novit) cognomen hoc ad reliquos Cæsares transiit; Etymique rationem animadvertit Suetonius ‡. Verum quod sibi voluerit Sextus Aurelius Victor hoc enarrans ego sane non assequor. Suetonius quidem scribit ab avium gestu gustuve, sive ab auctu dictum esse Augustum. Gestus autem avium erat (ut & hæc obiter explicemus) cum aliquid ex ore avium pascentium cadebat; idque erat Tripudium sollestimum. Gustus autem erat passio ipsa. ideoque pullos edaces vocat Minucius Felix in Octavio. Prudentius in Hymno Romani Mart.

‡ August. cap. 7.

Cicer. II. de Divin. & Festus.

Quum Consulatum initis ut vernæ solent
(Pudet fateri) farre pullos pascitis.

Ne dicamus cum Grammatico non ita novitio; *Augustus id est nobilis*, *illustris*, *insignis*, *præclarus*, *exgrex segregarius*, *celticus*, *heroicus. & est compositum ab aut & gusto*, *stas*, *quia solis nobilibus licebat olim gustare aves*; O criticum acumen? Scripserunt autem Suetonius Octavianum appellatum fuisse cognomine Cæsaris ex testamento majoris avunculi. Quæ breviter uti solet Sextus Aurelius Victor ita commemorat *: *Namque Octavianus patre Octavio, atque adoptione magni avunculi*, *Cæsaris*; *ac mox procerum consulto ob victoriam partium placide exercitam*, *Augusti cognomento dictus.* Quid cognomini Augusti cum victoria placide exercita? ego sane non video, & relinquo aliis divinandum. Neque melior sane Victor alter, cujus hæc sunt, *Deinde ob victoriam Augustus cognominatus est.* Nisi uterque respexerit ad *auctum* uti loquitur Suetonius; & videtur attendisse Dion Libro LIII. dum hujus cognomenti ratione reddit auctum, videlicet Octavianum, ex illa victoria, opibus & dignitate. Græci autem cum necesse haberent id cognominis exprimere, ΣΕΒΑΣΤΟΝ interpretati sunt: id est venerandum, ut interpretatur Dion loco nuper citato, vel sanctum & numinis in morem colendum, ut explicat Pausanias †. Hinc effluxere Sebastiani, & Sebasti nomina; cum nemo sanus temere usurparet nomen Augusti; velut invidiosum, & fastigio tantum Principali adaptatum. Hinc alia ratione manaverunt nomina Sebastæ, Sebastenorum, Sebastiæ, & Sebastopolis, imposita videlicet Urbibus a conditoribus in honorem Augusti, vel Augustæ cujuspiam. Verum ut & hanc veluti peregrinitatem exuerent, sub Septimio Severo, quod ego quidem animadverti, cæperunt & ipsi scribere in Nummis ΑΥΓΟΥϹΤΟϹ & ΑΥΓΟΥϹΤΑ, cum & alias voces mere Latinas adoptassent. & ab hac voce nomen impositum est nummo aureo, qui pendebat Florenum & quid amplius, dicto AGOSTARO, cujus mentio est apud Jo. Villanum non semel. Hujus typum ego memini me videre e Musæo Alphonsi Ducis Ferrariæ. Verum ut e semita redeamus in viam, appellatio illa SEMPER AUGUSTI videtur placuisse recentibus Cæsaribus, quando Maximilianus I. in nummo argenteo duplici Taleri pondere; apud me inscribitur DEI GRA. ROM. IMP. SEMP. AUG. Et Mariæ Austriacæ item argenteus Nummus, quem ego servo, habet MARIA IMPERATRIX S. A. & notavit ab Austriacis receptum fuisse Bertius in Breviar. Orbis. At Cæsares Constantinopolitani, recentes illi quidem & satis novitii, Augusti cognomine repudiato, videntur maluisse dici Reges & Imperatores Romanorum; uti habet & lemma Henrici (ROMANORUM REX.) & sane apud Georgium Codinum Imperator coronandus appellat se Regem, & Imperatorem Romanorum, in formula professionis Fidei, & Nummi veteres non pauci extant apud me græco barbari, veluti LEON EN ΘΕΟ BASILEUS ROMEON. Et Joannis Palæologi maximus æreus, qui inscribitur BAΣIΛEYΣ KAI AYTOKPATOP PΩMAIΩN. Et vero non Augusti ab augendo, sed Minutii a minuendo erant jure vocandi. Verum pro Gentis superbia neque his suis titulis dignabantur Imperatores Latinos, uti scribit Luitprandus *. At redeamus ad Henricum, qui pro more sæculi & gentis, in limine ipso rescripti † annunciat inspecturis *gratiam suam & omne bonum.* Gratiam, salutem, & omne bonum inscribebat Henricus IV. idem Gratiam & omne bonum. idem Gratiam & bonam voluntatem. idem salutem & omne bonum. Henricus V. Gratiam & omne bonum. Henricus II. Gratiam suam & omne bonum. *L. Pignorius.*

* Edit. A. Schotti.

† Lib. III.

* In Legatione p. 80. & 95.

† Edit. Basil. 1932. Edition. Grotser.

† Ibid. Rub. lib. VI Hist. Raven.

ad ſex Menſes, noſtriſque patentibus literis ſigillo regio munitis Epiſcopo Paduano, *qui pro tempore fuerit, vel alii perſonæ idoneæ* Paduæ *commoranti committemus, qui ab eodem Vicario ſic auctoritate Regia præfecto Sacramentum recipiat* [1] *noſtro nomine, quod regimen prædictæ Civitatis, & diſtrictus ipſius bene legaliter, & fideliter* [2] *ad honorem, & utilitatem noſtram, & Imperii exerceat & gubernet. Si vero extra terminos* Lombardiæ, *ac* Tuſciæ, *aut alios citra Montes* Lombardiæ, *vel Urbis* Romæ *nos exiſtere contingeret, electio prædictorum quatuor Generali ſignificetur noſtro Vicario* Lombardiæ, *qui unum ex eiſdem præficiat in Vicarium Civitatis* Paduæ, *quem voluerit, modum, & formam noſtram prædictam per omnia ſervaturus. Hanc autem conceſſionem, & indulgentiam à data præſentium tantummodo per ſex annos immediate ſequentes volumus in ſuo robore permanere, niſi ex uberioris dono gratiæ dictum terminum deliberaverimus ampliandum. Idem quoque Vicarius dictam Civitatem, & diſtrictum ſuum, prout jure tenet, & poſſidet, in ſtatu communi, & pacifico noſtro nomine regat ad honorem Dei, noſtrum, & Imperii ſecundum leges, & conſuetudines, & juxta ſtatuta, & ordinamenta approbata, & approbanda, quæ ſtatuta, leges, & ordinamenta contra Deum non ſint, nec in præjudicium honoris noſtri, & Imperii memorati. Volentes autem Civitatem* Paduæ *prædictam deſiderato tranquillitatis gaudere commodo, & ab incommodis per Regalem Providentiam præſervare, ipſam Civitatem, & diſtrictum, homines, & ſtatus ejus in noſtram protectionem, & defenſionem ſpecialiter duximus aſſumendos, ipſoſque ab omni Salario Præſidis noſtri Provinciæ eximendos mediantibus viginti millibus Florenorum boni, & puri auri annis ſingulis noſtræ Cameræ ab iiſdem tradendis, & etiam applicandis. In cujus rei teſtimonium præſentes literas ſcribi, & noſtro Majeſtatis ſigillo juſſimus communiri. Dat. in Caſtris ante* Brixiam V. *Idus* Jun. *Indictione Nona. Anno Domini Milleſimo Treceſimo Undecimo, Regni vero noſtri Anno Tertio.*

Rurſus.

Henricus Romanorum Rex ſemper Auguſtus.

Univerſis Sacri Romani Imperii fidelibus præſentes literas inſpecturis gratiam ſuam, & omne bonum. Decet Majeſtatem Regiam cauſſas, quæ diſcenſionum & errorum [3] *inter fideles Imperii producere * poterunt diſcrimina, diligenti ſollicitudine removere, ac pacifico ſtatui commendare. Nam dum quietis animis, ac mentibus ſunt conformes, ad noſtrum obſequium, & Imperii devotionem utilius ſe diſponunt. Volumus igitur, & ordinamus,*

* R. Poterunt.

A *quod ſingulares homines* Paduani *ſpoliati ſuis bonis, juribus, & poſſeſſionibus immobilibus per quoſcumque homines Civitatis, & diſtrictus* Vicentiæ *die decima quinta Menſis* Aprilis *proxime præteriti, qua die* Vicentiæ *reſumpta fuit de cuſtodia Civitatis* Paduæ, *& ab eodem die citra* [4] *reſtituantur ad bona, & poſſeſſiones ſuas immobiles ſine placito, vel querela* [5]. *Qui iidem † reſtituti utantur, & fruantur* [6] *abſque quolibet onere, vel gravamine indebito, ſalvo tamen, quod dicti* Paduani *bona, jura, & poſſeſſiones hujuſmodi Communi* Vicentiæ, *aut ſingularibus perſonis Civitatis, vel diſtrictus ejuſdem juſto pretio vendere teneantur, ſi* B *dictum Commune* Vicentiæ, *vel ſingulares perſonæ Civitatis, vel diſtrictus ejuſdem voluerint comparare. Reſervato omni jure cuilibet; ita quod per prædicta nulli in jure ſuo præjudicium generetur. De mobilibus vero* Paduanorum, *quæ habent, vel habebant in Civitate, territorio, vel diſtrictu* Vicentino, *quæ ad manus* Vicentinorum *pervenerint, eiſdem fieri volumus per Vicarium* Vicentiæ *Juſtitiæ complementum. Eodem modo per omnia in reſtitutionem poſſeſſionum, Jurium, & bonorum immobilium, & mobilium, quæ* Vicentini *in Civitate, & diſtrictu* Paduæ, *vel alibi per dictos* Puduanos *occupata in prædicto die, vel ab eodem* C *citra habuerint, vel habent ſancimus, & volumus obſervari. Ordinantes, & ‡ dicentes omnes, & ſingulos Cives* Paduanos *captos in præfata die, vel poſtmodum in ipſa Civitate* Vicentiæ *per noſtros, vel per Cives* Vicentinos, *vel advenas, relaxari. Adjicimus inſuper, & jubemus, quod Commune* Vicentiæ, *& ſingulares perſonæ, ac Univerſitates ipſius debita, in quibus ipſis* Paduanis, *obligati noſcantur, ut omnis quæſtionis materia conquieſcat, ſatisfaciant, ut tenentur; &* Vicentinis *per* Paduanos *modo ſimili de ſuis debitis ſatisfiat. In cujus rei teſtimonium præſentes literas exinde conſcribi,* D *& Majeſtatis noſtræ ſigillo juſſimus communiri. Dat. in Caſtris ante* Brixiam V. *Idus* Jun. *anno Domini* MCCCXI. *Indictione Nona, Regni vero noſtri Anno tertio.*

† Forte. Reſtituti.

‡ Forte decernentes.

His impetratis Legati pro regia munificentiæ recognitione [7], pro Auguſtæ exenniis, proque impenſarum ſupportatione, quas incumbens *Brixienſis* obſidionis expeditio ampliores effundi coegerat, juſſi intra præfixas dies millia florenorum auri centum Regiæ Cameræ aſſignare, rediere. Acta in Senatu Collegarum juſſu *Muſſatus* per ſingula recitans mire collaudatur. Hanc Patriæ ſalutem ſinguli profitentur. E Quinquaginta enim, & quingentis uno conventu aggregatis ad *Paduanæ* conſuetudinis pyxides cum plumbeis calculis, quas *Ballottas* appellabant [8], quas clanculum deponere cuivis lice-

1. *Sacramentum recipiat.* Dixerim, *recipiant*; nam perſona, *qui*, ſubdurum videtur, nec bene aptum. *N. Villanus.*

2. *Quod regimen prædictæ Civitatis & diſtrictus ipſius bene legaliter & fideliter &c.* Legaliter eſt quod dicimus Italice *Lealmente.* Rolandinus lib. VII. cap. 2. *Qui erat honeſtus homo, & propter legalitatem perſonæ ſuæ pecuniam multam, licet invitus, de toloneo vini multis annis collegerat.* Vita S. Udalrici editionis Auguſtanæ; *Arnolfumque ducem Bavariorum adhuc viventem, de deſtructione multorum Monaſteriorum, quæ in beneficia laicorum diviſit, de multis ſanctis accuſatum legaliter judicantem.* Præceptum Chuonradi Imperatoris apud Georgium Pilonum *; *Concedimus & confirmamus etiam eidem venerabili Epiſcopo legali auctoritate &c.* L, Pignorius.

* Lib. XI. Hiſtor. Bilan.

3. *Diſcenſionum, & errorum,* Corrige; *diſſenſionum.* N. Villanus.

4. *Et ab eodem die citra.* tollerem conjunctionem, &. Idem.

5. *Sine placito vel querela.* Placitum eſt lis & controverſia, a quo Gallicum Plaid. Eſt etiam Judicium, ut patet ex Capitulari † Caroli Magni, *ceteris vero menſibus unuſquiſque Comitum Placitum ſuum habeat, & juſtitias faciat.* Porro placitare eſt concedere. Capitulari ‡ Caroli Calvi; & *filium vel talem propinquum habuerit, qui Reipublicæ prodeſſe valeat, ſuos honores prout melius voluerit, ei valeat placitari.* Significat etiam obtinere cauſam. Cæſarius *; *Poſtea Cellerarius Abbati ſecreto dicebat, domine bene hodie placitavimus: ſciatis tamen cauſam noſtram non ex omni parte fuiſſe juſtam.* L. Pignorius.

† Lib. III. 83.

‡ XXXV. 10.

* Lib. IV. cap. 61.

6. *Qui iidem reſtituti utantur, & fruantur.* Reſtituti ſcilicet ad bona, & poſſeſſiones ſuas immobiles, quod paulo ante dixerat, *utantur iis* &c. N. Villanus.

F

7. Pro *regia munificentiæ recognitione*, malim, *regiæ.* N. Villanus.

8. *Quinquaginta enim & quingentis uno conventu aggregatis ad Paduanæ conſuetudinis Pyxides cum plumbeis calculis, quas Ballottas appellabant, &c.* Senatus Patavinus conſtabat Patribus conſcriptis millenis. Auctor ipſe ſuperius *has conſcripti mille Patres vias.* & alibi, *deinde Senatorum conſiliariis mille.* Et ſane de hoc numero nullus dubitat. Verum non omnes poterant ſemper intereſſe. veluti qui aberant Reipublicæ cauſa, qui rei privatæ, qui ruſticabantur, qui decumbebant &c. ita me docuit Albertinus Barisonus Abbas vir nobiliſſimus, & Patriæ Hiſtoriæ periſſimus. Verum quod ad plumbeos calculos attinet, noſtra monumenta m. ſ. conſtanter habent, Turrim quandam Antianorum, quam veterem vocabant extructam fuiſſe

licebat, ut ex numeris eorum liqueret tuta singulorum clandestina voluntas, septem, & decem in adversa pyxide dumtaxat repertis, omnia ex S. C. * approbata. Postque dies circiter quindecim ab Rege missus *Aymo Gebenensis* Episcopus, qui a Senatu, singulisque Senatoribus, & Tribunis juramenta fidelitatis suscepit, factaque est Civitas *Paduana* Imperio fidelis *Henrico VII.* præfato regnante Anno a *Jesu Christi* ortu XI. CCC. millesimo. XII. Kal. *Julii.* Et si ad siderum, constellationumque revelationes [1] aspectum quisquam direxerit, notabilis hæc rerum identitas. Nam & hac ipsa die post annos sex, & quinquaginta, quæ ab Imperio ad Ecclesiam *Romanam* defecerat, ad Imperium rediit. Interea duo de transmissis a Patavo [2] ad *Romanam* Curiam Legatis *Baricus* de *Lingua* de *Vacca* legum doctor, & *Anselminus* de *Anselminis* miles, quamquam in castris Regis compediti per transitum ob sui Communis contumaciam, quodque famosum quid in Regem in conspectu Pontificis erupisse dicti fuerint; relaxati tamen mitigatione tractatus sic pendentis *Paduam* demum applicuere, Senatuique Papale responsum retulere, ut scilicet Inclyto Regi Ecclesiæ Sanctæ filio pareatur omnino, nec prius cuiquam locum supplicationi, † tum demum admittendas *Paduanorum* petitiones Pontificali clementiæ, regio culmini, & ipsorum statui congruentes. Nec multis itidem diebus lapsis *Joannes* de *Vigontia* Judex [3], & *Rolandus* de *Guarnerinis* miles collegæ reversi integravere relata.

* P. Approbato. male.

† Intellige. fore.

RUB. VII. Brixiæ obsidio cum Thebaldi de Bruxiadis morte.

Cæsar in Castris ante *Brixiam* cum *Longobardiæ* populis ad obsidionem intentus, machinis, arietibus, omniquè tormentorum genere assidue interiores fatigans, & ipse ab iisdem nonnullis incursionibus, machinarumque grandinibus impetebatur, fortuna (ut assolet) vices hinc inde alternante, in quibus & hoc obtigit memorabile. *Thebaldus* de *Bruxiadis*, qui *Brixiensibus* præerat, in rupe montano castro proxima, qua undique Cæsaris conspiciebatur exercitus, speculam quandam, quam *Longobardi Bitifredum* appellabant, construi fecerat, non modo ad conspiciendos Cæsariensium motus; sed ad defendendi collis Castro contigui opus accommodam. Ad hanc visendam cum se hastatorum manu fere triginta contulisset, seu forte, seu quovis Indice a *Germanorum* ala, quæ se in medium aditum per ‡ exesum * jugum proripuit, circumventus est. Nec ille, quamquam insperatæ vitæ jam certior, pugnam detrectavit. Concurritur telis, cruentaque fit utrinque cædes, paucisque ex *Thebaldi* militibus fuga in vicinum Castrum prodeuntibus, cæteri cæsi, captique inter quos & *Thebaldus* pene ab *Germanis* agnitus indice famulo *Longobardi* idiomatis, qui hunc jam ex equo procumbentem, jamque occidendum *Thebaldum* proclamavit. Captus itaque, & vulneribus quinque confossus, ex quorum uno conscisso sinistræ arteriæ craneo [4] oculus confluebat, ad Cæsarem deducitur. Infremuit exercitus, clamor triumphatis Regis sublatus ad æthera. Quem Cæsar, Augusta satis superque frustra pro illo supplicante, Procerum, Principumque consiliis adhibitis, moderato regio examine percunctatus, confessum, convinctumque læsæ Majestatis † more Majorum condemnavit. Corio itaque bovino insutus, ut vivus diutius pœnæ servaretur. (Nam & vulnerum angustiis profligato paululum vita respirabat) Onagrorum caudis annectitur, tractusque circa Castra ad bovum quatuor colla lacertis pedibusque in diversum colligatis membratim dividitur, caputque hastæ confixum acumine ad proximos muros ostentatur intrinsecis, donatis per singulos exercituum manipulos membris, intestinisque a conclamante popello concrematis. Hicque *Thebaldi* finis [5]. Hujusmodi tam terribilis successus ostentum sive dissimulantes, sive virtutibus exsuperantes intrinseci, se seque eo magis extollentes, continuo captivorum hostium ad singula propugnacula murorum centum circiter numero peditum colla laqueis fregisse allatum est. Ex insignibus quatuor Præpositos unius loco efferentes, quibus summa in omnium capita tributa potestas, *Thebaldi* ignaviam detestantes, qui in Hostium potestatem improvisus abiisset; Nemini illum nominare fas esse. Deo Sanctisque immolandum; quod in caput ejus con-

‡ V. exesum forte. excelsum.
* R. & P. Vigum.

† P. More majorum judicio condemnavit.

---

fuisse a Campisanperiis. in ea appensam fuisse Campanam ad pulsum horarum, asportatam e Castro olim Atestino: & hac disrupta repositam aliam, imperante Henrico de Lucimborg, in eadem Turre prostitisse tabernam Silvestri cujusdam Aurificis, cujus erat quotannis præstare Senatui Ballottas plumbeas. *L. Pignorius.*

1. *Siderum, constellationumque revelationes*, mathematicus quispiam contenderet, scribendum hic, *rovolutiones.* N. Villanus.

2. *Interea duo de transmissis à Patavo.* Notissimum illud Hemistichium:

Hic tamen ille urbem Patavi

In causa fuit, ut nomen Urbis nostræ transiret e Patavio in Patavum. Quod & placuit Venantio Fortunato *:

* Lib. VIII. 4.

Justinam Patavum, Euphemian hinc Calerdon effert.

Imo & e substantivo, ut vocant, formarunt adjectivum. Patavus. a. um. Epitaphium hujus nostri Auctoris, qui passim usurpat,

In mare fert Patavas unde Timavus aquas.

Benvenutus Campesanus Poeta Vicentinus, cujus carmina ad me pervenerunt ex munere politissimi J. C. & perveteris amici Marci Antonii Romiti.

Et jam Cæsarea moderator missus ab aula
Venerat ac pressam Patavis intraverat urbem.

Ipse Franciscus Petrarca, sub quo majestas Linguæ Latinæ caput exercere visa est, in Epitaphio Marini Donati:

Florentina mihi generosæ stirpis origo,
Cara domus Patavum —

id est Patavium more ut vidimus Venantii Fortunati. Distichon Antonii Baratellæ Lauregii præfixum Arti rithmandi vulgatis Dictaminis, Antonii de Tempo. apud me manuscriptæ:

Edidit Antonius rithmandi Tempeus artem
Scaligero Patavus —

& deinceps nihil tritius. *L. Pignorius.*

3. *Johannes de Vigontia Judex.* Judices erant Jurisconsulti, Legum Doctores, cujusmodi Baricus de Lingua de Vacca, cujus fit mentio proxime anteriore pagina, erant Juris professores. Judicum extat satis antiqua mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Hadriano; *Direxit* (*Hadrianus*) *in ejus* (Caroli) *occursum universos Judices, ad fere* XXX. *millia ab hac Romana urbe in locum, qui dicitur Novas, ubi eum cum Bandora susceperunt.* Quæ verba Anastasii parum intellexit Platina, cum dicat Judices fuisse, qui nequaquam sordidis artibus impliciti essent. idemque spatium occursus detorquet ad numerum Judicum †, qui essent ter mille: consulte sane quod non dixerit triginta millia. & Glossographum ipsius Anastasii est, quod arguamus, qui *Bandoria* militare signum interpretatur, ut Judices togatos in aciem militarem transformet. *Bandora* est effusa lætitia, nobis *Bandoria*, Thuscis Baldoria. Differentiam autem inter Doctores Legis, & Judices quam nos attulimus multa sunt, quæ comprobent, ut infra videbimus; & illam ipsam videtur asserere Otho Morena in suo Chronico ‡. *Idem.*

† Carolo Sig. de 2. Ital. 774.

‡ Baron. Tom. 12.

4. *Sinistræ arteriæ craneo*, corrige, *cranio.* Et paulo post pro, *triumphatis*, reponendum, *triumphantis.* N. Villan.

5. Thebaldi exitium omnes notant quotquot ego viderim. Sed variant in ratione pœnæ. huic nostro ut præcipuam fidem adhibitam multa faciunt. Verum quid prohibet aliorum etiam dicta referre? Auctor Chronici septem ætatum, qui synchronus fuit Mussato, in quatuor partes corpus ejus dissectum, & hinc inde suspensum ait. Manipulus Florum ita scribit: *Hic in Rota ponitur, & in frusta concisus in machina positus in urbem projicitur.* Vicerium etiam in nomine errantem, & alios nihil moror. *L. Pignorius.*

1. In

condeſcenderat promeritum exitum [1]. Quadripartitæ in ipſos quatuor conclavium, Civitatiſque cuſtodiæ, multaque cautius decreta, audentius, frequentiusque deinceps extra mœnia proruptum.

RUB. VIII. * Venetorum legatio.

Melius. Ad Venetos.

** V. Gradenico.*

† V. Cum comitiva obviam tranſmiſſa comitur?

‡ P. Ajebat. mandoſe.

Per hosque dies *Aymo Gebenenſis* Epiſcopus *Grato* Dominus *Clariaci* [2], & *Andreas* Judex *Gareti Aſtenſis* a Cæſare tranſmiſſi *Venetias* ſe tranſtulere. Quos *Petrus* * *Gradonico* Dux *Venetiarum* † cum Comitiva obviam navigans comiter, honorificeque admodum excepit, in Ducatum adducens [3]. Nec ab illo, ſeu Venetis fidelitatis, vel obedientiæ cujusquam fœdus petitum. Nam & maturius cum Rex prima Italiæ oſtia contigiſſet Legatos illo Dux ipſe direxerat cum regalibus exenniis honorificabilitudinitatis, nec obſequentiæ ullius cauſa, quibus etiam inhibitum pedes oſculari regios [4]. Sic ‡ ajebant indultum *Venetiarum* dignitati communibus Eccleſiæ, Imperiique largitionibus antiquatis. Munera tamen, juvamentaque ad Coronationis progreſſum, Galearumque corpora, ſeu vaſa [5], ſi quidem navigio in quoquam mari opus fuerit, quæſiiſſe dicti ſunt. Ad quæ Dux ſe tanquam amico *Henrico Romanorum* Regi captatis opportunitatibus ſervitia, & honores juxta Primatum ſuorum capiunda Conſilia impenſurum deſpondit. Per triduum ergo ibidem morati Legati cum comeatu *Venetiis* egredientes ad Civitatem *Tarviſii* profecti ſunt.

RUB. IX. Tarviſii Obedientia.

Ad hos ſuſcipiendos cum Illuſtribus *Tarviſinis* prodiit Vir egregius *Riciardus* de *Camino* jam Regiæ fidelitati cenſu dato ſubnixus, quem (ut ſupra demonſtravimus) *Tarviſii*, *Feltri*, & *Belluni* Vicarium Rex præfecerat, qui Legatis gratulabundus læta feſtivaque gaudia cum tripudiis, Populique *Tarviſini* applauſibus fecit: concioneque habita ipſe prior, reliquique ſingillatim jurejurando mandata regia obſequi firmavere. Biduoque illico perſiſtentes ſublimibus donati equis, *Paduam* pro tollendis ſciſmatibus [6], ſcandalorumque cauſis, quæ vehementes inter *Patavinos*, & *Vicentinos* diſſidentes diutius incendebantur, rediere.

RUB. X. Tacta per tranſitum Hoſpitaliorum damnatio. *Corrige.* Templariorum, *&* *vide notas.*

** Forte. Nefanda.*

Inque harum procinctu rerum *Octobonus Aquilegienſis* Patriarcha ad Generale Concilium vocatus a Papa, quod in ſubſequentibus *Octobris* Kal. in Civitate *Vienæ* ſtatutum erat, per *Venetias Paduam*que tranſiens Cæſarem primo viſurus, *Longobardiæ* directum callem tenuit. Concilium quippe in eas Kalendas Papa ſtatuerat omnibus *Chriſtocolarum* evocatis Prælatis, præſertim ſuper Apoſtaſiæ ſcelere, nephandique ac deteſtabilis Idololatriæ vitii, execrabiliſque facinoris *Sodomorum*, & abominandæ Hæreſis, in quibus convicti, confeſſique Magiſtri, Præceptores, & Milites Domus Militiæ Templi *Hieroſolymitani* ſeptuaginta duo circiter numero plectendi Apoſtolicis inſtabant cenſuris. Et, proh pudor? quanquam ne hæc noſtri thematis * nephanda relatu: ſed fanda quidem in ſimilium transgreſſorum (quod abſit) exitium, ut quæ noſtra vidit ætas, cautior fiat evitare Poſteritas. Abominandæ feræ formam humanam indutæ Fratres, imo Hoſtes illi Crucis armati ſignaculo in ſuæ Communionis Fratrum receptione cum abnegatione Chriſti, & ſpuitione ſuper Crucem, aliiſque ſubticendis, ut verecundiæ parcatur humanæ, erroribus ſuis, ſuorumque complicium animas ſuas diutius deſponderant

---

1. *In caput ejus condeſcenderat promeritum exitum.* Jam non barbariem hoc ſapit, ſed ſolos. Scribe, *promeritus exitus*, ne riſum excutiamus Tranſmontanis. N. Villanus.

2. *Grato dominus Clariaci.* Clariacus nunc forſan eſt *Noſtre Dame de Clery*: cujus meminit Carolus Sauſſeyus in Annalibus Eccleſiæ Aurelianenſis *: præterea Papyrius Maſſonius †, in hæc verba *igitur Bleſas naviganti a ripa Biturigum primo occurrit Clariacus diſtans ab Aurelia tribus tantum millibus, ubi Ludovicus XI. Rex noſter ſepulchri locum delegit.* L. Pignorius.

** Lib. III. 27. & alibi.*

† Deſcr. Fr. per fluxu.

3. *In Ducatum adducens.* Ducatus (inquit Joannnes de Janua) *èſt dignitas Ducis, vel ejus terra.* Apud hunc noſtrum eſt quod alii appellant Ducarium, Palatium Ducis. & hic Auctor alibi

Tum quis forte putat Venetum vidiſſe Ducatum.

Proverbium jure uſurpavit pro re jucunda, & quæ cum voluptate ſpectetur, & videtur ſane Ducatus ipſe par fuiſſe illi Foro, quod tantopere prædicat Franciſcus Petrarca; apud Petrum Juſtinianum ‡: & alias Palatium appellat locum celeberrimum, omniumque clariſſimum atque pulcherrimum: de dignitate Ducis idem Petrarca eadem Epiſtola *; *Ducatus honor non petenti, imo quidem ignaro ſibi obtigit.* Ad Terram quod attinet (ut vocat Joannes de Janua) animadvertendum eſt Terræ nomine ditionem intelligi; & hanc bifariam accipi. Vel pro quadam ut ita dicam portione ditionis, quæ etiam nunc dicitur Ducatus, cujus extat mentio in Statutis † inclytæ Urbis illius; *Si autem quærimonia Veneti fuerit, quod ſit bonis ſpoliatus, vel deturbatus foris Venetiis, vel in diſtrictu Ducatus Venetiarum &c.* Qui diſtrictus Ducatus ibidem definitur *a Gradu uſque ad Caput aggeris.* Vel pro univerſa ditione, quam Jacobus Theupulo Dux, & alii ita conſueverunt explicare, *Dei gratia Venetiarum Dalmatiæ, atque Croatiæ Dux, dominus quartæ partis & dimidiæ totius Imperii Romaniæ &c.* Porro ab hoc Ducatu nomen accepit aureus nummus Venetiis primum percuſſus, ut inquit Marquardus Freherus ‡, nunc Zechinum appellamus. ab officina monetaria ducto nomine ideoque legimus in ejuſdem anteriore facie etiam hodie.

Sit tibi CHRISTE datus, quem tu regis iſte DUCATUS.

Quam inſcriptionem & formam etiam alii æmulati ſunt, ut memini me videre in auro quodam Rhodio Religionis ut vocant Sancti Joannis. *Idem.*

‡ Lib. V. Hiſtor. Ven.

** Lib. X. Epiſt. 9.*

† Iudic. Petition.

‡ De re Venet. Imp. Rom.

4. *Cum regalibus exterius honorificabilitudinitatis, nec obſequentiæ ullius cauſa, quibus etiam inhibitum pedes oſculari regios.* Ad honorificabilitudinitatem quod attinet quovis pignore contenderim, ea voce data opera fuiſſe uſum Muſſatum, ut Legationis imaginem exprimeret. Dantes enim Aldigerius *Libro II.* * de vulgari Eloquentia, ita ſcriptum reliquit: *Poſſet adhuc inveniri plurium ſyllabarum vocabulum, ſive verbum, ſed quia capacitatem noſtrorum omnium carminum ſuper excedit, rationi præſenti non videtur obnoxium, ſicut eſt illud Honorificabilitudinitate, quod duodena perficitur ſyllaba in vulgari: & grammatica terdena perficitur in duobus obliquis, &c.* Grammaticam autem appellat Linguam Latinam, in qua duo obliqua in plurali ſunt, Honorificabilitudinitatium, & Honorificabilitudinitatibus, quæ ſane ſecunda viſa eſt digna notatu ipſi etiam Joanni de Balbis, qui in verbo, Honorifico, hæc habet; *Unde hæc honorificabilitudinitas: & hæc eſt longiſſima dictio, ut patet in hoc verſu.*

Fuget honorificabilitudinitatibus iſte.

** Pag. 4. 8.*

De Pedum oſculo ſcripſerunt ſatis ſuperque viri docti, mihi illud adnotandum eſt, Bajulum Venetorum, quo primum die Imperatorem Conſtantinopolitanum ſalutaturus accedebat, genua flectere ſolitum, ab oſculo pedum abſtinuiſſe. ceteris diebus, cum ad Palatium itaret, Capucium tantum depoſuiſſe, at genua non flexiſſe, ut notat Georgius Codinus †.

† De Offic. Coroſt. cap. 14.

Capucium autem deponere fuit detegere, & aperire caput. Manipulus Florum, de Maphæo Vicecomite: *& ingreſſus ante Imperatorem, depoſito Capucio, rejectaque poſt tergum chlamyde, occurrit ante pedes Imperatoris.*

At in Italia noſtra, uti & hujuſce pravi inſtituti aliqua in hiſce noſtris tumultuariis adnotationibus extet memoria, genua ſibi flecti inſtituit primus Joannes Galeacius Vicecomes, ut cum ejuſdem inſectatione retulit Marius Acquicola. & id quidem a ſubditis, quibus & manum porrigere ſolitus erat deoſculandam, cum magno, ut Acquicola inquit, probro gentis dedecoreque. Notavit ſane * Suetonius, inſolenter olim fuiſſe Domitianum, qui Cænidi Patris Concubinæ ex Hiſtoria revertenti, oſculumque uti aſſueverat offerenti manum præbuiſſet, quid nunc ille conſilii caperet ſi Bajulos inter ſe ſalutantes audiret, interjecto fere ſemper oſculo manus? *L. Pignorius.*

** Cap. 12.*

5. *Galearumque corpora ſeu vaſa. Corpi de Galere, & Vaſelli.* Italice diceremus. Galeas autem ab Hebr. Gallim, id eſt fluctibus, & inundationibus, ſunt qui originentur; alii a Galea & Caſſide, quæ eſſet tutela Navis; alii a γαλεάγρα. Quæ omnia ego nimis operoſa eſſe arbitror, & exiſtimo vocem eſſe Græco barbaram, quæ in noſtratia Navalia irrepſerit veluti alia multa ejuſdem generis ab eadem Gente. *Idem.*

6. Pro, *tollendis ſciſmatibus*, corrige, *ſchiſmatibus.* N. Villanus.

1. *Hi*

derant *Sathanæ*. Hi namque *Franciæ* terræ *Ultramarinæ* [1], *Normaniæ*, *Aquitaniæ* & *Pictaviæ* Provincias hac superstitionis sorde tabefecerant. Illa (ut prædiximus) Concilium potissima aggregabatur causa, pro fidei roboratione, proque hujusmodi erroribus * elimandis, deducendisque ad tramitem veritatis. Hujusque inquisitionis, & elucidationis indaginem attributam constat conspicuo *Philippo* Regi *Francorum* *Christianæ* fidei fervore Progenitorum suorum vestigia clara † sequentis, cui horrendum illud facinus intimatum extiterat, nec ‡ luxus, avaritiæve typo, ut nonnulli ex illorum asseruere Consortio, cum nihil inde in sui proprium vindicaverit; sed ab intactis * eorundem substantiis manus prorsus amoverit, sua sponte, † jussuque in Sacrosanctæ Ecclesiæ, a qua defluxerant, patrimonium reservandis.

* *Mel.* Eliminandis. † *Mel.* Sequenti. ‡ *Sic in P. in V.* lusus. *in R.* Luxiis. *Vtrobique male Forte.* Lucri.

* *R.* Eorum. † *R.* Nisuque.

RUB. XI. Prodigia.

Grandia hæc, mirandaque, vixque crediti, antequam fierent, motus ii, qui nec cælestibus caruere prodigiis. In ipsis quidem tantorum successuum principiis de Cælo apparitiones *Parisiis*, perque contiguas *Francorum* terras conspectæ sunt. *Solis* & *Lunæ*, par Eclypsis [2] ex telluris umbra per biduum. Novum ignotumque visum sydus irradians. *Lunæ* imago triplex, & in æthere Cycli quidam cum inclusa Crucis effigie, novæque formæ, ac variæ per aëra; Insuperque ex tellure advolantes in cælum faces in partes *Italiæ* conflagrare; Polorum Axes ‡ increpantes sereno cælo auditi * veluti tonitrua edentes absque præmicantibus fulgoribus. Sic de *Gallicis* enuntiatum est terris, repletæque *Italiæ* Civitates, Mundoque fama insistente patens habitum est. In Colonia *Patavii*, quam *Curte* [3] vocant [4], natura adeo in animante vagata est, ut equa pullulam novipedem enixa sit. Inter *Patavii*, *Tarvisiique* fines *Arcis Trivillæ* Palatium opus laterum vetustissimum in momento terræ subsedit [5], ut supremi tigni, domusque fastigium solo æquatum sit. Avium quoque genus ignotum [6] per *Longobardorum* agros visum, deprehensumque plumæ cineritiæ cum rubris maculis, & crista in vertice magnitudinis harum, quas *Frixones Patavini* vocant. Has tamen visas *Friderici* Imperatoris tempore quidam retulere. Anni hujus hyems pluviosa crebris imbribus, nivibusque affluens. Ver alluviosum, Æstas arida, grandinosa. Unde per omnes *Patavi* fines tanta sterilitas [7], ut vix sementes arva retulerint, adustique palmites uvis excussis futuri anni præjudicavere vindemiis per universos colles *Euganeos*. Et si quidem a vetere majorum more, *Romanorum* præcipue, quorum adhuc legum, dogmatumque institutis vivimus [8], ad Deorum placationem in similibus se referentium exempla traheremus, Nos scilicet, qui Dei Unigeniti filii illustrati lumine Omnipotentis Patris Majestatem vivacius deprehendimus, expianda procurandaque nobis fuerunt illa votis, suppliciisque prodigia, emendandaque † crassantium Mundo crimina. Nec quisquam neget, ut veluti illi Gentiles jam iratum paratumque *Jovem* ad fulmina, victimis persæpe placatum substitisse, vexatosque illos, quos Deos vocabant, hominum insolentiis, in eosdem insævisse, opes evertisse, exitia mortesque intulisse, profiterentur; uti in arrogantem Niobem in Deos proferre ausam.

‡ *Sic P. & R. Ven.* Increpitationes. * *Desunt hæc in Ven. usque fulgoribus.*

† *Forte.* Grassantium.

Ma-

---

1. *Hi namque Franciæ terræ Ultramarinæ.* Quænam est hæc Francia terra Ultramarina? ego legerem *Franciæ & Terræ Ultramarinæ.* Jacobus a Vitriaco de iisdem Templariis scribit *; *Amplis autem possessionibus tam citra mare, quam ultra dilatati sunt in immensum.* Sunt autem dicti Milites Templi † *quia in porticu Templi Sedem sui ordinis statuerunt. Hic autem Ordo* (inquit idem ipse Auctor) *centum octaginta quatuor annis aut circiter militaverat: dives & multum privilegiatus fuerat.* De Templariis autem nemo non scribit: & Joannes Villanus, Papyrius Massonius, Hieronymus Rubeus, injuria damnatos asserunt. Alii, cum quibus stat Mussatus, secus. ego cum Tursellino sentio, qui falsis criminibus circumventos novissime scriptum reliquit. *L. Pignorius.*

* *Hist. Or. cap.* 65. † *Archiep. Consent. lib. IV.*

2. Franciscus Petrarcha, *rer. memorandarum lib. IV. Tract.* 6. *cap.* 18. totum Mussatum compilavit. Quod enim hic Solis & Lunæ parem Eclipsin notat, &c. *Solis ac Lunæ simul Eclypsin, & minacem insueti sideris faciem visam*, quod Mussatus *novum ignotumque sidus irradians.* At quid sibi volunt apud Petrarcham arculi cœlo sparsi? an non ex Mussato legemus circulos cœlo sparsos? pergit porro Petrarcha Lunam trigeminam recensere, Crucis imaginem, deflagrantes Poli partes, tonitrua sereno cœlo: aquam novem pedibus præditam; & Aves ignotas, Stellas novas duas vidit ætas nostra; alteram me puero in sidere Cassiopejæ; alteram me annos nato tres supra XXX. anno MDCIV. quam ego primum aspexi die 22. Octobris, Jovi proximam, Meridiem, & Occidentem inter. *Idem.*

1573.

3. *In Colonia Patavii, quam Curte vocant.* Colonia Mussato est ruralium hominum habitatio, ut infra. *Idem.*

4. Curtes autem olim Villas vocabant, sed alodes & liberi juris ut inquit doctissimus & amicissimus SIRMONDUS in Notis ad Goffridum Abb. Vindocinensem. Et hæc Colonia etiam hodie Curtis appellatur: situ ultra Castrum Plebis Sacci ut vocant. & Coloniæ vocem eodem sensu usurpavit Paulus J. C. in *l.* 27. §. *colonus ff. loca. & condit.* de Curte item Bignon. ad Marculf. *Idem.*

5. *Inter Patavii Tarvisiique fines arcis Trivillæ Palatium &c. in momento terræ subsedit.* Hoc demum est fundum Chasmate perire, ut legimus apud J. C. Chasma enim hiatus terræ est, dum rumpitur terra inquit Papias; ad cujus imaginem & Chasma in Cælo fit, *Cum aliquando cœli spatium discedit* (inquit * Seneca,) *& flammam dehiscens velut in abdito ostendat.* Quod Servius interpretatur †, *subditam aëris disruptionem & quendam recessum.* Terreni Chasmatis horribilem & miserabilem speciem edidit hoc anno MDCXXVII. terræ motus, in Apulia; die XXX. Julii circa meridiem. Multa oppida terrarum hiatus absorpsit, obrutis mortalium circiter decem millibus, Lesinæ locus exaruit, retrocessit mare, fluviorum aquæ in capita revolutæ agros inundarunt. Quisquis vidit ille plane exhorruit. Quid non ibi tunc diffractum, disjectum, convulsum?

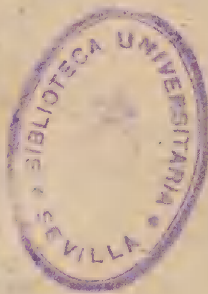
* *Lib. I. natural. Q.* † 9. *Æn.*

Apud nos sane Festum Coversationis S. Pauli etiam hodie, a terræ motu cognomen sortitum est, ab eo videlicet, qui memorandis ruinis vexavit Patavium, & Venetias, anno 1348. quem descripsit Joannes Villanus extremo *Libro XII.* De alio hinc. *Idem.*

6. *Avium quoque genus ignotum.* Nos frustra quæremus de Avibus ignotis. Verum, quid si Fridericus ipse, cujus tempore visæ sunt, prodat eas nobis? ille *lib. I.* * de arte venandi, hæc habet; *& sicut sunt quædam aves aquaticæ habentes rostrum rubeum, crura & pedes, dictæ Anates de Faraone, quæ sunt variæ ex albo, nigro, & rubeo. Habent enim inter nares & frontem quoddam tenue carneum rubeum elevatum ad modum cristæ, &c.* Quod si hæc alicui minus placent, disquirat ipsi me volente & favente.

* *Cap.* 23.

Pene simili Chasmate extant hæc verba apud Leonem Baptistam Albertum *lib. III. de* 31. *Ædific. cap.* III. *Vosque vidimus Turrim apud Mnestorem, Venetiarum oppidum, quæ post annos aliquot, quam absoluta extitit, pondere sui perforato cui incumbebat solo, uti res monstravit, tenui & imbecilli, ad summa usque propugnacula immersum ierit.* Quæ repetita sunt a Gaudentio Merula, *lib. IV. Memorab. cap.* 4. Mnestor autem sive Mnestrum hodie dicimus *Mestre*, de quo & nos non nihil in Orig. Patavinis. *Ibid.*

7. *Per omnes Patavi fines tanta sterilitas, &c.* E sterilitate mox nata est Annonæ caritas anno sequente, cujus meminit Auctor Chronici septem ætatum, in hæc verba. *Hoc anno fere per orbem in Italia maxime caristia annonæ & vini & aliorum fuit, etiam nominum mortalitas maxima magis virorum, quam mulierum, & locupletum, quam egenorum.* At hic idem Auctor anno 1300. notat ostentum dignum plane, quod hic inseratur. *Ipso etiam anno fructus arborum ultra solitum prematur: mense Aprili vidi Rosas, & Cerasa edi, non tamen plure mature* (forsan *non tamen plene matura*) *mense Julio bibi Mustum ex uvis.* De Rosis & Cerasis hodie nihil est quod miremur. de Musto est sane quod miremur. *Idem.*

8. *Et siquidem vetere majorum more Romanorum præcipue, quorum adhuc Legum, Dogmatumque institutis vivimus.* Carolus Sigonius cujus tamdiu perennabit memoria, quamdiu erunt Litteræ, & Litterarum amor, scriptum reliquit *lib. II.* † *de Regno Italiæ*, Lotharium Regem, ut ex uno Jure civili Romano, posthac judicia fierent lege sanxisse. Ante hoc tempus Italicos alios Longobardica, alios Salica, alios Romana lege usos, cujus rei exemplo sunt veteres Tabulæ apud me Annorum MLXXXV. MCXIII:

† *Ann.* 1139.

Major sum, quam cui possit fortuna nocere, *Phœbi*, *Phœbes*que parens vindictas *Latona* constituit. Illi super illusarum mentium nubilo, quos Deos arbitrabantur, colebant * venerabanturque: Nos certum visumque negligimus, nec signa ejus, cujus potentias, virtutesque palpavimus in excelsis formidamus. Unde profecto † nimirum, si dispensantis Dei plagæ cælo dimissæ justa plectunt animadversione Terrigenas. Ad propositum revertamur.

* Venerabantur.

† *Lege*. Nil mirum.

RUB. XII. Pergamensium captio.

In castris ad Cæsarem clandestina insinuatione delatum est e *Pergamo* [1] per Optimatum factionem novas res pertemptari; hostes *Brixienses* intrinsecos sollicitari per literas, & internuntios; se se tutari viriliter; bono animo esse; juvamenta, præsidiaque ad eorum succursus parari *Guidone della Turre* cum fidis *Longobardiæ*, *Tusciæ*, *Ramanioleve* [2] partibus [3] in unum coire; in exercitu Cæsaris seditiones jam serpentes concitari; *Pergamensium* Communitatem ad rebellionem apertam jam se coaptare, munire. Cæsar in agendis impiger *Goleranum* fratrem natu majorem [4] militiæ, armorumque strenuum, fortem, & quocunque se offerret necessitudo, celerem, cum militum manu ‡ transmisit, quem formidabilem noctu tremebundi apertis portis excepere Cives. Is vero, quem diffiducia suggestarum rerum, conceptorumque facinorum urgebat constrictis aditibus, ne quis abire inde posset, exploranda tecta, domosque per singulos vicos instans jussit nonnullis conjectantibus, & *Guidonem della Turre* intra * Civitatem penetralia delitere. Ex Primoribus Civitatis duos & viginti vinctos postera die ad Castrum secum adduxit, quibusdam etiam in ipsis Castris existentibus in eadem vincula conjectis, quos multis quæstionibus percunctatus Rex *Veronam* custodiendos transmisit.

‡ *Videtur deesse*. Illo.

* *Sic in omnibus mendose*, *in arbitror*, *pro* Civitatis.

RUB. XIII. Mors Golerani Fratris Cæsari.

Sed ecce diebus his fortuiti casus deplorandus eventus, qui *Golerani* Regis fratris ad spectaculum immissi ignis per *Brixianos* interiores in ligneum propugnaculum, quod ad superandos † Urbis muros *Germani* construxerant, occurrentis tragula gulam trajecit, lethaleque hoc vulnus illum ‡ paucos post dies vita exuit. Cujus Corpus * *Veronæ* delatum magnificis exequiis humatum est [5]. Mirumque ac memorabile, quod Cæsar constanter hoc tulerit, ut nullius prorsus indaginis in illo vultus, actusque deprehensa molestia, cujus imitatione, & taciturna Curia tantum funus silentio dissimulatum præteriit [6].

† *Desunt hæ duæ voces*. urbis muros *V*.

‡ *P*. paucos dies.

* Veronam. *mel*.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris Liber Tertius explicit feliciter*,

INCIPIT QUARTUS.

MCXIII. & MCXI. in quibus alii profitentur vivere lege Baviariorum, alii lege Romana, alii alia.

In princip. paginæ.

Major sum quam cui possit fortuna nocere

Ovidianum est ex *lib. VI. Metamorphos.* contra Pedo Albinovanus in Elogia, ad Liviam

Cæsaris adde domum, quæ certe funeris expers
Debuit humanis altior esse malis.
Ille vigil summa sacer ipse locatus in arce,
Res hominum ex tuto cernere dignus erat.
Nec fleri ipsi suis, nec quemquam flere suorum,
Nec quæ nos patimur vulgus, & ipsi pati.
Vidimus erepta mœrentem stirpe sororis
Luctus ut in Druso &c.

Cæterum di Latona, & Niobes filiis ne pigeat videre Pausaniam in Corinthiacis, & in principio Arcadicorum. ejusdem autem simulacrum visitur in Nummis veteribus æreis Tripolitarum, quod quia nescio an alibi extet, hic delineandum duxi in gratiam eorum, qui hujusmodi notitiis afficiuntur. *L. Pignorius.*

1. *Delatum est e Pergamo.* Pergamum tunc fuit, quod nunc Bergomum, apud omnes omnino Scriptores illius ætatis. Notitia Urbium m. s. apud esse. *Pergamum Italiæ civitas olim in Venetia provincia sive Gallia Cisalpina, nunc in Longobardia provincia sita est.* & infra, *quare autem Civitas hujusmodi sit sortita vocabulum non legi. ratione tamen loci, & situs, & ædificiorum causa sic autumo.* recte. Pergama enim erant loco edito, uti graphici repræsentat Nummus argenteus FREDERICI Imperatoris apud me. in quo cernere est Urbem Prætorio magnifico, & celsis turribus insignem, montique impositam inscriptam utrimque PERGAMUM. At eadem urbs in Epitaphio * Joannis Archiepisc. Vicecomitis, cum prædicatione situs montani, dicitur:

* *Apud P. Ion.*

Bergoma magna satis lapidosis montibus altis. *L. Pign.*

Delatum est e Pergamo. Mussatus hic, & sæpe alias ponit *Pergamum*, & *Pergamenses* pro Bergomo, & Bergomatibus. Quod vel corrigendum, vel notandum. *N. Villanus.*

2. *Tusciæ, Romanioleve*, corrige, *Romandiolæque.* Idem.

3. *Romandioleve partibus.* Hanc nos hodie appellamus Romagna. est autem Exarchatus Ravennæ, quem a Carolo usque magno Romaniæ, sive Romaniolæ nomine consitum fuisse scribit † Carolus Sigonius: *ex vobis Romæ nomine* (inquit Volaterranus ‡ *cui fidissima semper conjunctaque fuit.* Quod sensit & Blondus. * Comitatum Romagnolæ appellat Ptolomæus Lucensis, † & Ptolemæo antiquior Anastasius ‡ Bibliothecarius Romanorum provinciam.

† *De R. Ioal.* 774.
‡ *Lib. IV. Geogr.*
* *Dec.* 11. *lib. I.*
† *Pap.* 183.
‡ *In Hadriano.*

Cæterum Romanorum Imperium olim Romanitatis & Romaniæ nomine venisse notat Casaubonus ad Historicos minores. Et sane Idacius Episcopus in Fastis non semel Romaniæ meminit, quam tamen ipse pro Romania Europæa accipit, Thracia videlicet, Achajaque & conterminis regionibus, cum & altera fuerit Romania Asiatica, ut recte notavit * Leondavius in *Pand. Hist. Turc.* L. Pignorius.

* *P.* 202. 203.

4. *Goleranum fratrem natu majorem, &c.* mirum est quomodo in hoc nomine variant Scriptores; Walramum Comitem de Lutzellemburg, & Walramum juvenem nominat † Cæsarius, & eodem pacto Vecerius. Valeramum Mainoldus, Valeranum Curtius in *Histor. Veron.* ‡ Galleranum Villanus. Goleranum hic noster. *Idem.*

† *Lib. VII. cap.* 43.
‡ *De Tit. Reg. Phil.*

5. *Cujus corpus Veronæ delatum magnificis exequiis humatum est.* Galerani Cadaver elatum fuit ad D. Anastasiæ, ubi ad annum usque MDLX. loco edito parieti insertum conquievit. Quo anno sepulchrum disturbatum est, & humi conditum cadaver, quod etiam tunc aurea Cæsarie insigne erat; conspectumque per tres circiter horas fuisse passim, abiisse deinde in cineres retulit mihi Vir antiqua nobilitate studiorumque ingenuorum amore clarissimus FERNANDUS COMES NOGAROLA. Videtur autem fuisse Verona Regalium furoribus destinata. Domnizo *lib. II.* Vitæ Mathildis.

Dum geritur bellum ruit unus filius ejus,
De quo Rex late doluit, misitque cadaver
Veronam, pulcrum fabricatur eique sepulcrum.

Meque sane non jure, cum & Marchiæ suæ nomen Verona olim indiderit, & Longobardis regnantibus: præclaris murorum munitionibus esset insignis; ut Anastasius tradidit, ideoque selectam ab Adalgiso Desiderii Regis filio: ut in ea servaret Autcharium Francum, & uxorem, atque filios Carolomanni. Vecerius autem & Capreolus Goleranum in agro Brixiano, ad D. Barnabæ sepultum ajunt. *Idem.*

6. *Et taciturnos Curia tantum funus silentio dissimulatum præteriit.* Curia olim quid significarit valde ambiguum non est. ast hujusce nostra ætate nomen variæ significationis fuit. veluti Palatium Regale, seu Imperiale uti apud Mussatum non raro aliquando Ducale, Henricus Dux Austriæ apud Raderum; *præfatus Conversus imo perversus, Curiam meam clanculo introivit.* Aliquando Forum est, & locus in quo Jus dicitur. *lib. II. Feudor. tit.* 10. * *Sed hodie eodem jure utuntur in Curia Mediolanensi, quo & Valvasores.* Aliquando est domus privata, ut apud † Cæsarium; *& circa crepusculum in Curia propria illum sine læsione deposuit.* Alias domus rustica Petro ‡ Crescentio; *Curiæ sive tumbæ faciendæ in rure occasione habitationis domini & rusticorum.* Nonnunquam Ludi & Choreæ. * Rolandinus *erat nempe constituta Curia quædam causa solatii Venetiis, ubi fuit Azo Marchio pater Marchionis istius, & alii de Marchia nobiles & potentes. Quam Curiam pater meus honorare desiderans, &c.* Idem.

* *Pag.* 489.
† *Lib. II. cap.* 19.
‡ *Lib. I. c.* 6. & 7.
* *Lib. VIII. c.* 14.

A L-

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER QUARTUS.

RUBRICA I. Adventus legatorum Cardinalium ad Cæsarem, & tractatus cum Brixiensibus. *Melius.* Adventus legatorum Cæs. ad Papam, & Cardinalium a Papa legatorum ad Cæsarem.

† *V.* Basiliensis, & Novariensis Episcopi duo ex regia transmissis &c. susceptis &c. dictavere,
* *V.* Ejusdem factionis resistentias.
† *V.* Ipsorum Basiliensis & Novariensis desiderio instantium.
* *P.* Ab latere.
‡ *V.* Veletrensis *melius.*
* Reginaldus *aliis.*
† *P.* Dictabat.

B*asiliensis* † Episcopus unus ex Regiæ Curiæ Principibus [1] *Avinionem*, ubi tunc Papalis Curia residebat, transmissus a Cæsare, benigne a Papa susceptus, totum Cæsaris progressum, difficilesque vicissitudinum anfractus, pertinatiamque *Brixianorum*, complicium que ac fautorum seriatim dictavit; qualiter etiam ob *Bononiensium*, *Florentinorum*, *Tuscorum*que * ejusdem factionis res, argumenta habebantur, statuta die B. *Mariæ* Virginis jam jam accedentis Augusti Coronam præsertim in urbe assumi non posse, prorogandum terminum hunc, quandocunque se captaret facultas, fore. Idque non modo † ipsius *Basiliensis* desiderio instantis, sed eadem optantis Papæ proniore instinctu obtentum est, decretique a latere * Legati *Arnaldus* de *Frangeriis Sabinensis* Episcopus [2], hicque principalis ad coronam capiti Cæsaris imponendam Legatus, *Nicolaus Hostiensis* & ‡ *Velocrensis* Episcopus [3], * *Leonardus* de *Guercino* Episcopus *Albanensis*, *Lucas* de *Flesco* S. *Mariæ* in via lata Diaconus Cardinalis, quos inter (ut prædiximus) constitutus, & prælatus absentis Papæ loco *Sabinensis* Episcopus disceptatione in Consistorio habita, quisnam eorum ad eam dignitatem præferendus foret, allegante *Hostiense*, quod dum Papam coronare suum esset [4], sic & consequenter Imperatorem. *Sabinensis* ex adverso dictitabat † certum esse, ut Imperatorum Coronationibus *Sabinensis* semper Papæ proximior coronam erigat officiosior aliis illico præsertim: sicque Papa pronuntiante obtentum est, ut *Sabinensis* illo fungatur officio, Legatusque cæteris præsit. Jussi ergo in *Italiam* quam mature proficisci, illud celebre Coronationis obsequium captata in ejusdem Regis optione temporis habilitate executuri, celerrime iter arripuere; duo tamen facilioribus aditibus *Alpes* transilientes, scilicet *Sabinensis*, & *Albanensis* in Regis castra circiter *Augusti* Kal. applicuere, ibique summa recepti lætitia, Regem, Reginamque Papali benedictione consalutantes, indultum Regi annunciavere Coronationis terminum ob justissimas caussas prorogatum ad tempus: jamque sancitum totius Coronationis officium in Urbe, & redactum in formam cum omnium præordina-

A tione solemnium. Ipseque confidenter ad solitam virtutem exsurgat, vires animumque indeficienter intendat; seque, ac Confratres alios, non ad aliud præmissos, nisi, ut se adjuvent; foveant temporalibus, & spiritualibus fulcimentis, & ipse quidem tantum circumspiciat se, poscat, requisita summopere impleturos. Solliciti igitur iidem duo ad portas *Brixiæ* præmissis nunciis accedentes alloquia petunt. Ingressos *Brixianus* populus suis quibusque Ordinibus, vocibus altis, applausibusque prosequuntur vociferantes. *Vivat Mater Ecclesia: Vivat, vivat Dominus Papa, Sanctique Patres Cardinales*; B Itaque ad Prætorium adducti reverentissimis inclinationibus aggregata Concione frequenti eorum alter *Hostiensis* jusso silentio Crucis signaculo sic infit.

O devota semper Deo, & Sacrosanctæ Ecclesiæ Brixiana Communitas, quæ vos ab ipsius Ecclesiæ vestræ Matris vera semita tam cæcus, tamque pertinax error abduxit [5]*? ut venientem in Nomine Domini † benedictum ejusdem Ecclesiæ filium Henricum Romanorum Regem Augustum neglexeritis, vosque contra Omnipotentis Dei nutum, contraque Sanctissimi Clementis Papæ monita infelices* C *erexeritis. Nonne scitis ipsius filii Dei vocis Oraculo responsum*, Cæsaris imaginem reddendam Cæsari. *O imbecilles? o miseri? o jam humana, divinaque censura damnati? Quænam hæc vestra cæcitas, quæve calamitas? Pergitisne alterum Mundo luminare constitutum obstruere hac clausi rupe, laterumque strue, quam Deus ipse superna animadversione, ut olim Sodomam, & Gomorram, evertet. Tollite ecce vos infausta Infidelium secta, & ad pedes Benedicti Regis in ciliciis & Cineribus vos sternite humiles, & peccata deflete, Nosque Dei, ac Trinitatis, nec non & Patris nostri Clementis Papæ Sanctissimi contemplatione freti pro* D *Vobis assistemus, ut parcat, & in Vos, quamquam immeritos, Regia benignitate conspiciat.*

† Domini. Deest in V.

His postquam prolatis *Hostiensis* assedit, assurgens venia petita *Pinus* de *Vernaciis Cremonensis* tunc *Brixianorum* Præpositus, seu Potestas, Vir eloquens, maturi ingenii, ætatis jam vergentis ad senium jussus a Populo sic respondisse dictus est.

Nulla

---

1. *Basiliensis Episcopus unus ex Regiæ Curiæ Principibus.* Petrus Bertius in Commentariis rerum Germanicarum *, Episcopum Basiliensem Ottonem scribit inivisse anno 1299. cui Gerardus successerit 1325. Alii (quos ego quidem viderim) satis habent Episcopatum nominasse. *L. Pignorius.*

* Lib. III.

2. *Arnaldus de Frangeriis Sabinensis Episcopus.* Hunc Arnaldum Felguerium appellat Ciacconius, Vasconem Gallum ex Archiep. Arelatense Cardinalem Sabinum, & S. R. E. Camerarium, quem Pontifex principem Legationis Pontificiæ esse voluerit, uti narrat & Mussatus, quem ibi Ciacconius Albertum Mussellum perperam videtur nominare. Cavendum autem Lectori est ab accuratissimo Panvinio, qui hunc Arnaldum cum alio ejusdem nominis permiscuit. Videtur autem notatione dignum; quod est inter Ciacconium & Mussatum discriminis. Ille enim ait a Pontifice quinque Legatos pro coronatione Henrici designatos fuisse; hic quatuor tantum enumerat. *Idem.*

3. *Nicolaus Hostiensis & Veletrensis Episcopus.* Hic fuit Frater Nicolaus Martinus Pratensis, Tuscus, ordinis Prædicatorum, uti indigetat Ciacconius. (vulgo apud nostros il Cardinale da Prato) Prudentiæ laude illustris & Doctrinæ, qui obiit anno 1321. sepultus Avenione. *Leonardus de Guercino Episcopus Albanensis.* Hunc omnino omisit Ciacconius, qui tamen meminit Leonardi Episcopi Card. Albani, qui Avenione obierit 1308. Non. Decemb. Quem si temporum ratio pateretur eumdem esse cum hoc nostro facile crederem. At hunc E ipsum memorat Panvinius in secunda Cardinalium creatione a Clemente celebrata. *L. Pignorius.*

4. *Allegante Hostiense, quod dum Papam coronare suum esset.* Allegabant Pratensis rem explorati Juris. Ideoque Arnalphus Laxoviensis * scribebat: *Porro illi de carcere beneficio Senatus educti, ad locum quo Apostolica insignia servabantur, Domino miserante perducti sunt, ut electio manciparetur effectui, & electus gratiam consecrationis per manum Hostiensis Episcopi, ad quem hoc jure speciali pertinebat acciperet.* Et huc facit assertio Hieronymi Manfredi J. C. Bononiensis †; *quod etiam si Rex Hispaniarum esset in urbe in Consistorio Papæ, sederet post Card. Decanum S. R. E. Qui nuncupatur Card. Episcopus Ostiensis.* Idem.

* Pag. 29. 6.
† In Resp. de nomin. Cardin.

5. *Quæ vos ab ipsius ecclesiæ vestræ matris vera semita tam cæcus, tamque pertinax error abduxit?* Corrige meo periculo, *qui vos* &c. Et paulo post, *scismata Friderici*, emenda; *schismata.* N. Villanus.

*Nulla Creaturarum humanarum abneget tot, & tantis edocta scripturis, visibilibusque monimentis summam Potestatem in terris Petro Ecclesiæ petræ successoribusque tributam; nec non & singularem Mundi Ministrum, quem Imperatorem ab ipsius officii nomine Universi nuncupant, divina etiam Mundo conniventia præstantem; sed non abneget quis in se tantum divinam retinuisse præstantiam, ut quem injuste Judex damnavit humanus, illa * reum non habeat, quæ etiam Reges terræ fudit iniqua judicantes, & debita animadversione punivit. Et ignotum nostro Papæ Clementi dignissimo hunc immanem Virum Augusti nomen † inductum prorsus videmus. Hunc scilicet, qui non Imperator; sed Expilator Civitates per fines omnes destruit Lombardiæ, schismata Friderici suscitat, partes innovat Gelfas, Gibolengasque, in exilia Gelfos ducens, Gibellinos extollens, quod & palam notat in Mediolano, Parma, Verona, Mantua, Tervisio, cæterisque Urbibus Tyrannos effectos in perniciem Populorum, miserorumque Civium a propriis jamdudum exclusorum laribus, quorum & plerique extorres ipsos nunquam videre lares. Et ad quid aliud, nisi ad pecuniarum extorsiones sedulus intendit? quarum semper egens, atque exhaustus subjectos Populos semper sitibundus ‡ fugit. Et, ah Deus? quid in nos sævus constituit hanc Civitatem dedere semper volentes, ut Imperio serviat, Vicarium accipiat, censum reddat? Certe hæc nihil reputans exitia, Cruces, sanguinem nostrum petit, quo, ut immanis bellua se saturem repleat* [1], *hæc mænia Sacrosanctæ Romanæ Ecclesia stationes diripiat. Sed ubi illa * Sacrorum Augustorum nostrorum prænomina JUSTUS, PIUS? Quonam cessit hæc Pietas? Vosque Apostolici ordinis Petri Confratres, attulistisne huic domui pacem, quam Vobis semper suadendam, cum Cælum repetiit, testatus est Generis Salvator humani? Volumus, petimus, imploramus; aperite redeuntibus, si quidquam peccavimus, gremium Antistites nostræ fidei, nostræ spei, ne voremur, ne leo rugiens nos arripiat, animas nostras exterminet. Gregem devium, desolatumque fovete. Si quidem hæc Dei nostri vivi instinctu feceritis Creatori nostro gratias agemus, Vosque & sacrosanctam venerabimur Ecclesiam Matrem nostram, a qua nunquam præcordia divertemus: Sin autem. Patet & nobis adhuc terrestris, demumque cælestis Cibus, & refectio. Terrestris quidem ab hinc in semestre curriculum, quo absumpto, edenda nobis Bruta, & singula quæque etiam esui non accommoda: post & nati, conjuges, cæterique imbelles, quorum carnibus, cruoribusque vescemur. Et si forte hostium prædas venabimur, corpora præsertim immania Suevorum, Wandalorum, nationisque cujusque Germanæ, recreabimur, reficiemurque ad Christi nostri statuendum finem, cujus futurum in proximo judicium in obstinatum, severumque Regem, sicut vos, & omnis Caro repente viderit, expectamus.*

* *In omnibus est* rerum, *præterquam in P. ubi supra* rerum, reum *legere est quam vocem arripuimus, ut rectam.*

† Forte, *Indutum.*

‡ *Male P.* Surgit.

* *In P. desideratur.* Sacrorum.

His stupefacti Cardinales alloquiis, Concione dimissa per horrea, & penus, ubi recondita grana, vina, & singula quæque victui competentia, se duci permisere, pertinacias eorum, verbaque instantia auribus percipientes, sicque male conciliati e portis digressi sunt. Cæsari audita, visaque retulere. Magnanimus autem Cæsar maledictis *Brixianorum* nihil permotus, multa diu in se versans, spemque vultu simulans.

Premit altum corde dolorem.

Turbatus quidem, ut se plus, quam in mentem piam veniat, oporteat in *Brixianos* animadvertere, in se se distinguens. Siquidem pacta compulsus ineat Majestatis suæ adeo remissam, debilitatamque * auctoritatem, ut superbiendum sit Populis nondum parentibus adempta præ contemptibus pœnarum formidine. Innotescebat namque illi liquido, *Tusciæ*, *Romandiolæve* [2] usque pene in Urbem populos arrectas ad hanc Obsidionem aures intendere, † ut si male hinc sibi succedat, illorum elevandas, extollendasque ad contemptus insolentiores audacias, ne dum & ipsos *Longobardos*, quamquam jugo summissos, se tanquam in Principiis desides in pænitentiam versos [3], quod se subegissent, & forsan aliquando captato exemplo colla retrahere. Angebat & curam Regiam ibidem tandiu fatigatos populos inedia, egestateque intolerabili vix castris contineri posse. Et si jam mitescente autumnale tempus Sole, imbribusque decidentibus, quod nunc intolerabile, tunc impossibile ipsis contingat Populis stationibus insidere [4]. His circumventus Cæsar vix cujusquam salubris opinionis solamen sibi conformabat. At Regina gravissimis affecta doloribus: hinc Cognati necem, multorumque Procerum [5] deflebat interitus, quos tam instans bellum, quam lethalis aëris pernicies morbo consumpserat: hinc amati mariti sedulæ afflictiones, amaræque nobilissimi cordis torturæ, & anxietates. Verum utriusque demulcebant, protelabantque successuum angustias altariorum orationes, incessabiles divinorum celebrationes, nocturnæ orationes, & vota. Sicut quippe omnibus notum Principibus, ac Populis, ab Aurora Missarum instaurationes ad altam diei horam ter-

* *Puta.* Fore.

† *Mel.* Et si.

---

1. *Ut immanis bellua se saturem repleat.* Imo *saturum.* N. Villanus.

2. *Innotescebat namque illi liquido, Tusciæ Romandiolæve &c.* Dantes Vatum clarissimus hisce diebus Epistolam scripsit Henrico, quam nacti in pervetusto Cod. nostro manuscripto publici Juris facere decrevimus, & describi curavimus seorsum in calce Spicilegii nostri, cum aliis nonnullis ejusdem ævi monumentis. & ejusdem Epistolæ meminit Jo. Villanus, *lib. IX. cap.* 35. Quam etiam Italice redditam vidimus & editam Florentiæ, anno 1547. *L. Pignorius. Tusciæ Romandiolæve.* Alibi appellavit Romaniolam, quam modo Romandiolam. Et pro conjunctionis particula posuit disjunctionis, *ve*, nimirum, pro, *&*. Ergo scribendum *Romandiolæque.* N. Villanus.

3. *Se tanquam in principiis desides in pœnitentiam versos.* Delerem illud; *se.* Idem.

4. *Et si jam jam mitescente autumnale tempus Sole, imbribusque decidentibus, quod nunc intolerabile, tunc impossibile ipsis contingat populis stationibus insidere.* Clauda, & inconsequens videtur hæc syntaxis. Ego vero illam sic restituerem, *Et jam jam mitescente autumnale per tempus Sole, imbribusque decidentibus, quod nunc intolerabile, tunc impossibile ipsis continget populis, stationibus insidere.* Idem.

5. *At Regina gravissimis affecta doloribus; hinc Cognati necem, multorumque Procerum.* Cognatum appellat Goleranum noto Italicismo eum, qui erat viri frater. Joannes de Balbis in Catholic. *& est Levir cognatus, scilicet frater mariti vel uxoris.* Scripsit autem hic Auctor anno 1286. Multi Proceres, quos Augusta deflebat, & deinceps deflevit, fuere Guido Flandrensis ut ajunt Meyerus *, & Marchantius in descript. Flandr. † Quem Guidonem singulari elogio prædicant Villanus *lib. IX. cap.* 19. & Conradus Vecerius, & Georgius Merula ‡, qui Papiæ defunctum, & Derthonæ sepulchri honore affectum scribit: quod Papia esset sacris interdicta. Aliorum nomina neque sane paucorum, scribentium incuria intercepit; cum & Nepos Henrici apud Curtium legatur prorsus anonymus Veronæ periisse *, ex vulnere ipsi illato in obsidione Brixiensi. Verum hujus memoria, quæ olim extabat in Templo Sanctorum Firmi & Rustici, prorsus intercidit: translata Arca marmorea in hortum Monasterii, oleribus irrigandis. Et sane indignum facinus videtur, & principali censura plectendum, sepulcra demoliri, & veterum monumenta abolire, quibus & ipsi hostes aliquando perpercerunt. Apud nos istiusmodi grassatorum licentia (ne dicam audacia) præclarum Soraneæ Marchionum monumentum sublatum est prorsus. & vidit nostra ætas in altissima pace, quod nostri majores in bellicis cladibus minime viderunt. Et conquerimur non semel pagellas non multas ævi prioris abolitas omnino, cum patiamur moles marmoreas, memoriæ insignium virorum magno impendio erectas, disjici nobis videntibus, &

* *Annal. lib: XI.*

† *Lib. XI.*

‡ *Lib. VIII.*

* *Lib. X. Hist. Vero.*

tertiam de mane perdurabant, tempeſtiveque Veſpere in crepuſculum Curiam vacantem tenebant [1] vixque horum temporum intercapedines victui, capiundiſque conſiliis ſuppetebant. Hæc vita regia. Hæ Auguſtæ deliciæ.

RUB. II. Exennium Paduanorum Cæſari transmiſſum.

In hoc pene procinctu rerum nec hoc memorabile ſubticendum. Minimum namque accidens cor humanum in lætitiam nunc dilatat, nunc angit. E *Patavo* ante conſpectum Regis octo adducti Dextrarii ſub rubeis phaleris [2] tantæ proceritatis, tantæque congruentiæ, & pulchritudinis, ut vix alios totidem ſub noſtro climate tam integræ conſiſtentiæ natura ediderit, omnes fere quinquennes ætate, quorum quatuor in exennium a *Patavina* Communitate Cæſari præſentati, duo Illuſtri *Ameo Sabaudiæ* Comiti, reliquique duo ſtrenuo Viro *Guidoni Flandrenſi* Comiti, quos facie ſerena ſuſcepit gratulabundus Cæſar, continuoque ſingillatim diviſit, donavitque Principibus, ſuoſque *Sabaudienſis*, & *Flandrenſis* acceptavere libentes, gratiæque actæ pretioſi muneris largitoribus *Paduanis*. Refectaque die illa lætitia univerſi exercitus ad ſpectaculum concurrentis frequentia conſpectu admirabili beſtiarum.

RUB. III. Aggreſſio, & Repulſa Germanorum a mæniis Brixiæ.

Nec remiſſus ad incumbentia Cæſaris animus aggrediendi montani Caſtri, quod mœniis Civitatis contiguum eſt, fortunam tentare in ſequentem diem conſtituit, * quam primum illuceſceret. Ordinatis itaque in ipſo crepuſculo Centuriis peditum, militumque ſuis ſingulis

* Forte. Quum primum.

Ordinibus totam veluti inſultaturus Civitatem, ne intrinſeci in Caſtri ſuccurſum convolarent, fundibularios, leviſque armaturæ pedites, quorum fere quingentos, & mille *Januenſes* direxerant, cæteroſque ad expugnationem cum baliſtarum, tormentorumque omnis generis apparatibus ingenioſos [3] ad Caſtri oppugnationem ſero præordinat, ſummoque mane lituum, ac tubarum clamoribus univerſi exercitus ‡ copias mænia circumeduxit. Perterriti tanto fremitu *Brixiani* per propugnacula quæque aſſilientes, muros corona cinxere. Ad Caſtri munitionem ſolitas bellicoſorum excubias miſere, ſeque ad ſua quisque loca coaptavit. Aſſurgentes itaque *Galli*, *Germani*, *Tuſcorum Longobardorum*que diſtincti ordines cum tegmentis, cæteriſque inſtrumentis acceſſere ad Caſtri foveas citeriores, exciſaſque rupes circumquaque. Acceſſum conceſſere Oppidani aſperitatis loci fiduciis quandiu clanculum obticentes, latenteſque poſt aggerum, vallorumque munitiones, tum demum clamor utrinque exoritur. Hinc inde res telis, ſudibuſque, ſaxis miſſilibuſque geritur; ſed loci tutela ſuperiores Oppidanos per quam nocuos efficiebat, ſaxorumque copia in inferiores collapſa ſolo impulſu interimebat. Fit cædes ſed impatientia *Germanorum*, * Sociorumque cor per grandines, ſudeſque excipientia major. Conflictus is a prima luce in horam meridianam, fatigatis hinc inde partibus, conſtitit, dum tamen defeſſi ceſſere

‡ Copias circumeduxit.

* Sic P. Venetus vero. Sociorumque per grandines &c. mel. R. ſociorumque corpora per grandines, &c. Lege itaque Sociorumque corpora grandines &c. ſublata particula per.

& in ignobiles uſus transferri? o Abdera? o Abdera? *L. Pignorius.*

1. *Ab Aurora Miſſarum inſtaurationes ad altam diei horam tertiam de mane perdurabant, tempeſtiveque Veſpere in crepuſculum Curiam vacantem tenebant.* Inſignis eſt locus & qui nos poſſit admonere Eccleſiaſtici abſtruſi moris atque adeo conſuetudinis, quæ moderabatur actiones majorum noſtrorum. Hora diei tertia dicta erat Judicum Tribunalibus, & Cauſidicorum labori; ut notavit Martialis: †

† Lib. IV. 8.

Exercet raucos tertia Cauſidicos.

Idemque ille ſibi blandiens ‡

‡ XII. 18.

Ingenti fruor improboque ſomno,
Quem nec tertia ſæpe rumpit hora.

Et jure D. Petrus Hebreorum * calumniam amolitur. non enim Apoſtoli hora diei tertia ebrii poterant eſſe; cum non niſi hora octava vel nona diſcumberent omnes, qui tertia foro vacabant. Quod etiam hodie Venetiis eſt in uſu poſitum: cum hora tertia pateant Dicaſteria, ad quæ convolant Litigatores & Patroni. ejuſdemque Urbis quæ vocatur ſemitertia celebris eſt ab ipſo uſque Dante Aligherio †, qui meminit, & ſeminonæ.

* Actor. 2. 15.
† In Convivio.

Jam vero Tertia tantum hora Miſſa olim celebrabatur. idque legitimum tempus ſcribit fuiſſe Amalarius Fortunatus Epiſcopus Treverenſis *lib. III.* ‡ *de Eccl. Offic.* Decretum videlicet a Theleſphoro Papa: reſpectu horæ tertiæ, qua Dominus noſter aſcendit in Crucem. repetitque idem *lib. IV.* * cum Walafrido Strabone in Commentario, de Exordiis & incrementis rer. Eccleſiaſticar. † Neque omnino ſilendus Jo. Stephanus Durantus doctiſſimus Præſes Toloſani Senatus *lib. III.* ‡ *de ritib. Eccl.* Ideoque recepit uſus, ut etiam hodie poſt Tertiæ horæ Pſalmodiam recitatam celebrentur Miſſæ ſolemnes; veluti non niſi poſt Nonam eædem de tempore ut vocant, diebus Jejuniorum. Hora enim nona ad ſummum, ut diximus, accumbebatur. Muſſatus enim in fine hujus Libri narrat, Henricum hora ferme nona epulatum. Ut ſcilicet corporis refectioni vacare poſſent, peracto uſquequaque toto penſo precum matutinarum. Quamobrem diebus ferialibus Quadrageſimæ inſtituit Eccleſia Romana, ut Veſperæ, quæ olim hora vere veſpertina celebrabantur, ante comeſtionem recitentur. Die vero Dominica, uti & ceteris anni vertentis diebus, poſt prandium. Quod innuit Auctor noſter illis verbis, *Tempeſtivaque Veſperæ in crepuſculum Curiam vacantem tenebant.* Alioqui Veſperæ ut diximus in diurnæ lucis occaſu olim celebrabantur. Aut loquitur Rabanus Maurus de Inſtit. Cler. * Amalarius (qui ad hoc citat & Iſidorum) *lib. IV. cap. 7* & Hugo de Sancto Victore, *Eruditionis Theologicæ lib. II.* †

‡ Cap. 42.
* Cap. 40.
† Cap. 23.
‡ Cap. 2. & 3.
* Lib. II. c. 7.
† Cap. 5.

Lectorem autem meum monitum volo, ut animadvertat, indultum fuiſſe ab Eccleſia humanæ imbecillitati, ut Nonæ hora transferretur ad Meridiem, ratione forſan Jejuniorum; & Veſperæ ut recitarentur haud longo intervallo poſt Nonam, ut fideles luce convenirent ad Synaxes, ad quas nocte itare non perinde tutum viſum eſſet. Neque vero errabant qui Auguſto, & Auguſtæ Miſſas ab Aurora inſtaurabant, ut narrat noſter Auctor. Quia Amalarius Fortunatus loco ſuperius relato, narrat ſe vidiſſe Leonem Apoſtolicum diluculo intrare ad Miſſam. & ſane ita recepit Conſuetudo, quæ eſt optima Legum interpres: de qua Scholaſtici late. *L. Pignorius.* *Tempeſtiveque veſpere in crepuſculum Curiam vacantem tenebant*, Contenderim ſcribi debere, *Veſperæ*, ſcilicet horæ, vel preces. Aliter vix aptam ſententiam expiſcabis. *N. Villanus.*

2. *Octo adducti Dextrarii ſub rubeis phaleris.* Italici *Deſtieri.* Cæſarius *lib. VII. cap. 39.* *Erat Monaſterio Poledrus pulcherrimus, & tanti valoris, ut tam Epiſcopus Treverenſis, quam Dux Lotharingiæ quadraginta, ut puto, marcas argenti offerret pro illo. Species enim optimi Dextrarii in eodem erat Poledro.* Dextrarii autem erant Equi militares. Cæſarius *lib. II.* * *Erat inquit in Saxonia miles quidam Alardus nomine, qui vir fuerat tantæ probitatis, ut in primo torneamento, in quo miles factus eſt, manu propria quatuordecim Dextrarios acquireret.* Et hoc nomine veniebant quandoque Equi admiſſarii. Idem Cæſarius †, *habebat Conventus proletarium pulcherrimum, quem Equariciæ ſuæ propter fœtum nobilem deputaverat.* Et infra Dextrarium appellat, quem ſupra proletarium vocarat. Equaricia vero, ſeu Equiricia eſt armentum equorum inquit Joannes de Janua. Idem porro Dextrarium dici ait, quia per dexteram ducatur: quaſi non & Aſinus & Bos dextera minentur. Palifridus fuit equus delicatus, & curialis uti appellabant; Gallici *Paliſroy*, Italici *Palafrino.* In Legibus Friderici Aug. Brixiæ ſancitis. ‡

* Cap. 19.
† Lib. eodem cap. 17.
‡ Cruſ. Annal. lib. X.

Si extraneus miles pacifice ad caſtra acceſſerit, ſedens in Paleſrido ſine armis, qui eum læſerit pacis violator judicabitur. Secus ſi læſerit ſedentem in dextrario, ſcutum in collo habentem, lanceam in manu. Recte igitur Joannes de Balbis Palafredum, quem Gradarium, & Mannum etiam vocat, deducit a paſſu & leni & freno, & ducendo. a Paraveredis deducit Pitoeus in Gloſſario Capitularis Karolini, & mea quidem ſententia minus recte ſunt, qui a Palla & freno, neque omnino male, cum fuerit moris valde priſci, Equos honorarios palla inſeratos frenis ductari, ut legimus in Libro Eſther de Amane, & Mardochæo. Quod & hodie fieri audio in ſolemnibus Principum inaugurationibus: & in militari Equitum transvectione paſſim fit. *L. Pignorius.*

3. *Tormentorumque omnis generis apparatibus ingenioſos.* Ego legerem, *Tormentorumque omnigenis apparatibus ingenioſos.* Dicitur *Machina* inquit Joannes de Janua, *Omne quod ingenio paritur; ut Manualis Balliſta & ſimilia.* Ingenioſus igitur hic eſt *Ingegnere* ut nos vocamus. Torquatus, *

* Cant. 18.

Et era queſti infra i piu induſtri ingegni
Ne' mecanici ordigni huom ſenza pari.

Et Ingenia tunc temporis erant Machinæ Bellicæ. ut conſtat ex Epiſtola Comitis Sancti Pauli ad Ducem Lovanien-

re *Germani*, sociique plurimis eorum, & præcipue levis armaturæ *Januensium* occisis, sauciisque. Castrum ea die defensum, non sine oppidanorum gravissimis suppliciis, & occisionibus. Confecto prælio Rex campis discessit per castra milites, populosque dimittens exprobratus ab iis, qui muros insidebant plebeis ululatibus. Congratulantes ea noctis vigilia *Brixienses* facibus gaudia multifariam expressere. Cardinales, nec cædium inspectores adjudicentur [1], *Cremonam* se ea die proripuere [2]. Ast in sequentibus ad hæc diebus Venerabilis *Octobonus Placentinus Aquilegiensis* Patriarcha, qui & in iisdem castris erat [3], Cæsaris obtenta ægre licentia, ingressus in *Brixiam* multa diu intrinsecos percunctatus, ut se in mansueti, justique Principis manus dedant, nec crimina augeant, hortatus est, se prorsus pro eorum salute intercessurum despondens; sed nequidquam tempus trivit. Hæc inter varia Cæsar animo constantiori accitis ad concilium Curiæ Principibus, quæsivit quidnam agendam [1] instaret ad hos exterminandos *Brixienses* totius Mundi expectationes morantes. Plerisque igitur consilia super propositis exprimentibus, sciscitatisque consultatioribus eloquiis edictum est, * ne tantarum rerum progressum differat Civitatis hujus obstaculum; *Ameus* Comes *Sabaudiæ* Provinciæ *Longobardiæ* Comes mille quingentis sibi deputatis jam ante militibus, additisque eis peditum tresdecim millibus & balisteriorum duobus millibus per *Longobardiæ* Communitates conferente ad hunc numerum *Tarvisina Marchia* pro facultate debitam portionem huic expeditioni præsit, quem numerum suffecturum constabat ad coercionem, oppressionemque *Brixiensis* pertinaciæ. Hoc edictum exiit ab *Henrico* Cæsare per universas, & singulas *Lombardiæ*, ac *Marchiæ Tarvisinæ* Civitates, utque singulæ singulos mittant ad hujus rei æquandam collationem.

* P. Ne tantarum progressum. R. Ne tantorum progressum.

RUB. IV. Præfectus Paduanis Vicarius.

In hos dies IV. Kal. *Oct.* ex quatuor nominatis a *Paduanis* ex indultorum Rescriptorum tenore Cæsar unum præfecit in Vicarium *Gerardum* de *Henzola Parmensem* [4], qui statuta die

A *Paduam* ingrediens, susceptus est. Ex insueta tamen translatione agnominis Potestatis in Vicarium Imperatoris, aliisque juramenti solemnibus antiquam formam in plerisque, * immutantibus fluctuavere animi populares, infremuereque hæsitantes paulatim, neque tamen reconciliati Primorum, Nobiliorumque communibus assensibus sic oportere asserentium, & ipsi obsequentes acquievere. Aderat & ibi Venerabilis *Aymo Gebenensis* Episcopus Regis Princeps, & Secretarius totus benevolentiæ *Paduanorum* deditus, transmissus a Cæsare ad statum Civitatis conformandum honori regio, pacique
B communi, qui & illos ad semitas dirigebat strenuo animo ad amorem Regis capescendum se se uniendos absque disidiis, † tollebatque causas regio jussu, ne *Paduani*, *Vicentini*que insimul colliderent alternis zizaniis, insistens, ut prædia *Paduanorum* inter fines consistentia *Vicentinorum* juxta regia edicta *Paduanis* restituerentur cum literis ad hæc, rescriptisque regiis; utque *Bachilionis* fluentum a *Vicentinis* obstrusum deflueret per *Patavorum* alveos antiquo more. Is quippe *Gebenensis* mansuetudine multa, ut cujusque generis homines, sic & *Paduanos* ad suos, Regisque amores alliciebat. Vir
C hilaris faciei, verborum cuique gratissimorum, & effector studiosus eorum, quæ spondebat, laudem multam emeruit in his comerciis memoriæ æternæ *Paduanis* commendandam. Rebus autem inter *Paduanos*, & *Vicentinos* in dissidium omnino vergentibus *Albertinum Mussatum* a *Paduana* Civitate legatum ad Curiam Regiam secum duxit, Regique præsentem commendavit, de *Paduanorum* mansuetudinibus, ac fidelitatibus se testem adhibens: sed hoc imperfecto negotio morbo correptus salutis nanciscendæ causa de Castris delatus, ut
D in *Gebenam* transferretur, apud *Iporegiam* vita defecit.

* P. Immutationibus. R. Immutationibus.

† P. Tolerabatque.

RUB. V. Pestilentialis Epidimia.

Sed hic instat memoranda e summo Cælo demissa pestis exemplo carens ab omni rerum memoria [5], seu irati Dei plaga in emeritum genus humanum ex judicio ‡ addicta fuerit, seu causantibus equorum a primordio cadaveribus extra

‡ V. Adita.

---

niensem, anno MCCIII. apud Godifridum Monachum in Annalibus, edente Marquardo Frehero.

Respondit nobis, quod cum juxta cathenam antedictam faceret Naves suas protrahi, suas erigens Petrarias, cum instrumentis variis super naves: nos quoque nostra faceremus Ingenia erigi super terram. Nostratibus *Ingegni di Guerra.* Veluti quæ vocabant Mangana, Carcamusas, Vineas & Gattos.

Ingenium item usurpabant notione astus & doli, ut quidem notant Pitoeus in Glossario Capitularis Karolini, & Bigonius in notis ad Marculfum. *L. Pignorius.*

1. *Nec cædium inspectores adjudicentur.* Corrige, *ne*, pro *nec.* Et paulo post, *quidnam agendam instaret*, emenda, *agendum.* N. Villanus.

2. *Cardinales, nec cædium inspectores adjudicentur, Cremonam se ea die proripuere.* Lego *Cardinales, ne cædium.* Est autem omnino operæ pretium videre cap. reprehensibili, & cap. si in morte. 23. q. 8. Quo forte respiciebat Clericus ille Parisiensis apud Cæsarium *, qui ajebat, se vix credere posse, quod unquam aliquis Episcopus Alemanniæ possit salvari. Quia ut ait ibidem Auctor *de sanguine judicant & bella exercent.* Neque sane mitior fuit sententia Joannis Nider, in Formicario †; *Penes omnes Ecclesiæ in Theutonia adeo pressæ sunt spinis, & mole rerum temporalium & negociorum sæculi, ut quidam eas regentes, non sicut olim procuratores pauperum, & animarum pastores, sed esse videantur Capitanei militum.* L. Pignorius.

* Lib. II. c. 25.

† Lib. I. c. 6.

3. *Ast insequentibus ad hæc diebus venerabilis Octobonus Placentinus Aquilegiensis Patriarcha, qui & in iisdem castris erat, &c.* Episcoporum hoc ævo ea dignitas fuit, ut venerabiles appellarentur. & hujusce rei specimen passim extat apud Scriptores. Verum & Fridericus Imperator, quod maximi facio, scribens Peregrino Patriarchæ Aquilejensi, dilectum & fidelem suum, & venerabilem appellat ‡. Neque sane tunc temporis, titulorum valde copiosa seges fuit, quam nunc in immensam sylvam excrevisse cognovimus. Quando Amalricus Ecclesiæ Sanctæ Resurrectionis Episcopus, Alexandrum Summum Pontificem digne Reverendum vocat. * & Joannes Nider qui floruit anno 1430. Episcopos Reverendos; & Cardinales Legatos Sedis Apostolicæ, Dominos appellat †. Quo-
E modo, & Cæsarius ‡ Dominum Veridonem Cardinalem. Octobonus autem Placentinus, quem Othonem appellat Capreolus, videtur fuisse primum Episcopus Patavinus, * anno 1299. deinde Patriarcha: veluti & Paganus Turrianus ejusdem in Episcopatu, & Patriarchatu successor.

‡ Rader. 594.

* Rader. 410.

† Lib. I. Formic. c. 6. & 8.

‡ Lib. IX. c. 51.

* Io. Candidus in prin. lib. VI.

Quod autem hic noster scripserit *Aquilegiensis*, videtur eos secutus, qui Aquilegiam, juxta sententiam magistri in Historiis ‡, dictam ita esse ajunt, quasi aquis ligatam. Nummi sane argentei apud me tres RAIMONDI, seu RAIMUNDI Patriarchæ habent *Aquilegiensis*, per G. & E; extrita I. Quod vero dicit Patriarcham in Castris fuisse, hoc eo pertinet, ut in militia, & expeditione fuisse denotet, quas Romanis Imperatoribus Patriarchæ præstare tenebantur *, una cum subditis, quos & aliquan-
F do indebite vexabant. ut patet ex rescriptis Apostolicis, quæ Abbatem Rosaciensem militia eximunt. *Idem.*

‡ Notitia urbium. m. s.

* Rader. 387.

4. *Præfecit in Vicarium Gerardum de Henzola Parmensem.* Ego non ambigo huc pertinere verba Ptolemæi Lucensis in Annalibus †; *eodem anno fuit Potestas Lucensis Dominus Thomasius de Lanciola de Parma.* Et lego *de la Henzola.* Fuit autem Henzola oppidum in agro Parmensi, penes quod Gibertus Corrigia, anno Domini 1308. die 18. Junii, Parmenses fudit, ut habent *Annal. m. s.* Parmenses Italici, quorum alias meminimus. *Idem.*

† Ann. 1285.

5. *Pestis exemplo carens ab omni rerum memoria.* Auctor Chronici VII. Ætatum scribit anno Domini 1312. Fere per orbem, in Italia maxime, caristiam annonæ & viris & aliorum fuisse, & hominum mortalitatem maximam, magis virorum, quam mulierum, & locupletum, quam egenorum. Meminit ejusdem & Villanus ‡, qui etiam

‡ Lib. IX. c. 59.

tra ſtativas Caſtrorum Cæſaris abjectis, quorum putredines tunc deſpiſſatum imbribus aërem inſtanti ſolis aduſtione (ut in autumnali aſſolet tempore) tabefecerant, in corpora humana defluxit Epidimia ad cordiales radices penetrans, tamque lethales morbos inferens, ut infectis nulla ſalutis remedia comperirentur. hæcque ſerpſit tam brevi corruptio, ut omnes in Caſtris interirent. Hæc * interruptio *Gallos*, *Germanosque* ſine fine aſſumpſit, quos etiam ad has impreſſiones immoderata ciborum diſponebat ingluvies [1]. Cecidere ex Ducibus *Germanorum*, *Gallorumque* quatuor millia & LXX. ut in conſcriptorum regiſtro compertum eſt; Militum haſtatorum ſeptem millia ſeptingenti; e Plebe numerus infinitus, nec ſacris locus ſepulturis, ullarumque exequiarum fiendarum commoditas. cum noctu magna cadaverum pars in agrorum receſſus extra caſtra traherentur, quæ agreſtibus belluis expoſita † relinquebantur. Pars in ipſis caſtris per foveas, quæ agros *Brixianorum* diſterminant, ſternebantur ſuper tractis riparum crepidinibus de die in diem, dum ſolo æquarentur. Nonnulli miſerabiliter Sociorum corpora humo ſepelientes, & ipſi poſtea inſepulti per agros occumbebant. Nec hujus perniciei inexpertes *Longobardi*, quamquam illis continentioris vitæ temperantia conferret. Multi Nobilium e Caſtris fugientes, dum verſus propria lecticis veherentur, in ipſis defecere meatibus paucis evadentibus, ut Duce *Leopoldo Auſtriæ*, qui *Venetias* delatus, per *Illyricos* ſinus tranſiens, in *Alemanniam* deductus eſt. Defluxit & Peſtis hæc intra *Brixianorum* mœnia, aſſumpſitque omnis ætatis, & ſexus mortales; ſed eos præcipue, quos rerum penuria, inſtansque fames affecerat. Quique ſupererant ante oculos inſtantis mortis imaginibus terrebantur. Deficientibus namque locis Sacris, quæ Cimiteria vocant [2], in publicis viis corpora ſepeliebantur, ſicque extra, & citra mœnia Civitatis ubique fletus, & dolor: mœror ſiquidem ſuperſtitibus morientium, ‡ urgensque capitalis belli ſævitia, cum pene omni die homicidia, vulnera, rapinæ, & cætera hoſtilia undique circa mænia committerentur.

* Fer. Interemptio.
† V. Relinquebant.
‡ P. Ingruensque Forte. Ingensque.

His in anguſtiis circumventi Principis, intrinſecorumque *Brixienſium* neceſſitudines aſpiciens Vir nobiliſſimi generis *Lucas* de *Fleſco Januenſis* Eccleſiæ Sanctæ Cardinalis, cujus ſupra mentio facta eſt, inter *Italicos* dilectiſſimus, eximiæ auctoritatis [3], * ſeu connivente ſeu non contradicente Cæſare, in *Brixiam* ingreſſus, factum ſuſcepit, ut arbitror, conſumandum, allexitque *Brixienſes* ſuis ſtare juſſionibus ad ipſius ejusdem libitum. Qui tandem vitas rogantes, ac Civitatis non delendæ remedia cum ſuorum ſtatuum quietudinibus aſſenſere. Is egrediens Regi ſuaſit jam quaſi defectam obſidionem tolli, afflictorum intrinſecorum miſereri, Coronæ ſuſcipiendæ tempus inſtare, nec ulterius deferri oportere. Rex Principum conſilio promotus Cardinali aſſenſit, nihil omnino in publicum paciſcens, vel ſpondens, niſi Cardinali complaciturum in his, quæ Majeſtati Regiæ congruentia fuerint in ſui tamen libitum; quamquam & aliter divulgatum per plurimos extiterit. Sed hæc Populis prorſus ignota fuere, qui dicerent in ſecretis pacta percuſſa, ut ſcilicet mœnia ſtarent ea parte dumtaxat aperienda, diruendaque, cujus † in propugnaculis quidam ex *Teutonicis* mortes ſuſpendiis perpeſſi fuerant, nec ea tractus baliſtæ metam excedebant: quosdam ex Primoribus, ſeu Inſignibus ſecum ducendos: nullos bonis, nec civilitate privandos Hæc ex poſt facto per multos ex Curialibus negata, verumque hoc repertum eſt, Cardinalem conquæſtum nonnullis Regem non in totum obtemperaſſe pollicitis. Hæc eadem *Brixienſes* deplorabant, non de Rege; ſed de Cardinali querelas privatim effundentes. Conſumato itaque tractatu *Ameo* Comiti *Sabaudiæ*, *G. Flandrenſi*, ‡ cæterisque Regis Principibus portæ aperiuntur, ingreſſique omnes, qui in Caſtris cum Cæſare remanſerant. multi enim *Longobardorum* jam penuriis, ac valetudinibus propellentibus caſtra reliquerant. Cæſar autem ex Majeſtatis, ac Magnificentiæ ſuæ ſublimatu non niſi apertis ruina muris cum Regina intra mœnia ingreſſus eſt [5], ſubſequentibus *Brixienſibus*, qui pulſi ante fuerant cum Olivarum ramis ſub applauſibus, & vocibus regiæ Victoriæ,

RUB. VI. Defectio Brixiæ ad Cæſarem.

* V. plane mendoſe ſeu conveniente, ſeu contradicente Cæſare.
† In R. deeſt particula In.
‡ In V. Cæterisque Cardinalibus Regis principibus, ſed Cardinalibus notatur inibi punctis, ut gloſſema.

---

etiam cauſam importunæ luis rejicit in putorem Equorum, & diuturna Copiarum ſtativa. Capreolus * ejusdem vi, unico menſe, hominum ſeptem millia & amplius deſiderata fuiſſe ſcribit. Vecerius ac Meyerus ſtruem cadaverum, & fœtorem cæſorum hominum cauſantur. Cæterum Henricus Sceto Monachus Altahenſis, ſubſcribens Auctori Chronici VII. Ætatum, recenſet Epidemiam maximam anno 1312. & cariſtiam vini & bladi in partibus Oceani; quam Archiepiſcopus Conſentinus in annum inſequentem obligat. *L. Pignorius.*

1. *Hæc interruptio Gallos Germanosque ſine fine abſumpſit, quos etiam ad has impreſſiones immoderata ciborum diſponebat ingluvies.* Jacobus de Vitriaco in Hiſtoria Orientali †, de hominibus Italicis hæc perſcribit; *Et quoniam in potu & cibo modeſti ſunt, diutius in Orientali regione vivunt, quam aliæ Occidentales nationes.* Et. *Alemanni autem & Francigenæ, Anglici & alii tranſmontani &c. in cibis & potibus magis ſuperflui, &c.* Idem.

2. *Locis ſacris, quæ cimiteria vocant*, Genuina vox erat *cœmeteria*. Sed autor ad vernaculi ſermonis uſum reſpexit. *N. Villanus.*

3. *Inter Italicos dilectiſſimus, eximiæ auctoritatis.* Ciacconius in Bonifacio VIII. cum Albertinum Muſſatum, quem etiam citat, vidiſſet; hæc de Luca Fleſco memoriæ prodidit, *ab Italicis multum dilectus, eximiaque auctoritatis fuit, obiit Avenione ſub Joanne XII. ſepultus ad Minores.* L. Pignorius.

4. *Cæſar autem ex Majeſtatis, ac Magnificentiæ ſuæ ſublimatu, non niſi apertis ruina muris &c.* Hæc murorum disjectio Hieronicarum præmium antiquitus fuit, de qua conſulendi ſunt Vitruvius in proluera. *Libri IX.* Suetonius in Nerone ‡: & noviſſime omnium Bulengerus. Verum hæc demolitio honoraria & feſtiva, illa inhonora, & triſtis, quam experti ſunt etiam Mediolanenſes, uti narrat Fridericus Imperator, ſævitiæ, quam patraverat

* Lib. VI.
† Cap. 67. & 61.
‡ Cap. 23.

locupletiſſimus teſtis *; *Foſſata complanavimus, muros ſubvertimus, turres omnes deſtruximus, & totam Civitatem in ruinam & deſolationem ponimus.* Conſultiores ſane noſtri, qui Urbes muniunt, non æquant ſolo. Olivarum autem rami pacem prætendebant; ut nemini non notum: & tetigit doctiſſimus Petrus Victorius in Libello elegantiſſimo de Cultu Olearum & Helmonorſthius *lib. III.* Met. April. late explicat. Obſidenti inſuper Brixiam Henrico ſunt qui tradant, oblatam fuiſſe Coronam Auguſtalem, quam Parmenſes eripuerant Friderico Cæſari, poſt Urbem Victoria captam, & dirutam teſtantur hoc Notitia Urbium m. ſ apud me; Carrarius *lib. II. Hiſtor. Rubeor.* & cum Georgio Merula Corius. & hanc quidem Joannes Gryphiander J. C. eruditiſſimus ait * fuiſſe Conradi Friderici II. filii; quam Conradi nomen præferentem ſe vidiſſe teſtatur Norimbergæ, poſt coronationem D. Matthiæ Cæſaris, antequam in ſcrinium reponeretur. Dubitat tamen an illa ipſa ſit. Et illam obtuliſſe Gibertum de Corrigia fere omnes conſentiunt. Qui profecto debuit, quando altero Giberto Duce Parmenſes eam ſibi habuerant, ut inquit Sanſovinus in gente Corrigia. Qui præterea notat, faſtigium tunc temporis impoſitum Corrigiorum inſignibus gentilitiis, Canem venaticum e Corona proſilientem. Ut eſſet indicio Coronam acquiſitam occaſione venationis, in quam profectus fuerat animi cauſa Fridericus. Ejusdem Obſidionis tempore narrat Petrarcha † viſa fuiſſe portenta, Eclypſis, novi Sideris, Lunæ tergeminæ, & illa præterea omnia, quæ hic noſter ſuperius retulit *lib. III. pag.* 49. ‡ ante ipſam obſidionem homines exterruiſſe. Quinimo & prodigium Equitis in veſtibulo domus Maphæi Vicecomitis videtur in eundem temporis articulum conjeciſſe, quod Muſſatus narrat in fine *lib. XII.* Verum in eo Vir Clariſſimus veniam non demeretur, quod nonnulla prodigiorum illorum ſe puero eveniſſe ſcribit, ut memoria pro-

* Rader. 405.
* In Commentar. de Weichbild. Saxon. c. 70. num. 10.
† Lib. IV. memor. cap. 18.
‡ Ibid. c. 19.

riæ, tuncque continuo mœnia circundata populis demolienda dimisit, inque foveas fragmenta trahi.

RUB. VII. Digressio Cæsaris versus Lombardiæ fines.

At ibi paucos moratus dies consilio expediendorum *Longobardiæ* negotiorum, ut ad Coronam maturius pergeret, emisso per subjectas Civitates edicto, ut se ex unaquaque delecti tres, aut quatuor ex industrioribus sequerentur, secum septuaginta ex intrinsecis *Brixiæ* dumtaxat, *Papiæ* Concilium in certam diem statuens, ubi præfatos adesse jussit, *Cremonam* perrexit.

RUB. VIII. Acta Cremonæ.

*Cremonæ*que ferme biduo residens literas citandorum *Longobardiæ* Primorum per subditas Civitates direxit, ut se ad Coronationem sequerentur nominatis in literis singulis his, quos secum adesse in Coronatione volebat. Deinde *Cremonæ* res, utcunque tam brevi valuit, pro temporis opportunitate composuit, inter quæ & Reginæ supplicationibus permotæ mulierum pie conclamantium deplorationibus vinctos, qui in Municipiis *Rimenengi*, *Castri Leonis*, & cæteris tenebantur relaxari pronuntiavit, discedensque infecto negotio ex subito ortis inter *Cremonenses* dissensionibus *Placentiam* versus gressus direxit, vinctis in carceribus derelictis.

RUB. IX. Acta Placentiæ.

Placentini obviam prodeuntes ad millia passuum circiter duo extra mœnia, procidentes ad pedum oscula claves obtulere, se suaque omnia jussui suo despondentes, *Albertum Scotum* de protervia, tyrannideque in se, & suam Patriam inique diu patratis accusantes, nec ullam futuram quietem ipso in Civitate persistente asseverantes. Cæsar ingrediens Civium opiniones scrutatus majoris dissensionis excitandæ occasiones videns, resque fore non sic repente tractabiles, si super ipsis discutiendis institisset, Vicario instituto *Petro* de *Mesa Veronense* discessit. *Albertus* vero *Scotus* Regem sub spe introductionis suæ in *Placentiam* ad metas, seu fines districtus *Placentini* secutus, intentione sua collusus, per amicorum, fideliumque sibi castella discurrens, Civitati paulo post bellum movit.

RUB. X. Concilium Papiæ.

Digressus e *Placentia* Cæsar *Papiam* applicuit, ubi & Concilii causa *Longobardorum* Legatos jam ibidem pro die statuta invenit absentes, per dies pene septem præstolatus. Fuere ibidem *Gherii* Legati [1], *Iporegiæ*, *Novariæ*, *Vercellarum*, *Cumarum*, *Mediolani*, *Papiæ*, *Pergami*, *Placentiæ*, *Brixiæ*, *Mutinæ*, *Regii*, *Parmæ*, *Cremonæ*, *Laudi*, *Mantuæ*, *Veronæ*, *Vicentiæ*. Jussi, citatique legati in Prætorio convenientes Regio, ante tribunal considentes, vocatique singillatim ad auditoriam attenti stetere obticentes. Assurgens igitur *Joannes* de *Cancellariis Januensis* Judex Palatii Regis Cæsare permittente concionatus est.

Regem pro Longobardia pacanda, componendaque ad vias pacis multa perpessum: nec tantum consiliis, studiisque invigilasse; sed & armis decertasse, omneque suum, & suorum ingenium, ac vires intendisse; verum odia civilia, partiumque ve-

A *terum factiones non adeo extirpare valuisse, ut plura non restent solemnibus loco suo, & tempore componenda remediis. Instare tamen tempus profectionis in Tusciam, expectantesque alias maris, & terræ nationes Italicas adire, visitare, Coronationem a Papa decretam perficere. Ad hæc consilio opus esse fidelium præsentium, quod unicuique pro singula Communitate in scriptis edere fas sit. Eritque cujusque secreto maturius sibi *perspiciendum, effectuique mandandum Principum, Consiliariorumque sententiis.*

* Forte. Prospiciendum.

His propositis exhortati Legati ab *Hostiensi* Cardinali juxta Regem assidente, cujus & † facta fuit oratio [2], ‡ termino ad hoc triduano
B dato dimissi recessere * Legati. Adveniente autem die conventus idem habitus est consiliis sub sigillis *Cancellario* datis, † nec *Paduanorum* Legatis, quorum animos patria fovebat, extollebatque libertas, curæ fuit pro cujuspiam libitu, seu forsan impensa aliud Regi consulere, quam si pacatam dissidiis Provinciam linquere velit; Urbium sedibus Tyrannos deponat; extorres earum in lares proprios restituat; ex alienigenis probatæ fidei Viros in eis præficiat, justis legibus, consuetudinibusque Populos vivere sinat. hæc Inclyto Regi, & Pio expedire, sicque prospere omnia cedere. Sin autem ex nunc
C cum absens hinc fuerit auditurum se noverit Civitates cum Civitatibus, Municipia cum Municipiis, Viros cum Viris ad oppressiones, occisiones, prædas, incendia, & hostilia quæque exitia procursuros, unde & nova veteribus cumulanda odia, interioraque scelera patranda, ipsumque Regem, quem partiarium ex primis pollicitationum præconiis se Mundo prædicari fecerat, flagellum divinitus emissum verbis satis communis promulgata sit assertio [3], utque concessa sigillo Regio *Paduanis* sponte, & libere privilegia super fundis, & aquis restituendis, quæ in dies dilata executione protrahebat obnixe
D servanda juberet; his exemplis allici subjectos ad venerationes, ad cultum Regiæ Majestatis. ‡ Iterum ergo ad Tribunal loco, quo & nudius tertius consederat Cæsar alto astitit solio, jussitque per Oratorem eundem *Joannem Januensem* enuntiari. *Se fidelissimis subjectorum ibi præsentium gavisum admodum consiliis, ex quibus se ab iisdem dilectum agnoscebat. Hæc cordi sibi fore, & semper inter singulares commemoranda lætitias: grates agere de tantis affectibus. * Super his autem, quæ in Longobardia agenda incumbebant, quamquam ardua, & peropportuna, tempus nunc non accommodari ex ingruentis motus sui necessitu-*
E *dine; Verum permittente quamprimum poterit tempore, se reformando statui operam dare cum omni efficacia.*

† V. Facta.
‡ Mendose in R. & P. Terminum.
* Deleren[dam] hic Legati vocem, [...] ante post exhortati.
† Habentur hæc omnia usque Iterum ergo ad tribunal &c. in [...] Veneto MS.
‡ P. Verum ergo.
* P. Super his quæ &c.

Hoc responso sic promulgato, dum Regem illico ad discessum paratum quisque præsentiret, exules, qui contradictionibus, ac potentiis adversariorum restituti non fuerant, in spem tamen hucusque deducti, ante Tribunal procidentes vociferationibus multis lamentabantur, inter quos memorabiles *Manfredus* de *Becca-*

---

proinde labasse appareat. Illud sane parvam excusationem meretur, quod a Mussato se hæc accepisse scribit. Ubi Veteres Editiones Mixtatum habent pro Mussato. Quæ Lectio Josiam Simlerum in errorem etiam induxit, qui quem debuerat Mussatum Mixtatum appellat, Quod acute pervidit Gerardus Joannes Vossius, orbis historici Atlas, & Sol, in suo immortali Commentario de Historicis Latinis. At Petrarcham secuti sunt Georgius Merula, & Cavitellius. *L. Pignorius.*

* Lib. VIII.

1. *Fuere ibidem Gherii Legati.* Lego Cherii; ut supra, *absentes per dies pene septem præstolatus*. deleto commate post *absentes*. Idem.

2. *Cujus & facta fuit oratio.* Malim ut in ora legitur;
F *cujus & faceta fuit oratio.* Facetus enim est curialis & urbanus, ut interpretatur Joannes de Balbis †: qui & addit Etymon facetus, quasi favens cætui. *Idem.*

† Cathol.

3. *Ipsumque regem, quem partiarium ex primis pollicitationum præconiis se mundo prædicari fecerat, flagellum divinitus emissum verbis satis communis promulgata sit assertio.* Qui sententiam aliquam ex his verbis extorquere potest, idem & clavam ex manibus Herculis extorserit. Corrigendus igitur omnino hic locus, ita fortasse, *Ipsumque regem, quem minime partiarium ex primis pollicitationum præconiis prædicari fecerat, flagellum divinitus emissum verbis satis communibus promulganda sit assertio.* Atque hic interpungendum. *N. Villanus.*

1. *A.*

Beccaria Papienſis, *A.* de *Fiſiraga Laudenſis* [1]. G. de *Rubeis Parmenſis*, multique inferioris ordinis erant, quorum ſtrepitus aures non modo Cæſaris * ſed & aſſiſtentium offendebant.

* *R.* Sed aſſiſtentium.

RUB. XI. Tranſitus per Terdonam Januam verſus.

Dumque horum multis † affabiliter, & benigno, ac manſueto reſpondiſſet alloquio, ex auditorio tandem ſe ſe ſurripuit. Hora quoque ferme nona epulatus de *Papia* exiens *Terdonam* verſus iter arripuit. *A.* vero de *Fiſiraga* greſſus ejus *Terdonam* uſque ſecutus ſpe vana ſui intentus in derelictum omiſſa [2], in reditu verſus *Papiam* ab *Ruralibus Vogariæ* Coloniæ *Papienſis Manfredi* de *Beccaria* partes tenentibus circumventus, ac detentus eſt ‡, ibique in vincula conjectus ſic ferente infortunio ſtetit infeliciter.

† *R.* Favorabiliter.

‡ *A. V.* abeſt. Eſt.

Albertini Muſſati Paduani *de Geſtis* Henrici VII. *Cæſaris explicit Liber Quartus*,

INCIPIT QUINTUS.

1. *A. de Fiſiraga Laudenſis.* Hic eſt Joanni Villano *lib. VIII. cap.* 61. Antonius de Foſſeracco. Blondo *lib. IX. Dec.* 2. Antonius Viſceragus. *L. Pignorius.*

2. *Spe vana ſui intentus in derelictum omiſſa.* Italice prorſus, *laſciata in abandono la vana ſperanza del ſuo intento.* De captivitate Fiſiragæ legendus & Merula. *L. Pignorius.*

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER QUINTUS.

RUBRICA I. Januenſium ſtatus, partium diſſenſio, & reconciliatio.

Dimiſſa in his amphractibus *Longobardia*, nulla inde mora Cæſar *Gabii* colles exſuperans in *Januam* deſcendit. Abbas ſcilicet plebejus Vir more Patriæ Populi Præfectus [3] cum Poteſtate, ac Primoribus Civitatis, Plebeque tota obviam procedentes millibus ferme quinque * inductis ſimilis amictus ornatu [4] introeuntem ſupremis excepere gaudiis † nitente purpura ſupertectum, Regina pari honore ſubſequente, qui in Epiſcopali Palatio ‡ a communitate locatus ſubſedit [5]. *Civitas* hæc Partium * *Gelfæ*, ac *Gibolengæ* ignita ſciſmatibus [6], diuque variis agitata fortunis † nunc ſub parte *Gibolenga*, ſeu Imperiali (idem enim ſonant vocabula) conſiſtebat, *Gelfis* quamquam pluribus, ac ditioribus ſuccumbentibus, ſeu ſegnitie, ſeu ‡ ſic rerum occurrentibus ſucceſſibus. Hujus * principantis Imperialis Partis Proſapiarum duarum factioſi † Principes erant, *Auriæ* ſcilicet, & *Spinolæ*. Ex *Auriis* major *Barnabas*, ex *Spinolis Opicinus*. Horum duorum de pari contentio Remp. in diſſidium, ac præcipitium traxerat. Nam plebis Principatum obtinentem *Opicinum Barnabas Gelforum* admiſſo ſubſidio e Civitate dejecerat, Populique majoris, cui *Opicinus* exoſus erat, ſuffultus obſequiis, regimini gubernaculiſque Civitatis præerat. Quocirca uſque in *Aſtenſem* Civitatem venienti Regi *Opicinus* occurrerat, ſpemque ab eo in Patriam redeundi exauditus acceperat. Accenſæ igitur odiis partes, Cæſaris aures alternis allocutionibus, clandeſtiniſque ſuſurriis [7] inquietabant. Altera ſcilicet, quæ *Barnabæ*, ‡ *Opicinum* Urbem per tyrannidem diu oppreſſiſſet, [8] qua intolerabilis depoſitus fuiſſet, quodque Colonias, appendiciaque Urbis, tamquam hoſtis viribus Regis *Caroli*, ſeu & *Roberti* Primogeniti ejus conquiſitis concremaverit, peneque & Urbis exitio fuerit, incuſante: ex his offenſam Remp., Populum, Plebemque, & quod execrabilius eſt, ipſam Majeſtatem Cæſaream habita in ſocias partes Regis *Caroli*, & ſuorum amicitia. Deferebatur & *Montisferrati* Marchio *Opicini* Gener, quod ſuis ſubſidiis Socerum in *Januæ* perniciem foviſſet. E contra Opicinus, & ſui, *Conradi* de *Auria*, & *Barnabæ* cum *Gelfis* conſor-

* *Pro* inductis. *Vt alibi.*

† *In V.* deeſt nitente.

‡ *Abeſt ab eodem* a communitate.

* *P. & R.* Gelfæ Gibolengæ.

† *Forte* tunc. *A. R.* tamen, & *P.* abeſt nunc.

‡ *P. & R.* Sic occurrentibus ſucceſſibus.

* Iidem. *Principandis.*

† Iidem. *Primates erant.*

‡ *V.* Opicinus urbem tyrannide diu oppreſſiſſet *legendum forte:* Opicinum, quod urbem tyrannide diu oppreſſiſſet.

3. *Abbas ſcilicet plebejus vir more Patriæ populi Præfectus.* Hunc Abaum vocat Villanus *, inflexione omnino Genuenſi. E quo dicimus etiam Savonam eodem magiſtratu uſam. Ejus, qui Genuam moderabatur meminit Petrus Bizarrus, Genuenſis *Hiſtor. lib. IV.* ſub anno Domini 1289. & Plebis Rectorem appellat. & Bizarro antiquior Juſtinianus *lib. III.* eodem anno & *lib. IV. anno.* 1307. Fuit autem hic Abbas, qui Henrico obviam venit, Robertus Benavia, teſte Juſtiniano *lib. IV. anno* 1310. L. Pignorius.

* *Lib. IX. c.* 93. *Lib. eod. c.* 80.

4. *Millibus ferme quinque inductis ſimilis amictus ornatu.* Tradit Juſtinianus ‡ proceſſiſſe obviam indutos veſtibus aureis, & ſericis; item virgatis tum purpuræ, tum citrii coloribus ſagis. *L. Pignorius.* *Obviam procedentes millibus ferme quinque inductis ſimilis amictus ornatu*, Cum dixerit, *procedentes*, oportet ut ſequatur, *inducti*, vel *induti.* N. Villanus.

‡ *Lib. IV.*

5. *Qui in Epiſcopali Palatio a Communitate locatus ſubſedit.* Palatia Epiſcopalia tunc temporis videntur fuiſſe diverſoria Imperatorum. in noſtro certe Patavino, haud uno loco, hujuſce hoſpitii gratia, comparent Imagines Henrici IV. & Bertæ Auguſtæ. Veteres membranæ habent hæc, *Dominus Thebaldus Franciſcus Apul. Poteſtas Paduæ pro Imperatore anno Domini* 1239. *Indictione* 12. *intravit Imperator Paduam, die ſequenti exeunte Januario, & deſcendit ad Epiſcopatum: in ſequenti die ad Sanctam Juſtinam.* Ubi rerum patriarum curatores monitos velim, ut cogitent an non turpe ſit, ſacris diebus Divorum Proſdocimi & Juſtinæ, Clerum, & populum a Monachis arceri, ne ſolemni ſupplicatione, ut mea memoria factitatum eſt quotannis, ad illud Templum accedant, quod olim primarium fuit, Dominicum videlicet primitivæ Chriſtianæ plebis in noſtra urbe, quo loco Epiſcopi reſidebant, ubi ſacras ſynaxes celebrari moris erat, ubi fideles terræ mandari, ubi alia munia Eccleſiaſtica peragi.

Fridericus ſane Imperator utrobique in Epiſcopatum divertere ſe arbitratus eſt; non quia amplitudine & laxitate ædificiorum caperetur, ut inquit amicus noſter Cavacius *, ſed quia Epiſcoporum plures, ut res ipſa loquitur, apud Oratorium Beati Proſdocimi reſiderent, ac tumularentur inquit idemmet Auctor †. O munificas & pias liberalitates veſtras Roſi, & Gauſline Epiſcopi noſtrates, per quas factum eſt, ut ad excludendam religioſæ urbis plebem, ne ſuos tutelares ſtatis & legitimis conventibus veneretur, jam de temporariis præſcriptionibus agatur. Et tu Patavium ſub religioſiſſimo & æquiſſimo Principe tuo hæc vides & fers? *L. Pignorius.*

* *Lib. III. Hiſt. pag.* 96.

† *Lib. I. pag.* 14.

6. Pro *ſciſmatibus*, repone, *ſchiſmatibus.* N. Villanus.

7. Et pro, *ſuſurriis*, *ſuſurris.* Idem.

8. *Opicinum urbem per tyrannidem diu oppreſſiſſet.* Hæc latiſſime exequitur Juſtinianus, qui etiam nobis velut digito commonſtrat Theodorum Palæologum Andronici Imperatoris Conſtantinopolitani filium, qui fuit Opicini Spinulæ Gener, & Marchio Montisferrati. Juſtinianum ſupplere poſſunt Interianus ut Folieta, quibus nonnihil lucis addit Villanus *lib. IX.* ‡ Quod autem Opicino exprobratur Regis Caroli, & ſuorum amicitia, hoc illo reſpicit, quod anno 1305. Dux Calabriæ filius Caroli Regis, Genuam cum uxore profectus, hoſpitio Opicini uſus eſt, ut tradit Juſtinianus. *L. Pignorius.*

‡ *Cap.* 514.

sortium parti *Gibolengæ*, seu Imperiali pervium, noxiumque criminabantur [1], quodque eum, suosque extorres fecissent propriæ Patriæ, *Gelforum* scilicet *Fliscatorum* [2], *Grimaldorum*, *Salvaticorum* (hæc enim erant aliorum Optimatum agnomina) freti suffragiis, Plebemque *Januensem* adeo in servitutem redactam, ut turpi terra, marique servitio premeretur, nullis Patriæ, ut moris ante fuerat, suffulta favoribus. Cæsar his, aliisque molestatus progressum ultra *Januam*, quem maturiorem conceperat, distulit pro his sedandis & si non in unionem, saltem per dilationem in quandam veluti temporaneam quietudinem, reducendis. In harum rerum primordio regimen, gubernationemque Civitatis Potestate, qui eis de more præerat, amoto [3] suscepit, Abbati dimisso tantum vocabulo satellites abstulit, Vicarium constituit. Ad sexaginta millium florenorum contributionem Populum, & Commune coegit, sibique jurisdicendi, mulctandi, damnandi, absolvendi authoritatem omnem retinuit. Verum Civium odiis remedia perquirere studiis solers intendit, nunc *Aurias*, nunc *Spinolas* singillatim alternis percunctatus vicibus, Comite *Sabaudiæ* Viro summæ virtutis, ac providentiæ juvante, quibus & *Hostiensis* Cardinalis magno adjumento erat, in quo omnis spes eorum, qui *Gibolengi* erant, consistebat. Nam & ipse omnium ejusdem factionis Princeps habebatur; *Tuscorum* præcipue. Ipse quidem *Pratensis* erat Pagi juxta *Florentiam* Urbem, plebejo genere, magnæ virtutis, ac sapientiæ vir [4]. Ejus consilio omnia fere pertractabantur. Horum demum assiduis collocutionibus ad conventiones, certaque pacis fœdera partes inductæ sunt, Rege Reip. honores, cæteraque munera communia inter ipsas compartiente.

RUB. II. Nova Regi delata de motibus Longobardiæ.

Interea dum de *Longobardiæ* partibus fama prius increbuisset, deinde Regi verum nuntiatum est, *Gibertum* de *Corrigia Parmensem* cum *Tuscis*, ac *Longobardis* conjurasse, novaque sponsalia inter *Guidonem della Turre*, & *Philippum* Comitem de *Langusco* celebrata; Marchiones de *Cavalcabo* cum *Tuscorum*, *Bononiensium*, ac *Longobardorum* cohortibus favente *Giberto* prædicto jam bellum Vicario, ac *Cremonensibus* intrinsecis intulisse. In *Placentia*que res novas contra Regem attentari, ad cujus *Cremonæ* sub-

1. *Barnabæ cum Gelfis consortium parti Gibolengæ, seu Imperiali pervium, noxiumque criminabantur.* Mihi certe, *perjura*, illud minime patet, nec scio, quid rei sit. fortasse, *perniciosum*. N. Villanus.

2. *Guelforum scilicet Fliscatorum.* Lego, *Guelforum scilicet, Fliscatorum*; ita monente Villano *. Qui unus (ni fallor) Fliscatores nobis recensuit: de quibus sane nihil habeo quod in medium afferam. *L. Pignorius.* (* Lib. IX. c. 85.)

3. *Gubernationemque civitatis Potestate, qui eis præerat, amoto.* Melius, *ei*, pro, *eis*. N. Villanus.

4. *Ipse quidem Pratensis erat pagi juxta Florentiam urbem, plebejo genere, magnæ virtutis ac sapientiæ vir.* De Cardinali a Prato egimus satis superque supra. Hoc unum hic adjicimus ex nobilissimo Viro, qui pertexuit Nomenclatorem S. R. E. Cardinalium, Pratensem scripsisse.

De Paradiso, &
De Pontificalium Comitiorum habendorum ratione.

Ut merito jure in ejus Epitaphio legatur.

Eloquium bona vita virens, discretio fulta
Consilium, doctrina vigens, prudentia multa
Ista silent; hic illa docent sunt cuncta sepulta &c. L. Pignorius.

5. *Galaaz primogenitus Maphæi Vicecomitis.* Hæc gemina est germanaque hujus nominis inflexio, propiusque accedens ad Etymon, quod accuratus scriptor Paulus Jovius consulto descripsit: his verbis. *Galeacius Matthæo magno genitus, novum id nomen quod postea manavit ad posteros, primus familiæ intulit, a matre Burra joco inditum, quum ea forte in multo Gallorum cantu enixa puerum, apertis oculis alte vagientem, Gallacium appellasset, idque arridentes ancillæ sæpe repeterent, nec abnueret pater, tanquam ab ave martia*

A sidium *Galaaz* Primogenitus *Maphei Vicecomitis* [5] Vicarii *Mediolanensis* subito * convolasse [6]. (* Melius, Convolarit.) Quodque intra *Brixiam* seditio clandestina adversus *Mazios* in ipso Urbis sinu oriretur: quodque huic seditioni *Mazii* sibi providissent, introducto in Civitate præsidio, quod *Pergami* erat, cum Vicario *Pergamense*, & conjurationis Principibus pluribus necatis ex Urbe omnes plebejos suæ factionis expulissent. Itemque, quod iisdem diebus Marchiones jam dicti *Giberto* prædicto suffulti cum exterioribus *Cremonæ* de Castro *Casalis Majoris* egressi, in quo pluribus diebus cum suis se collegerant, bellum

B acre Civitati intulissent, in Civitatem ingredientes victis, fugatisque *Gofredo* de *Vercellensibus Pistoriense* Vicario, ac *Galaaz* prædicto, nonnullisque occisis, & captis Civitatem obtinuissent. In *Hast*, *Vercellis*, cæterisque *Longobardiæ* Civitatibus partis *Gelfæ* factiosos elatos in *Gibolengos* insævire, & *Philippum Sabaudiensem Lacedæmoniæ* Principem *Papiæ* Vicarium favorabiliorem eorum ausibus fore [7], *Philippone* præfato Comite de *Langusco* suadente, ac suggerente. *Albuinum* quoque *della Scala* morbo, quem in Castris *Brixiæ* nactus fuerat, decessisse *Veronæ*, cujus funeris causa *Canem*

C *Grandem* ejus fratrem, qui regem apud *Januam* comitabatur; † oportuit *Veronam* proficisci [8] († Mel. Oportuerit.) celerius, ne quid sinistri eidem eventurum fuisset exoso Populis, ac Primoribus *Gelfæ* partis, ac præcipue ex concepto odio *Paduanis*.

RUB. III. Constitutio Præsidis in Longobardia.

His *Longobardiæ* tumultibus Cæsar, ‡ quamquam satis attonitus, Regio, ac Imperioso animo circa contingentia minime remissus, *Guarnerium* de *Ocmborc* [9] militem strenuum Provinciæ *Longobardiæ* Præsidem, omniumque bellorum in eadem Provincia exorientium constituit, (‡ P. Quamquam satis regio, &c.) expediteque cum ea, qua valuit militum *Gallorum*, seu *Germanorum* ala, illorsum * transmisit. (* P. & R. Transmisit, Placentiam prius petens, &c.)

D Is in *Placentiam* prius petens [10] jam jam de subcrescente in ea rebellione suspectam a Civibus ante ingressum facultatem intrandi cum centum dumtaxat Viris habuit, optione sibi ad hoc conditionaliter data, nec aliter sibi intrandum fore. Viderant enim, ut ajebant, a quibuscunque Regis Vicariis *Gelfos* opprimi, & *Gibolengos* extolli; hujus scismatis omnino patientes esse nolle, ne violari possent, hanc partem elegisse, communiter vivere, Vicario parere.

militari augurio jucunde accepto. ita Jovius. *Idem.*

6. *Subito convolasse.* Georgius Merula scribit * sero advenisse: ita Cremona Cavalcabovem patitam. *Idem.* (* Lib. VIII.)

E 7. *Et Philippum Sabaudiensem Lacedæmoniæ Principem Papiæ Vicarium, favorabiliorem eorum ausibus fore.* Manipulus Florum de Philippo hæc habet; *Ibidem Philippum de Sabaudia, qui se Principem Achajæ falso titulabat, suum Vicarium dimisit, similiter super Vercellas & Novariam. Hic contra Imperatorem tanquam proditor omnia mala ordinavit. Nam propter ejus auxilium Comes Philipponus Manfredum de Beccaria cœpit, Gulielmus Cavalcabos contra Cremonenses prælia multa movit, Civitatem ingreditur, Jacobus de Redenasco interficitur, Galeaz Vicecomes qui in Urbis expeditionem venerat in servitium Imperatoris expellitur. Sicque Gulielmus Imperatoris dominatur, dominatur Passarinus de la Turre, ibidem potestas efficitur.* Idem.

8. *Cujus funeris causa Canem Grandem ejus fratrem, qui regem apud Januam comitabatur, oportuit Veronam proficisci.* Si pro, *oportuit*, legamus, *oportuerit*, videbitur hoc pen-

F dere a verbo, *nuntiatum est*, quod Zeugmæ hujus a superiori caput est: Ea sententia, ut nuntiatum fuerit Cæsari, Canem profectum fuisse Veronam. Id quod concipi non potest, cum ille regem comitaretur. Retinerem igitur, *oportuit*, salva tamen doctissimi glossographi, quicunque ille sit, reverentia. *N. Villanus.*

9. *Guarnerium de Ocmborc.* Hic Guarnerius apud Crusium legitur fuisse Waltherus Comes Hohenbergensis. Apud Merulam * est Guarnerius Aspurgensis. Apud Jacobum Philippum Bergomatem est Comes Oenipontanus. (* M. par. lib. IV. c. 1. & 3.) Militem strenuum (velut & hic noster) appellat Manipulus Florum. *L. Pignorius.*

10. *Is in Placentiam prius petens*, fortasse, *Is Placentiam &c.*

rere. Conditionibus his molestus *Guarnerius* veluti repulsa abscessit ad Regem se conferens.

RUB. IV. Mors Imperatricis.

Per eosdem dies natura corruptibilis nullum passa humani ingenii, seu speculationis effugium in Serenissimam, ac Clementissimam *Margaritam* Augustam suæ ostendit perpetuæ alterationis officium. Nam sex ferme dierum spatio aëris pestilentis apud *Brixiam*, ut asseruere Physicorum optimi [1], cordialiter infecta [2], quamquam tamdiu sub latente serpigine (proh dolor) vita subtracta est apud *Januam* in Palatio Hæredum *Benedicti Zachariæ* [3] in Urbis appenditiis, ubi *Besagnum* dicunt, ad partem Orientalem juxta mare. Cujus corpus more regio purpura inductum † cum aurea corona capiti superposita ad *fratrum Minorum* Cœnobium sub frequentia mirabili delatum est. ibique cum exequiarum, cæremoniarumque solemnibus in Choro Ecclesiæ juxta Altare depositum in Sarcophago plumbeo, non tamen lapidibus, auroque stabili conclusum, cum & inde in tempore tolli, & in *Alemanniam* deferri debere putaretur, sicque fama prædicaret. Hujus insignis memoriæ dies festus erat Beatissimæ *Luciæ* Virginis [4] Anni Domini nostri undecimi trecentesimi millesimi. Mortem ejus strenue ferens inclytus Rex nullam in patulo effudit lacrimam, licet ante hujus conjugii copulam Jugales reperisse duos amoris invicem tam supremi nec creditum, nec relatum [5].

† Pro Induutum ut alibi.

RUB. V. Legatio Pisanorum.

Ad Regem visendum in *Janua* sic obversantem venere *Pisanorum* Primores Legati ad quatuor & viginti numero Præposito, ac Duce *Facio* Comite nato olim *Gherardi* Comitis *Pisani* [6], illius videlicet (quamquam & rei horribilis antiqua; nondum tamen deleta memoria) [7] qui capitali, ac pari morte cum *Corradino* de *Stoph* *Alemannorum* Rege [8] campestri bello victus, & adjudicatus a *Carolo* tunc *Hierusalem*, & *Siciliæ* Rege occubuerat. Ii ad pedes strati Cæsaris oculis madidis ex visuali exultatione conspectus Cæsareæ Majestatis, quam expectatam, desideratamque diutius dictitabant pergraves, ac prolixos exigentibus rerum materiis exposuere sermones.

Mundo videlicet hoc Luminari obstruso Generi huma-

&c. Et Paulo post repone *schismatis*, pro, *scismatis*. N. Villanus.

1. *Ut asseruere Physicorum optimi.* Physicum pro Medico cœpisse dici a temporibus Caroli Magni nobis auctor est Joannes Filesacus ad Joannem Eroardum. Idem Cæsarius * apte dixit, in Monte Pessulano (hodie Monpolier) esse fontem artis Physicæ. Quam laudem (uti audio) etiam nunc Academiæ non paucæ frustra illi invident. Thusci non recte carmen Petrarcæ †

Et se non fosse la discreta aita
Del Fisico gentil ——

interpretati sunt. ibi enim Physicus Medicus est, non Physicæ scientiæ peritus. Velut & in voce *Fisiciano*; quæ origine Gallica *Fisicien*, Medicum denotat, parum cognita Villano ‡, *Facendosi curare a Medici Fisiciani.* Nisi peccaverint Librarii, quod proclivius puto. *L. Pignorius.*

* Lib. VII. c. 25.
† Vocal. Gr.
‡ Lib. VI. c. 44.

2. *Aëris pestilentis apud Brixiam, ut asseruere Physicorum optimi cordialiter infecta*, illud, *aëris pestilentis*, non habet, unde regatur. Debebat autem dici, *aëre pestilenti*, vel *aëris pestilentia.* N. Villanus.

3. *In Palatio hæredum Benedicti Zachariæ.* Justinianus & Bizarrus in omnia alia abeunt. Verum quid sibi voluit Mussatus in illis verbis, *Non tamen lapidibus auroque stabili conclusum?* Et quid illud auro stabili? forte scripserat *muroque stabili.* In morte autem Margaritæ Aug. insigniter falsus est Franciscus de Rosieres *, dum scribit, *Genuam deinde cum Regio apparatu moveat* (Henricus) *inibi conjugem morte solutam offendit.* Quæ sane paria sunt illis, Beneventi mortuam Augustam. Voluit enim dicere Boncortium. *L. Pignorius.*

* Tom. V. Stenem. Lothar. Duc.

4. *Hujus insignis memoriæ, dies festus erat beatissimæ Luciæ Virginis.* Eumdem diem notat & Manipulus Florum, qui sane fuit capitalis & Friderico II. ut notavit Rolandinus, si recte memini, & vulgavit ex vetere narratione manuscripti mei Codicis Radærus vir doctus, & ab universa eruditione bonis omnibus commendatissimus. Exerravit autem Villanus *, qui Margaritam Mense Novembri decessisse memoriæ consignavit. Neque videtur omittendum Elogium Margaritæ quod extat apud Bizarrum, eximiis dotibus & præclara pudicitia fœminam nominantem. *Idem.*

† Lib. IX. c. 27.

5. *Licet ante hujus conjugii copulam jugales reperisse duos amoris invicem tam supremi nec creditum, nec relatum. Repertos*, dixisse oportuit, non, *reperisse.* N. Villanus.

6. *Præposito, ac duce Facio Comite nato olim Gherardi Comitis Pisani.* Hujus Facii monumentum hucusque visitur Pisis in Æde Sancti Francisci, perhibente Schradero:

Florida qui miro tenuerunt culmina cursu
Fletibus aspicitis mente doloris opus.
Gloria fulgentis urbis protensa Pisanæ
Clauditur in tumulo stirps generosa nimis.
Hic genitor genitus Facius jacet, & quoque Gaddus,
Quos Donoraticæ protulit alma domus
Kaltræ sublimes Comitatus sede nitebant,
Et Gaddus placide præfuit ipse Pisis.
Quo claudente sua dum ferret lumina curam
Plorat adhuc tanto plebs viduata viro.

Hic jacent domini Comites Bonifatius & Dn. Gaddus ejus filiu Comites de Doneratico, domini sextæ partis Regni Kallaretani, quorum primus obiit anno MCCCXIII. *die* XXV. *Novemb. Secundus vero obiit die prima Maji anno Domini* MCCCXXI. Comitis autem Gherardi meminit Villanus *lib. VII. cap. 29.* & Facius de Ubertis *lib. II. cap. 29. & 31.* & Ptolomæus Lucensis anno 1268. apud quem anno 1294. Comites de Dennorice Pisani videntur esse Comites de Donoratico.

Alterius autem Facii (nisi fuerit hic noster sed tunc minor natu) meminit Ptolemæus Lucensis anno 1284. capti videlicet a Januensibus in conflictu navali, *alia Milora.* Regnum vero Kallaretanum idem auctor biennio post vocat Regionem Callaritanam hodie *Cagliari* in Sardinia. Cujus Regni initia, & sectiones cum earumdem nomenclaturis nemo (quod ego quidem viderim) exequitur melius, quam Jacobus Maynoldus in aureo Commentario, de titulis Regis Philippi *. Et quia hi primites Judices vocati sunt, dein Reges, jure scripsit Ptolemæus Lucensis anno 1294. *Comes Guelfus infirmatus est & mortuus præ dolore, videns se ita depressum, qui prius in Sardinia altus Rex videbatur* L. Pignorius.

* Pag. 26.

7. *Quamquam & rei horribilis antiqua; nondum tamen deleta memoria.* Extat Epistola Petri Regis Aragonum ad Carolum Regem Siciliæ, in qua hæc leguntur præter cætera, *inflatus etiam tenor tuæ Epistolæ præfatæ continebat, Regis Manfredi soceri nostri nobilem potentiam fuisse tuo marte præclusam, nec non Regis Conradi secundi nostri affinis floridam adolescentiam, speculatoris gladio, tuo protervo & iniquo judicio fuisse destructam, &c.* Et hæc sane dictata fuerunt a Petro de Vineis, quem ego legebam olim in veteribus membranis fuisse origine Paduanum. Neque erat profecto cur hanc notitiam Patriæ meæ inviderem, quæ Virum sua ætate qua stylo, qua rerum magnarum usu maximum, forte hucusque pro Cive non agnovit. ejusdem natalibus jactet se utcumque Capua, nos certe originis primordiis contenti erimus, qui meminimus rem sacram esse fontium capita, ut aquarum decursus patere promiscuo mortalium usui. *Idem.*

8. *Qui capitali ac pari morte cum Corradino de Stoph Alemannorum Rege.* Quare Mussatus dicat Comitem Gherardum capitali ac pari morte cum Corradino occubuisse, cum in alios non paucos tunc fuerit gladio animadversum, explicabit nobis vetus Chronicon m. s. anonymi Auctoris, in quo hæc leguntur: *Item obiit Dominus Papa Viterbium in die Sanctorum Vitalis & Agricolæ: & infirmatur Mense Novembri juxta horam nonam die Sabbati nono exeunte. & jacet ad Ecclesiam majorem Sancti Laurentii. & in sequenti die mortis Papæ decapitati fuerunt Corradinum Regem & Ducem Austriæ, & Gerardum Comitem Pisanorum: & duo in una fovea & alter ad pedes.* Contigerunt autem hæc ut habet idem Scriptor anno 1268. cui etiam debemus diem animadversionis, qui sane Joannem Villanum † latuit. Nunc autem perquirendum videtur quid permoverit hunc nostrum ut Corradinum insigniret appellatione de Stoph. Manipulum Florum (ita enim neutro gegenere habet vetus Chronicon m. s. quo sæpius usi sumus) narrat; *Mortuo Henrico IV. Gibelino sine herede totum genus Gibelinum defuit. Sed remansit isti Henrico IV. una soror, quæ tradita fuit Comiti de Scoph, & genuit duos filios, scilicet Conradum Comitem de Scoph, qui postea fuit Imperator, & Fredericum de Scoph barbam rubeam &c.* Petrus Bertius ‡ Regius Cosmographus, qui Germaniam nobili opere illustravit, Comitem de Scoph, sive de Stoph Fridericum de Staufen appellat, cui modo jungit uxorem Agneten, modo Sophiam filias Henrici IV. Agneten nominat Hieronymus Henringhes in Theatro Genealogico †: qui gentem de Hohen Stauffen indigitat, monetque diversam esse ab illa, quæ in Brisgoja nominatur a Stauffen. Martinus autem Crusius in Annalibus Suevicis ‡, describit Litteras Mariæ Augustæ viduæ Philippi Romanorum Regis, datas apud Stophen XIII. Kal. Sept. Indictione XI. quibus subscripserunt Bertoldus & Egeno de Stophen *. idem alibi, de morte Conradini loquens, ja-

† Lib. VII. c. 29.
‡ Lib. II. Pag. 244.
† Pag. 44.
‡ Lib. XII. p. 2.
* Lib. II. p. 3.

humano in calamitatibus occumbenti [1] *nunc Deo reminiscente provisum ad Populorum oppressorum Imperialis culminis lucem affectantium consolationem, iniquarumque Gentium contusioni, ac dignæ propulsationi, per quam necessarium, ad quorum consequentias Mundus se offert volente Deo. ad se veniant orantes* [2]*, uti ad domum, & thalamum Regium* [3]*, in quo omnis tutela, singularisque fidelitas: omnia sua esse: ibi habile ad cæteros progressus receptaculum: nihil inde, terrave, marive obstare ad Urbis Romæ accessum cum fidelium Comitiva ibidem aggreganda: copias suas ibi contrahi, ad quas fovendas omnes suppetebant apparatus, offerebantque tentorii super admirabilis exennium* [4] *decem millium capacis militum cum stativis: tempus advenisse Justitiæ, tempus ultionis in detestabiles Imperii contemptores, tempus restituendorum larium exulibus, tempus alacritatis, & quietis his, qui sacrum, & venerabile contemplantur Imperium.*

Ad quos Cæsar humano, ac mansueto, brevique (ut moris sui erat) eloquio respondit, se eorum visione lætari, multumque cordi applicuisse relata. Sui, aliorumque fidelium venisse * caussa, ad quos confovendos tanto insudabat labori, quanto fragili, ac mortali corpori perpeti possibile sit: Universos *Christicolas* sibi cordi esse in pace quatenus poterit componendos. Hoc refocillati responso in Curia residentes galeas quatuor, ac vasa, onerariasque naves cum armamentis, apparatibusque tenuere magnis impensis in portu *Januensi*.

* In P. deest causa.

RUB. VI. Legatio Roberti Regis Apuliæ.

Interea ex *Apulia Riciardus Gambatesa* Ro- A berti Regis *Apuliæ* Secretarius *Januam* [5] venit se altero dumtaxat socio [6], qui magno introductus Principum amplexu in colloquiis cum Rege diutius erat. Arcana tamen hujuscemodi tractatus ignota prorsus erant Populis; Verum ex susurriis [7], ac conjecturis, † & diversorum arbitrationibus vulgabatur [8], de Sponsalibus agi inter ipsum Regem, Regisque filias cum Rege *Roberto* [9], fratribus, ac Nepotibus hinc inde: plerasque tamen conditiones utrobique tantarum rerum impedire processus, puta, pro parte Regis *Roberti* Senatoriam, Vicariatumque *Tusciæ* in alterum ex fratribus peti; ex adverso B hoc Regem impertiri æquum non fore fidelibus suis, & Imperii consequenter in exiliis permansuris, quorum præcipue causa in *Italiam* venerat, ipsis revera promotoribus, vixque possibile fore odiis sic intensis partium adeo incensarum remedia quæri. Dumque de his in Curia Regia ageretur, & ecce ab Nunciis ex Urbe venientibus ad *Stephanum* de *Columna*, qui forte tunc in ipsa Curia compertus est, exauditum est novum [10], *Joannem* Regis *Roberti* fratrem in Urbem cum magna armatorum manu adventasse, ut scilicet præoccupata senatoria sede, Urbeque tota Regi prohiberet ingressum. Sed C hoc quidem, dum clarius innotuit, per quosdam in bonum præsumptum, vulgatumque est, ut scilicet Regi benevolentiæ, honorificentiæque causa obviam venerit, putans illum ad Urbem advenisse maturius. Sed his diu murmuratis [11], & pro libitu proferentium, ut sæpe solet, varie * propalatis, periit illius obsequentiæ, † seu

† V. ex

* V. Prælibatis, omnino mendose.

---

jacuit vetus & inclyta Hohenstauffensium familia. Imo & *lib. XII. pag.* 3. arcis ipsius Hohenstauffensis parietinas graphice describit nobis. At Joannes etiam Gryphiander in accurato Commentario de Weichbildis Saxonicis ‡ promiscue Fridericum Stauffensem nominat, & familiam Hohen Stauffensem. Ubi etiam asserit certum esse in jure Saxonico per Fridericum a Stauffen Fridericum secundum designari. & hæc satis de cognomine hoc. *L. Pignorius.*

‡ Cap. 50.

1. *Hoc luminari obstruso generi humano in calamitatibus occumbenti.* Melius, *hoc luminare obstruso, genere humano in calamitatibus occumbente.* N. Villanus.

2. *Ad se veniant, orantes*, corrige, *adse veniat.* Idem.

3. *Ad se veniant orantes uti ad domum, & thalamum Regium.* Pisæ nunc temporis quantæ celebritatis fuerint hæc verba Legatorum indicio sunt. Benjamin Tudelensis, qui hæc tempora propius attigit, hæc de Pisis. *Ingens urbs, in cujus domibus fere decem mille Turres numerantur, ad pugnandum aptæ & instructæ &c.* Notitia Urbium m. s. apud me, *ditissima & opulentissima est Civitas, & honorabilem habet Archiepiscopatum.* Porro Aulam regis ita describit Petrus Chrysologus *; *Aula regis fulget auro, nitet marmore, picturis splendet, grandescit spatiis, levatur culmine, amoenatur viretis, ipso terribilis est secreto.* Verum

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

rectius siquidem invitassent ad sepulchrum. *L. Pignorius.*

* Serm. 42.

4. *Offerebantque tentorii super admirabilis exennium.* Tentorium hoc jure conferri poterat cum illo Alexandri apud Polyænum †, & altero Ptolemæi Philadelphi apud Athenæum. ‡ *Anno* DCCCVII. *Aaron Rex Persarum Papilionem & tentoria atrii vario colore facta miræ pulchritudinis Imperatori misit.* Et sane viros militares hæc mirum in modum semper affecerunt. Ut etiam de Carolo Burgundii Duce narrat Cominæus ‡. *Idem.*

† Lib. IV.
‡ Lib. III. Annal. Pitocani.
‡ Lib. V.

5. In principio hujus rubricæ, quæ Genua antiquitas est nunc, & Janua vocatur; barbarie sæculi. Ita habet notitia manuscripta, quæ sæpe nobis sese obtulit: ita Joannes de Balbis: ita omnes hujusce ætatis Scriptores. * *Quod esset Janua id est porta* (inquiunt ipsi) *quasi sit Lombardiæ introitus:* Vel a conditore Jano ut jactant. Et quidem utriusque etymi rationem habuit, qui Epitaphium conscripsit Joanni Vice Comiti Archiepiscopo Mediolanensi.

* Io. de Balbis.

Janua quæ antiquo quondam jam condita Jano
Dicitur, & vasti narratur janua mundi.

Itaque recte aliquando amicus noster carmine Pentametro lusit.

Quæ Genua indigitor, *Janua sum rudibus.*

† Apud Jov. & Schrader.

Genua enim (inquit Hermannus Torrentinus in Elucidario carminum) nobilis urbs Liguriæ quæ vulgo Janua dicitur.

Verum prudenter & apte ad veritatem scripsit Mussatus, Legatos Apulum & Siculum non uno, & eodem tempore Genuam venisse. Ut proinde falsum fuisse appareat Cavitellium, qui Henricum audivisse Legatos Re- D gis Neapolis, ac Federici Siciliæ sibi adversantes, in Litteras retulit.

Jugurta Thomasius † cautior, qui illorum adventum aliquo temporis spatio discriminat, cognomine autem Apuli Gambatesæ hoc accidit, ut fere ab omnibus male haberetur, quotquot ipsius meminere. Joannes Villanus *lib. IX. c.* 97. Historiæque Pistorienses Gambatestam; uti & Folieta *lib. VI.* Historiar. Paulus Interianus *lib. III.* & Petrus Bizarrus *lib. V.* Gambasiesam.

† Lib. II.

Augustinus Justinianus *lib. IV.* Gambacessam. & memini me videre qui ‡ Gambatosam appellaret. rectum est Gambatesa, quod Latini dicerent Crus rigidum: ita enim Gentem hanc indigitant Familiarum Neapolitanarum scriptores, inter quos Angelus Constantinus *lib. V. Historiar. Neapolitanar.* L. Pignorius

‡ Blondus Dec. II. lib. III.

6. *Januam venit se altero duntaxat socio.* Tollendum, se. N. Villanus.

E 7. Et paulo post, pro, *susurriis*, lege, *susurris.* Idem.

8. *Verum ex susurris & conjecturis & diversorum arbitrationibus vulgabatur.* Joannes de Balbis, *Susurrium, murmur, latens locutio. Job. VIII. & quasi furtive suscepit auris mea venas susurrii ejus.* Atque ita capite quarto Job, non octavo legit olim etiam Auctor Mammotropti. *Susurrii, id est latentis locutionis.* L. Pignorius.

9. *De Sponsalibus agi inter ipsum Regem Regisque filias cum Rege Roberto &c.* Si Gambatesa de Sponsalibus egit (ut potuit egisse) non puto egisse bona fide Robertum, *Sparguntur enim*, ut indicat vir summus Christophorus Forstnerus, in Notis ad Tacitum, *A Regibus Filiæ aut Sorores in eos, quos fallere amicitiæ specie volunt; vel ad tempus placare.* Fabulæ ipsæ (si modo fabulæ, & non potius Historiæ sunt) istiusmodi tragicis eventibus ad satietatem F scatent. Hypermnestra apud Ovidium.

Ducimur Inachides magni sub tecta Pelasgi;
Et socer armatas accipit ipse nurus.
Undique collucent præcinctæ Lampades auro:
Dantur in invitos impia thura focos.
Vulgus Hymen, Hymenæ, vocant, fugit ille vocantes;
Ipsa Jovis conjux cessit ab urbe sua.
Ecce mero dubii, comitum clamore frequentes,
Flore novo madidas impediante comas
In thalamos læti, thalamos sua busta feruntur. & cæt.
Floride & ornate. Idem.

10. *Exauditum est novum.* Italicismus. *Fusentita una nova.* Joannes Nider *lib. III. cap.* 8. *Quæ nova statim ad omnes adjacentes volabant regiones.* Idem.

11. *Sed his diu murmuratis.* Plane barbarum. Statimque, *Nam ipsa rebellionis causa venerat*, forte, *ipse.* N. Villanus.

1. In

† *P.* Seu etiam benevolentiæ. ‡ *P.* Cum non bene. * *Forte*, Rex.

† seu benevolentiæ, & factum & fama. Nam ipsa rebellionis ‡ causa venerat per ipsos actus ostensæ. Opitulabantur & ipsi *Joanni* omnibus, quibus poterant fulcimentis *Ursinorum* alta, potensque progenies, sive *Columnensium* odiis, quorum ductu res * agi ferebatur ad Urbem, sive etiam *Gelfæ* partis amore, quam pro posse coaluerant, foverantque. His in Curia sic enunciatis, *Riciardus Gambatesa* una dierum absque Regis scientia quadriremi sibi parata in crepusculo e portu *Januæ* exiens in *Apuliam* rediit.

RUB. VII. Legatio Cæsaris ad Urbem.

Cæsar sollicitus *Ludovicum* de *Sabaudia* Virum illustrem, qui & anno instanti Senator Urbis vocatus a *Romanis* fuerat, ad Urbem quacunque via in galeam paratam jussit accedere, qui tempestate maris per plures *Pisis* remoratus dies, tandem tranquillo captato tempore in maritimas terras descendit, ibique in Oppidis *Comitis S. Floris* [1] se recolligens, pluribus diebus tandem ex acceptione, ductuque *Columnensium* ad Urbem permeans, in Lateranum conscendit. Deinde *Stephanum* de *Columna* fauturum cum suis propere summisit. Partes itaque *Romæ* per suos quasque Vicos munitionibus, propugnaculis, cæterisque ad bella, oppugnationesque necessariis præparavere. Fama tamen per *Italiæ* Civitates increbescebat Populum *Romanum*, præsertimque Plebem commodis suarum rerum Regem exoptare. Hoc *Romæ* dissidium Gentes *Italicas*, *Gallicas*que, & undecunque Imperii nomen agnoscitur, in varias spes erexit.

RUB. VIII. Legatio Regis Siciliæ ad Urbem.

Per hosque dies Vir nobilis *Galvagnus Lancea Friderici Siciliæ* Regis Consiliarius, & Admiratus cum Legatorum cætu in duabus galeis portum *Januæ* applicuit missus a *Friderico* præfato, ibique comiter susceptus a Cæsare, consalutavit eundem sui Regis jussione, tabulaque argentea magni ponderis [2], aliisque regalibus exenniis donavit. Ad quæ autem cætera venerit per Curiam, forte paucis ex Regis Secretariis conscii, ignoratum est; multa tamen narrata per pulpita, & plateas. Quidam, ut * quæsitum venissent Regi *Siciliæ* titulum, utque statum, conditionesque Regis *Romanorum* sciscitarentur, quibus in † juribus consisteret [3]. Quidam, ut utrinque fœdera colligarentur adversus Reges *Franciæ*, & *Apuliæ*; sed horum opinio subito evanuit, *Galvagnus*que cum Regis assensu, scientiaque suas post paucos dies ingressus galeas, in *Siciliam* reversus est.

* *P.* Quæsituri. † *Alii* Viribus.

RUB. IX. Acta Januæ.

Cæsare sic *Januam* obtinente, Curiamque ibidem tenente *Florentinorum* Communitas cum sociis Universitatibus, *Tusciæ* scilicet, *Senarum*, *Perusii*, Civitatis *Castelli*, *Lucæ*, aliorumque locorum adjuncta eis partis *Gelfæ Bononia*, *Dego* Marescalcum Regis *Roberti* cum mercenariis militibus quadringentis, seu circiter ad terram *Sarzani* in *Lucensium* finibus cum regiis, partisque *Gelfæ* insignibus transmisere, ne inde *Romanorum* Regi transitus pateret, juramentis invicem firmatis, se sibi invicem non defecturos ad *Henrici* de *Lucemborc*, * *Gibolengorum*que necem. His circumventus Cæsar animo constantiori Principum suorum, scilicet *Amei* Comitis *Sabaudiæ*, *Roberti Flandrensis* Comitis, *Treveriensis* Archiepiscopi fratris ejus, Episcopi *Tridentini* Cancellarii, Episcopi *Leodiensis*, *Henrici* de *Flandria* Marescalchi (hi enim ex cunctis sibi supererant) consilio, suffragiisque adjutus, Cardinalium, & præcipue *Hostiensis* (*Albanensis* namque jam apud *Lucam* morbo migraverat) se se quibus poterat exhortationibus contuebatur. Verum tantum *Januenses* sexaginta millium Florenorum auri collectione prægraverat, ut jam nulla sibi spes exactionis ab eis foret sic sicque repente ingruentibus sui, & suorum impensis, cæperant non suppetere facultates, unde egens, atque exhaustus suis stipendia differens, in vanas, fallibilesque spes tenuerat anxius, & impotens, ærisque jam alieni necessitatibus sui a *Januensibus* impetebantur, querela clamosa in aures ejus non modo absentis; sed præsentis infusa. ex quibus odiorum subiit in ipsum Regem conceptio plebis universæ, ac populi *Januensis*. Subortæ & vehementes scandalorum causæ sunt. Communes enim querimoniæ per Civitatem universam jam effundere palam audentium † frequentabantur. *Januam* liberam ab omni sæculo Civitatem, quæ *Friderici* de *Stoph* dominium spreverat, ipsumque viribus contuderat [4], nunc cæco Lumine colla jugo summisisse nullo bello, nulla tutela, nunc deformem

* *V.* Gibellinorumque. † *Alii* Frequentabant.

---

1. *In oppidis Comitis S. Floris. Sanctæ Floræ*, dicendum fuit, & paucis ab hinc versibus, *Partes itaque Romæ per suos quasque vicos* &c. legerem, *suas quæque vicos.* Nec porro ab his pro, *increbescebat*, substitue, *increbrescebat.* N. Villanus.

2. *Tabulaque argentea magni ponderis.* Mensam interpretor, quæ Italice dicitur *Tavola.* & sane moris fuit etiam antiquioris haberi istas inter Regia clenodia. Eginardus in vita Caroli Magni. *Inter cæteros thesauros, atque pecuniam tres Mensas argenteas, & auream unam præcipuæ magnitudinis & ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut una ex iis, quæ forma quadrangula descriptionem urbis Constantinopolitanæ continet, inter cætera donaria, quæ ad hoc deputata sunt, Romam ad Basilicam beati Petri Apostoli deferatur, & altera, quæ forma rotunda Romanæ urbis effigie insignita est. Episcopo Ravennatis Ecclesiæ conferatur. Tertiam quæ cæteris & operis pulchritudine & ponderis gravitate multum excellit, quæ ex tribus orbibus connexa totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione complectitur, & auream illam, quæ quarta esse dicta est, in tertiæ illius & inter hæredes suos atque in eleemosynam dividendæ partis augmentum esse constituit.* Nostro ævo celeberrimæ fuerunt Mensæ binæ Augustales. Gemmea videlicet *Rodolfi* Imperatotis, quæ inter mundi miracula recenseri, ac cum templo Dianæ Ephesiæ comparari absque injuria potest. Uti refert Anselmus Boetius de Boodt. *lib. II. de Lapidib. ac Gemm. cap.* 103. qui etiam alibi Octavum mundi miraculum appellat. Lignea altera Vratislaviæ, in ædibus Jo. Cratonis Cæsarei Medici, qua sunt usi Ferdinandus Imp. & Maximilianus II. qui in ipsa sententias plenas pietatis & humanitatis sua manu inscripsit.

Et hæ quidem ab arte nobiles; illa a naturæ ingenio, cujus meminit Georgius Agricola *lib. VIII.* de natura fossilium; his verbis: *Grandes autem ejus* (Argenti) *massæ sunt erutæ ex nonnullis fodinis. una e Snebergi Georgio. cujus videndæ gratia cum Albertus Saxoniæ Princeps, vehemens ille bellator, in fodinam descendisset, & cum stipatoribus corporis pro mensa usus, dixisse fertur: Fridericus Imperator potens & dives est, hodie tamen ejusmodi mensam non habet.* Nanceji autem in Lothoringia (ut ad Mensas arte elaboratas revertamur) duas preciosissimas, alteram marmoream, alteram argenteam se vidisse testatus est Jodocus Sinceres in Itinerario Gallicano. Verum quid prohibet hisce omnibus adnumerari Mensam Isiacam, eam quæ Mantuæ in Gazophylacio est Serenissimi Ducis, quam nos olim Commentario illustravimus; eam sane Antiquitas, & Eruditio studiosis æternum commendabunt. *L. Pignorius.*

3. *Statum, conditionesque regis Romanorum, quibus in juribus consisteret*, lego, *quibus in viribus consisterent.* N. Villanus.

4. *Januam liberam ab omni sæculo civitatem, quæ Friderici de Stoph dominium spreverat, ipsumque viribus contuderat &c.* Præclarum Encomium, cui etiam adstipulabitur ipse Fridericus scribens Friderico Grilli, & Joanni Strica porci, apud Paulum Pansam sive Thomam Costum; in vita Innocentii IV. Summi Pontificis; *Dedimus quoque per Litteras nostras Marino de Ebulis sacri Imperii a Papia superius Vicario & fideli nostro firmiter in mandatis, quod ipse cum fidelibus nostris & Imperii de Jurisdictione sua, faciat Januensibus qui rebelles sunt Imperii, vivam guerram. Uberto etiam Marchiani Pallavicino Vicario in Lunexana & partibus cum vicinis fideli nostro, de facienda guerra ex hac parte mandatum facimus speciale.* Et hactenus Fridericus, neque minor ea laus est, quam Genuensibus ex hoc eodem capite impertitus est, quisquis ille fuit, qui Narrationem pertexuit de morte Friderici, stylo prout illa ferebant tempora neque inerudito neque ineleganti; quam ex meo vetusto Codice publici juris fecit eruditissimus Gretserus. illius hæc sunt verba; *sane inter alios Christianæ fidei & sanctæ matris Ecclesiæ Zelantes, vos, quos indissolubili liga-*

mem esse, suis carere ordinibus, legibus municipalibus, ac plebiscitis recisis, & coactis [1], populum, plebemque obcæcandos fore, quod se sic vinctos præbuere, ut servos, mancipiaque fecere. * Addebat & his querelis id, quod jam se omnibus bonis privatos agnoscebant, cum de maris navigiis veluti pisces alerentur, nunc subtractas eis navigandi facultates, emolumentaque omnia defecisse. Mercatoribus *Longobardis*, *Tuscis*, *Siculis*, & nedum *Alexandrinis* [2], ceterisque marinas insulas incolentibus ob hanc pestem Regis hujus mercium † usibus defecisse, intolerabiliaque prorsus hæc omnia populo *Januensi*. In dies rumor invalescens augmentabatur, nec Regem latebat vociferantibus, & persæpe rerum venalium creditoribus ad ipsius Regis atrium sibi de acceptis pretia dari conclamantibus. Rex ambiguus quibusnam sibi provideat remediis, cum jam sibi ipsi concitata plebe timendum videret, *Leodiensem* Episcopum, & *Henricum Flandrensem* Marescalcum subito *Pisas* transmisit ab amicis, ac fidelibus *Pisanis* subsidia in tantis necessitatibus quæsituros. Curia tum plus solito vacua, ob mortes suorum diminuta, quorum multi, qui supererant eadem peste, quam inclusam foverant, in *Janua* periere. Et miranda res hæc. Nam ipsi iidem illa laborantes pernicie sic *Januenses* infecere, ut & inaudita ab omni sæculo hominum mortalitas in *Janua* terra saluberrimi climatis, & aëris dispositissimi [3], contagiosi morbi more, in Cives transierit; ex qua infiniti decessere, Ipsaque frequentante Antistes ‡ cum Clero, & populi totius longissimis Ordinibus corpora Beatissimi *Johannis Baptistæ*, ac aliorum Sanctorum per Civitatem cum hymnis, & applausibus deferebantur, placandi Dei causa pro morbis tam lethalibus expiandis. Vacua quidem (ut prædiximus) Curia, non modo ipsa defunctorum causa; * verum & ex citatis nominatim ad Coronationis obsequium pauci aderant, excusatis ære dato plurimis, aliis in contemptu, rebellioneque persistentibus. Nam ex Magnatibus *Longobardis* solus *Luchinus Maphæi Vicecomitis Mediolanensis* minor natu cum paucis equitibus, Legatisque Communis *Mediolani* †.

[* *Mel.* Addebant.] [† *Forte.* Usus.] [‡ *Lege.* Antistite.] [* *Forte.* Verum etiam quia ex citatis:] [† *Intellige.* Aderat.]

Ex Civitatum cæterarum Legatis aderant & *Paduani* quatuor *Rolandus* de *Plaziola*, *Jacobus* de *Alvarotis*, *Johannes Henricus* de *Capite vaccæ* Judices, & *Albertinus Mussatus* Laicus [4]. Hi cum pro obsequendo Regi venissent, maturiorem, ut cæteri putantes accessum ad Urbem, in *Janua* diebus circiter centum stetere, qui tandem fatigati, gravatique longa residentia, & impensis, discedendi licentiam frustra, diuque implorantes [5], nec ad impetrandam Regem facilem reperissent, tandem a *Mussato*, quem singulari amore diligebat, instante ‡ ex rationibus necessariis, puta sibi, Collegisque per Commune *Paduæ* ex viarum discriminibus ipsum pro victu salarium transmitti non posse, sicque se arctatos fore, ut violenti causa ipsos remeare oporteat, redituros Coronationis tempore, cui & si non licentiam præbuit expressius; tamen non negavit, hi quoque impetratis jam litteris super decursu fluminis *Bacchilionis*, prædiisque *Paduanorum* in *Vicentia*, districtuque positis, quæ adhuc per *Vicentinos* occupata detinebantur, *Paduam* rediere.

[RUB. X. Reditus Legatorum Paduanorum cum privilegiis, & ipsa Privilegia.] [‡ *P. & V.* Instante.]

Rescriptorum, seu Litterarum Forma hæc erat.

HENRICUS DEI GRATIA ROMANORUM REX SEMPER AUGUSTUS.

Vicariis suis Civitatum Paduæ, & Vicentiæ, qui nunc sunt, vel pro tempore fuerint, & omnibus fidelibus Romani Imperii, & Vicariis, & Officialibus suis quibuscunque ad quos præsentes litteræ pervenerint Fidelibus suis dilectis gratiam suam, & omne bonum. Cum juxta nostræ decentiam Majestatis causas dissensionum, & errorum qui, & quæ inter fideles nostros Paduanos, & Vicentinos, eorumque Communia, & singulares personas poterant generare discrimina, curantes diligenti sollicitudine removere, & ad pacificum statum reducere super bonis, juribus, & possessionibus immobilibus Paduanorum sitis in Civitate Vicentiæ, & districtu, & e converso super bonis, juribus, & possessionibus immobilibus Vicentinorum

ligatura ligat in fidei firmitate Liguria, præcipue gaudere debetis, quod post longa sudoris certamina acquisivisse probemini nobis, vestrisque posteris salutem. Demum qui pro vitæ vestræ conservatione noscimini tam strenue propugnasse, lætari debetis, quod hostes vestros qui quantum libet vos læserint, libertatis titulis reservastis per mortem dicti Frederici, qui sicut præmisimus, in festo B. LUCIÆ *spiritum exhalavit, viribus mortificatus & spiritu.* Et cætera præclara admodum & insignia. *L. Pignorius.*

1: *Plebiscitis recisis, & coactis.* Melius, *rescissis.* hoc est abolitis, atque abrogatis: qua forma utitur infra. *N. Villanus.*

2. *Mercatoribus Longobardis, Tuscis, Siculis & nedum Alexandrinis.* Auctor Summæ Catholicon. *Item a Janua porta dicta est Janua quædam Civitas potens, nobilis, pulcra & dives, juxta mare sita. & est quasi introitus ut porta Lombardiæ, Tusciæ, Provinciæ.* De antiqua Navigatione Alexandrina copiose differit, eruditeque, ut solet, Isaacus Casaubonus ad Suetonium. & nescio quid tetigimus & nos in epistolicis Symbolis nostris, in Epistola ad Jo. Hieronymum Bronzerium. Benjamin sane Tudelensis scribit Alexandriam esse commerciis omnium populorum frequentissimam, ac celeberrimam. in quibus ille enumerat præter alios, Tuscos, Longobardos, Apulos, Siculos, Provinciales, Genuenses, & Pisanos. & hujus commercii apud Genuenses causam eam esse refert Jacobus Stunica in Itinerario, edito ab A. Schotto * clarissimo viro, *quod cum asperrimam terram incolant, qualis omnis est Liguria, victumque haud regio facile præbere possit, necesse est ut aliunde quæritent, quam ob causam omnes fere orbis provincias mari adeunt.* Et huc pertinet (ut ad Alexandrinos mercatores redeamus) quod Petrus Martyr ab Angleria scriptum reliquit in calce Libri primi Legationis Babylonicæ; *Galeacearum* (Venetarum) *ex Ægypto præcipue vel Syria redeuntium; ducentorum interdum millium Ducatorum summam singulæ reportare creduntur. Inde namque Gemmarum, Aromatum, Arabicorum odorum, referunt omne genus, & quidquid lascivia hujusmodi est in natura ad effeminandos homines: simul & Medicamentorum copiam ingentem per totam Europam disseminandorum.* L. Pignorius.

[* *In Biblioth. Hispan.*]

3. *In Janua terra saluberrimi climatis, & aëris dispositissimi.* Facius de Ubertis ideo cecinit, *

Questa Città è tutta en poggie & piano
Richiusa tra Bisagno & Pecevere
Con lei Palagi, e'l sito dolce & sano. Idem.

[* *Lib. III. c. 5.*]

4. *Ut Albertinus Mussatus Laicus.* Laicus hic opponitur Judicibus & Jurisconsultis, quod videlicet non esset adeptus gradum (ut vocant) Doctoratus. Quo sensu apud Joannem Villanum † legitur, de Dante Aligerio; *questi fu grande Letterato quasi in ogni scienza, tutto fosse Laico.* Mirum etenim admodum esse videbatur, tot Litteras callere, & Doctrinis fere omnibus imbutum esse, neque tamen ad Magisterii apicem pervenisse. Alioqui Laicus alibi distinguitur a Clerico. Ut apud Domnizonem; ‡

Hunc Clerici flebant, valde Laicique dolebant.

In Commentariolo Hessonis Scholastici edito a Gretsero, *Post eum Episcopus Lausanensis & Comes Palatinus, & cæteri Clerici & Laici, qui cum eo erant, &c.* & alibi non semel: nihil enim tritius, at hæc notio nihil facit ad Mussatum illustrandum. illa sane propius accedit, quam attingit Joannes de Janua. *Laicus a laos quod est lapis. inde Laicus id est lapideus, quia durus & extraneus a scientia literrarum.* Idem.

[† *Lib. IX. c. 135.*] [‡ *Lib. II. c. 3.*]

5. *Licentiam frustra, diuque implorantes*, usque ad, *cui etsi* nutat hic sententia, & proculdubio aliquid desideratur. Explerem sic lacunas, *Discedendi licentiam frustra diuque implorantes, ad eam impetrandam regem facilem non reperissent, ni tandem a Mussato, quem &c. impetrata*, seu *obtenta foret: cui etsi non licentiam præbuit expressius, tamen*, & quæ sequuntur. *N. Villanus.*

1. In-

*rum ſitis in Civitate Paduæ, & diſtrictu, necnon & ſuper aqua, ſeu flumine Bacchilionis privilegia quædam hinc inde duxerimus concedenda, ſuper quorum executione facienda venerandum virum Aymonem Gebenenſem Epiſcopum Principem, & Secretarium noſtrum illo duxerimus tranſmittendum, qui certo ſuper hoc facto proceſſu, ſententiam tulit, prout in inſtrumentis publicis, quæ ſuper his conſcribi juſſit, plenius continetur. Nec (ut pro parte Paduanorum nobis inſinuatum eſt) privilegia prædicta, & ſententiæ de facto, ut noſtræ intentionis fuit, & eſt, juxta ipſorum tenores, & formas ſuos ſint ſortita effectus, & executioni mandata, volentes omnino ipſa privilegia, & conceſſiones in totum, prout conceſſimus, & conſcribi, atque ſigillari fecimus, inviolabiliter obſervari. Prudentem virum Baſſianum de Guaziis legum profeſſorem, & Johannem de Caſtione noſtri Palatii Auditores, familiares, & conſiliarios noſtros dilectos ad partes, & loca Paduani, & Vicentini diſtrictuum præſentialiter duximus tranſmittendos, quibus deliberato conſilio noſtrorum Judicum, & Sapientum tenore præſentium dedimus in mandatis, ut dicta privilegia impleant, & exequantur, prout ſcripta ſunt, integraliter cum effectu. Jubentes, ut ad locum communem intra Civitates Paduæ, & Vicentiæ, ſeu alibi prope ipſas, ubi tutius, & commodius ſit partibus convenire, ſecundum diſcretionem eorumdem accedant, & vocatis ad ſe omnibus, & ſingulis Paduanis, & Vicentinis dicentibus, ſeu dicere volentibus, ſe ſpoliatos fuiſſe ſuis bonis, juribus, & poſſeſſionibus immobilibus temporibus in dictis privilegiis contentis, recipiant capitula, & probationes a ſingulis ſuper bonis, juribus, & poſſeſſionibus immobilibus, & juribus, ac rebus quæ dicere, & oſtendere voluerint ſe poſſediſſe, & tenuiſſe temporibus contentis in privilegiis antedictis, & quibus ſe aſſerere voluerint fuiſſe eiſdem temporibus ſpoliatos. Et veritate reperta ipſos de ipſis bonis, juribus, & poſſeſſionibus, ſuper quibus fecerint juſtas probationes, ponant, & inducant auctoritate noſtra in vacuam, liberam, & expeditam poſſeſſionem, & in ſtatum priſtinum ipſo facto, prout ante erant. In quibus prædictis omnibus, & dependentibus ex eiſdem plenam, & liberam eiſdem concedimus poteſtatem, arbitrium, & auctoritatem quavis ſolemnitate, vel ſolemnitatibus juris omiſſis. Volumus autem, quod dicti Baſſianus, & Johannes in prædictis, & circa prædicta, & dependentibus ex eiſdem ſummarie procedant, & procedere poſſint, & debeant abſque libello, de plano, & breviter, & ſine ſtrepitu, & figura judicii, & per omnem modum, & viam per quem, & quam ſibi melius, & celerius videbitur poſſe fieri ad executionem omnium prædictorum pro favore ſpoliatorum; & contradictores, inobedientes, & rebelles punire, & coercere poſſint, & condemnare, & pœnas eiſdem imponere, & ipſos mulctare, ſecundum quod * ſibi ipſis melius videbitur faciendum.*

* P. Sibi melius.

Mandantes vobis, & cuilibet veſtrum, quatenus in prædictis omnibus prout vobis dicti Baſſianus, & Johannes dixerint pro executione prædictorum omnium facienda, pareatis, & efficaciter intendatis. Quibus in prædictis omnibus, & dependentibus ex præmiſſis committimus vices noſtras rejectis excuſationibus, allegationibus, impedimentis, & appellationibus quibuſcumque. Quod ſi ambo, ſeu uterque eorum his exequendis intereſſe non poterit, alter eorum, ea nihilominus exequatur. Volumus quoque quod factis reſtitutionibus ſupradictis, ad plenum omnino jus cuilibet reſervetur, ita quod per eas reſtitutiones nulli in jure ſuo præjudicium generetur. Data Januæ VI. Calendas Februarii, anno Domini milleſimo treceteſimo duodecimo, Regni vero noſtri anno Quarto.

Albertini Muſſati Paduani *de Geſtis* Henrici VII. *Cæſaris Liber Quintus explicit feliciter,*

INCIPIT SEXTUS.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER SEXTUS.

RUBRICA I. Acta in Senatu Paduanorum poſt reditum Legatorum.

* V. Deinde ex Senatu. Pat. Deinde & Senatu.

† Forte. Adductæ.

Reverſi *Paduani* Legati cum his Regiis reſcriptis, primo Sapientibus octo, qui agendis præerant, cæteriſque Primatibus Civitatis ad hæc vocatis retulere, quæ in Curia egerant, deinde * Senatu habito, mille ſcilicet Virorum, relatio per *Albertinum Muſſatum* ſeriatim expoſita, in qua & ſtatus Regis declaratus, conditioneſque omnes cum totius *Italiæ* motibus, ac ſucceſſibus in notitiam † adductæ. At poſtquam aſſedit *Muſſatus*, infremuere variis allocutionibus Conſiliarii hujus congregationis. Plurimi namque in omnem eventum, quatenus & ipſi poſſent, quietem, ac pacem affectabant, ad novas res ſegniter, ac pigre horrentibus animis diſcurrebant. Plerique caſum Regis, præcipitiumque inſtans, ac veriſimile ſperantes, ad rebellionis audacias, ac præſumptus extollebantur: ſicque ea die tanti negotii deciſio delata eſt. In ſequentem vero inſperata nova pene credita; ſed ex litteris *Canis Grandis* de *Verona*[1] Communi *Paduæ* tranſmiſſis acceptum eſt, ipſum *Canem* Civitatis *Vicentiæ* Vicarium auctoritate Regia conſtitutum, & veris falſa ipſa eadem inſtans fama permiſcuit, ut Rex iniquus illum non modo *Veronæ*; ſed *Paduæ*, *Tarviſio*, *Feltroque* præfecerit. Grande hoc *Paduanis*, horrendumque negotium: additæque vero voces, animos eorum novis terroribus concuſſere, parum ulterius boni affectus in Rege præſumentium, ipſo opere eorum judiciis omnem Regis pravitatem indicante. Extemplo igitur conclamante populo Senatus habitus, in quo, quid nam agendum foret tanto in diſcrimine, propoſitum eſt. Ex Legatis *Rolandus* de *Plaziola* Judex re tam horribili non mediocriter commotus, aſtitit conſpiciendus in eminentia auditorii, ſic fatus[2].

E Curia illa Duce Deo dimiſſus, ubi ipſam fandi

1. *Inſperata nova pene credita; ſed ex Litteris Canis Grandis &c.* Pene hic valet quod Latini dicunt vix, Italice *a pena.* L. Pignorius.

2. *Aſtitit conſpiciendus in eminentia Auditorii, ſic fatus.* *Auditorium* (inquit Joannes de Janua) *locus ubi conſilia & reſponſa audiuntur.* Superius *pag.* 63 *Vocatique ſigillatim ad Auditorium attenti ſtetere obticentes.* Hic videtur ſignificari Audientia quam vocant. *L. Pignorius.*

1. *Sic*

*fandi facultatem formido negaverat, ad patrios ductus lares, hosque vestros dulces aspectus, utar libera fiducia mea, o * Cives, ore jam soluto loquar, qui centum prope dies silentio præteriens, taciturnus obmutui. Vidi hunc Regem, vidi mores, & vidisse piguit, desuper, ut puto, datum hoc mundo exitium, & viderunt quippe carnei oculi faciem illam, quam intueri cordialis negabat affectus. Et quid mirum, o Cives, illum videre, cujus progressum elementa ipsa abhorruere, terra fructus denegavit, † glebe, palmiteque hac peste sterilibus infectus aër irrespirabiles animantium vitas suffocavit, Ignis ædes, ‡ & subsistentia quæque solo consumpsit. Vidi Urbes paulo ante florentissimas pulsis Civibus ruinosas, Colonias desertas insolentibus jam cicutis opertas, Rusticanas inedia visas nobilium facies, plebe fame exanimata. Proh pudor? Longobardia terra ferax, nunc inculta ad sylvestres comparabilis vastitates. Et qui incolæ nobilium oppidorum? Incolæ nempe Tyranni veteres Vicariorum Imperii induti vocabulis, his hodie Longobardiæ reliquiæ consumuntur. Ultra hæc progressa clades, Januam veluti ignis edax incendit. Januam, inquam, Cives, divitiis, virisque, ac omni bono valentissimam, vidi formosam, vidi deformem in triduum, formosam hilaritate Civium excipientium hanc felicitatis effigiem: vidi deformem mutata facie populi in communione viventis, conversis moribus patriæ ad voluntarios Principatus. Velut i, ut si amoto hoc nostro Præside, Cives, substitueretur ignotus, recissaque ac sublata vestra forent plebiscita cum legibus; hicque Senatus dissolutus Tribunis vestris, quos Gastaldiones appellatis, turpiter, ac ignominiose depositis: Sic ibi cassus, Potestatis nomen obtinens, ensifer unus Abbas Civitatis saluberrimus conservator* [1]. *Sic dispersi Ordines popularium a primo Civitatis ævo consuetudinum* [2]. *Sed quid? Has immutatas vitæ conditiones frustra, feroque videre, Cives, in se se has jacturas deflentes, socordias suas accusantes, quod Fridericum Imperatorem a suis finibus repulissent, hunc inermem admisissent. Sed inanes hæc querelæ. Nam suis enervati viribus, accepto jugo millia Florenorum sexaginta fisco Regio contribuere. At de civium illorum calamitatibus omittamus, o Cives, hoc de Rege loquamur. Quænam hunc ratio formidabilem facit? Nonne ipsius Dei flagello perclusus* [3] *copiis omnibus exutus est? Ducentis siquidem superstitibus militibus, ducentis! pene, inquam, ducentis mundo ruinam minatur, hosque semestris expectata merces in Regem objugari † cœpit instante opportunarum rerum angustia. Vidi vociferantem popellum ad fores atrii de creditis sibi, suisque esculentis, & poculentis satisfieri, ipsumque obaudisse simulantem ex ipsa rei familiaris indigentia, qui nec sibi, nec aliis suffecturum sentiebat, & idcirco venundari fasces, præsidatus, & officia, quemque corruptum inopia non pudebat. Puduit ne hunc Canem virum nepharium mutato sodalitio Vicentiæ, & Paduæ in pace degentium, Vicarium Vicentiæ constituere, scilicet hostio hujus florentissimæ nostræ Urbis? Non quippe puduit o Cives, immo ex partiariorum consulto, ut vos hic Canis in Tyrannidem trahat, bellum intestinum propinquis in hujus Civitatis sinu moveat. O in memoriam veniat Patrum nostrorum fera, ac fœda ipso relatu clades. Ille scilicet Sathanæ filius Eccerinus de Romano* [4], *quem hujus Henrici de Lucemborc scelestus Fridericus prædecessor ad solas neces ministrum hoc falso Vicariatus Imperii nomine constituit. Proh dolor? * quantum reminiscentia animadvertere opus sit vobis; qua solertia has reservare reliquias: Hæc sunt vestigia, Cives, illis simillima, si vos ad vitam, & mores hujus ab infantia Canis vos retuleritis: hic nempe Eccerino illo ferocior. Taceo, quam maturior ævo sanguine suorum manus pollutas habuerit, nec vobis parciturus semper invisis, semper exosis, illo natus, illo educatus loco, quo undecim millium patrum vestrorum funera una simili nece defunctorum adhuc vivens memoria non abjecit* [5]. *Sed, o quanta memorandorum exuberat materia? Sed ad salutiferum agendorum consilium me converto. Censeo huic Regi obediendum non fore, cum resistentibus paribus juribus resistendum, cum adversantibus † vos adversari, Aquilarum effigies e quibuscunque communibus, & privatis fastigiis aboleri, Mœnia, Castella, Coloniasque vestras tuitione, rebellioneque coaptari* [6], *vitas pro libertate in omne discrimen exponi. Te Gherarde, ad Vicarium dirigens oculos, (si quidem tibi sic ipse consulueris). Vicariatui abrenunciare, dulceque, ac sacrum Potestatis nostræ officium, nomenque resumere, & per semestre tempus Civitatem hanc in libertate regere* [7], *sicque continuo jures obnixe; sin autem, stipendium tuum discessurus habeto: præsto habemus de S. Miniato Rodulfum virum optimum, quem ad hanc liberam, beatamque Potestatis sedem vocandum, sumendumque adjudico.* Fine facto, fremens Senatus in altum voces tulit pari assensu, hæc omnia

* *P.* Cives.

† *Melius.* Gleba.

‡ *V.* Et subsistentiaque. *R.* Et substantiam quoque solo. *Vterque mendose.*

† *Forte.* Coegit.

* *R. & P.* Hac quantum. *Forte.* Hoc quanta.

† *R.* Vos &.

---

1. *Sic ibi cassus Potestatis nomen obtinens ensifer unus Abbas civitatis saluberrimus conservator.* Cassare apud hunc nostrum & alios coævos fuit frangere, destruere, annihilare, vanum facere. cassus, privatus. de Abbate populi dictum superius est satis. Hic notandum est usum fuisse ense, qui & nostris Potestatibus magistratum ineuntibus ex antiqua consuetudine præferri solet. *L. Pignorius.*

2. *Sic dispersi ordines popularium a primo Civitatis ævo consuetudinum.* supra *pag.* 75. Meminerat ordinum, *suis carere ordinibus.* Idem.

3. *Dei flagello perclusus*, lego, *perculsus.* Et paulo post, *in regem objurgari.* Nec porro ab his, *præsidatus, & officia quemque* lego, *officia quæque.* Et ulterius, *animadvertere opus sit*, melius, *opus est.* N. Villanus.

4. *Ille scilicet Sathanæ filius Eccerinus de Romano.* Indulsit sibi Mussatus in hoc nomine, ut ad Tragœdiam suam respiceret Lector, cujus nomen conflavit ex Eccelino, & Erynni; uti vocaretur Eccerinis. & sane perbelle accidit, ut illius nomen vexaretur mortui, qui omnes vivus vexaverat. Eccelinum appellant Rolandinus, & auctor vitæ Sancti Antonii apud Henricum Sedulium; Icilinum Sigonius *lib. XVII. de Regno Italiæ*; Ezzelinum Hieronymus Rubeus *Histor. Ravennat. lib. VI.* Ezelinum Pigna *lib. III.* Eccellinum Tursellinus, *Epitome Historiarum lib. IX.* Acciolinum Jovius in Elogiis, Azolinum Tursellinus loco citato; Acciolinum Valerius Muscheta in Vita B. Joannis; Eccelinum vetus marmor apud Angelum Roccam, in lib. de Campanis. Verum hæc pertractabit erudite & copiose Vir Reverendissimus & patriarum Antiquitatum scientissimus Albertinus Barisonus Abbas, in editione Rolandini, quam in gratiam Illustrissimi Herois Dominici Molini, orbe Litterato universo præstolante, adornat; Historiæ Genio & afflante & plaudente. *L. Pign.*

5. *Illo educatus loco, quo undecim millium patrum vestrorum funera, una simili nece defunctorum, adhuc vivens memoria non abjecit.* Unam similem fuisse necem negat Rolandinus *lib. IX. cap.* 8. affirmat Villanus *lib. VI. cap.* 74. Qui asserit, in illo prato, ubi vivi comburium celebratum a viro teterrimo est, nunquam amplius germinasse herbam virentem: ut appareret innocentia peremptorum. Et hoc forte sibi voluit Rolandus cum adhuc viventis memoriæ meminit. Simile quid audivi ego a viris fide dignis accidisse in Collibus nostris Euganeis in villa Tramontis. ibi Pratum olim fuit (quod etiam nunc Rustici duorum Compatrum appellant.) in ipso duo Compatres Fœnisectores Falcibus se interemerunt multa bile perciti. eo sanguine perfusis in locis, quia pugna stataria non fuit, sed desultoria, nihil usquam segetum maturescit; licet multa tellure aggesta & fimo comportato situs ille telluris e prato in agrum excreverit. imo si quid in illis plagis, quas calidus sanguis infecit, herbidum luxuriaverit, Mense Majo vel circiter, totum exarescit. Fundus autem est Ascanii Zabarellæ viri lectissimi, qui extorsit mihi Inscriptiunculam lingua vernacula, secus viam reponendam aliquando. *Idem.*

6. *Tuitione rebellioneque coaptari.* Videtur exprimere quod Italice dicimus, *ad offesa & a difesa.* Idem.

7. *Et per semestre tempus Civitatem hanc in Libertate regere.* Hinc confirmatur quod de semestri spatio Præturæ superius diximus. *Idem.*

1. *Nec*

omnia sancienda dijudicans. * Tunc *Albertinus Mussatus*, alter scilicet ex Legatis assurgens paulisper, Consiliariorum clamore ex affectu, fiduciaque rerum gestarum exauditus, tandem sic cæpit.

*P. Tum.

Adjudicetur in tanta votorum vestrorum identitate insana, & pertinax audacia mea, Cives, si tam impressos, tam infixos Rolandi suasione conceptus distrahere ausim, vel saltem moderatius rem aggredi per quam duram persuaserim, nec audire pigeat, quem alias obaudisse pœnituit [1], *vincat incensas* † *efficax ratio voluntates. Nec* ‡ *abnegem male Regi suggestum, hunc Canem Vicentinis præfecisse, sed profecto nescius Rex, quantum ponderis, quantumve scismatis* [2] *hæc attulerit Præfectura discrimen. Sed quidnam hoc in commercio verius dici potest, quam, ut sua de re, quod sibi libuerit, fecerit? Nihil utique. Quid vero attinet, quid agendum restat? hic discutiendæ rei constat articulus. Disseruit Rolandus ad rebellionis exhortationem, hunc Regem egenum, destitutum, exosum suis populis, & hæc quidem vera affirmo, assentio allegatis, dum non tantum illum adversis demersum fatear, nec sic sua facta opprimi, ut nequeat relevare caput. Si quidem defectus illius animos vestros extollat; Affectus, si qui sunt, vos continentes, & moderatos efficiant. Illum ne Ecclesia Romana coadjuvat? fovet? sublevat? Attestetur hoc Rolandus, cujus oculi videre assidentes a Latere quatuor Cardinales Papæ monitu pro viribus obsequentes. Ad hæc, si Franciæ, Appuliæve Reges de Sponsalibus, ut accepimus, non convenere, tractatus si quidem non rejecere. Si enim Regalia quædam petita munera conferre velit eisdem, puta Regi Franciæ Regnum Arelatense, tractumque Rhodani usque in Alemanniæ fines* [3], *Roberto Apuliæ Regi Tusciæ, & Longobardiæ præsidatum, nonne concessus patet ad Urbem limes? Corona nempe conceditur in* * *Urbe summa. Quid si his Rex assentiat, cujus patrimonii hæc non fuere? cui, ut vim ingenio pellat, forte ista licuerint, cui etiam rescipiscere* [4] *fas erit sedenti in suæ fortitudine Majestatis. Non probet Rolandus, o Cives* [5] *hunc Regem sic dejectum, sic oppressum, ut asseruit, quem Gibolenga Italiæ pars, ut sidus contemplatur, quem intestinæ factiones per Gelfas Urbes clandestine desiderant. Habetote semper hunc supra verticem metuendum* [6], *dum spiraverit, dum Regem, Imperatoremque Romanorum vivere noverint nationes. Vultis ne justum, efficax, omnique juri, & æquitati consonum vobis adhibere remedium; Ne dicite, Rolandus suadet Regi rebellandum, neve vos verbis rebellantes efficite, laudate rescripta, indultaque Paduanæ Communitati super fluvio Bacchilionis deducendo in vestros alveos; Castra, & bona in Vicentia, & districtu sita, ut mandavit Rex, suscipienda; Regi, ut justo, obediendum omnino. Et quid ex his continget, o Cives, profecto Canis este* [7], *obstinatique calamitosi Vicentini non obtemperabunt; nam si vobis ablata restituant, quisnam potentiæ vestræ resistet, possidentibus castra, & fortilitias singularium Paduanorum per Comitatum Vicentiæ sparsa, inque ipsius Urbis sinu vestra erit potentia: Sin autem ista denegata contra Regis jussum fuerint, ad Regem hunc quæstus æquos effundite, declamate, hasque interim, quibus sic fiditis, vires extendite in Sacri Imperii nomine fluvium aperituri, fundos vestros quæsituri. Agite sub juris clypeo, quæ Rolandus fieri suadet sub contemptu Regiæ Majestatis. Et quid refert huic Vicario Imperii, dum eadem sit potentia, idem præsidatus, Potestatis nomen imponere? Quid abolere imagines Aquilarum? Virtuosos astus verbis proponite, innitamini operibus, non ventosis ostentibus, fovete semper jus, etiam iniquo sub Rege. Jus quippe constans, & immortale; Rex mobilis, mortalisque, ut Verni flores decidunt, evanescit. Censeo Regiæ Majestati obsequendum, Rescriptis Regiis implendis instandum verbis & opere, ex quibus non modo insecutor iste Canis, hostisque vester propulsatur; sed ipsum Regium judicium, si devium ab jure fuerit, ipsa sua fallibili censura, & iniquitate convincetur.* Hac oratione nonnulli Civium permoti, præ-

† In R. & P. deest efficax.
‡ R. Abnegare.
* P. Sumenda.

---

1. *Nec audire pigeat quem alias obaudisse pœnituit.* Videtur legendum *non pœnituit.* Sed ex sæculi notione abundabit negatio. obaudire enim tunc erat male audire & sane Mussatus hic Ammianum Marcellinum imitatus est, quem etiam in totius operis syntaxi videtur studiose expressisse. Julianus enim Apostata *lib. XXII.* dictitasse legitur, *Audite me quem Alemanni audierunt & Franci.* L. Pignorius.

2. Pro, *scismatis*, repone *schismatis.* N. Villanus.

3. *Puta Regi Franciæ Regnum Arelatense, tractumque Rhodani usque in Alemanniæ fines.* Regnum Arelatense olim portio Romani Imperii fuit, quod indicare satis potest Archiepiscopus Treverensis, qui inscribit se Archi-Cancellarium Regni Arelatensis, ut in Bullæ Caroli IV. *cap.* 2. & 3. Testantur hoc & Joannes Villanus *, qui Philippum Franciæ Regem a Joanne Pontifice titulum expetiisse scribit Regni Arelatensis & Viennensis, filio conferendi: & N. Stero Altahensis in Chronico quod edidit Freherus; qui sub anno MCCXCIV. hæc habet, *& Adolphus Romanorum Rex, plus favens Regi Angliæ, repetivit a Rege Franciæ Regnum Arelatense, & quasdam alias terras & provincias, quas dicebat esse Imperii*, & cætera: & Ptolomæus Lucensis, qui Steronis verba nobis intetpretabitur, qui alias terras & provincias, quas tetigit nobis non explicuit. *Eodem anno* (MCCLXXIII.) *Filius Rodulphi primogenitus intravit terras Comitis Sabaudiæ pro jure Imperiali, & devastavit*: Hermannus Nuenarius, de Origine & sedibus priscorum Francorum, qui hæc retulit ex Procopio: *Idem Auctor Libro tertio scribit, Germanos Galliam debellasse, permissuque Justiniani Cæsaris possidendam accepisse: unde inquit & Arelate nunc habitant.* Sed omnium clarissime homo Gallus Robertus Gaguinus, qui in Carolo V. ita tradit; *Traditum a Gallis Scriptoribus comperio, Imperatorem quibusdam castellis terræ Delphinatus donasse Delphinum: eumque in Arelatensi Regno Imperio Vicarium instituisse Arelatem enim Regni Burgundorum primariam civitatem & caput fuisse, Imperioque paruisse certum est. Quam ut Gervasius scribit Arcam latam prisci appellabant, &c.* Ubi animadvertat Lector Gervasii nomine citari Gervasium Tilleberiensem, quem ex Orci faucibus produxit in luminis auras Mercurius alter Gerardus Joannes Vossius *lib. II. de Historic. Lat.* Qui fuit Arelatensis ditionis Marschallus, & scripsit Originem Burgundionum. Ex quo opere Gaguinus hæc sua illustravit. At satis dictum nobis est de Regno Arelatensi. De tractu Rhodani usque in Alemanniæ fines, quod erat alterum petitionis Regiæ membrum, sic intelligo ut Rex sui juris fieri vellet Delphinatum, & Sabaudiam, quas tractu dextro, a mari sursum Rhodanus describit usque ad fontem suum, qui est in Lepontiis, ut notavit Papirius Massonius. Tractum autem Rhodani ea specie dixit Mussatus, qua Joannes Nider lineam Rheni, *lib. 1. cap.* 4. L. Pignorius.

* Lib. X. cap. 198. & 225.

4. Pro, *rescipiscere*, *resipiscere.* N. Villanus.

5. *Non probet Rolandus o cives.* Videtur commode posse legi, *nunc probet Rolandus*: & videtur dilucidior oratio. *Ut sidus contemplatur* & hoc Ammiani est *lib. XXI. Per alias quoque civitates ut sidus salutare susciperetur.* & *lib. XXII. publicas miratus voces multitudinis magnæ, salutare sidus inluxisse eis partibus adclamantis.* Et alias notarunt ad Suetonii * Corium viri docti multa copiose. Hic etiam noster Solem appellavit Henricum, Luminaris nomine, in oratione Legatorum †, qui Pisis Genuam advenerant, à Dante forte mutuatus, qui ad hunc ipsum Henricum ita scripsit, *Verum quia Sol vester, sive desiderii fervor, hoc sive moveat fama, sive facies veritatis, aut morari jam creditur, aut retrocedere suspicatur, quasi Josue denuo, vel Am.... filius imperaret, &c.* L. Pignorius.

* Cap. 13.
† Pag. 27. & lib. I. 20.

6. *Habetote semper hunc supra verticem metuendum.* Policraticus ‡, *procul dubio magnum quid divinæ virtutis declaratur inesse Principibus, dum homines nutibus eorum colla submittunt.* Principes enim sunt imagines Dei omnia servantis; Jove nati; Jovis alumni; ornatores & pastores populorum; imagines animatæ Dei, homines a Deo secundi, quidquid sunt a Deo consecuti, & solo Deo minores: uti quidem allatis Auctorum insignium locis Lectorem perdocet Balthasar *de Viis in Sylvis, in Viretis Regiis; Sylva* 9. Principum etenim salus, publica salus est, quos facto, dicto, cogitatione violare est nefas, ut erudite & luculenter ostendit vir maximæ solertiæ Janus Gruterus in Discursib. vat. ad Tacitum. *Idem.*

‡ Lib. IV. c. 1.

7. Pro *Canis este*, *Canis iste*: N. Villanus.

A. Mussatus. F 1. *Per*

præcipue, quibus maturior ætas, quique plus pensi habebant, stetere dubii per sedes circum certantes, hoc consilium non sic repente capiendum; sed differendum in dies aliquot, dum successus agenda edocerent: At plurimorum clamor *Rolandi* Consilio inhærebat. Dumque ad calculorum scrutinia per pyxides ventum esset, a duabus fere partibus *Rolandi* consilium approbatum.

RUB. II. Rebellio eorumdem.

Plebs novarum rerum zelatrix, exauditis ante Senatus digressum vocibus, per summa Prætorii communis fastigia, e muris pictas Aquilas deripuere [1], die tota per vicos discurrentes easdem per singulas Civitatis Portas, ac domos privatorum cum ignominiosis clamoribus abolentes; Deinde omnia cœpta hostilia hinc inde, ignes, populationes, prædæ, rapinæ, & quæcunque furor hostilis administrat. Ex Nobilibus autem *Paduanis* inter *Vicentinorum* fines *Paduam* versus duo munitas ad resistentiam domos habebant.

RUB. III. Motæ Expugnatio.

Demetrius de *Comitibus* *Motam* juxta *Montem Gardam*, & *Martinus Canis* *Camisanum*. *Motam* aggressus *Canis Grandis* cum *Vicentinorum*, & *Veronensium* bellatoribus subductis ad implendas foveas materiis [2], fundibulariisque, ac levis armaturæ peditibus ex segnitie *Demetrii* indefensam *Motam* in deditionem accepit, ipso *Demetrio* capto, pluribusque mercenariis peditibus, quos *Paduani* ad ejus loci præsidium miserant, cæsis. Inde *Camisanum*, copias educens instructis bellatorum Ordinibus, cæterisque ad momentaneam oppugnationem utilibus, insultans, viribus, audaciaque *Martini* de *Canibus* repulsus cessit, nonnullis ex suis cæsis, pluribus sauciis.

RUB. IV. Munitio Montis Gardæ per Canem Grandem.

His diebus *Montis Gardæ* apicem propugnaculis, valloque cinxit, ubi & ad agros *Paduanorum* depopulandos [3] militum alam dimisit. Horum in hac specula stantium aggressuræ usque in urbis appenditiis [4] tum rapinis tum & occisionibus, tum incendiis infestabant nonnullos, & raptos in Castellum trahebant, qui se se ære constituto, pro ut torti, flagellatique offerebant, redimebantur. Incendiis quoque inter utrasque Civitates ex procurrentibus hinc inde latronibus, mercenariisque militibus nullus modus, aut finis, dum ab urbibus stadiis ferme quinque nulla tecta restarent Inquilinis ad ipsas Urbes profugientibus.

RUB. V. Depopulatio Agrorum Veronensium.

Paduani *Vicentinorum* exurendis finibus non contenti, instructis militum aciebus in *Castro Montagnanæ* prodeuntes cum *Vinciguerra* * Comite, quem *Montagnanæ*, ut bellum hostibus inferret, præfecerant, per Colonias *Veronensium* ædes, cunctaque solo superposita concremavere, *Villas S. Zenonis*, *Minerbium*, *Pressianam*, aliaque cis *Alponem* usque ad *Lignagii* portum [5], ipsumque portum *Lignagii* uno superstite palatio, quod pontem protegebat. Sicque in *Padua* omnis bellorum, armorumque tumultus; in *Vicentia* omnis generis calamitas, ipsum scilicet dominium acerbissimum. Ex diffidentia namque *Gelforum* Civium, quos *Canis* suspectos habebat, timor, tremorque cunctos invaserat, dum & sic intumescentibus rerum conditionibus hoc contigit memorabile.

* *P. Comite Veronense.*

RUB. VI. Conflictus Vicentinorum apud Quartesolum.

Paduani *Vicentinos*, quod parum prudenter statum immutassent, in pœnitentiam adactos existimantes ex conjecturis nonnullis, erexere præsumptus, ut si mœnibus Civitatis potenter sub militum, populique frequentia proximi fierent, pristinumque statum, seu acceptabilius cum sodalitii mansuetudine pollicerentur, data venia de commissis, suæ tam patenti forsan calamitati consulerent, & per spontaneam irruptionem discusso jugo se se, Urbemque traderent. Hac spe igitur allecti directis agminibus per directum callem *Vicentiam* versus perrexere usque ad Pontem *Quartesoli*, unde *Ticina* defluit; ibique post obsistentiam *Bitifredi* supra pontem eminentis remorati [6], non patente aditu in dextrum amnis latus in agrum proximum vexilla reduxere supra ejusdem fluvii decursum, deliberatoque Primorum consilio Cursorum manipulum ad explorandum, si qui extra Civitatem promovissent, cum passuum tribus millibus a mœniis distarent, transmisere per arctissimum, declivemque vadum. Hi transilientes, scilicet ex exteris *Beltramus Gulielmi*, *Bernardus*

---

1. *Per summa Prætorii Communis fastigia e muris pictas Aquilas deripuere.* Moris fuit Aquilas Augustorum insignia, tunc temporis collocari in locis editis publice; & privatim per domos eorum, qui Cæsaribus favebant. De locis publicis hæc legimus in vetere Chronico sæpius citato, nomine Manipuli Florum; *Marcas Auri pro jam sibi suisque præcessoribus denegato tributo recepit: Aquilas Imperiales super altissimum Campanile Ecclesiæ majoris erigi jussit.* Loquitur autem de Friderico Ahenobarbo: qui Mediolanensibus ficte reconciliatus fuerat, de privata vero Aquilarum pictura narrat Georgius Merula initio *Libri VIII. Antiquitatum Vice Comitum*, Walramum fratrem Henrici, quod a fratris mansuetudine & clementia longe abesset, hospitem Laudensem, quod in ejus domo, ipso plane inscio, Aquilæ collo appictæ parieti laqueus carbone adjectus fuisset, pronunciasse suspendii reum, & eo adegisse ut necem quingentis aureis redimeret. Corius vero mulctatum asserit Jacobum Ardeatem quinquaginta florenis, quod eo loci, ubi olim Aquila in illius ædibus visebatur, nescio quis furcam & supendiosum carbone, nihil conscio hero, notasset. *L. Pignorius.*

2. *Subductis ad implendas foveas materiis.* Rescriberem, *adductis*, vel quid simile. *N. Villanus.*

3. *Ubi & ad agros Paduanorum depopulandos* &c. Melius, *unde*, pro, *ubi*. Et paulo post, pro, *redimebantur*, substituo, *redimebant*. Idem.

4. *Usque in urbis appendiciis.* Lib. V. Rub. 4. *In urbis appendiciis.* Usurpat hoc verbum Auctor non raro pro suburbiis. Et inflectebant Grammatici tunc temporis hoc appendicium, cii. Uti quidem indicat Joannes de Janua in verbo appendix, qui declarat fuisse mansiunculam, quæ magnæ domui adhæret, scilicet quæ appenditur parieti, non habens tectum divisum in duo latera. Satis graphice. nostri Rustici appellant *Sezonta*, quasi Sejunctam. *L. Pignorius.*

5. *Villas Sancti Zenonis, Minerbium, Pressianam, aliaque eis Alponem usque ad Lignagii portum.* Hodie S. Zenon, Menerbe, Persana, Alpon, Porto & Legnago. Menerbe est Minervia apud Domnizonem *lib. II.* Vitæ Mathildis.

Hac & in æstate capitur Minervia sane
Hancque fame capit, nonnullis denique telis.

Et

Nam postquam magna fuit arx Minervia capta,
Tempore Rex hiemis Athesis trans flumen abivit.

Alphon fluvius est, qui montibus Vicetinis ortum suum debet: non longe ab ea regione, quæ fert lapides scissiles, quorum crustæ referunt Piscium variorum, Plantarum, & Florum ectypas figuras, quæ sane lapidi nigro fossili Eislebiano, celebri illi & naturæ lusibus memorando, nihil habent quod invideant.

Portus & Legnagii, qui nunc solo Legnagii nomine censetur, meminit Rolandinus * nostras, *motus est Paduanus exercitus, & Carrocium Paduanum. & discursurus absque ullo obstaculo per Veronensem districtum, congregavit primo gentem suam, & guarnimentum magnifice, vir strenuus, Dominus Stephanus Badoarius, Paduana Potestas egregia, in loco ubi dicitur Tricontay. exinde gloriose procedens in manu potenti & brachio excelso, ivit ad Portum & Legnagum.* Tricontai vox vernacula sunt Tres Comitatus, ut me docuit Domnizo †, qui hæc habet in capitis Rubrica: *Item de eodem Rege, & eadem Domina Mathilde, & de bello militum Comitissæ cum Rege, apud tres Comitatus.* & in ipso capite sexto.

* *Lib. III. c. 4.*

† *Lib. II. c. 6.*

Iste quidem pagus vocitatur tres Comitatus.

At Legnagum (si quem hoc etiam scire delectat) pontem Alimianum vocat Jovius in Elogio Joannis Cottæ Vatum recentiorum politissimi. Tres autem Comitatus ex ratione pago nomen dedere, qua alibi Tres Turres, Tres Tabernæ, Tres villæ, nunc *Treville*, Tres Basilicæ, hodie *Tribaseleghe*, aliisque locis Tricrena, Trifanum, Tricastrum, Trimontium, &c. *Idem.*

‡ *Rol. lib. III. c. 1.*

6. *Ibique post obsistentiam Bitifredi supra Pontem eminentis remorati.* Bitifredum, seu Bilfredum, seu Bartifreddum ut Etrusci amarunt dicere, Gallicum est *Beffroy*, quod Tur-

dus Cerviani Cathelanorum ductores cum paucis ex suis; Ex *Paduanis Martinus Canis*, *Sublimanus* de *Rubeis*, *Johannes Cavalerius* de *Canibus*, *Jacobus* de *Tergula*, cum quibus & *Bonincontrus* de *Bravis* ex *Vicentinis* exulibus, peragrato amne ad mille passuum tractum in pago, qui *Quartisolus* vocatur, *Vicentinorum* militiam ex adverso venientem sub vexillis Imperii, Communitatisque *Vincentiæ*, & cum *Scalarum* insigniis videre. Duæ siquidem erant acies, prima ejus ordinis, quem feritorum vocant [1], ad numerum centum quinquaginta; reliqua amplioris tercentum fere passibus distante [2]. Cursores hi, quorum supra mentionem fecimus, *Paduanæ* Potestatis injussu, & extra ordinem ad imparem congressum venere, veluti præcipites, & clamore utrinque sublato prælium iniere. Tunc res gladiis acta est. *Vicentini*, qui in prima acie consistebant, sive quia *Paduanorum* copias eximias adventare, ibique præsto adesse arbitrarentur, timore perculsi; seu belli eventu sic forte ferente, terga vertere. Tunc ibi strages eorum in suos collidentium fuit, quo in conflictu pene omnes cecidere; altera majore cohorte in fugam versa. Ex occisis occubuere *Vanni* Comes de *Bagnacavallo*, *Canis Vexillifer*, qui Regium vexillum, Aquilamque gestabat, *Masius* de *Scanabicis Scalarum* Lator, & ex stipendiariis Socii plurimi [3]. Ex *Vicentinis Corradus* de *Vivario*, *Trivixolus* * de *Trivixolis*, *Gherardus* de *Protis* filius *Bugamantis*, *Hieronymus* de *Monte bello*, *Nicolaus* de *Luscis*, *Montorius Mascarelli*, *Petrus* de *Mora* Notarius, e captis † .... filius *Marchabruni* de *Vivario* (nam, & pater in conflictu stratus in proximi nemoris latebras perfugit, inermisque fortunæ subsidio *Vicentiam* saucius tandem se proripuit) ‡ *Guidonus Nantor*, & alii ad numerum viginti. *Canis* autem *Grandis* hanc cladem evenisse suspicatus ex factione *Gelforum Vicentinorum*, clausis portis captos multos quæstionibus subjecit, plerosque securi percussit, nonnullos suspendiis damnavit, pluribus vinctis pœnas adjecit æris in capitales recasuras, ut si intra certam diem non solverint, moriendum esset eis. Contumaces omnes, qui se fuga subtraxere, bonis publicatis hostes Imperii judicavit. Hæcque omnia mense *Aprilis* acta Domini Nostri *Jesu Christi* sub annis 12. Millesimo trecentesimo.

* *Io. Baptista Pajarinus M. S. In Cronicis Vicentinis lib. I. ad An. 1312. p. 42. Trivixolum hunc cognominat de Repetis.*

† *Lacunam hanc sic supple ex Io. Baptista Pajarino supra laudato* Albertus *quem tamen cæsum ait, fuisse non captum.*

‡ *Reticetur hic Pajarino.*

RUB. VII. Exitium Marosticæ.

Hisque eisdem diebus *Paduani* exercitum generalem cum omni expeditione *Morasticam* duxere, ibique circumsidentes Burgum expugnavere, Pagum scilicet totum cum omni subsistentia, & occisis, captisque terrigenis, ablatis substantiis ædes omnes incendio consumpsere, arcem * expugnare experti per biduum, quam, ne impensæ ob residentiam longiorem victoriam superarent, invictam reliquere. Dumque sic positis castris operam darent missa interim militia per *Vicentinorum* rura, *Tiennas*, *Breccantium*, *Maxonem*, *Sclavonem*, planiciem, & quæcunque inde per valles habitacula montibus adjacebant, perque ipsorum montium juga igne, populationibusque diripuere. Illo itaque expedito, exustoque calle, qui ad emigrandum de *Bassiano* per *Vicentinos* agros *Paduanis* patebat, incensis castris *Paduam* rediere. Nam *Bassianenses Castrum Angarani* auctore *Marsilio Polafrixana*, qui ibi pro *Paduanis* Potestas præerat, expugnaverant occiso, captoque *Vicentinorum* præsidio. † Verum dum apud *Marosticam* hæc agerentur.

* *V. Expugnavere*

† Verum dum & apud.

RUB. VIII. Depopulatio Agrorum Paduanorum per Canem Grandem.

Canis Grandis cum *Vicentinorum*, *Veronensium*que cohortibus per directum callem in *Paduanas* villas aggressum fecit, exussitque *Arlesicæ* reliquias, *Rubanum*, & *Mestrinum* [4] perterritis admodum *Paduanis*, qui Urbis custodiæ erant, excurrente fama, ut ad ipsas urbis portas procursurus fuisset. Post hæc idem *Canis* populo, militiaque & stipendiariis cum *Mantuanorum* subsidio de *Veronensium* finibus velox exiens *Burgum Montagnanæ* totum cum appendiciis circa Castrum flammis, prædaque consumpsit defenso Castro per *Riciardum* natum *Vinciguerræ* Comitis *Veronensis*, ad cujus insultus occursum *Paduana* militia procurrens aucto in Castro eodem præsidio ad *Est* se contulit, ubi stipendiarios dimittens *Nicolao* de *Lucio Noventam Vicentinorum* Coloniam diripiendam deputavit, *Paduam*que remeavit. *Nicolaus* in diem sequentem antequam illucesceret evocatis *Pedevendæ* Colonis [5] cum stipendiariis retentis, *Noventam*, impetu in eam facto, in deditionem recepit, exustam, dirutamque relinquens. *Canis Grandis Paduanorum* molem perferre non valens ad *Guarnerium* de *Ocmborc Longobardiæ* Præsidem confestim nuncios direxit, ut se adjuvet cum Imperialibus copiis ex singulis Civitatibus *Longobardorum* Regi ‡ *Romanorum* obsequentium.

‡ *V. Romano.*

RUB. IX. Exercitus Guarnerii Præsidis in Agros Paduanorum.

Isque *Guarnerius* velociter cum cohorte Regia, & contribuentium Civitatum novem numero subsidiis *Vicentiam* se contulit, ubi oneratis vehiculis cum apparatibus ad hostilia opportunis in campos, qui *Monti Gardæ* adjacent apud *Motam* stativas posuit, celeriterque instructis, Centuriatisque aciebus in *Paduanum* districtum populabundus exiit, & Villas *Rovoloni*, & *Covoni* cremavit, & in castris pernoctans per dimidiam, & unam diem his confectis incendiis abscessit. *Canis* his exutus copiis (nam & urgentibus *Longobardiæ Gelforum* bellis sua quisque ad loca profectus est) diffisusque viribus suis arcem *Montis Gardæ*, ex qua *Paduani* abscessuri erant * singulis paratis ad id machinis, & tormentis exustam in derelictum omisit.

* *P. Singulis paratis machinis.*

RUB. X. Exercitus Paduanorum in Agros Vicentinorum.

Paduani accersitis sibi viris Illustribus *Francisco* Marchione *Estense* concive suo, ac *Veceli* de *Camino* Dominatore *Tervisii*, *Feltri*, & *Belluni* (Is enim præfato *Riciardo* fratri per eosdem pene dies per † ignotum ruralem virum agresti harpe nequiter interfecto [6] successerat, an-

† *P. Incognitum.*

Turrim & speculam significat. Videndus Rolandinus *lib. I. cap.* 3. & *lib. VI. cap.* 6. L. Pignorius

1. *Duæ siquidem erant acies, prima ejus ordinis quem Feritorum vocant.* Feritores gerebant vexillum quadratum *il Pennone* ut placet Vincentio Borghinio *; & legitur apud Villanum *lib. VII.* & *lib. IX. cap.* 70. Vexilla Regia, seu Imperii cum Aquila (nobis Bandiere) ductabant cæteras turmas. *Idem.*

* *Par. 2. Discurs. Cap. 153. Rol. lib. IV. cap. 4.*

2. *Reliqua amplioris tercentum ferme passibus distante*, forte *ampliore*. N. Villanus.

3. *Et ex stipendiariis socii plurimi.* Stipendiarios vocant Scriptores vernaculi *Provisionatos.* At ævo Mussati stipendiarii videntur fuisse qui ære conducti militabant. Joannes de Balbis, in verbo stipendium. *Proprie quidem stipendium dicitur, quod datur militibus soldariis pro precio.* L. Pign.

4. *Exussitque Arlesicæ reliquias, Rubanum, & Mestrinum.* Hic ordo topographiæ videtur claudicare. cum Tabulæ nostrates inter Arlesicam & Rubanum collocent Mestrinum. *Idem.*

5. *Evocatis Pede vendæ colonis.* Pede vendæ meminit & Rolandinus *lib. VI. cap. ult. Et ecce quidam in apparentia satis discretus homo retulit, quod nocte præterita, per Castra de Pede venda ubicumque erant, visus est ignis per merlos Castrorum ardere diu, &c.* Pede vendæ igitur Coloni erant milites rusticani e collibus Euganeis evocati. & ad hanc nominis formationem composuerunt nostri Pedemontem, quæ fuit olim ditis Eccelini, ut habet Rolandinus *lib. III. cap.* 8. ubi recensentur terræ, castra, & confinia Pedemontis. Ab eadem originatione est Pede-montium Ducatus Sabaudiæ. *Idem.*

6. *Agresti Harpe nequiter interfecto.* Joannes de Janua in verbo Arpax, ita hæc illustrat. *Arpe enim Græce rapere, &* est

antiquamque cum *Paduanis* societatem inierat) exercitu generali in campos *Vicentinorum* recto itinere prodiere, apud pontem *Quartisoli*, cujus mentio superius habita est, castra ponentes, instructis itidem peditum Ordinibus cum subsequentibus militum aciebus, præmissis etiam, qui sata, vineta, & frutices vastarent [1], cuncta, quæ solo eminebant æquantibus usque in urbis appendititiis vallum in expugnabile cum fovea latissima, quæ suburbiorum ædes cingebat, Lancеariis, fandibulariisque ac munimentis circum * operti constitere [2]. Speculati itaque præmissi Proceres e *Paduanis Tiso* de *Campo S. Petri*, *Nicolaus* de *Lucio*, *Jacobus* de *Carraria*, *Pantaleo* de *Buzzacarinis*, & *Albertinus Mussatus* plebejus: E *Tarvisinis Rambaldus* Comes de *Colle alto*, *Biaquinus*, & *Tolbertus* de *Camino*, *Odoricus* de *Cuchania* relatione de his oculis subjectis prænunciata *Gherardo* de *Henzola Paduano* Potestate [3], ac præfatis *Francisco* Marchioni *Estensi*, & *Veceli*, expugnationi nequaquam insistendum decrevere, loco natura, manuque fortissimo, cum & cæcum certamen, & inhabile tantis cohortibus foret (*Canis* enim intra mœnia cum † octigentis fere hastatis militibus, peditum millibus circiter quatuor erat urbis tuitioni subsistens) versis denuo aciebus in castra rediere. Ibi fere triduo percunctati, quibusnam viis hostibus damno, exitioque esse potuerint, nequaquam proficientes, castra dimovere.

[* P. Circum opertum.] [† In P. Septingentis.]

RUB. XI. Duplex prælium apud Longare.

Ante quem digressum contigit, ut dum multi Ruralium cum ligonibus, & securibus pro agris hostium pervastandis ad *Pontem* de *Longare* usque pervenissent, cum palantibus ex juvenibus *Paduanis* plerisque in equis lucri causa discurrentibus ad id loci ex impræmeditato proposito ad pontem concursum foret, inermis turbæ clamore, & in *Bitifredum*, qui primæ custodiæ præerat, insultu facto perventum, intrinsecis sive astu, sive improvisis nil contra certantibus, reclamante tamen *Benaduxio Parmensi*, uno scilicet ex Potestatis *Paduæ* Collateralibus, qui vastandi, ac depopulandi officio præerat, ut resilirent, factumque temerarium non insequerentur; hic tamen frustra, diuque non exauditus in ancipiti fortuna cum cæteris, qui in equis erant, ad pontem accessit turma stipatus. Tuncque extemplo ex interioribus foribus irrupit militum acies in priores pedites, ac rurales ruinam educens, ibique percussorum, ac in se se collidentium strages, quorum pars in flumen demersa, in qua & ipse *Benaduxius*. Ex equitibus *Paduanis*, qui Ponti super stabant, occidit *Trondus* de *Capitevaccæ* sive demersus, sive confossus. Capti *Bartholomæus* a Palatio *Veronensis* exul, *Joannes Antonii* de *Andrea*, cæteris in fugam versis; Delato itaque ad *Paduanum* exercitum novo, *Gherardus* de *Henzola* Potestas confestim in suffragium *Beltramum Gulielmum*, *Lanceam* de *Opicengis Pisanum*, cum stipendiariis illico transmisit [4], quos & effrænes *Paduanorum* Juvenes ultro subsecuti fugatos, fugantesque obvios cum clamore invenere, quorum pars magna *Paduanorum* præfatorum immixta fugantibus, *Scalam* vivere cum victoribus conclamabant, ut errore personarum frustrati victores ab occisione desisterent. Incursu itaque *Beltrami*, & cæterorum fortuna mutata, *Veronensium* acies continuo retroversa est, quorum terga cædentes *Paduani*, & *Beltramus* præfatus, ac *Lancea* stragem fecere. Cæsi ibi *Matthæus* miles *Lucensis* cum aureis militiæ insignibus. *Panceta* de *Rovolone* natus olim *Bartholomæi* de * *Schinellis* ex nobilibus *Paduanis* exulibus † *filius Cauliveti militis præsumptus*, aliique quamplures. Hi quippe ‡ de intimis *Canis* consociis erant, cæterique in equis cirter xxv. Peditum magnum numerum flumen absorpsit. Indesistentes *Beltramus*, & socii victores in ipsas Pontis valvas cæsis tergis illos insecuti sunt. *Paduanus* exercitus nihil ex Procerum arbitratu apud *Quartisolum* proficiens ex indirecto viam arripuit, cuncta pervastans, & ad *Villam Longare* cis flumen *Bacchilionis* stetit, metatoribus castrorum * sic disponentibus. In oppositum, ut prædiximus, ripæ crepido erat, ubi trans ipsum flumen in *Paduanorum* injuriam *Vicentini* decursum ex assueto alveo diverterant, ubi & ligneas Turres ex fluminis adverso in ipso obtusionis ore cum propugnaculis firmaverant munitissimis, ad quem locum, & celer *Canis* cum omni armatorum manu solo *Vicentiæ* relicto præsidio convolavit. Dispositisque per propugnacula pro loci tutela præsidiis, & ipse cum militia solers opportunitates supplebat. Itemque amne *Bacchilionis* aditum prorsus exercitui denegante secessit, infra exercitus ex *Castenerii* opposito stativis positis. Quem subsequutus *Canis* cum copiis contra stetit, omnes adducens bellorum apparatus, salvis locorum præsidiis; ibidemque paulatim hæsit *Paduanorum* instinctus quicquam potiundæ ulterioris ripæ existimantium; sed † pontibus, altisque ad superandos hostes propugnaculis, quæ *Bitifredos* dicunt, erectis, *Canis* ulteriorem ripam interrupit, & alveum, qui viam a campis adjacentibus distinguebat, aqua ejusdem fluminis replevit, quo naufragior receptus, *Paduanos* præcipites ageret, sicque vana peragrandi spe *Paduanos* amovit.

[* R. Schiellis.] [† Habentur hæc in P. cum nota supra posita vacat.] [‡ P. Ex intimis] [* V. Scilicet.] [† R. & P. Si.]

RUB. XII. Munitio Montis Gardæ per Paduanos.

Hi multum, diuque hæsitantes, quid nam hoc in casu agendum instaret, depopulato omni terrestri fætu a parte, quæ Orientem respicit, ab ipsis *Vincentiæ* Mæniis quantum *Bacchilio* non præcingit, & ab ipso *Bacchilione* usque in agros

---

est instrumentum Orci (Plutonem intelligit) *Ferreus uncinus dictus, quia arripiat quod in puteum cadit secundum Papiam.* Hunc uncinum etiam nostri appellant *Rampicone*. Et sane accedit ad figuram Harpes, quæ fuit Persei gestamen, ut videre est in *Arateis Grotianis pag.* 41. & in *Notis* 53. At Germanam Harpen, quam intelligit hic Auctor nostrates Rustici vocant *Ronchetto*. De facto autem hujusmodi necis narrat Bartholomæus Burchelatus Physicus Tarvisinus & Philologus scriptis editis clarissimus, & amicus noster, *lib. IV. Commentarior. memorabilium*, Ricciardum anno DCCCXII. ob patratum indicens facinus: a conjuratis cum latrunculis luderet, rustici percutientis manu, cæsum fuisse. indignum hoc facinus aperiunt Georgius Pilorius *lib. IV. Historiæ Bellunensis*, & Joannes Bonifacius V. Clarissimus: sollicitatam videlicet uxorem viri Nobilis Altenerii de Azonibus. *L. Pignorius.*

1. *Præmissis etiam qui sata, vineta & frutices vastarent.* Noluit dicere, *præmissis vastatoribus.* Quod sane Rolandino religioni non fuit. *lib. X. cap* 5. *Ergo die Mercurii penultimo Mensis Augusti, in supradicto anno Domini* MCCLVI. *Movit militiam suam totam, movit etiam magnam peditum quantitatem, præmisit Balisterios, & Waldanam, omnesque Guastatores cum illis.* Idem.

2. Pro, *constitere*, forsan, *constituere*. N. Villanus.

3. Et pro, *Potestate*, *Potestati*. Idem.

4. *Gherardus de Henzola Potestas confestim in suffragium Beltramum Gulielmum, Lanceam de Opicengis Pisanum, cum stipendiariis illico transmisit.* Beltramus Gulielmi fuit Cathelanorum ductor, ut paulo superius asseruit Auctor. Lancea de Opicengis videtur fuisse exul Pisanus: tum quia militabat Gelfis; tum quia narrat Ptolemæus Lucensis, anno MCCXCIII. Comite Guidonem de Montefeltro, Pisarum dominum, Calcinariam proditione cepisse ex negligentia Opizingorum. Accedit Joannes Villanus, qui *lib. VII.* asserit Ubizingos Pisanos, post Comitem Ugolinum carceri mancipatum, cum aliis nobilibus Gelfis fuisse Pisis ejectos. *L. Pignorius.* [* Bap. 118]

1. Ni-

agros *Paduanos*, nil videre agibile, quam *Castrum Montis Gardæ* reficere [1], præsidioque munire equestri, pedestrique in tutelam finium *Paduanorum*, molestiam & depopulationem *Vicentini* districtus usque in ipsius Civitatis portas, vel præcipue a *Ticina* fluvio versus fines *Paduanos*; sicque consilio inito apud ipsum *Montem Castra* posuere, ipsumque Castrum erexere fortissimum præsidiis munientes.

RUB. XIII. Varii concursus inter Paduanos, Veronenses, & Vicentinos.

Verum ne interea segniter tempus tererent milites mercenarios cum Ducibus eorum, & maxime *Cathelanis*, *Bernardo* scilicet *Cerviani*, & cohorte *Beltrami Gulielmi* tum forte ægrotantis, ac *Lancea* de *Opicengis Pisano*, & * *Burgarutio* de *Sartiglano* cum numero CCL. vel circiter direxere ad Septentrionale Civitatis *Vincentiæ* latus. Qui per *Camisanum*, & *Villam Quinti* transeuntes in cæteras *Pedis montium* Colonias aggressum fecere. Ex quibus prædas abduxere rerum mobilium, animalium, ac virorum in funes existimationis eximiæ. Fuere viri capti LXXX. numero, *Bassianum*que iter divertentes, ibi se collocavere, ubi relictis prædis remeabant. Contingit dum *Canis* [2] e Civitate *Vincentiæ* cum militibus ferme CC. cursoribus dimissis ad *Castrum Camisani*, qui raptas de pascuis equas adducebant, supervenientes *Bernardus Lancea*, & *Burgarutius* [3] illos insecuti fuere per millia passuum fere duo sine ordine discurrentes, quos *Bernardus* inermis se tertio antecedebat cum sola lancea, & clypeo, qui improvisus, & ignarus itineris in gentes *Canis* incidit continuo confossus. Dumque *Lancea*, & *Burgarutius* subsequentes in eandem necem ruituri fuissent, detenta equorum hinnitibus militum *Canis* assistentia, fugam arripuere, insigniis, quæ ferebant, hostium impulsu derelictis. Remansere itaque insignia victoribus *Vicentiam* relata. Duobus sociis *Bernardi Cathelanis* occisis, cæteri ad exercitum se contulere. Insuper viri nobiles *Biaquinus* de *Camino* cum *Tarvisinis* Proceribus suasione *Vinciguerræ* Comitis *Veronensis*, ductu *Nicolai* de *Lucio*, cui & patebant viarum aditus, noctu e castris clandestine progredientes cum hastatis militibus fere quadringentis per vias abditas *Montagnanam* se contulere, ibique epulati cum peditibus quingentis in agros *Veronenses* exivere, & versus *Cologna Castrum* se in locis opertis ponentes divisim, ut eis vicissitudines appetebant, quo magis Oppidanos ad egrediendum elicerent, cursores præmisere. Improvisi Oppidani in equis. L. pedites CCC. vel circa exeuntes ad agros versus præmissos se exposuere. Cumque ab Oppido tanto elongassent meatu, ut retrocessus iis difficilis foret, *Biaquinus Vinciguerra* Comes cum cohorte majori detectis vexillis in illos concursum fecere pari clamore. Circumventi *Veronenses*, negato fugæ remedio, in quam partem abirent ignari, gladiis objecti fere omnes cecidere, multis tamen usque in Oppidi foveas gurgitibus assumptis, paucis se per vallum irrepientibus [4]. Ex Equitibus tamen XXV. numero periere, capti, cæsique * cæteris per fugam fluentum tranatibus [5]. Captorum numerus circiter centenus inter victores divisus. Postera autem die prælibati Nobiles in castrum cum quatuor advectis scalarum insigniis advenere. His confectis *Paduanus* exercitus munito præsidiis *Castro Montis Gardæ Paduam* se contulit ANNO Domini Nostri *Jesu Christi* XII. MCCC. III. Kal. *Julii*. Hoc in Exercitu *Paduano* fuisse constat ex conscriptis Civibus *Paduanis* Equites mille ducentos; hastatos vero ex Nobilium, locupletumque comitivis septingentos, scutiferos sexcentos, Equas † ruralium, quas ‡ *Bertolatas Longobardi* vocant, circiter mille, mercenarios Milites CCC. Peditum conscriptorum ex Urbe, suburbiisque quinque millia quadringentos. Ex coloniis sex millia nongentos, omissis tamen in Urbe, municipiisque Præsidiis, Uno quoque solo ex quaque familiæ [6] dumtaxat, sive milite seu pedite in exercitum adacto, Currus oneratos cum bubulcis duplicibus tribus millibus ducentis. Cum *Veceli Tarvisino* venere in equis viri mille, * *quos inter nobilium, locupletumque* quadringenti, hastatorum sociorum ducenti, cæteri Scutiferi. Equæ ruralium hastatorum LXX. Pedites cum lanceis summæ longitudinis sexcenti. Currus onerati trecenti. *Franciscus Estensis*, & *Anconitanus* Marchio septuaginta in equis habuit, quos inter lanceatos quinquaginta, pedites centum, Balistas cum tormentis miræ grossitudinis duodecim.

* V. Cæteris per fluentum fugam tranantibus.

† R. Ruralium hastatorum.

‡ P. Bertolotas.

* In P. Supra has dictiones appositum est verbum, vacat.

* P. Bulgarutio.

RUB. XIV. Mors Tizonis de Campo S. Petri.

Post hujus exercitus digressum in *Paduana* Civitate *Marchiæ Tarvisinæ* flos, & supremum decus *Tiso* de *Campo S. Petri* natus olim *Magni Tisonis* [7] morbo dysenterico correptus diem obiit, II. scilicet Non. *Julii*, cujus funus *Paduani* tanto mærore, tantoque luctu prosecuti sunt, ac si ipsa Respub. vidua, omnique consistendi spe destituta fuisset. Verum post exequias refocillata conspectu Nepotis jam fere adulti, cui *Gulielmus* nomen erat antiquum paternæ domus [8], uxorisque *Tisonis* ejusdem jam maturæ prægnantis allecti spe, Oratorum præconiis animos erexere.

Longobardiæ autem motiones, quæ ob nostri Regis momenta obtigere seriosius exposituri [9], incussas Civitates, ac loca, resque † per eam gestas ante Cæsaris saltus ad Urbem pertingere non pigeat, indulgeatque paulisper Cæsarea Majestas contemporaneis sic ferentibus rerum successibus, nos veluti per mediterraneas aquas cymbam nostram dirigere, quo sublimioribus velis *Tyrrheni* maris procellas fortioribus impulsibus percurramus [10]. *Longobardiam* siquidem *Moderni* accipiunt ‡ sicut ab Oriente *Montes* Gal-

† V. per eum. mel. eam cum respectu ad Longobardiam.

* V. Sicut ab Occidente.

1. *Nihil videre agibile, quam Castrum montis Gardæ reficere*, videtur deesse, *magis*, post, *videre*. N. Villanus.

2. *Contingit dum Canis* &c. Hæc periodus inconnexa, & manca cuipiam, ut credo, videbitur, Eam sic fortasse quis restituerit. *Contigit, ut dum Canis è civitate Vicentiæ cum militibus fere CC. exisset, cursoribus dimissis ad Castrum Camisani, qui raptas de pascuis equas adducebant, supervenientes Bernardus Lancea, & Burgarutius illos insecuti fuerint*, &c. *Idem.*

3. *Bernardus Lancea, & Burgarutius.* Scribo; Bernardus, Lancea, & Burgarutius. & infra, *detecta equorum hinnitibus*, non detenta. *L. Pignorius.*

4. *Paucis se per vallum irrepientibus*, scribendum, *paucis per vallum irrepentibus.* N. Villanus.

5. Pro, *tranatibus*, corrige, *tranantibus*. Idem.

6. Pro, *ex qúaque familiæ*, repone, *ex quaque familia.* Idem.

7. *Marchiæ Tarvisinæ flos & supremum decus Tiso de Campo Sancti Petri natus olim magni Tisonis &c.* Hæc omnia Bernardinus Scardeonius transtulit ad Tisonem novellum *lib. III. class. 13. pag. 291.* parum pensiculate: & ratione temporum insuper habita. *L. Pignorius.*

8. *Cui Gulielmus nomen erat antiquum paternæ domus.* Rolandinus *lib. II. cap. 9.* meminit Gulielmi senioris, & Scardeonius tres ejusdem nominis recenset. *Idem.*

9. Pro, *exposituri*, exigit ratio, ut scribatur, *expositurum*, seu *exposituros.* N. Villanus.

10. *Nos veluti per mediterraneas aquas cymbam nostram dirigere, quo sublimioribus velis Tyrrheni maris procellas fortioribus impulsibus percurramus.* Amabant tunc temporis scriptores conatus suos aptare hujuscemodi artis nauticæ translatis. Rolandinus Mussato antiquior, in ipso statim Prologo; *ut me qui parva navicula vectus, lacum tantæ profunditatis quasi præsumtuosus ingredior, faciat in sequentibus periculorum transire procellas, & ad portum salutis absque naufragio devenire.* Joannes Boccacius vir amœnissimi ingenii totos fere quindecim Libros de Genealogiis Deo-

Gallicorum [1], seu interjacentes *Alpibus* Regiones distinguunt, ut *Sabaudia*, *Fortiniacum*, *Gebena*, & eis terræ contiguæ, quarum incolæ olim *Allobroges* vocabantur; * Ab Occidente *Mare Adriaticum*, seu *Venetiarum*. Ab Austro *Alpes Lunæ*, quæ ab Janua in *Bononiæ* fines exclusive juga protendunt. Ab Aquilone *Tridentinæ*, *Aquilegiensesque* oræ. † Is namque ambitus [2] duas olim veluti Regiones *Æmiliam* scilicet, & *Liguriam* nostra posteritas nuncupabat; quamquam, & antiquorum assertionibus ab *Atice*, qui *Veronam* dividit, *Tarvisina Marchia* suum per se nomen obtinuerit. At hodiernis ‡ ubique per *Italiam* vulgaribus *Marchia* illa agnomine *Longobardorum* includitur.

* *R.* Sic ab Oriente. *Forte.* Sic ut ab Oriente. *V.* A mare Adriaticum.
† *Locus mendosus.*
‡ *R.* vulque.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Sextus*,

INCIPIT SEPTIMUS.

Deorum non aliter exorsus est. Dantes ipse politissimo carmine auspicaturus 2. Cantic.

Per correr miglior acqua alzale Vele
Homai la navicella del mio ingegno,
Che lascia retr' a se mar si crudele.

Benedictus Cæsenas in Libello de Honore mulierum,

Vedi Madonna che'l mio Legno a porto
D'alta letitia spiega le sue vele.
Fuggo la notte oscura e'l camin torto.

Et Antiquiores passim Poëtæ præsertim. *L. Pignorius.*

1. *Lombardiam siquidem Moderni accipiunt sicut ab oriente montes Gallicorum* &c. Mendosus locus, quod & vidit oculatissimus Scholiastes. Sed levi negotio fortasse illum emendaveris, si dixeris, *Lombardiam siquidem moderni accipiunt sic, ut ab oriente montes Gallicorum, seu interjacentes Alpibus regiones distinguant* &c. N. Villanus.

Longobardiam siquidem Moderani accipiunt. Joannes de Balbis. *A modus dicitur modernus, id est istius temporis.* Videtur legendum a modo. *Sicut ab Oriente montes Gallicorum.* Librarius videtur invertisse situm plagarum Cæli, ut etiam in ora Libri monuit Cl. Osius. *Sabaudia, Fortiniacum, Gebena.* Sabaudia per se nota est. de Gebena dictum supra. Fortiniacum videtur esse *Foucigny*, seu *le pais de Foucigny* apud Paradinum in Chronico Sabaudico, *lib. I.* * Pingonio Foucigniacum, in Indiculo Provinciarum Sabaudicarum. *Ab Oriente mare Adriaticum, seu Venetiarum.* Ea fuit dignitatis inclytæ, & nunquam satis laudatæ Urbium Urbis, ut mare, quod antea Hadriaticum appellavit Antiquitas universa, Mussati ætate Venetum appellaretur, ut ex Johanne Boccacio † discimus, ringente licet, factumque improbe calumniante. *Ab Austro alpes Lunæ, quæ ab Janua in Bononiæ fines exclusive juga protendunt.* Alpes Lunæ vocat hic noster Apenninum: cujus rei testem advoco Rutilium Numatianum in Itinerario ‡, ubi Ligurum Etruriæque meminit,

Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
Claustraque montanis vix adeunda viris,
Invidiam timuit Natura, parumque putavit
Arctois Alpes opposuisse minis.

Quem eumdem elegantissimis versibus Urbem Lunæ celebrantem, illustrabat pluribus amicus olim noster Josephus Castalio piæ, & recolendæ memoriæ; cujus eruditionem æque ac ingenuitatem septem gemini colles adhuc suspirant. Lunam vero, cum hæc perscriberet Mussatus, dirutam fuisse testatur Joannes de Balbis, in v. Luna. Cæterum videtur Mussatus Apennino Alpium nomen indidisse, quia hisce est ad Vada Sabbatia annexus ut testatur accuratissimæ diligentiæ vir Philippus Cluverius *Introduct. Geogr. lib. III. cap.* 32. *Ab Aquilone Tridentinæ, Aquilegiensesque oræ.* Has Alpes, seu potius earum aditus graphice descripsit Joannes Jacobus Conturbius Mediolanensis Libello vernaculo. *Is namque ambitus duas olim veluti regiones Æmiliam scilicet & Liguriam nostra posteritas nuncupabit.* Hæc verba neque ipsa forte sanitas poterit sanare: non ideo tamen desperandum, sed audendum potius aliquid. veluti si legamus; *Id namque ambitus duas olim veluti regiones Æmiliam scilicet & Liguriam nostra posteritas nuncupabit.* Scio equidem conscriptas fuisse ab hoc nostro Historias non Vaticinia. Verum cum ille videret sive a consuetudine, sive a scriptoribus hanc denominationem invalescere, eam forte sententiam animo complexus est, ut & posteri hoc approbarent. Certum illud est Mussato scribente immutatum fuisse fere omnem antiquorum rationem, qua Italicas Provincias distinxerant. & testatur desertis verbis Cluverius *Italiæ antiquæ lib. I.* Exemplo sit Gentherus *lib. II.* * *de Italia* scribens,

Æmiliæ primam fama cognovimus urbem,
Quæ velut ex Aquila, cunctarum Rege volucrum,
Nomina clara trahens, Aquileja rite vocatur.
Metropolin Ligurum dicunt, sedemque supremam.
Quam Mediolanum Ligus incola nominat urbem:
Sive quod in media quadam tellure, medulla
Omnibus ingenuis acerrima rebus abundat,
Seu quod ab invento trahit ista vocabula Porco,
Lanea qui medio portabat vellera tergo,
At quam præcipuo Venetus colit ordine sedem
Nomine non alio quam tellus ipsa vocatur:
Urbs opulenta nimis, quamvis circumsonet illam
Pontus & Hadriacis ingressus fluctibus agger,
Eliso modicam concesserit æquore sedem.

Hactenus Guntherus, qui scripsit res gestas Friderici primi, multo antiquioris Mussato ipso. *Quamquam & antiquorum assertionibus, ab Atice, qui Veronam dividit, Tarvisina Marchia suum per se nomen obtinuerit.* Hæc etiam Auctoris nostri sunt, quæ illustrantur e Cluveriani *lib. I. Ital. antiq. cap.* 17. Aticem vocant politiores Athesin. Mussatus autem secutus est consuetudinem ævi, quo scribebat: a qua legimus in vetere Sigillo Urbis Patavinæ, Muso, Mons, Atex. Pontem Atacis scripsit Rolandinus. * Notitia Urbium m. s. apud me hæc tradit de Athesi; *hanc præterea urbem præterfluit fluvius Athesis nomine, secundum quod dicit Papias. licet aliqui eum Athasen vocent, dicentes illum esse de quo meminit Lucanus. alii dicunt Athacem esse Ticinum. sed Papias dicit, quod Athax est fluvius inter Laudunum & Remos juxta Rhenum. Athesis vero Veronæ est fluvius.*

Hæc autem in Papia, quem edidit Boninus Mombritius non comparent: ut perinde credam pervenisse ad nos non Papiam integrum, sed Papiæ epitomen; quam tamen si quis emacularet, ut Vir clarissimus & ad illustrationem veterum Auctorum natus Gaspar Barthius, multis in locis ut admodum feliciter fecit, maximo bono rei Litterariæ faceret. Est enim Auctor recondita doctrina refertus, & qui multa habet aliis Lexicographis omnino indicta. pergit Mussatus. *At hodiernis ubique per Italiam vulgaribus Marchia illa agnomine Longobardorum includitur.* Vulgaria hic sunt Dialecti, & Idiomata Italica quæ appellamus. Rolandinus in Prologo; *nam forte non erit inutile, vel delectabile minus aliquibus, & præcipue Litteratus id quod de Modernorum injuriis & laboribus scriptum per Latinum invenient, quam quod de Gestis nobilium Antiquorum audiunt per vulgare.*

Joannes Villanus * cum recenseret Dantis Aligerii scripta, & præsertim aureum Libellum de vulgari Eloquentia, hæc notavit; *che riproca tutti i volgari d'Italia.* Ibi enim omnes Italicæ dialecti ad examen revocantur. & profecto, cum hæc proderet Mussatus, loqui vulgariter fuit Italice loqui, Litteraliter loqui non nisi de Latino sermone accipiebatur. Abstinebo ab Auctoribus congerendis. Unus mihi sufficiet Antonius de Tempo Judex & Civis Paduanus, in Summa Artis Rithmici vulgaris dictaminis, scripta anno 1332. ad illustrem Principem Albertum de la Scala: cujus operis duo sunt apud me Volumina manuscripta multo auctiora, quam illud quod Venetiis olim prodiit, typis Simonis de Luere 1509. Hic igitur Auctor in Anteloquiis sic habet, *nam dictaminum Literalium secundum Rhetoricum tria sunt genera, quorum materias ad præsens litteraliter tractare non expedit, quia per Grammaticos & Rhetoricos satis tractatum est. Sed quia de vulgaribus est rithmis dicendum, primo quærendum est quid sit rithmus. Ad hoc litteraliter dic, quod rithmus secundum Grammaticos &c.* Et hæc satis de hoc Auctoris nostri implexo & obscuro loco, in quo præpostera illa *posteritas* vix patitur, ut aliquid inde sani eliciamus, nisi per posteritatem ipse intellexerit majores & ante se natos, quod seu per incuriam scribentis, seu per ævi barbariem potuit fortasse accidisse. *L. Pignorius.*

2. Posterior autem locus cujus initium, *Is namque ambitus* &c. corrigi quidem posset, sed a vulgata lectione nimis forte recedendum foret. Quare crisim hanc potiori Aristarcho relinquimus. *Idem.*

* *Cap* 4. 10 25.
† *Lib. de Maribus.*
‡ *Lib. II.*
* *Cap.* 4.
* *Lib. III. c.* 4.
* *Lib. IX. c.* 135.

A L-

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER SEPTIMUS.

RUBRICA I. Dissensio inter Principem Achajæ, & Optimates Longobardiæ.

Philippus *Lacedæmoniæ* Princeps in discessu e *Longobardia* Cæsaris, instantia de se fidentium *Philipponi* Comitis de *Langusco Papiensis*, *Simonis* de *Columbiano Vercellensis*, & *Gulielmoti Bruxadi Novariensis* Vicariatus *Papiæ*, *Vercellarum*, ac *Novariæ* a Rege petiit, ac obtinuit dato ære Cameræ Regiæ trium, & viginti millium Florenorum pro earum Civitatum contributione, provisioneque debita ad coronationis progressum, præfatis *Philippone*, *Simone*, ac *Gulielmoto* tantumdem æs in dies certos Principi jam dicto restitutos despondentibus [1]. Hoc Princeps proposito Civitates easdem gubernandas susceperat, ut nominatis Optimatibus earumdem favores impenderet. Ipsi namque titulo Vicariatus servato Principi, honorificentiaque præstita, populis præerant, & pro libitu, ut ante Cæsaris adventum, dominatus obtinebant. Dùmque in dies tempus procederet egresso e *Pisis* Cæsare ad Urbem passim properante *Philipponus* Comes, *Simon*, & *Gulielmotus*, seu ex insolentia op remotum Cæsarem ausus extollentes, seu forte populorum impotentia, quos affecerat instans annua sterilitas, Principi desponsum æs restituere differebant frustratoriis pollicitationibus, nec ipsi Principi rerum familiarium facultas ad ordines satellitum, quibus opus erat, retinendos suppetebat. Nausea, seu dedignatio ex his magnanimo increvit Principi, dum se, quem dominantibus præpositum, extollendumque condigne existimabat, parvipendi decerneret, ab his præsertim, quos oppressos, abjectosque sustulerat. Ad hæc *Maphæus Vicecomes Mediolani* Vicarius, quem amara odia adversus præfatos agitabant, Principem stimulabat, quos & facile suis refellendos astutiis, ac prorsus nequitiis posse suggerebat. Tandem invaluisse credita sunt ipsius *Maphæi* continuata susurria. Ipse namque Princeps veluti fraudem fraude vindicaturus, dum *Turinum* sponsalium cum *Delphini* filia contrahendorum causa profecturus esset, *Ricciardinum Philipponi* de *Langusco* primogenitum, & *Simonem* de *Columbiano* secum ducens, vinctos detinuit adjiciens illos, nisi ære soluto in sui, vel parentis potestate futuros, cum pœnarum etiam adjectione, & debito interesse. *Simon* de *Columbiano* paucis dierum intermediis se se, ut Principi libuit, soluto auro redemit. *Ricciardino* interim in vinculis remorante, *Maphæus Vicecomes* in adversariorum studia pervigil has, quæ inter Principem, & præfatos simultates serpsisse præsenserat, sibi profuturas inspiciens, accitis sibi *Montisferrati*, & *Salutiarum* Marchionibus, exercitum in agros *Papiæ* ad *Lomelinam* terram feracissimam [2], dum præmatura sata jam messes exposcerent, præposito *Galaaz* primogenito suo direxit. Hi agros, Coloniasque cum satis, & vinetis vastantes, ac depopulantes Castella quæque indefensa diripuere. Quibus & *Mortara* Castrum a præsidio, * quem Princeps *Lacedæmoniæ* in illo tenuerat, ultimo redditum est, circumpositisque ante † *Gaarlàtum* castrum fortissimum stativis, præsidium, quod pro *Philippono* Comite in ejusdem custodia præerat, fame affectum ad dictum *Galaaz* defecit. *Philipponus* autem Comes cum *Papiensibus*, *Astensibus*, *Alexandrinis*, ac Regis *Apuliæ Roberti Senescalco*, qui *Albæ* præerat, in *Lomelinam* frustra, feroque contra egredientes copias circa *Gaarlatum* recuperandum eduxere. Nam *Galaaz* cum suis potiti jam illo, actisque populationibus, inexpectato congressu redierat. Sed Castris sic metatis contingit, ut *Alexandrini* instantis annuæ sterilitatis fame pene consumpti, ex impotentia ulterioris residentiæ, castris incensis, exercitum omisso *Gaarlato* redire coegerint.

* Pro. Quod.
† V. lacu

RUB. II. Mors Gulielmi Cavalcabo apud Succinum.

Intra autem *Longobardiæ* viscera in Civitatibus hac tempestate variæ partes, hinc *Gelfa*, ‡ hinc *Gibolenga* decertabant bellis assiduis. *Guido* de *Corrigia*, *Guido della Turre*, *Gulielmus Cavalcabo* cum *Gelfis* sequacibus factione *Venturini*, & aliorum de *Succino* cum equitatu, ac peditibus *Succinum* perrexere, castroque dedentibus indigenis potiti sunt, Rebellibus, qui parti *Gibolengæ* adhærebant, occisis, arce dumtaxat excepta, * cujus deditione vitas pacisci volentes intrinseci, admissi non fuere. Pro hujus ergo arcis expugnatione *Gulielmus Cavalcabo* insistens pro peditibus cc. *Cremonam* misit. Dumque ii pedites præsto *Succinum* proficiscerentur, in *Guarnerii* de *Ocmborc Lombardiæ* Præsidem in occursum arcis *Succini* cum Militiis *Mediolani*, *Pergami*, & cohorte Regia venientem incidere, a quibus cæsi, fusique sunt. *Gulielmus* autem *Cavalcabo*, nunciata suorum clade, confestim copias suas in campos adversus *Guarnerium* eduxit, ubi & prælium anceps † extitit. Denuo *Gulielmus* ‡ equo, quem consederat, stratus occiso [3], in alterum prosiliens, signo dato, versa acie in *Succinum* se contulit. In-

‡ P. Hincque.
* V. Cujus vitas pacisci.
† R. & P. Constitit.
‡ Iidem Equo conscedebat stratus.

---

1. *Tantundem æs in dies certos Principi jam dicto restitutos despondentibus*, Corrige, *restituturos*. Et paulo post pro, *decerneret*, melius, *cerneret*. Ac deinde pro, *susurria*, legendum, *susurra*. Et *pag. seq.* in eadem rubr. *potiti jam illo*, melius, *potitus*. N. Villanus.

2. *Ad Lomelinam terram feracissimam.* De Laumellinæ nomine, situ, feracitate late egerunt Bernardus Saceus *Ticinensis Historiæ lib. IV. cap.* 3. 4, 5. & deinceps. Maphæus autem eo consilio in Lomelinam duxit, ut Philippono Langusto ægre faceret, qui hæreditario jure jam inde a Patre Ricardo, Comes fuit Lumelli. Indicium hujusce rei mihi fecerunt carmina sepulchralia. Comitis Ricardi, quæ attulit Antonius Maria Spelta in Historia Ticinensi Italice scripta; cum de Guidone Langusco Episcopo Philipponi fratre pertractaret. ea sunt

Eximium locus iste virum, speculumque virorum
Claudit is hinc locus est specimen speciale locorum.
Languschi dominus fuit iste, Comesque Lumelli
Quem non attingit præsentis forma libelli;
Italiæ regionis honor, Comes iste Ricardus,
Cardo fuit Comitum, redolens quasi cœlica Nardus &c.

Quod & Sigonius animadvertit anno 1277. in Libris de R. Italiæ.

Et hinc discimus Ricciardinum Philipponi de Langusco primogenitum, Ricardi avi paterni nomen retulisse. Quod sane nominis ad Gentis prima initia trahit quem citavimus Spelta, quem videre ne pigeat. *L. Pignorius.*

3. *Denuo Gulielmus equo quem consederat stratus occiso.* Legam, *demum Gulielmus equo quem consederat stratus occiso.* nisi quis pro *consederat* malit *conscenderat*. Cæterum infelix Gulielmi eventus indicat Guarnerii barbariem, qui Henrici auctoritatem sævis & tyrannicis moribus imminutum

Ingredientem Oppidani, qui in arce erant erumpentes insultavere, *Guarnerio* cum suis mixtim in castrum introeunte, & terga cædente. Circumventus igitur *Gulielmus* iterum confosso equo corruens cum magna suorum strage capitur, & ad Præsidem *Guarnerium* adducitur. Præses illo agnito, & de nomine, quod ab eodem quæsierat, certior factus, non inquit, ulterius in Bove, vel equo equitabis, & dempta Galea cum clava, quam gestabat, caput ejus confregit, illumque necavit cæsis ibi ex *Gulielmi* hastatis militibus circiter L. captis LX. ex peditibus cæsi CC. capti C. cæteri fugientes *Cremonam* advenere. Tum *Cremonenses* magnus pavor invasit, per Urbem totam luctus, ac mœror. Vixque se urbe continere in spem retinuerant [1]. *Mediolani* vero, & ubicunque *Gibolenga* pars per *Longobardiæ* Civitates præerat, exultatio.

RUB. III. Fanonis de Drisimo Vicarii Laudensis privatio. *In epitomatis* Privatio Vicariatus Laudi. * *P* Drisino.

Laudensem civitatem dum *Fano* de *Drisimo* * Imperii Sacri pro *Romanorum* Principe vices agens regeret, factione partis de *Summariva*, ac præcipue *Antonii* de *Sisiratico*, res novas moliebatur, ut *Visterinam* scilicet partem, quæ *Gibolenga* ab antiquo fuerat, urbe pelleret, ac *Guidone* de *Corrigia*, & *Guidone della Turre*, cæterisque *Gelfis* adhæreret. Sic compertum inquisitione *Guarnerii* Præsidis apparuit *Fanone* præfato per ipsum Præsidem in vinculis conjecto, & data *Visterinæ* parti Civitatis *Laudi* potestate, dispersis, ac oppressis omnibus *Summarivis*.

RUB. IV. Placentiæ Commotio. † *P. S.* Iohanis.

Placentiæ Potestatem in *Longobardiæ* discessu Civibus *Gibolengis* Rex ipse tradiderat, *Alberto Scoto* non admisso, qui statim *Castro* † *Arquadi*, & *Florenzolæ* potitus, bellum Civitati movit, tandemque ultimo receptus introivit. At *Guido* de *Corrigia*, & *Guido della Turre cum Cremonensium*, *Brixiensium*, ac *Parmensium*, & *Reginorum* exulum [2] cohortibus *Placentiam* coequitantes, *Gelfos* sibi præordinata factione prævisos in Civitate posuere.

RUB. V. Pergamensium in fide Cæsaris perseveratio: *In epitomatis.* Pergamensium perseveratio in Cæsaris fidelitate.

Pergami Civitas *Bailardino* de *Nogarolis Veronense* Vicario pro *Romanorum* Rege *Gelfis* exclusis per idem tempus cum *Maphæo Vicecomite*, ac *Mediolanensibus*, *Veronensibus*, cæterisque imperii fidelibus perseverans stetit.

RUB. VI. Defectio Hastensium a Cæsare ad Robertum Regem Apuliæ.

Hastenses a Cæsare pulso Imperii Vicario factione Primatum *Gelforum* ad Regem *Robertum*, seu ejus Marescalcum, qui *Albæ* præerat, defecere. Divisi igitur *Longobardi*, partium accensi furoribus, quibus poterant bellorum studiis, alternisque præliis, ferro, & igni sibi, populisque acerbe adversabantur. Cæsaris quidem partes agebant *Turinum*, *Novaria*, *Vercellæ Philippo* de *Sabaudia* Principe *Achajæ* Vicario *Mediolani*, *Pergamum*, *Cumæ*, *Brixia*, *Verona*, *Vicentia*, *Mantua*, *Mutina*; *Laudum*, *Placentia*. At contra in fidem partis *Gelfæ*, quam Sanctæ Ecclesiæ nuncupabant [3], *Alba*, *Hast*, *Alexandria*, *Papia*, *Parma*, *Regium*, *Cremona*, *Padua*, *Tarvisium*.

RUB. VII. Mutinensium Gibolengorum clades.

Francisco autem *della Mirandula Mutinæ* Vicarium gerente pulsis *Gelfæ* partis valentioribus, qui per Municipia hostes adjudicati, bellum Civitati incursionibus assiduis inferrebant [4], *Bononienses* partis ejusdem *Gelfæ* instinctibus exulibus [5]. *Mutinensibus* peropportunis suffragiis opitulabantur. Illi autem iis freti subsidiis, agros *Mutinensium* usque in ipsius Urbis appendicias vastabant, depopulabanturque. Sicque Civitas pene obsessa fame, ac inedia sic afficiebatur, ut exilium Civilitate tolerabilius foret. His in angustiis contigit, ut dum prælibati exules cum *Bononiensium* subsidiariis militibus ad *Bajoariam* exurendam, pagum scilicet ab oppido duorum fere millium passuum distantem, concurrerent, ac præda rapta ædes concremarent, *Franciscus* Imperii Vicarius cum nobilibus, ac militia, & mercenariis militibus, qui & *Mutinæ* præsidio erant, eductis copiis in illos fecere impetum [6], & congredientium utrinque pugna atrox duarum fere horarum spatio commissa est. Fortuna, ac belli eventu, cujus finem mortales ignorant, exulibus victoriam parientibus terga dedere intrinseci. Illico, & *Franciscus* captus cum suorum strage, occisique hi viri insignes, *Prendiparte* Vicarii filius, * *Thomaxinus* de *Gorzano*, *Joannes*, & *Ubertus* de *Fredo*, *Nicolaus* † de *Alcardis*, *Johannes Zacagnus*, aliique ex populo, plebeque *Mutinensi* ferme centum quinquaginta: capti circiter centum. Cæteri mænia repetentes magno discrimine suscepti sunt. Et acta sunt hæc anno Domini nostri *Jesu Christi* millessimo trecentesimo duodecimo, VIII. Idus *Julii*. Nec intrinsecis pavori modus, per fora, plateas, & vicos discurrentium mulierum ululatus, puerorum vagitus, suspirantium seniorum tremores, ut vix argumenta defendendæ urbis, viresque ad claudendas portas suppeterent, dum & denuo transmissis ad *Canem Grandem Veronæ*, ac *Passarinum Mantuæ* Vicarios viciniores, denique & ad *Maphæum Mediolani* Vicarium, cæterosque Imperio faventes litteris, ut se naufragos adjuvent, se languentibus viribus, vixque desperatis continuere. Victores ad *Castrum Saxioli* cum præda, & captivis regredientes signa militaria, vexillumque Regium ad victoriæ spectaculum *Bononiam* transmisere, subjicientes nunc potiundæ urbis *Mutinæ* tempus

* *P.* Thomas † *P.* del Adelardis.

---

nutum ibat. Nostrates enim tunc temporis sœvitiem ferre haud amabant. Gunthereus sane hæc cecinit de tota gente

Libertatis amans, pro qua nec tristia rerum
Damna, nec extremam solet exhorrescere mortem:
Nec Regis, dominive jugo cervice volenti
Subdita ——

Otto Frisingensis * addit & ipse, magnopere libertatem affectare Longobardiæ accolas. *L. Pignorius.*

* *Lib. II. de Gest. Frid.*

1. *Vixque se urbe continere in spem retinuerant*, forte, *spem retinuerant.* Et in rub. sequenti pro, *Guidone*, corrige bis, *Guidoni.* N. Villanus.

2. *Reginorum exulum*, dixi alias debere scribi *Regienses*, non *Reginos*, cum de Regio Lepideo fit mentio. Item, *Pergamum*, esse civitatem Asiæ, *Bergomum* Italiæ. Quare hac in rub. & in sequenti videntur hæ voces corrigendæ, & si quando alias occurrent. Quod mihi satis fuerit hucusque annotasse. *Idem.*

3. *At contra in fidem partis Gelfæ, quam Sanctæ Ecclesiæ nuncupabant.* Ita nuncupat Jo. Villanus centies & amplius: & nominibus Imperii, & Ecclesiæ nihil frequentius apud hujus sæculi Scriptores. Noster Auctor Libro Secundo, in Oratione Henrici Cæsaris; *hi Imperii, illi Ecclesiæ velaminibus invidiosa induere nomina, quibus hæc suggessit Lucifer ille qui cecidit.* Et Vincentius Carrarius *lib. II.* Historiæ Rubeorum, ex Paulo Castrense asserit, in Statutis Capitanei Populi & Communis Florentiæ, partem Gelfam vocare partem sanctam, qua tamen nomenclatura noluerunt carere & illi qui alteri parti favebant. Quod vel unus testabitur Dantes *

* *Parad. Cant. 17.*

E'l primo tuo refugio, e'l primo hostello
Sara la cortesia del gran Lombardo,
Che'n su la scala porta il santo uccello.

Sanctam Avem appellat Aquilam ab ea mente, qua Rolandinus, Mussatus ipse, ceterique omnes synchroni Scriptores, Sacrum Imperium omnibus versibus, omnibus paginis inculcant.

Apud eosdem ipse Imperator sacer audiebat. Franciscus Petrarca † scribens Carolo IV. Imperatori; *Nam si omnis justus amor proximi sacer est, ille profecto multo dignius habet hoc nomen; quo Romanus princeps amatur, vere Christus domini, vere sacer.* L. Pignorius.

† *Familiar. lib. II. Ep. 7. in editione 1. Chalcosii.*

4. Post, *inferebant*, dispungendus videtur punctus. Nam superiora videntur constituere colon, non periodum. *N. Villanus.*

5. Et post, *exulibus*, abradenda omnis distinctio. *Idem.*

6. *Eductis copiis in illos fecerè impetum.* Scribendum videtur, *fecerint impetum*, ne sit ἀνακόλουθον.

Bala-

pus habile instare, si quidem propere *Bononienses* cum copiis circum mœnia percurrant. Illi nulla mora cum militum centuriis, peditumque ordinibus sarcinas advehentes supra *Mutinæ* foveas instructis aciebus, positisque stativis cum machinis, & omni tormentorum genere, ad oppugnationem se se coaptavere. Ex adverso impiger *Canis*, & *Passarinus* de *Bonacosis* cum *Veronensium* & *Mantuanorum*, ac stipendiariorum cohortibus ad tuitionem amicorum Imperii se *Mutinam* contulere. *Paduani* vero nuntiata *Mutinensium* clade cum Militum ala, & magna peditum sequela pro *Cane* revocando *Montagnanam* festinantes in agros *Veronensium* populabundi exivere, cuncta ferro, ignique vastantes, exustis, ac vi *Colognæ* vicis Castro adjacentibus captis, cum præda *Paduam* rediere.

RUB. VIII. Contumeliosa contentio inter Præsidem Longobardiæ, & Principem Achajæ

Perque idem tempus ex conventu *Vercellis* existentibus *Guarnerio* de *Ocmborc Longobardiæ* Præside, Marchionibus *Montisferrati*, *Balatrono Maphæi Vicecomitis* filio [1], aliisque compluribus pro Imperii agendis opportunis, accidit, ut lis subito inter ipsos oborta scandalum pareret. *Philippo* namque *Achajæ* Principi [2] castrum cum Basilica *Sanctæ Mariæ*, quod in ipso Urbis sinu positum est, Præses postulavit, magnificentius, ac congruentius fore asserens pro Imperii Majestate, ut idem, qui Provinciæ Præses erat, in præstantiori, eminentiorique loco consederet. At contra Princeps, qui illud idem obtinebat, se ejusdem Imperii in ipsa Urbe Vicarium, privatamque potestatem habere allegabat, adjiciens, quod & ad tempus ipsum Vicariatum dato Imperatori magno ære coemerat, suique esse juris ad tempus exempto, & indulto [3]. Succurescentibus itaque verbis excandescens Præses arma conclamavit, inque Principem excurrens in equo consistentem manu ad cervicem superjecta una cum equo [4] summo impetu versus *Tizonum* palatia trahebat invitum, ubi & ipse in munitionibus * condescenderat. At ex Principis militibus assistens unus *Aymo* de *Asperomonte* arrepto pugione Præsidem petiit, inque ejus latus vulnus magna vi intulit, quo tardatus, occupatusque vulnere Præses Principem dimisit. Immixti igitur *Francis Germani*, manus invicem immiscuere, Præside tandem saucio in proximas *Tizonum* ædes cedente. Princeps nactus in manu dextra vulnus ad Advocatorum Palatia profugus concessit. In platea quoque plures ex gente Principis occubuere. Continuo itaque intestine in novam dissensionem accitæ Imperatoris partes, novas res exorsæ sunt, recollectis hinc inde in *Vercellis* undecunque viribus, accersitis & (ut perlatum est) *Philippono* cum *Papiensibus*, aliisque *Longobardis* ejusdem ligæ in socias partes adversus Præsidem, † *Maphæo*que *Vicecomite* cum suis, & Imperii fidelibus Præsidi adhærentibus. Ingentes igitur in *Vercellis* simultates, causæque scandali in hoc rerum proncinctu exortæ sunt. Ad hanc judicandam contumeliam Fratrem,

* V. Condescenderat. Lege Consederat.

† Mel. Maphæo Vicecomite sine que.

A * *Lugdunensem* Archiepiscopum, *Guidonem Dalfinum Levirum*, ac Dominum de *Pulchro Lido* Princeps adscivit. Occurrit & sponte *Sabaudiæ* Comitissa Magni *Amei* Comitis uxor: ubi convenientes ob Majestatis Imperatoriæ contemplationem de pace propensius actum est. † Arbitrationibus itaque ad conditiones redactis, stabilitum est, ut *Vercellarum* Vicariatu, plenoque Dominio Principi reservato uterque inde abscedat. Decem octo ex *Tizonum* Primatibus, ad duodecim [5] ex Advocatis ab *Vercellis* abeuntibus mandatis Imperii parituris. *Tizonibus* Præses, Advocatis Princeps confinium loca ad libitum constituerent, sicque *Turinum* Princeps, *Laudum* Præses contendit.

* V. Lugdunensem.

† V. Arbitrationibus ad conditiones, &c.

RUB. IX. Captio Vercellarum per Philipponum Comitem de Langusco.

Rebus *Vercellarum* sic se habentibus, *Philipponus* hac allectus, lætusque desidia, *Tizonum* diminutas ex conditionibus vires prævidens cum *Papiensibus*, cæterisque amicis *Longobardis* maturavit iter, utcumque potuit, *Vercellas*, eductis illo copiis, susceptusque ab Episcopo *Vercellensi Simone* de *Columbiano*, ejusque sequacibus intra mænia in partem *Tizonum* irruit, & multa cæde, prædaque Civitatem invasit, palatia, munitionesque illorum demoliens, & in Advocatorum, suamque, & suorum partem cuncta disposuit Anno *Jesu Christi* Domini Nostri millesimo trecentesimo duodecimo, Mense *Julii*.

RUB. X. Deletio Bericæ facta per Paduanos cum Bacchilionis aperitione, & captione Pojanæ.

Tarvisina interim *Marchia*, & præcipue *Paduana* Civitas, instantis *Canis Grandis* offensa insecutionibus, nec non & retentæ *Bacchilionis* aquæ ad communis vitæ commodum intolerantia, ipsa impellente necessitate in hostes sævire propensius impellebatur. Paucis inde diebus dum inutiliter, frustraque fluminis transgressum temptasset, ut præmonstratum est, tandem una dierum circa Augusti Kal. nonnullis illius profluvii exploratoribus edocentibus incustoditum Pontem, qui *Narto* præest, Villæ scilicet, quæ ad collem montis *Bericæ* dependet, refici posse, repente *Paduana* militia, populusque per noctis tenebras adductis tabulis, omnique trabium apparatu in ripa *Bacchilionis* rutilante Aurora constitit, nulloque tumultu *veteris* Pontis affixis ad fundum aquæ pilonibus trabes adjecere, deinde tabulis superpositis in ulteriorem ripam egressi sunt. Tunc clamore tubarum, multaque exultatione *Vicentiam* versus patente itinere direxere acies, omnesque populares ordines, dum cæteris Coloniis post terga omissis, ac illæsis ad Villam, quæ *Longare* dicitur, accederent, ubi munitissimum Castrum erat, quod supra obicem obstrusæ aquæ *Vicentini* construxerant; sed illud a præsidiis desertum profugis ad montana invenere. Hoc itaque occupato, cursoribus præmissis totus processit exercitus usque ad Pagum, qui *Longare* dicitur, qui passuum ferme duobus millibus a Civitate distabat, signis collatis. Subsistensque * itidem militia præstolata cursores non ultra progressus est jam poscente recreandorum equorum, hominumque hora ab æstu laboreque defesso-

* P. Identidem.

1. *Balatrono Maphæi Vicecomitis filio.* Certatum videtur tunc temporis inter nostros utri magis incondita & barbara nomina imponerent, Turriani Cussonum, Vice Comites Balatronum, alii Butironum, nonnulli Bardellonum adamarunt. Balatrones sane noti carmine Horatiano erant quisquiliæ, & bullæ, & fœces. At indulgeamus & hoc Italiæ nostræ, & clarissimarum Gentium magnis spiritibus, per quos factum est, ut hisce nominibus tantum dignitatis conciliaretur, ut regia & pene augusta censerentur, & essent. Verum Vicecomites Scriptori nostro hoc nominis debebunt, veluti & alia multa hujusmodi Italiæ reliqua. *L. Pignorius.*

2. *Philippo nanque Achajæ Principi*, melius, *A Philippo Achajæ Principe.* N. Villanus.

3. *Suique esse juris ad tempus exempto, & indulto.* Commode legetur, *ex empto.* L. Pignorius.

4. *Manu ad cervicem superjecta unum cum equo &c.* Servius ad illa *lib. II. Æn.*

Direptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.

Ita scribit, *hoc de historia tractum est. nam Cajus Cæsar cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset, & insultans ait Cæsar Cæsar (alii legunt Cesse o Cæsar) quod Gallorum lingua dimitte significat. & ita factum est ut dimitteretur, &c.* Citantur autem hæc ex Ephemeride ipsius Cæsaris. *L. Pignorius.*

5. *Ad duodecim*, lego, *ac duodecim.* N. Villanus.

fessorum, dum jam septima diei pars præteriisset * præunte nocte tota in vigilia peracta. Cursoribus autem advenientibus, qui ad speculandum, si qui motus ab Urbe apparuissent, præmissi fuerant, qui quidem e gente *Canis* quinquaginta ferme in equis, † obvii eis occurrerant, partim fuderant, partim captos adducebant, posuere bipartita castra. Stipendiarii siquidem in *Longare*, *Paduani* in *Custoza* se locavere. Continuo a Potestate ex Senatus consulto edictum, promulgatumque est, ut *Vicentinis* cum *Paduanis* societas, constansque amicitia tantummodo volentibus concessa, permissaque sit cum omni offensarum indulgentia: Tyranno tamen *Cane* omni exuto Dominatu, abstinereque interim in biduum omni injuria, ac ‡ depopulatione; sed hujus edicti tenorem non admittentibus *Vicentinis*, seu contemptibus, seu potius ademptæ sibi libertatis obstantiis, ad omnia incendiorum, depopulationumque damna discursum est. Captis miserrimis Ruralibus (proh causarum, malorumque inexpertibus) qui montis totius Colonias incolebant, olivis, palmitibusque cœsis, cunctisque ædibus incendio consumptis, & ut nominandas * in memoria Villas, quas septem, & viginti fuisse constat, unicum indicet posteritati compendium, totum quicquid ædium terræ subsistentium Mons, quem *Bericam* vocant, a primo meridiei colle, ubi *Oriani* primæ Villæ nomen est, usque ad Civitatis suburbia ab utroque montis Latere cum angulo incluso, quem Vallem † *Granconem* nominabant, ignis assumpsit, devectis inde supellectilium, omnisque generis utensilibus *Paduam* per manus publicas, & privatas. Et ne notabilem eventum conscriptio digna prætereat, in *Custozæ Vico* orificium montis est, latissimusque in concavo saxo cuneus, hinc per trivia, inde per quadrivia meatus educes, ubi & inexpertis irremeabiles latebræ. Cujus cunei latitudo passuum mille capax est.

* *V. Prætereunte nocte itaque.*
† *Pro. Quinquaginta* [margin: *Pro. Qui obvii.*]
‡ *P. Populatione.*
* *V. In memoriam.*
† *P. Grancone.*

Ex hocque æterni ‡ *efflant cum frigore venti.* Locum hunc si continuatæ per Colonos ab antiquo famæ credamus, *Romani* in metallum damnati fodere [1]. Unde ex Custoditorum itidem vocabulo *Custozam* in hunc diem vocant, quasi *Custodiam* dicat. Sed, o anxius, o inexpletus rei familiaris mortalibus amor? In hunc tam terribilem, tenebrosumque inclusi locum plurimi incolarum cum multis rerum suarum sarcinis, omnisque ætatis, & sexus familiis hac tutela confisi sunt. Strue namque lignorum in orificio adacta cum sarmentis, igne, stuppa, & aquæ repersione, cujus copiam naturalis fons in eo loci administrabat. Fumorum tum densitatem evomebant inclusi venti, ut accedere volentibus extrinsecis prorsus intolerabilis esset accessus. Hujus facti admiratione stupefacti *Paduani* vix per triduum excogitantes quidnam remedii ad hos educendos reperiri posset, tandem a prudentioribus cautum est, ut ex cæmento, lateribusque solida confecta pariete os Cavernæ hujus obstrueretur, idque effectum est. Extemplo respirantibus ventis, exclusoque aëre destillans desuper humiditas cum frigore humana afficiebat corpora ex vitalium elementorum carentia, sicque vitas magnis rogavere clamoribus, deditique sunt. Consumatis his postremo, & *Bacchilionis* flumen ad solitum alveum convertere novo dirupto opere, Castro, munimentisque a *Vicentinis* multo labore antea constructis. Hoc eodem exercitu per montana *Alontiæ* pro Coloniis exurendis coambulante in terra *Leonici* fumus conspectus est, ac si Villa ipsa conflagraret, *Leonicum* signa vertere, insultum cum clamore facientes. Ex intrinsecis Oppidanis nonnulli, qui partes Comitis *S. Bonifacii* agebant, exhortati in eandem Villam ignem injecere, ut terrore concussi, qui præsidio Arcis erant, ipsam dederent *Paduanis*. Tunc ingens ultro, citroque clamor exortus rem in discrimine posuit * intra Arcem quidem *Canis Grandis* jussu,

‡ *Mel. Perflant.*
* *V. In Arcem.*

---

[1]. *Locum hunc (si continuatæ per colonos ab antiquo famæ credamus) Romani in metallum damnati fodere.* Nos olim Commentarium nostrum de servorum ministeriis * hæc eadem Annotatione insignivimus, cum nondum Historias Mussati vidissemus, & sane locus etiam ipse apud bonos Auctores Custodiæ nomine significatur. At Lapidicinas hisce prorsus similes notaverunt & alii, veluti Jodocus Sincerus in Itinerario Gallico †, & Papyrius Mussenius, in descriptione Franciæ per flumina, in Curantono ‡: cujus verba hic subjungimus, ob loci ingenium Custodiæ Vicetinæ persimile.

* *Pag.* 244.
† *Pag.* 70. 116. 118.
‡ *Pag.* 620.

Sub qua spatiosæ cellæ visuntur ingressu stricto, nec quicquam in iis potest videri, nisi funalia, aut laternas, aut paleas accensas præferri jusseris. intus autem spectantur variæ imagines seu figuræ, aut hominum, aut ferarum, aut vestium, aut columnarum, aliarumque rerum, quas magna voluptate, atque delectatione animi, qui præsentes sunt, aspiciunt, cum subterranea loca illa ingrediuntur. Labyrinthus etiam ipse, quem Creticum appellant, nihil aliud est, quam Lapidicina; uti observat, & describit Petrus Bellonius *Observation. lib.* I. *cap.* 6. ut proinde falsus fuerit Petrus Martyr ab Angleria *, qui Labyrinthum appellat. Verum exactam Custodiæ delineationem si quis requirat, sumat in manus Epistolam Joannis Georgii Trissini viri suæ ætatis doctissimi, quæ extat apud Leandrum Albertum. At fumus, qui nostros olim arcuit ab ingressu Speluncæ, fecit ut isthæc latibula avorum nostrorum memoria minus essent tuta, anno videlicet MDX. Germanis agrum Vicetinum diripientibus; uti narrant Andreas Mocenicus Leonardi filius *lib. III.* Belli Cameracensis; qui LATOMIAS appellat: Petrus Bembus *lib. X.* patriæ Historiæ, qui CONCAMERATIONEM, antiquitus effodiendis ad ædificationes lapidibus factam: Petrus Justinianus *lib. II.* qui CAVERNAS & SPECUS: Franciscus Guicciardinus *libro IX.* qui CRYPTAM VOCAT, nunc CUBALUM appellamus voce Latina barbara originis Germanicæ, cujus meminit & Facius Ubertus. †

* *Lib. II. Legat. Babyl.*
† *Lib. III. c.* 3.

La maggior novita, che li si pone
Se è a vedere el Covol de Costogia
La dove el Vin si conserva & ripone.

Quod etiam hodie fit æstivis præcipue temporibus, quibus Vinum algore adversus sitim excitatur. & sane habent viri Patricii, qui illos tractus delicatis Villis excoluerunt, unde se jactent, obruantque vernaculis Ventorum ductibus iisdemque salubribus, luxum, & fastum in hoc genere Italiæ universæ, Cubalum autem, ut diximus, vox Latina barbara est. ut patet ex Notitia urbium m. s. quæ portio est Bibliothecæ meæ, quamque sæpe citavi. *Est locus* (inquit) *in Civitate Veronæ vocatus Arena, rotundus, per totum magnis saxis undique constructus & perfilatus: cum Cubalis intus, & multis Antris multiformiter redimitus.* Cobel dictio Germanica est, qua insignitur Arx in Alpibus Tridentinis, cujus accurata descriptio extat apud Petrum Bembum *lib. IX. Histor.* ubi hæc leguntur, *ea quoque Arx, quam Covolum appellant, eorum deditione, qui illam custodiebant, ad Rempublicam rediit.* Bembo adjici potest Itinerarium Francisci Schotti J. C. & Senatoris Antverpiani, quod inscripsit Italiæ Germaniæque Libris quatuor.

Cæterum hæ nostræ Latomiæ (uti eas appellat Mocenicus) Syracusanis fortasse non absimiles fuerunt, quarum meminerunt nostras Pedianus, Varro, & Festus, referente Francisco Mario Grapaldo, in Libello, quem edidit hoc titulo; *de verborum explicatione, quæ in Libro de Partibus Ædium continentur.* Varro † sane vocem Custodiæ illustrat his verbis, *Carcer a coërcendo, quod exire prohibentur. in hoc pars quæ sub terra Tullicanum, id eo quod additum a Tullio Rege, quod Syracusis, ubi simili de causa custodiuntur, vocantur Latomiæ.* & Hasce Syracusanas describit Thomas Fazellus, *de rebus Siculis, prioris Decadis lib. IV.* qui hodie tagliatas appellari nos docet. Qui & plures recenset, utque præter cæteras specum, in quo Echo non modo vocis editæ, sed & submissæ quoque, neque natura ut alibi, sed arte certa responsa referuntur. Idemque ejusdem Decadis *lib. VI.* tres Lapidicinas Selinuntinas in Litteras retulit, in quibus spectantur adhuc rudes columnæ, & impolitæ moles, multa cum jucunditate eorum, qui illo accedunt. addit insuper has Lapidicinas non modo ab eruditis, sed & a rudi quoque vulgo, & ab accolis Latumias ad hanc usque ætatem appellari. & mirum esse, quod ea vox cum Græca sit, tot annos & inter barbaras, quæ Siciliæ postmodum imperarunt, tot nationes rusticosque ipsos, incorrupta perseveraverit. post Fazellum novissimus omnium, quod ego sciam, de Lato-

† *Libro IV. de L. L.*

jussu, *Leonicensibus* suspectis, *Veronenses* dumtaxat inclusi erant ad loci tutelam; Extra vero utriusque factionis *Terrigenæ* pernoctabant. Circundatis igitur munitionibus, Potestate *Paduæ* a meridie signa firmante, *Vinciguerra* Comes *S. Bonifatii* cum stipendiariis a Septentrione montem conscendit ad *Sancti Firmi* locum, quem continuo obtinuit. Omnia in certamine constituta sunt; sed Arce viriliter ab *Veronensibus* defensa, nihil ultra obtentum, patratumque est, quam ipsius villæ partes fere tres exustæ, Soleque jam discedente recollectæ acies ea die *Orianum* ad Castra reversæ sunt. Verum *Leonicenses*, qui factionis præfati Comitis erant, disperatis rebus [1] expectatione *Canis* desisi cum familiis omnis sexus, & ætatis in eadem Castra venere ad Comitem *Vinciguerram*. Abolita *Berica*, exustisque Castris, vertentes iter *Paduani* *Pojanam* terram fortissimam circumvallata fovea duplici cum Castro munitissimo aggressi sunt. Locus enim hic *Paduanos* fines a *Vicentinis*, *Veronensibusque* distinguebat, adeoque formidolosus ipsorum Finium Ruralibus, ut in hoc veluti angulo inclusi latrones, aggressoresque cunctos circumstantes præda, rapinisque assiduis impeterent, & si quando *Paduani* in *Veronensium*, *Vicentinorum*que fines permeare tentaverant, per hunc locum sublata facultas foret. Plebe igitur præmissa cum omni superstite militia, insultu repente cum clamoribus facto, undique circum stetere. Oppidani per diurnam resistentiam cum lapidum jactibus, & frequentibus sagittis vulnera plurima intulere oppugnantibus, eademque & perpessi sunt. At demum declinante Vespere, impellente *Albertino Mussato*, cui forte vehendo vexillo Quarterii *Pontis Molendinorum* sors obvenerat [2], trabibus longis ultra foveas utrasque adactis, ingenti exhortatione, impulsuque via ferro aperta est, Vexillumque inter foveas illatum. Qua violentia, terroreque confusi intrinseci retrocedentes igne tectis subito immisso, derelictisque villæ stationibus, in arcem se proripuere. Tum, & cæteræ irrumpentes populi Cohortes ad Arcem usque Oppidanos insequuti sunt. Altera vero die intenti ad oppugnationem Castelli *Paduani* delatis in foveas cratibus cum sarmentis, omnique ad eas replendas materia, pugnam intrinsecis intulere, ibique ballistrarum [3] impulsibus cum convitiis, & hinc inde tumultibus tota peracta dies prælio est, semiplenis foveis, quas jam per inferiores meatus aquis exsiccaverant, seroque impellente in castra rediere. Sed ea nocte omni spe frustrati Capitanei, qui præsidio erant, *Cane Grande* non aliud, quam multæ pollicitationis litteras destinante, arce deserta, proditis stipendiariis, ac custodibus cæteris, furtim profugi ad *Canem* se contulere. Stipendiarii autem, cæterique, qui in præsidio manserant luce prima pactionibus impetratis, obtentisque, ut vivi dimitterentur, evasere capita numero sexus utriusque trecenta, Castrumque illico crematum est, præda partim in commune redacta, partim adusta. Tuncque multa alacritate felicissimis congratulationibus *Paduani* reversi sunt Anno Domini nostri *Jesu Christi* millesimo trecentesimo duodecimo, Mense *Julio*.

RUB. XI. Exustio Curtaroduli per Canem Grandem.

Verum *Canis Grandis Paduanorum* exercitu apud *Pojanam* remorante cum militibus circiter quingentis, peditibusque mille in *Paduanum* districtum populabundus exiit, Coloniamque locupletem *Curtarodulum* vi capiens, ferro, igneque vastavit non absque ruralium incolarum cæde. Quamquam & in digressu terrore perculsus advenientium *Veceli* de *Camino*, qui *Paduam* forte in *Paduanorum* subsidium venerat, ac *Pagani della Turre* Episcopi, *Paduani*, & *Gualpertini Mussati* Abbatis Sanctæ *Justinæ*, qui in succursum *Curtaroduli* excurrisse dicebantur, prædam dimisit, profugusque *Vicentiam* contendit.

RUB. XII. Deletio Coloniarum Vicentini districtus per Pedem Montis.

Nec inde *Paduanis Canem* sibi viribus imparem sentientibus persequendi propositum desistit [4]. Diebus siquidem eisdem, *Augusti* Kalendis, viribus resumptis, accersito viro egregio *Veceli* de *Camino* concive, ac socio iterum in campos *Vicentinorum* magnis copiis exivere a *Calle Canfreduli* per ampla prædia educentes acies, plebejasque catervas, in *Villa Sandrici*, & *Lupiæ* diviso ex copiis Exercitu castra ponentes, quibus in sequentem lucem igne abolitis, exusto, diruptoque *Castro Monticuli* de *Precalcino* cum omnibus appenditiis, in *Villa Verla* metati sunt, nec per dies octo prædæ, populationique finis. Ab suburbanis quippe *Vicentiæ* munitionibus, sic ut montana continebant, quæ *Vallem Drismi* excludunt usque per Occidens a parte utraque *vallis Legoure* per suprema, & infima pedis montis a *Scledo* inclusive usque in *Bassiani* fines nihil substans relictum est. Consumpta siquidem omnia ferro, & igni, captis victisque incolis omnibus, quos montium apices fugæ remediis non sustulere. * Vixque *Canis Grandis* ipsa suburbia defendit, quæ adorti *Paduani* sunt, eductis aciebus ad valla cum tubarum, lituumque stridoribus, & in ipsum *Canem* lacessitum ad prælium convitiis, rumoribusque plebeis. Indeque se referentes per agrorum latitudines ad Citadellam, deinde *Paduam* rediere Anno eodem, mense † *Septembri*.

*V. Vixque & Canis. G.

† P. Septembris.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Septimus*,

INCIPIT OCTAVUS.

Latomiis Syracusanis perscripsit Vincentius Mirabella & Alagona Eques Syracusanus, & quidem Italicæ, qui loca Ciceronis, Varronis, Diodori, Thucydidis, Plutarchi, Æliani, & Suidæ apte coagmentavit. idemque citat Turnebum *Adversarior. lib. XXII cap.* 17. & Andream Schottum ad *Controversias Senecæ*, *Controv.* 17. differentes an Latomias vel Lautumias scribere rectius sit. Et ab istarum Latomiarum ingenio videtur Jo. Barclayus * Mythistoricorum eruditissimus Antesignanus, arripuisse ansam confingendi, in sua politissima Argenide, Antrum illud in domo Timocleæ, in quo subterranea porticus in longum porrecta abibat in varios colles. nisi quis malit arripuisse Monitum a Leone Baptista Alberto †, qui Arces Cuniculis instruit, qualem delineavit Torquatus Tassus Poëtarum nostri sæculi princeps, Hierosolymæ Libertate Cantu 10. ad tutelam videlicet locorum, effugiumque hominum; quod tamen male cessit C. Mario juniori, uti indicant Vellejus Paterculus *lib. II. Histor.* & Plinius in *Viris Illustrib.* Et hæc nimis multa sufficiunt in gratiam Loci exteris curiosis celeberrimi. *L. Pignorius.* *Romani in metallum damnati fodere*, Quid si *Romanis*? Et paulo post, *repersione*, corrige, *respersione*, & post, *administrabat*, punctum tollito. *N. Villanus.*

* *Lib. I.*

† *Lib. V. de reædific. c.* 5.

1. *Disperatis rebus*, corrige, *desperatis*, & pro, *desisi*, pone, *diffisi*. Idem.

2. *Ac demum declinante vespere, impellente Albertino Mussato, cui forte vehendo vexillo Quarterii Pontis Molendinorum fors obvenerat.* Quarteria sunt Regiones urbanæ, quarum extat mentio apud nos sane frequens, & perantiqua. ita Florentiæ actitatum testes sunt Villanus, & Borghinus. ille *lib. III. cap.* 2. hic Discursuum *part.* 1. *pag.* 280. alibi Sexteria, Villano *Sestora*: ut Venetiis & Florentiæ. Romæ Regiones, hodie Rioni. Quarteria apud nos quatuor numero sunt, quorum hæc sunt nomina. Pontis Molendinorum, Pontis Altinatis, Domus, & Turricellarum. Domum, Cathedralem Ecclesiam intelligimus, patente Italicismo, qui & alibi obtinuit, veluti Augustæ Trevirorum, docente Ortelio in Itinerario: ubi summum Templum Dom appellant. *L. Pignorius.*

* *Pag.* 61. *Pag.* 67.

3. Pro, *ballistrarum*, *ballistarum*. N. Villanus.

4. *Propositum desistit*, forte, *destitit*. Idem.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER OCTAVUS.

Veniam profitenti non abneget lectura posteritas, si res gestas nostri Cæsaris a meis remota notionibus [1], ab hinc minus seriose descripserim, cum investigationi per internuncios, amicorumque, & peregrinorum documenta sollicitudo non defuerit [2]. Ea propter operæ pretium sit saltem veritati studiosius attenta fidelitas. Malui quippe, si quid demeruerim, de omissis argui, quam de maledictis.

RUBRICA I. Egressus Cæsaris de Janua, & acta Pisis.

Januam egressus magna classe Cæsar in portu *Veneris* magna tempestate dies circiter quadraginta perstitit [3], inde *Pisas* applicans, Curiam auxit concurrentibus undique *Tuscis*, & *Romandiolis*, cæterisque, qui sub *Alborum*, & *Gibellinorum* vocabulis partem Imperii in *Italia* foverant [4]. Per menses duos *Martium*, & *Aprilem* * Anni Millesimi trecentesimi duodecimi a Domini Ortu, quo in spatio multa inter *Pisas*, per multa & extra, præsertim intra *Romæ* pe-

* P. Anni duodecimi post mille trecentos,

A netralia, orasque maritimas tractavit, tentavitque. Compositisque, utcumque valuit necessitudinibus, nullo strepitu, paucis concomitantibus, summa spe allectus ex *Romanorum* factionibus dies, noctesque perambulans per *Plombinum*, ac Maritimam [5] Kalendarum *Majarum* die occidente Sole *Viterbium* petiit comiter a Præfecto Urbis, & *Anguillariæ* Comite susceptus. Hunc Cardinales cum cæteris Comitivis multa defessi celeritate, viæque gravedine subsequebantur, utque *Pontem*, qui *Molis* dicitur [6],
B quem occupandum *Johannes Roberti* Regis *Apuliæ* frater statuerat, quod & Cæsar ipse præsenserat, ipse præoccuparet, iter nocte maturavit inexpectato *Pandulpho* de *Sabellis*, quem ad *Johannem* præfatum tractaturum de compositione præmiserat [7], Extemplo, ut juxta Urbem pervenit, cohortem militum per ipsum *Pontem Molem* [8] in Urbem transmisit. Verum ex ligneo propugnaculo ad Pontis latus extructo, quem *Tripi-*

---

1. In procemio, *a meis remota notionibus*, Planius, *remotas*. N. Villanus.

2. *Cum investigatione per internuncios, amicorumque & peregrinorum documenta sollicitudo non defuerit.* Ammianus Marcellinus initio *libro XV.* profitetur & ipse quæ videre non licuit per ætatem, se ex interrogatione eorum, qui versati essent, cognovisse. Verum hoc eo periculo fit, ut veritas quandoque corrumpatur. Quod sibi accidisse conqueritur seno Paulus Jovius in Epistola Italica ad Hannibalem Raymundum; in iis quæ de Azalio tradiderat Cherium propugnante *lib. XXXVIII. Historiarum suarum.* Quod autem in vestibulo Libri legitur *nostri Cæsaris*, hoc ab aliis etiam Scriptoribus, & quidem non ignobilibus usurpatum est. Plinius *; *evocatus in consilium a Cæsare nostro.* Hinc apud Ælium Lampridium in Alexandro Severo, solemnis illa Adclamationis species; *Cæsar noster, Augustus noster, Imperator noster, Dii te servent.* Et in antiquis Epigraphis notæ illæ CÆS. NOSTRI SERV. quo sunt CÆSARÆ NOSTRI SERVUS. Cæterum hæc loquendi ratio indicat Mussatum affectu Cæsarianum fuisse. Quod & ipse non uno in loco prodidit; & quidem disertis verbis. Loquendi sane ratio sibi hoc vult, & satis superque tritum est Virgilianum illud. †

Noster eris — L. Pignorius.

* Lib. VI. Ep. 31.

† 8. Æn.

3. *Januam egressus magna classe Cæsar in Portu Veneris magna tempestate dies circiter quadraginta perstitit.* Jacobus Bracelleus in descriptione Oræ Ligusticæ, Portum Veneris a Templo divo Venerio sacro dictum esse autumat. Quod tamen refellitur ex antiquo Itinerario maritimo Antonini ut vocant; in quo Portus Veneris diserte scribitur. Ubi Surita Portum hunc eumdem esse cum Portu Lunæ manifeste tradit, quod & Bracelleus non abnuit; addens insuper, objecisse illi naturam Insulæ cujusdam veluti ante murale, quod illum ex Austro, & Africo totum præstet. Ut mirum non sit, si magna tempestas Cæsarem ibi tot dies detinuerit. in tuta nimirum statione. *Idem.*

4. Post, *foverant*, removenda est interpunctio, ea sententia; *Cæsarem auxisse Curiam Pisis per menses duos.* Aliter mutila erit. *N. Villanus.*

5. *Per Plombinum ac Maritimam.* Recte, & Chorographice. a Plumbino enim deinceps Maritima est. Quam dicunt hodie *Maremma:* antiquiores vero dixerunt *Marettema.* Tomas Fiortifiocca Scriba Senatus, in vita Nicolai Rentii, *habbe l'obbedientia de la Toscana, Campagnia, e Marettema.* Nimirum a voce Latina, quam usurpavit & Sanctus Bonaventura in vita S. Francisci *lib. I.* §. 8. *In Maritima mulier quadam mentis alienationem per quinquennium passa.* L. Pignorius.

6. *Utque Pontem qui Molis dicitur &c.* Hic Pons antiquitus fuit Milvius, seu Molvius, ad quem de Maxentio victor evasit Constantinus. Qui plura quærit adeat Urbis æternæ Topographos. Unus hic mihi citabitur An-

C dreas Fulvius *lib. II. de Antiquitatibus Urbis,*

Milvius a Scauro pons primum conditus extat
Sæpius eversus sæpe instauratus ibidem
Flamminiæ appositus: Tyrrhenos ducit in agros
Ponsque frequens, quamvis reliquis distantior Urbi.
In quo præclari Ciceronis Consulis arte
Legati Allobrogum intempesta nocte fuere
Deprehensi insontes: interceptæque tabellæ,
Conjuratorum fraudes, ac tela repulsæ;
Quo Constantini Maxentius arte tyrannus
Concidit, & finis datus est civilibus armis.

Henricus autem cum e Tuscia Romam properat, ideo Pontem Milvium attigit, quia ut ait Fulvius, *Tyrrhenos*
D *ducit in agros.* Cur autem Pontem Emulum appellat Villanus alii viderint. *L. Pignorius.*

7. *Inexpectato Pandulpho de Sabellis, quem ad Joannem præfatum tractaturum de compositione præmiserat.* Franciscus Sansovinus *lib. III. Historiæ*, quam de gente Ursina perscripsit, ait Pandulphum missum fuisse, ut cum Gentile Ursino tractaret. Qui etiam addit Henricum fuisse comiter Viterbii exceptum ut hic noster prodidit: redarguuntque ambo Conradum Vecerium, qui & in multis aliis minus accuratus, Viterbium nullo negotio captum asseverat, indulgebimus tamen viro occupato, ætateque multa annorum longe ab his, quæ narrat, dissito: cum fuerit a secretis Carolo V. Cæsari, ut liquido constat, tum ex Epistola Gerardi Noviomagi, apud Petrum Scriverium eruditissimum virum, cui Musæ æternum debe-
E bunt, in Batavia illustrata: tum ex iis, quæ ipsemet Vecerius tradit, in calce vitæ Henrici, de Amurathe Turcarum Imperatore & de Henrico Britanniæ Rege. Narrat porro ibidem Sansovinus, ex adventu Henrici tentasse Gibolengos Urbevetanos, si qua possent expellere Gelfos. Verum hoc illis minus prospere cessisse; adeo ut ipsi Gibolengi solum verterint. Quod Alphonsus Ciccarellus Mævanas *lib. II. Historiæ Monaldescorum* * pluribus tradit. Filippeschis enim & eorum sectatoribus quibuscumque ejectis bona adempta sunt, domusque solo æquatæ, publico Urbis decreto. anno Domini (ut habent veteres Tabulæ) millesimo trecentesimo tertiodecimo, Indictione undecima, tempore Pontificatus Sanctissimi Patris domini Clementis Papæ V. Mensis Augusti die 29.
F instante, & quidem hæ turbæ Urbevetanæ videntur excepisse Coronationem Henrici; quas tamen Mussatus non attigit sibi forte ignoratas. ideoque recte præfatus est in limine hujus Libri, malle se, si quid demeruerit, de omissis argui, quam de maledictis. *Idem.*

* Pag.

8. *Per ipsum pontem molem.* Hic pons, qui primo fere lapide ab Urbe distat, *milvius* ab antiquis, *mollis* a nostris appellatur. Auctor noster sequutum vulgarem appellationem, *pontem Molem* dixit, cum debuisset dicere, *Mollem.* Sed causam hujus rei alibi monstrabimus. *N. Villanus.*

1. *Ve-*

Tripizonem vocabant, ſagittarum jactus exivere [1], illataque vulnera introeuntibus, ex quibus Equi occiſi quamplurimi, & nonnulli hominum in tranſitu interrempti.

RUB. II. Ingreſſus Cæſaris in Urbem. *In Epitomatis* Ingreſſus ejusdem in Urbes. *R. & P. II. Non. Majas.*

Cæſar interea in locum tutum extra Urbem ſe ſe recolligens ſibi, & ſuis habiliorem cum intrinſecis *Columnenſibus* præparavit ingreſſum, quem non omnino furtivum fore ſuapte magnanimitas paſſa eſt, etiamſi ferro viam aperire expediens ſit. Sabbato autem [2] * II. Kalendas *Majas* ibidem ſubſiſtens in Dominicam ſequentem luce prima *Romanorum* cohortes *Columnenſibus* præviis cum multa plebis caterva, horum ſcilicet, qui Imperii partes agebant, obviam cum exultationibus exivere, Clero multo concinnente per *Columnenſium* patentes introitus induxere, inque Papali Palatio *Lateranenſi* locavere. Ex familiaribus tunc, ſociisque *Germanæ*, ac *Gallicæ* linguæ ferme ſeptingentos habuit haſtatos. Ex *Tuſcis Albis*, ac *Gibolengis* milites trecentos. Quem & Comes Sanctæ Floris cum centum quinquaginta, Comes *Anguillariæ Stephani* de *Columna* Generalis cum centum, *Corradus* de *Antiochia* cum quinquaginta millibus proſecuti ſunt. Exiſtens in *Roma* Cæſar omnia tentare, antequam bellum cum *Roberto* Rege *Apuliæ* ineat, præmeditans, ſciſcitavit, quamquam & ad ipſum Regem in *Apuliam Johannem* de *Juſtiga*, & Religioſum unum ex *Prædicatorum* Ordine præmiſiſſet [3], ut ſcilicet Cæſari ad Coronam ſuſcipiendam auxilium præſtaret, neve contra attentaret, innitereturque, cum id in Baſilica Principis Apoſtolorum *Petri*, & *Pauli* fieri & antiquus mos, & Apoſtolicæ litteræ contineant, ac præfigant; perquirique ac expeti ad hoc fecit *Urſinorum* Primores altæ proſapiæ [4]. Ad quem Cæſaris internuntii nil obtentum, cum diu percunctati fuerint, retulere. Hæc præter, ut omnia in ſolius *Roberti* Regis voluntate conſiſtant, illius hoc eſſe judicium, hujus velle, hujusque nolle, ipſum adeant, nihil ad hos attinere de perquiſitis.

RUB. III. Expugnatio Tripizonis.

Cæſar non oblitus contumeliæ in tranſitu *Tripizonis* acceptæ, illud expugnandum juſſit,

A circa quod obſidione firmata, expugnationibus circumpoſitis cum balliſtis, aliisque ad propugnaculum, quod ex tabulis erat, dejiciendum opportunis, pacta perſonarum ſalute, locum in deditionem accepit in Pentecoſtes Vigilia veſpere jam delinante. Dumque ad planiciem loco vicinam Regis *Roberti* milites, ut ſubſidium intrinſecis ferrent, ſe expoſuiſſent, illico prælium commiſſum, quod crepuſculum diremit, occiſis ex utroque congreſſu circiter X. In diem ſequentem *Jordanus* de *Columna* cum ducentis quinquaginta * *Anargninis* [5], *Tudertinis*, ac *Spoletinis* [6] in ſuccurſum Cæſaris advenere, per quos *V. Anarginis.*

B eosdem dies tranſmiſſi Legati Cæſaris ad Regem *Robertum* in *Apuliam* cum reſponſis ad *Johannem*, & *Urſinos* redicre, quæ ad Cæſarem relata ſunt, quod videlicet *Tuſcis* fidelibus, ac *Longobardis* dilectiſſimis defecturum ſe non decreverat, poſcentibus in ſe, ſuosque prædeceſſores obſequiis, meritisque. At aſſentiente, emologanteque *Philippo Francorum* Rege aſſenſu Apoſtolico, ſponſalia forſan has mitigarent, ſedarentque controverſias in *Italia* veriſimiliter obventuras tradita Cæſaris filia primogenito *Roberti* prædicti, eodemque genero in *Longobardiam*, & *Tuſciam* Vicario per *Romanum* Im-

C perium conſtituto. Cæſar *Tuſcis*, *Longobardis*que fidelibus, quorum ſubſidiis, obſequiisque, ac ductu res magnas, progreſſumque e montibus fecerat, indeficiens Regia conſtantia ad omnis belli fortunam tentandam animum erexit, primoque propoſito Urbis fortilitias captare, loca munita præoccupare, ut ſi in Urbe, quæ caput mundi, Imperiique *Romani* eſt, ſe continuerit, cæteras terras tanquam appendicias ſuum veluti caput reſpectare.

RUB. IV. Comeſſatio Cæſaris cum Romanorum Principibus, & Cohortatio ad dandas fortilitias. *In epitomatis.* Primatibus.

Inſtinctu itaque ſuorum, & præcipue *Columnienſium* [7], veluti comeſſationem cum *Ro-*

D *manis* facturus abſque differentia Nobiliores in convivium vocavit [8], ad quod hilaritate multa convenere Inſignes fiducialiter, quos inter *Annibaldus* de *Annibaldis*, *Johannes* de *Sabello*, & *Thebaldus* de *Campofloris* [9]. Hi quidem, quamque *Urſinis* affines, ejuſdemque proſapiæ, Impera-

---

1. *Verum ex ligneo propugnaculo ad Pontis latus extructo, quem Tripizonem vocabant, ſagittarum jactus exivere.* Sanſovinus hos ſagittarum jactus, non e propugnaculo, ſed ab Urſinis exiſſe pronunciavit. Et vero Sanſovinus hunc noſtrum cum viderit, valde miror cur in Hiſtoria Gentis Urſinæ dignum non exiſtimaverit, quem nominaret, imo potius diverterit aliquando in alia omnia. nimirum tanto turpius gratia non refertur, quanto honeſtior eſt cauſa referendi. Vidit enim Sanſovinus Albertini Muſſati Hiſtoriam calamo exaratam, ut ipſemet de ſe teſtatur in Stemmate San Bonifaciano, ubi de Vinciguerra clariſſimo Imperatore ſermonem habet. At nos deinceps judicabimus loca, per quæ Sanſovini copiæ auctæ ſunt. *L. Pignorius.*

2. *Sabbato autem* &c. Laborat hæc periodus ἐκ τῷ ἀνακολούτῳ. Quare ſic ſananda videtur, ut pro, *ſubſiſtens*, reponatur, *eo ſubſiſtente*, & poſt, *concinente*; apponatur conjunctio copulativa, *&*, vel *ac*. Paulo poſt, *Comes Sanctæ Floris*, dixi alibi, debere ſcribi, *Sanctæ Floræ*. Nec longe ab his, *Corradus de Antiochia cum quinquaginta millibus*, Profecto tot non fuere Myrmidones. Corrige me auctore pro, *millibus*, *militibus*. N. Villanus.

3. *Quamquam & ad ipſum Regem in Apuliam Joannem de Juſtiga, & religioſum unum ex Prædicatorum ordine præmiſiſſet.* Sanſovinus * Joannem Uſticam, & Religioſum, qui ſibi eſſet a ſacris Confeſſionibus, miſſos ab Henrico ad Robertum ſcribit. *L. Pignorius.* *Pag. 39. 6.

4. *Expeti ad hoc fecit Urſinorum primores altæ proſapiæ.* ſupra 28. *Urſinorum alta potensque progenies.* Quæ de multis nominibus clariſſima ſtirpe ſummo jure dicta ſunt. Vere enim anno MDCXVII. Monſpelii Trophæo honorario inſcriptum eſt

Inſuber Urſinis, Venetuſque, & Gallus, & Umber,
Gens & Hetruſca duces, & ſacros inclyta debet
Roma Patres; Europa decus, Latiumque ſalutem.

Verum hic textus videtur deſiderare Nomen proprium alicujus ex Urſinis. ita enim repoſcunt illa *ad quem Cæſaris internuncii &c.* & Sanſovinus certe Gentilem nominat, ad quem Nuncios miſiſſet Henricus; rogatum ne Coronationem turbaret. *Idem.*

5. Pro *Anargninis*, ſuſpicor legendum, *Anagninis*: N. Villanus.

E 6. *Anargninis, Tudertinis, ac Spoletinis.* Per Anargninos dubium eſt num ſignificet Anagninos quos ut inquit Virgilius

— dives Anagnia paſcit;

Vel Narnienſes ad quos inclinat conjectura. in Ducatu namque Spoletano fuere Narnienſes, Tudertini, Spoletani. Narniam appellat Virgilius, Narnium Sanctus Bonaventura. *lib. I. de Vita Sancti Franciſci* §. 6. infra *pag.* 45. Spoletini, Tudertini, Narnienſes. *L. Pignorius.*

7. Pro *Columnienſium*, ſubſtitue, *Columnenſium*. N. Villanus.

8. *Abſque differentia Nobiliores in convivium vocavit.* Eadem habet Sanſovinus †: in eo tamen diſpar, quod Annibaldum de Annibaldis; Joannem de Sabello, & Thebaldum de Campo Floris Columnenſium factioni immiſcet, qui revera partiarii Urſinorum erant. *Lectis fragmentis, amotisque tabulis.* Pranſos & cœnatos legere fra- † Pag. 40.

F gmenta apud nos, etiam me puero, in uſu fuit. idque ab antiqua dubio procul inſtitutione, cujus origo videtur fuiſſe ab illis Euangelii, *Colligite fragmenta ne pereant.* Hodie tamen, ut ab antiquis conſuetudinibus patriis in barbaros mores degeneravimus, qui legeret fragmenta ridendus veniret, occinereturque illi cantio Syrophœniſſæ, *nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum.* Amoveri autem menſas antiquiſſimum fuit: veluti ex Virgilio diſcimus ‡: ‡ Lib. I. Æneid.

Poſtquam exemta fames epulis, menſaque remotæ
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt.

Et

Poſtquam prima quies epulis, menſaque remotæ.

erat enim locuturus Æneas.

9. Et pro, *Campofloris*, *Campo Floræ*. N. Villanus.

 1. *Fari*

peratori non adhæserant; quin imo adventum renuerant, ac contra præsumpserant, & se in tantas res novas immiscuerant. Gratulabundum se Cæsar inter hos, aliosque convivas exhibens demum epulatus lectis fragmentis, amotisque tabulis inter eos sic factus est.

Fari mihi inter vos tanto in rerum discrimine [1], *causa, ratioque movet, o Quirites, vixque stupor, atque admiratio loquendi facultatem occupat, cum excogitem, quid me ex Augusta Urbe Regia in hanc Italiam adduxerit, & quid nisi jam desueti extollendi amor Imperii? ut jam vix notus Romanus a Barbaris Mundo imperet sub clypeo, tituloque Cæsareæ Majestatis. Quid frequentes litteræ, quid Nuncii celeres toties expetivere*, nisi ut meum carum visitem Senatum, Populumque Romanum? quo exultante in Capitolium vehar* [2]*? Venione violentus invasor, qui ab Apostoli Petri limine repellar* [3]*? a Clementissimo, ac Sanctissimo Papa missos testes adduco tres a latere Cardinales. Hi Duces, hi Nuncii, executoresque legum, Canonumque, & Imperialium sanctionum. Ad vos itaque revertor, vos alloquor, o Quirites. An frustra vocatus venerim tanquam Mundo ludibrium. Sciturus sum in hujusmodi charitate convivii, quæ vos vota alliciunt, quid geritis in arcanis, Quibus ex vobis fulcientibus adjuver, declaret, edatque optio singulorum.* Hoc sic succincto, brevique sermone paululum vultu submisso subsistit metuendus. *Stephanus* de *Columna* vir insignis [4] se, suaque, & suorum despondit, nec defecturum, quoad posset, morte non exclusa, si casus, fortunaque poposcerint. *Nicolaus* de *Comite* [5] se gratuitum decus, cingulumque militiæ a Rege *Carolo Roberti* Regis genitore suscepisse ait [6], adversus quem, & posteros non iturum subnixe proposuerat. *Annibaldus* vero, *Johannes* de *Sabello*; & *Thebaldus* de *Campofloris* Regi *Romanorum* parituros se se obtulere in omnem casum, & adversus omnes cognationis suæ, singulis dumtaxat exceptis. Cæsar exceptiones has ægre admittens, potiusque eis turbatus, cujusque assistentium in scriptis dicta redigi imperavit. Demumque *Stephanum* [7], suosque obsidibus datis abire concessit, cæteros deprehensos privatim tenuit. *Annibaldum*que militiarum palatia, munitio-

* P. Expectavere?

---

1. *Fari mihi inter vos, tanto in rerum discrimine.* Hæc oratio Henrici, (quam etiam Blondus, in his quæ de Henrico digessit, vidisse visus est,) nihil habet eorum, quæ commentus est Sansovinus. Qui Henricum ita disserentem inducit, ac si Pontificem Roma ejicere voluisset. *Quid me ex Augusta urbe Regia in hanc Italiam adduxerit.* Hæc Augusta urbs Regia videtur esse Aquisgranum ex Petro Bertio *lib. III. Germaniæ suæ.* Qui etiam citat veterem, & inde a Caroli ipsius temporibus positam Inscriptionem.

> *Carolus insignem reddens hanc condidit urbem*
> *Quam liberavit post Romam, constituendo*
> *Quod sit trans Alpes hic semper Regia sedes.* &c.

Æneas Silvius in Apologia ad Martinum Mayer, *omisimus Aquisgranum Germanici Regni Sedem, ubi Palatium illud tota Germania nobilissimum, Cæsarum, qui ex Theutonicis rerum potiti sunt, egregias ex lapide statuas ostentat &c.* Videndus & Philippus Cluverius *Introductionis Geographicæ lib. III. cap.* 9. L. Pignorius.

2. *Nisi ut meum carum visitem Senatum Populumque Romanum, quo exultante in Capitolium vehar?* Huc facit Epistola editionis Gretserianæ, alterius Henrici Regis Romanorum, Consulibus, Senatui, populoque Romano; *Divina disponente gratia, postquam regnum patrium nostrum intravimus, urbem, caput & sedem nostri Imperii pio affectu visere optavimus.* Eodem spectant verba Legatorum Romanorum apud Frisingensem *lib. II. cap.* 21. *Cur enim suum visitaturus populum non pacifice adveniret?* De populi exultatione prosequentis Imperatorem in Capitolium veterum Scriptorum testimonio consignata res est. Juvenalis * (* Sat. 13.)

> *—— hinc præcedentia longi*
> *Agminis officia, & niveos ad fræna Quirites.*

Propertii, † († Lib. III. el. 3.)

> *Qua videam spoliis onerato Cæsaris axe*
> *Ad vulgi plausus sæpe resistere equos.*

Claudiani, ‡ (‡ 6 Cons. Honor.)

> *Hinc te jam patriis Laribus via nomine vero*
> *Sacra refert, flagrat studiis concordia vulgi,*
> *Quam non illecebris dispersi colligis auri.*
> *Nec tibi venales captant æraria plausus*
> *Corruptura fidem: meritis offertur inemptus*
> *Pura mente favor ——*

In quibus tangit Poëta Cæsarum Congiaria; quæ Populus Romanus his etiam temporibus aliquando non destitit flagitare; ut indicat Oratio Romanorum, cujus antea meminimus, ad Fridericum Augustum, ex Othone Frisingensi, *Officialibus meis, a quibus tibi in Capitolio acclamandum erit, usque ad quinque millia Librarum expensam dare.* Idem.

3. *Qui ab Apostoli Petri limine repellar?* de Liminibus Apostolorum doctam & accuratam animadversionem videre est apud Illustriss. Card. Baronium in Annotationes ad Martyrologium Rom. 18. Novembris. Dixit autem invidiose Henricus se repelli ab limine Apostoli Petri; tum quia illud limen cunctis Christianis patebat; tum quia limen in universum nemini non patebat. Juvenalis Sat. 3. (Num. 124.)

> *Limine summoveor: perierunt tempora longi*
> *Servitii ——*

Ad quem locum Interpres apud me manuscriptus hæc habet, *limine summoveor. hoc vult inferre, nullus est confirmatus in alicujus amore, quem detrahendo inimicum non reddant. limine enim ponitur pro intima familiaritate. Sic Virgilius de Turno dolet de limine pelli.* Locus autem Virgilii est in 7. Æn.

> *Stirpem admisceri Phrygiam: se in limine pelli.*

Ubi Servius vulgatus hæc tradit; *se limine pelli, interiore familiaritate.* Juven. *Limine summoveor.* Hæc tamen interior familiaritas Liminis nomine Senecæ * usurpata non est. (* Lib. VI. de Benef.) *Est proprium superbiæ magno æstimare introitum ac tactum sui luminis, pro honore dare ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.* Uti nec Horatio

> *Forumque vitat & superba Civium*
> *Potentiorum limina.*

Servius tamen ad illa 2. Georgic.

> *—— penetrant aulas & limina Regum.*

Per limina interpretatur interiorem familiaritatem, & hæc sint obiter dicta de Limine. *L. Pignorius.*

4. *Stephanus de Columna vir insignis.* Præconium hujusce Stephani & laudante & laudato sane dignum exstat apud Franciscum Petrarcham †, scribentem Carolo IV. Cæsari, Henrici nepoti, in hæc verba; († Lib. XX. ep. 4.) *siquidem magnanimus olim vir & memorabilis Stephanus de Columna, cujus erga gloriosissimum Avum tuum Romanum Imperatorem fides toto orbe notissima est, & qui diem tuum, teque, quem non aliter quam Christum Simeon expectabat, videre senio victus & præventus morte non potuit.* Et paulo inferius. *Joannes de Columna illius Stephani magni nepos &c.* Idem.

5. *Nicolaus de Comite*, forte, *de Comitibus*, quæ gens inter Romanas illustris. Et pro, *Campofloris*, repone, *Campo Floræ.* Et pro, *Colisæum*, recta scriptio erat, *Colossæum.* N. Villanus.

6. *Nicolaus de Comite se gratuitum decus, cingulumque militiæ a Rege Carolo Roberti Regis genitore suscepisse ait.* Hic Nicolaus videtur fuisse

> *— Comitum de gente latina.*

Ut cecinit Adreas Fulvius ‡. († Lib. I. Antiquit.) Quæ Gens tres Pontifices summos continuata pene serie effudit, Innocentium III. Gregorium IX. Alexandrum IV. quos Onufrius in Chronico Ecclesiastico Comites, Signiæ appellat. de Comite autem quod nominat ad illam cognominandi normam factum est, qua etiam alibi usus est; veluti de Cortarodulo, de Lucio, de Flesco, de Collubiano, de Fisiraga, licet *lib. VI. pag.* 321. Demetrium de Comitibus, non de Comite extulerit. At quid in mentem venit Sansovino, cum de Nicolao de Comite fecit Comitem Nicolam de Ursinis; cui etiam affinxit Orationem, a Mussati vestigiis omnino abeuntem. Quod autem Nicolaus obstare sibi Cingulum militiæ a Carolo Rege collatæ affirmaverit, quo minus Henrico obtemperaret, id poterat sane hominem excusare. Philippus enim Rex Francorum, audiens expeditionem parari ab Henrico contra Regem Robertum, Cæsaris progressum non multifecit, *quod* (inquit Mussatus) *sibi hunc Henricum fidum militem creatum, educatumque dilexerit, redamatumque se non veritus fuerit, nec se adversus ulla insolentia elatum prorsus reputaverit, &c.* (* Lib. XVI. p. 90.) Ubi notandum est Henricum FIDUM militem dici: ac si ex collatione Cinguli fidelitas aliqua (ut tunc temporis loqui consueverant) collatori a suscipiente esset præstanda. & profecto huc facit, quod sequitur de Annibaldo, Joanne, & Thebaldo, *Regi Romanorum se parituros, in omnem casum*, & adversus omnes *cognationis suæ, cingulis* (non singulis) *dumtaxat exceptis.* Cingulum porro militare fuit solemnis rei militaris symbola. & patet ex his Martyrologii verbis †. († 18. Nov.) *Item Antiochiæ Sancti Hesychii martyris, qui cum esset miles & præceptum audisset, ut quisquis non sacrificaret idolis, cingulum militiæ deponeret, repente cingulum solvit.* Veluti & illa antiquiora apud Virgilium ‡ (‡ Lib. XII.)

— in-

nitionesque ac *Turrim Sancti Marci*, & *Coliseum*, quorum possessor erat [1], reddere coegit. Jussit etiam invito, & reluctanti *Johanni* de *Sabello*, ut subarras ad domos, viciniamque suam firmet [2], quarum obstaculis *Ursinorum* genti dempta sit migrandi ad *Capitolium*, quod tunc ipsi tenebant, facultas, seu etiam ad militiam, *Turrimque Sancti Marci*, & *Coliseum*. Inde enim in eas Fortilitias erat meatus, hocque volente Cæsare prorsus factum est, circiter XII. Kal. *Junii*, quo & die ad subarras *Cancellarii*, qui *Ursinorum* partes tenebat, per gentes Cæsaris decertatum est, in quo plures utrobique cæsi, captique, quos inter *Petrus Malabranca* ipsius *Cancellarii* nepos [3] a Ducis *Bavariæ* Satellitibus. Sequensque dies majori certamine acta est prope domos, & Subarras *Riciardi Petri* de *Annibaldis* cum multa cæde, ac vulneribus procedentibus *Ursinis* usque in vicinas domos *Columnensium*, captusque ea die Comes de *Biserno* [4] cum plerisque Consociis, flagraverque ruina domus eædem cum turri funditus mandato Cæsaris. Vigesimo autem *Maji* die, VIII. scilicet Kalendas *Junii*, *Capitolium* omni *Ursinorum* subsidio carens defecit ad Cæsarem.

At deinde succensis ad majora partibus increvit utrinque furor. Nam, & Cæsaris manipuli prædianis exhortati victoriis [5] intensioribus ausibus VII. Kal. *Julias* * insultum fecere ad subarras *Laurentii Johannis Statii* sole ad tertiam jam horam ascendente. Is *Johannes* vir nobilis *Romanus* partes *Ursinorum* summa vi agebat, qui occurrens ad subarras defendendas primo certamine saucius lethaliter occubuit, confractisque subarris discursum est per *Ursinorum* vicos, in quibus & ipsum Illustris viri *Gentilis* de *Ursinis* palatium erat situm, quod totum *Germani*, *Francique*, ac cæteri Cæsaris bellatores cum multorum strage depopulati sunt. Primates siquidem partis adversæ, *Johannes Roberti* Regis frater cum *Romanis*, ac *Tuscis* in *Castro S. Angeli* consultantes super agendis convenerant. Auditis itaque ruinarum fragoribus, & conclamantium vocibus confestim ad arma concurrere, directisque aciebus ad occupatum vicum trahentes dispositos ad prædas *Teutonicos* cum *Francis*, cæterisque, qui jam omnia exuberanti victoria succedere sibi reputaverant, insul-

RUB. V. Mors Episcopi Leodiensis, & plurium Cæsaris Principum in Urbe cædes.

* *P. Insultus factus est male.*

—— *infelix humero cum apparuit alto*
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

Unde factum est, ut Mussati sæculo, norma & ritu satis antiquiore, cingerentur qui Equestrem militiam auspicabantur. Manipulum Florum, *facti sunt in ista Coronatione pro Imperatore Milites accincti* LXXX. Joanes Saresboriensis in Policratico *; *Unde jam inolevit consuetudo solemnis, ut ea ipsa die, qua quisque militari Cingulo decoratur, Ecclesiam solemniter adeat, Gladioque super Altare posito & oblato, quasi celebri professione facta, se ipsum obsequio Altaris devoveat.* Et hæc erat Cinctura Equestris, cujus meminit Epitaphium Joannis Cacii Episcopi Patavini apud nos, in Canonica Templi Cathedralis.

* *Lib. IX. c. 10.*

Qui cum prole sua cinctura fulsit equestri,
Inque sacerdotum Canone Doctor erat,
Hic jacet Antistes Cacii de stirpe Joannes
Cujus nomen humi, mens viget astra super.

Damus autem hos versus exscriptos oculata fide, non fide Laurentii Schraderi, qui secundum & quartum, prout ipsi libuit, mutavit. Successit autem in Episcopatu Joannes Bellino Martyri, anno 1149. Cacciaguida apud Dantem †

† *Parad. Cant. 15.*

Poi seguitai lo' imperador Currado,
Et ei mi cinse de la sua militia
Tanto per ben oprar li venni in grado.

Ubi, quod se cinctum a Conrado militiam refert; de Equestri militia intelligendum est absque controversia. Joannes enim Episcopus, cujus Inscriptionem sepulcralem retulimus, fuit miles & doctor; ut habet vetustus Indiculus Episcoporum Patavinorum, manuscriptus apud me. Et quæ leguntur apud Joannem Boccacium in præfatione Genealogiæ Deorum; *si satis ex relatis Domini Parmensis egregiis militis tui &c.* perperam Italice versa sunt. ibi enim Milites Equitem significat, non quem nos dicimus *Soldato*. L. Pignorius.

[1]. *Annibaldumque Militianum palatia, munitionesque ac Turrim S. Marci, & Coliseum, quorum possessor erat, &c.* Andreas Fulvius ‡

‡ *Lib. I. Antiquar.*

Inde per antiquæ vestigia prisca Suburræ
Ad fora deducor quondam pulcherrima Nervæ,
Turris ubi assurgit Comitum sublimis ad auras,
Quas modo distantes modico discrimine Turres
Pontifices summi Comitum de gente latina
Fundavere ambas, decus & monumenta suorum.
Altera quæ major Comitum cognomine dicta est
Altera Militiæ quæ surgit ad æthera Turris
Dicta a militibus, qui illic quandoque fuere
In statione: Fori Trajani in parte suprema.

Marlianus etiam in Urbis Romæ Topographia * asserit Turri Militiarum illud cognomen ex eo inditum esse, quia milites Trajani ibi stationem olim habuerint. extitisseque, ipso scribente ejus ædificii bonam partem. Blondi autem † verbis hoc Henrici consilium illustratur. *Arces vero Urbis, quas Ptolemæum secuti Imperatorem petivisse diximus, ædes erant in Theatris, Thermis, & vetusti operis ædificiis in Arcis formam, quod etiam nunc facile intelligitur, communitæ.*

* *Lib. IV. c. 22.*

† *Decad. 2. lib. IX.*

Consueverunt etenim nostri homines ejusmodi opera publica munire in Castellorum morem, hoc ævo, inde fit, ut sepulcrum Cæciliæ Metellæ, quod Romæ situm est, extra Portam Capenam, etiam hodie Pennas Murorum ostentet. vocabant autem (uti & nunc) Capo di Bove. Moles Hadriani meliore fato in eumdem usum concessit & ipsa. Loci enim oportunitate, & munimentorum rationibus, Arx nunc demum est rei Romanæ firmissima, tutissimaque. Annibaldi autem majores videntur cum Ursinis atrocia ante hac gessisse bella, & narrat Archiépiscopus Consentinus, post mortem Nicolai III. Hannibaldenses statim, Romæ, partem dominii invitis Ursinis obtinuisse. inciderunt autem hæc in annum Domini 1281. & non multo post (eodem teste) Ursinis Preneste occupantibus obviam iverunt Hannibaldi, non sine cæde Ursinorum. & Villanus * etiam Hannibalolenses recensuit inimicos Ursinorum. Qui tamen alibi Riciardum a Rota † de Hannibaldensibus Ursinorum factioni addictum scribit. At hic Annibaldus huic nostro nominatus is forte est, quem Romani ad mandatum Papæ reversi (ut inquit Martinus Polonus ‡) cum Pandulpho de Sabello Vicarium Senatoriæ susceperunt. Nominatur autem Annibaldus Petri Annibaldi. At Thebaldus de Campofloris (si Blondo credimus loco citato) licet Ursinorum affinis, ut hic noster ait, illos tamen, sed irrito conatu, conviciis proscidit: *nec enim satis illi profuerunt maledicta petulanter in suos jactata*, ait Blondus, ut quotquot malebat ipse ab Henrico permitterentur abire. An vero hic Thebaldus idem fuerit cum Thebaldo Sancti Statii, quem recensuit Villanus *, ego sane aliis perpendendum relinquo. Mussatus profecto hic Thebaldum de Campofloris secernit a Laurentio Joannis Statii, ut cuique licet videre. *L. Pignorius.*

* *Lib. VII. c. 54.*

† *Lib. IX. c. 17.*

‡ *In Martino IV.*

* *Lib. X. cap. 55. & 56.*

[2]. *Ut subarras ad domos viciniamque suam firmet.* Hoc Italicum est *le Sbarre*, quæ repagula appellat Blondus. Italica autem vox Gallicismum sapit, *une Barre*, quæ sunt Cancelli, Septa, Clathri. *Idem.*

[3]. *Quos inter Petrus Malabranca ipsius Cancellarii Nepos.* Eadem tradit Sansovinus iisdem pene verbis, qui & Laurentium Joannis Statii nominat, recensetque arces Annibaldi quas diximus, at oscitanter, & præpostere ut verum fateamur. Malabranca Gens Romana Latinum Cardinalem Ostiensem tulit, cujus frater fuit Joannes Sincii Capitaneus Urbis & Reipublicæ defensor, nominatus ab Archiep. Consentino in Martino IV. & hoc antiquiorem Joannem Cardinalem Sancti Theodori, uti habet Ciacconius. Qui pro hujus insignibus Brancam, sive Pedem feræ cum uncis unguibus exhibet, apposite ad cognomen Malæ branchæ, quod ea ratione formatum est, qua nobilissimis familiis Malatestarum & Malaspinarum sunt indita cognomina. Latinum vero, cujus meminimus Nomenclator Cardinalium vir accuratissimus, dubitat num Malabrancam, seu Frangipanem appellet, Neque profecto apposuit huic Ciacconius Insignia Malabrancarum. Fuit hic Parisiensis Doctor, & ut ferebant illa tempora, illustris concionator. ediditque præter alia, Prosam, quæ canitur in Missa Defunctorum

Dies Iræ dies illa.

Huic autem Genti non nimis æquus videtur fuisse Dantes †, qui Inferni accolas, & ejusdem nescio quam regionem hoc nomine insignivit. *Idem.*

† *Cant. 20. & 33.*

[4]. *Captusque ea die Comes de Biserno.* Sansovinus Comitem de Tiferno videtur legisse. Quid si legamus *de Piperno*? Privernum hic facit antiquitus Latii oppidum, Silio Italico & aliis nominatum. *L. Pignorius.*

[5]. *Prædianis exhortati victoriis.* Corrige, *pridianis.* Et paulo post, *ad occupatum vicum trahentes*, addendum, *sc.* N. Villanus.

1. Ir-

sultum fecere. Tunc ibi strages, cædesque in fugam conversorum, quorum terga sine intermissione cædebantur. pars intra domos rapinis onerata necabantur. Fusi itaque, fugatique ea die Cæsaris amici, & subsidiarii usque in *Columnensium* domos sunt. Occisa in viis publicis reperta capita centum quinquaginta, inter quæ occubuit vir super Illustrissimus Episcopus *Leodiensis* Comitis * de *Barri* frater [1], *Petrus* de *Sabaudia Ludovici* Senatoris frater, Abbas de *Nuncimborc*, *Robertus Flandrensis*, pluriumque ex intimis Cæsaris Illustres ex Germanisque *Teutonicis*, & Sociis *Latini* nominis. Regalia signa, & *Sabaudiæ*, ac *Flandriæ* ablata, & in spectaculum ad amicos *Florentiam* delata. † Hunc conflictum *Nicolaus* de *Bonsignoribus Senensis*, qui tunc *Capitolii* sedem *Ludovici Sabaudiensis* Vicarius obtinebat, adnunciatum est, flagrans excandescensque *Campanis* undique per turritas Ecclesias ad certamen ‡ pulsatis [2], percussisque Populum *Romanum* elicuit præconiis vocibus: continuoque Urbem undique armorum fragor, plebejus clamor, strepitusque concussarum ædium invasere ad subarras concurrentium armatorum frequentia. Hoc die detectæ partes odia

* *Melius* Barri.

† *Laborant hic Codd. omnes mendo, quod tolles, si legas.* Hoc conflictu Nicolao, &c. annunciato flagrans &c.

‡ *P. & R.* propulsatis.

A publica, privataque detexere.

Sed victoria jam in *Ursinorum* partem succrescente, famaque sic in publicum perferente Cæsaris fautores, Zelatoresque Regii culminis pænitudine substracti, defessi, sauciique destitere, in tecta sua quisque remeantes, necatis per vicos, & angulos ad certamina multis, *Stephano* etiam in tibiam percusso acriter; conflictæque, ac confusæ ab inde Cæsaris partes ad subarras non prodiere, omni spe reparandarum virium destitutæ: diminutæque deinde Cæsaris copiæ *Leodiensis* Episcopi, ac *Flandrensium* occisorum Illustrium familiis desperatis, rebus * dispersis.

B Nec tamen & Præfectus urbis, Comites *Anguillariæ*, & *Sanctæ Floris* [3] eodem conflictu defecti discescere. *Spoletini*, *Tudertini*, *Narnienses*, cæterique Imperatoriæ fidei populi, & *Corradi* de *Antiochia* sequaces ad sua quisque reversi sunt. † Sic angutato, oppressoque & de *Pisis* adversa nova allata sunt, ut dum illo pro ballistrariis quingentis *Romam* per æquora ducendis pro opportuno subsidio destinasset, illique jam e *Portu Pisano Vani Musca* Admirato septem Galeis vela pro eventu erexissent, *Raynerius* de *Grimaldis Roberti Apuliæ* Regis Admiratus

RUB. VI. Copiarum Cæsaris in Urbe diminutio.

* *R.* Dispersisque.

† *Desunt hæc in P. & R. usque* Decrescentes.

C

1. *Inter quæ occubuit Vir super illustrissimus Episcopus Leodiensis Comitis de Barri frater.* Meyerus *Annal. lib. II.* retulit Henrico in Italiam descendenti adfuisse Theobaldum Episcopum Leodiensem. Et hujus cædem accurate enarrat Jo. Villanus *lib. IX.* * Qui virum vocat magnæ virtutis, nec minoris auctoritatis. Neque audiendus hic est Sansovinus, qui ipsum Comitem Barri cæsum fuisse pronunciat: improbandus etiam Cavitellius, cui est Episcopus Lugdunensis, qui Leodiensis esse debuerat. *L. Pignorius.*

* *Cap.* 42.

2. *Campanis undique per turritas Ecclesias ad certamen pulsatis*, Italice *suonare a stormo e suonare all'arme.* Patavii *campana a martello.* Quo pertinet vox illa insignis Petri Capponii, apud Franciscum Guicciardinum *lib. I. Historiar.* vos inflabitis vestras tubas, nos pulsabimus nostras campanas. De usu autem Campanarum in sacris, luculenter egit Angelus Roccha Episcopus Tagastensis, & Apostolici sacrarii Præfectus amicus olim noster, vir pietate, & discendi studio clarissimus. Qui tamen *cap. 2. sui Commentarii*, dum nomina perquirit Campanarum, Squillas ait vocari etiam Italice. Improbatque sententiam Hieronymi Magii asserentis eam vocem e Gallia effluxisse, nullibi enim eam vocem inveniri, & a viris Gallis & quidem eruditissimis excludi tamquam spuriam. At pace amicorum Manium dictum sit, hæc dictio Gallica etiam nunc est apud Tholosates, qui dicunt *Esquil*, ut notat eruditissimus Legis Salicæ Glossator, *Titulo* 29. Videtur autem originem duxisse a voce Germanica Skel, cujus meminerunt Hermannus Narenarius ad Vitam Caroli Magni, & oculatissimus Barthius *Adversarior. lib. LV. cap.* 10. promiscuus illarum usus est, ut diximus

Ære ciere viros, Martemque accendere.

Præterea Signa lætitiæ odere, item & mœstitiæ: ut in funeribus, & capite plectendis. Horas ad hæc metiri, tonitrua fugare, cœtus hominum cogere. Horum omnium quia passim obvia sunt exempla, Lectorem non onerabo. illud tantum Animadversione dignum proponam, Signa appellari illarum pulsus a non malis Auctoribus, ut notat Glossographus ad Capitulare Caroli Magni. & advertimus nos olim apud Leonem Ostiensem, & incertum Auctorem Annalium Gallicarum, in collectione Pitoeana. Unde *Tocsin* Galliæ, Italice *Segni*: Et apud nos nemo non, usurpat *Segni de Messa*, *Segni de Predica.*

At dum hic noster hæc Litteris consignaret, Carrocium prodibat in aciem, appensa Campana insignitum. Notavit hoc doctissimus Sigonius *lib. XV. de R. Ital sub anno* 1191. *in Carrocio Cremonensi*, cujus Malum & Nolam Brixiani in patriam asportaverunt, trophæi vice. Et hinc forte Antonius Campus Pictor Cremonensis *lib. I.* † patriæ Historiæ malo Carrocii, quod eleganter delineavit, appendit Nolam. Joannes quidem Villanus ‡ memoravit Campanam nomine Martinellam, sive Asinorum, quæ una cum Carrocio in hostes educebatur a Florentinis. Verum illa statuebantur seorsum in Turri lignea, ad cujus pulsum acies procedebant. Et quia de Carrocio confido ita tractaturum sollertissimum Fel. Osium, ut palmam aliis omnibus sit præerepturus, divina illa, quæ illi semper ad manum est, accurationis & diligentiæ virgula; ideo ab ejusdem instructissimo penu consulto abstinebo, expositis tantum Analectis quorumdam Auctorum calamo exaratorum, quos publico invidere impium & diris prope dignum facinus esset, in Manipulo Florum non semel citato, non Carrocium sed Carrocerum perpetuo habetur. Ejus autem hæc sunt verba: de Heriberto Archiepiscopo Mediolanensi. *Carrocerum quoque excogitavit. Est autem Carrocerum currus quidam admirabilis, per circuitum a summo deorsum Scarlato vestitus. In cujus medio est arbor procera contingens cælum. quam quatuor viri portare non possunt. Quæ a frequentia virorum recta tenetur, funibus hinc inde protractis. in summitate arboris est Crux aurea splendens nimio fulgore. sub Cruce est vexillum album Cruce rubea insertum. hunc Currum quatuor juga Boum trahunt, qui serico albo cum faleris, cum rubea Cruce per medium sunt cooperti. magister Carroceri est vir honorabilis, quem Civitas Ense, Lorica, ac continuis stipendiis dotare tenetur. insuper Communitas providere tenetur de Capellano, qui juxta Carrocerum semper Missam celebret, & vulneratis det pœnitentiam. hic etiam magno stipendio per Communitatem dotari debet. sunt insuper octo Civitatis Tibicines, cum totidem militaribus Deserariis, quibus Communitas providet de duobus*

D *tentoriis, & salario militibus consueto.* Hæc habuit optimum illud Chronicon. Guido etiam Carmelita, Pisanus; in Concordantiis (ita enim appellavit) Historiarum aliquot antiquarum, sermone Italico exaratis; cujusque ego Volumen manuscriptum domi habeo, ita inquit; *in prima poneano lo Tabernaculo con l'Arca, lo quale Tabernaculo era a loro come Tempio e come Carrocio. & intorno stavano li Sacerdoti e li Leviti a custodia e a servigio del Tabernaculo.* Non potuit aptius expressisse. Carrocium etenim fuit Palladium (ut ita dicam) militare, quod omnes summo studio certatim tuebantur. Qui plura volent adeant Ricordanum Malespinium, *cap.* 164. & 205. Villanum *lib. VI. cap.* 67. & alibi; Vincentium Carrarium in *Historia Rubriorum Parmensium lib. II.* Friderici Imperatoris *Epistolam* 41. ex editione Gretseriana; Marquardum Freherum *in Glossario, ad editionem suam Scriptorum aliquot insignium rerum Germanicarum*; Vincentium Borghinium *prima secunda Discursuum* & Pignam *lib. II. Historiar.* Inventum au-

E tem videtur placuisse exteris etiam nationibus. Siquidem narrat Nicetas Choniates *Annalium lib. V.* Hungaros in pugnam proficiscentes, statuisse Vexillum in crassa & procera trabe, quam rotis impositam quatuor juga Boum trahebant. Decertatum autem tunc est cum Græcis Manuele Comneno imperante, qui synchronus pene videtur fuisse Friderico I. neque vero semper productum est Carrocium in horrorem Martii pulveris, sed & in festivæ hilaritatis plausum, Honoris ergo & publicæ Majestatis. ita Florentini obviam iverunt Latino S. R. E. Cardinali, cujus paulo ante meminimus, ut prodit Villanus *lib. VII. cap.* 56. Eumdem honorem nostri præstiterunt B. Joanni Vicesino, Sigonio teste, in *Libris* reliquis *de Regno Italiæ*, *anno* 1232. Necnon & Friderico Imperatori, sexennio post, ut notavit Rolandinus *lib. IV. cap.* 9. No-

F men porro etiam Carrocio inditum fuisse observavi. Cremonenses siquidem Bartazzolam, vel Bertam nominaverunt suum: uti perhibent Sigonius *lib. XVIII. de Regno Italiæ*, & Chronicon Parmense m. s. apud me. Parmenses Crevacerem, seu Biancandum, Sansovino & Carrario testibus. nostrates Bertam. & alii forte aliter. In gratiam videlicet viri alicujus, vel mulieris, quorum ingentia beneficia in Urbem redundassent, vel ut Civibus utcumque libuisset. *L. Pignorius.*

† *Form.* 13.

‡ *Lib. VI. c.* 77.

3. Pro, *Sanctæ Floris*, repone, *Sanctæ Floræ*: Pro, *discescere*, *discessere*: pro, *angutato*, fortasse, *angustiato*, barbarum licet: Pro, *ballistrariis*, *ballistariis*: Pro, *eventu*, forsan,

ratus [1] *Pisanæ* motionis per exploratores præmiſſos edoctus, veloci delatus ſeptem Galearum navigio invaſit, fuditque incautos multis contra certantibus necatis, cæteris cum vaſis, & omni balliſtrarum apparatu ad Regem ſuum *Neapolim* adductis. Decreſcentes videns copias ſuas Cæſar inſtinctu nobili in ſe ipſum compreſſus Deo immortali, Fortunaque ſic reprimentibus, dum Urbis potiundæ tempus, neceſſitudoque non appetant, ſoli Coronationi innitendum conſtituit, ſuperos inferoſque favores alias accepturus, bonum, fauſtum, Deumque in ſe propitium de corde non abjiciens, ſed eventuros ſucceſſus mente uſquequaque conjectans. Summiſſis itaque, qui ab *Johanne Roberti* fratre, ac *Urſinis* exquirerent, ‡ ut conceſſa Principis Apoſtolorum Baſilica præordinata per Papam ſanctione Coronam accipiat, mitigatione adverſariorum nil voto conſonum aſſecutus eſt, referentibus his in *Roberti* Regis hæc aſſenſu conſiſtere. Expectatuſque is aſſenſus fruſtra, diuque præmiſſis, ac remiſſis ad *Robertum* Regem Legatis Laicis, ac Clericis, nullatenus habitus eſt, nullaque exaudita a Rege vox eſt, niſi, ut ſe ſe præſtolarentur, negotiaque interim ſingula differrent, pollicitus inde ſemper, & in dies iter maturare, in ſingulis deficiens terminis [2], qui dilatione *Tuſcos*, *Italicoſque Gelfos* non modo fatigabant laborum faſtidiis, ſed ſpei vanæ illuſionibus perturbabant, ignaviæ, ſocordiæque imputantibus Regis fœminei *Roberti* nomen in Regem *Bertam* vertentibus, ſicque vulgo vocitantibus [3]. Sed alii alia certatim adjudicabant. Vulgabant nonnulli *Apuliæ* Regem in ſe ipſum diviſum factionibus multis agitari, plurimos Imperii nomen, dominiumque zelare, multos *Francigenas* odire, *Francorum* mores *Apulis* exoſos, vixque minus, quam *Siculis* varios varia exoptare, *Friderici* olim Imperatoris geſta in abditis ſuſurriis laudari. Et ea propter circumſpectum Regem *Robertum* a Regno digreſſum non elongare. Satis ſuperque eſſe, dum metui ſit Cæſari, ſubſiſtere extra Regni fines. Præterea formidoloſum admodum *Fridericum Siciliæ* Dominatorem nunquam votis *Francorum*

‡ Forte. In conceſſa.

accommodum, quem cum Cæſare magno fœdere adſtrictum conſtabat. Hæc, aliaque a *Romæ* acceſſu *Robertum* tamdiu arcuiſſe.

RUB. VII. Acta circa Coronationem in Urbe, & ipſa Coronæ aſſumptio. *In epitomatis.* Coronatio Cæſaris in Urbe, & acta circa Coronationem.

Cæſar his pertemptatis propoſito deficiens, Cardinales, ut ſe apud *Lateranum* coronarent, ſollicitavit. Illis aſſerentibus nefas eſſe a Papali conſtitutione, reſcriptiſque diſcedere, litterarum contextum, moremque longævum allegantes [4]: Replicanteque Cæſare neceſſitatem legem tollere, vimque facti vi ſacrarum legum pellendam, per ipſum non deficere ad Urbem Papali miſſione profectum Coronam accipere, veritati, & æquitati obſequendum fore, nec dubium Papam emologaturum etiam ex poſt facto, ſi quid inhabilitatis in tanti conſummatione negotii fuerit. Cardinalibus vero non aſſentientibus, Cæſar Populum *Romanum*, illum videlicet, qui ſuas partes fovebat, in Concilium evocavit has proponens facti anguſtias, quidque expediat conſultans. Ex plebiſcito itaque obtentum eſt, Cardinales Reipublicæ ſuaſionibus, precibuſque Coronam dare; ſin autem coercendos per Tribunos, Populumque *Romanum* [5]. Reluctantibus itaque Cardinalibus Plebs commota eſt in illos excandeſcens, jamque furore accenſo intra militias Cæſarem in privato affati ſunt, ſe ad Papam facti tenorem direxiſſe, reſponſumque ſperatum intra *Julias* Kal. præſtolari. * Hæc velit in manſuetudine perſiſtens Majeſtatem Cæſaream Sacroſanctæ Eccleſiæ monimentis, inſtitutiſque obtemperare, obſequi, ſic omnia proſperari. Circumſpectus Cæſar remiſſo animo dictis acquievit, concione ſedata, dimiſſaque. At intra hos dies impenſis tanto exercitui deficientibus, ipſaque Regia Camera exhauſta pecuniis, contributionem Populo *Romano* decrevit. Edicto emiſſo impatiens Plebs ad ſcandalum jam nullis aliis auctoribus concitabatur, exinanivitque illius contributionis edictum, Judæis dumtaxat, qui trans, & intra *Tiberim* morabantur, obtemperantibus [6]. Dum igitur dies vigiliæ Principis Apoſtolorum inſtaret ſumma luce de *Palatiis* militiarum egrediens multo cœtu in Montem *Aventinum* conceſſit. Poſtquam autem illuxit ſequens diei feſtum,

* *Puto hæc eſſe Gloſſema, legendumque:* Velit in manſuetudine.

ſan, *adventu*: Pro *balliſtrarum*, *balliſtarum*: Pro, *ſuſurriis*, *ſuſurris*. N. Villanus.

1. *Raynerius de Grimaldis Roberti Apuliæ Regis Admiratus.* Fuit vir plane militaris, & fortunatus; uti vocat Villanus *lib. VIII. cap.* 77. *Cæteris cum vaſis & omni Balliſtrarum apparatu.* Hujuſmodi Vaſorum meminit ſuperius *pag.* 17. *Galearumque corpora ſeu Vaſa.* & *pag.* 27. Galeas quatuor ac Vaſa. ſunt autem *Vaſcelli* quos dicimus Italice, origine Gallicana *Vaiſſeau* Archiepiſcopus Conſentinus, in Martino IV. de Rege Carolo ita inquit; *Sed quod concepit tunc adimplere nequiens, multa Vaſa in portum Brunduſii*, ne per fluxus hiemales vaſtarentur, aut caperentur ab inimicis, reliquit. *L. Pignorius.*

2. *Niſi ut ſe ſe præſtolarentur, negotiaque interim ſingula differrent, pollicitus inde ſemper, & in dies iter maturare, in ſingulis deficiens terminis &c.* Prudentiſſimus Rex noluit omittere caput rerum, apte ad Taciti doctrinam, quam luculenter illuſtravit aureis notis omnigenæ Hiſtoriæ peritiſſimus Chriſtophorus Forſtnerus Auſtriacus amicus meus, ad *Librum I. Hiſtoriar.* ejuſdem Auctoris. noluitque ſe & rempublicam in caſum dare. Videbat ſe Romæ in Thuſcia, & in Marchia noſtra avide expectari. Cum ubique eſſe non poſſet malebat nullibi eſſe: ne poſtpoſiti contumelia incenderentur, & res novas cogitarent. Qua ratione univerſi in officio continebantur. His non attendens Joannes Bohemiæ Rex Henrici Cæſaris filius, ut Francorum Regi militaret Bohemiam peſſumdedit, & demum Vita mulctatus eſt, animadvertente Jo Villano *lib. X. cap.* 197. & Ortelio, in Itinerario. *Idem.*

3. *Ignaviæ ſocordiæque imputantibus Regis fœminei, Roberti nomen in Regem Bertam vertentibus, ſicque vulgo vocitantibus.* Idem dicterium adnotavit & Sanſovinus. neque ideo tamen Muſſatum laudare aliquid penſi habuit. At huic nominis jocoſæ inverſioni ineſt Italiciſmus non inelegans. Dicunt enim noſtrates *dar la berta*, *berteggiare*, & *berteggiatore*, quod Latini dicunt deridere, & deriſorem. *Idem.*

4. *Illis aſſerentibus nefas eſſe a Papali Conſtitutione, reſcriptiſque diſcedere, Litterarum contextum, moremque longævum allegantes.* Hæc ſane ut Canoniſtas decebat. non enim Legato licet a contextu Litterarum abire; ſed ejus eſt interpretari qui ſcripſit; ſtyluſque Curiæ (ut appellant) ſervandus eſt. Ut late pluribus differunt Canonum Interpretes, & Everardus in Locis Legalibus Loco 105. in principio. Graviter enim mònet, quiſquis ille fuit, qui Legatum Pontificium præceptis prudentiſſimis inſtruxit, quemque Auctorem edidit Academia Veneta anno 1558. *In toto autem actionum genere ſtudendum eſt, ne quid temere, aut a nobiſmet ipſis agamus, ſed diligenter attendentes mandata, illorum fines ſevere cuſtodiamus.* At illud verum viciſſim eſt, ſummam injuriam eſt ſummum Jus, & Neceſſitatem ante rationem eſſe, maxime in bello, ut pronunciavit Rex ſerio magnus apud *Curtium lib. VII.* Idem.

5. *Sin autem coercendos per Tribunos populumque Romanum.* Tribunicius magiſtratus etiam his temporibus viguit in Urbe. Neque vero ita recens fuit, ut huic tantum ſæculo ortum ſuum debeat. Guntherus ſane in *Ligurino lib. III.* hæc cecinit de Arnaldo Brixienſi,

Quin etiam titulos Urbis renovare vetuſtos,
Patricios recreare viros, priſcoſque Quirites,
Nomine plebejo ſecernere nomen Equeſtre,
Jura Tribunorum, ſanctum reparare Senatum; &c.

Poſt Henricum Tribunus fuit Nicolaus Rentius, cujus vita extat typis impreſſa; & teſtimonium Franciſci Petrarchæ viri eminentiſſimi, in *Libro Epiſtolarum*, quem ſine Titulo inſcripſit. *Idem.*

6. *Judæis dumtaxat, qui trans & intra Tiberim morabantur, obtemperantibus.* Judæi olim Romæ trans Tiberim habitabant, Trans-tiberini ambulatores dicti etiam Martiali *lib. I. ep.* 98. prout etiam alii adnotarunt. At Benjamin Cantaber in ſuo Itinerario innuit, ſemet Romæ degente, recutitum quempiam habitaſſe trans Tiberim, & alios ad ducentos, nulli mortalium tributum pendentes.

ſtum, Populo comitante, ac Principibus ſuarum partium *Lateranum* venit, Miſſarumque ſolemnibus peractis [1] proteſtantibus Cardinalibus, ſcilicet Legato, & *Luca* de *Fliſco* non ſua ſponte, ſed Plebis, Regisque impulſibus * coactis parere coronam auream capiti ejus impoſuere, multis Cleri, Populique applauſibus inclyto Imperatori *Henrico* ſemper Auguſto vitam, victoriamque conclamantibus univerſis [2] in *Aventinum* ad parata convivia, comeſſatio-

*Pro ſe ſe coactos.

nesque cum Nobilibus, & Plebe delatus eſt Anno eodem Domini Noſtri *Jeſu Chriſti* milleſimo XII. CCC. Kal. *Julii*. Nec ſine adverſariorum moleſtiis tam feſtivum, tamquam celebre convivium peractum eſt. Miſſi quidem ad ſcopulum *Aventini* Montis fundibularii, ac plures cum balliſtis diſcumbentes ad pulpitum ſpiculis inquietabant, aliquibusque ſauciis per pavimentum ad loca tutiora ſub parietum tegminibus confugiebant. Objurgabantque convitiis in Cæſarem

---

Quos tamen Henricus hac vice tributarios eſſe, ſatis æquo animo, paſſus eſt. *L. Pignorius.*

1. *Lateranum venit, Miſſarumque ſolemnibus peractis &c.* Notavit etiam Archiepiſcopus Coſentinus, quem diverſum a Martino Polono ſtatuit Blondus *Decadis ſecundæ lib. V.* non procul ab initio, Henricum in Templum ſancti Petri intrare non potuiſſe, *præpediente exercitu hoſtium.* Confirmant Blondus *lib. IX.* Villanus *lib. itidem* 9. *cap.* 42. H. Stero Altahenſis in Annalibus. Cavitellius. Cruſius *duodecade* 3. *lib. IV. par.* 3. *cap.* 2. *Annales Piſtorienſes.* & demum Matthæus Palmerius, cujus Chronicon extat apud me manu exaratum, qui ſcriptum reliquit, contra decus Imperii, Laterani per contentionem coronatum fuiſſe. & profecto non habeo ego, qua ratione Sanſovinum excuſem; cum ſcripſit ex Pauli Æmilii ſententia & recentiorum omnium peractam fuiſſe Coronationem in Baſilica Lateranenſi: & unum Albertinum Muſſatum repugnare, qui in D. Petri referat Coronam accepiſſe. Hoc vero dormitare eſt, vel alienis oculis Scriptores lectitare. Ubinam hæc tradit Muſſatus: num in Annalibus Vervecinis? an in Elephantinis? Et hæc Sanſovini oſcitatio in errorem forte impulit Nicolaum Vignerium, in Hiſtoria, quam pertexuit, de domo Luxemburgica ſermone Gallico, ſcribentem Corona inſignitum fuiſſe Henricum in Baſilica principis Apoſtolorum. Rite quidem & legitime ibi coronari debuit. ante Confeſſionem etenim (ut dicunt) B. Petri hoc fieri moris antiquiſſimi fuit. in ea ſtatione Carolus cognomento magnus, Otho itidem magnus, ibi Henrici, ibi Conradus, ibi Friderici, ſecundus & tertius Imperiali diademate ſunt redimiti. Cur autem Confeſſio dicatur, explicat Franciſcus Maria Torrigius, qui *ſacras Cryptas Vaticanas Italice deſcripſit, pag.* 80. Dies vero, in quem Coronatio incidit fuit Petro & Paulo Apoſtolis feſtus, 3. Kal. Julii, non Kal. Julii, ut habet hujus noſtri Textus, pagina proxime ſequente. concinunt Martinus Polonus, Henricus Stero; & res ipſa loquitur. ſi enim Henricus inſtante die vigiliæ Principis Apoſtolorum, ſumma luce in Montem Aventinum conceſſit, & ſequente die in Lateranum venit, ibique Coronam accepit: non igitur Coronatio Kalendas Julias attigit. Imo per hæc erroris arguuntur quotquot hæc in Kalendas Sextiles rejecerunt. in quorum numero ſunt Villanus *lib. IX. cap.* 42. Cavitellius, Scipio Ammiratus *lib. V. Hiſtor. Florentinæ*, Conſtantius Felicius in *Kalendario Italico*, Vignereus loco citato, Conradus, Vecerius & fortaſſe alii. Cruſius ſane non ferendus, qui *Duodecadis tertiæ lib. IV. par.* 3. *c.* 1. coronatum ſcribit die Pentecoſtes: ſecus atque ipſemet Henricus (apud eumdem *cap.* 2.) tradidit in Epiſtola, ad Abbatem Waldſaſſenſem, hiſce verbis; *per duos Cardinales, die feſto beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum, (quem ad hoc ut poteramus virtute commiſſionis per D. Clementem ſummum Pontificem elegimus) in Eccleſia Sancti Joannis Lateranenſis, præſente Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, Abbatum, & aliorum Prælatorum, ac Eccleſiaſticorum ordinum Urbis, Ducumque, Comitum, Baronum, Nobilium, ac Romani populi innumeroſa caterva: oleo ſacro uncti fuimus: nec non Imperiali diademate coronati, ac aliis debitis ac conſuetis ſolemniis inſigniti, &c.* Idem.

2. *Inclyto Imperatori Henrico ſemper Auguſto Vitam, Victoriamque conclamantibus univerſis.* Annales incerti Scriptoris, ex editione Pitoeana idem acclamatum fuiſſe tradunt Carolo Magno. *Carolo Auguſto a domino coronato, magno & pacifico Imperatori Romanorum, Vita & Victoria.* Eumdem ritum acclamandi complexus eſt Otto Friſingenſis *lib. II. cap.* 22. *Cunctis qui aderant cum magna lætitia acclamantibus, Deumque ſuper tam glorioſo facto glorificantibus.* Quæ ſunt dicta de Coronatione Friderici. neque ingratum fore opinor his, qui Antiquitatis inſtituta rimantur, ſi dixero acclamatum fuiſſe alias Principibus, ut benedicti venirent in nomine Domini. Anaſtaſius in vita Sergii II. de Ludovico Lotharii filio, *decantantes univerſus Clerus & cuncti religioſi Dei famuli extenſaque voce adclamantes, Benedictus qui venit in nomine Domini.* Conſuetudine dubio procul repetita a Sacerdotibus veteris Legis; cujus extat nobile veſtigium in *Pſal.* 117. *verſ.* 24. Quamvis eam excludat doctiſſimus Genebrardus: quam ſane ego non improbaverim. Hinc apud noſtrum hunc Henricus benedictus appellatur, ſupra *lib. IV. pag.* 20. *in Pareneſi* Cardinalis Oſtienſis ad Brixianos, *Tollite ecce vos infauſta Infidelium ſecta, & ad pedes benedicti Regis in Ciliciis & Cineribus vos ſternite humiles.* Et hæc omnia ab Hebræorum inſtitutis manarunt ad nos. *lib.* I. *Regum, cap.* 10. *Et clamavit omnis populus & ait* VIVAT REX. & *lib. III. Reg. cap.* 1. VIVAT REX ADONIAS. & alibi.

Quæ etiam fuit in Oriente olim legitima formula adloquendi Reges. *Danielis cap.* 2. *Rex in ſempiternum* VIVE. & *cap.* 3. *Rex in æternum* VIVE. Ad quam normam conformata ſunt verba Sinætæ ad Regem Artaxerxem, Mnemonem cognomento, apud Ælianum *lib. I. Var. Hiſtor. cap.* 32. *O Rex Artaxerxa regnes in æternum.*

Noſtrorum autem nonnulli ad Reges cum ſcriberent, Vitam in Limine epiſtolæ adſcribere conſueverunt. Hincmanus Archiep. Rhemenſis ad Carolum Regem, *Domino glorioſo ſit ſemper laus & vita.* Leo Papa nonus Brittonum Principi &c. *Secundum Deum vivere volentibus vita & ſalus.* Suo Carnotenſis Henrico Anglorum, & Lodovico Francorum Regibus, *in eo vivere & regnare per quem Reges regnant.* Et hic mos vitam acclamandi apud nos a remotiore uſque Antiquitate adeo inolevit, ut nihil eo tritius. Joannes Gabellinus in Commentariis Pii ſecundi, in fine *lib. IV. Ad noctem univerſus populus in Equis, cum luminaribus ad ædes Pontificis occurrit, ductaque per gyrum pompa, ante fores Palatii, magno clamore, & ingenti gaudio Vitam & Felicitatem optavit Pio.* Et de Coronatione Hungarica *Matthiæ* 2. *anni* 1608. (ut in ſemitam redeamus) teſtatur Joannes Jeſſenius adclamatum fuiſſe, *Vivat Rex, feliciter agat, æternum vivat, vincat, triumphet.*

Item; *Populus intra Templi parietes. plebs foris conglomerata Vitam Regi, Salutem, Felicitatem, Victoriam exoptare.* Poſt Coronationem peractam moris olim fuit Miſſilia ſpargere in vulgus, ut omnibus notum omnino eſt. Obſervatum hoc fuiſſe Bononiæ cum Carolus V. Maximus Cæſar ibi Coronam acciperet anno 1530. teſtantur Paulus Jovius, & Laurentius Surius: effuſam nimirum in populum, ad dimovendum turbam, excitandumque lætitiam, argenteam, atque auream ſtipem, ſignatam imagine Cæſaris. & in Coronatione Hungarica, cujus nuper meminimus, hæc Jeſſenius, *poſtremas partes Regiæ cuſtodiæ Præfectus Ferdinandus Elbogner habuit, cum aliquot militum manipulis: in quorum medio duo a Cancellis, aureis argenteisque * partim Regis Leone, partim nominis hieroglyphico ſignata numiſmata ſpargentes equitarunt. factum ex priſco veterum Romanorum Imperatorum inſtituto; qui Veſtes, Unguenta & id genus Miſſilia in vulgus jacere Coronati conſueverunt; luxu hoc, futuræ Liberalitatis ſignum, ab inita ſtatim dignitate ſtatuentes.* Et hanc Largitionem plane regiam præſcribit mos pervetuſtus Sereniſſimis Principibus Venetis recens creatis, ut habet Liber Ritualis, vel Ceremonialis Eccleſiæ Sancti Marci, quem penes me ſervo, manu elegantis Librarii deſcriptum. adſcribam autem verba Auctoris, qui fuit Nicolaus Moravius Plebanus Sancti Pantaleonis, Vicarius Sancti Marci, & Auditor Jo. Baptiſtæ Egnatii. indicant autem ritum antiquum, & Ducum Venetorum majeſtatem penitus Regiam. *Et deſcendens in medium Chori, per Primicerium vel Vicarium, ſeu Canonicum eidem conſignatur Vexillum rubeum Beati Marci dicendo. conſigno Serenitati veſtræ præſens vexillum beati Marci in ſignum veri Ducatus: per ſuam Serenitatem reſponſo, & ego ipſum recipio in nomine Domini, ac Protectoris noſtri Sancti Marci. ipſumque dat Armiralio Arſenatus. Qui ipſum defert uſque ad gradus extra Chorum, ubi parata eſt, quam vocant Galeam, cum Pulpito, in quem aſcendit ſua Serenitas cum duobus ſuis conſanguineis, qui Denarios populo ſpargendos præparant, & cum ſua Serenitate projiciunt, &c.* De Sparſione hac, ſive aureo imbre, altum hic Silentium: veluti & apud Friſingenſem, & Guntherum in Coronatione Friderici. Convivium & comeſſatio videntur vicario loco ſucceſſiſſe largitioni illi. & profecto Pontificale Romanum poſt hujusmodi peracta ſolemnia, Convivium præſcribit Imperatoribus. cujuſmodi pro dignitate deſcripſit Carolinum Bononienſe Paulus Jovius *lib. XXVII. Hiſtoriar.* & ex Jovio Surius. Quibus adcenſuerim ego Regium Hungaricum Matthiæ, a Jeſſenio celebratum polito admodum ſtylo; qui potuit ſane & forte debuit veniam a clementiſſimo Cæſare impetrare Auctori ſuo, ne Lingua Muſis Sacra, funeſto Carnificis ferro exſcinderetur: ne ve inter miſeros ſpectaculo eſſet is, qui docta Panegyri immortales Gentis auguſtiſſimæ laudes proſecutus erat. Verum ad nos. Summi Pontifices Romani & ipſi inſtituerunt poſt Coronam ſumptam in Baſilica Lateranenſi Convivia agitare: quod Litteris prodidit Fabricius Saleminus anno 1590. Pontificali Tyara inſignito Gregorio XIV. neque vero non aliquando, ſparſa & profuſa ſtipe,

*c. f. aurea argenteaque.

sarem clamore sublato; sed hoc veluti parvipendens Cæsar in sua magnanimitate, nihil palam molesti in patulum * ostentabat. *Annibaldus* autem, & *Johannes* de *Sabello*, quorum mentio supra habita est, quibus detinebantur in his motibus, angusta egressi loca, custodibus improvisis, se de palatiis in vicos passim subterfugere [1], perque Urbis appenditias ad castra sua duobus ferme millibus ab Urbe distantia confugientes. Tuncque Cæsari adversantes milites † sexcenti *Roberti* Regis in Castellis eisdem suscipientes, bellum Cæsari intulere. Prædas itaque, rapinas, incendia, & hostilia quæque ad ipsas Urbis portas committebant, & ne quidquam deesset injuriæ, quæ in eorum potentiis consisteret, decurrentem fluvium ad eas urbis oras, ubi Cæsaris omnis aquabatur exercitus, ‡ obstruere, diruptis etiam Molendinis, quorum usu idem vescebatur exercitus. Quod si ad *Tiberim* potiundæ aquæ causa iter convertebant, *Roberti* Regis Ballistarii illos a fluminis aditu repellebant.

* R. ostendebat.

† Forte. sexcentos.

‡ Mel. obstruere.

RUB. VIII. Exitus Cæsaris ab Urbe, & ad Tiburim profectio.

Sic deinde arctatus Cæsar, vix se intra Urbis mœnia continebat, rebus ad victum necessarium denegatis. Ratus deinde mutandi loci cautelas honestiores, tutioresque Nobiles præfatos in jus evocari jussit, ut justo judicio, si contempserint, hostes adjudicarentur, quibus contumacibus, veluti bellum illis indicturus, Urbe egredi meditatus est. Armatis scilicet copiis castra illorum tanquam aggressurus, parare, tuncque iter extra Urbem versus *Tiburim* divertere insciis inimicis. *Tibur* quidem Civitas est decem, & octo millibus passuum ab Urbe distans, quæ quamquam * publicæ rei subdita; partes tamen *Columnensium* fovebat, Imperatoremque affectabat. Relicto ergo *Romæ* præsidio trecentorum Militum cum Præside, qui *Columnensium* oras, vicosque ac subarras tuerentur, diruptisque in planum *Annibaldi*, ac *Johannis* de *Sabello* palatiis [2] cum *Turri S. Marci* oriente Sole Urbem egressus est, & recto itinere *Tiburim* contendit XIII. *Aug.* Kal. Dumque identidem dies ferme quatuor egessit [3], Dux *Bavariæ*, *Dalphinus* de *Vienna*, *Ugo* frater *Dalphini*, Dominus *Fortiniati* [4] ex gentis Cæsaris Principibus urgentibus his causis, inopiaque apparatuum inter tantos obtenta Cæsaris licentia, impetratisque ab *Johanne Roberti* fratre ex indulgentia rescriptis cum militibus circiter quadringentis discesserunt diætis celeribus, longisque *Viterbium* applicantes. Ex quibus causis divisa, extenuataque Curia intra *Tiburis* mœnia, utcunque poterat, subsistebat cum militum fere numero nongentorum. Ad *Johannem* itaque *Roberti* Regis fratrem in Urbe undique ex *Tuscia*, *Bononia*, *Apulia*, & ex *Patrimonii Terris* confluebant militum, peditumque copiæ, ubi jam ferme tria millia militum aggregata, pedites sine numero. Nec minus anxium, sollicitumque Cæsarem *Annibaldus*, & *Johannes* præfati assiduis contumeliis vexabant, concurrentes ad *Tiburis* portas, & Regem *Romanum* conviciis increpantes ad prælium evocabant. Sed hoc pro tempore, locoque Cæsar mansueta æquanimitate tolerabat. Iisdem diebus circa Mensis *Julii* exitum ad Legatum Papales litteræ allatæ sunt, ut scilicet Urbe Cæsar, *Robertusque* Rex cum universis abscedant copiis, quodque dispositis in pace rebus ipse *Romam* proficiscatur, hæcque præconiis vocibus in Urbe, & *Tiburi* conclamata sunt. Arctatus, extenuatusque *Tiburi* omnibus copiis Cæsar, spe sublata potiundæ Urbis ad motus alios proniore fortuna laxavit intentum. Suadentibus, angentibusque † *Etruriæ* Primatibus [5], quos vetusta quærendorum, visendorumve larium stimulabat anxietas, in amicas terras retrocedere constituit. Subeunte ratione, si *Tusciam* provinciam prosperiores largirentur eventus, ibi & sedem futuram *Italiæ* tanquam in centro positam, accommodamque Cæsareæ Majestati Provinciæ hujus, tanquam sortitam a re vocabulum, *Florentiam* [6] cæteris Civitatibus, ac Coloniis ingenti magnitudine præstare constabat, veluti provinciæ dictæ fastigium, hujusque subigendæ causæ suberant, Regium allicientes animum. Nec deerant hujuscemodi aggrediendæ vicissitudinis promotores. Erant *Gibolengæ* partis vetustissimi Imperium, uti signum Cæleste, colentes [7]: Erant *Albi*, genus hominum superstitionis novæ, qui nati ex *Gelfis*, ejusdemque factio-

* In P. R. forte populo Romano.

† Male P. Etruriæ.

---

stipe, publicæ hilaritati litarunt. de Leone X. certe testatur Jovius *lib. III. Vitæ*, quam de ipso conscripsit, sparsam a Quæstoribus per omnes regiones larga manu auream argenteamque pecuniam, tanta Leonis liberalitate, ut ipsi centum millibus aureis eam pompam Pontifici constitisse faterentur. O plane dignum caput, cui Parnassus vertices suos inclinet, cui jam usu desita Liberalitas uni præ cæteris assurgat? *L. Pignorius.*

1. *Se de palatiis in vicos passim subterfugere*, Tollendum, *se.* N. Villanus.

2. *Diruptisque in planum Annibaldi, ac Joannis de Sabello Palatiis.* Dirumpere in planum apud hunc nostrum est Italice *Spianare*, Latine solo æquare. corrigo autem Martinum Polonum eadem de re loquentem; hæc verba; *& in direptione domorum tunc Roma graviter fuit deformata*: & lego *diruptione.* Planum autem Mussati sæculo fuit, quod dicimus vernaculi *la Pianura*, *& il piano*, *& la Campagna.* Quæ omnia denotant ipso vocis sono origines suas. Planuriam enim legimus, & Campanias & Campanea loca apud vetustos Limitum Auctores. Apud eumdem autem Martinum Polonum, quod est Planum Burdegalense, Villano est *Bordella*, hodie *Bordeaux*, & Burdigala Vibiscorum. Sanctus Bonaventura in vita Sancti Francisci §. quinto. *Subito Liberatoris sui virtute inveniens se in plano.* Et huc pertinent Pede-plana Turrium, quorum meminit *lib. XIII. Cod. Theodos.* de Metatis unde vox nostras *a pepiano.* L. Pignorius.

3. *Dumque identidem dies ferme quatuor egessit*, Melius, *Dumque ibidem dies ferme quatuor egisset.* N. Villanus.

4. *Dominus Fortiniati.* Lego Fortiniaci, ut supra in fine *lib. VI. Sabaudia*, Fortiniacum, Gebena. *Diætis celeribus* Italice *a gran giornate.* in eadem significatione acceperunt Josarisberiensis *lib. V. Polycratici. cap. 12. Dicunt etiam præproperum esse viatorem, qui antequam Lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris, luceque remota, diætam aggreditur.* Cæsarius Heisterbacensis *lib. 1. primæ partis cap. 40. Inter Augustam vero & Veronam septem diætæ numerantur.* Illud vero admodum novum est, Vitam Caroli IV. Imperatoris appellari ab ejusdem Scriptore Diætam. Vita nimirum dies vel etiam hora est, nisi malimus diæculam, vel horulam appellare. illam priorem notionem agnovit etiam Joannes de Balbis *& est diæ diei itineratio, unde diæto diætas id est per diætas ire.* L. Pignorius.

5. *Suadentibus angentibusque Ethruriæ primatibus.* Hos potiores fuisse e Gibolenghis, quos & nominat, scripsit Vincentius Borghinius, *Discurs. parte secunda. pag.* 331. Altovitos, Adimarios, Ubaldinos, Albos omnes, qui Nigros infensissimi oderant. noster Auctor in fine paginæ hujus; *erant Albi genus hominum superstitionis novæ*, qui nati ex Gelfis &c. quem locum mirifice illustrat Borghinius, *ead. prima pag.* 40. *&* 41. Idem.

6. *Tamquam sortitam a re vocabulum, Florentiam &c.* Notitia Urbium manuscripta, quam sæpe laudavi, in hanc sententiam hæc differit, *sed postea Senatus decreto a Floro, sive Florino, qui primus in loco illo fuerat Ædificator, & quia locus floridus, & idem Florinus in armis floruerat, & eo quod a flore nobilium Romanorum inhabitata erat, deberet Florentia nominari. unde quidam*

Flos Florum floret Florentia semper honore,

Re vera Civitas ista magnifice ut populosa & opulenta, & ditissima inter Orbis urbes dici possit. Hæc autem cudit Monetam, cum qua fere mundus omnis tunditur, imo per illam peccata hodie fiunt mirabilia. Demiror quid Sculpturæ significent Sigillo ipsius Civitatis impressæ. est enim in eo Herculis Imago Clavam manu gestantis, & versus

Herculea clava domat Florentia prava.

Nam adverti potest, quod hodie Civitas ipsa aureis quos fabricat ab ipsa Florentia nominatis Florinis, majora longe, quam Clava Herculis domat, & dominatur in orbe. Idem.

7. *Imperium uti signum cœleste colentes.* Palladium voluit dice-

A. Mussatus. H 2

factionis ex civilibus diffidiis a fuorum communione difceſſerant, unitique *Gibolengis* [1] ad omnia *Gelforum* irritamenta, perniciesque: & horum magna pars exiliis afficiebatur. Nactique hi *Alborum* agnominia a primis *Piſtorienſibus Gelfos Nigros* vocitantibus, quæ diſperſa per *Italas* gentes adolevere vocabula. Genera hæc Cæſarem, & Imperium affectabant, perque Urbes has in ipſarum viſceribus diviſæ, * auctæque factiones. Nam, ſicut in omnibus politiis plurimum contingens eſt [2], ex minus potentibus ad potentiores exoriuntur ſeditiones, ſicque ſemper humanus vexatur inſtinctus, isque ad novarum rerum optiones inferiores inducit. Deinde nonnullos ſanguinis vincula urgente natura relegatorum parentum ſollicitabant, torquebantque præcordia, & horum plurimi conſanguineos in patrias terras videre cupiebant. Nec Cæſarem fallebat hac quæſita Provincia, *Longobardis* rebellandi facultatem non fore multis ſuæ partis potiores urbes conſtanter obtinentibus, ſicque ab *Tiburi* uſque in *Alemaniæ* oſtia † limen patere.

* P. acutæ.

† V. Limenque.

‡ Hac tempeſtate *Ferrariam* conflictis, pulſisque *Venetis*, qui poſt obitum Magnifici *Azonis* Marchionis *Eſtenſis* illam occupaverant, poſſidebat *Dalmaſius* ex *Cathelonia* oriundus [3] a *Clemente* Papa Præfectus. Is Magiſter militum, virque bellicoſus erat, qui mercede a multis *Italicorum* accepta vitam in armis exercuerat. Degebat & *Ferrariæ*, ut privatus, Illuſtris *Franciſcus* Marchio præfati *Azonis* olim frater, qui Præfecturæ, ac Dominatui ejusdem * Civitatis poſt ejus mortem, paternæ domus ut ſucceſſor, ab intimis aſpirabat. Sic igitur utrinque obortæ ſimultates. Is livor diu latitans in dies incendebatur, præoccupata tandem loci, & temporis opportunitate, *Dalmaſius* ex præviſo conceptu, dum *Franciſcus* in ſylvam ad venationem exiſſet, *Cathelanorum* præſidia per vicos diſtribuens, *Aldobrandinum* alterum *Franciſci* fratrem, cæterosque qui ejusdem factionis erant, publicæ rei gerendæ cauſa veluti conſultaturus in Concilium evocavit. Hosque cuſtoditos pro rei gerendæ cautela tenuit ad prædeſtinatam horam advenientis *Franciſci*. Dumque jam declinante Sole adventaret e venatione *Franciſcus* cum paucis inermis, enſe duntaxat ex more ad latus, nunciata jam rerum ſuſpicione *Franciſco*, ut ſubſiſteret, non acquievit. Se nihil male promeritum aſſeveranti, cauſasque non ſubeſſe, ob quas tuto ire fiducia, facultasque deſint; Procedenti *Porta Leonis* patuit, ſed confeſtim, ut ingreſſus eſt, ab ipſo *Dalmaſii* fratre, *Cathelanis*que circumventus, ſtipatusque eſt. Ajunt plerique, eum ex præordinato capiundum duntaxat, ni ad capulum manu ſuperjecta, viribus uti, tutelaque demonſtraſſet. Alii jam necem præconſtitutam fore [4]. Lanceis itaque, ac pugionibus ſtatim confoſſus concidit, proh tantæ ſtrenuitatis, magnificæque domus pudor [5], denudatum in ludibrium nobile corpus in tabe, lutoque paternæ Civitatis [6] non exportatum diu jacuit, quoad ex Religione viri prodeuntes, obtenta licentia humandum nullo neceſſariorum fletu deferrent. Viſa, vulgataque res hæc perquam crudelis, horrendaque adjudicata eſt per *Longobardiæ*, *Tuſciæ*, *Marchiæ*que *Tarviſinæ* fines, * hoc indignum funus ab alienigena † tantique exceſſus indigno, vel præſumptus Viro. Fuere alii, qui certatim diverſa dictitarent, cauſas ſcilicet ſubeſſe tantæ rei aggrediendæ, patrandæque. Vulgabant quidem in diverſoriis *Franciſcum* in necem *Dalmaſii* clandeſtine per Satellites molitum, quodque illi capti, confeſſi, convinctique ſuppliciis addicti forent, & hoc

‡ In epitomatis hæc a ſuperioribus diſtinguuntur, & Rubricam novam efficiunt hoc titulo. Mors Franciſci Marchionis Eſtenſis.

* P. Civitas Ferrariæ.

* P. Tantique exceſſus indigno.

† P. Præſumptum viro.

V. In dignoque tanti exceſſus, ſvel præſumptus Viro.

---

dicere, quod antiquitus cœlo delapſum arbitrabantur, & ideo maxima religione colebatur. nec ſane potuit aptius exprimere ſtudium Gibolengorum, vel inſaniam verius. Et inter cætera hujuſce rei teſtimonia, quæ poſſem proferre, unum mihi ſelegam ex epiſtola Ecelini de Romano ad Fridericum Imperatorem; apud Rolandinum *lib. IV. cap. 7. Et ego cum bonæ memoriæ Pater meus Ecelinus, dictus vere de Romano*, (quæ verba myſterio non vacant, dicta ſtudioſe ut exprimatur devotio erga Romanum Imperium) *& ipſe ſubditus & obediens extitiſſet Imperio, & Coronæ; ſpem vitæ meæ totaliter ſub dominationis veſtræ clypeo poſui & tutela; pugno quoque & pugnabo dum vixero, quod honor & culmen Imperii de bono ſemper in melius augmentetur & creſcat. hoc eſt enim ut video ſingulare illud juſtæ gubernationis remigium, per quod naves hujus ſæculi tranſiens fluctus maris ad portum ſalutis adducitur: hoc eſt illud inclytæ Sapientiæ frænum, cujus loris Mundus, quaſi currens ſonipes moderatur.* & cætera venerationis pleniſſima. *L. Pignorius.*

1. *Unitique Gibolengis*, Tollerem, *que.* Et paulo poſt, pro, *agnominia*, corrige, *agnomina.* N. Villanus.

2. *Nam ſicut in omnibus Politiis plurimum contingens eſt.* Ariſtotelica hæc ſunt *lib. V. Politic. cap. 1. & 2.* Cæterum quid vox Politia ſignificet, quisque fuerit ipſius apud probos Auctores uſus erudite pertractat Ludovicus Regius in *Prolegomenis Politicis, cap. 5.* L. Pignorius.

3. *Poſſidebat Dalmaſius ex Cathelonia oriundus.* Hunc Dalmaſium perperam Gallum faciunt Philippus Bergomas, qui hic hallucinatur: & Julius Faroldus in *Annalibus Venetis, anno* 1312. fuit enim Dalmaſius domo Hiſpanus, ut etiam vidit Petrus Juſtinianus *lib. III. Hiſtoriar.* in fine; hac in re Muſſato & Sabellico adſtipulatus Ludovicus etiam Dominicus, qui Commentarios rerum Ferrarienſium Jo. Baptiſtæ Gyraldi Italice vertit, falſus eſt in eo, quod Franciſci Marchionatum veluti cognomen interpretatus eſt. Pag. enim 65. ubi nominatur *Franceſco Marchione*, ſcribere debuit *Franceſco Marcheſe.* Porro de Franciſci nece, merito an immerito patrata varias ſententias illa ætas tulit. & noſter tantum ſibi non ſumpſit, ut rem definiret. licet *lib. II. Rubr. 1. de Geſtis Italicorum poſt Henricum Cæſarem* pronunciet Franciſcum a Dalmaſio cæſum fuiſſe per ſeditionem. Vetus ſane Auctor Chronici VII. Ætatum aliter ſenſit, hiſce prorſus verbis, *ipſo anno* (1312) *menſe Auguſto Franciſcus filius Obici... poſtquam obtinere non valuit a Papa, ut conſtitueretur Vicarius in dominatu Ferrariæ, molitus eſt vi aut fraude occupare dominium, cum adjutorio Guelforum vicinorum, Dalmaſius Præfectus Urbis per ſummum Pontificem, in Portu Civitatis Franciſcum interemit. Complices ejus aliqui capti, & aliqui aufugerunt.* Hæc ille Auctor, Eſtenſibus (ut dicam quod ſentio) minus æquus. Joannes Baptiſta Pigna, Gaſpar Sardius, & Marcus Antonius Guarinus laudibus extollunt. Pigna Diegum & Dalmaſium manifeſto errore confudit, Guarinus Dalmaſii fratrem Rinaldum nominat, *Compendii Hiſtorici lib. III. pag.* 123. *Ab ipſo Dalmaſii fratre Cathelanisque circumventus*, inquit Auctor noſter. *Idem.*

4. Pro, *præconſtitutam fore*, dicendum fuit, *fuiſſe.* N. Villanus.

5. *Proh tantæ ſtrenuitatis, magnificæque domus pudor.* Citari ſolet hemiſtychium Ovidianum *lib. IX. Metamorph. de Galanthide*

Strenuitas antiqua manet. —

Eſt autem Strenuitas hoc loco Virtus, ſed plane militaris, cujuſmodi etiam Romani Cæſares in ſuis Nummis procudi curabant: militis ſchemate; cui Lactantius Firmianus facem ſcripto præfert *lib. I. Virtutem eſſe dicunt, quæ hominem tollat in cælum, non illam, de qua Philoſophi dixerunt, quæ poſita eſt in bonis animi, ſed hanc corporalem, quæ dicitur Fortitudo.* & alibi, *alia Virtutis quam eamdem Bellonam vocant.* Et eamdem notionem agnovit etiam Valerius Maximus *lib. III. cap. 2; Strenuus ille quoque flos ordinis equeſtris, cujus mira virtute &c.* Curtius etiam *lib. VII.* in Elogio Parmenionis. *L. Pignorius.*

6. *Denudatum in ludibrium nobile corpus in tabe, lutoque paternæ Civitatis.* Lego. *in tabo lutoque* ſatis pathetice expreſſit rem indignam. ita Virgilius

Nudus & ignota Palinure jacebis arena.

Nullo neceſſariorum fletu deferrent. Videntur expreſſa ex illis

Nos animæ viles inhumata infletaque turba
Sternamur campis ——

Lacrymas enim carorum in funere nemo niſi inhumanus inhibuit. & arguit velut inſolitum Pedo etiam Albinovanus

Et quisquam leges audet tibi dicere flendi?
Et quisquam lacrymas temperat ore tuas?

Lacrymarum enim affectus longe vehementiſſimus eſt inquit M. Fabius *lib. VI. Inſtitution. Oratoriar. cap. 1.*

—— *molliſſima corda*
Humano generi dare ſe Natura fatetur
Quæ Lacrymas dedit ——

Et

hoc Papam non latere, quapropter exosum *Franciscum* habuerit. Itemque hoc ipso tempore res novas *Franciscum* in *Ferraria* exorditum adversus *Dalmasium* cum suæ factionis viris, quodque in eum statuerat & ipse perpessus sit. Hæc, & alia optionibus variis per vicinas terras vulgata, multisque veluti confabulata susurriis. Veritati locum superfore censeat judicantis auctoritas.

A

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Octavus*,

INCIPIT NONUS.

Et

Naturæ imperio geminus —

inquit Juvenalis *Sat.* 15. ubi manuscriptus Interpres meus, quem alias etiam produxi, hæc tradit, *fatetur Natura se dedisse homini cor misericors, quia dedit etiam lacrymas, quæ sunt signa misericordiæ.* Novi ergo punitores misericordiæ sunt, ut inquit Valerius Max. qui lacrymari vetant, & imperio minaci coercent. *L. Pignorius.*

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS

HENRICI VII. CÆSARIS

LIBER NONUS.

RUBRICA I. Egressus Cæsaris e Tiburi, & adventus in Tusciam.

* V. Propere e Tiburi.

† V. Colonias suis.

Bellum laturus in *Tusciam* Cæsar multis ad idem propositum recensitis, diuque permensis, propere * scilicet *Tiburi* accitis ab Urbe, compositisque copiis egrediens longo, laboriosoque calle *Viterbium* petiit, inde *Perusinos* incutiens fines. Cumque hanc Civitatem adversam sibi, suisque jam pernovisset, mœnia vitabundus per † colonias, populationes suis concessit, exacuitque motus in acriores actus, ut cæteris *Tuscis* timori foret, & veluti in arma furens [1], viasque *Marte* discindens. Nec *Gallicus*, *Germanus*ve furor suis ipsis parcens Castella, & Terras Comitum de *Marzano* [2] damnorum, contumeliarumque immunes fecit, quamquam & hi Cæsaris partes fovissent. Communis clades cuncta igne, ferroque vastavit; sicque populabundus tumultuariis gressibus copias omnes in *Aretium* contraxit. Ibi tanquam sponsus in thalamum suum [3] susceptus, exeunte congratulanteque omnium *Gibolengo*-

B *rum* frequentia moras omnes sustulit trepidantibus vicinarum Urbium undecunque *Gelfis*. Cæptoque illico authoritatis Imperatoriæ primordio, *Robertum Apuliæ* Regem in judicium citandum jussit, emisso edicto in diem certam, mulctaque indicta, si se se contumacem reddiderit.

RUB. II. Insultus Cæsaris in Florentinorum agros, & acta circa Florentiam.

Nec minus extemplo Aquilas, aureamque flammam explicans [4] in *Florentiæ* fines processit, exustisque ædibus, & singulis ad prædam concessis Castrum *Montis Uvarchi* vix intro con-

C fugientibus, seque ad tutelas accommodantibus terrigenis undique circumsedit. Novo terrore perculsi, qui præsidio erant, stupefactique repentina obsidione tam validis, potentibusque hostibus ad pugnam jam se coaptantibus vix capiundo consilio vacabant destinatis horis, inscii, ignarique quid & *Florentiæ* tanto in motu actum, præsumptumque sit, a qua parte nulla vera notio illos exhortabatur. Sic itaque circum-

1. *Et veluti in arma furens*, tollerem conjunctionis notam. *N. Villanus.*

2. *Comitum de Marzano*, Appellatur hæc gens, *i Conti de Marciano.* Sed hic noster posuit, z, pro, c, more Longobardico. *Idem.*

3. *Ibi tamquam sponsus in thalamum suum* superius *pag.* 71.A. *Ad se veniat orantes uti ad domum & thalamum Regium.* Thalamum vocamus Cubiculum, vel Cameram, vel conjugalem Lectum sponsi & sponsæ, ut nos docet Joannes Genuensis. ideoque notat Virgilium Servius, quia cecinerit *lib. VI. Æn.*

Ferreique Eumenidum thalami ——

quia Furiæ nunquam nupserint. egregie autem *lib. II.*

Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.

At Appulejus *lib. IV. Metam.* Thalamum videtur secernere a Toro, & a Cubiculo. *Nam visa sum mihi de Domo, de Thalamo, de Cubiculo, de Toro denique ipso violenter extracta &c.* & sane videtur Thalamus fuisse temporariæ structuræ. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ

Ast alii thalamum docto componite textu:
Stamine gemmato picturatisque columnis
Ædificetur apex —

Virgilius tamen *lib. IV. Æn.* marmoreum statuit

Marmoreo referunt thalamo —

De Thalamo sane non omnibus obvia notavit A. Janus Parrhasius in Commentario Claudiani *de raptu Proserpinæ lib. I.* in princ.

4. *Nec minus extemplo Aquilas aureamque flammam explicans.* Aquilas Signis Regiis fuisse impressas quis non novit? hic noster *lib. VI. pag.* 85. C. *qui Regium vexillum, Aquilamque gestabat.* Fuit autem biceps, & bicorpor ut ita dicam. vel aurea tota, uti gestarunt Imperatores Orientis, vel atra uti Cæsares Occidentales: & notat Borghinius *Discurs. pag.* 2. Aurea flamma, sive Flammula fuit vexillum Gallicum, prolatum e templo D. Dionysii & sociorum; tradente Papyrio Mussonio in vita Philippi Augu-

D sti. a Gallis videtur manasse ejusdem usus ad Castra Augustorum. Forma fuit quadratum, colore rubrum, ut asserit Wilelmus Armoricanus citatus a Balthasare de Vias in Sylvis Regiis.

Vexillum simplex Cendato simplice tectum
Splendoris rubri, quali celebri Litaniæ
Utitur in certis Ecclesia sancta diebus.

Ubi Cendatum est pannus sericus tenuis, qui apud nos etiam hodie nomen retinet *Cendado*: quo etiam Cruces in Processionibus, & Vexilla, seu Banderias in agminibus Militum ornamus. & hujusmodi Cendatum appensum etiam fuit olim sublimi Antennæ Carrocii. sicut discimus ex Rolandino *lib. IV. cap.* 9. Robertus Gaguinus in vita Ludovici Grossi narrat Regem in prælium eun-

E tem, sumpsisse ex Altari Auriflammam; id enim peculiare signum Regibus Francis esse, dum difficile aliquid in potentem quempiam hostem suscipiunt. describit autem his carminibus Balthasar de Vias

Vexillo invigilat Tritonia, bractea totum
Aurea format opus, lux hinc inimica per hostes
Fulgurat, & gelidos quatit Auriflamma timores.

Dantes & ipse divino ingenio vir, qui nihil prætermisit, quod modo Poema suum ornare posset, Paradisi Cantui 31. Auriflammam intexuit.

Così quella pacifica Oria fiamma
Nel mezzo s'avvivava è d'ogni parte
Per egual modo allentava la fiamma.

F Ubi Virgo Beatissima aureo penicillo describitur, appellaturque Auriflamma sed pacifica. ut enim illa Gallica, seu Cæsarea præibat in procinctu.

Omnibus in bellis habet omnia signa præire.

Inquit Armoricanus, ita MARIA præit beatorum omnium agmina. Qui plura cupiet de Auriflamma adeat octavium Rossium, qui Brixiam Patriam eruditis Voluminibus illustratum it. is enim peculiari Libello sitim restinguet.

cumventi, confusique diffidentia tutelæ, petitis, indultisque personarum, & rerum remediis deditione Castri ad Cæsarem defecere Anno D. N. XII. CCC. millesimo circa Kalendas *Septembris*. Felici itaque usus successu Cæsar, Castris inde motis, *Castrum* S. *Johannis* aggressus est, quod Terrigenarum in partem Imperatoriam declinantium factione prodito præsidio,* qui custodiæ erat, continuo in deditionem accepit. Capta ibi *Cathelanorum* equitum capita XL. peditum LX. Tantarum rerum tumultus *Florentiam* delatus admiratione, terroreque multo quosque Cives concussit. Captatis tandem opportunitatibus † temporis, compositis militiis, centuriatisque aciebus cum plebeis manipulis occurrentes Cæsari ad *Ancisam* substitere, quo advocatorum sociæ partis *Lucensium*, *Senensium*, & cæterorum *Gelforum* subsidiis ante congressum ‡ unirent. Cæsar, seu spe intestinæ factionis, seu cautiori potiundæ urbis ingenio Castra movens, vitabundus & ipse iniendi perperam congressus ad Civitatem iter divertit, spacioque mille circiter passuum a suburbiis substitit fixis Castris. *Florentini* * tanta rerum variatione perterriti, admiratique celeri meatu *Florentiam* regressi sunt. Tunc utrinque aggregandarum virium studia: Cæsari depopulandorum agrorum, ædiumque circum mœnia, ut & intrinsecorum præcordiis tanto improvisu terrores incutiat, feriatque facti admiratione mentes: Intrinsecis egregia in tanto anfractu, virilisque audacia, *Tusca* subtilitas, providere, vigilare [1], amicitias exteras evocare, sollicitare, mœnia circuire, vallare, nova fœdera inter se percutere, sponsalia † copulare. Quodque in Civitate *Florentiæ* vix eventurum pacis tempore existimabile, a plebe contra Magnates instituta ob violentias evitandas, ex plebiscito sublata sunt, abrogatis, abolitisque decretis Tribunitiæ potestatis. Vulgata adventatis *Florentiam* Cæsaris [2] increbescenteque notitia per *Tusciæ* Urbes, *Bononiam*que delata ad arma capescenda, qualis antea non fuerat publicus, privatusque concursus. Ad hunc non Imperatorem, non *Romanorum* Regem; sed humani generis hostem propulsandum communis earum gentium festinabat intentio: submovendum hunc non modo *Tusciæ* finibus; sed terra, marique repellendum. Discurrereque confestim e *Luca*, *Senis*, *Perusio*, *Castello*, *Vulterra*, *Sancto Germiano*, *Colle Pistorio*, *Bononia*, *Romandiola*, earumque Coloniis militum turmæ, catervæque peditum relictis duntaxat custodiendorum locorum præsidiis, quorum copias vix *Florentina* mœnia continebant. Cæsar palantes cohortes ab incendiis, populationibusque revocans in una castra coegit, foveis circumvallavit, suburbanisque vicinas Castrorum munitiones compressit, unde armorum, virorumque fremitus, hinnitusque equorum exaudiebantur. A Cœnobio quidem *S. Salvi* ad *Florentiæ* pene appenditias Castra Regia protendebantur, nec jam *Musellum*, aut *Scarparia*, vel quisquam ad Urbem aditus a mane, meridieve ad fulciendam Urbem patebat. Supervenit tunc in partem Cæsaris nova clades. Nam, ut *Florentinis Pisani* obvii, infestique forent, ad vicinum *Pisis Florentiæ* Castrum exercitum duxere, stativis circumpositis; seu, ut partem copiarum a *Florentia* distraherent; seu, ut illo sublato Castello Castrum S. *Miniati* aggrederentur, sicque diverterent, minuerentque unitas *Florentinorum* vires. Tum *Dego* Mareschalcus omnium bellicorum apparatuum cum ferme militibus mille, peditibus totidem, noctu iter movens ante lucem insperatum, inexspectatumque prælium in *Pisanorum* Castris intulit. Improvisi *Pisani* pene arma capescentes [3], jam multis in ipsis tentoriis trucidatis, nihil præter terga hostibus dedere. At militum consternatio minor, qui ad propinqua *Pisarum* municipia citatiores fugere. Tunc cædes, ac strages, quantam victoribus pro libitu fortuna, casusque administravit. Relictis siquidem Castris in fugam omnes conversi, a tergo cæsi sunt. Eo die *Pisanorum* capita sexcenta occisa, * totidem circiter capta, Vexillaque, & signa Regia, multaque alia militaria cum tentoriis, & stativis grandis † existimationis *Florentiam* relata. Perque hos dies ipsis Kalendis Octobris paulo ante Luciferum ab Hesperia ad Hyperboream plagam sub Bootis temone in aërem infimum metuendum Regibus signum descendit. Igneus scilicet, & æstuans Cometes [4] faciem terræ magno collustrans fulgore, qui dimidia, & una ferme hora exustus, consumptusque est. Hujus erat flammeum corpus concretum longam ab Hesperia caudam protendens, tortuoso, convolutoque in sursum [5] acumine, cujus altera linea latior, ipsa tamen cauda brevior in eam partem, quæ Occidens ab Aquilone dividit, protendebatur. Interea *Florentini*, ut gentibus Cæsaris pervagandi, prædandique saltus aufferrent [6], utque frumentandi de *Aretii* finibus vias præcluderent, *Fesulanam* Arcem, Basilicamque S. *Miniati* in *Monte*, ac palatia filiorum *Petri Benicasæ* [7] ad collem *Ripolis* sita muniere præsidiis, ex quibus locis undique Cæsaris speculabantur exercitum, multæque pugnæ tumultuariæ intercedebant palantibus Cæsaris persæpe militibus. Harum pleræque memorabiles. *Brancharolus* ‡ de *Eugubio Pisanorum* miles mercenarius in *Vulteranenses* agros prædabundus exiverat, in quem *Belaqua* de *Vicecomitibus*, qui forte cum militum ala, peditum-

* *Vt alibi.*

† *R. & P.* Temporibus male.

‡ *Forte.* unirentur, *aut*, seunirent.

* *V.* Tantarum rerum variatione perterriti.

† *R.* Capitulare.

* *R.* Ac etiam totidem.

† *R.* Æstimationis.

‡ *V.* Egubio.

Quod vero Henricus aggressus sit Montem Uvarchium primum, deinde Castrum Sancti Joannis; id sane ratio Itinerum & præsidiorum postulabat. Siquidem contra Aretinos infestos nomini Florentino, Ancisa, Castrum Francorum, & Castrum S. Joannis excitata sunt. Quod tradidit Paulus Minius, in Discursu Italico, de Nobilitate Florentina. & Joannes Villanus perhibet *lib. X. cap.* 100. adversus Ludovicum Bavarum Aretium adventantem, præsidiis militaribus firmata fuisse Montem Uvarchium, Castra S. Joannis, & Francum, Ancisamque, quam bello Henrici Florentini insederunt. *L. Pign.*

1. *Tusca subtilitas, providere, vigilare &c.* hujus loci sunt verba Bonifacii VIII. apud Matthæum Palmerium. *Celebrans adhuc Pontifex Jubileum, in publico Prælatorum assensu, recensuit, se eo anno* XII. *Legationes, quarum Florentini extiterant Principes, a diversis Mundi Principibus accepisse. & Legatorum inde nominibus, atque familiis palam exhibitis, injunxit, in gloriam igitur Florentini nominis affirmo, in gubernatione Orbis Terrarum Florentinos aliud elementum fore.* Idem.

2. *Adventatis Florentiam Cæsaris*, corrigo, *adventantis*: Et, *increbescente*, *increbrescente*: &, *capescenda*, *capessenda*: &, *Sancto Gemiano*, *Sancto Geminiano*: &, *Colle Pistorio*, *Colle*, *Pistorio*, sunt enim duæ civitates. *N. Villanus.*

3. *Capescentes*, *capessentes.* Idem.

4. *Igneus scilicet & æstuans Cometes.* Hujus Cometæ neque Mizaldus, neque Mizaldo antiquior Joannes Vivianus Brixiensis meminere: neque Joannes Villanus curiosus hujusmodi Phasmatum adnotator. *L. Pignorius.*

5. *In sursum*, *sursum.* N. Villanus.

6. *Interea Florentini, ut gentibus Cæsaris pervagandi, prædandique saltus auferrent.* Italice *levare li passi.* Patavii dicimus *togliere li salti.* Et significat impedire, & auferre potestatem. *Fesulanam, Arcem Basilicamque Sancti Miniati in monte.* De Basilica, sive Templo Sancti Miniati graphice Villanus *lib. I. cap.* 57. Arcem vero Fesulanam Florentini a fundamentis diruerunt anno 1125. sanxeruntque ne umquam Fesulæ amplius munirentur, si Ricordano credimus *cap.* 77. *Histor. Patriæ*; ut proinde parum attentus videatur fuisse hic noster, & descriptionis hujus loci parum sollicitus; quod sane externo homini condonandum, & quidem animo non invito. *L. Pignorius.*

7. *Benicasæ*, *Benincasæ*; *Vulteranenses*, *Volaterranos.* N. Villanus.

1. *An*

tumque levis armaturæ manu, ut agros eosdem tueretur, obambulabat, incidit. Tuncque impari concursu improvisus *Brancharolus*, cui minor sociorum copia erat, concidit, fusis, occisisque tribus, & nonaginta, in quibus quatuor, & triginta in equis erant, captisque duobus, & quinquaginta *Gibolengi* nominis *Florentiam* adductis. Fereque iis diebus circum Octobrias Kal. a *Florentinis* stipendiariis annonæ centum quinquaginta Salmæ [1], quæ ab *Aretio* vehebantur sub ducentorum præsidio ablatæ sunt; fusoque ipso præsidio, tribus scilicet, & septuaginta captis, & sexaginta interemptis, *Bernardinus* de *Polenta* cum militibus octigentis, & peditibus duobus millibus in Vallem *Arni* descendit. Castrum aggressus *Leccii*, quod Cæsaris præsidio tenebatur, idque primo impetu ad *Bernardinum* defecit, munitumque extemplo a *Florentinis*, ut itinerantibus, vel quidquam ad Cæsaris exercitum deferentibus, facultatem eriperet. Nullaque mora *Bernardinus* præfatus ad *Ancisam* * copias eduxit, in quam insultu facto, turrim *Bandinelli*, quæ ponti *Ancisæ* eminebat, sponte deditam obtinuit, munivitque in Castri oppositum. Nec † identidem persistens noctu ad *Gangaretum* properavit, ubi cum eadem militum, peditumque manu ad ejus callis custodiam, ne suffragantes ad Cæsarem inde succedant, se inclusit conniventibus ad hæc Comitibus *Salvatico*, & de *Batifole* ejusdem vallis Optimatibus. His incursibus arctatæ undique ad Cæsarem viæ solo *Casentini* patente aditu erant. Inde enim ultimus migrandi meatus. Nam & *Muselli* fauces, collesque a *Florentinis* occupati, Castro duntaxat Burgii, quod Imperio ‡ serviebat. Contingit quoque inopinatus, infestusque Cæsaris gentibus eventus. In VI. eas Kal. dum *Arnum* flumen Cæsaris milites, peditesque de more migrassent, repentina quippe a nocturnis imbribus excrevit alluvio, quæ illis ad Castra repedandi facultatem ademit, unde & pervagantes hinc, & hinc frustraque vada passim investigantes, *Florentinorum* edoctus concursus præoccupavit horumque pars magna cæsa, pars naufraga, pars in molendina, quæ forte mediterranea in eo loci usui Cæsaris suppetebant, profuga, cum ipsis pariter exusta miserabiliter periit. Deleta ex hac sic casuali clade capita trecenta.

Circumventus igitur Cæsar iis, aliisque impetitionibus, jam frumentandi sublatis aditibus, cum jam, nec ad esum munda pecora sufficerent, equinis, onerariisque animalibus exercitum ali oporteret, Castra ultra *Arnum* trajicienda constituit. Clanculum rebus compositis, ne quicquam sinistri * peragranti officeret, centuriatis distinctisque acierum ordinibus, repentino motu, nullo tubarum, lituumve strepitu Kalendis Novembris ante Luciferum absque ulla hostium insecutione transivit. Inde per Vallem *Emæ* perequitans diurno lucescente fulgore secus *pontem Axis* ab urbe passuum ferme tribus millibus substitit. Motus hujus fama noctu in matutinas † horas subiit, rumoreque per vicos in plateis, & Theatris invalescente, subito ad arma undique conclamatum est. Primates frequentium campanarum tinnitibus in forum signis expositis, non nisi Luce diurna compo-

* P. Copias easdem eduxit.

† V. Identidem.

‡ Intellige. Excepto.

RUB. III. Recessus Cæsaris a Florentiæ suburbiis cum depopulationibus Coloniarum.

* P. Peragrandi.

† *Dubium, an hic horas pro, oras posuerit cum in M. SS. omnibus oræ, quæ Loca, & Regiones sonant, scribantur cum aspirationis nota.*

sitas cohortes portis eduxere. Tuncque varias Plebs & militarium Ordinum plurimi querelas effudere, Primorum ignavias, & nonnulli facinora detestantes, quod improvisi, & quod forte provisi; sed irretiti sceleribus, Regem sic abiisse permiserint. Hesterna die habita notissima degressus hujus indicia, hoc non socordia; sed conniventia contigisse. Judicia sic varia excandescentem plebem vix ad Centurias coire sinebant. Tandem copias omnes, qua & Cæsarem ivisse præsenserat [2], direxere. Dumque ad *S. Margaritæ* locum quingentis fere, & mille passibus venissent, agmina ibidem contraxere Conspicatores prævios, qui Cæsaris gressum, statumve decernerent, cunctasque ejus copias præmetirentur, præmisere, ii speculati ad *Pontem Axis* consistentes acies Cæsaris, veluti prælium aperto campo non detrectaturas, retulere, quodque hastatorum militum mille * sexcentos haberet, peditum octena millia, adjicientes, quod & circum circa palatia, *Florentinorum*que ædes ad duorum millia passuum subjectis jam flammis urerentur. Nec hæc *Florentinorum* exercitum latebant fumis turbulentissimum aërem, assilientibus ad Cælum favillis, in patulum conficientibus. *Florentinorum* igitur, cæterorumque Sociorum jactantias, & ausus Cæsaris vigor adeo contrivit, ut quamquam & militiarum triplicitas, & pedestrium ordinum infinitas imparem Cæsarem ostentarent, in equum descendere conterritas mentes non declinavere †, potiusque periculo stupefactis fuisse, si Aquilas in se conversas ad congrediendum loci habilitas obtulisset. Cæsar paululum cum acierum, & centuriarum ordinibus secedens, per ipsam * *Emæ* planiciem ad passuum ferme tria millia ab Urbe, ubi *S. Maria* in *Paneta* vocitatur, Castra reposuit, ibique curandorum corporum, reficiendarumque virium opportunitate unam moratus cum subsequente nocte diem, inferenda *Florentinis* damna, quibus magis afficerentur, quibusque in locis, cum principibus consiliis præmetitus est, indeque sublatis Castris a Porticu usque in *Marzaliam*, & deinde per *Vallem Gravem*, ac *Turrim* usque in *Quadrantulam*, & a *Valdepeta* ‡ ad *S. Romulum* cum Monte *Spertuli*, & *Villa Pognæ*, ac *S. Lazari* plebatu, municipiis, quæ se fortiliciis contuebantur, dumtaxat exceptis, cremavit, vastavitque incendiis.

Et ad Burgum *S. Cassiani* opulentissimum fere millibus passuum *Florentiæ* vicinum [3], nullis ex impotentia per viam resistentiis, accessit, occupantibus quæque concedens. Ibique recreatis, repletisque ad libitum pingui præda cohortibus palantes emisit milites per omnes montium, & planitierum ambitus, per destitutas oras profugis undecumque incolis. Nec incendiis modus, flammis undique prodeuntibus ad spectacula mærentium in se se convictorum *Florentinorum*. Futuraque erat illa dies Cæsari lætabunda, nisi & casualiter ante ipsius diei occasum fortuna vices variasset. Dum enim ex *Florentinorum* exulibus *Gelfis*, *Albis*que *Aretinis*, ac *Teutonicis* cohors una versus Urbem victoria suadente, vehenteque populabunda concurrisset exhortatione præcipue *Vani* * *Barbarocii*, & filio-

* P. Sexcentorum *Male omnino.*

† *Pro* Declinaverint, *&* *mox* fuisse; *pro* fuerit; *vel* fuisset.

* P. Lemæ.

‡ V. Valde pensa.

RUB. IV. Castrum Cæsaris apud S. Cassianum. *In epitomatis prolixior extat hæc Rubrica pluribus verbis hoc pacto concepta.* Castra Cæsaris apud S. Cassianum cum congressu apud Castrum Florentinum inter Pisanos, & contubernales Cæsaris, & Florentinos.

* P. Barrocii.

[1]. *Annonæ centum quinquaginta Salmæ.* Salma Italica vox est, a sagma Græcæ notionis, ut habet Casaubonus ad Historicos minores. & ab utraque fluxerunt Saumæ, & Saumevii, sive Saumarii. Quæ sunt apud nos *Some*, *Somieri*, *e Somari.* Videndæ veteres Tabulæ apud Hieronymum Rubeum *lib. VI. Histor. Ravennatis.* Hæc autem omnia, quæ a Mussato enarrantur, Villano magnam lucem possunt impartiri. Ut vere demum executus sit quod in principio Libri octavi pollicetur, sollicitæ investigationi per internuncios, amicorumque & peregrinorum documenta se, animum adjecisse. *L. Pignorius.*

[2]. Pro, *præsenserat*, corrige, *præsenserant.* N. Villanus.

[3]. *Burgum S. Cassiani opulentissimum fere millibus passuum Florentiæ vicinum.* Credo, hic deesse, *octo*, post, *opulentissimum.* Tot enim lapidibus plus minus distat oppidum illud a Florentia. Pro, *Barbarocii*, probo, *Barocii.* N. Villanus.

2. Sa-

liorum *Solatæ de Albizo* [1], expoſitis juxta crucem *S. Gadii* Aquilis ad duo fere millia ab Urbe paſſus, in egredientes ab Urbe conſpicatores, qui forte ſciſcitaturi, quo in loco Cæſar ſubſtitiſſet, prodierant, incidit. Ibique continuo concurrentibus hinc, & hinc abſque ordine manipulis, commiſſa cædes; ſed mage conterritis ex inſperato improviſu exulibus, quos plus fiducia temeraria, quam belli expeteret cautela, illo provexerat, magna & ipſi ſtrage in fugam converſi ſunt. Cæſi ex haſtatis militibus circiter centum, capti quinquaginta, quos inter & Nobiles fuere quamplures magno ex poſt facto a victoribus redempti. At unus *Griffus de Lignaria* quæſtionibus ſubjectus conjuratione detecta, qua intro, citroque Urbis mænia cum pleriſque civibus, & agreſtibus ſe ipſum in Cæſaris obſequium ſeditionem molitum profeſſus eſt, aſininæ caudæ annexus ad patibulum tractus [2], denique & laqueo appenſus eſt. Nec remiſſi *Florentini* extemplo, ut Cæſarem in *S. Caſſiano* compoſitis copiis reſediſſe acceperunt, Carrocium ex *Cathelonia* [3] cum mercenariis militibus, & cohorte *Florentina* ex vico ultra *Arnum* ſito, ac *Senenſibus* ſubſidiariis in *Valdelſam* tranſmiſere, ut in tuto Caſtella, & Coloniæ oræ ejuſdem forent, per quaſcunque, ut expoſcebant locorum capacitates, præſidia poſituros. Cumque & iidem ſic deſtinati per indices ad Cæſarem [4] ad *Podii Bonici* exitium in lucem ſequentem iturum cum exercitibus præſenſiſſent, prævenientes delatis in caſtrum, utcunque valuere mobilibus, Vicum totum ipſi concremavere. Increſcentibus itaque ſic hoſtilibus contumeliis, ut atrociſſimi belli curſu omnia in furorem, & excidia verſa forent, *Florentiam* nova delata ſunt, jam Comitem *Novellum Roberti Apuliæ* Regis Levirum, *Thomam de Marzano*, ac *Gibertum de Santillo Romandiolæ* Comitem cum militibus quingentis *Senas* applicuiſſe in inſtanti *Florentiam* profecturos. His in publicum nuncupatis, plebejæ Societates accenſis animis, laceſſitis & in furorem undique Civibus ad commiſcendas per omnem prælii fortunam cum Cæſare manus Senatum haberi conclamavere, nec ultra prælium differri, quam integratis cum Regis *Apuliæ* ſubſidiariis ſecum copiis * evocandis, quæ cum fratribus circum loca, & Urbes, & collatis in unum viribus dimicandum. Habitus ergo Senatus eſt, paribuſque id votis decretum. Interimque Cæſar in *S. Caſſiano* perſiſtens cunctis ad victum affluebat commodis ſatis, ſuperque exuberantibus rerum copiis; verum fomitibus pro ſereno tempore aquas non evomentibus, etſi humanis ſuppetebat unda corporibus, non tamen belluæ ſiccis derivationibus aquabantur; ſed per diſtantes a caſtris valles *Canti Gravis*, *Ultranenſis* [5], *Barberini*, *San-Donati* in *Podio* (ſic ipſæ nuncupabantur convalles) magnis adducebantur periculis. Iiſdemque diebus ex *Florentinorum* Nobilibus *Gerardinis*, *Cavalcantibus* jam domatis [6], plurimiſque aliis, quorum agri, caſtellaque, & loca jam in Cæſaris manus inciderant, in fidem venere Cæſaris, ſe ſe cæteris identidem exulibus *Albis*que ad omnem Urbis oppugnationem, & intrinſecorum exitium adjungentes, tuncque in civitate per multos annos florente [7], cujus decus, & honorificentia aſſurgentibus inſolentiis cæteras veluti famulantes peculiaribus premebat obſequiis, quamque, ut *Italiæ* apicem, populi *Gallici*, *Germani*, *Ligures*, *Illyrici*, *Apuli*, *Siculi*, *Aragones*, *Hiſpani*, & omne *Latinorum* nomen venerabatur, obſeſſa ſic repente, veluti ſui ipſius pondere gravis, quatiebatur diffidentibus in ſe ſe, ac diſſidentibus, qui ſimul una gloria, unaque freti ſucceſſuum amænitate pullulaverant. O natura? o caſus? o fortuitum? Ubi (ut ſic jam eloquar) prædiana [8] felicitas? te times, in te titubas, muris de te diſiſa [9] vix crederis, vixque illis credita ſubſtas, hoſtem *Teutonicum* toties parvipenſum cominus minantem vereris, quæ animos rebus lætis credulos tantis aluiſti deliciis. Sed te non pudeat, o rerum ignara, jam dudum uſa fortunæ blanditiis, ſic ludicri ratio depoſcit, Deus melius * quam te tanti non pigeat inſecutoris. En quis hic eſt? Cæſar. Quique Cæſar? Orbis Heros. In ſe aliquis per hypothecas ſic objurgatus dictitabat tantis ſeptus anguſtiis. Jam molles de Rege ſermones ipſi paulo ante deteſtati deprompſerant; ſed hinc infracti ad conciliationes animi, hinc offenſi Regis, veterumque exulum urgebat timor. Sic irremediabiles rerum, ambiguæque conditiones ad tuendum hunc ſtatum † ſolitum intenſius incitabant, invitabantque, ſicque in dimicatione ſpes poſitæ ferro rem ultimandam, factoque probandum cenſebant, juſtiora quis arma induerit. Nec minor extra mænia in Cæſaris exercitu circumloquentium fremitus; ſed exuberantis victoriæ ſucceſſibus licentiores audaciæ, vehementioreſque ad congrediendum cauſæ, quod in hunc ultimum, irreparabilemque potiundæ patriæ, viſendorumque larium eventum Deus, Fortunaque illos eduxerit, nullum recurſum conſumatis in unum rebus reſtare, cætera vitæ tædia fore, mortes has, ſi ſubire oporteat, ſuarum fines calamitatum. Ad hæc

* P. Evocandis qui fratribus circum loca, &c. *Deſiderantur hæc.* Quæ cum fratribus *in V. uſque* ſic fors.

* P. Quod

† Forte, ſolito,

---

1. *Solatæ de Albizo.* Lego *Sclatæ.* Schiatta nomen proprium Florentiæ fuit: & tunc temporis celebre. *Schiatta Cancellieri*, *Schiatta delli Uberti*, *Schiatta Freſcobaldi*, *Schiattuzzo*: apud Jo. Villanum. Eſt autem proles, ſoboles, gens ut hoc & peregrini ſciant exterique. Nomen autem quod proxime præcedit *Vani Barrocii.* legerem *Vani Barrucii.* Barrucii etenim Gibolengi antiquitus fuerunt. ut perhibet Villanus *lib. VII. cap.* 39. L. Pignorius.

2. *Aſininæ caudæ annexus ad patibulum tractus.* Aſino quempiam imponi contumelioſum fuit olim, & nunc eſt. Quando apud nos Bigamis hæc pœna irrogatur. ab Antiquitate repetita exempla ſunt Argimundi cujuſdam. qui ob affectatam Tyrannidem verberatus, decalvatus, dextra amputata Aſello impoſitus fuit, tradente Joanne Biclarenſe in fine Chronici. & Thomæ neſcio cujus apud Joannem Curopalaten. *Idem.*

3. *Carrocium ex Cathelonia.* Strenuus hic miles fuit referente Villano *lib. IX. cap.* 22. & cæſus in pugna ad Montem Catinum anno 1315. teſte eodem *cap.* 70. *ejuſdem Libri.* Idem.

4. *Indices ad Cæſarem*, Tollerem, *ad.* Et pro, *fomitibus*, reponerem, *fontibus.* N. Villanus.

5. *Valles Canti Gravis*, *Ultranenſis &c.* Scribo *Cante*, *Gravis*, *Ultr' Arnenſis*: Chianti, Griovi, Oltr' Arno. *L. Pignorius.*

6. *Cavalcantibus jam domatis.* Legendum *Cavalcantibus*, *Jan-Donatis.* Ut ſit nomen gentilitium, quod apud Scriptores rerum Florentinarum paſſim occurrit. Gerardini namque, Cavalcantii, & Jan Donati Alborum factioni accenſiti fuerunt. & infra *pridiana felicitas*; *& Orbis herus. In ſe aliquis per Hypothecas ſic objurgatus.* Lego *Apothecas.* Apotheca hoc ſæculo fuit Taberna, Italice *Bortega*: ut notavit doctiſſimus vir Bernardinus Baldus in Commentario de verbor. Vitruvianor. Significatione. & ab Apothecario fluxit *Bottegajo* vox itidem vernacula. Alioqui Apotheca eſt Cella Vinaria, Oleariave, aut Frumentaria; Quemadmodum docent nos Grapaldus in accurato, quem edidit, Libello, de partibus Ædium, & Barnabas Briſſonius, de verborum ſignificatione. *L. Pignorius.* *Cavalcantibus jam domatis*, Suſpicor legendum, *Cavalcantibus, ac Donatis*: quæ gens Florentiæ nobiliſſima. *N. Villanus.*

7. *Tuncque in civitate permultos annos florente* &c. huic ſyntaxis principio nihil eſt, quod reſpondeat. ſequitur enim *quatiebatur*, quod ἀνακόλουθον. Quare ſic fortaſſe illi conſulendum, *Tuncque ea civitas, quæ per multos annos floruerat, cujuſque decus* &c. Idem.

8. *Prædiana felicitas*, corrige, *pridiana.* Idem.

9. Pro, *diſiſa*, *diffiſa.* Idem.

1. Cum

* P. Ignaei.

hæc veterum, novarumque * igniti contumeliarum ulciscendi infrendebant instinctibus, vixque tardum congressum querebantur. Nec minores per cæteras *Italiæ* Civitates motus, strepitusque, & conquassationes. Ad hunc veluti rerum suarum finem oculos singuli dirigebant, quibusque poterant subsidiis, suarum partium vires augebant, privatim, & publice mittere, suffragari, polliceri, ut hoc suum quisque factum pensaret, utque ad cupientium, precantiumque commoda belli finis declinaret. Utrinque variis optionibus vota persolvebantur. Vulgari, communique assertione nullum in dubium revocabatur ad hujus stateræ libram Mundi pendere judicium, ut si quidem victoriam alea facti Cæsari tribuat, rerum omnium potiatur. Interea ad *Legolim Florentinorum* Pagum omnis *Pisanorum* exercitus cum salmariis pannorum, coriorum, sagittamenti, ferri, & omnium belli apparatuum [1] se contulit ut aperte * illos sollicitos *Florentinos* agerent, utque Cæsaris copias fulcirent. Cumque circum XII. Kal. Decembrias delatis ad *S. Cassianum* ad ipsum Cæsarem opportunis, inde reversuri quinque centum fere Onagros magna præda, quam ex Coloniis, agrisque *Florentinorum* gentes Cæsaris quæsierant, onustos conveherent sub commeatu, tutelaque Centurionis *Flandrensis* Comitis *Flandriæ* militis, ac cohortis Cæsareæ *Teutonicorum*, ac *Flandrensium* circiter CL. *Pisanorum*que militum CC. peditum, ac levis armaturæ DC. Carrocius *Cathelanorum* ductor, & *Tecla* de *Friscobaldis* [2] cum *Florentinorum* consociis, qui castri *Florentini* præsidio erant [3], in equis CXX. peditibus tercentis magna vi in hos insultum fecere, *Pisanis* extemplo in fugam versis. Ac continuo *Flandrensis* cum cætera cohorte regia pugnam non detrectavit; sed forti congressu prœlium atrox utrinque commissum est. ex delectis si quidem partis utriusque (sic sors attulit) pugnam obvenire contingit. Confractis igitur in se se magno fragore lanceis, cæteris telis mixtim res acta est, dimidia, & una fere hora in hoc perhorrendo concursu consumpta. Tandem belli sic ferente successu, Cen-

* Forte. Illo.

A turio confosso equo, quem considebat, in terram præceps corruit, sicque inde infensos regios milites cædes commissa est; ipso tamen vivo cum triginta consociis militibus capto [4], cæterisque cæsis. Nec hujus cladis iis captivatis destitit strages. Nam in dispersos *Pisanos*, qui fugas magno pavore hinc, & hinc per prædia, & agros pererrantes arripuerant, insectatio est facta, qui pene omnes irruentibus ad hanc consternationem ex *S. Miniate* Castro *Florentino*, adjacentibusque circum Villis ruralibus cæsi, captique sunt. Opima præda *Salmarum* quin-B gentarum raptim ablata, advectaque est in Castrum *Florentinum*, & per cætera municipia, prout cuique surripiendi casus obtulit, signa quinque militaria cum *Flandrensis* vexillo *Florentiam* ad trophæum relata, Priorumque palatio appensa, ipsoque inde Centurione cum cæteris captivis magno gaudio *Florentiam* transmissis, ex *Florentinis*, & aliis, qui cum Carrocio erant, quinque, & viginti occisis, ipsoque Carrocio cum aliis circiter quadraginta graviter sauciis. Felici itaque sic offerente successu, Senatui *Florentino*, partisque *Gelfæ* Primoribus C placuit Deo, fortunaque sic secundantibus frui, evocarique amicorum undique sodalitia ad ultimum belli experiundum eventum, ut oblatas jampridem copias *Florentiam* unaquæque mittat Universitas, videlicet ex *Senis* milites octingentos, peditum millia quinque. E *Luca* milites octingentos, peditum millia decem. E *Bononia* milites quadringentos, peditum millia duo. E *Perusio* milites quingentos, peditum millia duo. E civitate *Castelli* milites septuaginta, pedites quingentos. Ex *Eugubio* milites centum, pedites totidem. E *Romandiola* milites trecentos, D peditum millia quatuor. E *Prato Pistorio*, & *S. Miniate* milites centum, pedites mille. E *Florentia* milites mille ducentos, peditum millia quindecim.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Nonus*,

INCIPIT DECIMUS.

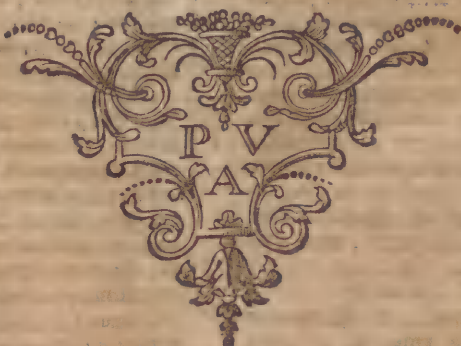
---

1. *Cum Salmariis Pannorum, Coriorum, Sagittamenti, Ferri, & omnium belli apparatuum.* Aut ego insigniter fallor, aut hæc ab Auctore nostro huc translata sunt ex Epistola quapiam Florentiam ad ipsum scriptam. *Salmerie di Panni, Cuoi, Saettamento, Ferro, & d' ogni guernimento di Guerra.* Vel ita scripserunt illi, vel sane paulo aliter. Amicos enim Florentiæ habuisse, qui cum de belli eventibus redderent certiorem, inde conjicio, quod Florentiæ (& quidem magna cum laude) Executor Justitiæ fuit Mussatus, cujus rei indicium debeo Xicconi Polentono, *lib. IV. Scriptorum illustrium Latinæ Linguæ.* L. Pignorius.

2. *Tecla de Friscobaldis.* Italice *Tegghin Frescobaldi.* Cujus meminit Villanus *lib. VIII. cap.* 68. & *lib. IX. cap.* 219. *Tegghin* Florentinis est vas patulum sive æreum sive fictile ad coquendas Placentas, vel assandas Carnes: nobis dicuntur *Tecchii.* Mussatus autem ideo Teclam Latine appellavit, quia meminerat a nostratibus Teclam Virginem & Martyrem Tecchiam corrupte appellari. Debuit autem Tegghiam nominare ut alibi Vanni, Teri, & cæt. Nomina enim propria scribenda & proferenda E sunt ad communem normam, qua hominum, qua urbium, ut animadvertit accuratissimus Barbarus in Notis Plinianis, cum aliis magni nominis Auctoribus. Et ab eadem origine est Tegghiaccius Aldobrandus, de quo Joannes Villanus *lib. VI.* L. Pignorius.

3. *Qui Castri Florentini præsidio erant.* Supra *pag.* 49. *Ad vicinum Pisis Florentiæ Castrum exercitum duxere.* Etiam hodie Castel Fiorentino. *Idem.*

4. *Tandem belli sic ferente successu, Centurio confosso equo, quem considebat, in terram præceps corruit, sicque deinceps in infensos regios milites cædes commissa est, ipso tamen vivo cum triginta consociis militibus capto.* Villanus *lib. IX. cap.* 47. memoriæ mandavit, Robertum de Flandria, prope Castrum Florentinum pugnavisse cum Florentinis acriter, & ipsum, partim cæsis, partim captis commilitonibus, aufugisse. Utri credimus? *Idem.*

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DECIMUS.

RUBRICA I. Prodigium, & mutatio. Status Tarvisii e singulari Dominio ad Communitatem.

In hujus anni fine decimo nono Kal. Jan. humanum omne genus eclipsantis lunæ prodigio perterritum est. Nam & illa in universo erubescens sanguinem portendere ab aruspicibus adjudicata est [1]. Hocque horrendum, ac super admirabile habitum, cum illam paulo post crepusculum ex Oriente à Septentrionali parte sanguineus color obumbraverit paulatim illam totam operiens usque ad metam diurni Solis tertiam per naturales horas ferme quatuor [2]. Cæsare autem sic apud *S. Cassianum* castrum tenente, nova in *Tarvisina* Marchia momenta exorta sunt [3]. *Vecelus de Camino* alter *Gherardi* olim filius minor natu superstes in Dominio Civitatis *Tarvisii Riciardo* fratre necato improviso casu, ut supra monstratum est, cum *Paduanis* sodalitium egerat rupto Imperii fœdere, quod cum Cæsare frater inierat, parti *Gelfæ* instanter adhærens, sociumque bellum *Cani della Scala* cum *Paduanis* inferens astrictus eis in communes fortunas, & casus. Cumque verso proposito in dies *Paduanorum* vires permensus esset, illas primo onerosis fatigare petitionibus, pressit, prætentavitque, majora deinde petiturus, si in se admodum proniores invenisset. Ædes ergo altissimas in ipsa Urbe, prædiaque ditissimorum rebellium per Comitatum sita petiit, subjiciens se absque suorum stipendiis, quæ singulis exercitibus *Paduana* Communitas conferebat, serviturum minori ipsius Communitatis onere suppetentibus sibi ipsorum prædiorum fructibus ad mercedes prædictas. His petitionibus, quanquam gravissimis, & si non libentibus, conniventibus tamen nutibus assensere. Elatus his *Vecelus* in summas necessitates arctatos *Paduanos* tantorum exhibitione munerum nihil, quanquam magnum, denegaturos existimans, gradatim ad majora experiunda dilatavit animum. Suggessit quidem nonnullos Civium percunctari, ut se belli Capitaneum eligant cum omni mulctandi potestate militarium ordinum transgressores, adjiciens intractabiles *Paduanos* bellicis disciplinis, periculoque Reipublicæ fore, si quem vereantur, cuive deferant, desit præceptor. Dumque his per Cives violandæ libertatis formidine pavidos ægre responsum foret, pollicitis ad se valentiores ad gubernacula Civitatis allicere summopere nisus est. Iis quoque identidem nihil proficiens, tumescentem animum in comminationes prorumpens, detexit, dum sibi, ut asserebat, salubria populo *Paduano* tantummodo petenti denegata sint, sibimetipsi providendum, inquiens; sufficere sibi a suis finibus hostes arcere, agros *Tarvisinos* tutari, consultiusque sibi fuisse Imperatori obsequi successivo fratris vicariatu, quam tres Civitates, quibus præerat, uni soli comparasse [4]. Non sic se neglecturum pro ingratis. Hac motus

---

1. *Nam & illa in universo erubescens, sanguinem portendere ab Aruspicibus adjudicata est.* Aruspices hic sunt Arioli, & Divinatores, ut isto sæculo hac voce significabantur: ita asserente Joanne de Balbis. Alioqui Aruspices fuerunt inspectores Ararum, & Extorum in Victimis; ut claudicare videatur dictum Joannis Salisberiensis in *Policratico lib. I. cap.* 12. Aruspices fuisse inspectores horarum. & præter Exta, & Victimas respondebant consulentibus, de monstris expiandis, ut elicitur ex Juvenale *Sat.* 2. *vers.* 121. de hæreditatibus; de procurandis fulminibus; deque omnibus illis rebus, quæ spem nostram incertis, & dubiis eventibus fatigant. ut collegit omnia eorum munia eruditissimus Carolus Hannibal Fabreotus, ad Titulum Codicis Theodosiani, de Paganis, Sacrificiis, & Templis. Luna autem vulgo fuit semper ominosa, ideoque apud Joannem de Balbis extant versiculi, in Coloribus (ut ipse vocat) Rhetoricis.

Fac tibi Fortunam, festines frangere Lunam;
Et contra Fatum faciet te cura beatum.

Quanto autem hoc magis sanguineo colore perfusa? talem certe videre in somnio, ex præscripto Oniro Criticorum, periculum significabat, ut perhibet noscis quis pseudo-Daniel. *L. Pignorius.*

2. *Hocque horrendum, ac super admirabile habitum cum illam paulo post crepusculum ex Oriente a Septentrionali parte sanguineus color obumbraverit paulatim illam totam operiens, usque ad metam diurni Solis tertiam, per naturales horas ferme quatuor.*

Jure Mussatus Eclypsin portentosam notavit. Umbra enim ingruere debuit ab Occidente, non a Septemtrione. Eclypsis enim (ut docent Astronomi) ex oppositione fit. At a Septemtrione nulla potest contingere oppositio Solis, qui illac non permeat. Illud etiam ominosum fuit, illam totam partem cœli ab umbra invasam fuisse, quam Sol occupasset hora diei tertia, cum jam toto.

Corripit axe viam, & cœli ad fastigia tendit.

Duratio etiam ipsa horarum quatuor admiratione non caruit. Verum in textu duæ voculæ videntur in unam conflandæ ibi, *ex Oriente*, lego *exorientem*, ut referatur ad Lunam. Verum huic Eclypsi omnino gemina fuit ea, quæ hoc ann. MDCXXVIII. mihi hæc scribenti, apud nos contigit, die 20. Januarii, post horam noctis tertiam, per quatuor prope horas, diro & terroris pleno aspectu, nigredine, & sanguine totam Lunam inficientibus. & sane huic anno ventis Austrinis, & prodigiosis ubique alluvionibus infami, fastigium, sive coronidem imposuit hic defectus Lunæ, quæ utinam.

Non omnes pariter confundat sidere Gentes.

Sed

Di meliora piis. Idem.

3. *Nova in Tarvisina Marchia momenta exorta sunt.* Non potuit magis vernacule exprimere hæc. *nove di momento*, seu *novi movimenti. Ædes ergo altissimas in ipsa urbe.* Livius *lib. XI. de Valerio Publicola*, qui in suspicionem vulgi inciderat, tamquam tyrannidem affectaret: *& ædificabat in summa Velia: ibi alto atque munito loco Arcem inexpugnabilem fore.* Cætera Veceli postulata gradus ad occupandam tyrannidem erant. Capitanei enim populi tunc temporis eo specioso titulo ad Libertatem opprimendam accedebant. Capitanei autem nomenclaturam in Italia tritam fuisse indicant hæc Jacobi de Vitriaco, *Historiæ Orientalis cap.* 67. *Homines si quidem Italici graviores & maturi, prudentes & compositi, in cibo parci, in potu sobrii, in verbis ornati, & prolixi, in consiliis circumspecti, in re sua publica procuranda diligentes & studiosi, tenaces & sibi in posterum providentes, aliis subjici renuentes, ante omnia Libertatem sibi defendentes, sub uno quem eligunt CAPITANEO Communitati suæ jura & instituta dictantes, & firmiter observantes &c.* Idem.

4. *Quam tres Civitates, quibus præerat, uni soli comparasse.* Tres Civitates fuerunt Tarvisium, Feltria, Bellunum, & Coneda quanto loco. Veteres Tabulæ apud Georgium Pilonum *lib. IV. Histor. Bellonensis*, ita conceptæ sunt velut alias etiam citavimus. *Magnificus & Excelsus, & Egregius Miles & Comes D. Rizardus de Camino intravit Civitatem Feltri, Generalis Dominus Civitatis Tarvisii, Cenedæ, Civitatis Belluni, ac contratæ Cadubrii.* Et hic fuerat ut vidimus Veceli frater. De eodem Rizardo hæc prodit vetus Chronicon Feltrense, *Anno Christi* 1260. *Rizzardus a Camino generalis Dominus Civitatum Tarvisii, Cenedæ, Bellonæ, & Cadubrii cepit Civitatem Feltri absque manu hostili. Qua capta detulit juramentum Fidelitatis intervenientibus nomine publico, eis promittens, quod non imponeret An-*

tus cautela, ingenioque [1], ut pavefacti, diffisique suis viribus *Paduani* summam ei petitorum potestatem tribuerent, per quam & ipse denuo Civitate potiretur. At *Paduani*, quæ venabatur, jam præsentientes, illudentesque, insanum virum abhorrere, ac abominari excandescentibus cæpere propositis; sed non ob id odia detegere, & pro tempore, rebus sic per belli discrimina se habentibus, dissimulare, differre. *Vecelus* ad ea, quæ diu ante conceperat, agenda non segnis ad *Henricum* levirum suum *Goriciæ* Comitem [2], qui paulo ante cum *Cane Grandi* ex sponsione infantulæ filiæ ipsius ad filium olim *Albuini della Scala* * conjugationes inierat, perrexit, uti cum eo super aliis incumbentibus colloquium habiturus. Accersitoque Archidiacono *Aquilegiense*, qui partis *Gibolengæ* zelo amore *Canis* flagrabat, de compositione cum *Cane*, utcunque id fieri posset, clanculum egit se solo, ac leviro cum ipso Archidiacono, amotis arbitris. Id tamen per eos, qui cum *Vecelo* ad id loci concesserant subsequentibus indiciis prope præsumptum est. Sollicitus Archidiaconus hinc, & hinc persæpe ambiens, demum ad sponsalium conventiones geminorum maris, & fœminæ *Veceli* filiorum cum geminis mari, & fæmina quondam filiis *Albuini* devenit paribus votis *Veceli*, & *Canis*, quamquam in fidem amicitiarum cum populis sibi faventibus obnixe obligarentur. Statutis itaque in dies certos exequendorum terminis, *Tarvisium* remeans, ut ea appetentibus opportunitatibus effectum sortirentur, propensius studuit. Cumque paucos ex necessariis suis super amicitia cum *Cane Grandi* inienda, per quam sibi in tuto esse [3] absque bellorum rancoribus consuluisset, idque ab eorum nemine ob *Canis Grandis* formidines, quem in suos severissimum ajebant, obtinuisset. Instanti tamen proposito, prædestinata die in Cænobio Sanctorum Quadraginta adventante Archidiacono cum *Canis Grandis* nunciis ad omnia constitutis, rem fœderibus obstrinxit. Invitum tamen Castellanum *Tarvisinum* Episcopum in eo loci adesse solerti coëgit instantia [4]; cujus præsentia, quoad posset factum exoneraret; remotum tamen a verborum audientia stare altero colloquio fecit, ne palam de his, quæ acta fuere, se testem profiteri valuisset. Neve hæc Populo *Tarvisino* prorsus ingrata * antequam innotescerent, quam *Canis Grandis*, & Comes *Goriciæ* cum præsidiorum copiis, ut ultimo assentirent, præsto astitissent. Sed fatis, id est Dei nutibus, humanos conatus persæpe irritantibus [5], a præinstructis Nobilibus serpsit in plebem *Tarvisinam* jam indagantis famæ ventilabrum [6], *Tarvisium Cani* proditum cum plebis, ac Nobilium strage, ac nece, quod deletæ *Vicentiæ* exemplo in *Tarvisinos* tantum prodeat facinus, sæviendum sit [7], jam præconstitutas in majorum capita neces, cruces, & exitia quæque. Nec segnis *Rambaldus* de *Collealto* Comes accitis Episcopo præfato, Advocato *Tolberto*, & *Biaquino* de *Camino*, plurimisque aliis insignibus [8], ac plebeis in fidem unam cocuntibus rem extemplo turbandam, inhibendamque omnino decrevere, juramentis firmatis, præstitisque. Nec ultra distulere præjudicantis moræ dispendia summoventes [9], in diem sequentem XVIII. Kal. Jan. prima luce plebe ostiatim noctu concita, ut per vicos quisque præsto in armis ad con-

* P. Conjugationes inita.

* Mel. Ante innotescerent, quam &c.

Angarias, & Gravedines aliquas in Civitate, & quod ipsi Cives regerent ipsam Civitatem more solito, & forte Mussatus quatuor Civitates scripsit, non tres. L. Pignorius.

1. *Hac motus cautela ingenioque.* Est idiotismus patrius *trovare cautele* Et frequenter legitur apud hunc Auctorem. Galli dicunt *cautelle.* Idem.

2. *Henricum Levirum suum Goritiæ Comitem.* Hic forte est Henricus ille, cujus extat præclarum Encomium apud Joannem de Ravenna, quem ego calamo exaratum domi habeo. Is enim, *Libro*, cui titulum fecit *Memorandarum rerum*, *Capite de Liberalitate*, & *Clementia*, sic ait, *Has ita claruit Princeps magnificus Goriciæ Comes Henricus, qui oram quoque Tarvisinam suo adjecit victor Imperio. cum Aulæ, rerumque Procuratores impensis, quorum profusissimus erat parcere, atque ob id quamplurimis stipe aulica militantibus subducere stipendia, dimissosque facere, ut quorum usui super esset opera, persuadere niterentur, augustissima illa voce tamque alio digna spiritu, avaros, crudelesque suggestus confutavit. Ita ne tandem, ait, exquisite considerastis, exploratumque tenetis eorum me opera non egere? reddentibus ultro egregie sine his esse posse. Animadvertite inquit, pressiusque animo volvite, num æque sine me ipsi esse queant: & si ego eorum opera non egeo, an egeant ope mea.* Idem.

3. *Perquam sibi in tuto esse*, corrige, *esset.* Ac post, *obtinuisset*, tollenda interpunctio *N. Villanus.*

4. *Invitum tamen Castellanum Tarvisinum Episcopum in eo loci adesse, solerti coegit instantia.* Hic erit (ni fallor) Castellanus Salomon. Quem recenset in brevi Catalogo Episcoporum Tarvisinorum Bartholomæus Burchelatus, cui solertia Literata, & Patriæ Antiquitates maximopere debent. *L. Pignorius.*

5. *Sed fatis, id est Dei nutibus; humanos conatus persæpe irritantibus.* Pium sane dictum; & quod Auctoris etiam bonam mentem, huc usque satis perspectam, enixe prodit. De Fato inter veteres egregie Minuc. Felix in Octavio, Chalcidius in Timæum, & Boetius *lib. IV. de Consol. prosa VI.* inter recentiores Lipsius *Civilis Doctr. lib. I. cap.* 4. & alibi. *Idem.*

6. *Jam indagantis Famæ ventilabrum.* Apposite ad Famam, cujus est inquirere, indagare, & ventilare. Est autem Ventilabrum Pala ruralis, ut perhibent Joannes de Janua, & Auctor Mammotrepti: Græce πτύον in vetere Glossario Græco Latino apud me; & legitur Matthæi *cap.* 3. ubi quod edidit Latinus Interpres, cujus Ventilabrum in manu sua, ita vertit Juvencus Presbyter *lib. I. de Euang. Historia.*

Illius & manibus ruralis Pala tenetur.

Ventilatorum & Ventilabrorum mentio est apud Columellam *lib. II. de R. R. cap.* 10. Nostras autem Rolandinus *lib. II. cap.* 8. hæc tradit, *Præmisit etiam ante se 40. prudentes homines, cum singulis Ventilabris, qui viam mundificabant a nivis multitudine, in illis montibus collectæ per plures annos.* Palas voluit dicere, quæ etiam hodie apud nos in usu sunt, ut vidimus Anno nivali MDCVI. & quotannis hyeme passim. Prudentes autem illi apud Rolandinum validos & robustos significant, veluti & *lib. VII. cap.* 1. in principio: adaptata voce Latina, prudentis, Italicæ dictioni *pro*, & *prode.* A quibus Gallice *provesse*, Hispanice *proeza*, Italice *prodezza.* Et forte Italicismus a Gallis est, apud quos *preud'homme* & *preud'hommie.* Trita sunt vocabula. Nisi hæc omnia ad vocabulum, probus, velimus referre. Qua ratione apud Cæsarium Heisterbacensem *lib. IX. cap.* 48. legitur, *respondit Imperator; modo loqueris sicut probus vir.* Et in Decreto Consilii publici in Archivo Senensi, quod publicavit unicus meus vir eximius Christophorus Forstnerus, hæc habentur; *& quod Mariscialco & militibus Theutonicis, pro remuneratione Probitatis, quam fecerunt heri contra inimicos Communis Senensis, debeant donari & dari de pecunia Communis D. Libræ denariorum Senensium.* Et in Ve'ontionis *parte* 1. *cap.* 26. Joannes Jacobus Chrifletius recitat Epitaphium monostichum hujusmodi

HIC RENAUDE JACES VIR AMABILIS ET PROBE MILES.

Sed hic est locus animadvertendi, rara sæculi nostri (felicitate an dicam infelicitate?) factum esse, ut improbissimi hominum, latrones & sicarii segnioris notæ, vulgo vocentur probi homines, *homini da bene.* Veluti etiam omnibus sceleribus contaminatos appellamus *galanti homini*, & circulatores agyrtasque *virtuosi.* Adeo verum est nos jam pridem vera rerum vocabula amisisse. At revertor. *L. Pignorius.*

7. *Sæviendum sit*, forte, *quod sæviendum sit.* N. Villan.

8. *Nec signis Rambaldus de Colle alto Comes, accitis Episcopo præfato, Advocato Tolberto, & Biaquino de Camino, plurimisque aliis insignibus.*

Joannes Bonifacius optimus senex, qui Patriam Radigium scriptis nobilibus quotidie illustrat, *lib. VI.* Historiæ Tarvisinæ, Tolbertum Caminatem facit. At hic noster Advocatum, seu Avogarium & sane potuerunt interfuisse ambo ejusdem nominis e diversis familiis. *L. Pignorius.*

9. *Nec ultra distulere, præjudicantis moræ dispendia submoventes.* Præjudicantis moræ dispendia sapienter dixit. Curio etenim Cæsarem alloquens apud Lucanum *lib. I.*

Tolle moras: semper nocuit differre paratis.

Et Jo. VINC. PINELLUS VIR CL. In circulo Annali interiore gestavit (ut olim animadvertimus) Pindaricum illud Pythiorum Ode IV. in fine, ΜΑΚΥΝΩΝ ΤΕΛΟΣ ΟΥΔΕΝ,

† Pro Flagrantibus, ut infra Rubrica sequenti Assentatores diligere flagitabat.
‡ P. Ignavescentis.

concurrendum existat. Effecereque id † flagitantibus animis ‡ ingravescentis Dominii affecti tædiis, multisque ex penuriis utiliter sibi res novas exoptantibus, si forte ad prædas discurri sors permitteret. Nec præsentienti hæc in crepusculo *Vecelo* ad tot, tantosque arcendos suppetiere vires, nec jam pænitudini ad resiliendum locus, aut tempus aderat efferatis Civibus, incensisque ad ultimum odiis, aut nisi ferro [1] decernenda res erat, si in plateas, vel fora conspiciendus prodiisset. Mane facto, prædestinatis concurrendi signis, triplex ad *S. Mariæ* Majoris Basilicam exauditus est campanæ sonus, post quem Cathedralis Ecclesiæ, ac omnium Civitatis Capellarum increbuere tinnitus [2], quo strepitu *Rambaldus* cum armatorum manu ad plateam Prætorii se in patulum exposuit. Stipendiarii *Veceli* septuaginta circiter numero, qui ea nocte custodiæ vigiles fuerant, quorum major pars *Paduanorum* erat, adversum *Rambaldum* aciem direxere. *Rambaldus* præmaturum sui, & suorum concursum videns paulisper resiliit. At stipendiarii per viarum angulos, quibus ad plateam gressus erant, manipulos cæterorum conspiratorum in se ruituros advertentes e platea divulsi, migrato amne, ad *Vecelum* se contulere. *Albertinus* de *Castro Novo Paduanus*, qui pro *Vecelo* Potestas Urbi præerat, cum paululum frustra restitisset, Prætorium populo resignavit. *Vecelus* desperatas res, nihilque ad ipsum præsidii confluere conspiciens, equo insidens phalerato, paucis comitantibus, Urbe digrediens ad proprias *Serravallis* terras contendit, sicque *Tarivisina* Civitas, quæ annis... *Caminensium* Principatui paruerat ad commune regimen redacta est, anno a Domini Jesu Christi Nativitate XII. CCC. M. XVIII. Kal. Jan.

RUB. II. Seditio Nicolai de Lucio, & Castri Lucii traditio.

Sed hisdem diebus intestina, novaque *Patavii* clades orta est. Vir erat in *Patavo* nobilissimo genere natus, paterno ex *Maltraversorum*, materno ex *Estensium* Marchionum prosapiis *Nicolaus* de *Lucio* [3] miræ eloquentiæ, profundissimi ingenii, magnanimitatis immensæ, liberalitatis profusæ. Sed has virtutes obliquabat stimulus agitantis invidiæ, & ambitio interminabilis Civilia abhorrens instituta, nisi quæ ipso auctore condita fuerant. Intolerantia paris, vel majoris in civitate clanculum afficiebatur. Alterius laus sua semper sibi visa detractio, quo vitio bonos odire, assentatores diligere * flagitabat. Nullus illo melior, si quando illum ad boni sectationem non virtus; sed occasio dirigebat; Ad nocendum nemo pejor. Mirum quoties in Senatu ejus eloquentia causas roborabat invalidas. Nam in digressu e Prætorio Senatus consultum ejus sententia firmatum ipsi, qui calculis decreverant, detestabantur, nec, quin in in idem reciderent, propterea frequens pænitudo correxerat. Agnitus infidelis fidelium conatus fallibili astutia superabat; Utque sibi suffragantes astu conquireret, muneribus coemebat; hos sacrorum ædium præfecturis locupletans religione contempta, Dei cærimoniis per abusum ad commoda secularium erogatis; illos annuis † exenniis ex horreis propriis exhaustis, & penu; alios ex Reipublicæ jacturis, nonnullos ex miserorum fortunis ditabat. Egregiorum facinorum machinator, horum adjumentis singula quæque pro libitu in Civitate efficiebat. Multumque illius conatibus opitulabatur serviendi facilitas; sed quanquam factiosus, nunquam in partem stabilis, fortunatiores semper secutus eventus, plebi adversus insignes obsequens, dum plebiscita prævaluere: In Insignium consortio ferocior, in plebem, si quidem illa succumberet cum feliciore parte, seu *Gelfa*, seu *Gibolenga* alterne perambulans. Dominatorum *Veronæ* per varias temporum vicissitudines amicus, & inimicus. His mixtim virtutibus, vitiisque magnus habebatur. Nec hujus tam singularis viri descriptio omittenda sit. Homo flavus, subrufus, oculis albentibus, mobilibus, ac eminentibus, labiis tumentibus, pectore lato, ventre obeso, cruribus tumidis, pustulatis, semper valetudinariis, staturæ brevis; sed robustæ, amictus in terram laxioris [4], multi ornatus [5], cibi, & potus ultra communem appetentiam, in seriis, ac luxu petulans. Hic natura, moribusque omnibus parem sibi votis, & congruentiis virum sibi ascivit [6] *Antonium* de *Curtarodulo*, cum quo omnis vitæ communio. Cujus non modo substantias auxit; verum sibi pari domus Dominio, thoroque absentis per vices uxoris sedula observantia copulavit [7], laborante,

* Pro flagrabat ut supra Rubrica præcedenti flagitantibus animis.
† R. Expensis.

---

id est protelantium nullus finis. Nam Occasio apud homines brevem mensuram habet, inquit ibi Poëta venustissimus. Quod videtur imitatus Silius Italicus *lib. IV.*

Pelle moras: brevis est magni Fortuna favoris.
Sed mora damnosa est ——

inquit Ovidius *lib. XI. Metamorph.* & cecinit Seneca Thyeste

Serum est cavendi tempus in mediis malis.

Moræ autem dispendia mutuatus est Auctor à Virgilio *lib. 3. Æn.*

Hic tibi nequa moræ fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocent —— L. Pignorius.

1. *Aut nisi ferro*, forte, *ac non*, vel, *nec*, sic sententia postulante. Deinde, pro, *increbuere*, corrige, *increbruere*, N. Villanus.

2. *Ac omnium Civitatis Capellarum increbuere tinnitus.* Capellæ hic sunt Templa Paroeciarum. Unde & apud nos Parochi antiquissima nuncupatione etiam nunc Capellani appellantur. De Capella Baronius. Bignoniusque *L. Pignorius.*

3. *Nicolaus de Lucio.* Hic fuit nostras Catilina, Reipublicæ Patavinæ Carcinoma Pestis & Fax, vomica Civitatis. Quo classicum inflante centena millia mortalium utrimque periere. Natus est Guidone patre, matre Constantia Atestinæ Lucium oppidum hodie est *Lozzo. Idem.*

4. *Amictus in terram laxioris.* Suetonius de Julio Cæsare cap. 45. *Usum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter, quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura.* Idem.

5. *Multi ornatus.* Manilius *lib. V.* in Libidinosorum genitura.

Taurus in aversos præceps, ut tollitur ortus
Sexta parte sui, certantes lucis ad oras
Pleiades ducit: quibus aspirantibus almam;
In lucem eduntur. Bacchi Venerisque sequaces:
Perque dapes, mensaque super petulantia corda,
Et sale mordaci dulces quærentia risus.
Illis cura sui vultus, frontisque decoræ
Semper erit, tortosque in plexum ponere crines,
Aut nodis revocare, & rursus vertice denso
Fingere, & appositis caput emutare capillis,
Pumicibusque cavis horrentia membra polire.
Atque odisse virum, sterilesque optare lacertos.
Fœmineæ vestes, noxæ sine tegmine plantæ
Et species, fictique placent ad mollia gressus.
Naturæ pudet, atque habitat sub pectore cæco
Ambitio, & morbum virtutis nomine vitant.
Semper amare parum est. cupient & amare videri.

Nihil potuit concinnius huc afferri, aptiusque Auctoris descriptione. Quam cum Manilii carminibus conferri, neque irriti laboris erit, neque operæ pœnitendæ.

Imo & Alcibiades Cornelii Nepotis in aliquam partem veniet Collationis non sine fructu. *L. Pignorius.*

6. *Virum sibi ascivit.* Salse dictum veluti in fœminam, quæ viro indigeret. notum etiam est illud Licinii Calvi, qui Pompejum Magnum disticho notavit tamquam effœminatum

Magnus quem metuunt omnes, digito caput uno
Scalpit. Quid credis hunc sibi velle? virum.

Tritissima quoque illa Juvenalis *Sat, 2.*

Traditur esse viro clarus genere atque opibus vir. Idem.

7. *Antonium de Curtarodulo, cum quo omnis vitæ communia, cujus non modo substantias auxit, verum sibi pari domus dominio, thoroque absentis per vices uxoris sedula observantia copulavit.* Mirum quod non fuerit dicta Dos, signatæ tabulæ, dictum feliciter. Usque adeo omnis ætas monstrorum hujusmodi ferax fuit. Nos hæc propudia missa faci-

te, & fama * ut lasciviam majorem, quam viri ad virum conspicientes, ac conjectantes non probarent. Visi quidem in pulpitibus, & pavimentis se se junctis labiis, linguis in alterutra ora conjectis amplexari muliebribus osculis alternatim absque rubore persæpe super comessationibus ante oculos plurimorum Civium. Vir hic in Reipublicæ perniciem alitus ad hujuscemodi nostri Cæsaris tempora trigenaria ferme ductus ætate pro *Veronæ* Dominatoribus regimen in *Verona* prælatus agebat, qui in primis *Longobardiæ* motibus quovis ingenio *Albuinum*, & *Canem* ab Cæsaris fide avertere primum nisus est. *Paduanos*, quibus jam Cæsar libertates Patriæ amplissimo favore donaverat, ad eas aspernendas induxit, potioremque eis reluctante *Albertino Mussato*, & fidelitatem, & pacem probante, pertinaciter rebellionem suasit, portas muris præcludendas, fameque corpora afficienda, ac potius interimenda, quam ipsi parere in Senatu mille Virorum facundis, ac prolixis emologando præconiis. Nec id ex post facto compertum est Patriæ servandæ causa; sed, † ut ad momentorum bellicorum discrimina status concussus in pendulo vacillasset, ipse seu in *Padua*, seu in *Vicentia* efferente fortuna magnificentior fieret, suopte confisus ingenio, nullaque prorsus civilitate contentus. Capta demum *Vicentia* per *Canem Grandem*, ut supra monstratum est, & ipse captionis complex vulgata fama, populique clamore multis argumentis dictus, præsumptusque est. At ex causa duplici, Primorum civitatis suffragio ex ore vocitantis populi illum reum mortis, adjutus est. Una, cum non liqueret, ne insons morti, proscriptionive damnaretur; Altera, ne tanto in discrimine concussæ Urbis, quo vix quisquam mæniis se continere putabat, ipse potentissimus rebellis additamenta exitio Urbis ipsius cum hostibus contribuisset. Ex fiducia quippe data illi [1] jam rerum suarum diffiso in civitatem adductus est. Hujusque consilii *Albertinus Mussatus* extitit conciliatis ad hæc ‡ *T. de Campo S. Petri*, *Jacobo de Carraria*, *Gualpertino Mussato* Abbate *S. Justinæ*, aliisque partis *Gelfæ* compluribus. At nil eo minus Urbi, Civibusque tectis odiis jugiter insidiatus, noctesque, diesque conspirationibus cum factiosis vacabat [2], cum *Gibolengis* se Imperatorem zelare, cum *Gelfis* odire asseverans, utque facilius creditus ad subvertendum * patriæ Statum, ubi optatum defixerat, occasiones conquireret: *Canem Grandem* in Auditoriis, Senatu, Concionibusque tribunitiis detestabatur, illi conviciatus, ut ex sordido Olei venditorum genere editus fuerit [3], qui in tanta eminentia erat, ut atrox, scelestus, intolerabilisque foret. Ipse quidem edictum ex Senatus consulto exire ore proprio consuluit, pronuntiavitque, ut necantibus illum *Canem* sit decem millium florenorum aureorum merces constituta ex ære communi cum amplissimis aliorum privilegiorum indultis; Eo semper (ut ex consequentiis demum innotuit) clandestine cum ipso *Cane* super prodendæ Urbis, aut Municipiorum vicissitudinibus diurnis, ac nocturnis per internuntios conspirante, suggerente ac medio *Bailardino* de *Nogarolis*, cujus filia *Guidoni* nato ipsius *Nicolai* de *Lucio* diu ante nupserat. Dum tandem plura conjectans, quam successus afferrent, ad hæc, quæ jam scripturi sumus, cum conspiratorum unione convenit. *Vecelum* de *Camino* subornaverat cum *Cane* in amicitiam coire, ut exinde bellum *Paduæ* inferetur, quod (ut supra scripsimus) frustra tentatum, secus ac meditati fuerant, obvenit. *Dalmasium* quoque, ac *Galardum* [4] *Ferrariæ* pro *Romana* Ecclesia Rectores in sociam fidem *Canis* sollicitaverat, ut rebus *Paduæ* ex rebellione *Nicolai* ipsius in discrimine positis, belli materiam *Paduanis* moverent prætextu finium *Ferrariensium*, intra quos Colonias certas *Paduani* occupatas tenere ferebantur, * *Venetiis*que nonnullis *Gibolengis* accersitis relegatis *Paduanis* ordiendæ exequendæque proditionis seriem noctu tractavit, qui quidem sibi adjumento essent, & cum *Cane* rem frequentibus itineribus ad prædestinatum finem deducerent. Intereaque *Antonius* de *Curtarodulo* proditionis sedulus machinator tanto seditioni utilior, ac efficacior, quanto a *Gelfis Paduanis* dilectior, ex tempestiva cautela Regimen *Terræ de Est* præbentibus fiducialiter civibus petierat, obtinueratque, ut opportunitate captata illam *Cani* traderet, si rerum eventus proditorum spes non refellisset. Erat quippe in conditionum articulis una simul die; momentoque uno *Castrum Lucii*, *Est*, & *Montem Silicem* hostes introductos invadere, improvisosque *Paduanos* pene ad mœnia obsessos urgere; sed interim *Nicolaus Lucium Paduanorum* se illi credentium impensis, quod *Canem* invadere opinatum suggerebat, munire, circumvallare, propugnaculis firmare dies, noctesque studebat, præsidia equitum, peditumque inter Castelli claustra magna *Paduanorum* mercede timore infesti *Canis* sub simulatis vigiliis continens, quoad

* *Aliquid desideratur, nimirum. Exerceret, vel quid simile.*
† *Pro ubi.*
‡ *T. Tiso. M.*
* *P. Paduæ.*
* *P. Venetiisque cum nonnullis.*

---

facimus; & notamus Gentem de Curtarodulo nostra ætate defecisse: uxorem vero Nicolai fuisse Agnetem Gerardi Caminensis (ut inquit B Scardeonius) filiam; cujus & meminit, ut etiam Gerardi Patris, Bonifacius *lib. VI. laborante fama.* Ita lego. ut mox. *Visi siquidem.* Et sane hæc Neroniana, & Heliogabalina erant. *L. Pign.*

1. *Ex fiducia quippe data illi.* Hoc est (inquit Joannes de Balbis, quod vulgariter solet dici affidare, in u. Fiducio. as. & sane in Statutis Inclytæ Civitatis Venetiarum, in Conf. major. Consilii, 1395. hæc habentur, *Ille talis fugitivus, quem considerandum est fugisse pure ex sola impossibilitate, & non fraudulenter, nec ficte ad usurpandum bona aliena, affidari debet secundum usum per unum mensem, &c.* Idem

2. *At nil eo minus Urbi, Civibusque tectis odiis jugiter insidiatus, noctes diesque conspirationibus cum factiosis vacabat.* Seditiosorum genituram hisce exprimit Manilius *lib. V.*

Sed cum bis denas augebit septima partes
Lanigeri, surgunt Hyades: quo tempere natis
Nulla quies placet, in nullo sunt ocia fructu.
Sed populum, turbamque petunt, rerumque tumultus.
Seditio, clamorque juvat, Gracchosque tenentes
Rostra volunt, Montesque sacros, rarosque Quirites.
Pacis bella probant, curæque alimenta ministrant.

Quem imitatus Pontanus *lib III.*

Queis chorus hic ipso nascentibus astitit ortu.
Hos tumidos populi favor, & plaudentia rostra
Sollicitant, serere arma inter plebemque patresque
Est amor, & positos rursum instaurare tumultus,
Civilesque manus armare, & stringere ferrum.
Tantum seditio placet, atque hæc pascit aventes.
Quid Gracchos tibi commemorem, aut civilia bella?
Non deerit populo luctus, forave ipsa quiescent
Turbinibus, quoties urbis moderentur habenas.

Hæc illi. Quæ adnotare volui, cum ut Lectoris tædium lepidissimis numeris levarem, tum ut Historiæ & Eloquentiæ studiosis characterem Seditiosi cum copia illorum, & hujusce nostri proponerem. Qui sane pro ævi, in quo vixit, modulo, nulli ante se fato functorum concedit; quotquot Historicum stylum pertractarunt cum aliqua accuratione. *L. Pignorius.*

3. *Ut ex sordido Olei venditorum genere editus fuerit.* Merces Olearia sordidiuscula semper visa est: ex præscripto præcipue Aristotelis, qui *lib. I. Politicor. cap.* 7. pronunciavit, eas Artes sordidissimas esse, in quibus corpora maxime fœdantur & sane Nicolaus hæc proferebat ad mentem indigenarum apud quos etiam nunc. Olearii non bene olent; vocantque per ludibrium Podices unctos. *Idem.*

4. *Dalmasium quoque, ac Galardum* Et quis hic Galardus? ego sane non memini de hujusmodi aliquid uspiam legisse. *Idem.*

 1. Po-

ad patrandorum facinorum finem habilitates appeterent. Verum jam *Paduæ* oborta per fora, & tabernas popularium susurria [1], quæ in plebem, demumque ad Patres, & Primores invalescebant; in eum, cujus perfidia alias toties decepti fuerint, tantam spem ponere insanum esse, ut tantis operibus Castrum ejus munitum sit [2], Virum ad omne nefas semper promptum in hæc tempora suspectissimum avertendum esse, ne licentiosior his abutatur concessionibus timendum esse & Urbi, & Comitatui [3]. Hæc ad *Paganum della Turre* Episcopum [4], & *Gualpertinum Mussatum* Abbatem *S. Justinæ* [5], ac Optimates relata ad examen in ipsorum Conventu perducta sunt, nec inania visa, imo prorsus discutienda, & in tutum redigenda. Sed plerique rem adhuc dissimulandam, pro ipso *Nicolao* solemnes viros ex sibi fiducialibus mittendos, quorum suasionibus *Paduam* veniat Reipublicæ consulturus, cujus consilio omnia agenda erant. Sed *Albertinus Mussatus Nicolai* scelerum multa edoctus experientia jam ad traditionem omnia parata [6] violentis indiciis intuens, viros illos præmittendos approbavit, sed clam noctu partem militiæ *Paduanæ*, seu mercenariorum militum cum peditum manipulo summittendam, ut Castrum nondum hostibus repletum præoccuparent, consuluit, *Nicolaum*que nulla vi tunc arcendum; sed in ejus libitu esse *Paduam* advenire, vel in Castro resedisse. Hoc consilium ferox majori Consultorum parti visum est, rem humilius tentandam, conciliandum Civem altæ potentiæ [7], ne ultro expes, ac molestatus a communione abjiciatur. Missi ergo, qui se ad id obtulere, multo sedandi viri Zelo, *M. Polafrixana* Miles, & *Rolandus de Plaziola* judex, qui sponsionibus blande acceptis veniendi *Paduam* in triduum, rediere. Remissus

---

1. *Popularium susurria*, corrige, *susurra*. N. Villanus.

2. *In eum, cujus perfidia alias toties decepti fuerint, tantam spem ponere insanum esse, ut tantis operibus Castrum ejus munitum sit.* Majoribus nostris sat erat hominem non irritare. Verum ultro fidere cœcorum fuit, & quibus ex merito, & digne occineretur. SERO SAPIUNT PHRYGES. Inveterata enim perfidia nullis meritis mitigari potest. & prudenter scripsit Aurelianus Aug. Mallio Chiloni. *Occidi passus sum, cujus quasi beneficio Tyanam recepi. Ego vero proditorem amare non potui: & libenter tuli, quod eum milites occiderunt.* NEQUE ENIM MIHI FIDEM SERVARE POTUISSET QUI PATRIÆ NON PEPERCIT. Delatoribus, & Exploratoribus sepiendus erat Nicolaus, ut non modo quæ vigilans ageret, sed quæ somnians imaginaretur pernoscerent ii, qui Reipublicæ clavum tractabant. At certus perfidiæ fructus tunc consistit, cum credulitatem nefariis vinculis circumdedit; ut inquit Valerius Maximus *lib. IX. cap.* 6. Et numquam satis ingeminatur illis, qui Principatus gerunt, CUI FIDAS VIDE. Nemo enim celerius opprimi potest, quam qui nihil timet; & frequentissimum initium calamitatis securitas est. *L. Pignorius.*

3. *Ne licentiosior his abutatur concessionibus timendum esse & Urbi, & Comitatui.* Comitatus est quem dicimus, *il Contado.* Et vidimus superius ex Domnizone, & Rolandino locum trium Comitatuum nuncupatum fuisse etiam tunc *Tricontay.* Comitatum autem proprie de Imperatoris Aula dici testatur A. Alciatus *in l. pupillus §. territorium, de verbor. & rer. signific.* Sed quia Imperante Carolo Magno, regnantibusque Berengariis, & Othonibus ad singulas Civitates regendas aliquis Comes destinabatur, cœpit Jurisdictio Territorii, & Districtus (quoniam illi Comes fuerat) Comitatus dici. & hinc in Legendas quas vocant Sanctorum irrepsere Comites Civitatum, qui intolerando Historiæ errore in illis passim leguntur. Scriptores enim hujusce ætatis, prout ferebat barbaries temporum, antiquam Magistratuum rationem minime noverant, sed illam, quæ ipsis scribentibus vigebat, amplexati; multa scriptis insperserunt, quæ nitidis rebus nubeculas offundere consueverunt, magno cum Historiæ detrimento. Et a Comitatu ratio Analogiæ patitur, ut dicti fuerint Comitatini, & inde Italice *Contadini*, veluti a Fisco Fiscalini, a Gallicis Scriptoribus recensiti: & a Duce vestes Ducalinæ, quæ appellantur, eadem inflexione. *Idem.*

4. *Hæc ad Paganum della Turre Episcopum.* Paganus Turrianus Mediolanensis Episcopatum auspicatus est anno 1302. ut habent Epigraphæ Aulæ Episcopii Patavini. *Hic* (ut est in vetere Catalogo m. s. qui ad me pervenit beneficio amici optimi, & eruditissimi Martini Sandellei) *Episcopatum novum magnum; Stabula, & plura egregia construi fecit; & postea factus Patriarcha Aquilejensis; suo tempore fuerunt magnæ novitates in Padua.* Quæ postrema verba digito indicant tumultus ex adventu Henrici suscitatos, & ea, quæ deinde subsecuta sunt atrocia, & detestanda facinora. *Idem.*

5. *Et Gualpertinum Mussatum Abbatem Sanctæ Justinæ.* Frater hic fuit Albertini Historici, quem præ manibus habemus. Docemur hoc a Siccone Polentono, cujus hæc sunt *lib. IV. de scriptoribus illustribus* Latinæ Linguæ; *Fratrem quoque Gualpertinus hic nomine vocabatur) Abbatem Sanctæ Justinæ constitui a Sede Apostolica impetravit. is corpus Ecclesiæ quam maxime ampliavit. & in quibus sunt corpora Mathiæ Apostoli, & Lucæ Euangelistæ (sunt enim in ea Ecclesia Sanctorum Corpora multa) locavit.* Loquitur autem de Albertino, qui fratrem habuit hunc Gualpertinum. Cujus Gualpertini extat hodieque præclarum monumentum in Templo D. Justinæ carmine expressum, quod vulgavit ad calcem suæ Editionis hujusce, cujus parens & obstetrix fuit, Felix Osius accuratæ diligentiæ vir. Illud nos in vetusto exemplari membranaceo nacti hic reposuimus, tum ut vivat etiam hoc, quod paulo diversum est a vulgato; tum ut videant studiosi an ex eadem officina prodierint carmina ejusdem metri, quæ hucusque latuerunt; dicta (ut videntur) & affixa, cum reliquiæ Matthiæ Apostoli transferrentur Gualpertini Abbatis opera, quod indicavit Polentonus. Prodierunt autem ex eodem vetere Libro. Et hæc etiam ipse Scardeonius opinatur Albertini esse,

In Bonis effigie fidei certissimus index
Scriba Dei quartus jacet hic in corpore Lucas,
Vir fuit Anticha Syre regionis ab urbe
Pictor in Cyroga, Medicus mirabilis arte.
Post obitus cujus Christi sub Lege fidelis
Græcia cum multis servabat corpora Sanctis.
Atque multa furens urebat Apostata Cæsar
Impius, & cineres vacuas spargebat in auras
Sanctus ab Ecclesia Constantinopolis alte
Urius hæc profugus Patavi devexit ad urbem
Octo bis ac demum Domini labentibus annis
Tercentum post mille pia de Virgine nati.
Augendi cultus vir Gualpertinus amore
Composuit digno corpus venerabile Templo.
Urbis honoratos Padua cognomine cives
Mussatos habuit digne memorabilis Abbas,
Cui mores, sacrasque dedit cognoscere Leges,
Gratia cui fratrem tribuit divina Poëtam.

Et hactenus carmina duodeviginti, quæ videtur Albertinus primum edidisse; limasse deinde & ampliasse tribus versibus prout hodie leguntur. Nisi quis hæc interpolavit, & sategit ludere (ut in Proverbio est) de alieno corio. Quæ sequuntur eamdem venam sapiunt.

Claudit Apostolica duodenum sorte Mathiam
Marmor hic autorem fidei. succedit inepti
Christicolas Judæ cumulans vir sedibus ipse
Lux fuit, ac Christi populo quoque palma fideli
Summus honor Sithie tumulo veneranda Pelasgi
Frigida sacrifici jacuit dum morte dedere.
Urius & linquens Constantinopolis aulam
Lætari profugus Patavos hoc corpore jussit:

De Gualpertino, qui plura desiderat petat ex Historiarum Libris Jacobi Cavacii, & ex Bernardino Scardeonio. *L. Pignorius.*

6. *Jam ad traditionem omnia parata.* Traditio Italice est *Tradigione, Tradimento.* Gallice *Trahison.* Fridericus Imperator in Epistola scripta A. Frisingensi Episcopo, in Collectione Gretseri; *cum Cœli stupeant, & totus orbis contremiscat, & cuncta turbari constet elementa a facie scelestissimæ perfidiæ, a nece piacularis malitiæ, ab auditu nefandæ traditionis, quam quædam Civitates Longobardiæ &c.* In quibus verbis voculam inserere, alia amandata: *a nece piacularis malitiæ* corrigo in *voce.* Ut gradatio faciei, vocis, auditus sibi omnino constet. Arbitror autem (neque arbitrii pænitet) designari hisce verbis ejectionem Vicariorum Imperialium, cujus meminimus. *Rub. VII. lib.* 2. & quam legimus non semel perscriptam in Manipulo Florum, anno 1164. *Idem.*

7. *Civem altæ potentiæ.* paulo supra. *Ipse potentissimus rebellis.* & *lib. V. pag.* 73. *Ursinorum alta potensque progenies.* Et sane hoc Epitheton fuit hoc ævi promiscui usus. inde nomina muliebria *Alta flos, Alta donna*, nomen virile *Alto bellus:* nomina chorographica *Alta cumba, Alta villa, Alto passio*, Domnizo in limine Libri primi.

Vivus si Plato foret hactenus ipseque Maro
Innumeros versus daret illis fingere tempus
Istud de nostris Ducibus, quos totus hic Orbis
Funditus esse catos non solum novit & altos.

Et in fine capituli 21.

Muneribus magnis Attonem ditat & altis.

Et alibi passim, uti & apud eos, qui Italice scripserunt.

Et

missus & *Zambonetus* de *Capite Vaccæ*, ut præsidio, qui *Lucii* erat, præesset; sed hunc astutiis interceptum se *Paduam* venturum despondens, retromisit. Arctatus *Nicolaus*, cum tardatum videret *Guarnerium* Comitem de *Ocmborc* *Longobardiæ* Præsidem cum *Longobardorum* cohortibus, scilicet *Mediolani*, *Pergami*, *Cremæ*, *Brixiæ*, *Mantuæ*, ac *Veronæ*, quibus cum *Cane Grandi* Castrum primo *Lucii*, deinde *Est* tradi debuerant, stetit ambiguus hæsitans, quid nam faceret. Siquidem in adventum *Longobardorum* differret conjurationem detegendam, morti, exitioque sibi fore indefenso præoccupantibus *Paduanis* agendorum vices primas: Si vero rebellioni se coaptet, solius *Lucii* deditione citra latiorem spem *Cani* datam minoribus viribus rebellaturum illum primis pollicitis refellisse [1]. Nam terræ *de Est* defectione frustratus, quam custodiendam centum *Paduanis* militibus ipsius Civitatis Commune commiserat, in eos dies, & promissa, & intentum complere non poterat. Nec invadendæ terræ *de Est* latissimæ, & accolis fæcundæ sibi, aut *Cani* facultas absque *Longobardorum* præsidiis suppetebat. Coactus ergo re cogente ad *Canem Grandem* maturius, quam ipse disposuerat, propere misit, qui mercenarias cohortes ad se *Lucium* dirigeret. Ipseque non remissus, qualitercunque inconstantem virum ad proditionem exponat, *Paduanos*que intra intimos fines insultet, illos transmisit, unaque & *Paduanos* exules Veneris die prima luce x. Kal. Jan. Anni Domini Nostri XII. M. CCC. in quorum adventu equitum *Paduanorum* præsidia, quæ viginti erant, & peditum quinquaginta in vinculis conjecta, qui posthac ære redempti sunt. *Lucium* est mons alti apicis [2], longæ pedis circumferentiæ, cujus ab Occidente unus viæ aditus, quem *Valbonam* vocant, ad *Vicentinos* pervehens fines; ab Austro *Estenses* termini palude media; ab Oriente, & Aquilone *Cintum*, *Rusta*, *Venda*, & cæteri Montes *Paduanorum* finium, sed *Bacchilionis* fluentum *Lucium* a Montibus intersecat. In apice solitaria statio, sed in Colle adjacente *Nicolai* palatium, rupe exesa, propugnaculis ex lateribus astructum. Expositis mane Aquilis Imperatorii culminis, ac scalis insignibus *Canis Grandis* omnes cohærentes fugere coloni.

RUB. III. Combustio Pedis Vendæ, & conflictus sequacium Nicolai de Lucio.

Nova *Paduam* continuo relata *Paduani* nulla mora ad *Est* coequitantes mane rutilante *Lucium* versus acies direxere. Dumque illo pergerent, & ecce fumum ardentis *Villæ Arquadæ* in aëre conspexere. Ipsa quidem *Canis* militia adventus *Paduanorum* ad *Est* nescia jam populabunda ductore *Antonio de Curtarodulo* exierat. *Paduani* igitur transitus illorum ex fumorum conspectu certi, ad montium angulos, per quos redeundum illis erat, objectis aciebus cum *Estensibus* peditibus stetere solliciti. Adventantes jam præscii imminentis cladis *Antonius*, & præfati de altis collibus in planitiem *Paduanos* aditus expectantes [3] jam cominus videre; sed tunc nulla salutis via confisi, solutis aciebus, ac quibuscunque ordinibus ex equis desilientes objectis armis [4] per vastitates nemorum, & exesas rupes, ac montium saltus fugere. Sed vana illis fugæ spes erat. Nam viarum inscii in *Paduanorum* manus incidebant, vitas orantes, seque ultro dedebant. occisi per colles plurimi ignoti, cum exteri ex mercenariis *Canis* essent. Equites ferme centum cum equis, & armis *Est* adducti. Per alias *Pedisvendæ* colonias multi pererrantium fame, frigoreque affecti in rusticorum manus sponte advenere. Pars in triduum per sentes delitescens, demum per rurales capta est. Ex trecentis hastatis, qui ea die e *Lucio* exierant, totidemque peditibus nocte insequenti duo & viginti *Lucium* reversi sunt. Pars per *Rovolonis* planities fortuna advehente devoluta, migrato *Bacchilione* *Vicentiam* perrexit. Et ii centum duo conspecti sunt. *Antonius* de *Curtarodulo* viarum gnarus, altero comitante, per avia collium equo celerrimo provectus, pene tamen ab insequentibus interceptus, *Lucium* introivit. *Paduani* multa gratulatione exultantes cum præda, & captis in *Est* sub crepusculo reversi sunt. Continuoque structis machinis, tormentisque omnium generum cum propugnaculis navalibus, ac terrestribus ad *Lucium* oppugnandum instructis copiis perrexere; sed fortuna, rerumque successu sic ferente, dum vix desperatis rebus Oppidani ad locum desertum ex invalida resistentia se coaptarent, nox hyemalis prorsus viris, ac bestiis intolerabilis certamen diremit. In sequentes dies fama vera increbuit, *Guarnerium de Ocmborc* cum *Longobardorum* comitiva ad *Canem Veronam* advenisse. Solliciti *Paduani* arcem *Estensem*, villamque totam vallo præcingere, munire, circumfodere militibus ad eas operas poscente vicissitudine se ingerentibus, crates, sudes, & onera quæque humeris advehentibus, ipsisque ancilibus e foveis terra sublata efferentibus [5], loca tutelis firmavere, *Bornio* de *Samaritanis* de *Bononia* milite strenuo, qui tunc Potestas *Paduæ* erat, ad spectaculum rupe ligone scindente [6], ut opus eodem exem-

---

Et hinc manarunt composita Altithronus; Altigradus, Altiloquus & similia, a Scriptoribus horum temporum formata. Altitrhonus legitur apud Venantium Fortunatum *lib. I. de vita Sancti Martini*

Altithronus postquam repedavit ad æthera Christus.

Et altithronum altithroni pro alto throno dici testatur Jo. de Balbis in Catholico: illo nimirum sæculo, quo colluvies Idiomatum Latii larvam induerat. Altigradus est in carminibus ejusdem elegantiæ, apud Bernardinum Scardeonium *libro III. Classe* 12. *pag.* 331.

Quum sedata fuit Patavi discordia Luci
Hos inter cives altigradumque patrem.

Ubi Lucium videtur esse *Lozzo*, de quo nunc Mussatus sermonem habet; oppidum nimirum agri Patavini. Luciensis Arx vocatur in Epitaphio Guidonis, qui genuit Nicolaum,

Hic situs est Guido Luciensi notus ab arce.

Apud Valerium Polidorum, in Memoriis, quas appellavit religiosas. meminit & Hieronymus Athestinus in carmine Elego, quod inscripsit de laudibus oppidi Athestini,

Lucius & paribus curis vestigia solvat:
Cum lux sidereas occulit alma faces.
Cynthius ipse suas tollat cacumine laudes,
Mons ubi prospectu metior astra meo: L. Pignorius.

1. Pro, *refellisse*, legendum forte, *fefellisse*. N. Villanus.

2. *Lucium est mons alti apicis &c.* Hæc omnia illustrantur carminibus Hieronymi Athestini *Libro IV. de Gestis Athestinorum*,

Sic fatus frigidam Fontanam deserit Heros,
Et sedes Rustæ, nimbosaque culmina Cynthi.
Luci sic turrem munitam collibus altis,
Atque bonam vallem castrum, fluviumque propinquum.

Ubi fluvius propinquus Bachilio, sive Bachilo est. *L. Pignorius.*

3. *Paduanos aditus expectantes*, forte, *ad aditus*. N. Villanus.

4. *Objectis armis*, corrige, *abjectis*, & pro, *increbuit*, *increbruit*, Idem.

5. *Ipsisque Ancilibus, e foveis terra sublata, efferentibus.* Ancilia Scuta sunt hic militaria, quibus in opere tumultuario, quale describit Historicus noster, Milites usi sunt. Alioqui erant Scuta religiosa, de quibus videndus est Plutarchus in Numa Pompilio, & Nummographus Augustanus. ut mittamus interim Juvenalem, qui cecinit *Sat.* 2.

Arcano qui sacra ferens nutantia loro
Sudavit clypeis Ancilibus — L. Pignorius

6. *Rupe ligone scindente.* lego *rupem*. Ut & pagina proxime superiore *rupe excisa*, & hac eadem, *per vastitates nemorum, & excisas rupes.* Ligo autem, ut interpretatur Joan-

exemplo capessentes cæteri libentius subirent. Idem altera militia ad Castrum, Villamque *Montis Silicis* vallandam, muniendamque eadem sedulitate effecit.

[RUB. IV. Ingressus Guarnerii Comitis de Ocmborc Præsidis (*Longobardiæ*) in Paduanorum agros, & captio Castri Bocchonis. *Addi posset*, &c. In Camisani. *In V. Rubrica hæc incipit.* Guarnerius. * *P.* Cohortibus Cane G.]

Cum & in his *Paduanorum* solertiis *Guarnerius* Comes cum * cohortibus, & *Cane Grandi* comitante multis belli apparatibus onagrorum, plaustrorumque fulcimentis, *Vicentiam* venit, inde celeri meatu domum *Mastini Canis* in *Camisano* sitam [1], in qua nobiles *Vicentinos* exules fore existimabant, insultavere multo impetu, illamque vi captam, captis occisisque custodibus, cremavere. At Nobiles *Vicentini*, qui ab illa domo nocte egressi fuerant; populabundi per *Pedis montis* Colonias multa præda, ruralibusque captivis abductis, *Bassianum* perrexere. Inde Comes, ac *Canis* ad *Montem Vardam* accedentes, insultu facto, nihil proficientes *Vincentiam* rediere. Sed *Vicentia* cum majoribus apparatibus in alteram diem digressi, *Lucium* introiere. Ibi Regia *Teutonicorum* ala Præsidi deputata, ibique Civitatum *Longobardiæ* Imperio parentium collatæ copiæ cum levis armaturæ peditibus, ac lancearum longissimarum vibratoribus, ibique vis Provinciæ Imperialis nominis. Egredientes hæc phalanges, in montanas *Pedisvendæ* Colonias primum fecere impetum, præoccupantes *Cinti* custodiam, quam *Paduani* ad speculandum viginti quinque peditibus commiserant, diruereque id monumenti veteris, quod montis apici eminebat, captis occisisque custodibus. Inde *Vallem Cornaledam*, omniaque terræ cis *Montem Vendæ* subsistentia igni, populationeque consumpta relinquentes in *Lucium* concessere, postero die centuriati compositis aciebus ad *Montem Bocconis* pergentes, ubi Castellum *Nicolai* de *Castronovo*, qui ex *Maltraversorum* stirpe erat, *Nicolai* de *Lucio* consanguineus. Sed impetum *Albertinus Nicolai* filius sustinere non valens, se *Cani* reddidit cum matre, & familia miserabiliter adductis ad nunc inimicam scilicet, hostilemque domum, qua jam progeniti, alitique eodem sanguinis vinculo fuerant, increbescente proditionis auctore. Sed o illi, si non pudor, saltem internus ‡ mœror, cui in biduo exustis sic hostiliter ædibus, ac depopulatis, non quota pars sua, suorumque fuerat, perque ejus viscera jam sui ipsius cæpta insævire proditio. His concrematis, depopulatisque, *Guarnerius*, ac *Canis*, quamquam proditore exhortante in æquos Campos, vel ad obsidiones majorum municipiorum, vel ad congressus cum *Paduanis* exire, præmetiti, provisique * ad *Paduanos* sui, suorumque tutelas non inertes: † imo si provocentur, cum numerosa militia prælium non detrectaturos, abstinere a *Paduanis* finibus, ac abscedere consultius decrevere.

[‡ *Intellige.* fuisset, *aut ejusmodi.*]

[* *Forte hic abundat particula.* Ad. *Vel transponi debet sic.* Paduanos ad sui &c. † *V.* Imo provocentur.]

[RUB. V. Provocatio Paduanorum per Canem Grandem ad prælium, & responsio.]

Ex jactantia tamen *Canis*, experiundique *Paduanorum* ausus causa, ex domesticis unum cum sigillatis literis ad *Bornium* Potestatem, Nobilesque prælium in amplo campo petiturum transmisit. *Bornius* miles strenuus, ut ad summæ felicitatis festivum gaudium, virenti serto exornatus, accitis ad consilium Optimatibus nuncium commissa præfari jussit, quo remoto non aspernari prælium facunda, validaque allocutione suasit, *Victoriam in promptu esse; hastatorum unanimium duo millia fulgentibus armis in robustissimis equis, quos sibi sua ipsorum patria progenuerat cum populo numeroso; tria millia alienigenarum in bestiis famelicis, † vixque longe se itinere continentibus domo pellendos, necandosque, nullius discriminis hunc congressum fore.* Tum nullo reluctante responsum est, acceptabile prælium fore, *Canis* ipse campum æquum edoceat, in quem exituri libentes se juramento dispondent. *Canis* in sequentem diem, se ante Tertias sub Monte *Vardæ* in *Vicentino* prædio cum suis affuturum respondit, illuc adeant, ibidem se se expositurum cum copiis. *Paduani* brevissimo, ac impossibili molestati termino, referri illi jussere sub majori Communitatis suæ sigillo [2], nuntioque nobili ex ipsius Potestatis sociis, ut cum sit apud *Est Paduanæ* militiæ pars una, altera apud *Montem Silicem*, pars quoque multa in Urbe, & per Municipia cætera, velit ipse *Canis*, si prælium exoptat, in tertiam præstolari diem, qua ad destinatum campum accedere facultas sit. Sed *Canis* his elusis cum *Guarnerio*, cæteroque exercitu e *Lucio* egrediens *Vicentiam* contendit, *Guarnerium*, ac *Longobardos* ad sua quemque remisit.

[† *P.* Visque.]

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris Liber Decimus explicit*,

INCIPIT UNDECIMUS.

Joannes de Balbis, est Sarpa, quoddam instrumentum rusticorum ad fodiendum aptum. *L. Pignorius.*

1. *Domum Mastini Canis in Comisano sitam.* lego *Martini Canis.* Ita enim appellatur *lib. VI. rub.* 3. & quem Bernardinus Scardeonius satis nobili Encomio prosequitur. *lib. III. classe* 12. Idem.

2. *Sub majori Communitatis suæ Sigillo.* Hoc Sigillum ad nostra usque tempora pervenit: hac facie.

Et in hoc mirum in modum hallucinatus est Laurentius Marrucinus, qui in Panegyrico Bassani oppidi scripsit, Sigillum Patavinum magnum fuisse argenteum, cum hac perigraphi

Muson, mons Athos mare certos
— — *dat mihi fines.* L. Pignorius.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER UNDECIMUS.

[RUBRICA I. Defectio Casularum ad Cæsarem.]

Concussæ bellicis exitiis *Tuscia*, ac *Longobardia*, jam deformes ædium ruinis, agrorumque desolationibus solo intuitu miserabiles conspicientibus effectæ sunt, cum extra cujusque civitatis mœnia itinerantibus ante oculos mors, aut captivitas præsto forent, jamque virgulta, & sentes vias incognitas a nemorosis, palustribusque solitudinibus efficiebant, unaque provinciarum belli facies * classitis obstrepebat [1] sonitibus. Intra mœnia, municipiaque

[* *Sic in omnibus M. S. S. lege.* classicis.]

1. *Classitis obstrepebat.* Recte monet accuratissimus Osius ita legi in omnibus manuscriptis; ea enim fuit hujusce ætatis

piaque noctu vigiliæ sedulæ [1], die armorum fragores, solus Mars agibilia quæque sibi vindicabat. *Casulani* a *Senensibus* factione *Gibolengorum* indigenarum deficientes [2] Mareschalcum Regium cum *Friderico* de *Montefeltro*, *Ugutione* de *Fagiola* cum militibus septingentis in Castrum suscepere. Illoque extemplo *Florentinæ*, ac *Senensis* Militiæ cum Regis *Roberti* subsidiariis concurrentes, angulos, quibus aditus, exitusque ad Oppidum erat, circumstetere. Nam exhaustum copiis Cæsarem, contemptumque, si se castris tantum contineat, intuentes, illi insistendum decrevere; sed in dies longiori obsidione, quam & ipsi meditati essent, fatigati, ad urbes, & oppida paulatim retrocedentes relictis stativis, patentes exitus militibus Regiis præbuere, illique præstita commoditate potientes, relicto *Casulis* præsidio ad Cæsaris contubernia magna Regis, & suorum exultatione suscepti sunt.

RUB. II. Conventiones Florentinorum Cæsare obsidente.

Sed in *Florentia* jam senescentis belli tædio contentiones exortæ sunt. *Fulcerius* de *Calbulis* [3], qui magna mercede cum stipendiariis *Romandiolæ* in *Florentinorum* exercitibus fuerat, cum *Degone Cathelanorum* Primore, qui in ejusdem subsidiis erat, simultates agebat, quæ utrinque succrescentis disidium [4] intolerabile, exitialeque Urbi, & parti *Gelfæ* pariturae erant. Cumque *Florentinorum* favor *Degonem*, ut sibi *Fulcerio* cariorem, extolleret, * abscessit e *Florentia Fulcerius*, & in *Romandiolam* cum suis se contulit. Nec hoc ingratum *Florentinis*, nonnullis dictitantibus ex conjecturis, *Fulcerium* accepto ære cum Cæsare clandestine conjurasse, destitisseque Cæsarem insequi facultate sæpius se offerente. Multa deinde in Civitate susurria, litesque dissentientis a Majoribus plebis. Plebs namque fatigata, defessaque longo bello, quo operum fulcimentis vacuerat [5], prælium inferri Cæsari conclamabat; Majores tutiorem differendi partem laudabant, arcebantque pene vociferantium furores.

* V. Abscedit.

RUB. III. Digressus Cæsaris e S. Cassiano ad Podium Bonici. *In epitomatis.* Et iter ad Podium Bonici.

In Castris autem Cæsaris exinanitæ copiæ erant, *Pisanis*; cæterisque, quos urgebat ex longa statione instans penuria, paulatim, & in dies ad refectionum loca secedentibus. In eisdem ex infecti aëris Epidimia frequens mortalitas, quam abjecta extra castra equorum cadavera, coactaque intra locum arctissimum animantia despissaverant. Secesserat quoque per eos dies e Castris *Ostiensis* Cardinalis ad Curiam proficiscens [6], Pontificem rogaturus, ut *Robertum Apuliæ* Regem ab Cæsaris insecutione summoveret. *Tuscos* quidem illius amoto suffragio pene superatos videbat. Multis igitur molestatus incommodis Cæsar in his *S. Cassiani* Castris stativis disjectis, incensisque repente omnem exercitum amovens in diem Januarii tertium decimum Anni Domini Jesu Christi XIII. M. CCC. *Barbarinum* concessit, indeque in posterum ad *Podium Bonici* se contulit [7]. Ibidemque moratus Principum omnium consilio in ejus Montis apice se ad hyberna disposuit [8]. In *Podio* si quidem *Bonici* locatus *Senensium*, *Florentinorum*, ac *Lucensium* finibus pariter bellis inferendis admodum accommodus erat, & si *Pisas* subeundi quoque casu appeteret vicissitudo, inde limes, rectusque callis erat. His diebus ab *Roberto* Rege *Apuliæ* litteræ *Paduanis* allatæ fuere per hanc seriem.

ROBERTUS

Dei gratia Rex Hierusalem, & Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ, Provinciæ * Folcaquerii; ac Pedemontis Comes.

* V. Forcalquerii.

RUB. IV. Concessio Papalis facta de Civitate Ferrariæ Regi Roberto significata, & responsio.

Nobilibus, & discretis Viris Potestati, Ancianis, & Communi Paduæ dilectis amicis, & devotis suis salutem & sinceræ dilectionis affectum. Sincera charitas Pii Patris D. Clementis. Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Summi Pont. de persona nostra

ætatis in hac voce scribenda, orthographia; ut videre est apud Auctorem Catholiconis. Qui hæc tradit. *Classitatarius id est Proreta, qui navi imponitur. & dicitur a Classis. Classitum a Kalo, las. Quod est vocare. dicitur hoc Classitum, ti. id est Cornu vel Tuba, vel aliud instrumentum causa convocandi factum. Classicum etiam dicitur signum bellicum, vel sonus Tubæ, vel alterius instrumenti bellici.* L. Pignorius.

1. *Noctu vigiliæ sedulæ.* De vigiliis late, & ad mentem nostri Auctoris agit Joannes de Balbis in verbo Crepusculum. ex antiquis Appulejus, Macrobius, Censorinus, & alii. *Idem.*

2. *Casulani a Senensibus factione Gibolengorum indigenarum deficientes.* Jugurtha Thomasius *Historiar. Senensium lib. VIII.* hoc mense Decembri contigisse scribit, suadente, & operam navante Raynerio Porrina Casulano, quod & animadvertit Mussatus *pag.* 149. Et infelicem obsidionis exitum apud eumdem videat, quisquis hac Mussati cum aliorum scriptis conferre volet. *Idem.*

3. *Fulcerius de Calbulis.* Hunc Joannes Villanus *lib. VIII. cap.* 59. Ferum & sanguinarium hominem appellat. Nil mirum igitur si Florentinorum favor Degonem extolleret. Calbulorum meminit & Dantes Purgator. *Cantu* 14. Idem.

4. *Succrescentis disidium*, corrige, *succrescentes dissidium.* N. Villanus.

5. Pro, *vacuerat*, forte, *vacaverat*. Idem.

6. *Ostiensis Cardinalis ad Curiam proficiscens.* Fuerunt qui crederent Clementem Pontificem, & Robertum Regem ex compacto agere. Et profecto Dantes non semel notavit Clementem, quod non bona fide ageret cum Henrico, velut Paradisi *Cantu* 17.

Ma pria, che'l Guasco l'alto Arrigo inganni

Et Cantu XXX. in fine.

Et fia perfetto nel foro divino
Alhora tal, che paleje & coverto
Non anderà con lui per un camino.

Tursellinus aperte in Epitome Historiarum prodidit, Clementem quod videret Guelfos ejici ubique, & restitui Gibellinos, veritum etiam ne Cæsar Romam occuparet, Roberti Neapolitani Regis fidei Urbem commendasse. Et Tursellino antiquior Conradus Vecerius Vasconicam inconstantiam notavit. *L. Pignorius.*

7. *Indeque in posterum ad Podium Bonici se contulit.* Villanus *lib. IX. cap.* 45. Ammiratus *lib. V. Auctor. Historiar. Pistoriensium* hæc omnia luce aliqua possunt perfundere. Podium Bonici est hodie Poggi Bonzi: prædium Bonatianum vocat Vecerius. Bonitianum voluit dicere. Bonici autem nomen gentilicium est, etiam penes Rolandinum nostrum *lib. V. cap.* 19. proprium vero apud Villanum *lib. V. cap.* 7. Podium ineditum collem significare ait Massonius, in descriptione Franciæ per flumina *pag.* 575. Idem.

8. *In ejus montis apice se ad hyberna disposuit.* Amat hic noster montium cacumina apices appellare. Sic *Lib.* X. *Rub.* 2. *Lucium est mons alti apicis.* & *Lib.* X. *Rub.* 4. *Diruereque id monumenti veteris, quod montis apici eminebat.* Et apte sane Joannes de Balbis, *Apex, id est summitas. Quod enim in summo est a pedibus remotum est.* Et Papias ab eodem relatus, *Apex, cis, dictus quod longe sit a pedibus, id est summa pars verticis, vel coni, vel Galeæ, vel Montis, vel Litteræ &c.* Quæ sane ad captum hujus ævi satis ingeniose excogitata sunt. Alioqui nomen Apicis, teste Servio *lib. X. Æn.* ab apere quod erat ritu Flaminum adligare, dictum est. Hæc autem Mussati ætas hoc nominis ad summa quæque rerum quarumlibet fastigia & culmina transtulit. veluti in Epitaphio Raynerii de Forolivio

Livia quem genuit Raynerius alma quiescit
Hoc saxo legalis apex —

apud Valerium Polydorum.
Et Francisci de Cesso, referente Scardeonio, cui & sequentia ferimus accepta

Quem Legum titulabat apex —

Et Pauli de Titulo J. C.

Juris apex —

Item Bartholomæi Campi

Eclipsatur apex Medicinæ —

Cæterum apex montis Bonicii a Gibolengis occupatus, dirutus olim a Florentinis est, incolis ad habitandum planitie tantum concessa, ut tradit Volaterranus *lib. V. Geographiæ.* Quod ex Joanne Villano *lib. VI. cap.* 65. videtur contigisse anno 1257. Ideoque notat Ammiratus

*nostra tanquam sui, & ipsius Ecclesiæ præcipui filii, & devoti interne confidens, Civitatem Ferrariæ * Curiæ nostri Regiminis certo modo commisit* [1], *& administrationis gubernacula expressione concessit. Nos autem, quamquam ista foret commissio, atque concessio nobis gravis, cum ad præsens simus aliis Regni nostri arduis negotiis occupati, Considerantes tamen, quod ipsius Domini Summi Pontificis requisitiones instantes refutare non possumus, & servitia Sanctæ Matris Ecclesiæ modeste, vel debite declinare, commissionem, concessionemque prætactas † cum ob zelum fervidæ devotionis, quam ad Sacrosanctam Rom. Ecclesiam gerimus, tum ob affectum, quem ad prosperum statum vestrum, aliorumque amicorum, & devotorum vestrorum habemus, acceptavimus reverenter. Quocirca dilectionem, & amicitiam vestram requirimus, & hortamur, quatenus advertentes sinceritatem nostræ intentionis hujusmodi velitis Vicario, & aliis Officialibus nostris Civitatis præfatæ, veluti repræsentantibus imaginem nostræ præsentiæ, ad honorem ipsius Sanctæ Rom. Matris Ecclesiæ, nostramque pariter efficacibus auxiliis, & favoribus opportunis assistere, ac eos prompta vestri exsforcii, si, & pro ut opus ‡ extiterit, adhibitione* [2] *juvare, ut a mixtis communibus viribus* [3], *& paribus affectibus colligati Civitas ipsa Ferrariæ sub sceptro nostri regiminis, in prosperi status tranquillitate resflorat* [4], *& consequenter ex quadam vicinitate connexa status vester in prosperitate continua perseveret. Præfati namque Vicarius, & Officiales nostri habent a nobis expressius in mandatis, ut versa vice quicquid pro bono statu vestro agere poterunt, prompte, ac efficaciter operentur. Data Neapoli Die XII. Decembris XI. Indictionis.*

* Forte. Curæ.
† F. Tum.
‡ F. Expetit.

Paduanorum Responsiva.

Inclyto ROBERTO REGI [5] *Hierusalem, & Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ, Provinciæ Folcaquerii, ac Pedemontis Comiti Bornius de Samaritanis de Bononia Potestas. Quatuor Conservatores libertatis & status. Octo Sapientes a Credentia. Anciani Communantiæ, & Populi Civitatis * Paduæ reverentias subditas, & devotas. Majestatis Regiæ literas commissæ, ac susceptæ administrationis Civitatis Ferrariæ ex circumspecta Pii Patris Sacrosanctæ Rom. Ecclesiæ Sum. Pontificis largitione suscepimus, eas tam flagrantibus amplexantes affectibus, quam & extensivas Regiæ potentiæ, & nostræ salutis nuncias intuemur. Nec dubium, quin non modo Pontificali, sed Cælestis Dei fuerit concessione provisum, ut qui Sacrosanctæ Rom. Ecclesiæ filii sumus, per tantum ejusdem Matris filium foveamur, ut in suorum consorciis ambulemus. Vicarium itaque, & Officiales Regios fratres nostros in ipsa Civitate, & ubilibet paribus venerandos affectibus humillima devotione suscepimus, nec non & juvandos, ac servandos sub sceptro Regii culminis communibus viribus pollicemur. Grates insuper Regi Inclyto tam munificæ oblationis auctori intima, ac præcordiali recognitione referimus, cui vitam, & victoriam exoramus Data Pridie Non. Januarii.*

* In V. deest Paduæ.

Sicque *Ferrariæ* status immutatus est in magnum *Bononiensium*, *Paduanorum*, cæterorumque *Gelforum* solamen, aucta per easdem oras *Gelforum* parte. Dumque interim frumentandi causa [6] sub commeatu Regiæ cohortis trecentorum onagrorum *Salmarii* per *Galegnanum* traducerentur, *Zirimbertus* de *Syntilla Aragonensis Romandiolæ* Comes, cæterique *Florentiæ* milites, qui in S. * *Geminiani*, & collis præsidiis [7] assistebant, per internuncios edocti in † *Spongnam* convenere clanculum delitescentes in planitiem secus Abbatiam *Spognæ*, dum remeans militia Regia ad ducentorum militum numerum, peditumque totidem desuper *Scarnam* scopulum descenderet versus collem, pars *Florentinorum* substitit in insidiis prope Abbatiam eandem, pars juxta porticulam, qua ad *Sanctum Lazarum* itur, similiter latitans stetit, cætera in primo calle, qui *Senas* vehit in patulum exposita constitit. Cohors Regia exploratores ex militibus sex ad ipsam visendam aciem direxit, ut quales, quantive forent, decernerent; sed ultra progressi, quam postularet redeundi facilitas, a *Florentinis* intercepti concidere. Indeque ex templo condescendens Regis acies in æquum campum, congressum cum eis fecit. At in utrisque insidiis positi militiam Regiam circumvenere, sicque statim confusa, victaque in stragem cessit. Cæsa itidem militum capita duo, & septuaginta, pauca in fugam versa, cætera capta cum peditibus, qui ad eam * percingendam, fulciendamve aciem ex belli more simul per-

RUB. V. Conflictus Regiæ cohortis Apud Abbatiam Spognæ.
* F. Geminiani.
† F. Spugnam.
‡ V. Facultas.
* R. Protegendam.

Podii Bonicii accolas monuisse Henricum quanti olim fecissent Imperii Romani majestatem. Quapropter Castrum restitutum fuisse, quod in apice montis steterat, adjecta appellatione Castri Imperialis. *L. Pignorius.*

1. *Civitatem Ferrariæ Curiæ nostri Regiminis certo modo commisit.* Litteras Clementis Pontificis in calcem spicilegii nostri rejecimus; quas nacti sumus beneficio viri summi, & præclaros omnes conatus impensa opera adjuvantis DOMINICI MOLINI. Interim subit admirari, quomodo Robertus Regem se Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ nuncupet, non Ducem Apuliæ, & Principem Capuæ, ut hodie fit. Et sane hæc titulorum proponendorum formula tunc temporis stata fuit legitimaque. Veluti & hæc *Karolus Dei gratia Rex Siciliæ, Ducatus Apuleæ, Principatus Capuæ, Angantoniæ, Provinciæ, & Solcariæ Comes*; in meo m. s. & apud Petrum de Vineis. Quæ sane emendatiora extant in altero Codice scripta apud me, *Karolus Dei Gratia Rex Siciliæ, Ducatus Apuliæ, Principatus Capuæ, & Anden. Provinciæ, & Folch. Comes, Potestati, Consilio, & Communi Paduanis dilectis amicis suis, salutem & omne bonum.* Et hæc profecto casu gignendi (ut vocant Grammatici) enunciata esse arbitrabar; nisi Villanus *lib. VII. cap.* 73. casu nominandi vertisset. Scio equidem non defuturos qui criminentur morosam hanc rationem minuta quæque consectandi. At hos rogatos velim, ut nulla sui jactura hæc mea præter volent. Ego illis scribo, qui in Historia illustranda nullam nimium diligentiam esse putant; & qui institutum Spicilegii mei approbaverunt. *Idem.*

2. *Ac eos prompta vestri exforcii, si &c. adhibitione.* Galli dicunt *Effort*, Itali *Sforzo*. Cujusmodi sunt illa itidem hujus ævi, *salvo eo, quod quandocumque pervenerit in forciam Communis Paduæ &c.* In Rubrica Statutorum de Homicidiis. & in Rubrica de Assassinis, *si vero Assassinus non esset in forciam Communis Paduæ.* & ibidem, *Qualibet persona, quæ diceret, & arrengaret seu consuleret, aut tractaret in aliquo consilio, seu in concione aliqua &c. de accipiendo de forcia & manibus domini nostri seu Communis Paduæ, Civitatem Paduæ &c.* & apud Marculfum Monachum Formularum *lib. I. cap.* 28. *Eo quod Pagensis vester ille, eidem terram suam in loco nuncupante illo, per fortiam tulisset.* Ubi diligentissimus Bignonius. *L. Pignorius.*

3. *Ut a mixtis communibus viribus.* Scribo libentius *ut admixtis communibus viribus.* Idem.

4. *In prosperi status tranquillitate resflorat* &c. Scribendum, *refloreat.* N. Villanus.

5. *Inclyto Roberto Regi.* Domnizo *lib. I. Metro.* 2.

Imperioque suo Rex cunctis inclytus Hugo.

Idem *Metrop.* 6.

Chonradus ductor, Bonifacius inclytus ultor.

Et carmen Sepulcrale Antenoris apud nos

Inclytus Antenor patriam vox nisa quietem.

Monuit autem Joannes de Balbis, vocem formatam fuisse ex in, & clytus: quæ valde nobilem significant. Qua dubio procul mente Q. Curtius scripsit de Clyto Macedone, quem Alexander in convivio ira percitus hasta trajecit; *Vetus Philippi Miles, multisque bellicis operibus* CLARUS. Clytus enim hoc significat. *L. Pignorius.*

6. *Dumque interim frumentandi causa &c.* Hanc pugnam attigit Villanus *lib. IX. cap.* 47. Ex quo discimus apud Mussatum scribi debere *& Collis præsidiis.* & *versus Collem.* Collis enim nomen topicum est. *Idem.*

7. *Geminiani, & collis præsidiis.* Et paulo post, *descenderet versus collem* &c. Utrobique scribendum, *Collis*, per primam literam majusculam. loquitur enim de Civitate. *N. Villanus.*

1. Lo-

perrexerant. Ex *Cathalonia* quidem mercenarii *Florentinorum* levis armaturæ prædæ rapaces [1] illos corripuere. Signa militaria tria *Florentiam* relata. In his a Regio latere *Germani*, *Flandrenses*, & *Franci* ex insignibus curiæ fuere, quos inter *Aymo* * de *Braymonte Francus* Cæsaris consobrinus, *Raynerius Porine* de *Casulis*, is, qui *Casulas* Cæsari tradiderat. Capti *Teri Paganelli*. Ex comitibus † *Romæ* [2] unus, ex Comitibus *Sanctæ Floris* alius confossi, & alius ex regiis Principibus de ipsius Cæsaris consanguinitate.

*P. de Biamonte.

†P. & P. Romenæ,

RUB. VI. Mors Raymundi de Aspello Anchonitani Marchionis apud Mutinam.

Per eosdem dies *Raymundus* de *Aspello* Marchio *Anchonitanus Clementis* Papæ Nepos multo recollecto thesauro, quem ad curiam proficiscens deferebat, in *Mutinensium* finibus juxta castrum vetus a *Guidone* de *Monte Cucho*, & *Francisco* de *Menabovibus Ferrariense* tunc *Mutinensium* Præfecto, intrinsecisque *Mutinensibus Gibolengis* nefandi latrocinii conspiratoribus occisus est, ablatis aurea pecunia cum *Salmariis*, comitivaque ejus ad unum interempta, ditatique prædones nonaginta millibus *Florenorum* festivo gaudio in *Mutinam* rediere. Isque dies tertius decimus Februarii fuit Anni Domini Nostri XIII. CCC. Millesimi. Affectique mœrore *Bononienses* tanto crimine lectum ex agris corpus *Bononiam* deferentes, magno exequiarum, cæremoniarumque honore, ac prosecutione in pretiosum sarcophagum locavere.

RUB. VII. Concilium Roberti Regis Apuliæ de mittendo Fratre in Tusciam.

Interea ab Legatis partis Provinciæ *Tusciæ Gelfæ* patenter acceptum est, *Robertum Apuliæ* Regem Concilio *Neapolis* sub omnium Regni Principum assistentia celebrato, oblatum *Tusciæ* acceptasse dominium, sponsione obnixe facta, emologataque per Principes, nullo medio *Petrum Victoriosum* majorem natu fratrem in *Tusciam* mature transmissurum cum copiis tantæ expeditioni suffecturis, certissimis adjiciens pollicitis, hoc tantum aggrediendæ rei fore primordium. Se quidem ipsum nil eo minus omne in ipsam *Tusciam* certamen, ac bellum in se suscepturum, affuturumque ut Ducem, ut Fratrem, nil interesse, quin adeo *Tuscos* fratres, fidelesque, ut sui ipsius Regnum *Apuliæ* tueatur, confestimque ipsum *Petrum* arma, fulcimentaque omnia cum Principum, Nobiliumque Regni cohortibus parari jussisse sublatis cujusque moræ dispendiis. Quam festiva hæc per omnem *Tusciam* nova partem *Gelfam* diligentibus fuerint, similium his ætas nostra non recolit. Cernenda quidem erat uti ex nimbosa aëris tempestate clara serenitas; jam deletam *Teutonicorum* pestem, jam victum Cæsarem supputabant. Luctus omnium in jocos, ac seria versi sunt, diebus tripudia, noctibus autem,

Sedula per summas ardebant lumina turres.

RUB. VIII. Exhortatio Cæsaris ad Commilitones.

*Cæsar in Podio Bonici Castris insidens regio animo Contubernalium, qui apud Spognam conciderant, mortes tulit, constanti virtute mærorem supprimens, multaque exhortatus suasione Commilitones bono animo esse, seque ipsos secundis rebus servatos sperare salubria, dum Ver jam frondes retulerit, omnem Germaniam novo socero Austriæ duce promoturo in Italiam; Bohemiæ Regem primogenitum suum paternas auctorum copias ditissimi Regni gazis, ac favoribus; Fridericum Siciliæ Regem jam vires in socias partes aggregare, eosque, qui ex hybernis discessere Italicos Imperialis nominis fratres, ac socios ex Aretio, Pisis, cæterisque Urbibus, ac Municipiis refectos resumptis facultatibus in contubernia redituros; Pium Patrem Clementem Sanctissimum Pontificem, cui, ut oculi pupilla supremæ curæ est, Ecclesiæ favores sacris monitis subjunctis viribus præbiturum; Deum immortalem propitium, quo * suffultus, quo productus domitis Longobardis maritimis faventibus populis terra marique in Urbem profectus est, Roma sua, Capitolioque potitus, coronatusque, emologata insuper jam per Papam Coronatione solemnis institutione decreti; Hos rebelles, in fidelesque Tuscos, & cæteros Longobardos (si qui sunt) igni, ferroque divina, ac sua punitione exterminatos, ac consumptos. Nimirum, qui Dei, Mundique Judicum temporanei, ac æterni tempsere mandata † adeo plagis percussi sunt.*

* P. Fultus.

† Sejunge a Deo.

RUB. IX. Transmissio Comitis Claramontis per Fridericum Siciliæ in subsidium Cæsaris.

His, aliisque Imperator magnanimus Principum, militumque animos extollebat, * peneque in his diebus Comes † *Claramontis* ‡ e *Sicilia* cum ducentis circiter militibus, ballistariisque tercentis frumenti, ac coriorum salmis ducentis a *Friderico* Siculorum Rege transmissis VIII. Kal. Martias in Castrum ad Cæsarem concessit. Interea e *Campania* nova in *Tusciam*, & *Longobardiam* relata sunt, *Riciardum Joannis* de *Cecano* natum multis *Gibolengorum Campanorum* viribus *Ciperianum Roberti Apuliæ* Regis Oppidum occupasse, bellumque acre in *Gelfos* Provinciæ *Campaniæ* movisse, non nisi, ut distractas *Roberti* copias in *Campania* a Cæsaris impetitione summoveret. Quodque obvii *Palatini* Comites olim celebris memoriæ *Bonifacii* VIII. Papæ pronepotes provinciæ ejusdem unitis *Gelfis*, compositas undique copias in adversum in *Ciperani* campos eduxerint, ibique campestre bellum patratum fuerit, quodque victoria Comitibus parta mille virorum stragem, cædemque fecerit. Dum enim ii, qui Oppidum occupaverant, in ipsum fugitivum terga dedissent [3], * cederentque, ad Pontem lapideum unum dumtaxat, per quem regressus illis erat, stipati e ponte in fluentem præcipites obruebantur. Dum denique cum conflictis per Comitum Phalanges pariter in Oppidum itum est. Ex hoc certamine occumbentibus, cæsis mersisque *Gibolengi* nominis partiariis, solum *Roberti* nomen cultum *Campaniæ* totius Provincia * invocaverit.

* P. Peneque his diebus.

† V. Clerimontis.

‡ V. Siciliæ.

* P. Cederenturque.

* R. Invocavit

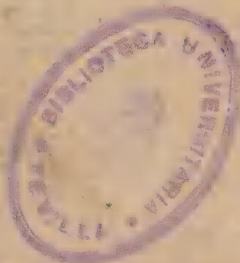
RUB. X. Transmissio Don Frenandi per Robertum Apuliæ Regem ad Tuscos.

Pridie Idus Februarias ecce *Don-Frenandus* cum ducentis *Cathelanorum* militibus a *Roberto* præmissus in *Tusciam* venit præoccupaturus Cæsaris cursum, si mutatione castrorum aliquo digressus foret. Hujus *D. Frenandi* Viri super Illustris *Genealogiam* perscribere affert nostri contextus habilitas. Rex *Nansos* (is bonus Rex *Nansos Hispaniæ* Rex, qui suapte industria, viribusque inter mundi meliores claruit, cujusque præstantes virtutes æternam famam meruere) quinque genuit filios, Primogenitum *D. Frenandum* ex *D. Blanca Ludovici Francorum* Regis filia, genitoris scilicet hujus *Philippi* nunc regnantis in *Francia*. Secundo genitum *Sanctium*,

[1]. *Levis armaturæ prædæ rapaces.* Italice *scorridori*, o *saccommanni* diceremus nunc. Albertini ætate quomodo appellarent nostri homines compertum non habeo. Lectorem tamen admonitum volo, Zirimbertum de Syntillæ. Quem vocat hic noster, Villano *lib. IX. cap.* 18. esse Gilibertum de Santilia Vice-Comitem Regis Roberti, Hieronymo Rubeo *lib VI. Histor. Ravennatis* Gilbertum Santillum Regis Vicarium. ita ut Comes, Vice-Comes, & Vicarius ab hisce Scriptoribus in unam veluti massam redigantur. Harum autem præfecturarum notitias pertexere, post Viros doctissimos qui eas illustrarunt, mihi consilium non est. *L. Pignorius.*

[2]. *Ex Comitibus Romæ*, lege omnino cum aliis duobus codicibus, *ex comitibus Romenæ*; quod castellum hodie quoque extat, nec multis lapidibus longe a Florentia distat. Gens autem, in cujus ditione oppido quam longum tempus duravit, qui vulgo dicebantur, *i Conti da Romena*, superioribus annis extincta est, paulo post, *Sanctæ Floris*, dicendum, *Sancta Flora.* N. Villanus.

[3]. *In ipsum fugitivum terga dedissent*, forsan, *fugitivi.* Idem. *A. Mussatus.*

ctium, cui Infantulam *Molinæ* Civitatis *Hispaniæ* uxorem tradidit, ex qua *Pitetum* genuit nunc Regnum obtinentem *Hispaniæ*. Tertio genitum *Don* * *Jannem*, cui copulavit uxorem *Gulielmi Montisferrati* Marchionis filiam, ex qua *Galliciæ* nunc Dominatorem genuit. *Don Petrum* Quarto genitum, qui filiam *Americi* de *Verbona* uxorem duxit. Quinto genitum *Don Jacobum* natu minorem. Is ergo *Don Frenandus* in *Tusciam* missus ex *Don Frenando Nansos* Regis *Hispaniæ* Primogenito, & *Blanca Ludovici Francorum* Regis filia natus est.

* *V. D.* Yanem.

RUB. XI. Genealogiæ Regum Aragonum, & Francorum.

Et quia *Aragonensium* Regum quoque in casu mentionem nostra fortasse feret Historia, modernum eorum genus in notionem deducendum quidquam evidentiæ Lectoribus afferet. *Don Jacobus Aragoniæ* Rex, idem videlicet, qui Regnum *Majoricæ* magno bello, ingenioque sibi subjecit, tres filios procreavit. *Don Petrum Cathaloniæ*, & *Aragoniæ* Regem, qui *Manfredi* filii *Friderici Suevi* filiam uxorem † accepit. Ex qua hic *Petrus* tres filios assumpsit. Primogenitum *D. Nansos*, qui eidem immediate successit in Regno. Secundo genitum *D. Jacobum*, quem Regem nunc habet nostra modernitas. Tertio genitum *D. Fridericum* nunc Regnum *Siciliæ* obtinentem. Secundo, autem, genitus, *D. Jacobi* præfati, qui Regnum *Majoricæ* conquisivit, paternum nomen obtinens *D. Jacobus*, qui Regni ejusdem *Majoricæ* nunc obtinet Principatum, qui & Comes *Rusignonis* est, & Dominus *Montis Pesulani*. Tertio genitus *Jacobi*, horum frater, *Toletanus* Archiepiscopus fuit, qui bellum grave *Sarracenis* inferens, prælio interemptus, vitam meruit sempiternam. *Francorum* Regum (ne nostra sit longa retro series) ‡ Constat inclytam Regum *Francorum* prosapiam a profugis *Trojanorum* profectam virili sexu exhaustam, denuo ex *Ugone Ziapeta* ex *Liguria* plebejo, ex ea fæminina stirpe nato conjugium sumpsisse propaginem [1], a qua Octavus successit Sanctus *Ludovicus*, quem de Sanctorum catalogo Sancta profitetur Ecclesia, qui quinque filios habuit. *Philippum* Primogenitum, *Carolum* Secundo genitum hunc scilicet, qui *Corradinum* de *Stoph* more majorum supplicio damnavit. Tertio genitum *Philippum* Comitem *Atrabatensem*, qui bello *Flandrensi* interiit. Comitem de *Lanzone* quarto genitum. Quinto vero genitum Comitem *Claramontis*. *Philippus* primogenitus Sancti *Ludovici* tres mares filios habuit. *Philippum* nunc Regem *Franciæ*, & *Carolum* ex eadem matre, ac *Ludovicum* ex altera uxore. *Carolus* Secundo genitus *Ludovici* Sancti unicum filium habuit *Carolum*. Hic *Carolus* septem filios habuit Archiepiscopum *Tolesanum* primogenitum, *Carolum Martellum* nunc Regis *Ungariæ* patrem, *Robertum* nunc Regem *Apuliæ*, *Philippum* nunc Principem *Tarentinum*, *Raymundum Belezonium*, *Joannem*, & *Petrum Victoriosum*. At hodiernus *Philippus* * *Philippi* filius *Ludovicum Navarræ* primogenitum † Regem habet, cui filiam Ducis *Burgundiæ* copulavit. Altera ejusdem sorore adducta *Carolo* minori natu, scilicet Tertio genito. *Philippus* quoque secundo genitus Regis *Britanniæ* filiam duxit uxorem. Denique nostram prosequamur Historiam.

† *P.* Suscepit.

‡ *Desiderantur hæc.* Constat *usque S.* Ludovicus *in R. & P.*

* *P.* Ludovici filius *habet in contextu, supra vero. Vel* Philippi Primo geniti S. Ludovici filius.
† *P. non habet* Regem.

Sed o Deus? quam admirabiles mortalibus mundi motiones, ut Poetæ verbis utamur. *Virg. Æn.* x. *v.* 501.

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

RUB. XII. Dissensio inter Romanos, & intestina commotio.

Profecto nescia mens successuum futurorum. Sic * arridente Fortuna in sui vertigine ludicri Sors obtigit (si læva non fuisset) Cæsarem ad suæ productura columen majestatis. Sed ea, uti ad statum progressa, decidit, omne frustrata rerum † appetentium argumentum. Ecce, sicut ex præmissis *Romæ* gestis habitum est, dum Cæsar inde digressus tandem ultro in *Tusciam* divertisset, *Roberto Apuliæ* Rege frustra, diuque ab suæ factionis *Terrigenis* expectato, Nobiles utriusque factionis *Romani* bello, quod nunc ‡ illos in se duntaxat conversum fuerat, affecti, intercepere induciis, * dum sibi, suisque consulendi perquam opportuna temporis, ac conditionum vicissitudo causam daret. Mitigatis igitur propositis de pace agi per alternos nuncios sustinuere. Re quoque ultra, quam creditum paulo ante fuerat, ad mutatum actum progrediente, nutibus consonis cedendum assensere libitibus publicis, & privatis; arma ponenda; pacem inducendam; inter insignes illustresque conjugia spondenda, ineunda, civili more vivendum; duos Senatores creandos per utrasque *Ursinorum*, & *Columnensium* partes. Moxque hæc omnia hilaritate multa impleta sunt. Creati Senatores *Franciscus Matthæi* a *Monte* pro *Ursinorum* parte: Pro *Columnensium* vero † *Jacobus de Sarra Joannis de Columna*, dispositaque Respublica sub ipsorum nobilium ad placitum institutis: At visa sibi *Romana* Plebs ‡ quibuscunque sub Dominis premi * servitiis, fatigata iis nunc Regum, nunc Nobilium exagitationibus in omnes variis circum querelis † distinata est, pauloque ante diffidentium plebejorum jam in unum coire videbantur conversæ variis affectibus voluntates. Hos Reges, hosque Nobiles non aliter plebe, populoque *Romano*, quam suis uti mancipiis, nil illis curæ esse, dum ipsorum vota percompleant. Hinc *Robertum Romanis*, ac *Tuscis* destitutis tempus trivisse pollicitis. Inde Cæsarem captatis occasionibus urbe secessisse. Hos suos Nobiles sibi solis providisse, suis tantum, non popularibus commodis, vel favoribus intendere. Suæ Reipublicæ providendum, cum hodie plebiscitis, quam legibus sibi jus dicere salubrius sit. Non sic inolevisse auctoritatem Tribuniciæ potestatis [2], ut Plebs violata intolerabile jugum ferens, indignis succumbat obsequiis. His conquæstibus fora, & vicos replentes ad Primores *Ursinorum*, ac *Columnensium* jam palam exultante commotione hæc lamenta delata sunt. Ii per internuncios sic iratæ plebis præsumptus non parvipendentes, plebi tamen assentiendum non fore dijudicavere; sed obsistendum. Accensis ergo, & Nobilium, & Plebis ardentius instinctibus utrinque ad Capitolium concursum est. Sed despissatis, completisque undique ad Capitolium accessibus plebejorum catervis, quos jam omnis furor invaserat, in se se confracti, nec non & repulsi Nobiles, ad suas quisque domos secessere. Gratulabunda plebs, irremissaque per multitudinis concionem, veluti commotum in fluctus pelagus, Urbis fortilitias, Castrum scilicet *S. Angeli*, Militias, Insulamque Urbis præoccupantes suis muniere præsidiis, Unumque eligendum constituere, quem Dictatorem *Romana*

* *R.* Audente.
† *R.* Apparentium.
‡ *Forte.* Illo.
* *R.* Donec.

† *In P.* deest Jacobus.
‡ *R.* Qualitercumque.
* *P.* Servitio,
† *P.* Obstinata est.

---

[1]. *Ex ea fœminina stirpe nato conjugium sumpsisse propaginem* &c. Illud, *conjugium*, mihi suspectum. Alii viderint. Tale quoque illud est in rub. sequenti, *bello, quod nunc illos in se duntaxat conversum fuerat, affecti, intercepere induciis.* Suffecerit indicasse. *N. Villanus.*

[2]. *Non sic inolevisse auctoritatem tribunitiæ potestatis* &c. Dicendum fuerat, *exolevisse.* Nam, *inolevisse*, repugnat ex diametro sententiæ. *Idem.*

[1]. *In-*

mana vocabat antiquitas, sed Capitaneum nostra modernitas, in quem omne privatum, publicumque jus tributum sit, a quo quemquam provocare ipso verbo nefas habeatur. Extemplo is declaratus est *Jacobus Joannis Arloti* de *Stephaniscis*, in Capitoliumque evectus, ipse agenda quæque dejudicet, id totum jus esse, quod dixerit. *Jacobus* hic animo non mediocri, nec *Romanæ* expers audaciæ, se vilipensum reputans, si segnis tanto prælatus favore plebis, citra constituentium spem abutatur arbitrio, * erexit animum, si se Magnatibus formidabilem faciat, ipsos opprimat, alliciendos intensius ad se plebejos, quos semper in Civitatibus Majorum impatientes constabat: non ignarus, quod extensa in Majores judicia populis placent, æmulumque illis siquidem semper vulgus. Ad tribunal ergo conscendens, vultu, gestibusque metuendus ad se accersiri undique jussit Insignes. Præsto assistentes omnes capti continuo, vinctique. Ex filiis *Ursi* (sic enim stirps illa nuncupatur) *Gentilis Poncelus Ursi*, *Poncelletus Mathæi* de *Monte*, *Franciscus* (is, qui Senator paulo ante a Majoribus delectus fuerat) abrenunciare compulsus; *Stephanus de Columna*, *Sarra* ejus frater, † *Jordanis Agapiti*, *Joannes*, & *Petrus de Sabellis*, *Annibal de* ‡ *Annibalis*, plurimique per *Romanas* stirpes Insignium, quos tandem pene exorabilis multis cautionibus e vinculis ad municipia relegavit, capitali adjecta inde degredientibus pœna. Nec hactenus substitit viri audentis acerbitas (ut siquidem *Branchaleonem Bononiensem*, qui Regum, ac Ducum per tot ab Urbe condita sæcula palatia, thermas, fana, columnas verterat in ruinas, ipse memorabilior superaret) ad demolienda eminentia quæque nova, ac vetera insurrexit, præsumpsitque, *Monzonem*, *Turrim* scilicet secus *S. Mariæ* pontem cum oppositis ad alterum latus valvis uno momento sub plebis furore diripiens. Inde enim illi futurum iter trans *Tiberim* ad majores patebat conceptus, ad plebejorum perinde discursum, demoliendæque sic erant *Branchaleonis* reliquiæ, excelsaque Castri *S. Angeli*, Insulæ, & singula quæque mirabilia in Urbis antiquæ deformitatem, ipsorum contemptu Magnatum, in quos & illi animadvertendum erat captatis qualitercunque causis, dum sola Tribunitia, exterminatis Patribus, potestas adolevisset illo sub magistratu. Denuò quoque compertum est, dispositis ad hujus, plebisque libitum rebus, præcipue potentioribus fusis, omnia hæc parari Cæsari, ipsum evocandum in Urbem, vehendumque triumphaliter in Capitolium, principatum ab sola Plebe re-

* R. & P. Atrexit.

† Forte. Iordanes.

‡ Al. De Anibaldis.

A cognitum. Sed secus ac præmeditati sunt, fortuna, successusque vota eorum distraxere. Nam Patres, Primoresque Nobilium, quorum exitium jam ultimari videbatur, si mora plebi aptitudinem præstitisset, exploratis per secretarios ex eis Plebejis ‡ in actum * producebantur, rem aggrediendam ad resistentiam clanculum consultavere, maturatoque ad diem constitutam processu, in Urbem diluculo cum cohortibus summa vi ad Capitolium concurrere. Capitaneus horum ignarus, improvisusque dispersam per vicos plebem, simul & insciam B aggregandam campanarum tinnitibus frustra conatus, præoccupatus est, concursuque satellitum captus, vinctusque in carceres Patrum jussu detrusus. Vacillans tanto motu Plebs, per ædes delitescens, nusquam conventum habuit. Sicque amplissima illa Cæsaris spes, sorte, casuque sic ferentibus, sublata est.

‡ Addendum sine dubio, quæ in actum &c.

* P. Producebatur.

Laborante apud *Podium Bonici* in Castris Cæsaris peste, quæ repentinis mortibus corpora interimebat, non suppetentibusque ad victum escis, claustra, structurasque *Podii* præsidiis munivit, celerique cursu una die ad *Pezodem* Ca- C strum permeans, altera *Pisas* VI. Idus Martias contendit. Motus iste tumultum per Gentes *Italicas* varia loquentibus populis pertulit. Infremuere *Longobarbi* variis optionibus, si in *Longobardiam* illum forsan reverti contingat, timendum esse *Gelfis*, nonnullisque *Gibolengis*, dum illum sibi onerosum existimarent; nec minima illorum pars, si ipsos bellis continuis fatigatos ipse egens, atque exhaustus impressionibus urgeat instanti necessitate compulsus. *Tusci* lætabundi ad spes validas erecti sunt, illum copiis vacuatum, prostratumque, ac collapsum D suo ipsius pondere in *Alemaniam* desperatis rebus reversurum dictitantes. Pars adhuc tremebunda, quod secesserit in suas *Pisas* per hoc Vernum tempus vires resumpturus, utque tabefacta morbosis oppilationibus contubernalium corpora recrearet, refocillaretque sub restaurandi belli asperrima spe, nocentior futurus adversus *Tuscos*, veluti allusis fastidio *Apulis*, qui frustra ad succursum in *Tusciam* venerint. Sic varii varia per *Italiam* certatim autumabant, differebantque. *Florentini*, veluti laxati retina- E culis molossi, ad occupata municipia discurrentes, singula quæque continuo destituta recepere, *Podio Bonici* duntaxat excepto, quem fortius præsidium obtinebat. Illico namque bellicosos intra fortissima valla collocaverat.

RUB. XIII. Digressio Cæsaris e Podio Bonici Pisas.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Undecimus*, INCIPIT DUODECIMUS.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DUODECIMUS.

RUBRICA I. Insultus Paduanorum ad Castrum Lucii præconstitutus, & progressus ad Leniaticum, & agros Veronenses trans Athesim.

Paduani rebellione castri *Lucii*, * uti in intimis confixi præcordiis, Coloniarum omnium *Pedisvendæ* adustione saucii, affectique, ad *Est* exercitum movere, cum architectorum ingeniosis fabricis, machinas, propugnacula, cuneos, testudines, cataphractas, instrumentaque omnium ad castrum oppugnan- F dum generum innixe struentes. Cum fundibulariis, ac sagittariis sub tegminibus navalium, terrestriumque vehiculorum in eos dies aggressuri locum fuerant: Sed † irremissus *Canis* illo præsidia *Veronensium*, *Vicentinorum*, *Paduanorum* exulum, ac stipendiariorum, quæ Castella, aditusque omnes circumplerent, propere sum-

* R. Ex intimis.

† R. Remissus.

ſummiſit, ipſeque ſedulus Civitatis *Vicentiæ* cuſtodiæ, quo valuit apparatu, perſtitit, parum *Vicentinorum* fidens. Sed cum aggreſſum *Paduanis* præſidiorum tantorum congeries, & inacceſſibilis loci denegaret aſperitas, refellendorum hoſtium cautelis ex inſperato alioſum concurrere meditati ſunt. Vexilla igitur verſis aciebus, repentino itinere, ad meridiem Sole jam permeante ad Abbatiam *Vangadiciæ* perrexere, curatiſque identidem corporibus, annona data, per crepuſculum quieſcentes, poſt tertiam noctis egredientes eductis navigiis per *Atheſim* cum balliſtarum armamentis ipſi per directum aggerem, qui ad *Leniaticum* vehit, centuriati, præmiſſis curſoribus, exoriente Sole in æquum campum ſub *Leniatico* deſcendere. Tunc clangore tibicinum, ac tubarum improviſos incolas conterritos relictis ædibus, * quæ per circumferentias extra fortilitiarum foveas erant, intra ipſas tutelas coegere. Continuo ergo exuſtæ circum ædes, præda eximia ſubrepta, quam deferre vis repentina negaverat. Extra valla nil relictum eſt. Digreſſique per halas ad Coloniarum populationes dimiſſas, omnia igni, ferroque ſubjecere, ab *Anglario* ſcilicet Villa fæcundiſſima, in qua pinguis præda comperta eſt, cum adjacentibus circum ad meridiem villis, cum *Sancto Petro*, & Villa *Bartholomæa*, vinctis, adductiſque cum præda ruralibus, pecoribusque omnis generis, in quorum greges [1], armentaque per paſcua diſperſa vagabantur. Molendina per longos *Atheſis* tractus uſui Colonorum deſervientia incenſa, aduſtaque per torrentem dimiſſa, pars funibus cæſis ad Abbatiam demiſſa. Dumque adveſperaſceret, Victores multa alacritate præmiſſis prædæ ſarcinis cum animalium armentis, & captivis magno cornicinum, tibicinumque ſtridore ad Abbatiam ſeceſſere, hicque fuit Purificatæ Virginis *Mariæ* dies IV. Nonas Februrias, Anni Domini Tertiidecimi ccc. M. In diem poſteram *Montagnanam* permeantes recollectis militiis, prima ſequentis diei luce, diſcurſuri in agros *Vicentinos* greſſum cæpere, coequitantes ultra *Paduanos* terminos in *Colonienſibus* prædiis, ubi nivibus, imbribusque repulſi *Montagnanam*, a qua digreſſi fuerant, & inde die ipſa *Eſt* reverſi ſunt. Cumque oppugnandi *Lucii* horrendum deſuper tempus facultatem adimeret, ſervatis ad tempus apparatibus, *Paduam* ſe contulere. *Canis Vicentiæ* attentus perſiſtens, e *Lucio* nova præſtolatus, ſpe illa fruſtratus, non niſi in ſuiſmet finibus contumeliis, quæ geſta erant, accepit, mirabundusque ſtupefactione, ac mœrore ſimul arctato impetu in *Vicentia* ſe continuit.

* P, Qui *cum hac Interpunctione* conterritos, relictis ædibus qui per &c.

RUB. II. Rebellio Sublimani.

Subiit & *Paduæ* iisdem diebus turbatio formidabilis. Inter tutiores ex Oriente fines Civis erat dives æque, ac nobilis *Sublimanus de Rubeis*, qui quamquam ex *Gelfis* ortus parti *Gibolengæ* adhæſerat. Vir audax, parum prudens, ſuo fidens ingenio, ea non contentus civilitate, qua Civitas gubernabatur. Is ab juventa in Villa *Bracioli* materno prædio Turrim ædificaverat, quam in dies extremo deſiderio paulatim muris, propugnaculiſque muniverat latiſſimas circum foveas, iſtic applicans affectus, animumque ad auſus dilatans, ſe non modo a privatis inimicis; verum & ab ipſa urbe tutari, ſi cæteris belli inquietudinibus illa perplexa foret. Se igitur ſic habentibus *Paduæ* ſucceſſibus, contributiones inſtantium in Republica viciſſitudi-

A num ipſe perpeti recuſans, demoliri proprias in Urbe ædes paſſus eſt, ac veluti * contumaciter *Bracioli* rure ſubtractus, ad hoſtes ire cum cæteris deſiit, pleriſque mulctatus, damnatusque pecuniis, reputatis, perditiſque omnibus in contemptum; ſed dilata per dies, atque per dies per Cives hujus arcendi viri occaſio, tandem increvit ſtimulantis Plebis, ac Majorum animis pæne jam autumantibus eadem, quæ obſtinatus ille conceperat. At Primates octo, per quos cuncta ex bello inſtanti Urbi eminentia agebantur, illum per ejusdem neceſſarios primo ad Urbem evocandum, conciliandumque ſtatuere.

* R. & P. Contumaciter illo Bracioli rure.

B Ille quovis ductus ingenio ad *Gualpertinum* Abbatem *S. Juſtinæ* in *Urbano* Cænobio ſe contulit, illi, ut Patri Urbis, & privato per fidem pollicitus bono animo Communitati eſſe; nihil contra, nec meditatum, nec molitum, natumque jam puberem ipſi præſto commendaturum, flagellandum, necandumque, ſi quid in Rempublicam rebellionis attentaſſe contigiſſet. Verum orabat, precabaturque ab adverſantibus privatis ipſius Patris Abbatis patrocinio defendi, præſertim, ne ſuum de *Braciolo* palatium aliquorum inſecutione demoliatur. Gratulabundus Abbas, & *Sublimanum*, & natum amplexatus in prætorium ad Primates adduxit, ubi acceptatis, ſuſceptiſque utrinque fiduciis integra
C ta res viſa eſt, biduoque fere inter cives obverſatus, relicto Abbati filio, *Braciolum* reverſus eſt. Dumque expedito ab *Leniatico* exercitu *Bornius* Poteſtas cum militiis, & populo in Urbem remeaſſet, intolerabile, indignumque, viſum eſt, unum Civem dato obſide ſingulari vivere lege, contra communionis mores, inſtitutaque. Citatus extemplo, ut pariturus ſe exhibeat, valetudinem finxit. *Bornius* octo Primatum decreto, ne ad inſtar *Nicolai* de *Lucio*, habilius rebellioni ſe coaptet, ejus noctis ſilen-
D tio Quarterii Turriſellarum Militiam illo tranſmiſit, acceptumque *Sublimani* filium, qui in Abbatia erat obſes cum quinquenni, & trimula filiabus furcis in patris conſpectu appendendis; vel ſpiculis objiciendis paternis, niſi ſe caſtellumque dedat. Inſultu primo, ac repentino improviſus *Sublimanus*; pertinax tamen ruralibus *Bracioli* vi intruſis cum bannitis compluribus *Paduanis*, ac conſanguineis ex *Pitetorum* genere (ſic illorum vocabatur progenies) *Paduanam* militiam non admiſit, ac potius ſpiculorum jactibus ſecedere coegit. Nova hæc *Paduam* relata, non parvum momentum attulere,
E rumorque idem *Venetias* [2], *Vicentiam*, *Veronam*, perque cæteras adjacentes Urbes, * *Paduanas* in ſe ſe obſeſſos in intimis civitatis atteſtabatur. exortaque *Cani Grandi* lætitia, dum implicitos hoſtes viderit jam commodius, ac facilius confligendos. *Bornius* confeſtim præmiſſis machinis, materiiſque omnibus ad Vineas ſtruendas ipſe idem ad locum ſe contulit. Sed admirabilis, memorabilis ecce *Sublimani* calliditas, Abbatem *S. Juſtinæ*, ut patrem ſuum, ac *Zambonetum* de *Capite Vaccæ* conſanguineum conſulendos petiit, *Martinum de Canibus*, ac *Raynaldum Verlatum* Levirum. Accedentibus ille vultu pla-
F cido, poſito ponte, cum inſtructis ad hæc ſequacibus in Abbatis amplexus accurrit, raptumque cum *Zamboneto* ſublato ſimul ponte ſuſtulit. Stupefacti *Paduani* ſucceſſu admirabili infremuere. Hæc res mærori, ludibrioque fuit variis varia exoptantibus. Elatus hoc facinore *Sublimanus* filiorum mortes horum funeribus vin-

* P. Paduanas *mel.* Paduanos.

1. *In quorum greges.* Forte, *quorum greges.* N. Villanus.

2. *Rumorque idem Venetias*, melius, *per Venetias*, & paulo poſt pro *viderit*, *videret.* Idem.

1. *Aſſi-*

vindicandas clamabat. *Paduani*, quamquam potentissimos, carosque cives in exitia expositos viderent, præponendum Reipublicæ commodum decernentes, ad foveas transiliendas direxere vineas, peditumque ordines cum missilium, sagittarumque apparatibus. *Sublimanus* arctatus pacisci pro se, & suis postulavit, alias desperatis rebus in expiationem filiorum Abbatem, & *Zambonetum* ad interneciones gladiis, missilibusque ipsorum *Paduanorum* expositurum. *Bornius*, *Paduanorum*que Primores in se se conversi, multumque pensi habentes, quidnam hoc in terribili, horrendoque articulo electuri sint, in partem adacti disseruere variis ad varia trahentes alloquiis. Primo quidem fædum, ac Urbi præjudicabile fore, inultos nefarii viri ausus præterire ad scelestorum in Republica præsumentium audacias extollendas * prævaricando exemplo cæteris contributo. At in adversum, si ad Castelli asperitates, cujus foveæ profundissimæ erant, excelsæque turris, ac propugnaculorum supereminentium oppugnationes accedant, facile, ut assolet evenire, nonnullos interire. Inde & perquam noxium Urbi Abbatem, cujus industria, viribusque per belli tempora Civitas defensa fuerat, *Zambonetum*que nobilem Civem hoc in anfractu perituros. Accedebat & *Albertini Mussati* ipsius Abbatis fratris intima Populi, & Nobilium Charitas, quamquam & ipse bonum commune semper præmittendum clamitaret; denique, ut vivus cum suis *Sublimanus* abscedat, obtentum est. Susceptis itaque illæsis Abbate, & *Zamboneto*, castroque resignato, Sole ad occasum jam declinante *Bornius*, & cæteri milites, ac pedites in castra secessere. Cumque jam clauso in tenebris die recessurus *Sublimanus* tutum commeatum a *Bornio* per nuncium postulasset, *Zambonetus* præfatus commeatus gratiam a *Bornio* petiit, non obtentam, nisi quatenus & *Sublimano* libuisset. Accedenti ad *Sublimanum* ex latere Potestatis socio, ac militi cum armatorum manu *Zambonetus* adhæsit, *Sublimano*que se obtulit omnis acceptæ contumeliæ, ut ajebat, oblitus, nec ob id se illi defecturum consanguinitatis vinculo constringente. *Sublimanus* milite Potestatis, suisque licentiatis, se, & sua *Zamboneto*, & suis commisit. Cumque e castro progressus jam equum conscenderet, ingenti ignitus dolore *Zambonetus* ob sævitiam, fraudemque *Sublimani*, qui pro eo vitam, salutemque impetrantem, quærentemque morti subjecerit, illum occidendum flagitantibus ad hoc amicis, qui secum erant, assensit. Multis ergo confossus, cæsusque vulneribus loco eodem, quo & Abbatem, & *Zambonetum* seduxerat, concidit cadavere per *Zambonetum*, & consocios † in foveas *Castelli* devoluto. Mirum quoties ipse sibi mortis speciem despondens prædicere exauditus sit, nusquam se, quam in *Bracioli* foveis periturum. Insinuata propere *Bornio Sublimani* mors mærori, indignationique fuit animadversuro in eum, nisi effugiens delituisset. At *Paduanus* profugum incensus cum plebe populus sustulere, resipiscereque *Bornium* accepto processu arcuere, & fraudem fraude vindicandam ex plebiscito comprobavere.

* P. Prævaricandi.

† Forte. Per Zambonetti consocios. Vel. Per Zambonettum & consocios.

RUB. III. Spontanea Castri Lucii per Canem Grandem invito Nicolao de Lucio proditore exustio.

Per hos dies Idibus Martiis *Canis Grandis* exustis undecunque ditissimis Coloniis *Paduanorum*, scilicet *Vendæ* ultro, citroque, eo fretus favore in *Paduanorum* ostio, quem *Lucii* deditione præstiterant proditores, non amplius eorum servitium gratum accipiens, quod non sui amore, aut dilectione; sed prævaricationis præcipitio id fecissent, Castrum *Lucii* cum palatiis proditoris concremari jussit, hocque duplex suasit, fecitque occasio. Intolerabiles *Cani* impensæ, & expectatæ oppugnationis, quam *Paduani* structis parabant machinis, ingentibusque apparatibus non inanis metus, sicque in cineres cum omnibus super solum substantiis versum est.

Utque proditorem patrati sceleris mordacior pæna confligeret, *Veronenses* quidam *Canis Grandis* fideles inimicitiarum præteritarum memores, quas olim *Guido* de *Lucio Nicolai* genitor cum *Mastino*, & *Alberto della Scala* offensis capitalibus egerat, quibus satis constiterat ipsum *Guidonem* mortis *Mastini* complicem, occisorumque fautorem, ea reminiscentia, sepulcrum *Guidonis* in eo loci situm violantes, corpus, ossaque dispersa cunctorum visibus obtulere, ut hujusmodi seditionis pæna, non modo proditorem, † & posteros; sed patrios manes molestaret. Interea *Longobardi* atroci, assiduoque bello collidentes [1], Urbium mœniis, ut dudum ante, nullis immutationibus se continuere. *Vercellas* siquidem Advocatorum pars exclusis *Titionibus* in *Salizolo*, ac *Cransentino* se continentibus obtinebant: *Novariam* Cæsareus Vicarius *Torniellis* suffultus, *Bruxadis*, ac *Cavalaciis* pæne cæteros Urbis fines occupantibus. *Pergamum* [2] ‡ *Soardi*, & *Coglones* sub Regio Vicario *Bungis* * *Rivolensibus*, ac nonnullis ex *Coglonibus* exulibus † perseverabant. *Cumas* ‡ *Boscones* Imperio faventes extrinsecis *Vitanis* tenuere. *Laudum Visterini* possidentes * *Overganos*, *Fisiraticenses*, & *Fanonem* de † *Drisimo* extra Civitatem arcuere sub Imperii clypeo. *Albertus Scotus* cum *Confaloneriis* intra *Placentiam Fontanenses*, *Anditenses*, ac *Furgosios* ab urbe nomine Cæsareo prohibuere. *Mutinæ Mirandulani* sub Imperii Vicario potientes, *Savignanos*, *Buschetos*, *Rangones*, ac *Saxolenses* mæniis exceptos pressere. *Canossienses*, *Roberti*, cum *Foglanis*, cæterisque *Gelfis* solis de *Sesso* nobilibus exclusis *Rhegium* tenuere. *Cremonæ*, & *Parmæ Gibertus* de *Corrigia* Capitaneus Imperio obvius præsidebat. *Brixiam* pars *Mazonum* vix solis mænibus, cætera oppida tenentibus externis, magnis tutabatur angustiis. Inter *Canem Grandem Veronæ*, & *Vicentiæ* Vicarium, & *Paduanos* acre bellum assiduis populationibus, nullis intermissionibus agitabatur.

RUB. IV. Civitatum Longobardiæ status, & conditiones.

† In P. deest, & posteros.

‡ P. Xoardi.
* P. Rivalensibus.
† R. Perseverabatur.
‡ P. Boschones, mel. Roschones, qui hodie Ruschæ dicuntur.
* P. Overgnagos.
† P. De Pissino.

Affectus longo bello *Gibertus* de *Corrigia* persequentibus & *Rubeis* exulibus, qui vico *S. Dionysii* occupato, adjuti *Maphæo* Vicecomite, cæterisque Imperialis partis, assiduis incursionibus *Parmenses* fines turbabant, *Roberto Apuliæ* Regi Civitatem * protegendam supposuit, dominiumque ejus, ac gubernationem tradidit pridie Non. Martias, accepto Regis præsidio intra Urbem. Hujus quoque exemplo defessi bellicis tædiis *Cremonenses*, extrinsecique *Brixienses*, *Pergamenses*, *Laudenses*, ac *Cremenses* extorres † communi alloquio *Parmæ* habito idem subeundum dominium decrevere.

RUB. V. Deditio Civitatis Parmæ Roberto Apuliæ Regi per Gibertum de Corrigia.

* P. Protejendam.
† V. Cum alloquio.

Interea *Treveriensis* Episcopus Cæsaris fratris jussu *Pisis* digressus in *Longobardiam* veniens *Placentiam* applicuit, cujus adventus in varias opiniones excogitatus, dictusque est. Dixere quidam, ut ibidem *Germanorum* expectatas copias commodius aggregaturus *Januam*, & deinde *Pisas* transferret; nonnulli, ut ad Curiam *Ro*-

RUB. VI. Adventus Archiepiscopi Treveriensis Cæsaris fratris in Longobardiam.

* V. Nonnulli ad Curiam.

1. *Assiduoque bello collidentes*, Forte, *se collidentes*. N. Villanus.

2. *Pergamum*, *Bergomum*, quod alibi, & pro, *perseverabant*, forte, *perseverantibus*. Idem.

2. Sau-

Romanam inde proficifceretur, ut Cæfaris Coronationem, quam pro Regis *Roberti* parte calumniari allatum erat, defenderet; alii quoque exinanitas Cæfaris vires conjectantes, paulatim Curiam minui, ut commodius, tutiusque, etiamfi clandeftina expeteret opportunitas, ipfe Cæfar in *Alemaniam* pergeret, circumlocuti funt. Sed hujufce rei veritatem gradatim fcribenti fucceffus aperiet. Occurrit & his diebus in *Italia* fama moleftatum Pontificem nece horrenda Marchionis *Anchonitani* ipfius Pontificis confanguinei, ab latere *Francifcum Gajetanum* Cardinalem Legatum ad Civitatis *Mutinæ* excidium conftituiffe, ut occifores, & complices exterminans urbem diriperet cenfura Apoftolica, ut offenfam Sacrofanctam *Romanam* Ecclefiam tanti viri internecione exemplifica punitione ulcifcatur, * admifcendis ad idem fæcularibus, & Ecclefiafticis brachiis fub crucis vexillo, & temporalis, ac fpiritualis executione juftitiæ. Plures incenfis fic per *Longobardiam* partibus per menfes Martium, & Aprilem contigere congreffus.

* P. Admifcendus.

RUB. VII. Congreffus Guarnerii præfidis cum Ugone de Albafio in terris Feliciani. *In epitomatis.* De Albafio Roberti regis Sefcalco in terris, &c.

Guarnerius de *Ocmborc* Provinciæ ejus præfes adactis fecum Marchione *Montisferrati*, & *Luchino Maphæi* Vicecomitis filio cum ftipendiariis, & parte militiæ *Mediolani* ad exteros juvandos *Aftenfes*, qui Civitati acre bellum inferebant, ad partes *Montisferrati* veloci curfu tetendit. Præfcius hujus tranfitus *Ugo de Albafio Roberti* Regis Sefcalcus, qui *Alexandriæ* præerat, collectis *Alexandrinorum*, extrinfecorumque *Mediolanenfium* viribus, ac aliorum fibi faventium undecunque, ad refiftentiam contra perrexit. Ferente itaque cafu dum digreffus *Guarnerius* e caftro *Lunii* ad *Montem Calvum* coequitaffet, ut inde ad *Caftrum Mafii* contenderet, *Ugo* veftigia affidue perfequens per campos *Feliciani* acies fuas deduxit. Inde enim *Guarnerio* migrandum erat. Ubi dum paulifper fubftitiffet, accedentis *Guarnerii Aquilæ* patuere. Hinc & *Guarnerio*, ac fuis figna Regia in æquum campum nullo medio vifa funt. Protinus directis utrobique nunciis prælium affenfibus communibus indictum eft. Difpofitis itaque, ac centuriatis militum, & peditum Ordinibus, figno belli dato, utrinque concurfum eft Sole fere ad decimam horam permeante. Tunc ibi lancearum, miffiliumque fragor, ftragesque collidentium virorum cum viris contundentibus fimul clypeis totus æther pulfatus obftrepuit, dum primis vix, æque jam defeffis bellatorum aciebus, quos Feritores vocant, quorum pars major *Alexandrinorum* erat, fuperati feceffere, *Alexandrini* jam terga dantes, quos infequens *Ugo* Marefcalcus, exhortansque, ut prælium reftituerent, nequaquam profecit. Illi namque demiffis in conflictum animis fine ordine ftrati, victique partim campo abjecti occubuere, partim irrevocabiles difugere. *Teutonici* † matura nimium victoria potiuntes, jam ad fpolia nancifcenda dilabentes, foluto aciei ordine ab *Ugone*, qui in cornu dextro fuæ majoris aciei cum *Gallis*, magnisque Proceribus erat, infultati funt; nec illi, quorum pars jam ad prædas ex equis defilierant, impetum *Ugonis* fuftulere terga vertentes, confternatique, quos *Guarnerius* divertere cum fubfidiariis majoris fuæ phalangis primoribus fruftra, diuque conatus, in fe, & fuos corruentes reintegrare non valuit: Quin imo tanta & fuorum, & hoftium ftrage faucius & ipfe * cefferit [1]: hæfitque fortuna in *Ugonis* Marefcalchi partem, populi fui caterva in adverfos milites miffilia jacente, transfodienteque equorum ilia. Dumque *Guarnerius* fuorum cædem cautior cerneret, exitialemque fibi, & fuis intolerabilis conflictus moram, coactis, utcunque potuit, Marchionis, & *Luchini* fignis e campo fe fe proripuit declinante ad occafum Sole, & celeri curfu ad Caftrum *Quatuordecim* confugiens, fuorum reliquias eduxit. Campo, victoriaque potitus *Ugo* fuis prædam conceffit. Cæfa e parte Præfidis capita centum fexaginta duo, inter quæ & Procerum *Teutonici* nominis quadraginta: capta duo, & nonaginta. E parte *Ugonis* cæfa duo, & quinquaginta: Signa militaria decem *Alexandriam*, & *Papiam* ad triumphum relata. Nec fegnis *Ugo* fortuna potitus campo pernoctavit, allicuitque fugitivos *Alexandrinos* mulctis pænarum indictis, *Guarneriique* veftigia fubfecutus circum Caftellum *Quatuordecim*, in quo fe recluferat, rutilante aurora copias fuas difpofuit.

† P. nam id eft natura.

* P. Seceffe rat.

RUB. VIII. Bailardini de Nogarolis acceffus ad Cafale, & ejus repulfa. * Mel. Introit.

Bailardinus de *Nogarolis Veronenfis Pergami* Vicarius fuafione *Corradini*, & *Gulielmi* de *Confaloneriis Brixienfium*, qui ab extrinfecis *Brixienfibus* ad intrinfecos defecerant, noctu cum *Brixienfibus* interioribus in Burgum *Cafalis* Majoris furtim * introiere. Hoc enim caftrum extrinfecorum præfidio tenebatur. Deducto igitur in ftrepitum certamine, qui in arce erant, campanæ fonitu per propugnacula ad Arcis tutelam difpofiti, præconftitutum fignum flammeum in turris pinnaculo his, qui *Afulæ*, *Brixienfibus*, erant, fecere. Militia igitur figno emonita cum pedeftri ordine illò ad fuccurrendum coequitavit. *Bailardinus* autem omiffa ad arcem certandi opportunitate, contra venientes regreffus, pugnam iniit; fed eo infperato fuccurfu territus, magis fugæ, quam congreffui intendit. Ex fuis duobus & quadraginta captis, viginti interemptis. *Papiæ* exules, feu banniti diebus his in infidiis nocturno tempore fecus *Gravolanum* prope cavam pontis tribus millibus ferme paffuum ab urbe, ut locum occuparent, delituere. At *Philipponus* de *Langufco* Comes cum extraneis edoctus hora prima noctis erumpens, clandeftine illos infultans fudit, quinquaginta circiter cæfis, captisque, cæteris in fugam verfis.

RUB. IX. Fortuitus Canis Grandis Cafus.

Canis Grandis Veronæ, & *Vicentiæ* Vicarius fua infolentia cum pallantibus [2] paucis per *Paduanorum* agros, dum ultra pontem *Brentelæ* folus fe duntaxat tertio difcurriffet, fere a mæniis *Paduæ* paffuum millibus duobus, a tribus ejusdem loci ruralibus circumventus, occifo equo, in terram ftratus concidit; fed proclamantem duo alii fublatum e rufticorum manibus eripuere.

RUB. X. Concurfus Paduanorum ad fuburbana Vicentiæ.

Allecti igitur ejus vefania *Paduani*, ut fi forfan concitus a *Vicentiæ* mœnibus elongatus præceps excurreret, intercipi poffet, fero iter moventes nocte tota per callem *Canfreduli Sandricum* prætereuntes, intra *Theupefi* nemoralia in auroram delituere, curforibus præmiffis, qui illum laceflerent; fed numerofo agmine [3], quem lucefcente jam die Coloni concurrentes indicavere, fubtractus mœniis fe continuit.

RUB. XI. Prodigia.

Hoc anno XIII. Kal. Majas *Mediolani* prodigium apparuit. Armati fcilicet viri effigies equo infidentis fub claufo crepufculo inter ædis *Maphæi* Vicecomitis veftibulum multorum vifibus fe obtulit. Eratque & fefforis, & equi moles fupra communes mortalium menfuras per-

1. *Saucius & ipfe cefferit*, melius, *ceffit*. Et pro, *jacente*, corrige, *jaciente*. N. Villanus.

2. Pro, *pallantibus*, *palantibus*: & pro, *folus fe duntaxat*, folus duntaxat, vel, folus ipfe duntaxat quanquam ferri poteft. *Idem*.

3. *Numerofo agmine*, *quem*, corrige, *quod*. Idem.

1. *Qui*

perceptibilis, qui hora fere una [1] perſtans evanuit. Poſtque triduum in eo loci prima noctis quiete viſi duo ejuſdem molis armati acri certamine ſimul congredientes, poſtque unam fere horam, veluti defeſſi, pari digreſſu duellum dirimentes. Menſe eodem IX. Kal. Junias liquido aëre Ciclus ad Cæleſtis arcus effigiem ſummo Cælo Solis orbem ambibat.

RUB. XII. Congreſſus apud Succinum, & combuſtio Burgi. * V. de Poncinibus. † V. Bernardus. ‡ R. de Manzonibus.

Per hos dies [2] *Ponzinum* * de *Ponzonibus Cremonenſem* belli *Gelforum Longobardorum* adverſus *Gibolengos* ducendum verſus *Urceos* cum manu militum coequitaſſet † *Bernardinus* ‡ de *Mazonibus*, & *Corradinus* de *Confaloneriis* cum *Teutonicorum* ala, quæ apud *Succinum* pro loci cuſtodia reſidebat, inſultavere; ſed obvius *Ponzinus* æquo campo ſtans contra directis aciebus inſultantes excepit, majoribuſque viribus fudit, cæſis ex eis centum ſexaginta, nullo in captivitatem ſervato, uſtoque *Succini* ſuburbio cum ſuis *Cremonam* reverſus eſt. Quinto quoque Kal. Majas extrinſeci *Brixienſes*, qui *Aſulæ* rebelles erant, ſumptis adverſus intrinſecos viribus, Caſtrum de *Cegulis* occupavere, quod octo mille fere paſſibus ab urbe diſtabat, & cum in-

1. *Qui hora fere una* melius, *quæ*. N. Villanus.

2. *Per hos dies*, uſque ad, *Bernardinus de Mazonibus*, Nemo non videt, colon hoc mendoſum, inconnexumque eſſe. Quod tamen ſic dirigi poſſit, *Per hos dies Ponzinum de Ponzonibus Cremonenſem belli Gelforum Longobardorum adverſus Gibolengos ducem, dum verſus Urceos cum manu militum coequitaſſet, Bernardinus de Manzonibus, & Corradinus* &c. *inſultavere*. N. Villanus.

A genti animalium præda, relicto *Cegulis* præſidio, in *Aſulam* regreſſi ſunt. Pauloque poſt itidem reſidentes ex factione interiorum Caſtrum *Paonis* introiere, rebelleque Civitati fecere. Hac fortuna potiuntes exteri *Brixienſes* celeri * greſſu *Cremonam* acciti, properantes una cum *Pergamenſibus*, *Laudenſibus*, ac *Cremonenſibus* exulibus ad *Pergamenſes* fines tendentes, Caſtrum *Colonii* occupavere, ubi diſpoſitis ad rebellionem *Pergamenſibus* cæteris cum neceſſariis præſidiis, III. Idus Majas rediere. Hujus Caſtri captio *Pergamenſibus*, *Mediolanenſibus*, B *Brixienſibus*, cæteriſque Imperatoriæ partis *Longobardiæ* præjudicabilis admodum fuit, cui tota agrorum *Pergamenſium* planities depopulabunda, vaſtandaque ſuccumbebat, nec ullæ tutæ *Mediolanenſium* cis *Abduam* Fluvium *Coloniæ* patentibus, & hujus Caſtri curſoribus uſque ad ipſa mænia *Brixiæ* campis.

* P. Congreſſu.

Albertini Muſſati Paduani *de Geſtis* Henrici VII. *Cæſaris Liber Duodecimus explicit*,

INCIPIT DECIMUSTERTIUS.

C

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DECIMUSTERTIUS.

RUB. I. Introitus ſecundus Cæſaris in Piſas, & Lucenſium Agrorum depopulatio. *In epitomatis*. Depopulationes cum variis hinc inde ſucceſſibus. * *In aliquibus*. Fines. † V. Vaſtantes.

Piſas profectus, acceptuſque comiter a fidelibus *Piſanis* Cæſar nulla mora ad depopulandos *Lucenſium* * agros militias dimiſit. Hi ad pontem *Tecti* mille fere paſſibus ab Urbe diſtantem celeri curſu coequitantes multa ſtrage, prædaque *Piſas* reverſi ſunt. Sic & inde ſedulo per colonias pallantes [1] ferro, & igni cuncta † vaſtabant. Denique eiſdem primis tumultibus Idibus Martiis filii *Ceppi*, & *Gucciati* de *Manzatoribus* prodito *Camporenæ* Caſtello, cujus præſidio erant, ad Cæſarem defecere, *Piſas* cum Regiis militibus ſe conferentes. Continuo itaque a *Florentinis* hoſtes adjudicati ſunt diruptis funditus illorum ædibus, boniſque in commune omnibus confiſcatis. Sicque identidem varios caſus varia utrinque præbente fortuna per menſem Majum, & Aprilem; hinc *Lucenſes Don. Frenando* Duce, hinc *Rhegii* milites Mareſcalco prævio cum *Piſanis* Colonias inter utraque confinia conſiſtentes igni ſubjecere. Accidit hoc inter plurimos concurſus memorabile. Dum laceſſitos perſæpe *Lucenſes* ad excurrendum per plures Menſis ſcilicet Aprilis dies paucis ſummiſſis, ut incautos extra mænia traheret Mareſcalcus Regis adeo fruſtra defatigaſſet, ut defeſſi variis curſibus non ſic facile egrederentur, clanculum abſque lituum, vel buccinarum ſtrepitu evocatis contubernalibus noctu *Piſis* egreſſus eſt, ſparſim e diverſis Urbis portis militum alas educens, ne per exploratores tanti apparatus *Lucenſes* edocerentur, equitatuque clandeſtino rutilante aurora IX. Kal.

1. Pro, *pallantes*, repone, *palantes*. N. Villanus.

D Majas *Vicum* advenere. Inde, in *Vallem Butti* ingreſſos *Turris Rotæ* cuſtodes videntes e ſumma turre edidere. Hoc ſigno, quamquam hoſtilis motus notiſſimo, ægre permoti *Lutti* de *Opicengis* cum *Piſanis* exulibus ad ſpeculandum parva militum manu *Lucenſes* emiſere. Dumque ad *Vallem Butti* perveniſſent, jam regreſſos hoſtes, qui certas ædes concremaverant, invenere, nec magnas illorum turmas inſequi imparibus viribus *Lutti* viſum eſt; ſed arcendos ſuos, ne progrederentur, conſtituit, juſſitque. At exacerbatos *Buttenſes* acceptis contumeliis, quin ad ulciſcendum, præſertim adverſus *Vicenſes* E concurrerent, quorum ductu in eos Regia militia impetum fecerat, coercere *Lutti* non valuit. Exoſi quidem *Bruttenſibus* [2] convicinis, & e contra *Vicenſes* erant. Tunc *Bandus Quarteſanus* miles *Lucenſis*, qui *Buttenſium* pro Communi *Lucæ* Poteſtas erat, livore quodam, quo in concivem *Lutti*, qui exercitui præerat, agebatur, cui tantum licere videbat, ut ejus nutu ſingula agerentur. *Indignum*, inquit, *ut ipſe*, *æque*, *ut Lutti Lucenſis Civis*, *cui vallis ejus*, & *incolarum demiſſum dominium erat*, *impunes abire hoſtes pateretur*. *Se*, *qui ejus amici erant*, *ſequerentur*. Et concito equo viginti ſex fere haſta- F tis equitibus ex ejuſdem neceſſariis, ac *Butenſi*, & *Compitenſi* populo concomitantibus uſque ad *Vici* foveas concurrere. *Vicenſes*, & qui in propugnaculis ſpeculabantur, hanc parvam hoſtium manum conſpicientes, in eos erupere. *Quarteſanus* tanti impatiens impetus terga vertens,

2. Pro, *Bruttenſibus*, *Butenſibus*. Idem. *A. Muſſatus*.

tens, interceptus, confossusque decidit. Cæsa ex eis memorabilibus capita xx. in equis *Vanni* * *Bachini*, *Angelus Negoci*, *Colucius Malataca*, *Bastardus Zarii de Fondo*, *Arigus Quartisani*; ex *Buttensibus*, & *Compitensibus* duo, & sexaginta. Signum militare unum, plebejorum ruralium Signacula septem *Pisas* ad triumphum allata; plures vero ex *Germanis* profugos ferventius insequentes ad Turrim de *Serra* prolapsi a tergiversantibus *Buttensibus* repulsi sunt, cæsi ex eis duodecim, inter quos Coqui Mastri Regii filius concidit.

* V. Banchini.

RUB. II. Insularum Caprariæ, & Gorgonæ adustio.

Paulo ante Maji Kal. *Roberti Apuliæ* Regis Admiratus cum Galeis quatuor per portum *Pisanum* excurrit, vagantes inde, improvisosque *Pisanos* præda corripiens. Sequenti die Insulas *Capariæ*, & *Gorgonæ* depopulatus exussit; sed majori damno in tertiam diem remigans, onerariam navem cum lembis decem septem eadem compage sustulit, ex qua *Januensis* monetæ millia quatuordecim cum omni remige rapuit. Ea enim moneta ex *Sardinia* magna collecta *Sardorum* contributione Cæsari deferebatur, cujus delatores æquore demersi sunt. Præterea his fere diebus Cæsari innotuit, *Gaducium Gallum Pisanum* in *Sardinia* Vicarium, qui per montana *Galuræ* (A) gravibus *Sardos* exactionibus vexabat, ab eisdem interfectum cum triginta suæ comitivæ sequacibus, ipsosque *Sardos* violenta compulsos contribuendi molestia ad rebellionem erectos.

RUB. III. Fani Commotio.

In Provincia *Romandiolæ* circum Idus Majas *Fani* commotio prava, memorandaque suborta est. Dum enim *Rodulfus* de *S. Miniate Fani* Potestas *Fridericum* de *Monte Feltro* Comitem novas res molientem præsensisset, *Favenses* Primores utriusque factionis Cives ad confinia ire jussit, *Cesanellum*, & fratres olim *Jacobi* de † *Cassaro* bastardos jussionibus arcens, ut ad diem constitutam mæniis abscenderent. Illi, veluti parere volentes, ad vicum suum apparatus equitandi fecere. Suæ factionis amici exitium status sui suspicati, tumultaria concitatione recessum hunc detestati sunt; improperantes his, ut sic incauti, ac præcipites ad confinia tenderent, se se, & Urbe, ac amicis destitutis. Ii autem ex adverso, qui *Gibolengæ* factionis erant, hac permoti novitate de se, & statu diffidentes, dum se multitudine potentiores decernerent, præmaturo cursu ad Prætorium, & plateas armati concurrere, *Gibolengam partem*, *seu Imperialem vivere incenso furore vocitantes*. *Gelfi* hoc concursu conterriti ad plateas sparsim traxere; sed primo adventantes continuo obtruncati sunt numero centum quadraginta. *Cesanellus*, & fratres majori turba ad forum concurrentes, certamen acre, & anceps cum *Gibolengis* iniere, nec par erat congressus. Cum *Rodulfus* Potestas cum Satellitum, & armatarum familiarum comitiva equitum, & pedestrium *Gelfos*, *& Commune Fani vivere clamitans*, certamen subiit, *Gibolengosque* e plateis secedere compulit. *Cesanellus*, & *Gelfi* hoc tanto adjuti suffragio victores, *Gibolengorum* stragem fecere. Commissaque identidem cædes multis e summis prætorii specularibus in præcipitium dejectis. Tunc sine numero per vias, & angulos, inque ipsis ædibus omnes *Gibolengi* nominis jugulati sunt, clausis Urbis portis omni denegato fugæ remedio, Civitasque *Fani* ad partem *Gelfam* redacta est.

† V. Cessato.

(A) Pro, *Galuræ*, *Galluræ*. N. Villanus.

(B) Hæc prima periodus hujus sententiæ mendosa est, & legi omnino debet juxta scripturam Bzovii, & Alberici, mutando solum, *demergens*, in, *demersit*, juxta emendationem doctissimi Scholiastæ. *Idem*.

(C) *Et*, ante, *opprobrium sempiternum*. N. Villanus.

(D) Et pro, *cujus etiam causa*, reponendum, *cui etiam causa*. Idem.

RUB. IV. Transmissio Vicarii in Florentiam per Robertum Regem Apuliæ.

Per idem tempus *Riciardus Gambatesa Roberti* Regis *Apuliæ* Vicarius ad quinquenne *Florentiæ* possidendæ dominium Regi concessum venit. Dumque iisdem diebus *Enorlum* Castrum factione municipum *Florentiæ* rebellasset, duo ex Urbis Sextis ad obsidionem emissi sunt *Degone* Marescalco mercenariorum militum duce. Interea Cæsar *Pisis* Curia in auditoriis disposita, contumeliarum impatiens, quas *Robertus Apuliæ* Rex sibi, ac suis terra, marique, ut jam in patulum adversarius, intulerat, discussisque, discursisque solemni Concilio contra illum articulis ad tribunal consistens tulit in hac forma sententiam.

Varias Lectiones in hanc Henrici sententiam hausimus ex Abrahamo Bzovio Tom. XIV. Ann. Ecclesiasticorum Col. 201. & seqq. Et ex Alberico de Rosate in l. Quisquis C. ad leg. Jul. Majestatis pag. 189. Editionis Anni 1534. B. Bzovium. A. Albericum significat.

HENRICUS VII.

Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus, ad certitudinem præsentium, & memoriam futurorum.

RUB. V. Sententia Cæsaris in Robertum Regem Apuliæ.

Deus Judex, justus, fortis, & longanimis, omnes secundum sua merita judicans [1] *superbientem illum, qui dum ante suæ, thronum clementiæ se gloria, & honore sublimatum conspiciens, sedem suam* [2] *ab Aquilone, ut esset altissimo similis, ponere cogitavit, de altis Cælorum* [3] *fastibus ad inferiora terræ in* [4] *opprobria sempiterna* [5] *demergens* (B) *(Ipsum enim gratia, & spe* [6] *misericordiæ condigne privando, eum duxit æternalibus ultionibus exponendum)* [7] *sicut ad præsens Justitiam respicit, & æquitatem judicat. Ipse Cælestium, terrestrium, & infernorum Dominus, qui novit occulta cordium, & ante cujus tribunal omnis calumnia cessat, & veritas nullius nequitiæ tenebris obscuratur, deponat nunc de sede potentem, qui temptavit, & exacerbavit ipsum, & concitavit eum in iram; perdat eum, qui* [8] *mala quærit; det illi, qui obstinato animo viam innocentiæ effugit, & gloriatur in malitia,* [9] *&* [10] *opprobrium sempiternum* (C), *faciat in eum judicium conscriptum,* [11] *& sit gloria omnibus Sanctis ejus. Nequitiæ siquidem, &* [12] *perditionis alumnus Robertus natus claræ memoriæ Caroli II. qui se Siciliæ Regem intitulat,* [13] *ex Imperii Romani adipe impinguatus, incrassatus & dilatatus* [14] *contra illum,* [15] *cujus etiam causa* (D) *multorum feudorum,* [16] *& honorum ipsius Imperii, quæ hactenus tenuit, & quæ injuste* [17] *præsentialiter occupat, humiliter obedire deberet,* [18] *virus iniquitatis evomens, odia, dolos, & fraudes pro fidelitate retribuens, & detestando ingratitudinis vitio calcaneum rebellionis* [19] *præsumpsit erigere, ac contra stimulum indurata nequitia* [20] *calcitrare non cessat, nefandaque superbia tumefactus sedem ab Aquilone,* [21] *videlicet ab opposito Majestatis Cæsareæ, quam ejus* [22] *Dominam, & Magistram, revereri & honorare tenetur,* [23] *sibi ponere satagens, ipsum conviitiis, & contumeliis provocavit hactenus,* [24] *& protervo animo continuo provocare præsumit. Ipse*

[1] *B.* Superbientem illum spiritum. Qui ante suum thronum demens se g. e. h. ornatum conspiciens. *In epitomatis post Regem Apuliæ* Reprobata in Concilio. *Quatamen videntur abundare, cum hic ejus res nulla mentio. Habetur hac ipsa Sententia apud Albericum de Rosate in L. Quisquis, C. ad legem Iuliam Majestatis, & apud Bzovium Rom. Annalium Tom. 14. Col. 201. Ex quibus magna pars hujus Rub. emendatur, majorem ipse. Codex vero Alberici, quo usi sumus, est, Anni* 1534. [2] *Bzo.* Ad Aquilonem. [3] *Alb. & Bzo.* Fastibus. [4] *Alb.* Comprobria. [5] *Forte.* Demersit. [6] *Ven. unus M. S. habet.* Misericordiæ. *Pat. Alb. & Bzo.* minime [7] *Bzo. & Alb.* Sic ad præsens. Iustitiam respiciat & æquitatem videat. [8] *Iidem,* Qui male quærit, & det illi. [9] *Iidem omittunt* Et. [10] *Alb.* Comprobrium, *ut sup.* Comprobria. [11] *Mal. Alb.* Et sic omnibus Sanctis. [12] *Bzo. & Alb.* Proditionis. [13] *Vterque* & Imperii. [14] *Vterque male* Contra illud. [15] *Melius* Cui uterque. [16] *Bzo.* & bonorum. [17] *Idem & Alb.* principaliter. [18] *Idem.* Vitiis & iniquitatibus eminens. [19] *Iidem* resumpsit. [20] *Alb.* nequitare, & calcitrare. *Bzo.* Recalcitrare. [21] *Alb. & Bzo.* Hoc est. [22] *Ita Bzo. & Alb.* Divinam. [23] *Vterque* Supponere. [24] *Vterque* Et continuo animo protervo continue provocare.

(A) *Ipse*

A

Ipse namque (A) inter cæteros suos malignitatis conatus, licet antequam [1] Imperialis ...... proficisceremur ad Urbem, per suas litteras speciales pluries culmini nostro scripsisset, [2] quod ipse .... & ex causa prædicta debebat, & nos, qui nec verbo, nec opere [3] .... gravaveramus, nec gravare; sed potius gratiose tractare intendebamus eundem ex puritate conscientiæ credebamus, ad exhibendam nobis debitam reverentiam, & honorem tam in dicta Coronatione, [4] quam alibi, intendebat, & ad id pro viribus se parabat, confœderationes tam, & conspirationes, uniones, & ligas, & [5] offensas, & impedimentum progressus Cæsarei una cum Florentinis literas Senensibus [6], & aliis nostri Imperii Romani subditis [7] in Longobardia, & Tuscia, ut eos in rebellionis [8] exitium, & cæcitatis foveat omen contrarium (sicut [9] exercuisse dignoscitur) per se, suosque procuratores, nuncios, & Ambasciatores in nostræ Majestatis [10] injuriam, offensam, & impedimentum [11] progressus Cæsarei facere procuravit, & fecit, [12] ac etiam tractavit, & ordinavit, quod civitates Cremonæ, Rhegii, & Parmæ, quæ sub nostra obedientia [13] existebant, contra nos, & Imperium rebellarent, inducendo tam Communia ipsarum Civitatum, quam [14] alios subditos nostros prædictos ad rebellionem hujusmodi, & eis ad id pollicendo consilium, auxilium, & favorem, & nihilominus gentes dicti Roberti ejus fulti favoribus, suæque nequitiæ conscii, & ministri [15] Civitatem Astensem, & Castra Valentiæ, & Casalis Sancti Evastii, & alias nonnullas Civitates, & Castra Provinciæ Longobardiæ, quæ mandata nostra juraverant, & nos in eorum Dominum recognoverant, & Officiales nostros receperant, & habebant, Officialibus ipsis [16] exinde violenter ejectis, [17] nequiter occuparunt, & occupatos, & occupata pro Roberto retinent supradicto. [18] Idem quoque Robertus Joannem fratrem, & stipendiarios [19] suos Romam, ea videlicet intentione transmisit [20] in Urbe, si posset, suæ perditioni dolose subjecta, vel saltem [21] turbare in ejus periculo nephandæ seditionis immisso dictæ coronationis solemnia [22] impedire, pro ut dicti [23] Joannes, & stipendiarii in ingressu nostro in Urbem prædictam, quamdiu imperantibus illis moram traximus, [24] efficaci operum argumento probantes una cum copiosa dictorum subditorum multitudine, qui per instigationem dicti Roberti [25] sub promissi eis sui subsidii, & defensionis fiducia cum equis, & armis ad se opponendum nobis, & exercendum [26] præcogitatam malitiam, simul cum Joanne, stipendiariisque prædictis convenit ibidem contra nos, & gentes nostras, hostiliter, posuerunt insidias, fecerunt insultus, spoliationes, violentias, & homicidia perpetrarunt, Viasque publicas, & loca, per quæ ad tenendam Basilicam Principis Apostolorum de Urbe omnibus religionem profitentibus Christianam liber aditus patere [27] debebat, bellicosis apparatibus claudere, nobis, ac nostris gentibus ad Basilicam, ipsam [28] ne ibi dicta Coronatio celebrari valeret, accessum totis viribus prohibere, ac alias omni modo, quo poterat, Majestatem nostram offendere [29] procurarunt. Aliasque præfatus Robertus committebat, [30] & erat in actu quotidie committendi omnia, quæ ad nostrum, & Imperii damnum, vel jacturam tenderent, & ad eam omnibus modis, quibus poterat nitebatur. [31] Hoc siquidem ad nos decrescente clamore (B) notorio, & in pluribus [32] etiam rerum experientia edocente, licet ipsa tam publica, & notoria essent, quod nulla possent tergiversatione celari. Et nos qui [33] legibus subjecti non sumus,

B

contra dictum Robertum propter præmissa [34] non requisitum potuissemus procedere: Tamen ex Augusti Clementia, quæ libentius emendat in subditis [35] peccata, quam punit, [36] nec exerit ferrum præcisionis in morbos, quæ sanare potest mulcebris lenitas medicinæ, post secessum nostrum de Urbe prædicta super dicto notorio, & prædictis per ipsum Robertum contra nostram Majestatem commissis ad inquisitionem descendimus, quam, ut fidei, vel amoris [37] scintilla (si qua forsan [38] remansisset in eo) ipsius viscera tangeret, & ipse interim spacium ad retrocedendum haberet, usque in præsens [39] gratiosis deliberationibus duximus protrahendam,

C

Robertum prædictum citari legitime fecimus, ut [40] coram nobis comparere curaret super his, si posset, suam innocentiam ostensurus. Verum idem Robertus in sua protervia perseverans in terminis [41] ad hæc sibi præfixis, vel eorum aliquo per se, [42] vel alium comparere contumaciter non curavit. Quare nos super præmissis in ipsius Roberti [43] contumaciam fide dignis, & sufficientibus receptis, [44] & examinatis testibus, & eorum dictis in scriptis redactis, & per nos solemniter publicatis, & de mandato nostro [45] a peritis nostri palatii cum diligentia recensitis, & facta nobis de ipsis per ipsos peritos [46] relatione fideli, per ea, quæ probata [47] fuerant, præ-

D

dicta omnia, & singula publica, & notoria esse in scriptis interloquendo pronunciavimus, & declaravimus justitia exigente. Ac postmodum eum requiri, & citari sufficienter, & peremptorie fecimus, ut certo termino jam elapso coram nobis, ubicunque essemus, ad hanc nostram sententiam audiendam comparere curaret, [48] quæ ipse præscius, difisus (C), meritis, & offensis, & in sua obstinatus contumacia, & fraudibus perniciosius inductus facere prætermisit. [49] Quia igitur de præmissis omnibus, & singulis, [50] pro ut in inquisitione continetur prædicta, specialiter per dictos testes plenarie nobis constat. Nos prædictos, & alios prædicti

E

Roberti excessus nepharios, & opera detestanda [51] maturo librantes examine, ac illud notissimum nullatenus [52] omittentes, quod ipse Robertus, [53] cum in Urbe prædicta causa præfatæ Coronationis essemus, & dilectissimi nostri Pisani, qui inter cæteros nostros subditos fidelitatis, [54] & operis sinceritate

[1] *Supple ex iisdem sic.* Imperialis Coronationis causa. [2] *Supple ex iisdem lacunam hanc etiam.* Quod ipse (sicut & ex caussa) [3] *In utroque* nec opere, nec verbo gravavimus *nulla lacuna, quam tamen hic habet. Noster, & sic tollerem.* Ipsum gravaveramus. [4] *Male Bzo. & Alb.* quam aliqui. [5] *Pat.* & offensam. *Bzo. & Alb.* in offensam. [6] *Bzo. & Alb.* Vna cum Florentinis, Lucanis Senensibus, [7] *Vterque.* per Lombardiam *sine mentione Tuscia.* [8] *Iidem* præcipitium excitatos. [9] *Iidem* expresse dignoscitur. [10] *Ibidem.* Et injuriam. [11] *In iisdem* processus. [12] *Ibidem.* Tractavit etiam, quod Civitas Cremonæ &c. [13] *Ibidem.* Consistebant. [14] *Bzo. & Alb.* omittunt alios. [15] *Alb.* Civitatis Astensis, & Castra Valentiæ, Casalis Sancti Evasii. *Bzo. sine distinctione* Casalis, S. Evasii. [16] *Desideratur ista dictio in Alb. & Bzo.* [17] *In utroque* nequiter occupatis, & occupatas, & occupata pro Rob. detinent suprascript. [18]. *Ibid.* Denique Robertus. [19] *Abest* suos *ab utroque.* [20] *In utroque.* Vt Vrbe, si posset, suæ proditioni. [21] *Ibid.* turbata. [22] *Ibid.* impediret. [23] *Ibid.* Ioannis, & stipendiariorum. *male cum sequatur*, probantes. [24] *Ibid.* efficaciter. *Alb. & Bzo.* quæ per instigationem. *Ven. M. S.* qui per investigationem. [25] *Alb. & Bzo.* submissi sui subsidii. [26] *Vterque* per excogitatam. [27] *Vterque* debeat.

[28] *Vterque* Ne ipsa coronatio. [29] *Ven. M. S.* Procuravit. [30] *Alb. & Bzo.* & erat in situ contra nos quotidie committendi omnia, quæ ad nostri Imperii damnum tenderent *sine voce* jacturam, & ad ea modis. [31] *Iidem.* Hæc siquidem ad nos crescente. [32] *In iisdem desideratur* etiam. [33] *Desideratur, & dictio* legibus. [34] *Ibid.* eo irrequisito. [35] *Ibid.* pœnas. [36] *Alb.* nec exercet f. p. in eos quos s. p. illecebris l. medicinæ. *Bzo. omittit* illecebris. [37] *Alb.* sint illa. [38] *Idem & Bzo.* remansit. [39] *Vterque* deliberationibus rationis. [40] *Vterque omittit* coram nobis. [41] *Vterque* sibi ad hoc. [42] *Vterque* vel per alium. [43] *Ibid.* contumacia. [44] *Absunt ab iisdem hæc*, & examinatis. [45] *Alb. & Bzo.* a Proceribus. [46] *Alb.* relati. fidei. [47] *Idem* fuerint. [48] *Alb. & Bzo.* quod ipse p. d. injuriis, & offensis; & in sua obstinatione, & contumatia, & fraudibus pernitiosis induratus facere, &c. *Ita Bzo. sed pro* defisus *legit* diffusus. [49] *Alb.* Quia igitur dimissis. [50] *Alb. & Bzo.* prout apertius in inquisitione continetur *omissa dictione* prædicta. [51] *Vterque* maturo, & justo. [52] *Alb.* committentes. [53] *Idem & Bzo.* dum in urbe prædicta causa prædictæ. [54] *Iidem* & opinionis.

(A) *Ipse namque* &c. plus nimis turbida, &, quod pejus, inconnexa videtur. Ego vero fortasse sic emendarem. *Ipse namque inter cæteros suæ malignitatis conatus, licet ante quam imperialis coronationis causa proficisceremur ad Urbem, per suas literas speciales pluries culmini nostro scripsisset; quod ipse (quod & ex causa prædicta debebat) Erga nos, qui nec verbo, nec opere ipsum gravaveramus; nec gravare, sed potius gratiose tractare intendebamus, eundemque ex puritate conscientiæ agere credebamus; ad exhibendam nobis debitam reverentiam, & honorem tam in dicta Coronatione, quam alibi intendebat, & ad id pro viribus separabat: confœderationes tamen, & conspirationes, uniones, & ligas in offensam, & impedimentum progressus Cæsarei una cum Florentinis contraxit;*

F

literasque dedi Senensibus & aliis nostri imperii Romani subditis in Longobardia, & Tuscia; ut eos in rebellionis exitium, & cæcitatis foveat: omenque contrarium (sicut exercuisse dignoscitur) per se, suosque procuratores, nuntios, & Ambasciatores in nostræ majestatis injuriam, offensam, & impedimentum progressus Cæsarei facere procuravit, & fecit: ac etiam tractavit. &c. Hoc modo inquam resarciri posset, utcunque, locus hic. Sed quoniam a scriptura contextus nimium forte recessum foret, satius duxerim, eam, qualisqualis est, relinquere. *N. Villanus.*

(B) *Hoc siquidem ad nos decrescente clamore* &c. Scribe omnino, *crescente*, nam decrescere est minui. *N. Villan.*

(C) Pro *difisus*, corrige, *diffisus*, Idem.

tate, [1] renitent (A), Galeas, & gentes Romam ad nostrum servitium, & honorem [2] mitterent, Galeas ipsas in nostræ Majestatis injuriam invadi, spoliari & gentes prædictas [3] capi, carcerari, & in carcere detineri fecit, & nihilominus [4] in hujusmodi continuatione criminum perseverando, mala malis addendo, & pejora [5] quotidie committendo, dum contra rebelles nostros direxissemus signa Cæsarea, rebellibus ipsis, sicut publicum & notorium est, & facti evidentia docebat, & docet, [6] misit pluries armatorum subsidium, ut eos diutius [7] in suæ rebellionis erroribus confoveret: & attendentes, quod ipse, dum potuit pacem, & quietem habere, dum debuit tranquillitatem expectare, ac nostram benevolentiam, & dilectionem, quam sibi animi sinceritate paraveramus, [8] obtinere, voluit bellum, quæsivit, (B) iniquitates exercuit, & pro posse procuravit, sicut etiam procurare non cessat [9] Imperii populis seminare Zizaniam, suscitare odia, immittere scandala, concitare tumultus, nutrire scismata, & fovere discordias: & sine intermissione in actu [10] continuandi, & committendi omnia, quæ potest, in contrarium nostrum existit: & non solum in nostrum, & Imperii contemptum, Reique publicæ detrimentum; sed etiam [11] in perturbationem prosperitatis Ecclesiasticæ, quæ ad [12] dicti Imperii statum plurimum tendere dignoscitur, & in retardatione Negotii Terræ Sanctæ, [13] a quo [14] teste illo, qui omnia novit, [15] totis cordis affectibus anhelamus: & videntes [16] apertius, quod dictus Robertus irrevocabiliter [17] indignum erroris prolapsus, & obstinatus in dolis, viam veritatis [18] exprevit omnino, &, tamquam Aspis surda [19] suum pervium [20] obstruens auditum, nec mandata nostra, nec legis pœnam, in quam suis [21] culpis incidisse, ac incidere noscitur, nec etiam [22] Imperatoris plenitudinem potestatis veretur, sed quotidie cervicis durioris efficitur, [23] & quantum ipsum ad pænitudinem expectamus, tanto majorem sumit audaciam malignandi. Considerantes etiam, quod ipse Robertus [24] de Imperio crapulatus pinguedine [25] debacchatus, & ex licitis supra laxatis habenis furit, & nobis pro obedientia rebellionem, & pro fidelitatis debito [26] injurias facit. Nosque ad quoscunque fideles Imperii nobis obedientes pro posse impugnare conatur, ejusque [27] potestas non in ædificationem; sed destructionem: non ad fructum, & juvamen, [28] ut deberet: Sed ad pestem esse dignoscitur. Et volentes periculis, & injuriis, atque ipsius [29] redant.... obviare, ad Euangelicam doctrinam sequentes, quæ nos monet, quod omnis arbor, quæ non facit fructum bonum abscindatur, & mittatur in ignem. Licet Fideles, Reges, & Principes [30] præterit in suorum dignitatis eminentiam, libenter condignis honoribus, & gratiosis favoribus prosequamur: tamen, ut culpa, supplicium timeat, & virtus retributionem expectet [31] Roberti eligimus domare superbiam, & præsumptionem [32] electam conterere, ipsumque a statu suo quantumcunque sublimi deponere, [33] cum præmisso suo læsæ Majestatis

[1] *Alb. pro* renitent, remittere. *Bzo. nec* renitent, *nec aliud habet.* [2] *Bzo.* miserant. [3] *Idem & Alb.* capi & incarcerati. [4] *Vterque* In hujusmodi continuationis terminis. [5] *Vterque* Continue committendo. [6] *Vterque* misit plures armatorum in subsidium. [7] *Vterque* in eorum rebellionibus confoveret, & attendens. [8] *Alb. & Bzo.* obtinere noluit, bella quæsivit. [9] *Dissident hic Alb. & Bzo. Primus.* Imperiis populos *pro Imperii populis* seminare zizaniam. *Alter* In Imp. populos seminare zizania. [10] *Alb.* committendi, continuandi, quæ potest, contra nostrum imperium non omisit. *Bzo.* committendi, continuandique præstare contra n. i. n. o. [11] *Alb.* perturbatione. [12] *Idem & Bzo. omittunt* dicti. [13] *Vterque* ad quod, *melius, quam* a quo. [14] *Iidem* teste Deo. [15] *Iidem* totis conatibus, & affectibus. [16] *Iidem* aperte. [17] in signum erroris. [18] *Iidem* expiavit. [19] *De sunt hac.* Et tamquam *usque* auditum *in Pat. M. S.* [20] *Alb. & Bzou.* non obtinens auditum. [21] *Alb. post* culpis *per parenthesim hac inserit.* Nam omne, quod ex Deo vincit Mundum, & hæc est victoria, quæ vincit Mundum fides nostra. Omni cura custodias cor tuum. nam ab ipso vita procedit, & Prover. Capit. 11. *Forte ex Prover.* Bzo. *vero hac eadem, sed tantum usque* fides nostra, *& uterque post parenthesim* subdit, *incidisse.* [22] *Iidem* Imperatoriæ plenitudinem. [23] *Alb.* & quanto diutius ipsum. [24] *Idem & B.* de Imperii. [25] *Iidem* Dilatatur, & ex illicitis sibi laxatis habenis. [26] *Iidem* Injurias refert. nosque, ac quoscunque. [27] *Alb.* ejusque pœnas. *Bzou.* ejusque pravitas. [28] *Alb.* ut haberet. [29] *Bzou. hac omittit, & legit.* Juvamen, sed ad pestem. *Alb. & Bzou.* Et volentes præmissis injuriis, & ipsius fraudibus obviare, ac Euang. doct. sequi. [30] Præterit *deest in utroque & puto re vera esse glossema.* [31] Vterque Robertum ipsum, cujus eligimus. [32] *Vterque* erectam.

(A) Et pro, *renitent*, forte, *renident*. N. Villanus.
(B) Et pro, *voluit bellum, quæsivit*, & pro, *scismata*, *schismata*. N. Villanus.
(C) *Cum præmisso suo læsæ majestatis crimine reus*, repone

A crimine reus (C) universis, & singulis dignitatibus [33] quocunque titulo comprænsis, & quibus se intitulat, & decorat auctoritatibus, honoribus, libertatibus, immunitatibus, [34] privilegiis, Provinciis, Contratis, Civitatibus, Castris, Terris, Villis, [35] feudis, bonis, rebus, juribus, & jurisdictionibus tam perpetuis, quam temporalibus, quos, quas, & quæ habet, tenet, & possidet, vel quasi, [36] seu habuerunt, tenuerunt, & possiderunt quomodolibet hactenus ipse, vel sui prædecessores, [37] privamus, eundemque Robertum rebellem, proditorem, & hostem Imperii, dictæque [38] Majestatis reum de toto prædicto imperio exbannimus, &
B difidamus, & ipsum, si quo tempore [39] in nostra terra, & Imperii fortia venerit, vita per capitis mutilationem privandum, in his scriptis sententialiter condemnamus. Statuentes, & mandantes, quod nulla persona cujuscunque nobilitatis excellentiæ, [40] status, conditionis, existat, nullaque Civitas, Castrum, Villa vel Universitas eidem contra nos, & Imperium præbeat publice, vel occulte auxilium, consilium, vel favorem, sub pæna centum librarum auri pro qualibet Civitate, [41] & quinquaginta librarum auri pro quolibet Castro, Villa, Marchione, Duce, Comite, Barone, &
C quolibet Nobili in [42] viginti librarum, aut pro qualibet alia singulari persona pro vice qualibet, qua contra fecerint committenda. Quodque cuilibet impune liceat Cives, incolas: & habitatores Civitatum, Castrorum, Villarum, & quaslibet alias singulares personas cujuscunque [43] status, & conditionis existat, quæ contra nostrum honorem ei obedirent, vel darent auxilium, consilium, vel favorem, publice vel occulte offendere in persona, rebus, & juribus, & ipsos, & ea capere, [44] restare (D), & detinere. Inhibentes etiam, & præcipientes expresse, ne aliqui debitores ejusdem Roberti de bonis in quibus tenerentur, in aliquo eis
D satisfaciant, [45] vel præsumant quomodolibet respondere: [46] Alioquin tantundem Cameræ nostræ persolvant, & [47] ad id sine strepitu, & figura judicii [48] compellantur. Universitates, & Provincias, [49] Civitates, Castra, Villas, & singulas Universitates, & quaslibet singulares personas cujuscunque præeminentiæ, vel excellentiæ, etiam si præditi regia dignitate, & cujuslibet alterius nobilitatis, conditionis, & status existant, quæ ex aliquo [50] pacto, promissione, seu obligatione dicto Roberto, [51] aut suis prædecessoribus facto, vel pæna apposita sub quacunque aliorum forma comprænso, vel comprænsa sine ratione, causa, vel
E titulo, & specialiter de aliquo servitio faciendo, vel omni modo, armatorumque, aut aliud subsidium dandum per mare, vel per terram tenerentur eidem Roberto, ab ipsis pacto promissione, obligatione, & pæna apposita: Vassallos quoque, [52] feudatores, & omnes, & singulos, quæ (E) eodem [53] fidelitatis, & feudi, vel alia quacunque ratione, vel causa ad aliqua [54] paranda servitia personalia, vel realia tenerentur, ab omni [55] vinculo fidelitatis, subjectionis, & obedientiæ ei, vel suis hæredibus faciendæ absolvimus penitus, & in totum. Ita quod nec [56] Civitas, Castra, Villæ,
F Universitates, & personæ prædictæ pacto, vel obligatione prædictorum, [57] nec Vassalli, & Feudatarii præfati, [58] cujus fidelitatis, & subjectionis, vel obedientiæ, ratione, causa, vel titulo sibi, vel suis hæredibus quomodolibet teneantur.

[1] Pro-

[33] *Vterque* Cum propter præmissa læsæ Maj. Crimine reus sit, universis, &c. [34] *Vterque* dignitatibus, quibus se intitulat *aliis omissis.* *Vterque* etiam privilegiis, provinciis, comitatibus. [35] *Iidem* feudis, vasallis, bonis. [36] *Iidem.* seu habuerunt, & tenuerunt. *Male, cum præcedant illa tria,* habet, tenet possidet. [37] *In iisdem* privamus. Eundem. [38] *Ibid.* Majestatis Crimine reum. [39] *Ibid.* in nostram, & imperii fortiam pervenerit. [40] *Ibid.* status, vel conditionis. [41] *Alb.* Li. L. pro *Bzou.* libras 50. pro omisso auri. [42] *Vterque* & quolibet Nobili xx. librarum auri, & qualibet. [43] *Vterque* status, vel conditionis existant. [44] *Iidem.* arrestare, & retinere. [45] *Iidem* Vel reddere quomodolibet præsumant, vel alioqui. [46] *Bzo.* Sed alioquin. [47] *Iidem* & ad hæc. [48] *Forte melius* compellant. [49] *Alb. & Bzou.* Civitates, villas, & singulares personas *aliis omissis.* [50] *Iidem* pacto, vel promissione. [51] *Iidem.* aut prædecessores sui, &c. comprehensa, vel comprehensi sint ratione, [52] *Vterque* feudatorias. [53] *Vterque* fidelitatis vinculo. [54] *Desideratur hac vox in utroque.* [55] *Alb. mal.* articulo. [56] *Bzou.* Civitates. [57] *Idem & Alb.* aut Vasalli, aut feudatarius. [58] *Forte* cujusvis. *Alb. & Bzo.* Cives.

cum Alb. & Bzo. *Cum propter præmissa læsæ Majest. crimine reus sit.* N. Villanus.
(D) Pro, *restare*, *arrestare*. Idem.
(E) Pro, *singulos*, *quæ*, forte, *qui*. Idem.

1. Ad

[1] *Provincias enim, Civitates, Castra, Terras, Villas, Feuda, Vassallos, bona, res, jurisdictiones, jura, servitia; & quæcunque alia [2] sub nostris compræhensa privatione, & [3] absolutione confiscamus; demum omnibus & singulis militibus, auditoribus, judicibus, jurisperitis, & notariis, qui ejusdem Roberti domestici, seu familiares existunt, [4] seu alii in ejus servitio esse noscuntur, & quibuslibet suis aliis districte præcipiendo mandamus, [5] quatenus ab ipsius Roberti familiaritate, [6] consilio, directione, & obsequiis quibuscunque infra duorum mensium spacium ab hodie computandum cum effectu recedant, nunquam ad ejus consilium, vel servitium accedere publice, vel occulte præsumant. Alioquin ipsos milites honore, & dignitate militiæ, & jurisperitos [7] omnia judicandi, & assidendi..... omnibus, & singulis privilegiis, & immunitatibus, ac Notarios notariatus officio, eos videlicet [8] de dictis militibus, auditoribus, judicibus, jurisperitis, & Notariis, qui hujusmodi mandato nostro non paruerint, ex nunc, pro ut ex tunc, privamus [9] termino, & inhabiles, & infames reddimus, ita quod elapsis mensibus supradictis ad nullos actus legitimos postmodum quocunque tempore admittantur. Hujusmodi autem [10] privationum, confiscationis, exbannitionis, diffidationis, condemnationis, & absolutionis sententias in his scriptis fecimus, [11] & alia omnia, & singula facta, & instabilimenta facimus exigente Justitia, & bono Reipublicæ requirente, ac ex certa [12] scientia de plenitudine potestatis. Supplentes omnem defectum, si quis forsan in inquisitione prædicta de quibuscunque processibus propterea [13] factis ob aliquam juris solemnitatem omissam [14] esse habitis, non obstantibus aliquibus legibus; vel statutis, contractis & privilegiis sub quacunque verborum forma concessis; etiamsi de ipsis oporteret de verbo ad verbum in præsentibus fieri mentionem, quæ contra præmissa, vel præmissorum [15] aliquid possent quomodolibet [16] objici, vel opponi, quibus specialiter derogamus. Actum Pisis in præsentia Nostrorum Principum, & Baronum, populi multitudine copiosa VII. Kal. Maji. Regni nostri Anno Quinto; Imperii vero Anno. I.*

[1] *Alb. & Bzou.* Ipsas etiam Contratas, Civitates Castra, Terras, Villas, Feudationes, &c. [2] *Iidem.* Sub nostra contenta. [3] *Pat.* Et absolutione hujusmodi. [4] *Alb. & Bzou.* seu aliis, qui in ejus servitio esse noscuntur, & quibuslibet aliis. [5] *Iidem.* quod. [6] *Iidem.* consiliis. [7] *Alb. & Bzou.* ab omni judicandi, & assidendi omnibus, &c. *sine ulla lacuna, quod esse potest.* [8] *Iidem.* ex dictis. [9] *Iidem.* termino supra scripto. [10] *Iidem* privationis [11] *Iidem.* & alia omnia singula facta, & incerta facimus existente justitia. [12] *Itidem* scientia plenitudine. [13] *Iidem* habitis. [14] *Iidem* esset habitus non obstantibus a. l. constitutionibus contrariis, vel privilegiis. [15] *B.* aliquod. [16] *Alb.* objici, non opponi. *Bzou.* objici, seu opponi,

RUB. VI. Pugna apud Massam Marchionum Malaspinæ.

* Cum æstas instaret, & campi ad † maturitates ubique fruges educerent, conciti ad bella rebellibus inferenda contubernalium Cæsaris animi, ipsumque ad bellorum motus jugiter incendebant, legatos, nuntiosque per amicorum *Tuscorum*, ac *Longobardorum* Civitates, & Municipia mitti suadebant, quæ omnia summopere illo imperante omnibus solertiis effecta sunt. At proficiscentibus ab *Cane Grandi*, & *Passarino* de *Bonacosis* equitibus ducentis per *Lunesanam*, ductoribus *Franceschino* ‡ de *Dallo* Marchione, *Paganico* de *Panico* Comite, & *Guidinello* de *Monte Cuculo*, sors infesta obvenit. Nam venientes *Vanni Scornazanus Pisanus* exul cum mercenariis equitibus, quos *Lucenses* illi ducendos commiserant, ad *Massam* Marchionum ex improvisu * circumvenit; incautosque dispersa eorum acie fudit, ubi cæsa eorum capita sex, & octuaginta; capta sex, & quadraginta, cæteris in fugam versis. Inter cæsos *Franceschinus* Marchio præfatus, *Otholinusque* frater captus.

* *P. & R.* Dum quoque æstas. † *R.* maturitatem. ‡ *V.* Dædalo.

* *R.* circumvenit. † *Forte*, multis.

Signa militaria tria, Unum Imperialis Aquilæ, Alterum *Canis Grandis*, Tertium *Passarini Mantuanorum* Vicarii *Lucam* ad spectaculum delata XI. Kal. Junias.

RUB. VII. Apparatus Cæsaris terra, & mari adversus Robertum Regem Apuliæ.

Multis ergo curis implicitus Cæsar permulta ingenti animo versabat. Hinc suppetentibus terrestri bello viribus anxios *Florentinos*, multosque præteritis damnis affectos iterum invadere, exagitare; hinc *Lucenses* veluti * in ostium oppositos, mœnibus arctare, municipiis, castellisque ac Coloniis undique exuere, denudare, facileque tunc illi ad alias *Tuscorum* Urbes evincendas progredi, ob idque sparsas fidelium copias *Pisas* elicere. Nec minus & fortunam mari tentare, si se captaret opportunitas, ut in *Apuliam* navigaret, ob quam causam *Fridericum Siciliæ* Regem totius navalis belli Admiratum suum in publicum pronunciavit, constituitque, illo apparatum Galearum XXIV. remige aggregante. Nec desides *Januenses* quinque, & viginti Galeas cum armamentis ad hanc Cæsaream classem augendam *Lamba* de *Auria* Admirato præsto esse, *Pisanosque* Galeas XII. multa impensa ad tantos progressus † offerre. His invadendum in *Apulia Robertum*, cujus oppugnatione *Italiam* totam subjici certissimum erat, Cæsari persuasum erat.

* *P.* in hostio.

† *P.* afferre.

RUB. VIII. Captio Petræ Sanctæ per Marescalcum Cæsaris, & Lucensium obsidio, & varii in finibus Lucensibus congressus.

Verum ultimo Kal. Junias sic tumescentibus bellorum incrementis Marescalcus Cæsareus cum cohortibus, & *Pisanorum* militiis, & peditum manipulis per *Lucenses* agros ad *Petram Sanctam* Aquilas tulit. Ea Colonia dives erat. Quæ, quamquam intra *Pisanorum* fines jam dudum a *Lucensibus* possessa fuerat, in ipsam insultu facto undique cum sagittarum, missiliumque jactibus, frustra resistentibus Colonis, ac nonnullis imperialis partis factiosis operam dantibus, eruptum est. Tunc locupletum incolarum captatis mercibus, pingui præda victores potiti sunt. *Lucensium* vero stipendiarii centum, qui præsidio erant, in ipso conflictus actu violenti per Orientalis partis portam erumpentes, fugæ remedium nacti sunt. Exemplo Marescalcus, & cæteri Cæsaris milites, *Pisanique* captivos terrigenas cum spoliorum, & prædæ magnis oneribus per callem, qui ad Mare provehit, ad * plagias † *Motronis* vexere [1] ‡ in Galeas duas *Pisanorum* cum lembis tantarum rerum capacibus, ut *Pisas* * deferrentur, locavere. Dumque jam delatores † ad æquor remigassent, ecce innopinatus subiit eventus. Nam *Roberti* Regis *Apuliæ* Pyratæ, qui per eas oras; ut incautos *Pisanos*, seu circumvagantes Cæsareas rates circumvenirent, intenti procurrebant, Vasa hujus duo [2] cum lembis, & omni præda, ac ductoribus eripuere, rerumque omnium facili successu potiti sunt. *Lucenses* quoque per signorum indagines horum certiorati, maturantes iter cum militum, peditumque phalangibus ad *Vicum Camajoris* duobus ferme millibus passuum a *Petra Sancta* distantem, audita hostium victoria, substitere, ibique pernoctantes ante Luciferum moto exercitu ‡ *Botharam* perrexere, locus is a *Petra Sancta* passibus fere mille quingentis distabat, *Lucam* confestim nuncios destinantes, ut ad id loci socios *Florentinos*, qui externa die *Lucam* in subsidium

* *Mel.* plagas. † *Mel.* & in Galeas, &c. ‡ *R.* Maturius vescere. * *R.* deferrent. *Deest hoc in V.* lacuna aperta.

‡ *V.* Rotatami-

1. *Ad plagias Motronis vexere*, hic locus hodie quoque indigitatur, *le piagge di Mutrona*. Utitur autem auctor noster hic, atque alibi verbo, *plagia*, pro eo, quod est vulgo, *piaggia*, quo nomine significantur omnia declivia, montium præcipue, ac littorum. Et videtur id verbi unum esse ex iis, quæ a Græco idiomate in Thuscum se transtulere absque ut per Latinorum fines transirent. Quod genus permulta esse ostenderem, si vacaret. πλάγιον, autem Græce obliquum, transversumque significat. Et cum talia sint & montium latera, & riparum, littorumque tractus, ideo hac appellatione recte donantur. Probo tamen oculatissimi glossographi emendationem, qui, *plagas*, pro, *plagias*, reposuit; quod nomen sicuti Latinum est, ita fortasse nimis videri possit hic generale, cum tractum terræ, omnem æquum, iniquumque significet. *N. Vllanus.*

2. *Vasa hujus duo*, pro, *hujus*, reponerem, *hujusmodi*, vel, *hæc*, vel quid simile. *Idem.*

 1. *Joan-*

ſidium venerant, tranſmitterent. Ipſique ea die celeres in eadem Caſtra centum numero * pedites ſe adjunxere. Sicque conjunctis copiis confiſi, pontes, ac vias, † quæ montes a palude diſtinguunt, per quos hoſtibus reditus erat, dejecere, unde nec illis, nec ferro aperiendus reditus pateret, nec ſuffragantes ab Cæſaris partibus accedere, niſi per medias *Lucenſium* copias conſequens erat. In *Lucenſium* Caſtris ‡ tunc poſt triduum fuere militum millia duo, peditum millia viginti * Cæſarei milites mille ducenti, peditum millia decem. † Tantis ſub rerum utrinque apparatibus inſperata *Lucenſibus* occurrit novitas. Inſinuatum quippe, *Joannem* de *Porticu* [1] *Vallis Arni* pro *Lucenſibus* Poteſtati ‡ *Fuſcendum* ejusdem Vallis Caſtrum muniſſimum clandeſtina eorum, qui præſidii Primores erant, proditione prodendum Cæſari jam pene ad actum rebus compoſitis, Comite *Sabaudiæ* cum Regiis copiis, apparatibusque omnibus ad portas excidendas noctu properante. *Joannes* veſpere declinante conjuratione detecta, conſpiratorum partem pluribus profugis temp... * *Robertum*que *Rubeum* duplici ad eam portam, quæ Sancti *Bernardi* dicebatur, præſidio ſtare juſſit, ſicque haud aliter [2], quam meditati fuerant, proditores verſo ſucceſſu Comitem adventu ſuo fruſtrati, convictique criminis *Lucam* dimiſſi ſuſpendio pænas dederunt, Vexillaque duo verſis Aquilis, quas illi ad proditionem paraverant, Prætorii *Lucenſis* faſtigio appenſa. In digreſſu tamen a † *Foſcelo* populabundus *Sabaudienſis* oram eam cum Coloniis ſingulis igni, ferroque vaſtavit. Timore perculſi *Vicenſes* ægre obediebant *Lucenſibus*, ubi & banniti [3], relegatique *Piſani* defluxerant. Ipſumque *Buſiani* Caſtrum ſuperbe, inſolenterque mandata peragebat. *Aranum* per hos dies *Gibolengi* invaſere, quod paulo poſt *Græcus Bernarducius* ejus oræ Vicarius introductis *Gelfis* accepit. *Graphagnanæ* incolæ detectis partium odiis diu contritis certamen ſingulare geſſere. Obtinentibus tamen *Gelfis* earum dierum una, Nonis Juniis, quadraginta ex *Gibolengis* gladiis interiere, cæſis ex *Gelforum* parte XV. Hujus certaminis ſubſidiarii eo rumore excitati fuere *Lucenſes* Populi *Sancti Petri*, qui tunc in ea regione erant. Hoc congreſſu, motuque elati in *Graphagnana*, & *Terelio Gibolengi* deinceps *Gelfos* majoribus agitavere moleſtiis. Verum *Bartholomæus Paſſarelli* pro *Lucenſibus* itidem potentatum habens conniventibus oculis, ut res expoſcebant, res præterire ſinebat, dum tantum ab rebellione expreſſa illos arceret. Sicque in *Viciano* Rectoris ſpecie reſidens erat. In *Lucenſium* caſtris interea diſcors opinio. Ipſi quidem *Lucenſes* inſtabilem exercitum præſentientes, horrenteſque, ne expeditionis ſolatio illos ab hoſtibus indefenſos deſtituat, miſceri prælium efflagitabant. *Dego* ſtipendiariorum *Florentinorum* princeps, ac Subſidiarii *Bononien-*

A *ſes* aſſentiebant. Soli *Florentini* moræ patientes, hoſtes incluſos in ſe ipſos confici adjudicantes, prælium detrectabant. Sicque in ancipiti in dies factum ſuſpendebatur. Anxii *Piſani* ſuorum tædio, quos angebat impermeabilis acceſſus, inde & rerum familiarum inopia, ut * unde irrumperent, quatenus & ipſi poſſent, machinas, teſtudines, cataphractas, onerarias barcas, quas Barbottas ipſi nuncupabant, cum † bancionibus frumentariis, omnique navali, terreſtrique apparatu inſtruxere, ut ferro, ‡ viribuſque ſe objectarent, ad ſtatutamque Junii diem XIV. egredi conjuravere. Sed ecce in ſum-
B mo *Gorgonæ* faſtigio ignem emicare, quod ſignum Falo ipſi nuncupabant [4], conſpexere. Hujus indices ſigni *Roberti Apuliæ* Regis Galeas in *Elbam* declinaſſe declaravere, ibique identidem damna intuliſſe incolis, mox & in portum *Piſanum* deſcendiſſe. Verum *Falonis* indicio *Gorgonei* claſſem *Piſani* in tutum redegere, illæſamque ſervavere. hæque in ſequentem diem Galeæ in plagias *Motronis* ſcopulo adhæſere. *Aldemarius Calaber* harum Vice Admiratus) nam & *Corradinus Spinola Januenſis* Superadmiratus Regis ejusdem erat) per Callem, qui ad *Camajorem* vehebat, ad *Lucenſium*
C exercitum ſe contulit, dimiſſo apud *Motronem* navigio. Hincque conſalutatis exercitus Primoribus, pro Regia Majeſtate ſe itidem affuturum, miſſumque ab Rege indicavit, iis monitis, ut e balliſteriorum [5] tribus millibus ſeptingentis * tractis, qui in vaſis illis erant, ſeptingentos ſecum in Caſtris accipiant, cæteros præſto adeſſe, ubi melius ſe captaret opportunitas, *Tuſcorum* ſuorum ſervitia ſuppleturos, terraque, marique Galeas eas in Maris ore catenatas ſubſiſtere, unde regreſſus, ſeu fuga hoſtibus futura eſſet. Nec his veluti tantæ opportunitati non ſuppetentibus contentum Regem; ſed in
D mandatis *Corradino* adjectum, ut Galeas alias ſex illis conjungat. Ipſeque triginta inſuper armari juſſerat, ut quinquaginta neceſſitudinem compleant amicorum. *Piſani* his perplexi, tardatique horum intercapedine dierum, conſumptis, quæ ad victum, opusque, quod aggreſſi fuerant, inaniter fruſtra tempus illud trivere. Nec illis ſupplementa ſupplebant, dum e *Lunæ* finibus longo bello jam affectis frumentandi facultas deeſſet. Idque idem e *Januæ Riperia* [6] obtigerat, quam veluti ſterilem conſtabat. Nec ſuis opitulari terrave, marive poſſibilitatem adeſſe intuebantur, ad quos omnis ademptus ac-
E ceſſus terreſtris. Os quoque maris Galeæ obſtruebant. Angebatque Imperatoris, *Piſanorum*que animos, quod jam victuum penuria intolerabilis ſuos afficeret, præſertim vini deffectus, [7] cum minima ejus ceſſus [8] menſura, quam *Mitadelam* † terrigenam vocant [9], *Piſanæ* monetæ ſolidis duobus arrogatis venditoribus emeretur. Mareſcalcus Cæſaris ſolertia vigili in difugium pro-

* *R.* peditum.
† *V.* quam montes, ac paludem diſtrictus.
‡ *P.* tunc poſtque triduum: *R.* tuncque poſtque triduus.
* *P*, Cæſareæ militis. *R.* Cæſarii mille ducenti milites.
† *Hæc omnia* tantis, &c. *uſque ad finem Rub. deſunt in Pat. habentur in Ven.*
‡ *Infra.* Foſcelum *dicitur.*
* *Forte.* Temptari.
† *Supra.* Fuſcendum *dicitur.*

* *Mel.* Inde.
† *Forte.* Barcionibus.
‡ *Al.* Vicibusque.
* *Male* tractisque *ut legitur in M. S. S.*
† *Forte.* terrigenæ.

1. *Joannem de Porticu*, ſcriberem, *Joanni.* N. Villanus.
2. Pro, *ſicque haut aliter*, *ſicque aliter.* Idem.
3. Pro; *ubi & banniti*, melius, *quo*, *& banniti.* Idem.
4. *Quod ſignum Falo ipſi nuncupabant.* Vox *falo* acuta accentiuncula notanda eſt, *falò.* Significat autem flammam, ſeu flammæ ſplendorem, vel potius repentinam flammæ apparitionem. Et videtur eſſe unum ex iis verbis, quæ a Græcis ad nos recta migrarunt. Illis enim φαλός denotat ſplendidum, vel album, derivatione a verbo, φάω, quod eſt luceo. Conſimile huic verbo (quod obiter dixerim) eſt nauticum illud *fano*, quod Græcis eſt φανός, & ſignificat lampadem, ſeu laternam, a verbo φαίνω, quod inter alia eſt luceo, ſeu appareo. Galli dicunt *falòt*, quod videtur affine τῷ *falò* Etruſcorum. *N. Villanus.*

F
5. Pro, *balliſteriorum*, ſcribe, *balliſtariorum.* Idem.
6. Pro, *Riperia*, dicendum fuit, *Riparia*, ſi ad Latinorum uſum reſpiciendum fuiſſet. Sed auctor videtur Italicæ formam dialecti ſequutus. *Idem.*
7. Pro, *deffectus*, pone *defectus.* Idem.
8. Pro, *ceſſus*, forte, *cenſus.* Ibid.
2. *Menſura, quam mitadelam terrigenæ vocant* &c. Scribendum eſt, *Metadellam*, uti hodie quoque appellatur a Thuſcis. At Muſſatus per unam tantum liquidam eam enunciavit, more ſcilicet Venetorum, qui bellum internecinum geminatis omnibus literis indixiſſe videntur. Quo fit. ut *quelo*, *elo*, *belo*, *fato*, *puto*, pro *quello*, *ello*, *bello*, *fatto*, *putto*, &c. tandem id genus omnia tenui hoc ſono pronuncient. Hujus notæ vox illa eſt Venetis peculiaris, *goto*, cum dici deberet, *gotto*, quod Latinis eſt guttus, arctiori licet ſignificatione. Tale quoque eſt, *catare*, pro, *cattare*, Latinis captare. Item *balota*, pro *bal-*

pronos membrorum mutilatione ſuos pæne arcebat, ad quos ſupreme arctandos cura *Lucenſium* ſedula dies, noctes fatigabatur, excubiis undecunque diſpoſitis, pæneque, ut eos quamquam ſic affectos prælio inceſſerent, Caſtra continebant.

Albertini Muſſati Paduani *de Geſtis* Henrici VII. *Cæſaris explicit Liber Decimustertius*

INCIPIT DECIMUSQUARTUS.

---

ballotta, quæ vox ex iis eſſe videtur quæ a Græco fonte in Italiam derivatæ ſunt, Latinorum finibus minime attactis. Deduci quippe ἀπὸ τȣ̃ βαλεῖν exiſtimari poſſit, quod eſt jacere, ponere, immittere, intrudere. Significat enim calculos ſuffragiorum, de quibus proprie dicitur immitti, ac deponi in cadiſcos, aut ſitulas, & apud Græcos ἐμβάλλεσθαι εἰς τὸ κάδισκον, injici in ſitulam. Sed nimium fortaſſe divertimus. Ad metadellam revertamur. Metadella duplex menſura eſt, altera ſolidorum, liquidorum altera. Nam apud Etruſcos modius dividitur in XXIV. partes, quas illi vocant, *ſtaja*, Sextarius item diſpeſcitur in duas, quas *minas* appellant, *quartinasve*: mina iterum ſecatur in duas, quas indigitant, *quarti*: quartarius hic deinde ſicilitur in duas, quas dicunt, *mezzi quarti*, ſeu *metadelle*, poſt hæc metadella erciſcitur in duas, quas nominant; *boccali*: baucalium rurſus partitur in duas, quibus nomen, *mezzette*: quæ tandem in duas minuuntur, quarum, appellatio, *quartucci*. Vides igitur, metadellam eſſe octavam partem illius menſuræ, quam illi ſextarium appellant; licet nonnulli 16. eſſe velint, eandemque cum baucalio. Quod autem pertinet ad liquida; *metadella*, quæ idem eſt ac: *mezzetta*, eſt quarta portio illius œnophori, quod Etruſci appellant *fiaſco*. Hoc enim dividitur primo in *boccali*, tum in *mezzette*, vel *metadelle*; poſt hæc in *quartucci*; ac tandem in, *quartuccini*. Accedit ergo metadella ad Ξ. i. ξέστης Græcorum.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DECIMUS QUARTUS.

RUBRICA I. Defectio Caſtrorum Romani, & Giſalbæ ad Gelfos Longobardos.

Caſtro *Colonii Pergamenſes* exules potiti, ut præmonſtratum eſt, intrinſecos, cæteroſque, qui Urbi adhæſerant, Municipes undique conterruere, in quo ipſo motu *Fridericus Coglonus*, qui eatenus Vicario Cæſaris paruerat, egreſſus Civitatem in *Martinengum* confugit, confæderatuſque extrinſecis bellum urbi, accitis ſuis circumfidelibus, intulit, cujus rei cauſa ſic ferentibus ſucceſſibus *Romani* Caſtellum ad *Giſelbertum Carpionum Pergamenſem* jam dudum exulem defecit. Item & *Giſalbæ* Conſules Caſtrum, & ſe victoribus applicuere. Sicque brevi mutatis vicibus *Pergamenſium* Coloniæ, Municipiaque omnia inexpectatis concurſibus ſibi, rebuſque ſuis conſulentes in fidem *Gelforum* venere. Militia igitur, populusque *Pergami* compoſitis viribus per diſtinctas acies *Vezanegam* perrexere. Locus is a *Colonio* Caſtro millia paſſuum circiter quatuor diſtabat. Dum itaque ea forte die, videlicet XVII. Kalendas Junias, iidem extrinſeci *Pergamenſes*, *Laudenſes*, *Cremenſes*, *Brixienſes*, qui ducenti fere haſtati ad agros depopulandos exierant, præfatam militiam, ac populum in *Vezanegam* adventaſſe cognoviſſent, parva a loco diſtantia frondoſis abditi velaminibus, ut intrinſecos laceſſerent, præmiſere curſores. Ii, qui in *Vezanega* erant, audentioribus, quam providis animis continuo adverſus curſores incompoſitis ordinibus diſcurrere. Signo extemplo dato, qui prope latebant, jam cœpto cum curſoribus congreſſu magno, illos adorti ſunt. Nec, qui exierant, primum ſuſtulere impetum, quin fugati magna ſtrage in *Vezanegam* regrederentur. Tunc & inde frequens extrinſecorum excurſus fines *Pergamenſes* ferro, igniquc vaſtabat, quoſque incautos extra valla, & munitiones inveniebat, obtruncabat. Interfecti in *Cluſo Mathæus della Bora*, & *Morus Alexii* ab extrinſecis cum *Pergamenſibus* interioribus ferme quinquaginta, quorum internecione confuſi, qui omnia montana *Pergamenſium* incolebant, ad *Gelfos* defecere.

RUb. II. Defectio Caſtrorum Irmignani, Spirani, Calcinati, & Ciſarani ad Gelfos Longobardos.

Caſtraque multa per planitiem, inter quæ *Irmignanum*, *Spiranum*, *Calcinatum*, * *Ciſaranum*, ex ipſis quoque montanis aquarum cuneos, quibus ipſa *Pergami* Civitas aquabatur, confregere, fontes alio divertentes. Vix itaque pæne obſeſſa mænia Vicarius Cæſaris cum intrinſecis continebat.

* R. Caſetanum.

RUB. III. Prælium inter Cathelanum Cozo Roberti Regis Vicarium apud Caſſinas. † P. Raymundinus.

Hoc eodem menſe Majo *Cathelanus Cozo Roberti* Regis *Apuliæ* apud *Alexandriam* Vicarius cum exulibus *Alexandrinis*, *Pedemontanis*, cæteriſque Imperialis partis, qui *Caſſinas* tenebant, campeſtre prælium iniit, quo victi, fugatique *Caſſinenſes*, exitialem conflictum perpeſſi ſunt. Ex quingentis quippe peditibus cum fere triginta haſtatis militibus, qui ad congreſſum venerant, captiſque centum quinquaginta, in *Caſſinas* rediere, cæteris cæſis captiſque, inter quos † *Raymundus* Marchio de *Anciſa*, *Romæus Lanzavegla*, *Galvagnus Merlanus*, *Lanzalotus Viciatus*, *Galvagnus Lanzavegla*, aliique Primores, qui *Caſſinarum* defectionis auctores fuerant, in captivitatem *Alexandriam* ducti fuere. Captivorum capita ducentum quinquaginta. Multa in *Brumidam* fluvium demerſa.

RUB. IV. Captio Caſtri Sermatiæ per Gelfos Longobardos.

Hos prope dies *Paganus Raina* S. *Salvatoris* Poteſtas cum ſubjectis Caſtrum *Sarmatiæ*, opportunitate captata, violenti oppugnatione, cuſtodibus, qui ejus præſidio erant, trucidatis, occupavit, dum ipſius *Sarmatiæ* terrigenæ cum omnibus copiis ad Caſtrum *Genzani* debellandum perrexiſſent. In ea cæde *Franciſcus Canis*, qui factionis *Canum* de *Caſali*, aliorumque Imperialium inibi Princeps erat, obtruncatus eſt: plures quoque ſubita ignis injectione præoccupatos incendium conſumpſit. Hujus Caſtelli excidium vehementi gentium Imperialium læſioni fuit, in quo, tamquam circumvolantium, pallantiumque ex *Alexandria*, *Caſali*, *Vercellis*, *Papia* amicorum Cæſaris nido recipiebantur. Eratque prætereuntium de *Caſali Vercellas* obex, ne cui liber inde tranſitus foret.

RUB. V. Congreſſus Cavalaciorum, & Bruxiadorum de Novaria.

Itemque pene per dies eoſdem apud *Uvaſtos* aggerem æquo campo directis aciebus concurrerunt invicem *Bruxiadi*, & *Cavalacii* de *Novaria* exteri cum adverſis *Novarienſibus*, nec non

non & exulibus *Vercellarum*, ubi *Novarienses*, & *Vercellarum* exules terga victi dedere, cæsis ex eis tercentis sexaginta, cæteris in Urbem fugatis. Tuncque in *Novaria* * ingens trepidatio vix portis se se credentium audita suorum strage.

*R, Ingens strepitus trepidatio.

RUB. VI. Captio Tribuli.

Cremonæ quoque lætabunda sors de Castro *Tribuli* obtigit. Nam rebelle, ac infestissimum Civitati, dedentibus Municipibus ad *Passarinum della Turre Roberti* Regis *Apuliæ* Vicarium defecit. His omnibus mensis hujus sic repentinis belli successibus Cæsareæ in *Longobardia* partes acribus vexatæ contumeliis, terrore multo concussæ sunt, de solo *Germanorum* adventu spem adjicientes, ad quos evocandos *Trevirensis* Archiepiscopus Cæsaris frater *Alpes* transilierat. Verum ex *Bavariæ* Ducatu citra illorum spem nova per *Italiam* increbescebant [1], arctatum sola Regni sui tutione *Joannem Boemorum* Regem Cæsaris filium adversantibus nonnullis ex Regni Principibus factione *Henrici Carinthiæ*, qui & se *Boemiæ* Regem nuncupabat, unde vix sibi suffecturus patri suffragari non valeret. Sic, aliterque varii per universas *Italiæ* Civitates certatim pro suo cujuslibet libitu sermones effundebantur, nullaque interim populis quies, hinc ab Aquilone, inde ab Austro in se ruituros populos expectantibus. Jam duo Capita *Italiæ* declarata, quorum alterum regnaturum oporteat, aut Cæsarem, aut *Robertum Apuliæ* Regem; ad hos duos omnium opinionum relatio; horum, cum in Cæsarem jura omnia divina, & humana consentiant, rite rerum omnium potiturum assertiones, illorum non deffitentium [2], si quidem non factiosus alterum genus hominum sublevasset, alterum oppressisset adjectiones. Per hos dies lacessitus in contumaces, indefensosque *Paduanos* multa exulum querela Cæsar, dum conceptum in dies distulisset, damnationi illorum intendit, sedensque ad tribunal juxta delatorum indagines, causis adjectis, nec ullius confutatione propulsatis, sententiam tulit in hanc formam.

HENRICUS VII.

Divina favente Clementia Romanorum Imperator, & semper Augustus ad certitudinem præsentium, & memoriam futurorum.

RUB. VII. Sententia Cæsaris contra Paduanos.

Postquam Reipublicæ tuitionem Divina Influentia nobis disposuit committendam pacatis seditionibus, quæ per Provinciam inimico pacis pullulaverant operante, disposuimus necessario partes Italicas reformare, in quibus vacante Imperio universæ Communitates, ac Civitates Italiæ jura Romani Imperii occupaverant, & inter se intestinis bellis duriter fatigatæ, cupiditate habitantium excrescente, quibusdam Civibus captata occasione nephanda ejectis more tyrannico regebantur, & infinitis eorum Civibus exulantibus ab eisdem, ac bonis propriis tyrannice ab adversariis occupatis, cogebantur per Civitates exteras mendicare, ac multis etiam per diversas provincias dispersis vitas eorum in exilio peregerunt. Verum ad ipsas partes Italiæ accedentes universis nostris, & Romani fidelibus [3] de Lombardia, qui in fidelitatis proposito perdurant placatis, atque unitis concorditer, dum nostra foret intentio præparata ad inchoanda

A *itinera versus Romam, ut Diadema Imperialis culminis suscipere valeremus, Civitas, & Commune Civitatis Paduæ; ac infrascripti Cives Civitatis ipsius, & quilibet eorundem in malum damnabiliter obstinati post recognitionem spontaneam, & fidelitatem nobis exhibitam cum patratione juramenti solemnis * inter cæteros alias, cætera suæ malignitatis conatu deferente clamore notorio, † qui nulla potuit, neque potest, tergiversatione celari, commiserunt tunc contra Regiam, & post Imperialem Majestatem infrascripta crimina, & reatus. Ipsa namque Civitas, & Commune Paduæ, &*

*. P. Inter cæteros alios. Legerem, & Corrigerem. Inter cæteros alios suæ malignitatis conatus.

† V. Quod ulla.

‡ V. Cives districtuales.

B *infrascripti ‡ Cives, & districtuales ipsius Civitatis, & quilibet eorundem sinistro, & vigilanti animo effectualiter procurarunt, ut Civitates Lombardiæ, & cæteræ Civitates Marchiæ Tarvisinæ cum quibusdam Civibus ipsarum Civitatum, ac Civitates Tusciæ, & aliæ Universitates Castrorum nobis, & Romano Imperio rebelles, contra nos se opponerent, & in rebellione persisterent animo indurato, ac promoverunt, & induxerunt Consiliarios, Officiales, & homines ipsius Civitatis Paduæ ad expellendos fideles subditos, seu amicos Romani Imperii, ac ipsos forbanniendum, ac quosdam occidendum, quosdam relegandum de Civitate Paduæ antedicta, & nihilominus cum ipsis Civitatibus rebellibus supradictis conspirationes, & ligas*

C *contra nos, & Romanum Imperium facere præsumpserunt, & mala prioribus aliis pejoribus cumulando, communicato consilio cum prædictis Civitatibus rebellibus supradictis hominibus eorundem ordinaverunt * de transmittendo ad Urbem subsidium armatorum pro impediendo, ne diadema Imperiale suscipere valeremus. Item communicato consilio tractaverunt, & ordinaverunt de accipiendo Civitatem Vicentiæ de dominio Imperialis culminis, & de sumittendo eandem prædictæ Civitati*

† In R. transmittendo fide.

D *Paduæ rebelli, ex quo tractatu cum operibus subsecutis infiniti homines ad interitum sunt deducti. Insuper infrascripti Civitatis ejusdem communicato consilio inter se, & cum supradictis Civitatibus rebellibus partium supradictarum, ipsam Civitatem Paduæ tunc temporis nobis, & Romano Imperio subjectam, & re vera sub nostro dominio existentem seduxerunt ad rebellionem nobis, & Romano Imperio faciendam, in qua rebellione continuo perstiterunt, & super adhæserunt Civitatibus rebellibus antedictis, & dum essemus diademate Imperiali [4] culminis infulati, & resideremus cum nostro felici exercitu in castris ante Florentiam mittere Florentinis subsidium festinarunt Nos vero*

E *cupientes scire, utrum clamor ille notorius adimpletus esset operibus sic nephandis, de prædictis, & super prædictis ex nostro voluimus officio diligenter inquirere veritatem. Et commissione prædictorum testibus omni exceptione majoribus notorie, legitime comprobata, de consilio nostrorum judicum pronunciatum fuit solemniter, crimina supradicta in inquisitione formata contra eos contenta, & quælibet eorundem notorie fore, & esse perpetrata, seu commissa per Commune, & Civitatem Paduæ, & homines Paduanos in ipsa inquisitione contentos, & quemlibet eorundem, & ita per patentem evidentiam ipsorum criminum notoriam fuisse, & esse*

F *commissionem reatuum prædictorum, quod nulla possint tergiversatione celari: & tanquam contra notorie delinquentes hactenus, & nullatenus postea desistentes committere similia, & eadem posse, & debere procedi contra ipsos Commune, & Civitatem Paduæ, & homines infrascriptos, contra quos inquisitio jam præcessit, & quemlibet eorum, & ipsos,*

1. *Increbescebant*, corrige, *increbrescebant*. N. Villanus.
2. *Deffitentium*, *diffitentium*. Idem.
3. *Universis nostris, & Romani fidelibus.* Fortasse post, *Romani*, deest, *Imperii*. N. Villanus.
4. Pro, *Imperiali*, corrige, *imperialis*. Idem.

1. Pro,

ipsos, & quemlibet eorundem diffinitive condemnari, & puniri de crimine, & reatu legis Juliæ læsæ Majestatis notorie perpetrato per ipsos Commune, & homines Paduæ, & quemlibet eorundem in singulis capitulis in ipsa inquisitione contentis, & quolibet eorundem. Demum eandem Civitatem Paduæ, & Commune, & homines infrascriptos, & quemlibet eorundem * requisivimus, & citavimus sufficienter, & peremptorie, ut certo termino jam elapso coram nobis, ubicunque essemus, & nostra Curia ressideret [1], ad hanc nostram deffinitivam sententiam audiendam comparere curarent. Quod ipsi † prædifisi [2] meritis, & offensis, & in sua obstinati contumacia, ac fraudibus perniciosis indurati facere despexerunt. Quia igitur legitime constat prædicta crimina, & reatus per prædictos, Universitatem Commune, & homines infrascriptos fore commissa, prædictos, & alios quamplures dictorum Communis, & Civitatis Paduæ, & hominum infrascriptorum excessus nepharios, ac opera detestanda in statera justi judicii appendentes, & attendentes quod dum ipsi pacem, & quietem habere potuerunt cum tranquillitate, & Imperiali benevolentia, bella proditionaliter quæsiverunt, iniquitates ‡ exercuerunt, & procuraverunt pro posse * (sicut nempe adhuc procurare non cessant) & in Imperii populum seminare Zizaniam, suscitare odia, immittere scandala, concitare tumultus, ac fovere discordias in nostrum, ac Romani Imperii contemptum, & Universalis Reipublicæ detrimentum: Ipsum Commune Paduæ, & quamlibet singularem personam ipsius Communitatis, Civitatem, & homines infrascriptos, & quemlibet eorundem, cum sint crimine læsæ Majestatis rei, & multarum nephandarum proditionum malæ præponderationis in profundum malorum demersi, in eorum contumaci absentia, quam Dei præsentia repleat [3], omni jure, quo melius, & plenius possumus, ex certa scientia tam de nostræ plenitudine potestatis, quam alio quocunque [4], sedentes pro tribunali definitive, sententialiter in his scriptis tamquam rebelles, & proditores, ac hostes Romani Imperii, & læsæ Majestatis crimine reos privamus mero, & mixto Imperio, ac jurisdictione qualibet temporali, omnique jure eligendi Potestatem, Rectorem, seu Dominum perpetuum, vel temporalem ad regimen ipsius Civitatis Paduæ, vel ejus districtus. Privamus etiam Civitatem eandem, & privatam esse declaramus litterali studio, ac licentia doctorandi, & omnibus franchisiis, privilegiis, ac immunitatibus, honoribus, † ac feudis, & omnibus quibuscunque juribus a Nobis, vel Imperatoribus, seu Regibus Romanorum prædecessoribus nostris concessis, seu qualitercunque acquisitis, & ipsa scienter revocantes cassamus, & irritamus, & annullamus, ‡ pronunciantes, & declarantes dictum Commune Paduæ, Civitatem, ac ipsius Communitatis Universitatem, & quamlibet personam ipsius Universitatis, & omnes, & singulos homines infrascriptos, & quemlibet eorundem feloniam [5], proditionem, & legis Juliæ læsæ Majestatis crimen contra quondam Regiam, & demum Imperatoriam Majestatem nostram, & totum Romanum Imperium ex prædictis excessibus commisisse, veniendo etiam contra proprium juramentum fidelitatis nobis præstitum per ipsum Commune, Consiliarios, Officiales, & homines ipsius Civitatis, contra fidelitatem per eos * factam. Et nihilominus ipsam Civitatem Paduæ, ut pote Majestatis crimine ream, quod muris, & fortiliciis quibuscunque denudetur, ac totaliter deformetur, ita quod solo

* V. Requisiturus sufficienter.
† R. & P. Prædifusi.
‡ R. & P. hic etiam habet quæsierunt.
* Iidem. sicut etiam proptie adhuc etiam procurare.
† R. Feudis omnibus, quibuscunque juribus.
‡ V. & Pronunciantes.
* In V. deest factam.

A aratrum patiatur, ita quod ex omni parte ipsius Civitatis unicuique sit liber aditus, & discessus. Insuper ipsum Commune, & Universitatem ipsius Civitatis Paduæ in decem millibus libris auri fisco, & Cameræ nostræ, seu Romani Imperii persolvendis propter præsumptionem commissionis nephariæ, & excessuum prædictorum. Singulares quoque personas ipsius Communitatis de toto Romano Imperio exbannimus, & disfidamus [6], decernentes, quod realiter, & personaliter qualibet persona ipsius Communitatis licite, libere, & impune possit offendi, & capi, & capientium servi fiant. Ipsos homines infrascriptos, & quemlibet eorundem, ut po- B te Majestatis crimine madefactos, capitali pœna plectentes, ut si quo tempore ipsi, vel aliqui ex eis in nostram, & Romani Imperii fortiam pervenerint, furcis suspendantur, ita quod ibidem penitus moriantur, in his scriptis sententialiter condemnamus. Ancianos quoque, & Consiliarios sive Sapientes, vel Rectores ipsius Civitatis Paduæ, & quemlibet eorundem, qui tempore dictæ rebellionis erant, & successive fuerunt ibidem, & * in futurum fuerint, dicta rebellione durante de toto Romano Imperio exbannimus, & perpetua notamus infamia, privantes eosdem, & quemlibet ipsorum omnibus privilegiis, honoribus, franchisiis, & C immunitatibus a nobis, vel a Romanis Imperatoribus prædecessoribus nostris concessis, vel eisdem aliter acquisitis, inhabiles esse volumus † judicandi, & assidendi, officio, & cujuslibet Magistratus honore. Potestates quoque, Judices, & Notarios, qui tempore dictæ rebellionis, & ab inde citra obnoxii ‡ fuerunt de prædictis, & qui deinceps in regimine dictæ Civitatis præfuerint, absque nostra, vel successorum nostrorum licentia, & ad ipsius Civitatis regimen exercendum accesserint, privamus, & privatos esse volumus ab officio * judicandi, præsidendi, & assistendi, & Notariatus, & cujuslibet Magistratus, & perpetuæ infamiæ D volumus subjacere, ac etiam omnibus privilegiis, franchisiis, & immunitatibus, honoribus, & juribus a nobis, vel prædecessoribus nostris concessis, vel aliter acquisitis eosdem privamus, ipsa privilegia, & honores ex certa scientia revocantes, ipsosque exbannimus, & tamquam rebelles Romani Imperii a cunctis nostris, & dicti Imperii fidelibus volumus realiter, & personaliter posse offendi. Judices quoque Advocatos, & Notarios dictæ Civitatis Paduæ Cives, districtuales, atque incolas judicandi, assistendi, advocandi, & Tabellionatus officio privamus, & perpetuæ volumus infamiæ subjacere. Item quod prædicta Civitas Paduæ, E Commune, & homines ipsius Civitatis in dictæ rebellionis, & tam detestabilium scelerum obstinatione publica sic longævo tempore nullatenus perdurassent sine ipsorum Civium, & incolarum patientia, & assensu, & ut penæ metu coacti se, † & dictum Commune a prædictis nephandis erroribus retrahant, & ad debitam obedientiam nostram, & Romani Imperii reducantur, ‡ Universos, & singulos dictæ Civitatis, ejusque districtus Cives, & incolas, tanquam nostri & Romani Imperii proditores, & rebelles, de toto Romano Imperio exbannimus, decernentes, ac mandantes, quod nulla persona cujuscunque status existat, nec aliqua Civitas, F Castrum, vel Villa, vel aliqua Universitas eidem Civitati, seu Communitati Paduæ, vel personæ dictæ Civitatis, vel hominibus infrascriptis, vel alicui eorum præbeat publice, vel occulte auxilium, consilium, vel favorem sub pœna centum librarum auri cuilibet Civitati, quinquaginta librarum auri cui-

* P. & futuri fuerint.
† P. adjudicandi.
‡ P. fuerint.
* P. judicandi.
† R. præfatum.
‡ Male R. & P. Universis, & singulis.

1. Pro, ressideret, resideret. N. Villanus.
2. Pro, prædifisi, prædiffisi. Idem.
3. Pro, repeleat, repleat. Idem.

4. Quam alio quocunque, videtur deesse, modo. N. Villan.
5. Pro, feloniam, felloniam. Idem.
6. Pro, disfidamus, diffidamus. Idem.

*cuilibet Castro, Villæ, Baroni, Comiti, Marchioni, * vel alteri sublimi personæ, & viginti librarum auri cuilibet singulari personæ pro vice qualibet, qua contra fecerint, committenda, & quod cuilibet sit licitum impune Cives, incolas, & habitatores Civitatum, Castrorum, Villarum, & quaslibet alias singulares personas cujuscunque status, & conditionis existant, quæ obedirent eisdem, vel alicui † eorum; vel dederint auxilium, consilium, & favorem, publice, vel occulte offendere in persona, ‡ & re, & ipsius res capere, arestare [1], & detinere. Jubemus etiam expresse, ne aliqui debitores prædictæ Civitatis, vel personarum prædictæ Communitatis Paduæ, vel alicujus eorum, seu hominum infrascriptorum, vel alicui eorundem de debitis, quibus tenerentur eisdem, vel alicui eorum, in aliquo * satisfacere præsumant, vel quomodolibet respondere, alioquin tantundem Cameræ nostræ persolvant, & ad id summarie, & sine strepitu, & figura Judicii, & quaslibet alias singulares personas cujuscunque conditionis, & status existant, quæ tenerentur eidem Civitati Paduæ, vel alicui personæ de dicta Civitate, vel hominibus infrascriptis, seu alicui eorundem † ad aliquem pactum, vel eorum præstationem, vel restitutionem, vel aliquod servitium faciendum, vel aliquod auxilium præstandum ex aliquo pacto, seu obligatione pœnali ex quacunque causa, seu titulo facto cum eisdem, vel aliquo eorundem, seu cum prædecessoribus suis, ab ipsa promissione, obligatione, & contractu, seu contractibus, & pœna apposita in eisdem in tantum, in quantum eisdem, vel alicui eorum, vel suis hæredibus tenerentur, absolvimus, & absolutos esse volumus ipso jure, ita quod ad ea præstanda eisdem, vel alicui eorundem, vel suis hæredibus nullatenus teneantur. Prædicta autem bona prædictæ Communitatis, & personarum ejusdem, & hominum infrascriptorum, ac etiam aliarum personarum, de quibus superius facta est mentio, cujuscunque conditionis existant, jura etiam realia, & personalia servitia ex quacunque causa, titulo, vel obligatione eidem Civitati Paduæ, Communi, vel personis dictæ Civitatis, ac etiam hominibus infrascriptis, seu alicui ipsorum, vel etiam Officialibus antedictis competentia, quocunque modo contrasistentes, & in fiscum Romani Imperii incorporantes, sententialiter in his scriptis. Ab omnibus autem pœnis prædictis excipimus illos omnes, qui essent de nostra familia, & illos, qui sunt exules a dicta Civitate ratione partis, vel fidelitatis nobis exhibitæ, quorum familias, & bona, & quos familiares nostros, & exules fideles, eorumque familias, & bona a dictis sententia, pœnis, & bannis eximimus, & sub protectione nostra, & Romani Imperii reservamus. Nec non illos nostros, qui jam ad mandata nostra venerunt, & sunt, vel qui intra duos menses proximos subsequentes ad mandata nostra, & Romani Imperii re vera, & præcordiali, & fideli dilectione studuerint pervenire. Præmissa autem omnia, & singula facimus exigente justitia, & bono Reipublicæ requirente, ex certa scientia, & de nostræ plenitudine potestatis, supplentes tamen defectum, si quis forsan in processibus propterea factis foret habitus ob aliquam juris solemnitatem omissam aliquibus legibus, aut gratiis sub quacunque forma verborum concessis, etiam si de ipsis, vel eorum aliquo toto tenore de verbo ad verbum oporteret in præmissis fieri mentionem, quæ contra præmissa, vel aliquod præmissorum possent quomodolibet * objici, & opponi.*

* R. & P. alterius sublimis personæ xx. librarum.
† V. eorundem.
‡ P. & R. & rebus, & ipsas res.
* R. satisfacere alias præsumant. P. satisfacere, vel præsumant quomodolibet respondere.
† R. & P. Castra Villas totius Rom. *Ita R. & P. Ven. vero* ad aliquam penæ, vel rerum præstationem. Aliquem *viro pro* Aliquod *ex more sæculi.*
* P. Objici, vel opponi.

RUB. VIII. Conquæstio Paduanorum de Cæsaris sententia.

Incussit *Paduanorum* animos tanta in se Cæsaris animadversio, tamque diræ pronunciationis asperitas, magisque Seniorum Ordines, qui adhuc acceptæ cladis a *Friderici* de *Stoph* infanda tyrannide * memoria non abolita, veluti facti nova † imagine torquebantur. Eademque & filiorum, ac nepotum conquæstio, paterna, avitaque monimenta reminiscentium, hæc non ob aliud sibi contigisse dijudicantium, nisi quod *Canem Grandem* ad instar ‡ infandissimi *Eccerini* de *Romano* ad se vorandos non excepissent, ob idque in ostio *Vicentiæ* ab Cæsare positum, ut in Ovile improvisis pastoribus ingrederetur, sic fata poscere, ut tractim longa refecta pace hujusce Imperii flagello alternatim nunc floreat, nunc arescat *Paduana* Civitas. Ad hæc habilem *Canem Grandem Vicentiæ* * Vicarium, juvenem insolentem, in tyrannide natum, educatumque, nunc † adultum eorum adipe saturandum, incrassandum. Querebanturque insertas huic damnationi causas juxta adversantium libitus præter veri existentias, ut scilicet *Cani* rapaci, non Imperio rebelles se opposuerint, quibus moriendum erat, si vicinitatis patientia, ut per fines contiguos luxuriasset, acquievissent. Ipse enim antiqui, novique odii rancore in invisos, & ipse illis exosus stimulabatur. Nec cum *Longobardis* conjurasse ad rebellionis excessus: sed potius perterritos tanta crudelitate, metus instantis exemplo ad sui tuitionem erexisse animos, dum accepto jugo mansueti *Paduani* millia florenorum centum, quibus victa *Brixia* cessit, ut pacem coemerent, persolvissent, ab Cæsare pacem non emerant. Si *Canis* suis esset moderator habenis, fundos, Castra, Prædiaque *Paduanorum*, quorum non quota pars in Civitate, finibusque *Vicentiæ* sita erant, daturus erat *Canis* civibus *Paduanis* in suo libero judicio. Ipse merus executor in Cæsaris tribunali, in concivium *Vicentiæ Paduanorum* capita jus dicturus, cujus exemplo † parituri *Longobardi* electis Vicariis hujuscemodi e tantorum multitudine subjectorum. Hæc indigna, inhumanaque nec omnino tolerabilia Christicolis.

* V. memoria vel uti facti *aliis omissis.*
† R. Imaginatio.
‡ P. & R. nefandissimi.
* R. Vicarium invenere insolentem.
† R. & P. adultum adipe saturandum.
† R. pariter Longobardi electis vicariis hujusmodi extortorum multitudine.

RUB. IX. Concrematio Veronensium Agrorum a Portis Veronæ usque in Paduanos fines ab Orientali, & meridionali partibus. *In epitomatis desiderantur hæc ab Orientali usque ad finem.*

His, aliisque *Paduani* exacerbati molestiis in *Canem* hunc sæviendum, propulsandumque concretis in unum viribus Senatu numeroso mille Virorum censuere, experiendumve ferro, utra sit partium validior potentia, an *Canis*, cui triplex Civitas copias administrabat, an extensa ad extremum fulcimentum, experimentumque *Paduana* nullius suffulta adjumento Communitas. Accitis ergo in Urbem Ruriculis, quibus jussa vehiculorum, fundibulariorum, levisque armaturæ ad bella instrumentorum obsequia, magno fremitu, armorumque fragore centuriatis Militum, Civium, Mercenariorumque ordinibus XI. Kal. Julias ad *Estensem* Coloniam copias eduxere, summoque sequenti diluculo in Castro *Montagnanæ* recollecti in diem tertiam per *Veronenses* fines migrantes, dum jam vesperasceret, in *Villam Arculis* insultum magna vi, tumultosisque clamoribus fecere. Dumque ad tutelam loci dispositi, qui in eo præsidio erant, per missilium jactus ad *Valla* per summos aggeres insultantes pedites propulsarent, desilientes equis milites, in foveasque descendentes, fixis in aggeris crepidine mucronibus, raptim ad vallum cum interioribus manus conserebant. Sed territi *Arculenses* instantis aggressus pertinatia, signo receptui per loci Capitaneum dato, Castello destituto, incensoque ponte, qui *Alponis* fluentum complectebatur, fugam arripuerunt, trucidatis tamen duobus, & triginta, qui insecutione repentina *Paduanorum* tardati, substitere. Capti fere totidem. *Paduani* pri-

[1] Pro, *arestare, arrestare.* Idem.

primo successu alacres Castra per *Arculis* ædes dispofuere. Nec remissi abeunte nocte, ante Luciferum, eductis aciebus per latissimum callem, & ditissimas *Blundarum*, & *Porcilis*, ac Villarum oras, quæ cis *Aticem* longa pace incolebantur, in ampla pascua descendentes ad *S. Martini Bonalbergi* Vicum venere, nec quicquam vasti in itinere ipso facientes ad Urbem *Veronæ* magna gratulatione signa direxere. Cumque ad suburbanum, ubi *Sancti Michaelis* Basilica erat, permeassent, fixis aciebus ante *Veronæ* conspectum, *Vinciguerram* Sancti *Bonifacii* Comitem cum stipendiariorum cohorte ad B portas Urbis currere permisere. Is *Veronensis* exulerat, cujus pater, avusque Urbe pulsi longo ab ævo Urbes, & loca pererraverant. Penetralia Civitatis plena timoris erant, vixque *Fridericus della Scala*, qui Potestatis vices pro *Cane* consanguineo gerebat, ad portas claudendas instante metu suffecit. His qui citra *Aticem* amnem, qui Urbem intersecat, ultra pontem diffugientibus, Thesauros, carosque penates cum parva sobole, & carioribus pignoribus advehentibus, ad salutemque trahentibus. * Verumtamen tantæ tutelæ memor *Fridericus*, C prævisusque fuit, qui in portarum obice ex transverso plaustra annecti jusserat, excludique nonnullos ex peditibus stipendiariis, qui lanceis longis, ac ballistis, ne ignis portis suppositus illas accenderet, veluti morti devotos, prohiberent. Hi insultum, quibus valuere viribus, lacessiti, impulsique sustulere, *Vinciguerra* Comite eos adoriente, impetenteque, qui coacti insultantium invasionibus plaustra partim transilientes ad septem, & viginti numero confossi

*R. Verumtamen tutelæ memor.

A sunt. At *Bornius* de *Samaritanis Bononiensis Paduanorum* Potestas dum hora declinantis Solis regressum appeteret, nec ut Civitas oppugnaretur * primi fuisset propositi non advectis longioris temporis sarcinis opportunis signum receptui dari jussit. Tum per horæ spacium ex audiendus inter Urbis mænia turbarum clangor expectantium acierum præconium obstrepuit, & qui prælia efflagitabat *Vinciguerra* Comes † cum *Paduanorum* juvenum certamini insistentium revocatus est. Is dies festus ac memorabilis *Paduanis S. Joannis Baptistæ* fuit. VIII. B Kal. Junias Anni Domini XIII CCC. milleni. Tunc incendiis, rapinis, capturis, occisionibusque repertorum extra mænia nullus modus. Nam per triduum distinctæ per vias, & Colles *Paduanæ* acies ab ipsis mæniis, sicut distinguit Orientalis pars, gemina dumtaxat Arce dimissa, quæ in apicibus montium *Suavii*, & *Ilasii* eminebat, igni, populationique consumpsere usque in *Paduanos*, *Vicentinos*que fines: diruptaque, ac exusta altissima *Canis Grandis* palatia, quæ in monte *Aureo*, *Calderio*, *Suavio*, & *Ilasio* erant. In plerisque quoque locis, præsertim C Montis *Aurei*, & *Suavii* miserabilis repugnantium incolarum ‡ cædes, deductique animantium greges, armentaque cum captivis ruricolis in Castra ad *Arculem*: Cæteros vero fines *Athesis* latitudo Sola defendit. * Porro Castris exultis victores *Montagnanam* hilaritate multa regressi sunt.

* V. primi fuissent oppositi.

† Videtur desiderari manu; vel quid simile.

‡ P. ædes.

* V. Porro in castris, forte pro Porro inde castris.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris explicit Liber Decimusquartus*,

INCIPIT DECIMUSQUINTUS.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DECIMUSQUINTUS.

RUBRICA I. Prælium inter Comitem Goritiæ, Paduanos, & Tarvisinos ultra Plabem apud Fluvium Montegnani. *Melius*, Aquiliciæ, ut in Rubricæ corpore.

Avertit *Paduanorum* conceptus novum à finibus *Tarvisii* juvamentum, quod diu ante magno ære molitus *Canis Grandis*, Cæsaris quoque intercessione sibi quæsierat, *Henricum* scilicet * *Aquiliciæ* Comitem Cæsaris accitum legatis, susceptoque ab ipso *Cane* ære cum *Sclavorum*, ac *Teutonicorum*, nec non *Forojuliensium* multo agmine transitum à *Tarvisinis*, ut ad *Canem Grandem* in ejus subsidium migraret, petiisse, *Sacili*que jam copias aggregasse, in cujus comitiva advenerant pars dati æris mercede, E pars amoris gratitudine. Hi oræ *Sclavonicæ*, *Tirolis*, ac *Forijulii* Duces, ac Primates. Ipse quidem Comes *Aquiliciæ* cum galeatis militibus duobus, & octuaginta, ballistariis equitibus sex, & quinquaginta. Comes *Avuciburc* cum galeatis octo & viginti, ballistariis equitibus duodecim. Comes de † *Auforborc* cum galeatis sexdecim, ballistariis octo. Dominus *Ratimborc* cum Galeatis quinquaginta, ballistariis viginti novem. Dominus *Saffenborc* cum galeatis decem octo, ballistariis sexdecim. Dominus ‡ de *Guisinich* cum galeatis viginti duo- F bus, ballistariis decem octo * Dominus de *Ovestam*, & Dominus de *Stofemborc* cum galeatis centum viginti septem, ballistariis sexaginta. † Dominus *Clanic* cum hastatis quatuordecim. ‡ A

* V. habet in margine. al. Goriciæ.

† P. Autembore.

‡ P. de Guisimo.

* P. Dominus Ovenstam, & Dominus de Stefsembore. R. Dominus de Steffemborc,

† V. Claniæ sine Dominus.

D *Didimo Doymo* Comite transmisi [1] hastati quinquaginta. A *Babanico* Comite septuaginta. E foro *Julii* galeati septuaginta septem, aliique hastati milites sexaginta, aliique in equis minoribus plebejorum per easdem oras aggregatorum sex millia fidelium. Acceptis igitur à *Tarvisii* Communitate literis *Paduani*, collectis extemplo signis, ad Urbem iter dirigentes ex suis mercenariis militibus CCCC. trans fluvium *Plabis* ad *Montegani* fluvii ripas, unde hostibus transeundum erat direxere, ipsique magnis militum, peditumque copiis Castra *Bassiani*, & E *Gitadelæ* trans *Brentam*, ut convenire cum fiduciariis *Cani Grandi* denegarent, muniere: nec minus Urbi, cæterisque Municipiis, ut propterea in tuto essent, providere. *Tarvisina* Civitas in statum communem post positum * *Vecili* de *Camino* dominium redacta, magnis inter Primores, & plebem simultatibus agitata per multos anfractus versabatur. Plebs in Insignes obstinata, quod illam illi parvipendere assuefacti, † præteriti dominii fiduciis, quas nondum F præcordiis posuerant, increscens jugiter in eos odium

† R. Dominus Clávic.

‡ R. & P. a Dymo.

* Al. Géczeli.

† Deest præteriti in V.

1. Pro, *transmisi*, corrige, *transmissi*; pro, *susurria*, *susurra*, pro, *disisa*, *dissisa*. N. Villanus.

† R. & P. ſtimulabatque.

* R. ad varios. P. ad noſtros *forte* novos.

† *Forte melius.* Suisque.

‡ *Forte.* Nec.

* R. Fortunæ caſus intercapedine.

odium coalebat, † ſimulabatque gravibus, onerosiſque plebiſcitis. Inter hanc plebem factioſi & nonnulli erant Imperialis partis amore veteri imbuti, qui incaleſcentes ad inſignium exagitationes identidem cæteros incitabant. Inſignes verò aſſiduè his ſtimulati, ut injectas in ſe ignominias propulſarent, manſuetudinibus multis per conventus, & conciones fiducias captare ſatagebant, quæ omnia * ad contrarios conceptus ſuperſtitioſos plebejorum animos ferventius accendebant. Ea Primorum nobilitas antiqua Eccleſiaſticæ, ſeu *Gelfæ* partis factione alita erat, in qua vivaciter perſiſtebant. Sic diſpoſita *Tarviſina* Communitas certatim multis ante diſceptationibus ſubſidium à *Paduanis* popoſcerat. Criminabatur per ſuſurria in privatis, publiciſque locis Plebs, Nobiles, quod, ut ſibi dominia Urbis quærerent, utque *Gibolengos*, plebejoſque Urbe pellerent, *Paduanos* allicerent, non prorſus, ut à Comite *Aquiliciæ*, ſeu hoſtibus illos tutarentur. hocque in ambiguo diffiſa, ſtimulataque Plebs torquebatur, exoſos, inviſoſque *Paduanos* admodum habens. † Vixque potius finibus arcendos, quam pernicioſum illorum ſubſidium quærendum decertans. Vicerat tamen & Nobilium inſtantia, & Comitis *Aquiliciæ* timor, cujus omnino tyrannidem abominabatur, ſed ſic admittendos ad idem ſubſidium *Paduanos*, ut ab Urbe per paſſuum millia VIII. abſtinerent, nec municipiorum munitionibus receptarentur, ad obvios paſſus adverſus eundem Comitem ſtativa ſua ponerent, ſint hæc in eorum optionibus, alias ſibi pro ſuo intereſſe conſulerent. Non majori acceptatione *Paduani*, quam, ut præmiſſum eſt, trans *Plabem* ſecus fluvium *Montegani* ſtipendiariorum equitum, peditumque cohortes diſpoſuere. Erat hæc cuſtodia paſſuum fere ſex millibus protenſa per quinque exercitus, locisque totidem, quibus patentiores tranſitus erant, obſidenda. Reliquæ riparum crepidines ſui natura hoſtes excludebant. Diviſa exercitibus loca *Tarviſinis* duo, *Paduanis* tria cum arbitratu Ducum exercituum præſertim *Tarviſinorum* nobilium, quibus à Communitate copiæ intrinſecæ diſſenſionis cauſa non ſummittebantur, ‡ non complerentur facilia hoſtibus vada [1], e *Padua* centum, e *Baſſiano* ducenti milites, qui ibi præſidio erant, tranſmiſſi ſunt; ſed tranſmiſſi e *Padua* centum ſequenti die in Caſtra venere; hi vero, qui *Baſſiani* inſiſtebant, tardati triduo diſtulere. Hac * fortunæ, caſuſque dierum intercapedine prælium immiſceri contigit, fumo quidem in ſpecula *Cuniglani* conſpecto indicatum fuit XV. Auguſti Kal. ut vada irrumperent, Comitis cohortes adventare ante Solis ortum. Tunc omnes *Paduanorum*, *Tarviſinorum*que turmæ e caſtris prodeuntes ad vada conſtituta præſto in armis, & equis ſtetere. Sicque diem fere mediam trahentes, defeſſi longa mora, per caſtra reſedere. Diſcumbentibus itaque, abjectis armis, ſumptis cibis, ac ſe ſe quieti datis, ecce adorientes magno tumultu vadum hoſtes, quod paucis *Tarviſinorum* ruricolis cuſtodiendum interim relictum fuerat, uno ſimul momento præteriere. Strepitu igitur per viciniora ſtativa exaudito ad arma conclamatum eſt. Exſurgentes *Corteſia* de *Caſalolto* Comes *Mantuanus*, qui ſtipendiariorum, ac

1. *Non complerentur facilia hoſtibus vada*, Doctiſſimus ſcholiaſtes pro, *non*, reponendum cenſet, *nec.* Probo. Sed noſtram commentationem improbatum iri non puto, qua pro illo, *non*, ſubſtitui poſſe credimus, *&* *ne.*

† P. & R. cum identidem cædes majorque.

‡ V. agebant.

* R. Quamque fortuiti ſint belli eventus.

† Verſis quoque.

* P. Primo datum conſpectu.

† P. Jambonetus.

‡ In P. deeſt captus.

* P. pr... cepit.

A *Paduanorum* militum, qui in eiſdem caſtris erant, Dux præerat, *Matthæus de Colle*, *Donico Apulus*, & alius *Burgundio*: *Antonius de Sangonaciis Paduanus* cum ſexaginta fere haſtatis mercenariis, ac *Paduanis*, collatis ſignis in hos *Germanos*, *Sclavoſ*que, qui vadum præterierant, inexpectatis contubernalium aciebus impetum fecere, ferroque paulisper certatum eſt, *Teutonicis*, *Sclaviſ*que extemplo terga dantibus. Cumque CCC. circiter fluvium migraſſent [2], tam parva manu pavefacti, ac ſi ii ferociori agmine in eos irruiſſent, in unum collidentes magna ſtrage conſternati ſunt. † Tum iden- B tidem cædes, majorque concidentium in ſe ſe ruina, quam gladiis, fugaque per paſſus fere quingentos ad neces, præcipitiaque *Teutonicos* tranſverſos ‡ agebat, * quamque fortuitus ſit belli eventus, monſtravit ille ſucceſſus. Nam ſexaginta pene milites latini CCC. partim ſtratos, partim cæſos, partim etiam profugos fudere. Cumque ad fluvii *Montegani* meatum hoc ruptum agmen deveniſſet concidentium virorum, equorumque ſtrages aditum repleverat. Hicque impermeabilis ultro ancipites *Teutonicos* retrovertit. † Verſis ergo cervicibus, equiſque in obliquum reflexis inſecutores ſub C uno dumtaxat militari ſigno quadraginta pene perſpexere, ſtupenteſque in ſe ambigui, quidnam agerent, paululum aggregati ſubſtitere, multum penſi habentes, ne latentes adhuc phalanges in abditis locis illos inſultarent. Cum *Corteſia* Magiſter militum, qui *Paduanæ*, *Forenſiſ*que militiæ Dux erat, nullo ſuffultus adjumento cæterarum militiarum, quæ (ut præmonſtratum eſt) tardatæ Caſtris nondum advenerant, multaque defeſſus patrata pugna, dextraque manu ſaucius, ſigno receptui dato, ſaluti ſuæ, ſuorumque per retrogreſſum conſuluit. Cæteræ *Paduanorum*, ſtipendiariorumque ca- D tervæ, dum ad certaminis locum diffuſim appropinquaſſent, diffugientes, *Corteſiæ* ſignum * primo conſpectu advertentes diſperſæ laceratis aciebus fugas quæſivere. *Tarviſini* quoque milites, qui & cum rupto *Teutonicorum* agmine congreſſum ab tergo fecerant, Ductore *Rambaldo* de *Colle alto* Comite in Caſtrum *S. Salvatoris* ſuſceptis profugis *Paduanis* ſe contulere. Pars per cætera municipia confugere, pars fluenta *Plabis* armis abjectis enatavere. *Teutonici* vero tantæ victoriæ inſcii, quam ſors ipſa contulerat, nullo concurſu, inſecutioneve, ſucceſſus qualitate mirabundi in hoſtes irruere. Ve- E rum Campo jam vacuo † *Zambonetus* de *Capite Vaccæ* & *Ugo* de *Macharuſſis* adoleſcentes, qui in certamine equis ſtrati ſecum perambulabant ab *Teutonicis* intercepti ſunt, aliique plebei quinque, *Marinus de Zacchis* aquæ ignarus in *Plabe* ſimul cum equo dilapſus ſuffocatus eſt. E *Teutonicis* unus vir egregius Comes de *Guiſinich* captus ‡ ad S. *Salvatoris* Caſtrum deductus eſt. Cæſa in hoc congreſſu *Teutonicorum*, *Sclavorum*que militum ex Inſignioribus capita duo, & triginta, cadaveraque in Quadrigis ad propria devecta. Cæterorum ordinis militaris capita ſexaginta, quæ *Aquiliciæ* Comes humari * F fecit. Sic ergo ferente caſu *Aquiliciæ* Comes hac cruenta potitus victoria, circa *Monteganum* caſtra educens, ſtativis trajectis, diſpoſitiſque per triduum ad depopulandos, qui inter ipſum *Monteganum*, & *Plabem* agros erant, milites dimi-

N. Villanus.

2. *Fluvium migraſſent*, dicendum fuerat, *trans fluvium*: quia verbum, migrare, tranſitivum non eſt, niſi cum tralationem ſignificat. *N. Villanus.*

2. Pro,

dimisit, nec inde digressus, quoad & trans *Plabem* * per præcursores per sex fere dies Colonias, Terrasque *Tarvisinorum* cremari fecerit, qui nequaquam prohibiti † usque ad *Spinedam* vicum Civitati mille passibus contiguum vastantes omnia concurrere. Conterriti *Tarvisini* invasione terribili *Paduanis*, ne sese derelinquerent, supplicavere. Nec ii segnes non modo *Tarvisinorum*, sed suis providentes vicissitudinibus ccc. hastatos milites continuo *Trivillum*, deindeque concedentibus *Tarvisinis* necessitate cogente, ad S. *Tomasii* suburbium transmisere, qui in *Tarvisinos* agros una cum eisdem, ac pene jam obsessam Urbem ab iis incursionibus tuerentur. Sed extemplo subtracti *Teutonici*, *Sclavique* ab *Plabis* transitu abstinuere, nec ultra Castris insistere meditans *Aquiliciæ* Comes, omnia, quæ in ejus potentia erant, permensus, affectos commilitones longiori tempore, quam ipsi a primordio conjectati fuerant, ipseque illis spoponderat, invenit. Nec laute suppetentibus ad victum opportunis, tumque æstu, tumque gravi fatigatione Plebs repentino morbo interibat, quæ etiam in Majores serpsit Epidemia. Horum igitur intolerantia ustis Castris *Sacillum* regressi sunt v. Kal. Augusti Anni Domini millesimi ccc. tertii decimi. Indeque soluto exercitu Insignium consociorum sua quisque repetiit. Interea Cæsaris Legati blandis cum *Tarvisinis* sermonibus, pollicitationibusque tradendæ, conservandæve pacis, id dumtaxat obtinuere, quod in fidelitate Imperii persisterent, dum nullis arctati eligendorum Rectorum legibus, nisi in suis optionibus, nullisque vexati exactionibus impeterentur. Quibus ægre contenti Legati discessere.

* P. per cursores.
† P. Usque in Spinedam.

RUB. II. Confœderatio inter Paduanos, & Tarvisinos.

Porro ante *Paduanorum* regressum, qui adhuc in Sancti *Tomasii* Suburbio ad præsidium stabant, de confœderatione inter utramque Communitatem agi cœptum est, sollicitantibus ad id Plebem Insignibus, quod saluberrimum foret contiguas Civitates paribus viribus se juvare, hostes utrinque propulsare, in una amicitia persistere. Verbis itaque ab Singularibus collatis ad conventus publicos *Tarvisii*, *Paduæque*, hæc educta, decretaque sunt subjunctis juramentis. Idem corpus esse, idemque velle, ac nolle. Hinc adversum *Aquiliciæ* Comitem; inde adversum *Canem Grandem*, deindeque in quoslibet adversantes adjecto uno solo ad verbalem *Tarvisinorum* excusationem, qui pridie Imperatori parere adjuraverant, articulo, ut persona Imperatoris excepta sit Verbo. Quibus *Paduani* facta Verbis præponderantes assensere, nihil interesse curantes, dum idem in *Canem Grandem*, hostesque quoslibet sit servitiorum effectus. Sic solemni compagine fœdus utrinque juratum est Non. Augusti.

RUB. III. Subsidia Longobardis a Roberto Rege transmissa.

Apud *Longobardos Simon de Villa* ad *Parmæ* præsidium cum cc. militibus ab *Roberto Apuliæ* Rege transmissis profectus est. *Ugo* de *Albasio Alexandriæ*, & *Pedemontis* pro eodem *Roberto* Senescalcus cum Regia, *Alexandrinaque*, & *Pedismontis* militia ducto per *Lomellinam* exercitu *Garlascum* obsedit, ubi collectis undecunque copiis, evocatis *Bononiensium*, *Cremonensium*, *Rheginorum* [1] *Parmensium*, cæterorumque *Longobardorum* amicis se *Mediolanum* obsessurum despondit: Tunc erecta *Turrianorum* pars e Civitatum *Longobardiæ* allectis amicis, * ex

* V. &

A *Mediolanensium* finium municipiis, ac Coloniis, nec non & ex ipsius Urbis penetralibus ad *Maphæum* Vicecomitem invadendum vires collegit, quæsitis, impetratisque ab *Roberti Apuliæ* Regis Vicariis, ac Principibus undecunque suffragiis, constitutis, ac præordinatis cum *Gelforum* omnium Provinciæ Complicibus ad dies certas motionibus, quo magis perplexos *Maphæum* Cæsarisque fideles circumvenirent. Sicque tota *Longobardiæ* Provincia ad ingentes motus, quam primum sata flavescerent, disposita armorum fragoribus obstrepebat.

RUB. IV. Prodigium.

B Hoc Anno XIII. post millesimum ccc. conjunctis XVI. Kal. Majas in signo Geminorum Jove, & Venere post diem quartam subsequentem nostro * Climate sub crepusculo Cometes apparavit, eo primo conspectus situ, quo Sol, dum vesperascit, ad Oceanum vergit. Cujus crinita cauda specie † subalbi fumi ad viginti pedum mensuram portendebatur [2] ad Occidens. Isque XX jugiter dierum diminutione quotidiana consumptus est.

* Melius. Nostro in Climate.
† Forte. Subalbidi.

RUB. V. Captio Succini per Cremonenses, & Gelfos Longobardos, necnon Castri S. Bassiani.

Exhortati prosperis successibus *Cremonenses*, cum *Rheginis* [3], *Brixiensesque* exules cum *Pergamensibus*, *Laudensibus*, ac *Cremensibus* exteris multis populationibus Civitatum agros, quæ C Imperio favebant, incendiis exterminabant, ad quos assiduis victoriis potiuntes *Succini* municipes ii, qui extra arcem Oppidum tenebant, defecere. In quod ingressus *Passarinus della Turre Rheginorum* Potestas cum *Cremonensibus*, & *Rheginis* continuo Arcem obsidione premebat. Ac demum sexta die, post VI. scilicet Idus Majas, qui pro Cæsare in arcis præsidio erant, desperatis rebus, fameque vitas pacti cum Captivorum *Gelforum*, qui in ea diu marcuerant, deditione, arcem *Passarino* reliquere. Inter captivos fuere ex memorabilibus *Georgius* de *Zoppo Pergamensis*, & alter *Sandrini* de *Rivola* frater, D *Johanninus* de *Ponzonibus Cremensis*, aliique, qui captivati per *Guarnerium* de *Ocmbore* præsidem Cæsaris in arce ipsa supervixerant. Mirumque inde quanto victoriæ favore vetera municipia dedentibus incolis sponte ad victores eosdem defecere. Inter quæ & Sancti *Bassiani* Castrum.

RUB. VI. Novum in Placentia movimentum.

Novum in *Placentia* movimentum exortum est circum Julias Kal. Dum *Placentini* Cives, qui in Castro *S. Joannis* * erant, placandorum concivium, litiumque causa, quæ inter partes eorum absentia ad Civitatem venissent; seu, ut quid novi molirentur, quod ignoratum est: seu E etiam, ut visione Urbis recrearentur: Cæteri, qui Imperii partem jugiter tenuerant, ad arma concurrere, totaque inde Urbe concussa, impotentiores *Gelfi* ad idem *S. Joannis* Castrum repente secessere. *Galaaz Maphæi* primogenitus illo subito profectus, ut in tuto res esset XII. e Majoribus, VI. pro *Alberti Scoti* parte, totidemque pro *Ubertini* de *Lando* (ii enim Capita eorum erant) *Mediolanum* relegavit. Diffisus & *Alberto Scoto* Viro inconstantissimo, quamquam partes ejus diutius tenuisset. Iique fuere relegati, *Albertus* ipse *Scotus* † *Rolandi Scoti* filius major natu, *Zaninus Scotus* cum F *Gelfo* filio, *Petrus de Anzipegis*. Hujus relegationis diffidentia multi *Gelforum Placentinorum* Civitate destituta ad *Florentiolæ*, *Arquadi*, & cætera Municipia confugientes, ibidem se rebellioni coaptavere. *Placentiæ* Civitas in Cæsaris

* In uno Erant. Forte. Ora tæ erant, ad Civitatem.
† P. Rolandi.

1. Pro, *Rheginorum*, dicendum fuerat, *Rhegiensium*. N. Villanus.
2. Pro, *portendebatur*, corrige, *protendebatur*. Idem.
3. Pro *Rheginis*, *Rhegiensibus*. Sed putidum jam fuerit hoc toties annotasse. Rhegienses sint Rhegini, Bergomates Pergamenses, ego de hac re verbum non amplius addam. *N. Villanus.*

faris parte liquidior manfit.

RUB. VII. Exultatio Gelforum Longobardorum ob adventum Principum Regis Roberti Apuliæ.

Per hos dies multa lætitia *Gelforum Longobardorum* pars exultavit, ut *Thomas* de *Marzano Apulus* provincialis, *Roberti Apuliæ* Regis Senefcalcus, Vicarius in *Pedemonte* contubernio quinque centum Militum, multorumque Peditum in *Longobardiam* venit. Qui *Maphæo* Vicecomiti, cæterisque Cæfareæ partis complicibus exitia pollicitus ad fe in *Papiam Gelfos* concire deftinaverit. Exultatio hæc non mediocriter *Cremonenfes*, *Brixienfes* exules, ac cæteros ejusdem confortii extulit, terruitque ea fama *Gibolengos*. Siquidem *Gelfis* Fortuna, rerumque experientia felices fucceffus adminiftravit, quos & ipfi fibi viribus conquæfivere.

RUb. VIII. Defectio Martinengi ad Gelfos, & expugnato Terenzani.

* *Intellige facto.*

† *P. Terenzanam.*

Nam VIII. Idus Julias dedente *Lotorengo* de *Martinengo*, qui præfidio Caftri *Pontis Vici* pro parte Cæfaris erat, in eorum manus devenit. Qua freti fortuna * infultu valido in †*Terenzani* Coloniam fortiffimam, ditiffimamque vi multa illam obtinuere, victis, conflictisque cum multa ftrage Colonis, cæfisque fubfidiariis militibus. C. quorum præfidiis defenfa fuerat, quique atrox bellum finitimis intulerant. Inter quos & nonnulli ex intrinfecis *Brixienfibus* obvenere, qui, paucis ex eis captis in eadem internecione occubuere. Incolæ *Terenzani* feptingenti, qui Urbi eatenus paruerant, ad extrinfecorum obedientias placati funt.

RUB. IX. Defectio ad Gelfos, Paterni, Paffirani, Boadi, Cocalii, Bornadi, Calini: Herbufci, Tremadi, Zizagi.

Sed eadem plures fucceffus fortuna accumulante victoribus, per eofdem fere dies Caftella hæc ruralia vi, ultroque ad eosdem, ad ea magno impetu profilientes, defecere, *Paternum*, *Paffiranum*, *Boadum*, *Cocalium*, *Bornadum*, *Calinum*, *Herbufcum*, *Tremadum*, *Zizagum*, & fere quæcunque Occidens verfus fub *Brixienfium* finibus incolebantur extrinfecorum mandata fufcepere.

RUB. X. Infultus Galaaz Maphæi Vicecomitis filii ad Parmæ fuburbium.

* *P. in diem.*

Galaaz quoque cum multa, magnaque *Mediolanenfium*, & *Germanorum* cohorte ad *Sancti Donini* Burgum accedens, * inde ad *S. Ilarii* vicum, qui Civitati *Parmæ* contiguus eft, proceffit. In quem ingrediens concitata, turbataque Urbe duarum fere horarum moram traxit. *Gibertus* de *Corrigia* ad plateam profiliens itidem fubftitit, ea Urbis porta, ad quam hoftes perfiftebant, aucta præfidiis, dum *Galaaz* Burgum populatus abfceffit. Utque hoftibus digreffum viarum arctatione turbaret, cum militum manu eos infecutus eft. Nec fruftratus propofito. Nam quinque, & viginti itinere tardatos intercepit, qui gladio mox obtruncati funt.

RUB. XI. Captio Trivilati.

† *P. Triviliati.*

Undecimo vero Kal. Septembris *Brixienfes* exules occupavere *Trivilati* Caftrum, in quo munitione majori fublocantes præfidia ad portas *Urceorum* tumultu, ftrepituque ingenti concurrere, unde animalia, captivosque confumptis incendio exterioribus ædibus deduxere. Dumque nullis intermiffionibus ad hoftes fatigandos intenderent, aciesque per *Brixiæ* campos educerent fpeculatorum intrinfecorum equitum [1], quos forte verfus *Boadum* præcurrere jufferant, exteriorum, ac militiæ *Cremonenfis* præcurfores obvios cominus repentino vifu invenere, inter quos congreffu facto victi ceffere, intrinfecis duobus occifis, duobus captis

A

fimul, *Bono* de *Prando*, & *Rambaldino* de *Buciis*.

RUB. XII. Conqueftio Brixienfium intrinfecorum.

* *P. & R.* His deinde incurfibus.

† *Iidem.* importuna inftantique. *V.* Importuna inftantiaque *ex quo fecimus.* importuna inftantia.

* His deinde Curforibus, quos populabundi exules per *Brixienfium* agros † importuna inftantia frequentabant, pene obfeffa Civitas, plebejos ad fufurria divertit pejora pati, quam Cæfare mæniis infidente, dum illos muris inclufos rarior fuorum pernicies intermiffioribus luctibus afficeret. Singula tunc certamina in eorum optionibus fuiffe, & in *Germanos* tantum; nunc affidua, & in concives, ac confanguineos; fore munitos eo tempore [2] pro facti opportunitate præmeditata diligentia; unam folam ex victus deficientia mortem tunc fuperaffe infeftiore eventu;

B

Nunc fingulos dies egredientium ad omnium ufualium rerum quæftum fingulorum neces eos afficere; nunc longinqua de *Tufcia* ab Cæfare omnibus pene adverfis circumfcripto, vel de *Alemannia* trans Alpes altiffimas a *Germanis* rerum defperatiffimis, *Brixiam*que abominantibus, remedia expectare: Male illis hunc odiffe Cæfarem, pejus dilexiffe: in Nobiles blafphemias fundere, quod civili, inteftinoque bello ab ftirpe omne *Brixienfium* genus nullo ævo reparabile confumant, interimantque. Præterea, quod bello illo cum Cæfare fama præpollens de *Brixienfium* fortitudine mundum mirabundum repleffet, nunc hæc veluti lues, &

C

livor, ut fe fe edentium *Canum*, * egregia gefta deformat, verfaque noftra eft in rabiem fortitudo. His fub querelis, & ecce *Kizolinum* de *Cazago*, & *Venturinum Rivoli* mercatores ad Urbem ufualia vehentes ab extrinfecis cum quibufque mercibus captos fama verax allata eft.

* *Egregia gefta abfunt a P.*

RUB. XIII. Maphæi Vicecomitis provifio contra Mediolanenfium præfumptiones.

Mediolanum fumma *Maphæi* Vicecomitis circumfpectione, filiorumque præftantiis in Cæfaris fide ftabili conftabat, quamquam & *Gelforum Longobardorum* hoftilitates, auctique fucceffus eos, qui *Turrianæ* factionis erant, taciturnique obmutefcerant [3], in tantum jam extuliffent, ut concionanti *Maphæo*, hortantique *Mediolanenfes*, ut fe ab ufurpare Urbem, ædes,

D

& cætera conantibus defenfionibus coaptarent, nonnulli hiatus proferre aufi fuerint [4], ut ufurpator ipfe fuerit in locis publicis, & privatis dictitare. Eosque aufus non temnens *Maphæus*, ne iis, captatis forfan opportunitatibus, ferventius infolefcerent, e *Pergamo* fubfidiarios milites CCCC. peditesque totidem † confcivit ad *Pergami* præfidium, ex coloniis ‡ ripæ *Aduæ* interim terrigenis fubftitutis. hæc quidem circa x. Auguft. Kalendas. Sicque *Maphæo*, Natisque cura pervigil Civitatem tutari, hoftem propulfare, penetralia Urbis expurgare, aufus, præ-

† *Forte.* concivit.

‡ *R.* Ripæ Adriæ. *Mel.* Abduæ. *V.* advenæ.

E

fumptusque factioforum metu, lenitateque competenti comprimere, emendare. Nec illis fimulandi, diffimulandive ad tempus cautelæ deerant, nec generofi ad omnes cafus animi amicos *Pergamenfes*, *Placentinos*, *Laudenfes*, *Cremenfes*, *Veronenfes*, *Mantuanos*, *Brixienfes* hortari, literis follicitare, ut fe fe intra mænia contineant, bonis fint animis, Inclytum Imperatorem repente profperari omnia ad libitum cædere, iis exulibus, uti fine capite membris, deftituendis, ut crevere, fic exinanire brevi.

RUB. XIV. Captio Verzanegæ per Gelfos.

Nec fegnes *Cremonenfes* adverfum hæc omnia conantes, aggregatis copiis in Colonia *Coni*

F

Cre-

---

1. *Speculatorum intrinfecorum equitum.* Videtur deeffe, *turmæ*, vel *cohortes*, vel quid fimile. Aliter nec ea verba, unde regerentur, haberent; & jure ambigeres, quinam victi receffiffent, Cremonenfes, Brixienfesve. Sed melius eft, & magis confonum iis, quæ fequuntur, fi legas, *fpeculatorum intrinfecorum equitum turman* &c. ac deinde inferius, *inter quos congreffu facto*, *victi ceffere intrinfeci*, *duobus occifis* &c. Sic enim fyntaxis bene fe habet, & ambiguitas omnis removetur. *N. Villanus.*

2. *fore munitos eo tempore*, videtur pofuiffe, *fore*, pro, *fuiffe*. Sed & fæpe alibi hoc verbi eft abufus: cujus vim intellexiffe minime videtur. De hoc quoque in pofterum ne γρῦ quidem. N. *Villanus.*

3. Pro, *obmutefcerant*, corrige, *obmutefcebant*, vel *obmutuerant*. Idem,

4. *Aufi fuerint*, addendum videtur, &, vel, *atque*, copulæve aliud genus. *Idem.*

1. *An-*

Cremonensium finium cum complicibus *Brixiensibus*, *Pergamensibus*, & Contubernalibus *Gelforum* undecunque exulum ad *Vezanegam* se contulere. Terra hæc IV. millibus ferme passuum ab Urbe *Pergami* distabat. Hanc *Pergamenses* interiores militibus LXX. Mercenariis hastatis cum equis duplicibus, centumque, & LX. Lancеariis peditibus obtinebant. in quam *Passarinus della Turre* militiarum Dux tumultuoso discurrens impetu, fortissimam vim attulit; quosque ad fovearum, vallorumque discrimen adjiciens, atrocique conflictu contritis intrinsecis irrupit in eam, cæsis hoc ingressu circiter quinquaginta, cæteris captis cum terræ omnibus incolis, prædaque pingui omnis gregum, armentorumque generis victoribus distributa, venditis sub hasta captivis, nec minus ædibus cum quibuscunque terræ substantiis incendio crematis. Sequenti luce *Stezanum* properantes, impotens tanti impetus parvo certamine victoribus cessit. Ustumque, omnique exutum virorum, animaliumque rapina relictum est.

RUB. XV. Defectio Florentiolæ, & Castri Alquadi ad Cremonenses.

Hisdemque diebus *Florentiola*, *Alquadi* castrum, cæteraque municipia *Placentiæ*, quæ Civitati bellum agebant * dedentibus *Gelfis*, qui in eis se contulerant, ad horum, Communisque *Cremonæ* dominia defecere, in ipsorum fidem adjurantes. *Rubechi* quoque Castrum fortissimum municipibus se iisdem victoribus applicantibus *Cremonæ* accrevit.

* In margine P. dedentibus, i se dantibus victis Gibolengis victoribus.

RUB. XVI. Defectio Turris Sigibaldi ad Gibertum de Corrigia.

Feliciorque * sors accumulata victoribus. Nam Turrim *Sigibaldi* quinque millibus passuum ab Urbe *Parmæ* distantem *Girardus* de *Sancto Michaele Parmensis* exul, qui factione *Rubeorum Parmensium* rebellium eorum jussu, fideque custodiendam spoponderat, *Giberto* de *Corrigia* rupta suis fide † proditione tradidit. Turris hæc LXX. ex necessariis, amicisque *Giberti* captivos sub *Rubeorum* coercione tenuerat, inter quos reperti, qui supervixerant V. & XXX. Nobilium, cæteri ex non inferioribus *Parmæ* plebeis, nec hos paulo ante redimi XIV. millibus florenorum aureorum ‡ contenti Domini captivorum. Ingens quoque lucrum equorum, armorumque inde sublatum est. His sic prospere gestis ad *Herbusti* castrum se contulere victores. Hoc tantum commodi harum actu rerum potitus est *Nicolaus* de *Lucio Paduanus*, quod pedetentim *Mantua* digressus ad procuratum sibi per *Canem Grandem Pergami* Vicariatum per *Brixiensium* municipia tandem *Pergamum* se proripuit.

* In P. subaudi fuit.

† R. proditorie.

‡ Intellige fuerant.

RUB. XVII. Exercitus Gelforum, & congressus inde facti, ac demum captio Com. Philipponi de Langusco. In Epitomatis, Gelforum Placentiam.

Porro pars hæc *Gelforum* Provinciæ *Longobardiæ* victoria sic exuberanti potita, majori agmine coactis in unum viribus, accersito *Philippone* Comite de *Langusco*, affluentibus militum, peditumque copiis ad titubantem *Placentiam* perambulavere secusque suburbia dispositis Castris intenti, sollicitique obsidioni stetere. Accidit quoque sic rerum successum divertente fortuna, ut dum *Philipponus* agmine longius dimisso ipse cum parva militum manu Suburbium ingressus multa fiducia, armis positis per ædes discubuisset, qui intra mœnia erant a summæ turris speculatore edocti distantem a suburbio exercitum cognovere, nec dum acies cæteris accessisse. Cum *Galaaz Maphæi*, qui ad tutelam Civitatis externa die venerat, cum intrinsecis *Placentinis* erupit * insultum in incautos faciens, nullis, aut parvis repugnationibus vicit. Tunc pedes, & inermis captus *Philipponus* cum quinquaginta fere ex *Placentinis* extrinsecis, qui e Castro *Sancti Joannis* rebelles ad id loci cum *Philippone* se contulerant. Cæsis fere totidem e Comitis ejusdem familiaribus, sociisque *Papiensibus* signum militare unum Comitis *Mediolanum* ad spectaculum relatum. Tumque *Simoni della Turre*, reliquisque, qui in eadem expeditione erant, *Cremonensibus*, *Pergamensibus*, *Brixiensibus* annunciata clades [1] mirabundis, stupefactisque quonam modo conflictus ille adeo repente contigerit, solutis copiis nihilominus ad sua quique reversi sunt. Distulitque illorum propositum coeundi ad *Mediolanum* insultandum, laxavitque *Maphæi* Vicecomitis obsidionem expectantis fiduciam ea *Philipponi* oppressio, quodque ab Regiis Senescalchis accepere per literas, eos ad excidium Marchionis de *Salucio* sollicitos, quem prope convictum in *Pedemontis* Castellis obsidione premebant, nec inde prorsus discessuris [2] nisi omnibus privatum, confusumque viribus intercipiant, & veluti Majestatis Regiæ *Roberti* sui Regis proditorem ultimo afficiant supplicio. Stantes igitur per Municipia Civitatum *Gelfi* atrox bellum inferebant, ut † nullus tutus per *Longobardiæ* fines meatus foret, invariabilesque incursus assidue per Septembrem, & Augustum transeuntes afflixere, capturis, rapinis, occisionibusque variis, nec à *Venetiarum* Mari per *Liguriæ*, & *Emiliæ* [3] fines, a *Lunæ* jugis, quantum *Longobardiæ* nomine includitur, in Alpes, quæ in *Alemanniam* vehunt, ullus liber aditus. Per hos dies Castrum *Bercedi*, in quod ingressi *Teutonici*, qui e *Germania* ad Cæsarem migrabant, in Terrigenas insœvientes furore solito stupris, ac violentiis vexabant, verso in eos furore, & contumeliarum intolerantia, ad *Gelfos* defecit cæsis ex eis circiter quinquaginta, cæteris fugæ remediis secedentibus Anno Domini Nostri Jesu Christi CCC. millesimo. *Papienses* captione *Philipponi* patefacta, *Gherardinum* tertium *Philipponi* natum, ut *Papiæ* præesset, extulere, ferventioribus animis ad bellum *Mediolanensibus*, *Placentinis*, cæterisque Imperatoriæ partis inferendum. Contigit quoque pæne per hos dies *Vogarienses* cum *Papiæ* exulibus ad incolas Castri *Pezedi* clandestina factione Potentiorum ad ipsum *Pezedum* in deditionem suscipiendum incedere magno apparatu, *Gelfosque* de *Basegnana* nonnullorum indagine præscios in eos præconstituto insultu multa vi irruere. *Vogarienses* insultus improvisi extemplo terga dedere, continuataque in eos strages usque in fluminis *Tanari* ripas, ubi extrema illorum consternatio, cæsis fere ducentis, totidem captis. Inter captos *Muscetus Manfredi* de *Beccaria* filius, & *Papiam* adductus.

* Forte melius. Insultumque.

† P. nullis.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Henrici VII. *Cæsaris Liber Decimusquintus explicit*,

INCIPIT DECIMUSSEXTUS.

---

1. *Annunciata clades*, hic rectus regi non potest, nullo scilicet verbo suffultus. Sed bene cum syntaxi agetur, si pro, *clades*, reposueris, *clade*. N. Villanus.

2. *Discessuris*, corrige *discessuros*. Idem.

3. *Emiliæ*, *Æmiliæ*. Idem.

AL-

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS
HENRICI VII. CÆSARIS
LIBER DECIMUS SEXTUS.

RUBRICA I. Egressus regiæ Gentis a Petra Sancta. *In epitom.* Egressio.

Postquam nulla frumentandi, subsidiive spes Cæsaris Cohortibus fuit, affectos in dies inedia e *Petra Sancta* digredi, naufragii, ferri, omnisque generis subire discrimina vis coegit. Clanculum igitur Marescalchus amotis arbitris, his dumtaxat ad intima credenda retentis, quorum illi probata fidelitas, prima quiete nullo tubarum, lituumve stridore demisso *Simone Philippi Pistoriense* loci præsidio, per noctis silentia meatum taciturnis obtutibus fecit [1], properansque recto calle, qui *Pisas* vehit, pernoctanti gradu secum celeres catervas traxit. *Lucenses*, qui in *Camajore* erant, fragore insolito exaudito, hinnitibusque equorum, fremituque excitati ad arma discurrentes tanta mora centuriandis ordinibus perstitere, ut jam Cæsareæ *Phalanges* pontem *Monetæ*, quem *Cathalaniensium* parva manus custodiendum disposuerat, emigrassent. tum celeri cursu per stagnum insequentes extra ordinem postremam retrovardiam laceram * peditibus, equitibusque immixtam insultavere, cæteris jam in tutum traductis. Tunc ibi cædes, stragesque eorum, quos nox, naufragium, furor iratorum hostium circumvenit. Cæsa gladiis capita trecenta, totidem naufraga, signa duo militaria *Lucam* relata. *Sospes* Marescalchus cum cæteris fortuna contentus ad Cæsarem se contulit. In *Petra Sancta* residens *Simon Philippi Pistoriensis*, vir Cæsari amantissimus, per hos fere dies paulo ante Kal. Majas cum parte militiæ, peditumve [2] *Vajatoriam Lucensium* Coloniam coequitavit. Alteram sociorum partem ad terrendos, occupandosve eos, qui in *Camajore* erant, discurrere ad *Camajoris* portas jussit; sed inscius ea forte die *Vanni* de *Scornezanis Pisanum* exulem cum uno ex *Lucensis* Civitatis militiæ Quarterio ad *Camajorem* advenisse. Is *Vanni* vir impiger incursu patefacto adversum excurrit, nec illi ullum sustulere impetum victi, cæsi, fugatique. Hæc majori Cæsaris damno sors obvenit, quam ea, quæ in *Petræ Sanctæ* recessu majorum virorum captura, ac internecione. Cæsi itidem quatuor, & septuaginta hastati in equis, pedites centum octuaginta. Inter cæsos † *Strupha* miles consodalis Marescalchi Regii cum viginti contubernalibus, *Fredus* Comes † *Gangalandi* [3], ‡ *Berlingerius Nicole* de * *Grossezo*; *Bertinus Philippi* de *Vercellensibus Pistoriensis*, *Buegatus* de *Orlandis Pisanus*, cæteri *Germani*, *Flandrensesque*; pedites vero ut plures *Spineti* Marchionis *Malaspinæ* fideles.

* *P. peditibus.*

† *P. Strussa.*

† *V. Guagaladi.* ‡ *V. Berlengirius.* * *V. Grosezo.*

RUB. II. Apparatus Cæsaris contra Robertum Regem per mare.

Angustatus in *Tuscia* terræ successibus infestis Cæsar, corde strenuo, mari omnem tentare fortunam disposuit. Laceratis quidem hinc, (A) atque hinc copiis, cum fratrem *Trevirensem* ad augendas eas per *Germaniam* emisisset, parsque *Gibolengorum*, *Alborum*que defecta intolerabilibus impensis per Urbes, terrasque sparsim secessisset, in solum *Fridericum Siciliæ* Regem spem recuperandarum virium posuit fulcientibus indeficienter *Januensibus*, suisque *Pisanis*, hortanteque Comite *Camerlengo* magno inter Regni *Apuliæ* Principes, asserenteque obnixe, ut si Imperator tantum conspiciendus, sentiendusve secus *Apuliæ* Ducatum prodeat, nil dubii, (B) quin mutatis vicibus totius Regni revolutio in invisum *Robertum* futura sit. Exosum *Robertum* Regni Primatibus, quorum Insigniores ex Imperio originem traxerant. Præterea discors in eundem *Robertum Romana* utriusque factionis Nobilitas studia agebat, hinc, quod partem anno externo ægre sustulisset; hinc, quod ejus magnificentia suis sit æmula exaltationibus. His omnibus allectus conceptu peroptimo, fortique instinctu per internuncios cum singulis per loca singula tractare, * polliceri, hortari, (C) dies, noctesque exagitabatur. E *Janua* galeas XXV. e *Pisis* XII. cum armamentis, apparatibusque ad omnem navalis belli congressum disponsas [4], jamque portubus expositas nullis induciis munitus suis copiis computavit. Has ultra *Fridericus Siculorum* Rex octo, & viginti promptissimo obtulit obsequio. Increbuit [5] hoc per *Italiæ* Civitates longe, lateque novum, quod & trans *Gallicas* Alpes allatum est, invadendum in *Apuliæ* Regnum *Robertum* multa classe, Urbibusque † illi pertimescendum.

* *V. pollicitari.*

† *Pro. Ab illo.*

RUb. III. Concilium Philippi Regis Francorum pro Rege Roberto cum rescriptis ad Papam, & Papæ processu.

(D) Dum ad * *Philippum Francorum* Regem indicante *Roberto* delatum est. *Philippus* eatenus Cæsaris progressum non multipendens, quod sibi hunc *Henricum* fidum militem creatum, educatumque dilexerit, redamatumque se non veritus fuerit, nec se adversus ulla insolentia elatum prorsus reputaverit, substitit mirabundus. Concilioque Principum evocato, quid sua intersit in propositionem adduci, pro tribunali sedens imperavit. Principes secus addacti [6] contrito, eruminatoque accidentium, appentiumque (E) rerum momento censuere, rem aggredi *Philippum*, non tergiversandum, hanc scintillam non adeo tenuem, quin, nisi temperie repressa sit, flammam edere valeat, fortassis non omni tempore extinguibilem. Notissimum populis adhuc degentibus quanta Imperii, & Ecclesiæ pericula talia scismata [7] in Christicolarum præjudiciis increverint, nec placanda, si inoleverint, nisi succisione profunda cum animarum, & corporum expiatione. * Obstandum (F) terribilibus principiis Clementissimo mandante Papa.

* *V. Philipponum.*

‡ *P. obstantibus.*

---

1. *Meatum taciturnis obtutibus fecit*, locus mihi suspectus: nam qui, obsecro, *taciturni obtutus*? An posuit, *taciturnis*, pro cæcutientibus? Dithyrambica certe audacia. Quanquam non ignoro, tralationem ab auditu ad visum a poetis usurpatam. Sed his enthusiasmo afflatis in altum se capessere licet. Historicis vero stringenda est ora. *N. Villanus.*

2. *Cum parte militiæ, peditumve*, scribendum, *peditumque*. Ubi repetendum, autorem sæpiuscule usurpare disjunctionem pro conjunctione, *ve*, pro *&*. Qua de re sufficiat hactenus monuisse. *Idem.*

3. *Fredus Comes Gangalandi*, Genuina hæc lectio; ea enim gens appellata est vulgo, *i Conti di Gangalando.* N. Villanus.

4. *Disponsas*, corrige, *desponsas.* Idem.

5. *Increbuit*, *increbruit.* Idem.

6. Pro, *addacti*, *adducti.* Idem.

7. Pro, *scismata*, *schismata.* Idem.

1. Pro,

Papa. Præterea hoc Regi Inclyto, Regiæ domus exposcente vinculo, rem sui esse commercii, agique, quod suum est, naturæ jure. Relatione Principum facta, decretum est, legatos ad Papam dirigi cum regiis rescriptis in hanc sententiam.

SANCTISSIMO

In Christo Patri Domino CLEMENTI Divina providentia Sacrosanctæ, ac Universalis Ecclesiæ Summo Pontifici. * PHILIPPUS Dei gratia Rex Francorum devota pedum oscula Beatorum.

* V. Philipponus.

Ad nostrum alias quorundam Magistrorum relatu, & nunc ex assertione Charissimi consanguinei nostri Principis Achajæ pervenit auditum, quod Magnificus Princeps Henricus Imperator Romanorum, Apuliæ, Siciliæ, & alias terras proprias Illustris Principis Roberti Regis Siciliæ Consanguinei nostri Charissimi debellare proponens ad ipsius exhæredationem suos intendat exercere conatus, turbando pacem Universam Christianorum, impediendo negotium passagii terræ Sanctæ in universale, & specialiter [1] Romanæ Ecclesiæ, cujus dictæ terræ patrimonium proprium esse dignoscitur, excidium, & jacturam. Cum igitur Nos prædicti Regis Siciliæ, qui de consanguinitate nostra traxit originem, & de nostra domo Regia processit, exhæredationem non de facili sustinere possemus, Beatitudini vestræ super hoc alias scripsimus, ut consideratis incommodis, quæ ex præmissis, si (quod absit) contingerent, sequerentur, ad occurrendum tantis, & talibus periculis velit Vestra Sanctitas in hac parte de competenti remedio celeriter providere, ne propter hujusmodi incommoda possit dictæ Terræ Sanctæ negotium retardari, vel totaliter impediri. Verum cum Imperatorem in prædictis non intellexerimus suum propositum divertisse; quinimo paret se diebus singulis ad eadem, Vestram iteratis precibus Clementiam deprecamur, quatenus imminentibus periculis occurrentes, prout ad vestrum spectat officium, in prædictis sic celeriter tale remedium apponatis, quod pacis pulchritudo servetur, negotiumque passagii Terræ Sanctæ, quod alias fieri posse non credimus, impediri non debeat, aut turbari, & ne cum velletis super his alias occurrere, tunc commode non possetis, dictumque Regem, & subditos dignetur Vestra Sanctitas specialiter raccommendatum [2] habere. Data Parisiis XII. Maji.

Insuper & supplicaturi Legati erant damnationem ab Imperatore adversum *Robertum* latam rescindi, satiusque fore eam per Papam tolli, quam mandari, ut ipse, qui protulerat, revocaturus sit. Dimissi Legati Dominus *Marigensis* cum egregiis Collegis Papam digno, mansuetoque more consalutavere literis oblatis Majestatis Regiæ, deinde & subjunctis ore commissis. Papa lætabundus responsis dandis diem

A statuit cum festiva personarum acceptione, multisque comiter paterna, domesticaque mansuetudine singulari affabilitate honoribus collatis. Demum constituta die respondit, supremos affectus ad omnia grata filio Regi inclyto habere, admissas precationes ejus, adeo ut tres a latere Cardinales Imperatori transmissurus sit omnia hæc, & accidentalia alia accidentia pro ipsius Regis libitu dispposituros. Nec hoc generale responsum legatos contentos fecit, nisi singillatim super reportandis propositum emologaverit, ediderítque, dum & Papa ad hæc
B mandanda rescriptis publicis sub Apostolicis pendentibus signaculis declaraverit. Horum; veluti futurorum momentorum fundamentum; tenorem inseri huic contextui visum est.

CLEMENS EPISCOPUS

Servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

Inter cætera, quorum nos cura sollicitat, illa præcipue meditatio mentem nostram occupat, illaque nos sollicitudo fatigat, ut Ecclesiæ Romanæ [3]
C *bonis, & juribus in sua stabilitate servatis, instanter * observetur, felicia semper incrementa suscipiat, & nostræ ministerio servitutis copiosæ pacis affluat libertate. Nuper quidem † multorum fide relatione percepta, quod ‡ nonnulli multorum in diversis locis, & partibus præparabant * flolium Galearum, [4], & alios faciebant bellicos apparatus, quosdam ipsorum ex certis tenebat conjecturis exorta suspitio, quod [5] Regnum Siciliæ, seu Terra citra Farum, quæ de Regno ipso fore dignoscitur, quæ ad Nos, & Romanam Ecclesiam pertinent pleno jure, & quæ Carissimus in Christo filius noster Rex Robertus Siciliæ Illustris nunc pro*
D *Ecclesia prædicta Vassalus a Nobis, & eadem Ecclesia tenet in feudum, hostiliter invadendus, vel offendendus [6], stolium, & apparatum hujusmodi, quamvis hoc vix possumus credere, parabatur. Nos Ecclesiæ præfatæ, ac Nobis, & Regno, ac Terræ prædictis, quæ veluti recreationis pomœrium delectabiliter intuemur, & in Apostolici pectoris medio præ multa dilectione portamus, & adversus talium † munimina providere volentes, & periculis animarum, corporum detrimentis, bonorum dispendiis, & gravissimis scandalis, & irrecuperabilibus incommodis Terræ Sanctæ, quæ possent ex eis*
E *sic procedi (quod absit) ad illa, quæ contigerint, merito ‡ formidanda, salubriter obviare, præsertim cum simus parati omnibus de ipso Rege Siciliæ conquerentibus justitiam exhibere. Universis, & singulis Clericis, & Laicis cujuscumque conditionis, & status, ordinis, dignitatis, vel præeminentiæ sint, etiamsi Pontificali, vel Imperiali, sive Regali, aut quacumque alia fulgeant dignitate, ac Universitatibus, Communitatibus, & Civitatibus quibuscumque auctoritate Apostolica districtius inhibemus, & expresse præcipimus, ne dictum Regnum, vel Terram, aut partem, vel aliqua loca eorum, vel alterius eorundem per terram,*
F *vel*

* *In V. post* observetur, *usque ad* felicia *lacuna est, sed vana.*
† *P. & R.* multorum fida relatione percepto, *forte* perceptum.
‡ *Forte melius, ut in P. ex correctoris nescio cujus manu.* Nonnulli nostrorum.
* *Melius.* Stolum *ut ex notis.*
† *R.* molimina.
‡ *R.* formidare.

[1]. *Specialiter*, apponerem, *in.* N. Villanus.
[2]. Pro, *raccommendatum* (quod nauseam vero ciet) saltem repone sis, *recommendatum*. Idem.
[3]. Pro, *Ecclesiâ Romanâ*, puto scribendum, *Ecclesia Romana.* Idem.
[4]. *Stolium Galearum.* Probo correctionem doctissimi Scholiographi, qui *stolum* censet legendum; vulgo enim dicimus, *stuolo*, cum aliquam signare volumus multitudinem. Adde, quod & stolus proprie dicitur de navibus apud Græcos, ut annotat Hesychius: quanquam inficias non itur, dici quoque de exercitu. Sicut ergo Mussatus dixit, *stolus galearum*, ita dicunt Græci ναυτικὸς στόλος, νεῶν στόλος, &c. Sed ut plurimum omittunt epitheton. Atqui hæc etiam vox una est ex iis, quam Itali a Græcis mutuati sunt, inconsultis Latinis. Sed turbata nimis, atque inconnexa videtur hæc periodus. Quare illi succurrendum omnino. N. Villan.
[5]. Post ea verba, *suspicio, quod*, subjunge, ad. *Idem.*
[6]. Pro, *invadendus*, *vel offendendus*, repone *invadendum*, *vel offendendum*; & pro, *stolium*, *& apparatum hujusmodi*, *stolus*, *& apparatus hujusmodi*, ut structura orationis ea sit, *Quosdam tenebat suspicio, quod ad regnum Siciliæ, seu terra cura Pharum hostiliter invadendum, vel offendendum stolus, atque apparatus hujusmodi parabatur.* Ubi notandum obiter, *Pharum* juxta Græcam etymologiam, non autem *Farum* scribendum esse. Et pro, *vassalus*; corrige, *vassallus*: & pro, *procedi*, *procedere.* Idem.

vel per aquam, * *mare quocunque quæsito colore invadere*, *vel offendere*, *aut propter hoc recipere*, *vel exhibere stipendia*, *sive galeas*, *seu alia maritima dare*, *locare*, *commodare*, *aut alio titulo quocunque concedere*, *seu remigare in eis*, *vel eisdem galeas*, *seu vasa concedere quovis modo præsumant*; *sive præstare super his præsumptionibus ipsis auxilium*, *consilium*; *vel favorem directe*, *vel indirecte*, *publice vel occulte*. *Nos enim in omnes*, *& singulos*, *qui contra inhibitionem*, *& mandatum hujusmodi venire præsumpserint*, *etiamsi* (*ut prædicitur*) *Pontificali*, *aut Imperiali seu Regali*, *aut quavis alia præminentiæ* † *dignitate*, *de Fratrum nostrorum Consilio excommunicationis*, *quam eo ipso incurrant*, *sententiam promulgamus*, *eorumque terras*, *ac loca ipsorum*, *& quaslibet alias Communitates*, *Universitates*, *& Civitates contra præmissa*, *vel præmissorum aliquid attentantes*, *Ecclesiastico subjicimus interdicto*, *contra eos nihilominus ad privationem omnium Privilegiorum*, *indulgentiarum*, *& gratiarum*, *quæ ab eadem Romana curia*, ‡ *non modo feudorum*, *bonorum*, *honorum*, *officiorum*, *& jurium quorumcumque*, *& ab ipsa*, *& quibuscunque aliis tenent Ecclesiis*, *& aliis spiritualiter*, *& temporaliter graviter processuri*, *prout eorum inobedientia exigerit*, *qualitas facti suaserit*, *viderimus expedire* [1]. *Data*, *& acta apud Castrum Novum Avinionensis Diœcesis in palatio ipsius Castri die II. Junii*, *Pontificatus nostri Anno VIII. & præsentatæ Januæ die IX. Julii.* His quatenus, & plura impetrasse non valuere, contenti Legati multis refecti pollicitationibus, discessere, rescriptaque in *Italiam* emissa.

(* Forte. maris.) († Desideratur fulgeant.) (‡ V. Ecclesias, & alias.)

RUB. IV. Alloquia Principum Cæsaris contra Rescripta Papalia.

Cæsar horum omnium * non ignarus, Papam ab *Roberti* amicis exagitatum perpendens, in favoresque veluti coactum prolabi, & ipse easdem non negligere instantias non omisit [2]. Solemnes igitur Legatos in *Galliam Ameum Sabaudiæ* Comitem, Patriarcham *Antiochenum*, Archiepiscopum *Januensem*, Episcopum *Abotonthenensem*, aliosque Proceres instituit. Hi confestim e *Pisis* digressi per maritimas secus *Motronem* concessum a *Lucensibus* callem gratis cœpere, *Pisanorum*que Communitas in eadem comitiva *Lippum de Caprona*, *Lemutium Baliam*, *Jacobum Fagarolum*, & *Mesium de Vico* in eandem legationem ire jussit. Nec minus *Pisani* galeas, naves onerarias, & Vasa quæque in portu parare, munire non destitere. *Lucas de Flesco* Cardinalis iisdem diebus e *Pisis* ad Curiam profectus est. Apostolicas literas tanti edicti Cæsar in Principum audientia perlectas in admirationem paulisper vultu declivi supputavit, nil in eas prorsus ore proferens. Verum *Pisanus* Archiepiscopus in Papam tumidioribus prorupit eloquiis, parum probe, parumve diligenter, & persuasum ei, ipsumque sibi consuluisse talia ab Pontificali culmine emanasse rescripta, hanc suam sistere creaturam: quin genus humanum ad salutem perducat, errores tollat. Initia redemptionis Terræ Sanctæ jam vivaciter prodeuntia tardare, exinnanire [3]; inimicos redemptionis ejusdem confovere, scandalis vires administrare, male ex iis cædere [4] Ecclesiæ S. Dei, & Christianæ Religioni. Abbas *Podii Bonici* assistens minus inepte congruentia Laicis, quam Clericis verba protulit Papæ detestatus opinionem.

(* In P. deest non.)

RUB. V. Motus Cæsaris Terra, Marique adversus Robertum Apuliæ Regem.

Interea non inanes moras *Pisis* trahens Cæsar multa per *Tusciam*, permulta cum *Apulis*, *Calabris*que, ac *Romanis* per internuncios sciscitare, tentare, polliceri, componere, sedulis vigiliis ingenti animo studebat. Compositis itaque, ut cunque prope libitum valuit, rebus, navigia e *Januæ*, *Pisarum*que portubus educi imperavit, classemque omnem armamentis instructam, ac si idem navigaturus fuisset, buccinis, multoque strepitu protensis ad remigem velis exponi Ductoribus, Admiratisque Comitibus *Camerariæ*, & ‡ *Claremontis* (Hi enim potiundi *Apuliæ* Regni spem validam, si tantum *Calabras* terras attingerint [5], Cæsari tradiderant) concomitante *Friderico Siciliæ* Dominatore, juvanteque ad omnes fortunas. Inde Fama per omnem *Italiam* increbuit [6], Cæsarem terrestri bello summotum a *Tuscis* tanta * Classe regnum *Apuliæ* petere cum *Roberto* congressurum. At in arcanis certa dies constituta navigiis fuit, ut, cum *Terracinam* applicuerint, VII. & XX. ferme passuum millibus ab Urbe itidem sistant, præstolenturque Cæsarem. Ipse vero Nonis Augusti mille quingentorum militum *Latini*, *Teutonici*que nominis contubernio *Pisis* digressus, celeri cursu inter † *Fusceli*, & *Sancti Miniatis* [7] fines nullis sarcinarum oneribus noctu discubuit. Aurora sequenti dimotus, vespere facto, ‡ secus Castrum *Florentinum* descendit, ubi nonnulla Oppidanorum molestia lacessitus appendentes Castro ædes cremari fecit. Nec ultra remoratus inde diætis assiduis, nulla quietis intermissione, Comitatu Collis peragrato, Abbatiaque *Spognæ* dimissa III. Idus Augustas ad *Senensium* agros devenit. Hic dies Assumptionis Beatæ Virginis *Mariæ* fuit.

(‡ In al. Cleremontis.) (* Clade.) († P. Fuscedi.) (‡ In V. deest secus.)

RUB. VI. Concussio Senensium e Cæsaris transitu.

Repentinus Cæsaris adventus improvisos *Senenses* adeo conterruit, ut seditionem intra penetralia Plebs, Insignesque * supputarent. Extemplo communibus votis, tumultuaria concitatione, vocibus consonis, ut Commune viveret, & populi libertas, ad arma concursum est: ad Potestatis Magistratum exhortandum pro Civitatis tutela Prætorium, foraque publica repleta sunt, dispositis ad portas pro temporis, & loci opportunitate munimentis. Sub armis ea dies cum pernoctato in sequentem silentio exacta est.

(* P. supputarent.)

RUB. VII. Pulsio Gibolengorum ex Urbe Veteri.

Hoc eodem momento Urbis Veteris *Gibolengi*, ut venienti Cæsari Urbem vacuam pararent, in *Gelfos* accitis e Comitatu suæ factionis municipibus insultum fecere. Tunc tumultuaria pugna per vicos, & fora utrinque acriter certatum est fere per biduum. Demum in partem *Gelforum* hærente fortuna fugati, pulsique fuere Urbe *Gibolengi*, ducentis, seu circiter cæsis, inter quos *Bindus* de *Baschio* unus ex conjurationis principibus, pluresque ex Nobilibus ejusdem factionis in † solamque *Gelforum* partem cessit universa Communitas.

(†. V. In solam.)

RUB. VIII. Mors Cæsaris & contingentia circa eam cum fine Operis.

Cæsar apud *Senas* nil ea parte proficiens, calle altero, qui ad Urbem vehit, digressus iter divertit ab adversa *Senarum* parte, ubi ‡ *Ispianum* nuncupatur, & protendit gressum ad *Orgiam* fluvium XII. a *Senis* millibus passuum, ibique æstu, itinerisque longi, ac velocis labore defessus respirandi causa, ut se, suosque fatigatione recrearet, positis stativis descendit. Ipse

(‡ Ipsianum.)

1. *Prout eorum inobedientia exigerit*, *qualitas facti suaserit*, *viderimus expedire*, Ego sic rescripserim, *Prout eorum inobedientia exegerit*, *qualitas facti suaserit*, *& nos viderimus expedire*. N. Villanus.
2. Pro, *ommisit*, corrige, *omisit*. Idem.
3. Pro, *exinnanire*. exinanire. Idem.
4. Pro, *cadere*, *cedere*. Idem.
5. Pro, *attingerint*, *attigerint*. Idem.
6. Pro, *increbuit*, *increbruit*. Idem.
7. *Fusceli*, *& Sancti Miniatis*, lege, *Fucecchii*, *& Sancti Miniati*. Idem.

Ipſe autem peracta pauliſper cœna perambulans demum in fluvii ripa conſedit merſis in torrentem cruribus, ubi diu aquæ refrigeratione oblectatus, veluti languore ſubeunte, lectiſternium ante ſolitam abeuntis lucis horam petiit, quietique accommodatus nequaquam ſopitus eſt; ſed prima vigilia ſub dextri cruris genu puſtulam obortam deprehendit, qua multo dolore cruciatus noctem duxit inſomnem. At ante quam dimotis tenebris Aurora rutilaret pervigilatæ noctis tædio affectus, ſigno tollendorum caſtrorum dato, conſurrexit, & ad *Bonconventum* contendit pagum a *Senis* XII. millibus paſſuum diſtantem, ibique graveſcente morbo apud Sancti *Bartholomæi* Baſilicam triduo recubuit, ubi VIII. Semptembrias Kal. hora nona, ipſo Sancti *Bartholomæi* feſto expiravit, Anno ætatis ſuæ uno, & quinquageſimo, menſe uno, diebus XII. regni ſui anno V. imperii vero anno primo, menſe uno & diebus viginti quatuor. Triplex illi interitus cauſa deprehenſa eſt, una in nate ſub genu lethalis ulceris, quod Phyſici Antras vocant [1]; altera ſciſſæ ab Stringuria veſicæ [2] quo morbo aſſidue laborabat; tertia pleureſi, quam miſſo jam ſpiritu vomuiſſe conſtitit. Admirabilis hæc mortalibus, & veluti fatalis notata loci, ac diei intervenientium identitas, cui admirationi *Corradini de Stoph* adjiciebantur ejuſdem Sancti *Bartholomæi* memoranda feſtivitas, qua & ipſe in *Italia* ab *Carolo* Rege conflictus capitale poſt ſupplicium ſuſtulit. Cavenda nimis Sacroſanctæ Matris Eccleſiæ offenſa Chriſticolis, cum & hujus prædeceſſorem fuderit Apoſtolica ſententia *Fridericum*, in quem cum prole tota, veluti fulmen jaculata, irreparabile tulit exitium; & hic quoque *Henricus* fæcundæ pacis vexillo in *Italiam* auſpiciis ductus Eccleſiæ, quæ voluit, obtinuit ſimul arridente Fortuna. Verum mutatis velis, verſis ad oppoſitum gubernaculis, adverſo ſidere ſoluta claſſis profundum oppetiit. Siquidem reſcripti jam ſola mente tranſgreſſor Apoſtolici, quo inhibitus *Roberti* Regnum invadere, adverſo ferente ſpiritu, ſuopte fruſtratus ingenio, adjuratum ſibi *Fridericum Siciliæ* Dominatorem ad *Cathonam Calabriæ* Inſulam invadendam, qua ſibi transgrediendi pateret aditus, obſtinata animadverſione præmiſerat. Et hæc quippe deteſtandæ litis exordia, ad totius terrarum Orbis ſcandala ſolo advertentis Dei ſopita judicio. Tulere cadaver Commilitones *Germani*, & ſuperpoſuere lecticæ vivum Virum; ſed ægrum ſimulantes, ſed intolerabiliter olentis in Paganico *Senenſe* Colonia noctu conſumpto ignibus humore, conditas aromatibus in utres reliquias per maritima maturo greſſu ad ſuas *Piſas* advexere, ubi multo ſuorum luctu ſecus altare Baſilicæ Cathedralis humatus eſt.

F I N I S.

---

1. *Una in nate ſub genu lethalis ulceris, quod Phyſici Antras vocant*, locus dubio procul mendoſus. Si enim in nate ulcus, qui ſub genu? niſi forte per ſimilitudinem quandam appellavit natem cruris muſculum, quod non reor, cauſa, quam mox ſubjungam. Deinde morbi genus hoc *Antras* mihi quidem ignotum. Legerem igitur ſic, *Una in crure ſub genu lethalis ulceris, quod Phyſici Anthrax vocant*. Jam enim de hac puſtula mentio facta eſt, quam Cæſar contraxerat poſt lotionem in Orgiæ fluvio. Anthrax vero a Græcis appellatur morbus ille, quem Latini Carbunculum dicunt, a carbonis igniti ſimilitudine: qui fit Paulo Æginetæ poſt Galenum ſanguine in atræ bilis naturam converſo, quum inferbuerit. Qua vero de cauſa Muſſatus non acceperit natem pro pulpa cruris, ea eſt, quod ſuperius dixerat, puſtulam obortam Cæſari *ſub dextri cruris genu*; dixiſſet enim ſub poplite, quæ pars imminet muſculis. *N. Villanus.*

2. *Altera ſciſſæ ab Stringuria veſicæ*, Corrige, *Stranguria*, στραγγουρία, Græci, Latinis Urinæ ſtillicidium, ſeu ſubſtillum, ἡ κατὰ στϱάγγα τῶν οὔρων ἀπόκρισις. Galeno, excretio urinæ per guttas. Et mox, *pleureſi*, corrige, *pleuriſi*, quanquam melius, *pleuritide*. N. Villanus.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER PRIMUS.

RUB. I. Mortem Henrici VII. Cæsaris consecuta.

* V. Interruptionem.

Post *Henrici VII.* Cæsaris * internecionem, qui illum secuti fuerant *Gibolengi*, *Albique*, *Aretium Aretini*, *Turdentum* [1] *Turdentini*, *Spoletum Spoletini*, *Casulas Casulani*, *Pisas Pisani*, *Gallias Gallici*, per *Italiam Italici* terrore supremo, formidineque offensorum Populorum ad suas, amicasque singuli terras confugeres [2]. Fusi, dispersique multi Municipum, qui ad Cæsarem primis tumultibus defecerant, Castella, Municipiaque supplices primis Communitatibus reddidere. Faventes Imperio Civitates Præfectos, Vicariosque communis terror invasit simul, & mœror amissi tanti fastigii, tantæve sublimitatis Capitis. At adversorum affectuum Populos, Primoresque, quos bello defessos agitatio Imperialis oppresserat, incomparabilis extulit exultatio. Et ò discors rebus communibus sic abusa humana societas? Hujus quippe Regis interitus hos ad lucem e † tenebris; illos ab luce conjecit in tenebras. Hi vestes lacrimis respersere; lugubres affectus illi dulcibus extulere lætitiis. Zelatores [3] Imperii Civitates functum tristibus prosecutæ lamentis, luculentos nutibus, ac gestibus ostendere successus [4], parum fidentes rebus humanis in tantæ allusione fortunæ: at per cæteras, qualis antè non fuerat, ostensa felicitas. Expiatam mundo cladem supplices Matres vocitantes sacra piis muneribus instaurabant altaria: Clerus sublatis Crucibus longo cætu cum Laicorum Ordinibus Urbes ambibat præcedentibus mitratis Antistibus, Summo uti placato Deo laudes Psalmorum concentu conclamans datori pacis post tantæ calamitatis angustias: Ardentes noctu faces Urbes lustrabant solaribus æquatæ fulgoribus: Novis amicti vestibus Populi equorum, hastarumque variis instítere proludiis: Per Vicos, & fora fœminarum Cætus laxis exultavere virorum licentiis: Clauso justitio forenses siluere causæ, & singula tacuere judicia apertis ex indulgentia lata carceribus: Actæ sublimes *Bartholomæo* laudes Apostolo, exeniaque decreta in ejus annua festivitate perpetua, qui in ‡ lapsos populos Imperii cruciatibus jam bis Apostolica pietate prospexerit, fuso *Corradino* de *Stoph*, & hoc *Henrico* vita sublato. Sic veluti mutatis Mundi vicibus mutati singulorum affectus, & diversa Mundi facies Gentes alteravit *Italicas*.

† Forte. Evocavit.

‡ Lassos longe melius, quam lapsos hoc loco.

RUB. II. De statu Urbis post Henricum.

Romani, qui *Ursinorum*, seu *Gelforum* factionis erant, in quos, ut sui contemptores, indignatus Cæsar, si ad Urbem accessisset, comminatus fuerat, acerbis effulminare suppliciis, quique desperatis jam rebus Urbe cedere illo inexpectato conceperant, resumptis fiduciis ad spes pristini status consurrexere. At contra alterius partis factiosi *Columnenses*, quique illis adhæserant, omni spe destituti, iratum in se *Robertum Apuliæ* Regem effugere, † ad quos delendos qui mature *Petrum* fratrem suum transmittere destinaverat, meditati sunt. Accepere siquidem exquisito ab ejus Archariis proposito, * ut nec eorum assensu Urbis acceptando dominio; nec militiarum, Castrivè *Capitis Bovis* traditione, nulllove supplicationis remedio Regium animum demulceri posse, cum se Regno ejiciendum illis fautoribus, si eorum conatibus fortuna secundasset, palam assereret, idque liquido agnovisset.

† Pro. Qui ad eos delendos mature Petrum Fratrem transmittere destinaverat.

* Vacat sine dubio particula. Vt.

RUB. III. De Pisanorum actibus, & Lucensium.

In *Tuscorum* Oris nova momenta oborta sunt, cum *Pisanis* tantorum motuum auctoribus, ac executoribus eò magis timendum fore constaret, quo & ipsi noxii valentius, ferventiusque bellum in *Tuscia* fovissent, Cæsaremque suis opibus educassent; Ipsique hoc attentius animadvertissent, accersito multis supplicationibus *Friderico* Siciliæ Dominatore, ne spe tanta destitutos desereret, collectionem gravis æris solidorum quinque pro libra uniuscujusque substantiæ indixere, solvendamque præsto coëgere: Milites ex *Germanis* olim Cæsaris contubernalibus mercede multa adjumento sui retinuere sub *Balduini* † *de Corneto*, & *Thomaxii* de *Septem Fontanis* Ducibus vexilliferis, recusante Marescalco Regio ad idem ardentius evocato stipendium; statuereque ex Senatus Consulto, præcisisque Plebiscitis in armis esse, quosque inimicos propulsare, insequi, bello forti, vel pacem cum finitimis promereri, ac conquirere, vel in virtutis laudibus sibi, rebusque omnibus finem nancisci, quem Deus, Fortunaque præstiterint. Nec *Friderico Siculo* destituendi post *Henricum* belli propositum fuit, cum & ipse velox *Plumbinum* terram maritimam, navali, terrestrique agmine res novas molitus, Nonis Septembris applicuisset; cumque & nonnullæ factionis intra *Januam* Civitatem conscius illo galeas ‡ quinque destinasset. Concussio namque *Januæ* vacillantis, si in partes Imperiales declinasset, non modicum allatura erat lapsis *Pisanis*, cæterisque *Gibolengis* incrementum. Interea futuris providentes vicissitudinibus *Pisani*, ut vicinis *Lucensibus* in se veteribus, novisque odiis exosis resisterent, *Simonem Philippi* paulo ante Cæsaris Pincernam, cui Præfecturas, Dominiaque Castrorum plurium in *Lunisana*, & *Versilia* contulerat, vinctum in carcere Famis arcuere, & ad deditionem Castrorum, Coloniarumque *Sarzanæ*, *Petræ Sanctæ*, *Castri Novi* restituto ære, quod pro eis Cæsari accommodaverat, coëgere. Hæ Villæ a finibus *Pisanorum Lucenses* arcebant. *Lucenses* vero quamquam longo defessi, affectique bello, morte tamen Cæsaris refocillati, elatique, irrefraganter in *Pisanos* ignitis, novisque

† Al. De Corneto.

‡ In V. Deest quinque.

1. Turdentum, Corrige, *Tudertum*. N. Villanus.
2. *Confugeres*, *confugere*. Idem.
3. Et pro, *Zelatores civitates*, dicendum fuerat, *zelatrices*. Idem.
4. Et pro, *luculentos successus*, quod contrarium sententiæ videtur, ponerem, *luctulentos*, barbarum quamvis, N. Villanus.

5 Pro

que odiis ultum ire disposuere. Frequenti igitur cum *Florentinis*, cæterisque *Tusciæ Gelfis* conventu, * trahendum in *Tusciam Petrum Roberti* Regis *Apuliæ* fratrem, sollicitato ad id *Roberto* magnis pollicitis, nitebantur, cui jam *Lucenses* iidem ad *Florentinorum* instar Urbis suæ regimen tradiderant. Sic nova bella intensis partium studiis in *Tuscia* parabantur. Verum *Aretinorum* Legati ad pacem petendam *Florentiam* missi, non aliud, quam cum fratribus *Gelfis*, eas res discutiendas retulere. Fuere, qui de pace inter *Lucenses*, & *Pisanos* agi partes interpellavere, nec obaudita illorum sollicitudo. De loco quidem conventus, ad quem Legati pergerent, collationibus habitis apud Balneas montis *Pisani* definiere. Sed alloquium distulit *Friderici Siciliæ* Dominatoris occasio repentina, qui multa classe, apparatuque militum, peditumque ad *Pisas* advenit XIV. Kal. Oct. militum CCCLX. in armis, ornatuque splendidis comitiva. Ad quem paribus votis excipiendum exivere omnes *Pisanorum* Ordines, tulereque e Galeis XXX. quæ cum omnibus fulcimentis illum advexerant, velamenta aurei sindonis supra verticem binis insigniis, Aquila a dextris, *Aragonensi* a sinistris ad Theatrum Commune adducentes. Ibi multa ex gestis laudata, memorataque utrinque multis præconiis servitia, defletum Cæsaris funus madidis *Friderici* oculis, oblataque hinc, & hinc ad casus feliciores obsequia. Tunc per octo ferme dies collatione frequenti, variis inter Regem, & *Pisanos* magno rerum utrobique pondere pertemptatis, discors eorum exitus fuit, compositionemque communis assensus diremit; Destitereque *Pisani* † revocasse Marescalcum Imperatoris, qui recessurus *Italia Syestrum* contenderat, quem utilem ad eorum conceptum, si cum *Friderico* convenissent, excogitaverant. Nec interea iidem *Pisani Lucensium* tractatus neglexerant; sed ad prædestinatum alloquii locum fiduciis ‡ datis direxere Legatos *Pelalagium Cagnassum*, *Gerardum Fasiolum*, *Benedictum Boncontis*, *Jacobum Dacasti* scribam. Pro *Lucensibus* [1] *Henricum Bernarducii*, *Dinum Agolantis*, *Raynerium Duge*, *Bonturium Dati*, *Zinum Margoti*. Hi multis recensitis, nec pacis cujusquam fœderi, nec intercipiendi ad tempus belli induciis acquievere. Vigebant, fervebantque *Pisanorum* animi ante promerendas *Teutonicis* datas mercedes, ulcisci desideria, in *Lucenses* agros irruere, elati & * *Friderico* hospite. Digressi ergo sexto easdem Kal. Octobr. nihil de his, quæ a *Pisanis* quæsierat † *Fridericum* ad portum *Pisanum* properantem parata classe, ut *Siciliam* proficisceretur, invenere. Sed nil eo minus obstinatis animis in *Lucenses* vivacis odii, sublata cujusque confæderationis spe, improvisos eos insultavere eductis in *Massam* omnibus copiis. *Massenses* incolæ ad *Spiciatum* traxere munimentum ab hostium pallantium [2] incursibus tutum. Insequentes Militiarum primi cursores diversis itineribus, ut in *Spiciatum* ingressos circumvenirent, igne ad ipsorum confusionem, ac terrorem undique immisso, per colles ad loci obsidionem properabant. Ii loci humilitate desisi [3], fuga egressi in *Sanctæ Mariæ Plebem* se contulere. *Pisani* dum vesperasceret inter *Plebem*, & Basilicam, ac Turres Castra posuere; neve ii, qui in *Plebem* confugerant, respirandi commoditate frue-

* Pro Trahere.
† Sic in Omnibus M. S. pro Revocare.
‡ In Omnibus. Datisque.
* In P. & S. Et Friderico Siculo hospite.
† Forte. Consecutum.

A rentur, per ejus noctis tenebras conteritos locum dedere, salvis dumtaxat personis, compulere, ustis continuo, dum lucesceret, omnibus ædibus, Coloniisque. Nec à populatione usque ad *S. Ambrosium Aschetum* (sic ipsa loca nuncupabantur) remorati sunt, captis ruralibus, raptisque animantibus cum ingenti præda. E *Luca* digressi in tam repentino, tantoque incursu ducenti quinquaginta, seu circiter milites ad pontem *Tecti*, conspicatoribus XX trans fluvium emissis, substitere. Fuere inter hos, qui pontem transilierant, *Lutti de Malaspinis*, *Matthæus* Comes, *Bartholomæus de Villa Nova*, B *Dinus Agolantis*, *Joannes a Porticu*, fugaque pene tarda regressi singillatim, incompositique * proximum ab insequentibus *Teutonicis* discrimen evasere. Ea die centuriatæ, dispositæque *Pisanorum* acies ad *Pisanorum Vaccollem* accessere, præmissis, qui omnia usque in † *Guapallum* vastarent: utque in *Vornum* ingrederentur, arborum obices, & quasque foveas æquavere, identidem sistentes ultimo Kal. easdem. Promoti quoque Kal. Octobris, ut in *Vornum* ingrederentur, ad *Cosello* gressum fecere; sed *Computensium*, *Rotensium*, ac *Butensium* Agrestes *Joanne* a *Porticu* adhortante ad tutelas dis- C positos, secedere illos compulit [4]. At secundo ipsius Octobris die collectis sarcinis, deletisque *S. Mariæ* Judicis *Plebe*, & Turri Campini, *Pisas* incolumes multa alacritate rediere.

* In P. & S. Pinum. In V. Pymum ex quo. Proximum effecimus. Nisi qui legendum malit. Primum.
† V. Grapalium.

RUB. IV. Paduanorum in Agros Vicentinos exercitus.

Nec *Longobardia* minoribus, quam *Tuscia* bellorum perplexa materiis ad arma conferenda circum movebatur, cum & Civitatum pars major novis dominationibus, quas pro libitu Cæsar in illis immutaverat, Imperiales partes ageret, ‡ efflagitantibus ad eorum consternationem, iis, qui primis sedibus, patriisque volente, efficienteque Cæsare cesserant. *Paduani* pellendi e *Vicentia Canis Grandis* anxietate pervigiles, D intentique in agros *Veronenses* omnibus copiis exivere. Qui ad *Arculem* tendentes, migrato *Alpone* Fluvio, verso *Calle*, qui *Vicentiam* vehit, in *Montebello* ditissima Colonia x. ab *Vicentia* millibus passuum castrum posuere. Ubi triduo morati plurimis crematis, depopulatisque cum ipso *Montebello* Vicis, ac Villis montem *Bericæ* per *Orianum* transiliere. Dumque ad *Bacchilionem* flumen divertendum communibus pergerent propositis, quod obstrusum paulo ante fuerat, potiundi Castri *Barbarani* agrestium ejusdem incolarum captivorum indagine spem sumpsere. Quo repente gradientes Castrum E circumsedere. Sed impiger *Canis* veloci subsidio per inobsessum Collem supplementum præsidio immisit, *Paduanos*que cæpto frustratus proposito refellit. Illi vero injectis per adductas machinas in castrum saxis, nequaquam proficientes, aggressus pænitudine pudentes, ad aquam *Bacchilionis Paduam* derivandam, positis itidem stativis, descendere V. ferme passuum millibus e *Vincentiæ* mœnibus apud *Longare*. Sic locus ille appellabatur. Meditatique aquæ novum fluentum posthac nulla tolli posse *Vicentinorum*, *Canis*ve potentia, inexpugnabile Castrum eodem flumine circumplexum F excelso aggere vallo cinxere; sed vi aperti fluminis incussæ riparum crepidinis imbre superpluente conflagavere [5]. Affectique longo exercitu, pascuis * dissipatorum agrorum circumstantium belluis, equisque non suppetentibus,

‡ Pro flagrantibus.
* In V. dispensatorum. male.

[1]. Pro *Lucensibus*, debuerat dici, *Lucenses*. N. Villanus.

[2]. Et pro, *pallantium*, corrige, *palantium*. Idem.

[3]. Pro, *desisi*, *diffisi*. Idem.

[4]. *Butensium agrestes Johanne a Portica adhortante ad tutelas dispositos secedere illos compulit.* Vitium in serie orationis. Dicendum quippe fuit, *Joannes a Porticu adhortans*, vel, *agrestes dispositi compulere*. N. Villanus.

[5]. *Imbre superpluente conflagavere*, mendosum. *Idem.*

bus, *Paduam* destituto Castri opere rediere, parum suffecti, lætative hac expeditione, cum *primo tantarum motione copiarum ipsam Urbem *Vicentiæ* aggredi concepissent, successibus rerum citra spem eorum, nec, ut exoptaverant, deficientibus: & si quando in hoc exercitu conferendas cum hostibus manus casus obtulit, nil obtinuere laudabile. Nam apud *Montebellum* pallantes [1] extra ordinem ante acierum signa nonnulli ab *Canis* stipendiariis circumventi, cæsique sunt pedites XIV. hastatus unus captus, cæteris ad acies fugatis, qui soluti ordine sic antecesserant; Verum uno occiso ex *Canis* stipendiariis *Blasquartario* ejus alæ ductore, altero *Teutonico* capto, quem † laxo fræno violentus equus in acies *Paduanorum* ‡ advexit. Itemque apud *Barbaranum* incustodita ruralium *Paduanorum*, qui ad fodenda [2] circum Castrum munimenta, quæ Oppidanis excessus in Castrum denegarent, concesserant, erumpentes intrinseci rapuere, appensaque Turribus ad ignominiosum *Paduanis* spectaculum tenuere. Præterea ab insidiantibus circum Castrum nonnulli e *Paduanis* popularibus pervagantes, in manus *Canis Grandis* educti, ære gravi se redemere. *Canis* impar illorum viribus, quod se solis mœnibus continuerit, suffecisse sibi contentus est. Nec impunes hostes tantæ insecutionis abire permisit. Nam dum per suos agros pro eorum libitu grassarentur, & ipse mercenariorum suorum, præsertim *Paduanorum* exulum ala neglectas *Campi. S. Petri*, & *Arsici* Colonias pingui arrepta præda cum multa adustione depopulatus est.

* Mel. Primam.

† V. Lapso.
‡ V. eduxit.

RUB. V. Terdonæ ad Robertum Regem Apuliæ deffectio.

Terdonenses Idibus Septembris ad *Thomam* de *Marzano* * *Squilatii* Comitem [3] Provinciæ Senescalcum ultimo defecere, in partemque *Gelforum Longobardorum* venere.

* S. Equilasii. P. Rub. sequenti. Exquilatii.

RUB. VI. Mediolani Commotio.

Pene iis diebus in *Maphæum* Vicecomitem *Turriani*, exulesque *Longobardi* fiduciis intensioribus erexere animos novum bellum *Mediolano* parare, uti scandali universalis materiam ferro amovere. In eas partes *Longobardiam* cædere [4], ad quas Civitas illa declinaret, commune judicium Ligurum. Omnia ab eo pendere fastigio. Eligendum *Roberti Apuliæ* Regis, probandumque Principatum. Suadendum, ut hunc adunci rostri Avium dispergat, diripiat, suisque conferat. Concilio igitur undique concreto, sponsiones aggregandarum copiarum signatæ, jussæque in diem certam sub vexillis Regiorum Principum *Thomæ* scilicet *de Marzano* Provinciæ Senescalchi, & *Ugonis de Albasio* Vicarii apud *Ticinum*, recensitis copiis in hos numeros e regia cohorte. Sub *Thoma* militibus CCCLXXV. peditibus octingentis. E *Casali Salvazio* peditibus CC. E *Novariæ* exulibus equitibus XXX. E *Valentia* peditibus CCCC. E *Mediolani* externis equitibus CCC. E *Papia* equitibus CCC. peditibus MCC. E *Cremona*, *Succino*, *Pergamensibus*, *Laudensibus*, & *Cremensibus* extrinsecis equitibus CCC. Juravere in has partes e *Longobardiæ* Primoribus hi. E *Vercellis Simon de Columbiano*: *Alexandria Thomas de Puteo*, & *Bonifacius de Alexio*: *Crema Scregnianus Benzonus*, & * *Socinus Venturini*: *Pergamo Recouratus de Rivola*, *Rubertinus de Bongis*, & *Raxa Colionus*; *Laude* [5] *Arnulfus de Sisiratico*, & *Paulus de Ricardis*: *Cremona Ponzinus de Ponzonibus*. E contra in *Maphæi* partibus mercenarii sexcenti, inter quos *Germani* ducenti, qui de Cæsareis contuberniis fuerant. Subsidiarii ex amicis CC. *Mediolanenses* Cives CCCC. His utrinque copiis experiendam fore aleam, decernendamque rerum summam Partibus visum est. Nec causæ deerant, nec promptæ ad subeunda certamina voluntates. res suas agi quisque avidus meditabatur. Iis agminibus in agros *Mediolanenses* VI. Kal. Octob. excedentes ad fluvium *Ticinelli* venere, eoque æquata per agrestes ripæ crepidine, vadato in ulteriorem ripam transvecti, ubi *Rebechum* vocant, ad prædia *S. Mariæ in Campo* accedentes secus *Castellettum Aliati Grassi* XIV. fere passuum millibus ab urbe, acies *Maphæi* in adversum properantes videre. Instructis ergo utrinque copiis, ineundi jam ex pari provisu certaminis certitudine, centurias, ordinesque disposuere. Hinc ad primum pilum cornu dextro *Thomas de Marzano* † *Exquilacii* Comes Provinciæ Senescalcus; ab sinistro *Ugo de Albasio Pedemontis*, & *Longobardorum* pro *Roberto* Rege Præpositus cum Provincialium trecentorum cohorte, primi congressus partes tenuere. Secunda acies *Longobardorum* fuit. Hujus primo cornu primipilarius *Gerardinus Philipponi* Comitis de *Langusco* filius; sinistro vero *Franciscus della Turre*, præmissis ex ordine, & per latera distinctis harpigeris, lanceariis, fundibulariis, & levis armaturæ peditibus cum ballistariorum cætibus, & omnium apparatuum frequentiis. Inde autem *Maphæi* primum pilum gestabat ab cornu dextro ‡ *Senebrutii* Comes, olim Cæsaris Contubernalis, ac Consanguineus. A sinistro *Paganinus de Punico Bononiensis* cum CCC. seu circiter e *Germania* militibus. Alterius aciei majoris Princeps a dextris *Montisferrati* Marchio: Ab sinistro *Aymo de Ticinensi* cum succintis ad latera peditum Centuriis, & tormentorum, & ballistarum fulcimentis. Paribus igitur gressibus, dum jam ferro agi res nullo medio constitisset, obstrepenti tubarum, classicorumque tumultu concursum est. *Paganinus* infestis Provincialium in se irruentium *Ugone* Duce congressibus acie digressus, cessit, campoque pervagatus, destitutum primæ frontis cornu dereliquit. Ad quam instaurandam, supplendamque * *Senebrucensis* equo sublimi evectus prosiluit. Tunc strages, cædesque ‡ viritim collidentium, tantusque primi certaminis earum, quæ primæ concurrerant acies, corruentiumque fragor, ac fremitus pulvere sublato, qui secundarum acierum visus obumbrabat, ut qui, quos invaderent, ferroque expeterent, ignorarent. At demum sub ancipitis pugnæ principio in se ipsos armorum pondere conflicti, confectique *Germani*, respirandi sublatis opportunitatibus concidebant, ut plurimi irremissione afflatuum [6], quam ictu percussi interirent. Hæsitque Provincialium, *Longobardorum*que exulum, quos larium quærendorum efflagitatio pugnaces efficiebat, fortuna, ut stratis, fusisque qui primæ aciei frontes tenuerant, sublata certandi spe, major *Maphæi*, quæ sequebatur, acies terga verteret, nec in se signa, pilaque convertentium impetum expectaret. Inde fuga consternatis *Maphæi* viribus ad mœnia concurrentium cum hostium ad pontem *Gazani*, insecutione. Irrecuperabilisque *Maphæo* lucis hujus conflictus, dum vix Urbis tutela, fiduciaque crediti in-

* V. Sotinus.

† Supra Rub. proxime præcedenti Squilatii.

‡ S. Geneburtii

* S. Genebrucensis.
‡ P. Virium.

1. Et pro, *pallantes*, corrige, *palantes*. N. Villanus.
2. Pro, *fodenda*, *fodienda*. Idem.
3. *Squilatii Comitem*, forte, *Scyllacei*, aut, *Scylletii*, vel, ut hodie dicunt, *Squillacii*, vel *Squillacis*. Idem.
4. Pro, *cadere*, scribe, *cedere*. Idem.
5. Pro, *Laude*, *Laudo*. Idem.
6. *Plurimi irremissione afflatuum*, melius, *plures*. N. Villanus.

1. Ca-

intro se continerent. Potiti Campo Provincialium duces, *Longobardorum*que exules prædam concessere militibus, peditibusque. Cæsa eo die *Germanorum* capita ferme CLX. Aliorum latini nominis. L. totidem, seu circiter capta, inter quæ *Senebrucensis* Comes vir bello strenuus primipilarius cum nato tyrone, cum pluribusque Insignibus *Germanis*, *Faciolus de Pusterla*, *Borgognonus Masinus*, *Thomasinus Burrus*, *Guaspertus de* * *Bevolco*, *Otholinus* † *Canerasius*, *Ambrosius de Arluno Mediolanenses*. Signa militaria tria Victoribus distributa, *Papiam*, *Cremonam*, atque *Alexandriam* ad triumphalia spectacula transmissa. Dies hic VIII. Kal. Oct. hora ferme VI. Anni Domini Nostri tertii decimi ‡ treceteni milleni. Concussa *Mediolani* multis momentis Civitas novarum rerum avidi exultabant plebei, præsertim, quos penuriæ urgebant. Item, qui factionis erant *Turrianæ*, ad quos Civium, Ruraliumque maximæ copiæ concurrebant: * E majorum domibus *Litei de Biraga* unus, *Lanzalotus de Castilione*, *Gulielmus Porrus*, ex *Cribellis*, *Lampugnanis*, & a *Cruce* nonnulli *Proceres*: At ex circum † Coloniis, Ruricolarumque millia fere XII. Urbs commota per vicos jam novis, liberisque susurrabat affatibus: nullos successus præteritis, præsentibusque graviores exhaustis longo bello, affectisque coemptionum, ac contributionum frequentiis: statum hunc numquam exulibus *Turrianis* pacem habiturum: omne novum ‡ hac Imperii sublata clade casualiter profuturum, ut forsan his mutationibus pacem inexcogitatam Fortuna daret miserante Deo, novisque auspiciis. Iis fandi, peneque ad arma prosiliendi licentiis, laxati e publicis carceribus plures nulla custodum resistentia: Et si non consensu, conniventia, tolerantiaque *Maphæi*, ii in Urbis sinu, intraque penetralia præsumptus ad resultantes rumores accommodi. Campo secedentes exercitus fæcundam omnibus curandorum corporum copiis, pinguique affluentium rerum luxu noctem egere sequentem ad *Busti Carulfi* Villam. In tertia ad *Liganum* promovere x. ab Urbe passuum millibus, dum & eis facilis ad Urbem accessus foret, jam ad vota cunctis succedentibus. Arctato inter mænia, quem undique terror incesserat, *Maphæo*, instabant, suadebantque Senescalcus *Roberti* Principibus, *Turriani*, *Longobardique*, ut conterritam, laborantemque * ad defectionem Urbem adorirentur, lacesserentque omnis resistentiæ impotentem *Maphæum*. Illi segnes moras per dierum curricula trahentes cum Provincialibus tempora consumebant alloquiis, superque agendis exercitus omnes anxios, suspensosque tenebant. At dum jam deprehensis ad progressus recusationibus frustratoriis clamitarent catervæ, orarentque Primores *Longobardorum* cædentem [1] omni repugnationi Civitatem tantum accipi, victoriam, quæ præsto erat, amplexari, demum detecto intercipientium rerum articulo respondere Senescalchi, cum suis clanculum decretasse Provincialibus, ut incumbentia peragerent. Qui ad regressum, discessumque e Castris obstinati mandata omnia, hortamentaque repudiabant. Iis puncti præcordiis *Longobardi* allicere satagentes Provinciales multi æris sponsionibus regiis augendis in *Longobardia* magnificentiis nequaquam profecere. Suffecisse, inquientibus illis, quæ egerant, non ob eas causas in *Longobardiam* venisse; nec eos, quibus suæ suppetebant divitiæ, stipendiis sanguinem fundere; habeant gratum, quod hostes suos æquo campo fuderint; suppleant ipsi, quæ restant. Replicantibus quoque Senescalchis, eaque detestantibus, quæ proferebant Provinciales, triumphumque Regi paratum complectendum, suscipiendumque protestantibus, nequidquam verba fudere. Illi quidem collatis ad recessum signis e campo deplorantibus * *Longobardis* inexorabiles digressi sunt. † Tunc, sic ferente mortalibus ignota fortuna, omnis repente fusus exercitus, vix collectis sarcinis victi in se victores ad propria singuli confugientes discessere. O hominum fames insaturabilis? o immoderata, inexpletaque avaræ mentis ingluvies? Hanc *Maphæi* aurum litem diremisse, cladem sibi summovisse increbescens [2] vulgavit opinio. Laudata *Ugonis* de *Albasio Thomæ* supplicantis ‡ exoratio publica, privataque ne *Longobardis* fidelibus, ne Regiæ Celsitudini hic se probanti, hic viros propalanti deficiat. In ambiguo habita, positaque Provincialium contubernalium pertinacias accusantis assertio, quem nonnullis eorum clandestine sponte cæptis desistentem dixere. Notatæque verborum ejus prolationes, qui rei prosequendæ molestatus instantiis, se vix continere, quin in *Mediolanum* profugeret, * proruperit [3]. Itemque, qua via rogatus a familiaribus digressurus e castris fuerat, per *Novariæ* agros ediderit, & ii hostiles erant amicis *Longobardis*, & parti Regiæ. Maneat inviolata veritas nostris † profundis non pertemptata scrutiniis. Nec absque clade ex insperato sic laceratus iste degressus [4]. Enimvero metatores Castrorum ad vicum ‡ *Baude* pro stativis locandis antecesserant. Jamque per ædes dispositi, comiterque a *Terrigenis* accepti discubuerant, cum abscedentium suorum nova versis vicibus vincenti fortunæ adhærentes pervertere. ⊥ *Baudenses*que protinus, quos, ut hospites paulo ante exceperant, nunc, ut hostes, incessere. Captis e *Papiæ* peditibus circiter CCC. Uno equite. Ex *Alexandrinis* peditibus C. Equitibus CC. Ex *Terdonensibus*, ac *Valenzanis* peditibus C. *Mediolanum* ad *Maphæum* adductis. Dumque *Papiam* lacerato agmine inglorius advenisset exercitus, commota plebs clamore ingenti ad Provincialium diverticula, quos proditores vociferabat, excurrit; nec prædæ, rapinæve modus illis turpi fuga per abdita loca delitescentibus, quos necandos incensa furore * expectabat frequentia, nisi *Turrianorum*, Primatumque circumspectorum, quos *Roberti* Regis amor, reverentiaque solertes urgebant, occurrisset velox, opportunaque providentia effrænes plebejos † præconia voce ‡ monere, metuque instantium, gladiisque excurrentium ab rapinis arcere, multa ex ablatis restituere, quibusque valuere remediis, furoris cursum sedare.

RUB. VII. Captio Castilionis a Laudensibus extrinsecis.

Dumque hæc apud *Mediolanum* gererentur, exules *Laudenses* expugnatum *Castilionis* Castrum, quod intrinsecorum præsidio tenebatur, VIII. & XXX. in eo captis, cæpere, illudque novo muniere præsidio.

RUB. VIII. Incursus exulum Brixiensium in intrinsecos.

Per eosdem fere dies ad uvas legendas expositos *Brixienses* intrinsecos ex improvisu circumvenere extrinseci, fudereque cæsis circiter C. plurimis captis, armis, ac equis illorum, nec non & bobus cum vehiculis potiti VIII. Kal. Octob. Anni ejusdem.

RUB. IX. Bacchilionis flumen a Cane Grandi Paduanis obstrusum.

In hos dies *Canis Grandis* nullo medio post *Paduanorum* e *Vicentinis* agris recessum *Bacchilionis*

Marginal notes:

* V. De Bovolco. † S. Generaxius.

‡ In P. deest Treceteni.

* Sic habes inter puncta hac nomina in P. In V. vero, & S. sic Litei de Biraga, unus Lanzalotus de Castilione. In aliis, Licei.

† P. Ac male.

* In V. delectione. Pro Defectionem.

* S & P. Longobardos.

† In V. Tunc versis forte vicibus, ut infra in hac Rub. cum abscedentium suorum nova versis vicibus vincenti Fortunæ adhærentes pervertere.

‡ V. Exortatio.

* V. Prorupit.

† V. Profundius.

‡ V. Raude.

⊥ V. Raudensesque.

* P. & S. Expetebat.

† S. Præconis.

‡ S. & P. Movere.

1. *Cædentem*, corrige, *cedentem*. Villanus.
2. *Increbescens*, *increbrescens*. Idem.
3. Et loco, *proruperit*, ponendum forte, *potuerit*. Idem.
4. Pro, *degressus*, corrige, *digressus*. Idem.

1. *Quod*

lionis flumen, quod ad suos fines labandum resolverant [1], obstrusit.

Albertini Mussati *de Gestis Italicorum post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Primus feliciter explicit*,

INCIPIT SECUNDUS.

1. *Quod ad suos fines labandum resolverant*, error in voce, *labandum*. Et si reponas, *labendum*, adhuc erit barbara enunciatio, ni dixeris, *suos per fines*. N. Villanus.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER SECUNDUS.

RUB. I. Venetiarum Status, & Zadrense bellum. Iadrense *aliis.*

A

Nec memorandis *Venetiis* vacet Codicis nostri contextus, cum ea maritimarum Nobilissima Civitas, Maris *Adriatici* dominatrix per finitimas maris, & terræ provincias antiquis, modernisque admodum effulserit laudibus, suis formidolosa potentiis. Illa quidem, dum absque partium *Gelfæ*, vel *Gibolengæ* superstitionibus navigiorum commerciis viveret, moribus usa simplicibus, miris affluebat opulentiis. Credita namque & privatim, & publice *Italorum* Superi maris, affiniumque terrarum incolis acceptas opes * sua, & deponentium pariter mercationum usu servabat † intactas, ad commodaque disponebat eorum. Dum ad tempora nostra serpens mundi labes, quæ cæteros infecit populos, in illa exoriens crevit ambitio, *Venetos*que insolentes auctæ fecere divitiæ, & situs Urbis inaccessibilis, & numerosæ classis copiæ, quæ Maris *Argolici*, *Dalmatici*, *Liburnorum*que; ‡ finium dominatus præbuerant, peneque subjectis omnibus * *Longobardis* ad eorum emolumenta fluminibus. Hæc omnia *Venetis* inviolatæ fidei probati mores, & pax longa præstiterant. Sed primum in iis, veluti morbosa contagio, subiit intestinæ livor invidiæ, & inter Primores innata de paritate contentio. Unde & præsto exorta partium *Gelfæ*, & *Gibolengæ* vocabula. Iis exuri, atque affligi cæpere curiosis angustiis, & honestissimam, ac rectissimam Rempublicam contentiosis exagitare dissidiis. Dum post acceptas memorabiles in *Scurtiola* ab *Januensibus*, & ab Apostolica animadversione pro crimine occupatæ *Ferrariæ* clades, nutritam † longo saniem ruptum vulnus effudit. Nam ‡ *Bajamontus* * *Theupulus Gelfæ* factionis Princeps cum Insignibus *Quirinæ* prosapiæ plebe suffultus * *P. Gradonicum Venetorum* Ducem insultaturus viribus suffragantium Illustrium *Gibolengorum* impar propulsatus Urbe cum complicibus cessit, *Badoario*, & nonnullis fautoribus deprehensis, securi percussis * Dein quietissima longo ab ævo suo laborans pondere Civitas, partiariis infecta odiis, integritate sua diffidens ad factiosas calamitates devenit. Nec ipsa belli expers per hos *Italicorum* amfractus quievit. *Zadrenses* quidem *Venetis* diu faventes pulso præsidio ad *Bannum Baladinum* vicinum oræ *Scalvonicæ* [1] Comitem defecere, cujus favore freti, excusso *Venetorum* jugo, rebelles effecti sunt. Exteriti tanta novitate *Veneti*, si *Zadra*, quæ sinum Maris *Adriatici* ad tutum navigantium transitum possidet, non modo vacans obsequiis, sed ad rebellionem depravata cursus marinos impediat, hoc tamquam sui exitii momentum, initiumque intolerabile amovendum, tollendumque decrevere, etiam sub cujusque belli discrimine. Mirumque quam inexpleta rerum desideria, maxime ultionum avidos in cæcitates adducant. His acciri placuit *Dalmasium Cathelonìensem* Virum belligerum, qui *Ferrariensi* Bello cohortium ductor mille fere *Venetis* cæsis necatisque, eorum fuderat exercitium [2], qui & per seditionem occiso *Francisco* Marchione *Estense*, cum quo adversum *Venetos* eosdem consortia egerat [3]. Talem *Ferraria* cedentem translata in *Robertum* Regem *Apuliæ*, qui alterum Præfectum in ea constituerat, suis admisere subsidiis cum M. mercenariorum equitum, totidemque pedestrium catervis, ære dato * IV. Mensium suffecturo stipendiis, instructaque multa classe secus Insulam, quæ *Zadræ* adjacet, obsidioni se exposuere. Is multo strepitu, tumultuque navibus excedens prope *Zadræ* Oppidum stativa posuit: vallo, foveisque circummunivit. Protinus & *Bannus* in eodem ab Aquilone campo mille ferme passibus a *Dalmasii* stativis, totidemque a *Zadræ* mœniis castris positis, copias suas eduxit, unde & si oppugnaturus oppidum *Dalmasius* castris exiret, & hic eadem invaderet. Variis hinc, & hinc eadem æstate certaminibus fatigatæ partes parum memorabilia egere multo *Venetorum* fastidio, impensarumque pondere, cum suæ † maxime pecuniarum effusionibus res agerentur; illi ædibus propriis commodorum omnium vicinitate gauderent. Dumque ad hyberna coaptandarum, quæ tanto exercitui suppeterent, rerum tempus impelleret, expleto *Dalmasii* suorumque ‡ trimestri stipendio, *Venetias*, ut * pro advenientibus tribus juxta initas utrinque conventiones, misit. *Veneti* tanti exhausti effusionibus [4], & pondere gravis æris, arctatum eo campo, quo sine eorum † remigio egredi non valeret, existimantes, trimestre persolvere multa indigentia commode non posse in responsis dedere. Sit ipse contentus unius dumtaxat mensis tracti exsolutione, quam & quatuor aureorum esse velit pro singulis hastatis, quæ de octo fuerat aureis primi fæderis percussio-

B C D E F

*Suo legerem non invisus, & referrem ad dictionem. Vsu.

† V. Intacta.

‡ P. sinuum.

* P. Longobardiæ.

† Desideratur. Tempore.

‡ Biamons aliis.

* P. Theopulus. Scriptura veteres. Theupolo.

* Littera P. hoc loco significat Petrum.

* P. & V. De inquietissima. Vterque male, sed longe deterius S. De inquietissimis.

*Forte III. cum paulo post dicat expleto trimestri stipendio Dalmasium misisse Venetias pro alio trimestri.

† Forte. Maximis, & melius. Vel maxima pecuniarum effusione.

‡ Hinc collige mendum esse in verbis paulo ante positis in hac ipsa Rub. ubi dicitur a Venetis datum fuisse Dalmasio as sufficturum stipendiis quatuor mensium. Locum hunc sic expleo, ut pro advenientibus tribus mensibus sibi, ac suis sufficeret juxta initas utrinque conventiones.

1. Pro, *Scalvonicæ*, corrige, *Sclavonicæ*, seu *Slavonicæ*. N. Villanus.
2. Pro, *exercitium exercitum*. Idem.
3. *Qui & per seditionem occiso Francisco Marchione Estense, cum quo adversus Venetos consortia egerat*, Quid inde? Videtur aliquid desiderari. *N. Villanus.*
4. *Tanti exhausti effusionibus*, corrige, *tantis*. N. Villanus.

1. Ve

ſione. Anguſtatus, oppreſſuſque & temporis, & loci opportunitate *Dalmaſius*, in ſe variis angebatur anxietatibus, torquebaturque, ad frequentes converſus ſupplicationes multorum reiteratione nuntiorum, ut ſibi, ſuiſque pacta ſervarent, quibus & ſua ſponte compati, ac contribuere, dum in hybernis ſuffultos neceſſariis ſocios continere valuerit. Nec hæc pertinaces, ſeu penuria coarctante, ſeu concepta violentiæ perſeverantia, *Venetos* movere. *Bannus* horum omnium per transfugas gnarus, edoctuſque, primo clanculum *Venetos* de pace per internuncios interpellavit: In amicitiæ fiduciam *Zadrenſes* accipiant humilioribus obſequiis

B ex liberalitate ſervituros, quam ſi violenta obedientia premerentur. Sit ‡ eis actualis, non verbalis libertas. Spontanea, quam coacta gratior *Zadrenſibus*, utiliorque *Venetis* eſto. At *Venetorum* in *Zadrenſes* Majeſtas ſolita cum ſubditis indignata paciſci, nil oblatorum admiſit, offenſa magis libertate petita. *Bannus* irremiſſus, ſic ferentibus rerum ſucceſſibus, ad *Dalmaſium* loco, tempore, & vexantibus *Venetis* circumventum converſus, ut rebus * ſic afflictis, ut ipſe noverat, clandeſtine ſollicitavit. Demum tacitis per internuncios allocutionibus

‡ P. ei.

* V. ſic ſe, forte in ſe.

C ſuggeſtione facta *Venetis*, ut pro utriuſque colloquio ad ipſorum *Venetorum* vota res componi poſſent, convenere *Bannus*, & *Dalmaſius*. Ictumque inter utrumque fœdus eſt jurejurando emologatum, ut *Venetorum* caſtris † egrediens in *Zadram* cum ſuis pergat accepturus a *Banno* in præſentiarum florenos auri bis mille, præſitque *Zadræ* regimini annua florenorum M. mercede cum determinatis ad impenſarum uſum grani, vini, & animalium fulcimentis. His, dum ipſi *Dalmaſio* libuerit, ad id tempus duraturis, ſitque in ejuſdem optione, ſi maluerit, in *Apuliam* migrare, & quandocunque

† Intelligitur hic. Dalmaſius.

D ei libuerit in tuto trajiciendus ſit, vaſis, & impenſis *Banni* cum ſui, & ſuorum armis, & equis. Regreſſus *Dalmaſius*, uti indignatione infecti negotii, cum *Banno* ad certamen ſub oppidi mænia movendum ſignis claſſicis, militarique fragore ſero conſtituit. Suorum Primores ſecretis, quid in ſequentem ‡ acturus fuerat, monitis edocuit. Poſtquam autem illuxit in Kal. Septembriis Anni XIII. cc. milleſimi inſtructis aciebus, deſtitutis caſtris *Zadram* cum ſuis intravit incolumis. *Veneti* collectis extemplo ſarcinis admiratione, metuque ſimul ſtupefacti ad naves ſe, ſuaque contulere.

‡ Deſiderantur. Diem,

E Inſultum habituri erant in eandem claſſem, niſi ſecedentes * e portu curſu celeri remigaſſent. Sic parum feliciter rebus geſtis, graviſſima perpeſſi *Veneti*, nec ipſi bellorum *Italicorum* immunes fuere. *Zadram* ingreſſus, acceptuſque magna alacritate *Dalmaſius*, ut hujuſmodi proditionis infamiam, ſi qua notabatur, in virtutis obſequium transferret, affectos oneroſo bello *Zadrenſes* ad pacem, quam ſe illis ſaluberrimam † dari ſpopondit, hortatus eſt. Quos ubi pronos, tractabileſque percepit, ſubito Legatos ad *Venetos* miſit, qui ſe non ob alias in *Zadram* tranſlatum cauſas afferant, niſi ut, quos

* P. & S. Eo portu.

† Mel. Dalo.

F victores nulla obſidionis preſſura facere nequiverat, ampliori, utiliorique pacis fædere hac ſimulatione efficeret. Velint ipſi tantum poſitis iracundiæ ſtimulis evidentibus ſuis commodis acquieſcere, plurium potituri hoc ingenio, quam armis: patianturque, ut tam male diſpoſitis ad ſua commoda rebus, ſibi conſulatur: quodque in *Zadram* ſe tranſtulerat, non fraudi, dolove; ſed frugi, laudabilique propoſito adſcribant. *Veneti* tanto in anfractu, di-

A ſcrimineque, afflictis ſic rebus ad ſpem converſi grates amico, circumſpectoque viro tantæ meditationis egere, reſpectuque ‡ dilationis, ut conſulto Duce id agere queant, dato, illius ſe potituros conſiliis reſpondere. Duci, Senatuique *Venetiarum*, quos aliter potiundæ *Zadræ* ſpes deſeruerat, hæc grata acceptaque viſa, juſſique Primores exercitus, ut, antequam ſui excidii (quod jam increbeſcebat) fama prodeat, cuique fœderi, quod ſpem pacis habeat, intendant, exequanturque. Irremiſſi peragente *Dalmaſio*, optantibus leniter *Zadrenſibus*, pacem ictam ad omnium notiones publicavere,

‡ V. Dilectionis.

B acturi de conditionibus per utriuſque partis Arbitros *Dalmaſio* medio. Interea inermes *Veneti* inter mænia recepti fiducialiter prælato ex ſe uno, qui ad inſtar primarum conſuetudinum * Communitatis jus *Venetis* diceret, in Urbe verſabantur, comiterque comitia agebant per ſocialia fædera. Nec minus jugiter, & in dies de pacis conditionibus agebatur. Cumque (ſicut aſſolet) in tractatuum diſceptationibus ſuper articulis diſcolæ partes decertarent, paulo ante ſedati incaluere animi, habituſque *Dalmaſius* utrinque ſuſpectus, ne vacillans rurſus alteram fallat, alteri adhæreat.

* P. Comitis.

C Ipſumque aſtutiſſimum hæc non latuere, qui *Zadra* cedere, ſi incolumis valeat, conſtituit. Concione igitur habita, quæ ſuper pace egerat, rememoravit, bono animo, ingentique ſolertia res ſalubres hinc, atque hinc exercuiſſe, rebus æque ad utriuſque partis bonum commune diſpoſitis; abire velle; vaſa naveſque onerarias, quibus equos, & ſarcinas in *Apuliam* trajiciat, popoſcit. Ab utriſque grates actæ, naveſque conſtitutæ quinque, quas præmiſſas pelagi tempeſtas inceſſit, abegitque, ut ſcopulorum cautes † incuterent [1], eliſæque fretum ſubirent. *Dalmaſius* omnium vitandarum inſi-

† Al. Incurrerent.

D diarum aſtutia noctu lembum ingreſſus in *Apuliam* devectus eſt.

RUB. II. De Republica Paduana, & alloquio pacis petitæ ab Cane Grandi.

Paduana Reſpublica diu ante honeſtiſſima, ac rectiſſima iis belli anfractibus concuſſa, & intra ſe multis, variiſque ſuæ Politiæ immutationibus exagitata eſt. Ea quidem primum poſt memorabiles acceptas a *Friderico* de *Stoph* clades, qui *Eccerino* de *Romano* lictore, ac carnifice *Paduanos* fere ob omni ſtirpe deleverat, beneficio *Romanæ* Eccleſiæ reſtituta ſeptem, & quinquaginta annos inviolatam pacem foverat, affluentibus aucta divitiis. Verum fæcunda opimarum rerum felicitas adeo † jam ambi-

E tioſos illos effecerat, ut abuſu, luxuque labefacti, licentioſiores inſoleſcerent paulatim. Unde identidem bonorum horum prodierat immoderata corruptio, iniquorum ſcilicet teſtium, omniſque falſi deteſtanda crimina, uſuſque voracis fænoris, & laſciviens ſanies omnis morboſa cupidinis. Meminerimque ego *Lovatum* Vatem, *Rolandum*que nepotem, dum ſæpe in diverſoriis cum ſodalibus obverſaremur, inquientes, ut ſic ingraveſcens jugiter, & in dies noſtra Civitas magnitudine laboraret ſua, modicumque reſtare temporis, ut jam ſeneſcens rerum ordo mutata univerſi politia ſolveretur,

† Puto particulam hanc pro Tam in Rubricam, irrepſiſſe quæ ſane appoſita particula illa altera. Adeo gloſſema ſaperet, niſi ipſa in particulam aliam ſe vertiſſet.

F minuſque eam poſſe hoc ipſo, quod plurimum creverat. Serpſit denique, quæ Regna, cæteraſque Urbes evertit diu, longumque nutrita inteſtina factio, dum obſoleta partis Imperialis ſuperſtitio alterius conniventia clanculum pullulaſſet. Coaluerant namque in ea e plebeja turba

ba

1. *Ut ſcopulorum cautes incuterent*, corrige, *incurrerent*. N. Villanus.

ba flagitiosi Cives, qui exacerbata, concitaque in Insignes Plebe, exosos illos, uti Communi statui suspectos, gravibus exagitari Plebiscitis fecere, *Ancianorum*, majorumque Ordinum auctoritate, quæ Nobilibus, Plebeisque mixta æquam Rempublicam, salvamque tenuerat, translata ad Tribunitiam potestatem. Ad Tribunos quidem, quos Gastaldiones vocitabant, omnia publica, privataque judicia transtulere, & hi omnes Opifices erant, & qui sordidis commerciis vitabundi volutabantur. Hi forenses, publicasque causas sedentes applaudentibus, hortantibusque *Gibolengorum* Demagogis audiebant, judicioque gloriantes ad nutum finiebant. Nec modo turpia hæc, execrandaque eorum dumtaxat, qui has ineptias creaverant, foverantque fulcimentis; sed nonnullorum *Gelforum* additamentis invalescebant, qui, uti transfugæ, ad victores transfugientes Democratiam erroneam ‡ alterius tollebant. Hinc intestini livores, hinc lethales ambitiones, licentiæ falsorum criminum amicorum, externorum veterum odia, inimicitiæque exortæ; nova quæsita cum *Cane Grandi* consortia, & indiscretæ fiduciæ, quæ omnia super advenientis *Henrici VII.* Cæsaris ultiones; expiationesque sortita sunt. Sic *Cane Grandi* auctore amissa *Vicentia*, bella acta, & pace sublata mutati omnium rerum ordines. Inde & necato per *Gelforum* satellites *Gulielmo Novello* * *de Paltineriis* de *Montesilice* Viro nobili, factioso in ipso communi Prætorio, pulsisque, ac relegatis partis *Gibolengæ* Primoribus, hosteque adjudicato *Nicolao* de *Lucio* proditore cum Complicibus, in aliam Politiam devoluta Respublica est. Abdicato, abrogatoque omni jure illius pestiferæ Tribunitiæ potestatis ad Insignes, Primoresque *Gelforum* omne privatum, publicumque jus translatum est. Omne *Gibolengorum* nomen deletum. Partem *Gelfam*, & Commune *Paduæ* idem sonare decretum, sancitumque est. Mille Virorum senatus *Gelfis* auctus, ut inanes *Gibolengorum* voces eorum judiciis per calculorum clandestinas positiones non præjudicarent. Rursus alia ex solis *Gelfis* statuta Congregatio, ex cujus consulto rescindenda forent alterius Senatus decreta, & omnia partis *Gelfæ*, & belli negotia agerentur, ex eaque *Anciani* Conservatores quatuor Libertatis, & status, Octoque secretorum conscii crearentur, queis gubernacula Urbis relicta. Has novi status immutationes iis belli tumultibus nacta est *Paduana* Respublica Anno Domini Nostri Jesu Christi tertio decimo trecenteno millesimo circum Novembrias Kalendas. Perque hos fere dies ab *Cane Grandi* acciti hortante *Bailardino* de *Nogarolis* Milite duo per internuncios *Paduani* Cives, transmissique, *Marsilius Pollafrixana* Miles, & *Albertinus Mussatus*, qui de pace agerent, si forte profligatis longo bello rebus infracta utrinque vota concordarent. Fiduciis ergo datis in constituto agro sub monte *Varda* convenientes, pro quibusnam inchoandum foret, certatim verba permiscuere. Demum *Bailardinus*.

‡ V. Altius.

* In V. Abest. De Paltineriis In P. De Paltoneriis. in S. De Paltaneriis.

Nec pudebit, inquit, præfari testibus Italicis, nec in pace petenda pertinax subsiluerim. Pacem pro Cane Imperii Vicario peto. Satius fuerat, *Bailardine*, Mussatus respondit, *si hujusce rei Canis excitator. Qui nos evocasti, sic nunc primum adveniens occepisses. Et nos Pacem volumus Paduani. Adjiciantur tantummodo conditiones, quæ ratos hinc, inde consensus efficiant. Assint*, ille ait. *Ut per calles & Urbes armis positis tutus, ac liber quisque perambulet. Et quis putas*, Mussatus infit, *nisi secta radice vulnus curet medicator imprudens. Cedat Vicentia Canis. Ea scandali materia est. Tollenda restat litis causa. Sua*, Bailardinus inquit, *Vincentia cedat?* Marsilius Pollafrixana subdidit. *Patria, an Vita? Sua*, Bailardinus ait, *cujus dominio se abdicare nephas sit. Sua, inquam, qua bene promeritum Orbis terrarum Princeps dotavit, cujus mercede millia multa cum amisso fratre ante Brixiam consumpsit. Nec nisi prævaricantis esse fidelitati suæ creditam Civitatem cuiquam tradere. Injustum de illo queri, ut quidquam demeruerit, injuriamve fecerit, si obsequens Imperii Civitatem cum Regia Coborte intraverit, jussis regiis paruerit. Indignius fuisse, Paduanos ob id Veronenses, Vicentinosque agros bellis, incendiis, tantaque strage Canem incessisse. Satis, superque fore, si tantarum contumeliarum tolerantia placandus Canis paci acquieverit.* E contra Mussatus. *Ab fine, Bailardine*[1], *his pacis alloquiis infandas renovasse querelas, resque horrendas honestis vestire vocabulis. Desine Canem laudasse, qui temerato sodalicii jure, quod cum Paduanis icto fœdere observaturus erat, Vincentiam, ut fur occupaverit, socios Paduanos vinctos * abduxerit, vendiderit, nonnullos necaverit, inde falsum Vicariatus Titulum ab iniquo Rege coemerit, bellum atrox moverit. Scelus avari, & criminosi Regis noxium Canem culpa solvere quis dixerit? Qui partiarius, ære accepto, Longobardiam totam Tyrannis fœdaverit, Veronæ, & Vicentiæ (ut cæteros sinamus) indignum Canem præfecerit, exclusis Civibus. Non eam Regis Justitiam, aut Diligentiam; sed Corruptelam. Talis Regis Canem, non executorem, aut Vicarium; sed funestum satellitem. Cedat itaque sanguine, flagitiisque saturatus, optimæ Civitati Paduæ sinat Vicentiam, prædiaque sua digne poscentibus; pacemque supplex impetret; dum offensorum clementia, mansuetudoque; dum temporis; & rerum ordinis affert habilitas, si Vincentia restituatur. Mites Paduanos efficiat, pœnitenti, veniamque postulanti cum justis obsequentiis ignoscituros.* His, aliisque nunc jocose, nunc efficaciter disceptatis Parente de *Scornezanis Pisano* forensis militiæ *Paduanæ* Duce, qui aderat, plurima egregia alloquente, suadenteque adveniens *Hesperus* alloquium diremit.

* V. Adduxerit.

Pingui fortuna veluti stomachati annis ferme VII. & L. *Vicentini*, fastidioque dominantium *Paduanorum*, ut supra monstratum est, Imperii primo, postque *Canis Grandis* juga subiiere. Quibus novi status facies *Paduanorum* contemptu admodum oblectabilis, quod pridem tanta felicitate luxuriantes, * nunc infesti belli discrimine fluctantes[2] *Paduanos* intuerentur. Nil sibi molestum, nilque grave sentientes, dum sola illorum offensione gauderent. At exigua, brevique labens illa felicitas in luctus, mœroresque conversa est. Nam difisus[3] illorum mobilitate, quorum effectus in se parum pronos supputabat, *Canis*, ne versis propositis vacillantes pro libitu lascivirent, habenas eorum coarctavit, jam timeri mallens, quam cunctanter diligi. Nec in *Gelfos* quidquam fidei, aut efficacis spei propositum figens † ne jam jam hujus in *Paduanos* odii futures[4], facti pænitudine quidquam novi molirentur. Nec diu hæc duravit insita *Ca-*

RUB. III. Vicentinorum exitia, & calamitates.

* S. Nob.

‡ P. & S. Nec.

1. *Ab fine Bailardine*, forte, *ab desine*, quod & continuo repetit. *N. Villanus.*
2. *Fluctantes*, corrige, *fluctuantes*. Idem.
3. Et pro, *difisus*. *diffisus*. N. Villanus.
4. Pro, *futures*, *saturi*. Idem.

3. Et

Canis Grandis præcordiis ſuſpicio, quin in nonnullos Primorum, quos cum *Paduanis* conjuraſſe torturis, flagitiiſque convicit, animadverteret, plurimis in furcas adactis, aliiſque ſecuri percuſſis; parte eorum quantiſcunque valuit exhauſta pro capitali redemptione pecuniis; parte relegata, quæ demum profuga obſequentiis exilia prætulit, quæque demum paulatim, ac ſigillatim, & per ſingulos dies ad paulo ante deſpectos *Paduanos* ſupplex ſe proripuit. Fuere ii *Malacapelli*, *Verlati*, *Maranenſes*, *Pulzati*, *Colzadenſes*, *Arzignanenſes*, *Theupoli*, & pene omnes, qui *Gelforum* factiones lapſis ante has clades temporibus obſervaverant. Hos circumſpecti excepere *Paduani*, ut neceſſarios, amicoſque intra *Vincentiæ* penetralia de ſeditionibus interpellarent; vel ſaltem illos, cæteroſque ſuæ factionis *Cani Grandi* ſuſpectos efficerent, diſſenſiones intrinſecas parerent, quæ *Canem* inteſtinis curis aſſidue vexarent. Itemque, ut, ſi vires, audaciæque ſuaderent, hoſtibus objicerent. Quibus tamen propoſitis inertia, ſegnitieque parum audendorum, agendorumque tractatuum, vel per arma congreſſuum, *Paduanos* fruſtrati ſunt. Quocirca ludibria habiti, recreatione quadam *Paduanorum* animos ſuis calamitatibus ſatiabant. In tres dumtaxat *Paduana* manſuetudo miſeratione, dulcique compaſſione reſpexit, *Morandum de* * *Driſſino*, *Henricum de Ravaſino*, & *Bonmaſſarium de Collo*, quos irrefragabilis amor, & unanimis ſtabilitas cum eiſdem uſquequaque continuit. Nec omnino cæteris inutilis hoſpitalitas, quibus merces data cum debitis in forenſium turba ſtipendiis. Sed ubi rebus afflictis miſerabilis etiam duris hoſtibus illa *Vicentia*, longis vaſtata populationibus, ſoliſque gens infelix muris credita, impotentis *Canis* indefenſa viribus, deſerta, deſtructaque, ſublatis, quæ humanis victibus opportuna ſunt, & nil eo minus contributionum conſumpta frequentiis ad ultimas calamitates proſtrata eſt, cum luctu, mœroreque, ac profunda pænitudine ſtatum deplorabat priſtinum: Infauſto Regi, adverſo omine obeditum: Mentes alienatas illis defectionem ſuaſiſſe, Imperatori parere, cujus prædeceſſor *Fridericus de Stoph* alias ſe, ſuoſque contriverit, concremaverit, probris abhorrendis fædaverit, deleverit. Anathematizabant blaſphemiis proditores abditæ in templis Matres, qui gaudia externa in tanta verterint præcipitia cum viciſſitudinariis amplexibus, & profluviis lacrimarum. Terrebat, qui ſuperſtites erant Cives, Inſignium, Plebejorumque abſentium per trivia, & quadrivia Civium raritas, quorum pars intolerabilium cuſtodiarum affecta vigiliis morti occubuerat, pars exilia ſibi conſciverat, nudaque Prætoria, & vacantes Curules uno ſub Judice. Sed heu? Juvene inſolente ſatellitibus ſtipato, quibus bella proficua, & omnis laſciviæ corruptela, ad ſcortum [1] virgines, viduaſque ſuadebat egeſtas. Noctu inceſtus, violentiæ, raptus, ad ſtupra tractarum ululatus. Die Nobilium cum mercenariis nuptiæ, lacrimoſaque ſponſalia, & omnium perſuada malorum impunitas. Et, ò Mortalium ſingulare deſiderium, Libertas multis ſemper quæſita periculis? Sero pænituere leviora ſpernentes, preſſi gravioribus *Vicentini* [2].

* *Sic M. S. omnes. Hodie Triſſini vocantur hujus familiæ Viri. Io. Baptiſta Pajarinus L. V. Chronicarum Vicent. Vbi de Familia a Collo hunc Morandum non de Driſſino; ſed Paneſachum vocat. At qui Paneſachi, & Triſſini ad eandem Familiam ſpectant. Adi Notas.*

RUB. IV. Brixienſium Pax.

Quæ prima *Italicarum Henricum VII.* Cæſarem ad arma proſiliens bello inceſſerat, reliquiſque cauſas ad omnia momenta præſtiterat *Brixienſium* Civitas, prima nunc per Non. Octob. in ſe ipſam defeſſa, omnibuſque anguſtata facultatibus ceſſit. Confectæ ſiquidem belli intolerantiis partes, exhauſtæque, & omnium bonorum egentes, agi tandem de pace multis cunctationibus paſſæ ſunt, dum coarctans utrinque neceſſitas arma exuere, atque abjicere coegit. Percuſſo itaque per Religioſorum interceſſiones pacis fædere, datis fiduciis, cum Inſignium, ac Plebejorum deſponſis conjugiis, apertæ ſunt portæ, data oſcula cum dulcibus lacrimis, junctaque amplexibus pectora, additaque mitia verba mixta ſingultibus. Pax altis per loca ſingula vocitata clamoribus. Commune ſtatutum Urbis regimen *Joanne de Lucio* Poteſtate promiſcuo omnium volente Senatu, decretumque commune juſticium. Culta ſupplicibus templa ceræmoniis. Deo laudes actæ, preces additæ, ut has pauperes reliquias foveat, augeatque. Tunc patentibus Urbis portis alta noctu quies. Inerme diluculo per angulos Vulgus, in plateis, ac Prætoriis ſimul perambulans gratulabunda Nobilitas; per agros, & rura cum ſentibus, rubibuſque [3] certans officioſa Ruſticitas. Communia urbe, ac ruribus obſequia; omniſque luctus verſus in gaudia. Tuncque cum finitimis, & *Cremonenſibus* pacem iniri Patribus, ac Senatui placuit, idque ex † communi Senatus conſulto factum eſt, illis non detrectantibus, emologantibuſque. Sic aperti in tuto calles undecunque merces advehentes, in tutelam accepti viatores, & hoſpites. ‡ Hæc enim omni extincto bello pacis *Longobardorum* fuere principia.

Adi Rub. II. Libri II. De Geſtis Henrici VII. Cæſaris.

† In P. Deſideratur. Communi.

‡ In eodem: Hæc enim extincto bello, &c.

RUB. V. Ingreſſus Friderici Siciliæ Dominatoris in Calabriam, & Rhegii occupatio.

Per hos dies navalibus, terreſtribuſque copiis *Fridericus Aragonenſis Siciliæ* Dominus factione Primatum incolarum, qui ipſum *Henricum* Cæſarem per ſeditionem paulo ante excepturi erant, *Rhegium Calabriæ* civitatem occupavit, municipiis ipſi Urbi adjacentibus in deditionem acceptis. His belli primordiis excitatus *Robertus*, continuo ad recolligendas per Urbes *Italiæ* vires *Petrum Emboli* Comitem fratrem ſuum cum militum M. CC. cohorte ad Urbem accedere juſſit, ut illico copias ſuas ab amicis *Gelfis* undecunque aggregaret. Deinde ad *Friderici* occurſum alterum fratrem *Joannem* * *Gravinæ* Comitem cum totidem militum turma in *Calabriam* direxit: ſicque novum bellum in *Italia* prodiit, ſubſidiis utrinque terraque, marique quæſitis. Laceſſitus itaque a *Friderico Aragonenſi Siciliæ* Dominatore *Robertus Apuliæ* Rex, qui *Henrico* junctus Cæſari, regno orbandum ipſum conſtituerat, inque ejus necem, exitiumque pariter conjuraverat, († quamquam illo poſt extincto complice, ipſe *Calabriam* terram ingreſſus *Rheginos* deditione Civitatis ſibi aſciverat) ad reliqua indeficienter proceſſurus, ipſeque undecunque [4] copias ſuas augendas, ut tanta molientem retunderet, decrevit. Nec ea dumtaxat repulſa, ſi proſpere res ſuccedant, contentus; ſed ad veterem dirimendam novo bello Regi *Siciliæ* [5] litem, quam *Bonifacius* Papa VIII. ſemipacatam multo ſtudio reliquerat, animum erexit. Continuoque per *Italiæ* fines ad ſubjectos edictis, ad amicos ſuaſionibus Legatos miſit, ſubſidiis ad hæc poſtulatis, navigiaque per maritimas terras quocunque freto popoſcit.

** Al. Gravinæ.*

† P. Quamquam poſt illo extincto, &c.

---

1. Et pro, *Ad ſcortum*, forte, *ad ſcortandum.* N. Villanus.
2. Et pro, *pænituere preſſi Vicentini*, dicendum fuerat, *pænituit preſſos Vicentinos.* Idem.
3. *Cum ſentibus, rubibuſque*, corrige, *rubiſque.* N. Villanus.
4. *Ipſeque undecunque* &c. melius, *ipſe quoque.* Idem.
5. Et pro, *regi Siciliæ*, *regni Siciliæ.* Idem.

* Pro. & postquam. poscit. * Utque identidem quicquid, seu antiquæ, seu novæ potentiæ omnis simul valeret adacta in unum robur facultas, accumulavit, cum jam dudum exosis *Pisanis* pacem iniit, illosque Galeis, Vasisque cum in *Siciliam* trajecturus foret, multo favore pollicitantes fœderis hujus assentientes fecit. Duplex causa *Pisanos* movit: Quod se a *Friderico* adversus *Lucenses* neglectos omni subsidio probassent: Quodque jam veluti eosdem superatos *Lucenses* ob susceptas dudum contumelias ulciscentes opprimerent. Exiit ergo ad subditos omnes *Tuscos* edictum Regium, ut paci huic obsequentes acquiescant, immobilesque maneant omnes possidentium conditiones, rerumque status ad habiliora servatus tempora nunc subsistat immutabilis: Exules vero *Pisani* mercatores, quos humiles, & pacificos fama comprobaret, accepti in Urbe comiter tractarentur. Hæc velint, exequanturque *Lucenses*, omnesque *Tusci* jussu Regio admoniti, mensis unius termino præfixo, ut Oeconomos unaquæque mandet Universitas, qui juramentis hæc obnixe despondeant. At *Lucæ*, *Florentiæ*, *Senis*, omniumque per *Tuscas* terras *Gelfis* mœror [1], qualis ante non fuerat, dictitantibus omnibus *Robertum Pisanorum* novum amicitiæ fœdus sibi protulisse, *Lucenses* sub hujus pacis velamine proditos, dum ab *Roberto* emptum suo ære præsidium expectarent, circumventos, indefensosque opprimendos fore, deprehensosque plurimis indiciis, & actibus. Regium Vicarium, qui *Florentiæ* erat, distulisse, ac vitasse, ne adversus infestos *Pisanos* *Lucam Florentinorum*, *Tuscorum*que subsidia confluerent. Hoc esse incendium, quod eorum corda ferventius coquit in tanta fortunæ amaritudine, quod ab eo, in quem spem omnem posuerant, non modo destituti; sed per objectos hostes incussi, oppressique sint. Quid acturi sint Consilii non esse, nisi quod pacis vocabulo *Gibolengorum* servi efficiantur, bello quoque a suo Rege fovendos. Iis afficiebantur querelis, urgentibus sic angustiis, pene omnes *Italici Gelfæ* partis.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis Italicorum post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Secundus explicit*,

INCIPIT TERTIUS.

1. *Omniumque per Tuscas terras Gelfis mœror*, melius, *omnibusque*. N. Villanus.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER TERTIUS.

RUb. I. Depopulatio agrorum Lucensium per Pisanos.

ELati secundis *Pisani* successibus, sicque felici non abusi fortuna, bello non interea destitere, laceratis *Lucensium*, *Tuscorum*que viribus; sed Nonis Novembris in *Lucenses* agros exeuntes in *Valle Massæ* inter *Guamum*, & *Cantignanum* castra posuere, omnia usque in plebatum *Compiti* depopulati, totamque eam oram vastantes incendiis, ut fulgore micantia omnia luce mœnia noctu exardescere viderentur, Mille ferme militibus cum peditum sex millibus, seu circiter per singulas Colonias *Vorni* coëquitantibus Kal. Decembr.

BUB. II. Exitus Lucensium ad Pontem Tecti.

Lucenses prostratis animis, ingrata pace, in quam Regem pronum sentiebant, nunc turbati repentino superbientium *Pisanorum* insultu, quibus valuere viribus ad *Massam*, ut hostes propulsarent, perrexere. Ex *Florentinis* subsidiariis Equites CXL. E *Senensibus* CC. occurrerant. *Carolus de Flisco Januensis*, *Marcellus* Marchio de *Malaspinis* cum hastatis in Equis CXX. *Franceschinus*, & *Corradinus de Malaspinis* cum LX. E *Spineta* hastati LX. pedites VC. Mercenarii *Lucensis* stipendii CCL. *Pisani* exules LX. *Lucenses* ex Urbe, & *Valle Nubis* milites quingenti, seu circiter Ii extemplo inexpectatis cæterorum amicorum subsidiis, incompositique mœniis exeuntes ad Pontem *Tecti*, ut hostibus occurrerent, venere.

RUB. III. Exitus Pisanorum contra Lucenses.

Pisani, *Teutonici*que majori agmine per *Massam Macinariam*, *Sanctum Leonardum* in *Trepodio*, *Passaranum*, *Advertianum* congredientes, & ferro, & igni cuncta subjicientes, incustoditos Pontes* *Advertianum* scilicet, & Majorem occupavere, quibus præsidio munitis ultra *Lozari* amnem transgressi sunt: præmissos quoque cursores, qui jam ad plebem *Sancti Pauli* celeres accesserant, Comes *Sarciani*, & *Spineta Malaspina*, qui pro loci ejus tutela pro *Senensibus* ibi aderant, ad suos repulere. Secundo autem easdem Kalend. Vallem *Compiti* paucis frustra resistentibus municipibus depopulati sunt. Tertio, Castris insidentes ruinis, excidiisque, ac concremationibus *Vorni*, & *Cantuani* institere. Quarto, cum illuxit, majoribus fiduciis promota castra ad *Costam* supra Vicum *Pelagum* eduxere usque ad *Monticulum* incursantes dirutis, conflagratisque Vico *Pelago*, *Gatarvola*, cæterisque usque in *Capellam Damiatam* ferro, & igni consumptis. Cumque excisos pontes *Lozari* fluminis a confugientibus ad Urbem *Lucensibus* invenissent, continuo tribus superjectis pontibus LXXX. ferme præcursores in quintam diem sole orto amnem trajecere, qui dum ad pontem *Tectum* venissent, militum *Lucensium* alam, qui pontis ejus præsidio relicti fuerant, obvios invenere. Cœpto itaque inter eos congressu, tumultuarius Urbem hostes ad mænia adventare rumor incessit. *Lucenses* Campanarum undique tinnitibus, magnoque fremitu, ira, metuque pariter advehentibus, incenturiatis, incompositisque aciebus, lacero agmine ad hostes discurrere. *Pisani*, *Teutonici*que ad tumultuariam pugnam accedentes repulsis his, qui primum gressum fecerant, ad Urbis appenditias eduxere acies, sistentes secus *Sancti Lazari* pontem fixis signis, vixque tanti progressus pænitentes, quod coacti loco arcto ancipites erant facile confligendi, si ii, qui mœnibus exierant repentino insultu illos incessissent. Sed ii, qui urbe primum

* V. Ad Vertianum.

mum egressi ccc. fuerant, similiter hæsitantes, primo ac pigro motu cæteros præstolabantur, quos *Lucensis* populus ab antiporta ad *S. Lazarum* per agros secus foveas, quæ viam ab agris discriminant, distinctus magno clamore, ac conviciis, ut procederent, † interpellabat. Exhortati *Lucensium* segnitie, & impari potentia *Pisani*, ballistariis ad latera coaptatis cum alariis levis armaturæ peditibus processere. Nec impetum sustulere *Lucenses* trans *Antiportum*, quod a suburbanis majores extra Urbem vicos includit, repressi fugatique, quamquam pauci ex *Pistoriensibus* audenter; sed frustra, restiterint. *Lucensium* igitur terga cædentes *Pisani*, *Germani*que C. circiter numero pariter *Antiportum* transiliere usque ad *S. Stephanum* insequentes, majori acie ad *Antiportum* demissa, & illico ignem tectis summisere eo vico usque ad *S. Petri* Majoris angulum adusto cum triviis, & quadriviis per eam oram adjacentibus usque * *Puccini Gatti* ædem. Nec modus, aut ordo in Urbem confugientibus. Mixti quidem militibus pedites, constipatique simul in se collidentes multi interiere, multos ponte excidentes gurges absorpsit. Vixque terroribus obstupentes, alienatique mentibus portis claudendis suffecere, consternatisque animis, afflictis sic rebus, qui in communibus plateis erant, perque Civitatis Vicos, veluti Urbe jam capta, ad delitescendum tecta subibant. Pars lapidibus sublimium tectorum fenestras ad ultimam, inanemque tutelam complebant. Sed, sicuti assolet, bellorum profecto dominatrix Fortuna conditionum ignaros bellatores facit. Capienda *Pisanis*, vixque se offerebat ultro *Lucana* Civitas [1] prostratis *Lucensium* prorsus viribus, indefensaque solis portarum obstaculis ab hora diei nona in Vesperam stetit hostibus non ultra molientibus. Cæsa, necataque eo tumultu *Lucensium*, *Florentinorum*, *Pistoriensium* mixtim Militum, ac Plebejorum capita fere ccc. Inter quæ † *Guido Christophori*, *Guido Benchasochii*, *Vannutorius Bergognoni*, *Dinus Elbigii*, quem cum vivum hostes excepissent, quod ex ⸸ delectis Prioribus regimini præerat, exoculatum, exanimatumque dimisere, *Cecius* ‡ *Gancii*. Capta CC. Inter quæ *Landus Armatus*, * *Filchus Colucii*, *Opizo de Porta Sancti Petri*, † *Tingus Scoti*. Utque tantæ in *Lucenses* illatæ contumeliæ triste monimentum, memorabilisque ignominia non deessent, nonnullus occisorum cruore antiportis inscripsit hæc Tusco idiomate epigrammata.

Horti specchia ‡ *Bontur Dati* [2],
Che Luchesi hai consigliati
Lo die di San Fidriano
Alle porte di Luca su'l Pisano [3].

Invectiva hæc in *Pisanos* hanc insonuit indaginem [4], ut ‡ *Bonturius Dati* filius, plebejus scilicet unus *Lucensis* vir creditus in hunc cruentum titulum speculatus meditetur, quam salubriter *Lucensibus* consuluerit, cum die festo *S.* * *Fidriani* ad *Lucensium* portas fuerint *Pisani*. Dies hic XIII. Decemb. Kal. Anni Domini nostri XIII. CCC. milleni. Ejus diei clausa jam luce ad Urbis portas tandem traxere *Lucenses*, qui ad eas, cæteraque propugnacula lapidibus, missilibusque † muniendas pernoctavere, resumptis in tantum animorum viribus, ut defendi Urbem posse memores forent, cæteris extra muros hostibus ad prædam concessis: quamquam & per noctis ipsius tenebras, & sequentem diem per ⸸ vias, & pusternas omnia intra Urbem mobilia adveherentur [5], parvas soboles cum incomptis matribus, & virginibus e rogis ad confugia in Urbem trahentes. ‡ At subsequenti ipsa die missi è *Pisis* duo ex *Ancianorum* Ordine reditum instanter postulavere, Deum, Fortunamque satis faventem habuisse asseverantes, quibus, quamquam *Teutonicorum* cohorte reluctante, suadenteque, ut jam victa Civitate potirentur, paritum est. Collatis igitur aciebus, signisque compositis magno classicorum, tibicinumque concentu per caudam *Prati*, & plateam *S. Annæ*, igne per omnes circumferentias immisso, pinguique arrepta præda, in Castrum secessere. In tertiam lucem ad Pontem Tectum centuriatis omnibus aciebus, igne castris disperso, magno applausu gloriantes *Pisas* reversi sunt. Extemploque, quam cito commoditas attulit [6], galeas duas cum Legatis solemnibus ad *Robertum* pro pace acceptanda transmisere, cui se pro libitu parituros obtulere. Interea commota insperatis momentis *Tuscia*, dum victoriam * paratam post *Henricum* Cæsarem rebus humanis sublatum præsertim † sperassent, nunc magno luxu gloriantibus, viresque ostentantibus *Gibolengis*, multa querela, anxietasque male cedentium rerum, metusque simul *Gelfos* invasit, qui citra Alpes ad *Longobardos* migravit.

RUB: IV. Exitus Comitis Goritiæ contra Patriarcham Aquilegiensem.

Per hos dies *Henricus Goritiæ* Comes *Ottobono Aquilegiensi* Patriarchæ, qui cum *Trivisanis*, ac *Paduanis* amicitiam confæderaverat, bellum intulit. Qui cum *Babinico Leviro*, *Sclavorum*que copiis in *Forum-Julii* ingressus *Tulmini* Castrum obsedit, fameque affectum præsidium ad deditionem coëgit. Inde *Buglam* accedens ad præcludendum amnem, qui Civitatem *Utini* ambit, ut facilius oppugnanda pateret, superstitit. *Ottobonus* propere a *Paduanis*, *Tarvisinis*que subsidia petit. *Paduani* cc. militum mercenariorum alam *Opitergium* mittunt junctis sibi identidem *Tarvisinis* militibus c. Hos ulterius progredi hyems horrida, iniquæ ac longæ viæ discrimina prohibent, cum nec illis diver-

Marginal notes:
† P. Impellebant. pro Impellebat.
* V. Pucti-hi.
† In V. deest Guido Christophori: In P. Becchansechii.
⸸ In P. Delictis. Non bene.
‡ V. Gangii.
* V. Filcus.
† P. Thingus Scothi.
‡ P. Benturdati.
‡ P. Benturius.
* Adriani Male cum idem M. S. supra habeat in allatis Carminibus S. Fridiano.
† Mel. Munienda.
⸸ In V. Per vias avi Forte pro a vi. Vel avias.
‡ V. Ar. sequenti die.
* V. Peractam.
† Mel. Sperasset.

1. *Vixque se offerebat ultro Cucana civitas &c.* Illud, *vix*, sententiæ refragatur dicendum vero fuerat, *pene*. *N.* Villanus.

2. *Horti specchia Bontur Dati &c.* nec *Bentur*, nec *Benturius*, legendum, sed *Bonturus*, *Bonturiusve*, sicuti codex hic noster habet. De hoc autem Bonturo mentionem quoque fecit Dantes Aligerius Etruscorum poetarum facile princeps. Ait enim in ea parte sui poematis, cui nomen, *Inferno*, de Lucensibus verba faciens,

Tutti son barattier fuor che Buonturo.

Quibus verbis e danistarum numero, quales affirmat esse Lucenses omnes, Bonturum eximere videtur, cum contra ironicè summum danistarum eum esse significet. Atque hæc germana loci illius interpretatio: quicquid garriant ii, qui Bonturum esse ajunt ligneum illud signum brachiis truncum, quod sartores amiciunt experientiam sumpturi, an quid in vestibus minus fabre fecerint: ac per hoc innuere poetam, eos tantum Lucenses non esse danistas, qui & lignei, nec brachiati sint, nempe universos. *Idem.*

3. *Lo die di San Fridiano*
Alle porte di Lucca su'l Pisano.

Primo scribendum, *Fridiano*, vel *Frediano*, quo modo nnnc loquuntur, Græce φαιδριανὸς. ut puto. Deinde pro, *su'l Pisano*, quæ verba sententiam trucidant, reponerem, *fu'l Pisano*. Quod commentum aperte Mussatus probat, qui Latine vertit, *Ad Lucensium portas fuerunt Pisani*. N. Villanus.

4. *Invectiva hec in Pisanos hanc insonuit indaginem*, Puto legendum, *Invectiva hec in Lucenses*, ni mavis, *Pisanorum*. Lucenses quippe, non Pisani versiculis illis traducuntur. *Idem.*

5. *Per vias, & pusternas omnia intra urbem mobilia adveherentur*, Dicendum fuit, *adveherent*, cum sequatur, *trahentes*. Et pro, *pusternas*, suspicor legendum, *posterlas*, quod Etruscorum glossema est. Ii enim appellant *posterle*, vel *postierle*, portas parvas, ac secretiores, quales sunt posticæ; a quo nomin., vel a, posterius, videntur diffinxisse Thusci suas posterlas. *Idem.*

6. *Quam cito commoditas attulit*, lego, *tulit*. Idem.

divertendi locus tutus ab *Opitergio Utinum* foret, quod inde v. & xl. passuum millibus distabat. *Henricus* populationibus, rapinisque infestior multo, adactis metu faventibus *Fori-Julii* Proceribus, cum illos *Ottobonus* tutari suis viribus * nequiret, instabat. Circumventus iis angustiis *Ottobonus*, quem omnis subsidii spes refellerat, quæcunque assequi valuit, cum *Henrico* pacis fœdera iniit, totiusque *Fori-Julii* Capitaneum ab instanti Candelarum festo ad sex annos instituit, accepturus pro omnibus Patriarchatus honoribus, ac proventibus *Henrico* soli applicandis in præsentiarum marchas argenti quattuor centum quinquaginta cum duobus millibus ‡ super adjungendis anno eodem; pro sequenti autem † marcharum trium millium, ac deinceps annis singulis marchas quattuor mille. Proh pudor, tanti fastigii Antistes e Sanctæ *Aquilegiensis* Sedis patrimonio viri unius ejusdem Ecclesiæ fidelis, ac vassalli factus inquilinus, & hospes: in fidem quoque servandorum fœderum municipia possessurus (fuit hic Comes *Arisig-los*) *Montem Falconum*, *Tolminum*, *Sclusam*, *Sacillum*: *Canipam*, reliquis pro ejusdem Comitis libitu inter *Fori-Julienses* [1] insignes Comiti cariores distributis?

* *V.* Requireret.

‡ *V.* Superadjunctis.

† *Mel.* Marchas tres mille.

RUB. V. Vacatio Hyemalis a bellis Tuscis, & Longobardis.

Hyems hæc anni xiv. Nativitatis Domini Nostri post millesimum ccc. a *Longobardis*, *Tuscis*que acta fere tota sub imbribus paucis memorabilibus præteriit, solis *Pisanis* in *Lucenses* nulla prohibitione *Roberti Apuliæ* Regis insævientibus. Ipse quidem in exosum solum *Fridericum Siciliæ* concitus, *Pisanorum*, quos sibi ad idem propositum conciliaverat, excessus convenienter tulit, *Satrapas* suos *Italiæ* Provinciæ a cæteris bellorum motibus continens. Quievere & *Longobardi* suis quique contenti finibus, glacie, frigoreque intra mœnia cohibentibus, quamquam nihil extra Urbium, Municipiorumque appenditias ab latronibus tutum, desitumque ab omni terrarum cultu absque spe futuræ messis. Coacti intra mœnia Civitatum, Municipiorumque rurales multa penuria servitiorum officinas quascunque [2] agebant. Cives quoque exinanitis substantiis, horreisque exhaustis, attenuatisque præteritorum usuum impensis, magna parsimonia dies trahebant. Nec tamen inde ‡ flagantibus [3] animis deërant sedulo arrodentes conceptus. Odia fovere: de ulterioribus meditari: vires ad vernum tempus resumere: cum suarum quisque factionum, seu partium finitimis coire: conjurare interdum; sed frustra parum annuentibus votis: de pace agi: superbe promittere. His in angustiis hæc hyems consumpta est.

‡ *V.* Fragantibus.

RUB. VI. Prodigia.

Flante quoque primo Vere prænuntia futuris actibus summo Cœlo, sanctisque Christicolarum delubris apparuere prodigia. Siquidem Martiis Kalendis Luna ante Luciferum pallens fuscæ Crucis operta signaculo, veluti eclipsabunda subumbrata est. Exurgensque Sol ad horam unam, ac dimidiam alteram artificialem, seu fere in depresso aëre circummicantes binos edidit Arcus pluviali simillimos. Horum prior Orbem collustrabat Solarem, ea distantia, ut suprema circumferentia horæ tertiæ locum teneret, & pene medius Orizonta penetraret, terramque subiret. Secus autem hunc circulum duo Solis luminaria emicabant, ut Mundo tres Soles apparerent. Secundus primum ambibat tanto priorem includens spatio, quanto alter Solis Orbem. Sed iis mirabilior tertius, qui Astronomorum nonnulla hæsitatione fatigatos occupavit aspectus. Supremo Cæli culmine superemicabat reflexus ad Occidens. Concretus hic erat quadruplici colore fulgentior, & uti bicornis Lunarem tenens imaginem, cujus alterum cornu occidentis extremitatem complectebatur, alterum Aquilonis. Signa hæc neglecta, ‡ quam procurata sunt. Parum quidem de Terrigenis Cælicolas curare autumabantur [4] hujus temporis coætanei. Inoleverant enim cœlestes *Caldæorum* speculationes, Aruspicum rimationes, volatilium auguria, somniorum interpretationes, & sortium jactus. Deum supremum iratum ajebant suo nutu demulcendum.

‡ *Intellige* Potius.

RUB. VII. Canis Grandis & Longobardorum Exercitus in Paduanos Agros, & captio Montis Vardæ.

Primos Æstatis motus *Canis Grandis* in *Paduanos* exorsus est, qui ære aggregato, subtractis * stipendiariorum impendiis, quorum paucos in hybernis tenuerat, *Teutonicos* e *Carinthia* mercede data sibi comparavit cl. alios ex veteranis mercenariis quattuor centum reconducens. Inde subsidiarios e *Longobardia* tota a *Gibolengis* quibusque quæsivit, obtinuitque a *Maphæo* Vicecomite *Mediolani* Vicario, cujus Neptem *Luchini* filiam *Chichino* Nepoti suo nuperrime susceperat milites ccc. ipso *Luchino* Duce C. E *Pergamo Nicolao* de *Lucio* ibidem Vicario ductore C. E *Laude* [5], *Placentia*, *Mutina*, *Mantua*, cæterisque ejusdem partis tercentum, seu circiter. Collatis igitur horum militum, peditumque viribus, ac aliorum, quos ex *Veronensibus* Coloniis undecunque collegerat, *Vicentia* egressus Kal. Aprilibus, migrato *Bacchilionis* amni, per Custodiæ pontem in *Paduanos* agros descendens apud *Aponum* castra posuit. *Aponus* Colonia erat cum fontibus calidis, quam Rurales Civitatis impetrato subsidio peditum L. præsidio, foveis, valloque cinxerant. Hæc primum *Canis* insultum frustra, pauloque resistens tulit, nec tamen pertulit; sed ad *Canem* defecit. Hanc igne immisso, quo majore impetu hostes contereret, incendio consumpsit: adverso tamen subeunte casu flamma in Castrum convolans multos militum equos hausit incendio, quo repentino igne destituti, custodiis, qui capti erant, fere omnes evasere. *Paduani* consiliis noctu initis, quid tanto in cursu agendum instaret: an in latos campos prosiliendum in hostes; an intra fortiores locorum tutelas persistendum, impari tandem prælio cedendum decrevere. Non enim robora sua stipendiariis firmaverant, suis duntaxat viribus præbebat opportunitas [6]. Confestim ergo militum alam Quarterii *Pontis Molendinorum* ad *Montem Silicem* direxere, ipsique ad † tuendas fluvii ripas, qui a *Monte Silice Paduam* portendit, toto agmine mœnia exivere. Erat siquidem fluvius multis permeabilis vadis. ‡ In has ripas persistere conspicatoribus trans fluvium missis, qui præcedentes acies despicerent. *Canis* dum illucesceret militum, peditumque distinctas phalanges Castris educens majori seorsum acie relicta, ipse cum militibus ferme ccc. per callem *Aponi* ad ripam fluvii tetendit, seque cum Primoribus suæ cohortis *Paduanis*, qui adversam ripam tenebant, conspiciendum exhibuit. Ad hoc forte Vadum tutandum *Vannes Scornezanus* de *Pisis* cum *Paduanorum*; stipen-

* *In V.* Stipendiorum. *Sed legendum* Stipendiariorum, *cum sequatur.* Quorum paucos.

† *P.* Adtutandas.

‡ *Pro.* In his ripis.

1. *Fori Julienses*, corrige, *Forojulienses*. N. Villanus.
2. *Servitiorum officinas quascunque*, lego, *officia quæcunque*. Idem.
3. Pro, *flagantibus*, *flagrantibus*. Idem.
4. Pro, *autumabantur*, *autumabant*. N. Villanus.
5. Pro, *Laude*, corrige, *Laudo*. Idem.
6. In iis verbis, *suis duntaxat viribus præbebat opportunitas*, aliquid mendi subest. *Idem.*

1. Pro,

ſtipendiariorumque ala objectus erat. Silentio itaque hinc, & hinc intermiſſo, quo ſe oblectabundi alloquerentur, *Canis* galeam gallicam ad terga jecit, *Vannem*que compluribus compellavit verbis. *Quem primum agnitione ſui gaviſum aſſeruit.* Inde quærenti, *Cur ſe tam proximum, patentemque ſuis agris Paduani non oppeterent* [1] *armiſque aggrederentur?* Jocatus Vannes reſpondit. *Abeſto*, inquit, *Canis Domine, ut nulla contumelia * liminibus veſtris toties attingere prohibiti Paduani, ipſi in vos quidquam tantorum Procerum comitatu ad ſua accedentem ingrati præſumant* [2]. Deinde, *ſe Paduani Populi calamitatibus compaſſum, miſertumque enunciavit.* Quem multis cachinnis, *ſuorum ſatis miſerantem* Populi frequentia ironice profeſſa eſt. Poſthæc, aliaque jurgiis interjecta serioſius, veluti † cohortem immiſſuro in torrentem *Cani Vannes* dilatatione ſuorum Vadum aperuit. Sed aſtum bellicoſi Viri, ac Magiſtri militum *Canis* agnoſcens, ſubducto agmine regreſſus eſt. Tunc eam oram, quæ a *Monte Gutture* cum Balnearum tabernis uſque in *Bacchilionem* portendit deſertam ab Ruralibus concremavit, ac ſecus *Montem Vardam* caſtra reduxit. Illuceſcente autem die Caſtro cum balliſtis, tormentiſque inſidente [3], vix primum inſultum paſſus *Antonius de Malitiis*, qui trium, & LXX. militum contubernio præſidio ejus erat, cum indigni pavoris perpetua ſui, & egregiæ ſuæ domus ignominia Caſtrum tradidit, quod gratulabundus *Canis* adductis ad trophæum cuſtodibus, toto exercitu *Vicentiam* regreſſus, aduſtum dimiſit.

* Pro. Limina veſtra.

† M. SS. omnes cohorte non ſine mendo.

RUB. VIII. Piſarum in Tirannidem ſubverſio.

Piſas Ugucio de *Fagiola* Poteſtas, idemque Capitaneus bello, quod cum *Lucenſibus* gerebatur, Communitatis aſſenſu accerſitus, acceptuſque regebat. Vir Imperialium Partium fautor audax, factioſus, egregiorum aſſertor facinorum, belloque ſtrenuus. Hic Majorum Civitatis, quos livor angebat in Populum, nactus amicitias, majora, quam ipſi parum cauti excogitaſſent, meditari, ac efficere aggreſſus eſt. Advenientibus itaque e *Neapoli* Legatis, qui *Roberti Apuliæ* Regis ſuaſionibus conditiones, fœderaque cum *Lucenſibus* pacis attulerant, Senatus habitus eſt, frequenſque ad conſulendum Communitatis ejus conventus. Cumque, ut tantum expoſcebat conſilium, diſcutienda res * fuerat, ſubito e foro inferiore, opificumque ſtationibus auditæ voces ſunt, quæ repente increbuere ad palatiorum pavimenta † *Moriantur Legati Pars. Moriatur Bonducius talis pacis ſuaſor. Pars moriantur Gelſi* [4]. Hæc omnia ſic clandeſtine ab *Ugucione*, factioſiſque præconſtituta ex poſt facto comperta ſunt, nec niſi, ut turbata pax, infectaque ſubſiſteret. Ex *Ancianis* cæteris exiliens unus *Petrus Bonducii* altæ fiduciæ Vir, communis commodi ſolers procurator, cui pater *Bonducius* erat, idemque inter plebejos, cæteroſque cives admodum eminens, uterque in Reipublicæ actibus officioſus, in fidemque habitus. Prodiit is *Petrus* ante *Ugucionem*. *Et penſa*, inquit, *Ugucio, ut terram pace, uti intereſt tua regas. Te ſine viximus poſt hac & ſtatu potituri. Sin autem, vias tuas abito.* Pacato tumultu Legati de pace tractaturi *Lucam* deſtinati ſunt, ut arbitros ſuper conditionibus coordinarent, quos comiter multa congratulatione ſuſcepere *Lucenſes*. Hac Legatorum intermiſſione pronis *Piſanorum* ad pacem animis ex *Ancianorum* plebiſcito cautum eſt, ex mercenariis militibus, quos pene VII. centum habebant, ccc. dumtaxat retineri, cæteros ſublatos licentiari, *Petroque Bonducii* commiſſum, ut ‡ id *Ugucioni* renuntiet, ſic velit, efficiatque. Nec remiſſus *Petrus* juſſa ingenti verborum efficacia peregit. *Fidejuſſi pro mercede horum, quos licentiandos proteſtaris?* ait Ugucio. *Et quiſnam illis ſolvet? Nunquid ego? Ut nempe poterit de ſolutione agetur* Petrus reſpondit. *Exhauſti ſumus, loculos evacuavimus.* Horum verborum inſtantia præmaturius moleſtatus *Ugucio*, quam de agendis conceperat, laceſſituſque in *Petrum. In modico*, inquit, *arceor; quin hac tua inſolentia capite pœnam luas? Proditor ego?* Petrus ait. *Et quonam prohibear, ſi hæc molitus ſim ego?* Ugucio reſpondit *Deo, Jure, Populoque Piſano * vetabere.* Petrus infit. Tunc *Ugucio*, velut inſultans. *Abſcede*, inquit, *non tergiverſatus*. Diſcedens obmurmuraſſe his verbis dictus eſt. *Nec inde judicii Galure Dominus ſic † jam fies.* Sic ea dies præteriit. Diluculo *Petrum* accerſiri juſſit, cui in ſeceſſu coarctato libellum his articulis legi fecit. Inſinuatum ‡ ei fore ipſius *Petri*, patriſque ejus *Bonducii* ſtudio revocatum ab antiportu *Lucæ* exercitum *Piſanorum*, cujus rei cauſa *Luca* capi deſtitit, idque dolo malo factum. Item edoctos ab utroque *Lucenſes Motroni* præſidia, munimentaque inferre, quod in *Piſanorum* manus venturum alias fuerat. Item *Roberto* Regi ſuggeſtum *Piſas* advenire, ſtipendiarios emoveri, quo Civitas ſervitutis jugum ſubiret. Inficiatus hoc *Petrus*, quæſtionibus, torturaque tandem fateri convictus eſt. Continuoque & *Bonducium* patrem horum ignarum ab ſe vocatum, venientemque flagris, contumeliiſque eadem profiteri convicit. Et, ne ſibi nuda facinoris hujus fides parum ſuffragaret, nonnullorum ex Inſignium numero, quos obliqua invidia in *Petrum* ſtimulabat, conventum habuit, & in præſentiarum, uti certum nefas, proceſſum hunc, confeſſionemque detexit, ‡ obteſtatuſque eſt. Nec ſceleri aſſertores defuere; quin animadvertendum ſevere, ac capitaliter declamarent. Horum aſſenſu extemplo armatis mercenariorum manipulis *Bonducium*, *Petrum*que pariter, ut ſeditionis reos, more majorum, ſecuri feriendos damnavit, quod nulla provocatione patratum, effectumque eſt. At, ne cuiquam contra audendi fiducia ſuccreſceret, complices horum multos fore tunc ſubticendos promulgavit, * paucis palam enunciatis, *Vanne de Viridi* ærarii communis Camerario, & altero de familia. Nec ob id, ne ſublata pacis ſpes *Piſanorum* opiniones affligeret, non negligendum cum *Lucenſibus* tractatum [5] ſimulavit; ſed Legatos ad *Ripam Fractam* in diem præconſtitutam, qui de conditionibus pertemptarent, ſubmiſit: præfixit tamen multa adjectione Caſtella omnia, Municipiaque, *Motrone* excepto, requiri; exules in utramque Civitatem remitti;

* Legerem libentius. Foret.

† Pro. Moriatur Vt paulo poſt. Pars moriantur Gelſi, niſi quis ſic interpungeret. Moriatur Bonducius talis pacis ſuaſor, Pars. Moriantur Gelſi.

‡ In V. Deſideratur. Id.

* V. Vetabitur, pro, vetabitur.

† In V. jam fies aberant.

‡ Pro ſibi.

‡ V. Abteſtatuſque.

* In V. Deeſt. Paucis.

1. Pro, *oppeterent*, forte legas, *impeterent*. N. Villanus.

2. *Abeſto*, &c. *ut*, &c. *ipſi in vos quicquam*, &c. *ad ſua accedentem ingrati præſumant*. Nemo non videt, diſcordiam eſſe inter, *vos*, & *accedentem*: ac proinde legendum, *accedentes*, Niſi dicas, hic eſſe ſchema πρὸς τὸ σημαινόμενον; &, cum illud, *vos*, ad Canem Grandem referatur, merito adjungi, *accidentem*, dictumque, *vos*, pro, *te*, more ſæculi. *Idem.*

3. *Caſtro cum balliſtis, tormentisque inſidente*, ante, *inſidente*, debebat poni, *Cane*, ſeu, *illo*. N. Villanus.

4. *Moriantur legati pars, Pars moriantur Gelſi*, ſic forte accipi poſſint, *moriantur legati, pars* (populi ſcilicet calamitabat) *pars* (clamitabat) *moriantur Gelſi*. Idem.

5. *Non negligendum cum Lucenſibus tractatum*, videtur abundare, *non*. pro, *diſiſi*, corrige, *diffiſi*. Idem.

1. Pro

ti; horumque optio *Lucensibus*, ac responsio velox sit. Deinde rebus hoc in anfractu dispositis, dum diffisi omnes Ordinis cujusque Cives trepidarent, parendi, atque obsequendi suis jussis jurejurando singulos obstrinxit, dominiumque solus occœpit Anni † hujus Kal. Martiis.

† MCCCXIV.

RUB. IX. De pace Lucensium, ac Pisanorum. *Mel.* Ugucio de Fagiola qualis. Et de Pace Lucensium, ac Pisanorum.

Abest hæc Rubrica a V. M. S.

Naturam, * vultumque Viri singularis ingenii *Ugucionis* de *Fagiola* paucis dicere locus admonet. Fuit Origine juxta Nobilis de *Fagiola* Comitatus *Ariminensis* Oppido. Calliditatis incredibilis, quam faciei hilaritas, & omnis facundia † fulciebat. Cujus ingenii profunditas, ut magna quæque negotia simularet, ac dissimularet studium præbebat amicitias facile conquirere. Ingentium facinorum vicissitudines dubium; an aggredi promptius, an in susceptis perseverasse ‡ moderatius: in ambiguoque certatum est; an astutior, an fortunatior. Verum plurimorum judiciis ex facti experientiis fortuna industriam superavit, cum per rerum eventus de utroque constiterit. *Pisarum* dominium, uti altiorum actuum exordium, sibi ipse conscius non inani meditatione permensus est, majora patratis hoc exorsus initio, nullam scilicet cum *Lucensibus*, quorum factiones, moresque prænoverat, pacem tenuere, * extorres eorum visceribus Civitatis immittere. Cum de suscipiendis in *Pisas* exulibus sibi consilium non deesse satis supputaret, † futurorum successuum ordines, ac verisimiles consequentias intrinseca cordis linea, solertissimaque dispositione contexuit. Irremissus igitur Legatos ad *Lucensium* ‡ Arbitros, qui agendis præerant, direxit, scituros, velint, an nolint pertemptata diu fœdera finem sortiri; Sin autem, enuncient, * solemniores illum ad Plebem, Populumque *Lucensem* remissurum explicaturos in ampliori Senatu, seu etiam concione, per se non deesse, quin a bello discedatur, largaque sit quies populis fatigatis: quibus enunciatis propere *Pisas* proficiscantur. Legatio hæc Sapientibus paucis, quibus omnia consultanda commissa fuerant, formidini fuit, horrentibus præcipitem Plebem tumultuariis vocibus pacem sub quibusvis articulis petituram, quod nec *Ugucionem* latebat. Trutinato ergo multa anxietate responso, demum Legatis retulere. Placeat *Ugucioni* ad Sanctum *Jacobum Podii* in diem sequentem cum plerisque Primatum *Pisanorum* conventum haberi, ubi † faciente Deo effectum actitata ‡ consequantur. Annuit libens *Ugucio* illo præfixa hora profectus. Compertisque in eo loco *Henrico Bernarducii*, *Nicoloso* a *Podio*, *Datone Mariconi*, ‡ *Teno* de *Bientina*, & *Gado Gropponi*, in unum epilogatis, quæ jam dudum sigillatim publicis, privatisque alloquiis exquisita, recensitaque fuerant, demum per Commune votum percussa sunt fædera, conditionesque declaratæ his articulis. *Utrinque exules indistincte restitui. Vinctos pro belli causis dimitti. Viaregium, * Asianum, & Cerecellum Pisanorum Municipia a Lucensibus possessa Pisanis resignari, obruta tamen. Arbitros quaternos inde, atque hinc deligi, qui communium, privatorumque cæteras indefinitas lites tollant, & ambigua quæque discutiant.* Pax hæc magna congratulatione extemplo conclamata, jussique exules proprios quisque lares, ædes, & prædia postliminii jure repetere, ac capescere, acceptique utrobique lacrimosis gaudiis *Ugucione* comiter, ac benigne introducente.

* *In P. & L.* Cultumque. *Sic reddidimus compendiarias notas istas juxta, quæ in omnibus M. S.*
† *P.* Fulciebant.
‡ *P.* Mordatius.
* *Aliter hæc* interpunguntur
† *In V.* Nimirum *ante* Extorres, & Futurorum *extant puncta.*
‡ *In V.* Lucensium ordines.
* Idest. *Legatos.*
† *Al.* Favente.
‡ *Al.* Consequentur.
‡ *V.* Terio.
* *V.* Asinum, & Cetellum.

Lætabundi cives negatos diu † aditus urbes vicissim respicere, visere, ire, ac redire multis frequentiis pro brevis callis commoditate passuum dumtaxat octo millium oblectabantur. ‡ Tunc choreæ, tripudia, comessationes obstrepentibus per trivia, & pavimenta tibicinibus exultatione communi Urbes utrasque replebant. Tolli ad cælum *Ugucionem* concordiæ patrem multis applausibus ab excelso Deo dimissum eflagitabat omnis cum plebe Nobilitas. Thure adolentia templa ambientium Matrum, supplicisque vulgi frequentiis vix capacia, sacraque Deo mysteria pinguibus emicantia cærimoniis dierum horas plurimas * consumebant. Acta hæc anno Domini Nostri XIV CCC. millesimo. VII. Kal. Majas.

† *V.* Aditer. *Forte* Aditu Vrbes. *Vel* Vrbis.
‡ *V.* Tum.
* *Sic P. & S. Nam V. habet* comensabant.

RUB. X. Lucæ captio, & depopulatio. *Abest hæc quoque Rubr. a Ven. M.S.*

* Exitium, cladesque *Lucæ*, & facti, & Urbis magnitudine memorabilia sunt. *Lucana* siquidem Civitas viris, & opibus abundantissima *Florentiam*, cæterasque Partis *Gelfæ* gentes confoverat; Sed primos *Henrici* Imperatoris motus excipiens frequentibus bellorum incursibus enervata sui præcipitii causas in dies nacta est. Nam agrorum depopulationes, incendia, & belli injuriæ opes, substantiasque *Lucensium* tractim contriverant, & ægre ab his adjuta est, quos assiduis suffragiis antehac diu illa sustulerat, hauseratque *Robertus Apuliæ* Rex publicum æs, quod pro auxiliaria cohorte, quam adversus eundem Cæsarem se missurum spoponderat, citra illorum spes in usum belli *Siculi* erogaverat. Itemque super *Ugucionis* de *Fagiola* tensas ‡ propensius insidias communi bono oberant nobilium Civium *Lucensium* simultates, quorum nonnulli de paritate certabant. Horum Primores, *Luti* de *Oppicis*, & *Henricus Bernarducii*: alter nobilis, altæque prosapiæ opulentissimus; † alter summa industria in Republica præstantissimus, diversis studiis agitabantur, quamquam veræ amicitiæ causæ ad idem velle, nolleque utrumque invitarent; Nec in dubium revocatum est, si duo ii suæ Reipublicæ saluti æqualem operam dedissent, eversam eam non ‡ fuisse. Ast hic error intestinus magnificas Civitates, ut morbus præcordialis, semper affecit. Sic forsan æterna lex desuper omni generationi temporaneam corruptionem adjecit. Circa captionis, & exitii *Lucæ* seriem insistamus. Capta rerum gerendarum opportunitate *Ugucio* de Arbitris eligendis, qui ambiguitates secernerent, interpellavit. Hi utrinque electi primo conventu in dissensiones incidere. Ajebant *Pisani* inter pacis conditiones ictum fædus fuisse *Bietinam* [1], & *Butrim* a *Lucensibus* possideri dumtaxat, quoad pacem laudatam, quietamque communibus votis *Lucenses* facti experientiis perpendissent, tuncque *Pisanis* resignandas. Inficiantibus hoc *Lucensibus*, ac asserentibus nusquam ex his quidquam * tactum. Rursus, inquiebant, *Lucenses* cum de exulibus † demum revocandis actum fuisset, non intellectum de novissime pulsis pro seditionibus privatis, scilicet de *Cervariensibus*, *Vallechiensibus*, ac ‡ *Fichesensibus* [2] * Cœpto discordiæ primordio adesse velle *Ugucionem* in *S. Jacobi* de *Podio* æde acceptum est, idque effectum est. Ubi cum Arbitris plurimis contentiosius, quam mitius disceptatum est. Indeque * nulla æquanimitate ad Urbes reditum. Rebus igitur juxta *Ugucionis* vota ad casum incense [3] dispositis, Legatos *Lucam* super ambiguitatum declaratione transmisit, cui affatim † re-

Abest hæc quoque Rubr. a Ven. M.S.
* *V.* Exitiumque Cladesque.
‡ *V.* Propensas.
† *V.* Alterque.
‡ *Pro.* Fore.
* *V.* Tractum. *Forte.* Tractatum.
† *Quid si* Domum.
‡ *P.* Ficechensibus.
* *P, S. &* Capto.
* *P.* Nullaque.
V. Vlla.
† *P.* Responsuros.

1. Pro, *Bietinam*, scribe, *Bientinam*. N. Villanus.
2. Pro, *Fichesensibus*, *Ficecchiensibus*. Idem.

3. Pro, *incense*, forte, *intense*. Idem.

1. *Noctur-*

reversuros Legatos ex Senatus consulto responsum est. * Destinatis Legatis *Rusticello* ‡ *Boncasocchii*, *Joanni Peragæ*, & *Guidoni Pollani* Senatus in Cathedrali *Pisarum* Ecclesia exhibitus est, data in præsentiarum fandi copia. Qui parva mansuetudine, majorique insolentia apud *S. Jacobum* postremo dicta firmavere, eaque velle innixe *Lucenses* conclusere. Licenciatis e Senatu Legatis multa indignatione stabilitum est, petitis instandum; nec secus acquiescendum, & reseratis januis in digressu clamor exortus est. *Lucam. Eatur Lucam.* Eam diem, dum usque vesperesceret, seriosis verbis Legati cum *Pisanorum Ancianis* consumpsere. Sed in crepusculo *Lupotinus* de *Menaburio* cum Lanceariorum, ballistariorumque manipulis ad *Pontem Tecti* occupandum repentino itinere missus est, jussa * improvisis *Lucensibus* executus egregie † Nocturnoque nil ad invadendam eo minus itinere, conterrendamque Urbem [1] mercenarii tercentum *Galli* transmissi sunt. Sole exorto ‡ extra manu [2] *Ugucio* signis in forum expositis omnes *Pisanos* insequi imperavit, & in *Pratum Lucensem* [3] * Urbi cominus acies eduxit, & portarum aditus multa vi, clamoreque violentius incessit. Tum conterrita Plebs, Populusque *Lucensis* sedandas has contumelias sub omnis concordiæ interpositione acclamavit. Quo primo clamoris tumultu concurrentes ad fora *Nantinus Salamoncelli*, & *Torre a Porta* juxta Advocatorum ædes oppressi, obtruncatique sunt. † *Pondingi* vero, & *Quartisani* tunc in patulum secundati, *Interminellorum*, cæterorumque suæ factionis fortunæ adhæsere, & partem *Ugucionis* tenentes certamen in forum cœpere. Excitato intrinsecorum congressu *Pisanis* intensius ad *Portas S. Fridiani*, & *Corriariam*, quam Imperatoris vocare solebant, bellatores subduxere [4]. Intenti, occupatique intestinis occupationibus *Lucenses*, desertis murorum, portarumque propugnaculis, portas erumpendas hostibus reliquere. Tunc *Gallicorum* ingredientium sævitia ferro & igni nulli ætati, sexuive parcens iras, simulque cupidines suas explevere [5]. Tunc luctus, fuga, tremor, strages, cædes, omnisque generis clades miseros *Lucenses*, miserabilioresque Matres parvulos e mediis ignibus, telisque trahentes * invasere, nec cædibus, rapinisve ullus modus. Qui per angustias latebrarum fugere, in ipsis latebris occisi, circumventique sunt. Inevitabilis mors loca singula occupaverat; Cum tandem apertis portis præceps, ruensque, & in sese collidens effusa multitudo, quas sors obtulit, salutis vias adinvenit. *Luti de Oppicis* frustra, diuque reluctans cum necessariis suis † *Fusechum* [6] proripuit. Hoc dignum * seditiosis successus exhibuit, quod facinoris assentatores par cum cæteris prædæ, populationisque pœna punivit. Nulla Personarum discretio

* V. Destitutis. ‡ P. Boncasocchii. * P. Improvisis. † P. Nocturno. ‡ In V. Extra. Forte. Extera. * V. Vibis. † P. Pedingi. § P. Pondingi. * Evasere. ‡ Forte. Fucecchium ut infra. * V. Seditionis.

quemquam salvavit. Quicquid mobile, portabileque solo adhærens *Pisas* evectum est. Præterea rapuere *Galli*, *Pisani*que quantumque ac quotcumque, qualiaquæcunque voluere mancipia. Dum demum ab *Ugucione* edictum exiit parcendum, absistendumque posthac, standumque † patratis. Per municipia diffusæ *Lucensium* reliquiæ, ut valuere, collocatæ sunt in ‡ *Fisceclo* [7], *Sancta Cruce*, *Castofranco* [8], *Vivinaria*. Cætera namque extemplo ad *Ugucionem* defecerant, inter quæ *Serravallum Jofredo* de *Vercellensibus* traditum est. Verum * *Motrono* desitum, quod *Roberti* Regis præsidio teneretur. Allata *Florentiam* nova repentinæ, tantæque cladis, uti vicino discrimine perterriti. Civitatem vigiliis, Municipia præsidiis firmare, Vicarias opportunas ad Urbis tutelam evocare, *Gibolengos* extra mœnia arcere, *Pistorium* fortius præsidium transmittere, monere, suadere unumquemque tanto infortunio constanti animo esse. *Pistoriensibus* quoque pari metu perculsis curæ fuit *Gibolengos* extra Urbem pellere, *Albos*que municipiis excludere. Conclamata demum præconiis vocibus quiete, pernoctataque † sequenti vigiliis, *Lucensi* Civitati altera principatus frons status reformatione mutata est. Creatus *Franciscus Ugucionis* primogenitus in Potestatem, declaratusque. ‡ Multis honos hoc congressu promeritis contributus, pro concione etiam laudatis. Quos omnes super *Castrucius Minelli*, qui primi insultus initio e summa *Turri de Leonisiis*, *Sancti*que *Fridiani* * *Clocherio* deditione eorum partes *Ugucionis* tenuerat. Milites complures ab *Ugucione* † pro triumpho cincti, inter quos *Jacobus Clarenti*. Proque tantarum injuriarum mitigatione, erigendorumque cæterorum *Lucensium* ad spem causa, nullum *Lucensem* in vinculis hoc conflictu constitutum haberi; sed liberum dimitti pronunciavit *Ugucio*, contestatus non sui libitu; sed præter ejus votum hæc omnia contigisse. Acta hæc XIII. Domini Nostri anno post trecentesimum millesimum, Mense Majo, paulo ante *Lucensem* Cladem.

Clemens *Papa* V. die XX. Aprilis morbo correptus dysenterico obiit. Vir magnanimus, auctor, cultorque *Romani* Imperii, nec eo minus cæterorum Regum exaltator. Septimum Decretalium volumen multa solertia coordinavit, sanxitque. Necessarios suos ferventi amore dilexit, ac ditavit. Contra cujus pudicitiam fama laboravit. Raros conventus ‡ cum confratribus habens [9], locis abditis, abstractus solitarius.

† V. Patrandis pro patrandis. ‡ P. Ficeclo. * P. Motrono. † Forte. Nocte. ‡ P. Multus. * Mel. Cochlerio. † Desiderantur in V. hac, Pro triumpho, &c. usque erigendorumque. RUB. XI. Mors Clementis Papæ. ‡ V. Cum Fratribus.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis Italicorum post* Henricum VII. *Cæsarem explicit Liber Tertius*,

INCIPIT QUARTUS.

---

1. *Nocturnoque nil ad invadendum eo minus itinere urbem* &c. Confusa, præposteraque verba, quæ oportuerat eo fere ordine disponi, *Nocturnoque nihilo minus itinere ad invadendam urbem* &c. N. Villanus.
2. Pro, *extra manu*, legendum forte, *exerta manu*, qui mos imperantum. *Idem.*
3. *Pratum Lucensem*, corrige, *Pratum Lucense*. Idem.
4. *Excitato intrinsecorum congressu*, *Pisanis* &c. *subduxere*, corrige, *Pisani*. Idem.
5. Pro, *explevere*, legendum, *explevit*. N. Villanus.
6. Pro, *Fusechum*, *Fucecchium*. Idem.
7. Pro, *Fisceclo*, *Fucecchio*. Idem.
8. Pro, *Castofranco*, *Castro Franco*. Idem.
9. *Raros conventus cum confratribus habens*, genuina lectio; vult enim auctor, Papam illum raro cogere soli tum concilia Cardinalium, quæ *Consistoria*, vocant. Sunt autem Cardinales Papæ confratres. *Idem.*

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER QUARTUS.

RUB. I. Alticlinorum, & Ronchorum calamitates, & exitia. *In P. & S.* Commotio Status Paduanæ, Civitatis, & mutatio politiæ.

* *V.* Tu Omnium rerum, &c. † *Idem.* Padua. ‡ *Idem.* Partes.

Adesto testis in hanc seriem PAGANE Venerabilis Episcope, qui furentium in se *Paduanorum* habenas hac quatriduana cohortatione moderasti, pila pilis infesta cuilibet diremisti, per Urbis ambitus galea contectus in excitandis excubiis pernoctasti, insperatam calamitatem meam mecum ipse deflevisti. * Tu omnium horum inspector, ubicunque tulit opportunitas, affuisti. Ecce † *Paduæ* inopina sors, eventus admirabilis, momentum insigne, cujus indaginem pene eliciat ulla conscriptio. Belli initio, quod cum *Cane Grandi* post gestum est, ad ‡ Patres *Gelfæ* factionis exclusa Plebe rerum omnium gubernacula translata sunt, omni sublato jure Tribunitiæ potestatis. Hi aucto ex se, suisque Senatu, ne *Gibolengis* ulla fovendi *Canis* partes in Urbis sinu facultas foret, res nunc prosperas, nunc adversas per temporum casualia discrimina gessere. Crevit demum ex sublimis licentiæ amplitudine Regentium, quos paucos sors extulerat, insolentia, ut spreta cæterorum Civium Universitate soli Reipublicæ vicissitudines, & agenda quæque occuparent: Inde ad quæstus illicitos, tum ex *Gibolengorum* calamitatibus, tum ex communis æris jactura pro libitu lascivirent: & si in horum * cœptu pars studiis intenta salubribus in transgressorum actus adversata contenderet, secundarum rerum successibus elatorum cedebat audaciis: unde & nonnulli bonorum ultro ad otia conversi Rempublicam destituerent, pauci sedulo constantiores in agone persisterent. Vicerat tamen Bonorum conatus Improborum pertinacia. Plebejos duos sic sors hæc extulerat, ut nihil appetitus expeterent; quod licere non putarent, *Petrum* † *de Alticlino* Virum Causidicum, & Oratorem ‡ æque venustum, cui ex longo fænore partæ opes eximiæ, affluentiaque rei familiaris. Sed infausta masculorum soboles: Fœminas quidem per Nobilium, divitumque domos opulentissime collocaverat. Hi mares tres Juvenum ætatis hujus sceleratissimi. Major sacræ ædis Prioratu paterna simonia præditus, *Frassa* medius, * *Pasius* tertius. Quis horum immanior ignoratum est. Stupri, seditiones [1], homicidia, rapinæ, omnis generis flagitia curæ illis erant, & summæ oblectationes † patri scelera obtegere [2], lucrorum participiis nonnunquam congaudere, congratulari. Sed has assentationes dissimulare, cum quid vulgo, amicisque abominabile annunciaretur. Utque illi ad nutum cuncta succederent, Magistratus Urbis primos ab jure nullo pudore assiduus occupabat; Reipublicæ jacturis amicitias captabat; cum scelestis, raptoribusque, ut mutua facinora perageret, assentationes agebat. Hos *Gibolengorum* nunc palam, nunc clanculum tolerabat, fovebat: Illos vexationibus premebat. Hisque suis, filio-

* *P.* Cætu.

† *Cortusius vocat.* De Altechino. ‡ *In V.* Deest Æque.

* *Aliis* Paxius, & Paxinus.

† *Forte.* Patris.

A rumque truculentis actibus magnus habebatur, Urbique ‡ *Gelforum* favore fretus præpollebat. Exosos Nobiles, præsertim *Carrarienses*, quorum magnitudines formidabat, obtrectationibus agitabat, punctim stimulabat, in vulgus detestabatur, noxiosque statui communi prædicabat, cum plerisque conspiratus, quos sibi ad eandem factionem asciverat. Sicque belli, pacisque intro, citroque Urbem negocia quæque cum summo Reipublicæ detrimento solus invaserat. Alter *Ronchus Agolantis* erat, non B modo obscuro; sed sordido genere natus, paterno fænore alitus, & ditatus. Vir arrogans, atrox, fortunarum suarum ignarus. Cui & filius primogenitus * *Guercius* in arrogantiam paterna amentia consurgens, qui suis fidens viribus, opulentiisque Insignium magnitudines ambitiosior aspernabatur nulla æquanimitate contentus, timeri mallens, quam diligi. Stipatus sæpe scelestorum consortiis miseros rurales prædiis privabat, in exilia falsis criminationibus arcebat, vulneribus impetebat. In C Civitate Civium uxores, virgines, viduas ad stupra sollicitabat contemptis Patrum, ac Virorum semper offensis. Sed huic frater ultima sævitie, ac malignitate *Vivianus*, vix scabrone † (ut Hyperbole utamur) major [3], ‡ teterrimus, Lupino * ore, facieque tota simillimus, homicida nulli parcens ordini, ætative. Hic primo malorum initio Sacerdote jugulato † saginatus ad tot cædes, quot facultas præbebat, erupit, occisorum membratim tractationibus oblectatus, humani sanguinis sitibundus. Hanc Fi- D liorum propaginem *Ronchus* præfato *Petro de Alticlino* mutuis ‡ nequitiis confæderavit, seque illi ad fædus omne maleficum obstrinxit. Et mirum, tanta in Civitate horum paucorum potentiæ commune bonum conculcabant, dum ulcisci unus alium præstolaretur, tardeque Deo vindicandum singuli perorarent. Erat in Urbe stirps nobilis, vetustaque *Carrariensium*, præpotens Viris, rerumque omnium affluentiis. Hujus Majores natu *Jacobus*, & *Ubertinus* cognationis præstantiores, quorum prudentiæ strenuitates æquabant. Hi invisi *Petro* de *Al-* E *ticlino*, complicibusque odia hæc, ac simultates multa circumspectione dissimulabant, indiesque protrahebant, nequid in tanti belli discrimine Civitas incommodi pateretur; ob idque pusillanimes a *Petro*, & factiosis, ipsaque populi opinione dici mallebant, quam Reipublicæ impedimento fore, quæ belli vicissitudinibus assidue agitabatur. Sed hac in progenie Juvenes erant duo, *Opizo* & *Nicolaus Ubertini* filius audacis indolis, & magnanimæ. Hi uti totius domus ignominiæ impatientiores horum F erant. Quorum lateri concordes adhæsere Juvenes ex Urbis Insignioribus *Petri*, & suorum temeritates multa vehementia stomachantes, unde

‡ *In V.* Abest. Gelforum.

* *P.* Vitelcius.

† *V.* Ut Hiperbole loquamur, pro Hyperbolice. ‡ *Idem.* Deterrimus. * *Forte.* Ori. † *V.* Saguinatus. ‡ *P.* Negotiis.

1. *Stupri*, *seditiones*, corrige, *stupra*. N. Villanus.
2. Pro, *obtegere*, legendum forte *detegere*; nonnunquam enim *lucra cum patre communicabant*. Idem.
3. *Vix scabrone, ut hyperbole utamur, major.* Videtur legendum, *crabrone*. N. Villanus.

unde, & elevati utrinque animi, si materia se afferret, ad manus conserendas præsto erant. Dum ergo forte VIII. Majas Kal. movente, ac instante * *Guercio Ronchi*, & plerisque suæ factionis in *Antianorum* atrio accersitis pro singulis urbis Quarteriis civibus quinque, seu circiter, conventus habitus esset, in quo *Petrus* idem cum aliorum Octo Sapientum Collegio, quod ipse † concreaverat, cuique in summa potestate præerat, *Dinus de Rubeis Ariminensis Paduanorum* Potestas a *Petro*, suisque nec non *Antianorum* cætu suasus rogationem fecit. Quid super statu, custodiaque Civitatis agendum instaret. Continuo ex *Petri*, Consultantiumque sententiis eo conventu stabilitum est. Ex *Gibolengis* XII. extra *Paduæ* fines arceri, absentesque pro rerum occurrentium moderamine tollendæ omnis suspicionis causa parere. Ex iis relegandis plerique *Nicolao*, & *Opizoni*, ac consodalibus affines erant, eatenusque defensi sub eorum umbra *Gelforum* tolerantia. Qui hoc sibi factum, injuriosumque reputantes rem altius aggredi, accitis ad hæc sui consortii juvenibus, meditati sunt: occidendum scilicet potius *Petrum*, filiosque una, si aptitudo contribueret, remque totam in discrimine ponere, quam parcatur [1]. *Jacobus* verò, & *Ubertinus* saniori pro Urbis salute consilio temptare *Dinum* Potestatem, *Antianos*que, si reformari, emendarique, ‡ quod plus contumeliose, quam juste, ac rite factum erat, moliti sunt. Sed apud eos rigidos, pertinacesque Magistratus *Rolando de Placiola*, & *Albertino Mussato* multa perorantibus, nequidquam profecere. *Nicolaus*, & *Opizo* noctu agrestium copias in Urbem clandestine coëgere, per loca abdita, & domicilia disposuere, maneque accedentes ad Prætorium, *Petrum*, & filios * ipso venali foro adorti sunt. Diffugientemque ad ædem propriam capite vulneratum incessere; sed celeri equo evectum latebræ, quo casus attulit, illum accepere. Inde clamore per fora, & plateas invalescente, *Populum vivere.* (Sic enim *Nicolaus*, & *Opizo* primas voces ediderant) ad arma undique concursum est, veloxque disposita ad tumultum materia omnem furorem administravit. *Dinus* cum familiæ suæ sequela explicatis † insignis in forum prosiluit. Tunc omni ex parte equestrium, pedestriumque catervæ fora replevere. Rumor, qualis ante in Civitate non fuit, intellectus singularium ignaris oblocutionibus confundebat. *Solum Populum vivere* clamantes cæterorum voces obstrepebant. Cum tandem *Dinus* in Procerum circulo a *Pagano della Turre* cohortatus mercenariorum cohortes, ac Populi catervas se circumstare [2], cæteras militum turbas e foro abire imperavit, idque, quamquam ægre, tandem multo impulsu vacillantibus egressu, & regressu militibus particulariter fieri cæptum est. Primus Quarterii *Pontis Molendinorum* pilus suadente *Albertino Mussato*, e foro cessit; sed in trivio C. ferme, & L. passibus a communi platea composita acie substitit, & fere tantodem spatio Quarterii Domi cohors cessit; sed abeundi dissimulatione reliquorum duorum Quarteriorum phalanges regressæ forum ‡ occepere. *Carrariensibus* cum sese diligentibus populi favorem nactis fortunam primam sibi adhærere, ausibus, industriisque compellentibus *Opizoni*

* P. Vvercio.
† P. & S. Concitaverat.
‡ Deest Posset.
* Pro In ipso.
† Mel. Insigniis.
‡ Al. Accepere.

vexillum Populi volenti, conquirentique collatum est. Tunc concretus in eandem vocem Populus, sumpta, casu sic ferente, fiducia. *Populum vivere*, acclamavit, adjectione summissa. *Moriantur proditores.* Nec mora e foro plebis emanavit turba ad *Petri* domum corruens tumultuario strepitu. Unde continuo omnis gaza subrepta est, pretiosaque suppellectilis, excisaque a summo tegno [3] omnis tabulata paries, quicquidve avide furentium manus diripere valuere. Proh dolor! nephanda detecta scelera solius Dei, non hominum judicanda judiciis. Hoc in solo sub diversoriis ergastula sepulcris simillima referta cadaveribus comperta sunt: Pars ferreis annexa compedibus ætatis multifariam, sexusque utriusque pars vestita frœnatis palatibus [4] recentia, veteraque olim viva succlusa, nunc ad lucem edita obstupentium singulorum aspectibus. Pollutum conniventia Patrem iis sceleratissimæ sobolis criminibus omnis cum Plebe Populus contestatus est. Dum & paulo ante juniorem filium * *Pacem*, qui eviseeratæ conjugis embrionem [5] a se conceptum alvo ejecerat, & cor, nasum, ac genitale membrum ad scortum, cui ob amoris stuprum ea spoponderat, in patera ad exennii instar destinaverat, patrocinio defenderat. Alia quoque vulgaris murmurabat opinio, ut vicinam domum hospiti *Busyride* truculentiori locaverit, qui necatorum noctu hospitum jacturis infandam hanc familiam locupletaret. Ea dies tota furore exacta est clamitante in plateis populo. *Proditores mori*, *populum vivere.* Nec cujusquam nomina palam effundebantur. Cum demum pernoctatis vigiliis pavor intra, extraque urbem tristes undique cives occupaverat. Diluculo *Nicolai*, & *Opizonis* consortium, quibus singularum inimicitiarum memores ultrices manus addiderant, tumultuario clamore e foro progressum *Ronchi* nomen expetiit, quem in amici domum ex fiducia delitescentem Populo exhibuit, isque continuo mille confossus gladiis nudatus per cænosa trivia, & vias ad forum unco tractus in totius Populi spectaculo procubuit, expilataque ejus domus est quibuscunque substantiis. Illicoque tali freti successu, qui *Ruffum* † *Jacobini* capitaliter ‡ aderant, cum Plebis ala, tanquam Populi hostem, insecuti profugum in ædem trucidantes e specula in viam dejecere, spoliatumque indigne *Ronchi* cadaveri associavere, direpta ex sua, vicinisque domibus omni supellectili. Sicque Populo *Paduano* ad curas platearum converso, cætera inopum plebs scutiferis alienigenis mixta ruralibus ad prædam, quocunque facultas tulisset, erecta est, multosque popularium, quos *Petri*, & *Ronchi* vulgabat fama familiares, nulla lege, nulla tuta vicinia rapinis incessit. Tunc ex multitudinis hujus densitate oborta vox est [6] ad illum delendum, qui *Paduanam* plebem contributione † *Carpellæ* consumendam, pauperandamque decreverat, increvit, invaluitque nullis arcenda remediis, avidiorque prædæ, quam victoris ultione nullo duce. Hic *Albertinus Mussatus* erat, qui per externos dies, ne frequentes bonorum cujusque æstimationes, quas pro belli vicissitudinibus fieri urgebat necessitas, neve assiduæ exactiones prægravatum populum fatigarent, novæ constitutioni operam dederat, ut quaternum assem ex libra carpen-

* *Qui supra Pasius dicitur.*
† P. Iamboni *in Opere; at in margine.* Aliter Iacobini.
‡ *In omnibus* adesant. *Lege* Oderant.
† *Vide Rub. proxime sequentem.*

1. Pro, *quam parcatur*, lege, *quam pareatur.* N. Villanus.
2. Pro, *se circumstare*, legerem, *circumsistere*, metabatice: secus non stat syntaxis *Idem.*
3. *Tegno*, corrige, *tigno.* Idem.

4. Pro, *frœnatis palatibus*, *frenatis palatis.* N. Villanus.
5. Pro, *embrionem*, *embryonem.* Idem.
6. Et ex iis verbis, *oborta vox est*, tollerem, *est*, ut *vox*, jungatur cum, *increvit.* Idem.

pendum dator, acceptorque ex quibuſcunque commerciis Communi perſolveret. Hanc ſæviendi cauſam, quam prædæ materia fulciebat, ſuppreſſere Plebei diſpari, incompoſitoque curſu cum muliercularum grege, quæ ex horreis *Petri*, & *Ronchi* grana retulerant. Forte ſedens erat in vicina porticu conſanguinei viri nobilis *A. de Dente*, *Albertinus Muſſatus*, qui januis clauſis ad corruentem furentium vim propulſandum tutelæ ſe ſimul coaptavere. Erat quidem palatium muro civitatis adhærens oppugnatu difficile balliſtis, ac miſſilibus, quæ & Domum *Albertini Muſſati* proximam tutari diurno uno momento poterant. At mutato B repenſans propoſito *Muſſatus*, ſi hac, quamquam viliſſima plebe ſauciata, occiſaque, uti ſua injuria laceſſitum in ſe populum ultro converterent, periculo ſui hoc fore, & Reipublicæ detrimento. Cumque in cuneum ſubterraneum[1] ſubire, quo deliteſcere *A. de Dente* ſuaderet, ſe vivum, & inſontem ſub terra iturum negavit; ſed plebis inſaniam vitabundus equo inſiluit, portaque Civitatis domui huic contigua egreſſus ad *Vicum Aggeris* ſe altero contendit Pagum tribus ferme millibus paſſuum ab Urbe diſtantem. ‡ Audita per Quarterium *Pontis Molendinorum* proximum hujus furentis turbæ commotio, armari ad ſubſidium milites, præmori C eligentes, quam innocens, & * infenſus intereat, vel ædes ejus demoliantur, coëgit. Ex temploque in ſingulis domus angulis gladiis objectis conſiſtentes acceſſum primum ſuſtulere. † Sed ingruens hinc, & hinc rapax advenientium aviditas, quæ jam paratam prædam morti prætulerat, occurrit *Dinus* Poteſtas cum ſuffragantium militum turmis ad hanc tutelam per univerſam Urbem allectis. Qui ante valvas provectus, pœnalibus ‡ indictis abſiſtere inſultantes monebat. Sed & hic furoris confuſione D deſpectus nequaquam ſuffecturus fuerat tanti vulgi ruinæ, quam decem millium, & ultra numerus evaginatis gladiis * complebat niſi *Carrarienſium* copiæ cum *Nicolai*, & *Opizonis* conſortiis nunc minis, nunc pinguioris, juſtiorisque prædæ ſponſionibus obſtinatas frequentias ſummoviſſent. Hoc pene momento † *Guercius Ronchi* ab Epiſcopali æde *Turriano* (A) perinſigni, ut hoſtes falleret, veſte contectus, per hanc oram decurrens a *Nicolai*, & *Opizonis* ſodalibus agnitus eſt, quem profugum e porta *Pontis Molendinorum Franciſcus* de *Capite Vaccæ*, & *Joannes Franciſcus* de *Galinarellis* cum E pleriſque ſequacibus inſecuti ſunt, coactumque intra *Trinitatis portam*, equoque ‡ arcente catena deſilientem, ac migrantem in proximæ caſulæ latibulum, intercepere, jugulatumque obligatis tibiis per eandem, qua diffugerat, regionem ad forum ſecus patris cadaver traxere. Ea dies fere Urbi toti exitialis ſub armis acta eſt formidantibus quibuſque Civibus *Canem Grandem* ad muros in tantis adveniſſe flagitiis, nec non, ne craſſata Plebs ſub inſtantis noctis tenebris difuſim Civitatem rapinis expilaret, flammiſque exureret. Futura hæc erant, niſi F * in erectum foro patibulum prædonum unus adactus, putataque quamplurium membra iiſdem furcis oſtentata transgreſſores conterruiſſent. Ac nil eo minus violentiæ per occultos ſuburbiorum vicos patratæ ſunt, cæſuſque a privatis hoſtibus *Clarellus de Bullis* de *Monte Silice* Vir fortiſſimus. Sic illum adverſæ fortunæ hujus inopinatus caſus oppreſſit. Nox tamen *Carra-*

‡ *Studia hæc Populi, Nobilitatis, & Vicinorum erga ſe laudat Rub. ſequenti.*
* *Lege meo periculo* Indefenſus.
† *Pro.* Sed ingruente hinc, & hinc rapaci advenientium aviditate, &c.
‡ *Sic in omnibus M. S. Melius* Edictis. *vel* Dictis.
* *V.* compellebat.
‡ *P.* Vvertius.
‡ *Sic legendum duxi, cum eſſet in omnibus M. S.* Accente.
* *In P. Deſideratur.* In.

1. Pro, *cuneum ſubterraneum*, ſcriptum ſuſpicor, *cuniculum.* Idem.

A *rienſium*, quorum ſolum nomen per tanti anfractus vices invocabatur, excubiis coordinata eſt, ipſis iiſdem, ſubarris ad platearum angulos interjectis, circum Urbem ambulantibus. Cum tandem lucem diurnam Aurora detegeret reintegratæ in fori plateas † Populi, Plebiſque omnis catervæ in eaſdem voces. *Populum ſcilicet vivere : proditores interire :* acclamabant. Flagrabant ſiquidem in eos prorſus animadvertere hoc furoris adjumento, quos communis æris effuſi noxios, quæſtuque publicæ jacturæ locupletatos irritabat infamia. In hæc Populi B melioris ſtudia ſatagebant. Agreſtium vero, & egenorum, ac forenſium infeſtæ multitudines ad divitum fortunas diripiendas ſub quavis occaſione ‡ infameſcebant. Sed tertium *Gibolengorum* genus *Gelforum* * cruores ſitibundum præcordiales urgebant affectus, in ſeſe *Gelfos* inſanire, collidere, conſternari, ut ſuperantium victorum raritates ipſi, captata opportunitate, inſatiabili ultione conficerent. At Univerſorum mentes in *Petrum Altichlini*, & ſævos natos conflagrabant, pluſque eam conſumpſere diem igniti conceptus, & inflata ſuſurria, quam proruptiones in actus. Non enim interim promoventium exercitia ad promptum exequenda C paraverant. Verum cum, uti in retis cuneum, clanculum per contiguas domos *Petrus*, & Nati omnes in Epiſcopalem ædem pedetentim emigraſſent, *Nicolai*, & *Opizonis* ſodales incluſos circumfuſis arcuere cuſtodiis, *Pagano* Venerabili Epiſcopo pie, quamque indigne protegenti ſub populi animadverſione minitantes, ut eos aut dederet, aut tolli ſineret, & vindici Populo reſignari, tradique. Tantæ reſiſtentiæ impotens *Paganus*, furoris jam accedentis Populi pavore perculſus, Clementia paſtorali multo ejulatu illacrimans deditionem morti D prætulit, conteſtatus, moriendum ſibi; nec aliter, niſi per ejus viſcera ab raptoribus prætereundum. Cum demum *Opizo* thalamum, quo *Petrus*, & Filii latuerant, ingreſſus fiducialibus alloquiis educendos in tutum, ſi ſuis conſilio[2], fideque uti velint, ſpopondit. Anguſtatus tanti diſcriminis perplexitate, nulla certe ſalutis via patente, comitivam, conductumque *Opizonis* admiſit, volentique ac petenti Epiſcopus annuit. *Opizo* prima noctis vigilia ſex ferme concomitantibus ultroneo *Petro*, & Filiorum aſſenſu eos eduxit. Dumque ad Urbis valvas, quæ *Turriſellarum* nuncupantur, per quas migraſſe præconſtitutum fuerat, E acceſſiſſent, infeſta ſors clauſas objecit, quo diſpendio en adventans *Nicolaus* ſtipatus armigeris, uti caſu incidens, quinam ii viri eſſent clamitavit, patefactaque re *Opizonem* fruſtra reluctantem increpitans in *Petrum*, & Filios manum injecit.

Tunc Petrum, & Natos juſſi rapuere Clientes.
Et junxere manus vinctas, inhonoraque lora.

Circumtulere hypochondriis, infauſtum Priorem primogenitum, inde *Fraſſam*, & poſtremo *Paxium* uno fune vincientes, noctuque ut devotas ad macellum victimas, in privatæ domus diverſorium multis probris illuſos tenuere. F Ubi *Nicolaus*, & plerique ſodalium de ſingulis patratorum ſcelerum quærentes identidem pernoctavere. Illico & de redemptione ære dato decem M. florenorum auri, ſi ſe, ſi tandem ſolum *Paſium* coëmere * voluiſſet, *Nicolaum*, ſocioſque † compellavit, ‡ ac nequaquam profecit. Porro, ut luce diurna judicio proximiores

† *In V. Deeſt.* Populi:
‡ *In omnibus* Infameſcebat *male.*
* *Mel.* Cruoris.
* *P.* Valuiſſet.
† *Idem.* Appellavit.
‡ *Mel.* At.

2. Pro, *ſi ſuis conſilio*, *ſi ſui*, vel, *ſuo conſilio.* N. Villanus.

(A) Pro,

res adessent in apothecam mercatoris secus forum meridionale abduxere, ubi de Animarum salute cum Sacerdotibus alloqui facultate data, demum vociferante plebe conspicienda (A) in Septentrionali foro astitere, paucis itidem ex Theatri fastigio infandorum hujus perniciosæ familiæ operum publicatis. Invisi ii, quos acceptarum contumeliarum causæ stimulabant, infestis adorti sunt gladiis. Primus Levir, cujus sororem *Pasius* parricida necaverat, harpe frontem ejus opetiit, stravitque humi pene cranio bipartito ante genitoris ora præcipitem. Inde cæterorum cædes, ac strages, reservati Patris faciem sanguine fædantes, quo vivus suorum neces inspectaret. Postque ipse mille petitus telis eviſceratus, facie trunca, in acervum super natos occubuit. Nec hactenus stetit ultorum aviditas scisso pectore, comperto ex intimis jecoris corde, fusisque ventris omentis in lucem edidere, genitalque (B) *Pasii* ex inguine sectum cum testibus nonnullus ad scortum, cui obscænum conjugis exennium destinaverat, retulit. Alius in *Frassæ* os in commissi adulterii ostentum putatam mentulam inclusit. Sic & *Petri* corporis, pectorisque latebræ ab avidis rimatoribus pertemptatæ sunt. Cum demum religata cadavera ad vicinam prope ædis (C) Plateam tracta, cunctorum oculis objecta sunt. Dumque * advesperascente miserabili quis obsequio vasis recondita ad Sacram Heremitarum aram humanda contulisset, fuere, qui furore insatiabili sublata, reclusaque, veluti sepulcris indigna, dispergerent. His funeribus vulgus ulterius nullis concitum permotionibus paululum recreatum quievit, & hora poscente tædio affectum per ædes dispersum est, clamataque quies, solis excubiis licenter fora, & vicos ambientibus. Redeunte diei spectaculo *Anciani* cum Tribunis, quos Gastaldiones appellant, cum Insignibus, cæterisque ex communi, popularique Ordine civibus conventu habito, absistendum ulterioribus concussionibus fore consultavere: silentia clamoribus imponenda: tumultus sedandos: civium simultates tollendas: paces iniendas: conjugia spondenda, & more primo, quo ante bellum sub *Ancianis* XVIII. Civitas gubernabatur, vivendum: unionem Tribunorum pro ipsorum libitu aggregandam, omneque jus restituendum Tribuniciæ potestati sub re semper, vocabulo, & clypeo *Gelfæ* Partis. Præterea *A. Mussatum* ignaræ Plebis prolapsu indigne molestatum secretis, publicisque consiliis evocandum, habendum, conciliandum, proque accepta contumelia præstantioribus honoribus extollendum, memoria rerum gestarum a *Jacobo de Carraria*, & Gravioribus multa elegantia commendatum. Hæc omnia ex Plebiscito, Senatusque consulto paribus votis constituta sunt Anno Domini nostri XIV. CCC. millesimo circum Majas Kal.

* Intellige. Die.

RUB. II. Invectiva Albertini Mussati in Plebem Paduanam.

In parte votorum meorum sors puto cælitus demissa providit, O Tribuni Plebis, Artiumque Opifices, vosque astantes Proceres, dum vestris concessit uti conspectibus. Non novæ indagini locum; sed reminiscentiæ eorum, quæ vestri videre oculi, quorumve *Longobardia*, *Tuscia*, * nedumque furentes in vos *Teutonici* testes sunt, casus infestus offert. Pudeat me? an erubescam, si bene quid merui, tanta circumventus ingratitudine laudes ipse meas prædicare? Pudeat si jactanter. Non. Quippe si ad injurias propulsandas † efari (D) cogit præteriti causa discriminis, fortissimi equidem viri constantiam violentus metus exsuperat. Post pridie iniquorum neces, horrendaque exitia ad *Albertini Mussati* ædem tumultuaria turba concursum est, circumfurentibus stetit obsessa manipulis, penates, soboles, sanguinem meum quæsivit. Si cum Mundi redemptore loqui fas sit. *Populε meus, quid feci tibi? Duxi Te, inquit, quadraginta annis per desertum.* Duxi Te, ajo *Mussatus*, O *Paduana* Plebs, totidem pene Mensibus per vasta discrimina mea semita, meis vehiculis, à quibus tu ipsa tua ‡ ignavia deviasse fateris. Recolitis, o Tribuni, mandastisve memoriæ, Vos, o Proceres me pusillum ad primos Cæsaris motus pro tuenda Patriæ libertate, pro *Vicentia* vestris subigenda dominiis ad * placandum eum Regem votorum omnium vestrorum paritate transmissum? Principis Mundi ejus nempe pronam in me voluntatem ascivi, incredibilia omnibus *Italici*, *Teutonici*que nominis, ipsisque Aulæ regiæ Principibus impetravi. Quid? nisi, ut felici tuo statu frueréris, o! *Padua*. Quidve plus agi poterat, quam *Vicentiæ* tibi titulum, vindicasse perpetuum. Attuli patens Chirographum manu Archygraphi Regiæ Majestatis, Chirographum, inquam, tuis obligandum, vallandumque patronis, tuis ipsis judicibus roborandum. Prodiga Regis manus tam exigui corporis, imbecillique ingenii mota phantasmate? Ivi; feci, veni; summæ, probatæque virtutis viro *Henrico* de *Ravasino* scire efflagitanti, † ut quamquam (E) *Vicentino*, uti *Paduano* ‡ spiritui impetrata detexi sub silentii data fide. Qui gaudio circumfusus jactus in amplexum, sinum meum operuit profluvio lacrimarum. Et, i, inquit, o bone, fauste, macte virtute esto, pacis, & libertatis lator, me suasorem amplectendæ summæ Dei gratiæ contestare, ac protestare Proceribus, & Populo *Paduano*. Sed, prohdolor! prohque simul pudor! Cæcam, ingratamque, ac insolentem Patriam simul cum illa infortunatus inveni. [1] Concionanti namque mihi, actaque recitanti infelix fremens Senatus obstrepuit, dum Regiæ Cameræ instaret fienda provisio viginti M. [2] aureorum. Sed, heu, quot vicena millia perdidit illa dies. E prætorio reprobatus abscessi. Deus melius, si me tunc, ædemque meam excitatæ Plebis causa circumvenisset honestior. At invaluere confestim lacessiti Cæsaris vires, cujus jugum vos mihi increduli, vos rerum ignari Populos placatos subire vidistis, incendia, rapinas, cruces, rotarum flagitia diluculo expectantes. [3] Tuncque sero ingratitudines, insolentiasque vestras remordentes, desperatis rebus, abjectis, alienatisque mentibus, nil nisi de fuga, latebris, & pene sponte electis exiliis cogitastis. Tunc supervenit improvisis, dementibus, & inconsultis ademptæ *Vicentiæ* digna clades centenis litteris ab *A. Mussato* præmonitis semper terminantibus, *Vicentiam custodite.* Tuncque [4] infensi neglecta Urbis ipsius defensione, nec ipsis muris crediti, naves pecuniis, rebusque onustas *Venetias*, & ad terras contiguas ferebatis. Sed tarda [5] venit post grandines pœnitudo. Et quænam tunc omnibus malis adinventa remedia? O Tribuni [6] Plebis mementote. Vera proferam. En, quos alloquor, Vos conscios, & tantæ provisionis auctores. Placandum Cæsarem,

* In Aliquibus Nedum.

† P. Et fari.

‡ In V. abest Ignavia est Ignominia.

* Lib. II. De Gestis Hen. VII. Cæs. Rub. VII.

† Ut planè abundat.

‡ Videtur esse in P. Sperni.

[1] Lib. II. Rub. II. De Gestis Henrici VII.

[2] Florenorum in Libris de Gestis Henrici VII. Cæsaris, ubi hac de re lib. II. Rub. VII.

[3] In Prima Historiarum Parte de Gestis Hen. VII. Cæs. Rub. VI. lib. IV.

[4] Mel. Indefensi, ut supra in Rub. proxime præcedenti. Infensus intereſt. Pro Indefensus:

[5] P. Accedit.

[6] In V. Populi.

(A) Pro, *conspicienda*, *conspiciendi*. N. Villanus.
(B) Pro, *genitalque genitaleque*. Idem.
(C) Pro, *prope ædis*, *prope ædes*. Idem.

(D) Pro, *efari*, *effari*. N. Villanus.
(E) Pro, *ut quanquam*, *quanquam*. In verbo, *spiritui*, mendum. *Idem*.

rem, si quovis modo id fieri possibile, censuistis, Optimates Urbis consuluistis. Idque qualiter? Quo ingenio? Quibusve artibus? Quidni? *A. Mussatum* [7] vocavit illa opportunitas, ille labor. *Is Rempublicam salvam* [8] *fore*, [9] *lapsam restituere valet*, assertum est. Si quidquam pensi illo restabat in opere, omni spe gerendarum rerum destitutum, prostratum accersistis, consuluistis, unicum illum implorastis. Ubi *Vitalianus de Basiliis* tunc pene Vulgo imperitans, qui manibus implicitis in genua concidens, illachrymans, adire Regem me stipatus omnibus Vobis Tribunis exoravit. Cedat tunc domo mea impetens Turba supplicatura *A. Mussato*, quem necare [10] expetit, vias publicæ salutis investigare, conquirere. [11] Duram causam subiturus durus ego, & expes singultibus imo de pectore subeuntibus steti. Dum aggrediendæ rei fortuna vicit, viresque dedit audaciæ, tum vitæ reliquum Patriæ donasse existimans, sicut novit, oculata Divinitas. Exosus *Cani Grandi* Aulæ Regiæ Principi non extremo ad Regem iratum profectus sum. Quam difficilis tunc ingressus? Quantis facetiis *Ameum Sabaudiæ* Comitem Regiæ mentis Secretarium favoribus vestris attraxi? Quanto lepore placata Regis in Vos obstinati Majestas? Videre ingenia, videre artes, videre cum obtrectatoribus jurgia, addidereque per maxima fulcimenta consiliis *Paduani* duo eadem legatione transmissi [12] *Belcharus* legum Doctor, & *A. de Leo* Judex elegans tanti commercii simul, & auctores, & testes. Hinc hostes *Alboinus Veronæ* Dominator, *Fridericus*, & *Canis della Scala*; Inde detestabiles *Vicentini*. Astiti medius ante thronum, objeci, defendi, sustuli indeficiens vires vestras. Et si quando in ignominias, probraque in Vos, hancque Rempublicam hostes prorupere Magnifici, invexi in eorum facies procaciter graviora. Exaudivit libens Rex [13] sermonem gratuitum, laudavere patrocinium meum a latere assidentes Principes in conventu, consistorioque Nobilium xx. & iv. Civitatum. Tunc novo fœdere vitas vestras, prædia, ædes, hoc atrium, libertates emi pretio centum millium aureorum. Sed, o fera pænitudo? *A. Mussati* nomen contenti, ac refocillati [14] tulistis ad cælum hac redemptione secunda: Nec tamen gravissimis absoluta rumoribus vestra sollicitudo quievit, cæterarum Civitatum ruinas exaudiens suffulta semper obsequente *Albertino Mussato*, nec unquam causas communes a jugiter persequentibus deserente, dum Cæsar idem *Longobardiæ* fines excessit. Reticeo formidabilem auditu digressum e Curia, & incidentia, terraque, marique discrimina referenda Collegis altæ providentiæ, *Rolando de Pluziola*, & *Jacobo de Alvarotis* mihi, sibique vocata persæpe, & desiderata morte compassis. Mactanda fuit igitur hæc victima, o Tribuni Plebis; sed *Cani Grandi* immolanda pro æquitatis ludibrio, proque ipsius vindicta, quem pro vestra salute ante Mundi Principem propulsavit. Dicite, quæso, [15] me servasse per illa tempora, ut violenta plebs indiscreto ictu conficeret. Quæ mortalium opinio? Quod fatum? Quisnam rerum ordo poposcit? In me ipse conficior admiratus, & conquerens. Expedit stylo causas posteritati mandasse. Deliquine in hanc Rempublicam obversatus? Mit-

[7] *Mutilus hic est P. Codex habet enim.* Vocatum opportunitas ille labor.
[8] *Mel.* Facere.
[9] *P.* Lapsa.
[10] *Mel.* Expetiit.
[11] *Eadem invenies lib. IV. De Gestis Henrici VII. Cæs. Rub. VI. Vide Rub. VI. lib. III. De Gestis Henrici VII. Cæsaris.*
[12] *In P.* Belcharius. *In supra laudata Rub.* Belcharus *de* Brognachis. Antonius.
[13] *Habetur hic sermo lib. III. De Gestis Henrici VII. Cæsaris Rub. VI.*
[14] *Adi lib. III. Rub. VI. de Gestis Henrici VII. Cæsaris post Privilegia. Hac de re lib. V. de Gestis Henrici VII. Cæs. Rub. X.*
[15] *In P.* Men' servasse. *Pro* Mene servastis.

(A) *Kalendis iis Decembris externis*, forte, *extremis*, vel *extremi*. N. Villanus.
(B) Pro, *ipse puniendus fueram*, dici debuit, *ipsum puniendum me fore*. Idem.

to diurnos, mitto nocturnos, annuosque labores. Non sit operæ pretium vigilias, curas, ac sollicitudines allegare mordaces. Non lateant assertores: testificentur, ut credar. Exhausi æs publicum? Quod nam? Quando? Privatorumne jacturis locupletatus sum ego? Quorumnam? [16] Unus me quispiam vexatus, aut spoliatus appellet. Tollite, Tribuni, sinceritatis nostræ efficax argumentum. Kalendis iis Decembris externis (A) (ne ad irrecordabilem vos retraham retro seriem) Ancianatus officio me sors prætulit. Hic fere honor par Consulatui *Romanorum*. Hunc, in quem vulgo animadversum est, *Petrum de Alticlino* Virum potentissimum, & formidabilem, ac plerosque militaris, & plebei Ordinis repetundarum conveni judicio, vinciri jussi, convici, & raptas in ærarium pecunias resignare coëgi cum rigiditatis, & severitatis ardore. Sic mores mei, sic audacia, sic Reipublicæ amor, raptus illorum atrocitas, & justitia suadebant. Ausim ne [17] hæc fecisse simili crimine labefactus, sic mei oblitus, ne, quo in alios statuerim judicio, ipse puniendus [18] fueram (B) justa ratione, putaverim. Objicissent (C) ii, cum pænam, mortemque minitarentur, patratum idem scelus. Vestri, alteriusque sit cujuscumque judicii. Nusquam profecto tantis adjutus fortunis, ut æquo emolumento splendidam vitam egerim, ære publico manus polluisse comperiar. At nil eo minus cum iniquis reputatum me infestæ turbæ furor oppetiit. Cur? quare? quamobrem? Ii obtruncati, tractique rapinas, seditiones, stupra, neces egisse belluali severitate criminati sunt. Si horum cujusquam ego noxius, cædar, trahar, cum paribus paria exsolvam supplicia. Sed nec certe horum, nec similium quidquam de me asseritis, O Tribuni, nec ipse vociferantum, furentumque incursus asseruit; verum vilissimorum agrestium turma hæc, quos egestas, & fames pro belli exitiis ad Urbem impulerat, scortorum grex, & exterorum forensium, qui novarum rerum cupidi, qui pro belli usu quæsituri nostram mercedem, ut in sentinam, in hac nostra Civitate convenerant, acclamabant, *moriatur Populi exprobator, ac conviciator, & qui Carpellæ voragine Paduanum populum onere intolerabilis contributionis afflixerat*. Hæc invaluere voces ad ædis nostræ expilationem, & ad omnium malorum struem animadversione concepta. Attendite, quæso, Tribuni Plebis. Nec probra in vulgus jecisse, nec *Carpellæ* oneri assensisse negaverim, [19] infitiatus vero criminis, seu culpæ speciem in utroque memorias vestras præteriisse non existimo, qualiter expugnata [20] *Marosticæ* Colonia summam Arcem aggredi votum commune statuerat. Structam testudinem portis subducendam (D) ad jugum supremi aditus vobis comprimentibus traxi. Nonnedum strues hæc Oppidanorum icta grandinibus scopuli jam summum attingens me subducente, ac hortante ad Arcem violenter [21] irreperet, me cum fere XII. probis respiciens [22] desertum inveni, lapsusque tanti oneris impotens cessi, inventis, qui me nunc [23] insequuntur, per umbras arboreas sub fontium amænitate dispositis? At de [24] *Poglanæ* invasione recolitis? Cujus Villam fortissimam adversis hostibus, invecto vexillo, quod mihi sors vehendum obtulerat, primus occupave-

[16] *P.* Et unus me.
[17] *V.* Hocc.
[18] *Mel.* Fuerim. *Vel.* Forem.
[19] *Pro.* Infitiabor.
[20] *Vide Rub. VII. lib. VI. De Gestis Henrici VII. Cæs.*
[21] *P.* Irreperat
[22] *V.* Indesertum.
[23] *V.* Qui me insequuntur. *Aliter, & fortasse melius* Insequerentur.
[24] *Vide Rub. X. lib. VII. de Gestis Henrici VII. Cæsaris.*

(C) Pro, *objicissent*, corrige, *objecissent*. N. Villanus.
(D) Pro, *subducendam*, &, *subducente*, *subdendam*, &, *subdente*, vel quid æquivalens reponendum. *Idem.*

(A) Pro,

paveram. Crates ad Arcem maturius invadendam, quas mihi foveas oppugnanti vehendas ſtatueram, diſſoluti reliquere Plebei. Contigit ea die, ut qui vincendi hoſtes vi fuerant, noſtræque triumphali, ut mancipia, ſubigendi victoriæ, ſequenti die ipſorum Plebejorum inertiis vitas pacti cum omni ſupellectili abire dimiſſi ſint. [1] De Caſtro [2] *Leniatici*, cui obtento fuerat æquanda *Vicentia*, quid attinet dicere? Relinquerant (A) valla, & appenditias Oppidani me foveis injecto cum Velitibus Sagittarios impellente. E foveis exiens Populi turmas certe, & equitum acies, ut furibundus, revocavi, ſegnes exprobravi, [3] ſemicæptum Caſtrum oſtendi; ſed fruſtra, jam onuſtis pingui præda, & reiterantibus *Paduanis*. [4] Et ibi belli finis, ſi fata fortunaſque veſtras juviſiſſent (B) innixæ virtutibus voluntates. Jactanter hæc eloquor o Tribuni, effronſque offenſa veritate confabulor. Vidiſtis? puduit & vidiſſe. Poſt reditum meque [5] inviſum, puto, vobis reddidit culpa veſtra inexcuſabilis, & argutiæ meæ veſtras deſidias accuſantes. Et en tunc irrui, incuſſi, exprobravi plebejorum vecordias, ut vile, & ſervum pecus, tunc ebrietates objeci, & in Civitate laſcivias, caſibus iis gravis inſtans, importunus; ſed verius opportunus. *M. Camillus*, qui *Vejentes* graviſſimos hoſtes Populi *Romani* decennale poſt bellum *Roma* jam de ſalute dubitante ſubegerat, invidia obtrectatorum ſuæ virtutis reus factus ab inſolentia Tribunorum in exilium ante damnationem ſponte diſceſſit; mox iterum à *Gallis* vindex patriæ futurus ingratæ. Caſtrenſia, puto, odia exaggerantur in me, & captatæ civilibus ociis viciſſitudines ulciſcendi. Si minima liceat æquiparare ſublimibus, præceptorem ſuum *Senecam* in eligendæ mortis *Nero* coëgit arbitrium, *Africanum Numantiæ*, *Carthaginiſque* Victorem Urbs ingrata paſſa eſt exulaſſe *Linterni*. Et ad quid ego ſic gravis, ſic iratus in Vulgus? Mea futura [6] ea caſtra fuerant, & privatim meis applicanda ſubſtantiis? Cujuſpiam rei gratia meus ille furor? Dicite per vos ipſos. Sed ad [7] *Carpellam* vergor (C). Super librandis pro belli uſu (ut aſſolet) uniuſcujuſque ſubſtantiis ſchiſmata in Vulgus augebantur in dies, & hæc ſemper in Urbe noſtri cauſſa diſſidii. Dum igitur hinc divitum, nobiliumque querelæ: hinc gravati Populi Urbem clamoribus replentis lamenta ſuccreſcerent, conventus eſt habitus per Primates. Fuit aliquis, & quiſnam fuerit parum mihi memoriæ eſt, qui dixit *Tuſcos*, ac *Longobardos* præſertim, quos urgent bellorum agitationes, hac uſos contributione *Carpellæ*, qua nihil æquius, tolerabiliuſve, ex qua æqua lance demuntur ab egenis, & divitibus juxta communes tolerantias portiones. Eſtque hæc Carpella cum unus As, binus, ternus, vel quaternus ſeu deinceps ex pecuniarum aggregandarum libra carpitur tam a datore, quam ab acceptatore ex quibuſcunque commerciis. Et cum plura dent, accipiantque plurium poſſeſſores, hoc locupletiores onus meo, & veriori judicio gravius impetiturum fuerat. Et hæc ſola collatio diuturna telonia, angarias, & ſingula quæque onera ſui acervi immenſitate tollebat. Et in hanc innixe tres Conventus partes reſedere ſententiam. Delataque ad Senatum *A. Muſſato* acta cœte-

[1] *Vide Rubricam* x. *Lib.* VI I.
[2] *V.* Leoniſici.
[3] *Mel.* Semicaptum.
[4] *V.* Ibi belli, &c. *fine*, &. *ac puncto ante.*
[5] *In omnibus.* meque inviſum que.
[6] *In P. Deſideratur.* Ea.
[7] *Vide Rub. præcedentes.*

A rorum aſſenſu, non ſe tantum probante; ſed probata recitante, ex Senatus Conſulto cunctorum votis decreta ſunt. Affuiſtis in Senatu tunc Tribuni Plebis, ſcitiſque me & hæc vera proferre. [8] Hæc *Carpellæ* internetionis, meique exitii cauſa illa irrationabili, & confuſa plebe obteſtante, & vociferante debuerat (D)? Sed nec Vos, O Sors Populi melioris, nec ſpectata univerſæ Urbis Nobilitas, nec vicinorum meorum, ac neceſſariorum ſollicita probitas, nec Deus, nec permiſere Cælicolæ. Sed ah? Si verum præſagit mea mens, non alienata calamitatum anguſtiis laxiorem hu-
B jus infandæ turbæ mea defenſa ædes arcuit appetitum. [9] Quotquot licentioſius ille furor ædes, ſtationes, fana, templa, & limina civium aperturus fuerat? Quot arſuras in tecta [10] faces? Ad Sanctæ *Juſtinæ* nobile Sacratiſſimorum Corporum Cænobium expilandum, cruces, calices, & ſanctuaria eripienda jam ſceleſtorum manus impia concurrebat, ipſumque poſcebat Abbatem effera multitudo. Necandus erat Abbas ille, qui veſtro, O Cives [11], Populares natus ovili Inſulam, fundumque ditiſſimum per prædeceſſores vetitum, magna affectanti, volentique pro ſalis efficiendi uſu veſtræ
C Communitati libens tradiderat? Qui per totius belli tempora hyemes, æſtuſque diurnis, nocturniſque vigiliis ſub caſſide cum militum, peditumque caterva conſumpſerat? Qui hoſtes a mæniis veluti furioſa perſæpe inſecutione fugaverat; Urbi conſultans laicali more in Civium conventibus, miſſo habitu, fereque oblitus Canonicæ amore patriæ diſciplinæ? Qui ſe, ſuaque patriæ continuis erogationibus condonaverat? Ille rite fuerat, O tribuni Plebis, iniquis, & ſceleſtibus comparandus? Ad me ipſum revertor, O Fratres, O Tribuni Plebis, O Proceres, O Civium mei viſendi gratia, con-
D ſolandi, amplectendi aggregata Concio. Non eam ignavam Turbam alloquor, quæ eum, qui *Bonifacium* Papam Octavum Virum noſtri temporis Mundo formidabilem ſibi placabilem, ac munificum: qui Magnanimum *Henricum VII.* Orbis terræ Principem ſuis conſiliis acquieſcentem effecit, qui ſummæ Imperatricis purpureum paludamentum ſuſtulit in inceſſu: quem intimo cum charis admiſit in thalamo: qui *Vicentiam Paduæ* Municipem fecerat: qui patriæ libertatem in aſperrimis anfractibus vendicaverat, [12] turba illa infeſta non accepit. Digne equidem Auratæ pecudis velus Grex inqui-
E natus abhorret. Abſit a vobis, O Tribuni vilium belluarum feritas ſanguinem ſitiens innocentum. Salutem, fortunaſque meas, & ſi quid reſtat, quod mea poſſint ingenia, facultates [13] ſalvatus evoveo Patribus, Proceribus, & Populo [14] ſaniori.

RUB. III. Congreſſus Paduanorum cum ſtipendiariis Canis Grandis apud Fontanivam, & captio Beltrandi Gulielmi.

Indeficientis belli cum *Cani Grandi Paduanorum* inſtat indeficiens ſcribendi materia. Difficillima quippe hujus diſſenſionis amotio. Angebat ſiquidem *Paduanos* perhorrendæ tyrannidis vicinia, quam ſuo jugiter inſidiari ſtatui amare [15] penſabant, dum ſic perſtans *Vicentia Paduanæ* Urbi ruinam minaretur; nec cum Ty-
F ranno cujuſpiam fidei, cautioniſve locum fore. Inde *Canis*, ſi *Vicentia* cedat, *Paduanorum* magnitudines, illataſque injurias, ne ſemper ulciſci meditarentur, verebatur. Sic utraſque partes in ſeveritate *Vicentia* continebat. Interea

[8] *Multa hic deſiderantur, & fortaſſe per Apoſiopeſim ad effectum iracundiæ declarandum. Alia ſiquidem integræ ſententiæ requirit. Nimirum.* Hæc Garpellæ collatio eſſe, &c. debuerat? *Meminit ejuſdem rei in Rub. proxime ſuperiori.*
[9] *Pro* Quantas. *At ſi ſecueris, ut in P. Erit Geminatio*
[10] *Intellige..* Immiſſurus.
[11] *In P.* O Cives. *tantum.*
[12] *Poſſent omitti hæ duæ voces.* Turba illa, *atque adeo tertia* infeſta, *ut ſequens* non accepit *referatur ad ſuperiora illa.* Quæ eum, qui &c. non accepit.
[13] *In P. & S. Deſideratur* ſalvatus.
[14] *In iiſdem.* Seniori.
[15] *V.* Penſabat.

(A) Pro, *relinquerant: reliquerant.* N. Villanus.
(B) Pro, *juviſiſſent, juviſſent.* Idem.
(C) Pro, *vergor, vergo*, ſeu *venio.* Idem.
(D) *Hæc Carpellæ internetionis, meique exitii cauſa*, &c. *debuerat?* Voculæ unius adjectione locum hunc reſtituerim. *Hæc Carpella internecionis, meique exitii cauſa* &c. *eſſe debuerat?* Id quod etiam commentus eſt eruditiſſimus ſcholiaſtes, duabus additis vocibus. *N. Villanus.*

I. Pro,

ea *Ponzinus* de *Ponzonibus Cremonensis* pulso *Dino* de *Rubeis Ariminensi* in Potestatem *Paduæ* vocatus, uti suas partes agens, oppresso *Cane Longobardis Gelfis* victoriam parari despiciens [1], ad belli exercitia *Paduanorum* * acies exacuit, ipseque in armis satis strenuus contra hostium incursus acies frequenter admovens, singularis hujus victoriæ gloriam nactus est. Erat mercenariorum *Canis Grandis* vir provincialis Mareschalchus *Beltrandus Gulielmi* miræ fortitudinis, staturæ proceræ, communes excedens † cui vix alter nostro ævo cis montes *Gallicos* armorum strenuitate æquabatur. Is diu adversus *Canem* mercede accepta pro *Paduanis* egregie, fortiterque pugnaverat: Sed versa mente, sumpta causa, quod mercedem suam *Paduani* ægre persolvissent, seu distulissent, ad *Canem* transitum fecerat, obstinatiorque majori audacia, vehementiaque in *Paduanorum* agros populabundus lasciviebat, formidolosiorque illis erat, quod de ejus fortitudinis experientia constabat, quodque mores, conceptus eorum, & agibilia quæque cognosceret? Contra hujus conatus *Ponzinus* propensius intendens coactas militias assidue in Urbem tenuit, ut forte fines *Paduanorum* transgressum ‡ *Beltrandum* ac palantem circumveniret. Ignarus tantæ sollicitudinis *Beltrandus*, rerum bellicarum experimentis fidens, die una per Nonas Junias cum CCC. ferme hastatis *Brentæ* fluentum permeans ex Coloniis, quæ secus callem *S. Petri* adjacebant, prædam ingentem sustulit, rediturusque præmissa præda ipse, ut sui itineris hostes falleret, *Cittadellam* contendit, putans, si coëquitarent *Paduani*, illos à persecutione prædæ distrahere, ignemque inibi in certas ædes immisit *Ponzinus* conspectis ab Urbe fumis, celeri gressu adducta militia, *Brentæ* petit aditus, quamquam illos jam prædonum pars cum raptis pecoribus, & mancipiis excessisset. Cursoribus itaque per ambitus dimissis, *Beltrandum* adhuc trans *Brentæ* * torrentes pervagari agnovit; Idemque & *Beltrandus* per nonnulla præcursorum signa edoctus est. Confestim ad ea divertens signa *Beltrandus*, ut se se impotentiores invaderet, majora in unum subsequentia vexilla conspexit, per quæ concretam *Paduanorum* potentiam itidem adesse agnovit. Tum insperata sua meditatione conterritus, in sua sola, suorumque fuga spem posuit, quoque commilitones sui salubri meatu *Brentam* trajicerent, circumvoluta in trepudium acie [2], in patentiorem fluenti vadum [3] postremus illos immisit, & ne quemquam ab tergo perderet, insequebatur. Sed refellit propositum ejus *Ponzinus*, † qui concito equo *Paduanos* exhortatus in aciei latus sublato clamore percussit, clavaque primum obvium præcipitem, necatumque stravit. Tunc fusa *Beltrandi* acies in cædem, stragemque corruit. Pars cæsa, pars *Brentæ* vorticibus absorpta, pars devia per saliuncas, & sentes abjectis armis refugit, quota pars *Vicentiam* transnato amne repetiit. *Beltrandus* in Lucum proximum, qui citra *Fontanivæ* vadum frondibus arctos calles umbrabat, ut delitesceret, se proripuit. Cumque *Paduanorum* plurimi, ut e latebris dispersos hostes conquirerent, ea nemora pertemptarent, ipse illis mixtus, uti ex amicorum consortio foret, scrutari de hostibus simulabat, dum hora inevitabilis fatum, fortunamque ejus imbecilla sorte conclusit. Advenit impubes egregiæ indolis *Paulus* ‡ magno olim Viro *Vitaliano Dente* * antiquæ prosapiæ *Lemizorum* natus, qui insigne sellæ conspiciens, quam *Paduæ* ante cognoverant, quisnam esset miles, acclamavit. Ille cauto responso, *Carolus* miles retulit. Illo quidem solebant uti *Gelfi* vocabulo. Tunc *Paulus* de Viro clarius edoctus, & en ego *Gelfus*, inquit, miles adsum, vibrataque hasta innixus stapitibus [4] *Beltrandum* oppetiit. Lanceæ acumen laminarum durissimæ thoracis intercapedinem subiit, osque scapulæ dexteræ subdividens per renum intimas fibras bipartita nuca in sinistrum ilium descendit. Continuo igitur letifero saucius vulnere concidit *Beltrandus*, sublatusque Clypeo semivivus ad Urbem vectus est. Ex ore quoque vociferantis Populi in terribilem necem ejus efflagitantis strenuitate *Ponzini* Potestatis exemptus diem circiter octavam obiit à Nobilibus *Paduæ* seu digno, seu indigno honore humatus. Hoc veluti prodigium *Paduæ* vulgo prædicatum est. Virum præstantissimum, bellis *Italicis* formidabilem, nulla repugnantia cum *Goliæ*, *Davidis*que reminiscentia ab pæne infante transfixum. Hoc quoque † ipse conflictu *Monfortus de Panno* Vir nobilis cum compluribus captivatus est.

Margin notes: * Desideratur hâc vox in V. — † Adde. Staturas. — ‡ In V. Beltrandum Gulielmi. — * Forte. Torrentem. — † In V. Deest Qui. — ‡ P. Magna. — * Idem. Antiqua prosapia. — † Mel. Ipso.

RUB. IV. Constructio Aponi.

Hujus successu Victoriæ jucundatus *Ponzinus*, laceratum *Canis* contubernium sentiens, impetere hostes, insequi nulla intermissione disposuit. Præstructis ergo vallo, ac propugnaculis ex tabulato opere, vehiculisque impositis magna expeditione *Aponum* perrexit, Castellumque firmavit, ubi relicto præsidio fere triduo moratus, nocturno gressu incautis hostibus ante portas *Vicentiæ* stetit. Sed reparata * intrinsecis † validiora resistentia per inexpugnabilem suburbanorum tutelam [5], ipsorum potiundorum spe sublata, regressus est. Pecorum vero, quæ improvisi *Vicentini* per arva dimiserant, cum mancipiis plurimis prædam *Paduam* abduxit Idibus Juliis.

Margin notes: * P. Intrinsecus. — † Forte. Validiori.

RUB. V. Depopulatio Pedisvendæ.

Porro Augusti Kal. III. instructo exercitu *Ponzinus Bassianum* superans per ‡ *Brencancii*, *Mansioni*sque colles ferro, ac igni subsistentia quæque consumpsit. Inde per latissimas Colonias, vinetaque *Thyænarum* coëquitans Apicem *S. Ursii* conscendit, positisque in ditissimo rure castris Senatum inibi habuit, ubi plurimis recensitis vallandum, muniendumve Castrum foret, cujus ex montis asperitate natura fortis * sima erat: nec dubio fore equestre præsidium * eodem locatum exitio circumadjacentibus Coloniis, ipsique Urbi † fuisse: tandem proposito tali desistere visum, decretumque est, ex mora præjudiciali, quam suppetentia commoda non fulciebant: nec opportunos victus Oppidanis administrandi loci distantia patiebatur. Motis igitur inde stativis *Scledo*, *Turri*, *Magrade*, *Zanade*, *Thyænis*, & cæteris, quæ per eas oras supererant, adustis cum omni messe, quam ad suas quisque ædes miseri agrestes aggregaverant, *Bassianum* exercitum reduxit VIII. Kal. Augusti.

Margin notes: ‡ Al. Brecancii. — * Pro Ibidem. — † Pro Fore.

Tre-

1. Pro, *despiciens*, legerem, *dispiciens*, N. Villanus.

2. *Circumvoluta in trepudium acie* &c. Nescio, quid monstri sit illud, in trepudium. forte, *intrepide*, aut nescio quid pro, *transnato amne*, lego, *trasnatato*, vel melius, *tranato*: quamvis defendi etiam posset, *transnato*, a transno. *Idem.*

3. *In patentiorem fluenti vadum* &c. Non memini me legisse *vadum*, genere masculino. quamobrem hic, *patentius*, dixerim, pro, *patentiorem*. N. Villanus.

4. *Innixus stapitibus*, mallem, *stapedis*; cum elegantioribus scriptorum. *Idem.*

5. *Per inexpugnabilem suburbanorum tutelam*, voluit forte dicere, *pro inexpugnabili suburbanorum tutela*: Idem.

1. Ulla

RUB. VI. Insultus ad Mænia Paduæ per Canem Grandem.

Trepidus *Canis* tanto rerum anfractu, nec inde remissus ex *Verona*, *Vicentia*, *Mantua*, *Castrobarcho* accitis subsidiariis interim mæniis *Vicentiæ* se continuit. Verum cum die ipsa VIII. Kal. hostes abesse præsciisset, * terrere *Paduanos*, qui urbis præsidio erant, collatis copiis ad suburbana *Paduæ* acies suas admovit, & portas extremi Valli tumultuario clamore metuendus incessit. Objecti portis, cæterisque accessibus *Paganus della Turre*, & *Gualpertinus* S. *Justinæ* Abbas cum Clero, & Civium præsidio, nil expediens, quam propugnaculis insidere, hostesque innocuos extra mænia arcere decreverant: Sed insana Plebs plus furoris, quam pensi habens pro eo, quod iis pene diebus concessa permittentibus Primoribus abusi fuerant in Civitate lascivia, *Canem* nunc proximum capere, & in Civitatem trahere vocitabant, contraque reluctantes Episcopum, Abbatem, cæterosque sanioris Consilii, ut proditores, qui bellum differrent, Victoriam proximam recusarent, increpabant; in eos violentius, quam in hostes animadvertendum fore; portas ad sic paratum triumphum irrumpendas, ut nullus modus ardenti Plebi foret. Quam quanto mitius placandam insudarent, invalescentem, furentemque tanto concitabant experimento, ut timendum illis foret. Cum demum pars violento impulsu foveas, monumentaque penetravit. Alacer *Canis* oblata commoditate ad confodiendos, qui exierant, prosiluit. Cæsi continuo, jugulatique L. circiter numero, capti XX. refugiente præcipiti in foveas caterva vix intra mœnia demum * sublata.

* Pro. Ad terrendum, &c. acies suas admovit.

* Pro. Recepta.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis Italicorum post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Quartus explicit*,

INCIPIT QUINTUS.

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS ITALICORUM POST

HENRICUM VII. CÆSAREM

LIBER QUINTUS.

RUB. I. Allocutio ad Paganum della Turre Episcopum Paduanum.

Parat nobis * scribendi materias ductor ille *Henrici* Cæsaris *Pagane* Venerabilis, qui jam dudum venit ab Aquilone Gradivus sanguinis nondum satur *Iatalici*. Idem ille atrox, & violentus obambulans climatis nostri plagas strages venatur, & cædes. Sed, utinam, Rex nostræ fiduciæ præpotens Deus, si tantum res ferro agi expediat, ferro adversæ gentis furores opprimat, exulum levet miserias, & tribuat cum pace longæva populis libertates. Nempe ego rerum ignarus, † quid sola una sub specie Deum præter ignoro, cum plerumque in flagitiosas clades infesta sors postulata converterit, cui optato victori me credam Populo? Cui Regi? *Neminem amicum præbuit Fortuna, vel meritum, quem persæpe non fecerit eventus diversitas inimicum.* Frater erat hic *Canis*, cum nos improvisos circumvenit, spoliavit, occidit. Sed utemur Antistes Inclyte ventis, vela dabimus, ab excelsis desiderata sumpturi Deo volente suffragia.

* V. Vobis. *Hic deficiunt M. S. Duo, solus V. ultra prosequitur, P. Scilicet, & S.*

† *Forte.* Qui.

RUB. II. Initium belli inter Reges Apuliæ, & Siciliæ.

Robertus Apuliæ Rex dolore saucius acceptarum contumeliarum a *Friderico Siciliæ* Dominatore, dum spe adimendi sibi *Apuliæ* Regni *Henricum* Cæsarem pro viribus fovisset, dumque in ipsis Cæsaris tumultibus plurimas *Calabriæ* terras, ut violentus hostis occupasset, aggregatis undecunque valuit copiis, terrestrium, navaliumque bellorum apparatus ad eadem præcordialiter intentus terraque, marique patenter exposuit. Et III. Idus Julias extendarium vexillum in *Neapolitana* platea explicuit in patulum, sequenti die † ad maritimum castrum in Galeonem advectum cum copiis iis. Cum armorum virorumque fulcitis e Principatu Galeis [1] XL. E Provincia Galeis VII. & XX. Goleonibus tribus, cum susceptis a subsidiariis *Januensibus* suæ factionis Galeis VIII. cum navibus onerariis XXX. advehentibus sudes, cataphractas, onagros, seu machinas, vineas, testudines, fabricas cum opificibus, * & omnis generis ad oppida expugnanda, diripiendaque, ac per vicissitudines varias tuenda, vallandaque, quæ gnari bellorum multo studio extruxerant. Ac inter eas onerarias naves una *Venetorum* miræ proceritatis, quam *Teretem* vocant, cum Barchis tectis CLX. aliisque, quas *Sagittarias* ipsi appellant, XXX. Harum remigio Militum III. millia cum equis, & sarcinis advehente, Peditum XX. millia, & insuper, Electorum ballistariorum V. millia, Lanceariorum cum hastis longissimis, *quas Zaldas* vocant *Italici*, duo millia. Itemque cum sponte & † concurrentibus *Apulis*, ac *Enugavetis* fundibulariis, dardiariis & levis armaturæ Peditibus XII. millibus. Stipendiaque e gazis, ‡ quas ab olim magna pars symonia in *Turri*, quam *Brunam* vocitant, aggregaverat multa liberalitate effusa militibus, peditibusque, ut gentibus admiratio visa sit, tam parcum ab Regiæ Coronæ acceptione Regem, cui summæ avaritiæ irritamenta objiciebantur, nunc profusum, omnesque sumptus, quamquam sui immensitate inæstimabiles, parvi pendentem; Utque nihil inexpertum, intentatumque, quo minus copiosissima expeditio Regium conceptum impleret; quin res † gerantur ulla segnitie [2], desineret, Ipse cum fratribus, & omni prole, ac consorte socia, relicto solo pro *Italicis* vicissitudinibus *Petro Apuliæ* Duce, in classem prodiit. Nec quisquam Regni Insignium cum utriusque sexus familiis a professione [3] restitit, iis dumtaxat relictis, quos pro Regni præsidiis in *Italicorum* sociorum suffragiis instans opportunitas appetebat. Sic rebus, utcumque valuit, compositis, ad Castrum maris educta Classe vela navigaturus v. Aug.

† *Intellige se contulit, vel prodiit, ut habet prope finem Rubrica.*

* *Forte.* Etiam. *Aut* Et *delendum, vel si retineatur addendum post* Generis, instrumenta, *vel simile.*

† *Amat hanc conjunctionem Noster ut passim videre erit.*

‡ *Pro.* Quarum ab olim magnam partem.

† *Mel.* Gererentur.

[1]. *Cum armorum, virorumque fulcitis, e Principatu Galeis*, dicendum fuerat, *armis, virisque fultis.* N. Villanus.

[2]. *Ulla segnitie*, legerem, *nulla segnitie.* N. Villanus.

[3]. *Pro, professione*, corrige, *profectione.* Idem.

v. Aug. Kal. ventis explicuit. Anno ejusdem Domini nostri XIV. post Trecentesimum millesimum.

RUB. III. Transmissio Petri Fratris Roberti Regis in Tusciam.

* *Sic libuit emendasse, cum esset in V.* Nec Sicula expeditio hæc, si totum, &c. imperavit. *Vel si retineas* Imperavit, *legendum erit.* Nec Sicula expeditio hæc totum, &c. occupavit, quin Fratrem, &c. proficisci, &c. imperavit.

Nec *Sicula* expeditio hæc sic totum *Robertum* Regem occupavit; quin Fratrem suum *Petrum* Victoriosum in *Tusciam* cum CCC. militum manu proficisci pro amicorum *Gelforum* subsidiis imperarit. Et ille quidem *Petrus* nulla mora per compendiosa itinera ad *Florentinos* contendit. Ibique in XII. Kal. Septemb. supremo acceptus honore applicuit, secretisque cum *Florentinis* eisdem, publicisque alloquiis amicorum undecunque suffragia postulanda, copiarumque delectum haberi censuit. Edictaque, ac rescripta ad subjectas, amicasque terras nulla intermissione transmisit, bellumque *Ugutioni* de *Fagiola*, suæque, ac *Gibelengorum* factioni indixit. Recensitisque copiis, quas Auxiliares *Tusci*, ac *Romandioli* præsto obtulere, ponendorum in agros *Lucenses* Castrorum diem fixit. Regia Cohors CCC. militum erat, quam ex *Apulia* secum *Petrus* abduxit. Polliciti *Romandioli* per Satraparum ipsius Provinciæ litteras milites CCCC. *Senenses* ex ipsis milites DC, mercenarios quoque CC. *Perusini*, *Viterbienses*, *Urvetani* [1] cum amicis per eas oras milites D. *Florentini* ex se ipsis M. ex mercenariis D. *Bononienses* milites CCCC. *Pratenses*, *Pistorienses*, *Volterani* [2], e *S. Miniate* [3], Sanctoque *Geminiano*, cæterisque adjacentibus Coloniis milites CCC. Resignataque ex Communitatibus peditum XXX. millia: Sicque omnis *Tuscia* in armorum, bellorumque ruinas præceps cæteras omnium commerciorum operas clauso justitio [4], admisso solo Marte, postposuit. Sed velox, impræmeditataque rerum mundanarum inconstantia? Quam cito series sic constituta deciderat. Ecce insperatus adventus. Iis tanto tumore conceptis affectio per inanes moras, hyeme tota languente *Petri* proposito, in tenues auras evanuit; seu quod providi, audentisque *Ugutionis* in occursum vires exhorresceret; seu cujusvis causæ latentis intentu nullorum approbatæ judiciis, *Florentinorum* dumtaxat dominatui, ut in juridico Auditorio, Ordinarius Judex intendit. Ad quem & pro singularium dissidiis plurimi Provincialium *Tusciæ*, & *Romandiolæ* concurrebant. Sic * ipso † id tempus citra omnium *Italorum* spem absque belli expeditionibus contrivit. At *Ugutio* temporis hujus ‡ nunquam habilitatem studiosius agnoscens, conducta ex *Lucensium* jacturis, *Pisanorum*que prægravatis substantiis mercenariorum ope per agros *Florentinorum*, quacunque libuit, pervagatus est, Colonias, ac rura igni, vastationibus diripiens. *Robertus* autem classe ingenti, (ut *supra memoratum est) in *Siciliam* profectus, primo tumultu Provinciam undique conterruit. Nec *Friderico* contra occurrendi, audendive consilium fuit: verum contrahendi in Urbes, & Municipia vires omnes recollectis intra mænia copiis omnis solertia illi fuit, auxitque præsidia Civitatum, oppidorumque, quorum munitionibus afficiendus hostis longa obsidione demum * ascenderet. *Robertus* in habiliorem oram juxta maritimam advectus, ante *Drepanum* prima castra fixit. *Drepanum* Oppidum est inter mare; & collem altissimi montis scopulo adjacens a ve-

* *Mel.* Ipse. *Id est.* Petrus Victoriosus. † Id tempus. *Pro:* Id temporis. ‡ *Erat hic in V.* condito *pro* conditio *glossemmamate manifesto. Itaque sua secum habere jussimus, & abire.* * *Rub. II. hujus libri* * *Forte.* Abscederet.

A teribus constructum, in quod *Phrygius Æneas Troja* profugus præventum morte *Anchisem* genitorem humatum reliquit. Cujus quidem memoria loci nomen hujus ab æterno nobilitatum est. Positis juxta stativis *Robertus* cum turrium altissimarum, propugnaculorumque structura accuratissime obsedit. Erat obsidio hæc *Friderico*, *Siculis*que perquam nocua. Obstrusa quippe per oræ hujus appenditias *Siculis* navigatio [5]. Stabat quidem, ut limes, ostiumque commerciorum ultro, citroque vehendorum, quorum frequentia portuale Oppidum exuberabat. Pa-
B tebat quoque hinc latissimus per omnem *Trinacriam* aditus, quem nec post terga mittendum *Roberto* tutum erat consilium. Coacti ergo intra mænia tutiora *Drepanenses* centum dumtaxat *Cathelanensium* equestrium stipendiariorum ala fovebantur, Terrigenis se ad tantum apparatum parum fidentibus, in * ambiguoque tam formidabili compressis exercitu, adsitne resistendi facultas. Aggregatis ergo circum machinis, atque omnium tormentorum generibus edicto Regio mulctati sunt. *Nisi intra constitutam diem deditione vitas redimant, moriendum illis fuisse, ultimo adjecto peremptorio termino.* Inito consilio Oppi-
C dani, seu fraude bellica, seu instantis metus opportunitate compulsi XXX. dierum ab Rege inducias postulavere, per quos ad *Fridericum* Legatos mitti liceat, aut suffragia suscepturi, aut *Roberto* parituri. Permissu Regis induciæ illis decretæ, transitus Legatis concessus est. At nihil eo minus ad prædam per Colonias, & agros *Robertus* milites suos circum emisit in fidem acceptis omnibus, qui signa obedientiæ cum copiis exercitui advehendis ostendebant in patulum, quo edicto locupletati sunt bimestri affluentia omnes *Apulorum*, Provincialiumque
D exercitus. Et ad quæ mortales auri sacra fames coercet? Ex urbibus quibuscunque *Siculis* licenter rerum venalium incoercibilis emanabat effusio. Quin successus copiosiores ipsis Municipiis efficiebat exercitus. Sed res hæc demum *Friderico* in exitium pene inemendabile versa est, quæ rerum suarum, si prævisa fuisset, fuerat illi paritura victoriam, sicut ex porro contingentibus deprehensum est. Freti harum rerum opulentiis *Apuli*, omnesque expeditionum manipuli in luxum, & petulantiam multa Regis licentia versi sunt, longe lateque per montana, & convalles palantes sub extimatione, ac
E si ad libitum omnia successura illis forent, de futuris parum pensi habentes, uti indeficentia sint præsentium commoda, omniaque secunda suppeterent. Sed exterritus, anxiusque *Fridericus* curis agitabatur assiduis, noctes per labores assiduos diebus adjiciens, vigilare, consulere; Urbes, Municipiaque præsidiis fulcire; singulas equitatu ambire, visere; Contubernales, ac Municipes hortari; se ubique præsto affore polliceri, subsidia in proximum prædicere; omnia ex consulto agere. Dumque ab *Drepano* Legatos de rerum suarum discrimine accepisset, ex paucorum Principum consulto clanculum
F noctu e *Misena* Civitate milites subsidiarios CC. per umbrosos calles nocturno gradu reflexo calle secus maris littus improviso *Roberti* exercitu in *Drepanum* summisit. Oppidani subsidio exultantes luminaria, facesque extemplo per turrium

* *Sic emendavi cum esset in V. M.S.* Inambioque.

1. Pro, *Urvetani*, scribendum fuerat, *Urbevetani.* N. Villanus.
2. Pro, *Volterani*, *Volaterrani.* Idem.
3. Pro, *S. Miniate*, *S. Miniato.* Idem.
4. Pro, *clauso justitio*, melius fuerat, *aperto justitio*: nam claudere, vel remittere, justitium, uti apud *Liv. lib. X.* est justitio finem imponere; est enim justitium quasi juris statio. Sed Mussatus ad id respexit, quod indicto justitio clauduntur fora, tabernæque. *N. Villanus.*
5. *Obstrusa quippe per ora hujus appenditias Siculis navigatio.* Verbum. *Appenditiæ*, usurpat alibi pro suburbiis, at hoc loco pro ora maritima, quæ appellatur vulgo, *pendice.* Petrarcha, *Ricercando del mare ogni pendice.* Idem.

1. Pro,

rium fastigia posuere, tuitioni se locis opportunis disposuere, & fiduciis suscepti subsidii alludentes extrinsecis hostibus probra, ac convitia vocibus, ululatibusque conjecere. Improvisus rei inopinatæ *Robertus* desidiam, ac culpam in suos argute, frustraque convertit; sed demum exacerbatus, turbatusque in se ipsum oppugnationi ferventiori animo constantius, sed nequaquam, intendit. Munitum quidem hostium contigua corona Oppidum spe potiundi regios pugnatores frustrabatur, & abinde magnarum rerum aggrediendarum futiles animi, prostratique substitere. Verum desistendi tantis tumoribus, qui non modo *Siculas* oras; verum *Italiam*, *Hispaniam*, omnesque *Gallias* excitaverant, pudor Regem *Robertum* angebat, delegitque potius armis, belloque incumbere, ac si forsan insperatum aliud mobilitas fortunæ præstiterit, experiri. Sicque sub imbribus Coloniarum, agrorumque depopulationibus itidem dies XL. seu circiter consumpsit, in quibus subrepens pestis duplex omnem ejus exercitum incessit. Dira Fames, exinanitis circum omnibus victui opportunis. Arcuerat quidem, & omnem *Trinacriam* earum rerum penuria, dum maris navigatio frumentandi facultatem a terrestribus portubus ademisset: Nec non & repentina Epidemia, quæ a corruptis bestiarum cadaveribus in humana corpora serpsit, unde etiam nulla residentiæ spes Regi, Principibusque foret. Nec minus ex adverso parificata utraque clade *Siculis* intolerantia [1] *Fridericum* querulo strepitu * accersebat, anxiumque undique urgebat. Dum Regis utriusque non levigatos interius præcordiis; sed violentiis rerum adversarum, metuque impatientium subjectorum, animos infractos ad † plectendas de pacis sermonibus aures applicuere. Evenitque, ut hinc, atque hinc, intercepto induciis bello, Arbitrorum colloquia de conditionibus fierent. Demumque Deo plus vicissitudines suo nutu, quam Regum consensu urgente, ad belli dilationem utrinque deventum est, his dumtaxat conditionibus; *Ut sublato ex omni Trinacria exercitu, terraque, marique ex Insulis Robertus abscedat. Fridericus Sicula ora contentus usque in decimum quartum mensem omni Italia abstineat, sicque offensæ per tempus idem resideant.* Executionem continuo remedia adjuncta sortita sunt. *Robertus* cum omni manu ex Insulis summota classe in *Apuliam* reversus est Anno Domini Jesu Christi millesimo trecentesimo decimo quinto per Mensem Februarium.

* V. Accersebat.

† Forte. Flectendas Pacis sermonibus, &c.

RUB. IV. Motus in Italiam per Ugutionem de Fagiola.

In *Italia* per *Tusciæ* Provinciam *Ugutio* de *Fagiola* votivis adeptione *Pisarum*, & *Lucæ* non segniter fretus successibus bellum acre circum eas Urbes finitimis intulit. *Motronum* siquidem Castrum maritimum fatigato instanti obsidione præsidio in deditionem accepit. Inde Arcem *Calauronæ* in jugis *Carfagnanæ* invadens multa vi oppugnationis obtinuit, filiumque, ac nepotem *Manni Bizalis* viri in ea ora potentissimi, qui in partis *Gelfæ* factionem municipiis plerisque præerat, ante ora ejus ‡ furcis appendit. Ille namque seu ingenti magnanimitatis virtute, seu *Ugutionis* diffidentia parere jussis abnuerat. *Atteum de Gragnana* Virum strenuum *Spineta* Marchio de *Malaspinarum* prosapia in suis ejusdem *Garfagnanæ* municipiis favore *Gibolengorum* oræ ejusdem exarcuit, multaque oppressione cum *Germanorum* ala, quam *Ugutio* de *Pisis* illò destinaverat, ad pressuram famis eduxit. Sed is tamen multa solertia, strenuitatis amore, ab *Germanis*, ipsoque *Spineta* impetrata licentia *Lucam* ire, pro veniæ impetratione dimissus est. Ubi, seu ære dato (ut fama vulgatum est) seu indulgentia se ipsum, suaque ab *Ugutione* redemit, inque *Ugutionis* fide acceptus, cum *Castrucii* de *Interminellis* Viri sublimis filia matrimonium contraxit, obsidioneque levatus statu pristino sub *Ugutionis* * ditione positus est. Verum non multo dierum contermino ab *Spineta*, Municipibusque adversæ factionis in *Ugutionis* simultatem, suspicionemque redactus est: contemptisque monitis bellum cum *Gibolengis* eisdem restauravit. Quo motu continuis præliis circum *Carfagnanæ* montana incendia, mortes, ruinæ reintegratæ. Idemque *Atteus Gelforum* Princeps adversus *Gidinellum* de *Monte Cuculo* alterius partis in *Castilione* Castro vires fulcientem per Montana eadem incursionibus jugiter impetebat, atque impetebatur assiduis. Nec remissus *Ugutio*, ut hostiles offensas circum se resecaret, ad majora deinde animum intendens ad Montem *Catinum* direxit exercitum. Castrum hoc *Lucenses* profugi suffragio *Pistoriensium*, *Florentinorum*que tenebant. Stativis igitur juxta fixis ad machinarum, propugnaculorumque structuras, quibus Castrum vi oppugnaretur, omnem intentum disposuit. Cumque consumptis diebus quinque, & triginta, seu circiter, pluribus insultibus, aggressurisque † intrinsecis inaniter pertemptatis, longa mora affectus *Ugutio*, dimissis per propugnacula præsidiis, *Pisas* contendit. Alia etiam recessus causa illum moverat. Nam inter Urbis viscera novas res temptari susurratum est. Jamque *Pisanis*, qui diu obmutuerant, voces redditæ in ipso Prætorio, & per plateas visæ sunt, nonnullis dictantibus Reip. male contigisse, quæ jam nulla erat, Plebe, Civibusque in penurias intolerabiles, oneraque importabilia, &, (quod pejus est) in libertatis amissionem incidisse, feramque pænitudinem dilacerati communis boni non reminiscentium Civium torrere præcordia. Ex quibus oblocutionibus coire in idem propositum utriusque factionis homines videbantur. Prætensum fore, ajebatur, in Reip. perniciem *Bonducium Boncontis*, & filium trucidatos fuisse, nunc deesse eos, qui soluto ore bonum publicum loquerentur. Victoriam, ‡ Victæque Civitatis *Lucanæ* [2] in exitium *Pisanorum* versa fore: conditiones in singulos dies deterrere. Sic odia paulo ante exaggerari per alterna factiosorum alloquia videbantur, ut eisdem super statu Urbis assertionibus uterentur. Horum omnium non ignarus *Ugutio* Procerum Senatum haberi constituit. Ubi facta Oratione *probe gesta memoravit: Deletos antiquos Pisani populi hostes, & in * eorum servitutem redactos: Municipia recuperata, quæ visus, & auditus continuos Pisanorum cominus molestabant: Ad tollendas reliquias instare, studere, assiduis vigiliis fatigare: Hæc tanta, taliaque gratis, oblectanter consummari non posse. Impensa, laboribusque opus esse, nec de Fagiola proventus iis suppetere: Sibi ipsis ipsi consulerent: Res agendas assumerent, emendarent, impendia levigarent* [3]*: Ipsi parere circa ea, quam jubere gratius: Ex se ipsis deligant, qui ad Commune commodum administrent, stipendia persolvant sub moderamine propensiori: contentumque se iis fore contestatus est.* Demisso [4] Senatu, * evulgatis per ple-

‡ Male Furcas in M. S.

* Mendosè in M. S. V. Dictione.

† Melius. Intrinsecos inaniter pertemptasset.

‡ Forte. Victæque Civitatis Lucanæ vires in exitium &c.

* Pro. Eius.

* Mendosè V. M. S. Emulgatis.

[1]. Pro, *Siculis intolerantia*, mallem, *Siculorum* &c. N. Villanus.

[2]. *Victoriam, Victæque Civitatis Lucanæ* &c. malim, *Victoriam victæ civitatis Lucensis* &c. N. Villanus.

[3]. Pro, *levigarent*, *levarent*. Idem.

[4]. Pro, *demisso*, *dimisso*. Idem.

plebejos conventus, quæ *Ugutio* pro magnanimitate, proque veritate protulerat.

Continuo versum est studia in contraria Vulgus, *Ugutionem* extollere, laudare: pro suo libitu publicum, privatumque æs effundere: pro illo, proque se in ferrum, in ignes ire: vires ad ulteriora extendere: *Florentiam* invadere, vitas, soboles, penates, omnia *Ugutioni* impendere. Tunc per vicos, & fora, ac theatra vox una, *Ugutionem vivere*, Urbem omnem obstrepebat: *Florentiam*, *Florentiam iri*. *Ugutio* secundantibus pro tempore votis, ut magis, magisque sibi amores concitet, *Germanorum*, cæterorumque mercenariorum totius militiæ cohortes centuriavit, in acies pedestribus, equestribusque phalangibus distinxit. Captatisque matutinalibus horis, migratis *Lucanorum* finibus in *Florentinorum* agros populabundus exiit, incendiis, capturis, rapinis, quacunque iter erat, vastavit, magnoque trophæo concinnitate tubarum regressus est. Proinde majora aggressurus, armamenta, ballistas, cæteraque ad usum bellicum magno apparatu conquiri constituit. Tuncque per *Gelforum* Urbes, Municipiaque undique terror; sed major *Florentiam* metus invasit. In ea quidem trepidus, impotensque virium *Petrus* erat, cui nec plena, nec tuta Civium fiducia. Urbs quidem mixtis omni factionum genere viris *Albis*, ac nonnullis *Gibolengis*, internisque *Gelforum* odiis vacillabat, ut vix consilio locus foret. Nec ipsum *Petrum* adamabat Communitas, cum citra spem communem plus otio, & (quod detestabilius erat) avaritiæ deditus, quam belli vicissitudinibus foret. Nec minori anxietate angebantur *Florentini*, quam *Henrico* Imperatore mœniis instante. Dum tandem provisione Priorum defendendis mœniis per Coloniarum incolas, quas *Vicarias* appellant, spem salutis cæpere: amicos *Bononienses* accersere: castra muniere, nulla prorsus tutandorum agrorum, finiumque fiducia, miseris ruralibus per Castella, & loca tuta confugientibus. Eodem *Senenses* discrimine similibus remediis freti sunt. His momentis tantum sinistri à Monte *Catino Ugutioni* cessit Idibus Martiis. Nam, qui Castrum pro *Lucensibus* exulibus magna vigilia servabant, suis confisi viribus tumultuariam pugnam cum iis, qui majori *Pisanorum* propugnaculo præsidebant, movere. Cum expositi ad pugnam iniendam *Pisani* jam se se ad congressum coaptarent, edictum misere *Catinenses*, ut, qui eadem expeditione aderant, *Lucenses* a *Pisanis*, cæterisque pugnatoribus digrederentur, & res prælio cum cæteris agenda relinqueretur, quod & continuò factum est. Digressione facta, utrinque in prælium itum est. At exules, qui CCC. ferme erant, seu ad *Catinensium* fortunam, quam eminere viderunt, accedentes, qui jam potentioribus viribus *Pisanos* represserant; seu sponte sua ad patrium amorem inclinantes, ab tergo * *Pisanos* adorti sunt, necem eorum, victoriamque *Catinensium*, & partis *Gelfæ* conclamantes. Unde itidem parva mora ad propugnaculum, quod *Tusci Batifolem* [1] vocant, se conferentes hostibus mixti pariter una perplexitate congressi sunt. Sic ante, retroque circumventi *Pisani* cæsi, trucidatique sunt, adustumque propugnaculum, *Lucenses*que exules, qui se huic favori exhibuerant, cum *Catinensibus* magna exultatione in Castrum concessere. Hæc *Pisanorum*, *Lucensium*que conditiones sub continui belli fremitu suis ipsi [2] damnis *Gelforum* Civitates undique flagitiis torquebant.

* *In V. Pisanorum.*

Sic peccata luunt homines, dum viscera torrent.
Conceptis ignita odiis, nec digna vicissim,
Quæ latet, alternis perpenditur ultio damnis.

Sic omni bono explosa, omnique calamitate repleta *Lucana* Civitas *Francisco Ugutionis* filio Dominatore tyrannide interim calcata consumebatur. Ipse namque Castellum magna laterum fabrica apud Sancti *Petri* valvas, quibus *Lucam* callis dirigitur, in *Curtino*, sibi astruxit, obstrusis viarum angulis undecunque ad id loci erat accessus. Cui etiamsi nulla de victis, superatisque *Lucensibus* fiducia, parva de suis victoribus erat, cum utrique victos, infelicesque se reputarent. *Interminelli* siquidem, suique complices, quorum favoribus *Luca* ad *Ugutionem* defecerat, primo conceptu libertate suæ Urbis potituri adversis, insperatisque successibus detestabilem servitutem ingemiscebant, exilium pristinum affectare, quam patriæ coertionem, reditumque dictitabant, citra spem omnem fuisse, ac præter omnis primi tractatus conditiones Urbe spoliari, Civibus denudari, bonisque omnibus sic privari, ut omni prorsus civilitate carere debuissent, odiaque gravissimæ hujus tyrannidis tanto ardore præcordiis alebant, (ut si fari licitum cuique fuisset) ex duabus *Gelfa*, & *Gibolenga* factionibus in idem fœdus corda utrorumque amplecterentur. Sed pænitentiæ locus ad expianda crimina longiora spatia exigebat. Aliorsum quidem *Ugutionis* suscepti Dominii propositum, aliorsum illorum opinio divertebat. Classica enim sequi, quæcunque buccinæ personarent, illis consilium erat, nec juga collo retrahere. Tum demum ad *S. Miniatis* validum municipium *Ugutio* copias omnes eduxit, castra secus *Treghialam* fixit. Inde per agros omnes luxurians, sata, vineta cum fructibus passim vastavit septem centum, & M. militum. XVI. millium, peditumque catervis Colonias omni feritate perambiens. Inclusi Castro *Simon de Villa* Sextorum duorum Civitatis *Florentiæ* dux cum municipalibus vallis solis contenti vallorum tuitionibus intendebant. Inde hoc anfractu præsidia *Pistorii* conduplicata sunt.

RUB. V. Pulsio Calbulensium de *Furlivio. *Forlivii aliis.*

Fuerat in *Romandiolæ* Provincia per Nonas Novembrias XIV. Anno Domini nostri post CCC. M. memoriale momentum. Nam *Gilimbertum Romandiolæ* Comitem pro *Roberto Apuliæ* Rege, *Simonem de Beloco*, & *Bernardum de Cimonsurri* provinciales, ejusdem *Gilimberti* contubernales, quos in *Romandiolæ* præsidio Rex idem tenebat, una cum *Florentina* militia adversus *Ugutionem* de *Fagiola Petrus Roberti* Regis frater in expeditionem ire jussit. Qui peracti temporis promeritum stipendium quærentes, dum non impetrassent impetrata exequi [3] stomachati negavere; sed in *Romandiolam* neglecto *Petri* mandato iter arripuere. Dumque *Faventiam* nonnulli suorum antecessissent, in novis allatum est, eundem Comitem cum cohorte sua novo proposito, tædio *Petri*, ac carentia non acceptæ, quam diu meruerat, promissæ mercedis in *Gibolengos* votum vertisse, *Romandiolam*que totam velle ad easdem partes, si res succedant, suo, suorumque conatu convertere: sicque ex ipsis suæ cohortis stipendiariis ad hæc aperienda pervenisse. At *Franciscus* de *Manfredis Gelfæ* partis in ea Civitate princeps, ac Capitaneus hujus rei metu in ambiguo

1. Pro, *batifolem*, *battifollem*. N. Villanus.
2. Pro, *suis ipsi*, *suis ipsis*. Idem.
3. *Impetrata exequi*, lego, *imperata exequi*. N. Villanus.

guo positus, pro tutiori successu adventantibus portas clausit. Stupefactus rei novitate *Gilimbertus* secessit *Orivolim*, tum & demum in Castrum *Carum* restitit. Auditum hoc circum circa momentum, *Romandiolam* totam, ac præsertim *Gelfos* hac horrenda suspicione conterruit. Nec segnis *Franciscus Lambertum* de *Polenta Ravennæ* Dominatorem, Comites *Cunienses*, & cæteros *Romandiolæ* Primores *Bagnacavallum* in colloquium traxit, parti *Gelfæ* timendum fore, ne a *Gibolengis* adhærente illis nonnulla *Gelforum* factione sub Marchionis, suorumque prævaricatione opprimantur, obstandum esse, præoccupandasque primas aggrediendæ rei vices. Decretum hoc colloquio est, *Imolenses*, planiciemque totam cum montanis ad *Faventiæ* præsidium concurrere; *Lambertum* de *Polenta* cum *Ravennatibus*, Comites *Cunienses* cum suorum fidelium copiis *Furlivium* adire suffragaturos *Fulzerio*, & *Calbulensibus*, ne *Argulosis* ejusdem *Furlivii* potentioribus, inter quos, & *Calbulenses* contentio, ac simultas erat, *Gilimberto* adhærendi facultas foret, neve *Furlivium* in ejusdem *Gilimberti* partem cederet: sed, si res exposceret, Urbe potius fiduciarii *Calbulenses* potirentur. Continuo digressu stabilita eo colloquio executionem cœpere. *Faventia* præsidio *Imolensium* fulcitur: *Calbulenses* ab amicis edocti sub armis per *Furlivii* vicos suæ factionis amicos habuere: *Cunienses*, & *Ravennates Lamberto* de *Polenta* duce, patentibus portis improviso, ac horum omnium ignaro . . . . . *Cathelonense*, qui *Gilimberti* Vicariatum agebat, *Furlivium* ingressi sunt. * Concitus impræmeditatis momentis, accersitis *Argulosis*, cum *Cathelonensium* cohorte protinus in *Lambertum* infesto chalybe ruit, equoque saucium stravit. Nec mora, (quemadmodum in primis congressibus Fortuna viribus potior iis, quos prælegit, *Victoriam* tradit) *Lamberti* acies per angulos versæ fugæ remediis annixæ sunt, *Argulosis* fugantibus, ac terga passim cedentibus. Cessere e portis solo tumultu victi, superatique *Calbulenses* Urbe relicta, *Viviano Fulzerii* fratre ab equorum strage compresso, necatoque; plerisque etiam Primorum eadem ruina peremptis. Victor . . . . cum *Argulosis* ad *Roberti* Regis *Apuliæ* nomen *Victoria* pariter, & Urbe potiti sunt. Sic nunquam schismate carent partes per varias mentes imperdurabili quadam naturæ corruptione divisæ.

* *Videntur deesse nonnulla.*

RUB. VI. Turrianorum insultus ad suburbium Placentiæ.

Ugo Dalphin factione *Longobardorum Turrianorum*, ac cæterorum *Gelfæ* partis accitus cum fere CCC. militibus *Papiam* venit. Ubi contractis copiis factionis ejusdem, *Parmensium* scilicet, *Cremonensium*, exterorumque exulum *Pergamensium*, *Laudensium*, *Placentinorum*, & superæ *Longobardiæ*, * oris *Alexandrinorum*, *Vercellensium*, *Novarensium* invadere primo cursu præmeditati sunt: At *Maphæo* Vicecomite sub Imperii regimine conductorum militum multa mercede, amicorumque viribus suæ factionis summa vi Urbem protegente *Placentiam* diverterunt exercitum, expugnatoque *Padi* ponte in contiguum Civitati suburbium introiere. Positisque in eo loci stativis habilitate expugnandæ Urbis confisi spes, intentosque animos direxere. Cum *Dalphin* sub horum actuum procinctu Proceres exercitus de promisso sibi stipendio pro instantibus diebus, cum suscepti jam dicti stipendii tempus preferiisse [1] subjiceret, interpellavit. At illis secus fore asserentibus, & de dierum, stipendiique computatione certantibus, e Suburbio, & Castris se quarto *Alexandriam* versus cum ingenti commotione digressus est. Quem postera die Contubernales ejus rupto exercitu cum suorum militia secuti sunt. *Longobardi*, *Turriani*que tanto anfractu solutis, disperatisque [2] conceptibus & ipsi *Papiam* exusto a tergo *Padi* ponte regressi sunt. Fuere, qui *Dalphinem Maphæo* ære corruptum sic recessisse dictitarent, argumento, quod jam paratam victoriam relinquens abiisset.

* *Mel. Oras.*

RUB. VII. Expugnatio Castri Ciguli, & depopulatio Sancti Miniatis.

In *Tuscia* solus *Ugutio* provinciam totam bello pertinacissimo incessebat. Nam, sicut præmonstratum est, totam Sancti *Miniatis* oram incendio, & omni præda vastans secus *Ciguli* Castrum insidens, Colonias omnes ruina, ferroque subjecit, *Turrim* Sancti *Romani*, *Stibium*, *Montaltum*, *Sanctam Condam*, *Fabiastrum* cæsis per eam planiciem palmitibus, & Olivis a *Calle Martignanæ* versus *Pisas*, erectisque instante obsidione machinis, & propugnaculis ad *Ciguli* Castellum magno impetu, illato certamine, ipso magna intrinsecorum cæde, ac strage potitus est. Verum ex suis in suburbii oppugnatione ferme CXXV. interempti sunt, inter quos Vir unus nobilis *Tanus de Valchochis*: Ex iis, qui in suburbio erant CC. seu circiter, cæteris omnibus vinctis, & in captivitates redactis: nonnullis, dum sese magno certamine contuerentur, pacto ad suos abire dimissis. Actum hoc III. Non. Majas. Consequenter ad Montem *Calvoli* directo agmine itum est. Ubi cum stativis positis ad oppugnationem structuras coaptaret, ii, qui Castri præsidio erant, cladis, quæ apud *Ciguli* * contigerat, terrore affecti dedente *Bulgatio* † *Fantoni Florentino* Arcis illius Capitaneo nullo expectato certamine ad *Ugutionem* defecere. Nec mora inde digressus usque in Sanctæ *Mariæ* in Monte Arcem ferro, & igni omnia depopulatus est. Ad Vallem *Arni* properans, quo nihil flagitii, hostilisve pestis omitteret, fortuna quidem, & viribus pariter usus, hostes segnitie, metuque intra Civitatum mænia arctatos, nihilque confidentes, aut audentes frequentibus exploraturum indaginibus sentiebat. *Petrus* siquidem *Roberti* Regis frater *Florentiæ* præsidens, non aliud, quam literis frequentibus Fratrem sollicitare pro suffragio conquirendo annitebatur; nil eo minus, ac si Patriam infesto bello defenderet, annuum stipendium a *Florentinis* accipiens nonaginta, & sex millium aureorum. Tandem hoc Mense Majo tantis angustatus oppressionibus, atque injuriis, correptusque *Florentinorum* querelis assiduis, & suæ remissionis pudore, ad Regem Fratrem præcisi sui propositi litteras direxit, ut nisi per instantis mensis Junii terminum se subsidiis adjuvet, soli ipsi cum volentium dumtaxat consortio in gladios *Ugutionis*, etiam morte prævisa, † occurrendum. Hæcque jurejurando, & sub Regiæ domus fide contestatus est.

* *Adde Castellum.*
† *Fanfone melius.*
† *Melius. incurrendum sit.*

RUB. VIII. Transmissio Principis Tarentini in Tusciam.

Robertus inevitabili coertione permotus, cum hæc multum, diuque aggredi diuturna dilatione vacillasset, *Philippum Tarenti* Principem cum *Carolo* ejusdem Principis filio, ac Principe *Capuæ* Ducem ejusdem *Roberti* primogenitum destinandos in *Tusciam* decrevit, dilectumque omnem [3] cum apparatu terrestri. ac navali nullo medio suis, *Tusciæ*que stipendiis coordinavit, centuriavitque iis sub gagiis, quæ stipendia *Tusci*

1. Pro, *preferiisse*, *preteriisse*. N. Villanus.
2. Pro, *disperatis*, corrige, *desperatis*, vel *dispersis*. Idem.

3. *Dilectumque omnem*, lego, *delectumque* &c. N. Villanus.

Tuſci vocant, de *Florentinorum*, *Tuſcorum*que *Gelforum* ære menſibus ſingulis, quibus in expeditione militaverint. Perſonæ Principis Unciis CCC. auri. Baronibus, ſeu proceribus, Comitibusque duodecim unciis CCC. Militibus decem. Primipilariis dilectis [1] unciis ſex pro eorum quovis. Nonaginta gregariis militibus pro quoque unciis quatuor. Singulis ſexcentorum militum acierum unciis tribus pro cujusque ſtipendio, additis cuique eorum aureo uno floreno pro equorum emenda, & unciis tribus ſingulis menſibus unicuique eorundem pro exennii largitione. Capit omnis hujus ſumma mercedis menſe omni XIII. mille CCL. Florenos. Inſuper auxiliare Regis ſuffragium *Joanne* altero fratre Duce ex Regiæ Cameræ mercede militum CCCCL. conſtitutum eſt regia largitione. Sic omnia menſe Maji ſtabilita, ac conclamata ſunt. Inde ad hunc fulciendum delectum Princeps intentus menſes Junium, ac Julium, Rege parum ſolerter intendente, ac filium mutato propoſito cum gagiis militum C. ſubtrahente, retento *Joanne* fratre, revocatoque ex itinere, dum exhauſtum illum *Siculis* effuſionibus impenſæ admodum gravarent, attrivit. Sed demum circum Auguſti Kal. cum iis copiis in *Tuſciam* profectus eſt. Tunc undique excitæ novo Marte Provinciæ *Italiæ* propoſitis domi rebus, ſuisque arctatæ mœnibus ſingulæ Civitates, ut tutæ a finitimis conſiſterent, ad hoc veluti ſuarum rerum ſupremum judicium intentus direxere. Tunc alitum factionum *Gelfæ*, ac *Gibolengæ* ferale odium audentibus fiduciis utrinque detectum eſt.

RUB. IX. Præparatio Ugutionis de Fagiola ad bellum.

Ad capita hæc duo hinc Principem, inde *Ugutionem* vires ſummittere, fulcire, extollere cujusque Populi ſpes erecta eſt. Nec *Ugutioni* tam arduis perplexo viciſſitudinibus, cum reſilire tantis jampridem in *Gelfos* commiſſis facultas non foret, audacia, animique magnitudo defuit. Et ſi illum non ignarum altæ indolis, proſapiæque Principis, & imparis certaminis formido conterruit; non tamen caſualis fortunæ ſpes deſeruit; ac ſi non victoriam pollicentis; non tamen negantis in ſui vertigine ludicri, apertum bellum experiri primo propoſito conjectatus eſt, in quo per omnium humanorum actuum experimenta ſuum oſtentat apertius Fortuna dominium. * Plus igitur Fortunæ fidendum, quam contingendorum eventuum rationi. Continuo igitur momento primo nondum firmatis in robur hoſtibus exercitum velox admovit, per ſingulos angulos acceſſus propugnacula præſidiis munita circumpoſuit, potiendique cujusquam ab amicis ſuffragii ſpem ſuſtulit Fluvio *Nebulæ* [2], qui montis radices a campis diſtinguit pro Caſtrorum ſuorum tutela potiturus. Per eos quidem agros hoſtium incurſum ad ſe invadendum, ſicut omnis docebat veriſimilitudo, ſumma providentia præmetatus eſt. Inde a Suffraganeis, ſuisque Complicibus copias ſuas auxit. Ex ſuis quidem mercenariis *Gallicis*, quos magno ære undecunque collegerat M CCC. habuit. Ex *Italicis* exulibus *Gibolengis*, ſeu *Albis* D C. Ex civibus, *Piſanis*, ac *Lucenſibus* D. Ex *Aretinis Ubertinorum*, & *Paziorum* proſapiis (ſic enim *Florentinorum* Nobiles quidam exulum vocabantur) C. Ex Communitatibus *Sanctæ Floris* [3] cum Complicibus terrarum Patrimonii C. *Mutinenſibus* L. *Mantuanis*, ac *Veronenſibus* C. Levis armaturæ peditibus, & agreſtibus, quorum copiam *Lucana* Civitas per populoſa rura ſemper habuit XX. millia. Princeps tandem *Senas* adveniens, ſeu fatis ſic parantibus, ſeu itineribus, exercitioque fatigatus, quatriduanæ febris languore occupatus, infractuſque * eſt intenſiſſimis parociſmis [4], nonnullis diebus itidem reſedit. Dumque dierum quietis intercapedine allevaretur, *Florentinos*, cæteroſque ſuæ factionis † hortaturque, inde & *Florentiam* proficiſcitur.

* *Melius fortaſſe.* Plus igitur Fortunæ fidens, quam, &c. Vel fidendum ratus, continuo momento primo, &c.

* *Deleto Eſt. In V.* Incenſiſſimis. † *Mel.* Hortatur.

RUB. X. Princeps ad Ficcechium Caſtrum copias educit, & recenſet. *Fuctium* Leonardo Aretino lib. v. Hiſt. Florent. pag. 103. Edit. Argentoratenſis M DCX.

Ubi nulla mora, quantum natura languore refocillata patiebatur, apparatus omnes ad expeditiones exponebat, dum Idibus Auguſti Menſis *Florentina* Urbe ‡ congreſſus ad *Fecce-chium* Caſtrum copias omnes eduxit. Caſtrum hoc *Ficcechii* [5] *Lucanorum* finium erat, in quod ſub *Lucæ* excidio appulſu exules *Gelfi* ſe contulerant, in eoque loci Municipum beneficiis bellum Urbi, qualecunque valuerant, inferentes degebant: diſtabatque ab Urbe *Lucana* paſſuum millibus fere...... a *Florentia*. Hoc in loco recenſeri ex multis primi temporis pollicitationibus *Tuſcorum* copias juſſit, ſuaſque patenti campo in aſpectum declarari enuntiavit. Fuit *Apula* militia, Regiaque omnis Cohors ſub præmiſſis adducta ſtipendiis militum ferme IX. centum. Quorum VI. centum Princeps ipſe ſuo lateri aſcivit, ac eorum Submareſchalcum, bellique hujus Principem *Gulielmum Boraldum* *Apuli* Regni militem egregium conſtituit: reliquos vero, qui ex iis ſuperaverant, ſuo Fratri *Petro Embolis* Comiti, primogenitoque *Carolo* adoleſcenti contribuit. Duces belli, ac primipilarios centuriavit, ſignaque ferenda probatis plurima experientia viris, quos ſibi honores, ac munificentiæ Regiæ fidos fecerant, aſſignavit ſub iis numeris. *Oberto de Neo Gallico* dilectos [6] milites LX. decrevit. *Brengario Carrocio* L. *Raymundatio* CL. *Aginulfo Aquinenſi* CLX. *Simonem de Villa* commeatui *Petri* Fratris ejus cum CL. militum ala præfecit. *Bolgarucium* Comitem de *Marzano* XXV. prætulit. *Thebaldum de Arteſe* XXX. *Gulielmum de Monſablone Burgundionem* XXV. *Diadegum de Latat Romandiolæ* Comitem CL. Fuere milites *Florentini* VII. centum. Mercenarii eorum conducti CC. Subſidiarii inſignes ex Terris, municipiiſque *Florentiæ* adhærentibus ii. *Rugerius de Odola*, & *Carolus Batifollis* Comites *Palatini* cum Contubernalibus L. *Nellus de Panochienſibus* cum ſociis XX. Advenere ex *Aricio Gelfi* Duce *Fumo de Boſtolis* milites LXX. *Lucani* exules CC. *Senenſes* milites quatuor centum cum peditum V. millibus. *Bononienſes* CC. cum peditibus CCCC. *Peruſini* CCL. *Urbitani* C. *Malia* de *Groſſetto* cum L. militibus. *Piſtorienſes* LXX. *Samminiatenſes* LXXX. *Montiſpulcianenſes* L. *Pratenſes* L. *Vulteranenſes* [7]. *Sangeminatenſes* cum *Collenſibus* C.

* *Forte.* Egreſſus.

RUB. XI. Occurſus Ugutionis contra Principem.

Ugutio de *Fagiola*, ut Principis exercitum apud *Ficcechium* exploratorum relatione dignovit, *Lucam* adveniens, inde diluculo egreſſus cum *Lucanorum*, *Piſanorum*que copiis, *Pagum* *S. Petri* in Campo propere occupavit, ratus, ſi in eum callem Princeps præveniſſet, exercitui *Ugutionis*, qui Montem *Catinum* obſidione premebat,

1. Pro *dilectis*, *delectis*. N. Villanus.
2. *Fluvio Nebulæ*, hoc vulgo appellant, *Nievole*, & vallem, per quam fluit, *Valdi-Nievole*. Idem.
3. Pro, *Sanctæ Floris*, dicendum, *S. Floræ*. Idem.
4. Pro, *parociſmis*, *paroxyſmis*. Idem.
5. Pro, *Feccechium*, & *Ficcechii*, repone *Fucecchium*, & *Fucecchii*; Caſtrum hoc Fucecchii ſitum eſt in faucibus cujusdam lacus, qui per illas in flumen Arni evolvitur. Atque ab his faucibus nomen ſuum Fucecchii caſtrum accepit. Quod deinde gratum lacui nomen reddit, qui vulgo Lacus Fucecchii appellatur. *N. Villanus*.
6. Pro, *dilectos*, *delectos*. Idem.
7. Pro, *Montiſpulcianenſes*, & *Vulteranenſes*, *Montepolitianenſes*, & *Volaterranos*. Idem.

. Pro,

mebat, meatum ad *Lucanam* Urbem præclusurus fuerat [1]. Illudque Principis extimatione futurum fuerat: sed causa propositum Principis avertit. Nam loci angustia fomitum [2] siccitate, quibus hominum, belluarumque opportunitas aquari debuerat, identidem gressum inhibuit. Sustulitque & idem propositum pinguis Principis, Procerumque fiducia, quos, quacunque liberet, late incedere nulla suspendebat ambiguitas, assignantibus fere omnibus, ac computantibus pro quavis ratione potentiam. Verum hujusce rei prima temeritas futuris successibus præjudiciale initium præstitit. Nam desertis propugnaculis adempta subsidii spes obsidentium fuga liberaverat *Catinenses*.

RUB. XII. Princeps apud Montem Victorinum Castra figit.

Princeps æquo campo, latiori meatu instructis aciebus secus *Montem Victorinum* [3] castra fixit, ibique resedit. Tutus *Ugutio* ab inde hostes occupationi viæ *Lucanæ* intentos non fore, & ipse stativis mutatis *Montis Catini* promontoriis per planum semper inhærens per directum junctis castris cum iis, qui Castrum *Montis Catini* obsidione premebant, substitit. Inde & Princeps secus *Vebile* Fluviolum catervas per latum campum eduxit, dum ad *Montis Sumani* [4] appenditias usque pervenit, ibique sola intersecante *Nebula* per ballistarum tractum impedimenta deposuit, sicque & ipse directa linea longis stativis temptoria [5] figi jussit, ubi per juga [6] locis eminentioribus intuentibus una castra visa fuissent, fallerentque aspectu rerum inscios. *Ugutio* siquidem *Ripam* ulteriorem tegmnibus pedestrium clypeorum longo ordine sub tectorum peditum assiduis vigiliis insidentium præmuniverat, ne se invito Princeps in prædia discurrisset. Hic *Nebulæ* fluvius apud *Podium Seravallis* [7] uberrimo fonte exoritur, indeque permeans per colles excidit, & per planitiem, quæ montibus *Sumano* [8], & *Catino* interjacet, prolapsus sibi alveum facit alluvionibus excrescens modico siccis liquore temporibus; verum riparum crepidinibus abdita profunditate impermeabilis. Hic Montis *Catini* radices * girans [9] decliviorem apud *Buglanum* [10] vallem nactus cum alterius Fluentis *Borræ*, & aliis accedentibus stagnis quiescit, paludemque longæva residentia perstans efficit. Nomen *Paludi*, *Jussiana*, accolæ dedere. *Nebulæ* hujus nuncupatione per eam oram promontoria cum vallibus nomen accipere [11], vocitanturque † *Valles Nebulæ*. In Montis *Catini* vertice Municipium validum situm est M. ferme Municipum capax, sola fame expugnabile. Hoc post *Lucæ* excidium *Gelfis*, ac *Florentinis* fidem servavit, quorum præsidiis fovebantur. Collibus adjacet Apenninis sub plaga Occidente. Nam trans *Nebulam* Mons *Sumanus* conspicit Oriens, Meridiem *Buglani* Castrum ad *Pisas*, *Lucamque* rectos calles aspiciens. Castrum *Seravallis* ad Aquilonem vergit, unde *Pistorium* gressus est. Secus hunc Fluvium bini exercitus inferiora tenentes hinc, atque hinc imaginariis conatibus multifariam agitantibus prælium, congressumque Principis, Procerumque, ac omnium manipulorum efflagitant. ‡ At *Petrus Ugutioni* sui, suorumque tutelam, Montisque *Catini* jam famis peste laborantis coertionem sufficere tolerantia ratus est. Mira *Ugutionis* suorum custodiendorum Castrorum vigilantia. Victoriam quidem in sola residentiæ perpessione meditabatur, satisque illi sic consistere visum est, dum ex adverso luxuriantium ingentibus ausibus Principis, suorumque insolentias ab scapulorum [12] eminentiis persæpe conspicit. Namque illi, ut jugiter parta victoria, semper oppressos, fugientesque hostes in se se conjectabant, non plus pensi habentes, quam si conclusos, obsessosque in exitium conclusissent.

* Forte Rigans.

† Aliter Vallis.

‡ In V. Appetitus.

RUB. XIII. Tumultuariæ pugnæ inter Gentes Principis, & Ugutionis.

Interea per æquatos *Nebulæ* aditus nonnulli palantes in agros hostiles transiliebant, concitoque exercitu *Ugutionis*, tumultuarias pugnas agebant. *Pisani*, militiæque *Ugutionis*, seu bellico astu, seu ex concepta hostium suorum audacia, formidine castris se continebant. Unde & iis fere omnibus excessibus prospere succedentibus, singulari certamine victores remanebant. Interimque a scrutatoribus, qui clanculum ad *Catinenses*, seu per paludis avia, seu noctu dirigebantur, Principi innotuit, illos fame ultima affectos exculentis [13], poculentisque consumptis ad radices, graminaque edenda compelli, jamque ad ea, quæ belluis apponi solent rodenda pellente usualium rerum penuria esse perventum, quodque omnibus pene affecti viribus per propugnacula vigiliarum impatientes mane expirati reperiebantur. Et ea propter flammas, fumosque e summis turrium pinaculis [14] conspectui suorum frustra prodebant. Unde misertus, compassusque Princeps dum multifariam per alta noctium silentia, perque solitudines edenda summitteret ab attentissimis *Ugutionis* excubiis vectores intercipiebantur, nec ipse talibus studiis quidquam proficiebat. Ob hasce res anxius Princeps amaris angebatur stimulis; sed atrocior vis, pestisque mordatior viscera ejus exagitabat. Nam instantis quatriduanæ febris æstus non modo singulas dies quartas illum occupatum habebat; sed inconsumptus humor ille malencolicus [15] corporis vires exhausto vigore sic hebetabat, ut sibi ipsi onerosus armis induendis cum avidius pertentaret, positis strato membris deficeret. Unde nec coëquitare, nec castra ambire, nec commilitones sollicitare quibat, nec cum Magistris Militum consilia inire, ut profundissimæ rei poscebat vicissitudo, & verenda qualitas. Proinde & per exercitus motus varii, & consilia singularia, prout unus quisque pro stativis propriis studiis affectabat. Erat hoc absque Gubernatore remigium. Verbis quisque hostes nullo ictu subegisse visus est. Cumque simul quibusque horis acies instructas inspicerent, ad fugam dispositas conclamabant, assidueque per castra assentatores blandimentis, ut campo singulis crepusculis deserendo ab hostibus, novis semper indaginibus discurrebant. *Ugutio* sobrius, ac pervigil omnium, quæ agebantur, gnarus in hostium solutione, ac lascivia spem occœpit, victoriæque orientis successum animo strenuo autumavit, si se, suisque, ut

---

1. Pro, *præclusurus fuerat*, dicendum, *præclusurum fore*. N. Villanus

2. Pro, *fomitum fontium*: quanquam alibi quoque fomites pro fontibus usurpare non sim nescius; qua vero autoritate, nescius omnino *Idem*.

3. *Montem Victorinum*, hic locus appellatur hodie, *monte Vetturino*: Sed apud scriptores nunc *mons Victorinus*, nunc *mons Vettolinus*, fortasse a nomine *vetta*, quod lingua Etrusca summitatem, culmenve significat. Sedet enim castellum hoc super colle quodam *Idem*.

4. Pro, *montis Sumani*, lege, *Summani*. Idem.

5. Pro, *temptoria*, *tentoria*. N. Villanus.

6. Pro, *ubi per juga*, *ut per juga*. Idem.

7. Pro, *Seravallis*, *Serravallis*. Idem.

8. Pro, *Sumano*, *Summano*. Idem.

9. Pro, *girans*, *gyrans*. Idem.

10. Pro, *Buglanum Buggianum*, sive, *Bugianum*. Idem.

11. Pro, *accipere*, *accepere*. Idem.

12. Pro, *Scapulorum*, *scopulorum*. Idem.

13. Pro, *exculentis*, *esculentis*. Idem.

14. Pro, *pinaculis*, *pinnaculis*. Idem.

15. Pro, *malencolicus*, *melancholicus*. Idem.

6. Per-

‡ *Forte* Gnaviter.

ut spondebat, hostium mobilitas ‡ graviter, ac probe utatur. Tunc Commilitones *Gibolengos*, *Albos*que cum acierum Ducibus, quorum sub libra æternæ res agebantur, in unum coire, spes erigere, sub Dei Excelsi sponsione suasit his verbis.

RUB. XIV. Oratio Ugutionis ad Commilitones.

* *Videtur esse in P.* Imparatas mortis. *Pro.* In paratas mortes.

Si ad conserendas, inquit, *manus Fortuna suum, ut ecce cerno, præbeat secunda subsidium, ne abutamini Socii, Fratres; sed in amplexum occurrite. Duros vos, atque assueto Marte jam dudum infractos in Viros molles, qui solas novere delicias, opponite, & * imparatas moras irruite. Nec Regii sanguinis vana nomina pertimescite, aut vereamini hoc in bello, in quo nulla prorsus Personarum acceptio, dum de suo tuendo sanguine quisque sit judex. Et pars exuta corpore ignobilis anima pugnatoris animæ nobilis impar non est. Se se Regi æquandum quisque noverit hoc in casu. Constat regna quæsita à rerum primordio armorum, bellorumque instrumentis, & virtutibus animorum. Unde & Reges dicti sunt, & quamdiu victis imperant, tamdiu cedunt ipsi victoribus, fiuntque novorum Regum clientes. Nam Manfredus, Fridericusque Reges fuere ab horum Genitoribus nostra memoria interempti. Apuliæ, Siciliæque Regna non illis quæsita, nisi gladio judice, Successoribus. Imperia fatis, syderumque convolutionibus immutantur. Portentum est rerum Naturam sua munera abutentibus condonasse, perdurasse diu beneficium ingratos* [1]. *Hi ecce Regum indignæ propagines sanguinem vestrum non sub justi, vel æqui libramine Regia laude perquirunt; sed dati æris ambitu, luxuque sub mercenaria clientela. Deinde consternatos conspicite in Provinciis Italicis, qui Gelforum vocabulo partis Ecclesiæ falsum sibi nomen induerant. Sacrosanctæ memoriæ Henricus Pius Imperator hic VII. vias pace, ferroque vobis aperuit, Victoriarum suarum hæredes instituit, victrices Aquilas ferre contribuit, quibus abuti non liceat. Jam novos Reges occupata diu Regna desiderant, penates, laresque sacris auspiciis admittunt Dominos jamdudum mendicantes. Hoc judicium commune rebus Italicis quietem posteris pollicetur, has manus præsentium, futurorumque ministras † numerum fore in longævas soboles. Præsto ‡ assint, oblatum cælitus beneficium amplectantur.*

† *Forte* Munerum.
‡ *Pro* Adsint.

RUB. XV. Congressus Principis cum Ugutione.

* *Longe melius.* Aut ad lacessendos.

His hortati Proceres accensos erigunt ad prælium animos: dubium, quod ante mentes hebetaverat, exaggerant: in victoria spes ponunt, si congredi casus, aut necessitas poscat. Interea, progredi inter *Buglanum* [2], & Montem *Catinum* cum copiis omnibus Princeps constituit, * aut lacessitos ad prælium hostes, aut illis *Lucanum* Callem, cujus limite alebantur, præcludendum. Castra igitur aciebus coordinatis movet. Eodem, parique motu gressus *Ugutio* secus fluvium facit; sed nec æquandum fluvii alveum ballistis, tormentisque permittit, nec prælium admittit, quod quidem sola prudentia ad sui commodum differt. Ex incessu namque solo manipulos, cohortesque hostiles paulatim solvendas agnoscit, seque contemni licentiosius videt. Nam veluti ad jam quæsitum trophæum Princeps plurimos militia cingit, festivisque præludiis inermis incedit. Idem Proceres faciunt. Arma siquidem induere parvipendunt, qui capessere celeri impetu ex fiducia non ambigunt, satellitibus magnisque ferenda sinunt. Cum vero moram equitatu trahunt, & *Ugutio* trans fluvium sistit. Sic in dies plu-

A res quidquam aliud agere desitum est, *Catinensibus* fame languentibus, ac viritim pereuntibus. Jam enim & aquæ elemento deficientes vino in coquendis pulmentis abutebantur, soloque suorum aspectu præcordiis refocillabantur. Et hæc Principem torquebant in intimis. Repositis igitur secus ripam stativis, nova circumspectione Princeps trecentorum militum alam ad *Viminariam* occupandam dirigit Coloniam locupletem, quæ *Lucano* calli adjacet a castris quinque centum, & sex millibus passuum distantem, unde *Ugutionis* fulciendi, alendique e *Luca* exercitus commoditatibus fungebatur.

B Præoccupatus a militibus callis per oræ illius circumferentias opiniones incolarum ad victores divertit, quibus, † quam paruisse *Ugutioni*, insita erat ex *Gelfa* factione voluntas. Jam ad victores accedere VI. M. ruralium cum exenniis, & applausibus turmæ frequentaverant, laterique illorum sese compulaverant, quorum etiam favoribus omnis rerum commeatus ad exercitum *Ugutionis* ademptus. Cujus rei novitate circumventus *Ugutio*, quid consilii caperet & ipse perplexus est. Jam quidem solidi unius minimus panis in suis castris emebatur, & si ad callem expediendum regrediatur,

† *Desideratur.* Potius.

C liberatos extemplo obsidione *Catinenses*, moram quoque sibi, suisque famescentibus exitio fore. Et (quod præjudicialius illi futurum erat) cohors illa CCC. cum faventibus incolis callem profundarum fovearum, cæsarumque arborum obicibus intersecant, spemque regressus ad *Lucam* adimunt. Sic dubii semper bellorum eventus sub hoc ludicro perperam conditiones evolvunt. *Viminariæ* Municipes continuo ad milites Principis deficientes Castrum dedere, seque & sua exhibuere. Hoc potiti ad Sancti *Miniati* callem, proximumque Castellum properant. At ii ‡ præsidio erant, vi

‡ *Adde.* Qui.

D magna resistentes, oppugnatione ingenti, inani tutela vincuntur. Ubi cæsa, obtruncataque hominum terrigenarum capita . . . . seu circiter. His circumventis [3] angustiis *Ugutio* vincendus fuerat sub sola Principis, suorumque tolerantia, cui nec recessus facultas, nec pugnandi habilitas erat. Sed angebat Principem fulciendorum *Catinensium* cura mordax, quosque deficere metuebat. Quare ulteriores inducias non sustinuit; sed pridie Septembr. Kal. nocturno gressu quingentorum militum cohortem cum onustis farinæ onagris ad Montis *Summani* juga deferri jussit. Municipium illud *Summani* mon-

E tis præsidiis *Florentinorum* custodiebatur, ut loci habilitate, si hostes paululum a Monte *Catino* elongarentur, victum in Castrum summitterent. Ipseque diluculo castris dimotis versus *Buglanum* [4] contendere, ut *Ugutionis* exercitum a Montis *Catini* radicibus seorsum appelleret, suique milites alimoniorum fulcimenta summitterent. * Ac jussit, continuo effectum est. Stativis summotis, ballistis, impedimentisque ad vehendum belluis appositis, distinctis aciebus usque ad *Borræ* vadum perrexit; nec illud trajiciendum, atque in latum campum migrandum constituit. Deerant siquidem ex suis co-

* *Aliter.* Ut jussit.

F piis milites VIII. centum, ii scilicet, qui in *Viminaria* persistebant, & qui nocte hesterna *Summanum* conscenderant. *Borra* Fluentum est ab excelsa rupe scaturiens, quod secus *Buglanum* fines montis *Catini* dividit, & in congeriem cum *Nebulæ* fluvio paludem facit. Hic in-

1. *Perdurasse diu beneficium ingratos,* malim, *in ingratos.* N. Villanus.
2. Pro, *Buglanum*, repone, *Buggianum.* Idem.

3. Pro, *circumventis*, corrige, *circumventus.* N. Villanus.
4. Pro, *Buglanum*, *Buggianum.* Idem.

inceſſus ad *Borram* nullis inſtructus centuriis, aciebus ſolutis, atque indiſtinctis, ac ſi nullis hoſtibus ad feſtivum præludium quiſque permearet. Quacunque voluntas quemque trahebat, illac perambulabat. In ſericis paludamentis pileati milites nullo armorum onere pallabant[1] ſub concentu tubarum, lituique melodiis. Plurimorum parmæ, ac thoraces cum caſſidibus locatæ per cophinos ſalmariarum vehebantur onagris, ut viaticum agentes aſſolent ad fora venalia mercatores. Tegmenta velitum, impedimentaque cum balliſtis tormentorum generibus annexa vectoribus ſub equorum, mulorumque ſarcinis nullis parata uſibus, uti armenta, per campos laxabantur. Sicque ad vadum *Borræ* ventum eſt. Motionis hujus præviſus[2] *Ugutio* caſtra ovans & ipſe recolligit, obſeſſores Montis *Catini* è quibuſcumque propugnaculis evocat, jungitque ſuorum manipulorum catervis, ac ſi in ſe acceſſuros hoſtes ad congreſſum conſtaret. Quod & ferme conjectatum eſt. Scuta velitum, leviſque armaturæ peditum per marginem ripæ ſparſim ferri jubet rupi montis a dextra ſemper adhærens, greſſumque hoſtium inſtructis aciebus pedetentim ſubſequitur ad ſolutas illorum catervas oculos uſque quaque dirigens. Interea *Aginulphus Aquinenſis* D. militum Dux, qui *Summanum* conſcederant, loci, temporiſque commoditate fretus cum farinæ, alimoniorumque, fulcimento Montem *Catinum* ingreditur, munitque ac replet Oppidanos: commiſſa tamen cum iis ad ingreſſum pugna, quos in ea fauce ad obſtaculum *Ugutio* reliquerat, circiter CC. Illi quidem e propugnaculis deſilientes Dominum ſubſequi meditabantur: ſed præventi ab *Aginulpho* in ore gladii confecti ſunt. At *Ugutio* longas exercituum Principis ſeries jugiter anticipans gradu celeri per callem, qui *Buglanum* vehit, montis crepidines ſervans ad Occidens campum præoccupat, quo Princeps ſe explicaturum conſtituerat. *Gulielmus Boraldus* belli Principis Dux, ac Mareſchalcus ex *Ugutionis* mobilitate, ac greſſus celeritate fugam concipiens ſua extimatione oberravit, cum, ut illos falleret, ſparſoſque trans *Borram* educeret, *Ugutio* falſam fugam ſimularet (nil enim in eo bellici aſtus, prudentiæque ac vigoris deërat) faventi quidem Fortunæ ex hoſtium temeritate obſequens directum alíorſum inceſſum oſtentabat, ac ſi recta fugiturus fuiſſet. Mareſchalcus ignarus æquari *Borræ* vadum imperat *Mathæum de Colledovico* ad æquatorum tutelam præmittens, trajectis onagris, cum impedimentis, cæteriſque ſalmariis ad prælium nulla ratione diſpoſitis. Infauſti agminis primi a cornu dextro adoleſcens *Carolus* Principis filius; a ſiniſtro *Verengerius Carocius* vir fortiſſimus militum magiſter erat, qui in aciem erronea cœterorum temeritate irretitus, in directum per vadum exiit, octo centumque militum phalangem, *Bononienſium* ſcilicet, ac *Senenſium* traduxit. Hos nulla præcedit prælii iniendi ſeries, balliſtarum impedimentorumque diſpoſitio, non peditum collateranea conſtipatio, ſed nuda, apertaque militum cohors primum belli ſubitura diſcrimen. Aciei ſecundæ Dux *Petrus* erat, *Emboli* Comes, *Roberti* Regis frater, ac Principis ſecus *Borræ* vadum impedimentorum, ſarcinarumque perplexitate repreſſus, qui *Dyadegum Romandiolæ*

A

Comitem * ſibi aciei ſiniſtro cornu locaverat. [* *Forte* ſub.] Militia ſub his locata *Florentiæ* cum plurimis *Apulorum* numerum XII. centum complentium haſtatorum. Reliquæ multitudinis, omniumque ſuperantium copiarum ductor *Philippus Tarenti* Princeps, qui diem eam nactus febrium æſtus infelici ſucceſſu vim intulit naturæ corporeæ duobus ferme paſſuum millibus à *Borræ* vado peditum conſtipatione ſubſiſtens, virga inermis accelerationem hortatus, quaque poterat, languore premente, ferente ſpiritu turmas cæteras inſtantia ſubſequebatur. *Ugutio* rei gerendæ viciſſitudines non omittens, paululum feſtinus incedens, ac ſi congreſſum, præliumque fugitivus repudiaret, acies ſuas inſtruit, *Franciſco* nato ſuo viro bellicoſo, magnanimo juveni, ac induſtri fortiſſimorum aciem primam commendat, ut primas partes aggrediatur. Hos Feritores *Italici* vocant. Secundam aciem *Gallico* viro olim *Henrici* Cæſaris conſobrino miræ fortitudinis agendam tradit. Ipſe ſibi cæteras copias in aciem unam ſuo ductu componit. Monet, hortatur omnes ambiens militum, peditumque catervas, ubique aſſiſtens, directoque viſu ſingulos hoſtium paſſus ſemper aſpiciens.

B

Utque hoſtilem *Caroli*, *Carrociique* aciem vadum *Borræ* migraſſe conſpexit, nullas ulterius paſſus inducias, celeri rotatu primipilariam Feritorum aciem per directum ad hoſtes tubarum clangore * dirigit. [* *Aliter.* Direxir.] Cujus conceptum, motumque *Carrocius* agnoſcens primæ frontis milites, *Carolum*que ad congreſſum excipiendum † [† *Videtur in V. eſſe* præjuſſos.] præviſos efficit[3], movetque in adverſum jam matura concitatione Sonipedes. *Franciſcus* conſternatis, repreſſiſque, qui æquatorum tutelæ præerant, fugas eorum inſequens, ad *Caroli* aciem nulla intermiſſione progreditur. Sed, proh generis alta ſtrenuitas, virentiſque adoleſcentiæ laudanda ſimplicitas? quam flagranti animo nulla mortis conjectura *Carolus* in hoſtes ‡ irruerit. Ipſe quidem ſigna ante tubas [‡ *Melius fortaſſis.* Irruit.] anticipans, ſtipatus paucis in hoſtes aſſiliit:

C

Nec minori auſu infeſtas cuſpides *Franciſcus* excepit. Tunc utrinque ſtrages, cædeſque inenarrabiles: tunc clamor ſublatus ad æther, armorum, ferrique colliſio, vapor idem ex equorum, militumque à mixtione[4] conſurgens, pulvis exuberans, confuſi hominum viſus pariter, & auditus. Quis, quem occiderit, referre equidem nephas eſt: non certum quidquam ullius conteſtatur intuitus. Verum fortior, immobiliorque *Caroli* acies conſternatis, qui *Franciſci* primam frontem * tenuerant, & ſecundam [* *In V. non recte* Tenuerat, ad ſecundam repriamunt.] reprimit *Gallicorum*. At ductor *Germanici* agminis accurrens prælium inſtauravit, ubi violentior impetus, truculentiorque congreſſus.

D

Cum demum ruptam, laceramque *Caroli* aciem *Petrus* cum *Dyadego* incompoſitis ſignis pene *Borræ* paſſu expediti condepренſſant, quaque valent acceleratione reintegrant. Fit pugna ingens quatuor ſimul collidentium acierum. Sed vires impares, cum nullis fulciantur peditibus *Caroli*, *Petri*que adjunctæ militiæ, nudis corporibus balliſtarum, tormentorumque partium *Ugutionis*, & levis armaturæ peditum læſiones, ac mille generum mortes † incutiant. [† *Quid ſi* incurrant.] Meritumque accipit improviſæ ſibi ſortis exitium Principis gens credita fiduciæ, atque ſocordiæ blandimentis. Nam plurima inermis diſcurrit in hoſtes ſuos quæritans, & non inveniens caſſa

E

F

1. Pro, *pallabant*, *palabantur*. N. Villanus.
2. Pro, *motionis hujus præviſus*, dicendum fuerat, *motione hac præviſa*. Idem.
3. Pro, *præviſos efficit*, *præmonitos efficit*, vel quid ſimile. *N. Villanus*.
4. Pro, *militumque a mixtione*, *militumque mixtione*, vel *admixtione*, pro quo poſitum eſt deinceps, nec ſemel, *amixtione*. Idem.

cassa conclamatione satellites. Milites quidem fortes viles intercipiunt, conficiuntque turmæ Velitum, & turbines ballistarum. Errabundi cum manticis prædia onagrorum greges tumultuaria ‡ amixtione perambulant, aciem *Petri* à congressione perturbant. Atrocissimum futurum erat tantarum Gentium amixtione certamen si *Borram* Princeps tempestivo suffragio permigrasset. Sed sic bellorum fert casualis eventus nullo ingenio perceptibilis. In prælium subiit simul omnis cum adveniente *Ugutione* victoria. Ipso quidem incutiente contusa, & irreparabilis gens omnis Principis cessit in stragem. Tunc terga cædere, sternere, fugare. Sed major peditum ruina fuit, qui abjectis lanceis in se se compressi per * luctuosas fovearum crepidines nullo hoste percussi præcipites alterno onere interibant; militum, equorumque superjecta corpora communi, parique ipsorum nece excipiebant. Qui vero ad turbarum congeriem nondum migrato vado concesserant, fugientibus obvii tumultuario confusi strepitu in Principis retroversi catervas fuga irrevocabili suorum stragem faciunt. Jam nulla hostium manus suis opportuna vulneribus, in sese confecti, infestique corruunt. Qui equis eminent ballistarum jactibus, quas suis distinctæ ordinibus *Ugutionis* series pedetentim insequebantur, transfiguntur, nec vitabundi peditum suorum oppressionibus violenta coertione equis ultro desiliunt. Principis durabilitas, ac consistentia, dum suorum signa stare diutius coëgisset, cæteris fugientium catervis cladem intulit, quibus fugiendi adempta facultas erat. Sic illorum vires infesti hujus successus Fortuna confuderat. Dum & ipse omni sublata spe dispersas undique suorum alas per agros late palantes aspiciens, signa, ut Dux strenuus, dato signo sub magnanimitate recolligit. Regressusque per montis summas appendicias *Pratum* contendit. hostilis Campus, quaque parte deseritur errabundi milites, peditesque undecunque sors obtulerat, salutes, mortesque simul accipiunt. Multos limosa, palus, in qua delitescendi causa profugerant, absorpsit. Pars exutis armis noctu, postque biduum aufugit. Pars montana juga dispersim oppetiit, unde per avia nemorum, quo fortuna quemque vehebat, applicuit. Si vero [1] quos per Montis *Victorini* adjacentias fatalis casus advexit, a Montis *Victorini* Terrigenis passim jugulabantur, nonnulli ære redimendi capiebantur in Coloniarum circumferentiis, quas amicas felicior sors *Florentinis* effecerat. Accedentes fugitivos Incolæ venabantur, spoliabant, & proh nephas! occidebant. Utque omni campo hostes excessisse conspexit *Ugutio* mirabundus cum gaudio simul † admissa tristitia exemptum oculis jamdudum *Franciscum* natum appetiit, a singulis *Franciscum* quæritat dolore jam præclusa voce, nec invenit, per campumque ambiens sub casside mœstus illacrimat, ac cruentæ præmetitur animo irritamenta victoriæ. Dum & inter confertissima hostium funera paulo a *Carolo* distantem cæsum *Franciscum* annunciant. Eo dolore cruciatus nullis ulterius intentus instantiis a militibus acceptus *Buglanum* [2] adducitur. Tunc pervagantes campo milites destitutis equis passim capiuntur. Capitur plebs pedestris incognitis permixta Nobilibus. Inde & oberrantium fulgentibus sedibus grex infinita sonipedum. Satures [3], ‡ abundosque appetitus pinguis præda confundit. Titubantes hinc, atque hinc in dubio vacillant, quæ prætiosiora proripiant, quibusque ditioribus occupentur oneribus. Patent Regiæ Gazæ raptoribus cum pateris, vasisque rutilantibus, ac sericæ vestes gemmatæ bullatæ monilibus. Sed o sacra fames, atque mortalium inexpleta cupiditas! Sequens lux cum prædiano [4] crepusculo omne portabile, præter nuda albentiaque cadavera, frequentia assiduæ rapacitatis assumpsit [5]. Feralis hæc dies fuit..... Kalend. Sept. Anni Domini Nostri Jesu Christi xv. post trecentesimum millesimum insignis, ac in longum ævum memorabilis. Altera luce solers, ac curiosus *Ugutio* chari nati funus exequiis prosecutus est. Sed audiat, noritque atrox, ingensque ostentum nunquam oblita Posteritas, quam futurorum sit nescia mens, quidve satis mirabilia tempora pariant, rerumque series per inopinatos casus evolvat.

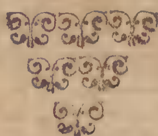
Nerius Facii Pisani Comitis filius avitæ mortis non immemor, alitum sub vigentis natura propaginis odium sub hujus commoditatis eventum dilatam ultionem properantis explicuit. Tractum quidem e campestri cæde *Caroli* adolescentis calcatum corpus illustre stans ipse pedibus pressit, dum ense cinctus nanciscitur sub ejus ludibrii honore militiam, Et *Tollite*, inquit, *Avi Gerardi Manes. Este hujus mei muneris largitione felices. Tuque canis senex Carole Corradini veri Romanorum Regis, Avique mei Carnifex accipito dignam tua feritate propaginem.* Felix tibi *Neri* hoc laudis humanæ præludium: sed superato tibi hoc *Carolo* adverso Marte felici. Allusum tamen corpus *Ugutio* ipse digne veneratus humavit. Cumque *Petrum* Principis fratrem occisum hoc conflictu proderet fama vulgaris, rimari jussit exploratores nequidquam observatione solerti. At, sive quia nulli innotuerit mortis alteratione cadaver; sive paludis alto limo incubuerit, nulla usquam inquisitione repertum est. Cæsa hoc conflictu hastatorum Principis militum Capita CCCC. peditum DC. Utriusque generis capta fere totidem. Signa Regalia duo, militaria IX. *Pisas* ad trophœum relata. Militum *Ugutionis* cæsa CCL. seu circiter. peditum CXX. *Catinenses*, ac *Summanenses* acto conflictu continuo ad Victorem *Ugutionem* defecere.

Marginal notes: ‡ Pro Mixtione. * Forte. Lutuosas. † Pro Admixta. ‡ Forte Avidosque. RUB. XVI. Memorabilis Facii Pisani Comitis animositas.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis Italicorum post* Henricum VII. *Cæsarem explicit Liber Quintus*,

INCIPIT SEXTUS.

1. Pro, *Si vero*, *ii vero*. N. Villanus.
2. Pro, *Buglanum*, *Buggianum*. Idem.
3. Pro, *satures*, *saturos*. Idem.
4. Pro, *prædiano*, *pridiano*. N. Villanus.
5. Pro, *assumpsit*, *absumpsit*. Idem.

A L-

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER SEXTUS.

RUB. I. Captio Suburbii Sancti Petri de Vicentia per Paduanos.

A Finem belli *Paduanorum* cum *Cane Veronense* successus * dignis, cui consimilem ab Genesi in hæc nostra tempora vix ulla tradunt rerum monumenta, sortitus est. Fidem quidem nactæ sunt hujusce rei experimento vetustissimæ peregrinorum historiæ, in quas, uti seriosas fabulas, jocabatur incredula modernorum opinio. Quis enim *Macchabæum* illum multa hominum millia manu fudisse rarissima? Quis *Macedonum* Ducem mœnia inter confertissimos hostes transiluisse professus sit? nisi ea luce B terribilem *Canem* ruinam, stragemque † se circumferentem in sui vultus asperitate conspexerit. Objecta nostris oculis exordienda sit series. *Ponzinus* de *Ponzonibus Cremonensis Paduanorum* Potestas post derivatum ad Urbem *Brentæ* fluentum *Canem* in armis tenuit, quem armis, virisque sibi imparem extenuandum impensis multo proposito efflagitabat, curabatque, ne contra *Longobardorum* expeditiones, qui Duce *Dalphino Vienense* ad *Mediolanum* invadendum accesserant, *Canis* ipse *Maphæo* Vicecomiti suffragatus occurreret. C Delectum ob eas causas haberi jussit, in Urbem coactis, ac recensitis quibuscunque Copiarum ordinibus, onerariis Curruum, Carrucarumque vehiculis M. ferme, & D. pro dierum XX. spatio Exercitibus coalendis. Cumque paucorum Primatum arcanis VIII. pene dies suspensum Populum, quonam processuri fuissent, ‡ diliculo tenuisset, plurimis jam ad Montem *Silicem* cum vehiculis erumpentibus, quasi ex conjecturis se *Aticem* trajecturos existimarent, D die una Septembris jam vergente ad occasum Sole sub Hespero collatis signis nullo tubarum, lituumve concentu callem directum, qui *Vicentiam* vehit, accepit. Intenti Milites, Peditesque ac Catervæ omnes insperatis progressibus; sed libentibus animis, dum *Vicentiam* peti ex hac motione constaret, singillatim, incompositique per noctis vigilatæ tenebras prævia signa secuti sunt. Tamque amens fiducia horum pene omnium mentes occupaverat, seu absentis, E seu despecti *Canis* audacia, ut arma Curribus advehenda dimiserint, & uti ad imbelle commercium inermes perambularent. Verum in hoc * tanto *Ponzinum* habuit cautela sollicitum, ut custoditos viarum angulos, ne quis *Vicentiam* † præisset, extrema diligentia observaverit. Cumque ad *Pontem Quartesoli* ab *Vicentia* passuum ferme M. M. M. ventum esset, lucescentis auroræ principio, ne silentia irrumperent equorum ‡ hinnitus, substitit scrutatores ad Suburbium *Sancti Petri* summittens. F Qui taciti progredientes propugnaculum, quod ponti, valloque præeminebat, ipsumque vallum intro, citroque incustodita * erant paucis inermibus intimo vestibulo † accumbantibus. Quod ubi revertentes annunciavere *Ponzino*, ipse cum dilectis [1] militibus, lancearIisque, & levis armaturæ peditibus clanculum celeri meatu accessit ad foveas. Extemploque directis ad aggerem lanceis pedites migrato [2] vallo trajecere. Illi carptim, alter alterum humeris supportantes, intro prodeunt, excubias dormientes obtruncant, pontis pontes catenis annexos succidunt, strato in ulteriorem ripam ponte in Suburbium sublato clamore introeunt. Procedentes inde *Ponzinus* cum ala præmissorum nonnullos hastatos milites, qui in Suburbii custodia pernoctaverant, incessere. Qui parum, frustraque reluctantes fortiori impetu ad Urbis valvam repressi sunt, mixtimque intra eam valvam [3] subeuntes *Paduanis*, *Vicentinis*que exulibus nonnulli, ne eminentis supra verticem Castelli præsidiis jactu missilium opprimerentur, repente e progressu retracti sunt. Tum stridore lituum, tubarumque plena trivia, ac quadrivia ambientium catervarum. Tunc ambigua *Vicentinorum* suburbanorum plebs, nec non simul lætabunda, si pristinum statum tribuat illa mutatio: Inde tremens, ne novus hic furor ad prædam, criminaque atrociora lasciviet [4]. Tandem applaudens victoribus, *Vivere Paduanos*, undique conclamavit: Pueros, Matres per porticus, & pulpita *Vitam* Paduanis *vocitare* docebant gaudentibus lacrimarum profluviis. Patentia penetralium aperuere Cœnacula, esculenta, poculentaque profusis obtulere paratibus. Tunc præconia voce fudit edictum *Ponzinus*, a cæde, prædaque unicuique cavendum capitali adjecto transgressori supplicio. Conterritam vero intro Urbem spes, timorque immixtus incessit: sed tacitis pectoribus vota *Paduanis* accommoda sub ‡ liberioris reminiscentia, onerum ac dominatus terribilis formidabilis *Canis* impatiens. Sed *Antonius de Nogarolis* vices *Bailardini* fratris tum forte absentis agens in Urbis Præsidatu cum *Petro Biamontis*, & *Cathelonensibus*, ac *Teutonicis* mercenariis circiter CL. portarum præsidiis pene tardus occurrit, ac demum quosque aditus, quibus ad reliqua suburbia migrandum fuerat, præsidiis utrinque vallavit, munivit, destinatisque confestim ad *Canem* nuntiis sinum Urbis sub hortatu, rigidisque monimentis sub tutela continuit. Protinusque visum est subductis [5] in palatia viciniora capti Suburbii ignibus ea cremare, ne mœnia, portamque ex eorum specularibus ballistis, tormentisque hostes impeterent. Itemque & ipsum Suburbium, ne commodis * potiantur, si facultas assit, furtim exurere. Nec mora, incautis *Paduanis* in plurima tecta ignis conspectus est. Tunc stupefacti, ut alienati mentibus, fortuna sic oblatæ victoriæ, modicum pensi circa incumbentia habentes per viarum ambitus, patentesque domos vagabantur. *Ponzinus* succedentium ad vota rerum gaudio circumfusus, in se ipsum agendorum perplexitate confusus, per densas phalanges nudato ense singulos

* Lege Dignus.
† Mallem secum.
‡ Melius. Tenuisset diluculo.
* Supple Negotio.
† Pro Præiret.
‡ In V. Ignitus.
* Forte scripserat auctor. Repeterant Pro Repe-rere, extremaque tantum ejus vocis ad nos syllabæ pervenerunt.
† Pro Accubantibus.
‡ Forte Liberiori. Vel Libertatis. Vel Liberioris vitæ.
* Male in V. Patiantur.

1. Pro, *dilectis*, lego, *delectis*. N. Villanus.
2. De barbarie autem verbi, *migrare*, nil amplius addam. *Idem*.
3. Pro, *valvam* lego, *valvas*. N. Villanus.
4. Pro, *lasciviet*, *lasciviat*. Idem.
5. Pro, *subductis*, melius, *subditis*. Idem.

los Suburbii angulos ambiebat, vixque capescendi consilii locum captabat. Cum demum *Solejam* summi Cæli tenente verticem, cum paucis ex Proceribus in patentis domus diversorium secedens, quid agendum foret astantes consuluit. *A. Mussatus occupanda singula Suburbii tecta: Vehicula cum stativis introducenda: Obturandos Urbis aditus lignorum, tabularumque obicibus, quibus nullus Cani, Vicentinisque egressus inde paterent: Tenendum, † minuendumque Suburbium, quo arceatur intra mœnia Canis, impetitionibus affigatur assiduis, ‡ quorum intolerantia, aut Civitatem deserat, aut dedat: Nec interea luce hodierna arma poni; sed equis insisti directis ad Urbis aditus semper aciebus, potu, ciboque (ut in Campis assolet) hodierno saturandis incommodo. Cumque ait, posthac sic compositæ res fuerint, facile exurenda cætera Suburbia, desolandaque circum Urbem, circumventumque obsidione Canem iis angustiis cogendum abscendere* [1]. Cumque in hanc sententiam *Macharussus*, & præsentium plures concederent, *Vannes Scornezanus* mercenariorum Dux, cui summa belli auctoritas, fidesque rerum gestarum secundis successibus deseruit [2]. *Paduanos omnes Suburbio cedere: Castra cum stativis extra Urbis appenditias in latum campum CC. fere passibus a Suburbio metari: Suburbii foveas solo æquare: Vallum ea parte diripere per passus circiter C. Inde, quid super reliquis agendum expedierit ex deliberato consulere: Sibi suis stipendiariis inde in crastinum custodiendum in tuto Suburbium libera oblatione spopondit.* Extemplo captum bellicosi Viri auctoritate consilium. Cessere omnes Suburbio *Paduani*; ægre tamen, dubio tergiversantes, ne abusi quæsita victoria propositis refellantur, Fortunam hanc mendacem mœstis vultibus supputantes. Nullæ triumphales exultationes, nulla præludia; sed commune illis silentium fuit. Tacitum Vulgus per exteriores * hortos dispositum a Meridionali callis latere fessum nocturno itinere humi recumbebat per umbras arboreas. Ex opposito secus callem eundem ab Aquilone castra militum mandata. Ex adductis curribus, qui maturius accesserant, onera jam disponere singuli, Castra sibi quisque struere ordiebatur. Cum ecce porta Suburbii egressus *Vannes Scornezanus* ad *Ponzinum* Potestatem, *Jacobum de Carraria*, & plerosque Primates, qui castris metandis insistebant, excurrit. *Et quis*, inquit, *belli modus vester Paduani? Victis hostibus parcere? Victoria vestra uti nescitis hac noxia mansuetudine, quam † vecordiam, ac pusillanimitatem appellare quis malit. Si quando vestri ab iis superati, ‡ nunquid cæsi, obstruncatique* [3] *sunt? Ipsi quidem hujus ignaviæ minimæ* [4] *indulgentia freti non sunt. Igni, ferro, prædæque parcendum hoc in bello Capitalium hostium non est. Concedatur præda vestris, quæ jam ex aliis suburbiis ab intrinsecis per angulorum ora subjicitur.* Subsiluere *Ponzinus* Potestas, & qui sermones hos audivere Primores. Sed cum secus jam constitutum fuisset, discutiendæ hujusce rei hora, locove non patentibus, responsum dedere. *Non.* Sed quid? Incœpto jam infaustarum rerum præcipitio, injussa præda ex importuna stipendiariorum, *Paduanorum*que lascivia undique luxuriabat. Jam miseri Suburbani paulo ante in fiduciam accepti rapinis, rapturis, cæterisque hostilibus offensis impetuntur. Expilata continuo civium, fo-

† *Longe ad rem accommodatius hoc loco.* Muniendumque.
‡ *Pro* Quarum.
* *In V.* Ottum.
† *Erat in V.* Vecordia, ac Pusillanimitas *apertissimo mendo.*
‡ *Pro.* Annon-

A rensiumque tecta furoribus. Quod facinus ipse *Ponzinus* (proh pudor) a suis satellitibus patrari tulit * conniventibus oculis ab se ipso inhibita exerceri † constituens. Et O Mortalium ineffræna cupiditas? amor habendi insatiabilis? *Vannes* ipse *Scornezanus* Miles antiquus, & Magister bellicæ disciplinæ missa Suburbii, omniumque agendorum custodia, ne hostes Urbe erumperent, sponsione largissima promissa solertia, cujus spe loca Suburbii *Paduana* Communitas sub fida tutela dimisisse crediderat, lacero Contubernalium stipendiariorum agmine per ædes singulas subeuntium, solitæ diligen- B tiæ oculos clausit; seu pinguis prædæ corruptela; seu ipsius capitis varietate *Ponzini* omnia tunc existimantis licere, quæ libeant. Tunc avara plurimorum Civium turba, eorum præsertim, quorum aviditates in exercitibus reliquis semper inquinari communis agnovit opinio, quorum nonnulli baltheos cinxerant militares, ad hæc covitiosa famulos emisere servitia. Ipsi inermes, & communis pudoris, & honestatis immemores abjectis e quadrigis, & curribus sarcinulis, quas secum viliores domo detulerant, cariori præda † oneravere, ut officinæ serviles omni belli omisso discrimine, quos libido quæ- C stuum occœcaverat, seduxeratque. Et quid ni? Si humani hostis potentiam aspernata hæc insolentium turba despexerat, quam nullus Dei metus, nulla Religio conterruerat, arcuerat. Erant in loco structa ab antiquitate reverendissima claustra Sanctorum, ubi celatæ Virgines dedicatæ Deo, Viduæ [5] æterni Dei contemplationibus vota solventes, nec illis expilandis infanda Juventus violentas manus abstinuit: sed ex sacris aris sanctimonia eripuit, altaria spoliavit, & ab humo subsistentia quæque diripuit. Nec hactenus substitere flagitiosissimorum irritamenta furentium; sed prorsus ul- D toris Dei, & mundialis honestatis immemores tractas per diversoria Moniales abominandis inquinavere stupris, & inululantes, reluctantesque, & plerasque saucias obsecrationibus obauditis nephandas explevere libidines. Neve Dei contemptibus ulla deessent in transgressione ludibria, post pudenda equorum terga levatas in clunibus per catervarum detulere conspectus, & per lucos eduxere vicinos, extrema quæque obscœna iniquitate patrantes. Ea quoque inter scelera constitit in olenti lectisternio violatam triduanam incæstuosa contagione puerperam. Cæteri Civium Ordines, ut capta jam Urbe, E victis hostibus, arma per pomœria, hortosque abjecere: discumbentes per herbas fœcunda musta utribus aperuere secum delatis pinguibus, ac variis epulati deliciis: postque hæc mero, ciboque graves somnos externos [6] fusi per herbas instauravere nocturnos. At melior Seniorum, Procerumque series, & eorum, quos sanior agendorum cura vexabat, armis incumbens pro rei qualitate sollicita ingemiscebat digna patratis desuper judicia perhorrens. Pensabat eximminentia pro veri similitudine pene omnia, quæ contingere [7], discrimina, vixque hos jam ‡ capti angebat pænitudo Suburbii. *Ah * F Deus? Quid si capta in Urbe luxuriassent hæc ad malorum omnium struem depravata Consortia? Ubi malorum finis? Quis manus has a strage, ruinis, & cædibus arcuisset?* Sic inquiens hæc gravium deplorabat opinio Meliorum. Delatæ ferme ter-

* *In V.* Conveniventibus.
† *Forte.* Contuens.
† Quadrigas, & Curcus *intellige.*
* *In V.* Capta.

1. Pro, *abscendere*, *abscedere*. N. Villanus.
2. Pro, *deseruit*, *disseruit*. Idem.
3. Pro, *obstruncati*, *obtruncati*. Idem.
4. Pro, *minimæ minima*. Idem.

5. Pro, *Viduæ*, puto legendum, *assidue*, vel *assiduæ*. N. Villanus.
6. Pro, *externos*, *hesternos*. Idem.
7. Pro, *contingere*, *contigere*. Idem.

1. *Pal-*

*Forte Intempesta.

† In V. Cum flu-ctum.

tertia diei hora *Veronam* ad *Canem* litteræ facti seriem indicavere, captum nocte * tempesta furtive Suburbium; Urbi timeri; Facto opus esse, si quicquam capit sors hæc infesta remedii. Expergefactus inopina, ingentique facti mole *Canis*, † conflictum opposita magnanimitate compescuit: sed quavis alia solutus cura pro ultione vitam vovere, quam vitam ærumnosam superatus educere brevissima oris prolatione conclusit.

RUB. II. Conflictus Paduanorum per Canem Grandem ante Suburbium Vicentiæ

Nec mora, *Francischino* Nepoti carissimo *Veronæ* cura commissa, parthum arcum succinctus Pharetra, ut sui moris, tergo adjecit, & solo insequente altero *Vicentiam* iter arripuit citatior. Dumque apud *Montisbelli* Coloniam subsensisset equum urgeri calcaribus, rusticanum jumentum, quod casus obtulit, misso equo conscendit septima fere hora *Vicentiam* ingressus. Ubi dum conterritam Urbem, nutantesque circumfuso pavore suorum animos invenisset, calente sub pectore furore cum suggestione virtutis eductum stabulo Cognati *Bailardini* Sonipedem insiluit, & sitibundus haustum meri ex utriculo offerentis mulierculæ sumpsit oculos ad Cæli verticem supplex intendens. Et, O, *inquit*, *e Cælis Dei Maria Genitrix*, *cujus nomen biduano jejunio singulis contemplor hebdomadis*, *adesto prævia mihi Diva parens*, *si digna peto: sin autem*, *dum animæ misereare*, *sit meis oculis lux ista novissima*. Circumductisque oculis, emissa voce ad Contubernales sese diligentes sequi conclamavit, & cum hastatorum pene centum ala porta *Liseriæ* egressus est. Dumque directus portæ *Sancti Petri* aditus immissis * ardebat incendiis, torsitque iter per callem, qui Vallum a tectis distinguit, divertens ad occupata loca Suburbii. Erat forte *Ponzinus* intra Vallum, † qui ex consulto rebus citra spes communes in præcipitium abeuntibus igni, prædæque oblata fortuna contentus, insistebat. Occurrerat quippe paulo ante cum paucis ad tumultuariam pugnam prodeuntibus, quam ‡ erumpens *Petrus Braymontis* mercenariorum *Canis* Dux cum plerisque commiserat, *Paduanorum* stipendiariorum congressus, a quo saucius digressus *Petrus* post interiit. Exieratque e Suburbio *Vannes* a pluribus captivis edoctus *Canem* in *Vicentiam* ingressum; sed inquiens illum ægrum pede ex valetudine equitasse impotentem, pervagus soluta suorum stipendiariorum cohorte, neglecta Suburbii custodia per exteriora Suburbii agmina ambitiosus pallabat [1]. Dum igitur adveniens *Canis Ponzinum* cum paucis *Paduanis*, scilicet circiter xxx. Ex stipendiariis pene totidem conspexisset, laxis habenis adversum excurrit: sed mox *Ponzinus* cum plerisque Nobilibus extra valli portam profugi convolavere. Cæteri, qui identidem restiterant, excepere congressum iis stipendiariis *Philipponus Veronensis* exul, *Gulielmus Cervianus*, ex *Paduanis A. Mussatus* & .... Tunc ibi ferro res acta est, ibique utrinque collidentium & cædes, & strages. Attamen impetum impares non tulere *Paduani*; sed versis equis unà cum *Cane*, & suis ad portam properantibus stipati egressum petiere. Illico *A. Mussatus* equo per tabularum rupti pontis intercapedinem lapso pede procumbente dissiluit, sauciusque vulneribus xi. e ponte in aquosam foveam se præcipitem jecit, ubi a gladiatoriis peditibus frustra reluctans circumventus in Urbem adductus est. Continuo *Scalarum* insigniis ad portam conspectis, advenisse *Canem* cum multis militum mille per stativas [2] rumor increbuit, fusumque cum majori cohorte *Ponzinum*. *Jacobus de Carraria*, cui mordax omnium levandorum sollicitudo, curaque patrii honoris tuendi fuit, ad primum tumultum cum Necessariis, ac Nepotibus, suorumque consortio ad callis frontem in pontis opposito se se contulit, cum iisque, quos in unum agere valuit, se *Cani*, egredientibusque hostibus objecit. Ibi & absque galea improvisus *Vannes* compertus est, ac *Jacobum* plerique Nobiles, fidique Viri, quos eadem cura sollicitabat, subsecuti sunt.

*V. Incordiis. Mel. Arderet incendiis, torsit iter, &c.

† V. Qui est ex.

‡ Pro Erumpente Petro Braymonte, &c. Duce ut alibi. Alias. Biamontis.

Erat via pedum ferme. xxx. in latum, ab agris profundis distincta fossatis [3], quos *Ponzini*, *Vannis*que incuriositates non æquaverant, ex quo ad præliandi facultatem hostibus non obstabat imparitas, sicque in fronte prima rebus impræliatis ignaræ rerum postremæ militum *Paduanorum* societates, * quæ arma laceratæ hinc, & hinc assumpserant, uti disperatis rebus, nonnullis signis fugam occœpere. Nec reliquis modus, quorum pars somno expergefacti [4], pars commessationum popinis gravis assurgens † nescia, quæ sibi tutiora se offerant, aut in proximum lucum, aut ad callem directum omni conserendi cum hostibus manus spe destituta difugiere [5]. Stapitibus [6] arrectus *Canis* e portæ tumulo, cui nec spes, nec virtus, nec exercitatio deerat, adhærentium fortunam præsensit, & succedentia jam cuncta prospiciens, hortatus Commilitones, sublata clava, vagitu [7] ingenti in confertos hostes erupit. Et *Occidite*, inquit, *hos vilissimos Paduanos*, *& illata vi compressos*, *& in se collidentes evertite*. Dumque frontis primæ densitatem divulsam violentus penetrasset, vix xl. subsequentibus per solutorum, diffugientiumque catervas, ut ignis ardens vento conflante per stipulas, mortes, cædesque circumtulit; ac uti icti de summo Cælo fulmine *Paduani* omnis repugnantiæ movendorum in adversum membrorum immemores, de sola fuga per quosque viarum ambitus meditati sunt. Sed o incredula, quamquam veritate sub ipsa adjuranda Posteritas, excusandaque, si non credideris *Paduanos* fugientes ferme quingentos in incessu perverso a fugante cum pene xl. *Cane* præcedi. Nec mirum propterea, cum versa mente, qui insequebantur, reliqui suos eosdem in *Canis* acie, hostesque fore supputarent: qui vero jam parata victoria ex urbe progressi occurrere, quorum postremi duplici existimatione ancipites, *Vicentini* ab tergo *Paduanos* cædebant; nec non & collidentes in sese nullo impellente hoste ruina irrevocabilis præcipitabat; & si quidem *Jacobus de Carraria*, vel fortiorum quispiam in adversum urgeret, a suorum fugientium impetu violentius evertebantur. Restitit quippe ad subarram, quæ viam amplexabatur Vir fortissimus proceræ staturæ *Barnabas Macharussus* magni fretus compressione Sonipedis, & plerosque ex *Canis* gente ingenti clava compressit; sed demum sublata galea ab ingruentium hostium mole confossus est. Sicque quotquot in oppositum decurrentium, fugientiumque versis equis moliebantur, quotquotque annixi virtutibus patrium honorem præposuere corporibus consternati, cæsi, captique sunt. Inter cæsos *Albertus de Ponte*, & *Tiso* fratres de *Tergula*. *Gerardus de Villa* Comitis. *Piper a Prato Vallis.*

* *Sejunxi hanc vocem, cum in M. S. V. esset* societatesque.

† *Sic emendabam, cum M. S. haberet.* Nesciaque sibi tutiora offerat.

[1]. *Pallabat*, corrige, *palabatur*. N. Villanus.
[2]. Pro, *stativas*, lege, *stativa*. Idem.
[3]. Pro, *fossatis*, *quos*, *fossatis*, *quæ*. Idem.
[4]. Pro, *expergefacti*, *expergefacta*. Idem.
[5]. Pro, *difugiere*, *diffugere*, vel *diffugit*. N. Villanus.
[6]. Pro, *stapitibus*, *stapedis*. Idem.
[7]. Pro, *vagitu*, *rugitu*. Idem.

8. Pro,

lis. Inter saucios, captosque *Rolandus* Judex de *Plaziola*. *Johannes de Parthenopæo* Judex. *Henrighetus de Ambrosio*. *Bobus de Obizis*: *Vannes Scornezanus*. *Jacobus de Carraria*. *Marsilius* ejus nepos, & alii ex ordine equestri circiter quinque, & viginti. Cæsa igitur hoc conflictu *Paduanorum* ex agnitis cognationibus dumtaxat VI. Ex ignobilibus, ac plebeis ferme xxx. Agnitorum *Vicentinorum* cæsa tria. *Beraldus Brognolus*, *Gerardus Repeta*, & *A. Aurifex*. Ignobilium, quorum pars major *Teutonici* fuere, septem, & viginti. Dum igitur *Canis* cum suorum cohorte ad pontem *Quartesoli* excurrisset, regirans [1] iter *Jacobum de Carraria*, & *Vannem* in Urbem cum cæteris equestribus captis adduci jussit. At populares manipuli, quibus nulla fugiendi per apertos calles facultas fuit, defessi, affectique pernoctati itineris hesterna vigilia, vitæ largitione contenti in manus hostium se se sponte tradidere. Pars multa per sentes, & vicina nemora delitescens jejuna post triduum per viarum, aquarumque tractus se tandem *Paduam* contulit. * Multa *Bassianum* petiit, quem callem & *Paduanorum* militum cumplurimi tenuere. Nam & nonnulli Equestrium abjectis armis, destitutisque equis eadem fugæ remedia quæsivere. Multi quoque peditum, equitumque qui intra Suburbium primo aggressu comperti fuerant, equis desilientes mixti *Vicentinæ* plebi per ædes † subiere, seu celati, seu *Cani* resignati pænæ formidine, ut casus, fortunaque cuique præbuerant. Recensiti, conscriptique ex prædiana [2], sequentisque diei captione ex Populo plebeque *Paduana* Sexcentum. LXIII. qui continuo in funes obligati cum capacibus [3] *Vicentinis* ergastulis per imbres, & aquosum callem *Veronam* adducti sunt. Sed irremissi *Canis* contubernales, mercenariique, & peditum disposita ad pingues prædas consortia per noctis hujus tenebras molossis, vepribusque [4], ut ad venationes, secum tractis per vicinos lucos ex abditis salictis, per spinosas rubium [5] vertigines inedia, frigoreque marcescentes *Paduanos*, quos viarum discrimina refellerant [6], quærere, venari binos, ternos, & deinceps in mænia educere, nec iis scrutationibus per quartam, quintamve diem ulla intermissione desinere. Hocque memoriale, simulque miserabile compertum est. Quod nonnulli e sylvarum, nemorumque penetralibus urgente fame prodeuntes alienatis mentibus ad *Vicentinas* portas noctu accessere, *Paduanas* applicuisse existimantes, qui a portarum excubiis capti, introductique sunt. Fuere qui post diem octavam per *Berricanos* montes pedetentim diurna requie, nocturnoque motu demum ad *Est Paduanam* Coloniam se contulere. Diligens *Canis* ad prædam paratissimam nullo tuente recolligendam currus, onustasque quadrigas, ‡ quas contiguas per directum callem Rurales *Paduani* subductis bobus fugientes omiserant, peditum, militumque cohortes disposuit, & a *Brentela* duobus fere passuum millibus a mænibus *Paduanis* ipso eodem tutelam cum suorum Commilitonum ala * præstatem conduxit. Prædæ hujus æstimatio difficillima, cum circiter septingenta pretiosa supellectili onerata vehicula in *Vicentiam* eo biduo congesta sint. In iis latissima temptoria [7] cum tapetis, cophini, capsæque cum linteis, paludamentis, cum lectisterniis implicatis. Plerique

* In M. S. Muta.

† In V. Subjecere.

‡ V. Quosquos.

* Forte. Præstante.

A que namque abundanti gaza locupletum pateras argentea, ac cochlearia cum scyphis, ut ad amœnas secum villas adduxerant, tanta petulantia, despectique *Canis* insolentia freti, ut & sub horum conclavibus ipsa arma advehenda concluserint. In his & alimentum xx. dierum contermino, equorum annona, & curandorum corporum per * totidem alimonia delicata cum deliciosis antidotis, & novorum amænitate mustorum.

* Desiderantur. Dies.

Dives, gratulabundusque *Canis* tam felici successu, rerumque secundarum affluentiis in Urbem rediit. Nec remissus secunda sorte, uti B si majora forsan emolumenta patrocinata sibi Fortuna condonasset, protinus *Raynaldum* de *Bonacosis Mantuæ* Vicarium, *Gulielmum de Castrobarco*, *Ottonem Carinthiæ* Ducem, & vicinos undique Auxiliares acciri cum suffraganeis quibuscumque copiis imperavit, asserens potiundæ sibi Civitatis *Paduæ* opportunitatem præsto affore, si tanto anfractu disperatis [8] rebus moræ dispendia tollerentur. Ipseque *Veronensium*, *Vicentinorum*que copias a prima pubertate, quotquot arma ferre possent, in unum contraxit. Nec segnes subsidiarii in alteram diem *Mantuani* in eo loci [9] profecti sunt. C Concussa interim tanto in discrimine *Padua* vix portis claudendis, ut *Cane* suis mænibus circumsidente, suffecit, cum pavor, luctusque simul per Civitatis ambitus singulas ædes replesset. Nec iis paucis, qui præsidio Urbis ante steterant capiundi consilii locum afflictæ undique res præstabant. Nec die tota tanti conflictus unita ulla sub signo communi Cohors Urbem ingressa solamen expectantibus attulit; sed bini, ternique hinc saucii, hinc inermes tecta † mixti, pudibundique singillatim subibant. Rursus hæc extrema tantarum angustiarum confusio singulorum mentes urgebat, quod nec *Ponzinum* D Potestatem adventare, nec vivere a quoquam venientium nuntiatum est. Ea Nox per mœstam Urbem pernoctata sub lachrimis.

RUB. III. Acta per Canem post conflictum Paduanorum.

† Forte. Mœsti.

Verum *Paganus* Episcopus, & *Gualpertinus* Sanctæ *Justinæ* Abbas cum Choro Clericorum, & plerisque concivibus cum lanternis [10], & facibus Urbem ambire non desiere, in sequentem lucem ad Prætorium concurrentes [11], qui *Paduam* incolumes præcedenti crepusculo, noctuque advenerant. Accepere quoque & de Municipalibus *Bassiano*, *Cittadella*, *Montesilice*, *Est*, ac *Montagnana* judicantes literas multorum adventus. Inde & per singulas portas advenien- E tium frequentiæ, qui per sylvarum errabundi latebras tandem sub luce diurna Civitatem applicuerant. Præstititque in malorum tantorum mole extenuata occisorum strues, quos infinitos fore tristis fama pertulerat, demulso mœrore lætitiam, cum septem, aut sex dumtaxat interremptos, & præsentium visiones, & aperta insinuassent documenta, dum & vivum *Ponzinum*, & jam suburbanas appenditias attingere clamor ingens Urbem replesset. *Ponzinus* quippe, ut Suburbii *Vicentini* Pontem primo *Canis* congressu transiliverat (ut supra monstratum est) aciei frontem cum *Jacobo de Carra-* F *ria*, & cæteris summa vi dirigere, ut *Canis* impetum retunderet, dictus est; sed postquam per collidentium ruinas acies rupta cessit in stragem, viam fugæ, quo sors obtulit, compertus est quæsisse cum cæteris. Cumque fulgentia

RUB. IV. Acta Paduæ per Paduanos post conflictum.

1. Pro, *regirans*, *regyrans*. N. Villanus.
2. Pro, *prædiana*, *pridiana*. Idem.
3. Pro, *cum capacibus*, *non capacibus*. Idem.
4. Pro, *vepribusque*, *veltrisque* (glossa licet Etrusca). *Idem.*
5. Pro, *rubium*, *ruborum*, vel *rupium*. Idem.

6. Pro, *refellerant*, *fefellerant*. N. Villanus.
7. Pro, *temptoria*, *tentoria*. Idem.
8. Pro, *disperatis*, *desperatis*. Idem.
9. Pro, *in eo loci*, *in id loci*. Idem.
10. Pro, *lanternis*, *laternis*. Idem.
11. Pro, *concurrentes*, *concurrentibus*. Idem.

1. Pro,

tia arma Virum inſignem conteſtarentur, oblatam caſu latebram ſubiiſſe, & abjectis armis a peditibus tamen ſtipendiariis duobus circumventum, captumque ſors iniqua invaſit; demum ſed ſortem *eam ſuæ ſaluti accommodavit. Aëre quidem promiſſo ipſi iidem Comites *Paduani* in tutum duxere. Hujus adventus tantis anxietatibus plenas omnium levavit anguſtias, veluti ſub capite membris fovendis, quæ omni fulcimentorum regimine deſtituta erant. Deum jam ſibi placatum in ipſis Urbis viſceribus ſentientes, ut ſaltem hoc Poteſtate inſidente tribunal Reſpub. detrimentum, ſeu inteſtinum, ſeu extrinſecus pati non poſſet, honoratumque magnis applauſibus omnibus præpoſuere Conſiliis. Tum ſubito *Ponzinus* aggregato meliorum conſilio *Tarviſium*, *Bononiam*, *Ferrariam* ad amicos nuncios dirigi adjutorios decrevit. Venere in triduo milites L. pedites CCC. E *Bononia* poſt paulo milites C. pedites DC. Ipſique interim *Paduani* mænia munire, reparare, circumvallare, *Riperiam Montisſilicis*, quapropter ejus longitudinem, ne *Canis* Fluvium trajeciſſet, reparare: *Baſſianum*, *Montagnanam*, & cætera Municipia præſidiis inſtaurare. Dies, noctesque hæc ſub Vigiliis egere. Deinde, ne *Jacobi de Carraria* captura, cui *Montisſilicis* cuſtodia decreta fuerat, illis detrimento foret, *Vinciguerram* Comitem *Veronenſem* illo cum ala militum tranſmiſere. Dum iis, aliiſque ſollicitudinibus tutelæ Urbis, Municipiorumque proviſum eſt, decidit e cælo ferme per † decennium imber aſſiduus ſolutus [1] in uberrimas pluvias nivibus, quæ trans ripas flumina quæque eduxere, agrorum facies in lacunas vertere vix tectis progredi in ipſis urbibus permittentes. Unde iis ſimul cauſis oblata [2] *Cani* omnis promovendi exercitus ſpes ulterius in *Paduanos*, ‡ quidquamve hoſtile moliendi. Interea admodum honoratos *Jacobum*, & *Vannem* *Canis* cum Proceribus, & Sodalibus ſuis alto palatio comiter habuit. Multis ſolatiis jocabundis & verbis, plerumque mordacibus, facetiiſque (ut in Curiis aſſolet) colluſere. Ad viſendum quoque *Albertinum Muſſatum*, qui in *Gregorii* de *Pojana* ſorte captivus obvenerat, perſæpe *Canis* Curiæ ſuæ Primores traxit, in quem ſibi in *Henrici* Cæſaris Curia, *Paduæ*que frequenter obnoxium objurgari, comminarique oblectabatur. A quo quanto procacius magis aucta, quam poſita pro vulnerum, captionisque acceptione ſuperbia reſponſa ſuſciperet, ſtrenuo animo leniebatur. Ab illo quidem parvipenſas in ſe contumelias ajente, quod bello captus pro patriæ libertate ſanguinem juſte fuderat, glorioſiſſimaque morte, ſi ſubiiſſe oporteat, potiturus fuiſſet, multa tolerantia audiebat; nec in ſe, ſuoſque nullo concuſſus pavore verba ſub magnanimitate * conjecit moleſtatus. Exactis his hoſtilium rerum tumoribus, dies ferme XV. tum movendorum armorum inhabiles, tum per eas oras animos lenientes, *Jacobi*, & *Vannis* aſtantium præſentia agendi de pace cauſas dedit.

[* In v. cã. Pro cauſa.] [† V. Decendium.] [‡ V. Quidquam] [* V. Conjecerit.]

RUB. V. Tractatus pacis inter Canem, & Paduanos.

Auctore omnium deſuper Deo calamitatibus parcente Mortalium (forſan enim tantis belli ruinis expiata delicta Populos abſolvere punitos, ſubſtititque contentum patrata utrinque ultione judicium) *Raynaldum* de *Bonacoſis* *Mantuæ* Vicarium, & *Gulielmum de Caſtrobarco* *Jacobus*, & *Vannes* de pace interpellavere. Hi enim *Canis* Optimates erant. Cum † quo omnia communia ſubjicientes, ſi datis obſidibus *Paduæ*

[† Melius. Cum quibus.]

A adeſſent, facultasque conceſſa ſit alliciendi *Paduanos* ad Pacis fœdera, ſpes non deeſſe, ſimileque veri eſſe id conſecuturos, *Raynaldus*, & *Gulielmus* conjectari ſunt. Erat quippe *Jacobi* auctoritas in Civitate ſublimis, quam fulciebant altæ proſapiæ generoſitas, Agnatorum ejusdem cognationis præcellens potentia, nec non *Jacobi* ipſius fides in Remp. indubitabilis, in cæteros uſus & probata conſtantia. Illa enim tempeſtate in bellorum anxietatibus unus erat hic *Jacobus* onerum, conſiliorum, opportunitatumque omnium ſupportator. Omnia credita ſuis elimata conſiliis. Erat uti Urbis columen, & B unionis civium tenax, & fida compago. Eratque illi compos *Ubertinus* proſapiæ hujus ſecundus ſtipes, cui validæ amicorum obſequentiæ, ſicque in privatis potentia non impar, conſiliis gnarus, ac perſpicax. Dubium uter eorum prudentior, idque frequenter per diverſoria certatum eſt; verum *Jacobo* in publicis, privatiſque conſiliis ſolertior, factioſior, & eo magis inviſus, quam formidabilis. Horum duorum concreta præſtantia in Urbe ſummam poteſtatem obtinebat.

RUB. VI. Suaſiones Conſiliariorum Canis de pace habenda cum Paduanis.

Canis Conſiliarii, omniſque ejus fortunæ conC ſortes *Raynaldus*, & *Gulielmus Cani* pacis commodum mille ſuffultum rationibus laudavere, *lætiſſimum glorioſiſſimum eum fore, ſi donata ab excelſis fæcunda fruatur ſub pacis acceptione Victoria. Ecquis enim cujusquam belli optimum finem niſi Victoriam duxerit. Hujus nempe ſolius gratia Populi, Regesque bella ſuſcipiunt, diſcrimina ſubeunt, hoc felicitatis munus, & præmium expectantes. Rupit ditiſſimorum, fortiſſimorumque Paduanorum * virtus audaciam, perſeverantiam fidelitas, &, ne abneges fortunate Canis, has ſuperans actuum omnium effectrix ſuprema Divinitas. Parum tibi vincere ſciſſe, ſi Victoria uti neſcias. Et* D *ad quid ultra, inquiunt, ſi repenſas, o Canis, initeris? Credis ne hujus tuæ Fortunæ blanditiis, cui ſucceſſum præbuit illorum incauta; ſed ſuo damno corrigenda, fiducia, tuæque hujus non rationabilis? ſed pro belli uſu, quam potius obtulit temeritas, caſualis? Paduane jam potieris, quam ſarcinulis licet amiſſis repetiere incolumes Paduani; Sic te fallet hæc repens oblata proſperitas, ut exuſta circum Vicentia illorum ferrum, & ignes tuis Veronæ finibus inexpertus ignores. Quid ſi pridie ſuburbio jam potiti, quod (ut ſic loquamur) amiſere volentes, te iis arctaſſent mœnibus? Nempe Vicentia cedendum conſulto tibi fuerat, ſi quid ſu*E *per harum rerum cognitione dignoſcimus. Amplexare Dei munus Canis amice. Sine Jacobum exequi datis obſidibus. Tolle pacis dulcedinem. Te, tuosque ſalvos effice, & cede tantis, quotquot ſuſtuliſti ſub temporum varietate, periculis.* Horum alloquiis placatus *Canis* de pace agendum horum arbitratu conceſſit.

[* V. Virtus Audacia, perſeverantiæ fidelitas.]

RUB. VII. Pax inter Canem, & Paduanos; & Allocutio Marcharuffi in Senatu.

Continuo igitur dati obſides. *Paduam* dimiſſi *Jacobus*, & *Vannes*. Conventus habitus in Atrio *Ancianorum* ſub Populi, Procerumque frequentia *Ponzino* proponente ſuper tantæ rei deliberatione conſilium. Tunc *Marcharuffus* vir nobiF lis, & magnanimus, cujus frater *Barnabas* nudius tertius pugnans occubuerat, ubi infractos ad pacem animos confidentium per ſubſellia vulgari murmuratione concepit, conſcendit in Auditorium ſic fatus. *Dum Deo ſic volente, ſeu fato, ſeu noſtris (ne vera inficiemur) ignaviis ultima cogit ſubjecti † facti neceſſitas, ut victi Pacem ſupplices poſtulemus, pacem & ego ſuadeo jam communi (ut percipio) proſtratis ſic animis conceptione ſuaſis. Sed avertat Deus, quod mens mea* curis

[† Mel. Fati.]

[1]. Pro, *ſolutus*, *ſolutis*. N. Villanus.

[2]. Pro, *oblata*, *ablata*. Idem.

[1]. Pro.

*curis anxia imminentium consideratione præsagit. Pax hæc necem mihi misero, meæque Urbi ruinam, seu fantastici inanitione cerebri, seu verisimili rerum consecutione minatur. Cum Cane fidam pacem mihi veteris causa vetat exempli, ne circumveniat, dum sub majoris confidentiæ securitate quievero; Sicque hæc me vorans urgeret angustia, ut præmori velim vi oppressus, ut frater, quam cubili dormiens necatus. Ut Canis ad Paduam pervigil hostis aspirat, sitibundus affectat. At vigilabitis. An nos vigilabimus pridie somno capti in hostium domo, in media sopiti victoria, qui unam diem vigilasse nequivimus. Ne vecordias nostras experti dilatione quinquenni emendandas futura sobrietate despondite. Posita quidem arma humeros prægravant resumenda intermissa suavitate quietis. Angit Jacobi, captivorumque extrema compassio. Ah quantus me eorumdem dolor exagitat? Sed gravedinem exaggerat centuplicata malorum moles. Reip. hujus cura, salusque vestra universalis, O Cives, me captivorum facit immemorem. Jacobum hunc de Carraria Patriæ nostræ singulare perfugium, semitæ nostræ ducem quavis opportunitate servare nitamur, dato ære redemptis pro natorum meorum omnium, si consequens est, permutatione nepotibus. Natos meos IV. Patriæ meæ hac pro redemptione devoveo. Sed quid ad rem? Cur vacillans, inquietis, o Macharuffe, nos sermone occupas vanis pervagatus alloquiis? Ad agibilia te convertas. Dissimilis tua est a nostra conceptione voluntas. Pacem volumus. Omni mole malorum, affecti, bello fessi Fortunæ cedimus adversanti. Ne sic prostratis mentibus, quæso, Hosti perperam colla subjicite. Operiamur [1] sub cujuspiam moræ dispendio has ignivomas voluntates. Honestemus causam hanc meliori sub ordine. Acciri amicos Gelfos Florentinos, Bononienses, Ferrarienses, Tarvisinos junctæ amicitiæ fœdus exposcit. Rursus si pacandas simul Veronam, Vicentiam, Paduam subjectarum rerum casus expostulat, Exules restitui velit Canis hostis pacificus, & terna Communitas. Pax ea vera est, cum omnis scandali eradicata cedit, & abscissa materia. Sint æquæ conditiones, ne nascituras lites pars gravata confoveat. His censeo pacisci * per . . . . ., ut paria onera, & communes honores utrinque mentes efficiant gratuita stabilitate conformes. Sin autem, ne campo victi, fugatique nostris ignaviis iterum domi pudendæ pacis vincamur imagine, arma melioribus auspiciis, emendatis erroribus resumi suadeo, quæsitis undecumque suffragiis, & contributionibus plebe elevata e potiorum, divitumque pro effusionibus [2], in quibus hoc sub instanti ipse idem offero libras centum: alta mercede milites conduci: † attentiore, fortioreque bello alternantis fortunæ sperati successus.* Hæc cum animi motum voce indicante *Marcaruffus* ira, doloreque ‡ omissi fratris, & superatæ patriæ protulisset.

* *Videntur esse in V. Notæ aliquæ, quæ* Ambium *signent. Forte pro,* per ambiam.
† *Forte melius.* Attentiore, fortiorique bello, alternantis Fortunæ sperati successus.
‡ *Mel.* Amissi.

RUB. VIII. Allocutio Benastrudi.

Bernastrudus alter frater ætate maturior arrengariam conscendit illachrimans, moderatus sermone blando fratris alloquium. *Neve ejus, fratrisque mentes † obumbrent singularis doloris angustiæ, mitius agendum fratrem primo, deinde Cives exhortatus est. Cedendum ingravescenti Fortunæ. Jacobo de Carraria Viro præstantissimo adhiberi fidem immobilem. Sui, captorumque civium positis insolentiis, ambiguisque belli reparandi fiduciis misereri. Exaudiri Jacobum adhibitis ex Senatus consulto remediis.*

† *V.* Obumbrant.

RUB. IX. Allocutio Jacobi de Carraria.

Jacobus de Carraria, cujus spectata authoritas (ut prædiximus) conceptam ex *Marcharuffi* dictis * infima viscerum contorsione molestiam A *solitæ virtutis instinctu objecta magnanimitate compressit. Et superatos, inquit, ne dicere pudeat, qui nostra vecordia impudenter egimus. De pace cum Cane agi patimur, quam forte ante hanc calamitatem nostrarum conditionum sors recusasse non debuit. Fecit ne umquam nos domi, militiæque perversorum actuum experientia cautiores? Actuum vestrorum disparatas varietates agnoscitis? Vitia, cupiditates, insolentias, luxum, in ipsa punitione æris publici voragines, socordias, malorum omnium strues invalescentes in dies singulos ignoratis? Hæc omnia, quæso percepto damno, non percipiendo cognoscite (nisi mea forsan consideratione* B *ressellar) ad Urbem nostram, Municipia, finesque tuendos, quæ post hoc exitium servata sufficiant? Hac mea convictus pusillanimitate contentor [3] Urbem tueri, insidiis cavere, æris hujus residuo, quod in novi belli usus erogandum Marcharuffus hortatur, compenso, propono, & utinam suffector. Ipse quidem bello extra fines inferendo instare suadeat, qui de sola custodiendæ Urbis cautione diffidit. Graviora aggreditur, qui pati leviora non potest. Qui suo lecto necari somnolentus pertimescit, qua solertia, qua sobrietate hostilibus vigilabit in agris? Mihi quoque obsidibusque compassus natos quatuor pignora carissima pollicetur.* C *Commendate, o Consiliarii, Civis amore hujus patriæ flagrantissimi voluntatem. Ea gratificanda, sancienda foret, si consequentias rerum * advertat, si non omnis veri, & æqui oblita tramitem deserat rationis. Ego siquidem Deum vivum, Patriam, Soboles, Penates abjuratus in carceres non reversurus, abnegem? Sic evanuit mundo fides? Ne meos in hostium manus, o Cives, considerate Nepotes, qui verius, quam obsides, fidei signa sunt. Me, si Pace plus vobis plus Patriæ sit frugi discordia, belli que resumptio, carcer ille revocet, quem dulci tolerantia subiturus sum ego, si Victoriam Urbi, si præstet solius mei amissio libertatem. Sed,* D *o, & in memoriam venisse non vacet fortissimorum Virorum captivitas, qui soli profuga omnium turba vitas contemnentes sanguinem fudere pro Patria. Quorum nonnullis flagella cruces, rotæ, mortesque vivaces imminent; qui tamen dulci Patriæ amore calentes adversum hostiles minas procaciter pro Patriæ libertate decertant. Nec minus & mille † habent Veronensia, & Berricana ergastula Populares, quorum Matres, Conjuges cum natis ad ubera, Liberos, Genitores auditis emptorio fletu miserabili vagientes, Nec illos obaudire permissum est? Nec tamen viriles animos, quatenus illis suppetat efficacia rationis, frangat, moveat mollities* E *pietatis? Ubi unquam mille per Vicos hæc, ‡ quæ evocanda sunt, Tuscorum, ac Bononiensium petita suffragia? Non expedit vobis, o Cives, tanta perplexitate convictis ab remotis verbosa, ventosaque occupare præsidia. Facto est opus fidite vestris viribus. Quantæ sint, si * eas fulciunt facultates, & libræ C. † munus acceptabile Macharuffi. Honestanda causa vestra est non inducıarum, ‡ ambagumque coloribus sed sub existentia veritatis. Quid de extorribus suis vestrisque attinet dicere? Si vestros prætereundos Canis assentiat, cur suos habeatis iis in articulis cariores? Par hæc causa est, cujus disceptationi non * insto; sed cætera conserva-* F *tioni nostræ conveniant. Nunc igitur vana usus gloria, quia captus sim, meaque sic intersit, an Pacem suadere nolim? (ut forsan pro mei interesse non deceat) Utile præponam Honesto? Si in his differentia est ulla † notabilis, Pacem cum Cane habendam æquo fœdere, remissis captivis hac mea consultatione dijudico, delectis super reliquorum fæderum*

* *Forte* Intima.
* *V.* Adversat.
† *Sic corrigebam V. M. S. in quo* Hunc &c.
‡ *V.* Qui evocandi sunt.
* *Idem.* Eant.
† *Idem.* Minus
‡ *Idem.* Ambagiumque.
* *Mel.* Insisto.
† *Male omnia V.* Vocabilis.

1. Pro, *operiamur*, *operiamus*. N. Villanus.
2. Pro *effusionibus*, repono, *profusionibus*. Idem.

3. Pro, *contentor*, *contentus sum*. N. Villanus.

1. Pro,

derum moderatione arbitris, qui cum ejusdem arbitris singulares, & communes materias dissensionum evellant, & paciscendis adjiciant cautiones hinc, inde.

Dictum *Jacobi* frequens clamor emologavit die eadem in majori Senatu per plumbeos calculos ex Senatus Consulto more patrio comprobatum. Remissus *Vannes* acta *Paduæ* seriatim aperuit *Cani*, Optimatibusque. Dumque *Paduanorum* exulum revocationes non modo non admitti; sed tanta rejici audisset repulsa, compassus illis torquebatur in intimis, vixque contumeliæ hujus impatiens, nausea caput excutiens e colloquio digressus est. Cum ab Consiliariis exaudire, quid de Exulibus consequens sit, attineatque ad rem multa prece demulsus est. *Audisti*, inquiunt, *felicitatum tuarum affluentias, siquidem Paci adhærens illas ante cognoveris. Paduanos lato campo vicisse tua insatiabilis aspirat ambitio, quos suæ Urbis visceribus superasse hac tua inexpleta cupiditate subniteris. De Suis * statuere, quæ de Tuis non nisi morte coactus assentias. Quæ tibi, si perspicacius advertas, o Canis, ex ea revocatione emolumenta proveniunt? Si Paduam Civium unione reintegres, quis putas horum Exulum in propria restitutus te suæ feliciori fortunæ prætulerit, Civilitatem postponet exilio? Crede, quod in tranquillo tempestatem adversam optare dementis est. Præcavendum tibi, ne, quos servandos inniteris, opinione tua frustratus amittas. Te, tuaque profer semper, & auge, alienigenis impensure magis, quam accepture servitia.*

* Pro Statuerunt.

His placatus deligi arbitros *Nicolaum*, a *Lege*, & *Bononiensium Veronenses* Juristas elegantes, *Nicolinum*que arcanorum Scribam suorum A assensit. Hi *Paduam* profecti cum paucis *Paduanorum* e prudentibus Pacis conditiones Partium votis accommodavere per has formas.

RUB. X. Pacis Conditiones.

Sanxere pacem utrinque inviolandam per *Canem*, vel per Potestatem *Paduæ*, Communia, vel Privatos. *Municipia per partes, uti possident, possideri. Paduanos singulares ad jura, quæ intra Vicentinos fines habebant, cum ea Civitas ad Imperatorem defecerat, & prædia possessa restitui sub nulla structura, seu reparatione Castrorum: cætera, uti & ipsi possederant, possideri. Super dominiis, seu proprietatibus, si quæ lites emergerent, trimestri dumtaxat spatio terminari gavisuris eisdem conditionibus similiter Vicentinis.* B *Vinctos hinc, inde remitti. Rursus tollendas ambiguitates per Illustres Ducem Venetiarum, Assidentesque sibi fidos Partium amatores, ac pro utrisque * fidejussores, si (quod absit) ullas exoriri contingeret. Porro Canis amicos Mantuanos cum R. Vicario † G. de Castrobarco, Ducem Carintiæ, Comitem Goritiæ: inde ‡ Paduanorum Tarvisinos, Ferrarienses, Bononienses, ac Florentinos hoc pacis beneficio amplexari.* Emologata protinus, juratatque obnixe fœdera hæc in singulis urbibus *Padua*, *Vicentia*, *Verona* per *Canem*, Potestates, C & Primates, ac Communitatum Syndicos pro concione laudata Anno Domini Jesu Christi XIV. post Millesimum trecentesimum circiter XIII. Kal. Novembris.

* Intellige Dari.
† R. Rainaldo. G. Gulielmo.
‡ Id est. Amicos.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Italicorum *post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Sextus explicit*,

INCIPIT SEPTIMUS.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER SEPTIMUS.

RUB. I. Præludio.

Paduanorum conflictus *Gibolengæ* factionis Partem non modo per *Longobardiam*; sed universam *Tusciam*, *Italiam*que omnem in *Gelfos* extulit. Jam enim, uti excisum *Gelfis* caput, quod unam totam Orientalem oram fovebat, reputatum est. Multa *Maphæum Mediolani* Vicarium exultatio, qui ab Occasu eandem Provinciam sub Imperii clypeo protegebat, ad spem erexerat. Unde *Gibertus de Corrigia Parmæ* Dominator Fortunæ mobilitate conterritus mobilis & ipse multa cum *Passarino Mantuæ* Vicario, permulta cum *Cane Veronensi* ingentis astutiæ duplicitate per eos dies machinatus est: sed illis increditus præteritorum experientiis tandem suis uti viribus ab eisdem extrema illorum responsione permissus est. Quamobrem cum *Rubeorum* extrinsecorum progenie per novi conjugii compaginem unita secum illorum factione magnis fæderibus obstrictus est.

RUB. II. Insultus Luchini filii Maphæi Vicecomitis in Parmenses.

Maphæus quoque *Vicecomes* circa Aprilis Kal. *Luchinum* natum suum secundogenitum cum stipendiariorum cohorte, & auxiliariis *Laudensibus*, ac *Placentinis*, cum *Veronensium* mercenariorum ala ad S. *Dionysii* Pagum ad *Parmenses* depopulandos agros trans *Tarum* fluvium misit. Ubi multo impetu Castrum *Quiricum* nulla *Matthæi* spurii *de Corrigia* præsidentis rebellio- D ne in deditionem accepit. Postque dies paucos Castrum *Fori Novi* insultantes multa vi cæpere *Burgensibus* ad unum, qui in eo erant, omnibus gladio trucidatis. Unde coactus *Gibertus* intra mænia, a *Bononiensibus*, *Paduanis*, cæterisque *Gelfis* subsidia exquirens nullo favore adjutus est. Verum transmissi a *Padua* C. mercenarii milites, &, si non negata, non tamen concessa per *Mutinensium* fines comitiva, *Paduam* rediere. *Cremonenses* longissimi belli tædio affecti, ac timore E præpotentum *Maphæi*, & *Canis Grandis* se se suis stare finibus, cæterisque abstinere contenti sunt. *Passarinus* cum suis *Mantuanis* perosum [1] *Gibertum* eundem *de Corrigia* magno initiandi cum eo belli tumore subsistebat. Nam neque huic impar cum *Giberto* astus simulandi, ac dissimulandi calliditas deerant. Dum diu pariter, nunc mutuis Conjugiis, nunc opertis, nuncque apertis Confœderationibus allusissent. At major, irrevocabilisque clades intrinsecos *Pergamenses* urgebat, & (quod dictu vix credibile foret) F infeliciores ‡ ii, qui in Urbe erant extrinsecis exulibus, veluti Urbe obsessi, dum montana planitiemque possidentes incursionibus, rapinis, fur-

‡ v. iis, non probe.

1. Pro, *perosum*, lego, *perosus*. N. Villanus.
A. Mussatus. S 1. Pro,

furtis, omnique præda Urbem circum laceſſerent. Dum paulo ante Aprilis Kal. iidem Exules de montanis ad inferiora migrantes Arcem, quæ *Nimbro* ſupereminet, victis iis, qui præſidio erant, occupavere. Nec inde interjectis diebus pluribus, quam IV. & XX. *Conſtantius* eorundem Dux conſternatis pavore amiſſæ Arcis iis, qui ſecus *Nimbrum* ſtagnum Municipium cum Pago tenebant, in utrumque inſultum fecit, igneque ædibus ſummiſſo, *Burgenſes* ad Municipium concurrere coegit. Circumventi, conterritique Municipes, & qui præſidio erant, jam inſtantibus ad portas hoſtibus, diffiſi viribus, reddito Caſtro ad *Conſtantium* defecere. Hoc tumultu concuſſa Civitas ad arma cucurrit. *Ludovicus* Vicecomes Poteſtas cum mercenariis, militiaque incompoſitis manipulis ad Pagi ſubſidium, qui tribus ferme paſſuum millibus ab Urbe diſtabat, expoſitis ſignis erupit. *Conſtantius*, ut ex alta rupe in centuriatas, disjunctasque acies adventare conſpexit, ad ſpem erectus, extenſo auſu, ad Convallem deſcendit cum pene IV. mille peditum fortiſſimorum cœtu. Poteſtatem obvius aggreditur, ſauciat, & in fugam vertit. Occiſa in ea ſic tumultuaria pugna capita C. XXV. Capta totidem, ſeu circiter. Cæteri lacero agmine fugæ remedio Civitatem repetiere. *Conſtantius* Arce, & *Nimbro* potitus extemplo advectis e *Colonio* Caſtro munimentis, omnique victu præſidiis firmavit. Cum ſtagnum, quod per cuneos ſubterraneos Civitatem adaquabat, confractis decurſibus ad devias partes per convallem divertit, alimentumque Urbi aquæ ſuſtulit. Unde & vana *Pergamenſibus* ſpes incolendæ Urbis, & deſerenda ſtatio mœniorum fuerat, & dira coertio, atque intolerabilis, puteorum trium fomitibus, qui in urbe erant, non modo beſtiarum uſui; verum dumtaxat hominum alimentis inſufficientibus.

RUB. III. Expugnatio Pergamenſium Exulum ſecus Pontem S. Petri.

Menſe eodem Aprilis, quo *Pergamenſis* Civitas ab Exulibus *Nimbro* privata eſt, exhortati victoria Extorres, ne *Mediolanenſes* intrinſecis alimonia præſtarent, adempto *Pontis S. Petri* aditu illos excludere, atque arcere meditati ſunt. Ipſum quidem Pontem, qui *.... † implectitur [1] fluvium, rumpendum, cremandumque decrevere. Tum accerſitis ad hujus rei ſubſidium *Cremonenſibus*, a quibus haſtatos in equis Subſidiarios L. Duce *Ponzino de Ponzonibus* recepere, cum equitatu omni, peditumque manipulis ad Pontem acceſſere. Quo in loco, ſeu præſcii, ſeu Fortuna ſic ferente reperti *Pergamenſes* intrinſeci cum omnibus ſuæ militiæ, peditumque copiis uno ſublato clamore illos adorti ſunt. Acri igitur commiſſo inſultu, fruſtrati ſuo extorres propoſito, repreſſis ingenti compulſu viribus, infractis animis, rupto agmine ſeceſſere cæſis ex haſtatis ſuis militibus circiter XX. inter quos *Belfantinus de Rivola*, captis ex memorabilibus *Georgio* ‡ *de Soppo*, & *Galaaz Carpione*, & aliis ferme VII. & XX. Ex pedeſtri manu XL. Ex intrinſecorum parte cæſis IV. & XX. Nam *Ponzinus* rupta prima ſuorum acie laceras catervas ſecus fluminis arenam in diverſum bellica arte contraxit, incolumesque *Colonium* adduxit. Nec inde in *Longobardia* citra *Mediolanum* bellum atrocius. Nam quoties, ſeu *Crema*, ſeu *Mediolano* farina, vel panis decoctus *Pergamum*, ubi nulla molendi facultas, onagris, vel curribus veherentur, toties ferentium occiſiones a palantibus exulibus aſſidue fiebant III. & XL. die una menſis ipſius Aprilis vectoribus

* Forte. Brembum.

† Mel. Amplectitur.

‡ Melius. de Zoppo.

1. Pro, *implectitur*, *amplectitur*. N. Villanus.

A exulibus uno interitu interemptis, ac necatis.

RUB. IV. Transmiſſio Galaaz filii Maphæi in ſuccurſum Pergamenſium intrinſecorum.

Pergamenſes tædio jam exulum affecti, qui *Nimbri* Arcem tenebant, cum aſſidue ad divertendam ab Urbe aquam ſatagerent, belloque vicinam Civitatem frequentiſſime fatigarent, *Maphæum* Vicecomitem, cæteroſque amicos interpellavere, ut niſi ad tollendos ex ea Arce hoſtes amplioribus viribus opem darent, linquenda ſit illis Civitas aſſiduo certamine defeſſis. *Anxius Maphæus*, quamquam *Papienſium* bello inſtantius urgeretur, milites CC. pediteſque mille cum balliſtariis CC. tranſmiſit illo. *Galaaz* e *Placentia* milites L. pedites CC. E

B *Crema* advenere Milites L. pedites CC. His adjuti *Pergamenſes* Arcem *Nimbri* obſidione celebri preſſere. Cumque loci aſperitate, qui monti adjacebat, nullo certamine Oppidanos aggredi facultas eſſet, longumque illis ad fame arcendos tempus exigendum foret, proviſione cauta ex induſtria uſi ſunt. Erat ſcopulus eminens, ſupra quem aſſurgit altioris montis apex, ubi Caſtellum erat eorundem Exulum, quod *Pavonam* appellant, a quo, qui *Nimbro* inſidebant, victibus fulciebantur. Excogitatus *Ludovicus* Vicecomes *Pergamenſium* Poteſtas cum Primoribus ſcopulum noctu furto ſurripere,

C CCC. accerſere pedites, qui trecentorum aureorum ſponſione per aſpera ſaxa in eum ſcopulum conſcenderent. Hi æris neceſſitate ſingillatim annixi * gladiis declives [2], hiſpidoſque aditus nocturno gradu tandem in Specum Colli vicinam convenere. Ubi jam peragrata montis iniquitate convicti, ſublato clamore, patente curſu L. ferme, qui in ſpecula pro ſcopuli cuſtodia ægre vigilabant, adorti ſunt, illiſque fugatis, ac nonnullis obtruncatis ſcopulo potiti ſunt. Mane autem detecta fraude, qui in Arce *Nimbri* erant, Caſtelli *Pavonæ* ſubſidio deſtituti, adempta alimoniorum ſpe, pa-

D ctis cum rerum ſuarum redemptione perſonis Arcem *Ludovico* reddidere Idibus Majis.

RUB. V. Novarienſium Conflictus.

Decimo namque ſexto Kal. Majas Anni ejuſdem quintidecimi poſt trecenteſimum milleſimum *Papienſes* cum *Turrianis* exulibus, *Alexandrinis*, *Vercellenſibus*, cæteriſque ſuæ factionis militum, peditumque catervis noctu perrexere *Novariam*. Sub gallicinio præmiſſis ad Urbis valvas curſoribus ipſi in inſidiis poſitis ſubſtitere. Sed *Novarienſes*, ut ſupputaverant, nequeuntes mœnibus educere bellico ingenio, ut ſibi prædeſtinaverant, detectis ſignis, hoſtili impetu per *Natam* ſuburbanum locum duo-

E bus fere millibus paſſuum ab Urbe inſultavere illoque exuſto, expilatoque per *Romenam*, *Bellenzonum*que ditiſſimas Colonias idem fecere. Cum ecce per properantes Curſores iis allatum eſt, omnem e *Novaria* Populum, cunctam erupiſſe militiam, & ad ſe directo agmine pergere cum ſignis mercenariorum *Maphæi* Vicecomitis XI. Tum compoſitis ſignis, centuriatiſque Ordinibus ingenti tubarum concentu in æquum campum, quo foret utrinque præliandi commoditas, deſcendere. Nec mora. Infeſtis gladiis, parique clamore hinc, atque hinc in prælium concurſum eſt. Quod & anceps

F fuit, fortiſſimis primipilariis, qui in acierum cornibus robora collocaverat, non prius repreſſis, quam ſeſe equis utrobique conſternerent: verum exulum *Papienſium* † feliciore ſucceſſu congreſſum decernente terga vertere. *Novarienſes* paſſim cæſi, fugatique ac capti. Cæſa ſiquidem hoc prælio capita C. & XL. Capta C. LXII. cum pingui equorum, armorum-

* In V. Gladii.

† V. Faeliciore.

2. Pro, *declives*, *per declives*. N. Villanus.

rumque præda. Signa militaria VIII. deprehensa *Papiam* ad trophæi spectaculum relata. Qui vero ‡ fugere enixi sunt, ad Castra *Novariensium*, quæ *Bastiam Longobardi* vocant, ante *Galvagium* Castrum illorum obsidione circumventum confugere. Sed *Papienses Victoriæ* munere freti ad *Galvagium* Castrum eorundem *Novariensium* obsidione levandum, *Bastiam*que expugnandam cursu eodem convolavere; illamque insperato invadentes tumultu expugnavere occisis, captisque iis, qui castris insederant. Fuerunt inter captos horum congressuum memorabiles *Maphæus de Nicorvo*, *Manfredus Cornellus Galvagni* filius, *Emmanuel Lanfrancus de Fixilegis*, *Franciscus Tetonus*, *Gulielmus Caza*, & *Aules Novariensis* Potestatis cum Urbis vexillo publico. Nec remissi Fortunæ hujus opitulatione *Papienses* populabundi contractis undique viribus, & in municipia tutiora compulsis per * *Lomellinam* oram opulentissimam dato agmine ad Pontem *Vigevani*, qui *Ticino* superest, cujus altissima propugnacula *Maphæi* præsidiis tenebantur, adducto igne, cratibus ad velamen oppositis accessere, soloque pavore perculsis custodibus Pontem destitutum occupavere. Continuoque in stragem omnibus consternatis præsidiis, captaque classe, quæ Pontem navali suffragio fulciebat, igne ferroque vastavere: demersoque in *Ticino* navigio, ad naufragium bellatores, qui in eo erant, cum ductoribus compulere. Nec *Papiensibus* ulla ex iis pugna prosperior, hostibusve damnosior. Cum excluso trans *Ticinum Maphæo* † vastandam, depopulandamque *Lomellinam* sub omni commoditate, sub sola fluminis tutela vacaret.

‡ *Sic lego, cum in V. sit Fuge pro fugere sine diphthongo.*

* *Laumellinam vocat Bernardus Saccus lib. IV. Hist. Ticinensis.*

† *Mel.* Vastanda, populandaque Lomellina.

RUB. VI. Prodigium.

Per hos dies in *Porcilio* Colonia *Veronensi* ex equa prodigium insigne exortum est. Fætus scilicet vivus, quadrupes equini corporis cum cervice, & capite humanæ figuræ, quem cum balbutientem horrendo vagitu vir agrestis, cujus tugurio editus est, conspexisset, rurali simplicitate conterritus harpe continuo mutilavit, præfixo capite in pali acie secus accessum tugurii ad transeuntium spectaculum. Qui insinuatione [1] aliquorum ad Curiam evocatus, atque de generatione, & singulis inquisitus, curve sic repente ipsum necaverit, nihil præsumptione dignum, nisi, quod metus solius invasione id fecerit, in illo compertum est. Amota cujusque alterius ‡ delicti suspicione, quod sic in patulum monstrum edidisset, cui rem occultavisse tempus, & locus facultatem obtulerant. Ver anni hujus pluviosum. Æstas grandinosa; nimbis, ac tonitruis admodum horrida. In *Paduana* Civitate, & circum Suburbia grando ingens nulla referta memoria glandes unius libræ efferens, quarum collisione ædium tecta confracta sunt, * strati ex aëre, necati alites per plana, lepores, & feræ plurimæ repertæ sunt.

‡ *V.* Delicto.

* *V.* Storiti.

RUB. VII. Secunda Pontis Vigevani expugnatio, & conflictus.

Lomellinæ depopulationem a pervagantibus multo commodo *Papiensibus Maphæus* Vicecomes ægre ferens, propulsatis *Nimbri* recuperatione *Pergamensibus* exulibus ad Pontis *Vigevani* refectionem potenti expeditione recurrit. Ubi ad structuram omni arborum adducta materia cum architectoribus navalis, terrestrisque ingenii, & copiis venit omnibus. *Papienses* parata in adversum classe cum equestri, & pedestri agmine trans *Ticini* ripam obvii stetere. Cumque jam identidem peracto pene opere per jactum latissimæ tabularum compaginis pedites, militesque uno impetu in ulteriorem ripam trajicere niterentur, certamen utrinque terra, ac fluvio atrocissimum cæptum est. Sed eos milites, qui per saltum tabularum ripam anticipare conabantur, retrusere *Papienses* commodiori freti terræ spatio, & in fluvium præcipites evertere. Deinde summisso igne, quem pro rei opportunitate peractum secum tulerant, in tabulas cum accensis cratibus adjecere. Fusa itaque sic, ac detrusa omnis acies, quæ Pontem conscenderat, in stragem * corruit. Pars præceps ad naufragium, pars in se se collisa interiit. Sed major *Maphæo* clades in *Ticini* fluento fuit. Nam conterriti fluviales bellatores, nautæque viso pontis excidio, destitutis navibus ex omni remigio, a *Papiensium* navigio circumventi sunt. † Nam fere omnes cæsi ad naufragium appulsi sunt, excisa pene totius pontis nova strue. Cæsa virorum omnis generis hoc navali, terrestrique certamine capita CC. LX. capta LXXX. Naves XII. onerariæ cum ballistis, & omni navali apparatu *Papiam* adductæ. *Maphæus* victus abscessit XV. Kal. Junias. Ex secundo hoc conflictu *Mediolanensium Lomellina* depopulanda *Papiensibus* patuit tumore *Ticini*, *Padi*que, quæ flumina trajicere nulla prorsus *Maphæo* facultas fuit.

* *V.* Corruit.

† *Mel.* Et.

RUB. VIII. Captio S. Quirici.

Gibertus de Corrigia cum auxiliariis militibus *Bononiensium* C. & cum suorum expeditione ad *Burgum S. Donini* depopulandum coequitavit: lata, vinetaque undique excidit omni tecto extra Pagum exusto, *Manfredino* * *Pallavicino* se intra Municipium contenente [2]. Atque inde digressus Castrum *S. Quirici* circumsedit. *Matthæus Spurius de Corrigia*, qui Castrum idem *Luchino Maphæi* Vicecomitis paulo ante seditione tradiderat, eadem fraude salutem sui, suorumque pactus ad *Gibertum* defecit.

* *Aliter.* Pellavicino.

RUB. IX. Pergami defectio.

Inveteratum *Pergamensium* variis utrinque fortunis bellum partium denique vires, animosque sic infregit, ut longis lassatæ laboribus certaminum studia, solertiasque deponerent. Hinc *Papiensium* delendorum curis *Maphæus* angebatur: inde suis destituti auxiliaribus Exules Municipiis se se nullo incursu, præliorumve studio continebant. Cum tandem circumspectione *Maphæi Georgium de* † *Soppo*, & *Galaaz Carpionem* de pace interpellare visum est. Captivos siquidem eos *Mediolanum* adduci mandaverat. At denuo illis rogantibus de pacis amiculis *Maphæus* respondit, se *Pergamensium* amicitias quietiore animo, quam dominium affectare: pacem eis volentibus daturum, seque post XXX. mensium spatium, post jam ictum cum intrinsecis fœdus abdicaturum. Utque cum Concivibus suis Exules durabili pace communicent, ne æris alieni exactionibus impetantur, creditoribus ad tempus silentium impositurum: omnibus contributionibus, quas totius belli tempore *Pergamensis* Communitas Exulum bonis adscripserat, levandos Exules, statuque integro, ac libero potituros. Missæ ad *Ricobrandum de Rivola*, cæterosque extorres litteræ infractos, placatosque ad pacem animos invenere. Et si prurum fidenter *Maphæi* pollicitis adhærerent: urgebat tamen pacis zelus, & instans intolerantiæ vis, ac summa necessitas. Et interea per Legatos rem dirimi placuit missis prius ad Confratres *Gelfos* super iis pertemptatis, & de iniqua sui status conditione rescriptis. Qualiter & afflictis rebus consulendum sibi eventus suaderet infestus. Missi *Mediolanum* Legati cum omnium Exterorum mandato comiter a *Maphæo* accepti sunt.

† *Aliter.* De Zoppo *ut supra Rub. III. hujus libri.*

[1]. Pro, *insinuatione*, melius, *insimulatione*, N. Villanus.

[2]. Pro, *contenente*, *continente*. N. Villanus. *A. Mussatus.*

[1]. Pro,

sunt. Cum quibus *Georgius*, ac *Galaaz* celebrato * colloquio præscriptis verbis sub pacis conditionibus multa mansuetudine usus est, aliisque adjectis, quæ animos allicuere Legatorum. Unde communes utrorumque conceptus, atque affectus quovis bello gratior pax amplexa est captivis omnibus utrimque dimissis per Nonas Julias.

* *In V. Erat etiam* Consilio *ante* colloquio.

RUB. X. Conflictus Papiensium apud Scriviani fluvium.

Longo bello fatigati *Papienses* tutari sola mœnia contenti Pontem *Vigevani Maphæo* Vicecomiti construendum reliquere. Jam quidem penuria rerum familiarium obstrusis circum callibus, depopulatisque solo *Padi* subsidio fovebantur. Inde enim alimonia singula, quæque de superis oris vehebantur. Sed pacatis *Pergamensibus* nullo alio implicitus certamine *Maphæus* ad solam *Papiam* animum, viresque intendit. Utque omnium rerum copiis illam privaret, atque extenuaret Castellum in *Padi* littore quindecim ferme passuum millibus ab Urbe magno opere construi jussit, præsidioque munivit. Hujus Castelli pressura obsessæ Civitati nulla fulcimenta, frumentandive facultas erat, sed sola spes *Roberti* Regis *Apuliæ* juvari suffragiis hos suspensos diutius angebat. Dum omnium rerum egentes, aut ferro aperiendi *Padi* viam per Castelli hujus oppugnationem, aut sese, Urbemque *Maphæo* dedendi opus esse existimavere: sed prius congestis in unum viribus oppugnationem tentare decrevere. Navigio itaque cujus hæc sola copia illis restiterat, quibus valuere Virorum, armorumque fulcimentis Castellum hoc petiere. Sed continuo *Maphæus* armatam classem, quam apud *Placentiam*, & ipse ob hasce vicissitudines paratam tenuerat, insequi *Papiensium* expeditiones mandavit. Et, ut majoribus viribus hostes impeteret, militum CC. cohortem trans *Padum* per riparum marginem pedetentim submisit. Cum igitur propinquos hostes se insequi, *Papiensium* classem jam cominus oculi intuerentur, omnis congressus avidi, remis incumbentes celeri properantis aquæ lapsu in hostes irruere. Sed impar *Maphæi* navigium extemplo prælium detrectans ulteriori ripæ adhæsit, militumque suorum per planas undas ad equorum subsellia succurrentium defensione protectum est. Lapsi igitur per fluminis cursum *Papienses* ultro *Papiam* applicuerunt. Ad terrestre igitur, supremumque experimentum in auxilium Civitates amicas, singulosque suæ factionis e *Novaria*, *Vercellis*, *Alexandria* complices Duce *Ugone de Albasio* evocavere. Aggregatis itaque omnibus copiis, militum scilicet ferme DC. per *Padi* appenditias ad Castri oppugnationem perrexere. *Maphæus* horum omnium præscius milites CCCC. pedites M. seu circiter ad Castri tuitionem transmisit. Cumque ad fluvium, qui *Strivia* dicitur, ventum esset, qui superiorum agrorum aquas in *Padum* educit, per latum patensque vadum CC. aciem *Ugo* trajicere jussit. Et ii præcursores speculatoribus L. *Maphæi* ad explorandum missis obvii illos circumveniunt, sternuntque ad suos paucis profugis. Cæterorum major acies in subsidium accurrens hos, ipsumque *Ugonem* Vicarium Regium incessit. Fit pugna atrox. Dum denuo suis, qui nondum trajicerant [1], non occurrentibus potentioribus hostium viribus cessere. Lacera igitur acie terga dantes in peditum suorum catervas, quorum CCCC. fere vadaverant, præcipites incidere. Fit strages corruentium militum in pedites, ipsorumque peditum retrocedentium ad vadi transitum. Sed certaminis hujus sors infestior hos *Papienses*, qui cis vadum resederant, obvenit. Nam solius obice fluminis tuti fugientium suorum exemplo versis signis fugam & ipsi simul arripuere. Tum accrescente, patenteque *Victoria* freti hostes, illorum, qui trans vadum migraverant, præsertim peditum, stragem fecere. Nam obstrusum vadum virorum, equorumque acervo exitum fugientibus denegabat. Sicque *Maphæi* milites Campo potiti sunt. Cæsa hic Militum *Papiensium*, *Turrianorum*, cæterorumque auxiliatorum capita circiter CLX. Inter quæ *Zafredus della Turre* ejus prosapiæ major natu Vir bellicosus, ac strenuus. Peditum CC. capta fere totidem. Ex *Maphæi* militibus LXX. seu circiter: ex peditibus XL. Signa militaria duo *Mediolanum* ad spectaculum delata anni hujus millesimi trecentesimi quinti decimi, Non. Juliis. Clades hæc *Papiensibus* exitialis fuit. Ob hanc enim omnis certaminis spe destituti mænibus consistere meditati sunt. Tum omnis generis accrescens in dies pauperies fame appellente popellum omnem Urbe abscedere viritim coegit. Intra mænia coacti, qui appendentibus vicis cohabitaverant, nulla ulterius tutela solum quodpiam insperatum Dei suffragium præstolabantur. Nec interea segnis ulla desidia *Maphæus* in ipsius Urbis sinu cum nonnullis factiosis scrutari, sciscitari, si seditionibus res agi valebant, polliceri seditiosis. De pace contra *Papienses* interpellavere, non nisi cujus conditionibus ipse dominio potiatur. Iis calamitatibus fere destituta salutis consiliis *Papiensis* Civitas se ad Octob. Mensem usque perduxit in se ipsam defectura omnium rerum carentia, nisi *Maphæi* astu, potentiaque simul, atque ingenio præventa atrocius exitium nacta foret, cujus rei series hæc constitit.

RUB. XI. Papiæ captio.

Per indices edoctus *Maphæus Cremonenses* militum L. alam missuros ad *Papiæ* levamen, militiam suam *Laudum* Filio duce direxit, mandatis in publicum edictis, quod illos arcendi causa destinaverat. Sed efficacior vicissitudo. Insidiæ fuere ex arcano conceptu; ut nocturno astu ex ea parte, qua *Placentinus* callis ad Urbem vehit, tenus urbis *Papiæ* appenditias militum acies consisterent, successuque Urbem introeundi, si casus offerret, vi atque ingenio potirentur. Inde & ex parte altera, quæ *Mediolanum* conspicit, trans vallum Urbis per directum ferrea luminaria circiter C. hastis affigi clanculum jussit sub noctis opacæ silentiis, simulque & militum aciem ad superioris portæ callem, qua *Ticinus* ad Urbem fluit, ubi *Pons Novus* dicitur, disponi constituit cum alariis peditibus. Nec absque intestinæ seditionis conspiratione argumenta hæc potiundæ Urbis *Maphæum* allexerant. Erat quidam in Civitate Vir plebejus *Marchettus de Salernis* fortis, ac pugnax. Mirum equidem, quamobrem huic tam diræ existimationis nephas acciderit. Nam nullus eatenus in insequendos hostes, propulsandosque in ea Civitate ferocior, nec vigiliis, consiliis, custodiis, cæterisque patriæ tuitionis obsequiis solertior, atque constantior. Sic Fortuna hujus Urbis, Civiumque infelicitas hujus tempestatis incolas circumvenere. Atqui profecto mortis timor, quæ cum sit ultimum terribilium hominum mentes mordacius afficit, easque ad ultimum simile * evitandum adducit affectum. Et quod persæpe homo licentiosa opera nequit efficere, in eam labitur necessitatem, si mortis timor incumbat, ut, quod nefas est, in se se corruptus efficiat. Et nonnunquam unum aliquid sustinet

* *In V. E*vitandæ.

[1]. Pro, *trajicerant*, *trajecerant*. N. Villanus.

net Universitas, quod ab optionibus discrepat singulorum. *Maphæi* jugum, quod non nisi amissa libertate subeundum Communitas recusabat, inevitabile cernebant facti evidentia Singulares. Angebant commune, publicumque propositum convitiandæ vetustæ Civitatis opprobrium, libertatis amissio, & *Turrianorum* amor, quos sibi dulcedo fraternæ charitatis annexuerat, nec non *Maphæi* acceptarumque contumeliarum memoris, inextinguibilisque odii perniciosa formido. Sed quid singularibus extimationibus? si omnia illa, hoc visibiliter evitasse non poterant, famescentes videre natos pene sublata omnium alimoniorum spe, lares frigidos, flentes conjuges, patentes fere in Urbem aditus hostibus cum lapsæ manus longa macerie mœnia nocturnis vigiliis non complerent. Solum hoc unum miseros solamen Cives plerumque suis levabat angustiis visa *Ricardini de Langusco* Comitis facies, cujus omnium *Longobardorum* præcellens staturæ proceritas, cujus enitens virtus, & persæpe patens, indubitata ultra viri valentia probitas, ac congruens tanti viri pulchritudini, & qualitati facundia. Hic Urbem ambibat, hortabatur, ministeria quæque supplebat, ubique aderat. Sed proh! exinnanita pene omnium rerum copia LX. hastatis ex omni priori militia Contubernalibus. Cæteros ex tota Urbis frequentia vel hostile exitium deleverat, vel intolerantia paupertatis. *Marchetus* igitur proditor secando vallo hostes admittere, si accedere ad hoc nocte conveniant, pollicitus est. Statuta gerundæ rei die Sexto Nonas Octob. circum *Papiæ* mænia prima noctis vigilia astitere militum *Maphæi*, peditumque locatæ copiæ singulis sollicitæ officiis. Accenduntur fixis lampadibus faces. Cohors illa, quæ desuper ad *Ticini* portam, ubi *Pons Novus* dicitur, locum sibi constituerat, clamorem tollit, pedites per *Ticini* marginem tunc forte siccitate cedentis summittit. Concita Urbs tam repentino successu fremescit [1]. Expergefacti somno *Papienses* terrore, simulque & tremitu arma capessunt. Ad ferrum undique prodeunt. *Ricardinum* Comitem, Ducemque ut unum singulareque suffragium expetunt, acclamant. Præsto Comes tibicinum concentu xxx. ferme equitibus ad *Pontem Novum*, qua clamor insurrexerat, excurrit, ubi jam cæpta oppugnatio clamoribus, ignibusque innotescebat. Illò pedites advocat, populi conventus trahit. Sed ex hoc *Placentini* callis angulo ad vallum diripiendum levis armaturæ pedites cum velitibus impellunt. Excitus cum Complicibus seditiosis *Marchetus* Valli tabulas exsecat, cæditque securibus, hostes suæ operæ singillatim introductos coaptat. Cum jam consternata valli parte æquantur foveæ ad equorum ingressum. Quamquam dubii milites loci, factique per noctis tenebras ancipites intra mœnia passim gradiuntur. Dum ad *S. Joannis* plateam *Germanorum* ala se congerit. Visi illico hostes per superiores Vicos ad intima Urbis nunciantur. *Simon della Turre* cum xxx. fere hastatis militibus ad id loci decurrens in eos irruit ambiguos, insciosque, quæ, qualisve hæc sit insultantium cohors, trans Vallum ad suos reprimit, atque impellit. Acies hæc *Germanorum* invalidi impulsus impetum tam parva manu se se sic impellentis agnoscens, quam contra adveniens accensa lampas patefecit, concitis equis, clamore ingenti, furoreque *Teutonico* † ingressum reintegrat, superatosque *Papienses* in fugam vertit, insequique ‡ atque ut in captam Urbem, catervas conclamat. Revocati a superiori certamine *Ricardinus*, ac inscii Commilitones quibus salutis suæ, patriæque remediis inhæreant, mortes undique circumspiciunt, ac parva mora sic impliciti ab hostibus impetuntur. Tunc omnis eques in stragem cedit. Confossus militum congerie Comes occumbit. *Simon della Turre* fortuna adjutus cum paucis per *Ticini* ripam egrediens fugit, *Passignanum*que se contulit. Tunc exorientis Luciferi ferali *Papiensibus* hora capta Urbs Victoribus patuit. Pars conflictorum Civium per ædes sacras, privatasque ad delitescendum confugit: pars mænibus egressa ad agros effunditur: pars supplex se tradit victa victoribus. Hoc tamen *Papiensibus* Dei nutus, & sors benigna contribuit, quod non ultra.... & xx. Virorum commissa cædes conflictum hunc funestavit. Verum adulteria, raptus, prædæ, milleque calamitatum injuriæ nullo fine patratæ sunt, immanibus præsertim *Germanis* in *Latinos* ferino more insævientibus nulla pietate. Nobilium conjuges, ac ingenuas virgines ad suas quisque ædes in scortum trahunt. Sed proh pudor! prohque dolor! Generosa, deflendaque tecum tuorum proles cum *Joanne* fratre (Reverende Pater *Pagane*) cumque infantium, filiorumque, ac nepotum miseranda serie omnibus subtracta diversoriis insignis præda Victoribus *Mediolanum* adducitur. Te, domumque tuam (sic fatis volentibus) hæc nimium clades amplexa est Sed Tu, Pater, tuæ Spes una prosapiæ cede fortuitis [2] objecta virtute successibus; reminiscare præteritorum experientia, & solare superstites. Nam superest viventium genus egregium, & Nepotum magni greges, ac per partium tuarum Urbes conspicis avidam tuæ ultionis *Italiam*.

† Pro Congressum ut infra Rub. sequenti.

‡ Delerem. Atque.

Pulsi *Furlivio Calbulenses Faventiam*, *Ravennam*que petiere. Nonnulli eorum in Castro *Rogerii* de *Dovadola* permorabantur. At Communi *Bononiæ* cum Provinciæ *Romandiolæ Gelphis* curæ fuit *Furlivii* Civitatem in *Gelphorum* factione persistere. Unde accersitis ad colloquium *Arguliosis* in agro *Ravennate* juxta *Sancti Petri* in Vinculis Basilicam convenere. Affuere Communis *Bononiæ* Legati *Malatestinus Ariminensis*, *Lambertus de Polenta Ravennas*, *Franciscus de Manfredis Faventinus*, *Bernardinus Coniensis* Comes, *Nordilus Imolensis*, *Rogerius de Dovadola*, *Carolus Batifolis*, *Agnella de Alticlinis Cesenensis*. E *Furlivio* Primores *Lambertus de Arguliosis*, *Bindus Aliotus*, *Rainaldutius Bursa*, *Gueriolus*. Jurata illico pars *Gelfa* votis communibus, pro cujus perseverantia *Argulіosi* sponsaliorum fœderibus *Ramberto de Polenta*, ac *Francisco de Manfredis* copulantur. Ictis, firmatisque fæderibus *Arguliosi Gibolengos* omnes *Furlivio* pellunt, nonnullos relegant, in hanc *Gelfam* partem civitatem obstringunt. Destituti omnibus subsidiis *Calbulenses* quid de se recogitent, anguntur. Nam prosperiori fortunæ amicos *Gelfos* adhæsisse vident, ut se exclusis perennia cum *Arguliosis* pacta percusserant. Dum multo conceptu demum † *Ordalaffis* jamdudum inimicis sese confæderare animos dirigunt. *Tegrinum* igitur ex Comitibus *Guidis de Monteglana* spectatum Virum *Falcerius de Calbulo* clandestine de pace cum *Ordalaffis* pertemptando interpellat, cui hæc promeruisse rememorat. Nam ejus occasione *Valbonensibus Calbulenses* obnoxii fuerant, *Valbonensium*que favore justa

RUB. XII. Pulsi Furlivio Arguliosi. *Aliis* Argulioli.

† Ordelaffos *alii vocant*.

[1]. Pro, *fremescit*, *fremiscit*. N. Villanus.

[2]. Pro, *cede fortuitis*, melius, *ne cede fortuitis*. N. Villan.

justa ultione nuper *Furlivio* ejecti. *Tegrinus* beneficii hujus memor data fide in unum coire *Cecum*, ac *Sinibaldum de Ordalaffis* cum *Calbulensibus* satagit, idque apud *Primalocorum* Castrum solerter efficit. Quamquam enim ipsos *Calbulenses*, & *Ordalaffos* veteres, ac capitales inimicitiæ, odiaque intensa disjunxerint, utrorumque tamen opiniones ad novæ amicitiæ fædus, variis * tamen affectibus in unum, idemque conveniunt, ut † si junctis viribus *Furlivium* quaque via ingrediantur. Atque inter cætera *Ordalaffis Calbulenses* potiundi *Furlivii* secundante successu *Scarpetam* de *Ordalaffis* vinculis eximere Comitis *Romandiolæ*, amicorumque suorum suffragiis despondent. In Castro quidem *Charo* sub Regis *Roberti* custodiis habebatur. Re clanculum composita, conditionibus Provinciæ ad Regem *Robertum* delatis, mandat Rex *Dyadego*, quem Provinciæ hujus Comitem constituerat, conciliatis, utcumque valeret, dissidiis, *Furlivium* Civium compositione reintegraret. Profectus in *Romandiolam* Comes de pace inter *Calbulenses*, & *Arguliosos* agenda cum plurima instantia pertentasset, nequaquam profecit, fessusque eo conatu *Ferrariam* perrexit. At *Cecus*, *Sinibaldus*que *Scarpetæ* fratres cum *Fulcerio*, suisque freti, prout utrisque facultas erat, ingeniis in Civitatis sinu abditis consiliis suos in favores accersunt, atque alliciunt, denuoque agendorum diem pari factione constituunt. Atqui non secus, ‡ ut opinati sunt, successus evenit. Nam moti pariter separatis gressibus sub noctis tenebras *Franciscus de Calbulo* cum *Paulutio* Nepote, Comesque de * *Zazolo* facti hujus complex per patentem sibi suorum deditione portam *Ravaldinam* ingressi sunt. *Cecus* quoque, ac *Sinibaldus* cum *Friderico Montisfeltri*, & *Gulielmo de Malatestis* suæ factionis amici [1] per portam *Rotæ* & ipsi Urbem introiere. Tunc clamore sublato concita Civitate expergefacti, ac tam repentina commotione perterriti ad arma currentes foro exiliunt. Tumultuarius concursus in plateam communem populum concitum undique elicit. Jam repressis, expugnatisque hinc, atque hinc, qui novum † ingressum fecerant, ignoratis auctoribus in *Arguliosos* Victoria concesserat. Sed cum jam diesceret noctis pulsa caligine *Calbulensium*, *Ordalafforum*que insignia patuere *Furlivienfibus*. Mirabundi novo successu, simulque gavisi, qui suarum factionum Dominos adesse spectabant, segregatis manipulis, lacerato *Arguliosorum* agmine Dominos suos singillatim petere, simulque illis ‡ adhærere. Tunc reintegrata pugna *Argulioſi* jam viribus, novoque favore impares impetum non sustinentes terga cum cæde, ac strage vertere. Cæsi eo certamine apud Vicum pontis Militum *Argulioſus de Arguliosis* probatæ indolis, *Agnellus de Gismundis*, aliique circiter XXXLIII. *Gaynus de Arguliosis* cum cæteris saucius aufugit. II. Idus Septemb. hujus mutatione status recisa priora decreta. Omnes exules, bannitique restituti. Quæ partem *Gelfam* Civitas observaverat *Gibolengis* repletur. Tunc agi de *Scarpetæ* relaxatione solerter *Calbulensium* opera cœptum est.

* Forte. Tandem.
† Tollerem particulam si.
‡ V. Aut.
* Aliter. Iazolo.
† Pro Congressum, ut supra Rub. præcedenti.
‡ V. Adhæscere cui tamen petiere respondere deberet, non petere.

RUB. XIII. Altera Calbulensium ejectio.

Sed iis nequaquam proficientibus, tamquam rupto fædere, cum id prorsus se pollicitos *Ordalaffi* dictitarent, non ultra III. Idus Novemb. pax hæc præteritarum litium memores animos in unione continuit. Nam congestis in Urbe qualibet ex parte *Gibolengis* amicis, Comes *Zazoli*, * qui *Ordalafforum* partes ante foverat, cum Fidelium suorum turba, quam ob eam causam in Urbem introduxerat, ad *Calbulensium* ædes irruit, improvisosque, atque viribus impares vi cœpit, *Franciscum*que *Nicolutium*, & *Paulutium* (nam die externa [2] ad Castrum *Charum Scarpetam* allocuturus *Fulcerius* adiverat) in vincula conjecit. At *Sinibaldus Scarpetæ* frater, seu ficta fraude captionis complex, seu conjugis amore *Francisci* sororis Comite frustra reluctante solutos, atque incolumes mænibus instanter eduxit, sicque rejecti iterum ad castra se se proripuere. Verum horum captionis tumultu amicorum, fideliumque qui ad *Calbulensium* tutelam concurrerant, privatis odiis suarum rerum rapinas perpessi, plurimique trucidati sunt, cæteris ejusdem factionis profugis, relicta Civitate *Furlivii Gibolengis*.

* Aliter Iazoli.

RUB. XIV. Prodigium.

Hoc anno circum Kal. Decemb. de Cælo signa conspecta sunt. Stella scilicet crinita, quam Astrologi nostri dixere Cometem. Movebatur hic Cometes diurno motu, & epicycli *Jovis*. Nam quantum Jupiter in epicyclo suo exiens in latitudine Septentrionali declinabat, tantum hic Cometes ascendens versus Polum Articum gradiebatur, non equidem secundum quantitatis æqualitatem; sed secundum proportionis mensuram. Cum enim 25. die, hora 27. [3] Decembris distaret a Polo gradibus 18. minutis 37. & secundis 53. xv. die Januarii hora 17. non distabat nisi gradibus 9. minutis 48. & secundis 39. Movebatur quoque Planetæ motu, propter quod in directum ipsius *Jovis* mittebat Comæ radios, quamquam propter diversitatis aspectum videretur quantum ad aliquid obliquare. Propter quæ adjudicabatur patenter *Jovem* Dominum ejus esse, cujus virtute ipse producebatur. Cometem hunc non aliud, quam futuram in terris pestem portendere plurimorum judiciis adjudicatum est.

RUB. XV. Castri Novi constructio, & destructio in Romandiola. * Sive Izole.

Ejectis *Furlivio Calbulensibus Dyadegus Romandiolæ* Comes refici *Castrum Novum*, quod septem millibus ferme passuum ab Urbe *Furlivii* distabat, imperavit, præsidioque munivit. Ad cujus oppugnationem Comes *de* * *Zazolo* cum *Furlivienfibus* excurrit. Debellatis, victisque acri conflictu intrinsecis, plurimisque cæsis Castrum demoliit [4].

RUB. XVI. Exercitus Dyadegi contra Furlivienses.

Molestatus *Castri Novi* excidio *Dyadegus* advocans Provinciæ ejus Proceres, in *Furlivienses* eduxit exercitum. Promotusque XV. Kalend. Decemb. cum militum mille trecentorum copiis, peditumque millibus XII. secus *Selbagnini* Coloniam *Furlivienfem* prima castra posuit. Confœderatisque pace *Calbulensibus* cum *Arguliosis* in agros *Furliviensium* multa vi festinus erupit, Villamque *S. Martini* diripiens, ustis ædibus per eam oram cæteras Colonias subjecit incendiis, *Marglanum* scilicet, *Feranzanum Carpene*, *Grasiglonum*, & *Colline Raynaldum* cum adjacentibus, cæsis per omnia rura † fructibus: sed repulsus imbribus post triduum collectis stativis remeavit.

† Prosternis.

RUB. XVII. Pax inter Fridericum de Monteseltro & Malatestinum, & Francisci Comitis de Carpegna.

In *Romandiola* Partium Principes *Malatestinus Ariminensis*, & *Fridericus* de *Montefeltro* bellis defessi, offensarum inducias intermisere, edictaque per singulas suorum Urbes misere, ne quemvis ullis offensis impeterent. Verum ad *Furliviensium* succursum per eas bellorum moras ex suis Nobiles hos ire jusserant *Franciscum* Comitem *de Carpegna*, *Cecum Chiapetini de Ubertinis*, *Galeotum de Comitibus Guidis Gulielmi*,

1. Pro, *amici*, lego, *amicis*. N. Villanus.
2. Pro, *externa*, *hesterna*. Idem.
3. Pro, *hora* 27. *hora* 17. Idem.

4. Pro, *demoliit*, dicendum fuerat, *demolitus est*. N. Villanus.

mi, *Tristanum Manfredi* cognationis ejusdem, *Tarlatinum Pucii*, *Aretinum Cionum de Massa Trabara* cum hastatis militibus circiter C. Quos adventantes *Guido de Valbona* præsentiens insidiis incessit. Ipse quidem secus Colline locum, quo ad *Civitatellam* illis migrandum erat, pedites cccc. latere jussit, prævisusque [1] cum xxx. fere in equis *Francisco* se videndum astu exhibuit. Ille insidiarum ignarus, concito cum suis equo fugam simulantem usque in *Civitatellæ* appenditias appulit. Sed paulisper ad suos conversus, ne parum * caute sic excurrisset, ad fabricam secessit. *Guido* cum *Civitatellæ* accolis illum insequentes, dum insidiarum loco proximus foret, voce sublata insultans oppetiit. Sic circumventus cum suis *Franciscus*, detecta insidiarum fraude, loci iniquitate, & lancеariis peditibus; qua valuit tamen reluctantia, confoditur. Cæsa identidem militum capita xxx. Inter quæ *Franciscus* idem Comes *Carpegnæ*, *Cecus*, & *Tristanus* Viri insignes. Capta xii. Inter quæ *Tarlatinus Ariminensis*, *Galeotus* ex Comitibus *Guidis* Kal. April. Anni xvi. post millesimum trecentesimum.

* V. Cautelæ.

RUB. XVIII. Mutatio Status Cerviæ.

Dominanti Civitati *Cerviæ Malatestino Ariminensi* Idibus Aprilibus Anni ejusdem Civitas ipsa subrepta est. Nam relegatorum ab *Malatestino Vacharius* Dux, & *Major* (sic illi nomen erat) piscatoriis lembis noctu ab suæ factionis *Gibolengis* in Urbem cum sociis externis acceptus est. Cui repente clamore sublato ad commune Prætorium improvisis *Gelfis* accedenti victoria succrevit. Abscedentibus ultro nulla resistentia, nullaque commissa cæde *Gelfis Vacharius* cum suis Urbe potitus est. Atqui novitate rei excitati *Romandiolæ* Principes Urbis hujus convicini, varia potiundæ Civitatis spe primæ lucis ortu, quæ in diem Sacratissimæ Dominicæ Resurrectionis inciderat, celeri gressu coëquitantes per diversos calles secus *Cerviam* stetere *Ferrantinus de Malatestis* cum D. militum cohorte arreptam Urbem repetens; Inde *Cecus de Ordalaffis Furliviensis* cum militibus cccc. Dehinc *Lambertus de Polenta Ravennas* cum *Ravennatum* phalange, per nuncios dominatum sibi quisque pari ambitu desiderans, atque expetens. *Cervienses* communi voto, ut ambitionem hanc à mænibus propellerent, unicuique spem sustulere, communi ipsorum libertate sibi temporaneos Rectores diligere malle; jamque ex *Venetis* unum sevocandum, qui hos regat initio coordinasse, utque properet destinasse. Ii sublata spe pari regressu secessere. Sed continuo simulationis suæ commodo potiti *Cervienses Rambertum de Polenta Ravennatem*, quem sibi concupiverant, in Urbem excepere, qui *Stasium* Nepotem *Bernardini* prædefuncti fratris filium illis præfecit.

RUB. XIX. Agrorum Cremonensium depopulatio.

Gibolengorum Partes in *Longobardorum* Provincia capta *Papia* in superatos *Gelfos* elatæ succedentium rerum, & temporis commoditatibus omni solertia potitæ sunt. *Maphæus* scilicet Vicecomes optima filiorum prole in *Mediolano* potentissimus, iv. Civitatum dominiis, scilicet *Cumarum* [2], *Pergami*, *Papiæ*, ac *Placentiæ Mediolano* adjectis, his veluti suarum felicitatum initiis, cæteras Urbes finitimas quibusque belli artibus incessendas constituit, brevique & dandæ pacis ingeniis *Alexandrinos*, & *Terdonenses* cum suæ factionis intrinsecis excusso *Roberti* Regis Dominio ad se deficere consecutus est. Sicque eas circum oras, ut solus im-

A perаret, suopte ingenio, fortuna ad votum concomitante, pacavit. Hinc *Canem Grandem Veronensem* tollendarum e medio *Cremonæ*, *Parmæ*, ac *Rhegii* * cura ingens, ac mordax sollicitabat anxietas. Nam *Padua* data pace suis dumtaxat tutandis finibus magno opere, studioque contenta est. *Cani Passarinus de Bonacosis Mantuæ*, *Mutinæ*que Dominator veteri confœderatus amore vires utique communes immiscuit, bipartiendas sibi has tres Urbes vicissim ambo, si præstet *Victoria*, pollicentes. Hancque suis facile applicari votis, si quidem *Cremona* viribus admodum defecta longis-

* Intellige Civitatum.

B simi belli anfractibus prius ipsi potiantur. Civitatis hujus patentes agri bellorum omnes impetus facile excipientes erant; apertæ undique, invallatæque Coloniæ † municipiis invalida munitione composita. In Urbe generis omnis egestas, atque penuries. Cives namque Imperatoris exitium, & innumeræ clades ab inde deleverant, atque plebem dempta agri colendi, meandique facultate consumpserant. Bellum itaque primum *Canis*, & *Passarinus Cremonensibus* indixere congestis in unum copiis, & prima invasione circum *Pomponescum* castrametati nulla Oppidanorum resistentia Castro potiti

† Quid si, Municipia.

C sunt. Mutatis igitur stativis *Viaglanam* circumstetere *Cavalcabovum* Municipium, instructisque circum machinis frequentibus impugnationibus affectus Prior de *Cavalcabobus* icto personarum, rerumque omnium fædere Victores in Castrum suscepit. Magna hæc *Cavalcabovum* jactura. In hanc quidem Coloniam fere omne supellectile, mobileque fulcimentum cum muliebribus familiis collocaverant. Verum *Passarini* favore mutuæ cognationis intuitu, annuente *Cane*, *Jacobi Cavalcabovis* Uxor cum reliquo mulierum, puerorumque cætu, idoneo commeatu, cum rerum familiarium omniumque mobilium apparatibus *Cremonam* advehun-

D tur. *Viaglanam* quidem præsidiis muniendam primis studiis curaverunt: sed brevi versis propositis, equatis foveis ignis exitio consumpsere. His igitur fatigati expeditionibus multo trophæo *Veronam*, ac *Mantuam* reversi sunt. At suadente Fortuna omnibus *Cremonensium* oppressionibus disposita, paucis diebus domi refecti in eosdem agros secus *Playnam* Episcopale Oppidum resedere, munitisque omnibus circum Castris Oppidanos *Trinchinum de Ponzonibus*, & *Bregognonum Cathelonensem* viros cum L. hastatorum equitum ala, velitumque ma-

E gnis pro tuitione præsidiis indeficientibus fatigavere contumeliis, cedentibus (ut assolet) variis certaminum victoriis, duobus ferme mensibus intro, citroque belli flagitiis consumptis. Verum plerumque sub machinarum, tormentorumque refectione intermissa Oppidanis quiete *Canis Grandis* directas acies per cæteros agros admovens omnia igni ruralia concremabat. Per quas dierum intercapedines ipse in oppositum *Calvatonum* Castrum *Cremonensium* præsidio munitum equo desiliens cum famulantibus equitibus, peditibusque irruit, & insperatum intrinsecis prælium summa vi intulit. Dispositisque

F circum Vallum terrigenis, & tutelæ accommodatis atrocissimo certamine ferro, missilibusque omnium generum fit strages utrinque, ac cædes, nunc Oppidanis intolerantia repressis, nunc *Cane* cum suis in foveas versis. Mira quidem *Canis* diei ejus ad omne discrimen ardente sic impetu pertinacia. Cujus assistentiam *Germani* equites concomitati, hortatique conspectu in

[1]. *Prævidensque* dicendum fuerat, pro, *prævisusque* utrumque licet inficetum. *N. Villanus*

[2]. Pro, *Cumarum*, lege, *Comarum*, quanquam, *Comi*, germanum erat. *N. Villanus.*

[1]. Pro,

in paratissimas mortes ibant. Dulce quidem illis aspiciente *Cane* vitas impendere. Ex eis enim ad Castri aggeres * ire, gladiisque confixis Vallo accedentes circiter XL. una, eademque ruina repulsi foveis interiere. Sed accrescente jugiter exteriorum favore, novaque adjuvantium refectione, † defossa [1] intrinsecorum irreparabilis manus difisa, affectaque pacem acclamavit, personarumque redemptionem expetiit. Cui *Canis* fiducias dedendi Castri annuit, quodque salvi abirent, spopondit. Pontibus itaque dimissis [2] in Castrum itum est. Sed nece suorum furentibus *Teutonicis*, & si non jubente, vel prorsus resistere non valente *Cane*, & (ut nonnulli asseruerant) connivente miseros omnes terrigenas unus consumpsit interritus [3]; nec puberi, vel impuberi, sexuive cuiquam parcitum est, ustoque Castro in cætera Castra secus *Playnam* cum cæsorum, interemptorumque contubernalium fletu reditum est. *Trinchinus*, ac *Bregognonus* nulla spe subsidii internecionibus *Calvatonensium* conterriti Castri Episcopalis, Terræque deditione vitas pepegere. Quibus potiti ad conterrendam Urbem centuriatis aciebus, distinctisque peditum manipulis ad titubantem calamitatibus Urbem accessere, Cursoribus usque in *Cossam* præmissis ‡ itidem suburbium est Urbi cohærens. *Canis*que, ac *Passarinus* cum primipilariis, & vexillis in latos agros perstitere præstolantes, si dedendæ Urbis assistens Sors quoquam in casu Cives in exitium coegisset. Die illa *Giberti* de *Corrigia* tunc forte præsentis vacillans Urbs tutela defensa est. Ipse quidem forti ausu, animique constantis fiducia Urbem perambiens suasos multa industria Cives intra mœnia, clausasque valvas continuit. *Canis* ergo nihil isthic proficiens *Casalem* Majorem Coloniam ditissimam *Cremonensium* mille incolarum cohabitatam expetiit, quam victoriosæ Fortunæ cursu extemplo in deditionem accepit, munitamque opportunis præsidiis *Mantuam* omnem expeditionem retrahens reliquit Kal. Juliis.

* Forte. Iere.

† Quid si. Dimissa.

‡ Forte desideratur. Quod hoc loco, praponendum voci Itidem.

RUB. XX. Concessum Dominium Cremonæ Jacobo Cavalcabovo.

Angustati tantorum bellorum intolerantia *Cremonenses*, quidnam tantis circumventi discriminibus acturi forent, qui ex eis prudentiores erant, vacillabant. Hinc urgens fames, & omnium usualium penuries; inde instantes assidue hostes, qui pene rura omnia paucis exceptis Municipibus extra mœnia vastaverant. * Nonnullæque diffidiæ per fora, & vicos, ac susurria in dies invalescebant. *Rempublicam ægre a Primoribus defensam non convenientibus in unum votis: ad unum caput res omnes referendas fore: commutandas regiminis, agendarumque rerum conditiones, aliaque via incedendum: advenisse tempus, quo singularium Principatus iis in bellis, ut Veronæ, Mantuæ, Parmæ, Mediolani, & aliorum tutius, salubriusque Urbes tutarentur: in apertum hæc omnia videri: non aliter iis providendum angustiis, quam ex se ipsis. uni omnem potentatum, viresque tribuere, cui pareant: extremum hoc vivendi remedium exhausta omnibus viribus Urbes se se illi, quam Cani, aut Passarino minori discrimine parituros, nec ultra hoc, nisi mortes, aut exilia instare.* E contra diversis studiis alia Magnorum Civium factio alia irruminabat, vulgabatque. *Exterorum dominia, quam suorum malle, si ad id cogat infesta necessitas; cum tamen adhuc restet vivendi, tuendique Urbem Cremonensi Communitati consilium. Consultum, provisumque fuisse hactenus Urbi salubrius, si nullus ad Urbis aspirasset Dominium, cui quidem non affuisset defendendi segnities. Hujus ambitus causa ad hanc malorum molem Civita-*

*Pro Nonnullaque diffidia.

1. Pro, *defossa*, lego, *defessa*, id quod forte reposuit Scholiastes, nam in margine est, *disissa*. Idem.

A *tem devenisse flammis exurendam*, * *quam in Tyrannidem cujuspiam ipsa deveniat.* Lis hæc quanto fortius *Cremonenses* ab hostibus vexabantur, tanto infestius increbuit. Dum per Non. Septemb. invalescens Plebis rumor ad *Jacobi Cavalcabovis* nomen voces edidit, factionique *Jacobi* in Commune Prætorium ad ejusdem nominationem ausus præbuit. Nec jam cuiquam fas in adversum contendere metu pervenientis ultro ad actum rei, ne plebejus furor violentius insævisset. Cum demum concione evocata per Patres facetis Oratorum præconiis adductus multo cætu in atrium *Jacobus*, Dominus Urbis

B assensu † Communis Populi pronunciatus est; decretaque jurisdictio omnium agendorum, *vivereque, ac bene prosperari*; conclamatum. *Jacobus* jugum tanti oneris, ut molestatus, subiturum supplici voce despondit, gratius illi fore in Urbe sua, ut ‡ privatus, degisse. Plebis tamen, Patrumque consiliis, si præsideat, omnia dispositurum. At factionis alterius Primores, quorum Princeps *Ponzinus de Ponzonibus*, seu Dominatoris metu, cui se *Ponzinus* nonnullis simultatibus exosum supputabat, seu supra se exortæ Tyrannidis impatientia per subsequentis noctis silentia egressi Urbe ad Castra se se pro-

C ripuere. Quos libentes excepere Municipes, *Succini* scilicet, *Puteiguitonis*, *Zovenoltæ*, & *Castrileonis*. His mane conterrita Urbs, tantorum Civium absentia deformis, horrendo casu anceps, miserabili discrimine contristata est. Tunc evocatis in Curiam Patribus, *Jacobus* diu exquisita consultatione decrevit, sevocandos e Municipiis Cives, cavendumque illis communi sponsione, ut in tuto veniant, disponant ipsi pro libitu, quas pro sui tutela conditiones exoptent, illas *Jacobum* ratas habiturum, ac per socias vices una, comiterque de rebus communibus provisurum. Iis Legationibus ægre con-

D ciliati subsedere responsis. *Non* *..... *adjiciat Dilecta, ac Veneranda Communitas, ut se † ab Urbis sinu pro communis boni abrogatione distraxerint; sed mortem ultimum terribilium evitasse periculum. Formidolosum eis singulis Viri dominium libertate quidem semper fretis in urbe; Non nisi pro evitanda servitute constantius pugnasse cum hostibus. Nulli fiduciæ locum fore eis, dum oppressa Rep. acutus supra vertices gladius emineat singularis. Se sinant ‡ iis Municipiis, ut vita exutos, & sepulcris abjectos.* Per has angustias contumacium Civium identidem Mensibus ferme VI. ægra, & cujusque boni expes *Cremona* pepen-

E dit. Cum demum rebus sic vacillantibus * compassus *Gibertus de Corrigia* cum CC. militum cohorte, accersitusque ab *Jacobo*, & Civibus *Cremonam* advenit. Ubi fiducialiter acceptus componendarum rerum *Jacobi*, omniumque applausibus potestatem accepit. Rebus nullo alio medio sedandis, cedente ultro *Jacobo* Dominio ipse *Gibertus* † Urbis Dominus publica Concione pronunciatus est. Ad cujus fidem continuo *Ponzinus*, ac reliqui jurata cum *Jocobo* indissolubili pace (sic agente, volenteque *Giberto*) in Urbem reintegrati sunt nonnullis sponsalibus magna Populi frequentia, & alacritate

F contractis.

* Desideratur potius, vel ante.

† Forte. Communi.

‡ Melius. Uti privatum.

* Aliter Iovenoltæ.

* Nihil videtur deesse

† V. Abs.

‡ Pro Iis in Municipiis.

* Melius hoc ordine. Compassus Gibertus de Corrigia, accersitusque ab Iacobo, & Civibus cum CC. militum cohorte Cremonam advenit.

† V. Urbi.

Civitas *Brixiæ* post *Henrici* Cæsaris interitum consistens in publicum, duarum tamen factionum latentibus odiis succensa in dies exagitabatur. Cum tandem aucta utrorumque simultate neutri Parti ulterius, nisi extrema expectata sui clade dissimulasse visum est. * Episcopus siquidem *Brixiensis* cum Patre, & Fratribus, suis-

RUB. XXI. Pulsio Gibolengorum e Brixia.

* Fuit is Federicus Madius. Adi Notas.

2. Pro, *dimissis*, melius, *demissis*. Idem.

3. Pro, *interritus*, corrige, *interitus*. Idem.

4. Pro,

fuisque complicibus a *Cane Grandi*, & *Passarino Mantuano* fovebantur. *Conradus* de *Falconeriis* autem, *Ricardus de Ugonibus*, *G. de Bruxiadis*, *Ubertinus de Sala* cum cæteris alterius Factionis mutuis pollicitationibus conspirabant cum *Jacobo Cavalcabovo Cremonensium* Dominatore. Tamque Partibus iis æquæ vires intra Urbem erant, ut commiscendarum manuum discrimen subire absque exterorum suffragio tutum consilium neutrius foret. At denique rebus ex verisimilitudine successuum utrinque appetentibus *Conradus* cum suis *Canem Grandem* frequentibus alloquiis cum *Passarino* coisse præsentiens, suspicione concepta, ad gerendarum rerum opportunitatem laxavit intentum, celerique expeditione accersitos *Jacobum Cavalcabovem*, ac *Simonem della Turre* cum ea militia, quæ *Cremonæ* erat, ad se adventare noctu constituit, rerumque conscios in Urbis sinu in armis præsto esse præmonuit. Nec non amicos sibi *Riperiæ* lacus * *Guardæ* [1] incolas de die, atque hora clanculum edocuit. Dum pridie Febr. Kal. prima noctis vigilia hæc omnia eventum sortita sunt. *Jacobus* siquidem *Cavalcabo* cum *Simone* della *Turre*, & cohorte *Cremonensium* intra portas acceptus est. Confestim admoto tumultu Civitas undique conterrita, clamorque ingens sublatus est. Tunc Episcopus cum Patre, Patruisque ad arma prosiluit, veloxque evocatis Subsidiariis, quacunque valuit, aciem in forum eduxit. Tumultuaria, incertaque ob noctis tenebras pugna committitur, occupataque fori platea *Jacobus Cavalcabo* violenta impulsione repressus est. Anceps hoc fuerat intra Urbem certamen nesciis Plebejorum multis, cui adhæsisset Parti, nec ante alteratrius favorem † procurrentibus, quam fortunæ vultum præstolarentur. Sed ecce Ductores Accolarum *Riperiæ Avanzinus de Maerlo*, *Fedriginus de Philomenis de Salo*, ac *Franciscus de Lorengo de Gargnano* Urbem ingressi cum peditum oræ ejusdem circiter IV. M. ingenti clamore Urbem aterruere. *Moriantur Madii* una voce conclamantes, vique magna in plateam erumpentes. Sicque unus, idemque *Jacobi Cavalcabo*, ac *Simonis cum Riperiensibus* impetus plateas accepit, simulque omnis Urbs in mortem *Madiorum* voces extulit. Solam itaque suam, suorumque fugam Episcopus meditatus est, concitoque Sonipede ad *S. Nazarii* portam excurrit, ubi multi suorum præcipites in foveis occubuere, multi relictis, exutisque armis per eundem callem salutem quæsivere. Episcopus ad *Rochafrancæ* Castellum confugit. Quicunque *Madiorum* partes tenuerant desperatis rebus, antequam illucesceret, quocunque sors obtulit, difugierunt [2]. Multos intestinæ Civium inimicitiæ in suis ædibus peremerunt. Nonnulli ab insequentibus *Corradino de Confaloneriis*, & Partis suæ Primoribus capti sunt. Inter quos *Bartholus de Madiis* Episcopi Pater, *Baldoinus de Ugonibus*, *Henriginus de Tangetinis*, & *Manfredus Chizola*. Mane summo pacatis tumultibus, interdicta cæde, & momentis reliquis, Urbs in Partem *Gelfam* multis præconiis conciliata est. *Jacobus Cavalcabo*, tum & *Simon della Turre* cum beneficis *Cremonensibus* pro Concione laudati. *Riperiensibus*, singulisque, quos exercitia rerum extulerant, grates actæ. Moxque accepta licentia, ne quid sinistri ab hostibus *Cane*, & *Passarino* Civitas *Cremonæ* susciperet, *Jacobus*, & *Simon* cum suis sub celeritate regressi sunt. Acta hæc Anno XVI. Februariis Kal. Anni Millesimi trecentesimi.

[Margin notes: * Aliis Gardæ. — † Forte, procurantibus. Vel, Ad alteratrius favorem procurrentibus.]

Mense Aprili suspectum sibi ‡ *Marantium Guinzonem Cremensem*, ut cum exulibus *Gelfis* novas res pertemptaret ad se *Maphæus* Vicecomes accersiit, custoditumque *Mediolani* diebus circiter XXX. tenuit, remissumque fiducialiter res *Cremenses* agere imperavit. Saucius in præcordiis *Maphæi* diffidentia, accusatorumque, qui ex necessariis ejus erant, injuria *Marantius* VIII. ex eisdem securi percussit, plerosque relegavit, & Mercenariis *Maphæi* licentiatis sibi potentatum tenuit.

[Margin: RUB. XII. Rebellatio Marantii cum Cremonensibus. — ‡ In V. hoc loco Mauritium. Sed in eadem in hac ipsa Rubrica Marantius.]

Non ultra mensium VII. intercapedinem improvisus *Marantius* seditione Terrigenarum Urbe pellitur. Insignis, memorandaque seditio hæc. Pueris duobus uno ferme pubere, altero impubere turris portæ ejus, quæ *Succinum* vehit, custodiæ nocturnæ * constitutum in mentes venit, si *Succinum Benzonem* olim *Venturini Benzonis* filium cum cæteris *Gelfis* (*Gelforum* enim factionem optabant Pueri ii) in Urbem traducere possent. Urbem enim binis vallatam muris fluvius ambibat medius, atque secus Turris hujus marginem in fluento molendinum erat, lembusque molendino deserviens, muroque citeriori patebat portula, qua vectores tritici ad molendinum conferebantur. Præmetiti quid in facinus, convenere, ut in octavam diem futuram, qua illis obtingens alternabatur custodia, agendæ rei nullus deesset effectus. Noctu quidem insequenti, dum in ædes suas uterque incessisset, horum alter major natu *Succinum Cremonensium* Castrum permeavit, ubi *Succinum Benzonem Cremonensem Gelforum* Primatem allocutus est, contrectatamque [3] introductionem detexit, similem veri indaginem concipiens. *Succinus* cum sociorum *Gelforum* paucis fiducia veri similis successus rem aggredi cum Puero conjuratus est. Constituta nocte, pueris in turrim ad custodiam locatis, *Succinus* cum suis erectis ad primum murum scalis, alternisque intro secus fluvii ripam summissis, lembo parato insiliens in molendinum migravit, & traductis viritim sociis circiter C. per portulam *Molendinariam* Urbem ingressus est, † condescendentibus & reliquis. Utque jam Aurora illucescente exhortandam Urbem *Succino* visum est, in forum progressus *Succinum*, & *Gelfos* vivere acclamari jussit. Conterriti *Cremenses* arma quærere, quisnam rumor hic esset, per nuntios exquirere, equos parare tremescentes. Neve maturius, ‡ ad forum, * quam . . . . stetere ancipites. At expositis, missisque in plateas *Succini*, *Gelforumque* vexillis, *Succinoque* ipso agnito, ferme omnes ad *Succinum* sese contulere. *Marantius* rerum omnium diffisus, adductisque secum clavigeris ad eandem seditionis Portam profugus traxit, ab hostibus portæ propinquis incognitus, ac si amicus foret, portam recludere permissus est, idemque cæteris hostibus ingressum patefaciens illæsus aufugit, Civitasque in *Gelforum* partem concessit.

[Margin: RUB. XXIII. Pulsio Marantii, & ingressus Succini Benzonis in Cremam. — * Forte constitutis. — † V. Condescentibus. — ‡ Videtur intelligendum. Accurrissent. — * Forte desideratur. Par esset.]

Albertini Mussati *de Gestis* Italicorum *post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Septimus explicit*,

INCIPIT OCTAVUS.

1. Pro, *Riperia lacus Carda*. Dixi alibi, *Riperiam*, si scribas, esse glossam; si *Ripariam*, semilatinum. N. Villanus.

2. Pro, *difugierunt*, emenda, *diffugerunt*. N. Villanus.

3. Pro, *contrectatamque* melius, *contractamque*. Idem.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER OCTAVUS.
SEU
Fragmentum de captione MONTIS SILICIS.

Montis Silicis descriptio. *Desunt nonnulla.* * Canem Grandem intelligit.

Per exulum *Paduanorum*, compliciumque intrinsecorum factionem * direxit intentum, paulo hæsitans, si id assecutus fuerit, sese *Padua* potiturum. *Mons Silex* Oppidum est in promontorio, quod ab *Euganeis* montibus fluvio dividente semotum vergit ad Oriens, circum radices Montis ferme mille incolis cultum, urbanis domibus ornatum, opulentissimum. Cujus apex inaccessibilem Arcem ob exesas rupes in altum erigit aditu laborioso antiquorum opere in Arcem ‡ astructo. Ab Austro Terra *Estensis* olim Principatus cum adjacentibus Coloniis *Meliadino*, *Casali*, *Saleto*, *Urbana*, & *Montagnana* Municipio *Paduanorum* fortissimo, a quo in omnes *Veronensium* agros erat exitus *Paduanis*. Ab Occidenti omnis *Euganea*, Montes scilicet fœcundissimi, vinearum culti palmitibus, oleo vinoque fertilibus [1] cum ædibus, Palatiisque *Paduanorum* numerosis, ac Villis opulentissimis. Ab Oriente patens Insula *Capitis Sylvæ* cum *Pernumia*, *Tribano*, *Carraria*, & Coloniis, quantas cis Mare *Adriaticum* cingit *Atex*. Ab Aquilone *Paduana* Civitas cum appendenti villarum planicie, & intersecante * *Brintha*, *Plebatu Sacci* cum Pagis latissimis, ditissimisque in *Tarvisinum* districtum cohærentibus. Et horum omnium *Mons Silex* janua est, & limes, cui circum cremare, depopulari, vastare, demoliri a prima Mundi compage natura dedit imperium. Oppidum hoc in tantarum divitiarum columen, tantæ tutelæ salutisque clypeum per hæc tempora miseri, & desidiosi *Paduani* tanto in discrimine, ut omni pace freti, cæteris Municipiis omni solertia custoditis neglexere, uti Deo, humanisque circumspectionibus derelicti. Quos ea tempestate (ne quid consequens futuræ calamitati defuerit) obvenit Semivirum corpore, moribus impudentibus, avaritia plusquam *Paduana Bressanum* nomine de *Buzacharinis* deligere Potestatem, cujus socordia ignaviaque exortus, effectusque est rerum *Paduanarum* interitus. *Canis* ergo hujus potiundi Oppidi Vicum, † affectuque solerti, paucissimis factioni adhibitis Virum unum origine *Veronensem* ex antiquis ob partem Comitis *Sancti Bonifacii* extorribus; spiritu tamen, & animo *Gibolengum:* sed dissimulatorem per temporum vicissitudines, dolosum utique & factiosum, dilectum admodum a Comite *Vinciguerra*, quem Vir hic astu, quam amore coluerat, ex consulto *Canis* accersiri jubet. Nomen huic *Machomet*, quod ab *Arabico* sumptum *Latini Maconum* pronunciant. Caupo hic erat hospitum acceptor, qui Balnearum naturalium lavacra frequentabant secus fluvii marginem Balneis oppositam has officinas exercens tribus ferme passuum millibus ab *Monte Silice*. Hunc fide data, dependsaque affluenti mercede sibi conjuravit *Ugutionis* de *Fagiola* suffultus ingenio, cui denique, & nonnullis *Paduanis* exulibus rem

‡ *Forte.* Extructo.

* *Vulgo hodie, alibi* Brenta.

† *Desideratur*, studio.

A contrectandam bellicis plus actibus deditus, quam factiosis alloquiis commisit. Erat *Machomet* cum *Monsilicanis Gibolengis* fiducia ingens, & factiosorum notitia, ut eos agnoscere [2], cum queis tanta in re conspirandum foret, cumque eis examen intercidit, posset ne ea porta Genti *Canis* aperiri, tradique, qua ab Occidenti ex Oppido in Montem *Vinearum* exitur, quem Montem *Richum* accolæ vocitant. Imperceptibilis siquidem accessus ille, cum nec simile veri quisquam extimasset acies
B militum, peditumve numerosas catervas posse inde tantis ausibus permeasse, per quos quidem meatus plerisque locis non plures, quam Vir unus singillatim ‡ valeret. Sed quia magnis absque discriminibus vix unquam ardua patrantur negotia, Magnanimus ad id *Ugutio* spem direxit. Magna igitur mercede promissa, fideque juramento data, acceptaque, quæsiit aliquot dierum inducias *Machomet*, quorum intervallo sibi Viros rei hujusce utiles, factiosos-
C que ex pertinacibus *Gibolengis* pretio, precibus, pollicitis, ac quibusque inductionibus assistat. Hic ad ædem Balnearum rediens, multa secum recogitans, qualiter, quibusque complicibus hæc * exordirentur, ad Virum unum pertinacissimæ superstitionis *Gibolengæ* natum, & alitum *Paduanum*, *Varetum* nomine, quem sui similem simulandorum morum, & vitæ cum *Gelfis* agnoverat, intentum direxit, adstrictumque obnixis juramentis, quidnam illis [3] de mutando *Paduæ* statu in *Gibolengam* dominationem
D videretur, † degradatimque illo ad votum suum solido deducto proposito descendit ad facinoris speciem, remque optimam gerendam instinctu lacrimoso utriusque, idem Zelantes affectu constituere, tertiumque sibi Comparem optione utriusque, Presbyterum scilicet *Carrariensis* Ecclesiæ conjuratum pariter habuere. Horum trium opere multifariam, diuque exquisito, examinatoque frequentibus diurnis, nocturnisque itineribus, & familiaritatibus in *Monte Silice* cum *Bressano* prænominato rerum omnium igna-
E ro, parumque de contingere potentibus, pensi habente oblectationibus ludisque alearum, quam curæ, custodiæve intendente in scurrilitatibus, feriisque cum illo, ac comessationibus sæpius pernoctabant. Dum accedente faciundi operis tempore alios sibi complices ipsi ‡ quæsierant, cum quibus & ipsi vagabundi post horas dierum actas per tabernas fictis jocorum simulationibus insistebant, nec ob aliud, nisi, ut singulis horis, quid circa ejus Portæ custodiam, cujus mentio habita est, servaretur, quive, qualesve, quot-
F que custodes, quibus muniti armis, ac qualiter custodiæ residerent. Iis omnibus facile cognitis de introducendis intro hostibus parum hæsitantes, nunc unus, nunc alter, * altero semper ad coordinandos, disponendos expediendæ rei necessarios actus ad *Ugutionem*, *Vicentiam* frequentabant. Sed proh fallibilis sensus humani

‡ *Intelligitur.* Permeare.

* *Mel.* Exordirentur.

† *Aliquid hic plane desideratur. Puta.* Rogavit.

‡ *Mel.* Quæsierunt.

* *Adde* Relicto.

[1]. Pro, *fertilibus*, lego, *fertiles.* Palmes enim non dicitur de olivis. *N. Villanus.*

[2]. Pro, *agnoscere*, melius, *agnosceret.* N. Villanus.
[3]. Pro, *quidnam illis*, *quidnam illi.* Idem.

1. Pro,

‡ Mel. Excogitatio? Et, sicut Poëta ait, Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

mani ‡ excogitatio, sicut Poëta ait:

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

* Desideratur sine dubio Rumore, vel Fama.

Enimvero increbescente per Urbem *Paduanam* * magnum parari Civitati, lethaleque exitium, auctis per singula Municipia præsidiis nusquam *Monti Silici* cavere decretum est. Advenit ergo dies *Paduanis* infelicissima, videlicet Vigilia *B. Thomæ* Apostoli, quam lethalis nox hostibus accommodata præcessit, per cujus silentium *Canis Grandis* distinctis prima Vigilia peditum, militumque manipulis *Vicentia* per *Bericam* portam egressus per Pontem *Custodiæ* trajecto flumine *Bacchilionis* juga *Euganeorum* Montium celeri gressu conscendit, perque illa proditoribus prævijs gnaris collium, & locorum *Arquadam* transiliens, permeatis callibus arctissimis in radicibus Montis *Richi* patente nulla oppugnatione Porta, paucis nequidquam reluctantibus occisis, in *Montem Silicem* ingressus est. Mane autem rutilante Aurora apparuere † Turribus *Scalæ*, ignibus gaudentium *Canis*, & suorum luculenter incensis, perque Colonias vicinas vox instrepuit *Canem Montem Silicem* tenere. Velox fama, nuntiique sequentes Civitatem excitant. Ad Potestatem in equabus Ruricolarum Decani nova deferunt tubas audisse, vexilla vidisse, profugos e *Monte Silice* inermes, nudos nonnullos exisse contestati; *Canem* ipsum vidisse, jam Urbi timendum esse. Tacto igitur Communi de more tintinnabulo, auditis per Urbem formidabilibus ictibus, famaque, & nuntiis frequenter captum *Montem Silicem* nuntiantibus, ad arma concurritur, undique tremor, undique fremitus, ad plateas exitur. Potestatem jam ante lucem ad *Pratum Vallis* equitantem sub Insigni Communi subsequuntur exanimes cives, milites, peditesque. Dum lucescente Cœlo vicino solis ortu se unusquisque cernit, alter alterum pulsat, rogat, continuoque capti *Montis Silicis* veritas singulis innotuit. Pars celeri cursu illò coëquitandum calido suadet instinctu asserens quidem solitos eos, qui alienas vi, vel fraude terras ingrediuntur, trepidos, pavidosque si hostium resistentiam videant, ad ‡ fugam præcipites: Pars sufficere tanto in discrimine mœnia conservare: non hoc perparum esse: tempus nunc instare, ut nunc magis consilio, quam viribus opus * esse. Communi ergo assensu in Urbem reditum est, positisque armis Senatus habitus. Multis hoc anfractu tanti ponderis varie consulentibus, ex tantorum numero deligi paucos decretum, qui agenda quæque decernant, nec non exequantur. Permultis igitur trutinatis, diuque discussis, nil fore remedii judicatum, visumque est, quo *Cani* inhibeatur, quin obtentu capti *Montis Silicis* cum majoribus viribus, copiisque campos obtineat; quin omnes Insulæ *Capitis Sylvæ* † Coloniæ usque ad *Bovolentæ* flumen, quod ab inde *Brintham* vocant, suæ ditioni subdantur. Satis esse si *Plebatus Sacci*, quem *Brintha* ab Insula *Capitis Sylvæ* divìdit, defendatur, ibique insistendum. *Estensibus*, ut fortes constantesque Terram suam tueantur, mandandum esse. Viros esse, quales præteritorum temporum experientia edocuit. *Canem* in *Monte Silice* residere non posse diutius. Damno esse sibi non frugi accepisse, quæ retinere non valeat. Subito provisuros *Paduanos* de militum, sociorumque copiis conquirendis, subsidiis destinandis. Iisdem literis, nuntiisque exhortandos *Montagnanæ*, *Castri Baldi*, *Rhodigii*que Potestates, & Incolas, & qui præsidiis illis erant. Subinde legatos *Tarvisium* mittendos, qui periculum imminens suæ Civitati pro-

† Mel. In Turribus.

‡ Desideratur. Esse.

* Forte Esse pro Esset.

† Male Colonias in M. S.

A ponant, commune hoc bellum illis declarent; *Canem* consequenter, si *Padua* potiretur, ad suæ Urbis Tyrannidem intendere; Arma præsto capiant, succurrant, ad tutelam *Paduæ* properent; Nunc nec desidiæ, nec socordiæ opus fore. Intereaque cohortes militum, peditumque in *Plebatum Sacci* mitti; ripas fluminis cum fossoribus iniquas hostibus fieri; obicibus, arboribus vallari; pontes dejici; custodiæ civitatis instari, vigilare. Insuper ex elegantioribus viris Urbis acceptioribus Parti *Gelfæ* ad Fratres *Bononienses*, *Florentinos*, *Senenses*que velociter ‡ dirigi quæsituros, ut se adjuvent, com-

‡ Intellige. Aliquos.

B munemque hunc hostem futurum toti Parti *Gelfæ*, seu Sanctæ Ecclesiæ exterminium, si *Padua* potiretur, propulsent, retundantque. Iis consiliis, exercitiis auxilia Dei parari. Omnibus ergo his ex Primorum decreto stabilitis, Senatusque Consulto firmatis ad actus, executionesque summis studiis intendere. Extemplo *Tisonem de Torculis* & *Albertinum Mussatum Florentiam*, *Bononiam*, atque *Senas* pro iis impetrandis proficisci * jusserunt. Qui, non patente aliunde tuto gressu, in *Clugiam* migrantes per Mediterraneum mare, quo in *Romandiam* navigatur, laborioso itinere tandem *Bononiam*

* Male in M. S. Iussi sunt.

C se transtulere. Dum hæc *Paduæ* geruntur *Canis Ugutio*que non remissi Terram *Montis Silicis* munire foveis latissimis, aggeribus in excelsum levatis, vallisque sublimibus circuire, turribus propugnaculis per singulas loci custodias struere Coloniarum vicinarum incolis numerosis ad opera coactis, quos sibi parere acceptis *Scalarum* insigniis. † Jussa exequentibus frequenti studio curare, intendere, vigilare, ne expugnandæ Terræ ullis viribus, vel ingeniis quibusque Mortalibus spes esset. Nec eo minus æris, pecuniarumque a Colonis magnas sum-

† Adderem. Non ignorabat. Vel quid simile.

D mas extorquere, quorum ædes, substantiasque non depopulabantur ferro, raptu, vel ignibus. Collectas, coëmptionesque *Veronensibus*, ac *Vicentinis* imponere, auri magna pondera aggregare, ut per *Alemanniæ* fines Mercenarios milites sibi conquirat. Amicos omnes *Longobardos* ab *Mediolano* in *Veronam* usque, *Henricum Carentanum Boëmiæ* Regem, *Henricum*que *Goriciæ* Comitem in hujus suæ victoriæ cursum accersere per cujus optatam, sperandamque consummationem ‡ subactæ *Paduæ*, nil dominatui, magnificentiæque suæ usque in mare *Adriaticum* deesse. Post quæ & majora consecu-

‡ Mel. Subacta Padua.

E turum non ab re autumabat. Utque circum *Montem Silicem* a meridie per *Paduanorum* Castra, & Terras, quæ in *Veronenses* torquentur fines, nil obstet, quod suo non prematur obsequio, ad * *Montagnanam* Castrum *Paduanorum* fortissimum, a quo in fines *Veronenses Paduanis* ad depopulandos *Canis* agros solitus erat exitus, *Bailardinum de Nogarolis* militem strenuum, fidumque transmisit ab Capitaneo loci absque vi Oppidum potiturum. Erat forte eo in Municipio inexpugnabili, omniumque rerum ad victum copiosissimo Potestatis vices obtinens Vir

* Montagnanæ Oppidum tentatur a Cane.

F unus ad Terram tutandam, quæ sollicitudinem viribus, audaciaque virili exposcat, inhabilis. Erat equidem talis, qualis [1] ea tempestate vitio communi † legabantur in Civitate, quos non tutæ custodiæ, justique regiminis causa; sed quæstus, ditandique Municipum jacturis corruptissimos deligere usus erat, ne quid calamitatis ruituræ Communitati deficeret, *Antonius* Judex *Filarolus* sic cognominatus a Patre, Plebejus, qui omnis roboris humanæ virtutis

† Longe melius. Legebantur.

1. Pro, *talis, qualis* - *talis, quales.* N. Villanus. *A. Mussatus.*

tutis expers, nullius tutelæ [1]; sed ignominiosæ fugæ intentus, falsis astutiis proditis militibus mercenariis provincialis generis ex Oppido secum tractis trans *Aticem* ad Abbatiam fugiens Castrum vacuum Municipibus dereliquit, qui mox ad Dominum *Canem* a *Paduanis* defecere. Nova de *Montis Silicis* defectione [2] *Paduam* relata tremorem, metumque *Paduanis* incussere, cum & aliam præter hæc de *Rhodigio* advenientes nuntii attulissent, quod scilicet *Gusbertus* de *Capite Vaccæ Rhodigii* pro *Paduanis* Potestas audita *Montis Silicis* captione novitate rei confusus *Canem* per super [3] *Aticem* volitare, seque insequi terrarum omnium Dominatorem visum adeo pertimuisset, ac si terræ *Rhodigii* adesset victor, seque trucidandum mox jussisset. Palatio suo, quo præsidatum tenebat, continuo profugisse [4], insigniisque *Paduanæ* Communitatis complicatis, & in *Athesim* amnem jactis, ut hoste terga insequente, ad *Caput Aggeris Venetorum* Oppidum confugerit, cujus fugæ *Rainaldus*, & *Opizo* Marchiones *Estenses* occasione captata Terram, Castrumque *Rhodigii*, (ut asserebant) in Commune *Paduæ* servandum occupavere. Capti *Montis Silicis* fama terribilis *Tarvisii* nuntiata tantæ *Tarvisinis* formidini fuit, ac si capta *Padua* suis mœniis *Canis* instaret. Legatorum *Paduanorum* adventu ad Commune Consilium magna accurrentes frequentia, audientia præstita, auditaque clade ingenti non modo patratæ *Montis Silicis* captionis; sed subactorum Rurium, apparatusque ad ampliora magnifici terrore incredibili affecti *Paduanis* non deesse constituere repentino militum, peditumque subsidio parando, destinandoque *Paduam* intenti studiosè mittentes, nullo moræ dispendio Civitatem *Tarvisii* munire, circumvallare, sedulo custodire, frumenta, vina, Ruralium supellectilia, & quæque humanæ vitæ, & esui necessaria intra mœnia deferre, communi bello intendere. Ex se ipsis continuo milites CC. peditesque DCCC. ex suis Coloniis delectos sub strenuis Ducibus *Paduam* licentiatis Legatis summisere. Insuper ex Insignibus *Tarvisinis* ultro venere Illustris miles *Rambaldus* de *Colle Alto Tarvisii* Comes cum singulari sociorum equestrium, pedestriumque comitiva. Is inter Marchiæ Singulares eo tempore virtute, moribus, ac probitatis integritate pollebat. * *Vecillo* Advocatus *Tarvisii* altæ nobilitatis & indolis. *Talbertus Calza*, *Bernardinus de Caseno Petrus della Parte*, *Altinerius de Azonibus*, altaque fere omnis *Tarvisinorum* Nobilitas suis sumptibus *Paduam* venientes belli hujus compotes fuere. *Canis* exuberantis undique Victoriæ cursu nil, quod Fortuna sumministret, abjiciens *Monte Silice* egressus ad Terram *Estensem* invadendam instructis aciebus militum, peditumque catervis *Monsilicanis* ad eam expeditionem odio antiquo non segnibus Terram circumobsedit, invaditque *Estenses* hortante *Antonio de Contarinis* plebejo *Paduano* eorum Potestate. Boni viri opera [5] agente Vallo assistentes fundis, ballistis, sudibus, ignibus, * aquis ferventibus insultum excipiunt. *Canina* Gens Domini exhortata præsentia spretis periculis in foveas insiliens, gladiorumque innixa fulcimentis, aggeribus † inhærens, excussis bipennibus sternendo Vallo insistunt. Satagunt *Estenses* desuper, lanceas, sudes, glandes, ignes jaciunt, sternunt hostes, in foveas detrudunt, dum Vesper solem declinaret, defessisque *Canis* gentibus ab oppugnatione ‡ desisteret [6] *Cane* hac repulsa in se ipsum insæviente, remissam, fessamque Fortunam arguente: sed *Estensibus* victoriam concinentibus, *Cani*que exprobantibus, quod se, ut *Montagnanenses*, *Monsilicanos*que putaverit, qui seditionibus, calamitatibusque suis se se suæ ditioni commiserint. Infrendens *Canis* in Montesilicem secedens, noctu consilio exquisito in diem sequentem oppugnationem constituit, nil actum putans *Montis Silicis* obtentu, in quo se obsessum stante *Est* existimabat. Rutilante itaque Aurora cum cratibus, tormentisque omnis generis, ordinatis peditum, militumque centuriis ad *Est* rediit Terram ea parte, quæ *Montem Silicem* respicit, aggressus. Ipseque, ut ex consulto meditatus est, *Estensibus* ad Terræ tutelam intentis ad eam partem, quæ fovea exesæ rupis montem ab Aquilone separat, graditur, milites *Germanos* descendere jubet, ipseque pedes certamini se offert. Conterriti *Estenses* duplici afflictu se se dividunt, pars a primis locis divulsa ad locum superiorem instantis certaminis, * qua diu, sed nequidquam, reluctante, *Canis* cum *Germanis* in Terram irrupit strenui Ducis functus officio. Utque ex diversis propugnaculis audiere, videreque, qui Vallis instabant, ab tergo hostes per Terram

Reliqua desiderantur.

Albertini Mussati Paduani *de Gestis* Italicorum *post* Henricum VII. *Cæsarem Liber Octavus explicit*,

INCIPIT NONUS.

* Alibi. Veceli: præsertim Rub. XI. lib. VI. De Gestis Henrici VII. Cæsaris.

Canis Grandis insultus ad Est.

* In M. S. Aquibus.

† In eodem Inhærenti.

‡ Melius. Desisterent, ut ad Estenses referatur id verbi, non ad Vesperum.

* Videtur abesse. Se; confer.

1. Pro, *nullius tutelæ*, *nulli tutelæ*. Idem.
2. Pro, *de montis Silicis defectione*, *de Montagnanæ defectione*. Idem.
3. Pro, *per super*, *desuper*. Idem.
4. Pro, *profugisse*, *profugerit*. Idem.
5. Ante, *boni viri opera*, tollenda interpunctio. *N. Villan.*
6. *Desisteret*, potest referri ad Canem, cujus partes erant ab oppugnatione desistere: Defensores enim dicuntur propugnare. Veneror tamen sapientissimum scholiastem. *Idem.*

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
SEU
De obsidione Domini Canis Grandis de Verona circa mœnia Paduanæ Civitatis, & conflictu ejus,
LIBER NONUS.

PROLOGUS
Ad Notariorum Pat. Palatinam Societatem.

Vsi sumus in recensendis, defæcandisque Tribus proxime seqq. libb. De Obsidione D. Canis &c. Trib. Codd. M. SS. Veneto, in quo libri reliqui de Gestis Italicorum post Henricum VII. Cæsarem. Patavino uno magna ex parte mutilo Patavino altero Anni 1392. ex Bibliotheca Perillustris & Excellentissimi I. V. D. Antonii Mussati, qui Codex notæ, & fidei melioris. Venetum V. Patavinum Primum. P. Patavinum alterum Mussatorum M. signat. Prologus habetur tantum in Codice Mussatorum.

Percontamini me frequens, importunius, quam opportunius instans, Notariorum Palatina Societas, jam seposita in litteras exitia nostræ Urbis, quæ in illam divinis, humanis-

nisque favoribus per hæc tempora intulit *Canis Grandis*, quæ & post versis fatis versa sunt contrariis successibus in Auctorem, ad vestrum Civiumque solatium in quempiam metricum transferre concentum, hoc postulationi vestræ subjicientes, ut & illud quodcumque sit metrum, non altum, non tragœdum; sed molle & Vulgi intellectioni propinquum sonet eloquium, quo altius edoctis nostra stylo eminentiore deserviret Historia, essetque metricum hoc demissum sub camœna leniore Notariis, & quibusque Clericulis blandimentum. Plurimum enim unumquemque delectat, quod intelligit, respuitque fastidiens, quod non apprehendit. Illud quoque *Catonis*, qui de moribus censuit, in exemplum adducitis, quod *L. Annæo Senecæ* imputatur Opusculum. Quod quia plane grammate vulgari idiomati fere simillimum sanctiores sententias ediderit, suaves popularium auribus inculcavit applausus. Et solere etiam inquitis amplissima Regum, Ducumque gesta, quo se Vulgi intelligentiis conferant, pedum, syllabarumque mensuris variis linguis in vulgares traduci sermones, & in Theatris, & Pulpitis cantilenarum modulatione proferri. Nihil ergo recusandum disponens, quod vestra deposcat amica suasio, Fratribus meis annuens, qua licet, & sciero, Heroico usus metro, exigente materia populariter morem geram rudis ego cum rudibus.

Invictum Populum, formidatumque per omnem
Italiam Clio quovis Soror inclyta cantu [Invocatio.]
Ede Virum, nec te non æqua voce sequentem
Dedignare Chelyn. Sacrorum tempora Vatum
Præterire, modis nunc nostra minoribus Ætas
Admittit tenerum leni modulamine Carmen.
Te prodente canam sæclo memoranda perenni
Prælia, quæ Patavæ Magnus Canis intulit Urbis[1]. [Propositio.]
Virtutem obsessi Populi, durosque labores:
Germanasque acies & pulsum mœnibus Hostem.
Postquam castra Canis Patavinam circiter Urbem
Fixerat æquatis succiso cespite campis,
Ne cursu obstarent, visuve per ‡ aura virentes [‡ In V. Ruentes. In M. Per aura virentes.]
Arboreæ frondes, neu quis foret exitus Urbi,
Sedulus armatis lustrabat Valla maniplis
Casside sub torva, rigidisque horrendus in armis.
Parebant victi per singula rura Coloni
Figentes tectis patulis Insignia scalis,
*Atque novo reverenter Hero præstantique * favores,* [* V. Favorem.]
Vocibus infesti patriæ, non mentibus, Urbi.
Mæsta coronato stabat Plebs intima Vallo
*Exosum spectans animis * ferventibus hostem.* [* M. Ardentibus.]
Atque aliquis magna fudit lamenta querela,
Antiquis magno referens præsentia quæstu.
Ah Pater, æterna qui sæcula nostra revolvis
Lege Deus? Cur sic urgeri mœnibus uni
Decretum est Genti? Recidivane Pergama † restant, [† V. Restat.]
Inclitus Euganei quæ fixit in arva Timavi
Antenor profugus Phrygiis elapsus ab Oris?
Non sic (præteritis liceat si credere fatis)
Expedit, ut Populus pereat discrimine belli
Iste; sed ut longa compostus pace quiescat.
In te nostra tamen vox invehat excita quæstu,
Nobilis Urbs Patavi, natura pinguis, ‡ in arvis [‡ M. Et Arvis.]
Euganeis longæ fundata sub omine pacis,
Condidit a Phrygiis quam Gens erepta ruinis.
Cur sic instabili toties obversa rotatu
*Naturam, Sortemque * tuam per tempora mutas?* [* Idem. Suam.]
Pinguis alis pleno distentos ubere Cives,
Bona quibus flavæ Cereris[2] *alimenta ministras,*

A *Lacte, & melle fluens, & Bacchi munere largo.*
Una ætas simplex, & fraudis nescia vivit
De bene quæsitis lucris, & munere glebæ,
Æqua pace fruens, dum diligit otia pacis,
Defenditque suos sine vi tutissima fines.
*Quippe * monent Cives patriæ † monimenta ruinæ* [* M. Movent.]
Præteritæ, qui dum memores infanda renarrant [† Idem. Momenta.]
Scandala, candentes animos, ausus que cohercent.
Dumque Senes vivunt, vivit Respublica: cumque.
Deficiunt oriens inimica Superbia surgit.
Serpit ab hac Luxus, Fænusque & dira Cupido
Intuitu longo spatiosos jungere campos
Rure; sed Urbe domos altas extollere Cælo,
B *Pingere & ære trabes, aurumque apponere tignis,*
Aspernare epulas Patrum, pecudumque legumen
Dicere, ‡ vel liquidis assuescere corpora rapis.
Decernunt pingues patinas lactentibus hædis [‡ M. Seu.]
Instaurare satis melius, teneroque juvenco.
Eunuchos laudant pullos, carnesque ferinas,
Ferculaque ex Arabum spicis condita sapore.
Spernere finitimas Gentes, & malle timeri
Incipiunt veterumque irrumpere fœdera Patrum,
Atque vetus nullo rescindere fœdus amore.
† *Tunc locus Invidiæ, furit in præcordia Livor*
Divisos acuens studia in contraria Cives, [† M. & P. Tum.]
Et patriam inficiens odio excrescente quietem.
C *Tum raptim exortæ subeunt in viscera Partes,*
Invigilantque Doli, mordentes anxia Curæ
Corda vorant, quæ sæva struant molimina, quæve
Forsan in exosos jaciant nova crimina cives,
Quo valeant rapidum Vulgus concire furore,
Illaque præcipiti plectenda impingere Plebi.
Credula væ nimium semper Victoribus illa,
Exequitur voces clamantum, atque irruit illo,
Quo vox alta sonat scelus obtestata reorum,
Quos non ulla fides, jurisve evicerit Ordo.
Fit civile nefas commissum examine nullo;
Non nisi sed veri series post acta liquescit.
D *Heu sero tantum post vulnera pœnitet ire!*
Tum Furor, & Rabies, & inevitabile prorsus.
Exitium propria se se depellere terra,
Vel sibi vicino Patriam præbere Tyranno.
Deprehensum tamen est semper, quod credula Plebes
Seditione carens graditur per simplicis ‡ æqui, [‡ V. & P. Æque.]
*Natura monstrante, vias dictamine * sancto:* [* Iidem. Sacro.]
Fraude tamen Procerum quæ circumventa suorum,
† *Fisa nimis, patitur sævas indigna ruinas.* [† M. Fida.]
Hoc juvat ætatem ‡ tantum, quæ tempore vivit, [‡ Idem. Tantum quod.]
* *Quod videt affligi, plectique sub ordine primos*
Auctores scelerum. † *Non unquam Regula fallit* [* Idem. Quo.]
Illa, nec a quoquam scelus hoc transivit inultum. [† Idem. Nonnunquam.]
E † *Haud hæc eveniunt unquam sine strage nocentum.*
Si petat exemplum quivis ab origine prima,
Urbs Paduæ magnæ fuerit cum filia Trojæ. [† In V. Aut. In P. Haut.]
Et Patrem, & Prolem secum delevit adulter
Dardanus. O semper nostrorum causa malorum
Fœmina? Sed nostros reprimant hic carmina quæstus.
Nec minus ob Trojam bellis, & fraudibus ustam
Ira Deum pelago reduces delevit Achivos.
Ajax igne poli cecidit percussus Oileus[3],
† *Immersusque freto satiavit Palladis iram,* [† V. & P. male. Emersusque.]
Pars confisa fuga, conspecto lumine falso,
Cautibus allidens Caphare fraude perempta est[4].
Ingenio miseros hoc circumvenit Achivos
F *Fraude sua genitor Palamedis fraude necati.*
Magnanimum Atridem noctu jugulavit adulter,
Nec lare, nec patria potuit gaudere quiete.
Appulsus propriæ Diomedes cedere terræ
Advena ‡ Sicaniam soceri transivit ad Oram. [‡ M. Sicariam.]
Nonne pererratum longis amphractibus æquor,
In-

1. *Patavæ magnus Canis intulit Urbis*, corrige, *Urbi.* N Villanus.
2. *Bona quibus flavæ Cereris*, perversa quantitas in verbo, *bona*, cum primam corripiat. & legendum forte, *dona.* Idem.

3. *Ajax igne poli cedidit percussus Oileus*, dicendum. *Oilei.* N. Villanus.
4. *Cautibus allidens Caphare fraude perempta est* — Vitium in verbo, *Caphare*, quod primam corripit. *N. Villanus.*

3. *Cle-*

Infandique doli Circes sævique Cyclopes
Dulichium tenuere Ducem maria omnia circum
Lustrantem: propriam fesso qui numine tandem,
Non nisi confectus senio, pervenit ad Urbem?
Cur aliquos frustra longo sermone moremur?
*Res mansere Asiæ post * diruta Pergama nullæ.*
Vile pecus cunctis hodie Gens illa putata † est.
Cleonymus Rex Græcorum [1] *dilapsus ab undis*
Adriacis multa vicina per æquora classe
Invasit Patavos ingenti turbine vicos.
Quem contra egressi Patavina ex Urbe Coloni,
Delevere suis conclusum finibus, altas
Et cæpere rates, fugitque per æquora solus.
Mænibus excelsas secum traxere carinas
Antiqui Troades Patavi [2]*. Solemnia nostri*
Festa jocis hodie ‡ memorant Navalia nautæ
*Nota satis * nobis Ecerini gesta nephandi,*
Civibus ob Patriam dederit quæ præmia primis
Aere datam. † Vivunt hæc nostra in secla. Nepotes
Videre extinctum reliqua cum prole Tyrannum.
Nostra resurrexit demum Respublica victrix,
Fert hodie dignas Romana Ecclesia laudes.
‡ Hæc aliquis Vatum tragica defleta querela
Tradidit Archilocis [3] *in parva volumina metris.*
Si causas tanti liceat depromere belli,
*Cognita cum fuerint Ecerini facta * prophani,*
Quæ tantum afflicti vestri videre Parentes:
Non tamen † hæ fatis culpæ impendantur iniquis,
Aut nimis accensæ Divini Numinis iræ,
O Patavi [4]*? potius meritis impingite vestris.*
Nam postquam excrevit tantarum copia rerum,
Quas fæcunda dabat tellus, & pontus, & aër,
Continuo mentes inopes opulentia fecit,
Invasitque animos malesuada Superbia vestros,
Spernere finitimas vestro sub clymate [5] *Gentes,*
Et nullas vestris æquas præsumere vires.
Quæsitam multo censu, magnoque favore,
Pacata vobis Henrici Cæsaris ira,
Deseruit sanctam vestra inconstantia pacem,
Et furor effrænis rupit longa otia vester,
Delevitque Aquilas Mundi communia signa:
Invasitque Canem bellis vicina tenentem
Rura sub Imperii titulo, Regisque favore,
Et ferro, & flammis binas exivit in Urbes.
Sed neque sic omnes in Vos convertere culpas
Quippe velim, vestros vel sic reprehendere motus:
Quin fatear vestra quidquam rationis in ira.
Noverat Henricus, si fas est dicere, Cæsar.
** Vos odisse Canem notis rationibus hostem,*
Ante parum fuerat cum capta Vicentia, cæsos
Ob Cives Paduæ civili fædere fratres
Tum sibi connexos, captivaque † corpora venum
Aere data, & vobis multa feritate perosum.
Vera loqui liceat. Sua per præconia pacem
Cæsar in Italiam veniens promiserat Orbi,
Veronæ fuerat jungenda Vicentia terris,
Ut pax sancta foret, populique in pace manerent.
Haud aliter fieri poterat, nisi judicis hujus
Sub Canis imberbis sceptro, qui noverat usum
Pacis in his ‡ oris, cum nemo quietior illo.
Nempe auctore Deo rerum dignissimus Ordo
Adveniens æque superis descendit ab astris.
*Non aliter * vestros potuit † sedare furores.*
Vestra quidem dignis mulctavit crimina pœnis.
Atque etiam jam nunc (ut bella externa sinamus)
Intima quis referat solo fædissima dictu,
Deteriora quibus non unquam viderat ætas.
Indiga nullius fuit intestina Tyranni

* *V.* Dirupta. *male.* † *In V. & P. deest.* Est. ‡ *M.* Memorant hodie. * *Idem.* Vobis. † *Idem.* Vivunt hæc in secula nostra Nepotes, ‡ *Respicit Mussatus ad suam Tragediam* Ecerinis *Inscriptam, quam dabimus suis restitutam numeris suo loco.* * Al. Protervi. † *P.* Hæc. * *M.* Nos. † *M.* Captiva corpora. ‡ *M.* Orbis. * *M.* Nostros. † *V. & P.* Sedasse.

A *Impietas, sævos movit quæ dira Potentes*
In proprios Cives stolidum concire Popellum,
Ordine ‡ non ullo communia rumpere jura,
Et venale forum socio fædare cruore,
Plebsque nimis vanas admittens credula voces.
*Libertate sua * cessit privata ruina,*
Publica privatis cesserunt jura; nec inde
Ullus in Urbe locus solitis parere statutis.
Dehinc subjecta Viris periit Respublica paucis,
Postque hæc omissis leges siluere statutis,
Plebiscita sui nec decrevere Tribuni.
Exilium Cives multi petiere volentes,
Linquentes mæstam sævis terroribus Urbem,
B *Et proprias liquere domos, † victosque penates.*
‡ Sed lare nativo multi discrimine magno
Non nisi conspectis gladiis cessere sequentum.
Quid fugis exosum Domini per tempora nomen?
Ad Dominum confusa tuis Urbs libera culpis
Circumventa venis, & Civi subderis uni.
*Quid ni? sopitum bellum civile putatum * est,*
† Externumque simul. nam sic suasere priores.
‡ Tumque aliquis magno clamans hortamine vocem
*Extulit. O cives uni parere necesse * est.*
Unus enim † vobis cunctando restituet rem.
Heu neque sopitum bellum civile; sed auctum,
‡ Externumque simul. Fugere ex ordine plures,
C *Qui Domini præerant lateri, mensæque * priores*
Quærentes veterem digressi mœnibus Hostem.
Inde aliud majus sequitur scelus. Altera namque
His inimica prius Paduæ depulsa Juventus
Se paribus votis annexo fædere jungit,
Accersuntque Canem collectis viribus Urbi
Bella movere suæ, patriisque insidere muris.
Multa sub hoc referens aliquis subjunxerat ille,
Omnia quæ nostro fuerant si digna relatu,
Materiam longabat opus. Sed carmina sistit
Nostra dolor, lachrimæ veniuntque ad lumina nostræ.
Sit satis instantis casus prædicere belli,
Nec modo præteritos liceat renovare dolores.
D *Sævus ut inclusos rerum privaverat usu*
Exteriore Canis, fructusque negaverat omnes,
Hoc solum restare putat, communia tantum
Si miseris elementa neget. Tum flumina primum
Sistere conatur circum labentia muros.
Evocat ex omni Patavino rure Colonos
Adjecitque loco, vicinæ illabitur Urbi
A quo Brintha celer, jussitque fluenta recludi
Haud secus, ut jussi, faciunt [6]*. Ingentia sternunt*
Robora, & impactam silicum † sub pondere terram.
O genus ‡ Agrestum servum pecus, utile mundo
Mancipium, duros natum tolerare labores,
Effigies hominum; modico sed bellua sensu,
E *Quod non ulla regit ratio, quocunque traharis?*
Ecce pari studio lentam nunc obstruis undam
Defossam longo Brinthæ de flumine tractu,
Quam tuus ipse labor reducem divertet ad Urbem.
Vidit ut exclusum vicinis mœnibus Amnem,
Grana molendinis & non florescere siccis,
Contrahit Urbe rotas Populus, teretesque molarum
Cyclos, & duris annexos dentibus orbes;
Quidquid & in fluviis trituræ convenit arti,
Aptavitque operi famulos, tenerasque puellas,
Et volucri gyro vires supplevit aquarum.
Addunt summissis alii jumenta caballis,
*Et frumenta terunt * lapidi, durumque legumen,*
F *Perque omnes vicos operum commurmurat usus.*
Ad potus, ususque hominum, pecorumque perennes
Non deerant haustæ venis putealibus undæ.

Are-

‡ *M.* Nonnullo. * *M.* Concessit. † *Idem.* Sævosque. ‡ *Idem.* Et lare. * *In V. & P. desideratur* Est. † *V. & M.* Externamque simul fugere ex ordine plures. ‡ *Male. Sequitur enim non multo post.* *In V. & P.* Tunc * *Abest* Est *a V. & P.* † *M.* Nobis. ‡ *Idem.* Extremumque. * *Forte.* Priori. Invectiva contra Rusticos. † *V. & P.* sub robore. ‡ *Idem.* Agrorum. * *Pro* Lapide *ratione metri.*

1. *Cleonymus rex Græcorum*, error in quantitate primæ syllabæ verbi, *Cleonymus*, qui tamen excusari vix possit licentia, qua utuntur poetæ in propriis, reclamante etymo, & canone junctarum vocalium. *N. Villanus.*

2. *Antiqui Troades Patavi*, *Troades* producit primam, cum per ω scribatur, Autor corripuit fretus fortasse adjuncta vocali. Si poneres, *Troades* ante, *Antiqui*, constaret sibi quantitas. *Idem.*

3. *Tradidit Archilocis*, lege, *Archilochis*, quanquam dicendum fuit, *Archilochiis*, quod hic etiam ferri potuisset, concipiendo in extrema syllaba synæresim. *N. Villan.*

4. *O Patavi?* — tolle notam interrogandi. *Idem.*

5. *Clymate*, corrige, *Climate.* Idem.

6. — *jussitque, fluenta recludi.*
Haud secus, ut jussi; faciunt, Recludi, contrarium est sententiæ. Deinde lego, *Haud secus, ac jussi, faciunt.* Idem.

1. *Vi*

Arebant ullæ magno si forsitan æstu,
Norat aquare novis animalia fontibus usus,
Ad victumque aderat cunctarum copia rerum
Annua quippe Ceres dederat pinguissima fruges,
Et Canis adventu noto, primoque tumultu
Quisque suos fructus in tutam traxerat Urbem.
Plena bonisque aliis, hominum quæ postulat usus,
Urbs erat. Omnis enim scito discrimine belli
Utilibus victu proprias compleverat ædes.
Quid tamen ista tibi Paduæ vesana Juventus
*Profuerint? uno quæ * cum consumpseris anno,*
* M. Iam Sed additum ab aliena manu.
Victa fame supplex dominum susceperis hostem?
Numina sola tuas auferre potentia clades,
Non humana valent. Rerum sic ordo reposcit.
Instat ab Arce Canis Castri, quod struxerat
Oppositum, posset si forte lacessere bello
Mœnibus astantem populum; peditumque frequenti
Urbi.
Impulsu clausis † subicit certamina portis.
† Sic in omnibus; sed melius Subdit.
At Paduana gravi nimium succensa dolore
Plebs furit interior, vetitisque irrumpere portis
Nititur, objectos & vi ‡ disrumpere postes,
‡ V. & P. Dirrumpere.
*Vi tandem, & Procerum monitu * repressa Potentum* [1].
* Mel. Compressa Refugit enim præpositionem Re natura metu hoc loco.
Fons erat amplectens [2] duro de robore flumen;
Unde erat egressus solitis invadere turbis
Castra Canis, varios nec non † concire tumultus.
† M. Excire.
Hunc Canis aggreditur subjectis urere flammis,
Excelsam siccis onerans virgultibus alnum,
Adjiciensque ignem ‡ stipulis, & stramine tectum,
‡ V. & P. Sub stupa.
Armatisque viris tabulas, alnumque coronat,
Ipseque distinctas acies in prælia ducit.
Viderat hæc solers belli Dux omnia Vannes.
Constituit pedites directo ex ordine Ponti,
Et prope contiguam complevit milite ripam.
Postquam appulsa ratis Ponti, certamina fiunt,
Crebra per objectam descendunt spicula proram,
Oppositæque trabes prohibent accedere Ponti.
*Illa tamen raptim subiit, * subvectaque sursum*
* In M. cum esset Subvecta sursum conatus fuerat aliquis sic emendare. Subvecta seorsum.
Erigit arsuras tabulis cum sulfure flammas.
Desuper ignis edax calidis extinguitur undis,
Saxaque navalem quatiunt ingentia molem.
O civilis amor morti prælate potenti?
Æternum pro quo morientem vivere certum est.
Se pedes hostilem præceps consternit in alnum
Cominus, & promptum pectus convertit in hostem.
Victa suo cedens ultro ratis uritur igni.
Lancea tunc laxo jacitur de Ponte lacerto,
Navita desertam linquit sine remige puppem.
Ut videre ratem fluvio secedere victam,
Qui Ponti præerant Juvenes, ad proxima terræ
Prælia cœpta suis majori robore currunt,
Annixique simul subjunctis viribus illas,
Quæ de parte Canis pugnæ loca prima tenebant,
Avertere acies ultro dare terga coactas.
Allidunt turmis equitum terrore fugatæ
Victorum post se magna cum cæde sequentum;
Marte sed adverso conspecta strage suorum
Se retro † avertens Canis in sua castra recepit.
† P. & V. Evertens.
His, aliisque Canis noctesque diesque sub armis
Urgebat pressam crebris insultibus Urbem.
Quos tamen invicto Plebs indefessa labore,
Audax sollicitis tolerabat sedula curis.
Mirum quanta viris inerat Constantia clausis,
Ordoque sub certis vicibus concurrere Vallis,
Et bello se se paribus disponere votis,
Ut cunctorum animæ simul omnes corpore in uno,
Et mens una foret defendere viribus Urbem.
Nam quo tacta dabat signum Campana tumultus,
Illo tendebat subito Gens illa volatu:
Fluxerat Autumnus pallens, sublataque campis
Parva seges, canæ suberant & tempora brumæ.

A *Cum sibi Tutorem Patavi legere, Ducemque*
Goricum Henricum Comitem, Jacobique voluntas [3]
Annuit, Urbis erat cui tunc commissa potestas.
Ille vices belli magno sibi sumpserat ausu,
*Et Tarvisinæ vires contraxerat * Urbi,*
* Forte. Vrbis.
Sancte Deus, quantas (sortem si fata tulissent)
Vicere quæ poterant Canis æquo Marte catervas.
Altius annuerat Deus hanc decidere † litem.
† In P. margine Al. Causam.
Indixere moras bello sub Cæsaris Austri
Judicio Magni Partes, Regisque Boemi.
Interea Patavæ fuerat custodia terræ
Ulrico de ‡ Valse Viro commissa fideli.
‡ In eodem. Vvalse.
Cæsaris ille quidem Friderici nomine partes
B *Fidus agens Patavum sumpsit pro Cæsare sceptrum.*
Gaudia quanta, Deus, lapsæ tunc attulit Urbi
Ulricus, regione Canem dum tollere spondet
De Patava, castris in pristina jura redactis.
** Ille ubi suscepit Patavam vice Cæsaris Urbem,*
* M. Ille uti.
Tutelam Ulrico nato, curamque relinquens
Quattuor adductis Legatis Civibus ipse
Ad Regem direxit iter. Goricius Heros
Henricus pariter comitem se præbuit illi.
Mutat Castra Canis petiturus & ipse tribunal,
Pandit iter, laxatque vias (sic pactus) ad Urbem,
Atque intermissæ concessit commoda treugæ.
C *Nec minus ipse agros retinet, quæsitaque rura,*
Et Paduæ solis servantur nomina muris.
O mortale hominum genus exsaturabile numquam,
Et mens quæsitis nunquam contenta, ‡ Supersint
‡ Idem. Supersit.
Si qua videnda oculis? Tibi si confinia Mundi
Subjaceant, cœlis alios effundis hiatus?
Pone, Canis, Padua si jam potiare cupita,
An contentus eris? Certe majore famesces
*Esurie, satagis * flagrantem accendere votum.*
* Sæculi sequioris vitio flagrantem hoc loco dixit pro flagrans.
Cur jurata tibi, percussaque fœdera frangis,
Dum Patavis alimenta negas promissa, patentes
Nec finis, (ut pactum est) Urbi concurrere calles?
Desuper hæc cernens Deus est, Fridericus & infra
D *Cæsar adest. Bino peccasti Numine læso.*
Venerat interea † Posanum Cæsar ab Austro,
† Sic in omnibus pro Bolzanum.
Partibus ut propior fieret, Regique Boemo,
Visurusque Canem, decisurusque querelas
Jure pari, tantæ finemque imponere liti.
Sed Canis offensus coram venisse negantis
Contemptu, justi causis permotus & æqui,
Decrevit Paduam digna ratione juvandam,
Cogendumque Canem Patavis abscedere terris.
Egregio Ulrico Paduæ præbere levamen
Jus dedit, utque suæ defendere jura Viennæ.
His jussis Dapifer solertior undique sparsas
Allicit Italiam per regia rura Cohortes,
E *Grataque Legatis jungit mandata remissis,*
Læti abeant, Urbi caveant, sua viscera servent
** Ulricum interea caro pro pignore natum.*
* Mel. Alricum.
Detulit hæc † Patavum Caprea velocior ulla.
† Idem. Paduæ.
Læta fronte puer viridi præcinctus oliva.
Protinus excelsa qui ductus ad atria voce
Acclamat vulgo. Patavi gaudete beati,
Solvite vota Deo, Laudes attollite Cœlo.
Primus ego venio, victricia pendite dona.
Audivi, & vidi, Cœlestia numina testor,
Cæsaris ore sacro. Paduæ communio nostris
Accedat titulis nostro defensa favore.
Arma parat Dapifer, veniunt in bella Suevi,
F *Totaque præsidiis armatur Stiria vestris.*
Urbis hæc Imperii dicetur ‡ Regia Magni,
‡ In P. margine Al. Filia.
Et jam læta suos servabit libera fines.
Hæc ait, acclamans Fridericum vivere Regem.
Hic non lingua valet, vel promere littera quantus
In sublime tonans incusserit aëra clamor.
Solvitur exultans Plebes effusa per Urbem,
Auge-

---

1. *Vi tandem, & procerum motu repressa potentum.* Prima verbi, *repressa*, videtur posse produci per canonem, quem positionis prosodici dicunt. *N. Villanus.*
2. *Fons erat complectens*, lege, *Pons.* Idem.

3. *Goricum Henricum comitem, Jacobique voluntas* &c. Penultimum *Jacobi*, corripuit, usu vel ingnorato, vel spreto. *N. Villanus.*

1. Gran-

Augetur totis duplex custodia Vallis.
*Vidit ut obsessos * tantum sperare levamen,*
*P, & V. Al. Aliquod.
Et vitare suas, quod non Canis ante putarat,
Possemanus, terrore novo succensus, & ira
Tum studio majore parat, quo vincere possit,
Forsitan ingenio, vel apertis viribus Urbem.
Instat atrox altis subducens prælia muris,
Committitque acres vario certamine pugnas.
Sed quacumque Canem vallis accedere rumor
Vulgabat, rapido tendebant agmina cursu.
† In Iisdem. Aere.
Grandine nec tanto [1] crebrescit ab † æthere nimbus,
Nec tanto tonitru crepitat post fulgura Cælum,
Desuper a muris quanto condensa tumultu
Tela cadunt. Ictus crebris non cernitur hostis
Missilibus, loca nulla vacant ferienda sagittis.
Ballistas tormenta gravi molimine flexas
Laxabant binas simul impendentia mortes.
Armatos furata viros, non visa per auras (muscis,
‡ V. Vocant præter sententiam.
*Spicula parva ‡ volant, * minimisque simillima*
Saxaque de tortis volitabant plurima fundis.
Stridula marmoreas fundebat machina glandes.
* M. Minimis. Extra rationem metri.
Impatiens pugnæ; Valli sed tegmine Vulgus
Desilit appenso (proh mira audacia!) fune
† V. & P. Mænibus injussum, & nudis petit ensibus hostes.
† Mænibus, invisum & nudis petit ensibus hostem.
Cominus insertis peraguntur bella lacertis.
Desilit impubes pavidos ‡ frustrata parentes
‡ M. Prostrata. Non probe.
Turba per oppositos sinuatis arcubus agros,
Hostiles suffigit equos, si forte per hostes
Expetitur, patriæ repetit tutamina fossæ.
Nonnunquam constrate Canis certamine ab ipso
Occiso secedis equo, pugnasque relinquis,
Ambitiose nimis rebus confise secundis.
Quidni? Bella geris multos habitura triumphos.
Amplecti siquidem poteris, quæ strenuus audes.
Non nisi per præceps iter unquam Gloria vadit,
Constitit & magno semper suprema parari.
* M. Fastidia.
Nulla quies unquam scandit * fastigia Regni.
‡ Idem. Nosque sed Vos melius, cum sequatur Vestram.
‡ Vosque per oppositum Patavi, quod libera sitis
Turba, simul tantum vestram defenditis Urbem,
Quod cupit abnuitis, medius discriminet ensis,
Quod pax nulla valet, demum decernere ferro
Sit fas productam tam longo tempore litem.
At postquam certasse diu, frustraque sub ipsis
Mænibus & pedites ingenti Marte repressos
* Cum vox hæc Reditu abesset M. visum est aliquibus hanc reponere illius loco Tendens.
Cerneret, atque diem verso pallescere Phæbo,
*Dat signum * reditu Canis [2] ad tentoria versus*
Tum. Da, daque Cani *vocitat risoria Plebes,*
Altaque de summo fundunt opprobria Vallo.
Ridet hyantis [3] ovans vana ostentacula Vulgi;
Inferendens [4] tectam defert tamen altius iram.
His licet adversis semper successibus usus,
*Bella tamen semper Canis * indefessus agebat.*
* In V. Indefessus mali.
Ut, quam longa foret succensa caloribus Æstas,
Ulla dies unquam penitus non Marte vacaret,
Aut hac, aut alia subducere prælia porta.
Et tamen hæc Populus mira virtute ferebat,
Quem Canis offensi fastidia visa juvabant.
Sed subit extremi pestis suprema pericli
† M. plane claudicans. Extrema fames acto quinis mensibus anno.
Sæva † fames acto bis quinis mensibus anno.
Diva Famis tantæ da pandere tædia Clio.
Ut primum Patavos fines occeperat Hostis,
Jam præmaturas anni perceperat uvas,
Inclusosque Urbi musto privaverat omni.

A *Omnia post hyemem longis amfractibus actam*
Munera defuerant veteris consumpta Lyæi. ‡ In M. deest. O.
Rebus in humanis ‡ ò munus amabile vinum,
Præcipue assuetis; Vitæ pars maxima nostræ
Quanto deficiens urges angore carentes?
*Haud aliter notum, nisi, quod * dum deficis absens,* * Abest ab eodem. Dum.
Linquis vitalem sicco pulmone vigorem.
Cara magis vasis quota pars si forsan acebat,
Lymphis mixta suos ducebat longius usus.
† Nam vacua vegetum, & lota pars magna suarum
*‡ Ferre Tethyn decuplam [5] modico * infundebat aceto,*
† Sic M. Cod. P. & P. V. Nam vacua, & lota pars multa suarum. Mendose omnes, & corrupte, ni fallor. Itaque sic legas. Nam vacua, & lota vegetum pars multa, aut magna suarum ‡ Ferre pro Fere. * P. & V. Fundebat. † In omnibus. Quos Male cum sequatur Erepta. † M. Hæ. ‡ M. & V. Cadente
Dumque merum saperet, visa est præbere levamen.
Cinnama commiscens aliquis, carchesia mellis
B *Cum paulo piperis liquidis stillabat in undis,*
Tritaque in hoc multum valuit liquiritia potu [6].
Cum Sale pars madidum mittens mollescere granum,
Melleque suffuso clarum expressere Medonem.
His tribuere aliud Juli ferventia Mensis
Tempora suffragium [7], viridis quod granula palmes
Edidit expressos jam nunc præbentia succos,
† Quæ violenta manus teneris erepta racemis
In liquidis contrivit aquis, haustique liquores.
O quam dulce merum, quantum dabat illa saporis
Mixtio subjuncta modici dulcedine mellis?
Pressaque de gravido spumans Cervisia farre
Potum grata dabat Bromii mentita saporem.
C *Nobilium tamen † hæc fuerant, ærisque potentum*
Deliciæ, putealis aquæ Gens altera quæque
Corpora rorabant largo satiata liquore,
Et quacunque cibos, cum posceret hora, parabant,
In patulum phialas lympha ‡ candente nitentes.
Nec locus invidiæ. Præbebant pocula risus,
*Per vicos hilares * peragebant prandia turbæ.* * M. Peragrabant.
Tantus amor patriæ, libertatisque cupido.
Hoc unum solamen erat, vitæque levamen.
Quod non larga, tamen residens sed copia panis,
Defectura dies, faveant nisi Numina, paucos,
Ille quidem mordax urgebat pectora rancor [8],
Sola tamen curas acres spes una levabat,
D *Missa frequens Austri quod nuntia littera Regis*
Lecta erat auxilium propere testata futurum,
Hancque secuturas subito cum milite turbas.
Fecerat o quantum † lætas spes illa salutis, † Idem. Læta.
Et demum ambiguas mentes non credita multis,
Promissos frustrata dies. Sed fidite justi,
Quos bona causa fovet, Superos ‡ sperare secundos ‡ Melius. Sperate.
Numquam summa juvant Cælestia Numina tarde.
Senserat interea Friderici Cæsaris iram,
Ulricumque Canis multo conamine jussas
Accelerare vices sumptoque insistere bello.
Angitur in somnis, curisque ingentibus æger
Invigilat tepido volvens sua pectora lecto,
E *Et pensat gemitu pandens suspiria multo,*
(Vincere cum nequeat cassis jam viribus Urbem,)
Fortunam temptare dolo, noctisque favore.
Tum thalamo, paucis summissa voce vocatis,
Exilit, Auroram rutilus cum panderet ortus,
*Mæniaque intuitu sociis comitantibus * ambit.* * V. Ambit. M. habitu.
Templum erat in Patavo † multo venerabile cultu, † M. Multum.
Mænibus inclusum Sacra de Virgine nostri
Numinis ante ortum longævo tempore phanum.
Delubro fuerat Patavo, Concordia, quondam
Nomen, adhuc servant veterum Cimitæria Manes [9].
Sed

---

1. *Grandine nec tanto*, lego, *tanta*. N. Villanus.

2. *Dat signum reditu Canis*, dare signum reditu, hìc esse videtur quod classici scriptorum dicunt, receptui canere. In voce autem, *reditu* concipienda est apocope. *Idem.*

3. Pro *hyantis*, lege, *biantis*. Idem.

4. Pro, *inferendens*, *infrendens*. Idem.

5. *Ferre Tethyn decuplam*, corrige, *Thetin*, ut quantitas sibi constet: quanquam *Thetidem*, dicendum fuit. *Idem.*

6. *Tritaque in hoc multum valuit liquiritia potu.* Verbum, *liquiritia*, glossema est Seplasiariorum, quo glycian, seu glycyrrhizan significant. Sed danda ætati barbaræ sunt hæc. *Idem.*

7. Paulo post in verbo, *suffragium*, est error in quantitate secundæ syllabæ, cum corripiatur, quod producendum fuerat. *Idem.*

F

8. *Defectura dies, faveant nisi Numina, paucos.*
Ille quidem mordax urgebat pectora rancor.
Pro, *defectura*, longe melius fuisset, *suffectura*, illud enim sententiæ refragatur. cum Latine id sibi velit, panem diu non defuturum, defecturumve. Verbum autem, *rancor*, Etruscorum glossa est, *rancore*, quasi cura, vel ira in corde, & quod aliter fere dicunt, *cordoglio*, quod & Latinum est. Rancor autem Latinorum diversum est a rancore Italorum, ut cuiquam patet. *Idem*

9. *Adhuc servant veterum cimitæria manes*, Quadruplex error in verbo, *Cimiteria*, scribendum quippe fuerat, *Cœmeteria*; & producendæ priores duæ. *Idem.*

To-

Sed postquam illuxit Mundo Divina Propago,
Nostra Salus, Templum nostri fecere Priores
‡ Idem. Nostræ fidei. *Prosdocimo ‡ Fidei nostræ, legisque magistro.*
*Postque sepulta loco Justina * Martyr eodem*
* Forte Iustina est, vel ut. *† Illi juncta sacri servavit nomina templi.*
Hoc prope visa Cani prono sub margine ripæ
In M. Martyr Iustina sub illo. *Palificata strues mediæ declivia fossæ*
Amplectens labentis aquæ defixa perenni
Congerie, siccus servaret ut alveus ‡ undas.
† M. Olli Vincta. *Huic super apponi tabulas meditatus ad instar*
‡ Idem. Amnem. *Pontis, & adverso peditos subducere Vallo,*
Cogitat & tacitis evincere fraudibus Urbem.
Conceptu placido fidens in Castra reversus
Dissimulat vaditque suam secum omnia tractans
Veronam, tanti lætatus imagine facti.
Aggreditur facinus Canis, ò, nimis æmulus Urbi,
Et vocat expertos bellorum, & teste remoto
Præmetitur opus, qua vi, aut ratione, quibusve
Ingeniis tantum possit committere furtum.
Compositis igitur consulto milite rebus,
Dirigit ad Castrum gressus sub nocte silenti,
Et vocat extorres Patavos, sic fatus ad illos.
O Patavi socii, mihi quos fiducia junxit
Constans, & fidei nunquam separabile pactum,
Casus adest liquido factis intendere vestris.
Fidite, & attentas verbis apponite mentes.
Nunc opus est facto. Geritur res vestra, potenter
Strenua si vestros virtus erexerit actus.
* Idem. Paduam. *Non pro me * Patriam ferro, insidiisve petatis*
Flagito, vos faciat tantum Victoria Cives.
Ecce, patens vobis facilis sine Marte paratur
Introitus, struxi tabulas trans Valla ferentes,
† Idem. Arma Virum. *† Arma, vicos tacitumque agmen. Do mœnia passu*
Prætereunda cito, vestram do nocte sub ipsa
Sopitam nullis intrare tumultibus Urbem.
‡ P. & V. Tantos. *Vix fatus, ‡ tanto succendit amore calentes*
In facinus promptos animos, ut tardior omnis
Illis visa foret captandi temporis hora.
Ecce, Deus noster, da quem promiseris, ajunt,
Da Pontem. Quacumque jubes sine ponte ruamus.
Dulce mori nobis, tantum tua jussa sequamur.
Transierat jam prima quies per strata jacentum,
Desuper. & nigrum celabant sidera Cælum
Omne avium pecorumque genus dulcedine somni,
Et quidquid mortale tacet. Natura silentis
Lege sub æterna servabat tempora noctis.
* Idem Subvoce. *Tum Canis accitis turbis * sub nocte viritim*
Induere arma jubet, secumque assistere facto,
Eduxitque acies ullo sine murmure Castro,
Constituens ripæ tacitas adstare cohortes,
Apponitque trabes palis in flumina fixis,
Adjiciens tabulas ad valla sub ordine junctas.
Protinus assiluit Patavi proscripta Juventus,
Altaque conscendit concessis mœnia dorsis;
Traditur æterno recubans Custodia somno
† M. Lues. *Prima † luens jugulo neglectæ crimina curæ.*
Utque aditus Valli spatio majore pateret,
Ferri strage ruens incussus desilit asser,
Ingressusque novos aperit discussa bipennis.
Fungitur officio peditum, dum brachia vibrat,
Miles, & abrupto duram trahit aggere terram,
Et lateri appenso durum quatit ense ligonem,
Irruit inde frequens in claustra sine ordine Vulgus,
Implenturque loci retro Viridaria Sancti.
Quid facis ò demens Canis, & nimis ause? Potenti
Cede Deo, quem nunc forsan dormire putasti.
Ludit in incautos oblato sæpe favore,
Et ferit a tergo Virtus Divina Superbos,
Nonnunquam elatos, magis ut ridentia fallant.
‡ In V. & P. Numina. Quo graviore ruant, extollunt Numina, casu.
Ingemuere cavis Sanctorum ‡ corpora bustis
* M. Speta. *Auditum Cælo querulum fundentia murmur.*
*Audiit Omnipotens * supra sublimis † ab alta.*
† Forte. Ab aula. *Sevocat a Sanctis Patava de Gente Patronum*

A *Prosdocimum. Quid Sancte facis. sic segnior, inquit*
Audisti gemitus Patava de clade dolentum,
Sæva parata tuæ Genti certamina sentis,
‡ Sentis instantes ullo sine Marte cruores, ‡ In V. Sentis instantes, & in marg. al. Gentis
*Quantos vix Priami * Gens hæc sub tempora fudit.* In P. Gentis instantes. Corr. Gentis, & instantes.
Urbi porta patens locus est tuus, ecce sub ipsum
Prima † latet minitans mortes glomerata Juventus
Olli sic infit deflexo poplite Præsul.
Summe Pater rerum, Cœli de cardine solus
Qui vigilas, semperque tuum circumspicis Orbem, * M. Gens hoc sub tempore fudit.
Per quem cuncta geri Sancti, Sanctæque videmus,
Et mortale genus Mundus miratur, & omnes
Cælicolæ. Rerum cur sic deducitur ordo? † Idem. jacet.
B *Erigis exiguum natum de pulvere quemque,*
*Cui subicis ‡ populos crudeli Marte * terendos,* ‡ In eodem populo & tenendo.
Et sævire sinens cunctis facis esse timendum.
Tollere sublimem postquam sic incipis illum, * Ibidem Sines.
Vix rapis ad Cælum; certe & quandoque timemus;
Ne surgens nostris sedem sibi vindicet astris.
Veronæ siquidem parvo post tempore Cives
Progenuere patrem Canis hujus, & iste prapago
(Dicere si liceat) certe clarissima non est.
Præfecisse patrem Veronæ forte ferendum est.
Quippe licet magnum, parvum ratione creantis.
Ille tamen genitor tanto prælatus honore,
Dum vixit contentus abit tolerabilis Urbi.
C *Iste quidem regno fratrum successor, & hæres*
Altius extollens animum, violentior ausu
Impia finitimis direxit lumina terris.
Illi pensa parum quæsita Vicentia, si non
Marte, vel Ingenio Padua dominetur in ipsa,
Quanta strage ruens vicinas triverit Urbes
Testantur miseræ latissima rura Cremonæ,
Depopulata suis suspirat Brixia Villis,
Parent Parma suis, Urbs & Rhegina triumphis.
Bella gerit Sancto, † quæ servit Janua Papæ, * M. Qui.
Hunc ne sperne Canem, fuerit ne forte timendum,
Erigat adversas ad Cæli culmina Scalas.
Aeria jam Superis moverunt bella Gigantes,
E *Fulminibus quamquam fuerint ‡ evicta trisulcis.* ‡ Idem. abjecta.
Nunc mea de Patavo murmur si sentiat auris
*Quæris summe Pater? Totus jam * defluet annus* [1], * Sic in omnibus forte Defluet.
Prælia quod nostris infert crudelia muris.
Et vidi, & sensi, & tam dira gravamina flevi.
Quid sentisse juvat? Seu quid vidisse Deum Rex
Te cernente quidem. nam tu voluisse videris.
Impia, si nolis, cur non discrimina tollis,
Vulneraque & mortes jam jam sine fine paratas?
Hi Patavi tantas siquidem meruere ruinas?
Sanctorum gemitus saltem miseresce tuorum,
Hocque Canem diro frustrare piissime voto.
Si tibi Confessor sit fas depromere noster
D *De Cane promoto quid nos induxerit, inquit,*
*Omnipotens nostras, mi * dulcis Episcope, causas* * In V. deest dulcis.
Laudares. Patavi voces audisse Patroni
Non piget; alterius si jura expromere partis
Hora daret, nostris dictis contentus abires.
Accelera, nec enim tantis obstare periclis
Tempus adest, paulo si plus sermone moremur.
Hostis habet Vallum. Tenues descende per auras,
Vade citus. fer opem, translatos Urbe repelle.
Cæde tamen modica dent pænas. mœnia primi,
Quos furor incendit primas impendere mortes,
Sufficiat jam nunc tantum si mœnia servent
Tuta tui, subito multo majora videbis.
Sicut erat cana ventosa per † æthera palla † M, Aera.
F *Desilit in Patavum Præsul, somnoque jacentes*
Excitat excubias, & Valla citissimus ambit,
Candenti convectus equo, gentesque tumultu
Admovet, & totam tutelæ suscitat Urbem.
Discite Mortales moniti quod numina possint,
Quæ contra non arma valent, numerusque Virorum,
Bellatumve manus. Cadit omnis pectore virtus,
Et confusa suos dimittit cura labores.

* *En*

[1]. *Totus jam defluet annus*, lego, *defluit*. erat enim decimus mensis obsidionis. *N. Villanus.*

* Idem. Et. * En devota Cohors Templi jam claustra tenebat,
Et loca munitum per se facientia Castrum,
Unus ad auditum decurrit ab aggere summo,
Cui prænomen erat Pellatus, arundine longa
Bis tantum denis sociis stipatus, & hastis
Ordine delatis, hostes invadit, & alte
Proditor, inquit, habe meriti tua præmia furti.
Mœnia provisis nobis malè cautè [1] subisti.
Quod petis, intus habes, & non eris amplius exul.
In Patria moriere tua. Sic fatus & una
Ferratos apices trepidos injecit in hostes.
Non tam præcipites telorum fortior ictus,
Quantum [2] terribilis Pellati vertit hiatus,
Pars cadit incussu gladii, pars terga reflectit
In socios collisa suos, penetralia templi
Pars subit, ad pronas & pars redit altera fossas.
Ecce Cohors equitum summa descendit ab Urbe,
Parva licet, comites ductor Nicolaus agebat
* Pro Certaminis. Marsilium Parma genitum de sanguine rubro,
Et Patavos Juvenes avidos * certamine plures.
† Pro Adsum. Hi clamore pari laxis concursibus hostes
Aggressi feriere simul. Quem quæritis † assum,
Sum Nicolaus, ait, mihi dat Carraria nomen.
Vocibus his cœpto sonuit Campana tumultu
Publica majoris crepitans a culmine Turris.
‡ M. Præsentati. Tum tremor audito Nicolai nomine primos
Ut ‡ præsentiti turbavit imagine facti,
Quos Campana tonans ultro dare terga coegit.
Vix Dea tanta potes concedere carmina Clio,
Ut valeam recitare fugas, stragesque cadentum,
Hæc cum sit Phrygiæ similis jactura ruinæ.
Vixisset, summo fuerat dicenda Maroni.
Omni parte fluens ruit in certamina Vulgus,
Implentur calles, omnis fluit angulus armis.
Lancea si desit, clypeus, seu venditus ensis
Esurie panis, duros cœpere ligones,
Rastra, sudes, harpes [3]: nec desunt arma furori.
Non expectato Pater ad certamina Nato
Excurrit, qua bella geri velocior audit.
Non nemus incussum tanta vehementibus Euris
Strage sonat, sequitur cum prævia fulgura fulmen,
Aut audita magis non personat æthera stridens
Scylla sub ardenti Canibus latrantibus Ætna,
Quantus ab Arce strepit populari murmure rumor.
Nulla per Ecclesias [4] sonitu Campana vacavit,

A Et tamen intactas (dictu mirabile) multas
Asseruere fide post hæc certamina digni. * Forte. Regebat.
At postquam retrusa Cohors, quæ prima * tegebat,
Transactas acies, cuneum devicta reflexit,
Vertit & ipsa Viros alio sine Marte sequentes. † M. Deerat.
Hoc unum miseris † oberat fugientibus ipsis,
Quod Gens multa nimis Pontem migraverat unum.
Sic intestino ruit agmen inutile bello,
Quod pedibus pressum succumbere cogit amicum,
Et tenebræ ignaros multos fecere viarum,
Ex quibus urbanas subiit Pars multa per ædes
B Agmine pulsa suo: quæ vero proxima Pontem ‡ Idem. Impressa.
Accessit, ‡ vi pressa cadit, Pontemque ruina
Obstruit, & liquidis pars multa illabitur undis.
Nescit & ipsa mori Gens sic devota, velitne
Configi gladiis, animam vel ferre sub undis.
Sternitur in fossas tandem de culmine Valli,
Et prono titubans ex aggere corruit amni.
O quam multa suis moritur demersa sub armis?
Pars natat exurgens gladiis annixa, tenaxque
Se demum superæ rapit ad fastigia ripæ.
Mane rubens Orbi cum spargere lumina Titan
C Cœperat, & tenebras nitido consuderat ortu.
Victores, victique pari non mente rotatum
Fortunæ videre jocum, fatique profundi * V. & Hoc.
Judicium, & super * hæc magni decreta Tonantis.
Castra Canis repetit confessus Numina casus
Adversata suos [5] discedens corde gelato,
Grandia mœrenti pandit suspiria vultu.
Squallida funesta deflet sua damna ruina
Gens sua detergens vultus sudore madentes.
Hos super excedit Patavis mœroris acuti
Pondere dilanians vultus, & pectora tundens,
D Fletque suos læta dimissos Urbe sodales.
Plebs legit interior prædam, exuviasque jacentum.
Et piscantur aquis fossis demersa profundis
Corpora cæsorum, figitque patentia Vallis [6],
Certa trahunt uncis patulis avulsa plateis
Exprobrata diu, nullis concessa sepulcris.
Albertini Mussati de Gestis *Italicorum* post *Henricum VII.* Cæsarem, seu de Obsidione Domini *Canis Grandis* de *Verona* circa mœnia Civitatis *Paduanæ*, & Conflictu ejus Liber Nonus explicit,

E INCIPIT DECIMUS.

1. Pro, *malè cautè*, corrige, *malè caute.* N. Villanus.
2. *Non tam præcipites telorum fortior ictus*, *Quantum* &c. legerem, *Non tantum præceps.* Nam, *præcipites*, non potest copulari τῷ, *ictus*, reluctante τῷ, *fortior.* Sed &, *tantum*, versu sequenti respondet, *quantum.* Idem.
3. Pro, *harpes*, lege, *harpas.* Idem.
4. *Nulla per ecclesias*, Inversa quantitas in verbo, *Ecclesias*: secundam quippe producit. *N. Villanus.*
5. *Numina casus Adversata suos.* lego, *aversata.* Non enim dicimus, adversari aliquem, sed alicui. *Idem.*
6. *Figitque patentia vallis*, legerem, *figuntque.* Idem.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
SEU
De obsidione Domini Canis Grandis de Verona circa mœnia Paduanæ Civitatis, & Conflictu Gallorum.

LIBER DECIMUS.

* V. Errores. Quæritis * Heroes Paduæ per metra renarrem
Bella Dea, grandesque actus, & digna relatu
Mæonio. Si non petitis deponere frondem
Laurinam, immeriti seu jura remittere feudi.
Quid perplexus agam? scelus est, si jussa recusem
Debitor ingratus? Quod si temerarius ultra,
Quam valeant humeri, subeam, perferre, verendum est.
Ne sub fasce cadam, casusque sit ipse pudori.

F † Este tamen Comites. Sceleri præferre pudorem † M. Iste.
Maluerim quacumque Lyra, dum mœnibus Urbis
Jamdudum infestos valeam consternere Gallos.
Struxerat excelsum tumulum Canis aggeris alti
Pervigil, ‡ ut summo fieret custodia Vallo ‡ Idem. Et summo.
Inspectura super Pontis pinnacula Curvi,
Urbis pressa tenens Orientis limina portis.
Hunc æquare solo, & tacito delere ligone
Nocte parat solers, omni memorabilis ævo

Rector;

Rector; & egressum Populo concessit ovanti.
Exeritur gladiis moles immanis acutis,
Materias sibi quisque parat. Si congrua desint
Instrumenta, solum manibus decerpit aduncis.
Ut formicarum facit innumerabile vulgus,
*Diripit annonæ * cumulum cum grana † reportat.*
* Ibidem. Tumulum, † Melius Reportans.
Quæque suum sibi sumit onus, si forte gravetur,
Ponit, & ore trahit minimis innixa lacertis:
Sicque pari raptu carptim decrescit acervus.
Mane rubens Titan excussa nocte refulsit,
Et nitidos Cælo radios effuderat alto,
Fossoresque Simon specula dispexit ab alta,
Quæ Bassanelli superest a culmine Castri.
Erigitur, sociosque jubet consurgere Gallos.
Quisnam militiæ referat sublimia Gallæ
Arma, & equos, phaleras, auroque micantia fulvo
Scuta Virum rutili radiis splendentia Phœbi?
Hæc est illa Cohors Henrici Cæsaris olim
Strenua, quæ victis egit fera prælia Tuscis,
Quæ Ligurum terris ingenti Marte subactis,
Ussit finitimos sævis ‡ populatibus agros,
‡ V. Populaibus.
Post Tarvisinas Patavina suburbia flammas
Obsidet exacto quæ formidabilis anno.
Has secum horrendas Castri de Ponte cohortes
Sub litui stridore Simon, Pistoria tellus
Quem genuit, Ductor cunei, castrique Potestas
Eduxit, provectus equo sublimior alto
*Ad tumulum * vergebat iter, peditumque labores.*
* Idem. Vertebat.
Protinus e Castro visis descendere Gallis.
Infremuit genus omne Virum, commixta per Urbem
Nobilitas cum Plebe ruit, sonat arma tumultus,
Arma vocat sibi quosque dari: furor arma ministrat.
Hic fundas fert, ille sudes, Fora cuncta, viasque
Arma replent, densis omnis fluit angulus armis,
Acclamatque frequens exire in prælia rumor.
Ut mare permotum fundo, cum nubilus Aer
Desuper a Ventis agitur, super æstuat undis,
Evolvitque fremens magno cum murmure fluctus,
Extollens altas ad sidera summa procellas.
Tunc si forte aliquis male cautus naviget ordo
Nautarum, feriatque ruens in vela repente
Turbo rapax, lapsas demergit in æquora ‡ classes.
‡ In P. Puppes, & Classis.
Ut sic excitam videt Altinerius Urbem,
*Rector perpetuæ nactus * præconia famæ,*
* Ibidem. Bona nomina.
Azonum patrii cui stirps generosa Trevisi,
Arduus incepto dedit incrementa vigori.
Nam celer egressus reseratis † publica portis
† V. Agmina.
Adversum hostiles eduxit signa Catervas.
Tum Plebs abjectis Tabulis, & stramine multo
Per medios agros fluvii, quem fecerat hostis,
Egreditur properans plenis armata pharetris,
Ballistasque gerens hostilibus obvia campis.
Hastarum stipata nemus fert altera densum
‡ Turbaque quo retegant pedites, ancilia secum
Multa vehunt, alii pennati cuspidis harpes [1];
‡ In M. desiderantur hi duo versus. Turbaque &c. Et, Multa &c.
Milleque terribiles pars tela minantia mortes.
Pars hæret tumulo, seque aggere continet alto
Inspectans Campo venientes cominus hostes.
Nec dum prorsus eques fluvium transcenderat ullus.
Tumque timens Tiso, fluvii transgressa meatus.
Agmina ne pereant venientibus obvia Gallis.
Paulides Tiso Patavus, cui Villula Sanctus.
Angelus ediderat simul & cognomen, & ortum,
Transiliit latam ripæ cum fragmine fossam.

A *Quem celeri cursu succensa mente secuti*
Bis seni e Patavis Equites, seu circiter, ausu
Migrantes fluvium simul innituntur eodem,
Queis mens una fuit Populum, Plebemque tueri.
Quod si fata negent, seu sors, casusve reposcat,
Æquo Marte mori, Patriæque impendere vitam.
At reliqui Cives, Rectorque omnisque Senatus
Cis fluvium resident retinentes ordine turmas.
Jure quidem belli passus via stricta maligni
*Paulatim expositas prohibet transire * catervas.*
* M. Phalanges.
Quippe erat emergens aciei parte resecta,
Ut foret in paucos facilis Victoria Gallis.
Sed nil jura † valent belli, mens ‡ ulla, vel ullum
B *Humanæ Virtutis opus. Regit omnia Casus.*
† M. Volent. ‡ V Una.
Pro libitu Dominæ rumpunt sua stamina Parcæ.
Sidera disponunt hominum mentesque modosque.
Inspectante Deo, proprio qui singula nutu
Corrigit, & cunctos hominum præponderat actus.
*Utque * Simon pedites* [2] *† modico sine milite flumen*
Excessisse videt [3], *primam secum ire Cohortem*
* In V. Supra Simon est Philippus. † P. Multo.
Ipse jubet, reliquasque suis consistere signis,
Et citat alipedem fixis calcaribus altum,
Fulmineum vibrans crebris tinnitibus ensem,
Et ‡ ferit in pedites [4] *ingenti turbine primos,*
‡ Forte melius. Furit.
Evertitque solo magna cum strage cadentes.
C *Tergaque continuò fuso dedit agmine Vulgus,*
Ac redit ad fossæ latices, & sternitur undis.
Diffugere armis in proxima rura relictis.
Successit Simoni primi victoria belli [5].
Nec dum fessa alios Fortuna superbior ausus
Extensura fuit Patavæ exitialior Urbi.
Namque videns populis victos dare terga maniplos,
Et profugos mediæ stagno se sternere fossæ,
Vertit & ipse gradus ipsam fugiturus in Urbem.
Proh pudor? atque equites multi videre fugaces.
Proh timor? & vacuum Gallis dimittere Campum.
Tum discrimen erat fusis in mœnia turbis.
Insimul hostiles [6] *secum migrare Cohortes:*
D *Sancta sed excelsi vetuerunt Numina Cæli.*
*Ipsa * quippe die memorabant digna duorum*
Celicolæ magno plausu Martyria Fratrum [7].
Tunc † quoque terribilis volat ad cœlestia rumor
Dardanio in Patavo clades instare, ‡ cædesque,
Quarum Trojanæ nulla feritate ruinæ
Excessere modos furiis, nec sanguine tanto.
*Protinus assurgens sacer * Hermacora Piorum*
Alloquitur Cœtum clementi voce Beatum.
* In V. Quidem. male omnino, † V. Quæ. ‡ Melius. recentes. neque enim Cædes admittit eo loco Carmen. * Hermagora aliis,
Pro me, proque meo fabor Bona Numina fratre.
Qualescumque sumus, meritis hæc gaudia † nostris
Vobiscum celebres Sancti, Sanctæque tenemus.
† In V, Vestris.
Tempora cùm vestris veniunt solemnia festis,
E *Concinnimus laudes, & delectamur in illis.*
Festum hodiè nostrum est Populis celebrabile cunctis,
Quod nobis solo tantum contingit in anno.
Spernimur indignè, nec ob hoc martyria passi
Corpora mundanis dedimus ferienda flagellis.
‡ En nova scæva [8] *meus nos incendentia Frater*
*Fortunatus * habet, surgitque per æthera clamor.*
‡ M. Et nova scæna dedit meus incendentia Frater. * Idem. abit.
Quidam diffusi sunt rura per Itala Galli,
Qui sueti bellis, alienique æris avari
Digressi propriis humano sanguine vivunt.
Post Tuscas clades, Longobardasque ruinas,
Bellaque sub muris Paduæ dilata per Annum
Nunc

1. *Pennati cuspidis harpes*, lego, *pennatæ cuspidis harpas*. N. Villanus.

2. *Utque Simon pedites* &c. hic est Ille Simon Philippi Pistoriensis, quem auctor *lib.* XVI. *rub.* I. appellat virum Cæsaris amantissimum, & cujus copias ad Camajorem Vanni de Scornazanis fudit, fugavitque. Sciendum est autem, non fuisse illum Philippi alicujus filium, sed ex gente Philippia, vulgo, *di casa Filippi*, quæ jamdiu desiit esse in humanis. Ex his intelligere licet, quare super verbo, *Simon*, in codice Veneto scriptum sit, *Philippus*, perperam licet. *Idem.*

3. *Utque Simon pedites modico sine milite flumen Excessisse videt.* Astipulor hic Paravinæ archetypæ scriptioni, quæ pro, *modico*, habet, *multo*; sententia sic exigente. Illud enim,

F *modico sine milite*, multitudinem potius significare videtur. Si autem pro, *modico*, scriptum foret, *modice*, vel *modicum*, defendi quidem id posset, referendo illud ad, *excessisse*. N. Villanus

4. *Et ferit in pedites*, *ferit*, hic ponitur absolute, uti passim apud classicos. *In pedites* autem, est adversus, contra &c. *Idem.*

5. *Successit Simoni primi victoria belli.* Mediam, *Simoni*, corripuit, reluctante usu, atque orthographia. *Idem.*

6. *Insimul hostiles*, melius, *& simul*. *Et*, pro etiam. *Idem.*

7. *Cælicolæ magno plausu martyria fratrum.* Perversa quantitas secundæ syllabæ, *martyria*, id quod admittit rursus paulo inferius. *Idem.*

8. *En nova scæva*, forte, *sæva*. Idem.

Nunc inferre manus Paduam conantur in ipsam,
Multifidasque parant cædes. Succurrite Sancti.
Parcite, ne tantas videant mea Festa ruinas.
Nec mora. Sanctorum Cœtus pietate molestus
Christum adiit, fuditque suo pro Fratre querelam,
Christus ait. Pereant Galli certamine digni.
† Marte luant tantis quæsita salaria bellis.
Dignum, & justum est ut pereant ‡ per bella nephandi.
** Tuncque acies peditum primo diffusa tumultu*
Erigitur sancto monitu, directaque tensis
Spicula ballistis in equorum pectora † figit
Gallorum. Subito fit densus in aëra nimbus,
Missilibus multis in equorum corpora jactis
Erigitur sonipes, pedibus ferit æra quassis,
Ora, armosque levans, jaculi dùm vulnera sentit.
Vidit ut eversas telis secedere turmas
Cautus Marte Simon, nudo circumfluus ense,
Colligit in gyrum cuneos, signumque ‡ receptû
Edidit, ut lato distingueret agmina Campo,
Dirigeretque suam recta ad certamina frontem.
Non secus ut Lybicus perspecto cominus hoste
Per gramen teretes rugas discriminat Anguis;
*Utque paret toto * collectum corpore virus,*
Ora reflexa simul † connexa per ilia ducit,
Postque caput tollit damna ad ‡ lethalia promptum.
*Hunc non expleta siquidem vertigine * Petrus*
Percutiat Conto, reliqui tutaminis † expers,
Suffigit tellure caput, corpusque relinquit.
Tum Tiso exhortans Populum, dimittit habenas
Excurrentis equi, totis quoque viribus hastam
Torquet in oppositum ventoso turbine Gallum.
Non umbo, non parma tenax percussa tuentur
Pectora, quin strictum penetret vitalia ferrum.
† Labitur obversa galea, casuque virentem
Tundit humum, densoque quatit talaria calce.
Atque infit. Cape Galle tui condigna laboris,
Quæ Canis hoc anno meruisti præmia toto,
Et nostrum sitiens aurum, bibe sanguinis undam.
Hæc ait, & sociis orditur prælia paucis.
Tu quoque in his paucis numquam reticende Joannes
Tisonis junctus lateri simul ense cruento
In Patrias laudes pugnans sublimia quondam
De Campo Sancti memorasti † stemmata Petri.
*Utque ‡ videt Rector signis ad terga * reflexis*
Hostiles acies vicinis cedere campis,
Et male fidentes cœptis desistere bellis,
Evocat excelsum resupinus ad æthera Christum.
O bona progenies Patris dignissima Summi,
Quam colui puro sub corde fidelior, inquit,
Annue commissam ferro defendere Terram

† *Forte.* Morte. ‡ *V.* In bella. * *Idem.* Tumque † Figunt. ‡ *Pro* Receptui * *M.* Collecto corpore virtus. † *P.* Convexa. ‡ *M.* Letabilia. * *M.* Pennis. *P.* Pen'. *Forte* Pe. ctus. † *P. & V.* Expes. * *Scilicet* Gallus. † *In V.* Stigmata. ‡ *V.* Vidit *contra canonem metri.* * *V.* Reflexit.

A *Dexter, & hos hodie Gallos delere superbos.*
Marte cadant soliti per prælia Martis iniqui
Sed Canis imperiis Ligurum potare cruores.
Tum pia thura dabo cunctis redolentia Templis,
Et cantare novas faciam me supplice laudes.
Vosque simul mecum, Patavi, quos stirpe parentum
** Troja tulit Tellus alto de sanguine Teucri* [1].
Nestorei Juvenes pariter vadamus in hostes.
Numen adest. Video. Supera de parte juvamur.
Sic fatus Patavas ducens in prælia turmas
Velocem citat alipedem calcaribus, ultra
† Exiliens tremulum viridi de cespite Pontem,
Attollensque gravem stridenti fulmine clavam;
B *Cudit ‡ inardenti galeam sub Sole * micantem,*
Affigitque cavo capiti, cerebrique fluentis
Spargit Equi vomitum maculantem sanguine crines.
Lapsus equo moriens cadit Anglicus, aurea miles
† Edidit eversis sursum calcaria plantis.
Vivat, ait, Vulgus talis per tempora Rector.
*Tum major Patavum ‡ vergentes terga * Phalanges*
Gallorum insequitur moles, sternitque, necatque
Ictibus increpitant percussa frequentibus æra.
Fabrorum incussis velut instrumenta metallis:
Nec pugnare valet sociorum strage repressus
Gallus in extenso vires effundere campo [2].
Non agris sonipes sessorem vexit apertis.
C *Pressus uterque fuga peragit certamina neuter,*
Invenit arva ruens fossis abrupta profundis,
Et ruit in præceps titubans, unaque sepultus
Cum moriente perit, tumuloque nec indiget ullo [3].
Aggeris a Vico † proprios festinus in hostes,
Ubertus, feriens quem reperit agmine primum [4],
Cassidis extrema gladium deducit ab ora
Fulmineum cæsumque secat cum gutture collum.
Advolat in medio gemitu caput. Excitus ictu
*‡ Cornipes acephalum defert * in prælia corpus* [5].
Proximus huic frater validam Burgundio quercum
† Torquet in aucatum patris qui tuta tegebat
Ilia conjiciens vulnus cervice sub ipsa:
D *Non lethale tamen. Fugit adventantia contra*
Bella, nec ex toto Fratrem dimisit inultum.
Dens Dentum de prole Patrum per bella vagantem
Despexit ‡ procerum pennata cuspide Gallum
Divisum turmis, armis auroque micantem.
Hunc contra direxit equum. Quem pervius ille
Ense ferire parans [6]; *primum tamen excipit ictum.*
Discidit thoraca chalybs, humerumque sinistrum
Incussum fracto devellit pectore nervo [7].
Excidit ad clunes, terræque obversus inerti,
Proh pedes occiditur [8] *multa cum strage Popelli.*
Post-

* *Melius.* Teucra. Troja *enim adjectiva notione trisyllaba dictio ut plurimum.* † *In V.* Exiliens, *id est* transiliens. ‡ *P, & V.* Argenti. * Et micantis. † *In V. deest hoc carmen.* ‡ *Pro* Vertentes *Ut supra* Vergebat, *pro* vertebat. * *M.* Phalangas. † *Idem.* Pepigit. ‡ *Idem.* Cornifex. * *Idem.* Per prælia. † *M.* Torquet in aucatum corpus patris, qui tuta tegebat. ‡ *Peccat hic in legem metri.* Procerus *enim secundam productam habet cum magnitudinem, corporis notat, ut hic,*

1. *Troja tulit tellus alto de sanguine Teucri*, Doctissimus Scholiastes annotavit, verbum, *Troja*, adjectum trisyllabam esse ut plurimum dictionem; ideoque substitui posse *Teucra:* Troja enim cum principale nomen est, bisyllabum est; scribiturque per diphthongum, οι, Τϱοία: quanquam poetæ nonnunquam trisyllabum faciunt, dialysi scilicet diphthongi, οι, in οϊ, deinde vero, ο, in, ω, per extensionem causa metri commutato, ut sit, Τϱοία Pindarus Nemeorum ode 4.
Ξὺν ᾧ ποτε Τρωΐαν
Καρτερὸς τελαμὼν πόρθησε. Et Isthm: Ode ultima. Τρωΐας ἶνας ἐκταμὼν δωρί. Ejusdem rationis est, Τρωΐαθεν, ex urbe scilicet, vel agro Trojano, apud eundem Nem. ode 7. Rursum hoc trisyllabum per crasim reformant bisyllabum, subscribentes, ι, Ιῆ, ῳ, hoc modo, Τϱῴα. Pindarus Isthm, Ode 4. ὅσοι Τϱῴαν δ᾽ ἔβαν. Sed multa hujusmodi occurrent exempla poetas versanti. Ego exempla mutuavi a Pindaro, quia erat ad manus. Quando vero Troja principale nomen non est, tunc profecto trisyllabum est, cujus rei nonnusquam videre est exempla. Retineri tamen possit id verbi apud Mussatum: primo quia palam est, vocalem, i, sæpenumero induere naturam consonantis, præcipue apud Latinos; quæ res demonstratione indigere minime videtur. Deinde verbum, *Teucra*, non memini me reperisse, quamvis Trojani Teucri dicantur. Et sane legitima deductio esset, *Teucria*, quo nomine dicta est regio Trojana. Non tamen id ita habere pervincere ausim. Nam neque satis legi, nec memoria omnium tenax, nec librorum suppetit copia. Utcunque sit, repetitio illa in versiculo Mussati, *Teucra*, & *Teucri*, fortasse non omnibus probabitur. Quapropter vel ego, *Troja*, retinuerim, ea, qua dixi, ratione; vel ablatione unius literulæ, imo subscriptione dicerem, *Troa*, Τϱῴα. Sicut enim ex Τρωΐα principali fit Τρῴα, uti visum est, ita ex deducto Τρωΐος, fieri Τρῷος possit. Sic etiam dicunt Græci λῴων, pro, λωΐον, & λῷστος, pro λωΐστος, aliaque id genus quam plurima. Sed nimii fortasse fuimus in re nauci; quanquam ea de causa magnum facimus operæ pretium, dum tibi Moline sapientissime obsequentes, ac morigeri sumus. *N. Villanus.*

2. *In extenso vires effundere campo*, melius fortasse, *viresque*, pro, *vires.* Idem.

3. *Tumuloque nec indiget ullo*, abundat, *que.* retinendum tamen quantitatis ergo. *Idem.*

4. *Ubertus, feriens quem reperit agmine primum.* Corrige, *repperit.* Idem.

5. *Cornipes acephalum defert in prælia corpus*, bis hic peccatum in metro. Nam ultima syllaba verbi, *cornipes* produci debuerat, & prima, *acephalum*, corripi: cujus postremi exemplum (nam de primo neminem dubitare existimo) licet memoria non teneam, memini tamen, ἄλφα privativam semper corripi, tribus duntaxat exceptis ἀθάνατος, ἀκάματος, ἀνέφελος. Quare acephalum hoc ad Galliambos relegari merito possit. locum enim in heroico metro non habet, cum constet ex duobus pyrrhichiis. *Idem.*

6. *Quem pervius ille Ense ferire parans.* Fortasse, *prævius.* Sed nec *prævius*, nec *pervius* venustum satis *Idem.*

7. *Discidit thoraca calybs, humerumque sinistrism,*
Incussum, fracto devellit pectore nervo.
Discidit, a verbo discindo corripit mediam. Et *chalybs*, scribendum per x. & pro, *incussum*, longe melius, *incussus*;
&

Postquam scissa acies Equitum, dispersaque turba A
Non unam tenuere viam; sed proxima * Castro [1] — * Melius. Castra.
Prima subit, Montis Silicis tenet altera callem.
Una Nicolai retinens vestigia Sancti [2]
Pontem adiit, Brinthæ sed plurima mergitur amni.
Arva ignota tenent alii, sylvasque pererrant,
Utque locis spectant se se cessisse remotis,
Exonerantur † aquis ultrò spoliisque relictis, — † V. Equis.
Expetit ambiguus terras sibi quisque salutis,
‡ Et tantum salvæ quærit solamina vitæ. — ‡ Idem. Ut tantum quærat. M. Et tamen.
Ut dispersa Lupis fugiunt armenta per agros,
Si fugiat Pastor timidus, seu forsitan absens
Tum fuerit, non ulla tenent directa viarum B
Signa, vel assuetos aditus, trepidantque ruuntque.
Nec dudum curant pasci: Sed cædibus instant
Immani feritate Lupi, dum visibus illa
Evasere † suis avidi, missoque furore — † Idem. Sui.
Ad prædam redeunt, & corpora pinguia ‡ pascunt. — ‡ In margine. V. Al. mandunt.
At quis humi stratos perstringat carmine Gallos,
Terribilesque Virum strages? & funera dira,
Totque cruentato disjecta cadavera Campo,
Cumque Equitem sternebat Eques, rapit impia Plebes,
Exutumque armis sectumque in frustra relinquit [3].
Ah nimium vestræ patuere furoribus iræ,
O Patavi tanto bacchati sanguine Cives? C
Deletur tua magna Canis fiducia Grandis,
Cujus finitimas calcasti sanguine terras.
Victa jacet Phrygiis, ne dedignare, lacertis.
Troica nam versis surgit Victoria fatis.
* Hisque utinam scieris susceptis sistere damnis. — * V. His utinam.
Sed majora parant Cælestia Numina cæptis.
Non etenim Patavi correctus carmine Vatis
Destisti obscuræ metuens præsagia Lunæ.
† Spreverat illa tui supero de cardine Scribæ — † In C. M. Spreverat illa lunæ tui S. de cardine scribæ contemptrixque sanctæ.
Contemptrix Sanctæ dejecta Superbia Pacis.
Scinditur in partes Patavo cum milite Vulgus.
Pars fugat errantes Equites, pars cædibus instat: D
Nec vacat officio quisquam, ne prospera cursu
Abstineat Fortuna suo, flatumve remittat.
Nonnulli multo cæsorum sanguine fessi,
Seu æris cupidi, & pietatis imagine pauci,
Surripiunt Urbi vivos, animasque reservant.
Stabat lapsus Equo, fundo obrutus imo [4],
Pondere pressus equi; sed nondum cognitus ulli.

& pro, *devellit*, *divellit*. lege ergo sis,

Dinscindit thoraca chalybs, humerumque sinistrum
Incussus fracto divellit pectore nervo.

Sed hoc fortassis facere esset, non emendare: atque ideo præter primum, ac tertium verbum nihil muto; ne sarritum vocatus serere videar velle. *N. Villanus.* E

8. *Proh pedes occiditur*, Occisa hic est quantitas in secunda verbi, *occiditur*; quæ producitur in transitivo verbo. *Idem.*

1. *Non unam tenuere viam, sed proxima Castro. Prima subit* &c. Optime Scholiastes optimus, qui pro, Castro, reponit Castra. Poterat tamen intelligi de Castro Bassanelli, unde Simon despexerat fossores, & Gallorum equitatum eduxerat. *Idem.*

2. *Una Nicolai retinens vestigia Sancti*, Secunda, *Nicolai*, cum per o parvum scribatur, corripi debuerat. *Idem.*

In quem forte aliquis pedes incidit, utque moventem A
Membra videt subitò socios conclamat in illum.
Erigitur pedibus galeaque à fronte revulsa
Agnovere Virum toto licet ore cruentum.
† Exertosque neci ‡ vocat. Observate potentem, — † Simonis hæc verba sunt ad Pedites Patavinos. ‡ Forte. Rogat.
O Juvenes, vobis infestum reddere Castrum.
Præterea vivens tanto vos ære replebo,
Pauperiem vestris ut non timeatis in annis.
Protinus * auditis hostes sibi fecit amicos, — * Mel. His dictis.
Tutoresque suæ meruit quæsisse saluti.
† Quis referat Simonis prælato nomine capti — † M. Quis referat Simonis nunc quæstio nomine capti.
In vulgus dubiam quanto discrimine vitam
Traxerit. E mediis gladiis, ‡ plebisque furore B — ‡ Ibidem. Populique.
Vivus in hostilem tandem deducitur Urbem.
* Tunc præter multos Proceres [5] in mænia traxit — * Idem. Tum.
Nobilitas belli præbens sub jure favorem,
Blandior infesti cohibens suspiria Vulgi.
Cernere erat galeas auri fulgore rubentes,
Arteque cælatos puro thoracas in auro,
Textaque lunatis argentea cingula bullis.
Arma jacent latos jam non pretiosa per agros,
Arma gerit mulier plenis onerata canistris,
Cara emitur Cassis, bino si venditur asse.
Altus equo laxis terit arva patentia frænis
Militis arma ferens Pedes ostentata per † Urbem. C — † In eodem post Vrbem sequitur Expectare suos, viresque adjungere pugnæ. Quæ in tertium librum referenda.
Mandat humanda cavis congesta cadavera fossis,
Quæ dispersa jacent, Rector, ne lethifer aer
Desuper inficiens sanæ præjudicet Urbi.
Multa labant rapidis fluviorum mersa sub undis,
Post nonos conspecta dies deformia visu,
Tandem finitimæ quæ suscepere lacunæ.
Flumina finitimi Populi vetuere bibenda
Nostra diu, puros dum gustavere liquores.
Victor ovans lætam facit Altinerius Urbem,
Donaque divinis offert suavissima Templis:
† Hermacora super, Fortunatusque beantur. — † Aliis. Hermagora.
Sed Canis alta sui pandit suspiria damni. D

Albertini Mussati *de Gestis* Italicorum *post* Henricum VII. *Cæsarem seu de Obsidione Domini* Canis Grandis *de* Verona *circa mœnia* Paduanæ *Civitatis*, *&* *Conflictu* Gallorum *Liber Decimus explicit*,

INCIPIT UNDECIMUS.

3. *Sectumque in frustra relinquit*, corrige, *frusta*. N. Villan.

4. *Stabat lapsus equo, fundo Simon obrutus imo. Simon*, producit postremam, cum scribatur per o magnum. declinatio quippe nominum, quæ Græci appellant περιττοσύλλαβα, non admittit masculina desinentia in on, per o, parvum; ut cuique videre licet. Nulla vero alia declinatio convenit huic nomini, cum neque ἰσοσύλλαβον sit, neque συνηρημένον. Et cum in obliquis casibus horum nominum ε ante μ non habentium, neque μ cum aliqua consonante implicitum illud o magnum servetur, consequens est, ut penultimæ horum producantur; quas tamen auctor corripit, ut superius vidimus, & paucis ab hinc versibus videre est, ubi inquit,

Quis referat Simonis prælato nomine capti &c. *Idem.*

5 *Tunc præter multos proceres*; forte, *hunc*. Idem.

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
SEU
De Conflictu Domini Canis Grandis de Verona apud Paduam.
LIBER UNDECIMUS.

Gesta canenda paras Patavinis annua factis. F
O bona quanta Dies abeuntis candida Mensis
Augusti denis, denisque à tempore lapsis.
Mille trecentenis enixæ Virginis annis,
Si sors * hæc Erato nostro memor offerat ori [1], — * M. hoc.
Et nostram tenui vocem moderetur avena?
† Diva

1. *Si sors hæc Erato nostro memor offerat ori*, Melius, *Si forte hæc Erato nostro memor efferat ore.* Sed nihil muto, præter, *sors*, in *forte*. N. Villanus.

† *In eodem deest hoc carmen.* Diva &c.

† *Diva parens* Erato *Patavæ concede ‡ poësi*
Victum Marte Canem patria depellere terra.
Missus ab Augusto Dapifer jam venerat Heros
Ulricus pacto Patavæ pro fœdere Genti
Promissam laturus opem, Goritius alta
Cui se mente Comes justa violentior ira
Addidit in socias juncto simul agmine partes.
*Nec majore mora, * biduo quàm mœnibus Urbis*
Accepti, certo collatis ordine signis
Egressi foribus longo post tempore clausis,
Eduxere acies in aperti gramina Campi.
Primus ad occursum Castro Canis arduus alto
Exierat, campoque acies eduxerat æquo.
Prima phalanx struitur, dextraque in parte locatur
Scalifer Andreas miles, bellique magister
Andreas primi portans insignia pili.
Conseritur lævo lateri veteranus in armis
Ugo ferens nigram signo candente patellam.
Densatur reliquis bello melioribus Ordo,
Queis inerat primæ spes, & fiducia pugnæ.
Primus erat turmæ ductor Canis ipse secundæ
Scalarum in medio cuneos, agmenque regebat.
Hic Patavi extorres, hic Veronensia signa,
Hic Vicentini reliqua cum gente Manipli,
Hic, quæcunque aderant, coeunt in prælia turbæ.
Parte alia primæ specimen Goritia † frontis
Prima tenet. namque illa Comes sua bella vocabat,
Quem juxtà Ulricus magno Ulrico patre ‡ natus.
Ab lævo Comitem Rambaldum sistere cornu
Constituit. Comes ille tibi Tarvisia Tellus,
Ut Genere antiquo, sic bello insignis, & armis.
Hos galeata Cohors hirsutis horrida cristis
Exardens sequitur pugnæ incumbentis amore,
** Dehinc postrema acies Patavo condensa Senatu*
Sub Magni Ulrici ductu stipata catervis
Germanis dictis Castri de nomine Valse.
Fecerat irriguam Brinthæ de flumine fossam,
Qua Canis oppressam premeret violentius Urbem,
Aggeribus tumidis, altaque crepidine ripæ;
Quæ jam succenso tardabat tempora Marti.
At Plebs acta fame, & longo stimulata dolore
Jam Ducis impatiens, celeri non † jussa meatu
Procidit ad fluvium, tabulis terraque repostis
Astruxit subito salicum de vimine pontem.
Tum peditum, ‡ quotcunque capit pons arctus, in agros
*Turba ruunt. Velut unda Padi * suppressa tumentis*
Vere novo, cum cessit hyems ab rupibus altis
Decurrit nivibus Solis fervore solutis:
Occurrit spectator aquæ, tentatque Colonus,
Si valeat cæptum rumpentis sistere cursum:
Sistere sed postquam desperat, viribus impar
Cedit aquis properè fugiens, & valle relicta,
Ne fulctu incumbat [1]; *tumulum festinat in altum.*
Sic Canis, ut primum campis exire Maniplum
Providus aspexit, subito Spadone citato
Prosiluit [2] *volitans una comitante Cohorte,*
Turbavitque agmen peditum, qui ponte peracto
Transierant, longaque manu lata arva tenebant.
Protinus ad fluvii lacero redit agmine ripas
Turba fugax, pars multa cavis se sternit in undis.
Haud aliter, quam cum demissus ab ære Falco
Multa strage ruens, horrendus turbine multo;
In latices pavidas † demergere cogit Anates [3].
Mox arrectus equo, clypeoque ‡ innixus, & hasta
Conspicit armatas alia de parte Catervas,

* *V.* Triduo.
† *In M,* Formæ. & Frontis.
‡ *In V.* Dignus.
* *In M. Desiderantur hæc.* Dehinc *usque* Nam magno in latio, *quæ inserta secundo libro prope finem descripteris lapsu.*
† *V. & M.* Visa.
‡ *V.* Quoscunque.
* *M. & P.* Suprema.
† *Mel.* Se mergere.
‡ *M.* Annixus.

A *Et videt Eoas acies, Germanaque signa* [4],
*Goricos, * Sclavosque leves, Tyrolas, & Istros,*
Valsenosque Equites, quos longo Stiria tractu
Miserat Ulrico cupidos parere potenti.
Dehinc Tarvisinas decernit adesse Cohortes
Convicina Fori comitantes agmina Iuli,
Hos inter Romana manus quam Teutonis Austri
Dux dederat, Mundique pater tu Maxime Cæsar,
Teque videt Paduane ferox obsesse per annum,
Miles, & audacem Populum, qui flumina primi
Quæritis instantes aditu migranda repenti.
Non secus, ut † laqueis à venatore retenti,
Dum strepit ad prædam cornu infrendente, Molossi
B *Ore latrant, jaciuntque acres è ‡ gutture spumas.*
Tantorum aspectu monitus Mavortius Heros,
Quamquam pugnæ avidus, multo ulterioribus impar,
*Consulit instanti * se se non credere † bello,*
Nec conferre manus; sed ‡ forti immittere Castro
Præsidium positis in proxima rura stativis.
Intereà socios, quos Gens Lombarda parabat,
Expectare suos, viresque adjungere pugnæ:
Hæc Canis audaci per se conceperat ausu:
Altera sed summo lata est sententia cælo.
Nam Christum à dextris Patris de more sedentem
Virgo adiit Justina cito celeberrima gressu,
Virgineo sociata Choro, sic quæsta dolenter.
C *Christe Deus, Mundo cui Virgo Juvencula nupsi,*
Dum Regina forem Patavi ditissima Regni,
Exaudi, si justa peto, si Chrismatis uncta [5],
Si Martyr, Regis si filia Vitaliani.
*Gens inimica meam * bellis crudelibus Urbem*
Obsidet integro cur tantis cladibus anno
Te patiente Deus? Non exprobrare voluntas;
Sed memorare mea est. Nonne hæc Baptismate prima
Urbs Cisalpinis lavacrum suscepit in Oris [6]:
Verona fidei post tempora multa rebelle?
† Testis adest, si vera sacer transmissus ad illam
Prosdocimus docuit, Petri se dogmate fassus
Discipulum. Populus quisnam Orbe fidelior isto
D *Templa tibi, Sanctisque tuis majora per omnes*
Astruxit terras cultu celebranda perenni?
Et tamen ‡ ipsa meo vix jam viduata locello,
Basilica [7] *gavisa nova, nunc Præside pulso*
Deseror infelix. Non importuna requiro,
Pone manum pharetræ, & saltem quacumque sagitta
** Fige Canem, victumque mea fac cedere terra.*
Arrisit Sanctæ Proles Divina Puellæ,
Et flentis madidos palla detersit ocellos,
Apposuitque manum capiti, plausitque querenti
Leniter his verbis. Non sic mea Virgo decora
Res Paduæ veteres, Generis, Patrisque Tuique
Negligimus; nostræ sed stat sententia menti
E *Gratuitis Patavam tractare favoribus Urbem,*
Hocque tui causa, Sanctorum & amore meorum,
Quos ea claustra tenent. Ipsi nam fulmine nostro
Fudimus infestos ingenti vulnere Gallos
Hesterna, scis ipsa die. Non viribus ullis,
Sed nostra periere manu. Tibi vera fatemur.
Pro culpis meritas nonnullo examine pœnas
Sustinuere Tui majori turbine digni.
In Patava longa pro pace Superbia terra
Creverat, unde Iræ, Invidiæ, & genus omne malorum,
Luxuriæ turpes, & avari fœnoris usus:
Inde feræ Cædes, Odia intestina, Scelusque
Omne,

* *V.* Parthosque
† *M.* Laquei.
‡ *V.* Gurgite.
* *In V. desunt.* se se non.
† *In eodem est.* Pugnæ & bello.
‡ *In M.* pro forti *est* Toto.
* *In M. Deest hæc dictio.*
† *M.* Testis adest, si vera quidem Sanctissimus illum Prof. d. P. dogmate fassus Discipulum. P. orbe quisnam fidelior isto.
‡ *M.* Ipse.
* *V.* Fuge.

F

1. *Ne fulctu incumbat*, credo, legi debere. *fluctu.* N. Villanus.

2. *Subito spadone citato Prosiluit*, Nisi fallor, verbo *spadone*, significare voluit equum cantherium. Quod si ita est, claudicat prosodia in prima, *spadone*, quæ corripi debuerat. *Idem.*

3. *In latius pavidas cogit demergere anates*, Cate, ut solet pro, demergere Scholiastes emandavit, se mergere. At in verbo, *anates*, corrupta est quantitas medianæ syllabæ, quæ corripi debuerat. *Idem.*

4. *Et videt Eoas acies, Germanaque signa.* Dii boni quas appellat *Eoas acies*? Germanasne! Sclavasne? Istrasne? *Jam Ararim Parthus bibet, & Germania Tigrim.* Reponerem *Arctoas* pro *Eoas*, ni longiuscule a scripto iretur, *N. Villan.*

5. *Exaudi si justa peto, si chrysmatis uncta.* Dicendum, scribendumque fuerat, *chrismate.* Emendari possit, *chrismate inuncta.* Idem.

6. *Urbs Cisalpinis lavacrum suscepit in oris*, Præpositio *cis*, ni falsus animi sum, corripitur. *Idem.*

7. Producit primam verbi, *basilica*, quam corripiendam puto, eo quod βασιλεὺς cum suis derivatis contrahitur; & ratio etymi, si verum est dici βασιλεὺς, quasi ἀσινεὺς, id idem exposcit. *Idem.*

Omne, quod in pravis solet increbescere[1] *terris.*
Non nisi criminibus cessat Censura piatis.
Nostra, nec accedit nisi certis Gratia causis.
Verùm Virgo tibi jam nunc miserescimus[2] *ultrò.*
Quæve super factis Paduæ proponimus audi.
Saucius ecce Canis superatus Marte recedet,
Ut petis. Hæc hodiè jam jam te supplice fient.
Pax erit, & sævum vobis placabimus hostem.
Nam magno in Latio multò majora paramus.
Quippe duplex Ligurum calcabit Gallia terras,
Urbibus Hesperiis jam jam nova regna resurgent.
Nec plus quære. Tuus Patavus contentus abibit.
Digressus campo, collectis undique signis,
Egregiis de more Viris ad terga relictis
Dux Canis ante alios Castri tendebat ad Arcem.
Non sic summa sinunt. Pedites namque ante repulsi
Missilibus variis hostilia terga sequuntur.
Tunc excire Canem pugnæ de Ponte cucurrit
Ala equitum primis peditum conjuncta maniplis,
Quæ Canis extremam turbabat abire catervam.
† Tumque ejus frontis Proceres cum turbine multo († P. Tuncque.)
Alipedes movere citos, atque impete magno
Diffusum retrò Populum vertere fugacem.
Constitit audito Canis omnis turba tumultu,
Contraxitque moras instanti pendula pugnæ.
Protinus ecce Comes celeri Goritius ardens
Vectus equo Henricus phaleris à clune rejectis,
Acer in extremam denso ferit agmine turmam.
Res agitur telis, bello se conserit omnis
Miles, & in lato peraguntur prælia Campo.
‡ Icta gemit tellus pulsu concussa frequenti (‡ M. Lata-forte pro læsa.)
Cornipedum, volitat diffusus in aëra pulvis,
Conseritur pede pes, crus crure, & pectore pectus[3].
Igne micant fulvæ ferri stridore favillæ,
Collidunt clypei, crebris sonat ictibus aer.
Turbat & intuitus spumantum sudor equorum[4],
Atque per auditum vox non decernitur ulla.
** Tum strages; cædesque virum, primoque tumultu* (* Idem. Tunc.)
Ugo cadis sparsa cerebro manante patella,
Ugo, Cæsareis melior quo nullus in armis,
Fortior aut Montis gessit fera bella Catini.
Sternitur Andreas ductor, bellique Magister,
Destituitque suo pollutas sanguine Scalas.
Cum Pontem exiliens magna comitante caterva
De Valse Ulricus toto ruit agmine Magnus,
Instaurans cæptum juncto certamine bellum.
Tum strepitu lituum, & magno clangore tubarum
Mille perhorrendos fundebant cornua cantus,
Buccina terribiles edebat stridula voces.
Cessit rupta acies Canis, & collisa † secundæ († M. Secundæ.)
Detrudit venientem, & se juvisse parantem,
Conantemque retrò præceps socia agmina vertit.
At Canis eversas cernens secedere turbas,
Instaurare studet, clypeoque ‡ objectus, & ense (‡ Forte. Obvectus.)
Exclamat. Socii fugitis mea gloria semper
Insoliti? & ferro quæsita relinquitis arva,

A *Desertisque Urbem longo jam tempore victam?*
*Mecum agite, & ferro pariter tendamus * in hostem.* (* M. In hostes.)
Hæc ait, & secum Proceres in bella reflexit.
Ut Leo marmaricum fronti illucescere ferrum
Cum videt[5], *excitam magis excandescit in iram,*
Ignarusque fugæ despectum excurrit in hostem.
Ast belli pondus tum vi majore gravescit.
Namque Canis turbis ex omni parte solutis,
Dum prostrata ruunt fusorum turba cadentum,
Viribus hostiles cunei majoribus instant,
Qui non spontè Canem retrò secedere cogunt
Magnanimum. O quanta cordis penetralibus ira[6]
Vertere terga pudet. Repetens munimina Castri
B *Ingreditur primas magno conamine barras.*
Utque videt barris certantes cominus hostes;
In Castrum subiturus erat; sed ponte levato
Vertit ab Arce gradum, dubiæque cavere saluti
Pensat, & ad Montis Silicis divertere callem:
Tum citat alipedem saltu; sed protinus ipse
Incidit in fossa, fieri quam fecerat, ima.
Accurrunt Comites magno discrimine circùm,
Deprehensumque levant armis, & pondere † lapsum († M. Pressum.)
Restituunt magno tremitu, sellæque reponunt.
Utque impostus equo calli se vidit aperto
Expositum, Silicis tuta ad munimina Montis.
Dirigitur rectæ servans vestigia ripæ.
C *O nunquam stabilis vario diversa rotatu*
Rebus in humanis quantum Fortuna jocaris?
Non simili fruitur tua magna audacia cursu,
Magne Canis, quo tu Patavorum millia paucis
Fudisti sociis. Tunc se sic fata ferebant.
Ast Juvenis sumpta secum ferventior ala
Ulricus condensa Canem per bella requirit,
‡ Transgressusque acies omni statione pererrat, (‡ In M. deest hoc carmen.)
*Quà putat * esse Canem, multorum & cæde peracta* (* Forte. Ire.)
Quò sentit fugisse Canem, se transtulit † illò, († Hic deficit. Cod. P.)
‡ Calleque quo pergit, cursu decurrit eodem. (‡ In M. Currensque.)
Ut Veltres fugiente Lupo, latransque ‡ furensque[7]
Per sentes, & rura meat, nemorumque recessus
D *Ambit, & arrecto sequitur vestigia naso:*
Ut verò latices, vel summa cacumina sentit[8]
† Pertransisse, redit sine spe, mentemque reponit. († Ibidem. Excessisse.)
Pons erat amplectens Fluvium, quo scinditur ager[9]
Directi callis, Canis hunc trajecit, & illo
Confestim amoto, Ruralis forte reperti
Functus ope, objectam ‡ linquit venientibus undam. (‡ Mel. Liquit.)
*Tunc quoque liberior galea post terga * rejecta,* (* V. Relicta.)
Squallidus aërii sumit fomenta vaporis.
Longum iter ad Montem visum sub pondere fesso
Armorum, & pulsu pendentis crure sagittæ.
Hujus nota manus non est; sed fortè putarent
Demissam Cælo, quam tu Justina petisti.
E *At pigritantis equi stimulis, pulsuque frequenti*
Se tandem in Castrum multo languore recepit.
Ulricus sublata Canis vestigia linquens,
Infrendens ira, minima quòd tardior hora,

Ocyus

---

1. Pro, *increbescere* corrige, *increbrescere*. N. Villanus.
2. Pro, *miserescimus tibi*, dicendum, tui. *Idem.*
3. *Conseritur pede pes, crus crure, & pectore pectus.* Semper ego mastix tantum, atque corrector? Versiculus hic plane aureus, & Maroniana lucerna non indignus.
4. *Turbat & intuitus spumantum sudor equorum.* Quid, si *fumantum.* Idem.
5. *Ut leo Marmaricum fronti illucescere ferrum Cum videt.* Nemo non videt, longe melius esse, *marmaricus*, quales poetæ sæpius appellant leones. *Idem.*
6. *Magnanimum. O quanta cordis penetralibus ira* &c. Hæc προσφώνησις potest per se ipsa consistere, hic interpuncta; vel aptati tam ad superius, quam ad inferius colon. Secreta minus dura. *Idem.*
7. *Ut veltres fugiente lupo latransque, furensque Per sentes, & rura meat. Veltres*, glossa Etruscorum. Est autem canis venaticus, quem a persequendo lepores appellant etiam, *leuriere Veltri* autem fortasse dicuntur corrupte a verbo Latino, *velites*, quos a celeritate sic dictos volunt, quasi *volites.* Vel etiam a verbo Græco, βέλτερος, ablata *e* media per syncopem, formatoque βέλτρος: quod canes id genus sint aliis meliores, velocioresque significatio autem velocitatis inesse videtur ipsi verbo; quod ἀπὸ τῶ βάλλω motum significante, unde & βέλος deduci videtur. Hæc autem ingenii causa dicta sint, aliud enim fortasse sit etymon verbi hujus. At ego meam dialectum quam maxime honestare voluerim: quæ res in affinitate meliorum linguarum, non autem in dissimilitudine, ur plerique arbitrantur, consistere mihi videtur. Non prætermittam obiter annotare, Dantem Aligherium in ea, quam vocat Comœdiam, appellare Canem Grandem *Veltrum*, eo quod Avaritiam occidisset; ait enim

F
— — insinche'l veltro
Verrà, che la farà morir di doglia.
Questo non ciberà terra, ne peltro,
Ma sapienza, & amore, e virtute,
E sua nation sarà tra Feltro, e Feltro.

Sed Mussatus non uno in loco maledictis illum incessit, ut vidimus hucusque id quod in neutro eorum est mirandum, cliente altero, altero Patavino. *N. Villanus.*
8. *Ut vero latices, & summa cacumina* &c. fortasse pro, *latices*, reponendum, *latebras. Idem.*
9. *Pons erat amplectens fluvium, quo scinditur ager.* Versus miurus, cujus extremam sedem obtinet pro spondæo pyrrhichius. *Idem.*

1. Pro,

A *Ocyus implicitum non circumvenerit hostem,*
Obtruncat profugos, quos invenit, obvius omnes.
Difusa [1] *de parte Canis nonnullus ab altis*
Elapsus ripis mortem sibi legit in undis.
Sparsa Canis Campis acies diffunditur omnis.
Nec prædæ, cædivè modus. Paduana per agros
Plebs infesta furit nullo satiatia cruore:
Diripit abjectos, nudataque corpora truncat.
Panditur hic, peperit quod longa injuria, crimen,
Dimittitque suos inferna ad Tartara Manes.
Dum gladiis exempta ruens Canis ala propinquum
Effugit in Castrum Patavis immixta catervis.
Namque patens Castrum, portisque † *effusus apertis* [2].
Conflictu in tanto Custos effugerat omnis.
Sed subito divulsa fugit Gens hostica Castro,
Et Vicentinas lacero petit agmine terras.
O hominum mendax, & inanis opinio? Nunquam
Quod cupit assequitur, nisi dextro ‡ Numine,
quisquam.
Castrum excelsum, ingens, atque expugnabile nunquam,
Viribus humanis una vanescit in hora.
* *Liquitur infensum* [3]. *Canis ipse satisque superque.*

† In M. Fusus.
‡ M. Munere.
* V. Linquitur.

1. Pro, *difusa*, corrige, *diffusa*. N. Villanus.
2. *Portisque effusus apertis*, tolle interpunctionem. *Idem.*

Perdere, dum tantum fugeres, contentus abisti.
Quis numeret pingues prædas, effusaque campis
Arma, & Equos, fulvis & rura micantia sellis?
Quasque Canis thalamo servabant scrinia gazas,
Insutasque auro vestes, Zonasque, thorosque?
Plebs rapit. O mirum auditu. Paulo antè superbæ
Vertitur in nihilum Magni Canis Insula Scalæ.
At cadit Oceano dum Sol, redit omnis in Urbem
Victor, & optatæ dudum dat membra quieti.
Ast matutinos tribuit cum Lucifer ortus,
Atque oriens Mundo dispersit lumina Titan,
Visuntur prædæ, captivorumque catervæ,
Cornipedumque greges, & Martis dona faventis.
Vota Deo solvunt, & summo brachia Cælo
B *Tendunt, ac longis cingunt altaria ceris.*
Vocibus acclamant Fridericum vivere Regem
Augustum, & magnæ rostris considere Romæ.

Albertini Paduani *de Gestis* Italicorum *post* Henricum VII. *Cæsarem seu de Conflictu Domini* Canis Grandis *de* Verona *apud mœnia* Paduanæ *Civitatis Liber Undecimus explicit,*
INCIPIT DUODECIMUS.

3. Pro, *liquitur infensum*, repone, *linquitur. Infensum* autem videtur positum pro, indefensum. *N. Villanus.*

ALBERTINI MUSSATI
DE GESTIS ITALICORUM POST
HENRICUM VII. CÆSAREM
LIBER DUODECIMUS.
Ad Bentium Charissimum Amicorum.

RUB. I. De Traditione Paduæ ad Canem Grandem Anno MCCCXXVIII. Mense Septembri, & Causis præcedentibus.

Duplici M. S. usi sumus in hac, & sequenti Rubrica emendanda, Uno Clarissimorum Papafabarum, qui nota hac, PP. insignitur: altero Veneto, quem, V. littera denotamus. Caterumquæ toto illo temporis intervallo, quod inter Conflictum Canis G. apud mœnia Paduæ, & Traditionem ejusdem Civitatis eidem Cani gesta sunt, persecutus est diligenter Cortusiorum alter, qui emendatus & ipse post Nostrum propediem apparebit.

De Ordine Causarum, Fatorumque serie in Opere nostro de Lite Naturæ, & Fortunæ tractavimus, quatenus materia illa suppetiit. In quo licet ea, quæ aguntur verisimiliter, nec non (ut nonnulli existimant) necessitati incumbere videantur: omnia tamen illa humanæ subesse virtuti veriori, & sanctiori ratione conclusimus, cui desuper Excelsus Deus liberi conditiones donavit arbitrii, cum à primordio rerum liberum creavit, & edidit prothoplastum [1], nisi se ipsum exinanisset, & fecisset in sui ipsius prævaricatione manicipium. Lapsus quidem in naturam corruptibilem, non modo is peccati servus factus est, sed (proh dolor!) à se progenitos fecit obnoxios. Infecit inde Orbem terræ * excadescentia stirpis *Caim* in ætate primæva, quæ pœnitentem Deum talis Creaturæ delere aquarum inundatione coegit. Sed quid ni? Genus illud primum Deo bono extinxisse quid profuit? Cum secundum seculum paulo post in nequitiam reciderit *Esau*. Nec ea substitit; sed ad hoc ultimum Mundi senium perduravit, non ipsius Dei Summi per certam Sobolem Cœlo dimissam visam & cognitam monitionem † correptum [2]. At præterierit antiquitatum, codicumque veterum ‡ vigens, atque exuberans; sed non exprobosa [3] memoria. & subjecta nostris oculis insignis, atque omni ævo memorabilis subtexatur Historia, in qua post *Ecceriniidem* nostram *Paduana* Posteritas fortunam Urbis suæ, & velut ab ipsa natura inditum, ac fatale eventuum suorum judicium speculetur, sive pro terræ situ, sive talium elementorum fluxu, seu quavis occulta dispositione Mortalibus. Variatur siquidem semper Civitatis hujus status * alteratione mirabili, qua annorum

* *Sic emendavi locum hunc, cum in utroque M. S. esset* Scatescentia Stupis, *nullo plane sensu*
† *PP.* Correctum.
‡ *Idem.* Ingens.
* *Idem.* Alternatione.

1. Pro, *prothoplastum*, corrige, *protoplastum*. N. Villanus.
2. Pro, *correptum*, *correctum*, cum Pappafabæo codice. *Idem.*

C circiter L. curriculis cunctis Naturæ, quæ sub Cœlo sunt bonis pullulat, & augescit. Virtutibus præditos Cives gignit: Illibata pace fruitur; finitimis Civitatibus præest, quas amore, & beneficiis ad se allicit, & veluti Mater gratuitis protectionibus principatur. Sed ubi Res publica, privatorumque in tantum iis crevere virtutibus, ac moribus, ut magnitudine laborent sua, † insævire Fortuna, ac mutare omnia incipit; & in pecuniæ cupidinem omnium scandalorum materiem liberalitates, probitatesque convertere; & in
D opulentiis inopes esse, & Deum Sanctosque quos suprema opera, & religione eo usque coluerant, negligere; & in usuris, ac fænore tempora, diesque assumere, & animos exercere. A cujus avaritiæ initiis Sancta suppeditatur Justitia, & Nephas dolis atque fallaciis usum capit, omnesque bonas artes in vitia, nequitiasque confundit. Ex quibus omnis regiminis fræna rumpuntur, & repente solutis institutorum compaginibus tyrannides incidunt ‡ improvisas. Et habet hunc excessum flagitiosum illa infausta Communitas, quod
E postquam in ruinam lacerata dilabitur, obortæ in ea crudelitates, & inhumanæ calamitates exemplo carent, & inaudita exitia, & fœditates, quæ per omnes Mundi terminos stupescere faciunt audientes, & mirabundam faciunt memoriam sempiternam. His igitur de Urbis natura præmisis [4] exordiis, potioresque causas defectionis, ac traditionis ad *Canem* quam compendiosiori poterimus indagine differemus.

F Post *Pauli Dentis* commotionem, quæ adeo Populi *Paduani* enervatio, exitiumque extremum fuit, ut nec Respublica * illa, seu Communitas aliqua dici posset, Populus inde, ac Plebs *Carrarien-*

† *In V.* Luscivere. *Forte pro* lascivire.
‡ *Melius* improvisæ.
* *Forte*, ulla.

3. Pro, *exprobosa*, *exprobrosa*. N. Villanus.
4. Pro, *præmisis*, *præmissis*. Idem.

1. Is

rienſium, uti † pecora, aut ſervilia mancipia facti ſunt, tanta vitæ circumventi formidine, ac Dominorum plurimorum perplexitate, ut in quem unum Dominium intenderent, cujus umbræ, aut tutelæ ſe ſe committerent, ipſi haud ſcire poſſent. Omnibus autem ſe commendatos facere, ut a ſingulis tuti eſſent, nec facultates hominum, nec tantarum ſummiſſionum ſtudia ſuppetebant, Tyrannidis quippe hujus novæ ex hac ſtatus mutatione ſubortæ Capita erant *Nicolaus* Miles, *Marſilius* Magnus, quem ſic comparatione *Marſilieti* vocitabant, quem ex perſonæ proceritate, ac ingenti virtute ſuperabat, *Marſilietus*, *Obizo*, *Jacobus* ætate pubes, *Ubertinus*, omnes ejus proſapiæ de *Carraria* eminentiores unum caput Dominii concipientes, & ſibi Urbis totius imperium induentes. Is adjiciebatur [1] *Tartarus de Lendenaria Ubertino*, tanquam juvenco atroci & indomito, conjugatus, quo nulla Tygris, aut fera ſeverior. Suberant iis & alii *Carrarienſium* ſemper facinoroſi fautores *Aycardinus*, & *Franciſcus* de *Capitevaccæ* (ſic ſtirps illa nuncupatur) omnium flagitiorum, ſcelerumque conſortes ſub quibus omnibus Catuli aderant plurimi dentibus jam rapaces, & unguibus, qui & ipſi in majoribus delictis, criminibuſque ‡ inſæviebant, potentiis eis ad majora non deſervientibus. Principio hujus ſævæ, horrendæque Dominationis, ut ullam regiminis faciem Urbs habere videretur, quam maxime procuravere, * ut *Canis Grandis* violentos auſus, inſecutioneſque retunderent *Ulricum* de *Donesdorf*, cui *Ulricus* de *Fanniberch* Subvicariatum pro ſe ſub *H. Boemiæ* Regis, Ducisque *Carinthiæ* titulo abſens reliquerat, ſibi, Urbique Dominum, Rectoremque nomine prætulere; ſed re Clientem, turpemque Conſervum, & in omne commiſſum facinus pronum magno de jacturis Monaſterii Sanctæ *Juſtinæ*, pulſorumque Civium, qui Urbe ingenti metu profugerant, ære ſuſcepto, illumque pro ipſo H. Rege ſedere pro tribunali fecere, viceſque regias obtinere, cujus autoritate capitalia judicia † promulgata ſunt. Nec eorum dumtaxat, qui *Paulo* ſe adjunxerant, laterique ejus aſtiterant, contenti nominationibus, damnationibusque, qui triginta pedites, equitesve, ſeu circiter fuerant: ſed per Quarterii Pontis *Molendinorum* Vicos, adjacentiaſque, ‡ nec non per alias Civitatis oras, quos ullo ante tempore *Lemizorum*, *Dentium*que affines, amicosque eſſe pernoverant, damnationi adjacere, reosque mortis, & proditionis obnoxios [2] judicari fecere, multis etiam inſertis, qui tunc urbe abeſſe comperti ſunt. Neve ſceleri jam * cæpta avaritia deeſſet, multos dolo nominatos eisdem ſcriptis nexuere, quos ſingillatim ære redemptos, tamquam exortes, dimiſere. Et lues hæc per dies plurimos perſeverans miſeros Plebejorum, Opificumque, qui locupletes putabantur, contributionibus exactionibuſque affecit, de quibus multis notitiæ non latuere. Multi quoque pœnalibus comminationibus juſſis eisdem ſilentiis ad tempus conticuere.

[† V. Pecora. ‡ PP. Inſervebant pro Inſerviebant. * Mel. Vtque. † V. Pervulgata. ‡ PP. Nec non, &c. Limiſciorum, ſeu Limiciorum Scardeonia Lib. III. Claſ. XIII. pag. 318. * Forte, Cœpto.]

Dum hæc *Paduæ* ſoluta Reip. compagine à *Carrarienſibus* agerentur, ſuperadvenit *Cunradus* de *Oveſtagn* pro H. jam dicto *Boemiæ* Rege, ac Duce *Carinthiæ* abdicato ab Præſidatu *Paduæ Ulrico* de *Fanniberch*, pro eo, quod ſuper *Gulielmi Dentis* nece ſegniter, ægreque ſe geſſiſſet. Hic galeatos CC. ſecum ſuperadduxit aliis C. in Urbe, quos ſibi adeſſe præconſtituerat, compertis. Miſſus hic erat ab ipſo H. Rege ex Conſiliariorum ſuorum conſulto de nece *Gulielmi Dentis*, excurſu, & inſultatione *Pauli* ad plateas, de Poteſtatis occiſione, reliquiſque exceſſibus veritatem agnoſcere, ſontes punire pro reatuum qualitate, & * Civitatem reformare, & honori Regio præcipue intendere; Communitates [3], & æqualium Civium conſiliis ſub Statutorum Civitatis obſervatione adhærere, ac etiam Plebiſcitorum, quibus Plebis † favores cavebantur. *Cunradus* hic ſubactam a *Carrarienſibus* (ut perhibitum eſt) Urbem inveniens [4], conſtratosque metu, ac terrore Cives, Abbatem *Vangaditiæ* eouſque & Regi, & Populo creditum *Venetias* in tanto diſcrimine abiiſſe, *Muſſatum Clugiæ* relegatum, *Joannem* militem de *Campo S. Petri*, & Cives alios, qui Regio, Capitaneorumque conſiliis adeſſe conſueverant, metu *Carrarienſium* ad circumſtantes Terras aufugiſſe ſolis *Carrarienſibus* circum illum conſiſtentibus, & querelas, rerumque cauſas nullo obice pro ſuo libitu, favoreque proponentibus, ‡ dicentibuſque ſe ſe pro Rege jamdudum civitatem hanc à *Cane Grandi*, ſeditioſiſque civibus defendiſſe, nuperque *Paulo Denti* ſpurio quondam conjuratione multorum in Regium damnum, dedecuſque plateas inſultante ſolos reſtitiſſe, & ſanguinem ſuum fudiſſe cicatricibus in patulum comparentibus: offerre ſe ſuo aſſiſtere lateri, honoribus, & beneficiis proſequi, atque obſequi: imperet ipſe pro Rege, ſuosque eſſe ſatellites [5], & adverſus *Canem*, & hoſtes quoslibet tam domeſticos, quam exteros affuturos, omneque diſcrimen * ſubituros [6]. Ac inſuper naturam viri, moreſque agnoſcentes, quod honore Regio, ſuoque, & cunctis ſub cælo rebus ſibi pecunia carior eſſet, ſubjecere civitatem, † civeſque, quamquam multis agitatam, obſoletamque exactionibus, adhuc non ſic exhauſtam, quin pinguior, opulentiorque ſit, quam ſupputetur. Videat ipſe, jubeatque ‡ quantas exhiberi opus ſit in omne expediens, utileque ſubſidium, ipſis ſolis enuntiet, omnia ſeu volentibus, ſeu nolentibus quibusque nullo medio executuris. His exhortationibus, & præſertim audita pecuniarum mentione *Cunradus* (quamquam ad alia communiora, & ſaniora ſe miſſum agnoſceret) perplexum, ac vacillantem animum in rectum, obliquumque permiſcuit, ſeque illis affabilem, magiſque occidua, quam conſtantiori continentia mediocriter exhibuit. De qua *Carrarienſibus* * perpendiſſe in ſignum venit, ſpemque illorum erexit, cum familiaris, ſocialiſque; quam Judicis rectoris actus oſtenderet [7] *Tartaro*, *Ubertino*que facinorum auctoribus arridens, interdumque ad medios amplexus condeclinans, quod mox † communes Cives, Populareſque pavere, & diffidere de illius inconſiſtentia fecit. Per eos dies a *Muſſato* de *Clugia* litteras ſuſcepit tenoris hujuſmodi.

*Reminiſcatur ad quid, quibuſque cauſis ab Regibus duobus ſcilicet * F. Auſtriæ Romanorum Rege, & † H. ſimiliter Boemiæ Rege, & Carinthiæ Duce Paduam miſſus ſit, ex amborum conſtanti conſulto. Quare etiam abdicato a Præſidiatu [8] Paduæ ‡ V. de Fanniberch ipſum ſubrogaverint, niſi ex eo, quod in Gulielmi Dentis internecione deteſtabili ſegniter ſe habuerit, hebeſque in ultionem debitam tam execrabilis criminis fuerit [9], & quorum probatis conſiliis uti * juſſus ſit; neve in partem ullam factionis illorum Civium pendere meminerit; ſed maxime communionis † decretis, conſiliiſque publicis, & privatis*

[* PP. Civitatem in pace reformare. † In eodem. Fautores; ſed male. Itaque & in eo T videtur abraſum. ‡ V. Dicentibus. * Idem Subjecturos. Et deſideratur verbum Putet. vel quid ſimile. † Forte abundat hæc dictio. Civesque ‡ Intellige Pecunias. * PP. Perpendiſſe ſatis in ſignum venit. † In V. Coes Forte pro Oes. Id eſt. Omnes. * F. Friderico. † H. Henrico. ‡ V. Vlrico. * V. Miſſus ſit. † Idem. Detectis.]

[1]. *Is adjiciebatur*, corrige, *iis.* N. Villanus.
[2]. *Proditionis obnoxios*, *proditioni.* Idem.
[3]. *Communitates*, *Communitatis.* Idem.
[4]. *Cunradus hic ſubactam* &c. *urbem inveniens* &c. Huic, *inveniens*, nihil eſt, quod reſpondeat. Quare pro eo reponas licet, *invenit.* Idem.
[5]. Pro, *ſuoſque eſſe ſatellites*, melius, *ſuos eſſe* &c. *Idem.*
[6]. *Omneque diſcrimen ſubituros.* Pendet hoc ab illo, *dicentibuſque*, ut nihil deſiderari videatur. *N. Villanus.*
[7]. *Cum familiaris, ſocialiſque, quam judicis rectoris actus oſtenderet.* Subaudiendum, *potius*, quod verbi amat reticere Noſter. *Idem.*
[8]. Pro, *præſidiatu*, melius, *præſidatu.* Idem.
[9]. Poſt, *criminis fuerit*, interpunge. *Idem.*

tis [1] *Rempublicam nullis opprimi sinat: de criminibus, crassantiisque tam in Remp. quam in privatos judiciariis censuris judicet: sub quietudine animorum Communitatis universæ Regiam potentiam, auctoritatemque sublimet, quæ quarumlibet potentium audacias sternat: convictos scelerum reos damnet, & innocentes absolvat, fugitivos Cives in tutum in Urbem revocet, qui se se reatuum impollutos existiment: ad se venire Mussatum jubeat ab re in Clugia sequestratum, nec non & reliquos; qui potentiorum metu profugerint, quibus fas sit de se, & Rep. contestari, quæ vera sunt.* Cunradus auditione earum, quamquam jam amore pecuniæ mente corruptus, læsa conscientia consternatus, per indicem affatim *Mussato* per hæc verba respondit, litteras siquidem signare ausus non fuerat, ne quo errore tenor ad *Carrariensium* notitiam perveniret. *Et scire, & reminisci sic esse, ut Mussatus judicaverat: se se Mussato admodum grandi accepto teneri servitio, cujus solertia, & procuratione apud jam dictos Reges hunc ultimum præsidatum obtinuerit: Non hæc menti suæ unquam excedere. Transmissa consilia pro salubribus documentis habere; verum variatione Paduanarum rerum exercitia gerendorum in promptu non esse, nisi conditiones liberiores habilitentur. Hortari eum, simulque & precari, ne tædeat paulisper eo demorari, quo est loco, dum repatriandi commodior opportunitas tempus, locumque captabit.* Interea *Carrarienses* ad Viri conversionem ad se summis studiis intendere: *Cunradum* summissis plus timore, quam amore Civibus catervatim, ac singillatim, & viritim subornare: sollicitare, qui *Cunrado* suggerant in potentiis, prudentiisque *Carrariensium* salutem Urbis fore: illis innitendum, adhærendumque tamquam tutis præsidiis Civitatis, quibus agrestes omnes a circumferentiis *Tarvisini* destrictus, per finitimas *Venetorum* lacunas usque in meridionalem oram affinem Communitatibus Marchionum *Estensium*, atque Coloniarum fere omnes, quorum major pars inquilinorum suorum erat, suis jussis * putarent. Idemque de majori Popularium, Civiumque parte media Urbis incolentium fore, Urbem suis velis, suis remigiis gubernari oportere. Nec non & auribus ejusdem addicere secus esse non posse, in eorumque esse potestate trans omnem Regis sui potentiam statum Civitatis in aliam formam commutare. Ipsi quoque præcipue *Nicolaus* Miles, & *Marsilius* Magnus dies, noctesque ad illum frequentare magnis armatorum, sociorumque comitivis, cænare, commessari, exennia, poculenta, & esculenta offerre: sed attentioribus, validioribusque studiis pecuniam polliceri de publico ære quantitates exprimentes, quæ in promptu erant, & similiter de futuris exactionibus, † & contributionibus Civium proventuras absque ullis querelis in publicum divulgandis. Quæ omnia sitibundum, avarissimumque hominem, ut prædium, vel mancipium emptum cum omni anima, & spiritu in *Carrariensium* possessionem transtulere, & sic omni potestate exuto [2], ut eorum nutibus res privatas omnes, & publicas condonaret.

*V Parete. Pro Parerent.

† *Mel.* Ex.

Quibus compositis extemplo ‡ *Hengelmarius* de *Villandres* contubernalis ejus cum literis Communis, Legatisque *Carrariensium* fidis ad H. transmittitur, qui sententias capitales adversus *Paulum Dentem*, & Complices, ob eamque causam damnatos sua Regia auctoritate confirmet, tamquam suæ Majestatis reos sub omnium confiscatione bonorum. Aliaque secum attulere commenta juxta *Carrariensium* optiones, quæ populum, plebemque, ac omnem Communionem per indirectum *Carrariensibus* subjiciebant. Veritusque *Cunradus*, A ne tam dura, & minimum sub juris, & æqui ordine, & veritate exquisita, composita, & suggesta in Regis Curia reproba haberentur, ipse sumptis sibi a *Carrariensibus* Collegis *Maranum* simul ad Regem contendit. Mirum hujus Viri virtutes, vitiaque, simulque Fortuna quam magnificum fecerint. In armis siquidem strenuus erat, robustus, & fortis. In Curiis ante Reges admissior, & omnibus præstans. Operum, & præsertim bellicorum solertissimus effector. Exercitatus, & audax in omnibus, quæcunque Reges jussissent. Inferioribus vero formidabilis, & metuendus; B sed semper pecuniæ famulentus, & nullis copiis explendus. Quin imo ad conduplicationes vehementer sitibundus, quibus deficientibus & ipse in iram lacessitus omnia desponsa servitia deserebat, nec in alienis bonis, aut ære sibi suscipiendo fasve, nefasve quidquam intererat justi, injustive dationes fuerint. Enim vero per eos dies Abbatiæ Sanctæ *Justinæ* frumenta, vina, & quæcunque mobilia, quæ obligare cuiquam Abbatis etiam delicta manifesta nequiverant, licitari [3] sub hasta, vendique fecit, & in suam reposuit neglecta omni Sacratissimi Templi, ac Dei, & Sanctorum suorum læsione crumnam [4]. Sed proh C irrisibilis, atque odibilis Divinæ Majestatis allusio? Vir hic Ecclesiasticorum bonorum expilator, & prædo omni mane, summo diluculo ternis saltem Missarum auditionibus miris vacabat supplicationibus, nonnunquam editis è pectore imo suspiriis, labiis jugiter in frequentatione Dominicæ Orationis collidentibus, & incusso frequentius pectore ad summum Cælum attollens oculos, ut luctuosus aspicientibus appareret, & a cæremoniis, divinisque mysteriis divulsus in audientiis propositarum ante se causarum labia jugiter verberabat, nec unquam ante meridianum cibum, veluti raptus a divinis speculationibus, ad humana colloquia descendebat. D Quodque majus, admirabiliusque censeri potest, objecta meis oculis hæc ipse vidi. Quod scilicet de iis, aliisque rapinis in plerisque *Carinthiæ* Oppidis claustra Sanctimonialium, Ecclesiasque, ac Basilicas extrui fecit largitionibus sumptuosis. Sed ne scripta hæc mea, quæ apposita leget ociosa posteritas, increpanda relinquam, quod has Divinæ Majestatis * allusiones diximus, si forte potius commendanda conscribi, dicique potuerint, Divini, non mei relinquo cogitationi judicii. Ipse quidem infallibilis scrutatur corda, & renes Deus, cum nos Mortales persæpe tenebras † lucem, & lucem tene- E bras arbitremur, quoniam nostris prævaricationibus in tenebris ambulamus. Videre videor *Cunradi* accusare delictum, quod me; meaque venditor illis emptoribus in hac generali sua traditione concesserit. Nam fortassis & hæc mihi lux fuit, qui patrias ‡ deinde calamitates, & extrema facinora videre subtractus sum. Nec licet scire quanti me, meaque inter illa pecora æstimaverit, quem per XL. ferme lunas Urbe exclusum, bonisque & honoribus patriis exutum in ipso exilio dereliquit. At fortassis & hæc mihi lux fuit, qui patrias deinde calamitates, & extrema facinora videre subtractus sum.

*Sic in utroque Cod. M. S. sed Allusiones melius, cum paulo ante dixerit Divinæ majestatis allusio.

† *In PP. desideratur hæc* lucem, & lucem tenebras.

‡ *Idem.* Inde.

Abiit igitur *Cunradus* gazis *Paduanorum* onustus *Hengelmario*, & Legatis secum ductis ad re- F gem. Ubi Rex accitis Consiliariis, quamquam jam de omnibus, quæ *Paduæ* gesta erant, edoctus, de *Carrariensium* scilicet prælatione ad Urbis Potentatum, & empta Tyrannide, legationem audiere, qualiter ipsi *Carrarienses* pro suis favoribus, aliisque criminationibus * dictaverant. Urbi videlicet diligenter, accurateque provisum fide, consilioque fidelium *Carrariensium*, qui honorem Re-

‡ *In serie Potestatum Paduanorum ad calcem Rolandini Gramatici de Gestis Marchiæ Tarvisinæ An.* 1328. *Laudatur Potestas* Griffus de Villandros Theutonicus. *In PP.* Hengelmarius, Hengemarius *passim appellatur.*

* *Idem.* Dictitaverant.

1. Post, *publicis, & privatis*, interpunge. *N. Villanus.*
2. Pro, *potestate exuto*, melius, *exutum.* Idem.
3. Pro, *licitari*, lego, *licere.* N. Villanus.
4. Pro, *crumnam*, *crumenam.* Idem.

1. Hac

A Regium ab infidelibus, fceleftifque Civibus fuo fanguine, ac virtute defenderant Populo in pace dimiffo, qui non aliter, quam ipforum potentiis, virtutibusque reformari potuerat, fi quæ *Paduæ* compofita, ac conftituta funt, obnixe per Regem comprobentur, rediturоque *Hengelmario*, dum ipfe quoque *Cunradus* brevi ad Urbem rediturus fit, executio pleno jure commiffa fit. Sed nifi mihi de Regis hujus levitate, ac mollitie hoc in loco plura differenda fint; pauca tamen dici veritas admonet. Animo æquo, & jufto parum deferviebat virtutis, vigorifque * vitiatas, & digna tanto Viro Regalis auctoritas, cum nihil fibi, præter nomen Regium, quod in Principes fuos non B tranftulerit, in fua ditione reliquerit. Sed horum plurimorum animos infolentes, fuperbosque faciebat fumma Regis humilitas, & nimium laxa licentia, ut fe unusquisque in Regni viciffitudinibus, & Ducatus Regem, Ducemque reputaret. † Et quæ femper...... & Principatuum curias inficit Avaritia; horum omnem ferme Regis hujus honorificentiam occupabat fibi in laudem reputantum, ut non plures æftimaretur, quam nomen inane, & vacuum Regiæ majeftatis. ‡ Ille titulum: Hi Regni, legaliumque obventionum, atque proventuum poffeffione gauderent. Quod fatis, fuperque C magnificus fuperbusque progreffus *Paduæ*, quem in paulo ante *Canis Grandis* hoftis objectum fecerat, & ignominiofus reditus omni ævo pudendus oftendit. Expofitis itaque per Legatos *Paduanos* fuafione ‡ indicationeque *Cunradi*, quæ *Carrarienfes* præconftituerant, ea nullo renitente, aut contra audente in confpectu *Cunradi* decreta funt, juffusque *Hengelmarius Paduam* redire, & rata haberi Regis auctoritate jubere, & pro *Cunrado* Civitati præeffe, & Regio affidere Tribunali, & fumpto fibi aliquo Poteftate * publica judicia pro Patriæ confuetudine Communitatem regere: Sed privatim *Carrarienfium* confiliis, ac nutibus adhærere. D Quibus explicitis *Cunradus* in *Carinthiam*, & *Hengelmarius*, & Legati *Paduam* profecti funt. *Paduam* ingreffus *Hengelmarius* acta in Curia primum *Marfilio*, *Nicolaoque*, & *Carrarienfibus* per ipfos Legatos interpretes pandit. Congratulatione magna in thalamo cum amplexibus facta concionem in diem fequentem acciri voce præconia faciunt. *Hengelmarius* in concionem more pene Regio delatus acta apud Regem † vulgari magno præconio, applaufibusque fecit, gaudere omnes Cives, Urbemque tranquillam deinceps intro, citroque tutam fore Bannitis, qui cum *Paulo Dente* ad plateas procurfaverant, fequacibusque. Qui per fe E ipfos profugerant, reos judicavere, proditoresque Regis haberi. Concione dimiffa omnis Populus, Plebfque per Vicos ad ædes proprias difcedentes inter fe verba corde mœfto jacere; tacitis fermonibus conqueri; Remp. *Carrarienfibus* fubactam; deinceps Tyrannos metu, muneribusque colendos; abfentibus, profugifque Civibus compati. Nonnulli, quæ futura ‡ Urbis excidia, flagitiaque cernentes ad rura concedere: alii ædibus propriis latere, & publica loca evitare. Et per eos dies convenientes *Carrarienfes* in locis privatis de obfervantiis differentes optionum diverfarum erant. Quorum Juvenes arcere impetus nequeuntes ulcifcendum de malevolis cenfebant, nec ultra diffe- F rendum, potiundumque hac Fortunæ largitione adverfus infanum populum, qui ferme * totum in partes *Pauli* a cæde eorum, non nifi pufillanimitate, ac vilitate Regentibus † concefferant: licentiis utendum a fortuna conceffis, & ftatu præfenti

* Forte. Vicinitas.

† V. Et quæ femper inien- dum, & principatuum a͞uas nefcio quo fenfu. Supple haberet. Vel Ille titulo fcilicet. gauderet: Hi &c.

‡ V. Indicationeque.

* Forte per publica judicia. Vel, publico judicio.

† Videtur defiderari Narrans.

‡ Defideratur. Effent.

* Mel. Totus.

† Forte. Conceffetat.

confequente, *Cane* non forfan in longum ftabili. *Nicolaus* miles *Tartaro* fere per omnia unanimis Juniorum confiliis, & fi non per omnia affentiens, in plurimis conveniebat, luxui, omnique corruptioni ufquequaque difpofitus. Sed *Marfilius* altiori animo omnia contingentia permetiens aliis viis incedere cauto, prudentique fermone differuit. *Hac fibi magna licentia * utendum, nec abutendum fore* [1]. *Formam publicam tenendam in Civitate, ne figura Reip. adeoufque deleta fit, quin faciem, effigiemque habere cenfeatur. Voluptatibus, ufuique pro libitu rerum publicarum, & privatarum fatis locum effe fub modi ratione, induftriaque pro obtinenda, ac fuftinenda Civitatis obtentæ potentia. Canem habere a triplici latere vicinum infecutorem. Præ omnibus Civitati Juftitiæ nomen dare, Poteftatem more folito eligere, qui populo Juftitiæ præftet imaginem, cum non defit potentia jam a Rege conceffa actus Poteftatis reftringere, ac ampliare, & vim, ac poteftatem in Domum, ac Profapiam totam fub aliquo moderamine retinere.* Vicit *Marfilii* fagax, aftutumque confilium Urbi perniciofius. Nam fi diffolutam rem illorum Juniorum, & *Tartari* lafciviis dimififfet, dilata per triennium calamitas Populi, ac Civium breviori termino finem quempiam accepiffet, cujus temporis intercapedo exitialis, ac flagitiofa mortis fupplicia exfuperavit. Accerfitus igitur ex *Carrarienfium* decreto, *Hengelmarii*que auctoritate Poteftas Urbi † eft per tempus femeftre ‡ *Jacobinus* de *Bochis Brixienfis* vir famæ probatæ, qui *Tarvifino* Regimini anno hefterno ftrenue concefferat, qui multa cum *Carrarienfibus* pactione, privatis, publicisque fponfionibus fub Juftitia Populum, Communionemque regere permitti debuerit, ut Rector communis, nec cujusquam geftor, vel obfequens haberetur, foretque. Is advenit * faciemque Urbis figura Judicialis auctoritatis ornavit, feque qualis effet, quamve jufti, æquique cultor (quibus potuit conatibus) boni, ftrenuique Poteftatis more oftendit. Continuo is *Ubertino* Juveni, quem nec fas quidquam, aut tolerabile arcere poterat, exofus factus eft, primumque, quod de captivo uno ex ejus fatellitibus ex manifefto facinore capitale fupplicium fumpfiffet, quodque jam alium captum alio ex crimine ex publico ergaftulo illi demittendum [2] denegaffet. † Item quod dum Virginem unam in Ora *S. Leonardi* fartoris filiam jam nubilem hortatu *Tartari*, opeque ad fe noctu rapi, trahique lugentibus vociferantibusque genitoribus feciffet, cumque Poteftas de crimine clamofa infinuatione conquerens illum ad fe vocari juffiffet; in Prætorium cum *Tartaro*, fequelaque ficcariorum [3] confcendens Poteftati mortis minas intulit ferox, atque metuendus, ni proceffu deftiterit. Meminiffe deberet, ait, qualiter alteri ‡ fcilicet. .. de *Bononia* contigerit. Id ei quoque, nifi talibus proceffibus abftinens, patiensque fit, fubito eventurum. *Jacobinus* pro rei, virique talis infefta qualitate verbis acerbitate, manfuetudineque promifcuis illi refpondit, nec objurgari [4] inftitit, fed ab fe conniventibus oculis illum diremit. At animo motus turbido, accerfita familia fua, *Ancianis*, Gaftaldionibusque Civitatis querelam fudit acerrimam, abdicare fe tam turpi non Regimine; fed fœdo, fervilique officio propofitum fixiffe. Jamque cum Campanam Communis, ad cujus tactum *Ancianorum* aggregabatur Confilium, terno ictu pulfari feciffet *Marfilius* Magnus cum honeftorum Vicinorum, Civiumque comitiva Poteftatem in proximum diverforium traxit. *Viro* Sa-

* Mel. Nec utendum

† Refertur ad Accerfitus. Vocatur is Corradinus de Buchis in ferie Poteftatum Paduanorum ad calcem Rolandini Grammatici M. S. An. 1325.

* V. Faciemque Vrbis, figuraque Iudicialis auctoritatis Vrbem ornavit.

† Mel. Itaque dum.

‡ Supplebis Lacunam hanc addendo Poteftatis nomen, & cognomen hoc pacto. Pulliono fcilicet de Becadellis. Is enim Poteftas Padua renuntiatus Ann. 1325. inibi occifus eft cum omni familia ex ferie Poteftatum Paduanorum in Rolandini Grammatici M. S. calce. & Cortufio lib. III. cap. VI.

1. *Hac fibi magna licentia utendum, nec abutendum fore.* Conjunctio disjunctiva hoc loco valet, *non*, vel eft Etruriifmus. Diceremus enim *bifogna ufare, e non abufare.* Mens autem, licentia, poteftateque hac utendum eatenus, ac tali moderamine, ut ne diffolvatur, atque in nihilum redeat. Utimur enim iis rebus, quæ nobis utentibus permanent: abutimur his, quæ nobis utentibus pereunt. *N. Villan.*

2. Pro, *demittendum*, melius, *dimittendum.* Idem.

3. Pro, *ficcariorum*, emenda, *ficariorum.* Idem.

4. Pro, *objurgari*, melius, *objurgare.* Idem.

Sapienti, Nobilique expedire, inquiens, *non ob Juvenis Ubertini impetum, crassantiæque unius excessum* [1] *statum hunc periculosum Urbis concutere, novamque rem moliri. Placere omnibus Plebi, & Populo, & præsertim Carrarienfibus de raptu virginis, omnique actuum, & verborum in se excessu cognitione facti, & statutorum sanctione Ubertinum mulctari. Alio consilio, vel aggregatione opus non fore.* Et conciliato, ut potuit, Potestate *Ubertinum*, & *Tartarum* in ædem *Papafabarum* Basilicæ Sancti *Martini* proximam cum *Nicolao*, & reliquis ejus stirpis sevocavit, ubi multis *Ubertino* severissimo, obstinatoque molliter, graviterque dictis illum assentientem, quieturumque placavere, & veluti *Leunculum* placatum multis pollicitis ad Potestatem duxere suasum dicere: *Et dicti, & facti pœnitere. Procedat Potestas judicario suo jure. Pariturum se omni judicio.* Sicque res illa subsistit. Nec minus Potestas nil contra nitentem in libris quinque centum pro raptu Virginis condemnavit, quanquam executio, exactioque (sic exigente status ejus conditione) sub *Ubertini* indemnitate quieverit.

Per eos dies accidit * Civem quemdam *Paduanum* æque nobilem militem Communi, & Plebi attamen dilectum, quod per externa tempora [2] in Reip. exercitiis adversus *Canem* strenue, egregieque se gessisset, nunc a *Carrarienfibus* bannitum, Urbeque profugum, exclusumque, quod conscium insultus *Pauli*, ac complicem eum dixissent conjurationis exteriorum ejusdem damnationis, & specialiter Fratris † G. Abbatis Sanctæ *Justinæ*, Turrim unam, quæ Turris *Curani* dicitur, secus *Venetorum* confinia occupasse; identidemque se Urbi rebellem ostendisse, dum putasset *Carrarienfium* odio Colonias illas, quæ circa eosdem fines circumsitæ erant, illi adhæsisse, & Urbi una rebelles fore. Expositis igitur illuc [3] signis, & ingressu in eas Villas facto Agrestes ad se allicere, & libertatem polliceri, & favores, & præsidia multorum ab Urbibus *Ferraria*, & *Tarvisio* expectare, quorum hortatu, compositioneque eam rem susceperat. Finitimi vero vires ejus, & prima consortia cum conspexissent, & modica ac exigua invenirent, & tanto aggressui non respondentia ‡ substiterunt ea, sequentique die, si quicquam confidentius, fortiusque apparuisset. Sed eo medio tempore *Carrarienfes* per indices certificati, unumque transfugam, scilicet *Gherardum Laurentii Radicis* filium, qui ex complicibus *Cunradi* fuerat, secumque affuturum spoponderat, de *Cunradi* transitu ad locum Turris, deque paucis Consociis, noctu & ipsi manipulos peditum, satellitumque suorum, atque simul equitum cum *Hengelmario*, alaque *Germanorum* eo transmisere, & *Cunradum* improvisum, dum pallantem [4] eum extra munitionem invenissent, aggressi sunt. Ille primam Cohortem existimans, cum nec una omnes se se in patulum simul ostendissent, primum insultum pugnans sustulit. At dum in se molem ingruere pugnantium vidit, paludem versus, quæ proxima erat, ut limosum laticem enataret, ‡ fugam corripuit; sed armis, fatigationeque concertationis * graviter circumventus, captusque, & cum eo circiter ex Consociis X. ductusque *Paduam* est. Ubi cum se non hostem Reip. sed contra Singularium, qui Urbem occupaverant, vim, ac potentiam ingressum in districtum suæ Civitatis licitum fecisse frustra dictitaret, judicium sustulit capitale securi percussus. Deque Consociis cum captivis simile supplicium sumptum est. Res hæc Populo universo Plebique dolori, mœrorique fuit, quamquam magno metu subticerent, angoresque supprimerent. Publice siquidem vulgatum, scitumque est, dum & ipse sui hora supplicii professus fuisset cum *Paulo* nihil illi ejus insultus, nihil pensi, aut conscii facinoris fuisse; sed simplici animo cum concurrente Populo ad plateam & ipse concurrisset [5]. Veniebat & in mentem civium communioni, quam utilis, quamve fidus urbi fuisset, cunctaque fidelis Civis strenue egisset natus olim egregio milite *Bonzenello* de *Vigontia* antiquæ, nobilisque stirpis. Verum cadaveri ejus tanta per *Carrarienfes* humanitas, reverentiaque simul ostensa est, quod magno honore militari more indutum in lecticam advehi omnibus comitantibus ad Sacrum Templum fecere. In quod *Nicolaus de Carraria*, seu pietate captus, seu ficte, ut ferocitatis suæ odium minueretur, lachrymatus est. Sicque versante casus humanos Fortuna, qui pro sua Republica memoranda plurima, laudandaque gesserat, tamquam ipsius Reip. reus damnatus morti occubuit.

Postquam in hanc *Carrarienfium* servitutem sors sic adversa *Paduanam* urbem intro, citroque concluserat, ut nemini contra hiscere, aut audere fas, tutumve fuerit, Cives mœsti a rebus, officiisque publicis se se subripuere fora, prætorialiaque consilia publica evitantes, domi, vel per rura, ut plurimum, * remorati, ignorari malentes, † quaquam agnosci. Nam *Tartarus* omnium sceleratissimus alumnum suis nequitiis *Ubertinum* capacem facinorosarum disciplinarum, quascunque ille suasisset, lateri suo semper junctum jugiter malis artibus imbuebat, Cumque libidinibus suis, atque luxui nulli honestati parcentes pro libitu deservirent, eo profusius sumptibus dediti erant, ad omnem quæstum illicitum discurrebant, per Vicos, Suburbanaque assidue Urbem ambibant siccariis, satellitibus, bannitisque quos multa licentia in Urbem attraxerant, lenonibus, facinorosis, assassinisque stipati Urbis faciem immutantes, tyrannidemque sævam contestantes omnibus formidolosi. Quorum consortia cum telis, & armis ambulantia, atque visu horrenda porticibus vicinantes Cives intuebantur, & per rimas truces, superbosque armatorum vultus conspiciebant, ipsosque *Ubertinum*, & *Tartarum* non ritu patrio indutos; sed fulgente auro, argentoque. *Ubertinum* alteratorum in manicis colorum pectorali busto insutis [6], *Tartarumque* varia veste deformem, sequaces sub vestibus non ‡ trans genua descendentibus. Quorum visu conterriti Cives intra tecta sua delitescentes, non nisi post illorum digressum, longioremque distantiam ad Porticus ad familiares collocutiones, alloquiaque redibant succresente semper omnium terribilium crassantiarum, omnisque generis clade, ut per singulos dies, & Civitatis * oras injuriæ, violentiæ, prædæ, & homicidia patrarentur. Neve memoriæ nostræ decidat hoc insigne, ac rememorandum facinus. Erat in Urbe Matrona una plebeja, dives, quæ Spectabilis Viri olim *Vinciguerræ* Comitis *Veronenfis* † fuerat [7], filiam habens nomine *Peram Marini de Ma-*

Marginal notes: * Intelligit Cunradum de Vigontia Filium Bonzenelli, *de quo paulo post.* — † G. Gualpertini. — ‡ V. Subsisterent. — ‡ PP. Fugam eripuit. — * V. Gravis. — * V. Memorati. † Mel. Quam agnosci. — ‡ In V. Deest. Trans. — * Intellige Singulas. — † Et hic subauditur Vxor.

---

1. *Crassantiæque unius excessum.* Verbo, *crassantia*, utitur quoque in epistola ad Cunradum de Ovestagn. & forte alibi, satis crassa Minerva: *grassatio* enim fuerat dicendum. Tu si verbum latinobarbarum facere saltem vis, lege, *grassantia*, ni audes, *grassatio.* N. Villanus.

2. Pro, *externa tempora*, forte, *hesterna*, vel *extrema.* Idem.

3. Pro, *illuc*, melius, *illic.* Idem.

4. Pro, *pallantem*, corrige, *palantem*: cujus in verbi cacographia Mussatus non tam pertinax, quam ego in emendando pervicax. *Idem.*

5. Pro, *ipse concurrisset* melius, *ipsum concurrisse.* Idem.

6. *Alteratorum in manicis colorum pectorali busto insutis. Alteratum* vulgo est variegatum, varium, dædalum, ποικίλον. *Bustum*, glossema Italorum, Latine thorax. *N. Villanus.*

7. *Matrona* &c. *quæ* &c. *Vinciguerræ Comitis Veronenfis fuerat* &c. Subauditur hic, *uxor*; id quod annotavit eruditissimus Scholiastes. Sciendum tamen, Etruscorum esse phrasim, reticere id nominis, ac dicere, Martia, exempli gratia, Catonis, Julia Pompeji, Faustina Marci, subintelligendo, uxor. Quod etiam usurpant ubi de filiis sermo est, ajentes, quemquam cujusquam, scilicet filium. Quo in more græcissant. *Idem.*

A *Macharuſſis* abſentis, ac banniti uxorem. In hanc Vir ille *Hengelmarius* impudens, & ſpurciſſimus ſatelles, qui *Cunradi* de *Oveſtagn*, imo & Regiæ Majeſtatis (ne quidquam ludibrio deeſſet) locum tenebat, ſtupri libidine cor adjecerat. Cumque nec eam ære, aut muneribus vincere quiviſſet (licet illa prudentior, atque honeſtior vitam ſuam continentioribus moribus agere potuiſſet, minus ſe ſpecularibus, ſpectaculisque quam honeſtam mulierem decuerat, compto aſpectu exhibens) vim paravit Deo, & hominibus contemptibilem. Noctu quidem tertia, vel quarta vigilia cum *Tartaro*, & *Ubertino* ganeorum [1], ſceleſtorumque caterva ſub tubarum, tibicinum, & ſymphoniarum B contritu obſeſſam circum ædem, ne bipennium, incuſſionumque ſtrepitus decernerentur [2], impetum ad portas fecere, quarum fractis poſtibus, cardinibusque vi excuſſis introiere, & in intimum Dominæ *Peræ* thalamum ſumma vi † Matre, & filia ſimul vociferantibus penetrantes ‡ in quam membratim a pluribus extenſam *Teutonicus* libidinem extinxiſſe dictus eſt. Nonnulli tamen eam defenſam, ſemivivamque relictam abſque effectuali pollutione dixere. Parum hoc nobis de rei hujus veritate quærentibus innotuit: Sed non attentius inquirere ſolertius ſtudium fuit.

† PP. Matre, & illa ſimul.
‡ Mel. In eam.

C In hac igitur corruptiſſima Civitate tm̃ increvere omnium flagitioſorum operum ſpecies, ut, quod per pacis tempora dirum, fœdumque ac crudele reputatum, illud nunc factu facillimum haberetur. De infinitis, innumerabilibusque obſcænis pauca depromere poſteris non inutile ſit, ut colendæ ſuæ Reip. qui libertate fruuntur, ſeu fruitur, ſua ſtudia, ingeniaque acuant, & ne in has miſerias corruant, & diſcrimina pertimeſcant. Erat trans Urbis mœnia à parte, quæ ad Auſtrum vergit, Clauſtrum Monialium *S. Agathæ* dedicatum, antiquum, ſummæ reverentiæ habitum, * in quod multarum Sanctimonialium Virginum D numerus Deo, & *B. Agathæ* deſerviebat, de ſinu Urbis nobilium, ſimulque & plebejorum. In quod ſub noctis unius ſilentio familiæ hæ Sacrilegorum, Parricidarum, & cujuſque generis craſſatorum [3] ingreſſæ per cameras, & penetralia ſingula loci irrupere, nec contenti ſpoliis, † quorum onuſti repletique abundè, ſuperque erant, Virgines octogenarias, omniſque ætatis Dominas ſtuprantes, & renitentes per facies, & membra ſauciantes, nudaſque cubilibus hinc, atque hinc trahentes libidinibus ſubmiſere. Cujus rei cum mane in Urbem famoſa, triſtiſque increbuiſſet obſcænitas, atque dictu fæda, & E abhorrenda craſſationis [4] immanitas, *Carrarienſes* Majores natu, *Nicolaus*, ſcilicet & *Marſilius*, quos pudor tanta, tamque infami tranſgreſſione confuderat, Poteſtatem adiere vindictam de maleficis poſcentes. Sed Poteſtas non ultrà valens, quam propoſitæ, inductæque probationes in cognitionem afferrent, unum ex vilioribus, abjectioribuſque captum antè Clauſtrum furcis [5] cum damnatione capitali plurimorum contumacium, quos paucis poſt diebus ad *Tartari*, & *Ubertini* familias rediiſſe conſtitit, & viſi ſunt incedere cum reliquis conglobati. Et nonnulli illum miſerum, qui pro jam dictis ſceleribus laqueo pependit, culpa vacuum dixere. Ad *Tartarum*, & F *Ubertinum* impudici quilibet, adulteri, & de perjuriis damnati, homicidæ, guloſi, ganeones, qui bona ſua ludis conſumpſerant, & ob æs alienum palatia foraque communia vitabant, quique ingentia crimina, propter quæ judicia pertimeſcebant, patraverant, pro antiquis banniti facinoribus, qui longis temporibus Urbe abfuerant, qui pro ‡ *G. Dentis* nece criminati, nuperque damnati extiterant, qui cæterorum principes, * carique habebantur, omnes tuti, ut ad ſecurum præſidium, confluebant, catervatimque poſt illos brevibus, ſuccinctiſque veſtibus incedebant. Luce apparentes; ſed ſub tenebris extrà urbana tecta abeuntes ad confines *Campaneæ* Villas, Vicoſque qui Urbi adjacebant bini, terni, quaterni, ſeparatim, diviſim furta, latrocinia animalium, & quorumcunque mobilium committebant. Plerumque pro ſpoliis rapiendis viâtes trucidabant, ad ædemque Dominorum comportabant. Nam immoderatæ illis impenſarum profuſiones erant, dum centenarii numeri, amplioriſque diſcumbentium menſæ longiſſimæ aſſiduè pararentur, replerenturque. Ad ea loca, & comeſſationes plurimi ex *Paduanorum* adoleſcentibus, quò illis complacerent, tutelaque eorum protegerentur, accedebant, quorum uſu, & converſatione paulò poſt in exceſſibus, & nequam operationibus partes aliis, ſimileſque efficiebantur. Nec nocturnis cædibus, furtis, rapinisque per Urbis angulos, viaſque ipſaſque communes plateas modus, aut finis, cum ſingulis diluculis, tres, aut quatuor pro minoribus numeris mortui, necatique reperirentur. Quotquotque *Carrarienſium* * ædes, tot carceres privati cum ceſpitibus, quibus captivi innectebantur, fame, & ſiti addicti, dum † conſtituti pretia perſolvebant. *Marſilius* ſolus, quem Magnum *Marſilium* vocitabant, cum honeſtorum Civium Convicinis, aliiſque ad eum concedentibus domi ſe continebat. Ad quem multiplices hinc, atque hinc querimoniæ cum frequenter referrentur, gemitus edebat, ſevocatiſque Parentibus in domo *Papafabarum*, quæ Palatio *Antianorum*, & Baſilicæ *S. Martini* adjacebat, pro paſſis injurias intercedebat, quoſque poterat ſubſidiis levabat. Sed nihil eo minus, ut ſub pœnarum aliquarum punitionibus, aut mulctis propinqui illi à maleficiis arcerentur, damnave, aut probra communi judicio paterentur, minime ipſe patiebatur. Deſiſtere illos ſatagebat; ſed pro patratis illæſos, quam punitos tranſire mallebat, obſervabatque Suffragium unicum erat miſeris, ſi ante ſuſceptas contumelias ad eum quiſquam concurriſſet. Sed jam paſſis compatiens ſuſpirabat. Solus itaque juſti faciem, vultumque ſervabat, eo uſque alienarum rerum, nec raptor, nec rapientium fautor. Ad ſolum ſtatum hunc Urbis, ne à Populo, vel Communitate in ſuam ditionem, potentiamque verteretur, ſeu alterius, & maxime *Canis Grandis* dominio ſubjiceretur, provide, vigilanter, ac ſtudioſe die, noctuque operam dabat, & tamquam Columna graviſſimum, ingensque pondus hoc Deo, & Hominibus infeſtiſſimum, ac odioſiſſimum perferebat. Propter quæ à prudentibus, bonumque commune cupientibus Civibus lethale, atque exitiale fomentum flagitioſarum rerum, & longiorum miſeriarum diſpendium habebatur, & finis peſſimum nutrimentum. Hic ad ‡ H. Regem Legatos nunc publicos nunc privatos, & præcipue ad *Cunradum de Oveſtagn*, à quo * ſtatum hujus conditionis ære coemerat, quemque ſibi tutorem prætulerat, cum muneribus frequentibus tranſmittebat, crimina ſuorum quibus poterat velaminibus operiebat, excuſare, inficiari ſcelera, quamquam illa omnem aërem circum finitimas Urbes infectaſſent, & notiſſima cunctis exiſterent. Innitebaturque præſignate in ea Curia rationi, non poſſe eam Urbem alia, quam ſua, & ſuorum defendi potentia, nec *Canis Grandis*

* Pro. In quo.
† Pro. Quibus.
‡ G. Gulielmi.
* Mel. Hi luce apparentes &c.
* Intellige. Erant.
† Forte melius. Conſtituta.
‡ A. Henricum.
* PP. Status hujus conditiones.

[1]. Pro, *ganeorum*, lego, *ganeonum*. N. Villanus.
[2]. Pro, *decernerentur*, melius, *diſcernerentur*. Idem.
[3]. Pro, *craſſatorum*, *graſſatorum*. Idem.
[4]. Pro, *craſſationis*, *graſſationis*. N. Villanus.
[5]. *Captum ante clauſtrum furcis* &c. Videtur deſiderari quippiam, puta *damnavit*, *deſtinavit*, &c. Idem.

dis insecutionibus, insidiisque resisti. His rationibus illa inertissimi Regis impudens Curia *Cunradi* subacta metu, & suggestionibus, nullis contra renitentibus, vel hiscere audentibus, tempora præterire sinebat, dum Regis sui segnitie abuterentur, opibusque replerentur. Nec *Cani Grandi* amicos potentes apud illum habenti, quorum consiliis, & favoribus fovebatur, curæ tunc erat identidem quicquid aliud operari, quam, conditionibus *Paduæ* sic se pertinaciter habentibus, gaudere, tempus pestilens Civitati protrahere, rem suam agi assidue conspiciens, dum paratum locum, ac tempus futuro operi suo captaret. Quod quidem omnium rerum occurrentium ordo, ipsaque natura condonare videbantur. Imo in ea Curia suos interea * subsidere, † convenienterque per dies transire studebat, dum servitii sui tempus advenerit, si dum sic circumventi [1] fuerint suis, & externis cladibus *Paduani*, ut auxiliis ejus Regis egeant, quo tempore [2] ‡ ipsi Regia auxilia, præsidiaque magna exercitatione prohibeant. Interea in Civitate pro singularibus angustiis, flagitiisque non deficientibus; sed in dies excrescentibus Populo communes datiæ, exactionesque [3] & mutua publica, & privata subjiciebantur, afficiebantque cujusque generis Cives, quibus *Cunradus*, & *Hengelmarius* assidue replerentur, * & ipsi quoque *Carrarienses* inter se proportionaliter distribuerent, ut famulorum longos ordines, † equosque ad subigendum terrore Populum, ne novas res per repentinos rumores erectis ausibus molirentur. Hæc inter *Cunradus*, ne sibi extorquendarum pecuniarum jugiter occasiones deessent, utque *Carrarienses* roboraret, cohortareturque &, quæ tolli poterant, exhauriret, superadvenit adversus *Canem*, si contra Statum hunc quidquam novi pertemptaret, ut quotidie *Carrarienses*, & Populus verebantur ‡ stipendium suum, & suorum postulans. Nec ipsi *Cunrado* astutia deerat *Carrarienses* metu sibi obnoxios continere, quos satis noverat, non alia potentia, quam sua * hujusce statu, ac dominatione potiri, vultum mutans illis, si frequenter petitas pecunias non parassent. Cumque voracem, sitibundumque appetitum sua stipendia non implerent, Colorem ampliendarum [4] petitionum suarum ingenio subjecit, bonum, optimumque fore Communi, & Populo, ut *Canem* timidum, ac in se continentem facerent, si Castrum unum super *Liquentiam* haberent, hostium [5] scilicet per quod copiæ *Teutonicorum* in succursum suum venientium per *Forum Julii* pertransirent, constituendum, atque firmandum illi sic fore, ut non modo Domini sui *H. Carinthiæ* Ducis, Regisque *Boemiæ* auxilia inde contraheret; sed & Domini *Friderici Australis* Ducis in *Canem* ob offensas *Paduanorum* animosi, & corde mordaciter offensi. Quæ etsi per majorem partem *Paduanorum* fictioni, ludibrioque haberentur ajentium valida castra sua, quæ assiduis contumeliis Urbem obsidebant, redimenda potius, quam nova alienis, longisque construenda provinciis. Sed illud verum proverbium [6] est antiquum.

* In Vtroque Subluere. Male.
† Mel. Conniventer.
‡ In Vtroque Ipse. Sed Ipsi melius, ut referatur ad Fautores Canis in Curia.
* Satius. Et quæ ipsi quoque &c.
† In V. Equisque Deesse videtur aliquid post Equosque puta, Alerent, vel quid aliud ejusmodi.
‡ V. Stipendiumque.
* Pro hocce statu.

Quicquid delirant Reges, plectuntur Achivi,

Cunradi decretum laudari, emologarique oportuit sex Datiarum millibus libris, Mutuorumque singularium Civium, Populoque contributionibus datis, ac persolutis *Cunrado*, qui, ne animo mendax vulgò diceretur, adiit in *Forum Julii*, & super *Liquentiam* Turriculas, valla, & propugnacula itidem astruxit, quæ absque præsidiis ab eodem ad suas abeunte *Carinthiæ* terras Municipalibus * mota, & circumstantium castrorum disjecta, abolitaque sunt [7]. Et sic brevi constructum, destructumque est, quot tali allusione Castrum *Paduanorum* vocabatur. In Urbe per hæc tempora calamitosa, omnique pernicie plena semper augescebat omnis generis tribulatio, pressura, & angustia *Nicolao* Milite, & *Tartaro*, qui se Fratres appellabant, Rempublicam, omnesque Communis vicissitudines occupantibus, ut nec Criminalis causa, nec Civilis, nec Communia decreta, aut Plebiscita nisi nutu, præsertim *Nicolai*, discussa, statuta, terminataque forent, perque ejus manus, arbitriumque pertransirent. Quorum multam partem *Marsilius* dissimulans, metuensque *Nicolai* superbiam conniventer transire, ac præterire sinebat, cum qua poterat moderatione plerumque *Nicolaum* increpans, sed maximè blandis alloquiis, mollibusque suasionibus publicas infamias evitaret, ne malorum magnorum moles ruinam, stragemque totius hujus singularis Dominii secum traheret. At ille, si † emendationi, correctionique consentaneus videretur, mente ‡ correptus, antiquatis in eo vitiis ad easdem crassantias, illicitosque actus, ut *Canis* ad vomitum, redibat. Die cum *Tartaro* per Ganeones, Lupanariasque ac incestos indices, Viduas, Conjugatas, Virginesque ad stupra, incæstosque concubitus sollicitare. Noctu solos duos Urbem ambire; tecta corruptis servis, ancillisque subire; vi plerumque, quam assensibus domos Civium incestare.

* V. Motæ.
† Forte pro Etsi.
‡ Quid si & hic correptus pro corruptus.

His angustiis, flagitiisque ferme per biennium Urbs hæc exagitata contabuit, omneque intestinum exitium, labemque pertulit. Dum semper excrescente *Nicolai* ad rerum publicarum, privatarumque occupationes præsumptione ad Urbis ipsius * dominationem aspirare exorsus est. Et ad hæc antiquorum quorundam factionis suæ Civium, quos alias secum conspirantes deceperat, conjurationes fecisse fama ferebatur. Sibi namque illos consciviffe pollicitis, si optatu potiretur [8], ut Urbi solus præesset. Hæc quoque ex eorum diuturnis, nocturnisque conventionibus, comessationibus, & coequitationibus per Urbem hujusmodi suspicionibus fidem dabant. Hi erant *Marcius de Forzate*, *Prosdocimus Caligo*, *Ruzerius Fabiani*, *Franciscus Sangonacius*, † *Jordanis de Forzate Marcii* nepos. Insuper ipse semper inquietus cum *Cane* per indices alternatim, & per se cum *Bailardino de Nogarolis Canis grandis* Contubernali præcipuo, fidoque; interdum cum *Spineta Lucensi* Marchione in colloquia secreta in locis finitimis convenire, res novas tentare, coordinare, & per dies suspensos habere habilitates conditionum expectans, ut ajebat. Nec minus cum Marchionibus *Estensibus* in easdem suggestiones, ambitionesque se conjiciens, plerumque & cum *Macharuffis Marsilii* hostibus compositiones attrectans, *Marsilius* horum omnium non ignarus, à *Tartaro* proditore edoctus, hæc omnia multo, magnoque ingenio, astuque diù, in diesque multos dissimulans agendorum per se processus differebat, si forsan illum abstinere tolerantia va-

* pp. Damnationem.
† Pro Jordanes.

1. *Si dum sic circumventi* &c. Male coquo illud, *si dum.* Ego dixissem, *ut dum.* N. Villanus.

2. Pro, *quo tempore*, & *tempore.* Idem.

3. *Communes datiæ, exactionesque. Datiæ* glossa est, fortasse a datione etymon habeant. vel a dautiis, quæ aliter lautia, muneribus scilicet, quæ dantur legatis hospitii causa. quæ munerum species quid alteri speciei vectigalium scilicet, suum nomen non commodarit? Muneribus certe liberalius nihil. *Idem.*

4. *Ampliendarum*, corrige, *ampliandarum.* N. Villanus.

5. Pro, *hostium*, *ostium*. Idem.

6. Verba autem illa, *sed illud verum*, cum toto versiculo Horatiano, ne inde fiat offensa periodo, Parenthesi censeo concludenda. *Idem.*

7. *Municipalibus mota*, & *circumstantium castrorum disjecta, abolitaque sunt*, sic emendarem, *municipalibus circumstantium castrorum mota. disjecta, abolitaque sunt.* Item.

8. Pro, *si optatu potiretur* lege, *optato*. Idem.

1. Pro,

valuisset, sperans conatus ejus ob infidelitatem ejus, quæ omnibus jam dictis ‡ nota erat, evanescere, invitus hunc statum concutiens, * quod fieri absque ingenti suo discrimine supputabat. Verum periculo ejus instabat, ne sceleitus homo cum suspecto prædictorum Consortio ipsum opportunitate captata gladiis, aut veneno conficerent, cum nonnunquam ad ipsum familiaritatis causa concederent. Non ultrà rem differre; aut supportare decrevit; sed & ipse, qui apud *Hengelmarium* commissione *Cunradi* primum, potioremque locum obtinebat, disgregationi hujus sodalitii formam, modumque adinvenit, ad hocque *Obizonem*, & *Marsilietum*, *Tartarum*que & *Ubertinum* tacitos, complices, consortesque secum adhibuit. Statuta † itaque instructoque *Hengelmario* cum Marescalcho, Sodalibusque *Teutonicis Marcius*, *Prosdocimus*, *Ruzerius*, & reliqui suprà memorati evocati sunt, assistentibusque mandatum filios suos illico instanter edant, qui ante ipsum sistant. Astitere cum filiis majoribus. Igitur ea, vel sequenti die finibus Civitatis ‡ abscedere, *Venetias*, seu *Clugiam* abiere [1] fidem de absentiis facturi Vicecapitaneo publicis instrumentis. Respondentibus *Prosdocimo*, & reliquis, quid id causæ esset? si quidquam in Dominum, vel in Commune commisissent, suppliciis mortis * affici, nil ultrà responsum est, nisi, ut jussis obnixè parerent. Confestim ergò Urbe, & finibus egressi sunt. *Marcius*, quod rure tunc foret, & ipse Urbem non ingressus ad vicinam *Clugiam* contendit. Illorum quoque filii, nepotesve, qui astitere † per certa ergastula distributi sunt. At filius *Marcii* major natu, ad quem capiendum *Hengelmarius* speculatores destinaverat, ad *Nicolai* ædem profugus proxima nocte, cum gener ejus foret, ab *Nicolao*, & filiis sub tuto commeatu *Clugiam* ductus est. *Nicolaus* omnium horum improvisus amaris curis, sollicitudinibusque anxius non aliud, quam dissimulare, perpetique patienter pensi habuit: ad *Marsilium*, cæterosque *Carrarienses* sui generis accedere. Quare hæc, quibusve causis obtingerint [2], si quidquam contrà se, huncque statum moliti fuerant, ‡ in eis animadvertendum gladiis fuisse, tunc non ulterius hostes ipsos obesse potuisse, seque suamque manum appositam fuisse. Erga igitur illum, & alii * studiosè ex industria communicata similia agebant, ut & ipsi inscii viderentur. Nec dictis *Nicolai* aliud exinde decretum est, quam locum custodiæ Civitatis fore, unanimiter ipsum *Nicolaum*, atque *Marsilium*, ut majores domus, venerari, parere; ipsi quæ salubria sunt provideant. Verum hæc omnia à *Tartaro*; ejusque sagaci consulto emanasse apud *Marsilium* vulgata sunt, produntque *Venetiis*, *Clugiæ*, † & cæteris Urbibus occidendum *Marsilium* magnum illos constituisse, sed maximè in domum *Martii*, in quam prandium externa die [3] constitutum fuerat, veneno assumendum [4]. Parum ex iis, vel nihil fama vanescente pernotuit. Intereà *Nicolao* crudelis animus, cum ambitionum suarum, seditionumque, quas præconceperat, vias præclusas reputaret; in sinu [5] urbis valida de se confidentium fidorumve sibi præsidia non haberet. Infirmatas ‡ vices suas videns, * simulque accipiens ambibat, ne *Canis Grandis*, aliique, quos de seditionibus sollicitaverat, illum prostratum parvipenderent. Conspiciebat namque *Marsilio* Magno, quem *Hengelmarius*, cohorsque *Germanorum* sibi præferebant, propinquos domus etiam adhærere: ad ipsum po-

‡ In Vitroque Notis.
* Mel. Quod fieri absque ingenti &c. non supputabat.
† Desit sine dubio Die.
‡ Desideratur & hic Iussi.
* Intelligerem, Paratos esse.
† PP. Per circa.
‡ Mel. In eos.
* V. Studio se.
† V. Et circum Urbes.
‡ Forte. Vites.
* PP. Simulque ambigebat, & ob id anceps, melius se haberet, quam accipiens.

A tiores, majoresve Cives, ac plebejos majori confidentia confluere; deprehenditque ipsum *Tartarum*, quem eousque fratrem habuerat, cum *Marsilio*, quam cum eo [6] frequentiorem communionem habere, per certas horas cum eodem in secretis solum convenire, cui *Ubertinus* in omnibus obsequens erat, seque solum collateralibus vacuum; ad quem jam suspicione oborta timidi Cives, ipsique vicini, ac raro accedebant. Ex quibus tanta suspicio, timorque simul illum invasit, ut morti, ni se Urbe abdicaret, incumberet. Ingentique mœrori huic erat, ac † metui, ne hinc, inde seditiones Urbis, quas (‡ ut præ-

B scripsimus) plurimisque studiis pertractaverat. præsentirentur, quibus Populum universum, & cunctos amicos, atque inimicos adversos haberet, Populique concitatione necaretur. Verebaturque præsertim *Tartarum*, qui in plerisque conventionibus cum extrinsecis, atque hostibus cum eo simul affuerat conjurationum eorum, tractatuumque complex, & socius, ne *Marsilio* hæc detegeret, aut jam fortassis detexisset. In quo & verissimum opinabatur. Nam *Tartarus* semper *Marsilio* Magno licet conjunctior tantæ erat sagacitatis, atque astutiæ, ut apud utrumque fidus haberetur, meditatus illius sequi majori obsequen-

C tia fortunam, quem ipsa fortuna, successu prosperiore præferret. Hic *Tartari* etiam quondam apud *Jacobum de Carraria Marsilii* Patruum mos fuerat sibi vices custodiendi *Nicolai* committi facere ab *Jacobo*, concedique ut illum in quibuscunque facinoribus comitaretur, ut eidem *Jacobo* omnia depromeret, quorum non omnium [7]; sed partem *Jacobo Tartarus* referebat, quibus ipse semper medius ab utroque haberetur, fidusque in se retinens, quæ reticenda suo arbitrio videbantur, ut in partem ejus, qui vicisset, & ipse simulque convictor, carusque haberetur. Mirumque (mihi si jam hæc interfari liceat) quæ natura, quæ animorum dispositio his duobus, scilicet *Jacobo*,

D *Marsilio*que Nepoti forent, cum uterque hunc *Tartarum* in iis duplicitatibus, imo & facinorosis seditionibus persæpe convictum, repertumque visibus & tactibus circumvenissent, non eum odisse inde ostendisse; sed carum, Commensalem, Consiliarium semper in majorum ponderum articulis habuisset. Novit *Marsilius* in nece *Gulielmi Dentis* ab illo se proditum, pro quo non obstitit, quin suis ab inde, præcipue à *Pauli Dentis* insultu, consiliis admisisset. Et si verum publica fama omnium fere de rebus illis loquentium undique habuisset, illa semper increbruit, ut jugiter cum *Tartaro* eodem communicationes per indices haberet, quam famam

E maxime auxit, atque fidem adhiberi indicavit, quod pridie ante *Pauli* insultum *Marsilius* idem cum *Tartaro*, & *Ubertino* in confinibus Civitatis colloquio communicaverit, quæ res *Paulo Denti* metum incussit, propter quam mortis metu se tumultui (de quo supra indicatum est) discriminique commisit. *Timebat* igitur *Nicolaus Tartari* proditoris sui infidelitatem, ne *Marsilio* communia scelera indicasset.

Inter has amaras curas laboranti, vigilantique *Nicolao* externi Cives (de quibus prædiximus) collegæ, qui *Venetiis*, & *Clugiæ* erant indices frequentes adveniebant de se curare, si non caveat, itemque & si caveat, vicinæ morti incumbere,

F abscedat Urbe; *Venetias*que confestim veniat, ibi præsto esse salubriora consilia, quam sint Urbe potientibus. Ipsi namque ab *Cane Grandi* assidue per internuncios recipiebant ipsum accersiri divitibus, opimisque consiliis, intrinsecos superandi locum

† V. metu.
‡ In eodem Deest.

1. Pro, *abiere*, in ceræ imo, *abire*. N. Villanus.
2. Pro, *obtingerint*, corrige, *obtigerint*. Idem.
3. Pro, *externa die* forsan, *hesterna*, quanquam non satis bene. *Idem*.
4. Pro, *assumendum*, corrige, *absumendum*. N. Villanus.
5. Pro, *in sinu*, melius, *& in sinu*. Idem.
6. Pro, *quam cum eo*, melius, *secum*. Idem.
7. Pro, *quorum non omnium*, lego, *quorum non omnia*. Idem.

locum fore. Nec minus & eadem ab *Cane* assidue eidem summittebantur. *Marsilius* Magnus, cui nec omnis sollicitudo, nec ingenium deerat (quatenus & ipse valuisset) omnis concussionis status ejus res differre, *Nicolaum* verbis humilibus leniebat, cui se Fratrem, Filiumque, & omnium rerum obsequentem spondebat: Urbi pro se proque cæteris dominetur, præsit: Decere & ætate, & militiæ honore, sensuque, virtuteque ipsum anteferri. * Idemque & reliquis domus subornari studebat. Illum tamen inquietum (etsi dissimulabat) vexabat ambitio, & virium suarum in Urbe absentium sociorum † extenuatio, & cognita suæ potentiæ debilitatio. Demumque & vicit egrediendi opinio, & licet ‡ ruina sua & *Marsilii*, reliquorumque suæ factionis potentias deprimere [1], atque extinguere. Et clandestino itinere *Venetias* se transtulit, improvisusque filios suos *Jacobum*,* & *Jacobinum* adolescentes post se reliquit, qui mox ab *Hengelmario*, & *Teutonicis* suggestione *Marsilii* capti sunt, & fidæ custodiæ traditi. Fuga hæc, digressusque *Nicolai* magnas suspiciones Urbi intulit magnorum motuum esse principium. † Verum populo plebi nihil infestum. Omnes res novas, qualescunque ille, quamquam graves Urbis mutationi sit gratuitas omnibus fore invisis tam crudelis, tamque flagitiosi status [2]. Nihil illis perniciosius eventurum odio conditionum iniquarum, quibus ipsi premebantur. Nil gratius optare, quam *Carrarienses* odiis, & inimicitiis, & offensis inter se collidere. *Nicolaus* igitur sevocatis *Marcio* de *Forzate*, & reliquis relegatis conventibus privatis de incumbentibus quotidie à primis diluculis usque in tenebras consiliis ‡ privatim instabat. Ipse quidem Vir ingentis ingenii; magna vi animi, & corporis; factiosus. Cui à juventute exosa Urbis suæ Communitas, Legum, Statutorumque coarctatio. Audax, formidolosus, sed semper varius; dominii cupidus, insolens, facundiæ mediocris, * astutiæ quam sapientiæ imbutus, de quo *Ubertinum* Genitorem solitum dicere frequens fama vigebat, quod prosapiæ suæ supremum exitium futurus fuisset, Urbisque simul statum in discrimen † tracturus. *Marsilio* quoque per hos dies consilium supremum erat, quatenus illum pollicitis in Urbem retrahere valuisset *Philippum* de *Peraga* Consanguineum suum primum, nec non & alios ejus progeniei * ad se mittens, qui rogent, supplicent, spondeant. Illi nequidquam proficientes † rediere. Jam enim ab *Cane* maris, & montium sponsiones, si sibi obsequens foret, receperat. Inde per *Prosdocimum* [3] *Caliginem* virum exertum [4], & factiosum, partium *Canis* usquequaque fautorem apud illum ab infantia sub *Joanne Caligine* patre nutritum, qui & *Johannes* olim partiarius Urbe *Paduana* relegatus beneficia multa à *Cane* susceperat. Hunc dirigens *Nicolaus* ad *Canem* frequentibus itineribus noctesque, diesque de fœderibus hinc inde percutiendis cum conditionibus agendorum, rem ad eum deduxit articulum, ut ipsum *Nicolaum Veronam*, vel ad locum constitutum *Canem* adire, personalique alloquio rem firmare expediret. Adiit *Nicolaus*, ‡ & realibusque obligationum nexibus cum *Cane* paribus votis convenit, firmavitque.

*PP. Ideoque.
† *Adderem.* Causa.
‡ *Videtur & hic aliquid desiderari, nisi sic legere malimus* & hac ruina sua, *Nam in V. pro* licet *habetur* Hic. *Quæ nota in eodem alibi significat* Hac.
* *Post* Iacobum *in PP. Lacuna est. Sed nil aliud desideratur, quam quod addidimus.* Et Iacobinum.
† *Ita locum hunc legerem, & emendarem.* Verum Populo, Plebique nihil infestum. Omnes res novas, qualescumque illæ, quamquam graves Vrbis mutationi sint *vel* Quamquam gravis Vrbis mutatio sit, gratuitas suspicabantur omnibus fore invisis &c.
‡ *Delerem.* Privatim, *cum supra fiat mentio* Conventuum privatorum.
* *Pro* Astutia, quàm sapientia.
† *V.* Tractūrum *forte cum respectu ad* Exitium.
* *Pro* Ad eum.
† *PP.* Redire.
‡ *Videtur abundare* Et.

A Intervenere quoque inter cæterarum conditionum ‡ conjunctiones, *Franciscus Macharussus* pro se, & fratribus, conjunctisque, & *Paulus Dente* pro se similiter, proque suis *Nicolao* osculis pacis uniretur in *Marsilium* hostem communem, omnesque, qui consortes, seu complices ejus essent.

Pacis hujus conditiones ex subsecutis patuere. Nam paucis pariter diebus constitit in partibus *Fori Julii* cohortes militum parari *Hectore de* * *Sourengano Foro Juliense* Duce, seu Capitaneo. Itemque & in *Seravallo*, ac Terris, Municipiisque *Rizardi* olim *Guezelonis de Camino* filii manipulos † equitumque parari. Quæ res *Marsilium*, B Consortesque, qui illi adhærebant, admodum conterruere, consilioque confestim initio ex se ipsis legationes, Legatosque quanto potuerunt apparatu instruxere. Fuere hi *Marsilius* Magnus. *Obizo. Marsilietus. Philippus de Peraga. Aicardinus* ‡ *Caput Vaccæ. Duxius de Buzacharinis.* * *Pantaleo de Buzacharinis* miles. *Schinella de Doto* Judex, & Miles. *Petrus de Campagnola* Judex. *Aleardus de Basiliis.* Hi plenissimo à Communi, & Populo ex Senatus Consulto mandato rescripta latissima signata communi sigillo pertulere, quibus potestas, libertasque omnis concessa legebatur de Civitate, Civibusque, & omni Populo cum bonis communibus, & privatis obligandis, Civitatis C Dominio in perpetuum, quibus ipsi Legati voluissent, tradendo tam † *H. Carinthiæ*, quam eo abnuente *Friderico Austriæ*, ac successive, & illo recusante Regi *Boemiæ* & *Poloniæ*, nec non & cuivis Principi, Regi, vel Potenti eam Civitatem à *Cane* tutari volenti cum generali horum, & aliorum mandato ipsorum Legatorum arbitriis. Arrepto itaque itinere ad partes *Tridentinæ* Civitatis, inde *Bassianum* perrexere, * pluriumque dierum intervallo H. *Carinthiæ* Dominum suum ad colloquium, audientiamque † eorum, ubi mallet, invitantes, instanterque deposcentes. Qui D demum Principibus suis à Municipiis evocatis apud illum Orationem habuere [5]. *Civitatem illam suam eousque summis viribus sub ejusdem Regis titulo defensam; sed nunc ad id discrimen persecutore Cane Grandi devenisse, ut, nisi propere illi succurratur, casui, perditionique occumbat; nec ultra opis aut auxilii cujuspiam opus sit. Contigisse nuper Nicolaum de Carraria Virum olim sceleratissimum cum nonnullis flagitiosissimis Civibus conjuratione adversus Urbem, & Regem cum Cane habita Civitate egressum, statuisseque cum copiis à Cane concessis mature Paduanas Terras invadere, Colonias igne ferroque vastare, mœnia Urbis obsidere, debellare, & victam atque captam (si adversa Sors tantum concederet)* E *donare, & Dominum facere Paulo Dente publico Regis, & Verbis hoste, & Macharussis, cæterisque exteris proditoribus eidem facinori † annexis. Nosse Dominum suum Regem hoc facile illis, Canique obtingere posse, nisi Regia manus non parva; sed ingenti vi obstet, subsidiaque maturet. Si hæc faciat, sua Urbs est, suam rem defendat: Sin autem, en claves Urbis (has nobiscum Legati tulimus) suscipiat, teneat, & relinquat, ut libet. Si quidem & hæc omnia abnuat, mandato à Rep. suscepto providendum ‡ illis fore alteri adhærere Dominio; sed primum, ac maxime Domino principali Philippo Austriæ,*

F

‡ *Forte.* Conditiones.
* *Infra in utroque, & melius* Savorgnano.
† *Melius* Equitum *sine* Que.
‡ *Alibi.* De Capite Vaccæ.
* *In PP.* Panta.
† *H.* Henrico.
* *Mel.* Plurium *sine* Que.
† *Pro.* Suam.
† *PP.* Annexis.
‡ *V.* Illis

1. *Et licet ruina sua, & Marsilii, reliquorumque suæ factionis potentias deprimere* &c. Statuit, inquit Nicolaus vel ruina sui ipsius deprimere potentias, & Marsilii, & reliquorum: statuit adversarios deprimere, etiam si ruiturus ipse una sit. *N. Villanus.*

2. *Invisis tam crudelis, tamque flagitiosi status* Barbarum. Usurpat enim vocem, *invisus*, activa significatione, quod ajunt: secundum quam dicendum fuisset, *crudelem*, *flagitiosumque statum.* Si operæ foret, emendarem, *invisum tam crudelem, tamque flagitiosum statum habentibus.* Idem.

3. *Inde per Prosdocimum*, lego, *Inde Prosdocimum*: secus inconnexa oratio. Qui enim apta hæc sibi, *Inde per Prosdocimum* &c. *hunc dirigens ad Canem*, &c. *rem ad eum deduxit articulum*, *ut* &c. N. Villanus.

4. *Prosdocimum Caliginem virum exertum.* Hocce exertum nescio, quid sibi velit, nisi forte id, quod vulgo ajunt, *suelto*, dexterum scilicet, catum, agendisque rebus idoneum, πρακτικὸν, δραστήριον, θεομάργον. Sed Latine alia verbi significatio. Proinde, si lubet corrige, *disertum*, vel *expertum.* Idem.

5. *Qui demum principibus suis a municipiis evocatis apud illum orationem habuere* &c. Si relativum ad legatos referatur, dicendum fuerit, *Principibus ejus*: si vero ad *H. Carinthiæ*, scribendum, *quo*, vel *qui*, pro, a quo. *Idem.*

1. Pro,

ſtriæ, cujus illa proprietario titulo eſt, hujus particulari commiſſa regimini. Cui & ſi ille cedat ad alios Reges, Regionesque proceſſuri ſunt, dum Dominum, Tutoremque, à quo defendantur, invenerint. In eam diem & Legati *Canis*, inter quos & *Nicolai*, ac exterorum Nuncii erant, identidem applicuerant, qui poſt eam *Paduanorum* audientiam interiorum data dicendi copia & ipſi ſegregatim auditi ſunt. *Pro Canis parte illum omnis conjurationis in Regem, vel Urbem ignarum dictum, propoſitumque eſt. Paci, ſeu indutiis datis fideliter obtemperaſſe, etiamſi per intrinſecos ſecus factum ſit occiſis in Vicentiæ diſtrictu plerisque à Paduanorum conſortiis, unoque mercatore Veronenſi in alveo fluminis, quo Vicentiam itur, ſeditione cæſo, magnisque pecuniis rebusque ſpoliato. Sed hæc omnia honoris, amorisque Regii gratia præteriri convenienter dimiſſa. At qui & amicos antiquos Canis Paduanæ Civitatis accolas olim in Urbe fœderibus pacis acceptos, nunc Canis odio ſub falſarum cauſarum ſimulationibus pulſos eſſe potentia Carrarienſium, quam communibus decretis. Nec Regem, nec ‡ quemquam mirari debere, ſi extorres illi ſub nulla auditi juſtitia; ſed ſingularium ſuperati magnitudine ſuis fortunis conſulunt, ut & ipſi natali ſua Urbe potiantur. Pro exteriorum vero aſſertione propoſitum, eum Deum* [1], *Hominesque teſtari nulla eorum culpa in Regem, vel Commune pulſos, Civitateque excluſos, ſed ſumma, ſuperbaque Carrarienſium, compliciumque tyrannide, ſub qua, non ſub Regia, Civitas illa ſubjecta eſt.* His, & aliis hinc, atque hinc utrinque propoſitis Rex ſuorum dumtaxat Conſiliariorum, Principumque initio, pluriumque dierum intervallo, diſcuſſoque multa diſceptatione conſilio in *Cunradi de Oveſtagn* judicium Rege ſic jubente deſcenſum eſt [2], decretumque Legatis *Paduanis* reſpondere. Civitatem à *Canis*, exteriorumque, & quorumlibet vexationibus juvandam forti, ſufficientique ſubſidio, levandamque omnibus moleſtiis. Eant ipſi plena fiducia. Miniſteria, pecunias, & opportuna quæque ad belli uſum parent, quibus juvandæ ſint Regis impenſæ, quibus ſe minime parciturum [3] ſpondet. *Cunrado* cætera commiſſa. Legati ſponſionibus divitibus repleti multa hilaritate, gaudioque, fuſa fama non minori, quam veri exiſtentia foret, variis itineribus *Paduam* reverſi ſunt. *Canis*, quem de Regis, Conſiliariorumque circa decreti executionem incertitudine nihil latebat, tunc fortius inſtare iis, quæ præconſtituta fuerant, inſultus ad Urbem, diſtrictumque maturare, incendere, prædari, vaſtare, & intrinſecos omnibus flagitiis affligere. *Nicolaus* ſiquidem cum Conſortii ſui *Paduanorum*, Bannitorumque manipulis exiit *Rizardo* de *Camino* cum ſuis cohortibus, & * *Hectore* de *Savorgnano Forojulienſe* conjunctus. Et primum Villas [4], Coloniaſque ab Orientali parte proceſſere, non ferro, nec igne; ſed ſuaſionibus pacificis, nil contra Agreſtes, Ruraleſque contumeliarum fieri patientes; ſed potius hortantes bonis animis ſint, ſigna victorioſa ſequantur, quæ pacem Urbi, diſtrictuique perpetuam dabunt, introductione omnium exulum Urbem lætam facient. Interea agros tutè colant omni fiducia, animalia, & quæque mobilia, ſeu ipſi cum eis non effugiant, ſalvo quod † eis, quæ eſui, victuique reſidua illis fuerint, conventis pretiis ad alendum exercitum vendant. ‡ Poſtquam autem ii cum *Rizardo*, & *Hectore* in una caſtra convenere,

‡ V. Quemlibet.

* Mel. Heƈtoti de Savorgnano Forojulienſi.

† PP. lis.
‡ V. Poſtquam ii.

A apud *Bovolentam* tabernaculum fixere, foveaſque à latere Urbem verſus * communire. Quibus propoſitum fuit identidem Caſtrum firmare, quod undique flumina, quæ ab Urbe defluunt, ambitum fuiſſet. Verùm potiundæ Civitatis ſpem adjicientes Caſtro jam cæpto deſtitere. Intrinſeci intereà Vallo perficiendo, quod per plurimos dies antè inchoaverant, intendere, operarios fatigare, nocturnis etiam ſtudiis, ac laboribus igneis luminaribus. † Ad has quidem neceſſitudines ipſi hoc Vallum ſtruere conſtituerunt, ut ſi quo caſu latitudinem antiquorum Urbis Vallorum, quæ longiſſima, latiſſimaque Suburbia
B claudebant, ingruente obſidione tutari non valuiſſent, illum tantum Urbis ſinum, ut Arcem quandam tutandam ſibi ſervaſſent excluſis Suburbiis, quorum ædes Civitatis totius domus, & ædificia & ſpatio, & numero ſuperabant. Ex quo non minima contentio, turbatioque inter Cives, quorum ædes excludebantur, oborta ad concitationem totius populi penè commovebantur. Nec minus Vallum novum maxima inſtantia, ſolertiaque ſine intermiſſione perficiebatur. *Tartarus* ſiquidem, & *Aicardinus Caput Vaccæ* domos omnes exteriorum, qui ſe eorum metu Urbe ſurripuerant, & muralia quæque ad opus
C convehi faciebant, nondum demolita, vel ſtrata ſternebant, nevè patrato ‡ *G. Dentis* necati ſceleri quidquam deeſſet alta palatia, proceraſque domos pupillorum natorum olim G. prædicti diripuere funditus, & ad opus convexere. Excludebat quidem Clauſtrum hoc quæcunque Suburbia à parte Meridionali extra portam *Prati Vallis*, flumenque, quod à *S. Agathæ* Cœnobio ſecus Fratrum Minorum locum dilabitur cum Monaſterio *S. Juſtinæ*, & omnibus appendiciis * extra *Pontem Curvum* ſita ſunt. A parte vero Orientis Omnium Sanctorum Suburbium cum cohærentibus trans Fluvium ſupradictum. A
D parte Septentrionali à Ponte *Contarinorum* quæcunque trans Fluvium ſunt qui extra Arenam ad Omnium Sanctorum Pontem protenditur. Varia in iis amfractibus per populum, plebemque omnisque generis alloquia fundebantur per fora, vicos, & tabernas. Non fore illis curæ, ſi exterior exercitus ad Valla proceſſerit, Suburbiis tutandis occurrere, corpora *Paduanis* extorribus objicere. Civitatem, mæniaque non ſua crudelium Civium ſingularium fore. Quorumcunque Victorum ipſos ſervos futuros in deteriorem ſervitutem incidere non poſſe. Et inter hæc, ſi qua nova noctu, aut die emergebant, ut Urbi in-
E ſultus repente fieri dicerentur, *Carrarienſes* cum ſolis ſatellitibus, paucisque ex amicis civibus, & cohorte *Germanorum* ad plateas concurrebant conclamatione voce præconia facta, ne quis Popularis, aut Civis armatus in locis publicis appareret. Dum & *Nicolao*, *Rizardo*que per hos dies ad mænia Urbis accedere viſum eſt, populumque pertemptare, ſi fortaſſis tædio ingenti inteſtinarum injuriarum ipſum concire valuiſſent, ut qualitercunque concitatio quævis in Urbe fieret, quam ipſi ad Valla accedentes exhortationibus augerent, Suburbiaque adorirentur balliſtis, tormen-
F tisque ad idem exercitium ſecum delatis cum ſtraminibus, virgultis, cratibusque ad tranſiliendas foveas ſecum latis [5]. Sed *Marſilius*, ac *Tartarus*, quæ hæc circa contingere poterant & ipſi exiſtimantes vires ſuas, & ſuorum ad opportunas portas,

* Mel. Communiere.

† V. Ad his igitur ſuum qui dem.

‡ G. Guilielmi.

* Deſideratur. Quæ.

[1]. Pro, *eum Deum*, corrige, *cum Deum*. N. Villanus.

[2]. *Rex duntaxat ſuorum*, uſque ad, *deſcenſum eſt*, laborat ſyntaxis, ea cum ſit, *Rex ſuorum conſilio inito, in Cunrandi judicium, Rege ſic jubente deſcenſum eſt.* Tu corrige, *A Rege conſilio inito, in Cunradi judicium, eo ſic jubente, deſcenſum eſt*. Idem.

[3]. Pro, *parciturum*, *parſurum*. Idem.

[4]. Pro. *villas*, lege, *ad villas*. N. Villanus.

[5]. *Balliſtis, tormentisque ad idem exercitium ſecum delatis cum ſtraminibus, virgultis, cratibusque ad tranſiliendas foveas ſecum latis.* Nonne vides tautologiam, *ſecum delatis*, & *ſecum latis*. Amputa ſic, *balliſtis, tormentisque ad idem exercitium cum ſtraminibus* &c. *ſecum delatis*. Idem.

tas, & loca, quibus discrimina imminebant [1], divisis inter suos * diurnis, & nocturnis excubiis, & custodiis instare, vigilare, novas structuras facere, nec quidquam intemptatum, improvisumve relinquere. Advenere mane uno ante Luciferum *Nicolaus* cum militum paucorum ala, peditumque manipulo, exercitu cætero post terga demisso [2], speculatoribus ad portam summissis, qui ab aliquibus, si qui ad id identidem perstitissent, responsa suscipiant sive ea, quæ præconstituta fuerint, sive *Nicolaus* aliquos affuturos † se gessisset. Nec fuere, qui ad hæc speculatoribus vocem darent: Verum ab iis, qui in præsidiis erant, voces sublimes, frequentesque editæ. *Abscedere proditores. Frustra in Paduanum Populum, Regemque suum arma accepisse; vel accedant, si temeritatibus suis confidentiis fallacibus spem haberent.* Et sub hæc spicula à portis, ac tela conjecere, & probra, ac convicia crebris clamoribus subjunxere. *Nicolaus* ‡ nequicquam aliud proficiens cum omni centuria * *Bovolentam* regressus est. Perpaucis post diebus ad alteram portam regressus, repulsus probris remeavit inglorius.

Dumque his ea parte Urbis ac finium pertentatis, in quibus ante progressum spem posuerat, tædio affectus mutato, & exasperato in Rurales proposito, quos ante magna fiducia tutos esse spoponderat, insævire largiori licentia exercitum sinebat, absque pretiis justis bona mobilia eripere, nec illis aliqua tuta esse. Rebusque jam ad exercitus alimoniam non suppetentibus *Foro Juliensibus* equestribus, pedestribusque prædandi licentiæ liberiores laxatæ sunt, quæ etsi non concessæ, impunitæ dimissæ, & ex multorum crassantia [3] in usum versæ. Quoque seu justæ, seu injustæ causæ dilapidationibus, rapinisque excusationem aliquam darent Insulæ *Campi Nogariæ* Villæ opulentissimæ, quod ægre Dominis, exercitibusque paruissent, præda *Foro Julianis* concessa est, ignique, ac bellicæ incursioni † subdita. Cum agrestes tutiores ‡ esse putaverint, animalia omnia bovina, equina, & pecora quæque ad exercitum ut hostium ducta cum multorum rusticorum omnis ætatis, & sexus cædibus. Sed quis infortunatis incolis Villarum flagitiis modus? Quod vitæ in tantis discriminibus remedium? Hoc idem, pejusque exitiale flagitium inquilini, & incolæ *Villæ Curtis* locupletissimæ paulo antea ab intrinsecis *Germanis* immanius passi sunt pro eo, quod exteriorum, quam interiorum amici, benevolique dicerentur, exustis omnibus ædificiis, animalibus adactis [4], & rusticanis trucidatis, multisque *Cittadellam* raptis, dum quibus potuere pecuniis redempti sunt. Plebani autem Terra fortissima, omniumque rerum, & bonorum fœcunda ab eisdem ignibus, incussionibusque defensa, nunc *Marcio de Forzate*, nunc *Nicolao*, nunc eorum * Sodalibus equorum, pecuniarumque exennia præbebat, quæ, quamquam semel desponsa simul & præbita semel forent, replicatis, illatisque minis duplicabantur, dum solis ædibus cremandis parceretur. Cives interiores, quorum pro maxima parte ædes, pecora, & bona hæc quæque erant luctibus, suspiriis, & mœroribus torquebantur, quibus tamen nec in publicum † queri [5] (quod amarissimum illis erat) ne suspecti Dominantibus forent. Sed nihil eo minus per Vicos, & ædes mærores, tristitiæ, ac

* V. Diuturnis.
† Forte melius, Segessisset. Pro Segregasset.
‡ In Utroque Nec quidquam.
* PP. Bulentam.
† In utroque Subdita.
‡ Forte Esse, Pro se se.
* PP. Consodalibus.
† Desideratur. Licebat, aliudve simile.

A pressuræ illos affligebant.

Maranum, ac *Tyrol* ad Regem Nuncii pro subsidiis interea nequidquam frequentabant, excidia hæc intolerabilia proponebant, ante Regem & Principes deplorabant, nec quicquam, nisi verba pro verbis reportabant, quamquam parari copias in *Carinthia* per *Cunradum de Ovestagn* assererent vindicaturas damna hæc, & injurias: mænia urbis tantum defendant, omnibus vindicandis, & restaurandis locum fore. *Cunradus*, cujus naturam, & mores ante exposuimus, sumptas de *Padua* pecunias Oppidis, Villisque emendis distributas, quæ aviditate majorum avarum animum non impleverant, in suum patrimonium, proprietatemque converterat. Verum conscientia tanti facinoris morsus de succursu procurando sub novis, lucrativisque acceptationibus flagitabat, magisque suis, quam Regiis copiis, ac viribus constabat. Quippe illi Curiam regiam ex invidia magis, quam honoris regii cura illum odire. † Nonnulli enim (ut prædiximus) ob munera suscepta *Canis* partes agebant, pauci calamitatem Regiæ infamiæ, ac impudentiæ ingemiscebant; sed impotentia resistentiæ pertransibant. Potens igitur, ac Magnificus *Cunradus* in *Carinthia*, cujus Provinciæ pro Rege Mareschalcus *Germano* vocabulo appellabatur, copias suorum sequacium, qui illi suberant, parari instituit, atque studuit, ut (quatenus posset) *Paduanos* tueretur, quibus fidem pecunia obligaverat, scilicet *Carrariensibus*, &, siquidem non valeret, residua pecuniarum, & omnium exportandorum hauriret. *Nicolaus* depopulatis *Plebatu Sacci*, & Insulis, Coloniis, & Terris adjacentibus cum *Rizardo* de *Camino* ad terram *Est* ex decreto *Canis*, cujus nutu, atque consulto, & ope omnia gerebantur, exercitium duxit, castraque identidem posuit. Non enim quisquam in *Paduano* districtu locus, aut situatio erat, quo, vel qua universæ *Paduanorum* Coloniæ usque in mœnia per montes, ac planicies subdendæ, superandæque decumberent. Et ibidem Castrum validissimum eo, quo olim Marchionis *Estensis* Arx consurrexerat loco, situque cum amplexu magnæ partis terræ *Estensis* designavere & foveis, & vallis sub omnium * Coloniorum [6] *Scodesiæ*, *Pedisvendæ*, Insulæ *Causilvis*. Et per easdem oras jugibus diuturnis, nocturnisque laboribus afficiebantur dum locus, seu Castrum jam fere inexpugnabile consurrexit, ad quod ipsi extorres cum bannitis Urbis, & quibuscunque profugis confluxere subactis omnibus à meridiana parte incolis *Paduanis* usque in Urbis mænia. Quibus omnibus à *Brintha* flumine, quod secus † *Bovolentam* fluit, & à *Calle*, quo *Vicentiam* de *Padua* iter est, usque in *Est* singuli parebant Coloni, mandataque servabant, atque jussa per singulos menses, & terminos pretia persolvebant.

Clausi vero, obsessique intro, citroque Cives de his, quæ anni ejus fructibus in Urbem sibi conduxerant, vitam agebant, arrepta spe instantiam [7] & jam ‡ naturorum in campis senescentium futurorum, atque ex præteritione messis temporis humi collabentium. Soli *Carrarienses* cum consodalibus de *Capite Vaccæ*, *Buzacharinis*, & paucis aliis eis obsequentibus sibi à locis vicinis Urbi cum catervis satellitum, & ala *Germanorum* grana, atque blada [8] ad sua horrea contrahebant.

Tar-

† In utroque Nec nulli.
* Forte Colonorum. vel Coloniarum.
† PP. Ut alibi Bulentam.
‡ In Utroque Naturorum. Sic locum hunc legerem, & emendarem. Et jam maturarum, in campisque senescentium frugum, atque ex præteritione, &c.

---

1. *Discrimina imminebant*, videtur desiderari, *collocare*, vel tale quid: secus, illud *vires suas*, pendebit. *N. Villanus.*

2. Pro, *demisso*, corrige, *dimisso.* Idem.

3. Pro, *crassantia*, *grassantia* si lubet. *Idem.*

4. *Animalibus adactis*, lege, *abactis.* Idem.

5. *In publicum queri*, videtur deesse, *licebat*, aliudve simile, notatum quod fuit optime. Aposiopesis tamen hoc in loco timidum populi silentium per ὁμοιοπάθειαν repræsentet. *Idem.*

6. Illa verba, *sub omnium coloniorum*, *vel coloniarum*, nescio, unde regantur. *Idem.*

7. Pro, *spe instantiam*, lege, *instantium*? reliqua ad crisin doctissimi Scholiastæ. *N. Villanus.*

8. *Grana*, *atque blada.* Vox, *blada*, Etruscorum lingua, *biada*, quæ signat legumina, frugesque omnes tritico excepto

Tartarus enim, & *Ubertinus* cum ſiccariorum [1] ſuorum, & homicidarum, & aſſaſſinorum longis ordinibus ex ſuis, & alienis agris ad ſe victualia contrahebant, * nec proinde aliæ rapinæ, extorſiones multifidæ, ac violentiæ in Cives novorum, atque inauditorum eouſque generum ceſſabant [2] ad prandia, & comeſſationes ſecum quos noverant per Urbem locupletiores invitabant, quibus poſt ipſa convivia ob carentias, indigentiaſque ſuas proponebant mutua, poſcebant, prout facultatibus cujuſque ſuppetere exiſtimabant. Recuſantes quoque ſtipitibus conclavabant in domeſticis ergaſtulis, dum fame affecti impoſita perſolvebant. Nec ex iis cuiquam [3] querelas fundere audebant. Moſque unus horrendus in ejus Urbis calamitatibus obrepſit, qui ſub *Jacobo de Carraria* olim Tyranno ſemel tantum cæperat. Quod nocte ante Luciferum, ſi quis viſitandarum ſacrarum ædium cauſa, vel ‡ viciſſitudinum agendarum domo egrediebatur parati erant, quibus commiſſa talia erant, ſaccum repentino actu ſuper verticem capitis apertum jacere, & circumductum ſuccingere, ut viſu ille captus privaretur, metuque vocem edere non auderet, ductuſque in ignotas ædes fame, & mortis metu pecuniis ſe ſe redimere cogeretur, ut demum relaxati noctu ſe ſolos, aut in templis, aut in Urbis angulis invenirent, domoſque taciti, & vita contenti redirent, nec Conjugibus, aut Filiis, quæ paſſi fuerant, exprimerent. Hoc quoque ſcelus cæteris *Carrarienſibus*, eorumque complicibus † .... aſſidua aſſentientibus ſic increbuit, ‡ ne quiſquam ante altum Solis aſſenſum [4], vel deſcenſum domibus egrederetur. Sed triſte, abominandumque facinus, & Deo, ac Hominibus odibile in Preſbyterum *Thomæum* Eccleſiæ Cathedralis Virum ſanctum, & honeſtum dum ad Eccleſiam duobus nepotibus ad ſacri matutini myſterium accederet trium ſaccorum jactibus commiſſum eſt, in privataque domo retenti, dum ſe pecuniis, quibus ille ſacerdos juſtus potuit, redimeretur [5]. Sed hos maleficos quoſdam ex domo *Capitum Vaccæ* adoleſcentes fuiſſe compertum eſt. Dumque per paucis poſt diebus facinoris hujus notitia quibuſcunque indiciis prodiiſſet, minis illorum adoleſcentium perterritus, mortiſque inſtantis metu affectus ſacerdos expiravit. Habuere, conſtituereque inter cætera *Tartarus*, & *Ubertinus* conſtitutos ad hæc ex nephariis ſatellitibus ſuis ſcrutatores, qui per ſingulas Urbis, & Suburbanorum oras nomina Civium, qui pecunias, & mobilia cujuſque valoris habere crederentur, longis pergamenis conſcriberent, quantitateſque pecuniarum nominibus apponerent, quas perſolvere cogerentur, mutuaque ab ipſis de multa manſuetudine depoſcerent, ſimulque conſilia addebant, ne veſana reſponſione denegarent. Nam aut duplicanda, vel triplicanda illis fore, aut mortem imminere. * Per haſque Civium tam ſævas anguſtias ſibi *Ubertinus*, & *Tartarus* magnas pecuniarum ſummas aggregabant. Nec peſtis hæc tantum intra mœnia Cives invaſit: Sed hoc idem Scribarum officium ad *Campanearum* ædes, nec non ad quaſcunque diſtrictus Villas dilatatum eſt, quibus nil aliud reclamationis remedium, quam ad tabulas eorum perſolvere, congruebat. Nec Prioris Sanctæ *Mariæ de Vantio* deteſtabile, ac flagitioſum, memoratuque terribile homicidium prætereundum ſilentio ſit, qui cum *Ubertino*, &

* *In utroque* Perinde.

‡ *In Vtroque.* Viciſſitudines.

† *In PP.* Oblue. *In V.* Obſue. *Vtrobique nullo ſenſu.* ‡ *Pro.* Vt nullus.

* *Intellige.* Vt dicerent, in conſiliis dabant.

A *Tartaro* ad prandium invitatus ſit, cum quatuor ex eorum ſicariis ſociatus ad Cænobium remiſſus eſt, in veſtibuloque loci ejus mox trucidatus, & ſemivivus indutus ſepulcro jactus & reconditus, & ſcriniis capſiſque ejus apertis quicquid cum pecuniis inventum eſt Dominis exportatum. Fuere in eis Vicis *S. Mariæ de Vantio* Mulieres duæ, mater ſcilicet, & filia, quæ Virgo cum ad *Ubertinum* raperetur, vique abſtracta domo educeretur Matre reclamante, ipſaque puella vociferante, ambæ gladiis jugulatæ dimiſſæ ſunt. Civis erat unus *Paduanus Raxone* popularis utique gratus, & honeſtus, qui uxorem ſibi nuptialiter domum adduxerat. Cui ante crepuſculum ex parte
B *Ubertini* in auriculam jactum eſt, ne ‡ mulieris carnali contactu utatur, ſi craſtinam diem vivus videre voluerit, cum illam *Ubertinus* Amaſiam ſuam jam dudum concupierit. *Paduanus* dolore interno perculſus, quid ſibi conſilii foret ignorans, cum paucis honeſtis propinquis, ingentibus tamen timoribus *Ubertinum* ſub crepuſculo adiere, in quos crudelis, metuenduſque turpem *Paduani* auſum exprobravit non niſi ſanguine ſuo vindicandum, quod ſcienter Amaſiam ſuam notam matrimonio aſciverit, * & gladio extracto ipſum magno aſtantium tegmine repreſſus eſt: ſed demum ſub mitibus applauſibus acceptione
C quinque Centum librarum abire dimiſit impunem. Erat Judex *Albertus Rubeus* nomine, cognomineque & ſapientia, & eloquentia præditus, cui Cognata erat una nubilis Uxoris ſoror. Hanc Vir unus nephandiſſimus *Obizonis de Carraria* ſpurius, omnium ſceleratiſſimus homicida, ac prædo ſceleſtus, † qui illam ſibi, quod dotes dives haberet, petierat: Quam confeſtim parentes *Alberti* Judicis conſilio alii plebejo bono equidem viro deſponſam ſimul, & adductam dedere. Mane ſummo deducta ad illum ſpurium facti notitia, quem Baſtardinum vocabant, ad *Ubertinum* querelam effudit. Nec ultio hujuſce rei delata eſt:
D Sed ea die *Albertus* Judex ille (proh improviſus) dum tutus cum famulo per Vicum *Prati Vallis* abiret à ſatellitibus *Ubertini* gladiis multiplicibus confoſſus eſt. Quod facinus, qui intuiti ſunt, vicini, cæterique inde tranſeuntes fugere, clauſique oſtiis [6] deliteſcentes cum familiis compreſſi deploravere. Stetit cadaver ad veſpertinam horam intactum, ⸸ ad quod nec ex parentibus quiſquam, nec ex aliis adire auſi ſunt, dum Fratres *Heremitæ* duo petita ab *Ubertino* venia, ac licentia noctu in ſuum Cœmiterium [7] ſepeliere juſſi hoc tacitis exequiis facere. Dum tempus meſſis
E inſtaret, ac præteriret *Nicolao*, & exteris quacunque ex cauſa non prohibentibus grana, & frumenta ‡ feſtinanter colligere permiſſi ſunt, nec tolerantiæ hujus cauſa patenter agnita eſt. *Canis* tamen reſpectus ex conſulto, non gratia, nec commodo intrinſecorum habitus eſt; ſed ſui ipſius coaptatione propoſiti, dum res *Paduanæ* ad commodiorem per ſe opportunitatem ſolertiſſimis ſtudiis deducerentur. Jam jam enim ex tam diverſis, variiſque ægritudinibus conſternatæ Civitati vix deeſſe ſupputabat, quin jugum ſuum ipſa ultronea coarctatione ſubiret. Propter quod nec * violentæ obſidioni, nec ulteriore afflictione opus
F eſſe exiſtimabat, quæ diſperatis [8] vias evadendi manus ejus fortuna aliqua (ut non nunquam accidit) contuliſſet. Lectis ergo frugibus primis (utcunque legi potuere) ærumnoſam vitam ſub ſem-

‡ *PP.* Mulier.

* *Forte.* Et gladio extracto in ipſum magno, &c.

† Qui illam. *Videtur abundare cum præceſſerit* hanc

⸸ *Sic emendavi, cum in PP. corrupte legeretur.* Ad quod nec parentibus, aut quibusquam aliis. *In V.* Ad quod nec parentibus, aut quibusdam aliis.

‡ *PP.* Feſtinant.

* *Mel.* Violenta obſidione.

cepto. Cur vero ſic appellentur, eſto ſuum cuique judicium. Ego a Græco βλαδὰ quod immatura, & cruda Heſychio notat, derivaverim. Quod ſi eſt, propria ſui notione blada erunt fruges immaturæ, neque adhuc demeſſæ; per catachreſim vero maturæ, demeſſæque, atque adeo conditæ. id quod uſus obtinuit. *N. Villanus.*

1. Pro, *ſiccariorum*, corrige, *ſicariorum.* Idem.

2. *Ceſſabant*, interpunge. *N. Villanus.*

3. *Nec ex iis cuiquam*, corrige, *quicquam.* Idem.

4. Pro, *aſſenſum*, *aſcenſum.* Idem.

5. Pro, *redimeretur*, *redimerent.* Idem.

6. *Clauſique oſtiis*, melius, *clauſiſque oſtiis.* Idem.

7. Pro, *cœmiterium*, *cœmeterium.* Idem.

8. Pro, *diſperatis*, *deſperatis.* Idem.

ſemper urgentibus, ac vorantibus *Carrarienſibus* diſtulere.

Interea fama ad Urbem allata eſt *Cunradum de Oveſtagn* cum tercentum Galeatis *Paduam* adventare, aliasque regias copias mature ſecuturas, quæ exteriorum perſecutiones, aliaque irritamenta ſummoveant; Vindemias; & minuta blada libere Civibus expediant, exercitusque illorum, & omnes conatus deleant, atque terra, Caſtroque ac munimento, quod ſtruxerant, diruendo pellant; Urbem liberam ab omnibus inſecutionibus, hoſtilibusque injuriis ac violentiis * pellant. Advenit *Cunradus* magno apparatu à *Carrarienſibus*, & Communitate acceptus. Cui expoſitis exteriorum proditorum infandis, ſævisque exceſſibus, incendiis, cædibus, ruinis, & depopulationibus ſub *Cane* tacito fautore illatis, & patratis, *Cunradus* arma, equos, currus, tormenta, balliſtas, & quælibet ad Caſtri oppugnationem conclamari juſſit. Quibus confeſtim cum pane coɛto, vino, & aliis victualibus vehiculo, & ſarcinis compoſitis ingenti tubarum, tibicinumque concentu porta *S. Joannis* egreſſus eſt, & per calles ad *Eſt* ducentes præmiſſis ſpeculatoribus properavit. Adeoque curſum maturavit, ut prius Præcuſſores [1] Oppidum inſultarent, quam *Nicolaus*, & † ſui indices ac ſcrutatores, quos *Paduam* perquiſituros miſſerant [2], adveniſſent. Forte *Nicolaus* ea hora inermis inſpaciabatur. Qui, ut veros hoſtes cominus adeſſe cognovit, celeri ſaltu ſubſidia, armaque conclamans ipſe *Pontis* machinam, qua Pons levabatur, ſubiit, Pontemque feſtinus erexit. Extemplo Oppidanis magno clamore excitatis fit utrinque collocutio per lancearum, ſpiculorumque jactus, exprobratioque convitiorum. Dumque adveſpereſceret exterioribus nequicquam proficientibus à concertatione deſitum eſt. Dumque metandis circum Oppidum Caſtris, ſarcinisque diſponendis *Cunradus* cum exercitu inſtaret, en vox repens crebris clamoribus, & plurimum invaleſcens inſonuit, *Paulum Dentem*, ‡ qui cohortibus [3] *Canis* equitum mille apud Cœnobium *S. Mariæ de Carceribus* duorum ferme millium ab *Eſt* diſtans in inſidiis latuerat, prope adeſſe, Oppidanosque ad erumpendum cum armatorum manu, quorum major copia dicebatur, quam ante credita fuerat, paratos. *Cunradus* * inopinate cum *Tartaro*, *Ubertino*, aliisque Proceribus tanto clamore, fugaque eorum, qui ante ceſſerant perterriti (cum nulli *Paulum* viſum conteſtarentur) fugæ ſe ſe coaptavere. Sed lacero agmine, nec aciebus inſtructis, *Teutonicis* in unam phalangem coactis, nec de *Latinis* uſquequaque fidentibus, de ſeditione timentes [4], nec in aciebus militum inſtruendis, qui pedites ſervarent, tutosque promitterent, ordo ſervatus eſt: ſed, qui in adventu primi fuerant, poſteriores, & qui poſtremi, in fuga priores incederent. Sed proh miſerrima Plebis, Populique ſarcinis onuſtorum, armorumque ponderibus conditio Bubulcorum, Ruraliumque jactura? Quorum pars maxima pro corporum ſalute abjectis armis, vehiculis, curribus, bovibus relictis [5], rectis callibus egreſſi per vineas, & agros diſcrimina effugiebant, pluribus à montanis agreſtibus interceptis, necatisque. Subierat & peſtis nebuloſi ætheris cum imbribus pluvioſis, lubricus, & aquoſus ſub pedibus lutus [6], quibus perſæpe occidui, præcipitesque agebantur.

* *Forte.* Reddant.

† *In Vtroque poſt* Indices *ſequitur* ſuos.

‡ *Forte.* Cum cohortibus.

* *In utroque* in opinare.

Sed ò ancipites, variique bellorum eventus? Vir fortiſſimus *Cunradus de Oveſtagn* in *Germaniæ* bellis pluribus ſtrenuus, probatusque alios vincere, fugareque ſolitus, *Tartarus*que ille communem hominum menſuram proceritate ſuperans, in Urbe formidabilis, ingentium audens facinorum, cæterique generoſi Proceres, quorum magnificentiis *Paduanus* populus ſubditus * occumbebat, fama vana tantum Viri unius nec dum viſi, nec perſequentis, ut fulmine icti, tergoque percuſſi, refugiebant. *Marſilius* vero præſidio Urbis relictus, audita hujus fugæ, ultroneique conflictus ſtrage, metu ingenti perclуſus [7], ne rei hujus tam inſperatæ terribilis aſperitas novos in Urbe ſub adventu triſti rumores induceret, cum amicis, & neceſſariis armatus in forum prodiit, portasque clauſas haberi, ne ſine ordine fugientes ingrederentur, multosque † remeari diu ante portas coegit, dum *Cunradus* cum cohorte ſua ad mœnia applicuit, quem ad Epiſcopatus aulam (ibi namque condeſcenſus illi erat) ſociavit. Dumque per eam diem turmatim, & ſingillatim cæteri Manipuli regreſſi ſunt. Sed erat per eos dies Urbis mæſta facies, turbulenti omnium vultus, taciti, pallentes, ab omni ferme conciliationis ſpe deſtituti, deficientem ſibi hanc ſingularem ſpem hujus *Cunradi* cernentes, hoſtem fortiſſimum *Canem* tanto anfractu ipſorum roboratum. Sed maxime *Marſilio*. & *Carrarienſibus*, ac complicibus urens, atque perurgens cogitatio, quibus auxiliis, ſuffragiisque reficerentur. *Cunradus* idem dolores cordiales vultu tegens, in ſe pudens; tamen illos in ſpem arrectos multa ſuaſione, hortamentoque ſuſpendit, *Nullius dubii, aut cunctationis ſpem illis defuturam* [8], *quin ad tantæ contumeliæ vindictam Regias copias, qualis per eas ætates* [9] *hominum in* ‡ *Italia non deſcendere, ipſumque Regem inducat. Hoc ſuſceptum in ſe probrum, ultimum Canis futurum exterminium, atque exitium.* Tunc omnis cura, & ſollicitudo *Carrarienſibus* fuit pecunias, mutua, datias, & communes, ac ſingulares collationes undecunque exigere, quibus adventus hujus *Cunradi*, & conſortii ſtipendia pararentur, atque ſolverentur. Nec aliud quodquam producendæ Tyrannidis ſuæ remedium noverant, quam *Cunradum* opibus, ære, pecuniis replere, ut illis immerſus, pro eis honorem Regium, ſuumque, ipſiusque Dei timorem, & reverentiam derelinqueret, ac aſpernaretur. Ille quidem captivum ſub ſe Regem, incurvatosque timore Principes, ac Conſiliarios peſſundabat, tacitosque eſſe cogebat. Namque & nonnullos ex eis muneribus in ſuas partes trahebat. Cum profecto identidem, ſicut, heu, & in Regum, Principumque Curiis * fere omnibus Avaritia † dominetur. Studiumque *Carrarienſibus* erat publicum æs ex theloneis [10], poſſeſſionibus bonorum Communitatis, exactionibus Datiarum, ſeu Collectarum, quibus omne genus hominum Urbanorum, & villarum [11] emungebatur, atque ad extremam conſumptionem bonorum extenuabatur [12]. Nec miſeris Civibus quicquam dicere, audere, queri fas erat, licet hanc Tyrannorum iis exactionibus atque emunctionibus Dominationem ‡ fovendam infinitas pernicies viderent. Illi quidem populo *Paduano*, ſicut peculiari pecude, ac man-

* *pp.* Occubebat.

† *Forte* Remorari. *Vel* Remeare.

‡ *Mel.* In Italiam.

* *In utroque* Fore. *non recte.*

† *Forte.* Dominatur.

‡ *Activum pro paſſivo, niſi pro* Infinitas pernicies: Infinita pernicie *reponatur.*

---

1. Pro, *præcuſſores*, *præcurſores*. N. Villanus.
2. Pro, *miſſerant*, *miſerat*. Idem.
3. Pro, *qui cohortibus*, *qui cum cohortibus*. Idem.
4. Pro, *de ſeditione timentes*, *ac de ſeditione timentibus*: poſt hæc interpungo. *Idem.*
5. Pro, *bovibus relictis*, *bobus relictis*. Idem.
6. *Lubricus*, *& aquoſus ſub pedibus lutus.* Laberis Albertine in hoc luto; nec eſt qui relevet? Damanum. Scribatur, *lubricum*, *& aquoſum ſub pedibus lutum*. Idem.
7. Pro, *perclуſus*, lege, *perculſus*. N. Villanus.
8. Pro, *ſpem illis defuturam*, *ſpem illis non defuturam*. Idem.
9. Pro, *qualis per eas ætates*, *quales per eas ætates*. Idem.
10. Pro, *theloneis*, *teloniis*. Idem.
11. Pro, *villarum*, *villaticorum*. Idem.
12. Poſt. *extenuabatur*, videtur deſiderari, *conflare*, vel, *corradere*, vel quid ſimile. *Idem.*

mancipio, fovebantur. Multi Civitatem, & lares * proprios egentes, atque exhauſti relinquebant, greges filiorum ſecum *Venetias*, *Clugiam*, *Ferrariam*, & ad Urbes, terraſque finitimas trahebant. Nec unquam fuga, diſceſſuſque ullorum illis ingrata viſa erant, cum omnes in Urbe reſidentes hoſtes malevolos ſibi reputarent; quantoque pauciores reſtabant, tanto majoribus, & paucioribus alimoniis in Urbe locum eſſe, quam ad unius Caſtri, Oppidique Arcem contrahere in omni obſidionis caſu meditabantur. Et idcirco nulla illis miſeriarum, egeſtatum, ac inediarum Civium miſericordia, nulla charitas, nulla benevolentiæ naturalis humanitas de ſolis ipſis, ſuiſque commodis conſiderantibus, ut Tyrannorum ſemper natura eſt, qui ſua dumtaxat commoda uſquequaque reſpiciunt non curantes de preſſuris, & contumeliis ſubditorum. Voraginem igitur *Cunradi Carrarienſes* non implent, neque ſatiant; ſed anxiam, pluriſque appetentem, velut reſperſione aquæ effuſæ diſperſim extinguunt [1], ampliorum ſpeque quantitatum brevi ſupplendarum conciliant, & pollicitis laxioribus cohortantur. Dum relicto illis *Hengelmario*, † uti ſemper ſitienti ſanguiſuga, & jugiter emungenti, divitibus ipſe ſponſionibus abſcedit. Abſcedit in ſe pudens, ‡ quod viliſſimis hoſtibus; ſed (quod pudentius erat) nullis terga dederat, Urbemque, quam in ſua ipſius tutela acceperat, in faucibus *Canis* vorandam, atque omni ſpe deſtitutam relinquebat, & quod Rempublicam illam, quæ multorum eſſe debuerat, paucis injuſte, & ignominioſe vendiderat. Abſcedit improba conſcientia remorſus, quid Regi, ac Principibus ſit de geſtis *Paduæ* relaturus. Sed hæc omnia reprimit, & ſibi vendicat ſecum congeſta pecunia, quam ſe ipſo chariorem defert omnis alterius honeſtæ conſiderationis * oblitus. Manet Urbs omnibus anguſtiarum preſſuris ſubdita, & conculcata, intra ſola mænia ædes, & mobilia continens, uti obſidione circum obruta, & uvarum, vini, ac minutarum frugum omni ſpe privata feris, ac potius inſperatis *Teutonicorum* adjuvanda ſubſidiis.

* PP. Populos.

† Mel. vel semper ſitiente, &c. & emungente.

‡ Mel. Non quod &c.

* PP. Oblitum.

Sed omnia hæc miſeris Civibus intrinſecarum calamitatum reſpectibus à tergis rejecta, leviſſima viſa ſunt, dum aſſidua illos ſæviſſimorum *Carrarienſium* tormenta conficiunt, qui ſanguinem mille modis à comſumptis eliciunt, datiis, & collectis publicis, & privatis expoliant in ſe diviſis pro ſingulorum portione pecuniis, *Hengelmario* in partem ſuam fraudatæ, & expoliatæ Communitatis emolumenta partita cum *Carrarienſibus* contrahente, contrectante, & in ſingulis aſſentiente facinoribus, conſorteque. *Tartarus*, & *Ubertinus* ſingularium Urbanorum, Ruraliumque extorſionibus dies noctesque factis, impoſitis longis Pergamenis, conſcriptis ſub nominibus, & prænominibus invigilabant: tabulam ſolventibus in porticu exhibitam habebant cum tabellionibus, ut ad tribunal publicum conſidentibus, & nunciis ſcripto referentibus, quantitates, quas pro Dominis injungentibus ipſi deferri præceperant. Nec exactiones hæ Curiam illam tanta collectione replebant, quando & de Coloniis furto, raptuque boves, & pecora magnis gregibus turbæ ſicariorum adducerent, reluctanteſque, ſi qui fuerant, cæſos abſque remiſſione dimitterent.

Obizo, dira facie, dentibus contritis ipſa inſpectione deformis, bibulus, ſemperque ſitiens, ante ædem ſuam à ſatellitum manipulis ambitus, terribilis Tyranni geſtans imaginem; ſed & ferox ſimul actus [2] exercens à mœnibus Urbis partem diſtrictus, quæ à flumine *Brinthæ* [3], quæ per *Bovolentam* cingitur verſus Auſtrum, uſque in *Pernumiam*, & *Trebanum* ſibi diripiendam aſſumpſerat uſque in fines *Cavarzeris Venetorum.* * Sed veh Ruralibus, accoliſve quibuſque, qui prædia poſſederant ab ea parte, Civibus, pecoribus, & mobilibus omnibus ſpoliatis, & ea propter ſponte pro parte maxima dimiſſis incultis. Cui filius erat ſpurius omnium facinorum ſceleratiſſimus, & proborum inquinatiſſimus [4], qui hominibus occidendis parvipendebat, ut belluis [5], riſuique patri habebatur, quodque malus eſſet, atque fama diceretur, gloriæ ſuæ reputari congratulatus oſtentabat, numquam, aut raro correptus. Cujus narrare ſævitias, & horrenda flagitia, & peſtes circum illatas occupatio eſſet prolixa, & nimia digreſſio dicendorum. Sed cum Deus deſuper omnia Urbis hujus inulta ſuſpenderet, in hoc tantum ſpurio diræ, atque abominabilis necis permiſſionem oſtendit, quod in rabiem verſus, conſilii cujuſquam ſpiritualis impatiens ad evocantes conſocios Dæmones expiravit. Tantæ inſolentiæ, petulantiæ, ac diſſolutionis erat hic *Obizo*, ut à diluculo uſque in noctem temulentus omni & Corporis [6] voluptati ſine fine inſerviret nil malum, vel † indecens exiſtimans, quod libuiſſet. Accuſatum ſibi forte famulum, famulamque domeſticos, quod ſe amore mutuo diligerent, fortaſſiſque & ſimul coiſſent, veritate rei non perquiſita mutilari fecit, Virum ſcilicet cæcari, & ‡ puellæ naſum putari, & abſciſſa membra ad ſe viſenda perferri, quod & continuo factum eſt. Quorum tamen innocentia ſevero Judici *Obizoni* ſero pænitenti nota accuſatoris malignitate patenter innotuit. Hocque ſeveritati additamentum adjunxit, quod uterque illorum ab antiquis domus ſuæ * familiaribus.

* Mel. Sed vel Ruralibus accolis, vel quibuſque.

† Sic emendavi, cum eſſet in Utroque. Indices.

‡ In Utroque puellam.

* Deſideratur Fuerat.

Marſilietus non homicida, non ſanguinum effuſor, Virginum raptor, vel in perſonas terribilium maleficiorum effector, aut author; verum avaritiæ ſummæ, rapax, pecuniarum, & publicarum, & privatarum raptor ſub titulo, & ⊥ colore officiorum in publicum quæſitorum. Ille publicorum carcerum Præſes, & Cuſtos intrantium, & exeuntium ſpoliis, & coactis illorum redemptionibus inſiſtebat, miniſtros ſcelerum, quales facinoroſus uſus exigebat, illis præponens officiis, meliores habens eos, qui majores ſummas finitis ſingulis menſibus reſignabant. † A Nocturno quoque tempore [7] Præſidatum, ſeu Poteſtariam *Plebatus Sacci* cum Villis adjacentibus ſibi continuam violenter, & potenter obtinuit. Cujus Poteſtariæ ſubjectis aſſignatas pro Villarum Communitatibus graviſſimas pro ſuo libitu ‡ quantitates. Ubi Criminalium, & Civilium cauſarum contra ſubactam Civitatis Communitatem cauſas, lites omnes acceptis pecuniis dirimebat, ſimul * & ipſe cum reliquis Domus ejus de pecuniis omnibus contributionibus † non indulgens. His, aliiſque brevi poſt *Pauli Dentis* incurſum, atque Civitatis excidium opulentiſſimus, ditiſſimuſque factus eſt.

⊥ PP. Colore.

† V. Anotimmo quoque tempore incerta plane ſententia, & non obſcuro mendo.

‡ Deſideratur. Exigebat.

* Forte. etiam.

† Delerem. Non.

Marſilii autem, qui proceritate ſtaturæ Magnus, *Marſilieti*que præeminentia vocitabatur, naturam, moreſque alias ſcripſiſſe meminimus, cum de primis Domus hujus de *Carraria*, ſolutionis-

[1] Pro, *extingunt*, dicendum fuiſſet, *accendunt*. N. Villanus.

[2] Pro, *ferox ſimul actus*, melius, *feros ſimul actus*. Idem.

[3] *A flumine Brinthæ*, *quæ*, ſuſpicor tollendum, *quæ*. Idem.

[4] *Proborum inquinatiſſimus*, dicendum, *probris inquinatiſſimus*. Idem.

[5] Pro, *hominibus occidendis parvipendebat, ut belluis*; *homines occidere parvi pendebat, ut belluas*. N. Villanus.

[6] Ex iis, *omni & corporis*, tollerem, *&*. Idem.

[7] *A nocturno quoque tempore*, legerem, à *primo quoque tempore*: quæ lectio non valde diſcrepat ab illo *anotimo*, quod in codice Veneto legi ajunt. *Idem.*

1. De

tionisque status Civitatis nostræ primis originibus scriberemus. Sed immutatis rerum *Paduanorum* conditionibus discriminosis, mutabantur & *Marsilii* hujus mores, quantumque & pericula, vexationesque Urbis augebantur, tantum & ille sub monitore Patruo cautior, astutiorque efficiebatur increscentibus semper non modo virtutibus; sed & dolis, astibusque obtinendæ trans omnes Cognationis suæ præeminentiæ, nec non & Reip. gradatim subjiciendæ, † ne umquam trans modum suæ moderationis, & dispositionis increscente se se ‡ Parentibus suis mitem, atque obsequentem ostendere, venerari, Civibus, qui Reip gubernaculis efferebantur placidum, benevolumque se exhibere, ac si commune bonum diligere videretur, diligebatque * dum bonum de suo semper nutui [1] contemperandum accederet. Cumque magnitudine omnes superaret, mansuetudine quadam simulata gloriam supprimebat, & *Nicolao* lascivienti, atque super cæteros se extollenti ex industria cedebat, ut illius crassantiæ, quæ creberrimæ erant, illum mitem ostenderent, diligendumque ex patientia † efficerent per hæc ingenia cæteris crassantibus suæ Cognationis. Ipseque manus eo usque à rapto servasset ad tantam subactæ Urbis, Civiumque potentiam pervenit, ut omnibus potiorem locum sibi vindicaret. Eratque ejus præpotentiæ radix, continuumque fomentum *Hengelmarius* Capitanei nomen gerens, quem continuis de ære publico donis * alebat, sibique in omne fas, ac nefas ad tempora necessitudinum satellitem observabat. Erat ille Dominationis signum quoddam non solum *Marsilio* amore, & muneribus deserviens, sed & mæroris, nihilque negotii agens, etiam minimi, nisi, quod ille speciali licentia concessisset. Subiit tamen, atque in dies invaluit recens, ingensque † suspicio inter *Ubertinum*, & *Marsilietum* ex eo scilicet, quod *Gulielmum Dentem* Consanguineum suum ex Sorore Matris natum *Tartari* consilio sic seditiose, sicque nequiter occidisset. Ea diffidentia *Marsilieti* pectori exorta, ne quem eis potentia parem videbant, invidia improvisum oppeterent, atque gladiis conficerent. *Tartari* siquidem insignem perfidiam agnoscebat, & *Ubertini* pronam in omne facinus pravitatem. Cumque per dies suspicio hæc in tantum coalesceret, ut *Marsilietus* occasionis verba jactasset, se non sic incautum circumveniendum, ut ipso in subtili prætexta, quemadmodum & illo potirentur, majori solita armatorum satellitum comitiva domi, perque Urbem coambulans seperiretur [2]. Identidemque & *Ubertinus*, ac *Tartarus* sicariorum, sequaciumque familias augebant, & congrediendi hinc, inde utrinque jam aperta verba jactabant. Cives, ac Vulgus horum edocti per Urbis vicos, & undique tali dissensione gaudere, exultare, congressum illorum magna efflagitatione cupere, omni rerum novarum, & præsertim *Carrariensium* ‡ digressione [3], ac collisione contenti. Sed in *Marsilieti*, *Obizonis*que partem communi; sed secreta, & operta opinione concedere. *Marsilius* Magnus astu solito sedandarum harum litium, dissensionumque multo studio medius videbatur, frequentibus colloquiis illos coire cum cæteris ejus prosapiæ faciens, quid illis evenire posset, distinguens, si sibi ipsis obnoxii fuerint. *Non aliam causam posse susceptum Civitatis Dominium solvere, nec aliud intrinsecis, exterioribusque inimicis spem afferre. Non ob aliud* [4] *Cognationis*

† *Mel.* Nec unquam trans modum &c. increscentem se se &c.
‡ *PP.* Patentibus.
* *In eodem.* Dumque.
† *Ibidem.* Existerent. *Sed locum hunc totum clariorem effeceris, si legeris, & interpunxeris hoc pacto.* Vt illius crassantiæ, quæ creberrimæ erant, illum mitem ostenderent, diligendumque ex patientia efficerent. Per hæc ingenia cæteris crassantibus suæ Cognationis, Ipse quod manus, &c.
* *Male in Vtroque* Alebatur.
† *Male hic pariter in utroque* Supplicio. *Sequitur enim non multo post.* Cumque per dies suspicio hæc &c.
‡ *Sic in PP. At in V.* Disgressione *forte pro* Disgregatione.

A *suæ extulisse potentiam, nisi eo usque tenaciter, atque obnixe* * *observasset* [5] *concordiam: Hoc præcipue a bonæ memoriæ Jacobo Seniore suo prædefuncto ultimo affatu illis injunctum.* Per quæ hæc, & alia ab aliis Necessariis, Complicibusque subjuncta, & ipsi conciliationis verba hinc, atque hinc † in se mutuo proferebant, unanimesque digredi videbantur. Verum jam securi ad radicem posita domesticorum, familiariumque susurris, nunc veris, nunc falsis relationibus in pristinas simultates residebant, flagrantiusque accendebantur. Magna utrique parti Satellitum, Gladiatorumque sequela armatorum superbiam Dominorum extollebat. B Tacite tamen [6] in partem *Tartari*, & *Ubertini* clandestino favore declinabat, non ob aliud, nisi quia, si Partes ad discursus in prælia, ut se se manibus incessèrent, commiscuissent, Populus, ac Plebs *Marsilieto*, & *Obizoni* potius adhæsissent, quo casu *Marsilii* potentia in ancipiti futura esset, cum omnibus fere Civibus invisus foret, & de Dominii Civitatis occupatione suspectus. Cum & ipsi *Marsilietus*, & *Obizo* ipsius *Marsilii* in alteram partem pronioris opinionem agnoscerent, nec se ipso *Marsilio* inferiores, si concitaretur Populus, & prodiret Civitas in tumultum, supputarent. C Idque prope erat, quod si præsumpto ausu in confusione cœpti, invalescentisque rumoris hiatus fundere Plebs, populusque prorupisset, hoc certissime futurum erat, ut in eo conflictu *Tartarus*, & *Ubertinus*, & ipse Magnus *Marsilius* ‡ deperissent: nec tamen in ipsorum *Obizonis* bibuli, & spurci viri, vel *Marsilieti* parum industris, dominii nec capacis, Dominium resedisset; sed verisimilius ad Politiam populi revertisset.

Marsilius Magnus omnium horum gnarus, * circumspectus, statum hunc repente, & levi rumore præcipitem decernens, sibi soli, suisque rebus providere neglecto omni Communi, D privatorumque bono, sive Consanguineorum; sive quorumcunque etiam fidelium, veterumque amicorum, *Cani Grandi* (quod sibi ultimum cogitationum suarum finem servaverat) Civitatem tradere obnixo proposito meditatus est, nec ultra traditionem hanc diferre [7]. † Eant Parentum, Propinquorum suorum fortunæ, Communitatis, & Populi libertates, qua via sors illi [8] dederit, dum sibi soli, rebusque suis consulat. Populum, & Communitatem in sua potentia constitisse odiebat, & Statuta, ac Leges communes abominabatur, nisi quatenus ipse elevandi, & moderandi potestatem habuisset. E Parentum pravitates, sævitiasque etsi majores, atrocioresque fuissent, non ‡ eminente eidem suæ ruinæ periculo æquanimiter tolerasset, dum illi vastus animus, admodumque * ipsius foret, suique ipsius, quam ullius dilector. Familiarem antiquum habebat naturæ suæ, suorumque morum accommodum Senis olim *Jacobi* patrui secretarium, votorumque compotem, ac complicem ..... *Guercium Tuscum* olim *Lotti Tusci* filium virum factiosum, astutum, jamque grandævum, cujus *Marsilius* in arduis quibusque arcanis consiliis regebatur. Partis *Gibolengæ*, & olim *Alberti della Scala* patris *Canis Grandis*, dum per tempora Partes F illæ magis incalescerent, valde* incensum: *Paduanis* usquequaque † suspectum habitum, quod illum *Albertum della Scala Paduanos* superaturum optasset, seditiones per tempora, maxime ut *Vicentiæ* Civitas, Castrum quoque *Montagnanæ* in *Alber-*

* *In utroque* Observasse.
† *Forte melius.* Inter se.
‡ *Pro* Deperirent.
* * *Mel.* Circumspectusque.
† *Sic in PP. in V.* Erant.
‡ *Pro* Imminente.
* *Forte.* Impius. *Aut sic emendandus locus universus.* Dum illi vastus animus foret, admodumque sui ipsius, quam ullius dilector, &c.
† *In V.* Incensus, suspectus habitus, &c.

1. *De suo semper nutui*, lego, *nutu*. N. Villanus.
2. Pro, *seperiretur*, emendandum, *sepiebatur*, vel qui aliter. *Idem.*
3. *Digressionem* hic interpretor, discessionem, vel dissidium. *Idem.*

4. Pro, *non ob aliud*, legerem, *non alind*. N. Villanus.
5. Pro, *observasset*, *observasse*. Idem.
6. *Tacite tamen*, suspicor desiderari, *Marsilius*. Idem.
7. Pro, *diferre*, lege *differre*. Idem.
8. Pro, *qua via sors illi*, lego, *illis*. Idem.

1. Pro,

Alberti ditionem devenissent: pertemptasset, nocturnis diurnisque alloquiis apud eundem *Albertum* institisset. Fama hæc, seu vera, seu falsa de Viro jugiter laboravit. Hunc ad *Bailardinum* de *Nogarolis* Potestatem *Vicentiæ*, qui *Canis* per rerum omnium consilia ardua unanimis, consultorque erat, clanculum direxit, qui & cum ipso *Cane* secretis interdum conveniebat alloquiis de Civitate *Paduæ* illi tradenda, deque fœderibus cum *Marsilio* percutiendis, per quæ *Marsilius Cani* amicus, fidelisque efficeretur hoc vinculo conjunctus. Quod juxta conventiones alias cum *Jacobo* Patruo suo pertemptatas * *Alda Jacobi* prædicti olim filia *Mastino della Scala* nuptui traderetur dote X. millium librarum alias similiter constituta, seu quantitate alia majori parum omnibus vulgata. Quodque *Marsilius* tradita Civitate Vicarius pro *Cane* in ea vocitaretur, ac officium, & nomen teneret. Quodque exteriorum *Gelforum* bona, scilicet *Macharufforum*, *Terradurensium*, *Malitiorum*, & omnium indeferenter [1], qui post *Pauli* insultum metu urbe discesserant. Item (quod & dictu, audituque abominabile) quod bona filiorum, ac hæredum olim *Gulielmi Dentis* per *Tartarum* seditiose occisi (ut supra expositum est) *Marsilii* ejusdem essent privatis illis Infantulis, & Patre, & bonis paternis. Quodque etiam sacrilegium fuit, Bona Monasterii Beatorum *Prosdocimi*, & *Justinæ* ubicunque forent, mobilia, & immobilia *Marsilii* essent, & possessionem eorum obtineret, in sponsioneque & conventione cum *Cane* deductio. Interimque & hujus Abbas Monasterii exclusus omnibus bonis privaretur. Item quod ex extorribus *Paduanis* quibuslibet, sive bannitis, sive relegatis, sive, qui (ut dictum est) nullo delicto; sed *Carrariensium* solo metu discesserant, illi exclusi Urbe manerent, quos *Marsilius* voluisset. Conditiones † hæc pacis ex post facto agnitæ sunt rerum ‡ executionem per singula docente. Ex omnibus *Marsilii* conjunctis, affinibusque nullum præter *Tartarum* conscium horum fuisse præsumptum est posterioribus executionibus indicantibus, cum mox tradita Civitate præ cunctis admissus fuerit *Cani* acceptabilis *Marsilio* producente. Cujus filio nata quædam olim *Raynaldi Scrovegni*, quem de se fidentem manibus suis gladiis *Tartarus* ipse confoderat, *Cane* jubente Sponsa tradita est dote X. millium librarum, quæ illi puellæ accesserat hæreditate paterna; concessisque atque additis per *Canem Tartaro* præsidiis, & divitibus agris olim antecessorum suorum, qui pro parte olim Comitis *Veronensis* extorres fuerant ab antiqua memoria, atque semper inimici. Tantum cordi erat hic *Tartarus Marsilio*, & unanimitate connexus. Mirum eo tempore qualiter, quantumque *Tartarus* iste à prima adolescentia in nephandis criminibus homicidiorum, prædæ, flagitiosarumque maxime seditionum facinoribus obversatus, & alitus rebus semper prosperis succedentibus creverit, & maxime horum *Carrariensium* amicitia, & favore beatus semper fuerit, dum ad hoc culmen, Civitate *Cani* tradita, prosperitatis advenit. Fœderibus demum per *Guercium* cum *Bailardino*, & *Cane* percussis, ad quæ unienda & præsentia ipsius *Marsilii* opus fuit, *Marsilius* ipse noctu nullis arbitris, aut consociis, quam ipso *Guercio* simul, & *Tartaro* (ut traditur) in *Vicentinum* districtum mutatis in habitum suo dissimilem vestibus cum *Cane* in constitutum locum convenisse dictus est, ibique cum eo juxta tractata conjurasse, & de traditionis forma constituisse (quibus scilicet artibus, & ingeniis *Marsilius* suos deciperet, ac circumveniret) & opportunitatem, commoditatemque coordinasse, quæ per subsequentia in patulum venere. *Marsilius* in Urbem reversus, nil, nisi *Marsilieti*, & *Opizonis* sumptas in Populum audacias verebatur; quas primum tollere, ut cæteras vias aperiret, consideravit. *Marsilieti* facile erant superandi conatus, quem sola rerum familiarium felicitas, & opulentia magnum fecerant, *Opizone* crapuloso, ignavo, & semper temulento cum vinosis, & prædonibus *Paduanarum* Coloniarum vitam agente. *Marsilius* quidem [2] (ut supra diximus) potentia *Hengelmarii* Capitanei *Germanorum*, eorumque Cohorte potiebatur, quibus à *Cunrado* de *Ovestagn* non aliter, quam *Marsilius* Magnus decerneret, exequi præconstitutum erat, secreto alloquio *Marsilietum* Urbe pellere, amovere, tollere constituit, facti hujus serie, ac ordine simul constitutis. Cui *Hengelmario* mobilia, æs, & omnes *Marsilieti* substantiæ rapiendæ à *Marsilio* concessæ sunt. *Hengelmarius*, *Germani*que qui cum eo erant, ad nil aliud, quam ad prædas, & raptus intendentes, ut, & Domino suo *Cunrado* raptus resignarent, sibique servarent, ovantes consilio *Marsilii* assensere. Iidem in ipsum *Marsilium*, bonisque ejus [3] consensuri, si *Marsilieti*, vel alterius vires, aut potentiæ prævaluissent. Occupata igitur in *Marsilietum* per *Hengelmarium* cujusdam causa Captivi occasione e Carceribus dimittendi, quorum *Marsilietus* (ut dictum est) præses erat, lis oborta, seu querela inter *Hengelmarium*, & *Marsilietum*. In cujus litis objurgatione *Heagelmarius Germanorum* Cohortem ad *Marsilieti* ædem dimisit. Qui, ut *Canes* famelici, ædem ingressi, res & mobilia quæque, & domum omnium bonorum fœcundissimam disperpuere [4] equos proceros de stabulis abigentes, divitiosissimamque domum lectis, vestibus deauratis, monilibus, tapetis, pecuniis aureis, & argenteis magno pondere ex lucris, & jacturis Populi aggregatis evacuantes, & plaustris, atque equis efferentes. *Marsilieto* re delata, cum tunc in alio Civitatis vico cum quibusdam foret, ipse domum propriam à *Germanis* obsessam accedere nequaquam ausus ad *Marsilium* Magnum, tamquam ad omnium singulare refugium concessit, & quidnam hoc esset exquirens, quidve sibi incumberet, non aliud à *Marsilio* Magno redditum accepit, nisi ut cederet suo consilio, Urbeque egrederetur, personæ suæ consuleret. *Marsilietus* tanta animadversione conterritus se tertio, sicut ibi erat, omnia timens, & specialiter *Tartarum*, & *Ubertinum*, quos sub *Marsilio* potentes præscierat, & necem suam optantes, per viciniorem portam Urbe egressus diurno, nocturnoque cursu ad Maris lacunas tetendit, *Venetias*que concessit. Excluso sic Urbe *Marsilieto* domoque ejus opulentissima ab *Hengelmario*, & *Germanis* (mox ut dictum est) expilata, *Opizonem* timor invasit, * & in ædem propriam à præsidio omnium sicariorum, & gladiatorum suorum destitutus se recondit [5], de fugaque & ipse meditabatur, dum ad domos *Tartari*, & *Ubertini* frequentias densas satellitum, & armatorum sentiret. Sed confestim astutus *Marsilius* Magnus cum plerisque ex familiaribus suis inermis ad illum perrexit, planisque & amicis verbis exhortatus est, tutus maneat, nil ei metuendum fore † facto *Marsilieti* plus errore quodam & furore *Germanorum* commisso, quam ex constituto, & illud brevi conciliandum. *Opizo* etsi vesanus, bibulus-

* Apud aliquos Paduvinos Historicos Thadea. Tedea etiam apud nonnullos.
† Pro Hz. More seculi, ut alibi.
‡ Forte mel. Executione.
* *F.* Ve.
† In Vero-que Ta-ctum.

1. Pro, *indeferenter*, lege, *indifferenter*. N. Villanus.
2. Post ea verba, *Marsilius quidem*, apponerem, *qui*. Idem.
3. Pro, *bonisque ejus*, restituerem, *bonaque ejus*. N. Villan.
4. Pro, *Disperpuere*, corrige, *diripuere*. Idem.
5. Pro, *recondit*, melius, *recondidit*. Idem.

1. Pro

bulusque rem, quam *Marsilius* exponebat, altius mente existimabat; sed resistentiæ viribus carens omnibus pro tempore injuriam dissimulavit, non tamen ob id se tutum existimans. Cæteri, qui *Marsilieto* adhæserant, dispersi per Urbem ad plateam *Papafabarum*, videlicet ante *Marsilieti*, & *Opizonis* palatia non apparebant. Pauci ex amicis, & necessariis *Opizonis* illum solo *Marsilii* Magni timore visitabant. Utque *Marsilius* suspicionem alleviaret suscepto per dies, & horas secum *Opizone* per Urbem spaciando coequitabat. Nec tantum *Marsilieti*, & *Opizonis* amici hoc processu *Teutonicorum* conterriti sunt: sed quicunque ex Populo, vel Plebe, seu Majoribus Civibus favores illorum optaverant, sive etiam alii per Urbem totam metu pavefacti *Marsilium* Magnum, ac si Civitatem totam occupasset, formidabant, jamque, ut unum solum Caput Dominumque verebantur.

Philippus de Peraga vir potens, qui in ruinis urbis una cum *Carrariensibus* detestabilis fuerat, eo usque loqui libere adversus quoscumque ausus, eadem formidine ad *Marsilii* ædem frequentabat nil improbans, vel probans, nisi quod *Marsilio* libuisse perpendebat, & illum & ipse veritus. Similiterque *Aycardinus de Capite Vaccæ*, & alii *Marsilieti*, & *Opizonis* Consuetudinarii faciebant. Nilque jam interesset si titulo *Marsilius* Dominus unus Civitatis non vocitaretur, * cum re Dominus sic esset, ut quicquid ei libuisset, liceret. Sciebat enim unusquisque *Hengelmarium* cum *Germanis* suos veluti satellites esse, quos ei *Cunradus de Ovestagn* suscepta mercede locaverat, quam de Communi ære *Marsilius* sua astutia de Propinquorum suorum fatuorum [1] assensu sumptam illi erogaverat. At nec ipse ‡ illis emptus *Hengelmarius* futurum Regis simplicissimi, ac *Cunradi* avarissimi opprobrium, & æternum flagitium cogitabat. Sic illum, & Dominum suum *Curandum* [2] accepta à *Marsilio* pecunia occæcabat. Rebus sic se oppressæ, & jam nullæ Communitatis habentibus, omnibusque in manu solius *Marsilii* collocatis, consilio *Canis*, & secretorum semper communicato, missoque per frequentes vices *Guercio Lotti* nocturnis silentiis, summisit *Marsilius* ex suis clanculum, qui in Curia *Marsilii*, & per Tribus Civitatis dictitarent, melius esse *Marsilium* in Capitaneum sibi præferre, ut ipse solus potentia, & jurisdictione potiretur, quam tantis subjacere discriminibus corrupta sic Civitatis, & omnis Reip. facie, ut nesciret quisquam, quæ via salutis tam patriæ, quam singulis foret. Nec deterrere posse Urbis conditiones, dum nesciret homo, quod vitæ, rerumque suarum sibi effugium esset. Invaluit per universam Civitatem vulgare hoc, ac adeo increbuit, ut jam, si metu non arcerentur, *Marsilium* Dominum eligendum clamitarent. Amici quoque & *Marsilii* familiares, ut plurimum inviti, sed concurrenti Fortunæ in hunc effectum secundantes & ipsi *Marsilio* suadere, *ut lapsam Civitatem erigeret, se unum Dominum, Capitaneumque præferri pateretur: alioquin conditionibus sic exigentibus voce Populi ad Prætorium differretur* [3], *Ipsique iidem amici voces, & vota cunctorum secuturi hoc salubre consilium in publicum conclamarent, & effectui operam darent. Marsilius* his congaudens Consanguineos Domus, & eos, qui eis confœderati per singulos casus fuerant evocavit, *Philippum* scilicet *de Peraga*, *Aycardinum* de Capite *Vaccæ*, *Duxium de Buzacharinis*, & alios plerosque factionis suæ, quos super agendis in tantis discriminibus Civitatis consuluit. Illi, ut de re prope necessaria, *Marsilium* rogandum decrevere, periclitatæ Urbis onus relevandum suscipiat. ‡ Solus ille, si quid remedii est, ne cuncta depereant, cui Deus, & occurentium rerum Natura concessere, Principatum in se unus sumat, in quem tam publica, quam privata paribus votis commissa sint. Capitaneus sit, & Domini Generalis nomen obtineat. Hocque uno dicente cæteri editis simul vocibus conclamavere, & sic fieri consuluere. *Marsilius* etsi gratulabundus intrinsecus, ægris verbis, uti compulsus, annuit dictis illorum, *Ut libeat eis, Populoque gratum * sit efficiant. Verum, ne forte in tanto Populo, & Civibus discrimen tanti momenti novum aliquod parere posset solito ipsorum Propinquorum suorum, & amicorum more pro agrestibus inquilinis per Villas & Colonias suarum potentiarum manipulos in Civitatem accerssant pro talis, tantæque rei magnificentia, tutiorique executione.* Hæc siquidem omnia de *Canis* clandestino consilio *Marsilius* agebat. Ut gradatim Civitatis, & omnium Singularium tam Propinquorum, quam cæterorum ad exequenda, quæ præconstituta erant, de Civitate *Cani* habilius tradenda potentiam *Marsilius* præoccuparet, per has simulationes confidentiam Propinquorum ostendebat. Confestim Propinqui, amicique rem simplicem agere, ut constituerant, opinantes, pro agrestibus misere. Quorum, aliorumque Satellitum, & sicariorum turbæ frequentes in Urbe coiere, & jam per universam Urbem famam disseminavere *Marsilium* Dominum Urbi, & Capitaneum præficiendum. Populus vero, Civesque omni nequam status mutatione contenti congaudere, lætari, & exhortari, & placitum hoc per Vicos, & plateas, ac salubre omnibus promulgare. Quamquam enim Virum hunc in Vulgus protervum, cunctisque formidolosum prænoscerent, hoc tanto remedio levabantur, quod unus foret, cum eo usque exitiorum suorum præfuissent eis tot Capita [4], quot Tyranni.

Ad Consilium igitur majus Communis Cives omnes accersente Campana convenit omnis ordo, Tribunorum videlicet, *Antianoram*, *Gastaldionum*, Consiliariorum, Singulariumque omnis generis. Ubi jusso silentio conscendit in auditorium, cui dicendi vices à *Marsilii* Consultoribus commissæ erant, magnisque suasionibus, facetisque præconiis conclusum, consultumque est. *Oportere Reip. sic dissolutæ Unum; sed Marsilium præferri, ut uno Capite regeretur.* Moxque vix expectato verborum pronunciantis fine, *Fieri hoc, & opportune fieri conclamatum est, iisdem, quibus olim Jacobo de Carraria Patruo suo modo, & jure præfinitis, ordineque servato.* Ille perpaucis verbis vexillum suscipiens *M. Rubeo Parmensi* Consanguineo ad hoc cum cc. equitum Cohorte per eos dies evocato præsidatum Potestariæ concessit, & in Prætorium Commune descendens reliquit, stipatusque Propinquorum *de Carraria*, & Affinium, Amicorumque comitiva ad ædem suam se contulit. Hisque sic peractis triduo ferme, vel quatriduo Rurales, atque Inquilini ad sua rura dimissi sunt. Crescebat interim in Civitate ad *Marsilium* veniens *Parmensium* turba, in qua jam palam *Canis Grandis* amici, Commilitonesque ac Contubernales cognoscebantur, nec cuiquam ex hoc aliud obloqui, vel hiscere jam licitum, tutumque erat. *Marsilius* enim jam securo suorum præsidio indubitatum dominium obtinebat, ut Urbis traditio, & retentio in sua solius potestate esset. Agnitis jam in patulum *Canis Grandis* familiaribus, ac

* In PP. Tamen.

‡ Melius. Vili. In PP. Villis pro Vilis.

‡ Melius. Solum illum esse, &c.

* In V. Sic.

1. Pro, *fatuorum*, *fautorum*. N. Villanus.
2. Pro, *Curandum*, *Cunradum*. Idem.
3. Pro, *differretur*, lego, *deferetur*, nam differre, infamiæ. *N. Villanus.*
4. Pro, *tot capita*, *quot Tyranni*, vicem verto, *quot capita*, *tot tyranni*. Idem.

ac militibus, peditibusque. Tunc & vulgo jubente *Marsilio* * editum est, inter *Canem Grandem*, & *Marsilium* celebratas esse nuptias, inter scilicet *Mastinum* olim *Albuini* filium, *Canisque* nepotem, & † A. *Marsilii* neptem natam olim *Jacobi de Carraria*, ad quam desponsandam de proximo *Mastinum* Sponsum cum *Spineta* Marchione *Malaspinæ*, & aliis *Canis Grandis* Consodalibus *Marsilius* in *Padua* præstolaretur. ‡ Adhuc *Marsilii* Propinquos, cæterosque Cives fovebat spes, vulgoque enunciabatur, *Marsilium* cum *Cane* societatem contraxisse, ut huic Urbi *Paduanæ* Capitaneus præesset; *Canique* cæteris fœderibus socialiter deserviret. Indicabat hoc, quod conjugii hujus celebrationis honore, amoreque *Canis* in *Vicentia*, & *Verona* pacem conclamari publice fecerat, ne aliqui, seu extorres *Paduani*, seu * ulli *Paduanos* intrinsecos ære, vel personis, aut quibusque mobilibus incesserent; sed uvas, fructusque & vina libere quisque sumat, & in Urbem contrahat. Quæ res gaudium non modicum Populo, Civibusque attulit inquientibus omnibus: *faciem hanc esse bonæ mutationis, & non nisi salutem, & relevationem ab tantis flagitiis, & ærumnis indicare: laudare Deum, manus ad Cælum tollere, qui de Cælo in terram † respexerit: Nullum Dominium, nullum Statum comparatione facinorum præteritorum atrocius sequi posse.*

Propinqui autem, & Collaterales, & Familiares *Marsilii*, qui tam infandis ante licentiis grassabantur, vereri, & pavere cæperunt quidnam hoc jam futurum foret. Admissos in *Marsilii* Curiam *Canis* familiares videbant, jugiterque de *Verona Paduam* frequentare, suscipi; *Marsiliumque* jam non Singularis, Familiarisque, Consanguinei, vel Concivis faciem habere, nec copiam sui solitam facere, ab exitu proprii thalami diutius expectari. Et interim, dum appropinquaret dies, ut nuptiales sponsiones hæc fierent in omnium notitiam venit *Mastinum* sponsum cum *Spineta* Marchione de *Malaspinis* non palam, sed clanculum *Venetias* applicuisse, & ‡ A, quæ tunc *Venetiis* per *Marsilium* tenebatur, subarrasse simul, * & noctu matrimonialiter concubuisse, Sed nunc, quamquam latenter acta fuerant, in patulum explicanda fore, & in diem certam *Mastinum* cum Proceribus, & Contubernalibus *Canis*, militiamque ducentorum, aut trecentorum equitum in Urbem expectari maturato per hæc intercidentia inter *Canem*, & *Marsilium* negotio, *Marsilius Tartaro*, Collateralibus, & omnium horum, ut dicebatur, † concio Propinquos, Agnatos, & principales sui generis, ac *Aycardinum*, & *Franciscum de Capite Vaccæ*, & ejus domus Primores, quique omnium bonorum, & malorum consors fuerat, ad se accersitos allocutus est. *Noverint qualiter à die insultus Pauli magnis momentis, magnis conflictationibus, ingeniis, & studiis Urbs hæc in eorum ditionem retenta fuerit sub avarissimis Teutonicis, * tamen Urbem ab Cane sub umbra Ducis Carinthiæ eo usque defendentibus. Qualiterque inter Prosapiæ de Carraria Conjunctos invidia surrexerit, quidve Nicolaus, nullo contentus ‡ Parentum consortio egerit. Egisset tamen suis frustratus nequitiis & in suam foveam ipse casurus, si reliqui Domus hujus humano more Civitatis Dominio, & * oblata sive à Deo, sive à Fortuna uti voluissent: Sed sciunt ipsi (Ecce hic astant) si more humano tolerabili, & non sævissimo, ac belluali hoc commodo, & dono Fortunæ uti voluere: si hominum, Civiumque servitiis, & non pecudum vorandarum quotidie cruoribus uti voluere: si humanitati pietatique, vel mansuetudini se dare voluere: si alicui severitati, flagitio, vel facinori unquam pepercere, non usi hominum conversationibus sub ulla Civilitate; sed mancipiis, & servilibus sub omni despectione pecoribus. A se illos frequentissime monitos, usque dum monitiones odia in ipsum gignerent, & persæpe in eundem tectæ, minæ oborirentur. Scire ipsos debere, etsi illi in sua lascivia, & inemendabili corruptione cæcati non concernerent, Naturam ipsam hoc abhorruisse, ut jam aër ipse pestilens non solum Urbis hujus fædaretur; Sed distantes per totam Italiam, transque Montes Gallicas Regiones infectaret. Eventurum hoc fuisse, ut ipsorum omnium, ipsiusque Marsilii cum eisdem exterminium, unumque interitum, & divinum, humanumque judicium prodidisset, * orantibus omnibus tam diras clades audientibus Deum de summo Cælo in tam efferos Tyrannos ignes, & fulmina jaculari. Nunc autem sciant, & velint nolint huic tanto discrimini remedium, quale haberi potuit, à se ipso inventum esse. Qui quamvis Propinquos suos ultra communis sanguinis amorem dilexisset, ut diutius pro eis, ac cum eis mortis periculo occubuerit, mortis ipsius proximum, & instans exitium expectare noluisse: Sed Sibi, eisdemque suis, quatenus valuit, de vita ulterius producenda consuluisse; scilicet sub eo usque vitato, & omnibus viribus propulsato Canis Grandis Dominio. Datum illi esse, & concessum per ipsius Marsilii operam necessariam Civitatis Paduæ Principatum, & liberum, ac generale Dominium. Cujus præsidia equitum, & peditum jam in Urbe præsentia sunt, quorum viribus jam resisti non † possit, ipsumque Marsilium hujus præsidii, & gentium caput, & tutelam esse, mortem pro illo (si mori tantum expediat) subiturum. Consulere, hortari, ac rogare ipsos Propinquos, aliosque necessarios, & ‡ amicos præsentes, atque absentes huic mitia colla jugo submittere, ut qui libertate uti noluere, aut etiam nescivere, servire, & famulari discant Domino singulari.* Audientes hoc propinqui, & astantes vultus inter se stupentes jactabant tanto confusi mærore, ut vix* quisquam eorum voces edere valeret. Sed solus metus dolores nonnullorum, manusque compressit. Quibus vero eloqui prudentiæ, audaciæque suasere, atque induxere, non aliud audendum, agendumque fore edidere, *nisi Marsilii gesta comprobare, parere, & omni Fortunæ colla submittere, fidelitatesque & obedientias juxta Marsilii decreta, & stabilimenta Cani facere, alacritatesque ostendere, & pariter cum eo omnem famulatum subire.* Pars tacita dolores, & angores metu consternata suppressit, mæstumque colloquium illud pro majori parte divulsum est. Sed verba hæc *Marsilii* permissione, & nulla prohibitione per omnem Urbem promulgata † discurrere.

Cives primis auditibus inexpectatis mæroribus, simulque & horroribus perculsi fluctuavere, domosque subeuntes cum Uxoribus, filiis, & familiis tacitis querelis tristia infortunia sua, & suæ Urbis deflevere progeniem hanc *de Carraria* deventes, quod Urbem hanc in has calamitates, & extremas miserias infandis suis operibus deduxissent. *Heu, heu infausta, infortunata Civitas ferro, fame, & sanguine tanto defensa ab Cane tempore, nunc illi gratis accessisse. Venditum Populum, ut pecora, seditione, & traditione paucorum infandorum. Proh execrabile facinus? proh semper memorabile, ac pudendum dedecus, tam potentis, tam nobilis, tam liberæ Civitatis sine bello & armis sub Canis jugum sponte, & nullis reluctationibus abeuntis? Pudere tam improvisæ, atque inexpectatæ in hostem antiquum exosum, & terribilem servitutis? Qualis vitæ, statusque mutatio hæc? Quam horrenda, quam execrabilis & metuenda? Nihil de cætero juris publici, vel privati cujuspiam fore, nihilque proprii arbitrii eloquendi, nisi quatenus Domino placitum, gratumque crediderint.* Hæc, & alia mœsti per ædes suffusis lachrimis, gemitibus, ac rugitibus multis ejulabant. Verum post hæc inter se emissa, digestaque lamenta ad respectivum sola-

A. Mussatus. Z men

* PP. Edictum.
† A. Aldam, ut supra.
‡ Forte. Adhæc.
* Mel. Illi. i. Extorres.
† V. Respexit.
‡ A. Aldam.
* Abest. Cum ea.
† Videtur hic intelligi Guercius Arcanorum omnium Marsilii conscius ut supra. Secus pro, Concio, consociis, reponendum esset.
* Mel. Tantum
‡ Desideratur in PP. Parentum.
Nisi vocem hanc ad Civitatem referas, non habebit, quo spectet. Emendari nihilominus sic posset hic locus ex proxime sequentibus.
* Et hoc oblato; sive à Deo, sive à Fortuna commodo, & dono uti voluissent.
* In PP. Orantes.
† In PP. Posse.
‡ In eodem. Et amicos huic, atque absentes, &c.
* Male in utroque Quidquam.
† In Utroque Discurrit, manifesto mendo, nisi pro Verba reponatur. Fama.

men revertebantur. *Et quid ingemiscimus*, inquiebant, *dum lethalem vitam, mortemque vivacem Carrariensium exuamus? Quis status illo perniciosior, flagitiosior, majori pœna, continua formidine terribilior? Servitus hæc, quam subituri sumus, una dumtaxat futura est, qua & plures subjecti Populi tamen vivunt à singulorum violentiis absoluti. Una nobis metuenda, colendaque facies Viri erit, quem obsequiis, & famulationibus placare poterimus. Hocque erit nostri grande levamen solatii: quod nos Plebs vilissima liberiori vita fruemur, quam nostri Nobiles, in quos cadere manu solet * animadversio Dominorum* [1]. *Ecerino quondam de Romano, primi qui Urbem prodidere Nobiles, primi supplicia persolvere, capitalesque pœnas digni dedere. Altiores domos semper grandia incutiunt fulmina, quæ nostras transeunt casulas planiores. Numquid videbimus, & corridebimus, & dignum conclamabimus nos Turba minor Dei judicium † horum Carrariensium strages, cædesque & clades pati, quas in alios intulere. Suum ipsi iidem astruxere rogum, suum decrevere, & constituere supplicium. Fidebit hic Dominus eorum* [2], *in quibus nullam expertus fidem fuerit, nullam inter se, nullam in alios charitatem? Equidem non fidebit; sed immanes, truculentas feras ferro, vinculis, suppliciisque domabit. Sistamus lachrimas, lamenta ponamus, per spem libertatis hanc servitutem, qua saltem sub Justitia singuli fovebimur, habeamus. Quid ultra possimus è tot ærumnis non nisi Dei permissione, aut jussione levati. Spesque nostras ad vitam, & salutem Domini Nostri desiderandam, colendam, & amandam unanimiter erigamus; cujus benevolentiam, favoresque dignis meritis conquiremus, illum promptissimis vincemus obsequiis. Veniat autem veniat, & utinam veniat. Illudi adhuc credimus nos serviles animæ. In libertatem redactæ erimus, cum hos majori Dominio servire videbimus, ut nobiscum sint pari famulatione Conservi.*

*In PP. Animadverso.

† Mel. Hos Carrarienses.

Marsilius igitur omnibus vicissitudinibus ad vota succedentibus ‡ A. sponsam *de Venetiis* traduci *Paduam* mandat, illamque *Marsilietum* concomitari gratulabundum, & contentum, quod vix omnibus rebus desperatus in Urbem revocaretur. Diesque adventus in *Paduam Canis* in publicum Consilium iis præconiis, & enunciationibus statuitur. *Marsilius* siquidem in Auditorium spectabilis conscendens ad populum præfatur. *Bene nostis Cives tam Nobiles, quam Plebei, & omnis generis Viri, quantis sollicitudinibus, quantis studiosis conatibus Urbem hanc à Cane della Scala tutari, ac defendere operas dederimus nullis parcentes personarum laboribus, sumptibus, angustiis, & pressuris. Hucusque huic nostro Regi * H. Carinthiæ post Fridericum Austriæ (ne longam faciam retro seriem) adhæsimus, servivimus, tam fideliter, quam constanter in continuam spem suspensi, ac detenti, quod validis suffragiis juvaremur. Demum accessit Cunradus de Ovestagn, coarctationes, & necessitudines nostras vidit, quod potuit, contributi æris deportavit, & frustra rediturum cum præsidiis spopondit, neglexit. Rege negligente alia undecunque suffragia ab Sanctæ Ecclesiæ Legato, & Communi Venetiarum, à Marchione Estense cum Longobardis, & omni parte pertemptata sunt. Omnia revolvimus, & nullum calamitatibus nostris remedium, levamen, aut suffragium invenire potuimus, Cane hoc cum rebellibus Civibus vos usque in mœnia urgente. Intestina Civitatis nostræ flagitia taceo, quorum manus meas mundas contestor. In retia compressus, ut evadere ultra nequiverim, cum Cane vivendi remedia perquisivi. Diu, multumque conatus illum servitiis, magnisque servitutibus absque Civitatis hujus libero Dominio Vobis conciliare, amicum facere, vexationibus ipsius personarum obsequiis, & annuo ære redimendis; nec hoc quidem obtinere ullis pollicitationibus valuimus, ni Civitatis Dominio potiretur. Ego vero iis angustiis intro, citroque oppressus & circumventus de salute vestra simul †, ne convicti, & captivi cum misera hac Urbe in manus ejus expressa vi deficeremus, quæ valui fœdera contraxi Personæ meæ, quatenus potui, Domuique & Prosapiæ meæ salubria ‡ contracta cum ipso Cane, & stirpe sua de hac Nepte mea matrimonio cum pace vobis danda, & tolerandæ vitæ vestræ remediis. Dura vobis hæc, puto, videntur; sed mihi duriora libero statu, divitiis, honore, & amplissimis omnium rerum copiis freto. Quod in me ipsum, meosque constitui, hoc vobis participibus communicavi. Animos vestros, quæso, componite, fortuitis Casibus à Deo præstitis in tantis præsentium temporum plagis cedite, necessarium statum Dominii non primi, nec ultimi, natura, & ordine rerum sic afferentibus, ultronea assensione subite.*

‡ A. Aldam.

* H. Henrico.

† Desideratur Solicitus.

‡ Mel. Contracto.

Post *Marsilii* dicta Cives per subsellia variis collocutionibus infremuere. Magna pars Vulgi levis vix voces continens acta comprobabant: Multi vero eorum, ad quos Reip. major cura spectabat, inter se dictitabant *ad hanc ruinæ necessitatem culpa Marsilii deventum esse pro eo, quod plus Sui, Suorumque, quam Communis Status curam agens semper Communitatem exosam habuerit, Populumque, & Remp. Sibi, Suisque Propinquis subjecerit more patrui Jacobi de Carraria, qui sui Dominii usurpati tempore, & ipse Nicolaum, & Suos insævire, & crassari permiserit sub nulla Justitia; nulliusque juris, & æquitatis ordo servatus fuerit. Cujus rei causa & ipse demum cum Populo ruente corruerit, & ‡ fœde abrenunciare compulsus * sit. Hic quoque Marsilius Tartaro Viro nephasto, & Ubertino, ac reliquis in facinoribus pervagantibus, & luxuriantibus, oppressis semper Populo, & Communione, ne adversus illos cervicem erigeret, tanquam Columna perniciosæ perseverantiæ, fautor extitit, numquam misertus calamitatibus Populi si ab extra nullam insecutionem sustulisset. Sua ipsius culpa & facto in hanc coarctationem devenisse, dum plenus divitiarum, & omnium bonorum copiis, & ipse luxu, & omnibus ad libitum illecebris potiretur. Potuisse Marsilium (si mens illi æqua, & tranquilla fuisset) Populi, & bonorum Civium viribus, & consiliis Justitiæ operam dedisse, formam, seu faciem Communitatis observasse, Propinquos metu pœnarum à sceleribus arcuisse; nonnullos ex insontibus Civibus, qui ex Urbe non culpis, sed metu profugerant, revocasse, Sibi Suisque conciliasse: sub veritatis assertione propinquos suos, & singulares Cives amicos suos singularibus injuriis induxisse: Marsilium Remp. seque simul, & suos in exitium traxisse.* Collationibus, & narrationibus variis per singulos emurmuratis, re cogente, & sic exigente voces magno clamore proditæ sunt. † *Fieri, fieri, quæ rerum eventus compellunt, & Dei nutui se commendare. Satis, superque fore, dum Carrariensium non Dominatum; sed vincens omnes Tyrannides exitium liberi pertranseant.* Verum mæsti, & quasi mentibus alienati digitos manuum ingeminant, palmas stringunt, tecta subeunt, cum Uxoribus & familiis lamenta futuræ servitutis, & elapsæ libertatis rememorant, deflent; sed demum * temporis hujus pestiferi se † accommodare, dum vita, anhelitibusque vitalis spiritus perfruantur. Jam omnis Populus, Plebsque alacribus vultibus adventare Dominum suum *Canem* vocibus festinant, lætitiæ communis voces edunt, *pænitere quod jamdudum ante tanta interna, externaque Urbis flagitia illum non acceperint.*

‡ In PP. Fide.

* In V. Deest. Sit.

† In PP. Fieri- nunc vice tantum.

* Melius Tempori huic pestifero. Vel Temporis hujus pestiferi conditioni, &c.

† Desideratur, & hic aliquid puta statuunt, vel quid simile.

Canis cum *Marsilio*, & diem, & horam ingres-

---

1. *In quos cadere manu solet animadversio Dominorum.* Pro, *manu*, lege, *magis*. N. Villanus.

2. *Fidebit hic Dominus eorum*, repone pro, *fidebit*, *fidet*, uti & post paulo. *N. Villanus.*

1. Pro,

grefſus ſui contrectans, *Guercio* omnia hæc per frequentes affatus diſponente, * diem Menſis Septembris Anni Domini XXVIII. poſt Milleſimum trecenteſimum † introitus conſtituere, ſimulque & ad effectum juxtà concepta perduxere. Nam *Canis* conſtitutis *Veronæ*, & *Vicentiæ* pro cuſtodia præſidiis multa militum, peditumque comitiva, cultu Regio, præcedentibus ‡ procerum equorum vacuorum Ordinibus, *Scaliſque* in altum cum quinis gradibus fulgentibus per *Vicentiam* coequitans, *Paduani* Populi Catervis obviam euntibus, & Clero cum levatis Crucibus, ac † Litaniarum concinnitatibus, & *Te Deum*, conclamantibus per Portam Pontis *Molendinorum* ingreſſus eſt, *Marſilio* Magno lateri conſiſtente, cæteriſque Proſapiæ præeuntibus, ac circumſtantibus, & *Tartaro* rerum, quæ gerebantur, omniſque ſpectaculi auctore, gloriante. Ingreſſo valvam Urbis principalem *Cane*, & in callem majorem Urbis principalem progreſſo obvii perſtitere Pueruli ſub Inſigni ad *Scalarum* effigiem una voce conclamantes, *Valere*, *Vivereque Dominum Canem*, *mori ſaccos*, *& Daciarum impoſitores*. Subſtitit alacer puerorum edictionibus *Canis*, & quamquam veritatis conſcius à *Marſilio*, & aſtantibus, quidnam hoc eſſet, quæritans, miſſilibus in Vulgus jactis, præteriit, & ad Prætorium conceſſit. Ubi in pavimento latiſſimo applauſibus præconiorum vulgo editis Vexillum Communitatis à Judice *Ancianorum* ſuſcipiens *Tiſoni de Campo S. Petri* identidem aſtanti dari juſſit, qui & Avunculo *Marſilio* Magno illud tradidit, *Marſiliumque* Vicarium Urbis vocari juſſit, & *Bernardum* quendam ex Contubernalibus ſuis Virum ſibi fidum *Rainutii Tuſci* olim filium Poteſtatem Urbis conſtituit, ac *Spinetam* Marchionem de *Malaſpinis* *Lunenſibus* Collateralem ſuum Capitaneum Urbis dici ‡ enunciavit; ſeque ad aulam Epiſcopalem poſt hæc colloquia contulit, ibique ſe collocavit. In eo loci Curiam firmans, lautiſſimas agens comeſſationes, diſcumbentibus ſimul cujuſque generis, & ordinis Viris ſexcentis prima menſa conveſcebatur, *Carrarienſibus* ſub *Marſilio* antè omnes ſe exhibentibus, quaſi omnes Urbis Dominatores extitiſſent, & potentioribus honoribus dignos ſe reputarent, trepidantibus tamen cordibus, cum & eos inſcios * agnoſcerent traditionis *Canem* non latere exiſtimarent, ſeque ipſos inſcios agnoſcerent. Perque eos circiter dies *Ubertinellum* [1] *Tartari* ſocium frangendæ gulæ laqueum ſibi clanculum paraſſe compertum eſt, dumque ſe facinoris hujus † ſuis coercitum deprehendiſſet; ſed à ſupervenienti famulo præpeditum, alteroque actu, niſi à familiaribus cuſtoditus fuiſſet, præoccupatum, fama vera facinoris hujus Urbem replevit, quæ nec ipſum *Canem* latuiſſe dicta eſt.

* In PP. poſt diem lacuna eſt, quam ſuppleas licet, addendo Numerum diei, id eſt Decimum. Nam eo die Paduam Canis G. ingreſſus eſt, ut apparebit ex Notis.
† In eodem. Introitum Ibid.
‡ Procerorum.
† More Vulgi. Nam latini Litaniam, non Lætaniam dicunt.
‡ V. Annuntiavit.
* Abundat bis Verbum Agnoſcerent.
† Mel. Sui.

Civitate nobiliſſima *Padua* *Canis* potiebatur; Sed paucis, modiciſque ex Inſignibus, melioribuſque Civibus, quorum partem majorem ætate illa Mors ipſa conſumpſerat, partem *Carrarienſium* turpis, & ſæviſſima Tyrannis Urbe expulerat. Quota pars *Carrarienſium* aſſentatrix in Urbe reſtiterat, ‡ quos inter *Buzacharinorum* ſtirps, cujus nationis eo tempore duo inter editiores Cives locum obtinebant. Unus *Pantaleo* nomine appellatus. Vir hic omnium judicio quanta humanarum rerum fortuna potitus fuerit ſinguli mirabantur. Doloſus, invidus, mendax, maledicus; ſed aſſentator, blandiloquus, aſtutus, omnibus vulgo acceptus, & ad officia quæque admiſſus, ſed odioſus. Alter *Duxius* nomine viſus honeſtior, tectus, inſidioſus; ſed * in ſe ſe ſuccelando prudens, Potentioribus pedetentim adhærens, ſtatu deficientibus deficiens, fortunæ hominum imitator. Et hi duo ex *Carrarienſibus* [2] in Vulgus ſævientibus hortatores fuerant, lucrorum & ipſi, quibus poterant, ſaltem Rure, ſi non in Civitate, participes. Illorum non dilectores; ſed obſecutores. *Pantaleo Cani* ſe placidè exhibens oris acceptabili facundia ſe ſe illi ſemper rebellem & viribus, & animo conteſtatus translatum in ipſius fidelitatem animum retulit lateri ejus hæſurum, *Veronæ* accolam futurum, nec ab ejus contubernio unquam diſceſſurum. Ad quem *Canis* pro temporis viciſſitudine libens ſe liberè conſentaneum, ‡ acceptantemque deſpondit, ædemque in *Verona* cum libris M. annuo ſtipendio contribuit. Demum pro tam ſublimis magnificentiæ [3] accepti tantæ Civitatis Dominii Curiam ſolemnem in proximo *S. Andreæ* feſto in *Verona* celebrandam edixit, in qua novos milites cingere *Marſilium*, *Marſilietum*, *Opizonem*, *Ubertinellum de Carraria* [4], *Aycardinum*, & F. * *de Capite Vaccæ*, *Duxium de Buzacharinis*, *Tartarum de Lendenaria*, *Guercium Lotti* declaravit, quam Curiam paulo poſt eos dies in *Verona* undique evocatis amicis, ditiſſimis apparatibus, ſplendidiſſimis impenſis, trophœali gloria peregit XXXIX. militibus *Longobardis*, *Veronenſibus*, & uno *Veneto* de *Cha Fuſcari* militia cinctis. Ad quam *Obizo* Marchio *Eſtenſis* ſtrenuiſſima *Ferrarienſium*, Conſociorumque Civium comitiva ſe honoris cauſa contulit. Identidemque & *Ludovicus* de *Gonzaga* novus Civitatis *Mantuæ* occiſo *Paſſarino* de *Bonacoſis* Dominator affuit. Solemnis dies illa in *Verona* Magnificentiſſimum *Canem* oſtendit; ſed adeo munificum, ut ſingulos milites novos duplicibus veſtibus, & decoris ad haſtiludia inſignibus cum phaleratis equis donaverit cum omnium impenſarum largitione, quæ eſui, potui, annonæ, & luminaribus cereis nocturnis horis, & quibuſcunque uſui hominum neceſſariis univerſæ multitudini trans omnes copias contributis. Cujus gentis omnis generis numerum computaſſe, aut æſtimaſſe poſſibile cuiquam fuit [5], nec Imperatoriam, Regiamve Curiam in *Longobardiæ* Provincia à referendæ memoriæ tempore ullam auditam, viſamve conſtabat huic potuiſſe conferri, non capacibus Urbis Veronæ compreſſorum Civium ædibus, diffuſis hoſpitibus Curialibus per porticus, & plateas. Munera per hos dies ſuſceptæ Civitatis in *Padua* [6] his, qui eam tradiderat, eximia fecit. *Marſilio* primum Magno traditionis principi petenti, quæcunque depoſcere in ſua optione voluit, ut ſcilicet Urbis *Paduæ* [7] pro *Cane* Vicarius vocaretur ſolo eo contentus vocabulo, conſtitutis pro ipſo *Cane* Poteſtate, & Capitaneo, ac Officiis ſingulis pro ejuſdem *Canis* libitu, qui omnium agendorum habeant poteſtatem. Petiit quoque divinæ ſalutis immemor, & pudoris humani bona, & prædia Cœnobii nobilis *S. Juſtinæ* Abbate excluſo, quem Sanctus Pontifex per idem tempus ante præfecerat, ut ſinguli obtentus in ſuam poteſtatem veniant, acto cum *Cane* (ut ferebatur) quacunque inſtantia ut.... olim *Jacobi* de *Carraria* ſpurius, quem à Monachis impoſtulatum eligi coegerat, depoſito ‡.... Abbate præficeretur, privato interim omnium bonorum Monaſterii Abbate

‡ In PP. Quas.
* In PP. In ſe ſe ſuæ celando. Forte Sua celando.
‡ In PP. Acceptantem.
* F. Franciſcum.
‡ Supplebis lacunam ſi addideris Gualpertino.

1. Pro, *Ubertinellum*, lege, *Ubertinum*. N. Villanus
2. Ex iis verbis, *Hi duo ex Carrarienſibus*. tollerem, *ex*. Idem.
3. Pro, *tam ſublimis magnificentiæ*, forte, *ſublimi magnificentia*. Idem.
4. *Ubertinellum de Carraria*. Putabam, legi debere, *Ubertinum*, eumque eſſe, quem ſemper Tartaro adhærere non ſemel diferat. Verum cum identidem *Ubertinellum*, appellet, vel alius ab Ubertino illo erit hic Ubertinellus, vel ille binomen fuerit. *N. Villanus*
5. Pro, *poſſibile cuiquam fuit*, melius, *impoſſibile*. Idem.
6. Pro, *civitatis in Padua*, lego, *civitatis Paduanæ*, vel *Paduæ*. Idem.
7. Poſt illud, *Paduanæ*, vel *Paduæ* adderem, *cauſa*, ut ſit, *ſuſceptæ civitatis Paduæ cauſa*. Idem.

Abbate prædicto. Popoſcit etiam *Marſilius*, atque obtinuit, ut bona quæque hæredum *Gulielmi Dentis* nequiter ante oſtium per *Tartarum* trucidati ipſi *Marſilio* mobilia, atque immobilia cederent, & cum fructibus omnibus in ſe devenirent, puerulis parvulis innocentibus, ſeu quod paternæ mortis eorum ſentiret, quod eo uſque negaverat, ſeu avaritia inexplenda, quod hæreditatem illam opulentiſſimam prænoviſſet, factis exulibus, ut perdito * patre bona etiam paterna in tanta rerum protervitate perdiderint. Mirum qualis *Marſilii* hujus † animadverſio tam dura à ſuis primis oſtenſionibus ſuper nece olim dicti G. ‡ aliena viſa * ſit, cum trucidato *Gulielmo* ſe adeo moleſtum, & triſtem oſtenderit, ut uterinus Frater fuiſſet, ille & damnationibus *Tartari*, & *Ubertini* homicidarum aſſentiens, veluti Capitalium hoſtium, fuerit. Sed hanc animi mutationem *Pauli Dentis* injurioſus in ſe inſultus, & illata vulnera convertiſſe in odia Puerorum aſſerebatur, quos ſe capitales ſemper inimicos habiturum rebatur, & ideo in extremum exitium eos deducturum omnibus, quibus poſſet, † inſecutionibus. Sic tunc rerum ordo *Paduanarum* pueris iis infortunium pepererat, ut inſontes pœnas ‡ indignas paterentur. Item bona, * quæque *Macharufforum* exterorum, filiorum ſcilicet, ac nepotum olim *Macharuffi*, quem idem *Marſilius* ſuaſione *Tartari*, & idem *Tartarus* licet captivum in ædem *Ubertini* ductum gladiis ſimul ante confoderant. Nec non & *Paduanorum* omnium Civium bona, qui ſive banniti, ſive non banniti ab infeſta Urbe, *Carrarienſium*que protervitatibus metu aufugerant, abſentesque per circumſtantes Urbes exulabant, & præſertim Malitiarum (ſic enim quædam non infima Civium progenies vocabatur) *Terradurenſium*, *Joannis* militis *de Campo S. Petri*, & aliorum, quos pro *Pauli* inſultu damnatos capitaliter *Carrarienſes* ipſi in eorum nominationibus eſſe voluerant, & conſcribi ſuis arbitriis fecerant, omnium horum bona in *Marſilii* jus, & poteſtatem devenirent [1]. Conceſſiſſe hæc larga, & uberi manu *Canis* non alio largiendi, quam Urbem recipiendi animo dictus eſt, cui nil omnino; dum Urbem carperet, denegandum viſum eſt. Emendationum ſubſervans tempus juxta rerum earum juſtificationem, & meritam compenſationem pro datoris honore, & Juſtitia, ſervitiique menſura, & † acceptatoris contentatione redigenda ad congruentiam tolerabilis æquitatis. *Guertio* autem *Lotti*, quod tractatus hujus ſolertiſſimus exercitator, actor, & operator fuerit, Poteſtariam *Terræ Plebis*, omniumque Coloniarum eidem adjacentium Juriſdictionem contradidit, Rectorque pro *Cane* in eo Tribunali ſedeat, & principetur. Munus egregium, ampliſſimæque honorificentiæ, & emolumenti, hocque ei perpetuum eſſe decrevit. *Tartaro* vel *Marſilii* [2] ſpeciali gratia, quem unicum Conſodalem, votorumque ſuorum Compatem habebat, vel quod (ut putabatur) & ipſe traditionis Urbis conſors cum *Marſilio* diceretur, filiam olim *Raynaldi Scrovegni* ditiſſimam Virginem filio conjugandam mandavit cum dote opulentiſſima librarum VIII. millium annualium, quamquam *Raynaldum* prædictum olim de *Tartaro* confiſum improviſum *Tartarus* una cum *Nicolao* de *Carraria* trucidaſſet. Itemque & alteram Virginem olim *Gaboardi Scrovegni* filiam filio *Aycardini Capitis Vaccæ Marſilii* Conſodalis, & amici ſimiliter conjugari præcepit cum ſucceſſione paternorum bonorum in dotem Sponſo componenda.

* *In PP.* Tpre.
† *In V.* Adverſario. *In PP.* Adverſio.
‡ G. Gulielmi.
* *In V.* *Deeſt.* Sit.
† *Deſiderari videtur.* Statuiſſe.
‡ *Sic in PP. & recte. Male in V.* Dignus.
* *In PP.* Quæ.
† *PP.* Acceptoris.
‡ *In Eodem.* Operatus.

Conclamata pace ſub tuto *Canis* Dominio omnes

A undique Cives *Paduæ* indemnatos ſecure in Patriam, & bona revocari magno laudis *Canis* præconio † editum, vulgatumque eſt. Tunc *Henricus Scrovegnus* Civis Nobilis per ea tempora apud *Venetias* remoratus ad pacis hujus odorem *Paduam* concurrens ſupplex conſtitit ante *Canem* fidelitatem Civis offerens munere oblato aureorum annulorum cum pretioſis Margaritis Domino ſuo pro ſalutatione, & ingreſſu proſpero in ejusdem obſequiis, quem *Canis* placide, ſtrenueque ſuſcepit. Verum *Marſilius* adventu hoc ingenti turbatione moleſtus captata cum *Cane* hora in eam diem collocutus eſt. *Canis Marſilii* deſide-
B riorum compos, & per eas viciſſitudines unanimis in largiendo, quæcunque illi complacuiſſent, diſſenſioni tamen ſe ſe interponere nobili urbanitate niſus eſt, ipſosque ambos convenire ſui in præſentia fecit. Petebat *Marſilius* multorum millium æs, quod uxori ſuæ ex hæreditate olim paterna deberi dicebat, *Manfredi* ſcilicet *Scrovegni* olim fratris *Henrici* prædicti. E contra nihil ex iis teneri *Henricus* reſpondebat, cum eo tempore, quo nepotem ſuam *Marſilio* conjugem tradidit x. mille libras conſtituerit, atque *Marſilio* contradiderit, contentumque illis eo tempore ſatis, ſuperque fuiſſe, nec abinde per multa pacis Civitatis *Pa-*
C *duæ* tempora cum multa amicitia, ac familiaritate cum eo obverſatus *Marſilius* fuiſſet, quidquam ex eis petiiſſet. Si quid quoque ex fratris olim ſui hæreditariis bonis in eum deveniſſet jure abſolutum tempore, ſpiritualiterque fuiſſe ipſum *Henricum*, cum avitas uſuras pro tota hæreditate magni æris erogatione perſolviſſet. *Marſilius* dicta *Henrici* inficiatus in ea magni æris petitione perſiſtebat. *Canis* medius de transactione, & pace curialibus verbis utrinque differebat. Dediſſet, ut fertur, *Henricus* portionem librarum v. millium manendi in Urbe deſiderio *Marſilio* ‡. conſtanter, ſeu pertinaciter in graviori petitione ‡ conſiſtente. Per ea indefinita verba dies illa præteriit. Sed
D *Henricus* videns *Marſilii* inſuperabilem, vel tractabilem potentiam, veritus, ne forſan perſonali coertione gravius urgeretur, noctu cum uno duntaxat puero Urbe digreſſus *Venetias* clanculum ſe tranſtulit. Poſt ejusdem diſceſſum in bonis *Henrici*, nec minus ac *Marſilio* placuit, ſævitum eſt omnibus, & ſingulis *Marſilio* poſtulanti ab *Cane* conceſſis; palatiis ejus magnæ altitudinis, atque amplitudinis *Canis* Contubernalibus deputatis.

De *Muſſato* reſtat ſimul quidquam exponere. Poſt *Pauli* inſultum *Muſſato* tunc de *Alemannia* redeunti à *Carrarienſibus* Dominium Civitatis te-
E nentibus injunctum eſt Urbe negata *Clugiæ* demorari. Poſtque non multos dies convaleſcente à vulneribus *Marſilio*, * de *Venetiis* [3] pro quibusdam agendis ſe tranſtuliſſet, in reditu *Clugiam* iter torſit, *Muſſatum* in ædem, quam inhabitabat, adiit, & dulciter illum amplexatus, valefecit, ſeque de ejus abſentia compaſſum, triſtemque oſtendit ajens, *Illum vehementi deſiderio in Urbem cupere, indignum Urbe arceri, vel ullis ex eo facto contumeliis. Verum perverſione, & diſſolutione Tartari, & pravorum Parentum non audere ipſum in Urbem recipere, cui ſi & ipſi adventum aſſentirent, in conſtantia, quin eum occiderent, minime perſiſte-*
F *rent, & ipſe dolore afficeretur; ſed nec minus Muſſatus † interemptus jaceret. Scit enim, & ſatis reminiſci poteſt, qualiter Tartarus, & Ubertinus dum diligere Gulielmum ſimularent, illum ſeditione prodito ipſo Marſilio necaverint. Muſſatum, qua poteſt patientia, pro eo tempore identidem commorari rebus Urbis in eo ſtatu veriſimiliter non duraturis.* Spondens

† *Ibidem.* Edictum.
‡ *In eodem.* Conſtante.
‡ *Mel.* Conſiſtenti.
* *Addere.* Cum.
† *In Utrque.* Interentus jacere.

---

1. Pro, *in poteſtatem devenirent*, melius, *devenerunt:* N. Villanus.
2. Pro *Tartaro vel Marſilii*, melius *Tartari*, cum ſequatur deinde, *filio.* N. Villanus.
3. Pro, *de Venetiis*, legerem, *cum Venetias.* Idem.

dens, & tota fide subnectens, cum habilitari conditiones viderit, summa vi reditum ejus procurandum, quo sine in Civitate vivere nolit. Mussatus dum amici summam benevolentiam, & verba, & vultus indicarent, rationesque veras præsciens, pro meritis suis, * sic esse debuerat, grates uberes lacrimans egit, dicens, *Et ipsum Marsilium bene nosce qualiter interfecto † G. rumorem incita Urbe vetuit, dum Populus, Plebs, & omnis generis Cives in tumultum discurrere persurerent. Illum anfractum Mussatum, cum solus posset, placasse pertimescentem, ne Plebejorum crassatio ad insontes pertransisset, & præsertim in Marsilium, quem innocentem violentis argumentis reputabat, amicumque & fratrem habebat. Paulum Dentem furere, & ad plateas multa comitiva dolore ingenti fratris discurrere paratum, jamque armatum in procero equo detinuisse clausis foribus, & exarmatum ad Trivillum ad Cognatum Gulielmum abire ‡ compulisse suppressa omni Populi tumultuatione cum maledictione plurimorum in Mussatum invehentium. Qualiter & in infortunato recessu Mussati paulo post in Alemanniam cogente omni Populo pro Communi necessitudine (quem recessum constat fuisse ruinam, & eversionem status Civitatis, * quo præsente nihil ex commissis contingere † potuerat) ipse Mussatus suadenti Marsilio pro bono Civitatis in Alemanniam pergeret, tunc dixit. Marsili vadam, & commissa Communis salubriter Deo jubente contra Canem peragam. Tu custodiam Civitatis sollicitam, ac pervigilem habe. Unum tibi semper menti reservato, ne Paulus Dens quidquam præsumat, novumque resuscitet. Novi hominem saucium in visceribus fraterna morte, audacem, fortem, & omnia audentem, quæ Vir ‡ expers, & extra omne personæ discrimen committeret. Tu Marsili arridens verba sprevisti. Bene scis, bene reminisceris. Ivi, Canem, ejusque Legatos in ea vicissitudine vici. Victoriosus redibam adhibito, & procurato salutifero remedio Civitati, * Tu me turpi inertia, atque inscitia fefellisti, Tu sanguinem tuum, ego Civitatis meæ præsentiam, lares, honores patrios amisi. At præterita damna deflere, atque arguere possumus, corrigere non possumus. Vade majori discrimine, quam ego in exilio maneam. Misereare mei, & quibus potes, me absentem beneficiis fove. Ille Compatiam* [1], & mærore (ut visus est) commotus hæc infit. *Si te, & tua, ut me, & mea pari cura, & diligentia non tractabo Deus me nunquam juvet; sed mihi contrarius sit.* Abiit, & primo exilii anno rerum *Mussati* curam habuit, & pro alimoniis, & fructibus ejus ad ipsum transferri mandavit, & à multis tam publicis, quam privatis oneribus indemnem servavit nuntios ejus benevolo affatu suscipiens; sed deinde tempore transeunte per dies in eisdem beneficiis tepescens, ut pene tædere, & fastidire super eis, quæ à *Mussato*, & ejus nuntio † super necessariis tantummodo videretur, beneficentia semper senescente.

* Forte, Si sic.
† G. Gulielmo.
‡ V. Compulisset.
* Pro, Quod eo præsente.
† In Utroque. Potuerant.
‡ Mel. Expes.
* PP. Tu me, Tu te.
† Desiderari videtur Affectebantur.

Dum ad translationem Dominii Civitatis in *Canem* deventum est. Post quam conclamata undique pace *Paduæ Mussatus* de *Clugia Paduam* magna innocentiæ suæ in Commune, vel privatos fiducia, & præsertim *Marsilii* se transtulit, & non reperto in æde sua *Marsilio*, qui ad Aulam Episcopalem ad *Canem* hora quasi vespertina se contulerat, ad unam suam Casulam descendens, mox famulum ad *Marsilium* direxit, qui adventum ejus annunciet. Famulus *Marsilium* cum *Cane* circum pavimentum ambulantem inveniens prona reverentia *Marsilio* venisse *Mussatum* dixit. *Marsilius* verbo audito stupefactus, mutato vultu, *Venerit ne?* famulum interrogavit. Quo dicente *Venit.* Tertio dixit, *Venit ne?* Illo respondente
A *Venit* sinum *Canis* apprehendens circumduxit eum ad partem, & perpaucis verbis affatim inter se habitis nuncium vocaverunt *Bartholomæum* quendam *Bettonum*, & verba illius ori injecerunt *Mussato* statim referenda. Qui ad *Mussatum* extemplo accelerans ait. *Quærere Canem, & Marsilium simul, qua audacia, cujusque fiducia in Paduam venerit.* Cui *Mussatus*. *Ad pacem conclamatam innoxius, & Canem Dominum novum, justum, & pacificum nunciatum veni, fiduciaque Marsilii amici fratris, & Domini singularis.* Verba *Cani*, & *Marsilio Bartholomæus* renunciavit. Qui facto jam crepusculo ad *Mussatum* rediit, atque retulit. *Canem*,
B & *Marsilium*, *Baylardinum* de *Nogarolis*, & *Spinetam* Marchionem *Lunensem* hæc *Mussato* enuntiare, atque referre. *Notum esse illum Virum prudentem, & utique nullo dubio sapientem; sed adventum suum in Paduam parum prudenter factum. Moretur ipse ea die in domo, in quam descendit, dum alia suscipiet in mandatis.* *Mussatus* mirabundus, ac stupescens pervigilem eam noctem egit, famulumque ad *Marsilii* ædem diluculo emisit, instet, & roget reddi sibi quid de hoc ejus adventu provisum, constitutumve ab *Cane*, & Consiliariis fuerit. *Marsilius* famulo, cui se eo usque placidum exhibuerat, vultu obverso, ac rubro respon-
C dit. *Nec scire, nec sibi ultra curæ negotia Mussati fore, qui à suis discessit consiliis adventu in Urbem injussu suo facto. Consulat sibi, ut velit, absque Marsilio.* Famulus illi admodum familiaris respondit. *Nunquid tanti ejus adventus excessus, vel reatus est, quin unde venit, inde revertatur.* Ait Marsilius, *Bene ei cedere si sic revertatur*, & famuli alloquium aliis intentus omisit. Famulus ad *Mussatum* his responsis se contulit, *Mussato*que indicavit. *Mussatus* verbis confusus formidine titillabat [2], quasi mortem, vel carceres verba hæc indicarent. Et *Tisonem* de *Campo S. Petri*, qui ad
D visendum, congratulandumque ad eum accesserat ad Matrem suam *Cunizam Marsilii* sororem venire rogavit, ipsumque *Marsilium* adire exquisitum, quanam causa sic in se mutatus foret, quodve tantæ aversionis in se pondus? Adolescens *Tiso* contristatus *Mussati* molestia ad Matrem, & demum ad *Marsilium* contendit, postque & rediit cum Viro uno Religioso, quem mater illi sociaverat, responsumque à *Marsilio* reddidit. *Mussato de morte, aut carcere, vel personali, realive ulla molestia timendum non fore. Bono animo esse, factum hoc suum reconciliari sub ejus commodo, & beneplacito. Mussato per eam diem tanta*
E *formidine levato, in diem sequentem per Marsilium Canis Vicarium in Padua eidem mandari; ut ad locum Clugiæ solitum redeat, quieturus dum alia mandata suscipiet. Marsilium quoque suo ipsius nomine Mussatum hortari incuriosus, incontristatus tute pergat, nulla parte suorum bonorum privatus, sive privandus; sed, si quibus carebat, restituendus Marsilii opera infallibili, & multo majoribus gavisurus.* Sicque hac conciliatione *Mussatus Clugiam* reversus est. Nec prætereundum verbum *Marsilii*, quod per *Bartholomæum jam dictum ad Mussatum* rogatione factum est. *Scire Marsilium, quod * si in Codice, qui de gestis præsentis temporis per eum*
F *conscribitur ipsum Marsilium proditorem scripto perhibuit.* Ad quem Mussatus. *Non putet, aut vereatur Marsilius se quidquam, nisi verum suis inseruisse Chirographis. Acta, ut fuere, tradita esse posteritati, secundum quæ laudes, & probra judicabit Mussato teste, non judice.*

* Videtur abundare, si, hoc loco.

Vix biduo, aut triduo *Mussatus Clugiæ* subsederat, cum de *Padua* nuncium mordacissimæ contumeliæ à *Marsilio* sibi illatæ suscepit, videlicet

1. Pro, *compatiam*, *compatiar*. N. Villanus.
2. *Formidine titillabat*. Barbarum. Nam titillare dicitur metabatice, deque rebus voluptatem afferentibus. Posset reponi, *titubabat*. N. Villanus.

1. Nul-

licet Molendinum situm in flumine Pontis *Molendinorum*, cujus maximo emolumento vescebatur à *Marsilio* occupatum esse sub prætextu bonorum Monasterii *S. Justinæ* eidem ab *Cane* concessorum, quod in eisdem bonis esse dicebat. Cumque per nuncium *Mussati* patenti ostensione constaret *Mussati* esse, non Monasterii, & instrumenta veri juris exhiberet, nec videri, nec legi se coram, nec à quovis ex ipsis Judicibus suæ Curiæ passus est. Sicque *Mussato* alimonia, quibus in *Clugia* & alibi ali posset, surripuit. Atqui nec soli *Mussato* tam indignum crimen admisit: Verum plurimis, qui, seu à Monasterio jam dicto, seu olim à *Vitaliano* de *Limicis* patre quodam *Gulielmi Dentis*, ipsoque * G. prædia, fundos, molendina, vel bona quamquam justissimis titulis emerant, vel quæsierant, sua esse *Marsilius* dicebat, sibique ab *Cane* libere tradita, & concessa recisis quibuslibet juribus emptionum, feudorum, vel quorumpiam titulorum. Sed ah indignum, & miserabile delictum? Nobilissimis, honestissimisque Dominabus Sororibus olim Magni *Vitaliani Dentis* viduabus, & Sanctimonialium mulierum vitam agentibus *Molendinum* in eodem situm flumine justo pretio emptum, diuque possessum omni spreto jure, vel justitia suum fecit, & illas possessione privavit. Nec profuit, quod Domina hæc *Agnes* relicta fuit olim † Magnifici *Bartholomæi della Scala Veronæ* Capitanei fratris olim *Canis* prædicti. Quæ quamquam hanc suam gravem injuriam *Cani* indicari fecisset (ut vulgatum est) *Canis* conniventibus oculis injuriam præteriisse permisit. Miseri alii Cives eodem modo suis juribus spoliati sua damna deflevere, lacrimis, & quavis lamentatione suppressis, minimæque curæ *Marsilio* fore, dum multi rem hanc infamem, iniquamque murmurarent, se se omnia parvipendere pronuncianti, dum *Cani* carus, gratusque existeret.

* G. Gulielmi.
† In V. Viti Magnifici.

Per hos dies *Marsilius* apud *Canem* Magnus habebatur, Vicarius multa ambitione vocatus, cujus imperio, & beneplacito *Bernardus Ranuntii* Potestas, & *Spineta* Marchio obsequentes *Canis* mandato, uti & ipsius *Canis* in omnibus videbantur. *Marsilius*que magna; sed immoderata fiducia per omne fas, ac nefas ostentabatur, arbitrio usus largiore, ut, quicquid eidem libuisset, liceret. Magnis sumptibus (quamquam naturæ ipse parcæ foret) Curiam propriam more Majorum ‡ sæpe longis comessationibus discumbentium tenebat, superesse sibi autumans ad multo majores apparatus sumptus ex opulentissimi Monasterii *S. Justinæ* obventibus, atque etiam *G. Dentis*, aliorumque exterorum, & multæ pecuniæ in *Venetiis* olim per patruum *Jacobum* ex ære publico congestæ, Magnificus, Insolens, & deinceps mansueti *Marsilii*, affabilisque nomine, & more exutus, * ut non modo à Civibus; sed à suis suæ cognationis facie mutata alienus videretur. *Canis* autem † dum per dies plures aspectu Urbis, & Populi sub honore, & applausu saciatus, dimissis Potestate *Bernardo*, & *Spineta* Capitaneo *Veronam* contendit, Curiæque habendæ de Militibus cingendis ‡ in diem certam constituit, quam (ut supra declaratum est) solemni festivitate complevit. Post cujus consummationem licentiatis *Azone* Marchione *Estensi*, & *Ludovico* Capitaneo *Mantuæ*, reliquisque ordinatis militibus, *Marsilio* magno, ac *Marsilieto*, ac *Pantaleone* de *Buzacharinis*, sponte se cum eo residere petentibus, retentis *Veronæ* moram fecit, Festumque Nativitatis Dominicæ alacri exultatione complevit. Interea

‡ In PP. Est Cæpit, quam vocem si retineas pro Tenebat legendum erit. Tenere. Deest in utroque.
* Vt. Sed addendum necessario videtur.
† Videtur abundare particula Dum.
‡ Abundat, & hic. In.

Victualium caritas magna *Paduæ* increvit vendito x. *Veronensibus* grossis *Paduano* Sextario, omnibus fere aliis esui, potuique necessariis in eadem caritudine se habentibus. Sed & *Verona*, ac *Vicentia* non tanta penuria laborabant. Et hæc sub finem Anni XXVIII. millessimi trecentesimi, dum Annus XXXIX. successit.

RUB. II. Gesta Paduæ, & Veronæ post Paduam traditam Cani Grandi Anno 1329.

In *Padua* per hos dies latissima platea à Palatio majori usque ad domum *Scrovegnorum* expedita est dirutis, & amotis Casseariorum stationibus à latere versus Occidens cum serie domorum, quæ inter ipsum Palatium, & domos *Scrovegnorum* sitæ erant, immenso Civitatis damno, ac mœrore, * quorum ædes ablatæ fuere consilio *Cani* dato, † ut omnibus *Scrovegnorum* Palatiis altissimis, ac latissimis unum sibi ‡ atrium construatur. In hisque eisdem diebus *Marsilius* Vicarii nomen gerens nil sibi illicitum putans, quod in libitu ejus oboriretur, datiam in Commune, & Cives x. millium librarum imponi jussit pro impendiis, quæ *Canis* in *Padua* tam laute, quam liberaliter effuderat, in hoc se gratum, acceptumque *Cani* * existimans; nil de Civium gravaminibus pensi habens, dum ex alieno se liberalem ostentet. Sed *Canis* non oblitus potiorem odii in *Carrarienses* causam fuisse datiarum impositionem, collatam sibi pecuniam optimo consilio renuit, mandans illam restitui *Paduanis*. Hicque *Marsilii* primus Vicariatus actus omni ejus pudentia, & despectione † recisus. Nec deinceps agnitus per effectus jurisdictionis hujus suæ vigor, præeminentiæve fortuna *Spineta* Marchione Capitaneatus, & *Bernardo* Potestariæ officia agentibus pleno jure. Secuti itaque *Canem Marsilius*, *Marsilietus*que, ac *Pantaleo* jam multorum dierum inveteratus *Veronæ* mansiones à *Cane* suscepere cum rerum familiarium pingui administratione, & ipsi quoque cum Curialium reliquorum suorum consortiis Curiam auxere. Dominum per singulas coequitationes secuti mane summo omni diluculo ante Domini atria cum cæteris Contubernalibus Nobilibus *Longobardis*, *Tuscis*, *Germanis*, *Transmontanis* in equis consistentes descensum Domini præstolabantur. Dumque condescenderent, & ad suos conceptus, libitusque, seu ad Sylvas proximas venationibus, vel aucupiis, illum sequi citatis cursibus, ut & duri, & fortis Viri mos illi à consuetudine in naturam versus erat, perque campos, saltus, & nemora pervagari, volatus avium suarum, cursusque canum videre, & demum in Urbem extra ordinem nullius horæ diei observatione redire. Cumque in Palatii sui vestibulum declinaret, & in Palatium diverteret, capita cum cæteris detegere, & revereri nullo ipsorum *Paduanorum*, quam cæterorum peregrinorum, seu forensium respectu acceptis, sed cum reliquis ad hospitia abire dimissis [1]. Assidueque illis vigiles curæ erant, indices ex familiaribus suis secus Domini plateas in custodia habere, ut cum Dominus se visendum in specularibus exhiberet, vel infra palatia copiam sui faceret, sibi confestim ‡ indicaretur, ne aspectui suo ultimi videantur [2]. Si equitat coequitare: si ambulat coambulare: dormitationibus, ac vigiliis ejus se se consuetudinarios facere, ad ipsius mores, & ordines se conformare. Videbant siquidem generosos, insignesque terrarum suarum exules, quibus impares & genere, & amissis potentiis se cernebant, sic quotidianos illos usus dedicisse [3], ut in equis in curia Domini confidentes, plerumque & super sellarum antipodiis dormitantes [4] descensum Domini expectarent,

* Adde, vel intellige. Eorum.
† Mel. ut ex omnibus.
‡ In V. Alterum.
* Deest Fore.
† In PP. Rescissus.
‡ In V. Indicabatur.

1. *Nullo ipsorum Paduanorum* &c. *respectu acceptis* &c. *abire dimissis*. Dicendum fuit, *accepti*, & *dimissi*. N. Villanus.
2. *Ne aspectui suo ultimi videantur*. Dicendum fuerat, *aspectui illius*. Idem.
3. Pro, *dedicisse*, corrige, *didicisse*. Idem.

4. *Super sellarum antipodiis dormitantes*. Videtur per, *antipodiis*, accipere anteriorem sellæ partem, ænigmatice ad id, quod ajunt, *appoggiarsi*, vernaculo sermone. Podium enim tam apud Latinos, quam apud Græcos hujusmodi significationem respuere videtur. Est igitur hæc vox signifca-

rent, à quibus *Paduani* noſtri novi cœpere eſſe diſcipuli, quos eo uſque ſola ſui juris, ſuarumque optionum foverat commoditas, & petulantia incognitæ libertatis. Qui enim ante hæc Dominos jugiter, ac continue in patria felici ſe ſe viderant, nunc cum multa majorum ſe turba, & in multitudine per vim * agnoſcebantur, videre cœperunt [1]: at ſero, quam difficilis eſſet ſtatus, & vitæ mutatio. Qui ſibi pares in Urbe propria pati minime dignati ſunt, majores ſe in hac majori Curia patiuntur. Qui dominari libenti, & obſequenti Populo † neſciere, jam cum obſequenti ſubditorum turba ſervire coacti ſunt, & hoc ſatis ſibi, ſuperque reputare, dum placeant. Civilem Communitatem peroſus *Marſilius* cum ea demergi maluit, quam æquis remigibus navigare. *Nicolaum*, *Tartarum*, *Ubertinellum*, quos omnium facinorum inquinatos, & aſſeclas ipſe præſcierat, ad nobilis Urbis gubernaculum naturæ eorum compari malignitate ſuſceperat, cum quibus, ſi aſſuetis flagitiis [2], & transgreſſionibus utebantur, tamquam deſuper Deus dormiret Omnipotens, tempora producebat, nil de oppreſſorum injuriis curans, vel de interremptorum filiis, quos ipſe, ne reſurgerent, cura propenſiori ſollicitius [3] inſiſtebat. Innocentum exulum congaudebat preſſuris pariter, & nocentum pauperum incolarum Urbis aſſiduis emunctionibus germanos alebat. Ipſeque omnibus affluentiis ‡ luxuriabat, & gurguſti [4], ad cujus extremum paulatim trahebatur, ergaſtulum ignorabat. Sic ducit in ſenſum reprobum Deus illos, qui in ipſius contemptum de ſua ipſius temeritate confidunt. Dum ergo *Marſilius* jam Feſto Nativitatis Domini accedente patriam domum viſere deſideraret, magnificentiaque ſua in Urbe, qua Vicarius conſtitutus erat, ut ſecundus à Rege magnitudinis pompa, & ſolatio frueretur, a *Cane* repatriandi licentiam quæſiit. Ad quem *Canis* facie hilari. *Ah*, inquit, *Marſili Domine bone, ad quid locum alium, quam Veronam expoſcitis. Amænior Urbs hæc profecto, quam Padua, aëris purioris. Et quid Vobis appetibilius eſſe debet, quam Nobiſcum eſſe, Curiamque hanc tantis Nobilibus refertam, actusque, moresque eorum videre, inſpicere, couti, & maxime noſtro aſpectu, & convictu congaudere oblectabiliter, unito animo, & compoſito Nobis frui? Quid veſtræ optioni, aut affectui deeſſe poteſt? Palatium habetis capax familiarum veſtrarum cum diverſoriis ad omnes uſus. Quod ſi non omni commoditati veſtræ ſuppeteret, alterum Vobis in Verona ſumite, quod in oculis veſtris, & appetentia bonum ſit. Quid voluntati, quid voluptati veſtræ deeſt? Veronæ domini, Paduæ, & omnibus, quibuſcunque fruimur, bonis compares mandate, & fient.* *Marſilius* abundantibus reſponſis victus, conditioni ſic ſe habenti, quam deſiderio ceſſit, & cum *Marſilieto* convenienter *Veronæ* hyemavit. Sed inſatiabili appetentiæ eorum, quæ ſibi condonata ab *Cane* bona erant, * inſiſtere, die, noctuque invigilabat villicos, & ſuperſtites [5] *Vicentiæ*, *Paduæ*, & ubique habere, quibus conceſſa Exulum omnia bona, ac ſingula † colligeret, ut in ſua horrea, & æraria deferrentur, tranſmittere, ſollicitare. Viduarum, Pupillorum,

* *Male in Vtroque* Agnoſcebant.
† *In PP.* Neſcire.
‡ *In eodem.* Luxuriabat.
* *Mel.* Inſiſtens.
† *In V.* Colligebant.

A pauperum Civium [6], qui Inquilini, Vaſſalli, Libellarii erant, ac improprietariorum quibuslibet titulis uterentur obaudire, rejicere, ſpernere, Domini *Canis* * donationem abſque juris, vel facti exceptione uti. Tunc nonnullis in aures *Canis* de multis proterviis, quæ à *Marſilio* fiebant, inculcantibus, ab *Cane* reſponſum vulgatum eſt. *Permittite*, inquiebat, *dum ſuperabundantiis ſatietur.* Et alicui propius familiari dixiſſe. *Quid mirum, me non poſſe Marſilium ullis copiis explere. Explebo, & equidem explebo.* Verbum hoc typice quidam excepere. Deſiderabant ſiquidem, ut, qui aurum ſitiebat, aurum biberet. † Semper enim *Marſi-* B *lius* quidem *Cani* dederat, ſi tantam Civitatem pluris valere, quam, quod acciperet, & debitorem continuo *Canem* habere, ſimul & ſervum emptum ſe nullo unquam obſequio redempturum: compenſabatque *Marſilius* plus traditorem rei valere, quam rem traditam, in hoc ſe ipſum refellens dum ſæpe plus valeat res tradita ‡ traditore. Facilis quippe diſtinctio hæc. Qui enim rem ſuam tradit, cum ejus rei dominus ſit, is re illa eſt abſque ulla contradictione nobilior, cujus habet meram ſub * ejus auxilio poteſtatem. Qui vero ſe rei dominum efficit alienæ, illamque in alium † transfert aut furti, aut violentiæ, aut tur- C piſſimæ omnium criminum proditionis arguitur. Nec in caſu hoc acceptor datori naturaliter, vel civiliter ‡ obligatur. Quæ enim ex turpi cauſa ſibi invicem mortales ſæpe contrahunt, & illicita ſponſione convenientes turpi, & fluxibili disjunctione ſolvuntur. Nec ad veriorem conſiderationem *Marſilius* deducebat, quod ipſe non liberali, ſed violenta conventione coactus, Urbem, quam tueri ipſe non poterat, neceſſaria coertione tradiderat. Intro, citroque clauſtrum Urbis [7] ejus obſeſſus, & ad vim opportunæ deditionis aſtrictus tradidit. Ipſe non ultro; ſed victus vitam ignominioſam pepigit cum Victore, D ut pro temporalibus, & momentaneis divitiis † inexpleta ſua corporali ‡ lacuna demerſis de Carceratorum, & Relegatorum lacrimis, & ſuſpiriis, & filiorum interemptorum jacturis inebriaretur, & inſatiabilis baccharetur. *Ah Marſili? Mille panes per ſingulos dies de mille pauperum manibus rapuiſti non plus, quam uno ſolo refectus, & paſtus; nec tamen Deo ſupplente defuit, quin & ſinguli eorum panibus uberius, quam tu * ſinguli veſcerentur. A mille ſaturatis à Deo tu unus famelicus permanſiſti. Templi Dei SS. Proſdocimi, & Juſtinæ eleemoſinas mille egenorum aſſiduas [8] in tua horrea ſubtraxiſti. Tartari, & Ubertinelli ſucceſſor, & ſacri-* E *ficiorum, libamina combibiſti. Sed autore Cane, inquis, conceſſa, & donata poſſideo. Canis quidem ulciſcendorum ſcelerum † miniſter Dei ipſius in omnibus actibus, veriſimiles tamen habet, infeſtam ſibi ſemper Civitatem in ſe, & prædeceſſores ſuos ſuperbis ſemper inſolentiis ſævientem, & antiquis jugibus injuriis inimicam permiſſione divina de tua, & ſcelestorum manu, ‡ quavis potuit poteſtate, & potius inhumana voracitate, ſurripuit. Nil illicitum cum illicito traditore commiſit, quo ſine cruore, ſine cæde, & ſtrage, quæ ſibi ad manus præſto erant, nullo penitus defenſore, ſuo ingenio tuum aſtum, & dolum vin-*

* *In V.* Dominationem.
† *Locus ſi quis alius denſiſſimis tenebris involutus. Sic itaque legerem ex conjectura.* Semper enim Marſilius crediderat, ſi tanta Civitas pluris valeret, quam quod acciperet, ſe & debitorem continuo, &c. nullo unquam &c.
‡ *In PP.* Traditione. *Male omnino.*
* *Pro* ſuo.
† *Male in Vtroque* Transferre.
‡ *Sicut & paulo poſt* Obligetur *pro* obligatur, & conveniens *pro* convenientes.
† *Sic ex V. In quo* Ineſplecta. *Nam in PP. eſt.* Inexplenda
‡ *In Vtroque* Lacunæ.
* *Forte.* Singulis.
† *In PP.* Miniſtri. *Obſcurus locus hic etiam, niſi legas aliter & interpungas hoc pacto* Canis q. u. ſ. m. Dei ipſius in omnibus actibus. Veriſimile tamen habet infeſtam &c.
‡ *Pro.* Quacumque.

---

fication barbara, compoſitione hybrida. Anti enim pro ante apud Græcos in uſu non eſt: ſed & raro apud Latinos. *N. Villanus.*

1. *Per vim agnoſcebantur, videre cœperunt:* Loco, *per vim*, ſatius fuiſſet, *vix*; Et poſt, *cœperunt*, ſimplex, ac virgea pro duplici, ac ſtigmatica diaſtole. *Idem.*

2. Pro, *ſi aſſuetis flagitiis*, legerem, *etſi.* Idem.

3. Pro, *ſollicitius*, *ſolicitus.* Idem.

4. Pro, *gurguſti*, *gurguſtii.* Idem.

5. *Villicos, & ſuperſtites* &c. *Superſtes* hic, opinor, non is eſt, qui defunctis aliis vivit ipſe, ac ſupereſt; quæ vulgaris verbi eſt mens: at qui alienam rem adminiſtrat. procuratve; id quod ajunt Itali, *ſopraſtante*, alluſione ad Græ-

F corum ἐπιςάτην· Idem.

6. *Viduarum, pupillorum, pauperum civium* &c. *obaudire*, &c. Quanquam, obaudio, Latine eſt idem atque obedio, attamen, ſi demus contrarium quoque per illud ſignificari, dicendum hic fuiſſet, *viduis*, *pupillis*, *pauperibus*, *civibus* &c. Ni Helleniſmum eſſe velimus, qui ὑπακούειν τινός dicere ſolent æque ac τινί. *Idem.*

7. *Intro, citroque clauſtrum Urbis* &c. lego, *intra*, *citraque* non enim dicimus, intro domum, intro urbem, ubi ſtatum notamus, at intra: citraque pari ratione. *Idem.*

8. *Eleemoſinas mille egenorum aſſiduas.* Corrige, *eleemoſynas* Concipio quoque archaiſmum in verbo, *aſſiduus.* Idem.

vinceret; imo ære coemeret. Avaro homini profusus, immoderato petitori largitor eximius, dum à te tempus redimeret, & obsessæ, ac victæ Civitatis in mortem, & captivitatem ituro populo indulgeret. Quid tibi, aut quantum erogare potuit, quod dici potuerit superfluum pro te ipso, rebusque tuis, pro Parentibus, pro Patria tot & tantorum libertatibus coemendis. Quæ tibi tunc fuit in illa ipsa traditione pollicitus, futura sua erant; dumque emere in tua vesana existimatione putares, tu te cum illis in illa transactionis pactione vendebas. Numquid satur es servum pecus alienis saginate visceribus? At Vicarii Civitatis appellatione gloriaris, & cum cuiquam scribis præmittens superbo titulo nomen tuum ipso sono aures omnium offendente, existimatione tua reputas te sublimem? Tute ipsum sub mentita tibi laude commendas, & nescis, vel nescire te simulas, quod Cognomen hoc nauseant audientes, & tacita illusione subsannant. Mussitant tamen subjecti, & ora supprimunt, & taciti inani in tua ostentatione congaudent. Caput hoc formosum aspiciunt in fastigio sine membris. In Padua sedem vident, & sessorem sub nomine, & re solitæ Potestatis: Capitaneum superesse stipendiis. Creditas claves illi jam te excluso suis subservant thalamis suis sollicitudinibus, & recludunt. Veronæ hyemasti persæpe redeundi petitionibus inauditus? Quid inde? Si cum Domino pari ambulas gressu, cibo vesceris gratis dato. Hoc pausillum interest, quod illo dormiente tu vigilas, ne cum à somno surrexerit, socors, aut deses de somnolentia arguaris. Pudet quidem te inter Nobiliores, quibus multis genere impar es, Curiam visitare postremum. Quippe satis est, si servire discis eatenus abusus nimis petulanti, & incognita libertate. Quid quod interdum suspiras. Num, quod à Tartari tui pari communicatione sejunctus es, nec Ubertinelli satiaris aspectu? Gaude potius, dum illi sospites, ut Agni, mansuescerint [1]*, absque famulorum sequela brevibus passibus ambulent, templa visitent omni diluculo. Quis Deus Deo nostro consimilis? Quis Canem Dei ministrum desiteatur* [2]*, qui feras Tigres mansuescere tam brevi facit absque ferula, & cum Agnis mixtas ire consociat? Tu ipse, qui illos persæpe metuebas, absolveris illo metu. Jucundum hoc tibi, nisi & aliquid subesset, quod & ipse tu metueres. Quidnam tibi, ò Marsili, eligibilius? An, ut tu cum * illis metui superaberis occumbas: An, ut illi Te, Tu illos mutuo timore absque Superiore formides? Non est hæc facillima quæstio in responso. Forte enim libertatem pristinam sub pravorum actuum eorum coertione diligeres* [3]*, seu vinclis, seu nece abs te justa animadversione tollendorum, tuque adhuc tui capitis jus haberes. Sero tali existimatione laboras. Sed bonum, inquies, Dominum habeo, sub quo nihil est, quod metuam. Nugæ sunt hæ. Nullus pænitentiæ locus est. Habes, Marsili, quod sub Domino justo metuas. Et quid hoc est? † Tu magnanimus es, & nutritus in illecebris libertatis, nullo, quam Deo super te in Civitate ingenua, in qua semper tuæ voluptati serviebas, ut, quæ libuissent, absque cujusquam prohibitione licerent. Iisdem ‡ voles pervagari delitiis, tuisque uti votis, in quibus nec semper Dominum comparem fortassis invenies. * Sæpe enim stomachatio una subjiens* [4] *non modo Dominum à servo; sed Filium à Patre divellit. Si quando errabas per petulantiam, ipse tibi per indulgentiam ignoscebas, Reus eras, & Judex, & Superiore carebas. Civium communionem odisti, non dignatus consedere* [5] *cum reliquis, nisi eis, ut mancipiis utereris, nil diligens sociale alienæ paritatis invidia? Unius diei, lucisque momento totius vitæ hujus tuæ statum immutasti, ut superiorem reverearis; imo & sub jugi formidine verearis, cum pari-*

*Mel. Metu superioris occumbas.

† *In Vtroque.* Te.

‡ *Intellige.* Post hac.

* *Sic emendabam, cùm in Vtroque esset.* Sæpe enim stomaco una subjiciens.

A *bus consedeas, minoribus interdum, ac sæpius sedem loci superioris indulgeas, nonnumquam & assurgens cedas, & exosa, ac ingrata pro gratis habere interna mordicatione dissimules. Dic age? Quid de his, quas aggregas cum omni tui spiritus afflictione, operibus facies? De filiorum interemptorum hæreditatibus, De Templi S. Justinæ spoliis, De exulum, & peregrinorum substantiis, & bonorum Viduarum rapinis? Magna tibi erat antehac, magna posthac in hac cum Cane pactione congeries. Dic, quæso, cum tibi nullus usque ‡ huc legitimus hæres appareat, quid intendis? Cui congreges an ignoras? Profecto, si tibi quemquam hæredem dixeris, omni ratione destitutus insanis?* B *Scito quod pingue Pecus es, & alienum in hac tui fæcunditate Mancipium. Quis, qui Capitis sui dominus non est, suum aliquod dicat esse peculium. Quibus tuis dehinc rebus utare, sic alienis, omnia te noveris precario possidere. Sed in Tartarum, & Ubertinellum, tuosque Propinquos † tu moderaminis contractores noxas transfers. O illis nequior suorum ‡ semper fomentum, & causa facinorum. His in tua mendaci magnitudine fulciebare ministris, his Cives, Populum, & Remp. jugulabas. Hi alieni * sunt hydri consumptum in aliorum pernicies venenum à tuo fomite resumebant, reficiebantur semper excurrentes ad exterminia reliquorum. Conquestibus passorum in-* C *juriis altis ejulatibus, ut & ipse contribulatus, verbis humillimis sub gemitibus respondebas, contumeliarum eorum particeps videreris, erasque plerumque, dum illi, quam voluisses, sæverius insævirent. Sed tyrannidem hanc, quantumcunque violentam, truculentam, & intolerabilem, invisæ, & odiosæ tibi Communitati obstinato animo præponebas, sicque, dum semper Civitatis tuæ Communitatem odires, hac illam vicisti via, quæ ad inopinatum præcipitium te perduxit Tragædi † Senecæ verificans illud metrum.*

Sequitur superbos ultor à tergo Deus.

In te jam tandem hæc conquiescat inventio, quem fortassis sustinebit Fortuna, quam Ratio. De Dei D *namque monitionibus non expedit urgearis. Illum enim exclusum à tuis actionibus reliquisti.* Et ad ulteriores actus hujus nostri temporis divertamur ‡.

Contumeliarum mearum notiones cum verarum adjectione causarum his centenis dirigo metris, *Benti* carissime, exuberantem naturam non arctiori moderamine cohibere ipse valens, quæ mihi, ut percussa excrescens hydra, querimoniarum ingruentias ingeminabat [6], dum in multiloquii vitium labi meorum consimilium more metuerem, quos sensuum inopia verborum facit esse copiosos, quin multus forem, evitare non potui. Accipe, & compatere, & habebis in eorum tenore, E quod discas. Rotationes scilicet colludentis Fortunæ, & elationes superbi sceleris Justitiam superantis. Nec hæc fieri existimabis, nisi in Justorum gloriam, & perniciem Superborum in examine veritatis. Quæso igitur hæc tibi habeas, nec omnibus omnia indices. Nosti enim illud Terentianum * *Obsequium amicos, Veritas odium parit.* Idem † de filii mei, quem ad Domini mei *P. de Marano*, & tui commendam illo direxi, scilicet Voluminis operum meorum servandum rogo. Ex quo, quæ quæsieras, si decerpisti [7], ad me illud Carissime remittas infallibili nuntio commissum ex Religiosioribus uni, & maxime F Fratri *Jacobo* Heremitarum, si assit ibi, & si non, alii. Dominoque meo P. mentionem de me per vices habe. Tetrarchæ nostro Magno non sic audeo. Tu scis, quid, quando, & qualiter fas, utileve sit, tui sit consilii, & subsidii, quod optatius mihi foret conciliatio adversantis. Vale.

F I N I S.

‡ *In PP.* Hic, & Huic *subscriptum.*

† *Melius.* Tui.

‡ *V.* Semperque

* *Melius.* Sicut.

† *In Hercule Fur. Ac. II.*

‡ *Hic desinit Papafabarum Codex. In Veneto habentur, quæ sequuntur.*

* *In Andria Ac. I. Sc. I.*

† *Abest Præpositionis hujusce casus, qui forte an esse potuit horum aliquis, Cura, Indicio, seu Promulgatione.*

1. Pro, *mansuescerint*, lege, *mansueverint*, vel *mansuescant*. N. Villanus.
2. Pro, *desiteatur*, *diffiteatur*. Idem.
3. Pro, *diligeres*, forte, *deligeres*. Idem.
4. Pro, *subjiens*, lege, *subiens*. Idem.
5. Pro, *consedere*, *considere*. N. Villanus.
6. Post verbum, *ingeminabat*, interpungerem; ac pro eo, quod sequitur, *dum* legerem, *dumque*. Idem.
7. Pro, *decerpisti*, repone, *decerpsisti*. Idem.

ALBERTINI MUSSATI
LUDOVICUS BAVARUS
AD FILIUM.

Extat Pars hac Historiarum Mussati in uno tantum Cod. M. S. Veneto cum hac Inscriptione Addantur hæc Historiæ libro meo de Rudimentis ad Filium. Cujus Codicis pagina postrema cum mutila pleræque sint, lectorem nobis æquiorem speramus fore quod nequiverimus, conjectura. Pauca certe ut deessent conati pro virili sumus.

* Pro Inevitabilis fit.

† Adderem cum respectu ad hanc vocem. Contigisse, scimus. Ludovici aliis.

A ET rerum Mundanarum variatio FILI, & Urbis nostræ status immutatio; nec non & morum tuorum vix unquam mihi credita depravatio, nos à Rudimentorum tuorum serie, & proposito inanis utilitatis abduxit. Agro siquidem sterili semina credere extremæ dementiæ est, ubi & labor, simul & impensa depereunt. At nec crassantiarum tuarum, & actuum pudendorum indagines tradere posteris visum est, quorum reminiscentia nostros scribendi dolores renovaret, & non aliud, quam Parentibus, & benevolis ignominiam irrogaret. Sufficiat & tu nobiscum pa- B tiare, quæ feceris, & inter nos, quas sortes hujus sæculi Fortuna concesserit, partiamur. Et (ut nobis dico) paternæ possibilitati * evitabilis foret illa communicatio, quæ plus, quàm dimidium sustulit vitæ nostræ solatium, & nostram maturavit trans alias contumelias flagitiosiori calamitate canitiem. Pigeat ergo hoc ipsum tantum de te super dicendorum præmisisse sermonem, quem subticuisse incoercibilis nostri cordis efflagitatio non permisit.

Habet etiam, quod nos increpet neglecta Posteritas, quod tantos *Italicorum* motus, † quan- C tos post *Henricum* Cæsarem VII. postque eos, quos nostro Codici satis solerter inscripsimus, opus immensius, & arduarum rerum magnitudines omiserimus, Apostolicæ scilicet Sedis cum *Longobardorum* Dominatoribus ingentes motus, præsumptuososque in ipsam Sedem, Sanctæque Ecclesiæ Majestatem ausus, & utrinque desidia, & simultates [1], nec non aperta bella per universos fines *Italicos* ab *Mediolano* omnium earum dissensionum auctore, Præsidibus *Maphæo* Vicecomite cum egregia familia Domus ejus, ad quorum factiones hæsere Primates fortissimi, ac robustissimi *Tusciæ*, & *Longobardiæ*. Quodque & simili- D ter duorum Cæsarum *Germanorum* omiserimus grandes actus in discordia electorum, *Friderici* scilicet olim *Rodulfi Austriensis* Ducis, & *Romanorum* Regis nati, & *Ludovici Bavariæ* Ducis, eorumque terribiles congressus cum captura *Friderici*, & ejusdem *Austriæ* Ducis, ejusque pacifica relaxatione mirabili, & incredita; & eorum Regum, seu Ducum associatione fraterna. Quodque reliquerimus dilatata dominia *Canis Grandis*, quæsitasque *Feltri*, & *Belluni* diversis successibus Civitates, simulque & *Cavolanum* super *Liquentiam* E Castrum, ac *Sarravallum* cum *Cadubrio*, & plurima Municipia ejus oræ. Prætermiserimusque momenta insignia nostræ Urbis, dissensiones [2] ad placita apud Reges præfatos *Alemanniæ*, & consensus partium, & discensus [3], quamquam eas vias ipsi perambulaverimus, acta singula recensuerimus, & conjecturaverimus assiduis legationibus, sic volentibus, & urgentibus *Paduano* Populo inquieti.

Deesse videntur nonnulla.

Quid de hujus loci emendatione sentiam indicabunt Notæ.

‡ Bertrandus de Pogieto apud Papirium Massonum Gallum ex Petrarcha. De Pogiteo, vel Poditeo. Ciacon. p. 684. §. 4.

Dominus ‡ *Beltrandus de Pozeto* Tituli *S. Marcelli* Episcopus Cardinalis celeri cursu per Satiram transeuntes summam rerum, quasi summis digitis, attingemus.

Joanne XXII. Papa rebelles *Lombardorum* Tyranni, ut vix jam Sacrosanctæ Ecclesiæ fortissimum robur sustinere non possent [4], accersiri *Ludovicum Bavariæ* Ducem, tamquam *Romanorum* Regem ex *Alemannia* jurata simul pactione decrevere, ut Imperii Sacrosancti Majestatem interjectis dissidiis objicerent Ecclesiæ Majestati, eorumque Marchiarum collisionem facerent, qua universi Christicolæ concertarent, ut scilicet Tyranni iidem Ecclesiæ vires alienis subsidiis ab se retunderent, & ad eandem factionem antiquatas Imperii partes undecunque, & diversis studiis complicarent. Fuere hi *Galaaz*, *Marcus Luchinus Maphæi* Vicecomitis per idem tempus prædefuncti filii. *Canis Grandis* Magnificus *della Scala Veronæ*, *Vicentiæ*, *Feltri*, *Belluni* Dominator. *Passarinus de Bonacosis Mantuanorum* Dominus. *Raynaldus* & *Oppizo* Marchio *Estensis Ferrariæ*que Domini. *Castrucius de Interminellis Pisarum*, *Lucæ*que Dominus. Hi missis in *Alemanniam* Legatis colloquio petito apud *Fridericum*, primum illum traxere *Tyrolum*, demum ab *Henrico Tyroli* Comite transitum præbente in *Tridentum* descendit, ubi * multis gravis æris desponsis [5], porro ipsi ad propria rediere. *Ludovicus* per jugosas vias perambulans *Cumanos* † per agram fines [6] *Mediolanum* contendit. Ibi à Vicecomitibus comiter, gratanterque acceptus Curiam suam posuit, *Mediolanum*que multo Primorum, & Populi favore in ditionem accepit, ut jam Vicecomitum dominia sic cederent, ut non majori præeminentia, quàm pro singularibus Civibus haberentur. Dumque sic minutis potentiis occumberent magna potentiorum Civium manus adversus illos sumptis fiduciis querelas novas *Ludovico* exposuere. Non expedire bono, & justo Regi Commune *Mediolani*, & subditos suos Cives collectionibus, quas magnas exigi mandaverat, gravare: Apud Dominatores suos solitos æra, pecuniasque

* Forte. Mulctis.

† Melius. Peragrans.

1. Pro, *desidia*, & *simultates*, corrige, *dissidia* &c. N. Villanus.
2. Pro *disentiones*, *dissentiones.* Idem.
3. Pro, *discensus*, *dissensus.* Idem.
4. *Ut vix* &c. *sustinere non possent* &c. Expungerem, *non.* Idem.

5. *Multis gravis æris desponsis* &c. Nihil hic immutarim, &, *desponsis*, pro *sponsionibus* acceperim: ut quemadmodum dicimus promissum substantive, ita hic desponsum pro ipsomet promisso formaverit. *N. Villanus.*
6. Pro, *Cumanos fines*, legendum forte, *Comenses.* Idem.

niasque communes esse, quas paulo ante, uti Rex ipse magnifice susciperetur, exegerant. Allectus verbis nominati æris Rex, apud quem illorum pecunia hæc esset, seorsum quæsivit. De *Galaaz* notione habita, acciri illum jussit, qui de re quæsitus adversus indices nauseans, illos mentiri superbo animo, vultuque & verbis acribus respondit: nec Regi ea reverentia, qua decuerat, deferens [1] in annunciatores rei hujus minas jactabat. In quem mox ira non mediocri lacessitus insurrexit, nec inde pedes * admovere, nisi exhibitis pecuniis, imperavit. Interim *Galaaz* superbum, atque insolentem, ac parere recusantem in atrum profundum carcerem detrudi, nervoque pedes astringi fecit. Moxque *Azo*, *Marcus*, & reliqui prosapiæ Vicecomitum à Regis facie semoti sibi sparsim hinc, atque hinc delituere. Omnique priori potestate, atque eminentia privati sunt. Exhibitis igitur Rex pecuniis Commune, & Populum exoneratos novis collectionibus exhilaravit: Regimini *Mediolani*, ut solemnibus, communibusque Civium consiliis regeretur, formam dedit. Animadversio hæc à *Ludovico* in Vicecomites facta Tyrannis cæteris *Lombardiæ* ingentes terrores incussit, ut de ipso diffidentes deinceps ab ejus supereminentia in suis terris præcavere attentiores fierent; nec tamen ob id suspicionis quidquam ostendentes, ne tanto labore, & impensis cæptas fiducias lacerarent. Interea in hunc *Ludovicum*, conatusque tam apertos Summus Pontifex ab latere unum, scilicet *Beltrandum* cum magnis militiarum copiis in *Lombardiam* legavit, qui à Civibus Communitateque *Parmæ* prædominantibus *Rubeis* in *Parmam* Civitatem cum magno favore, gaudioque susceptus est: moxque *Passarino* de *Bonacosis Mantuanorum* dominatori bellum decretum, illatumque est depopulatis *Mantuanis* agris, Coloniis ferro, & igne assumptis cum plurium Municipiorum captione.

* Rectius Amovere.

Per hæc momenta *Romani*, qui longo jam tempore *Romana* Curia in eorum immensa damna, & ignominias caruissent, Legatos primum *Avinionem* ad Summum Pontificem transmisere petiturus *ipsum Summum Pontificem, Curiamque in Italiam, Romam scilicet, transferri: Sedem Sanctam Apostolicam à B. Petro, Sanctisque Patribus ibidem præconstitutam, quem se accepturos summis desideriis, favoribus, honoribusque spondebant, obedituros que votis communibus, ac supplicibus. At siquidem hæc, sicut alias pluries requisitas, renuerit, viduamque Sedem deseruerit, Ludovicum Regem dictum Romanorum*, † *& quamvis nomen, titulumque Romanorum Regis ferentem, in Urbe accepturos, ut Roma Caput Mundi apicis sui gloriam non amittat, & quatenus ipsi Romani potuerint, ut utramque Sedem Spiritualem, & Temporalem in Urbe videant, ac foveant, colant & venerentur, operas dabunt, Romanumque Urbi faciem* * *Monarchiam Orbis terræ observabant.* Papa legationem *Romanorum* benigno affatu, facetisque allocutionibus (quemadmodum altæ eloquentiæ, scientiæque præditus erat) suscipiens, deliberandum cum Fratribus sibi fore magni momenti consilium. Dum neque in proposito solito *Romam* ire consisteret, Legatos mediis verbis per dies plures suspensos tenuit. Dum & certum responsum quærentibus, *Moram interponendam, infrà quam Romanæ Ecclesiæ commodior opportunitas captaretur*, *respondit. Eant, Ecclesiæ Matri suæ fidem obnixam servent. Non latere eos, quantis favoribus à Matre Ecclesia semper foti, atque aliti sint Imperio Romano, Imperatoribusque* A *jamdudum adversis, & prævaricantibus. Norint, quid specialiter à Germanis, quantumque sui Majores semper contumeliarum, & pressurarum acceperint Matre Ecclesia usquequaque confovente, aut unquam deficiente.* Legati ægre a Papa conciliati discedentes *Romam* applicuere.

† Fortasse. Quamvis sine Et. Vel Et quemvis.

* Monarchicam. sententiæ melius responderet.

Romani iis frustrationibus, ut à *Papa* illusi, communi assensu ad *Ludovicum* Nuncios miserunt. *Romam veniat. Romanis, Imperioque suo libere potiatur, cui se parituros ferro, igni, omnibus obsequiis spondebant.* Mox *Ludovicus* prosperarum rerum successum non renuens, *Mediolanum* egressus per breviores meatus *Lombardiam* peragrans B per *Lunenses* agros *Pisas* contendit, indeque celeri cursu paucis diætis *Romam* ingressus est. Populus *Romanus*, ut Deo ab excelsis veniente, gavisus illum magnis alacritatibus, præconiorumque applausibus excepit.

Per eos dies *Stephanus de Columna*, & *Ponzellus de Ursinis* à *Roberto* Rege Zonis militaribus cincti pro eo, quod ob id Populo suspecti haberentur, ab ingressu Urbis abstinuere in proximis Coloniis subsistentes. *Sarra* vero frater *Stephani* Populo complex, & Imperatoris, Imperialisque partis zelator, ac fautor Populo in omnes vices, & necessitudines adhæsit. Et ipse *Stephanum*, & C *Ponzellum* detestatus *Ludovico* se fautorem, consultoremque adhibuit. Sicque *Ludovici Romanorum* Regis Nomen, ac Titulum vociferante Populo, illum *Vivere, ac Regnare*, in Capitolium ipse, Reginaque pariter consedere, concessa Populo, Plebique *Roman.* de rebus Imperii potestate consulendi, efficiendique quicquid statui Reipublicæ pertineret [2]. Plebs vero ac Populus (ut eorum moris semper est) gaudere novis rebus, non modo *Ludovici* nomen extollere; sed & Papam *Joannem* detestari, criminari in publicum cæpere, verumque Papam negare. Nova crimina in eum addicere. Dum à plebe primum D succrevit vox, in ipsumque Vulgus invaluit, *Reprobum Joannem Papam, atque non Papam haberi. Novum creandum Summum Pontificem, qui sibi Fratrum Cardinalium novorum conventum concreet, atque constituat, Sacrosanctam Ecclesiam Romanam in suam Romam ordinariis Basilicis regat, reverenter Officiorum Divinorum celebritate decoret, illum Joannem, qui trans Montes sacræ Ecclesiæ alludit, anathematizet, hic colatur, in reverentiaque Romanorum, & totius Orbis terræ habeatur, cui & specialiter pareat utrumque Tribunal, & spiritualiter, & temporaliter Romæ consistat.* Vox hæc, communeque Plebis vulgare ad Populum, & Patres conscendit, adeoque frequens increbuit, E ut pari omnium consensu ad *Ludovicum* Regem suum hæc retulerint, fierique obnixe postulaverint. *Ludovicus* Fortunæ ejus successum non abnuens inter Primates sui contubernii, quos secum ex *Alemania* abduxerat, hæc exequenda, & consiliis eruminanda diligenter proposuit. In iis *Itali* duo erant, qui *Ludovici* productioni operas multas dederant, ejusque lateri se se adjunxerant, quorum consiliis potissimum fruebatur, *Marsilius de Raymundinis* Civis Paduanus plebejus Philosophiæ gnarus, & ore disertus, & *Ubertinus de Casali Januensis* Monachus Vir similiter astutus, & ingeniosus. Cum his, & reliquis suæ Commu- F nionis (ut dictum est) consilio firmato, decretum est Populi *Romani* inductionibus, consiliisque adhærere, nec ab eorum consiliis, ac assensibus discedere. Ipsi decernant, suo Senatus, Tribunatusque consulto in omnibus parendum. Pro-

Glossema sapit hic locus, & apertissimum mendum. Verba enim illa Joannes XXII. Papa abundare videntur Proxima vero Communicationibus propinatis sensu carent. Itaque sic emendarem. Joanni XXII. Papæ criminationibus propinatis

[1]. Pro iis, *Nec regi ea reverentia, qua decuerat, deferens*, reponerem, *Nec regi eam reverentiam, qua decuerat, deferens.* N. Villanus.

[2]. *Quicquid statui reipublicæ pertineret* &c. Dicendum fuit, *ad statum*, pro, *in suam Romam*, melius, *in sua Roma.* N. Villanus.

1. Qui-

A Protinus vehementiſſimis Populi *Romani* caloribus, ignitiſque ad has res novas animis † *Joannes XXII.* Papa communicationibus propinatis in perſonam, & actus ejus, pro ut jam dicti *Marſilius*, & *Ubertinus* conſultores, ac etiam proceſſuum dictatores conſcribere, atque componere multo ſtudio ſciverunt, edicta à Senatu, Populoque *Romano* promulgata ſunt. *Joannem eò uſque dictum Papam, tamquam Schiſmaticum, Prophanum, & Hæreticum, caſſum, & reprobum, ſeu reprobatum*, adjectis in eo contextu cauſis plurimis, quas probabiles; imo & manifeſtas aſſerebant, inter quas cauſas unam hic exponere locus admonet.

Per plurimos ante annos inter Ordines Fratrum prædictorum, & Minorum lis quædam, grandiſque contentio oborta ſchiſma grande, ac jurgium, & ignominioſum diſcrimen attulerat ſuper Domini noſtri Jeſu Chriſti, & illum imitantium Paupertate, dicentibus Fratribus Minoribus, eiſque adhærentibus, quod ipſi ipſum Dominum Chriſtum, & vitam ejus imitantes non habebant alicujus rei niſi ſimplicem uſum facti abdicatum, & denudatum ab omni proprietate, vel jure utendi. Prædicatores vero dicebant ipſos Fratres Minores non ſolum habere ſimplicem uſum facti; ſed habere etiam jus utendi. Quare, ſi non haberent jus utendi, non haberent ipſum uſum, niſi aliquod jus haberent, propter quod liceret eis uti ipſa re, ſeu rebus: & quod ipſe Chriſtus non habuit in aliquibus rebus ſic ſimplicem uſum facti, quin & jus utendi habuerit, ſine quo jure uſus ejus fuiſſet injuſtus. Et in hanc opinionem Papa *Joannes XXII.* firmatus conſtitutum fecerat ſolemne, & contra ſentientes, vel dicentes Hæreticos promulgarat Ordine Prædicatorum cum eo unanimi, & concordi. Hanc cauſam ſumpſere conſultores *Ludovici* prædicti, & ſententiæ dictatores. Inſuper de potentia Papæ conſultores iidem, ac dictatores diſtinctum quoddam in ſuis optionibus compoſuere Chirographum, ſecundum quod ipſum *Joannem* multifariam erraſſe cenſebant, in *Romanis* Baſilicis divulgatum. Moxque ſub hæc ſumpta ſibi *Romani* auctore *Ludovico* eorum Rege, & Principe omnia legitime agendi poteſtate, ut, quæcunque conſtituerent, legis vigorem haberent, depoſito, ac revocato *Joanne*, magnis inſtantiis induxere Virum unum Ordinis Minorum eo uſque vita, & honeſtate probatum *Petrum de* ‡ *Corvaria* Summi Pontificatus Sedem, & Diadema ſuſcipere præficientibus illum *Ludovico*, & *Romanis* ſub plenitudine poteſtatis. Qui paucis poſt diebus Confratres ſibi Cardinales delegit, Conventumque conſtituit, cum quibus faciem Pontificatus, & Papalis induit Majeſtatis.

‡ *Aliis.* De Corbaria.

Fama rei hujus per univerſum Orbem vulgata quoſcunque ex omni parte Chriſticolas ad diverſarum opinionum ſtudia concitavit, ſciſſaque eſt fermè omnis in duas partes Chriſtianitas. Pars una Imperatorem, Imperiumque præferri affectans Papam *Joannem* deteſtabatur, quod ad damnationem *Ludovici* nimis præceps irruiſſet, Hæreticumque ſub nimio animi motu, atque fulmine quodam pronunciaſſet *Roberti* Regis amore, & obtentu, quem non ſub juſtitiæ æquo libramine; ſed ſub partiali ſuperſtitione foveret: cum & ipſum partiarium aſſererent, non ſuam pertinaciam partis, cui adhæſerat, proprio ore ſuccelantem, dum ſæpe, & ſæpius voce *Gibellinos* deteſtaretur Laicos partiarios imitatus, nullos ad Prælaturas admittens, quos *Gibolengos* præſciſſet. Aliaque objciebant, quod minus legitime ad Papatum productus & ipſe ejuſdem *Roberti* favore fuiſſet, non Confratrum Cardinalium optione ſpontanea. Atque etiam Virum contentioſum ajebant, quod per univerſas partes *Italiæ* ſcandala, & bellorum cauſas, & ſpecialiter inter *Lombardos* moviſſet, Sacroſanctam Eccleſiam in diſcrimina, & pericula ardua traxiſſet, quorum nullum unquam conciliaſſet. Scire ipſum B lites, diſcordiaſque ſuſcitare, non concordiis ſedare. Res quoque ad ſe, vel Pontificatus officium minime pertinentes aſſumere, non contentum ſpiritualibus Sacroſancti Imperii juriſdictiones contemnere, improbare, jus electionis ex *Alemannia* in *Franciam*, vel *Italiam* transferre niti, & multos ſermones habere. Semper inquietam Eccleſiam Sanctam ſub hoc Papa, * nunquam † quietam habituram. Pars altera juſtum, ſanctum, æquum, ſapientiſſimum, ac clementiſſimum dicere Virum, ſcientiſſimum Philoſophum, & Sacræ Theologiæ Magi- C ſtrum, ‡ quibuſque Virtutibus, & Scientiis imbutum [1], Tyrannos odire, quæ peſtis per ea tempora totam ferme *Italiam*, & præſertim *Lombardiam*, *Tuſciam*, *Romandiolam*, & Marchiam invaſerat, qui contemptis Deo [2], & Sanctis Sanctas Eccleſias, ſcilicet Epiſcopatus, Abbatias, Prioratus, & quaſcunque etiam magnorum proventuum Baſilicas, quos, ut Populos vorarent, in armis, bellis, & quotidianis armorum uſibus ſtipendiariis erogabant, deque ipſis Sacris locis equorum ſtabula pulſis Antiſtibus, & Prælatis fecerant. Hanc Tyrannis Vicecomitibus *Mediolani* ſævam rabiem nequius cœpiſſe, & adeo D perſeveraſſe, ut ipſi Tyranni Eccleſias, & Prælaturas de facto ſpreta Papali Sede, & Juriſdictione ſuis Clientibus, * & partis dignis conferrent. Promoviſſe primum, & non alium hæc omnia momenta Senem illum inveteratum malorum *Maphæum* Vicecomitem: his nephandis actibus abſtinere Archiepiſcopum *Mediolani*, & alios pulſos Prælatos in pace ſine reſtitutis locis, prædiis, & bonis ad Eccleſias ſpectantibus, quibus ſacræ coluntur Eccleſiæ. Illum *Maphæum*, ſtirpemque ejus tantis malis nutritam, ut de juſto uſu abuſum, & de æquitate inæquitatem [3] feciſſent monuiſſe † obtineri in vanum, E cultum in ea Urbe exerceri per veros Prælatos permitterent: ſed mandata Apoſtolica ſpernentes non modo deſtitere; ſed infandos actus auſere, preces Apoſtolicæ manſuetudinis renuentes, deinde ſe ipſos Excommunicationum vinculis inundantes [4], & verba proterva in Sacram Eccleſiam, ipſumque Apoſtolicum jactantes, quæ manifeſtæ Hæreſis ignominias, & intolerabilis Chriſtianæ religionis contemptus, & pertinacias oſtendebant. A quibus ſimiliter canonice, & ſolemniter moniti, nec abſtinere paſſi, vel ab Eccleſiaſtica monitione correcti peccata infanda accumulavere peccatis *Sarracenorum*, & F aliarum Superſtitionum ſectas, & materias imitati, ut & ipſi *Sarraceni*, & Hæretici manifeſti. Inſuper monitum hunc *Ludovicum Bavarum* illorum Hæreticorum erroribus, infandiſque actibus non adhærere; ſed, ſi ad Sacrum Imperii

* *Intelligo.* Fore.
† *Quid ſi.* Quietem.
‡ *Mel.* Iis Virtutibus &c. imbutum, &c. *Vel.* Quibus, &c. imbutus odiret.

* *Forte.* Et parum dignis.

† *In M. S.* Abſtineri.

1. *Quibusque virtutibus, & ſcientiis imbutum* &c. *quibusque*, poſitum pro, *quibuſcunque*, N. Villanus.
2. *Qui contemptis deo, & ſanctis* &c. nil reſpondet ad hæc, eſtque ἀνακόλουθον, ni addas, *occuparunt*, vel quid ſimile, puta poſt verbum, *baſilicas.* N. Villanus.
3. Pro, *inæquitatem*, lego, *iniquitatem.* Idem.
4. Pro, *excommunicationum vinculis inundantes*, corrigo, *innodantes.* Idem.

rii culmen aspiraſſet, illos, & conſimiles abhorrere, & veri filii Sacroſanctæ Eccleſiæ more ad illos repellendos; & refellendos tam pravis auſibus Eccleſiæ aſtare, & ſervire. Sed ille, cujus mens in Eccleſiam effera earum Tyrannidum, Tyrannorumque *Italicorum* jura tenere ſpiritu diabolico conjectaverat, non modo deſtitit [1]; ſed Vicarium ſuum, Gentemque *Germanam* adverſus Eccleſiæ monita patenter tranſmiſit, & ſe Hæreticum, & divinarum conſtitutionum exhibuit contemptorem. Poſt quæ cum his Tyrannis conſortia, & conjurationes nepharias iniit, dum ad eos ſectandos, & fovendos eorum ductibus, & ſumptuoſis commeatibus in *Italiam* condeſcendit. Fæda hæc aſſidue labes jam pene per univerſum Orbem irrepſerat, ut his, & aliis diſſenſionum vulgaribus uterentur. Hocque conceptum, planeque & deprehenſum eſt, quod (ſicut conſtat) * antiqui mali ſemen in terris jactum, diſſeminatumque eſt.

* *In M. S.* Antiquique.

In duas partes ſecta Chriſtianitas erat noſtra, † & paucos inveniſſe contingens fuerit per hanc præcipue noſtram *Italiam*, quos una ex duabus optio non inquinaverit, aut illa, quam ajunt, *Gibolenga*, vel *Gelfa*. Hæc enim à tempore *Friderici II.* vocabula duo inſeparabilia germina, ſeu potius peſtifera ſchiſmata pullularunt, atque invaluerunt, quæ ſemper tenuere *Italiam* inquietam. Sic hoc in errore, & contentione fere omnes, qui *Gelforum* nomen, animumque ſervabant, *Ludovicum* hunc deteſtabantur, ‡ & actus, *Joannem* Papam laude commendabant. *Gibolengi* vero & ſermone, &, quo poterant, etiam opere innitebantur è contra. In hac Laici, & hac Clerici omnis generis concertationibus, & diſcordiis urgebantur. Lues hæc ipſas Fratrum Minorum, & Prædicatorum Religiones infecit, cui illa de Chriſti Paupertate contentio dedit initium. Papa enim Prædicatorum opinionem ſententia promulgaverat, nephasque, atque hæreticum contra ſentire, vel dicere edixerat. Cujus offendiculo contingit Fratrem quendam *Michaelem Ceſenenſem* Generalem Ordinis Miniſtrum adſcitis ſibi Fratribus, præſertim duobus *Bonagratia Pergamenſi*, & *Gulielmo Ocham Anglico*, dum *Avinione* eſſent, juſſi identidem perſiſtere cum Miniſtro injuſſu clanculum è Curia digredi, & *Piſas* ubi *Ludovici* obedientia, & fides Imperii ſervabatur, ſe transferre, *Ludovici*que parti adhærere, *Joannem* Papam, ut Schiſmaticum; quin imo, & Hæreticum deteſtantes, quod idem Papa in pronunciatione eadem * articulo Chriſtianæ fidei derogaſſet. Nec non cum & idem *Joannes* Papa omnes, & ſingulas ſententias, & opiniones Beatiſſimi etiam *Thomæ Aquinenſis* Ordinis Prædicatorum veras ſpeciali ſententia, ac conſtitutione comprobaſſet, quorum nonnullas nonnulli Studioſi, ac Doctores *Pariſienſes* erroneas judicabant. Hos † igitur multi Ordinis ejuſdem ſectati Papæ *Joanni* jam patenter maledicebant, Hæreticumque vocitabant, quamquam Ordinis ejus Corpus, ſeu Univerſitas ſcandali hujus expers ‡ ſub ſilentis taciturnitate conſiſteret Generalis illius, ac Complicium ſuggeſtionibus non adhærens. Verum excommunicatis, ac maledictis his *Michaele*, & Conſociis per *Joannem* Papam, ipſi per Terras, Urbes & Municipia *Ludovici* faventia vagabantur, & contra interdicta Papalia juſſu, ac permiſſione *Ludovici* divina myſteria celebrabant.

† *Mel.* Vt.
‡ *Mel.* Et actus Ioannis Papæ.
* *M. S.* Articuli.
† *Longe melius, ſine* Igitur *hoc pacto.* Iudicabant. Hos multi.
‡ *Mel.* Sub ſilentii.

Infecit quoque per idem tempus error unus pernicioſus & Prædicatorum Ordinem. Plerique enim Conventuum *Venetiæ*, *Paduæ*, & *Tarviſii* ſibi auctoritate quadam potentatum aſſumpſerant Officiorum, rerum, & Miniſteriorum communium, ut oppreſſa reliqua Fratrum multitudine Prælatos Ordinis, ſcilicet Generales, & Provinciales eligi pro ſuo libitu curarent; quos vellent extollerent, quosque vellent, deponerent; proventus quoscunque ipſis diſtribuerent, ut nonnulli ex communibus proventibus pecunioſi dicerentur, gazasque privatas habere, ſibique has vices ſumpſiſſe, ut veluti perpetui ſupereſſe putarent. Demum per ejuſdem Ordinis aliquos inſinuatione Papæ facta, atque fide facti, Papa Generalem Ordinis, Priorem, Provincialem quoque, & plurimos illo errore præſidentes ab officiis abſolvit, & eorum poteſtate privavit, aliumque Generalem, ac Provincialem ſuffecit, quibus & conſocios Viſitatores totius Ordinis adjecit, quos *Venetias*, *Paduam*, *Tarviſium*que profectos præfati auſu præſumpto non admiſere; ſed potius favore complicium ſuorum Confratrum, nec non & Laicorum brachiis ſibi adſcitis rejicere conati ſunt. Fuereque etiam, qui in inſtitutis à Papa ex Ordine eodem ſe ſe propitios præſtitere. Lis ſuborta jam ad manuum, * injectiones partes † concitaverat, ſcandalumque in publicum enunciatum, deductumque eſt, ut undique & hoc tempore præjudicialeque jurgium undique vulgaretur. Appellantes autem ad ipſum Papam ii, qui his novis proceſſibus gravabantur, Papa conſtanter in ‡ rem talem amovendam perſiſtente, ſuccubuere, & ſub ingenti per totum Orbem infamia tandem quievere. Deteſtabantur Populi hujuſmodi Religioſorum facinora, quæ mala ſigna portendere ajebant, quod ipſe ſciſſæ Religiones invicem colliderent, atque colluctarentur.

* *M. S.* Injectores.
† *Idem.* Concitavere.
‡ *Pro* In re tali amovenda.

Addidere & alii Singulares tantis diſſenſionibus augmenta. Epiſcopus *Furlivienſis* eo, quo potuit, apparatu in Papæ *Joannis* contemptum *Mediolanum* ad *Ludovicum* acceſſerat, ſeque in omnibus obſequentem præſtiterat, ſimulque & Epiſcopus *Venetus* digreſſus *Venetiis* ad *Ludovicum Piſas* contendit. Quibus mox *Joannes* Papa notitia habita privatis, maledictisque, ſucceſſores dedit. Terrebant hac enim parte Chriſtianos * ..... hoc ſchiſma in tantum invaleſceret, ut in Terris, Urbibus, Caſtriſque *Ludovico*, Imperioque faventibus ſpretis Papæ *Joannis* interdictis, excommunicationibusque Religionum Conventus, cæterique Baſilicarum, ſeu Capellarum Parochiani divina officia celebrarent. *Beltrandus* in *Italiam* Cardinalis primum *Placentiæ*, inde *Parmæ* cum militiarum ſuarum copiis perſiſtens adjuſſu Papæ prælium apud † .... vitabundus plus *Ludovici* fautores terroribus, quam armorum inſecutionibus impetebat. Qui demum *Lombardia* digreſſus *Bononiam* ſe contulit, quam ‡ decedentibus Civibus, & Populo in plenum dominium accepit * ....

* *Forte deſideratur.* Ne.
† *Forte.* Statum.
‡ *M. S.* Dedecentibus. *Forte* dedentibus.
* *Reliqua deſiderantur.*

Romei olim de *Pepolis* pulſi fuerant, multosque ex veteribus antiquarum cauſarum exulibus introduxit. Ibique pro *Romana* Eccleſia, Papaque *Joanne* ſibi ſedem firmavit, aſſidue cum *Florentinis*, *Peruſinis*, *Senenſibus*, & aliis undecunque per *Tuſciam*, *Romandiolam*, & Mar-

[1]. Pro, *non modo deſtitit*, dicendum fuerat, *non modo non deſtitit.* N. Villanus.

1. Pro,

Marchiam *Gelfis* favorem partis Ecclesiæ pertractans. Nunc prospera, nunc adversa perpetiens maxime semper ajebat in Summi Dei auxiliis fidens perconcussam Ecclesiam, *Petrique* naviculam non mergi permitterent. Sed paulo post *Parmensis* Civitas conjuratione *Rubeorum* præsidio Ecclesiæ pulso rebellis effecta est, moxque delata re ad Legatum, Episcopum *Parmensem*, qui de *Rubeorum* prosapia erat, captum retinuit.

Ludovicus, cui nulla, quatenus vires suppetiissent, audacia * deerat, Regnum *Apuliæ* aggredi vehementi animo aspirabat quascunque poterat in Urbe copias accumulans. *Robertus* vero, dum illo & divitiarum, & omnium ferme copiarum fortior, potentiorque cerneretur, Regno suo consistere, nec ultra discurrere multa prudentia disposuit, seque, suosque continuit, cum à *Tuscis*, & *Italiæ Gelfis* ad concertandum multis suasionibus induceretur. Ille tamen immobilis, atque in se consistens Urbes, Provincias, Municipia, & Colonias suas munire, circumvallare, in vigilibus præsidiis spem habere, procul *Ludovicum* ipsum productione, quam bellis apertis fatigare. Noverat siquidem Populi *Romani* mobilitatem, atque inconstantiam, quodque illis *Ludovicus* plus honori, quam emolumento foret, dum cum suis *Germanis* gente soluta, & licentiosa illis fastidia, damnosaque tædia inferret. Curæque summæ *Roberto* erat, ne de suis finibus, terrisque Regni per plana, per æquora *Romam* annona, victualiaque deferrentur, quorum carentia *Romanus* populus afficeretur. Idque *Roberto* ad votum succedebat. Nam subito *Romæ* multa irrepsit rerum carentia, quæ & *Germanos*, & *Romanos* admodum coangustabat. Ab auxiliaribus Tyrannis *Lombardis*, *Tuscisque Ludovicus* frequenter subsidia postulabat, qui illum plurimum pollicitationibus frustrabantur. *Castrucius* tamen cum multis *Pisanorum*, *Lucensium*, & suorum subditorum turbis Viri strenui (sicut erat) vices agens *Romam* ad *Ludovicum* se contulit, ubi eximio favore susceptus à *Ludovico*, & Populo *Romano*, mox urbis *Romæ* Senator creatus est, Curiamque *Ludovici* adeo auxit magnitudine, ac favore, ut quibusque Imperialis partis per universam *Italiam* amicis spes succrescerent, reliquis magno metui forent.

Joannes Papa tantis anfractibus, rumoribusque assidue invalescentibus, etsi mente, vel corde timidus; nil tamen ambigui in patulum ostendens Dei maximè fiducia ad Fratrum, Curialiumque exhortationes erigebatur, hoc non contingere ajens, nisi ut his luctationibus, ac vexationibus Sancta crescat Ecclesia, Inimicos sua ipsorum exterminet pernicies. Edictumque subito per universam Ecclesiam omnibus fidelibus emisit. In Sacrarum Missarum solemnium officiis post *Pater noster* Orationem specialem ad altaria cantari. *Sterneret Deus inimicos sua virtute, ut Ecclesia illi sub solita, & sua libertate conserviat, seu subserviat.* addito psalmo: *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, &c.* Mirum quid post Edicti hujus decantationem notatur. Evenit enim, ut ejus virtute signa per eos dies subsecuta sint. *Passarinus Mantuæ* Tyrannus vir astutissimus, cujus maxime ductu, consultoque *Ludovicus* in *Italiam* tractus extiterat, ab *Ludovico de Gonzaga*, & filio ex conjuratione cum *Cane Grandi della Scala* habita, præsidioque ejus, inscio *Passarino* in *Mantuam* accepto, obtruncatus, necatusque est filio ejus *Francisco* capto, & cæsi membris omnibus [1] decalvato in Castellaris fundum jacto, in quem olim *Franciscbinum* nobilem de *Mirandula*, multosque *Passarinus* conjectos ad famis mortem cogerat. Hicque finis *Passarini* fuit Tyranni longissimo tempore crudelissimi. Episcopus *Furliviensis*, qui & spreta Papæ *Joannis*, & Ecclesiæ auctoritate magno apparatu in *Lombardiam* ad *Ludovicum* accesserat, favoreque multo excoluerat, repentina morte ac crudeli correptus est, quamquam & hic signa extremæ pænitudinis eorum, quæ in hoc opere commiserat, & verbis, & nutibus patenter ostenderit. *Castrucius* vir robustæ fortitudinis mox, dum *Roma* digressus in *Lucam* rediit, & ipse morte præventus est. *Raynaldus*, & *Opizo* Marchiones *Estenses*, qui & reliquorum fautorum *Ludovici* complices fuerant, Papæ *Joannis* indulgentiæ se se committentes ad ipsius Papæ, Ecclesiæque gremium confugere, quos Papa Catholicorum fidelium multorum rogatibus in gratiam suscepit, *Ferrariamque* sibi, & Ecclesiæ resignatam, & traditam accepit, quam & ipse multa liberalitate illorum fidelitatibus regendam, gubernandamque commisit, illosque cum complicibus, & quibusque excommunicatis, seu interdictis ab omni anathemate, & processu absolvit, & Ecclesiæ Sacrosanctæ filios nunciavit. * *Galaaz* Anno Domini nostri IX. M. CCC.

Per idem tempus constitutum unum de gente *Germana* Marchionem in Marchia *Anconitana Petrus de Corvaria* Antipapa in Marchiam transmisit, qui plurimarum Civitatum favore identidem amplo dominio usus est. Hic *Tanum* de *Esio* diu Magnificum, qui & ipse multa tyrannica in Marchia exercuerat, securi percussit, magnamque partem Marchiæ ejus subegit. Eo anno *Carolus Roberti* Regis *Apuliæ* filius naturali morte vita subtractus est, cujus funus *Apuli* magno luctu prosecuti sunt. Anno hoc innovata fama est per omnes terras *Italicas* verisimilia videri [2] litterarum signa, quæ jam ferme septennio à Philosophis astronomicis *Toletanis* vulgata fuerant, incipere, per quas indicabatur [3] hoc eodem anno præsertim Mense Septembri finem habitura, futurum scilicet esse, ut aëris, & temporis intemperies pestifera, & plena terrorum esset infinitos Mortales ad mortem coactura, de Cælo audiendos novos sonos & gemitus, Eclipsim Universalis [4], qualis ante non fuerat, terræmotus in plurimis mundi locis, insuper fames, & inedias, aquarum inundationes, tonitrua, fulgura, cædes, Regem unum magnum periturum, paucos vivorum † . . . . , nisi ad certa loca in literis discreta, & sub cavernis confugerent. Fidem rebus his multa jam advenientia præbuere. Terræmotus siquidem in Marchia *Spoletana* Civitatem *Nursiam* totam evertit, in qua occubuere capita ‡ . . . . matibus obruta. Undique per *Apuliam*, & *Italiam* non modo * . . . . . per terras *Tusciæ*, Marchiæ, *Romandiolæ* panis refectionis † . . . . pretio reperiretur mensibus Martii, Aprilis, & Maji ‡ frigidissimæ * . . . . .

Lu-

* *M. S.* Dederat male.

* *Glossema est quidquid continetur his verbis.* Galaaz Anno Domini Nostri IX. M. CCC.

† *Videtur Desiderari* Superfuturos.

‡ *Forte.* Descripra.

* *Mutilus hic plane M. S. ne quis miretur multa desiderari.*

† *Desunt hic etiam aliqua.*

‡ *Et hic pariter multa absunt.*

* *Forte* Frigidissimis.

Nec minus hoc loco nonnulla desiderantur.

1. Pro, *Cæsi membris omnibus*, lego, *cæsis.* N. Villanus.

2. Pro, *verisimilia videri*, *verisimile videri.* Idem.

3. Pro, *per quas indicabatur*, forte, *qua judicabantur.* N. Villanus.

4. Pro, *Eclipsim universalis*, *Eclipsim universalem.* Idem.

1. Pro,

Ludovicus Romanis onerosus urgente victualium inopia, & effrena *Germanorum* gente populo molesta, ac interdum versa, dum se, suosque ingratos præsentiret, cum contubernalibus suis Antipapa, & Anticardinalibus suis in *Viterbium* secessit, unde & demum *Lucam* advenit, dominatumque Civitatis non admisso *Castrucii* filio occœpit, identidemque resedit. Cumque deficientibus eorum suffragiis, qui in *Italiam* illum contraxerant, copiis suis stipendia deficerent, Civitates *Lucanam*, & *Pistoriensem* brevi intolerabilibus exactionibus confecit, ut nec solo sui, & suorum victui impensæ suppeterent; sicque familiarium rerum inopiis egens, atque exhaustus in *Lombardiam* descendit, *Cremonam*que urbem ingressus cum militum Sociorum V. centum, vel circiter comitiva *Canem Grandem* ad colloquium in Marchariam accersit, & in eo loci *Canis* ingentibus *Paduanorum*, *Veronensium*, & suarum terrarum copiis peditum, ac militum in loco campestri cum *Ludovico* convenit. Terminata, constitutaque per eos dies parum innotuere; verum subito apud *Cremonam* nova ingrata, horrendaque *Ludovico* allata sunt, *Azonem* olim *Galaaz* Filium Vicecomitem cum Civibus, amicisque suæ factionis Civitatem *Mediolani* in se, suumque Dominium occupasse, rebellemque *Ludovico* se fecisse. Paucorumque fere dierum interjectione & de *Luca* acceptum est *Marcum Balatronem* Vicecomitem cum *Castrucii* filio, quos præsidio *Lucæ Ludovicus* reliquerat socia conjuratione rebellasse, & cum *Florentinis*, *Gelfis*que *Tusciæ* pacem in *Ludovici* odium, præjudiciumque temptare. *Furlivienses* quoque spreto, recusatoque *Ludovici* Imperio mandata Ecclesiæ, Legatique Apostolicæ Sedis jurasse, † multas per *Tusciæ* terras eadem attentare, in *Longobardia*que plurimas urbes, scilicet *Papiam*, *Pergamum*, & *Laudem* [1] deficere, ac palam defecisse: solum *Canem* cum *Ludovico Mantuæ*, Dominatore, & *Parmensibus Ludovici* fidem tenuisse, nec tamen adeo de *Ludovico* fidere, ut illum in Urbium suarum mœnia admitterent. *Ludovicus* his angustiatus pressuris *Succinum* Municipium adiit, paucisque diebus annonæ, & alimoniorum urgente carentia *Mediolanum* versus iter dirigens trajecto ‡ *Ambro* amne *Valubrium* descendens sequenti die *Gorgozolam* movit Coloniam x. millibus fermè passibus à *Mediolano* distantem, identidemque resedit. *Spinetam* de *Malaspinis* Marchionem per *Canem Grandem* ad *Azonem* transmissum dictum est *Ludovico* acquiesceret, fidelisque foret: At illum prius mortem subiturum respondisse, in eodemque proposito & *Mediolanenses* fore. Retruso ergo *Ludovico* ad hæc *Lombardiæ* confinia *Beltrando* Ecclesiæ Legato accrevit animus tam *Tusciæ*, quam Marchiæ, ac *Romandiolæ* etiam Populos, & Urbes, ac Dominatores ad amicitiam Ecclesiæ allicere, dum jam ab *Ludovico*, caloreque Imperialis favoris se destitutos viderent, urgente illos metu, ne maximè in eos, qui illi adhæserant, ulcisci meditaretur. Sed & hoc Fortunæ cursu sic concernente ultrà, quam ipse idem putaverat ad votum successit. *Franciscus* quidem de *Ordalaffis*, qui & *Zecchus* nuncupabatur, *Furliviensium* * Primas, ac inter eos detestatus reverenti voto cum *Furliviensibus* se Ecclesiæ devotum, pariturumque præsto obtulit, ac obnixam Fidem dedit, & cum jurejurando in *Bononia* præsentiali persona, paucisque post diebus cum CCLI. Lanceatis equitibus ad Legatum se cotulit, quacunque jusserit illum ire, pariturum. † . . . . Filius *Francisci*, qui *Faventiæ* pulso patre præerat, cum quibus potuit militum, peditumque copiis idem fecit. *Ariminenses*, *Ravennates*, & ferme omnes *Romandiolæ*, & Marchiæ populi Dominatores fecere idem, & *Tuscia* pariter universa. *Marcus Balatronus* Vicecomes *Lucæ* cum ‡ . . . . . . filio olim *Castrucii* inclusus, dum nepotem *Azonem* filium olim *Galaaz Ludovico* rebellem pernosceret, se se continuit, cum *Florentinis*que permulta per internuntios super agendis in his amfractibus pertemptavit, fiduciamque *Florentinis* mercatoribus, cæterisque viantibus libera licentia eundi, redeundi, mercandique largitus est.

† *Mel.* Multos, *Vel* Multas Tusciæ Terras.

‡ *Pro* Lambro.

* *In M. S.* Primus.

† *Desunt nonnulla.*

‡ *Abest nomen Filii Castrucii.*

Tunc nec *Beltrando Ludovicum*, amicosque in *Longobardia*, *Rheginos* [2] scilicet, ac *Parmenses* hac veluti fuga, & adversione * visum est; sed confestim, ut potuit, accersito ex *Venetiis Joanne Quilico* exule *Parmensi* multos *Parmensium* tam in ipsa Urbe, quam in Coloniis suæ factionis habente, illoque in fidem accepto, copiis militum, peditumque ei junctis, primum in *Rheginum* destrictum [3], deinde in *Parmensem*, ac Colonias depopulandas, cunctaque exteriora cremanda transmisit. *Rhegini* siquidem per eos ante dies & ipsi suggestione *Rubeorum Parmensium* ab Legato, & Ecclesia ad contrarias partes defecerant. *Joannes Quilicus* cum militiis Ecclesiæ, fautoribusque, videlicet filiis olim *Giberti de Corrigia*, & aliis Civitatum *Rhegii*, & *Parmæ* extorribus in eosdem fines discurrentes urere, prædari, & captivare, omnia terræ substantia consumere hostili more. Quibus Castrum *Berbium* validissimum sponte mox redditum est bello *Rheginis*, & *Parmensibus* inferendo congruentissimum: deinde ad Castrum, seu Burgum *S. Dionysii Joannes Quilicus* cum certa coequitans militum, peditumque manu, discurrens illud inquilinorum, fideliumque suorum præsidiis firmavit, deque bello Urbi inferendo constituit. Processereque Ecclesiæ, Legatique phalanges, aditusque urbium earum undique obsidentes cinxere, ne qua parte illis auxilia conquirerentur, quorum intrinsecos & fames iniqua, inediaque privasset, dum eo anno per universam *Tusciam*, pene omnem *Italiam* (ut prædictum est) omnis generis caritas populos urgeret.

* *Ante Visum deest aliquid.*

Canis Grandis Veronæ, dum eo usque Legato Ecclesiæ se se non actibus servitorem; verbis tamen, & blandimentis benevolum exhibuisset, per eos dies in contrarios actus, servitiaque prorupit, apud Marchariam (ut suprà expositum est) solemni, & personali assistens alloquio *Spineta Marchione*, & *Gulielmo de Nogarolis* iniente inter *Ludovicum Bavariæ*, & *Azonem* Vicecomitem discordia * . . . . tens, præterea & *Parmenses*, ac *Rheginos* consiliis, & hortamentis assiduis † . . . . . . *de Carraria Paduanum Rubeorum Parmensium* consanguineum ad eos roborandos dirigens, rebellionique Ecclesiæ coanimans. Semel quoque quidem circa Martias Kal. evocatis

† *Difficile omnino assequi, quæ hic desiderentur; at multa Nostis illustrabuntur, quæ horum vicem præstabunt.*

1. Pro, *Laudem*, lege, *Laudum*. N. Villanus.
2. Pro, *Rheginos*, dicendum fuerat *Rhegienses*, quod alibi annotavimus. *N. Villanus.*
3. Pro, *destrictus*, lege, *districtus*. Idem.

1. Pro,

A catis *Paduanis*, & undecunque subditis *Verona* egressus *Mantuam* versus exiit, quamquam ea die verso ex causa non omnibus nota ‡ proposito rediret, plurimisque diebus in *Verona* præsidia militum, equitumque in armis tenuit belli in quamcunque partem inferendi signa edens. Cui & *Ludovicus de Gonzaga Mantuanorum* Dominus per omnia adhærens inserviebat uti dominium occiso *Passarino* ab illo recognoscens.

‡ *M. S.* Composito.

B Æstate in hac Legatus in tanto Fortunæ casu omnia bellica parare, instruere, navalia etiam vasa, Galeas scilicet duas *Bononiæ* fabricatas, aliaque navigia tabulata *Ferrariam* traduci faciens, pararique onerarias diversorum generum rates. Ab amicis *Venetis III.* Galeas postulavit, Vasa scilicet duntaxat, & armamenta, quod conductu, & stipendio Ecclesiæ nautæ, & bellatores ad prælia fulcirentur. *Ludovicus* autem *Bavarus* per Colonias *Mediolani* pervagatus hinc, atque hinc castra frequentius immutabat, unde copiosius tam viris, quam bestiis alimonia suppeterent. Paucis * autem, & jam fere nullis præter C *Canem Grandem Italicis* Principibus, aut Populis suffragia præstantibus, ipseque *Canis*, ne Legato se se hostem manifestius patefaceret, modica, præterquam de summittendis ex suis contubernalibus pro pace inter ipsum, & *Mediolanenses* tractanda, subsidia præstabat. Sicque *Ludovicus* exinanitis aliunde, quam suorum *Germanorum* viribus ægre se in eis *Longobardiæ* finibus continebat. Jamque penè in *Alemanniam* retroversurus ab *Longobardis* omnibus *Italicis* putabatur.

* *Delerem* Autem, & *sic scriberem* Suppeterent, paucis, & jam fere nullis.

D De hoc autem *Ludovico* cur nondum ipsum Cæsarem, aut Imperatorem vocaverimus, deprimerimus [1], non incongruum putamus. † Vere quidem electionem primitivam à veris Imperii Electoribus satis idoneam fateri non prohibemur. Itemque & victum prælio campestri *Fridericum Austriæ* Ducem, cum pro causa Imperii certaretur, constare satis volumus. Reliquiasque Domini nostri Jesu Christi lanceam scilicet, & clavos, quæ veluti pignora quædam veri Imperatoris, & *Romani* Regis habentur, ab illo eodem bello quæsita potenter, sicut vera sunt, indubitanter asserimus. Rursusque & ipsum strenuo animo Alpes transiisse; *Mediolani* Coronam ferream suscepisse, inde per *Tusciam* permeantem *Romam* pervolasse, in Capitolio sedisse, Senatorem, Consulesque, ac Decuriones, & Tribunos more *Romani* Imperatoris creasse. Populi *Romani* concione laudatum, approbatum fuisse, omnia vasto animo aggressum, quæ viro audaciæ, eximiæque virtutis pertinuerint [2]. ‡ Hæc, & nomine & re dignum Cæsarem, *Romanorum*que Regem nuncupandum, vocandum, dignumque fecere. * His tam grandibus, excellentibusque præconiis alia in oppositum altera populorum opinione proposita inducebantur, hunc scilicet primis sui Principatus initiis Papæ *Joannis*, Sanctæque *Romanæ* Ecclesiæ communicationem, reverentiamque sprevisse, damnatis à Papa, rebellibusque Ecclesiæ Vicecomitibus auxilia præstitisse, monitisque omnibus contemptis se ipsum rebellem exhibuisse, Tyrannorum *Longobardorum*, & *Tuscorum* ductu in *Italiam* transiisse, partiarumque [3] se ostendisse, ut *Robertum Apuliæ* Regem, cæterosque terrarum, *Italiæ*que Ecclesiæ amicos Principes [4], ac Populos eorum Tyrannorum suggestionibus (quatenus ipse, ipsique potuissent) oppressisset. Quodque pravis aliquorum sibi adjunctorum consiliis Papam *Joannem* abominatus, ac detestatus furioso Plebejorum, Populique *Romani* clamore, accensoque rumore in illum sub nullius sacri, solemnisque juris serie, solius facti executione, depositionis, hæreticæque superstitionis sententiam fulminasset. Neve divini, humanique juris allusioni, sacrarumque constitutionum, ac consuetudinum quidquam deesset, turpi ludibrio, periculosoque Christiani ritus discrimine, Antipapam, Cardinalesque creasse [5] sub clamore, favoreque dementiæ popularis sub sacri Manti Papalis effigie, galeorumque rubeorum † Ad ultimumque ac fœdum, cœcum Consistoriumque constituisse. De potentia Papæ factuosas [6] per imperitos Consodales suos astu partiario conscriptiones promulgasse. Denique & simplicissimorum puerorum more *Joannis* Papæ Ideam, seu imaginem ex stramine formari passum esse, ipsamque imaginem *Joannis* Papæ nomine igni adjudicatam cremasse. Quæ quidem talia toti Mundo horrenda, abominandaque *Ludovico* huic levitatis, parvæque prudentiæ, potiusque paucæ maturitatis infamiam attulere. Verum cum per plurimos Imperialis factionis hæc jam dictis Consodalibus, pravisque Consiliariis, quam ipsi *Ludovico* ascribi dicerent [7], usquequaque tamen ipsa excusatio non levabat. Ob quas rerum varietates ii Mortalium, qui *Joannem* Papam, uti Sacrosanctæ Ecclesiæ Ordinarium Caput, observatumque venerabantur, *Ludovicum* hunc Cæsarei, Imperatoriique nominis dignum negabant, *Bavarum* vocitabant, reliqui, quorum longe minor numerus erat, Imperatorem *Romanorum*. Nos majori parti adhærentes, & *Joanni* Papæ, Ecclesiæque deferentes, quod profecto nobis æquius videbatur, maxime ob enormes creatorum Antipapæ, & Anticardinalium ignominias, *Ludovici* tantum nomen expressimus, nil ipsius merito, dignitati, auctoritatique detrahere intendentes, sed ‡ . . . . . . veritatis judicium E reservantes.

† Videntur aliqua desiderari, puta Exponere.

‡ *M. S.* Per hæc.

* *Mal.* At his tam.

† *Longe melius*, Ad ultimumque fœdum, ac cæcum Consistorium constituisse.

‡ *Ademit hic etiam aliqua avi longinqua vetustas.*

Ducis hujus, seu Principis staturam, moresque quam * . . . . hoc loco describere expediens putavimus. Statura fuit gracili, & procera. Capillo subruffo, raroque. Acie vividi coloris semper ridenti, simili oculis caprinis. Naso peracuto ad os prono, ac propinquo. Maxillis æqualiter carnosis. Mento tereti. Collo cervici, & humeris congruenti. Lacertis, Cruribus, & Pedibus staturæ congruentibus. In armis strenuus, & audax ad omne discrimen; sed præceps, & nimium lubricus. In adversis F consilio egens, jocosus, atque urbanus. In incessu citus. Frequens sessionum, & locorum mutator.

---

1. Pro, *deprimerimus*, forte legendum, *depromere*, N. Villanus.

2. Pro, *quæ viro audaciæ, eximiæque virtutis pertinuerint*, dicendum fuit, *ad virum audaciæ* &c. Idem.

3. Pro, *partiarumque* corrige, *partiariumque*. Idem.

4. Pro, *terrarum, Italiæque Ecclesiæ amicos* &c. *terrarum Italiæ, atque Ecclesiæ amicos Principes* &c. Idem.

5. Pro, *creasse, constituisse, promulgasse, passum esse*, & *cremasse*, melius omnino fuerat, *creasset, constituisset, promulgasset, passus esset*, & *cremasset*. N. Villanus.

6. Pro, *factuosas*, lege, *factiosas*. Idem.

7. Pro, *dicerent*, melius, *diceretur*. Idem.

FINIS.

DOMINICO MOLINO,

SENATORI AMPLISSIMO AC ILLUSTRISSIMO,

NICOLAUS VILLANUS,

Pistoriensis,

De Notis suis in Historias

ALBERTINI MUSSATI.

Hæc nonnulla ex iis sunt ad quæ inter legendum Mussati *historias offendimus. Nonnulla inquam sunt. Omnia enim persequi velle nimiæ fortasse operæ, nec operæ tamen pretium fuisset. Nos duntaxat manifestiora quædam, quæ luxuriantum ritu herbarum latinitatis segetem strangularent, evellere sumus conati : à minutioribus runcandis, quæ propemodum infinita fuerint, abstinentes. Et profecto iniquum videri possit viri hujus monumenta, qui seculo plane barbaro vixit, in* Romanæ *libella puritatis expendere. Quinimo gratiæ illi multæ habendæ, quod Latinam eloquentiam longo nimis tempore obrutam facile ipse princeps eruerit, & in lucem, quatenus illi datum, excitaverit.*

Jam quæ nos animadvertimus, atque in ceram tuo jussu, Moline *doctissime, retulimus, qualiacunque tandem sint (levia tamen, neque satis perspecta esse oportet ; quæ nostra in literis est infantia, librorumque copia nulla, cælique obtusa ruina mentis acies meæ) ea nunc ad te mittimus, &* Lydio *tuæ sapientiæ lapidi exploranda committimus.*

JACOBI PHILIPPI TOMASINI
ELOGIUM
FELICIS OSII,
Mediolanensis, Oratoriæ Professoris Patavii.

Urbis *Mediolanensis* familiam OSIAM sunt qui non levibus, ut putant, argumentis à *Græcis* sacerdotibus *Apollinis Delphici* ortam affirmant. Templi enim custodes *Osii*, & summus Sacerdos *Osius* nuncupabatur. Cui sententiæ fidem conciliare videtur cothurnus, *Apollini* sacer, quo gentis *Osiæ* stemma insignitur. Principiis vicinioribus contenti, quæ ex fide dignis monumentis accepimus, hic memorabimus. Divi *Ambrosii* ætate floruisse, & adversus insultantes in sanctissimum Præsulem & Ecclesiam hæreticos dimicasse hanc familiam, indicio est annuus census, quem Monachi S. *Ambrosii* in hunc diem Seniori inter *Osios* pendunt. Horum vetustatem ad hæc testatur locus, quem vocant *Arringheriæ* in urbis Prætorio, vulgo *Lobbia degli Osii*, florescente Republica pro Rostrorum loco habita. Nec obscura est conjectura, quod hodie prætorium est, olim fuisse *Osiorum*: cum ipsis in S. *Michaëlis* à *Gallo* Templum ei vicinum adhuc sit jus, quod vocant, patronatus. Merita vero hujus familiæ in patriam præcipue declarat vetus lapis in Turre S. *Francisci*: quo *Robertus Osius* Patris patriæ titulo insignitur.

Verum grassante per Urbem discordiâ, cum hæc familia *Turrianorum* partes adversus Vicecomites sequeretur; fractis *Turrianis*, impar adversariis in exilium agitur. Inde in varias orbis partes distracta de prisca virtute sua nihil remisit. Quosdam nempe in *Poloniam* secessisse certum est, cum Regina *Bona Sfortia* per *Italiam* transiret: è quibus prodiit *Stanislaus Osius* S. Rom. Eccl. Cardinalis, qui Concilio *Tridentino* præfuit. Alios per *Italiam* sparsos indicat *Jo. Baptista Osius Romanus*, qui Episcopus eidem Concilio interfuit. *Franciscus Osius Ravennas* carmine Etrusco claruit. Inter delicias *Germanorum* Poëtarum *Hieronymus Osius* celebratur. Pauci, qui in *Gallia Cisalpina* remanserant, cum *Francisco* secundo *Sfortiæ* ab Imperatore dominium eriperetur, in *Venetam* ditionem se receperunt. Hic postquam nuptiis parum faustis res familiaris diriperetur, *Joh. Baptista* ætate tenera adversæ fortunæ succubuisset, nisi patrui *Deodati Osii* Canonici *Mediolanensis* cura pietasque ipsum sublevasset. Literis itaque cum ingenium excoluisset, caussarum patronum se quandoque præbuit. Honestis laboribus aucta re familiari ex gemino conjugio numerosam suscepit prolem. Ex priori quidem *Felicem*, & alium filium, qui in ipso vitæ limine obiit: itemque binas filias. Ex altero *Franciscum* nostra ætate Philosophum & J. C. causidicum Collegii *Mediolanensis*, in quod de plebe nullus admittitur: *Johannem Dominicum* sublimi ingenii, qui sine magistro picturæ & architecturæ scientia famam ac ætatem prævenit, sed juvenis decessit: quem pari fato secuti *Jo. Carolus* Canonicus Regularis, *Bernardinus*, qui in *Palatinatu* miles occubuit, & *Carolus Cæsar*, infans humanis ereptus. Supersunt hodie *Deodatus* & *Carolus Cæsar* ambo literis moribusque politissimi, & unica fœmina. Inter hos primus *Felix Osius* optimo corporis temperamento & laboribus apto juvenis literarum studiis & *Græcæ* eloquentiæ gnaviter incubuit, præceptore cl. V. D. *Olgiato*, & *Antonio Salmaza*; in Rhetoricis D. *Cæsare Isnardo*

Societatis Jesu Doctore: quem defunctum annos natus XVI. publicata elegia deflevit. Hinc Cardinali *Borromæo* cum innotuisset, in peculiari Collegio Philosophiæ & Theologiæ studiis triennium operam dedit. Quo exacto, cum anno ætatis XXI. S. Theologiæ Lauream obtinuisset, ibidem docere cæpit, moxque sacris initiatus, literas humaniores & Rhetoricam in Collegio *Helvetico*. Præfectus deinde Collegii Nobilium, & *Helvetici*, tandem in Collegio S. *Simonis* Rhetoricis docendis adhibitus, triennium suam industriam probavit. Inde *Bergomum* evocatus, in Collegio S. *Mariæ* Majoris tribus annis mansit. Ex quo *Patavium* Anno M. DC. XXI. accitus publicam urbis scholam obtinuit. Ea hic ingenii documenta dedit; ut applaudentibus civibus exacto vix triennio ab Illustriss. *Gymnasii* Moderatoribus eloquentiæ cathedram ob sua merita assequeretur: quam sexennio publicis privatisque laboribus summa cum laude sustinuit, Collegæ suo *Jo. Thuilio* Poëtæ, Philosopho, & Medico par habitus: qui cum amicissime & conjunctissime vixit. Miranda in primis Viri erat in docendo familiaritas, magna etiam eruditionis fama. unde prudentissimis Senatoribus *Venetis* atque inter alios, *Dominico Molino*, *Francisco Mauroceno*, aliisque ejusdem ordinis senatoribus gratissimus de instruenda Bibliotheca publica salubre monitum suggessit: quod tanto applausu exceptum fuit; ut ipsum aucto honorario Libris publico usui destinatis præfecerint. Illud sine gratiæ precio & sine affectu de Viro mihi familiari necessitudine noto ingenue testari possum, omnibus fuisse facilem, & æquo semper animo, non secundis elatum, neque adversis depressum, semper sui similem: moribus apertis & candidis, tam propenso pectore in amicos, amore, fide tam sincera; ut vix unum aut alterum usquam invenias, quem illi censeas omnibus amicitiæ numeris esse conferendum. Rara illi modestia, nemini ille gravis, à fastu alienus: nulli simplicitas fuit prudentior: parco sermone tam lepidus, facetus, & fœcundus; ut amicos continuo utilissimis detineret sermonibus. Suavissima quippe ejus erant colloquia, multarum rerum cognitione & usu referta. Nimirum prima ipsi oblectamenta erant totos dies inter libros hærere, quos ille non exiguo ære paratos summo studio volvebat lectissimos: scriptioni ita deditus; ut eos quasi in suum succum verteret: qua de causa jure magnus ille *Pignorius* ipsum epist. 32. librorum heluonem appellavit. Nec tamen alienis monumentis pascebatur: quin cum summis ingeniis, adeoque secum ipse contendebat. Adeo semper aliquid in publicum commodum meditabatur. Sed ut ingenio erat vario, ita vastis cogitationibus multa & magna molitus, fatis deprehensus minimam eorum partem peregit. Rerum *Patavinarum* Scriptores, qui diu latuerant, ad Urbis splendorem, *Dominici Molini* auspiciis è tenebris erutos, collatis membranis emendatiores in publicum dedit: ac inter hos præcipue desideratum multis ALBERTINUM MUSSATUM illustravit. Notis autem eruditissimis extremam manum addere non licuit. *Morenæ* Historiam integre dilucidatam vidimus: quæ tamen desiderantur Notæ, quo casu maxima ex parte perierint, nobis incertum est. Quæ de Urbis *Romanæ* magnitudine commentabatur, imperfecta sunt: aliaque multa, quæ elencho exhibebimus. Quo cætera genio exierint, indicio erunt crebræ summorum ad ipsum Virorum literæ, quos non censores, sed amicos promeruit. *Jo. Gerardus Vossius*, vir orbi notus, suum de eo judicium erudito de Latinis Historicis opere celare noluit: ubi eum disertissimum professorem appellat. Nec minor de eo *Danielis Heinsii*, *Meursii*, *Scriverii*, *Barlæi* erat opinio. *Henrici* quoque *Puteani* affectum sibi devinxerat. In *Italia* vero nemo paulo erat cultior, cui non & ipse charus. Unum sufficiat de eo Cl. Viri *Jo. Antonii Castillionei* elogium parte prima Antiq. Basilicæ Vincentianæ: *Adeat is me consultore V. Cl. Felicis Osii de Sepulcris, & Epitaphiis singulares libros Romana passim & Græca eruditione refertos: is enim scitu dignissima aperiet,*

riet, qua est in antiquis Romanorum & Græcorum ritibus colligendis diligentia, infinita propemodum ejus formæ exempla congessit: quæ, ubi per occupationes licuerit, typis rei literariæ commodo commendabit. Quot enim ille occupationibus semper districtus fuerit, necesse non habeo persequi. Vix enim confectis Rhetoricæ, Philosophiæ, Theologiæ curriculis, laureaque sacræ scientiæ parta, præcipuis in Urbis nostræ Collegiis desudare cœpit, in iisque gravissima munia quà docendo, quà regendo, summa semper cum laude & dignitate obire. Quocirca fama ejus prudentiæ, doctrinæ, ac suavitatis morum non ad vicinas tantum, sed ad remotas etiam urbes delata Academias Italiæ principes administrandas suscipere coactus est, quæ ejusdem divinam pene doctrinam ardentissimo studio expetebant, ingentibus ad eas stipendiis & honorariis propositis invitatus. Libuit hic paulisper excurrere in Hominis laudem, mihi ut metipsi quodammodo gratificarer: qui ut illum unice amo; sic glorior eundem mihi Rectorem in suprema moderatione nobilissimi, nostrisque temporibus florentissimi Collegii Taeggiorum ad D. Simonis jure ac merito successisse: jureque ac merito gloriabor, cum ob eximias Viri virtutes, tum ob arctissimam mihi cum eo initam consuetudinem, vita mihi longe cariorem, aliaque multa, quæ nos arctissimo amicitiæ vinculo copularunt.

Venetorum favorem non memorabo, quem expectatione majorem obtinuerat. *Molino* sane adeo intimus erat; ut effigiem suam hoc carmine inscribere non dubitaverit.

Ut propius Domini nutus attendat amicos
OSIUS, haud uno devinctus nomine MAGNI
MOLINI meritis, se se sub imagine sistit
Ante Viri vultus, quem Numinis instar adorat,
Orbis ab axe dati lapsis succurrere rebus
Musarum: ingenti quarum perculsus amore,
Fulget inoccidua clarus super æthera fama.
Grande decus rerum, Patriæ jubar, Orbis ocellus.

Patavii etiam plurimos eosque veros sua eruditione, suaque virtute sibi lucratus erat amicos, genere & doctrina claros, *Cæsarem Cremoninum*, *Joan. Collem*, *Andreghettum Andreghetium*, *Joannem Prevotium*, *Pompejum Caimum*, *Bartholomæum Vecchium*, primarium Juris Professorem, *Alexandrum Syncliticum*, Juris Antecessorem. Familiares autem in ea frequentia habuit Abbatem *Albertinum Barisonum*, *Laurentium*, *Pignorium*, *Bartholomæum Soverum*, publicum Mathematicum, *Carolum Avantium*, *Joannem Rhodium*, *Gulielmum Sojerum*. Nec ea solum ipsi erat vis calami: voce etiam innumeros sibi obstrinxerat selectioris ingenii juvenes: quorum animos partim suo contubernio, partim è publico suggestu ad virtutem & literarum studia candide formaverat. Hoc gloriæ cursu cum jam ad majora in dies aspiraret *Felix* noster, fortuna animoque felix; peste universam *Italiam* vastante, pluteis Bibliothecæ erigendis cum sedulus adesset opificibus, febri correptus septimo morbi die absque testamento, succedentibus in hæreditatem fratribus, à summo rerum moderatore in cœlestem Academiam avocatur, mense Julio Salutis M. DC. XXXI. cum vixisset Annos L. humatus in vicino Templo Jesuitarum nondum confecto sine pompa, & sine monumento.

E D I D I T.

Albertini Mussati Historiam de Gestis Henrici VII. Imperatoris emendatissimam, additis notis, quas per fatum pertexere non licuit.

Item *Rerum Patavinarum Auctores varios, qui hactenus latuerunt.*

Notas in Murenæ Historiam, sed imperfectas.

Reliquorum, quæ incæperat, paucis Orationibus exceptis, hunc ipse vivens ætatis suæ anno XXXII. vulgavit Indicem: quem curiosis non ingratum fore speramus.

Romano-Græcia, seu de communibus utriusque Populi moribus, & institutis Commentarii II.

Juvenilium Epigrammatum Libri VI.

Divus Carolus Borromæus. Anagrammatum, & Epigrammatum Centuria singularis.

Sacer Helicon.

Funebria in Obitum Julii Cæsaris Isnardi Præceptoris sui.
Variorum Carminum, & Poëmatum Libri II.
Ritus utriusque Reliquiæ, Sacri pariter & Prophani, subcisivis horis collectæ, & in Centurias XVI. distributæ.
De Sepulcris, & Epitaphiis Ethnicorum Libri VI.
De Sepulcris, & Epitaphiis Christianorum Libri VI.
Dramma Jambicum, Triumphus Humilitatis inscriptum, in honorem D. Caroli Borromæi, quo primum tempore in album Cælitum est relatus.
Triumphus alter Prætoriæ Majestatis publice Bergomi exhibitus in Academiæ Marianæ Castris, honori, meritis, & immortalitati Nicolai Gussoni ejusdem Urbis Prætoris Opt.
Oratio pro decernendo Triumpho ejusdem meritis, & virtuti, habita in iisdem Castris.
Syntagma de Hermis, Hermathenis, Hermerotis, & Hermeraclis.
Selectarum Epistolarum Libri II. Quorum alter ad Familiares: alter ad Eruditos missus.
Elogia Scriptorum illustrium utriusque ævi.
De Epigrammate Tractatus publice traditus Mediolani in Academiæ Taeggianæ Scholis.
Bufalora Cl. V. Octavii Balsami: in qua mixtim Sententiæ præcipue veterum illustratæ, deque Felicitate progymnasmatibus aliquot disputatum.
De universa Arte bene dicendi eruditissimæ, atque utilissimæ Quæstiones.
Oeconomia Artis, qua M. Tull. Ciceronis Orationes omnes sunt habitæ, vel conscriptæ.
Adagiographia nova-antiquis Proverbiis referta Librorum totidem, quot Scriptorum.
Prælectiones Solennes in omnes M. Tullii Ciceronis Epistolas ad T. Pomponium Atticum, Brutum, & Q. Fratrem, cum Analysi Grammatica, Rhetorica, Ethico-politica, & Notis.
Poëtarum, & Historicorum vindiciæ: quibus errata potissimum, quæ in eorum Libros Typographorum incuria, vel aliorum inscitia hactenus irrepserunt, ope MSS. Codicum amoventur.
Inscriptionum antiquitatem insimulantium liber primus.
Apologia pro Inscriptione Sacelli Cl. V. Petri Antonii Longoni Regii apud Mediolanenses Consilii à secretis: in qua Sacrarum hujuscemodi Inscriptionum leges ostensæ breviter, & exemplorum appositione firmatæ.
Academiæ Marianæ, ab eo Bergomi restitutæ An. M. DC. XVIII. auspicia, primordia, & progressus.
Epicedia cum lachrymis in obitum Reverendissimi Jo. Baptistæ Milani Episcopi Bergomatis.
Hercules in Bivio, cum Orationibus Virtutis, & Voluptatis ad Eundem: Elogiis etiam Michaëlis Dotti, personam Herculis egregie sustinentis.
Curæ primæ in T. Calphurnii, & Nemesiani Eclogas.
Schediasma de Veterum Statuis & Monumentis.
Commentariolus de varia Latinarum inter se literarum cognatione.
Orationum diversis in Collegiis & Academiis publice habitarum Volumen primum.
Præfationum & Chreiarum inibi perscriptarum Volumen alterum.

FELI-

Pag. 369.

FELIX OSIUS,

Primus Oratoriæ Professor Patav.

FELICIS OSII IN ALBERTINI MUSSATI HISTORIAM AUGUSTAM HENRICI VII. CÆSARIS, *Castigationes, Collationes, & Notæ.*

IN PROLOGUM.

(A) PROLOGUS] *Græca* vox jampridem donata *Latio*, & olim ullo ſine diſcrimine præmiſſa Orationi vinctæ pariter, ac ſolutæ: Q. Aur. Symmachus Epiſtola XIX. Lib. IV. *A proſperis ordiendum eſt. Quapropter in* PROLOGO (*ut ita dixerim*) *litterarum ſalutem, valetudinemque dico.* Marculfo quoque Monacho Formularum Lib. II. cap. 2. PROLOGI nihil aliud ſunt, quam *Præfationes variæ, quæ donationi ad Eccleſiam conveniunt, & omnes remiſſionis peccatorum, & animæ remedii cauſas continent.* Cujus exempli pleraque omnia inſtrumenta Donationum videre eſt in antiquis Eccleſiarum monumentis. Videſis tamen *Valer. Maximum*, *Paulum Diaconum* in fronte Hiſt. *Gothorum*, & alios ejus ævi Scriptores, apud quos PROLOGUM, PROLOGIUM, PROLOQUIUM, ANTELOGIUM unam, & eandem vim habuiſſe reperies, qua præfigi jure ſuo poſſent quibuſvis ingenii monumentis. ANTELOQUIUM omiſi, quod illi diverſa notio, & a paucis, quod quidem hactenus noverim, obſervata. ANTELOQUIUM enim *principatum loquendi, non rei principium ſonat.* Macrobius. *Huic aſſenſi omnes Prætextato* ANTELOQUIUM *detulerunt.* Hoc eſt, *primas loquendi vices* explicatore Budæo. Et alibi. *Philoſophia, quod unicum eſt munus Deorum, & Diſciplina Diſciplinarum honoranda eſt* ANTELOQUIO. Alias, ſed ex uſu magis, quam ſua, & propria notione, PROLOGUS *Fabulæ Præfatio eſt*, ut lippis, & tonſoribus notum. Verùm hæc alterius loci. Sciat hic tantum Lector, Prologum hunc abeſſe ex omnibus Codd. MSS. præterquam ex *Veneto*, & *Romano*.

(B) MULTUM IPSE MECUM] Inſiſtit veſtigiis primorum Rei Litterariæ Patrum, quos magnum aliquid litteris mandaturos dubitandi par ratio in ipſo ſtatim Operis veſtibulo torſit. Horum in numero primus occurrit lacteæ facundiæ flumen Livius. *Facturuſne operæ pretium ſim, ſi a primordio Urbis res P. R. perſcripſerim, nec ſatis ſcio: nec, ſi ſciam, dicere auſim.* Quæ quidem propemodum omnia arripuit Renerus Snojus ſic exorſus Hiſtoriæ ſuæ *Batavæ* Præfationem. *Facturuſne ſim operæpretium, ſi res* Batavas, *Comitumque ſtratagemata præclara, eorumque fortia facta, de quibus audivi, & legi, conſcribam, nec ſatis ſcio: nec, ſi ſciam, dicere auſim.* In re minore Symmachus Epiſt. XLVIII. Lib. VIII. *Diu ſanitati pariter, ac venuſtati litterarum tuarum mediocris eloquii conſcius reſpondere dubitavi: ſed religio rupit timorem.* Et Statius Præfatione Lib. I. Sylvarum ad *L. Aruntium Stellam Patavinum. Diu, multumque dubitavi* STELLA *Juvenis optime, & in ſtudiis noſtris eminentiſſime, qua parte voluiſti, an hos libellos, qui mihi ſubito calore, & quadam feſtinandi voluptate fluxerant, cum ſinguli de ſinu meo prodiiſſent, congregatos ipſe dimitterem.* Pari mente Sidonius mihi hac in parte nullatenus dimittendus Lib. VII. Epiſt. III. *Diu, multumque deliberavi, quamquam mihi animo affectus, ſtudioque parendi ſollicitaretur, an deſtinarem (ſicuti injungis) conteſtatiunculas, quas ipſe dictavi: vicit ad ultimum ſententia, quæ tibi obſequendum definiebat. ergo petita tranſmiſi:* Plures poſt hos adducere, quos Noſter duces habuit, non neceſſe: occurrent paſſim, & ingenio ſuo MUSSATI prudentiam liquidò teſtabuntur.

(C) PERCUNCTATUS] Erat in *Veneto Percuntactus*, pro quo repoſui *Percunctatus* ex *Feſto*, & Noſtro Lib III. Rub. XII. Lib. IV. Rub. XII. Lib. V. Rub. I. licet *Percontatus* libentiùs arrideret. Vertius enim *Percontor* ſcribit, & deducit a *Conto* pertica nautica, qua inquiruntur loca navibus opportuna, & exploratur altitudo aquæ. Hinc probis Scriptoribus *Percontor* in uſu potius, quàm *Percunctor*, ejuſque vis eò potiſſimum ſpectat, ut rem aliquam altè inveſtigare, ſuiſque metiri ponderibus repræſentet, πυνθάνεσθαι φιλοπευστεῖν. Plautus *Menech.* Sc. V. Act. V.

Mane etiam percontabor alia.

Idem in *Pſeud.* Sc. IV. Act. 4.

Ubi perconteris me inſidiis hoſtilibus.

Terentius Hecyr. *Tua, quod nihil refert, percontari deſinas.* Sic apud Tullium *Contor* eodem ſenſu legitur in Epiſtolis ſecundi libri ad *Atticum*: *Cum ex eo de me contaretur.* Et apud Agellium Lib. V. Cap. V. *Ea contantur, & inſiſtunt.* Sed utro velis modo hic pronunties, vel reſcribas, *Percunctor* ſcilicet, an *Percontor*, parùm intererit. Nam & *Percunctor* eadem notione ſe prodit. Donatus in *Hecyram Terentii* Act. I. Sc. II. *Et* Percunctatum, *&* Percontatum *ſcribitur: ſed* Percontatum a Conto *dicitur, quo nautæ utuntur ad exploranda loca navibus opportuna: ſi vero* Percunctatum, *ab eo, quod* a cunctis perquiratur.

Porrò utrum inter *Cunctor*, & *Percunctor* eædem ſignificandi vices intercedere poſſint, quas mutuas inter ſe habent *Percontor*, *Contor*, & *Percunctor*, non ego quidem auſus fuerim affirmare. Viderint id otioſores; Nos enim ad alia properamus, ne diutius, quàm par ſit in Operis hæſiſſe veſtibulo videamur.

(D) GESTA] M. Tullius in ea, quam habuit poſt reditum in Senatu. *Tunc auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo: iſta fronte, non vita: tanto ſupercilio (non enim poſſum dicere tantis* GESTIS *cum* Gabinio *conſociare conſilia peſtis meæ?* Val. Maximus in Prologo. *Nec mihi cuncta complectendi cupido inceſſit. Quis enim omnis ævi* GESTA *modico voluminum numero comprehenderit?*

(E) SEMPER AUGUSTE] Ita Symmachus, quem Noſter imitatur non raró, Lib. X. Epiſt. LVII. ad *Theodoſium. Dignum eſt igitur D. Imperator* Theodoſi *Inclyte, Victor, ac Triumphator* SEMPER AUGUSTE, *ut decretum Senatus* &c. Et LXIII. ad *Valentinianum, Theodoſium*, & *Arcadium* Auggg. *Quid habeat conditionis Inſcriptio, noſtis præ cæteris Juris publici conditores D. D. D. Imperatores* Valentiniane, Theodoſi, Arcadi, *Inclyti, Victores, ac Triumphatores* SEMPER AUGUSTI. Gerbertus etiam, poſtmodum *Sylveſter* II. *Rom.* Pontifex, ſuam pri-

primam Epistolam sic inscripsit: *Domino suo* Othoni Semper Augusto Gerbertus *quondam liber.*

At quis primus particulam *Semper* cum *Augusti nomine* copularit, incertum planè. Inter Inscriptiones *L. Septimi Severi*, quas J. Gruterus de *Romana* Antiquitate probè meritus collegit, & evulgavit, una præ cæteris occurrit his notis inventa *Romæ* in ruinis Palatii Imp. *Titi* anno CIƆ. IƆ. LXXXVIII. Pag. 271.

PROPAGATORI. ORBIS
AC ROMANÆ. REI.
. . . .
. VICTORI. AC
TRIVMPHATORI
SEMPER. AVG.
FABIVS... CONSER ....
PRÆF. VRBI. ITERVM IVDEX
COGN. SACR. MAIESTATI. EIVS
DICATISSIMVS.

Ante hanc nulla alia ejusdem notæ, longè plures in *Constanti*, *Constantio*, *Constantino*, *Juliano*, *Valentiniano*, *Valenti*, *Honorio*, *Theodosio* paginis seqq. Quæ quidem in eam me sententiam facilè deducunt, ut putem, formulam hanc Imperatorum istorum temporibus usurpari cœptam, cum antea sola Augusti appellatio in usu esset, quod suprà laudatæ *Symmachi*, & *Gerberti* Epistolæ videntur astruere non obscurè.

(F) Auguste] Gratus hic Titulus, quàm qui gratissimus *Romanis* Imperatoribus memoriæ priscæ pariter, ac recentis. Clarum id etiam, quàm quod clarissimum ex *Ammiano* Lib. XXIII. ubi *Valentinianus* ob nuncupationem Augustam donativum Militibus pollicetur: & Lib. XXVII. in quo morem institutum antiquitus supergressus, non Cæsares; sed Augustos Germanum, & Filium vocat.

Manavit ab *Octavio Julii* F. qui primus id cognominis, & honoris sibi comparavit ex merito, propter quod videbatur effectus humano fastigio major. Inscriptio vetus:

IMPERATOR. CÆSAR. D. IVLII
FILIVS. AVGVSTVS.

Cresconius Corippus Lib. III. Ver. 27.
Augusto *melior* Justinus Cæsare *Princeps.*

Neque enim eò loci *Corippo* Augustus Cæsar *Justinianus* est, quod perperam *Thomæ Dempstero* venit in mentem, sed *Octavius*, cui memorabilis Pietas in exequenda morte *Julii Cæs.* & suis eidem inferiis procurandis Optimi Principis famam dedit: ipse, inquam, *Octavius* Augustus primus, a quo deinceps Impp. cæteris idem cognominis impertitum. Nam ante *Octavium Romanis* Principibus sola Imperatoris appellatio Titulorum omnium amplissimus Titulus erat, qui *C. Jul. Cæsari* perpetuo Dictatori creato cum insigni potestate ante omnes datus. Disertissimè Dio Lib. XLIII. ex interpretatione *G. Xylandri.* Imperatoris *quoque nomen, non antiqua tantum pro consuetudine, qua id cùm alii, tum ipse quoque, sæpius ex bello reportaverant; neque ea ratione, quid ei merum imperium, absolutamque potestatem deferrent*, Cæsari*: sed eo modo, quo nunc iis, qui summum imperium obtinent, tum primo* Cæsari *primum imposuerunt, tamquam ipsi proprium.* Apertiùs Suetonius Lib. I. Cap. LXXVI. *Prægravant tamen cætera facta, dictaque ejus, uti & abusus dominatione, & jure cæsus existimetur: non enim honores modo nimios recepit, ut continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam, Præfecturamque morum, insuper prænomen* Imperatoris, *cognomen Patris Patriæ, statuam inter Reges, suggestum in Orchestra: sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est.* Quorum in sententiam eunt Scriptores omnes *Romanarum* rerum.

Octavius igitur minime contentus Imperatorio nomine, jureque perpetuo, quod idem ex S. C. tenuerat, primùm C. Cæsaris (ejusdem suprà laudati *Suetonii* verba sunt Lib. II. Cap. VII.) *& deinde* Augusti *cognomen assumpsit: alterum testamento majoris Avunculi, alterum* Munatii Planci *sententia, cum quibusdam censentibus* Romulum *appellari oportere, quasi & ipsum Conditorem Urbis, prævaluisset, ut* Augustus *potius vocaretur, non tantum novo; sed etiam ampliore cognomine, quòd loca quoque religiosa, & in quibus auguratò quid consecratur,* Augusta *dicantur* ab auctu, *vel* ab avium gestu, gustuve, *sicut etiam* Ennius *docet scribens.*

Augusto augurio postquam inclyta condita Roma *est.*

Cui licet addas Festum ejus sententiæ mirum in modum suffragantem, & explicantem *Suetonium* ipsum, cum tradit: *Augustum locum dici ab Avium gestu, vel quia ab Avibus significatus est, sive ab Avium gustatu, quia Aves pastæ id ratum fecere.* Sensit & Dio *Octavium* Augu-

A stum *ab auctu* boni ominis causa nominatum ὡς καὶ πλεῖόν τι ἢ καθ' ἀνθρώπους ὤν, ut aliquid supra Hominem exi- 3
stens. Πάντα γὰρ τὰ ἐντιμώτατα, καὶ ἱερώτατα Ἄυγουστα προσαγορεύεται. *Nam ea omnia, quæ magno in pretio sunt, & sanctissima, vocantur* Augusta. Augere enim, & Mactare verba sunt Sacrorum: & Templa, quæ sancta, *Augusta* pariter nominantur. Ovidius Fast. I.

Sancta vocant Augusta *Patres*, Augusta *vocantur.*
Templa Sacerdotum ritè dicata manu.

Sicut *Platonicæ* sapientiæ fons *Sanctus* idem, & *Augustus* audit apud *Romanæ* copiæ parentem *Tusculana* V. *Ex hoc igitur* Platonis, *quasi quodam sancto, augustoque fonte, nostra omnis manabit oratio.* Adstipulatur *Dioni* Manasses, apud quem in Politicis Lib. VII. hæc habes. Ἄυγουστος δὲ μετὰ ταῦτα κληθεὶς ὡς ηὐξημένος. *Augustus postea dictus, ut quasi auctus.* Nec contrà sentit *Diaconus* Lib.
B VII. licet paullo diversam appellationis hujus causam edat. Censet enim is, non vocibus imperitæ multitudinis *Octavium* primum acclamatum Augustum; sed judicio Ordinis amplissimi tantum divini propè honoris illi habitum, quòd is *Romam* triumphis suis auxerit. Idcirco enim ait Diaconus: *Anno Urbis* DCCXXV. *quo primùm die fine bellis civilibus imposito triplicem triumphum in Urbem intulit ex Ægypto in P. R. ditionem, potestatemque redacta, primùm* Augustus, *quòd Rempublicam auxerit, consalutatus est, quod nomen cunctis antea inviolatum, & hucusque cæteris inausum, Dominis tantum Orbis licitè usurpatum, apicem declarat imperii, atque ex eadem die summa rerum, ac potestatum penes unum esse cœpit, & mansit quod* Græci *μοναρχίαν vocant.* His affinia sunt, quæ tradunt Epitome *Livii*, *Plinius*, *Censorinus*, *Cassiodorus*, aliique sexcenti, nempe *Cæsarem* leges protulisse, Judices ordinasse, Provincias disposuisse, ideo-
C que cognominatum Augustum, perinde ac si dicerent, ob tales, tantasque res gestas macto Meritis, & Virtute cognomen additum Augusti re sanctum, vocis usurpatione singulare, remunerationis officio unicum.

Factum id autem, si quis ampliùs hoc requirat. Idibus *Jan.* Anno Urbis DCCXVII. Se VI. & *M. Vipsanio Agrippa* III. Coss. *Ovidio* teste Fast. I. Nam *Censorinus* id contigisse censet ex ante diem XVI Kal. *Febr.* Alii aliter. Lapis, qui *Narbone* est ait *Augustum* auspicatum esse imperium VII. Eidus Ianvarias. *Orosius* VIII. Idus, eademque luce triplici triumpho clarum Urbem esse ingressum & tunc primùm Augustum salutatum Orbis imperium suscepisse.

Addunt alii ob res ab *Octavio* benè gestas, non tam placuisse Senatui, ut tali, ac tanto Augusti nomine
D decoraretur: sed etiam, ut Sextus a primo Mensis, qui ob id *Sextilis* antea dicebatur, *Augusti* nomen acciperet, in ejus scilicet Principis gratiam, cujus auspiciis *Ægypto P. R.* addita, Mensis ille *Romano* Imperio felicissimus affulsisset. Qua de re nos pluribus in *Urbe Æterna*, si votis Deus annuerit, disseremus, cum ejus Mensis Festos dies, ac Ferias ex Antiquitatis *Romanæ* tenebris eruemus.

Ex hoc planè fonte Augusti appellatio fluxit ad insequentes Imperatores, & sanè major, quàm Cæsaris, ut *Zosimus* adnotavit. Nam & hi in posterum Augusti dicti, tum ob singularem ipsorum Virtutem, & Merita in Rempubl.; tum ut tam splendido nomine sibi adepto ad egregias Augusti I. virtutes exprimendas inflammarentur ardentius. Præclarè siquidem *Dio* sensit, & docuit, Cæsaris, & Augusti appellationes nul-
E lam *Romanis* Principibus potestatem addidisse: nomen autem Cæsaris significasse successionem generis; Augusti splendorem dignitatis. Sic enim ille apud Xiphilinum de sequutis Imperatoribus loquens. *Itaque adempta acerbitate Regiam obtinent potestatem. Nam* Cæsaris, *aut* Augusti *appellatio nullam eis potentiam tribuit; sed altero Familia significatur, altero Splendor dignitatis.* Quin imò, ut Augusti cognomen sibi longè gratum propagaret *Octavius*, *Tiberium*, & *Liviam* idem ferre cognomen jussit, auctore *Tacito* Lib. I. Ann. quamquam eo *Tiberius* parcè admodum usus, & in iis Epistolis tantùm, quas ad Reges dabat ex *Suetonii* fide. *Caligula*, *Cæsar*, quàm *Augustus*, dici maluit eodem *Suetonio* teste, cumque illi acclamasset aliquando Populus, *Juvenis Auguste*, ratus sibi injuriam factam multos occidit. *Claudius* non modo *Augusti* nomen asper-
F natus est: sed ne *Imperatoris* quidem appellationem admisit, *Cæsaris* titulo contentus, ut *Nero*, & *Galba*. *Vitellius Germanici* cognomen recepit, *Augusti* distulit, *Cæsaris* in perpetuum repudiavit. *Trajanus Cæsar* in Senatu a *Nerva*, non *Augustus* dictus. *Lampridius* in *Commodo Antoninos Pium*, & *Philosophum* Imp. primos omnium *Augustos* dictos, dein *Pertinacem* ostendit. Spartianus *Verum*, & *M. Antoninum*: postea verò Imperatores ipsos cæteros *Augustos*: candidatos autem Imperii

Cæ-

Cæsares appellatos. Verùm enimvero nequaquam putandum est, *Lampridium*, & *Spartianum* in ea fuisse sententia, ut censuerint *Antoninos* ante Imperatores omnino cæteros, atque adeo ante *Octavium* ipsum *Augusti* nomine salutatos, cum scirent non aliam ob causam *Septembrem*, atque *Octobrem*; non autem *Sextilem*, *Antoninum*, & *Faustinum* de illorum Imperatorum nominibus S. C. dictos, nisi quia *Sextilis* in gratiam *Octavii* multò ante *Augusti* cognomine decorati *Augustus* fuerat appellatus: sed illi *Augusti* nomen *Antoninis* primò tributum litteris prodidere, non quòd his omnino primò tributum esset; quòd hi Senatui digniores visi, qui primi *Augusti* nomen, quod in desuetudinem quodammodo abierat, repararent. *Antonini* certè nomen cum in *Marco Philosopho* Imperii symbolum cæpisset esse, ad *Maximum* usque pervasit, post quem iterum *Augusti* nomen a *Rom.* Imperatoribus sic assumptum est, ut dimissum nunquam in HENRICO quoque VII. & Imperii *Romani* Moderatoribus cæteris assiduè fulserit ad hæc usque tempora jugi tenore, ac serie mirificè propagatum.

Hæc de prima splendidi hujus Tituli origine, & processu, velut in procinctu cursim, illustrandæ Antiquitati, dum honestando Antiquitatis æmulatori Historico operam damus.

(G) LIBIDINI] Voluntati incensæ, at honestæ, qualis olim *Romanos* incessit, quos patriæ Princeps Historiæ *magis in decoris armis, & militaribus equis, quàm in scortis, & conviviis libidinem habuisse* testatus est initio *Catilinarii* belli. Nam alibi in ejusdem Historici monumentis *Bona* tibi *libido* occurret *Patriæ*, & *Parentibus gratificandi*. Quæ cum observasset Nonnius Marcellus Cap. VI. sic scripsit: *Libidinem, & appetitum, vel amulationem etiam honestæ rei possumus dicere, ut sit Libido omne id, quòd libuerit.* Hinc illa Varronis Lib. IX. de L. L. *In demonstrando, quoniam potiùs profecisse oportet, ab eo, quod apertiùs est, quàm ab eo, quod priùs est, & potiùs ab incorrupto principio, ab natura rerum, quàm ab libidine hominum.* Illic enim, *Libido*, incensa Voluntas est, ut apud Plautum passim; sed signatè *Pseud.* Act. I. Sc. V.

Libido est ludos spectare Pseudole.

Et *Menech.* Act. I. Sc. I.

Libido major fugere est victis.

Et *Libido Persa* Act. I. Sc. III. ubi *Saturio* de prosapia Parasitica, unde & ipse erat oriundus, nugatur.

Nihili Parasitus est, cui argentum domi est.

Lubido extemplo cœpere, vel (ut Scaligero placet) *cœpire est convivium, tuburcinari de suo, si quid domi est.* Quo sensu locutus & Tullius, in quo finiam *Tusculana* IV. *Ex* Stoicorum *opinione lætitia præsentium bonorum, libido futurorum.*

(H) VERBORUM, SERMONUMQUE VETUSTAS] Fuit, cum huic loco palmare mendum inesse putarem, legendumque ducerem, *Verborum, sermonumque venustas*: at ubi in *Symmachum* incidi, cujus e fontibus Noster amat suos hortulos irrigare, omnis mihi mendi suspicio sublata est. Nimirum sic loqui assolet magnus ille Consul; Hinc illa Lib. I. Epist. LIII. ad *Agonium Prætextatum. Unde*, inquit, *est hæc in Epistolis tuis sensuum novitas, verborum vetustas, si tantum nodosa retia, vel pinnarum formidines, & sagaces canes, omnemque rem venaticam meliorum oblitus affectas?* Neque enim hic assentior *Dempstero*, reconditæ alioquin doctrinæ, & multiplicis eruditionis Viro, cui locum hunc laudanti in Paralipomenis ad Cap. VII. Lib. II. Antiqq. *Roman. Joannis Rosini* placuit pro *Vetustate* reponere *Venustatem*, tum quia nullus est vel leviter humanioribus litteris tinctus, qui non aperte videat *Vetustatem* opponi non pessimè *Novitati* posse; tum quia familiaris vox hæc: imo tota ista ferme sententia *Symmacho*, ubicunque de sensibus, de verbis, de stylo differit Amicorum: *Quæ enim pars*, inquit Lib. III. Epist. XXII. *litterarum tuarum, vel inventionum prudentia caruit, vel novitate sensuum, vel antiquitate verborum?* Et Lib. I. Epist. LXXXIX. *Hæc sunt enim ornamenta oris tui, & pectoris, quod nec gravitate horres, nec vetustate luxurias; sed ratione fixus, ac stabilis germanos colores rebus obducis.* Ex quibus, quæ sit *Mussato* nostro, *Sermonum*, *Verborumque vetustas*, meridiana planè luce clarius elucescit. Itaque nihil muto, nec piget hujus notulæ in re nondum, quod sciam, ab aliis tentata, cum præsertim apud eundem *Symmachum Disciplinarium vetustas* commendetur Lib. I. Epist. XX. Et Lib III. Epist. II. *Opposita Vetustati Novitas* excusetur.

(I) PALUDAMENTIS INDUERE] Didici jampridem ex *Livio* non uno in loco *Paludamentum* esse ornamentum militare. Quamobrem in æreo *Vitellii* Numismate Virtus armata cernitur Juvenis stantis, galeati, & sagati forma, dextra innitentis hastæ, læva quandam veluti clavam, sive tesseram gestantis, ambiente paludamento sagum in humeros rejectum. Quin imò ex *Suetonio* in *Julio* indumentum hoc Imperatorum potiùs, quàm militum extitisse scio, cujus ergo Imperatores paludatos ad bellum proficisci solere dixit *Livius*. Sed enim Mulieres etiam eodem usas testatus est Plinius Lib. XXXIII. Cap. III. cum de *Agrippina* loquens hæc scripsit. *Nos vidimus* Agrippinam Claudii *Principis, edente eo Navalis prælii spectaculum, assidentem ei indutam Paludamento auro textili sine alia materie.* Qui quidem duplex hujus vestis usus cum minimè latuisset Historicum nostrum, respectu habito ad primum, Paludamentis suis adjecit epitheta *pallentis*, & *maculosi*, quæ sine dubio Paludamento militari conveniunt, quod teste *Valer. Max.* Lib. I. Cap. VI. ubi de *Crasso* apud *Parthos* cæso, in prælium exeuntibus Album, & Purpureum dabatur: Album ad spondendam lucem, & pacem æquas conditiones admittentibus, & justè facientibus imperata: Purpureum ad declarandam vindictam in fundendo sanguine improborum: Ad alterum verò spectans, genus id vestis ad ornandam egregiam specie formam, qualis solet esse muliebris, propriè transtulit, & decorè. De Imperatore quidem *Romani* Orbis Maximo verba facturus nullam aliam vocem commodiùs usurpare poterat, nec aliam vestem Augustæ Lib. IV. de Gestis *Italicorum* post *Henricum* VII. Rubr. II. congruentiùs assignare.

(K) ISQUE AMENS DERIVATOR EST] Loci hujus integritatem, quam frustra in M S. *Veneto* quæsivisses, Codici *Romano* debes. Respexit autem Noster ad Parœmiam.

Βορβόρῳ ὕδωρ λαμπρὸν μένον ὔπω ὀυρήσεις πότον.

—— —— *si limpidam perrexeris*
Cœno aquam spurcare, nunquam, quod bibas, inveneris.

Estque illi *Derivator* is, quem Aquilegem Cassiodorus, & Plinius vocant. Ille Lib. III. Var. Epist. LIII. *Comperimus Aquilegem* Romam *venisse*. Hic Lib XXVI. Cap. VI. *Habent & hoc signum Aquileges. Aquilicem* alii *ab elicienda aqua* dicere maluerunt, & hi maximè. Callistr. I. C. apud *Budæum* Annot. Post. in Pandectas. Taruntenus I. C. Lib. VI. ff. de Jur. Immunitatis. Varro in *Quinquatribus*:

At hoc pacto utitur te Thuscus *Aquilex.*

Tertullianus Lib. III. adversus *Marcionem*: *Quia nec statim Aquilicem sedens repromisit. Colligentem aquam* Non Marcellus Cap. II. Num. VIII. Alii aliter, quos omitto, cum illi mihi nec ad manum omnes, nec plures opus sit percensere.

(L) LUXURIES] Libido, ut suprà.

(M) NON MINUS CUIQUAM LICERE, QUAM LIBEAT] Habes apud *Suetonium* in *Caligula* quid Monstrum illud hominis in hanc ferè sententiam responderit Aviæ monenti, tanquam parùm esset non obedire, nimirum, *Omnia sibi, & Homini licere*: Vel, ut Bernatius legit Lib. II. De utilitate Historiæ. *Sibi, & in omnes licere*, quod aliàs in Notis ad Historiam commodiùs, & pluribus illustrabo.

(N) TEMERITATI] Insolentem audaciam vocavit id ipsum Symmachus Lib. X. Epist. XXII. de conatu loquens gratiarum agendarum *Theodosio*, & *Arcadio* Augg. *Gratias beneficiis vestris agere pro Urbe* Roma, *ut officii probabilis, ita insolentis audaciæ est. Nam neque ingentibus verba conveniunt, & Personam P. R. nulla implet oratio.* Perpende singula, & in *Mussatum* eadem cadere deprænhendes sermonem habentem cum Augusto. Quamobrem veniam hujus, sive temeritatis, sive insolentis audaciæ suæ ab eodem in Epistolis petit, eumque rogat, ut Librum, quo res ejus præclarè gestas complexus est, manare velit ad posteros, & famæ suæ hæredem diutissime perannare:

Jure Tibi teneor, Rex Invictissime, pro Te
Accedit capiti nexa corona meo.
Parce tamen, bone Rex, nimium mihi fortiter auso,
Si fuerant alia gesta notanda manu:
Parce, ferox olim Patavis *irate superbis:*
Sæpe tamen verbis conciliate meis.
Ut mihi, Te facilem, fineret dum vita, dedisti;
Sic hæres famæ sit Liber ille tuæ.

(O) PAGINAM] Vox seculi. *Symmahus, Sidonius*, & alii testes, quorum omnes propemodum paginas implet. In Sidonio sistas licet Lib. II. Epist. II. ubi ipsæ quoque parietum facies solo lævigati cæmenti candore contentæ paginæ nominantur. Quòd quia rarum, locum exscribo, ut aliis quærendi laborem adimam, cum ultrò occurrat: *Quid plura? Nihil illis paginis impressum reperietur, quod non vidisse sit sanctius.*

(P) CASTIGES] eadem mens Symmacho Patri Lib. I. Epist. II. ad Filium. *Interim pauca misi obtestatus te per*

Deum,

Deum, ut ſi quid in his diſplicebit, emendes. Et Filio Lib. IX. Epiſt. XVII. *Diſſimulo igitur meorum tantiſper accuſare ſegnitiem, qui in iiſdem molitionibus fabricatione hæſerunt, dum ſuavitate paginæ tuæ mulceor. Volo tamen relegendo .... caſtiges, vicem mei fellis exerceas.* Nec alia Plinii Junioris Lib. I. Epiſt. II. ad *Arrianum. Quia tardiorem adventum tuum proſpicio, librum, quem prioribus Epiſtolis promiſeram, exhibeo. Nunc rogo ex conſuetudine tua, & legas, & relegas, & emendes.* Et Lib. III. Epiſtola XIII. ad *Romanum. Quin potius illud adnota, quæ putaveris corrigenda.* Et alibi frequentiſſimè. Nec *Plinio* ſolum, & *Symmachis* ea mens, ſed iis omnibus:

——— queis cor ſinuante Minerva
Acrius, & tenues finxerunt pectus Athenæ.

5 Unum audiamus e Recentioribus multis Renerum Snojum ejuſdem ingenii virum, & ad Genium *Muſſati* factum: *Nihilominus hæc* Batava *lingua exaravi, quæ ipſi* (Batavi) *ſi quando volent, quod non impedio,* Romana *poterunt expolire, præſertim, ſi aſpera quædam fuerint a me profecta. Non enim limam recuſo, neque adeo mihi bellus videor, ut Cenſorem negligam, vel excludam, qui in* Catonis *repræhenſionem incidi, ut citius culpam deprecari velim, quàm ea vacare poſſim.* Et paullo poſt. *Neque verò tantillum offendar, ſi quis noſtra locupletabit diligentior, diriget exactior, illuſtrabit eloquentior, expoliet otioſior, vindicabit felicior, ne quid* Momo *reliqui ſit, quòd queat carpere.* Nimirum vim habent Oraculi Euripidis illa ὥσπερ μιᾶς χειρὸς ἀσθενὴς μάχης οὕτως εἷς ἀνὴρ οὐ πάνθ' ὁρᾷ. *Ut unius manus infirma pugna eſt: ſic unus Vir non omnia videt.* Quarè non immeritò Cicero Poetas illos, qui alienum judicium in ſuis carminibus emendandis exquirerent, non ſolum laudibus effert Lib. I. Offic. ſed etiam proponit ad imitandum ſedentibus in Reipublicæ puppi, clavumque tenentibus his verbis: *Ut Pictores, & ii, qui ſigna fabricantur, & veri Poetæ ſuum quiſque opus a Vulgo conſiderari vult, ut ſi quid repræhenſum ſit a pluribus, id corrigatur: hique & ſecum, & cum aliis, quid in eo peccatum ſit, exquirunt: ſic aliorum judicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & corrigenda ſunt.* Nec aliud ægrius habebat *Tomitanum* Vatem ſecundum exilii pœnam, cum aberat *Roma*, quàm quòd Amicis careret iis, quorum cenſuræ, cum *Romæ* degeret, ſua carmina permittere conſuerat. Quæ ne temerè ſcripta putes, ipſum tibi Vatem teſtem do. Sic enim ſecum ille conqueritur Lib. III. Triſt. Eleg. IV.

Nullus in hac terra, recitem ſi carmina, cujus
Intellecturis auribus utar, adeſt.

Et Lib. IV. Eleg. I.

Sed neque, cui recitem, quiſquam eſt, mea carmina; nec qui,
Auribus accipiat verba Latina *ſuis.*

Quibus affinia depræhendes Elegia ultima ejuſdem Libri, & VIII. Quinti. Solebant enim veteres, ubi quid ſcripſerant, quòd Orbi daturi eſſent, Sodalibus, & Amicis unum in locum coactis legere, ut quid eorum quiſque de eo ſentiret, liberé aperiret. Innuit morem hunc idem Ovidius Lib. IV. Triſt. Eleg. ultima:

Sæpe ſuas volucres legit mihi grandior ævo,
Quæque nocet ſerpens, quæ juvat herba, Macer:
Sæpe ſuos ſolitus recitare Propertius *ignes,*
Jure ſodalitii qui mihi junctus erat.

Et Eleg. XII. Lib. IV. De *Ponto.*

Sæpe ego correxi ſub te Cenſore libellos,
Sæpe tibi admonitu facta litura meo eſt.

In re aperriſſima aliorum teſtimonia non produco, quæ locum ſibi fortaſſis alium vendicabunt.

(Q) Elimaveris] Utitur eadem voce Muſſatus Lib. VI. de Geſtis *Ital.* poſt *Henricum* VII. Rub. V. Jacobus *onerum, conſiliorum, opportunitatumque omnium ſupportator erat: illi omnia credita ſuis elimata conſiliis.* Nec abſque exemplo. Ovid. IV. Metamorphoſeωn.

——— Extemplo graciles ex ære catenas,
Retiaque & laqueos, quæ lumina fallere poſſent,
Elimat:

Cicero *Attico* Lib. VI. *Velim* σχόλιον *aliquod elimes ad me.* Quo ſenſu *Limare* a Symmacho uſurpatum Lib. IX. Epiſt. CV. *Pari nitore, atque gravitate ſenatorias actiones &* Romanæ *rei monumenta limaſti.* Nec ineptè id verbi a Noſtro redditum *Caſtigandi* verbo. Nam opus aliquod *Elimare, limareve,* idem eſt planè, quod *incudi ſubjicere, corrigere, caſtigare.* Cic. Acad. I. *Inſtitui quædam ad eum, quæ ſunt magna ſanè, & limantur a me politiùs.* Hinc lima Operis ultima Ovidio Lib. I. Triſt. Eleg. VI. ubi de Metamorphoſi non correcta.

Ablatum mediis opus eſt incudibus illud,
Defuit & ſcriptis ultima lima meis.

(R) Magnis] Ita legebam initiò ex conjectura vix apparentibus veſtigiis hujus vocis, cum demum, ut ita conſtanter legerem, effecerunt ejuſdem *Muſſati* Carmina

A ex Epiſtola II. in *Henrici* VII. laudem, & Operis ſui commendationem dextro ſatis *Apolline* decantata, quorum mihi copiam fecit Perilluſtris, & Excellentiſſimus J. V. D. Antonius Mussatus, vel ob id Elogio dignus, quòd humanitatem eximiam, ac ſingularem cum Nobilitate generis, & Virtutum ſplendore connectit. Sic enim illic legebam apertiſſimis notis:

Sit ſtylus ipſe humilis, rebuſque incommodus altis,
Sit rata verborum pro gravitate fides.
Quoque magis Magnis *fuero* Scriptoribus *impar,*
Hocque minus reliquis invidioſus ero.

Magni porrò non temerè dicti Scriptores Auguſtorum, cum & Auguſti ipſi *Magni* titulo gauderent. Sozom. Lib. VI. Cap. XII. παρόντος Κωνσαντίου τοῦ αἰωνίου μεγάλου αὐγούστου. *Præſente* Conſtantio *Æterno, Magno, Auguſto.* Accedit huc Oppianus, qui Auguſtæ *Severi* Matri idem cog- B nomen impertit. Communia ſiquidem Auguſtis, & Auguſtabus fuere cognomina, ut aliàs dicam:

Αὐσονίου Ζηνὸς γλυκερὸν θάλος Ἀντωνῖνε,
Ὃν μεγάλη μεγάλῳ φυτήσατο δόμνα σεβήρῳ.
Auſonii Jovis *dulce germen* Antonine,
Quem Magna Domna Magno Jovi *peperit.*

Alias *Scriptores Magni* ſunt, qui ſummum ſtudium, & magnas cogitationes ad ſcribendum afferunt, quales ſuas fuiſſe Vitruvius aſſeverat in Prooemio: *Non audebam tantis occupationibus de Architectura ſcripta, & Magnis cogitationibus* (hoc eſt diuturnis, & diligentibus) *explicata edere,* Clar. & Eruditiſſimo *Gaſp. Barthio* ſic docente Lib. I. Adverſ. Cap. X. cujus in ſententiam eo. Et Tullius ſuas Epiſt. IX. Lib. XV. ad *Atticum: Ita ſum meteoros, & magnis cogitationibus impeditus, &c.*

C (S) Non Invisa] Loqui ſic amavit ante Noſtrum Symmachus Lib. IX. Epiſt. XLII. initiò. *Religioſa potius, quam invidioſa Quæſtio eſt, quæ fidem pactarum repetit nuptiarum.* Tullius etiam ex parte in *Maniliana: Ne, aut inviſa Diis Immortalibus Oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur.* Cæterùm inviſus ille eſt. quem æquis oculis aſpicere nequeas, exoſus, Idem Tullius II. Officiorum: *Quo quis callidior, & verſutior eſt, hoc inviſior, & ſuſpectior detracta opinione probitatis.* Ovid. Eleg. IV. Lib. V. Triſtium.

Non inviſa tibi pars ego ſæpe fui.

Poetarum Maximus Lib. I. magni Operis.

Et genus inviſum, & rapti Ganymedis *honores.*

(T) Sed Potius] Nimirum a ſe alibi deprecatur Invidiam, & Epiſt. I. Libro ſuo felicitatem ominatur ex eo, quòd ob tenuitatem ſuam nullis patebit aculeis In- D vidorum.

Felix, invidia quòd tu mordebere nulla.
Iſta Dei tantum munera pauper habet.

(V) Invidiosa] Cui invideant Scriptores Magni. Neque enim *Invidioſus* ſemper is eſt, qui invidet; verum quandoque is etiam, cui invidetur, ἐπίφθονος Græcis. Ovidius II. Transformationum.

Pactolum*que petit, quamvis non aureus illo*
Tempore, nec caris erat invidioſus arenis.

Et Noſter in ſupra producto Carmine in *Henrici* VII. laudem ſui ipſius interpres:

Quoque magis magnis fuero Scriptoribus impar,
Hocque minus reliquis invidioſus ero.

Pari vi *Pecunia, & Opes* invidioſæ dictæ Tullio pro *Cor. Balbo: Pecunia* Cornelii Balbi *neque invidioſa eſt, & quantacumque eſt,* &c. *Porticus* C. Soll. Sidonio A- E pollinari Lib. II. Epiſtola cognomine. *Ab Ortu lacum Porticus intuetur magis rotundatis fulta coluriis, quàm columnis invidioſa monubilibus.* Et *Angulus* Lib. 3. Epiſt. I. *Modo invidioſi hujus Anguli etiam deſolata proprietate potiantur,* hoc eſt, cui quis meritò invidere poſſit. Aliis alia relinquimus expendenda.

(W) Scriptoribus] Qui res ab *Henrico* VII. geſtas litteris 6 conſecrarint ſcribente *Muſſato,* liquere mihi nondum potuiſſe fateor, etſi Vates ea de re multos conſuluerim. Unus, quòd ſciam, *Abrahamus Bzovius* Sacrorum Annalium poſt Magnum *Baronium* ſcriptor obſervavit ex *Jac. Meyero,* & *Joanne Cuſpiniano* regnante *Henrico* VII. Ephemeridas actorum ejus litteris exaratas: ſed Auctore nemine laudato. *Ferrettus* etiam *Vicetinus* Hiſtoricus nondum editus in Præfatione Hiſtoriæ Scriptores alios a Noſtro in eadem materia verſatos fuiſſe ſuſpicatus eſt; F ſed idem quoque nobis eorum nomina ſuppreſſit, quòd nihil adhuc emiſiſſent in lucem ob magnam rerum dietim (ut ipſe loquitur) ſequentium multitudinem. Poſt exceſſum *Henrici Conradus Vecerius* Regius Secretarius de geſtis ejus libellum confecit, quem vulgavit *Chriſtianus Urſtiſius Baſilienſis* Anno MDLXXXV. inſertum Hiſtoricorum *Germanicorum* Tomo; ſed ea, qua res ab eo geſtas traditione acceperat, ut ipſemet teſtatur in Opuſculi calce, quod uti mole liquidò vincitur a *Muſſati* libris, ſic ab iiſdem rerum fide, pondere, numero ſuperatur. Quod enim ad fidem attinet, vel in ipſa Operis præfatione falſus eſt *Conradus,* cum inquit, ſe ad ſcri-

scribendum res ab *Henrico* Cæsare gestas accessisse, quòd extaret, qui ante se id fecisset, nemo. Fecerat enim ante se multò *Mussatus*, & accuratè adeo, & ex fide bona, tum propter discreti animi sui profundum ingenium, cùm propter scripturarum multarum lectionem assiduam, tum etiam, quia Reipublicæ salubriter consultando multa vidit, & novit, quæ noscere, vel scire non omnibus licuisset, ut ab earum scriptione cæteros deterruerit. Nisi quis *Ferrettum* in *Henrici* VII. Cæsaris Scriptorum numero censeat, quòd is post *Mussati* fatum, remisso Poesi nuntio, in qua satis excellebat, Historiam aggressus scribere ducto exordio ab Anno MCCL. usque ad MCCCXVII. res tota ferè *Europa*, *Italia* præsertim, maximè *Lombardia*, & *Marchia Tarvisina* gestas, novis (ut ejus verbis utar) litteris diligenter admodum est persecutus, & in primis ea, quæ morante in *Italia Henrico* VII. Cæsare contigerunt, quòd putasset *Mussati* libros prodituros nunquam, sive quòd manum iis ultimam non admovisset Auctor præventus letho; sive quòd soloci, ut ea ferebant tempora, filo contexti formidaturi viderentur esse perpetuò lucem politioris ævi. Hæc habui, quæ de *Henrici* VII. Cæsaris Scriptoribus observasse potui scribente *Mussato* in obscura temporum illorum nocte.

(X) VELLE AUTEM DEBEBIS] Geminatio Sidonianæ similis Lib. VII. Epist. VIII. *Hujus es namque vel erga me dignationis, vel erga reliquos auctoritatis, ut si quid fieri voles (voles autem, quidquid æquissimum est) non suadere tam debeas, quam jubere.*

(Y) ARCHIGRAPHI] Habebis eandem vocem in Rub. II. Lib. IV. De Gestis *Italicorum* post *Henricum*; sed alio sensu. Quid autem hoc loco sit *Archigraphum Patavinum Mussatus* ipse sui Interpres explicat in Carmine paullo antè semel, ac iterum laudato. Illic enim *Archigraphum Patavinum* nihil est aliud, quàm suavissimus *T. Livii*, *Patavini* stylus, a quo *Mussatus* suum quidem longe abesse fatetur ingenue, quasi pedestrem, & repentem humi: atqui non idcirco spernendum ab *Henrico* VII. cum in ejus acie vel inter Equites suus quoque locus, & usus ipsis Peditibus sit relictus. Sic enim eò loci noster Historicus, & Poeta:

Plaudeat archigraphi si non mihi tibia LIVI,
Sit miles, simili sit ratione pedes.
Utilis Ausoniis *miles tibi profuit armis,*
Utilis interdum turba pedestris erat.

Miles cum in his *Eques* est, & Pediti opponitur, ut alibi commodius indicabo.

Quàm porrò suavis sit T. LIVII stylus, nemo non sentit, nisi, cui nullus sit ejus jucunditatis sensus, quam secum afferre consuevit lactea dicendi vis nullis uspiam salebris impedita fluens. Audi Virorum optimum, & doctissimum Fab. Quintilianum Lib. X. Cap. I. *At non Historia cesserit* Græcis, *nec* Thucydidi *opponere* Sallustium *verear, nec indignetur* Herodotus *æquari sibi* T. LIVIUM, *cùm in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus suprà, quàm narrari potest, eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata. Sed affectus quidem, præcipuè eos, qui sunt dulciores, (ut parcissimè dicam) nemo Historicorum commendavit magis, ideoque immortalem illam* Sallustii *velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregiè dixisse videtur* Servilius Novianus, *pares eos magis, quàm similes.* En merum mel, cujus suavitatem *Philippus* quoque *Beroaldus* sensit, cum scripsit ad *Quintiliani* gustum: *Cum omnium lectio jucundissima, ac utilissima futura sit: cum omnes haud dubiè suspiciendos, ac lectitandos esse censeam*, T. LIVIUS *in primis narratione dignissimus mihi visus est, & jucunditatis, utilitatisque inter alios refertissimus, cujus lectio omnium Scholasticorum auribus, animisque satisfactura sit. Est enim dulcis, candidus, & eo nullus Historicorum melius commendavit miriores affectus: Apud quem omnia cum rebus, cum personis sunt accommodatissima. Qui in narrando miræ est jucunditatis; clarissimique candoris: Qui (ut verissimè dixit* Quintilianus) *in concionibus suprà, quàm narrari potest, est eloquentissimus: Cujus lactea ubertas Lectorem detinet, avocat, pascit, omnibusque affectionibus validissimè commovet, & quò vult maximè impellit: Cujus divinæ facundiæ nihil addi potest: Cujus Orationi si quid demas, ex Elegantia detraxeris, quemadmodum de* Platonis *Oratione* Phavorinus *dicere solebat. Idem grandiloquus est, & Sententiarum gravitate, & majestate Verborum. Idem copiosissimus, nec tamen longus. Nam, ut inquit egregiè* Martialis.

Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis.

Non igitur immerito D. Hieronymus *testatur quosdam ex ultimis* Hispaniæ, Galliarum*que finibus Viros illustres* Romam *venisse, vel ob hoc solum, ut T.* LIVIUM *Lacteo Eloquentiæ fonte manantem contuerentur. Qui (ut* Plinius *in Epistolis inquit) postquam Hominem videre, statim in Patriam repedarunt. O Te felicem, ò Te beatum,* T. LIVI, *cujus unius videndi caussa Viri Nobiles tot millia passuum confecerint ex penitissimis Regionibus proficiscentes, tot montes incultos, tot invia loca superarunt. Illa profectò, illa divina Virtus est existimanda, quæ in uno homine tantum polluit, tantum effulsit, ut ad e... visendum, tamquam ingens, celebrandumque Miraculum*, Galli, Hispani*que sollicitarentur.* Adde his Stephanum Nigrum, quem ex eodem patre prognatum, vel certe una cum *Beroaldo* in *Quintiliani* verba jurasse credas. Sic enim ille pari aura. *O fortunatissime Popule* Romane, *qui rerum a Te gestarum præconem Historicorum præstantissimum* T. LIVIUM *habueris, cujus miram in narrando jucunditatem, clarissimumque candorem, & suprà, quam dici potest, in Concionibus Eloquentiam cùm rebus, tùm personis accommodatam quis unquam satis dignis prosequi laudibus posset? Nam ad ejus in dicendo multiplices Virtutes pro meritis, ac dignitate laudandas divina procul dubio opus esset oratione.* Ita plane, longeque candidiùs, quàm *Caligula*, qui *Tranquillo* teste *Verbosum* vocabat: aut *Asinius Pollio*, qui *Patavinitatem* in eo animadvertere se ajebat. Nimirum delicatum *Romani* hominis palatum videbatur sibi aliquid sentire, quod non usquequaque saperet Genium *Romani* sermonis. Neque enim nobis hic audiendus *Kirchmannus Lubecensis*, quando hinc colligit reprehensum ab *Asinio* fuisse sublimem *Livii* stylum; sicuti neque cum a *Seneca* propterea culpari putat Lib. I. de Ira Capit. ultimo, & de Tranquillitate Cap. IX. Nam longe aliud *Senecam* velle diffitebitur nemo, qui verba ejus attenderit, ut accuratissime attendit, & litterarum monumentis consignavit magni, & acerrimi vir ingenii, Suadæque medulla disertissimus GERARDUS JOANNES VOSSIUS Lib. I. de Historicis *Latinis* Cap. XIX. cui debent plurimùm *T. Livii Patavini* manes. Quare plures non advoco. Siquidem enim delicato cuipiam aspectus fortè LIVIUS non blandiatur, inspectus (affirmatè hoc dico) cujusvis aures demulcebit, & pectus, ut olim *Isocrates*, cujus jucunditas sic hominum mentes allicere consuerat, ut ejus domus cunctæ *Græciæ*, quasi ludus pateret, ac dicendi officina.

(Z) PRODIT] Aperit.

(AA) TIBI] *Omnium domi, forisque Virtutum*, quod de Prætextato *Symmachus* Lib. X. Epist. XXIII. multò antè protulerat.

(BB) DOMI MILITIÆQUE ET PARTUM ET AUCTUM IMPERIUM SIT] Haud dubie tum hic, ista cum Mussatus scriberet, tum in Prologo librorum de Gestis *Italicorum* post *Henricum* VII. Cæs. ad *Paganum Turrianum* Episcopum *Patavinum*, cum inquit: *Scis quippe Tu nostrorum actuum in Rempubl. fide testis Episcope, quantis* DOMI MILITIÆQUE *solertiis implicer*, *Livium* Concivem suum ob oculos habuit sic præfantem. *Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ Vita, qui Mores fuerint, per quos Viros, quibusque artibus* DOMI MILITIÆQUE, *& partum, & auctum Imperium sit.* Quemadmodum Sallustium suum *Livius* sic differentem initiò *Catilinarii* belli: *Imperium iisdem artibus retinetur, quibus initio partum est.* Et utrumque *Henricus* ipse VII. Aug. in Confessione fidei *Romæ* habita, cum inauguraretur, ut apud *Abrahamum Bzovium* legere est in Annalibus Sacris his verbis ad Annum MCCCXII. *Hæc est Fides recta, quæ contra omnes præmunitur errores, quam Divinum Apostolum* Petrum, *&* Paulum *Doctorem Gentium novimus tradidisse* Romanæ *Ecclesiæ, & qua D. Memoriæ* Constantinus *noster Inclytus Prædecessor* Romanum *munivit, & auxit imperium.* Cadunt huc etiam Anonymi verba in Oratione Legati *Veneti* Serenissimum Reipubl. *Ven.* Principem adhortantis, ut bellum *Turcis* inferat capta *Constantinopoli*, quæ quidem Oratio nuper Musêum meum cum aliis ejusdem Scriptoris monumentis auxit. Sic enim Legatus ea in parte, qua narrat, quibus verbis Viri Principes Imperii *Turcici Sultanum* a bello fuerant dehortati: *Transmarinas, & longinquas exercituum transvectiones non modò difficiles & incommodas; verùm etiam vehementer esse periculosas: incolumitati Regni sui summo studio consulere oportere, ut quod Majorum opere, diligentia, studio, consiliis, periculis, sanguine paulatim partum, & auctum, eoque perductum, ad se jure hæreditario tandem transmissum, accurate conservandum suscipiat, & Majorum exemplo incolume id ad posteros transferre valeat ex omni parte illæsum.* Hæc Anonymus. Quæ quidem eò libentiùs attuli, quò clariùs firmant vetus, atque perpetuum *Turcarum* institutum illud; quo de *Jovius* in Elogiis Lib. II. meminit, id apud *Turcas* in more positum asseverans, ut *Sultano* intranti Templum supplicandi causa Talismanus æditulus Sacerdos occurrens clara voce pronuntiet, *Meminisse velit, Imperium, quod Justitia, & Virtute bellica partum sit, non aliis, quàm iisdem artibus conservari, propugnarique oportere.* Siquidem ad eum morem respexisse videntur Consiliarii *Sultani*, & alii secum *Sallustii* sententiæ institisse,

quam in *Patavino* Gymnasio Scholis a nobis solemnibus illustratam proximè superiore anno luci nunc publicæ adornamus cum reliquis Scholis eodem Anno habitis in universum *Catilinarium* bellum.

(CC) Sacras Aures] Quemadmodum *Sacri* olim dicti, & habiti Imperatores *Romani*: ita quæcumque gessissent ipsi, sive quoquomodo attingerent, pro *sacris*, & *divinis* haberi, & dici voluerunt. Hinc *sacras* Impp. *Litteras* dixit Symmachus Lib. vi. Epist. xxxvi. *Orationem sacram* Lib. x. Epist. ii. *Auditorium sacrum* Lib. ii. Epist. xxx. & x. Epist. li. & liii. Aliaque in aliis Epist. ejusdem libri, *Sacrum* nempe *Judicium* li. *Sedem* lxii. *Responsum* liii. & lxii. *Oraculum* xxix. xxxv. xlvii. lxii. *Ærarium* xxxiii. *Edictum* xxxiv. *Præceptum*. xliv. *Munerationes*. xliii. *Humanitatem*. lv. *Jussa*. xxxiv. *Rescriptum* in Epistolis extra ordinem additis Lib. x. a *Jac. Lectio*. Alii alia. *Purpuram* Lib. i. C. de Apparitore Præfect. Urbis. *Vultum* Mamertinus in Genethl. *Aulam* Corippus Lib. iv. & Guntherus. *Apices* Sidonius Lib. i. *Præsepia* Claudianus de laudibus *Serenæ*. *Stabulum* Lib. i. C. Theodos. de Auro, & Trib. *Sacras* absolutè (hoc est litteras) Augustinus L. De *Donatistis* post Collat. Cap. xxxi. *Illi portant multorum Imperatorum Sacras, nos sola portamus Evangelia.* Hormisdas Papa in Indiculo Imperatorum *Rogate destinatis Sacris innotescat*. Constitutiones, & Justiniani rescripta. *Sacrum Scrinium*, *sacrum Numinis Consistorium*, *Cognitionem*, *Sanctionem sacram* P. Diaconus Lib. de Notis litterarum, *Sacras Occupationes* Suetonius in *Tiberio*, & *Os* Imperatoris *Federici Sacrum* Noster Lib. ix. de Gestis *Italicorum* post *Henricum* vii. qui est de Obsidione *Canis* Grandis circa mœnia *Paduanæ* Civitatis, & conflictu ejus.

Audivi, & vidi, cælestia Numina testor,
Cæsaris ore sacro. Paduæ *Communio nostris*
Accedat titulis.

Sed signatè Aures Impp. *sacræ*, nec uni Scriptorum dictæ. Præter *Statium* Eumenius Orator Lib. x. Epist. xxxiv. *Me munivit invidia. Apud Aures enim sacras locum postea non habebit convicta mendacii.* Et Epistola xxix. ejusdem libri. *Quæ ubi ad sacras Aures Perennitatis vestræ pervenerint*, &c. Pari mente Act. 2. Concil. Chalcedo. *Sacratissimas*, Firmicus Lib. de Errore propha. Releg. *Sanctas*, Novel. xii. *Divinas* easdem Augg. *Aures* appellarunt, sicuti alicubi pro Augusto *Divinus Princeps*, *divinus* ejusdem *Affatus*, *divinus Sermo*, *divina Officia divinæ stirpis Augustus* occurrit, & alia alibi, quæ hisce similia reliqui collegerunt.

(DD) Ut Fallere] *Fallere, falli* Paronomasia plenissima venustatis, cui similis illa Sidonii Lib. v. Epistola ii. *Nec me falli, nec te fallere decet.*

(EE) Nefas Sit] Quòd Imperatores *Sacri*, *Sacratissimi*, *Numina*, de quibus ne suspicari quidem liceat, quod velint fallere.

(FF) Dum Te Hominem Fatearis] Cui nihil magis affine, quàm labi. Verè Heynsius in Epistola præfixa Crepundiis *Silianis*: *Plus mehercule erranti scire ignoscere, quàm errare nescire est. Alterum enim debent omnes, alterum potest nemo.* Hominis autem est, humani a se nihil alienum putare.

(GG) Confessasque Plurimorum Indiciis] Parem a se diligentiam adhibitam testatus est Sulpitius Severus in Præfatione Libri de Vita D. *Martini*. *Obsecro autem eos, qui lecturi sunt, ut fidem dictis adhibeant, neque me quidquam, nisi compertum, & probatum scripsisse arbitrentur alioquin tacere, quàm falsa dicere maluissem.* Parem Scriptores ab eo reliqui gestarum rerum, qui Veritatem amplexi præcipuam Historiæ legem nulli labori pepercere, ne res sibi parùm exploratas posteris traderent, quod multò antè ab Historiæ Patre *Thucydide*, *Theopompo*, *Polybio* factum accepimus. *Polybius* enim (ut alios omittamus) ne falsa pro veris litteris consignaret, in remotissimas oras peregrinatione suscepta *Asiam*, *Africam*, *Europam* lustravit; *Atlanticum* quoque Oceanum navigavit: & ut de *Annibalis* itinere vera narraret, *Galliam*, & *Alpes* invisit: ut de *Scipionis* rebus in *Hispania* gestis, *Carthaginem* novam adiit, loca singula cum cura inspexit, *Hispaniæ* pleraque oculis usurpavit.

8 (HH) Officiat] *Jovem* hic ego lapidem dejerare ausim per omnes fortunas meas, *Officiant*, legendum esse, cum id verbi *Res* potius, quàm *Pactum* respicere videatur.

(II) Veritati] Non temerè, quisquis Historiæ scribendæ manum admovet, sic præfatur. Sed omnium mihi Ferrettus instar, quia ad manus, & coævus Nostro: *Nec tantùm Series, quantùm rei Veritas indicabitur: sed & Tempus, & Locum, quò certior fides sit, historicè conscribemus.* Præcipua nimirum danda est opera ei, qui Res hominum scriptis mandare volet, ne narrationem suam mendaciis, figmentisve commenti- A tiis adspergat, cum Veritas ornamentum, & decus, pes, caput, anima denique ipsa censeatur Historiæ, qua uti rectitudine regula definitur. Ferrettus idem in suæ Historiæ umbilico: *Et quidem his certius fidei robur veris litteris indicantes, non fictum quidquam, nec rogatum, aut favori conceptum, ut placeamus, scripsisse profitemur. Nullis enim decorari velamentis debet Historia. Hic namque Poetarum mos est, qui, ut placeant, veris ficta componunt: Conscriptores verò magnificarum rerum Veritatem meram sequi debent, non Odio, vel Amore corrupti, ne fortè legentium fides traduci meditetur* (forte *videatur*) *inepte.* Et paullo post. *Aggrediamur ergò viriliter opus mente conceptum, solamque rerum gestarum nullis depræhensam fallaciis Veritatem persequamur.* Itaque jure, ac meritò primas inter Historiæ leges censetur illa. *Ne quid falsi scribere audeat: ne quid veri non audeat: ne quam in scribendo suspicionem gratiæ,* B *ne quam simultatis ostendat.* Historia siquidem, ut Plinio placet Epist. xvii. Lib. vii. *Non ostentationi; sed Fidei, Veritatique componitur*, quæ Diodoro teste Προφήτης ἐςὶ τῆς Ἀληθείας *Deæ Veritatis Propheta est*: imo, si Dionysio credimus, Ἱερὰ *Sacerdos* ita prorsus, ut quæ a vero aberrarit assertio, Historia dici non possit. Appositè Lucianus, & vere. *Historiæ* ἓν ἔργον καὶ τέλος τὸ χρήσιμον, ὅπερ ἐκ τῦ Ἀληθῦς μόνυ συνάγεται *Unum opus est, & unus finis utilitas, quæ ex sola Veritate conciliatur.* Et infrà μόνον θυτέον τῇ Ἀληθείᾳ εἴ τις ἱςορίαν γράψων ἴοι, τῶν δ' ἄλλων ἁπάντων ἀμελητέον αὐτῷ *Soli immolandum Veritati ei, qui ad Historiam scribendam accedet, cætera verò omnia postponenda.* Nimirum. Ὅτι καθάπερ ἐμψύχυ σώματος τῶν ὄψεων ἐξαιρεθεισῶν, τὸ ὅλον, ὕτως ἐξ ἱςορίας ἐὰν ἄρῃς τὴν Ἀλήθειαν, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίγνεται διήγημα. *Ut animal luminibus ademptis prorsus inutile redditur: ita si* C *veritatem ex Historia tollas, quod superest illius, narratio est nullius usus* Polybio teste Lib. xii. Historiarum. Det igitur (ut primis extrema respondeant) qui in Historicorum numerum venire contendit, operam potissimam Fidei incorruptæ, ne μυθόγραφος verius, quàm Historicus audiat; Cura dein illi sit potior, & cautio prima, quæ Symmacho Lib. i. Epist. xxviii. *Ne blanditiæ longiores corrumpant veri dignitatem*: imò quæ Nostro. *Ne quid immobili officiat Veritati*: ne, quod genus scripti Veritate potissimùm niti debet, sua vanitate protinus ruat. Nec offecit Noster, suæ nobis hac in parte constantiæ testis non uno in loco. Libro siquidem xii. de *Italicorum* gestis habemus ista. *Ad quem* Mussatus. *Non putet, aut vereatur* Marsilius *se quidquam, nisi verum suis inseruisse Chirographis: acta ut fuere, tradita esse Posteritati, secundum quæ laudes, &* D *& probra judicabit.* Epistola verò ii. sententiam eandem carminibus adumbratam.

Me super his scriptis, cælestia Numina testor,
Non Timor, aut Odium, nec superavit Amor.
Gesta super vero semper sine crimine scripsi,
Zelus in hac quisquam non mihi parte fuit.
Scripta mihi videas rerum discrimina Lector,
Et tibi nunc Gelfus, *nunc* Gibolengus *ero.*

Et infrà.

Non mihi cum Patria liceat contendere nostra,
Noster vera Liber gesta fidelis habet.

Et in ejusdem Epistolæ calce.

Vive, Liber, puri testis fidissime veri,
Cumque meis semper singula gesta refer.

Sic in eadem initio styli sui humilitatem compensandam censet gravitate rerum, & fide.

E *Sit stylus ipse humilis, rebusque incommodus altis,*
Sit rata verborum pro gravitate fides.

Et in Centone ad Filium.

Crede, quod illius mihi pars non ficta laborum est,
Ponitur inque illis fabula nulla libris.

Nec potuit *Mussatus* falli, nec voluit. Cum enim ex Principum Virorum censura in rerum edendarum quotidiana vigilantia indiligentis sit, quidquam præterire: omnia consectari in primis arduum: suffragantium omnia puncta promereri ἀδύνατον: aut quæ vidit, *Mussatus* scripsit, ne autoritatem elevaret Historiæ vanitate rerum:

Vidi supremos apices, fastigia Mundi.
Pontificem excelsum, Cæsareamque domum,
Vidi actus, vidique Viros, moresque vicesque
Parva licet, quorum pars tamen una fui.

F Ut in Elegia de Celebratione suæ diei Nativitatis testatur apertè: aut fateri maluit, se rem nescire sibi non bene penitùs exploratam, quàm secus, ac gesta fuerat, prodere, quod patebit libros ejus Historicos volutanti.

(KK) Utcumque Hæc Fuerint, &c.] Prognatus videatur ex eodem ovo fuisse Renerius Snojus Rerum *Batav.* non ignobilis Scriptor, cum dixit: *Utcumque tamen, quæ scribam, æstimata erunt, in parvo ponam discrimine, modo nostratia in tenebris propè sepulta in lucem, atque hominum memoriam redeant, ne ingentia, atque eximia illa*

illa Comitum Batavorum *facinora*, *aut fraudentur gloria*, *aut ævum ullum obliteret.* Quæ nos quoque ratio de novi nostri HERCULIS MUSAGETÆ, ET MUSARUM MYSTÆ DOMINICI MOLINI consilio, an imperio dixerim (nobis enim Magni Herois, ac Domini Consilia faces: Nutus imperia, aculei, calcaria sunt) in eam cogitationem adduxit, ut ALBERTINI MUSSATI ingeniorum ævo turbulento, quo vixit, *Phœnicis*, & *Solis* labores historicos jacere diutius in tenebris minimè pateremur. Sed in re non dissimili aliis quoque par fere clausula usitata, & Primipilis quidem militiæ nostræ, *Ovidio*, *Senecæ*, *Symmacho*, *C. Sollio Sidonio Apollinari*. Primo Lib. III. de Ponto Eleg. VIII.

Tu tamen hæc, quæso, consule missa boni.

Alteri I. De Benef. *Hoc munus, rogo, qualecumque est, boni consulas.* Tertio Lib. VIII. Epist. XLVIII. *Quidquid igitur hoc est, quod tenet pagina, quæso, ut boni consulas, teque summittas ad mediocritatem Scriptorum meorum.* Postremo Lib. VII. Epist. III. *Dabis ergo veniam præsumptioni, &c.* Quæ volui, ne quis *Mussatum* extra proborum Scriptorum orbitam Verbis, aut Sententiis aberrasse censeat cum imperitorum fæce, qui barbarum illum, & ineptum indigitantes temere, conati sunt hactenus ejus labores, accuratasque vigilias Posteris invidere.

(LL) RELATURO] Desiderari videtur aliquid, puta pronomen *Te*, vel quid simile, quod tamen ex sola conjectura addere, religioni fuit.

(MM) ÆTERNA AUGUSTORUM NOMINA] ÆTERNI quoque Titulus *Rom.* Imperatoribus ab Ethnica adulatione, & assentatione datus. Prima Inventio, atque translatio SS. *Abundii*, & *Abundantii* Martyrum ex Codice *Arianensi. Post multos autem annos pace Ecclesiæ reddita imperante Domino nostro piissimo, & ÆTERNO Augusto* Othone *Magno* III. *Imp.* Diocletiani litteræ S. *Georgii* martyrio insertæ Diocletianus *Imperator semper Augustus*, ÆTERNUS *Imperator*, *&c.* Sozomenus alias laudatus Lib. IV. Cap. XII. παρόντος Κωνςαντίȣ αἰωνίȣ μεγάλȣ ἀυγȣ́ςȣ. *Præsente* Constantio ÆTERNO, *Magno*,
9 *Augusto.* Sic ÆTERNITATIS non rara nostris in litteris mentio, cum de iisdem Augg. Sermo. Junior Plinius Lib. X. Epist. LXIII. Archippus *per salutem tuam*, ÆTERNITATEMQUE *petiit.* Et Epist. LXXXVII. *Rogatus Domine*, *a* Nicensibus *publice per ea, quæ mihi sunt, & debent esse Sanctissima, idest per* ÆTERNITATEM *tuam, Salutemque* &c. Symmachus Lib. X. Epist. XVI. *Justum est igitur, ut* ÆTERNITATI *vestræ pro solo honore, quem cœpi, gratias agam.* Epist. XIX. de Theodosio, & Arcadio *Augg. Sed ea jam quasi debita repetit, quæ* ÆTERNITAS *vestra promisit.* Et Epist. XXI. *Hæc* ÆTERNITAS *vestra venerabilis cum Senatui statuenda mandaret, referri ad se protinus imperavit, ut placita cunctis immortali lege solidentur.* Sic apud Eundem Lib. I. Epist. LXXXIX. ÆTERNI Principes occurrent. Julianus ÆTERNUS Lib. IX. Epist. LXXX. & Imperatores ipsi dicent suam ÆTERNITATEM adorari Lib. IV. C. *Theod.* de Fabri. Apud *Ammianum* etiam Lib. XV. in Actis Concil. *Arelatensis* I. Epist Præf. Præt. legere erit. *Confestim a Justitia declinavit ita intemperanter, ut* ÆTERNITATEM *eam aliquoties assereret* Eodem PERENNITAS spectat iisdem Impp. attributa. Prosper Prædic. VII. medii temporis. *Æterna, quæ temporalis est, utique est nomen blasphemiæ, cum Mortales, licet Reges, in ea dicantur Divi, eique supplices dicant, Numini vestro, Altaribus vestris* PERENNITATI *vestræ.* Sidonius Lib. I. Epist. V. *Cui filia* PERENNIS. Symmachus Lib. X Epist. XVI. *Quod si pares animo vires Senatus habuisset, scires in publico amore* PERENNITATIS *tuæ esse divitias.* Epist. XXXIII. *Cujus rei etiam Vir illustris prædecessor meus* Anthenius Bassus PERENNITATI *vestræ rationem dicitur intimare.* Et Epist. seq. *Credatur Præfecto, qui* PERENNITATIS *Vestræ ammonitus, edicto miratur*, &c. Sed satis sit exemplorum.

(NN) NOMINA] Respexisse videtur ad Symmachum suum, qui Lib X. Epistola XXII. ait Africanum, & Britannicum *Duces statuis Equestribus inter prisca* NOMINA *consecratos*, nisi quis forte contendat NUMINA potius, quam NOMINA hic e *Mussati* calamo profluxisse, quod factum ab eodem *Symmacho* suspicatur *Lectius* Lib. eodem Epist. XVI. ubi scriptum ab illo censet. *Vestri* NUMINIS *erit communem causam tueri!* pro quibus in vulgatis erat. *Vestri* NOMINIS &c. Pro Numinibus enim culti, & habiti Imperatores ab iis, quibus nondum divinæ lux affulserat veritatis. Idem Symmachus Epist. XVIII. Lib. X. *Dignum est igitur Æternitate* NUMINIS *vestri*, *Celsum*, *genere*, *eruditione*, *voluntate laudabilem*, *adjudicare nobilibus pignore dignitatis*, *&c.* Item XX. XXI. XXVI. XXXI. XXXII. ejusdem Libri, & penè omnibus paginis, quas non exscribo. Nam in Inscriptionibus id apparet vulgo, in quibus frequentes hæ Notæ. N. E. M. Q. D. Hoc est. *Numini ejus*, *Majestatique devoti.* Martialis Lib. Spectaculorum Epig. XVII.

Crede mihi, NUMEN *sentit & ille tuum.*

Extat etiam Theodosii, & Valentiniani Augg. edictum in hæc verba conceptum: *Ludis quoque simulacra proposita tantum in animis concurrentium, mentisque secretis nostrum* NUMEN, *& laudes vigere demonstrent.* Nam in C. *Theod.* Lib. XV. Tit. IV. Lib. I. cum Dempstero, NOMEN, potius lego, quam NUMEN. Sequitur enim. *Excedens cultura hominum dignitatem superno* NUMINI *reservetur*: Sicuti e contra in Panegyrico ad *Pisonem. Nec sua* Virgilio *permisit nomina soli.* NUMINA pro *Nomina* censeo reponendum: ut NUMINA denotent Augustum, cujus familiaritas felicitas erat Poetis.

(OO) DIVINIS AUSPICIIS] Longe secus Assentatores Ethnici, qui non Divinis; sed Augustorum ipsorum Auspiciis, Fortunæ, Fatis omnia tribuebant. De *Auspiciis*, Curtius Lib V. *Novis initiis, & ominibus opus est; auspicium, & imperium alii trade.* Ammianus Marcell. Lib. XVI. *Quidquid per omnem terræ ambitum agebatur felicibus auspiciis ejus assignantes.* Ovidius Lib. I. de Arte Amandi.

Auspiciis, animisque patris puer arma movebis,
Et vinces animis, auspiciisque patris.

Claudianus de IV. *Honorii* Consulatu.

——— *civile secundis*
Conficis auspiciis bellum.

Et Libro de bello *Gildonico.*

Illius auspiciis immensa per æquora miles,
Non plaustris, Arctove regor.

Suetonius in *Augusto* Cap. XXI. *Domuit autem partim auspiciis suis* Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam &c.

De *Fortuna*, Mamertinus Panegyrico *Maximiani* Augusti: *Vestræ Fortunæ, vestræ felicitatis est, Imperator, quod jam milites vestri ad Oceanum pervenere victores.* L. Florus Lib. IV. Hist. Cap. VI. *Stabat pro partibus invicta Fortuna, & Ultoris, & qui vindicabatur.* Claudianus de bello *Gildonico.*

Si mihi tempestas Lybiam, *ventique negabunt,*
Augusti Fortuna dabit.

Corippus in Præfatione Operis

——— *cum milite tuto*
Alternas gentes Domini Fortuna negaret.

De *Fatis*, Claudianus III. *Honorii* Consulatu.

——— *pugnastis uterque,*
Tu fatis, Genitorque manu.

Sidonius Apollinaris Carm. V.

——— *certatum est jure magistri,*
Augusti fato.

(PP) TE PROMERENTE] Virtute, & Rebus præclare gestis, quæ locutio digna Pio Cæsare, Scriptore Pio, quales *Henricus* VII. & *Mussatus*, qui ad eandem fere formam absolvit Epistolam XVI.

Nunc specto, tendoque chelim, plectrumque lyramque,
Si donante Deo Virtus exegerit hujus
Regis, perpetuum nomen laturus in ævum.

Hæc in PROLOGUM, quo quid eruditius, vel gravius fingi posse qui censet, male plane censet.

IN

10 IN LIBRI PRIMI RUBRICAM I.

(a) UBRICA I.] Secuti *Venetum* M.S. melioris, & antiquioris notæ Rubricas aspernari noluimus, in quas ejus Codicis Libri omnes, ac singuli dividuntur. Longe quidem satiùs visum est, illas in marginem rejicere, quàm insertas Operi retinere ob eam caussam maxime, quam attulimus ad Epitomata, præfati ibi paucis in eos, qui Rubricas omnes e *Mussati* Libris, uti prophanum quippiam, amovendum suadere tum mihi, tum cæteris nitebantur. Ne quis autem miretur, Virum Historicum ea voce usum in Operis sui partibus dividendis, cum aliæ nunc in usu sint, de RUBRICA, ejusque vocis Usu multiplici, & vario semel hic colligam a me lecta.

RUBRICA terræ species est coloris rubri, a quo & nomen habet. Columella Lib. II. Cap. X. *Id, ut dixi, exilem amat terram, & Rubricam præcipuè.* Cato de Re Rust. Cap. XXXIV. *In creta, & uligine, & Rubrica, & agro, qui aquosus erit, semen adoreum potissimùm serito.* Tertullianus de habitu muliebri Cap. VIII. *Vilior est apud illos purpura, quàm Rubrica. Græci* terram hanc μίλτον, *miltum*, vocant. Glosæ Philox. Διὰ μίλτου ἐπιγραφή. *Rubrica. Tituli rubrica picti.* Strabo Lib. XII. Σινωπικὴ μίλτος. *Rubrica Sinopica.* Dan. Barbarus Patriarcha Aquilegiensis ad M. Vitruvii Cap. VII. Lib. VII. *Rubrica autem terra est rubra, qua Pictores, & Fabri materiarii utuntur, Milton* Græce *dicitur.* Jac. Pamelius ad suprà laudatum *Tertulliani* locum de Habitu muliebri. *Rubrica, Milton significat* (*inquit* Rhenanus) *sive Colorem rubrum.* Et Eustathius *Homeri* interpres scribit, apud *Armenios* quandoque rubentes nives conspici, quòd loca illa μίλτῳ, idest, *minio*, scateant.

Nascitur in locis plurimis; sed in paucis optima. Commendatur illa præ cæteris, quam *Pontus, Sinops, Ægyptus*, Insulæ *Baleares*, & *Lemnos* ferunt. Vitruvius loco antea memorato: *Item Rubricæ copiosæ multis locis eximuntur; sed optimæ paucis, uti* Ponto, Sinope, *&* Ægypto: *in* Hispania, Balearibus, *non minus etiam* Lemno. Strabo Lib XII. *Sinopicam*, quæ cum *Iberica* de dignitate contendit, eoque appellatur nomine, quod in quibusdam *Cappadociæ* speluncis effossa, purgataque deferatur *Sinopem* urbem, ac ibi vendatur, cæteris anteponit. Ejus verba sunt. Ἐν δὲ τῇ Καππαδοκίᾳ γίνεται καὶ ἡ λεγομένη Σινωπικὴ μίλτος, ἀρίστη τῶν πασῶν, ἐνάμιλλος δ' ἐστὶν αὐτῇ καὶ ἡ Ἰβηρική. ὠνομάσθη δὲ Σινωπική, διότι κατάγειν ἐκεῖσε εἰώθασιν οἱ ἔμποροι, πρὶν ἢ τὸ τῶν Ἐφεσίων ἐμπόριον μέχρι τῶν ἐνθάδε ἀνθρώπων διήχηται. Quæ sic Isaacus vertit. *In* Cappadocia *nascitur etiam præstantissimum omnium minium, quod & cum* Hispanico *certat.* Cappadocium Sinopensis *cognomento laudatur, quia* Sinopem *id solebant avehere mercatores, antequam* Ephesiorum *negotiatio usque ad hujus regionis homines prorogaretur.* Sentit id ipsum Dan. Barbarus ad Vitruvium suum: *Rubrica optima* Sinopi *inventa, & primum in* Ponto*: Inde nomen a* Sinope *urbe. Nascitur &* Ægypto, Balearibus, Aphrica; *sed optima in* Lemno *& in* Cappadocia *effossa e speluncis.* Quæ quidem hausir e *Plinii* fònte Lib. XXXV. Cap. VI *Lemniam* cæteris præferentis, quam *Sphragidem* appellabant quod non nisi signata venundaretur.

Usus ejus varius olim, ac multiplex. Adhibuisse videntur initio Agricolarum Patres ad notandas arbores transferendas. Quamobrem inter cætera Columellæ præcepta, quæ Lib. II. traduntur, hoc etiam habes: *Omnes arbusculas, priusquam transferas, Rubrica notare convenit, ut cum serentur, easdem cœli partes aspiciant, quas etiam in seminariis conspexerunt.* Fabrorum inde venit in manus, ac tum primum *Fabrilis* a nostris, τεκτονικὴ a *Græcis* dici meruit, *Ægyptia* præsertim, & *Aphricana*, quod utraque maxime sorberetur. Pictores sane obviis (quod ajunt) ulnis illam præ cæteris excepere. Locupletissimus ea de re testis Lyricorum *Lat.* facile Princeps Serm. II. apud quem *prælia rubrica, vel carbone picta* legere est: cui suffragatur Plinius Nat. Histor. Lib. XXXV. Cap. VI. *Usus penicillum, aut si lignum colorare libeat.* Et infra. *Picturis autem apta nascitur, & in ferrariis metallis.* Habuit & in Medicina locum, Emplastris maxime utilis, & Igni sacro, morborumque generibus aliis, quæ ab eodem inibi Naturæ interprete recensentur.

Transiit hinc ad Librorum Inscriptiones, quas idcirco *Titulos* dictas voluit Eruditissimus *Maggius* Lib. I. Miscellanearum, seu Var. Lectionum Cap. XIV. quod non sine ornamentis, & rubro colore fierent, ad similitudinem videlicet *Tutuli*, ornamenti capitis *Flaminicarum*, quod ex *Festo* Lib. XVII. in altitudinem extructum, vitta quoque purpurea crinibus innexa constabat; secus atque *Marinus Becichemus Scodrensis* sensit, qui Lib. I. Epistolicarum Quæstionum Cent. I. Cap. XLIX. Inscriptiones Librorum Titulos quidem a Veteribus dictas, quasi *Tutulos*, scriptum reliquit, atqui non ob similitudinem, quam haberent cum Tutulis *Flaminicarum*; sed quia factum, nomen, & memoriam tuerentur auctoris, ex *Varrone*, qui Lib. VI. de L. L. ornamentum illud capitis *Flaminicarum Tutulum* vocatum censet, sive ab eo, *quòd tuendi caussa capilli fiebat*; sive, *quòd altissimum in Urbe, quod est Arx, ea res tutissima Tutulus diceretur:* Et Festo Lib. XVIII. ubi Titulos, ipsos quoque Milites vocatos asserit, quasi Tutuli essent, dum patriam tuerentur. Utut sit, Lectori liberum esse volumus, cui libuerit, assentiri. Ego *Maggium* hoc loco sequor nobis adstipulantem, dum Tituli nomen Librorum Inscriptionibus attributum docet, eo, quod fuerint ex colore rubro, qui proprius est Rubricæ. Ob id enim Inscriptiones etiam ipsæ Rubricæ dictæ. Divinus Scaliger Lib. III. Poetices Cap. XXVI. quod est de Inscriptione. *Indicem Elenchum nudum* Latini *vocant. Nam is, qui sententias comprehendit, sane idem est, quod Argumentum. Rubricam vero a colore Barbari.*

Juris sane Consulti Vett. sic Rubricam adamarunt, ut juris ferè sui fecerint, non tam in Librorum suorum titulis exornandis, quàm in ipsis quoque Legum suarum capitibus inchoandis, uti *Pet. Gregorius Thosolanus* in Præludiis Opt. Jurisconsulti Lib. II. Cap. XXIII. N. II. *Rainaldus Corsus* Lib. II. Indagationum Juris Cap. II. *Hieronymus Maggius* in Variis, & alii complures tradunt. Nec aliis, quàm hisce de Titulis capiendus Sidonius Lib. VIII. Epist. VI. cum inquit: *Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, Lex de præscriptione tricennii erat perquirata, cujus peremptoriis abolita rubricis lis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur.* Ubi doctissimus Savaro. *Rubricis, idest, Titulis, qui rubrica miniabantur.* Capitur etiam *Rubrica* pro *Titulo* in Confessione fidei, quam *Henricus* VII. Imp. *Romæ* cum inaugurararetur, professus est, produxitque nuper in lucem *Bzovius* ex M S. *Vaticano* ad Annum reparatæ salutis CIↃ CCCXII. *Hanc itaque nostræ* 11 *Serenitatis Constitutionem in corpore juris sub debita Rubrica volumus inseri, & mandamus.* Et L. 2. §. Recuperandæ. ff. de Interdict. uti *Brissonius* Lib. XII. Lexici Juris, & alii alibi penitius observarunt.

De Capitibus vero Legum Rubrica describi solitis a Jurisconsultis loquitur apertè Juvenalis Sat. XIV. cum inquit.

——— perlege rubras
Majorum Leges.

Imò alii quicumque Rubricam pro Legibus usurparunt. Quintilianus Lib. XII. Cap. III. *Quorum alii se ad album, ac rubricas transtulerunt; & Formularii, ac* (*ut* Cicero *ait*) *Legulei esse maluerunt.* Persius Sat. V. loquens de *Masurio Sabino* celebri J. C. temporè *Tiberii*, cujus & crebra mentio apud *Gellium, Athenæum*, & in Digestis.

Vindicta postquam meus a Prætore recessi,
Cur mihi non liceat, jussit quodcumque voluntas,
Excepto, si quid MasurI *rubrica vetavit.*

Rubrica enim eo loci pro initio scriptæ legis rubricatæ posita est per Metonymiam materiæ: imò pro tota cœpta, & subjecta Lege, etiam ea parte, quæ atramento signata est, proque titulo universo per Synecdochen partis. Occurrunt hic *Isonis* Magistri Glossæ veteres ad illa Prudentii Lib. II. contra *Symmachum*.

Quæ qui constituunt, dicant cur condita Lex sit
Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur,
Quæ prohibet peccare reos, quos ferrea fata
Cogunt, ad facinus & inevitabile mergunt?

Rubrica nomen Legis. Lex. Linea Cæmentariorum, quibus aspiciunt, an sit recta ipsa maceries, an non: sed pro Lege ponitur, aut judicio. Quamquam, meam ut de *Linea* sententiam feram, *rubicatam* eam libentius dixerim, quàm *Rubricam*, rubrica nimirum tectam, quo sensu D. quoque *Hieronymus* in Exodum *pelles* arietum *ru-*

rubricatas dixit. Linea siquidem sive amussis (uti nos docet *Nonnius* in Verbo *Examussim*) regula est Fabrorum, quam Architecti, cùm opus probant, rubrica illinunt, licet Persius Sat. I. Ver. LXXX. eam ipsam regulam Rubricam vocet.

Non secus, ac si oculo Rubricam dirigat uno.

Cujus auctoritate tueri *se* potest *Iso* contra sentiente *Cornuto.*

At ne nos nostram extra lineam aberremus, non male pro Lege Rubricam accipi, novit etiam Hericus Altissiodorensis Monachus sui seculi non indoctus, cum Lib. I. scripsit:

Servabat teneros custodia pervigil annos,
Et casti comites, & opis rubrica magistræ
Adposita, & curvos afformans regula mores:
Et pressus ratione animi, vincique laborans,
Ac præceptoris ducens sub pollice vultum
Signabat trepidas, & adhuc rationis egentes,
Consiliique inopes prætexta aptissima mentes.

Quamvis enim ibi prima fronte videatur eruditus Scriptor *Rubricam* pro virgea supellectili *Ausoniana* institutioni puerili necessaria dixisse; potius tamen est, ut ibi cum Eruditissimo *Gasp. Barthio Lib.* XIV. Adversariorum Cap. IV. per *Rubricam* præscriptum ordinem, & institutionis magisterium capiendum putem: ut quemadmodum ad Titulum tractanda sunt argumenta propositum: sic & vita ad institutionis regulam dirigenda sit, allusione ad auctoritatem Legis, cujus nota sit Rubrica pro Lege poni solita, quod illa signentur Leges.

Quod si caussam quærat hic Lector, ob quam Legum Tituli Rubrica maxime pingerentur. Prima fuit, ut iis plus inde decoris, & venustatis accederet. Suggerit eam Plinius Libro, & Capite nuperrime laudatis. *Hacque usi sunt Veteres ad splendorem.* Quam ob caussam etiam hodie, præsertim in Libris, & Codicibus Ecclesiarum, per totum rubricatorum Characterum frequens est numerus, more ducto e Fastis publicis *Romanorum*, quos purpureos honoris ergo fuisse lego. Martialis Lib. XII. Epig. XXV.

Sed tu purpureis ut des nova nomina fastis.

Sidonius Lib. VIII. Epist. VI. *Licet tu deductum nomen a trabeis, atque eboratas curules, & gestatorias bracteatas, & Fastos recolas purpurissatos.* Monumenta enim publica Encausto insigniri solita, & ob id Encausteria dicta Lib. IX. C. de Agricol. Cens. & Colon. Ovidius etiam huc aciem mentis intendit, & stylum Fastorum III. cum *pictos Fastos* dixit, quia scilicet *miniati*. Alias *purpurei Fasti* dicti, quia membrana purpurea involuti Librorum aliorum exemplo, quos ornatos præ cæteris exoptabant. Tibullus Lib. III. Eleg. I.

Lutea sed niveum involvat membrana libellum.

Ovidius Lib. I. Tristium Eleg. I.

Nec te purpureo velent vaccinia succo.

Ita Fasti purpurei, quia membrana extrorsum purpurea tecti. Interior enim ejusdem membranæ facies candida erat, eoque respiciens *Persius* Sat. III. unam, & eandem membranam bicolorem indigetavit, nempe quia pars ejus crocea, pars glutina, ut *Cornutus* scribit. Nec aliam ob caussam monumenta illa publica, quæ Encausteria vocata fuisse proxime notabamus, quod insigniri solerent Encausto, *Prætextæ*, alio nomine dicebantur, quam quod eorum membranæ ita res a *Romanis* gestas complecterentur, ut purpureæ partes una essent, altera verò candidæ, & pexæ, ut in iis commode scribi posset. Qua de re legendus *Isidorus* Lib. VI. Cap. X. Lepidissimique Scriptorum Martialis Lib. V. Epig. VI.

Quæ cedro decorata, purpuraque
Nigris pagina crevit umbilicis.

Et Lucianus ad Imperitum. Βιβλίον πάγκαλον πορφυρᾶν μὲν ἔχον τὴν διφθέραν, χρυσῦν δὲ τὸν ὀμφαλόν. *Libellus omnino pulcher, purpurea membrana, aureo umbilico.* Purpureus enimverò color verè splendidus, & ad splendorem rerum aliarum factus. Ea re Donatus ad illa Trebellii Pollionis in *Claudio* II. *Tunicas russas militares annuas.* Et illa Vopisci in *Aureliano*. *Tunicas ducales quatuor.* ait, hujuscemodi tunicis tum Duces, tum Milites usos non tam, ne sanguis e vulneribus in bello forte diffluens, nec vestis colorem mutans, eos deterreret, vel hostibus vires, & ferociam adderet, quam honoris caussa, ob quem ejusdem coloris vestes a *Persis* etiam Regibus adhibitas testantur in *Artaxerxe Plutarchus*, & *Xenophon* Libro *Cyri-pædiæ* VI. *Faberius* quoque scriba, cum in *Aventino* voluisset habere domum eleganter expolitam, parietes induxit minio. Nondum enim (quòd postea factum *Vitruvius* docet Lib VII.) passim parietes expolitione miniacia poliebantur. Et *Caligula*, ut in dandis *Circensibus* cæteros *Romanos* Principes anteiret, eorum certe prodigentiam vinceret, a quibus, auctore *Plinio* Lib. XXXVI. arenæ

A loco rasura lapidis albi stratus fuerat Circus Maximus, eundem contexit Minio, & Chrysocolla. Suetonius in eo Cap. XVIII. *Edidit & Circenses plurimos a mane usque ad vesperam, interjecta modo* Africana *venatione, modo* Trojæ *decursione: quosdam autem præcipuos Minio, & Chrysocolla constrato Circo, nec ullis, nisi ex Senatorio Ordine aurigantibus.* Minium enim (ut *Plinius* habet,) apud *Romanos* inter maximæ authoritatis pigmenta semper extitit, quippe quo non ipsa solum Triumphantûm corpora; sed & *Jovis* ipsius faciem illinire solerent. *Invenitur enim* (Plinii verba sunt Lib. XXXIII. Cap. VII.) *& in argentariis metallis minium quoque, & nunc inter pigmenta magnæ authoritatis, & quondam apud* Romanos *non solum maximæ, sed etiam sacræ. Enumerat Autores* Verrius, *quibus credere sit necesse,* Jovis *ipsius simulacri faciem diebus festis minio illiniri solitam,* B *Triumphantûmque corpora: sic* Camillum *triumphasse.* 12 *Hac religione etiam nunc addi in unguenta cœnæ triumphalis, & a Censoribus in primis* Jovem *miniandum locari. Cujus rei quidem caussam miror, quamquam, & hodie id expeti constat* Æthiopum *populis, totosque eo tingi Proceres, huncque ibi Deorum simulacris colorem esse.* Æthiopes enim re ipsa (quod *Herodotus* quoque tradit Lib. VIII.) ituri ad bellum corpora minio inficiunt eandem forte ob caussam, ob quam *Romani* Duces, & milites russis usi tunicis, ut dicebamus, ne scilicet sanguinem vulneribus effluentem agnoscerent, minusque ideo terrerentur. Erat & Minium Deorum apud eosdem color, præterque Jovem, *Deos* etiam alios *Minianos* recenset *Varro*, quorum videlicet simulacra, antiqua consuetudine, minio pingerentur. Spectant huc illa Parentis, & Principis Poetarum Ecloga X.

C Pan *Deus* Arcadiæ *venit, quem vidimus ipsi*
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.

Ad quæ *Servius* adnotavit, Triumphantes solitos olim oblinere se Rubrica, & ita *Camillum* fecisse, quod nos ante docuerat *Plinius* supra laudatis verbis, quibus habet affinia Lib. XXXV. Cap. XII. de *Jove* præcipue Miniano, Fictili, scilicet, & ideo solito miniari. *Hæ enim* (ut idem ibidem addit) *tum effigies Deum erant laudatissimæ.* Sic apud Pausaniam in *Achaicis Bacchi* simulacrum occurrit intinctum, fucatumque ὑπὸ κινναβάρεω. *Minio*, sive *Cinnabari*. Allucet his Arnobii fax Lib. VI. Numerans enim illic Arnobius formas varias, & simulacra Deorum, sic ait. *Inter Deos videmus Leones torvissima facie mero oblita minio.* Inde lux clarissima tenebris Tullianis Epist. XVI. Lib. IX. ad *Papyrium Pætum. Volo enim videre animum, qui mihi* D *audeat ista, quæ scribis, apponere, aut etiam Polypum Miniani* Jovis *similem.* Respexit enim sine dubio festiviter, ac signate *Tullius* ad solennem *Romanis Jovis* miniandi morem, aitque se vel tenui cœna contentum fore; velle tamen eam animi magnitudinem experiri in *Papyrio*, quæ sibi audeat vel Polypum apponere rubentem non sua sponte (neque enim is suapte natura ruber est) sed ex tinctura juris, ut *Manutio* placet: seu potius ex coctura, uti oculatior censuit *Beroaldus* ad Cap. XVIII. *Suetonii* in *Caligula*, & ob id similem Miniano *Jovi*, rubentem scilicet, ad instar ejus simulacri rubentis ex illitu minii, tum, cum a Censoribus locatus fuerat miniandus. Id ipsum de simulacris aliis veterum disertissime Plutarchus ἐν ῥωμ. nec ad aliam rem allusit Varro in Satyra, *Tanaquile*, cum inquit. *Mihi facies* Meandrata, *& vermiculata* Personæ siquidem E etiam, quandoque ψιμμυθίῳ, *fucato colore, & Minio*, quasi *ceroto sanguineo* linebantur, uti loquitur Arnobius Lib. VI.

Sed e diverticulo in viam redeo regiam, & orsam pertexo telam. Purpurei coloris splendor, ac dignitas præcipua caussa fuit, cur Juris Consulti veteres Legum suarum Capita rubricatis literis efformarent: Imo ut Imperatores ipsi *Constantinopolitani* eodem uterentur in nomine suo diplomatis subscribendo. Neque enim audiendi sunt ii, qui non puram Rubricam, seu Milton ab iis adhibitam censent: sed eam ceram, quæ *T. Pomponio Attico Cera miniatula* est, quamque *Tullius* Epistola ad Eundem Nona Lib. XV. & Sexta Lib. XVI. extimescere se ait: Vitruvio vero Cap. III. Lib. IX. *Cera ex milto, seu Rubrica.* Nam, ut concesserimus lubentes, libentesque aliquam Ceram miniatam in usu F Veteribus fuisse, illud certe fatebimur nunquam, ea Veteres ad scribendum, & subscribendum usos; cum signationi tantum idonea putaretur. Testis nobis est locuples idem *Vitruvius*, idem, inquam, *Achilles* ille sententiæ tam inanis. Ejus enim illa sunt in supra laudato loco. *Admiror* Democriti *de rerum Natura volumina, & ejus Commentarium, quod inscribitur* χειροτονητῶν, *in quo etiam utebatur annulo signans cera ex milto, quæ esset expertus.* Itaque Nicetas Lib. VII. Imperatoris *Constantinopolitani* Epistolam *non miniatulas ceras; sed rubricatas literas* appellavit, cum scripsit, *Sultanum Persiæ* Regem Imperatori

ratori *Constantinopolitano* inanes magnorum pollicitationes, quæ rubricatis quidem literis inscriberentur, sed exigua præberentur, objecisse. Nec alium ejus ceræ usum agnovit *Tullius*, si verba illius serio perpendantur, in Epistolis antea nominatis. Ait enim Epist. IX. Lib. XV. *His literis scriptis, me ad syntaxes dedi, quæ quidem vereor, ne miniatula cera tua pluribus locis notandæ sint, ita sum meteoros, & magnis cogitationibus impeditus.* Epistola vero VI. Lib. XVI. *Cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.* Ex quibus, qui non videt, nullam aliam, præterquam notandi corrigenda loca facultatem inesse miniatulæ ceræ apud Oratorem Maximum, nihil plane videt. Scio contrà sentientes, quorum in numero est *Isaacus* Comment. in Satyras *Persii*, duobus gravissimorum Virorum testimoniis, quasi sacris anchoris, niti, *Achillis* nimirum *Statii Lusitani* in *Aratum* Capite de Circulis, & *Hesychii*; sed inde colligi nequaquam posse Veteres usos esse miniata cera in καλλιγραφίᾳ ante nos gravissime ostendit *Theodorus Marsilius* suis in Commentariis ad eundem *Persii* locum, quem adeat licet harum artium studiosus, & mecum in ejus sententiam eat cum *Turnebo* Lib. IV. Adverf. Cap. V. *Jac. Pontano* in Elegiam I. Lib. I. *Ovidii* de Tristibus, aliisque permultis, queis esse corculis datum.

At erit, qui mihi hic aurem vellat, & admoneat suggerente *Guido Pancirolo* I. C. Lib. I. Rer. Mem. deperditarum Cap. de Encausto, Imperatores non adhibuisse Rubricam Privilegiis suis, Diplomatibus, vel Literis subscribendis: sed atramenti genus quoddam ex purpura, quod Encaustum proprie dicebatur. Assentior Eruditissimo Viro ea in parte, qua usos Encausto Imperatores docet: at ubi non alio, quam hujus atramenti genere, in alia prorsus omnia cum aliis eo.

Sed enim alias quoque caussas habuere primi Jurisperitorum Mystæ, ob quas Legum suarum Capita Rubricis insignita vellent. Duas in primis reperio, quas subnecto, *Metum* & *Distinctionem*. De prima, propria, & peculiari ipsarum Legum, facilis est conjectura, quæ etiam Doctissimo *Adriano Turnebo* venit in mentem in Adversariis: quia scilicet ita descriptæ Legum frontes primo intuitu sanguineum quiddam, ac cruentum fortassis etiam minitari quodammodo viderentur. Quo sensu scite a Prudentio scriptum:

——— *aut cur Rubrica minetur,*
Quæ prohibet peccare reos?

Quod, ne quis existimet in minacibus tantum, & crimina vindicantibus Legibus factum, ut aliqui censuere magni nominis, & eruditionis spectatæ Viri, in aliis quoque Legibus præstitum credendum est, observatore *Turnebo*. Nec omittendum, quod cum *Athenis Areopagus*, & cætera Tribunalia litera quæque peculiari signata forent, literas illas ob metum fortasse reis incutiendum rufa tinctura fuisse notatas, ut videre est apud Comici Scholiastem in *Pluto*, ubi hæc legas. Καὶ πρὸ θυρῶν δὲ ἑκάςȣ δικαςηρίȣ ἐγέγραπτο πυῤῥῷ βάμματι τὸ ςοιχεῖον ᾧτινι τὸ δικαςήριον ὠνομάζετο. *Et ante fores uniuscujusque Tribunalis tinctura rufa scripta erat littera sua, a qua nomen accipiebat.*

Venio ad *Distinctionem*, caussam alteram, & postremam, quæque Legum ipsis Capitibus æque, ac earundem Titulis communis erat. Nec ausit quis id, arbitror, inficias ire, cum vel in ipsos oculos incurrat. Apertissime *Hen. Salmuth* in Notis ad Lib. I. Rerum Mem. deperditarum *G. Panciroli* I. C. & penitioris omnis antiquitatis uberrimi promicondi, eo in Capite, quod est de Characteribus literarum. *Veteres*
13 *Titulorum Inscriptiones, vel Capita legum minio, vel alio colore rubro* (*quem* Phœniceum *nominat* Antonius Thylesius Lib. *de* Color. Cap. XIII.) *distinctionis facilioris caussa, qua memoria commode juvatur, & inveniendi, quæ annotavimus præbetur facultas, consignare solebant.* Minium autem a Rubrica nil differre suadet Servius in X. Eclogam *Virgilii*, cum inquit. *Faciem quoque* Jovis *de Rubrica illinunt instar coloris ætherii. Minium enim Rubrica est.* Hinc *Venantio Honorio Fortunato* lumen Lib. IX. Carm. VII. ac *Gregorium* Episcopum, & nostræ sententiæ pondus ab ejus pereruditto Interprete *Christophoro Browero*. Ait Venantius:

Disputans multum variante 'milto,
Quæque sunt rythmis vel amica metris
Sapphicum quantum tua me arva adornent
Dulcis Epodus.

Locus, si quis alius, cimmeriis tenebris involutus. Itaque ad illa, *variante milto*, Glossæ *Trevirensis* exempl. *Habitu, vel amictus eo genere. Abstrusa enim milti vox, forte a colore rubro nomen id vestibus attributum.* μίλτ☉ *enim* Græcis *est, quod nobis Minium, & Rubrica, teste* Plinio *Lib.* XXXIII. Sed eas tenebras disjecit *Browerus*, & intercedens hujuscemodi Glossæ nostræ sententiæ calculum adjecit. Miltum enim ibi pro Rubrica potius, quam habitu, vel amictu accipiendum putans, hæc habet. *Putem miltum hic pro Rubrica potius accipi, quæ in scripturis nota discriminis.* En ut ipsa meridiana luce clarius *Browerus* aperit *distinctionis* ergo Rubricam in Librorum Coloniam suis e finibus commigrasse. Quamquam non his contenta terminis latius etiam se diffudit. Non enim soli Librorum, Legumque tituli rubro colore scripti; sed etiam Sepulcrorum. Plinius enim Lib. XXXIII. Nat. Hist. Cap. VII. ait, *Minium in voluminum scriptura usurpatum, clarioresque literas vel in auro vel in marmore, vel etiam in sepulcris fecisse.*

Verum enimvero antequam hisce caput Lectoribus obtundere desinam, unum illud etiam moneri se patiantur velim, quod loco *Fabii* supra commonstrato facem accendet, Jurisconsultos veteres longe secus, ac nostros, qui ob miniata capita sui Juris, rubricas in ore habent in quocumque Jure tam Publico quam Privato, in Publico tantum, legitimoque Jure Rubricas posuisse, cujus ergo Privatum vocabant *Album.* Ob id Fabius sic loquutus: *Quorum alii se ad Album, & Rubricas transtulerunt, & Formularii, ac (ut* Cicero *ait) Leguleî esse malerunt: Albi* voce sumpta pro Prætorio Jure; *Rubricæ* verò pro Civili, quod XII. Tabb. continebatur: quemadmodum & *Formularios* ad Formulas Prætorias retulit; *Legulejos* ad Leges XII. Tabularum.

Hæc sunt, quæ mihi de Legum Epigraphis, & Capitibus Rubrica notari solitis primus hic *Mussati* Titulus redegit in mentem. Cæterum, ne quis Historicum suæ memoriæ facile principem in jus vocet, quod usus sit aliena voce, maximeque propria, Jurisconsultorum, in proclivi est illum non modo ab omni culpa; sed etiam ab ejus omni suspicione liberare. Non enim Legum tantum Tituli, vel exordia Rubrica notabantur olim, ac ea tempestate potissimum, qua Mortales inter *Mussatus* egit; sed Inscriptiones propemodum omnes Librorum omnium, idque *Distinctionis* præcipue *gratia, vel Ornatus.* Hinc Ovidius de suis Carminibus vere cecinit Lib. I. Trist. Eleg. I.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et Martialis de iisdem Lib. III. Epig. II.

Et croco rubeat superbus index.

Uti Sidonius de suis Epistolis erudite Lib. VII. Epist. XII. *Si amicitiæ nostræ potius, affinitatisque quam personæ tuæ tempus, ordinem, statum cogitaremus, jure vobis in hoc Opere primæ titulorum Rubricæ, prima sermonum officia dedicarentur.* Quibuscum paria facit Terentianus: *Instar tituli fulgidula notabo minio*, Et G. Pancirolus Lib. I. Rer. Memorab. deperditarum Cap. de Charact. literarum: *Solebant etiam Inscriptionem & Titulum Operis minio illustrare.* Unde *Minicularii* Lib. III. de Indul. debitorum L. II. Cod. *Theod.* qui Titulos fiscales Libris illinebant. Et *Miniatores* vulgo a minio, quorum caussa factum, ut antiquorum Libri non pauci ad nostram ætatem vel absque titulis, vel cum spuriis inscriptionibus pervenirent, dum, qui libros describendos acceperant, Miniatoribus istis spatium conficiendi tituli relinquere de more solerent: illi vero non semper relictæ sibi provinciæ partes explerent. Quid multis? Ita D. *Augustinus* Librorum de Civitate Dei, aliique ejusdem ætatis Scriptores minime contemnendi Operum suorum Titulos rubricatis characteribus exornarunt, qui dici Rubricæ postea meruerunt. Ita *Mussatus* horum vestigia persecutus, Rubricæ nomen adhibere maluit, quam Tituli, sive Capitis, sive dictionis alterius his affinis. Quæ fusius explicasse libuit, ne delicati cujuspiam aures offenderet Rubricæ vox hac tempestate, qua pene videtur apud Scriptores cæteros, præterquam apud Jur. C. in desuetudinem abiisse. Res enim olim aliter se habebant, & Jurisconsultorum opes in Rubricis sitæ aliis quoque Scriptoribus communes erant.

Hinc duo πάρεργα observo, & ex hac 'Nota statim, quasi de tabula, manum tollo. Unum est, Rubricæ vocem adeo familiarem Historicorum aliquibus extitisse, ut non tam ipsi Librorum suorum titulos ea nominatos vellent; sed in aliorum quoque Scriptorum Epigraphis laudandis, vocem non aliam usurparent, licet ea vox illis, ne per somnium quidem venisset in mentem. Factum id a *Gulielmo Ongarellio* Historico necdum edito *Patavino*, nec uno in loco. Laudans enim is Epigrammata *Martialis* suis in historicis monumentis ubi de *Timavo* loquitur, in hanc sententiam differit. Timavus Euganeus, *quod hic in Euganeis, alii alibi. ut lib.* XIII. *sub Rubrica quadam, quæ incipit, Lupus, a docto Poeta* Martiali *testatum est.* Et infrà, ubi de *T. Livii* natali solo. *Et licet* Tituli (vulgo *Teolo*) *natum credant, & ob id vocatum* TITUM; *falsum id tamen, cum* Martialis *Vates in Rubrica nescio qua Libri* I. *Scriptorum veterum patrias terras enumerans, apertè de* Livio *sic loquatur.* Cen-

Censetur Apona Livio *suo tellus.*

Et alibi, quoties eundem Vatem rerum suarum testem producit, præcipuè iis in Capitibus, in quibus de *L. Stella*, & *Val. Flacco* Poetis *Patavinis*, & de Lanis regionis ejusdem verba facit, aliisque permultis. Alterum est, non tam Rubricæ vocem Jurisperitis, & Historicis ævo illo prisco fuisse communem; sed etiam Paragraphos ipsos (ut vocant) ab utrisque pro rerum Capitibus, & Titulis usurpatos, hac nota §. De Jurisperitis notissima res, cum morem hunc mordicus adhuc retineant: de Historicis testem habeo luculentum *Rolandinum* Historicum *Patavinum* semiseculo tantum *Mussato* antiquiorem, quem defæcatum, & notis eruditissimis illustratum Orbi propediem exhibebunt Clarissimi Abbatis ALBERTINI BARISONIS divina ingenii vis, & calamus immortalis. Sic enim ille Lib. VI. Cap. XIII. Chronicorum, sive Memorialis temporum de factis in *Marchia*, & prope *Marchiam Tarvisinam* ad Annum CIↃ CCLIV. *Puto, quod* Eccelinus *usque ab illo tempore, quo ipsum* Gulielmum *in* Castro Fontis (alibi *Fortis*) *cœperat infantem, & jacentem in cunis, ut supra legitur in* IX. *Cap.* II. *Lib.* §. *Sic igitur contribulatus, &c.* Infra. *Et sic per experientiam scire debuit* Gulielmus, *quid illud somnium portendebat, cum vidit in visione Patruum suum D.* Rugerium, *& alios lamentantes, ut supra legitur in* XVI. *Cap. Quinti libri* §. *Audiens, &c.* Capite vero XVI. ejusdem Libri, *Propter vindictas quasdam, quas* Paduani *fecerant quondam digne per terras ejus* (Eccelini) *ut supra legitur in* III. *Cap.* IV. *Libri* §. *Se-*
14 *quentes, &c.* Et Lib. VII. Cap. IX. *Nam* Ubertus *filius olim viri nobilis* Ugonis a Vado Paduani *Civis, qui consumptus fame fuerat in Castro* Cornutæ, *ut supra dictum est in* II. *Cap.* IV. *Lib.* §. *Adveniente, &c.* Et alibi, ne videar omnia *Rolandini* scrinia compilare.

(b) NATALE SOLUM] Patria, in qua quis natus est, Πατρίς. Anonymus Cœnobii *S. Justinæ Pat.* Monachus *Mussati* coævus, qui tribus complexus est libris res suis temporibus gestas in *Insubribus*, & *Euganeis*, in calce Lib. II. ubi de sociis Com. *S. Bonifatii*: *At illi post longum exilium Natalis dulcedine soli perfrui cupientes ad dilectam Civitatem lætanter, & pacifice redierunt.* Fridericus Taubmannus Lib. IV. Epig. ad *Godeschalcum Buntingum Brunsvicensem.*

Vere novo Natale solum, Buntinge, *remigras*
Ingenii partas explicitorus opes.

Conradus Vecerius in Præfatione Libelli de rebus gestis *Henrici* VII. Imp. *Tum necessitudo Patriæ me vel maxime impulit, non ea quidem, ut Principis nostri facta plus æquo prædicarem: sed quæ apud varias sparsim gentes, & barbaris linguis, & per partes legi compereram, in corpus Libri cujuspiam* Latini *possem redigere, omni interim soli Natalis affectione seposita.* Quibus facem *Cassiodorus*, *Ovidius*, & *Seneca* Tragicus prætulere. Primus Lib. I. Epist. VIII. *De cujus Natalis sibi soli vel jucunditate, vel commodo quid etiam ipse sentires, dum migras, indicasti.* Alter Lib. I. de Ponto Eleg. IV.

Nescio qua Natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.

Quo Disticho nihil frequentius occurrit, cûm de amore Patriæ sermo est. Tertius in *Medeæ* Choro II.

—— *nisi quas tulerat*
Natale solum, non norat opes.

Hinc Exulem, quasi extra solum, sedem nempe patriam ejectum dicimus, & Solum ab iis verti, qui Patria relicta alio migrant, sive exilii causa, sive ob æs alienum. Antiqui enim vertendo solo Legum pœnas vitare poterant, ut ex *Livio* non uno in loco, & Ciceronis Orationibus liquet, ac præsertim ea, quam habuit pro *Cæcinna*: *Exilium non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est sedem, ac locum mutant. Itaque nulla in Lege nostra reperietur, nec apud cæteras Civitates maleficium ullum exilio esse mulctatum: sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. Qui si in Civitate Legis vim subire vellent, non prius Civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt, non adimitur iis Civitas; sed ab iis relinquitur, atque deponitur.* Hactenus *Cicero*: At Livius Lib. VI. Belli *Macedonici*, ubi de *C. Fulvio* perduellionis reo. *Priusquam*, inquit, *dies Comitiorum aderat* C. Fulvius *exulatum* Tarquinios *abiit: id ei justum exilium esse Plebs scivit.* Sed hæc alias uberius, & opportunius, ne extra oleas, quod ajunt. Illud ad rem magis, Patriam non una *Natalis soli* formula circumscriptam fuisse Scriptoribus optimis, & probatis. *Solum* enim *patrium Sidonio* dicta Lib. IV. Epist. X. & Lib. IX. Epist. III. *Genitale Paullo Warnefrido*, vulgo *Paullo Diacono*, de Gestis *Longobardorum* Lib. I. Cap. III. *Nostrum Gulielmo Cortusio* in Oratione *Paduano-*
A *rum* ad *S. Justinam* capto *Montesilice* ab *Eccelino* Tyranno: *Et solo nostro cogitat Civitatem invadere fraudolenter.* Cui adversatur, *alienum Solum*, apud Symmachum Lib. III. Epist. LV. Respondent autem ex diametro illa Senecæ.

—— *Me mea tellus*
Lare secreto, tutoque tegat.

Humum quoque patriam Ovidius dixit III. Trist. Eleg. III. *Natalem* II. de *Ponto* Eleg. IX. *Solitam* I. Trist. Eleg. II. *Natalem Locum* Donatus in *Phormionem Terentii* Act. I. Sc. II. *Lar patrium* Symmachus Lib. III. Epist. XXV. & Lib. V. Epist. LXXIV. *Proprium* Idem Lib. IV. Epist. XXIII. & Cassiodorus Lib. VI. in forma Consulum, quamquam *Lar pro-*
B *prium*, Domum potius, quam Patriam notet, de cujus circumscriptionibus satis.

(c) LUCEMBORC] Reposuissem pro *Lucemborc* calamo non suspenso *Lucelborc*, *sive Lucelborg* cum respectu ad Etymon, quod statim *Mussatus* affert, ut in marginalibus Scholiis adnotabam, nisi vidissem variatum fuisse mirum in modum in nominando hoc olim Oppido, & Comitatu (nam hodie Urbs, & Ducatus est, ut aperiemus infra) non modo a Nostris, verum etiam ab Exteris, & *Germanis*. *Trithemius* enim in Chronico Monasterii *Hirsaugiensis* ad Annnm MCCXCIX. & eum secuti *F. Johan. Scheckmannus* in Medulla gestorum *Trevirensium* Cap. IX. *Wilhelmus Kyriander* in Urbis *Trevirensis* Annalibus, sive Commentariis historicis Parte XIV. ad Annum CIↃ CCCVIII. *Wernerus Rolewink* in Fasciculo temporum Ætate Sexta. Auctor
C tumuli *Baldwini Trevirensis* Antistitis, & Fratris *Henrici* VII. quem affert *Marquardus Freherus* in Notis ad *Lupoldum* de *Bebenburg*. *Petrus Montanus* ad Tabulas XVII. Provinciarum inferioris *Germaniæ* a *Petro Kærio* delineatas. *Lambertus Vanderburchius* in Historia Ducum, & Principum *Sabaudorum* ad Annum CIↃ CCCC LXXXVII. ubi de *Maria Lutzenburgica*. Anonymus Canonicus Regularis Ordinis *S. Augustini* prope *Nussiam* auctor, seu potius collector magni Chronici *Belgici*, quod ex bibliotheca sua prodire jussit in lucem *Joannes Pistorius* ad Annum CIↃ CCC VIII. in Imperialibus, *Gallicus Angianus*, & alii complures *Lutzenburg* eam regionem vocant. Leviter ab his abiit; sed male *Calvisius*, cum illam *Lutzerburg* appellare maluit, nec non ii, quibus *Lutzemborg* in ore, & calamo fuit, quos inter occurrit *Benevenutus* de *Rambaldis* in Augustali. *Alphonsus Cia-*
D *conius* in *Clemente* V. *Abrahamus Bzovius* Annalium Ecclesiasticorum Tomo XIV. ad annum CIↃ CCCI. aut *Lutzelburg*, quorum in numero extitere *Joannes Baptista Pigna* Lib. IV. Historiæ de Principibus *Athestinis* (quamquam alicubi apud eundem *Lucelburg* appareat) *Petrus Appianus*. *Albertus Argentinensis*. *Æneas Sylvius* Hist. *Bohemicæ* Cap. XXXI. *Albertus Krantzius* *Saxoniæ* Lib. IX. & alii, quos otii nostri non est hodie singulos percensere.

Nullis horum vestigiis insistens *Jo. Gerbrandus* a *Leydis* Lib. XIV. Chronici *Belgici* Cap: XXI: *Luzenburg* Libro vero XXVII. Cap. IIX. *Luxenburg* usurpasset suo quasi jure, nisi foret a *Martino* quoque *Polono* factum. Adhæsit his *Jo.* a *Cokier* in Commentariis Cancellariæ *Romanæ* pag. 465. *Lambertus Vanderburchius* in stem-
E mate *Amadei* IV. *Sabaudiæ* Comitis, ubi meminit *Mariæ Brabantæ* sororis *Margaretæ* Augustæ, quæ *Henrico* VII. Imperatori *Luxeburgensi* nupsit. *Aubertus Miræus* in stemmatibus Principum *Belgii* Cap. XVII. *H. Mutius* in Chron: *Germ: Abrahamus Ortelius* in Itinerario, quod MS. extat penes Eruditissimum, & amicissimum LAURENTIUM PIGNORIUM, quamvis *Luxemburg* magis, quam *Luxenburg* amplexus alicubi videatur.

Aventinus ab his omnino dissensit, cûm *Lucilloburgium* appellavit, nisi forte ea vox in *Aventini* Codicem Librarii vitio decidit. Monstrum enim ea mihi vocis, non vox est, ut illa *Luizelenburg* in Indice Scriptorum rerum *Germanicarum*, quos *Joannes Pistorius* edidit Tomo I. in *Conrado* Comite *Lucemburgensi*, & apud *Lambertum Schaffnaburgensem*, quem citans *Volfgangus Lazius* Libro III. de Migrationibus Gentium, sic adducit, ut *Luiczelenburg* perperam, & corruptè
F ex eo legat. Et illæ, *Lucelnburg* in Chronicis Pontificum *Trevirensium*, ut videre est in magno Chronico *Belgico* ad Annum DCCCXCIII. *Luytzelenborch* in iisdem eodem Chronico teste non multo post ad annum 15
MIII. *Luchilburg* apud *Hosemium Leodiensem* &c. Abundant enim, aut variant in his vocibus elementa quædam a nimis liberali manu. Sed enim longe major eorum Scriptorum numerus extitit, qui veluti conspiratione facta, *Lucemborc*, *sive Lucemborg* dicere voluerunt. Ut enim de *Mussato* sileam, qui vocem nusquam, nunquam aliam adamavit magis (ut ex Rubrica sequenti patet, & alia Libri sexti prima) arrisit ea-

dem *Nicolao Ferretto* in *Henrico* VII. *Platinæ* in *Clemente* V. *Jac. Philippo* in Suppl. Chron. ad Annum CIↃ CCCVIII. *Joanni Nauclero* Generatione XLIV. ad eundem Annum, *Hieronymo Balbo* Episcopo *Gurcensi* Libro singulari de Coronatione ad *Carolum* V. Imp. *Sebastiano Munstero* in Cosmographia. *Jacobo Cavatio* Monacho Cœnobii D. *Justinæ Patavinæ* Lib. III. Historiarum ejusdem Cœnobii, & ante multo *Cavatio* alteri *Joanni* nomine, in Elogiis *Patavinorum* literis, & eruditione Præstantium, quæ in aula Viri Clarissimi FRANCISCI ZABARELLÆ *Pat.* cernuntur sub singulis eorundem Virorum iconibus perveteri charactere descripta. *Antonio Possevino* Juniori in *Gonzagis* Lib. III. *Florentio* apud Magni Chron. *Belg.* Collectorem. *Fl. Blondo*. *Eliæ Reusnero* in Genealogico Regio. *Jo. Dubravio* in Hist. *Bohemica Carolo* IV. Imp. in Commentario de vita sua. *Franc. Haræo* in Annalibus Ducum, sive Principum *Brabantiæ*, & cui non? Quamquam enim *Xiccho Riccius Polentonus* Lib. IV. de Scriptoribus *Latinis* illustribus in *Mussati* vita. *Henricus Calderius*, sive quis alius, Historici *Patavini* nondum editi, *Bernardinus Corius Mediolanensis*, *Ludovicus Cavitellius* in Annalibus *Cremonensibus* ad Annum CIↃ CCCIX. levi flexu *Lucimburg* dixerint, *Jo. Villanus* æqualis Nostro *Luzimburg*. *Jacobus Gordonus*, & *Divæus Luceburg*: omnes tamen videntur ad idem Etymon respexisse, quod a nobis inferius producetur.

Illud sane mirandum, unum, & eundem Scriptorem *Conradum Vecerium* adeo varium fuisse in hoc suo Natali solo diversimode nuncupando, ut ignorasse nomen illius peculiare, ac proprium videatur: aut certe celare posteros voluisse. Nimirum ille Patriam suam *Luceburg*, *Luceburgiam*, *Lucenburgiam* in uno illo Opusculo nominat, quod de *Henrico* VII. Cæsare concive suo, & Principe concinnavit. *Cortusiorum*, qui apud me sunt, codices Msti voces easdem præseferunt, & has ipsas adhibuit *Pajarinus*.

Nec defuere, quibus idem Oppidum adeo varie per omnium propemodum Scriptorum ora traductum, *Lucelborg* appellare libuerit, & horum quidem in albo censentur *Paullus Langius* in Chronico *Citicensi*. *Joannes Funcius* in Commentariis ad Lib. X. Chronologiæ. *Carrio* Lib. V. M. *Hieronimus Henninges* in Tabb. Genealogicis. *Pantaleo Candidus* in Regibus *Bohemicis* apud *Reusnerum*, & signate in *Joanne Lucelburgensi Henrici* VII. F. *Bohemiæ* Rege. *Ubbo Emmius* in Appendice Genealogica. *Marcus Guazzius* in Chronico. Quibus accedunt Bibliotheca Classica *Andreæ Lucelburgensis*. Chronica Aulæ Regiæ. Literæ *Francofortensium* ad *Aquisgranenses* datæ de electione *Ludovici* IV. cognomento *Bavari* in *Rom.* Imperatorem. Literæ aliæ *Ludovici* ipsius Imperatoris electi ad *Joannem Lucelburgensem Henrici* VII. filium *Bohemiæ* Regem, quæ apud *Joannem Georgium Herwartum* Lib. I. in eodem Imperatore defenso leguntur, & Auctor tumuli *Henrico* VII. positi *Pisis* biennio postquam e vivis excessit, quem alibi nos tumulum describemus.

Verum enimvero, quemadmodum inter lætas segetas.

Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.

sic in hujus vocis possessionem aliæ quædam non valde dissimiles irrepsere, ac præsertim illæ, *Luezelburg*, & *Lutzelemburg*, pro *Lutzelburg*, quarum unam facile deprehendes apud *Argentinensem* in margine, & *Lazium* in Genealogia Com. *Lucelburgensium*: alteram in litteris *Henrici* VII. ad *Baldwinum Treverorum* Archiepiscopum, Principem, & Germanum suum datis VI. Kal. *Jul.* Anni CIↃ CCCX. quibus illi cudendæ monetæ facultatem, ab aliis Imperatoribus impertitam, concedit denuo, & confirmat, siquidem eæ caste, & integre descriptæ sunt a *Kyriandro* in Annalibus ejus Urbis Parte XV. ex Tomo V. Episcoporum *Trevirensium* Litera L.

Ortum habuit ista Nominum, seu potius Elementorum varietas in unius Oppidi Nomine ex Etymo multiplici, & vario, unde promanasse creditur, uti mox ostendam, ne Lectorem oneratum pluribus hic dimittam.

(d) OPPIDUM EST.] Sua quoque locis Fortuna præest, a qua sua sensim incrementa capiunt. *Romæ* mihi Fortuna testis, de qua Ovidius Fast. I.

At postquam Fortuna loci caput extulit hujus,
Et tetigit summo vertice Roma *Deos.*

Imo *Lucemborg*, de quo hic Noster. *Lucemborg* enim *Henrici* VII. temporibus Oppidum, Castellum initio fuit, ac tandem secundis Fortunæ suæ flatibus ad Urbis, & Ducatus apicem evolavit. Primam ejus, humilemque fortunam, cum Castellum fuit nobis expressit Lambertus Schaffnaburgensis ad Annum CIↃ LXXVI. & his sane verbis: *Perlato ad Episcopum* Moguntinum *tumultuantis Civitatis nuntio, misit confestim cum armatis* Conradum *Comitem de* Castello, *quod dicitur* Luizelemburg, *qui tum forte apud Episcopum præsens erat. Qui veniens, &c.* Et Scriptor Anonymus *Trevirensium* de *Gisilberto Conradi* Com. Patre apud Keryandrum ad Annum CIↃ. XVI. *Peregre agente* Poppone Gisilbertus *quidam Comes de* Castello Lutzenburgo *cum filio* Conrado *tyrannide, rapinis, injuriisque* Treverensem *diœcesin habuit infestam, &c.* Adolescentem paulo post, Noster, & alii, qui *Henricorum* ætate locum eumdem, non Castelli, sed Oppidi titulo splendidiore mactant: Florentem denique magis, & excitatam, cum scilicet Ducatus audiit, nos ad Rubricam huic, quam præ manibus habemus, proximam repræsentare conabimur, quod nullus ad eam rem præstandam commodior fore videatur locus.

(e) FRANCORUM Fines, &c.] Chorographi alii duo Vecerius, & Montanus in Operibus antea laudatis *Lucemburgensis* regionis Situm, ac Fines uberius nobis, atque adeo clarius ob oculos posuere: & veteres quidem primus, præsentes alter, ut eorundem verba testantur. Audiamus primum.

Situs ejus (inquit Vecerius) *ab* Arduennæ *sylvæ termino, quatenus hodie appellationem obtinet, ad* Mosellam *fluvium, cujus amnis* Burdegalensis Ausonius, *carmine satis prolixe meminit, finitimarum ditionum his limitibus cingitur*, Gallico, Lotharingo, Metensi, Trevirico, Juliaceno, Leodio. *Oppida non amplius novem. Major quondam numerus; sed eum, & pia (ut ajunt)* Henrici *Liberalitas tribus Municipiis* Saneburgo, Vitelliaco, *& ....* Trevirorum *maximo Templo donatis, & Gallica bella coarctarunt. Gens potiore ex parte* Germanica, *regione tamen* Galliam *spectante, ejus quoque nationis moribus, linguaque utens.* Montano nunc operam demus operam non lusuri: *Urbs sita est loco opportuno, & amœno: parte altera montoso, altera plano. Hanc* Elza *fluvius interluit partem Urbis superiorem, & montanam ab inferiori, & plana dirimens. Ædificia in ea, domusque utcumque splendidæ; verum belli injuriis varie afflictæ: ac Templum sacrum S.* Nicolao, *Cœnobium D.* Francisci, *& Abbatia B.* Mariæ, *in qua sepultus* Joannes Lutzenburgius *Rex* Bohemiæ *filius* Henrici VII. *Imp. & Pater* Caroli IV. Et paullo ante. *Ducatum hunc cingunt ad Septentrionem* Leodienses, *&* Namurcenses: *qua Meridies* Lotharingi: *qua Oriens* Mosella *cum Episcopatu* Treverensi *occurrit: ad Occasum* Mosa *cum Sylva* Arduvenna *se offert. Ambitus totius Regionis est* LXX. *milliarium*. Eodem quoque *Montano* teste magnus illic, & insignis Nobilium numerus, qui & suis peculiaribus privilegiis gaudent. Digna sunt etiam, quæ hic inserantur, verba *Lazii* Lib. III. de Migrat. Gentium in Distinctione vetustiori, & altius repetita *Lotharingici* Principatus. Ait ejus Distinctionis initio Lazius: Lotharicum *regnum, sive* Lotharingia *vetus, pars* Austrasiæ, Francici *quondam regni fuerat comprehendens hodiernas distinctas provincias*, Lotharingiam, Brabantiam, Luzelburgensem, Lymburgensem, Geldrensem, Namurcensem, Hannoniensem *principatus, una cum ditione Episcopatuum* Leodiensis *&* Trevirensis, *eoque* Germaniæ *agro ad* Rhenum *usque extenso contra* Maguntiacum, *quem hodie* Huntzrucken *appellant*. Subdit mox. *Atque illud deinde* Lotharicum *regnum, utpote latissime patens, cum plures liberos* Lotharius *Imp. procreasset, primo in angustias redactum, plerisque ad* Francos, Burgundos, *&* Alemannos *agris abreptis, tractum eum dumtaxat terræ comprehendere postremo cœpit, qui inter* Vosagum, *&* Juram *montes,* Sequanum*que flumen, &* Belgas *excurrit. Qui posterioribus temporibus, ob Principum novorum ambitionem, subdividebatur in* Lotharingiam *superiorem, quæ nomen retinet:* Lotharingiam *inferiorem, quæ nostra ætate* Brabantia *dicitur: Ducatum* Mosellanum, *ubi modo* Lutzelburgensis *Ducatus consīdet: & Ducatum* Arduvennæ, *sive* Boloniensem, *ubi hodie confinia sunt* Lutzelburgensis. Addi his possunt, quæ habet *Abrahamus Ortelius in* Theatro Geographico, Augustam Romandiorum Gallicæ Belgicæ *urbem Ptolemæo*, vocari *Luzelborg a Petro Appiano*, quamquam *Volaterranus Constanze* urbem *Normanniæ* eo nomine designari contendat, & ipsos, *Romandios Normannos* esse velit; sed situm non congruere, ut observavit *Villanovanus*.

(f) DISTINGUENS] *Dirimens*, legebatur in Codice, cujus meminit *Ferrettus*. Sic enim ille Rubricæ hujus initium ex eo producit Lib. I. Historiæ suorum, & paullo ante actorum Temporum; cui manum post *Mussatum* admovit: *Fecit itaque* (Mussatus) *principium ab origine hujus* (*Henrici* VII.) *Sic exordium sui laboris assumens, non quod oculis nostris editum, sed fama velut dictat accepimus.* Lucembore *Oppidum est* Francorum *fines ab* Germanis *dirimens*. Hæc *Ferrettus*, adeo rite, & ordine, vix ut credam ab illo non viso aliquo *Mussati* Codice fidelibus oculis subjecto, sed sola

sola Fama dictante, fuisse conscripta.

(g) STERILITATE] Nemora siquidem in ea Regione multa, amnes non magni *Munstero* teste Lib. II. Universalis Cosmographiæ.

(h) LUCEL QUIDEM] Non unum, & idem apud omnes Regionis hujus Etymon deprehendes, non secus, ac Nomen ejusdem non una se fronte prodit, ut mox ante vidimus: imò non aliunde, quam ex Etymi diversitate tot illæ nominum facies profectæ sunt, quas spectandas exhibuimus in primis Notis. *Guicciardinus* enim *Lucemborg* dictum censet, quasi *Lucisburgum*, hoc est *Arcem Solis*, qui Pater lucis, & Planetarum omnium caput: quemadmodum pleraque alia ejus tractus loca a Gentilium Diis denominata videri possunt. Opinati sunt alii a Fluvio *Elza*, *Alisuntia* forte *Antonini*, nomen Metropoli factum, & inde *Lutzemburgico* Comitatui. Ab *Elza* enim *Elzenburch*, sive *Elzenborg*, inde vero *Lutzenburch*, sive *Lutzenborg* trahunt. At Petrus Divæus aliam de *Lucemborg* Etymo sententiam dicit his verbis: Leucorum *gentem, juxta* Treviros, Mediomatrices, *ac* Lingonas *habitare indubitatum est: Oppida eorum* Tullus, *&* Nasium Ptolemæo *celebrata nomen servant*, Toul, *&* Nansy *vernacule, crediderim appellatos der* Lutzen, *& late imperasse, ut ab iis* Lutzenburgii *celebris Oppidi nomen ortum sit, quasi der* Lutzenburch. Hæc *Divæus*, ex quibus liquido apparet eos, qui *Lutzenburg* suis tum scriptis, tum sermonibus usurparunt, vel postremum hoc illius Etymon, vel certe primo proximum ob oculos habuisse: qui vero *Lucemborc*, *Luceburg*, sive *Lucimburg* dicere maluerunt, ad primum sine ullo dubio respexisse. *Mussati* Etymon videre nondum alibi potui: sua tamen satis illum tuetur ratio, & eorum auctoritas, quibus *Lucelborg* arrisit, ut antea demonstratum.

(i) PAUPER.] Hinc *Henricus*, *Parvus Comes*, dictus *Benevenuto* de *Rambaldis* in Augustuli libello *Princeps ab Opibus non magnopere instructus.* Trithemio *Opibus*, *ac ditione inter* Germanos *minor*, *Jacobo Cavatio* Lib. III. Historiæ Cœnobii *S. Justinæ Patavinæ.* Neque enim hic in *Vecerii* sententiam ire velim libere nimium asserentis, Titulum *Lucemburgensis* dominii a viris Principibus expetitum fuisse maxime. Aut enim, cum, hæc in literas *Vecerius* misit, ea tempora spectavit, quæ multo post *Henricum* VII. admotum imperio secuta sunt; hoc est, *Caroli* IV. *Germanorum* Imperatoris XXII. cui a secretis fuisse videtur; aut tale illi dictum condonandum est, & cogitandum ex amore Patriæ promanasse.

(k) VEL PARUM.] *Anglorum* lingua, *Littel*, & *parvum*, & *parum* significat. Nam, ut *Littelmann*, parvum hominem; ita *Littel Win*, parùm vini dicere solent. Hanc autem linguam *Saxones* in *Britanniam* invexerunt, cum divergente sub *Valentiniano Romano* Imperio, *Britannos* meliori Insulæ parte, ac avitis sedibus exuissent. *Saxonica* vero lingua *Germanica* est, a communi dialecto tantum distans; quæ habet hoc peculiare, ut Zetacismum maxime refugiat, ac in ejus locum plerumque literam, t, substituat. Hinc, ubi reliqui Germani *Barmhertzikeit*, isti *Barmherticheit*: ubi illi *Allezeit*, isti *Alletydt*; *ubi illi Vorzellen*, isti *Vortellen* dicere amant. Quare, quod *Saxonica* lingua *Littel*, vulgari *Litzel* dicebatur. Quæ vox, licet in *Germaniæ* meditullio exoleverit, est tamen in usu apud nonnullos *Alpicolas Helvetiæ*, ac *Rhetiæ*, quibus *Lutzel* parum significat. Nimirum in montanis regionibus veteres linguæ melius conservantur, quod eò, tamquam in tutiora loca, veteres incolæ, ut sese ab externo invasore tueantur, confugere soleant. Hinc vetus *Hispanorum* lingua in montibus *Cantabriæ*, & vetus *Britannica* in *Walliæ* jugis hactenus permansit. Haud igitur vero absimile est, *Lucemburgum* olim, *Lutzelburgum*, aut ab Oppidi parvitate, aut a Regionis sterilitate dictum fuisse, & ad hæc *Mussatum* animum advertisse, proque *Litzel*, *Lucel*, quasi *Litcel* in paginas retulisse. Hæc mihi perhumaniter indicabat Doctissimus, & amicissimus BARTHOLOMÆUS SOVERUS FRIBURGENSIS Mathematum facundus Interpres in clarissima *Patavini* Gymnasii luce, & exoticarum linguarum notitia perinsignis.

(l) BORC CASTRUM APPELLANT.] Norunt omnes, qui linguam *Germanicam* non ignorant, hanc isti subesse Voculæ notionem; nec Eruditissimum *Gasp. Barthium* fugit in *Adversariis* Lib. LV. Cap. X. ubi notionis istius ope decori, & integritati suæ restituit sublato mendo partem Canonis XIIX. Statutorum *Cluniacensium Petri Mauritii* conatu sane facili, & felici. Cum enim ibi sic ea pars concepta foret. *Statutum est, uti nullus scarlattas, aut barracanas, vel pretiosos burellos, qui* Ratisboni, *hoc est, apud* Rainersbos *fiunt, sive picta quolibet modo stramina habeat:* mendosum esse censuit vocabulum *Germanicæ* Urbis; & *Rainsborg* pro *Rainersbors* reponendum duxit, quod *Rains* fluvius sit ejus nominis ad eam Urbem hoc nomine, & *Borg* Castrum sive Urbem notet. Nobilissimum autem illud *Cluniacensium* cœnobium, *Germanos* monachos non exclusisse, satis apparet ex mentione ipsorum facta Canone XVI. Itaque lucernam in hoc accendere meridie non necesse. Orthographiæ sane *Germanicæ* ratio nonam *Latinorum* literam, *g*, in hujus fine Voculæ 17 requirebat: at quis *Italo* Scriptori vitio vertat, adhibuisse nonæ loco tertiam, cum præsertim alios quoque Scriptorum sic locutos appareat, & Noster sibi perpetuo constans morem ubique scribendi suum retineat, quod cum aliæ Librorum ejus Rubricæ, tum prima Libri XV. de Gestis *Henr.* VII. Cæs. abunde satis, & liquido declarabit.

IN RUBRICAM II.

(m) PROSAPIA.] Genus, Majoresve dixissent Scriptores cultioris ævi; sed enim Prosapiæ suus quoque relictus ævo suo, prisco scilicet, & obsoleto locus. Vetus enim verbum esse dixit *Tullius* Libro de Universitate, quod etiam Quintilianus asseruit Lib. VIII. Cap. II. Orat. Institutionum cum scripsit, *Obsoletæ vetustatis universam ejus prosapiam dicere insulsum esse.* Eo primi (quod sciam) *Latinorum* usi *Plautus*, & *Tranquillus.* Prior Curcul. Act. III. Sc. I. *De Coelitum prosapia te esse arbitror.* Alter in *Galba* Cap. II. Neroni Galba *successit, nullo gradu contingens Cæsarum domum: sed haud dubie nobilissimus, magnaque & vetere prosapia.* Ad cujus similitudinem Noster Lib. IV. de Gestis *Italic.* Rub. III. *Advenit*, inquit, *impubes egregiæ indolis* Paulus *magno olim viro* Vitaliano Dente *antiqua prosapia* Lemizorum *natus, &c.* Arripuit e *Plautino*, sive *Tranquilliano* fonte Sidonius Lib. V. Epist. XVI. *Qua de propitio* Christo *ampliatos prosapiæ tuæ titulos ego festivus gratatoriis apicibus inscripsi.* Lib. VI. in Concione, quæ subsequitur Epistolam IX. *Illustris in utraque conversatione prosapia, aut Episcopis floruit, aut Præfectis.* Et VIII. Epist. VII. *Licet hactenus e prosapia illustris computarere.* Nec solus nam ea quoque vox in *Alcuini*, sive *Albuini* monachi *Turonensis* Epistolis occurrit, & præsertim in calce tertiæ, quam *Karolo* Magno sub nomine *Davidis* Regis inscripsit, ut indicant *Henrici Canisii Noviomagi* I. C. & SS. Canonum Professoris ordinarii in Academia *Ingolstadiensi* ad eam Epistolam notæ: *In hac vestram Deo amabilem, & vitæ laudabilem, semper proficere, & gaudere agnovi diligentiam, & nobilitatem secularis prosapiæ majore mentis nobilitate exornare.* Accedit his Auctor Magni Chronici *Belgici*, ut alios mittam, ad Annum CIↃ LXVII. in *Udone* Episcopo *Trevirensi. Iste ex* Alemannorum *prosapia ortus, patre* Everhardo, *&c.* Et Apulejus Lib. XI. Asini aurei. *At enim casulæ parvulæ conterminos magnos, & beatos agros possidebat vicinus potens, & dives, & juvenis, & prosapiæ Majorum gloria male utens.*

Et hi quidem omnes fere pro *Majoribus* Prosapiam usurparunt, ut vel puero liquet, qui modo dextram a læva distinguere norit. Aliis enim prosapiæ nomine comprehensi Minores, nepotes, proles, familia, progenies universa. Festus. *Prosapia, progenies, idest, porro sparsis, & quasi jactis liberis, quia sipare significat jacere, & disjicere*; ut a prosipando Prosapia dicta sit *Festo*, quam a præsupando, idest proferendo, deducit Nonius. Et hoc plane sensu capienda prosapia apud *Paullum Warnefridum* de Gestis *Longobardorum* Lib. I. Cap. XXI. *Hi omnes* Lithingi *fuerunt. Sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.* Et II. Cap. IX. *Factumque est, & annuente sibi Rege, quas optaverat* Longobardorum *præcipuas prosapias, ut cum eo habitarent, accepit.* Irenicum Lib. III. Exeges. *Germ.* Cap. I. de *Philippo Friderici* filio adoptivo, cui nuncupavit Chronicon *Bavariæ* Ducum. *Tanta prosapia* Palatinorum, *tot Episcopi, ubi quis tantum recensendis nominibus defatigaretur, tot ex illa progenie* Bohemiæ, Daniæ, Ungariæ, *ac* Rom. *Reges prodierunt, ut si opinione Majorum niti oporteat, non sit* Germaniæ *progenies, cui plus debeat nobilitas.* Symmachum Lib. I. Epist. XV. *Credo plane, nec fides cassa est, Rhetorum hanc esse prosapiam. Gherardum Maurisium* Judicem, & Historicum *Vicetinum* nondum editum ad Annum CIↃ CCXL. in B. *Joanne Scledo. Idem quoque fecerunt* Vicetini, Veronenses, Mantuani, Brixienses, *& Comes S.* Bonifacii, *& ejus prosapia universa*, Nostrum denique ne indictus hic a nobis abeat, Rubrica hujus Libri decima, prima Quinti, quarta Octavi de Gestis *Hen.* VII. In Prologo, & Rub. nona Septimi, ac prima Duodecimi de Gestis *Italic.* post *Hen.* VII. passim, necnon & in *Ludovico Bavaro* initio, quod hic volui monuisse, ne incudem

eandem alibi cum ſtomacho tunderemus.

(n) Comitum De Lucemborc.] Nil verius. Comitatus enim initio Titulus ejus Provinciæ fuit, primuſque illius Comes *Adelbertus Sigifridus* (*Gisbertus* aliis) *Ricuini* (male *Tacuini* Montano) Ducis *Moſellani* filius, *Giſelberti* Ducis *Lotharingiæ* Nepos, ut in ſchedis manu exaratis ſe reperiſſe ſcribit *Ortelius*, cui adſtipulatur in Genealogicis tabulis M. *Hieronymus Henninges*, qui hoc amplius addit, *Brunonem* Archiepiſcopum *Colonienſem*, fratrem *Othonis* Magni Imperat. dominium hoc in Comitatum evexiſſe A. C. Iↄ. cccc. xlvi. Non alio ſane titulo gaudebat temporibus *Henrici* vii. quem idcirco Comitem, ſive Comarchum, non Ducem *Lucemburgenſem* nominant, & agnoſcunt, Magnum Chronicon *Belgicum*, Faſciculus temporum, Libellus Auguſtalis *Benevenuti* de *Rambaldis*, Chronicon *Citizenſe Langii*, *Hirſaugienſe*, & *Sponheimenſe Trithemii*, *Villanus*, *Vecerius*, *Corius* ad Annum cɪↄ. ccc. vii. *Jac. Philippus* in Supplemento Chron. ad eundem Annum, *Pajarinus*, *Munſterus*, *Nauclerus*, *Gordonus*, *Jo. Dubravius* Hiſtoriæ *Bohemicæ* Lib. xix. *Æneas Sylvius* in eadem Hiſt. Cap. xxxi. *Albertus Krantzius Saxoniæ* Lib. ix. *Elias Reuſnerus* in ΒΑΣΙΛΙΚΩ Catholico. M. *Hieronymus Henninges* in Tabulis Genealogicis. *Bzovius* in Annalibus ſacris, *Lazius* de Migrat. Gentium, *Ubbo Emmius* in Appendice Genealogica, *Turſellinus* in Epitome, ad unum propemodum Chronologi, Coſmographi, Hiſtorici omnes. Nam, ne multus hac in parte ſim, efficiunt Tituli eidem *Henrico* dati, antequam inauguratus in *Romanorum* Regem ſummæ præficeretur Imperii, quos tales nobis exhibet *Keryander* in Annalibus urbis *Auguſtæ Trevirorum* ad Annum cɪↄ. ccc. ii. ex Documento civ. pagina 153. fœderis percuſſi inter *Henricum* ipſum *Lucemburgenſem* una ex parte, & Scabinos, Conſules, Senatum, Populum *Auguſtæ Trevirorum* ex altera. Henricus *Comes* Lutzenburgi, *&* Rufis, *Marchio* Arluni, *&c.* Et infra ad Annum cɪↄ cccix. ex altero documento. Lutzenburgius *Comes* Henricus vii. *Cæſ.* Auguſtæ Trevirorum *Civis*, *Patronus*, *& fœdere conjunctus*, *&c.* Ac tandem ipſamet (ne moras iſthic longiores traham) ejuſdem *Keryandri* verba ad eundem Annum, Regni *Henrici* primum: *Atque inde Rex cum Domino* Baldewino *Comitatum* Lutzenburgenſem *ingreſſus*, *ſolatiis plurimis inſiſtendo*, *ad Civitates regias viſitandas*, *eaſque Regno coadunandas plurimum diſponebat.* Nemini ſane tantas tenebras eſſe credo, ut ad hanc lucem adhuc caliget.

Evecta deinceps eadem Provincia in Ducatum fuit, quo hodie adhuc Titulo gloriatur, & floret: ſed a quo tantum dignitatis acceperit dubium, & incertum pleriſque viſum, cum id aliis alii referant in acceptum. *Conradi Vecerii* ſententia eſt, *Henricum* vii. *Romano* Imperio admotum, eam Ducariæ dignitatis inſignibus exornaſſe. Quid amplius ſenſiſſe videtur *Jo. Gerbrandus* a *Leydis*, cum Libro xxvii. Chron. *Belgici* Cap. viii. diſertiſſimis verbis aſſeruit, *Henricum* antequam ad Imperii *Rom.* faſtigium evolaret, Ducem *Luxenburgenſem* fuiſſe, & genuiſſe ex *Margareta* Imperatrice filia *Joannis* I. Ducis *Brabantiæ Joannem* ſibi ſuccedentem in prædicto Ducatu; licet eundem Lib. xxiv. Cap.
18 xxi. Comitem appellaſſet, totidem ferè verbis narrans, *Reynaldum* Comitem *Ghelriæ* coadunaſſe in ſuum ſubſidium *Siphridum* Archiepiſcopum *Colonienſem*, *Henricum* Comitem *Lutzenburgenſem*, & *Walranum* fratrem ejus. Verum enimvero uterque inſigniter deceptus eſt. Siquidem enim ejus regionis Comitatus in Ducatum commutatus fuiſſet ab *Henrico* vii. Cæſare, uti *Vecerio* viſum: vel antequam idem *Henricus* inter Cæſares cooptaretur, uti *Gerbrandus* ſenſit, quis non videt futurum fuiſſe, ut Ducis, non Comitis titulo decoraretur a *Piſanis* ſuis, ſaltem in Tumulo, cui ſolent cum rerum præclare geſtarum monumentis honores omnes, & tituli conſignari? Quod tamen ſecus factum indicant ipſiſſima verba Tumuli, quæ ſubſcribo ex *Bzovio* in Annalibus Sacris Anni cɪↄ. ccc. xiii. Nam hic mihi ſuſpecta fides *Franciſci Swertii* F. qui Tumulum eundem in Selectis a ſe Orbis *Chriſtiani* delitiis verbis non iiſdem affert: *Hoc in Sarcophago* Henrici *olim* Lucelburgenſis *Comitis*, *& poſt* vii. *hujus nominis* Rom. *Imp. oſſa continentur*, *&c.* Pari ratione, ſi *Luxenburgici* Ducatus, uti facultatum omnium hæres ex aſſe, patri *Henrico* ſucceſſiſſet *Joannes* filius *Bohemiæ* Rex ex *Gerbrandi* mente, nemo ſane poſt *Henrici* fatum, & funus non illum ampliore Ducis, quam Comitis appellatione ſignaſſet; cum tamen in *Francofurtenſium* literis de *Ludovici* iv. *Bavari* electione ad *Aquiſgranenſes* datis Anno cɪↄ. ccc. xiv. viii Kal. *Novembris*, anno ſcilicet altero poſtquam *Henricus* vii. ejus pater in *Etruria* rebus humanis exemptus eſt, non Dux; ſed Comes audiat, ut in ipſiſmet literis legere eſt apud *Jo. Georgium Herwartum*, a quo producuntur his verbis in *Ludovico Bavaro* Imp. defenſo Lib. i. pag. 33. *Convenien-*

A *tibus*, *& ibidem comparentibus Reverendis in* Chriſto *Patribus*, *ac Dominis* Petro *Sanctæ* Moguntinæ *Sedis*, *&* Baldwino *Sanctæ* Trevirenſis *Sedis Archiepiſcopis*, *Sacri Imperii per* Germaniam, *&* Galliam *Archicancellariis*, *excellentiſſimo Domino* Johanne Bohemiæ, *&* Poloniæ *Rege*, *& Comite* Lucelburgenſi, *&c.* Sed ut his Literis magnum hac in parte pondus, & momentum inſit, majus ſemper habebunt Commentarii a *Carolo* iv. *Joannis* hujus, quo de loquimur, Regis *Bohemiæ* filio, de rebus a ſe, & Patre geſtis accurate conſcripti. Cum enim illic crebra Patris incidat mentio, nuſquam tamen ille Ducis; ſed ſolo Titulo Comitis inſignitur, vocaturque inibi perpetuo, *Lucemburgica* ditio, Comitatus. In limine: *Poſt hos duos annos remiſit me idem Rex* (Galliæ) *cum uxore ſorore ſua*, *nomine* Blanca, *ad Patrem meum* Joannem *Regem* Bohemiæ *in Ci-*
B *vitatem* Lucemburgenſem, *qui Comitatus erat Patris mei ex ſucceſſione Patris ſui D. Memoriæ* Henrici *Imp. qui*, *cum eſſet Comes* Lucemburgenſis, *electus fuit in Regem* Romanorum *&c.* Quibus ſane verbis meridiana luce clarius indicatur, *Joannem Henrici* vii. Imp. filium ſucceſſiſſe Patri non in Ducatu; ſed in Comitatu *Lucemburgenſi*, quod firmant validius, quæ ſequuntur: *Reverſus itaque de* Francia *inveni Patrem meum in Comitatu* Lucemburg, *occupante temporibus illis Imperium* Ludovico *de* Bavaria, *qui ſe ſcripſit* Ludovicum iv. Nec multo poſt: *Illo vero tempore*, *cum reverſus fueram de* Francia *in Comitatum* Lucemburg, & *inveneram Patrem meum ibidem*, *obſederat Dux* Auſtriæ *Civitatem* Columbarienſem *in* Alſatia, *&c.* Et erat etiam Anno cɪↄ. ccc. xxxi. Comi-
C tatus eadem Provincia ſub eodem *Joanne* tunc temporis in *Lombardia* degente; commorante vero *Lucemburgi Carolo* filio. Sic enim ſe habent Commentarii illi ad eum annum: *Tempore illo miſit Pater meus in Comitatum* Lucemburgenſem *pro me. Ego autem arripui iter per Civitatem* Metenſem, *per Ducatum* Lotharingiæ, *per* Burgundiam, *&* Sabaudiam *uſque in Civitatem* Lauſan *ſuper lacu. Deinde tranſivi montes* Brige, *& veni in territorium* Novarienſe, *& abinde in Paraſceue in Civitatem* Papiæ, *quam tenebat Pater meus.* Imo, & multo poſt, nempe poſt ejuſdem *Caroli* reditum in *Bohemiam* ex *Italica* expeditione, cum ante multo ſe in eandem *Bohemiam* recepiſſet *Joannes Pater* commiſſo rerum *Italicarum* regimine, & tutela filii *Ludovico Sabaudienſi* ſocero *Azonis Vicecomitis*, *&* gubernatoris *Mediolanenſis*, ut his ipſemet *Carolus* atteſtatur: *Tunc Pater noſter proce-*
D *dens* (ex *Bohemia*) *verſus Comitatum* Lucemburg *propter quandam guerram*, *quam gerebat cum Duce* Brabantiæ *ipſe*, *& Collegæ ſui*, *&c.* Et paullo poſt. *Eadem æſtate arripui iter cum multis Baronibus* Bohemiæ *volens tranſire in Comitatum* Lucemburgenſem *ad Patrem meum*, *qui miſerat pro me*; *& de* Francofurt *reverſus ſum.* Et poſt annos duos, & amplius jam elapſos. *Et inde tranſiens* Bavariam *veni ad Patrem meum in Comitatum* Lucemburgenſem. At tandem, cum ſibi Pater Regni *Bohemici* regendi provinciam demandaſſet (quod rerum humanarum feſſum, & effœtum viribus feciſſe putandum eſt) & patrii ſoli captus dulcedine *Lucemburgium* adiiſſet, ut illic procul ab imperii curis reliquum ævi tranſigeret: *Ipſi autem talium rerum ignari*, *Rex* Joannes *cum ſuis per* Marchiam Brandenburg, *&* Luſatiam *tranſeundo verſus Comitatum* Lucemburg *ſe re-*
E *cepit.* Comitatus igitur omni vitæ *Joannis* Regis *Bohemiæ* tempore *Lucemburgium* ex *Caroli* Regis ejuſdem filii Commentariis fuit. Conſentit cum iiſdem Commentariis mirum in modum Chronica Aulæ regiæ Cœnobii eo nomine in *Bohemia*, de ipſomet *Joanne* Rege *Bohemiæ Henrici* vii. F. & ſub eo in Regno, nec non in *Germania* actis ab Anno cɪↄ. ccc. xvii. uſque ad Annum cɪↄ ccc. xxxiii. accuratam hiſtoriam continens, quam evulgavit *Freherus*. Vocat illa ſcilicet *Lucemburgium* Comitiam toto eo temporis ſpatio, quod ſibi *Joanne* Rege *Bohemiæ* laudato toties interceſſit, & primò quidem ad Annum cɪↄ. ccc. xvii. Cap. i. *Poſt receſſum itaque ejuſdem* Petri Maguntini *Archiepiſcopi de* Bohemia, *Dominæ* Eliſabeth *Reginæ totius Regni gubernatio incumbebat*, *& cura. Rex quippe* Joannes *non-*
F *dum de* Rheno *reverſus fuerat*, *ſed adhuc in* Lucelburg *ſua Comitia manebat.* Et ad Annum cɪↄ. ccc. xviii. Cap. v. *Hac Legatione amicabiliter ſuſcepta*, Joannes *Rex* Bohemiæ *certis nuntiis ſuas ſorores de* Lucelburgenſi *evocat Comitia.* Et Cap. x. ad Annum cɪↄ. ccc. xxi. Joannes *Rex* Bohemiæ *de Comitia ſua* Lucelburgenſi *reverſus*, Pragam *in Octava Purificationis B. Virginis eſt ingreſſus.* Et infra eodem Anno. *Hoc anno iterum* Joannes *Rex* Bohemiæ *ad Comitiam ſuam in vigilia* B. Joannis Baptiſtæ *cum paucis clandeſtine revertitur*, *&c.* Interrogatus vero Rex. *Quare in Regno non maneret*, reſpondit: *Quod ſolum natalis patriæ dulciſſimum ſibi foret.* Habentur & his affinia in Cap. xii. ad Annum cɪↄ. ccc. xxiii. *Quum autem Rex aliqua debita perſolviſſet*, *& munitiones ali-* *quas*

A *quas a Baronibus redemisset, iterum in die B.* Galli *Rex ad suam* Lucemburgensem *revertitur Comitiam.* Spectant huc etiam ejusdem Chronicæ versus, quibus Capite XIV ad annum CIↃ. CCC. XXV. exprimuntur quæstus *Bohemorum* in Regem ob nimias exactiones.

Rex redit ad Rhenum, *secum saccum modò plenum*
Portans argenti. Fuit hoc turbatio genti.
Magna Bohemorum. *Dicunt, cur denariorum*
Munera tanta damus, & cur nos dissimulamus
Hæc deportari? Nos cogunt en famulari
Omnes huic hodie Lucemburgis *Comitiæ.*
Nolumus ista pati, non stabimus ultra parati
Ad dandum nummos. Qui nescit, nos fore summos,
Esseque majores, ac illos esse minores?
Non est æqua via, quod debeat hæc Comitia
B *Regno præferri: Volumus sub acumine ferri*
Charius ecce mori, quam quod cedamus honori.
Sic omnes fantur, & fortia verba minantur.

Subjiciam, quæ sequuntur, ad majorem fidem ex Cap.
19 XVII. *Hoc anno* (CIↃ. CCC. XXVI.) *per totum regnum* Bohemiæ, *& per dominium* Lucemburgensis *Comitiæ, propter mandatum* Joannis *Papæ*, Joanni *Regi totus Clerus cogitur decimam Ecclesiasticam proventuum per triennium solvere, &c.* Capite etiam XIX. ad annum CIↃ. CCC. XXVII. hæc habes. *Cum autem ad Comitiam* Lucemburgensem (*Joannes* Rex) *reversus fuisset, cum* Metensibus *in festo B.* Jacobi *Apostoli sedata discordia concordavit.* Nec omittendæ videntur hoc loco litteræ *Caroli Ungariæ* Regis ad *Elisabeth Bohemiæ*, & *Poloniæ* Reginam datæ Anno CIↃ. CCC. XIX. in quibus eo Anno Maritus ejus *Joannes* titulo Comitis exornatur:
C *Tamen propter deprimendam superbam elationem Regum, & Principum circum adjacentium Regnorum, Vobis, & magnifico Principi domino* Joanni *Regi* Bohemiæ, *& Comiti* Lucelburgensi *carissimo conthorali vestro, nostroque fratri, & amico mala machinantium, &c.* Idcirco *Elisabetha*, quæ in *Caroli* literis laudata, sui nos admonuit, Comitissa semper audiit ad id usque temporis, quo mortis aculeo extincta est. Chronica eadem ad Annum CIↃ. CCC. XXX. Cap. XXV. *Eodem Anno* IV. *Kal.* Octobris, *&c. Serenissima, & inclyta Domina* Elisabeth Bohemiæ, *&* Poloniæ *Regina, ac* Lucemburgensis *Comitissa, febribus, ac morbo phthisico diutius fatigata &c. emigravit, feliciter sibi, sed flebiliter aliis, ex hac vita.*

Et in ejusdem *Lesso*:

Hic, rogo, qui statis, hæc tristia metra legatis.
D *Annis millenis, tricenis, atque trecentis,*
Læte, spero, redit, huic qui dedit, hincque recedit
Spiritus Elizabeth *Reginæ; sed caro tabet*
Nobilis hac fossa, sua sunt inibi simul ossa.
Sceptrum Regnorum tulit hæc Regina duorum,
Ac Marchonissa, Lucelburg *& Comitissa.*
Tempus adest flendi, lugendi, triste loquendi.

Illustria ista, sed tristia. Quare convertamur ad alia. Et hæc firmata sint pluribus, ut duos, de eadem quasi fidelia, parietes dealbarem. Arguunt enim erroris etiam non obscuri *Petrum Montanum* in Tab. XII. Provinciarum inferioris *Germaniæ* a *Kærio* delineatas, ubi de jure Comitatus *Lucemburgensis* loquens, contra jus omne fateri non dubitavit, jus illud *Henrico* VII. Cæs. mortuo, non ad ejus filium *Joannem* Regem *Bohemiæ* I. devolutum esse; sed ad *Wenceslaum* ejusdem
E *Bohemiæ* Regem, *Caroli* IV. Imperatoris fratrem, cum is, neque proximus *Henrici* Cæsaris hæres extiterit, sed pater ejus *Joannes*; neque Regni *Bohemici* gubernacula tum tractaret, cum hominem *Henricus* exuit, vivente adhuc, & vidente *Joanne* Patre, clavumque *Bohemiæ* strenue moderante, moranteque cum Aula sua, & Curia *Lucemburgi Munstero* teste: imo nec tractarit unquam, cum nullus unquam apud Mortales extitisse videatur *Caroli* IV. frater nomine *Wenceslaus*. Sed ut ad *Vecerii*, & *Gerbrandi* lapsum redeam, iis forte Ducibus ad eundem quoque lapidem offendit *Ludovicus Cavitellius* in Annalibus *Cremonensibus*, cum ad Annum CIↃ. CCC. IX. *Lucimburgum Aquisgrani*, post accepta Coronationis insignia, in Du-
F catum erectum ab *Henrico* tradit, antequam *Adulphi*, & *Alberti* prædecessorum suorum cadavera ex locis, ubi occisi fuerant, *Spiram* deferenda curasset, & inibi in Cathedrali perhonorifice tumulanda. Imprudenter omnino, & Andabatarum more. Quare post rejectum *Vecerium*, & *Gerbrandum* satis, id fuerit indicasse, ut alios alieni lapsus cautiores reddant.

Et viderunt hæc ante nos ii, qui diligentius suis librata ponderibus, & momentis *Lucemburgici* Ducatus initia in alia, multo post excessum *Henrici* VII. & hæreditatem juris illius aditam a *Joanne* filio, tempora rejecere, quos inter *Abrahamus Ortelius* non postremus. Censet enim is in Itinerario, cujus loci indicium debeo Viro Cl. LAURENTIO PIGNORIO rerum antiquarum, rariorumque ut Indici, ita & Vindici excellentissimo, apud quem ejus Itinerarii Codex MS. extat: Wenceslaum *fratrem* Joannis Luxemburgici *ex auctoritate* Caroli IV. *Augusti, cujus erat patruus, primum omnium Ducatus patrii titulum assumpsisse.* At hujus ego me sententiæ non adjungo, tum quia nullum in Stemmate *Lucemburgensium* Principum videre est *Joannis Lucemburgici* fratrem, *Caroli* IV. patruum nomine *Wenceslaum* (quod earum rerum Scriptores alii, aut nullum *Joanni Lucemburgensi Caroli* IV. patri fratrem tribuant, aut, qui tribuunt, nomen illius silentio supprimant, & involvant) tum quia id, quod solus *Ortelius* in *Wenceslao Caroli* IV. patruo contigisse narrat, alii propemodum omnes aliis ab eo *Wenceslais* adscribunt, & *Munsterus* quidem *Wenceslao Caroli* IV. filio *Romanorum*, & *Bohemiæ* Regi XII. *Aubertus* vero *Miræus Wenceslao* nec patruo, nec filio *Caroli* IV. sed fratri, *Brabantiæ* Duci, cujus ego sententiam libens, lubens deosculor, & amplector; quin imo firmo, & corrigo non invitus, ne quibus ulla in parte fraudi sit, cui tum hic, tum alibi cautum perpetuo volo. Cum enim *Miræi* sententia hisce verbis concepta legatur in Stemmatibus Principum *Belgii* Cap. XVII. Wenceslaus Joannis Bohemiæ *Regis*, & Beatricis *filius ex Comite Anno* CIↃ. CCC. LIV. *per fratrem suum* Carolum IV. *Imperatorem creatus est primus Dux* Luxeburgensis: corrigenda ea in parte est, qua hujus *Wenceslai* matrem *Beatricem* vocat. Non enim is e *Beatrice* susceptus; sed ex *Elisabetha* filia *Wenceslai* Sancti *Ottocari* filii *Bohemiæ* Regis VII. & sorore junioris alterius *Wenceslai* ætatis Anno XXII. turpiter interfecti, uti pluribus ad Rubricam hujus Libri Septimam indicabo. Cætera belle se habent, & nec patronis carent. Breviter, & aperte *Elias Reusnerus* Tom. III. Genealogici Regii in stirpe *Lucemburgica.* Wenceslaus *a fratre* Carolo *primus Dux* Lucemburgi *factus, qui, in uxorem ducta* Johanna Johannis III. *Ducis* Brabantiæ *filia, pro eo Ducatu armis contendit cum* Ludovico *Com.* Flandriæ, *irrito tamen successu.* Clarius, & uberius paullo *Florentinus* apud Magni Chronici *Belgici* Collectorem. Carolus Romanorum, *&* Bohemiæ *Rex in Civitate* Metensi *Anno Domini* CIↃ. CCC. LIV. *Indictione septima.* III. *Idus* Martii, *Regnorum suorum Anno* VIII. *Illustrem* Wenceslaum *Comitem* Lucemburgensem *illustravit, sublimavit, decoravit, & erexit in Ducem, & ipsum comitatum* Lucemburgensem *in Ducatum.* Illustrius adhuc rem eandem *Trithemius* prosecutus est, & pompam omnem rei gestæ ob oculos ferme posuit, tum in Chronico Monasterii *Hirsaugiensis*, tum in *Sponheimensi*, quasi oculatus testis. Quare operæ pretium fecero, si locum primi saltem Chronici sartum, tectum adscripsero, ut ii, quibus *Trithemii* scripta ad manus non erunt, hic se nobili illo spectaculo oblectare possint. *Anno* Wighardi *Abbatis* III. *Domini vero* CIↃ. CCC. LVI. Carolus *Imp. ex* Italia *reversus in Civitate* Metensi *conventum habuit solennem Principum, ubi omnes totius pene Regni Principes concurrentes regalia sua de manu Imperatoris ex more susceperunt. Multi etiam ex* Gallia *illuc Principes, ac Nobiles convenerunt, quibus* Carolus *ipse notus, ac carus extitit, utpote qui, & diu olim apud* Parisios *operam literis dederat, & in auxilium Regi* Francorum *cum patre suo Rege* Bohemiæ *adversus Regem* Angliæ *aliquando pugnaturus erat. Aderat in eo solemni conventu Principum, quidam Archiepiscopus Apostolicæ Sedis Legatus, ad confirmandam pacem totius Regni, qui ob reverentiam Summi Pontificis solus cum Imperatore in una mensa cibum sumebat, cæteris Principibus Electoribus, juxta cujuslibet Officii rationem, ministrantibus semel, & postea in locum suum secundum consuetudinem residentibus. Ibi* Wilhelmus *Marchio* Juliacensis, *consensu Principum, in Ducem a* Carolo *sublimatus est, & Marchionatus ejus de* Juliaco *in Ducatum cum ingenti pompa commutatur.* Wenceslaus *quoque* Lutzenburgensis *Comes,* 20
frater Caroli *Imp. & gener* Joannis *Ducis ultimi* Brabantiæ, *quem Anno priore obiisse diximus, in Ducem similiter elevatus est.* Et statim, post descriptos *Wenceslai* mores: *In eodem conventu Principum* Metis *habito Comitatus terræ* Barensis *in Marchionatum sublimatus est, quamquam in Vulgo nomen Comitatus apud plerosque etiam hodie per ignorantiam maneat.* Inibi etiam Bullam auream, sic dictam, quod Sigillo aureo roborata esset, de Imperatore *Rom.* deligendo, idem *Carolus* in dicta conventione Principum ad utilitatem Reip. de consensu omnium Principum Electorum, & Regni conscribendam, & confirmandam curavit, ut idem *Trithemius* refert, qui totidem fere verbis eadem intexuit Chron. *Sponheimensi* ad eundem annum CIↃ. CCC. LVI. in quo uno mendose dissentit a *Miræo*, *Florentino*, & aliis, qui constanter, ac vere testantur, *Metensem* conventum illum, in quo *Wenceslaus* primus Dux *Lucemburgensis* a *Carolo* IV. fratre renuntiatus est, aliique Principes

cipes *Juliacensis*, & *Barrensis* sublimati, celebratum fuisse biennio ante Annum III. *Wighardi* Abbatis, hoc est salutis CIↃ. CCC. LIV. non autem CIↃ. CCC. LVI. cætera verax. Addo, quod omisit *Trithemius*, ex *Florentino*, & Literis ipsis Cæsareis bulla aurea communitis, in eodem illo conventu non solum Comitatum *Lucemburgensem* in Ducatum versum; sed, ut is Principatus solido fundamento magis firmaretur, & tanto se *Rom.* Imperio obligatiorem conspiceret, quo ampliori Regiæ liberalitatis munere decoratus erat, *Wenceslaum* eundem, hæredes, & successores Duces *Lucemburgenses* perpetuo infrascripto claro quidem officio, ab eodem *Carolo* fuisse clementius insignitos, nimirum, quoties Rex *Carolus*, aut successores *Romanorum* Imperatores, sive Reges ad reprimendam rebellium suorum superbiam, seu Imperii procurandos honores, armati procederent, ut tum Dux, hæredes, & successores Duces *Lucemburgenses*, qui quoque tempore fuissent, frænum imperialis, seu regalis dextrarii a latere dextro gubernarent, & debitæ fidei diligentia custodirent. Item, ut in accubitu mensæ suæ cibos regios, qui in solemnibus Curiis administrantur, coram ipso inciderent: & in genere, tamquam Principes & fideles Imperii belli, & pacis tempore custodiam, & curam Imperatorum haberent, aliaque talia munia obirent, quæ in supra laudatis literis continentur. Hinc factum, ut omnes in posterum *Wenceslao* majorem detulerint observantiæ cultum, & uno ore Ducem illum, non Comitem appellarint annis Conventum illum proxime consecutis: *Quorum adventu* (ait Trithemius Anno CIↃ. CCC. LXII.) Boemundus *Archiepiscopus audito*, Cunonem *de* Falckerstein *coadjutorem suum*, Wenceslaum Lutzenburgii, *&* Brabantiæ *Ducem*, Walranum *Comitem de* Spanheim, *&c. contra illos misit*, *&c.* Et ad annum CIↃ. CCC. LXX. *Factum est bellum magnum in Vigilia S.* Bartholomæi *Apostoli inter* Wenceslaum Brabantiæ, *&* Lutzenburgii *Ducem fratrem Imp.* Caroli, *&* Wilhelmum *Ducem* Juliacensem, *&c.* Emundus, ad Annum CIↃ. CCC. LXXVII. *Mortuo vero Duce* Brabantiæ *Joanne* III *Ducissa* Joanna *ejus senior filia*, *tamquam vera hæres*, *& Domina*, *& Dux* Wenceslaus *ejus legitimus maritus*, *& mamburnus*, *primo* Lovaniæ *tertia die mensis* Januarii *Anno Domini* CIↃ. CCC. LXXVII. *tempore regni* Caroli Romanorum *regis*, *& deinde successive certis aliis diebus in omnibus aliis Oppidis*, *& locis consuetis in Ducatuum* Brabantiæ, *&* Limburgiæ *Duces*, *& Dominos recepti fuerunt*, *& solenniter more solito intronisati juramentis fidelitatis*, *& obedientiæ receptis*. Keryander Parte XIV. Ann. *Trever.* Wenceslao *ejus* (Caroli IV.) *fratre germano* Lutzenburgense *Duce nemo calamitosior*. Accedit huc etiam calculus Collectoris Magni Chron. *Belgici*, qui Annum salutis CIↃ. CCC. LXIX. Sextum decimum Ducatus *Wenceslai* fuisse narrat, & ad Annum CIↃ. CCC. LXXXIV. sic ejusdem obitum literis consignavit, ut ipsum *Lucemburgiæ* Ducem, extitisse plane demonstret, & in eadem Urbe vitam una cum imperio posuisse: *Tandem illustris Dux* Brabantiæ, *&* Lucemburgiæ Wenceslaus *post multa præclare gesta*, *quæ caussa compendii huic Opusculo inserere omisimus*, *in terra* Lucemburgensi *ab hac luce discessit*, *ipso die Conceptionis B. Virginis*, *Anno Ducatus sui* Brabantiæ XXVIII. *Salutis vero* CIↃ. CCC. LXXXIV. *Sepultus in Ecclesia Abbatiæ* aureæ Vallis *Ordinis S.* Benedicti *in Ducatu* Lucemburgensi.

Wenceslao terræ reddito sine liberis, juxta Sanctionem *Joannæ* Ducissæ *Brabantiæ* uxoris ejus, qua statim, ac ambo in Ducatuum *Brabantiæ*, & *Limburgiæ* Duces, ac Domini recepti fuerunt, caverat hortatu præcipuè Mariti, & *Caroli* IV. per patentes literas datas *Bruxellæ* Anno CIↃ. CCC. LVI. feria secunda ante Dominicam *Invocavit*, ut *si ipsa* (Sanctionis illius verba sunt) *relictis hæredibus prædictis Duce* Wenceslao *marito suo superstite moreretur*, *tunc maritus suus in Principatibus*, *Ducatibus*, *Terris*, *& Dominiis suis*, *tamquam naturalis Princeps*, *& Dominus succederet*, *& dicti Principatus*, *Ducatus*, *& Dominia libere ad ipsum volverentur*: *Sin ipsa marito præmortuo superviveret*, *nec corporis sui hæredes haberet*, *Domina terrarum prædictarum*, *quo usque viveret maneret*: *Rursus si ex alio marito hæredes procrearet*, *ut illi in hujusmodi Principatibus*, *Ducatibus*, *Terris*, *& Dominiis mortuæ succederent*: *Si vero*, *& se*, *& maritum nullis relictis hæredibus mori contingeret*, *ut tunc Principatus*, *Ducatus*, *Terræ*, *& Dominia* Brabantiæ, *&* Limburgiæ *ad dictum Dominum Imperatorem* (Carolum IV.) *tamquam successorem legitimum*, *& illo mortuo ad proximum domus suæ* Lucemburgiæ *hæredem*, *qui isto tempore futurus esset*, *libere pervenirent*: Terræ, inquam, reddito *Wenceslao Lucemburgiæ*, *Brabantiæ*, & *Limburgiæ* Duce post *Carolum* IV. nec non & Ducissa ipsa *Joanna* Consorte sua nulla prole relicta defuncta, Serenissimus Princeps Dominus *Wenceslaus Romanorum*, & *Bohemiæ* Rex Imperatoris *Caroli* IV. primogenitus, tamquam proximior *Wenceslai* Ducis patrui sui, ac domus, sive prosapiæ *Lucemburgensis* hæres, successit in Ducatu *Lucemburgensi*: a quo deinceps transiit ad Serenissimum *Sigismundum* fratrem, qui ut in Imperio *Rom.* sic & in Ducatu sibi ordine suffectus est. Atque ita Veritati litarunt, quicumque censuere, *Lucemburgiæ* ditionis, & *Bohemici* Regni gubernationem centum annis, & amplius penes unam, & eandem familiam fuisse, hoc est ab eo tempore, quo *Joanni Henrici* VII. primogenito in uxorem cessit *Elisabeth* filia *Wenceslai* Regis *Bohemiæ* VI. usque ad Serenissimum *Sigismundum* ejusdem *Bohemiæ* Regem XIII. & Tertium *Lucemburgii* Ducem, nisi me fallit recta, & vera ratio calculorum, quam ante me subduxisse videntur Chronologi non vulgares. Toto enim illo temporis spatio, quod inter *Joannis Henrici* VII. F. nuptias, & Imperatorem *Sigismundum Caroli* IV. F. intercessit, tum *Lucemburgium*, tum *Bohemia* in *Lucemburgensium* Principum, sive (ut alii loquuntur) HENRICORUM potestate fuit, hoc est annis ferme centum viginti sex, uti censuit *Æneas Sylvius Piccolomineus*, qui postea *Rom.* Pontifex creatus, PIUS ejus nominis II. appellatus est, in Histor. *Bohemica* Cap. XXXI. Nam postea ab invicem duo ista Dominia separata sunt, ut alias docebo commodius, ac tandem *Lucemburgius* Ducatus ad *Austriacam* domum hæreditario jure pervenit, penes quam hodie residet, habetque sub se Marchionatus II. Comitatus VII. qui sunt *Vianden*, *la Roche en Ardenne*, *Salme*, *Durby*, *Marche*, *S Vit*, *S. Jansberg*, ut a *Petro Montano* recensentur: multos Baronatus, Dominia plurima, in quibus Nobiles plus juris habent in subditos, quam per reliquam *Belgicam*.

Et hæc nostra sit ΚΡΙΣΙΣ in MUNSTERUM, cujus palmaris error in perperam nominando *Wenceslao Caroli* IV. filio, primo *Lucemburgensium* Duce, loco *Wenceslai* ejusdem *Caroli* IV. fratris, non levem huic Excursui occasionem dedit & ΑΝΑΘΗΜΑ primum DEÆ puræ, ac candidæ VERITATI, Parenti, & Altrici HISTORIÆ L. ac M. consecratum.

(o) PROSAPIA] Elegantius, quam si *Parentelæ* nomen *Rolandino* carum, & aliis ejusdem, & antiquioris ævi Scriptoribus familiare nimis, suas in paginas retulisset: ut vel hinc intelligas *Scardeonium* veriora *Pythia* protulisse, cum excurrens in MUSSATI laudes, scripsit, *huic pro certo in acceptum referendam esse restitutam* Latinæ *Linguæ apud Nostros majestatem*, *quæ tam diu in imo barathro defossa & penitus a funesta illa* Gothorum *rabie sepulta*, *tum primum visa est surgere*, *& in splendorem sese pristinum vindicare*. Quamvis enim, *Prosapia*, vetus sit verbum *Tullio*, non idcirco tamen sic ad ejus perscriptum proscripta fuit, ut in *Latio* nullo posthac in honore fuerit, penitus antiquata. Nam illi invisa, novo nempe homini, cui mirandum non est, nova magis, quam vetera placuisse, amorem aliorum meruit, quorum in scriptis nomen semper aliquod, ac decus gessit, uti nuper ostendimus in hujus Rubricæ vestibulo, tabulis, (quod asserunt) obsignatis. Quibus addas licet suffragium Apuleji, cujus mihi nunc in mentem venit, in *Asini* prologo sic præfantis:

Hymetos Attica, *&* Hitmos Epyrea,
Et Tenedos Spartiaca, *glebæ felices*
Æternum libris felicioribus
Conditæ mea vetus prosapia est.

Enimvero sic Usus quandoque voluit,

Quem penes arbitrium, jus est, ac norma loquendi:

Eorum quandoque Lubido, qui cum novis verbis uti possent, consectari nihilominus antiqua, & prisca vocabula maluerunt. Quemadmodum enim jam olim, & etiamnum hodie vinum vetus nonnullorum palato suavius cum *Pindaro* sapit, quam novum, & in primis Senum, in quibus mens, & ratio, & consilium inest: ita quovis ævo Sanioribus quorundam ingeniis *Verborum*, *sermonumque vetustas* (ut cum *Symmacho*, & Nostro loquar) novitate quavis magis arrisit: nec tantum

——— *Verborum vetus interit ætas*,
Et Juvenum ritu florent modo nata, *vigentque*

Uti cecenit *Romanæ* lyræ fidicen optimus Venusinus Vates: Sed Verbis

Quondam etiam priscis redit in præcordia virtus,
Et modo nata cadunt.

Quis mihi secundum Tullium dabitur major *Sallustio*, *Rerum* Romanarum *florentissimo Auctore*, Tacito nullius ori tacendo Lib. III. Histor. *Electissimo pensatore Verborum*, Augustino Libro de Vita Beata. Romanæ *Historiæ Principe*, Martiali Lib. XIV. Atqui de illo hi olim in vulgus sparsi versiculi:

Et

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, *Jugurthinæ conditor historiæ.*

Et, si extarent hodie *Catonis* Origines, ex quibus tum ex allatis versiculis, tum ex *Suetonii Augusto* multa *Sallustium* excerpsisse cognoscimus, libenter cum illo coirem hujus furti societatem, non ut prisce loquendo non intelligerer, quod tacendo magis possem assequi, ut ille ait; sed ut Orationem meam collectis hinc, inde Antiquitatis venerandæ reliquiis exornarem, non unius tantum exemplo *Sallustii*, aut *Catonis*, qui priscorum verborum, uti priscæ cujusdam sanctimoniæ, observantissimus semper extitit; sed eorum omnium, quibus in literaria nostra Rep. jus spectandi in Quatuordecim, imo in ipsa Orchestra. Iisdem enim mirum in modum delectati Consulares quique rei literariæ VIRI, *M. Brutus* libertatis vindex fortior, quam felicior: *M. Antonius* postea Triumvir Reip. constituendæ: *Annius Cimber*, cui facete ancipiti dicto *Cicero* parricidium objecit: *Germanum Cimber occidit: Verrius Flaccus*, ex cujus messe spicas legit *Festus Pompejus*: Divinarum denique, & humanarum rerum Scientissimus, & apud *Terentianum* Doctissimus undequaque *Varro*, ut indicant paucæ, quæ ex luctuosissimo ejus Voluminum naufragio ad nos tabellæ divinitus enatarunt. Ut hic interim silentio involvam *Ælii Galli*, & *Sinni Capitonis* Clarissimorum juris Antistitum curam, & operam in priscorum verborum explicatione collocatam; taceamque *Sisennæ* Libros Historicos; nec *Pisonis*, Quadrigarii, vel aliorum Annales laudem, qui ad nos utinam pervenissent, ut inde verba quamplurima religionis, & majestatis antiquæ plenissima Apis matutinæ more colligere valeremus. Nimirum ob hanc unam causam maxime sancitum olim accepimus, ut Populi *Romani* Cæremoniæ, Rogationes, ac Formulæ omnes priscis verbis conciperentur, quod scilicet Verba prisca rebus multum adferre solerent sacri cujusdam horroris, amplitudinis, majestatis. Ecquis enim non admirabitur tacitus, ac fortassis etiam venerabitur supplex, tamquam aliquem mortalem Deum, non inter homines natum; sed ut e cælo delapsum *Servilii* familiarem illum, quem priscis his, quas subdam, virtutibus *Ennius* exornavit? Quis non *Ennium* una ipsum, quasi Numen, colat, Virtutes illas priscis verborum coloribus adumbrantem?

Doctu', fidelis, suavis homo, facundu', suoque
Contentus, scitu', atque beatu', secunda loquens in
Tempore, commodus, & verborum vir paucorum,
Multa tenens antiqua, sepulta.

Qua velut imagine nostrum expressum agnoscimus ALBERTINUM.

Morboniam igitur abeant, qui Verborum vetustatem vitio MUSSATO vertunt, & barbarum eo nomine Scriptorem vocant, Barbari ipsi penitus, & insulsi. Honorificentius enim de illo senserunt hactenus, hodieque sentiunt, & loquuntur Capita Saniora, (quamvis in Historiæ conditore Res magis, quam Verba spectet cordatus Lector) quod ejus dictio pro ævo, quo scripsit, elegans omnino sit; imo supra ævum illud, quo primum humaniores literæ diu misere sepultæ e *Gothicis* tumulis emersere: & Opere, quod texuit, non indigna. Quemadmodum enim, ut est in proverbio, *Cascus Cascam ducit: Ita Nuntia vetustatis* HISTORIA nullis verbis magis gaudet, quam vetustis. *Prosapiæ* vero nomine pervetusto cum affecit perantiquæ *Lucemburgicæ* familiæ genus, nihil sane facere potuit accommodatius. Quamquam nec solus fecit. Nomen enim idem ad alias alii quoque Familias veteres transtulere, & ad *Lucemburgicam* signate *Edmundus Wenceslai Rom.* & *Bohemiæ* Regis, *Caroli* IV. F. coævus in *Brabanticis* Anni CIↃ. CCCC. XI. ea in parte, qua modo laudatum Regem, tamquam proximiorem *Wenceslao* Duci *Caroli* IV. Fratri, Patruo suo, & uti Domus, sive Prosapiæ *Lucemburgensis* hæredem, in *Lucemburgensi* Ducatu successisse narrat.

(p) NOBILIS] Ferreto *Clara*, Gerbrando *Illustris*, Eliæ Reusnero *Inclyta*, Scriptoribus aliis titulis ejusmodi quamplurimis honoris ergo splendide decorata.

(p*) ANTIQUIS] Possem hujusce rei testes multitudine innumerabiles, numero infinitos dare, si vellem per Historicorum omnium monumenta latissime divagari: sed erunt mihi nunc omnium instar Heroes, & Imperatores ejus Stirpis duo, quos putandum est habuisse præ cæteris antiquitatem sui Stemmatis exploratam, cum ambo veteris memoriæ studiis maxime caperentur. Prodeat primo loco CAROLUS *Bohemiæ* Rex, & postea *Romanorum* Imperator IV. vere Doctus, Pius, Inclytus, Augustus *in Commentario*, sive *Diæta*, quam ipsemet de rebus a se cum *Joanne* patre, & sine patre gestis, ante quam Imperii culmen attingeret, exaravit; juris vero publici e sua Bibliotheca fecit eruditissimus *Freherus* Anno CIↃ. DCII. *Wichelianis* typis. Deducit enimvero *Carolus* generis sui primordia e Regibus *Bohemiæ* priscis. En ipsa testis Serenissimi verba, pagina nonagesima quinta: *Videns autem Communitas de* Bohemia *proborum virorum, quod eramus de antiqua stirpe Regum* Bohemorum, *diligentes nos dederunt nobis auxilium ad recuperanda Castra, & bona regalia.* Quibus accinit Consiliariorum *Joannis*, ejusdem *Caroli* patris, Oratio pagina eadem infra ad *Joannem* ipsum, ut inter Patrem, & Filium discordias sererent afflatu malo. *Domine provideatis vobis: Filius vester habet in Regno multa Castra, & magnam sequelam ex parte vestra: unde si diu sic erit, prævalebit, & expellet vos, quando voluerit: Nam & ipse hæres regni, & de stirpe Regum* Bohemiæ *est, & multum diligitur a* Bohemis: *Vos autem estis advena.* Et Epistola Patriarchæ *Aquilejensis* ad *Carolum* ipsum pagina 104. cum ejus opem, oppressus a Duce *Austriæ*, & Comite *Veronensi Mastino* prope *Veronium Fori-julii*, imploraret supplex. Talis nimirum ejus Epistolæ frons erat: *Vobis Illustri Principi* Carolo *de progenie Regis* Bohemiæ, *Marchioni* Moraviæ, *nec non Militiæ vestræ notifico, &c.* Et hæc quidem erat *Caroli* de suæ Stirpis antiquitate sententia. Sed tum ille Maternum Stemma potius, quam Paternum, nec antiquum admodum respectu *Lucemburgensium* Procerum ob oculos habuit, cum ea sensit, unde Consiliarii patris ejus Joannis: *nam & ipse*, ajebant, *hæres Regni, & de stirpe Regum* Bohemiæ *est &c. Vos autem estis advena.* Mater enim *Caroli Elisabeth Wenceslai* Senioris *Bohemorum* Regis Filia, cujus ergo *Bohemia* in *Lucemburgensium* potestatem venit: *Joannis* vero Margareta *Joanni* I. *Brabantiæ* Duci XXXI. nata. Quamobrem Serenissimus alter testis *Wenceslaus*, modo laudati *Caroli* IV. Imperatoris filius, & ejusdem in Imperio successor, sublimius de sua Stirpe sentiens, nec extra Patris sui mentem, paternam originem suam altius repetebat, & ad *Carolum Magnum*; imo ad *Trojanos* ipsos Proceres, vel in quotidianis eruditorum sermonibus, referebat. Hujus mihi dicti præcipuus auctor, & fundus *Edmundus* est, qui cum Anno salutari CIↃ. CCCC. XIII. eaque die, qua *Ernestus Austriæ* Dux a *Carolo* IV. saliari prandio exceptus est in castro *Karlestein*, ad eum Ducis sui nuntius accessisset, se ab illo pomeridianis horis in aulam *Brabantiæ* Ducum Tabellis pictis insignem deductum narrat, ibique sermones de ultima suæ Stirpis origine secum perhumaniter ad hunc modum satos: *Vidi etiam in prædictis Castris suis* Karlestein, *&c. benigne accipientem* (Oratores Principum) *& gratiose audientem, & quomodo literas Serenissimi quondam* Caroli *Regis, & aliorum Principum* Franciæ latine *scriptas per nos præsentatas ipse aperuerit, legerit, & ipsarum tenorem nobis exposuerit, & de statu eorumdem affectuose per nos fieri certior desideraverit. Ubi similiter de statu* Baronum, *Ducatuum* Brabantiæ, *&* Lucemburgi, *quorum notitiam aliqualem habuit, ut asseruit, percontabatur. Erat enim bene literatus, congrue loquens latine, meque postea per manum capiens duxit in aulam, in qua pretiosæ imagines omnium Ducum* Brabantiæ *usque ad Ducem* Joannem Brabantiæ *hujus nominis* III. *inclusive sunt depictæ. Quas prædictus* Carolus *Imperator genitor ejus inibi depingi fecerat, dixitque ad me, suam illam esse Genealogiam, & se de progenie* Trojanorum], *& signanter Sancti* Caroli Magni *Imperatoris, & inclytæ domus* Brabantiæ *descendere, & Imperatorem* Henricum *de* Lucemburgo *proavum suum duxisse filiam primi* Joannis Brabantiæ *Ducis, ex qua genuerit avum suum* Joannem Bohemiæ, *&* Poloniæ *Regem.* Hæc *Edmundus* partim ex suo, partim ex alieno *Wenceslai* ore, qui quidem verissima de suo fumoso, famosoque Stemmate memorabat, uti liquidius apparebit ex Genealogia *Mosellanorum* Ducum, e quibus *Lucemburgenses* Principes, Comites, Duces, Imperatores Augusti fortes, ac strenui prodierunt. Siquidem illam a primis usque *Trojanorum* Primatibus derivabo, ut ex illo Sole lucem haurire possit rerum hujuscemodi studiosus Lector ad hæc, & alia ejusdem generis, sicubi occurrerint, penitus introspicienda. Eam vero præfigam Genealogiam vestibulo Operis cum Stemmate *Lucemburgensi*, ut inibi patere possit omnibus, in meliori veluti lumine collocata.

(q) STIPITIBUS] Sonat vox *Stipitis*, tum *Græcis*, tum *Latinis* proprie caudicem cum frondibus in frutice, dein in arbore, & hinc factum fustem defixum humi; & ab utrisque totidem fere, ac paribus literarum elementis effertur. Gloss. Cyr. στύπος. *Stips.* Lege *Stipes.* Philoxeni. *Stipes*, σέλεχος, ἄκαρπον. *Truncus, Caudex, Ramus infructuosus, inutilis.* Et mox. *Stipites*, σελέχη, δρύοχοι, κορμοί. *Rami, Caudices, Trunci.* Festus. *Stipes, fustis terræ defixus.* Cæsar. Lib. I. Belli Civ. *Fossa transmarinas viis perducit, atque ibi sudes stipitesque,*

præacutos defigit. At translate, cum stipes rudis sit, ut A plurimum, & impolitus, cadit in agrestem hominem, stultum, fatuum, & insulsum. Terentius in *Heaut.* Act. v. Sc. I.

——— *In me quidvis harum rerum convenit,*
Quæ sunt dicta in stultum, Caudex, Stipes, Asinus, plumbeus:
In illum nil potest: nam exuperat ejus stultitia hæc omnia.

Tullius in Pisonem: *Sed qui tamquam truncus, atque stipes si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus.*

Sed absit, ut tale quippiam hic in mentem Scriptori nostro venisse putemus *Lucemburgensium* Comitum prosapiam laudibus efferenti. Quare propius est, ut censeam, illum vocem hanc Stipitis, aut simpliciter usurpasse, eique tantummodo comparare studuisse primos, & ultimos *Lucemburgici* Stemmatis auctores; B ut quemadmodum rami arborum manant e stipite, sic ex illis sese diffudisse voluerit Procerum *Lucemburgensium* genus, quo sensu stirpem alii frequentius usurparunt. (nam, ut Homerus ait,

Οἵηπερ φύλλων γενεὴ τοίηδε καὶ ἀνδρῶν.
Qualis est generatio plantarum, talis est & hominum.)

aut certe, cum Stipes non tam rudis sit truncus, & ut plurimum impolitus; sed solidus etiam, validusque: imo solidior, & validior Stirpe, vocem eam vulgatam minus, magis usitatæ prætulisse, ut hac quasi nota Principum illorum robur, ac fortitudinem tum animi, tum corporis denotaret, e quibus Comitum *Lucemburgensium* orta prosapia, quæ cæteras *armorum*, *bellorumque* (ut ipsemet paullo post loquitur) *strenuitate* præibat. C

Namque

Fortes creantur fortibus, & bonis
Est in Juvencis, est in Equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant Aquilæ columbam

Horatio teste Lib. IV. Carm. Ode IV. cui sine dubio facem prætulit Pindarus Ειδ. Η. στροφὴ. γ κῶλ. θ.

Φυᾷ τὸ γενναῖον ἐπιπρέπει ἐκ πατέρων παισὶν λῆμα.
Natura in liberis eminet ex Patribus generosa magnitudo animi.

Ac fortassis etiam Divinus *Plato* in Oratione funebri: & magno non minor Præceptore discipulus *Arist.* in Polit. Lib. III. Cap. VIII. Ἔτι διότι βελτίους εἰκὸς τοὺς ἐκ βελτιόνων. εὐγένεια γάρ ἐστιν ἀρετὴ γένους. *Præterea, quia probabile videtur eos, qui ex præstantioribus procreati sunt, præstantiores esse. nobilitas vero est Virtus generis.* Sicuti e D contra, ut est apud Euripidem,

Οὐκ ἂν γένοιτο χρηστὸς ἐκ κακοῦ πατρός.
Prolem probam haud Pater progignet improbus.

Nempe, citante Stobæo ex *Ecdore* nescio quo:

Ἐκ τοῦ κακοῦ γὰρ ἡ φύσις τίκτει κακόν,
Ὡς ἐξ ἐχίδνης πάλιν ἔχιδνα γίγνεται.
Ex improbo Natura gignit improbum,
Ut Vipera iterum nascitur de Vipera.

Quare non temere *Terentianus Chremes* ex maternis
23 moribus filium æstimat. Sic enim rixatur cum *Sostrata.* in *Heaut.* Act. v. Sc. III.

Is quod est consimilis moribus
Convinces facile ex te natum: nam tui similis est probe.
Nam illi nihil vitii est relictum, quin id itidem sit tibi.
Tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium. E

Cum ita natura comparatum sit, ut partus Parentibus respondere plerumque soleant, &, cum secus res accidit, portenti habeatur loco: nec aliunde promanarit illud: *Heroum filii noxæ*, quales, testimonio *Socratis* apud *Platonem* in *Alcibiade* priore, fuere filii *Periclis*, quorum duo *Paralus*, & *Xantippus* stupidi, *Clinias* vero furiosus extitit: & in *Memnone Lysimachus Aristidis*, *Melesias*, & *Stephanus Thucydidis* pretii nullius viri, quorum in numerum venire quoque jure suo possit *M. Tullii* filius illaudatus plane, & a paternis virtutibus degenerans undequaque. Eadem enim vis & natura, quæ semini parentum inest, abit in natos, & acclamante *Propertio* Lib. III.

Naturæ sequitur semina quisque suæ.

Et ex alio nescio quo F

Ἀνέρα δεθρόσῃ τρηΐκιον ὅτι φορήσει.
Threicium non Troja virum produxerit unquam.

Potuit itaque, nec incongruè MUSSATUS Generosissimam Comitum *Lucemburgensium* sobolem è Generosissimis Majoribus derivare, & adhibito nomine *Stipitis* natura sua firmi, ac validi, tum derivationem hujuscemodi, tum parentum, & propagatorum stirpis ejus præstantiam adumbrare, non tam Poëtarum, quibus, ut Pictoribus,

Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas,

quam Historicorum more. De Poëtis manifesta res. Quos enim illi nomine fortitudinis, ac roboris suprà cæteros elatos volunt, *duro è robore*, quasi *duro* dicas *e stipite* natos canunt; nec aliam ob caussam apud eorum Patrem ter Iliade II. Ὄζος Ἄρηος, *Ramus Martis*, occurrit, nimirum ad sobolem non ob ignominiam stolidam; sed ob commendationem solidam, ac vere *Martiam* legentibus indicandam. Ex Historicis duos hic etiam habeo, quos producam. Unus est *Ptolomæus Lucensis* Episcopus *Torcellensis* in Annalibus, *Ferrettus Vicetinus* alter à nobis alias laudatus, & ambo coævi Nostro, deque Stirpe illa duplici differentes ambo, nomine uno stipitis usurpato, ad quam *Wenceslaus Caroli* IV. F. ex Duce *Lucemburgensi Romanorum* Imperator factus, generis sui primordia referebat. Verba nunc amborum affero, & his nostram sive sententiam, sive conjecturam obsigno. Primus ad Annum CIↃ. LXIX. hæc habet: *Eodem etiam tempore* Philippus *filius* Henrici *Regis* Francorum *super eosdem regnat, qui Quartus fuit ab* Ugone *dicto* Capeduce (vulgo, *Capeto*, sive *Scaplario*) Aurelianense, ut Riccardus *refert*, *per quem cum consensu Principum susceptum est regnum* Franciæ: *deficiente vero stipite Regni præfati, quo omnes Reges præteriti descenderunt prædicti Regni.* Hæc alter in Responsione nescio qua Ducum, & Magistratuum Pop. *Patavini* ad Legatos *Venetorum* Patrum: *His* Patavum *Duces Populique Magistratus accensi sermonibus, inquiunt. Non sufficit vobis* Antenorem *à stipite vestro Principem dicere, aut vestræ gentis originem habuisse, si privatam sedem eligitis &c.* Hæc ita nos, uti de vocis hujus usu sentimus, hoc loco proponimus, non sancimus, quibus, qui volet, adjiciat verba Epistolæ *Caroli Ungariæ* Regis ad *Elisabeth Bohemiæ*, & *Poloniæ* Reginam, quam produxit in lucem Chronica Aulæ Regiæ Parte II. Cap. XXI. *Et licet proximitatis identitas, & consanguinitatis indissolubilis unio dudum inter nos divinitus ordinata, quam ab uno stipite tanquam germani gradu proximo, derivamus, fuisset sufficiens &c.*

(q*) ARMORUM BELLORUMQUE STRENUITAS.] Recurret laus eadem infra Rub. X. de Principibus *Etruriæ* Viris; sed alio paullulum verborum nexu: *Tuscorum quoque nobilium, eorum præcipue, qui Imperialis zeli agnomina ab antiquo tenuerant, videlicet ex* Ubertorum Florentina *progenie plurimi, aliique Prosapiarum* Etruriæ *strenuissimarum militaribus fulcimentis.* At totidem fere verbis Lib. IV. de Gestis *Italicorum.* Rub. III. in commendationem Marescalchi *Beltrandi Gulielmi* F. miræ fortitudinis, & staturæ proceræ viri, *cuique ævo illo vix alter cis montes* Gallicos *armorum strenuitate æquabatur.* Raro alibi sese nobis in conspectum dabit. Nam paucorum ea revera laus, & eorum tantum.

——— *quos æquus amavit*
Jupiter, *atque ardens evexit ad æthera Virtus.*

Virorum, uno verbo, fortium, quos imperiis rerum Natura peperit, & habenis Orbis. Clare Papias: *Strenuus*, *fortis*, *efficax*, *gnavus*, *vigilans*, *dictus quod sternendo adversa renuat.* Imo est à *Græcis* στρηνὴς, quatenus fortis. Sejunxit, quod sciam, Strenuum à forti *Plautus* in Cistell. ut apud *Gellium* videre est Lib. VII. Cap. VII. & *Tullius* in *Philipp.* II. *Ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum.* Sed aliter sensere *Plinius* Lib. XVIII. Cap. V. & *Cato* in Præfatione, à quibus *Viri fortissimi*, & *Milites strenuissimi* copulantur. Ecquis à *Catone* ad alium audeat appellare?

Assumpsit Strenui vocem NERO (ut in Apulejum *Elmenhorstius* notat, cui strenuus idem est, quod ἀνδρεῖος, *virilis*, *magnanimus Græcis*) at quam recte, cum luxu totus, quotus erat, difflueret sese remittente sævitia, nemo non videt. Assumpsit & CAROLUS *Philippi* II. *Burgundiæ*, & *Brabantiæ* Duci, *Flandriæ* & *Hannoniæ* Comitis filius, STRENUUS cognomento: at quanto justius *Nerone* probe sciunt, qui factum ejus Virtute norunt, ut convenerint, & in unam ditionem redactæ fuerint amplissimæ Provinciæ, & unius imperio subjectæ, *Burgundia*, *Brabantia*, *Lucemburgensis* Ducatus, *Lymburgia*, *Flandria*, *Hannonia*, *Namurcensis* Comitatus, *Frisia*, *Zelandia*, & *Hollandia*, ut est à *Lazio* proditum Lib. III. de Migrationibus Gentium in Genealogia Comitum *Hannoniæ*, unde *Flandriæ* Comites, prosapia *Eugeshaymensium* extincta, suam originem deduxere. Veris atque Viris jure Strenuitas attributa jam rerum dominis ob Virtutem, vel ad illarum fastigium eadem Virtute Duce, & Comite procreatis, dignis omnino Strena, quam Viris strenuis ob Virtutem convenire dicebat in Epistolicis *Symmachus.* Nominabo, qui sese mihi dederint obvios in hoc scriptionis æstu, & à *Græcis* Imperatoribus initium ducam. *Cornelius Nepos Veronensis* (vulgo, & perperam *Æmilius Probus*, qui *Cornelii* amanuensis fuit) de MARDONIO Satrape Regio in *Pausania. Namque illo duce* MARDONIUS *Satrapes regius*, *natione* Medus, *Regis gener*, *in primis omnium* Persarum, *& manu fortis*, *& consilii plenus cum ducentis millibus peditum &c. Græcia fugatus est.* Et in *Timoleonte* de MACROCHIRO, sive ARTAXERXE LONGIMANO. At MACROCHIR *præcipuam habet*

bet laudem amplissimæ, pulcherrimæque corporis formæ. quam incredibili ornavit Virtute belli. Namque illo Persarum nemo fuit manu fortior. Res enim eadem *manuum Fortitudo*, & bellorum *Strenuitas* Nepoti. Idem sui ipsius interpres in *Datame* de COMMISSARE illius patre. *Pater ejus* COMMISSARES, *quod & manu fortis, & bello strenuus, & Regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam* Ciliciæ *juxta* Cappadociam, *quam incolunt* Leucosyri. Et iterum in *Timoleonte* de DIONYSIO Majore. *Unus item* Siculus DIONYSIUS *prior. Nam & manu fortis, & belli peritus fuit.* Quam laudem Vellejus Paterculus verbis his aliis, *Manu promptus, impetu strenuus: Bonus militia*, Tacitus extulisset.

Gradum hinc facio ad alios Dynastas Orbis Elogio simili celebratos. *Nicolaus Reusnerus* in Elogio THEO-
24 DONIS Ducis *Bojorum*, qui rebus humanis præfuit Anno IↃ. XXXVII. cuique res præclare gestæ MAGNI cognomentum postea pepererunt, ipsomet THEODONE loquente.

Magnus ego, magnis nomen virtutibus æquo:
Nomine non passus strenua facta premi.

ANGISUS *Arnulphi* F. qui claruit A. C. IↃ. CLXXIX. apud eundum *Reusnerum.*

Strenuus in Venedos *ultricia signa feroces*
Dum paro, crudeli cæsus ab hoste cado.

Pantaleo Candidus de PELAGIO Favillæ Ducis *Cantabriæ* F. ac Primo *Legionis*, & *Asturum* Rege Anno IↃ. CCXVII.

Integrat Hesperiæ *Rex sceptra* PELAGIUS *auctor*,
Cantabriæ *genitore satus de Rege potentis:*
Collectamque fuga, & sparsam circum undique gentem
Strenuus imperio asseruit &c.

Idem in *Necla Bohemiæ* Principe IX. de SILERICO,

Pro Duce quique suo steterat, SILERICUS *in armis*
Strenuus infesto cæsus ab hoste cadit.

Et in laudem NOSTRICII *Neclæ* F. & ejusdem *Bohemiæ* Principis. X. qui aliis *Hostivitius*, & *Hostuitus.*

Cui Mars, *&* Martis *semper fera prælia cordi,*
Ultor opes texit strenuus ipse suas:
Fortiter & patriis rejecit finibus hostes,
Inque suo semper limine victor erat.

Tale quoque præconium retulit ex ejusdem *Pantaleonis* calamo SPITIGENUS *Bohemiæ* Princeps XII. F. *Borivorii*, sive *Borsivii* primi ex Ducibus *Bohemiæ Christi* fidem amplexi Anno IↃ. CCC. LXXXXV. & XI. *Bohemiæ* Regis.

SPITIGENUS *Regni suscepit munia natus,*
Quum sua solvisset fata suprema Pater.
Ille sui coluit vestigia sancta Parentis,
Et merito sacras auxit honore domos:
Strenua seu belli Mars *posceret efferus arma,*
Candida seu lætæ tempora pacis erant,
Strenuus egregiis bellans se gessit in armis,
Lætus, & optata pace quietus erat.

Horum etiam in numero recensitus ARNULPHUS MALUS *Bojorum* Rex Anno IↃ. CCCC. XXXVII. *Luitpoldi* Primi F. a supra laudato *Reusnero*, cujus ore de se ad hunc modum fatur:

Strenuus in bello, prudens in pace: scit Oenus
Virtutes nervis non caruisse meis.

ERNESTUS etiam Rex *Bojorum* alter Anno CIↃ. LXXV. *Luitpoldi* III. filius, *Alberti* frater, STRENUUS cognomento, cujus illa sunt ex eodem fonte.

Strenuus, acer, & invictis fortissimus armis,
Digna domi feci Principe, digna foris.

Piaculum pene fuerit in hoc censu Principum præterire silentio ALPHONSUM VII. *Arragoniæ* Regem Anno CIↃ. LXXIX. & alios ab eo Reges, ac Principes, quos eadem Virtus immortalitati consecratum ivit. Audiamus imprimis, quid de ALPHONSO VII. *Pantaleo* literis consignarit.

Successit Gener huic, (Alphonso VI.) *& nomine dictus eodem*
Strenuus egregiis, & longe invictus in armis.

Succedat *Alphonso* VII. sed qui longo post temporis intervallo, anno scilicet CIↃ. CVI. *Hierosolymam* regia potestate moderatus est, BALDUINUS. *Riccardus* enim, quem *Ptolomæus Lucensis* laudat ad eum annum, cum BALDUINUM hunc *Gotifredi* fratrem fuisse dixisset, eundem postea *Militem strenuissimum* appellavit, quod ipsum præstitit ad Annum CIↃ. CXVIII. quo vitæ curriculum confecit, cum regnasset annis XVIII. Huic BALDUINUS alter, ut Nomine & Imperio *Hierosolymitano* par, sic & Strenuitate similis extitit, ut idem *Ptolomæus* tradit, cujus sunt ista: *Anno Domini* CIↃ. CLIV. BALDUINUS *Rex* Hierosolymorum, *frater Comitis* Andegavensis, *licet juvenis; strenuissimus tamen in armis, & in regimine gratiosus, & providus cum militia sibi dimissa* Francorum, *& sua invadit* Aschalonem *præcipuam civitatem in terra* Philistinorum, *ipsam obsidet; & ultimo capit.* En Viri strenuitas re magis indicata, quam verbis. Sed eandem quoque laudem idem Scriptor ante contulerat in FRIDERICUM Primum ejus nominis Imperatorem ad Annum CIↃ. CXLIX. & uberius quidem his verbis: *Isto eodem anno* (CIↃ. CXLIX.) Corradus *moritur post reditum suum de terra* Ultramarina, *cui succedit* FRIDERICUS *Primus. Hic nobilis, largus, facundus, & strenuus scribitur:* Et in RAYNALDUM cognomine CHRISTIANUM, & PHILIPPUM CANCELLARIUM *strenuos* (ut ipse vocat) *Principes, & Amicos Imperatoris* (Friderici) *præcipuos* ad Annum CIↃ.CLXV.

Venit, & horum in numerum jure ac merito GEBHARDUS *Bavariæ* Dux, cujus obitum *Trithemius* sic adumbrat in Chronico *Bavariæ* Ducum: *Anno Domini* CIↃ. CLXIII. *obiit* GEBHARDUS *de* Burckhausen *Dux in* Bavaria, *Vir strenuus, justus, ac timens Deum:* Venit, & ALBERTUS Dux *Austriæ*, Regis *Rodulphi* F. de quo multa hæc paucis *Egmundus* ad Annum CIↃ.CC.XCIX. *Iste* ALBERTUS *strenuus, & potens fuit, & omnes timebant eum:* Venere & alii Sceptro, & Imperio revera digni. ADUARDUS Rex *Angliæ* apud *Ptolomæum* ad Annum CIↃ. CCLXXII. Comes RODULPHUS de *Absburg* Imp. apud eundem, tum ad sequentem annum, quo ad Imperium evectus est, tum ad millesimum ducentesimum nonagesimum primum, quo *Romæ* Imperio defunctus, & vita concessit ad plures. ADULPHUS *Alemanniæ* Rex ad annum CIↃ. CC. XCVIII. RUPERTUS Comes *Palatinus* Rheni, Dux *Bavariæ*, ac Princeps Elector: *Vir strenuus, & arte bellandi promptus*, ut est apud Trithemium in Chron. *Bavariæ* Ducum ad Annum CIↃ. CCC. L. WILHELMUS *Bavariæ* Dux alter *Hollandiæ* Comes, & Imperatoris *Ludovici Bavari* F. eodem in Chronico. MATTHIAS Rex *Ungaricus* XXXII. Anno CIↃ. CCCC. LXVIII. qui, *Joannis Sommeri* præconio:

Fœda latrociniis expurgans arva Bohemis
Compulit Hussitas *fœdera justa pati:*
Bellaque sex totos gessit feliciter annos,
Æquavitque sui strenua facta patris.

Et qui non, Sceptro (ut dicebam) & imperio re vera digni?

Hinc proximus ad Imperii fastigium gradus STRENUITAS ubique fere Gentium, ac Terrarum. *Paulus Warnefridus* Longobardi F. de AGILULFO Lib III. Cap. XXXVI de Gestis *Longobardorum. Illa vero* (Regina *Theudelinda*) *consilium cum prudentibus habens*, AGILULFUM *ducem Taurinatium, & sibi Virum, &* Longobardorum *genti Regem elegit.* Et caussam subdens hujuscemodi consilii à Regina capti, hanc affert: *Erat enim isdem vir strenuus, & bellicosus, & tam forma, quam animo ad Regni gubernacula coaptatus.* Non aliam certe ob caussam GOTIFREDUS *Lotharingiæ*, & *Burgundiæ* Dux in Regem *Hierosolymorum* electus est, conversis in unum omnium votis, quam quod Strenuitate Duces cæteros anteiret. Disertissime *Ptolomæus* ex *Riccardo* ad annum CIↃ. CI. *Anno eodem* GOTDIFREDUS, *ut scribit* Riccardus, *Dux* Lotharingiæ, *&* Burgundiæ *ab omni populo, qui inventus est in* Hierusalem, *& ibidem in Regem eligitur, ad quem fuit vox totius exercitus, tamquam ad magis strenuum Militem, & tali excellentia dignum.* Quid apertius? Sed etiam in RODULPHO Comite Strenuitas semel visa, simul & probata est, ut aliquod *Phidiæ* signum, eademque tenebris illius (si quæ erant) splendorem offundens, in caussa fuit, ut licet parvi dominii, & Comitatus esset, nihilominus acclamaretur ab omnibus Imperator, *quod scilicet altera ex parte strenuissimus in rebus bellicis haberetur:* quemadmodum *Henricus* VII. Augustus, cujus Res gestas persequitur Noster, Virtutis ejusdem sublatus alis, attigit Imperii *Romani* culmen, *ut quanto humilius habuerit ipse primordium* (verba Nostri sunt infrà 25
Rub. IV.) *tanto celerius volaverit in sublime.* Et audivimus suprà ex *Corn. Nepote* in *Datame*, COMMISSARI ejus Patri datam *Ciliciæ* provinciam juxta *Cappadociam*, *quod* inter cætera *manu fortis, & bello strenuus repertus esset.*

At aliis ad Regiam sedem viam quoque Strenuitas communivit, LAMMISSIONI in primis apud Warnefridum de gestis *Longobardorum* Lib. I. Cap. XV. *Qui cum adolevisset, adeo strenuus juvenis effectus est, ut & bellicosissimus extiterit, & post* Agelmundi *funus Regni gubernacula rexerit:* Et ALBUINO apud eundem Cap. XXVII. ejusdem Libri, *Viro adeo bellis apto, & per omnia strenuo, ut cum diem obiisset extremum* Audoin, *ipse Regum decimus ad regendam Patriam cunctorum votis accesserit.* Sed enim eadem quoque sors TIBERIO ob Strenuitatem contigit. Unde tale illi confecit Elogium calamus Scriptoris ejusdem Lib. III. Cap. XI. *Hic* (Justinus) TIBERIUM *Cæsarem adscivit, qui ejus palatium, vel singulas provincias gubernaret; hominem justum, utilem, strenuum, sapientem, eleemosynarium, in judiciis æquum, in*

victoriis clarum, *&*, *quod his omnibus supereminet*, *verissimum* Christianum; nec non & GEORGIO *Bohemiæ* Regi, de quo hi versus extant:

Strenuus audaci casus vir pectore in omnes,
Bojema *cretus de gente* GEORGIUS *heros*,
In Regem populi eximio, *Patrumque favore*
Eligitur, *Regnum quum tandem hærede careret*
Legitimo &c.

Spectata Strenuitas etiam in LUDOVICO IV. *Bavaro* cognomento, & ejus ergo prælatus is acerrimo competitori *Friderico*. Villanus *Ludovico* ætate æqualis, diligens disertusque Scriptor in Historiæ suæ, quam usque ad annum CIↃ. CCC. XLVIII. continuavit Lib. IX. Cap. LXVI. *Eodem anno à Principibus* Germaniæ *facta est electio duorum* Germaniæ *Regum*, *Fratris nimirum Ducis* Bavariæ, LUDOVICI *nomine*, *Viri strenui*, *& egregii*, *&c.* Diffudit & splendoris sui radios eadem Virtus in *Henricum* VII. fecitque, ut par haberetur imperio *Romanorum.* Quam ob caussam *Trithemius*, cum eum Strenuum appellasset, statim dignum imperio nominavit, ut in ejus Elogiis apparebit, & Notis ad Rub. IV. ubi caussas electionis illius præcipuas attingemus. Enim vero *Strenui* re ipsa rerum gubernaculis divinitus dati, & ut Imperium a Deo (quod alibi firmabitur suo loco) ita *Strenui* quique Imperio digni non inter homines nati; sed e cælo dimissi credebantur in terras, tamquam mortales Dii, ut cæteris cum potestate præessent. *Pindarus* ex opinione suorum temporum. Od. 9. Olymp.

——— ἀγαθεὶ δε
Σοφοὶ κατὰ δαίμον ἄνδρες
Ἐγένοντο

Quotquot viri sunt strenui, *& sapientes*, *extitere à Deo.* Vel, ut alii vertunt, *strenui autem viri*, *& sapientes per divinam sortem existunt.* Quem locum respexisse videtur divinus *Maro*, cum *Æneam* suum, quo nullus pietate, vel armis eidem præstantior fuit, genus trahentem fecit à Summo *Jove Æneidos* VI. licet id ipsum scripsisse credatur Poëta princeps, quod *Æneas* filius *Veneris* haberetur, quæ filia Summi *Jovis*, uti plerique sibi volunt Interpretum ad illum locum.

Pergo, dum vacat, strenue, & hoc amplius observo non alienum à susceptæ provinciæ Sparta. Non tàm Seculi Principes, ac Dynastas cognomine STRENUI decoratos: sed ipsos etiam Sacrorum Antistites, & Divorum Mystas: at tum demum Strenuus significabat potius *vigilem*, *celerem*, *& impigrum ad agendum* (quæ quidem Sacrorum Præsulum, & Archiflaminum dotes præcipuæ sunt) ut apud *Plautum*, cui Pseud. Act. II. Sc. IV. *Homo Strenuus*, idem est; qui in eadem Comœdia Act. I. Sc. III. *Doctus*, *callidus*, *non qui vigilans dormiat:* Curtium Lib. IX. ubi *strenua Mors*, *cita Mors est:* & Symmachum Epist. XXXV. Lib. X. qui ob Vigilantiam maxime DDD. *Valentinianum*, *Theodosium*, & *Arcadium* Auggg. inter Strenuos, & Strena dignos refert, quam armorum, bellorumve strenuitate præstantem. Ne segnes hic trahamus moras, *Sidonius* à nobis est Lib. II. Epist. X. hisce coloribus depingens, & exprimens Episcopum PATIENTEM: *Ecclesia nuper extructa Lugduni est*, *quæ studio Papæ* PATIENTIS *summum cœpti operis accessit*, *Viri sancti*, *strenui*, *severi*, *misericordis*, *quique per uberem munificentiam in pauperes*, *humanitatemque non minorem bonæ conscientiæ culmina levet.* Sangallensis etiam alium nobis Episcopum eadem Virtute clarum effinxit his verbis Lib. I. de Gestis *Caroli Magni*, Cap. XXXII. *Hic habuit unum Vassallum non ignobilem Civium suorum*, *valde strenuum*, *& industrium*, *cui tamen ille*, *ne dicam aliquod beneficium*; *sed ne unum quidem blandum sermonem impendit*; Et alium *Joannes Becanus* Canonicus Ultrajectensis, quem *Joannem* de *Beeck Trithemius* nuncupat, alii de *Beka*, in Historia Veterum Episcop. *Ultrajectensium*, & *Hollandiæ* Comitum, nomine HENRICUM, *Trajectensem* Episcopum XXXVIII. Sic enim ille in eo: HENRICUS *itaque* XXXVIII. *ordinatus Episcopus*, *quævis Ecclesiastica ministeria pia sollicitudine sublimare studuit*, *nihilominus & temporalia Jura strenua probitate gubernare disposuit.* Quamquam illud etiam me consignasse memoriæ thesauro memini, in Episcoporum Albo fuisse, quibus non ob Vigilantiam tantum; sed ob insignem quoque Magnitudinem animi spectatam foris, & res militiæ bene gestas STRENUITATIS elogium conveniret. Talis (ut de aliis sileam) ARNOLDUS fuit, *Trevirorum* Archimysta LXXXVIII. quod ejus fortia facta pro Sacræ suæ Sedis juribus conservandis satis, superque declarant, quæ vetus, & æqualis illorum temporum scriptor, una cum rebus ab ejusdem Avunculo *Theodoro* sedis ejusdem Archiepiscopo LXXXVII. præclare gestis collegit in *Trevirorum* Actis, & inde breviter in Annales suos retulit *Keryander* Parte XV. Quod & *Trithemius* fecit, qui ex ejusdem veteris Scripto-

A ris fonte sua hausit, & ita contraxit in Chron. *Hirsaugiensi* ad Annum CIↃ. CC. LIX. ARNOLDUS *Archiepiscopus* Trevirorum *Anno Pont. sui* 17. *diem clausit extremum. Vir per omnia magnificus*, *qui multa pace*, *belloque strenue gessit.* Talis ADELBOLDUS *Trajectensis* Episcopus XIX. de quo Joannes Becanus ista in eo ad Annum CIↃ. XVII. *Calendarum* Augusti *eodem Anno præfati Principes itidem convenerunt ad prælium*, *committentes alterutrum magnæ depopulationis excidium*; *ceciderunt enim iterum ex parte Pontificis* ADELBOLDI *strenui rebellanti manu neci dati*, *&c*, Talis CUNO Canonicus *Moguntinus*, quem cum sibi adjutorem accivisset *Boëmundus Trevirensium* Pont. XCIII. successorem etiam habere voluit, quod adversus hostes in Ecclesiæ suæ tutela strenuè se gessisset. Sic enim rem narrat, & *Cunonem* celebrat *Keriander* Annal. Trevir. Parte XV. pag. 191. *Porro* Boëmundus, B *ut dictum est*, CUNONEM *de* Falckenstein *Canonicum* Moguntinum, *quod illius Ecclesiæ tutela strenue*, *summaque cum Laude functus erat*, *initio* Treverensis *Ecclesiæ Canonicatu auxit*, *simulque sibi adjutorem sumpsit. Nec diu post*, *quum auxilio finitimorum adversus* Arminiacos; *dein etiam peculiariter contra* Philippum Isenburgicum *fortem operam* CUNO *navasset*, *ipsum* Philippum *cepisset*, *Castrumque quod ille ad Ecclesiæ* Treverensis *detrimentum extruxerat*, *evertisset*, *tanta ejus fortuna lætatus* Boëmundus, *ipsi Archiepiscopatum tradidit.* Talis denique, ne plures congeram Archimystas illustres, Strenuitatis nota, PAGANUS *Turrianus* Ecclesiæ *Patavinæ* Pontifex LXXXII. quem à prophanæ militiæ castris, in quibus *Turriana* gens semper excelluit, ad Sacram infulam votis communibus accersitum prælia multa 26
pro *Patavis* exercuere, fregere nulla, ut (quod ait Noster C in Prologo Librorum de Gestis *Italic.* post *Henricum VII.* Imp. quos illi nuncupatos voluit) *videatur divinitus e tantis periculis*, *circum se nudatis ensibus*, *evasisse:* nec ulla unquam ejus trophœis, ac monumentis allatura esse finem ætas.

Hinc dictis MUSSATI splendor, ac fides, cujus ergo hic a nobis habitus de *Strenuitate* sermo. Siquidem enim in Comitibus *Lucemburgensibus*, e quibus *Henricus* proditus, obtutum figas, ac una omnes, vel seorsim singulos spectes, sive quos Galea, sive quos Infula sacra texit; omnes armorum, bellorumque strenuitate conspicuos deprehendes. Occurret in his ante alios primus, ADALBERTUS *Lazio.* ADELBERO Gestorum *Trever.* Auctori, & Magni Chronici *Belgici* Collectori, S. *Paulini Trevirensis* Præpositus, nobilis, potens, ac dives, & Castellorum *Sarburgi*, *Berencastelli:* D atque *Rhutiarum* dominus, *Cunigundæ* Augustæ Imper. *Henrici* II. *Claudi* conjugis frater, eaque animi vi pollens, ac præstans, ut ad Episcopatum *Trevirensem* sibi muniverit, & aperuerit viam, quod *Lazius* Anno CIↃ. CCC. XCV. Magni Chronici *Belgici* Collector CIↃ. III. *Hermanus Contractus* CIↃ. VIII. contigisse scribunt. Secundus GISILBERTUS, qui *Popponi* Episcopo *Trevirensi*, a quo *Adelbero* frater depressus, & Castellis supra nominatis exutus fuerat, bellum adeo grave, & funestum intulit, ut *Trevirensem* Diœcesim propemodum universam everterit, devastarit. Tertius, *Gisilberti* filius, *Adelberonis* Nepos, CUNRADUS, qui *Ebberardum* ministrum regium late sævientem & impiè grassantem in *Moguntinos*, ut sibi filii duo, *Utonis* Marchionis unus, *Adelæ* derelictæ *Dedi* Marchionis alter, Regis sui obsides redderentur, cum conE tumelia repulit, susceptosque pueros Episcopo *Moguntino* salvos, & incolumes obtulit, ut *Scafnaburgensis* narrat ad Annum CIↃ. LXXVI. Quartus HERMANUS *Cunradi* Germanus, ut *Lazius* suspicatur, Frater, Dux *Saxonum* electus adversus *Henricum* IV. Imperatorem anno CIↃ. C. Quintus, HENRICUS, ejus credo nominis I, à quo *Lucemburgii* simul, & *Namurci* Comite *Godefridus* III. *Brabantiæ* Princeps XXVI. prælio apud *Hagam Carniriam* stratus, victus, profligatus est, amissis duobus virorum millibus anno CIↃ. CLXX. *Aquicinctensi*, & *Meyero* testibus apud *Haræum* in ipsomet Principe *Godefrido.* Sextus, WALRAMUS, qui cum esset *Lucemburgensis* Comes, ab *Othone* Imperatore, cum cæteris Nobilibus *Mosensis* tractus, in societatem adscitus est fœderis initi pro bello inferendo *Francorum* F Regi, supra laudati *Haræi* testimonio in *Henrico* IV. *Brabantiæ* Principe XXVII. Septimus, HENRICUS alter, *Henrici* VII. Cæsaris Pater, qui majorum gloriam parasangis innumeris prætergressus, strenuissime tandem contra *Joannem* I. *Brabantiæ* Principem XXXI. dimicans cum *Rainaldo Geldriæ* Comite, obita gloriosa morte perpetuam immortalitatem emit: aliique permulti Strenui re vera viri, Heroës orbis, belli faces, ac fulmina, *Lucemburgici* lumina, columina Comitatus. Atque hi sine dubio antiqui illi Stipites censendi sunt, ad quos respexit Noster, cum isti Rubricæ consignatum voluit, *Lucemburgii* Comites, e quibus originem *Henricus*

ricus VII. Imperator traxit, nominis sui memoriam A Strenuitate magis, quam Antiquitate generis propagasse.

(r) STRENUITAS] Loci hujus sententiam jam expendi, verba nunc ejusdem ad trutinam revocabo, ne quis, ut obsoleta, damnet. Ut *Strenuus*, ità & *Strenuitas* jure donata *Latii* à Principibus Rei Literariæ viris. *Ovidius*, quem inter Poëtas *Latinos* ingenii magnitudine supra omnes excellere cum *Romano* Philosopho haud inviti confitentur, quicunque de ingeniorum præstantia arbitrium facere possunt, in mutatis Formis, hoc est eo in Opere, in quo, quamquam nondum limato, & perpolito, ea magnitudo ingenii liquidius, quam ullo in alio ejusdem poëtico monumento relucet: eruditio vero, & amœnitas tanta, quanta nec in hortis aut Mœcenatis, aut *Alcinoi*, aut *Hesperidum* fuit Lib. IX. Ver. 320. de *Galanthide* ancilla in Mustelam versa. B

Strenuitas antiqua manet, nec terga colorem
Amisere suum, forma est diversa priori.

Pari ratiocinatione, sicut *armis & bello Strenuus*, apud eosdem Rei Literariæ Principes locum non obscurum habet (ut ostensum est supra) ita cur habere non possit, *bellorum armorumque Strenuitas*, ambigit nemo. Addo nihilominus loca de multis duo Scriptoris alterius Anonymi Msti, qui *Carrariensium* Stemma confecit, ut habeat *Mussato* non iniquus Lector, quæ per otium possit cum illius dictione conferre. Prioris ecce loci verba in filiis *Jacobini* cognomine *Papafabæ*, qui fuere *Petrus* Comes, *Albertinus*, *Marsilius*, & *Bonifacius*, ad Annum CIↃ. CC. LXXXIX. *Viri isti* Anguillariæ *Castro præfuerunt*, *Amicorum multitudine vallati*, *pheudis*, *& masnadis*: *opulenti omnium opum affluentia*, *& prædivites agri pericula ingentia animorum magnitudine contempserunt. In Civitate eminentia palatia habuerunt*, *& adeò*, *ut possent Castris æquari. Armorum Strenuitate conspicui*, *personarum numero*, *& amicorum præsidio formidati.* Ecce alterius in *Alberico Leone Francisci* F. ad Annum. CIↃ. CC. XCVIII. *Hic namque Vir a præcessorum de* Carraria *Magnatum in nullo dissimilis*, *magnanimus fuit*, *& liberalis*, *pro amicis cunctis se opponens periculis*, *& malus* (malo *malleus*) *durissimus inimicis: armorum Strenuitate conspicuus*, *in sermone parcus*; *sed ad quæque velocissimus opportuna.* Videant, & doleant, qui *Mussati* dictionem non probant. C

(s) EX HIS PRODITUS HENRICUS] Duo hinc colligo. Unum est, *Henricum* VII. hæreditario jure potius (in quo *Vecerius* verax) quam dotis nomine (quod M. *Guatio* vernaculo Scriptori visum suo in Chronico) *Lucemburgii* Comitatum post Patris obitum adiisse, Pater enim ejus, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus, majores uno verbo omnes *Lucemburgii* Comites extitere. Clare *Vecerius*, &, ut dicebam, vere: *Ipse*, *quod constat*, Lucemburgiæ *Comitatum hæreditate obtinuit:* perinde ac si cum Nostro conspirans dixisset: Henricus, *quod constat*, *e* Lucemburgiæ *Comitibus est proditus.* Adde his, non omnes in ea fuisse sententia, ut cum *Guatio* censerent, *Henrici* VII. Cæsaris Patrem cum fratribus adversus *Joannem* I. *Brabantiæ* Ducem pro Comitatus *Lucemburgensis* possessione, ad quam Dux ille animum adjecisset post obitum *Reginaldi*, quem *Henrici* Pater Patrem habuerat, decertasse armis: & inde factum, ut cum *Henrici* Pater, & Patrui in acie cecidissent, *Lucemburgensis* Comitatus in *Joannis Brabantini* Ducis potestatem venerit, soloque nuptiarum jure transierit ad *Henricum*, qui primus e domo de *Lucemburg* fasces accepit Imperii, tradita illi in uxorem *Joannis* ejusdem filia *Margareta.* Quin imo multis partibus plures eos esse video, qui literis prodidere, ei bello, in quo *Henrici* Pater, & Patrui defecere, caussam præbuisse, contentionem non inter ipsos, & *Joannem*, I. *Brabantiæ* Ducem exortam; sed inter *Rainaldum Geldriæ* Comitem, cum quo *Henrici* Pater, & Patrui arma parum fausta junxerant, & *Joannem* eundem *Brabantiæ* Ducem, idque non *Lucemburgensis*; sed *Limburgensis* Comitatus ergo. Imo nonnulli quoque tradidere novissime bellum illud non inter *Rainaldum Geldriæ* Comitem, & *Joannem Brabantiæ* Ducem: sed inter *Sifridum* Archiepiscopum *Coloniensem*, & supra laudatum *Joannem Woringani* Castri caussa exarsisse. Verum enimvero rem istam omnem non multo post distinctius, & uberius exequemur. D E F

27 Alterum, quod iisdem ex verbis haurio, est: In iis non tam Nobilitatis *Henrici* VII. Cæsaris priscæ, quam Strenuitatis ejusdem novæ semina contineri. Nempe:

Fortibus, *atque bonis*, *fortesque bonique creantur*,

ut est in elogio *Joannis* F. *Alberti* III. superioris olim, & inferioris *Bavariæ* Comitis, *Palatini Rheni.* Et quemadmodum eodem in elogio statim post allatum carmen *Joannis* filii pietas ex *Alberti* patris pietate colligitur, ut indicat versus sequens:

Cætera mitte: pio sum Genitore satus:

ita licet hic nobis Strenuitatem *Henrici* e Majorum ejusdem Strenuitate, veluti e fonte, suos per alveos derivare non inani nisu. Sed hæc quoque Virtus a nobis commendabitur in *Henrico* infra, ad illa Rubricæ sequentis III. *Ut circa incumbentia sibi semper*, *& consulte*, *& fortiter*, *& strenue agendum esset*, ne quis illum degenerem arguere audeat Majorum suorum strenuissimæ Strenuitati.

(t) QUI PATRE FRATRIBUSQUE PATRIS DUOBUS.] Ita curaveramus edendum hunc locum ex MS. Cod. *Patavino*, cum eadem *Venetus* sic referret: *Qui Patre*, *Patruisque duobus bello*, *quod inter Duces* Brabantiæ, *& ipsos gerebatur amissis*, *Patruis videlicet*, *ac Privignis duobus in acie occisis*, *&c.* diversis paullo verbis aliquibus, sententia non diversa: cum post ejus loci; imo fere totius Operis editionem ex Clarissimi I. C. & Equitis FRANCISCI CALIDONII Vicetini literis intellexi MS. alium *Mussati* Codicem *Vecetiæ* reperiri. Exilii ad id nuntii gaudio. Cumque summo ejus videndi desiderio flagrarem, voti compos illico factus sum per singularem Equitis ejusdem humanitatem ad bene de cunctis merendum nati. Nam & ab eo hic mihi curatus est Codex, & statim *Patavium* missus; erantque in eo Libri XVI. de Gestis *Henrici* VII. Cæsaris, & primi quatuor cum octavo de *Italicorum* Gestis post Cæsaris ejusdem fatum; sed omnes a mala plane manu descripti; etsi non ubique male, cadere ut in eos viderentur posse *Martialis* illa:

Sunt bona, *sunt quædam mediocria*, *sunt mala plura.*

Quare dedi me statim ad ejus Codicis versiculos omnes, & singulos cum *Mussati* Libris jam editis sedulo conferendos, ne qua in parte defæcando, quoad ejus fieri posset, Scriptori bono, male ad hanc usque diem suis in ingenii monumentis habito, deesse voluisse viderer; aut non in omnibus velle satis pro virili facere præstantissimæ voluntati HEROIS MAGNI, quem mihi primum, & maximum hujus Historiæ recensendæ, corrigendæ, illustrandæ Auctorem fuisse perpetuo gloriabor. Hoc ego consilio ad id operis me accinxi, & variantes ejus Msti Codicis Lectiones omnes ita decerpsi, digessique ut eas commode, si vellem, possem in Notis istis spectandas Lectoribus exhibere. Erunt igitur & hæ muneris mei partes, laboris hujusce mei fructum, quoties operæ pretium erit, cæteris impertiri, quod faciam non invitus. Vocabitur is porro *Codex*, quotiescunque laudandus occurrerit, *Vicetinus*, tum quia *Vicetia* allatus, tum quia, cujus ille sit (etsi, ut sciremus, operam omnem dederimus, ne nos illum illaudatum abire pateremur ingrati) penitus ignoremus.

Variat hic igitur *Vicetinus* Codex, & pro *Qui Patre*, *Fratribusque Patris duobus*, *&c.* Sive *Qui Patre*, *Patruisque duobus*, *&c.* habet: *Qui Patre*, *Fratribus*, *Patruis duobus*, *&c.* nec, ut videtur, male. Consentiunt enim ista mirum in modum cum his, quæ sequuntur statim. *Patruis videlicet*, *ac Privignis duobus in acie occisis.* Nam, *Fratres*, Cod. *Vicetini* respondere forte videantur Privignis istis, quorum in primis verbis mentionem nullam fecerant alii Msti. Esset utinam talis ubique *Vicetinus* Codex, & illi longe plurimum jure, ac merito deberemus.

(u) PATRE] Puderet scribere, *Conradum Vecerium* hominem à secretis *Carolo* IV. Imperatori, *Joannis Poloniæ*, & *Bohemiæ* Regis F. *Henrici* VII. Cæsaris Nepoti, quinam illius Proavus, Avi scilicet *Henrici* VII. Pater extiterit, ignorasse, nisi suam ipsemet inscitiam apertis, quod ajunt, tibiis fassus esset, Operis sui de rebus ab *Henrico* VII. Cæsare gestis vestibulum sic exorsus: *Qui majores Imperatori* Henrico, *aut omnino Parentes fuerint*, *quamvis curiosa vestigatione*, *cognoscere non potui.* Hæc ille, hac in re plane peregrinus, & hospes, uti Lector cum admiratione vides. Quare, quod is penitus ignoravit, ignorare nos alios non finemus; ac ne istud temere faciamus, quibus Auctoribus hac in parte perfecerimus, ostendemus. Ordior à Genealogiographis, quibus ea res curæ præcipue fuit, & ab his maxime, *Elia Reusnero*, *Hieronymo Henninge*, *Ubbone Emmio*, qui cæteros inter principatum tenent. Una scilicet tribus istis Scriptoribus, eademque sententia *Henrico* VII. Cæsari HENRICUM alterum *Lucemburgensem*, & *Limpurgensem* Comitem, parentem dedit. *Lazius* PLUNDELUM vocat; atqui cognomentum illud, non nomen Parentis *Henrici* VII. Cæsaris fuit, ut ante nos *Henninges* acute vidit; nec non & *Antonius Albicius* nobilis *Florentinus* in Stemmatibus Principum fol. 16. in Genealogia Comitum *Lucemburgensium*, cujus à me verba non multo post in medium proferentur. Nullus enim eorum temporum à me lectus Scriptor, Patrem *Henrici* VII. Cæsaris PLUNDELI nomine literis

 con-

consignavit, cum omnes e contra, quos ad hanc usque diem evolverim, Henricum vocent. Firmabo, quod dixi, ipsissimis Autorum verbis, & nova hac supellectili domum meam, inopem alioquin & incultam, cum bona ipsorum, uti spero, venia exornabo. Notæ quidem isti debebunt, uti reor, multum, si non aliorum, boni saltem *Conradi Veceri* Manes per illam edocti, quod hactenus ignorarunt. Clare *Divæus* ad Annum CIↃ. CC. XCII. imo fortasse clarius:

Quam Solis radii esse olim, cum sudum est, solent. Henricus *Comes* Luceburgi Henrici *pugna* Woringana *cæsi filius ducit filiam Joannis Ducis nostri* Margaretam. Illic enim eo de *Henrico* Comite *Lucemburgensi* sermo, qui, fasces adeptus Imperii, *Septimi* nomenclaturam assumpsit. Et ante ad Annum CIↃ. CC. LXXXVIII. in ejusdem *Henrici* parentis cæde. *Cæsi ex hostibus* (*Joannis* I. *Brabantiæ* Ducis) Henricus Luceburgensis *cum* Balduino, Valerano, *ac* Joanne *fratribus &c.* Ejusdem sententiæ sunt, quæ scripta reliquere Magni Chronici *Belgici* Collector, quem una cum aliis rerum *Germanicarum* Scriptoribus ante annos, non ita multos publicavit *Joannes Pistorius*, & *Antonius Albicius Florentinus*, cujus hic à nobis verba, quorum paullo ante meminimus, in medium ordine proferentur. Primi siquidem verba hæc sunt; sed non absque mendo, quod tollemus, ad Annum CIↃ. CC. LXXXVIII. post narratam cædem *Henrici* Comitis *Lucemburgensis*, & fratris ejus. *Sciendum præterea, quod* Henricus *Octavus, Septimus fuit filius* (mendosè, quare corrige, & lege, *quod* Henricus *Septimus fuit filius Comitis* Lutzenburgensis *in dicto bello de* Wornick *interfecti.* Et fine labe ad Annum CIↃ. CC. XCII. quartum scilicet post confectum supra recensitum bellum. *Anno Domini* MCCXCII. *Anno Ducatus ejusdem* Joannis XXXII. *inter* Henricum Lutzelburgensem *Comitem*, *filium* Henrici *in bello* Woronch (supra *Wornick*) *occisi*, *& Ducem* Joannem *pax reformatur.* Secundi ista in Genealogia supra laudata Comitum Lutzelburgensium. *Comitatus* Lucelburg *dictus est primum* Mosellanus *a flumine, ex cujus Comitibus habetur* Henricum *fuisse*, Plundelum *dictum, qui pro Ducatu* Limburgi *cum* Joanne I. *Duce* Brabantiæ *pugnavit*, *& in prælio dimicans*, *simul cùm fratribus* Walramo, *&* Joanne *occubuit.* Hic enim *Henricus*
28 sine dubio *Henrici* VII. Cæs. pater. Unde *Guatius* in suo Chronico: *At tandem positis armis*, *& odiis in re controversa, quæ belli faces accenderat, tantum jura divina religionis, & humana sanguinis valuere, ut, quod in prælio Victori virtus addixerat, cesserit in consanguinitatis, & amicitiæ pignus, data nuptum* Brabantini *filia* Henrico Henrici *filio*, *qui* Reginaldi *natorum unus eo in bello ceciderat cum fratribus interemptis.* Sed nullus hac in parte apertior *Ludovico Cavitellio* in Annal. *Cremonensibus* ad Annum CIↃ. CCC. VIII. *Et* Henricus Septimus *filius alterius* Henrici *&c. in gratiam Summi Pontificis*, *die prima* Novembris *electus fuit Cæsar.* Adscribam & Alfonsi Ciaconii verba in *Clemente* V. cum id ipsum sonent: *Principes ex Pontificis literis periculo cognito*, *statim* Francofordiæ, *alias* Midelburgi, *conveniunt, ubi communi suffragio Regem* Romanorum, VII. *Kal.* Decembris, Henricum *ipsum designant*, Henrici *filium tunc Comitem* Lutzemburgensem *&c.* Meminit & *Henrici* Patris hoc nomine Lib. IV. de Principibus *Atestinis* Pigna: *Post* Albertum *interfectum*, *dum in* Rheni *transitu e navi descenderet*, Germani, *quorum id munus erat, Comitiis* Francfortiæ *habitis*, Henricum VII. Henrici Lutzelburgensium *Comitis filium Cæsarem renuntiaverunt.* Eadem mens est Ubbonis Emmii in Appendice Genealogica: *Henricus Comes* Lucelburgensis, *periit in pugna pro* Reinoldo Geldro *contra* Joannem I. Brabantiæ *Ducem. Filii* Henricus VII. *hujus nominis* Imp. *Comes* Lucelburg. *&c.* Addit his etiam calculum Hadrianus Barlandus in Chronico *Brabantiæ* Ducum Cap. XLVI. *Ceciderunt ex Ducibus, qui Antistiti* (Coloniensi) *venerant auxilio*, Henricus Lucemburgensis *Princeps*: Et Meyerus Lib. X. Annalium *Flandriæ* ad Ann. CIↃ. CC. LXXXIIX. *Eodem anno*, *&c. potitus est victoria* Joannes *Dux* Brabantiæ *pugna illa* Voroncana *in agro pugnata* Agrippinæ Coloniæ *contra* Reginaldum Geldriæ *Comitem*, *ubi tres fratres* Henricum, Valeranum, Balduinum Luceburgenses *Principes nostra* Isabella *bello cæsos amisit*: *&c.* Et infra: *Is* Henricus Luceburgensis Isabellæ *nostræ* Germanus, *qui hic occubuit*, *pater erat* Henrici *Cæsaris Aug. in* Italia (*ut postea dicemus*) *toxico necati.* Et alii. *Lazii* verba si quis desiderat, hæc sunt: Plundelus (adde Henricus) *Comes* Luzelburgensis, *&* Lympurgensis *progenuit* Balduinum *Archiepiscopum* Trevirensem, *Waldramum Comitem* Luzelburgensem (melius *Walranum* Comitem *Lignii*, ut apparebit ex Stemmate, quod Operi præfigemus,) *&* Henricum *Septimum Imperatorem*: *quem scissio familiæ secuta est*, *una* Bohemiæ *Regum*, *altera Ducum* Luzelburgensium.

Et hæc melius se habebunt, si ita concipiantur: *Et* Henricum *Comitem* Luzelburgensem *Imperatorem*, *ejus nominis Septimum, quem scissio familiæ*, *&c. Reusneri*, & *Henningis* verba mox afferam. Danda enim quandoque est opera, ne satietatem pariat copia, & hoc ipsum liquidius patebit infra in Scena *Woringani* belli, cujus magna pars *Henrici* VII. Cæsaris Pater *Henricus*, &, Fratres ejusdem unanimes extitere.

Nunc post erutum *Lucina* satis, ut opinor, dextera, & *Junone* secunda in lucem Parentis *Henrici* VII. Cæsaris nomen, rite & ordine fecero, si Matris quoque nomen, & genus e tenebris vindicaro. Fuit ea Beatrix filia *Balduini Avinienſis* Comitis *Hannoniæ*, *Bochardi* Comitis *Avinienſis* filii, & *Margaretæ* Comitissæ *Flandriæ*, *Hannoniæque* filiæ *Balduini* V. *Hannoniæ*, & *Montensis* II. *Namurcensis* X. *Flandriæ* Comitis, ac demum Regis, & Imperatoris *Constantinopolitani* Anno CIↃ. CCV. Hujus mihi dicti locupletissimus testis Reusnerus in *Henrici* VII. Cæsaris Patre: Henricus *Comes* Lucemburgi *pro Ducatus* Limburgii *possessione acie conflixit cum* Joanne *primo* Brabantiæ *Duce*: *quo in prælio fortiter pugnans, prope arcem Worocanam cum tribus fratribus oppetiit. Liberi ex ejus* Beatrice F. Balduini Baumontii *apud* Hannonios *Reguli uxore prima*, Henricus *Comes* Lucemburgensis Imp. *electus stemmatis propagator*, Balduinus *Archiepiscopus*, *& Elector* Trevirensis *&c.* Testis & Ubbo Emmius in Appendice Genealogica: Henricus *Com.* Lucelburg, *periit in pugna*, *&c. Uxor* Beatrix *filia* Balduini Hannonii Aveniens. *neptis* Margarethæ Flandræ *proneptis* Balduini Flandri *Imper.* Constantinopolitani *&c. Filii* Henricus VII. *hujus nominis* Imp. *Comes* Lucelburg. *&c.* Idem tradit *Henninges* in eodem *Henrici* VII. Cæsaris Patre: Henricus II. Plundelus *Cognomento*, *Comes* Lucelburgensis IX. *&* Limburgensis in *conflictu contra* Johannem I. Brabantiæ *Ducem cadit A. C.* 1289. (rectius, ut infra 1288.) *Uxor* Beatrix *filia* Balduini Aviniensis *Comitis* Hannoniæ. Ejus quoque mentio apud *Cavitellium* Annalium *Cremonensium* Scriptorem, cujus locum laudatum ex parte suprà, sartum hic, tectum, integrum totum dabo: Henricus *Septimus filius alterius* Henrici *ex* Beatrice *Comitissa* Annoniæ, *Comitis* Norimburghi (*Namurcensis* aliis) *valde infestus* Guelphis, *in gratiam Summi Pont. die prima* Novembris, *electus fuit Cæsar ex voto Præsulis* Treverensis *fratris sui.* Et hujus lucis usura fruebatur Beatrix tunc temporis, quo expeditionem in *Robertum Apuliæ* Regem parabat filius. Apposite Albertus Argentinensis in Chronico ad Annum CIↃ. CCC. XII. & sequentem CIↃ. CCC. XIII. *Convenit autem Cæsar* (*Henricus* is erat Septimus) *cum Rege* Siciliæ *de danda filia sua filio Siculi*, *& disposuit se iturum* Neapolim, *& in partes illas. Rex quoque* Robertus *disposuit recedere de Regno*, *Cæsare veniente*, *& in Provinciam se transferre. Decrevit autem Cæsar*, *se* Apuliam, *& terram* Roberti Siculo *commissurum. Præceperat etiam omnibus Civitatibus*, *Episcopis*, *& aliis Magnatibus* Alemanniæ, *ut transmitterent novam gentem*, *quæ jam erat in itinere veniendi. Venerat etiam* Mater *Imperatoris filia Comitis* Flandriæ. (mallem, Comitis Hannoniæ, ex aliis) *cum filia* Siculo *danda usque* Basileam *ad Cæsaream profectura*, *&c.*

Ex his Parentibus, Majoribusque procreatus *Henricus* VII. Imperator. Nam quæ *Vecerius* habet de Melyssina, sive Melusina fœmina præstigiis clara, & quæ octavo quoque die pube tenus in anguem commutari soleret, quamque hominum vulgus inter Majores *Henrici* VII. Cæsaris recensebat ex Libello, nescio quo vernacula lingua conscripto, & *Lucemburgi* solito circumferri, Poëtarum commentis, ne dicam anilibus fabellis, affinia putanda sunt, & otiosorum tricis. Vide, lege, & risu abstine, si potes. Quamvis enim ei Libello hac in parte fidem adstruere videantur, quæ *Vecerius* ipse ex conjectura notat, nimirum prænobiles aliquot familias tum in *Galliis*, tum apud inferiores *Germanos* patriæ suæ *Lucemburgensis* prænomine delectatas, in galeato Imaginum suarum apice, cujus rei diligentissima, ac minime perfunctoria cura veteribus semper fuerit, id Monstrum cuppæ balneatoriæ insidens ostentasse: Turrim ad hæc ingentem in ejusdem Urbis meditullio paullo supra suam ætatem, etsi bona ex parte vetustate prolapsam, a se compertam & visam in qua rem illam peractam, fama per manus quodammodo tradidisset: non idcirco tamen ei fidem habendam censuerim, cum idem inibi *Vecerius* rem istam vocaverit, *Vanitatem.* Quid quod, ut omnia *Melyssinæ* commenta vera fuisse concesserim, & id etiam Monstri in Nobilium aliquot tum *Galliæ*, tum inferioris *Germaniæ* Stemmatibus insedisse, & eorum maxime, qui *Lucemburgensis* patriæ prænomine gauderent, ut inde sui generis antiquitatem proderent, non negarim; non ob id tamen fatendum erit, *Melyssinam* inter majores Hen-

Henrici VII. numerandam esse, cum is nihil huic Monstro simile detulerit in Insigni; sed binos Leones albos, quos assumpta Angui cæteris reliquisset, si qua ratione sese, vel Majores suos visa fuisset attingere
29 *Melyssina.* Tale porro *Henrici* Cæsaris Insigne fuisse, ne somnia diluens somnia narrare videar, didici nuper ex *Antonio Possevino* Lib. IV. *Gonzagæ*, eoque loci, quo tradit *Carolum* IV. Imp. *Henrici* VII. Cæsaris Nepotem, *Aloisio Gonzagæ* ob præstita sibi officiorum genera omnia Anno CIↃ. CCC. LV. quo post acceptum Insigne Cæsareum *Roma* divertit *Mantuam* visendi Sacrosancti *Christi* SANGUINIS amore tactus, ante quam in *Germaniam* se referret, ultro suæ Gentis Insignia concessisse. Par est enim credere, *Caroli* nepotis Insignia cum Avi *Henrici* VII. Cæsaris Insignibus convenisse, & binos Leones albos, quos Nepos *Gonzagis* indulsit, maximè proprie suæ gentis Insignia decorasse, licet *Henninges* in Genealogicis Tabb. ante quam Stemma *Lucemburgensium* Comitum exhiberet, alia duo *Caroli* IV. Insignia paullo diversa ab his, quæ *Possevinus* attulit, & ambo diplomati ejus affixa, in in quo Magnus *Torquatus* Dux *Brunsvicensis*, & *Lunæb.* proscribitur, spectanda dederit. Horum enim in altero, Aquilarum una ex duabus, quas inter medius *Carolus* sedet cum Imperii Symbolis, & his literarum notis: KAROLUS DIVINA FAVENTE CLEMENTIA ROM. IMP. SEMP. AUGUSTUS ET BOHEMIÆ REX. clypeum unguibus apprehensum ostentat, in quo unus Leo tantummodo in sublime fertur: in altero vero Aquila sola recta cernitur cum inscriptione circum in orbem ducta: JUSTE JUDICATE FILII HOMINUM. Sed præstat ipsa *Possevini* verba adscribere, quibus ille *Caroli* IV. munificentiam in *Gonzagam* domum expressit, ut assolet, eleganter: *His, aliisque Aloisii officiis devinctus Imperator* (Carolus IV.) *cum toto* Mantuano *districtu nil aliud, quod* Gonzagis *donaretur, occurreret, nec a vicinis detrahere quidquam citra injuriam posset; ut saltem nobilis hospes, cæteros honore anteiret, pignusque caritatis perpetuo mansuræ offerret, Insignibus* Gonzagorum *sua addere, & velut in eandem familiam coirent, miscere nobili indulto voluit. Ita* BINI LEONES ALBI *rubenti scuto inserti. Ut jam Cæsares, & veterum Cæsarum Stemmata præferentes,* Gonzagorum *non liceat pœnitere, ac si nobilitate, & virtute Regibus æquati forent. Amorem id potius interpretatus est* Aloysius, *quam decus. Quod vetus* Longobardorum *Regum, &* Gonzagorum *trecentesimum ante annum Marchionum* Mantuæ *splendor restitui, non augeri posset. Et satis manifestum erat, non aliud* Gonzagos, *quam potentiam deficere: sed majestatem, famam, & si quæ supra reliquos tollunt, in nobilitate habere. Veterem morem æmulatus est Cæsar, quo in familiam, ac domum affinitate, meritis, ac virtute conspicuos arrogabant, nullo* Germanæ *nobilitatis dehonestamento.*

Neque est, quod hoc loco quispiam scrutator hujuscemodi rerum exactior dicat, binos Leones albos aliunde, quam e *Lucemburgensium* Comitum Insignibus, in Stemma *Caroli* devenisse, nimirum e Regia *Bohemiæ* Stirpe, ex qua *Corolus*, ut alibi videmus, sui nobilitatem & antiquitatem Generis derivabat. Nam Stemmati *Bohemiæ* Regum unus Leo tantummodo inhærebat, nec is albus: at rufus, nec integra cauda, ut in Insigni *Caroli:* sed partes in duas scissa. Perspicue Pantaleo Candidus in *Vladislao II. Bohemiæ* Rege:

Proximus, Vratilae, tuo de sanguine cretus,
VLADISLAUS, *opum, regnique assertor aviti,*
Insignes titulos, patriæ & decora alta recepit.
Nam Fridericus *ei, fuit hoc qui nomine Primus,*
Illustrem veteri Regum de more Coronam
Ferre dedit: fortique Insignia splendida jussit
Gestare in clypeo, rufi simulacra Leonis,
Cui bifida alternos sinubus cauda implicat orbes;
Pro meritis pretium, & pro magnis munera gestis,
Quæ bonus ediderat forti, pro Cæsare, dextra,
Italia *in magna,* Mediique *ad Mœnia* Landi
Forte, *Lani.*

Subdet acutior alius. Esto, nullum respectum habuerit ad *Melyssinos* Angues *Caroli* IV. vel *Henrici* VII. Stemma: at habuit quidem certe *Henrici* VII. SYMBOLUM, in quo Lancea cernebatur erecta, cujus supremam partem ambibat Serpens quinquies flexus cum Lemmate: LOCO ET TEMPORE, ut imitatus ea videatur in parte Imperatorem illum *Græciæ* clarissimum *Epaminondam*, qui Hieroglyphicum Serpentis usurpasse dicitur extremo ad *Mantineam* confecto bello, ut indicaret, se ex *Spartiatarum* cognatione, quæ *Thebis* erat antiquissima, progenitum esse, quorum id gentile erat Insigne, ut qui ab angineis illis dentibus à *Cadmo* telluri mandatis essent oriundi. Non ibo inficias, *Henricum* VII. Cæsarem tali fuisse Symbolo delectatum, cum idipsum prodiderint gravissimi

A Viri, & hos inter *Henninges* in Stemmate *Lucemburgensi*; sed censeo graviora multo, quàm *Melyssinæ* anguineæ nugas, in eam sententiam sapientissimum illius animum adduxisse, ut suo pro Symbolo Lanceæ Serpentem adnecteret, quæ quidem, ut potero, conabor assequi conjectura. *Davus* enim ego, non *Oedipus*, & qui nunquam adierim *Trophonii* antrum, vel cortinam *Phœbi*. Multa sunt, eademque præclara, quorum apud *Niliacos* Sacerdotes illos, totius, ausim dicere, arcanorum Naturæ conscios, designabat SERPENS. Erat illis in primis imago *Terrarum Orbis*, præsertim cum ore sibi suo caudam depascebat, ut ille Claudiani:

Perpetuoque virens squamis, caudamque reducto
Ore vorans, tacito relegens exordia lapsu:

B Imo *Imperii, sive Dominii terrarum Orbis*, ut est à *Diodoro* traditum, & indicabant, tum Serpentes Leonibus, qui *Opis* Deæ simulacris apponebantur, adjuncti, tum Anguineum caput in *Junonis* dextra, quæ Dea Dominii præses à Gentibus habebatur, incedebatque, ut ipsa de se asserit apud *Mantuanum* Vatem:

——— *Divum Regina*, Jovisque
Et soror, & conjux.

Et Imperii quidem totius Terrarum Orbis nota erat Serpens integer. Nam dimidiatus signabat eum, qui parti tantum Orbis, Regno, sive Provinciæ præesset, ut *Horus* docet. Præter Orbis, sive totius, sive partis ejusdem Imperium, si vellent iidem illi Sacrorum *Niliacorum* mystæ *Imperatorem, aut potentissimum* quempiam *Regem* per institutas à se imagines indicare, Anguem in spiram collectum effingebant, pa-
C latii cujusdam specie in voluminum medio statuta, quod domus regia in imperii totius centro sita esse debeat, ut omnium æque commodis consulatur. Alias *Imperii jam potitum*, per hominem, qui manu Serpentem comprimeret, indicabant, cujusmodi simulacrum in Numo *Aurelii* Cæs. Augusti Pii filii cernebatur. Ob id *Oscus Tyrrhenorum* Princeps Imperii Symbolum Serpentem tulit: & in *Græcorum* Numismatibus duorum Imperium declarabant Serpentes duo ad semicirculi curvaturam invicem spectantes, caudis introrsum incurvatis, ut ipsa testabatur Inscriptio: ΔΥΝΑΡΧ. ΕΞΥΠΑΒ. Quæ sic apertius fuisset expressa: ΔΥΝΑΡΧΙΑ ΕΞΥΠΑΤΩΝ ΔΥΟ. DYNARCHIA IMPERATORUM DUORUM. Hinc illud jactatum olim Græca libertate legimus in Potentiores, qui scilicet minorum Principum dispen-
D dio suum Imperium augerent, ὄφις εἰ μὴ φάγῃ ὄφιν, δράκων ἔ γενήσεται: *Anguis, nisi Anguem comedat, non fiet Draco.* In Ostentis etiam conspectus Anguis omen Imperii fuit; ut cum *Aureliani* pueri pelvim plerumque cinxit, nec unquam interfici potuit; & ambito *Severi* in stabulo dormientis capite sine noxa, expergefactis & acclamantibus familiaribus, abiit: quod ipsum in *Maximini* junioris, quem Pater secum Imperatorem appellarat, capite peregit, argumento futuri certissimo dominatus. Sed etiam apud *Græcos* idem præsagii dedit Serpens. Nam, cum forte fortuna non 30
procul à valvis ædium *Lacedæmonii Leontychidæ* sese clavi circumvolvisset Serpens, clavum illi portendit Imperii: & *Thracia* mulier vaticinandi perita, conspicata Draconem in spiram complicatum sub capite *Spar-*
E *tani* venalis delati *Romam*, dum quiesceret, signum esse dixit magnæ cujusdam, & formidabilis potentiæ; quæ tamen infaustum esset exitum habitura. Oblati quoque per Somnium Angues Matribus, fuere filiis earumdem summæ prænuntii potestatis; & rem ejusmodi comprobavit eventus in *Alexandro Severo*, quem pridie quam pareret *Mammæa*, somniavit enixam se Orbi Dracunculum edidisse: in Olympiade *Alexandri Macedonis* matre, *Pomponia Scipionis*, *Actia Augusti*, quibuscum Draco visus in somnis congredi, non inani ostento Terrarum orbis Imperium earum liberis præsagivit. Nec defuere, qui existimarint *Volucem* ex stirpe *Alexandri Magni* progenitum tulisse pro insigni Viperam puerum parturientem ex *Olympiadis* somnio, quod ea se à Dracone compressam *Jovis* imagine præ-
F dicaret, *Jovio* teste eo in Libro, quo *Mediolanensium* Principum *Vicecomitum* vitam complexus est. Argumento quoque hujuscemodi rei perpetuo, picti Draconis maculam in *Actiæ* corpore constanter hæsisse, nec unquam eximi potuisse, testatus est in *Augusto Suetonius* Cap. XCIV. quod tantum suffecerit indicasse.

Ea vero de caussa, Serpentem Imperatoris Symbolum Sacerdotibus *Ægyptiacis* fuisse crediderim, quod eo in animante expressas illi cernerent, non adumbratas Virtutes plane dignas Imperio duas, VIGILANTIÆ scilicet, & PRUDENTIÆ semina non obscura. Dracones enim, quod ad *Vigilantiam* spectat, ἀπὸ δεδορκέναι, *a visu*, scilicet, *quem acutissimum habent*, nomen apud *Græcos* nacti: & illi ipsi *Ægyptii* ad indicandum

A dum vigilantem Regem, Anguem vigilem, vertice quippe surrecto, elatoque pectore suas inter notas sculpere consuerant cum inscriptione: CUSTOS. Quo mihi respexisse videtur *Horatius*, quum in Amicorum vitiis acute cernentem cum Aquila, & *Epidaurio* Serpente contulit, secutus, ut arbitror, *Græcorum* illud, ὁ φεως ὄμμα, *Serpentis oculus*: & apud *Græcos latino Pindaro* non impar *Aristophanes* in *Pluto*, cum finxit Angues duos *Pluti* oculos in gratiam *Æsculapii* lambere, nimirum, ut ejus rei beneficio cernere ex cæco posset. Singularem ejusdem animantis *Prudentiam* indicavit Sapientissimus *Moses*, cum Serpentem inter bruta cætera prudentissimum appellavit. Eam vero ex eo maxime colligunt Eruditi, quod Anguis animal sit catum, & callidum; motu varium; ad subsidium, & defensionem paratum; quodque hostem B ulcisci probe possit, ac norit. Quin imo sunt, qui putent, Draconi nomen inditum ab acuto visu, quod indagatrice virtute maxime polleat, ac omnia persequi studiosissime soleat, & rimari. Facit huc etiam illud, Serpentes non externorum membrorum adjumento; sed spiritu quodam intus latente impelli, quod est prudentis Viri, qui non humanis rebus innixus; sed aura divinæ particulæ, secundis quasi ventis, elatus in altum, non modo præsentia examinat; verùm & lapsa, & futura meditatur, &, tamquam e specula, ut cum Poëtarum Principibus loquar, prospectat:

Ὅς ᾔδη τάτ' ἐόντα, τάτ' ἐσσόμενα, πρότ' ἐόντα:

Quæ sunt, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Palladi quidem certe ea de caussa Serpentem nonnulli dicatum tradunt, quod id nomen, παρὰ τὸ πάντα ἀθρεῖν, καὶ βλέπειν, καὶ περὶ πάντων νοεῖν: *ex eo, quod cuncta circum-* C *spiciat, videat, & intelligat*, factum sit; indeque Prudentiam interpretari solent, quod ea re vera Virtus omnia perspiciat, & ante omnes intelligat. Hinc illud Assertoris nostri dictum *Matthæi* x. quo nos *prudentes* esse debere admonuit, *sicut Serpentes*. Nec omittendum, *Valentinianorum* quosdam censuisse Sophiam suam, Serpentem factam: quapropter, & contrariam extitisse factori *Adæ*, & rerum cognitionem hominibus infudisse, eaque de caussa Serpentem omnium sapientiorem habitum, ut latius tradidit *Irenæus*. Addo his ex *Tullio*, præter amplitudinem Imperii, *Famæ* quoque *celebritatem* per Anguem mortalibus indicatam. *Cum enim* Roscius *in cunabulis esset* (ut ille habet. I. de Divinatione) *educareturque in* Selonio, *qui est campus agri* Lanuvini, *noctu lumine apposito, experrecta nu-* D *trix animadvertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu, quo aspectu exterrita clamorem sustulit. Pater autem* Roscii *ad Aruspices retulit: qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore.* Et hæc Anguis hieroglyphica sunt solitarie, ut sic loquar, sumpti: nec omnia; sed quæ ad hujus Cæsarei Symboli arcanum illustrandum propius factura duxi.

Significata LANCEÆ mystica nunc inquiro, & fortasse primus, possim ut cum Lucretio canere:

Avia Pieridum *peragro loca, nullius ante*
Trita solo, juvat integros accedere fontes,
Atque haurire, juvatque novos decerpere flores:
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarunt tempora Musæ.

Ut, ut sit, eum mihi nunc tramitem lubido est ingredi, & firmo gradu premere, ut opinor, armata mihi E *Pallade* præeunte. Nimirum ea mihi mens, convenire Lanceæ quæcunque in Hastam *Palladis* cadunt. Signat HASTA in armatæ *Palladis* manu *Solidum, & invictum robur*, cujus ergo hastis puris olim donati *Romano* more milites, quos fortiter fecisse constitisset, & inter cæteros *Licinius Dentatus* ille, quem unum hastas hujuscemodi XIIX. monumentum strenuitatis amplissimum, retulisse prodidit *Plin.* Nat. Hist. lib. VII. Cap. XXVIII. Signat & erecta cujusvis in manu Lancea *Firmitatem Animi, vel Corporis inconcussam*, non secus ac Hasta *Palladis*, aut erectæ illæ, quas pro Diis à Gentibus, vel ab ipsa rerum origine, cultas *Justinus* e *Trogo* tradit, forte quia *Natura divina, Hastarum erectarum instar, nullo modo dejici, neque labefactari possit; sed* (ita differente Cyrillo) *inconcussa,* F *firmaque suo robore communiat; sustinereque omnia, & omnium fundamentum esse perhibeatur.* Quamobrem prudenter admodum *Lysippus* fecit, cum indicaturus celebritatem famæ, quam sibi *Philippi Macedonis* filius *Alexander* cum *Magni* cognomine virtute dextræ pepererat, Lanceam ejus in statuæ manu posuit, Fulmen, quod alii fecerant, aspernatus. At non solam Animi, vel Corporis firmitatem adumbrat Lancea; sed *Rem ipsam* etiam *Militarem*, qua bellicum est instrumentum, signat, quemadmodum signabat hanc ipsam Draco, qua erat insigne Cohortium *Romanarum*, de quo *Vegetius*, & *Lipsius* Lib. IV. de Mil. *Rom.* Dial. V. præclara posteris tradidere. Sed hæc præter habent etiam, quod signent, partes ipsæ Lanceæ. Nam ejus Acumine *Vis, & acumen ingenii* mirifice designatur; sicut apud *Martianum* vatem:

Hasta etiam vibrans penetrabile monstrat acumen.

Memini me præterea legere in Symbolis Heroicis, quæ *M. Claudius Paradinus* edidit, stetisse *Lacedæmone* Simulachrum *Bacchi* Lanceam longiorem tenens, circumserpente per illam sursum hedera usque in ferratam aciem occultatam, quo exprimebatur, non vi, aut impetu bella gerenda; verum consilio, strategematis, & arte regenda, quod his subesse soleant bellici impetus, eodem interprete *Paradino*.

Videamus nunc, quæ possint esse Serpentis mysteria Hastæ, sive Lanceæ sociati. Occurrit hic mihi statim *Juliæ Mammææ* Numus, & in eo Simulacrum sinus fluentes collectum, læva Hastæ adnixa, dextra Anguem in spiras convolutum porrigente, hac Inscriptione: JUNO CONSERVATRIX. ut illic Anguis Impe- 31 rium; defensionem Hasta prodere videatur. Offert sese pariter species prorsus *Ægyptiaca* CADUCEI, Virga scilicet, *Mercurio* Eloquentiæ præsidi consecrata, quam Angues sic implicant duo, masculus, & fœmina, ut ut medio corporum complexu nodum efficiant *Herculanum*: ab eo supernæ partes sic ad osculum coëant, ut flexu circulum forment: inferne simili flexu ad caducei capulum revocentur; qua parte item caudæ coëunt utriusque *Macrobio* descriptore Lib. I. *Sat.* Cap. XIX. Ut enim ad ejus imitationem forte fortuna Cæsar militarem Hastam quinis Serpentis unius flexibus implicavit; sic idem forte fortuna potuit ad ejusdem significata pulcherrima respexisse. Pacis enim in primis est Symbolum Caduceus, & inde Caduceatores, dicti Legati, Facialesque uti eo soliti ad componendam pacem, uti prodidit *Ulpianus* interpres *Domesthenis* ad Orationem, quam in *Timocratem* dixit, duplices eo loci *Cerycas* statuens, qui jus idem haberent cum Fecialibus, eandemque potestatem, ut belli denunciandi, sic & ineundæ pacis: quos Εἰρηνοδίκας, *Pacis sequestros*, *Dionysius Halicarnasseus* interpretatur. Nam cum *Mercurius* (ut Mythographi, & una *Hyginus* in Poëtico Astronomico Cap. de Lyra narrant) in *Arcadiam* iter faciens vidisset duos Dracones inter se conjuncto corpore, alium alium appetere, ut qui dimicare inter se viderentur, virgam inter utrumque subjecit, itaque discesserunt; quo facto eam virgam Pacis caussa dixit esse constitutam. Quare non injuria sic est ab *Isidoro* scriptum: *Mercurius virgam tenet, quæ serpentes dividit; nam bellantes, & dissidentes interpretum oratione sedantur, &c.* Et à Plinio Lib. XIX. Cap. III. *Hic tamen complexus Anguium, & efferatorum concordia, caussa videtur esse, quare exteræ Gentes* Caduceum *in Pacis argumentis circumdata effigie Anguium fecerint. Etenim plerumque ad pacem componendam Legati caduceatores mittuntur.* Nonnulli etiam *Caduceum* pro Symbolo Pacis accipiunt, *quod initium* Mercurio *fuerit pacis.* Ea re, (ut est scite a modo memorato *Plinio* animadversum, & traditum in laudato loco) cristati non erant *Caducei* Angues, quia tales insigne belli fuissent, non pacis, quod cristæ militarium sint galearum; nec jure vocasset *Mercurium* Arnobius Lib. IV. *Gestatorem assabilium Colubrorum.* Pertinet huc etiam illud, hac ipsa Virga somnos adspergi solitos, qui placidi non aliunde commodius manant, quam e pacis fonte. Omitto, tamquam rem omnibus exploratam, insignita Numismata *Caduceis* cum inscriptione PACIS, qualia fuere Cæs. *Vesp.* Aug. P. M. TR. P. Cos. VIII. *Tiberii Claudii* Cæs. Aug. P. M. TR. P. cum notis: PAX AUGUSTI. PACI AUGUSTÆ, aliaque permulta. Nullum enim ex his, quæ diximus, relictum arbitramur ea de re dubitandi locum. Non ita missum illud fecero, quod *Suidas*, & *Polybius* observarunt, *Caduceum Pacis* simul, & *Minarum* indicem quandoque habitum, & hac mente prælatum à *Gephyræis* exercitui armato, cum *Eumolpus Athenienses* in fugam vertit, ut hac imagine Pacem quietis insultantibus Minas viderentur offerre. Retulerunt alii *Caduceum* ad eam Eloquentiæ vim, quæ altercantes aggressa, discordes eorum animos regens, ac mulcens, in caussa sit, ut in unum coëant, qualem *Æneidos* I. descripsit Poëtarum *Latinorum* Primas in Oratore conspicuo meritis & pietate, cum cecinit:

Tum, pietate gravem, ac meritis si forte Virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:

Et inde *Concordiæ* Symbolum appellarunt. Alii ad eam, quæ somnos adimat, mentes excitet, ac inflammet; id quod docte fecit in Epistola ad *Jamblicum* Julianus Imperator ad hunc modum scribens Οἷον Ἑρμῦ ῥάβδῳ κινεῖς καὶ διεγείρεις καθεύδοντας. *Quasi Mercurii virga moves, atque dormientes expergefacis.* Et post. Πρέπει δ' Ἑρμῦ λογίυ μαθητὴν, εἰ δὲ βύλει τρόφιμον ὄντα σὲ ῥάβδον

ῥάβδον οὐκ ἐν τῷ καθεύδειν ποιεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ κινεῖν καὶ διεγείρειν μᾶλλον ἐθέλειν μιμεῖσθαι. *Æquum est, te, qui sis* Mercurii *Eloquentiæ præsidis discipulus, aut si mavis alumnus, virgam non somni provocandi gratia tractare; sed illum imitari ad movendum, & incitandum.* Nodus ille tandem *Herculeus*, quo sese Angues *Caducei* gemini complectuntur, ex Parœmiographo in Adagio, *Cassioticus nodus*, signate indicat, fœdera, quorum nuntius est *Mercurius*, non oportere unquam dissolvi; verum plurimum valere debere. Nondum mihi tempero. Nam præcipuum mihi nunc Serpentis Symbolum in mentem venit, *Salutis* nempe, quod suo sibi jure, ac merito vendicant tot, ac tanta, quæ uno ex Angui remedia profluunt in humanum genus. Hinc illæ supra Serpentem in Numismatis notæ: SALUS ANTONINI AUG. SALUS AUG. COS. III. SALUS PUBLICA, ne singulas, quæ sunt innumeræ, percenseam numerando. Nam omnium mihi nunc hujuscemodi Numismatum instar est æneus Serpens ab *Israëlitici* Populi Magistro *Mose* surrectus in contum, cujus aspectu ab aliis virosis Serpentibus lethaliter afflicti, saluti pristinæ reddebantur, ut qui Crucis imaginem præ se ferret, in qua clarissimo divinæ misericordiæ monumento ab Humani Generis Assertore, rerum omnium ingemiscente, miranteque Natura, redemptionis nostræ mysterium est peractum. Et hæc in silentio tum ANGUIS, tum LANCEA non silentes. Quod si quis quintuplicem quoque flexum illum attendat, quo Serpens in *Henrici* Symbolo supremæ parti Lanceæ se convolvit, discet is e Sacris paginis, eo flexu furorem inplacabilem explicari. Cum enim Anguis hunc in furorem abit, tot ille se flexibus implicat, & involvit, nec ab iis ante se explicat, quam venenum intulerit, aut præ rabie exanimetur, ut *Euthymius* prodit.

Potuit igitur divina quadam, & alta mente præditus HENRICUS VII.. Imperator, ut ex dictis ad ejus interpretandum SYMBOLUM me convertam, illud sibi præ cæteris assumpsisse, ut eo quasi schemate Magnanimitatis suæ toti Terrarum Orbi proposito, Mortalibus omnibus testaretur, animo sibi fixum, & immotum sedere, Terrarum Orbis Imperium fidei suæ concreditum, LOCO ET TEMPORE, cujus rationem maximam habere volebat *Pittacus*, qui fuit unus e Septem, qua Virtutibus animi, qua Viribus corporis tueri sartum, & tectum: ad hæc vigilem se, & prudentem illius Custodem perpetuo fore, animo ad id expedito semper, hilari, & erecto, quod is demum Imperatoriæ Majestatis personam pro dignitate sustineat, qui pro tuendis Imperii juribus in perpetua quasi vigilia perstat, nusquam oculos inde dejiciens; quique cogitationes, & actiones omnes a *Lydio* Prudentiæ lapide suspensas habet. Nimirum has esse partes peculiares, ac proprias Imperatoris probi, cui Gentium commissa tutela sit, docuit ante multo *Agamemnonem* ipsum Populorum Rectorem Somnus personam indutus Nestoris apud Homerum Il. v. 1.

Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
Ὧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται. καὶ τόσσα μέμηλε.

Non decet ignavum tota producere somnum
Nocte virum, sub consilio, sub numine cujus
Tot populi degunt, cui rerum cura fidesque
Credita summarum.

Quod cum *P. Scipio*, vir alioqui rebus tot præclare gestis omni laude major, minime præstitisset, somnolentiæ nomine male apud Populum *Romanum* audiit auctore *Plutarcho* Lib. ad *Trajanum* Imp. *de Institutione Civili*; quemadmodum non bene cessit *Heliogabalo*, *Caracallæ*, *Commodo*, *Domitiano*, & aliis Reip. *Rom.* pestibus, quod, simul atque summum Principatus fastigium attigere, curam omnem publicam abjecere.
32 Contra ea *Augustus*, *Antoninus Pius*, *Trajanus*, *Hadrianus*, *Pertinax*, *Severus Alexander* summis ad cælum usque laudibus evecti sunt, quod VIGILANTIAM PRUDENTIAMQUE comites sibi semper adsciverint in administranda rerum, & imperii summa. Probabile admodum hoc, quod dixi cum Matronarum ævi sui decus, & gloria nobilissima *Bituricensium* Ducissa MARGARITA, par animi sui votum Symbolo gemini Serpentis ex Oleæ ramusculo utrumque caput exerentis expresserit, indicans veram rerum omnium gubernationem clavo Sapientiæ, & Prudentiæ perquam optime teneri, ut ipsummet lemma Symboli declarabat: RERUM SAPIENTIA CUSTOS. Potuit, & hæc alia præstantis animi sui sensa pulcherrima huic ingeniosissimo Schemati consignasse Cæsar. Æque se Corporis, & Ingenii viribus usurum in Re bellica, quod in ea, monente Sallustio, *priusquam incipias, consulto, &, ubi consulueris, mature facto opus est; & in concursu prælii abit res consilio ad vires, vimque pugnantium*, ut ait in *Thrasybulo* Corn. Nepos, *ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio veget*: eaque potissimum ratione cupere acceptam à Strenuissimis Majoribus gloriam propagare, nominisque sui memoriam, & celebritatem famæ quam maxime longam efficere militaribus incrementis. Præter hæc Pacem, non *Germaniæ* modo; sed etiam *Italiæ* universæ, ad quam votis, & precibus vocabatur miserandum in modum diutinis bellis, & contrariis inter se partium *Guelfarum*, & *Gibellinarum* studiis afflictatam, blandis, quoad ejus fieri posset, alloquiis allaturum: excitaturum

. . . in antiquam virtutem, animosque viriles
Jampridem resides populos, desuetaque corda:

paraturum Imperio parentibus quietem, adversantibus cladem: paratum omnino fore,

Parcere subjectis, & debellare superbos:

afferre Salutem suis, rebellibus vastitatem: furorem etiam exuta clementia, si res ferat, induere, ne quid detrimenti Res imperii capiat: nil demum inausum, nil intentatum relinquere FELICITATIS ergo PUBLICÆ. TRANQUILLITATIS ORBIS. SALUTIS OMNIUM. ut apud Nostrum res ab eo gestæ liquido testabuntur, docebuntque clarissime, vel in hoc uno illius Symbolo plane Cæsareo, divinitatem ejus ingenii maximam eluxisse.

(v) FRATRIBUSQUE DUOBUS] Paucis omnino Scriptoribus memoratus, ut ante vidimus, *Henrici* VII. Cæsaris PATER: at longe paucioribus PATRUI, & hos inter in iis nominandis, numerandisque mira dissensio. *Marcus Guatius* in Chronico *Reginaldum* Comitem *Lucemburgensem* filios tres impuberes reliquisse narrat, Patrem scilicet *Henrici* VII. Cæs. quem paullo post *Henricum* vocat, & Patruos ejusdem Cæsaris duos, quorum nomina silentio involvit, perinde ac si nobis ea voluerit invidere. Sed bene est, quod ea nobis aperuit *Antonius Albicius Florentinus*, cujus verba supra dedimus in *Henrici* VII. Cæsaris Patre in Genealogia Com. *Lucelburgensium*, ubi cum *Henrico Plundelo Henrici* VII. Cæsaris patre fratres duos, *Walramum* unum, *Joannem* alterum, in prælio cecidisse tradit. Fecerat & hoc ipsum *Meyerus* Annalium *Flandriæ* Lib. x. ad Annum CIↃ. CC. LXXXVIII. Sed is *Joannis* loco reposuit *Balduinum* verbis supra allatis in *Henrici* Patre. Eosdem nobis etiam nominarunt *Bertelius* in Historia *Lucemburgensi*, *Buselinus*, in Annalibus *Gallo-Flandricis* Lib. VII. Vetus Chronicum *Flandriæ* Cap. XXIX. & *Nicolaus Vignier* in Historia Domus *Lucemburgicæ* Cap. XX. Nam omnes hi de duobus tantum *Henrici Plundeli* Patris *Henrici* VII. fratribus uno veluti loquentes ore, *Valeranum* unum, *Balduinum* alterum, uti *Meyerus*, vocant. Auget eorundem numerum *Reusnerus*, tres assignans Fratres *Henrici* VII. Cæsaris Patri; sed idem eorundem nominibus, ut *Guatius*, quasi Mysteriis *Eleusiniis* parcit. Præstitit hoc ipsum Hadrianus Barlandus *in Chron. Ducum Brabantiæ* Cap. XLVI. sic locutus: *Ceciderunt ex Ducibus, qui Antistiti* (Coloniensi) *venerant auxilio*, Henricus Luceburgensis *Princeps, Fratres ejus tres, & alii plerique Illustres viri, &c.* Consentit cum *Reusnero*, & *Barlando* Divæus *Rerum Brabanticarum* Lib. XII. in numero, &, qui post illum Genealogicas Tabulas Imperatorum, Regum, Principum totius Terrarum Orbis ex monumentis antiquis, & archivis ipsis Principum accuratissimè concinnatas edidit, antiquitatis, & historiæ bene peritus *Henninges*: sed hi demum etiam sunt inter se varii, & diversi in eorundem nominibus afferendis. *Divæus* enim in *Joanne* I. *Brabantiæ* Duce XXXI. Patris *Henrici* VII. Cæs. fratres, *Balduinum*, *Valeranum*, & *Joannem* vocat, quemadmodum fecit etiam *Pontus Heuterus* in Genealogia *Lucemburgica*; *Henninges* vero in stirpe *Lucemburgensi*, *Valeranum*, *Gerhardum*, & *Gulielmum* nominat, ita prorsus, ut in uno duntaxat *Valerani* nomine cum *Divæo*, & *Heutero* conveniat. *Trithemius* in Chronico *Hirsaugiensi* ad Annum CIↃ. CC. XXXVIII. (male Typographorum oscitantia, pro CIↃ. CC. LXXXVIII.) & ei æqualis *Gerbrandus* a *Leydis* in Chron. *Belgico* ad eundem Annum CIↃ. CC. LXXXVIII. solius *Walrami* mentionem faciunt, ejus scilicet, qui est *Divæo*, *Henningi*, & aliis *Valeranus*. Variat hic etiam; quin & secum pugnat Magnum Chronicum *Belgicum* à *Joanne Pistorio* in lucem è tenebris vindicatum. Scilicet ejus sive Auctor, sive Collector ad Annum CIↃ. CC. LXXXVI. in *Brabanticis* pagg 257, & 258. cum *Henrico Henrici* VII. Cæsaris Patre *Walramum* unum, & fratres alios duos innominatos dimicantes obiisse narrat: in *Coloniensibus* vero, pag. 267. *Walramum* tantum. Quod etiam factum video ad Hocsemio in *Jo. Guidone* Episcopo *Leodiensi* LXXI. Cap. XVI. *Quo Lutzilburgensis Comes devenerit ignoratur*, Waleranus *pulcherrimus hominum frater ejus, & frater* Coloniensis *Archiepiscopi cum cæteris in prælio ciciderunt*: licet ad id bel-

bellum Comitem *Luceburgensem* cum suis (hoc est multis) *fratribus* profectum non ante multo scripsisset in eodem loco. Quis hic tam acute cernens, quam Aquila, aut Serpens *Epidaurius*, liquere sibi pronuntiaverit, vel potius, non liquere? Hæret hic mihi, non inficior, aqua, cum tantum inter hos Scriptores dissidium cernam. Sed illud interim me oblectat, eos inter longe plures suffragari Nostro, tradentes duos tantum *Henrici Plundeli* Fratres, *Henrici* VII. Patruos, in acie cecidisse. Nolui tamen aliorum sententias reticere, ne quis me ita *Mussato* addictum existimet, ut ea mihi tantum afferenda censeam, quæ cum iis consentiant, quæ αὐτὸς ἔφα.

(x) BELLO] Juvat omnem hujus belli Scenam, toti isti Rubricæ plenius, & planius illustrandæ, chartis aliquibus explicare, eorum in gratiam, ad quos *Horum vix tenuis famæ pervenerit aura*:

Et primo quidem Tempus ejus, & Caussam in conspectum dabo; mox Apparatum utriusque partis, & copias adornare nitar: sequentur ad hæc prælia, & eventus varii cum multorum cæde: canet ipsa tandem Victoria receptui, & Triumpho. Ordior a Caussa, & Tempore cum *Divæo*, cujus industria mihi præ cæteris eluxisse videtur in pertractandis rerum universæ *Brabantiæ* monumentis: *Anno*, inquit ille, CIↃ. CC. LXXXIV. *ex morte Comitis* Limburgensis Henrici (*Walrami*, Magni Chronici *Belgici* Collectori) *gravissimum inter inferioris* Germaniæ *Principes bellum exoritur. Fuerat* Henrico *filia unica* Ermengardis Reinaldo *juncta* Geldriæ *Comiti*, *quæ non relictis liberis diu ante Patrem decesserat*; *ejus tamen morte non obstante*, Reinaldus, *defuncto Socero*, *quamquam injuria*, *proximum se* Limburgensi *Ducatui* (recte, licet *Limburgium* in Ducatum multo post ab *Henricis* evectum *Munsterus* Libro Universalis Cosmographiæ suæ secundo tradat) *hæredem*
33 *prætendebat. Propior illo* Adolphus Montensis *Comes*, *ne cum potentiore contenderet*, *jus suum Duci nostro Joanni* (ejus nominis primo, *Brabantiæ* Principi XXXI.) *vendidit*. En aperte positam in luce publica, & omnium conspectu belli hujus Caussam, & Tempus simul ab accuratissimo rerum illarum Scriptore *Divæo*? Et in caussa quidem mire cum eo convenit Hocsemius in *Joanne Guidone* Episcopo *Leodiensis* Ecclesiæ LXXI. Cap. XVI, ubi hæc habet: *Cum Dux* Brabantiæ Joannes *hujus nominis primus Ducatum* Limburgensem *erga Comitem de* Monte, *cui ex successione legitima competebat*, *certa summa pecuniæ comparasset*; *& Comes* Geldriæ *cum suis fautoribus*, *terram Ducatus cum castris per violentiam detineret*, *Dux multorum sibi suffragia procuravit*: & alii tum Antiquiores, tum Recentiores multi. In Tempore secus se habent, quod aliud alii notent. Nam quod attinet ad Antiquiores, Trithemius *in Chron. Hirsaugiensi* Limburgensis obitum in annum CIↃ. CC. LXXXIII. incidisse tradit, mox inde *Geldrensem* inter, & *Brabantinum* dissensionem ortam. Ejus verba sunt: *Anno prænotato* (MCCXXXVIII. pro MCCLXXXVIII. Typographi lapsu) *obiit Dux* Limburgensis, *sine liberis*, *pro cujus Ducatu magna inter* Joannem *Ducem* Brabantiæ, *&* Reihardum (*Reinaldum* alibi) *Comitem* Gelriæ *dissensio orta fuit. Tandem venitur ad bellum*. Et uberius in Chron. Sponheimensi: *Eodem anno* (MCCLXXXVIII. nullo mendo) *obiit Dux* Limburgensis, *non relicto semine*, *& secuta est magna dissensio inter* Joannem *Ducem* Brabantiæ, *&* Reinaldum *Comitem* Gelriæ, *propter eundem Ducatum* Limburgensem, *quod uterque sibi hæreditario jure vendicare*, *tamquam legitimus*, *& vicinior hæres*, *maximopere laborabat. Ventum est postremo ad bellum*. Conjecit in eundem annum *Limburgensis* obitum *Gerbrandus* a *Leydis*, *Trithemio* æqualis, in Chronico *Belgico*, quod V. Cl. *Francisci Suvertii* beneficio ante quadriennium in lucem prodiit, Lib. XXIV. Cap. XXI. quem idcirco juverit audisse, cum præsertim in hujus narratione rei multorum diligentiam vicerit, vel æquarit. Ait Gerbrandus: *Anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo octavo lamentabilis*, *& magnarum rerum controversia inter* Johannem *hujus nominis primum Ducem* Lotharingiæ, *&* Brabantiæ *ex una parte*, *& natalibus clarissimum* Reynaldum *Comitem* Ghelriæ *ex alia parte fuit suscitata propter Ducatum* Limburgensem. *In quo quidem Ducatu generosissimus Comes* Ghelriæ, *ratione uxoris suæ*, *usufructum sibi vendicavit*, *Duce* Limburgensi *absque liberis defuncto. E contra vero Dux jure successionis in ipso Ducatu ab* Adolpho *Comite* de Monte, *proximo quidem de consanguinitate Ducis defuncti*, *sibi emptione*, *& pecuniis Ducatum comparavit*. Hæc *Gerbrandus*, cujus hic, passim, & ubique vestigia probe pone pressisse non modo Magni Chronici *Belgici* collectorem à *Pistorio* editum; sed etiam *Divæum* cerno. Nam, quod attinet ad Uxoris *Rainaldi* nomen, quod hic aperuit *Divæus*, id ipsum nobis expresserat *Gerbrandus* in Capite VII. modo laudati Libri XXIV. cum scripsit: *Anno Domini millesimo ducentesimo septua-*

A *gesimo primo*, *quarto Idus* Januarii, *obiit* Ottho *nominis celebritate celebris Comes* Ghelriæ, *&* Zutphaniæ, *postquam gubernasset annis quadraginta duobus*, *& sepelitur in Monasterio* Vallis Comitis. *Tunc successit ei* Reynaldus *filius suus*, *Comes* Ghelriæ *&* Zutphaniæ. *Hic duas legitimas successive accepit Conthorales. Prima fuit* Eringardis *Ducissa* Limburghensis (lege *Ermengardis* Ducissa *Limburgensis*) *ex qua nullas suscepit proles. Qua defuncta accepit conjugem* Marguerетam *filiam* Zwidonis *de* Dampier, *Comitis* Flandriæ, *ex qua genuit* Reynaldum, Nigrum *cognominatum*, *sibi succedentem primum Ducem* Ghelriæ, Philippum, *&* Isabellam *Moniales inclusas ad S.* Claram *in* Colonia. Haberet his omnino affinia Magni Chronici *Belgici* Collector ex aliis Chronicis, nisi pagina 282. in *Hollandicis* ad Annum CIↃ. CCC. XXVI. hoc uno dissentiret ab aliis, *Gerbrando* maxime, & *Divæo*, quod *Ermengardim Reynaldi Geldrensis* uxorem, quam ipse modo *Ermgardim* contracte nominat, modo *Ermengardem*, non *Henrici*, ut illi; sed *Walrami* Ducis *Limburgensis* filiam facit. Sic enim is Scriptor, quisquis ille fuerit, ad Annnm obitus *Reynaldi*, qui fuit millesimus trecentesimus vigesimus sextus à nobis antea laudatus: *Anno Domini* MCCCXXVI. *Septimo Idus* Octobris *obiit* Reynaldus *filius* Ottonis, *ultimus Comes* Gelriæ, *&* Zutphaniæ, *sepultus in Monasterio* Vallis Comitis *juxta Patrem suum. Iste duas habuit uxores successive*, Ermgardim Walrami *Ducis* Limburgiæ, *&* Margaretam Guidonis *Comitis* Flandriæ *filiam in eodem Monasterio sepultas*. Hæc eo loci Chronicon illud magnum, quod mirum non est interdum ab aliis dissentire, cum neque sibi perpetuo constet incuria Collectoris. Nam, quod attinet ad rem præsentem, pagina 267. in *Coloniensibus* gesta fuisse commemorat anno CIↃ. CC. LXXXVIII.
C *Trithemii*, *Gerbrandique* vestigia persequutus, eadem in *Brabanticis* pagina 256. biennio ante peracta prodidit in hæc verba: *Item mortuo Walramo* (alias Henrico) *Duce* Lymburgensi, Joannes *ille Dux*, *primus nominis*, (adde *ejus*) *emit legitime contra* Adolphum *Comitem* Montensem, *qui ipsius* Lymburgiæ *Ducis hæres proximior fuit*, *omne jus*, *quod ad Comitem*, *& ad eundem Ducatum* Lymburgicum *spectare*, *& pertinere poterat*, *quoquo modo: sed dum* Joannes *Dux ad Ducatus possessionem adipiscendam proficisceretur*, Reinaldus *Comes* Geldriæ *se opposuit*, *allegans*, *non obstante emptione Ducis*, *usumfructum*, *sive vitæ ductum dicti Ducatus ad se spectare*, *& pertinere*, *quamdiu vitam duceret in humanis: ea scilicet de causa*, *quia prædicti quondam* Walrami *Ducis filiam unicam* Ermengardem *nomine habuerat in uxorem: quæ licet frustra diceret*, *& illa ante patrem mortua diu*
D *fuisset*, *nihilominus castra*, *& oppida ipsius Ducatus*, *quæ jam occupata tenebat*, *Comes*, *licet sufficienter submonitus & requisitus*, *Duci restituere recusavit. Quod ipse Dux ægre ferens ipsum Comitem bello postulavit anno Ducatus sui* XXVI. *Anno vero Salutis* M. CC. LXXXVI. Anno scilicet uno serius, quam alii supra laudati censuerint cum *Divæo*. Hæc ibi de *Ermengardis* Patre, simulque de Belli hujus Caussa, & Tempore Magni Chronici *Belgici* Concinnator. Sed inter eos, qui *Ermengardin* (ut ad eam redeam) Patre *Henrico*, non *Walramo* genitam voluerunt, locum etiam habuit *Henninges* in Comitibus *Lucemburgensibus* pag. 157. licet idem in Comitibus *Barri* pag. 112. ita loquatur, ut dubitet, num illa *Henrici* Comitis *Luceburgensis* VIII. filia fuerit, an *Conradi* Comitis *Lucemburgensis* VII. Utrobique vero sic ab aliis dissidet, ut nihil supra, cum utro-
E bique *Ermingardam* non *Reinaldo* Comiti *Gelriæ* nupsisse tradit; sed *Theobaldo Barri* Comiti. In quo quidem graviter offendisse videtur *Henninges*, sicuti etiam in eo, quod proxime subdit, *Theobaldum* illum ab *Henrico* VII. Imperatore interdictum aqua, & igni, cum ex ejusdem ore *Theobaldus* decesserit anno CIↃ. CC. XVI. quo quidem anno nondum lucis hujus communis usuram hauserat *Henricus* VII. Imperator. Usque adeo densis hæc tenebris, & erroribus vetustas involvit, &, ut est in proverbio: *Bonus etiam Homerus quandoque dormitare solet*. Sed magno in Opere, quale nobis confecit *Henninges*, eo complexus omnium totius Mundi Principum Genealogias, somnum quandoque obrepere non valde mirum. *Meyero* sane quid caussæ fuerit, ut præter aliorum omnium mentem, in hujus belli caussa proferenda, *Ermengardam Henrici Limburgici* sororem fuisse, non filiam; nec ante *Woringanam* pu-
F gnam, sed triennio post e vivis cessisse scripserit, mirabitur eruditus Lector, cum hæc apud illud exarata viderit in Annalibus *Flandriæ* Lib. X ad Annum CIↃ. CC. LXXXVIII. *Causa belli erat Comitatus* Limburganus, 34
quem victor Brabantus *retinuit per hanc victoriam*, *ac quandam præcedentem emptionem*, *quamquam Irmingardim sororem*, *& hæredem* Henrici Limburgici *recens defuncti* Geldrus *haberet in matrimonio quæ mulier post triennium e vivis excessit*, *accepitque tum* Geldrus *unam e filiabus*

liabus domus Flandriæ. Cautior idcirco, quia brevior, Recentiorum aliorum, ad quos me recipio, fermo, quippe qui fatis ac fuper habuiffe videntur, folam hujus belli cauffam fummo veluti digito commonftrare. *Meyero* plane aftrictior Reufnerus in *Henrici* VII. Cæfaris Patre: *Henricus Comes* Lucemburgi *pro Ducatus* Limburgii *poffeffione acie conflixit cum* Joanne *primo* Brabantiæ *Duce.* Henninges paullo laxior in *Gulielmo*, uno (ut is cenfet) ex Patruis ejufdem *Henrici* VII. Imp. *Gulielmus periit cum reliquis fratribus.* (*Henrico* II. *Henrici* VII. Cæf. Patre, *Valerano*, & *Gerhardo*, ut hos ipfe nominat) *pugnans cum* Reinoldo Geldriæ *Comite*, *ac Archiepifcopo* Colonienfi *prope Arcem* Woroncanam, *contra* Joannem I. Brabantiæ *Ducem*, *pro Ducatus* Limburgii *poffeffione*, *quam uterque fibi deberi affirmabat A. C.* 1289. Omnium vero breviffime Ubbo Emmius: *Henricus Comes* Lucelburg. *periit in pugna pro* Reinoldo Geldro *contra* Joannem I. *Brabantiæ Ducem.* Nec uberius, fi rem attendas, Albicius Florentinus: *Comitatus* Lucelburg *dictus eft primum* Mofellanus *a flumine*, *ex cujus Comitibus habetur* Henricum *fuiffe*, Plundelum *dictum*, *qui pro Ducatu* Limburgi *cum* Joanne I *Duce* Brabantiæ *pugnavit*, *& in prælio dimicans fimul cum fratribus* Walramo, *& Joanne occubuit.* Et Chronicon *Brabanticum* M S. quod in Eruditiffimi GER. JO. VOSSII bibliotheca fervatur, & ab eodem laudabitur in fequentibus notis. *Tunc Ducatus* Lemburgenfis, *pro quo diu fuit litigatum*, *pacifice præfato Duci* (Joanni) *remanfit.*

Ad hunc ifti modum hujus Belli cauffam attigere, nec pluribus expreffere Recentiores alii, fi *Guatium* unum excipias, a reliquorum orbita deflectentem in Chronico, vernaculo illo quidem; fed elaborato, cujus idcirco fententiam latine redditam adfcribere non gravabor. Sentit enim is Scriptor, hujus belli incendium excitatum fuiffe non à funebribus *Henrici* Com. *Limburgenfis*; fed *Reginaldi* Com. *Lucemburgenfis* tædis; & inde contentionem natam, non de *Limburgenfis*; at de *Lucemburgenfis* Comitatus jure, nec inter *Reinaldum Geldriæ* Comitem, (quod aliis vifum) & *Joannem* I. *Brabantiæ* Ducem; fed inter *Reginaldi* Comitis *Luceburgenfis* filios numero tres, nempe *Henrici* VII. Cæf. Patrem, quem non multo poft *Henricum* vocat, & alios fratres ejufdem duos una ex parte; & *Joannem* I. *Brabantiæ* Ducem ex altera: *Reinaldum* vero *Geldrenfem* non fua cauffa veniffe contra *Brabantinum* Ducem; fed, ut filiorum impuberum *Reginaldi*, quo cum ille neceffitudo, & affinitas intercedebat, jura, partes, & cauffam tueretur. Quæ quidem mire congruunt cum *Muffati* mente. Ob id enim ille fcriptum reliquit, bellum hoc, non inter *Reginaldum Geldriæ* Comitem; fed inter ipfos Comites *Lucemburgenfes*, & *Brabantinos* geftum, quod ejus belli cauffa Comites ipfos *Lucemburgenfes* propius attingeret, quam *Geldrenfem.* Advocentur huc igitur *Guatii* verba ad majorem dictorum lucem, & fidem: *Anno à Virgineo partu* M. CC. XC. Reginaldo *Comite* Luceburgenfi *defuncto fuborta contentio eft inter ejus filios numero tres*, *&* Joannem Brabantiæ *Ducem.* Geldubenfis (melius *Geldrenfis*) *Comes*, *juvenibus illis affinis*, *impuberum patrocinio fufcepto omnes fere* Germaniæ *Principes in focias partes attraxerat. Favebant altera ex parte* Brabantino *Duci* Galliæ *Proceres*, *& ingentibus copiis arctiffimo fibi fœdere copulatum Principem adjuvabant. Ad* Rhenum *Oriente Sole commiffa pari* Marte *pugna*, *& ad noctem ufque perducta*, *ancipiti fortuna ftetit. Cum demum*, *&c.*

Ventum eft igitur à Contentione ad Bellum, &, ut cum *Divæo* ad ejus Apparatum pergam: *Pulchra tum occafio Duci* Brabantiæ *vifa*, *Principatum etiam ultra* Mofam *proferendi. Quare collecto fortiffimo armatorum in* Brabantia *numero*, Mofam *tranfiit. Hic vero omnes pene ejus tractus Principes*, *partim* Gelro *concitante*, *partim veterato odio hoftes reperit*; Siphridum *videlicet* Coloniæ *Archiepifcopum.* (quem *Meyerus* Lib. X. Annal. *Flandriæ* ad Annum M. CC. LXXXVIII. Archiepifcopum *Agrippinenfem* vocat) Henricum Luceburgi, Cliviæ, Spanhemii *Comites*, *aliofque complures*; Valeranum *etiam* Falcoburgi *Dominum exulceratum*, *quod Dux ante biennium* Leodienfi *Epifcopo* Falcoburgum *obfidenti auxilia miffffet. Iifdem partibus* Limburgenfes *cives accefferant.* Addit Meyerus in modo laudato loco: *Sunt qui* Guidonem *hic partes juviffe prodant* Geldri, *quamvis* Brabantus *ejus effet gener*; *fed certo mihi non conftat.* Adjiciam ego, qui altera ex parte faverint *Brabantino*, quos hic *Divæus* reticet: imo, qui & alteri parti fe junxerint, ex Trithemio diftinctius, & Gerbrando. *Tandem*, (inquit in *Hirfaugienfi* Chron. Trithemius,) *venitur ad bellum. Dux* Brabantiæ *habuit in fua parte* Godfridum *fratrem fuum* Brabantiæ *Ducem*, Adolphum *Comitem de* Monte, Henricum *Comitem de* Windeck, Walramum *Comitem de* Juliaco, Gerhar-

A dum *fratrem ejus Comitem de* Juliaco, Everhardum *Comitem de* Marca, *& fratrem ejus*; *Comitem quoque* S. Pauli, *Comitem de* Loff, *Epifcopum* Leodienfem, *Cives* Colonienfes, *aliofque nobiles multos*, *& fortiffimos. Porro cum* Reinaldo *Comite* Gelriæ *fuerunt* Siphridus *Archiepifcopus* Colonienfis, Henricus *Comes* Lutzenburgenfis, *& frater ejus* Walramus, Joannes *quoque Dominus de* Limpurg, Henricus *Comes de* Wefterburg; *Comes quoque de* Falckenburg, *& alii complures.* Quæ totidem fere verbis repetit in Chronico *Sponheimenfi*, ut neceffe non habeam iis paginas implere. Longe fane plures *Gerbrandus* retulit in hunc album, præfertim e *Brabantini* parte, quem idcirco non fruftra fuerit hic fpectare. Sic enim ille ducto hujus belli initio à capto, & devaftato per *Reinaldum Thenenfi* oppido Brabantino: *Igitur inclytus* Reinaldus *Comes* Ghelriæ, *collectis bellatoribus fortiffimis*, *Oppidum* Thenenfe, *ditio-*
B *nis* Brabantiæ, *bellica manu capiens deftruxit*, *& devaftavit. Quapropter* Johannes *Dux* Brabantiæ *congregavit in fuum adjutorium Civitatem* Colonienfem, Adolphum *Comitem de* Monte *prædictum*, Walramum *Comitem* Juliacenfem, *cum* Gherardo *Comite de* Caftere (*Caftore* melius) *fratre ejufdem* Walrani, Everhardum *Comitem de* Marra (forte *Marca*, ut eft apud *Trithemium*, & Magni Chronici *Belgici* Collectorem, qui hæc eadem in rem fuam tranftulit in *Colonienfibus* hujus ipfius Anni CIƆ. CC. LXXXVIII. pag. 267.) Henricum Vandeyke (de *Windecke*, feu *Windeck* eifdem) *fratrem* Adolphi *Comitis de* Monte, Johannem *decimum feptimum Dominum de* Huefden, *&* Joannem *decimum Dominum de* Arckel, *cum aliis multis potentibus viris*, *& nobilibus militibus. E contra ingenuus* Reynaldus *Comes*
C Ghelriæ *coadunavit in fuum fubfidium* Siphridum *Archiepifcopum* Colonienfem, Henricum *Comitem* Lutzenburghenfem, *&* Walranum *fratrem ejus*, Walranum *Dominum de* Walchenborg (Falckenburg Trithemio) *Dominum* Joannem *de* Limborch, *&* Joannem *de* Wefteborch (qui *Henricus* de *Wefterburg* eidem Trithemio) *cum aliis multis Proceribus*, *atque nobilibus infinitis.* Sunt enim, qui fcribant, Trithemio referente in fupra laudato loco Chron. Hirfaugienfis, *eo in prælio centena hominum millia ad certamen belli conveniffe*, Nec puto ea *Trithemium* hyperbolice literis configname, cum *Hocfemius* fcribat in *Joanne Guidone* Epifcopo *Leodienfi* LXXI. *Leodienfis* ipfe Canonicus Cap. XVI. quod eft de *Woringano* bello, *Brabantino* Duci, præter *Colonienfes*, totam etiam *Leodienfem* militiam veniffe fubfidio 35
D ex condicto, quod miror à *Trithemio* leviter tactum; ab aliis vero penitus prætermiffum. *Cum Dux* Brabantiæ (verba Hocfemii funt in laudato loco) Joannes *hujus nominis primus Ducatum* Limburgenfem *erga Comitem de* Monte, *cui ex fucceffione legitima competebat*, *certa fumma pecuniæ comparaffet*; *& Comes* Geldriæ *cum fuis fautoribus*, *terram Ducatus cum caftris per violentiam detineret*, *Dux multorum fibi fuffragia procuravit. Et primo pepigit cum Epifcopo noftro* Joanne *tali forma*, *quod*, *quam cito Dux terram* Limburgenfem *recuperare valeret*, *Caftrum de* Rhode, *quod ad* Leodienfem *pertinebat Ecclefiam*, *quodque* Limburgenfes *occupaverant violenter*, *reddere promifit Epifcopo*, *ipfum ad poffeffionem pacificam reducendo*, *donec Dux proprietatem Caftri evincere potuerit coram Judice competenti*, *& fu-*
E *per hoc fuas dedit literas Epifcopo figillatas*, *quæ in Archivio noftræ* Leodienfis *Ecclefiæ confervantur. Dux igitur exercitum colligit multis Nobilibus exornatum*, *in quo fuit* S. Pauli *Comes cum cæteris Ducis confuanguineis de* Francia *bellicofis*; *de* Monte, *de* Loz *Comites*, *ac tota militia patriæ* Leodienfis, *quam illuc mifit Epifcopus ex condicto. In auxilio vero Comitis* Geldriæ Colonienfis *Archiepifcopus*, *Comes* Lutzilburgenfis *cum fuis fratribus*, *& Dominus de* Falcomonte *fuerunt.*

Inftructas ob oculos jam habemus acies utriufque partis. Eant nunc in apertum campum ad Divæi tubam: *Tantæ hoftium multitudini fumma virtute fe Dux nofter objiciens*, Lymala *arce prius demolita*, Aquenfibus *fibi devotis forte præfidium*, *ac commeatum intulit*: Valeranum *quoque* Falcoburgi Dominum *a* Trajecto *pulfum*
F *ftravit*; *quibus peractis*, *cum ad ulteriora tenderet*, Philippi *Regis* Francorum *Legatione averfus eft. Hic enim proclamatæ tum in* Arragones *expeditioni focium fummopere cupiens* Ducem, Nigellæ *Dominum miferat*, *ut confectis induciis*, *eum in Franciam perduceret. Cui Dux ægre acquiefcens*, *tandem inducias cum hofte pactus*, *domum abfceffit*, Arragonicæ *expeditioni fe*, *fuofque apparaturus.* Siluerunt itaque inter *Geldrenfem*, & *Brabantinum* arma, hujus expeditionis ergo, ab anno CIƆ. CC. LXXXIV. ufque ad CIƆ. CC. LXXXV. quo, reverfo Duce *Brabantiæ*, cum induciæ exfpiraffent, *Geldri* initio fequentis anni ea, que *Brabantiæ* Duces trans *Mofam* poffidebant, invafere. Ea re intellecta movit in hoftes Dux, captaque *Bommela* cum adjacenti regione, eos

eos *Tylam* quoque metu relinquere coëgit; quam extinctis ignibus, quos illi in recessu suo injecerant, reparatam forti præsidio munivit. Capta etiam tum *Hosdena* Oppidulum, & Arx, quæ *Mal-repas* nominabatur. Tum aliò converso impetu, *Limburgum* controversi Comitatus caput, & *Mullem* arcem *Gelricæ* ditionis captam Dux incendit. *Florentinus* etiam *Hollandiæ* Comes duci *Joanni* confœderatus, Novum fossatum *Gelro* ademit. Anno proximo, qui fuit CIↃ. CC. LXXXVII. cum *Siphridus* Archiepiscopus *Coloniensis* Comitatum *Montensem* depopularetur, Dux *Brabantiæ* eo profectus, fœderatum, repulso Archiepiscopo, eo metu liberavit. Inita tum *Falcoburgi* conspiratio de repellendo e *Transmosanis* Duce: in quam nomina dedere, *Siphridus* Archiepiscopus, *Reinaldus Gelriæ*, *Henricus Luceburgi* cum *Balduino*, & *Valerano* fratribus, *Adolphus Nassaviæ*, *Henricus Westreburgi*, *Henricus Spanhemi*, *Murtii* quoque Comites: *Joannes* Dominus *Limpurgi*, & *Valeranus Falcoburgi* Dominus. Cæteri vero *Transmosani* Principes, *Adolphus Montensis*, *Henricus* de *Windec*, *Valeranus*, & *Gerardus* fratres *Juliaci*, *Everardus Marchiæ*, & cis *Mosam Arnoldus Lossensis*, Comites, cum Episcopo *Leodiensi*, Duci *Brabantiæ* conjuravere. Porro sequentis Anni CIↃ. CC. LXXXVIII. principio, cum Principum interventu decretum esset, ut *Trajectum* conveniretur, & controversia utriusque partis Principum arbitrio, inter Ducem, & *Gelrum* finiretur; *Gelrus* pactis stare, & eo venire noluit: sed paucis suæ partis *Falcoburgum* convocatis, jus suum in Comitatu *Limburgensi* controverso Comiti *Lucemburgi* vendidit. Erat tum *Trajecti* cum exercitu *Brabantiæ* Dux, qui comperto hostis molimine, supra modum excanduit, indictaque suis profectione, summa celeritate *Falcoburgum* properavit. Hinc oppido dilapsum *Coloniensem* ad *Rhenum* usque persecutus, equos suos in *Rheno* potari jussit: tum quoque exustis *Bonnæ* (quo Episcopus confugerat) suburbiis, vineta Archiepiscopi, & venatica septa, dimissis quo vellent feris, destruxit. Hæc agenti *Colonienses* Cives præter anni CIↃ. CC. LI. fœdus, novo etiam fœdere juncti sunt. *Valeranus* item *Juliaci*, ac *Adolphus Montium* Comites accessere, auxilia fortissima in *Gelrum* polliciti, si *Woringam* arcem exscinderet, prædonum munitissimum receptaculum. Quorum ille postulatis acquiescens, hebdomadas aliquot arci assedit, maximo exercitu *Brabantinorum* septus, ac novis in dies eo confluentibus copiis. Cæterum Archiepiscopus, cum arcem obsideri intellexisset, missis ad suæ partis Principes nuntiis, auxilia undique in Ducem ciebat. Convenere mox ad eum *Gelrus*, *Luceburgensis*, *Nassavius*, *Falcoburgensis*, cæterique confœderati, singuli delectissimos suorum adducentes. Nec minor erat *Brabantiæ* Duci cogendis auxiliaribus diligentia: cui frater *Gothfredus* Comes *Virsonii*, & *S. Pauli* Comes è *Francia*, *Arnoldus Lossensis*, *Everhardus Marchiæ* Comites, *Valeranus Juliacensis*, ac *Adolphus Montensis* (quibus suasoribus *Woringam* obsidebat) maximas copias confecere. Quibus instructus, contempto hostium numero, *Woringam* moventibus occurrit: mox iis conspectis, cum suos oratione brevi animasset, impetum fieri jussit, quem hostes summa virtute excepere: nec ab hominum memoria in eo tractu atrocius bellatum ferunt. Omnes enim pæne Inferioris *Germaniæ* vires in eam pugnam congestæ erant. Duravit usque ad extimum diei conflictus; tandem *Brabantini* sese mutuo ad fortissime agendum cohortati, tanta vi hostibus illati sunt, ut compluribus eorum interemptis, reliquis vero in fugam conjectis, victoriam, quamquam non omnino incruentam, pepererint. Cæsi ex hostibus *Henricus Luceburgensis* cum *Balduino*, *Valerano*, ac *Joanne* fratribus, & 400. Equestris ordinis viri: capti *Coloniensis*, *Gelrus*, *Nassavius*, *Falcoburgensis*. A *Brabantinis* vero cecidit *Valterus Bertholdus Mechliniæ* Princeps, vir fortissimus, & *Arnoldus* à *Zellem* Eques. Pugnatum est v. Idus *Junii* festo *Bonifacii*. Post hanc victoriam *Brabantiæ* Dux capta eversaque *Woringa*, domum revertit, magnam *Brabanticæ* virtutis opinionem in *Trans-Mosanis* relinquens. Porro *Gelrus*, antequam ejus manum evaderet, datis sacramentis, *Limburgensi* Comitatu cedere coactus fuit. Ita fere *Divæus*, antesignanus noster. Commemorat magnam harum quoque rerum partem, nec cædem intactam relinquit, *Gerbrandus* his verbis, & certe *Rainaldo* addictior, quam Divæus: *Dum autem* Reynaldus Sicambrorum *suorum robore victor ubique fere existeret, tandem* Joannes *Dux* Brabantiæ *Episcopatum* Coloniensem *ingressus est, castrum* Wormghen, *quod dictus Episcopus construxerat ad munitionem Ecclesiæ* Coloniensis, *& præsentes* (lege ex Magni Chronici *Belgici* Collectore, pag. 267. *& præsertim*) *contra obstinatos cives suos* Colonienses, *circumambivit obsidione valida. Tunc* Siphridus *Archiepiscopus*, *&* Reynaldus *Comes pugnacissimus cum prædictis nobilibus eundem Ducem Brabantiæ audacter persequuti sunt. In die* S. Bonifacii *factus est cruentissimus conflictus*, *in quo Dux* Ghelriæ *optime suo munere functus*, *ac* Ghelris *acerrime pugnantibus, fugiente tamen à prælio Domino meticuloso de* Walchenborch, *industria & dexteritate Domini de* Arckel, *victoria a* Ghelris *ad Ducem Brabantiæ declinavit. Mortuus est ibidem* Henricus *Dominus de* Lutzenborch *cum* Walramo *fratre suo*, *&* Henrico *de* Westerborch *fratre* Siphridi *Archiepiscopi* Coloniensis, *cum aliis multis nobilibus circiter mille de parte Archiepiscopi* (addit Magni Chron. *Belgici* Collector, *& totidem captis*, pag. 267.) *Comes* Ghelriæ *cupiens totum exercitum in acie & ordine continere*, *& ante omnes fortissime depugnans*, *adverso corpore multis vulneribus lancinatus*, *magis eligens actariam* Ghelriæ *parentalem pugna stataria condecorare*, *quam fuga nomini suo labem aliquam timiditatis inurere*, *à Ducali* Brabantiæ *exercitu captivatur*, *& per annum carceri injectus detinetur*: *nec non* Siphridus *per* Adolphum *Comitem de* Monte *similiter captus*, *ergastulo ultra mancipatur*. *Ex parte vero Ducis* Brabantiæ *Dominus* Bartholomæus *de* Melchlinia (qui *Valtherus Bertholdus Mechliniæ* Princeps Divæo) *& Dominus de* Zuelen Ghelrus (qui eidem Divæo *Arnoldus* a *Zellem* Eques) *merens* Brabanto *in pugna prostrati sunt. Ex quo quidem lamentabili casu Ecclesia* Coloniensis *nimium extitit humiliata. Nam eodem turbine Walramus Comes* Juliacensis *Castrum* Tulpense (*Tulpethense* aliis) *munitissimum cepit*, *& destruxit. Comes vero de* Marcka *in Ducatu* Westphaliæ *munitiones*, *& castra Ecclesiæ devastavit*, *Tandem post annum*, *Siphridus Archiepiscopus* Coloniensis *à captivitate laxatus*, *moriens in Metropolitana Ecclesia* Coloniæ *sepelitur*, Reynaldus *vero Comes* Ghelriæ, *adactus carceris incommoditatibus cessit Ducatui* Limburgensi *in manus* Johannis *Ducis* Brabantiæ, *& sic liberatus rediit ad propria.* Quæ totidem verbis exarata reperies apud Anonymum Magni Chronici *Belgici* Collectorem pagina 267. *Trithemius* eadem attigit in Chron. Hirsaugiensi. *Conserto prælio* v. *die mensis Junii circa villam*, Woring *dictam*, *in* Coloniensi *diœcesi*, *multi ab utraque parte ceciderunt: tandemque* Joannes *Dux* Brabantiæ *victoriam obtinuit. Ibi inter alios multos nobiles ceciderunt* Henricus *Comes de* Lutzenburg, *&* Walramus *frater ejus*, Reinaldus Gelriæ *Comes a Duce* Brabantiæ *captus*, *non solum juri suo ad Ducatum* Limpurg *cedere*; *sed pro sui etiam liberatione multa castra*, *dominia*, *& ingentem pecuniarum summam dare coactus fuit.* Siphridus *quoque Archiepiscopus* Coloniensis *ab* Adolpho *Comite* Montensi *captus per septem annos in custodia detinetur*, *nec prius dimitti potuit*, *quam se pecuniis*, *castris*, *& proventibus multis cum gravi dispendio liberavit. Capti fuerunt & alii multi*, *plures vero interempti.* Et calculis iisdem firmat in Chron. *Sponheimensi.* Sed ego fortasse temere fecerim, & immerito fraudaverim Lectorem notitia pulcherrimàrum rerum, si missa hoc loco fecerim, quæ Magnum Chronicum *Belgicum* in *Brabantinis* hoc de bello prodidit ad Annum CIↃ. CC. LXXXVI. pagina 256. à supra laudatis Scriptoribus, & aliis, quos hactenus viderim, omnibus prætermissa. Quare non parcam operæ, ut ea cum amico Lectore communicem hic loco suo, ratus, quæ mihi reperisse volupe fuit, eidem quoque jucunditatem esse non dissimilem allatura. *Orto igitur* (ut ipsissimis ejus Chronici verbis utar) *bello inter dictos Dominos*, Reinaldus *in auxilium*, *& subsidium acquisivit* Sigfridum *Archiepiscopum* Coloniensem, Henricum *Comitem* Lutzelburgensem, *& Dominum* Walramum *de* Rupe, & *Dominum* Walramum *de* Valckenburg. *Quod Dux sentiens*, *incunctanter terras ipsorum hostiliter invadens*, *incendiis*, *cædibus*, *& rapinis cuncta depopulando devastavit. Comes vero* Geldriæ *vice versa cum suis confœderatis confinia Ducis cum consimilibus damnis invadere non formidavit*, *cumprimisque cepit oppidum Ducis*, Thiele *vocatum*, *& destruxit. Dux autem cepit ad manum suam duas Insulas Comitis*, *scilicet* Boemelrewerde, *&* Thielrewerd, *& in insula* Boemelrewerde *castrum construxit apud* Thiele, *ex quo Comiti bellum faciebat*, *quod diu duravit: donec consilio amicorum partis utriusque*, *datis hinc inde induciis sub spe ineundæ pacis*, *constitutum tandem fuit*, *ut de præmissis tractaturi ad certum diem convenirent in oppidum* Trajectense *supra* Mosam: *quo Dux*, *satis faciendo tractatui*, *die condicta venit*; *sed dum ibi partis adversæ adventum expectat*, *venerunt certa*, *vera*, *& indubitata nova*, *Comitem* Geldriæ, *& confœderatos hærere in* Valckenburg, *nec ullum inituros tractatum: & suasu Archiepiscopi*, *Comitem jus suum vendidisse Comiti* Lutzelburgensi *prædicto. Quod Dux ægre ferens*, *& sperans*, *Archiepiscopum se in oppido* Valckenburg *inventurum*, *illuc die sequenti cum nobilibus Baronibus*, *militibus*, *militaribus*, *& aliis fidelibus*, *quos in suo Comitatu habebat*, *iter*

A iter direxit, ut Archiepiscopum in Valckenburg obsideret. Sed Archiepiscopus, id per exploratores percipiens, fuga dilapsus ad propria rediit, & similiter alii sine mora recesserunt. Archiepiscopum tamen Dux prædictus intrepide insequitur, & per terras inimicorum usque ad Rheni flumen, ubi propria in persona equum suum lavit, & ultra progrediens, terram ipsius Archiepiscopi per complures dies cædibus, incendiis, & rapinis devastat, & fructiferas arbores ante oppidum Bonnense, quod obsidione premebat, exscindi, & vites radicitus exstirpari, canesque suos venaticos de Bontfoirt ex Brabantia adduci, caussa venandi in sylvis dicti Archiepiscopi jubet, ac si illuc non animo bellandi; sed solatii, & lætitiæ caussa venisset. Quibus sic peractis, Joannes Dux Castrum Valckenburg obsidione cinxit. Et postquam illud tenuerat per novem B septimanas, vel circa continuavit, nec tamen expugnavit, Guido Comes Flandriæ, cujus filiam dictus Dux habuit in uxorem, tractavit hoc modo, ut Dominus Walramus Domino de Valckenburg inter cætera promitteret, amplius se contra Ducem sub pœna quatuor millium marcharum argenti, insurgere non velle, pro quo Dominus Guido Comes Flandriæ fidejussor apud Ducem fuit. Insuper idem Walramus, juxta tenorem tractatus hujus, sine mora dicto Duci tradidit omnes claves, quas habuit ad Lymburg pertinentes: & sic dicto Castro inexpugnato Dux obsidionem solvit, ubi coci ex negligentia ollam æneam in campis dimiserunt, quæ in dictum Castrum portata fuit, quam nepos ejus Joannes Dux III. postmodum recuperavit, dum dictum Castrum destruxit; quæ quidem olla, sive lebes in castro Trium Fontium esse dicitur. Quia vero dictus Walramus Dominus de Valckenburg Duci fidem, & pactum C non servavit; sed contra eum ante Castrum Worgne insurrexit, ideo prædictam pœnam quatuor millium marcharum commisit: quam dictus Dux postea a Comite Flandrensi, tanquam ejus fidejussore, & qui dictum Walramum de dicta pœna indemnem facere promiserat, recuperavit. Cum itaque Dux totam illam terram ferro & igne, ut præmittitur, pervagatus esset, & nemo compareret, qui ejus potentiæ atque violentiæ resisteret, eaque de causa cum sua expeditione versus terram Lymburgensem, ad eam suo dominatui subjugandam proficisci Dux constituisset, Comites Montensis, & Juliacensis, atque cives urbis Coloniensis Ducem deprecabantur, ut Castrum Woronch Archiepiscopi Coloniensis in terra ipsius situm (in quo nonnulli reptores latitabant, & ex eo exilientes, repentinis incursibus mercatores, peregrinos, & alios viatores in D via publica spoliare, & deprædari solebant) obsideret, & viam tutam redderet: asserentes, securum conductum per eandem viam (das Geleidt) ad eum, tamquam Ducem Lymburgensem, spectare, Dux justæ ipsorum petitioni annuens, incunctanter castris in circuitu positis castrum Woronch obsidione cinxit. Qua durante obsidione, Sigfridus Archiepiscopus Coloniensis collectis undique armatorum copiis, Reinaldus Comes Geldriæ cum totis suis viribus, Henricus Comes Lutzelburgensis, & Walramus ejus frater cum aliis duobus fratribus, & multitudine armatorum copiosa, Adolphus Comes de Nassaw, postea Rex Romanorum, cum valido Teutonicorum exercitu, Walramus de Valckenburg, Dominus & Comes de Moerse cum potestate magna, in viciniam prope Woring, animo dictum Ducem debellandi, venerunt, certi eum cum suis vel occidere, vel ad 37 E minimum capere, cum decem viros contra unum habere viderentur. Joannes vero intrepidus ex castris egrediens in campum, commilitiones, & fideles suos animose exhortatur, dicens, se justam caussam bellandi habere, eoque nihil de victoria dubitantem, cum hostibus fortunæ vires velle experiri, cum non in multitudine, sed potius a Deo veniat salus, & victoria. Hujusmodi exhortationibus factis, & tribus ordinatis cohortibus, omnes una cum illo unanimi voluntate, tamquam si Leones famelici, quos fames stimulat, ad stabula armentorum cursitant, ita in hostes irruunt, clamor in cælum attollitur, pugna summa virtute conseritur. Maxima multitudo Teutonicorum ab insolentiis non desistentium, & plus prædæ, quam pugnæ intendentium, ad spoliandum castra Ducis se convertunt. Dux cum suis non curans de castris, confertissimam hostium aciem irrumpunt; & velut uberrimæ segetes, pro- F cella tempestatis desæviente, prosternuntur, ita ferro cædit, sternitque aciem supra dictam, ut nunquam, vel raro, ante illa tempora in regno Germaniæ in ullo prælio tantum sanguinis nobilium virorum sit effusum. In eo enim bello interierunt Henricus Comes Lutzelburgensis, Dominus Walramus ejus frater, & duo alii fratres, & plus quam mille, tam milites, quam militares, excepta innumerabili equitum turma, qui bellicosos Brabigenarum insultus ferre non valentes, dum latibulum fugæ quærunt, lutosam paludem loco conflictus contiguam intrant, & dum terram firmam paludem putant, cum equis, & armis suffocantur. De parte vero Ducis ultra quadraginta homines non ceciderunt, & inter eos Dominus Walterus Berthout, & Dominus Arnoldus de Zeelem. Archiepiscopus interim, & Comites Geldriæ, de Nassaw, & Moerse, & Dominus de Valckenburg cum multis aliis nobilibus capti fuerunt, & Dux potitus victoria, triumphum reportavit. Duravit bellum, quod equestre fuit, ab hora tertia usque post horam nonam. Et fuit commissum die Bonifacii, Mensis Junii die quinta, anno Domini M. CC. LXXXVIII. Anno Ducatus Joannis Ducis XXVIII. inclusis simul annis, quibus mater, una cum fratre Henrico gubernaverat Ducatum. Finito bello Dux Castrum Woronch dirui, & captos in eodem decollari jussit. Hæc Magnum Chronicum Belgicum ad verbum, nescio quo ex fonte; sed hercle alicubi turbido & lutulento, præsertim in Nobilium captorum decollatione, quod ex æqua verborum ejus Chronici contentione cum iis, in quibus Scriptores alii mire consentiunt, Lector ipse facile animadvertet, quamquam idem Chronicum non multo post ex decollatorum numero eximat Geldrensem, ut apparebit ex aliis ejusdem verbis alibi producendis.

Stetit igitur penes Joannem Brabantiæ Ducem Victoria, ut cum ea canamus nos etiam receptui, & Triumpho. Clare Meyerus Annalium Flandriæ Lib. X. ad annum 1288. Eodem anno, quinto die Junii feriis D. Bonifacii insigni potitus est victoria Joannes Dux Brabantiæ, pugna illa Voroncana in agro pugnata Agrippinæ Coloniæ, contra Reiginaldum Geldriæ Comitem, ubi tres fratres Henricum, Valeranum, Balduinum, Lucemburgenses Principes nostra Isabella bello cæsos amisit, quos multis lachrymis longo tempore luxit. Capti autem fuere Sifridus Agrippinensis Pontifex, Valeranus Falcoburgensis, & ipse Comes Geldriæ cum aliis non paucis. Nec obscure M. Guatius in Chronico: Ad Rhenum Oriente Sole commissa pari Marte pugna, & ad noctem usque perducta ancipiti fortuna stetit, cum demum Magister Equitatus Gallici pro Duce Brabantiæ strenue militans, victor evasit. Multi ex utraque parte cæsi, quorum in numero filii tres impuberes Reginaldi. Geldubensis Comes, & Archiepiscopus Coloniensis capti, cum Lucemburgii Comitatu in Brabantini manus, & potestatem devenere. Oblivioni tradiderant exercitus utriusque Duces commune sibi vinculum affinitatis à majoribus nexum, cum inter se conseruerunt manus: at tandem positis armis, & odiis in re controversa, quæ belli faces accenderat, tantum jura divina religionis, & humana sanguinis valuere, ut, quod in prælio Victori Virtus addixerat, cesserit in consanguinitatis, & amicitiæ pignus, data nuptum Brabantini filia Henrico, Henrici filio, qui Reginaldi natorum unus eo in bello ceciderat cum fratribus interemptis, adjecta Lucemburgensis Comitatus dote. Habuit postmodum hic Henricus Imperii fasces, Geldubensis Comes, & Archiepiscopus Coloniensis ingenti se vi pecuniæ redemerunt. Atque is finis supra memoratæ contentionis fuit: licet Magnum Chronicum Belgicum solum Geldrensem sese è vinculis vindicasse tradiderit ad A. C. MCCXCII. Joannis vero Brabantini Ducis I. XXXII. Addidit (Joannes I.) ad titulum patrum suorum Lymburgensis Ducatus titulum. Captus enim in bello Woronchico Reynaldus Geldrensium Comes, non prius a vinculis captivitatis liberari potuit, quam in manus Ducis id juris, quod eatenus in Lymburgensium Ducatum sibi vindicaverat, absque quacunque repetitione in posterum facienda, promissoque super hoc juramento, firmissimaque stipulatione præhabita resignavit: qua sic conclusa pace, Comes restituitur. Jo. Molanus etiam Joannis hujus Primi Victoriam, & Triumphum eleganter his verbis extulit Cap. LXIII. Militiæ sacræ: Joannes Primus benigne annuens precibus Comitis Montensis, Walrami Comitis Juliacensis, & civium Coloniensium, obsedit Woringam pessimum Diaboli nidum: e quo negotiatoribus, & peregrinis à prædonibus, qui illic morabantur, multo tempore plurima illata fuerant damna. Archiepiscopus Coloniensis, sub quo locus erat constitutus, Anno 1288. die 5. Junii, cum horrendo exercitu, qui contra Paganismum videbatur sufficere posse, aderat: attulerant etiam compedes, manicas, & funes, quibus Brabantinos captivos vincirent. Dux vero, tametsi decuplo plures essent hostes, obviam tamen eis in aciem processit, cum acerrime utrinque pugnatum fuit. Ubi & Dux ipse, quasi unus de Machabæis supra modum strenue sese, fortiterque gessit, ac post diuturniorem conflictum victor evasit, captis Archiepiscopo Siverto (Sigifrido aliis) Comite Geldriæ, Domino de Walkenborch, Comite Mursensi, Comite de Nassau, qui postmodum Imperator fuit, multisque aliis Nobilibus, & militibus. Ex parte Ducis pauci corruerunt, quorum præcipui fuere, Waltherus Berthouts Dominus Mechliniæ, & Arnoldus de Zeelhem, homo probus, moribusque compositus. Hæc Molanus, quibus adstipulatur Hocsemius ejus temporis Scriptor in Joanne LXXI. Episc. Leodiensi Cap. XVI. Anno Domini CIↃ. CC. LXXXVIII. die Sabbathi, Nonis Junii, in die Bonifacii bellum apud Castrum de Waronc

famosum committitur, & insigne. Et post aliqua: *Dux autem* (Joannes I. Brabantiæ) *inter Castrum de* Waronc, *ubi inimici fuerant congregati, & flumen adjacens cum suo se conclusit exercitu, ut cum fugere non possent, de necessitate bellarent. Cum autem pars Ducis* (melius Comitis) *adversa bellatores haberet fere tertia parte numero potiores, de victoria nimium confidebant. Tandem circa tertiam horam signo dato ad invicem colliduntur, fortiter hinc inde bellatur. Tandem* Teutonici *plures partis adversæ, jam se vicisse credentes, more suo ad spolia versus Ducis tentoria properabant. Demum cum usque horam nonam strenuissime dimicassent, nec percipi potuisset, quæ pars potior videretur, supervenientibus etiam, qui de* Colonia *Ducis auxilium spoponderunt, Dux ab hoste triumphat, & ex parte Comitis* Geldriæ *duo millia & quingenti, præter captos & confossos vulneribus ceciderunt. Quo* Lutzilburgensis *Comes devenerit, ignoratur.* Walramus *pulcherrimus hominum Frater ejus, & Frater* Coloniensis *Archiepiscopi cum cæteris in prælio ceciderunt.* Waleramus *de* Falcomonte *solus de Principibus fugæ compedio liberatur, Comes* Geldriæ, *ac Archiepiscopus cum multis nobilibus, ac aliis, catenis & vinculis, quas in perniciem Ducis paraverant, constringuntur. Archiepiscopus Comiti de* Monte *traditur, & Dux cum suis captivis ad propria cum gaudio remeavit: de cujus parte soli*
38 *duo nobiles ceciderunt, scilicet Dominus de* Zelem *facetissimus miles, &* Bertholdus *de* Mechlinia, *qui postea vivus, aut mortuus, non est visus. Comes* Geldriæ *per annum, & amplius in vinculis detinetur, quem tunc detentum in* Lovanio *recolo me vidisse. Tandem Comes castra Ducatus* Limburgensis *Duci tradidit, maximam pecuniam superaddens, & a vinculis liberatur.* Sic tandem cum his *Henninges*, *Munsterus*, *Haræus*, & alii *Joanni* I. *Brabantiæ* Duci XXXI. suis in scriptis Victoriam acclamarunt, etsi non omnes eodem Anno, cum *Henninges* id fecerit Anno CIↃ. CC. LXXXIX. *Munsterus* CIↃ. CC. XCIII. *Guatius* CIↃ. CC. XC. *Haræus* ex sententia *Divæi*, cui *Hocsemius*, *Trithemius*, *Gerbrandus*, *Molanus*, *Meyerus*, & alii præivere CIↃ. CC. LXXXVIII. Et isto nos quoque anno sentimus *Henrici* VII. Cæs. Patrem, & Patruos in acie, quod est Virorum fortium, pro suis tuendis juribus cecidisse.

(y) Quod Inter Ipsos.] Vere bellum hoc una ex parte inter ipsos *Lucemburgii* Comites extiterit necesse est, si quidem pro *Lucemburgico* Comitatu susceptum, & gestum fuit, (uti *Guatius* præter Nostrum sensit) quod eorum res Comitum ageretur: Sin eidem bello suborta de Comitatu *Limburgii* lis inter *Reinaldum Geldriæ* Com. & *Joannem* I. *Brabantiæ* Ducem initium, & incrementum dedit (ut alii tradunt) longe congruentius loquutus fuisset Noster, nonnullis sic additis, & locatis. *Quod inter* Reinaldum *Comitem* Geldriæ, *ipsos, &c.* ut una ex parte *Geldrensem* belli hujus principem extitisse constaret, seque illi *Lucemburgenses* Comites adjunxisse; ex altera vero Principem *Brabantinum*. At quia non desunt, qui tunc Temporis Comitatum utrumque *Lucemburgensem*, & *Limburgensem*, penes unum *Henricum Henrici* VII. Cæs. Patrem fuisse testentur, eosque inter *Reusnerus*, *Lazius*, & *Henninges*, quod & innuere visus est *Divæus*, cum scripsit: *Geldrus pactis stare, & eo venire noluit; sed paucis suæ partis* Falcoburgum *convocatis, jus suum in Comitatu* Limburgensi *controverso Comiti* Lucemburgi *vendidit*: Et Auctor Magni Chronici *Belgici* in illis, quæ supra produximus: *Venerunt certa, vera, & indubitata nova &c. suasu Archiepiscopi* (Coloniensis) *Comitem* (Geldriæ) *jus suum vendidisse Comiti* Lutzelburgensi *prædicto &c.* non abs re fuerit opinari, unam belli partem fuisse hujus copias illas, quas Comites *Lucemburgenses* instruxerant, favente *Geldro*: alteram illas, quas ex adverso conflaverat *Brabantinus*, & ob id non temere scripsisse Nostrum, bellum hoc inter ipsos Comites *Lucemburgenses*, & *Brabantinos* Principes gestum.

(z) Et Comites Brabantiæ] Scribe sine periculo, Duces, ex *Veneto* MS. vel Ducem ex pura, puta castæ, & integræ Veritatis fide. Nam annis ducentis, & amplius ante bellatum hoc bellum *Brabantini* Proceres Comitis nomenclaturam abjecerant, assumpserant Ducis: & bellum hoc non cum pluribus *Brabantiæ* Principibus gestum; sed cum uno tantummodo *Joanne* I. *Brabantiæ* Principe XXXI. quem sine dubio Ducem, quam Duces, rectius appellaris. Dixi vero, annis ducentis, & amplius ante bellatum hoc bellum, Ducis nomenclaturam assumptam à Principibus *Brabantinis*, secutus incorruptiora rerum hujuscemodi monumenta. *Divæus* enim in eruditis suis rerum *Brabanticarum* libris, primum annum instituti *Brabantini* Ducatus facit, annum à *Christo* nato CIↃ. VII. Alii IↃ. CCCC. LXXVIII, quo Carolus *Lotharii* Regis *Francorum* frater, *Brabantiæ* Princeps XVII. *Haræo*, *Lotharingiam* regendam accepit. Nec vane. Quemadmo-
A dum enim tunc temporis *Lotharingia* Ducatus titulo gaudebat, ut patet ex Continuatione Nangii apud *Pithœum* ad Annum IↃ. CCCC. LXXX. ubi hæc habes, Lotharius *Rex* Francorum, *contra voluntatem Principum Regni sui*, Rhemis *pacificavit cum* Othone *Imp. deditque* Othoni *in beneficium* Lotharingiæ *Ducatum &c.* Et ex Vita S. *Gudilæ* Virginis ante aliquot secula graviter à Clericis *Bruxellensibus* conscripta: *Othone* II. *tenente Imperium*, Carolus *frater* Lotharii *Regis* Francorum *in Regno* Lothariensi *adeptus est Ducatum, &c.* Sic & Carolus *Lotharingiæ* Dux audiit, ut indicant, præter Sigebertum Chronologum Gemblacensem ad Annum IↃ. CCCC. LXXXVII. *Ludovico Francorum Rege mortuo*, Francis *Regnum transferre volentibus ad* Carolum *Ducem* Lotharingiæ, *&c.* Et ad sequentem,
B *Itaque Anno* 988. Carolus *Dux Regnum* Francorum *ex paterna, & avita successione sibi debitum contra* Hugonem *Regem, nepotem suum repetit &c.* Et ad proximum IↃ. CCCC. LXXXIX. *Carolus Dux Montem-acutum expugnat*, Et IↃ. CCCC. XC. *Carolus Dux Rhemim occupat*: Ipsi quoque Clerici *Bruxellenses* non uno in loco supra laudatæ vitæ S. *Gudilæ*. Unde Baronius ad Annum IↃ. CCCC. LXXVIII. *Eodem*, inquit, *tempore* Carolus *Dux* Lotharingiæ, *frater* Lotharii *Regis*, *pugnans adversus* Hermemfredum *occupatorem rerum Ecclesiasticarum, accepit ab eo corpus S.* Gudilæ *Virginis. &c.* Et Molanus ad Annum IↃ. CCCC. XCI. *Obiit tantus Dux* (*Carolum* intelligens) Aureliæ *in captivitate Anno* 991. Laudini *una cum Uxore interceptus*

Carolo Duci mortuo Otho filius, *Brabantiæ* Prin-
C ceps XVIII. suffectus est in *Lothariensi* Ducatu, *Sigeberto* teste: & ob id ipsi quoque Ducis titulus delatus est, quod aperte nos docent *Petrus Damianus* in Epistola II. ad *Cadolum* Pseudopapam, & *Ditmarus* auctor non obscurus, commemorantes ambo, *Othonem* Imp. venientem *Romam*, nepotem suum *Brunonem*, Othonis Ducis filium (*Gregorium* nuncupatum) in loco *Joannis* Papæ, nuper (anno 996.) defuncti, cum omnium laude præsentium constituisse. Hæc enim ipsissima sunt Auctoris utriusque verba.

Decedens sine liberis Otho, Anno CIↃ. V. Lambertum Longicollium fratrem *Reinerii* Com. *Montensis*, seu *Hannoniensis* successorem habuit, hæreditario jure, ex parte uxoris suæ *Gerbergæ*, *Brabantiæ* Principem XIX. & tunc temporis cœpere in *Brabantinis* Principibus Ducis,
D & Comitis tituli permisceri. Lambertum enim hæreditario jure *Lotharingiæ* dominum, *Comitem* perpetuo dictum video: Godefridum e contra, mox ab *Othonis* morte, *Lotharingiæ* Principem ab *Henrico* Imp. datum, quod is *Lotharingiam* feudum masculum reputaret, nec *Gerbergæ*, nec posterorum ejus rationem ullam habendam esse duceret (ut *Meyerus*, & *Sigebertus* tradunt) *Ducem* ab omnibus appellatum. De Lamberto nullus mihi dubitandi locus, cum alii *Lovanium* ejus imperio subditum Comitatum dixerint, alii dilucide *Lambertum* ipsum Comitem nuncuparint. Inter primos *Molanus* eminet *Cap.* XLII. *Militiæ Sacræ*, inibi diserte narrans, mortuo *Othone* sine liberis *Lambertum* maritum *Gerbergæ* amplissimum districtum, Comitatum *Lovaniensem*, & *Brabantensem*, invito Sancto *Henrico*
E Imp. multorum potentissimorum Principum sanguine, affinitate, atque fœderibus subnixum, sibi retinuisse, jure hæreditario, ex parte uxoris suæ *Gerbergæ*. Eminet & *Ditmarus* Lib. VI. *Rerum Brabanticarum*, qua parte testatum reliquit, *Lambertum* uxorio jure post Soceri mortem *Lovaniensem* Comitatum obtinuisse. Inter alios locum obtinet non postremum Justus Lipsius Lib. I. Lovanii Cap. II. *Lambertus igitur jam Comes &c.* Proximum Sigebertus ad Annum CIↃ. XIII. Baldricus *Episcopus, cum in Villa*, Huguardis *dicta Castellum muniret*, Lambertus *Comes* Lovaniensis *eum aggreditur.* Tertium, Ægidius Chronographus *Lovaniensis. Hoc incepto, Comes* Lovaniensis Lantherus, *cognomento* Barbatus, *vehementer Episcopum* (Baldricum) *offendit.* & alii. Qui ea contra Godefridum Ducem, non Comitem appellarint, hi sunt. Justus Lipsius in
F *Lovanii* laudato loco, & Sigebertus ad annos CIↃ. XVI. 39
Henricus *Imp.* Godefridum *Ducem cum exercitu in fines Brauspantium mittit.* CIↃ. XV. Godefridus *Dux Comitatum* Montensem *depopulatur.* CIↃ. XVII. *Dux vero* (Godefridus) *capitur*, & CIↃ. XVIII. Godefridus *Dux*, *impetrata* Fresonibus *ab Imp.* Henrico *totius justitiæ impunitate, a captivitate solvitur, & non multo post moritur, & frater ejus* Gothelo *in Ducatu substituitur.* Ea re Molanus ad Annum CIↃ. XII. de Comitatus *Lovaniensis* avulsione à cætera *Brabantia* loquens, titulum utrumque confundit, ac miscet hoc pacto: *Ne civilibus bellis pius Princeps* Henricus *regna sua magis inquietaret, voluit Duces suos* Lotharingiæ *avulso hoc Comitatu carere.*

Post hos, Lamberti Successores omnes usque ad Go-

DEFRIDUM *Brabantiæ* Principem XXIV. cognomento BARBATUM a voce, qua se obligavit Patri barbam non ponere, ante quam ex *Lotharingia* Proceres *Arduennates*, qui eam vi possidebant, expulisset, & Ducatus sibi diu debiti compos esset, titulo *Comitis* claruere. Et primo quidem, ei qui proxime successit, HENRICUS I. *Brabantiæ* Princeps XX: mox et hujus *Henrici* Patruus, (Frater in Actis D. *Gudilæ*) & successor LAMBERTUS II. seu BALDERICUS, *Brabantiæ* Princeps XXI. quod OTHO ejusdem *Henrici* filius, brevis ævi puer, vix annum unum vixerit post excessum Patris. Hinc illa de HENRICO I. apud *Sigebertum* Anno CIƆ. XXXVIII. Henricus Lovanienses *Comes domi suæ perimitur a captivo Harmanno, eique succedit Patruus ejus* Baldericus, *qui & Lantbertus*, secundus, scilicet, filius illius Primi, ut addit *Lipsius:* De LAMBERTO vero Secundo signate ista in Actis D. *Gudilæ* ad annum M. XLVII. ubi de Translatione Corporis ejus Divæ, & Templo S. Archangelo *Michaëli* dicato in *Bruxellæ* monte a *Gerardo* Episcopo *Cameracensi:* Lambertus *vero, qui &* Baldericus, *Comes* Henrico *fratri succedens*, *cujus præsentia tunc cuncta extiterunt illic decenter ordinata, eodem die illud Corpus Sanctissimum* (D. Gudilæ) *de Ecclesia S.* Gaugerici *cum Episcopo, cæterisque sacris Ordinibus levavit, atque cum summo honore in Ecclesia S.* Michaëlis *reposuit.* Siste mecum hic paullulum, Amice Lector, & obiter nota summam LAMBERTI Principis pietatem, cujus nos non adumbratam; sed expressam imaginem *Patavii* vidimus anno proxime superiori CIƆ IƆ CCXXVII. Nonis ipsis *Octobris*, die D. *Justinæ* Virgini, & Martyri, Urbis ejus Tutelari, sacro, in duobus religiosissimis pientissimæ Reip. *Venetæ* Alumnis, & Patribus, HIERONYMO LANDO Prætore & Equite, & HIERONYMO LEGGIO Præfecto, cum Sanctissimum ejus Divæ corpus in aram, ubi nunc est, maximam ceremoniis solemnibus inferretur, universo comitante Populo *Patavino*, in magna frequentia Procerum *Venetorum*, PETRO VALERIO Patritio *Veneto* CARDINALI, summo sacræ *Patavinæ* Sedis Antistite prosequente pompam, & MODESTO a SANCTA CRUCE ejusdem Divæ Cœnobii Abbate, & una tunc temporis totius Congregationis Præside Generali. Redeo ad *Lambertum* II. quippe qui non iis tantum in Actis appellatur Comes; sed etiam a *Contracto* ad Annum CIƆ. LI. *Per idem tempus Imperator* Lampertum *Comitem rebellare molientem ad deditionem compulit*: Meyero ad annum ejus cædi proximum, qui fuit Annus CIƆ. LIII. *Obsedit Augustus* Tornacum. *Id Oppidum* Lantbertus *Comes* Lovaniensium *cum multis Primatibus* Flandris, Balduini *nomine custodiebat:* Et Sigeberto ad cædis ipsius Annum CIƆ. LIV. *Imperator* Henricus *&c. multam cædem inimicorum facit, & ultra progrediens* Lambertum *Comitem*, Balduini *auxiliarem, cum multis perimit.*

Parem hinc titulum post *Lamberti* cædem tulit HENRICUS II. ejus filius, & successor, *Brabantiæ* Princeps XXII. quo de clare *Divæus* ad Annum CIƆ. LXI. Henricus Lovaniensis, *adito Comitatu*, *cum* Hollandis *varie conflictatus est.*

Solus HENRICUS III. *Henrico* II. Patri suffectus, filius natu maximus, *Brabantiæ* Princeps XXIII. neque *Dux* neque *Comes* nonnullis dictus; sed *Princeps* tantum, & (quod mirum aliquibus videatur) *Divæo*, qui Ducis appellationem jam ante multo, anno scilicet CIƆ. VII. *Brabantinis* Principibus fuerat elargitus, ut in hujus Notæ limine docebamus. Sic enim is ad Annum CIƆ. LXVIII. *Eodem anno* 1068. *quo* Henricus *noster Principatum adiit*, Germania *mire turbari cœpit*. *Meyerus* Divæo parcior, quod mirere magis, nec Comitem, nec Principem vocat in eorum Procerum censu, qui *Richildi Montensi* suppetias attulerunt, anno CIƆ. LXXII. *Hinc* (Richildis) *grandi ab* Theudino *impetrata pecunia*, Gotefridum Buloniensem, Eustathii *Comitis* Bononiæ *filium*, Albertum Namurcensem, Henricum Lovaniensem *&c. cum aliis multis in societatem armorum sibi adjungit.* Qui deinde liberalior ad obitus ejusdem annum CIƆ. XCVI Comitis illi titulum libenter impertit, quod & Molanus fecerat ad eundem annum, *Cap.* LV. *Militiæ Sacræ*, & ad annum præcedentem proxime *Sigebertus*. Primus: *Anno* 1096. Henricus *Comes* Lovaniensis *hasta confossus interiit.* Alter: *Perempto* Tornaci *in armorum ludo anno* 1096. Henrico *Comite*, *successit ei*, *filiabus fratris defuncti exclusis*, *ejus frater* Godefridus, *de* Lovanio *dictus*. Tertius: *Anno* 1095. Henricus *Comes* Luvaniensis *perimitur.* Nam, quod Primi duo obitus hujus *Henrici* tempus rejecerint in sequentem annum (ut hos hac in parte dissidentes inter se Scriptores uniam cum *Haræo*) credit id *Haræus* ex eo factum, quod *Henricus* is in *Februario*, vel *Martio* naturæ concesserit, anno 1095. *Gallis* exeunte, hoc est 1096. *Romanis* ineunte.

Et hic quidem legitimorum *Brabantiæ* Principum titulus fuit toto illo temporis intervallo, quod inter LAMBERTUM XIX. *Godefridum arbatum* XXIV. Principes intercessit. Nam, qui successere GODEFRIDO *Brabantinis* imposito ab *Henrico* Cæsare, Ducis, ut ille, non Comitis, titulo sunt ornati. Liquidissime *Sigebertus* de GOTHELONE (Gozzilone aliis) *Godefridi* hujus successore I. ad Annum CIƆ. XVII. Godefridus *Dux &c. moritur, & frater ejus Gothelo Ducatu substituitur.* Nec liquide minus alii de successoribus aliis *Godefridi*. Contractus de GOZZILONE *Gothelonis* F. *Godefridi* successore II. ad Annum CIƆ. XLIV. *Gozzilo* (qui *Sigeberto*, *Gothelo*) *Dux* Lotharienſum *moriens*, Gozziloni *filio*, *quamvis ignavo*, *Ducatum suum a Rege* Henrico *promissum relinquere disponit: sed alter filius ejus* Gotefridus *jam dudum Dux*, *cum Ducatum fratri debitum contra fas a Rege sibi obtinere nequisset*, *jusjurandum*, *fidemque postponens rebellare pio Regi præsumpsit.* De eodem brevius, & obscurius Sigebertus: *Anno uno post* Gothelo *Dux obiit*, *cujus filius*, *dum ei Ducatus* Mosellanorum *denegatur*, *altero Ducatu repudiato*, *contra Imperatorem rebellat.* Sed clarius idem alibi Sigebertus de GODEFRIDO, filio altero *Gothelonis*, *Godefridi* Primi successore III. ad Annum CIƆ. XLVII. *Per idem tempus*, *cum expeditionem* Henricus *Rex in* Pannonias *ad* Petrum *ulciscendum disponeret*, Gotefridus *Dux &c.* Sed omnium de hoc ipso *Godefrido* clarissime Contractus ad Annum CIƆ. XLVIII. *Gotefridus ab Imperatore constituitur Dux.* Nec obscure Meyerus ad Annum CIƆ. LIII. *Balduinus Princeps una cum duobus filiis*, Balduino, *ac* Roberto, *juncto sibi Duce* Gotefrido *&c.* Lotharingiam *longe incursat.* De GODEFRIDO altero *Godefridi* prædicti F. cui *Gibberonis*, sive *Gibbosi* cognomentum fuit, *Godefridi* Primi successore IV. luculenti mihi testes, & omni exceptione majores, *Sigebertus*, *Schafnaburgensis*, & *Meyerus*. Primus ad Annum CIƆ. LXX. *Gerardus Dux* Mosellanorum *moritur*; *moritur etiam Dux* Godefridus. Gerardo *filius ejus* Duodoricus: Godefrido *succedit filius ejus* Gibbosus, *etsi corpore exiguus*, *tamen animo eximius*: Et ad Annum CIƆ. LXXVI. *Eodem anno* Godefridus Gibbosus *Dux* Lotharingiæ, Antverpiæ *a sicario per insidias graviter læsus moritur.* Secundus. *Gozzilo* (*Godefridolum Gibbosum* intelligens ex *Haræo*) *Dux* Lotharingorum *&c.* Tertius ad Annum CIƆ. LXX. *Obiit* Gothofredus Arduensis, Lotharingiæ *Dux*, *relictis liberis* Gothofredo *cognomine* Gibbero, *&* Ida Gothofredi Ierosolymorum *Regis matre*: Et ad annum CIƆ. LXXI. Gothofredus *quoque* Lotharingiæ *Dux cognomento* Gibberosus, *ut advocatus &c. intrat* Hollandiam. Denique de CONRADO *Henrici* Imp. F. *Godefridi* I. successore V. pro me testimonium, nec vocati sistunt, *Sigebertus* ad Annum CIƆ. LXXVI. post explicatam *Godefridi Gibbosi* mortem: Henricus *Imperator* Cunrado *filio suo Ducatum* Lotharingiæ; Marcham *vero* Andoverpensem Godefrido, Eustathii *Comitis* Bononiæ *filio*, Godefridi Gibbosi *ex* Ida *sorore nepoti*, *acri adolescenti tradit*: Et *Schafnaburgensis* eadem iisdem fere verbis narrans, ut ex uno assuta fuisse alteri videantur: *Rex Pascha* Trajecti *celebravit*, *ibique Ducatum* Lotharingiæ *filio suo* Cunrado; Marchiam *vero*, *quæ dicitur* Antwerpa, Godefrido *consobrino* Gozelonis *Ducis*, *filio* Eustathii *Comitis*, *impigro & ad rem militarem acerrimo adolescenti tradidit.*

Sed hi, qui DUCES toto isto temporis intervallo dicti, legitimi *Brabantiæ* Principes non fuere, ut ostensum est supra. Quare nobis isti negotium non facessunt. Facesserent ii fortassè, qui licet *Othoni* legitimo *Brabantiæ* Duci, ac Principi XVIII. jure hæreditario successissent in imperio *Brabantini* tractus, Ducis nihilominus titulo caruere, nisi Imperatorum *Germanorum* metum caussam potissimam habuissent, ob quam eo sibi titulo abstinendum ducerent, ut *Haræus* tradit, quem ego Scriptorem ornatum, accuratum, probum libenter in *Brabantinis* sequor. Ad ea sane tempora, quibus legitimi *Brabantiæ* Principes titulo Comitis affecti sunt, respexit *Elias Reusnerus* in stirpe *Lovaniensi*, Stemmate I. quod est de Vett. *Brabantiæ* Ducibus, unde oriundi Comites Provinciales *Hassiæ*, cum asseruit, GODEFRIDUM Primum, cognomento BARBATUM ab *Henrico* V. (IV. *Lipsio* in *Lovanio*, & *Haræo* in *Godefrido* ipso: Quarto scilicet Imperatore; Rege vero *Germaniæ* Quinto) primum *Brabantiæ* Ducem creatum Anno CIƆ. CVIII. Seculo nimirum altero post *Divæi* calculum, sorore Imperatoris ipsius germana uxore ducta. Respexit & eodem *Lipsius* in *Lovanio* suo nomen uxoris aperiens; sed eam filiam, non sororem Imperatoris vocans, quod & *Divæus* præstitit in *Godefrido* II. hoc uno diversus a *Lipsio*, quod is uxoris Primi *Godefridi* Patrem censuit *Henricum* Quartum non Quintum, ut Lipsius, *Germanorum* Regem, & Tertium non Quartum, ut idem *Lipsius*, Imperatorem. Sic enim *Divæus* in laudato loco: *Corpore su-*

pe-

perioris (primi *Godefridi*) Affliginii *deposito*, Gothfredus *major filiorum ejus Ducatum adiit*, *quem cum* Henrico, Aleyda, Ida, *alioque* Affligiensi *Monacho ex filia* Henrici *Quarti Regis* Germanorum, *&* *Tertii Imperatoris extulerat*: Lipsius vero sic: *Statim redux* (*Godefridus* ab illa nobili *Syriæ* expeditione) Sophiam *filiam* Henrici IV. *Imperatoris uxorem accepit*, *atque ea ad Ducatum* Lotharingiæ *gradum struxit*. Comes enim, non Dux *Henrico* III. fratri, *Brabantiæ* Comiti nuncupato, successerat GODEFRIDUS I. Anno CIↃ. XCVI. teste Molano in supra memorato Capite LV. Militiæ Sacræ, *Perempto* Tornaci *in armorum ludo*, *anno* 1096. Henrico *Comite*, *successit ei*, *filiabus fratris defuncti exclusis*, *ejus frater* Godefridus, *de* Lovanio *dictus*, ut, non nisi post earum nuptiarum solemnia, Ducis adeptus fuisse titulum videatur; etsi *Baronius* illo ipso Anno 1096. expeditionem Occidentalium in Orientem sub diversis Ducibus, diverso tempore, diversis locis in procinctu positam, *Constantinopolim* iter arripuisse scribat, & *Godefridum* eodem una cum aliis Ducibus tum profectum, appellet Ducem. Sed prævivit *Baronio Sigebertus* ad eundem Annum: *Occidentales*, inquit ille, *Populi dolentes loca sancta Hierosolymorum a Gentibus profanari*, Turcos *etiam terminos* Christianorum *jam multa ex parte invasisse*, *innumerabiles una inspiratione moti*, *&*, *multis signis sibi ostensis*, *alii ab aliis animati*, *Duces*, *Comites &c. virtute*, *&* *signo S. Crucis signati*, *&* *armati*, *ultum ire parant injurias Dei in hostes* Christiani *nominis &c. Eminebant in hoc Dei hostico Dux* Lotharingiæ Godefridus, *&* *fratres ejus* Eustachius, *&* Balduinus *&c.* Ut, ut sit, *Sigeberto Lotharingia* Ducatus visa septennio ante, quam *Godefridum* Ducem ejus primum renuntiatum fuisse memoriæ prodiderit *Reusnerus*. Ait enim ad annum CIↃ. CI. Sigebertus, *Henricum* Imperatorem, *Henrico Limburgensi* prius a se debellato, mox secum in gratiam restituto, Ducatum *Lotharingiæ* donasse: Henricus *Imp.* Henricum Lengburgensem *adversantem sibi debellat*, *&* *expugnatis ejus Castellis*, *eum ad deditionem cogit*: *sed Imperator ei multa summa gratiam suam redimenti*, *etiam Ducatum* Lotharingiæ *donat*: Et ad Annum CIↃ. CVII. Henricus *exdux affectans repetere Ducatum*, *occupat Oppidum* Aquisgrani *contra* Godefridum *Ducem*. Sed pauci alii sunt; imo fere nulli, qui Ducem cum *Sigeberto Godefridum* vocent ante nuptiarum tempus, cum e contra multi proxime sequentibus annis ad eum usque, quo mortalitatem exuit, Ducis illum insigniori titulo decorarint. Horum dux, & signifer *Ægidius Leodiensis* ad Annum CIↃ. CXIX. Alexander *in Castello* Hoyensi *erat Ducis* Godefridi. Cujus ductum sequutus Anselmus ad Annum CIↃ. CXXIV. *Canonici*, inquit, *Andoverpienses a* Godefrido Bullonio *Duce* Lotharingiæ, *&* *Marchione* Andoverpiensi *fundati*. Et illud omnino certum, *Godefridum* hunc obiisse DUCEM, ut habet *Haræus* in serie Ducum, seu Principum *Brabantinorum*, ex antiquissimo Codice *Parcensis* Ecclesiæ apud Molanum Cap. LVI. *Anno* M. CXL. *obiit* Godefridus *Dux Magnus*; Auctario Gemblacensi edito à Miræo ex MS. *Lipsiano* ad Annum præcedentem: Godefridus Lovaniensis *Dux* Lotharienfium, *magnum patriæ suæ decus*, *vir suo tempore &* *tempori*, *& honori sciens se decenter conformare*, *moritur*, Affligemensis *Templi sepultura honoratur*; Et Divæo, qui ejusdem obitum perstrinxit: *Et ecce annus* 1139. Brabantis *funestus* Godefridum *quoque Ducem*, VIII. *Kal.* Februarii, *maximo omnium luctu hac luce subtraxit*, *Virum fortitudine*, *religione*, *ac omnigena virtute conspicuum*: Et GODEFRIDI filii successionem statim, hoc pacto *Corpore superioris* Godefridi Affliginii *deposito*, Godefridus *major filius ejus Ducatum adiit*: jure ut mirer à *Reusnero* scriptum in laudato loco, *Godefridum* hunc II. obliterato Comitis *Lovaniensis* titulo, primum omnium scripsisse se Ducem *Lotharingiæ*, & *Brabantiæ*, cum Patrem ejus non ante multo Primi Ducis ejusdem regionis, & imperii titulo decorasset. Quod addidi, ut sciret Lector, quàm involuta res semper extiterit Titulorum notio in Principibus *Brabantinis*, quam nos hic pro viribus adnitimur, enodare.

Nimirum alios à *Reusnero* extitisse reperi, qui serius, atque adeo postquam *Godefridus Brabantiæ* Princeps XXIV. esse inter mortales desiit, reliquos ab eo Principes Ducis appellatione cohonestatos tradant, & ex his omnium omnino primum HENRICUM filium *Godefridi* III. *in Cunis*, qui Patri successit anno CIↃ. LXXXVII. vigesimus septimus *Brabantiæ* Princeps. Hinc *Haræus*, ex Auctorum hujus sententiæ mente, in serie Ducum, seu Principum *Brabantinorum*. Henricus IV. *Princeps*, *&* I. *Dux Ann.* 49. *Filius fuit superioris* (*Godefridi* III. in Cunis) *superbiori illo titulo Ducis*, *ejus nominis primus*; *sed alioqui jure sanguinis*, *ut*

41 *videmus*, *Quartus* Henricus *inter Principes*, *de quo latius in Præfatione*: Et in *Henrico* ipso. Henricus IV. *aliis I. Dux*. Verum enim vero hujus Auctores sententiæ plenissime refelluntur non modo ab iis, qui Ducis titulum ante Quartum hunc *Henricum Godefrido* I. (quod supra docuimus) detulerunt; sed ab iis etiam, qui *Godefridum* II. & III. hujus *Henrici* Patrem Duces, non Comites vocavere. De DODEFRIDO II. *Brabantiæ* Principe XXV. præter supra laudatum Codicem *Parcensis* Ecclesiæ ad Annum CIↃ. CXLII. *Anno* MCXLII. *Obiit* Godefridus *Dux Junior*, *frater Comitis* H. testem etiam habeo luculentum *Glambacensis* Auctarii Conditorem ad Annum CIↃ. CXL. Henricus *Comes* Lemburgensis, *dolens se privatum honore Ducatus*, *quem Pater suus habuerat*, Godefrido *Duci rebellis erat*: Et ad Annum sequentem: Godefridus *Dux graviter ferens insolentiam ejus* (Henrici Lemburgensis) *Oppidum* S. Trudonis *cum multo equitum*, *peditumque exercitu obsedit*. Consentit cum his eodem in titulo Historia nescio quæ vulgaris, quam *Latio* donavit *Grammajus*, in apparatu bellico contra *Grimbergam*: *Exultare* Godefridus II. *Dux victoria recens contra* Limburgenses *parta*, Bertoldum *flocci pendere*, Grimbergæ *obsidium magnis viribus moliri*. Et Auctarium Gemblacense ad Annum CIↃ. CXLIII. in quem Ducis hujus occasus incidit: Godefridus *Junior* II. *Dux* Lotharingiæ, *tertio anno sui Ducatus*, *immatura morte præripitur*, *hepatica passione consumptus*. Advoco nunc testes alios pro GODEFRIDO III. *Brabantiæ* Principe XXVI. IN CUNIS dicto, quod adhuc infans, post mortem Patris, abstractus ab uberibus Matris, consilio *Gasebecani Baronis*, *Bruxellam* ad prælium deductus sit, &, ipso die prælio destinato, *in Cunis* ante aciei principia salici appensus, quo milites, præter innatam virtutem ad agendum fortiter, vehementius concitarentur etiam miseratione præsentis infantis, quem ex Duce captivum facturi fuissent, si ignavi operam navassent, cui quid facto simile prius gestum accepimus a *Macedonibus* contra *illyricos* pugnaturis ex *Trogi* abbreviatori *Justino*. Enimvero sese hic mihi ultro offert *Affligemensis* ad Annum CIↃ. CLIX. *Is vero* (Gerardus F. Walteri Bertoldi) Grimbergam *à Duce* (Godefrido III.) *beneficium recognovit*. Et eidem adstipulatores accedunt, Continuator *Aquicinctensis* ad Annum CIↃ. CLXIX. Philippus *Comes* Flandriæ, *&* Matthæus *frater ejus Comes* Boloniæ *&* Godefridus *Dux* Lovaniensis *cum septem fere millibus navium expeditionem moveent adversus Comitem* Hollandiæ: Diploma, quod extans in rebus *Leodiensibus* docet, *Godefridum* hunc anno CIↃ. CLXXI. oppignorasse beneficium Ducatus sui, quod situm erat in villa *Harstallii*: Et iterum *Aquicinctensis* ad Annum CIↃ. CLXXXVI. Balduinus *Comes* Hainoensis, *&* Henricus *avunculus ejus Com.* Namurcensis *super* Godefridum *Ducem* Lovaniensem *vadunt*, *&* *ejus terram incendunt*. Nec abludit Chronologicon illud tritum apud *Silvæducenses*. GODEFRIDVS DVX E SILVA FECIT OPPIDVM, quo significatur anno octogesimo quarto *Silvam-ducis* ab hoc *Godefrido* Duce fundatam, & dictam. Mitto testimonium *Divæi*, qui ratus pridem, ut alibi vidimus, titulum Ducis *Brabantinis* Principibus impertitum, Ducem eum perpetuo vocat. Unus hic, quod facile meminerim, ab aliis *Meyerus* variat, *Godefridum* hunc III. Comitem nominans ad Annum CIↃ. CLXV. Philippus *Comes cum* Matthæo *fratre*, *&* Godefrido *Comite* Lovaniensi, *instructa multarum navium classe movet in* Florentium *Com.* Hollandiæ: Et ad proximum: Hugo Angiensis, *relicta* Hannonii *amicitia*, *fœdus icit cum Comite* Lovaniensi: Et CIↃ. CLXX *Per eos dies* Balduinus, *&c. valida ex* Flandria, Hannoniaque Henrico Namurcensi, *eidem* Luceburgensi, *avunculo suo adduxit auxilia contra Godefridum Comitem* Lovaniensem, *&c.* Quin imo titulum etiam Comitis missum in eo nominando idem *Meyerus* fecit ad Annum CIↃ. CLXXXVI. *Renatum bellum inter* Godefridum Lovaniensem, *&* Henricum Namurcensem, *&c.* Sed tanti nobis hic esse unus *Meyerus* non debet, ut eum tot aliis Rei Literariæ patratis Patribus honorificentius de *Godefrido* III, locutis præferendum existememus, cum præsertim ista titulorum varietas ortum habuisse videatur ex eo, quod *Brabantiæ* Principes, qua *Lotharingiæ* præerant, congruentius appellari viderentur DUCES; qua *Lovanii* moderabantur clavum, titulo COMITIS decentius insigniri. Apparet in liquido ex Charta Donationis factæ Ecclesiæ *Affligemensi* ab *Henrico* fratre *Godefridi* II. *Brabantiæ* Principis XXV. *In nomine Sanctæ*, *& individuæ Trinitatis. Notum sit omnibus tam præsentibus*, *quam futuris*, *quod ego* Henricus *filius Ducis* Godefridi (Primi) *Ducis* Lotharingiæ, *&* *Comitis* Lovanii, *&c.* *Lovanium* enim Comitatus, uti *Lotharingia* Ducatus tum aliis, tum Molano proprie non solum ad Annum CIↃ. XII. *Ne civilibus bellis pius Princeps* Henricus

cus *regna sua magis inquietaret, voluit Duces suos* (Lotharingiæ) *hoc Comitatu* (Lovaniensi) *carere*: sed etiam ad Annum CIↃ. C. *Eadem de causa multa* S. Petro *donavit* (*Godefridus Bullonius*, qui & *Barbatus*) Affligemii *in novo Monasterio, in finibus Comitatus* Lovaniensis. Et ejus intuitu *Anselmus*, *Godefridum* Primum non Ducem; sed Comitem appellavit anno Christi CIↃ. CXXIX, quo prælium apud *Duratium* inter *Alexandrum Leodiensem*, & *Godefridum Lovaniensem* commissum narrat: licet eundem etiam, qua *Lovanii* Dominus audiebat, Ducem, non Comitem vulgatus nescio quis versiculus nominasset, quo idem illi prælium magno constitisse circumferebat.

Lovaniensis Dux vix campo cessit Godefridus.

Hæc prolixius, tum, ut evolverem ex parte rem nondum satis ab aliis explicatam, & per insignes *Brabantinorum* Principum titulos obiter evagatus, nobilissimæ Stirpis præstantiam adumbrarem, ex qua non impar Magnis illius Heroibus Heroina MARGARITA prodiit, ut in Augustum HENRICI VII. Cæsaris thalamum perveniret: tum, ut è solidioribus, quoad ejus fieri posset, *Brabantiæ* monumentis momentum majus accederet huic Notæ, qua probatum ivi, Principes *Brabantinos* ante *Woricanam* pugnam annis ducentis, & amplius nomine Ducis, non Comitis imperasse. De posterioribus seculis insignis est plane locus Concilii *Lugdunensis* celebrati sub *Innocentio* IV. Pont. ut habent Acta ejusdem Concilii apud *Matthæum Parisiensem* in Historia *Anglicana* ad Annum CIↃ. CCXLV. in Electorum Imperii *Romani* censu: *Laici*, *Dux* Austriæ, *Dux* Bavariæ, *Dux* Saxonum, *Dux* Brabantiæ, *qui &* Lovaniæ. *Prælati*, *Archiepiscopi* Coloniensis, Moguntinus, *&* Salsburgensis. Ita ibi. Et ut scias, ibi de Electoribus *Rom.* Imperii fieri mentionem, id ipsum aperiunt, quæ sequuntur statim: *Isti ducentur in Insulam quondam* Rheni, *& dimittentur soli in ea, & amovebuntur omnes naviculæ, & ibi tractabunt de Electione Imperatoris*, qua de nos infra uberius ad Rubricam hujus Libri IV. Scio præterea eruditissimum, & accuratissimum *Haræum* in Prolegomenis ad Annales *Brabantinos* suos a nobis esse, satisque mirari non posse, *Divæum* in suis Rerum *Brabanticarum* libris, Imperiales Duces *Brabantiæ* primarios, *Lovanienses* adjectitios facere: atque adeo, nulla *Lovaniensium*; imo præcedentium Magnorum illorum *Pipinorum*, & *Carolorum* habita ratione, primum annum instituti *Brabantini* Ducatus ducere annum millesimum centesimum septimum, quingentis annis tardius, quam oporteat, quod ejus tractus Princeps jam tum anno DCXV. fuerit Dux ille Inclytus (ut
42 vetera eum monumenta vocant) PIPINUS *Nivigellæ Brabantiæ* ornamentum, Divæ *Gertrudis* Pater, ejusque filius GRIMOALDUS, & nepotes, PIPINUS II. CAROLUS MARTELLUS, PIPINUS Imperator, CAROLUS Imp. cognomento, & re MAGNUS, quorum legitimi hæredes extiterint Comites *Lovanienses*. Scio hæc, inquam, docte prodita literis ab *Haræo*, quin & illa, nequicquam ad demendum titulum Ducis Principibus *Brabantinis* facere, quod hæredes modo laudatorum, & aliorum Regum, nempe Reguli, seu Principes *Lovaniensium*, multis annis, non se Duces; sed Comites tantum nuncupare voluerint, cum id sponte fecisse visi sint, sive, quod sibi titulus Comitis *Lovaniensis* Urbis adeo celebris magis quocunque alio, vel splendidiore, titulo arrideret, quam ob caussam imprimis *Godefridus Barbatus*, etiam, postquam ab Imperatore Dux solemniter esset salutatus, præposuit tamen adhuc titulum Comitis *Lovaniensis*; sive quia superbiore titulo Ducis dudum sibi abstinendum censuerint, ne Imperatores *Germanos*, eorumque Præfectos armis potentiores, magis infestos haberent, non quin summo jure Duces se, ex Ducibus, & Regibus nati scribere potuissent; ob quæ *Godefridi* quoque *Barbati* successores aliqui titulos variarunt, de quibus *Lipsius* Lib. II. *Lovanii* Cap. I. & eandem ob caussam *Haræus Brabantiæ* Moderatores omnes unius formæ titulo, PRINCIPES, *in suis Annalibus* inscripsit; sed omitto, ne major obsonio sit mantissa, aut tylacum superet episagma.

FRATRIBUS VIDELICET PATRIS] Perinde hac accipe, ac superiora illa, FRATRIBUSQUE DUOBUS, pag. 32. neque enim hic habeo, quo Notam illam augeam ex meo penu. Partem quidem ejus ab illis: *Eosdem nobis &c.* usque ad, *Auget*, ita conceptam mallem. Totidem nobis attulerunt *Bertelius* in Historia *Lucemburgensi*, *Buselinus* &c. Nam omnes hi de duobus tantum *Henrici Plundeli*, Patris *Henrici* VII. fratribus uno loquuntur ore, & si qui eorum suis illos nominibus notant, *Valeranum* unum, *Balduinum* alterum, uti *Meyerus*, vocant, *Bertelio* excepto, qui *Balduini* loco *Gerardum* Dominum *Durbutensem*, & Seneschallum *Lucemburgensem* locat.

Hæc scripseram, cum ecce mihi redduntur exoptatissimæ à Clarissimo, doctissimoque GERARDO JOANNE VOSSIO literæ, *Lugduni Batavorum* X. Kal. *Aprilis* datæ Anni hujus CIↃ. IↃ. CXXXIII. quo amicitiam inter nos proxeneta: Serenifs. Reip. *Venetæ* Senatore amplissimo, DOMINICO MOLINO, de quo, solo mutato nomine, jure queas, ac merito proferre Juvenalis illa Sat. VII.

Et spes, & ratio studiorum in Cæsare tantum.
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
Respicit.

initam simul, & solide firmatam lætor. Iis nempe literis Magnus ille Rei literariæ *Consus*, in quo paria faciunt singularis Humanitas, & Doctrina, suam, & aliorum de Patruis *Henrici* VII. Cæs. sententiam sic expressit, ut in ipsas amicitiæ leges, bonumque peccarem publicum, eam si nostris, & posteris inviderem. Habeant igitur etiam alii, quæ nobis hac in parte Vir undequaque candidus impertiri voluit, & iis mecum suaviter oblectent otiolum suum. Quæstio, inquit *Vossius*, quam movisti de Fratribus *Henrici Lucemburgensis* ejusmodi est, ut dicere possim, nec mihi quidem satis liquere, in tanto Historicorum dissensu, Unum duntaxat nominat Chronicum *Brabanticum* MSum, quod hactenus ineditum in bibliotheca mea adservo. In eo hæc reperiuntur: *Anno Domini* CIↃ. CC LXXXVIII. *die* V. *mensis Junii* Joanni *I. qui &* Probus *cognominatur*, *Duci* Lotharingiæ, Brabantiæ, *&* Lemburgiæ *apud* Woeronk *supra* Rhenum, *in bello magno & famoso, gloriosa victoria cessit. Ubi* Henricus *Comes* Lutzenburgensis, *& Walramus frater ejus, & plusquam trecenti Comites, Barones, & Nobiles ceciderunt.* Gilbertus *autem Episcopus* Coloniensis, Reinaldus *Comes* Geldrensis, Adolphus *Comes* Nassoviæ, & *multi alii Comites, Barones, & Nobiles, quos ibi Dux ipse cepit, magno thesauro vitam redemerunt. Tunc Ducatus* Lemburgensis, *pro quo diu fuit litigatum, pacifice præfato Duci remansit. Meyerus* vero Annalium *Flandriæ* Lib. X. duos nominat fratres *Henrici*. Ait enim, *Isabellam Flandriæ* Comitissam, *Henrici* sororem, tres eo in bello fratres amisisse, *Henricum* ipsum, ac præterea *Balduinum*, & *Valeranum*, sive *Walramum* Nec plures agnoscit in Historia sua *Lucelburgensi* Joannes Bertelius *Epternacensis* Monasterii Abbas. Sic enim scribit de *Joanne Brabantiæ* Duce: *Virtute adeo valida se invadentium hostium phalanges aggressus est, ut prima acie noster Comes* Henricus *una cum suis duobus fratribus interiret*: Geldriæ *vero Dux, atque Archiepiscopus* Coloniensis *captivi ad Castrum* Lovaniense *deportati, ibidem firmæ custodiæ manciparentur.* Sed de nomine unius è fratribus variare videtur. Nam antea dixerat, duos fuisse *Henrico Lucemburgico* fratres: unum vocatum *Walerandum*, Comitem S. *Pauli*, alias de *Roussy*; qui idem sine dubio est ac *Valeranus*, vel *Walramus*: alterum autem fuisse *Gerardum*, Dominum *Durbutensem*, & Seneschallum *Lucemburgensem*. *Gerardum* vocat, qui *Meyero*, aliisque *Balduinus*. Sed, credo, *Durbutensis* ille Dominus fuit binominis, ut dictus sit *Gerardus Balduinus*, aut *Balduinus Gerardus*, quo more inter Magnates, *Germanos* imprimis, nihil vulgatius. *Paullus Æmilius* quoque duos fuisse ait; sed perperam inquit, tres eos fratres, qui fuere interempti, filios fuisse *Reginaldi*. Nempe prave confundit *Walramum Lucemburgicum* cum *Reginaldo*, *Geldriæ* Comite, quemadmodum & alia ab eodem in hac historia peccantur. Vidimus de Fratribus duobus *Henrici*; at tres ecce ponunt alii: Ut *Petrus Divæus* in Annalibus suis *Brabanticis*, & *Haræus* in Chronico *Brabantiæ*: qui *Balduino*, & *Valerano* addunt tertium fratrem, cui nomen faciunt *Joanni*. Et quo minus hanc sententiam asperner, facit Magnum Chronicum *Belgicum*, ubi legimus, *Lucemburgicum* hunc *Henricum* cum fratre suo *Valerano*, ac duobus aliis fratribus fuisse occisum. Sed de Privignis eodem prælio interemptis nihil uspiam legi, nec, legisse alium, arbitror. Existimari possit, *Mussatum*, non *Privignos*, sed *Patruos* scripsisse. Sed neque Patruos habuit ullos, ni fallor. Quantum enim observare potui, Historia eorum temporum sic habet: *Henricus Cæcus* Comes *Namurcensis* anno CIↃ. CLXXIV. factus Septimus Comes de *Luxemburg*, sive, ut tum scribebant, *Lucelemburg*. Ei ex uxore *Agnete*, *Ottonis Geldrici* Comitis filia *Ermesinda*. Quæ primitus quidem desponsa fuit *Henrico*, *Manassis* Comitis in *Rethel*, & *Campania* filio. Sed cum ille, neglectis sponsalibus, uxorem duxisset in *Palæstina*, pater *Ermesindam* uxorem dedit *Theobaldo*, Comitis *Barrensis* filio. Is ex *Ermesinda* prolem habuit nullam: sed ex priori connubio filium reliquit *Henricum*, qui in *Bonensi* Comitatu successit *Theobaldo*. Hinc *Ermesinda* vidua, procerum hortatu, nupsit *Walramo*, filio secundo *Henrici* Ducis *Limburgensis*. Ex hoc connubio tres quidem natæ filiæ, sed filius unicus, *Henricus*, qui patri successit. Huic uxor *Beatrix*, *Joannis* de *Avesnes* Comitis *Hannoniæ*

A. Mussatus. Ee

noniæ, filia. Ex quo connubio nati, *Henricus* Imperator ejus nominis VII. *Walramus* Comes *Rupensis*, & *Balduinus* Comes *Trevirensis*. Atque hæc eo fine à me adjuncta sunt, ut caussam exponerem, cur nullos eo in prælio vel Privignos, vel Patruos *Henrici Lucemburgici* putem interfectos. Nec tamen pertinaciter negem, apud Historicos fortasse alios inveniri, quibus hæc res liquidior fiat. Verum nunc nihil aliud occurrebat. Et tamen non dubitavi ista in chartam conjicere, qui satius
43 putavi fore, si vota tua frustrarer, quàm si non testarer obsequium meum. Hæc mihi totidem verbis in amicitiæ nostræ tesseram exarabat humanissimus *Vossius*, idemque Eloquentiæ, Chronologiæ, & Linguæ *Græcæ* in Academia *Lugduno-Batava* disertissimus Antecessor, quibus adjicio ὡς ἐν παρόδῳ, quod *Meyerum* relegens observavi, mendum in illo esse Lib. x. quo loci habet, Patruos *Henrici* VII. qui obiere in *Woringana* pugna, fuisse *Valeranum*, & *Balduinum* Episcopum *Teverensem*. Nam *Balduinus* Archiepiscopus *Treverensis*, ut omnibus notum, etiam *Meyero* ipsi Lib. XI. *Henrici* VII. Cæs. frater natu minimus, non patruus fuit. Et idem animadvertendum in aliis, qui *Meyeri*, vel aliorum vestigia persecuti, errorem similem erraverunt.

AC DUOBUS PRIVIGNIS] Altissimum de Privignis istis silentium apud alios Scriptores omnes, quos horum caussa viderim, excusserim, volutarim. Sed credendum *Mussato*, qui, toties Orator ad *Henricum* VII. Cæsarem missus, potuit hæc, & alia de tota illius propinquitate è Curiæ Principibus haurire; & eidem habendæ gratiæ non vulgares, quod explorata sibi, & cognita tùm suis, tum posteris voluerit impertiri. Cæterum, si quæ patet hoc loco conjecturæ sedes, cum apud omnes in confesso sit, Privignum esse filium mariti ex alia conjuge, vel uxoris ex alio marito, & ob id Privignum dictum, quasi prius genitum, quam mater secundo nuberet, auctore *Festo*, non male fortasse conjecerim Vates bonus, Privignos istos, de quibus solus *Mussatus* meminit, fuisse filios duos, quos N. Comitissa *Barri*, *Henrici* filia, quam omisso nomine alteram Patri *Henrici* VII. Cæs. uxorem *Reusnerus* dedit, *Henninges Margaretam*, sed Patris *Henrici* VII. matrem vocat, ex alio Viro susceperat, ante quàm illi secundis nuptiis jungeretur. Nam ego Privignos istos, non ad *Henricum* VII. Imperatorem; sed ad ejus Patrem *Henricum Plundelum* omnino refero: nec arbitror uxorem ejus alteram, nomine *Beatricem*, prole virili auctam ex alio viro, antequam in illius thalamum se conferret, cum nusquam legerim, eam prius fuisse alteri jugali vinculo sociatam, quod de N. Comitissa *Barri* forte commodius liceat suspicari. Sed hac de re viderint doctiores, ad quorum judicia libens provoco. Nobis enim isthic sufficit, aliquid hariolatos esse, donec lux aliunde major affulgeat ad hasce tenebras dispellendas. Ad *Henricum* sane Septimum Imp. qui congrue referri valeant privigni isti, quod adstrui putabam posse ex verbis MS. Codicis *Vicentini* productis supra pag. 27. ad Notam: *Qui patre, fratribusque patris duobus &c.* nullus nunc, re meliorem ad trutinam revocata, video, si quidem attente spectentur Privigni, ac Fratris propriæ notiones. Cum enim Privignus, secundum sui propriam notionem, dicatur tantum respectu Patris, & Matris §. *Affinitatis*, Inst. *de Nuptiis*, in verbis illis: *Si adhuc privigna tua est, idest, si mater ejus tibi nupta est:* Et L. IV. §. *Privignus*, ff. *de Gradibus affinitatis*, cujus illa sunt: *Privignus est uxoris meæ filius ex alio viro natus, ego illi vitricus; & in contrarium, uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, noverca dicitur, liberi mei illi Privigni*: Cum item Fratrum alii proprie dicantur Utrinque conjuncti, alii Consanguinei, alii Uterini: Utrinque conjncti, qui ex eodem Patre, & eadem Matre nati sunt, & ob id utrinque conjuncti dicti, hoc est, ex utraque Patris, & Matris parte: Consanguinei, qui eundem tantum Patrem habent, quasi ex eodem sanguine procreati: Uterini, quibus eadem e contra Mater; sed diversus Pater, & ob id uterini dicti, quod ex eodem utero sint profecti, Authent. *de Consang. & Uterinis fratribus*, in Rub. & in Tit. passim. §. *Si igitur* 2. Auth. *de Hæred. ab intest. venientibus*: Cum demum, his ita se habentibus, sciamus, Uxorem *Henrici* VII. Cæsaris *Margaritam*, antequam illius uxor esset, virum nullum alium expertam esse, ex quo gignere potuisset filios ejus roboris, & ætatis, qua *Woringano* bello, in quo Privigni isti cæsi feruntur, interesse præliando possent: nec ipsum maritum ejus *Henricum* tales aliunde filios procreasse; nec ulla ratione gignere potuisse, cum is imberbis *Margaritam* adolescentem uxorem duxisse, & ex ea *Joannem* primogenitum, *Bohemiæ* postea Regem, suscepisse feratur à Nostro in media proximè sequentis, & prima septimæ Rubricæ cera; nec illam duxerit, nisi quadriennio post confectum *Woringanum* bellum, hoc est, Anno CIↃ. CC. XCII. *Haræo* teste ex

A *Divæo* in *Joanne* I. *Brabantiæ* Principe XXXI. ad annum illum, & Magni Chronici *Belgici* Collectore ad eundem annum; quin imo Virginem ex *Adriani Barlandi* fide in Chron. *Brabantinorum* Ducum, Cap. XLVIII. planissimè liquet, nec ad *Henricum* VII. Cæsarem referri posse proprie Privignos istos; nec illis in verbis MS. Cod. *Vicentini*, appellatione *Fratrum*, venire congrue Privignos *Henrici Plundeli* confectos in acie *Woringana*, quod alias putaramus.

Quid quod (ut validius eam meæ sententiæ partem firmem, qua dixi, *Henricum* VII. Imperatorem, ante quam *Margaritam* duceret, nullos bonos *Woringanæ* militiæ filios aliunde gignere potuisse) nondum adducor, ut *Henningi* credam asserenti in Genealogia Comitum *Lucelburgensium*, *Henricum* VII. Augustum tres successive habuisse uxores, quarum prima fuerit CA-
B THERINA *Alberti* I. Imp. filia, quæ ante nuptias obierit: Secunda HESTER *Opoliensis Polonica*: Tertia MARGARITA *Joannis* I. Ducis *Brabantiæ* F. cum tertiam hanc imberbis, ut dicebam, duxisse dicatur: &, quod attinet ad *Catherinam Alberti* filiam, testatum aperte reliquerit *Argentinensis*, eam nonnisi post *Margaritæ* mortem, *Henrico* VII. Cæsari fuisse desponsam, & eidem ductam tunc temporis, quo se post *Romanam* inaugurationem receperat *Pisas*. Sic enim ille disertissime ad Annum CIↃ. CCC. XII. *Ducebatur etiam Domina* Catharina, *soror Ducum* Austriæ, *quondam* Alberti Rom. *Regis filia, Imperatori nuptura.* Nuptura omnino, quod sequuta morte Cæsaris, cui ducebatur ad Nuptiarum sacra, ea nequiverit celebrare, ut ad *Argentinensis* ductum, & Historiæ fidem *Meyerus* scribit anno CIↃ. CCC. VIII. *Defuncta* Margarita *Augusta*,
C Henricus *fidem nuptiarum dedit* Catherinæ, *filiæ* Alberti *Ducis* Austriæ, *cognomento* Claudi, *qui* Friderici *electi* Romanorum *Regis germanus erat*; *sed, defuncto paulo post* Henrico, *nupsit illa* Carolo *Duci* Calabriæ, *sepulta postea* Neapoli. Quæ quidem *Henningis* sententiam valide debilitant, & infringunt.

Ad Nepotes, sive *Henrici* VII. Cæsaris, sive Patris ejus, pro quibus sumi non incommode posse Privigni nomen apparet ex L. *Adoptivus* XIV. §. ultimo *Videamus.* ff. *de Rit. Nupt.* in verbis illis: *Quidam privignam uxoris ex alio marito filiam intelligunt; sed certe, quoad hanc causam, Privigna non solum ea intelligitur, quæ uxoris Filia est; sed & Neptis, & Proneptis, ut nullam earum ducere possim.* Me non extendo, ne rei obscurissimæ majores, plura somniando, tenebras cir-
D cumfundam. Ea sane res movisse videtur Eruditissimum, & amicissimum GERARDUM JOANNEM VOSSIUM, ut de Privignis istis sentiret illa, quæ habes Notæ superiori proximæ consignata.

Erant hæc sub prælo, cum ab Illustrissimo Domino, DOMINICO MOLINO, vero, legitimoque Musarum, & & Gratiarum fœtu, hæc ad me transmittitur Nota, quam ipse recens acceperat à Viro Cl. Bruxellensi: *Ad quæsitum, qui fuerint Privigni* Henrici, *quos amisit in bello, quod inter ipsos, & Comites* Brabantiæ *gerebatur. videtur, quod Privigni* Henrici, *Comitis* Luxemburgensis, *fuerint liberi* Beatricis *ejus uxoris, quos ea habuerat ex priore marito* Florentio, *Comite* Hollandiæ *ac* Zelandiæ. *Liberi ii fuerunt*, Gulielmus, Theodoricus, & Florentius, *cum tribus aliis fratribus, uti refert* Reus- 44
E nerus *in Auctario Genealogico. Ex hisce liberis, quinam interierint in pugna inter dictum* Henricum, & Joannem Brabantiæ, *non compertum.* Hucusque vir harum literarum amans ad earundem Patronum, & Patrem; sed cum lapsu conjuncta, quem indico, non sugillo. Necessarium illud, ne quis alius hic offendat: odiosum istud, & à meis omnino moribus alienum. Omnino labendi ansam præbuit Cl. Viro, sicut & *Argentinensi*, quem is forte ducem habuit ad annum CIↃ. CCC. XIII. *Beatricis* nomen, quo cum vocaretur tum *Henrici*, Comitis *Lucemburgensis*, tum *Florentii*, *Hollandiæ* Comitis, uxor, ea nominis similitudine deceptus vir eximius, censuit unam, & eandem *Beatricem* utrique Comiti diversis successive temporibus conjugem obtigisse, quod prorsus abhorret à vero. Quippe *Beatrix*, *Flo-*
F *rentii* uxor, filia fuit *Guidonis Dampetrei*, *Dampirive*, Comitis *Flandriæ*, locupletissimis ea de re testibus, *Meyero* in Ann. *Flandriæ*, *Henninge* in Tabb. Genealogicis pag. 144. & *Wilhelmo Heda*, cujus ista sunt in *Wilhelmo* Episcopo Trajectensi XLI. *Habuit enim* Florentius *occisus ex* Beatrice *filia Comitis* Flandriæ *quinque filios, & quatuor filias*; Virumque, prius alterum experta fuerat hæc *Beatrix*, *Hugonem Castellionensem*, Com. *Fani Pauli*, ut *Meyero* placet, *Blosensium*, ut *Henningi*: at *Beatricem* illam, quam thori sociam habuit *Henricus Lucemburgensis* Comes, *Henrici* VII. Augusti Pater, nemo Scriptorum agnoscit filiam *Guidonis*, *Flandriæ* Comitis; sed horum quisque natam asserit ex *Balduino Aviniensi*, *Hannoniæ* Comite, uti præter supra datos ejus rei testes pag. 28. testatus est etiam *Albicius*

bicius in Stemmate *Lucemburgico* pag. 15. aliique sexcenti; jure ut mirari possem, *Meyerum* unum in Analibus suis *Flandricis* ad annum CIↃ. CCC. VIII. *Beatricem* istam, non *Balduini* modo laudati; sed *Joannis* I. Comitis *Hannoniæ* filiam nuncupare, nisi alia apud eundem Scriptorem occurrerent, quæ secus ab aliis memorantur. Ecce. Ait inibi ferè loci *Meyerus*, *Philippam Henrici* VII. Cæsaris amitam fuisse, & *Joannis* II. Comitis *Hannoniæ* uxorem, quam *Trithemius* in Chron. *Hirsaugiensi* pag. 405. *Joan. Becanus* in *Wilhelmo* Episcopo *Trajectensi* XLI. *Wilhelmus Heda* in eodem, *Ubbo Emmius*, *Elias Reusnerus*, *Hieronymus Henninges*, aliique permulti, sororem ejusdem Cæsaris vocant, & horum non nemo, primi, non secundi *Joannis Hannoniæ* Comitis conthoralem, Qui quidem Scriptorum consensus, non solum indicat *Meyeri* sententiam singularem esse; sed etiam cubare in mendo Magni Chron. *Belgici* Collectorem in anni CIↃ. CC. XCIX. ubi *Philippam* hanc, nec amitam, ut *Meyerus*; nec sororem, ut alii plerique omnes; sed filiam nominat ejusdem *Henrici* Septimi, Cæsaris Augusti. Sed ecce dissidium alterum *Meyerum* inter potissimum, & *Henningem*. Avia materna *Henrici* VII. *Romanorum* Regis est *Adelheidis Meyero*, filia *Florentii* Com. *Hollandiæ*: *Henninges* secus, *Adelheidem* istam nupsisse asserit *Arnoldo* III. Comiti *Cluviæ* pag. 144. aviam vero *Henrici* VII. Cæsaris fuisse *Margaretam*, filiam *Henrici Barri*, qua de antea pagina 113. quod etiam *Albicius* sentit. Sed ego nil amplius eo de dissidio, vel aliis addo, ne si velim in his diutius immorari, finem nullum faciam, adeo multa sese hujuscemodi offerunt in veterum monumentis, non nisi vestigatione lyncea in lucis candorem è tenebris eruenda.

IN ACIE] Ubi *Mars*, ut ait ille, fortissimum quemlibet pignoratur, propre *Woringam*, Anno salutis CIↃ. CC LXXXVIII. Ducatus vero *Joannis* Ducis anno XXVIII. inclusis annis, quibus ejus mater *Aleidis* (aliis *Adheleidis*) gubernavit Ducatum, die Sabbathi Divo *Bonifacio* sacro, qui dies *Junii* quintus *Hocsemio*, *Trithemio*, Magni Chronici *Belgici* Collectori, *Molano*, *Meyero*, aliis; decimus soli *Divæo*, ex ante dictis.

OCCISIS] Uti commonstratum superius, & firmatum in Scena belli, in quo Viri strenui obita generosa morte immortalitatem Sibi, ac Generi compararunt. Nec tamen soli. Secuta nimirum eodem in bello aliorum quoque complurium, & illustrium Virorum cædes, de quibus nulla unquam posteritas conticescet. *Divæus* enim cæsos illic Viros Equestris ordinis quadringentos: *Gerbrandus* ex parte Archiepiscopi *Coloniensis* desideratos mille, *Leodiensis* ex *Geldrensibus* extincta duo millia quingenta capita, præter capta, & confossa vulneribus; Magnum Chronicum *Belgicum*, occisos plus quàm mille tam milites, quam militares, excepta innumerabili Equitum turma; nec unquam, vel raro antè illa tempora in regno *Germaniæ* in ullo prælio tantum sanguinis Nobilium virorum effusum esse, uti jam in eadem *Martis* Scena vidimus, prodidere.

ET PATRE VIVO AB HOSTIBUS CAPTO &c.] Nemo omnium, eorum ex numero, qui cædem *Woringani* prælii literis exararunt, æque composite perscutus est Patris *Henrici* VII. Cæs. fatum, ac solers *Mussati* calamus, & fidelis. Vivum enim *Mussatus* asserit in manus hostium devenisse; sese mox, nec gratis, redimere voluisse; sed hostium immanitate factum, ut ære, cujus vim ingentem obtulerat, & quo militares animi plurimum capiuntur, neglecto barbarè, confossus gladiis eorundem occumberet, ac tandem, accedente ad barbaram feritatem insania, fluentem in proximum jaceretur, honore ac nomine tumuli destitutus, cum *Hocsemius* in *Joanne Guidone* Episcopo *Leodiensi* LXXI. Cap. XVI. quo devenerit ignoratum tradat, alii cæsum tantum dicant, sobrie nimium, ac jejune. Et par est in his etiam *Mussato* credere, *quod is*, (uti nobiscum sentiens *Ferrettus* ejus æqualis habet Lib. II. Historiæ suorum temporum) *pro Patria sua Legatus ad Cæsarem, potuit omnia sui genitioris primordia*, (addo ego, progressus etiam omnes, & exitus eorundem) *quæ nos latent, ad unguem perscrutari, & ea manifesta disserere.*

SE ÆRE REDEMPTURUM] Factum id duobus ab aliis principibus viris, eo in bello captis, *Reinaldo* Comite *Geldrensi*, & *Siphrido* Archiepiscopo *Coloniensi*, *Trithemius*, & *Guatius* narrant. Sed quid prohibet, quin id ipsum præstare quoque voluisse credamus Patrem *Henrici* VII. eorundem in hostium potestate situm? Ego sane *Mussato* hæreo, nec trepido sub hoc Duce. Et quorsum trepidatio nimia?

——————— *peccant*
Securæ nimium, sollicitæque manus.

De redimendi more, quibusvis fere temporibus usitato, disseram in Notis ad Rub. IV. *Lib. I. de Italicorum Gestis*, ne omnia congerere voluisse existimer in Rubricam istam, aut alio commodiore loco, mearum partium non oblitus.

ÆRE REDEMPTURUM MAGNUM PONDUS POLLICERETUR] Salebrosus locus. Abesset τὸ *Ære*, abiens alio, vel in casum recto proximum, aut quartum sese reciperet, ac tum demum leniter omnia ista decurrerent,

Mitis & in morem stagni, placidæque paludis,

aliqua ex his junctura, *Et dum se redempturum magnum pondus polliceretur*, subintellecta materia polliciti ponderis, ut apud Maximum Poëtarum *Æn.* II.

—— *& magno mercentur Atridæ:*

sive addita hoc pacto, *Et dum se æs redempturum magnum pondus* (pro eo, quòd rectè minus, *in magno pondere* vulgus, hominum semilatinorum diceret) *polliceretur*: Aut isto, *Et dum se æris redempturum magnum pondus polliceretur.* Fuit etiam, cum *Ære* retinendum ducerem; sed irrepsisse suspicarer mendum in vocem illi proximam, *redempturum*, à librarii manu, quæ nobis eam in recto describere debuisset, hoc sensu: *Et dum se ære redempturus, magnum pondus polliceretur*, perspicuo penitus, & illustri. Cum enim voces in *us* desinentes ita quandoque describi solerent *u'*, in proclivi fuit Librariolis imperitis notam illam ' per *m*, literam explicare, quod elementum illud plerumque hujuscemodi nota, & olim, & etiamnum hodie soleat in primis à festinantibus Scriptoribus indicari. Sed religio mihi semper fuit à MStis Codd. vel latum unguem deflectere, nisi res, & ratio aliter suaderent. Quare nihil hic tandem mutandum censui, &, *se ære redempturum*, hoc loco perinde accipiendum duxi, ac *se redempturum*, tantum. Libuit vero Mussato, τὸ *ære*, quod salva sententia relinquere potuisset, assumere, respectu forte an habito ad Emancipationis ritum, qui per Æs, & Libram peragi consuerat, ut ostenderet, Patrem *Henrici* VII. Cæsaris ab hostibus captum, magnum promisisse pondus *se redempturum ære*, hoc est, *in libertatem vindicaturum*, *ad eum morem*, *quo per æs*, *& libram fiebat emancipatio*, *qua Liberi*, *de potestate patria exeuntes*, *sui juris*, *& vere liberi efficiebantur.* Porro per *Æs*, *& Libram* (sic enim loquebantur, non per *Assem*, ut perperam inolevit *Suetonii* Cap. LXIV.) peractam fuisse Liberorum emancipationem, nihil est, quod dubitemus, cum id aperte prodiderint, *Cajus* Jurisconsultorum Primas Institutionum Lib. I. Tit. VI. *Quibus modis filii exeant de potestate Patris. Pomp.* Lib. V. *Brissonius* Lib. I. Select. Cap. VII. Cautiuncula, & alii complures ex Jureconsultorum albo. Fiebat illa siquidem ad eundem morem, quo res aliæ, quæ mancipi erant, alienari solebant, autore *Festo* Lib. V. in *Emancipari*, nimirum per imaginariæ venditionis solemnitatem, interveniente *Ære*, *& Libra*, qua de Venditione, & ejusdem ritu scripsere *Ulpianus* Tit. XIX. *Budæus* in L. secunda. ff. de Origine juris, & in Annot. in Pandectas. *Paulus* Lib. II. Sentent. Tit. XVII. *Justinianus* in Tit. X. Lib. II. qui est *de Testamentis ordinandis* initio. *Sigonius* Lib. I. de Jure antiquo Civium Rom. Cap. XI. *Hotomanus* in Juris Civilis Partitionibus Tit. XII. & ad Leges XII. Tabb. Cap. XL. *Brissonius* in supra laudato loco, & inter cæteros *Cajus* in Institutionibus, cujus ista mihi sunt omnium instar, ut à *Severino Boëtio* referuntur Lib. III. in Topica *Ciceronis* ex emendatione *Guevaræ* in Commentariis in eadem Topica Principis Oratorum: *Mancipatio imaginaria quædam venditio, quod ipsum Jus* Romanorum *est Civium, eaque res ita agitur. Adhibitis non minus quinque testibus Civium* Romanorum *puberibus, & præterea alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur Libripens. Is, qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex jure* Quiritum *meum esse ajo, isque mihi emptus est hoc ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram, idque æs dat ei, a quo mancipium accipit, quasi pretii loco.* Et hæc quidem *Cajus* de Mancipatione, secundum quam res, quæ mancipi erant, transibant in alienam manum. Cæterum ea, quibus pari plane solemnitate peractam Liberorum emancipationem idem Jureconsultus asseruit, ita se habent: *Emancipatio, hoc est manus traditio, quædam similitudo venditionis est: quia & in emancipationibus, præter illum, hoc est certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario patri mancipat, hoc est manu tradit: à quo fiduciario patre naturalis pater unum, aut duos numos, quasi in similitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis numis fiduciario patri tradit. Hoc secundo, & tertio fit, cum fiduciario patri emancipat ac tradit, & sic de patris potestate exit. Quæ tamen emancipatio solebat ante Præsidem fieri, modo ante Curiam facienda est, ubi quinque testes Cives* Rom. *in præsenti erunt*,

erunt, *& pro illo*, *qui Libripens appellatur*, *id est*, *stateram tenens*, *& qui Antestatus appellatur*; *alii duo*, *ut septem testium numerus impleatur.* Quæ Theophilus in Instit. Tit. *Quibus modis jus patriæ potestatis solvatur*, ad rem nostram accommodatius extulit in hunc modum, mentione scilicet clarius facta libertatis, quæ per emancipationem liberis parabatur. *Emancipatio olim in hunc modum fiebat. Quinque aderant testes, & Libripens stateram, & numum æreum tenens, & medius aliquis: deinde medius ille his præsentibus filium de Patre emebat, dabatque quasi in similitudinem pretii, unum illum numum, & ita filius in potestatem medii illius transibat; sed is tacita quadam ratione in patris potestatem recurrebat. Jam secundum igitur Pater eum vendebat, idque eundem in modum, & emptor eum rursus vindicta manu mittebat, atque iterum, tamen tacito jure, in Patris potestatem recurrebat. Tertium ergo vendebat, & ita solvebatur patria potestas, vindictaque manu mittebatur, & ita sui juris fiebat. Ideo autem filius vendebatur, ut in servitutem redigi videretur, & ita commode ei* LIBERTAS *daretur: nam liber manumitti non poterat; Filia tamen, & Nepos, Neptisve, & reliquæ personæ per unam mancipationem, & unam manumissionem sui juris fiebant. Sed hoc quidem olim, &c.* Et secundum hunc Emancipationis morem videntur etiam processisse solemnia Adoptionis, de quibus *A. Gellius* Lib. v. Cap. XIX. *Clemens Alexandrinus* Strom. Quinto. *Ulpianus* ubi de Testamento per æs, & libram. *Justinianus* in Institutionibus Tit. x. Lib. II. de Testamentis Ordin. initio. Quintilianus Declamatione CCCVII. ubi de Testamento loquens: *Non dixeram* (inquit) *testamentum, cui Libripens deest, & familiæ emptor, & cætera juri necessaria. Plutarchus* de Sera Numinis animadversione. *Lipsius* ad Lib. I. Ann. *Taciti*. Jurisconsulti, Philologique Scriptores ad unum omnes, sicubi de Adoptionibus, aut Manumissionibus egere. Unde autem Libræ in emancipationibus adhibendæ consuetudo introducta fuerit, *Sigonius*, & *Brissonius* in supra commonstratis locis ex *Plinii* Nat. Historia tradiderunt. At quia nostra hæc tantum conjecturæ sunt, ea nos illorum arbitrio permittimus non inviti,

——— quibus arte benigna,
Et meliore luto finxit præcordia Titan,

quorum quidem judicia non odimus; sed expetimus, & amamus. Non interim mihi displicet Cl. & Eruditissimi NICOLAI VILLANI *Pistoriensis* emendatio, quam attulit ad hunc locum, copula tantum adjecta: *Dum se ære redempturum, magnumque pondus pollicere-tur.* Sed erunt fortassis, quibus & nugæ nostræ aliquid videbuntur. Unicuique certe facile concedimus, ut illud probet, quod ipse in primis probabile judicarit, modo noverit, *Æs*, hoc loco pro *Asse* positum, ut in allata Emancipationis formula, *per Æs & Libram*, quod firmant Varronis illa Lib. VIII. *Pro assibus nonnunquam æs dicebant antiqui, a quo dicimus assem tenentes. Hoc ab ære, æneaque libra.* Libret hæc amicus Lector, antequam de nostris judicium ferat, & æqui bonique consulat, quod dare nostra imbecillitas potest.

FLUENTEM] *Vicetinus* Codex, *Fluentum.* Nempe quia *Fluens* substantivè vox rara in vasto gurgite Literariæ Rei, crebrior *Fluentum.* Sed *Fluens* etiam in usu, sicut & *Profluens* (& quidem usitatius) substantivè. *Solinus* Cap. XXX. ex lectione *Matthiæ Martinii* in Lexico Philologico: *Inde per* Caspium *ad* Cyri *amnis penetrare fluentem.* Nam Olivarius *Fluentum* legit; sed *Olivarii* lectionem jure *Martinius* non agnoscit. *Solinus* enim in raris vocibus *Apulejum*, ut plurimum, imitatur. Hic autem in Libro de Deo *Socratis*, ubi de homine infeliciter divite verba facit, *Fluentem*, non *Fluentum* effert, eamque vocem *Geverhartus Elmenhorstius* auctori suo ex MStis, & Vett. Codd. redonavit. Hinc ille doctissimi Viri calamo castigatus. *Omnia affluentia, omnia opulenta, omnia ornata, præter ipsum dominum; qui solus,* Tantali *vice, in suis divitiis inops, egens, pauper, non quidem fluentem illum fugitivum captat, & fallacis undæ sitim; sed veræ beatitudi-*
46 *nis, id est, secundæ vitæ, & prudentiæ fortunissimæ esurit, & sitit.*

Intelligit porro Noster hoc nomine, ni fallor, MOSAM, fluvium insignem *Galliæ Belgicæ*, quo de *Plinius* Lib. IV. Capp. XIV. & XV. *Tacitus* II. & XX. *Cæsar* de Bello *Gallico*, & alii. Manat ille scilicet ex *Vogeso* monte, non procul a *Lingonum* finibus, & per *Eburonum*, *Menapiorum*, ac *Sicambrorum* agrum labens, tandem in finibus *Batavorum*, accepto *Rheno*, in Oceanum se exonerat: eumque propter bellum illud gestum, in quo Pater *Henrici* VII. Cæs. cum Fratribus cæsus occubuit. Unde *Divæus* de *Joanne* I. *Brabantiæ* Duce XXXI. victore loquens, ait, eum post hanc victoriam, capta,
A & eversa *Woringa*, rediisse domum, *magna* Brabanticæ *virtutis opinione in* Trans-mosanis *relicta.* Meminit & fluminis, ad quod sua castra locaverat *Joannes* I. *Brabantiæ* Dux, *Joannes Hocsemius* in *Woringani* belli descriptione, quam ad posteros transmisit in *Joanne Guidone* Episcopo *Leodiensi* LXXI. Cap. XVI. his verbis: *Dux autem* (Brabantiæ Joannes I.) *Castrum de* Waronc, *ubi inimici fuerant congregati, & flumen adjacens cum suo se conclusit exercitu, ut cum fugere non possent, de necessitate bellarent.* Nec ausus fuerim, quin ad *Mosam* respexerit *Hocsemius*, dubitare.

Quod si quis, spectata vocis hujus, *Fluentis*, propria notione, qua parvum fluvium sonare videtur, sicut & *Fluentum* apud Poëtarum Maximum Lib. IV. *Æneid.* ubi loci *Xantho* tribuitur, parvo re vera fluvio,
B magisque delectationi, & aquationi accommodato, quam navigationi, cum ait;

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xantique fluenta
Deserit, & Delon maternam invisit Apollo,

cadere nequaquam posse censuerit in fluvium *Mosam* rapidum, & ingentem; sed eo parvum quempiam fluviolum, seu rivulum cædis loco proximum designari, non ego illi refragari vehementer ausus fuerim, cum præsertim inde sese proditura sint apertius, *Ludibrium*, & *Contemptus*, quibus in sequenti Nota Patris *Henrici* VII. Cæsaris exangue corpus ab hostibus habitum ostensuri sumus.

Norit interim, & observet ex hoc loco Lector, hostes ab hostibus, & eos maxime, qui in acie cecidissent, sic acceptos olim, ut illorum corpora in flumina, vel
C pelagus jacerentur, quod alii quoque Scriptorum docent, *Attius* ante omnes in *Epinausimache* apud *Nonium* ex castigatione Viri doctissimi PETRI SCRIVERII in Collectaneis veterum Tragicorum, nam alii aliter, & aliter legunt.

Sanguine undam salso sanctam obtexui Scamandriam,
Atque acervos alta in amni corpore explevi hostico.

Musarumque *Lat.* decus & incrementum *Maro* Lib. X. *Æn.* de *Tarquito*, ore *Aeneæ*.

Isthic nunc metuende jace, non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro.
Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Unda fieret, piscesve impasti vulnera lambent.

Quæ ducta sunt ex illis Homerici fontis Iliad. XXI.

——— ὐδέ σε μήτηρ
Ἐν θεμένη λεχίεσσι γοήσεται ἀλλὰ Σκάμανδρος
D Οἴσει δινήεις εἴσω ἁλὸς εὐρέα κόλπον:

——— neque te mater
Imponens lectis deflebit, sed Scamander
Feret vorticosus in maris latum sinum.

Nec aliunde manarunt illa, quæ legimus Lib. III. Epigrammatographiæ Græcæ de *Alexanto*.

Οὐ γὰρ σε μήτηρ ἐπιτυμβία κωκύουσα,
Οἶδεν Ἀλεξάντη σὸν μόρον εἰνάλιον:

Neque vero te mater ad sepulcrum deplorans
Novit Alexante tuam mortem marinam.

Talem etiam sive contumeliam, sive injuriam passus *Xantippus Lacedæmonius*, vir alioqui manu strenuus, rerumque gestarum magnitudine inclytus, quem ab *Atheniensibus* in mare præcipitem actum scribit *Herodotus* Lib. V. dum illum officii specie domum revehere
E se velle fingerent, per fraudem & perfidiam summam. De *Constantino Copronymo* Imperatore scriptis prodidit *Joannes Zonaras* Lib. III. eo proterviæ vastum, atque in scelera præcipitem illius animum descendisse, ut viduam *Bactangii* viri patricii, & præclara stirpe editi, uxorem, coëgerit tymbum mariti, rabidæ hyenæ instar, invadere, atque eruta inde ossa propriis manibus in proximum pelagus effundere. Cujus ego atrocitatem sceleris in *Copronymo* non admiror, cum recordor, illum non hominum solum; sed & Sanctorum hostem, quorum intercessionem, ac patrocinium ficulneum præsidium appellabat, illorum cinerem, ac reliquias aquis perdere studuisse: cujus impietatis simillimam speciem vidit etiam *Gallia*, cum *Lugduni* Canibus primum exposita fuere Martyrum corpora; ossa mox eorundem usque ad extremam consumptionem
F ignibus concremata; cineres demum cum favillis in fluvium *Rhodanum* sparsi, ne quid ad eorum qualemcunque memoriam superesset, ejus nobis immanissimæ tragœdiæ narratore *Eusebio* Lib. V. Ecclesiasticæ Historiæ, Capite III. Sic in hostes suos alias alii debacchati, quibus plena est omnis antiquitas exemplorum, ut iram in illos suam explerent hac omnium acerrima contumelia, qua de præter laudatos Scriptores mentio apud Apollonium Libro I. Claudianum IV. Consul. *Hon.*

Largius Arctoos pavere cadavera pisces.

Horatium Od. X. Epod.

Opima, quod si præda curvo littore
Porrecta mergos juverit.

Ovi-

Ovidium Eleg. II. Lib. I. Trist.

Et non æquoreis piscibus esse cibum.

Senecam in Agamemnone.

Nil nobile ausos pontus, & undæ ferent?
Ignava fortes facta consument viros?
Pudenda mors est.

Anthologiam Lib. III. Epigrammatibus de *Timocleo*, & *Erasippo*. *Nonnum* Lib. XXXII. *Homerum* Iliad. XXI. quo loci contumeliam istam dat *Lycaoni*. Et Vegetium Lib. IV. Cap. XLIV. cujus verbis Notam hanc claudo. *Alii ferro interimuntur, alii ardere coguntur in fluctibus; inter tanta tamen mortium genera, qui acerrimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora.* Et si caussas ejus rei quæris, adi *Pontanum* in Elegiam II. Ovidii Lib. I. Tristium ad illa,

Genus est miserabile lethi.

JACTO] Nemo non videt id verbi redolere hoc loco Injuriam, Contumeliam, Impietatem summam. Jus enim omne violat, qui terram redeuntibus in terram negat; humanis curis ereptos insigni contumelia mactat, qui Manes eorum tumuli sibi debiti, quemque idcirco *Manium ædificium*, Imperatores; *Portum corporis*, *Ennius* appellabat, quiete privat; feris tandem ipsis omni immanitate barbaris habetur immanior, qui vitali jam luce cassa corpuscula abjecta jacere mavult, quam patenti cunctis Parentis communis gremio commendare.

Jus omne violat, qui terram redeuntibus in terram negat, quòd terram terræ reddere, non modo Jus non scriptum, quod ipsa Naturæ lex est, omnium nostrum animis insita, Jusve scriptum jubeat; sed Deum ipsum auctorem habere credatur religio sepulturæ, cum is, vel ab ipsis incunabulis rerum (ut Oracula divina testantur) *Caino*, non tam impiissimam fraternæ cædis impietatem, quàm insepultam mortem (ut *Seneca* loquitur *Lib. I. de Tranquillitate animi Cap. XIV.*) objecisse videatur non molli verborum sono. Nullum ob id officium homo homini præstare justius potest, nullum hominis conditori Deo sacrificium gratius exhibere. Præclare, planeque divine nitidissimum lacteæ facundiæ flumen Lactantius Lib. VI. Cap. XII. *Non patiamur*, inquit, *figuram, & figmentum Dei feris, ac volucribus in prædam jacere; sed reddamus terræ, unde ortum est. In quo vero magis Justi-*
47 *tiæ consistit ratio, quam in eo, ut, quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis per humanitatem, quæ est multo certior, justiorque, cum jam non homini præstatur, qui nihil sentit; sed Deo soli, cui charissimum sacrificium est opus justum.* Hinc jure sacris in Tabulis vetusti fœderis laudi perpetuo data sepulturæ cura, ab eoque studio præ cæteris commendati, *Abrahamus* Patriarcharum Princeps, & Pater, a quo dilectæ Conjugi jam vita functæ, sollicitudine mira, sepulcri delecta sedes, quadraginta siclis pro agro ei rei idoneo numeratis: Filii ipsius duo, *Isaac*, & *Ismaël*, a quibus pari affectu eodem in agro Pater cum Uxorerite compositus, & humatus: Nepos ejusdem *Jacob*, qui *Rachelem* suam in *Bethleem* collocavit: *Tobias*, qui, nuntiatis corporis insepulti reliquiis in platea jacere, convivium deserebat statim, ratus impium domi suæ cibum sumere, cum foris esca feris, & volucribus defuncti corpus exanime pateret: *Galaaditæ*, quibus misericordiam in *Saulis*, & filij ejus *Jonathæ* ossibus tumulandis, nuntiis ad illos transmissis, gratulatus est *David*: Propheta demum ille, qui cum Viri Dei corpus, (quod in Patrum suorum sepulcrum inferri noluerat Deus, quia sibi dicto audiens non fuisset) interfectum a Leone, ac projectum reperisset in via, jumento simul cum illa immani fera (ut est a D. *Augustino* traditum in Libro de Cura pro mortuis gerenda ad *Paulinum* Cap. VII.) intrepida præsentia ad sui Domini funus astante, in civitatem perlatum planxit, suoque tumulo consignavit.

Habent & in Sacris novi documenti paginis suam laudem, eamque non vulgarem *Mariæ Magdalenæ* prona, providaque sedulitas, quod unctionem instituerit ad Servatoris humani Generis sepulturam: nec non & *Arimathæus Joseph*, ejusdemque facti socius *Nicodemus*, quod ambo Servatoris ejusdem corpus, largiter prius liberaliterque perunctum, tradiderint sepulturæ. Nec abiit iisdem in Tabulis illaudata Discipulorum D. *Jo: Baptistæ* pietas, quod Magistrum suum, *Herodis* imperio in *Herodiadis* gratiam capite mutilatum, mandarint humo: nec obscuro pressa silentio fuit illorum cura, qui D. Protomatyris *Stephani*, populi *Hierosolymitani*, atque adeo Scribarum Pharisæorumque furore lapidibus oppressi, corpus diligentissime curaverunt. Inibant illi scilicet hoc facto non modo gratiam a Defunctis, quos tribus rebus gaudere maxime dixit *Ovidius* Lib. III. Trist. Eleg. III. Si sciant se efferendos cum pompa: operiendos humo: deflendos a necessariis; sed Superis etiam ipsis, atque adeo Deo Optimo Maximo gratificabantur, quod terram reddentes terræ, ejus suffragari sententiæ viderentur, quam olim protulit, dum hominem conderet: *Terra es, et in terram ibis*: ut acute Commentario IV. in Sententiarum Libros Dist. XLV. Quæst. II. Art. III. vidit, & docuit *Dominicus Soto*. Idcirco Generis nostri Vindex (cujus exemplum, uti & doctrina, omnium est absolutissimum) institutum hoc ita probasse visus est, ut illud etiam sit amplexus, cum nempe ipsemet voluit in terræ tumulo collocari, & hoc qui præstat, rem illi adeo gratam, quam qui gratissimam præstat. Prudentius Hymno de Exequiis clare;

Qui jacta cadavera passim
Miserans tegit aggere terræ,
Opus exhibet ille benignum
Christo pius omnipotenti.

Atqui non solo divino Jure commendata Mortalium sepultura, sed etiam arcano quodam Naturæ ductu justa semper est habita, Jureque probata non scripto; sed scriptis omnibus certiore. Recte Seneca Lib. II. Controversiarum: *Affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim jura non scripta; sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamvis filius familiæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaveri.* Recte, inquam, magnus ille Sophos. Nam cadaver hominis ejectum sepeliendi affectus naturalis est: & non quidem omnibus animantibus; sed homini sic a Natura insitus, ut quoniam jura Naturæ corrumpere civilis ratio non potest, ideo nec jure quidem patriæ potestatis, aut alio jure civili fieri possit, ut non liceat, aut potius, ut non cuivis necesse sit, ex illo humanitatis communi jure, atque officio, quo de mox dicam, terram homini mortuo, etiam ignoto sepeliendi caussa injicere. Spectant huc sine dubio Quintiliani verba: *Ægro redempto*, Decl. V. *Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque veneremur aggestu.* Spectant & illa *Andromachæ* apud *Sophoclem*, quibus *Creonti* Regi, de sepulto ab ipsa contra ejus præscriptum *Polynicis* cadavere conquerenti, sic respondet, ut cadaverum sepulturam e Jure non scripto esse doceat: quod & oris aurei *Dion* aperte sentit in Oratione περὶ ἔθους, humanitatem illam, quam in sepeliendis etiam hostium corporibus exhibemus, Juri non scripto tribuens, quod ἔθος, *consuetudinem* ipse nominat, & apud infensissimos etiam hostes observari tradit.

Quis hic igitur amplius hæreat, quis vacillet? Si quis tamen adhuc hac in navi est, sese is consulat, interroget, audiat, & statim ad eam se humanitatem vocari, Natura ipsa Duce, sentiet, nec invitum. Quemadmodum enim ita Natura comparatum est, ut corporis nostri labes, & deformitatem patere nolimus hominum conspectui: sic ab eadem Magistra monemur, muneris nostri partes esse, defunctorum cadavera, quæ Mors horribili pallore depinxit, insueta specie vestivit, fœtore vix ac ne vix quidem ferendo sepsit, terra condere, & aliorum oculis, naribusque subducere sepultura. Audi Comicum *Moschionem Græcum*, sed *Latino* differentem ore solius ad Naturæ ductum.

Sinite jam terra mortuos operiri,
Et unumquodque unde in corpus venit,
Illuc redire: spiritum quidem ad æthera;
Corpus vero in terram. Non enim possidemus
Illud proprium; sed quamdiu hanc vitam incolimus,
Deinde restituendum est suæ parenti.

Adde his, adeo Naturæ consentaneum esse corpora defunctorum terra dilecta, veluti parentis almæ sinu, jam defectis viribus, ac reciso vitæ filo, excipi, ut etiam apud Gentes quaslibet feras, ac ferreas, quod *Dion Chrysostomus* sentiebat, mos hic inoleverit, nullo alio monitore, quam uno illo naturali, quo de loquebamur, affectu, cujus instinctu fit, ut quemadmodum nemo carnem odit suam; imo dolorem ingentem capit, si post obitum gravius suo corpusculo quippiam accidere posse suspicetur: ita non suis tantum; sed & aliorum corporibus, vel post mortem, consultum ob humanitatem velit, ne sub dio jaceant injurias inclementis cæli, aut ferarum immanium impetus exceptura.

Volens ob id ego, lubensque subscribo *Lactantio* in supra laudato libro, impiam eorum sapientiam appellanti, qui supervacaneam judicant sepulturam, nihilque mali esse dicunt hominem exhumatum, abjectumque jacere: nec inanes, sed plus quam immanes censeo illorum voces, quibus semper in ore natat illud Lucani: *Cælo tegitur, qui non habet urnam*; Et illud: *Parvi refert, humine, an in sublimi putrescam*, quod re-

reſpondiſſe fertur *Theodorus*, Philoſophus vel hoc ipſo ignobilis, cum ei crucem *Lyſimachus* minitaretur: Item illud: *Facilis jactura ſepulchri* ex ore *Anchiſæ* apud Summum Vatem: Poſtremo & illud: *Sepelit Natura relictos*, quod *Mæcenas* olim deliciarum fluctibus obrutus aſſerebat: quin imo cum *Joachimo* Rege, Aſini ſepultura dignandos iſtos judico, unaque *Diogenem* jubentem ſe inhumatum projici cum *Cynicis* omnibus, qui corporum humanorum nullam prorſus habendam
48 rationem ſtultis adoleſcentibus, & in eadem ſecum area, vel potius hara verſantibus, perſuaſerunt, idemque dixerunt eſſe à feris, volucribuſque diſtrahi, & ſepulcro tegi per imprudentiam ſummam, quæ, ementito virtutis nomine, magna quoque in *Stoicis* notata eſt, quorum ex more *Seneca* nulli ſuas reliquias commendavit. Ecquid enim aliud iſtis gratius adpreceris cum *Petro Bacherio Gandenſi*, cujus hic adjuvamur Apologetico pro Defunctis, quam, quod ipſimet in votis habuere ſemper? Quorſum iſtis vitæ ſpatium apud homines longioris expetas, cum plus illis Formicæ ipſæ ſapere videantur, quarum ſi politiam, vel œconomiam ſpectare paullulum modo voluiſſent turgidi iſti Philoſophi, vel Aſtorgi, & in ea Naturæ magiſtræ monita contemplari, didiciſſent plane, vel ab his inſectis vilibus, humanitatem. Ajunt enim probati Scriptorum, Formicarum aulam tripartitam habere manſionem, atque in tres cavernulas deſinere, quarum una ſit, ubi ſua comitia, & cœtus celebrant; altera, ubi tamquam in penum grana, eduliaque recondunt; tertia elatorum & vita functorum cœmeterium. Addit Plutarchus in Libello, cui titulus: *Utra animalia plus rationis habeant, terreſtria, an aquatilia*, non ſolum Formicas cavernulæ ſuæ tertiam quandam Civitatem vita functis, & elatis habere ſeparatam; ſed ex obſervatione *Cleanthis*, qui ejuſmodi ſpectaculo interfuerit, egreſſas e cavernula Formicas veniſſe aliis obviam ferentibus mortuam; pro qua poſt varios ultro, citroque commeatus, verme, tamquam redempti mortui pretio, deſuper elato ac depenſo, acceptam mortuam intro abſtulerint. Ac ne ſuſpectam habeat Lector Scriptoris unius ea de re fidem, eandem nobis hiſtoriam retulit *Ælianus* Lib. de Animal. VI. Cap. L. & Capite proxime præcedenti, in quo de hac ipſa ſolerti Formicarum prudentia circa mortuas contubernales loquens, illud nos amplius docuit, ubi nam illæ mortuas condere ſoleant, nempe in granorum folliculis, ut homines in tumulis, urnis, loculis parentes, & amicos ſolent. Nec potuit induſtria tanta D. *Hieronymum* latuiſſe, apud quem tum de cætera omni Formicarum diligentia; tum vero de luctu, ac funeris elatione, comitatuque ad tumulum, quo de agimus, Malchus Monachus diſſerit ab hunc modum: *Adſpicio Formicarum gregem anguſto calle fervere, ferre onera majora, quam corpora, &c. Illæ venturæ hyemis memores, ne made facta humus in herbam horrea verteret, illata ſemina præcidebant; hæ luctu celebri corpora defuncta deportabant: quodque magis mirum eſt, in tanto agmine egrediens non obſtabat intranti.* Nec illam ignoravit *Plinius*, cum hæc in ejus animantis laudem ſcripta reliquerit, quæ ſubjiciam, ut expendam, Lib. II. Nat. Hiſt. Cap. XXX. *Sepeliuntur inter ſe animantium* (alii, *viventium*) *ſolæ, præter hominem.* Recte *Plinius*, quod *ſepeliuntur inter ſe*; non recte, quod *animantium, ſeu viventium ſolæ, præter hominem.* Communem enim humanitatem iſtam Formicis, & animantibus aliis *Ælianus* facit, & Delphinibus quidem in ſupra laudato *de Animaliam Hiſtoria Libro* XII. *Cap.* VI. mortuorum ab iis memoriam nequaquam abjici aſſeverans; ſed eos, quibuſcum vivis conſuetudinem habuerint, extinctos quoque non deſerere; ideoque ſui generis cadavera ſubire, ad ſummam aquam allevare, tum ad continentem (veluti funere) illos efferre, ac demum hominibus ipſos ſepeliendos tradere, *Ariſtotele* teſte: Elephanti vero Lib. V. Cap. XLIX. cui ex Æthiopum ſermonibus, *Græcanico* (ut ipſe ait) faſtu carentibus, illud inditum à Natura tradit, ut, ſi alterum perſpexerit mortuum, ab ipſo non prætereatur; quin terram manu, ſive proboſcide hauſtam, aut ramum, juſtis veluti quibuſdam myſticis pro natura communi peractis, injiciat: criminis ſcilicet piacularis evitandi gratia; quale à ſe committi, eo deſerto officio, credit hujuſmodi bellua, cui vere hac in parte *quandam* eſſe dixeris, ex ſententia Tullii Libro de Divinatione ſecundo, *cum humano genere ſocietatem.* Sed memoria lapſus eſt *Plinius*, cum ſcripſit, ſolas ex animantibus Formicas inter ſe præter hominem ſepelire. Nam antea Lib. II. Cap. XVIII. ſcripſerat, *Apes progerere defunctas, funerantiumque more exequias comitari:* & Lib. X. Cap. LV. narraverat, *mortua gallina, maritos earum viſos ſuccedentes in vicem, & reliqua fœtæ more facientes, ab-*
A *ſtinentesque ſe à cantu.* Canis etiam caninum cadaver ad *Cereris* perripuit, terraque pedibus effoſſa, illud ibi ſepelivit, licet hoc inter prodigia numeret *Dio* Lib. XLVII. & quod de Apibus ſcripſit *Plinius*, adnotarunt etiam alii, & hi præcipue. Poëtarum Summus Lib. IV. Georg. Verſ. 255.

——— tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt.

Ariſtoteles: Ἐὰν δὲ ἔσω τὶς ἀποθάνη, ἐξάγουσιν ὁμοίως: *Si qua intus obierit, cadaver ſtatim foras efferunt.* Iterum: Τὰς δ' ἀποθνησκούσας τῶν μελιτῶν ἐκκομίζουσιν ἔξω: *Exportant foras apes vita functas.* Et Columella Cap. XIII. *Frequentur aliæ mortuarum corpora domiciliis ſuis efferunt.* Audiant hæc cum *Cynicis* tumuli contemptores, & animantium minorum, ut ſic loquar, Gentium exemplo ſapere tandem aliquando diſcant.

B Hinc Humatio uſu paſſim, & conſenſu communi recepta in mores; Jure quoque ſcripto ſancita apud Gentes non barbaras, Reſque publicas non abhorrentibus ab humanitate legibus inſtitutas. Coluit in primis hunc morem Regina regnorum Ægyptus *Herodoto* teſte Muſa III. nec aſpernata eſt *Perſia*, ſi verbis ejuſdem credimus in eadem Muſa. Nimirum *Ægyptus* Cremationem corporum improbabat, quod ignem eſſe putaret animatam belluam, quæ quidquid nanciſcitur devoret, & abſumat, ubi vero exſaturata ſit, ſimul cum eo, quod devorarit, moriatur. Adhorrebat & a crematione *Perſia*, quod ignem ea Regio pro Deo coleret, & ideo humana corpora Deo conſumenda objicere putaret nefas. Humatus itaque non crematus de more gentis; imo ſua de mente Rex olim *Perſarum* potentiſſimus, & Monarcha *Cyrus* major,
C quam verbis hiſce teſtatam apud Xenophontem habes: *Meum, o pueri, corpus, cum diſceſſero, neque auro, neque argento exornate; ſed terræ ſtatim reddite. Quid enim beatius, quam terræ commiſceri, quæ tot pluchra nutrit, & parturit?* Et forte genus id ſepulturæ *Cyrus* major didicerat a *Judæis*, quibuſcum poſt expugnatam *Babylonem* familiariter vixit. Quare ſollicitata ſua ſede fuerint oportet exſcriptoris alicujus manu *Juſtini* verba Lib. XIX. quibus aſſeritur, Legatos a *Dario Perſarum* Rege *Carthaginem* veniſſe, afferentes edictum, *quo mortuorum corpora cremare potius: quam terra obruere a Rege jubebantur.* Nam ibi loci, τὸ *terra obruere*, primum; *cremare* vero, poſtremum locum rectius occuparet, ne *Darii* edictum pugnare cum *Perſarum* conſuetudine veteri videretur, quod recte ſuſpicatum etiam video doctiſſimum *Kirchmannum* Lib. I. de Funere *Romanorum.*

D *Ægyptiorum Syri*, *Perſarum Magi* unam, & eandem conſuetudinem ſunt amplexi. *Magos* enim, ἀνόσιον ἡγεῖσθαι πυρὶ θάπτειν, *nefas exiſtimare igne ſepelire*, notavit Laërtius iu Proëmio: eoſdemque ſecutus Pythagoras, cadavera & ipſe cenſebat, κατακαίειν οὐκ εἴα, Μάγοις ἀκολούθως, *non licere cremare Magorum more*, quia ſcilicet is, ut Jamblichus ſubdit, μηδενὸς τῶν θείων τὸ θνητὸν μεταλαμβάνειν ἐθέλησε: *nullius rei divinæ mortalem quempiam participem fieri voluit.* Athenienſes etiam, jam inde a *Cecropis* primi ipſorum Regis tempeſtate, mortuos ſuos terra condidiſſe author eſt Cicero II. de Leg. *Nam & Athenis jam illo more à Cecrope, ut ajunt, permanſit hoc jus terra humandi*; Et *Cecropem* ipſum Athenis *in* Minervio *terræ mandatum*, ex *Antiocho* refert *Arnobius* Lib. VI. Mitto leges ab iiſdem *Athenienſibus*
de civium, de militum, de peregrinorum ſepultura 49
E latas: taceo *Solonis* factum, qui probaturus, *Salamina* optimo jure ſuis à Civibus occupatam, id non aliunde, quam ex poſitura cadaverum, effoſſis late tumulis, indicavit: teſtimonia non laudo Petronii *in Satyrico*, ubi de Motrona *Epheſina* loquitur; non Phlegontis Tralliani περὶ Θαυμασίων, καὶ ἀκροβίων, *de Admirandis, & Longævis*: non aliorum Scriptorum inferioris ævi, qui humationis *Græcanicæ* meminere. Nam, ut hæc omnia deeſſent, ſatis id omnium inſtar teſtaretur abunde commune ſepulchrum *Athenis* paratum iis, qui bello cecidiſſent, morteque ſua libertatem patriæ peperiſſent, quod in Urbe fuiſſe *Thucydides* docet, cum aliud, tumulandis iiſdem, *in Ceramico* Suidas, & alii extra Urbem locent.

Feſtinat hinc animus, & calamus ad *Romanos.* Nam hi cum alia multa, tum ritum iſtum humandi ex *A-*
F *thenienſium* inſtitutis, & moribus, eoque, non procul à fontis ara, Rex eorum *Numa* conditus, & eodem *Cornelia* Gens uſque ad memoriam *Ciceronis* uſa. Vide *Ciceronem* ipſum II. *de Leg.* & Plutarchum *in Numa.* Adi quoque ſi lubet, vel potius audi Juvenalem canentem ex *Romano* more *Sat.* XV.

Naturæ imperio gemimus, cum funus adultæ
Virginis occurrit, vel terra clauditur infans.

Conſultus ob id Cæſar (Taciti verba ſunt) *an ſepeliri ſineret, non erubuit permittere.* Et apud eundem Hi-
ſtori-

storicum alibi legimus, *Britannicum* in *Campo Martio* sepultum, & *Poppææ* cadaver illatum tumulo *Juliorum* ex patrio ritu. Exempla plura non congero. Nam ex interdicto Legis XII. Tabb. *de non sepeliendis in Urbe mortuis*, ritus is adeo clare se prodit inter *Romanos* mores, ut facem nullam aliam desideret, quo cerni dilucidius possit. Quorsum igitur, inquies, Tacitus Lib. XVI. Annal. *Corpus*, ait, *est igni abolitum, ut Romanus mos*: & Laërtius in Pyrrhone: *Ægyptii quoque condientes sepeliunt corpora: Romani vero incendentes*? Morem Scriptores isti *Romanorum* alterum respexere, quo solita quandoque cremari apud eosdem corpora defunctorum: atqui humationem crematio non tollebat. Ossa nimirum aliquot legebantur e rogo, quæ mox urnis illata mandabantur homo, ut est nuper a Suavissimo, & Eruditissimo HIERONYMO BRONZERIO meo diligenter admodum tum ex *Græcis*, tum ex *Latinis* Scriptoribus observatum *in Hypernephelo* II. alteris jam ab illo curis aucto, recognito, & excuso *Martinianis* typis.

Prætereo Gentium aliarum censum, quarum consensu firmare validius possem humandorum cadaverum curam mortalium propemodum omnium animis insedisse. Siquidem enim Cynicos illos excipias, quorum insaniam perstrinximus supra; *Lotophagos* item, qui defunctos suos in mare abjiciunt; *Hircanos*, quorum corpora canibus, quos idcirco sepulcrales vocabant, solebant exponere, *Tullio* teste *Tusc.* I. *Albanos*, qui sepulcrorum curam criminis habebant loco; *Scythas*, qui honoris caussa mortuos inter epulas absumebant, *Persarum* nescio quos, quibus Agathias *Lib.* II. *Hist.* honestissimum ait genus sepulturæ visum canum guttura, & rapacium ferarum: imo illum impurum, atque impium moribus existimatum, ad cujus statim cadaver non accurrissent feræ, volucres non advolassent; & alios paucos feris, quam hominibus propiores, nulla alia Gens extitisse videtur, quæ non probatum passim terra condendorum cadaverum morem acceptum à Majoribus religiosissime sit amplexa.

Justissimum itaque sit oportet officium terram reddendi terræ, cum id omne Jus æque jubeat, ut ostensum, & ob id jure, ac merito *Latinorum* Patres Parentalia, Sacrificia, & omnem funerandi solemnitatem *Justa* voluerint appellari. Deus sane quondam habitus Philosophorum *Plato* de Justitiæ generibus loquens, quod ad defunctos attinet, non omisit; quin *Dialogo* V. *de Rep.* Virorum, qui præcipua probitate pollere fuerint judicati, cadavera condi, & honorari præcepit. Ad hæc *Aristoteles*, magnum alterum Philosophorum lumen, *Libro de Virtutibus* (si modo hic illius est fœtus) postremam Justitiæ speciem in defunctos agnoscit: & *Problemate* IX. *Sect.* XXX. defunctis opitulari magis justum esse testatur, quam hominibus vivis. Quorum vestigia probe persecutus Tullius *in Topicis*, Æquitatem, id est, Pietatem, tripartitam esse dixit, unam ad Superos Deos, alteram ad Manes (quibus defunctorum animæ comprehensæ) tertiam ad homines pertinentem, nihil ut æquitati congruere magis, magisque decere hominem videatur. Enim vero a Deo ita distinctam ab animalium cæterorum natura humanam, *Hesiodus* author est, ut animantia cætera, quod justitia careant, sese mutuo devorent, & absumant; hæc vero, quod prædita justitia sit, se ipsam sepeliat, ut conservet. Quamquam Ælianus *Lib.* VI. *de Anim. Cap.* L. scribat, *Hesiodum* ab humana cæterorum animalium naturam per hoc immeritò distinxisse, quod animantibus aliis hac in parte desit, hominibus verò tantum insit justitiæ virtus. Sepeliunt enim sese invicem etiam animantes cæteræ, Formicæ, Elephantes, Delphini, Apes (ut indicavimus supra) & aliæ, quarum nos humanitas erga defunctas latet.

Quamobrem, ut hinc ad alia, quæ proposui, gradum faciam, Defunctis injuriam; quin & contumeliam ingentem infert, quisquis illos abjicit insepultos. Disertissime Tertullianus Libro de Anima Cap. L. *Titulus injuriæ, cessatio est sepulturæ*. Inde est, quod consulto illorum tantummodo cadavera projecta lego, quos insigniter contemptos alii voluere, nempe Cæsorum in bello ob insultationem militarem; Tyrannorum domi, forisque ob odium; Damnatorum ob pœnam; Improborum ob indignitatem palmaris alicujus sceleris non ferendam, Perduellionum potissimum, & Proditorum, quos tellus ipsa recipere reformidat.

Militarem hanc insultationem esse in hostes militiæ cæsos, observavit ante nos eruditissimus Cerdius ad illa X. Æneid. *Istic nunc metuende jace*, ex illis Plutarchi Lib. de Deo Socr. Θεόπομπος δ' ἐπιδραμὼν ἐκ δεξιῶν, καὶ τῷ ξίφει πατάξας αὐτὸν, ἐνταῦθα, ἔφη, κεῖσο: *Theopompus a*

A *dextra adstans, & gladio feriens, isthic, inquit, jace.* Sed quid tandem *jace*? id est, esto insepultus, quod jam explicui *Lib.* IX. Hæc *Cerdius* de hac hostili insultatione impia militari.

Tyrannos fatum idem passos ex *Græcis* indicat, Tyrannorum omnium primus *Alexander Pheræus* à propria primum uxore *Thebe* sublatus, ut nuper laudatus *Plutarchus* narrat *in Pelopida* ad extremum; mox ingenti cum contumelia projectus à *Pheræis*, & conculcatus, digno facinoribus suis exitu, adinvento. Quæ contumelia etiam in ipsos Tyrannorum liberos fuit exercita, ut apparet facile ex Strabone *Lib.* VI. apud quem *Locri* ossa filiarum *Dionysii* Tyranni non sinunt legi; imo κατεπόντωσαν: *dissiparunt in mare*, idque contumeliæ loco. Verum enim vero *Romæ* quoque Tyrannorum monstra obtruncata, & unco per urbem in B *Gemonias*, *Tyberimque* pertracta, cum ex supra memorato *Plutarcho*, *Valerio Maximo*, & aliis veteris historiæ Scriptoribus observo, tum ex Suetonio *in Domitiano Cap. ultimo*, quo tradit: *occiso Domitiano Senatum adeo lætatum, ut repleta Curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo, atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, scalas etiam inferri, clypeosque, & imagines ejus coram distrahi, & ibidem solo affligi juberet.* Apud Lampridium etiam *in Commodo* has habes acclamationes alias incommodas auditas post Commodum interfectum: *Carnifex unco trahatur; Carnifex Senatus, more majorum unco trahatur: sævior* Domitiano, *impurior* Nerone: *sic fecit, sic patiatur, &c. Rogamus, parricidæ cadaver unco trahatur: Gladiatoris cadaver unco trahatur: Gladiatoris cadaver in spoliario ponatur. Præroga, Præroga, omnes censemus unco trahendum, &c.* C Memoriæ quoque prodidit Herodianus *Lib.* VIII. Maximinum Imper. cum filio à *Romanis* militibus apud *Aquilejam* interemptum, ac deinde ad ludibrium projecta cadavera eorumdem, canibus & volucribus cessisse in prædam. Ad eundem modum in *Antoninum Caracallam* Imp. militum furore *Romæ* oppressum, sævitum est. Nam cum ejus cadaver tumultuanti plebi traditum fuisset, tandem in *Tyberim* per cloacas projectum cum *Herodiano* memorat *Julius Victor*.

Fuit & ex *Romanorum* more, capite damnatos unco trahendos ad *Gemonias*, & inde in profluentem *Tyberim* projiciendos dare, ut addocet Dio *Lib.* LVIII. Suetonius *in Tiberio Cap.* LIV. LXI. & LXXV. Tacitus *Lib.* V. *Annal.* ubi de *Sejano*. Juvenalis de eodem *Sat.* X. Plinius *Lib.* VIII. *Cap.* XL. de extremo *Titi Sabini*, Equitis *Romani*, supplicio. Val. Maximus *Lib.* VI. D *Cap.* III. de *M. Clodio*, quem Senatus *Corsis*, quia turpem cum his pacem fecerat, deditum, & ab hostibus non acceptum in publica custodia necari jussit: corpus contumelia carceris, & detestanda *Gemoniarum* scalarum nota fœdavit: & *Cap.* XI. ejusdem libri de *Q. Servilio Cæpione*, cujus corpus funesti carnificis manibus laceratum in scalis *Gemoniis* jacens, magno cum horrore totius fori *Romani* conspectum est: Plutarchus *in Gracchis*, ubi loci narrat, *Gracchorum*, itemque *Fulvii*, & Sociorum ad tria millia cæsorum in tumultu *Romano* corpora, bonis etiam publicatis, lugeri vetita, & in fluvium pertracta; aliique sexcenti de Reis aliis ob sceleris alicujus ingentis culpam, aut canibus ad discerpendum, aut volucribus ad dilaniandum objectis. Legibus enim *Romanis* sancitum erat, ut, si quispiam hoc, vel illud facinoris designasset, E sepultura arceretur. Nec mirum id supplicii locum habuisse inter *Romanas* leges, cum Jeremias *Cap.* XX. *Joachim* Regem *Juda*, propter ingentia scelera, quæ patrarat, optimi patris pessimus filius, extra portas, & mœnia *Hierosolymorum* projectum tradat, raro quidem, sed pleno horroris exemplo.

Ut, ut sit, cum probe improbi omnes hac ignominia affecti sunt, tum signate Hostes publici, aut qui Hostium loco essent; perduellionis, inquam, conjurationis in Rempublicam, ac proditionis rei, Ulpiano teste *L. Liberorum* II. §. *non solent. D. de iis, qui not. infam.* juncta. *L. Minime majores* XXXV. *D. de Religios. & sump. fun.* Idcirco *Athenis* proditionis damnatorum corpora nefas erat in *Attica* sepelire, cujus instituti testimonia, & exempla cum apud alios, tum apud *Xenophontem* habes ad finem Lib. I. Ἑλληνικῶν. *De* F *Græcanicis* ore Euryptolemi de Pericle differentis; Lycurgum Oratorem vetustum *in Oratione* κατὰ Λεωκράτους, *contra Leoncratem* de Phrynichi proditionis post mortem, & sepulturam damnari ossibus erutis, & extrà *Atticam* amandatis; Plutarchum denique *in Phocione* ad finem, ubi post haustam ab eo cicutam in carcere, visum ait inimicis fuisse dare insuper operam, ut de corpore illius, veluti perduellis, atque hostis publici, extra fines absportando decretum fieret; nec porro esset ex *Atheniensibus* quisquam, qui ad supre-

ma

ma ignem accenderet; adeo ut ex amicis nemo id contingere sit ausus. Pertinent huc etiam illa, quæ de *Hyperide* atque *Antiphonte*, Atheniensibus Oratoribus illustribus ob idem crimen insepultis, & ossibus eorumdem juxta leges projectis ex *Atticæ*, atque *Macedoniæ* finibus, perpetua ipsorum, & posterorum memoriæ inusta infamiæ nota, idem Plutarchus tradit *in Vitis Rhetorum decem.* Et prodidit hujus apud illos supplicii finem Dio Chrysostomus *in Oratione*, quæ Ῥοδιακὸς, *Rhodiaca* inscribitur, ideo docens apud *Athenienses* proditoris corpori humum nequaquam injici, *ut ne quod scelerati, ac nefarii hominis indicium posteritati relinquatur*, καθάπερ οἶμαι τὸ μὴ θάπτεσθαι τοὺς προδότας, ὅπως μηδὲν ᾖ σημεῖον εἰσαῦθις ἀνδρὸς πονηροῦ.

Sed à *Græcis* ad *Romanos* migro moris ejusdem acerrimos sectatores. Auctor enim est Val. Maximus *Lib.* IV. *Cap.* VII. Tiberium Gracchum hostem judicatum, ultimo supplicio affectum, sepulturæ honore spoliatum fuisse: Et apud Suetonium *in Vespasiano* legere est *Cap.* II. ad finem, *Vespasianum* Prætorem infensum Senatui, ne quo non genere demereretur *Cajum* Principem, & ludos extraordinarios pro *Germanica* ejus victoria depoposcisse, & pœnæ Conjuratorum addendum censuisse, ut insepulti projicerentur. Quod additum, imo & in aliis eidem culpæ affinibus servatum, præterquam in *Lentulo*, & aliis *Catilinariæ* conjurationis sociis, auctore *Cicerone* in carcere necatis; sed ad sepulturam datis, ideo fortasse, quia de indemnatis, deque inauditis, licet sontibus, extra ordinem sumptum supplicium fuisset, quod ipsi *Ciceroni* postea crimini datum, ut in exilium pelleretur, agente *Clodio*: Et in *Coriolano*, quem sero, & post sceleris pœnitentiam pium, privata pietas a publico Patriæ parricidio revocavit, Matronæque (ut in eo *Plutarchus* habet) tanto tempore luxerunt, quanto *Valerium Publicolam*, & *Junium Brutum* fortissimos cives, quod alterum in tanta antiquitate humanitatis exemplum est habitum in iis Viris, qui & minime lugendos perpetuo sanxerant eos, qui ad Patriam delendam, parentes, aut liberos interficiendos venissent: & Manes illorum sollicitare, gravem & onerosam terram iisdem optare solerent: graveque Numen ultimum imprecari, ne mortuis sedem ullam, nisi inter impios daret: imagines ad hæc eorundem frangere, domos solo æquare, titulos eradere, omnem ubique terrarum, ac gentium memoriam abolere, ex Plinii fide *Lib.* XXI. *Cap.* LXIII.

Ea re credo hujus ignominiæ expertes mortuos, hoc est rite compositos, & humatos, felices ab Ethnicis Vatibus appellatos, Horatio in primis Sat. IX. Lib. I.

——— Haud mihi quisquam:
Omnes composui felices, &c.

Et Ovidio Lib. IV. Trist. Eleg. ultima:

Felices ambo, tempestiveque sepulti.

Nihil enim homini vita functo gravius accidere credebant posse, quam ut inhumatus jaceret feris, & alitibus præda. Idcirco unum id, tanquam gravissimam, & ignominiosissimam pœnam, *Achilles* minitatur *Hectori* apud *Daretem*; nec aliud contemptor ille Divûm *Mezentius*, cum mortem non deprecaretur, expetiit ab *Ænea*, quam ut corpus suum humo tegi permitteret:

Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro
Corpus humo patiare tegi,

Apud *Mantuanum* vatem. Et ob id jure ad *Cajum Gracchum* uxor *Licinia* de projecto fratris cadavere conqueritur, ore Plutarchi *in Gracchis.* Sic *Creon* apud Sophoclem *in Antigona* satiare cogitat iras suas contra *Polynicem*, jubendo ejus corpus esse ἄταπτον, *insepultum:* Sic maritum hac affectum contumelia dolet apud Homerum *Andromacha* Iliad. XXII. Sic graviter, idem permetuens *Ariadna*, apud *Ovidium* in illis mœret,

Ossa superstabunt volucres inhumata marinæ:

Nec carent conquestione illa Lucani Lib. IV.

—— Lybicas en nobile corpus
Pascit aves, nullo contectus Curio busto.

Sed hoc de genere contumeliæ satis, ne Lectorem pluribus oneremus.

Superest, ut ostendamus gravissimam impietatis notam incurrere cadaverum contemptores. Quid ita? Quia, quod humanitati tribuunt Sapientes omnes, id ista tetricitate, (ut hoc mihi verbi de suo accommodet *Panegyricus ad Pisones*, sive illius auctor est *Ænnæus Lucanus*, sive quis alius) contemnitur, violatur. Neque est, quod istam quis humanitatem angustis adeo finibus circumscriptam putet, ut erga propinquos tantum eam sibi colendam existimet. Nam ejus Virtutis splendor longe tum clarius elucescit, cum in mortuo vel hoste, vel ignoto probatur. Apposite *Lactantius*, cujus lacteam dicendi vim cum ipso nutricis lacte deberet imbibere quisquis sibi militandum proponit in Eloquentiæ castris, *Libro* VI. *Cap.* XII. jam ante hujus in Notæ limine laudato. *In quo vero magis Justitiæ consistit ratio, quam in eo, ut, quod præstamus nostris per affectum, præstemus aliis per humanitatem.* Nimirum ex his *Lactantii* verbis non tam liquet humanitatem in aliis à nostris, quales sunt hostes, vel ignoti, nobis exercendam esse; sed in iis maxime, ut per hoc Humanitas differat ab Affectu, qui propinquos potissimum spectat, sicuti eadem ab Amore distinguitur apud Justinum *Lib.* II. his verbis. *Ejusque mortem illachrymatum Alexandrum benigne prosecutum: idque non amoris; sed humanitatis caussa fecisse.* Sed audiamus Auctores alios *Lactantio* suffragantes, neque enim illorum inopia laboramus. *Valerius* namque *Maximus* nec apposite, nec aperte minus *Lib.* V. *Cap.* I. ubi de *Æmilii Pauli* quæsito corpore, de *Tib. Graccho*, & *M. Marcello*, Romanorum Ducibus devictis, & sepultis ab hoste Hannibale loquitur: *Ergo humanitatis* (ait) *dulcedo etiam in efferata Barbarorum ingenia penetrat.* Et statim: *Aliquanto ei plus gloriæ Paullus, & Gracchus, & Marcellus sepulti, quam oppressi attulerunt: Siquidem illos Punico astu decepit, Romana mansuetudine honoravit.* Accedit Val. Maximo Seneca Lib. V. de Benef. Cap. XX. *Patrem alicujus in solitudine exanimem inveni, corpus ejus sepelivi, &c. præstiti patri ejus, quod ipse præstare voluisset, nec non & debuisset: hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ, & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver abscondérem; sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc præstare me cogitavi: At si terram ignoto mortuo injeci, nullum in hoc habeo hujus officii debitorem in publicum humanus.* Senecæ adstipulatur eius æqualis Petronius Arbiter in Satyrico, ubi: *Vel si voluerit* (inquit) *misericors ad idem littus expellere, aut præteriens aliquis tralatitia humanitate lapidabit: aut, quod ultimum est, iratis etiam fluctibus imprudens arena componet.* Et Quintilianus Declam. VI. *Corporis projecti*, cum ait, *Cadaver ab incursu avium, ferarumque tantum miserantium corona custodit. Convenerunt etiam alieni plorantes: totus in spectaculum populus effusus est: & ignoto quoque corpori publica humanitas, quasi quasdam fecit exequias.* Et paullo post: *Non sepelies? Vide, quæso, ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, injiciat humum misericors populus.* Et postea: *Nobis vero* (rerum scilicet Natura) *adversus exanimes genuit non solum miserationem, quæ cogitationi nostræ subit; sed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus transeuntium viatorum collatitia sepultura, inde injecta ab alienis humus.* Nec abludit Ennodius Declam. X. *Communis est universis defunctorum reverentia, & circa religionem forte ultima conditorum dignam posuit humanitas universa culturam.*

Itaque, quotquot ex hominum ingenti numero haberi voluerunt humani, humanitatem istam præcipue coluerunt. Et primi quidem ab ejus insigni cultu omnium linguis, & literis celebrati *Hebræorum* Patres, quos lege cavisse accepimus ex Cælii Rhodigini *Lib.* XVII. *Antiqq. Lect. Cap.* XIX. ut ne hostem quidem relinquerent insepultum. Apud *Athenienses* etiam lex fuit Æliano teste *Lib.* V. *Var. Hist.* ut viator, si forte in aliquod cadaver incideret, illud sepeliret; & ab iis *Medos* honore tumuli decoratos signate Pausanias *in Atticis* tradit. Ex Imperatoribus *Græcis*, cum alios multos, tum *Philippum Macedonem* Imperatorem, re vera Magnum, & *Magni* cognomento Principis *Alexandri* patrem, ab hac ipsa virtute egregie commendatum lego, qui, ut nominis sui memoriam ab ipso interitu, & tumulo vindicaret, *Athenienses*, quos ad *Cheroneam* ceperat, dimisit, & peremptorum sepulturam humanissime curavit, ossibus *Antipatro* commendatis ex *Polybii* fide. Dignum hic se tali Patre filium, & æque magnum prodidit *Alexander*, quum, superato *Dario*, post sepultos cum cura milites, quorum corpora potuit invenisse, *Persarum* nobilissimis honorem eundem habere voluit, mortemque *Darii* lacrymis prosecutus, dempta sibi chlamyde, corpus illius contexit, ac regio ornatum cultu ad matrem Majorum suorum tumulo inferendum misit, eidemque permisit, ut patrio more, quæ vellet reliquorum in acie cæsorum corpora, sepeliret. Hæc istis fere verbis Curtius *Rerum ab Alexandro gestarum* luculentissimus Scriptor *Lib.* III. Quibus addas licet, quod in ejusdem Imperatoris laudem ab hac ipsa pietate adversus lucis hujus usura defunctos testatum reliquit Zonaras *Lib.* I. *Ann.* eum, cum forte fortuna *Cyri*, Persarum quondam Regis potentissimi, mausoleum effossum, violatumque conspexisset, adeo fuisse commotum, ut in effossorem, licet genere claro natum, sibi graviter animadvertendum duxerit sine mora. At non Patri *Philippo* tantum, vel eo digno filio *Alexandro* laudi da-

datum, quod tantam rationem, & curam habuerint hostium humandorum; sed aliis præterea multis. Locum enim illis proximum tenuit *Achilles*, Heroum æquissimus *Philostrati* in Heroicis calculo judicatus, ut qui *Priami* Trojanorum Regis,

——— jura, fidemque
Supplicis erubuit: corpusque exsangue sepulchro
Reddidit Hectoreum.

Parem sibi famam emit pari facto *Demetrii* pater *Antigonus*, qui ut hujus virtutis face suis, & posteris præluceret, *Eumenem* mortuum propinquis ejus (ut ait *Cornel. Nepos* in eo, & Diodorus Siculus *Lib.* XIX.) amicis (ut *Plutarchus* scribit) sepeliendum tradidit, à quibus militari, honestoque funere, comitante toto exercitu, humatus est, ossibus ejusdem in *Cappadociam* ad matrem, uxorem, & liberos deportatis. Et merito id honoris *Eumenes* ex hostibus reportavit. Nam is pari virtute clarus, non ante multo *Craterum* in acie semivivum elatum recreare studuerat, cumque id præstare minimè potuisset, pro hominis dignitate, & amicitia pristina amplo illum funere extulit, ossaque in *Macedoniam* ad uxorem ejus, & liberos studiose remisit. *Antigoni* porro patris vestigia probe pressit *Demetrius* filius, cum victoriam, quam insignem retulerat ex *Ptolomæo* apud *Salamina* prælio navali fuso, clementia magis, quam sævitia decorare voluit, hostibus, qui ceciderant, magnifice tumulatis, uti me *Plutarchus* in eo sine fuco docet. Enituit & in *Antigono* altero, *Demetrii* modo laudati filio, patris humanitas, & fortasse jubare clariore. Nam cum ad illius pedes *Alcyonæus* filius, *Pyrrhi* hostis caput à *Zopyro* milite abscissum abjecisset (ita referente toties laudato Plutarcho *in Pyrrho*) filium nefarium, & barbarum vocans, incusso procul à se baculo removit pater, mox illachrymatus, chlamyde oculis admota, truncum *Pyrrhi* corpus cum capite ipso exornatum cremari jussit, tanta sibi ex hoc facto laude comparata, quantam ex diverso sibi dedecoris notam inussit alter ille *Antigonus*, qui *Alcetæ* hostis cadaver per triduum cæsum jacere demum insepultum voluit, sicuti *Lib.* XVIII. *Bibliothecæ* prodidit Diodorus. Prudenter ob id *Tiresias* apud Sophoclem *Antigona*, Creontem Regem hortatur, caput humari ut sinat *Polynicis* occisi; nec vane Poëtarum *Italicorum* olor, Torquatus Tassus, *Libro Hierosolymæ liberatæ* XIX. Tancredum finxit *Argantis* ab se interfecti cadaver credere sepulturæ. Atque huc pertinet, quod *Vibulenus* quidam gregarius miles ad *Blæsum* castris *Pannonicis* præfectum sub *Tiberio*, conquestus de fratre per ipsius gladiatores jugulato: *Responde* (inquit apud Tacitum Lib. I. Ann.) *Blæse, ubi cadaver*
52 *abjeceris? ne hostes quidem invident sepulturam.* Par enim est una cum occisis hostibus odia simul occidere, si justum præcipue bellum, aut rebus repetitis gestum, aut denuntiatum ante fuerit, vel indictum. Quare non ægre, opinor, ferent *Græci* sibi laudis hujus socium adjungi *Trojanum Hectorem*, quem civis ipsorum magnus, & Vates *Iliad* ψ. ante quam cum *Ajace* consereret manus, id ait egisse primum, si forte *Ajax* occumberet, ut sepeliretur.

Sed tales fuere suis quoque in hostibus *Romanorum* Duces, ne non undique stabiliamus hæc nostra. *Pompejus* enim *Mithridatis* cadaver ad se missum non humandum modo; sed regiis Synopensium sepulcris, suis etiam sumptibus, inferendum jussit, ut *Appianus* habet: *M. Antonius* Brutum perhonorifice sepeliendum Liberto suo tradidit, quoque cremaretur honoratius, suum ei paludamentum injiciendum dedit, Valer. Maximo teste *Lib.* V. jacentem *Brutum* jam non hostem, sed deposito odio civem existimans; justisque peractis cineres, ac reliquias *Serviliæ* matri transmisit, ut Appianus *Lib.* IV. tradit. *Julius Cesar*, juvenis adhuc, post *Argentoratensem* pugnam ex Ammiano *Lib.* XVII. sollicitus, ne diræ volucres consumerent corpora peremptorum, sine discretione, hoc est, æque suos, ac hostes (sic enim hoc, *sine discretione*, interpretor) humo reddidit: & adulta ætate, conspecto *Pompeji* capite, oblitus hostis, soceri vultum induit, ac lachrymis affatim perfusum, conspersumque sepulturæ mandavit. Ita *Germanicus*, raræ, & nobilissimæ modestiæ juvenis, post sextum jam annum *Varianæ* cladis, trium *Romanarum* Legionum ossa cum exercitu, ad ea humo egesta, contexit, *nullo noscente* (verba sunt Taciti I. Ann.) *alienas reliquias, an suorum humo tegeret. Omnes* enim, *ut conjunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, mœsti simul & infensi condebant*; Utque militem redderet alacriorem, *primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar ipse posuit gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius.* L. Cornelius Cos. *Olbia* capta primo bello *Punico*, pro qua fortissime dimicans *Hanno*, Dux *Carthaginensium*, occiderat, corpus ejus è tabernaculo suo amplo funere extulit, nec dubitavit hostis exequias ipse celebrare, uti Silius *Lib.* VI. & Val. Maximus *Lib.* V. *Cap.* I. posterorum memoriæ tradiderunt: qua humanitate usum etiam fuisse annis post multis *Antonium* in hostis *Archelai* corpore regium ad morem funerando, *Plutarchus* in eo sub initium narrat.

Jungerem libenter istis (si *Romanus* fastus pateretur) *Hannibalem*, Pœnorum Ducem, nulli sua ætate secundum, quem *Tib. Graccho*, *M. Marcello*, *Paulo Æmilio* Impp. *Romanis* primo bello *Punico* interemptis honorem tumuli decore admodum detulisse constat, ac ne illo careret *C. Flaminii* Ducis & Cos. nobili illa ad *Trasymenum* lacum pugna superati, & obtruncati corpus, jussisse illud summa cura conquiri caussa funeris, & non invento graviter doluisse. Jungerem & Hannibali *Hasdrubalem* fratrem, à quo Tribunos *Romanos* in pugna cæsos honore simili decoratos *Appianus* asseruit, nisi me recentia magis, quam vetera delectarent. Nullus enim Ducum humanitatis hujus specimen clarius nostra, Patrumque nostrorum memoria dedit *Consalvo*, qui cum eam, & in hoste *Odetto Fuccio Lautreco*, Gallicarum copiarum Duce, & in *Petro Navarro Cantabro*, non hoste, sed transfuga, prodidisset, ejus pietatis officium tumulis, quos utrique splendidos excitavit, inscriptum voluit ad præstantissimi facinoris memoriam sempiternam, & primi quidem tumulo his verbis.

Odetto Fuccio Lautreco Consalvus Ferdinandus, Ludovici filius, Magni Consalvi nepos, cum ejus ossa, quamvis hostis, in avito sacello, ut belli fortuna tulerat, sine honore jacere conspexisset, humanarum miseriarum memor, Gallo Duci Hispanus Princeps posuit. Alterius istis: *Ossibus, & memoriæ Petri Navarri Cantabri, in expugnandis urbibus solerti arte clarissimi, Consalvus Ferdinandus, Consalvi Magni nepos, Suessæ Princeps, Ducem Gallorum partes secutum, pro sepulchri munere honestavit; cum hoc habeat in se præclari virtus, ut vel in hoste sit laudabilis.* Sed dignus omnino est, qui huic parti coronidem imponat, *Romanus* Pontifex *Sixtus*, hujus nominis *Tertius*, quod ille nullum in hoc genere virtutis parem, ne dum superiorem, habuisse videatur, non modo apud Ethnicos; imo nec (opinor) apud *Christianæ* religionis mysteriis initiatos. *Bassum* enim is, Virum sibi infensissimum, injuriarum oblitus omnium, cum persequentibus eum ultricibus diris fato concessisset, linteaminibus accurate involutum, ac aromatibus liberaliter conspersum, ubi prius lavisset, contrectassetque propriis manibus sepelivit, tracto in sui amorem, & admirationem non solum Imperatore *Valentiniano*; sed & *Italia* universa clarissimo isto pietatis erga defunctum; imo & mansuetudinis erga hostem eximio monumento, ut habemus memoriæ proditum *in Decret.* 2. *Quæst.* IV. *Cap. Sixtus*, & apud Platinam *in ejus Pontificis Vita.* Ecquis enim alius, non dico eorum, qui aliquo loco censeri volunt; sed qui se tantum non terræ filios putant, id muneris obiisse legitur, ut horridum jam indignissimi, & pertinacissimi inimici cadaver propriis manibus lavaret, perungeret, sepeliret, ac tandem justa illi perageret inserviendo; & accuratissimo obsequio, nullo usus administro, succurreret ad sepulturam? Norat ille plane Deo, cujus vices obibat in terris, quam hominibus propior, divinum potius, quam humanum opus esse condendorum hostilium cadaverum curam. Quod nos Ethnici ut docerent, tradidere *Herculem*, Heroëm magnum, hujus erga hostes humanitatis exercendæ auctorem præcipuum extitisse, Plutarcho teste *in Theseo*, & Æliano *Lib.* XII. *Var. Hist. Cap.* XXVII. cum antea illorum corpora insepulta relinqui, ludusque, ac præda dilacerationi Canum, ut habet Homerus *Iliad.* ψ, exponi solerent: & eam ipsam ob caussam Heroëm eundem in Deorum numerum retulere. Quin, ut apertius hac cura Deos etiam ipsos tangi pateret, idem ille Vatum pater, & decori maximus observatur Homerus *Iliad.* 24. cecinit, *Thetidem* una ex parte ad *Achillem* filium missam imperio *Jovis* cum mandatis, ut in defunctum *Hectorem* sævire desineret, fata hominum in hoste exanimi vereretur ejus ad sepulturam corpore restituto, tandemque nosceret ob hanc sævitiam sibi cum *Jove* reliquum omnem Deorum cœtum infensum esse: ex altera vero *Iridem* Jovis ejusdem jussu *Priamum* adhortatam, ut auro filium rependere ne tardaret.

Quis hæc animo secum reputans (ut in hostibus *Henrici Plundeli*, patris *Henrici* VII. Cæsaris, desinam, à quibus initium hujus Notæ duxi) non illos ab humana natura degenerasse penitus asseveret, cum tanti Herois corpus, vulneribus inhumane confossum, in fluentem proximum novo superaddito inhumanitati cumulo projecere? Videt id sine dubio, quisquis videt, & ignorat mecum, quonam illi stylo confodi de-

beant, cum nihil hac immanitate immanius fingi, vel excogitari possit. Quid enim? Eosne dicamus imitatos naturam Canum, qui, si saxis petantur, eo qui jecit omisso, omnem iræ suæ rabiem in mutos lapides effundunt? Leve hoc ad impietatem tantam. Comparemus Vulturibus, aut Corvis, quorum est oblectari, pascique cadaverum laniena? Nulla tanta feritas istis volucribus inest, quæ non ea feritate vincatur, qua mortales æqualium suorum exuviis, innoxiis, non sentientibus, vita cassis, & viribus insultant. Quid quod aliæ generosiores, & altioris, ut ita dicam, spiritus Feræ minus feræ sunt, nec Leones tantum, à quibus fama est, mortuum non attingi,

53 *Cum Lupus, & turpes instent morientibus Ursi,*
Et quæcunque minor nobilitate fera est;

Sed etiam Accipitres, & Delphines? Accipiter enim, si cadaver hominis insepultum aspexerit, ut est ab Æliano traditum *Lib.* II. *de Animal. Cap.* XLII. omni illi ex parte terram injicit, quamvis non hoc ipsi faciendum, sicut *Atheniensibus* præceperit *Solon*: Delphinum vero vim magnam ad *Cærani* funus celebrandum olim convenisse, & ad littus, ubi cadaver pio proquinquorum officio cremabatur, expectasse, donec ipsa funeris justa consummarentur, auctor est Plutarchus in fine Opusculi: *Utra animalia plus habeant rationis.* Hinc ille aculeus medullæ ipsius Ambrosiæ *Ambrosii* in homines omni prorsus exutos humandorum hominum humanitate, & feris ipsis efferis efferatiores, Opusculo de Tobia: *Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur; homines denegabunt?*

Nullum ego plane hominum genus gravius unquam Scriptorum calamo vapulasse, vel majorem usquam reprehensionis mercedem tulisse censeo apud Nationes omnes. *Lysandrum* scilicet execratur Pausanias *in Bœoticis*, quod à se captum *Philoclem*, Atheniensium Ducem, cum quatuor millibus militum non modo cædi jusserit; verum etiam passus non fuerit inhumari, quamvis id illi adversus *Medos* apud *Marathonem*, *Lacedæmonii* etiam ipsi apud *Thermopylos* præstitissent. Exagitatur itidem a Polybio *Lib.* v. Antiochus, quod, cum *Molo* devictus sese illi permisisset, cadaver in excelso *Mediæ* loco suspendi jusserit, non absimili feritate ab ea, qua sævitum in *Saulem* a *Philistæis* accepimus I. *Regum*, *Cap.* XXXI. cum illius corpus, prius avulso capite, suspenderunt à muro civitatis *Bethsan*, alitibus nimirum carnivoris corrodendum. Notatur & a *Diodoro Siculo Lib.* XV. Chabrias *Atheniensis*, quod *Lacedæmonios* superatos, & in fugam datos persequi noluerit, ne captos cæsosque dare tumulo cogeretur: nec leviter reprehenduntur ab *Eustathio* vetusti *Galli*, qui vel cum belluino ritu vitam sine ullo religionis cujusquam, nedum *Christianæ* mitissimæ, sensu agitabant, quod captivos mactatos relinquerent insepultos. Carpitur & ab *Homero* Achilles *Iliad.* X. quod in *Hectora* ferinum in morem sævierit, antequam illius corpus *Priamo* patri concederet ad sepulcrum admonitu *Jovis*. Male quoque audiit Rex Assyriorum, *Sennacherib*, & ob id maxime, quod vetaret *Israëlitarum* corpora terræ infundere, ac sepelire. Divi *Ambrosii* mens est *Epistola* XXXVII. perinde esse privare hominem vita, ac tumulo non locare post vitam. Sic enim ille æque graviter, ac animose cum *Maximo* tyranno, dum gratiosissimi *Gratiani* corpus ad sepulturam poscit, quod ejus ille fratri *Valentiniano* negaverat, inficiatus jussu illum suo cæsum: *Quomodo non mandasti occidi, dum prohibes sepeliri? Poterit credi, quod ei non invideres vitam, cui invides sepulturam?* Suggillavit etiam Seneca *Lib.* v. *de Beneficiis Cap.* XVI. Romanos Duces (non enim *Græcorum* solum, vel aliorum hæc impietas fuit) quod diu debitas inferias *Gallicis* bustis non persolvissent: & sub eorundem cælo *Superbi* cognomen *Tarquinio* fuit, quod socerum gener sepultura prohibuisset, *Romulum* quoque periisse dictitans insepultum. Sic apud *Sophoclem* eloquentiæ fulmine percellitur *Agamemnon*, quod *Ajacis* cadaver marinis alitibus exponendum decreverit, nec alia ratione sua de sententia dimovetur, quam, quod Virum strenuum post funera lædere sit omnino nefas. Sic *Statius* Creontis, *Thebanorum* Regis, impietatem, qua vetuerat eos, qui *Thebas* oppugnatum venerant, *Græcos* sepelire; sed avibus potius, ferisque carnivoris relinqui in agris suburbanis dilaniandos, notavit in illis Lib. II. Theb.

—— jubet igne remoto
Arceri Danaos, nudoque sub axe relinqui, &c.

Cujus atrocitate præcepti commota *Evadne* viri perstrenui *Capanæi*, qui ante *Thebas* occubuerat, & insepultus jacebat, uxor, cum apud *Theseum* questa esset, *Theseus* pari indignitate permotus *Creonti* bellum indixit, victorque copiis, & armis exutum neci dedit. Ita periit, & honore sepulcri illachrymatus caruit prodigiose crudelitatis Tyrannus *Creon*, qui, nihil ut sibi ad impietatem deesset, speciosissimam antè virginem *Antigonem*, Polynicis sororem, ad mortem adegerat, propterea quod fratrem suum in acie cæsum sepelire conata esset; mox & *Argeam*, Polynicis ejusdem conjugem, dum cogitaret de inhumando mariti cadavere, jugularat. Par est enim, ut qui alios abjecerint insepultos, ipsi veluti talione mulctati jaceant insepulti: Jureque *Nabuchodonozoris* cadaver unco injecto e sepulchro extractum ab *Evilmerodach* filio, & avibus objectum est, quemadmodum illi aliquando eventurum præsago spiritu prædixerat Deo plenus Esaias Cap. IV. *Tu projectus es, quasi stirps inutilis de sepulchro tuo*, quod omnes a se per fas, nefasve trucidatos sepulcro privasset, ut ait D. Hieronymus, *Commentario in Prophetam* illum. Nec injuria *Menelaus*, cum in exilio defunctus esset, ne peregrina quidem sepultura cohonestatus est, quod viros optimos, deque *Judæorum* Republica optime meritos canibus devorandos, abjici mandasset, ut habet *Secundus Machabæorum Liber Cap.* V. ex quo id ipsum, ob eandem impietatem, *Jasoni* contigisse liquet. Hinc apud Nicephorum *Lib.* X. *Cap.* XIII. de *Juliano* Imperatore leges, quod cum *Elisæi* Prophetæ, & *Joannis Baptistæ* ossa in *Cæsarea* Palæstinæ loculis suis se auctore extracta fuissent, & ejusdem imperio irrationalium animantium ossibus immista igni tradita, ut, redacta in cinerem, aërem in proximum dispergerentur, talem illum vitæ exitum sortitum esse, ut in prælio cæsus, terra, quam Divorum corporibus denegarat, ipse pariter sit exclusus. Ait enim eodem libro Nicephorus *Cap.* XXXVII. ne sepulcrum quidem in *Tharso Ciliciæ* paratum, eum recipere voluisse. Nam terra, quæ ejus caussa perfossa, & commota fuit, pro viribus tam scelesto, & sacrilego obluctata, impium cadaver excussit.

Sed ego fortasse facio imprudenter impietatis hujus invisæ semper omnibus visæ exempla plura congerens, & producens in tanta rei clarissimæ luce. Satis jam illorum, satis & verborum fiet. Satis enim muneris ego mei partibus fecisse videor, habentque satis, ut arbitror, rationum mortales omnes, quibus possint ab inferenda, vel levi, cadaveribus humanis injuria deterreri. Quod si quem impietatis hujus nulli non improbatæ nota nequibit in humanitatis officio continere, contineat illum jactura virtutis, & famæ, quam faciunt hostium quoquomodo cadaveribus insultantes. *Illiberale enim est, planeque effœminati, ac degeneris viri* (ut est a Philosophorum, vel primo, vel primo proximo Platone divinitus scriptum Lib. v. de Republica) *injuriis, ac contumelia afficere mortuum, hostemque arbitrari perempti hominis cadaver, cum ipse alio concesserit, eo, quo in procinctu ac acie stetit, relicto corpore.* Quo sensu *Trojanus Hector*, nunquam satis pro dignitate celebratæ fortitudinis Heros, *Græcis* hostibus superbè sibi, postquam violentæ mortis necessitate concidit, insultantibus, ac undique vulnerati semianime corpus vellicantibus respondens, ait apud Daretem III. & Hom. XXII. Lib. *Agite nunc Græci, trahite me pro libidine vestra: sic enim sæpe imbelles, & pavidi Lepores oppressi Leonis barbam evellere audent.*

Habe Lector, & in ultro tributis numera Dissertationem istam, quam hic dare volui, tum ut stylum distringerem in homines inhumanos, tum ut specimen aliquod exhiberem ejus Operis, quod de SEPULCHRIS, ET EPITAPHIIS habeo jam affectum, Libitinam (ominari libet) si DEUS vitam, & valetudinem dederit, vi- 54
taturum. Si cui delicatiori videbitur longior, missam is illam faciat, & ad ea, quæ subjicio necessaria magis ad hujus Historiæ lucem, invito nemine se convertat.

TRIBUS RELIQUIS EODEM PATRE NATIS) Cum Genealogici Scriptores, & Historici plerique omnes duorum tantum *Henrici* VII. Cæsaris fratrum, *Balduini* scilicet Archiepiscopi *Trevirensis*, & *Walrami*, sive *Valerani* meminerint, nec plures alibi *Mussatus* afferat, videri jure posset alicui numerus *Henrici* Fratrum hoc loco auctus sine fundo. Ego vero numerum hunc, etsi cum paucis, sic admitto, ut probem; imo neminem, qui Notas nostras legerit, improbaturum putem. Tandem enim aliquando reperi tertium *Henrici* VII. Cæsaris fratrem plerisque Scriptorum indictum, post sæpe, ac sæpius evoluta ætatum illarum, ac temporum monumenta; & his demum in tenebris, velut ex Pharo, mihi lux affulsit e *Chronicis Trevirensibus* apud *Magni Chronici Belgici* Collectorem. Sic enim illic clare, & diserte legas in laudem *Balduini*, Archiepiscopi Trevirensis, *Henrici* VII. Cæsaris Fratris minoris natu: *Judex strictissimus extitit. Nam fratrem proprium facto homicidio uxoris propriæ, spe melioris habendæ uxoris, cepit, & rotali supplicio affecit.* En tertius ille tandem *Henrici* VII. Cæsaris frater, qui cæteris

teris non illaudatus modo; sed ignoratus penitus abiit, A non ignotus Nostro. Sed ejus mihi nomen etiam innotuit *Henninge* duce, & auspice, simul ac illum mihi versare contigit, beneficio Senatoris Amplissimi DOMINICI MOLINI omnium nostrûm, qui bonis artibus aliquam vel opellam damus, munificentissimi Mæcenatis. Cum enim Henninges *Balduino*, & *Valerano*, fratribus *Henrici* VII. Augusti notis, *Joannem* adjiciat tertium, exploratum sane, planeque perspectum nomen illius etiam jam habemus. Cæterum, quid sibi voluerit supra laudatus *Magni Chronici Belgici* Collector, cum scripsit ad annum CIↃ. CC. LXXX. VIII. post narratam *Woringanam* cædem: *Sciendum præterea, quod Henricus Octavus, septimus fuit filius Comitis Lutzenburgensis in dicto bello de Wornik interfecti*; quibus sane verbis videtur *Henrico* VII. Augusto fratres sex adscribere, nisi mendum in eum locum irrepserit, quod in superioribus Notis pag. 27. B conabar utcunque tollere, ignorare me fateor non gravate. Itaque ejus explicandi palmam aliis concedo, non nescius, acriores hujuscemodi rerum examinatores, hoc ævo præsertim lectissimorum ingeniorum ubertate feracissimo, reperiri, quo nec illorum Mæcenates desunt.

MAJOR DOMUS UT PRIMOGENITUS] Docte. Quibus enim in partibus Terrarum orbis Primogenitorum jus viget, in iisdem Primogenitis obvenit *Majoratus*, id est, *Principatus domus*. Subest ea vis Titulo MAJORIS DOMUS, eademque differt maxime a MAJORE. *Major* enim *domus* dignitatem, & prælationem sonat, cum *Major* solam ad ætatem ut plurimum referatur, præsertim apud Jurisprudentiæ Mystas, quibus *Major* sine alio addito, idem est tantum, quod *natu, vel ætate major*, proque *Primogenito* eadem plane C ratione capitur a *Socino*, *Baldo*, *Barbatia*, Glossa ab eodem adducta, qua pro *Jure Primogenituræ Majoritatem* accepere Præpositus, *Oldradus*, *Panormitanus* & alii, quos enumerat *Joan. Lecirier*, Parisiensis Decretorum Doctor, in Tractatu *de Jure Primogenituræ Lib.* I. *Quæst.* II. proque *Bonis primogenitis*, quæ nempe ea lege colligata sunt, ut neque alienari, nec dividi queant; sed integra, & individua ad primævos filios pertineant, cæteris fratribus exclusis, *Majoratum*, Jacobus Simanca, Civitatensis Episcopus, *de Primogenitis Hispaniæ Lib.* I. *Cap.* I. quique illum Juris magistri reliqui prævivere.

Nec erat solius olim dignitatis, & prælationis nota Titulus *Majoris domus*; sed eum præterea, quem ornabat, ità supra fratres cæteros evehebat, ut illi ad Patris bona, & ea maxime, quæ feuda nominantur, aperiret viam, non secus ac olim *Romæ*, quibus Tribunitia D potestas a Principe petebatur, ii successores habebantur Imperii, cujus ergo *Tiberium* Augustus ejus sibi consortem potestatis assumpsit, uti nos docent illa Taciti Lib. I. Ann. *Nero solus e privignis erat: illuc omnia vergere, filius, collega Imperii, consors Tribunitiæ potestatis adsumitur.*

Isto sane jure, quod afferebat secum *Majoratus domus*, suffectus est Patri in *Lucemburgico* Comitatu *Henricus*, filius natu major, & *Septimus* ejus posteà nominis Imperator; aliique alibi jure eodem, & titulo suis Parentibus liberi successere, ubicunque gentium Primogenitis hactenus primæ, secundæ, tertiæ sunt delata. Quare non pauci sese nobis ad intuendum objiciunt eorum ex numero in utriusque memoriæ monumentis: sed inter cæteros *Theodoretus*, Hollandiæ Comes, apud *Joannem Becanum* in E Balduino II. Trajectensi Episcopo XXIX. *Quorum arbitrio denique definitum est, ut Theodoretus, tamquam Major natu, quiete permaneret Comes Hollandiæ*: Et Joannes de Andanis Primogenitus Margaritæ Comitissæ Flandrensis apud eundem Becanum in Henrico ejusdem Urbis Episcopo XXXIIX. *Demum per amicabiles internuntios Margarita Comitissa Flandrensis amicitiam Regis adepta est, & omnis controversiæ discordia prorsus in hunc modum terminata est, quatenus Joannes de Andanis Primogenitus ejusdem Margaretæ, sororis Regis, Comitatum Hannoniæ, & terram Alostensem in hæreditatem acciperet, & Guido, qui minor natu, Comitatum Flandriæ possideret.* Novumque mihi semper est visum, quod *Haræus* habet *in Godefrido* III. *Brabantiæ Principe* XXXVI. ex *Affligemensi* (neque enim mihi nunc F ad manum is Scriptor) minorem natu, jure Primogenituræ, in feudis successisse. Sic enim apud *Haræum* Affligemensis in laudato loco: *Mox Godefridus Waltero, ac Gerardo ignovit, filiis Walteri Bertoldi, de quo superius, iisque bona paterna reddidit, ea tamen lege regioni Grimberganæ imposita, ut minor natu, jure Primogenituræ, in feudis frueretur. Qua ratione Walterus Mechliniæ dominium a fratre Gerardo; is vero Grimbergam a Duce beneficium recognovit.*

Sed redeo ad Titulum *Majoris domus*, & ejus primæ fontem originis investigo, ut aperiam, undenam ille potuerit in Domum *Lucemburgicorum* Principum devenisse. Manavit ille non dubie ex aula *Francorum* Regum, in qua natus, alitus, propagatus. Et natus ille quidem sub imperio *Clotarii*; sub aliis vero deinceps Regibus alitus, propagatus. Dilucide Venericus in Apologetico Henrici IV. *Tempore Clotarii, patris Dagoberti, regnum Francorum regi cœptum est, & amministrari ab his, qui Provisores aulæ Regiæ, vel Majores domus esse videbantur.* Hinc Anonymus in Fragmento, quod extat præfixum *Chronico Argentinensis* ab *Urstisio* edito cum illustribus aliis Scriptoribus *Germanicarum* rerum, de *Pipino*, & *Erchinoldo*, tempore *Dagoberti* ad annum DCXXXI. *Dagobertus Rex, &c. pacificus, & quietus regnum obtinuit Francorum S. Arnulfo Metensi Episcopo, Pipino Duce, & Erchinoldo Majore domus utens consiliariis.* Quibus consentiunt *Aimoinus*, qui in intima *Francia* ad muros *Lutetiæ Parisiorum* vixit, & Acta Medoaldi Episcopi Trevirensis. Ille his verbis: *Dagobertus, patre defuncto, totius regimen nactus gentis, in Burgundiam ea propositi intentione proficiscitur, ut oppressis, & calumniam sustinentibus, justitiam exercendo, subveniret, Usque ad id temporis consilio beati Arnulfi Metensis urbis Pontificis, nec non Pipini in Regno Austrasiorum Majoris domus officium gerentis usus est.* Ista in Elogio Pipini: *Clarebant tunc temporis in palatio Viri strenuissimi, iidemque religiosissimi, inter quos eminebat Pipinus Dux clarissimus, & Major domus sub Clotario, Dagoberto, & Sigeberto potentissimis Regibus.* Et rursus idem 55 illud Fragmentum Anonymi de *Pipino*, ejusque filio *Carolo* ad annum DCLVI. *Angisus de Begga uxore genuit Pipinum Ducem, qui Major domus regni Francorum erat. Pipinus genuit Carolum seniorem, & Ducem, & Majorem domus Francorum.* Et iterum de Pipino, Erchinoldo, & Grimoaldo ad annum DCLXXIV. *Dagobertus Rex obiit, & filii ejus duo Regno substituuntur. Sigebertus cum Pipino Duce, & Majore domus regiæ Austrasiam: Clodoveus minor cum Nanthilde matre, & Erchinoldo Majore domus Franciam, & Burgundiam accepit. Sigebertus Rex Austri, Pipino Duce defuncto, Grimoaldum filium ejusdem Majorem domus statuit.* Nec multo post de Ebroino, & Leudesio in eodem anno: *Erchinoldo igitur defuncto, Lotharius qui tunc regnabat, Ebroinum Majorem domus constituit. Qui ob nimia scelera sua à Francis accusatus, ab Hilderico, qui fratri in regno successerat, in Luxovio Monasterio Burgundiæ recluditur, & Leudesius, quem Germani Leuthericum vocant, filius Erchinoldi, consilio Leodegarii Augustodunensis Episcopi, Major domus palatii constituitur.* Et mox de Leudesio tantum: *Leudesius namque, cum Major domus esset, duxerat uxorem de prosapia S. Sigismundi Regis Burgundiæ, &c.* Et, paucis interjectis, de Waranto, & Berechario: *Ebroinus igitur, dum Francos crudeliter opprimeret, ab Ermefrido occisus est, & Waranto Major domus a Theodorico constituitur. Quo defuncto, Franci in diversa tendentes vacillabant, & Berecharium quendam, statura pusillum, sapientia ignobilem, consilio inutilem, Majorem domus palatii oberrantes statuerunt.* Berechario demum ab inimicis interempto, (ut in eodem Fragmento legitur) *Pipinus* alter Dux, *Theodorico* annuente, cœpit esse in principali regimine Major domus, eoque mortuo *Raginfredus* in Principatum Major domus à *Francis* eligitur: mox & *Carolus* Major domus palatii, deposito *Raginfredo*, effectus est: & post *Caroli* obitum *Carolomannus*, & *Pipinus* diviso regno patris *Francorum* Majores domus præfuerunt, donec *Hilderico* (*Childerico* aliis) qui tunc temporis regimen *Francorum* tenebat, deposito, atque in Monasterium detruso, *Pipinus* e Majore domus in Regem elatus est. Qua de re, præter Trithemium in fine *Breviarii Vol. I. Annalium suorum de Origine Gentis, & Regum Francorum*, & *in Compendio de Origine, & Regibus iisdem, ex Libris* XII. Hunibaldi, aliosque non paucos, Petingerus *in Libris de Germania* differit in hæc verba: *Consilio Zachariæ Pont. Max. Pipinus Dux Brabantinus, & Austrasiorum etiam Germanus, Majorque domus Franciæ (agebat enim in palatio Treverensi) per Proceres Franciæ Rex declaratur.*

At hoc æque clarum, ac certum: non æque illud, quinam proprie dicerentur, & haberentur MAJORES DOMUS in Aula *Francorum* Regum, sive quænam propriæ, statæ, ac signatæ muneris illorum partes essent in Aula, sive Regno. Glossæ Isidori: *Architriclinius, Major domus.* Alii: *Provisor Regis aulæ*, vel *Præfectus palatii.* Alii alia: Quot capita, tot sententiæ, ut non immerito *Matthias Martinius*, alioqui diligens, & accuratus Scriptor, nihil hac in parte definiens, de Majore domus hæc tantum attulerit *in Philologico* suo *Lexico* ex *Benedicto Levita*, qui cum *Ansegiso* Abbate collegit *Capitula*, sive *Leges Ecclesiasticas*,

& Civiles Caroli M. & *Ludovici Pii*, Lib. v. Cap. CVII. *Prebyteri curas seculares nullatenus exerceant, id est, ut neque Judices, neque Majores Villarum fiant. Ita Major domus est dignitas quædam. Assumpserunt, & Græci μειώζαι οἱ πρεσβύται. Suidas.* Hæc ille. Mihi quod occurrerit, in medium afferam, id ipsum uniuscujusque arbitrio relicturus, qui rem totam diligentius voluerit examinare. Censeo ego, nec solus, *Majori Domus* solius Regiæ domus curam demandatam initio; sed cum imperio reliquos in Ministros domesticos summo, ita ut ab Archiœconomo non differret, qui nobis est Italis, *Maggiordomo*, unde *Majordomatus* Paulo Warnefrido. Colligo id, tum ex supra laudatis *Venerici* verbis in limine præsentis Notæ *ex Apologetico Henrici* IV. quibus aperte prodit, *Majores domus* fuisse *aulæ Regiæ Provisores*; tum ex his, quæ sunt ab eodem Scriptore tradita libro de Unitate Ecclesiæ conservanda: *Theodoricus tertius frater, cujus Major domus, id est Provisor palatii; imo violator palatii extitit quidam Ebroinus apostata.* Est enim Venerico *Palatii Provisor*, qui *Sacræ Aulæ Dispositor* Corrippo Lib. II.

Dispositorque, novus Sacræ Baduarius Aulæ,
Successor soceri, factus mox cura PalatI.

Hinc isto munere decorati vel *Majores Domus* simpliciter, atque adeo frequentius accuratis Scriptoribus dicti, vel *Aulæ, Domus, Palatii regii Majores*, ut sciremus illorum provinciæ fines fuisse primitus hisce fere limitibus circumscriptos. Mitto, qui *Majores Domus* simpliciter vocant, quorum ingens est numerus; nec omnes do, qui *Domus, Aulæ, Palatii regii Majores* nominant, ne Lectorem lassem. Affecit his illos postremis titulis e Græcis Scriptoribus Sozomenus Lib. v. Eusebium τὸν μείζονα τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, *Majorem aulæ regiæ* appellans: e Latinis Flodoardus *Hist. Rhemens. Lib.* II. *Cap.* XI. ubi de *S. Rigoberto* Episcopo differens, inter cæteras ejus laudes hanc recenset, quod *hic Venerabilis Præsul Pipinum Majorem domus Regiæ traditur amicissimum habuisse.* Affecit & Gregorius Turonensis, cum scripsit, *Herchivoldo Majore domus defuncto, Franci Ebroinum in hac dignitate, ut Major esset in Aula Regia, constituunt.* Et Paulus Warnefridus Lib. VI. de Gestis Longobardorum Cap. XVI. *Hoc tempore apud Gallias Francorum Regibus à solita fortitudine, & scientia degenerantibus, qui Majores domus Regalis erant, administrare Regis potentiam cœperunt.* Et paulo post: *Fuitque eo tempore Major domus in Regio Palatio Arnulfus, vir, ut postmodum claruit, Deo amabilis, & miræ sanctitatis.* Sic in supra laudato Fragmento Leudesius, Berengarius, & Carolus *Majores domus Palatii* nuncupantur.

At aliis visum hos ipsos *Rectores* potius, vel *Præfectos*, quam *Majores Aulæ* nominare, forte, quod Francis antiquis, *Meier*, cui respondet Latinorum, *Major*, significaret Præfectum, ut *Rhenanus* notat, addens, id in usu etiam sua tempestate fuisse Nationibus quibusdam, ceu *Saxonibus, Anglis*, & *Scotis*, qui omnes Insulares fuerunt; multoque maximam partem verborum *Francicorum* à *Germanis* profluxisse. Ut ut sit, quod *Rhenanus* hac de voce scribit, patet id, quod exponere cœperamus de Rectoris, & Præfecti Titulis Aulæ Majoribus datis, ex Epistola *Desiderii*, Cadurcorum Episcopi, ad *Grimoaldum*, Majorem domus, hisce verbis inscripta: *Domino illustri totius Aulæ, imoque Regni Rectori, Grimoaldo Majori domus, Desiderius exiguus servus Dei.* Eginhartus etiam huc facit in vita Caroli Magni, cujus Cancellarius fuit: *Opes, & potentia Regni penes Palatii Præfectos, qui Majores domus dicebantur, omnino manebant; neque aliud Regi relinquebatur, quam myrrhata profusaque crinium cæsaries, & precarium vitæ stipendium; paucæ numerositatis obsequium, quod ei is Præfectus Aulæ, prout videbatur, exhibebat.* Quibus in *Eginharti* verbis dum vides, Majores domus, non modo Præfectos Aulæ; sed & Præfectos Palatii nominari, vides quid aliud, quod observes, nempe, non solam Oeconomiam; sed & Custodiam Aulæ, sive Palatii quandoque fuisse concreditam fidei Majoris domus, ut à *Comite Palatii* non differret. *Comes* enim *Præfectum* sonabat olim, nec aliter ea vox capienda, apud Paulum Warnefridum *Lib. V. de Gestis Longobardorum Cap.* XVI. ubi de Trasinundo, qui *Capuæ Comes* fuerat: *in Notitia Imperii*, ubicunque *Comes Ægypti, Comes Isauriæ, Africæ, Italiæ* occurrit: & illa veteri Inscriptione: *DOMESTICORUM COMES STILICO, ET STABULI SACRI PALATII SUB ARCADIO, ET HONORIO, COMES*
56 *UTRIUSQUE MILITIÆ.* Cujus ergo Navarchum etiam Comitem appellari notavit Cujacius *Lib.* I. *de Feudis*, vel *Eustathio* teste ad illum *Homeri* locum Iliad. I.

Εἷς δὲ τὶς ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔσω:
Unus vero vir princeps consiliarius esto.

A Addo, nec à *Curopalate*, sive *Curapalatii*, quo de ipse *Curopalates*, vel (ut alii volunt) Georgius Codinus *Libello de Offic. Constantinopolitanis*, Ammianus *Lib.* IX. Cassiodorus *Lib.* VII. *Epist.* V. Honorius Aug. *L.* VII. *C. de Comit. & Tribun. Scholar. Lib.* XII. *Codex Theod. Lib.* VII *Tit.* XIII. Paulus Diaconus *Lib.* XVI. *in rebus Justini, Georgius Cedrenus*, Jo. Zonaras *Tom.* II. *in Justino, & Leone Isauro*, aliique quamplurimi meminere. Nimirùm æque *Curopalati*, ac *Majori Domus* cura erat, & custodia Palatii demandata; & æque uterque adhibebatur ad Consilium Regis, ejus rei teste, quod attinet ad Majorem Domus, Fragmento præfixo Chronico Argentinensis in illis: *Dagobertus Rex, &c. pacificus, & quietus regnum obtinuit Francorum S. Arnulfo Metensi Episcopo, Pipino Duce, & Erchinoldo Majore domus utens consiliariis*: quod ad Curopalatem,
B Corippo Lib. I. de Justini laudibus.

Cum magni regeres divina Palatia patris,
Pars extans curis, solo diademate dispar,
Ordine pro rerum vocitatus Cura palatI.

Et sentiunt hac in parte mecum Doctissimi *Cerdius*, & *Dempsterus*, ille *in Adversariis Sacris Cap* CXXI. *Num.* 70. hic *in Paralipomenis ad Cap.* IV. *Lib.* I. *Rom. Antiqq. Rosini*: imo & ii, quibus libuit Majorem domus, *Præfectum*, sive *Magistrum Palatii* vocitare, quorum e numero mihi se dant obvios ultro Auctor Fragmenti hac in Nota semel, ac iterum laudati, *Leupoldus Bebenburgius*, & *Godfridus Viterbiensis*. Primus ad annum DCCLII. ubi de *Pipino* loquitur: *Pipinus autem* (qui Major domus anteà vocitatus) *per auctoritatem Rom. Pont. ex Præfecto Palatii Rex constitutus, cum per aliquot annos Francis solus imperasset.* Alter in Tractatu
C de Juribus Regni, & Imperii Rom. Cap. XII. in illis, quorum magnam partem accepit ab Eginharto: *Opes, potentia, & administratio ipsius Regni penes Præfectos ipsius Palatii erat, qui Majores domus dicebantur, & Præfecti officio idem Pipinus, velut hæreditario jure: fungebatur.* Tertius Parte XII, Chron. *Dum Magistri Palatii omnia Reip. munera obirent, &c. Pipinus Magister Palatii, qui Regis nomine magna, diuturnaque bella gesserat, &c. occupandi Regni facultatem non repudiavit.* Nec abiit ab his longe Trithemius in Compendio de Origine gentis Francorum ex Libris XII. Hunibaldi, si quidem ejus verba suis rite ponderibus expendantur: *Lotharius jam quatuor Regnorum Monarcha factus commendavit Provincias Comitibus. Palatii namque sui Præfectum constituit Garnerium, Virum nobilem de antiqua*
D *prosapia Regum Francorum, unde Majores domus, sive Comites Palatini sunt dicti, in eodem officio postea succedentes.* Non enim ibi loci *Trithemius* Majores domus a Præfectis Palatii sejunxit, quod censeret, Majores domus Præfectos Palatii non fuisse: sed quia Majores etiam alii Præfecto Palatii Magistratus, Magistri nimirum Equitum, sive Militum, & Prætorii Præfecti, titulum eundem gessere Majoris domus, quo ante se Præfecti ipsi Palatii fuerant insigniti. Et falluntur etiam, qui ex iisdem *Trithemii* verbis colligunt, nomen Comitibus Palatinis factum à Majoribus Domus. Neque enim id ea sibi verba vendicant; sed e Præfectis Palatii ortos æque Majores domus, ac Comites Palatinos. Observavit etiam Jurisconsultorum eruditissimus Cujacius *Lib.* I. *de Feudis* Gerardi Nigri Ci-
E vis olim, & Consulis Mediolanensis, Majores domus *Palatii Comites, Præfectos, & Rectores* a *Jordane, Aimoino*, aliisque Scriptoribus appellari.

Agathias eos solummodo *Curatores* dictos scribit, quibus esset commissa Palatii cura *Libro* V. Ἀνατόλιον μόνον φθαρῆναι ξυνέβη, ἄνδρα τῇ τε τῶν ὑπάτων ἀξίᾳ τετιμημένον, καὶ πρός γε τὸ φροντίδα τίθεσθαι, καὶ ἐπιμέλειαν τῶν βασιλέως οἴκων τε, καὶ κτημάτων ἀρχὴν εἰληχότα: Κουράτωρας δὲ τούτους καλοῦσι ῥωμαῖοι. *Anatolium solum interfici contigit, Virum, & Consulatus dignitate honoratum, & præterea magistratum curandi domos, & bona Regis adeptum: Curatores autem hos Romani appellant.* Et in editionibus nonnullis *L.* 7. *C. de Comit. & Tribun. Scholar. Lib.* 12. pro *Cura palatii*, est *Curator*, ut in supra laudato loco
F servatum fuit, & proditum à *Dempstero*. Et is postea Λογοθέτης *Rationalis* dictus. Harmenopulus: κουράτωρ τοῦ βασιλέως, ὁ νῦν Λογοθέτης λέγεται: *Curator Imperatoris, qui nunc Rationalis dicitur. Magistros* alii *Curiæ* nominarunt, & hos inter *Albertus Krantius*, & *Hotomanus*, cujus si quæ nobis de Majore domus in *Franco-Gallia* pollicitus fuerat, haberemus, faciliori fors ista negotio litteris mandaremus. Primi verba sunt Lib. IX. Daniæ Cap. I. *Gravis simultas inter Militem quendam Regi proximum, qui Magister Curiæ illius dicebatur, & alium quendam Militem. Ad quem Regis suspicio in Magistrum Curiæ memoratum permanasset, &c.* Secundi ista in Commentario de Verbis Feud. in ipsamet Magistri Curiæ sede: *Magister Curiæ, qui in domo, & familia Principis, aut Nobilis secundum Dominum primas tenet*;

tenet; qua in re differt a Paribus Curiæ, qui parem, & æqualem Convassallorum dignitatem obtinent, ut suo loco diximus. Et post allata Krantii modo laudati verba: *Idem* (Magister Curiæ) *appellatur ab aliis Major domus, quemadmodum & Pares domus dicuntur.*

Ita provincia duplex hisce Majoribus initio data, una *Domus*, altera *Palatii*, posses ut eosdem, & *Archiœconomos*, & *Curopalatas* dicere; imo *Darigmedos*, quos à Curatoribus Palatii nil distare satis, superque testantur illa *Theophili Simocatæ*, quæ habentur Lib. III. Historiæ Mauricianæ Cap. XVIII. Οὕτω δὲ κατὰ ὀλίγον ἐξαιρούσης τῆς τύχης αὐτὸν, ὡς καὶ Δαριμεδοῦμ τῆς βασιλικῆς ἀναδεῖξαι, ἐστί τε, ὃν δὴ Κουροπαλάτην ῥωμαῖοι κατονομάζουσιν, ἐς μέγα ἀπονοίας ἐλήλακε, καὶ ἐπὶ ταῖς κατὰ Τούρκων νίκαις μεγάλα δὲ ἀνάθεκτα πνέων τὰ τῆς τυραννίδος ὠδίνει κυήματα. *Cumque fortunæ favor gradatim ita hominem evexisset, ut etiam Darigmedum regiæ faceret (quem Romani Curopalatem, hoc est Palatii Curatorem, & Præfectum appellant) in magnam prolapsus est vecordiam, ac propter relatas de Turcis victorias incredibilem in modum sese amans, dominatum invasit.* Meus hic omnino sensus, provinciam scilicet Regiæ curandæ domus à cura Palatii sejunctam initio fuisse, licet Majores domus utriusque provinciæ munere sint defuncti, & curam unam viam ad alteram muniisse, ut indicant illa *Corippi* non obscure, quibus aperitur vel cæcis, *Baduarium* ex Dispositore aulæ Curopalatem factum:

Dispositorque novus Sacræ Baduarius aulæ,
Successor soceri, factus mox cura palatI

Eoque libentius in ea sententia sum, quod idem sentire video Doctissimum rerum *Francicarum* Scriptorem Claudium Faulchetum *Lib. de Origine Dignitatum, & Magistratuum Franciæ*, cujus indicium debeo BARTHOLOMÆO SOVERO Viro Clar. & Amico.

Quæ cum ita sint, qui *Majores domus* splendidioribus his, quos recensuimus hactenus, Titulis ornavere, ad ea plane tempora respexere, quibus illi majoris potestatis fastigium attigere, sub iis maxime Regibus, qui, ut soluti cura omni tum privata, tum publica, quieti dicam, an otio, se darent, sibi πολύμυητον aliquem elegere, non aliter ac *Sultanos Caliphæ*, cum se secordiæ manciparunt, cujus primum apud se locum habentis, quasi summi alicujus *Jovis*, nutu circumvolverentur omnia; & ex primariæ quidem authoritatis viris, & sibi necessitudine quadam, & sanguinis propinquitate conjunctis, quo ex ordine lectos etiam Curopalatas;
57 imo fratres ipsos Imperatoris, ex illis *Luitprandi* constat: *Mittit autem illi Curopalates, Imperatoris frater, non per suos pauperes nuntios; sed per te Epistolam.*

Narratur res eadem ab aliis in hunc modum, *Vicentii Lupani* verbis, *Libro* I. *de Magistratibus, & Præfecturis Francorum Cap.* IV. Magistros aulæ, sive palatii Præfectos aliquando Principes, vel Duces *Franciæ*, additoque nonnunquam epitheto, Magnos Duces nuncupatos: sicque *Martellum* salutatum, habito totius *Franciæ* communi concilio, ut *Paulus Æmilius* scribit; atque ita multis post annis *Hugonem Capetum* vocitatum *ex Annalibus* excusis, & *MS. Codice D. Victoris* ad Urbem, eosque postea *Conestabiles* dictos, nomine fortassis ex *Græca* aula repetito, & ab *Justiniano* usurpato. Unde Præfectus Prætorio, quem sub Dictatoribus Magistrum Militum vocabant, labente sensim imperio, Magister stabuli dictus sit, apud *Pomponium Lætum.* Hæc isti, quibus suffragari *Haræus* visus *in Ann. Brabantinorum Ducum* initio, in *Pipino de Landis* Duce I. *ex ipsius Pipini Actis* ante plura secula conscriptis: *Atque adeo verosimillimum est, omnia bella, aliaque præclara facinora a Regibus illis patrata, magna quoque parte ejus* (Pipini) *industria, utpote Majoris domus Regiæ (nunc Comestabilis vocatur) fuisse confecta.* Et Inscriptio vetus superius laudata: *DOMESTICORUM COMES STILICO, ET STABULI SACRI PALATII SUB ARCADIO, ET HONORIO, COMES UTRIUSQUE MILITIÆ.* Alii secus, Majorem domus à Conestabili, sive Comestabili distinctum dignitate, authoritate, gratia apud Reges volunt, illumque non disciplinæ tantum militari; sed & summæ rerum præfuisse; hunc vero initio (quod nomen ipsum indicare affirmant) regio Equili Præfectum, cui hodie Archippocomus præest, & ita Comitem appellatum apud *Græcos* Cæsares, atque Conestabilem, sive Comestabilem pro Comite stabuli vocitatum (Constabulum enim corruptam omnino vocem fuisse indicant Rigini illa Lib. II. *Burchardum Comitem stabuli sui, quem corrupte Constabulum appellamus, cum classe misit in Corsicam*) cæterum Conestabulatus dignitatem, nomen, decusque ab iis accepisse, qui Majoratus domus, & Præfecturæ Aulæ munere fungerentur: Reges tandem ipsos, Præfectorum aulæ odio, atque invidia, mutato nomine, Conestabili, quem ea ratione Magistrum militum latine vocare possis, rei militaris primas detulisse.

A Hæc alii, quorum pro sententia ferre suffragium queat Lex Codicis, in qua Comes stabuli sejungitur a Curopalate: *Inter quos Comites etiam Sacri stabuli, & Curopalates numerentur.* Alii aliter, ut sua cuique voluptas est.

Ego *Faulchetum* hic etiam sequor, & alios asserentes libere, Majorum domus potentiam, cum primitus solius Aulæ regiæ limitibus teneretur inclusa, sese late adeo Dominorum ad rem tractandam publicam ineptia, adde & inertia, diffudisse, gliscente præsertim quotidie magis, ac magis in ipsis Majoribus domus libidine dominandi, ut Majores domus non tam Legati Regii, sive Magistri Equitum cum summo rei militaris secundum Regem imperio creati fuerint; sed & forensibus causis Præsides dati, ea potestate, qua pol-
B lebant Præfecti Prætorio *Romanorum*: ac tandem pro suo arbitrio (Regis tamen nomine) munia alia omnia, quæ ad Regni totius procurationem pertinerent, obire cœperint æque foris, ac domi, Regibus ipsis intra domesticos parietes latitantibus majestatis prætextu; re autem vera REBUS EX PROSPERIS SEGNITIE ORTA, & non nisi (ut ille apud Persas *Ninus*) Calendis Maji sese spectandos præbentibus ornata coma, & promissa ex *Cedreni*, & *Agathiæ* fide *Lib.* I. *Belli Gothici*; subditis vero omnibus circumtonsis, nihil ut tum demum Majores Domus ab ipsis Regibus authoritate differrent; quin ipsi passim pro Regibus haberentur. Enimvero luculentissimum ejus rei testimonium toti *Francorum* Regno perhibuit ipsamet olim magistra rerum experientia, cum talis, ac tanta fuit reapse potestas Majorum Domus, qualem ac quantam expressimus, ean-
C demque nunc toti Terrarum orbi aperiunt, aperientque in posterum, quamdiu *Latinæ* loquentur litteræ, Annales Francici a P. Pithœo J. C. editi in hæc verba: *Reges quidem dicebantur; sed potestas Regis tota apud Majorem domus habebatur, excepto, quod chartæ, & privilegia Regis nomine scribebantur: & in Martis campum, qui Rex dicebatur, plaustro bobus trahentibus vectus, atque in loco eminenti sedens, semel in anno a populis visus publica dona solemniter sibi oblata accipiebat, stante coràm Majore domus, &, quæ deinceps eo anno agenda essent, populis annuntiante; sicque Rege domum redeunte, cætera Regni negotia Major domus administrabat.* Et si Annalibus hujuscemodi careremus, non idcirco tamen Majorum domus potentia nos lateret, cum eandem nos
D etiam doceant *Pipini Acta*, quorum partem huc apprime facientem *Haræo* debes *in* ipsomet *Pipino Duce Brabantiæ* I. quo nos illam ex fonte hausimus, & hic lubentes aliis impertimur: *Venerabilis Pipinus ex patre Carolomanno Principe, & matre Æmegarde fuit Major domus Franciæ sub Clotario Rege Francorum, & Dagoberto ejus filio. Qua dignitate parum a dominatione, ac sublimitate regia differente præditus, omnia prudenti dispositione ordinabat, præstabatque, tam in bello fortitudine, quam justitia in pace.* Attigit & hanc Pipini fortunam Aimoinus, cum inquit: *Usque ad id temporis* (Dagobertus) *consilio B. Arnulfi, Metensis Urbis Pontificis, nec non Pipini in Regno Austrasiorum Majoris domus officium gerentis usus est: ideoque tam strenuus, tamque efficax in administrando apparebat Regno, ut circumpositæ nationes*
E *ejus vererentur nomen, suaque auxilia in subjiciendis exteris sponderent gentibus fide promptissima.* Et infra: *Erat in Regno ejus* (Dagoberti) *Pipinus potentissimus Austrasiorum, familiaritati ejus inhærens.* Et vide, quanta fuerit hujus olim auctoritas Majoris domus. Non sat habuit *Clotarius*, seu *Lotharius* Rex, filium suum *Dagobertum* in Regno adscitum *Pipino*, & *Arnulfo* committere ad *Austrasiis* imperandum; sed etiam *Dagobertus* ipse filium suum sub ejusdem tutela Regem *Austrasiis* misit, *Sigeberto* Chronologo teste. Et hæc habuit ob oculos Venericus *in Apologetico Henrici* IV. cum scripsit, tempore *Clotarii*, patris *Dagoberti*, Regnum *Francorum* regi cœptum a Provisoribus Aulæ Regiæ, vel Majoribus domus.

Sed pleni sunt Historicorum propemodum omnium libri summa hac, planeque regia potestate Majorum
F domus; imo & majore regia: quod illam non tam in subditos imperio Regum, quam ipsos in Reges etiam exercerent; ita prorsus, ut sub his Majoribus domus, tanta potestate pollentibus, Reges ipsi sola essent vocabula, qualia olim sub Augusto fuerunt *Romani* Populi Magistratus, ut est a Tacito proditum *Ann.* I. Ne multis: Ejus mihi rei testis minime contemnendus Auctor Fragmenti, quod Argentinensis Chronicum præit, ad ann. DCCLII. *Gens* Merovingorum, *de qua Franci Reges creari sibi soliti erant, usque ad hæc tempora duravit: quæ licet in* Hilderico *finita posset videri, tamen jamdudum nullius vigoris erat, nec quidquam in se clarum, præter inane Regis vocabulum, præ se ferebat. Nam opes, & potentia Regni penes palatii Præfectos, qui Majores domus dicebantur, & ad quos summa imperii pertine-*

bat, tenebantur: neque Regi aliud relinquebatur, quam ut, regio tantum nomine contentus, crine profuso, barba summissa, solio resideret, ac speciem dominantis effingeret, Legatos undique venientes audiret, eisque abeuntibus responsa, quæ erat doctus, vel etiam jussus, ex sua velut potestate redderet: cum præter inutile Regis nomen, & precarium vitæ stipendium, quod eis Præfectus aulæ, prout videbatur, exhibebat, nil aliud proprii possideret, quam
58 *unam præparvi redditus Villam, in qua domum, & ex qua famulos sibi ministrantes, atque obsequium præbentes paucæ numerositatis, habebat. Quocunque eundum erat, carpento ibat, bubus junctis, & bubulco rustico more agente, trahebatur. Sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob Regni utilitatem celebrabatur, ire: sic domum redire solebat. At Regni administrationem, & omnia, quæ vel domi, vel foris agenda, vel disponenda erant, Præfectus aulæ procurabat.* Et congruunt cum his mirum in modum, quæ supra attulimus ex *Eginharto*, quod utriusque Scriptoris verba, ne dicam sententiam, inter se conferenti meridiana ipsa luce clarius apparebit: imo, & quæ *Lupoldus Bebenburgius* partim ex iisdem, partim ex aliis accepit *Cap.* XII. supra nominati Operis de Jur. Regni, & Imperii Romanorum: *Temporibus dicti* Pipini, *Franci solebant habere Reges ex antiqua stirpe Regum, qui a* Meroveo, *filio* Clodii secundi *Regis Francorum* Merovingi *vocati sunt. Quorum Genealogia usque ad prædictum* Hildericum *in eodem Regno permansit, qui* Hildericus (*sicuti & alii plures sui prædecessores fecerant*) *solo nomine regnabat; sed opes, potentia, & administratio ipsius Regni penes Præfectos ipsius Palatii erat, qui Majores domus dicebantur, & hujus Præfecti officio, idem* Pipinus *velut hæreditario jure fungebatur. Qui misit ad eundem* Zachariam *Papam* Burchardum *primum* Wirtzburgensem, *seu* Herbipolensem *Episcopum, &* Volradum *Archicapellanum, ut interrogarent, & consulerent eum de Regibus in* Francia, *qui temporibus illis non habentes regiam potestatem, Reges tamen vocabantur, si bene esset, an non. Et* Zacharias *super negotio hujusmodi consultus remandavit Pipino*, Melius sibi videri illum Regem vocari, qui potestatem haberet, quam illum, qui sine potestate regali manebat, *dataque auctoritate sua, dictum* Pipinum *Regem constitui jussit. Et sic idem* Pipinus *a* Francis *electus in Regem, per manus S. memoriæ* Bonifacii *Archiepiscopi* Maguntinensis *elevatus est in Regni solium in* Suessionum *civitate. Dictus vero* Hildericus, *qui falso Rex dicebatur, attonsus est, & in Monasterium missus, prout hæc omnia* in Chronicis *Eusebii*, Francorum, Godfridi, & Martini *prædictis, ac etiam in vita* B. Burchardi *Episcopi ante dicti plene narrantur.* Non itaque temere scriptum ab Auctore Fragmenti præfixi Chron. Argentinensis post illa, quæ mox ante protulimus ex eodem: *Pipinus autem per auctoritatem Rom. Pont. ex Præfecto palatii Rex constitutus, cum per aliquot annos Francis solus imperasset &c.* Quorsum enim *Pipinus*, nondum Rex a Pontifice constitutus; sed Major domus tantum, *Francis* solus imperasse dictus est, nisi quia, Major cum erat domus, par erat Regi ipsi imperio, *solo diademate dispar*, uti de Justino *Corrippus* asserebat? Ea sane re factum arbitror, ut apud eundem Scriptorem, non raro *Majoris domus* titulo, necteretur etiam titulus Principatus: *Post hæc* Pipinus, *Dux*, Theodorico *annuente, cœpit esse in principali regimine Major domus.* Pipinus, *dum Principatum palatii sub prædictis Regibus egregie administraret.* Pipino *mortuo, Franci* Raginfredum *in Principatum Majorem palatii elegerunt.* Quibus illa sunt affinia aliorum, & in primis Pauli Warnefridi Lib. VI. de Gestis Longobard. Cap. XXVII. *Hoc tempore apud Gallias in Francorum Regnum Anchis, Arnulfi Filius, qui de nomine Anchisæ quondam Trojani creditur appellatus, sub nomine Majoris gerebat Principatum*: Sigeberti Chronologi Brabantini: *Pipinus filius Carolomanni, Major domus Clotarii, Principatum gerebat; Pipino vero in disponenda Republica cooperabatur S. Arnulphus, &c.* Desiderii demum in inscriptione literarum ad *Grimoaldum*, Majorem domus, quæ illum totius Aulæ; imo Regni Rectorem appellat, quod Reges ipsi, aut nihil omnino agerent, otio torpentes, ut alias dicebamus; aut μεγαλοῤῥοῦντες, *fastosi, & ostentantes sese*, ut apud *Lucianum* Dii, per ipsos Majores domus responsa Gentibus darent; planeque constaret (quod *Cedrenus* inquit *in Leone Iconomacho* de Francis loquens,) Ἔχειν πρόοικον γνώμην αὐτοῦ (βασιλέως) καὶ τοῦ ἔθνους, εἰς τὸ διοικεῖν πάντα τὰ πράγματα. *Majorem domus habere voluntatem ipsius (Regis) & Gentis ad administrandas omnes res.* Quo forte ex fonte fluxerunt illa, quæ prodidit Keriander Ann. Trevirensium. Part. VII. *Status imperii Galliarum sub Francis usque ad* Caroli Magni *excessum videatur. Primum omnium constat rerum summam tenuisse Reges, ac, iis degenerantibus, interdum Præfectos Prætorio, qui Majores domus vocabantur*, nisi quis eadem promanasse malit ex Pauli Warnefridi *Lib.* VI. *de Gestis Longobardorum Cap.* XVI. quod ejus ipsissima verba palam aperiunt, quæ supra producta, rursus hic producere non necesse.

Male vero audiere semper apud Prudentes ii *Francorum* Reges, quorum sive ineptia, sive indulgentia, sive inertia factum est, ut tantum liceret Majoribus domus, eaque nota digni sunt habiti, qua olim reprehensum *Didium Julianum* Imperatorem *Spartianus* scribit, *quod*, cum Regis sit laboribus innutriri, regere non regi, suoque potius, quam alieno consilio Regnum administrare, &, ut ajebat Vespasianus, stantem eum mori, *eos, quos regere authoritate sua debuerat, regendæ Reipublicæ ipse sibi Præsules fecisset.* Cessit & hoc ipsum Regibus iisdem male, regio sceptro tandem, ac nomine in *Pipinum* e stirpe *Clodovei*, nullo reluctante, translato, ut apposite, si quis alius, *Viterbiensis* indicat *Parte* XVI. *Chronici* superius indicata potius, quàm allata, ut hic illam adscribere non recusem: *Dum illi Magistri Palatii omnia Reipublicæ munera obirent, & si quod gerendum esset bellum, exercitibus præessent; hi domi nudo, atque inani Regum nomine contenti propter desidiam in odio vivebant; tandemque eo progressa res est, ut,* Childerico, *Rege* XVIII. *regnum obtinente*, Pipinus *Magister Palatii, qui Regis nomine magna, diuturnaque bella gesserat*, Saxones *devicerat, oblatam regii nominis, occupandique regni facultatem non repudiarit.* Ecquis adeo capillatam occasionem utraque sibi manu arripiendam protinus non putasset? Hinc illa gravissima Cl. Faulcheti *Ann. Francicorum Lib.* V. *Cap. ult. in Childerico ultimo* commonefactio ad Reges, *Remonstrance aux Roys*, digna, quæ illorum alte mentibus infigatur: *De ne laisser manier leur estat par autruy, & ne continuer les grands offices de pere en fils: Ne sui status administrationem aliorum arbitrio permittant, & magna munia patris in filiis propagent*, id quod, *Dominationis subsidium*, Tacitus vocat. Idcirco Pipinus, ut idem Faulchetus annotat de Orig. Franc. Cap. X. *Parvenu à la couronne, n'usa point de ce magistrat de Maire de Palais, craignant une pareille audace, que la sienne: mais retient celuy du Comte du Palais, pour ouir les Causes: Regii diadematis insignia consecutus, utendum sibi minime censuit Majoris Palatii magistratu, veritus audaciam similem suæ: Palatii vero Comitem retinere voluit, ut causas audiret:* Et sub progenie *Capetorum* inter latas leges ad pacandum Regnum, & eximendum periculis, quibus antea fuerat irretitum, locum illa tenuit non postremum, quæ cavebat, *ne in posterum essent Majores domus*, quibus, & eorum nimia usurpata auctoritate, *Merovingorum*, & *Caroli Magni* sublatum fuerat genus, *Petro Gregorio* referente *Lib.* VII. *de Rep. Cap.* VIII.

Addit inibi *Faulchetus*, sublato Majoris Palatii magistratu, totius rei domesticæ procurandæ provinciam demandatam alteri, quem Latini *Præpositum mensæ*, Franci *Senescallum* vocant, quod alia quoque videre duo Cl. Rei litterariæ lumina, Bigonius *in Notis ad Marculfum Monachum Lib.* I. *Cap.* XXV. ex *Hugone de Cleriis* a doctissimo *Jac. Sirmondo* edito, quippe qui *Majoratum, & Senescalciam* nominat: Et Cerdius *in Adversariis Sacris Cap.* CXXI. ex illis Auctoris Suppl. ad Chron. Sigeberti: *Servivit Rex Francorum, ut Seneschallus Franciæ. Hanc Seneschaliam, vel, ut antiquitus dicebatur, Majoratum domus Regiæ, Robertus Rex Francorum dedit Gaufrido.* 59 Et possunt hæc ipsa facile confirmari calculo Gul. Tyrii de Bello Sacro Lib. IV. Cap. V. *Cum esset* (Alexius) *in imperiali palatio plurimum honoratus, & Megadomestici dignitate (quem nos majorem Seneschallum nominare consuevimus) fungeretur, ab Imperatore secundus.* Megadomesticus enim apud *Francos* idem, qui Major domus, quod hic plane Domesticorum Major: sive Domestici tibi sint, qui Villis fiscalibus, & fundis Dominicis præerant, regios curantes reditus, Regique ad placita proficiscenti suppeditantes expensas, ac demum necessaria quælibet præparantes, uti collegit *Bignonius* ex *Marculfo* suis ad eum *Notis Lib.* II. *Cap.* LII. & *Gregorio Turonensi*; Ego ex Malcho de Legationibus, τοὺς προσαγωγέας τῶν λημμάτων, τῆς ἀρχῆς οὓς δομεστίκους καλοῦσι Ῥωμαῖοι: *perductores compendiorum, & lucrorum imperii, quos Domesticos vocant*; sive qui Regi judicanti assidebant ex modo laudati Marculfi *Lib.* I. *Cap. de Adsessoribus, & Ministris Cod. Theod. Lib.* VI. ubi Domestici, & Notarii Consulibus æquantur, & *Leg. Ribuar. Tit.* XC. ubi, cum Domestici munera in judicio prohibeantur accipere, clarè liquet, eos quoque judicasse; sive Equites destinati custodiæ Regum, Domestici dicti, quasi σωματοφύλακες, *Corporis* domestici *custodes*, quales erant Domestici Aulæ *Constantinopolitanæ*, quos planum est Scholis palatinis, & militaribus excubiis præfuisse ex *Tit. de Domesticis, & Protectoribus* in utroque Codice, unde

A de & *Domesticatus* pro *Militia equestri* apud Greg. Turonensem *Lib.* II. *Cap.* VIII. Et illa distinctio *Suidæ*, & *Zonaræ* in Diocletiano *Equites, ac milites regiæ domus, proprie Domesticos, pedites Protectores dici*, quibus adstipulantur Socrates *Lib.* I. *Eccles. Hist. Lib.* III. *Cap.* XXI. *Lib.* IV. *Cap.* I. Cassiodorus *Lib.* I. Zosimus *Lib.* V. *de Ellebucho.* Rufinus *Lib* I. *Cap.* X. *de Baracurio.* Ammianus *Lib.* XXV. *de Vitaliano*, L. Restituendæ Cap. de Advocatis diversor. judic. *Domestici equites, pedites præsentiales.* Notitia Imperii, aliique Scriptorum, quos *Jul. Cæsar. Bulengerus* adducit *Lib.* III. *de Imperatore Rom. Cap.* VI. VII. *& sequentibus.* Nemo scilicet in Aula, Regnoque *Francorum* Regum, horum æque, ac illorum Domesticorum μέγαν extitisse Majorem domus ambigit, qui unum illum Archiœconomum, Præfectum Prætorio, Magistrum Equitum, unum, uno verbo, omnia illic fuisse novit, ut olim unus B omnia fuit Cæsar in Imperio *Romanorum*; vereque gessisse (ut ostensum) inibi Principatum. Ne multis? *Pipini* Majoris domus effigies, quam expressit *Franc. Haræus* in eo cum Liliato ense, quem dextra gestat, valide confirmat, inter Majorem domus, & Megadomesticum nihil omnino discriminis intercessisse, ne loqui putes Oracula contraria sentientes. Quemadmodum enim ea ex effigie patet, Majorem domus ensem gestare solitum; sive, quod ὕπαρχος, *Primas*; sive *Præfectus Prætorii* foret ex interpretatione *Budæi*; sic & Magnus Domesticus Imperatoribus *Græcis* ensem præferebat observatore *Lupano*, eoque honore functis *Catacunzenus* imperante *Andronico juniore.* Omnino *in Leg. Ripuariorum Tit.* LXXXVIII. *Prologo Burgund.* & *Additamento* II. *ad easdem* §. XIII. Majores domus eam ob caussam, non tam inter præcipuos Regni ministros C enumerantur; sed & ipsis Domesticis, uti Magadomestici, præferuntur. Quare gradus à Domesticatu facilis, & expeditus ad Majoratum domus, sive Magisterium equitum, non e contra. Luitprandus de Rebus Europæ Lib. III. Cap. VII. *Phocam vero Domesticum, Majorem fecit, id est, terrestris exercitus Ducem:* Et apud Greg. Turonensem Lib. II. *Gaudentius pater a Domesticatu exorsus militiam, ad Magisterii equitum culmen provectus est.* Diversus ob id à Megadomestico *Domesticorum Comes*, quippe qui Magister non erat militum; sed ejus in domesticos agebat vices *L.* I. *Cap. de silenti. L. Restituendæ Cap. de Advocat. diversor. judic.* & aliis. Extat & mentio *Primicerii Domesticorum* L. II. Tit. 17. Lib. XII. & L. VI. Tit. 24. Cod. Theod. Lib. ultimo. *Præfecti eorundem* apud Agathiam Lib. I. de Zandilo, & Ammianum Lib. XXI. de D Dagalapho. *Rectoris* apud Trebellium, ubi de *Diocletiano*, & apud alios aliorum.

Fuerunt etiam, qui, spectata potestate amplissima Majoris domus, suis illum in scriptis contulere cum Dictatore *Romano*, Duretus in primis Libro I. *De l'Harmonie, & Conference des Magistrats Romains, & Magistrats François*; sed ejus lapsum ostendit Greg. Tholosanus *in Syntagm. Jur. Lib.* XLVII. Cap. XVII. cujus in sententiam imus, superaddito *Cedreni* calculo, qui disertè dixit (ut videmus) Majorem domus habuisse voluntatem ipsius Regis ad administranda negotia; non autem sui omnino juris, & arbitrii fuisse, cum Dictator *Romanus* superioris nullius agnosceret potestatem.

Video præterea dubitatum, an authoritas Majoris domus, Magistri nempe militum, & Prætorii Præfecti par esset auctoritati Cancellarii *Galliæ.* Affirmavit E Budæus *Lib.* I. *de Officio Præf. Prætorii*; negavit Greg. Tholosanus *in Syntagm. Jur. lib.* VI. *Cap.* VIII. Cancellario tribuens Justitiæ Præfecturam; Magistro vero militum, sicut & Præfecto Prætorii, armorum curam. Ego neutri hic accedo; sed, cum Prætorii Præfectus non is tantum esset, qui præesset militibus, quos Rex in sui custodiam allegisset, qualem Magistratum apud *Romanos* ab *Augusto* excogitatum, à *Tiberio* stabilitum, à *Salustio* administratum scimus, quem cum *Zosimus* in Juliano, ὁ τῆς αὐλῆς ὕπαρχον, *Præfectum Prætorio* nominasset, subjecit, καὶ τῶν ἀμφὶ τὸν βασιλέα ταγμάτων οὓς σκουταρίους προσαγορεύουσι, *& stipatoribus regiis, quos scutarios vocant*: sed etiam is, qui jus unicuique suum diceret, uti liquet ex eo, quod à Prætorii Præfectis juris dicendi caussa mittebantur *Servatores loci*, de quibus F Paulus Warnefridus *Lib.* VI. *de Gest. Longobard. Cap.* III. ex animadversione Cujacii *Observationum Lib.* III. *Cap.* XIII. Magisterium militum à Prætorii Præfectura sejungo in Majoribus domus, uti *Faulchetus* fecit: & primi quidem muneris ratione primum eos à Rege locum habuisse censeo in re militari; ratione vero secundi, justitiæ Præsides, atque ita Cancellariis ipsis similes extitisse. Mecum an *Procopius* sentire videatur, ambigo, cum *Lib.* III. *Belli Vandalici* nescio cujus Aulæ Præfecti meminit, quem a *Romanis* dictum Prætorem scribit. Videat, & observet Lector.

Sed ego nimis hic in altum provehor, vela contraho, portum specto. Ab his sine dubio *Francis* Majoribus domus in *Lucemburgicam* stirpem derivatus Titulus Majoratus; quin & aliis quamplurimis impertitus, quos e Re literaria, tum Sacra, tum Profana fuerit recensere. Nam & inde nati I. MAJORES *in loco*, de quibus L. VI. Tit I. Lib. IX. Legum Wisigothorum: *Idem ipse, qui fugit, illius, qui in loco Major est, interrogatione discussus, quis sit, aut propter quid venerit, possit agnosci.* II. MAJORES *Villarum*, quorum mentio non obscura in Capitulis *Caroli Magni*, & *Ludovici Pii* ab *Ansegiso* Abbate, & *Benedicto Levita* collectis *Lib.* V. *Tit.* CVII. cujus verba superioribus hujus Notæ paginis inscripta sunt: in Vita *B. Goaris*, & *Hincmari* monumentis, quorum testimonia produxit Fed. Lindenbrogius *in Glossario ad Codicem Antiqq. Legum* ac demum *in Canone* X. *Septimæ Synodi* in illis: *Si quis autem eorum, qui dicuntur Majores, curationem obtinere deprehensus fuerit, vel cesset, vel deponatur.* In quæ Balsamon, explicans qui sint isti *Majores* Μειζότεροι μέντοι λέγονται, οἱ κουράτορες τῶν ἀγροικικῶν προαστείων: *Majores dicuntur, qui agrestium suburbanorum curatores fiunt.* Et Zonaras in eundem: Ἡ τῶν λεγομένων δὲ μειζοτέρων φροντὶς, ἣν ὁ κανὼν οὗτος λέγει ἐστὶν, ἡ ἐν τοῖς ἀρχοντικοῖς λεγομένη κουρατωρεία. *Cura autem eorum, qui Majores dicuntur, cujus hic Canon meminit, est illa, quæ in Archonticis, id est, vocabulis ad Magistratus pertinentibus, dicitur Curatoria. Curatura*, sive *Curatela* Meursio in Glossario Græcobarbaro, quem adeas licet. III. MAJORES *Leodiensium*, uti nominantur ab Hocsemio in Theobaldo de Barro Leodiensi Episcopo LXXIV. Cap. XXXIII. *Majores Leodiensium ægre ferentes, quod Mamburnus secularibus assistebat &c.* ubi Majores sunt *Nobiles* ex marginalibus in eum Scriptorem Notis *Joannis Chapeauilli.* IV. MAJORES *Domus* a Pontifice *Romano* ex ordine Cleri, & aliquando Episcopali electi, Viri scilicet prudentia, & rerum gerendarum peritia perinsignes, quibus Episcopii, vel Patriarchii *Lateranensis* cura, & administratio committebatur, in gubernanda domo, domesticis & hospitibus excipiendis, eorumque caussis rite, & ordine cognoscendis, ut ex *Epist. Gregorii ad Antoninum* Diaconum & *Clementiam* Patritiam patet: quamquam is eosdem etiam *Vicedominos* appellarit, præsertim *Epist.* II. in qua de Diacono *Anatolio* loquens: *Vicedominum* (inquit) *eum constituimus, cujus arbitrio Episcopium commisimus disponendum.* Quod & Anastasius fecit in Vigilio Papa: *Hic in Sicilia agens remisit Romam Ampliatum Presbyterum, & Vicedominum suum, & Valentinum Episcopum S. Rufinæ, ad custodiendum Lateranum, & gubernandum Clerum.* Unde in domo Lateranensis palatii locus erat appellatus *Vicedominus*, ut idem habet Anastasius *in Vita Stephani Papæ* III. Nam Hebernus *in Præfatione Miraculorum S. Martini*, eos quibus Ecclesiarum cura committebatur, *Defensores* earum, & *Tutores* maluit appellare. V. MAJORES *Monasterii*, ea in Regula, quam *Pachomius* Angelo dictante conscripsit, *D.* vero *Hieronymus* convertit, his verbis: *Si quis de his, quæ præcepta sunt, amplius habuerit absque concessione Majoris, deferentur ad custodem vestium, &c.* VI. MAJOR *Domus Ordinis Militiæ B. Mariæ Virginis Bononiensis*, de quo in literis Cardinalis *Hostiensis* Legati ad Episcopum *Ferrariensem*, quarum exemplar habes *in Historia Bononiensi Cherubini Gherarduccii Lib.* VIII. *ad Annum* CIƆ. CC. LXXIX. Titulus MAJORIS apud Sidonium Apollinarem *Lib.* I. *Epist.* I. ea in formula, DOMINE MAJOR (quam frustra est *Savaro*, eruditionis exquisitæ Vir, & eo de Scriptore probe meritus, cum ait, se Phrasim illam nullibi apud alios Scriptores reperisse, cum occurrat, & *in Naturalibus Senecæ*, & *in Epistola Marcelli Medici ad Filium*) est honoris collati, suique humiliter depressi index, observatore Eustathio Swartio *Lib.* III. *Analectorum Cap.* IV. Qua natione Presbyteros etiam ipsos *Majores*, & *Seniores* alicubi appellatos leges. Sed non sunt omnia hic inserenda. Satis dixi. Finio. Tu liber abi Lector, & expeditus.

UT PRIMOGENITUS] Liquet hinc manifeste, nec rite, nec ordine fecisse *Lazium*, cum enumerans filios *Henrici Plundeli Com. Lucemburgensis*, primum *Balduino*, secundum *Walramo*, tertium *Henrico* locum dedit. Scripsit enim: *Plundelus Lucelburgensis, & Lympurgensis progenuit Balduinum Archiepiscopum Trevirensem, Waldramum Com. Lutzelburgensem, & Henricum Septimum Imperatorem*: cum contra scribere debuisset. *Plundelus Comes &c. progenuit Henricum Com. Lutzelburgensem, Waleranum Com. Lignii, & Balduinum Archiepiscopum Trevirensem.* Quippe *Henricus* natu major & Primogenitus, *Balduinus* minor, inter utrumque; ætate medius *Waleranus*.

GAL-

Gallica] Ita recte, non *Salica*, ut aliqui præ se ferunt MSti. Quanto scilicet locorum, ac temporum intervallo Solis Occidentis plaga ab Orientali distat, tanto *Salica* Lex à *Gallica* diffidet, ut ostendam, nec est una cum alia temere confundenda. Videtur id à *Bartholomæo Chassaneo* factum *iis in Commentariis*, quibus *Constitutiones Burgundicas* illustratum iit *Rub.* III. quæ est *de Feudis*, §. v. *Num.* 40. *in Additione*; sed male: longeque falluntur ex censura eruditissimi Hotomani *in Comment. de Verbis Feud.* & Marquardi Freheri *in Notis ad Cap.* I. Lupoldi Bebenburgii *de Juribus Regni, & Imperii Romanorum*, ii, qui, sive *Claudii Seyssellii*, sive aliorum auctoritate ducti, contendunt *Salicam Legem* mendose pro *Gallica* dici. Fuit enim Salica Lex Orientalium *Francorum* propria, Occidentalium Gallica, & hoc inter illas primum, ac maximum discrimen extat iisdem *Lupoldo*, & *Frehero* testibus in laudatis locis, quibus adstipulantur Cujacius in Lib. I. de Feudis Tit. I *De iis, qui feudum dare possunt:* & Lib. IV. Tit. XXXII. *Quod filii in feudum non succedant.* Fed. Lindenbrogius *in Glossario ad Codicem Antiq. Legum.* Pet. Gregorius Tholosanus *in Synt. Juris Lib.* XLV. *Cap.* IV. Matthias Martinius *in Lexico Philologico*, aliique complures, qui Legum hujuscemodi meminere. Firmabo prius, quod de Salica protuli, mox etiam de Gallica, quod adjeci.

Dixi de Salica; Legem eam *Francorum* Orientalium fuisse, firmat id Etymon ejus Legis, ut a remotioribus abstineam argumentis. Salica enim ea Lex dicta, quod à *Francis* Orientalibus lata, quos alio nomine Salios appellabant, licet Strabo Lib. IV. *Salios* inter antiquos Gallos numeret. Ammianus à me Marcellinus est Lib. XVII. *Quibus paratis, petit primos omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo* Salios *appellavit.* Ammiano scilicet ibi de Francis Orientalibus sermo, sicut & Zosimo *Lib.* III. cum inquit. Τὸ Σαλίων ἔθνος φράγκων ἀπόμοιρον, *Saliorum Gens Francorum portio:* Et Claudiano Lib. I. de Laudibus Stiliconis.

——— *Rhenumque minacem*
Cornibus infractis adeo mitescere cogis,
Ut Salius jam rura colat.

Quæ lectio *Rhenani*, est eruditissimi Germaniæ Critici, *Lib.* I. *Rer. Germ.* ubi & is ex *Ammiano*, & aliis, *Salios* esse docet *Francos*. Inde *Salicus*, *Francus* Cap. L. Sal. Lud. Imp. §. III. Decret. Child §. XIV. Cap. IV. Tit. 75. Carolo Magno Lib. IV. Cap. ult. *Sallii, & Salii Gallicani* passim in Notit. Imperii: Et in illis, *Guelfo, &c. uxorem duxit de Gente Salica de Castro Glibberg Juithan nomine sororem Henrici Ducis Noricorum*, apud Weingartensem *in Chron. de Principibus Guelfis* editore Canisio *Cap.* V. Salica Gens *Francorum* Orientalium Gens est *Lindenbrogio* interprete, sicuti etiam Terra Salica *in Gloss. Latino Theotis*, quo idem *Lindenbrogius* usus est *Florentiæ* in Bibliotheca Magni Ducis *Etruriæ*, ea terra est, quæ hostibus devictis Regi, militibusque *Saliis* (hoc est *Francis*) assignata fuit. Unde & *Decima Salica in descriptione hubarum ad Curiam Furde* pertinentium apud Freherum *in Originibus Palatinis.* Non aliam certe ob caussam *Conradus* Imperator, cujus vitam literarum monumentis consignavit *Wipo*, Salicus appellatus est, quam quod Dux esset *Francorum* Orientalium, qui *Salii* dicebantur.

Ab his vero *Francis* legem hanc ortam clare, juste, ac vere indicat Sigebertus: *Franci uti cœperunt legibus, & Legem Salicam dictaverunt.* Cui sic assensus est *Gulielmus de Nangis*, quem nondum editum laudat *Hotomanus*, ut *ad Annum* CCCCXX. rem eandem verbis ipsis expresserit *Sigeberti.* Accedit his etiam calculus e Cujacii verbis in Tit. XXXII. Lib. IV. de Feudis: *Nam ex lege Salica Francorum Orientalium mane diei nuptiarum maritus uxori constituit* ὑπόβολον, (sponsalitium munus) *Germanis* Morgengab *dictum*, Morgangheba, *seu* Morganatica *Longobardis*, cujus ergo fit *Salicæ* Legis mentio in libris Feudorum,
61 Titulo *De filiis natis ex matrimonio ad Morganaticam contracto*, Cap. unico. Chassæneus subscripsit iisdem in suprà laudato loco, cum scripsit Num. XXXVIII. *Et istud fuit expresse statutum per Leges, & Consuetudines, quas promulgaverunt Reges Francorum, quas Leges, & Consuetudines vulgariter Legem* Salicam *appellamus.* Et Num. XXXIX. *Dicitur Lex* Salica, *hoc est, Lex Regni Francorum, quæ a Regibus regni Francorum derivatur.*

Manavit illa scilicet à *Waramundo*, sive *Pharamundo*, primo *Francorum* Rege, filio *Marcomiri*, anno Regni decimo, ut nonnullis placet, ut aliis secundo, vel tertio, responsis quatuor Prudentum ab eo selectorum initiata. Ejus mihi rei testis, & paucis Lazius Lib.
A III. de Migrationibus Gentium, in Cimmeriis: *Ad Pharamundum Leges Salicæ referuntur, quas consilio, & opera Sacerdotum suæ Gentis, Wisegasti, & Salagasti tulit.* Pluribus Robertus Gaguinus in Chron. Lib. I. Cap. III. de Origine Francorum: *Pharamundus fertur author extitisse Legis, quæ Salica a Francis appellatur. Nam cum ad Rhenum usque pervenissent Franci, ferisque moribus viverent, quatuor ex Sicambris spectatos Primates selegit, qui populo Legem ferrent, Usugastum, Losogastum, Salogastum, & Visogastum, qui communi, & Procerum authoritate freti Legem conscripsere, quam Pharamundus edidit, atque promulgavit usque ad nostram ætatem nominatissimam.* Nec paucioribus Gaguino antiquior Trithemius in Breviario Ann. Francicorum Lib. I. *Pharamundus Rex Francorum, ut populum moribus incultum, armisque ferocem legibus coërceret, convo-*
B *catis ad se quibusdam Regni Proceribus, de novarum rerum constitutione maturum cœpit habere consilium, &c. Erant in eo Francorum cœtu plures in sua generatione Viri prudentes, e quorum numero potiores quatuor fuerunt selecti: quibus Rex una cum Proceribus condendarum legum omnimodam tradiderat potestatem, quorum ista dicebantur onomata, Sulagast, Wesogast, Wyndegast, & Basogast.* Et forent his omnino affinia, quæ habentur initio Tractatus Legis ipsius Salicæ, editore *Lindenbrogio*, nisi quædam in Procerum ad eam condendam selectorum nominibus varietas appareret. Illic enim ista legere est: *Gens Francorum, &c. inspirante Deo inquirens scientiæ clavim, juxta morum suorum qualitatem desiderans Justitiam, & custodiens Pietatem, dictavit* Salicam *legem per Proceres illius Gentis, qui tunc temporis ejusdem aderant Rectores. Electi de pluribus Viris*
C *quatuor his nominibus, Wisogastus, Bodogastus, Salogastus, & Widogastus in locis cognominatis Salehaim, Bodohaim, Widohaim. Qui per tres mallos convenientes, omnes caussarum origines sollicite tractantes, discutiendo de singulis, sicuti ipsa Lex declarat, judicium decreverunt.* Et in Prologo Legis ejusdem statim: *Placuit, atque convenit inter Francos, & eorum Proceres, ut propter servandum inter se pacis studium omnia incrementa veterum rixarum resecare deberent. Et quia cæteris Gentibus juxta se positis fortitudinis brachio præeminebant, ita & Legum auctoritate præcellerent, ut juxta qualitatem caussarum sumeret criminalis actio terminum, Extiterunt igitur inter eos electi de pluribus quatuor Viri his nominibus, Wisogastus, Bodogastus, Salogastus, & Widogastus in villis, quæ ultra Rhenum sunt, Salehaim, & Bodohaim,*
D *& Widohaim, qui per tres mallos, &c.* Quorum ad ductum locutus etiam Greg. Tholosanus *in Syntagm. Jur. Lib.* XLV. *Cap.* IV. *Num.* 6. & *Lib.* XVII. *Cap.* XVII. *Num.* 6. & alii, quos eam ob caussam non exscribo.

Unus hic *Otho Frisingensis* ex antiquis Scriptoribus variat *in Chronico*, duorum ex Primatum consilio tantum legem hanc latam asserens, *Wisigastaldo*, scilicet, & *Salagasto*, qui *Gaguino*, & aliis sunt *Wisagastus*, & *Salogastus*, ut hæc illius indicant Lib. IV. Cap. XXXII. *Porro defuncto Sunnone, communicato consilio Marcomedis* (*Marcomiri* aliis) *filium Pharamundum sibi Regem* (Franci) *creavere. Leges quoque Wisigastaldo, & Salagasto auctoribus exhinc habere cœpere.* Variant & Recentiores aliquot *Othonis* vestigiis inhærentes, & hi tres potissimum, quod sciam, *Lazio* excepto laudato supra, *Lupoldus*, *Henninges*, *Reusnerus*. Idcirco primi verba
E sunt Cap. I. Tract. de Jur. Regni, & Imp. Romanorum: *Leges etiam tunc* (Franci) *per suos auctores* (aliter *Ductores*) *Guisogastaldum, & Salagastum compositas habere cœperunt.* Secundi ista in Familia prima Merovingica Regum Franciæ, qui Galliam occuparunt: *Pharamundus, &c. inter alias, opera Salgasti Archiflaminis Dialis, & Wisogasti Pont. Dianæ consilio, etiam hanc Francis legem tulit:* In terra Salica Mulieres ne succedunto, *A. C.* 242. *quam postea Salicam nominarunt.* A quo Tertius in Genealogico Regio, initio stirpis inclytæ Pharamundanæ: *Pharamundus Franciæ Orientalis Dux, multis contra Vandalos, aliosque rebus gestis clarus, &c. Domi vero, Salgasti Archiflaminis Dialis, & Wisogasti Pontificis Dianæ consilio atque opera, jura & Leges Salicas dictas genti suæ condidit.*

F Et fuere, qui eam ob caussam non ab ipsis *Francis*; sed ab Archiflamine Diali *Salogasto*, sive *Salagosto*, uti Sacerdotum eorum principe, quorum consilio *Pharamundus* usus jura suis ac leges dedit, nomen Salicæ legi factum asseruerint, & *Francos* ipsos Orientales *Salici* cognomentum ab ipsa Lege Salica retulisse, non contra. Sic *Otho Frisingensis*, *Trithemius*, *Lupoldus*, & *Petrus Gregorius* censuere. Primus in supra laudato loco: *Leges quoque Wisigastaldo, & Salagasto auctoribus exhinc habere cœpere. Ab hoc Salagasto legem, quæ ex nomine ejus Salica usque hodie vocatur, inventam dicunt. Hac nobilissimi Francorum, qui Salici dicuntur, adhuc utuntur.* Alter in Compendio Ann. Franc. Lib. I.
Igi-

Igitur hi quatuor (quos ante paullo lectos fuisse dixerat
a Pharamundo ad leges ferendas Francis) *convenientes
in unum, per tres mallos caussarum origines diligenter con-
trectarunt: de singulis excudendo sententiam Volumen le-
galium constitutionum novum ediderunt, quod a principa-
liore quidem authore Salagast, qui summus Jovis Pontifex
erat, nomen Legis Saligæ accepit, cui postea Rex Clodo-
veus intelligentiæ Capitula superjecit.* Tertius: *Leges
etiam tunc per suos auctores Guisogastaldum, & Salagastum
compositas habere cœperunt: ab illo autem Salagasto Lex Sali-
ca nomen accipit, &c. Qua etiam lege per multa tempora
usi sunt Franci: unde & ipsi Franci Salici appellantur.*
Postremus ex Trithemii Schola Lib. XLVII. Cap. XVII.
Num. 6. Syntagm. Juris: *Lego, Pharamundum tertio an-
no sui Regni, ut restitueret leges bello sopitas, & alias con-
stitueret, ex consilio Heroum, quatuor convocasse Viros pru-
dentes, Salagast Wesogast, Vindesgast, Basogast, qui le-
ges ordinarunt Salicas dictas, vel Saligas, ut Trithemius
scribit in Breviario Hist. Francorum, a nomine prioris No-
mothetæ, qui erat Jovis Pontifex, quibus postea Clodoveus
intelligentiæ Capitula adjecit.* Quin & ab eodem Sala-
gasto *Salam* fluvium nominatum Trithemius narrat *in
Breviario* a Pet. Gregorio laudato *pag.* 26. Imo & Vil-
lam (Urbem alii) juxta *Mœni* fluminis ripas, quam
ipse suo de nomine *Salagast* appellarit, hodie corrupto
ignari rerum auctores vocabulo *Selgenstat* vocent, *in
eodem Breviario pag.* 35. & *in Compendio Librorum* XII.
Hunibaldi de Orig. Francorum pag. 83. Sed hæc alterius
argumenti sunt.

Redeo ad Legis *Salicæ* Conditores, ne quid hic a
me desideret Lector, quod in eam rem hactenus ob-
servarim. Notavi siquidem *Hunibaldum*, cujus *libros
de Orig. Francorum* in Compendium redegit *Trithemius*,
Salicarum Constitutionum parentem agnoscere *Clodi-
um*, Pharamundi filium, non ut alii plerique omnes,
quorum testimonia hucusque produximus, *Pharamun-
dum.* Sic enim enim ille a Trithemio contractus:
*His temporibus claruit Salagastus sapiens, & philosophus
Francorum, & de antiqua Regum progenie ducens origi-
nem, qui jussu Clodii Regis, cum esset in omni literatura
62 doctissimus, Francorum leges conscripsit, quas suo nomine
Saligas nuncupavit.* Joannes quoque Papa *in principio
Procœmii Rap. Aristotelis*, ut est a *Petro Gregorio* prodi-
tum, apud *Francos* Dictaturam olim fuisse censuit, &
Dictatores tempore *Pharamundi*, eosque legum con-
dendarum caussa constitutos; sed ejus sententiam idem
ipse *Gregorius* oppugnavit.

Putarunt alii, ita quatuor supra recensitis Proce-
ribus *Wisogasto*, *Bodogasto*, *Salogasto*, & *Widogasto* in
acceptum referendam hanc Legem, ut ab eorum nul-
lo nomen acceperit; sed a *Sale* condimento oris,
quasi licitum condimentum; vel a *Sale* masculini ge-
neris, quasi licite sapienterque conditam, ita ut esset
Gallorum Sophia, & Sapientia, ut habet Gul. Benedi-
ctus *in Repetitione sua ad Cap.* Raynutius, Verbo: *Duas
habens uxores*, Num. 74. Cui suffragatur ex parte *Pyr-
rhus Anglebermeus*, Aurelianensis olim Academiæ Pro-
fessor, ac demum Senator apud *Mediolanenses* Regius,
post interpretationem *Constitutionum Aurelianensium*, &
in Disputatione de Lege Salica, & *Regni successione* post
enodationem *L. Contractus in Tit. de Regulis Juris*, ex
qua ista libuit delibasse: *Constat Salicam Legem Phara-
mundum prius accitis Proceribus, nec citra maturum con-
silium, tulisse, ut ab optimis Legibus Sanctissimi Regni
auspicia captaret. Quam vel a Sale, rectaque ratione, vel
a Salica terra, vel a Saliis Sacerdotibus, id est, a gene-
rosis, sapientibus Viris conditam, vel undecunque libet,*
SALICAM *veteres, & nos eorum Legibus adscripti nomi-
namus.* In ea quoque *Joannes Lecirier*, Decretorum
interpres, in Academia *Pariensi* fuit, *Lib.* I. *de Jure
Majoratus*, *Quæst.* XXII. ut assereret, *Salicam* Legem
inde dictam, quod Sale cum maximo, hoc est, sa-
pientia singulari, & eximia digesta sit. *Meyerus* etiam
Legis *Salicæ* meminit a Sale dictæ; sed illam ab hac,
de qua nos loquimur, diversam esse, verba ipsius pro-
dunt, quæ dare non piget, ut ea diversitas clarius e-
lucescat: M CCCC. LXIX. *Philippus pravo quodam usus
consilio nova decrevit introducere tributa. Exegit per to-
tam Flandriam* XVIII. *solidos Parisiacos de singulis saccis
salis. Hæc nova, inaudita, valdeque odiosa liberæ gen-
ti. Gandenses primum tantæ avaritiæ viriliter restite-
runt, nihil illi concedentes, Gallorum Regum avaritiam
execrati. Imitari enim Philippus studuit Gallorum Re-
gum detestabiles mores, apud quos olim Philippus Valesius
legem talem Salicam, ac tributum, quamvis injustum,
introduxerat.* Alius enim, planeque diversus, ut vi-
des, Legis hujus Auctor a *Pharamundo*, aliud ejus-
dem natalium tempus, alio denique hæc ab illa consi-
lio, alio fine relata in tabulas, & perscripta.

Subjicio his commode duplex aliud Etymon hu-
jus Legis. Primum est eorum, qui nomenclatu-
A ram ejus ab Urbe *Salechanti* (*Salehaim* in Prologo i-
psius Legis) ultra *Rhenum* sita, ubi tum habitabant
Galli, cum lata est, non inviti trahunt, uti me *Gul.
Benedictus* in supra laudata Repetitione docet. Alte-
rum eorum, qui *Salicam* Legem, quasi *s'aliquam* no-
minatam volunt a duobus verbis, *si aliqua*: quod ab
illis ea Lex inciperet, Rebuffo teste *in Commentario
in Lib.* I. *de Verborum Significatione*, ad quæ forte re-
spexit *Lazius*, cum eam Legem *Saliquam* appellavit,
licet ejus omnia Capita ab his verbis: *Si quis*, non ab
illis: *Si aliqua*, initium, ut apparet, ducant.

Verum enim vero, fuerint hæc prudenter, an se-
cus de Legis hujusce nomine prodita, non inqui-
ro; mihi, ut sua quemque voluptas tenet, eorum
magis arridet sententia, qui *Francos Salios* calentes
sub Oriente Sole, lucem æque ac nomen Legi *Sa-
B licæ* tradidisse ferunt, ut initio dixi. Dicti porro
Orientales *Franci* SALII, non a consuetudine, ut *Am-
mianus* asserit; sed, ut alii, aliunde. Sunt enim,
qui *Salios* eos dictos prodant a *Salo*, circa quod o-
lim habitarunt, ut Ortelius in Thes. Geographico
tradit, his verbis: *Franci, Germanica gens, eam circa
Frisiæ, & Hollandiæ paludes quondam habitasse appa-
ret ex Procopio, Sidonio, Eutropio, Ammiano, Vopisco,
Pollione, Panegyricis.* Alii a *Sala* altero Rheni cor-
nu, quod nunc *Isala* dicitur, uti Meyero placet,
cujus verba juverit attulisse ex Lib. XI. Ann. Flan-
driæ: *Per hanc* (Isabellam Gallicam) *Angli etiam nunc
Gallorum sibi deberi Regnum contendunt; sed defendunt
se Galli per veterem consuetudinem suam, quam ortam
quidam contendunt ex Legibus Saliorum, id est, Fran-
corum a Fluvio Sala sic dictorum.* Nimirum ejus quo-
que fluminis accolæ *Franci Salii*, quod Eginhartus
firmat in Carolo Magno: *Ac Salam fluvium, qui Thu-
ringos, ac Sorabos dividit, postea a Francis, qui Orien-
tales dicuntur, incolitur.* Alii demum ab agilitate
pedum, quod Franci ποδώκεις, *veloces* omnino sint, ut
a *saliendo* potius, quam a *Salo*, vel *Sala* fluvio no-
men hoc illis impositum videatur. Quemadmodum
enim Sacerdotes Paganorum olim *Salii* a *Saliendo*,
& *Præsules*, quod *præ aliis salirent*, dicti sunt, au-
thore Festo *Lib.* XVI. sic & Orientales *Franci*, quod
acumine pedum pollerent maxime, *Salii* nominari
merito potuerunt. Hinc illa *Sidonii Apollinaris* cum
respectu sine dubio ad agilitatem istam, Carm. VII.
Vers. 240.

*——— Tibi vincitur illic
Cursu Herulus, Chunus jaculis, Francusque natatu,
D Sauromata clypeo, Salius pede, falce Gelonus:*

Et Prologi Salicarum Legum: *Gens Francorum incly-
ta, authore Deo condita, fortis in armis, &c. audax,
velox, & aspera, &c.* Inde potius, quam aliunde
Salii cognomentum accepisse *Francos* Orientales visum
accerrimi judicii Viris, *Francisco Pithœo*, *Jo. Savaro-
ni*, *Fed. Lindenbrogio*, *Matthiæ Martinio*, aliisque mul-
tis, quorum in sententiam pede Salius saltuatim de-
scendo.

Cæterum, ut parva semper esse solent initia maxi-
marum rerum: ita *Salica* Lex nequiit initio numeris
suis omnibus absolvi, sed ea, quæ demum habuit in-
crementa, sensim accepit; a *Pharamundo* inchoata
primum, mox a Principibus emologata, deinceps jux-
ta varietatem temporum variis a Regibus emendata &
E aucta, non secus ac Legi decem Tabularum obten-
tæ a Græcis *Romani* duas alias Tabulas addiderunt,
ac demum Legem etiam ipsam, quam ab aliis acce-
perant, alicubi correxerunt. Quod idcirco volui,
ut occurrerem iis, qui Legem Salicam *Pipino* tri-
buunt, quorum in numero Alvarotus Cap. unico.
§. *Mulier, si de feudis fuerit controversia in usibus Feu-
dorum*, in fine, ubi etiam addit Legem hanc a *Pi-
pino* latam post Missarum solemnia, die *Divo Joanni
Baptistæ* sacra. Neque enim primus ejus Legis parens
Pipinus fuit; sed ejus ordinator tantum, ut & alii, de
quibus *Francorum* Historici copiose.

Habes ex his liquido, quisquis hæc legis, SALICAM
Legem *Francorum* Orientalium, hoc est *Saliorum*, pro-
priam extitisse: habe nunc Occidentales *Francos* sibi,
ut suam, GALLICAM vindicare. Paucis omnino,
F quod asserta *Francis* Orientalibus *Salica*, non ad alios,
quam ad Occidentales *Francos*, hoc est *Germanos*,
referri posse *Gallica* censeatur. Probis enim Scripto-
ribus *Francorum* appellatione sine alio addito genera-
liter intelliguntur *Germani* omnes: ad hos vero *Fran-
cos* Legem *Gallicam* pertinere, vel illud argumen-
to est, quod eadem Lex probis ab iisdem Scriptori-
bus *Francica* nominatur, quam ad Orientales *Gal-
los* referre absurdum quid omnino judicant Eruditi.
Hinc horum ex numero non postremus ad illa Egin-

harti in Carolo Magno: *Franci duas habent Leges plu-*
63 *rimis in locis valde diversas*, significat, inquit, eas, quæ in Volumine Barbaricarum Legum vocantur *Salica*, & *Francica*, quæ ipsa *Francorum* Occidentalium est propria. Ea re separatis utique libris habetur Lex *Salica* & Lex *Francica*, Jurisque Consultorum Patres, Historici, Philologi omnes Legis *Salicæ*, uti distinctæ à *Francica*, meminere. Quid quod calculum his adjecit *Hermanus Comes*, cum *Francicam* Legem *Ripuariam* maluit appellare *Libello de Orig. Francorum*, & hanc *Salicæ* opponere in hæc verba: *Duas Francos habuisse Leges ipsorum Authores testantur*, SALICAM, *atque* RIPUARIAM, *quibus nullus Regum ante Carolum Magnum quidquam adjicere tentavit.* Et hoc illa sub nomine extat in Codice Antiquarum Legum. Nempe *Ripuaria* Regio, à qua illi nomen, ea est, quæ *Rheno*, *Mosa*, & *Mosella*, quasi triangulari forma concluditur, & *Neustria*, vel *Austrasia* nominatur, *Francorum* Occidentalium, sive *Germanorum* sedes.

Sed enim discrimen alterum, quod inter Leges SALICAM, & GALLICAM intercedit, plane testatur, unam cum alia temerè permisceri. Lex enim SALICA disponebat, ut Masculi æque omnes succederent in Feudis, & hæreditate Patris; imo etiam, Fœminæ, deficientibus Masculis, uti videre est apud *Chassæneum*, *Cujacium*, *Gul. Benedictum*, *Joannem Fabrum*, & alios, præterquam in ipso Regno *Galliæ*, ex lege propaginis, qua de Gregorius Tholosanus *in Præludiis Optimi Jurisconsulti & Magistratus*, & Gul. Bened. *in Repetitione sua ad Cap.* Raynutius, in verbo: *Duas habens uxores*, &c. Num. 72. & 73. Seu ex speciali veteri consuetudine, qua de Meyerus, ut vidimus, *Lib.* XI. *Ann. Fland.* & ipsæmet *Constitutiones Salicæ Tit.* LXII. de Alode hisce verbis expresse: *De Terra vero Salica nulla portio mulieri veniat: Sed ad virilem sexum tota terræ hæreditas perveniat.* Terra enim *Salica* eo loci Regia terra est, Regiæ, inquam, ipsi coronæ adhærens, & ipsummet Regale dominium, quod à nullo dependet, ad differentiam Terræ Alodialis, seu Feudalis, pro qua, ultra superioritatem, Regi debetur servitium, ut explicat *Benedictus*: Ejusque Constitutionis ergo semper in *Gallorum* Regno Masculi, exclusis Fœminis, sceptrum tenuerunt, nec unquam de lancea ad fusum (ut eædem *Salicæ* Constitutiones loquuntur) Regnum illud transiit, *Joanne* quoque *Ferraldo* teste, *Tractatu de Prærog. Coronæ, & Regni Franciæ*, *Chassæneo*, *Benedicto*, aliis. At Lege GALLICA, sive FRANCICA, soli Majori natu patebat ad successionem aditus. Unde Petrus de Vineis *Lib. Epist.* VI. *Cap.* XXV. Jus hoc esse dixit *Francorum* Occidentalium, hac verborum forma: *Vivens Jure Francorum, in eo videlicet, quod Major natu, exclusis Minoribus fratribus, & Cohæredibus, in Castro ipso succedat inter eos nullo tempore dividendo.* Ità rectè Noster & scite scripsit, HENRICUM VII. Imp. Lege GALLICA, non SALICA, defuncto Patre, paternæ domus Majorem, uti Primogenitum, tribus aliis fratribus superstitem remansisse.

IN RUBRICAM III.

LAUDES MULTÆ] Quis enumeret? Non ego,

Vel mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox.

Non enim inter Mortales natus HENRICUS VII. IMP. visus; sed e Cælo singulari Dei Optimi Maximi providentia dimissus in terras, in quo vires suas experirentur Virtutes omnes, par ut esset Imperio *Romanorum*, quo majus Sol alterum non illuxit. Erit hoc Magni Principis Elogium primum, nec à me; sed à Viro longe gravissimo, Uberto Folieta Genuensis Hist. Lib. VII. *Is statim claris Virtutibus suis omnium animos in sui admirationem convertit, cum omnes sincerum ab omni labe ingenium, ac concordiæ amans, discordiasque, ac contentiones abominans; tum autem Justitiæ, & Æquitatis studium suspicerent. Quibus laudibus voluntates omnes ætatis, omnisque sortis hominum ad sese ita attraxit, ut omnes hominem de Cœlo sibi dimissum prædicarent ad vulnera miseræ Civitatis sananda.* Factum sane divinitus, ut præficeretur Imperio Terrarum Orbis, fatetur etiam Noster infra Rub. VIII. hujus Libri, eo in Colloquio, quod ipsemet Cæsar habuit cum Principibus *Germanorum*, antequam in *Italiam* se conferret: *Nunc autem, dum statuerit* (Deus) *ut rerum omnium ipse potiatur*, &c. *infallibiles fore effectus eorum, quæ Providentia divina providerit*, &c. Hinc illum certatim ad Cælum usque Scriptorum reliqui tollunt, passimque celebrant,

A ut HEROEM MAGNUM, in quem omnes animi, & corporis dotes, quasi secum ipsa certans Natura congesserit larga manu. Excurram his ego Ducibus in hoc campo, quem mihi aperuit hæc Rubrica, quæque apud alios diffusa sparsim extant Cæsaris hujus Elogia, hic connectam, sive illa sint iis e Virtutibus illius ducta, quibus effulsit in ætatis flore; sive ex iis, quarum in ætate reliqua specimen, & exemplum dedit. Fastidiat, qui volet, mihi ipse, & curosis faciam satis.

Ab illa PIETATE placitum exordiri, quam in duobus consistere Lactantius docet *Lib.* V. *Cap.* XV. nimirum, *ut recte de Deo sentiamus, & rectum eidem cultum exhibeamus.* Nam cum ea juvet, ac deceat Mortales omnes, quod, ut inquit Silius Lib. IV.

—— pronæ scelerum caussæ mortalibus ægris
B *Naturam nescire Deum:*

Et auctore Tullio Lib. I. de Natura Deorum: *Pietate erga Deum sublata, fidem, & humani generis societatem tolli necesse est, & Justitiam Virtutum omnium excelentissimam*: tum nihil est æquius, decentius nihil, quam eum, qui aliis imperet, non ignorare, a quo ipse regatur, ut *Ecphantes* Philosophus asserebat; quin imo eum ipsum, & quod ab eo regatur, & quod ejusdem afflatu ad aliorum imperium sit evectus, uti Dominum, & Auctorem imperii sui demereri, colere, venerari. Apposite Agapetus Diaconus *in* aurea plane *Epistola parænetica*, quæ extat apud Magnum Baronium Tom. VII. Sacr. Ann. ad Justinianum Imp. scripta: *Sceptrum imperii cum a Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei, qui id tibi dedit;* C *cumque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festina.* Fuit hæc præcipua HENRICI VII. CÆSARIS cura, adeoque clara, ut omnium fere Scriptorum literis efferatur. Idcirco PRINCEPS audiit in primis

PIUS.

Is enim Cæsar, Titulum PII, qui priscis olim Imperatoribus dabatur ex more, aut certe eam tantum ob caussam, quod subditos patria pietate foverent, sibi, uti peculiarem & proprium, & ante partum Imperium, & in ipsius administratione Imperii vindicavit; nec ob id tantum, quod subditos omni pietatis officio complecteretur (quo de loco suo, & proprio) sed quod Deum Optimum Maximum unice coleret, & omnia *Christianæ* pietatis munia sedulo obiret. D Elogii hujus Encomiastæ magni sunt, & multi; sed uno, vel altero contentus ero. Quorsum enim eam Virtutem testimoniorum multorum appositione probes, cujus in rebus ab eo gestis expressam, non adumbratam imaginem intueris? *Jacobus Meyerus* hoc illum inter cæteros Elogio commendatum iit Ann. Fland. Lib. XI. *Electus est statim* HENRICUS, *ejus nominis* SEPTIMUS, *qui Comes erat Lucemburgensis, Vir non modo bello strenuus; sed* PIUS *etiam, vitaque sanctus.* Præstitit hoc Ipsum *Christophorus Lehmannus*, Germanicus Scriptor, *in Chronico Spirensi Lib.* VII. *Cap.* X. hisce fere verbis *Latio* donatis à Viro erudi- 64
tissimo, & amico: *Ne autem Electores ancipiti disputatione ab electione distraherentur*, HENRICUM *Comitem Luzelburgensem*, PIETATE, *& strenuitate* SPECTABILEM, *eis proponendum, & clanculum decernendum consuluit* E *Cardinalis.* Ea re *Paduanorum* Legati ita suum apud hunc Cæsarem consilium clausere, ut est à Nostro proditum Lib. IV. Rub. X. *Hæc inclyto* REGI, *& Pio expedire, sicque prospere omnia cedere.* Celebratur & à Conrado Vecerio Rerum ab Henrico gestarum Historico ejus PIA LIBERALITAS *tribus municipiis Sareburgo, Vitelliaco, & ...... Trevirorum maximo templo donatis*: & ab eodem vocatur *Auctor Cœnobii Dominicanorum, qui Luceburgi agunt*, quod facinus nequaquam abhorret à studio PIETATIS. Sed quid ego in his immoror, loquentibus ipsis *Henrici* Vita, & Moribus hanc Virtutem? Admotus enim imperio ob ipsam potissimum PIETATEM, *omnium primum* (verba Vecerii sunt) *gratias immortali Deo agendas censuit*: turbatum ob Brixianorum pertinaciam demulcebant (ut ait Noster Lib. IV. initio pag. 21.) F *protelabantque successuum angustias altariorum Orationes, incessabiles divinorum celebrationes, nocturnæque Orationes, & vota. Sicut quippe omnibus notum Principibus ac Populis, ab Aurora Missarum instaurationes ad altam diei horam tertiam de mane perdurabant*: Romæ decrescentes videns copias suas (Lib. VIII. Rub. VI. apud eundem Nostrum) *Deum in se propitium de corde non abjicit; sedeventuros successus mente usque quaque conjectat.* Lib. XI. Rub. VIII. animos erigit Commilitonum: *Pium sibi Patrem Clementem Sanctissimum Pontificem, cui ut pupilla oculi supremæ curæ est, Ecclesiæ favores sacris*

sacris monitis subjunctis viribus præbiturum asserens, & *Deum immortalem propitium affuturum.* Hæc enim omnia PIETATEM illius haud obscure testatam posteris reliquere ab eo Divini Numinis profectam cultu, cujus *instans sedulitas* (præconio Nostri Lib. I. Rub. XIII.) *Magnanimitatem concomitari videbatur.* Insignis quoque PIETATIS notis fuit Oratio, quam idem Imperator pro sedandis *Mediolani* motibus habuit ad Commilitones suos, Deum inibi integræ suæ mentis testem appellans, & actionum suarum omnium Ducem. Vide sis illam, si lubet, apud Nostrum *Lib.* II. *Rub.* V. ut hujus Virtutis radios eo in Sole propius admireris.

PIISSIMUS.

Usi sunt hac graviori voce, qui clarius PIETATEM istam Cæsaream exprimere voluerunt. Occurrit horum in albo Noster, qui missus ad *Henricum* Orator à Patria in hoc erupit Elogium Rubricæ V. Lib. III. consignatum: *Sacri nos fideles Imperii profitemur. Velis tantummodo* PIISSIME *Cæsar nostris vivamus Legibus, quarum sanctionibus diutius liberi viximus.* Dedit & os illi PIISSIMUM Joannes Gerbrandus a Leydis *Lib.* XXVII. *Chronici Belgici Cap.* VIII. ubi mitissimum Principem, cum sui proditore Monacho loquentem facit: *Quibus exeuntibus, solus frater Bernardus Cæsari assistit, quem mitissimus intuens,* ORE PIISSIMO *sic affatur, &c.* PIISSIMUM etiam aliis dictum hunc HENRICUM video cum respectu ad ejusdem *Mansuetudinem, Clementiam, Lenitatem*; sed hujus nos Pietatis Præcones alias afferemus.

RELIGIOSUS.

Locum inter HENRICI VII. Virtutes *Pietati* proximum jure sibi vendicat RELIGIO, cui deditus is enixe Princeps. Collegit illam *Meyerus* ex eo, quod Sacrosanctam Eucharistiæ Mensam frequentare soleret. Sic enim is Scriptor Lib. XI. Annal. Flandriæ: *Consuetudo erat* RELIGIOSO *Principi frequenter in re divina cum Sacerdote sacrosanctum sumere Corpus Domini, &c.* Collegere eandem ex hoc ipso mirifico studio Divinarum epularum, aliisque præviis *Christianæ* Religionis officiis, duo alia rei literariæ lumina, *Nauclerus*, & *Cuspinianus*, verbis uterque in HENRICI commendationem perhonorificis, & ornatis. Primi siquidem ista sunt: *Cæsar iter arripiens versus Apuliam venit ad Castrum, quod dicitur Bonconventum, in Vigilia Assumptionis Mariæ Virginis. Ubi propter Festi solemnitatem illa die quievit. Disposuerat autem se, per aliquot dies jejuno, ac bonis operibus intendens, Sacramentum Christi Corporis, ac Sanguinis in Festo sumere.* Secundi hæc: *Instabat Beatissimæ Virginis dies, quo in Cælum ab Angelis assumpta est, quo solitus erat Cæsar, omnibus intermissis negotiis, rebus divinis vacare. Ea enim erat* RELIGIONE, *ut sæpe totas noctes ante imaginem Crucifixi (quam semper secum circumferebat) quam devotissime oraverit, & peccata quam amarissime defleverit, solitus Sacram Eucharistiam aliquando quotidie, aliquando summis Festis accipere.* Quid hac fingi, vel excogitari religiosius RELIGIONE possit in Principe, cujus humeris totius Terrarum Orbis moles fulciatur, ut *Atlante* cælum? Quare vere locutus Joannes Hocsemius *in Theobaldo de Barro, Leodiensi Episcopo* LXXIV. *Cap.* XXXI. cum hoc illi Encomium concinnavit: *Eodem anno* (1309.) HENRICUS *Comes Lutzilburgensis in Regno successit eidem* (Alberto) *& Aquisgrani solemniter coronatur. Hic Justus, &* RELIGIOSUS, *& in armis Strenuus Ecclesiam diligebat.* Procul item habuit caussas assentationis omnes *Huldricus Mutius*, Basiliensis Gymnasii Professor, cum hæc scripsit, quæ *Libro* XXIII. *Germanici sui Chronici* consignavit initio, ubi de Cæsaris hujus electione sermo: *Censuerunt autem nominandum Comitem de Lucemburg,* RELIGIOSUM, *Ecclesiæque amantem.* Ab ea sane Virtute, & Laude Cæsarem hunc *Clementi V.* Pontifici Maximo, à Cardinali *Pratensi* præcipue commendatum lego, ut is prælatus Competitoribus reliquis ad Imperii fastigium efferretur, rem ità narrante Vecerio in illius Vita: *Quum Clemens, quem igitur præcipuum crederet, tantæque successioni idoneum quæsivisset, Pratensis, Ecclesiarum ne libertatis respectu, an studio Gibellinarum partium; an consuetudinis in Urbe quondam institutæ memor,* HENRICUM, *ait, Luceburgiæ Comitem, nulli Germaniæ Principum cedere arbitror, sive* RELIGIONEM, *sive Fidem, seu certe Magnitudinem animi spectaveris.* Quid si ob eandem Virtutem REVERENDI quoque Titulo decoratus hic Cæsar? Video à Gerbrando factum: *Traditor ait,* REVERENDE *Domine, si vestra Nobilitas annueret, possem vos curare:* & norunt omnes militantibus in *Religionis* castris *Reverendi* nuncupationem aptissime convenire.

DEVOTISSIMUS.

Pertinet huc etiam DEVOTISSIMI Encomium, quod
A in illum supra laudatus *Gerbrandus a Leydis* contulit post narratum Miraculum scyphi, quatuor in partes scissi, ad Crucis signum ab ipsomet *Henrico* VII. editum, ne vini haustu læderetur scypho illi ab homine proditore concrediti cum veneno. Arguit ea nempe res manifesto, quantæ ille curæ Numini Summo esset, ob suam erga illius Majestatem (sacris cum Scriptoribus loquar) DEVOTIONEM SUMMAM. *Cæsar vero pertinaciter instat, volens ex dicto scypho bibere. Unde vino infuso, facto signo Crucis, dum Cæsar proponit scyphum tollere, scyphus in modum Crucis in quatuor partibus dividitur, & vinum cum veneno confunditur* (alias *circumfunditur*) *De quo Miraculo Christus a suis benedicitur. Quodam alio tempore Cæsar* DEVOTISSIMUS *ad Eucharistiæ Sacramentum procedens a Fratre quodam Jacobita veneno Calici mixto inficitur.* Cui vero, nisi ejusdem Cæsaris
B *Devotioni summæ* (ut a piis ea vox Scriptoribus usurpatur) in acceptum feras, quod ante Miraculum illud præstitisse dicitur, ejusdem Historici verbis, cùm sibi 65
prima vice venenum a famulo propinatum sensit? *Alio itaque tempore Cæsar, somno se parans, discalceatus lectum intravit, potumque postulat, qui sibi a suo famulo præsentatur, quo sumpto Cæsar mox se infectum percipit. Is itaque subito surgens Capellam solus ingreditur, cujus ostium, ne quis secum veniat, obfirmavit. Gratiam itaque procumbens ante altare postulat, ut, si non sit Mundo utilis, potus sibi iste maneat ultimus: si vero Deus velit sibi utilitatis caussa parcere, ejusque vitam protendere, dignaretur ipsum a potione pessima liberare. Quo dicto, venenum via, qua venerat, recedebat. Cæsar, Deo grates agens, & ad lectum rediens, dicta nulli aperuit; sed quidam, ipso nesciente, retro altare latitans, ista omnia audivit, & publicavit.*
C Longe quid amplius, ad eandem exprimendam virtutem, *Cuspinianus* affert, eum videlicet Divino fuisse servitio sic addictum, ut neque recuperandæ pristinæ valetudinis gratia ab eo potuerit dimoveri. *Invalescente morbo* (verba Cuspiniani sunt) *Cæsari consulunt Proceres, ut Pisas reducatur. Quibus respondit, se in servitio Dei esse, nec alio profecturum. Itaque Bonconventum defertur, ubi animam Deo reddidit.* Expressit eandem *Henrici* mentem *Gerbrandus à Leydis*, cum illi viam salutis aliam commonstrasset idem ille proditor, qui Principi de se probe merito mortem anteà fuerat machinatus. *Traditor ait, Reverende Domine, si vestra Nobilitas annueret, possem vos curare. Cæsar ait, frater Bernarde, si hoc posses, ordinem postulo recitari. Traditor ait, quod, si demisso capite, & suspenso pede, venenum via, qua venerat, revertetur. Cæsar ait,*
D *Absit, bone frater, si alio modo non potest fieri curatio. Nolo enim aliquo modo animæ meæ cibum suum subtrahere; sed illum, destructo per vos corpore, Creatori humiliter præsentari.* Quis DEVOTIONEM tantam secum ipse tacitus non admiretur, non æmuletur, non prædicet, non extollat?

CATHOLICUS.

A *Pietatis*, & *Religionis cultu* ad FIDEM Virtutum omnium basim, & fundamentum accedo, qua nulli *Germanorum* Principum HENRICUM concessisse, didicimus ex *Pratensis* Cardinalis Elogio, quod dedimus in Præconio: *Religiosi*, Conradi Vecerii verbis. Eo primum
E spectat CATHOLICI Titulus, quem illi Scriptores, & suo sane merito, Clarissimi detulerunt. E quibus F. Johannes Scheckmannus in Medulla Gestorum Trevirensium Cap. IX. *Habuit* (inquit) *Baldewinus fratrem* HENRICUM, *Justum, Prudentem, Honestum,* CATHOLICUM, *dilectum omnibus, quem, cooperante Petro illo Maguntino Præsule, ad Imperii culmen promovit, appellatum* HENRICUM VII. *Imperatorem.* Et ante multo par illi prorsus Elogium *suo in Augustali* confecerat *Benevenutus Imolensis*, seculi illius Scriptor, quo vivebat is Cæsar, par ut sit credere, *Scheckmannum*, suos illis e rivulis hortulos irrigasse. Floruit iisdem temporibus *Joannes Villanus*, Historicus fidei non infidæ, idemque tum *Lib.* IX *Cap.* CI. tum *Lib.* X. *Cap.* I.
F Imperatorem hunc, cujus facta non tam auditione accipere, quam oculis usurpare potuit, CATHOLICUM appellavit. Extant ad hæc *Clementis* V. Pontificis *Romani*, literæ, tum apud alios, tum apud Abrahamum Bzovium *Sacris* illius *Annalibus* insertæ *Tom.* XIV. *Col.* 112. in quibus ipse fatetur Pontifex, in se recepisse Henricum, *quod, ut* PRINCEPS CATHOLICUS, *& Ecclesiæ Advocatus, atque Defensor ipsam juvaret, & consiliis & auxiliis illi adsisteret opportunis.* Ecquid aliud, quæso, loquitur Professio *Catholicæ* fidei, quam ipsemet Cæsar edidit *Romæ*, idemque *Bzovius* in lucem protulit e *MS. Codice Vaticano*? Legatur illa *in* laudatis *Annalibus Col.* 183. ut omnis ea de re scrupulus eximatur iis, qui aliam fortasse sententiam imbibere. Non itaque temere hoc etiam HENRICUS nomine commen-

datus Electoribus a *Pratensi*, ut *Alphonsus Ciaconius* tradit in Clemente v. *Insinuavit vero* (Cardinalis Pratensis) *his* (Electoribus) Henricum *Lutzemburgensem*, *Virum armis strenuum*, *& robore corporis ferocem*, Catholicum, *& omnium Germanorum Principum optimum.* Idemque ante multo scriptum reliquerat Nauclerus Vol. ii. Chronographiæ, Generatione xliv. *Placuit Pontifici consilium* (Pratensis) *& simul cum Cardinale nominant etiam Electoribus Comitem de Lucemburg, Virum Magnanimum, Industrium, atque* Catholicum, *Pratensi tum bene notum.* Sed hoc Henricum Elogio meritissime decoratum adstruent Elogia reliqua, huic affinia, quæ subnectam. Dictus enim etiam

FIDEI CHRISTIANÆ CULTOR, ET DEFENSOR INTEGERRIMUS.

Manavit hæc in illum laus a Joanne Trithemio in Chronico Hirsaugiensi ad annum cIↄ. cccx. *Fuit autem* Henricus *Imperator iste*, *Vir Sapiens*, *Justus*, *& Gratiosus*, *in armis Strenuus*, Fidei Christianæ Cultor, Et Defensor Integerrimus, *consilio*, *& animo promptus*, *amator Cleri*, *& Pauperum defensor.* Vides hic aperte, Lector, quam vere ingenti Virtutum agmine stipatus incederet unus hic Cæsar, quem Elogiorum initio, singulari Dei Optimi Maximi providentia datum Orbi, diximus, ut in eo vires suas experirentur Virtutes omnes. Sed ad rem. Habitus ad hæc Henricus

CHRISTIANÆ RELIGIONIS ZELATOR EXIMIUS AC FERVIDUS PERSECUTOR.

Ornavit hoc illum Elogio Lupoldus Pebenburgius *in Tractatu de Juribus Regni*, *& Imp. Rom. Cap.* ix. in fine, ubi de responso loquens ab illo dato Cardinalibus in Urbe, respectu juramenti fidelitatis, quod Imperator *Romano* Pontifici præstat, hæc habet: *Sed opinari quemquam, quod circa responsionem de Juramento hujusmodi hunc habuerit intellectum, satis inconveniens reputo, cum ipse* Christianæ Religionis, *ac totius Justitiæ* Zelator Eximius, Ac Fervidus *extiterit* Persecutor. Zelum autem ejus in Religionem *Christianam*, inibi inter alia *Freherus* probat ex eo, quod in ejus Vita legi narrat: *Die Coronationis suæ*, *Romæ in Ecclesia Lateranensi*, *more aliorum Principum Romanorum*, *legem primam edidisse*, *seu Authenticam novam* De Summa Trinitate, Et Fide Catholica, &c. Ut *in Paralipom.* Urspergensis. Quam legem editurum se subjicit in *Legibus Curiatis.* Sed ejus quoque legis mentio apud *Bzovium*, & *Nauclerum* in laudatis locis. Nos illam fortassis alibi producemus.

ECCLESIÆ ADVOCATUS. DEFENSOR. AMANS.

Conjunxi hæc tria Elogia, quod ad idem spectent. Primis duobus insignitur in supra nominatis literis *Clementis* v. talemque illum fore, conjecerat aliis ejus ex Virtutibus *Pratensis*, si quando *Romani* Imperii fastigium attigisset. Indicant id ipsius *Pratensis* verba, quæ *Vecerio* debes: *Neque dubium*, *si eo celsitudinis benignitate tua* (loquitur cum Pontifice Pratensis) *provectus fuerit*, *nulla non re*, *vel Pontificiis obtemperaturum jussis*, *vel* Immunitatem Ecclesiæ Propugnaturum. Nec expectationem de se concitatam fefellit Cæsar. Nam antequam Italiam ingrederetur, *in manibus Joannis de Mollianis*, *Scholastici Ecclesiæ Talensis*, *Capellani Pontificii ad hoc missi*, *promisit*, *& jurejurando firmavit*, *quod* Ecclesiam, *& fidem Catholicam pura*
66 *fide*, *totisque viribus conservaret reverenter*, Defensaret *etiam contra quoscunque homines*, *cujuscunque existerent præeminentiæ*, *dignitatis*, *vel status.* Hoc enim ipse suis in literis Pontifex testabatur. *Lausanæ* quoque cum esset, in ipso fere limine *Italiæ*, coram Nuntio Pontificis, eam sibi necessitatem imposuit, seque jurejurando astrinxit ex formula perscripta, & diplomate luculentis verbis Ecclesiæ *Romanæ* dato, *Libertatem* Ecclesiæ *inviolatam servare*, *&* Advocati, Defensorisque *ejus partes agere*, ut iisdem ex literis constat, *Romæ* denique jusjurandum idem, receptis Coronationis insigniis, innovavit, ut *Ecclesiasticis ex Annalibus Bzovii* liquet, qui juramenta omnia ab Henrico vii. pro Ecclesiæ *Romanæ* defensione præstita copulavit *Tom.* xiv. *Col.* 186. Apparet ejus quoque bonæ mentis vestigium in Sententia, quam contra *Robertum*, Regem *Apuliæ*, ipsemet *Henricus* tulit, eaque in parte maxime, in qua dolet, *Terræ Sanctæ negotium*, *ad quod teste illo*, *qui omnia novit*, *totis cordis affectibus anhelaret*, *Roberti Regis opera retardari.* Hæc enim ejus fere partis verba sunt, ut apud Nostrum habentur *Lib.*
A xiii. *Rub.* v. Nec obsunt his, quæ diximus, literæ *Philippi*, Francorum Regis, pro *Roberto*, Consanguineo sibi carissimo, *Clementi* v. adversus hunc *Henricum* datæ *Lib.* xvi. *Rub.* iii. in quibus ille impedimenta negotii Terræ Sanctæ unum in *Henricum* conferre studet. Nam hanc ab illo culpam ipsius Legati, apud ipsum Pontificem facile removere, ut elucet e Rubrica proxime consequenti. Quare parum æqui fuisse videntur *Henrico*, quotquot, illum aliud in ore, aliud in pectore gessisse, asserunt, oblitumque fidei toties Ecclesiæ *Romanæ* datæ, Defensoris quidem ejus, & Advocati personam mentitum esse, re autem ipsa ad illam una cum omni *Italia* deprimendam totis nervis, ac viribus contendisse. Sed mihi non hic propositum Apologiam pro *Henrico* texere; sed ejus præconia tantum
B ex Auctoribus selecta connectere, dareque spectanda posteris in hac Nota.

Attulimus, quæ probarent, *Ecclesiæ Romanæ patrocinium*, *& tutelam* Catholico Principi fuisse cordi, ejusdem nunc illum Amantem Ecclesiæ dabimus intuendum. Diserte hac in parte *Hocsemius* laudatus alias, cum hujus de *Religione* Cæsaris loqueremur: *Hic justus*, *& religiosus*, *& in armis strenuus* Ecclesiam Diligebat. Clare pariter, & diserte *Huldricus Mutius* inibi memoratus: *Censuerunt autem nominandum Comitem de Luceburg*, *religiosum*, Ecclesiæque Amantem. Sed clarius res ab eo gestæ. Nihil ille scilicet non egit, ut Ecclesiam sibi in amoribus esse publice testaretur, cujus beneficio norat se ad Imperii *Romani* fastigium, devictis competitoribus omnibus, evolasse. Itaque, renuntiatus *Romanorum* Rex, nihil antiquius habuit, quam ut statim Legatos ad Pontificem mitteret, *impetraturus Coronationis suæ decus*, *& in actus quoscunque favores Ecclesiæ Triumphantis*, testimonio Nostri infra Rubrica hujus Libri vi. vere ut *fœcundæ pacis vexillo in Italiam auspiciis ductus Ecclesiæ* dicatur eidem Rub. viii. Lib. xvi. Romanos ob id illie *suos*, *amantissimum sibi populum*; *eorumque Senatum* solitus appellare. Testis Oratio, quam ipsemet habuit *Romæ* post epulum ante inaugurationis solemnia *Romanis* Primoribus datum, ut affertur a Bzovio Tom. xiv. Ann. Eccl. Col. 184. *Non tamen tam longi itineris laborem sibi fuisse gravem consideranti*, Suos *se* Romanos, Amantissimum Sibi Populum *visurum*, *cum quo lætos*, *jucundosque dies perageret*: ut a Nostro Lib.
D viii. Rub. iv. *Quid frequentes literæ*? *quid Nuntii celeres toties expetivere*, *nisi ut* Meum Carum *visitem* Senatum Populumque Romanum? Ac ne aliud loqui, aliud sentire videretur, rogatus a *Romano* Populo *Rub.* vii. *ejusdem libri*, ut de coronæ *Romæ* sibi dandæ loco *præstolari vellet Pontificium responsum*, *Majestatemque Cæsaream Sacrosanctæ Ecclesiæ monumentis*, *& institutis obtemperare*, *remisso animo*, *dictis illius protinus acquievit.* Sexcenta ejus generis alia prætermitto. Siquidem enim, *Magnes amoris amor*, ut a Poëta dictum, ipsaque magistra rerum experientia comprobatum est, Summus *Romani* Pontificis in *Henricum* amor, summum illius amorem arguit erga Ecclesiam suam, cujus ille gratia Cæsarem diligebat. Amorem porro summum Pontificis in *Henricum* ista potissimum ex-
E presserunt. Primo: Collocatio *Balduini*, fratris, in Archiepiscopali *Treverensi* Ecclesiæ Sede, *Henrici*, Romam ob eam caussam profecti, intuitu & rogatu, qua de re Noster in extrema hujus Rubricæ cera. Secundo: Electio ipsius *Henrici* in *Romanorum* Regem, adnitente potissimum apud Septemviros Electores, de *Romani* Pontificis consilio, Cardinali *Pratensi* Legato. Tertio: Electionis emologatio, quam a *Clemente* Pontifice, Legati Cæsarei facile retulere. Quarto: Vocatio ipsius Cæsaris in *Italiam*, quæ pene totos annos sexaginta Imperatorem nullum viderat, Pontificis ipsius hortatu, hujus ut adventus Cæsaris, sublatis bellorum dissidiorumque seminibus, pacem ipsi, & Ecclesiæ compararet. Quinto: *Romanæ* Coronationis decus, cujus ergo *Romæ* se affuturum receperat Pontifex. Sexto; Subjunctæ vocationi Cæsaris in *Italiam*
F Pontificiæ literæ, quibus *Italicis* Urbibus, ut ipsum exciperent, eidemque faverent ac obtemperarent, sedulo mandabatur. Septimo: *Basiliensis* Episcopus unus ex Regiæ curiæ Principibus *Avinionem*, ubi tunc Papalis Curia residebat, transmissus a Cæsare, benigne a Papa susceptus, ut loquitur Noster *Lib.* iv. *Rub.* i. Octavo: Legati a latere Cardinales jussi illico a Pontifice ad Cæsarem se conferre, tum ad superandas rerum ab illo gerendarum vicissitudines, & anfractus: tum ad peragendam ipsius vice Cæsaream inaugurationem *Romæ*. Nono: Senatoria dignitas *Ludovico Sabaudo* confirmata Pontificio decreto, postulante *Henrico*. Nihil demum pro Majestate *Henrici* sarta, tectaque tuenda a Pontifice prætermissum, ut *Bzovius* narrat, qui & addit *Mediolanenses* anathematis Ponti-

tificii telo percussos ob violatum *Henricum*; sed ob pœnitentiam facti communioni fidelium redonatos statim.

Sese prodit hic idem amor Pontificis in *Henricum* ex Oratione Nostri, quam habuit in *Patavino* Senatu adversus J. C. *Rolandum de Placiola*, defectionem a Cæsare suadentem, in illis Rubricæ primæ Libri VI. *Illumne Ecclesia Romana coadjuvat? fovet? sublevat? Attestetur hoc Rolandus, cujus oculi videre assidentes a latere quatuor Cardinales, Papæ monitu pro viribus obsequentes.* Facit huc etiam ECCLESIÆ FILII Cognomentum, quod cum in Papali responso *Lib.* III. *Rub.* VI. tum *Lib.* IV. *Rub.* I. ore Cardinalis *Hostiensis* Henrico delatum occurret. Ne multis: Dicat hac de re pro se testimonium *Henricus* ipse, & hoc Elogium claudat iisdem verbis, quibus olim amorem ille Pontificis erga se prodere consuerat. Ajebat enim ille, hunc ut palam faceret, se Pontifici, UT PUPILLAM OCULI (qua loquendi formula res quæque carissimæ designantur) SUPREMÆ CURÆ ESSE. Habes hanc formulam apud Nostrum *Lib.* XI. *Rub.* I. nec aliud hic a me quidquam, ne videar meridiano Soli lucem adjicere voluisse.

CHRISTIANISSIMUS.

Suggerit hoc Elogium mihi Jo. Dubravius *Hist. Bohemicæ Lib.* XXII. in fine, ubi de *Joanne*, fratre Caroli IV. Marchione *Moraviæ* loquens: *Johannes* (inquit) *quondam Marchio, Princeps illustrissimus, qui Caroli* IV. *Maximi frater fuit germanus. Quorum Genitor Johannes Cœcus, Princeps serenissimus, Bohemiæ, & Poloniæ Regnorum Rex fortissimus. Avus autem eorum* HENRICUS VII. *qui Imperator erat* CHRISTIANISSIMUS. Fuit & in ore, ac calamo Gerbrandi
67 à Leydis Lib. XXVII. Magni Chron. Belg. Cap. VIII. *Igitur post hæc Imperator* CHRISTIANISSIMUS *suis valedicens, & manus devotissime erigens in Domino feliciter obdormivit.* Accedit his Marsilius Patavinus Part. II. Defensor. Pacis Cap. XXIII. circa finem: *Quæ potius, De injusta injuria* CHRISTIANISSIMO *Imperatori, Virtutum omnium Viro singulariter inter cæteros Principes approbato, suisque successoribus, & affinibus omnibus facta contumelia, intitulari potuisset.*

CHRISTIANORUM DECUS ET SALUS.

Refero huc etiam duas hasce perhonorificas appellationes, quibus *Henricum* compellavit Noster, cum apud illum diceret Orator Patriæ. Sic enim ille exorsus dicere, ut apparet ex Rub. VI. Lib III. *Tertia mihi sors (Magnamine Cæsar) Dei, Cælitumque munere condonata est, serenam intueri Majestatis tuæ faciem,* CHRISTIANORUM DECUS, *per quem, inspectante Deo, Reges regnant, & Domini dominantur*, finem his dicendi fecit: *His secundum vota disponimus, his nostra contenta Communitas. Tuque, vive, valeque, Rex Invictissime,* SALUS VIVENTIUM CHRISTIANORUM. Ut non immerito scripserit Munsterus, *Christianitatem in hujus Henrici nece jacturam maximam passam esse*; nec ingenue minus post ejusdem necem, *inter consolabiles Principum planctus, Petrus Archiepiscopus Maguntiacensis cum magno ejulatu exprimente indignationem casus tanti Viri, testatus sit* (ut Meyerus refert) *intra quingentos annos nullius mortem Principis tanto toti Mundo fuisse detrimento.*

PROBUS. BONUS. INTEGER. SANCTUS.

Ob hujusmodi Factorum, & Virtutum famam præconia quoque PROBITATIS, INTEGRITATIS, ET SANCTITATIS tulit, quæ subda susceptæ provinciæ non oblitus. Extat præconium primum à PROBITATE ductum in Literis *Clementis* V. quarum apud *Bzovium* exemplum habes, Tom. XIV. Annal. Ecclesiast. Col. 110. in hæc verba. *Examinata quoque persona ipsius* HENRICI, *prout absentia patiebatur ejusdem, & de ipsius Fide,* PROBITATE, *& aliis, quæ in persona Imperatoris sunt merito requirenda, cum pluribus Prælatis, & aliis magnæ auctoritatis Viris, qui ejusdem* HENRICI *mores, conditionem, & statum plenius noverant, inquisito; ejusque persona, cujus etiam Nos, & Fratres nostri aliqualem prius notitiam habebamus, &c.* Occurrit & in Chronico Hirsaugiensi Trithemii ad annum M. CCC. VIII. *Eodem anno, in mense Novembri convenerunt Principes Electores ad Villam dictam Rense, non longe à Bopardia, juxta Sedem regalem, &, procurante Domino Petro, Archiepiscopo Moguntino, in Regem Rom. unanimiter elegerunt* HENRICUM, *Comitem Lutzenburgensem, fratrem Balduini Archiepiscopi Treverensis,* VIRUM BONUM, *strenuum*, & *imperiali honore dignum.* Et *in Epistola* II. Mussati nostri, cujus major pars in ipsius *Henrici* laudem excurrit:

Parce tamen, BONE REX, *nimium mihi fortiter auso,*
Si fuerant alia gesta notanda manu:

Et paullo post *Mussatus* idem, illam se præ cæteris capturum voluptatem asserit suo ex Opere de rebus ab illo gestis, quod *Henricum* laudans, laudaverit *Bonos.*

Sit stylus ipse humilis, rebusque incommodus altis,
Sit rata verborum pro gravitate fides:
Quoque magis Magnis fuero Scriptoribus impar,
Hocque minus reliquis invidiosus ero.
Si mihi præfuerint, ego me consoler in illis,
Gaudebo laudes attribuisse BONIS.

INTEGRITATIS præconium alterum *Vecerius* attulit, nec uno in loco. Ait enim in limine Opusculi de Henrico ipso: *Juvit assertionem Cardineam* HENRICI *quoque* INTEGRITATIS GLORIA, *quam ex rebus fortiter, probeque gestis fama jam pridem exorta, ad Clementem quoque pertulerat:* Et in calce: HENRICUS *iter per Hetruriam faciens, ubi ad Montem-apertum accessit (id nomen loco tribuere accolæ) ægrotare manifesto incepit, tametsi jam inde à relictis Pisis initia morbi irrepentis animadverterat: sed ipse, qua erat* INTEGRITATE, *animique magnitudine, ne die dicta temere abfuisse crederetur, fidei, quam valetudinis rationem habere maluit.* Respexit huc etiam *Folieta*, cum huic Cæsari, *Sincerum ab omni labe ingenium* dedit. Sed huic quoque parti fulgor affulget ab ipsismet HENRICI dictis, & factis. Circumfertur enim ejus Cæsaris egregium Apophthegma, quod cum illum Improborum osorem fuisse, liquido prodat, ejusdem quoque *Probitatem*, & *Integritatem* aperit, Notamque nostram illustrat. Adducam illud caste & integre, totidemque verbis, quibus accepi a Magno Rei literariæ, *Venetæque* Patre DOMINICO MOLINO, cujus incomparabili Humanitati multa in hoc Opere debeo, perpetuo debiturus. *Comites de Wirtemberg apud Germanos in Suevia late dominantur, & quamvis Principatus honore, & appellatione careant; potentia tamen multos Principes antecedunt. At insolentes & improbi habentur, qui neque Romanam Sedem venerentur, neque obsequuntur Imperio. Nobilis quispiam, cum hos diu sectatus fuisset, ab eis tandem recedens ad curiam Cæsaris profugit. Henricus tum Septimus imperabat, avus Caroli* IV. *qui Sigismundi pater fuit. Nobilis in conspectu Cæsaris quotidie accusare Comites, nunc rebelles, nunc raptores appellare, hostes Imperii, contemptores Ecclesiæ: Cui Henricus: Tace, inquit: Veterator, neque laudanti tibi, quos scimus pessimos; neque vituperanti, quos tu olim sequebaris, fidem habemus*

SANCTITATIS præconium tertium legere est apud Meyerum Lib. XI. Annal. Flandriæ: *Electus est statim* HENRICUS *ejus nominis* SEPTIMUS, *qui Comes erat Luceburgensis, Vir non modo bello strenuus; sed pius,* VITAQUE SANCTUS. Sed hausit id ille præconii ex Argentinensi, cujus illa sunt: *Celebravit autem Clemens Papa* V. *post mortem Henrici Cæsaris Concilium Viennæ revocans sententiam Imperatoris contra Robertum Regem prolatam, & eidem* SANCTO IMPERATORI *perjurium impinxit.* Injuriam ego quoque intulerim *Etruscarum* Musarum ocello, *Francisco Petrarchæ*, cujus ad fontem, & cineres hæc Arquadi scribo, si, quod ille *Henrico* VII. concessit elogium in Exhortatoria de pacificanda *Italia* ad ipsius Nepotem, *Carolum* IV. Imperatorem, invidere reticendo velim hoc loco, in quem probe cadit, & sponte. Nimirum SACRAM ille MENTEM illic *Henrico* tribuit, quod ejus haberet ob oculos SANCTITATEM: Audiatur itaque *Vir cælestis*, ut eum Jacobus Philippus appellat in Suppl. Chron, Lib. XIII. ad annum CIↃ. CCC. XLI. *Unus tibi pro omnibus satis erit* HENRICUS SEPTIMUS *æternæ memoriæ serenissimus avus tuus: cui si ad explenda, quæ* SACRA MENTE *conceperat, vitæ spatium suffecisset, versa rerum sorte, & afflictos hostes, & Romam regnantem, & liberrimos Italiæ populos, ac felicissimos reliquisset.*

MAGNUS PRINCEPS

Apertissime Antonius Possevinus Junior in Gonzagis Lib. III. *Indoluit tota Germania, quique per Italiam officio in ipsum certaverant,* MAGNI PRINCIPIS *fato.* Hinc Platina in Clemente V. *Respondere tum Florentini,* TANTUM *quidem* PRINCIPEM *imprudenter agere, qui barbaros in Italiam ducere conetur, quam ipse, Imperii causa, à barbaris tueri deberet.* Voluit & hoc ipsum Noster, cum in hujus Rubricæ calce, INSIGNEM INTER 68 UTRIUSQUE GALLIÆ PRINCIPES *habitum* scripsit; *in eoque cum fama, & opibus crevisse cætera, quæ inter Priores, & Excellentes mortales extollunt.* Nec ablusit, qui VIRUM SINGULARITER INTER CÆTEROS PRINCIPES APPROBATUM asseruit, cum ejus existimationem

à malevolorum calumniis vindicaret. Sed inter cæteros *Munstero* plurimum *Septimus* hic Henricus debet, à quo supra cæteros Principes insigniter est elatus. Henricus vii. *F. Henrici Comitis Lutzelburgensis*, & *Beatricis Comitissæ Hannoniæ*, *paternis opibus non quidem magnus*: *Justitia autem*, & *Prudentia*, *tum rerum gestarum gloria* Inter Principes Sui Ævi Præcipuus, *in cujus nece Christianitas maximam passa est jacturam*. At si Princeps Optimus, quidni etiam Magnus? Idcirco pergo.

OPTIMUS PRINCEPS.

Utuntur in attollendo Henrico superlatiore gradu multi, quasi indignentur illum Principibus, & Imperatoribus reliquis admiscere. Ego tibi signo paucos, & in primis Nostrum, qui clarissime Epistola xvii.

Septimus *ille meus*, Rex Optimus Henricorum,
Non nisi dejectis voluit te Brixia vallis.

Expresse pariter Folieta Genuensis Historiæ Lib. vi. *Tantorum consiliorum inchoatus cursus*, *subita* Optimi Principis *morte*, *in oppido Bonconvento interruptus est.* Accedit his Benevenutus *in Augustali*, à quo clare inter Optimos recensetur. Nec alia *Pratensis* sententia fuit, quam alii aliter expressere. Joannes Villanus his verbis Lib. ix. Cap. ci. *Mea sententia hæc est*, *Com. Lucemburgensem Germanorum omnium hujus ævi* Optimus *esse*, *supraque cæteros animi sinceritate*, *robore corporis*, *fidei Catholicæ candore præstantem.* Vecerius istis: *Henricum Luceburgiæ Comitem nulli Germaniæ Principum cedere arbitror*, *sive religionem*, *sive fidem*, *sive certe magnitudinem animi spectaveris.* Ad quorum vestigia conformatis gradibus M. Alfonsus Ciaconius in Clemente v. *Insinuavit vero his*, Henricum *Comitem Lucenburgensem*, *Virum armis strenuum*, & *robore corporis ferocem*, *Catholicum*, & Omnium Germanorum Principum Optimum. Sed enim aliis omnino sublimius, nimirum extra comparationem horum, vel illorum Principum, sensit & scripsit Huldricus Mutius *Lib.* xxxiii. *Chron. Germanici*, cum hæc attulit: *In eo loco defunctus est* Henricus *Lucenburgensis*, Princeps Optimus. Hinc ejus immanitatem facti, quo ferebatur extinctus, Scriptorum nemo non graviter insectatur. Vecerius enim *facinus horrendum* dixit, *audaciam infandam*, Meyerus *nefarium scelus*; quin & ipsum *calicem* veneno infectum, *nefandum*, Val. Anselinus. *Nefandissimam potionem* ipsam Gerbrandus à Leydis: ipsum vero facinoris Auctorem *sceleslissimum* Meyerus, *maledictum* Cuspinianus, *traditorem* Gerbrandus, *proditorem scelestissimum* Beka, citante Bzovio ex Meyero Tom. xiv. Ann. Eccles. Col. 213. Num. xv. *Judam* vulgatum carmen, quod idem *Bzovius* adducit in laudato loco.

Jure dolet mundus, *quod sit Jacobita secundus*
Judas, quod restat, *mors Cæsaris hoc manifestat*
Anno milleno tercenteno, *duodeno*
Uno non pleno, *privati luce veneno.*

Virum Belial omni cruenta bellua crudeliorem, ipsumque factum, *nefandum commercium*, Hocsemius in Theobaldo de Barro Episcopo Leodiensi lxxiv. Cap. xxxii. *Miserum tandem* sese ipsemet Proditor, *quod manus suæ*, sublato Principe Optimo, *ad bravium pessime pervenissent.*

DECUS SUBLIME. ORBIS HEROS. FLOS GERMINIS GERMANORUM.

Ab hac sine dubio Cæsaris hujus excellentia supra Principes, sive *Germaniæ*, sive Orbis reliquos, prodiit hæc præconiorum trias. Priora duo tanto Principi *Mussatus* adscripsit, ac primum quidem *Lib.* iii. *Rub.* vi. cum apud illum verba faceret Patriæ nomine: *Dum tandem paulo latioribus*, *quam opportunitas expetebat*, *induciis*, *concordibus opinionibus decreverunt*, *Tibi obsequendum*, *parendum*; *Te ut* Decus Sublime *venerandum*, *emologatis pertemptatis*, & *actis per nos Antonium*, & *Mussatum.* Alterum Lib. ix. Rub. iv. ore Florentinorum: *En quis hic est*? *Cæsar. Quique Cæsar*? Orbis Heros, *in se aliquis per hypothecas sic objurgatus dictitabat*, *tantis septus angustiis.* Et ante me notavit Ludovicus Cerdius *in Elogiis Maronianis Cap.* v. Herois titulo signatam à Joviano *in Ant. sublimitatem Virgilii*, plane inter Poëtas reliquos admirabilis, & sublimis. Tertium Argentinensis in Chron. ad annum ciↄ. ccc. xiii. *Sicque heu*, *periit columna magnanimitatis*, & *justitiæ*, *ac* Flos Germinis Germanorum. Quid hoc Elogio grandius, & in laudem *Henrici* excellentius?

SANCTISSIMUS.

Videbitur hoc temerarium dictu, & fortasse insolens; sed parcat Lector. Nam mihi conjungenti præconia Henrici, cur non fas sit dicere, quæ ante me alii. Vocavit ergo Sanctissimum *Abrahamus Bzovius*; sed incertum, utrum de sua, vel aliena mente. Videtur *ex Annalibus Flandricis* Meyeri, qui ex aliis, utillum adducit ipsemet Bzovius, *Tom.* xiv, *Annal. Ecclesiasticorum Col.* 213. *Num.* 15. cujus ob id verba audire præstat: *Joannes Belea* (lege *Beka*, seu, *a Beka*) *in Rebus Hollandicis*, *Ecclesiæque Trajectensis*, *nec non* & *Chronica quædam Flandriæ domestica*, *præter Florentinos*, *reos mortis* Sanctissimi Principis, *fuisse referunt Robertum illum Apuliæ*, *seu Siciliæ Regem*, *Philippum Regem Franciæ*, *Ludovicum Navarræ Regem*, *ac Principem præterea Tarentinorum.* Et in fine Numeri: *Hæc Meyerus pars incerta*, *pars conficta.* Ego vero, hic *Bzovium* etiam aliquid de suo addidisse, arbitror, vel certe hæc illius postrema verba, *Hæc Meyerus*, &c. non esse ad superiora ejus Numeri omnia referenda. Nusquam enim *Joannem a Beka* laudat *in Annalibus suis Flandricis* Meyerus; nec usquam Joannes a Beka *in Rebus Hollandicis*, & *Ecclesiæ Trajectensis* meminit reorum mortis *Henrici* vii. quos *Bzovius* ex *Meyero* profert. Sic itaque locum *Bzovii* restituendum, & legendum puto: *Wilhelmus Heda in rebus Hollandicis*, &c. Nam hic etiam Scriptor, diversus a *Beka* de Ultrajectinis Episcopis, & Comitibus Hollandiæ brevem Historiam scripsit, quæ una cum Chronica *Joannis a Beka* de iisdem Episcopis, & Comitibus prodiit *Franequeræ* Anno ciↄ. iↄ. xcii. *Bernardo Furmerio*, Leovardiensi Frisio, recensente. Ea re potuit unus Scriptor pro alio facile laudari, cum præsertim ita Bekæ *Heda* fuerit copulatus, ut vix appareant diversi. Cæterum, qui Scriptorem utrumque probe verterit, hæc apud *Hedam*, non apud *Bekam* legerit in Guidone Episcopo xlii. *Et Henricus Imperator*, *anno* ciↄ.ccc.xiii. *porrecta per Bernardum quendam professorem Ordinis D. Dominici Eucharistia veneno intincta*, *sublatus est. Et successit Ludovicus Bavarus. Fuit crebro ab aliis tentatum*, *ipsum Imperatorem aqua venenata*, *caliceque aureo toxicato sustollere*; *sed Magistri præcipui Ordinis Prædicatorum ultimi mali auctores fuere*, *acceptis a Regibus Franciæ*, *Siciliæ*, *atque Navarræ*, *ac præcipue Tarentino* xl. *millibus aureorum*, *qui hunc jusserant tradere venenum.* Hæc ipsemet *in Hedæ Guidone* legi, & inde fideliter exscripsi; 69
apud *Bekam* vero, quem totum accurate trivi, nihil talium, nec aliud quippiam de *Henrico* vii. Cæsare deprehendi, nisi, quod de illo *Ludovicus Bavarus*, ejus in Imperio successor, suis ad *Wilhelmum*, Hollandiæ Comitem, literis consignatum iit, quæ *Bekæ* calamo descriptæ leguntur in *Joanne*, Episcopo xlv. his verbis: *Cum ex divinæ largitatis munificentia longe plures Civitates*, & *Castra nobis*, *quam D. Memoriæ quondam* Henrico *prædecessori nostro fidelitatis homagia præstiterint*, &c. Quare census ille Reorum mortis *Henrici* vii. quem *Bzovius* attulit, *Hedam* potius, quam *Bekam* (absit dicto jactantia, & livor) auctorem habeat, necesse est. Repeto Elogiorum pensum.

HONESTUS. GRAVIS. INGENIOSUS.

Consentiunt in Elogio primo Magni viri tres, Scheckmannus *in Medulla Gest. Trevirensium Cap.* ix. Benevenutus *in Augustali*, Villanus *Lib.* ix. *Cap.* ci. Primi verba dedimus in *Catholici* nota; Posteriorum habebit hæc charta. *Benevenuti* verba ista sunt in *Henrico* ipso: *Vir prudens*, *justus*, Honestus, *catholicus*, *dilectus omnibus*, &c. Villani ista pene gemina jam allatis: *Vir sapiens*, *justus*, *gratiosus*, *fortis*, *in armis strenuus*, Honestus, *catholicus*, &c. Gravitatem Sapientiæ nexam agnovit, & extulit in *Henrico* M. Guatius vernaculus Scriptor *suo in Chronico pag.* 258. Ingenium præter *Carrionem* infra in Elogio, *Belli Pacisque artibus clarus*, Noster Lib. iii. Rub. iii. *Cæsar Longobardiæ potiundæ reliquiis totus intentus*, &c. *ne jam ex proviso Gallicum a Ligure superetur* Ingenium: Et Lib. vi. Rub. i. in Oratione sua ad Patavinos Patres: *Quid si his Rex assentiat*, *cujus Patrimonii non fuere*? *cui*, *ut vim* Ingenio *pellat*, *forte ista licuerint.* Aliique non pauci, quorum sibi testimonia, loco magis proprio, *Prudentiæ*, *Sapientiæque* præconia vendicabunt.

AMATOR CLERI. PAUPERUM DEFENSOR.

A *Trithemii* calamo gemina hæc laus, cujus apud me verba supra in Titulo, *Fidei Christianæ cultor*, &c. Ad Amorem vero Cleri quod attinet, notæ ejus sunt, quæ Noster habet hoc Libro Rub. v. *Henricum titulum Imperii nactum*, *non solum universorum Principum ferventioribus assensibus*, & *clamoribus plebis*; *sed* & *Clericorum Antistitum applausibus in sedem Augustam fuisse delatum.* Abundabat & illius Curia Sacris Præsulibus mul-

multis, quorum alibi tibi censum dabo. Erant enim Clerici Antistites RELIGIOSSIMI PRINCIPIS Amores, Deliciæque inter curarum turbines, & procellas. Horum ille potissimum utebatur opera, fruebatur alloquio, consiliis levabatur. Diceres ex illorum cœtu vocatum ad Imperii culmen; vel certe cum illis inter sacra septa iisdem institutis, ac legibus enutritum.

JURIUM REGNI ET IMPERII ZELATOR ET PERSECUTOR ARDENTISSIMUS.

Fuit hic ARDOR, & ZELUS *Henrico* cum ejusdem fratre *Balduino*, Trevirensis Ecclesiæ Archiepiscopo, sacrique Imperii per *Galliam* Archicancellario communis. Nam ejus Virtutis intuitu observo factum, ut *Tractatus de Juribus Regni, & Imperii Romanorum* Balduini nomini inscriberetur. Loquitur id aperte Nuncupatoria ipsa, quam hisce verbis *Lupoldus de Bebenburg*, ejus Tractatus auctor, exorsus est: *Cum inter omnes Principes ecclesiasticos, & seculares Germaniæ, ac etiam Galliæ Belgicæ, cujus Primas estis, ut legitur in Canone* XI. *q.* 3. *Theugualdum. Et sic etiam Patriarcha, ut patet* XCIX. *Dist. in princ. & C.* 1. *&* 2. *vos* SACRI ROMANI REGNI, ET IMPERII PRÆCIPUUM, *experientia docente, cognoverim* ZELATOREM, *exemplum in hoc recolendæ memoriæ Domini Henrici Romanorum Imperatoris Septimi vestri Germani, qui* JURIUM REGNI ET IMPERII ZELATOR AC PERSECUTOR ARDENTISSIMUS *extitit, laudabiliter imitando: idcirco Tractatum infrascriptum, De ejusdem Regni, & Imperii juribus, post tempus ipsius translationis Imperii de Græcis Imperatoribus ad Reges Francorum, & ad Germanos in personam Caroli Magni factæ, à mea parvitate collectum, Venerandæ vestræ paternitati duxi specialiter adscribendum.* Hinc orsus ab ejusdem fere sententiæ verbis *Henricus* ipse sermonem, quem habuit ad *Romanos*, teste Nostro Lib. VIII. Rub. IV. *Fari mihi inter vos tanto in rerum discrimine, causa ratioque movet, o Quirites, vixque stupor, atque admiratio loquendi facultatem occupat, cum excogitem, quid me ex Augusta urbe regia in hanc Italiam adduxerit, & quid, nisi* JAM DESUETI EXTOLLENDI AMOR IMPERII? *Amor* enim, & *Zelus Imperii* unam mihi rem, & eandem sonant. Et cum apud malevolos, & invidos *violentus* ejusdem *invasor imperii* perperam audiret, in proxime sequenti ejusdem sermonis parte, affictam hanc sibi temere calumniam procul amoliri studuit, ut iniquam. *Venione violentus invasor, qui ab Apostoli Petri limine repellar? A Clementissimo, ac Sanctissimo Papa missos testes adduco tres a latere Cardinales. Hi Duces, hi Nuncii, executoresque legum, canonumque, & imperialium sanctionum.* Quid quod, non alia conditione ejus electio fuerat a *Romano* Pontifice confirmata, quam ut intra biennium *Italiam* cum exercitu peteret, quæ desideraret præsentiam ipsius: & primo quidem hostes Ecclesiæ, & Imperii in ordinem redigeret, mox & factionum auctores, & motuum caussas amputaret. Assensit HENRICUS, & cum Imperatores alii, vel per ignaviam timiditatemve, aliasve caussas diu *Italiam* ingredi non fuissent ausi, eorum consilium reprehendit, idque sibi unum elaborandum proposuit, ut ad priscum decus nomen Cæsareum rediret, reviviseeret, recoleretur. Ex quo generosi instinctu propositi quid aliud, quæso, arguas, nisi *Imperii Zelum, & Amorem ardentissimum extollendi*? Adi Nostrum, si vacat, *Rub.* VIII. *hujus Libri*, & ad hujus ardorem Zeli in cineres statim abiisse cernes, quæcunque moram illi facere videbantur ad amplificandos Imperii *Romani* limites intrepide properanti.

FIDUS.

FIDUM hic accipio, ea Fide prædītum, quæ dictorum, conventorumque constantia, & veritas appellatur, cujus contrarium est Fraudatio: sic dicta *Tullio*, quod fieri debeat, quod est dictum. *Vecerius*, fidelem huic parti operam ut impendam, in caussa est, quem qui legerit, clare inveniet *Henrico* tanti constantiam hanc fuisse, ut potiorem ejus, quam valetudinis, habere voluerit rationem. Ego vero *Vecerii* verba exhiberem hoc loco, nisi in *Integritatis* elogio præmisissem, quo Lectorem voco, Sed dictis quoque meis aliunde fides. Extat enim de Cæsaris istius FIDE gravissimum aliud *Jac. Meyeri* testimonium *in Annal. Fland. Lib.* XI. quod in *Henrici* VII. commemoratione Virtutum præterire nefas: *Jactabant nonnunquam Flandri, se ope tam fortis, tamque* FIDI *sibi* AUGUSTI *bellum aliquando egregie reparaturos in Gallos.* Luculentum etiam ejusdem in se amando constantiæ monumentum carminibus suis inseruit Mussatus, cum cecinit Epistola II.

Gratia multa Tibi, pro me, mitissime CÆSAR,
Accedant animæ præmia digna tuæ,
Quod Tibi cis Alpes non me dilectior alter,
Carior aut nostra sub regione fuit:
Et, sors quæque suos casus mutaverit unquam,
Mutua non solvit fœdera nostra FIDES.

Utinam redirent hæc tempora in ævum priscum!

SIMPLICITATIS AMANS.

Eadem in Epistola *Mussatus* Augustum suum donat hac laude, carminibus aliquot interjectis:

Fecerit hoc Pietas, Vigor, & Clementia recti
Principis Henrici, & SIMPLICITATIS AMOR.

Donat & præconiis aliis quatuor, *Pietatis*, *Vigoris*, *Clementiæ*, *Æquitatis*, ut vides; sed in illis nos alias insistemus.

BELLI PACISQUE ARTIBUS CLARUS.

Hoc illi condiderunt Elogium, etsi non iisdem omnes omnino verbis, *Jacobus Cavatius*, D. Justinæ Monachus *Patavinus*, eruditionis & eloquentiæ gloria perinsignis *Lib.* III. *Historiarum Cœnobii ejusdem Divæ*: Huldricus Mutius *Lib.* XXIII. *Chroniei Germanorum*: Elias Reusnerus *in Genealogico Regio*, Auctor *Fasciculi temporum Ætate* VI. & omnium apertissime *Carrio* pleno plane in Elogio tanti Cæsaris, quod afferam integrum in hac Nota multorum instar. Primi verba sunt: *Cæsar ipse licet opibus, ac ditione inter Germanos Principes minor, tamen* BELLI PACISQUE ARTIBUS LONGE MAJOR, *ingentem de se opinionem excitaverat.* Secundi: *Censuerunt autem nominandum Comitem de Luceburg, Religionis, Ecclesiæque amantem, &* STRENUUM CUM MODERATIONE IN REBUS AGENDIS BELLO ET PACE. Tertii: *Vir Prudens, Justus,* REI BELLICÆ PERITUS, *Magnanimus, &c.* Quarti: *Iste* HENRICUS *fuit Comes Lutzenburgensis*, IN MILITARIBUS ACTIBUS STRENUISSIMUS, PACEM PER TERRAM, ET AQUAM TENERE CUPIVIT. VICTOR GLORIOSUS. BELLATOR INVICTUS. Postremi: *Ita cum Septemviri convenissent Francosurti, conjunctis suffragiis elegerunt* HENRICUM *Comitem Lucelburgensem, Calend. Novembris, septimo ab interitu Alberti mense, de commendatione Balduini, Archiepiscopi Trevirorum, qui in fratre Henrico non opes, quæ exiguæ erant; sed alia ad justam, & salutarem gubernationem magis necessaria præsidia, atque ornamenta veriora prædicabat, generositatem naturæ, ingenii præstantiam, excelsi animi magnitudinem, moderationem in omni vita, justitiam,* PERITIAM REI BELLICÆ, *vigorem ætatis & corporis, robur ac firmitatem ad tolerandos militiæ labores.* Sed hanc illius peritiam militarem tot ab eo domi ac foris strenue gloriöseque bellata bella testatam adeo posteris reliquere, ut omnem ea de re dubitandi locum ademerint. *Trevirensibus* enim (ore Nostri in hac Rubrica infra) vectigalia quædam, certaque solita domui de *Lucemborc* exennia denegantibus bellum solus intulit, &, collatis undique Principum, amicitiarumque privatarum subsidiis, Urbem *Trevir* Civitatum *Alemanniæ* cis *Rhenum* non mediocrem obsedit, & ad exhibendorum exenniorum antiquum fœdus obstrinxit: *Eberhardum*, Comitem *Wirtebergensem* opum fiducia insolentius nova sibi bella conflantem, jugumque Imperii detrectantem, persecutus armis, ita attrivit, ut illi proscripto, & omnibus fortunis exuto pereundum fuerit, nisi Clementia victoris fuisset servatus: ad hæc *Misnica* bella sustulit, & *Alemannia* pacata *Joannem*, filium, *Boëmiæ* Regno, quod tunc *Romano* vacabat imperio, præfecit, summoto *Henrico*, Karinthiæ Duce, ad id regnum aspirante: & *Boëmis* regia censura pacatis, regnum ipsum utriusque *Lusatiæ* accessione locupletavit. Hæc domi. Nec minus foris inclaruit hic *Henricus*. Quippe *Italiam* ingressus, *Taurinatibus* & *Astensibus* in deditionem acceptis, *Vicecomites* patriis, avitisque laribus restitutos, *Mediolanensium* rerum summæ Præsides dedit, *Turrianis* oppressis, qui caput adversæ factionis erant: *Cremonenses*, qui *Turrianis* adhæserant, adegit supplices, deditione facta, sibi obviam funereis (ut habet Noster *Lib.* III. *Rub.* IV.) habitibus, & apertis portis procedere: culpamque (ut alii) & pœnam redimere grandi mulcta: *Brixienses* obsidionibus diutinis fatigatos, & fractos pari fere pacto recepit in gratiam, demolita prius mœnium parte, & eorum fragmentis in foveas jactis: *Ursinorum* impetus *Romæ* compressit: *Florentinos* cum sociis, terra; mari classe *Ligustica*, & *Sicula Robertum*, Apuliæ Regem, afflixit, domiturus universum Orbem, si ad ea explenda, quæ magna mente conceperat, longioris sibi vitæ spatium indulsissent fata. Unde Noster in Centone ad Filium.

Cui fera succubuit Germania, totus & Orbis.
Restabat flexo succubuisse genu.

Reservo *Strenuitatis* Elogio reliqua, ducturus ea in tabula

bula lineas alias, quibus, qualis ac quantus in armis extiterit hic *Henricus*, appareat clarius. Haud enim ille mihi visus impar *Wratizlao*, Boëmiæ Duci, de quo præclarum hoc extat Elogium apud Cosmam in Chron. Bohemorum: *His præfuit Dux nomine Wratizlau, vir bellicosus in bellis, armis animosus, ac consiliis supra modum dolosus: satisque in præliis felix potuisset dici, si sors suprema non clausisset eum fine infelici.* Felicem ille scilicet Exercitum suum nominat Lib. XIV. Rub. VII. in sententia contra Paduanos lata: *Dum essemus Diademate Imperialis culminis infulati, & resideremus cum nostro felici exercitu in castris ante Florentiam, &c.* Et quæ non præstitisset hic Cæsar ad felicitatem tum sibi, tum aliis perpetuo parandam, si frui lucis hujus usura diutius potuisset; nec præliorum ejus inchoatum cursum violenta illa Dea, quæ omnes violat, sive morbo, sive veneno interrupisset infelici forte: licet illum ironice *formosam felicitatis effigiem* Rolandus de Plaziola, Judex, appellare soleret, ut indicat ejus Oratio, quam ad Patres Conscriptos *Patavinos* habuit a Legatione redux, testimonio Nostri, qui *Lib.* VI. *Rub.* I. dictis illius acriter intercessit apud eosdem Patres. *Vere* siquidem (quod de Bonifacio Sabaudiæ Comite scriptum reliquit Vanderburchius) *ætatis suæ Principes omnes naturæ dotibus anteisset, si fortuna illi super industriam non fuisset, & gloriæ avidior, ingentes spiritus, rationis circumscribere potuisset cancellis.* Non enim alio spectant ei tributa præconia, quæ sub do, a Benvenuto in Augustali: *Sedatis sollicite discordiis Alemanniæ, alto animo disponebat reformare potentem Italiam, ut sic redimeret Terram sanctam, si fata permisissent, & sperabatur* DOMINUS OMNIUM *in brevi cum magno favore Longobardorum, & Tuscorum; sed Bononia, & Florentia obviaverunt sibi*: Petrarcha in Exhortatoria ad Carolum IV. *Cui si ad explenda, quæ sacra mente conceperat, vitæ spatium suffecisset, versa rerum sorte, & afflictos hostes, & Romam regnantem, & liberrimos Italiæ populos, ac felicissimos reliquisset*: Villano Libro tum VII. tum VIII. *Magni Vir animi & qui facinorum patrator ingentium extitisset, si quidem e vita serius excessisset*: Paulo Langio in Chronico Citizensi ad annum CIↃ. CCC. XIII. *Animo magnus (ut sperabatur) non infima, si vita longiori fruitus fuisset, egisset*: Meyero: *Toti Italiæ formidolosus esse cœpit: & re vera (si fata sivissent) factiones Italas sustulisset, Imperium erexisset, Syriamque barbarie purgasset*: Leonardo Aretino Historiarum Florentinarum Lib. V. *Hoc demum in loco, superante morbo, corruit, ac paucis post diebus e vita migravit in medio cursu rerum maximarum, & certe Roberto Regi admodum formidatus. Quippe Federici copiæ jam in Regnum ejus traductæ, Rhegium urbem, quæ contra Siciliam maxime opposita est, occupaverant. Duæ insuper validissimæ classes tota Littora complerant, quibus cum anxie resisti posse videretur, addito hujus viri tam acris, tamque obstinati adventu, in summum discrimen res adducebantur*: Et aliis, quos o-
71 mitto cum *Vecerio*, qui nunquam hujus *Henrici* nomen sine laude usurpat, evitandi fastidii ergo.

MAGNIFICUS.

Joannes Hocsemius oculatus earum actionum testis, quibus *Henricus* tale sibi perperit cognomentum, eam rem posteris sic expressit in Theobaldo, Episcopo Leodiensi LXXIV. Cap. XXIIX. *Hoc anno* (CIↃ. CCC. V.) *Henricus Lutzilburgensis, postmodum Imperator, quem tunc in Curia vidi* MAGNIFICE SE GERENTEM, *pro fratre, nunc Archiepiscopo Trevirensi, illius Archiepiscopatus impetrat dignitatem.*

POLITICUS INSIGNIS.

Talis nunc demum audiit HENRICUS VII. AUG. Sapientissimi Politico phœnicis Reipublicæ *Venetæ* Senatoris, & ingeniorum æstimatoris acerrimi DOMINICI MOLINI suffragio datis ad me literis consignato XIV. Kal. Novemb. ann. CIↃ. IↃC. XXVI. Quo primum anno de recognoscendis *Albertini Mussati* Codicibus MS. & eorundem editione cogitari serio cœpi, eodem illo Rei Literariæ Principe auctore, quem nemo satis unquam miratus est, qui cœpit. Cæterum hæc illius verba: *Observo Henricum, quo sibi Guelfarum animos devinciret, aut certe minus haberet infensos, multos e Proceribus Guelfis, suo & Imperii nomine Vicarios iisdem locis, & Urbibus, quarum antea Domini fuerant, præfecisse; quemadmodum palam etiam facere nitebatur, sibi odio esse non modo dissidia; sed ipsa quoque nomina factionum. Eandem ob caussam Romani Pontificis Ministros apud se perpetuo detinebat. Plane constat,* INSIGNEM *illum* POLITICUM *extitisse, & qui singulari Prudentiæ Civilis acumine moderaretur Orbem. Riciardus Caminas, cui potestatem in Tarvisinos pristinam conservavit, inter Guelfæ*

A *factionis Capita censebatur.* Hæc ad me lapis ille lydius Politicæ facultatis, quibus accinit *Henricus* ipse, cum alibi sæpe, ubicunque Partiarii nomen à se procul eliminat, tum in Oratione, quam pro sedandis *Mediolanensium* turbis habuit; *Rubricæ* vero *Lib.* II. consignavit Noster. Adisis illam, & Notas nostras, in quibus Cæsaris hujus Prudentiam, & imperandi artem apertius aperimus.

ELOQUENS. AMICUS MUSIS.

Affertur hoc à me Symbolum ad hanc Cœnam. ELOQUENTEM prodidit ipse sese non una in Oratione.

Seu Pax consilium, seu Mavors arma vocaret.

B Mitto singulas recensere. Sermones tantum ejus indico, sive Colloquia habita cum Regni Principibus in *Germania*: ad Commilitones *Mediolani*: ad *Romanos* in Urbe ipsa, quæ ne perirent Libris suis inseruit *Mussatus*, & primum quidem *Lib.* I. *Rub.* VIII. Secundum *Lib.* II. *Rub.* V. Tertium *Lib.* VIII. Rub. IV. AMICUM MUSIS amor in eundem *Mussatum*, à quo *Latinæ* dudum latentes Musæ *Latio* redonatæ cælo, serio coli, & iterum propagari cœptæ, non obscure probat. Ejus quippe testis *Mussatus* ipse *in Epistola* II. cujus carmina jam adduxi in Elogio: *Fidus.* Induerat enim *Henricus* VII. Aug. mores *Augusti primi*, qui, dulce decus & præsidum Vatum, in iis amandis nemini concessisse fertur. Unde *Venusinus*, Lyricorum Princeps, qui ad ejus familiaritatem irrepserat Musarum ope, & ingenii vi. Epist. I. Lib. II.

Dilecti tibi Virgilius, Variusque Poëtæ.

C Consule *Maronis* Elogia, quæ collegit *Cerdius*, & Encomiastas reliquos *Augusti*, quo Principe nemo laude dignior, felicior, potentior, major. Sed habent hac etiam ætate Musæ *Augustæi* Genii, & Ingenii Viros longe Clarissimos, quos inter eminet perennis ille Literarum, & Literatorum amor, DOMINICUS MOLINUS, quem semper honoris, & observantiæ gratia nominabo. Hoc enim ille jampridem suis ingentibus in Patriam, Remque literariam meritis, & virtutibus assecutus est, ut *ejus gloria* (absit dicto fascinus, ut fucus abest) *nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minuatur*, quod de Musarum delicio MARONE *Macrobius* scripsit *Libro Saturnalium primo.* Quamobrem, ut ille dudum Eruditis omnibus, sive nostro, sive alio Sole calentibus, suus MECOENAS, suus AUGUSTUS est: sic iidem omnes summum ejus
D in Literas, & Literatos studium, patrocinium, & amorem cum laude testantur passim.

ANTONIUS QUÆRENGUS, primis Poëtarum Oloribus accensendus, in Carmine ad FLAVIUM QUÆRENGUM Fratris F. Templi Maximi *Patavini* Canonicum, & in ejusdem Urbis Lyceo Moralis facultatis Interpretem disertissimum, cum Senatoris hujus amplissimi præsertim opera a Serenissima *Venetorum* Republica URBANO VIII. Pontifici Maximo, commendatus est.

Quæ volucris tanta ingenii vis præpete penna
Magnanimi in cælum MOLINI *attollere laudes*
Ausit, & Icarios non exhorrescere casus?
Ille quidem vasta quamvis sub mole laboret
Imperii, populosque vigil tueatur, & urbes;
E *Mente tamen celsa non immemor ætheris alti,*
Unde ortus, quo tendit iter, templa ardua crebro
Ipse suis nitens alis percurrit Olympi,
Et fruitur pleno divini luminis haustu.
Nec fovet interea sacra secius otia doctæ
Palladis, aut Pindi assuetas viridantibus umbris
Felices animas arcto sibi jungere nexu
Dulcibus æterni officiis non certat amoris.
Jamque animi quacunque Nitor, Pietasque, Fidesque
Laude vigent merita, immensum quacunque per Orbem
Spectanda incedit prisco Sapientia cultu,
Est hominum communis amor, nomenque merentis
Nuntia virtutis veræ lati æquoris unda
Fama volans, latas terrarum personat oras.

F LAURENTIUS PIGNORIUS, canæ vir Fidei, & integer Veritatis mysta, in Nuncupatoria Elogiorum illustrium Anachoretarum Jacobi Cavatii: *Macte Virtute, & Pietate* DOMINICE MOLINE, *cui debebit cœlum hoc nostrum, inter alia plurima, reduces Musas, & non parva excitamenta nostratium Ingeniorum. Tibi igitur jure optimo sacratur hic fœtus, quem Auctor eximie coluit, patronum videlicet suum, & cui quam multa deberet.*

JOANNES MEURSIUS, alter Musarum *Græcarum*, & *Latinarum* pullus in Dedicatione Cecropiæ: *Jam quid dicam humanitatem incomparabilem? quid doctrinam excellentem, & affectum in Litteratos tam prolixum, ut injuriam tibi faciat, qui hac laude potiorem quemquam censeat? Hinc nimirum est, quod me hominem transmontanum, solo studiorum nomine commendatum, & amandum*

dum sponte tua suscepisti, & amorem item tuum nihil tale expectanti per Epistolam indicare voluisti. Quam rem certe, si quid aliud, quam eximium beneficium ipse interpreter, plane amari sim indignus; ac, ni palam hic profitear, nimis me ingratum putem.

MARTINUS SANDELLIUS, bonarum Artium studiis & cultu clarus, in Elogiis: *Literarum, ævique nostri decus immortale. Literarum, Literatorumque columen, ac præsidium singulare. Literarum Mecœnas clementissimus, cujus nomine commemorato lumen quoddam, ac numen Literarum animis audientium occurrit. Cujus singularis in Patriam caritas, in literas literatosque flagrantissimus amor, atque effusa benignitas, cæterarumque incredibilium Virtutum decora verbis æquari non possunt. Reipublicæ literariæ Mecœnas, ac Censor.*

GERARDUS JOANNES VOSSIUS, Eloquentiæ, Chronologiæ, ac Linguæ Græcæ *Lugduni Batavorum*
72 clarissimus, doctissimusque Professor, cujus in rem literariam merita digne narrarit nemo, in Epistola ad Lectorem præfixa Libris de Historicis Latinis: *Ac quia is animus mihi semper fuit, ut neminem honore suo fraudarem, plane fore confido, ut mei, vel potius publici boni amantes ad institutum illud nostrum conferant symbolam suam. Uti jam facere sunt aggressi præstantissimi aliquot viri terræ Italiæ; idque duce, & auspice Illustrissimo, ac Excellentissimo* DOMINICO, MOLINO *Patritio, & Senatore Veneto: cujus viri prudentissimis consiliis, & animo ad tuendam Reipublicæ libertatem fortissimo æternum Veneti debebunt. Nec minus eidem, qui tractant Musarum sacra, devincti obstrictique semper erunt, non in Italia modo sua, verum etiam trans Alpes: ut qui cunctos de liberalium doctrinarum studiis præclare merentes amore summo prosequatur; multosque vel conantes illud quos inter nomen profiteor meum) beneficiis suis ornare non cesset.*

Idem Libro III. In Mussato nostro pag. 725. *Indicium autem hujus rei per literas mihi faciebat interiorum ille literarum amator, literatorum ille amor Illustrissimus* DOMINICUS MOLINUS, *vir aliquanto ante etiam mihi memoratus, sed nunquam satis laudatus, cujus consilio, ac suasu nobilem eum Scriptorem jam seculis tribus delitescentem in lucem profert vir Cl. Felix Osius.* Et in Helia Capreolo pag. 748. *Sed duo postremi ipsius Capreoli manu exarati supersunt in ædibus Illustrissimi Viri magni literarum, & literatorum Patroni* DOMINICI MOLINI. Ac demum in Francisco Contareno pag. 826. *Plura qui voles, adi Elogia Contarena, quæ scripsit Cl. & doctissimus amicus noster Balthassar Bonifacius, ac Illustrissimo inscripsit* DOMINICO MOLINO, *viro egregie de me, ac pluribus hominibus eruditis, & merito, & merenti: quem vere Palladium Musarum, ac præsidium, & tutelam omnis Doctrinæ dixeris.*

BALTHASSAR BONIFACIUS, Templi Max. *Tarvisini* Archidiaconus, nostræque memoriæ Polyhistor in Nuncupatoria Excerptorum de Scriptoribus Romanæ Historiæ: *Tibi vero potissimum Historici debebantur, qui omnes propemodum Historicos recte factorum narrationibus defatigas. Cygnos tibi offerre æquum erat, qui inter Cygnos natus, atque educatus, non modo ipse Cygneum canas; sed aliis quoque suavem cantionem inspires. Nam, quod Philostratus de Apollonio suo speciose mentitus est, id ego de te nostro Apolline dicam vere, a Cygnorum choro tuos esse natales exceptos, & magna hilaritate concelebratos, felicibus quibusque avibus applaudentibus. Nempe is futurus eras, ut tuis auspiciis, etsi quis natura abhorreret a Musis, ut Euripides inquit, elegans subito, atque eruditus evaderet.* Et in Epistola Judicii Sigoniani de Scriptoribus iisdem: *Maximus ille Venetorum Senator, & rei literariæ Princeps.* Ibidem: *Nihil est enim optatius communi huic ingeniorum Parenti, quam nostram singulorum industriam excitare, ac studiis nostris facem præferre, summum videlicet laborum suorum præmium existimanti, juxta Eurysthei sententiam, si quippiam boni ad salutem hominum conferat.*

Faciunt huc etiam ejusdem Carmina ad Uraniam:

Ergo tibi URANIA, *æthereum quæ sola Sororum*
Nomen habes, ut cœlesti cœlestia tantum
Conveniunt; tu sola potes celebrare MOLINUM,
Cœlestem quem fata Virum mortalibus, unum,
Inque locum dedere Jovis.

Et alia in Eadem:

MOLINE, *cui sacra faciunt, uti Apollini, Musæ novem*

Alibi in Clypeo:

Musas fovet novem
Unus Apollo.

In Columna:

Salve Columna tersior
Quocumque speculo, cumque sis
Omni expolita industria,
POLITIORES LITERAS
Jam jam casuras excipe,
Tibi Minerva corruens.
Et Phœbus, & Cyllenius
Tibi MOLINE *nititur:*
Tu basis Imperii, tu columen Patriæ,
Tu fulcimentum Musis labentibus esto.

In Talaribus:

Prudentia oculatissima,
Matura festinatio,
Suadela flexicordia,
Blanda affabilitas, dexteritas cata,
Cura, & sedulitas, & vigilantia
Negotiis in omnibus,
Erga eruditos largitas,
Erga bonos benignitas,
Sydera dena,
Constituunt hæc
Cyllenii togati
Talaria, & Cothurnum.

In Corde, quod illi Musæ unanimes consecrant Amori suo:

Quid attinet, MOLINE *cordatissime,*
Qui fers utramque Palladem
Ingentibus præcordiis,
Tibi dicare Corculum?
At illud ipsum Corculum
Musæ tibi dant singulæ.
Quot astra cor circumplicant,
Tot offerunt cor Virgines:
Tuo profecto digna corda pectore.

Ac demum in Apotheosi cœlestis Urbis Venetiarum:

Te quoque, longinqua vitæ statione peracta,
Gloria tanta manet: tu princeps inter amantes
Heroas Patriæ: tu princeps inter amicos
Heroas Musis; tu princeps inter alumnos
Heroas Sophiæ merito censebere. Paucis
Sic dictis tacuit: Sed divinissimus ille
Halitus ambrosium late fundebat odorem,
Præscia fatidico traheret cum pectore verba.

ANNIBAL CAMPEGIUS, æque *Themidis*, ac Musarum cultor in Academia *Ticinensi*, cum ejus nomini Lusum vernum, *Amorem Venalem*, inscriptum consecratum iret: *Quam enim omnia mihi apud Te fausta contigerunt? an tardos ad amorem tuum progressus habui? an benevolentiæ tuæ fores pulsandæ mihi diu fuerunt, & sub dio opperiendum? nihil profecto minus: nam & me, tamquam ultro quæsiturus, admisisti, &, ex quo admissus sum, jugem in me, & perpetuum, tamquam semper amaturus, officiorum fontem derivasti. Juvat illa recordari, & eximiam in primis voluntatem erga me tuam, ex qua ego una satis œstri poëtici haurire quotidie possem, si mihi ejus flammæ rapax esset ingenium, nec malum curarum frigus obstaret.*

M. ANTONIUS ROMITUS, Musarum corculum, & ocellus in Carmine ad ipsum:

Lux, MOLINE, *rei splendida publicæ,*
Doctarumque decus, cultor & artium,

Et prope finem:

At, MOLINE, *tui nominis alite*
Tu quocumque vales ferre, favoribus
Si sint digna tuis: namque per arduas,
Nec tritas aliis intrepide vias,
Par Famæ volitas, par & Apollini.

THOMAS RIVIUS I. C. *Anglus*, idemque disertissimus Scriptor in Epistola ad Franciscum Blondum: *Accepi à te nuper Cl. Domine, Francisce Blonde, geminum de Historicis Romanis judicium, alterum Caroli Sigonii, alterum Balthassaris Bonifacii, utrumque ab eodem Bonifacio uno volumine editum, & Sapientissimo illi, longeque dignissimo Venetorum Senatori* DOMINICO MOLINO, *tamquam bonarum Artium & Literarum Præsidi, consecratum.*

CASPAR BARLÆUS, Apollo Batavus:

Palladii Dux Magne chori, quo vindice Musæ
Clarius in terris exeruere caput.

JOSEPHUS LAURENTIUS, *Lucensis*, magni olim *Lipsii* auditor, æmulator postmodum, ac demum victor, 73
Lib. I. Polymathiæ, Dissertatione II. *Tui patrocinii ara tuæ humanitatis aura, tuæ Prudentiæ asylum, tuæ sapientiæ portus adeo omnes Italos, externosque literatorum Proceres pellexit (o Mecœnas unicum præsidium, & dulce decus Musarum) adeo devinxit, ut nemo literis vel mediocriter imbutus te curiosus literis non ambiat, ambitiosus non adeat, nec à tuo digressu abeat sine divite, affluenteque redundantia. Unde a tuo colloquio quisque, ut olim adytum Delphicum, & Trophanii specus ingredientes, tuas sortes arcanaque fata, obscuris vera involvens, canit. Ego gratus recino, refero enthusiasmo correptus, Teque alterum Apollinem invoco vere magnum, qui magna sapis. Te magna manent, qui magna mereris. Quid mirum si tua verba, tamquam folia Sybillæ, & oraculo Delphico certiora ubique censentur. Ex tuo pectore tamquam ex Sa-*

Saturni æde nil nisi sacrosanctum prodit. Quare, cum Tibi merito, ut olim Magnis Diis altaria, cæteris Medioxumis aras passim literis initiati statuant, meam quoque victimam, seu libum conferam (namque nullum Sacrum sine fumo facio) Teque mea thuris mica litabo, his gerris meis.
Altaria hæc inquiris, & Aras istas. Duas tibi

Ut Cicero devovit
Facinorosum CLODIUM
Hostiam ab Annio litandam
TRANQUILLITATI REIPUBLICÆ:
Ut Deos nupturæ Virgines
Sibi propitiabant
Camelo petulante:
Ut Arabes mactabant
In ara ignoti Dei
Camelum saginatum
A sacris alienum:
Sic perquam erudito
Literatorum Patri
DOMINICO MOLINO
Palladis Antistiti
Bardum Locutulejum
Camillum Bullam cuculum
Conspurcatorem SOPHIÆ
Quocumque Camelo rudiorem
Victimam nunc Minervæ mactandam sistit
Ad hanc aram FORTUNIUS LICETUS.

Hæc recens *Latinus* ille *Theocritus* Altaria, & Aras istas *Venetorum* Heroum Decori ludens inter seria dedicabat, nec abstinebat ab aliis ejuscemodi inventis. Ejus enim est etiam SYRINX in AMUSOS INFLATA Honori ejusdem Amplissimi SENATORIS.

SYRINX IN AMUSOS INFLATA.

Venator ille per mare vagans nebride tectus,
Hominum terror, infelix puellarum amator,
Septem dilectæ calamis disparibus in fistulam

Canoram dædale compactis, dulci cantilena
Sæpius olim Hamadryadum cœtus delectabat,
Iniquis pro dignitate belle rependens:

Adultæque Phrygii Tonsoris harundines
NEMESIS *flatu motæ personabant*
Justissimam injusti JUDICII *pœnam*

Ignavo a REGE *frustra cælatam,*
Qui, rupe stolidior, Lyræ præferens
CANNAS, *obrutuit auriculis.*

Jam si bipes bicolor MOLINUM
Neget doctorum Numen,
Sic a RHAMNUSIA

Deformabitur amens
Asinino capite,
Ut eum Thessalæ

Rosæ potentes
Non reforment
Comesæ.

JO. DOMINICUS SALA Pat. *Æsculapius* Seculi, & in Academia patria extraordinarius *Theoricus* primus, in Nuncupatoria Tractatus de Alimentis: *Hac una de causa Opusculum istud meum Nomini tuo inscriptum volui, ut scires, non obliteratam esse apud me nominis tui syngrapham, tuisque, ut egregii Artifices solent, præclaris operibus lætareris, dum assidue Musarum alumnos fovere pergis, nec quidquam habes antiquius, quam, ut de Bonis Artibus post Reipublicæ graviores curas bene quotidie merearis. Erit hoc si non præstatio debiti, testimonium certe religiosissimum grati animi, memoris, ac devoti. Vale.*
——————— Mearum
Grande decus, columenque rerum,
Æternumque, quod Venetæ, & Literariæ rei felix & salutare sit, sospita Terrarum Orbi.
FELIX OSIUS, inter tot Olores Anser, cum illi Effigiem suam typis æneis expressam offerret Strenæ loco:

Ut propius DOMINI *nutus attendat amicos*
OSIUS, *haud uno devinctus nomine* MAGNI
MOLINI *meritis, sese sub imagine sistit*
Ante VIRI *vultus, quem Numinis instar adorat*
Orbis ab Axe dati lapsis succurrere rebus
Musarum, ingenti quarum perculsus amore
Fulget inoccidua clarus super æthera fama,
Grande decus rerum, Patriæ jubar, Orbis Apollo.

Redeo ad Henricum:

A FORTUNIUS LICETUS *Genuensis*, Philosophus, Medicus, & in celeberrimo *Patavino* Gymnasio Physiologus ordinarius indicabit, & dabit. Unam in fronte Scholii *de Camelo Bulla*, alteram in Monumento eidem Literarum Principi, eruditionumque Parenti pos. Et nos hic ex illo.

Phœbo Musisque sacri
Celso in vertice montis
Quò nec turbines scandunt erroris
Nec imbres cadunt ignorantiæ
Qui LITTERAS *politores*
Oblitterare sæpe
Vel turpibus lituris
Fœdare potuerunt,
Eruditorum Patri
Sophorum Tutelari
DOMINICO MOLINO
Vetus Minervæ Mysta
FORTUNIUS LICETUS
Clarissimos ad ignes
Obsequii synceri
Maximo cultu litat
Præconiorum victimam
Ex intimis præcordiis,
Adolens Laudum mascula thura,
Orgiisque Palladis initiatos omnes
Solemnem hortans ad celebritatem.

B GLORIOSISSIMUS. SERENISSIMUS. LUMINARE MUNDI. BENEDICTUS. INCLYTUS. SYDUS. COLUMEN CÆSAREÆ MAJESTATIS. LUMINARE DEI. INVICTISSIMUS.

Complectar hic Elogia pleraque petita ex variis attributis (*Græci* epitheta vocant) quibus hunc Cæsarem Noster in primis celebratum iit: nec omittam alios. Nihil 74
enim unquam adeo gloriosum, magnificum, & excellens aliis Cæsaribus tributum accepimus, quod non in illo tum Noster, tum alii extulerint pleno ore. GLORIOSISSIMOS inter PRINCIPES retulerunt duo: Nauclerus Gener. XLIV. *Deinde consummatis omnibus aliis solennibus, pro Regia majestate adhibere solitis,* GLORIOSISSI-
C MUS PRINCEPS *ab Urbe divertens adiit Tibur &c.* Et ex eo Keriander in Comm. Aug. Trev. Part. XIV. pag. 157. *Acta Caroli Cæsaris, patrisque ejus Joannis Boëmiæ Regis, Balduini etiam Patrui Trevirensis Archiepiscopi &c. majestatem Imperii Rom. maxime diminuerint, nec admodum religioni habuerint adversus existimationem, & instituta parentis eorum* GLORIOSISSIMI PRINCIPIS *Henrici* VII. *Imp. Aug. pacisci, &c* SERENISSIMUM dixit Petrarcha in Exhortatoria ad Carolum IV. *Unus tibi pro omnibus satis erit Henricus Septimus æternæ memoriæ,* SERENISSIMUS *avus tuus, &c* LUMINARE MUNDI, Legati Pisanorum, quorum Legationis exordium tale habes Lib. V. Rub. V. MUNDO *videlicet hoc* LUMINARI *obstruso, Generi humano in calamitatibus occumbenti nunc Deo reminiscente provisum, &c.* Et Hostiensis in Oratione ad Brixienses, quæ legitur Lib. IV. Rub. I. *Pertigisse alterum* MUNDO LU-
D MINARE *constitutum obstruere, &c.* BENEDICTUM idem Hostiensis ibidem: *Ad pedes* BENEDICTI REGIS *in ciliciis, & cineribus vos sternite humiles, &c.* INCLYTUM, Romanus Clerus, & Populus post coronationem Romæ: *Multis Cleri, Populique applausibus* INCLYTO IMPERATORI HENRICO SEMPER AUGUSTO *vitam, victoriamque acclamantibus*, ait Noster Lib. VIII. Rub. VII. & ante Lib. IV. Rub. X. Legati Patavinorum dixerant: *Hæc* INCLYTO REGI, *& Pio expedire.* SYDUS etiam Noster Lib. VI. sed ex alieno ore: *Non probet Rolandus, o Cives, hunc Regem sic dejectum, sic oppressum, ut asseruit, quem Cibolenga Italiæ pars, ut* SYDUS *contemplatur, quem intestinæ factiones per Guelfas Urbes clandestine desiderant.* PERSPICUUM COLUMEN CÆSAREÆ MAJESTATIS,
E idem, & verbis suis Rubrica hujus Libri Quinta: *Cujus & jugum subiere libentes, qui trans, & cis Rhenum accolunt, & omnes Teutones ad hunc sese referentes, ut ad* PERSPICUUM COLUMEN CÆSAREÆ MAJESTATIS. LUMINARE quoque DEI ipse se Henricus vocat Lib. II. Rub. V. *Ergo & Clementis Papæ Nuntius, cujus sub signaculo in me Christicolæ, ut in alterum* DEI LUMINARE *conspiciunt, &c.* INVICTISSIMUM Carolus IV. Imperator & ipsius Nepos, in Privilegio concesso *Jacobo Carrariensi* anno CIↃ. CCC. XLVIII. quod mecum humanissime communicavit Illustrissimus, ac Reverendissimus UBERTINUS PAPAFAVA *Hadriæ, & Rhodigii* Episcopus, in omni genere Virtutis; sed præcipue Religionis, & Candoris summus: *Considerantesque, quod claræ memoriæ* INVICTISSIMUS PRINCEPS HENRICUS VII. *Avus noster, tunc in Imperiali solio constitutus, Jacobum quondam Marsilii, &c.* Sed hæc, & alia hujuscemodi attributa missa facio, tum quia ex

ex supra positis Elogiis multa hauriri possunt, tum quia non est animus omnia persequi. Posset enim vel ex his solis conflari Liber, nedum augeri hæc Nota, quam fortassis etiam produxi longius, quam deceret ad alia festinantem.

IMPERIALI HONORE DIGNUS.

Etsi Virtutes HENRICI regiæ, de quibus hactenus locuti sumus, & aliæ, quæ multæ restant, dignum illum honore Imperii fuisse clament: placet tamen id ipsum *Trithemii* verbis, & calculo comprobare. Ait ille in Hirsaugiensi Chronico alias adducto: *Eodem* CIↃ. CCC. VIII. *mense Novembri convenerunt Principes Electores, &c. & procurante Domino Petro, Archiepiscopo Maguntino, in Regem Romanorum unanimiter elegerunt Henricum Comitem Lutzenburgensem, fratrem Baldevini Archiepiscopi Trevirensis, Virum bonum, strenuum, &* IMPERIALI HONORE DIGNUM. Quippe (ut dicebam) Regiæ, & Imperatoriæ Virtutes omnes sedem in illo fixerant, & locarant, ut esse indignus Imperio nequaquam posset. Hinc illa Abrahami Bzovii *Tom.* XIV. *Ann. Ecclesiasticorum Col.* 95. de summo *Nicolai Pratensis* Cardinalis studio, quo nitebatur *Henricum* quantocyus per Electores attollere ad Imperii culmen: *Rem etiam non procrastinandam, neque suffragia per dissensiones distrahenda esse; sed salutem Romani Pontificis, Ecclesiæ, Imperii: & cumprimis Germaniæ jura, dignitates, libertatem, pacem, ac cætera, quæ optari possent, desiderarent, insinuavit: Henricumque, Comitem Lucelburgensem*, DIGNUM EA DIGNITATE *fore ostendit. Proinde illi electionem quantocyus maturarent, sibi reliqua curæ esse.* Et quia hæc mandato *Romani* Pontificis agebantur, idcirco ejus in literis hæc habentur, apud eundem Bzovium Col. 110. ejusdem Tomi: *Examinata quoque persona ipsius Henrici, prout absentia patiebatur ejusdem, & de ipsius fide, probitate, & aliis, quæ in persona Imperatoris sunt merito requirenda, cum pluribus Prælatis, & aliis magnæ auctoritatis viris, qui ejusdem Henrici mores, conditionem, & statum plenius noverant, inquisito; ejusque persona, cujus etiam nos, & Fratres nostri aliqualem prius notitiam habebamus, propter quod facilius transivimus in examinatione hujusmodi idonea reputata, ipsum nominavimus, denunciavimus, & declaravimus Regem Romanorum, ipsius approbantes personam, eumque* SUFFICIENTEM, ET HABILEM *declarantes* AD SUSCIPIENDAM IMPERIALIS CELSITUDINIS DIGNITATEM. Et quorsum ea de re ambigas, cum illum agmen Virtutum omnium concordibus studiis evexerit ad hunc gradum, ut ÆRARIUM VIRTUTUM OMNIUM jure potuerit appellari?

ÆRARIUM VIRTUTUM OMNIUM.

Quis neget? Cum jam illum viderimus tot ornamentis Virtutum insignem, ut divinus potius, quam humanus fuisse videri possit. Sed non parcam *Vecerium* laudare, non parcum in isto Cæsare laudando. *Eo veluti viatico præditus (quippe cujus* ÆRARIUM, *ut veris agamus*, VIRTUTE esset, QUAM NUMMIS INSTRUCTIUS) *Septembris exitu, movit e Lausano.* Valuerunt itaque in Germanorum comitiis *Pontificiæ, Cardinalisque literæ; sed & maxime spectata virtus Henrici profuit, uti cunctorum suffragiis, ac ne uno quidem repugnante, Romani Regni sceptra florenti juveni deferrentur*, ut idem Vecerius habet: *Et electus statim claris virtutibus suis omnium animos in sui admirationem convertit, Virtutum vir omnium singulariter inter Principes approbatus*, testibus Marsilio, & Folieta.

Dices, si Vir omnium Virtutum hic Cæsar, ubi *Justitiæ, Prudentiæ, Fortitudinis, & Temperantiæ*? ubi *Comitatis, Munificentiæ, Clementiæ, Magnanimitatis, & aliarum hujuscemodi Virtutum* non adumbrata vestigia, sed expressa? Excurram alibi in harum Virtutum Elogia cum Nostro. Non enim hic cursum istum finio; sed abrumpo, rediturus post excursum ad sequentes Notas.

Addes, objecta huic Cæsari vitia nonnulla: *Rolandum Placiolam* piguisse, *quod ejus mores viderit*, ut est a nostro proditum Lib. VI. Rub. I. *Humani generis hostem à Florentinis dictum* Lib. IX. Rub. II. *Longobardorum pestem, Tyrannum, & Barbarum*, audire iis in libris, quos Georgius Merula *de Antiquitate Vicecomitum* juris publici fecit, aliisque hujuscemodi vocibus apud *Guelfos*. Fateri non ausim, omnis omnino criminis expertem hunc Cæsarem extitisse. Ecquis enim mortalium adeo beatus & felix, ut ab omni culpæ
75 suspicione liber abierit ex humana fæce? Sed illud asserere non dubitarim, aut locum his in illo probris, & calumniis non fuisse, cum ex hostium ore prodierint, hoc est, ex mentibus livore suffusis; aut, si quæ illi forte vitia adhæserint, ea (quod asseruit de Themistocle Corn. Nepos) *magnis fuisse Virtutibus emendata, adeo ut anteferretur huic nemo, pauci pares putarentur*: aut ita prævaluisse Virtutes, ut Vitia tacerentur, quod Antonius Possevinus sensit *Lib.* III. *Gonzagorum*, his verbis, quibus claudemus hanc Elogiorum classem: *Indoluit tota* Germania, *quique per* Italiam *officio in ipsum certaverant, Magni Principis fato. Tanta illi comitas, fortitudo, ac prudentia erat, beneficio facili, & vix magnis injuriis prono in vindictam. Quidam voluptatibus corruptum, avaritiaque tradidere; sed prævaluere Virtutes, ut, si quod vitii erat, taceretur.*

IN IPSO ÆTATIS FLORE] Quo ad Imperium evasit. Notavit Vecerius in ejus Vita: *Delatis ad* Germanos *Epistolis, reque intellecta, Comitiorum solennia maturantur, valuereque adeo Pontificiæ, Cardinalisque literæ (qui & illud adjecerat, nisi bonis consiliis protinus obsecundarent, Cæsarei fastigii apicem, jurene, an injuria relicto* Rheno *trasiturum in* Galliam) *sed & maxime spectata virtus* HENRICI *profuit, uti cunctorum suffragiis, ac ne uno quidem repugnante*, Romani *regni sceptra florenti juveni deferrentur.*

ÆTATIS FLORE] Venuste *florem ætatis* Henrici *Juventam* Mussatus dixit. Sic enim loquuti sunt hactenus, & loquuntur, quicunque bene dicendi Lepores, ac Veneres consectantur. Nimirum *Ætas* de *Juventa* præcipue effertur, & idem *ætatis gradus* signate plerumque notatus appellatione *Floris*. Primum clare nos Ulpianus docet *in* I. *Olynth.* Demosthenis ad illa: οἱ ἐν ἡλικίᾳ: *homines in ætate*, quæ explicans, ait, οἱ ἐν ἡλικίᾳ, id est, τοὺς νεωτέρους, *juvenes*. Et adjungit rationem istam: Ἡλικία γὰρ ἐξαιρέτως ἐπὶ τῶν νεωτέρων. ἐν αὐτῇ γὰρ πάντα πράττειν δυνάμεθα, *Ætas enim per exellentiam de Juvenibus dicitur, quod ea ætate omnia agere possumus:* Alterum Oratores, Historici, Poëtæ omnes, Latini, Græci, Cicero Philipp. II. *Illos ego præstantissimos viros, lumina Reipublicæ vivere volebam, tot Consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem Nobilitatis, ac Juventutis.* Dixit & Livius Lib. VII. *Eximium Juventutis florem:* Lib. VIII. *Prima frons in acie florem Juvenum pubescentium ad militiam habebat:* Et Lib. XXXII. *Flos Achæorum Juventutis.* Sidonius Epist. VIII. Lib. VIII. ad Salonium: *Dic Gallicanæ flos Juventutis, quousque tandem ruralium operum negotiosus urbana fastidis?* Nazianzenus de Cypriano, τὸ τῆς νεότητος ἄνθος. *Juventutis flos.*

Sed ea locutio crebrior in Poëtarum scriptis, ut non immerito Agathias II. *Hist.* Locutionem esse dixerit propriam Poëtarum, οὗτοι δὴ οὖν ἅπαντες τὸ ἄκρον ἄωτον κατὰ τὴν ποίησιν τῶν ἐν τῷ καθ᾽ ἡμᾶς χρόνῳ φιλοσοφησάντων: *Hi omnes flos sumus, ut poëtice loquar, nostri ævi philosophorum.* Ea re scripsit Pindarus Od. XIII.

Ἄρης ἀνθεῖ νέων οὐλίαις αἰχμαῖσιν:
Mars floret juvenum perniciosis præliis;

Et Maximus Poëtarum Latii Lib. VII. Æneid.

Ante urbem pueri, & primævo flore Juventus
Exercentur equis, &c.

A quo Seneca Tragicus in Hippolito Act. II. Sc. III.

Tu qui juventæ flore primævo viges.

Silius Lib. I.

— Primævo flore juventæ
Insignis.

Et Lib. XVI.

— Confisus primævæ flore juventæ.

Inibique rursus:

— famulus florente juventa.

Et alii. Claudianus Lib. I. in Rufinum:

—— Frustraque juventæ
Consumis florem patriis inglorius annis.

Et Lib. II. de Laudibus Stiliconis:

Purpureo primæ signatus flore juventæ.

Horatius ad Pisones:

— Et adhuc florente juventa
Fervidus.

Lucanus etiam, cum dixisset, *Tunc flos Hesperiæ*, subjecit statim, *Latii tunc sola juventus.* Tyttæus.

Ὄφρ᾽ ἐρατὸν τῆς ἥβης ἀγλαὸν ἄνθος ἔχῃ,
Ut pluchrum pubertatis florem habeat:

Etsi Pindarus in re simili à flore ad fructum confugere maluerit Od. VI. Olymp. Ἐπεὶ λάβεν καρπὸν ἥβας: *Ut ad pubertatis fructum pervenit.* Hisque ducibus sibi præeuntibus Jo. Sommerus Pirnensis in Stephano I. Ungariæ Rege:

Sed periit raptus primævo flore juventæ.

Aliique sexcenti.

Ex his *Ætatis flos* haud dubie *Juventus* est non modo Nostro; sed aliis propemodum Scriptoribus universis, quibus eadem locutio arrisit. Occurrunt hic mihi Livius Lib. ab V. C. VIII. *Florem ætatis ejus fructum adventitium crediti ratus.* Q. Curtius Lib. V. *In flore ætatis, & rerum.* Apulejus Lib. X. de Asino: *Æta-*

Ætatis tuæ flore. Et alias in eodem Libro: *Ut, dimota, pateret flos ætatulæ* Fabius Decl. CLXXVI. *Quæ florem ætatis amisit:* legunt alii *florem gloriæ;* sed nullus Criticus Censor id probat. Lucretius Lib III.

Confirmata cupitum ætatis tangere florem.

Et Lib IV.

Denique cum membris conlatis flore fruuntur
Ætatis.

Tullius Philippica IV. *Gratia non virtute, sed ætatis flore collecta:* Et in Topicis: *Hoc est, quasi, qui Adolescentiam florem ætatis, Senectutem occasum vitæ velit definire.* Accedunt his Recentiores aliquot eorundem vestigia persecuti. Joannes a Beka in Conrado, Episcopo Trajectensi XXII. *Theodoricus Domicellus, ætatis flore vernans, decrevit auxilio Roberti vitrici sui, &c. Conradum Episcopum in prædicto castro circumvenire.* Et in Joanne IV. Episcopo Trajectensi XLVII. *Hic utique Joannes, juvenilis ætatis flore vernans, totum Episcopatum diversis penuriis involutum reperit.* Joannes Capgravius in S. Asapho: *Genere & specie clarus, ab ipso pubertatis flore, & doctrina fulgens, & virtutibus vitam Magistri in omni sanctitate, & abstinentia jugiter sequi satagebat.* Mitto passim obvios, & tritos. Hinc *Ætate floridus* Cæsario Lib. I. Cap. VII. *In Ecclesia S. Mariæ ad gradus in Colonia erat quidam Canonicus, nomine Gevardus, ætate adhuc floridus, & mundi vanitatibus satis deditus. Ætate florens* apud Mantuanum Vatem Ecloga VII.

Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo.

Anni florentes Statio:

Gaudia, florentesque manu scidit Atropos annos.

Et in Inscriptione agri Veronensis: FLORENTES ANNOS MORS IPSA ERIPUIT. Ad quæ respiciens Tullius Philipp. II. *Nihil* (inquit) *semper floret, ætas succedit ætati.*

Pertinent huc etiam illa *Lucretii Lib.* I. licet, ut Agathias laudatus supra *florem ævi* dixerit, non *ætatis:*

—— *Quibus possint ævi contingere florem.*

Et Lib. V.

—— *ævo florente juventus.*

Et Silii illa Lib. I.

Ævi flore virens:

Qui tamen alibi varius, insignium Poëtarum more, *Flori* modo *novo*, modo *primo* Adolescentiam comparans varie loquitur, & libro quidem III.

Inde ubi flore novo pubescit firmior ætas:

Libro vero VI.

Flore nitens primo.

Quos e Recentioribus imitati duo, Nicolaus Reusnerus in Leopoldo II. Austriaco:

Flore virens animi, fortis bellator, & ævi.

Et P. Lotichius Secundus in Witikindo I. Saxoniæ Principe:

76 *Flore virens animi primum Witikindus, & ævi*
Defendit veteres ritus, &c.

Roges hic duo. Primum, quo anno Vitæ florere dicatur ætas? Secundum, cur Adolescentia potius, quam Pueritia, quam Virilitas, quam Senectus comparetur flori? *Apollo* licet non sim, non tamen responsum moror, & ad Quæsitum primum quod attinet, florere tum primo creditur Mortalium vita, cum attingit pubertatis annum, qui decimus proprie sextus. Terentius in Eunucho Act. II. Sc. III. P. *Anni?* CH. *Anni sedecim.* P. *Flos ipse.* Ubi *Flos ipse* pro Juventa Terentio dictus. *Quod in ipsis floribus angat:* ἐν τοῖς τῶν ἡδονῶν ἀκμαῖς, tumque maxime, cum amor suas delicias, suamque ambrosiam amantibus propinat; sicut *florere*, pro *juvenem esse*, Ovidio Lib. V. Trist. Eleg. IX.

Nos quoque floruimus, sed flos fuit ille caducus.

Tribuit quoque Silius annum XVI. ætatis flori Lib. XIV.

Namque bis octonis nondum Rex præditus annis.

Et expressius Ovidius Lib. XIII. Metamorph. cum cecinit.

—— *Octonis iterum natalibus actis*
Signarat teneras dubia lanugine malas.

Præibat flos hic omnino vicesimum annum, teste Lucano in Poëmatio ad Calpurnium Pisonem:

Quamvis nunc juvenile decus mihi pingere malas
Cœperit, & nondum vicesima venerit æstas.

Habes ad Quæsitum primum, satis nunc secundo facio, & sane multiplici ratione.

PRIMA est, quam debes eruditissimo Cerdio in accuratissimis Notis ad Eclogam VII. Maximi Poëtarum: *Florem de Juventute dici, fortasse quia lanugo, quæ tum in barba promicat, instar est floris.* Et adducit ille pro se Pacuvium, qui ad eam rem signate.

Nunc primum opacat flore lanugo genas.

Licet pro flore *Flora* legat in VIII. Æneid. ad carmen 160. Ubi & alia ad hanc rem. Ego alios, qui *de*

A iisdem *lanugine* & *flore*, & eodem sensit, Attium in primis:

Genas lanugo flore nunc primum irrigat,

Quod Veteres uno verbo *imbarbescere.* Pulchre idipsum descripsit Lucanus Lib. V. Pharsaliæ:

Tum demum pueris ævo florente juventas
Occipit, & molli vestit lanugine malas:

Et Calpurnius Ecloga II. ore *Idæ:*

——— *quoties mollissima tango*
Ora manu, primique sequor vestigia floris
Nescius, & gracili digitos lanugine fallo.

Et paullo post ore Astaci:

——— *etenim sic flore juventæ*
Induimus vultus, ut in arbore sæpe notavi
Cærula sub tenui lucere Cydonia lana.

En clare, cur lanugo Juventæ flos, id est, prima barba audiat apud primores Vatum: imo cur una vox locum alterius occupet in carminibus eorundem? Est apud Poëtarum Latinorum patrem Lib. X. Æneid.

B *Lanugo prima* in illis:

——— *flaventem prima lanugine malas:*

Et apud Propertium Lib. III.

Quo rapitis miseros primæ lanuginis annos,

Ovidium XII. Metamorph.

——— *prima tectus lanugine malas,*

Statium:

Quisquis adhuc teneræ signatum flore juventæ
Immersit cineri juvenem, primaque jacentis
Serpere crudeles videt lanugine malas;

Et Achilleidos primo, *Lanugo nova:*

Nec dum prima nova lanugine vertitur ætas:

C Et apud eundem Statium *primæ*, sive *novæ lanuginis* loco, *primum quoque florem* leges II. Sylvarum:

——— *obsessæ nondum, primoque micantes*
Flore genæ;

A quo Gaspar Cropacius Belsinensis in Nezamislao, Rege Bohemiæ:

Fratribus extinctis in primo flore Juventæ,
Hæres morte patris fert diadema sui:

Et apud Senecam in Hippolyto Act. II. Sc. III. *Primam barbam:*

Cum prima puras barba signabat genas.

Meminit hac in re *Lanuginis solius* Statius IX. Thebaidos:

Nondum mutatæ rosea lanugine malæ:

Adhibet, ejus vicem, solum *florem* Maro VIII. Æneid.

Tum mihi prima genas vestibat flore juventa;

Sicut & Lucanus Pharsaliæ VI.

D *Illa genæ florem primævo corpore vulsit;*

Et Pantaleo Candidus in Ladislao II. Bohemiæ Rege XV.

—— *Nam se maturior annis*
Extulit augusto vernans Sapientia flore:

Dixit in re simili Martialis Lib. I.

Dum nulla teneri sordent lanugine vultus,

Et Lib. II.

Cum tibi vernarent dubia lanugine malæ,

Quibus respondent illa Claudiani IV. Honorii Conf.

——— *Lanugine nondum*
Vernabant vultus:

Dixit de Honorio, & Arcadio loquens Prudentius:

—— *dominos vernantes flore juventæ,*

Hoc est, *prima barba*, interprete Cl. Caspare Barthio, uti Vere vestiuntur horti, & prata herbis, ac pascuis:

E Imo Claudianus ipse,

Ante genas dulces, quam flos Juvenilis inumbret.
Oraque ridenti lanugine vestiat ætas,

belle, venusteque permiscens *Lanuginem flori*, ut intelligas apud Poëtarum Patres unum ab altero non differre, cum JUVENTAM pingunt.

SECUNDA me vocat ad se ratio, qua factum, ut *Flos* apte caderet in *Juventam.* Divi illa *Hieronymi* est, petita ex eo, quod utriusque forma brevi abeat, transeat, evanescat. Tritum hoc de Floris fuga,

Una dies peperit, sustulit una dies:

Quo respiciens Diction. Vet. *Flos* dicitur à *fluo*, *quasi fluos, & flores quasi fluores, quod cito fluant.* De Juventute tritum & *Nasonis* illud:

Nos quoque floruimus, sed flos fuit ille caducus.

Nimirum:

F *Florem decoris singuli carpunt dies,*

inquit Seneca, sive quis alius, *in Octavia Act.* II. *Sc.* II.

Et apertius Horatius Od XI. Lib. II.

Fugit retro levis Juventus, & Decor.

Et Juvenalis Sat. IX.

——— *festinat enim decurrere velox*
Flosculus angustæ, miseræque brevissima vitæ
Portio: dum bibimus, dum serta, unguenta, puellas
Poscimus, obrepit non intellecta senectus;

Quibus similes sunt Virgiliani versus II. Georg. quos expendam infra:

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit, &c.

Inde

Inde Hieronymus Epiſtola CXXXIX. *Sicut mane virens herba, & ſuis folribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marceſcens amittit pulchritudinem, & in fœnum, quod conterendum eſt, vertitur: ita omnis ſpecies hominum vernat in parvulis, floret in juvenibus, viget in perfectæ ætatis viris: & repente, dum neſcit, incaneſcit caput, rugatur facies, cujus prius extenta contrahitur.* Et eruditiſſimus JOANNES MEURSIUS in obitum Jani Douſæ F.

DOUSA *abiit*, DOUSA, *ab! primis ereptus ab annis,*
Inque modum floris flos cecidit juvenum.

Vere flos. *Cujus enim rei inveniri poteſt* (verba ſunt Quintiliani Declamat. XIII) *brevior ætas. Namque, dum immaturos exterior alligat cortex, nondum dixeris florem. Paulatim deinde vividiore ſucco tumeſcit uterus, & albentes accipit rimas, nec dum tamen flos eſt. At cum ſe ruptis jam tunicis in patulum capita fuderunt, & velut fiſſa in orbem, jamque eorum videtur maturitas, & ignotus occaſus eſt, & jam ſine ventis quoque ſoluta natura labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi novus.* Idcirco
77 uſi & alii in re ſimili comparatione floris. Virgilius Lib. IX. Æneid. v. 435. de Euryalo:

Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit:
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.

Quem locum adumbravit Ovidius *Lib.* X. *Metamorph.* in Hyacintho puero moriente:

Ut ſi quis violas, riguoque papavera in horto.
Liliaque infringat fulvis hærentia virgis:
Marcida demittant ſubito caput illa gravatum,
Nec ſe ſuſtineant, ſpectentque cacumine terram.
Sic vultus moriens jacet, & defecta vigore
Ipſa ſibi eſt oneri cervix, humeroque recumbit.

Nec dubium Virgilium ad illa Catulli animum adjeciſſe Epig. II. de Amore:

Nec meum reſpectet, ut ante, amorem,
Qui illius culpa cecidit, velut prati
Ultimus flos, prætereunte poſtquam
Tactus aratro eſt:

Et illa, quæ contra ſunt *in Carmine Nuptiali*, in comparatione Virginitatis, & Floris illibati, ſeu indecerpti:

Ut flos in ſeptis ſecreti naſcitur horti,
Ignotus pecori, nullo contuſus aratro.

Horum imitatione *Meurſius* de *Douſa* cecinit, *florem Juvenum cecidiſſe*: Sicut & olor alter Phœbi, Gaſp. Cropacius in Ladiſlao, Bohëmiæ Rege:

Qualis ubi ſeſe flos effert aureus ortu
Mane novo, & late ſuaves exhalat odores,
Mox Sole infuſo terris, a falce reſectus
Concidit afflatus ventis, & marcidus aura:
Talis his ante diem, primo vernante vigore,
Dum famam ingentem de ſe promittit in horas,
Purpuream exſpirans animam, Rex funere merſus
Atroci, pulcros artus in morte reliquit.

Suggerit Cognatus rationem TERTIAM in Parœmia *Flos.* Quia, quod flos eſt in herbis, idem in Adoleſcente ſit pubertas, unde & pubertatem herbarum, & florem Juventutis dixerit Poëtarum Princeps, *Virgilius.* Quod tum ſane verum, cum Latini *florem ætatis* appellant, quem Græci ὥραν, *pulchritudinem*, & ὀπώραν, *decorem* dicunt. Nam alias Ætatis, ſive Juventutis flos Græcis eſt ἀκμὴ τῆς ἡλικίας, qui Terentio *vigor*, aliis *integra ætas*, qualis eſt in iis, qui jam juſtum incrementum ſunt adepti. Monoſtich. εἰς νεότητα:

Ἀκμητὸς σύνολον ὐδὲν ἄνθυς διαφέρει.
Prorſum juventa floribus ſimillima.

Accedit QUARTA ex eo, quod hominis Juventa perſimilis Veri, cujus filii flores, ut ajebat *Chæremon* Athenæo teſte. Nam *Æſchylus* eoſdem vocare conſueverat, παμφόρυ γαίας τέκνα, *omniferæ telluris natos.* Ea re apud Catullum leges, *Jucundum cum ætas florida ver ageret*: Ovidium X. Metamorph.

Ætatis breve ver, & primos carpere flores:

Statium IV. Theb.

——— *viridique genas ſpectabilis ævo:*

Et alia apud alios ejuſmodi notæ ſexcenta, vere florea, planeque verna. Neque enim hic *Pythagoram* ſequor, cujus illa ſunt: Αἱ δὲ ἡλικίαι πρὸς τὰς συμμετρίας ὧδε σύμμετροι. Παῖς ἔαρ, νεανίσκος θέρος, νεηνίης φθινόπορον, γέρων χειμών. *Quatuor ætates proportione temporibus ſic reſpondent: Puer ver, adoleſcens æſtas, juvenis autumnus, ſenex hyems.* Siquidem enim *Athenæum* conſulas *Lib.* III. reperies inibi Adoleſcentes vocari a Demade τὺς ἐφήβυς ἔαρ τῦ δήμυ: *Civitatis ver.*

Mihi præ cæteris arridet illa, quam iſtic dabo, loco ſane SEXTAM, & ULTIMAM; ſed aliarum omnium PRINCIPEM dignitate. Obſervavi dudum, quidquid in omni fere re præcipuum eſt, pulcherrimum, puriſſimum, optimum, id a probis Scriptoribus *Græcis Latiniſque* cohoneſtatum appellatione FLORIS. Cur non igitur JUVENTUTI, ætatum omnium optimæ idem quoque nomen aptiſſime tribuatur? Duo hic dixi. Unum, optimam quamque rerum ferme omnium partem, appellatam *Florem*: alterum, ætatem optimam *Juventutem* eſſe. Seorſim utrumque firmare pro virili nitar, quo rationis hujus a me vis, & pondus apertius conſtet.

FLOS primo dictum eſt, quidquid eſt optimum in unaquaque re. Sic *Hominum* omnium optimi, ut a re omnium præſtantiſſima ducatur initium, *Flores* dicti. Plinius Lib. VII. Cap. XXXVII. *Variarum artium ſcientia innumerabiles enituere, quos tamen attingi par ſit, florem hominum libantibus.* Virgilius IIX. *Æneidos*, & ex eo Auſonius *in Carmine Nuptiali. Edyl.* XIII. & Nic. Reuſnerus in Maximiliano Auſtriaco II.

Flos veterum, virtuſque Virum.

Sic & Hominum quique aliquo genere virtutis, gloriæ, laudis præ cæteris abundantes, notati hac voce, Huic dicto lux a multis, & fides, cum floris nomine ſibi quiſque placuerit maxime ad indicandam uniuſcujuſque Viri præſtantiam ſupra reliquum Mortalium minus præſtantium cœtum. Ideo *Theocritus* Hyla ἄωτον Ἡρώων, *florem Heroum* cum *Jaſone* navigaſſe refert; *Patriæ ſuæ florem* Athletam quendam *Pindarus* appellavit; occurrit apud *Æſchylum* in Perſis τὸ Περσῶν δ' ἄνθος, in Agamemnone ἄνθος Ἀργείων, *Perſarum, & Argivorum flos*; Et *Simonides* eo *in Epigrammate*, quo *Sophoclem* laudavit, hoc illum Elogio ornavit, ut ἄνθον ἀοιδῶν *florem Poëtarum* diceret, ad cujus imitationem *Caſinæ Plautinæ* Prologus, ſive de *Plauto*, ſive de Poëtis aliis inquit: *Ea tempeſtate flos Poëtarum fuit:* Et Abulenſis *in Epiſtolam D. Hieronymi*, de Virgilio, *Flos, & Caput Poëtarum.* Auſonius etiam, cum de *Aſtyanacte* verba faceret, ita cecinit:

Flos Aſiæ, tantaque unus de gente ſuperſtes
Parvulus:

Et ita, cum de Argonautis, Seneca in Medea Act. II. Sc. II.

Decus illud ingens, Græciæ florem inclytum,
Præſidia Achivæ gentis, & prolem Deum
Servaſſe memet.

Ecquis bonus Auctor non florem adhibuit in celebrandis iis, quibus ineſſet aliquid in re quapiam boni? Lucanus:

Tunc flos Heſperiæ, Latii tunc ſola Juventus.

Catullus de Cælio, & Quinctio:

Flos Veronenſium depereunt juvenum.

Ennius, ex quo Tullius primo de Claris Orat. & in Bruto de M. Cornelio Cethego:

Flos delibatus populi, Suadæque medulla.

Tullius idem, *Flos Italiæ* de Sabinis in Oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem, & de Gallis Philipp. III. *Nobilitatis, & Juventutis* Philipp. II. *Legatorum* pro Flacco, *Equitum Romanorum* pro Plancio, *Civium* in Oratore: *Civitatis* Apulejus: *Sacerdotum* Sidonius Lib. IX. Epiſt. IV. *Philoſophorum* Agathias I. Hiſt. *Bonorum* Caſſiodorus in Variis Lib. X. & alibi *Generis humani*: Δίκας, hoc eſt *Juſtitiæ*, Pindarus Od. III. Nem. *Germinis Germanorum* Argentinenſis de Henrico VII. Aug. *Gymnaſii, & olei*, id eſt *Luctatorum, ſeu Palæſtritarum* Catullus: *Dignitatis* Plinius Lib. VII. Cap. XLIV. de Q. Metello Macedonico, qui in ſuæ dignitatis flore, hoc eſt, cum maximis functus eſſet, & fungeretur muneribus, homo conſularis, & triumphalis a Trib. pleb. male acceptus fuit: *Fortunæ* Curtius Lib. X. de homine maxime felici, & fortunato: *Curiæ* Metellus in Quirinalibus:

Curiæ flos officioſa membra
Compſerat aulæ:

Auſtriaci Generi Gaſpar Cropacius de Ferdinando Imp.

Auſtriaci Generis flos, & præclara propago.

Nec in Hominibus ſolum; ſed & in Animantibus re- 78
liquis rationis expertibus locum habuit *Flos.* Siquidem Euripides in Troade ἄνθος πώλων equos præſtantiſſimos dixit: Et Lucretius Lib. V.

Principio circum tribus actis impiger annis
Floret equis:

Imo & in iis, quæ carent anima, venuſtiſſima plane tranſlatione. Quamobrem *Rerum florem* habes apud Curtium Lib. V. *Græciæ* apud Tullium III. de Nat. Deorum, ubi de *Athenarum* urbe, ſive quod Urbs eſſet præcipua *Græciæ*, ſive, quod res ejus eſſent florentiſſimæ. *Quam multas ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit.* *Regni* apud Senecam in Thebaide Act. I. Sc. I.

Habitumque Regni flore pollentem inclyto.

Cui prævivit Bacides Græcus vates:

Καὶ τότε δεὶ Σπάρτης μὲν ἄπ' ἀγλαὸν ἄνθος ὀλεῖται
Μεσσηνηδ' ἀυτῆς οἰκήσε δ' ἤματα πάντα.

 Amit-

Amittet florem Imperii tum Sparta nitentem,
Atque omni rursus Messene habitabitur ævo.

Olei apud Plinium Lib. xv. Cap. vi. *Quod vero post molam primum est, flos est, hoc est pars purior, & nitidior:* *Salis* apud Catonem de Re Rust. Capite lxxxviii. in illis: *Usque adeo in sole habeto, donec concreverit, inde flos salis fiet*, tenuissima, scilicet candidissima, purissima, sapidissima pars, salis favillæ ritu efflorescens, planeque contraria sali vulgari, nigro, sordido, populari. Quo præterea nomine ab Antiquis dicebatur res a superiori diversissima, humidiorisque naturæ, & coloris crocei, & salis quasi quædam rubigo; odore quoque ingrato, quam e *Nilo* fluvio, & paludibus, quibus innatat, deferri solitam observarunt Plinius *Lib.* xxxi. *Cap.* vii. & Dioscorides *Lib.* v. *Cap.* lxxxiii. Μυσικῆς, *Musicæ* apud Pindarum i. Olymp. *Iræ* apud Apollonium Thyanæum, ubi μανίαν, id est *Insaniam, & furorem* ἄνθον esse dixit ὀξυθυμίας, *iræ, sive excandescentiæ*, quod extrema, & acerbissima ira evadat in furorem. Χαλκοῦ, *Æris* apud Galenum *Lib.* ix. *de Facultatibus Simpl. Medicamentorum*, ubi & disces, eum florem esse portionem æris tenuissimam, quæ scilicet ab ære exspuitur, cum frigida affusa extinguitur, granorum instar minutissimorum, ut milii, quæque in fundo vasorum subsedit, colore æris rubri. *Cœnæ* apud Agellium *Noct. Att. Lib.* xv. *Cap.* viii. ex *Favorino* Philosopho ea voce uso, cum indicare vellet lautissimam Cœnam, seu delicias cœnæ, interpretibus ejus loci Lælio Bisciola *Lib.* vi. *Cap.* xviii. *Hor. Subsec. Vol.* i. Fed. Taubmanno *in Curcul. Plauti Act.* i. *Sc.* ii. aliisque nonnullis, quibus *flos Cœnæ*, Cœna secunda est, seu pars illa, in qua carnes, & pisces. *Orationis* apud Tullium Paradoxo iii. *Pigmentorum* apud eundem de Cl. Orat. *Ingenii* apud Apulejum in Apologia. Πυρὸς, *Flammæ* apud Homerum, sicut apud Æschylum Prometheo ἄνθον ἡφαίστου, *florem ignis*. Nam ἄνθος πυρὸς, ut Philostratus loquitur eleganter Εἰκόνων in Scamandro, ex animadversione doctissimi Taubmanni ad *Act.* iii. Sc. v. *Casinæ Plauti*, flamma potius, quam ignis est. Martianus etiam Lib. ii. de Nupt. Phil. & Merc. *florem ignis* his auctoribus extulit, & *Libro secundo* Martialis; nec abhorruit ab eadem translatione Lucretius, apud quem *flammai flos*, & *florentia lumina flammis*, libro primo primum,

Donec flammai fulserunt flore coorto.

Ut *Gifanius* eo de Scriptore probe meritus legit, legentibus aliis,

Donec fulserunt flammæ fulgore coorto:

Alterum Lib. iv.

Bina lucernarum florentia lumina flammis:

Laudandum ut omnino sit eorum acumen, qui a Græca voce φλὸξ, quæ flammam significat, Latinam *flos* deductam putant, quod flos flammæ instar emicet, & scintillet in plantis explicatore Perotto: A φλὸξ *flos, quia emicat, scintillatque ut flamma.* Φλὸξ *appellatur viola lutea, quæ & luteola a nostris dicitur, & flammea.* Hæc *Perottus*. Adi tu *Collectanea* Gifanii *in Lucretium*, *Adversaria* Turnebi *Lib.* vi. *Cap.* xiv. *Subcesiva* Bisciolæ *Lib.* vi. *Cap.* xviii. *Vol.* i. Meursium *Parte* i. *Exercit. Crit.* Taubmannum, & Cerdium *ad Æneid.* vi. trahentem huc illa Horatii Epod. 17. *Virens in Ætna flamma*, & Apulei Lib. viii. *Luce clara, & die jam provecto, & Sole florido*, aliosque complures. Quorsum enim ego cunctos, enumerem, ut probem, ad optima quæque rerum translatam appellationem floris, cum ad omnes fere res transierit, non usu modo *Græcorum*, & *Latinorum*; sed etiam *Hebræorum, Italorum*, omnium fere Nationum, Gentium, Populorum. Sacris enim in paginis *pii viri, Deoque cari* flores audiunt *Eccles. Cap.* xxxix. nec quidquam apud *Italos* tritius est, quam *Fior di latte, Fior di farina, Fior dell' età*, & alia id generis propemodum infinita.

Omnino *Liberi flos*, ut in vino desinam in hoc æstu, quo maxime bibitur, *Vinum est optimum, & melioris notæ* apud Festum Lib. i. *Florem anclabant Liberi e carchesiis:* Ennium, *Sauciavit se flore Liberi:* & Plautum Cistellaria Act. i. Sc. ii. *Ubi linguam percussit flore Liberi*, ut Turnebus legit; nam in aliis est: *Adeo me complevi flore Liberi.* Sed prima lectio affinis est alteri ejusdem Vatis Casina *Act.* iii. *Scen.* v. ore *Stalini* ad exanimatam, & se perditam vociferantem Pardaliscam: *Nisi hæc meraco* (sive *meraclo*) *se uspiam percussit flore Liberi.* Licet enim pro *flore Liberi, flore Lybico* placeat Camerario, Scaligero, Lambino, Grutero, Dousæ, Turnebo Lib. viii. Cap. xi. horumque postremo *flos Libycus* sit *vinum Mareoticum* literarum monumentis non incelebre; etiam versu *Maronis* ii. *Georg.* clarum, *Mareotidibus vitibus* in optimo genere numeratis; *meraclum* vero, *meraculum*, id est *merum vinum*: satius tamen est retinere *flore Liberi* cum acerrimi judicii, & doctrinæ Criticis, Modio *in Justini Lib.* i. Meursio

A *in Plautinis Curis*, Lipsio *Antiqq. Lect. Lib.* v. *Cap.* i. asserente *Sicula gerra* esse scribere *florem Libycum*: imo cum *Turpilio* apud *Nonium*, qui & ipse, *florem Liberi*, vinum dixit, Pacuvio in Periboea, *Postquam est oneratus frugum, & floris Liberi*, & *Gallis* ipsis, apud quos hujuscemodi loquendi genus vigere Delrius scribit *in Hippolytum Senecæ Act.* ii. *Sc.* iii. Legitur & *flore Liberi* in edito *Plauto* a *Seb. Gryphio* anno 1537. & a *Roberto Paris.* 1530. sed *Græcis* quibusdam insertis hoc pacto. *Nisi hæc* ἡμέρᾳ γλώσσαν *uspiam percussit flore Liberi*, eamque lectionem probat *Matthias Klock I. C.* nec eruditissimus *Meursius* damnat, quod insolens non sit *Plauto* Scenis suis infarcire *Græca*.

Alias *Flos vini* (ut hoc obiter aperiam non ita clarum) est *odor, & fragrantia vini*, quæ tamen vini probi no-
B ta. Locuta hoc sensu Anus illa bibula Plautina Curcul. Act. i. Sc. ii.

Flos veteris vini meis naribus objectus est,

Quamquam eruditorum ille flos Dan. Heinsius ad illa Silii Lib. xiii.

—— Bacchique, & lactis honorem,

aperte doceat, *florem Vini veteris* eo in loco Plauti esse *Vinum vetus*, & *florem*, ut apud Græcos ἄνθος, sæpe vacare: cum quo & eximius Franc. Modius facit *Notis ad Just. Lib.* i Nimirum *Flos* quoque *Bacchi, Vini fragrantia* est Lucretio Lib. iii.

Quod genus est Bacchi, cum flos evanuit,

Sicut & *Nardi flos* eidem est *Nardi suavissimus odor* Lib. ii. v. 846.

Sicut Amaracini blandum, stactæque liquorem,
C *Et Nardi florem, nectar qui naribus halant.*

Οἶνον ἀνθοσμίας huc qui referunt, cum Turnebo *Lib.* xix. *Adversar. Cap.* xxxiii. & Brodeo *Lib.* iv. *Cap.* xx. non recte referunt. Est enim Οἶνος ἀνθοσμίας *odoriferum*, non nego, *vinum*; sed fictitium potius quam naturale; nec, quod *Vini florem* Latini veteres dixere; sed perfusum odoribus, & unguentis, quale est illud, quo de Hippocrates *Lib. de Sterilibus* ex conversione Cornarii: *Odorum fragrantissimum vinum* (nam Calvus *Vinum vetus odoratissimum* reddit) Erotianus *in Onomastico*, allato duplici testimonio *Aristophanis: Suidas*, qui vinum odoratum non illud tantum esse docet, cui locus, vel vitis genus tale nomen dederit; sed etiam, quod immistis floribus odoratum fiat: Plinius *Lib.* xiv. *Cap.*
D xiii. Quique demum, *ex Nota* Jureti *in Symmachum*, perscripsere morem odorem conciliandi vino floribus, & unguentis, quorum e numero laudat ille Cassiodorum *Lib.* xii. *Epist.* iv. Ælianum *Lib.* xii. *Histor.* Eunapium *in Jamblico*, Arnobium *Lib.* v. Idcirco docte *Lucretius*, cum dixisset *Libro* iii. laudato supra, *Quod genus est Bacchi, cum flos evanuit*, locutus de Vino naturali odore fragrante; de alio locuturus, cui scilicet fragrantia paratur arte, subjecit ista, quibus unum ab altero separaret,

——— aut cum
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras.

Quod discrimen miror oculatissimum *Gifanium* non vidisse.

Tandem *Flos vini* dicitur quædam quasi spuma, quæ vino, sive in doliis latente, sive in calices fuso super-
E eminere, & natare solet in modum pollinis farinæ, quod cum alias accidere consuevit, tum etiam contagione quadam, ut *Theophrastus* refert, eo fere tempore, quo racemi vitium florent. Plinius Lib. xiv. Cap. xxi. *Flos vini candidus probatur: rubeus, triste signum est, si non is vini color sit.* Quamobrem ipsa quoque vina tum florere dicta, eaque de caussa tentata olim in cellis, ut etiam hodie fit. Idem Plinius non multo post: *Quod celeriter florere cœperit, odoremque trahere non fore diutinum?*

Et Ovidius v. Fast.

Vina quoque in magnis operose condita cellis
Florent, & nebulæ dolia summa tegunt.

Nota obiter verba *Ovidii*, qui *nebulam* vocat spumam illam vini, quam alii *florem*.

F Sed nos satis collegimus florum, & firmavimus satis, quidquid usquam est optimum, florem eleganter a primi nominis Scriptoribus appellatum; firmabimus nunc *Ætatem optimam* non inconcinne *Juventutem* appellari posse, & magno quidem *Publ. Marone* duce, qui de illa diserte Georgicorum iii.

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit, subeunt morbi tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Optima quippe *dies* hoc loco Juventus est ex *Cerdii*, & aliorum Notis; nec ignorare te sinet optimus vitæ, ac morum magister Seneca *Lib. de Brevitate Vitæ Cap.* ix. cur Vatum optimus *Diem* illam potius dixerit, quam *Ætatem*. Sic apud alterum Senecam in Hippolyto Act. ii. Sc. ii. *Optimos vitæ dies-Effluere prohibe.* *Optimos* vitæ *dies*, Juventutis dies interpretamur, quod tunc

tunc *melior vires sanguis det*; vigeant, valeantque validius membra; utque matutinum tempus diei pars potior Virgilio Lib. IX. Æneid.

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei:

Sic Juventus pars vitæ melior existimenda sit. Non alia sane de caussa Juventus Græcis ἀκμὴ dicta. Latinis *vigor*, *ætas vigens* Symmacho Lib. x. Epist. XXII. *integra* Terentio, *viridis* aliis, *bona* Nonnio, & Tullio in Catone: Senectus contra *mala ætas* Afronio in Vopisco, Attio in Amphitr. Pacuvio in Periboea, *tristis* Virgilio, *deterior* Ovidio, quam quod Senectus Juventutis melioris ætatis florem, velocitatem, vires, pulchritudinem, hilaritatem; sensus integros ac vegetos; bona demum omnia, & commoda adimat, atque in eorum locum reponat rugas, & canitiem, pedum tarditatem, infirmitatem, ac debilitatem, deformitatem, tristitiam, cæcitatem, surditatem, oblivionem, stuporem, morbos, incommodorum omnium Iliadem, & malorum. Unde Juvenalis hoc de Monstro loquens. Sat. x.

——— *circumsilit agmine facto*
Morborum omne genus.

Οὐ γὰρ ἔρχεται μόνον. *Non enim sola advenit*, ut habet Senarius Græcus. Et vere nimis Plato, sive Xenocrates in Axiocho: Εἶτα λαθὸν ὑπεισῆλθε τὸ γῆρας. εἰς ὃ πᾶν συῤῥεῖ τὸ τῆς φύσεως ἐπίκηρον, καὶ δυσβαλτὲς κἂν μή τις θᾶττον, ὡς χρέος, ἀποδιδῷ τὸ ζῆν ὡς ὀβολοστάτις ἡ φύσις ἐπιστᾶσα ἐνεχυράζει τῶν μὲν ὄψιν, τῶν δ' ἀκοήν, πολλάκις δὲ ἄμφω κἂν ἐπιμείνῃ τις, παρέλυσεν, ἐλωβήσατο, παρήρθρησεν. *Deinde furtim subit Senectus, in quam, quidquid habet natura Acheronticum, debile, sanatu difficile ac desperatum, confluit. Quod nisi quis sat cito vitam, ut æs alienum, reddat, instans, ut fœneratrix, natura pigneratur ab hoc videndi sensum, ab illo auditum, sæpe numero utrumque. Quod si quis diutius manserit in vita, enervat, mutilat, membra luxat, ac debilitat.* Indicat etiam præstantiam Juventutis supra gradus ætatis humanæ reliquos illud, quod attulimus supra *Ratione* IV. cum illam comparabamus *Veri*. Quemadmodum enim Anni pars melior *Ver*; sic ætatum hominis optima *Juventus*. Ea re *Simmachus* loco antea memorato de *Theodosio*, & *Arcadio* Augg. *Fecistis, ut urbs cana luxuriet in primam reducta lætitiam, & ver illud quondam vigentis ætatis.* Sed nemo melius, uberius, gravius sententiæ nostræ calculum adjecerit, unaque *Virgilii* mentem aperuerit, & simul attulerit rationes, ob quas Juventus *ætas optima*, senectus *mala* jure, ac merito nominetur, Seneca Epist. CIX. quem si prætereum, mihi non faciam satis: *Meliora prætervolant* (ait Romanus Sophos) *deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum, quod est sincerissimum effluit, gravissimum quodque, turbidissimumque subsidet: Sic in ætate, quod optimum in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fæcem reservemus. Inhæreat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:*

Optima quæque dies miseris mortalibus, ævi
Prima fugit —— *Quare optima? quia restat, quod incertum est. Quare optima? quia juvenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius, & languidius est, & propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis, ad quæ divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque, tamquam optimus, dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui Grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper una ponere morbos, & senectutem. Non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est.* Hæc *Seneca* omnium aliorum instar.

Ergo FLOS ÆTATIS *Juventus* potius, quam alii ætatis gradus, tum quia Juventutis lanugo, fuga, & forma *Flori* persimilis, & *florenti Veri*: tum quia Juventus ætatum reliquarum optima, sicuti, quidquid est in hominibus, in moribus, in artibus, in belluis, in aliis rebus omnibus optimum, floris nomine meruit insigniri.

Transiit nihilominus eadem quoque vox ad alios ætatis humanæ gradus, sed apud Scriptores paucos quorum e numero Cerdius de *Viris* laudat Val. Flaccum Lib. I. Argon. *regio-Undat equis, floretque viris*; De *Senibus* Plinium Panegyr. Trajani: *Circumfusus undique nunc Senatus, nunc Equestris ordinis flore.* nam in Senatu Senes: Ego, de *Pueris* Portium Latronem Declam, in Catilinam: *Flos pueritiæ venustissimus ad intuentium jucunditatem*,

A Rutilium Itin. Lib. I. 80

Vitæ flore puer, sed gravitate senex,

Lucretium Lib. I.

Hinc lætas urbes pueris florere videmus,

Jo. Sommerum *in Ludovico* II. *Ungariæ Rege* apud Eliam Reusnerum, *Vernanti teneræ frontis honore puer*, nec plures, cum plures non viderim hac ætate: idque ob unam tantummodo ex supra positis rationem, quod scilicet Ætas omnis æmuletur brevitatem florum. Ut enim est in Sacris paginis: *Homo quasi flos egreditur, & conteritur*; & ætas omnis ex Seneca in Hippolytum Act. II. Sc. II. *Mobili cursu fugit*, ut non immerito *volatilem* illam *Ovidius* nuncuparit. Ætatis nempe cursus idem, qui temporis; at tempus non est omnino, vel vix, & obscure est, quia alia ejus pars præteriit, & non est, alia instat & nondum est: & quod constat
B ex partibus, quæ non sunt, vix videtur esse posse, auctore Principe Peripat. *Phys.* IV. Unde Lucretius:

Tempus item per se non est; sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo,
Tum quæ res instet, quid porro deinde sequatur.
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est,
Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

Sed malo, te Philosophus *Seneca* idipsum etiam, quam alii, doceat libro de ipsius Brevitate vitæ, Cap. IX. *Maxima vitæ jactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum est expectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ est; disponis; quod in tua, dimittis. Quo spectas?*
C *quo te extendis? omnia, quæ ventura sunt, in incerto jacent: Protinus vive. Clamat, ecce maximus Vates*, Optima quæque dies miseris mortalibus. Prima fugit. *Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis velocitate certandum est.* Vide tu reliqua apud ipsum Sophum, & alia ejusdem notæ in laudato libro, quem nunquam inspexeris sine fructu.

PRÆDICAVERE] *Celebravere.* Nec *Tullius* hoc sensu abstinuit ab hac voce, Epistola ad Lucejum: *Ignosces mihi de me ipso aliquid prædicanti.* Et in alia: *cum omnes uno prope consensu de me apud te ea, quæ mihi aptatissima sunt, prædicabunt, tum &c.* Sed is his forte locis non tam *celebrare*, quam *narrare*, esse videatur id verbi, ut apud Nostrum *Lib.* v. *de Gest. Henrici*, *Rub.* IV. In illis sane, quæ mox proferam ex ejusdem Tul-
D lii Oratione pro Archia, *celebrare* est: *Themistocles dixit, se ejus vocem libentissime audire, a quo sua virtus optime prædicaretur.* Ibidem: *Nostra sæpe feretur virtus, & prædicabitur.* Item: *Omnes de se prædicari, & nominari volunt.* Adjungo *Tullio* Plautum in Curcul. Act. III. Sc. I. *Mortalem parce parcum prædicas.* Inde *Prædicator*, *Laudator* est in Epistola Planci ad Ciceronem, cujus inter Epistolas ad Familiares Libri x. septima est: *Nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quam prædicatorem meritorum esse volui.* Cicero ipse pro Corn. Balbo: *Volunt me esse sui facti, & prædicatorem, & autorem.* Nec in his diutius moror. Audaculus quidem, nec sat scio, suo an seculi more *Mussatus*, rebus inanimis, cujusmodi *Laudes* sunt, prædicandi vim dedit, quam alii (quod vidimus) tribuunt animatis.

E FAMAM FAMA AUXIT] Suavis Annominatio in *Famam Fama*, quam tamen *Mssti* duo, *Romanus*, & *Venetus* non agnoscunt. Est & in iisdem verbis imitatio Taciti qui Annal. IV. *Augebat famam ipsius Titi ingenium quantæcunque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate.* Lib. XII. *Auctaque & apud hostes ejus rei fama.* In Agricolæ Vita: *Ne laureatis quidem gesta persecutus est; sed ipsa dissimulatione famæ famam auxit æstimantibus quanta futuri spe tanta tacuisset.* Hist. I. *Male coërcitam famam supprimentes augebant.* Ciceronis etiam alicubi est: *Memoriam immortalem posteritatis augere*, quod, ut a verbis ex parte differat, a sententia quidem *Mussati*, & *Taciti* non abhorret.

AUXIT] Fama quippe cum omnibus hominibus, tum maxime Principibus affectanda, augenda semper, ut sensit id apud Tacitum *Tiberius* Annal. IV. cum dixit: *Cæteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi*
F *conducere putent: Principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad* FAMAM *dirigenda.* Et rursum: *Unum insatiabiliter parandum prosperam sui memoriam: nam contemptione* FAMÆ *contemni Virtutes.* idque potissimum initio agendarum rerum. Quare *Domitius Corbulo* apud eundem Tacitum *Lib.* XIII. *Annal.* ad *Armenias* regendas missus, egregia mox facinora aggressus, est, *ut famæ inserviret, quæ in novis cœptis validissima est.* Sic *Agricola*, Taciti socer, quem idem Historicus in ejus vita scribit rebus in *Britannia* sedandis datum, *statim obviam*

ire

ire discrimini statuit, contractisque Legionum vexillis, & modica auxiliorum manu, aciem erexit; cæsaque prope universa gente, non ignarus instandum famæ, ac prout prima cessissent, fore universa, Monam Insulam redigere in potestatem intendit. Norat hæc *Henricus* probe. Quamobrem non sat habuit sibi famam parere: sed eandem quoque studuit augere. Et possem utrumque luculentissimis testibus comprobare, sed eorum testimonia reservo ad illa, *Famaque pollebat*, quæ in hujus Rubricæ calce, ne quid hic existimes a Scriptore studiosissimo veritatis *Henrici* gratiæ, vel assentationi datum.

Ut Circa Incumbentia, &c.] Sana Lectio, quam etiam arripuit *Vicetinus Codex*, nullo fere discrimine, ut apparet. Habet ille scilicet tertia vice tantum geminatam copulativam, &, post *consulte*, legitque: *Ut circa incumbentia sibi semper, & consulte, & fortiter, & strenue agendum esset*, quod placet. Nec ob id displicent, quæ sunt in *Veneto*, modo pro &, initio reponatur *Ut*, itaque locus hic omnis concipiatur: *Ut circa incumbentia semper consulte, fortiter, ac strenue agenda quæque perficeret.* Ecquis enim, tantum non lolio victitans, ferat lectionem illam, & *circa incumbentia, &c.* a verbis toto cœlo, quod ajunt, proximis aberrantem, & penitus abhorrentem a nexu?

Incumbentia] Utitur hac ipsa voce Noster infra *Lib.* iv. *Rub.* iii. Ea vero quid notet, probe explicat suis in Notis Cl. Nicolaus Villanus, qui mihi selectus Censor, verbis modicus, re, judicioque ingens.

Consulte] Repeto Elogiorum Henrici cursum ad *Mussati* ductum. Nimirum ex Virtutibus quatuor, quarum splendorem in Boni viri facie verbis hisce vere, ac alte *Seneca* collocavit: *Si animum nobis Boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam ex magnifico, placidoque fulgentem videremus, hinc Justitia, illinc Fortitudine, hinc Temperantia, Prudentiaque lucentibus*, postremam hac voce *Mussatus* collocat in *Henrico*. Prudentis enim est agenda quæque multo ante prospicere, & metiri, eodem Philosopho teste, qui monitis istis Mortales instituit ad Prudentiæ normam: *Si Prudens esse cupis, in futura prospectum intende, & quæ possunt contingere, animo tuo cuncta propone. Nihil tibi subitum sit, sed totum ante prospicias. Nam, qui prudens est, non dicit: Non putavi hoc fieri: quia non dubitat, sed expectat; non suspicatur, sed cavet:* Id porro nihil est aliud, quam *consulte* perficere res agendas. Unde *consulte* idem est, quod *prudenter* Plauto Rud. *Ille qui consulte, docte, atque astute cavet*; sicuti *Annona consultissime providit* apud Julium Capitolinum in Pertinace, idem omnino sonat, quod *prudentissime providit.* Sed testimonium denuntiemus iis, qui in *Henrici* vii. Prudentia celebranda *Mussato* plena cera subscribunt, illudque primo loco dicat *Benevenutus*, ut qui reliquis
81 ætate *Mussato* propior, & Henrico: *Henricus hoc nomine sextus, genere Germanus, parvus Comes de Lutzenburgo, factus est Imperator, & veniens in Italiam, coronatus est Romæ, cum difficultate, obsistente sibi Sapientissimo Rege Roberto. Hic vir* Prudens, *justus, honestus, &c.* Sensit idipsum, & scriptis suis diserte testatus est *Ferretus*, Historicus æqualis his omnibus Vicetinus: *Defuncto Alberto, confestim Germaniæ Proceres, quibus potestas tradita est, pro statuendo sibi Rege conveniunt, &c. tandem multis Germaniæ Ducibus, ut quid indiscussum maneat, menti occurrentibus, præ cæteris Hainricus Lucemburgensis Comes assensu claro decernitur, Federicus tamen Alberti memorati natus, Bavariæque Dux Rodulphus, quoad potuere, nisi sunt hujusce sibi titulum vindicare; sed res in certamen excussa, ut neuter invidia laboraret, Hainrico fere omnium Principum judicio contigit. Hic enim, licet ambobus potentia, opibusve inferior haberetur, non ideo animi, corporisve minor illi virebat industria. Nam, ex clara satis prosapia ortus, inter cæteros bello strenuus, &* Consilio Prudens Valde *putabatur.* Hæc *Ferretus* a nobis ex parte leviter alicubi castigatus. Quid alii? Id ipsum plane, & verbis ferme similibus, ut liquebit. Ait enim Joannes Scheckmannus in Medulla Gest. Trevir. Cap. ix. *Habuit Baldewinus fratrem* Henricum, *justum*, Prudentem, *honestum, &c.* ut hæc illi videatur accommodasse de suo Benevenutus. Elias Reusnerus in Stemmate Lucemburgico: *Henricus Comes Lucemburgensis, &c. Vir* Prudens, *justus, rei bellicæ peritus, &c.* Paulus Langius Bozauviensis in Chronico Citizensi. *Anno Domini* mcccviii. *Albertus Imperator per Joannem nepotem suum, &c. interfectus est. Cui, eodem anno Francofordiæ unanimiter electus, Henricus Septimus, vel (ut alii scribunt, qui Henricum Lantgravium Doringiæ inter Imperatores numerant) Octavus, Comes Lutzelburgensis, in imperio successit*, Vir Consilio, Et Animo Juxta Potens. A quo Æneas Sylvius Historiæ Bohemicæ Cap. xxxi. *Successit Alberto Henricus* vii. *(de quo paulo ante mentionem fecimus) Comes Lutzelburgensis*,

A Consilio Et Animo Juxta Potens. Sed adhuc apertius expressere Cæsaris hujus Prudentiam, sibi fere consentientia tria Rei literariæ lumina, *Jo. Trithemius, Seb. Munsterus, Georg. Merula*, Vicecomitum Antiquitatis Scriptor. Inquit primus: *Princeps ab opibus non magnopere instructus; sed industrius, magnanimus*, Prudens. Secundus: *Paternis opibus non quidem magnus; Justitia autem, &* Prudens, *tum rerum gestarum gloria inter Principes sui ævi præcipuus.* Tertius Lib. vii. Vicecomitum Antiquitatis: *Ubi persuasum Clementem vidit, de Henrico Comite Lucinburgi subjecit. Huic paternæ opes haud magnæ sane erant. Justitia*, Prudentiaque, *tum rerum gestarum gloria, quam natalibus, aut gentili regio illustrior.* Accedunt his Antonius Possevinus Junior in Gonzagis Lib. iii. *Tanta illi Comitas, Fortitudo, ac* Prudentia *erat.* Et Jac. Cavacius Lib. iii. Historiarum Cœnobii D. Justinæ Pat.
B *Urgente anno* (m. ccc. viii.) *Henricus Comes Lucemburgensis Romanum imperium capessivit, cui Pontifex insignia Romæ per Legatos dare pollicebatur, si ante biennium armatus in Italiam descenderet. Arbitrabatur idem ebullientes ubique factiones Welphorum, & Ghibellinorum posse restingui ipsius Cæsaris* Prudentia, *vel armis.*

Pertinet huc etiam Elogium Sapientis, quod eidem Cæsari delatum cerno. Vecerius in illius Vita, initio: *Romam profectus, & Balduino fratri Trevirensis Ecclesiæ Archiepiscopatum confecit, & summis Antistitibus, ac Bono cuique* Sapientiæ, *& Comitatis ingens argumentum edidit.* Trithemius in Chronico Hirsaugiensi ad ann. ciↄ. ccc. x. *Fuit autem Henricus imperator iste Vir* Sapiens, *justus, & gratiosus, in armis strenuus, fidei Christianæ cultor integerrimus*, Consilio Et Animo
C Promptus, *amator cleri, & pauperum defensor:* Et ante *Trithemium* Villanus totidem fere verbis Lib. ix. Cap. i. *Vir* Sapiens, *justus, gratiosus, &c.* Et post utrumque Langius in Chron. Citizensi laudato alibi ad ann. ciↄ. ccc. xiii. *Fuit autem Henricus Vir* Sapiens, *& gratiosus, & in armis strenuus, &c.* Paullo aliter Georgius Merula in supra memorato libro: *Opportune igitur Matthæus advenit, cum quo si conjungi possent, accedente Henrici auctoritate, & imperio, facile, vel invito, & repugnante Patruo, in patriam redirent; tum, si quia controversiæ foret, id parvo labore sub magno Arbitro*, Sapientique Disceptatore *tolli posse.* Marcus quoque Guazius Italicus Scriptor suo in Chronico Virtutes duas, Sapientiam, & *Gravitatem*, hoc in Cæsare extulit pag. 258. Nec Sapientem modo; sed &
D Sapientissimum a Florentinis dictum refert Bzovius Annal. Ecclesiast. Tom. xiv. ad annum ciↄ. ccc. ix. Col. 120. *Florentini insolentiam Germanorum metuentes, cum primum exercitum Imperatoris ex barbaris gentibus collectum esse per contumeliam dixissent, responderunt, sibi non posse de* Sapientissimo Imperatore *persuaderi, qui velit in pacatam Urbem tam numerosas phalanges immittere, &c.*

Longissimus hac in Nota sim, si quæcunque alii, sive de Cæsaris hujus *Sapientia*, sive de *Prudentia* tradidere literis, hic connectam. Et quorsum? Siquidem enim Prudentis, & Sapientis est, uti nos clare *Seneca* docuit, longe in futurum prospicere, quæ possint accidere, cavere etiam; nec non &, ex aliorum sententia, dolos dolis illudere, astum astu; multaque dissimulare plerumque, dissimulavit *Henricus* Medio-
E lani, *re cogente, Maphæi culpam ad tempus*, testimonio Nostri *Lib.* ii. *Rub.* i. Quin idem apud eundem, ob contumelias a Patavinis acceptas Lib. iv. Rub. i.

Spem vultu simulat, premit altum color dolorem:

Lib. ejusdem iii. Rub. iii. *in animum statuit Longobardos eorum actibus refellere, ne jam ex proviso Gallicum a Ligure superetur ingenium.* Lib. viii. Rub. vi. *Romæ decrescentes copias suas videns, eventuros successus mente usquequaque conjectat.* Eodem Lib. Rub. viii. alia præ se fert vultu, alia mente versat, *ut extra Urbem versus Tiburim divertat, inscijs inimicis.* Lib. ix. Rub. i. bellum laturus in Tusciam, non nisi *multis ad idem propositum recensitis, diuque permensis Viterbium petit.* Libro eodem Rub. iii. *Clanculum rebus compositis, ne quicquam sinistri peragranti officeret, Arnum transit.* Pi-
F sis existens, Legatis ad se confluentibus undique magnis ex causis, *non minus* Prudenter, *quam juste respondet*, ut habet Huldricus Mutius *Lib.* xxiii. *Chronici Germanorum.* Genuæ *Gambatosa* (qui *Richardus Gambatesa* Nostro *Lib.* v. *Rub.* vi. Roberti Apuliæ Regis Secretarius, & Orator) *pro vanis simulatione redundantibus, quæ afferebat, verba ab Henrico simulata recepit*, ut est apud Krantzium *Lib.* ix. *Saxoniæ, Cap.* ii. cujus & illa est Nota in Margine ad hunc locum: *Sic ars deluditur arte.* Ac ne plura congeram ab illo prudenter gesta, si Prudentiam a *providendo* deduxit Tullius *Lib.* i. *de Legibus*, quis nisi insignite impudens, aut prodigiose stultus, Henrici *Prudentiam* in dubium vocare

care audeat, cum ipsemet sibi *Regalem Providentiam* adscripserit in Rescriptis primis, quæ *Patavinorum* Legatis indulsit, deditque Noster *Lib.* III. *Rub.* VI. quo testimonium ea de re dicerent luculentum? Nemo sane est, qui nesciat, *Pisanos* tanti fecisse Principis hujus *Prudentiam*, quam sæpius fuerant admirati, ut, eo extincto, secuti judicium illius, *Friderico*, Regi *Trinacriæ*, Principatum detulerint, ut, quem ille sibi socium delegisset, & nova affinitate adjunxisset, iidem Principem sortirentur, ultro ei delato Civitatis imperio, *Vecerio*, *& Abrahamo Bzovio* testibus *Annal. Eccl. Tom.* XIV. *Col.* 217. *Num.* XIX. mirari ut interdum subeat, ab horum altero proditum, Col. 184. Num. II. *visum Henricum in Urbe præcipiti temeritate, se suosque adducere in discrimen:* ab altero *objectam eidem imprudentiam* in eadem Urbe, *Lib.* IX. *Saxoniæ Cap.* IV. tum ob Primores Urbis apud se detentos in vinculis, tum ob imperata tributa Populo ad Coronationis decus.

82

FORTITER] Moneor ab hac voce, ut FORTITUDINEM, Virtutem hujus Cæsaris aliam, quibus possim, coloribus hic adumbrem. Sed ejus mihi primo loco divisio præmittenda est, ut hic olim Heros terrarum Orbis ab ea Virtute distinctius efferatur. Duplex est Fortitudo: *Mentis* una, *Corporis* altera nuncupatur. Quæ *Mentis fortitudo* est, definitore *Hieronymo* in *Joannem* ad *Aristotelis*, *Tullii*, *Macrobii*, *Andronici*, *Senecæ*, & aliorum mentem, *est immobilis inter adversa gloriosa animi claritudo, res arduas pulchre administrans, quæ nec adversis infestando frangitur, nec prosperis blandiendo elevatur:* Constat altera *constantia mentis*, *firmitate laterum*, *membrorum*, *& vigore.* Attende nunc Fortitudinem unam, & alteram in HENRICO. Audiit nimirum ille, *Princeps fortis*, *magnanimus*, *invictus*, *invictissimus*, *constans*, *obstinatus*, *acer*, *constantissimus*, *instantissimus*, *robore*, *vigoreque præstans* una propemodum Scriptorum omnium voce, quod meum nunc fuerit aperire. Audiit in primis:

FORTIS

Nauclerus Vol. II. Chronographiæ Gen. XLIV. *His* (cæde Fratris, & Uxoris interitu) *etsi moveretur Rex, ut homo; non eo minus iter persequitur, ut Vir constans, atque* FORTIS, *venitque Pisas, &c.* Meyerus Lib. XI. Annal. Fland. *Jactabant enim Flandri, se ope tam* FORTIS, *tamque fidi sibi* AUGUSTI *bellum aliquando egregrie reparaturos in Gallos.* Possevinus junior in Gonzagis Lib. III. *Tanta illi Comitas*, FORTITUDO, *& Prudentia erat.* Idcirco Noster *in Oratione ad Pat. Patres Lib.* VI. *Rub.* I. *pag.* 32. jure fecit eum sedentem *in suæ Fortitudine Majestatis*: Et Lib. XVI. Rub. I. *His*, inquit, *omnibus allectus, conceptu peroptimo*, FORTIQUE INSTINCTU, *per internuntios cum singulis per loca singula tractare, polliceri, hortari dies noctesque exagitabatur.* Facit huc etiam, quod observavit eruditissimus *Freherus* ad *Leupoldum*, nominibus in *Cus* desinentibus inesse *fortitudinis* notam, quod idem unico; at insigni exemplo firmat, ducto ex nomine *Chilperici*, de quo *Venantius Fortunatus*, Episcopus *Pictaviensis*, & Vates sacer hæc scripsit:

Chilperice potens, si interpres Barbarus extet,
Adjutor FORTIS *hoc quoque nomen habes:*

Et addit, id ipsum de nominibus in *Dulphus*, & *Ricus* (quod *Henrici* nomen propius attingit) à I. Lipsio proditum *in Lib. Poliorceticon*, aliaque aliter desinentia nomina aliud indicare.

MAGNANIMUS.

Sic dictus præcipue Nostro *Lib.* III. *Rub.* VI. de illius Gestis, ea in Oratione, quam ad ipsum habuit, Lib. IV. Rub. I. *Quod nihil permoveretur Brixianorum maledictis*, Lib. VII. Rub. I. Lib. XI. Rub. IX. *His, aliisque* IMPERATOR MAGNANIMUS *Principum, militumque animos extollebat.* Et Lib. IV. de Gest. Ital. Rub. II. *Qui* MAGNANIMUM HENRICUM VII. *Orbis terræ Principem suis consiliis acquiescentem fecit*, de se ipso loquens. Sed hac etiam appellatione celebratus HENRICUS VII. Imp. Trithemio: *Princeps ab opibus non magnopere instructus; sed industrius*, MAGNANIMUS, *& prudens*: Nauclero, loco antea commonstrato: *Placuit Pontifici consilium, & simul cum Cardinale nominant etiam Electoribus Comitem de Lucemburg, Virum* MAGNANIMUM, *industrium, &c. Pratensi tum bene notum.* Et Eliæ Reusnero: *Vir prudens, justus, rei bellicæ peritus*, MAGNANIMUS, *rebus secundis nunquam elatus, adversis nunquam dejectus.* Quorum postrema hausit ex Augustali Benevenuti, qui in eo: *Optimus Imperator, cum imperasset Annis* IV. *Mensibus* VIII. *& Diebus* XVIII. *nunquam elatus prosperitate, nunquam dejectus adversitate, anno Domini* M. CCC. XIII. *mortuus est:* Aut ex æquali Benevenuti Villano

A Lib. IX. Cap. XLVIII. *Enituit hujus summæ Virtutis in* HENRICO *splendor, ut neque fortuna deprimeretur adversa, neque secunda nimium efferretur.* Summæ plane Virtutis splendor, quippe qui summis in Viris tantum jubar suum exeruit, & alios in eorum admirationem traxit. Augustinus *Lib.* I. *de Civit. Cap.* XXIV. De M. Attilio Regulo, cujus animi magnitudo dicta Tullio III. *Off. Paradox.* II. Val. Max. *Lib.* I. *Cap.* I. Polybio *Lib.* I. *&* II. Gellio *Lib* VI. *Cap.* IV. Senecæ multis locis. Appiano *in Lybico*, Floro *Lib.* II. *Cap.* II. Tertulliano *ad Martyres*, & *in Apologetico* sub finem, Orosio *Lib.* IV. *Cap.* X. Augustino eidem *Lib.* I. *de Civit. Cap.* XV. Horatio *Ode* V. *Lib.* III. Silio *Lib.* VI. aliis: *Inter omnes suos laudabiles, & virtutum insignibus illustres Viros, non proferunt Romani meliorem, quem neque felicitas corruperit: nam in tanta victoria pauperrimus permansit; neque infelicitas fregerit: nam ad tanta exilia revertit intrepidus.* Wilhelmus Heda de Nicolao IV. Episcopo Trajectensis Ecclesiæ XLVII. *Adversa quæque expertus, nunquam animo consternatus, omnique virtute præditus, qualem longa desiderabit posteritas.* Gaspar Barthius Advers. Lib. I. Cap. XI. de Antonino Imperatore, ex ipsius Antonini Eclogis, & Suida: *Notabilis sane hujus Principis constantia morum fuit, siquidem nec lætis, nec tristibus mutabatur ejus vultus.* Et de Catone, & Fabio *Plutarchus*, & alii. Sed pergamus nos MAGNANIMI Titulum asserere HENRICO ob ipsammet ANIMI MAGNITUDINEM, qua præ cæteris fulsit. Vecerius in illius Vita: *Sed ipse, qua erat integritate*, ANIMIQUE MAGNITUDINE, *ne die dicta temere abfuisse crederetur, fidei, quam valetudinis rationem habere maluit.* Carrio: *Qui in fratre Henrico non opes, quæ exiguæ erant; sed alia, &c. prædicabat, generositatem naturæ, ingenii præstantiam*, EXCELSI ANIMI MAGNITUDINEM, *&c.* Mussatus noster Rub. XIII. hujus Libri: MAGNANIMITATEM *concomitari Mansuetudo videbatur.* Ea re Virum *Magnanimi cordis* Villanus dixit Lib. IX. Cap. I. ANIMO *magnum* Langius in Chron. Citizensi, *Animo Potentem* idem ibidem, & Æneas Sylvius Hist. Bohemicæ Cap. XXXI. *Promptum* Trithemius in Chron. Hirsaugiensi ad annum CIↃ CCC. X. *Magni animi, & virtutis* Bernardinus Corius Mediolanensis ad annum CIↃ. CCC. XI. ad eamque *Virtutem*, uti solitam, excitatum eumdem legimus a Pontificiis Legatis in Nostro Lib. IV. Rub. I. verbis illis: *Ipseque confidenter ad solitam* VIRTUTEM *exsurgat, vires animumque indeficienter intendat:* quin & eandem innatam illi scripsisse Vecerium, cum ita clausit illius Vitam: *Quod si Campaniæ obtinendæ facultatem Dii tribuissent, infinitum esset, quantum ille Rex, & opportunitate commeatuum, & innata Virtute moliri, efficereque potuisset.* Unde Noster *Epistola* XVII. in comparatione *Henrici* cum *Cane Scaligero*, ab hoc Urbes astu, & dolo capi prodidit; ab illo vi, & virtute: & *Vecerius*, spectatam illi virtutem maxime profuisse ad obtinendum Cæsarei fastigii culmen. COLUMNAM itaque MAGNANIMITATIS *Argentinensis* dixit ad ann. CIↃ. CCC. XIII. *Sicque heu periit* COLUMNA MAGNANIMITATIS, *& Justitiæ, &c.* Quod Elogium laudat etiam Lehmanus *in Chronico Spirensi Lib.* VII. *Cap.* X. Ut enim consignatum extat *Lib.* XI. *Rub.* VIII. Nostri, Columnæ instar *regio animo Contubernalium mortes pertulit constanti virtute mœrorem supprimens:* Ut Lib. XIII. Rub. VII. *multis licet curis implicitus, permulta ingenti animo versat:* Ut Lib. XVI. 83
Rub. V. *permulta cum Apulis, Calabris, ac Romanis per internuntios sciscitare, tentare, polliceri, componere sedulis vigiliis ingenti animo studet.*

INVICTUS.

Vecerius: *Sed & barbaros lætitia* INVICTI DUCIS *extincti obtinuit.* Fasciculus Temporum Ætate VI. ni fallor: *Victor gloriosus, & bellator* INVICTUS *extitit.*

INVICTISSIMUS.

Datus hic illi Titulus a *Carolo* IV. Imperatore, ut ostensum in prima hujus Rubricæ Nota. Datus & a Nostro in Orationis calce, quam apud illum dixit, Libroque tertio consignavit post Rubricam sextam: *Tuque vive, valeque* REX INVICTISSIME, *salus viventium Christianorum.*

CONSTANS.

Multo ante *Nauclerum* laudatum supra in Titulo *Fortis*, Henrici CONSTANTIAM celebrarat Noster. Habet ille scilicet Lib. VIII. de illius Gestis Rub. III. *Cæsar, &c. indeficiens* REGIA CONSTANTIA *ad omnis belli fortunam tentandam animum erexit.* Et Epistola II. quæ in illius commendationem scripta;

Fac tua sit nostri series CONSTANTIA *Libri*:
Namque erit hic vitæ fons, *&* *imago tuæ*.

Nec multo post de eadem in se amando:

Et sors quæque suo casus mutaverit, *unquam*
Mutua non solvit fœdera nostra fides.

Et alibi in aliis rebus præbentibus Constantiæ materiam, & segetem opportunam. In obsidione quippe Brixiensi *inter varia Cæsar animo constantiori*, *accitis ad concilium Curiæ Principibus*, *quæsivit*, *quidnam agendum instaret*, stylo Mussati Lib. IV. Rub. III. Qua de re quoque Bzovius in hæc verba: *Cadaverum ingentes strues*, *ex graviore odore Theutonicorum*, *exercitum pestilentia infecerant. Plurimi eorum variis ex ægritudinibus moriebantur: alii a corrupto aëre diffugiebant. Pertinaci tamen proposito Henricus urbi incubabat*, *si quo modo constantes animi frangeret*: *nec multo post voti compos fuit.* Sed ex Nostro profecit *Bzovius*, ut indicabunt *Rubricæ* sequentes, & hæ maxime, *Septima Lib.* III. *Prima*, *tertia*, *quinta*, & *sexta Quarti*. Nusquam enim non meminit hujus Virtutis Noster. Ecce *Lib.* III. *Rub.* XIII. in morte Valerani Cæsaris ipsius fratris: *Mirumque*, *ac memorabile*, *quod Cæsar constanter hoc tulerit*, *ut nullius prorsus indaginis in illo vultus*, *actusve deprehensa molestia: cujus imitatione*, *&* *taciturna Curia tantum funus silentio dissimulatum præteriit:* Et in Uxoris dulcissimæ funere Lib. V. Rub. IV. *Mortem ejus strenue ferens Inclytus Rex*, *nullam in patulo effudit lachrimam.* Cui adstipulatur Huldricus Mutius in Chron. Germ. Lib. XXIII. *Nec tamen ita Uxoris morte doluit*, *ut esse se Virum meminisse desierit. Nam in rebus administrandis*, *in respondendo Legatis*, *in causis discernendis nullum doloris vestigium omnino apparuit.* Pari num constantia *Leodiensis* Episcopi, *Theobaldi de Barro*, consanguinei sibi longe carissimi cædem pertulerit, pronunciare non ausim. *Nam cum Henricus de Blanckenberg id Regi flendo nuntiasset*, *Henricus Rex* (verba sunt Argentinensis ad annum CIƆ. CCC. XII.) *ipsum redire cum fletu ad sinum matris dixit.* Verum enim vero vel annosa Ornus crebris ista bipennibus vertice concusso nutat,

Vulneribus donec paulatim evicta supremum
Congemuit, *traxitque jugis avulsa ruinam:*

Notaque est Parœmia vetus. δρῦς πληγαῖς δαμάζεται: *Quercus plagis domatur.*

OBSTINATUS. ACER.

Leonardus Aretinus Lib. V. Histor. Florentinorum: *Quibus*, *cum anxie resisti posse videretur*, *addito hujus Viri tam* ACRIS, *tamque* OBSTINATI *adventu*, *in summum discrimen res adducebatur.* ACREM quoque vocare libuit Argentinensi, cujus verba dabimus in Elogio *Strenuitatis*.

CONSTANTISSIMUS.

Talem in amando *Friderico*, Siciliæ Rege, fuisse Vecerius tradit: *Fridericus*, *cui fœdus cum Imperatore percussum paulo supra tradidimus*, *medio agens alto*, *ut excessisse Cæsarem e rebus humanis accipit*, *ingenti videlicet molestiæ animi consternatur: eratque ea constantia*, *Henricique amore*, *ut quoniam videre vivum nequiverat*, *extinctum saltem contemplari exoptaret. Itaque Pisas non ob aliam rem navigans*, *prolatum corpus regium inter uberes lachrymas conveneratus*, *recondi difficile passus est*, CONSTANTISSIMI DUCIS *amicitiam immature sibi deplorans ademptam.* Nimirum Constantissimi ambo de summæ inter se Constantiæ laurea decertabant.

INSTANTISSIMUS.

Idem Vecerius in ejus Vitæ clausula: *Vitam* INSTANTISSIMI PRINCIPIS, *qua acceperamus* (*ut puto*) *traditione narravimus*, *quem non Italia modo*, *nullis neque adversis frangi potuisse*, *neque secundis efferri manifesto cognoverat: sed &* *barbaros lætitia invicti Ducis extincti obtinuit.*

ROBORE VIGOREQUE PRÆSTANS.

Ducet hic *Mussatus* familiam reliquorum, Epistola II.

Fecerat hoc Pietas, VIGOR, *&* *Clementia recti*
Principis Henrici, *&* *Simplicitatis amor.*

Et in Centone ad Filium pag. 92.

Illi corpus erat durum, *patiensque laborum*

Pone subit Ferretus: *Hic enim licet ambobus* (Fridericum, & Albertum intelligit) *potentia*, *opibusque*, *inferior haberetur*, *non ideo Animi*, *Corporisque minor illi virebat industria.* Sequitur Carrio: *Qui in fratre*, *&c. prædicabat Generositatem naturæ*, *&c.* VIGOREM ÆTATIS, ET CORPORIS ROBUR, AC FIRMITATEM *ad tolerandos militiæ labores.* Claudet agmen Ciaconius in Clemente V. *Insinuavit vero* (Cardinalis Pratensis) *his* (Electoribus) *Henricum Comitem Lucemburgensem*,

A *Virum armis strenuum*, *&* ROBORE CORPORIS FEROCEM.

STRENUE] Poterat *Henrici* STRENUITAS cum ejusdem *Fortitudine* commode copulari; sed placuit hic hærere Nostro, qui visus unam ab altera sejunxisse, adverbiis inter se duobus *Fortiter*, & *Strenue* separatis. Vidimus in superioribus *Notis ad Rub.* II. Henrico VII. Cæsari Majores hujuscemodi contigisse, quos *Armorum*, *Bellorumque strenuitas* maxime commendarit, respondit iisdem *Henricus* Virtute persimili cumulate. Atque ut Clarissimorum Virorum testimoniis res agatur, clare, & apposite Ferretus: *Nam*, *ex clara satis prosapia ortus*, *inter cæteros* BELLO STRENUUS, *&* *consilio prudens valde putabatur.* Talem etiam agnovit æqualis eorum temporum Villanus, nec uno in loco STRENUUM appellavit. *Argentinensis* in eadem

B sententia fuit. Quare de illius ad imperium electione loquens: *Occiso*, inquit, *Alberto Rege*, *Hainricus Comes de Lutzelburg* STRENUUS, *&* *acer eodem anno in festo omnium Sanctorum a Principibus concorditer in Francfurt est electus.* Fuit & Joannes Hocsemius in Theobaldo de Barro Episcopo Leodiensi LXXIV. Cap. XXXI. *Hic justus*, *&* *religiosus*, *&* IN ARMIS STRENUUS *Ecclesiam diligebat.* Sicut & Thrithemius in Chron. Hirsaug. ad annum CIƆ. CCC. VIII. VIR *bonus*, STRENUUS, *&* *imperiali honore dignus.* Et infra ad annum CIƆ. CCC. X. *Sapiens*, *justus*, *gratiosus*, *&* IN ARMIS STRENUUS. Quibus affinia sunt, quæ habent Langius in Chronico Citizensi: *Sapiens*, *gratiosus*, ARMIS STRENUUS: Ciaconius in Clemente V. *Insinuavit vero his Henricum Comitem Lutcenburgensem Virum* ARMIS STRENUUM, *&c.* Albertus Krantzius Lib. IX. Saxo-

C niæ Cap. I. *Henricus Comes de Lutzenburgo in Lotharingia*, *Vir* AD ARMA SRTENUUS, *Rex Romanorum post Albertum ab Electoribus Francfordiæ designatur*, *Septimus ejus nominis:* Meyerus Lib. XI. Annal. Fland. *Electus est statim Henricus ejus nominis Septimus*, *qui Comes erat Luceburgensis*, *Vir non modo* BELLO STRENUUS, *sed pius*, *&c.* Huldericus Mutius in Chron. Germ. Lib. XXIII. *Religiosus*, *Ecclesiæ amicus*, STRENUUS: Christophorus Lehmanus Lib. VII. Cap. X. Chron. Spirensis: *Ne autem Electores ancipiti disputatione ab electione distraherentur*, *Henricum Comitem Luzelburgensem Pietate*, *&* STRENUITATE *spectabilem iis proponendum*, *&* *clanculum decernendum*, *&c.* & alii, quos inter usus superlatiori gradu Wernerus Rolewink in Fasciculo Temporum, Ætate VI. *Iste Henricus fuit Comes Lutzelburgensis* IN MILITARIBUS ACTI-

D BUS STRENUISSIMUS. At quorsum omitto Nostrum? Si fecerim, inique sine dubio fecerim. Nam & illi Cæsaris hujus *Strenuitas*, adumbrata saltem, cum scripsit Libro IV. Rub. V. *Mortem ejus* (*Uxoris*) *strenue ferens Inclytus Rex*, *nullam in patulo effudit lachrimam:* Et Lib. XVI. Rub. II. *Angustatus in Tuscia terræ successibus infestis Cæsar*, *corde strenuo mari omnem tentare fortunam disposuit.*

Hi mihi, tibique, nostri studiose Lector, STRENUITATIS *Henrici* præcones, ac testes. Quot, ac quales? quam sibi, verbis etiam ipsis, similes & concordes? Sed juvat ab ipsis quoque Liberis ejus, & Nepotibus hanc in illum Virtutem, & Laudem derivare. STRENUI siquidem creantur STRENUIS, inest Patrum virtus in liberis, *nec imbellem*, ut ille præclare cecinit, *progenerant Aquilæ Columbam.* At ejus quales, quæso, Liberi, ac Nepotes? STRENUI ad unum o-

E mnes, si unum exceperis *Wenceslaum*, Caroli IV. sobolem omnino degenerem, socordia ac ignavia torpidam, generis totius sordem ac dedecus, non Ingenio modo hebeti ac sordido, nullarumque rerum, nisi voluptatum intelligente: non Animo, non a Republica tantum; sed pæne ab omni honestate alieno: non Corpore prorsus ignavo, neque ad ullam aliam rem, quam ad obscænas, ac turpes voluptates idoneo; sed ipsa quoque hominis specie distorta penitus ac deformi, *Thersiti*, quam Principi propiore. Quam enim, quæso, *Strenuus* JOANNES *Henrici F. Bohemiæ Rex*, qui manu potenti semper regnum gubernavit, & Patre in *Italia* agente, apud *Germanos* vicario nomine administravit imperium: Patre vero defuncto, cum plurimæ Civitates ei sese dedissent, animo strenuo penetravit *Alpes* cum exercitu, easque non paucis annis tutatus

F est, ut *Æneas Sylvius* tradit *in Bohem. Cap.* XXXII. Qui anno CIƆ. CCC. XVIII. ex *Trithemii* fide *in Chron. Hirsaugiensi* a *Coloniensibus*, jussu *Ludovici*, Imperatoris, bellum illaturis *Henrico*, Archiepiscopo *Coloniensi*, & suo ob violata pacta, & fœdera pacis initæ cum *Ludovico*, & secutas *Friderici*, Ducis *Austriæ*, partes vocatus in auxilium, Archiepiscopum, *Bonnam* obsidens, graviter impugnavit; fuitque tandem in caussa, ut *Ludovicus* etiam de hoste sui acerrimo *Friderico* quæsitam annis octo victoriæ pal-

palmam, interveniente conflictu durissimo, reportaret? Qui deinceps, anno nempe vertente CIↃ. CCC. XXIV. cum *Balduino*, Archiepiscopo *Trevirensi*, patruo suo, *Metensem* Civitatem obsedit, cum non ante multo *Monasteriensem* Episcopum domuisset? Qui consequentibus ad hæc annis CIↃ. CCC. XXIIX. & CIↃ. CCC. XXIX. *strenua valde, & magnifica* (verbis utor Chronicæ Aulæ Regiæ ex Cap. XXI.) *contra Lithuanos, & Paganos in bellicis actibus exercuit opera, ut communis omnium præconizat fama*, quod & Dubravius firmat *Lib.* XX. *Hist. Bohemorum*? Unde versus isti eo seculo vulgati, eodemque digni:

Hunc, peto, cerne Virum, qui perpetrat undique mirum
Hic nisi bellare solet, & pugnis inhiare;
Qui quasi torpescit, a bellis cum requiescit.
Est raro terra, quæ sit per eum sine guerra.
Hoc Germania, Francia, Flandria monstrat aperte:

Qui biennio post *Posnaviam* vallavit acriter, & obsidione cinxit, ut iis ex literis patet, quas Notarius ejus B. ad *Petrum*, Abbatem Monasterii Aulæ Regiæ, anno illo *Brunnæ* dedit: Abbas vero ipse Chronicis suis inseruit ad eundem annum: Qui demum anno CIↃ. CCC. XLIV. *Edoardum*, Regem *Angliæ*, *Franciam* denuo ingressum, in socias partes accitus a *Gallis*, insectatus est, initoque cum illo certamine ad *Cressiacum*, reliquit triumphantem *Gallum* sagittæ ipse cuspide vulneratus, supra laudato *Trithemio* teste, nec non & *Pantaleone Candido* in hæc verba:

Atque hinc cognatis cum sese immitteret armis,
Gallorum auxilio subiens, se Marte Britannis
Opposuit, multosque atrum demisit ad Orcum
Ipse viros dextra ingenti, FORTISSIMUS HEROS
Occubuit simul, æthereæ & se reddidit aulæ:

Quæ Martinus Cuthenus solo Disticho sic adstrinxit:

Lumine JOANNES *post facta ingentia cassus,*
Fortiter occubuit Gallica castra sequens.

Vere *Fortiter* a Cutheno dictum. Namque admonitus tum a suis, ut retrocederet, verba illa *Heroe* plane digna *fortissimo*, quasi cygneum quiddam, brevi moriturus effudit: *Tergane hosti Bohemiæ Rex ostendet? Dii tam ingloriam a me avertite famam. Aut ego hodie victor evadam, aut letho insigni regie cadam:* Id quod postremum ei contigit, cadentibus secum ex Proceribus, *Henrico*, Petri Rosensis filio, & *Jano Lichtenbergo*, ac præterea ex equestri ordine strenuissimo quoque, omnique demum *Gallicæ* nobilitatis flore, ut alia strenua illius innumera facinora prætermittam, quæ, præter Historicos *Bohemicarum* rerum, *Aulæ Regiæ Chronica* literis consignavit, nec non & filius ejus *Carolus, Quartus* ejus nominis Imperator, tum Regni, tum Virtutis hæres *in Commentario Rerum a se cum Patre domi, forisque gestarum*, qui beneficio *Marquardi Freheri*, Viri doctissimi, lucem hausit anno CIↃ. IↃ. CII. *Wechelianis* typis. Hinc jure datum illi *Fortissimi Regis* Elogium iis in carminibus, quæ *Dubravius* attulit in calce Libri XX.

Joannes quondam Marchio, Princeps illustrissimus,
Qui Caroli Quarti Cæsaris Maximi frater fuit germanus,
Quorum genitor JOANNES COECUS, *Princeps Serenissimus.*
Bohemiæ, & Poloniæ regnorum REX FORTISSIMUS.

Datum & eidem laudi, quod se in omni militia, exerceret, frequentaret torneamenta, hastiludia ageret, ita ut tota *Francia*, & *Gallia* vix enarrare sufficeret Regis ejus facta magnifica, auctore *Petro* Abbate Monasterii Aulæ Regiæ in Chronica cognomine Cap. XIX. in qua pariter Cap. XXVII. eidem Scriptori tum viventi, videnti, scribentique cum laude dictus: *Henrici Romanorum Imperatoris nobilis propago, & prosapia generosa, grandi sibi parto nomine juxta nomen Magnorum, qui sunt in terra.*

Jam quis CAROLI IV. tali Patre geniti *Strenuitatem* in dubium revocarit, cum is adeo multa cum Patre bellorum, laborumque socius, & sine Patre gesserit, quæ tum ipse, literarum bene peritus, Commentario illo suo, tum suis monumentis Historicis a-
85 lii complexi sunt? Audiatur, si vacat, *Gaspar Cropacius* in ejus filio degenere *Wenceslao*, Rege *Bohemiæ* XII. & Imp. Romano:

Ut Pater insignis, præstansque virilibus ausis,
Eximia virtute animi, multoque decore,
Romanos fasces, & sceptra Bohemica gessit:
Sic eadem luxu, nimio torpensque veterno
Filius, heu nimium neglexit deside vita.

Itaque sic illius, Juvenis adhuc, virtutem expressit Auctor Chronicæ Aulæ Regiæ, laudatus supra Cap. XXXII. *Wenceslaus cognominatus Karolus, Johannis Regis Bohemiæ filius primogenitus, in civitatibus Lombardiæ pro Capitaneo a Patre positus, de suis hostibus, videlicet Cane de Verona, & suis complicibus, bello campestri gloriosissime triumphavit, plurimos occidit, & plurimos captivavit, quemadmodum mihi dixerunt, qui his bellis interfuerunt, & suis oculis conspexerunt. Multa hi de* MAGNANIMITATE *istius juvenis referunt, quia ipse nequaquam his præliis abesse voluit, sed adesse. Cinctus ibidem inter acies baltheo militari, pugnat animo non pueri, sed virili. De duobus dextrariis dejectus, sit* (forte *fuit*) *aliquantulum in brachio vulneratus: vicit ipse, campos obtinuit; pars hostium occiditur, & pars fugit.* Sic & eandem suis Æneas Sylvius lineis adumbravit in Hist. Boh. Cap. XXXIII. *Is vivente Patre adversus Tartaros feliciter dimicavit, Civitates Lombardiæ a Patre acceptas armis tutatus est. Pugnavit adolescens cum Veronensibus, eosque prælio fudit. In ea pugna, bis equo dejectus, non dubitavit tertium conscendere, facinoraque* FORTISSIMI MILITIS *edere.* Et infra: *Fuit autem hic* CAROLUS VIR MAGNORUM OPERUM, *qui Regnum Bohemiæ tum Religionis cultu, tum Legum, ac bonorum morum disciplina illustravit.* Sic & Dubravius Lib. XXI. *Bene autem, ac feliciter* CAROLUS (*sexdecimum tum agebat annum*) *Patris in Italia Vicarius, res gerebat pace, & bello: in utroque tempore providus, &* STRENUUS *adversus insidiatores, & bellatores.* Harum porro magnam partem *Pantaleo Candidus* carminibus his inclusit:

Filius egregiis ut CAROLUS *inclytus armis,*
Tartaricas forti pepulisset Marte cohortes:
Et juvenis patrias defenderet arcibus oras
Belli ausis: ac Veronæ jam signa potentis
Fudisset, nulla solitus desistere pugna,
Dum robur dextræ, & superesset corpore sanguis;
Inclyta defuncto suscepit regna parente,
Acceptus plausu ingenti, populique favore.

Hinc illi facile partum *Imperatoris Maximi* cognomentum, ut indicant supra memorati versus in illius Patre:

Joannes quondam Marchio, Princeps illustrissimus,
Qui Caroli Quarti CÆSARIS MAXIMI *frater fuit germanus, &c.*

Jureque *Floris Regum* titulus eidem a *Pantaleone* in illis datus:

Hæc igitur tibi laus, hæc gratia, CAROLE, *habetur,*
Ævi perpetuos longum mensura per annos,
Donec viva piæ remanebunt nomina Musæ.
Salve, perpetuumque vale FLOS OPTIME REGUM.

De WENCESLAO *Caroli* IV. Fratre, primoque *Lucemburgensium* Duce, instar omnium esse posset Elogium, quod illi Trithemius concinnavit ad annum CIↃ. CCC. LVI. *Iste Dux* WENCESLAUS, *filius Joannis Bohemiæ Regis, Nepos Henrici Imp.* VII. *& frater* (*sicuti diximus*) *Caroli* IV. *homo genere nobilissimus; eruditione literarum doctus;* IN RE MILITARI STRENUUS; *vita, & moribus vix alteri secundus; Justitia, Clementia, & Pietate magnificus:* nisi ista pariter in illius bellicæ Strenuitatis encomium haberentur apud Magni Chronici Belgici Collectorem, pag. 309. *Anno Ducatus Wenceslai* XVI. *salutis* CIↃ. CCC. LXIX. VENCESLAUS *Dux Lucemburgi, & Brabantiæ cum multis Nobilibus bellum contra Wilhelmum primum Ducem Juliacensem, Eduardum Ducem Geldriæ gessit, non longe a Juliaco, in loco dicto Bæsuvilre, in quo bello Eduardus Dux Geldriæ primo aggressu in cerebrum sagitta percussus, & extra bellum ductus, obiit Ducatus sui anno* X.

Vocor ab his ad SIGISMUNDUM secundo genitum *Caroli* IV. Nam vita traducta silentio a primo loco genito *Wenceslao*, eum me transire silentio jubet. Fuit itaque æque Patri *Strenuitate par* filius SIGISMUNDUS, ac Wenceslaus *impar*, & *Imperator*, ex Dubravio Lib. XXV. *ad omnia fortiter audenda promptissimus, cujus Virtuti clausum nil esse posset.* Quare *Subinco* (*Sbinco* aliis) *Pragensis* Ecclesiæ Archiepiscopus, cum adversus nefarios *Jacobelli*, Misnensis Hæresiarchæ, conatus, qui secum ingentes aliorum catervas trahebat in præceps, nihil in *Wenceslao* Cæsare, non homine, sed libidinis, & ignaviæ monstro, præsidii reperisset, ad *Sigismundum*, adhuc *Ungariæ* Regem, confugit, ut fratris negligentiam emendaret, narrante rem omnem Ænea Sylvio *Cap.* XXV. *Hist. Bohemicæ* luculente: imo & adversus *Hussi* turbas, ex *Joanne Dubravio* ejusdem *Historiæ Bohemicæ Lib.* XXIII. Ob eam sane caussam *Ludovicus*, Ungariæ Rex, *Sigismundum* adhuc puerum in filium adoptavit, promissis ei filiæ nuptiis, & Regno in dotem, quod strenuæ jam tum indolis conspicua sese in illo signa prodiderant, quæ spem ejusdem eximiam concitabant. *Fuit enim* (ut habet Carrio) SIGISMUNDUS, *Ingenio excellenti, Animo magno, & heroico, & qui conferri cum veteribus Carolis, & Ottonibus posset indolis præstantia, pietate, sapientia, magnitudine animi, industria, dexteritate in consiliis, patientia laborum, si opti-*

optime cogitatis conſiliis, provideque ſuſceptis, & laudatiſſimis conatibus reſpondiſſet Fortuna, nec juſtis, ac neceſſariis armis contra Turcas ſucceſſus fata negaſſent. Hinc ejuſdem in laudem Pantaleo non fucate:

Non illo Regum vixit præſtantior alter,
Nec mage conſiliis aptus, nec fortibus armis
Cæſar in egregiæ Varadini mole ſepultus:
Mortuus ipſe Getis etiam trepidantibus horror.

Nec honorifice minus Gaſpar Cropacius in Bohemiæ Ducibus:

Excellens acie mentis, ſtudiiſque Minervæ
Clarus, ut aſſumptis infelix Marte ſub armis,
Nec tamen adverſis Fortunæ flatibus unquam
Devius a recto, aut pavida formidine fractus,
Digna SIGISMUNDUS *meruit præconia Cæſar.*
Quidquid enim debet Princeps laudatus habere
Virtutis; quidquid veri belloque, togaque
Conſilii decus id forti ſub pectore clauſum
Poſſedit, nec dote fuit fraudatus ab ulla.
Munificum Clariis ſeſe, facilemque Deabus
Exhibuit, doctoſque Viros reverenter habebat.
Felix, ſi fatis non colluctatus, in omnem
Eventum intrepidus, dubio quoque Marte fuiſſet.
Sæpe manu valida Geticos invaſit in hoſtes,
Sæpe Bohemorum tentavit milite robur
Indomitum, pugnans Fortuna ſemper iniqua.
Multa tamen geſſit triplici diademate digna.
Digna ſalutari turbatis Principe rebus,
Auſonias luſtrans oras, & ſchiſmata purgans,
Queis tunc Romulidum fervebat factio Patrum.

Adhucque propius, etſi preſſius ad mentem noſtram Æneas Sylvius Hiſt. Bohem. Cap. XXXIII. SIGISMUNDUS, *alter Caroli filius, a Rege Hungariæ Ludovico in ſpem regni adoptatus eſt, ibique tandem coronam adeptus pugnavit feliciter contra Turcas.* XXXVI. *Turcarum Regulos ſecuri percuſſit. Tumultu populari captus, ac viduæ, cujus virum occiderat, in cuſtodiam traditus, beneficio linguæ libertatem adeptus, regnum armis recuperavit. In quo fortunam utramque expertus inter Viros claros enituit.* At enim ſplendidius, uberiuſque cum hæc, tum alia Dubravius Lib. XXV. initio: SIGISMUNDO *adhuc impuberi Carolus pater, Marchiam Brandemburgenſem, quam ab Othone, poſtremo illius Marchione emerat, dono dedit,*
86 *mira indole animi, ingeniique ejus captus. Eandem ſecutus Ludovicus, Pannoniæ Rex, generum ſibi, regnique ſucceſſorem aſcivit, deſponſa ei filia nondum nubili, cui Mariæ nomen, &c.* Nec multo poſt: *Eunte* SIGISMUNDO *in Poloniam, non ſatis pacatam, mandat Ludovicus, ut rebelles in illa coërceat, & contumaces ad officium reducat, quod mandatum ille ſtrenue exſequitur, pleraſque arces, & oppida brevi temporis ſpatio expugnans, ac mox copias ex Polonia in Maſſoviam traducens, in qua ducem agebat Semovitus, ipſi etiam Ludovico ſemper contumaciſſimus: nunquam enim ad obſequium etiam accerſitus venire voluit, & idem tamen adeo inaudax, ut Sigiſmundo occurrere nullo in loco auderet; ſed ſpectatorem ſe tantum exhibuit, dum vaſtarentur agri, gregeſque equarum, boumque abigerentur, vici, & caſtella diriperentur.* Ecquis ſecum hæc animo reputans, de *Strenuitate* ambegerit SIGISMUNDI?

Mitto JODOCUM, natum Patre *Joanne Henrico*, Caroli IV. fratre, dignum habitum, qui, *Wenceslao* patruele abdicato Imperio, eligeretur CÆSAR, alioſque complures, ſat mihi viſus horum paucorum exemplis indicaſſe curſim, *Strenuitatis* Henrici VII. Cæſaris ſemina in illius re vera fuiſſe Nepotibus, & Liberis propagata.

STRENUE AGENDUM ESSET] Nihil addi poterat ei rei, quæ geſta fuiſſe *Strenue* diceretur. Itaque non niſi egregie, regieque adminiſtratæ res id ſibi vocis ex merito vendicabant, idque, ut eorum, qui res hujuſcemodi peregiſſent, ſumma Virtus, & Gloria teſtata poſteris relinqueretur. Paucis: Idem erat *Strenue agere* Scriptorum aliquibus, quod aliis, *agere belle, celeriter, eximie, fortiter, & præclare*, nihil ut ſupra peragi, fingi, vel excogitari poſſet. *Tullius*, ſive quis alius, ad Herennium: *Is tamen egit ſane ſtrenue, & agit.* Ad Atticum Lib. XVI. *Ego adhuc (perveni enim Vibonem ad Siccam) magis commode, quam ſtrenue navigavi.* Pro Rabirio: *Pro illis ſtrenue arma caperem.* Et alii pari mente; ſed clarius teſtandis eorum *Meritis*, & *Virtuti*, qui ſtrenue ſe geſſiſſent. Aulæ Regiæ Chronica Part. II. Cap. XXX. *His diebus Henricus de Lipa in La civitate fuit Capitaneus, qui poſt multa gravamina illata ſtrenue Auſtralibus, ab iiſdem cum Johanne fratre ſuo, & cum pluribus viris nobilibus per Auſtrales capitur.* Auctor Fragmenti præfixi Chronico Argentinenſis ad Annum IↃCXLII. de Oſualdo: *In Britannia S. Oſualdus Rex piiſſimus, cum regnum Angliæ, & Britonum IX. circiter annis ſtrenue adminiſtraſſet, contra Pendanum Regem pugnans occubuit.* Joannes a Beka in Godefrido Epiſcopo Trajectenſi XXVIII. de Theodorico Hollandiæ Comite: *Anno Domini* MCLXIII. *Non. Auguſti Theodoricus Comes in pace quievit, qui Comitatum Hollandiæ* XXXVII. *annis valde ſtrenue gubernavit.* Idem in Joanne II. Epiſcopo Trajectenſi XL. de Heremano: *Heremanus in prima congreſſione letaliter vulneratus, in agone certaminis ita ſtrenue manſit, ut tandem Epiſcopalem exercitum infra munitionem Amerſfordiæ profugaret:* Et in Wilhelmo Epiſcopo XLI. de Florentio, & Caſtrenſibus: *Florentius autem de Egmonda, cæterique Caſtrenſes cum Friſonibus ſæpe ſtrenue confligentes, adeo graviter obſeſſi ſunt, &c ut conſumptis vectualibus equinas carnes demum manducare coacti ſunt.* Sic enim omnino legitur in excuſis anno CIↃ. IↃ. XLII. Furmerio Leovardienſi Friſio recenſente. Hinc *Strenua Athletarum luctamina* apud Aldhelmum *Lib. de Virgin. Cap.* I. nuper editum
B in Bibliotheca veterum Patrum *Coloniæ Agrippinæ* ſumptibus Auſonii Hierati. *Ita duntaxat, ut alius ſtrenua Athletarum luctamina cum æmulo ſinuoſis laterum flexibus deſudans, in meditullio Scommatis* (lege *Scammatis*, qui locus eſt certaminis ex Cerdio ad Tertulliani librum ad Martyres) *flagrante delibutus lubrici liquoris nardo, ſolerter exercere ſtudeat.* Sed redeo ad eos, qui fecere ſtrenue, ut impleam, & expleam hunc excurſum. Nam alium mihi quoque ſuppeditat Molanus Cap. LXIII. Militiæ ſacræ: *Ubi & Dux ipſe* (Brabantiæ Joannes I.) *quaſi unus de Machabæis ſupra modum ſtrenue ſeſe, fortiterque geſſit, ac poſt diuturniorem conflictum victor evaſit:* Alium (nempe *Ludovicum Bavarum*, Imperatorem,) Huldricus Mutius Lib. XXIV. Chron. German. *Niſi ergo Ludovicus impiger ſtrenue occurriſſet illis, actum erat de tota Bavaria:* Alium *Laurentius de Monachis*, qui vi-
C debat, & ſcribebat anno CIↃ. CCCC. XXV. Senatui *Veneto* a ſecretis, *Thoma Mauroceno* Duce, ſive quis alius, *in Hiſtoria Veneta*, quæ ſub Anonymi titulo *Venetiis* aſſervatur in lectiſſima Bibliotheca Senatoris ampliſſimi DOMINICI MOLINI, Muſarum Numinis tutelaris: *Clodienſes, quorum tunc erat Poteſtas Jacobus Baſilius, quia ſtrenue ſe geſſerunt in dicta victoria, liberantur a tributo trium Gallinarum præbendarum Duci in tribus terminis pro qualibet familia* Verum enim vero, ne nimius hac in parte ſim, deſino cum Renero Snoio *in Rerum Batavicarum Libris* a *Jo. Braſſica* recognitis, & emendatis, ubi de *Woboldo*, Epiſcopo *Leodienſi*. Nam, ſi plures ſtrenue factis illuſtres percenſere numerando vellem, quis finis? Ait de *Woboldo* Renerus: *Colligens hic inde viros bene directos ad normam diſciplinæ regularis,*
D *& maxime ex diſciplina Abbatis Richardi, conventum Monachorum ibi adunavit, &, quoad vixit, locum ipſum una cum Gemblacenſi Monaſterio ſtrenue gubernavit.*

JUSTITIAM QUOQUE TANTA COLUIT OBSERVANTIA] Juſtitiam inter cæteras *Henrici* VII. Virtutes clare Noſter extulit, quod & illa *præſtantiſſima ſit Virtutum omnium* Ariſtoteli ad Nicomachum V. Cap. III. *perpetuæ commendationis, & famæ fundamentum*, Tullio III. Off. *Sola Domina omnium & Regina Virtutum*, utrique *Summa Virtus, aut fons ipſe Virtutum*, Lactantio Lib. V. Cap. V. *Virtutum omnium ſedes, & domicilium*, recte ſentientibus omnibus, quibus illud in ore tritum, ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ᾽ ἀρετή ἐστιν: *Juſtitia in ſeſe Virtutem continet omnem: Virtutum earumdem Mater, & nutrix*, Polo Pythagorico libro de Juſtitia:
E ac tandem PRINCIPI æque *ſumme neceſſaria, ac honeſta.*

Neceſſariam eſſe Principi Juſtitiam, viderunt ii, qui, Plutarcho teſte *Lib. de Doct. Principum*, ſcripſerunt, *abſque Juſtitia, Principatum ipſum gerere ne Jovem quidem ipſum poſſe.* Idcirco prudenter admodum apud *Perſas* ei, qui ex Regiis liberis natu maximus in Regni ſpem educabatur, cum alii dabantur multi, qui illi Manuductores ad Virtutem eſſent, tum unus in primis, a quo Juſtitiam doceretur, ut eſt a *Xenophonte* proditum *in Cyro-pædia.* Norant illi ſcilicet; neque tam lectione, quam uſu didicerant, Regnum ſine *Juſtitia* conſiſtere nullum poſſe, quod illa Platoni ſit ἔρμα πόλεων, *Civitatum fulcrum: Unicum Regnarum columen* Auguſtino II. de Civit. libro: *Regia* demum aliis *Virtus*, quod aliarum, uti præivimus *Regina Virtutum*,
F Regibus in primis ad Regnorum ſubſidium, & tutelam neceſſaria ſit. Hinc *Leo*, Eurycratidis F. percontanti cuidam, in qua demum Urbe tuto homini habitare liceret: *In ea*, inquit, *in qua Juſtitia viget.* Recte, probeque. Nam, ut ait Poëta Græcus Sophocles in Halæaſi, Τοῖς γὰρ δικαίοις ἀντέχειν οὐ ῥᾴδιον: *Juſto reſiſtere non eſt facile:* Et, ut Euripides accinebat,

Εἷς τοι δίκαιος μυρίων οὐκ ἐνδίκων
Κρατεῖ, τὸ θεῖον τὴν δίκην τε συλλαβὸν
Unus juſtus infinitos non juſtos
Vincit, Deo & Juſtitia adjuvantibus.

Neque enim a Deo negligitur homo, qui Juſtitiam colit, ex Platonis mente: & *Opera pura, & ſine injuria homines potentiſſimos reddunt*, ex Xenophonte. Quo reſpi-

ſpiciens, *Ageſilaus*, Lacedæmoniorum Rex, cum ex eo ſciſcitarentur aliqui Viri graves: *Utra virtus eſſet præſtantior*, FORTITUDO, *an* JUSTITIA? graviter reſpondit: *Fortitudinis nullum eſſe uſum*, *niſi adſit Juſtitia.*
87 Cumque idem audiſſet interdum opulentiſſimum *Perſarum* Regem appellari MAGNUM: *& vero*, *quare major me eſt*, inquit, *niſi ſit juſtior*? Illud quoque *D. Remigium*, Rhemorum Antiſtitem, virum divino afflatum ſpiritu, vaticinatum refert Agathias *Schol. Lib.* I. *belli Gothici*, dum *Clodoveum*, Galliæ Regem, ipſo inaugurationis die inungeret: *Regnum illud tamdiu florens futurum*, *quamdiu in eo cum religione Juſtitia coleretur.* Quippe non adamantinis illis vinculis, quæ *Dionyſius Senior* crebro in ore habebat: VI, *atque* METU; ſed JUSTITIA (quæ Concordiæ mater) *magna imperia retinentur*, ex III. *de Rep.* Tullii; quem librum jure dolemus cum reliquis periiſſe. Ea re *Alphonſus*, Arragonum Rex, eos Principes, qui Juſtitiam nequaquam colerent, perſimiles ſibi videri dicebat iis, qui morbo caderent comitiali, ut *Æneas Sylvius* in ejus dictis, & *Antonius Panormitanus* in rebus ab eodem geſtis tradunt. *Ubi* nempe (ſcite differente Latino Tragico in Thyeſte) *non eſt pudor*,

Nec cura JURIS, *Sanctitas*, *Pietas*, *Fides*,
Inſtabile Regnum eſt.

Quod cum probe cognitum haberet I. Cæſar, *nihil ſine Juſtitia perpetuum*, *nihilque diuturnum militibus ad Placentiam tumultuantibus identidem repetebat*, ut in *Dione* legimus *Lib.* XLI. Neque enim *Salomonis* effatum; ſed Dei Optimi Maximi Oraculum illud puto, quod inſcriptum extat Proverbiorum libris: JUSTITIA FIRMATUR SOLIUM &c.

Eſt honori pariter, & decori JUSTITIA Principi: imo Xenophon in Cyro-pædia: *nullas opes viro præſertim Principi pulchriores*, *& honeſtiores*, *quam Virtutem*, *& Juſtitiam* eſſe poſſe cenſet. Juſtitia ſiquidem cum Prudentia, & Sanctitate conjuncta, Auctore Platone *in Theæteto*, Deo ſimiles homines reddit. Ait enim Deus ille quondam habitus Philoſophorum: *Deus nullo uſpiam modo injuſtus eſt*; *ſed plane juſtiſſimus. Nec ei ſimilius inveniri poteſt quidquam*, *quam qui inter vos juſtiſſimus fuerit.* Traditurus ob id *Tiberius Conſtantinus* imperium *Mauritio* genero: *Sit* (inquit apud Aimon. Lib. III. de Geſt. Franc. Cap. XXXV.) *tibi imperium cum hac puella filia conceſſum*, *utere eo feliciter*, *in mente habens*, *Virtutem*, *& Juſtitiam præcipua eſſe optimi Principis inſignia.* Et ſenſerat id ante multo *Menander*, idemque cur Optimi Principis ornamentum Juſtitiam eſſe duceret, ſic expreſſit,

Τοῦ γὰρ δικαίου κ᾽ἂν βροτοῖσι καὶ θεοῖς
Ἀθάνατος αἰεὶ δόξα διατελεῖ μόνον:
Juſti viri namque inter homines, *& Deos*
Solius immortale permanet decus:

Imo, *Nec tam Heſperus*, *nec Lucifer mirandus eſt*, ut Juſtitiæ cultor, ait *Peripati* Princeps ex *Euripidis* penu. Apte hic pariter, & aperte Tullius in Offic. Libris: *Juſta omnia decora ſunt*, *injuſta omnia contra indecora ſunt*, *turpia:* Et de Amicitia: *Nihil eſt honeſtum*, *quod juſtitia vacet.* Idcirco Lycurgus, ut omnia ſapienter: *Divitiæ forſan magna æmulatione deſiderabiles ſunt*; *ſed Juſtitia pretioſa*, *& admirabilis res eſt.*

Quid, quod *Juſtitiæ in primis cauſſa*, *Reges*, *& in Aſia*, *& in Europa bene moratos conſtitutos* dixit Tullius II. *de Officiis*, Heſiodo ſibi lampada præferente; à quo multo ante ſcriptum fuerat:

Hoc una Reges olim ſunt fine creati,
Dicere jus populis, *injuſtaque tollere facta*:

Sicut ante multo à *Saba* Regi *Salomoni* dictum Lib. III. Regum Cap. X. *Conſtituit te Deus Regem*, *ut faceres judicium*, *& juſtitiam.* Quamobrem *Salomon* ipſe juſſus à Deo poſtulare, quidquid vellet, *cor ſibi dari docile* poſtulavit, *ut Populum ſibi commiſſum judicare poſſet.* Nimirum *Juſtitiæ Sacerdotes*, quales VALENT. THEOD. & GRATIAN. Impp. vocat *Symmachus* Urbis Præfectus apud Ambroſium *Epiſt.* XXX. eſſe debent Reges, ac Principes, aliique Mortalium, qui cæteris cum imperio præſunt.

Hiſce de cauſſis factum, ut JUSTITAM opere ſibi maximo colendam cenſuerint Prudentes quique Moderatores Urbium, ac Regnorum: ob eamque maxime viciſſim ipſi culti fuerint, longeque Mortalibus aliis antelati. Coluit in primis hanc Virtutem AUGUSTORUM PRIMUS, ut indicant, quæ ex Prudentum ſermonibus, ejus in laudem habitis die funeri deſtinato, produxit Tacitus Annal. I. *Jus apud Cives*, *modeſtiam apud ſocios*, *Urbem ipſam magnifico ornatu*, *&c.* Coluere ab illo reliqui Principes, & Dynaſtæ, quorum aliquos ut enumerem: ALEXANDER SEVERUS, authore *Lampridio*, tanta æquitate fuiſſe fertur, ut nullas unquam ſanciret leges, nullam conſtitutionem ſacraret ſine viginti Juris peritiſſimis, doctiſſimis, &

A ſapientiſſimis viris; nec in ulla re judicium ferret, quin prius iret per ſententias ſingulorum, & ſcriberetur, quid quiſque dixiſſet: HADRIANUS ejuſdem Virtutis amans, cum ab eo Populus univerſus; ut aurigam alienum ſervum, qui in ſpectaculo placuerat, libertate donaret, precibus enixiſſime contendiſſet, renuit, ne ſervo libertate donato, Domino fieret injuria. Prodit & hic aliud Principum juſtorum agmen, nec e *Romano* cælo. Ecce, & ex *Auſtriacis* quidem RUDOLPHUS *Suevorum* Dux, cui tale ſcripſit Elogium Reuſnerus:

Suevorum fuerat mihi demandata poteſtas,
Jura quibus longo tempore, *ſancta dedi:*

RUDOLPHUS alter, *Alberti Sapientis* F. ſic ab eodem laudatus:

B *Juſtitiæ præſtans ſtudiis*, *nec inutilis armis*,
Splendidius generi nomen habere dedi:

ALBERTUS *Alberti* F. Alberti Sapientis nepos, de quo iſta circumferuntur ex ejuſdem *Reuſneri* metris:

Patris, *avi*, *proavi ceſſit mihi nomen*, *& omen*;
Juſtitia bonus, *& fortis ad arma fui:*

GULIELMUS, Leopoldi II. F. qui de ſe alieno ore;

Non Virtus, *non fama latet mea: Patria novit*,
Quid Fidei fuerit, *Juſtitiæque mihi:*

MAXIMILIANUS II. Imp. *Ferdinandi* Imp. F. eidem Reuſnero dictus:

Juſtitiæ columen, *pacis decus*, *inclytus Heros*:

CAROLUS V. Elogio Henrici Meibomii ſic elatus:

Summe pater; *nam te voluit Rex magnus Olympi:*
Cogere concilium, *pacique imponere morem*,
C *Juſtitiaque dedit gentes frænare ſuperbas.*

FERDINANDUS I. apud Eundem:

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Princeps ante omnes pietate inſignis, *& armis.*
Nam quid diſſimulo, *aut quæ me ad majora reſervo*?
Juſtitiæ ne prius mirer, *bellique laborem*?

Gothorum quoque Principes aliqui Juſtitia claruere, quos inter HENRICUS VIII. quem hocce præconio Pantaleo Candidus exornavit:

Hic adeo ingenti celebrari eſt nomine dignus,
Quod certas Regni deſcripſerit undique leges:
Quid juſtum, *pravumque foret*, *qui cultus honeſti*;
Quid deceat, *quæ ſint rectum fugienda ſequenti:*

ATHANAGILDUS, de quo idem Scriptor,

Poſt Regni egregios capit ATHANAGILDUS *honores*,
D *Juſtitia pariter*, *pariterque potentibus armis*
Cognitus:

SUINTILIA II.

Qua non Juſtitiæ regnavit amantior alter:

SINDASVNDUS ſive SIGISVVINDUS, quem hoc carmine celebrat idem Vates,

SIGISVVINDUS *habens ſceptrum jura æqua miniſtrat.*

Ex aliis, adeoque ex ipſis Regibus *Legionis*, *Aſturis*, & *Caſtellæ*, hac ipſa laude nituiſſe video ALPHONSUM III. qui apud Candidum Encomiaſten ſuum audire meruit:

Juſtitiæ gnavus cultor, *gravis oſor iniqui:*

Et ALPHONSUM VIII. qui, ejuſdem præconio,

Ingenti Superos coluit pietatis amore,
Juſtitiam Regno ſervans, *legeſque perennes:* 88

E Quemadmodum ALPHONSUS X. raro Juſtitiæ exemplo, ut idem cecinit,

Et gentem edictis, *ſanctoque coërcuit uſu*
Juſtitiæ, *ſua dona ferens*, *ac præmia dignis*,
Et ſcelera afficiens meritis enormia pœnis.

Gradum hinc facio ad *Ungaricos* Reges *Joannis Sommeri* calamo celebratos. Nam hos inter occurit ANDREAS II. de quo hæc cum laude circumlata:

Non tamen eximium tanta res bellica laude
Extulit, *exhauſtus militiæve labor*;
Quantum Juſtitiæ decus, *& cuſtodia legum:*
Hinc erit æterna notus in Hiſtoria.

Occurrit & ex Ducibus *Boëmicis* priſcis ZECHUS:

ZECHUS *Crojadum quondam regnator in oris*,

F Quippe qui

Æqua dabat populis cum patre jura ſuis,

Pantaleone teſte, qui de PRIMSILAO plena quoque, laudis hæc effudit:

Ipſe tulit leges, *Regni munimen*, *honeſtas*,
Et pondus leges juſſit habere pias.

Et illa de VRATISLAO I.

——— *debita forti*
Sceptra manu geſtans, *ſubjectis æqua per urbes*
Jura dabat late populis:

Et infra:

——— *ſancta pollens pietate Monarchas*
Æquabat ſtudio recti.

At hos inter nullatenus omittendus WENCESLAUS V. cognomento SANCTUS, ſcilicet:

Ille pias amplis ſtabilivit legibus urbes,
Facta ſuis prohibens diris enormia pœnis,

 Fu-

Justitiamque fovens, res & virtutis honestas.
Longe vero minus Maximilianus ii. *Romanorum* Imperator vere Maximus. Sic enim illum alloquitur virtutum illius non vulgaris præco:
Prima tuo Pietas tenet ergo in pectore sedem:
Altera cui stabili jungit se fœdere inhærens
Justitia, & geminas æquato pondere lances
Diva gerens, quosvis hominum discriminat actus:
Cuique suis reddens pro dignis præmia gestis,
Fas æquumque regit: ne præponatur honesto
Utilitas, vitiumque ferat plucherrima Virtus,
Hinc adeo pulchris sibi constat legibus Orbis;
Ut Nemesin, justasque timent in crimine pœnas,
Sic peccare boni virtutis amore verentur.
Suggerit nobis etiam aliquos ejus notæ Principes ex Ducibus *Palatinis*, & *Bojariis* Nicolai Reusneri Sylvula, quæ me maxime delectat, Theodoretum in primis, Theodonis iii F. qui
Justitiæ cultor, pietatis idoneus auctor,
Non tantum belli nobilis arte fuit:
Grimoldum Theodoperti iii. Fr. qui pariter habitus
Assertor justi, divini cultor honoris:
Theodoricum vi. Grimoldi F. de quo jactatum illud:
Consilio dubium, validisne potentior armis;
Sed Pietate prior, Justitiaque fui.
Hugopertum Grimoldi ii. Fr. quo:
Si precium est aliquod veræ pietatis & æqui;
Si morum, nemo pluris emendus erat.
Ludovicum ii. Imp. *Lotharii* Imp. F. qui multis nominibus clarus, sed amore recti præcipue commendatus:
Ingenio felix, natura mitis, & arte
Clarus, amans recti, consiliisque celer.
Ambit in hoc etiam albo censeri Bertholdus, *Arnulphi* F. *Schirorum* Primas. Quippe Magnus is revera Justitia Princeps, secundus nulli,
Consiliis rexit populos, & templa, minister
Juris, honorati cura salusque Ducis.
Ambiunt & ex *Bavariæ* Ducibus aliqui hic produci, & hos inter Adolphus Simplex.
Dux pius & simplex, veri studiosus & æqui,
Inter honoratos primus honore Duces:
Otho Novifori Dux,
Mitis, amansque Dei, rectum ingeniosus ad omne:
Fridericus Ambergensis,
Pacis amans tutæ, pietatis cultor, & æqui:
Robertus Virtuosus,
——— *pacis defensor, & æqui:*
Otho Henricus, qui dignus *Roberto Virtuoso* Patre filius,
Pacis amans sanctæ, patriæ Pater, optimus Heros,
Nil habuit studiis, Justitiaque prius:
Et alii: Joannes ii. Sponheimensis, & Simmerensis Comes,
Juris amans, sanctas ad pacis idoneus artes:
Ludovicus Niger, Stephani Bipontini F. Roberti Imp. N.
Justitiæ tutor, vitæ studiosus honestæ:
Ludovicus v. Imp.
Justitiæ columen, militiæque decus:
Ludovicus ejus F. *Brandeburgicus* Elector, quippe qui
Marchiacas rexit Septemvir primus habenas
Justitia, studiis, & pietate potens:
Albertus v. Gulielmi v. F.
Præsidium regni, Gentis tutela, gubernans
Justus honorata sceptra relicta manu:
Joannes *Federici* filius, qui dictus Petro Lotichio Secundo in fragmento Principum familiæ Palatinæ
Implesse magnum virtutibus Orbem,
Justitiæ cultor, Jurisque minister, & æqui:
Otho iv.
Pacis amans, custos legum optimus:
Ludovicus Severus, quem sic affatur, & laudat Reusnerus in Aulæo Principum Palatinorum:
Nec te carminibus nostris Ludovice *tacebo,*
Cui nomen finxit gravitas augusta severi:
Tu legum, tu Juris amans, placidæque quietis
Aurea tranquillæ curasti commoda pacis.
Gulielmus i. Cocles Marchio Misnensis
——— *justis moderatus legibus urbes,*
Ut est apud *Georgium Fabricium Chemnicensem:*
Fridericus i. *Bellicosus*, Marchio Misnensis alter, Electoris honore merito decoratus,
Fortiter Imperii quod bella tulisset in hostes,
Et præstans animis, Justitiaque foret,
Ut idem *Fabricius* canit: Ernestus *Misnensis* pariter, & Elector,
Nam velut in reprobos erat ille severus, & acer
Sic placidos erga mitis, & æquus erat.

A Et cur locum hic non habeat inter tot Heroas una etiam Heroina, *Ernesti* modo laudati Conjux,
Elisabeta *decus sexus probitate, pudore,*
Justitia, Ernesti Principis uxor, amor?
Sed a sequiore sexu rursus revocor ad Heroas, quos inter fulget Joannes Ernestus, Joannis Friderici F.
Saxonicæ gentis Dux servantissimus æqui,
Joannis Stigelii ore: Federicus Gulielmus, Joannis Gulielmi F. ejusdem Stigelii versu:
Justitiæ custos, veri sincerus amator:
Georgius, *Alberti Animosi* Ducis *Saxoniæ* F. Qui eadem Musa sua decora celebrante,
Jura domi, populis & leges condidit æquas:
B Joannes, *Georgii Barbati* Filius, cujus in Epitaphio hæc leguntur, auctore Andrea Franco Comitiano:
Indolis inde trahens generosæ infusa Joannes
Semina, Justitiæ semper amator erat:
Augustus Misnensium decus, ille inquam, qui
Augustus *Princeps Septemvir, pacis amator,*
Roma tuum Augustum nomine, reque ferens,
Justitia tenuit populosam Saxonis oram,
Joannis Majoris Joachimici præconio, cujus mihi Vatis mentio redegit in mentem Joachimum i. Marchionem *Brandeburgensem*, cujus inter laudes primæ illæ:
——— *Tu Legibus urbes,*
Tu sanctum munis Religione forum; 89
Quin & Joachimum ii. æque Justitia, ac Marchionatu *Brandeburgensi* Primo *Joachimo* parem. Nimirum hic, hic ille fuit
Dux bonus, & sapiens, pietatis cultor, & æqui.
C At quorsum te missum fecerim Joannes, *Joachimi* modo laudati frater? Te, te, inquam,
Princeps Marchio principum Joannes?
Æque tu scilicet,
Juris, Justitiæque cultor æquus:
Quod & alteri Joanni, *Brandeburgensi* Marchioni, laudi non obscure datum,
Cura cui cultus Superum, legumque bonarum
Virtutis, Fidei, Justitiæque fuit:
Aliisque non paucis, quos in hoc æstu difficile præterire: Georgio Pio, qui
Justitiæ custos, & castus cætera Princeps,
Subjecti meruit civis amore coli:
Alberto i. Duci *Borussiæ*, cujus honori applaudens G. Sabinus, elogium hoc confecit:
D *Sic iterum invisunt hoc* Principe *Numina terras,*
Quæ scelerata hominum vita fugavit humo,
Cana Fides, libramque gerens Astræa bilancem,
Quæque acri Pietas flagrat amore Dei:
Federico ii. quo Brandeburgensi
Nullus in imperio fuit observantior æqui:
Joanni Georgio ejusdem imperii Marchioni,
Qui Superum metuens, & cultor idoneus æqui:
Ernesto, quo de loquens Nicodemus Frischlinus *in Aulæo Principum Anhaltinorum*, plane plenum hoc præconium scripsit, Justitia Virtutes inter reliquas elucente:
Hinc satus Ernestus, *pietatis idoneus auctor,*
Justitiæque Tenax Et Servantissimus Æqui,
Corpore cui validum robur, cui pectore virtus
Vivida, & ingenium fortuna majus iniqua.
E *Care Deo Princeps, patriæ qui tutor es oræ,*
Quid dignum memorare tuis virtutibus usquam
Vox humana queat? Tibi dextera nescia frangi:
Tecum honor, & laudes, & læto gloria vultu,
Et decor, & niveis volitans Victoria pennis,
Tecum cana Fides, & mens ignara nocendi,
Et pietas, cultusque Dei, Superumque timores,
Quæque tua sub mente Themis *sibi limina fixit:*
Tecum Astræa *suas retinent in sedibus urbes.*
Quo feror ad suavissimum tot Olorum melos? An quia Poëtæ soli cultores Justitiæ Principes æternis suis carminibus æternarint? Haud credat studiosus Historicorum Lector. Laudatus enim hoc nomine Josepho *Lib.* xviii. *Cap.* xvi. Philippus, *Herodis Antipæ* frater, quod domo progrediens, iter cum paucis
F selectis comitibus faceret, subsequente sella, in qua jus soleret reddere; ac si quis ex occursu opem ejus imploraret, sine dilatione, mox sella posita residens, caussam cognosceret, aut sontem damnaturus, aut absoluturus innoxium: *Plutarcho* auctori gravissimo Aristides, cui nihil aliud objici potuit, quam *Justi* cognomen, quod ipse tamen sibi non imposuerat: Antiochus eidem iii. *Asiæ* Rex, cujus inter præclare gesta, ob quæ commendationem meruit, recensetur illud, quod omnibus Regni sui Urbibus scripserit, si quid in literis, quæ ejus nomine scriberentur, esset, quod legibus adversari videretur, crederent ignaro se literas ejusmodi scriptas, & eis propterea non parerent: Federicus, Primus ejus nominis Imperator Æneæ

neæ Sylvio *Lib.* III. *de Reb. gest. Alphonsi*, quod, cum illi quidam suaderent, ut *Ladislaum*, Hungariæ, & Bohemiæ Regem, quem educabat, proderet, nempe quia *Ladislai* vita ingentes illi molestias pareret, mors regna, & opes maximas allatura esset, JUSTUS REX dici maluerit, quam opulentus. Unde *Frinsingensis* Episcopus, & patruelis illius *Otto* in Prologo librorum de rebus ab eo præclare gestis: *Sic etiam temperans in prosperis, fortis in adversis*, JUSTUS IN JUDICIIS, *prudens, & acutus in causis esse cognosceris, ut non solum ex convictu hæc tecum coaluisse; sed tanquam divinitus inspirata, & a Deo tibi, ob universale totius orbis emolumentum, concessa videantur.* De PIPINO I. *Brabantiæ* Principe tale quid etiam ejus nobis Acta narrant, ut Haræus scribit: *Venerabilis* PIPINUS *ex patre Carolomano Principe, & matre Æmegarde, fuit Major domus Franciæ sub Clotario Rege Francorum, & Dagoberto ejus filio. Qua dignitate parum a dominatione, & sublimitate Regia differente præditus, omnia prudenti dispositione ordinabat, præstabatque tam in bello fortitudine, quam* JUSTITIA *in pace.* De DAGOBERTO Aimoinus: *At vero post discessum præfati Antistitis* (Arnulfi) *consiliis jam dicti Pipini, & Cuniberti urbis Coloniæ Præsulis obaudiens, suggerentibus eis,* ÆQUITATI AC JUSTITIÆ *operam dabat.*

Verum enim vero JUSTITIA mirandum in modum radios suos explicuit, & diffudit in Principibus *Lucemburgensibus*, & *Bohemis* simul, in hisque maxime, JOANNE, CAROLO, SIGISMUNDO, quorum primum HENRICUS VII. Imp. Filium habuit, Nepotem alterum, tertium Pronepotem. De JOANNE testis mihi Chronica Aulæ Regiæ, Cap. XXVII. *Efficitur Rex Lombardis amabilis, & gratus, & a pluribus prædicatur* JUSTUS, *diciturque beatus.* Quæ mire dictum ejusdem illustrat, quod affert Æneas Sylvius his verbis Lib. III. Comment. de Reb. gest. Alphonsi: *Inter* JOANNEM *Caroli, Quarti ejus nominis, patrem, & Henricum Carinthiæ Ducem de regno Bohemiæ longa, & difficilis fuit contentio. Verum, cum quidam ad Joannem veniens, veneno se hostem occisurum promitteret, si præmium speraret:* JOANNES JUSTITIÆ, ET INTEGRITATIS AMATOR, *si me nescio Henricum, inquit, interemisses, & ad me fugam adornasses, Crux tibi præmium futurum erat, qui te regio sanguine commaculasses: & tu te modo authorem tanti sceleris geris?* CAROLI *Joannis* F. JUSTITIAM celebravit unus e multis, ejus in Oratione funebri, *Joannes* Archiepiscopus *Pragensis*, hoc verborum nexu: *Ita* JUSTISSIMUS *apparuit, quod ipse viduam, & advenam suscepit, & vias peccatorum disperdidit.* Psal. 136. *Habuit etiam simul* JUSTITIAM, *& Misericordiam, quia quibus misericordia fieri debebat, semper faciebat. Ubi autem raptores, & fures, vel malefactores invenit, eos a facie terræ delevit, habens illud Psalmistæ:* Deleantur de libro viventium, & cum justis non scribantur. Psal. 86. *Et illud dictum Senecæ in quadam Epistola interrogantis, & respondentis similiter:* Quid ergo occidit hominem? quia occidit, ille meruit, ut hoc pateretur. *Unde Anselmus in Lib. Cur Deus homo?* Justitia est animi libertas, tribuens unicuique secundum propriam dignitatem, majori reverentiam, pari concordiam, Deo obedientiam, sibi sanctimoniam, egeno operosam misericordiam, inimico patientiam. *Hæc omnia præfatus Dominus noster faciebat: reddidit enim unicuique secundum opera sua.* Verus itaque Philippus Bergomens. cum in Suppl. Chron. ad annum Christi M. CCC. XLVII. CAROLUS, inquit, *ejus nominis Quartus, Joannis Regis Bojemiæ F. vigesimus secundus Germanorum Imperator, hoc anno, jubente Clemente Pontifice, ab Electoribus Imperator creatus, imperavit annis* 32. *Vir multarum linguarum, & litterarum peritissimus,* JUSTUSQUE, ET RECTUS, *& timens Dominum, bonos diligens, & malos sceleratosque odio habens, &c.* SIGISMUNDO denique JUSTITIAM pectori fixam, & immotam perpetuo consedisse, clare simul, & vere docuit in eo *Gaspar Cropacius Pelsinensis*, cum dixit:

Nec tamen adversis fortunæ flatibus unquam,
Devius A RECTO, *aut prava formidine fractus,*
Digna SIGISMUNDUS *meruit præconia Cæsar.*

Quis miretur? Accenderat, prætuleratque ad summum
90 JUSTITIÆ cultum, clarissimam Soboli, & Nepotibus suis facem, HENRICUS VII. Imperator, quem par est tandem, ut cum Nostro doceam, *observantia summa* JUSTITIAM *coluisse*, exemplo Regum, Ducum, & Principum reliquorum

——— *Plenum queis ponderis æqui*
Pectus erat,

Ut *in Eclogis* Nemesianus canit. Ades, nil te moror Lector, talemque tibi statim spectandum illum exhibeo, verbis, & præconiis aliorum, major ut *Mussato* fides accedat, & major mihi. Et quorsum morer? Adsunt ecce statim, unoque ore JUSTUM hunc HENRICUM clamant *Villanus*, & *Benevenutus*, qui tum lucis hujus usura fruebantur, cum ille Justitiæ cultui operam dabat. Primi verba sunt ex Lib. IX. Cap. CI. HENRICUS *vir sapiens*, JUSTUS, *gratiosus, fortis, &c.* Alterius in Augustali: *Vir prudens*, JUSTUS, *honestus, catholicus, &c.* A quibus Elias Reusnerus: *Vir prudens*, JUSTUS, *rei bellicæ peritus.* Sed accinunt his alii Magni Viri, & osores fuci, & *Villano* quidem Trithemius in Chron. Hirsaugiensi: *Fuit autem* HENRICUS *Imperator iste Vir Sapiens*, JUSTUS, *& gratiosus.* Alii aliis. Ait enim Hocsemius in Theobaldo Episcopo Leodiensi LXXIV. Cap. XXXI. *Hic* JUSTUS, *& religiosus, & in armis strenuus Ecclesiam diligebat.* Joannes Scheckmannus in Medulla Gestorum Trevir. Cap. IX. *Habuit Baldevinus fratrem* HENRICUM JUSTUM, *prudentem, honestum, &c.* Lupoldus de Bebenburg in Comment. de Jur. Regni, & Imp. Rom. Cap. IX. *Sed opinari quemquam, quod circa responsionem de Juramento hujusmodi hunc habuerit intellectum, satis inconveniens reputo, cum ipse Christianæ religionis, ac totius* JUSTITIÆ ZELATOR EXIMIUS AC FERVIDUS *extiterit* PERSECUTOR. Quid multis? An non ille Argentinensi dictus *Magnanimus*, & JUSTITIÆ COLUMNA? Munstero, JUSTITIA & *Prudentia, tum rerum gestarum gloria inter Principes sui ævi præcipuus?* Quo ex fonte illa Georgii Merulæ promanarunt, Lib. VII. Antiq Vicecomitum: JUSTITIA, *Prudentiaque, tum rerum gestarum gloria, quam natalibus, aut gentili regno illustrior:* Folietæ denique Genuensis Hist. Lib. VII. *Claris virtutibus suis statim omnium animos in sui admirationem convertisse, cum omnes sincerum ab omni labe ingenium, ac concordiæ amans, discordiasque ac contentiones abominans, tum autem* JUSTITIÆ ET ÆQUITATIS STUDIUM *suspicerent*, Nondum mihi tempero. Annon enim apud Leonardum Aretinum *Lib.* IV. *Histor. Florentin.* Legatis *Henrici* Florentini respondent his verbis: *Sperare se, qua Moderatione, qua* JUSTITIA *esse dicitur, bene cuncta provisurum?* Et paullo post: JUSTUM PRINCIPEM, *si eam rem cognoverit, laudaturum esse potius Florentinorum factum, quam reprehensurum?* Fraterque *Balduinus*, de cujus commendatione electum in Cæsarem hunc *Henricum* scribit *Carrio*, in eo prædicavit, *non opes, sed Virtutes, & in his* JUSTITIAM *maxime sceptro, & imperio dignam*, ut ex superioribus illius Elogiis liquet? Accedit his ejusdem *Balduini* tumulus, quo simul utriusque Justitia celebratur:

HIC BALDOWINUS JACET, ANTISTES TREVIRINUS,
MAGNIFICUS, JUSTUS, PATRIÆ LUX, MENTE VENUSTUS
LUTZENBURG NATUS: SEPTENI DENIQUE GRATUS
CÆSARIS HENRICI GERMANUS, JURIS AMICI.

Congruit & sibi Noster in hac illi laude alibi tribuenda. Quippe *Lib.* VI. *Rub.* I. *in Oratione*, quam habuit ad *Patavinos* Patres, suadet obediendum Henrico, *ut Regi* JUSTO: Et *in Epist.* II. PRINCIPEM eum RECTUM vocat his verbis:

Fecerat hoc Pietas, Vigor, & Clementia RECTI
PRINCIPIS HENRICI, &c.

Pertinent huc etiam, quæ hac ipsa in Rubrica proxime consequuntur: *Inexorabilis circa judicia compertus.* Ingressus ea re Brixiam *Octobonus*, Aquilejensis Ecclesiæ Patriarcha, hortatus & ipse est Brixienses, *ut se* (verba Nostri sunt Lib. IV. Rub. III.) *in mansueti*, JUSTIQUE PRINCIPIS *manum darent.*

Quid si res ab eo gestæ suis nunc ponderibus expendantur? Nemo certe non illi JUSTITIÆ caste, & integre administratæ laudem, & lauream dabit. Siquidem discedens *Roma*, non nisi justo judicio *Romanos* hostes adjudicare studuit, ut ostendit Noster initio *Rub.* VIII. *Lib.* VIII. Pisis etiam cum esset, non, nisi prius adhibito consilio diligenti, sententiam contra *Robertum*, Apuliæ Regem, tulit; nec nisi Justitia exigente; & ut a justo Deo, ut asserit idem Noster *Lib.* XIII. *Rub.* IV. quamvis suis in literis Pontifex sententiam illam, non a discretione matre Virtutum; sed a noverca Justitiæ, voluntaria scilicet judicantis præcipitatione, processisse vellet, ut iis ipsis ex literis constat, quas *Bzovius* evulgavit *Tom.* XIV. *Annal. Ecclesiast. Col.* 206. Parco istic ultro pluribus alias afferendis. Nam quis finis, hic si velim res ab *Henrico* gestas ex præscripto Justitiæ singulas percensere? Et quo, quæso, fine, cum illius Justitia totum fere terrarum Orbem suo splendore compleverit. Quamobrem defuncto Imperatore Roman. *Alberto*, Principibus iis *Germaniæ* nota, quibus potestas tradita est eligendi Regis, cum illis JUSTI, *strenuive Principis* (verbis ut Ferreti loquar) *qui ad augendos Imperii fasces avidus niteretur, cura vigil inesset; tandem ex multis Germaniæ Ducibus, ut quid indiscussum maneat, menti occurrentibus, præ cæteris Hainricus, Lucemburgensis Comes, assensu claro decretus est:* ob idque *Romanus* Pontifex *Joannem* Nepotem, & percussorem Imperatoris *Alberti*, Cæsaris hujus judicio permisit, ut ejus arbitrio pœnas parricidii daret,

Sub

Sub quo juris amor, sub quo reverentia recti,

Ænea Sylvio teste, *Cap.* XXVIII. *Hist. Bohemicæ*, & sua *in Epitome* Tursellino. *Argentinensis* enim, *Joannem* ipsum sua sponte clam de Papa ad *Henricum* sese recepisse, narrat, ejus per se gratiam ut iniret; *Huldricus Mutius*, ab *Henrico* captum; *Carrio*, retractum illo divinitus ad pœnas; *Meyerus*, Beggini habitu *Henrico* Imperatori delatum; alii, quæsitum per Imperatoris satellites, captum, & eidem ductum. Ut ut sit, una omnium est sententia, *Joannem* Henrici judicio jussum esse Cœnobium Heremitarum ingredi, in eoque perpetuo pœnitere; nec ab eo, justo nempe, judicio recessisse. Gesta hæc Pisis, ubi *non prudenter minus, quam* JUSTE *Legatis omnibus ad se confluentibus undique magnis ex caussis, Henricum eundem respondisse*, scripsit modo laudatus Mutius *Lib.* XXIII. *Chron. Germanorum.* Quod sane Cæsari huic laudi datum admirabitur nemo, cum & ipse JUSTITIAM sua semper sponte coluerit, & iis Consiliariis semper sit usus, qui se totos ejusdem ante Virtutis cultui manciparant. Sed erit mihi nunc eorum omnium instar SEBOTHUS, Episcopus *Spirensis*. Hujus enim in laudem ea scripsit *Bruschius*, *Lehmanusque* ex illo suo *Spirensi Chron.* consignavit, quibus nihil afferri possit illustrius de Justitiæ mysta. Fuit ille scilicet ex Bruschii fide, *Justitiæ, & æquitatis promotor, ac defensor acerrimus; iniquitatis vero, violentæ & injustæ tyrannidis hostis, ac vindex severissimus, Henrici* VII. *Imp. intimus Consiliarius.*

Habes ex his *Henricum* VII. Imp. non modo *coluisse Justitiam observantia summa*, ut inquit Noster; sed ipsam quoque Justitiæ imaginem suis coloribus, ac numeris omnibus expressisse. Festinat hinc animus ad alias hujus Rubricæ partes: at, quin ante lineis aliquot ejusdem Cæsaris TEMPERANTIAM hic adumbret calamus, sibi temperare non potest, ut illum dimittat iis Virtutibus omnibus exornatum, quas in primis hujus Rubricæ Notis BONI VIRI notas esse cum *Seneca* dicebamus. Agat id calamus, quod conatur, ut ad umbilicum perducat hanc Notam. Est is sine dubio
91 TEMPERANS, qui neque secundis erigitur, neque deprimitur adversis; sed æquam in omnibus mentem servare novit, injecto pravis cupiditatibus freno. Talis & HENRICUS, Comes *Lucemburgensis*, fuit, possis ut illum Temperantissimis quibusvis Heroibus accensere. Ecquis enim pravis illum cupiditatibus fractum unquam arguit? quis vario Fortunæ vicissitudines excepisse vultu? quis ob illatas injurias excidisse de placida statione mentis? Quis non contra fassus est, Heroa Magnum recto talo stetisse semper adversus illecebras sensuum, parique potestate semper Fortunæ, potentissimæ Dominæ, jocis, & ictibus intercessisse, irasci nec facilem, nec placari? Subscribunt his, quæ diximus, non inviti, qui suis scriptis Virtutes illius e tenebris, vendicarunt. Suus enim inter illas locus animi quoque *Moderationi*, & *injuriarum Oblivioni* datus.

De illius animi *Moderatione* locuti præter alios *Mutius*, *Aretinus*, *Carrio*. Primus, Lib. XXXIII. Chron. Germ. *Censuerunt autem nominandum Comitem de Lucemburg, Religionis, Ecclesiæque amantem, & Strenuum cum* MODERATIONE *in rebus agendis bello, & pace.* Secundus, Hist. Patriæ Lib. IV. in responsione Florentinorum ad Legatos ejus: *Sperare tamen se, qua* MODERATIONE, *qua Justitia esse dicitur, bene cuncta provisurum.* Tertius, Lib. V. Chronici: *Qui in fratre Henrico prædicabat generositatem naturæ, ingenii præstantiam, excelsi animi magnitudinem,* MODERATIONEM *in omni vita, &c.*

Injuriarum oblivio cum aliunde in hoc *Henrico* se prodit, tum maxime nostri ex Historici monumentis, nec uno in loco. Legatos enim *Paduanorum* relaxat ille *Lib.* III. *Rub.* VI. licet, famosum quid in se effudisse coram *Romano* Pontifice dicerentur: *Lib.* IV. *Rub.* III exprobratus in obsidione *Brixiensi* ab iis, qui muros insidebant, plebejis ululatibus, discedit, militibus sua per castra dimissis, nullam usquam præ se ferens indignationis notam: *Lib.* VIII. *Rub.* II. parvi pendit in sua magnanimitate convitia in se iis a *Romanis* jacta, qui *Montis Aventini* scopulum occuparant, nihil palam molesti in patulum ostentans; parique virtute tum *Annibaldi*, tum *Joannis de Sabello* contumelias aspernatur.

Dedit etiam Virtutis hujus specimen non obscurum hic Cæsar tum, cum prohibitus ab ingressu *Mediolanensis* Urbis, *Turriani Guidonis* opera, non modo eam sibi injuriam dissimulandam duxit; sed blandis quoque verbis voluit hostem suum in frugis melioris semitam revocare. Sic enim facinus illud expressit Merula Lib. VII. Historiæ Vicecom. Antiquitatis: *Henricus in præsens contumeliam dissimulavit, illumque* (Guidonem) *hilari vultu excepit; subjecit tamen. Jam Guido adversariis ignosces, pacique, & concordiæ operam dabis: agno-*
A *sces tandem, cui non parere nefas. Fidelis esto. De compositione rerum, & concordia in Civitate agetur.*

Sed enim nusquam, nunquam illustrius ea se Virtute præditum detexit *Henricus*, quam cum illum, a quo sibi venenum fuerat propinatum, liberum abire jussit, adjectis etiam monitis, quibus a Curiæ Proceribus cavere sibi tuto posset. Hæc enim tum illius fuere verba mollissima ad immanissimum parricidam ex Nauclero, Præposito Tubigensi: *O Domine recedatis. Nam si percipiunt nostri devoti malum, quod nobis fecistis, morte miserabili moriemini. Deus vobis ignoscat.* Ex Gebrardo vero Historico Carmelita ista, Lib. XXVII. Chronici Belgici consignata, Cap. VIII. *Quibus exeuntibus, solus frater Bernardus Cæsari assistit. Quem mitissimus intuens ore piissimo sic affatur: Manus tuæ infece-*
B *runt me, & destruxerunt me totum in circuitu. Unde breviter moriens, & omne facinus vobis indulgens, humiliter postulo, ut inde discutere dignemini, quid in me vestræ displicuit paternitati, & qua de causa tam grande malum in me vobis semper piissimum* (fertur enim ejus e Curia fuisse; imo & illius a Confessionibus sacris) *mens ingratitudinis operatur:* Nec non ista, quibus, facti causa cognita, saluti demum hostis dicitur prospexisse: *O frater Bernarde, licet per vos, sicut scriptum est, non malum pro bono tribuatur. Nolo tamen, vos hac occasione corripi, aut a mihi familiaribus infestari. Unde, quoniam mora vobis periculum esse posset, eligatis pro vobis securum locum, & illi loco sine offensione vos faciam præsentari. Quia pro certo, si populus meus actum vestrum perciperet, corpus vestrum nullo modo mortem evaderet. Cæsar ita-*
C *que traditori suo, Florentiam eligenti, omnia indulgens, ejus quoque honore, qui pro ipso Cruci affigitur, illata sibi humiliter sustinens, solemnes vocat nuncios; non nuncios, sed Principes, quorum ductu traditor versus Florentiam pervenit salvus.* Quid huic addi pietati, constantiæ, moderationi queat?

Quam porro nullis aliis pravis affectibus ejus recte, solideque compositus animus tentaretur, satis indicavit ipse, ejus in Orationis exordio, quam habuit ad Commilitones suos, *nulla se* professus inibi (ut est apud Nostrum Lib. II. Rub. V.) *Deo teste mundi gloria, nullis mortalium cupidinum affectibus adductum ad exortas motiones Mundi.* Solas *Roberti*, Regis, & Sectatorum ejus injurias perferre, aut dissimulare nequiit; sed is impetus, quo ad illas ulciscendas totis viribus dela-
D tus est, *Zelo, & amori extollendi desueti dudum imperii*, (ut habet Noster alibi) tribuendus est. Nimis enim aperte, *Roberto* Rege duce, & antesignano, *Romani* majestas Imperii petebatur, eratque verendum maxime, ne brevi labefactata concideret, si non illius conatibus *Henricus* eundum sibi statim obviam censuisset.

UT MERCES, &c.] Ejus commemoratione facinoris, in quo magna pars Justitiæ sita, firmat, *Henricum* suum Justitiæ cultorem eximium extitisse. Justitiæ siquidem magna pars est in grassantes grassari, ne qua mercibus, humanæ societatis alimentis, & vinculis, injuria fiat; cavereque perpetuo, ne quid illis contingat adversi, quo minus ultro, citroque sartæ ac tectæ commeare queant. Hinc illud: *Regna vigente Justitia*
E *magna patrocinia, cadente magna latrocinia sunt.*

ADEO IN TUTO] De *Æthiopibus* tale quid mihi *Stobæus* suggerit *Serm.* XLII. Ait enim, ejus regionis incolas iis moribus excultos esse, *ut pietati, & Justitiæ studeant: ædes ipsorum januis careant: &, cum in viis multa jaceant, nemo furetur.* De *Lucemburgensibus* fidem Nostro conciliat *Munsterus*, sic illorum de regione scribens Lib. II. pag. 127. *Aër salubris, populus fidelis.* Manavit inde securitas eadem in alias Imperii civitates, *Henrico* VII. imperante: atqui sub illius successore *Ludovico Bavaro* sensim imminuta defecit, ut ejus ne vola quidem, aut vestigium appareret ullum, *Huldrico Mutio* Germano teste in illius vita. Vide sis illam, & nota, quantum securitatis, & tranquillitatis
F publicæ interfuisset, *Henricum* VII. rebus humanis diutius interesse.

UT NULLA ONUSTORUM ANIMALIUM, &c.) Aurei plane Seculi felicitas ea fuit, quæ tum his moribus, & abstinentia tanta contigit populis *Henrici Lucemburgensis* imperio parere natis. Notat felicitatem similem, & celebrat *Warnefridus*, uti rem Orbi concessam divinitus, sub imperio Autharis Clephonis F. Lib. III. de Gest. Longobard. Cap. XVI. *Erat sane hoc mirabile, in regno Longobardorum nulla erat violentia, nullæ struebantur insidiæ. Nemo aliquem injuste angariabat, nemo spoliabat. Non erant furta, non latrocinia. Unusquisque, quo libebat, securus sine timore pergebat.* Itaque sub *Jove* latrocinia passim & prædas, ferreo nempe Seculo in orbem invectas Poëtæ canunt, & horum in primis Coryphæus, ac Princeps *Lib.* I. *Georg.* ubi de ferreo Seculo habes aurea, Vate illo summo, & divino

no

no digna. Sed ista Vatibus relinquamus. A Nostro
92 illud hic Politici discant, ejus esse Principis, qui fidei suæ creditorum felicitati consultum velit, *decorare pacem, remque publicam perturbantes compescere, idque maxime curare, ut itinera secura sint*; Quod ipsum *L. Congruit off. Præs.* sancitum constat.

INEXORABILIS CIRCA JUDICIA COMPERTUS] Nota altera, qua summus Justitiæ cultus in *Henrico* Principe declaratur. Acerbus *Morena Laudensis* de *Federico* I. *Ænobarbo*, Cæsare, *in calce Historiæ Patriæ*, quæ nunc demum *Venetiis* post annos fere quingentos lucem haurit *Ginammianis* typis: *Bonis*, inquit, *dulcis, & benignus fuit; malis vero terribilis, & quasi inexorabilis. Justitiæ cultor, legum amator.* Unde *Jac. Spiegelius*, Guntheri Scholiastes *ad Lib.* IX. *Ligurini*, sive de rebus ab eodem illo Federico in Liguria gestis: *Quam Federicus rigidus Justitiæ custos fuerit, omnes uno ore prædicarunt.* Talem quidem rebus præesse volebat *Epictetus*, talem *Gregorius* judicare, *cujus nimirum in manu, nullius auctoritate titubaret, aut vacillaret Justitiæ libra.* At ejus notæ viri (quæ temporum propemodum omnium communis calamitas extitit) perpauci fuere semper, & albo corvo, quod asserunt, rariores, cum hominum plerique, auctore Tullio *Lib.* II. *de Orat.* plura judicent, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore: aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto; aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus.

Video tamen, sive Naturæ, sive temporum corruptelæ obstitisse quosdam, qui sagittæ instar tendentis ad metam, nec ultra, nec citra, nec utrobique errando, non prece, non pretio, non odio, non amore deflexerint a recta Justitiæ semita, quamdiu penes illos summa rerum, & judiciorum fuit. Talis apud *Græcos* extitit *Bias*, qui cum nullius lachrymis dimoveri posset a damnandis reis, *necesse quidem esse*, dicebat, *naturæ condolere: at a Lege, & Justitiæ regula discedere perniciosum:* Talis *Phocion*, qui ab amico *Antipatro* rogatus, ut nescio quid injusti perageret, *Non potes*, inquit, *simul me amico, & adulatore uti:* Talis *Themistocles*, cui cum *Simonides* Poëta amicum, non adeo justam caussam habentem, studiosissime commendasset, respondisse fertur: *Nec Simonidem fore bonum Poëtam, nisi mensuram, modumque in canendis carminibus curaret: neque se bonum Prætorem habitum iri, si legibus ac justitiæ alicujus gratiam præposuisset.* Ab *Antigono* quidem impetrare nequiit fraternus affectus, ut vel tantillum de jure remitteret in caussa *Marsyæ* fratris, quam postulabat domi tantum, non in foro, cognosci. Sic apud *Lysiam* judicem locum nullum oblata *Messeniorum* munuscula reperere.

A *Græcis* si *Romanos* adeas, occurrent eo tibi sub cælo statim *Romulus*, generis & imperii *Romani* auctor, qui fratrem de medio tolli maluit, quam teneras adhuc leges infringi: *Trajanus*, quem adeo studiosum Justitiæ fuisse narrat Nicephorus *Lib.* III. *Eccl. Hist. Cap.* XXIII. ut aliquando, ensem strictum Præfecto Prætorii tradens, dixisse feratur: *Cape ferrum hoc, & si quidem recte imperium gessero, pro me; sin aliter, contra me hoc utare.:* Cato, qui *Magistratum judicem* asserebat, *neque pro justis orandum, neque pro injustis exorandum:* Rutilius, qui sibi ejus amicitia opus esse negabat, a quo urgeretur in Justitiæ leges peccare: aliique alibi cedro, & imperio digni. *Bertaridus* enim inter elogia cætera, quæ retulit e calamo Pauli Warnefridi *Lib.* V. *de Gest. Longobard. Cap.* XXXV. illud etiam adeptus est, ut *Vir tenax justitiæ* diceretur: *Kanutus*, Wandalorum, sive Obroticorum integerrimus, & invictissimus Imperator, *ita ex æquo Justitiam colebat*, inquit Krantzius, *ut omnibus indistincte nocentibus supplicia repræsentaret; non affinitas, non necessitas, non amicitia delicto patrocinaretur:* Liberius denique *Constantino* Imperatori suadenti, ut subscriberet in excommunicatione *Athanasii*, adeo libere, & intrepide respondit, ut diceret, *judicia Ecclesiastica decere cum maxima justitia proferri.* Enimvero, Venusino canente Lib. III. Carm. Od. III.

Justum, & tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis Tyranni,
Mente quatit solida: neque Auster
Dux impotentis turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Quibus sane metris, quasi coloribus, non ut a Poëta; sed ut a Pictore expressam habes imaginem Viri inexorabilis circa judicia, qualis Nostro dictus *Henricus*, Lucemburgensis Comes, quippe qui semper

A ——————— *bonus, atque fidus.*
Honestum prætulit utili, &
Rejecit alto dona nocentium
Vultu, & per obstantes catervas
Explicuit sua victor arma,

Ut idem alibi cecinit *Venusinus*.

Fuit tamen opinio *Jasonis Thessali*, aliquando licere non colere Justitiam. Celebratur enim tale illius dictum, quo se purgare solebat iis, quibus molestiam, aut vim aliquam intulisset: *Qui magnis in rebus se Justitiæ cultorem haberi velit, eum in parvis interdum illam violare oportet; velut in bello, quo tuta sit res publica, agri aut ædificia quorundam civium interdum perduntur.* Agesilaus etiam, cum cæteris in rebus esset rigidus, & exacte justi, legumque tenax: tamen in amicorum negotiis
B existimabat inhumanitatis, ac sævitiæ prætextum esse, nimium adversus illos justum esse; interdum tamen magis sequebatur Reipublicæ utilitatem per occasionem oblatam, quam indulgebat amicitiæ, ut asserit *in Laconicis* Plutarchus. Contra ea *Philippus* nihil Amicis putabat omnino dandum, quod præstare non posset Judex Justitia salva. Quare, cum ex eo *Harpalus* pro *Cratere*, propinquo ac familiari, petiisset, ut eum mulctaret quidem; sed a caussa liberaret, ne damnatus hominum maledictis exponeretur: *Præstat*, inquit, *ut ipse male audiat, quam ut nos propter illum.* Hæc obiter, uti minus nota; sed quæ nosse deceat, ne Amicitiæ jura Justitiæ legibus adversentur.

IN RAPTORES CÆTEROSQUE GRASSANTES] Non unus HENRICUS VII. Augustus affectus hac laude, sed
C alii quoque Principum, & Heroum multi. *P. Lotichius* Secundus de FRIDERICO, *Saxoniæ* Principe, Friderici F.

Nominis ejusdem, ne dira licentia ferri
Impunita foret, Latronum filius arces
Diruit.

Nicolaus Reusnerus de JOACHIMO I. Marchione Brandeburgensi:

Quo laudes JOACHIME *tuas, quo carmine dicam,*
O pater, o patriæ cura, salusque tuæ?
Tu pacem genti potius, quam bella tueris,
Si qua geris, fines exuis hoste tuos:
Tu purgas Latrone vias, tu legibus urbes,
Tu sanctum munis relligione forum.

Georgius Fabricius Chemnicensis de FRIDERICO I.
D Marchione Misnensi, cognomento FORTI:

Expellit tota porro regione Latrones,
Creverat illorum bella per ipsa furor.

Idem de FRIDERICO II. cognomento GRAVI:

Evertit validis Latronum viribus arces,
Unster & ad ripas, Salaque lenta tuas.

Albertus Krantzius Lib. IX. Saxoniæ Cap. V. de ALBERTO Duce: *Hoc autem tempore* ALBERTUS *Saxoniæ Dux, Princeps pacificus, & qui singulari zelo insectaretur Latrones insidiantes publicis itineribus, mortem obiit.* Et paullo post de ALBERTO altero ERICI F. *Multæ* 93
sunt laudes quoque hujus ALBERTI, *quod odio Latronum multa fecerit, perpessusque sit.*

Sed his, & aliis multis, ac multis longo hac in re præstitit intervallo HENRICUS VII. AUG. sive naturæ
E ipsius bonitate, sive fato temporum, in quæ Principatus illius imperium Cælites conjecere. Describit eorum temporum conditionem, latrociniis afflictatam in *Germania* passim, non ita pridem laudatus *Krantzius*, eamque conjunxit cum narratione rerum, quas hic *Henricus* gessit libro, & capite recensitis, post *Alberti* Ducis modo memorati mortem, & his sane verbis: *Illico autem* (post obitum Alberti, Saxoniæ Ducis) *erexere caput, quos ille pressos tenuit, arcemque Linow dudum armis Lubicensium dejectam, memorati Ducis accedente favore, Prædones instaurant: pristini quæstus negotium repetunt: publica iterum itinera tenent infesta: merces cum mercatoribus invadunt, nudant, cædunt, & (nisi cesserint) etiam occiduntur:* Plane ut ea tempora re-
F servata fuisse videantur HENRICO VII. quo latior novo illi *Alexicaco Herculi* pateret campus, suæ in Latrones illos virtutis, & justitiæ exercendæ. Cæterum, quam bonam HENRICUS *Septimus* operam hac in re strenue collocarit, cum eam Scriptorum nullus attigerit excepto Nostro, vel ipsi testabuntur illius posteri, Nepotes in primis, & Filius, quos omnes par est credere illius exemplo, quasi prælata face, ad idem genus hominum in Regnis suis, & Urbibus infestandum, profligandum, perdendum penitus exarsisse. Talis quippe JOANNES ejus filius, *Bohemiæ* Rex; talis CAROLUS IV. illius Nepos; talis SIGISMUNDUS Pronepos extitere. Pro primo *Dubravii* scripta testor, & manes. Narrat enim is hoc pacto *Lib.* XX. *Hist. Bohemicæ*, primas JOANNIS *Henrici* F. Bohemiæ Regis expeditiones adversus Latrones publicos fuisse

ſuſceptas, eaque re bene illum mereri cœpiſſe de Regno: *Poſt hæc diſceſſit, relicta parte Equitum, quos Rex ſibi delegit, ut ſecum manerent, quoad a latrociniis quoque Regnum purgatum ſibi, pacatumque redderet. Nam tanta vis Latronum ea tempeſtate* Henrici *contemptu inoleverat, ut numero Equitum, peditumque non itinera ſolum ad excipiendos quoſcunque viatores compleret; ſed loca præterea tenebant validis præſidiis firmata, ex quibus aperta vi agros etiam, & vicos incurſabant. Contra illas haud puduit juvenem Regem ſuo auſpicio expeditionem ſumere, unam domi, qua veſtigiis Prædonum inſiſtens, omnia illorum latibula perluſtravit; indeque per milites extractos igne, cæde, laqueo punivit, dirutis ſimul uſque ad ſolum latebris: Alteram in* Moraviam, *crebrioribus adhuc maleficiis, magiſque arduis impeditam, quia ne hi quidem in illa ab injuriis, & deprædationibus abſtinebant, qui alias occupabant arces. Ex quibus arx* Jani *a* Buskovice, *quam* Ungerſperg *cognominabant, expugnata, ac ſtatim demolita; dein ad ſimilem modum arx* Drahotuſa: *tum arx* Deblina, *ad quam nullus machinis; ſed tantum cuniculis patebat aditus, cum* Friderico *poſſeſſore intercepta, æqualem ruinam ſuſtinuit. Ipſi vero poſſeſſori, quia ſerius deditionem fecerat, caput gladio ademptum. Tali pœna, tamque præſenti cæteri in* Bohemia, *&* Moravia *perterriti, mala facere paſſim deſinebant. Qua ſane re non hominum tantum ſaluti, & ſecuritati; ſed agrorum inſuper, vinearumque culturæ proſpectum. Utraque enim inculta, vaſtaque jacebant, dedignantibus colonis aliis arare, ſerere, vineas colere; unde caritas annonæ in Regno frequens, & in populo fames, vinique penuria oriebantur, quæ mala omnia Rex ſuſtulit latrociniis interceptis.*

Hæc de JOANNE *Henrici* VII. filio *Dubravius* eleganter, & vere. Sed enim eadem laude contendit cum *Joanne* patre CAROLUS quoque filius, & *Quartus* ejus poſtea nominis Imperator, eodem *Dubravio* teſte, ejuſdem Hiſtoriæ Libro XXI. *Interea* CAROLUS, *filius Regis, bene ab omnibus hominum Ordinibus in* Bojemia *audiebat, quod, abſente parente, talem ſe in adminiſtrando Regno geſſerit, ut non ſolum a nemine accuſari; ſed nunquam ſatis ab omnibus laudari potuerit, adeo numeros omnes recte adminiſtrandi implebat, omnium commodis ſerviens, ab omnibus acerbiſſimam illam exactionem ſubmovens, nullum ipſe æs alienum contrahens, factiones, & diſcordias Ordinum ubique ſedans, Regnum denique totum a latrociniis purgans.* Nec tacuit poſtremam hanc ejus laudem Archiepiſcopus *Pragenſis* in Oratione, qua Pompam illius Funeris exornavit. Sic enim magnus ille Præſul, leporis, ſed & fuci expers: *Habuit etiam ſimul Juſtitiam, & Miſericordiam. Quia, quibus Miſericordia fieri debebat, ſemper faciebat: Ubi autem raptores, & fures, vel malefactores invenit, eos a facie terræ delevit, habens illud Pſalmiſtæ: Deleantur de libro viventium, & cum juſtis non ſcribantur, Pſal. 86. Et illud dictum Senecæ in quadam Epiſtola ſua ſic interrogantis, & reſpondentis ſimiliter. Quid ergo occidit hominem? Quia occidit, ille meruit, ut hoc pateretur.*

Succeſſit in Imperio *Carolo* IV. patri WENCESLAUS filius; ſed is, ut in aliis, ſic in perſecutione Latronum, a Patris moribus, & virtute defecit. *Itaque Carolo ſolemnibus exequiis funerato, poſtquam regimen in Bohemos ſuſcepit* (verba ſunt Dubravii laudati ſupra Lib. XXXIII.) *initio ſtatim adeo diſſolute illud auſpicatus eſt, ut nullam neque legum, neque judiciorum curam habuerit. Ex quo velut juſtitia, & impunitate facinorum inde conſequente, latrocinia, & rapinæ mala nuper intercepta, rurſus per vias publicas cooriri cœpta, ingentem rerum jacturam, præſertim mercatoribus Pragam, tamquam ad celeberrimum emporium, confluentibus, afferebant. Non enim pedites modo; ſed etiam equites itinera obſidebant, maleficiis nobilitate quoque obnoxia.* Quamquam & is tandem adverſus hanc, ignobilem nobilitatem, velut e ſopore a ſuis excitatus, manum militarem collegit, *caputque illi duræ cervicis præpoſuit, quod flecti non poſſet, niſi Latronibus expugnatis, & locis illorum everſis,* uti ſubjicit idem Scriptor. Quare tres tunc Arces e ſaxo ſtructæ ad fundamentum ſunt dirutæ, quas Bohemi *Zleby*, *Zbicroh*, *Rhozecz* appellabant.

Sed commodum accidit, ut abrogato Imperio *Wenceslao*, ſufficeretur illi SIGISMUNDUS frater, qui feneſtram, per illius incuriam Latronibus apertam, clauderet, ſuiſque hac in parte Majoribus reſponderet. Curatum enim eſt illud ſtatim, ſolemni in Imperii conventu, SIGISMUNDO præſente, ut viæ ſecuriores eſſent, quod hiſce verbis idem ille *Bohemiæ* Rerum, Regumque Scriptor accuratiſſimus complexus eſt, Lib. XXVII. *Itinerum quoque ibidem cura habita, ut a Graſſatoribus eſſent ſecura, diſpoſitis per ditionem cujuſque Principis deductoribus, qui Viatores ad locum deſtinatum tuto deducerent.* Et his idem ille verbis ad hujus Notæ metam tuto nos deduxit, ut arbitror, deſtinatam.

DEPERDITUM] Variat hic, & in ſuperioribus alicubi

A *Vicetinus* Codex. Habet enim pro *Onuſtorum-Amiſſorum:* pro *Rerumve cuſtodia. Rerum nec cuſtodia:* Loco, *Etiam æris effuſor proprii. Et æris eff. prop.* pro *Conſtitiſſet-Conſtaſſet:* pro *Deperditum-Deprædatum.*

MARGARITAM DUCIS BRABANTIÆ FILIAM] Non leviter admirati ſumus in ſuperioribus Notis paginæ vigeſimæ quartæ, ignotos fuiſſe *Vecerio* Majores, & Parentes *Henrici* VII. cujus ille Vitam edidit: mirari nunc par eſt magis, ab eodem ſcriptum, *quæ, cujaſque fuerit illius Uxor itidem in ambiguo eſſe*, quamvis, hoc ipſum a ſe curioſe indagatum, ſcribat. Quamobrem, ut ibi nos *Itali* Germanum Scriptorem non malum Cæſaris hujus *Majores*, *Parenteſque* noluimus ignorare: ſic eidem *Uxoris* illius nomen, & Genus palam aperire conabimur in hac Nota, *Muſſato Patavino*
B Duce. Unus enim ille nobis utrumque reſerat hac Rubrica.

Fuit igitur huic Auguſtæ, ut Noſter ſcribit, MARGARITÆ nomen. Nec unus ille ſibi eo in Nomine 94 conſentit infra *Rubrica octava hujus Libri*, & *quarta quinti*; ſed & alii cum illo conſpiraſſe videntur Scriptores omnes noſtratium, & exterarum rerum. Age rem ipſam ipſorum agamus ore, *Vecerii* gratia, & hac ipſa qualicunque opera Poſteris conſulamus. Breviter, & aperte *Georgius Merula* (nam infra in ejuſdem Auguſtæ *Genere* vetuſtiores eo teſtes, & majorum, ut ſic loquar, Gentium dabo) Lib. VIII. Antiqu. Vicecomitum pag. 104. *Virum Romam petentem ſecuta* (Uxor) *felix profecto fuiſſet, ſi illum imperatoriis ornamentis inſigniri vidiſſet. In æde Minorum Fratrum ſepulta eſt. Nomen* MARGARETÆ *fuit.* Nec aperte minus Auctor
C Appendicis adjectæ Chronico Urſpergenſis in Henrico VII. Imp. *Aquiſgrani corona Caroli Magni coronatus, ac ejus diva conjuge* MARGARETA, *per Archiepiſcopum Colonienſem de Virneburt, anno Domini* M. CCC. VIII. A quo Joannes Funcius Lib. X. Chronologiæ, ad annum M. CCC. VIII. *Henricus* VII. *Lutzelburgenſis dictus in locum Alberti Imperatoris eligitur concordi Electorum ſuffragio. Aquiſgrani cum* MARGARETA *Uxore corona Caroli Magni coronatur.* Accedit his Ubertus Folieta Genuenſ. Hiſt. Lib. VI. ad annum M. CCC. XI. *Origo hujus moris, ut diximus, hoc anno facta eſt, quo Henricus Cæſar ad diadema Cæſarianum accipiendum Romam petens, in itinere Genuam divertit, omni honorum genere ipſe cum* MARGARITA *Uxore acceptus.* Et P. Interianus in Breviario Hiſtoriæ ejuſdem Urbis Lib. III. pag.
D 90. *Cum omnia forent in Urbe placida, & tranquilla, Genuam acceſſit Henricus* VI. *una cum* MARGARITA *Uxore, petiturus Romam itinere Coronæ regiæ deſtinato.* Reliquorum propemodum omnium eadem eſt ſententia; ſed eos rejicere placitum in ſequentes Notas. Unus omnino, quod ſciam, Albertus Argentinenſis *in Chronico* BEATRICIS nomen huic Auguſtæ dedit, quod admiratione non caret in Hiſtorico, qui res *Germanicas* ſcripſerit ejus ævi, quod inter *Rodulphi Habspurgenſis* Electionem, & *Caroli* IV. Henrici VII. Nepotis mortum fluxerit, & eadem ætate vixerit, qua potitus ſit rerum *Henricus* VII. Auguſtus. Sic enim ille de hujus Auguſtæ morte, ad annum M. CCC XI. *Poſt hæc circa hyemem Januam profectus, cum Regina honorifice*
E *eſt receptus; ubi* BEATRIX *Regina moriens ſepulta eſt ad Minores.* Sed erraſſe putandus eſt *Argentinenſis*, ſecus ſentiente reliquo omni literatorum cœtu (quod ex ipſorum dictis non multo poſt illuſtrius apparebit) & inter ſcribendi æſtum Matris hujus *Henrici* nomen, quod *Beatrix* fuit, ejuſdem Uxori temere tribuiſſe.

DUCIS BRABANTIÆ FILIAM.] Indicat his *Muſſatus* ejuſdem Auguſtæ *Genus*, & habet adſtipulatores ſententiæ ſuæ non paucos, quorum princeps Carolus IV. in Commentario de Vita ſua: *Cupio igitur, vos non latere, quod Henricus* VII. *Rom. Imperator genuit patrem meum, nomine Joannem, ex* MARGARETHA *Ducis Brabantiæ filia, &c.* Joannes Villanus ejus ævi ſcriptor Lib. IX. Cap. XXVII. *Eodem, anno,* (M. CCC IX.)
F *obiit Genuæ, menſe Novembri Auguſta Imperatoris* (Henrici VII. Auguſti) *uxor, quæ ſancta, & optima habebatur: & fuit filia Ducis Brabantiæ.* Cujus ex penu *Henricus Calderius*, nondum editus, ſeu quis alius, Lib. V. de Origine, & Geſtis Patavinorum, Cap. XCIX. *Eo anno Imperatrix, quæ habebatur ſancta, Brabantiſque Ducis filia, Genuæ diem ſuum, menſe Novembri obiit.* Redeo ad antiquiores, inter quos *Edmundus*, cujus mihi verba commodum exhibet *Magni Chronici Belgici Collector pag.* 304. ubi de Carolo IV. Romanorum Rege: *Fuit autem filius Regis Joannis Bohemiæ, & Poloniæ, nepos Domini Henrici de Lucemburgo Imp. Romanorum. Qui Henricus duxerat in uxorem* MARGARETAM, *filiam Joannis Ducis Brabantiæ, ex qua genuit Joannem Regem Bohemiæ, & Poloniæ, patrem Caroli Imp. Quarti, & Wenceslai Ducis Lucemburgenſis, & Bra-*

Brabantiæ, ac Henrici Marchionis patris Jodoci Marchionis Moraviæ, postea in Regem Romanorum electi: Et Trithemius in Chron. Hirsaugiensi ad annum CIↃ. CCC. VIII. Uxorem habuit MARGARETHAM, Joannis Ducis Brabantiæ filiam, de qua genuit Joannem Regem Bohemiæ. Quæ totidem fere verbis repetit in Chron. Sponheimensi ad eundem annum. Meyerus etiam huc accedit Annal. Flandriæ Lib. X. Ex filiabus (Guidonis Flandrensis) Margareta cessit in conjugium Duci Brabantiæ Joanni; illumque Joanne, Gotofredo, Margareta, Mariaque fecit parentem. Ex quibus MARGARETA uxor erat Henrico Luceburgensi, qui creatus Augustus, Septimus dictus est. Nec multo post: Porro uxor Augusti MARGARETA F. Joannis Ducis Brabantiæ, Guidonem avum ciebat maternum. Erat enim AUGUSTA orta ex Margareta filia Guidonis, quam habuit in matrimonio Brabantus. Et alibi: Post hæc Genuam Augustus concessit ad hybernandum, ubi, tres totos menses dum hyemis sævitiam tolerat, charissimam conjugem MARGARETAM Brabantinam amisit, funeravitque ibidem apud Franciscanos. Accedunt & Scriptores alii non vulgaris notæ: Ludovicus Cavitellius in Annal. Cremonensibus ad annum CIↃ. CCC. XI. Anno altero, coronam, quam Mediolani accipere debebat, accepit una cum MARGARETA ejus uxore, filia Ducis Brabantiæ: Elias Reusnerus in Stemmate Luceburgensi: Uxor MARGARITA Joannis Brabantiæ Ducis F. Et magna pars eorum, qui Familiarum illustrium stemmata deduxerunt. Sed frustra te pluribus onerem in re jam omnino clara. Quorsum enim Henricus Lucemburgensis in Charta Joannis I. Brabantiæ Ducis, quam testis vice signavit post Adulphum Imper. & Joannem Ducis filium, se Ducis generum scripsit, ut est apud Haræum in dicto Joane I. Brabantiæ Duce, nisi ob ejus sibi Ducis filiam matrimonio nexam?

Joannes igitur, Brabantiæ Dux, huic Augustæ Pater, & ejus sane nominis Primus. Juvat hoc addere, quod omisit Noster, ut a nobis id luminis huic ejus Historiæ parti recens accedat. Hocsemius, inter cæteros ejus rei testes, diserte admodum id expressit in Hugone de Cabilone, Episcopo Leodiensi LXXII. Cap. XIX. Hujus electi tempore, Henricus Comes Lutzilburgensis, postmodum Imperator, filiam Joannis I. Ducis Brabantiæ, inter eos pace reformata, duxit uxorem. Edmundus etiam laudatus supra pag. 22. Col. I H. a nobis hac in parte est verbis Wenceslai Bohemiæ Regis: Dixitque ad me (Wenceslaus) suam illam esse Genealogiam, &c. & Imperatorem Henricum de Luceburgo, proavum suum, duxisse filiam primi Joannis Brabantiæ Ducis, ex qua genuerit avum suum, Joannem, Bohemiæ & Poloniæ Regem. Adstipulatur his Gerbrandus a Leydis Lib. XXIII. Chron. Belgici Cap. XIV. Joannes ergo, hujus nominis Primus, frater ejus, & Dux Lotharingiæ, & Brabantiæ. Hic duxit in uxorem Margueretam, filiam Guidonis Com. Flandriæ, ex qua genuit Joannem succedentem Ducem. MARGUERETAM uxorem Henrici VII. Imp. & plures alias proles. Et Lib. XXIV. Cap. XXI. Porro, post quinque annos, idem Dux Brabantiæ (Joannes Primus) apud Barense oppidum, tempore nuptiarum Ducis Barensis, in hastiludio lethaliter vulneratus obiit, & sepelitur Bruxellæ apud Minoritas. Quo mortuo successit ei Joannes hujus nominis Secundus, Dux Lotharingiæ, & Brabantiæ, & Limburgiæ. Hic duxit in uxorem Margueretam, filiam Eduardi Primi Regis Angliæ, ex qua genuit Joannem sibi succedentem hæredem Ducem. Itaque MARGUERETA, soror istius Secundi Joannis Ducis, erat uxor Henrici VII. Imp. Rom. Longe vero apertius Lib. XXVII. Cap. VI. Anno Domini 1312. obiit in Werem Joannes Dux Brabantiæ (Secundus) & sepelitur Bruxellæ. Hujus soror MARGARETA, Imperatoris Henrici VII. uxor. Et Cap. VIII.
95 ejusdem Libri: Porro hic Henricus Imperator, prius fuit Dux Luxenburgensis, & genuit ex MARGARETA Imperatrice, filia primi Joannis Ducis Brabantiæ, Joannem sibi succedentem in prædicto Ducatu. Et his subscribunt recentiores alii plena cera, Haræus in primis in Serie Ducum, seu Principum Brabantinorum his verbis: Joannes I. filius Henrici præcedentis, ex Margareta Flandrica liberos habuit Joannem successorem, Gothfredum, qui infans decessit, MARGARETAM Henrico VII. Imperatori, & Mariam Amadeo Sabaudiæ Comiti nuptam. Et in hoc ipso Amadeo, quem Haræus laudat, Lambertus Vanderburchius Lib. I. Historiæ Gentilitiæ Sabaudorum Ducum: Maria Brabanta, Joannis Brabantiæ Ducis ejus nominis Primi, & Margaretæ Flandræ (cui Guido Flandriæ Comes pater) filia, MARGARETÆ, quæ Henrico Luxeburgensi, Domini anno M. CC. XCII. nupserat, soror. Henninges etiam in Genealogicis Brabantinorum Ducum, uxorem Henrici MARGARETAM, sororem appellat Joannis II. Godfridi, qui in cunis obiit, & Mariæ, Amadei IV. uxoris: & habet hæc diserte Emmius in Appendice Genealogica: MARGARETHA, filia Jo-

A annis I. Brabantiæ Ducis, uxor Henrici VII. Imperatoris. En quæ cujusque fuerit Henrici VII. Imp. Uxor, quod hactenus, curiosus alioquin rerum indagator, Vecerius ignoravit? Ex dictis labes quoque nonnullas abstergas licet e Scriptorum duorum paginis, quibus adspersæ sunt. Unam ex Libro V. Chronici Carrionis, ubi MARGARITAM uxorem Henrici VII. Aug. filiam facit Henrici Brabantini Ducis, his verbis: Ex MARGARITA, Henrici Ducis Brabantini filia, Joannem Bohemiæ Regem, & filias tres reliquit: neque enim illa Henrici cujusquam, Ducis Brabantini, filia; sed Joannis I. Brabantini Principis XXXI. Alteram ex Stemmate Luceburgensi Antonii Albicii Florentini, ubi hæc habes: Henricus VII. Imperator. Uxor MARGARETA filia Joannis II. Ducis Brabantiæ, cum sine mendo scribere debuisset, filia Joannis I. &c.

ADOLESCENTEM] Virginem Barlandus nupsisse dixit B in Chron. Brabant. Ducum Cap. XLVIII. Joannes inde filiam suam MARGARETAM, Virginem egregia forma, nuptum dedit Henrico Luceburgensi Comiti, ejus Henrici filio, qui in pugna fortiter occubuit non procul ab arce Woronc. Junior hic Henricus postea factus Rom. Imperator in Italiam transcendit: Ferretus, qui coævus Nostro, Lib. II. Historiæ suorum, & paullo ante actorum temporum, Dum pubes foret. Hujus enim illa sunt in laudato loco: Huic (Henrico) Brabantiæ Dux MARGARITAM natam ejus, dum pubes foret, matrimonio copulavit. Vere omnino, dum pubes foret. Pubertas enim annum sibi proprie vendicat decimum sextum, quem MARGARITA forte nondum excesserat, cum Henrico nupsit. Si quidem enim anno salutis 1311. quo Mediolani coronata est, annum agebat trigesimum sextum, C ut habet Noster Rubrica ultima, Hujus Libri, annum ætatis decimum sextum ageret necesse est, anno redempti Orbis 1292. quo Viro copulata fuit, ut ostendam infra ad Verbum, Duxit.

IMBERBIS ET IPSE] Ætatis anno XXX. Natus enim anno 1262. die 12. Julii, (quod liquet ex obitus ejusdem die, qui fuit 24. Augusti, anni Dominici 1313. ætatis vero suæ, ut inquit Mussatus Lib. ultimo de Rebus ab eo gestis, Rubrica ultima, duodecimus, post annum unum, & quinquagesimum, & mensem unum) Margaritam Brabantinam uxorem duxit anno salutari 1292. ut constabit statim ex sequenti Nota. Nemo vero non videt, inter annum 1262. & 1292. triginta tantum annorum curriculum, nisi me fallunt articuli, confici potuisse.

D DUXIT] Anno libertatis assertæ Mortalibus universis CIↃ. CC. XCII Recte, clareque Meyerus ad hunc ipsum annum: Anno M. CC XCII. Henricus Lutzelburgius, futurus Augustus, duxit uxorem MARGARETAM filiam Ducis Brabantiæ, neptem nostri Guidonis ex filia Margareta. Mitto Vanderburchium, non alium hisce nuptiis tribuentem annum in Amadeo IV. ne laudatus nuper, fastidio sit iterum laudatus. Divæum sane liquerim invitis Musis. Certat enim is pari cum Meyero face, dum signat harum nuptiarum tempus, & illi libens lubens Haræus hæret in Joanne Primo, Brabantiæ Principe XXXI. Sic igitur Divæus scribit: Anno 1292. Henricus Comes Luceburgi, Henrici pugna Woringana cæsi filius, ducit filiam Joannis Ducis nostri MARGARETAM. Anno nempe quarto post patrem E cæsum. Cæsus enim ille, ut ostensum supra pag. 44. anno 1288. die Divo Bonifacio sacro. Quare clarius ea de re Magni Chronici Belgici Concinnator pag. 258. ex Gestis Brabantinorum Ducum: Anno quarto post bellum de Woronch, videlicet anno Domini M. CC. XCII. anno Ducatus ejusdem Joannis XXXII. inter Henricum Luzelburgensem Comitem, filium Henrici in bello Woronch occisi, & Ducem Joannem pax reformatur. Henricus enim MARGARETAM filiam Joannis Ducis ducit uxorem, dispensante cum eis Nicolao Papa IV. super matrimonio contrahendo, eo quod tertio consanguinitatis gradu sibi invicem jungerentur.

Curavit eam porro pacem harum nuptiarum nexu (si quid hoc etiam nosse interest Historicæ rei) Maria Regina Franciæ, Joannis Ducis Brabantiæ soror, ejus mihi rei teste Hocsemio in Joanne Guidone, Episcopo F Leodiensi LXXI. Cap. XVI. Demum inter filium Lutzilburgensis Comitis Henricum, qui fuit postmodum Imperator, & filiam Ducis, facto matrimonio, pax firmatur, hoc procurante Regina Maria Franciæ, relicta Regis Philippi, vocati Cor Leonis, qui rediens de exercitu Arragonensi, ut dictum est superius, in Propinguiano decessit, sorore dicti Ducis, muliere discreta, & formosa, & toti generi suo valde utili, etiam post Viri sui decessum: sicut diversa conjugia, confœderationes & amicitiæ, quas ipsa procuravit, manifestant. Fugit itaque Marcum Guatium ratio temporum, cum hisce nuptiis solus, quod hactenus observarim, assignavit annum CIↃ. CC. XC. quemadmodum solus etiam videri posset sen-

sensisse, dotis ergo cum *Margarita Brabantina* Comitatum *Lucemburgensem* in *Henrici* VII. familiam devenisse (qua de re supra *pag.* 27. *Col.* I.) nisi prius in eadem sententia fuisset *Paulus Æmylius Veronensis*, ex quo tum alia pleraque, tum id in primis hausit *Guatius*, & in suum *Italicum Chronicon*, verbis omniuo totidem derivavit. Quod enim patrio sermone *Guatius* extulit, ita latino *Paulus* ante protulerat in Philippo IV. Pulchro, Francorum Rege XLV. *Filia Ducis Brabantiæ Henrico filio Henrici, qui filius Reginaldi cum duobus fratribus in acie ceciderat, nupsit doti adscripto Comitatu Luceburgensi.*

UXOREM] Roges hic, uniusne Vir uxoris, an plurium extiterit hic *Henricus*? Diffident enim inter se Scriptorum aliquot in ejus Uxorum censu, nec omnes unam illi tribuunt; sed alii duas, alii tres. Qui tres adscribunt, primum fere locum assignant CATHARINÆ *Alberti* I. Imperatoris F. quæ ante nuptias obierit; secundum HESTER *Opoliensi Polonicæ*; tertium MARGARITÆ *Joannis* I. Brabantiæ Ducis F. Qui duas numerant, *Opoliensem* omittunt. Qui unam nominant, non idem illi nomen imponunt. Nimirum aliqui *Catharinam* vocant, *Margaritam* alii, *Beatricem* nonnulli ex *Argentinensis*, ut videtur, schola. Quid hic consultus respondeam? quid decernam? Juvat hic omnino regiam tenere viam, hoc est, multitudinem Scriptorum sequi. Cum igitur, quod ad *Catharinam* spectat, aliqui censeant, *Henricum* ipsum fati munus implesse, cum illa sibi e *Germania* ducebatur uxor, uti vidimus *in superioribus Notis pag.* 43 alii *Catharinam* ipsam ante celebratas cum *Henrico* nuptias obiisse: quod ad *Opoliensem*, paucorum ea sententia sit: quod ad *Beatricem*, Matrem illam *Henrici* fuisse, non Uxorem constet, 96 solam ego *Margaritam* Henrico VII. Cæsari nupsisse crediderim cum Viris illustribus, quos produxi multos, donec quid aliunde certius afferatur.

JOANNEM] Verum hoc primæ prolis *Henrici* nomen, si veri *Carolus* IV. *Edmundus*, *Trithemius*, *Gerbrandus*, *Carrio* laudati nuper in illius Matre, & aliis rursus in locis *Trithemius*, & *Gerbrandus*. Primi siquidem hæc alia sunt in Hirsaug. Chron. ad annum CIↃ. CCCX. *Rex autem Henricus, Principum usus consilio, eandem filiam cum regno Bohemiæ* JOANNI *filio suo Lutzeburgensi Comiti, de consensu Procerum Bohemiæ, dedit uxorem:* Et ad annum CIↃ. CCC. XLVI. *Iste* JOANNES *filius fuit Henrici Imp.* VII. *& pater Caroli* IV. Secundi ista Lib. XXIX. Cap. IV. *Occiso autem in præfato bello* JOANNE *Rege Bohemiæ Duce Luceburgensi, qui fuit filius Henrici* VII. *quondam Imperatoris, &c.* Cap. VII. *Hic quippe Dux* (Brabantiæ Joannes III.) *filiam suam primogenitam, Joannam nomine, viduam Hannoviæ, & Hollandiæ, jam tradiderat in uxorem Wenceslao Duci Luzeburgensi, Comitique Alsatiæ, & de Thay, filio* JOANNIS *Regis Bohemiæ, filii Henrici* VII. *Imperatoris.* Et Cap. VIII. ubi de Carolo IV. *Quo* (Ludovico Bavaro) *defuncto, Electores Imperii elegerunt Carolum Regem Bohemiæ, filium* JOANNIS *Regis, filii Henrici* VII. *quondam Imperatoris.* Quibus adjungo Chronographum Scriptorem Aulæ Regiæ Cap. XXVII. *Nonne Principum piissimus Venceslaus Rex Bohemiæ, fundator Aulæ Regiæ, propter quem præcipue hæc descriptio primo facta est, & latam Virtutum, & Pietatis administravit omnibus loquentibus, & scribentibus materiam? Nonne & Henricus Rom. Imp. magnificus gestabat præ omnibus honorem, & gloriam? Horum duorum nobilis propago, & prosapia generosa, hujus (inquam)* JOANNES *Rex filius, illius Elisabeth Regina filia, nonne obtinuerunt sibi nomen grande, juxta nomen Magnorum, qui sunt in terra?* Hocsemium in Theobaldo de Barro, Leodiensi Episcopo LXXIV. Cap. XXXII. *Anno Domini* 1310. *Rex Bohemiæ moritur, unica filia hærede relicta, quam Henricus Rex* JOANNI *filio suo, nunc Regi Bohemiæ, matrimonio copulavit:* Æneam Sylvium Cap. XXXI. Hist. Bohemicæ. *Successit Alberto Henricus* VII. *Comes Luzelburgensis consilio, & animo juxta potens. Hic Elizabeth alteram Wenceslai sororem, decem & octo annos natam, clam jussam ad se venire apud Spiram Galliæ civitatem,* JOANNI, *filio suo quatuor annis minori matrimonio conjunxit:* Dubravium Lib. XIX. *Cæsar conspecta puella* (Elisabeth, Wenceslai Bohemiæ Regis filia) *hilarem vultum præ se ferens, illam mediam humanissime complectitur, ac continuo ad Augustam deducit, Augustæ uxoris calculo aut retenturus, aut remissurus. Ambo dein parentes pariter* JOANNEM *filium accersunt, eumque rogant, an ei Sponsa placeret? &c.* Et Lib. XX. *Ibi adhuc subsistentem Legati Brixiani ex Gallia Cisalpina adeunt, commemorantes deditionem, quam Henrico Cæsari* JOANNIS *patri, nuper fecerint, &c.* Sethum Calvisium: *Filius Henrici* JOANNES *factus Dux Luxeburgensis:* Cavitellium ad annum CIↃ. CCC. IX. JOANNI *filio suo nupsit Elisabetham filiam Vincislai Regis Bohemiæ:* Paulum Æmylium Veronensem in *Philippo* IV. cognomento *Pulchro*, Francorum Rege XLV. *Filio ejus* JOANNI *quatuordecim annos nato nupsit Venceslai Bohemiæ Regis, nullis liberis superstitibus defuncti soror, eadem alterius Venceslai vita functi neptis, duodeviginti annos nata:* Et mox: *Unum exercitum* (Henricus) *duce Petro Pontifice Moguntino cum filio* JOANNE *in Bohemiam misit:* Funcium Lib. X Chron. ad ann. CIↃ. CCC. VIII. *Filium* JOANNEM *Regem Bohemiæ in Comitiis Spiræ designavit, desponsata filia Regis Bohemiæ:* Nauclerum Vol. II. Chronographiæ, Gener. XLIV. ad ann. CIↃ. CCC. IX. *Henricus Imperator Elisabeth, alteram Venceslai sororem*, 18. *annos natam clam jussam ad se venire, apud Spiram* JOANNI *filio suo quatuor annis minori matrimonio conjunxit:* Lazium de Cimeriis Lib. III. JOANNES *Henrici Imp. filius a patre Bohemiæ Rex constituitur, data illi in uxorem Wenceslai patrui Regis Bohemiæ filia:* Et plures ne congeram, Keriandrum, qui in Annalibus Trevirensibus Part. XIV. pag. 157. ait, JOANNEM *Bohemiæ Regem, & Baldovinum Archiepiscopum Trevirensem admisisse multa adversus imperium, contra existimationem, & instituta parentis eorum, gloriosissimi Principis, Henrici* VII. *Augusti.*

Ecquis contra consensum hujuscemodi tot, ac talium Rei literariæ Procerum conspirare audeat? *Fossardus* tamen, quem alii constanter adeo JOANNEM vocant, HENRICUM nequaquam est veritus appellare. Sed oleum, & operam perdit, qui loquentibus adversus Solem, facem accendit.

Fuit illi quidem cognomentum CÆCI, quod oculum unum in *Lithuania* ex gravi, & nebuloso aëre amisisset; altero vero privatus fuisset a *Judæo Arabo*, se jactante medicinæ scientiam in curandis oculis præ cæteris possidere. Quam tamen cæcitatem ille dissimulare sic voluit, ut amissis oculis hastatorum ludicra, quibus in primis delectabatur; sæpius etiam, quam soleret integris, spectare sibi permiserit, & nunc istum, nunc alium, quem in spectaculo superiorem evasisse ex nomenclatore audisset, magna voce laudaret, nihil minus, quam *Cæcus* videri volens, ut *Dubravius* scribit *Lib.* XXI. cui hæreo cum *Reusnero* in caussa cæcitatis. Nam *Henninges* utroque JOANNEM *Henrici* VII. F. oculo debilitatum asserit, dum acceptum venenum pellere conaretur. At hæc satis de Nomine & Cognomine primæ virilis prolis *Henrici* VII. Cæsaris Augusti.

PRIMOGENITUM] *Unigenitum* dixit, qui *Paralipomena Rerum Memorabilium* adjecit Chronico Urspergensis, in Henrico VII. Imp. *Henricus Comiti de Lutzelburg, filio suo unigenito, filiam illustris Principis quondam Regis Bohemorum matrimonio jungit.* Rectius Ferrettus Libro II. initio: *Ille vero* (Carinthiæ Dux) *cum molestus ex hoc dudum fieret, denique mitibus verbis, speque retributionis magna convictus liti cessit, & Virginem Bohemiæ Reginam primogenito Cæsaris* JOANNI *copulari adversatus est.* Georgius Merula Lib. VII. Antiq. Vicecomitum: *Despondetur puella Elisabeth* JOANNI *Henrici primogenito.* Imo præter hunc, virilem ullam aliam prolem *Henrico* VII. fuisse, legisse nullibi me recordor, præterquam *in Stemmate Lucemburgensi* Emmii, qui nescio quo ex fonte, *Joanni* fratrem anonymum tradit. Abrahamus Ortelius *in Itinerario* penes Virum Cl. LAURENTIUM PIGNORIUM, cujus, & Eruditionem, & Candorem animi diversarum quoque partium sectatores admirari solent, eum *Wenceslaum* vocat, facitque Patruum *Caroli* IV. ac tandem, auctoritate Nepotis, primum *Lucemburgici* Ducatus titulo decoratum scribit: sed hoc ejus dictum quale, quantumque sit expendimus supra *pag.* 19. *Col.* II. initio.

De Filiabus ejusdem Cæsaris lis adhuc apud Genealogicos, & Historicos nonnullos viget. Meyerus enim, *Joannem*, & *Mariam* solam ab Henrico VII. relictam asserit: Emmius *Joannem*, *Filium alterum*, & *Mariam:* Reusnerus, & Carrio, *Joannem*, *Beatricem*, *Mariam*, & *tertiam innominatam*, quæ nupserit Rudolpho Palatino ad Rhenum: Henninges *Joannem*, *Beatricem*, *Mariam* I., *Anonymam*, *Catharinam* conjugem Leopoldi, cognomento EQUITUM GLORIA, Ducis Austriæ, & *Mariam* II. uxorem *Henrici* VI. Comitis Vadanimontis. Hæc de Filiabus *Henrici* VII. Varietas paginis adhuc inest, & Lectorem in iis morantem serio, & agentem circumspecte, quod agit, angit, & detinet ingrata mora. Conemur itaque nos fastidium istud (quoad ejus fieri poterit) ex animis amovere, eorum præsertim opera, qui, quo propius attigerunt *Henrici* VII. tempora, eo certius imbecillioris illius prolis numerum tenere ipsi, posterisque tradere 97 potuerunt. Sequar enim hac in parte duos in primis, supra recensitis omnibus antiquiores, *Regiæ* scilicet *Aulæ Chronographum*, qui regnante *Joanne* ipso, primogenito *Henrici* VII. vixit & scripsit, & *Carolum* IV. Joannis ejusdem filium *in Commentario* ab eo, *de Vita sua*, re-

A *rebusque tum a se, tum a Patre gestis* accurate conscripto. Iis ergo ducibus duas, quod certo constet, filias *Henrico* VII. Cæsari fuisse pronuntio, quarum natu major MARIA fuerit, BEATRIX minor. Nupsit prima anno CIƆ. CCC. XXII. *Carolo*, cognomento *Pulchro*, Francorum Regi, & anno sequenti *Parisiis* Regii diadematis insignibus est ornata. Ecce, tum de Nuptiis, tum de coronatione ista verba ipsissima Chronographi laudati meridiano ipso jubare clariora, Cap. XI. *Eodem anno*, IV. *Idus Aprilis elegantissima puella* MARIA, Henrici *Imperatoris filia*, Johannis *Bohemiæ Regis germana, de regno* Bohemiæ, *in quo tribus fere annis cum* Elizabeth *Regina decenter permanserat, in* Lucelburg *decentia, qua oportuit, est reducta. Demum in festo* B. Bartholomæi
B *eadem puella* Karolo, *Regi* Franciæ, *in conjugio legitime copulatur: & anno sequenti in die Pentecostes* Parisiis *in Reginam* Franciæ *solenniter coronatur. Veruntamen Reginæ priori, Ducis* Burgundiæ *filiæ, per eundem Regem antea repudiatæ, Apostolicæ sedis conceditur dispensatio, ut & ipsa nubere valeat alteri viro.* Et infra Cap. XII. ad ann. CIƆ.CCC.XXIII. *Prædicta* MARIA, *fœmina simplex, simplicitate columbina in die Pentecostes in Reginam Franciæ solemniter coronatur.*

Habes de MARIÆ nuptiis, quæ, qui vidit, scripsit. De BEATRICE eadem oculata fide loquitur idem Scriptor Cap. V. & cum ejus nuptiis, & ætate MARIÆ quoque laudes, & ætatem nectit. *Eodem anno* (M. CCC. XVIII. Karolus, *filius* Karoli *Regis* Siciliæ, *factus Rex* Hungariæ, *prima sua absque liberis viduatus uxore*, Thomam, *ac* Simonem *Comites* Hungariæ, *cum* Stephano *interprete, & cum decentia familiæ, misit ad* Joannem,
C *Regem* Bohemiæ, *petens, ut unam de suis sororibus velit pro conjuge sibi dare. Hac legatione amicabiliter suscepta*, Johannes *Rex* Bohemiæ, *certis nunciis suas sorores de* Lucelburgensi *evocat Comitia. Quarum major vocabatur* MARIA, *junior vero* BEATRIX *proprio nomine est vocata. Neutra harum puellarum attigit quartum decimum ætatis suæ annum. Ad fratris itaque sui vocationem istæ ambæ virgines venerunt, &* XII. *Kal. Julii* Pragam *cum sua familia ingressæ sunt. Quarto autem die, post istarum adventum puellarum, cum Rege, & Regina* Bohemiæ *ad monasterium Aulæ Regiæ hæ pariter venerunt. Debuit enim tunc solemniter peragi dies anniversarius fundatoris illius loci. Veniunt quoque illuc Legati Regis* Ungariæ, *&, ut eorum exaudiatur petitio, incipiunt cum instantia postulare. Quorum petitioni Rex* Johannes *annuit, &, ut unam de suis sororibus eligant, liberam optionem eis de-*
D *dit. Stabant igitur* Ungari *in suis desideriis exauditi (me præsente, & vidente) coram ambabus puellis, intendentes in illas mente tacita, & oculis apertis, facies delicatas istarum Virginum diligenter inspiciunt, conditiones corporum discutiunt, gressus describunt, & quæ sit eligibilior sagaciter inquirunt. Tandem* BEATRICEM *juniorem puellam sibi assignari postulant Dominam* Ungariæ, *& Reginam. Rex* Johannes *consentit, & congratulatur; puella ad Ecclesiam deducitur, & mox coram summo altari B.Virginis in Aula Regia*, Karolo *Regi* Ungariæ, *sed absenti, ad manus Comitum præsentium legitime desponsatur. Campana duplex pulsatur, & per Conventum Monachorum, qui omnes ibi aderant*, Te Deum laudamus, *altisonis vocibus decantatur. Nec longe post per nuntios solemnes Regis* Karoli *hæc tenella puella in metis* Moraviæ, *& Unga-*
E *riæ reverenter suscipitur, & in* Ungariam *deducta, infra Octavas* B. Martini *Episcopi coronatur, statimque cum eadem vice nuptiarum festiva solennitas per Regem Ungariæ celebratur.* Verum enim vero majus his accedat, si potest, pondus ex verbis Caroli IV. in Commentario dicto pag. 89. *Habuit prædictus Rex* (Johannes Caroli IV. pater) *duas sorores desponsatas: unam* (BEATRICEM) *tradidit Ungarorum Regi* Carolo I. *quæ sine liberis mortua est: secundam vero* (MARIAM) *dederat* Carolo, *Francorum Regi, ipso regnante in* Francia *anno Incarnationis Domini* M. CCC. XXIII. *misitque me meus Pater jam dictus ad dictum Regem* Franciæ, *me existente in septimo anno pueritiæ meæ. Fecitque me dictus Rex* Francorum *per Pontificem confirmari, & imposuit mihi nomen suum æquivocum, videlicet* CAROLUS, *& dedit mihi in uxorem*
F *filiam* Caroli (*Comitis* Valesii) *patrui sui, nomine* Margaretham, *dictam* Blancam. *Mortuaque est uxor sua, soror patris mei, anno illo sine prole. Demum idem Rex aliam sibi in matrimonio copulavit, nimirum sororem* Cazimiri *Cracoviæ Regis.* Nec aperte minus idem Carolus infra pag. 96. *His peractis, arripuimus iter versus* Ungariam *ad patrem nostrum, quem invenimus in* Wissegrado *super* Danubio *apud Regem* Carolum I. *qui ante habuerat sororem patris nostri; ipsa vero defuncta, acceperat sororem Regis Cracoviæ* Cazimiri, *cum qua genuerat tres filios, primogenitum Ludovicum, secundum Andream, tertium Stephanum.* Obiit vero BEATRIX, anno fere primo post nuptias, *Martinalibus.* Ejus mihi rei testis Aulæ Regiæ Chronographus Cap. VIII. *Hoc quoque anno circa festum* B. *Martini, obitus Dominæ* BEATRICIS *Reginæ Ungariæ, Johanni Regi Bohemiæ, suo fratri, certis est nuntiis intimatus.* Brevi quoque mensium intervallo MARIÆ vitam, & nuptias terminatas, eodem ex auctore disco Cap. XIII. *Hoc anno* (M. CCC. XXIV.) *circa festum Annunciationis*, MARIA Franciæ *Regina*, Johannis, *Regis* Bohemiæ, *germana, cum partu moritur, & apud* S. Dionysium *honorifice sepelitur. Post cujus sepulturam*, Joannes, *Rex* Bohemiæ, *Parisios venit, & cum* Karolo, *Rege* Franciæ, *suo sororio exequias dignas fecit. Hujus Reginæ juvenculæ obitum hic jam annotavi, quia cum ipsa plurimum conversatus, eam esse fœminam virtutis consideravi. Et vehementer expavi, cum hunc florem juventutis, morem senectutis habentem, tam subito præcisum audivi. Hæc* Henrici *Imperatoris filia*, Franciæ *Regina*, XVIII. *ætatis suæ anno mortua est.* Mitto pia carmina, quibus idem Scriptor hujus Heroinæ virtutes alias studiose persequitur, & pios veneratur manes, ne paginas impleam alienis; & hæc etiam aliis reliquissem, nisi & ad hæc illustranda, quæ scribimus, & ad alia necessaria maxime judicassem.

Facibus nimirum istis monstra quædam latentia deprehendes *in Rei literariæ Sylva.* Latens enim Monstrum est, & capitum multorum Hydra, quod Henninges prodit in Genealogicis, pag. 158. BEATRICEM *nupsisse primo Balduino Hennino* IV. *Fontaniæ, & Bosui Domino, mortuo A. C.* 1295. (quod ipsum repetit pag. 416.) *Secundo vero Carolo Ungariæ Regi, & in partu obiisse?* Nempe tam *Aulæ Regiæ Chronographus*, quam *Carolus* IV. ejus nepos, solius *Caroli* meminit, *Ungarorum* Regis: & inter ἀδύνατα censendum est, eam nubere potuisse *Balduino*, qui obierit A. C. 1295. cum eo anno *Beatrix*, aut nondum, aut recens nata foret, ob nuptias biennio tantum ante celebratas (ut diximus) inter patrem ejus *Henricum* VII. Aug. & *Margaritam*, filiam *Brabantini* Ducis. Monstrum etiam est, Aperque culta veritatis vineta depascens in eadem Sylva, quod extat in Chronico Carrionis, *filiarum Henrici* VII. *Cæsaris natu maximam* BEATRICEM; *minorem vero* MARIAM *extitisse*, reclamante Chronographo, qui ambas probe noverit, cum iisdem (ut ipsemet loquitur) plurimum conversatus. Cave, cave hæc Monstra, quisquis Sylvam istam ingrederis: videque præterea, quam tuto pedem in *Elia Reusnero* figas, qua scribit, MARIAM *Henrici* VII. *filiam a Joanne fratre promissam Henrico Tyrolio; sed quæ connubio illo repudiato, se devotam* 98
esse Christo, bellum indixisse matrimonio tum causata, Carolo Pulchro Regi Occidentalis Franciæ in manum postea venerit, cum Henricus ille Tyrolius ab aliis sileatur.

CERTAQUE SOLITA] *Vicetinus* codex: *Eaque solita*, quod non probo.

EXENNIA] Turbavit ea me vox prima fronte, non hic tantum, sed alibi creberrime repetita, fecitque, ut a mala manu corruptam fuisse ducerem aliquando, delendamque spongia præpositionem *ex*, cum una, vel altera consonantium iteratarum, ita prorsus, ut pro *exennia*, xenia legeretur, quod apud *Græcos*, quorum e fontibus in arva *Latina* defluxit, totidem elementis constet. Ad eum modum negotio facili tollebam id monstri, licet *Hercules* haud forem, & carerem clava. Stabant a me præterea hujus ævi multi, quibus ea vox minime probabatur. NICOLAUS VILLANUS eruditionis *Græcæ* pariter, & *Latinæ* promus, quid ea de voce sentiret verbis hisce per otium literis consignabat, antequam scribendis in Nostrum Notis animum adjecisset.

Libro I. Rub. III. *Treverienfibus vectigalia quædam, certaque solita Domui de Lucemborc exennia denegantibus, &c.* Et paullo inferius: *Ad exhibendorum exenniorum antiquum fœdus obstrinxit.* Videndum, *exennia* quæ sint. Hæc nonnulli parva munera interpretantur, auctoritate freti nescio quorum Jurisprudentum. Qui quidem si hoc verbi usi sunt, minime id mirandum videri debet, cum ipsorum monumenta, belluata ceu tapetia, hisce verborum monstris tota conscribantur. At ego, vera ut dicam, sicuti neque apud *Græcos*, neque apud *Latinos* auctores hoc verbum reperiri existimo; ita nec illos eo usos esse, ac pro exeniis xenia ubique reponendum censuerint. Quæ vox *Græca* quidem, sed *Latinitate* jampridem donata, munera, eaque præsertim, quæ hospitibus darentur, significat. Et fortassis harum similitudo vocum Librariis imponere potuit. Sed esto, sint *exenia* parva munera, certe Auctor noster non de *exeniis*; sed de *exenniis* mentionem facit. Quod verbi, quid sit, uti clare mihi non liquet, ita facile conjectu erit *Græco-latinam* vocem hanc existimanti: aptamque ex verbis ἕξ, quod Latini vertere *sex*, atque *annus*, ut unum, idemque sit *exenne*, ac *sexenne*; compositione minime apud Nostros insolente. Quod si probaveris, *exennia* erunt vectigalia, vel munera quædam sexto quoque anno præstari solita. Hoc quidem ra-

ratio fibi poſtulat; ſed cum Auctor noſter alibi etiam hoc nomen uſurpet, & de *muneribus* tantum; non autem *de ſexenniis* intelligat, manifeſto inde patet, *exenia*, atque *exennia* idem plane eſſe. Barbare utræque voces, & quibus dicam ſcribi oporteat deturbata *Xeniorum* poſſeſſione.

Hæc mihi, Muſiſque cariſſimum caput. Jactavit ob id etiam hic me fluctus diu. Sed demum viſum eſt *exennia* retinere, probareque cum ævi priſci Scriptoribus, & Uſu vocum arbitro, uti nos docuit *Venuſinus*. Fuit enim ea *Latii*, in quod Noſter incidit, corrupti vox, & aliquot etiam ante illum ſeculis uſurpata. Monachus Anonymus Cœnobii D. Juſtinæ Patavinæ *Lib. I. Chron. de Rebus tam in Marchia, quam in Lombardia, & alibi Terrarum geſtis*, ut habent a me viſi Codices M. S. ad annum M. CC. XXXIX. *Interea dum Imperator in prædicto Monaſterio* (S. Juſtinæ) *reſideret, & Imperatrix filia Regis Angliæ* Noentæ *manſionem haberet, memoratus Abbas, curialitatis & largitatis amator, Auguſtum donis gratiſſimis honoravit. Obtulit namque ei duo tapetia pretioſa, & ſolium cum ſuo apparatu, & ſcabello ſubpedaneo artificioſiſſime inſignito; duo plauſtra ita pretioſiſſimi vini, ac ſi eſſet de vineis* Engaddi; XXX. *modios ordei, &* XXXIV. *plauſtra fœni; Sturiones etiam maximos ei dedit, quos ſibi fecit de partibus* Ferrariæ *apportari. His & aliis donis, & exenniis* (pro quo in vulgaribus editis a Chriſtiano Urſtiſio cum illuſtribus Hiſtoricis Germaniæ, *Enceniis*, corrupte legitur, ex Codice Ramingiano) *tam Auguſtum, quam Curiales frequentiſſime honoravit.* Anonymus alter nondum editus, qui *Carrarienſium* Stemma confecit, in *Ubertino*, & *Bonifacio*, filiis Jacobi Carrarienſis, ad ann. CIↃ. CCC. XXIIX. *Vitalianus Dente, filius* Gulielmi *Dente, procuravit veneno interficere Dominum* Ubertinum. *Sciens enim Medicum quendam de Venetiis amiciſſimum Domino* Ubertino, *cum quodam ejus Familiari, inſcio dicto Medico, tractatum habuit, mittere prædicto Domino* Ubertino, *parte dicti Medici, quædam magna exenia cum confectionibus venenatis, quæ exenia Familiaris prædictus accepit*: *ſed* Paduam *veniens accepta exenia ſubito præſentare non potuit, cum tunc Dominus* Ubertinus *in lecto jaceret infirmus.* Legum Longobardorum Codex Lib. II. Tit. I. L. 6. *Si quando pater filiam, aut frater ſororem ſuam alii ad uxorem tradiderit, & aliquis ex amicis, accepto exennio, ipſi mulieri aliquid dederit, in ipſius ſit poteſtate, qui mundium de ea fecit.* Baldericus, ſive Baldricus, Hiſtoriæ Hieroſolymitanæ Lib. III. *Condito corpore, quibus potuerunt aromatibus, imperialibus exenniis illud proſecuti ſunt.* Teſtamentum S. Remigii ex MS. quod aſſerit ſe vidiſſe Ludovicus Cerdius in Adverſariis Sacris, Cap. CXXVII. *Et incolæ illius loci multiplicibus exeniis gravati obnixe deprecantes, quod Regi debebant, Eccleſiæ meæ ſolvendum, me petere compulerunt.* Paulus Warnefridus Lib. IV. de Geſtis Longobardorum, in literis Gregorii Papæ Arigis Duci, uti ſe habent in meo vetuſtiſſimo Codice MS. *Nos enim promittimus, quia, dum res perfecta fuerit, dignum vobis exennium, quod non ſit injurioſum tranſmittemus.* Et infra Lib. VI. *Multa idem regnator contra Romanos bella geſſit, in quibus ſemper victor extitit, præter quod ſemel in Arimino, eo abſente, ejus exercitus cæſus eſt; & alia vice, cum apud Vicum Pilleum, Rege in Pentapoli demorante, magna multitudo horum, qui Regi munuſcula, vel exenia, vel ſingularum Eccleſiarum dona deferebant, cæſa, vel capta eſt.* Nam in excuſis, qui ex Bibliotheca Bon. Vulcanii prodierunt, utrobique *exenii* locum, neſcio quo jure, *xenium* occupavit. Quare nihil erat cauſſæ, cur Dempſterus cum *in antiquo Ulpiani J. C. Codice ex Epiſtola D. D. Severi, & Antonini L. 6. ff. de Offic. Proconſulis* legiſſet, ut ipſemet fatetur *in Paralipomenis ad Lib. I. Antiquitatum Rom. Roſini*, in Urbis regione Quarta, ubi de Dea Strenia: *Non vero in totum euxeniis abſtinere debebit Proconſul; ſed modum adjicere, ut neque moroſe in totum abſtineat, neque avare modum euxeniorum excedat*: ab antiqua, ſed ſana lectione recederet, proque *euxeniis*, *xeniis*, pro *euxeniorum*, *xeniorum*, ſibi reponendum duceret, cum ſecus eam vocem amaſſent Veteres ſcribere, & efferre.

Fuit igitur, ut apparet, *Exennium* in uſu olim, nec ſemper in *Xenii* poſſeſſionem iit. Cum enim xenium, *donum* perpetuo ſit: exennium, & *donum & ſervitium* eſt. De Exenio, præter laudatos Rei literariæ Patres, Gloſſæ pro me Vett. non obſcure. *Exenium, ſervitium*: Clare quoque Papias, & diſerte: *Exenium, ſervitium, donum.* De Xenio idem Papias, *Xenia, præmia, dona, munera, beneficia*: Cæterique Scriptores omnes, quibus *Xenia*, aut hoſpitalia munera ſunt (ξένος enim *hoſpitem* Græcis ſonat) aut ea, quæ a Provincialibus offerebantur Prætoribus, Proprætoribus, Proconſulibus, Rectoribus ſuis. Primum illud notum, & certum ex vocis ipſius etymo jam allato, & Vitru-

A vio Lib. VI. Cap. X. *Nam, cum fuerunt Græci delicatiores* (verba ipſius ſunt Libro & Capite laudatis) *& ab fortuna opulentiores, hoſpitibus advenientibus extruebant triclinia, cubicula cum penu, cellas. Primoque die invitabant ad cœnam, poſtremo mittebant pullos, ova, olera, poma, reliquaſque res agreſtes. Ideo pictores ea, quæ mittebantur hoſpitibus imitantes*, XENIA *appellaverunt.* Alterum ex L. 6. ff. de Offic. Proconſ. L. Un. *Ne damna provincialibus infligant*, in Cod. Theod. Magnoque Caſſiodoro VII. Var. *Unuſquiſque per ſolemnitatem com-* 99
monitus offerat voluntarium munus. XENIA *enim non ſunt debita*: Et Plinio Lib. V. Epiſt. ad Valer. *Quam me juvat, quod in cauſis agendis, non modo pactione, dono, munere; verum etiam* XENIIS *abſtinui.* Utitur & hac voce idem Auctor *Lib. VI. Epiſt. ad Cornelianum*, ſed vitanda ſatietas eſt. Mox factum, ut etiam illa,
B quæ *Saturnalibus* amici amicis donare conſueverant XENIA dicerentur, ut *Suidas* tradit: Sæpe enim conjunguntur ξένοι, καὶ φίλοι, *hoſpites & amici*, præſertim a *Demoſthene* in Oratione περὶ ςεφάν. Et Tullio pro Sex. Roſcio Amerino: *Fama, & vita innocentis ab hoſpitibus, amiciſque paternis defenditur.* Eamque ob cauſſam Vatum lepidiſſimus *Martialis*, Diſtichis ſuis, quibus ejus exemplo poſſent & alii donare amicos ſuos, quoties ſibi res aliæ deeſſent, *Xeniorum* nomen indidit erudite. Sed hæc de Xeniis, & Exeniis ſatis.

BELLUM SOLUS INTULIT] Iniquus *Henrico* VII. *Sethus Calviſius* fuerit neceſſe eſt, aut certe memoriæ veteris non peritus, cum *in Chronologicis* ſuis ſcripſit, *pag.* 736. *Henrici* patrem anno CIↃ. CCC. I. nutu Imperatoris contra Epiſcopum *Treverenſem* duxiſſe exercitum Julio menſe, & omnia circa *Treveros* vaſtaviſſe, ur-
C bemque obſediſſe, undecimo tamen die obſidionem ſolviſſe. Nimirum hæc ille ſcribens adſcripſit, neſcio quo conſilio, patri, quæ filius geſſit, eoque anno, quo carebat patre, jam amiſſo triennio ante in *Woringana* clade. Æquior igitur hac in parte eidem *Henrico* Vetus rerum *Boëmundi*, & æqualis illorum temporum Scriptor, diſerte narrans, *Henricum*, Comitem *Lutzenburgenſem*, infeſto exercitu *Treverim* petiiſſe anno *Chriſti*, CIↃ. CCC. Quare rem ejuſdem verbis intererit retuliſſe. *In vigilia* (inquit is Auctor) *B. Mariæ Magdalenæ* Henricus, *Comes* Lutzenburgenſis, *cum electa militia, & ingenti multitudine armatorum vallem* Trevericam *intravit, ſeductus in opinionem, quod Civitatem* Treverim *vi, vel dolo poſſet ſubjugare. Caſtra fecit circa Villam, quæ* Urium *nuncupatur, non longe a Civitate ſitam, domos & turres incendens, cuncta ſubvertens, fructus terræ conculcans, & depaſcens, ligna fructifera, &*
D *vineas abſcindens. Populus vero* Trevericus *non exiens ad campale prælium, tranſitus viarum ultra pontem potenter obſervabat. Comes autem, quia ulterius procedere non valebat, cum diebus, aliquot ſtetiſſet in eodem loco, retroceſſit, & juxta villam* Mertzelich *flumen* Moſellæ *tranſvadavit, aliquibus de ſuis ſubmerſis ibidem ſiſtens. Demum appropinquans Civitati caſtra ſua locavit in campo ſpatioſo juxta* S. Crucis *villam, & iterum in abſciſſiones arborum, & vinearum crudeliter exarſit. Ipſam villam* S. Crucis, *& omnia torcularia in circuitu, & in ripa* Oleviæ *juxta Montem Novum ſita incendio devaſtavit. Die autem duodecima adventus ſui, ſcilicet in die* S. Petri ad Vincula, *cum ulterius progredi proponeret ad exterminationes innocentum, Dominus, qui cuncta diſponit, Sanctorum conculcationem amplius non ferens, in ſequentis noctis tenebris, dum medium ſilentium tenerent omnia, & nox*
E *in ſuo curſu medium iter haberet, ſuborta eſt in exercitu Comitis gravis diſſenſio. Omnes repente ruerunt in arma, & acriter præliantes mutuo ſe occiderunt. Non paucis proſtratis, & vulneratis, territi & ſtupefacti ſtatim moverunt caſtra: terruerat enim eos Dominus, &c. Deinde unuſquiſque rediit ad propria, mente conſternata.* Eodem fere ſenſu; ſed brevius eandem expeditionem Trithemius memorat in Chron. Hirſaug. ad ſequentem annum: *Eodem quoque anno* (CIↃ. CCC. I.) *in die S. Mariæ Magdalenæ*, Henricus, *Comes* Lutzenburgenſis, *civitatem* Treverenſem *cum magna pugnatorum turba debellaturus, exercitum retro Civitatem juxta Eccleſiam S. Crucis locavit: omniaque in circuitu, villulas, domos, vineas, torcularia, pomeriaque deſolavit: ulterius progreſſurus, niſi omnipotens Deus, meritis Sanctorum ſuorum* Treveris *quieſcentium, in ipſa nocte undecima, poſtea-*
F *quam advenerant, ſpiritum in eos vertiginis miſiſſet, adeo ut ſeſe mutuo percutientes fugerent, nemine perſequente.* Innuit id ipſum horum veſtigiis inſiſtens breviſſime Keriander, Part. XVII. Com. de Orig. & Statu Auguſt. Trever. pag. 236. *Porro Ditheri hujus tempore, non ſolum Comes* Lutzenburgius *infeſto exercitu* Auguſtam Treverorum *obſedit, maximiſque damnis monaſteria præſertim, & Sacrificos, & Ordinis cujuſque devotos affecit; verum etiam pacem, nec diu poſt æternum fœdus cum Civitate iniit, &c.*

Cauſ-

Caussa porro hujus sive belli, sive dissensionis inter *Henricum*, Comitem *Lucemburgensem*, & *Ditherum*, Archiepiscopum *Treverensem*, ea fuisse traditur a supra laudato Scriptore vetere rerum a *Bohemundo* gestarum, quod Comes ædificare cœpisset quoddam Castrum in quadam Insula fluminis *Mosellæ*, juxta villam de *Machra*, positis ibi telonariis, & prædonibus, qui indifferenter religiosos, & peregrinos, mercatores, ac alios quoscunque per alveum *Mosellæ* navigantes, timore Dei postposito sine misericordia spoliarent. Hæc enim totidem fere verbis laudatus rerum a *Bohemundo* gestarum Scriptor. Vere ne omnia? Ambigo. Nam, qui raptores & grassatores summe oderit, ut ostensum supra, adeo patentem iisdem aditum aperuisse, quis credat, nisi Comitibus *Lucemburgensibus* infestus, & iniquus *Henrico*? Chronica sane *Wormatensia*, quæ citat, qui Paralipomena adjecit *Chronico Urspergensis*, in hoc ipso *Henrico* longe honorificentius de illo sensit, nec dissensit a Nostro. Habent illa scilicet: *quod in eo via Justitiæ, & trames æquitatis bases suas fixerit. Nam per Comitatum Lutzelburgensem mercatoribus, mercibus, & aliis peregrinantibus major fuit securitas, quam sit in aliquibus Ecclesiarum immunitas.* Quæ plane respondent illis Albertini nostri, *Justitiam tanta coluit observantia, &c.* Sed hæc aliis relinquo integra. Verior omnino Noster (ut ut ea se res habuerit) & accuratior *Calvisio*; dum bellum Archiepiscopo *Treverensi* ab *Henrico* Com. *Lucemburgensi*, qui postea Septimus ejus nominis Imperator extitit, non autem ab illius Patre, illatum literis consignavit. Verior pariter, & accuratior *Joannes Bertelius*, Epternacensis Monasterii Abbas, *in Historia Luxemburgensi*, quæ nunc mihi tandem ad manus, curante Magno illo Præside Literatorum a me sæpe; sed nunquam pro meritis, & virtute laudato satis, DOMINICO MOLINO. Nullus enim tibi Bellum istud, ejusque caussam, & eventus omnes ad *Critolai* libellam æque descripserit, dignus ut omnino sit, qui audiatur in tam alto aliorum ea de re silentio, & obscuritate tanta. Ad hunc igitur ille modum rem omnem oculis repræsentat:

Henricus *natu maximus proxime tactorum* (Walrami, & Balduini) *frater, cum in adolescentiæ annis aliquos fecisset progressus, & ætatis suæ annum circiter decimum octavum ageret, robusto erat corpore, & animo virili, adeo ut vicinis quibusque terrori foret, & horrori. Subiit autem ejus mentem, Castrum quoddam, quantitate quidem exiguum; at fortitudine præstans satis, in quadam* Mosellæ *insula, non procul a* Machren, *ædificare, unde a transeuntibus isthac naucleris, & mercatoribus telonium exigere; imo & extorquere valeret. Qua ex re* Treverenses *non parum indignati, quod inde sibi haud parum incommodari existimarent, opus ejusmodi diabolicum appellantes, illud omnino demoliendum sibi constituerunt, eamque ob caussam magno numero conglomerati ad locum accesserunt, & manum inferentes violentam, Castrum recens excitatum demoliti sunt, soloque adæquarunt. Offendit istud* Treverensium *facinus mire* Henrici *Comitis animum, qui ejus ulciscendi gratia, collecta militum multitudine ingenti, in* D. Mariæ Magdalenæ *profesto, primum vallem* Treverensem *ingressus spe lactabatur, ut in brevi urbem ipsam vi, terrore, dolo, aut proditione in suam subigeret potestatem. Castra vero circa vallem, quæ adhuc hodie* Uririum *nuncupatur, fixit, & domos, turresque Ci-*
100 *vitati viciniores igne succendit, nulli denique rei, ac ne quidem ipsis fructuosis arboribus, & terræ frugibus parcens, omnia circumquaque vastabat, perdebatque.* Treverenses *tum magnis angustiis perculsi, nec non de suis ad propellendum hostem viribus diffisi, saltem eum, ne ponti proximior, & urbi fieret infestior, compita viarum diligenter custodiri fecerunt. Unde Comes* Henricus *propius accedere prohibitus, retro ad partes* Treverensium *alias depascendas sese convertit, & juxta villam* Merkelich, *quæ vulgo* Mertert, *& olim Latine* Merchodichta *dicebatur,* Mosella *trajecta, cum suorum etiam aliquo dispendio, qui fluctibus ejus fluminis obruti perierunt, Villam* Contz *nomine petiit, & quibus potuit modis cuncta per gyrum igne, & ferro devastavit, Urbi denique appropinquans castrum in Campo spacioso circa S. Crucis villam constituit, exercens interea militum suorum manu arborum, vinearum, & aliarum frugum vastationem inexplicabilem: Ipsam etiam villam (Ecclesia ipsa ob religionem servata) & torcularia quamplurima circumposita, & in Oliviæ ripa reperta, juxtaque novum montem sita incendit, subvertit, destruxit.*

Dum jam duodecimum diem ea in grassatione attigisset Henricus Luxemburgensis *Comes, Deus malis tantis finem impositurus, ne terra illa Sanctorum corporibus, & sanguine tincta & sacrata in exterminium daretur, permisit in ipso noctis medio, dum in Castris summum esset silentium, magnum exsurgere tumultum, dissentientibus nimirum inter se* Luxemburgensibus *militibus, & mutuis se armorum compressionibus interimentibus. Quæ res adeo*

A Henrici *Comitis animum perculit, ut citra moram dimissis, quos offendere nisus fuerat,* Treverensibus, *solutoque exercitu ad propria remeare disponeret;* Treverenses *tamen, non sibi ideo tutum futuro tempore confidentes, quosdam ad* Luxemburgensem *componendæ pacis gratia destinarunt.*

SOLUS] Sine auxiliis Principum, & Amicorum, de quibus statim.

COLLATIS UNDIQUE PRINCIPUM AMICITIARUMQUE PRIVATARUM SUBSIDIIS] Quæ tum parandæ, tum firmandæ potentiæ ratio firmissima perhibetur. Nihil enim est tam validum, aut potens, quod amicorum copias simul junctas, opes copulatas, sociatas manus vincere, aut dissolvere possit. Quare cum *Romanis*
B rerum olim Dominis, vicinorum societatem suadeo Principi, & cum *Atheniensium* Oratore Principe Orat. III. in Philipp. Πόλεως ἔγωγε πλοῦτον ἡγοῦμαι, συμμάχους, πίστιν, εὔνοιαν: *Urbis opes esse existimo, socios, fidem, benevolentiam:*

Nam glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; furor, iraque mentem
Præcipitant,

Magno Vate teste magni Operis secundo. Adi, qui me isthic audis, Scriptores Politicæ facultatis, & hos inter Joannem a Chokier *Lib.* II. *Thesauri Polit. Aphorismorum, Cap.* XI. quo toto docte aperit Moderatori rerum cum necessitatem, tum modum percutiendorum fœderum cum vicinis Principibus ad stabiliendas, & amplificandas opes imperii parti. Eo sane Capite nobis ad hæc affulsit delibatus ille doctrinæ radius e *Lipsiano* Sole.

C TREVIR] Quæ aliis *Treverorum Civitas, Treveri, Treveris, seu Augusta Treverorum* dicta: sed *Trevir* initio vocari meruit, quasi *Trebir*, sive *Treber*, a TREBETA *Nini* filio (male suo *in Lexico Geographico* Philippus Ferrarius, Regius olim Mathematum interpres in Academia Ticinensi *fratre*) quem habuit conditorem. Clare Marianus Scotus, qui deligentissima Chronica reliquit, Lib. I. Ætat III. Cap. XVI. anno Abrahæ 16. *Trebeta, filius Nini, a Semiramide expulsus de Regno, Treverim urbem condidit in Gallia, ante Romam conditam annis* 1250. Scoto quoque clarius, & uberius Nauclerus Gen. XX. vol. I. *Semiramis, cum haberet privignum Trebatam dictum, suspicione affectandi regnum ducta, insidias illi parare cœpit. Qui classe facta e regno fugit, ex Asiaque in Europam profectus, id est per mare in Rhenum, ac inde per Mosellam fluvium, in valle pulcherrima Galliæ conse-*
D *dit, ibique florentissimam urbem, totius Galliæ caput, fundavit, ac Treverim, quasi Treberim, ex suo nomine appellavit.* Testatur id etiam monumentum vetus in eadem Urbe repertum ætate *Frisingensis* Episcopi, qui *Lib.* I. *Chronici Cap.* VIII. Trebetæ historiam perinde, atque *Nauclerus* refert. Ejus vero monumenti versus erant hujusmodi:

Nini Semiramis, quæ tanto conjuge felix
Plurima possedit; sed plura prioribus addit,
Non contenta suis, nec totis finibus orbis,
Expulit a patrio privignum Trebeta regno,
Insignem profugus qui nostram condidit urbem
Treveris, &c.

Laudat idem monumentum *Conradus Urspergensis* Abbas initio sui Chronici, & in narratione rei ita convenit cum *Nauclero*, ut æque lac lacti simile non existat.
E Inquit enim: *Hæc* (Semiramis uxor Nini) *privignum suum Trebetam regno expulit, qui per mare, & Rhenum, & Mosellam classe vectus, Treverim primus construxit, & eam ex nomine suo, ut ajunt Treverenses, appellavit.* Facilis quippe transitus a B. in V. ut pro *Treber* efferretur *Trever*, aut *Trevir*, quo postremo usus præter Nostrum Lucanus Lib. I. Pharsf.

Tu quoque lætatus converti prœlia Trevir,

Et Auctor Versiculi perantiqui, quem affert doctissimus Browerus in Notis ad Lib. III. V. IX. Venantii Fortunati:

Accipe primatum post Alpes Trevir ubique

Ad hæc *Sigebertus*, A. C. 413. *Treberum* Nini filium a
F facie novercæ suæ *Semiramidis* profugum condidisse olim, atque a se nominasse *Treverim*, perhibet. Quem, sicut & alios supra recensitos omnes, secutus Æneas Sylvius in Germania sua Cap. II. cujus est titulus, *de Treveri Metropolitana sede: Auctorem ejus*, inquit, *asserunt Trebetam Nini, & Semiramidis filium &c.* Senserunt id ipsum Joannes Enen *Germanico Libello ad Archiepiscopum Richardum*, Franciscus Irenicus *in Exegesi Germaniæ Lib.* XII. Andreas Althamerus *in Germania Taciti:* & Albertus Crantzius *Ecclesiasticæ Historiæ Lib.* V. *Cap.* V. Sebastianus quoque Munsterus *in Descriptione Germaniæ*, Treverim vetustissimam urbem, *Abrahæ* temporibus primo conditam multos asserere testatur a *Trebeta*, Nini Babylonici Regis F. idemque pluribus repetit *Lib.* II. *Cosmographiæ.* Præter hos *Gotfridus Viter-*

terbiensis, olim sub *Henrico* VI. Imp. præfectus Sacrorum, & Augustalium Scriniorum, carmen ea ipsa de re tale condidit, quod extat *Parte* illius *Chronici tertiæ* consignatum, subjecto *Trebetæ*, quod superius productum est, monumento ex Chronico Pontificis Frisingensis:

Filius est Trebeta de Nini semine Regis,
Cedere quem regno Regina noverca coëgit:
Ut pater elegit regna noverca regit.
Pulsus ab hinc Trebeta subiit Germanica regna,
Fundat ibi Treverim fluvio præsente Mosella:
Post eadem Treveris Belgica Roma fuit.

Addo ex Keriandro *in Præfatione Com. de Orig. & Statu August. Trever. pag.* 16. Gulielmum Eisengrinium prodidisse literis, vidisse se *Treveris* antiquos versus de subactis quinque *Rheni* urbibus juxta *Treverorum Augustæ* effigiem cum inscriptione hac: ALTERA ROMA, nominibusque *Rhenensium* Civitatum, atque etiam aliis versibus, *Trebetam* Nini F. conditorem *Treverorum* testantibus. Quæ cuncta pro veris habenda existimat *Joannes Enen.* Quamobrem mitto *H. Mutium* asserentem *Lib.* I. *de Germania*, Treverim, & Coloniam Agrippinam dici vetustissimas Imperii Civitates a *Trebeta* ante *Christum* natum *Abrahami* temporibus ædificatas, aliosque sexcentos. Satis enim, quod volui, probatum ivi.

101 Volui vero id pluribus, non tam, ut Etymon inquirerem hujus Urbis, quam ut, nostra qui legeret, miraretur, *Jo. Aventinum*, scriptorem recentiorum omnium sine controversia politissimum, & insignem, transmisisse posteris Lib. I. Annal. Bojorum, *Trever condidisse Treveros urbem, ac gentem in Gallia Belgica ad Mosellæ ripam.* Quem idcirco solide *Keriander* rationes non solidas secutum prodit, *Parte* I. *Comm. de Orig. & Statu August. Trever. pag.* 25. quam, cum lubet, inspiciat curiosus Lector. Nos enim ad alia hinc vocamur.

CIVITATUM ALEMANNIÆ.] Alias GALLIÆ BELGICÆ. Ait enim Marianus Scotus, eam a *Trebeta conditam in Gallia*; Nauclerus *in valle Galliæ*; Aventinus *in Gallia Belgica ad Mosellæ ripam.* Ea re Frinsingensis, Treverim *Galliarum nobilissimam* dixit Lib. VI. Chron. Cap. VIII. Eandemque *Ammianus Marcellinus*, qui *Galliarum* statum probe descripsit, *in prima Belgica* collocavit Lib. XV. Sic *in Provinciarum Libro Itinerario* (quod *Antonini* vocant) adjecto, *Galliarum* Provinciæ XVI. recensentur, & in iis *Belgica* prima, cujus IV. Civitates, scilicet Metropolis civitas *Treverorum*; civitas Mediomatricorum, id est *Metis*; civitas Leucorum, id est *Tullum*; & civitas *Verodunensium.* Illud quoque inter res stupendas narrant, qui de illis scribere studuerunt, *Galbam* viatorem *Lucinio* Sophistæ retulisse, Treveris *Galliæ nobili civitate*, visam sibi ferream effigiem *Mercurii* volantis magni ponderis, in aëre pendentis magnetis vi supra in fornice Templi, atque infra in pavimento ferrum medium æquabiliter trahere, unde versus ille fluxerit:

Ferreus in vacuis pendet Caducifer auris.

Idcirco de *Treveri* locutus Salvianus Massiliensis Lib. VI. de Provid. Dei: *Denique expugnata est, quater Urbs Gallorum Treveris opulentissima:* Et alibi: *Excisa ter continuatis eversionibus summa Urbe Gallorum, cum omnis civitas bustum esset, &c.* Nec aliter Pomponius Mela, quem Vadianus sub Claudio Imp. vixisse conjicit, Lib. III. Cap. II. *Aquitanorum clarissimi sunt Ausci, Celtarum Hedui, Belgarum Treveri.* Sejunxit etiam Treverim a Germania Hirtius, cum scripsit Lib. VIII. *Treverorum Civitas propter Germaniæ vicinitatem quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat:* Secus enim esset, *Germanorum* vicinitas, & ejusdem originis, atque sanguinis affectatio non bella quotidiana cum propinquis, non differentiam cultus; sed quietem, sed eandem feritatem, eosdem mores effecisset. Quamobrem recte doctissimus Rodulphus Agricola in Rebus gestis Burgundiæ Regis: *Treveris rerum gestarum magnitudine, & vetustate Urbs præclara, Gallica gens, nunc Germanica.* Riteque multijugæ lectionis Barthius Lib. XIII. Adverf. Cap. III. ad illud Ausonii carmen:

Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ,
Augusta Trevirorum caput tum ejus oræ Belgicæ, ut nunc quoque; quamvis Belgicæ non adscribatur jam.

Abit ab his tamen, ut video, *Gotfridus Viterbiensis*, qui ait *Trebetam* subiisse regna *Germanica*, & ibi *Treverim* condidisse, post eandem Urbem *Romam Belgicam* fuisse. *Aventinus* etiam narrat ex Tacito, *Treveros* in affectatione *Germanicæ* originis ambitiosos esse, & ipsos *Gallos* Julio Cæsari retulisse, *Belgas* a *Germanis* ortos. Quin famam constantissimam hucusque manasse, *Treveros* primos *Germanos* esse trans *Rhenum*, qui etiam nunc lingua, moribus, imperio *Germani* sint. Sed *Taciti* locus suspectus est, *Cæsaris* auctoritas nihil necessarium probat, fama multo minus, uti pluribus adstruit Keriander, *Parte* I. *Commentarii de Orig. & Statu Aug. Trever. pag.* 23.

Gallica gens igitur initio *Treveri*, mox *Germanica*, non e contra. Clarum hoc ex dictis: sed incertum illud, ac dubium, quandonam gens illa *Germanica* cœperit appellari. Constat enim circa tempora *Valentiniani* Senioris, qui A. C. CCC. LXIV. imperare cœpit, *Alemannos*, maximis copiis irrupisse in *Gallias*, deinde anno CCCC. III. sub *Honorio* Imp. cum *Vandalis* & *Alanis*, seu *Vandalis Suevis*, Rege *Carolo*, apud *Maguntiacum* Rhenum transgressos, per *Gallias* insigni strage vagatos esse *Arelatum* usque, sicuti *Sigebertus* ad annum CCCC. XI. & omne prope Scriptorum reliquorum vulgus aperte docet: perque ea tempora *Treverim* captam, direptam, deformatam fuisse, quod itidem plurimi Auctores tradunt: & additur *in Gest. Trever. Lib.* II. *Cap.* XII. Civium partem in Urbis amphitheatro, quod munitum insederant, tum hostilem impetum evasisse. Post hæc Sigebertus ad annum CCCC. XIII. *Franci*, inquit, *sæpe Gallias incessere, diripiunt primo, & secunda irruptione incendunt urbem Treverim, quam condidit Treber, filius Nini.* A quo forte non discrepat, quod ex D. Hieronymo Aventinus refert Lib. II. Annal. Bojor. *Hac vice, Francis in Galliam irruentibus, Augustam Treverorum cum aliis Urbibus Galliæ in Germaniam translatam: Franci enim prædas ingentes per Gallias egerant.* Verum enim vero suspicari licet; imo par est etiam credere, ante *Valentinianum* majorem, *Magnentio* in *Galliis* imperium occupante, *Treverim* calamitatem aliquam perpessam esse, cum *Marcellinus Lib.* XV. scribat, *Treveros* Civitatem clausisse *Decentio* Cæsari, tumque *Pomœnium* quendam electum ad defendendam plebem, eamque rem se in prioribus, qui non extant, libris posteris transmisisse. Illud etiam ab Aventino *Annal. Bojor. Lib.* II. proditum accepimus, imperante Gallieno, *Germanos*, qui vocabantur *Alemani*, Gallias omnes pervagatos esse, unaque *Treverorum Augustam* vastatam, quod ita testatum reliquit Einsegrinius Spirensi Chronico: *Treverorum præpotens Civitas ab Alemanis solo æquata.*

Alii tandem *Lucii* Senatoris, & Patricii *Treverensis* opera, cujus uxorem Præses *Romanus* Avitus stupraverat, *Augustam Treverorum* Francis cessisse asserunt, anno *Christi* CCCC. LXXVI. cum ipse profectus ad *Franconas* in *Germaniam* magnam, eos adversus *Romanos* acerrime concitasset; anno scilicet 527. postquam primo per *T. Labienum* devenerat ad *Romanos.* Firmantur hæc postrema validissimo calculo Leupoldi de Bebenburg. Cap. I. Tractatus de Jur. Regni, & Imp. Rom. *Post hæc Franci e* Thuringia *Rhenum transgressi*, Romanos, *qui eo tempore in* Gallia *per suos magistratus usque ad* Ligerim *fluvium imperabant, bello agressi, partim ipsos occiderunt, partim etiam fugaverunt: sicque illatam sibi a* Romanis *injuriam acriter vindicabant. Postea captis urbibus* Tornaco, *&* Cameraco, *atque paulatim progressi, & regressi,* Remos, Suessionam, Aurelianum, *&* Coloniam (*quæ tunc dicebatur* Agrippina,) *&* Treverim, *ac postremo totam* Galliam, *&* Germaniam *ab* Aquitania *usque in* Bavariam *sibi vindicant, atque subjiciunt. Ut hi, qui* Teutonicis *commisti sunt, proprio vocabulo* FRANCI: *qui vero per connubia a* Gallis *sunt progeniti, proprio vocabulo* FRANCIGENÆ *sunt appellati.* Ad quæ Vir Cl. & eruditissimus Freherus: *Barbarorum irruptionibus, &* Francorum *inprimis armis, urgente* Romanos *totius orbis prædones justo Dei judicio,* Galliæ *omnes occupatæ fuerunt: & in his* Treveris, *ob Aviti illius libidinem in consularem fœminam commissam, primum prodita, & spoliata* (Beda, Aimoino, Thoromacho, *alisque authoribus*) *deinde eversa tandem, & incensa fuit.* Sed nemo tibi *Trithemio* melius progressus *Francorum* in utramque partem *Rheni*, *Gallicam*, *Germanicamque* descripserit per seriem ipsam temporum *in Annalibus Francorum*, quos cunctis obvios non exscribo.

Hinc plane factum, ut *Treveris* inter *Alemaniæ* Civitates cœperit recenseri, & a Scriptoribus, qui ad ea tempora respexerint, *Ænea Sylvio*, *Sebast. Munstero*, *And. Althamero*, aliisque multis in descriptione *Germaniæ* collocari.

CIS RHENUM] Nobis *Italis*, qualis *Mussatus* erat. 102
Nam Gallis *trans Rhenum* est: ob idque Germani Cæsares Gallicis Scriptoribus *Principes trans-Rhenenses* dicti, in quibus *Frodoardus*, qui sub annis 920. 922. 928. *Henricum* primum de natione *Saxonum*, anno Domini D. CCCC. XIX. electum in Regem, æque *Principem trans-Rhenensem*, ac *Germanicum Principem* vocat. Quomodo prius *Ludovicum* Pii F. Regem *Germaniæ* Hincmarus in Epistolis *trans-Rhenensem* dixerat apud *Papir. Masson. in Annal. pag.* 164. & Arnulphum Imp. *Fulco ibidem. pagg.* 172. & 179. Faciunt huc etiam Dionis illa: *Eodem tempore Germani, qui*

trans

trans Rhenum incolunt, venere usque in Italiam, attulereque Romanis maxima, & gravissima incommoda, quibus Marcus occurrit, &c. Jul. Cæsar Treveros neque *trans*, neque *citra Rhenum* statuit; sed *Rhenum scribit* attingere, quod & Keriander fecit Part. II. Com. de Orig. & Statu August. Trever. initio: *Treverorum civitas Rhenum tangens, longe plurimum totius Galliæ valebat equitatu, magnasque habebat copias peditum, &c.* Ausonius in Claris Urbibus:

Trevericæque Urbis solium, quæ proxima Rheno.

Pertinet huc ipsum *Alemanniæ* nomen, quod a vicino Rheno, qui *Lemannus* antiquis erat, deductum ferunt, Gotfrido Viterbiensi teste Parte IX Chronici:

Rhenus ab antiquis describitur esse Lemannus,
Indeque nonnulli dictos referunt Alemannos.

Nam quod Otho Frisingensis Lib. de Gest. Frid. I. Cæsaris Cap. VIII. *Alemannos* a *Lemanno* fluvio, quem eum esse dicit, qui ex lacu Tigurino egressus in Rhenum exoneratur, *Limagum* nunc potius vocant, haud omnino peritis rerum *Alemanniæ* Scriptoribus placet. Vide sis ea de re Francisci Guillimanni *Lib. II. de Rebus Helvetiorum.* Nam ego manum hic de tabula non *Alemannus.*

NON MEDIOCREM] Illustrabunt hanc partem ii, qui tum Urbis, tum Regionis *Treverensis* ambitum uberius expressere. Ausonius de Urbe:

Lata per extentum procurrunt mœnia collem,

Cui visus est hærere Venantius Fortunatus Lib. X. Versu IX.

Perducor, Trevirum qua mœnia celsa patescunt.

Ad quæ doctissimus Brouverus: *Aptissime utitur voce* Patescit, *nam prona Mosella labentibus ex Mediomatricum, & Lucelburgiorum regione, post anfractuosos fluvii gyros, aperit se vallis, in qua Treviris olim mœnium amplitudine emicuit.* De eadem, atque adeo de Regione tota regie, egregieque H. Nuenarius in Commentario de Gallia Belgica. *Dehinc* Treviri *superiorem claudunt* Belgicam *usque ad* Navam, *vel* Obrinchum. *Neque vero dubium est, tam amplam fuisse aliquando* Trevirorum *ditionem, ut trans* Navam *flumen ad ipsos usque* Ubiorum *agros excurrerint.* Et infra: *Jam* Treviri *succedunt, quos* C. Cæsar, *atque* Corn. Tacitus *tradiderunt reliquos fere* Galliarum *populos imperii amplitudine, atque potentia superasse. Hi itaque trans* Navam *flumen, quidquid circa* Moguntiacum, *& ad* Nemetes *usque terrarum fuerat, occupabant. Quare* Boncoina, *sive (ut quidam Codices habent)* Bonconia, *&* Moguntiacum *mihi videntur, ante* Cæsaris *in* Germanias *adventum, sub* Treverorum *imperio extitisse.* Bonconia, *autem fuit procul dubio, ubi nunc* Oppenheim *est. Quamvis autem nominum nulla penitus congruentia sit, tamen Itineraria supputant undecim milliaria* Italica, *quæ tria fere constituunt nostra, hoc est,* Germanica. *De Mediterraneis* Trevirorum *oppidis, atque ipsa metropoli, quæ postea* Augusta Trevirorum *a* Romanis *dicta legitur, supervacaneum fuerit hic tractare, cum eam rem, post* Ausonium Burdegalensem, *multi etiam alii viri doctissimi, abunde persecuti sint. Hoc solum dicemus,* Treviros *ab Oriente* Nemetibus, *a Meridie, & Occidente* Mediomatricibus, *a Septentrione autem* Menapiis *esse contiguos. Secundum autem flumen* Rhenum *ad ipsos* Ubios *usque omnia sub* Trevirorum *ditione fuerunt. Quare a* Moguntiaco *ad* Agrippinam *versus descendendo usque ad* Bonam *Treviros consedisse constanter ausim asserere.* De Treveri hactenus *Nuenarius*, cujus sententiæ suffragatur apertissime *Keriander*. Ait enim primo *in Præfatione Comment. de Orig. & Statu August. Trever.* haud absimile vero, & a multis proditum, *Treverorum* imperium juxta *Rhenum* longissime quondam patuisse, regionemque, quam posteriore demum seculo possidere cœperunt *Ubii*, postremum *Agrippina Colonia* facti, prisco ævo in ditione, finibusque *Treverorum* fuisse comprehensam. Quibus addit *in Commentario* ipso *Part. I. ad finem.* Quamquam monumenta *Jul. Cæsaris*, *Tacitique* & *Ausonii*, & *Ammiani Marcellini*, & *Sebastiani Munsteri*, ac aliorum id abunde præstent, constetque, *Treverim* nobilem, & frequentem omni fere memoria Civitatem, Imperatorum quoque, ac Cæsarum *Romanorum* olim sedem, domiciliumque, & eorum triumphis illustratam fuisse, documentum tamen haud vulgaris opportunitatis insigne esse, quod nulla quavis *Germaniæ* parte plura spatio non ampliore monasteria, vel ædes sacræ extare credantur, atque *Treveris*, quas enumerat ex *Scheckmanno* pag. 28. nullibi plura Mystarum, Monachorum, ac Virginum contubernia, & fana uno propemodam cumulo sese, veluti una nidulatione, contingentia, ex quibus, quæ fuerit ejus loci conditio, ubi *Augusta Treverorum* a *Trebeta* condita, haud difficulter æstimari possit.

Post *Trebetam* conditorem Urbis, majora quoque *Treverim* in dies tum loci, tum rei, tum populi in-

A crementa sumpsisse tradunt venerandæ antiquitatis, & auctoritatis Viri, ac Urbes *Rheni* quinque ad ejus dominatum pertinuisse testabantur hi versus in summo Civitatis templo vetustissimo peristromati inscripti:

TREVERIS URBS, MULTIS BELLO QUOD COMPTA TRIUMPHIS,
CUM POPULIS FORTES QUINQUE SUBEGERAT URBES,
A QUIBUS IMMENSUM CONSUEVIT TOLLERE CENSUM,
QUO LOCUPLETARI COEPIT, ET DOMINARI,

Ad hæc Gallici Chronographi, *Dionysius Strator*, *Jacobus de Guisa*, *Lucius Tungrensis*, aliique pluribus commemorant, quam latis olim finibus *Treveri* potiti sint, quantæque fuerint eorum opes, ac vires, aliaque permulta, quæ longum esset omnia recensere, nec instituti nostri.

B Pertinent istuc tamen Urbis ejusdem Elogia, quæ vel ex amplitudine, vel ex nobilitate, vel ex virtute illius ducta leguntur passim. Tradit enim Egidius Corrozeus Annal. Francicorum scriptor, *non solum Galliæ Belgicæ; sed etiam totius Europæ primam Urbem, & caput Treverim fuisse. Nobilissimam* vocavit eandem Otho Frisingensis Pont. Lib. VI. Chron. Cap. VIII. & Jac. Wimphelegius in Epitoma Rerum Germanicarum Cap. LXX. *Florentissimum totius Galliæ caput* Nauclerus Gen. XX. Vol I. *Domicilium Principum clarum* Ammian. Marcellinus Lib. XV. & ex eo Aventinus in Annal. Bojorum. *Nobilem*, & *æque Nobilium caput* Venantius Fortunatus Lib. X. V. IX. *Metropolim Belgicæ* Itinerarium, Antonini quod vocant: *Insignem* Epitaphium Trebetæ: *Summam, excellentissimam, opulentissimam Gallorum* C *urbem: præcipuam inter Gallorum Urbes; quæque & pretium, & nobilitatem pro tempore retinuerit, atque a cladibus denuo surrexerit* Salvianus Lib. VI. de Provid. Dei. *Belgarum clarissimam, & opulentissimam* Pomponius Mela Lib. III. Cap. II. *Rerum gestarum magnitudine, & vetustate præclaram* Rodulphus Agricola de rebus Gest. Burgundiæ Regis: *Armipotentem* Ausonius de Cl. Urbibus: imo *Regiam Urbem*, ubi *Solii Trevirici* meminit, & clarius, cum in eodem Epigrammate subjecit, illam alere Imperii vires,

Imperii vires quod a'it, quod vestit, & ornat,

Quibus Imperium *Romanum* etiam designari possit, 103
observatore Cl. Barthio in supra laudato Advers. Libro: *Præpotentem* Guielmus Einsegrinius Chronico Spirensi: *Nobilem, & frequentem omni fere memoria;* D *Imperatorum, & Cæsarum olim Rom. sedem, & eorundem triumphis illustrem* Keriander: *Secundam* Romani *Romam* propter antiquam ejus nobilitatem, & Civium sibi parem quodammodo dignitatem, ut asserit *Boëmundi* XC. Trevirorum Pontificis rerum gestarum Scriptor antiquus, diligens, eruditus: *Romam Belgicam* Gotfridus Viterbiensis, *Romam demum alteram* Inscriptio laudata supra ea in peristromatis antiqui parte, in qua *Augustæ Treverorum* effigies cernebatur. *Romani* siquidem, cum totum pene terrarum Orbem armis, & potentia domuissent, fœdus, & amicitiam cum *Treveris* iniere: ac tum *Treveri* ab illis accepere leges, quibus usi feruntur postea, illud eodem ex fœdere consecuti, ut, honoris ergo, insignis olim apud se cognoscendarum caussarum Populi *Romani* Curia esset, E *Treverorum Curia* nominata, cujus in *Floriano* meminit *Vopiscus*. At in antiquitatem hujuscemodi pluribus inquirere non necesse, quod sine sensu doloris aliquo facere non valemus. Quo nempe antiqua illa recidit *Treveris* amplitudo *quadruplici*, ut ait Salvianus, *eversione prostrata*, Hunnica, Wandalica, Gothica, Francicis repetitis? jure ut a *Venantio*, vel ævo suo, non *Mœnium*, *Basilicarum*, *Theatrorum*, *Circorumque* tenus; sed ruinarum potens fuerit appellata. Ostentata nempe, raptaque fere momento illa amplitudo fuit, ceu in theatro peracta fabula, ut nusquam nunc minus possit amplissima illa *Treveris*, quam in ipsa *Treviri* inveniri.

ET AD EXHIBENDORUM EXENNIORUM ANTIQUUM FOEDUS OBSTRINXIT] Ea quoque laus inter Elogia F Strenuissimorum Principum recensita. *Wilhelmus Heda*, Præpositus Arnhemensis, *in Joanne* III. Ultrajectinæ Ecclesiæ Episcopo XLV. de Wilhelmo Comite Hollandiæ. *Wilhelmus Comes statuit recuperare Frisiam, quæ ad Lanicam fluvium sita est, quam terra, ac mari infestabat: & ad tributa, & solita pacta servanda compulit.* Guntherus Lib. VI. Ligurini de Federico I. Imp. cognomine *Ænobarbo*, metris illis, in quibus de *Polonis* Cæsari rebellibus sermo:

Ast ubi felici Federicus regia gessit
Sceptra manu, patriique loco suscepit agendum
Quidquid inexpletum, dubiumve reliquerat ille:
Sæpius ammoniti, nec tunc quoque rapta jubentem
Reddere germano, timuerunt spernere Regem.
Nec jurare fidem, nec prisco more tributa
Annua, quingentas curabant pendere marcas:

Et paullo post de hoste jam coacto ad solvenda tributa, quæ pendere recusarat,

Sæpius accitos affatus supplice cœpit
Compellare patres, & deditionis apertæ
Principis arbitrio legem, veniamque pacisci.
Quam miser hoc pacto tandem tulit, ut duo Regi
Millia marcarum, bis centum vero ministris
Penderet argenti, marcas bis mille probati,
Mille alias Proceres studiorum præmia ferrent,
Bis centum sacræ daret Officialibus aulæ, &c.

Pantaleo Candidus de FERDINANDO III. Castellæ Rege:

——————— *Sed Betica regna*
Annua rite sibi solvisse tributa coëgit,
Materiam linquens venturis illa triumphis.
En decus, & veræ magnum virtutis honorem.

Joannes denique Sommerus Pirnensis de SIGISMUNDO, Caroli IV. nepotis Henrici VII. Cæsaris, filio:

Victa piis Regis sensit Moldoaria vires,
Annuaque insolito more tributa dedit.

ANTIQUUM FOEDUS OBSTRINXIT.] Nulla re validius id firmaro, quam si produxero ipsiusmet fœderis Documentum, quod idiomate *Gallico* perscriptum *Keriander* vidit, & hisce verbis *Latio* commune fecit Part. XVII. Com. de Orig. & Statu Augusť. Trever. pag. 236.

HENRICUS COMES *Lutzenburgi & Rupis, Marchio Arluni, & Magister Scabinorum; Scabini, Consules, Senatus, totusque populus* Augustæ Treverorum *fœdus pepegere hisce legibus. Comes factus est Civis urbis* Treverensis, *eique ac populo ejus fidelitatem, atque benevolentiam addixit, uti civem decet. Ipsos cives* Treverenses, *& quidquid ad eam Civitatem pertineat; vitam eorum, ac fortunas in suam fidem, atque tutelam suscepit, sine periculo fluminibus, terraque tota in ipsius ditione commeaturos, quo mercimonia, facultatesque suas in urbem* Treverim, *& ex ea secure sub illius protectione, præter ullum impedimentum ejus, subditorumve suorum ducere queant: nec onera inde nova exigere fas sit. Quod si externus ipsos Cives damno, injuriave quavis afficiat, opem eis suam, & defensionem Comes bona fide haud aliter, ac suis civibus* Lutzenburgicis *præbere teneatur, nec indicta faida, seu absque bello manifesto. Si quid ejus subditi per vim, vel injuriam adversus* Treverenses *committant, ipse præstabit, & quo præstetur efficiet. Neminem intra suæ ditionis fines feret, admittetve, qui* Treverenses *infestare, belloque petere cogitet. Nomina vero, cæteræque controversiæ subditorum ejus cum* Treverensibus, *uti expediantur finianturque, bona fide operam dabit: cæterum, quæ deinceps crederentur, ad eorum justam solutionem suos adiget. Ubi populus* Treverensis *ad custodiam, & defensionem Civitatis præsidio indigeat, Comes quinquaginta cataphractos sumptu Civitatis exinde, cum in eam advenerint, mittet adversus quemvis, præter Regem* Germaniæ, *Pontificemque* Treverensem. *Quod si is Pontifex bellum cum ipso Comite haberet,* Treveri *uti intra suam bannicam leucam, seu territorii sui fines Pontifici opem ferent, & si Pontifex adversus populum* Treverensem *bellum gereret, tum Comes, ut Pontifici intra Civitatis territorium auxilio 40. cataphractorum adesse queat, exceptum est huic fœderi fraudi non fore, quamdiu iste Pontifex, qui tum erat,* Treverorum *Archiepiscopatum obtineret. Porro fas haud futurum Comitem, adversus Populum* Treverensem, *vel* Treverenses *adversus Comitem Pontifici opem præbere extra urbis ipsius bannicum milliare, seu territorium. Si opus sit, ipse Comes petentibus Civibus* Treverim *venire, vel Consiliarios suos mittere debeat Civitatis sumptu, tantisper dum in ea negotiorum ejus caussa degant. Pacem etiam inter Comitem, & Civitatem initam ita, uti tabulis conscripta esset, ratam fore cautum est. Decedente Comite fœdus istud, & jus Civitatis* Treverensis *hæredes ejus* Lutzenburgi *Comites intra proximum annum ineant, nisi minores ætate sint: atque interim vicibus eorum tutores fungantur. Quod nisi fiat, nec populum* Treverensem *hisce conventis teneri placuit. Magister Scabinorum, Scabini, Consules, Senatus, Populusque* Treverensis *eam ob caussam, gratiamque Comitis, quod Civis factus esset, fœderisque supra comprehensas leges servare recepisset, domum illi in* Augusta Treverorum, *quæ ad* Aquilam *vocatur, donarunt; insuper trecentas libras æris, seu denariorum* Treverensium *quotannis ipsi, & hæredibus ejus* Lutzenburgi *Comitibus in perpetuum pendere addixerunt. Mercatum justum omnium rerum necessariarum in Civitate* Treveri, *Comes habeat. Pactis si non stet, neque domo, nec annua pensione potiatur. Cæterum, ubi ipse, vel hæredes ejus denuo ad fidem conventorum redire velint, Civitas quoque deinceps, & domum, & pecuniam præbeat. Utrinque hæc æterna fore sinceriter, bonaque fide promissum est, & appensis sigillis confirmatum, Anno gratiæ* M. CCC. II. *Die Lunæ post mediam Quadragesimam, mense Aprili.*

Vidisse quoque videtur hujusce fœderis Documentum *Bertelius Epternacensis* Abbas, & angustioribus hisce limitibus inclusisse, ut ejus quasi breviarium haberent, qui brevitatem amant. *Treverenses tamen non sibi ideo tutum futuro tempore confidentes, quosdam ad* Luxemburgensem *componendæ pacis gratia destinarunt, quæ ea ratione rata, & firma evasit, ut Senatus, Populusque* 104
Treverensis *Comitem* Luxemburgensium *in suum concivem* Treverensem *adsciscerent, domumque insignem, ad* Aquilam *vulgo dictam, in sua Metropoli donarent: atque insuper trecentorum aureorum pensionem ipsi, & hæredibus ejus in Comitatu* Luxemburgensi *annis singulis in perpetuum, solvendam addixerunt: utque justo mediante pretio omnium mercium in eadem urbe prostantium eis facultas foret emendarum concesserunt. Hæc, inquam, inter partes ejusmodi transacta, & sigillis appensis munita, & firmata fuere, Anno millesimo trecentesimo secundo.* Ita Bertelius in Hist. Luxemburgensi pag. 45.

Hinc factum, ut annis post hæc labentibus *Henricus*, Luxemburgensis Comes, hisce fere titulis gauderet: *Henricus Lutzenburgius, Augustæ Treverorum Civis, Patronus, & fœdere conjunctus:* ejusque fœderis ratione *Treverensibus* adfuerit adversus *Reichardum* Dominum *de Duna*, & *Joannem Praudom*, uti videre est in tabulis alterius Documenti, quod supra laudatus *Keriander* affert pag. 238. Sartum porro, tectum, & integrum permansisse hoc fœdus usque ad *Wenceslai*, Joannis Bohemiæ Regis filii, tempora, verbis hisce testatum reliquit idem Keriander pag 249. *In Lutzenburgicum Wenceslaus, Joannis Bohemiæ Regis F. Cæsaris Caroli* IV. *frater, jam tum ab eo Lutzenburgici Ducis titulo auctus successerat, Civis Augustæ Treverorum, & Patronus, & Protector eodem modo, quo pater Joannes, & avus Henricus Imper. factus erat, sicuti literis illius constat datis Anno Christi* M. CCC. LIII. *die* XIII. *Maji.* Nec plura hoc de Fœdere, ne contra *Bertelii* brevitatem peccem.

VACANTI SEDI TREVERIENSI.] Ob excessum e vita DIETHERI *de Nassau*, fratris Germani Cæsaris *Adolphi*, qui anno uno tantum Ecclesiæ *Treverensi* præfuit, Archiepiscopus illius numero nonagesimus primus. Cum enim eam in Sedem evectus fuisset a *Bonifacio* VIII. Pontif. anno Domini CIↃ. CCC. VI. anno vero sequenti CIↃ. CCC. VII. ad examen Sedis Apostolicæ in *Galliam* (male *Romam* Trithemius Chronico Sponheimensi ad ann. CIↃ. CCC. VII. jam enim eo translata fuerat *Romana* Sedes, quod factum a *Clemente V.* qui *Bonifacio* ejus nominis *Octavo* successit) citatus esset, deferentibus eum Clericis suis, quod homo inquietus, & bellicosus bona Ecclesiæ, propter expensarum apparatus bellici multitudinem (ut habet modo laudatus Trithemius *in Chronico Hirsaug.*) priusquam terminus comparandi advenisset, morbo correptus est, diemque postremum clausit die XXIII. Novembris, sepultus in Ecclesia Prædicatorum, quorum Ordinis, & professionis antea fuerat, in civitate *Treverensi.*

QUÆ ELIGENDI ROMANI PRINCIPIS VOCEM OBTINET] Dicam hac de voce Ecclesiæ *Trevirensi* concessa in Notis Rubricæ proxime consequentis.

MINOREM NATU EX FRATRIBUS] *Balduinum*, sive *Baldewinum* intelligit, Argentinensi ad ann. CIↃ. CCC. XLIX. *Baldewium* mendose dictum, qui cum primitus in Canonicorum *Treverensis* Ecclesiæ numerum cooptatus fuisset, & post aliquod temporis intervallum, defuncto Sedis ejusdem Præposito, in illius locum legitime subrogatus, demum fati viam ingresso DEITHERO Archiepiscopo *Treverensi* nonagesimo primo, Capituli consensu in *Treverenses* Archipræsulem nonagesimum secundum VII. Decembris nominatus, & electus est absens, quod tunc temporis, studiorum gratia, *Lutetiæ Parisiorum* degeret, anno Domini CIↃ. CCC. VII. *Clementis* vero V. Pontificis Maximi tertio, ut *Annales Treverensem* docent. At, cum ætatis defectum illi plerique objicerent (agebat quippe tum annum vitæ vicesimum secundum) & ob id electionem ejus infirmare pro viribus conarentur, adversariorum sive querelis, sive molitionibus occurrens *Clemens*, de plenitudine, quod dicitur, Apostolicæ potestatis, tum ætatis defectum prona dispensatione supplevit, tum electionem ipsam ratam habuit, & confirmavit. Quamobrem anno proxime consequenti, mense Martio, die VI. Iduum per Cardinalis administrationem sacerdotio *Balduinus* initiatus est, & postridie ab ipso Summo *Christi* in terris Vicario Episcopali dignitate *Pictavii* insignitus. Unde demum cum ejusdem benedictione dimissus *Treverim* se recepit eodem anno, die celebri Pentecostes, ubi, matre, fratribus, sorore, nec non aliis consanguineis, & amicis præsentibus, a suis Capitularibus, & aliis utriusque status Proceribus magna omnium gratulatione susceptus est.

Hæc

Hæc ferme, etsi non iisdem verbis, rerum ab eo gestarum Scriptor, & Encomiastes vetus, æqualis illorum temporum, ut apparet, quem laudat *Keriander:* Keriander ipse *Part.* xv. *Com. de Orig. & Statu August. Trever. pag.* 183. Bertellius *in Historia Luxemburgensi*, & nonnulli alii, qui tamen inter se alicubi varii, & diversi.

Scheckmannus enim, sive *Joannes Enen*, quem sequitur *Magni Chron. Belgici* Concinnator, *Balduino* locum inter Archiflamines *Treverenses* nonagesimum tertium assignat. Diffidet etiam a supra laudatis Historicis, qui res *Treverenses* accuratius exequuti sunt, *Trithemius* Abbas, cum asserit, tum *in Hirsaugiensi*, tum *in Sponheimensi Chronico ad annum* CIƆ. CCC. VII. a Patre Sacrorum summo *Balduinum* Archiepiscopum consecratum ætatis anno XXXIII. cum ob minoritatem *Moguntinam* eidem Ecclesiam denegasset biennio ante. Bzovius in eadem est navi *Tomo* XIV. *Annal. Ecclesiasticorum Col.* 98. eodem sibi *Trithemio* moderante clavum. Henninges veritati propior *in Stemm. Lucemburgensi* literarum prodidit monumentis, *Henricum* VII. Imperatorem a *Clemente* V. Pontifice *Balduino* fratri annos decem, & octo nato Archiepiscopatum *Moguntinum* impetrare minime potuisse A. C. CIƆ. CCC. IV. factum tamen Archipræsulem *Treverensem*, ita prorsus, ut is Scriptor velit, *Balduinum* anno *Christi* CIƆ. CCC. IV. ætatis anno fuisse XVIII. ex quo demum fit, ut anno CIƆ. CCC. VIII. quo *Treverensi* infula, & pallio donatus est, vigesimum secundum ætatis annum decurreret, ex veteris rerum ab eo gestarum Scriptoris mente, cui hæreo non invitus, quod ei Scriptori maximæ res ejus Pontificis omnes patuisse videantur, minimæ, ac privatæ. Residet tamen adhuc etiam apud *Henningem* macula ea in parte, qua *Henricum* jam electum in *Romanorum* Regem impetrasse asserit *Treverensem* Sedem *Balduino* fratri. Id enim anno CIƆ. CCC. VII. ab *Henrico* factum, imperante *Alberto* I. quo sane tempore *Henricus* Comes tantum erat, & *Lucemburgensis* Princeps, nondum admotus Imperio *Romanorum*, sive *Germanorum* regno.

Balduinus igitur Sacris *Treverorum* aris, ac focis Archymista datus, in eam sedulo curam statim cœpit incumbere, ut Ecclesiam sibi commissam supra prædecessores omnes ornatam, & amplificatam vellet. Ea re pacem primo Vir per omnia strenuus restituit violatam, prædonibus in ordinem redactis: quorum arcibus validissima quoque Castra opposuit, ne quid, ori freno quod ajunt injecto, moliri contra quietem, & securitatem publicam auderent. Ad hæc nomina decessoris sui cuncta dissolvit, dissipata & obligata quæque redemit, abstracta denique ad Ecclesiæ suæ jus, & proprietatem (ut hanc mihi vocem de suo accommodent Jurisconsultorum patres) viriliter revocavit. Duplicavit & ejusdem Ecclesiæ redditus, nec non & Castris, ac Privilegiis amplissimis auxit, exornavit. *Bopardiam* enim, & *Wesaliam*, & additionem *Galginschidt*; *Bacharacenses*, & *Rotibula* cum huldis Ecclesiæ *Treverensi* in pignus acquisiit, vel recepit; *Sternerberg* aliis legatum redemit, *Stirberg* a *Landgravio de Lichtenberg* emptum, *Scadecke*, & *Kirburg* a *Simone de Spanheim* Comite acquisitum, *Wellenstein* prope Creutzenach, *Newenberg* prope Kyr, *Federici Sylvestri* castra, & turrim *Scinheim* sui juris legitima emptione factam: *Smiedtburg*, & *Winterburg* a Joanne *Comite Spanheimensi* altero comparatum: totum item *S. Wendelini* castrum, & districtum: Vallem sub *Homberg* sitam, renovationem *Weiskirch*, & *Liesheim: Solmetz*, medietatem Dominii *de Limpurg*, *Vermich* cum pertinentiis, castra & territoria *Freudenberg: Freudenstein*, *Coppa*, Castrum & Dominium *de Coverna* cum castrensibus, & pertinentiis: *Bobingen*, *Wyndechkh*, *Aruveltz*, *Tryss*, aliaque Castra feuda ligia, & aperibilia Ecclesiæ suæ *Treverensi* esse constanti animi virtute voluit, & perfecit. Comitem etiam *de Hennenberg* XXXXI. marcarum argenti annuorum reddituum feudalem fecit, eosque redditus in sua terra Ecclesiæ *Treverensi* adscripsit: &, pace cum *Eltz* & Sociis inita, Castri sui de *Baldereltz* perpetuum juratum, & fidelem Burggravium statuit *Joannem de Eltz*. Quod ad Privilegia spectat, Nundinas, Nundinarumque libertates ab *Henrico* VII. fratre, & Cæsare impetravit utilitati publicæ *Treverorum*. Juris quoque monetæ cudendæ confirmationem obtinuit ab eodem, & Privilegium perpetuum super telonio *Confluentino*: quodque *Bopardienses*, & *Wesalienses* in sturis, & aliis *Treverorum* Archiepiscopo obediant, & intendant. *Balduino* quoque Pontifice *Treverensi*, anno CIƆ. CCC. XLV. concessum Ecclesiæ *Treverorum* ferunt, & Diœcesi toti Privilegium perpetuum alterum contra Mendicantium ordines, super quarta parte legatorum Parochialibus Ecclesiis concedenda, aliaque multa imperante *Carolo*

105

A iv. Balduini Nepote ex fratre, anno CIƆ CCC LIII. in Curia *Maguntina*. Quæ ne perirent, uno ille Volumine privilegia Papalia, Imperialia, Homagialia, aliaque perpetua comprehendi voluit, ejusdemque confici exemplaria tria, quorum unum penes Ecclesiæ Capitulum esset in capitulari loco, alterum Successorum cameræ crederetur, tertium ab eorundem feriato Camerario, quo se cumque ferret Archiepiscopus, deferretur, ut ubicumque locorum esset, jura, privilegia, & homagia sua recognoscere posset, & unicuique quoties ferret occasio exhibere.

Studuit ille nihilominus Pietati, eoque refero jejunia frequentata, obitas Canonicarum horarum sacerdotales preces, privatum divinarum laudum pensum; Missam ab eo quotidie celebratam unam, auditam alteram, horariarum precum totius anni Codicem *Breviarium* vulgo, ab eo recognitum & emendatum, singularem in obeundis Ecclesiæ muniis omnibus alacritatem, modestiam, & humilitatem miram: solitudinis studium incensissimum, sub ipsum præsertim occasum vitæ, & in eos, qui studio simili tenerentur, propensionem animi non vulgarem. *Carthusienses* enim eo complexus amore dicitur ob instituti solitarii disciplinam, ut duo illis Monasteria condiderit, unum apud Treveros *D. Albani* juxta Confluentiam, alterum *D. Beati* cultui nuncupatum.

Strinxit quoque ferrum non raro dextera *Balduini*, nec indecore *Martium* ille pulverem collegit, æque ut galeæ natus, & infulæ videretur. Pacavit ille scilicet armatus *Alemanniam* omnem cum *Henrico* VII. Augusto fratre, ejusdem mox expeditionis *Italicæ* comes cum insigni bellatorum manu. Afflixit idem ille gravi bello *Bavariæ* Ducem, *Dosuvillenses* satis Ecclesiæ suæ Capitulo facere compulit, *Metenses* obsedit, *Furstenberg* ad deditionem egit, *Moguntino* Pontifici *Mathiæ* expugnando Oppido *Zu den Giessen* auxilio fuit, eoque defuncto, *Moguntinos* se in tutorem Ecclesiæ suæ recipere infesto exercitu coëgit. Circumsedit idem *Eltz*, *Erfordiensibus* adversus Marchionem *Misnensem* adfuit, *Dunam* obsidione cinxit, & *Velsberg* (nequaquam tentante obsidionem propellere *Lotharingiæ* Duce) multaque circa *Dunam*, & *Ulmenam* raptorum latibula devastavit. Diffidatus ad hæc a *Reinhero de Westerburg*, instructis copiis *Scadece*, & *Grentzaw* arces expugnatas obtinuit, Confluentes insigni clade cecidit, *Hosolmetz* æquavit solo: nec multo post *Vilmar*, fortiori adversus illud ædificato Castro, *Sarestein*, nomine, in allodio S. Petri. *Moncler* quoque Castrum obsessum diu cladibus innumeris afflixit, Villam *Ham* navali irruptione cepit, tandemque *Rhenum* ultra progressus, *Safroth*, & *Hoselebath* delevit funditus, & *Elkershusen* opinione invictum, ad deditionem compulsum incendit. *Hackenberg* etiam validum *Balduini* robur semel expertum cessit, ruitque ad ejusdem adventum armati *Liesshem*, libertate donatis *Bohemis* omnibus, quos in auxilium Regi *Franciæ* missos ceperat, eoque castro incluserat *Joannes Schoneckh*. Quippe torrentis instar obstantia quæque perfringere nitebantur *Balduini* copiæ, quas etiam *Ludovico* Cæsari, cognomento *Bavaro*, contra *Federicum Austriacum* in *Ezzelingensi* prælio fortem operam navasse lego, antequam Pontificis ille Summi diras incurreret, & ab Imperio depositus audiret, Cæsaribus semper obsequiosas, & gratas. Unde *Balduino* tale scripsit Elogium Lupoldus, Bambergensis olim Episcopus, in Nuncupatoria Tractatus de Juribus Regni, & Imp. Rom. *Balduinum Sacri Rom. Regni, & Imperii præcipuum, experientia docente, cognitum Zelatorem, exemplum in hoc recolendæ memoriæ Dn. Henrici Rom. Imperatoris* VII. *germani sui, qui jurium Regni, & Imperii Zelator, ac persecutor ardentissimus extitit, laudabiliter imitando.* Taleque Huld. Mutius Lib. XXXIII. Chron. Germanorum: *Aderat cum illo* (Ludovico Bavaro) *in castris Reverendissimus Archiepiscopus Treverensis, vir ad bellum natus.*

Hæc foris, & in acie *Balduinus* adversus hostes: at domi sedatis bellorum fluctibus, & procellis degens, Ponte uno lapideo ripas *Kile* juxta *Tranck*, altero ripas *Ruveræ* junxit: *Esch* prope *Clothen*, *Witlich*, & *Meyen* muris circumdedit, eoque Canonicos Regulares de *Lenche* transtulit, quibus & claustrum ædificavit. Itinera juxta *Cochme*, *Trys*, *Stupam*, & *Neve*, per quæ vix inanis equus duci poterat, ampliavit: *Eltuvil* inter *Maguntiacum*, & *Bingiam* condidit: *Winteraw*, & *Rusenberg* ad tuitionem suæ Ecclesiæ communivit, & *Ham* Villa capta Turrim inibi ob eundem finem, quam *Grinek* appellari voluit, excitavit.

Nituit inter hæc Magnus is Præsul, non una Virtutum face, cumque numeros Pietatis omnes expleret, Justitiam eo tenore coluit, ut Fratrem ipsum, a quo prima Uxor de medio sublata fuerat secundæ melio-

ris ſpe, rotali ſupplicio condemnarit, nec à lata ſententia tranſverſum, quod ajunt, unguem potuerit amoveri.

Ob hæc ille talia longe, lateque propagata nominis ſui fama, *Petro* Moguntino Pontifice terræ reddito, ad Eccleſiæ ab eo relictæ clavum votis Capituli communibus accerſitus eſt. At is gratiis Capitulo actis effecit, ut *Matthias* Monachus niger, a *Romano* Pontifice eo Archiepiſcopatu donatus, eam in ſedem reciperetur ſtatim. Cumque, *Matthia* mortuo, iterum ad eandem ſedem unanimiter poſtularetur, anno ſalutari CIↃ. CCC. XXVIII. tum etiam *Henrico*, Comiti *de Virneburg* ceſſit, ne ſponſam ſuam primam deſereret *Trevirenſem*. Moguntinæ tamen Diœceſis tutor, & adminiſtrator factus, ei triennio præfuit ſumma fide. Poſtulante quoque Epiſcopo, & Capitulo *Spirenſi*, Epiſcopatum illum in temporalibus regendum accepit: & anno CIↃ. CCC. XXIX. rogatus à *Wormatenſibus* Canonicis, curam ut Eccleſiæ ſuæ ſuſciperet, non negavit, ita ut unus de quatuor Archiepiſcopatibus bene meruerit *Balduinus*.

106 At tandem tot ille Eccleſiarum adminiſtratione feſſus, ut aliquando quieſceret, qui nunquam antea conquierat, ſolitudinem celebritati prætulit, & ſibi ipſi conſtructa peculiariter cella in *D. Albani* Cœnobio, eo ſe recipere identidem conſuerat, ubi contemplando ſibi totus vacaret, & Deo, *Jo. de Liechtenberg*, Argentinenſi Præpoſito, tum in Spiritualibus, tum in temporalibus Adminiſtratore, & Vicario Eccleſiæ ſuæ dato, cum aliquot ante annis aliarum Eccleſiarum tutelam, ac regimen reſignaſſet.

Fuerunt ejus quoque Tituli multi, ac varii meritis omnes, & virtute parti, jure ut S. *Treverenſis* Eccleſiæ Archiepiſcopus, Dominus *de Moncher*, Archicancellarius regni *Arelatenſis*, Elector Imperii, Sacri *Romanorum* regni per totam *Galliam*, & *Germaniam* Tutor, & Manburnus fuerit appellatus.

Hæc apis ego inſtar ex variis Hiſtoricorum hortis, & *Catalogo Pontificum Eccleſiæ Treverenſis*. Alia alii, quibus magis eſſe lynceis datum. *Scheckmanni* fidem ego præ cæteris, & operam hic commendo, quippe qui nihil auribus dediſſe viſus, cum iſta de *Balduino* ſcriberet in Medulla Geſtorum Treverenſium, Cap. IX. Joannis Enen interpres fidus, & probus: *Miſit tum Deus virum omnibus imitabilem, & honorabilem cunctis, Dominum* Baldewinum, *Comitem de* Lutzenburgio, *juniorem quidem ætate, moribus vero ipſos etiam ſenes graviſſimos tranſcendentem. Hic itaque conſtitutus eſt communi omnium aſſenſu nonageſimus tertius Archiepiſcopus*, Subdit dein hæc alia, quibus ſtaturam ejus, & formam, mentemque ipſam, ac mores penna, quaſi penicillo, pingit: *Erat (ut hiſtoria vitæ ejus recitat) haud longioris ſtaturæ, vivacis ingenii tenaciſque, dulcis eloquio, maturus conſilio, aſpectu decorus, affectu deſiderabilis.* Redit inde ad laudes tanti Viri, in quas ita ſeſe ſtatim effundit: *Hoc non utilior Epiſcopus fuit in Diœceſi. Bella geſſit multiplicia (invaſerunt enim gregem Trevericum Lupi rapaces) in bellis fortunatus. Impignorata redemit, caſtella, pagos, territoria cum exitibus, & reditibus, reditus cum proventibus maximis conquiſivit Diœceſi.* Et poſt digreſſiunculam in laudem Petri de Caliga Archiepiſcopi Maguntini: *Idem Balduvinus pontem ſuper Moſellam Confluentiæ conſtruxit. Et quod religioſus religioſos deligebat, cum jam variorum Ordinum Treveris eſſent monaſteria, ordinem Carthuſianum ibidem plantavit extra portam mediam, conſecrans Eccleſiam ſub honore* S. Albani *Martyris: quod ea de cauſa factum putant, quoniam conſenſerit in expulſionem Monachorum* Maguntiæ *ad* S. Albanum, *ad introductionem autem Secularium Canonicorum. Conflavit præterea Confluentiæ ejus Ordinis Carthuſini conventum in monte* S. Beati, *Confeſſoris, quibus omnibus victualia affatim providit.* Affert his ſimilia *Trithemius*, & alia multa de Præſulis hujus laudatiſſimi geſtis *in* utroque *Chronico*, *Hirſaugienſi* ſcilicet, & *Sponheimenſi*. Ejus quoque laudibus plenus eſt Keriander *Part.* XV. *de Orig. & Statu Auguſt. Trever.* ex veteris illius Scriptoris penu, cujus meminimus ſupra, quique tribus libris prolixe complexus res à *Balduino* geſtas, vel minimarum actionum illius laudator extitit operoſus. Scripſit demum hæc ejus in laudem Reuſnerus: *Balduinus Archiepiſcopus, & Elector Trevirenſis: princeps vivacis ingenii, memoriæ tenaciſſimæ, morum gravitate, & conſiliorum prudentia ſingulari: Diœceſi ſuæ cum ſumma, & fide, & laude annis præfuit* XLVI. *Etenim Caſtella, territoria oppignorata redemit: pacem diu per ditionem ſuam violatam reſtituit: prædones compeſcuit.*

Verum enim vero tot ille laudibus clarus tandem Orbi nitere deſiit:, relicto cum ingenti mœrore omnium grandi deſiderio ſui. Deſiit autem inter Mortales eſſe Vir immortalitate dignus ex morbo, quo ſtatim ac *Treverim* attigit, reverſus e Curia *Moguntina*, premi ſimul, & languere cœpit, XV. Kal. Febr. Anno Domini CIↃ. CCC. LIV. Ætatis LXVIII. Pontificatus XLVI. adjectis Hebdomadibus VI. Diebus IV. ſucceſſorem nactus *Boëmundum*, ejus nominis ſecundum, *de Edendorff*. Exequiæ *Treveris* ſolemniter actæ XIV. Martii, præſente *Carolo* IV. Rom. Rege, Magnatibus, & Principibus multis. Corpus in Eccleſia Majori ſitum ad poſteriorem *S. Nicolai* chorum. Ei quoque tale ſcriptum Epitaphium conſtat:

HIC BALDOVVINUS JACET ANTISTES TREVERINUS:
MAGNIFICUS, JUSTUS, PATRIÆ LUX, MENTE VENUSTUS,
LUTZENBURG NATUS: SEPTENI DENIQUE GRATUS
CÆSARIS HENRICI GERMANUS, JURIS AMICI.
UTILIS ECCLESIÆ PATER HUJUS, DOTE SOPHIÆ
QUAM BENE RESPEXIT, AUGENS PERMULTAQUE REXIT
SEX QUADRAGINTA FERE SIC ANNIS, QUEIS TIBI VERE
GUERRA FREQUENS CREVIT GRAVITER, RAROQUE QUIEVIT
VINCERE PRÆDONES, ET CASTRA PER OBSIDIONES.
ANNO MILLENO, C. TER, L, I, TER, DUODENO
CARNE CALENDARUM FUIT EXUTUS FEBRUARUM.

Inconditum ædepol hujus Epitaphii carmen; at ejuſmodi, poſſis ut hac face prævia Scriptores aliquot emendare, qui tempus diſceſſus ejus e vita varie ſignant. *Magni* ſiquidem *Chronici Belgici Concinnator pag.* 286. Balduvinum terris ereptum aſſerit *Anno Domini* CIↃ. CCC. LIII. *Pontificatus vero* XLVII. Trithemius, & Henninges *Februarii Calendis*. Keriander XII. *Cal. Martii*. Auctor Chronicæ Monaſterii S. Blaſii ſub Geſtis Caroli IV. Imper. ex MS. Pal. *Januario Menſe*. Alii aliter haud plane recte, certe contra fidem Tumuli jam allati.

EX FRATRIBUS] Habuit ille ſcilicet, præter *Balduinum* Archiepiſcopum *Treverenſem*, Fratres alios duos, *Waleranum*, quo de mihi pro veris comperta producentur *in Notis ad duas Rubricas ultimas Lib.* IV. & Anonymum alterum, quem rotali ſupplicio damnatum fuiſſe diximus imperio *Balduini*. Unde Noſter in calce Rub. I. *Cum tribus reliquis eodem Patre natis ſuperſtes manſit paternæ domus major, &c.* Licet *Bertellius* duos ejus tantum fratres agnoſcat, *Walramum* unum, alterum *Balduinum*. Cæterum, quod ad hunc poſtremum attinet, aberrant ab Hiſtorica fide, quicunque adverſantes Noſtro *Patruum* illum, aut *Filium* faciunt *Henrici* VII. Auguſti. Errorem primum erraſſe video *Meyerum*, a quo *Balduinus*, Eccleſiæ *Treverenſis* Antiſtites, inter eos Cæſaris hujus Patruos relatus eſt, quos amiſit in prælio *Woroncano*. Sic enim ille de Iſabella Lucemburgenſi loquens: *Hæc amita erat Henrici* VII. *Imp. Fratrem enim habuit Henricum Auguſti patrem, & Valeranum, & Balduinum Trevirorum Pontificem, qui tres ſimul prælio Woroncano occubuerunt.* Sed eo ſe errore poſtmodum liberavit, cum iſta prodidit ad ann. CIↃ. CCC. VIII. mente majori adhibita ſcriptioni: *Duo erant Auguſto fratres, Valeranus Lucemburgenſis, & Balduinus Treverorum Pontifex.* Errore altero ſe obſtrinxit, qui poſteris ſupra laudatam *Chronicam Monaſterii S. Blaſii ſub Geſt. Caroli* IV. dedit. Loquuntur id ipſius verba, quæ produxit e *MS. Pal. Matthias Berneggerus*, & immiſcuit elogiis *Leupoldi*, Epiſcopi *Bambergenſis*, præfixis ejuſdem Tractatui de Juribus Regni, & Imp. Romanorum: *Dominus Balduinus Archiepiſcopus Treverenſis, ad quem D. Leupoldus de Bebenburg hunc libellum ſcripſit, Comes fuit de Luzelborg, filius ſcilicet D. Heinrici Imp. avi Caroli* IV. Ecce quam aperte ſonent hujus Scriptoris verba, *Balduinum*, Pontificem *Treverenſem*, Henrici VII. Filium extitiſſe, quem reliquus omnis Hiſtoricorum conſeſſus inter Fratres illius locat. Abſtineo teſtimoniis ſingulorum, indicaſſe contentus ſolis cum illorum nominibus loca, in quibus talis apud eos audit *Balduinus*, ſatis ut rerum hujuſcemodi curioſis indagatoribus fiat. *Carolus* igitur ejus conſeſſus princeps (quippe qui, *Quartus* ejus nominis Imperator, & *Balduini*, quo de loquimur, Nepos) *in Commentario de Vita ſua*. Locum alii proximum tenent, Vecerius *in Henrici* VII. *Augu-* 107 *ſti Hiſtoria*, Lupoldus, Bambergenſis Epiſcopus, *in Nuncupatoria Tract. de Jurib. Regni, & Imp. Romanorum*, Scheckmannus *in Medulla Geſt. Trever. Cap.* IX. Trithemius tum *in Hirſaugienſi Chron pag.* 209. tum *in Sponheimenſi pag.* 302. *Continuatores Steronis ad annum* CIↃ. CCC. XXXIV. *Magni Chron. Belgici Concinnator* pagg. 285. & 290. Hocſemius *in Theobaldo de Barro, Epiſcopo Leodienſi* LXIV. *Cap.* XXVIII. Keriander *Part.* XV. *Annal. Trever.* non uno in loco, *Antonius Albizius, Ubbo Emmius, Volfgangus Lazius*, Elias Reuſnerus *in Stemmate Lucemburgenſi*, Carrio *Lib.* V. *Chronici*, Chriſtophorus Lehmannus *Lib.* XI. *Cap.* XXXIII. *Chronici Spirenſis*. Bruſchius *de Rebus Epiſcoporum*. Cavitellius *in Annal. Cremonenſibus ad annum* CIↃ. CCC. VIII, *Corius Mediolanenſis Hiſtoricus ad annum* CIↃ. CCC. IX.

Abra-

Abrahamus Bzovius *Tom.* XIV. *Annal. Ecclesiast. Col.* 97. & 213. ex Richardo Monacho Cluniacensi, Georgius Herwartus *in Ludovico* IV. *Imperatore defenso*, aliique permulti subsellii non minoris, quorum auctoritati accedunt *Codicilli Regales Henrici* VII. *Rom. Regis*, quos *Balduinus* ipse ad incrementum, & confirmationem dignitatis, & opum Ecclesiæ suæ impetravit a fratre, deditque *Keriander* in laudato loco, ac tandem ipsemet ejusdem *Balduini* Tumulus, in quo capitalibus literis GERMANUS HENRICI SEPTENI CÆSARIS appellatur.

PRÆFICI CURAVIT] Vecerius in ipsius Vita: *Romam* (legerem longe libentius *in Galliam*) *profectus*, *& Balduino fratri Treverensis Ecclesiæ Archiepiscopatum confecit*, *& summis Antistitibus*, *ac bono cuique sapientiæ*, *& Comitatis ingens argumentum edidit.* Hocsemius in Theobaldo de Barro, Episcopo Leodiensi LXXIV. Cap. XXVIII. *Hoc anno Henricus Lutzilburgensis*, *postmodum Imperator*, *quem tunc in Curia* (Parisiensi) *vidi magnifice se gerentem*, *pro Fratre Archiepiscopo Trevirensi illius Archiepiscopatus impetrat dignitatem.* Idque opera cum primis Petri de Caliga Archiepiscopi Moguntini. Trithemius *in Hirsaugiens. Chron. ad annum* CIↃ. CCC. VII. cui hæret Abrahamus Bzovius Tom. XIV. Annal. Ecclesiast. Col. 98. *Quo mortuo* (Diethero Archiepiscopo Treverensi XCI.) *Dominus Petrus Archiepiscopus Maguntinus tantum apud Papam Clementem* V. *potuit*, *& egit*, *quod Baldevinum*, *fratrem Henrici Comitis de Luzenburg*, *Juvenem* XXXIII. *annum ætatis agentem*, *cui Maguntinam Ecclesiam ante biennium ob minoritatem* (*sicut diximus*) *denegaverat*, *in Archiepiscopatum Treverensem sublimavit.* Nec obfuit ei tum minoritas, eam supplente Pontifice Summo, quod & alias factum. Siquidem *Ottoni* II. Trajectensis Ecclesiæ Episcopo XXXIV. idem olim muneris impertitum lego apud *Jo. Bekam* his verbis in Ottone I. ejusdem Ecclesiæ Episcopo XXXIII. *Hic Otto juvenis* XVIII. *annorum super minoris ætatis dispensatione Romanam Curiam anno Domini* CIↃ. CC. V. *visitare proposuit.* Et obtinuit, quod habebat in votis, renuntiatus ejusdem Ecclesiæ Episcopus XXXIV. ut apparet statim ex Episcoporum Sedis illius serie apud eundem *Bekam*, & *Wilhelmum Hedam*; qui ambo stadium unum, & idem feliciter decurrere.

IDQUE SOLERS EFFECIT] Accedit his e verbis ad supra recensitas *Henrici* laudes multas Elogium novum, cui simile delatum ANTONIO *Brabantiæ* Duci, quo de Barlandus in ipsismet Ducibus Brabantinis, Cap. LXXII. *In omni re agenda solers*, *& labore indefatigabilis erat:* ET ALBERTO LEONI *Carrariensi*, Francisci F. quo de nos supra ex Anonymi MS. qui Carrariensium Stemma confecit: *In sermone parcus*, *sed ad quæque velocissimus opportuna.* Inest enim sua quoque, nec levis SOLERTIÆ laus, & ob id maxime, quod ex diametro adversetur *Inertiæ*, quæ probro non caret, ut *Inertis* SOLERS. Glossæ Philox. *Solers* συνετὸς πρόσοχος. *Solertia* συνοδὴ, ἐντρέχεια. Glossæ Cyr. ἐντρεχὴς *Strenuus*, *vegetus*, *solers*, *navus:* ἐντρέχεια, *instantia*, *solertia*, *strenuitas.* Onomasticon. *Solers* δεινὸς ἱκανός. Papias: *Sollers dictus*, *quod sit sollicitus in arte*, *& utilis.* Et post: *Sollers enim antiquitus dicebatur*, *qui erat omni arte instructus.* Perottus: *Solers in omni re prudens*, *quasi totus ars.* Item: *Solers*, *quasi totus ex arte consistens*, *a quo Solertia: quod modo pro artificio*, *modo pro diligentia accipitur.* Etsi diligentiæ, Solertia præstet. Cicero in Catone: *Tum eum dixisse*, *mirari se non modo diligentiam*; *sed & solertiam ejus*, *a quo essent illa dimensa*, *atque descripta.* Joannis Passeratius: *Solers ingeniosus*, *acutus: Solertia ingenii acumen*, *& dexteritas ad rem aliquam agendam.* Quæ quidem omnia mirum in modum in HENRICUM VII. AUG. cadunt, quem in primis hujus Rubricæ Notis STRENUUM. INSTANTISSIMUM. PRUDENTEM. INGENIOSUM contemplati sumus. Quare nunc eundem SOLERTEM proprie, hoc est DILIGENTEM, sive INDUSTRIUM juvat alienis in tabulis intueri. Apte siquidem, & apposite Nauclerus *Vol.* II. *Gen.* XLIV. lineas aliquot ea de re duxit, cum scripsit: *Nominant Electoribus* COMITEM *de Lucemburg*, *Virum magnanimum* INDUSTRIUM, *atque Catholicum*, *&c.* Parique ductu idem Cæsar Trithemio dictus in Hirsaug. PRINCEPS *ab opibus non magnopere instructus*; *sed* INDUSTRIUS, *magnanimus*, *&c.* & ante Trithemium, & Nauclerum ab æquali illius Historico Ferreto Vicet. scriptum Lib. II. Historiæ suorum, & paullo ante actorum Temporum: *Hic enim licet ambobus potentia*, *opibusve inferior haberetur*, *non ideo animi*, *corporisve minor illi virebat* INDUSTRIA. Verus itaque, non fucatus Noster tum hic, tum infra Rub. XII. Lib. III. cum inquit. CÆSAR *in agendis* IMPIGER *Goleranum fratrem natu majorem*, *militiæ*, *armorumque strenuum*, *&c. cum militum manu transmisit.*

FAMAQUE POLLEBAT] Non unus ejus mihi rei testis. Paulus Æmylius Veronensis de rebus gestis Franc. in Philippo IV. cognomento *Pulchro*, Rege XLV. HENRICI *nomen ingens erat*, *& augustum.* Leonardus Aretinus Historiæ Florent. Lib. IV. pag. 87. HENRICI FAMA *per id tempus in dies magis crescebat.* Huldrichus Mutius Lib. XIII. Chron. Germanorum: *Ad imperium inclinabant omnes hoc Imperatore*, *qui tam bene audiebat ubique*, *etiam apud Imperii hostes.* Jacobus Cavatius Historiarum Cœnobii D. Justinæ Pat. Lib III. ad annum CIↃ. CCC. VIII. *Cæsar ipse*, *licet opibus ac ditione inter Germanos Principes minor*; *tamen belli*, *pacisque artibus lange major*, *ingentem de se opinionem excitaverat.* Joannes Bertelius Epternacensis Abbas in Historia Luxemburgensi pag. 45. *In tantum porro successu temporis* HENRICUS *noster in Virtute*, *Prudentia*, *& rerum gerendarum peritia profecit*, *ut*, FAMA *ejus usquequaque per Germaniæ fines diffusa*, *omnium voto in Romanorum Imperatorem exoptaretur.* Vere, vere. Auxit nimirum, ut ante, sic & post Imperium partum HENRICI VII. AUG. FAMAM rerum ab eo subinde fortiter, probeque gestarum successus eximiis incrementis. Hinc illa Nostri infra Rub. XI. *Mediolani deditio non minus* HENRICI *Romani Regis* FAMAM *auxit per omnes Italiæ fines*, *quam ut altera Roma diceretur.* Et initio Rubricæ hujus: *Qui jugiter*, *& in dies accrescente tempore* FAMAM FAMA *auxit*, & Inde *Claræ* eidem *Memoriæ* Titulus jure delatus, & merito a *Carolo* IV. Imp. in Privilegio concesso *Jacobo Carrariensi* anno CIↃ. CCC. XLVIII. quod alias exhibebo; *Joanne* XXII. Pontifice Maximo in literis evulgatis adversus *Ludovicum* IV. Imperatorem, *Bavarum* cognomento; Lupoldo Bambergensi Episcopo *Tract. de Jurib. Regni*, *& Imp. Rom. Cap.* IX. & aliis, quorum e numero plures non advoco in re clara.

CUJUS ET OPES CREVERANT] Vicetinus Codex: 108
Unius & opes creverant. Si quidem *illæ* primitus *tenues*, *& angustæ*, quales omnino Domino suo parere poterat exigui Comitatus ager. Vide me ad Rub. I. in Verbo *Pauper* pag. 16. & inopem illam Notam nova ista suppellectili Scriptoribus ex aliis locupleta, & his in primis: Ferreto Lib. II. *Licet ambobus potentia*, *opibusve inferior haberetur*; *non ideo animi*, *corporisve minor illi virebat industria:* Vecerio in ipsius Henrici Vita: *Quippe cujus ærarium* (*ut veris agamus*) *virtute esset*, *quam numis instructius:* Carrione Lib. V. Chronici: *Qui* (Balduinus Archiepiscopus Treverensis) *in fratre Henrico non opes*, *quæ exiguæ erant*; *sed alia ad justam*, *& salutarem gubernationem magis necessaria præsidia*, *atque ornamenta veriora prædicabat:* Meyero in Annal. Belg. *Deque ejus consilii sententia* (loquitur de Cardinali Pratensi) *electus est statim Henricus*, *ejus nominis Septimus*, *qui Comes erat Luceburgensis*, *Vir non modo bello strenuus*, *sed pius etiam*, *vitaque sanctus*; *sed opibus tenuis:* Munstero: *Henricus* VII. *F. Henrici Comitis Lutzelburgensis*, *& Beatricis Comitissæ Hanoviæ paternis opibus*, *non quidem magnus*; *Justitia autem*, *& Prudentia*, *tum rerum gestarum gloria inter Principes ævi sui præcipuus.* Quæ quidem vidisse, & arripuisse videatur Georgius Merula, cum iisdem fere verbis differat Lib. VI. extremo Antiq. Vicecomitum: *Ubi persuasum Clementem vidit*, *de Henrico Lucimburgi Comite subjecit. Huic paternæ opes haud magnæ sane erant*; *Justitia Prudentiaque*, *tum rerum gestarum gloria*, *quam natalibus*, *aut gentili regno illustrior.* Sed huc etiam pertinent ejusdem Scriptoris illa Libri VII. *Cæterum Henricus cognita Pontificis sententia*, *pertemptatisque Etruscorum*, *& Longobardorum animis*, *priusquam biennium exiret*, *quod perscriptum a Clemente fuerat*, *duo sibi in primis proposuit*; *unum*, *comparare ea*, *quæ itineri cum dignitate peragendo idonea forent: alterum*, *ut domesticas opes*, *quæ mediocres erant*, *& proinde infirmæ*, *muniret*; *tum vero fines affinitate aliqua latius proferret.* Quæ demum illi cuncta feliciter obtigere, nec longum post temporis intervallum. Crevere scilicet huic *Henrico* Vires, & Opes simul ob affinitatem maxime, quæ illi cum Magnis Principibus intercedere cœpit, desponsa *Joanni* primogenito filia *Wenceslai* Bohemiæ Regis, *Rodulphi* Rom. Cæsaris Nepte, cum regni paterni dote. Clare idem *Merula* post excursum brevem connubii recensiti: *Novarum opum adeptione*, *splendidoque conjugio magna virium accessio facta. Quo autem plus opum*, *atque potentiæ quæsisse novus Cæsar nuntiabatur*, *eo majori metu Turrianus*, *atque Italiæ Guelphi erant.* Auxit & illius opes benevolentia Principum, qua florebat, carus omnibus, & jucundus. Factum inde scilicet non uno ex Scriptore disco, ut Viri *Germaniæ* principes multi expeditionem ejus *Italicam*, tum milite, tum pecunia juverint, nec non & ipsorum multi in ejus extiterint comitatu. Ea re Benevenutus, quem *Parvum* in ejus Vita *Comitem* dixerat, mox in

Carolo IV. *Henrici Magni* titulo decoravit.

CÆTERAQUE, &c.] Ea quæ sint, docebit ex parte Possevinus junior *in Gonzagis*, ubi de *Caroli* IV. gentilitio insigni Gonzagorum stemmati inserto: *Et sane manifestum erat non aliud Gonzagos, quam potentiam deficere: sed majestatem, famam, & si quæ supra reliquos tollunt, in nobilitate habere.*

PRIMORES] Venetus: *Primates.*

EXCELLENTES] Magnus olim, & eximius Titulus *Excellentis*, nec indignus habitus Imperii majestate. Litteræ Coss. & Judicum Civitatum superioris *Germaniæ* ad *Wilhelmum*, Rom. Regem, quæ apud Bekam extant in Ottone III. Episcopo Trajectensi XXXVI. *Glorioso Domino suo Rom. Regi Vilhelmo Coss. & Judices plus quam* LXX. *Civitatum Germaniæ reverentiam, & obsequium perhennale.* EXCELLENTIÆ VESTRÆ *tenore præsentium declaramus &c.* Alias *Excellentissimi* Reges iidem *Romanorum* dicti Litteræ Responsoriæ *Innocentii* Papæ ad modo laudatum *Wilhelmum* Rom. Regem, apud eundem Bekam in Henrico Episcopo Trajectensi XXXIIX. *Innocentius servus servorum Dei*, EXCELLENTISSIMO *filio Vilhelmo Rom. Regi salutem, & Apistolicam benedictionem, &c.* Et aliæ Literæ, sive Diploma *Joannis* Comitis *Lucemburgensis*, filii *Henrici* VII. spectans ad Monasterium *Munsteriense*, quod exhibuit Bertellius in Hist. Lucemburgensi pag. 46. *Universis præsentium inspectoribus Joannes Comes de Lucemburch* EXCELLENTISSIMI *Domini Henrici Romanorum Regis primogenitus Salutem, & notitiam subscriptorum, &c.*

IN RUBRICAM IV.

ORBIS ITAQUE VACANTE IMPERIO] Aget hic primo *Mussati* interpretem FERRETUS, scriptor rerum, & temporum eorundem; partes mox nostri nos muneris exequemur. Ait Lib. II. FERRETUS à nobis alicubi leviter emendatus: *Defuncto itaque* ALBERTO, *confestim* Germaniæ *Principes, quibus potestas tradita est, pro statuendo sibi Rege conveniunt. Cumque sobrii molis tantæ curam superstitiose gerentes Primorum hortatu, compulsuve sæpenumero convenissent: multumque illis justi, strenuive Principis, qui ad augendos Imperii fasces avidus niteretur, cura vigil inesset: tandem multis* Germaniæ *Ducibus, ne quid indiscussum maneat, menti occurrentibus, præ cæteris* HAINRICUS Lucemburgensis *Comes assensu claro decernitur.* Fridericus *tamen*, Alberti *memorati natus* Bavariæque *Dux* Rodulphus, *quoad potuere, nixi sunt hujusce titulum vendicare; sed res in certamen excussa, ut neuter invidia laboraret*, HAINRICO, *fere omnium Principum judicio, contigit. Hic enim licet ambobus potentiæ, opibusve inferior haberetur, non ideo animi, corporisve minor illi virebat industria. Nam ex clara satis prosapia ortus, inter cæteros bello strenuus, & consilio prudens valde putabatur.* Expende nunc mecum *Ferreti* singula, Studiose Lector, & ejusdem ævi Scriptores ambos eandem trivisse semitam deprehendes. Ferreti siquidem illa, *Defuncto itaque* ALBERTO, respondent his aliis Mussati nostri, *Orbis itaque vacante imperio.* Illius illa, *Confestim Germaniæ Principes, &c.* his Nostri, *Convenere Primates, &c.* Illa, *Quibus potestas tradita est*, istis, *quibus jus eligendi concessum est ex Imperialibus institutis.* Alia, *Cum sobrii, &c.* illis, *Dudum subticuit, &c.* Quæ sequuntur, *Tandem ex multis Germaniæ Ducibus, &c. menti occurrentibus*, his, *Sic itidem per triduum ferme habita de compromissis in plurimos mentione, &c.* Denique illa, *Assensu claro*, affinia plane sunt *quaternis assensibus* Albertini. Quid quod alias hujus quoque Rubricæ partes *Ferretus* illustrat. Dum enim ait Noster, *Maguntinum* Archipræsulem præsensisse, Electores Septemviros *in diversos intendere*, ex *Ferreto* discis, horum in numero fuisse *Federicum*, Alberti Filium, & *Rodulphum*, Bavariæ Ducem, & *ob horum invidias ad Henricum* etiam, qui secus ante senserant, animos divertisse. Sed nos jam nostri muneris admonemur.

TERRARUM] *Universi* scilicet, sive *totius Mundi*, qui quo jure dicatur Imperio subjacere, unus e multis aperit *Matthias Stephanus Pomeranus* I. C. & Antecessor insignis in Academia Gryphis Waldenæ, *Parte* I. *Tract. de Jurisdictione Cap.* I. *Num.* 48. Fuit & hæc olim agitata *Roncaliæ* Quæstio, jussu *Federici Ænobarbi* Cæsaris, à Jurisprudentiæ Doctoribus Academiæ *Bononiensis*, & uniuscujusque Civitatis *Lombardiæ* Judicibus: *Utrum Romanorum Cæsar de jure esset Dominus mundi.* Qua de re Otho Morena Laudensis *in Historia Patria*, & alii, quos in nuperis nostris ad eum Scriptorem Notis, & Emendationibus exhibemus. Alii non *Orbem terrarum omnem*; sed *Romanum tantum* Imperii circumscribi juribus asseverant, cujus ergo *Carolus Magnus*, primus ex *Germanorum* gen-

A te Imperator designatus, *Gubernator* duntaxat *Imperii Romani* in suis scriptis, & monumentis voluerit appellari, Imperator nunquam, etiam cum præter *Germaniam* & *Galliam*, *Italiæ* magnam partem teneret, Lupoldo teste *Cap.* III. *Tract. de Jurib. Regni, & Imp. Rom.* & Munstero *Lib.* III. *Cosmographiæ*, Tit. *de Germania*, Capite *Osnaburgi*: & reliqui ab eo Cæsares dici *Romanorum Reges.* Patet vero, quod de *Carolo Magno* diximus, cum ex diversis ejus diplomatis, tum ex titulo ejus in Opere de Imaginibus: *Opus Illustrissimi, & Excellentissimi, seu spectabilis viri Caroli Magni, nutu Dei Regis Francorum, Gallias, Germaniam, Italiamque, sive harum finitimas provincias, Domino opitulante regentis, contra Synodum, &c.* Et Nummi ejus conspiciuntur his literis: KAROLUS R. F. E. L. Illud etiam con-

B stat ex *L. Unica de Off. Prætor.* Imperatoribus per Legem Regiam gubernationem tantum, & regimen Imperii *Romani* cum generali Jurisdictione fuisse commissum; sed hanc omnino rem Jurisconsultorum Patres explicatam uberius te docebunt.

VACANTE IMPERIO] Formula Scriptoribus etiam aliis usitata. Lupoldus in Tract. de Jurib. Regni, & Imp. Rom. Cap. VI. *Nam ipsi* (Electores) *vacante Regno, & Imperio, juxta consuetudinem antiquam circa hoc observatam, conveniunt in villa Remis, &c.* Anonymus, qui Chronico Urspergensis rerum memorabilium Paralipomena adjecit, hac ipsa de re, qua de Noster hoc loco, in ipsomet Henrico VII. *Vacante Romano Imperio morte Alberti Regis Rom. primi Ducis Austriæ, concordi sententia Principum tam Ecclesiastico-

C rum, quam Secularium in loco, qui dicitur Reinsem Treverensis Diœcesis, electus fuit* (Henricus Comes Lucemburgensis) *in Regem Romanorum, & futurum Imperatorem.* Ex quibus illud etiam liquet, qua de caussa *Romani* tum Imperii sedes vacarit, nimirum ob *Alberti* necem, quam narrare juvat, tum ut primus inde constet hujus Interregni dies, quo latente pariter necesse est annus & dies, quo deligendi successoris ergo, qui fuit *Henricus* VII. unum in locum convenerint Electores.

Erat *Alberto* ex fratre *Rudolpho*, Sueviæ Duce, Nepos, *Joannes* nomine, qui & ejusdem in aula fuerat educatus. Defuncto *Rodulpho* nepoti eidem patruus tutor datur, & omnis illius patrimonii custos scribitur extremis ceris, ne quid illi, donec adolesceret,

D interiret. At Cæsar, cum *Joannis* oppida omnia haberet in manu, *Cheburgum* illi, sive *Ciburgum* ademisse dicitur, hincque primam mali labem ad utriusque perniciem erupisse, constanter Historici plerique scribunt. Simul ac enim adolevit Nepos, sive suo, sive alieno consilio ductus, à Patruo cum Ducatu patrio reliquum patrimonium omne repetit, & nominatim *Ciburgum* oppidum occupatum, quod morte matris sibi obvenire legibus asserebat: nihil tandem ille non agere, ut e tutela exeat, se jam idoneum affirmans ad moderandum patrii Ducatus clavum. Hic Cæsar, gravi indignatione commotus, *Joanni* omnia denegat, nec caussam affert, ob quam illius oppida juris esse sui velit: aut certe verba Nepoti dat, ut producat tempus, reddere dissimulans, quæ debebat. Instat ni-

E hilominus per amicos Nepos, &, si quidem Patruus reddere sibi nolit omnia, rogat, uti se vel in quamcunque patrimonii sui sortem admittat. Abnegat adhuc appetens nimium dominii Patruus, & sedibus in iisdem hæret, nec adduci potest ad partem ullam imperii Nepoti, uti prædicabat, prodigo resignandam. Hinc Juvenis precibus valere jussis, conjuratione facta Procerum paucorum, de Patruo interficiendo cogitat: fuereque conspirationis illius præcipua capita, *Rodulphus de Warth, Waltherus de Eschelbach*, & *Ulricus de Palma*, quos mendose Cavitellius *Rodulphum de Viadra, Gualterium de Exaltiot, & Oldericum de Paleno dixit.* Aderant Calendæ Maji anni millesimi trecentesimi octavi, cum Rex a prandio e *Clusa* (*Scafusa*, & *Schaffhause* Trithemio, nec non & Æmylio Veronensi *in*

F *Philippo* IV.) Helvetiorum vico ad Reginam tendit in *Reinfeldam*, pro qua *Rayfredum* apud *Cavitellium* leges. Jamque trajecto *Rusa* fluvio (*Rheno* alii) in ulteriorem ripam evaserat, & sine ulla sui custodia equitabat per sata, uno secum tantummodo colloquente milite de *Casteln*, cum illi *Joannes*, & Socii conspirationis occurrunt, primusque Rodulphus: *Quamdiu*, inquit, *cadaver istud equitare permittimus?* Nec mora, *Rulassingen*, Rodulphi famulus, frenum equi Cæsarei apprehendit, facitque Nepos patrui cædis initium cultro collo Regis infixo. Secutus *Rodulphus* pectus ejusdem pugione confodit, *Ulricus* medium caput dissecuit, & divisit. Hunc exitum habuit *Albertus*, Rom. Rex potens, ac magnus, ipsis Calendis Maji, die Divis *Philippo*, & *Jacobo* Apostolis sacro, anno Domini millesimo trecentesimo octavo, Regni X. Ætatis

tis LX. inter amnes *Rusam*, & *Arulam*, ubi sepultus primo in Monasterio *Konigsfeld*, sive *Kingsfeld*, Ordinis Minorum, *Spiram* anno sequenti translatus est, & inibi in Ecclesia majori, IV. Kal. Septembris (uti *Trithemius* habet, factum id asserente Ciaconio *Junio mense*) perhonorifice inter Reges alios situs, relicta post se sobole numerosa ex unica conjuge *Elisabetha*, filia *Raynaldi*, Comitis *Tyrolensis* & *Goritiæ*, ac Ducis *Carinthiæ*, sorore uterina *Cunradini*, quæ patrem illum fecerat liberorum viginti, & unius, quorum undecim ad ætatem justam pervenisse ferunt.

Firmantur ista porro, quæ de *Alberti* nece, ejusque causa, die, & anno complexi sumus, calculo Benevenuti de Rambaldis *in Alberto ipso:* Jo. Villani *Lib.* VIII. *Cap.* XCV. Conradi Vecerii *in Henrici* VII. *Cæs. Vita:* Argentinensis *ad annum.* CIↃ. CCC. VIII. Trithemii tum *in Hirsaug.* tum *in Sponheimensi Chronico ad eundem annum:* Werneri Rolewink *in Fasciculo temporum*, *Ætat.* VI. Ludovici Cavitellii *in Annal. Cremonens. pag.* 104. Matthæi Palmerii Florentini *Libro de Temporibus:* Naucleri *Gen.* XLIV. *Vol.* II. quem sequitur Abrahamus Bzovius *in Annal. Ecclesiasticis*, *Tom.* XIV. *Col.* 95. Pauli Æmylii *Veronensis in Philippo* IV. *Francorum Rege* XLV. Meyeri *in Annal. Fland.* Huldrici Mutii *Lib.* XXII. *Chron. Germ.* Æneæ Sylvii *Hist. Bohemicæ Cap.* XXVIII. Jo. Dubravii ejusdem *Historiæ Lib.* XIX. Concinnatoris Magni Chronici Belgici *in Imperialibus anni* CIↃ. CC. XCIX. *Onuphrii Panvini* in iisdem: Pignæ *de Principibus Athestinis Lib.* IV. Georgii Merulæ *Antiq. Vicecomitum Lib.* VII. extremo: Alphonsi Ciaconii *in Clemente V. Pontifice Max.* Keriandri *Parte* XIV. *de Orig. & Statu August. Treverensis.* Carrionis *Lib.* V. *Chronici:* Jacobi Gordonii *in Opere Chronologico*, aliorumque propemodum omnium, qui *Romanorum* Cæsarum vitas, & obitus accurrate literis consignarunt. Neque enim audiendi hac in parte sunt Hocsemius *in Theobaldo de Barro*, *Leodiensi Episcopo* LXXIV. *Cap.* XXXI. Florentinus apud Magni Chronici Belgici Collectorem *in Imperialibus ad annum* CIↃ. CC. XCIX. nec *Appendicis adjectæ Martini Poloni supputationibus* Scriptor, quorum primus *loco citato*, & secundus *anno Domini* CIↃ. CCC. IX, *Albertum* a Nepote de medio sublatum tradunt: tertius biennio ante, nempe CIↃ. CCC. VII. quod observo Abrahamo quoque Bzovio placuisse *Tom.* XIV. *Ann. Ecclesiasticorum Col.* 94. Repugnant enim supputationes istæ aliorum omnium calculis, ut apparet: illudque magis, quod modo laudatus *Hocsemius* secum pugnans prodidit *in Hugone de Cabilone*, *Leodiensi Episcopo* LXXII. *Cap.* XXIV. Albertum anno CIↃ. CC. XCIX. a Nepote suo justo Dei judicio trucidatum. Hæreant igitur, quæ vera vidimus, menti, ut ex fatali *Alberti* Cæsaris luce certum electionis *Henrici* VII. in ejus successorem tempus, in tanta opinionum, quæ mox pro-
110 ducentur, varietate sine lapsu, quoad ejus fieri poterit, eruamus.

PRINCIPIS] Adhibita vox ista in hac, & superiori Rubrica proprie pro *Romanorum* Rege. Notat illa scilicet *Monarcham* absolute sumpta; abusive de cæteris usurpatur. Guntherus *Lib.* VI. *Ligurini* de Federico Ænobarbo Cæsare:

Inde Ratisponæ rursus revocata potentum
Principis accitu convenit turba Virorum.

Ratio porro, cur tum his in locis, tum *Arg. Rub. & toto Tit. D. de constit. Princ.* §. *Sed & quod Principi Inst. de Jure Naturali, Gentium, & Civili. C. unico de feud. March. Duc. Cap. unico. Quis dicatur Dux Marchio, &c.* Imperator rite, ac vere dicatur Princeps, ea videtur esse, quod ille sit *Christiani* Orbis, *Romanique* Imperii primum caput, primumque locum teneat, sive primas partes capiat, juxta Etymologiam nominis, quam *D. Augustinus* affert, ut asserit *Pomeranus.* Hinc, quod dicitur, PRINCIPEM esse solutum legibus, *L. Princeps D. de Legibus*, id de solo Imperatore accipitur, in quo major potestas, quam in ullo alio Rege, teste Purpurato in *L. Quicumque Num.* 116. *D. de Offic. ejus.* Nec alia de caussa videtur Pontifex Imperatorem SUMMUM PRINCIPEM appellasse *in C. ad Apostolicæ de re Judic. in* 6. & Baldus in *L. pen. in pr. C. de bon. quæ liber*, SUPERIOREM SUMMUM.

ELECTIONE] Inter legitimas Imperii consequendi vias locus etiam *Electioni* datus, cum alias propagari *Successione* soleret. Erat autem *Successio*, cum jure quodam gentilitatis in liberos, vel agnatos derivabatur Imperium; *Electio*, quæ Successioni successit, & etiam num viget, cum is honos jure sanguinis neglecto, suffragiis deferebatur eorum, ad quos id juris, & muneris attinebat. Qui alia via potitus fuisset Imperio, is non tam imperium sibi quæsisse dicebatur, quam certum sui exitium invenisse. Quippe *Imperia male parta*, *male gesta*, *male retenta obrui*, edoctus magistra ipsa rerum experientia dixit *Livius*, nec vere minus apud *Tacitum* Imperator Otho Lib. I. Hist. *non posse Principatum scelere quæsitum diu retineri.* Placuit nihilominus Prudentiæ Civilis Institutoribus, ac Magistris, duas etiam vias illas legitimas inter se conferre, &, utra præstaret alteri, quærere disserendo. Ne omnes nominem, quod operæ majoris, quam frugis esset, cum multi strenue presserint arenam istam, palmam ego detulerim *Joanni a Cochier*, cujus mentis acumine difficilis ea Quæstio revocata sub incudem styli, ejusdem quoque calculo definita extat. Canones illud plane habent; *Principatum non sanguini deferendum esse*, *sed vitæ.* Quod si quæres, verene, an secus *Successio* præiverit *Electioni* in creando *Romanorum* Rege, satis tibi hac in parte fecerit cumulate *Hieronymus Balbus*, Episcopus Gurgensis, *Libro singulari de Coronatione ad Carolum* V. *Imperatorem*, palam asserens, Imperium olim successorio edicto fuisse delatum, idque haberi *in C. denique* VII. *Q.* I. ad quam Glossa refert, filios Regum jure Reges esse oportere, & *David* Salomonem sibi successorem instituisse. At cur olim *Successionis serie*; deinde vero ex *Electione* deferri cœperit Imperium, facile te docebunt Andreas *in Addit. Spect. Tit. de Rescrip. præsenta.* §. *fi.* Baldus *C.* I. *de pace te. inusi. feu.* & Petrus de Ancharano *Consi.* CCC. LXXXI.

CONVENERE] De ANNO, & DIE Conventus hujus, pro deligendo *Alberti* demortui successore, varii varia tradidere, nec eadem de Loco ejusdem Conventus omnes. In *Anno* hallucinatus insigniter *Hocsemius* fuit, cum *ad annum* CIↃ. CC. XCIX. *in Hugone de Cabilone*, *Episcopo Leodiensi* LXXII. *Cap.* XXIV. effutiit ista potius, quam effudit: *Eodem anno* 1299 *Rex Albertus Monoculus, cumc ujusdam sui Nepotis patrimonium occuparet, in die Philippi, & Jacobi Apostolorum ab eodem Nepote suo justo Dei judicio trucidatur, testante Poëta:*

——————— nec enim lex æquior ulla,
Quam necis auctores marte perire suo.

Eodem anno Henricus Comes Lutzilburgensis in regno successit eidem: ita prorsus, ut eo quoque anno, ex hujus Scriptoris mente, pro deligendo novo Cæsare convenire debuerint Electores. At quis hæc sanus, & siccus ferat, cum neque ferre potuerit ipsemet illorum Scriptor? Idem enim *Hocsemius* non multo post, *in Theobaldo* scilicet, *Leodiensi Episcopo* LXXIV. sibi, veroque proprio, a quo longissime diverterat *in Hugone*, eadem decennio post contigisse protulit hisce plane verbis, Cap. XXXI. *Anno Domini* 1309. *in die Philippi, & Jacobi, prima die mensis, Albertus Rex occiditur a Nepote suo, cujus patrimonium occupabat. Eodem anno Henricus Comes Lutzelburgensis in regno successit eidem.* Eruditissimi quoque VOSSII sententia fuit *Lib.* II. *de Latinis Historicis Cap.* LXIII. *Albertum Austriacum* decessisse anno CIↃ. CCC. IX. cui successerit *Henricus* VII. qui post eum quinquennio imperarit. Eadem *Henricus Calderius* scripsit *Lib.* V. *de Origine, & Gestis Patavinorum Cap.* XC. Conficiunt classem alteram *Vecerius, Palmerius, Nauclerus, Philippus Bergomas, Rubeus*, & alii omnes, qui vel annos Regni quinque, menses octo, novem, decem: vel annos sex integros *Henrico* VII. tribuunt. Siquidem hi Conventum electionis ejus in annum millesimum trecentesimum septimum conjecisse videntur, cum annus trecentesimus decimus tertius supra millesimum, quo quidem anno Cæsar iste decessit e vita, memoratorum annorum, & mensium intervallo ab anno millesimo trecentesimo septimo justa supputatione distet. Mens eadem *Abrahamo Bzovio*, nec occulta; sed expressa clarissime his verbis, Tom. XIV. Annal. Ecclesiast. Col. 94. *Non assentior iis, qui in annum insequentem* (1308.) *rejiciunt cædem* Alberti, *eo quod extet Epistola* Clementis Quinti *Pontificis, data* Pictavis II. *Idus Augusti, Pontificatus anno* III. *& Incarnationis Dominicæ anno* CIↃ. CCC. VIII. *ad* Henricum *Regem* Romanorum, *qua invitatur ad Concilium* Viennense. *Itaque oportet asserere, illum electum esse hoc anno* CIↃ. CCC. VII. *in vigilia* D. Catharinæ *Martyris, quemadmodum auctores de die electionis conveniunt: ac proinde hoc ipso anno* CIↃ. CCC. VII. *cæsum fuisse Albertum.* Hæc Bzovius ex scriptis, ut arbitror, Antonini.

Placuit nihilominus nonnullis aliis, anno trecentesimo decimo supra millesimum, electum in Cæsarem *Henricum*, Comitem *Lucemburgensem*, scribere, & his maxime: Alberto Krantzio *Lib.* VIII. *Saxoniæ Cap. ultimo*, & *Libro sequenti Cap.* I. & *Gulielmo Hongarellio, Historico Patavino nondum edito*, ad illum annum: Tursellino vero *Lib.* IX. *Epit. Historiarum circiter eundem annum.* Quid aliis ex eodem albo? Annus ille nobilis *Alberti* prædecessoris cæde, quem millesimum trecentesimum octavum fuisse firmavimus pleniori numero calculorum. Quamobrem, cum secundum plures lites etiam soleant æstimari, censuerim ego pariter, hunc *Henricum* salutis anno CIↃ. CCC. VIII. *Romanorum* Regem electum, & eodem anno Septemvirum Electorum conven-

ventum ea de re habitum cum *Joanne Villano* ejus ævi Scriptore, ſtudioſiſſimo veritatis *Lib.* IX. *Cap.* CI *Argentinenſi in Chronico ad annum illum:* Appendice *Martini Poloni ſupputationibus adjecta:* Trithemio *in utroque Chronico*, *Hirſaugienſi* ſcilicet, *ac Sponheimenſi:* Magni Chronici Belg. Concinnatore, *in Imperialibus*: *Onuphrio Panvino in iiſdem:* Paulo Langio *in Chronico Citizenſi:* Ludovico Cavitellio *in Annal. patriis:* Meyero *in Flandricis:* Ciaconio *in Clemente V.* Keriandro *in Annal. Auguſt. Trever. Part.* XIV. Donato Boſſio *in Chronicis:* Jo. Dubravio *Hiſt. Bojemicæ Lib.* XIX. Jacobo Cavatio *Lib.* III. *Hiſt. Cænobii D. Juſtinæ Patavinæ*, Caniſio Cocc. *in Catalogis ſuis Chronologicis:* Jacobo Gordonio *in Serie Rerum ge-*
111 *ſtarum per univerſum Orbem:* Jacobo Gualterio *in Chronographia Status Eccleſiæ*, *ſeculo* XIV. Elia Reuſnero, Hieronymo Henninge, & Ubbone Emmio *in Stemmate Lucemburgenſi:* Antonio Poſſevino *in Gonzagis Lib.* III. Benedicto Jovio *Lib.* I. *Hiſtoriæ Novocomenſis*, ac iis demum omnibus, qui cum Noſtro regnaſſe volunt HENRICUM VII. Auguſtum annis omnino quinque. Tot enim inter annum milleſimum trecenteſimum octavum, & milleſimum trecenteſimum decimum tertium, quo regnare deſiit, anni alii penitus interceſſere.

Gradior igitur ab hujus Electionis, ſive Conventus ANNO ad ejuſdem DIEM, in quo ſi convenirent Auctores, ut inquit *Bzovius in ſupra laudato loco Tomi* XIV. non admodum ea pro re ſolide ſtatuenda nobis laborandum foret: at cum illi hoc in die diſſideant inter ſe maxime, laborioſæ prorſus opus eſt aleæ id tentare. Quod ne gratis à me dictum *Bzovius* putet, ecce Scriptorum ipſorum diſſidium repræſento, ut ſi poſſim tollam. Habet Argentinenſis: *Occiſo itaque Alberto Rege, Hainricus Comes de Lutzelburg ſtrenuus, & acer, eodem anno in feſto omnium Sanctorum* (hoc eſt die prima Novembris) *concorditer in Franckfurt eſt electus.* Eique ſubſcribunt Cavitellius, & Gordonius nil hærentes. Primus in Annalibus patriis verbis iſtis: *Die prima Novembris electus fuit Cæſar* (Henricus) *ex voto Præſulis Treverenſis fratris ſui*: Alter his in Serie Rerum geſtarum per univerſum Orbem: *Albertus Imperator a fratris filio Joanne, aliiſque paucis comitibus impiiſſime trucidatur, magnus Princeps* I. *Maji. Electores Francofurti* I. *Novembris renuntiant Imperatorem Germaniæ Henricum* VII. *Comitem Lucemburgenſem.* Nec alio, quam Argentinenſi, duce Henninges ſcripſit in Stemmate Lucemburgenſi: *Henricus* VII. *ex Comite Lucelburgenſi* X. *Imperator electus de conſilio Balduini fratris*, 7. *menſe ab interitu Alberti* I. *Imperatoris*, *Cal. Novembris* (*aliis Cal. Decembris*) *A. C.* 1308. Unde Carrio Lib. V. Chronici: *Ita cum Septemviri conveniſſent Francofurti*, *conjunctis ſuffragiis elegerunt Henricum Comitem Lucelburgenſem*, *Calendis Novembris*, *ſeptimo ab interitu Alberti menſe:* Et Keriander in Annal. Auguſt. Trever. Part XIV. *Albertus occiſus* 1308. *poſt ſeptem pene menſes interregni ſucceſſorem nactus Henricum* VII. *Lutzenburgenſem.*

At enim Dubravii *margo ad pag.* 157. *Lib.* IX. *Hiſt. Bojemicæ*, ita nos a Calendis Novembris ad alium tum Menſem, tum Diem vocat: *Henricus Comes Lucemburgenſis Imperator appellatus anno* 1308. *Cal. Decembris*, *aliis* 15. *Novembris.* Videtur etiam *Cavatius* extremum Decembrem potius, quam ineuntem Novembrem ob oculos habuiſſe, cum huic electioni ſignandæ calamum ſic admovit: *Vergente anno* (1308.) *Henricus Comes Lucemburgenſis Romanum imperium capeſſivit*: Et Meyerus, cujus illa ſunt in Annal. Fland. *Menſe Novembri*, *poſt* 6. *Menſium interregnum*, *nondum creatus erat Auguſtus*: Nec non *Magni Chronici Belgici Concinnator*, cum Imperatorem eundem regnaſſe protulit Annis IV. Menſibus VIII. Siquidem tot Anni, ac Menſes Decembrem extremum anni CIↃ. CCC. VIII. cum Auguſto nectunt ann. CIↃ. CCC. XIII. quo menſe una cum regio diademate vitam poſuit hic *Henricus*: etſi idem Scriptor inibi paullo ante, diem ejus electionis in Cæſarem minime ſeparet a *B. Catharinæ* luce, quæ eſt vigeſima quinta Novembris in Divorum Faſtis.

Et ſane recedunt ægerrime alii a Novembri; ſed ejus in die nutant. Trithemius enim *in Chron. Sponheimenſi*, diem hujus conventus attulit ſeptimum ſupra vigeſimum ejus Menſis, quod & *Calviſius* fecit. *Reuſneri* calamus in vigeſimo tantum ſtetit; ad vigeſimum quintum *D. Catharinæ* ſacrum alii proceſſere: nec defuere (quod vidimus ex *Henninge*) quibus magis arriſerit decimus quintus. Unum *Bzovium* meminiſſe video vigeſimi quarti, hoc eſt Vigiliæ Divæ Martyris, & Virginis *Catharinæ*.

Meam ſi ſententiam rogas, in eam tribum pedibus eo, in quam accuratiſſimus *Lucemburgenſis Hiſtoriæ*

A Scriptor *Bertelius* iit, proque illa ſuffragium fero. Cenſuit porro *Bertelius* cum iis, qui *Henricum* ex Comite Lucemburgenſi *Romanorum* Regem renuntiatum aſſeruere die celebri *D. Catharinæ* cultu, vigeſimo nempe quinto Novembris, anni milleſimi trecenteſimi octavi, & his ſane verbis paginæ 46. revocatis ad trutinam, ut opinor: *Anno Domini milleſimo trecenteſimo octavo*, *Francfordiæ*, *ipſis Divæ Catharinæ feriis*, *a Septemviris Electoribus in Regem Romanorum electus eſt* (Henricus) *ex quo Regis Galliæ conſilia omnia in eam rem impenſa in nihilum fuere deducta.* Reſpondet Bertelio Ciaconius in Clemente V. *Principes ex Pontificis literis periculo cognito*, *ſtatim Francfordiæ* (*alias Midelburgi*) *conveniunt*, *ubi communi ſuffragio Regem Romanorum*, VII. *Kal. Decembris*, *Henricum ipſum deſi-*
B *gnant*, *Henrici filium*, *tunc Comitem Lucemburgenſem.* Ita prorſus, ut interregnum fuerit Menſium VI. Dierum XXVI. ex calculo *Ciaconii* ejuſdem. Quamobrem rite cum amborum dictis congruit Appendix Martini Poloni Supputationibus annexa ex Codice Fuldenſi: *Henricus Septimus imperavit annis quinque. Hic*, *cum Comes fuiſſet Luxenburgenſis*, *electus fuit in Francofordia*, *anno Domini milleſimo trecenteſimo octavo*, *in feſto S. Catharinæ.* Nec abludit Magni Chronici Belgici Concinnator in Imperialibus anni CIↃ. CCC. VIII. *Henricus hujus nominis Septimus*, *inter Imperatores vero* VI. *Comes Lutzenburgenſis*, *fuit electus in Regem Alemanniæ*, *& Romanorum in die B. Catharinæ Virginis*, *&c.* Quid quod nec his adverſari videntur ii, qui diei vigeſimi ſeptimi mentionem habent. Non enim id illi ſibi voluiſ-
C ſe videntur, Cæſarem hunc eo die lectum; ſed publice proclamatum, cum electionis comitia peracta fuiſſent biduo ante. Clare modo laudatus auctor Magni Chronici Belgici in memorato loco: *Fuit* (Henricus) *electus in Regem Alemanniæ*, *& Romanorum*, *in die B. Catharinæ Virginis*, *in quadam Villa prope Confluentiam*, *quæ Reynſe nominatur*, *Anno Domini* M. CCC. VIII. *Et dehinc Electores in Francofordiam procedentes eum publice Regem nominaverunt*, Nec aliud in Trithemii Hirſaugienſi leges. Siquidem hæc illic habes: *Eodem anno* (M. CCC. VIII.) *in menſe Novembri*, *convenerunt Principes Electores ad villam dictam Renſe*, *non longe a Bopardia*, *juxta ſedem regalem*, *&*, *Procurante Domino Petro Archiepiſcopo Moguntino*, *in Regem Rom. unanimiter elegerunt Henricum Comitem Lutzenburgenſem*, *fratrem Baldevini Archiepiſco-*
D *pi Treverenſis*, *virum bonum*, *ſtrenuum*, *& imperiali honore dignum*, *cujus electionem* 27. *die Novembris divulgari Franckfordiæ ſolenniter fecerunt.* Faciunt huc etiam illa, quæ ex probatioribus Scriptoribus collecta prodidit, qui Urſpergenſi Paralipomena adjecit, in hoc ipſo Henrico: *Vacante Romano Imperio morte Alberti Regis Rom. primi Ducis Auſtriæ*, *concordi ſententia Principum tam Eccleſiaſticorum*, *quam Secularium*, *in loco*, *qui dicitur Reinſen*, *Treverenſis Diœceſis*, *electus fuit* (Henricus) *in Regem Romanorum*, *& futurum Imperatorem*, *& poſtmodum Francofordiæ more ſolito proclamatus.*

Ex quibus illud etiam apparet liquido, quinam fuerit hujus Conventus, & Electionis Locus, curque alii Villam *Renſe*, ſive *Reinſe*: *Francofurtum* alii, ſive *Francofordiam* fuiſſe dixerint veritate ſalva. *Ele-*
E *ctores enim vacante Regno*, *& Imperio*, (ut cum Lupoldo Bambergenſi Epiſcopo loquar Tract. de Jurib. Regni, & Imp. Rom. Cap. VI.) *juxta conſuetudinem antiquam hactenus circa hoc obſervatam*, *convenire ſolebant in Villa Remis* (lege *Reinſſe*, quod nomen adhuc retinet Frehero teſte *in Notis. ad locum iſtum*, *& ad Andloum pag.* 80. etſi *Reyſe* ſcripſerit Jo. Andreas Lupoldi præceptor *in Notis ad Speculator. Tit. de reſcrip. præſent* §. *ult. verſic.* Item quod eſt obtentum ab 112
Imp. nondum coronato, vel infulato, Num. 18.) *Treverenſis Diœceſis*, *ubi more aliorum Collegiorum*, *vel Univerſitatum ſtatuebatur terminus ad electionem Regis Rom. in oppido Frankfurt per eos comuniter faciendam.* Habet nihilominus Vecerius, iſta horum de Comitiorum loco, quæ cum eodem, quanti Lector voluerit
F æſtimabit: *Authores habeo Luceburgi tranſacta fuiſſe comitia. Quod adſcribendum putavi magis*, *ne ignoraſſe eam rem crederer*, *quam ut morem*, *locumque vetuſtum*, *tam tumultuario præſertim tempore*, *prætermiſſam exiſtimarem.*

PRIMATES] PRIMORES legitur in Codice *Vicetino.* PROCERES eoſdem Guntherus dixit de electione Friderici I. Imp.

Acturi ſacræ de ſucceſſore coronæ
Conveniunt PROCERES, *totius viſcera regni.*

Alibi: *Ad* PROCERES *electio pertinet.*
Et Gulielmus Brito de Friderici filio Henrico, Philippidos IV.

Eſt etenim talis dynaſtia Teutonicorum
Ut nullus regnet ſuper illos, *ni prius illum*
Eligat unanimis Cleri, PROCERUMQUE *voluntas:*

PRI-

PRIMATES sed eosdem, ut Noster, appellavit Wippo Conradi Salici electionem describens: *Inter confinia Moguntiæ, & Wormatiæ conveniunt cuncti* PRIMATES, *& (ut ita dicam) vires, & viscera regni, &c.* SEPTEMVIROS alii nominarunt, quod septem omnino numero Proceres, sive Primates essent, qui jus istud tandem habuerint Cæsaris eligendi. Probat hoc Sabinus *in Cæsaribus Germanicis*, ubi de Othone III. ita canit:

Ut penes immensi nos tota potentia Mundi
Semper, & Imperii gloria summa foret:
Regia constituit quibus est electio curæ
Præcipua SEPTEM *nobilitate* DUCES:

Erantque ARCHIEPISCOPI tres, MOGUNTINUS, TREVERENSIS, ET COLONIENSIS, Imperii *Cancellarii* primum, deinde *Archicancellarii* dicti, primus per *Germaniam*, secundus per *Galliam*, tertius per *Italiam*: PRINCIPES seculares quatuor, REX BOHEMIÆ Pincerna, DUX BAVARIÆ, qui & *Palatinus Rheni Comes*, Dapifer, DUX SAXONIÆ Ensifer, MARCHIO, seu MARCGRAVUS DE BRANDENBURCH Camerarius: Unde versus:

Moguntinensis, Treverensis, Coloniensis,
Quilibet Imperii sit Cancellarius horum:
Et Palatinus Dapifer, Dux portitor ensis
Marchio Præpositus Cameræ, Pincerna Bohemus.
Hi statuunt Dominum cunctis per secula summum:

Vel, ut alii malunt:

Hi sunt, qui faciunt Dominum per secula summum.

Et extant de singulis testimonia seorsim, quorum aliquot isthic apponere non gravabor. De MOGUNTINO Guntherus Lib VI. Ligurini:

Imperium geminis disponitur, inquit, habenis,
Legibus & veterum servato tramite morum,
Cujus ab æterno tantum collatio Rege
Provenit, ad PROCERES *electio pertinet, in qua*
Præcipuam vocem Præsul de more vetusto
MOGUNTINUS *habet,* PASTORI *prima recentis*
AGRIPPINA TUO *conceditur unctio Regis.*

PRO COLONIENSI dicent testimonium infra *Acta Concilii Lugdunensis* sub Innocentio Quarto, & Albertus Stadensis *in Chronico*. PRO TREVERENSI fidem facit *Lupoldus* Bambergensis Episcopus, a quo diserte vocatur *Sacri Imperii per Galliam Archicancellarius* in Nuncupatoria Tractatus de Jur. Regni, & Imp. Rom. videturque hæc illi delata dignitas ob primatum, quem inter Antistites *Galliæ* reliquos, beneficio *Sylvestri* Pontificis, obtinebat, cujus rei testes versiculi perantiqui:

Accipe primatum post Alpes TREVIR *ubique,*
Quem tibi ROMA *nova lege dat, & veteri:*

Et alia multa, quæ proferrem, nisi jam eadem evulgasset doctissimus *Browerus* in Notis ad illa Venantii Fortunati de Nicetio, Episcopo Treverensi:

Splendor, apex fidei, veneranda mente Niceti,
Totius Orbis amor, Pontificumque caput.

Quod attinet ad BOHEMIÆ REGEM habes clarissimas de jure Electoratus illi concesso in Imperio *Romano* attestationes *Rodulphi*, & *Caroli*, Roman. Regum, nec non & *Ruperti* Palatini senioris inter Scriptores antiquos *Bohemicarum* rerum, qui annis ab hinc XXVI. e Bibliotheca V. Cl. doctissimique *Marcquardi Freheri*, bono Rei literariæ publico prodiere *Wechelianis* typis. Hoc ipso jure fruens BAVARIÆ DUX, uti Comes PALATINUS RHENI, *Albertum*, Austriæ Ducem una cum Electoribus reliquis Regem *Romanorum* creat apud *Ptolomæum Lucensem ad annum* CIↃ CC. XCVIII. & ob id *Rodulphus* electus a Septemviris in diplomate quodam dato anno M. CC. LXXV. meminit, fratrum *Bavariæ* Ducum voces pro una in septem Principum jus in electione habentium numero computatas. De SAXONIÆ DUCE scribit Krantzius *Lib.* IX. *Saxoniæ Cap.* V. Electivam dignitatem permansisse in linea *Rodulphi*, Saxoniæ Ducis, cujus successio fuit in Principatu superioris *Saxoniæ* in terra de *Wintenburgo*, qua deficiente justo ordine rediret ad proximos agnatos inferioris *Saxoniæ* Duces. Quo respiciens Nicodemus Frischlinus *in Aulæo Principum Anhaltinorum*, *Electorum Brandeburgiorum*, & *Saxonicorum*, ita cecinit:

Dive Rodulphe, tua gener hic Agnete superbus
Suscepit patri similem virtute RODULPHUM
IMPERII ENSIFERUM, *qui Parthenopæa subegit*
Mœnia, & hostilem vastavit milite terram.

De eodem demum, & MARCHIONE BRANDEBURGENSI; habet *Chronicum Carrionis Lib.* V. sublatis e vivis fine prole *Alberto*, Saxonum Duce, & *Woldemaro*, Marchione Brandeburgensi, utroque ex *Alberti* posteris, *Sigismundum* Imp. Saxoniam *Friderico* Misniæ Marchioni, Marchiam *Friderico* Burggravio Norimbergensi, tradidisse adjuncta dignitate Septemvirali. De omnibus simul junctis meminere quamplurimi, nec plu-

A rium, quam horum Septem. Quare necessario mihi monendus hoc loco Lector, usque ad annum millesimum ducentesimum sæpius plures, quam septem Electores fuisse, nempe omnes *Germaniæ* Principes, & Præsules, qui Comitiis intererant, uti pluribus *Baronius* ostendit. Nam (ne nesciamus) cæteris etiam Principibus jus aliquod Comitiorum adeundorum, & dicendæ sententiæ fuit, quod *e Speculo Saxonico Lib.* III. *Art.* 57. non obscure discimus, cui concordat & *Suevicum Lib.* II. *Cap.* 8. Sed Electorum septenorum vota, & sola necessaria erant, & cæteris omnibus præponderabant. Donec tandem & illud tempore *Caroli* IV. per *Auream* (quam vocant) *Bullam* est mutatum, & ordinatum, ut solis Semptemviris convocatis electio transigeretur: cæteri Principes, nec ad Concilium,
B neque ad urbem electioni destinatam admitterentur. Hinc *Conradum* non ab Electoribus, sed ab omnibus fere regni Principibus electum asseruit *Keriander* anno M. C. XXXVIII. ubi de Adalberone Pontifice Treverensi: *Conrado Regi intima familiaritate, atque amicitia conjunctus* (Adalbero) *fuit, adeo ut post mortem Lotharii, contradicentibus omnibus regni Principibus, Adalbero tamen industria sua Conradum ipsum in Regem creari effecerit, accitis in colloquium ad Confluentiam Federico Duce Conradi fratre, Bochoque Vangionum Episcopo, accedenteque Coloniense Archimysta Arnoldo, quorum votis Conradus Rex dictus, & mox Aquisgraneis est confirmatus.* Et Wippo ipsius Conradi coævus de ejus electione: *Inter confinia Moguntiæ, & Wormatiæ convenerunt cuncti Primates, & (ut ita dicam) vires, & viscera regni.* Et eisdem
C verbis de electione Friderici I. Guntherus,

Acturi sacræ de successore coronæ
Conveniunt Proceres, totius viscera regni

Deque ejus Filio *Henrico*, Brito in loco laudato supra: 113

Eligat unanimis Cleri, Procerumque voluntas.

Ita, cum post *Henricum* Cæsares duo creati fuissent in schismate perniciosissimo, *Otho* Saxo, & *Philippus* Suevus, illum hinc Pontifici commendarunt PRINCIPES, & *Barones Alemaniæ, Clerici, & Laici*; hinc GERMANIARUM *Principes, & Magnates.* Addo illud etiam ex Hareo *in Othone, Duce Brabantiæ* XVIII. non semper Senatum Septemvirûm Electorum effectum ex Archipræsulibus tribus *Moguntino, Treverensi*, & *Coloniensi*; & ex Principibus Secularibus quatuor, *Bohe-*
D *miæ* Rege, *Bavariæ* Duce, Marchione *Brandenburgensi*, & Comite *Palatino* Rheni; sed & alios quandoque Principes eundem in Ordinem fuisse lectos. Anno quippe CIↃ CCXLV. in Concilio *Lugdunensi*, sub *Innocentio* V. ut habent Acta ejus Concilii apud Matthæum Paris *in Historia Anglicana*, Electores Imperatoris verbis hisce produntur: *Laici, Dux Austriæ, Dux Bavariæ, Dux Saxonum, Dux Brabantiæ, qui & Lovaniæ: Prælati Archiepiscopi, Coloniensis, Moguntinus, & Salsburgensis.* Ita ibi. Et sequitur: *Isti ducentur in Insulam quandam Rheni, & dimittentur soli in ea, & amovebuntur omnes naviculæ, & ibi tractabunt de electione Imperatoris. Nec adveniat aliquis ad eos, donec sint concordes. Huic negotio præerit Archiepiscopus Coloniensis, secundus Moguntinus, tertius Salsburgensis*, ita prorsus, ut etiam
E tum per solos Septemviros Imperatoris electio transigi videretur, multo nempe ante tempora *Caroli* IV. a quo id sancitum fuisse diximus legibus *Bulla*, quæ dicitur *Aurea*, comprehensis. Sed hæc cum dictis eade Bulla nequaquam pugnant. Cedentibus enim paullo post quatuor ex recensitis *in Actis Concilii Lugdunensis* (sive quod ab eo onere liberi esse voluerint, vel forte etiam eligi magis, quam eligere desiderarint) alii subrogati sunt, de quibus hæc Albertus Stadensis, qui Chronicon suum perduxit usque ad annum CIↃ CC LVI. *Ex prætaxatione Principum & consensu, eligunt Imperatorum Treverensis, Moguntinus, & Coloniensis: & de secularibus Palatinus eligit, quia Dapifer est; Dux Saxoniæ, quia Marescalcus; & Marggravius de Brandeburch, quia Camerarius; Rex Bohemiæ, qui Pincerna est, non eligit,*
F *quia non est Theutonicus*: nec aliud egisse videtur *Carolus* IV. quam eandem potestatem septem iisdem Principibus indulsisse, & accuratius eorundem officia distinxisse, datis legibus cum Electoribus, tum cæteris Principibus, & etiam Imperatoribus ipsis.

At hæc usquequaque omnibus non probantur. Nam quod attinet ad *Numerum* Electorum, ut, quantum ex historiis ea de re didici, in medium afferam, primum *in Chronico* quodam *Saxonico* legitur, *Carolum Magnum* quatuor instituisse Electores, tres scilicet Archiepiscopos, *Moguntinum, Coloniensem, Trevirensem*, quartum vero Majorem domus, sive Comitem Sacri Palatii ad *Rhenum*; vidisse nimirum prudentissimum Imperatorem, quod, tametsi hæreditaria filiorum, & posterorum suorum in *Romano* Imperio futura sit successio; tamen, si plures essent, qui simul Imperium ex-

expeterent, facile magnum excitari possit dissidium: ac proinde optimum fore ratum, Principum Electorum judicio Electionem committi. Post *Ludovici* IV. mortem, in quo familia *Caroli Magni* desiit, Electores etiam quatuor convenere: at, cum hi in consilium adhibitis *Saxonibus* petiissent, ut sibi ad obtinendum Imperium essent adjumento, responderunt *Saxones*, perquam mirum sibi videri, eos sibi solis electionem Imperatoris vendicare, eoque rem adductam ferunt, ut duo Principes e *Saxonibus* electioni adhiberentur, qui tandem, tametsi variarint vota in electione Imperatoris, *Conradum*, Ducem *Franciæ*, designarint.

De *Sanctione* Septemvirûm nec eadem usquequaque omnium sententia est. Cum enim eam plerique referant ad tempora *Gregorii* V. Onuphrius Panvinius tum *in Annotationibus ad Gregorium* V. *Platinæ*, tum *in Libro de Comitiis Imperatoris*, quæ a *Gregorio* X. instituta sunt, ea temere adscripta fuisse prodidit *Gregorio* V. In monumentis etiam *Aquilejensis* Ecclesiæ traditum invenitur, Sanctionem de Imperatore a *Germanis* deligendo, *Sylvestri* II. qui *Gregorio* V. successit, temporibus institutam, quod dictum eam ob causam explicat *Nauclerus*, quod tum ea Sanctio cœperit moribus utentium approbari, confirmante scilicet Pontifice *Sylvestro* Cæsaris electionem primam, factam juxta *Gregorii* Sanctionem: qua responsione salvari quoque posse existimat, quod scribitur a nonnullis, Sanctionem eandem institutam fuisse anno salutis MII. quod scilicet eo anno, virtute istius Sanctionis, prima facta fuerit per Principes designatos electio in persona *Henrici Bavari*.

Alia his omnino contraria deprehendes in *Munstero*, *Carrione Lib.* IV. *Pomerano Lib.* II. *de Jurisdictione Cap.* V. & aliis, manasse videlicet Sanctionem illam ab *Othone* III. qua omnis eligendi Imperatoris *Romani* potestas in solos *Germanorum* Proceres transferretur, auctore *Villigiso*, præceptore suo, viro prudente, qui & primus fuisse perhibetur ex Diœcesi *Moguntina* Septemvir, accedente consilio Principum *Germanorum*, atque adeo consensu *Gregorii* V. cum hæredes ex se descendentes masculos non haberet, ne post ejus mortem de Imperio certaretur, aliisque de causis, quæ a *Carrione* libro laudato antea recensentur. Inde clare Antonius Bonfinius *Lib.* X. *Dec.* I. *Annalium Hungariæ*, factam fuisse scribit Sanctionem istam de Septemviris Imperii *Germanici* ab *Othone* III. circa annum *Christi* 1005. confirmante eam *Gregorio* V. Pontifice *Romano*, e Ducibus Saxoniæ oriundo: *Primus*, inquit, *Gregorius* V. *Pontifex Max. natione* Germanus, *Saxonum genere ortus*, Othonis III. *Imp. frater*, *de Imperatorum electione Sanctionem promulgavit*, *qua cautum est*, *solis licere* Germanis, *quibus eligendi potestas data est*, *Principem creare*: *qui statim Cæsar*, & Romanorum *Rex salutatur*: & *cum a* Romano *Pontifice Max. corona donatus approbatur*, *Imperator Augustus appellatur. Ex Metropolitanis Electores hi sunt*, Moguntinus, Trevirensis, & Coloniensis: *e Principibus tres*, Palatinus, Saxo, & Brandenburgensis: *e Regibus unus tantum*, Bohemiæ *Rex. Sanctio facta salutis anno secundo supra millesimum. Distincta inter Electores officia. Tres primi Cancellarii sunt*, Germaniæ *primus*, *secundus* Galliæ, Italiæ *tertius*. Brandenburgensis *Camerarius*, Palatinus *Dapifer*, Saxo *Mareschalus* (Janitor) *Rex* Bohemiæ *Pincerna est*. Faciunt huc etiam Sabini versus, laudati supra *in Cæsaribus Germanicis*, ubi de hoc ipso Othone III. hæc habentur:

Ut penes immensi nos tota potentia Mundi,
Semper & Imperii gloria summa foret,
Regia constituit quibus est electio curæ,
Præcipua SEPTEM *nobilitate* DUCES:
Theutonicaque genus qui non ab origine ducunt,
Hæredes vetuit nominis esse sui.

Cum demum in Privilegio *Othonis* III. scripto anno 999. & præfixo *Juri Saxonico Municipali*, aperta fiat mentio Electorum Ecclesiasticorum, & Secularium; & in alio Privilegio anno 973. concesso, Electorum idem Imperator clare meminerit, vel ex eo evincitur, Ordinem Electorum *Othoni* III. cognitum fuisse, nec a posterioribus Cæsaribus institutum.

Joannes Dubravius *Lib.* VI. *Historiæ Bohemicæ*, Sanctionem istam æque utrique tribuit, *Othoni* nempe III. & *Gregorio* V. quod ambo *Germani* essent, sibique invicem innexi, ac pariter in hoc proni, ut honor summæ dignitatis in *Germania* perpetuo resideret.

Martini Poloni Appendix, & alii præterea pauci, electoriam Septemvirûm dignitatem, nec a Pontifice *Gregorio*, nec ab *Othone* Cæsare profectam asserunt;
114 sed horum quidem ætate, quæ in eadem tempora incidit, à Primoribus Imperii decretum, ut cum Imperium apud solos *Saxones* fere per annos centum perdurasset, in posterum per Principes Officiales Imperii, seu Curiæ Imperialis Imperator eligeretur.

In Gerbrando a Leydis *Lib.* IX. *Magni Chron. Belgici* clare legere est, Ordinationem hujuscemodi nequaquam initiatam *Othone* III. imperante; sed renovatam tantum, eo quod tempore *Caroli Magni* primo fuerit incepta ab ipsomet *Carolo Magno*, eamque ob caussam totum id, quod post ejus mortem multis in locis legitur: *Ille, vel ille Rex Francorum, vel Imperator Romanus illum, vel illum filium suum substituit imperio*, intelligi debere factum, ut innuit Albertus Stadensis laudatus alias, *ex prætaxatione Principum*, & *consensu*, quam tamen sententiam nequaquam approbat *Pomeranus*, qui negare ait Historicos ab Imperatoribus, qui antecesserunt *Othonem*, institutum Senatum Electorum septem.

Verum enim vero non pauci quoque dubitant, *Petro Hegio* teste, num *Othonis* tempore Electoria dignitas fuerit instituta, & hos inter Freherus *in Notis ad Lupoldum Episcopum Bambergensem*, Jac. Spiegelius *in Scholiis ad Lib.* I. *Ligurini Guntheri*, & alii, eas ob causas, quas præter *Freherum* in laudato loco, *Carrio* retulit *Lib.* IV *Sabellicus* etiam fassus est, se parum compertum habere fuerintne tum primum creati, qui Imperatorem legerent, an postea res inducta sit. *Germani* sane habent id commenti loco, mire ea de re silentibus suorum Annalibus, & historicis monumentis.

Retrahunt tandem alii ad *Rodulphi* Regis, alii ad *Caroli* IV. ævum Septemvirûm institutionem; sed *Rodulphus* ipse electus à Septemviris satis eos refellit. Itaque plerisque omnibus verisimile fit, tempore interregni, & schismatum a *Federico Primo*, ad *Federicum* II. Electorum institutionem natam, sive usurpatione quorundam, inter cæteros potentium, sive etiam mutuo consensu, & cum conventione, cum præsertim *Innocentius* III. Pontifex in *C. Vener. de Elect.* duobus locis dicat, *ad eos Principes jus eligendi Regem de jure*, & *antiqua consuetudine noviter pertinere*: ac demum a *Carolo* IV. qui ordines Imperii accuratius distinxit, & leges cum Electoribus, tum cæteris Principibus imposuit, & Imperatoribus ipsis, quæ quidem extant *in Bulla Aurea*, sancitum, ut solis Septemviris convocatis electio transigeretur; cæteri vero Principes nec ad Concilium, neque ad Urbem electioni destinatam admitterentur.

Placet ob id mihi præ cæteris hac de Septemvirûm Electorum imperii institutione, quidquid alii conjecerint, *Simonis Majoli*, Episcopi Vulturariensis, sententia, rem istam omnem hoc ordine ab *Othone* III. usque ad *Caroli* IV. tempora perducentem. Electores quidem esse voluit in Imperio, eosque etiam instituit *Otho* III. Imperator: at, quod Electionis jus certis Ordinibus assignaverit, id vero nulla historia loquitur, longeque ab eo tempore filios semper parentibus, proximosque sanguine, & affinitate in demortuorum locum successisse; ab omnibus item communiter Ducibus, Dynastis, Satrapis, Episcopis, Præsulibus, populo *Germaniæ* designatum fuisse Rectorem Imperii legimus: nec in vetustioribus monumentis ulla reperitur mentio, vel Septemvirûm, vel etiam inter Ordines, qui Imperatorem crearunt, *Palatini* ad *Rhenum*, Marchionis *Brandeburgici*, & Regis *Bohemiæ*: sed saltem generatim, *Cunctorum Ordinum Imperii*. Nec enim iis in monumentis certi aliqui exprimuntur; nec a communi deliberatione, & suffragiorum jure cæteri *Germaniæ* Proceres excluduntur. Et profecto, ad *Bohemum* quod attinet, nec regium nomen, nec istam dignitam eum tunc obtinuisse satis constat; tantumque abest, ut *Bohemiæ* Duces iis comitiis, quibus *Henricus Claudus*, *Conradus Saliquus*, & *Henricus Niger* Cæsares renuntiati sunt, interfuerint, ut etiam Imperio *Germanorum*, cui tributum pendebant, essent infestissimi: in quos *Spitigneus* tanto exarsit odio, ut non modo omnes alios *Bohemia* excedere juberet; sed nec matri quidem *Juthæ*, Othonis II. Imp. filiæ, in ea commorandi potestatem faceret. Hujus patrem *Bisetislaum Henricus* II. fratrem *Vratislaum Henricus* IV. domuerunt, & imperata facere coëgerunt. Utrum vero his ipsis comitiis Marchio *Brandeburgicus* interfuerit, *Krantzius* omnino ambigit, utpote, qui à *Mistivojo Obotrito* ditione sua ejectus, in perpetuo exilio ex fructibus Sacerdotii *Magdeburgi* privatus vixit, *Vandalis* Marchiam per annos quinquaginta tenentibus.

In sequentibus vero seculis, cum magni in Imperio nascerentur tumultus, ipsis Principibus in Cæsarum electione gravissimis contentionibus, quæ in latrocinia, & bella civilia desinebant, mutuo dissentientibus: ubi sæpius plus valuit potentia, & auctoritas, quam consultationes, & calculi suffragantium, tunc horum numerus in pauciores contrahi cœpit. Et verisimile videtur in summa ista Ordinum *Germaniæ* confusione, rerumque omnium perturbatione, ne in extremum dis-

discrimen Respublica adduceretur, jus hoc eligendi Imperatorem, de consilio Cæsarum, & voluntate Procerum ad eos præsertim fuisse delatum, qui vel dignitate, vel auctoritate, vel potentia, vel ingenii dotibus animique virtute excellerent: atque ita ad certum, & quidem Septenarium numerum esse redactum, alia tunc & pene nova *Germaniæ* discerptæ, exhaustæ, atque enervatæ existente facie. Aliæ siquidem familiæ in priorum vestigia successerant, quarum nonnullæ erant novæ; nonnullæ de veteribus reliquiæ, ex obscura humilique conditione rursus excreverunt, atque inclaruerunt. Bellis præterea intestinis Proceres *Germaniæ* ea tempestate impediebantur, quominus frequentes ad Imperatoris Electionem comparerent: quidam etiam Procerum (ut auctor est *Aventinus Lib.* VII.) sedem, & domicilium Imperii ex *Germania* in *Italiam* transferri cuperent, ut tandem aliquando optata pace frui, & a libidine hominum perversorum immunes esse possent, quippe quos a vicino Imperatore in ordinem redactum iri sperabant.

Horum tamen e numero, cum ex ordine Ecclesiastico *Moguntinus*, *Coloniensis*, & *Trevirensis*; ex ordine Politico *Palatinus*, *Saxo*, & *Brandeburgicus*, ut plurimum permanerent constantes: & his se nunquam *Rex Bohemiæ* adjungeret (id quod factum fuisse in conventu *Wurceburgico* scribit *Krantzius*) procul dubio contigit, ut hi ipsi, cæteris exclusis, sibi potissimum jus & potestatem eligendi Imperatorem, consiliique publici auctoritatem vendicarint; atque ita, quod ante consuetudinis fuit, id jam juris esse cœperit, accedente non tantum approbatione; sed & ordinatione Imperatorum. Qua de re licet nihil reperiatur cupiditate nostra dignum, aut pro tali mutatione referendum literis, & monumentis traditum; tamen ut ita sentiamus, in illis auctoritas, in his potentia, qua cæteros Principes tunc superarunt, suadet.

Atque ita sublata aliqua ex parte sunt incommoda, quæ ex suffragiorum multitudine atque diversitate, & concessa omnibus horum ferendorum potestate provenire consueverant, Imperioque ruinam fere attulerant: quemadmodum fieri solet, quando in magna suffragantium multitudine sententias alii dicunt magis affectu, quam judicio (nec enim in multitudine certum esse potest judicium, nec constans electio) alii ambitione, & aliorum gloriæ invidia: alii mercede, & pretio conducti: alii factionum studio, & amore: alii denique spe majorum opum, atque dignitatum ex meliorum, & præstantium ruina, & interitu: singulari certe Dei Optimi Maximi transferentis, & stabilientis
115 regna, bonitate & impulsu videtur hic Electorum Senatus post longos intestinorum bellorum conflictus constitutus, & ejusmodi potestate armatus, atque circumseptus: ut nutantes tunc, & prope collapsæ Occidentes reliquiæ instaurarentur, atque fulcirentur, & his quasi metis simul tyrannis, & furiosæ plurimorum molitiones constringerentur, & amputarentur occasiones turbandi publicas deliberationes, quod tandem perfectum CAROLO IV. ad Imperii clavum sedente. Etenim is, dissentientibus Electorum suffragiis Imperator electus, post *Italicam* expeditionem, in *Germaniam* reversus, Conventum egit Principum celeberrimum, & frequentissimum in Urbe *Metensi*, in quo, re cum præcipuis Imperii Ordinibus sapienter, & multum deliberata, de antiquis, & recentioribus institutis, atque moribus ad Imperii, singulorumque Principum decus, & majestatem pertinentibus, in unum contractis, in ordinemque digestis, condidit *Legem Carolinam*, *Aureæ Bullæ* nomine celebrem, quæ leges, & ritus comprehendit in Imperatoris electione observandos: Ordinumque potestati, auctoritati, & dignitate consulit, atque cavet omnia, suo singulis loco, pro ratione circumstantiarum. Inter Principes autem Septemviros, dignitatum gradus idem primus in hunc modum distribuit. Ex Archiepiscopis tribus S. *Romani* Imperii legit Cancellarios *Moguntinum* Germaniæ, *Coloniensem* Italiæ, *Trevirensem* Galliæ: ex Principum vero ordine *Palatinum Rheni* mensæ Præfectum, *Saxonem* stabulo, *Brandeburgicum* cubiculo: singulos singula præferentes insignia, majestatis effigiem: ita ut *Pomum aureum* gestaret Palatinus; *Ensem* justitiæ vindicem Saxo; *Sceptrum* gubernationis signum Brandeburgicus: *Regem* vero *Bohemiæ* præsidem Imperii honorarium, supremumque haberi arbitrum, & Archipincernam esse voluit. Estque horum Principum inter se æqualitas arithmetica: hoc tantummodo munus *Moguntinus* habet proprium, ut cæteros convocet, & sententias roget; ipse vero interrogatur à *Saxone*. Ex hoc tempore Principes Septemviri, privilegiis Cæsareæ amplitudinis paribus donati, titulum Electoratus, antea non usque adeo frequentem, officiis, quæ gerunt, addere, auctoritate crescere, & bonis sibi per Imperatores collatis ditari cœperunt: ita ut, nec luminibus ipsorum, quibus antea multitudo aliorum Principum offecerat, quidquam hodie illustrius, nec auctoritate amplius sit. Hæc *Majolus*, qui mihi necessario quodammodo exscribendus fuit, quod inter cæteros totam hujusce rei seriem ob oculos clarissime ponat. Videsis tamen etiam elegantem ea de re *Nicolai Cisneri* Orationem, *Libellum peculiarem* Sim. Schadii. I. C. nec non & Michaëlis Beuter *Animadversiones Historicas*, *Cap.* XIII. & eos, qui de Majestate *Romani* Imperii monumentorum aliquid Posteris tradiderunt.

Cur porro Electores Imperii septenario numero fuerint definiti, rationibus aliquot eleganter adductis, probe factum aperit Andreas Knichen *in Commentariis ad Jus Saxonicum*, Verbo *Electorum* Cap. I. Eo sane fine constituti videntur ex singulis Ordinibus, Clericis nimirum & Secularibus, ut per hoc indicaretur Imperium *Romanum* semper in portu fore, si ex togata & armata militia constitueretur. Unde & Imperium *Romanum* dicitur Sacrosanctum. *Moguntinus* enim, *Coloniensis*, & *Trevirensis* Archiepiscopi, quod alios potentia semper antecesserint, Cancellarii ipsius Imperii munere, quod locum Principi proximum obtinet, exornati sunt, eoque pacto inter se in eadem obeunda provincia distincti, ut unus per *Germaniam* Cancellarius esse, per *Italiam* alter, per *Galliam* tertius, licet deficiente tota *Gallia*, & *Italiæ* parte (qua de re *Petrus Hegius*) Cancellariorum etiam, qui per *Galliam* & *Italiam* instituti fuerant, potestas diminuta sit, adeo ut nihil fere nisi nomina restare videantur, & omnia, quæ ad Archivum Imperii spectant, in solum *Germaniæ* Cancellarium collata. Seculares quidem quod attinet, nemo non illos omnium esse Ordinum videt, cum unus horum sit ex Regibus, unus ex Ducibus, unus ex Marchionibus, unus item ex Comitibus, qui omnium Ordinum, & Statuum Imperii *Romani* jus, & dignitatem præ se non obscure ferunt. Hinc graviter, & eleganter Joannes Sturmius *in Dialogis Turcicis*, numeri & ordinis hujus præstantiam admiratus, scripsit his verbis: *Quid pulchrius, quid honestius dici, aut cogitari potest, quam unum ex omnibus Imperii Principibus eligi a Septemviris Imperii, quorum magna in Imperio potentia est, & auctoritas, eaque præcipua post Imperatoriam Majestatem: & hos septem ita designatos esse, ut utrinque terni Imperatori assistant, terni sacri ordinis, terni popularis; ita ut alteris sacræ res curæ essent, alteri populi curationem susciperent, & his septimus advocetur, si in maximis, & gravissimis disputationibus divisa in contrarias partes exstiterent paria suffragia: tum hisce septem minores Ordines esse assignatos, eodem modo & jure partitos, ut alteri profanis, alteri sacris assisterent: ab his vero utriusque populos, Civitates, Comites, Barones, Equites Imperii munera, & commoda hæreditaria accipere; & in his possidendis, atque fruendis in horum Principum patrocinio acquiescere?* Hæc de Electorum *Romani* Imperii Origine, ac Numero ad hunc locum.

QUIBUS JUS ELIGENDI CONCESSUM EST] *Ferretus* auditus ante in primis hujus Rubricæ Notis, de hac ipsa Henrici VII. Cæsaris electione: *Quibus potestas tradita est.* Vecerius: *Quorum legendi Cæsaris jus est.* Pigna Lib. IV. de Principibus Athestinis: *Quorum id munus erat.* Quin ob id maxime Septemviri Proceres Imperii Romani, *Electores* dicti, *quod Imperatorem eligendi jus habeant*, ut aperte constat ex *Aurea Bulla*, *Titulis* IV. VII. & X. nec id amittant, nisi pecuniam acceperint pro suffragio ferendo. Præter hoc, juris etiam Electorum est, Imperatorem justis de caussis Imperio exuere cum consilio Statuum, ut accidit tempore *Wenceslai*, qui propter suam ipsius ignaviam per Electores, & Status Imperii anno MCCC. die XX. Augusti legitime depositus est ab Imperio, & omnia rescripta privilegiaque ejus deleta, assentiente, & confirmante postea *Rodulpho* Comite *Palatino Rheni*, in ejus depositi locum suffecto pro *Romanorum* Rege. Alia sunt etiam Electorum eorundem jura ac privilegia, de quibus multa egregie constituta leguntur in laudata *Bulla*, partes ut illorum sint non tantum Imperatorem ipsum eligere, vel electum deponere; sed eundem etiam ex capitulatione obligare Imperio, aliaque omnia peragere, quæ ad tutandam Imperii Majestatem spectent. Quamobrem ad eosdem etiam pro oppressorum sublevatione recurri solitum, & querelas de violatione jurium ipsis proferri, exempla superioris ætatis passim docent. At hæc late, & docte tractavit *Hegius*, quem adeant rerum hujuscemodi studiosi.

EX IMPERIALIBUS INSTITUTIS] Difficultatibus multis, & variis, involuta sunt, quæ de Jure Præsulum, & Procerum Imperii tradita literis invenimus. Lupoldus, & Balbus Episcopi, Bambergensis unus *in Tractatu de Juribus Regni & Imperii Romanorum*, Gurcensis alter *in Libro de Coronatione*, clare testantur

jus, & poteſtatem eligendi Regem *Romanorum* in Imperatorem promovendum ab Eccleſia *Romana* perveniſſe ad Principes Electores, ut habetur in C. *Venerabilem.* §. *Verum extr. de Eccl.* & *Clementina Romani de jurejurando.* Idque ſedente *Gregorio V.* qui cognita Imperii imbecillitate, varietateque fortunæ, quo diutius apud *Germanos* ſumma poteſtas remaneret, illeque cæteris præeſſet, qui virtute, & dignitate cæteris præſtaret, Sanctionem tulerit de Imperatore eligendo, *Othone III.* qui tunc Imperium tenebat, non refragante, qua ſcilicet ſolis *Germanis* liceret Principem deligere,
116 ex quo nomen *Electoris* haberent, quique ab his delectus eſſet, appellaretur Cæſar, & *Romanorum* Rex; ubi vero *Romani* Pontificis auctoritas acceſſiſſet, & ab eodem coronatus foret, tum demum Imperatoris & Auguſti nomenclaturam ferret. Totidem fere verbis hac de Sanctione locuti Nauclerus *Volum.* II. *Generat.* XXXIV. Krantzius *Lib.* IV. *Saxoniæ Cap.* XXV. Turſellinus *in Hiſtoriarum Epitome Lib.* VII. Platina *in Gregorio V.* & Haræus *in Othone* XVIII. *Brabantiæ Principe:* Divus vero Thomas his aliis in libro, qui de regimine Principum inſcriptus eſt: *Imperium transfertur a* Græcis *ad* Francos, *deinde per* Adrianum *Papam ad* Germanos, *apud quos per* Gregorium *V. ſimiliter genere* Theutonicum, *inſtituta eſt electio Imperialis, ut ſcilicet per ſeptem Principes* Alemaniæ *fieret, quæ uſque ad iſta tempora perſeverat, & tamdiu durabit, quamdiu Eccleſia* Romana, *quæ ſupremum gradum in Principatu obtinet,* Chriſti *fidelibus expedire judicaverit.* Firmatur hæc ipſa D. Thomæ ſententia his, quæ Platina ſcripſit in Adriano V. *Adrianus cogitaverat Conſtitutionem Gregorii de Imperatore eligendo non quidem omnem tollere, ſed in meliorem formam immutare,* ut *Balbus* legit, nam aliter hæc in vulgatis extant: Eademque moverunt *Petrum de Ancharano, Zabarellam, Paulum,* & alios, qui interpretati ſunt *Clementinam* dictam, *Romani* de jurejurando, ut faterentur Imperium prima ſui origine a Deo emanare, & eo poſtea de *Græcis* in *Germanos* translato, Pontificem *Romanum* novæ quaſi geniture habere auctorem, atque parentem, *C. Venerabilem de Elect.* Idem ſentiunt Æneas Sylvius *ad Gravamina Germaniæ Cap.* LXXXI. & Stapletonus *Lib.* II. *de Magnitudine Rom. Eccleſiæ Cap.* I. Adeoque iſta ſententia pervagata eſt, ut etiam ad *Græcos* auditione pervenerit, teſte Laonico Chalcondyle Athenienſi *Libro* II. *Turcicarum,* ubi *Germaniæ* & *Sigiſmundi* Imp. mentionem habet. Quæ de Lege Regia huc aliqui afferunt, & ad Electores Imperii transferunt, nimis alte repetita ſunt.

Ut ut ea ſe res habuerit, ſentire videtur hoc loco Noſter cum iis, qui cenſebant, nequaquam inſtitutionem iſtam Principum Septemvirorum *Romanis* Pontificibus adſcribendam eſſe, nec in hoc actu partes ullas eorum eſſe, quorum in numero *Guntherus,* qui Imperii *Romani* leges, & jura non ab aliis, quam ab *Othone* III. & *Carolo M.* profecta voluit in his Lib. VII. Ligurini:

> ——— *Et antiquis a Regibus edita jura,*
> *Quæ cum legifero ſtatuit reverendus Othone*
> *Carolus*

Et Lib. VIII.

> *Sed veterum leges, edictaque regia longo*
> *Juſtitio ſuppreſſa ſilent, quæ Carolus olim,*
> *Quæ noſter vulgavit Otho.*

Et ibidem:

> *Carolus, & Magni regnum ſurrexit Othonis.*

Non errarit tamen, qui latius hæc *Imperialia inſtituta* ceperit, de quibus Noſter, ut ſcilicet his comprehendantur jura omnino omnia, quæ faciant ad eligendum Imperii Caput, ſive illa ſolis e Cæſaribus de conſilio Procerum *Germanorum,* ſive ex ipſis etiam *Romanis* Pontificibus emanarint.

Maguntinus] *Moguntinus* alii. Nempe ſcribebant una, vel altera ratione. Prima facie, ut Noſter, ſcripſere Lupoldus Cap. III. Tractatus de Jur. Regni, & Imp. Rom. *Sunt enim quatuor Principes Electores Imperii in hac Francia, ſcilicet Maguntinenſis, Trevirenſis, & Colonienſis, Archiepiſcopi: item Comes Palatinus Rheni.* Et alibi de Pipino: *Per manus Bonifacii Archiepiſcopi Maguntinenſis elevatus eſt in ſolium Regni, in Sueſſionum Civitate.* Anonymus MS. qui de Carrarienſibus ſcripſit: *Maguntinus Archicancellarius Imperatoris.* Joannes a Beka in S. Bonifacio, Ultrajectenſis Eccleſiæ Epiſcopo II. *Et quoniam Maguntinenſis Antiſtes diebus illis obdormivit in Domino.* Et paullo poſt: *Igitur idem Venfridus Maguntinenſis urbis Paſtor electus pro pontificali benedictione Romam aſcendit, &c.* Annalium Dominicanorum Colmarienſium Scriptor, ad annos M CC LXXXVIII. *Rex Rodulfus congregavit exercitum, ut obſeſſum caſtrum Maguntinenſi Archiepiſcopo liberaret.* M CC LXXXXII. *Prima Maji Electores reliqui electionem in Maguntinum tum præſentem transferunt. Maguntinus Comi-*

A *tem Adulfum de Naſſow, cognatum ſuum eligit.* M CC LXXXXIX. *Dominus Archiepiſcopus Maguntinus in menſa ſedens, & lætus velociter exſpiravit, &* MCCCI. *Circa Kalendas Junii cœpit Albertus Rex Rom. infeſtare Archiepiſcopum Maguntinum, &c.* Otho Magnus in Diplomate apud Keriandrum in Commentariis hiſtoricis Auguſtæ Treverorum Part. XI. *Proinde agnoſcat omnium fidelium noſtrorum conventus, qualiter nos Proceres noſtri adeuntes, ſcilicet Magontiacenſis Epiſcopus Federicus, &c.* Nec temere *Maguntinum* iſti hunc Antiſtitem vocavere. Nam & Urbs ipſa, cujus Sacris præerat, *Maguntia* non paucis dicta, quam alii *Moguntiam* dicere maluerunt. Venantius Fortunatus *Lib.* IX. *Carm.* IX. ad Sidonium Maguntiacenſem Epiſcopum:

> *Reddita ne doleas felix Maguntia caſus;*
> B *Antiſtes redit, qui tibi ferret opem.*

Et apud eundem *Lib.* II. *Epigraphe Carminis* XII. ita ſe habet: *De Baptiſterio Maguntiæ.* Jo. Scheckmannus in Medulla geſtorum Trevir. Cap. IX. *Quod ea cauſa factum putant, quoniam conſenſerit in expulſione Monachorum Maguntiæ ad S. Albanum.* Alia facie vocatum ejus Urbis Antiſtitem videre eſt in Othone Friſingenſi *Lib.* I. *Federici Primi Cap.* XIII. Langio *in Chron. Citizenſi,* Nauclero, Auctore anonymo *Notarum ad Martyrium D. Abundii,* aliiſque multis, quorum ſcripta operæ nullius fuerit hic afferre.

Fuit autem *Maguntinus* Antiſtes, quo de hic ſermo, *Petrus de Achtzpalt,* ſive *de Archſpaldio,* ſive *de Aſphelt,* ſive *de Caliga,* ut aliis placet, ex *Treveri* oriundus, antea Medicus *Henrici* VII. Cæſaris, Comarchæ tunc
C temporis *Lucemburgi,* cujus in Archiepiſcopatum *Maguntinum* evectio ſic a Trithemio proditur in Hirſaug. ad ann. MCCCV. quo illam contigiſſe ferunt: *Ad hunc* Clementem *Papam* Henricus *Comes* Lutzenburgenſis, Pictavis *commorantem, miſit Magiſtrum* Petrum de Achtzpalt, *medicum ſuum expertiſſimum, pro Archiepiſcopatu* Moguntino, *qui eo tempore poſt* Gerhardi *Archiepiſcopi obitum vacavit (ſicut jam diximus) fratri ſuo* Baldevino *impetrando. Qui cum in* Gallias *ad Pontificem veniſſet, legationem Domini ſui Comitis memorati expoſuit, & pro impetrando Archiepiſcopatu* Moguntino *fratri Domini ſui prædicto preces multiplices effudit. Sed Papa cauſis allegatis complurimis noluit exaudire precantem, & Eccleſiam* Moguntinam *dare* Baldevino *Comiti recuſavit. Contigit autem interea ipſum Pontificem gra-*
D *viter infirmari, qui arte, & ingenio ejuſdem* Petri *curatus, de conſenſu Cardinalium, eum in Archiepiſcopum ſæpe dictæ Eccleſiæ* Moguntinæ *ordinavit; datiſque literis & proviſionibus neceſſariis, ipſum cum pallio ad* Moguntiam *remiſit: quem Clerus una cum univerſo populo, mandatis Apoſtolicis obedientes, cum honore, & reverentia ſuſceperunt, & in poſſeſſionem Eccleſiæ* Moguntinæ *pacifice admiſerunt. Erat enim vir doctus, & magnificus, ipſo pontificatu dignus, qui multa in Synodis utilia moribus ſtatuit, præfuitque ſtrenue annis* XV. *Audiens hæc* Henricus *Comes* Lutzenburgenſis, *qui illum pro ſuo fratre* Baldevino *ad Papam miſerat, iratus eſt, quamquam divina factum ordinatione totum poſtea confiteretur. Nam procuratione ejuſdem Magiſtri, &* Baldevinus *poſtea factus eſt Archiepiſcopus* Treverenſis, *& ipſe* Henricus *Rex* Ro-
E manorum, *ſicut dicemus.* Narrantur hæc eadem a Jo. Schikmanno in Medulla geſtorum Trevir. Cap. IX. his omnino verbis: *Juvat rem* Treverenſium *laudem exprimentem inſerere. Circa id temporis erat quidam* Petrus de Caliga *dictus, ex* Treveri *oriundus. Hic cum eſſet Doctor Juris, Medicinæ Phyſicæque habebat peritiam.* 117
Miſſus fuit Romam *pro obtinendo pallio,* Maguntinenſi *Archiepiſcopo jam noviter electo. Aliquamdiu morans, ad conſpectum nequierat venire Pontificis. Audit infirmari Papam forti febre, petit ſe admitti: obſervat quodnam ſit febris genus, datque medium: & ſanatur Papa* Treverico *medico, quem omnes Phyſici* Romani *curare non poterant. Miratur Pontifex Maximus, & collaudat hominem: quare venerit, quid peteret, percontatur. Ille: Beatiſſime*
F *Pater, inquit, confirmationem peto pro Electo nuper* Maguntino *Epiſcopo. Pontifex ad hæc: Petre roga pro te, & quare tibi ipſi non impetras. Ille: Domine Pater, non ſum dignus. Tum Pontifex: dignum te facimus. At ille: ea propter miſſus non ſum. Pontifex: nihil officit. Ego te conſtituo Archiepiſcopum* Moguntinum: *Eſto poteſtatem habens ſuper ſedem illam: Fer curam: Te excuſabo. Tum confirmatus, conſecratus, & benedictus ad* Moguntinos *miſſus eſt. Arctiſſimo vinculo amicitiæ* Baldevinus *illi* Petro *connexus erat non Archiepiſcopo: facto fit tum conjunctior.* Habet his quid amplius Argentinenſis *in Chronico:* mortuo nempe *Petro Divitis,* Epiſcopo *Baſilienſi, Petrum* hunc de *Treveri* Phyſicum per Sedem in Epiſcopum *Baſilienſem,* inde occaſione artis Medicæ in Archiepiſcopum *Maguntinum,* fuiſſe promotum, ſuffecto in Epiſcopatu Baſilienſi *Othone de Grandiſone Gallico.* Idem in *Munſteri* Epiſcopatu *Moguntino* leges. Præ-

Præfuit autem Ecclesiæ *Maguntinensi* PETRUS annis XV. (XVI. alii) vir sagax, industrius, & qui multas Constitutiones edidit. Ecclesiam suam satis magnifice rexit, *Carthusiam* extra muros *Maguntinos* de novo fundavit, & Collegium Canonicorum Ecclesiæ, *S. Catharinæ* in *Oppenheim* (quam illi Civitatem Imperialem in pignus postea dedit *Henricus* VII. Augustus, ut auctor est *Nauclerus*) primus instituit, & dotavit. Eo mortuo anno MCCCXX. sive MCCCXXI. Canonici Maguntini *Baldevinum* Archiepiscopum *Trevirensem* in suum Antistitem postularunt: sed *Joannes* XXII. Pontifex recusans eorum postulationi præbere consensum, eis in Archiepiscopum dedit *Matthiam de Bosseck*, monachum Ordinis *S. Benedicti*, professum Cœnobii *Morbacensis*, supra laudato Trithemio teste *in utroque Chronico ad annos* MCCCIV. *&* MCCCV. Langius enim *in Chronico Citizensi* triennio post *Petrum* Archiepiscopum *Maguntinum*, anno nempe MCCCXXIV. obiisse tradit.

At cur primo loco laudatus a Nostro ex omni Electorum *Romani* Imperii numero *Moguntinus*? Ea re maxime, quod illi de jure vetusto concessa prima vox in electione *Romani* Regis. Guntherus Ligurini VI.

——— ad Proceres electio pertinet, in qua
Præcipuam vocem Præsul de jure vetusto
Moguntinus habet.

Præcipuam, inquam, *id est primam*, ut indicat *Radevicus.* Et hæc olim Nam hodie postremam habet, ut apparet *ex Capite Constitutionis Carolinæ*, quam *Auream Bullam* vocant, de Principibus Electoribus in communi. Primus autem Elector *Moguntinus* fuisse dicitur *Villigisus*, cujus ergo *Moguntini* Archiepiscopi insigne etiamnum hodie sit Rota, ut ostendam infra.

At cur olim *Moguntinus* Antistes donatus primæ vocis prærogativa in eligendo *Romanorum* Rege? Factum id asserit *Aventinus*, & ex eo *Claudius Faulchet* in *Carolo M.* ob *Pipinum*, Francorum Regem, elevatum in solium per manus *Bonifacii* Archiepiscopi *Moguntini*, & eo merito prærogativam *Moguntinæ* Sedis, jus eligendi *Germaniæ* Regis, & primæ vocis in electione adeptum. Hinc illa clarissima Lupoldi Bebenburgensis Episc. in Tract. de Juribus Reg. & Imp. Rom. Cap. XII. *Pipinus a Francis electus in Regem, per manus S. memoriæ* Bonifacii *Archiepiscopi* Maguntinensis, *elevatus est in Regni solium in* Suessionum *Civitate. Dictus vero* Hildericus, *qui falso Rex dicebatur, attonsus est, & in Monasterium missus, prout hæc omnia* in Chronicis *Eusebii, Francorum, Godfridi, & Martini prædictis, ac etiam* in vita B. Burchardi Episcopi *antedicti plane narrantur.* Accedit his calculus Keriandri Part. VI. extrema Commentariorum Augustæ Treverorum: *Cum sub* Hylderico *ultimo, passim etiam tum externis hostibus regnum tentantibus,* Francos *tædere cœpisset,* Pipino *autem aulæ Præfecto ob eximias virtutes regium nomen destinaretur, is ejus rei causa Legatos ad* Zachariam *Pontif.* Romanum *misit, percunctatum, fasne esset, & liceret* Francis, Germanisque *Rege socorde, ac inutili repudiato, creare sibi alium, qui pace belloque populum gubernare: conjuges, liberos, parentes, omnium denique vitam, & fortunas tutari, ac defendere valeret. Id Pontifex per exempla, scriptaque Sacræ Historiæ licere respondit, simulque* D Bonifacio *Maguntino Archiepiscopo, commissis illi hac in re partibus suis, per litteras aperuit. Quæ cum in conventu Procerum* Maguntiaci *redditæ, reversique* Roma *Legati auditi fuissent, sic ad* Augustam Suessionum *indicto Concilio, ibi regium nomen* Hylderico *abrogatum,* Pipino *tributum est: quem mox deductum in Templum* D. Bonifacius *ritu solemni inunxit; eaque propter* Maguntinus *Archiepiscopus deligendi Imp.* Germani, *quem Regem* Romanorum *vocant, primas hactenus tenere creditur.* Adstipulatur his allatæ vulgari sententiæ *Keriander*, sed dubie, ut apparet. Dubitat etiam de *Aventini* fide, qui hoc ipsum testatus est, Freherus *in Notis eruditissimis ad Lupoldum*, nec causam suæ dubitationis affert. Crediderim ego fuisse illam, quod non nisi sub *Othone III.* primus omnium ex Diœcesi *Maguntina* Septemvir fuisse perhibeatur *Villigisus*, præceptor ejus, quo auctore Ordinem Septemviralem instituerat. Unde etiamnum hodie (ut innuebam supra) Archiepiscopatus *Moguntinensis* insigne ROTA perduravit, quod *Villigisus*, ut suæ conditionis, qua natus erat, patre rhedario, ex pago Saxoniæ *Schoningen*, memor esset, Rotam multis in locis depictam sibi velut imaginem modestiæ probandæ proposuit cum hac Inscriptione: *VILLIGIS, VILLIGIS RECOLE, UNDE VENERIS, ET PRIORIS FORTUNÆ MEMOR, QUI NUNC SIS, CONSIDERA.*

Quæ cum dubia sint, & suos utrinque habeant fautores, oppugnatoresque, non alia ego de causa factum fuisse censuerim, ut *Maguntinus* Antistes primus olim in Electione *Romani* Cæsaris suffragium ferret, quam ipsammet præstantiam *Maguntinæ* Sedis, qua longe supra Diœceses reliquas emineret. Fuit enim hæc olim Metropolis in *Germania* prima, stativis Legionum *Romanarum*; Prætorio Ducis ripæ, seu limiti imperantis; Religione demum, & *Christiani* populi Martyrio longe clarissima: jam inde vero sub *Francis* e ruinis emicans, & mox a *S. Bonifacii* reparatione efflorescens, permultis & Ecclesiis mater esse cœpit, & provincialium Episcoporum obsequiis majorem in modum meruit etiam frequentari. Ea re *Maguntinæ* Ecclesiæ, uti Principi reliquarum, ex spolio *Caroli M.* præter alia pretiosissima munera, Crux *Benna* contigit, cui erat insculptus versiculus:

AURI SEXCENTAS TENET HÆC CRUX AUREA LIBRAS,

Mille nempe C C. auri marchas, quam *Conradus* Episcopus *Moguntinus* suo *in Chronico*, cum reliqua Donariorum ejusdem Ecclesiæ multitudine infiniti pretii descripsit. *Bonifacius* quidem *Geboblibi*, Moguntini Præsulis, exauctorati ob cædem hostis, militiam, aves, canes venaticos, &c. successor, Legatus *Germaniæ* per *Zachariam* Pontif. designatus est, & ejus successores omnes Archimystæ *Franciæ* perpetuo declarati. Lege quoque sancitum fuit tunc temporis, *Moguntiacum* semper fore *Francorum*, & *Germaniæ* caput, atque Metropolim, id quod *Carolomannus*, & *Pipinus* postea edicto perpetuo roborarunt. Inaugurabatur etiam a *Moguntino*, ob ejus dignitatem, *Bohemiæ* Rex, quod juris in *Pragensem* postea translatum accepimus a118 *Carolo* IV. Parco pluribus *Moguntiæ* decora commonstrare supra reliquas Diœceses, quod existimem, nihil hac in parte prætermissum a *Serario*, immensi ingenii, doctrinæque multijugæ viro, *in Libris Moguntiacarum Rerum* emissis in lucem. Nondum enim ii sese nostris luminibus obtulere..

EPISCOPUS] *Archiepiscopus* aliis LVII. *Moguntia* siquidem Archiepiscopatus est, cui duodecim Episcopi tanquam suffraganei subsunt, *Argentinensis*, *Spirensis*, *Wormatiensis*, *Herbipolensis*, sive *Wurceburgensis*, *Augustanus*, *Constantiensis* ad Lacum *Podamicum*, *Curiensis Rhætorum*, *Eichstetensis* sive *Dryopolis* ad flumen *Alemanum*, *Halberstadensis*, *Hildesheimensis*, *Padebornensis*, & *Verdensis.* At olim vel ipsos Ecclesiarum principum Antistites modo *Archiepiscopi*, modo *Episcopi* titulo, sine ullo discrimine, libere denotabant, & signate *Moguntinum* ipsum. Anonymus auctor Annalium Dominicanum Colmariensium ad annum MCCCI. *Archiepiscopus Moguntinensis, Archiepiscopus Coloniensis, & Archiepiscopus Treverensis Alberto Regi Rom. Castrum Reinsperg post Regis recessum obsederunt. Quod ut Rex intellexit revertitur, & Episcopi recesserunt.* En ut in fine unius ejusdemque brevis verborum ambitus unus & idem Scriptor *Episcopos* vocat, quos ante non multo *Archiepiscopos* nominarat. Sed & aliis *Moguntinus* Præsul modo Episcopus, modo Archiepiscopus appellatus. Joannes Scheckmannus in Medulla Gestorum Trever. Cap. IX. *Beatissime Pater, confirmationem peto pro Electo nuper Maguntino Episcopo.* Et mox ore Pontificis respondentis: *Ego te constituo Archiepiscopum Maguntinum. Episcopum*, qui eundem tantum dixerint, ut fecit Noster, hi mihi in promptu. Anonymus *Erffordiensis*, scriptor Historiæ Landtgraviorum Thuringiæ Cap. VIC. *Ideo Episcopus Moguntinus, Landtgravius Hassiæ, Marchio Misnensis, Castrum, & Civitatem Discordiam obsederunt, & cœperunt anno Domini* MCCCXXVII. Et Capite sequenti: *Tandem aliquibus annis transactis, Erffordensibus in sua pertinacia manentibus, Fridericus Marchio ob favorem Ecclesiæ Dei, & Episcopi Maguntini, & ad mandata Imperatoris, collegit aliquem exercitum.* Otho Magnus in Diplomate anni 946. ad *Ruthbertum*, sive *Robertum* LXIX. *Trevirorum* Antistitem apud Keriandrum Part. XI. Com. Augustæ Treverorum: *Proinde agnoscat omnium fidelium nostrorum conventus, qualiter nos Proceres nostri adeuntes, scilicet Maguntiacensis Episcopus Fredericus, &c.* Browerus in Scholiis ad Poëmata Hrabani Mauri. pag. mihi 134. *Sed illam Civitatis gloriam facile nobis, opinor, incolæ condonabunt, cum etiam Villigiso sedente Moguntinæ sedis Illustri Episcopo, cujus liberalitate Cleri fortunæ majorem isthic in modum auctæ, Civitatis, vel Oppidi nomen haud meruerit.*

FIDELITATIS ASTRICTUS HOMAGIO] *Vassallus.* Duplex enim est Fidelitas, una, quæ a Vassallis, & quasi Vassallis; altera quæ a Civibus præstatur. Federicus in Lege de Pace Constantiæ: *Vassalli nostri a nobis investituram recipiant, & fidelitatem faciant sicut Vassalli; cæteri omnes sicut cives a* XVI. *annis usque ad* XX. Præstabatur autem jurejurando. Unde *Sacramentum fidelitatis* apud Radevicum Lib. II. Cap. XX. & *Jusjurandum fidelitatis Vassallaticæ*, quod ab Imperatore Papa contendit in Capit. I. de Jurejurand. in Clem. Fulbertus Carnot. Episcopus Epist. LXXXV. *Fidelitatem dicimus jusjurandum, quod a Vassallo præstatur Domino.* Urspergensis sub anno MCXCI *Procurante Imperatore, factum est, ut Principes Alemaniæ pene omnes filium parvulum*

lum ipsius, adhuc in cunis vagientem, assererent in Regem, & ei fidelitatem jurarent. Et in Vita Pipini Regis: *Illuc & Tassillo Dux Bajoariorum cum Primoribus gentis suæ venit, fidelitatemque tam ipsi Regi Pipino, quam filiis ejus jurejurando promisit.* Ptolemæus Lucensis ad annum MCXXVI. *Hic vadens in Aquilam, & malitiam Baronum cognoscens, Rogerium Siculum, facto sibi homagio, juramento fidelitate firmato, ipsum de Ducatu Apuliæ, & Siciliæ investivit.* Et ad annum MCLVIII. *Isto eodem anno Rex Guillielmus Ecclesiæ facit homagium, & Adriano juramento fidelitatis se obligat.* Capitula Lib. III. Cap. VIII. *Ut nulli alteri per Sacramentum fidelitas promittatur* Habesque hujus Sacramenti formulas *in Glossario Fed. Lindenbrogii ad Cod. Antiq. Legum.* Inde *Fideles* iidem, qui *Vassalli*; qui scilicet feudo accepto in Patroni fide, & clientela sunt; vicissimque suam ei certi obsequii nomine fidem adstrinxerunt, uti Fidelitas ipsum Vassallitium est.

Recte vero *Homagium* cum *Fidelitate* nectitur. Homagium enim idem est, quod *Ligium hominium*, *Ligium* autem a *Leode* deducitur, quæ fides est, sicuti *Leudes*, de quibus Idacius *in Appendice Gregorii Cap.* XXCVII. Aimoinus Monachus *Lib.* III. *Cap.* XXCI. *Leges Goth. Lib.* IV. *Tit.* V. & signate apud Gregorium Turonensem *Lib.* IX. *Cap.* XX. *in Pactione Regum* apud Andelaum, dicuntur ii, qui fideles Regis sunt, nullique, præterquam Principi obnoxii, quos sequens ætas *Barones* dixit. Unde etiam feudum, *Leudum*, sive *Lehen* hodie quoque *Germani* vocant, quod ab incomparabili Cujacio *initio Feudorum*, & alibi observatum scio; etsi non desint, qui inter *Homagium*, & *Fidelitatem* id existiment discriminis intercedere, quod *Homagium* de temporalibus, *Fidelitas* de Spiritualibus præstetur. Sed Homagii species variæ hanc difficultatem tollunt. Homagium sane vel ab *Hominio* generaliter sumpto nihil omnino differre censuere multi, cum *Hominium* nihil sit aliud, quam veneratio, quæ Patrono a Vassallo tribuitur, accepti beneficii gratia, cum Vassallus eo se nomine hominem, id est clientem ipsius fore profiteatur. Ea propter Jo. Picardus *in Notis ad Lib.* III. *Epistolarum Anselmi*, in illis Epist. XLV. Paschalis ad Anselmum: *Indignum est igitur, ut Clericus, qui jam in Dei sortem est assumptus, & jam Laicorum dignitatem excessit, pro terrenis lucris hominium faciat Laico, ne forte dum reperitur servi secularis obnoxius, vacet, aut gravetur Ecclesia:* idem esse ait *Hominium*, quod *Homagium*, & præterea notat aliquando dici de eadem re *hominatum facere*, & *esse hominem, & fieri hominem alicujus.* Hæc enim omnia propria Vassallorum sunt. Verum enim vero reperti sunt etiam, qui Homagium ab Hominio sejunxerint ex eo, quod Homagium Hominio posterius sit. *Albertus* reipsa *Krantzius* in ea fuisse sententia videtur, cum scripsit Lib. III. Wandaliæ Cap. XXXVI. *Cæsarem immenso auro in satisfactionem, & hominium, quod nunc vocant homagium, præstito, indemnitatem coëmit.* Immo etiam ex eo, quod Hominium veneratio quædam plane servilis sit; Homagio vero adstringantur Vassalli tantum, non Servi, sed ἀντίδουλοι, ut *Æschylus* vocat. Capit inde robur hæc sententia, quod *in Longobardorum libris*, & alibi *Homines* pro servilis conditionis hominibus accipantur, ut apud *Græcos* interdum ἄνθρωποι (quemadmodum videre est apud Constantinum *in Oratione de administrando imperio*) procuratores scilicet prædiorum, clientes, custodes, conductores, emphyteuticarii, chartularii, a Græcis Προβήκοντες, & Διαφέροντες dicti. Joannes VIII. Pont. Anselmo Episcopo Epist. CCXCIX. *Quidam sceleratus Longobardus nomine N. homo Widonis Marchionis.* Helmodus in Hist. Slav. Cap. LXVIII. *Quicunque voluisset fieri homo Etheleri, veniebat, ut acciperet byrrum, clypeum, vel equum.* Et mox: *Sicubi reperti fuissent homines Etheleri, aut renuntiarent hominio, aut provincia secederent.* D. Augustinus Epist. LVI. *Homo tuus.* Ennodius Ticinensis Epist. XXIX. Lib. IX. *Domine mi, salvationis servitia dependens, rogo, ut portitorem præsentium, hominem meum, Deo vobis inspirante ad meum effectum Eminentia vestra jubeat commeare.* Jo.
119 Beka in Federico II. Episcopo Ultrajectensi XLIII. *Castrenses namque de Lienden, homines sui Episcopatus exactionantes, pro magna parte Castrum Dullenburch incenderunt.* Sic in L. *fin. C. ut nullus ex Vican. De suo jure vel per se, vel per homines suos non crediderit actitandum.* Erat ob id Hominii nota, ut dextras tantum in fœderibus jungerent; plerumque etiam, ut dextris aversis osculum præberent; interdum, ut ambas manus junctas Patrono contractandas darent, supplicum & dedititiorum more, qui relatas manus porrigebant. Sed hos nodos omnes facili negotio solvit Vir omnino magnus Jac. Cujacius *in Observationib. Lib.* VIII. *Cap.* XIV. aliique multi allata multiplici specie Hominii, *Obsequialis* scilicet, *Feudalis*, & *Socialis*, quibus aliqui *Vaseaticum* addunt.

Homagium ita sane describitur apud Jurisconsultorum patres. Homagium est adstrictio servitutis facta Domino per pactionem, promittente homine libero fidelitatem. Sicque videmus etiam in re Dæmoniaca factum apud Cæsarium in Historia illustrium Miraculorum, ut cum ait Lib. I. Cap. XXXII. *Contigit, ut die quadam infirmaretur, & ecce Satan adfuit, qui diceret ei, vis mihi facere homagium* (id est, te mihi adstringere) *& ego tibi dabo scientiam omnium literarum?* Et in eodem Capite: *Non ut ei faceret homagium consentit.* Et Lib. V. Cap. LVI. *Ad quod Diabolus: Fac mihi homagium, & ego te deponam, daboque tibi divitias multas.* Hominii, & Homagii humani exempla, præter allata superius ex Paschalis *Epistola ad Anselmum, Libro* III. *Vandaliæ* Krantzii, & Helmodi *Cap.* LXVIII. *Hist. Slav.* hæc alia, occurrunt. Et Hominii quidem talia mihi sponte suggerunt Federicus I. Imp. ad Othonem Episcopum Frisingensem: *Hominio, & fidelitate nobis facta, coronam Regni de manu nostra Petrus Rex Danorum suscepit.* Otho ipse libro Federici primo Cap. XX. *Ad pedes Imperatoris, satisfactionem offerens, humiliter Dux venit, hominiumque sibi cum Sacramento fidelitatis exhibens, Ducatum ab illo suscepit.* Radevicus Lib. I. Cap. II. *Tunc ad Curiam venientes, Friderico fidelitatem fecerunt, atque hominium, & beneficia sua de manu illius reverenter susceperunt.* Et Lib. II. Cap. Adriani Papæ, de concordia inter ipsum, & Federicum Primum: *Episcopos Italiæ solum Sacramentum fidelitatis sine hominio facere debere D. Imperatori.* In Epistola etiam Emmanuelis Græcorum Imperatoris apud Krantzium Lib. VI. Saxoniæ Cap. XXXVII. ita scriptum est: *Sultanus Imperio nostro se dedidit, & missis Legatis misericordiam postulavit; fecitque imperio nostro hominium, & juramenta, pollicitus servire nobis adversus omnem hominem, ita ut sit amicorum nostrorum amicus, & hostis inimicorum:* ut scias Hominiorum institutum in ipsam quoque *Græciam* posterioribus seculis irrepsisse.

Homagii voce longe plures usi: at hi in primis. Segebertus in Chron. ann. 1176. *Rex Scotiæ pacificatus est cum Rege Angliæ hoc modo. Fecit homagium ei de omni terra sua.* Et mox: *Et concessit ei, ut omnes Episcopi, & Abbates hoc idem facerent. Episcopi vero, & Abbates homagium non fecerunt; sed Sacramento se constrinxerunt, se hoc observaturos.* Argentinensis: *Ascendens autem* (Henricus VII. Augustus) *homagia, & fidelitatem Dominorum, & Civitatum capiens, cum non abundavit, concepit in Italiam proficisci.* Trithemius Cap. XX. *Eodem die Federicus Coloniensem Civitatem ingressus, cum honore magno suscipitur, & homagio fidelitatis suscepto per dies septem commoratus, &c.* Ptolemæus Lucensis ad ann. MLXXI. *Quia dicta terra manualiter erat Ecclesiæ per Constantinum, & Carolum M. ideo volebat Ecclesia, ut dictam terram Robertus ab ipsa recognosceret, & de ea homagium faceret.* Petrus Blesensis Epist. CII. *Detestabile quippe est in Monacho, ut sub quocunque coloris habitu, honore, aut titulo potestatis habeat feuda, servos, & ancillas, homagia, & fidelitates.* Charta S. Wilhelmi Regis Scotiæ producta a Dempstero Lib. I. de Juramento Cap. XI. *Wilhelmus, Dei gratia Rex Scotiæ, devenit homo Ligius Regis Angliæ contra omnes homines non de Scotia; sed de omnibus terris suis, quas habet in Anglia; & fidelitatem ei fecit, & ligio Domino suo, sicut alii homines ipsi facere solent, similiter fecit homagium Henrico filio Regis, salva fide Domini Regis patris sui.* Jo. a Beka in Andrea, Episcopo Ultrajectensi XXV. *Ministeriales vero jam dictæ juvenculæ, Florentii probitatem intuentes, decreverunt omnes eidem homagium exhibere.* Othone III. Episcopo ejusdem Sedis XXXVI. *Accedentes quoque singulatim Primates ad regale solium, præstiterunt eidem debitæ fidelitatis homagium.* Joanne II. Episcopo XL. *Comes autem pro sumptuosis laboribus ab iisdem complicibus fidelitatis acceptaret homagia.* Ludovicus Bavarus, initio Epistolæ ad Wilhelmum Hollandiæ Comitem, apud eundem Bekam in Joanne III. Episcopo XLV. *Cum ex divinæ largitatis munificentia longe plures Civitates, & Castra nobis, quam D. memoriæ quodam Henrico prædecessori nostro fidelitatis homagia præstiterunt.* Carolus IV. Bullæ aureæ Cap. XXIII. *Terræ districtus, homagia, vassallagia, & alia quævis ad ipsa spectantia, scindi, dividi, seu quavis conditione dimembrari non debeant.* Leonhartus Presbyter in Chron. Bavariæ: *Civitates autem Bavariæ, quarum principalior fuit Amberg, puero homagium fecerunt, procurante patre ejus.* Magni denique Chron. Belgici Concinnator in Hollandicis anni MCCCLXXVIII. *Quo facto præstabatur homagium magna cum lætitia per annos dictos Comitatus.* Et ut finiam, habes ex his non tam proprias *Fidelitatis*, *Hominii*, & *Homagii* notiones, quam uberem interpretationem ejus, qui alteri *fidelitatis homagio sit astrictus.* Astrictus autem *Henrico* Comiti *Lucemburgensi* Moguntinus hoc pacto, quod ejus ex Curia prodiisset, ut in eo ostensum supra ex *Trithemio*,

mio, & *Scheckmanno*; aliisque forte nominibus, quæ nos latent.

UNA CUM TREVERIENSI ARCHIEPISCOPO] *Balduinum* intelligit, *Henrici*, quo de hic scribitur, fratrem. Recurre ad *Notas Rubricæ proxime præcedentis pag.* 104.

ARCHIEPISCOPO] Ut infra *Rub.* VII. *Lib.* II. *Rub.* IX. *Lib.* V. *&* *Rub.* VI. *Lib.* XIV. Habent nihilominus Codices aliquot MSS. *Episcopo*, quod omnino non placet. Licet enim olim non semper *Metropolitani* (quorum in numero *Treverensis*, cujus suffraganei sunt *Metensis*, *Dolanus*, & *Virdunensis*) *Archiepiscopi* dicerentur, ut ante mox vidimus in *Maguntino*, & præsertim in Occidente, ubi soli initio Patriarchæ hoc titulo soliti designari: & *Balduinus* Trevirensis Præsul *in Charta Curialium Henrici* VII. *Cæsaris Augusti*, grato penes me munere Munificentissimi Serenissimæ Reipublicæ *Venetæ* Senatoris, DOMINICI MOLINI, disertis *Episcopus*, non *Archiepiscopus* literis appelletur; multo tamen ante illius tempora *Trevirensis* ejusdem Ecclesiæ Præses sibi Archiepiscopi titulum vendicarat. Cum enim post *Valentinum* ab *Euchario*, Treverorum Episcopum XXVI. annis novem vacasset Episcopatus, instantibus apud *Sylvestrum* Pontificem Romanum D. *Helena* Augusta, ejusque filio Imperatore *Constantino Magno*, eo missus est *Agritius*, Antiochenus Patriarcha, cum Primatis, & Archiepiscopi titulo, idque fundatæ *Treverorum* urbis anno 2384. *Romæ* conditæ 1044. *Christi* 333. Imperii *Constantini Magni* 23. Pontificatus *Sylvestri* 19. *Olympiadis* 207. ut habetur in literis *Agritio* a *Sylvestro* datis. Paullo obscurius hac ipsa de re Matthias Stephanus Pomeranus in Tractatu de Jurisdictione Lib. III. Part. I. Cap. VII. *Trevirensis Archiepiscopatus ita dicitur a Treveri Civitate, in qua tempore Regum Francorum cœpit esse Archiepiscopatus ex Episcopatu Treverensi.* Talis itaque titulus jure, ac merito præfixus Nuncupatoriæ
120 Epistolæ Lupoldi Bebenburgensis Episcopi ad Balduinum ipsum: *Reverendissimo in Christo Patri, ac Domino Baldevino S. Treverensis Ecclesiæ Archiepiscopo, sacrique Imperii per Galliam Archicancellario, &c.* Septemviralis autem dignitas videtur ab initio statim per *Othonem* III. autorem, & fundatorem ejus, ad hujus Ecclesiæ Archiepiscopatum translata, quanquam ordo ille Electorum, qui nunc est, servatus non fuerit. Datus demum a Nostro Archiepiscopo *Treverensi* locus a primo primus, ob illius Ecclesiæ primatum inter Ecclesias cæteras *Galliæ*, quo de primatu *Lupoldus* in Nuncupatoria laudata nuper, Keriander passim *in Commentariis Augustæ Treverorum*, & ante utrumque *Venantius Fortunatus* non uno in loco, & post omnes Clariss. *Browerus.* Quid quod olim jus coronandi Imperatorem spectabat ad *Trevirensem*, quod Ecclesia ejus cæteris antiquitate præstaret: *Coloniensis* autem hodie id officii fungitur, quod & Consecratio, & Coronatio in suis finibus fiat, ut Herwartus refert *in Ludovico Bavaro defenso Lib.* I. *Cap.* VI. ex Sigonio *Lib.* VII. *de Ital. Regno.*

SUBTICUIT] Licet ad eum, uti vidimus ex *Majolo* in Electorum Nota, ex proprio munere pertineret non tam Electores reliquos cogere, quam rogare sententias eorundem.

IN DIVERSOS INTENDERE] *Federicum* in primis *Alberti* filium, & *Rodulphum* Bavariæ Ducem ex *Ferreti* scriptis. Fuerunt etiam, qui *Philippum Pulchrum*, Francorum Regem, dignum Imperio judicarent, & qui *Carolum* illius fratrem.

PER TRIDUUM] *Intra octo dies, postquam Pontificis Nuncius applicuit*, Nauclerus.

CALESCENTIBUS IN DISSENSIONES ANIMIS] Nauclerus idem Vol. II. Generat. XLIV. *Interfecto Alberto secundum Chronicam Florentinam anno* 1308. *Electores Imperii erant in magna altercatione de eligendo.* Paulus Æmylius Veronensis in Philippo IV. *Proceres Germani in deligendo Cæsare contrariis studiis scindebantur. Perdiu interregnum tenuit. Tandem Henricum Comitem Lucemburgensem delegere.* Georgius Merula in Vicecomitibus: *Coivere subinde Proceres, ut Cæsarem novum crearent. Discordes erant animi, studiaque contraria, nec quem unum rebus præponerent, satis inter se conveniebant.*

Caussa vero potissima dissensionis hujuscemodi *Philippus*, Galliæ Rex, inhians ipse *Romanorum* Regno, vel certe curans id ipsum *Carolo Valesio* fratri. Lehmanus in Chronico Spirensi Lib. VII. Cap. X. *Post Regis* Alberti *obitum sparsa erat in Imperio fama de Electorum in* Romani *Imperatoris electione dissensu, quem tempora iniqua exciperent. Hanc discordiam amplis Largitionibus, & promissis seminavit, ac promovit* Philippus *Galliæ Rex, quum totus ad Imperium adspiraret, eaque de caussa ad* Clementem V. *Pontificem* Avinionem *iter institueret, ut coram negotium pertractaret.* H. Mutius Lib. XXIII. Chronici Germanorum initio: *Post occisum Imperatorem* Albertum, *Imperii Electores* Franco-

A furdiæ *convenerunt. De eligendo Imperatore multa controvertuntur. Rex enim Galliæ*, Philippus, *turbabat eos: quosdam enim ex Principibus pecunia corruperat (nam ambiebat Imperium) & in certam spem ductus erat ab iis, quibus munera dederat. Totis igitur viribus hoc agebat Rex.* Bertelius in Historia Luxemburgensi pag 45. *In tantum porro successu temporis* Henricus *noster in virtute, prudentia, & rerum gerendarum peritia profecit, ut fama ejus usquequaque per* Germaniæ *fines diffusa, omnium voto in* Romanorum *Imperatorem exoptaretur, nec vero frustrati sunt suo desiderio. Nam etsi* Philippus Valesius, *Caroli F.* Franciæ *Rex, ei hanc gloriam magno molimine præripere conaretur, multumque fiduciæ in Summo Pontifice tum temporis* Avinione *agente collocasset, &, ut certius ejus in hoc favorem aucuparetur ampliorem, sex*
B *ei millia hominum in obsequium destinarat: etsi inquam* Philippus *prælibatus nostri* Henrici *promotionem impedire, suam vero istis mediis moliretur procurare, Deo aliter disponente, anno Domini* MCCCVIII. Francfordiæ, *ipsis* D. Catherinæ *feriis, a septem viris Electoribus in Regem* Romanorum *electus est, ex quo Regis* Galliæ *consilia omnia in eam rem impensa in nihilum fuere deducta.* Hinc Noster Epist. V. ad Jambonum de Andrea, quæ est de adventu hujus Henrici in Italiam:

Jambone rumores audis Aquilonis ab oris,
Expetam Italiam quod Rex Germanus, & omnis
Ab Rhodano longum quæ lustrat Teutonis Istrum?
Augustum Diadema petit, quod Papa secundus
Annuit, & Magni nulla est contentio Galli.

C Unus itaque *Vecerius*, quod meminerim, *Philippum*, Gallorum Regem, hac nota liberat, eamque in *Germanos* ipsos Principes transfert. Ita nempe Scriptor is differit ad annum MCCCVIII. *Rege Romanorum* Alberto *per insidias nepotis occiso, nuntiatum est, Principes, quorum legendi Cæsaris jus est, de sufficiendo Imperatore parum conventuros.* Philippus *discordiam Germanorum cœptis suis optime conducturam existimans, secretiorum modo consiliorum arbitros coire jussos, de nova dispositione interrogat.* Ita Vecerius, unus in hac sententia, ut scribebam ante. Nam, quod Ciaconius habet in Clemente V. *Philippus Francorum Rex, Alberti morte, & Electorum discordia in novo Cæsare deligendo cognita, Pontificem cum magno exercitu adire constituit*, manavit ex eodem fonte.

D CLANDESTINE UT ASSOLET VOCIBUS] In hoc enim ratio Scrutinii sita.

EDITA EST] Vicetinus Codex: *Audita est*; sed *edita* magis placet.

QUATERNIS ASSENSIBUS] Etsi nulli ad hos assensus alii accessissent, delatum nihilominus *Henrico* fuisset Imperium Orbis. Electus enim a majori parte, rite censetur electus, ut habent *Tractatu de Juribus Regni*, *& Imp. Rom.* Lupoldus *Cap.* VI. *in Libris de Jurisdictione* Pomeranus passim, Joannes Georgius Herwartus *in Ludovico* IV. *Bavaro defenso*, & alii alibi ejusdem notæ.

TREVERIENSIS] Cavitellius ad annum 1309. *Henricus* VII. *die prima Novembris electus fuit Cæsar, ex voto Præsulis Treverensis fratris sui.* Carrio in Henrico
E ipso: *Cum Septemviri convenissent Francofurti, conjunctis suffragiis elegerunt Henricum Comitem Lucelburgensem Calendis Novembris, septimo ab interitu Alberti mense, de commendatione Balduini Archiepiscopi Trevirorum.* Ita Reusnerus in Genealogia Regum Bohemiæ: *Henricus Comes Lucemburgius, de fratris Balduini Trevirensis Archiepiscopi commendatione, Francofurti in Comitiis* IMP. *electus* IIX. *Kal. Decembris A.C.* 1308. Henninges in Genealogicis Tabellis: *Henricus* VII. *ex Comite Lucelburgensi* X. *Imperator electus de consilio Balduini fratris.* Et Albizius Florentinus in Stemmate Lucelburgico: *Henrici Plundeli filius Henricus, fuit Comes Lucelburgensis, fratris Balduini Archiepiscopi Treverensis promotione Romanorum Imperator electus, &c.* Locus Scheckmanni affertur in Nota proxime consequenti.

F ET MAGUNTINI] Trithemius in Chronico Hirsaugiensi: *Eodem anno, & mense Novembri convenerunt Principes Electores ad Villam dictam Rense, non longe a Bopardia, juxta sedem regalem, & procurante D. Petro Archiepiscopo Moguntino in Regem Romanorum unanimiter elegerunt Henricum Comitem Lutzenburgensem, fratrem Baldevini Archiepiscopi Treverensis, virum bonum, &c.* Et ante ad annum MCCCV. *Nam procuratione ejusdem Magistri* (Petri scilicet Archiepiscopi Moguntini) *& Baldevinus postea factus est Archiepiscopus Treverensis, & ipse Henricus Rex Romanorum.* Joannes Scheckmannus in Medulla gestorum Trevirensium, Cap. IX. *Habuit Baldevinus fratrem Henricum, justum, prudentem, honestum, catholicum, dilectum omnibus, quem, coope-* 121
rante Petro illo Maguntino Præsule, ad Imperii culmen promovit, appellatum Henricum VII. *Imperatorem.*

OB ALIORUM INVIDIAS] Vicetinus Codex: *Ad aliorum*

rum invidias. Alii quidam: *Ob aliorum invidiam*, quod non damno. Et hæc caussa una ex mente Nostri, ob quam *Henricus* renuntiatus *Romanorum* Cæsar, Concordia scilicet Electorum quatuor, hoc est majoris partis, simul uni faventium ob aliorum invidiam, & contemptum.

CONTEMPTIBUS] *Philippi* cumprimis Galliæ Regis. Possevinus Junior in Gonzagis: *Sublato e vivis* Alberto *consensu Electorum Imperator salutatus est* Henricus VII. *Comes olim* Luceburgensis, *irritis* Philippi *Galliæ Regis conatibus, qui* Avenione *habitum Pontificem, sparsosque per* Germaniam *Electores Principes pecunia, ac promissis corruperat, & verti in se Cæsaream potentiam inani fastu præsumpserat. Illi pecuniarum avidi, fidei negligentes, documentum dedêre, vix eodem pecuniam, & constantiam esse. Id in annum salutis* 1308. *incidit.* Et Federici Austriæ Principis. Dubravius Lib. XIX. Hist. Bojemicæ. *Eodem tempore Henricus Luceburgiæ Comes, Federico Austriæ Principi in Comitiis antelatus, Imperator a Germanis Principibus eligitur.* Addatur his Rodulphus etiam ex Ferreto.

SIVE AUTEM SIC] Intellige, *sese res habuerit*, aut tale quid.

SEU DIVINITATEM &c.] Pie, docte, catholice Electionis ejusdem *Henrici*, Comitis *Lucemburgensis*, in *Romanorum* Regem caussam affert alteram, *Divini Numinis voluntatem*, quam eandem non obscure signat in illis extremæ hujus Rubricæ ceræ; *Non abnuentes Dei nutum in excelso consistere.* Imperium enim, sicut alia omnia, a Divino fonte, quod firmandum nobis proposuimus *in superioribus Notis pag.* 25. *Col.* I. Testantur autem id in primis utriusque Instrumenti Tabulæ, quarum fidem nemo, nisi qui sit ἄθεος, in dubium vocare ausit. Ecquid enim hac in re clarius Oraculo illi capitis Proverbiorum octavi: *Per me Reges regnant?* Quid illustrius illo D. Pauli ad Romanos: *Non est potestas, nisi a Deo.* Quis demum sacris in literis adeo peregrinus, & hospes existit, ut nesciat in *Hebræis* Regibus *Davidem* unum e multis Regem a Deo electum *ex* I. *Reg. Cap.* XVI. ejusque filium *Salomonem* magnifice professum, a Domino se constitutum Regem, in illis Regum III. Cap. II. & Paral. II. Cap. II. *Vivit Dominus, qui firmavit me, & collocavit me super solium David patris mei.* Inde Poëtæ, divinorum Oraculorum interpretes, & ex Græcis quidem Callimachus: Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες: *Ex Jove sunt Reges*, qui passim ob id Patri Poëtarum Homero, aliisque Διογενεῖς, *Jove editi*, & Διοτρεφέες, quasi *Jovis alumni* nuncupati sunt: ex Latinis vero Guntherus Ligurini VI.

Imperium geminis disponitur, inquit, habenis,
Legibus, & veterum servato tramite morum,
Cujus ab æterno tantum collatio Rege
Provenit

Et post aliqua in eodem Libro:

— Hujus collatio Regni.
Autorem sortita Deum, contingere nulli
Jure potest hominum. Collator muneris hujus
Est Deus, hoc summis Regnum confertur ab astris.

Hinc illa Magni Tertulliani in Apologetico: *Inde est Imperator, unde & homo, antequam Imperator: inde potestas illi, unde & spiritus.* Et hoc ex fonte illa *Joannis Ravennatis*, nondum editi, *in Origine Nationis*, ut ipse vocat, *Carrariensis*, quam inscripsit *Rodulpho de Carraria*, F. Francisci Senioris: *Deus Romani auctor fastigii.* Et Carrionis illa Lib. IV. *Non casu accidere tantas mutationes cogitemus; sed respiciamus, & ad Deum authorem Imperiorum, & ad mutationum caussas.* Unde Augustinus Lib. V. de Civit. Dei Cap. XXV. *Quæ cum ita sint, non tribuamus dandi Regni, atque Imperii potestatem nisi Deo vero, qui dat felicitatem in Regno Cœlorum solis piis: Regnum vero terrenum & piis, & impiis, sicut illi placet, cui nihil injuste placet.* Quid alios post hos testes proferam, cum Justinianus Novel. 73. diserte pronuntiet: *Deum Imperium de cœlo constituisse*, quod ipsum habetur, & declaratur in Auth. *quo mo. oper. Epi.* Col. I. & Auth. *de fide inst.* Col. VI. Et Cap. *Si Imperatori* XCVI. scriptum reliquerit Joannes Pont. *Si Imperator Catholicus est, habet Privilegia suæ potestatis, quæ administrandis legibus publicis divinitus est consecutus*: & mox adjunxerit: *Ne contra Dei beneficia pugnare videatur, a quo propriam consecutus est potestatem.* Ac tandem in L. *Quæsitum* XXIII. *Q.* IV. & *d. l. in nomine Domini* definiatur aperte, *jura Imperii a cœlesti Numine tradita esse.* Quid quod res ista nec Ethnicos latuit. *Romulus* enim, ne se id ignorasse posteris aperiret, postquam ipse, Deo sic providente, imperio potitus est, legem hanc inter alias tulit, *ut nemo Regnum, Magistratumque iniret, nisi auctor fieret Deus ipse*: ipseque per auspicia voluit confirmari. *Titus* etiam *Vespasianus*, amor ille & deliciæ humani generis, ut insigni facinore publice testaretur, Principatus, & Regna nequaquam adiri, aut dari, nisi Providentia, cum duos Patritii generis convictos in affectione Imperii comprehendisset, nihil amplius, quam ut desisterent, monuit: *Principatum fato dari*, inquiens, *frustraque tentari facinus potiundi spe, vel amittendi metu.* Spectavit huc etiam *C. Cestius* in Oratione, quam habuit ad Senatum, cum illam sic exorsus est ex Tacito *Lib.* II. *Ann.* ut diceret, *Principes instar Deorum esse*: & Artemidorus *Lib.* II. *Cap.* XXXVII. apud quem memini me legisse, *quidquid dominatur vim habere Dei.* Non alia sane de caussa Imperatores Græci, θεοστεφής, *a Deo coronatos*, sese solebant inscribere; atque hac forma *Nicolaus PP.* ad *Michaëlem*, Imperatorem, scripsit: *Sciat a Deo redimitum Imperium vestrum*, quod & indicant Numismata *Græca*, in quibus expresse videmus Imperatori diadema *Christi* manu imponi, & insigne illud, quod observatore *Frehero*, vulgo Civitati *Constantinopolitanæ* Pictores tribuunt, duas nempe manus protentas e nubibus cum corona. Ea quoque re apud Impp. nostros mos ille jure ac merito inolevit, ut se *Dei gratia, divina favente clementia Rom. Impp. semper Augustos inscribant, & dicant*, notandi gratia, *Rebuffo* teste, quod a Deo Regnum vel Imperium habeant, *de Dieu*, ut ipse loquitur, *& de L'espée.* Notarunt ad hæc alii, cælestem illam, totque seculis celebratam ampullam Chrismatis (qua de Gaguinus *Lib.* I. *de Gestis Franconum*, & Baronius *in Annalibus*) Columbæ ore *D. Remigio* cælitus missam, quo *Clodoveum* sacro Baptismatis fonte Paganismo mundatum inungeret, cæterique post eum Reges sacrarentur, ut hoc veluti Symbolo, & cæremonia Deus testatum *Gallis*, adeoque omnibus Nationibus faceret, per se Reges regnare, & a se Regna omnia constituta. Ne multis in re notissima excurram, discant hinc Mortales omnes, quantum deceat subditos Imperatoribus suis, Regibus, atque Principibus cultum, & obsequium exhibere, quod fama inclytus Historicus non nescivit *Annal.* IV. cum inquit: *Principibus summum Dii judicium dederunt; subditis obsequii gloria relicta est*: fateanturque tum ex his tum ex allatis supra, HENRICUM *Deorum, hominumque consensu* vocatum ad Imperii *Romani* culmen, quod de *Galba* idem Historicus multo ante prodiderat *Libro Historiarum primo.*

HUMANIS ANTEPONAMUS CONATIBUS] Dictum id præcipue cum respectu ad operam a *Treverensi*, & *Moguntino* adhibitam, ut *Henricus* ex *Lucemburgii* Comite salutaretur *Romanorum* Cæsar. Nam huc etiam aliorum conatus, & studia pro viribus accessere, *Romani* cumprimis Antistitis, *Clementis Quinti*, de *Nicolai Pratensis* Cardinalis *Ostiensis* consilio, qui fuerat ante in caussa, ut *Clemens* ipse Pontifex eligeretur, licet Mutius, *Lib.* XXII. *Chron. Germanorum initio*, hujus 122
illi consilii laudem invidisse videatur, nomini illius parcens, eamque toti Patrum Purpuratorum cœtui impertiri. Ita præter Villanum *Lib.* VIII. *Cap.* CI. Vecerium *in Henrico ipso*, Mutium *Lib.* XXIII. *Chron. Germanorum*, Lehmanum *in Spirensi Chronico, Libro & Capite laudatis ante*, Ciaconium *in Clemente V.* Bzovium *in Annal. Ecclesiasticis ad annum* MCCCVIII. *Col.* 95. Marcum Guatium *in Chronico pag.* 258. qui facti totius seriem copiose narrant, Nauclerus paucioribus Vol. II. Gen. XLIV. *Rex* Philippus, *audita vacatione Imperii, cogitavit quomodo Imperium ad se reduceret: & id quidem facile fieri existimabat, si petitionem contra* Bonifacium *postulatam, de qua supra, in illam commutaret. Igitur secretum desuper habebat consilium cum* Carolo de Valesio *fratre suo, & Consiliariis suis. Quod omnibus placuit, qualibuscunque expensis id fieri posset. Unde dictus* Carolus *ad Pontificem, qui tunc erat cum Curia* Avinione, *iturus, se præparavit pro Rege ad sollicitandum, quod* Bonifacii *memoria condemnaretur, re autem vera ad obtinendum Imperium. Ordinaverat autem illo ducere sex millia armigerorum, ut nullus auderet se opponere postulatis. Sed Deo providente, etsi consilium secretissimum de ea re habitum fuerat, tamen unus ex Concilio intimavit secretò Pontifici rem conclusam. Mox Pontifex id intimavit Cardinali* Ostiensi, Pratensi *scilicet. At Cardinalis, qui jam indignationem contra Regem conceperat, propter postulationes inordinatas, inquit: Pater Sancte, hic non est remedium ad obviandum, ne Ecclesia subjiciatur Regi* Franciæ, *nisi illud, quod sine mora significetur Electoribus Imperii, quod procedant ad electionem, alioquin Imperium devolvatur in* Galliam, *& id, ait, totum expediri potest antequam Rex veniat. Placuit Pontifici consilium, & simul cum Cardinale nominant etiam Electoribus Comitem de* Lucemburg, *virum magnanimum, industrium, atque catholicum,* Pratensi *bene notum. Placuit etiam, ut secreto omnia fierent, ne alii Cardinales quicquam de hoc adverterent. Hoc totum impletum est, & missis literis, Electoribusque redditis, postquam applicuit nuntius, intra octo dies congregati Principes in* Rens, *nemine discrepante, elegerunt in Regem Rom.* Henricum *Comitem* Lu-

Lucemburgi, *qui fuit* Henricus VII. *Admoniti enim erant per Cardinalem Pratensem, & de omnibus Regis Franciæ callidis commentis informati.* Inde Carrio Lib. IV. Chronici in Henrico ipso: *Gallos ex translatione Sedis* (Pontificiæ Avinionem) *non exiguam spem de Imperio concepisse*, Philippi Pulchri, *& fratris* Caroli Valesii *consilia ostendunt. Quod enim in sua potestate haberent eum, qui jus sibi arrogaret tradendi Imperium, cui vellet; quin per eundem id recuperarent, nihil impediturum sibi persuadebant. Quare cum a cæde* Alberti *esset dilata electio successionis*, Carolus Valesius *de sententia fratris exercitum comparat, ut vel invito Pontifici Imperium extorqueret. Pontifex etsi a suo Rege non esset alienus, tamen quia mutationem hanc prospiciebat fore exitiosam* Italiæ, *& Hierarchiæ* Romanæ, *fieri eam nolebat. Et ut* Gallorum *conatus anteverteret, clam de his monuit Principes* Germaniæ, *cohortatus eosdem ad electionem solennem maturandam. Ita cum Septemviri convenissent* Francofurti, *conjunctis suffragiis elegerunt* Henricum, *Comitem* Lucelburgensem, *Calend. Novembris, septimo ab interitu* Alberti *mense, commendatione* Balduini *Archiepiscopi Trevirorum, &c.* Et Meyerus in Annalibus Flandriæ: *Mense Novembri post sex mensium interregnum, nondum creatus erat Augustus.* Clemens *Princeps Sacerdotum a* Pulchro *Rege, & Carolo Valesio vehementer sollicitabatur, profectusque est* Carolus *cum sex millibus armatorum* Avinionem *ad* Clementem, *ut ejus auctoritate Augustus crearetur*, Romanumque *Imperium in* Galliam *transferretur. Ea res cordi non erat Pontifici. Ingrata erat nimia* Galli *ambitio, & potentia. Suspectas semper habent* Gallorum *opes Episcopi* Romani. *Missus occulte* Francfordiam *ad Germanos* Nicolaus Pratensis *Cardinalis, vir prudens, & callidus, qui* Gallorum *consilia patefaceret. Hic suasit, ut absque mora Imperatorem unum aliquem ex suis* Germani *eligerent; deque ejus consilii sententia electus est statim* Henricus, *ejus nominis* VII. *qui Comes erat* Luceburgensis, *vir non modo bello strenuus, sed pius etiam, vitaque sanctus, sed opibus tenuis. Refrixit ob hanc rem inter* Philippum, *&* Clementem V. *amicitia, & charitas. Minime enim ad stomachum* Gallo *erat iste Augustus, tum quod propter eum repulsam ferret* Carolus, *tum quod* Henricus *iste arcta necessitudine jungeretur* Flandris, *quorum mirandum in modum & incrementis, & gloriæ* Galli *omnes invidebant.* Et egregie, præsertim quod attinet ad Pratensem, Georgius Merula in Vicecomitibus, Lib. VII. extremo: *Dum hæc in Liguribus, & Longobardis geruntur, erectique essent ad nova imperia animi, in Germanis* Albertus *ad fastigia rerum designatus juxta* Rheni *ripas a fratris filio interficitur. Coivere subinde Proceres, ut Cæsarem novum crearent. Discordes erat animi, studiaque contraria, nec, quem unum rebus præponerent, satis inter se conveniebant. Fuere, qui dicerent,* Philippum *Francorum Regem imperio dignum esse. Jamque in eum quidam inclinabant; res tamen aliquandiu, non idem sentiente Collegio, extracta fuit. Interea* Nicolaus Pratensis *Cardinalis*, Gibellinæ *factioni metuens, quam tegere & defendere non cessabat,* Clementem *Pontificem periculi, & ingruentis calamitatis commonefecit, si* Philippo, *cujus animus per recentem* Bonifacii *offensam, & contumeliam irritatus fuerat, rerum summa deferatur: neque eum, qui potentissimus esset a vi, & maleficio temperaturum, donec opes, & auctoritatem* Romani *Sacerdotii ita diminueret, & extenuaret, ut dehinc filii atque nepotes majestati, & potentiæ Pontificum impune illudere, & adversari possent. Quare, si securitati suæ cavere, resque Sacerdotum incolumes esse velit, summum Imperium a* Philippo *avertat, intercedatque illorum studiis, qui ad potentissimum alioquin Tyrannum inclinent. Ubi persuasum* Clementem *vidit, de* Henrico *Lucemburgi Comite subjecit. Huic paternæ opes haud magnæ sane erant. Justitia, prudentiaque, tum rerum gestarum gloria, quam natalibus, aut gentili regno illustrior. Quod si, quæ sit voluntas Pontificis, Proceres noverint, consensu omnium facile* Henricum *Cæsarem creatum iri, qui Pontificum imperata obedienter facturus esset. Prudens & salutare visum consilium, atque confestim per internuncios suffragiorum Dominos hortatur & monet, ut* Henrico *rerum gubernacula tradant. Qui, ut Pontificis votis obsequerentur, tum etiam quia dignitatis* Germanæ, *& veteris retinendi juris magnopere intererat indigenam potius, quam advenam rerum potiri*, Henricum *Romanorum Regem creant.*

Juverunt igitur electionem *Henrici*, rem ut istam omnem in capita contraham, MOGUNTINUS, quod ei fidelitatis adstrictus homagio teneretur; BALDUINUS, quod frater eidem esset; ROMANUS PONTIFEX CLEMENS, quod *Gallorum* Regi infensus alias, ob domum, & affines suos bello *Aquitanico* vexatos a *Carolo Valesio*, Philippi fratre, licet ante Pontificatus initia cum eodem in gratiam (ut auctores sunt *Æmylius*, & *Carrio*) rediisset: sive quod illi ingrata; imo & suspecta nimis esset *Galli* Regis ambitio & potentia, timeretque maxime, si *Philippo*, cujus animus per recentem *Bonifacii* offensam, & contumeliam irritatus fuerat & infensus redditus *Romanæ* aulæ, rerum summa deferretur, is, qui potentissimus esset, *Romanam* sibi sedem subjicere conaretur, nec ante a vi & maleficio temperaret, quam omni divino humanoque metu, atque pudore rejecto, opes & auctoritatem *Romani* Sacerdotii ita diminueret & enervaret, ut dehinc filii atque nepotes majestati, atque potentiæ Pontificum impune illudere, & adversari possent; tum sese ad damnandam *Bonifacii* memoriam omnibus modis conferret: laxis demum & effusis habenis se in omne flagitium, atque in primis ad tyrannidem exercendam præceps daret: sive, quod alia etiam ex parte pessum ituram esse vide- 123
ret *Romanæ* aulæ majestatem, nempe quia *Germani* hanc dignitatem armis vindicaturi essent: sive demum, quod securitati suæ cavere, resque Sacerdotii incolumes, sartas, tectas tueri nulla ratione melius posset, quam si *Henricum* eo celsitudinis efferret, quod certo sciret, eum nulla non in re vel pontificiis obtemperaturum mandatis, vel immunitatem ac dignitatem Ecclesiæ propugnaturum. CARDINALIS OSTIENSIS, non tam, quod *Philippum* exosum haberet ob insectationem *Bonifacianæ* memoriæ, quæ si tolleretur e medio, & acta quoque illius, in quibus Cardinalatus censebatur, quem Octavus illi contulerat, convulsum iri videbat; quam ut *Gibellinos* erigeret, de quibus videbatur actum, si *Galliæ* Rex Imperatoris titulum consequeretur; ac ipsi faveret *Henrico*, quem habebat sibi longa consuetudine familiariter notum. CARDINALES OMNES, tum quod omnes oderant *Francorum* Regem ob iniquas, & inordinatas petitiones ejus, & litem, quam pro cremandis *Bonifacii* ossibus excitarat; tum ipsius *Romanæ* Ecclesiæ libertatis respectu, & consuetudinis in Urbe quondam institutæ, mutationem istam fore exitiosam rati Hierarchiæ *Romanæ*, verentesque maxime, ne si ille sibi *Romanam* Ecclesiam subjecisset, nullum ipsi postea jus haberent Sacrorum in ipsius Regno: quæ propterea magnopere timebant, quod in suo Regno Ecclesiarum facultates, & Ecclesiasticos irreverentius sæpe tractaverat. PRINCIPES IPSI GERMANI, de omnibus Regis *Francorum* callidis commentis per Cardinalem *Pratensem* probe edocti, primo odio ipsius Regis (quo de Noster *Rubrica* VII.) propterea quod sibi per vim, & clanculum Cæsarei fastigii apicem extorquere, & transferre niteretur ad *Celtas*, id quod magnam libertatis jacturam universæ *Germaniæ* portendere videbatur. Secundo, quod viderent sibi quoque dedecori futurum & probro, si *Galliæ* Rex, *Philippus*, Romanorum Imperator, vel suffragiis eligeretur, vel armis (quod exercitu conscripto præ se ferebat) sibi vindicaret regnum, & imperium *Romanorum*. Tertio, quod veteris retinendi juris sui, pacisque servandæ gratia magnopere intererat, indigenam potius, quam advenam potiri rerum. Demum, ut Pontificiis votis obsequerentur, cujus ergo Cavitellius ait, *Henricum in gratiam Romani Pontificis electum Rom. Regem*; Mutius, *ad votum, & voluntatem Papæ*; Merula, *ut votis Pont. obsequerentur.*

Addo, mantissæ loco, quod hujus Notæ gratia notabam alias ex *Ferreto*, BRABANTINI quoque DUCIS opera promotum *Henricum* VII. ad Imperii *Romani* culmen, quod ejus filiam *Margaretam* haberet uxorem. Hoc enim illi me Scriptori debere arbitror, si memoria utor.

DECLARATUS EST] Anno MCCCVIII. Die XXV. Novembris *D. Catharinæ* sacro ex superioribus Notis paginæ III.

CONVENIENTIBUS PORRO ET RELIQUIS] Haud hic probo *conniventibus* Codicis Vicentini. Cunctis nempe suffragiis Electorum omnium, & assensu claro *Romanus* Imperator semper Augustus acclamatus hic Cæsar, eaque suffragiorum concordia Scriptorum propemodum omnium suffragium tulit. Habent enim eum *concorditer* electum Argentinensis, Trithemius, Mutius: *Principum tam Ecclesiasticorum, quam Secularium concordi sententia* Paralipomena adjecta Chronicis Urspergensis: *concordi Electorum suffragio* Funcius: *cunctorum suffragiis, ac ne uno quidem repugnante* Vecerius: *nemine discrepante* Villanus, & Nauclerus: *concordi electione* Literæ Pontificis apud Bzovium. *Unanimiter* Langius: *communibus suffragiis* Carrio: *omnium voto* Bertelius: *consensu Electorum* Possevinus Junior in Gonzagis: *communi suffragio* Ciaconius: *fere omnium Principum judicio* Ferretus. Quod mirandum maxime, nec nisi Divino Numini adscribendum, cum pauci consentientibus Electoribus omnibus electi fuisse tradantur, indeque *Herwartus* inferat *in Bavaro defenso*, electum a majori parte, locatum in solio fuisse, perinde ac si nullius suspenso calculo electus esset, quod rari admodum cunctorum Electorum suffragia ferrent.

ET RELIQUIS] *Tribus.* Tot enim, adjecti quatuor recensitis ante, totum Septimvirum Electorum ordinem absolvunt: fuereque tunc temporis hi septem, PETRUS, Dei & Apostolicæ Sedis gratia Sanctæ *Moguntinæ* Sedis Archiepiscopus, Sacrique Imperii per *Germaniam* Archicancellarius: BALDUINUS, S. *Treverensis* Ecclesiæ Archiepiscopus, Sacrique Imperii per *Galliam* Archicancellarius: HENRICUS, Archiepiscopus *Coloniensis*, Sacrique Imperii per *Italiam* Archicancellarius: RODULPHUS, Comes *Palatinus Rheni*, *Bavariæ* Dux: WALDEMARUS, Marchio *Brandeburgensis*: JOANNES, *Saxoniæ* Dux: HENRICUS, *Karinthiæ* Dux, loco *Bohemiæ* Regis, cujus tunc temporis imperium occuparat.

Quæcunque porro in hac Electione contigisse traduntur a Nostro; ita fere ante contigerant in electione *Adulphi*, ut unius electio alterius imaginem undique repræsentet. En illa Adulphi, Ferreti verbis, quasi coloribus, adumbrata: *Defuncto itaque* Rodulpho *memorato, magnus apud* Germanos *Principes rumor increbuit. Hæsitabant enim, quem sibi denuo Regem efficerent. Multi quidem ad hoc Cæsareæ sublimitatis fastigium vehementi desiderio ferebantur, &c.* Et paullo post: *Convenientibus igitur in unum Principibus* Alemaniæ, *qui decernendi Cæsarem potestatem habent, ut de Rege sibi dignissimo providerent, magnus inter ipsos tumultus, magna animorum dissimilitudo variis studiis orta est. Nam priusquam illic, ubi loci congrua exigit opportunitas, pro futuro Cæsare convenissent, quidam amore, vel odio ducti, in quem potius obsequantur, mente conceperant. Favebant enim Archiepiscopus* Coloniensis, *&* Treverensis *Duci* Saxoniæ, *de cujus prosapia olim bonæ memoriæ* Otho, *vir fama illustris, ad Germanos* Romani *Imperii regimen transtulit:* Palatinus *vero Comes pro* Venceslao *cognato suo viriliter contendebat. Dux autem* Saxonum; *& Rex* Boëmiæ, *ne quis præter ipsos tolleretur Monarcha, verbis rigidis adversus Collegas suos utique decertabant, præsertim de* Alberto *male judicantes, dum in Imperium sui genitoris, quem avara labes & dolus in vitium deflexere, non eum dignum tantæ sublimitatis objiciunt. Archiepiscopus autem* Maguntinus, *vir versutus, & fallax nunc uni, modo alteri, ut omnium vota tacitus intelligeret, obsequi videbatur. Sicque cum sæpe numero ad examen hujusce rei dubii convenissent, nihil de iis, quæ statuti temporis necessitas exigebat, votis effecere disparibus, donec tumultus propter eorum iners decretum apud* Germanos *Duces rigidis verbis increbuit, &c. Tandem, cum alter alteri per supremos apices* Alemaniæ *favere dedignaretur, ad eos, quibus media generis, & opum fortuna respexit, sermo dirigitur, quos inter vir strenuus satis, & fortis* Adulphus de Maxio *fama præclarus, gratior visus est, &c.* Age per te modo, Lector, electionem istam cum illa *Henrici*, Mussati calamo literis consignata, confer, dicesque tandem, nullam unquam aliam ad alterius similitudinem propius accessisse.

GERMANIÆ] Imo *Galliæ*: imo *Italiæ*. Mutius: *Electio statim promulgata est per Germaniam, Galliam, & Italiam, &c.*

ADMIRATIONI FUIT) Reticet *Mussati* calamus caussam hujus admirationis primam, secundam attulisse contentus in iis, quæ sequuntur statim: *Suberat & admirationis occasio, &c.* & tertiam in illis: *ut quanto humilius habuerit ipse primordium, &c.* Quare nos quæramus illam, & prodamus in medium, ut hujus loci sententiam, quoad ejus fieri poterit, expleamus. Videtur prima admirationis hujus caussa fuisse illa, quod Imperii clavus delatus esset adolescenti, deferendus iis, quibus
124 major mens, & ratio, & consilium fuisset. *Florenti* nempe *Juveni delata Regni Romani sceptra* Vecerius scripsit, cum hoc de Cæsare loqueretur. Adolescentibus autem idcirco minime committendæ videntur habenæ rerum, *quod* (ut est a Tullio traditum in Opere de Senectute) *maximæ Respublicæ per Adolescentulos labefactatæ sint; a Senibus autem sustentatæ, & restitutæ*: & ab Augustino signate de Romanorum Regno, Sermone XLV. ad Fratres in Eremo: *Regnum Romanorum tamdiu perseveravit, quamdiu Sapientes regere permiserunt; sed dum Juvenes inexpertes elegerunt, tamquam Justitiam ignorantes, acceptores personarum facti sunt, & justitiam perdentes, dominium Orbis terrarum amiserunt.* Inde illa Metii Falconii querela adversus Tacitum Imperatorem in Vopisci scriptis: *Quæ malum ratio est, habere Imperatorem, qui eos faciat Consules, Duces, Judices, quorum vitas, merita, ætates, familias, gesta non norit?* Et admonitio illa Tiberii ad Senatum: *Ne quis nobiles adolescentum animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. Ut enim novelli citharœdi,* (ait exactæ sapientiæ scriptor Xenophon) *multas citharas perdunt, ita cupidi juvenes Rempublicam ut plurimum evertunt.* Verum enim vero Juvenibus quoque multis viam communivit ad *Romanum* Regnum, quæ canos incana Prudentia sæpissime præit, jure ut cum Comico dixerim in Trinumo:

A *Non ætate, verum ingenio adipiscitur sapientia.*

Mitto vero singulos exhibere. *Wilhelmus* unus, *Hollandiæ* Comes, electus *Romanorum* postmodum Imperator, dignus est plane, qui paria hac in parte faciat cum Henrico: *Nam, & idem electus est* (verba Bekæ sunt in Othone III. Ultrajectensi Episcopo XXXVI.) *vicesimum agens annum, adhuc imberbis, rubore decorus, cute candidus, crine nigerrimus, & in dispositione totius corporis collaudandus.* Non igitur sic expendenda ætas in deferendis imperiis, ut ab his continuo Juvenes arceantur. Neque enim is fuit *Ciceronis*, *Augustini*, aliorum sensus: sed eatenus, si virtute nulla defectus suppleatur ætatis: secus autem, si ætate Juvenes, virtutibus polleant, scientiaque civili, vel militari cæteris præstent. *Indignum est enim*, teste Valerio Maximo Lib. III. *eum*
B *honori nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus est:* ideoque in sapientissima Republica Romanorum, *Valerium Corvinum* tertio, & vigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus, ad Consulatum promotum legimus, & *Martio Juniori*, *Scipioni Africano*, *Pompejo Magno*, *Octaviano Augusto*, aliisque Ducibus, ob singularem rei militaris disciplinam, & ob candorem ingenii, ante tempus Consulatus, aliosque honores delatos scimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationem *Romani*, quo minus suffragantibus meritis, Dictaturas & Consulatus, aliosque maximos honores meritis civibus demandarent. Quos enim amplissimis ornamentis dignos putabant, satis annorum, & ætatis habere ducebant. *Apud Majores* (inquit Tacitus Annal. XI.) *virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis*
C *artibus fiderent, licitum petere Magistratus, ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa Consulatum, ac Dictaturas inirent.* Et M. Tullius ipse jam senex Philipp. V. *Ab excellenti eximiaque virtute progressum ætatis expectari non oportere*, sapienter scripsit. *Ibi enim perfecta est ætas, ubi est perfecta virtus*, Ambrosio teste Oratione, quam habuit in Obitu *Theodosii* Imperatoris: tametsi apud *Romanos L. Julius* Trib. pleb. *Q. Fulvio Flacco*, & *Manlio Acidino* Coss. rogationem ad Populum tulerit, qua declaravit, qui, & quibus annis nati quemque Magistratum peterent, caperentque. Qua de re plura videre est apud Alexandrum ab Alex. *Lib. Genialum Dierum* III. Et Cujacium XVII. *Observationum Cap.* XXXIV.

NEC PRIUS CREDITA] Vecerius: *Ille, ut contra opinionem hominum per Celtas, perque Comitatum Pontificis renunciatus Rex fuit, &c.* Immo nec ipsi *Henrico* res
D ea credita, si credimus eidem Historico, sic pergenti: *Itaque statim is, qui nihil minus, quam Cæsarea gubernacula sibi credenda cogitaverat, omnium primum gratis immortali Deo, Lectoribusque agendas censuit.* Firmantur eadem his Lehmanni: *Comiti Henrico oblata ab Electorum Senatu dignitas, nova quidem, & inexpectata videbatur.*

AD SUMMOS ALEMANIÆ PRINCIPUM APICES] Admirationis electi *Henrici Romanorum* Regem causa altera ex mente Nostri. Re vera siquidem *Henricus*, Lucemburgensis Comes, competitoribus suis potentia, & opibus inferior habebatur, eratque status illius longe infra fastigium Cæsareæ majestatis. Vide me supra ad Rubricam I. in Verbo *Pauper* pag.
E 16. & ad Rub. III. in illis, *Cujus & opes creverant*, pag. 108.

Discimus illud etiam hoc e loco, cum iis sensisse Nostrum, qui censebant ex sola *Germanorum* natione deligendum esse *Romanorum* Regem, qua de re Baldus *in Cap. Venerabilem extra de Elect.* Martinus Laudensis *in Tract. de Principe Singulari.* Joannes Feraldus *de Juribus, & Privilegiis.* Lancellotus *in Templo suo omnium judiciorum Lib.* I. *Cap.* I. *§.* 2. Quæst. I. & 3. Fulvius Pancianus *Lib.* II. *de Prob. Cap.* XXXV. *Num.* 50. *& seq. Henning. Geden. Simon Pistorius*, *Petrus de Andlo. Petrus Hegius.* Pomeranus *de Imperatore Romano Lib.* II. *Part.* I. *Cap.* I. Majolus *in Canicularibus Diebus Tom.* VI. *Colloquio* I. *quod est de majestate, atque amplitudine Imperii Romani pag.* 1215. aliique com-
F plures, qui & Quæstiones alias his affines erudite tractant: *Quo* nempe *pacto active, & passive translatum Imperium fuerit ad Germanos, juxta Cap. Venerabilem, &c. Germanus quis vere putandus sit, ut præfici jure Imperio queat. Possitne cum Germano Gallus concurrere, & in Imperatorem eligi*, & alias generis non diversi.

SUPREMÆ DIGNITATIS FASTIGIUM] *Apex Imperialis* aliis.

UT QUANTO HUMILIUS HABUERIT IPSE PRIMORDIUM] Ostendi in primis Rubricæ II. Notis, *antiquos Henrici* VII. *stipites extitisse.* Unde Ferretus ad imitationem Nostri: *Nam ex clara satis prosapia ortus, inter cæteros bello strenuus, & consilio prudens valde putabatur.* Extant & a Carrione hæc ea de prosapia scripta Lib. IV. Chronici in Lothario Imperatore Primo:

Ex

Ex hac concubina (Baldrada) *Lothario nati sunt duo filii, Lotharius tertius, & Hugo Dux Lotharingiæ. Hoc Hugone nati, Hugo filius & Lotharius nepos, Italiæ regnum obtinuerunt accersiti contra Berengarium. Ab eodem Hugone descendit stirps Comitum Lucelburgensium, quæ produxit Imperatorem Henricum* VII. *& ex hoc natos Bohemiæ Regem Joannem, & hujus filium Carolum* IV. *Imperatorem, & ex Carolo natos Wenceslaum, & Sigismundum Imperatores.* Et infra eodem libro, in Lothario altero, cognomento Saxone: *Sed cum Brabantinorum stirps interiisset, translatus est Ducatus ad Hollandiæ Comites. Inde ad Comites Lucelburgenses, qui originem trahunt ab Hugone Comite, nepote Lotharii, qui filius fuit Lotharii primi Imperatoris.*

Videtur nihilominus hic *Mussatus* persequi caussam admirationis tertiam, quod *Henricus* attigisset Imperii *Romani* culmen, eamque tribuere Generis ipsius humilitati, quæ res idcirco mira, quia penitus aliena receptis a moribus *Germanorum*, qui Tacito teste, *Reges suos ex nobilitate, Duces ex virtute* sumere consuerant. Nec immerito. *Siquidem enim ignavis, & parvi pretii hominibus Rempublicam committas*, (inquit Dio Cassius ore Agrippæ Lib LII.) *mox Nobilium iram, propter contemptam eorum fidem, in te provocabis, & maximis in rebus clades patieris. Quid enim præclari homo ignavus, aut ignobilis gerat? quis eum non despiciat hostis? quis ei socius obtemperet? quis militum non dedignetur sub signis ejus esse? Sed nec hoc omittendum est, hujusmodi virum, si rem perperam gerat, plus tibi damni daturum, quam ab hostibus*
125 *sit expectandum; sin recte aliquid egerit, statim ejus animum bonarum artium expertem, amentia completum iri, eumque postea tibi ipsi formidabilem fore.* Legimus itaque Deuteronomii Primo, *nobiles cum sapientibus judices populi constitutos a Moyse:* &, si profanis in Historiis disquiramus, haud dubie reperiemus, *Solonem*, inclytum *Atheniensium* legislatorem, Magistratus omnes constituisse ex *Nobilibus:* Areopagum *ex iis, qui honesto loco nati essent:* Tiberium denique Cæsarem, id observare solitum, ut *mandaret honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectandas, ut satis constaret non alios potiores fuisse.*

At enim, quæ *Mussatus* hic de *Henrico* scripsit, scripta mihi potius videantur respectu pauperis olim Comitatus ejus, & exiguarum opum, quam humilis ejusdem Stirpis. Ut ut senserit, ac scripserit ea de re Noster, in *Henrici* Genus amplius non inquiro, haurio potius id inde moniti, *Humilitatem generis obesse debere nemini, quo minus ad apices honorum evolet, ei si Virtus adsit.* An non enim vocatus *Abdolonimus* ob ornamenta virtutum a ligone suburbani horti ad *Sidoniorum* sceptrum? rogatusque postea *Alexander*, cur ejus consilio vir adeo humilis multis aliis, potentia, & generis fama longe clarissimis, prælatus esset, scite respondit: *ne quis forte existimet, me non Virtuti, sed Generi, potentiæque regnum tribuisse: atque ut is, qui Regnum accepit, intelligat, se id a me, non a Majoribus suis accepisse, hocque beneficium grata memoria prosequatur?* Fuere *Tulli Hostilii* incunabula sordida in agresti tugurio patris: at hæc illi neutiquam obstitere, quo minus valida, & matura ætate Imperium *Romanum* caperet, regeretque. Pari gradu *Varro* ex macellaria patris taberna apicem dignitatis ascendit. Pari *Cicero*, pari *Ventidius Bassus* ex plebeja, & ignobili familia Consulatum adepti sunt. Ea re *Maximino*, Opilioni a puero, Imperium delatum est; nec impedimento fuit *Bonoso* ignobilis, & peregrinus sanguis, quin ad Augustale solium eveheretur. De *Valentiniano* restione, *Flavio Valerio Justino* bubulco, *Martiano* fabro ferrario, qui summo tandem cum imperio *Romanæ* Reipublicæ præfuere, res est notior, quam ut a me pluribus debeat illustrari. Bohemi quidem *Primislaum*, patre licet rustico natum, uno eodemque omnium Ordinum assensu Regem sibi, ac Dominum præfecere. *Tamburlanus* e pastoritia casa ad Imperii Turcici culmen emersit. *Bamba*, aratro deposito, in Hispaniarum Regem assumptus est. Adjice his *Rodulphum*, creatum Romanorum Regem, quia strenuissimus; licet parvi & ipse dominii, ac Comitatus, ut *Henricus*, esset. Ita nempe de illo Ptolemæus Lucensis ad annum MCCLXXIII. *Eodem anno Comes Rodulphus de Absburg in Imperatorem eligitur. Qui quidem fuit parvi dominii, & Comitatus; sed strenuissimus in rebus, sicuti facta pro Lucensibus probaverunt.* De *Agrippa* consulatur Tacitus, de *Severo* Spartianus, de *Curtio Rufo*, Africæ Proconsule, Fulgosus, de aliis, numero propemodum infinitis, qui humili loco nati, Virtute duce ad honorum, & imperiorum culmina pervenere *Valerius Maximus.* Enimvero, ut una cum Paschalio desinam in Gnomis politicis, excerptis ex Tacito, *quem penes est Virtus, huic ad ea, quæ meritus est, nitenti generis ignobilitatem obesse plane iniquum est.*

NATURA] Latet hac in voce caussa tertia promotionis *Henrici* ad *Romanorum* regnum. Natura quippe parens rerum omnium habita, credita quoque Fasces, Regna, Principatus, Imperia mortalibus elargiri. Sensit hoc C. Jul. Cæsar, qui apud Dionem Lib. XLI. clare, nec ambitiose dixit, *Naturam duas necessarias res, easdemque salutares humano generi comparasse, ut alii cum imperio essent, alii eis subjicerentur, nihilque esse, quod, citra hæc, ne minimo quidem queat spatio perdurare.* Sensit & Tullius iis in libris, quos de Legibus edidit, cum inquit: *nihil tam aptum esse ad jus, conditionemque Naturæ, quam Imperium, sine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse Mundus potest. Naturam ipsam* denique *Regem esse commentum* aperte testatus est Plinius Lib. II. Nat. Hist. Cap. XVII. *idque cum ex omnibus animalibus clare cognosci, tum ex Apibus, quæ sine Rege esse non possunt.* Creant illæ scilicet sibi Regem cæteris magnitudine excellentem, & mansuetudine clariorem: unde & sine aculeo est, ut nonnulli volunt, & alas cæteris minores habet. Ex alveario non exeunt, nisi ipse egrediatur; eo exeunte totum conglobatur agmen, & Regem circumdat undique, ut vix videri possit. Singulæ se ejus obsequio offerunt, & ei proximæ esse contendunt: fessum humeris sublevant, aliquando & totum portant. Ubicunque Rex sederit, ibi totus exercitus castra figit. Illo viso, totus animatur grex: eo amisso examen dilabitur. In alveario dum resident, Rex solus a labore immunis est, cæteræ omnes perpetuo mel colligunt, vel collectum disponunt. Circa Regem quædam semper adsunt Apes, fortem aculeum habentes, & tanquam lictores Regem custodientes, quæ & offendentes, vel vitiosas puniunt. Mortuo Rege, nisi corpus ejus auferatur, cæteræ Apes fame se necare permittent potius, quam ab eo recedant. Sola voce, quasi imperio, cæteras in officio continet, unde & hanc cæteris magis vocalem habet. O Bestiolæ providentem industriam! quæ tanta cum virtute, ut sic dicam, politica conjuncta, Sapientissimum quemque merito rapiat in admirationem sui.

Sonat eadem *Naturæ* vox ipsiusmet *Naturæ bona*, quorum aliqua sunt Animi, alia Corporis: ideoque retulerim non invitus ad hæc ipsa bona caussam tertiam electionis *Henrici*. Sublatus ille scilicet ad apicem Cæsareæ majestatis *ob Virtutes*, quæ Animi bona sunt, *roburque corporis, & strenuitatem miram*, qua longe supra Proceres *Germaniæ* reliquos eminebat. Ab his sane dotibus commendatus ille Pontifici *Clementi* V. fuit, prælatusque cæteris a *Pratensi*. Ne multis: De *Virtutibus* ejus ita clare locutus Pratensis apud Conradum Vecerium ex Villano: *Quum Clemens, quem præcipuum crederet, tantæque successioni idoneum quæsivisset, Pratensis, Ecclesiarumne libertatis respectu, an studio Gibellinarum partium, an consuetudinis in Urbe quondam institutæ memor, Henricum, ait, Luceburgiæ Comitem, nulli Germaniæ Principum cedere arbitror, sive Religionem, sive Fidem, seu certe Magnitudinem animi spectaveris.* Et paullo post: *Juvit assertionem Cardineam Henrici quoque integritatis gloria, quam ex rebus fortiter, probeque gestis fama jampridem exorta, ad Clementem quoque pertulerat.* Et infra: *Sed & maxime spectata Virtus Henrici profuit, ut cunctorum suffragiis, ac ne uno quidem repugnante, Rom. Regni sceptra florenti juveni deferrentur.* Accedit Vecerio Mutius, qui diserte: *Legati celeriter mittuntur, jubenturque festinare, antequam Rex Avinionem veniat, & incipiat turbam, quam parturiebat. Et simul statuerunt communi consilio, quem potissimum eligendum Principibus proponerent. Censuerunt autem nominandum Comitem de Lucelburg, Religionis Ecclesiæque amantem, & strenuum cum moderatione in rebus agendis, & bello.* Adstipulatur his etiam Merula non obscure. *Ubi nempe persuasum Clementem vidit* (Pratensis) *de Henrico Luceburgi Comite subjecit. Huic paternæ opes haud magnæ sane erant. Justitia, Prudentiaque tum rerum gestarum gloria, quam natalibus, aut gentili regno illustrior.* Ita Merula. Sed & Bertelius de Virtutibus Henrici suffragium in hac Tribu tulit: *In tanto porro successu temporis Henricus noster in Virtute, Prudentia, & rerum gerendarum peritia profecit, ut, fama ejus usquequaque per Germaniæ fines diffusa, omnium voto in Rom. Imperatorem exoptaretur.* Adi Scriptorum aliorum Elogia, quæ de Virtutibus tanti Viri dedimus supra, *in primis Notis Rubricæ* III. *a pagina* 63. *usque ad* 75. *& in aliis paginæ* 80. *usque* ad 84. Quibus ego scilicet testimoniis aliis pluribus firmare validius possim, 126
præluxisse *Henrico* nitentes Virtutum illius multarum, & maximarum faces ad Imperii *Romani* decora promerenda.

De *Strenuitate* ejusdem nihil hic haberem pariter, quod adjicerem superioribus *Notis paginæ* 83. nisi pollicitus fuissem ante (*pag.* 25.) ostensurum me, non ultimum inter caussas Electionis illius præcipuas in *Roma-*

norum Regem deberi *Strenuitati* locum. Missis igitur Strenuitatis illius Præconibus, quos audivimus supra in paginis recensitis, ecce tibi lectum illum ob Strenuitatem maxime in *Romanorum* Regem, testimonio luculentissimo Virorum Cl. trium, *Naucleri*, *Cavatii*, *Carrionis*, quos, ut hic laudarem, missos ultro in allatis aliàs Elogiis *Strenuitatis* feci. Fatentur hi scilicet uno & eodem ore, cum Virum strenuum, magnanimum, industrium, belli pacisque artibus clarum inquirerent Electores, quem unum ex omni Principum *Germaniæ* numero summæ rerum preficerent, lectum unum e multis *Henricum*, quod is unus talis inter cæteros eluceret. Ad rem igitur apposite Nauclerus: *Placuit Pontifici consilium* (Pratensis) *& simul cum Cardinale nominant etiam Electoribus Comitem de Lucemburg, virum magnanimum, industrium, atque catholicum, Pratensi tum bene notum.* Apposite pariter Cavatius Lib. III. Historiarum Cœnobii D. Justinæ Patavinæ ad annum 1308. *Vergente anno Henricus Comes Luceburgensis Romanum Imperium capessivit, cui Pontifex insignia Romæ per Legatos dare pollicebatur, si ante biennium armatus in Italiam descenderet. Arbitrabatur idem ebullientes ubique factiones Welphorum, & Gibellinorum posse restingui ipsius Cæsaris prudentia, vel armis. Cæsar ipse, licet opibus, ac ditione inter Germanos Principes minor; tamen belli pacisque artibus longe major, ingentem de se opinionem excitaverat.* Sed omnium uberrime, & honorificentissime Carrio *Strenuitatem* Henrici cum omni reliquarum Virtutum illius agmine copulavit *Libro* IV. *Chronici*, & ejus quoque intuitu præfectum fuisse docuit Imperio Romani clavi: *Cum Septemviri convenissent Francfort, conjunctis suffragiis elegerunt Henricum Comitem Lucelburgensem, Cal. Novembris, septimo ab interitu Alberti mense, de commendatione Balduini Archiepiscopi Trevirorum, qui in fratre Henrico non opes, quæ exiguæ erant; sed alia ad justam, & salutarem gubernationem magis necessaria præsidia, atque ornamenta veriora prædicabat, generositatem naturæ, ingenii præstantiam, excelsi animi magnitudinem, moderationem in omni vita, justitiam, peritiam rei bellicæ, vigorem ætatis & corporis, robur, ac firmitatem ad tolerandos militiæ labores.* Quæ possit hac de re fax isto Sole clarior? quod Elogium plenius? quæ copia verborum uberior reperiri? Ea propter jure Trithemius, ut alibi differebam, cum Henricum *Strenuum* appellasset statim eundem *dignum Imperio* nominavit: jureque ante illum *Rodulphus*, & *Adulphus*, & post eundem *Ludovicus* IV. præfecti fuerunt Imperio rerum Strenuitate duce. Quippe de *Rodulpho* talibus Ptolemæus: *Comes Rodulphus de Absburg in Imperatorem eligitur, qui quidem fuit parvi dominii, & Comitatus; sed strenuissimus in rebus.* De Adulpho Ferretus: *Tandem cum alter alteri, per supremos apices Alemaniæ favere dedignaretur, ad eos, quos media generis, & opum fortuna respexit, sermo dirigitur, quos inter vir strenuus satis, & fortis Adulphus, de Maxio fama præclarus gratior visus est.* De Ludovico IV. Joannes Villanus Lib. IX. Cap. LXVI. *Eodem anno a Principibus Germaniæ facta est electio Duorum Germaniæ Regum, fratris nimirum Ducis Bavariæ, Ludovici nomine, viri strenui, & egregii &c.* Miles enim debebat is esse, qui præficiendus erat Imperii *Romani* clavo, testimonio Bekæ *in Othone* III. *Ultrajectensi Episcopo* XXXVI. nec qualiscumque Miles; sed strenuus, secundum etymologiam ejusdem nominis, quod est Miles. Hinc, apud laudatum *Bekam*, Cardinalis, a quo Miles renuntiatus est *Wilhelmus*, Hollandiæ Comes, in Imperatorem postmodum eligendus: *Oportet*, inquit, *unumquemque militare volentem esse magnanimum, ingenuum, largifluum, egregium, & strenuum. Magnanimum in adversitate, ingenuum in consanguinitate, largifluum in honestate, egregium in curialitate, & strenuum in virili probitate.* Qualis re ipsa idem Wilhelmus fuit, ejusdem Bekæ præconio in laudato loco, nempe, *fidelis* is fuit, *catholicus*, *animo prudens, militia strenuus, propriis potens viribus, multorum Principum consanguinitate, & affinitate connexus, juventute fervidus, experientia moderatus, gratus moribus, & specie corporis in oculis omnium gratiosus*, quibus quasi numeris probus absolvitur Imperator.

Fortunaque] Fortuna & ipsa sibi fasces, regna, & imperia vendicat in ore Vulgi, eaque caussa quarta promotionis *Henrici* ad apices Imperii summos ex Vulgi mente. Sed & alii sic loquuti ad vulgarem captum. Virgilius in carmine de Fortuna:

Fortuna immeritos auget honoribus.

Seneca Tragicus in Thyeste:

Habere regnum casus est, virtus dare.

Sallustius in Catilinario Bello: *Fortuna in omni re dominatur.* Et in Jugurthino: *Humanarum rerum pleraque Fortuna regit.* Nec alio pertinet Simulacrum Fortunæ aureum, quod *Romani* Orbis Monarchæ, Cæsares Augusti, semper in cubiculo ad extremum usque vitæ halitum servare solebant, moriturique suum ad successorem cum Imperii honore, onereque transmittere. Ea re scilicet id fiebat, ut indicaretur, reverenter ab iis habendam esse Fortunam, cujus arbitrio, imperia dari, stare, cadere putarentur. Meminit ejus moris *Capitolinus*, qui *Antoninum Pium* Augustum moribundum hoc officii genero suo *M. Aurelio Antonino*, quem successorem sibi designaverat, præstitisse scribit his verbis: *Tertia die cum se gravari videret, M. Antonino Rempublicam, & filiam præsentibus Præfectis commendavit. Fortunamque auream, quæ in cubiculo Principum poni solebat, transferri ad eum jussit, signumque Tribuno,* Æquanimitas, *dedit, atque ita conversus, quasi dormiret, spiritum reddidit.* Et in M. Aurelii Antonini Vita: *Ob hoc*, inquit, *Antoninus Pius, cum sibi adesse finem vitæ videret, vocatis amicis, & præfectis, eum uti successorem imperii omnibus commendavit, statimque signo,* Aequanimitas, *Tribuno dato, Fortunam auream, quæ in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire jussit*, Hæc ille. Sed & apud *Ælium Spartianum* leges, *L. Septimum Severum* Imp. aureæ Fortunæ simulacrum ante mortem geminare decrevisse, ut duobus filiis *M. & P. Antoninis Bassiano*, & *Getæ*, quos æquo jure successores sibi destinaverat, unicuique suum, relinquere posset. Sed *Eboraci* in *Britannia* morte præventus, quod animo conceperat, non peregit. Sic igitur rem istam omnem Spartianus expressit in ejusdem L. Severi Vita, *Fortunam* Capitolini *auream*, *Regiam* vocans. *Ultima verba ejus dicuntur hæc fuisse. Turbatam Rempublicam ubique accepi, pacatam etiam Britannis relinquo senex, & pedibus æger. Firmum imperium Antoninis meis relinquo, si boni erunt, imbecillum, si mali. Jussit deinde Tribuno signum dari,* Laboremus, *quia Pertinax, quando in imperium adscitus est, signum dederat* Militemus. *Fortunam deinde Regiam, quæ comitari Principes, & in cubiculis poni solebat, geminare statuerat, ut sacratissimum Simulacrum utrique relinqueret filiorum. Sed cum videret se perurgeri, sub horam mortis jussisse fertur, ut alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis Fortuna poneretur. Quod Bassianus prius contempsit, quam faceret parricidium.* Sic Spartianus recte, vereque. Non enim adeo diu postea Romæ *Bassianus* impius ille fratrem suum minorem *P. Getam* in Palatio, manu propria, in sinu matris subito trucidavit, ut *Herodianus* tradit. Et hoc de more cum *Spartiano*, & *Capitolino* satis.

Mundanis] Frequens ea vox apud Nostrum, ut 127
& apud *Auctorem Chronicæ Aulæ Regiæ*, Occurrit enim primo *Cap.* IX. in laudibus supra memorati Petri, Archiepiscopi Maguntini: *Eodem anno, Nonis Junii, Reverendus Pater Dominus Petrus, natione Treverensis, Moguntinus Archiepiscopus, expertus & excellens Medicus, sapiens Principum Consiliarius, vir in omnibus eventibus mundanæ conversationis fortunatissimus, præsenti seculo vale faciens, ætate senili confectus, de carnis ergastulo spiritum exhalavit extremum.* Secundo, Cap. XIII. in Carmine, quo deploratur obitus Mariæ Reginæ Franciæ, Henrici VII. F.

O mens, mundana videas quod & omnia vana
Sum, quæ tu cernis, tu vere labentia spernis.

Tertio, Cap. XVI. in deploratione status Regni Boëmici:

Ex istis vanis, mundanis cottidianis
Actibus & factis, nobis nunc, & prius actis
Digne debemus nos emendare, &c.

Dei Nutum In Excelso Consistere] Non solum his *Mussatus* pie claudit Rubricam istam, Deum supra *Naturam*, & *Fortunam* locans, sed & illi, uti caussæ potissimæ, electionem *Henrici* rursus adscribit. Itaque *Deo res aliter disponente*, ac alii cogitarant, Bertelius; *Deo providente* Nauclerus, elatum illum ad Imperium scribunt: nec temere ipsemet *Henricus*, renuntiatus præter opinionem Cæsar, *primum omnium*, ut est a Vecerio scriptum, *immortali Deo*, auctori præcipuo sublimitatis suæ, *gratias egit.*

IN RUBRICAM V.

Alemaniæ Placatio] Hæret difficulter hic Titulus *Rubricæ* V. quod inde nulla fere ratio placatæ *Alemaniæ* constet, Hæret ille tamen ex eo, quod uni Henrico sese *Alemania* subjecerit universa, quæ bellis, & dissidiis inter se scissa præstare id minime potuisset. Sed apparebit id ipsum clarius ex auctario nostro ad primam Notam Rubricæ proxime consequentis.

Universorum Principum Ferventioribus Assensibus] Ob id maxime, quod *Germanorum* Principum Optimus haberetur, brevi magna facinora patraturus, quibus Imperii *Romani* decus excresceret. Vide me supra in ejusdem Elogiis pag. 68. & 84.

Plebis Clamoribus] De more. Solitum enim olim,

olim, ut hodie, ubique terrarum, ac gentium recens creatis Principibus a cunctis Ordinibus acclamari. De minore Ordine, quo de Noster hoc loco, Plinius in Panegyrico Trajani: *Et Populus quidem Romanus dilectum Principem servat, quantoque paullo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat, quibusque aliquando clamoribus gestum alterius & vocem, hujus pietatem, abstinentiam, mansuetudinem laudat. Tibi ascendenti de more Capitolium, quamquam non id agentium Civium clamor, ut jam Principi occurrit &c.* Symmachus Epist. XXXI. in auctario ad Honorium: *Acclamationibus, quæ subjectæ sunt, gaudii sui causas Plebs Romana testata est, ac Serenitati vestræ in dies singulos gratias agere tum destitit.* Procopius latine redditus Lib. I. Goth. ubi de Justiniano, qui tanti faciebat acclamationes istas, ut sibi caverit clamores populi primo dari Romæ, deinde Theudato: *Et ut Populus Rom. semper Imperatori, deinde Theudato in Theatro, & Circo, & sicubi acclamari contigerit &c.* Nicetas Lib. I. Andronici: *Accipiter volavit ad magnum palatium, & supra domum sedens, in qua designatos Imperatores moris est ab universo populo bonis verbis appellari. Renuntiationem incipiunt, & ita ordinant: Alexii, & Andronici Magnorum Impp. Rom. Comnenorum multos annos, & apertis faucibus canentes.*

Rite vero tributus Plebi CLAMOR a Nostro, non *Plausus*, sive quod acclamationes Plebis ut plurimum cum clamore, sive quod re ipsa ingenti sonitu, *apertis*, ut modo vidimus ex Niceta, *faucibus*, *contentisque vocibus* ederentur. Talem, præter *Plinium* laudatum ante, clamorem Vulgo tribuit Seneca Epistola XXIX. extrema; *Cæterum si te videro celebrem secundis vocibus Vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomica ornamenta obstrepuerint, &c.* Ideoque *Plinius* ibidem loci, ut clamoris ejusdem magnitudinem palam faceret, usus est *personandi* verbo, pro quo *Seneca* in laudata Epistola *obstrepere* maluit usurpare. Vocabant ob id etiam acclamationes Vulgo κραυγὰς, & θορύβους, hoc est *vociferationes*, & *tumultus*, ipsumque acclamare Βοᾷν, ἐκβοᾷν, ἀλαλάζειν, ἐπικράζειν, ἐπικραυγάζειν, quod est *vociferari*, ac *perstrepere*, nominabant. Sed ingentem clamoris vim in acclamante Populo signate tetigere *Græcorum*, & *Latinorum* multi. E Græcis inter cæteros *Libanius*, & *Nicetas*: e Latinis *Sidonius*, *Diaconus*, *Victor*, tradentes sic a Populo acclamatum interdum, ut ipsimet Dii clamorem illum audirent, palatia præ sonitu disrumperentur, Populus ipse deveniret ad ravim usque, hoc est, ad defectum vocis. Adscribam singulorum verba, ne videar supra fidem loqui. Primi ea sunt, quæ profero ex Legatione ad Julianum: *Ubi autem hæc quidem finem habuerunt, tua vero incrementum acceperunt, & occasio sese obtulit mentem tuam aperiendi, Dii clamorem audiverunt, quantum antea nunquam, tum Virorum, qui non theatrum tantum compleverant, sed etiam montis sinus; tum Fœminarum, cum pro more suo singulæ ex ædibus suis acclamatione fausta prosequerentur ob ea, quæ hic gesta fuerant.* Subjicio, quæ Nicetas habet in Isacii, & Alexii libro: *Angebatur animo, quod proclamationis ordo immutatus esset, Filio enim priori loco contentis vocibus acclamabatur ita ut sonitu Palatia disrumperentur; ille autem posteriore clamore filii acclamationes firmiores sequebatur.* Tertium sibi locum Sidonius vindicat, cujus ista sunt *in Epist.* III. *Lib.* IX. ubi de acclamationibus, & plausibus Fausto, Rejensi Episcopo, concionanti datis: *Licet prædicationes tuas nunc repentinas, nunc cum ratio poposcisset elucubratas raucus plausor audierim, &c.* Claudit reliquorum agmen Aurelius Victor *in Pertinace*, & ex eo Diaconus *Lib.* X. *Miscellæ Historiæ*, de dicto Pertinace loquentes ambo: *Huic mortuo* DIVI *nomen decretum est, ob cujus laudem ingeminatis ad vocis usque defectum plausibus acclamatum est.* Eratque proprium adeo Populi contentis ad defectum usque vocibus acclamare, ut apud Suetonium *in Caligula Cap.* VI. Tiberius e somno faustis acclamationibus populi fuerit excitatus: & Poëtæ acclamantem alicubi Populum inducentes, vocem, & clamorem ejus ad Cælum usque pertingere perpetuo canant.

Quod si forte fortuna Populus aliquando remissius acclamasset, admirationi res erat illa, ut nova, & lasciviæ plena; eaque acclamatio æquabatur concentui potius, quam clamori. Diserte Theodoricus apud Cassiodorum Lib. I. Var. Epist. XXXI. de acclamante Rom. Populo in theatro: *Profertis voces organo dulciores, & ita sub quadam harmonia citharæ concavum Theatrum per vos resonat, ut tonos possit quilibet credere potius, quam clamores.* Eas sane voces Plinius *clamores teneros*, & *Cantica* nominabat. Scribit ille scilicet Epist. IV. Lib. II. *Pudet referre, quæ quam fracta pronuntiatione dicantur, quibus quam teneris clamoribus excipiantur: plausus tantum, ac potius sola cymbala, & tympana illis canticis desunt.*

Evincunt ista clare omnia, clamores rite tributos Plebi acclamanti HENRICO VII. Cæsari Augusto: at quid hisce tandem illi clamoribus acclamatum? Non dubium, id, quod ab eadem Plebe reliquis solitum ubique Principibus acclamari, VITA nempe, VICTORIA, FELICITAS, SALUS, ÆTERNITAS, & id genus alia, quæ subnectam.

Acclamabatur in primis a Plebe Regi suo VITA, hac formula: VIVAT REX. Sic olim Sauli uncto, & creato Regi *clamavit omnis populus*, ut aperte liquet ex 128
Capite X. primi Regum, *& ait:* VIVAT REX. Sic Regum eorundem III. Cap. I. de Salomone legitur: *Tollite vobiscum servos Domini vestri, & imponite Salomonem filium meum super mulam meam, & ducite eum in Gihon, & ungat eum ibi Sadoc Sacerdos, & Nathan Propheta in Regem super Israël, & canetis buccina, atque dicetis:* VIVAT REX *Salomon &c.* Et Lib. IV. Cap. II. de Joë Rege uncto pariter, & creato: *Produxitque filium Regis, & posuit super eum diadema, & testimonium, feceruntque eum Regem, & unxerunt, & plaudentes manu dixerunt:* VIVAT REX Quæ quidem sic iterantur Lib. II. Paralip. Cap. XXIII. *Et eduxerunt filium Regis, & imposuerunt ei diadema, & testimonium, dederuntque in manu ejus tenendam Legem, & constituerunt eum Regem, unxitque illum Jojada Pontifex, & filii ejus, precatique sunt, atque dixerunt:* VIVAT REX. Manavit inde mos idem in Gallias. Siquidem eo in Opusculo, quod *Coronatio Christianissimi Galliæ Regis* inscribitur, in Tertia Thesauri Politici parte, ita scriptum extat: *Statim coronato Rege, atque in Throno sedente, Rhemensis Archiepiscopus ad illius amplexum, & osculum accedit: moxque ad populum conversus acclamat:* VIVAT REX. *Archiepiscopo autem sic acclamanti Cantorum Schola illico succinit:* VIVAT REX IN ÆTERNUM, *& post Cantores populus universus contentis vocibus formulam eandem:* VIVAT REX, *iterum ac sæpius repetit.* Romani pariter, sectatores omnis laudabilis instituti, VITAM acclamare soliti Principibus suis ad *Hebræorum* morem. Lampridius in Antonino Diadumeno de acclamatione Macrino, & Antonino facta: *Imperator Optime Maxime. Macrino, & Antonino* VITAM. Et in Alexandro Severo: *Dii Immortales Alexandro* VITA. Et paullo post: *Antoninorum Alexandro* VITAM. Inde Corippus Lib. III.

Augusti VITAM *lætis clamoribus optant,*
Post senium dicunt sese juvenescere, Mundus
Gaudet, & antiquæ repetit primordia formæ.

Defluxitque mos idem in Sacros ritus. Quamobrem in Actis Ordinationis *Erodii*, cum eum Populo coram, & astante Clero sibi in Episcopali dignitate successorem fecisset *Augustinus*, a populo acclamatum patet: *Deo gratias, Christo laudes; Augustino* VITA. Et in Creatione, & Consecratione *Romani* Pontificis, ex vetusto instructissimæ apud Mediolanenses Ambrosianæ Bibliothecæ Pontificalium, & Ritualium Codice: *Domino Nostro N. a Deo Summo Pontifici decreto, & universali Papæ* VITA. Quibus habentur hæc affinia in uno Vaticanæ Cæremoniali prisco; *Expleta Oratione a Pontifice, antequam Lector in ambonem ascendat, pronuntiat secundo Diaconus, & tertio Cantores, respondente illis Schola hoc modo: Exaudi Christe. Respondet Schola: Domino Nostro N. a Deo decreto Summo Pontifici, & universali Papæ* VITA. Et in altero: *Tunc Archidiaconus cum Diaconibus, & aliis sic incipit laudem alta voce: Exaudi Christe. Scriniarii respondent: N. Domino Nostro Papæ* VITA.

Quia vero acclamatio VITÆ, longæ vitæ votum cum precibus includebat, idcirco spectat huc proxime formula illa altera, qua MULTOS Principibus suis ANNOS in acclamationibus publicis exoptabant. Evagrius Lib. II. Cap. IV. Ὀρθόδοξε βασιλεῦ, σαυτὸν ἐκδίκησον. Λέοντος πολλὰ ἔτη. *Orthodoxe Rex, te ipsum vindicato. Leoni* MULTOS ANNOS. Nicetas laudatus ante: *Renuntiationem incipiunt, & ita ordinant. Alexii, & Andronici magnorum Impp. Romanorum Comnenorum* MULTOS ANNOS. Lampridius in Severo: *Alexander Auguste. Dii te servent. Cæsar noster, Augustus noster, Imperator noster. Dii te servent. Vincas, valeas,* MULTIS ANNIS *imperes.* Tertullianus etiam hujuscemodi vota pro Imperatoribus pro sanis persoluta dicit a Christianis in Apologetico Cap. XXX. *Precantes sumus semper pro omnibus Imperatoribus* VITAM *illis* PROLIXAM; *Imperium securum.* Quin & MULTOS de suis ANNOS iisdem adprecabantur. Ambrosius in Oratione funebri Valentiniani Imperatoris: *Quod si me ad illum revocatis dolorem, quod cito excessit e vita: nec ego abnuo, immatura obiisse ætate, quem* NOSTRÆ VITÆ TEMPORIBUS *fulcire cuperemus, ut de* NOSTRIS ANNIS *viveret, qui non potuit frui suis.* Facit huc etiam tritum illud Populi in congiario, quo de Tertullianus in Apologetico laudato nuper, Cap. XXXV. ad hunc modum scribens: *Jam si pectoribus ad translucendum quandam specu-*

 larem

larem materiam natura obduxisset, cujus non præcordia insculpta apparerent, novi ac novi Cæsaris scena in congiario dividendo præsidentis? etiam illa hora, qua acclamant:

DE NOSTRIS ANNIS *tibi Jupiter* AUGEAT ANNOS.

Unde Ovidius Fastorum I.

Augeat imperium nostri Ducis, AUGEAT ANNOS.

Quod & precabantur Amicis. Seneca de Beata Vita Cap. VIII. *Dicere solent eis, quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare.* Plautus Argyrippi ore, respondentis ad illa *Philenii* amicæ: Cur tu, objecto immerito meo, me morti dedere optas? *Ego te? quam si intelligam deficere vita, jam ipse* VITAM MEAM TIBI LARGIAR ET DE MEA AD TUAM ADDAM.

Tibullus etiam eodem spectans, ita blanditur Aniculæ Lib. I. Eleg. VI.

Vive diu, mi dulcis anus? PROPRIOS EGO TECUM,
Sit modo fas, ANNOS CONTRIBUISSE VELIM.

Nec alio voto *Priscilla* moriens amantem Maritum consolatur in Papinii Sylvis:

Pars animæ victura meæ, CUI LINQUERE *possim*,
O utinam, QUOS *dura* MIHI RAPIT *Atropos* ANNOS.

Cujus sane voti compotem factam *Alcestidem*, Admeti Thessaliæ Regis Uxorem ferunt, quippe quæ sola potuit ac voluit, fata permutando, Mariti vitam morte sua producere, teste Platone *in Symposio*, Juvenale *Sat.* VI. Ovidio *de Ponto*, Euripide *in Alcestide*, Seneca *in Medea.* Val. Maximo *Lib.* IV. *Cap.* VI. Hygino *in Fabulis*, & *Euripide*, qui morientem illam superstiti marito vale dicere fecit his verbis:

O *Vir* SALUTEM PRÆTULI MEÆ TUAM
PRÆ ME TIBI *ut* LUCEM *liceret* CERNERE.
EMORIOR PRO TE, *cum liceret mihi non mori.*

Spirant hæc, ædepol, adfectum merum; sed illa me formula, MULTOS ANNOS, rapit ad se rursus in Synodis, in quibus, & Imperatorum, & Patriarcharum saluti acclamari consueverat ad hunc fere modum, uti videre est in Concilio Chalcedonensi Act. IV. MULTOS ANNOS *Augustis. Patriarchis* MULTOS ANNOS. MULTI *sint* ANNI *Patriarchæ.* MULTI ANNI *Imperatoribus.* MULTI ANNI *Augustæ.* Sed apposite de Patriarchis, & hac illis acclamatione facta, Georgius Codinus in Libro de Officiis Aulæ, & Ecclesiæ Constantinopolitanæ Cap. XX. *Reperto intra septum Patriarchali sceptro, Imperator, ministerio nobilis adolescentis ex iis, qui sine pileo in Aula obambulant, accipit illud, stansque magna voce ita fatur: Sancta Trinitas, per Imperium ab ipsa nobis concessum constituit te Archiepiscopum Constantinopoleos, novæ Romæ, & Oecumenicum Patriarcham: moxque universi* MULTOS ANNOS *acclamant.* Et uberius Gregorius Phranza Lib. III. Chronici Cap. XIX. *Erat munus, & consuetudo Christianorum Imperatorum, ut electo Patriarchæ pedum, seu virgam pastoralem auream, lapillis & margaritis distinctam, donarent, &c. Finito autem tropario, Imperator surgens habet in manu dextra pedum. Accedit candidatus, cujus unum latus Cæsar, alterum Heracleæ Metropolita tegit &c. Deinde ad Imperatorem accedit, & consueta adoratione illum prosequitur. Imperator paululum attollens pedum, ait: Sancta Trinitas, quæ mihi Imperium donavit, te in Patriarcham novæ Romæ deligit &c. Deinde Chori psallebant, & acclamabant:* AD MULTOS ANNOS DOMINE, *idque tertio, & illud* ἀπόλυσις, *hoc est*, ILICET. Sed ego hac in formula fortasse multus, quam ipse
329 quoque Plinius afferret tum *in Panegyrico*, tum *in Epist. ad Trajanum*, Firmicus etiam *Lib.* I. *Math. Cap.* I. Ovidius XV. *Metam. Propertius*, *Pedo*, *Martialis* non uno in loco, si plurium calculis indigeret.

Præter VITAM, VICTORIAM Regi suo Populus acclamabat:

Corippus Lib. I.

— — *Sic vulgus amore*
Undique conveniens lætarum more volucrum
Tu VINCAS, *Justine canunt.*

Capitolinus de Gordianis: *Imperatores de Senatu Dii conservent. Imperatores nobiles* VICTORES *videamus.* Lampridius in Severo: *Alexander Auguste Dii te servent. Cæsar noster, Augustus noster, Imperator noster, Dii te servent.* VINCAS, *valeas &c.* Interdum VICTORIA simul Regi poscebatur, & VITA. Mussatus Noster *Lib.* VIII. *Rub.* VII. quæ est de inauguratione Romana Henrici VII. *Coronam auream capiti ejus imposuere, multis Cleri, populique applausibus inclyto Imperatori* HENRICO *semper Augusto* VITAM, VICTORIAMQUE *conclamantibus universis*, ubi hac de duplici acclamatione plura.

Vocor enim ad tertiam ex propositis, omine FELICITATIS plenam, cujus in secundo *Corippi* vestigium non obscurum:

Justinum, Sophiamque pares, duo lumina Mundi
Esse ferunt. Regnare pares in secula dicunt,

A FELICES ANNOS *Dominis felicibus orant.*
Insonuit vox illa diu, tandemque quievit.

Hinc illa Nicephori in Breviario Hist. καὶ κατήχοντο ἀνευφημοῦντες τοῖς βασιλεῦς. *Ita Imperatoribus* FELICITER *comprecantes recesserunt.* Suetonius etiam huc respexit, cum in Claudio scripsit Cap. VII. *Præsedit nonnunquam ludis in chori vicem, acclamante Populo* FELICITER. Et in Domitiano Cap. XIII. *Acclamari etiam in Amphitheatro epulari die libenter audiit, Domino, & Dominæ* FELICITER. Narrat ob id, hoc ipso ex more, Capitolinus *in Gordianis*, cum quadam die fatum Imperatorum *Gordianus* in *Africa* legeret, atque a Proconsulibus *Scipionibus* cœpisset, acclamatum ab Afris: *Novo Scipioni, vero Scipioni, Gordiano Proconsuli*, postque concionem cujusdam Decurionis Mauricii acclamatum a
B Populo: *Æquum est, justum est. Gordiane Auguste Dii te servent.* FELICITER. *Imperator es, cum filio imperes.* Nec alia fuit acclamatio Senatus in electione Probi, qua de Vopiscus his verbis in eodem Probo: *Probe Auguste, Dii te servent. Olim dignus, & fortis, & justus. Bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum militiæ, exemplum Imperii, Dii te servent. Assertor Reip.* FELIX *imperes, Magister militiæ*, FELIX *imperes.* Et post aliqua: *Tu Francicus, tu Gothicus, tu Sarmaticus, tu Parthicus, tu omnia. Et prius fuisti semper dignus imperio, dignus triumphis.* FELIX AGAS. FELICITER IMPERES.

Et his quidem postremis ex locis *Vopisci*, & *Capitolini* liquet, qua quoque formula *Romanis* olim Cæsaribus acclamaretur SALUS. Constabat illa scilicet hisce verbis: DII TE SERVENT, quibus nihil obvium magis in eorumdem historicis monumentis. Habet nempe
C primus in eodem Probo: *Quasi divino nutu undique ab omnibus acclamatum est. Probe Auguste*, DII TE SERVENT. Et in Tacito Senatus ore: *Auguste*, DII TE SERVENT. Alter in Maximo, & Balbino: *Æquum est, justum est, Sententiæ Sabini omnes consentimus. Maxime, & Balbine Augusti*, DII VOS CONSERVENT. Accedit his Lampridius in Antonino Diadumeno: *Macrine Imperator*, DII TE SERVENT. In Alexandro Severo: *Auguste innocens*, DII TE SERVENT. *Alexander Imperator*, DII TE SERVENT. Et mox: *Antonine Alexander*, DII TE SERVENT. *Antonine Aureli*, DII TE SERVENT. *Antonine Pie*, DII TE SERVENT. *In te salus, in te vita, ut vivere delectet.* Et infra: *Alexander Auguste*, DII TE SERVENT. Nec multo post: *Alexander Auguste*, DII TE SERVENT. *Cæsar noster, Augustus noster, Imperator noster*, DII TE SERVENT.
D Lego pariter in Antonino Vulcatii: *Antonine Pie*, DII TE SERVENT. *Antonine Clemens*, DII TE SERVENT. Et ubi non occurrit hæc formula? Adeo sane clare locus ille *Codicis Theodosiani Lib.* VII. *Tit.* XX. qui de Veteranis est, Acclamationis hujus meminit, ut omitti non possit. Ita scilicet is ad verbum scriptus: *Cum introiisset* (Constantinus) *principia, & salutatus esset a Præfectis, & Tribunis, & eminentissimis, acclamatum est: Auguste Constantine*, DII TE NOBIS SERVENT. *Vestra salus, nostra salus, vere dicimus.* Formula illa alia Trebellii *in Claudio:* DII TE NOBIS PRÆSTENT, ejusdem est notæ, nec interpretationem poscit. Acclamabant interdum etiam GLORIAM cum SALUTE. *Beka* de *Wilhelmi* Coronatione scribens in Othone III. Ultrajectensi Episcopo XXXVI. *Post hæc circumstantes Principes, adorantes Majestatem Regiam,*
E *acclamaverunt ipsi* SALUTEM, & GLORIAM.

Eo demum progressa fuit assentatio Populi, blandientis Principibus suis, ut iisdem precaretur ÆTERNITATEM ipsam, mansuramque diuturni sedem Imperii in immortalitatem omnem. Lampridius in Severo: *Auguste innocens, Dii te servent. Alexander Imperator, Dii te servent. Dii te nobis dederunt, Dii te conservent. Dii te ex manibus impuri eripuerunt*, DII TE PERPETUENT. Josephus de Salomone novo Rege facto Lib. VII. Antiqq. Judaic. Cap. II. *Hoc autem munus* (declarandi Salomonem Regem) *Sadoco Pontifici, & Nathani Prophetæ injunxit, mandavitque, ut invecto per mediam urbem, præcinente tubicine, prosequentium multitudo acclamaret:* IN ÆTERNUM *Salomon Rex* IN SOLIO SEDEAT.

Dimitto pensum istum cum Acclamatione illa: DEO
F GRATIAS, quæ forte manasse quoque potuit ex ore *Germanæ* plebis, applaudentis HENRICO, cum apud Capitolinum *in Maximinis* affinem ei formulam observare sit in illis: *Juppiter Optime*, TIBI GRATIAS. *Apollo venerabilis*, TIBI GRATIAS. *Maxime Auguste*, TIBI GRATIAS. *Balbine Auguste*, TIBI GRATIAS. TIBI GRATIAS, *Gordiane Auguste, &c.*

CLERICORUM ANTISTITUM] *Maguntini* cum primis, & *Balduini* fratris; sed & *Præsulum* aliorum. Addictus enim universæ fere *Germaniæ* Clerus HENRICO, RELIGIOSISSIMO PRINCIPI, delatum eidem Imperium ap-

applaudens, gratulatus est. Pari plausu Clerus illum *Romanæ* Sedis excepit, cum in Urbe Sacrorum Domina coronatus est, testimonio Nostri, qui ea de re scribens *Lib.* VIII. *Rub.* VII. meridiana luce clarius: *Coronam*, inquit, *auream capiti ejus imposuere*, *multis* CLERI, *Populique applausibus Inclyto Imperatori* HENRICO *semper Augusto vitam*, *victoriamque conclamantibus universis*. Tributi vero *applausus* utrobique sapienter CLERO, quod hi clamoribus mitiores sint, magisque deceant compositam Sacrorum Hominum majestatem.

ANTISTITUM] Nihil additum hic a Nostro frustra. Clericorum enim non una est species, & qui Sacris nondum Ordinibus initiati sunt, horum in numero recensentur. Fragmentum pervetus de Conversione *Bojariorum*, & *Carinthanorum* ad *Christianam* fidem, quod exiit e Bibliotheca *Freheri* una cum antiquis Scriptoribus aliis Bohemicarum rerum: *Ad augmentum servitii Dei primitus illuc post obitum Dominici Presbyteri*, *Sunarnagel Presbyter*, *ac præclarus Doctor illuc missus est cum Diacono*, *& Clericis*, *&c.*

IN SEDEM AUGUSTAM DELATUS EST] *Electionem* Cæsaris, *Inaugurationis* ejusdem *solemnia* consequebantur statim. Ea re Noster rite, & ordine *Henricum* VII. Electoralibus e Comitiis deducit in Augustam Sedem. Verum enim vero multa inter *Electionem*, & *Inaugu-*
130 *rationem* Romani Cæsaris intercedere consuerant, quæ juvat hic, loco suo, persequi, &, uti ad me hinc inde pervenire notitia potuere, transmittere posteris hac opella.

Electione Cæsarea peracta, statim Divorum *Ambrosii*, & *Augustini* Hymnus, *Te Deum Laudamus*, elatis de more vocibus canebatur; dein rogabatur Electus, ut electioni de se factæ præberet assensum, divinæ nolens resistere voluntati. Clarum id ex literis *Moguntini* de *Ludovici Bavari* renuntiatione in *Romanorum* Regem, *Romano* Pontifici datis his verbis, IV. Cal. Novembris anni CIↃ. CCC XIV. *Electione hujusmodi celebrata*, *eam nos omnes*, *& singuli Electores prædicti præsentes approbavimus*, *&* Te Deum Laudamus *alta voce fecimus decantari*, *& dictum nostrum electum*, *qui præsens extitit*, *& electioni de se factæ*, *divinæ nolens resistere voluntati*, *interpellatus cum instantia a nobis*, *reverenter consensit*. Eadem habentur ad verbum in literis *Trevirensis*, hac ipsa de re Pontifici eidem missis, X. Cal. Novembris ejusdem anni. *De Hymno* clare quoque meminit Chronicum Dominicanorum Colmariensium in Electione Alberti: *Albertum Ducem Austriæ in Dominum*, *& Regem eligimus Romanorum*, *& potestate nobis tradita similiter confirmamus*, *&* Te Deum Laudamus *solemniter cantaverunt. Cumque Dux præsens non adesset*, *extra Civitatem ad tabernacula perrexerunt*, *& ibi pannum pretiosum supra equum projecerunt*, *Regemque desuper sedere præceperunt*, *&* Te Deum Laudamus *cum magna lætitia cantaverunt.*

Recepto assensu novi Cæsaris, evulgabatur ejusdem electio: mox *Francofurtum* ibant in *D. Bartholomæi* templum, novoque Cæsare posito super Altare majus, iterabatur Divorum *Ambrosii*, & *Augustini* Hymnus. *Moguntini* literæ laudatæ nuper: *Deinde* (nempe post consensum ab Electo datum) *electionem ipsam Clero*, *& Populo solemniter fecimus publicari. Postmodum vero ipsum electum in Civitatem Frankenfordensium introducentes*, *in Ecclesiam S. Bartholomæi deduximus*, *& ipsum super altare majus*, *prout moris & consuetudinis est*, *adhibitis solemnitatibus in talibus debitis & consuetis*, *posuimus*, Te Deum Laudamus *denuo decantantes*, *&c.* Majolus in electione Potentissimi, & Invictissimi Principis Matthiæ: *Interea electus novus Rex ad altare abductus*, *flexis in superiori gradu genibus*, *ad orandum se composuit*, *Electoribus ad latera utrinque consistentibus. Tum vero statim:* Adjutorium nostrum in nomine Domini: *Psalmusque:* In virtute tua lætabitur Rex, *cum pertinentibus ad eum precatiunculis super novo Rege*, *dicta sunt. Quibus finitis*, *Rex in Altare ab Electoribus elevatus*, *& collocatus*, *Hymnusque Ambrosii*, *& Augustini*, Te Deum Laudamus, *tribus choris in organis*, *canticis*, *tubisque*, *& tympanis a cantoribus*, *buccinatoribus*, *& æneatoribus regiis electoralibus decantatus est.* Proclamationem quod attinet, testatus id ipsum est *Trithemius*, & qui Paralipomena adjecit *Chronicis Urspergensis*. Ac primus hisce plane verbis, ad annum CIↃ CCC VIII. *Cujus electionem* 27. *die Novembris divulgari Francofordiæ solenniter fecerunt.* Alter hisce ferme similibus pag. 349. in ipsomet Henrico VII. quo de Noster: *In loco*, *qui dicitur Reinsen*, *Trevirensis Diœcesis*, *electus fuit in Regem Rom. & futurum Imperatorem*, *& postmodum Francofordiæ more solito proclamatus.*

Locatus cum esset Electus super altare *D. Bartholomæi* majus, fidelitas eidem a populis jurabatur. Literæ Reipublicæ *Francofurtensis* ad *Aquisgranenses* datæ VIII. Kal. Novembris anni 1314. de juramento a se præstito *Ludovico Bavaro*, ut apud Herwartum extant in ejusdem Regis vindiciis, Cap. II. *Secunda feria proxime subsequente*, *prædicti Principes sex ad nos*, *in Civitate* Frankenfordensi *existentes*, *suos idoneos Legatos*, *& Nuntios miserant*, *notificantes nobis per eosdem*, *electionem ab ipsis celebratam*, *& rogantes quam intime*, *ut prædicto Domino rite electo in Regem* Romanorum *Civitatem* Frankenford. *reseraremus*, *sibi reverentiam*, *& obedientiam debitam exhibendo. Nos deliberatione diligenti præhabita*, *& usi prudenti Dominorum nostrorum consilio*, *qui nos taliter informarunt*, *feria* IV. *proxima*, *post diem* B. Lucæ, *Serenissimo Domino nostro*, *Domino* Ludovico *Romanorum Regi*, *Civitatem* Frankenfordensem *reseravimus*, *sibique*, *postquam super altare* S. Bartholomæi *exaltatus fuerat*, *quemadmodum vero Domino nostro*, *homagium & obedientiam debitam duximus generaliter faciendam.*

Præsentabatur hinc Electus Clero, & Populo, & ejusdem electio denuo solemniter enuntiabatur. Moguntini literæ memoratæ ante: *Deinde in cœmiterio Ecclesiæ antedictæ Clero*, *& Populo ipsum electum præsentavimus*, *& ejus electionem fecimus solemniter publicari.* Majolus in electione Matthiæ: *His omnibus peractis*, *porta Chori*, *quæ versus dextram est*, *iterum aperta*, *& Rex ab altari levatus*, *inter medios Electores per Chorum ad pegma*, *vel theatrum quoddam*, *extra Chorum in templum excitatum*, *& tapetibus pretiosissimis undique exornatum*, *uti omnibus sese sisteret*, *processit. Erant in theatro isto subsellia septem pro Electoribus*, *holoserico nigro obducta*, *& præterea unum unico gradu reliquis magis elevatum*, *& panno aurato stratum pro Majestate Regia*, *posita. Rege iterum in sedem suam collocato*, *Electores etiam*, Moguntinus, *&* Palatinus *ad ejus dextram*, Coloniensis, Saxo, *& Legatus* Brandenburg *ad sinistram*, Trevirensis *vero coram in medio consederunt:* Palatino *quidem orbiculum regalem*, Saxone *districtum gladium*, *& Legato* Brandenburg *sceptrum regium manibus tenentibus. Interim vero*, *dum loca sua Electores occuparent*, *tubicines*, *& æneatores cantibus indulgentes*, *clangore universum templum maximo repleverunt*, *quibus cessantibus publicatio*, *& proclamatio ad populum ab admodum Reverendo Domino* Georg. Frider. Greiffencloe a Volrath, *Præposito Moguntinense*, *& Wormatiense in hanc ferme sententiam facta est.* Et sequuntur ipsius proclamationis verba, quæ missa facio non invitus. Et hæc quidem omnia ad *Electionem* Romani Cæsaris attinebant. Nempe, proclamatione solemniter facta, Electores cum Majestate Cæsarea discedebant e *D. Bartholomæi* Templo, & eandem in Aulam regiam, eo, quo ad Templum accesserant ordine, deducebant.

Dabatur inter hæc opera, ut Electio Regis ad *Romani* Pontificis, & aliorum, quorum intererat, Principum aures illico deveniret. Nauclerus *de Henrici*, ejus nominis *Septimi*, electione scribens: *Facta electione*, *mox curabatur divulgari in Curia Papæ*, *& Regis Franciæ.* Exarabantur igitur ea de re literæ, erantque hæ Archicancellariorum Electorum partes, ut Electionis Cæsareæ fama *Germaniam*, *Italiam*, *Galliamque* compleret. Sancitum etiam per *Bullam Carolinam* fuit, ut rite Electus in *Romanorum* Regem, peracta statim electione, priusquam in aliquibus caussis aliis, sive negotiis virtute Sacri Imperii administraret, confirmaret Electoribus omnia privilegia, & quidquid ad ipsorum dignitatem, decus, libertatem, & immunitatem spectaret:

In aula vero Regia potissimum agebatur de primæ novi Regis Coronationis die, quam cum Electores unanimes delegissent, simul ac appulisset, novus *Aquisgranum* Cæsar una cum Electoribus accedebat, ut in Augusto *Caroli Magni* solio locaretur. Expressit morem istum *Beka*, Wilhelmi Coronationem verbis hisce narrans in Othone III. Ultrajectensi Episcopo XXXVI. *Postera vero die*, *quæ est omnium Sanctorum festiva solemnitas*, *universa multitudo Prælatorum*, *& Principum deduxit electum Regem ad Basilicam perpetuæ* Mariæ *Virginis*, *ut solemnem benedictionem acciperet secundum ritum antiquæ consuetudinis*, *quem* Monasteriensis, *&* Mundensis *Episcopi similiter ordinarunt*, *infra Sacrarium*; *sed eundem* Leodiensis, *&* Trajectensis *Episcopi vestitum ornamentis Leviticis in modum Diaconi perduxerunt ante regale solium*, *quem ex tunc* Coloniensis *Archiepiscopus*, *Cancellarius Italiæ collocavit in sede Majesta-* 131
tis, *ita dicens: Super Thronum regni gloriose sedens*, *Judicium*, *& Justitiam in terra facias*, *&c.*

Aquisgrano vero habitus is honos, ut illic novo *Germanorum* Regi primi diadematis insignia deferrentur, ex Sanctione *Caroli M.* qui cum Urbem illam vivens in amoribus habuisset, eandem Regni *Romani* sedem haberi voluit, ibique reliquos a se Reges in augusto suo solio collocari: quamquam certis de caussis *Romani* Cæ-

Cæsaris coronationem primam alibi quandoque celebratam ex Historiis constet, utpote *Francofurti* anno 1562. & 1612. *Ratisbonæ* anno 1575. & ex Argentinensi, *Bonnæ* anno 1314. quo *Federicum* inibi coronatum tradit. Emicuit ista mihi ratio e Fragmento, quod modo laudati Argentinensis Chronicum præit, hac verborum face: *Carolus creatus Imperator, Galliarum fines adiit, & locum qui* AQUIS, *ob aquarum calidarum adeptionem, traxit vocabulum, solito more venandi caussa aggressus est, & perplexione sylvarum, & errore viarum a sociis separatus, thermas calidorum fontium, & palatia inibi reperit, quæ quondam* GRANUS, *unus de* Romanis *Principibus, frater* Neronis, & Agrippæ, *construxerat: quæ longa vetustate deserta, ac demolita, frutetis quoque, ac vepribus occupata, pede equi, quo sedit, inter saltus rivos aquarum calidarum percepit, & reperit. In quo loco sub titulo & honore B. Dei Genetricis* MARIÆ *fundavit Ecclesiam miri decoris, quam auro, & argento, & vario ornatu soli, æreis cancellis quoque & januis magnifice, & mirifice adornavit. Ad cujus etiam fundationis structuram cum columnas, & marmora aliunde habere non posset,* Roma, Ravenna, *ac* Treveri *devehenda curavit, nullum laborem, ac sumptum recusans. Consecrationem vero ejusdem Basilicæ quanta solemnitate Episcoporum, & Prælatorum, quanta totius Regni, & Imperii Primatum, & Principum numerositate celebraverit, adscito etiam* B. Leone, *Sanctæ* Romanæ *Sedis Præsule, series gestorum principalium manifeste dictavit. Illius namque Ecclesiæ celeberrima dedicatio sub præsentia Metropolitanorum, & Episcoporum numero* CCCLXV. *excepta innumerabili multitudine Ducum, Marchionum, Comitum, Baronum tam* Italiæ, *quam* Saxoniæ, *tam* Bavariæ, *quam* Alemaniæ, *& utriusque* Franciæ, *ab omnibus est gloriosissime solemnizata. Illic igitur Domino Apostolico, & omnibus prædictis Nobilibus, & egregiis personis congregatis Imperator meruit ab omnibus obtinere pro nimia devotione, quam erga ipsum locum, & matrem* Christi *habebat, ut in Templo eodem sedes unctionis regiæ locaretur, & locus regalis, & Caput* Galliæ *trans* Alpes *haberetur, & in ipsa sede Reges successores, & heredes Regni initiarentur, & sic initiati jure dehinc imperialem benedictionem* Romæ *a Domino Apostolico, sine ulla interdictione, planius assequerentur. Confirmatum, & sancitum est a D. Apostolico* Leone, *& a* Carolo *Rom. Imperatore semper Augusto, quatenus ratum, & inconvulsum hoc statutum, & decretum maneat, ut* Aquisgranum *Sedes Regni trans* Alpes *habeatur, sitque caput omnium Civitatum & Provinciarum* Galliæ. *Acquieverunt universi voluntati Imperatoris, qui ad hoc solenne dedicationis ex diversis regnis confluxerant, ac bonum, & acceptum coram Deo, & hominibus Apostolici, & Imperatoris decretum astruxerunt, & omnium graduum Episcoporum, Abbatum quoque banno corroborari hanc petitionem universi acclamaverunt.* Lumen etiam aliquod mihi Lupoldus accendit his verbis, in Tractatu de Juribus Reg. & Imp. Romanorum Cap. x. *Quod autem bis Rex* Romanorum *ungitur, & coronatur ante unctionem, & coronationem Imperialem (ut est dictum) hoc reputo propter duo Regna principalia, quæ habet, fuisse introductum. Primum est Regnum* Germaniæ, *cui accessit regnum* Lothariense, *seu* Lotharii, *ut patet ex dictis supra in Capitulo* v. *Et idem dico de Regno* Arelatensi, *vel Regno* Burgundiæ, *quod* Otho *Primus, (ut refert* Chronica Francorum) *in suam potestatem accepit: unde ratione hujus Regni* Germaniæ, *cui dicta regna accesserunt, Rex* Romanorum *primo ungitur, & coronatur* Aquisgrani. *Hic enim locus est caput Regni, ut etiam notat Hostiensis* in Summa de Princip. & reg. §. Cui confitendum, sub §. Cui Imperator. *Cui etiam concordat dicta* Chronica Godfridi *dicens, quod Carolus M. ibi principalem Sedem Regni Francorum constituit. Secundum regnum est, regnum Italiæ &c.* Ptolemæus Lucensis Episc. ad ann. MCCI. de *Othone* loquens, caussamque Coronationis ejus Aquisgrani notans: *Coronatur*, inquit, *Aquisgrani Otho ad majorem solemnitatem, & ad refrænandum impetum Theutonicorum ex caussa jam dicta.*

Aquisgranensis demum coronationis Cæremoniæ peculiares, ac propriæ fuerunt istæ. Simul ac affulsisset illi decreta lux, deferebatur in Deiparæ templum Cæsareus omnis habitus, & ornatus. Eo se deinceps conferebant Septemviri, electorali amictu clari, quique ex Ecclesiasticis Electoribus tribus futurus erat novi Cæsaris Consecrator, is Episcopalem, sive Pontificalem habitum assumebat. Nulli Præsulum Electorum has ego partes adscripsi definita nota, quod legerim, *Trevirensem* olim jus istud sibi vendicare solitum, quod Ecclesia sua cæteris antiquior haberetur; *Coloniensem* vero postmodum eodem fungi munere consuetum, quod & Consecratio, & Coronatio suis in finibus fieret; primo denique *Moguntinum*, tanquam *Germaniæ* Metropolitanum, & Regni Cancellarium, hoc officio functum. Scilicet hæc apud Sigonium extant Lib. VII. de Italiæ Regno: *Consecrationis, quæ cum Coronatione conjuncta est, jus ad Moguntinum Antistitem, qui Germaniæ Metropolitanus, & Regni Cancellarius erat, delatum est: quamvis Trevirensis id munus sibi vendicaret, quod Ecclesia sua cæteris antiquitate præstaret; Coloniensis vero, quod ea consecratio in suis finibus fieret.* Itaque coronatus miro Scriptorum omnium consensu *Henricus*, ejus nominis *Septimus*, a *Coloniensi*, ut liquebit infra: a *Moguntino*, & *Trevirensi* successor ejus *Ludovicus Bavarus* ex *Argentinensi*; seu potius a *Trevirensi* solo, ut Herwartus probat *Lib.* I. *Bavari* ejusdem *defensi Cap.* VI. quemadmodum a *Moguntino* solo *Matthias* ex *Majoli* fide.

Repeto post excursum istum Coronationis *Aquisgranensis* ritus. Morantibus in æde Deiparæ sacra Septemviris, ibique præstolantibus adventum Regis, Regni Comites, Proceres, & Barones huc illum pompa celebri deducebant, cujus sane pompæ imaginem *Majolus* ad amussim expressit oculatus testis. Accedenti ad templum Regi Consecrator Archiepiscopus occurrebat, usque ad illius portam, cum Electoribus reliquis, Suffraganeis, & omni Clero: cumque Rex ad Consecratorem veniens, in ipso templi vestibulo preces aliquot effudisset, prodibat Altare versus, præcedentibus Septemviris cum insignibus Imperii, & ornatu Cæsareo; pone vero sequentibus Ecclesiasticis, inter sacros Hymnos, quibus omne templum undique personabat. Septemviri simul ac attigissent Altare, traditis hæreditariis suis Marescallis insignibus, paratis in suis sedibus considebant: Rex autem humi stratus initio, mox, ubi precatiunculæ quædam fuissent a Consecratore super eum dictæ, elevabatur in solium, obductum attalico, sive aurato panno, in eoque coram Altari positus assidebat. Interim sese Consecrator accingebat ad Officium Missæ, quæ inchoabatur, & celebrabatur statim, cumque *Sequens*, ut vocant, absolutus esset, antequam Evangelii duceretur initium, Rex abjecta, quam hactenus tulerat, Electorali veste, ad altare ductus procidebat in genua, eoque facto Litania super eumdem proxime legebatur, cumque ad versiculum illum deventum esset: *ut nos exaudire digneris*, Consecrator surgens, baculumque Episcopalem manu tenens addebat: *ut hunc famulum tuum N. in Regem eligere digneris*; itemque; *ut eum benedicere, sublimare, & consecrare digneris*; ac tandem, *ut ad Regni, & Imperii fastigium perducere digneris*, Choro subinde subjiciente, & respondente: *Te rogamus Domine, &c.* 132

Finita Litania, surgebat Rex, statimque Consecrator quærebat ex eo latinis verbis: *Velletne Christianam, & Catholicam religionem retinere; Christianam Catholicam Ecclesiam defendere; Justitiam administrare; Imperium augere; Viduas, & pupillos tueri, & Pontifici Romano debitum honorem præstare, atque exhibere?* Cumque ad quæstiones singulas affirmando respondisset Cæsar, ex sede precatoria progressus paululum Altare versus, omnia sese ista constanter servaturum jurejurando confirmabat.

Post hæc Consecrator ad præsentes Electores, Principes, Comites, Barones, & universum populum conversus, latino sermone pariter alloquebatur eosdem: *Vellentne Majestati Regiæ se submittere, ejus regnum confirmare, mandatisque, & præceptis ejus obedire, juxta doctrinam Apostoli, jubentis omnes subditos esse Magistratibus, sive Regi, tanquam præcellenti, sive Ducibus, tamquam ab eo missis, &c.* Cumque Electores, & Principes, & universus populus: *Fiat, Fiat, Fiat*, respondissent, traducebatur ab Altari Rex ad humilem suam sedem, indeque benedictione a Consecratore accepta, deducebatur per Chorum in Sacrarium ipsum, unde mox prodibat assumpto Levitici, sive Diaconi habitu, ut Evangelium publice recitaret.

His ita peractis, fiebat Unctio triplex, Regum *Hebræorum* more, quod ritus unctionis *Christianorum* Regum inductus sit ex præcepto veteris Testamenti, in quo, *Lib.* I. *Regum Cap.* IX. legimus, Deum præcepisse Samueli, *ut ungeret Saulem Ducem super populum Israël*, quod & fecit, ut indicat Caput sequens: deque Davidis unctione *in eodem Libro Cap.* XVII. & Salomonis *Libro* III. *Cap.* I. deque aliis per Heliam unctis *in eodem Libro Cap.* XIX. & Ext. *de Sacra. unct. Cap. uno verf. unde in veteri*: ubi etiam dicitur, *quod in novo Testamento unctio Regis, vel Principis a capite ad brachium est translata.* Ungebatur itaque Romanorum Regi primo loco *Caput*, secundo *Pectus*, tertio *Manus*, ut hinc intelligeret, sibi dandam esse operam, uti Mens sua, Voluntas, & Actiones omnes *Christianam* pietatem undique redolerent. Video nihilominus, *Bekam*, in alias laudata Coronatione *Wilhelmi*, solius unctionis tertiæ meminisse, ab Archiepiscopo *Moguntino* hisce verbis, ac ritibus celebratæ: *Archiepiscopus vero Moguntinensis, Cancellarius Germaniæ, cum oleo sanctificato dexteram*

A *teram ejus foras unxit*, *ita dicens*: *Consecrare te dignetur Omnipotens Deus in Regem Rom. qui David per manum Samuelis Prophetæ Regem inungi jussit super populum Hebræorum.* Sed unctionis multiplicis clara in *Majolo* mentio, ubi de Consecratione Matthiæ in Romanorum Regem: *Nudato* siquidem *illo* (ut cum ipso loquar) *Catechumenorum oleum Consecrator accepit*, *& signum Crucis vertici primum capitis*, *postmodum cervici inter utrumque humerum*, *porro pectori*, *& tandem dextro brachio inter carpum*, *& cubitum inunxit*, *verba ista pronuntians*: *Ungo te in Regem oleo sanctificato*, *in nomine Patris*, *& Filii*, *& Spiritus Sancti*, *succinentibus subinde Musicis Hymnum*: Unxerunt Salomonem, &c. *Et Consecrator manus etiam Regis inunxit.*

B Sic unctus *Romanorum* Cæsar in Sacrarium denuo concedebat, ibique absterso oleo, & ornatu Diaconi, sive Levitici, posito, cum Electorali veste redibat in Templum, & antequam absolverentur inchoata Sacra, Cæsareis insignibus ornabatur. Hinc Electores duo, *Trevirensis* & *Coloniensis* Matthiæ Regi gladium instar acinacis, sive gladii *Turcici*, nonnihil incurvatum, qui *Caroli M.* fuisse perhibetur, tradidisse feruntur in manus, Consecratore dicente: *Accipe gladium per manus Episcoporum*, *&c.* cumque Consecrator diceret: *Accingere gladio &c.* gladius idem in vaginam iterum reconditus per Seculares Septemviros alligatus est ad ejusdem latus. Anulo vero Consecrator idem cum certorum verborum pronuntiatione digitum ejusdem induit, Sceptrumque regium in dextram; orbiculum imperialem in sinistram tradidit, his adjectis verbis: *Accipe*
C *virgam virtutis*, *& æquitatis*, *&c.* Coronam tandem Imperialem Septemviri tres Ecclesiastici, capiti Regis simul, Consecratore dicente: *Accipe Coronam regni*, *&c.* imposuerunt, & aurato eum *Caroli M.* pallio condecorarunt. Quibus expletis, Rex Electoratus *Palatini* administratori Orbiculum; Legato vero *Brandenburgico* Sceptrum porrexit: moxque a *Trevirensi*, & *Coloniensi* ad Altare perductus, jusjurandum, quod omnia, quæ bonum Imperatorem decent, facturus esset, præstitit. Sacramentum inde Cœnæ accepit, ac tandem abductus in excitatum versus meridiem pegma, sive Theatrum, ab Electoribus Ecclesiasticis in solium regium eo in Theatro, loco Sedis *Caroli M.* quæ *Aquisgrani* erat (*Matthiæ* quippe Regis Coronatio celebrata *Francofurti*) collocatus est, Consecratore dicente: *Sta*, *& retine locum regium*, *quem non jure hæreditario*, *nec paterna successione*; *sed Principum electione in regno Alemaniæ*
D *tibi noveris delegatum.* Accessit his precatiuncula, qua hymno, *Te Deum Laudamus*, excepta, *Maguntinus* suo, & Collectorum nomine Majestati Cæsareæ gratulatus est, eidemque universum *Romanum* Imperium, cum omnibus ejus Electoribus, Principibus, & Statibus commendavit. Dimisso denique Sacro, Rex in solio suo persistens Nobiles aliquot gladio *Caroli M.* percussos Equites auratos fecit: relictoque subinde Templo in Curiæ palatium iit, numos identidem inter eundum spargens, Septemvirûm, Procerumque Regni, & Imperii comitatu septus. Isto plane ritu *Matthiam* Cæsareis ornamentis insignitum *Majolus* tradit, iisdemque conspicuum e Templo reductum in Regiam, ad illic instructam regalem mensam, juxta constitutionem *Aureæ Carolinæ Bullæ.*

Sed enim monendus mihi Lector meus hoc loco,
E non semper eo ritu tradita fuisse Regni *Romani* insignia novo Regi. Siquidem enim audiamus *Bekam*, longe secus ea se res habuit in *Wilhelmo.* Cum enim illum *Leodiensis*, & *Trajectensis* Episcopi vestitum ornamentis Leviticis in modum Diaconi produxissent ante regale solium, eundem exhinc *Coloniensis* Archiepiscopus collocavit in Sede Majestatis, dicens: *Super thronum Regni gloriose sedens*, *judicium & justitiam in terra facias.* Maguntinus, Cancellarius Germaniæ, cum oleo sanctificato dexteram ejus foras unxit, dicens: *Consecrare te dignetur Omnipotens Deus in Regem Rom. qui David per manum Samuelis Prophetæ Regem inungi jussit super populum Hebræorum.* Treverensis, Cancellarius Galliæ, manus illi superimposuit, dicens: *Descendat in te Spiritus sapientiæ*, *intelligentiæ*, *scientiæ*, *pietatis*, *fortitudinis*, *& consilii*, *replearisque spiritu timoris*
F *Domini.* Marchio Brandenburgiæ, Regis Camerarius, anulum ei tradidit, dicens: *Accipe signaculum Monarchiæ*, *ut Rom. Imperium in suo vigore conserves*, *quod ab incursione Barbarorum invicta virtute defendas.* Dux Saxoniæ, Regis justitiarius, donavit ipsi gladium, dicens: *Accipe sceptrum regium*, *ut rebelles severa correctione potenter affligas*, *omnesque benevolos in pace gubernes.* Dux Bavariæ, Comes Palatii, sive Dapifer, dedit eidem Globum aureum, dicens: *Accipe globum sphæricum*, *ut omnes terræ nationes Rom. Regno subjicias*, *& gloriosus Augustus appellari valeas.* Rex demum Bohemiæ, Regis Pincerna, de consensu Coloniensis Archiepiscopi, coronam argenteam capiti suo superimpressit, dicens: *Accipe Diadema splendidum*, *& sis in virtuosis actibus adeo coruscus in terris*, *ut coronam æternæ felicitatis habere merearis in cælis.* Post hæc autem circumstantes Principes, adorantes Majestatem Regiam, acclamaverunt ipsi SALUTEM, & GLORIAM: accedentes quoque sin- 133
gulatim Primates ad regale solium præstiterunt eidem debitæ fidelitatis homagium. Quibus mira solemnitate peractis, idem Rex per plenam hebdomadam festivam explevit Curiam, cunctisque Principibus suæ ditionis patefecit excellentiam. Hæc totidem fere verbis *Beka*, cujus ex scriptis, ea dum accurate verso, morem illum alterum hausi non protritum, spectantem ad inaugurationem primam *Romanorum* Regis, recens electum in *Romanorum* Regem *Aquisgrani* coronari minime potuisse, si non esset Miles. Itaque Miles antea creabatur, idque præstitum in Wilhelmo, *qui cum electionis suæ tempore Armiger fuisset*, *non Miles* (verba sunt ejusdem Bekæ in Othone III. Ultrajectensi Episcopo XXXVI, ut ex his obiter *Militis*, & *Armigeri* discrimen notes) *cum repentina festinatione præparata sunt omnia*, *quæcunque sibi fuerant necessaria*, *ut secundum ritum Christicolarum Impp. Miles fieret*, *antequam Aquisgrani diadema Regni susciperet*, *statimque creatus est Miles*, solemni, quem inibi videre operæ pretium fuerit, ab aliis æque non expresso Militum creandorum ritu.

Illud etiam nosse juverit, plenior ut inaugurationis hujus cognitio mentes instruat, ex *Gherardaccio*, Bononiensi Historico, qui ritus ejus *Lib.* XVI. *Historiæ suæ Patriæ* persecutus est, defuncto Cæsari parentari solitum in *Aquisgrani* templo, simul ac recens Electus in illius locum, templum idem inibat, accepturus primæ Coronationis decus. Recenset idem quoque Scriptor ibidem loci inter insignia, novo Cæsari Aquisgrani tradita, *Crucem*, *Lanceam*, & *Pomum aureum*, de quibus altum apud alios silentium extat.

Adjicio, elationem *Germani* Cæsaris in augustam sedem, receptam ante multo fuisse moribus *Romanorum*, ut Hydatius docet, qui Fastorum initio de Aureliano loquens: *Antiochiano*, inquit, & *Orfio. His Coss. levatus Aurelianus Imperator.* Et mox de Tacito: *Et levatus est Tacitus Romæ.* Bono nempe jure, & optima ratione lectus. Nam qui secus (modo nempe non bono) ad idem forte fortuna fastigii devenissent, ii non *levati*; sed *levantes se* potius dicti. Liquet id aperte ex iis, quæ de *Eugenio* Tyranno idem *Hydatius* habet, ut hac illum ratione non bona delatum innueret ad Imperii culmen: *Valentinianus Junior apud Viennam est interfectus*, *& levavit se Eugenius Tyrannus*, *postmodum Theodosius Augustus interfecit Eugenium.* Alios alibi rite ad Imperium evectos, *levatos in cathedram* idem Hydatius dixit, quod eo pacto apud Milites auctoritas Imperatoria sumeretur. Tribunal etiam inscendisse eum, qui Imperator futurus esset, docemur exemplo *Diocletiani* apud Flavium Vopiscum in Numeriano: *Hic cum tribunal ascendisset*, *atque Augustus esset appellatus*, *& quæreretur*, *quemadmodum Numerianus esset occisus*, *educto gladio*, *Aprum præfectum Prætorii ostentans percussit.* Hinc Hydatius mihi rursus ad manus: *Eo ipso anno levatus est Gratianus Augustus in Galliis apud Ambianos in Tribunali a patre suo Augusto Valentiniano*, *die* IX. *Kal. Sept.* Et paullo post: *Et levatus est Valentinianus Junior Aug. filius Aug. Valentiniani ab exercitu in Tribunali*, *die* X. *Kal. Decemb. in Civitate Acinco.* Et infra: *His Coss. levatus est Arcadius Aug. Constantinopoli in milliario* VII. *in Tribunali a Theodosio Augusto patre suo*, *die* XVII. *Kal. Febr.* Alia erat *Levatio in clypeum*, ut in eo stans Imperator futurus elevaretur, & ostentaretur, itaque iniret Imperii Majestatem. Meminit ejus Corippus *Lib.* I. *de laudibus Justini Minoris*, nobisque morem omnem egregie repræsentat:

Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbem
Attollunt lecti juvenes, *manibusque levatus*
Ipse ministrorum supra stetit, *ut sua rectus*
Littera.

Et possent ejusdem generis exempla ex aliis cumulari; sed ea dudum inserui Commentario DE SEPULCRO, in quo morem istum adstruo pluribus & illustro.

Nec omiserim, *Coronam* Aquisgrani deferri solitam, videri *argenteam*, non *auream* extitisse, licet aliam animo, an oculis dixerim, sententiam imbiberit *Hieronymus Balbus*, Gurcensis Episcopus, qui se *Carolum* V. Corona aurea insignitum vidisse testatus est in *Germania*, cum apud illum, Coronationis suæ tempore, Oratorem ageret *Ludovici*, Pannoniæ, & Boëmiæ Regis. Aliter enim alios ego Scriptores omnes sensisse video, & in his Ferretum, qui Lib II. Hist. suorum temporum in Adulpho: *Decoratus*, inquit, *argenteo Diademate*, *quo primum D. D. Cæsares a Principibus*

bus vestiri solent, rem actu capiens, ad extollendos Imperii fasces totus enititur. Et in Henrico VII. *Ut autem Cæsar decretus, de more Principum Aquisgrani locum attigit, assumpturus primam argentei Diadematis infulam, perfectis his, quæ Augustum Principem decent, assistentibus Procerum turbis, circa reformandos Imperii fasces, eorumque distributionem curas omnes advertit.* Sensit id ipsum, & scripsit, de hoc ipso Henrico loquens, Georgius Merula initio Lib. VII. Vicecomitum Antiquitatum: *Agebatur annus a salutifero Virginis partu millesimus trecentesimus octavus, cum Henricus pro vetere instituto argenteo Diademate in Germania insignitus, &c. ad Clementem, ea tempestate Avenione agentem, Legatos mittit, &c.* Ita Beka, laudatus alias in Coronatione Wilhelmi: *Rex,* inquit, *Bohemiæ, Regis Pincerna, de consensu Coloniensis Archiepiscopi, coronam argenteam capiti suo superimpressit.* Et Marius Æquicola suis in Commentariis Italicis Mantuanarum rerum, de Carolo IV. scribens: *Aquisgrani corona argentea, ferrea in Lombardia, Romæ aurea decoratus.* Inde disertissime Albericus in Indice, Verbo Corona: *Imperator triplicem Coronam recipit, primam argenteam in Alemania, ferream in Modoëtia Comitatus Mediolani, & auream in diversis locis.* Videntur autem nullæ in usu fuisse argenteæ coronæ ante *Crassi* tempora, *Divitis* cognomento, quod is primus coronas, argento auroque folia imitantibus, suis in ludis exhibuisse feratur, cum ante, *Theophrasto* teste, vel ex floribus odoriferis, vel ex floribus sine odore, vel ex arborum ramis, & frondibus conflari solerent. Et hæc a me dicta multis de metallo Coronæ imponi solitæ Cæsareo vertici *Aquisgrani*, ne cui fraudi sit *Bzovius*, qui de *Federici* Coronatione loquens *ad annum* CIↃ CCCXV. *Num.* II. tradit, illum in *Germania* corona ferrea decoratum. Siquidem hæc illius sunt: *in Germania de summa Imperii Ludovicus Bavarus, & Fridericus Austrius depugnabant. Illum Archiepiscopus Trevirorum, qui non potuit, Aquisgrani: hunc Archiepiscopus Coloniensis Bonnæ, in loco, in quo non debuit, diademate ferreo ornatum, Regem Rom. renuntiavit:* illius inquam, ea præsertim in parte, quæ ad *ferreum Diadema* spectat, cum *Argentinensis*, totidem fere verbis hac ipsa de re loquutus ante, quam *Bzovius* de scribendis Ecclesiasticis Annalibus cogitaret, nullius omnino Diadematis fecerit mentionem. Habet ille scilicet ad annum CIↃ CCC XIV. *Ludovicus itaque Aquisgrani a Moguntino, & Trevirensi in loco, in quo debuit, sed non a quo debuit: Federicus vero in Bunna a Coloniensi, a quo debuit; sed non in loco, in quo debuit, coronati sunt.* Incidi tamen, postquam hæc scripseram, *in Magni Chronici Belgici Collectorem*, notantem ex alio Collectore, Imperatorem *Romanorum* futurum, coronatum fuisse quadruplici Corona, prima *ferrea* per Maguntinensem, secunda *ex variis metallis composita* per Trevirensem, tertia *argentea* per Coloniensem, quarta *aurea* per Papam Romæ, quæ quanti quisque voluerit æstimabit, habebitque verba Collectoris hujus in Notis Rubricæ XII. ad illa: *Ferrea corona, &c.*

Cum igitur Mussatus scripsit, Henricum suum, renuntiatum *Romanorum* Regem, *delatum in augustam*
134 *Sedem,* docere plane voluit, *eum juxta recensitos ritus Aquisgrani unctum, argenteo Caroli M. diademate coronatum, locatum in ejusdem Sede.*

Roges: *Quonam ista* Die; *quove* Anno *contigerint Aquisgrani?* Ad hæc: *Cujus* Electoris, *sive* Consecratoris *manu?* Tertio: *Solusne* Henricus, *an una cum* Uxore *fuerit coronatus?* Quarto: *Quinam E* Proceribus *Coronationem istam luce suæ præsentiæ decorarint?* Postremo: *Quid hæc illi* Coronatio *contulerit juris, nominis, incrementi?*

Diem quod attinet, major me suffragiorum numerus in eam sententiam ducit, ut existimem, Henricum VII. *Aquisgrani* regio primo diademate coronatum solemni Epiphaniæ luce. Tale plane suffragium ea de re tulit Vecerius ex Villano, qui diserte: *Sabaudo reverso, voluntateque Clementina perspecta, conventus Aquisgrani indicitur. Coiere anno insequente ad id Concilium, inter alios Proceres, Dux Brabantiæ, Comes Flandriæ, & Comes Raynaldus. Ibi, peractis solemnibus, generoso vertici regium diadema Archiepiscopus Agrippinæ, more majorum, ad octavum Idus Januarii imposuit. Quem diem, & Constitutiones Ecclesiæ celebrari ob memoriam Magorum voluerunt, & tum publica lætitia celebriorem reddidit.* Tulerunt & alii suffragium idem, hique potissimum, quasi ex eadem Tribu. Argentinensis *in Chronico.* Scriptor *Appendicis,* quæ *Martini Poloni Supputationes* extendit. Trithemius *in Hirsaugiensi. Magni Chronici Belgici Concinnator.* Nauclerus *Vol.* II. *Generat.* XLIV. Lehmanus *in Spirensi Chronico Lib.* VII. *Cap.* X. Henninges *in Genealogicis Tabb.* Ciaconius *in Clemente* V. Bertelius *in Historia Luxemburgensi,* Meyerus *in Annalibus Flandriæ: in Ecclesiasticis* Bzovius, aliique sexcenti, jure ut mirer, unum ex omnibus Cavitellium, nescio quo ex auctore, literis prodidisse: *Kalendis illum Januariis,* hoc est, *festo Dominicæ Circumcisionis die, Aquisgrani, invito Philippo Gallorum Rege, coronam primam Imperii retulisse.* Quod enim Elias Reusnerus scripsit in Tabula Lucemburgensis domus, *eum quadragesimo tertio ab Electione die Aquisgrani armis, & insignibus Cæsareis exornatum,* à communi sententia non abhorret. Voluit ille scilicet, *Henricum electum Rom. Regem* IIX. *Cal. Decembris,* quem inter diem, & Feriam Sacrorum Magorum adoratione verendam, quadraginta trium dierum numerus intercedit.

Annus Coronationis ejusdem haud ita certus, ut *Dies.* Video nempe censuisse quosdam, celebratam illam anno millesimo trecentesimo octavo: nonnullos biennio post: alios demum eandem in trecentesimum nonum supra millesimum conjecisse. Eorum in numero, qui annum illi trecentesimum nonum supra millesimum adscripsere, fuerunt Anonymus, qui *Paralipomena* condidit, *adjecta Chronicis Urspergensis,* Georgius Merula *initio Lib.* VII. *Vicecomitum Antiquitatum,* & Abrahamus Bzovius *in Annalibus Ecclesiasticis ejusdem anni,* quorum ego sententiæ non subscribo. Cum enim electus ille fuerit adulto jam anno 1308. hoc est occidente Novembri, die *D. Catharinæ* sacro, quod alibi firmatum est satis, qui fieri poterat, ut eodem ineunte anno coronaretur, hoc est initio Januarii mensis, cum eo nondum ille mense fuisset electus *Romanorum* Cæsar? Haud ego quidem his ita sentientibus unquam assenserim; longe vero minus approbaverim, quæ *Bzovius* peracta commemorat eodem anno, ante coronationis decus, reversos nempe tum fuisse Legatos Cæsareos a *Romana* Sede cum mandatis Pontificis, *ut Henricus intra biennium Romæ esset,* cum ea tempestate nondum Legati Cæsarei *Romanum* Pontificem adiissent. Qui Coronationem Regis ejusdem primam rejecerunt in Epiphaniæ diem, anni millesimi trecentesimi decimi, id illa ratione ducti fecisse videntur, quod, non nisi post reversos Legatos suos a *Romana* Sede, *Aquisgrani* fuerit coronatus: illi vero non nisi post *Aprilem* mensem, ut Vecerius habet: aut *Julium,* ut est apud Magni Chronici Belgici Concinnatorem, anni CIↃ CCC IX. *Avenione* discesserint, cujus ergo, Feria Magorum trium, consequuta reditum Legatorum, nulla alia esse potuerit, quam quæ anniversaria celebritate colenda redierit Januario mense anni CIↃ CCC. X. Talis *Vecerii,* talis *Cavitellii* mens in eorum scriptis, quam nec improbare audeo, nec probare. Sequor ego scilicet Mussatum nostrum, scribentem, delatum illum in Augustam sedem post Electionem ipsam, anteque multo, quam Legatos suos *Romano* Pontifici delegasset. Sequor autem non invitus Nostrum, quod & is, æquævus Henrico Scriptor, longe minus, quam cæteri recessisse putandus sit a tempore rei gestæ: & frequentes alii eandem omnino sententiam sint amplexi. *Ferretus,* ejusdem ætatis Historicus, eorum familiam ducet: *Ut autem Cæsar decretus, de more Principum Aquisgrani locum attigit, assumpturus primam argentei Diadematis infulam, &c.* Sequuntur Ferretum isti. Paralipomena qui condidit, adjecta Chronicis Urspergensis: *In loco, qui dicitur Reinsen, Trevirensis Diœcesis, electus fuit in Rom. Regem, & futurum Imperatorem, & postmodum Francfordiæ more solito proclamatus, Aquisgrani Corona Caroli M. coronatus.* Argentinensis: *A Principibus concorditer in Franckfurt est electus, & Aquisgrani in sequenti anno* (hoc est 1309.) *in Epiphania coronatus.* Trithemius: *Cujus electionem 27. die Novembris divulgari Francofordiæ solemniter fecerunt, ac deinde in festo Epiphaniæ Domini anni sequentis Aquisgrani in Regem Rom. unctus, & coronatus est per manus Archiepiscopi Coloniensis* Auctor Appendicis editæ post Martini Poloni Supputationes in hoc ipso *Henrico,* quem *Sextum* ipse nominat ob rationem, quam alibi producemus: *Henricus* VI. *imperavit annis quinque. Hic, cum Comes fuisset Luxemburgensis, electus fuit in Francofordia anno Domini* 1308. *in festo S. Catharinæ, & in Epiphania sequenti coronatus fuit Aquisgrani.* Magni Chronici Belgici Concinnator: *Henricus, hujus nominis Septimus, fuit electus in Regem Alemaniæ, & Romanorum in die B. Catharinæ Virginis, in quadam Villa prope Confluentiam, quæ Reinse nominatur, anno Domini* 1308. *& dehinc Electores in Francofordiam procedentes, eum publice Regem nominaverunt. Qui in festo Epiphaniæ Domini immediate sequentis apud Aquisgranum fuit coronatus, anno* 1309. *secundum stylum Curiæ Leodiensis, quem communiter in hac Chronographia sequimur.* Urgebat quippe Coronationem istam periculum, quod imminebat. Ciaconius in Clemente V. *Principes ex Pontificis literis periculo cognito, statim Francofordiæ (alias Midelburgi) convenerunt, ubi communi suffragio Regem Rom.*

Rom. VII. *Kal. Decembris Henricum ipsum designant, Henrici F. tunc Comitem Lucemburgensem, qui proximo die Epiphaniæ Aquisgranum profectus, ab Archiepiscopo Coloniensi coronatus est.*

A

Idcirco res ea peracta, antequam Legati Cæsarei, petendæ Confirmationis ergo, *Avenionem* ad Pontificem se conferrent. Hi quippe, ex sententia Nostri, aliorumque complurium Rei literariæ Patrum, post Coronationem eo loci missi. Nauclerus: *Verum, peracta solemni de more Coronatione Regis, missi fuere ad Papam Clementem* v. *Dux Bavariæ, &c. pro Electi Regis confirmatione.* Mutius: *A Coronatione Clemens* v. *statim confirmavit Apostolica auctoritate quidquid Principes in Electione, & Coronatione fecerant.* Magni Chronici Belgici Concinnator post allatum Coronationis diem: *Eodem anno Rex Henricus misit ad Papam Clementem* v. *apud Avenionem solemnes Nuntios, & Ambasciatores, &c. petens Coronam Imperii a Papa sibi dari.* Ciaconius in Clemente V. *Aquisgranum profectus, ab Archiepiscopo Coloniensi coronatus est, & statim Legatos suos ad Pontificem Clementem Avenionem misit, qui Electionis de se factæ confirmationem peterent.* Georgius Merula initio Lib. VII. Vicecom. Antiqq. *Henricus pro vetere insti-*
135 *tuto argenteo Diademate in Germania insignitus, statim viros, partim illustri genere editos, alios Sacerdotio venerandos, ad Clementem, ea tempestate Avenione agentem, Legatos mittit, qui peterent, ut, quod Germani Principes jussissent, Pontifex auctor esset, &c.* Pigna de Principibus Athestinis Lib. IV. pag. 254. *Qui* (Henricus) *prima corona ornatus, per Legatos a Pontifice auream poposcit.* Possevinus Junior in Gonzagis Lib. III. *Ut Aquisgrani primo diademate insignitus est, tanquam in Pontifice magnum momentum esset, missi supplices Legati sunt, orantes, firmaret, quæ Electores statuissent.* Quin imo fuere, qui tradiderint, non nisi post elapsum a die primæ Coronationis annum, impetratum a Pontifice *Romanæ* Coronationis decus. Poloni Appendix post ea, quæ superius sunt allata: *In Epiphania sequenti coronatus fuit Aquisgrani. Anno sequenti misit Avinionem ad Papam Clementem Quintum.* Bzovius nutat. Cum enim ad annum 1307. Num. VI. dixisset: *Electum Henricum Oratores ad Clementem Pontificem destinasse, iisque reversis, nulla mora interposita, primam coronam a Pontifice Agrippinensium accepisse:* ad annum 1308. Num. VIII. videtur sentire cum Nostro, coronatum illum scilicet *Aquisgrani*; antequam Legatos ad Pontificem mitteret. Ait enim ibi loci: *Henricum post acceptam coronam primam serio cogitare cœpisse in Italiam pedem movere, ut antiqua Imperii decora restitueret, alterumque, & tertium diadema ex ritu solemni acciperet:* quæ quidem omnia Noster etiam attigit, cum asseruit, hunc ipsum Rom. Regem, *postquam in Augustam Sedem delatus est, Alemania pacata, se coronas utrasque adepturum permetientem, Italorum tentare partes in animum induxisse:* ante vero captum hujuscemodi consilium, Legatos ad *Clementem* Pontificem destinasse, nusquam.

Maneat igitur, *Aquisgrani* coronatum *Henricum* VII. Epiphaniæ festo, electionem ejusdem proxime consecuto, hoc est Januario Mense anni 1309. cum præsertim, eodem anno celebratam illius Coronationem primam, aperte velint *Corius, Lehmanus, Henninges:* & etiam ex iis, qui celebratam illam asserunt post reditum Legatorum, *Villanus* temporum illorum Scriptor *Lib.* VIII. *Cap.* CI. palamque *Rebdorfius* hisce verbis tradat, id ipsum *Ludovico Bavaro* contigisse, ut post electionem statim *Aquisgrani* fuerit coronatus: *Præfatus autem Ludovicus statim post hæc* (nempe post electionem anno 1314.) *in die B. Catharinæ Virginis immediate sequenti, Aquisgrani per suos Electores etiam extitit coronatus.*

CORONAM autem *Aquisgranensem* accepit *Henricus* VII. ab *Henrico* altero, *Coloniensi* Archiepiscopo & Electore. Clarum id, quam quod clarissimum, ex *Vecerii, Trithemii, Ciaconii* locis laudatis ante, quibus accinunt *Paralipomena adjecta Chronicis Urspergensis, Naucleri* & *Mutii Chronica*, quæ adducam infra, & hi præterea mihi nunc ordine laudandi. Meyerus in Annalibus Flandriæ: *Ad S. Epiphaniæ diem Aquisgrani Henricus primam accepit coronam, operante Archiepiscopo Agrippinensi.* Sic enim *Coloniensis* Archiepiscopus quandoque dictus, quod esset Archiepiscopus *Coloniæ Agrippinæ.* Henninges in Genealogicis Tabellis: *Coronatus Aquisgrani* VIII. *Id. Jan. A. C.* 1309. *ab Archiepiscopo Coloniensi.* Bzovius ad annum 1307. Num. VI. *Henricus, primam Coronam a Pontifice Agrippinensium accepit.* Et ad annum 1308. Num. VIII. *Hoc anno, cum in festivitate Epiphaniæ Dominicæ primam Coronam a Pontifice Agrippinensium Henricus accepisset, serio cogitare cœpit &c.*

CORONATA pariter *Aquisgrani* cum *Henrico* VII. UXOR ejus, nomine MARGARETA. Paralipomena adjecta Chronicis Urspergensis: *Aquisgrani corona Caroli M. coronatus cum ejus D. Conjuge* MARGARETA, *per Archiepiscopum Coloniensem de Wirneburt.* Funcius: *Henricus* VII. *Lutzelburgensis dictus, in locum Alberti Imperatoris eligitur concordi Electorum suffragio. Aquisgrani cum* MARGARETA *uxore corona Caroli M. coronatur.* Nauclerus: *Electus igitur Henricus de Lucemburgo in Regem Romanorum, regnavit annis* VI. *Aquisgrani a Coloniensi Archiepiscopo corona magnifica Caroli M. cum* CONJUGE *coronatus.* Mutius: *Post electionem Henricus venit Aquisgranum cum sua* UXORE, *ibique ambobus illis est Corona imposita ab Archiepiscopo Coloniensi.*

B

INTERFUERE præterea Coronationis ejusdem solemniis DUCES, COMITES, & BARONES multi. Vecerius inter alios ex Villano nominat *Brabantiæ Ducem, Comitem Flandriæ, & Comitem Raynaldum*, quem *Analdum* Cavitellius vocat, addens Proceribus istis Secularibus tribus, Cardinales duos *Pratensem, & Fliscum.* Censet enim is (quam vero recte liquebit e Nostro infra, & Notis in eundem nostris) *Aquisgrani* coronatum *Henricum* vel post ipsum Legatorum Pontificis adventum ad ejus imperialem aulam, *Romanæ* coronationis ergo. Meyerus *in Annalibus Flandricis* plures omnino recensuit, dignus quem hîc præ cæteris audiamus: *Ad S. Epiphaniorum diem Aquisgrani* HENRICUS *primam accepit Coronam, operante Archiepiscopo Agrippinensi, quibus Sacris, præter Proceres Germanos, multa interfuit Flandricæ domus nobilitas. Aderant enim Robertus Comes Flandriæ, & frater ejus Joannes, & Guido Namurcenses: Gulielmus Terenmundanus, qui & Nigellanus: Henricus Rikenburgius, filiusque Roberti Ludovicus Nivernensis: Joannes Dux Brabantiæ, socer Augusti: Gulielmus, & Joannes Comites Hanoniæ: Amedeus, & Ludovicus Comites Sabaudiæ: Reginaldus Comes Geldriæ, cum aliis multis. Nam Henrico Guido Comes Flandriæ non uno modo sanguine junctus erat.* Hæc Meyerus.

C

Consequebantur demum ID JURIS *Aquisgrani* Corona *Magni Caroli* redimiti, *ut dehinc Imperialem benedictionem Romæ a Domino Apostolico sine ulla interdictione planius obtinerent*, uti nos supra docuit Fragmentum Vetus, quod Argentinenses Chronicum præit: ID vero NOMINIS, & INCREMENTI, quod eo primo diademate coronati dicebantur CÆSARES, sive ROMANORUM REGES, quemadmodum id præstabat Coronatio *Romæ*, ut sic coronatus ex REGE fieret IMPERATOR. Ita *Blondus*, & *Platina* censuere. Hinc illa Extr. *de Elect. Romani: Verus, Postquam de Jurejurando in Clement. Ego enim Rex Romanorum, & futurus Imperator.* Et Innocentii illa: *Jus, & auctoritas examinandi personam electam in Regem & promovendum in Imperatorem ad nos spectant, &c.* Quibus clare monemur, nomenclaturam REGIS in electo Cæsare, IMPERATORIS in eodem Titulum præcessisse: quo respiciens, qui Paralipomena condidit adjecta Chronicis Urspergensis, in Henrico Nostro: *Vacante*, inquit, *Romano Imperio morte Alberti &c. electus fuit in Regem Romanorum, & futurum Imperatorem:* & Electores sex, qui *Ludovicum Bavarum* Cæsarem designarunt, *Benedicto* XII. in hæc verba scripsere: *A majore parte Principum Electorum fuit rite, & rationabiliter in Regem Romanorum electus, in Imperatorem postea consecrandus:* ob idque tandem *ex Appendice Poloni*, & *Naucleri, Gen.* XLIV. Clemens v. *Henrici* VII. electione admissa, voluit ipsum de cætero vocari *Romanorum Regem.* Librans nihilominus *Blondi, Platinæque* sententiam Marius Æquicola *suis in Commentariis Italicis Mantuanarum Rerum*, putavit *Aquisgrani* regio primo diademate coronatos, neutiquam dictos ROMANORUM; sed GERMANORUM, sive ALEMANIÆ REGES, quod sic viderit appellatos veris in Chronicis, adeoque in *Blondi*, aliter sentientis, historicis monumentis multos, & in primis, eos, qui post *Carolum M.* Imperium moderati sunt, *Ludovicum* nempe, *Carolum* III. *Henricum Othonis patrem, Othonis filium*, & alios. Nullis quidem in privilegiis Cæsarum, ante *Federici* II. tempora, repertum a se memorat titulum ROMANORUM REGIS, cujus ergo censet, eum non nisi a posteriori- 136
bus Cæsaribus usurpatum. Inde est, quod *Federicus* idem apud Ptolemæum Lucensem Episc. ad ann. M CC XXXIV. *Conradum filium suum Regem Alemaniæ facit*, & Adulphus in ejusdem Scriptoris Annalibus, ad annos M CC XCVI. & M CC XCVIII. vocatur REX ALEMANIÆ, & ROMANORUM simul, non secus ac *Henricus* noster apud Magni Chronici Belgici Molitorem. REGIS itaque Titulus delatus perpetuo *Romanis* Cæsaribus *Aquisgrani*; ROMANORUM, sive GERMANORUM non semper; sed interdum unus, interdum alter; uterque nonnunquam, juxta varietatem temporum, quam *Marius* adnotavit.

D

E

F

Tu vero mecum interim, Lector, ex his, quæ de pri-

prima *Henrici* VII. Coronatione diximus, duplicem *Cavitellii* lapsum observa. Unus est ea in parte, in qua bis illum in *Germania* coronatum scribit, nec uno in loco; sed *Aquisgrani* primò, prima Januarii die; in *Alsatia* secundò Aprili mense. Alter in iis, quæ proxime subjicit de *Lucemburgo* in Ducatum evecto ab eodem *Henrico*, post acceptam coronam primam, cum id neutiquam ille præstiterit; sed ejus Nepos *Carolus* IV. Imp. anno 1356. in urbe *Metensi*, quod aperte satis Notæ nostræ superiores adstruunt ad illa Rubricæ II. *Comitum de Lucemborc*, a pagina 17. usque ad 21. contra *Vecerium*, tradentem id ipsum in *Henrici* Vita.

SEDEM] *Caroli Magni* ex dictis. *Sedes* enim, sive *Sella* semper inter præcipua Regum insignia recensita. Poëtarum facile princeps Maro:

Et Sellam regni, trabeamque insignia nostri.

Idcirco *Sella* præcipue confecta *Venetiis*, quæ Coronationi *Henrici* VII. tertiæ deserviret. Videbatur enim in *Sella* tota fere Majestas ipsius Cæsaris insidere. Hinc eadem dicta *Majestatis Sedes* Bekæ in Othone III. Episcopo Ultrajectensi XXXV. ubi de Coronatione Wilhelmi: & *Augusta* Nostro: nempe *decus amplissimum* AUGUSTI, *& insigne præcipuum Regni*, quod epitheti placuit etiam *Ferreto*, qui & illud arripuit, & usurpavit cum scripsit: *Huic* (Henrico VII.) *Brabantiæ Dux Margaritam, natam ejus, dum pubes foret, matrimonio copulavit, qui & illi ad obtinendos* AUGUSTÆ SEDIS *apices multum valuit.*

CUJUS ET JUGUM] Nescio, quo consilio primordia rerum ab *Henrico* gestarum post Coronationem primam *Mussatus* omiserit, seculorum alioquin omnium memoriâ digna. Habe illa paucis, & hoc ex ungue metire maximum hunc Leonem. *Aquisgrani* primo regio diademate coronatus Magnus hic Cæsar, ascendens Rhenum, *Spiram* accessit, ibique Conventum habuit, eo fine maxime, ut animos omnium Principum, & Civitatum erga se exploraret; tentaretque Wirtenbergensem Comitem, *Eduardum*, possetne illum adducere, ut officium suum faceret, sine bello. Egit inibi de confirmatione petenda a *Romana* Sede rerum omnium, quæ de se *Germani* Septemviri statuissent. Egit & de suo transitu in *Italiam*, servitiisque præstandis Cæsareæ Majestati: ac demum circa reformandos Imperii fasces, eorumque distributionem curas omnes advertit. Locupletissimi horum omnium testes Argentinensis *in Chronico*, Trithemius *in Hirsaugiensi*, Mutius *Lib.* XXIII. *Chronici Germanorum*. Porro mensem Conventus hujus *Augustum* fuisse tradidit, qui *Paralipomena* condidit *adjecta Chronicis Urspergensis*.

Ibi vero loci sex hebdomadibus mansisse fertur, quo spatio temporis ad se venientem Comitem *Eduardum*, ita comitatum, ut totus Conventus ab eo timeret periculum, mansuete excepit, salutavit comiter, verbis utique blandis, ac mollibus allocutus est, ut eum, si posset, in viam reduceret animi lenitate. Nihil assecutus hac via, rebellem illum Imperii declaravit, & acerrimum bellum eidem indixit, auctore *H. Mutio*, qui rem istam omnem suis accurate Chronicis consignavit.

Nunciis ad hæc Civitatum, & Principum sui copiam fecit, complexus omnes humaniter; sed in primis *Argentinensium* Oratores, quos apud Columbariam *favorabiliter exauditos* eorum Historicus scripsit, cum illos antea *Dominos* appellasset.

Alberto pariter, & *Adolpho*, Cæsaribus occisis, justa persolvit, cadavere utriusque *Spiram* translato, & honorifice condito in *D. Dionysii* templo prope Rodulphum; *Alberto* quidem in monumento conjugis Friderici Imperatoris, *Adolpho* in vicino filiæ ejusdem. Attigere multi pietatem istam; sed vicit *Ferretus* omnes, pompam omnem funeris exsequutus. Narrat rem eandem *Carrio*; sed extra *Spiræ* Conventum effectam asserit, dum, sublatis *Alemaniæ* dissidiis, copias cogeret, quas secum adduceret *Italiam* ingressurus.

Joannem quoque *percussorem Alberti*, cum a Pontifice commissi sceleris veniam pœnamque petiisset, ad *Henricum*, Spiræ commorantem, rejectum *Ferretus* modo laudatus asseruit, bonorumque proscriptione damnatum. Quæ cum Fisco Cæsareo prorsus applicari vellet, nequaquam id passi sint *Fridericus* & *Leopoldus*, primogeniti *Alberti*, prætendentes ambo, parricidam ipsum nullam in bonis Avi, Patruive portionem capere potuisse. Damnationis hujus nulli, quod sciam, alii meminere; prodidere tantum, inclusum illum Cæsaris *Henrici* jussu Monachorum septo, ibique reliquum vitæ suæ spatium transegisse: monasticam vero vitam dignum tanto parricidio supplicium habitum, primo, quod satis ille pœnarum dedisse judicaretur, coactus post *Alberti* cædem errare in egestate multa; deinde, quod Dux esset ex nobilissima familia natus; postremo, quia videbatur justas iræ caussas habuisse adversus Patruelem suum. Ita *Cavitellius*, *Mutius*, *Tursellinus* & alii, quibus tamen in tempore adversatur palam Æneas Sylvius *Cap.* XXIII. *Hist. Bohemiæ*, judicium hujuscemodi *Pisis* actum asserens, cum eo concessisset *Henricus*: jussumque tum *Joannem* Religionem Eremitarum *D. Augustini* ingredi, in eaque perpetuo pœnitere. Sensit id ipsum Bertelius *in Historia Luxemburgensi pag.* 48. alii præterea nulli, quos viderim hac ætate.

Habebat jam tum etiam in animo *Henricus*, juris sui facere Ducatum *Austriæ*, quod & ipsimet *Austriaci* populi exoptabant; sed, cum illum *Germaniæ* Proceres liberrimis vocibus ab hujuscemodi consilio deterruissent, memorantes ob unum *Austriæ* Ducatum quinque Cæsares interemptos: verendum itaque illi, si pergeret opes alienas appetere, ne Sextus Cæsarum numeraretur, *Austriæ* caussa interemptorum, *Federico* in verba sua jurejurando adacto reliquit, & confirmavit possessionem *Austriæ*, conditione adjecta, ut apud se *Italico* bello militaret cum ducentis equitibus cataphractis: quam ob caussam reversus in Austriam *Federicus* expeditionem *Italicam* adornanti *Leopoldum* fratrem adjunxit. Traduntur hæc ab *Argentinensi loco supra laudato.* Nauclero *Vol.* II. *Gen.* XLIV. Bzovio *Annalibus Ecclesiasticis anni* CIↃ CCC VIII. *Num.* VIII. Addit Carrio, *Federicum* jam tum etiam jussum cedere jure Regni *Bohemici*, quod ille cum annuisset, Imperator consensu Procerum, ejecto *Henrico Carinthio*, Regnum cum *Elisabetha*, filia *Wenceslai* Senioris, nepte *Rodulphi* Imperatoris, desponderit *Joanni* filio, eoque pacto *Bohemia* devenerit sub *Lucelburgensium* Comitum potestatem. Verum enimvero, cum hisce nuptiis Bellona pronuba prætulerit faces, & Henninges tradat, *Federicum Austriæ Ducem Bohemia cedere coactum*, non ego ea in parte subscripserim *Carrioni*, in qua prodidit eundem Ducem facile adeo eo in Conventu de jure suo *Bohemico* recessisse, cum bella, *Bohemiæ* pacate potiundæ gratia, Duce *Petro Moguntino* gesta, Conventum illum fuerint consecuta. *Spiræ* quidem *Joanni*, Hen- 137
rici VII. filio, desponsatam fuisse *Wenceslai* filiam, una cum *Bohemiæ* Regno, negarit nemo, cum id apertissime fateantur Historici quique melioris notæ, quos in *Notis Rub.* VII. loco suo proprio laudabo. *Trithemius* bis *Henricum* Spiram convenisse vult, ac primo quidem, anno CIↃ CCC IX. in eoque conventu *Adolphi*, & *Alberti* ossa tumulo condidisse; in altero vero, habito anno CIↃ CCC X. *Elisabeth*, Wenceslai F. & hæredem *Bohemici* regni, in uxorem *Joanni* filio tradidisse, & ab eo conventu statim pro Imperiali corona iter in *Italiam* direxisse.

Spiræ denique degentem *Henricum* adiisse feruntur *Matthæus* Mediolani, & *Theobaldus* Brixiæ Magnates, & alii plurimi *Lombardorum.* Miles ibi quoque creatus ab eo dicitur *Theobaldus*, Argentinensi teste. Nam alii, & hos inter *Caroldus* & *Bzovius*, negant, *Theobaldum* extra *Italiam* occurrisse *Henrico*; sed in *Ast* tantum ei se, suaque omnia detulisse volunt.

Et hæc quidem omnia *Spiræ* gesta post *Aquisgranensem* Coronationem primam, in ipsomet Imperii rudimento, ut in primis præsentis Notæ versiculis asserebam. Post hæc *Alemaniæ* pacandæ impensæ cogitationes omnes, quarum talis fructus extitit, ut brevi sese illi libentes lubentesque *Germani* subjecerint universi, vereque scripserit Noster: *Cujus & jugum subiere libentes, qui trans, & cis Rhenum accolunt, & omnes Theutones, ad hunc sese referentes, ut ad perspicuum columen Cæsareæ Majestatis:* indeque statim adjecerit, pacatam ab eodem *Alemaniam* fuisse, initio Rubricæ proxime consequentis.

Talis quippe ordo in his enarrandis arrisit *Anonymo*, qui *Paralipomena condidit*, *adjecta Chronicis Urspergensis*, *Ferreto*, *Argentinensi*, *Trithemio*, *Mutio*, *Bertelio*, aliisque multis, aperte testantibus, post Coronationem primam celebratum ab *Henrico* conventum prædictum *Spiræ*; licet, auctore *Villano*, Scriptores alii duo, *Nauclerus*, & *Carrio*, post Coronationem primam pacatam ab *Henrico* statim *Alemaniam* velint: imo post impetratam jam a *Clemente* V. Pontifice confirmationem accepti Cæsarei sceptri, qua de confirmatione Noster non nisi in calce Rubricæ proxime consequentis, pacatis ante *Germaniæ*, & *Bohemiæ* regnis. Quo vero loci sese relicta *Spira* receperit *Henricus* Noster, ex *Argentinensi* constat, tradente, patriam illum suam, *Lutzelemburg*, accessisse statim; ibique de auxilio tractasse cum terræ illius Dominis, & amicis. Habet id ipsum Scriptor vetus rerum a *Baldewino* Archiepiscopo Treverensi gestarum, quem *Lib.* II. laudat *Keriander*, & amplius quid etiam affert de fratris illius (*Henrici* nempe VII.) accessu *Coloniam*, *Confluentiam*, & *Treverim*, antequam Comitatum *Lutzenburgensem* adiret. Anno quippe II. Regni, *Coloniam* iterum adiisse, conventu so-

ſolemni feuda ſua requirentes ibidem inveſtiviſſe, contumaces rite pro Tribunali condemnaſſe, tradit, & a *Colonienſibus* huldas accepiſſe, confirmatis privilegiis eorumdem Inde digreſſum ad *Confluentiam*, Baldewino petente perpetua telonii privilegia *Treverenſi* Eccleſiæ, anno Regni ſui primo, *Chriſti* autem 1309. 6. die Februarii, favorabiliter indulſiſſe, urbemque ipſam, quam prius ob injuriam, & offenſam ſæpe numero ſibi illatam, nec dum adepto regno, hoſtiliter obſederat, viſitaviſſe benigne, eidemque nundinas, nundinarumque libertates, uti *Francofurdienſes* habebant, ſub ſigillo regio conceſſiſſe. Tandem cum eodem *Baldewino* fratre *Comitatum Lutzenburgenſem* ingreſſum, ſolatiis plurimis inſiſtendo, ad Civitates regias viſitandas, eaſque Regno coadunandas, ſe quamplurimum diſpoſuiſſe.

SUBIERE LIBENTES] Palam facit lubens iſta ſubjectio *Germanorum* omnium *Henrico* Noſtro, pacatam fuiſſe prius *Alemaniam* univerſam illius robore, & virtute, quod apertius inſcripto Rubricæ Titulo declaratur. Dabant enim operam novi Cæſares, vel ab ipſa Coronatione prima, ut pacatos haberent, quacunque ratione poſſent, Imperii ſui fines, ſibique Primores ejus, ac ſubditos, accepto fidelitatis homagio, devincirent. Fecit hoc *Henricus* ſimul ac corona prima coronatus eſt, ut aperiemus uberius in primis Notis Rubricæ proxime conſequentis, arbitratus ſe, tali fundamento jacto, rerum plane omnium, adverſante nemine, potiturum. Quæ vero, de fidelitatis homagio ei præſtito diximus, firmantur hiſce potiſſimum, quæ leguntur in Paralipomenis Urſpergenſis: *Conciliis habitis* (Henricus) *Francofordiæ cum Principibus, & Magnatibus terræ, Alemanniam terram Imperii circuivit, & præcipue Rhenenſem provinciam Alſatiæ, Auſtriæ, & Sueviæ ſuperioris uſque Norimberg. Quibus perluſtratis, cum decenti comitatu armatorum, & recepto homagio fidelitatis Principum, Ducum, Marchionum, Comitum, Poteſtatum, Civitatum, anno ſequenti, &c.* Et his aliis, quæ prodidit Argentinenſis: *Aſcendens autem, homagia & fidelitatem Dominorum, & Civitatum capiens, cum non abundaret, concepit in Italiam proficiſci.* Qua porro alacritate *Henrico* Rheni totius accolas ſeſe ſubjeciſſe *Muſſatus* edidit, pari ſeſe alias Reges ejuſdem *Rheni* dediderant imperio *Stiliconis*. Diſerte ea de re I. laudum illius libro facundiſſima Claudiani Muſa:

——— ingentia quondam
Nomina, crinigero flaventes vertice Reges,
Qui nec Principibus donis, precibuſque vocati
Paruerant, juſſi properant, ſegnique verentur
Offendiſſe mora. Tranſvecti lintribus amnem
Occurſant ubicunque velis. Nec fama fefellit
Juſtitiæ, videre pium, videre fidelem.
Quem veniens timuit, rediens Germanus amavit:

QUI TRANS ET CIS RHENUM ACCOLUNT] Quod neutiquam contigit *Ludovico*, ſucceſſori *Henrici*, quippe cui adhæſerunt tantum Civitates inferiores *Rheni* uſque *Seltz: Federico* autem *Seltz*, & ſuperiores *Rheni* Civitates, exceptis *Borna*, & *Solodora*, quæ neutrum curabant, ut *Argentinenſis* inquit. Sapienter igitur *Muſſatus* Noſter, univerſos *Germaniæ* populos expreſſurus, quod ante ſe fecerat Argentinenſis, eos *citerioris* & *ulterioris*, ut ille *ſuperioris* & *inferioris* Rheni limitibus circumſcripſit. Nec ſolus facem hanc Noſtro prætulit *Argentinenſis*; ſed & ipſa ſtatio *Germanorum*, quod a fontibus ad oſtia uſque Rhenum *Germani* habitent, *Danubio* in *Pannonas*, & *Dacos* exeunte, qui vi, curſuſque longitudine multò *Rhenum* ſuperat: at ille, quia maximis Oppidis frequens eſt, & fortiſſimarum Gentium terminus cenſetur, claritatis quadam prærogativa pollet. Unde Propertius Eleg. penultima de Virdomaro, Germanorum Duce:

Virdomari, genus hic Rheno jactabat ab ipſo:
Nobilis erectis fundere geſta rotis.

Et Strabo Lib. VII. *Trans Rhenum in ortum vergentia, Germani colunt.* Et Tacitus: *Cæterum Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum, quoniam qui primum Rhenum tranſgreſſi Gallos expulerunt, nunc Tungri, nunc Germani vocati ſunt: ita nationis nomen, non gentis evaluiſſe paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox a ſe ipſis invento nomine Germani vocarentur.* A Rheni quidem vicinitate nomen *Alemannis* factum nonnulli aſſerunt, quod is *Lemannus* Antiquis eſſet, quam in ſententiam veniſſe *Gotfridus Viterbienſis* videtur his verſibus:

Rhenus ab Antiquis deſcribitur eſſe Lemannus,
Indeque nonnulli dictos referunt Alemannos.

Ut ut ſit de *Alemannorum* etymo (nam alii aliud tradunt, & in his Franciſcus Guillemanus *Lib.* II. *de Rebus Helvetiorum Cap.* III.) ita *Rhenus* incolitur a *Germanis*, ut aperte *Germania* ſuum illum eſſe pronuntiet *Guntheri* ore, *Ligurini* I. ubi quoque loci *Germanici* juris Civitates aliquæ recenſentur cis, & trans *Rhenum* ſitæ. Audiatur Guntherus ipſe in laudato loco:

Quos perfuſa ſuo pugnans Germania RHENO 138
Miſit, & a Magno tellus ſignata Luthero,
Vindelici, Rhætique ruunt, quos Suevia mittit;
Quotque Carentinis collimitat Auſtria campis,
Quas Lycus, & tumidis Iſter perlabitur undis.
Quique ſuas Urbes huc direxere potentes,
Claraque Theutonici coierunt nomina Regni.

Inde eſt, quod in *Paralipomenis Urſpergenſis*, laudatis in ſuperiore Nota, dictus eſt *Henricus Alemanniam*, & præcipue *Rhenenſem* provinciam, luſtrans *Alſatiam, Auſtriam, & Sueviam ſuperiorem adiiſſe Norimberg uſque.* Sed apertius, quæ Regna, quæ Provinciæ, qui Populi juris eſſe *Germanici* dicerentur, tradidit hiſce verbis *Trithemius* in ea Epiſtola, quam præmiſit Libro a ſe *de Origine Regum, & Gentis Francorum* inſcripto, ubi *de Sicambrorum* in *Germaniam* adventu diſſerit ad fluenta Rheni, Marcomiro Duce: *Marcomirus Rex, & Suimo frater ejus Dux cum Sicambris, in Germaniam a Saxonibus ut fratres amici ſuſcepti ſunt; & ſedes optatas inter Rhenum, & Saxoniam fertiles acceperunt. Ab Oriente habentes Veſaram fluvium, & Saxones. A Meridie Moguntiam, & Rhenum. Ab Occidente Rhenum ſimiliter recurvatum, & Galliæ extremitatem. Ab Aquilone vero mare Germanicum, & Scotiam cum Orchadarum Inſulis.* Et apertiſſime omnium Matthias Stephanus Pomeranus J. C. *Lib.* II. *de Juriſdictione Part.* I, *Cap.* IV. & qui poſt illum *Dies Caniculares* ſcripſit, Simon Majolus Epiſcopus Vulturarienſis *Tom.* VI. *Colloquio* I. quod eſt *de Majeſtate, atque Amplitudine Imperii Romani, pag.* 1202. in accurato Cenſu Statuum Imperii, totidem ab utroque verbis confecto. Adeantur ipſi. Patebit inde ſcilicet, qui Populi ſigillatim Cæſaris *Henrici* VII. jugum olim ſubierint non inviti. Sat enim *Muſſatus* habuit docere, id omnes feciſſe *Germanos*, eoſque complecti generatim omnes ſub eorum nota, qui trans & cis *Rhenum* accolunt, qui *Germani* omnes; quamvis *Rheni* accolæ gauderent aliis quoque nominibus audire. *Rhenenſes* enim iidem Lupoldo dicti Cap. III. de Jur. Regni, & Imp. Romanorum in illis: *Hanc brevem digreſſionem, non tam ad commendationem Francorum, quam ad deteſtandam in hoc ignorantiam multorum nobilium de partibus Rheni, facere volui, qui ſuæ Originalis conditionis ignari, ſe potius nominari* RHENENSES, *quam* FRANCOS *inaniter gloriantur, &c. Rhenani* aliis, atque adeo *Rheni*, in his Stephani de urbibus: Ῥῆνοι, ἔθνος παροικοῦν τῷ Ῥήνῳ τῷ ποταμῷ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καλούμενοι: & Perſii, *ingenteſque locat Cæſonia Rhenos.* Rhenanos etiam populos *Bohemi*, & alii ſuperiores *Germani* per contumeliam *Henchinos* vocabant, ut apparet ex illis Vitæ Caroli IV. Imperatoris: *Si pater noſter arripuerit iſtas pecunias, diſperget eas inter Rhenenſes* HENCHINOS. Sed his ſatis excrevit hæc Nota.

RHENUM] Inſignem utique fluvium, *Germaniam* a *Gallia*, quod ex *Trithemio*, vidimus, dirimentem: ob idque *fluvium* εὐγενῆ quodam in Poëmate *Nicobulo*, & *Gregorio Nazianzeno* dictum, Gunthero *amnem*, Ligurini I.

——— hæc quas præterfluit amnis.
Altior ad fontem.

Ibi quippe *de Rheno* ſermo, qui *fontem ad ſuum altior*, quod ab iiſdem prope Alpibus (*Curienſibus* ſcilicet) decidat, e quarum jugis non adeo magnis intervallis in meridiem fluvius *Abdua, Atheſis* in ortum, in occaſum *Rhodanus*; ipſe vero maximus *Rhenus* in Septentrionem elabuntur. Facit nihilominus Guillimanus *Lib.* IV. *de Rebus Helvetiorum Cap.* II. triplicem originem *Rheni*, indeque non unum *Rhenum*; ſed unum ab ortu *priorem, poſteriorem* alterum, *medium* denique tertium appellatum. *Inſulas* ejuſdem amnis recenſuit Plinius *Lib.* IV. *Nat. Hiſt. Cap.* XV. & Petrus Divæus, laudatum Plinii caput illuſtrans in Antiq. Bel. Cap. XVIII. *Urbes autem, & Oppida* cis, & trans ipſum ſita, Vadianus *Commentariis* ſuis eruditiſſimis *in Pomponium Melam.*

TEUTONES] Muſſatus idem Epiſtola V. de adventu *Henrici* VII. Jambono de Andrea miſſa:

Jambone rumores audis, Aquilonis ab oris
Expetat Italiam quod Rex Romanus, & omnis
Ab Rhodano longum, quæ luſtrat TEUTONIS *Iſtrum.*
Auguſtum diadema petit, &c.

IN RUBRICAM VI.

PACATA] *Domita* alibi. Habet enim in Ovidio-centone ad Filium:

Cui fera ſuccubuit Germania, totus & Orbis
Reſtabat flexo ſuccubuiſſe genu.

Locuti vero, ut hoc loco Noſter, Scriptores alii quinque, *Villanus, Benevenutus, Urſpergenſis* Abbas, *Lauren-*

rentius de Monacis Venetus adhuc ineditus, *Carrio*. Primi verba sunt Lib. IX. Cap. I. *Henricus, sublatis Baronum Alemaniæ dissidiis, serio Romam cogitare cœpit.* Secundi in Augustali: *Omnibus sedatis sollicite discordiis Alemaniæ, alto animo disponebat reformare potentem Italiam, ut sic facilius redimeret terram sanctam.* Tertii in Paralipomenis sibi adjectis: *Regnis Germaniæ, & Bohemiæ in pace dispositis, &c.* Quarti in Historia Patria MS. penes Amplissimum Sereniss. Reipubl. Venetæ Senatorem DOMINICUM MOLINUM: *Henricus, pacata prius Alemania usque ad fines maris Oceani, venit Romam.* Postremi: *Pacata Germania, Imperator ad Italicas seditiones sedandas se convertit.*

Pacavit autem *Germaniam* Henricus, primo immissis ingentibus copiis in EBERARDUM (*Welphinum* nominant Paralipomena Urspergensis) *Comitem Witenbergæ.* B Cum enim Principes reliqui in ejus fidem convenissent, illum vero frustra lenire, & ad officium revocare Rex ipse tentasset in proxime celebrato conventu *Spiræ*, opum & oppidorum, quibus imperabat, fiducia liberius insolescentem (erat enim, ut scribit *Jacobus Magontinensis*, de domo *Guelphorum*, seu Camera *Franciæ*, & aliorum *Tusciæ*, & *Lombardiæ Guelphorum* originem trahens) persequutus armis, sic eum attrivit, majori ditionis illius parte aut omnino vastata, aut in potestatem recepta, ut pereundum illi fuerit, nisi clementia Victoris fuisset servatus. Pressus enim belli angustiis undequaque, & per *Conradum de Winsberg*, Præsidem Regis, ex octoginta Castellis, & munitissimis Oppidis, quæ obtinebat, duorum & septuaginta ditione privatus, fortunisque propemodum omnibus spo- C liatus, satis habuit sibi fugæ remedio consulere, receptusque ab *Hesso*, sive *Rodulpho* Marchione *de Baden* in Oppido *Besickhen*, illic in turri usque ad *Henrici* VII. obitum latitare, unde tamen Rex illum educere potuisset, nisi eum servare, quam perdere maluisset. Ita, præter Langium *in Chronico Citizensi, ad annum* CIↃ. CCC VIII. Æneam Sylvium *Hist. Bohemicæ Cap.* XXXI. Meyerum *Lib.* XI. *Annal. Flandriæ.* M. Guatium *in Chronico*, Reusnerum, Henningem, Albizium *in Stemmate Luceburgensi*, Bzovium *in Annal. Ecclesiasticis anni* CIↃ CCC VIII. *Num.* VIII. Possevinum Juniorem *in Gonzagis Lib.* III. Nauclerus *Vol.* II. *Gen.* XLIV. qui & addit *Eberardum* repulsum a *Richenbergensi* Castro, quod obsederat, præ dolore redeuntem *Stutgardiam*, obiisse. Abit ab his leviter in fuga Mutius *Lib.* XXIII. *Chron.* D *Germanorum.* Tradit scilicet, *Eberardum* gravi quidem bello petitum a Cæsare, & Ducatum ejus (*Comitatum* aliis) oppugnatum, expugnatum hostiliter, direptum, incensum, captis & occisis multis; sed fœdus demum utrinque percussum post parva prælia, nec multa, cum tandem sese recepisset in munitiores arces. Abit & ab iisdem in tempore *Argentinensis*, scribens, *Eberhardum* ad *Henrici* jam in *Italia* degentis mandata venisse *Conradi* Præsidis ejus opera, post *Eslingam* captam, & eversas jam omnes *Sueviæ* Civitates.

139 Quæ sane cum iis congruunt, quæ literis alii prodidere, nempe *Henricum* uno e tribus sibi comparatis exercitibus misso adversus Comitem *Witenbergensem* Sacro Imperio rebellem, commissoque negotio fortibus viris, quos sciebat Comiti infensos esse, expeditionem E *Italicam* suscepisse. Quorsum enim, antequam discederet e *Germania*, suas in illum copias immisisset, si prius mandatis suis audiens extitisset?

Pacavit secundo *Germaniæ* fines *Henricus*, ditione sua pariter exturbato CONRADO *de Oetingen*, dicto *Schimpff*. Cum enim is quoque jugum Imperii detrectasset, in tantum illum *Henricus* depopulatus est, ut quasi mendicus iverit in Monasterium *Kaiszhein*, Ordinis *Cisterciensis*, ubi panem tribulationis usque ad mortem comedisse fertur. Ita nempe loquuti *Val. Anselinus*, *Nauclerus*, & *Meyerus* in supra memoratis locis, nec non & Bertelius *in Historia Luxemburgensi*, licet is *Oetinganum* Comitem, sicut & *Witenbergensem* domitos velit absente *Henrico*, jamque aureo *Romano* diademate coronato.

F Præstitit id ipsum tertio, bello prius subacto HENRICO *Carinthiæ Duce*, fugatoque *Bohemiæ* regno, quod malis artibus occuparat: dein muneribus præclaris affecto, ne quid molestiæ postmodum se absente *Joanni* filio suo pareret, quem in ejusdem Regni solio collocarat, aut mali quippiam moliretur in Regnum. Ita me docuere *Mutius*, *Meyerus*, *Bertelius*, *Possevinus Junior* in Gonzagis, & alii, quos in primis Notis Rubricæ VII. recensebo.

Quarto, confirmatis in Ducatu suo DUCIBUS *Austriæ*, primogenitis *Alberti*, iisdemque in verba sua jurejurando adactis, conditione adjecta, ut sibi ultra montes cum CC. galeatis adesse deberent, auctoribus *Argentinensi*, *Nauclero*, & *Bzovio* in re, non ante multo, simili laudatis.

A Sustulit ob eundem finem bella *Misnica*, his legibus, ut *Fridericus* Thuringiæ, & Misniæ possessione integra contentus, relinqueret *Lusatiam* inferiorem *Bohemis*, qui in belli societatem acciti, jam ante eam arripuerant. Ita utriusque *Lusatiæ* accessione uno, & eodem tempore crevit *Bohemiæ* regnum, & *Misnia* difficili, ac diuturno bello liberata, sese ad quietem, & pacis opera recepit; ea mihi de re testibus *Carrione*, *Reusnero*, *Albizio Florentino*.

FINIBUSQUE AQUILONIS] Nempe cum, *Germaniæ*, *Bohemiæque* rebus in pace dispositis, metueret idem *Henricus*, ne ab Aquilone sibi, ob extinctum tunc *Edovardum*, Regem *Angliæ*, malum aliquod portenderetur, hoc est, ne res *Anglicanæ*, & *Belgicæ* per id temporis turbatæ, nonnihil statum *Germaniæ* concitarent, B factum est, ut *Edovardo* mortuo successerit *Edovardus* filius, metusque statim omnis evanuerit, sive *Henrici* ipsius opera, qui nihil omiserit eorum, quæ ad pacandam *Alemaniam* pertinerent; sive Dei numine, qui pacatam tum omnem *Alemaniam* vellet, ut is Cæsar optatam dudum Gentibus *Italis* quietem, & pacem afferret. Movit enim paullo post *Edovardus* junior, spiritus paternos gerens, bellum, quod initio Regni tum *Scotis*, tum *Belgarum* aliquibus ostentarat, eaque res illi infeliciter cessit, uti pluribus ostendit Bzovius *ad annum* CIↃ. CCC IX. *a Num.* XIII. *usque ad Num.* XVI. *Col.* 133. 134. & 135.

AD MAJORA DIREXIT ANIMUM] Cujus ergo *altum* illi *animum* tribuit *Benevenutus*. Dirigendus autem ad alta Principis animus, maxime principiis agenda- C rum rerum, quo sibi famam paret. Mirum enim, quantum valeat secunda Principis existimatio, Principatus initio parta, ad res omnes reliquas prosequendas. Docuit hoc DOMITIUS CORBULO apud Tacitum *Lib.* XIII. *Annalium*, qui missus ad *Armeniam* regendam, egregia mox facinora aggressus est, *ut famæ inserviret, quæ in novis cœptis validissima est.* Docuit & AGRICOLA, *Taciti* socer, quem idem *Tacitus* in ejus Vita scribit rebus in *Britannia* sedandis missum, statim *obviam ire discrimini statuisse, contractisque Legionum vexillis, & modica auxiliorum manu, aciem erexisse: cæsaque prope universa gente, non ignarum instandum famæ, ac prout prima cessissent, fore universa, Monam insulam redigere in potestatem animo intendisse, &c.* Sic HENRICUS, pacata feliciter *Alemania*, majora secum agitans D sublimi mente, protinus *Italorum tentare partes* (ut cum Nostro loquar) *induxit in animum:* imo & adversus *Turcas tendere*, ut alii docent.

DESUETUM JAMDUDUM REGNUM] Ob Imperatorum absentiam. Quippe pene totos annos sexaginta Imperatorem nullum *Italia* viderat.

REVIVISCERE POSSE CONJECTANS] Respondent his, & sequentibus mirum in modum, qua habet in Annalibus Ecclesiasticis Bzovius ad annum CIↃ CCC VIII. Num. VIII. *Cum in festivitate Epiphaniæ Dominicæ primam Coronam a Pontifice Agrippinensium* Henricus *accepisset, serio cogitare cœpit in* Italiam *pedem movere, ut antiqua Imperii decora restitueret, alterumque & tertium diadema ex ritu solemni acciperet. In primis istud a* Clemente *Pont. in mandatis expressum fuerat, ut is intra* E *biennium* Romæ *esset. Quod enim nulli unquam Cæsarum datum est, id illi ultro oblatum. Itaque* Henricus, *cum proximorum Cæsarum consilia, qui vel per ignaviam, timiditatemque, vel per alias causas* Italiam *ingredi non fuissent ausi, vituperasset, id sibi unum elaborandum proposuerat, ut ad priscum decus nomen Cæsarum rediret, revivisceret, recoleretur.*

CORONAS UTRASQUE.] *Alterum, & tertium diadema* modo dixit *Bzovius*, FERREAM *Mediolanensem* coronam intelligens, & *Romanam* AUREAM, ut hoc loco Noster. Ad has enim *Henricum* Romanus quoque Pontifex invitarat, uti tradidit Possevinus Junior *in Gonzagis.* Habet ille scilicet talia Lib. III. *Ut Aquisgrani primo diademate insignitus est, tanquam in Pontifice magnum monumentum esset, missi supplices Legati sunt, orantes, firmaret, quæ Electores statuissent. Nec Pontifex abnuit. Data tantum præcepta, ne perverti Italiam, distrahi Imperii provincias ulterius pateretur; sed quam citissime accederet ferrea, aureaque corona donandus, &c. Romanæ* sane Coronationis ergo *Henricum* Italiam accessisse iteravit Noster Epistola V. cum cecinit:

Jambone rumores audis, Aquilonis ab oris
Expetat Italiam quod Rex Germanus, & omnis
Ab Rhodano longum quæ lustrat Teutonis Istrum?
Augustum Diadema petit, quod Papa secundus
Annuit, & Magni nulla est contentio Galli.

Vere siquidem ad *Aurei* potissimum *Diadematis* honorem *Romanus* illum Pontifex intra primum biennium fuerat adhortatus. Vecerius in eo: *Sunt, qui legem adjectam fuisse probationi affirment, ut intra primum biennium, ad motus Italiæ compescendos, Romam solita expe-*

ditione properaret, simul ipse summos Imperatorii nominis fasces acciperet, quum tres proxime antecedentes Principes (Rodulphum, Adulphum, & Albertum) *eum honorem prætermisisse constaret.* Laurentius de Monacis: *Henricus Septimus de Lucimborc, electus Rex Rom. suasu Clementis descendit in Italiam pro accipiendo coronam, & benedictionem Imperii in Roma.* Jac. Philippus in Suppl. Chron. *Hunc Clemens Papa ea lege confirmavit, ut intra biennium Italiam peteret, Coronam ex more accepturus.* Quin & illam ipsemet Coronam a Pontifice petierat per Legatos. Clare Pigna Lib. IV. de Principibus Athestinis: *Qui prima Corona ornatus, per Legatos a Pontifice auream poposcit.* Et alii, quos ad alia commodius alibi laudabo.

ITALORUM TENTARE PARTES] Potest enim electus in Regem, seu Imperatorem *Romanorum* a Principibus Electoribus in concordia, statim ex ipsa electione licite nomen Regis assumere, ac jura & bona Regni, & Imperii in *Italia*, & aliis Provinciis Regno, & Imperio subjectis administrare, ut est a Lupoldo Be-
140 benburgensi fuse traditum in Opere *de Juribus Regni, & Imperii Romanorum. Cap.* III. Imo & electus in discordia, modo sit electus a majori parte, ut ab eodem asseritur, & probatur *Cap.* VI. Addit *Freherus*, Italiam esse accessorium Imperii *Germanici*, ob idque jure suo quemcunque electum *Romanorum* Regem in *Italiam* tendere, ut in hoc etiam ab *Italis* agnoscatur.

CONSTITERAT NAMQUE, &c.] Nihil non suis libratum ponderibus, & momentis in literas *Mussatus* misit. Nempe talis erat dissidiis inter se discerptæ totius *Italiæ* status, qualis hic ab illo describitur, cum *Henricus* VII. de illa petenda cogitare cœpit. *Totum enim tunc Latium* (inquit Mutius) *tumultuabatur, intestinisque bellis perniciosissime laborabat. Non erat ulla Civitas, quæ non haberet bellum cum quapiam vicina, ita invicem se mordentes consumebantur.* Inde alii non aliam tum Italiæ faciem tribuere. Meyerus in Annalibus Flandricis: *Res Italiæ a morte Federici* II. *in hunc Cæsarem* (Henricum) *valde fuerant turbatæ. Nam Rodulphus, Adulphus, & Albertus, superiores Cæsares, ab Italia ob gentis perfidiam, abstinuerant. Omnes pæne Italiæ Urbes, Imperio parere solitæ, excusso jugo Tyrannis subesse cœperant. Verona Scaligeros, Mantua Passarinos, Padua Carrarios patiebatur. Gibellini, & Guelfi totam Italiam discindebant.* Laurentius de Monacis in Historia Veneta: *Henricus* VII. *&c. descendit in Italiam pro accipiendo Coronam, & benedictionem Imperii, & pro reformando statu Italiæ, sævis discordiis, & perniciosissimis factionibus lacerato.* Carrio denique, in hac exhibenda miserrimæ tum Italiæ persona, Scenæ totius princeps: *Tali vero gubernatore* (Henrico) *opus erat non tam Germaniæ, quamquam recentibus bellis civilibus misere laceratæ, quam Italiæ, quæ pene totos annos* LX. *Imperatorem nullum viderat, suoque assidue sanguine respergebatur, & cædibus ac direptionibus exhausta, redactaque sub Tyrannos, jam servitutem pro libertate, quam intempestive affectarat, serviebat duram, & tristem. Pleræque enim Hetruscæ, & Longobardicæ urbes, quæ, pertæsæ moderati ac justi imperii Germanorum, ut ranæ Æsopicæ redemerant jura imperii a Rodulpho multa pecunia, ut prorsus liberæ essent, aut laborabant seditionibus immanissimis, ac crebro mutatis Dominis, nunc hos, nunc illos sequebantur victores, aut jam oppressæ parebant certis Tyrannis. Mediolani, Hastæ, Vercellis, Novariæ, Ticini, Laudi Pompejæ, Brixiæ, Cremonæ, Placentiæ tyrannidem exercebant Guelphi, Gibellini nominis hostes. Veronam, Paduam, Mantuam tenebant Gibellini. Guelphis conjunctus erat Robertus Apuliæ Rex.*

ARCUISSE] Vicetinus Codex: *Adduxisse.*

SCISMATIBUS] Nullum in hac voce nuspiam aspirata mendum. Siquidem hac in scriptura consentiunt ad unum omnes *Mussati* Codices, quos inspexi: & iisdem suffragantur non pauci Scriptorum aliorum libri, manuscripti pariter & excusi. *Rolandini* Grammatici *MSS.* duo vetustissimi, *Venetus* unus, *Vicetinus* alter, Lib. II. Cap. VIII. de factis in Marchia Tarvisina: *Post hæc in anno Domini* M CC XXVII. *quamvis Verona communiter regeretur, tamen scisma creverat ibidem.* Chronica Aulæ Regiæ de Joanne Rege Bohemiæ Cap. XIII.

Scismata fac cedant, hanc ne de cætero lædant.

Ptolemeus Lucensis ad ann. MCX. *Eodem tempore post Paschalis liberationem (ut Martinus refert) quidam ex Clericis Romanis fecerunt scisma &c.* Laurentius de Monacis ex Chronica, sumpta nescio quo ex loco, qui vocatur Male . . . . . . ad S. Petrum: *Et anathematizabat omnem hæresim, quæ se extolleret contra Romanam Ecclesiam; præsertim scismata Octaviani, Guidonis Cremensis &c.* Et infra: *Non erat opus spirituali gladio contra christianissimam, & catholicam Civitatem, quo Hæretici, & Scismatici feriuntur.* Quemadmodum enim addebant

A quandoque Scriptores sequioris ævi loco non suo aspirationis notam, & *harva* pro *arva* scribere consuerant; sic eandem omittebant interdum, & *Scema* pro *Schema* (quod fecit Cosmas, Pragensis Ecclesiæ Decanus, in Prologo Chronicæ Bohemorum) *Scisma* pro *Schisma*, suis in paginis exarabant. Est autem *Schisma* proprie σχίσμα, id est *Scissura*, a σχίζω, *scindo, findo, hiulco:* metaphorice vero *animorum dissidium, concordiæ divulsio.* Isidorus Lib. VIII. Cap. II. *Schisma a scissura animorum nomen accepit. Eodem enim cultu, eodemque ritu credit, ut cæteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem Schisma, cum dicunt homines: nos justi sumus, nos sanctificamus immundos, & cætera similia.* Non itaque temere; sed cum respectu ad Græcum σχίσμα, *Scissuram* pro *dissidio* supra laudatus Ptolemæus dixit, cum ad an-
B num MCCLXXXIX. in hæc verba scripsit: *Prius vero ad aliquod tempus occisus D. Dettus de parte Nigra de eadem domo. Postea Dominus Bertacca de parte Alba, & sic per eos tota Tuscia ponitur in scissura.* Vulgo nunc divisionem Ecclesiæ *Schisma* dicimus, quum ejus membra divisa diversa sequuntur capita; quod pueri vel ipsi puerrimi norunt. In Nostro *Schismata*, dissidia *Guelphorum*, & *Gibolengorum* sonant, quæ vel ipse Pontifex ab *Henrico* tolli posse crediderat, ob idque *Romanum* pollicitus fuerat Diadema. Apte, si quis alius, Jacobus Cavatius, & aperte Lib. III. Hist. Cœnobii D. Justinæ Pat. pag. 129. *Vergente anno Henricus Comes Lucemburgensis Romanum Imperium capessivit, cui Pontifex insignia Romæ per Legatos dare pollicebatur, si ante biennium armatus in Italiam descenderet. Arbitrabatur idem ebullientes ubique factiones Welphorum, & Gibellinorum posse restingui ipsius Cæsaris prudentia, vel armis, &c.*

C FACTIONUM] Vere caussa potissima Schismatum, quibus tum in partes discreta *Italia* laborabat, factiones duæ, *Gibellina*, & *Guelfa*. Cum enim mater illas DISCORDIA genuisset, suas & ipsæ dissidiorum faces suis semper, & alienis vicinis in Urbibus accendebant, Furiarum potius ab inferis excitatarum agmen, quam Hominum orbis incolarum cœtus. Crescebat & cum illis semper odium vetus, ob idque factum est brevi spatio temporis, infaustis incrementis, ut nullum foret in tota *Italia* Oppidum, in quo non aliquod illius vestigium appareret. Longe, lateque diffusa pernicies ista fœdabat omnia cladibus, crudelitate, perfidia cumulabat. Civitas civitati contraria, Provinciæ provinciis adversæ erant. Familiæ quoque dividebantur pestifera istius factionis labe. Non filio, non patri, non fratribus unus in una domo consensus,
D non consanguineis eadem voluntas suberat. Urbes excidio, domus incendiis hauriebantur, tamquam propria crimina in aliis persecuti, semetipsos absolverent, virtutisque ac gloriæ loco ducerent, si ad ostendendum insigne factionis studium maxime sævirent in alteros. VENETIÆ solæ, Prudentiam suam perpetuo retinentes, contagione teterrima caruere. Reliquæ urbes unius, vel alterius factionis erant, & HENRICO VII. imperante, Cæsaris partes agebant, testimonio Nostri Lib. VII. de Gestis ejusdem Rub. VI. *Taurinum, Novaria, Vercellæ*, Philippo de Sabaudia Principe Achaiæ Vicario Mediolani, *Pergamum, Cumæ, Brixia, Verona, Vicentia, Mantua, Mutina, Laudum, Placentia,* At contra in fidem partis Guelfæ, quam S. Ecclesiæ nuncupabant, *Alba, Hast, Alexandria, Papia, Par-*
E *ma, Regium, Cremona, Padua* (quam Gibellinis Urbibus male nexuit Carrio) *Tarvisium:* & e Civitatibus Hetruscis, ut habet Vecerius in eodem Cæsare, *Florentia, Bononia, Luca, Pistorium, Senæ.*

GUELFORUM] Nata pari tempestate GUELFORUM, & GIBELLINORUM infausta nomina, seu potius pestifera schismata ad perniciem humani Generis, & nostræ cum primis *Italiæ* vastitatem: sed, ea quæ tempestas fuerit, haud clare liquet, perspicuis ea de re latentibus monumentis. Dum enim harum in Factionum origine tradenda juniores Historici haud secius inter se sententiis, quam illæ gladiis & animis, dissident; majores 141
vero, minus in eadem investiganda curiosi, nihil fere mandasse memoriæ videntur, sive tædio subeuntium malorum; sive, ne res adeo tetra & funesta ad posteros transiret, ita forte putantes Nepotum otio, concordiæ civili, & Urbium tranquillitati consuli potu-
F isse, si nulla certa & constans facti detestabilis memoria maneret, in eas nos utrique angustias conjecere, ut difficulter affirmate quidquam de primis illarum natalibus afferre possimus, aliis illos deducentibus aliunde.

Indefinita nonnullorum sententia fuit, tum primum cœpta hujuscemodi discrimina Factionum, quum *Germani* Cæsares cum *Romanis* Pontificibus graves discordias, & tetra bella, divisis in partes Civitatibus, gerere conati sunt: definita magis illorum, qui *Federici* II. temporibus eadem emersisse contendunt. Cum enim

nim is Cæſar *Innocentium* IV. *Honorium* III. & *Gregorium* IX. Romanos Pontifices, acriter inſectatus eſſet, & ob id Civitates omnes *Italiæ* magno in tumultu exiſterent, nec haberet ille compertum ſatis, qui partes ſuas, quive Pontificias ſequerentur, tum primum, pertentatis ſingulorum animis, duas *Italos* in factiones ſcidit, effecitque, ut, qui Pontifici faverent, dicerentur GUELFI; qui vero ſibi & Imperio, GIBELLINI, quod ea tempeſtate Eccleſiaſticæ factioni præeſſet Dux quidam *Theutonicus*, nomine GUELPH; factioni vero Imperii frater ejus GIBEL. Ita plane ſenſit Jac. Philippus in Suppl. Chron. ann CIↃ. CC. XXXIV. cum ſcripſit, *Guelphorum, & Gibellinorum perniciosiſſima, & diabolica nomina ex duobus Alemanis fratribus, tumultuantibus invicem Romano Pontifice, & Imperatore Federico. Piſis initium habuiſſe*, quem poſtea ſecuti ſunt Ælias Capreolus *Lib.* VI. *Brixianarum Rerum.* Langius *in Chronico Citizenſi ad ann.* CIↃ. CC. XXXIX. Platina, & Ciaconius *in Gregorio* IX. Mutius *Lib.* XX. *Chron. Germanorum.* Blondus *Lib.* VII. *Dec.* II. Krantzius *Lib.* VIII. *Saxoniæ Cap.* VIII. Carrio *Lib.* V. *Chron. ad ann.* CIↃ CC XXVIII. *in Federico* II. Poſſevinus Junior *in Gonzagis Lib.* II. Benedictus Jovius *Lib.* I. *Novocomenſis Hiſtoriæ ad ann.* CIↃ CC. XLIV. & omnium apertiſſime, & elegantiſſime Cavatius *Lib.* II. *Hiſtoriarum Cœnobii D. Juſtinæ Pat.* qui & inter Proceres GIBELLINOS ejus temporis, in ſua Provincia dominantes, recenſet *Salinguerram* Ferrariæ Tyrannum, *Monticulos* Veronenſes, *Eccelinos* ex Honaria familia: inter GUELPHOS, *Marchiones Atheſtinos*, *Comites S. Bonifacii*, *Proceres e Campo S. Petri*, quibus & *Carrarienſes* addit, aliis quampluribus prætermiſſis. Quippe horum etiam in numero *Paſſarinus de Bonacoſſis* Mantuæ Dominus, Marii Æquicolæ teſtimonio *in Commentariis* ſuis *Italicis Mantuanarum rerum, Libro primo extremo.* Docere nos id ipſum etiam voluit *Nicolaus Siculus*, Panormitanus Abbas, ubi loci prodidit, *Gregorium* Pontificem foviſſe *Lucenſes* ob id maxime, quod hærentes Pontifici dicerentur *Guelfi*, Imperio vero, ſive Federico Cæſari, *Gibellini*, Blondus Flavius *Decade* II. *Lib.* VII. *Hiſtoriarum*, ab inclinatione *Romanorum*, id ipſum ut credat, facile adducitur auctoritate *Ptolemæi*, Lucenſis Epiſcopi, quod is paullo poſt ea tempora ſcripſerit, ea infauſta rebus *Italiæ* nomina primum apud *Piſtorium* audita fuiſſe. Ego ſane hæc in Ptolemæo memini me legiſſe ad ann. CIↃ CC XV. *In die Reſurrectionis occiſus fuit D. Bondelmonte Ugutionis ab Ubertis, & ex tunc pullulavit diviſio* GUELFA, & GHIBELLINA, quibus adſtipulatur *Villanus*, accuratiſſimus Rerum *Hetruriæ* Scriptor, *Lib.* VI. *Cap.* XXXIV. palam aſſerens, *Federicum* II. privatum Imperiò a *Florentinis*, utriuſque factionis obſides accepiſſe; ſed unam prius, & alteram factionem viguiſſe *Florentiæ* propter interitum *Bondelmontis.* Hinc Emmius *Lib.* V. *Rer. Chronologicarum*, in temporibus Florentinorum, ad ſupra memoratum annum: *Dein res Civitatis quietæ fuere uſque ad annum a nato Chriſto* M CC XV. *Tum, cum jam civium opes creviſſent, occaſione violatæ promiſſarum nuptiarum fidei a Bondelmontio viro nobili, in factiones diſceſſit Nobilitas: quæ cum ſemel erupiſſent, tam pertinaces Civitati inhæſere, ut omnem modum earum, quæ in reliquis Italiæ Civitatibus fuere, ſuperarent. Nobilitas ſæpe cum nobilitate commiſſa eſt, ſæpe cum eadem nobilitate plebs, non raro plebs, & nobilitas ſimul in partes ſciſſæ.* GUELPHI *cum* GIBELLINIS, *Nigri cum Albis contenderunt, contentioneſque civiles non ſemel in pugnas, & cædes, adeoque in bella civilia exarſerunt, & factiones ſe mutuo ex urbe expulerunt.* Narratur res eadem uberius ab *Aretino Lib.* II. & aliis Scriptoribus *Florentinarum* rerum, quorum hic teſtimoniis non egemus. *Nauclerus* igitur, ut ad *Blondum*, & una cum illo ad *Guelfos*, & *Gibellinos* redeam, horum de nominibus loquens Gen. XLII. Vol. II. *Nomen hoc*, inquit, *apud Piſtorienſes ajunt primo auditum.* Et clarius Platina in Gregorio IX. cujus non tam veſtigiis, quam verbis inſiſtit Ciaconius in eodem: *Hæc quidem teterrima Factionum nomina, ad perniciem humani Generis inventa, primum apud Piſtorienſes audita ſunt, cum Cancellarii* (Guelphi) *Pazantinos* (Gibellinos) *ab urbe ejeciſſent. Cumque alteri factioni* GUELPH, *alteri* GIBEL, *Theutonici fratres, faverent, inde tantæ perniciei nomina indita ſunt.* Sed hæc omnia præſtat ex *Georgii Merulæ*, & *Jacobi Cavatii* monumentis hiſtoricis audire, antequam in aliorum ſententias inquiramus. Ait primus Lib. VI. Vicecomitum Antiquitatum pag 72. *Honorius Pontifex, Othoni iratus, Rogerium Federicum jam imperii maturum, depoſito Othone, regni titulo & imperialibus ornamentis exornat. Qui ſimul atque imperium adeptus eſt, ab Avo non degenerans, Honorium armis, & gravi contumelia laceſſit: mox inſolens, & gravis Tyrannus, paterni ſacrilegii hæres, templorum jura & redditus uſurpat, Gregorium, Cæleſtinum, & Innocentium bello, & quibus potuit injuriis afficit. Immanis ſane Barbarus, quippe qui amplitudinem Pontificiam violare nunquam deſtitit. Tunc viguere odia, cœpta diſſidia aucta ſunt, &, recenti injuria irritatis animis, eo domeſticus furor, atque ſævitia progreſſa eſt, ut miſeri mortales abjecta ea caritate, quam ſanguis, & patria ingeneravit, humanitatis penitus obliti, atrocius, quam feræ inter ſe dimicarint, non victoria contenti, aut inimicorum exitio ſatiati, niſi iis cum tota prole extinctis, qui diverſa ſenſiſſent. Tunc ferox & impotens Barbarus quocunque in populo eos diſcerni voluit, qui ſuæ, quive pontificiæ factionis forent. Unde conſuetudo tenuit, ut in omni negotio publico nihil citra factionum diſcrimina geratur, quæ exitialis conſuetudo fere in Urbibus, Oppidis, Præfecturis Italiæ in hæc uſque tempora durat. Hæc autem peſtis, & pertinax hic animorum habitus ab Hetruſcis primum cœpit. Gens ea ſeditionibus, & domeſticis armis jam inde agitata, ex quo Rom. Populus bella in Hetruria fecit. Scribit Livius Lib.* X. *ab V. C. Hetruſcos ab Aretinorum ſeditionum exorto motu de rebellione cogitaſſe. Tunc Aretio genus Licinium præpotens, ob divitiarum invidiam, armis popularium patria ejectum fuit, neque Hetruria ipſa prius ab Romano Dictatore pacari, Aretinorumque ſeditiones componi potuere, quam gens Licinia cum plebe in gratiam reducta fuit. Sed Piſtorii poſt mille, & quingentos ferme annos Cancellarii, & Panciatici auſpicatiora in cladem Italiæ ſeminaria* (*quod equidem nollem*) *diſſenſionum, & civilium armorum dedere.* Hæc primus, cui ſic alter Lib. II. ſuccinit docte pariter, & ornate: *Florentini pecunia potentiores, quamvis ſæpe inteſtinis ſeditionibus laborarent, tamen armis & aſtu vicinarum urbium imperium affectabant. Quæ propriis finibus continebantur, haud quieſcebant. Potentiores cives ex diutino Pontificum, & Cæſarum diſſidio in alterutram partem dilapſi, variis ſtudiis diſtrahebantur. Factiones his apud Principes benevolentiam, apud cives clientelas, potentiamque comparaverant. Ipſi ſub ea factionis larva privatas ulciſci injurias, ſæviora adverſus æmulos moliri, impune exſequi. Sed inter cæteras maxima earum cauſſa extitit impietas* 142 *Friderici Junioris, qui Imperator renuntiatus, quamdiu Conſtantiam matrem ſuperſtitem habuit, ſe pium Principem geſſit: ea defuncta Majorum ſcelera æmulatus Romanos Pontifices afflixit. Ciſalpinas urbes Romano Imperio reſtituere orſus factionum ſtudio eaſdem minuit, vel diviſit. Occultos emiſſarios habuit, qui ubique civium mentes ad Cæſarianas partes pellicerent. Tunc etiam fato quodam in Italiam invecta ſunt execranda nomina* WELPHORUM, & GHIBELLINORUM, *quibus Cæſaris aſſeclæ a Pontificiis dignoſcerentur. Piſtorium, Hetruriæ Urbs, peſſimum malum cæteris communicavit, nempe ut averſæ jam a Deo hominum voluntates mutua cæde conciderent. Tunc privatis ædibus turres adjectæ ſunt, quibus Patavium, Ticinum, Cremona, & aliæ urbes hactenus abundant. Tunc vicatim præliari, adverſæ factionis ædes incendere, ac demoliri pulchrum fuit.* Quis auſit probe adeo communitam tot Rei Literariæ Patrum ſuffragiis ſententiam infirmare? Haud ego quidem id fecerim; ſed aurem mihi Nauclerus vellit, & aperte clamat: *Utriuſque ſane appellationis antiquior eſt origo?*

Placuit igitur aliis, altiori mente præditis, nata Factionum iſta diſcrimina tradere ſub *Federico* I. *Ænobarbo* dicto, poſteaquam is *Romanis* Pontificibus adverſari cœpit. Diſcordaſſe nempe tum miſeros cives, & arma in ſe convertiſſe ferunt, ab Optimatibus deſciviſſe Plebem, ſeque totam, ut a ſe procul vim omnem, & maleficia propelleret, *Romano* Pontifici tradidiſſe: qui vero nobilitate, divitiis, armis, clientelis in urbibus eminentiores erant, eos, ut cæteros obnoxios ſibi facerent, popularibuſque interim imperarent, & ſine metu judiciorum, aut pœnæ quicquid libitum foret agere poſſent, ad Cæſaris vires, & gratiam reſpexiſſe: ideoque Cæſarianos GIBELLINOS dictos, quod is Cæſar eſſet e *Gibellina domo.* Appoſite, ſi quis alius, Benedictus Jovius Lib. I. Hiſtoriæ Patriæ pag. 39. *Horum originem nominum, hac tempeſtate Vir quidam doctiſſimus e Germanis Hiſtoriis erutam, a duabus antiquiſſimis Germanorum Principum familiis fluxiſſe ſcribit, e quibus invicem Imperatores creabantur. Fuitque Federicus e Gibellina domo, quod & ipſe in vetuſtis quibuſdam Annalibus reperi, ubi Federicus iſte* de Gibellengo, *corrupto fortaſſe vocabulo, nuncupatur.* Subſcribit eidem ſententiæ Turſellinus in Epit. Hiſt. Lib. VIII. in Ænobarbo ipſo: *Atrox inde ex parvis initiis inter Auguſtum, ac Pontificem orta diſſenſio ingentium malorum cauſſa, & origo fuit. Federicus ab Alexandro* III. *Pont. petierat, ut Ravennæ Antiſtitem, ab ſe deſignatum, conſecraret. Id cum non impetraſſet, totum ſe a Pontifice avertit; &* GIBELLINORUM, & GUELPHORUM *nominibus, ex veteri Germaniæ diſcordia repetitis, peſtiferas factiones tota Italia exagitavit. Qui Auguſti partes ſequerentur* GIBELLINI, *qui Pontificis* GUELPHI *appellati.* Et ante multo, totidem ferme verbis, eadem tradiderat Sigonius

Lib.

Lib. XIII. *de Italiæ Regno*, quo ex fonte sua Tursellinus hausit. Habet ille scilicet in ipsa libri laudati fronte: *Hinc* (nempe *ex Federici I. contentione cum Ecclesia*) GIBELLINORUM, & GUELPHORUM *nominibus, ex veteri Germaniæ dissensione desumptis, exitiales Italis factiones manarunt, quæ sub Federico patre exortæ, neque sub Henrico filio obliteratæ, demum sub Federico Nepote effusius erumpentes, ingentes in multos post annos strages in Italia edidere.* Videtur autem his omnibus prætulisse facem *Bartholus*, Juris Consultorum Primas, a quo scriptum accepimus, *Ænobarbi* hostes, cum bellum adversus Ecclesiam gereret, appellatos GUELFOS, id est *amantes fidei*, quod GUELF hebraice sonet *Os loquens*: ipsius vero Cæsaris Sectatores, GIBELLINOS, quod is originem duceret e *Gibellina domo*. Sed & *Bartholum* originem istam docuerat Otho, Frisingensis Episcopus, qui Lib. II. de Gestis Federici I Capp. I. & II. in hæc verba scripserat: *Anno Dom.* MC. LII. *decedente ab hac luce piissimo Rege Conrado* III. *cum de eligendo Principe Primates consultarent, tandem ab omnibus Federicus Suevorum Dux, Federici Ducis F. petitur, cunctorumque favore in Regem sublimatur &c. Duæ in Romano orbe apud Galliæ, Germaniæque fines famosæ familiæ hactenus fuere; una Henricorum de Gueibelinga, alia Guelforum de Altdorfio; altera Imperatores, altera magnos Duces producere solita. Istæ, ut inter Viros magnos, gloriæque avidos assolet fieri, frequenter sese æmulantes, Reipublicæ quietem multoties peturbarunt. Nutu vero Dei, ut creditur, paci populi sui in posterum providentis, sub Henrico* V, *factum est, ut Federicus Dux, pater hujus* (Federici I.) *qui de altera* (Gueibelinga) *id est de Regum familia descenderat, de altera* (Guelfa) *Henrici scilicet Noricorum Ducis filiam, in uxorem acciperet, ex eaque Federicum generaret. Ita non Regis Conradi zelo; sed Universitatis boni intuitu, hunc Federicum, ejus filio item Federico adhuc parvulo præponere maluerunt.* Fatetur idem Scriptor alibi, hæc ipsa *Guelforum*, & *Gibellinorum* nomina turbas ingentes inter Proceres *Bajoariæ*, & *Sueviæ* Dominos excitasse, exortaque inter utrosque contentione caussa finium, pro Suevis stetisse *Henricos e Gueibelinga*; pro Bajoariis *Guelfos de Altdorfio* dimicasse.

Facit hæc sententia *Guelforum*, & *Gibellinorum* originem uno fere Seculo antiquiorem prima: sed arundineo, quod ajunt, calamo innixa facile corruit. Licet enim infestus *Ænobarbus* Alexandro Pontifici fuerit; nulla tamen tunc inter populos contraria studia, nullæ diversæ voluntates erant, neque factionibus inter se decertabant ullis; sed populariter hi a Pontifice stabant; illi Cæsaris partes sectabantur. Talique pacto se rem habuisse testatur Formula *Constantiæ* pacis, quam Juniores I. C. instar Legis recepere. Societatem, & amicitiam unanimes, & idem sentientes sine differentia ordinum, & factionum *Longobardi* universi, *Papiensi* duntaxat excepto, servabant, atque paciscendæ pacis gratia ii *Constantiam* convenere, qui triginta antea annis fœdus inter se percusserant, *Federicumque* ipsum, acrem & inexorabilem *Alexandri* Pontificis hostem, acie aliquando vicerant, & trans *Alpes* fugaverant; neque post mortem *Alexandri* dissolvi ea societas, aut dissociari animi potuere. Nullis demum in Annalibus, vel Actis Urbium leguntur hac nomina imperante *Federico* I.

Quamobrem, ut in hac sententiarum varietate minus aberrem a vero, aut certe cum iis errem, quos animadverto acriore ingenio, genioque grandiore præditos extitisse, ea sibi primum *Germanos* nomina peperisse censeo, antequam ad nostras *Italorum* aures pervenirent. Factum id ex Naucleri mente *Gen.* XLII. *Vol.* II. *pagina mihi* 826. sub CONRADO III. *Suevo*, qui circiter annum MXXV. (pro quo in *Nauclero* mendose, 1138.) imperium iniit, in pugna, quam gessit cum GUELFO Bavariæ Duce, quem alii *Welphum*, alii *Welphonem* vocant. Cum enim ea in pugna GUELFI *Bavariæ* Ducis auxiliares copiæ Symbolum hoc haberent, *Hic Guelff:* qui vero sub *Conradi* Cæsaris signis erant, *Hic Gueibelin*, clamarent, quod *Conradus* in vetustæ nobilitatis pago *Waiblingen* nutritus esset, inde primum Cæsarianis GUIBELINI, Pontificiis GUELFI nomen hæsit, quod *Guelfus* Italica Pontificis auxilia contra *Conradum* Cæsarem adduxisset: ut temere nequaquam fecisse videatur *Hermanus*, cum dixit, *Innocentium* Pont. una cum *Rogerio* fuisse contra *Conradum* istum. Consentiunt cum his Naucleri illa Merulæ Lib. III. *Conradus prior jussu Procerum imperat, a quo Auctores quidam tradunt* GIBELLINÆ *factionis orta nomina; etsi non protinus per Italiam dispersa fuere:* & plerique omnes. Sed horum etiam e censu quidam, Nominum istorum natales in HENRICI, *Conradi* prædicti filii, tempora rejicere maluerunt. Narrant enim, vice altera, ab hoc Henrico *Guelfonem* supra memoratum, prope *Winsperg*, & ante villam *Elnhofen* bello victum; cumque in prælio ex more, qui *Guelfo* hærebant, clamarent, *Hic Guelff:* vicissim vero Regales, *Hic Gibelin*, quod *Henricus* in villa ejus nominis ablactatus esset, significare volentes, quod potentia lactis pugnaret: *Italicisque*, *Longobardis*, & *Siculis* cum *Guelfo* pugnantibus, & interrogantibus, quid esset dictum, *Hic Gibelin*, declaratum fuisset, quod Papales eo die significati fuerant per *Guelfum* propugnatorem, & Imperiales per *Gibellinos*, ab illo eventu Papæ adhærentes in *Italia* significatos per GUELFUM; Imperio vera per GIBELLINOS. E *Gotfridi Viterbiensis* penu tota ista narratio, cujus intuitu *Antoninus* asseruit, multos existimare, ab isto *Guelfo* appellatos GUELPHOS: & hæc scripsit Merula Lib. II. Vicecomitum Antiquitatum: *A quibusdam Scriptoribus Henricus hic* GIBELLINUS *nuncupatur, de nomine Oppiduli, ubi ortus traditur.* Et Lib. III *In Henrico* IV. *Gibellina domus defecit.* Et uberius Lib. VI. *Porro ea factio, quæ præsidio Pontificis incolumitatem, & salutem suam tuebatur*, GUELFA *appellata fuit; qui vero opinione & potentia Cæsarum eminere, & regnare studebant, hi* GIBELLINI *se appellare voluerunt; quæ appellatio ab eo Henrico, qui primus Germanorum Procerum suffragiis ad Imperium evectus est, fluxit.* GIBELLINUS *enim dictus est Henricus, de Vico videlicet, ubi ortus erat.* Et hæc alia de *Guelfis* non multo post: GUELPHOS *nuncupatos quidam tradunt ab eorum Duce, qui secundo Conrado in Sicilia primum, tum alibi restitisset. Huic* GUELFO *nomen erat, quo cæso, si qui descendentes in Italiam Cæsares, Romamque subinde petentes, non modo intra urbes non reciperent; sed finibus quoque arcerent, eos* GUELPHOS *appellari invenio.* Accedit Merulæ Vanderburchius Lib. I. Historiæ Gentilitiæ Sabaudorum Ducum, in Amadeo III. sic loquutus: GUELPHIS *Guelphus, Bavariæ Dux*; GIBELLINIS, *natus in Gibellino Oppidulo, Henricus, hostes inter se infestissimi, ingrati mortalibus omnibus, nominis dederant originem.* Et *Poggius*, hoc uno diversus ab aliis; quod is *Gibellinis* nomen inditum censet à Vico, juxta quem *Conradus*, & *Welfo* conseruerint manus, cum id nominis alii in acceptum ferant ipsimet *Conrado*, vel *Henrico* F. cognomine *Gibellinis*, ab Oppido, in quo nati, vel educati fuerant, ut ostensum. Cæterum, quæ de *Guelfo*, Conradi & Henrici Cæsarum hoste, Pontificum & Ecclesiæ propugnatore, dicta sunt hactenus, firmantur valide luculentissimo testimonio *Altorfensis*, sive *Weingartensis* Monachi, qui de *Guelfis* Principibus Chronicon scripsit, a *Canisio* nuper editum ex MS. Codice Augustano, *Tomo Lectionum Antiquarum primo.* Tradit ille scilicet *Cap.* VIII. *Welfonem* istum, nominis ejus IV. Imperatori, antequam machinationes in mortem suam parasset, & Ecclesiam Dei manifeste impugnasset, fidelissime adhæsisse, eique, cum contra *Saxones* dimicaret, strenuissime militasse. At ubi multa inhonesta de eo in medium proferri cœpere, &, quod majus est, Dominum Apostolicum *Gregorium* VII. *Guniperto* Ravennensi Archiepiscopo intruso, de sede sua expulit, ipsum cum aliis Catholicis Principibus ab eo declinasse, & amodo eum multis modis inquietasse; indeque cum *Sigefrido*, Augustensi Episcopo, qui parti, immo inhumanitati ejus favebat, diu & acerrime dimicasse, donec comprehensum in vincula conjecerit, & in Castro *Ravenspurch* catenatum multo tempore conservarit. Hæc ille, nec aliis fere verbis, de *Welfone*, primo *Bavariæ* Duce.

Quæ quidem erroris insimulant non obscuri eos, qui censuere post obitum *Mathildæ*, nobilissimi ac ditissimi *Italiæ* Marchionis *Bonifacii* filiæ, qui *Mantuæ* contigit die 24. Julii, salutis anno 1115. ætatis 70. aut certe non multo post enatas, quibus de loquimur, Factiones ex eo, quod cum illa Pontificiam Sedem bonorum suorum scripsisset hæredem, eidemque Sedi Tutoris titulo præfectus fuisset Vir ejus *Welfo*, suborta postmodum contentione inter Pontifices ipsos, & Cæsares, Pontificii a *Welfone* GUELFI, Cæsarei a Duce nescio quo, assumpto ad Imperium e *Gibellina* villa, GIBELLINI fuerint appellati. Siquidem *Mathilda* haud illi se *Welfoni* tertiis (ut ferunt) nuptiis illigarat, anno (ut creditur) MXC, qui cum Imperatoribus, Ecclesiæ *Romanæ* caussa, bellum & inimicitias gessit; sed alteri, prædicti *Welfonis* & *Juditæ* Angliæ Reginæ filio, ut indicat laudatus Monachus *Capp.* VIII. & IX.

Arguitur ex his etiam non unius mendi *Riccobaldus*: quippe qui *Libro* IV. *Pomerii sui* Welfum inter aulicos *Mathildæ* retulerit, cum ejus Maritus esset; eundemque, quum post *Mathildæ* obitum partes Ecclesiæ tueretur contra *Gibellinum* e *Maguntia*, secum Imperii nomine decertantem, *Mediolani* periisse tradiderit, cum illum naturæ legibus paruisse in villa *Cufringen* ex laudati Monachi Chronico colligamus. Habe-

bemus demum, beneficio ejusdem Chronici, notionem propriam nominis istus *Welff*, caussamque triplicem, ob quam Majores *Welfonis* IV. cui primo e Principibus Guelfis *Bavariæ* Ducatus obtigit, eo fuerint insigniti, indeque transierit ad Nepotes, liquido ut appareat, *Bartholum* in ejus etymo proferendo somnia somniasse. Talem quippe Nominis ejus originem, & caussam attulêre nonnulli. Cum quidam e *Welfi* IV. Majoribus *Romani* Senatoris filiam, *Kathalinam* dictam, in uxorem duxisset, & filium ex caprogenitum *Kathalinam* de Matris nomine nuncupasset, quod theutonizatum sonabat *Guelff*, placuit omnibus, ut lingua naturali satisfacerent, &, *Romano* nomine refutato, *Guelfum* eum theutonice nominarent. Narrant rem eandem alii ad hunc fere modum. Dum *Welfi* IV. Major quidam alter apud Imperatorem degeret, eique Uxor absens absenti filium edidisset, peteretque a Cæsare facultatem abeundi domum, caussa nulla prolata, subjecit Cæsar: *Pro Guelfo, qui vobis natus est, repatriare festinatis?* Cui Welfus respondit: *Nomen, quod jam Infantulo dedistis, postea plenius dare debetis. Nisi enim Deus aliter ordinare voluerit, eum sub hoc nomine de Lavacro Sancto suscepturus estis*: id quod est factum. Alii demum utrumque verum fuisse conjiciunt, nempe primitus enatum id Nominis primo modo; deinde, cum multo post tempore refutatum & oblivioni quodammodo traditum fuisset, ab Imperatore denuo renovatum. Et hæc Origo Nominis ejus propria & germana, Scriptoribus nostris hactenus ignorata.

Patet hinc, certis jam ex monumentis, Guelphorum antiquitas, quod negabat *Merula*: nec erit, cur quis amplius asserat, quod olim *Gregorius* X. Pontifex in Oratione, quam habuit ad Magistratus, & Principes *Florentinos*, Aretino teste Lib. III. Florentinarum rerum, Gibellinos, *&* Guelphos *nomina esse, ne ipsis quidem, qui illa proferunt, nota*: aut Sigonium audiat, antiquiora *Conradi*, vel *Henrici* filii temporibus factionum istarum incunabula facientem in illis Lib. IX. de Italiæ Regno: *Conradus, Saxoniæ Bavariæque caussa, gravi est, ac diuturno Welfonis bello implicitus, renovataque vetus est concertatio, quæ* Gibellinæ *fuit familiæ cum ea, quæ* Welphorum *est appellata, quarum illa quatuor continuatos Imperatores, hæc plurimos Duces tulit.* Nullis enim in Veterum monumentis legere est, ante *Conradi*, & *Welfonis* ævum, Factionum istarum nomina, & sicubi forte fortuna leguntur, pervelim id doceri.

Habuere deinceps Factiones eædem, ut alia quæque, decrementa quandoque sua, quandoque sua pariter incrementa. Referunt Annales prisci, non multo post natales illarum primos, gravi inter *Guelphum* Ducem, *Henricumque Gibellinum*, qui Patrui sui (me-
144 lius Patris) *Conradi* III. Imperatoris copiis præerat, commisso prælio, cum superatus tandem *Guelphis*, in urbem quandam suam se recepisset, in eaque obsessus, quas hosti placuisset, deditionis conditiones accipere fuisset coactus, fœminas (quibus solis exitus concessus, permissumque uti quantum ex rebus suis maxime sibi caris ferre possent, secum asportarent) veritas, ne in maritos suos victoris exercitus sæviret crudelitas, sublatis in humeros maritis, charissima sui parte, in hostium conspectum (fide amoreque conjugali affectum erga res quantumvis pretiosissimas superante) prodisse. Quam optimarum Matronarum admirabilem in viros suos pietatem exosculatus Imperator, neque eam fraudem habens ingratam, recepto in gratiam *Guelpho*, reliquis omnibus ignovit. Ita vix nata, denata statim partium illarum, sibi graviter ad invicem infensarum, odia quievere. Atqui Gibellinum nomen, *Conradum*, & *Henricum* secuti Cæsares, usque ad *Lotharii* tempora servavere. *Lotharius* enim *Gibellinæ* familiæ hostis fuit: nomenque, & appellatio Gentis per annos ejus undecim consenuisset, nisi eam renovasset, & instaurasset in Italia *Federicus Junior*, qui *Gibellinos* omnes palam coluit, quotquot a se adversus edicta, & opes Pontificias stetissent. Hinc illa Vanderburchii in Amadeo III. Sabaudiæ Principe ad annum MCCXLVI. Guelphorum, Gibellinorumque *infestæ per Italiam factiones, quæ aliquanto jam tempore conquieverant, Frederico, ejus nominis Secundo, Imperatore eas denuo resuscitante, vehementer sub hæc tempora recrudescunt, seminibusque ejus motus haud ferme ulla Civitas intacta fuit.* Krantzii Lib. VIII. Saxoniæ Cap. VIII. *Sed Imperator* (Federicus II.) *non quievit partium studia in Italia excitans, quum nascerentur nova illa nomina factionum, quæ in hodiernum usque durant: quum studiosi Ecclesiæ Guelphi, Imperatori autem faventes Gibellini vocitentur: a Germanis fratribus (ut putant) initia ducentes, quorum Guelph Ecclesiæ, Gibel Imperatori militabat.* Benedicti Jovii Lib. I. Novocomensis Historiæ ad annum MCCXLIV. *Tunc & non antea* (nempe tempore Federici II. ab Innocentio IV. Imperiali dignitate privati) *ut diligentiores Historici tradunt*, Guelfi, *&* Gibellini, *nova & pestifera factionum nomina, in Italiam vulgo introducta sunt, quorum originem nominum hac tempestate Vir quidam doctissimus e Germanicis historiis erutam, a duabus antiquissimis Germanorum Principum familiis fluxisse scribit*: Et Merulæ Lib. III. Vicecomitum Antiquitatum: *A Conrado auctores quidam tradunt* Gibellinæ *factionis orta nomina, etsi non protinus per Italiam dispersa fuere.* Carrio pariter Lib. V. Chronici, funestarum hujuscemodi factionum nova nomina sub eodem Federico II. in Italia primum audita commemorat: *Incendio ex Hetruria in reliquam Italiam omnem celeriter disperso, studioque acerrimo partium aucto, & confirmato.* Sigonius id ipsum docere voluit, cum Lib. XIII. de Regno Italiæ memoriæ prodidit, sub eodem Cæsare: *Guelphorum, & Gibellinorum nomina ex veteri Germaniæ dissenssione fuisse desumpta*: & Lib. XVII. *factiones easdem ex Germania traductas, Italiam multos post annos obtinuisse, atque ad ultimum exitium redegisse*: Tursellinus etiam, Sigonii vestigia proxime persecutus: & Cavatius, auditus ante hac ipsa in Nota, cum scripsit, *fato quodam a Federici* II. *temporibus in Italiam invecta fuisse execranda nomina Welphorum, & Gibellinorum, quibus Cæsaris asseclæ a Pontificiis dignoscerentur.*

Mortuo Federico II. (obiit is anno 1250. jam exituro) lego, *Florentiæ*, ex qua factiones istæ in Urbes *Italiæ* reliquas emanarunt, reconciliatos *Guelphos*, & *Gibellinos* ad tempus, tumque Civitatem distributam in Classes VI electosque Cives XII. quorum bini, & bini singulis Classibus præfecti, summam potestatem annuam in Republica tenerent. At, cum Aretinus Lib. II. Florentinarum rerum, ad annum 1265. *Lucam Sabellum, Bertuldum Ursinum, Thomam Severinum*, suo quemque anno, ducem *Guelpharum* partium *Florentiæ* fuisse tradat, vel inde colligere possumus, eo quoque anno inibi viguisse factiones istas, nec ante *Arbiensem* pugnam, ut idem vere Scriptor alibi docuit, desiisse. Nempe anno 1288. *Nicolaus* Pontifex *Guelforum Florentinorum* partes invalidas tutandas suscepit, ut asserit Paulus Æmilius Veronensis *in Philippo* IV. secutaque tunc temporis fuit cædes *Girardasci*, Pisani civis, facile Principis inter *Guelfos*. Et anno 1299. Ubbone Emmio teste *Lib.* V. *Rerum Chronologicarum*, Factionum earundem furiæ fortunam propemodum omnem *Hetruriæ* perdiderunt, cum non tam *Guelfi* in *Gibellinos*, quam *Albi* in *Nigros*, plebs in nobilitatem, nobilitas in se odia exercerent, & se mutuo attererent.

Patavii quoque videntur hæc olim nomina defecisse anno 1275. quo sancitum *Calderius* scribit, ne quis *Guelphorum*, aut *Gibellinorum* impune nominari posset. Quando vero rursus in eadem Urbe hi, vel illi prævaluerint, qualesque ac quantæ totius Reipublicæ mutationes extiterint, ut Euripus aliquis videretur esse *Patavina* Civitas in reciprocandis motibus, & politiæ conversionibus, haud nos ignorare patietur Noster *Lib.* II. *Rub.* II. de Gestis *Italicorum* post *Henricum* VII. Augustum.

Jureæ pariter, non ignobilis Oppidi, in agro *Pedemontano* siti) *Inuream* appellant alii, *Eporediamque* olim dictam asserunt) anno 1288. superfuisse pristinas quasdam veteris inter *Guelphos*, & *Gibellinos* factionis reliquias, pari viris, fœminisque obstinatione in mutuas cædes ruentibus, *Vanderburchius* literarum memoriæ consignavit *in Amadeo* IV. Et anno 1290 *Brixiæ*, ut auctor est Capreolus *Lib.* VII. *Historiæ Patriæ*, pace cum finitimis vallata, intestinum bellum Civitati exortum est, & suggestione plebejorum, ac popularium quorundam factiones inibi excitatæ quinque, *Ferriolorum*, quæ tunc cæteris prævaluit, *Gibellinorum*, *Bardellorum*, *Grifforum*, & *Guelphorum*, ex qua primam ipsam *Ferriolorum* exceptam ferunt.

Secuta sunt *Henrici* VII. tempora, de quibus hoc loco Noster, adeoque late tota tunc *Italia* grassatum fuisse fertur hoc malum, ut, illo obsidente *Florentiam*, *Guelphorum* in ea centum millia fuerint, (si *Mutio* fides,) qui quotidianis eruptionibus castra Cæsaris impugnarent. *Ludovico Bavaro* imperante, latius hæc labes serpsit, irrepsitque, testimonio Nostri in eo, pene per universum Orbem, secta in duas partes *Christianitate* nostra, ut paucos inveniri contingens esset, quos una ex duabus optio non inquinasset, aut illa, quam ajunt *Gibolenga*, vel *Guelfa*. Propter hæc *Genebrardus* vere prodidit anno 1315. pugnasse graviter in Italia *Guelfos*, *&* *Gibellinos* simul. Tunc enim Rex Apuliæ *Robertus*, qui multa contra Imperium, & *Gibellinos* egerat diu, Dux *Guelforum*, & eorundem impulsor ad facinora quæque, & rebel-

belliones omnes, non cessabat patrocinari Pontifici. *Haud enim dormitans* (ut habet Mutius) *latentes per Italiam, quiescentes, & semimortuos ad spem, & fiduciam magno studio revocabat Guelphos; factumque est brevi, ut revixisse quodammodo viderentur.* Cadunt ob id aperte in hæc ipsa tempora Naucleri illa Gen. XLV. Vol. II. ad annum 1320. *Admiscuit se quoque his certaminibus Joannes Papa XXII. qui, cum Regi Roberto suisque faveret, litem antiquam contra fautores Imperii renovavit. Facta tum est etiam magna liga* GIBELLINORUM *in Lombardia. Exules tunc erant a Janua Orienses, & Spinolæ, factione Gibellina, cum suis sequacibus moram trahentibus in littore Januæ in possessionibus suis. Præfuit eodem tempore Maphæus Vicecomes Mediolanensibus, cum quo, & filiis ejus, & cum tota liga Lombardiæ partis Imperialis, & Gibellinæ tracta-*
145 *bant hi exules. Erat tunc Canis Scaliger, cognomento Magnus, Veronæ sibi dominium vindicans, Capitaneus: eodem modo Castrutius, Vir strenuus, Lucensibus dominans de parte Gibellina.* Nec illa minus Cap. XVI. Chronicæ Aulæ Regiæ ad ann. 1325. *Istis temporibus in Italiæ, & Lombardiæ partibus homines Ecclesiæ, & homines Imperii, videlicet Guelfi & Gibellini, odium antiquum plus solito innovant, & contra se acerrime pugnant. Tantus sanguis inter eos modo frequenter effunditur, quod pia mens hæc audiens merito conturbatur. Quidam de Verona civis, qui dicitur Canis, audaciam, & caput*

Dat Gibilinis, hoc dicitur a peregrinis:
Hoc ipsum referunt, qui pro lucro fora quærunt.
Perdit Papalis pars, prævalet Imperialis.
Cum plerisque malis durat contentio talis.
Tantum duravit, quod plurima millia stravit,
Sedes in armatis, hoc ab Imperii galeatis.
Ut gladii gemini pugnant Guelfi, Gibilini;
Contra se turbæ campo pugnant, & in Urbe.

Et mox:

Roma sub his morbis infirmatur, caput orbis
Intus bella gerit, nec eam velut antea quærit
Tantum plebs Christi, quia Præsul defuit isti.
Tempora per multa, &c.

Et ne multis ego? Anno quoque 1353. reformato *Florentiæ* statu, exclusis Nobilibus, Justitiæ Vexillifero restituto, populum in partes tres divisum, factiones novas ALBIZIORUM, & RICCIORUM exortas, rursumque GIBELLINOS cum GUELPHIS commissos ait *Emmius* in alias laudato libro. Et anno 1500. *Luganenses* sub GIBELLINORUM, *Sonuicenses* sub GUELPHORUM nominibus, seditionibus agitari cœpere, quas ne sub *Sfortiadum* quidem imperio dimiserunt. Imo anno 1501. cum *Helvetii* Luganum adhuc tenerent, jam diu obliterata nomina GUELPHORUM, & GIBELLINORUM sub *Gallico*, & Imperiali titulo renovata sunt, Benedicto Jovio teste *Lib.* I. *Historiæ Patriæ*, luci nunc publicæ redonatæ. Et utinam saltem his nostris temporibus penitus extincta forent hæc semina discordiarum, cædium, rapinarum! Res enim adhuc eadem alicubi occulte viget, etsi raro nomina eadem usurpentur. Et hæc mihi de GUELPHORUM, & GIBELLINORUM *Origine*, & *Antiquitate* memorata pluribus, tum, ut aliorum Scriptorum labes eluerem, tum, ut nostram de utraque sententiam roborarem firmius, reque omni, ab aliis minus accurate tradita, rite & ordine (absit verbo jactantia) pertractata, docerem juxta *Mussati* scripta, quod est Interpretis, vere sub initia Imperii *Henrici* VII. partium hujusmodi Schismatibus divulsas, & discerptas inter se fuisse plurimas *Italiæ* Civitates.

SUB ECCLESIÆ, &c.] Non solum *Nominibus*; sed & *Studiis* discernebantur inter se GIBELLINI, & GUELPHI. Nimirum illi, ut ait hoc loco Noster, sub Imperii, isti sub Ecclesiæ clypeo militabant, quod adeo clarum, ac certum, ut vel a prima sui origine utrosque nota ista præcipue separarit. Mussatus iterum Lib. VII. Rub. VI. *Cæsaris quidem partes agebant Taurinum, &c. at contra in fidem partis Guelfæ, quam S. Ecclesiæ nuncupabant, Alba, &c.* Et in Ludovico Bavaro pag. 5. *Hoc in errore, & contentione fere omnes. qui Guelforum nomen, animumque servabant, Ludovicum hunc detestabantur, & actus Joannis Papæ laude commendabant. Gibolengi vero & sermone, & quo poterant etiam opere innitebantur e contra.* Chronica Aulæ Regiæ Cap. XVI. *Istis temporibus in Italiæ, & Lombardiæ partibus homines Ecclesiæ, & homines Imperii, videlicet Guelfi & Gibellini, odium antiquum plus solito innovant, & contra se acerrime pugnant.* Nauclerus Vol. II. Gen. XLII. *Et divisæ sunt factiones etiam nominibus. Nam, qui Pontifici & Ecclesiæ favebant, Guelfi dicti sunt, qui Cæsaris arma sequebantur, Gibellini.* Et XLV. *Præfuit eodem tempore Maphæus Vicecomes Mediolanensibus, cum quo, & filiis ejus, & tota liga Lombardiæ partis Imperialis, & Gibellinæ, tractabant hi exules.* Langius in Citizensi: *Ob dissidium inter Papam, & Imperatorem, orta & inventa sunt illa teterrima, & factiosa Guelforum, & Gibellinorum vocabula, ad differentiam partialitatis, ut videlicet adhærentes Pontifici, Guelphi; Imperio autem, sive Cæsari faventes, dicerentur Gibellini.* Helias Capreolus Lib. VI. *Paullo post Honorio* III. *& Gregorio* IX. *illius successore Pontificibus, Federicoque ejus nominis Secundo Imperatore, Ecclesiæ adversario, duæ sævissimæ factiones in Urbe, & alibi sunt exortæ. Quarum altera, Guelforum nuncupata, rei Ecclesiæ; altera, scilicet quæ Gibellinorum est appellata, Imperatori penitus favebat.* Blondus Lib. VII. Dec. II. Histor. ab inclinatione Romanorum: *Factum est stupenda celeritate, ut studia partium, factionesque, & populorum sectiones per omnem Hetruriam pene dignoscerentur. Cui infectioni, a Federico ut diximus disseminatæ, nomina quoque aut ipse, aut ex suis Germanis aliqui indidere. Verbo enim, quod certe Germanicum est, studiosos Ecclesiæ Guelfos, & Imperatoriæ factionis Gibellinos placuit appellari.* Et Lib. VIII. Dec. II. *Exinde Brixiani Guelfos, Ecclesiæ studentes Gibellini, partim cæde confectos, partim ejectos in maximam calamitatem, miseriamque conjecerunt.* Platina in Gregorio IX. *Imperator, cum non satis sibi constaret, qui partes suas, quive Pontificis sequerentur, Civitates Italiæ in duas factiones tum primum divisit. Nam qui Pontifici favebant, Guelfi; qui vero Imperatori, Ghibellini appellati sunt.* Paulus Æmilius, Veronensis Historicus, in Ludovico IX. *Guelfos in Gibellinos, ut nefarios, & sceleratos arma veluti sacra gerere. Gibellinos jura sacri Imperii, Augustamque majestatem tutari se gloriantes.* Georgius Merula Lib. VI. Vicecomitum Antiquitatum: *Ea factio, quæ præsidio Pontificis incolumitatem, & salutem suam tuebatur, Guelfa appellata fuit, qui vero opinione, & potentia Cæsarum eminere, & regnare studebant, hi Gibellini se appellare voluerunt.* Mutius Lib. XX. Chron. Germanorum: *Tum apud Pisas nomina factionibus imposita. Pontificios Guelfos, Cæsarianos Gibellinos.* Albertus Krantzius Lib. VIII. Saxoniæ Cap. VIII. *Studiosi Ecclesiæ Guelphi: Imperatori autem faventes Gibellini vocitantur.* Leonardus Aretinus Lib. VI. Florent. rerum: *In Aretinis, quemadmodum & in aliis Hetruriæ Civitatibus, factiones erant duæ. Earum, quæ adversatrix Imperii, Ecclesiæque fautrix, quos Guelfos dicimus, fuit major, &c.* Sigonius Lib. XVII. de Regno Italiæ: *Hoc tempore Italia aperte in duas partes distracta, aliis Imperii, aliis Ecclesiæ auctoritatem sequentibus, Guelfi hi, Gibellini illi vulgo vocati.* Jac. Cavatius Lib. II. Historiarum Cœnobii D. Justinæ Pat. *Tunc etiam fato quodam in Italiam invecta sunt execranda nomina Welphorum, & Ghibellinorum, quibus Cæsaris asseclæ a Pontificiis dignoscerentur.* Carrio ad annum 1238. *Divisæ sunt Urbes studiis, ut dixi, aliis Gibellinorum nomine, a stirpis Suevicæ origine, Imperatorem Dominum jactantibus; aliis contrariam Pontificum factionem Guelphorum titulo profitentibus.* Possevinus Junior in Gonzagis Lib II. *Cum ministros præliorum, quique partes juventute, & pecunia foverent, inquirit* (loquitur is ibi Scriptor de Federico) *magna illa, & toti Italiæ minata pestis, orta est, Guelforum & Gibellinorum, his Cæsarem, illis Pontificem sectantibus.* Mitto Tursellinum *in Ænobarbo*, & alios alibi rem eandem pari fere stylo testantibus luculente.

Dicti vero fautores Ecclesiæ, GUELFI; Imperii, GIBELLINI, si Jacobum Philippum sequimur *in Suppl. Chron.* a duobus fratribus *Alemanis*, quorum unus, GUELFUS nomine, præerat factioni Pontificis *Gregorii* IX. alter, GIBEL dictus, factioni *Federici* II. Si *Corium*, *Gibellini* Cæsarum studiosi, accepere nomenclaturam suam ab uno Cæsareo Duce appellato GENEBLICH: amantes Ecclesiæ GUELFI, ab alio nominis ejus Duce, vices Ecclesiæ gerente. Si *Platinam*, a duobus Ducibus *Alemanis*, quorum unus GUELPH, aderat factioni *Cancellariorum* Pistoriensium, qui res Ecclesiæ tuebantur; alter vero GIBEL, factioni 146 alteri *Panzaticorum*, qui partes Imperii sectabantur. Si Propagatores ejus sententiæ, qui primum exorta contendunt hæc nomina sub *Federicis* duobus, Primo scilicet, & Secundo, fautoribus Cæsarum GIBELLINORUM titulum peperere *Federici* ipsi duo, quod ambo essent e *Gibellina* domo; GUELFORUM vero Ecclesiæ jura propugnantibus, Dux ejus nominis, *Federicorum* hostis: sive res ipsa ex *Bartholo*, quod GUELF hebraice *fidei amatorem*, & *os loquens* sonet. Si denique Veritatem, & eos, qui nobiscum nominum istorum originem vel ab ipsis *Conradi* III. & *Henrici* ejus filii temporibus repetendam censent, GIBELLINI ab laudatis Cæsaribus indigitati sunt, quod ambo hi Cæsares nati, & ablactati tradantur in *Gibellino* vico, ideoque auxiliares eorum copiæ uti solerent in bello hoc Symbolo: *Hic* GIBELIN; GUELFI vero a *Guelfone*, Bavariæ Duce qui contra prædictos Cæsares *Italica* Romani Pontificis auxilia duxit, cujus ergo Socii ejusdem in acie hanc quasi tesseram adhiberent: *Hic* GUELF. Neque enim nobis hic hærendum censeo *Poggio*, qui *Gibellini* nomen deduxit a Vico, juxta quem

Guelfus, Bavariæ Dux, pugnam iniit cum *Henrico*.

Indicabant porro tum hi, tum illi diversa sua studia partium non obscure diversitate signorum, ita ut fallere non daretur. Nam & insignia bellica gerebant adversa, & colores, terræ fructus, habitus corporum, ipse hominum incessus, digitorum concrepitus, & oris hiatus suam habuere partium significationem. His exprimebatur palam voluntas, & professio singulorum; his in seriis ac ludis, profanis ac sacris, domesticis & externis distinguebantur. *Brixiana* plebs, sicut & *Bergomensis*, allium quo scinderet modo, existimabat plurimum interesse; auditumque aliquando est, in *Bergomatum* montibus extitisse, qui advenas ex *Calabris*, *Apulisve*, aut *Hetruscis* viatores hospitio receptos, allium (quod suo ipsius hospitis judicio in nucleos natura distinctos dividi oportuit) gladio scindentes, tamquam diversarum partium, interfecerint. Habemus & in Veterum monumentis diversas alias factionis utriusque notas. Quippe *Gibellina* factio, ut ex illis constat, colores adhibet varios, eosque lævæ parti accommodat, cui plumas etiam ipsas affigit: attollit eadem indicem, cum jurat, eundemque superimponit rebus omnibus, quas attingit, pomaque scindens, extensa scindit; ad hæc vasa, quibus utitur, levia omnino sunt, cælata nuspiam; rosa demum candida, nativique coloris animantibus delectatur. Ea contra, *Guelfa* plumis & coloribus suis dexteram partem exornat, fidem suam cum obligat, pollicem erigit, & alias supra res omnes apponit. Scindit eadem poma transversa, rosam amat purpuream, animaliaque nativi coloris expertia, & arte laborata vasa. *Clemens* IV. Rom. Pontifex, *Florentinis* exulibus *Guelphis*, quod una cum *Carolo*, Ludovici Francorum Regis fratre, adversus *Manfredum*, Siciliæ tyrannum, strenue dimicassent, insigne suæ Gentis proprium perpetuo ferendum indulsit, quod erat imago Aquilæ, prementis cæruleum Draconem unguibus, cujus vertici *Guelphi* dein ipsi purpureum Lilium adjecere.

Gibolengorum] Haud mirum est, dici *Gibolengos* Nostro, quos alii *Gibelinos*, sive *Gibellinos*: *Ghibilinos* etiam, sive *Guibelinos* dicere maluerunt. Fuit enim eorum e numero Noster, qui censebant, natum id nominis a *Federico* II. quem veteres quidam Annales, Benedicto Jovio Novocomensi visi, *de Gibollengo*; Otho Frisingensis Episcopus, & alii, *de Gueibelinga domo* fuisse testantur, quibus e vocibus facili negotio potuit ævo illo Nostri, semilatino & barbaro, corruptum *Gibolengi* pro legitimo *Gibellengi*, sive *Gueibelingi*, vocabulum emanasse. Putasse vero Nostrum, enata hæc nomina imperante *Federico* II. neminem dubitare sinunt illa, quæ hac de re literis consignata reliquit in Ludovico Bavaro pag. 5. *Hæc a tempore Federici* II. *vocabula duo* (Gibolenga, & Guelfa) *inseparabilia germina, seu potius pestifera scismata, pullularunt, atque invaluerunt, quæ semper tenuere Italiam inquietam.*

Clypeis] *Tutela*, translatione nota.

Nomina] Proprie. Nam & Historici cæteri sic loquuti, &, quomodocumque ea sese res habuerit, omnis factionum, & schismatum illorum caussa solis inesse nominibus videbatur. Hinc illa *factiosa* dicta, *calamitosa*, *perniciosa*, *pestifera*, *tetra*, *fœda*, *noxia*, *funesta*, *plena funerum*, *execranda*, *diabolica*, *infausta*, & aliis talibus epithetis insignita, quæ horret animus meminisse, refugitque ad eorum commemorationem solam.

Longobardorum] Ea nempe labes, tabesque tunc temporis in *Lombardia* maxime grassabatur.

Tyrannides] *Tyrannidem* legere est in quibusdam aliis Codd. MS. Sed habes eandem vocem elatam numero plurium *Rub. ultima Lib.* II. ubi loci cum tyrannos appellat *Gibellinos*, Lombardiæ dominos, clare firmat & illustrat hanc partem. Inquit igitur: *Cremonenses, hunc non Regem, sed Tyrannum divulgabant, cum jam tyrannides in urbibus exercendas decreverit, antiquatos Tyrannos titulis Imperialibus approbans*, &c. Verum enim vero egregie præ cæteris scripsit ad mentem, lucem, & fidem Nostri Carrio in ipsomet Henrico VII. renuntiato Romanorum Rege: *Italia cædibus, ac direptionibus exhausta, redactaque sub Tyrannos jam servitutem pro libertate, quam intempestive affectarat, serviebat duram ac tristem.* Et mox: *Pleræque Hetruscæ, & Longobardicæ urbes, aut laborabant seditionibus immanissimis; aut, crebro mutatis Dominis, nunc hos nunc illos sequebantur victores; aut jam oppressæ parebant certis Tyrannis. Mediolani*, &c. *tyrannidem exercebant Guelphi, Gibellini nominis hostes: Veronam*, &c. *tenebant Gibellini.*

Exiliis] Inter cætera damna, quæ plurima secum hæc schismata partium attulere, locum *Cædi* proximum *Exilium* habuit. Unde mox ante clarius Noster: *Con-*

A *stiterat*, inquit, *plurimas Italiæ Civitates per Optimatum factiones arcuisse in exilia cives partium scismatibus*, &c. Capreolus idem damnum attigit, cum scripsit Lib. VII. Hist. patriæ: *Invalescentibus factionibus ipsis, multi urbe cives depelli, plures capi, & ut obsides coguntur detineri.* Præstitit id ipsum Emmius in Florentinorum temporibus: *Guelphi cum Gibellinis, Nigri cum Albis contenderunt, contentionesque civiles non semel in pugnas, & cædes, adeoque in bella civilia exarserunt, & factiones se mutuo ex Urbe expulerunt.* Et alii, inter quos Merula Lib. V. Vicet. Antiqq. *Quo furore Volaterani, Miniatenses, Aretini, & Lucenses acti, qui contraria sensissent, eos patria ejecere.* Paullo post: *Regis præsidio nixi Gibellini in nomen Guelphum debacchabantur, nullus damnis, & exiliis modus.*

B Et infra de Albis & Nigris, Pistorii recens ortis: *Disceptator ille populus, contagione infectus, bifariam & ipse scinditur; ita funesta orta dissensio; crudeleque certamen inter cives suscitatur, domo & patria pelluntur Albi, quorum etiam bona publicata fuere. Novi exules, partim profugo Gibellino adhærere; alii in propinquas urbes, vicinaque oppida demigrantes, quærendæ duntaxat rei, tuendæque vitæ occupati, factionis atque civilis ambitionis obliti quievere:* Et mox: *Carolus Romam petens, Florentiam forte diverterat, & dum furorem domesticum sedare tentat, Nigros secutus, ut pars altera patria ejiceretur, auctor fuit.* Et post verborum aliquod intervallum, de Mastino Scaligero loquens: *Guelphis infestus, non prius ab exilio, cæde, rapinis*, &c. *destitit, quam eos fere omnes sustulit.* Et de Cremonensibus: *Cremonam hic morbus atrociter invasit, gravia fuere intestina vulnera,*

C *incredibilis profugorum multitudo.* Hinc crebra *Exulum* mentio in aliis ejus ævi Scriptoribus, quo viguere factiones istæ. Jamque supra audivimus ex Blondo Lib. VIII. Dec. II. initio: *Gibellinos Brixienses, Guelphos partim cæde confectos, partim ejectos, in maximam calamitatem, miseriamque conjecisse:* & olim *Aretio genus Licinium* 147 *præpotens armis populorum, ab eo dissidentium, ejectum*, ut inquit Livius, *ad cujus facinoris imitationem post mille & quingentos annos Cancellarii Guelphi, Pazantinos Gibellinos Pistorio coëgerint emigrare.*

Invidia] *Odio*, ut in his Quintiliani: *Ne ei tot scelerum commemoratione concitarem invidiam.* Terentii: *Sine invidia laudes invenias, & amicos pares.* Plinii: *Ego & modestius, & constantius arbitratus immanissimum reum non communi temporum invidia, quam inertiæ & nequitiæ pertimescenda.* Et Tullii: *Senatus religionis*

D *calumniam, non religione; sed malevolentia, & illius regiæ largitionis invidia comprobat*, cujus tamen interpretationem vocis in Tullio *Manutius* non admittit.

Pacis Ingenti Suasione] Quam idcirco voluit *Italis* omnibus, antequam *Italiam* ipsam ingrederetur, per Oratores suos regios nuntiari. Consulantur ea de re Notæ Rubricæ proxime consequentis, & Rubrica ipsa.

Novi] *Italis*, & *Lombardis*, quippe qui trium superiorum Cæsarum, *Rodulphi*, *Adulphi*, & *Alberti*, aspectu pene totos annos sexaginta caruerant.

Regiæ Virtutis] *Magnanimitas* ea Virtus est, quam hic Regiam vocat, ut quæ Leoni regnum quoque detulerit inter feras omnes. Unde Ovidius:

Corpora Magnanimo *satis est prostrasse* Leoni.

E Sed nos ubertim Virtutem istam extulimus in Henrico nostro supra pag. 82. Non igitur actum iterum hic agendum.

Circumspecta] Latet hic etiam Henrici VII. *Prudentia*, brevi vocis istius ambitu comprehensa. Patet eadem latius in Notis nostris ad illa Rubricæ proxime laudatæ: *Ut circa incumbentia*, &c. pag. 80. quibus nil idcirco addo.

Tuscorum Quidam Optimates Ex Gibolengis] Obruit horum Optimatum nomina, quæ nulli *Vetustas* parcit: at illos in *Henrici* VII. fide stabiles permansisse; quin & eidem auctores fuisse, ut *Florentiam* imperio suo subigeret, latere nos minime

F voluit Noster in illis Rub. VIII. Lib. VIII. *Nec deerant hujuscemodi aggrediendæ vicissitudinis promotores. Erant Gibolengæ partis vetustissimi, Imperium uti signum cœleste colentes*, &c. Utrobique scilicet Nostro de Optimatibus iisdem *Tusciæ Gibellinis* sermo. Meminit etiam Aretinus *Lib.* IV. *Florentinarum Rerum* Tuscorum accessus ad *Henricum* VII. ultra montes, idemque, suppressis nominibus singulorum, una omnes *Florentinorum* exulum appellatione designat: *Henrici fama per id tempus in dies magis crescebat, variique rumores asserebantur. Et jam ex Germania in Galliam trajisse asseverabant, circaque Rhodanum, Lemanumque lacum audiendis Civitatum Legationibus, comparandisque copiis, quas traduceret, immorari. Legati vero frequentes ab Italia ad illum currebant. Exules Florentini, quoscumque non impediebat egestas, ad eum confluere dicebantur.*

Ex

Ex Divisis Guelphis Qui Alborum, &c.] Habes ex his breviter Alborum originem, quam Rub. viii. Lib. viii. pluribus sic expressit: *Erant Albi genus hominum superstitionis novæ, qui nati ex Guelfis, ejusdemque factionis, ex civilibus dissidiis a suorum communione discesserant, unitique Gibolengis ad omnia Guelforum irritamenta, perniciesque. Et horum magna pars exiliis afficiebatur. Nactique hi Alborum agnomina a primis Pistoriensibus. Guelfos* Nigros *vocitantibus; quæ dispersa per Italas gentes adolevere vocabula.* Vere siquidem, ut olim *Pistorii* initium habuere *Gibellini*, & *Guelphi*; sic in eadem Urbe, quæ tunc, quantum vel alia *Hetruscorum* Civitas, florebat, emersit hæc alia pestis e *Stygiis* pene paludibus excitata. Enimvero parum malorum inesse videbatur in *Gibellinorum*, *Guelphorumque* partibus, nominibusque, nisi *Guelphi* bifariam divisi, ac in contraria studia abeuntes, intestinis odiis, armisque inter se contenderent, aliique dicerentur Albi, alii Nigri, ab una & eadem radice nati, quod isto plane pacto contigisse ferunt. Erat tum *Pistorii* genus hominum admodum florens, nec divitiis modo; verum etiam potentia, & auctoritate conspicuum, haud longo tamen, famosoque Majorum stemmate nobile; sed felicitate opulentissimi Mercatoris ante paucos tantum annos enatum, vulgo Cancellarios appellabant ab ipsomet ultimo Generis autore. Adeo vero creverat illa Gens clientelis, & numero, ut centum & amplius sibi potentissimos homines numeraret. Abiere mox illi, natis inter se discordiis, in diversum: jamque inimicitiæ graves & rixæ ad plagas usque, & vulnera manus impulerant, pollutique sanguine proximorum Patriam omnem turbinibus involverant, diviserantque in factiones novas, Clientibus & *Pistoriensi* populo in favorem, ut erat affecto, concurrentibus undequaque: placuitque unam illarum partem Albos, Nigros alteram appellare. Ob has Sectas extremum pene discrimen imminebat Urbi, cum ejus cura suscepta *Florentini*, quo id malum late jam erumpens, si qua posset ope, comprimeretur, capita factionum amovenda, quoad refrigesceret impetus, factu optimum judicarunt. Ita dedita opera partes ambæ *Florentiam* deductæ sunt. Verum enim vero ea res non tam *Pistorium* purgavit, quam *Florentiam* ipsam infecit. Simul ac enim eam in Urbem locupletissimi homines admissi; multisque ac magnis affinitatibus in illa subnixi, a propinquis hospitio varie suscepti, ac mox favore sublevati sunt, ejusdem incendii faces in hospites injecerunt. Et ea quidem labes in Nobilitatem primum irrepsit, alio aliis favente; nec ulla fuit domus paullo insignior, quæ non illic etiam bifariam scinderetur. Inde, quoniam hujuscemodi controversiæ in Republica tractandæ sæpius erant, in Populares quoque, veluti tabes aliqua, diffusa, eo validius exarsit, quo ampliorem *Florentiæ*, quam *Pistorii*, materiam fuerat consecuta. Quamobrem ea quoque Civitas tota divisa est, divisæ domus, divisæ familiæ: fratres quoque reperti sunt, quorum alius alia sentiret. Ita se *Florentini*, dum alieno morbo facere medicinam student, protinus infecere, statimque factio Guelphorum apud illos vetus anceps dissolvitur, duæque aliæ ex una, Alborum scilicet & Nigrorum, ibidem emergunt. Fervebant inibi pridem contentiones quædam inter Circulos, & Donatos ex vicinitate, qua se pene intra Urbem, extraque in prædiis contingebant, exortæ. Ad eas potissimum incendendas incubuit discordiarum flamma *Pistorio* allatarum. Nigra quippe *Pistoriensium* pars, plurimum apud Donatos diversata, cum immodico familiæ ejus favore, ut propinqua, & hospitio suscepta juvaretur, Albis quicunque favebant ad Circulos, jam pridem *Donatorum* adversarios, accessere. Ita his, aut illis omnes cohæserunt, veritique Duces Guelpharum partium, ne ob hanc divisionem, inter suos homines coortam, Gibellinorum factio in Civitate resurgeret, coacti sunt per Oratores *Bonifacium* Pont. rogitare, ut ad se purpuratum Legatum, pacis inter eos domesticæ componendæ gratia, mitteret: missusque est *Nicolaus*, Cardinalis Episcopus *Ostiensis*, qui serpenti malo occurreret. At is etiam infecta re, a *Circulis* spretus, urbe sacris interdicta, discessit. Ita Villanus *Lib.* ix. *Cap.* xxxvii. *& sequentibus*, & ex eo Jacobus Philippus *in Suppl. Chron. ad annum* cIↃ ccc xiii. Blondus *Lib.* ix. *Dec.* ii. Aretinus, & Ammiratus *Lib.* iv. *Florentinarum Rerum*. Bzovius *Tom.* xiv. *Annal. Eccles. ad ann.* cIↃ ccc. *Num.* xix *Col* ii. & alii Recentiores omnes, rem eandem literis persecuti.

E quibus apparet liquido eorum lapsus, qui Albos, & Nigros ex utraque factione, *Gibellina* scilicet, &
148 *Guelpha* manasse tradunt, quorum in numero Platina, qui in Bonifacio viii. *Legatum*, inquit, *in Etruriam misit, qui novas seditiones compesceret, nam a Gibellinis*,

A *& Guelphis ad* Albos, *&* Nigros *transierant.* Bzovius, qui loco laudato nuper in hæc verba scripsit: *Hoc malum, licentiose Florentiæ serpens, ita omnibus animos subito infecit, ut maxima ex parte Gibellinorum, & Guelphorum pestifera vocabula, obrepentibus novis* Alborum, Nigrorumque *nominibus abusi, declinarint.* Et Tursellinus, qui diserte Lib. ix. Epit. Histor. ad ann. cIↃ ccc. *Novæ factiones Alborum, Nigrorumque Pistorii exortæ sunt, ac tota pæne Italia propagatæ. Pro Gibellinis* Albi, *pro Guelphis* Nigri *appellati.* Nati quippe utrique ex solis Guelphis; sed inter se divisis, ut habet hoc loco Noster, & Jacobus Philippus in Suppl. Chron. ad ann. cIↃ ccc xiii. *Pistorii factiones* Alborum, *&* Nigrorum, *sicut a principio Guelphorum, & Gibellinorum partes, initium sumpsere, eo quod in ipso* B *Cancellarii, gens ditissima, multiplicata in duas partes se diviserit, & altera earum pars* Albi *vocati sunt, altera* Nigri. Quibus suffragatur Blondus, cujus illa sunt: *Florentia, Gibellinis exterminatis, novam invenit labem, qua Guelfi bifariam sunt divisi.*

Fuit demum annus, quo nati hoc pacto Albi, & Nigri, millesimus trecentesimus ex *Villano*, & Sectatoribus ejusdem multis: ex *Ptolemæo* vero, *Lucensi* Episcopo, millesimus ducentesimus octuagesimus nonus. Florebant enim & furebant eo jam anno ambæ illæ pestes, ut hæc illius indicant ad annum illum: *Isto eodem anno* (m cc lxxxix.) *D. Albertinus Vergelensis de Pistorio occiditur a parte D. Simonis de Pantano, quæ* Nigra *vocabatur, alia vero* Alba; *unde facta est in Luca, & Florentia.* Imo & ante aliquod temporis spa- C tium, ex ejusdem *Ptolemæi* mente, qui propterea non multo post scripsit: *Prius vero ad aliquod tempus occisus est D. Dettus de parte* Nigra, *& de eadem domo. Postea D. Bertacca de parte* Alba; *& sic per eos tota Thuscia ponitur in scissura*: quamquam in *Lucensium* Actis nati prodantur ann. cIↃ ccxcv. ut idem ad annum illum Scriptor expressit his verbis, quæ libuit hic afferre, possent ut cum aliis conferri commodius, & expendi: *Item in gestis Lucensium inveni, hic incepisse ferventem discordiam Cancellariorum de Pistorio, ut nominarentur* Albi, *&* Nigri, *quod nomen fermentavit Florentiæ, & Lucæ.* Quippe controversiam istam libens ego lubensque permitto dijudicandam aliis non gravate.

Alborum] Ex dictis facile est docere, Albos istos, qui properanti in Italiam *Henrico* vii. ultra montes D obviam processere, non alios, quam ex Circulis aliquos extitisse: aut certe ex iis, qui se adversus *Donatos* cum Circulis copularant. Siquidem hi primi *Florentiæ* tum temporis Alborum sibi nomen induerant; & studiosiores pacis, quam *Nigri* (ut Aretinus inquit) ejus assequendæ spem in solo adventu Cæsaris collocarant; invisi denique *Romano* Pontifici, ob spretum Legatum ejus, ad quem alium confugerent, non habebant.

Intolerantia] Caussa ista potissima, quam in aliis frustra requiras, cur deficientes a *Guelphis*, procul abdicato veteri nomine, non transierint ad *Gibellinorum* castra, *Albique* dici maluerint, quam *Gibellini*. Cæterum *Albi* semper *Gibellinis* nexi. Itaque apud Nostrum E infra *Lib.* viii. *Rub.* ii. favent *Henrico* Romæ ex *Tuscis*, *Albis* & *Gibolengis*, mille trecenti. *Libro eodem Rub.* viii. uniuntur Gibolengis *Albi* ad omnia *Guelforum* irritamenta, & damna. *Lib.* xvi. *Rub.* ii. adsunt *Albi* una cum *Gibolengis* Cæsari usque ad defectionem numorum. *Libro* i. *de Gestis Italicorum post Henricum* vii. *Rub.* i. qui Cæsarem eundem sequuti fuerant, *Gibolengi*, & *Albi*, ad suas amicasque terras confugiunt: & *Lib.* v. *Rub.* ix. *Ugutio Fagiolanus* contra *Philippum*, Taranti Principem, habuisse dicitur ex *Italicis* exulibus *Gibolengis*, seu *Albis* DC. Nexuit & utrosque simul Blondus, cum inquit: *Defensabatur* (Pistorium) *ab extorribus, non magis Florentinis, quam cæterarum Etruriæ Urbium Albis, & Gibellinis.* Et Merula de Albis exulibus loquens. *Novi exules partim profugo Gibel-* F *lino adhæsere, partim, &c.* Hinc *Albi* a Platina in Bonifacio viii. *Gibellini* dicti, quod animadversione dignum: *Carolus Valesius, eo Pontificis mandato profectus, continere Florentinos non potuit, quo minus Albos non sine magna cæde ab Urbe sua pellerent. Albi enim Gibellini tunc appellati sunt.* Porro sic interpungendus totus hic Mussati locus: *Qui Alborum, intolerantia Gibolengi nominis, sibi prænomen elegerant, &c.*

Complices] Occurret pari sensu vox ista in *Mussato* crebro. Non idem nunc illius usus, quippe nec eadem hodie est ætas, nec hominum idem gustus, & stylus.

Montes] Nequaquam hic approbo *in dies* pro *montes* ex Codice Vicetino.

Transiluere] *Transiliere* MS. quidam, quod admitto: nec repeto, quod ex *Argentinensi* docuimus in Con-

Conventu ab *Henrico* VII. celebrato *Spiræ* post Coronationem primam, ad eum Conventum, ejus e Scriptoris mente, *Matthæum* Mediolani, & *Theobaldum* Brixiæ Magnates, nec non & *Lombardorum* quamplurimos accessisse.

Eliciendum] Major hac in voce vis, quam in *alliciendum* Codicum aliquorum.

Hortamenta Suggessisse] *Per literas.* Siquidem *Scaligerorum* Legati ad eum Cæsarem accessere non nisi post illatum ab eo pedem in *Italiæ* fines. Adi *Rub.* X. *hujus Libri*, & Nos ad illam. Pari quoque studio Cæsarianarum partium, *Canis* Albuino superstes, post *Henrici* mortem *Ludovicum Bavarum* in *Lombardiam* accivit, ut in eo clare liquebit ex Nostro pag. 2.

Albuinum] *Alberti* filium, *Bartholomæi* primogeniti, & *Canis Francisci*, (qui *Joannes* perperam appellatur a Lazio *Lib.* XII. *de Migratione Gentium*, *in Marchionibus & Principibus Veronensibus*) natu minoris fratrem; sic dictum, deducto (ut opinor) nomine ab Albuino, qui circa salutis annum CCCC LXII. primus *Longobardorum* Regum in *Italiam* venisse dicitur. Missum nempe hoc in loco facio *Theodebertum*, Clotarii F. qui ante discedens in *Italiam*, omni pene *Gallia Cisalpina* potitus fuerat, quod & *Capreolus* fecit. Nimirum *Albuinus* ille Imperii sui sede *Veronæ* posita inibi vitæ finem sortitus est, a *Perideo* cæsus, insidiis *Rosemundæ* uxoris, & sub cujusdam scalæ ascensu, quæ Palatio erat contigua, sepultus, Paulo Warnefrido teste *Lib.* II. *de Gestis Longobardorum Cap.* XXVIII. Non alio ego ex fonte, quam ex isto regio, originem *Albuini* nominis, in posteris *Veronæ* Principibus propagati, manasse crediderim, nec aliunde *Scaligeri* cognomentum. Amasse quippe *Veronæ* Proceres nomina *Longobardorum* Regum, argumento quoque fuerit *Turisendus de Turisendis*, ejus olim Urbis Primas, sic dictus de nomine *Turisendi*, filii *Turismondi*, quo de Warnefridus *Libro* I. *laudati Operis Cap.* XXIII. Cæterum Albuinus Scaliger, *Cane* fratre mitior, ut est a Torello Sarayna proditum *Lib.* II. *Hist. Patriæ ad ann.* M CCC III. & Cavatio *Lib.* III. *Histor. Cœnobii S. Justinæ Pat.* rem ipse domi probe curavit publicam, foris autem, & militiæ *Canis*. Curavit autem ab anno M CCC III. ut ante memorato *Saraynæ* placet, sive M CCC IV. ut asserit *Pajarinus*, firmatque Monumentum pervetus Responsionis, nomine *Petri Gradonici* Ducis, Consilii, & Communis *Venetiarum* mense Martio ejusdem anni Legatis *Veronensium* data, post acceptum ab iisdem nuntium electionis hujus, quo de scribimus, *Albuini* in Capitaneum, & Dominum populi *Veronensis*, quod producemus infra, usque ad M CCC XI. quo decessit, die 18. Novembris ex morbo, quem in castris *Brixiæ* contraxerat, ut e Nostro liquet *Lib.* V. *Rub.* II. terræque red-
149 ditus ad *Sanctæ Mariæ*, *Antiquæ* cognomento, templum, inibi nunc etiam loci tumulum & effigiem habet, quæ Civium, & Advenarum oculos in se convertunt.

Canem] *Seniorem* intellige, divisum habentem *Veronæ* imperium cum *Albuino* fratre. *Canis* enim alter *Junior* in eadem familia fuit, secundogenitus *Mastini*, nepotis *Canis Scaligeri Senioris*, qui *Ludovici Bavari* filiam uxorem duxit. *Canis* autem nomen una cum *Francisci* nomine *Cani Seniori* impositum in sacro fonte, si credimus *Saraynæ*: sin *Lazio*, ab insignibus, in quibus supra galeam Canem magnum gerere consuerat. Solo *Canis* ille quidem nomine contentus fuisse videtur, quamdiu *Albuinus* Reip. præfuit; at ubi ad unum illum rerum omnium summa delata est, *Magni* sibi tum cognomen adscivit. Censet nihilominus Sarayna, *Magnum* illum potius ob magnitudinem cum animi, tum corporis, quam ob amplitudinem ditionis, & imperii merito nuncupatum: idemque cognominis rebus ab illo strenue, præclareque gestis Jac. Philippus adscribit *Lib.* XIII. *Suppl. Chron. ad annum* CIↃ CCC VIII. In Nostro nemo sane non videt, *Canem* istum nuspiam, nisi post Rubricam VII. Libri VII. nuncupari *Grandem*. Fuit plane *Vir acer & intractabilis*, *nullos coërcens impetus*; *sed ad quæcunque illum ira provocasset præceps*, *& inexorabilis*: *nec non habitu*, *gestuque immanior videri malens*, *quam sua valuisset exercere severitas*, *nec plus quidquam pensi habens*, *quam si eidem*, *quæcunque voluisset*, *licerent*. His enim illum omnino coloribus effinxit Noster Lib. III. Rub. I. Et his aliis Rub. VIII. Lib. XIV. *Juvenis insolens*, *in tyrannide natus*, *educatusque*. Et Lib. XII. de Gestis Italicorum post Henricum VII. Rub. II. *durus*, *& fortis*. Cavatius loco laudato supra, *ferociorem illum* indigitat *Albuino fratre*. Capreolus, *avidum dominandi*. E contra Jac. Philippus in ante memorato libro: *Canis*, inquit, *Scaliger*, *qui ex rebus multis strenue gestis* Magnus *cognomento est appellatus*, *Alberti Scaligeri Capitanei filius*, *Vir utique magnus*, *& rebus bene gestis omni præconio dignus*, *his temporibus* (anno 1308.) *Veronæ*, *Galliæ Cisalpinæ Urbis*, *dominium sibi vendicans*, *regnavit in ea annis ferme* XX. *Quam quidem Civitatem tanta Justitia*, *Sapientiaque ac Pietate gubernavit*, *ut etiam Picenum*, *& Romandiolam omnem potius sua bonitate*, *quam armis*, *aut aliis bellis sibi subegerit. Erat namque Canis hic multæ eloquentiæ particeps*, *comis*, *ac omnibus perhumanus: nec non & in omnibus admodum liberalis: atque etiam doctorum Virorum*, *tum Ecclesiasticorum*, *tumque Oratorum*, *& Historicorum*, *ac Poëtarum assidua familiaritate conjunctus. Inter quos Dantem Florentinum*, *præstantissimum Poëtam*, *ob ejus doctrinam*, *& rerum multarum experientiam*, *apud se sedulo habere voluit*, *& magnis honoribus*, *præmiisque semper eum prosequi voluit.* Quid hoc Elogio grandius fingi, vel excogitari possit? Nulla profecto Viro Principe dignior est laus, tutela patrociniοque Doctorum hominum, in quos adversa præcipue Fortuna, Virtutis inimica, sævit. Noluit itaque *Petrarcha*, literatorum ævi sui Phœnix, eam in *Cane Scaligero* laudem tacitus præterire; sed æternitati consecratum ivit his verbis Lib. II. Memorandarum Rerum: *Dantes Aligherius*, *& ipse concivis nuper meus*, *vir vulgari eloquio clarissimus fuit*; *sed moribus parum per contumaciam*, *& oratione liberior*, *quam delicatis ac studiosis ætatis nostræ Principum auribus*, *atque oculis acceptum foret. Is igitur exul patria*, *cum apud Canem Magnum*, *commune tunc afflictorum solamen ac perfugium*, *versaretur*, *primo quidem in honore habitus*, *deinde pedetentim retrocedere cœperat*, *minusque in dies Domino placere.* Hinc Platina in Bonifacio VIII. *Verum abeunte ex Etruria Carolo Valesio*, *Albi Florentia pulsi*, *Forumlivii populariter commigrarunt: quorum de numero habitus est Dantes Aldegerius*, *vir doctissimus*, *& sua vernacula lingua Poëta insignis*, *qui postea redire in patriam persæpe conatus est*, *sed frustra*, *adjuvantibus etiam Bononiensibus*, *& Cane Grandi Veronensium domino*, *quo cum postea familiariter aliquamdiu vixit.* Delectabatur *Canis* idem plurimum aucupio & venatione, testimonio Nostri *Lib.* XII. *de Gestis Italicorum post Henricum* VII. laudato supra: dignusque visus est Serenissimæ Reipublicæ *Venetæ*, qui inter Cives illius Nobiles cooptaretur, ex *Caroldi* fide. Tandem, cum urbem suam *Veronam* maximis ædificiis, & aliis quamplurimis beneficiis mirum in modum illustrasset, potitusque *Vicentia*, *Patavio*, *Feltro*, *Belluno*, *Brixia*, *Parma*, *Regio*, *Luca*, acceptum a Majoribus imperium multis ac multis partibus auxisset, anno Domini CIↃ CCC XXIX. Undecimo Kal. Augusti, quarta post ingressum *Tarvisii* die, hora sexta, morbo correptus, quæ est rerum humanarum conditio, sine virili prole defecit, ætatis anno XLI. *Patavina* urbe cum districtu suo *Carrariensi* dono quodammodo elargita; *Verona* vero Nepotibus duobus ex fratre, *Alberto* scilicet & *Mastino*. Cadaver insigni pompa, magnoque sumptu *Tarvisio Veronam* delatum est, & apud *Albuini* cineres, intra Forum urbis, & *S. Mariæ Antiquæ* templum, perhonorifice conditum cum Imagine, & Epigrammate ejusmodi, a *Gratiadeo Grimano*, ejusdem scriba, confecto, ut asserit *Pajarinus*:

HIC DECOR, HIC PROBITAS, HIC NOBILE CORPUS HUMATUM,
HIC SUNT MAGNANIMI MEMBRA SEPULTA CANIS,
IMPIA QUEM MULTIS PATAVI DE GENTE TYRANNIS
ABSTULIT E SUMMO MORS SINE CÆDE LOCO.
ANNUA TUNC, LAPSIS MEMORABAT MILLE TRECENTIS,
TEMPORA VIRGO PARENS TER TRIA, BISQUE DECEM.

Dominatores] *Comites* aliis, & in his Vecerio; Lanzio vero *Principes*, & *Marchiones*. Inde Cavatius Lib. III. *Scaligerorum genus ex Germanis prodiit*, *& Veronæ receptum inter populares*, *multis deinde opibus*, *& magistratibus honestatum*, *etiam Cæsarianarum partium studio ad supremam Urbis dignitatem*, *ac imperium emersit.* Eoque distinctius Sarayna Lib. IV. de his, qui potiti sunt dominio Veronensis Urbis: *Ob Eccellini mortem ad populare regimen redacta est Civitas*, *Nobilibus sublatis*, *sub umbra Rom. Ecclesiæ. Unde*, *quum in Civitate familiæ essent* Scaligeræ *appellatæ*, *a populo* Mastinus Scaliger *ex eis est electus Prætor. Et sic effecta est nobilis familia ipsa. Comites vero S. Bonifacii*, *in patriam revertentes*, *Mastinum ipsum interfecerunt ann.* M CC LXII. *Quibus Comitibus expulsis*, *ab eodem populo*, *&* Albertus Scaliger, *jam dicti Mastini frater*, *totius Populi Dux est delectus die* XXVII. *Octobris* M CC LXXVI. *Cui tertio loco successit* Bartholomæus *septimo Maji* M CCC I. *Deinde* Albuinus M CCC III. *Et post ipsum* Canis Grandis *Urbi dominatus est*, *qui corporis fluxu obiit.* Et sic de cæteris *Veronæ* Dominis pari stylo narrare pergit, usque ad annum M CCCC V. quo se Venetis, mira justitiæ fama in *Italia* regnantibus, ea Civitas ultro tradidit die *B. Joanni Baptistæ* sacro. Licet enim anno M CCCC XXXVIII. a *Nicolao Picenino*,

Præ-

Præfecto exercitus Ducis *Mediolani*, noctu urbem ingreſſo, tribus illa diebus vexata fuerit, eo tamen fugato, & rurſus ejuſdem dominio a *Venetis* acquiſito (nam arces nondum expugnatæ in fide manſerant) in eorundem ſub ſtatu pacifico poteſtate fuit uſque ad M D IX. & menſem Maji, quo imperio *Maximiliani* Cæſaris addita eſt illi. Septem demum annis imperantis finitis, menſe Januario M D XVII. ab ipſomet *Maximiliano* Cæſare VENETIS eiſdem eſt reſtituta, qui Deo, totique Populo pergrati, uſque in præſens illius dominio potiuntur. Narrantur eadem ab eodem Sarayna pluribus *Lib* II. *Hiſtoriæ Patriæ* Italico ſermone conſcriptæ, magnaque illi ex parte ſubſcribit *Pajarinus*, & in primis iis, quæ de *Scaligerorum*, *Bartholomæi*, *Albuini*, & *Canis Grandis*, dominatu diximus, ſic de primo ſcribens: *Anno* M CCC IV. *D. Bartholomæus obiit die Dominico, intrante Martio.* De altero: *Anno eodem D. Alboinus ejus frater factus eſt Capitaneus, & Dominus Veronæ, & die Mercurii factus eſt perpetuus Poteſtas Ancianorum, & Mercatorum,* 150 De tertio: *His duobus annis* (M CCC VII. & M CCC VIII.) *in conſilio majori Ancianorum, & Gaſtaldionum Communis Veronæ D. Canis Grandis della Scala factus fuit Capitaneus Generalis Communis, & Populi Veronenſis pone D. Albuinum ejus fratrem. Juravitque ſuper Capitello fori in Mercato Capitaneatum ſuum, ac datum illi fuit in manibus vexillum Communis Veronæ per Ancianos, & Gaſtaldiones Communis Veronæ.* Plura ſi quis expetat, ei cumulate ſatisfecerit *Sarayna*. Sed & cumulatius Monumentum vetus reſponſionis, nomine Ducis *Petri Gradonici*, Conſilii, & Communis *Venetiarum*, Legatis *Veronenſibus* datæ anno CIↃ CCC IV. menſe Martio, poſt acceptum ab iiſdem nuntium obitus *Bartholomæi Scaligeri*, Capitanei populi *Veronenſis*, & elationis *Albuini* fratris in defuncti locum, quod olim mihi longe jucundiſſimum, & auro contra carius Monumentum meas devenit in manus e Muſæo Senatoris ampliſſimi, DOMINICI MOLINI, juvandis noſtrum omnium, qui Muſas amœniores colimus, ſtudiis nati, planeque dignum, quod publici juris fiat, tum, ut anni ipſi dominatus *Bartholomæi*, & *Albuini Scaligerorum* fratrum; tum, ut amor, quo ſeſe invicem perpetuo proſequuti ſunt *Veneti*, & *Veronenſes*, ſeris quoque noſtris Nepotibus innoteſcat. Sequitur illud igitur in hæc verba:

M CCC IV. *Menſe Martio. Ad Ambaxatam factam Illuſtri* D. Petro Gradonico *Duci, Conſilio, & Communi* Venetiarum *per ſapientes viros* DD. Bonamentem *Judicem* de Mambertis, Omnebonum *Militem* de Sacromoſio, Franciſcum D. Aprilis, & Dolfinum *Notarium* a Campanea *Ambaxatores DD. Poteſtatis, Capitanei, Ancianorum, Gaſtaldionum, Conſilii, & Communis* Veronæ; *reſpondetur per ſupradictum D. Ducem pro ſe, Conſilio, & Communi* Venetiarum, *quod caſus lachrimabilis, & amarus deceſſus Magnifici* D. BARTHOLOMÆI DELLA SCALA, *olim Capitanei* Veronæ, *quem iidem Ambaxatores expoſuerunt, tanto ipſius D. Ducis, & omnium* Venetorum *mentes exaſperavit acerbius, quanto ipſum tenerius, & ſuiſceratis affectibus diligebant. Sed ex quo ſuo placuit Creatori, hanc ejus viſitationem tranſmittere, ipſum ad ſe vocando, non ſupereſt aliud, quam laudare ſanctum nomen ejus, & de omni eo, quod ſibi placet facere, contentari. Ad aliud, quod dicti Ambaxatores annuntiaverunt de unanimi, & grata promotione* D. ALBUINI DELLA SCALA, *fratris ejus, ad Capitaneatum, & Communis, & populi* Veronenſis *dominium, & ad Poteſtariam perpetuam Mercatorum, reſpondetur, quod hic Ancianorum, Gaſtaldionum, Conſilii, Populi, & Univerſitatis* Veronæ *geſtus laudabilis, veniens ipſius D. Ducis, &* Venetorum *mentibus multum gratus, concepti jam doloris vehementiam mitigavit, & grandem eis conſolationem adduxit, tum quia propter magnum dilectionis affectum, quem ad Genitorem, & Fratrem ejus bonæ memoriæ habuerunt, & habent ad præſens ad ipſum* D. ALBUINUM, *tum propter amorem, quem ad Civitatem, & Cives* Veronæ, *& antiquis, & novis temporibus habuerunt, tum quia valde ceſſit cordibus eorum acceptum, quod Homines* Veronæ, *recognoſcentes beneficia, honorem, & ſtatum, quem ipſi & Civitas* Veronæ *a* DD. della Scala *continue receperunt, ſuam, quam ad ipſos Dominos* della Scala *habuerunt & habent devotionem, & reverentiam, oſtenderunt pridem decedente Magnifico* D. ALBERTO *in perſonam dicti* D. BARTHOLOMÆI *filii ſui, & nunc deficiente dicto* D. BARTHOLOMÆO *in perſonam dicti* D. ALBUINI, *fratris ejus, qui talis eſt, & tantus per Dei gratiam, quod merito ſperari poteſt, quod damnum, & perditionem ex morte fratris habitam reſtaurabit, & cunctos, qui ſumpſerunt de fratris perditione mœſtitiam, conſolabit. Ad oblationem ſuam, quam fecerunt dicti Ambaxatores de voluntate, quam dicti DD. Poteſtas, Capitaneus, Anciani, Gaſtaldiones, Sapientes, Conſilium, & Commune* Veronæ *habent de tenere, ſervare & augere in melius (dante Deo) omnem amicitiam, benevolentiam, & amorem, quem prædeceſſores ipſius* D. ALBUINI *Capitanei, & Commune* Veronæ *habuerunt, & habent cum ſupradictis D. Duce, Conſiliariis, Conſilio, & Communi* Venetiarum, *& tanto melius, quanto melius eſſe poteſt, reſpondetur, quod D. Dux, & Commune* Venetiarum *hanc de ipſis firmam credulitatem habebant, & habent, tum quia eorum ſunt voluntatem experti pro opera per tempora præterita acta; tum quia tam ipſe D. Dux, quam omnes, & ſinguli* Veneti, *adeo ſunt unanimi voluntate diſpoſiti ad cuncta, quæ honorem, & ſtatum prædicti D. Capitanei, & Domus* della Scala, *& Communis* Veronæ *contingerent, quod imaginati ſunt, quod honor, & ſtatus ipſorum ſit honor, & ſtatus ſuus, & Communis* Venetiarum, *ita quod de ipſo Duce, & Communi* Venetiarum *dictus D. Poteſtas, & Commune* Veronæ *in omni ſtatu, & conditione occurrentibus eis ſemper, utinam proſperis, credere poſſunt firmiter, & ſperare de iis, quæ poſſent & eorum favorem, & ſtatum, ſic quod (ut dictum eſt) ſtatum ipſius D. Capitanei, & Communis* Veronæ *reputant proprium, ſicut poſſunt, & omnes eorum eventus, qualeſcumque ſunt, participant, & ideo intendunt eis in omnibus eorum votis reddere ſe conformes.*

GRAVIUM PECUNIARUM] Non diſplicet Scriptura Veneti MS. quæ *gravium pœnarum* pro *gravium pecuniarum* habet.

CLEMENTEM PAPAM] Nominis ejus Quintum, *Bertrandum* antea (pro quo nomine *Reyterandum*, & *Raymundum* corrupte in Vecerio, & Ciaconio leges) *Gottum* ſive *Gotthonem* dictum, quem Cardinalis cum primis *Oſtienſis* ſagacitas, & *Philippi* Francorum Regis ſtudium ad Pontificiæ ſedis apicem ex *Burdegalenſi* Archiepiſcopo evexere, poſt longum diſſidium Purpuratorum Patrum, qui Prætorio *Peruſino* diutiſſime incluſi, in deligendo *Romano* Pontifice pene per annum convenire minime potuere, ſacro omni Collegio duas in æquas factiones, *Gallicam*, & *Italicam* diſtracto. Obtigit ea ſors *Bertrando* Nonis Junii, anni CIↃ CCC V. quo Pontifex renunciatus abſens, Cardinalibus *Lugdunum* excitis, *Romanam* curiam in *Gallias*, id urgente *Philippo* Rege, tranſtulit, ubi ad annos ſeptuaginta, & amplius manſit non abſque incommodo *Romanæ* Urbis, & *Italiæ* univerſæ, ut non immerito tranſlationem illam ſuis in Epiſtolis deplorarit *Petrarcha*, nobilis ejus ævi Vates, Philoſophus, & Orator. *Vitam* hujus Pontificis, præter *Platinam*, *Onuphrium*, *Ciaconium*, & alios, qui res geſtas *Romanorum* Pontificum literis edidere, ſcripſit ex profeſſo *Bernardus Guido* Ciaconio teſte: *Mores* nos ejuſdem *in Notis* noſtris *ad Rub.* VIII. *Lib.* III. *de Geſtis Ital. poſt Henricum* VII. loco ſuo proprio deſcribemus. Adumbrabitur ejus quoque *Creatio* poſt duas ſequentes Notas. Cæterum *Claudius Robertus*, Lingonenſis presbyter, in ſua Gallia Chriſtiana, *Clementem* iſtum, nominis ejus *Quintum*, *Bertrandum*, *Gothumque de Guth* appellatum ante Pontificatum notat, & ante *Burdegalenſem* Archiepiſcopatum, unde illi proximus ad Pontificatum gradus, Convenienti Eccleſiæ Epiſcopi titulo præfuiſſe, quod poſtremum tradidit etiam *Auctor Appendicis adjectæ Supputationibus Martini Poloni*, Archiepiſcopi *Conſentini* in Clemente ipſo (pro *Comiſenarum* enim apud Auctorem illum, *Convenientium* reponendum liquet) *Magni Chronici Belgici Concinnator in Romanis anni* CIↃ CCC V. *pag.* 283. nec non & Ciaconius *in Clemente* V.

COETUM] Licet hac voce comprehenderit Noſter Cardinales omnes, haud omnes tamen credet cordatus Lector animo alieno fuiſſe a *Francorum* Rege in *Bonifaciana* lite. Erant quippe tum in Patrum Purpuratorum cœtu factiones, ut ante mox innuimus, duæ; *Italica* una, *Gallica* altera, quæ partes illum in duplices diſtrahebant. Unius Principes erant *Matthæus Rubeus*, S. Mariæ in porticu Cardinalis, Diaconorum Prior, & *Franciſcus Cajetanus* (non recte *Gatarius* Papyrio Maſſono dictus in Annalibus Flandricis) S. Mariæ in Coſmedin Diaconus Cardinalis, & Octavi ex fratre Jofredo nepos: alterius *Neapoleo Urſinus*, S. Ha- 151 driani in tribus foris Diaconus Cardinalis, & *F. Nicolaus Pratenſis*, Epiſcopus Card. Oſtienſis, & Veliternus. Hi *Philippo* Regi favebant: illis, amantioribus *Italici* nominis, & ſuarum rerum, inſedebat alte animo memoria injuriarum *Bonifacio* VIII. P. M. illatarum: quamquam *Pratenſis* non ſemper eundem erga *Galliarum* Regem animum præ ſe tulit. Stabant & a *Bonifacio*, quotquot ille Sacrum in Ordinem cooptarat, *Theodorus Raynerius* Urbevetanus, Cardinalis Tit. S. Crucis in Hieruſalem, Epiſcopus Præneſtinus: *Leonardus Patraſſus de Guerrino* Hernicus, Bonifacii ipſius avunculus, Epiſcopus Card. Albanus: *Joannes Minius de Murro Vallium*, Epiſcopus Card. Portuenſis, & S. Rufinæ, unus ex iis, qui ſe Bonifacii memoriam in Viennenſi Concilio defenſurum Theologicæ facultatis opibus profeſſus eſt adverſus Galliarum Regem: *Petrus*

trus Hispanus, Episcopus Card. Sabinus: *Gentilis Montesflorius* Picenus, presbyter Cardinalis Tit S.S. Sylvestri, & Martini in Montibus: *Franciscus Ursinus Romanus*, Diaconus Card. S. Luciæ in Silice: *Jacobus Cajetanus de Stephaniscis Anagninus*, Bonifacii ipsius nepos ex altero fratre, Diaconus Card. S. Georgii in Velabro: *Lucas Fliscus e Lavaniæ Comitibus*, *Genuensis*, Diaconus Card. S. Mariæ in Via lata, is qui, Bonifacio Anagniæ capto, populum ad arma concivit, fuitque in caussa, ut libertati pristinæ redderetur: *Richardus Petronus Senensis*, S. Eustachii Diaconus Cardinalis: nec non & *Episcopus Ostiensis*, quod apparebit ex Nota, quæ proximam illico consequetur. Fovebant e contra Pulchrum *Columnenses* Diaconi Cardinales duo, *Jacobus*, & *Petrus*, quos Octavus sacro Ordine moverat ut ex ejus Constitutione patet, quæ est de Schismaticis, & habetur Lib. VI. Decretalium; Clemens vero V. eidem Ordini redonarat: aliique nonnulli, & in primis *Cardinales Galli*, qui adeo multi anno CIↃ CCC V. ab eodem Clemente creati sunt, ut facile quivis tunc posset assequi conjectura, Pontificem Romanum deinceps non nisi ex Gallicis Patribus eligendum: ii demum omnes, qui *Gibellinæ factionis* erant. Diversis hujuscemodi studiis, quasi contrariis fluctibus & procellis, agitabatur tunc temporis augustissimus Patrum Purpuratorum cœtus.

PHILIPPO] Nominis ejus *Quarto*, cognomento *Pulchro*, qui regni *Gallici* gubernacula suscepit anno CIↃ CC LXXXVI. Adeantur *Paulus Æmylius* Veronensis, & *Papyrius Massonus* Francus, utrique in eo. Primus *Lib.* VIII. *de Rebus gestis Francorum a Pharamundo Rege* I. *usque ad Carolum* VIII. Secundus *Lib.* III. *Annalium*, quibus res easdem brevius exsequutus est.

FRANCIGENARUM REGE] Loco, & numero quadragesimo quarto, præstantissimo forma, prudentia, & virtute, ut habent ejus in laudem Historici *Gallicarum* rerum.

LITIS CAUSA] Quæ res hinc inde *Bonifacium* inter *Romanorum* Pontificem, & *Philippum*, Galliarum Regem, cognomento *Pulchrum*, litis hujus incendium excitarint, docebunt Scriptores aliquot ejus, & sequentis ævi, quorum adhuc integra, nec corrupta monumenta extant. Succenturiabuntur iisdem & Recentioribus, qui per illorum vestigia recto processisse tramite dignoscentur. Haud enim desunt, quos hic studia partium transversum egerint: nec unam & eandem omnes tanti dissidii caussam, & originem tradunt.

Ordiri placet ab iis, qui caussas illius tradunt erutas e mente *Pulchri*, quique rei gestæ tempora propius attigere. *Villanus* igitur, illustris ejus ævi Scriptor, *Lib.* VIII. *Cap.* LXII. duplicem tanti mali caussam evulgavit, primamque tribuit cladi, quam apud *Tornacum* maximam, non absque consilio Pontificis, *Pulcher* a *Flandris* accepit: secundam fidei, quam idem Regi dederat Pontifex, de procurando *Romanorum* imperio *Carolo Valesio* fratri, minime conservatæ, electione *Alberti* publice confirmata. Ita vero in *Bonifacio* ipso latinis utramque verbis ex illo Ciaconius publici juris fecit: *Regis indignationem auxit magna clades a Flandris accepta: item elusio fratri Valesio Comiti habita, quem Bonifacius* VIII. *ex Galliis in Italiam evocaverat, eique Constantinopolitani Imperii; aut, si difficilis ea provincia esset, Occidentis diadema promiserat, vacans, ut ipse dicebat, Adolfi morte. Adolfus enim Rex Romanorum occisus est circa Kal. Julii anni* 1299. *Albertus Cæsar Rex Romanorum creatus* VI. *Kal. Augusti anni* 1299. *regnavit annos* VI. *menses* IX. *dies* V. *Albertum enim Cæsarem designatum ad eum diem, ut homicidam, & imperii invasorem rejecerat. Ex tunc vero omnia secus fecerat. Nam in Philippi odium Alberti legatione suscepta, eum Romanorum Regem confirmarat. Has igitur ob caussas Rex Francorum, se a Pontifice delusum, & spretum existimans, ferali in eum odio exarsit.* Et ante de prima caussa scripserat: *Pontifex, nihil Rege demissior, verbis atrocibus facta adjunxit, & clam Flandros bello potentes, quorum Comitem Rex cum filiis in vinculis habebat, in eum concitavit.* Et fuit ea plane clades ingens. Interiisse quippe scribuntur eo in bello supra trecenta millia lectissimorum in *Gallia* virorum, duravitque (ut hoc etiam obiter moneam) annos undecim, post quos finitum est demum clade *Flandrorum*, quorum ad *Fanum Odomari* quindecim millia, ad *Ariam* octingenti, ad *Tornacum* quingenti cæsi fuerunt anno millesimo trecentesimo quarto. Redeo ad ejusdem dissidii caussas recensendas, ut annotatum reperi in notæ melioris historicis monumentis. Hæsit enim *Villano* Vecerius *in Henrico* VII. caussasque similes, posteriorem prius, priorem posterius attulit in hæc verba: *Anno a Christo Salvatore genito* M CCC II. *Francorum Rex Philippus, cognomento Pulcher, grave adversum Pontificem Max. Bonifacium Octavum conceperat odium; tum Gibellinæ factionis studiosiorem existimans; tum,*

A *quod fidem temere prævaricatum contenderet. Promisisse enim sibi paucis antè annis, cum alia quædam, tum de summa Rom. Imperii potestate ab Germanis ad Gallos traducenda, atque adeo Carolum fratrem diserte fuisse in conventis nominatum, cui id primum decus assignaretur. Hæc videlicet pollicita nunc cecidisse ad nihilum, Alberto Austrino Teutonico Principe palam nuper decretis ejus con probato.* Hæc ille primo loco de posteriore tanti dissidii caussa, ut apparet. Quam enim initio retulit *de studio nimio Gibellinæ partis*, nequaquam illam ego secreverim a studio *Alberti* Cæsaris Augusti, cum *Gibellina* pars *Romanis*, ut ostensum alibi, Cæsaribus adhæreret. De priore caussa Scriptor idem hæc alia tradidit, quæ sequuntur, non longum post versiculorum aliquot intervallum: *Pontifex, ne nullam non rationem coërcendi Pul-* B *chri tentaret, Flandrorum partes tueri aggreditur. Ea tum Gens, quod superbius imperatum sibi diceret, Gallicum jugum detrectabat.* Meyerus in Annalibus Flandricis unam ex his tantum caussam, eamque postremam, verborum hisce coloribus adumbravit: *Suspecta nimis Papæ, Germanisque erat Gallorum potentia, & superbia. Ideo mox electus Austrinus non absque invidia Regis Gallici, quod Carolo fratri Austrinum videret prælatum. Fuitque hæc origo inimicitiarum inter Episcopum Romanum, & Regem Pulchrum.* Eandem quoque caussam, solamque tetigit Moguntinus, quem sic in Alberto laudat Nauclerus Gen. XLIV. *De Alberto sic scribit Jacobus Moguntinus, quod Bonifacius eum in odium Regis Franciæ approbaverit; & cum eum Papa contra Regem Franciæ incitaret, ille se hoc non facturum respondit, nisi sibi, & hæ-* C *redibus suis regnum, & imperium confirmaret. De quo cum multum tractaretur per Sedem, in contrarium tandem resedit Concilium. Siquidem dixisse Papam referunt: Non fiet istud vivente Jezabele, denotans Reginam, quæ ex matre soror fuit quondam Conradini Ducis Suevorum.* Et hæc quidem longe clarius, & expressius ita Chronico suo, seculo uno ante crediderat Argentinensis: *Occiso Adolfo, Albertus Dux Austriæ, occisor, ab omnibus Principibus* 152 *est electus, & Aquisgrani solemniter coronatus. Quem Papa Bonifacius diu odio prosequens, & læsæ majestatis crimine reum dicens, tandem similiter in odium Regis Franciæ approbavit. Quem Albertum cum Papa contra Regem Franciæ instigare vellet, ille se hoc non facturum, nisi sibi, & hæredibus suis regnum, & imperium confirmaretur per Sedem, respondit. Quod si hoc sibi fieret, aut* D *se Francum expulsurum de regno, aut se per hoc moriturum promisit. Noluit enim in hæredum destructionem se tanto periculo exponere pro incerto. Recensuerunt enim, quantum a tempore promotionis Rudolphi Regis, patris sui, illa fuerit progenies exaltata, in servitutem redigi se timentes. Dixit ei Papa. Non fiet vivente ista Jesabel, denotans Elisabeth Reginam, quæ ex matre soror extitit Chunradini.* Quamobrem istam præ cæteris concitationem *Alberti* contra *Galliarum* Regem ab aliis quoque multis relatam in literas, & æternis earumdem monumentis passim inscriptam lego. Vecerius in Henrico VII. non multo post illa, quæ superius attulimus ex eodem: *Cum superis quoque Germanis amicitiam interiorem conjungit, jusso Alberto, quibuscumque posset viribus, fines Belgarum, quatenus Philippici juris essent, incursare.* Faciunt huc E ipsa quoque Paralipomena Urspergensis: *Bonifacius titulum regni Gallici Alberto Imperatori Germanico dedit, ut ita Germaniam, & Galliam committeret.* Accedunt his alii. Mutius Lib. XXII. Chron. Germanorum: *Hæc ubi Romæ Legatus nunciavit, continuo congregatis Patribus Regem Gallorum excommunicat, & regnum ejus cuilibet occupanti concedit. Simul in Germaniam ad Principes scribit, quæ putavit Regem odiosum facere, & onerare invidia.* Et iterum, haud multo post: *Mittunt ex ea Synodo* (Romani Patres) *in Germaniam Legatos ad Albertum, qui eum exhortentur ad cogendas copias, & in Galliam ducendas: Romanum Pontificem quoque suas copias missurum per Alpes in Galliam, ut una conjuncti membrum Ecclesiæ putrefactum abscindant.* Krantzius Lib. VIII. Saxoniæ Cap. XXXVI. *Alberti electionem comprobavit eo pacto, si Re-* F *gem Franciæ impugnans, se Regem gereret Romanorum, & Francorum.* Massonus in Annalibus Flandricis Lib. III. *Erat Bonifacio propositum, si modo posset, Philippum regno exuere. Propterea fœdus cum Flandris iniit, Albertumque Cæsarem hortatus est ad bellum Francis inferendum.* Carrio Lib. V. Chronici: *Imperatorem Albertum, &c. donatum insignibus, & titulo Regum Franciæ, ad regnum bello asserendum incitavit, confidens fore, ut inter se hac occasione Franci, & Germani colliderentur, & vires Franciæ, jam antea longo bello Anglico, & Flandrico præconsumptæ, prorsus everterentur.* Et ante: *Albertus, etsi Italiam ingressus non est, gubernandam tamen patris, & Adolphi exemplo vicariis ducibus commendavit. Sed a Bonifacio* VIII. *solennem renuntiationem petivit, quam ille furens ambitione, insano stolidoque fastu gladio femur accinctus, & corona redimitus caput, ac se Imperatorem, simul & Por-*

Pontificem barbara jactantia profeſſus, initio denegavit, mox converſa voluntate obtulit, odio Philippi Pulchri Regis Franciæ. Ciaconius in Bonifacio ipſo: *Albertum Regem Romanorum ad Imperii diadema ſumendum ſollicitabat, quo duce bellum in Francos meditabatur.* Et Joannes Marius Belga Lib. de Schiſmatibus univerſalis Eccleſiæ, & Gallicanæ Conciliis Part. II. Cap. XVIII. *Bonifacius autem ex altera parte, quantum poterat, &c. inimicitias, ac diſſenſiones inter Regem, & Imperatorem ſerere ſtudebat, &c.* Sed & alii meminere confirmationis *Alberti* in odium, & exitium *Pulchri.* Retinent id, quod ſciam, Dominicanorum Colmarienſium Annales ſoli, ea de confirmatione breviter ſic loquuti: *Venerunt nuntii Alberti Regis Romanorum, nuntiantes ei, quod D. Papa prædicaſſet in manifeſto, quod eſſet verus Rex Romanorum, & dilectus filius ejus.* Dubravium conſulto prætereo, nec invitus, quod *Alberti* confirmati cauſſam nec obtegat, nec revelet. Habet ille ſcilicet Lib XVIII. Bojemicarum Rerum: *Acceſſit ad cumulum, quod eodem tempore Bonifacium Romanum Pontificem ulcus, quod dicunt:* Noli me tangere, *offenderit. Is igitur, non diu expectato, Albertum Auſtriæ Principem, ſuffragantibus nonnullis Germaniæ Principibus, Imperatorem declaravit, qui Adolphum apud Vangonias prælio ſuperavit, & occidit.* Hæc de una, & altera tanti diſſidii cauſſa ex *Villano*, aliiſque ſentientibus cum eodem.

Verum enim vero, nec ſola *Francorum* clades a *Flandris* accepta conſilio Pontificis, ut ferebant; nec ſola *Alberti* confirmatio, *Pulchri* Regis animum ad indignationem accendit: ſed major ejuſdem Pontificis conatus alter, quo nempe is eidem *Alberto* Regem ipſum *Galliæ*, & illius regnum ſubjecerat univerſum. Claſſici ea mihi de re teſtes, nec rogati multi. Ducit ecce claſſem aliorum Supplementi Chronicorum auctor ad annum CIↃ CC XCIV. in Bonifacio ipſo: *Concilium Bonifacius Generale habuit, in quo Philippum prædictum Francorum Regem, & Saram cum omnibus ſuis Columnenſibus anathemate notavit, ac Francorum regnum, propter violatum jus gentium, Alberto Imperatori ſubjecit* Eadem leguntur apud Joannem Stellam, Sacerdotem & Hiſtoricum Venetum, in eodem. Ideo Platina: *Bonifacius, habito Generali Concilio, Philippum, ejuſque regnum Alberto Imperatori ſubjicit, quem initio Pontificatus repulerat.* Et eo vetuſtior, & uberior Blondus, cujus iſta ſunt ex Dec. II. Lib. IX. *Sarram Rex, Pontificis perniciem machinari cupientem, non prius exaudivit, quam ex Italia eſt allatum, Pontificem ipſi Alberto Auſtriæ Duci, a Germanis Electoribus declarato, Imperii Romani titulum, prius multoties denegatum, ita ſpopondiſſe, ut Rex quoque Francorum fieri pateretur. Quod cum Albertus conſenſiſſet, Pontifex una, eademque celebritate, hinc Philippum Franciæ regno privatum, inde Albertum Romano, & illo ornatum pronuntiavit.* Sequuntur recentiores alii, quorum e numero Vincentius in Hiſtoriali Speculo Lib. XXXI. *Bonifacius ira percitus, Concilio habito, non ſolum Albertum confirmavit; ſed etiam Philippi regnum Alberto huic ſubjecit. Quæ res multas diſcordias, & occiſiones inter Chriſtianos ſuſcitavit.* Nauclerus ex Platina totidem fere verbis rem eandem expreſſit Gen. XLIV. *Interea temporis Pontifex Philippum regno Franciæ per ſententiam privat, ejuſque regnum Alberto Imperatori ſubjicit, quem initio ſui Pontificatus repulerat.* Suggerit & hoc ipſum Appendix Archiepiſcopi Conſentini in Alberto Romanorum Rege: *Poſtmodum vero ſuborta gravi diſcordia inter eundem Papam, & Philippum Regem Franciæ, idem Bonifacius Albertum in Imperatorem approbavit, eidem ſubjiciens regnum Franciæ, ſicut & alia regna.* Et in Bonifacio VIII. *Anno Domini* CIↃ CCC II. *Kal. Novembris, Romæ Bonifacius Papa celebravit Concilium contra Philippum Regem Franciæ, quia pecuniam extra regnum ſuum portare non permiſit, & Alberti Regis Romanorum electionem admiſit, ſubjiciens ſibi regnum Franciæ.* Favent huic etiam ſententiæ Chriſtianus Maſſæus. Lib. XVII. Chronici Mundi, ſive multiplicis Hiſtoriæ utriuſque Teſtamenti: *Anno dehinc proximo* (milleſimo treceteſimo ſecundo) *excommunicavit eum, ejuſque regnum Alberto Imperatori, quem nuper ſupplicem ſpreverat, ultro tradidit*, Mutius Lib. XXII. Germanicarum Rerum: *Hæc peſſime habuerunt Bonifacium Papam. Quare, Synodo congregata, iterum accuſat Regem. In qua Synodo Romæ habita decernitur, Philippum Regem Franciæ Regno deturbatum: & Albertum, electum Imperatorem, Regem Gallorum Patres ejus Synodi appellant.* Æmylius in Philippo Pulchro: *Jam Bonifacius Pulchrum hoſtem judicarat, Franciæ ſacris interdixerat, Francorum Regnum, velut ſolio vacuo, juri, ditionique Imperii, Auguſtorumque attribuere, adjudicare, & addicere ſe effatur: quodque ad eam uſque diem denegarat, Albertum, aliquot ante annis electum tunc primum Cæſarem appellat: eo majore illius gratia, quod fama erat, Carolum Comitem, ut ante palam petierat Orientis imperium, ita nunc diſſimulatis conſiliis ſpem* 153 *Germanici concepiſſe. Convenit, ut Germanus Pulchrum regno exuere conaretur, ac Francos ad Imperii venerationem, legeſque ab Auguſtis accipiendas evocaret.* Genebrardus in Bonifacio ipſo: *Excommunicavit Regem Galliæ Philippum, & totum regnum donavit Alberto Auſtriacæ domus Cæſari.* Et Ciaconius in eodem: *Regem Franciæ, in publico Conſiſtorio maxima hominum frequentia excommunicatum, regno privavit, illudque Alberto Cæſari, ab ſe tum pridem* (mavelim *tum primum*) *approbato, beneficiario jure contulit.* Juſſus ob id Albertus idem, ſe diſerte ſcribere ROMANORUM, ET FRANCORUM REGEM. Krantzius Lib. VIII. Saxoniæ Cap. XXXVII. *Bellum autem, quod volente Pontifice Albertus Romanorum Rex ſuſcepit adverſus Philippum Regem Francorum, quum ſe ex decreto Papæ ſcribere juberetur* REGEM ET ROMANORUM ET FRANCORUM, *deſiit in nuptias.* Et nos hic etiam hac de cauſſa tanti diſſidii tertia plura teſtimonia congerere deſinemus.

Acceſſit nihilominus his cauſſa quarta, & inde ſane, quod *Bonifacius* non tam *Flandros*, ac *Germanos* Alberto duce conciverat in *Philippum*; ſed & Proceres aliquot *Gallos* ad illi ſtruendas inſidias animarat. Signate Ciaconius in Octavi Vita: *Sed & pollicitationibus aliquot Procerum Francorum animos tentavit, ut Regi inſidiarentur.* Quin, & Angliæ Regem *Eduardum I.* interpellaverat, ut *Pulchrum* bello laceſſeret, quod *Anglus* facere recuſavit. Clare Matthæus Weſtmonaſterienſis in Hiſtoricis Floribus anni CIↃ CCCI. ex monumentis Anglicis Walſinghami: *Eodem tempore Papa Bonifacius per literas ſuas Regem Anglorum interpellavit, ut Regi Francorum bellum commoveret, pollicens ſibi ingens ſubſidium; ſed Rex Angliæ, alias D. Papæ erga ſe affectum expertus infidum, rem diſtulit, malens ſua per aliam viam recuperare, ſi poſſet.* Æmylius ea de re quoque brevius ſic loquutus in Philippo Pulchro: *Anglus & ipſe ſollicitatus in Pulchrum, nihil tamen movit, morbo primum, deinde Scotico bello implicitus, &c.* Nec plures ejus rei teſtes mihi nunc ad manus.

Cæterum aliæ quoque cauſſæ, nec leves, multæ *Philippi* Regis adverſus *Bonifacium* Pontificem animum irritarant, quas ipſas præſtat ex iis, quorum e ſcriptis ad hæc uſque tempora devenere, id quod hactenus conſulto fecimus, audire. Nihilo minus enim *Tornacenſium* Pontifex, quem ſequitur *Joannes Marius Belga* in ſupra laudato Capite XVIII. libri de Schiſmatibus, poſteris hanc tranſmiſit: *Bonifacium jus dediſſe Regi Pulchro, ad belli neceſſitates, pecuniæ etiam a Sacerdotibus cogendæ, idemque jus eundem mox abrogaſſe, Sacerdotum querimoniis permotum.* Et hæc alia Dominicanorum in Colmarienſium Annalibus extat: *Papam Regis Franciæ, nec non & Principum ejus Privilegia totaliter omnia deleviſſe, quod Rex fratrem ſuum Carolum, quem præcedenti anno in adjutorium Papæ cum multis militibus armatis tranſmiſerat, ſimpliciter revocaſſet:* ſive, *quod Apameenſem Epiſcopum, libertate donatum, juſſiſſet una cum Apoſtolico Nuntio regnum evacuare intra certum terminum utrique præfixum*, uti Walſinghamus habet *in Eduardo* I. quod & repetit *in Ypodigmate Neuſtriæ pag.* 490. complexus cauſſam unam, & alteram utrobique.

Sed & aliis cauſſas debemus alias indignationis hujus in regio Formoſi pectore, quas producam, & hanc quidem Hocſemio in Theobaldo de Barro, Leodienſi Epiſcopo LXXIV. Cap. XXVIII. *Quod videns Bonifacius, propter potentiam regni Franciæ, ſuam ſe non poſſe exequi voluntatem, & conſiderans Regis Formoſi ſimplicitatem, & quod totum Regni regimen a ſuis Conſiliariis dependebat, ad Regis, & Regni humiliationem pro viribus niteretur.* Ferreto, *quod idem neminem ſibi parem compati dignaretur:* Item, *quod a Pulchro de primitiis, ſibi certa lege conceſſis, adventante triennio reſtitutionem expoſceret, quas longiore ſpatio Rex cupidus uſucapere deſtinarat.* Æmylio, *quod Bonifacius in Franciam literas ad Pulchrum Regem de bello ſacro redintegrando dediſſet imperioſas, ac, niſi continuo pareretur, minarum & fulminis plenas*, Bzovio ad annum CIↃ CCC. Num. XVIII. *quod, anno nondum elapſo, Pontifex decimas in regno Galliæ Carolo Comiti Andegavenſi, in Italiam venienti in ſubſidia Eccleſiæ Romanæ contra Federicum Arragonium decreviſſet: Apameamque per eos dies in libertatem Eccleſiaſticam vindicaſſet, & Civitatem eſſe juſſiſſet, ſuumque illi Pontificem ac Sedem dediſſet, invito Galliarum Rege.* Vere ſiquidem *Bonifacius Apameam* Provinciæ *Narbonenſis* eodem, quo aliæ in *Aſia* urbes nomine; ſed tunc contributum Diœceſi *Toloſatium* Oppidum, civitatem eſſe juſſerat, ſuumque illi Pontificem, ac Sedem dederat, ut domi haberent, a quo ſacra jura peterent, *Æmylio* modo laudato teſte. Pleriſque omnibus, & in primis Wernero de Rolewink, & proxime memorato Æmylio, *quod Bonifacius Dominum totius Mundi ſe diceret tam*

in temporalibus, quam in spiritualibus; ob idque vellet, Pulchrum a se recognoscere Galliarum regnum. Primi nempe sunt, quæ profero ex illius Fasciculo temporum Ætate VI. ad annum CIↃ CCXCIII. *Bonifacius, quia parem non habuit prudentiæ suæ, ultra modum in tantam arrogantiam erexit se ipsum, ut Dominum totius Mundi se diceret tam in temporalibus, quam in spiritualibus.* Secundi: *Addebat* (Pontifex) *id, quod omnibus permirum fuit, Regem Franciæ non sacro modo, pontificioque jure Pontificem Romanum, ut animorum parentem oportere observare; sed civili jurisdictione, prophanaque re ac causa, & dominatu Principem, authoremque agnoscere.* Quod admirationi cum esset Joanni Filleto sic in Breviario Chronicorum exclamavit: *Mira hominis impudentia fuit, qui regnum Gallorum Pontificiæ majestatis beneficium asserere ausus est.* Prodiderat & hanc mentem suam Prælatis Galliæ *Bonifacius* ipse suis in Literis, quarum exemplar apud *Hocsemium* ante memoratum extat, ibique maxime, ubi talibus ad illos scripsit: *Nonne diu nituntur principia* (legerim longe lubentius *præcipitia*) *ponere, qui dicunt temporalia spiritualibus non subesse?* Et in Responso, quo rejecit electionem Alberti, nempe, *quia sine sua auctoritate facta, roboris nullius esset, affirmans utriusque penes se unum gladii potestatem esse.* Ac demum in apparatu ipso solemni, quo se in Urbe toti terrarum Orbi spectandum obtulit tempore Jubilæi. Primo die siquidem benedictionem in pontificalibus populis impertitum: secundo in imperiali habitu, & infula Cæsarea redimitum apparuisse, delatoque præ se nudato gladio, clara & elata voce testatum ferunt: *Ecce duo gladii hic*, ea me de re docentibus *Paralipomenis Urspergensis in Alberto Rom. Rege*, nec non & Alberto Krantzio ex iisdem *Lib.* VIII. *Saxoniæ Cap.* XXXVI. Ne multis? Missæ quoque sunt ea de duplici potestate a Pontifice *Romano* literæ ad *Galliarum* Regem, eædemque mox igni traditæ, & combustæ, cujus mihi dicti tibicen Ptolemæus Lucensis, qui tum vixit, & scripsit, ad annum CIↃ CCC II. *Eodem anno D. Bonifacius transmisit literas cum bulla, ad perpetuam rei memoriam Regi Francorum, in quibus mandabat eidem, quod volebat, cum ipse esset Dominus temporalium, & spiritualium Mundi, quod recognosceret Regnum ab ipso, & contrarium tenere judicabat hæreticum: quas literas Rex recipiens, de consilio suorum Magistrorum coram multitudine populi fecit comburi.* Totidemque omnino leges in *Append. Supputationum Archiepiscopi Consentini ad annum* CIↃ CCCI. Pari quoque forma ea de re *Massæus* scripsit ad eundem annum, cujus verba, quia nec omnino eadem, nec in promptu omnibus, adscribere non pigebit: *Bonifacius scripsit Philippo Franco, se esse Dominum, omnium tam temporalium, quam spiritualium per Orbem terrarum, consequenter & regnum Franciæ a se debere suscipi. Rex autem contemptis Legatis, literas ipsorum igni publico tradit.* Naucleri verba, tradentis hæc eadem Generat XLIV.
154 reservo caussæ offensionis, ex parte Bonifacii quartæ: *Direxerat tum etiam Pontifex, secundarias Regi Angliæ literas* (uti Walsinghamus habet) *in quibus asseruerat, regnum Scotiæ ad jus Romanæ Ecclesiæ pertinere, Regemque Angliæ subjectionem ejus contra Deum, & Justitiam, & in præjudicium Sedis Apostolicæ vendicare:* sed hæc ad alios spectant. Earum sane literarum tenor, quas *Bonifacius* ad *Philippum* dedit, ne oleas extra saliam, talis extitit, ut affertur a Laurentio Bochella, *Capite* II. *Tituli* XVI. *Libri* II. *Decretorum Ecclesiæ Gallicanæ:*

Bonifacius Episcopus servus servorum Dei Philippo Francorum Regi.

Deum time, & mandata ejus observa. Scire te volumus, quod in spiritualibus, & temporalibus nobis subes. Beneficiorum, & Præbendarum ad te collatio nulla spectat: & si aliquarum vacantium custodiam habeas, fructus earum successoribus reserves. Et si quæ contulisti, collationes tales irritas decernimus, & quantum de facto processerunt, revocamus. Aliud credentes hæreticos reputamus. Dat. Laterani IIII. *Nonas Decembris, Pontificatus nostri anno* VI.

Quibus id responsi Philippus dedit:

Philippus Dei gratia Francorum Rex Bonifacio se gerenti pro Summo Pontifice salutem modicam, seu nullam.

Sciat maxima tua fatuitas, in temporalibus nos alicui non subesse, Ecclesiarum, & Præbendarum collationem ad nos jure regio pertinere, & fructus earum, vacatione durante, nostros facere. Collationes a nobis hactenus factas, & in posterum faciendas, fore validas, & illarum vigore possessores contra omnes viriliter nos tueri. Secus autem credentes fatuos, & dementes reputamus. Dat, &c.

A Docet nos præterea *Walsinghamus*, missum quoque fuisse Pontifici Nuntium a *Galliarum Rege*, qui conaretur illum ab hujuscemodi proposito dimovere; sed evenisse rem aliter, ac speraret. Quare proferantur, quæ nobis in hanc ille sententiam suis in Chron. Anglicis exaravit: *Misitque* (Pulcher) *D. Papæ Nuntium, dictum Petrum de Flote, qui mandata Regis constantissime coram Papa prosequebatur. De cujus audacia Papa exasperatus, dicto Petro respondit: Nos habemus utramque potestatem. Et illico Petrus respondit: Utique Domine; sed vestra est verbalis; nostra autem est realis. Quo responso in tantum excanduit ira Papæ, ut diceret se movere velle contra eum cælum, & terram.* Hinc illa Westmonasteriensis in Floribus historicis anni CIↃ CCCI. *Hoc anno*
B *orta est dissensionis materia inter Papam, & Regem Franciæ, utroque confidente de sua potentia magna, ita ut D. Papa diceret Nuntio Regis Francorum, Petro de Flote: Nos habemus utramque potestatem. Et ille pro Domino suo respondit: Utique Domine; sed vestra est verbalis; nostra autem realis.* Et Carrionis ista Lib. V. Chronici in Alberto Romanorum Rege: *Caussa odii fuit, quod, cum Bonifacius jugum tyrannidis Pontificiæ regno Franciæ imponere conaretur, &c. Rex, ne id posset perficere, maturo consilio providit.* Narravit eadem, ut video Mutius *Lib.* XXII. *Chron. Germanorum*; sed & mitius, ut observo, præeunte sibi, facemque præferente Villano *Capite* LXXII. *Libri Octavi.* Nam & *Bonifacium* provocatum a Rege, & ex aliorum Pontificum decretis memorati argumenti literas exarasse narrat is Scriptor; nec illas igni traditas, uti alii scribunt. Sed
C enim, allatis ejusdem verbis, agatur res ista pariter tabellis, ut asserunt, obsignatis: *Qua Regis temeritate Pontifex magis irritatus est. Quare statim ad eum mittit Legatum* (fuit is Archidiaconus Narbonensis) *per quem auctoritate, & jure Apostolico præcepit illi, ut recognitionem regni sine mora faciat, alioqui in promptu esse fulmen anathematis, & Galliam universam interdicto se suppositurum. Nam in decretis Pontificum habebatur, Regem Galliarum a Romano Pontifice oportere recognoscere regnum in temporalibus quoque. Ubi Legatus Lutetiam venit, Rex jussit illi eripere bullas, literasque Apostolicas, & Legatum ex regno ejicere, & mandare illi, ut Pontificiis nuntiet, Regem suspensurum omnes, qui e Roma postea veniant.* Minorem & hæc Platinæ *Bonifacio* Pontifici invidiam hac in parte conflant, quam quæ literis alii consignarunt. *Quod ubi Bonifacius rescivit* (verba ejus sunt in
D Bonifacio ipso, deque Apameensi Præsule loquitur jussu Pulchri carceri mancipato) *eo statim misit Narbonensem Archidiaconum, virum certe insignem, qui Pontificis nomine Philippo mandaret, ut missum faceret Episcopum Apameensem: id si non impetraret, diceret audientibus omnibus, regnum Franciæ ad Ecclesiam devolvi ob contumaciam Philippi, & violatum jus gentium: adderetque anathema.* Hæc *Platina*, cujus e supellectili crevisse *Ciaconii* libros apparebit infra in caussa offensionis ex parte *Bonifacii* quarta.

Caussa denique potissima, ob quam *Pulcher* non tam animum a *Bonifacio* Pontifice penitus avocare, quam ultioni de illo sumendæ studere validius cœpit, fuit contortum in illum excommunicationis fulmen, quo de passim hac ipsa in Nota loquuturi sumus. Jam
E enim eæ nos ad se vocant caussæ, quibus adductum Pontificem ipsum ferunt, ut tali in illum fulmine desæviret.

Offensio *Bonifacii* prima manasse fertur ex eo (si *Villano* rerum hujuscemodi scriptori vetustissimo, planeque Pontifici, quo de loquimur, coævo, fidem habendam ducimus, ut habendam *Massonus* censet rebus quidem in omnibus maximam, sed in *Gallicis* sui temporis majorem multo, quippe qui in *Gallia* diu vixerit) quod ejus odio *Pulcher*, & in regnum, & in amicitiam suam receperat *Columnenses*, & ex his *Stephanum*, præcipuum illius hostem comiter in primis habuerat, longeque liberalius, quam exulum fortuna ferret. Apposite plane Vecerius in Henrici VII. Imperatoris Vita ejus e Scriptoris penu: *Eas Rex causas gravius secum*
F *considerans, rationem irarum exequendarum perquirit. Neque difficilis mox via Bonifacii irritandi inventa. Columna gens Romæ opibus, & clientelis insignis, Octavo inter Comitiorum arcana, suffragii jure ne legeretur, obstiterat. Itaque eis quoque Bonifacius, per speciem expilati thesauri Ecclesiæ, effecerat, ut & ædes & suburbana familiæ publice diruerentur, & qui eorum Cardinales jam essent, venerando Collegio exciderent. Interea Stephanus, ex ea gente profugus, in Gallia agitans, idoneus Philippo visus est, per quem initia malorum fierent. Cœptus comiter humaneque haberi, liberaliusque, quam fortuna exulantium est.* Subscribit Vecerio Ciaconius, rem eandem ad Villani mentem tum brevius, tum propius eloquutus: *Has ob causas Rex Francorum, se a Pontifice delusum, & spretum existimans, & ferali in eum odio exarsit, & hostes ejus* Co-

A *Columnenses, Stephanumque præcipue suscepit, & fovit.* Subscribunt & alii, & horum cumprimis e numero Massonus Lib. III. Annalium in Philippo Pulchro: *Vir clarissimus* (Stephanus Columna) *cognito Bonifacii in Regem odio, ad eum in Franciam venit, humaniterque susceptus, consilium hostis capiendi dedit.* Quamvis Blondus idem honoris Sarræ, non Stephano tributum putet, & hisce verbis Lib. IX. Decadis II. prodat: *Forte paucis antè mensibus Sarra Columnensis Romanus in Galliis fuerat a Rege sustentatus, qui horrendo illum remigandi servitio liberaverat. Cum enim Cathelana triremis, in qua miser*
155 *Sarra detinebatur, littoribus magis, quam portui Massiliæ adhæsisset, Sarra nobilis casu prope in scapha adnavigantem paucis, & perpropere allocutus, quis esset admonuit, & facie ipsa, oculisque magis, quam verbis liberationem suam, salutemque oravit. Quod cum Rex rescisset, fama viri, & Pontificis odio adductus, multas immisit triremes,* B *quæ repertum Sarram his, qui detinebant, etiam dum liberaretur, ignotum, eduxerunt.*

Adnectit huic proxime *Villanus* idem caussam offensionis alteram, quam ita latine, Ciaconius extulit post allatam: *Sed & Episcopum quendam locupletem cepit, & crimine hæresios illato, eum Episcopatu, & omnibus bonis exuit, alterique eam, & alias Ecclesias vacantes arbitratu suo dedit.* Verum enim vero nimis hic *Ciaconius* brevis. Quorsum enim tum Episcopi a *Pulchro* capti, tum hæresis eidem afflictæ formam a *Villano* proditam, sua nobis ille brevitate nimia non expressit? Ea mihi certe caussa tota latine producenda castius ad Villani ductum. *Ad hæc igitur* (Villanus inquit) *Episcopum Palmiæ in Carcasso capere fecit, opponens ei, quod esset Patarinus hæreticus, eum privans Episcopatu, & bonis suis. Vacantes Episcopatus diripiebat spoliis, & investituras eorum facere volebat.* Idcirco caussam non aliam C attulit Nauclerus, & huc alludens Vecerius scripsit: *Ad hoc Philippus, ne quid impotentiæ prætermitteret, Sacerdotales Galliarum titulos a Pontificibus antea pro decretis, proque more S. Matris Ecclesiæ componi solitos, ipse ordinare citra consensum Præsidis Romani statuit. Quæ ubi summus Antistes intellexit, gravissime tulit injuriam, pessimi exempli id, quod erat, existimans, si vel antecessorum recte instituta temere rescinderentur, vel auctoritatem pontificiam laicus Princeps prophanasset.* Et Mutius Lib. XXII. Chron. Germanorum: *Rex, ubi intellexit Pontificis animum a se alienatum, qua erat parrhesia, vel, ut quidem vocant, arrogantia, jus Ecclesiasticum, quod Papæ erat, sibi vindicabat: sacerdotia, & Episcopatus conferebat, quibus placuit: quos Prælatos cognoverat Pontifici patrocinari, deposuit, eorum prælaturas aliis conferens:* D *diripuit etiam opulentiores Episcopatus.* Quamobrem inter excommunicationis in illum latæ caussas, hæc etiam fuit; *quod bona Sedium vacantium fisco suo intulisset: jusque sacrarum vestiturarum sibi arrogaret*, luculentis testimoniis *Æmylii*, & *Massæi*.

Progreditur *Villanus* ultra, & indicat, offensionem *Bonifacii* tertiam natam ex eo, quod a *Pulchro* prohibiti Prælati *Galliæ* fuerint *Romam* ad Generale Concilium, ab illo decretum inibi, se conferre. *Vecerius*, eo quæ pertinent, *Villanum* latine loqui voluit hisce verbis: *Augebatur indignitas ipsius Bonifacii supra quam dici potest ambitiosa magnitudine animi & contumeliarum insolentis. Itaque, quo partes suæ vulgo justiores noscerentur, lege potius agere, quam armis instituit. Prælatos Gallicos majores convenire Romam universos jubet ad publicam Synodum celebrandam. Hi, ne regno decederent, Philippi prohibitione intercluduntur.* Ciaconio labor idem arrisit, ut indicant, quæ sequuntur: *Pontifex, audax, imperterritus, in eum, ut contra Ecclesiæ apertum hostem, Concilium Generale cogere, & maxime ex Galliarum Sacerdotibus, & extrema quæque minitari cœpit. Rex ditionis suæ Prælatos e Regno discedere gravi pœna inhibuit.* Sed & ante multo placuerat Nauclero hisce verbis scribenti Gener. XLIV. *Bonifacius, ut magnanimus, cœpit contra eum agere, tamquam contra inimicum Ecclesiæ. Et ad id efficacius procedens, vocavit omnes Episcopos, & Prælatos Franciæ ad Urbem, ad celebrandum Concilium. Sed Rex non permisit eis accessum.* Quod autem attinet ad hoc ipsum regium interdictum, insedit & in aliorum scriptis, Walsinghami cumprimis, cujus ista sunt in Eduardo I. *Fecit etiam Papa citari Prælatos omnes de regno Franciæ, nec non & omnes Magistros in Theologia, & in Jure tam Canonico, quam Civili, ut coram eo Romæ in Kal. Novembris comparerent. Rex vero Franciæ publico prohibuit edicto, ne quis aurum, vel argentum, seu merces quascumque asportaret de regno sub foris factione omnium bonorum, adjecta nihilominus pœna gravi.* Et Pauli Æmylii Veronensis, cui debemus ista: *Edicto etiam proposito, jussi sunt a Bonifacio Pontifices, Patresque Franci ad Concilium, certam in diem, in Urbem Romam convenire. Vetuit Pulcher e Francia discedi.* Addit Walsinghamus, *fecisse præterea Pulchrum omnes regni sui exitus, &*

introitus ubique diligentissime custodiri. Qua de re loquens etiam Ptolemæus ad annum CIↃ CCC II. *Arctavit* (inquit) *omnes vias regni, ut nullus equus, nullaque pecunia, nullaque litera inde exire posset.* Et habebis hæc eadem *in Appendice Archiepiscopi Consentini.* De Prælatis autem, & qualitate pœnæ iisdem propositæ, seorsim & distincte Mutius scripsit Lib. XXII. Chron. Germanorum: *Quibus rebus motus Pontifex, &c. convocat Romam Concilium; etiam totius Galliæ Prælatos Ecclesiasticos vocat ad Urbem; sed Gallus, ne quis Romam iret, prohibuit sub pœna amissionis vitæ, aut saltem, si cui contingeret misericordia, beneficii.* Nec immunes a prima graviore pœna Laici, si forte fortuna Prælatorum quispiam eorum incuria regni *Gallici* finibus excessisset. Ecce dictis fides ab Annalibus Eberhardi: *Idem autem Rex prædictos nuncios Papæ, infra XV. dies, mandavit exire terminos regni sui, alioquin contra personas eorum procederet nimis dure. Præcipiens per totum regnum suum sub pœna capitis, & omnium bonorum confiscatione, ne aliqua persona, parva, vel magna, literas D. Papæ reciperet publice, vel occulte: ponens custodes in omnibus finibus regni sui, ne aliquis importare posset literas, vel mandatum Papæ, & ne aliquis Prælatorum exire posset, vel ad Papæ præsentiam literas destinare.* De Pecunia, & Prælatis conjunctim loquutus diserte Platina in Bonifacio ipso: *Rex, aliqua ex parte injurias sibi a Pontifice illatas ulturus, edictum proposuit, ne quisquam e regno suo Romam proficisceretur, aut eo pecunias mitteret.* De Pecunia, Virisque reliquis Æmylius in Rege dicto: *Regnicolas edicti monuit, ne Romam quis se inscio aut accederet, aut pecunias quacunque caussa transmitteret.* De Prælatis demum, & Magistris Regni Annales Eberhardi laudati nuper: *Eodem anno* (CIↃ CCC II.) *mandavit idem Papa Bonifacius omnibus Archiepiscopis, & Episcopis, & majoribus Prælatis, & Magistris Theologiæ, Juris Canonici, & Civilis, oriundis de regno Franciæ, ut ad ipsum Romæ accederent circa festum omnium Sanctorum. Sed ipse Rex, volens eos ab hoc itinere retardari, fecit Parisiis in Ecclesia B. Mariæ publicum Parlamentum, mandans, ne ad ipsum Papam aliquis Prælatorum, vel Episcoporum accederet cum equis, vestibus, vel pecunia.* Ea re Joannes Hocsemius in Theobaldo de Barro Cap. XXVIII. *Prælatos Galliæ domi retentos asserit a Consiliariis Regis.* Placuit nihilominus eidem Regi Episcopum *Altissiodorensem* ad Pontificem mittere. Miserunt & Episcopi, Patresque *Franci* communem Legationem, tres sui ordinis Patres permissu Regis, qui Pontifici satisfacerent, purgarentque reliquos Patres, quod *Flandrico* bello retenti in *Francia*, in Urbem ire jussi, dicto audientes esse non potuissent, ut *Æmylius* docet, qui & addit, excusationem Patrum a Pontifice sic acceptam, ut a Rege vetiti, non prohibiti bello *Flandrico*, viderentur. Sed alias pro se quoque caussas, proque Regni sui commodis attulisse *Pulchrum*, meminit *Eberhardus*: & super his, & aliis non unum Episcopum; sed Nuncios sex misisse *Romam*: nec ad Pontificem; sed ad Cardinalium cœtum, qui palam illis facerent, se non posse mandatum Pontificis adimplere. Fuere porro caussæ prædictis a Legatis expositæ numero tres. Prima, quod si Rex permisisset Prælatos abire regno cum equis, vestibus, & pecunia, regni sui terminos spoliassent. Secunda, quod si illinc Archiepiscopi, & Episcopi recessissent, futurus non fuisset in regno, tamquam concussis Ecclesiæ columnis, qui consecraret Chrisma, ordinaret Clericos, ministraret Ecclesiastica 156
E Sacramenta. Tertia, quod si Magistri Theologiæ cum Archiepiscopis, & Episcopis alio concessissent, nullus inveniretur in *Gallia*, qui periculosis Hæreticorum quæstionibus responderet: si denique Magistri utriusque juris, per eorumdem absentiam indiscussæ manerent litigantium omnium quæstiones. Quibus auditis respondit Pontifex: *Nolle se Prælatos, & Magistros regni in Curia perpetuo retinere; sed habito eorum consilio super statu regni, eosdem ad suos brevi fore tempore remissurum.* Ita fine fine intento Regii Nuncii a *Romana* Curia recessere. Et hæc quidem omnia pari stylo, & ordine *Eberhardus.* Sed & *Walsinghamum* Legationis a Prælatis *Galliæ* ad Pontificem *Romanum* missæ video meminisse. Scilicet hæc apud illum legi: *Per id temporis Prælati Franciæ, missis ad Papam tribus Episcopis, de non veniendo ad diem citationis præfixum, se* F *per eosdem excusaverunt. Papa vero, Prælatis Franciæ non comparentibus, misit in Franciam Joannem Monachum, presbyterum Cardinalem, qui convocatis Parisiis Prælatis, secretum consilium habuit cum iisdem.* Observo denique hinc a Pontifice ad Prælatos *Gallos*, inde ab his ad Pontificem hac ipsa de re literas exaratas, & Pontificiarum quidem exemplar Hocsemius edidit *in Theobaldo de Barro Cap.* XXVIII. aliarum vero Bzovius *ad ann.* CIↃ CCC II. *Num.* VI.

Gradum itaque facio ad offensionem Bonifaciiqu ar-

tam. *Magis irritatus in Pulchrum Pontifex* (inquit ex Villano Ciaconius,) *cum in vetustis Gregorii* VII. *monumentis, Francorum regnum ad Ecclesiam Romanam beneficiario jure pertinere reperiisset, Clericum quemdam Romanum ad eum ablegavit cum Apostolicis literis, Regi mandans, ut Sedem Apostolicam ejus regni dominam cognosceret, id si non impetraret, publice arffimaret, regnum Francorum ob Philippi contumaciam ad Ecclesiam devolvi. Aderat anathema, & Francos omnes a juramento regio absolverat. Is Parisios accedens, publice loqui impeditus, ereptis ei bullis, & combustis, e regno ignominiose expulsus est. Rex, ne quis anathema in se a Pontifice ictum referret, viarum aditus custodiri jussit, ne quis nuncius, vel literæ ex Curia Romana ad eum deferrentur.* Hisce verbis Ciaconius in *Latium* offensionem *Bonifacii* quartam *Etruscis* e *Villani* fontibus haustam, derivabat ex parte: nimirum id uberius, & absolutius *Nauclerus* fecit. Quamobrem audiatur rursus hæc ipsa offensio ex illius ore: *Bonifacius, ut magnanimus, cœpit contra eum agere, tanquam contra inimicum Ecclesiæ. Et ad id efficacius procedens, vocavit omnes Episcopos, & Prælatos Franciæ ad Urbem, ad celebrandum Concilium, sed Rex non permisit eis accessum. Unde Papa magis turbatus, cum invenisset ex quibusdam decretis Regem Franciæ a Sede Apostolica debere recognoscere etiam in temporalibus regnum, destinavit Archiepiscopum Narbonensem, mandans Regi recognitionem regni facere Sedi Apostolicæ, alias eum execraret, & terram suam interdicto supponeret. Postquam ergo ille applicuit Parisios, Rex non permisit bullas publicari, imo familiares Regis literas Apostolicas ei abstulerunt, ipsum de Civitate ejicientes, & regno. Comes autem Artensis, qui adhuc in humanis fuerat, literas in ignem projecit. Exinde Rex custodiri fecit omnes vias, per quas esse posset ingressus ad regnum Franciæ. Propter hoc Papa execravit Regem.* Parum hercle phaleratus *Naucleri* stylus: at propior *Villani* menti *Ciaconii* verbis, quod facile deprehendet, quisquis unum cum altero, & utrumque cum *Villano* contulerit hac in parte. Nam quæ idem inibi Nauclerus subdit: *Protestatus etiam fuerat Archidiaconus Narbonensis, regnum Franciæ ad Romanam spectare Ecclesiam, Regemque admonuit, ut a regalibus abstinens, a regno se abdicaret: quin etiam astantes Prælatos, Principesque, ac cæteram Nobilitatem a juramento fidelitatis, quo Regi fuerant obligati, absolvens, jussit, ut se Romam ad Pontificem conferrent,* haud in Villano legere est; sed in Blondo Lib. IX. secundæ Decadis laudatæ supra, ubi & videre est, Archidiaconum eundem pronuntiasse, *indulgentias, concessiones, indulta, & gratias, quotquot id regnum ad eam diem a Pontificibus Romanis habuerat, tamdiu suspensas censeri, quoad singulas quique a Bonifacio Pontifice denuo impetrassent.* Mutii & Platinæ quæ huc facerent, attulimus in offensionibus *Pulchri* pag. 154. *Pauli Æmylii* eodem spectantia hæc omnino sunt, quæ subjicio ea fini, quod is paullo secus ac alii Narbonensis legationem narret: *Majore accensus ira Pontifex*, Philippum *Regem Francorum nominatim execratur, quod diceret, eum in Episcopum manus injecisse, ac bona Sedium vacantium fisco suo inferre, jusque sacrum* (lego *sacrarum*) *vestiturarum sibi arrogare. Addebat id, quod omnibus permirum fuit, Regem* Franciæ *non sacro modo, pontificioque jure Pontificem* Romanum, *ut animorum parentem, oportere observare; sed civili jurisdictione, profanaque re, ac causa, & dominatu, principem authoremque agnoscere. Simul scribebat, se* Franciæ *Proceres solvere fidelitatis jurejurando, quo se* Pulchro *devinxissent, ac ei jus regni abrogare. Harum rerum frequenti Procerum Patrumque* Francorum *cœtu enuntiandarum munus Archidiacono mandarat Pontifex: diplomaque, ut id sacrum monumentum foret, dederat.* Et mox: *Diploma, priusquam coactis ad id Lutetiam Patribus recitaretur, raptum Atrebas igni dedit, facessere Archidiacono procul jusso.* Hæc *Æmylius.* Sed & apud alios aliis cum mandatis Archidiaconum *Narbonensem* missum ad *Philippum* noto, nempe, quo dimitteretur *Apameensis* Præsul, quem Rex apud se jusserat custodiri, quo ex facto Scriptores iidem, caussam indignationis alteram *Bonifacio* natam non exilem, volunt. Eam vero rem accurate persequutus est Platina in hæc verba: *Pontifex, Hierosolymitanam expeditionem jam pridem meditatus,* Apameensem *Episcopum ad* Philippum *Regem* Francorum *mittit, qui hominem ad eam rem cohortaretur. Is itaque eo profectus, cum nil precibus impetraret, minas quidem addidit. Hanc itaque ob rem iratus* Philippus, *hominem subito in carcerem conjicit. Quod ubi* Bonifacius *rescivit, eo statim misit* Narbonensem *Archidiaconum, virum certe insignem, qui Pontificis nomine* Philippo *mandaret, ut missum faceret Episcopum* Apameensem. *Id si non impetraret, diceret, audientibus omnibus, regnum* Franciæ *ad Ecclesiam devolvi ob contumaciam* Philippi, *& violatum jus gentium, adderetque anathema, & omnes* Francos *a juramento regio absolveret. Fecit omnia quam diligentissime Archidiaconus, ac Regem compulit Episcopum* Apameensem *dimittere.* Atqui Nauclerus narrationis hujus auctorem facit, & agnoscit Blondum, quod hæc apud illum extent: *Bonifacius interea Pontifex destinato mente & animo sui exercitus accersendo Duci manus apponens* (nota caussam alteram Legationis ab Apameensi susceptæ, longe diversam ab ea, quam ante mox attulimus ex Platinæ monumentis) *Apameensem Episcopum ad Philippum Francorum Regem miserat Oratorem, qui Episcopus Pontifici, a quo missus erat vehementia, atque etiam fastu adsimillimus, postquam suasiones precesque parum visæ sunt movendo Regi, & in sententiam ducendo efficaces, quæque extrema, excommunicationem, regnique privationem non timuit comminari. Sed par fuit illius arrogantiæ Regis levitas. In carcerem enim conjectum jussit parum civiliter custodiri. Sed alter a Pontifice veniens nuncius, Narbonensis Archidiaconus, postquam dimittendo Episcopo Regem durum vidit, duriora & ipse Pontificis mandata protulit.* Et subjicit, quæ nos illum protestatum fuisse *Pulchro* paullo ante tradidimus ex *Nauclero*, & eodem *Blondo.* Tandem his absolvit Blondus narrationem suam: *Liberavit itaque Rex Apameensem Episcopum, & Regnicolas edicti monuit, ne Romam quis se inscio aut accederet, aut pecunias quacumque causa transmitteret.* Hinc illa Naucleri ipsius non audita supra: *At Bonifacius, Hierosolymitanam expeditionem parans, Ariminensem Episcopum ad Philippum Regem Francorum mittit, qui hominem ad* 157
eam rem cohortaretur. Is itaque eo profectus, cum precibus nihil obtinere potuisset, minas addidit. Sed par fuit illius arrogantiæ Regis levitas. Hominem subito in carcerem conjicit, ex quo Rex indignationem Papæ acquisivit, ut Blondus, & sequaces referunt. Sed his e fontibus omnium uberrime Marius Belga libro de Schismatibus universalis Ecclesiæ, Parte, & Capite laudatis ante, suos, ut liquebit, hortulos irrigavit: *Bonifacius, nominis ejus* VIII. *jampridem expeditionem* Hierosolymitanam *meditatus,* Apameensem *Episcopum ad* Philippum *Regem mittit, non instar cohortantis; sed præcipientis, serioque mandantis, ut statim, omnique cunctatione remota, sese ad expeditionem pro recuperanda terra Sancta accingat, tempore, si quo alias, alienissimo, utpote quod Rex bello* Flandrico *occuparetur. Legatus videns, quod responsum ex animi sui sententia ferre non posset, verbis acerbis, atque minacibus dicens, ni dicto obediens Rex foret, Papam eum regno privaturum. Rex ad hæc verba Legatum in carcerem conjicit. Quod ubi* Bonifacius *rescivit, homo natura iracundus, biliosus, & præter modum arrogans admodum excanduit, & eo statim misit Archidiaconum* Narbonensem, *qui Pontificis nomine Regi mandaret, ne ulla ratione in posterum subsidium a bonis, & redditibus Ecclesiarum exigeret, id quod* Philippus *fecerat ob maximas bellorum necessitates, quibus premebatur, ut regnum defenderet, ac tueretur. Præterea idem Archidiaconus dixit: Ob contumaciam Regis, & violatum jus Gentium in captione Legati, regnum Galliæ devolutum esse ad Ecclesiam* Romanam, *&, ni obtemperaret mandatis, & prohibitionibus Papæ, eum una cum omnibus fautoribus, atque amicis in numero hæreticorum habendum. Ad hæc Archidiaconus complures Episcopos, Abbates, Theologos, & Juris Canonici peritos nominatim citavit, ut certo quodam, atque præfixo die* Romæ *coram Papa comparerent, omnibus privilegiis, ac indulgentiis, concessis a Papa* Gallis, *penitus abolitis. Rex, cognito duro, ac rigido Pontificis processu, in præsentia omnium Baronum, ac Præcipuorum regni, summa cum temeritate, ac arrogantia publicato, præter modum indignatus est, idque non immerito. Jussit ergo, matura deliberatione habita, ut Episcopus* Apameensis, *quem violasse ferebatur, dimitteretur, & uterque nulla interposita mora, vel cunctatione, regno excederet.* Hisce verbis Marius legationis istius seriem ordine referebat, quam his aliis redegit in epitomen Tursellinus. *Jamque* (Cassanus Schylo) *Hierosolymam ipsam petebat, cum subita defectio Persarum eum domum evocavit. Ergo Oratores ad* Bonifacium *Pontificem, & ad* Francum *Regem destinat, de sacra urbe communibus viribus recuperanda. Cæterum missus a Pontifice ad* Pulchrum *Franciæ Regem* Apameensis *Antistes nimio ardore animi cuncta turbavit. Nam* Francum *ad sacram expeditionem impellens, dum precibus miscet minas, adeo Regis accendit iram, ut is atroci edicto vetaret, quemquam e suo regno* Romam *ire, aut pecuniam mittere. Hinc iræ exarsere inter Pontificem, Regemque.* Hæc ad aliorum, qui ante se scripserant, ductum *suis in Epit. historicis* Tursellinus. At quorsum insistens *Blondi* vestigiis *Nauclerus*, uti fatetur ipse, *Ariminensem* Episcopum pro *Apameensi* substituit, cujus in *Blondo* solius mentio non obscura? Crediderim, id a *Nauclero* factum, quod e vetustioribus monumentis forte constaret, legationem illam ab *Ariminensi* Præsule, non ab *Apameensi*, susceptam, quod potuit etiam ob oculos habuis-

habuisse *Mutius*, qui diserte Lib. XXII. Germanicarum Rerum: *Pontifex quoque miserat Legationem in Gallias, ut auxiliares manus mitteret socero fratris sui* (Balduino scilicet Imperatori Constantinopolitano, sed ab Imperio depulso) *addidit esse opus bonum, & sanctum; nam, restituto Imperatore Constantinopolitano, statim se exercitum missurum in Turcas. Et erat id propositum Pontifici, sed Rex Galliæ audito Pontificis Legato, qui erat Episcopus Ariminensis, nihil respondit pro voluntate, & proposito Pontifici. Quare Legatus, quemadmodum in mandatis habebat, minatus est Regi anathema, & a Regno depositionem, fratremque Regem futurum, quem jam nolit juvare. Nam, non Balduinum; sed fratrem, & Christianam Ecclesiam ut juvet, se petere. Rex Episcopum in vincula jubet conjicere. Ex qua re magna inimicitia inter Regem Galliarum, & Pontificem est orta.* Et Bzovius, qui signate de Ariminensi ad annum CIↃ CCCI. Num. VII. *Non magis æquiorem hoc anno Bonifacius Gallorum Regem Philippum expertus est. Is anno superiore Ariminensem Episcopum, Sedis Apostolicæ pro expeditione in Terram Sanctam in annuntium destinatum, in vincula conjecerat.* Sed ego nec Judex, nec Arbiter hac in parte, cum præsertim aliam omnino ob caussam *Apameensem* in ergastulum conjectum, quam propter libertatem dicendi nimiam, qua usus fuerit in obeunda legatione sua, nomine Sedis Apostolicæ suscepta pro expeditione in Terram Sactam, *Walsinghamus*, *Æmylius*, & *Bzovius*, calamo non suspenso tradant. Suis suam quisque verbis pronuntiet, ne fraudi ea res cuipiam fiet. Ait primus ad annum CIↃ CCCII. *Hoc tempore Apameensis Episcopus de conspiratione contra Regem Franciæ accusatus, & ad Regis vocatus Curiam, in custodia detinetur. Mense vero Februario, ad mandatum D. Papæ liberatus, jubetur cum Nuntio D. Papæ regnum evacuare intra certum terminum a Rege præfixum.* Secundus ex Annalibus Francicis in Philippo Pulchro: *Annales Francici tradunt, Episcopum Apameensem solitum fando male sentire de Rege Pulchro, eumque verbis allatrare: Regem ad se illum evocasse, tradidisseque velut in custodiam Archiepiscopo Narbonensi, ut de eo se consulto statueret. Bonifacium id indigne tulisse, misisseque ad Pulchrum Regem Archidiaconum Narbonensium (is civis Romanus erat) qui Pontificem Apameensem dimitti juberet.* Tertius ad supra laudatum annum, & numerum, Col. 23. *Apameensem Episcopum, calumniis intolerandis oppressum, quod audaciam Palatinam paulo animosius increpuisset, officiique sui erga Romanam Ecclesiam Regem, & Aulicos libere admonuisset, in ergastulum concluserat.* Adde ab Æmylio secundo loco laudato tradi, nullum prorsus Episcopum in Galliam a Bonifacio missum, caussa belli sacri; sed *literas imperiosas tantum, ac nisi continuo pareretur, minarum & fulminis plenas.* Inde Carrio Lib. V. Chronici de hoc ipso bello, & caussa indignationis exinde nata inter Pontificem, & Galliarum Regem: *Franciæ regnum tentavit Bonifacius Octavus, imperata pecunia ad bellum sacrum, quam cum pendere recusaret Philippus Rex, Pontifex furore percitus regnum illi abrogatum Sedi Romanæ asserere, tonare, fulminareque, & subditis, ne excommunicato parerent, præcipere cœpit.* Judica Lector, qui judicio polles, usque adeo varie res ista, literarum monumentis inscripta, pervenit ad notitiam præsentis ævi.

Juvat igitur in *Villani* semitam, tamquam e diverticulo, me referre, eoque duce & comite progredi ad offensionem *Bonifacii* quintam. Peperit illam sine dubio Concilium *Parisiis* habitum adnitente *Pulchro*, quod in eo non tam multa pro Rege dicta, quam contra Pontificem pronuntiata innumera, & sancita. Ea vero quæ fuerint, docebunt nos, & alios, Scriptores ipsi, qui res ejus Concilii credidere literis, ut liquebit. Præit ecce Dux noster, & Comes, Latinis *Naucleri* verbis incinctus, & caussam istam edisserit in hunc modum: *Rex Franciæ congregari fecit Parisiis omnes Prælatos Franciæ, nec non Barones, & facto Concilio pro sui justificatione* (jam enim sacris illum interdixerat Pontifex) *appellavit ab illa sententia, se excusando, & contra Bonifacium invehendo; plura scelera, scilicet hæresis, simoniæ, homicidii, & aliorum illi improbrando: ideo de jure deponendum esse a Papatu.* Sequitur *Vecerius*, deque caussa ejus Concilii prima, nempe de justificatione *Pulchri*, loquitur in hæc verba: *Neque eo minus Prælatis regni*
158 *ipse* (Philippus) *Lutetiam accersitis, causam quoque suam approbare nititur.* Quemadmodum in hæc alia *Mutius* de secunda, nempe de criminatione Pontificis, Lib. XX. Chronici Germanorum: *Rex Gallorum execrationes Pontificias contemnit, non esse Pontificia sede dignum, esse hæreticum, simoniacum, & omnibus vitiis contaminatum hominem. Quare ejus sententiam non morandam; sed jure a Pontificatu deponendum.* Et ante Mutium tradiderat id ipsum Scriptor Annalium, quos Dominicanorum Colmariensium vocant: *Rex Franciæ*

A *Parlamentum in festo Joannis Baptistæ dicitur habuisse, in quo significavit, D. Papam in pluribus articulis fidei graviter excessisse.* Et post utrumque Calvisius suo in Chronico ad annum CIↃ CCCIII. *Anno* 1303. *Synodus Parisiensis agitur, in qua decernitur, Bonifacium* VIII. *esse simoniacum, homicidam, hæreticum, epicureum, qui Saracenos allexerit ad invadendam Siciliam.* Walsinghamus rem eandem *in Historia sua Anglica* persecutus, objecta *Bonifacio* Parisiis, Militibus nescio quibus adscribit. Clarum id, quam quod clarissimum, ex ipsius verbis: *Circa festum S. Joannis Baptistæ, Milites quidam, in præsentia Cleri, & populi Parisiensis congregati, Papæ Bonifacio multa imposuerunt enormia, puta hæresim, simoniam, homicidia, propter quæ pro Rege Franciæ appellatum est contra eum ad illum,*
B *cujus interest, donec convocato Concilio se a criminibus purgaret objectis.* Sed, quales hi quoque Milites fuerint, constabit haud multo post ex aliorum dictis. Cæterum inter ea, quæ tum objecta fuere Pontifici, repertus mihi pariter est ingressus illius illegitimus ad Papatum. Prodit id Appendix adjecta Supputationibus Archiepiscopi Consentini: *Postea idem Rex* (Philippus) *convocatis Prælatis, Baronibus, ac Comitibus regni, Parisiis Concilium celebravit, petens consilium, & auxilium contra Papam prædictum. Et objecta fuerunt eidem Papæ crimina, & titulus hæresis, suoque prædecessore vivente intrusio, & ingressus illegitimus ad Papatum: & quod ei non erat parendum. Fuitque facta contra ipsum provocatio ad Concilium Generale.* Indicat & Vincentius, Belvacensis Antistes, in Histo-
C riali Speculo Lib. XXXI. quem hic quoque juverit audisse: *Verum, cum inter Philippum Francorum Regem, & Bonifacium ipsum (ut erat animo ambitiosus) postmodum suborta fuisset dissensio, eo quod Philippus apud Parisios magnum congregasset Conventum, ubi Bonifacii commemoratis injuriis sibi illatis, ac etiam ejus fraude in Papatu occupando commemorata, ad futurum Concilium appellaverat, Bonifacius ira percitus, &c.* Nec involvit silentii tenebris Massæus, sed protulit in apertam historiæ lucem Lib. XVII. Chronici laudati supra: *Rex, Concilio Parisiis convocato; Pontificem ipsum schismaticum, hæreticum, Sedis invasorem nominans, ad Generale Concilium adversus eum appellavit*, Fluxere porro hæc, & his similia ex Platinæ monumentis in Bonifacio ipso, ubi loci narratur res eadem hisce verbis: *Philippus Rex Franciæ, Bo-*
D *nifacii arrogantiam iniquo animo ferens, habito apud Parisios Ecclesiasticorum, & Nobilium magno conventu, commemoratisque injuriis a Bonifacio acceptis, ejusque ambitione, & malis artibus ad occupandum Pontificatum, quem injuste teneret, ad Sedem Apostolicam, tum, ut ipse dicebat, vacantem, futurumque Concilium appellavit.* Addit his Ciaconius, qui prædicta transtulit in Bonifacium suum: *Et capita quædam contra ipsum examinanda, publicandaque, quibus ipsum hæreticum, blasphemum, perjurum, simoniacum, homicidam, sceleratum esse publicavit, removendum* (legerem longe lubentius *& ideo removendum*) *quamquam de his criminibus testes opportuni non essent. Abbas Cluniacensis* (*Cisterciensis* aliis) *coram quo appellaverat, provocationem rejecit, & in Burgundiam abiit. Coëgit vero Rex Doctores reliquos Pari-*
E *sienses religiosos dicta capita suscipere, examinare, & tueri.* Et hæc Ciaconii pariter ex *Villano*. Quin id amplius apud *Walsinghamum* memini me legisse, mortuo *Bonifacio*, Regem eundem offensum Abbati *Cisterciensi*, quod in appellationem contra *Bonifacium* non consenserat, omnia Monasteria ejusdem Ordinis, in regno *Franciæ* constituta, plurimum molestasse, propter quod Abbas ultro regimini Ordinis sui cessit. Meminit & appellationis prædictæ Blondus, cum Dec. II. Lib. IX. scripsit: *Celebraverat interea Philippus Rex Francorum apud Parisios Provinciale Concilium, & Ecclesiasticis simul, ac nobilitatis Secularium primoribus æque censentibus, ad Sedem Apostolicam, in se mitiorem æquioremque, appellaverat.* Sed enim aliud etiam præter appellationem, & justificationem suam,
F eo in Concilio pro se peregisse *Pulchrum*, ex *Æmylio* disco. Cum enim *Bonifacius* ei *Galliæ* Regnum, & Imperium ademisset, eo quoque in Concilio, qua quisque Procerum in se fide, ac voluntate esset studiose voluit experiri. Quamobrem hæc ab Æmylio eo de Concilio scripta: *Quod constat, contractis Rex* Lutetiam *Patribus, commemorat* Bonifacii *ipse*, Franciamque *novi exempli decretum: sed eum Pontificem Maximum non esse, eaque de re cognoscenda Sacrosanctam Sedem, suo Antistite tunc viduam, appellare. Ad hoc Proceribus coactis: Interrogo vos, inquit, cuinam fidelitatem præstare jus fasque sit, ac cujusnam beneficio unusquisque vestrum oppida, dominatus, imperia, honores habeat? Undique consentiente voce responsum, illius unius se beneficiarios esse, proque ejus gloria, imperio, salute, mortem oppetituros, memores fidei suæ, ac Regiæ majestatis.* Docuit id ipsum

 etiam

etiam post Æmylium Marius, cujus ubi verba dedero, pauca admodum desideranda supererunt hac in parte. *Ineunte vere* (scribit de Pulchro Marius) *Conventum omnium Ecclesiasticorum, atque Baronum regni* Parisiis *indixit. Concilio congregato Rex ipse præsedit: cumque commemorasset injurias, sibi a Pontifice illatas, & qua ambitione ac fraude Pontificatum occupasset, primo ex Ecclesiasticis sciscitatus est, a quo redditus, & beneficia sua tenerent? Deinde, oratione ad Principes, Barones, & Nobiles conversa, dixit: Et vos Nobiles, & Vassalli, quem pro Domino vestro agnoscitis? Tunc vero omnes una voce responderunt, quod omnia bona sua a manu, & potestate regia penderent. Quibus Rex auditis, subinfert ac replicat: Anne itaque arrogantiam* Bonifacii Octavi *cognoscitis? quæ tanta est, ac si regnum* Galliæ, *& vos omnes ei subjecti essetis, quemadmodum & se Imperatorem* Germaniæ *esse gloriatur.* Bonifacius *siquidem ter coronam Imperii* Alberto Austriaco *denegaverat, & gladio accinctus dixerat, se esse Cæsarem Augustum Imperatorem, ac Dominum mundi, nec alium quemquam; nihilominus tamen postea titulum Imperii cum titulo regni Galliæ* Alberto *contulit. Nos itaque, Amici, atque Fideles, vestræ fidei atque virtuti confidentes, simulque gratias vobis pro vestra in nos propensione, ac benevolentia agentes, promittimus, daturos nos operam, ut vestra virtute adjutrice publicam regni libertatem conservemus, ac tueamur. Rebus sic propositis, ac ad consultationem accuratam revocatis, Rex a Papa ad Concilium futurum appellavit, & edictum sub gravi pœna proposuit, ne quisquam e regno suo* Romam *proficisceretur, aut eo pecunias mitteret, simulque omnes portus, pontes, atque itinera custodiri curavit.* Scripsit etiam de rebus, inibi contra se gestis, *Bonifacius* iis in literis, quas ad *Galliæ* Prælatos dedit, ediditque Hocsemius *in Theobaldo de Barro Cap.* XXVIII. & his plane verbis, quibus in promptu paucis, fraudare, nostra qui legerint, non debemus: *Scimus equidem multorum relatione fidelium, nec latet Apostolicæ Sedis notitiam, quæ & quanta fuerint in eadem Concione narrata, & maxime, quæ Belial* Petrus de Flote, *semividens, & mente totaliter excæcatus, & quidam alii prædicaverint sanguinem sitientes* Christiani, *qui charissimum* Philippum, *Francorum Regem illustrem, trahere nituntur in devium, proh dolor, propinquum, cum tantæ* Christianitatis *sublimitas erroneo ducatu submergitur. Cui ducatus a cæcis miserabiliter ad mentis interitum, nisi ex alto succurrat divina pietas, propinquatur.* Et post
159 aliqua: *Multa præterea superba, iniqua, & schismatica in eadem fideli Concione narrata fuerunt per Oratores ejusmodi, per quæ velle videbantur distrahere unitatem Ecclesiæ, inconsutilem tunicam Domini Nostri, quæ per nos videbantur rejici, vel certe potius non audiri, quia vani nominis recitatur, nec effugit vanitatem.* Verum enim vero nemo rectius *Massono* clauserit dissertationem istam. Ea quippe tradidit, quæ vel ob id etiam proderit attulisse, quod longe secus a *Bzovio*, nescio quo jure, quave fiducia, sint allata: *At Philippus, vocatis* Lutetiam *ad Concilium Proceribus regni, & Episcopis, Abbatibusque, & Oeconomis templorum, coram eis primum se excusavit. Deinde recriminatione usus est,* Bonifacio *per* Wilhelmum Nogaretum *hæresis, & simoniæ accusato. Postremo voce* Wilhelmi Pletiani *testatus est, se a* Bonifacio *ad successores ejus, aut ad futuram Synodum provocare, eique appellationi Ecclesiastici Ordinis viros adhærere coëgit, Abbate* Cisterciensi, *qui factum non probaret,* Lutetiæ *detento, ut Villaneus ait.* Massoni hæc omnino sunt in Philippo Pulchro: at Bzovii, quæ sequuntur, ad annum CIƆ CCC III. Num. V. *Philippus, vocatis Lutetiam ad Concilium prophanum Proceribus regni, & Episcopis, Abbatibus, Prælatis, & Oeconomis templorum, coram eis primum frivole se excusavit: deinde iniqua recriminatione usus, sole ipso ad audaciam, & impudicitiam erubescente, per* Wilhelmum Nogaretum, *Franciæ Cancellarium, hominem ex* Patarenis *hæreticis natum, eorumque moribus imbutum, in* Bonifacium *Pontificem innocentem multis criminibus avaritiæ, rapinæ, simoniæ, & hæresis confictis, voce* Wilhelmi Plesiani *protestatus est a* Bonifacio *ad ejus successores, aut futuram Synodum provocare: eique appellationi omnes Ecclesiastici Ordinis viros adhærere coëgit, Abbate* Cisterciensi, *qui factum non probaret,* Lutetiæ *detento.* Vides plane, qui vides, Lector, quot, & quanta Massono *Bzovius* de suo fuerit elargitus? Modum itaque faciant dissertationis hujus Massoni reliqua, quæ subnecto: *Accusationis, & provocationis Acta habemus.* Nogaretus *militis, ac legum professoris titulos præfatur:* Pletianus *vero militem, ac Dominum Vicenobii se vocat. Sed acta illa, quia maledictis plena sunt, hic omittere præstat. At* Nangius *Nogaretum Franciæ Cancellarium in Chronicis fuisse dicit. Ex aliis Bonifacii literis* (signat eas, quas Hocsemius edidit, a nobis alibi laudatas) *ad Episcopos, & Sacerdotes* Franciæ, *perspicio in Concilio* Lutetiæ *habito,* Petrum Flotum *Equitem multa adversus eum probra protulisse. Verum hæc spicula, quæ in absentem frustra jaculabantur* Bonifacius *contempsit. Fortunatus procul dubio Pontifex, si, quam facile minas ridere erat solitus, tam facile vim & insidias vitare potuisset.* Hæc *Massonus* de hac tota re, qui cum Acta illius Concilii viderit, ut fatetur, ei quoque plurimum par est credere sic scribenti. Credimus & *Villano* plurimum, quod is sub hujus dissensionis initia in *Gallia* fuerit, ut idem *Massonus* tradit, & anno Jubilæi CIƆ CCC. *Romæ*, ut ipsemet Villanus *extremo Cap.* XXXVI. *Lib.* VIII. clare testatum iit. Quare rebus in his *Villani* fidem requirere non debemus; longe vero minus in dubium revocare.

Adscribam nihilominus, quas & alii, præter *Villanum*, offensionis *Bonifacii* caussas attulere, ut omnibus Lectori positis sub aspectum, facilius possit, cui maluerit, assentiri. Nos enim asymboli prorsus esse volumus hac in Nota.

Refert *Nangius* ore *Massoni* laudati nuper, anno 1296. *Philippum* exegisse a Laicis, & Clero regni omnium bonorum centesimam, mox quinquagesimam, ut sumptus belli *Anglici* sustineret. Id *Bonifacio* displicebat: itaque sanctione vetuit, in ordinem Ecclesiasticum hujusmodi exactiones fieri, ac per Legatos regios *Philippum* non obsequentem monuit, ut a Clero vexando abstineret. Non parenti literas per *Jacobum Normanum*, Notarium suum, acrimoniæ plenas misit, quibus præfatus Reges omnes *Romano* Pontifici, & Ecclesiæ subesse, plurima ab illo contra æquitatem, & juris ordinem fieri querebatur: Plebem, & Clerum exactionibus opprimi: Ecclesiasticas dignitates conferri: bona Sacerdotum occupari: jurisdictionem suam illis eripi: *Lugdunensem* nobilem Ecclesiam ad inopiam pene redactam, in qua ipse *Bonifacius* in minori fortuna Canonicus fuisset: annuos fructus Sedium vacantium fisco inferri; monetæ depravatione subditis, atque extraneis injuriam fieri. *Philippus* nuntium illum, qui literas attulisset, male acceptum dimisit. Pontifex *Joannem*, S. S. Marcellini, & Petri presbyterum Cardinalem, genere *Gallum*, nihilominus in *Galliam* ad Regem venire jussit, qui illum, ut amicus benevole moneret, *Romanæ* Sedi merito succensenti ultro audiens esset. Hunc datis custodibus observari jubet. Insuper mandat, ne quis cum eo colloqui, ne cui literas dare, aut accipere a quoquam possit. Qua re cognita *Bonifacius*, per *Nicolaum Benefractum*, Cardinalis servum, misit literas, quibus mandabat Regi denuntiari, sacris ipsi interdictum esse. *Nicolaus*, antequam literas dare Domino suo potuisset, apprehensus atque in carcerem conjectus est, Cardinali frustra, ut dimitteretur, petente. Tandem *Bonifacius*, Ecclesiastica pœna in contumacem usus, ipsi interdixit, subditosque ejus omnes sacramento solutos pronuntiavit. Attulit & hæc ipsa Bzovius *ad annum* CIƆ CCC III. *Num.* IV. & V. ubi totum hunc locum *Nangii*; sed auctum ab illo nimis, ut aliorum alia non pauca, deprehendes. Quæ nos dedimus, pura puta sunt, & ipsissima *Nangii* ex *Massono*.

Caussas offensionis ejusdem ex aliis alias investigo. Apud *Ferretum*, Bonifacii σύγχρονον, hanc offendo, Legatos Pontificis a *Galliarum* Rege, primitias regni, quas illi per triennium concesserat Pontifex in Terræ sanctæ subsidium, hacce verborum formula petiisse: *Non tua nos ad te,* Philippe, *majestas; sed Cleri Princeps optimus, venire coërcuit, dum, rebus sui providens, ea vult uti solertia, quam sobrium Principem decet curis advertere. Nosti quidem, & ipse non negligit, primitiarum regni tui usum in tempore sibi promissum spatio instantis anni finito, ad verum dominum necesse converti, quod dum fere præsto sit, te vult prius certis anticipare sermonibus, ut, si forte ignarum te dicas, eo nuntiante non dubites. Restat quidem ambitus Lunæ ternarius, quem tibi comparans, inde munus conditionale restituas, nec putes sibi denuo precibus ullis adscribere. Fixum est enim illius cordi, non ultra tibi competere. Quod si rem negas, flammatum erga te senties Apostolicum repetendorum actione justissima.* Negasse vero Regem, & verbis hisce, veluti excandescentis ira dictabat ab impetu, respondisse: *Si cleri Princeps infidus vos ad aulæ nostræ tribunal legavit, isthinc reduces ad illum cita suggestione remittimus, ut sciat, nos arma sua, præter Dei cultum, non metuere. Quod si quidquam paret molestum, velut dabitur nobis, viribus resistemus. Non debuit enim munus concessum, priusquam jactura nostra refecti sponte reddamus, ipse repetere. Scit bene, qua vi est* Caroli *successor, quidve possit, sobria mente discutiat. Ite nunc, & illi nostra verba referte. Quod tenemus, adhuc prorsus tenere volumus, donec restitui dignum putabimus, ut non indigeat matris auxilio fidelis alumnus Ecclesiæ.* His auditis Pontifex sic exarsit, ut non minor illum ira vexarit, quam Regem. Cumque anno perfecto rursus, ut primitias illi concessas in tempore prorsus sibi redderet, per Apostolica dicta mandasset: nec ideo Rex tumidus Sacræ religionis custodem vereri

ri dignatus, humilem se reddidisset, de justitia meditans, *Philippum*, & ejus complices sacræ communionis interdicto tenaciter innodavit, ut, ni certum intra temporis spatium Pastori suo devote paruerit, anathematis supplicium certus expectet. Demum, cum nec reddere munus acceptum, nec ulla pactionis lege cum Apostolico Rex tumidus flecti vellet, non minus
160 cornua erigens, in adversum Principem æstuans *Bonifacius*, illum, qui claves sacras in contemptu fidelium neglexisset, truci judicio condemnavit, locumque Studio liberalium Artium temporibus multis aptissimum, & lanificio congruum, ac gentibus & divitiis opulentissimum, doctrinæ cultu privavit. Hæc *Ferretus*.

Laurentio de Monacis caussam eandem placuit assignare. Tetigit & eandem Bzovius ad ann. CIↃ CCC I. Num. VII. talibus verbis omnino: *Pulchrum neque rebus Syriacis auxilium ferre, neque pecuniam sacram, toto triennio in usus belli Syriaci authoritate Pontificia collectam, in fiscum autem regium illatam, postulanti Bonifacio restituere voluisse.* Quorum partem repetit ad ann. CIↃ CCC II. Num. III.

Caussam aliam duplicem nobis in hæc verba suggerit Eberhardus: *Papa* Bonifacius *misit Regi* Franciæ *quasdam literas, & nuntios, monens ipsum, ut ab offensione Cleri desisteret, & monetam, quam fabricari denuo in præjudicium regni fecerat, immutaret. Idem autem Rex prædictos nuntios Papæ infra* XV. *dies mandavit exire terminos regni sui, alioqui contra personas eorum procederet nimis dure: præcipiens per totum regnum suum, sub pœna capitis, & omnium bonorum confiscatione, ne aliqua persona parva, vel magna literas Domini Papæ reciperet publice, vel occulte: ponens custodes in omnibus finibus regni sui, ne aliquis importare posset literas, vel mandata Papæ: & ne aliquis Prælatorum exire posset, vel ad Papæ præsentiam literas destinare.* Duas hasce caussas attulit Eberhardus, ob idque Ciaconius respectu primæ: *Per hos*, inquit, *dies discordia inter* Bonifacium *Papam, &* Franciæ *Regem* Philippum *exorta, utrisque exitialis fuit. Ejus aliquot caussæ referuntur. Nonnullas Pontifex Constitutiones ediderat contra quoscumque, etiam Reges, qui immodica tributa, & iniquas exactiones Ecclesiis, non sine Ecclesiasticæ libertatis detrimento, imponerent. Iis* Francorum *Regem, pecuniarum indictionibus Ecclesias* Gallicanas *vexantem, etiam perculit. Iratus Rex in minas, & probrosa verba contra Pontificem (ut Gallorum natura est) irrupit.* Et Bzovius intuitu secundæ ad ann. CIↃ CCC II. Num. VII. *Monetariam, in damnum Ecclesiarum exercebat, &c.*

Rebus aliis alii indignationem Pontificiam referunt in acceptum. Et horum quidem e numero *Walsinghamus*, quem loquentem audivimus alias: *Responso Petri de Flote, nuncii regii, qui asserenti Pontifici, se habere utramque potestatem, Regis sui nomine subjecit: Utique Domine, sed vestra est verbalis, nostra vero realis.* Æmylius: *Promisso, Pontifici facto a Pulchro, de numerandis illi sexaginta millibus aureorum, quæ postea non fuerint numerata.* Mutius: *Mandato Regis, quo nempe jusserat, Sedis Apostolicæ Legatum exire e regno, & nuntiare Pontificiis, se suspensurum omnes, qui venissent Roma.* Alii aliis. Nimirum ista quoque continent Paralipomena Urspergensis ad ann. CIↃ. CC XCIV. *Implacabiliter Rex Franciæ Pontificem offenderat, quod, Pragmaticam sanciens, Apostolicæ Sedi suum per Franciam minoravit honorem.* Eaque transcripsit Krantzius *Lib.* VIII. *Saxoniæ Cap.* XXXVI. quibus & hanc causam aliam præmisit, ob quam scilicet implacabiliter Rex idem Pontificem offendisset, nempe, *quod nuptias Eduardi Anglorum Regis, & filiæ Comitis Flandriæ disturbasset.* Qua de re non paucis Bzovius *Tom.* XIII. *ad annum* CIↃ CC XCVI. *Num.* VIII. qui & inter offensiones Pontificis hanc recenset Num. XV. præcedentis anni: *Quod Pulcher a Bonifacio commonitus officii sui, non modo Rogerium Fuxi Comitem a multo tempore Abbatis, & Cœnobii S. Antonini Apameensis hostem, ab injuriis, quas illi intulerat, dehortatus esset, Apameæ universæ tutor institutus a Patre: sed ad graviores etiam alias iisdem inferendas injurias regiis suis literis animasset.* Addit & ibidem loci: *Regem eundem violasse Laudunensem Cathedralem Ecclesiam per administros suos.* Et Numero sequenti subdit, eundem Regem pecunias *a Rom. Pontifice Hierosolymitanis militibus assignatas pro tutela Cypri, eo vetuisse transmitti.* Ad hæc Tom. XIV. ad annum CIↃ CCC II. Num. VI. & VII. *Regem eundem traxisse ad se collationem, & administrationem beneficiorum regni, testatum, nihil in ea juris esse Romano Pontifici: quin imo cavisse, ne Prælati Ecclesiarum gladio spirituali uterentur, palamque dixisse, Legatos, & nuntios nusquam posse a Romano Pontifice destinari.* Scribunt alii, Ecclesiarum facultates, & Ecclesiasticos irreverentius sæpe tractatos ab eo Rege: nec non & ignominiosas literas, & contumeliarum plenas sæpe summum in Antistitem emanasse; si modo veræ illæ literæ fuere, ab ipsoque compositæ, non ab aliis confictæ, quod *Æmylius* vero similius arbitratur.

Has ob causas, & si quæ fuerunt aliæ (dolet enim modo laudatus Bzovius, *ad ann.* CIↃ CCC I. *Num.* VII. erasam fuisse e libro *Bonifacii* literarum eam Epistolam, quam is ad *Philippum* Non. Decembris *Laterani* dederat, signatam in ordine numero 101. pag. 135. expeditionum Pontificis ejus anno VII. quod ea complures injurias alias contineret, quibus *Pulcher* majestatem Pontificis offendisset) immani inter *Bonifacium*, & *Philippum* concitata discordia, alter alterum oppugnare, eque solio dejicere conabatur. Ea re Pontifex, cum in maximo Sacerdotum conventu, coacto *Romæ* Kalendis ipsis Novembris anni CIↃ CCC II. coram universo Clero, & Populo *Romano*, jurejurando interposito, de objectis sibi criminibus in *Parisiensi* Concilio se purgasset, utraque potestate utens, censuras prius immissas in *Pulchrum* denuo confirmavit, novasque deinde promulgans, ipsum quoque *Romanorum* Regem ad bellum illi movendum, satis utrinque diffidiis, incitavit. E contra *Pulcher* nequaquam sibi quiescendum ratus, in id omni conatu potissimum incumbebat, ut inviso sibi dudum Pontifici noceret. Aderat forte tum in Galliis *Stephanus Columna*, quem una cum universa Gente (ut verbis Petrarchæ utar *Libro Rer. Memorandarum secundo*) duobus lustris vagam egerat, ac toto Orbe dispersam, fulminans de terris, & ad exemplum Tonantis ætherei, cujus vires gerebat, edictis minacibus intonans. Is cognito Regis adversus *Bonifacium* odio, ad eum se contulit, humaniterque susceptus consilium hostis capiendi dedit. Mittitur illico, rei conficiendæ gratia, *Wilhelmus* cognomine *Nogaretus*, calliditate & astutia præstans, una cum *Musciato Francesio*, Florentino cive: dantur & iisdem literæ ad *Petrucios* mensarios Regis, ut quantum pecuniæ ad regia negotia peterent, illis numeraretur. Consedere primum Regii Ministri *Staggiæ*, quod erat *Musciati* castellum in *Hetruria*, ibique per occultos nuntios, specie pacis inter *Pulchrum*, & *Bonifacium* serendæ, conjurationem clam alibi decretam in ignarum mali Pontificem promovere, sedulo corruptis multo auro *Ceccano*, & *Suppino* proceribus, ex ipsaque *Anagniensium* urbe *Massii* potentis viri liberis; aliisque nobilitatis præcipuæ *Gibellinis*. Fama est, Cardinales etiam aliquot, factionis ejusdem, conjurationis hujuscemodi participes extitisse. Inde Dux Conjuratorum *Sarra Columna* mense Septembri, anni CIↃ CCC III. equites numero trecentos, & peditum cohortes aliquot summo mane *Anagniam* duxit, ubi tum Pontifex una cum Curia considebat. Occupatur urbs statim, discurritur cum vexillis *Pulchri*, istique Vita, Mors contra Pontifici passim ab omnibus acclamatur. Ingratissimus *Anagniæ* populus, rebellionem secutus & vexilla Regis, velut amens, & ipse Pontificis hostibus se conjunxit. Capitur primo repentino impetu *Bonifacii* regia, tale quippiam suspicante nemine, nemine resistente. Hic Pontifex ad rumorem primum, Cardinalibus, ac Ministris dilapsis metu, se mortuum illico judicavit. At enim collecto spiritu Vir in omni calamitate semper se ipso major: *Quandoquidem*, inquit, *factum est, ut, quod Jesu Christo contigit, proditorie capiar, & in manus inimicorum ad occidendum tradar, fixum est animo, sic omnino mori, ut Papam decet.* 161 His dictis, Pontificium omnem ornatum assumit, solium sacrum insidet, conjuratos expectat. A *Sarra* comprehensus est. *Nogareto* illudenti, ac minitanti, se illum in *Galliam* pertracturum, ut *Lugduni*, in Synodo Patrum, Pontificia dignitate spoliaretur, constantissime respondit: *Patienter feram quidquid in me egerint Patareni.* Patareni vox hæreticum hominem significabat, cujus criminis reus *Nogareti* avus igne crematus fuerat. Illo responso *Wilhelmi* ferocia concidit. Tridui spatio in potestate hostium custodia sub honesta fuit, qui prædæ intenti sat habuere thesauros ab illo congestos abripere, nec ei mali præterea quippiam intulere, non permittentibus Superis, Vicarium *Christi* gravioribus injuriis violari. Interim *Anagnini*, divinitus excitati, &, qui incorrupti erant, miseratione moti, &, qui cum hoste senserant, pœnitentia subeunte, metu quoque dedecoris, & infamiæ perculsi, ne *Romanorum* Pontificem, Civemque suum, publico consensu prodidisse dicerentur, arma capiunt, totaque proditores inquirentes urbe, *vivat*, clamant, *Pontifex: moriantur hostes:* multisque eorum cæsis, interceptis multis, *Sarram*, cum Sociis *Anagnia* pellunt, Pontificem, magna prædæ parte recepta, pristinæ libertati reddunt. Hinc ille regressus haud multo post *Romam*, dum vindictæ modos altius investigat, & adversus *Philippum*, & Conjuratos concilium parat, injuriæ sibi, & Ecclesiæ illatæ contumeliam gravissime ulturus, animi mœrore, ex ingenti calamitatis vi concepto, in gravissimam

mam ægritudinem incidit, qua per plures dies ira fervidus, manusque sibi visus arrodere, migravit e vita *Vaticanis* in ædibus IV. Id. Octobris, Salutis anno CIƆ CCC III. Ætatis LXXXVI. Pontificatus VIII. Mense IX. Die XVII. quinta vero, & trigesima post tantam acceptam calamitatem luce. Corpus apud *D. Petrum*, die morti proximo, secus altare *S. Andreæ* more pontificio sepultum est in Sacello, quod ipse sibi vivens inter duas portas exstruxerat, & ornarat vermiculato opere, crate hinc inde ferrea communito.

Hæc mihi de *Bonifacii* VIII. Rom. Pontificis captione, & interitu Villanus *Lib.* VIII. *Cap.* LXIII. & ex eo *Massonus*, *Bochellus*, *Ciaconius*, alii suggerebant. Verum enim vero, quoniam alicubi *Ciaconium* locupletiorem *Villano*, locupletiores & alios in his enarrandis extitisse video, aut certe non omnino eadem literis prodidisse, placet his adscribere Commentarii loco, quæcumque alia his diversa alibi me legisse meminero de iisdem.

Occurrit statim *captionis ipsius Bonifacii Dies*, de quo video laudatos omnes Historicos consulto quodammodo tacuisse. Fuit is Septembris septimus, ut apud alios lego. Appendicis auctor adjectæ Supputationibus Archiepiscopi Consentini ad annum CIƆ CCC III. *In Vigilia B. Mariæ Bonifacius Papa in Anagnia Civitate suæ originis cum Curia residens, in gente sua, consciis aliquibus domesticis suis proditus fuit, & a suis quasi solus derelictus, ab inimicis, vexillifero Guilelmo Nogareto de S. Felice, Diœcesi Tholosana complicibus, & consentaneis Coloniensibus captus, & detentus fuit.* Ea siquidem Vigilia non alia, quam quæ festivitatem Deiparæ antecessit. Declarat id Westmonasteriensis suis in Floribus historicis ejusdem anni: *Sub his quoque diebus, & hoc anno* (1303.) *quo ista in Scotia ea tempestate, in Vigilia Nativitatis Papa Bonifacius, procurante ut creditur Rege Francorum Philippo, quos inter horrenda dissensionis per longum tempus extitit materia, a quibusdam inimicis suis, & specialiter a quodam, nomine Sarra de Campania atrocissime, irreverenterque deprædatus fuit in palatio Anagniæ Civitatis suæ, &c.* Ea vero Vigilia, dies sine dubio Septembris septimus, si satis ratione utor, & *Massæus* mecum, qui disertissime Lib. XVII. Chronici ad annum CIƆ CCC I. *Paulo post*, inquit, *Anagniæ a gente sua (erat enim Anagninus) & a domesticis suis captus 7. Septembris, omnisque thesaurus ejus prædæ patuit.* Variat nihilominus, & ab his dissidet Eberhardus, factum istud rejiciens in occasum memorati mensis. Hæc enim ab illo sunt: *Bonifacio Papa manente cum Curia sua in Anagnia, circa festum B. Michaëlis, quidam de Anagnia, & Serra* (lege *Sarra*) *de Columna ipsum invaserunt, & capta domo sua, omnibus servitoribus suis fugientibus, irruerunt super eum, &c.* Sed enim Scriptores primi suffragium reliquorum propemodum omnium meruere. Inde Walsinghamus: *Circa festum Nativitatis B. Virginis, videlicet in vigilia Nativitatis ejusdem, venit summo mane magnus exercitus hominum armatorum, missus ex parte Regis Franciæ, & Cardinalium Columnensium damnatorum, repente ad portas Civitatis Anagniæ, in quam Papa confugerat pro tutela, quia ibi natus fuerat.* Et sequitur de captione. Nominat & Ciaconius eos ipsos: *Omnibus porro conjurationis Capitibus accitis, intempesta nocte diei Sabbathi, ante* VII. *Idus Septembris, Guillelmus, Sciarra, & Rainaldus cum armatorum equitum, & peditum copiis Anagniæ muros adeunt, &c.*

Video secundo, quæ nos *Stephano Columnæ* tribuimus ex *Villano*, *Sarræ* Stephani Germano quosdam adscribere, & in his *Ferretum*, qui & addit, sollicitatum illum a *Pulchro*, de perdendo *Bonifacio* Pontifice cogitasse, accedente *Neapolionis* consilio, & auxilio *Stephani* ex eadem Gente. Verborum apud illum ambages ea de re longæ, quas tamen aliquando eo in Scriptore leges, si Deus vires, & otium dederit, quas requirit, ut emendatum luci publicæ se committat. Cæterum de sævitia Pontificis in *Columnenses*, deque *Stephani* exilio Petrarcha multis *Lib.* II. *Epistolarum familiarium, Epistola ad Severum.*

Progredior hinc ad *Nogareti nomen, cognomen, & titulos* inquirendos. In nomine plane procul ab aliis abeunt Hocsemius, qui *Petrum*: Æmylius, qui *Hilermum* vocat. *Longaretus* etiam eidem Æmylio, *Longarrecius* Carrioni, *Ungaretus* Ferreto dicitur, pro quo *Nogaretium* aliqui constanter scribunt. At ille quis? *Clericus* Villano *sapiens, & acutus:* Ciaconio *vastus*, cujus postremi verba proferam, ut emendem: *Guillelmum Nogaritum, vico Tolossatis S. Agri filius, &c.* Lego, & corrigo: *Guillelmum Nogaretium Tolosatem, agri S. Felicis, &c.* Nempe facem ad hæc illi scribenda prætulisse videtur Appendix Archiepiscopi Consentini, in qua Nogaretius, *de S. Felice, Diœcesi Tholosanus* audit, ut ostensum in captionis die: nec aliud, præter Impressorum inscitiam, loco corrumpendo fuit.

At enim Nogaretus ipse in Actis accusationis Bonifacii, quibus se subscripsit, *Militis, & Legum professoris* titulos præfatur, ut ante vidimus ex Massono. Nangio in Chronicis, *Cancellarium Franciæ*; Ferreto *Præfectum militiæ regiæ*, placuit appellare. Inde Hocsemius: *Tandem auxilio Regis Franciæ, duce D. Petro de Nungareto, milite & legum eximio professore, ejusdem Regis summo Consiliario, Anagniam, unde Papa duxit originem, intraverunt.* Blondus: *Philippus interim, a Sarra edoctus, Guilelmum quendam Nogaretum, equitem sibi fidum, &c. Romam petere jussit.* Platina: *Tum vero Philippus superbiam hominis domiturus, Sciarram Columnensem, in portu Masyliæ cognitum, a Piratis redemptum, cum Guillelmo Nogaretio Gallo, equite fidissimo, Romam mittit.* Et ex eo Nauclerus Gen. XLIV. Vol. II. *Et Bonifacii quidem arrogantiam iniquo animo ferens Philippus, Anagniam, quo se Pontifex receperat, Sarram e Columnensium familia cum Nogaretio, equite Franco, mittit, &c.* Et Bzovius ad ann. 1303. Num. IV. *In eam rem* (Sarra) *a Philippo socium accepit Willelmum Nogaretum, Aquitanici generis nobilem militem, calliditate, & astutia præstantem, &c.* qui tamen in proxime superiori Numero *Cancellarium* eundem *Franciæ* nominarat. Video pariter, Nogareti socium, *Mucietum* a Ciaconio, 162
Francinum a Massono dici, quod monitum duntaxat velim.

Cum asserui, conjurationem contra Pontificem a *Nogaretio* fuisse promotam specie tractandæ pacis inter *Bonifacium*, & *Galliarum* Regem, ejus dicti testem habui *Ciaconium* ex Villano, cujus illa sunt in Bonifacio ipso: *Guillelmum Nogaretium, &c. Et Mucietum Francesium, &c, clam in Italiam misit, ut re vera Pontificem incautum, & supine nihil metuentem, Anagniæ commorantem, caperent. Spem vero pacis inter Papam, & Regem tractandæ interponebant.* Nec moveor, id ut moneam, frustra. Blondus enim Lib. IX. Dec. II. colorem alium ei Conjurationi quæsitum asserit in hæc verba: *Philippus interim a Sarra edoctus, Guillelmum quendam Nogaretium, equitem sibi fidum, ea per omne regnum disseminata profectionis caussa, Romam petere jussit, tamquam appellationis, Parisiis concilio a se factæ, libellum ferret Pontifici, vel a Cardinalibus sibi amicioribus exhibendum.* Sensit & hoc ipsum Platina, cum scripsit: *Philippus, hominis superbiam domiturus, Sciarram Columnensem, &c. cum Guillelmo Nogaretio, &c. Romam mittit, hac ratione (ut ipse palam dicebat) ut appellationem suam publicarent. Verum ei longe alia mens erat.* Sensit & postmodum Nauclerus, cum inquit Gen. XLIV. *Bonifacii quidem arrogantiam iniquo animo ferens Philippus, Anagniam, quo se Pontifex receperat, Sarram, e Columnensium familia, cum Nogaretio Equite Franco mittit, ob causam insinuandæ provocationis, qua adversus Bonifacii injurias de regni depositione Philippus se tuebatur, &c.* Æmylius utrumque prætextum complexus est, cum dixit: *Audacior tamen Hilermus Longaretus Tolosas extitit. Is enim, acceptis a Pulchro mandatis, ut appellationem, quam ille a Synodo Parisiensi nuncuparat, Cardinalibus, ac, si potestas fieret, ipsi Bonifacio efferatur, in Italiam se contulit, atque in agro Senensi substitit, causam moræ simulans, quod forte oblata spes esset gratiæ inter Regem, Pontificemque reconciliandæ.* Credat, quibus maluerit, Lector.

De corruptis auro Gallico, *Ceccano* scilicet, *Suppino*, *Maffii liberis, aliisque nobilitatis præcipuæ Gibellinis*, varii varia tradidere. Quippe *Ranaldus Ceccani* locum obtinet in Ciaconii scriptis, *Sapinus* Villani *Suppinum* refert, & ambo vocantur inibi *Nobiles de Ceccano.* Ferretus *Rainaldum* nequaquam separat a *Xopino.* Sic enim ille *Suppinum* nuncupat, ubi loci a *Neapolione.* Sarræ Columnii patruo, sollicitatum eum fuisse memorat contra *Bonifacium* Pontificem, in hæc verba: *Tunc, ne Regis meditatio vana fieret, Rainaldum Xopinum inter Campanos illustres virum satis nobilem, & ad nefas pronum festinus accersiit, illique rem pandit, utque armatos clam congreget, sedulus Orator imposuit, aurum argentumve ad virorum comparationem prodigus erogavit, pollicitus ad rem nihil deesse.* Inde Vecerius huc alludens: *Missi clanculum in Italiam, qui Campanos, si qui forsan privatas ob iras infensi essent Antistiti, corruptos auro traherent in sententiam, cæteraque comprehendendi ejus idonea mature appararent.* Et fuerat *Suppinus*, sive *Xopinus* ille, a *Romano* Pontifice renuntiatus Miles. Observo dilucide in Ferreto: *Qui* (Bonifacius captus) *ut Sarram agnovit, Rainaldumque Xopinum, quem equestris militiæ titulo decoraverat, ne moreretur, gladiis obtruncatus, supplex oravit.* Atque hæc mihi de primis auro Gallico corruptis, *Ceccano*, & *Suppino*, hactenus observata. *Maffii* quoque *liberis*, in Ferreto Pater est *Matthæus*, iidemque custodiæ suæ creditum *Bonifacium* servant. Nimirum & hæc alia in illo sunt: *Illum* (Bonifacium respicit) *ne per fugam evaderet, Matthæi natis* duo-

duobus, ex prosapia nobili hujus patriæ, tradidit custodiendum. Ciaconius etiam his ipsis *Matthæum* patrem, & primum inter *Bonifacii* proditores locum adscripsit. Porro *Gibellinos aliquot nobiles* conjurationis adversus *Octavum* initæ participes extitisse, præter laudatos Historicos, Jac. quoque Philippus *in Suppl. Chron. ad ann.* M CC XCIV. Platina *in Bonifacio* VIII. Nauclerus *ad ann.* CIƆ CCC. aliique multi non dubie testati sunt. Locarunt & alii quidam horum in Conjuratorum numero *Cardinales aliquot*, signateque nominantur a Ciaconio duo, *Richardus Senensis*, & *Neapoleo Ursinus*, magnis a Pontifice beneficiis affecti non sine insigni ingratitudinis nota. An vero *Valesius* etiam, *Philippi* frater, conscius facinoris hujusce fuerit, aliis alia tradentibus, fatetur se candide *Mutius* ignorare.

Alia quod attinet, *Anagniam* occupatam a *Sarra*, & sociis negotio nullo, nemo non asserit: occupatæ rationem in paucis deprehendas. *Ferretus* enim occupatam asserit *Neapoleonis* dolo, qui statuta sceleri patrando die claves urbis, quas *Sigonfredus de Busso*, Papæ armiger strenuus, asservabat, fallax minister jussit afferri, simulans id ab Apostolico noctis in tempore suscepisse, ut eo cum Scriptore loquar. Ciaconii vero ab his ista dissident, quæ subnecto: *Adinulpho vero, Matthiæ filio, Civitatis portam aperiente, Urbem, nemine resistente, occupant.* Deliberent & hic Lectores ipsi.

Feruntur ad hæc Conjurati, occupata *Anagnia*, non tam *Mortem* Pontifici acclamasse; quam, *Pontificatu* Maximo ut abiret, quemadmodum eodem abire coëgerat *Cælestinum*: ad hæc vero Pontifex, *se id facturum esse minime, quod Papa esset, & Papa mori cuperet*, respondisse: quin audacter vitam ipsam, his verbis: *En caput, en collum*, cunctis discriminibus objectasse. Narrat hæc Bochellus *in Notis Decretorum Ecclesiæ Gallicanæ.*

Cardinalium fugam *Blondus* etiam attigit, eosque *Perusium* concessisse tradit. *Ciaconius*, alios quæsitis saluti suæ latibulis prospexisse vult, alio mutato habitu profugisse, duobus exceptis, *Nicolao Ostiensi*, & *Petro Sabino Hispano*, qui nunquam Pontificem intrepidi reliquere. Eundem vero Pontificem sacris indutum insignibus operiisse Conjuratorum agmen, classici mihi quoque testes *Ferretus*, *Polonus*, *Hocsemius*, *Eberhardus*, *Æmylius*, *Collenutius*, *Costus*, *Ciaconius* dicunt: unusque *in solio* indutum *consedisse* negat ultimus, tradens *accubuisse lecto.* Ferretus ad aram flexis genibus deprehensum narrat, nec paratum mori; sed, ne moreretur, Conjuratorum capita supplicem exorasse, quamquam parum absint a *Ciaconii* dictis, quæ subdidit idem ibi Scriptor: *Dein surgens, apud thorum suum non apte consedit.* Massonus perspicue *Bonifacium* assumpto pontificio ornatu in Solio consedisse refert, ut in sacra veste captus, atque occisus diceretur, si hostes tantum auderent. *Genebrardus* nec thori, nec solii meminit; sed captum, cum dormiret, tradit.

Ut ut ea se res habuerit, *Octavum* a *Sarra* comprehensum, constat, si plurium sententiis hæreamus. Blondus: *Sarra interim, eodem quo abierat mentito servili habitu, in latinam redierat regionem, qui cum Nogaretium, quid acturus esset, certiorem factum, Ferentini tamquam ex improviso adesse jussisset, Ananiam ingressus est, &, Ananinis veteribus amicis operam navantibus, Bonifacium Pontificem in paterna domo, & in eodem in quo genitus fuerat cubiculo, valvis vi refractis, obstupescentem, & unde, a quibusve impetus fieret, ignorantem, primus Josue propria manu cepit*, Platina: *Sciarra servili habitu Latium ingressus, collectis undique amicis, Nogaretium cum CC. equitibus Gallis, mercede conductis e militia Caroli Valesii, Ferentium præmittit, qui inde ei, si opus esset, auxilium ferat; Ipse vero Anagniam clam noctu ingressus, adjuvantibus Gibellinis, quos Bonifacius diu, multumque vexaverat, Pontificem, nil tale metuentem, in domo paterna capit.* Nauclerus: *Sarra mutata veste, ne ab Italis agnosceretur, quot potest amicos colligit, & conductis CC. e militia Valesii, Nogaretium præmittit, qui auxilium rei, quam tacitus secum statuerat, afferret. Sarra noctu Anagniam ingressus, Guibellinorum ope Bonifacium in domo paterna capit.* Vecerius: *Anagniæ agens Pontifex, a Sarra Co-*
163 *lumnio, duce Gallicæ multitudinis, non præviso irrumpente, summa luce circumvenitur.* Magni Chronici Belgici Concinnator ex Martini Florentini historicis monumentis: *Scierra Columnensis, præparato satis magno armatorum numero, Bonifacium Pontificem, Anagniæ consentiente populo, capit, & custodiri jubet.* Tursellinus: *Sarra Columna, unus e Romanis proceribus, deformatus, atque ejectus a Pontifice, apud Pulchrum erat. Hic igitur Regis instinctu Anagniam, ubi tum erat Pontifex, servili habitu venit, & noctu a suæ factionis hominibus receptus, per ultimum nefas Bonifacium Pont. comprehendit.* Et his omnibus antiquior *Dantes*, eam omnem historiam versibus sic complexus:

Veggio in Anagnia entrar lo fior d'Aliso
Et nel Vicario suo Christo esser catto.
Veggiolo un' altra volta esser deriso,
Veggio rinovellar l'aceto, e'l fele,
E tra vivi ladroni esser anciso.
Veggio'l novo Pilato si crudele,
Che ciò no'l satia, ma senza decreto
Porta nel tempio le cupide vele.

Præcesserat autem captionem istam prodigium, quod eo *Villanus* trahit *Lib.* VIII. *Cap.* LXII. Captos etiam prius fuisse nepotes Pontificis duos ex fratre, *Jopedum*, & *Benedictum*, in Ciaconio leges. Adjicit *Walsinghamus*, Pontificem captum, impositum a persecutoribus fuisse effræni equo, ad caudam versa facie, atque ita discurrere, fere ad novissimum halitum, coëgisse.

Haud desunt tamen, qui manus injectas *Bonifacio* negent, velintque tantum liberæ illum custodiæ traditum, & honestæ. Ea in sententia Ferretus: *Sarra autem, de hoste suo multum anxius, timens, ne fugeret, illum inter omnes aulæ recessus quærens, comprehendere flagitabat, donec ad thalami secreta loca perveniens, illum ante aram flexis genibus studiosus invenit. Ingressus itaque, & cum eo turbæ multæ, non illum ideo cædere, aut in eum manus injicere ausi sunt, sed vigili servandum custodiæ loci hujus commendavere Primoribus.* Eadem *Ciaconius*, & *Costus* ad *Collenutium* scribunt. Fuit vero *Bonifacii* custodia *Matthæi Anagnini* liberis commendata. Ferretus nuperrime laudatus: *Illum, ne per fugam evaderet, Matthæi natis duobus, ex prosapia nobiliori hujus patriæ, tradidit custodiendum, qui, ne offensam ullam pateretur, in tuto servavere solliciti.* Locum custodiæ, Cubiculum ipsum Pontificis fuisse Eberhardus docet: *Serra de Columna, & sui complices, detinuerunt eundem Papam captum in camera sua.* Auctorem præter hæc habeo *Nauclerum*, *Nogaretio* quidem, & *Sarræ* in mandatis datum, ut si Pontificem caperent, eum ad Regem ducerent; sed sanctitate Pontificia deterritos, partim etiam *Anagniensium* occursu prohibitos, cœpto destitisse. Addit *Mutius*, non ausos longius ducere propter morbum, quo periculoso cœperat laborare. Abit nihilominus & ab his Westmonasteriensis, *Bonifacium* per triduum in carcere custoditum tradens, cum ante fuisset irreverenter, & atrocissime deprædatus.

Multa quidem in illum convitia conjecisse *Sarram*, multisque minis illum rigidis exprobrasse: dein omnes, qui ob nefas perficiendum convenerant, prædonum more supellectilem illius omnem diripuisse, *Ferretus* scripsit, cui *Ciaconius* hæret. *Æmylius*, quo se pacto *Sarra* cum Pontifice gesserit, & cum illo Pontifex, sic expressit: *Sarræ, cum vociferatione irrumpenti; sed intra linguam sævienti, reticuit.* Intercessere tamen haud multo post inter utrumque colloquia mutua, & amica, se excusante, & veniam deposcente *Sarra*, quæ sane colloquia videre juverit in *Ferreto*, si lucem aspexerit, quam meretur.

Nogaretii convitia non eadem apud omnes extant. Eberhardus talia fuisse narrat: *Tu, vilissime hæretice, modo tu es in potestate nostra, & de te, quidquid voluerimus, faciemus. Respondit Pontifex: Ego non sum hæreticus, sed pater tuus* (avus aliis) *fuit hæreticus, &, sicut constat, fuit etiam pro hæresi condemnatus.* Hocsemius ista: *Papa, fremitum audiens, timore commotus, ornamentis Papalibus infulatur. Ad quem prædictus Petrus accedens, jubet, ut cedat Papatui, alioquin imminere intimat sibi mortem. At Papa constanter maledixit eidem.* Æmylius solam responsionem Pontificis attulit, in hæc verba: *Patienti animo feram, quod Sancto Pontifici Sylverio usu venit. Avus vero tuus Albanæ impietatis convictus, condemnatusque, igne meritas scelerum pœnas Deo, Mortalibusque dedit, ne mireris, indebitas me impietati tuæ luere.* Subditque *Nogaretium* his auditis ferocia posita discessisse: *Ciaconius* ad *Æmylii* ductum responsionem eandem literis ita consignatum iit: *Patienter feram, quidquid in me catholicum, & legitimum Pontificem, & Christi Vicarium inique agent Hæretici, & Patareni.* At hæc quoque patientia a *Bonifacii* responsis exulat in aliorum scriptis. Quamobrem sic in Appendice Poloni lego: *Dicitur* (Bonifacius) *maledixisse Regi Francorum, quo procurante capiebatur, usque in quartam generationem.* Et in Argentinensi: *Tentus, nec dum illos* (Columnenses) *absolvere voluit; imo amplius maledixit.*

Qua vero ratione totum illud triduum transegerit, quo penes custodes fuit, hisce verbis Hocsemius indicabit: *Cumque timore veneni triduo jejunasset, quidam de suis cocta sibi porrigit ova tria, quæ propter testarum integritatem veneni suspicione carebant. Cui Papa, quasi alienatus: Talia, inquit, prandia tibi consuevimus ministrare.* Quin ipsemet Pontifex in fine Sermonis, quem habuit ad *Anagninos*, a quibus libertatem acceperat, ut apud *Walsinghamum* extat, sic enim Sermonem illum

absolvit: *Boni homines, & mulieres, constat vobis, qualiter inimici mei venerunt, & abstulerunt omnia bona mea, & non tantum mea; sed etiam omnia bona Ecclesiæ, & me ita pauperem, sicut Job fuerat, dimiserunt. Propter quod dico vobis veraciter, quod nihil habeo ad comedendum, vel bibendum, & jejunus remansi usque ad præsens.* Quid Sarra tum pariter egerit, idem aperit Walsinghamus: *Remansit autem Papa, & Nepotes sui sub custodia militum, & custodum Sciarræ usque in diem tertium. Medio tempore Sciarra tractavit cum suis, quomodo Papam morti traderet, vel mitteret ad Regem Franciæ corpus ejus.* De jejunio *Bonifacii* locutus etiam *Eberhardus*; sed ejus alio relata caussa, siquidem ita se illius habent: *Serra de Columna, & sui complices, detinuerunt eundem Papam captum in camera sua per tres dies sine cibo, & potu, & totum thesaurum Ecclesiæ abstulerunt.* Quorsum igitur scriptum reliquerit Westmonasteriensis, *Bonifacium spoliatum bonis suis omnibus in carcere fuisse per triduum custoditum*, viderint alii, cum *Anagninos* libertatis *Bonifacio* redditæ auctores una cum *Villano* diserte faciant *Vecerius*, *Palmerius*, *Hocsemius*, *Appendix Archiepiscopi Consentini*, *Magni Chronici Belgici Concinnator*, *Walsinghamus*, *Æmylius*, alii, eique facto Ciaconius *Lunæ diem ad V. Id. Septembris*, assignet, ejusdemque caussam, & originem, non tam e mirabili Dei providentia, ingrati cordis duritiem ab *Anagnino* populo amovente, cum nemo esset, qui eam rem procuraret, ut *Villanus* ait, quam e *Columnensium* sævitia, & rapacitate ducat. Verum enim vero *Ferretus* in facti caussa diversa plane consignata literis transmisit ad posteros, cum scripsit, *Anagninos* partim ad id agendum a Marchione, nepote Pontificis, excitatos, amici veteris opera, qui populi multitudinem ad arma sumenda compulerit sermonibus animosis: partim a *Luca Januensi*, qui *Bonifacio* fidus semper comes affuerat, violentos Regis prædones ex *Anagnia* viribus expellente, quam ob caussam, liberatum illum recte dixisse videatur Langius *per amicos.* Agnovit se quoque deceptum *Anagniæ* populus, ut *Hocsemius* habet, ob idque *pœnitens* (ut cum illo loquar) *quamvis tarde, clamare, moriantur Co-*
164 *lumnenses, & Francigenæ, inceperunt, addentes continuo, Papa vivat.* Cæterum ad decem millia populi Pontificis comprehensi palatium irruisse traduntur, eumque pulsis, & peremptis custodibus, liberasse, si vera *Walsinghamus* tradit, captique tum *Rainaldus*, & filius: *Nogaretius* gravi vulnere saucius in fugam versus, vexilla *Pulchri* disjecta, perque terram tracta: Nepotes ipsi Pontificis, qui in *Matthiæ* ædibus capti erant, vindicati, *Ciaconio* teste. *Romanos* etiam, *Bonifacii* calamitate cognita, arma pro illius liberatione sumpsisse, traditum ab eodem, cui *Bzovius* sic subscribit, ut quadringentos ad illum cives *Romanos* equites, ducibus *Matthæo*, & *Jacobo de Ursinis*, convolasse narret, quibus stipatus redierit *Romam.* Quin ab *Argentinensi* scriptum, solos per *Romanos* libertatem *Bonifacio* redditam, quam ob caussam in *Anagniæ* egressu sic illam fuerit allocutus: *Si non meminero tui, oblivioni detur dextera mea.* Sed enim his quoque valide refragantur, quæ prodidit Walsinghamus: *Tandem pene fame necarunt, donec eum populus* Anagniæ, *ut præmittitur, liberasset. Sciarra vero, propter id offensis villæ Communibus, cum exercitu de villa recessit. Tunc populus fecit Papam deportari in magnam plateam, ubi prope lachrimando populo prædicavit, inter omnia gratias agens Deo, & populo* Anagnum *de vita sua.* Quamquam *Anagniæ* res in pejus ruisse semper a *Bonifacio* capto, quod eo se gravissimo scelere devinxisset, Alexander Bononiensis *in Descriptione Latii*, Massonus *in Bonifacio ipso*, & ex utrisque Bzovius *ad ann.* CIↃ CCC III. *Num.* IX. luculenter admodum indicarint. Diem quod attinet reditus *Bonifacii* Romam, Ferretus nobis illum, aperuit hisce verbis: *Tertia die*, Lucas Januensis, *qui* Bonifacio *fidus semper comes affuerat, in populo tumultum excitans, violentos Regis prædones ex* Anagnia *viribus expulit, sicque Papam tutum diebus octo servavit. Octava vero die, Papa excandescens summa iracundia, ut tutius imperaret, ad Urbem, comitantibus multis per dietas tres, vehiculo impositus, tandem se corripuit. Quod* Ursinorum *primi*, Matthæus & Jacobus, *præscientes, ne hostis Urbem intraret, neve* Bonifacius *de ipsis male conciperet, magna virorum copia fulti, obviam exierunt, & Apostolicum adventantem inter se capientes, illum ad Sedem juxta templum Apostolorum magno impetu perduxere.* Et hæc sane, multa licet, placuit attulisse, quod, non tam *Bzovii* fidem in dubium vocent, qua *Matthæum*, & *Jacobum de Ursinis* in auxilium *Bonifacii* Pontificis *Anagniam* properasse narrat, sed & ipsi *Laurentio de Monacis* adversentur, tradenti liquido, *Matthæum de Ursinis* una cum *Sarra de Columna* Anagniam per insidias ingressum esse, morique comprehensum Pontificem coëgisse: & aliis, *Urspergensi* potissimum, *Carrioni*, &

A *Langio*, diserte testantibus, *Bonifacium* Anagniæ captum a *Sarra Columnio*, carceri subinde traditum ab eodem, in quo vita tandem excesserit: etsi *Langius* haud multo post, quasi palinodiam canens, eundem post paucos dies per amicos eductum de carcere memoret, & deductum *Romam*: Joanni Trithemio demum *in Hirsaugiensi Chronico ad annum*, CIↃCCC III. *Supplementi Auctori ad* CIↃ CC XCIV. Blondo *Dec.* II. *Lib.* IX. Platinæ *in Pontificibus Romanis*, *Stellæ in iisdem*, Mutio *Lib.* XXII. *Chron. Germanorum*, *Genebrardo*, *Costo*, *Tursellino*, aliis, fatentibus libere, *Bonifacium* vinctum ductum *Romam*, ibique mancipatum carceri defecisse.

Quæ dixerit, simul ac *Romanos* alloquendi facultatem habuit, *Anagnia* redux, *Ferretus* modo laudatus dedit una cum ejusdem gestis usque ad occasum vitæ,
B quem adiit brevi dierum aliquot intervallo, ut indicat Epistola, *Flagitiosum scelus*, cujus meminit *Eberhardus*, & Scriptores omnes, inter se diversi tantum in assignando spatio temporis, quod inter diem captionis illius, & obitus intercessit, tradente, Supplementi Scriptore, & ex illo Blondo, decessisse Bonifacium *quarto*, & *vigesimo* post captionem *die*: Appendice vero Poloni, & Mutii Chronico *trigesimo*, sive *post mensem unum*: aliis demum omnibus, quos inspexerim, *V. Id. Octobris*, *die* nempe *quinto*, & *trigesimo* cum Villano. Ejus quoque mortis caussæ ab aliis aliæ memorantur. Nimirum illam *mœrori animi* referunt in acceptum Vecerius, Platina, Appendix Archiepiscopi Consentini, Magni Chron. Belgici Concinnator, Westmonasteriensis, Palmerius, Massæus, Langius, Tur-
C sellinus, Costus: Monfortinense Chronicum *mœrori*, & *timori* simul: *mœrori*, *timori*, & *fami* Walsinghamus: *furori vero denique* Argentinensis, Hocsemius, Anonymus rerum in Hetruria gestarum Scriptor ab anno 1300. usque ad 1348. laudatus a Costo, Bochellus, Massonus, & alii, quos ire per hunc callem juvit. Ea re *Blondus*, cum videret adeo varie mortis ejus Pontificis caussam, & genus tradi, non nisi violentam fuisse ut crederet, inclinavit animo, nec alia prodiderat Chronicum Supplementum, quod *Stella*, suam uti Cynosuram spectat. Cæterum, quæ *Ferretus* de morte *Bonifacii* scripsit, plane singularia sunt, eum nempe Pontificem, cum sibi vim inferri cerneret a *Neapoleone de Castello*, Sarræ Columnii duce, per quam,
D vellet nollet, cogeretur *Sarram* ipsum, & *Columnenses* reliquos diris innexos exsolvere, aut certo certius sciret, ademptam sibi facultatem omnem adeundi *Lateranensem* ædem, quam voto suæ salutis aptissimam judicarat, in adeo præcipitem insaniam delapsum esse, ut & sibi manuum extrema corroserit, & furenti similis, invocato Dæmone, capiteque parieti frequenter illiso, inter thorum & stramen obierit suffocatus. Hæc ille tum vivens, & plura, quibus non invitus parco, faceretque dictis illius ex parte fidem, quod Argentinensis scripsit, *Bonifacium*, scilicet, *vel Anagniæ captum*, *sibi corrosisse manus*: & vulgo jactatum in eundem illud INTRAVIT UT VULPES, VIXIT UT LEO, MORTUUS EST UT CANIS, quod ita circumlatum quoque fuisse deprehendi:

E *Ingreditur Vulpes, regnat Leo, sed Canis exit.*
Re tandem vera, si sic fuit ecce Chimæra.

Et alias ad hunc modum:

Vulpes intravit, tamquam Leo pontificavit,
Exiit utque Canis, de divite factus inanis.

nisi aperto *Bonifacii* sepulchro (quod factum anno 1605. cum antiquior *D. Petri* Basilica, jussu *Pauli V.* Pont. Max. novæ construendæ gratia, diruta est, & alio translatæ sunt *Romanorum* Pontificum sepulturæ) repertum corpus ejus fuisset integrum adeo, & incorruptum, ut in illo sola nasi pars extrema desideraretur; manus vero adeo extuberantes & vividæ, suisque cum digitis omnibus, nullibi vitiatis, ut in iis vel tum apparerent venæ ipsæ, ac nervi, pelle, & carnibus adoperti. Ita nempe se rem illam habuisse, docent ejus
F aperitionis Acta, quæ Bzovius edidit *ad annum* CIↃ CCC III. *Num.* VIII. *Col.* 49. & Epitaphium ejusdem Pontificis arcæ novæ verbis istis insculptum a Ducibus *Cajetanis.*

I H S.
CORPUS BONIFACII VIII. CAJETANI PONT. MAX. EX VETERI IN NOVAM BASILICAM TRANSLATUM, HIC REPOSITUM JACET. DE QUO ILLUD MEMORABILE ACCIDIT, QUOD EODEM DIE, QUO OBIIT, QUINTO SCILICET IDUS OCTOBRIS, JAM INDE TRECENTUM, ET DUOBUS ELAPSIS ANNIS, INTEGRUM, ATQUE INCORRUPTUM REPERTUM FUIT. ANNO DOMINI MDCV.

At enim *Petrarchæ* verba de hoc ipso Pontifice juvat etiam hic afferre ex libro de Otio Religiosorum:

rum: *Ubi nunc est Bonifacius Octavus, Romanus Pontifex, verus populorum, & Regum, atque (ut dicitur) Orbis stupor?* Quo respiciens Langius: *Leonina men-*
165 *te magis tyrannizans, quam papisans; universo orbe metum sui, & terrorem incutere moliebatur. Quare per quendam stupor mundi appellatur in carmine*, quod quidem, *in carmine*, non ferendum, nisi alium respiciat *Langius* a *Petracha*, cum in laudato *Petrachæ* libro, oratione soluta, non vincta, *stupor orbis* Bonifacius audiat, ut apparet. Massonus etiam oculos huc intendit, cum scripsit: *Bonifacius tanta non partarum opum congerie; sed ab exteris hominibus in urbem allatarum audacior factus splendebat in Italia, cæterisque provinciis, eratque Regum terror, utar enim verbo Petrarchæ, aut Benevenuti Bononiensis, cui Petrarcha scribit, qui Bonifacium tyrannum Sacerdotum vocat.* Ut ut ista sint, sic ille moriens, ut ostensum, exemplum cunctis Prælatis dedit, ne alta sapiant; sed forma facti gregis, ex animo curam gerere subditorum, plusque amari appetant, quam timeri, ut est in Fasciculo temporum, quem habens in manibus Tursellinus dixit: *Exitus hic utique Pontificali fastigio indignus; etsi dignus alicui videri fortasse possit eo Pontifice, qui Regibus terrori, quam venerationi, esse mallet.*

Indoluit itaque *Bonifacii* morte vel ejus capitalis hostis *Sarra*, Ferreto teste, ac ne dolis comprehensus pœnas admissi sceleris pendere cogeretur, alio procul abiit, ubi securus esset. Lætatus e contra *Philippus*, Galliæ Rex, vexillum suum præ foribus ejus appendi per triduum jussit, partæ sibi victoriæ monumentum, ut *Annales Colmariensium Dominicanorum* habent, quos hic corrigas licet in nomine *Ludovico Galliarum Regis*, pro quo *Philippum* reponendum liquet. Verum enim vero tum *Morianensis* Episcopus (*Ausonensis* aliis) vir sanctitate inclytus, vaticinatus dicitur, pestiferum id gaudium *Franco* Regi futurum, quippe imminere ipsi, sobolique ejus, ingentes clades, ac dedecora ab irato Deo, cujus Vicarium tam atroci injuria deformasset. Adeantur hac in parte *Villanus, Ciaconius, Eberhardus*, alii. Mihi nempe satis, ac super de *Bonifacio* dictum, deque primordiis ejus litis, cujus hic meminit *Albertinus*. Progressum nunc ejusdem, & exitum sub proxime consequutis Pontificibus ordine videamus.

Successit BONIFACIO BENEDICTUS *Undecimus*, plane vir probus, & Pontificiæ dignitatis fastigio dignus, quem ipsemet *Bonifacius* de Ordine Fratrum Prædicatorum, cujus Magister erat, assumptum, fecerat Episcopum *Ostiensem*. Damnavit is inito Pontificatu statim spoliatores, & percussores decessoris sui, cum ante commissum in illum memoratum abominabile facinus publice deplorasset, quod ita Westmonasteriensis suis in Floribus historicis exaravit. *Anno gratiæ* 1304. *Papa* Benedictus, *dum apud* Perusium *verbum Dei populo prædicaret, inter cætera deploravit abominabile exitium in Vicarium* Jesu Christi, & Petri *commissum. Nec tantum casum personæ deflevit, quin imo ipsum* Christum *a militibus* Pilati *iterum spoliari asserens, captum, damnandum, & tamquam remortuum planxit in carcere, velut in sepulcro, triduo a militibus custoditum. Nam, ut dicit Apostolus*, Christus *resurgens a mortuis jam non moritur, &c. verum est in carne jam glorificata; sed sicut dixit Dominus* Jesus Christus *Petro interroganti: Domine quo vadis? ait: Venio* Romam *iterum crucifigi. Intellexit hoc* Petrus *de sua dictum passione, quod in ea Dominus esset passurus, qui patitur in Sanctis misericordiæ pietate. Et sicut idem alio loco dicit: Quod uni ex minimis meis fecistis, sive honoris, sive dedecoris, hoc noveritis me passurum. Cumque hæc, & plura his similia de occasu Papæ* Bonifacii *recitaret, spoliatores ejus, vel omnes ipsis assentientes, vel qui hujus conscii (adde facinoris) extitere, duplici contritione anathematis irretivit. Insistens, & immoratus quam plurimum huic verbo: Si quidem in viridi ligno hæc fecerunt, in arido quid facturi sunt?* Hæc ille, quibus his aliis accinit Æmylius in Philippo Pulchro: *Novus Pontifex Longaretum, & Sarram, & qui Anagninorum cum eis senserant, cum die dicta non adessent, absentes sacræ majestatis, parricidiique damnatos, execratus est.* Idemque sic multo ante Platina scripserat: *Inito Pontificatu Nogaretum, & Sciarram, omnesque Anagninos cum his in capiendo Bonifacio sentientes, & citatos antea ad judicium, nec apparentes, graviori anathemate notat.* Et ex eo Nauclerus: *Nogaretium, & Sarram, omnesque Anagninos, cum his in capiendo Bonifacio sentientes, citatos ad judicium, nec comparentes graviori anathemate notavit.* Et utroque antiquior Auctor Appendicis adjectæ Supputationibus Archiepiscopi Consentini, in Benedicto ipso: *Hic denunciavit publice excommunicatos generaliter authores sceleris Bonifacii prædecessoris sui; & nominatim Guilielmum de Nogareto, & Sciarram de Colona, cum quibusdam aliis.* Et adhuc illo uberius Florentinus apud Magni Chron. Belgici Conditorem in Romanis

A anni MCCCIV. *Benedictus Papa denuntiavit excommunicatos publice, & in scriptis, auctores scelerum, & captionis prædecessoris sui Bonifacii Papæ Octavi nominatim, & expresse, videlicet Wilhelmum de Nogareto, Sciarram de Columna, & quosdam alios nominatim, & generaliter omnes alios complices captionis ejusdem, quam ipse Benedictus viderat fide oculata.* Ea re Vincentius *in Historiali Speculo ex Blondi Dec.* II. *Lib.* IX. quinque tantum e civibus *Anagninis* una cum *Gulielmo* excommunicatos tradit, tradentibus aliis, & in his Ciaconio: *Anagninos omnes, & Campanos, & cum his in captione Bonifacii sentientes, citatos antea ad judicium, nec comparentes*, fuisse tum *Benedicti* fulmine de cælo *Vaticani* tactos. Accedit Ciaconio *Bzovius*, omnes ejus tragœdiæ actores anathemate gravissimo fixis ad ostia Basilicæ *Latera-*
B *nensis* literis, damnatos scribens, & hosce cum primis, quos nominat ex Ep. & Proces. Perusii habito VII. Idus Junii anni 1304. *Guilelmum de Nogareto, Reginaldum de Supino, Thomam de Morollo, Robertum filium Reginaldi, Petrum de Genuazano, Stephanum ejus filium, Adenulphum, & Nicolaum natos quondam Matthiæ, Gyffridum Bussam, Orlandum, & Petrum de Luparia cives Anagninos milites, Sciarram de Columna, Joannem filium Landulphi, Gothfredum natum Joannis de Ceccano, Maximum de Trebiis*, & alios omnes, qui in *Bonifacio* capiendo consenserant cum iisdem. Chronici Supplementi scriptor huc etiam advocat auctores mortis: *Pontificatu inito, eos omnes sacris mysteriis statim abdicavit, quos auctores esse constabat, ut Bonifacius prædecessor suus moreretur.*

C Quod attinet ad GALLIARUM REGEM, reddidit illum Ecclesiæ sacris *Benedictus*, & interdicto *Bonifaciano* solvit. Consentiunt hac in parte Scriptores omnes. Platina: *Cognita Regis Philippi causa, hominem Bonifacii censuris irretitum absolvit.* Nauclerus ex Villani Lib. VIII. Cap. LXVI. *Subito post coronationem suam ad pacem ubique componendam animum suum adjecit, unde & Regem Franciæ Ecclesiæ reconciliavit.* Joannes Marius: *Benedictus vir pacificus & in omnibus actionibus antecessore suo melior, ac remissior Nam Philippum Pulchrum ab anathemate, quo eum Bonifacius* VIII. *notarat, absolvit.* Æmylius: *Regem Francum per Oratores purgantem se nihilque durius statuisse se, cogitasseve in Bonifacium, quam ut ad Concilium appellaret, nec se authore vim factam contendentem, Ecclesiæ sacræ reconciliavit, Franciamque interdicto solvit.*
D Imo nec petentem absolvisse Walsinghamus asseruit hisce verbis: *Papa Benedictus per idem tempus considerans pium esse etiam ovem errantem, licet invitam, perducere ad ovile, Regem Francorum, non petentem, a sententia excommunicationis, per decessorem suum lata in eum, absolvit.* Verum enim vero præter *Æmylium*, petitam per Oratores regios absolutionem *Pulchri*, Scriptorum alii tradidere, & in his *Bernardus*, & *Ciaconius*, quos audies infra. Restituit tum etiam *Philippum* Benedictus regno, quod *Alberto* Imperatori subjectum fuerat ab *Octavo*, quo respiciens Chron. Suppl. Auctor de Benedicto scripsit: *Regem ab illo Franciæ ad dignitatem pristinam restitutum:* Et in Fasciculo temporum Rolewink Æt. VI. 166
Blondus Dec. II. Lib. IX. & Vincentius in Historiali
E Speculo: *eidem Regi titulum, libertates, & privilegia, quæ Bonifacius abstulerat, omnia restituta.* Ea vero res *Perusii* gesta, hebdomada Pentecostes. Bernhardus apud Magni Chron. Belgici Conditorem in Romanis anni 1304. pag. mihi 280. *Anno Domini* MCCCIV. *post Pascha Benedictus Papa recedit de Roma, & vadit Perusium cum Curia sua. Iste quoque Benedictus Papa simultatem, & dissidium, quæ suborta fuerant inter Regem Franciæ Philippum, & Bonifacium Papam, sedavit: & privilegia, & libertates, quibus Regem privaverat Bonifacius, prædecessor suus, eidem Regi restituit, & concessit, sicut antiquitus, in hebdomada Pentecostes præsentibus Regis nuntiis, Perusii in Consistorio, anno Domini prætexato.* Quæ totidem quoque verbis legi in Appendice adjecta Supputationibus Archiepiscopi Consentini, & in Massæo
F brevius in hæc verba: *Benedictus Philippum absolvit ab anathemate Bonifacii in hebdomada Pentecostes apud Perusium, ubi & obiit Non. Julii.* Et in horum Epitomatore Ciaconio, qui confecta dictorum propemodum omnium hac in parte summa: *Regis*, inquit, *Francorum causa cognita, & per literas, & nuntios informatus, eum Bonifacii censuris Sedis Apostolicæ mulctatum publico in Consistorio, præsentibus ejus Oratoribus absolvit.* Cum igitur Vecerius scripsit in Henrico VII. *Philippum exsolutum fuisse censuris, quibus eum Bonifacius nexuerat, a Clemente* V. id eo fine scripsisse putandus est, quod *Philippus* ipse exsolutus a *Benedicto* prius, plenius iterum exsolvi voluerit a *Clemente* V. Nimirum inter ea, quæ *Philippus* a *Clemente* V. petierat, antequam illi Pontificatus honorem Maximi procuraret, primum id fuit, ut ampliorem sibi veniam capti *Bonifacii*, læsæque Pontificiæ majestatis indulgeret, ut apparebit infra. Re-

scidit denique *Benedictus* Pontifex, quæcumque *Bonifacius* egerat in *Philippum*, Massono teste: *Bonifacio Benedictus successit, in Philippum clementior Pontifex, Solvit enim interdictum, & decessoris in illum sui acta rescidit.* Moderatusque cum primis est Constitutionem, cujus erat initum, *Super Cathedram*, per aliam, *Inter cunctas.* Recepit itidem in gratiam Cardinales *Columnenses* duos, *Jacobum* & *Petrum*, & ad unitatem Ecclesiæ revocavit, restitutis iisdem bonis omnibus, præter galerum rubrum. Æmylius: *Petrum, & Jacobum, expertes se ejus sceleres edocentes, in gratiam recepit; ex sanctione tamen Bonifacii rubro pileo uti vetuit, haud dubie Bonifacii apud eum memoria sancta, & actorum approbatione.* Et Æmylio vetustior Walsinghamus: *Columnenses, mortuo Papa Bonifacio, de suis egressi latibulis, ad Papam Benedictum venerunt, misericordiam implorantes, quos ille benigne suscipiens, absolvit, ac bonorum suorum tribuit facultatem; sed eos ad gradum Cardinalatus tam subito restituere non decrevit.* Et Platina, corrigendus in *Joannis* nomine, pro quo *Petri* nomen fuerat afferendum: *In gratiam præterea recepit Joannem, & Jacobum, Cardinales Columnenses, quos ingenti odio Bonifacius, factionis Guelphæ studiosus, plus quam Pontificem decebat, persecutus fuerat. His quoque bona restituit; a galero tamen rubro, quo a Bonifacio privati fuerant, sed breve tempus* (corrigendus & hic Platina, legendumque cum Nauclero, *ad breve tempus*) *abstinere sunt jussi.* Sed in Blondo pariter primus error, *Petrique* locum *Joannes* obtinet manifesto mendo: *Gulielmum cum quinque Civibus Anagninis excommunicatos pronuntians, eadem actione Joannem* (lege *Petrum*) *& Jacobum Cardinales, tamquam injuste damnatos, ad dignitates, patrimoniique, & beneficiorum possessionem ea restituit conditione, ut capello, Cardinalatus insigni, aliquamdiu abstinerent:* Tale quoque mendum *in Auctore Suppl. Chronicorum*, *Nauclero*, *Vincentio*, *Langio*, aliisque nonnullis, & indubie palmare mendum. Clare quippe *Florentinus* apud *Magni Chron. Belgici Conditorem*, *Appendix adjecta Supputationibus Archiepiscopi Consentini*, Hocsemius *in Theobaldo de Barro*, Massonus *in Bonifacio* VIII. ipsaque cum primis *Bonifacii* Constitutio, qua Cardinales istos privavit pileis, & uti schismaticos, blasphemos, & hæreticos condemnavit, ut habetur *Lib.* VI. *de Schismaticis:* nec non & Reconciliationis eorumdem forma, quam edidit Bzovius *ad ann.* 1304. *Num.* III. non alios e *Columniis* Cardinalitia dignitate tunc temporis spoliatos agnoscunt, quam *Jacobum*, & *Petrum*. Ea re Ciaconius pro *Joanne*, qui Platinæ verbis istis insederat: *in gratiam præterea recepit Joannem, & Jacobum Cardinales Columnenses, &c. Petrum* substituit non gravate, ut inde removeret gravissimum mendum; scripsitque *in gratiam itidem Petrum, & Jacobum Cardinales Columnenses recepit.* Origo porro talis, ac tanti mendi ex eo, quod una cum Cardinalibus *Columniis* duobus, *Jacobo*, & *Petro*, Joannes etiam gentis ejusdem primas, Sacris, & Ecclesiæ redditus a *Benedicto*, quemadmodum ex laudata Reconciliationis illorum forma manifesto liquet. At enim longe gravius in mendum incidit *Langius*, qua parte prodidit, *Cardinales Columnios a Benedicto Pont. restitutos in dignitatem omnem.* Si quidem enim illis denegata Cardinalitia dignitas, qua privati fuerant ab *Octavo*, ex aliorum, quotquot ante produximus, Historicorum veterum, & recentium fide: qui fieri potuisse credamus, ut in omnem dignitatem fuerint restituti? Juvit hæc obiter observasse, ne Scriptores legisse tantum existimer; sed & suis inter legendum momentis, & ponderibus expendisse, qui verus est fructus, & solidus lectionis omnis. Pari fine placet adjicere, quæ de *Columnensium* restitutione *Massonus* attulit *in Benedicto ipso*. Nimirum nec intelligendus ille de *Columnensibus* omnibus, cum asserit receptos illos in sedis Apostolicæ gratiam, sed de *Petro Columnensi* potissimum, & *Jacobo*: nec utique spernenda cætera, quæ subnectit: *Cæterum a Benedicto error Bonifacii decessoris statim agnitus est, qui Columnas, & Regem Francorum ab Apostolica sede abalienasset. Itaque illos restituit in gratiam, edita ob id Constitutione, quæ extat, revocans Bonifacii decessoris contrariam, planeque pugnantem, quamquam incertum, metune id fecerit, an exemplo alienæ sortis, ut qui Bonifacii calamitatem repentinam viderat, similes a se ærumnas avertere cuperet, magnum telum ad res bene gerendas existimans benevolentiam Principum.* Hæc in *Bonifaciana* causa *Benedictus*. Siquidem non multo post veneno sublatus est, octavo nempe mense *Pontificatus* sui die decimo quinto, ingenti post se relicta sanctitatis fama, quam & miraculis, per illum editis, illustravit Deus. Ita quippe vixerat (testimonio *Platinæ*) ut post mortem inter Beatos merito censeatur. Nec latebunt, nostra qui legerint, veneni tanto Pontifici præbiti auctores. Optimum enim religiosissimumque Pontificem Cardinales ne-

A scio qui, cur enim nomina eorum ab Historicis omissa sunt, nec omni probro, ut æquum erat, denotata? Sed, ut verisimile videtur, gentiles *Bonifacii*, qui tunc multum poterant, & hunc oderant, fortasse propter *Bonifacii* hostes restitutos in gratiam, viventem diu ferre non poterant. Cumque *Perusii*, non procul a lacu *Trasimeno*, ubi *Annibal* Romanos olim vicit, vir pius mensæ accumberet, juvenis quidam, mentitus fœminam se esse, & ancillam Abbatissæ Virginum *D. Petronillæ*, triclinium ingressus est cum argenteo vase, ficus in eo recentes, variis florum generibus intermixtis, afferens, quos cum illi protinus obtulisset, avide comedit, nihil eis mali subesse ratus, licet intermixtum venenum esset. His artibus *Benedictum* miserrimo fato sublatum *Villanus Lib.* VIII. *Cap.* LXXX.
B *Massonus*, *Ciaconius*, *Bzovius*, & alii tradunt, etsi nulla in aliquibus mentio florum occurrat, sed ficuum tantum. Placet nihilominus aliis, venenum per Pincernam *Benedicto* Pontifici mixtum, eorum hortatu solum quos anathemate graviori percusserat ob *Bonifacium* 167
captum, *Nogareti* cum primis, & *Sarræ*, qui vocati renuerant apparere. Ita clare prorsus, & antique *Westmonasteriensis*, post allata superius ex eodem in primis Benedicti gestis: *Cumque fulgor, & coruscationes divinæ ultionis flagitiosos viros inopinate occupare assereret, & se ad hoc electum, & in cathedra Seniorum collocatum, ut annuntiaret populo scelera eorum, diceret, ut resipiscerent satisfaciendo de commissis, commonuit, alioquin ad radicem maledictionis, & stirpis pestiferæ securim amputationis, & evulsionis se positurum necessario, & quam citius præconizat.*
C *Hujuscemodi igitur interminationibus exterriti Viri venefici cum alio Caipha captantes consilium, expedire, quod unus homo moreretur, quam tota gens, vel tribus Columnensium deleretur, corrupto per pecuniam Pincerna Domini Papæ, impotionatus non post dies quindecim supervixit.* Hæc mihi de *Benedicti* morte non animadversa reliquis, aut certe dissimilia traditis ab iisdem, Westmonasteriensis *suis in Floribus historicis* exhibebat.

Progredior hinc ad extremum actum *Bonifacianæ* litis sub CLEMENTE V. Vacavit *Benedicto* XI. Cælitibus adjuncto, *Petri* sedes diu propter dissidia partium tum exorta inter Purpuratos Patres. *Gallici* quippe generis Cardinales permultum & numero, & authoritate valebant: *Italici* contra & sui memores erant, &
D vereri poterant, quod usu venit. Alterum jam annum illud interregnum tenuit, partis unius principibus *Matthæo Rubeo*, & *Francisco Gajetano*, nepote *Bonifacii* ex fratre; alterius *Neapoleone Ursino*, & *Pratensi* simul. Hi familiæ *Columnensium*, & *Philippo* Regi favebant: illi amantiores *Italici* nominis, & rerum suarum erant. Nono tandem mense, postquam inclusi fuerant, convenit, ut *Matthæi* factio tres *Gallos* idoneos ad Pontificatum homines nominaret, modo in illis nemo numeraretur actorum *Bonifacii* adversarius, e quibus altera pars, infra XL. diem, unum eligeret, quem liberet. Data, acceptaque utrinque fide, *Matthæus* tres Archiepiscopos *Gallici* generis, quos *Bonifacius* creaverat, quique *Pulchrum* oderant, nominavit. Erat in illo numero *Bertrandus* (*Raimondus* aliis) *Gottus*,
E Archiepiscopus *Burdegalensis*, alieno prorsus animo a *Galliarum* Rege, propter vexatos *Aquitanici* belli caussa a *Carolo Valesio* illius fratre, propinquos, & agnatos suos. Hunc, etsi ita res habebat, *Pratensis* nominandum duxerat, quod facillimum Regi futurum esset hominis ambitiosi, spe Pontificatus oblata, gratiam adipisci. Quare clam pacta partium, & literas statim ad *Pulchrum* misit, quibus XI. post die acceptis, rogabatur, ut si decus suum, & *Columnensium* nomen amaret, *Bertrandum*, Archiepiscopum *Burdegalensem*, quamprimum ex inimico amicum faceret, quem norat a contraria Cardinalium parte Pontificem electum iri propter odium, quo illum prosequi credebatur. *Philippus*, nil cunctandum ratus, per expeditos nuntios *Bertrandum* accersit, rogatque, ut sibi in *Santonibus*
F ad *Angelinam* oppidum occurrat, se cum eo de re ambobus utili, & necessaria loquuturum esse. Affuit *Bertrandus* ad VI. diem, statimque *Pulcher*, productis *Pratensis* epistolis, sua in potestate sita esse Papalia comitia, edocet, seque daturum operam, ut is Summum in Pontificem evehatur, modo fidem ille sibi vicissim obliget suam de postulatis suis aliquot minime negligendis, simul atque fuerit in *Petri* sublimi solio collocatus. *Bertrandus* nihil minus, quam quæ sibi dicerentur, vel sperans vel cogitans, illudique sibi existimans, cunctari primum; mox ubi serio Regem agere deprehendit, actis in præsens gratiis, odio in amorem verso, Regi procubuit ad pedes, seque ei perpetuo amicum, atque adeo obsequentem fore ostendit. Jussum surgere osculatus *Pulcher*, capita, quæ sequuntur, ab illo stipulatus est.

I. Ut

I. *Ut ampliorem ille sibi veniam capti Bonifacii, læsæque Pontificiæ majestatis indulgeret.*
II. *Ut socii, & fautores, quos habuisset, restituerentur in gratiam.*
III. *Ut decimas in annos quinque exigere permitteretur.*
IV. *Ut Pontifex Bonifacii memoriam damnaret.*
V. *Ut Jacobum, & Petrum Columnios Cardinales pristino honori restitueret: & ex amicis regiis aliquot Cardinales crearet.*

Sextum caput loco, & tempore se dicturum promisit. *Bertrandus* hæc jurejurando pollicitus, obsides præterea dedit fratrem, & nepotes duos, quos Rex ipse *Lutetiam* secum adduxit, ac per fidelissimum nuntium literas ad partem Cardinalium sibi faventem misit, quibus significabat, ut *Bertrandum* eligerent. Ita *Gallicis* Patribus nomen ejus edentibus, recipientibus *Italis*, consentientibus omnium animis electus est in Pontificem Summum *Burdegalensis* Antistes Non. Julii 1305. *Clementis*que nomine voluit in posterum appellari. Habet hæc *Villanus Lib.* VIII. *Cap.* LXXX. placuitque in illius ire sententiam *Æmylio*, *Ciaconio*, *Bzovio*, & *Massono*.

Caput autem illud regiæ petitionis ultimum, quod Pulcher se loco, & tempore proditurum dixerat, ne quem amplius lateat, fuit, *de Carolo Valesio fratre ad Romanorum imperium evehendo*, ita me docente Vecerio in Henrici VII. vita. *Anno à Christo nato* MCCCVIII. *Rege Romanorum Alberto per insidias nepotis occiso, nuntiatum est, Principes, quorum legendi Cæsaris jus est, de sufficiendo Imperatore parum conventuros, Philippus discordiam Germanorum cœptis suis optime conducturam existimans, secretiorum modo consiliorum arbitros coire jussos, de nova dispositione interrogat, Venisse aliquando tempus suo quoque seculo exornandi regni Gallici: sextum anteà postulatorum caput, quod ad eum diem consulto noluisset Clementi prodere, id vero nunc expromere statuisse, de Carolo fratre substituendo in Imperium, deque ea dignitate per Senatusconsultum in perpetuum transponenda in Galliam.* Hæc Vecerius, qui & caussam subjicit petitionis ejus eatenus occultatæ, rursumque post aliqua verbis hisce reserat arcanum idem: *De consilii sententia decretum fit, ut & Philippus, & Carolus primo quoque tempore, ante etiam, quam Germani irent in suffragium, Clementem numeroso comitatu adeant, rumore quidem disperso, quasi ad persequendam Bonifacii criminationem veniant: re vera autem, ut protinus quam Avenionem ierint, Pontificem de sexta, & ad id tempus ignota petitione, commonefaciant. Eam occultationem nihil fuisse aliud, quam de Imperatorio apice publice transponendo in Celtas. Abdere vero rem placuisse eatenus, quam apud Bonifacium quoque tentavisset, ut ne vivum regnantemque Albertum affecisse videretur injuria.* Inde Massonus in Philippo Pulchro, de Cæsaris Henrici VII. electione loquens: *De Alberto Cæsare supra diximus. Illo mortuo Philippus Carolum fratrem ad imperatorium honorem evehi cupiebat, ut Imperium, à Germanis ad Gallos transiret. Clemens Avenione erat, ejusque auctoritate uti in ea re oportebat, ut Electores id facere juberentur. Rex ad sex equitum millia convenire jubet, Avenionem profecturus tanto comitatu, ut Pontifex, & Cardinales assentiri petitioni suæ cogerentur. Hoc enim esse sextum caput conventionum inter se & Pontificem, quod implendum adhuc restaret.* Et Ciaconius in Clemente ipso respiciens ad hoc postulatum Pulchri: *Sextum arduum, & difficile opportuno tempore aperiendum rejicio. Hoc translationem Imperii è Germanis ad Gallos fuisse multi opinati sunt.* Et infra ad ann. 1308. *Philippus Francorum Rex Alberti morte, & Electorum discordia in novo Cæsare deligendo cognita, Pontificem cum magno exercitu adire constituit, ut sexto postulato exposito, ab eo extorqueret, ut fratrem Carolum Valesium Romanum Cæsarem designaret, Imperiumque à Germanis ad Gallos transiret, quod antiquitus à Gallis ad Germanos translatum fuerat.*

Ea re, statim atque Pontificatum adeptus est *Clemens*, promissorum memor, *Philippo* tria pactionis suæ capita servavit, Rege ampliori venia donato, quod erat postulatorum primum: amicis ejusdem, fautoribus, &
168 sociis restitutis, quod locum postulato primo proximum obtinebat: Cardinalibusque duodecim creatis, qui *Galli*, regiique ministri, aut amici erant, quod quinto loco fuerat postulatum, mature se deinceps promissorum reliqua pollicitus effecturum. Cumque plurimi non deessent, qui *Bonifacium* calumniarentur, quasi is edita illa famosa Constitutione, *Unam Sanctam*, in Regem, regnumque *Franciæ* plus, quam par esset juris sibi, *Romanis*que Pontificibus vendicaret, *Clemens*, ut eum scrupulum *Pulchro* eximeret, ejusdem in gratiam evulgavit Declarationem illam, cujus est initium: *Meruit charissimi filii nostri Philippi Regis, &c.* patetque *publicis in Annalibus Bzovii ad ann.* CIↃ CCCV. Num. IV.

Instare nihilominus, & urgere non his contentus *Pulcher*. Quocirca, nec alia, quæ petierat, sibi posthabenda ratus, mense Junio anni CIↃ CCCVII. *Pictavos* ad *Romanum* Pontificem magno comitatu iit rogatum, ut sacramenti sui memor, quintum é postulatis præstaret, damnataque *Bonifacii* memoria, ignibus ejus ossa tradere, & acta rescindere ne tardaret. Quippe sibi in promptu esse tria supra quadraginta capita hæresis, quæ posset adversus illum facillime comprobare. Perculit ea petitio graviter *Clementis* animum, nec, quid in re tam inexplicabili consilii caperet, occurrebat. Inde scilicet ejus in oculos incurrebat sacramenti interventu firmata promissio; hinc innocentia Pontificis, & ab eodem in se profecta merita occurrebant, cum ab illo primum *Convenensis* Episcopus; mox & *Burdegalensis* Archiepiscopus creatus esset, testibus ea de re locupletissimis Claudio Roberto Lingonensi Presbytero *in Gallia Christiana*, Andrea de Chesne *in Summorum Pontificum Vitis*, & Almarico Augerio nondum edito *in actis Pontif. Romanorum.* Verum enim vero sollicito inter hasce curas Quinto *Pratensis* opportune admodum intervenit? qui, ut erat ingenio ad subita etiam quæque moderanda dexterrimo, confirmato primum Pontificis animo, id ei consilii dedit, quo neque adversari velle videretur voluntati Regis, neque damnationi Catholici Pontificis assentiri, quod si fieret*, movendi quoque loco essent Cardinales ab eo creati omnes, ac proinde magna pars eorum, à quibus *Clemens* ipse fuisset Summus *Romanorum* Pontifex acclamatus. Id igitur *Clementi* consilii *Pratensis* dedit. Alendas ei primum esse dissimulanter spes Regis; dehinc monendum eundem, damnari Summum Pontificem nequaquam posse, nisi ab Oecumenica Synodo accusatus antea fuerit, & convictus: aut certe, quo magis rata fierent, quæ ad damnationem ejus Pontificis attinerent, longe consultius fore, si res tanta non nisi Senatus aliquo consulto consilii publici firmaretur. Eam ubi sententiam adprobasset *Pulcher*, deligendam tum habendo publico Patrum conventui sedem extra jurisdictionem Regis, ubi scilicet Episcopi ex omni *Europa* collecti Pontificis mentionem damnaturi non essent, talemque sibi videri *Viennensem* urbem inter *Allobroges*, aliamve Civitatem liberam, & ad excedendum è regiis finibus opportunam. Placuit Quinto *Pratensis* suggestio, eaque usus sic elusit Regem, ut diceret, ad eam rem opus esse Generali Concilio, quod ipse brevi *Viennæ* indicturus esset, seque in eo daturum operam, ut defuncti Pontificis ossa ex Patrum inibi coactorum sententia cremarentur. Hoc responso utcumque Regi satisfactum est, deque illius consilio Encyclicæ pro *Viennensi* Concilio literæ missæ sunt ad omnes *Christianos* Reges, Antistites, & Prælatos. Inde Rex *Parisios* rediit, mox & Pontifex Regis extra potestatem positus *Avenionem* in *Narbonensi* tunc primum accessit, quæ in Regis *Caroli* (*Roberti* aliis) ditione erat: seque interim in futuro Concilio *Bonifacii* memoriam Theologicæ facultatis opibus propugnaturum obtulit F. *Joannes Minius de Murro* Vallium Episcopus, Cardinalis, Theologorum ejus ævi princeps. Hinc illa Naucleri ad ann. 1306. *Tum & satisfieri voluit* (Philippus) *petitionis suæ summæ, ut Bonifacii memoria tolleretur, ejusque improbarentur acta, quam rem Clemens Pratensis Cardinalis consilio ad Conventum proxime celebrandum distulit.* Et Platinæ in Clemente V. *Regi Franciæ, apud Pictavum inhonesta quædam petenti, quominus id impetraret, restitit. Nam & damnari Bonifacium, & absolvi Nogaretum, & Sciarram petebat. Primum certe nunquam obtinuit, secundum postremo impetravit, pollicente Nogareto, se iturum pœnitentiæ gratia contra Sarracenos. Quam quidem expeditionem Clemens ipse maxime optabat, ut ex ejus Conciliis apparet.* Et hæc quidem postrema attuli prætermissis aliis, quæ in eandem sententiam *Vecerius*, *Ciaconius*, *Meyerus*, *Bzovius*, & alii tradidêre, quod hæc neutiquam Ferretti probem: *Clementem V. cum Philippi noxam, quam olim Bonifacium perosus in contumeliam regiæ dignitatis moleste susceperat, prorsus tollere destinasset, quoad potuit, nisum esse, ut si non jure, saltem æquum, & digne factum videretur, hocque tali suo judicio patefecisse, ut Bonifacius in captione sola, nec ante, vel post, hæreticus haberetur, sicque juste potuisse capi, & ob hoc, cum neque in Christianissimum Francorum Regem nodosum anathematis fulmen conjicere quiverit, ipsum eundem Philippum restituisse prioribus Catholicæ fidei argumentis (Sacramentis forte) & ab crimine objectorum liberum promulgasse.* Quæ quidem *Laurentium* quoque de *Monacis* in fraudem induxere. Habet ille scilicet, paucioribus quidem, at ex Ferretti, ut apparet, schola, *Clementem, gerentem omnia ex Philippi sententia, rescidisse Bonifacii gesta, declarando, ipsum (utpote Hæreticum) non potuisse in Regem Christianissimum torquere excommunicationis fulmen, eumque ab objecto crimine liberum esse.* Nullus enim, duobus istis exceptis, alius, Clementem ea mente in *Bonifacium* fuisse tradidit, ut eum reum hæresis judicarit. *Occurrebat enim Clementi* (verbis ut Vecerii loquar) *innocentia Bonifacii, qui ut neque forsan insons prorsus criminum haberetur, ita non ullum extare de objecto admisso judicium: quin exemplis, decretis, constitutionibusque declaratum abunde reliquisse, quanto studio, quanta-*

* A. Mussatus.

que fide gubernacula culminis Apostolici procurasset. Sciebat adhæc, (ut inquit ex Massono Bzovius) *Antecessorem suum nunquam à Catholica fide recessisse, & tria supra quadraginta capita hæreseos, quæ Rex à Jurisconsultis suis in mortuum scribi curaverat, malitiose à malignis fuisse conficta.* Quid quod, *suadentibus Clementi male fidei consultis*, Ferretto teste, *quatenus Bonifacio de hæresi damnato, cætera contra Francorum Regem nefandis indiciis acta revocarentur in irritum, non passi sunt Ricardus Senensis, vir magnæ auctoritatis, & opulentissimus, ac Petrus Hispanus, prætendentes illud nequaquam sine injustitia fieri posse, idque Peritorum omnium, Vulgique dissonum opinioni, si tantus Pontifex post factum ejus tam abhorrendæ vitio turpitudinis obfuscaretur. Addiderant etiam, multa per eum illustria facta eventu carere, si sceleris tanti reus, itaque* (forte *utique*) *vocaretur.* Tulit itaque tum petitionis suæ repulsam *Pulcher*, quod neque nos *Meyerus* voluit ignorare. Scriptum enim ab illo est *A Clemente Pontifice Rex Pulcher petiit Bonifacii* VIII. *memoriam* (*inde odium*, quod Noster *simultatem* dixit) *è Catalogo Pontificum deleri, corpusque ejus, & ossa cremari, confirmans se posse probare per suos Sacerdotes, schismaticum, & hæreticum fuisse Bonifacium.* Testatum idipsum etiam *Hocsemius* iit, hoc uno diversus ab aliis, quod is à *Nogareto* petitam *Bonifacii* damnationem dixit, quod alii factum asserunt ab *ipso Pulchro*, vel à *Consultis malæfidei*, cum *Ferretto.* Si quidem hæc illius sunt in *Theobaldo de Barro*, Leodiensi Episcopo LXXIV. Cap. XXVIII. *Coram isto* 169 (Clemente V. Pontifice) *Dominus Wilhelmus de Nungareto, qui dudum Papam Bonifacium cæperat, de Hæresi hunc accusat, petens hujus memoriam condemnari: sed Fratribus contradicentibus est repulsus.*

F I N I S.

AMICE LECTOR.

Hic *Osii* mox interituri supremus calamus resedit. Tu Amplissimo Senatori, *Dominico Molino*, acceptum æque referas, quod & hæc omnia scripta fuerint, & postrema hæc ex immanis hujus naufragii demersis, ac pene consumptis reliquiis eruta.

INDEX MEMORABILIUM.

Candide Lector, in Indice hoc nonnulla duabus literis notata invenies, quarum prior tibi locum in columna, posterior autem Columnam ipsam Paginarum, modo in una Columna numeris insignitarum, indicabit.

Boni-

Cloumna

Domi-

Hen-

Joan-

Ly-

Meur-

Pru-

FINIS.

ALBERTINI MUSSATI,
Patavini,
TRAGOEDIÆ
DUÆ,
ECCERINIS,
&
ACHILLEIS,
Cum Notis
NICOLAI VILLANI,
Pistoriensis;

ut &

Alia Auctoris Poëmata, Epistolæ nimirum, Elegi, Soliloquia, Eclogæ, & Fragmenta;

ac

Lectiones variantes, Collationes, & Notæ marginales.

Editio Novissima, emendatior, & auctior.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Academiæ atque Civitatis Typographi.

PRÆFATIO
HUJUS NOVÆ EDITIONIS.
LECTORI SALUTEM.

Inter elegantiora ſtudia, quibus animi altiora ſapientes excoluerunt ſeſe, omni, ex quo florere cœperunt literæ, ævo, Poëſi locum eſſe conceſſum neutiquam poſtremum, res eſt extra omnem poſita controverſiam. Utilis quippe ejus elegantia (prodeſt enim & delectat) non vulgi ſaltem nacta eſt applauſum, ſed eruditis Viris, iiſque graviſſimis, approbata, imo apud Maximos Principes ſemper valuit maxime. Tale inter Poëtas extitit Lumen *Albertinus Muſſatus*, Patavinus, quem ſummum in hoc ſtudio aſcendiſſe culmen, ſatis evincunt ejus opera. Dignus ipſe ideo viſus, qui Lauro, Poëtarum Corona, ornaretur, ut ex Jacobi Philippi Tomaſini, *de Gymnaſio Patavino pag.* 169. Teſtimonio, a nobis hic addito, patebit pluribus. Quod autem Noſter *in Epiſtolis*, *pagg.* 41. 58. 62. defendit egregie, Laurum nimirum, Poëtarum decus æternum duraturum, ſymbolice notare, id in ipſo evenit omnium maxime, dum ejus opera orbi literario ſemper fuerunt ſummæ æſtimationis. Prodierant ea *Venetiis*, anno 1636. *in Folio*, ex Typographia Ducali *Pinelliana*; rariſſima vero erat ipſorum copia. Inde gratiſſimam omnino fore Tibi, *Benevole Lector*, hanc novam editionem, nulli dubitamus. Cum enim inter Scriptores noſtros *Italicos* omnia, quæ extant, *Muſſati* opera voluerimus edita, præſentia Poëmata omittere videbatur iniquum. Tragœdiam enim *Eccerinidem* ad Hiſtoriam pertinere *Italicam*, patet;

tet;

tet; reliquis vero Poëmatibus paucas aliquot concedi paginas, jubebat ipſorum elegantia, & editionis veteris raritas. Inde & in iis recudendis eam adhibuimus induſtriam, ut, præter typos nitidiſſimos & chartam puriſſimam, omnia reliqua obſervarentur, quæ Lectorum inſervire poſſe videbantur commoditati. Illuſtraverat *Nicolaus Villanus*, Piſtorienſis, duas ab Auctore noſtro conſcriptas Tragœdias, *Eccerinidem* & *Achilleidem*, Notis ſuis, multam legenti præbentibus facem, quæ pariter cum *Muſſati* operibus ex dicta Typographia, eodemque anno, prodierant; a Poëmatibus vero ſejunctæ uſus erant non omni ex parte facilis. Has igitur paginis ſubjecimus, numeris ſibi correſpondentibus tum Notis præmiſſis, tum Textui inſertis, ut facillime fiat obvium, quem quælibet locum explicet Nota. Præterea reperientur in margine variæ Emendationes, Collationes, ac Lectiones variantes, ex quatuor deſumptæ manuſcriptis Codicibus, *Veneto* uno, & tribus *Patavinis*, quorum duo, alter *Muſſatorum*, alter *Pignorii*, appellantur, ut habet margo *pag.* 1. *in initio.* Hæ Notæ marginales quod Textus præcipue verbum reſpiciant, literis minuſculis Textui inſertis, & marginalibus præfixis indicavimus. Ne vero offendatur Lector, ubi unam eandemque hujuſcemodi literam, aut numerum, bis ac ter etiam in Textu reperit: ſignat enim illud, unam eandemque Notam pluribus Textus reſpondere locis. Cumque videamus, hæc Auctoris Poëmata in aliorum ſcriptis ſæpius allegari, paginas editionis dictæ *Pinellianæ* in hac noſtra ad marginem notavimus, ut loca ex illa citata in hac reperiri queant abſque moleſtia. Atque ut, quæ hic habeantur, uno pateat intuitu, Argumenta & Inſcri-

ptiones

ptiones, vel, si mavis, Indicem Poëmatum Operi præmisimus, paginis, ubi ea legantur, simul notatis. Indicem denique Rerum, quæ notanda videbantur, Operi subjunximus optimo ordine Alphabetico. Hæc omnia uti in Tui commodum, *Benevole Lector*, suscepimus, ita &, ut ipsis felicissime semper utaris, precamur. Vale.

EX

JACOBI PHILIPPI TOMASINI

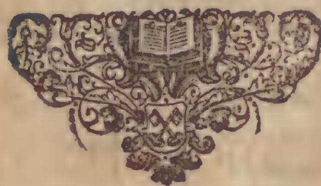
Gymnasio Patavino,

De

Coronatione Albertini Mussati Poëtæ facta ab Episcopo Patavino, a Rectore, & Gymnasii Doctoribus.

Universitati Gymnasii, & Doctoribus olim jus erat coronandi Poëtas, quem quidem honorem ob ejus merita *Albertinus Mussatus*, Historicus & Orator, obtinuit, cum elegantem Tragœdiam de impiissima Tyrannide & atrocissima immanitate, & crudeli exitu *Acciolini*, & *Albrici* fratrum cecinisset. Item heroico carmine bella *Patavini* populi adversus *Canem Scaligerum*, Veronensem Tyrannum, aliaque multa peregregia suavi metro continuò decantasset. In conspectu nempe totius Gymnasii, ac universæ Civitatis à *Pagano Turriano*, Episcopo *Patavino*, & ab *Alberto*, Saxoniæ Duce, tunc *Patavini* Gymnasii Moderatore, seu Rectore, utroque Doctorum Collegio præsente, insignem ex Lauro coronam solemni apparatu accepit, & summa cum laude Poëta creatus est, eique cognomen auctum, ut deinceps ex *Musso* Poëta *Musatus* diceretur, quasi *Musis* charus, & subinde ejus posteri ex eo cognomento aliquamdiu Poëtæ, seu *Musati* dicti sunt. Sancitum est etiam ex decreto utriusque Academiæ, ut singulis annis in die Natalitio *Christi* Domini utriusque Collegii Doctores, atque Scholares solemni pompa, cum tubis & Musicis instrumentis ad ejus domum pergentes Poëtam ipsum cereis donariis honoris causa salutarent. Ejus domus erat ad pontem Molarem in *Cunio* medio, inter duos Pontes vico.

Quod decus nemini unquam mortalium in ullo Gymnasio contigit, duravitque honoris ea solennitas per aliquot annos usque ad *Carrariensium* dominium anno MCCCXVIII. inceptum: quibus is suspectus ob arctiorem cum *Paulo Dente* amicitiam *Carrariensibus* infenso ea tandem solennitate sublata in *Clodiam* secessit, ubi vitam post triennium clausit.

INDEX

Omnium

POEMATUM,

Quæ in hoc opere continentur.

TRAGOEDIÆ.

EPISTOLÆ, seu SERMONES.

Hic interseritur

ELEGI.

SOLILOQUIA.

ECLOGÆ.

FRAGMENTA.

ALBER-

ALBERTINI MUSSATI TRAGOEDIA ECCERINIS.

PERSONÆ TRAGOEDIÆ.

Adheleita, Mater.
Eccerinus, } Filii.
Albericus, }
Ziramons, Miles.
Lucas, Frater.
Ansedisius.
Commilitones.
Nuncius.
Chorus.

Manuscripti Codd. quatuor nobis in hac recensenda Tragœdia suppetias attulerunt: Venetus *Anni* 1378. Patavinus *unus ex Musæo, Perillustris, & Excellentissimi* I. V. D. Antonii Mussati *Anni* 1390. Patavinus *alter, Reverendissimi Abbatis*, Albertini Barisoni. Patavinus *Tertius, V. Cl. & Eruditissimi*, Laurentii Pignorii *Ann.* 1608. *sed ex non omnino malo exemplari chartaceo, quod Annorum CC. ætatem præ se ferre videbatur.* *V.* Venetum. *M.* Patavinum I. Mussatorum. *P.* Patavinum II. *Pign.* Patavinum Pignorii III. *repræsentant.*
a Ad haustum *in omnibus præterquam in Pign.*

ACTUS PRIMUS.

SCENA UNICA.

Adheleita. Eccerinus. Albericus. Chorus.

*

Adhel. [1] *Quodnam cruentum sidus Arctoo potens*
Regnavit Orbe, pestilens tantum mihi,
Gnati, nefando flebiles quum vos thoro
Genui? Patris jam detegam falsi dolos
Infausta Mater. Non diu tellus nefas
Latere patitur. Durat occultum nihil.
Audite nullo tempore negandum Genus,
Devota Proles. Arx in excelso sedet
Antiqua colle, longa Romanum *vocat*
Ætas, [2] *in altum porrigunt tectum trabes,*
[3] *Premitque turrim contigua ad* [a] *Austrum domus*
Ventorum, & omnis cladis aëriæ capax.

A [4] [b] *Hoc accubans ipso Monachus olim loco*
Parens eburno vester Eccerinus thoro est
Dormire visus, cujus ad lævum latus
Supina jacui. Jam [c] *eloqui* [d] *factum pudet,*
[5] *Pavet animus, advenit horror, & membra occupat.*
Eccer. *Effare Genitrix,* [e] *grande quodcunque & ferum est* 2
Audire juvat. Adhel. *Heu me nefandi criminis*
[f] *Stupenda qualitas!* [6] *quasi ad vultum redit*
Imago facti; frigore solutum cadit
[7] *Exsangue corpus.* Eccer. *Erige labentem cito*
Albrice Matrem, [g] *illusit amentem timor.*
[8] *Resperge faciem, syncopim lymphis* [h] *leva,*
Facile resurget. Alber. *Pristinas vires habet.*
B Eccer. [9] *Recolis.* Adhel. *Recolo Primogenite primum tui*
[10] [i] *Natalis.* Eccer. *O mea Mater id pande ocyus.*
Adhel. [11] *Quum prima noctis hora communis quies*
Omni

b *In Pign.* Hoc ipso accumbens.
c *M.* Eloquii. *Pign.* Loqui.
d *V.* Fatum.
e *Pign.* Grande, & quodcunque f. e. *in M. desideratur* Est.
f *V.* Stupenda q. en ad alterum redit *forte pro* ad alterius redit.
g *Idem.* Illuxit amentē timor.
h *Fortè mel.* Lava.
i *Desideratur* Ortum, *sed omittitur, quia interrumpitur ab Eccerino.*

* NOTÆ AD ECCERINIDEM.

Scenæ hujus versus trimetri jambici sunt Archilochii omnes, & acatalectici, quales apud Annæum Senecam jambici universi.

1. *Quodnam cruentum sidus Arctoo potens Regnavit orbe, pestilens tantum mihi, Gnati, nefando flebiles cum vos thoro Genui?* &c.

Per *Orbem Arctoum* intelligit *Italiam*, in qua orti *Eccerinus*, & *Albericus.* Licet autem vere Septentrionalis ea non sit, quia tamen ad Borealis quadrantis medium protenditur, cum alicubi ad quinque, & quadraginta fere gradus tollatur ei polus; idcirco hac appellatione donari quodammodo posse videtur, præsertim apud poëtas. Quod autem queritur Adheleita de *sidere* infausto, quod *regnavit*, quando ipsa *genuit* filios, videtur per hoc Poëta confirmare sententiam *Ptolemæi*, qui mores, & fata hominum à tempore conceptionis, non autem ortus, nisi per quandam relationem, ac similitudinem pendere affirmat. Ad quod inveniendum excogitavit deinde *Hermes* trutinam illam famigeratam. Sed *thoro* scribendum fuerat prima tenui.

2 - - - *in altum porrigunt tectum trabes.*

Porrigunt intransitive positum, quod non memini me vidisse. Fortasse respexit ad id, quod vulgo dicunt *sporgere.* Nisi velimus, eam esse syntaxim, *Trabes porrigunt Arcem in altum tectum*: vel *porrigunt tectum in altum*; vel *porrigunt domum in altum tectum*, quæ domus &c. Dura omnia.

3 *Premitque turrim contigua ad Austrum domus.*

Hoc procul dubio effectum est ex illo Senecæ,
In arce summa Pelopeia pars est domus
Conversa ad Austros, cujus extremum latus
Æquale monti crescit, atque urbem premit &c.
Actu V. Thyes.

4 *Hoc accubans ipso Monachus olim loco Parens eburno vester Eccerinus Thoro est Dormire visus.*

Rejicienda est *Pignoriani* Codicis lectio, ne spondæo sit locus in secunda sede. *Eccerinus* autem scribendum unico tantum *c*, ut tribrachus sit in quarta; ne cogamur ponere anapæstum in quinta, spreto pronunciationis usu.

C 5 *Pavet animus, advenit horror, & membra occupat.*

Ponit hic in tertia sede anapæstum, quod *Senecam* admisisse volunt nunquam, nisi hoc uno in versu
Inter senem, juvenemque, sed propior seni.
Nisi dictio insit tetrasyllaba, quod versibus accidit viginti.

6 *Quasi ad vultum redit Imago facti.* Improprie posuit *vultum*, pro aspectu, vel facie; cum *vultus* sit faciei qualitas, pro affectu animi expressa. Seneca Act. 3. Herc. fur.
--- *flebilem ex oculis fuga Regina vultum.*

7 *Exsangue corpus.* Ecc. *Erige labentem cito.*

In hoc versu, vel tertium locum tenet amphibrachus, vel quartum anapæstus. Utrumque insitatum. Credo Poëtam offendisse in quantitate primæ syllabæ *Erige*; voluisseque tribrachym conficere.

D 8 *Resperge faciem, syncopim lymphis leva.*

Scribendum fuerat *syncopem*, vel *syncopam*; *Leva* autem legerem omnino, non *lava*. Recte enim dicimus, *levare morbum. Lavare* autem *syncopem*, nescio an satis recte dici possit.

9 Ecc. *Recolis.* Adhel. *Recolo primogenite primum tui Natalis.* Ultima verbi *Primogenite* producenda est ope duarum consonantium sequentis dictionis, ne quarto loco admittatur pyrrhichius.

10. *Natalis.* Ecc. *O mea mater id pande ocyus.*

En tibi rursum anapæstum in tertia sede.

11 Adhel. *Quum prima noctis hora communis quies Omni teneret ab opere abstractum genus.*

E Si *prima hora* sextum casum esse velimus, id quod exposcere videtur sententia, totam rationem metricam turbabimus. Duobus enim temporibus erit auctior versus; secunda nimirum, & quarta sede spondæum accipiens. Quare primi esse casus ea verba dicendum est, & *communis quies* appositive additum. Hoc autem verum ut sit,

Omni teneret ab opere abstractum genus,
[k] *Et ecce ab imo terra mugitum* [l] *dedit,*
Crepuisset ut centrum, & foret apertum Chaos;
Altumque versa resonuit Cælum vice.
Faciem aëris sulphureus invasit vapor
Nubemque fecit. Tunc subito fulgur domum
[12] *Lustravit ingens fulminis ad instar tono*
Sequente, [12] [m] *oletum sparsa per thalamum tulit*
Fumosa nubes. Occupor tunc, & premor,
Et ecce pudor, Adulterum ignotum ferens.
ECCER. *Qualis is Adulter Mater?* ADHEL. *Haud Tauro minor.*
Hirsuta aduncis cornibus cervix riget,
Setis coronant [n] *hispidis illum jubæ,*
Sanguinea binis orbibus manat lues;
Ignemque nares flatibus crebris vomunt.
Favilla patulis auribus surgens [o] *salit*
Ab ore spirans. Os quoque eructat levem
[13] *Flammam, perennis lambit & barbam focus.*
Votis potitus talis ut Adulter suis
Implevit uterum Venere lethali meum,
Cum strage cessit victor è thalamo petens
[14] *Telluris ima, cessit & tellus sibi.*
Sed, heu, recepta pertinax nimium Venus
Incaluit intus viscera exagitans statim,
Onusque sensit terribile venter tui,
Eccerine, digna veraque propago patris.
Testor [p] *Supernum Numen adversum mihi,*
[15] *Quos egi ab inde* [q] *gravida menses decem,*
Lachrymæ fuere, angustiæ, gemitus, dolor:
Interna gessit bella visceribus furor.
Nec [15] *monstruoso Nate sine partu venis.*
ECCER. *Qualis?* ADHEL. *Necis prognosticus ventrem levas*
Cruentus infans, fronte crudeli minax
Terribile visu, atroxque portentum indicans.
Tu care fili [r] *Albrice, jam video, tuos*
3 *Attendis ortus* [s] *nosse. Si quicquam scio,*
Tu quoque scies. Penitus dubia semper fui,
Quis te huic nefando corpori inseruit Pater.
A tempore quidem Nate dicti Criminis
Semper medullas ussit Ætneus [t] *vapor,*
Viscera malignus ab inde torsit spiritus,
Nec nostra curis [u] *corpora absolvit sopor.*
Tunc me vigilia vana, seu somni quies
Incerta tenuit; vera ne prorsus negem.
[v] *Haud falsa fatear, utitur eodem stupro*
Adulter idem verus Eccerini Pater.
ECCER. *Quid poscis ultra Frater? An tanti pudet*
Vesane patris? an negas Divum genus?
Diis gignimur. Nec stirpe tanta Romulus,
Remusque quondam Marte tolluntur suo.
Hic major est latissimi regni Deus,
Rex ultionum, cujus imperio luunt

k *In Pign. deest*: Et
l *V.* Redit.
m *M.* O letum. *Pign.* Oletum, qui odor est gravis. *Illata in Tragœdiam glossa.*
n *M.* Hispides.
o *V.* Fallit.
p *M.* Supremum.
q *V.* Tunc gravida.
r *M.* Tu care Altrice fili.
s *V.* Noscere.
t *V.* Calor.
u *Idem, & M.* Pectora.
v *M.* Aut.

A *Pœnas Potentes, Principes, Reges, Duces.*
[16] *Erimus paterno* [x] *judices digni foro*
Si vendicemus operibus regnum patris,
Cui bella, mortes, exitia, fraudes, doli,
Perditio & omnis Generis humani placent.
[17] *Sic fatus ima parte* [y] *recessit domus*
Petens latebras, luce, & exclusa caput
Tellure pronum sternit in faciem cadens:
Tunditque solidam dentibus frendens humum,
Patremque sæva voce [z] *Luciferum ciet.*
[18] *Depulse* [aa] *ab astris,* [bb] *mane jam lucens polis,*
Pater superbe, triste qui regnum tenes,
Chaos [cc] *profundum, cujus imperio luunt*
B *Delicta Manes, excipe* [dd] *ex imo specu*
[ee] *Vulcane dignas supplicis gnati preces.*
Te certa, & indubitata progenies vocat.
[ff] *Potiare me, experiare si quidquam* [gg] *potest*
[hh] *Insita voluntas pectori flagrans meo.*
[19] *Paludis atræ lividam testor stygem,*
Christum negavi semper exosum mihi,
Odique semper nomen inimicum Crucis.
Adsint ministræ facinorum Comites mihi.
[20] *Suadeat Alecto scelera, Tisiphone explicet,*
Megæra in actus sæva prorumpat truces,
Faveatque cœptis Diva Persephone meis,
Ingenia prædæ quisque sollicitus paret,
C *Nec Inferorum Spiritus quisquam vacet*
[21] *Animos ad* [ii] *iras, ad odia, & invidias citent.*
Ensis cruenti detur officium mihi.
Ipse executor finiam lites merus,
[kk] *Nullis tremiscet sceleribus fidens manus.* 4
[ll] *Annue Satan, & filium talem proba.*

CHO-

x *Pign.* Vindices.
y *V.* Secessit.
z *M.* Lethiferum.
aa *V.* Abstractis.
bb *M.* Inane. *Locum totum sic corrigerem:* Depulse ab altis Mane j. l. p. Mane lucens *Unde* Lucifer dictus, *Vel:* Ab astris Poli.
cc *Pign.* Profundi.
dd *V.* Et imo.
ee *Idem.* Vel cane. *Vulcanus hic pro Plutone.*
ff *Pign.* Patiare me.
gg *Idem.* Possum.
hh *Desiderantur in M.* Insita voluntas, *& quæ sequuntur usque* Faveatque.
ii *V. Iram.*
kk *M.* Nullus t. s. scindens manus.
ll *V.* Anime.

non sumenda est *prima noctis hora*, pro prima face, sive pro una ex illis horis, quæ numero quatuor, & viginti diem, quem naturalem vocant, absolvunt: sed pro noctis parte prima, quæ concubium etiam comprehendat. *Genus* autem absolute positum pro genere hominum, vel animantium, novum est.

12 *Lustravit ingens, fulminis ad instar tono sequente.*

Italizat Mussatus in verbo *tono*. Apud Latinos enim reperiri non puto id verbi. *Oletum* vero, quod sequitur in carmine, non est *gravis odor*, sed vel res, vel locus, a quo is emittitur. Hic accipi potest pro effectu loci, tanquam si dixisset Poëta, Latrinam *per thalamum latam fuisse.*

13 *Flammam, perennis lambit, & barbam focus,*

Hic quoque in verbo *focus* Italus est *Mussatus*. Non enim apud *Latinos* ignis habet significationem.

14 *Telluris ima, cessit & tellus sibi.* hoc est, *abscessit.*

15 *Quos egi ab inde gravida menses decem.*

Vitium est in ratione metrica. Tertius enim, & quartus locus duobus cedunt pyrrhichiis, vel saltem uni, quod absonum. Sed si lectionem *Veneti* codicis admiserimus, quæ habet: *tunc gravida*, nihil erit vitii: pro *monstruoso* autem, quod paulo post, *monstroso* foret scribendum, si versus pateretur.

16 *Erimus paterno judices digni foro.*

Legi potest & *vindices* & *judices*: sed melius *judices*. Apud manes enim nemo *alterius causam suscipit vindi-* D *candam*: si quis vero susciperet, non diceret hoc viros, qui teterrimi fuissent in vita. Si vero per *vindices* intelligamus *ultores, ac manes*, id quidem non erit inconveniens; at si *judices* legerimus, erit allusum ad judices, quos fabulantur in Avernis. Et vero decet filios *Orci* magistratum gerere in paterno regno.

17 *Sic fatus, ima parte recessit domus.*

A dramatico charactere ad exegematicum transit hic Poëta. Quod vitium in poësi maximum nemo non ignorat. Neque ego mirarer, admissum hoc ac Poëta, seculum nacto barbarum, atque ἄμυσον; nisi viderem, *Senecam* illi fuisse præ manibus, qui talia nusquam patravit; pro *recessit* autem legendum *secessit*, cum codice *Veneto*: secus, laborabit quantitas in postrema secundi metri, eritque pyrrhichius pro jam- E bo.

18 *Depulse ab astris, mane jam lucens polis.*

Nihil mutato hic est opus. Mens vero hæc est: *O depulse ab astris, atque astrorum e numero delete, cum prius lucidissima stellarum fores, & mane in cælo splenderes Lucifer.* Stellas autem pro angelis posuit. Jam quod *polo* partem cæli orientalem significarit, nil moror. *Polus* enim à veteribus non, sicuti à recentioribus, dictus fuit σημεῖόν τι, ἢ πέρας ἄξον@, *punctum* scilicet *axis, adde, & axis ipse*; sed τὸ περιέχον ἅπαν, *universi scilicet mundi super axem vertentis se moles.* Diversa tamen ratione. Quia *poli* ex eo dicuntur, quod *circa illos mundi moles circumagatur*: *mundus vero ex eo, quod ipse circumagatur.* Euripides in Pirithoo appellavit partem occidentalem, Ἀτλάντειον πόλον, *polum* scilicet *Atlantæum*, & Mussatus per *matutinum polum* O- F *rientem* bene designavit. Mallem tamen *polo*, quam *polis.*

19 *Paludis atræ lividam testor stygen.*

Hypallage, pro *paludem stygis.*

20 *Suadeat Alecto scelera, Tisiphone explicet.*

Corripuit primam *Alecto*, injuria, ut opinor, quanquam enim alpha privativum corripi solet, non memini tamen vidisse hocce in nomine correptum.

21 *Animos ad iras, ad odia, & invidias citent.*

Legendum omnino est cum codice Veneto: *ad iram.* Secus, non constat versus.

CHORUS.

[22] *Quis vos exagitat furor*
O mortale hominum genus?
Quònam scandere pergitis?
Quò vos ambitio vehit?
Ne sitis cupidi nimis.
Quo discrimine quæritis
Regni culmina lubrici?
Duros expetitis metus,
Mortis continuas minas.
Mors est mixta Tyrannidi,
Non est Morte minor metus.
Ast hæc dicere quid valet?
Sic est, sic animus volat.
Tunc, quum grandia possidet,
Cor [a] *majora recogitat,*
Illis non penitus satur.
Vos in jurgia Nobiles
Atrox invidiæ scelus
[b] *Ardens elicit, inficit.*
Nunquam quis patitur parem.
[c] *O quàm multa* [d] *potentium*
Nos, & scandala cordibus
Plebs vilissima jungimus.
Illos tollimus altius,
Hos deponimus infimos.
Leges, juraque condimus,
Post hæc condita scindimus.
Nobis retia tendimus,
Mortale auxilium damus,
Falsum præsidium sumus.
Hæc demum [e] *jugulis luunt.*
Nos secum miseri trahunt,
Nos secum cadimus, cadunt,
Sic semper Rota volvitur,
Durat perpetuum nihil.
En [23] *cur Marchia nobilis*
Hæc [f] *Tarvisina sic fremit?*
Signis undique classicis
Clamor bellicus obstrepit,
Exardet furor excitus,
5 *Gentes* [g] *è requie trahit;*
Cives [h] *otia deserunt;*
Dirum Pax peperit nefas.
Bullit sanguinis [i] *impetus,*
Et certamina postulat.
Partes crimina detegunt,
Ferrum poscitur Urbibus,
Turbat Justitiæ forum
Verona venit anxius,
Qui jam fert nova Nuntius.

a *M.* Majori.
b *Idem.* Ardet, allicit, &c.
c *Idem.* Postquam multa.
d *Pign.* Potentum.
e *V.* Jugulus.
f *Idem.* Tarvisia.
g *Idem.* & requie. *Mel.* A.
h *Idem.* & otia.
i *P.* In Pectus.

ACTUS SECUNDUS.

SCENA UNICA.

Nuncius. Chorus.

Nunc. *Excelse* [24] *Mundi Rector, Omnipotens Deus,*
Altos abhinc tu forsitan Cælos colis
Nostro remotos æthere, & Marti finis
Soli regendas climatis nostri plagas.
O dira Nobilium odia! O Populi furor!
Finis petitus litibus [a] *vestris adest,*
Adest Tyrannus, [b] *vestra quem rabies dedit.*

a *V.* Nostris.
b *Idem* Nostra.

A *Nefanda vidi.* Chor. *Pande,* [c] *quæ series habet.*
Flatu remisso, siste, [d] *dùm cesset frequens*
Anhelitus. Nunc. *Dicam aliquid ex gestis prius,*
Dedere quæ præsentibus causas malis.
[e] *O semper hujus Marchiæ clades vetus*
Verona, limen hostium, & bellis iter,
Sedes Tyranni, sive sit terræ situs
Belli capacis, sive tale hominum genus
Natura ab ipsa [f] *tale producat solum.*
Intrinseca odia Civium peperit nefas
In Marchia tunc, quùm regimen Urbis gerens
Estensis Azo Marchio ejectus fuit
[25] *Favore falso fulta. Non notus sagax*
B *Eccerinus erat in ambitum flagrans suum.*
Hic cœpta [g] *lis, hic Marchiæ exitium fuit.*
Nam pulsus inde Marchio justa furens
Exarsit ira, cujus in partem Comes
Bonifacius hærens junxit ultrices manus.
Braida cruentæ sustulit cædis nefas,
Litem diremit sanguine effuso prius
Campestre bellum, fusus & campis cruor, 6
Dedere victi terga Monticuli fugæ
Turpi recessu, scelere seducti suo,
Quos Arce tuta sustulit Gardæ lacus.
[h] *Non ullus inde litibus finis fuit.*
Fortuna varios partibus casus dedit.
C [i] *Exertus hinc Eccerinus, & vires agens*
In jurgia Salinguerra Monticulis favens.
Exinde Comes, & Marchio juncti simul
[k] *Traxere scæva ad bella populorum manus*
Facilè paratas. O labans hominum genus,
Vulgus & ad omne facinus in clades ruens
Voces secutum, & negligens facti fidem.
Chor. *Procede. Redeas unde cœpisti prius.*
Sermone cur nos anxios dudum tenes?
Quæ nova? Nunc. *Nova audietis, & finem statim.*
Jam jam peregi exordia, & [l] *causas citò*
Scævæ tyrannidis. Ita ut ancipites [m] *vices,*
Facileque verti Marchiæ vidit statum,
D *Tunc fovit odia Eccerinus exacuens dolo*
Partes amicas, litis & causas movet,
Sedatque motas arbiter dirus latens.
Sic sic repente [n] *major augmentat statum,*
Sicque eminentes clanculum calcat viros,
Dùm restat ipse, magna qui [o] *solus potest.*
Quidnam revolvo. Taliter serpens fera
Subiit Tyrannus, sicque Veronam jugo
Dolis, & astu traxit Eccerinus suo.
Quid plura? Cœpti colligo formam novi.
Eversa terra nobilis pretio jacet
Parens Tyranno Padua. Jam sceptrum tenet
Agens superbas dirus Imperii vices
E *Eccerinus. Ah quot exitia populis minax*
Promittit? [p] *atros carceres, ignes, cruces,*
Tormenta, mortes, exilia, diras [q] *fames.*
[r] *Sed ò maleficis digna promittens Deus!*
Supplicia meriti Nobiles primi luunt,
Qui vendidere, scelera jam expendunt sua.

c *M.* Quid. *Pign.* Quod.
d *In V.* Post siste. *loquitur Nuncius, & iterum post* Anhelitus.
e *In cod. Deest* O.
f *Ibid.* Procreet penitus solum.
g *Ibid.* Lix.
h *Suspicor Leg.* Nonnullus.
i *M.* Extractus. *P.* Exortus.
k *Idem.* Traxere ad scæva bella.
l *Pign.* Causam.
m *V.* Vires. *ut sic Scazon.*
n *In V. & Pign.* Ut major.
o *M.* Solum.
p *V.* Atrox.
q *M.* Strages.
r *Pign.* Sed ò m. d p. Deus supplicia? m. n. prima luunt.

CHORUS.

[26] *Christe, qui Cælis resides in altis*
Patris à dextris solio sedentis,
Totus an summi illecebris Olympi,
Gaudiis tantum frueris supernis?
F *Negligis quidquid geritur sub Astris?*
Non tuas affert fremitus ad aures 7
Rumor humani generis? per auras
San-

22 *Quis vos exagitat furor* &c.
Chori hujusce versus Glyconii sunt. Primus autem desumptus est ex choro secundo *Senecæ Thyestis.*
23 *En cur Marchia nobilis Hæc Tarvisina sic fremit?* Lego cum Veneto codice: *Tarvisia*, ut bene habeat quantitas.
24 *Excelse mundi Rector, Omnipotens Deus.*
Hæc rursum carmina Jambica sunt, trimetra, Archilochia, acatalectica.

25 *Falso favore fulta.*
Fulta, referri non posse ad *Marchia*, nemo non videt. Restat, ut ad *odia* referatur, durum licet id sit.
26 *Christe, qui cælis resides in altis.*
Versus hic plerique omnes sapphici sunt, quatuor exceptis Adoniis.

[27] Sanguis Abel ad Dominum querelas
[a] Pertulit fratrem perhibens cruentum.
[28] Fœda Gomorræ, Sodomæque [b] lues
Imbre divinam satiavit iram.
Cur modo non sic Moderator æqui
Cernis errores hominum modernos?
Præpotens nostro dominatur ævo
Sæva Tyrannis,
Nulla quam mundo memoravit ætas.
[29] Bistonis cedit stabuli vetustas,
[30] Nota seù torvi rabies Procustis,
Cedit & pravi feritas Neronis.
Carceres edunt tenebris opacis
Morte [c] vivaci gemitus jacentum.
[d] Mors famis vinctis, sitis & nefandæ
Donat extremum miseranda [e] finem
Sæpe petitum.
Plebe cum tota [f] Populus subegit
Colla, [31] devoti veluti Juvenci
Victimis sacras [g] veniunt ad aras.
Invenit causas Dominus patrandæ
Cædis in Cives sceleratus omnes.
Pervigil semper timet, & timetur:
Jura naturæ vitiis laborant:
[h] Exulat nostris Pietas ab oris:
Regnat Erynnis.
Frater ut scævo placeat Tyranno,
Fratris incumbit jugulo cruentus.
Proh dolor? Patrem [i] rogitat cremandum
Natus, ardentes subicitque flammas.
Ille tantorum scelerum superstes
[32] Aspirans sævas Eccerinus iras,
Prolis ut semen pereat futuræ,
Censet infantum genital recidi,
Fœminas sectis ululare mammis.
Stratus in cunis Chorus innocentum
Luget indocto mutilatus ore:
Lumen in cæcis tenebris requirit
Lumine cassus.
Quid Deus tantos pateris furores,
Quos soles & non jacularis ignes?
Terra cur non sub pedibus dehiscit?
Hic ut infernas subeat tenebras
Anguis humani generis peremptor,
8 *Te Patrem Cœli populus redemptus*
Invocat supplex iterum relapsus.

a *Al.* Percussit.
b *V.* Labes.
c *V.* Minaci.
d *M.* Mors, fames juncta, sitis, & nefanda, Donec extremum.
e *Idem*, & *Pign.* Diem.
f *M.* Populos.
g *Idem.* Vehimur. *Pign.* Ducimur.
h *In Pign. Male locatum hoc carmen post* Regnat Erynnis.
i *M.* Cogitat.

ACTUS TERTIUS.

SCENA PRIMA.

Eccerinus, Albericus: Fratres.

Eccer. *Matris [33] [a] relatu, vera quem [b] prodit fides,*
Ditis cruenti semine egressi sumus,

a *M.* Patris.
b *V.* Prodiit.

A *[34] Hoc digni Patre, tale nos [c] decuit genus,*
Sic fata forsan expetunt, quæ non Deus
Prohibere curans esse sic ultrò sinit.
Nam quisque liber arbiter in actus suos.
Delicta poscunt [d] Gentium ultrices manus.
Ergò ministri [34] scismatis Mundo dati.
[35] Quid plus? Inanes ducimus frustrà moras,
Capiamus Urbes undique, & latè loca.
Verona, Vicentia, Padua nutui meo
Jam subjacent, progrediar ulterius citò.
Promissa Lombardia me Dominum vocat.
Habere puto. Meos nec ibi sistam gradus.
Italia mihi debetur. Haud equidem satis
B *[e] Est illa, ad Ortus signa referantur mea,*
Meus unde cecidit Lucifer quondam Pater,
Ubi vindicabo forsitan Cælum [f] potens.
[36] Nunquam Typhœus, aut Enceladus olim Jovi
Tantum intulere prælium, aut ullus Gigas.
Convertam ad Austrum signa, quà medius dies
[37] Flagrat tepenti sidere.
Alber. *Infernus annuat Pater.* Eccer. *properè annuet.*
[38] Et tu quid audes Frater? Alber. *Edissero statim.*
Tarvisium tyrannidi paret meæ,
Feltro subacto, ad Julii pergam Forum,
Subigamque totas Arctici Gentes Poli.
Hoc quoque parùm est. Non desinam. Restat mihi
C *Vincenda triplex Gallia, & sero videns*
Pars Occidentis usque quò Oceanus diem
Absorbet. Eccer. *O mi frater, ò Magno sate*
Plutone tantis ausibus vires ferat
Tellure rupta, spiritus nocuos Pater
Nobis faventes commodet, functi quibus
Corpora trahamus, & animas Orco simul.
Eccer. *I dire Frater, infimi proles Dei,* 9
Et bella mecum pace sublata move
Sub fraudis astu, finge te iratum mihi.
Dolosa species hæc ad interitum trahet
Hinc inde multos transfugas, absit Fides,
Pietasque nostris actibus semper procul.

c *Idem.* Docuit.
d *Pign.* Gentibus.
e *V.* Nec.
f *Pign.* Patris.

D

SCENA SECUNDA.

Eccerinus. Ziramons. Frater Lucas.

Eccer. *Ziramons?* Zir. *Domine.* Eccer. *Dic age? quid est? propere indica.*
[39] Jacet Monaldi corpore abscisum caput
Nullo tuente? Zir. *Publico squallet foro*
Putata cervix, nullus & cæsum movet.
Eccer. *Quidquam rebelle constat?* Zir. *Omninò nihil.*
Eccer. *[a] Hem vicimus, jamque omne fas licet, & nefas,*
Ferro tuenda Civitas nostro vacat.
Cum Plebe pereat omne Nobilium genus.
E *Non sexus, ætas, ordo, non ullus gradus*
A cæde nostra liber, aut expers eat.
Vagetur ensis undique, & largus cruor
Abundet atra tabe profusus foro.
Hinc

a *M.* Hem me unum.

27 *Sanguis Abel ad dominum querelas.*
Primam *Abelis* correptam sæpius vidi: productam non memini.

28 *Fœda Gomorræ, Sodomæque lues.*
Vitium est in quantitate *Gomorræ*, quæ primam corripit. Scribendumque fuit *Gomorrhæ*. Pro *Lues* autem arripe scriptionem Codicis Veneti, *labes:* ne versus desinat in pyrrhychium.

29 *Bistonis cedit stabuli vetustas.*
Bistonis jungendum cum *vetustas.* Nam si ad *stabuli* referretur, scribendum esset: *Bistonii*, quod ferri posset per συνίζεσιν, vel συνεκφώνησιν.

30 *Nota seu torvi rabies Procustis.*
Scribendum *Procrustis*; ut nomen etymo respondeat, volunt enim derivari ἀπὸ τȣ̃ κρȣ̃ειν.

31 - - *devoti veluti juvenci victimis*, hoc est *devoti aris*, *destinati sacrificio*, *proque victimis mactandi.*

32 *Aspirans sævas Eccerinus iras.*
Lege: *Ecerinus*, ut ratio metrica sibi constet.

33 *Matris relatu, vera quem prodit fides.*
Scenæ hujus carmina sunt ejusdem notæ, atque illa superiorum, omniumque adeo reliquarum.

34 *Hoc digni Patre, tale nos decuit genus.*
Scribendum est: *Hoc Patre digni*, ne in secundam sedem irrepat spondæus, trochæusve. Et paulo post pro *scismatis*, repone *schismatis*.

35 *Quid plus? inanes*, &c. Legerem: *Quid plura?* Ne versus choræo det locum.

F 36 *Nunquam Typhœus, aut Enceladus olim Jovi.*
In voce *Typhœus*, quæ tamen esse debuerat *Typhoëus*, corripit postremas duas, tribrachyn ut faciat. Id quod in prima, quanquam natura longa, propter sequentem vocalem tolerari posse videtur: in postrema non item, cum per diphthongum scribatur. Emaculabis metrum, si *Typhon* reposueris.

37 *Flagrat repenti sidere.*
Versiculus hic est dimeter, Acatalectus, Archilochius.

38 *Et tu quid audes Frater?* Alber. *Edissero statim.*
Quinto loco dactylum assignat, à *Seneca* in hoc recedens, qui nunquam sic eum locavit, nisi tetrasyllaba dictione versum claudente.

39 *Jacet Monaldi corpore abscisum caput.* Scribe: *abscissum.*

Hinc inde patulæ corpora ostentent Cruces,
Subdantur ignes, illa qui flammis crement,
[40] [b] *Stilletque sanies fumus ad summos polos,*
A me litatas victimas tales [c] *ferat.*
F. Luc. *Inclyte Eccerine parce, da fandi locum,*
Annue parumper, obsecro, ut tutus loquar,
Eccer. [d] *Contexe.* F. Luc. *Mira res. Quid est, quod te movet*
O Homo? Homo es, [e] *nec est, ut hoc unum neges.*
Mortalis ergò. Nam omne, quod oritur, occidit.
Servare seriem cuncta, si pensas, vides.
Terra, Mare, Cælum, & illa, quæ substant eis,
Gerunt statutas legibus certis vices.
Quæ pallet hyeme, tempore æstatis viret,
Certasque certis mensibus fruges alit
Tellus. Procellis æstuat vastis Mare,
Turbine remissò quod patitur ultrò rates.
Cælum intueris orbibus motum suis.
[f] *Stabiles perennis sustinet cardo polos,*
Disposita sidera peragunt cursus vagos
[41] *Sub lege certa?* Eccer. *Sed quis* [g] *hæc præpotens movet?*
F. Luc. *Excelsus horum motor omnipotens Deus.*
Hic æquus æqua lance dispensat sua,
Quæ fecit opera. Dictus hic ordo sacer
10 *Justitia, justus hanc coli voluit Deus*
A se creatis omnibus Mortalibus.
Hos esse tales edocent primò insitæ
Natura ab ipsa Charitas, Spes, & Fides.
Has [h] *crede quisque pectori innatas habet,*
Traducat error [i] *devium quemque licet.*
[k] *Cor verte, quæso, igitur ad has species boni,*
Ut Charitas [l] *pia proximo parcat tuo,*
Speresque gratiam Misericordis Dei,
Quæ consequi omnia sancta te faciet Fides.
Eccer. [41] *Videtne excelsus ista, quæ facio, Deus?*
F. Luc. *Videt.* Eccer. *Retundet ipse cum prorsus volet?*
F. Luc. *Quidni retundet.* Ecc. *Ergò quid segnis facit.*
F. Luc. *Expectat humilis pertinax cedat furor,*
Et ipse retrahas cædibus tantis manum.
Eccer. [42] *Unius igitur interit multos salus.*
Quis hic Deus, cui carior multis fui?
F. Luc. *Eccerine, crede, carior Saulus fuit,*
Peccare postquam desiit. Mitis Deus
Redemptor animas ipse venatur suas
Errore falso devias, Pastor bonus.
Errore lapsos [m] *adjuvans vitam suis*
Ad abluenda crimina elongat pius.
Eccer. *Me credo Mundo, scelera ut ulciscar, datum,*
Illo jubente. [n] *Plurimas quondam dedit*
Vindex iniquis Gentibus clades Deus,
[43] [o] *Certaque meritis debita exitia suis:*
Diluvia, Culices, Grandines, Ignes, [p] *Famem.*
Ne mentiar, Scriptura testatur vetus.
Dedit & Tyrannos Urbibus, licuit quibus
Sine ordine, sine fine strictis ensibus
Sævire largo sanguine in Gentes [q] *vage.*
Nabucdonosor, Ægyptius Pharao, Saul,
[44] *Proles Philippi* [r] *generosa Macedonis.*
Hi pervetustæ memoriæ, [s] *nostræ quoque*
Prælata Mundo Cæsarum egregia domus,
Felicis unde memoriæ exortus Nero.
[45] *Polluere cædibus quot ii Mundum suis?*
Quantis cruoribus rubuit altum mare
Illis jubentibus? nec inspector Deus
Prohibere voluit esse sic ultrò sinens.

b Pign. Stilletque sanie fumus.
c Intellige. Pater.
d Sic Pign. In M. Contrahesse. In V. Concexe, sed mel. Concede. Eccer. Mira res. Quid est, quod te movet O Homo? F. Lucas. Homo es &c.
e In Pign. Nec hoc unum neges.
f M. Stabilis perenneis.
g V. Hoc.
h Idem Certe.
i Idem. Devius.
k M. & Pign. Converte.
l M. Pio prox. p. suo: Alii Propria. Alii Pria pro Prima.
m M. Adjuvat.
n Idem Prelians.
o V. & P. Terraque.
p V. Fames.
q Al. Vagas.
r V. Gloriosa.
s Pign. Nostro.

SCENA TERTIA. 11

Nuncius. Eccerinus.

Nunc. *Audi negandum, teste nisi certo, novum.*
En ipse vidi, parce, dum verum loquor.
Eccer. *Evelle nugas vane jactator tuas.*
Nunc. *Progressa Venetis Exulum fervens aquis*
Invasit agros magna Patavorum cohors,
Ferrariensiumque quot plenæ rates
Deferre poterant, totus & Venetus favor
Cruce prævia, Papæque Legato duce.
Districtualium subitò victis locis
Venere ad Urbem, currit ad pontem pedes,
[46] *Subjectus altas incremat portas focus*
Undante fumo. Desuper nullus stetit,
Omnisque cessit victa Custodum manus.
Capta Padua est, & Exules illam tenent,
Eccer. *Abscede mendax serve,* [a] *mutilatus pede*
[47] *Præmium relatu tolle condignum tuo.*

a M. Mutiletur. Pign. Mulctatus.

SCENA QUARTA.

Nuncius. Eccerinus. Ansedisius. Commilitones.

Nunc. *Ast Ansedisius ecce venit hac.* Eccer. *Hem? quid est?*
Ansed. *Amissa Paduæ Civitas. Hostes habent.*
Eccer. [48] *Amissa vi?* Ansed. *Vi amissa.* Eccer. *Qua vi?* Ansed. *Ferro, fuga,*
Et ignibus, vinci quibus & Urbes solent.
Eccer. *At te superstite, sola quem facies notat*
Illæsa noxium sceleris index tui?
Secede, cui non pœna sufficiat necis.
Commilitones, [a] *nostra quid Virtus petit?*
Animos viriles casus infestus probat.

Com-

a M. Vestra.

---

40 *Stilletque sanies fumus ad summos polos.*
A me litatas victimas tales ferat.

Quomodo *fumus stillet saniem?* Potius *fumum sanies.* Deinde, *fumum stillare saniem*, nonne tapinosis? cum velit, *largum cruorem abundare atra tabe profusum foro?* Ad hæc quis *ferat litatas victimas?* An *pater?* divinare hoc est. Adducor, ut credam, interpungendum sic esse locum hunc, ut post *sanies*, figatur, post *polos*, inducatur diastole, hac sententia: *Stillet sanies*, nimirum è cadaveribus, & *fumus* ipsorum *ferat ad polos tales victimas.* Fumus enim, dum fertur ad auras, videtur quodammodo secum ferre illas res, e quibus evolvitur. Et verò negari non potest, auferre illum, & secum rapere partem aliquam rei combustæ: immo ipse pars ejus est, quod nemo non novit.

41 *Sub lege certa* Ecc. *sed quis hac præpotens movet?*

Statuit in quinto loco amphimacrum: quod non puto ferendum. Si vice *præpotens*, legatur *potens*, omnia in tuto, quanquam jambus eo loci perrarus. Sed noster non tam religiosus. Secunda sedes nonne respuit omnino spondæum? En tibi statim illicò spondæum, eo scilicet versu, qui non longe abhinc,

Videtne excelsus ista, quæ facio, Deus?

Ubi si legas: *celsus*, vitium exturbaveris.

42 *Unius igitur interit multos salus.*

Videtur posuisse *interit*, pro *interimit*, omninò barbarè.

43 *Certaque meritis debita exitia suis.*

Certa producit ultimam propter geminas, quæ sequuntur, vocales. In quinto verò loco habes tribrachum, præter legem.

44 *Proles Philippi generosa Macedonis.*

Claudicant hic quartus, quintusque pedes, trochæus alter, alter jambus, pyrrhichiusve. Admittenda igitur *Veneti* codicis scriptio, quæ *gloriosa* habet, pro *generosa*, constabitque sibi metrica ratio.

45 *Polluere cædibus quot ii mundum suis.*

Ante hunc versum non figendus est punctus, hic enim claudit sententiam. *Polluere* corripit tertiam, ut *steterunt*, *tulerunt*, &c. id genus. In voce *ii* concipienda est συνεκφώνησις.

46 *Subjectus altas incremat portas focus.*

En iterum tibi *focus*, Italico sensu.

47 *Præmium relatu tolle condignum tuo.*

Scribe meo periculo *pretium*, pro *præmium.* Sic enim pro inusitato amphimacro habebis in prima sede anapæstum.

48 Ecc. *Amissa vi?* Ans. *Vi amissa.* Ecc. *qua vi?* Ans. *ferro, fuga.*

Versus hypermeter. Quare sic emendandus.
Ecc. *Amissa vi?* Ans. *Vi amissa.* Ecc. *qua?* Ans. *ferro, fuga.*

Commilit. *Magnamine Princeps, tolle consilium tuis*
Salubre votis. Subitò Paduanos cape,
Verona vinctos teneat, & carcer tuus;
[49] *Mortes minare* [b] *rigidus, & Paduam celer*
Accede, muros milites cingant tui.
Invade trepidos, tolle pendentes moras.
Terror suorum, noster & magnus vigor
Sternet rebelles. Victor optatum feres.
Fortuna Vires ausibus nostris dabit.

b *Apud Cortusium Cap. IV. ubi hæc eadem carmina afferuntur:* Rigidas.

12

CHORUS.

O [50] *Fallax hominum præmeditatio*
Eventus dubii, sortis & inscia
Venturæ. Instabiles nam variat vices
Motus perpetuæ continuus rotæ.
[51] *En atrox Eccerinus citus advolat.*
Assuetam Paduam colla jugo dare
Infestam reperit, jussaque spernere
Vallatam aspiciens agmine circuit,
Ad ripas acies fluminis admovet.
Stat contrà series ordine militum
Inspectans oculis [a] *ora Tyrannica,*
[52] [b] *Convitiatur, arguit, vituperat,*
Infandas rabies ausibus exprobrat.
Postquam nulla Virum spes Paduæ [c] *manet,*
Retrò vertit equum, castraque submovet,
Veronam redit iram exacuens suam,
Ad cædes properat concitus impias,
Captivos Patavos innocuos, fame,
Cæcis carceribus conficit, & siti,
Et vitas adimit millibus undecim.
[d] *Nullis plaustra vehunt agnita corpora,*
Non natum genetrix, non mulier virum,
Agnovere suos, certave funera.
Communes lachrymæ desuper omnibus.
Desunt prædia tot busta recondere.
Corrumpit sanies æthera desuper.
[53] *Spectator quæritur judicii, parùm,*
Dùm restat, Patavum quòd reparet genus.

a *M.* Jura.
b *Carmen hoc extat in uno Cod. Pign.*
c *V.* Movet.
d *Sic in Pign. in aliis omnibus:* Nulla.

ACTUS QUARTUS.

SCENA PRIMA.

Eccerinus solus.

A*dversa vires fortibus præbet Viris*
Fortuna, viles opprimit, pugnat vigor
Adversus ejus impetum. Restat suo
Vincenda Padua tempore. Abscedite retrò.
[54] *Lombardi signis appetit subdi meis*
Gens [a] *tota ab infrà Gallicis degens jugis.*

a *M.* Tuta.

13

SCENA SECUNDA.

Nuncius. Chorus.

Nunc. H*Uc huc venite, quisquis optatum velit,*
[55] *Finem malorum scire, & summo datam*
A *Cælo quietem: Thure placetis Deum*
Juvenes, Senes, Viduæ: colite festum diem.
In [a] *vos ab alto justus respexit Deus.*
Chor. [56] *Tanta ergò nova* [b] *jam breviter expedias* [b] *bone.*
Nunc. *Jam, jam occupata Brixia Eccerinus ferox*
[57] *Favore Cremonensium, rupta fide,*
[c] *Exclusit illos. Pallavicino quoque*
Jam dudum amico mortis insidias tulit,
Spe [d] *ductus alta deinde Nobilium celer*
Movit iter, & fraude Mediolanum petit.
Sed spe Tyrannus ipse delusus sua
In se paratas hostium sensit manus,
B *Sensit Cremonæ, Mantuæ, Ferrariæ,*
Unaque Bossi, & Pallavicini fides
In ejus omnem sponte juratas necem.
Collata ad Aduæ signa fixerunt vadum,
A quo reverti constat Eccerinum loco.
Nec segnis alia parte Martinus gradum
Distulit, & armis plebe stipatus sua
(A Turris alto sanguine educens genus
Martinus audax) egit ancipitem retrò
Senem Tyrannum, dumque convertens iter
Ad flumen Aduam signa, quæ ad pontem, videt
Infesta, quid agat anxius dudum stetit.
Chor. *Quid ille tantis viribus septus* [e] *facit?*
C *Quis vultus, aut actus?* Nunc. *Facit, ut alvo lupus*
Pleno repulsus, dentibus frendens, Canes
Qui cùm latrantes conspicit, multam ferox
[58] *Ex ore spumam mittit, & orbes rotat.*
Chor. *Progredere & ultrà.* Nunc. *Hinc, inde seclusus furens*
Miscere in hostes impares horret manus,
Pons occupatus transitum prorsus negat
Hinc inde, & hostes parte conflictum parant
[f] *Utraque, dignis concitant illum probris.*
Tragula sinistrum missa trajecit pedem
Cunctantis, à qua parte nitatur fugæ.
Commilitones expetit nomen loci.
D Commil. *Hic Adua fluvius, hicque Cassani vadum.*
Eccer. [59] [g] *Heù Cassam, Assam, Bassam! Hic letum mihi*
[h] *Fatale dixti mater, hic finem fore.* 14
Nunc. [i] *Quis fata revocet sensibus fidens suis?*
[60] *Tunc concitatum calcaribus urgens equum*
Viam

a *Pign.* Nos.
b *In eodem deest* Jam, & Bona *pro* Bone *legere est.*
c *M.* Eduxit.
d *Ibid.* Raptus.
e *Pign.* Fecit.
f *V.* Uterque.
g *M.* Heù Casan, Basan, Asan. Hoc letum mihi.
h Fatale dixit Mater.
i *In V. Pro* Nuncio, Auctor *loquitur, & præfert hoc carmen, & Nuncius subdit:* Tunc concitatum. *in P. Desideratur carmen:* Quis fata.

---

49 *Mortes minare rigidus, & Paduam celer.*
Valeat ille Cortusius, qui spondæum in quarta sede nobis obtrudit, dum scribit *rigidas*, pro *rigidus*.

50 *O fallax hominum præmeditatio.*
Chori hujus carmina trimetra jambica sunt, sive Asclepiadæa.

51 *En atrox Eccerinus citus advolat.*
Scribendum *Ecerinus*, metro sic exigente.

52 *Convitiatur, arguit, vituperat.*
Convitiare, argue, vitupera hunc versum: meque auctore exsibila, atque explode ex *Mussati* orchestra; tanquam ἄμετρον, & Musis dormientibus confictum. Est ille quidem jambus, sed ἀπροσδιόνυσος, *neque* enim *erat locus hic.*

53 *Spectator quæritur judicii, parùm.*
Corrige: *queritur*, ut constet versus.

54 *Lombardi signis appetit subdi meis Gens tota.*
Corrige: *Lombarda*, metro, & sententia sic flagitantibus.

55 *Finem malorum scire, & summo datam Cælo quietem.*
Corrige sic: *finem malorum scire, summo & datam Cælo quietem.*

Quanquam ferri etiam potest excusæ ordo scripturæ. Sed non absumere præcedentem *o*, per synalœphen, libertas quidem est; non absumere autem *e*, jam transit in licentiam.

56 Chor. *Tanta ergò nova jam breviter expedias bone.*
Optimi *Pignorii* codex hic non bonus. Nam ut rythmus omnibus suis numeris absolutus sit, retinendum est *jam*: ne tertium occupet locum pyrrhichius. Deinde illud *bone*, respondet Τῷ ἄριστε, vel Τῷ βέλτιστε Græcorum; quo nil frequentius in mutuis alloquiis.

57 *Favore Cremonensium, rupta fide.*
Producit primam *Cremonæ*, nescio quo exemplo. Nec multo abhinc eandem corripuit. In *Mediolanum* quoque producit mediam, quam Canones omnes correptam volunt. Sed noster in propriis abutitur plerumque venia Poëtarum. Sic etiam in *Eccerinus*, modò producit primam, modò corripit, uti etiam tertiam. Primam quoque *Addua* ter corripit in hac pagina, sed unico detracto *d*, tanquam se excusans.

58 *Ex ore spumas mittit, & orbes rotat.*
Corrige: *atque orbes*, vel: *ac orbes*; ne pyrrhichius adulteretur cum jambo.

59 *Heu Cassam, Assam, Bassam! Hic letum mihi.*
Archaïsmus est in hoc versu. In *Cassam* enim, &, *Bassam*, non eliditur ultima, breviaturque, videtur autem servire numerus hic inconditus perturbationi affectus *Eccerini*, cujus nomen, uti etiam *Commilitonum*, præfigendum non fuerat his versiculis. Loquente enim nuntio loqui nam possunt ii, qui etiam absunt, vel perierunt.

60 *Tunc concitatum calcaribus urgens equum.*
Jambus hic, & tribrachus quartæ sedis scribunt dactylo dicam de turbata possessione. Post paulo etiam productam invenies copulam *que*, in *tergaque*.

Viam per undas aperit, & ripam occupat,
Inde inchoatum cæteris pandens iter.
Tunc ordo militum impiger contra stetit,
Cedit ruentes, tergaque dantes viros
Illum sequentes. Capitur Eccerinus statim
Frustra resistens. Unus allidit caput
Fracto cerebro, quisquis is, dubio vacat.
Abductus inde spernit oblatas dapes,
Curas salutis, atque vitales cibos,
Acerque moritur fronte crudeli minax,
Et Patris umbras sponte tartareas subit.
Positum Cadaver tumba [k] Sucini tenet.

k *V.* Suncini.

CHORUS.

[61] *Vota solvamus pariter datori*
Digna tantorum Juvenes bonorum.
Vos Senes, vos & trepidæ Puellæ
Solvite vota.
Venit à summo pietas Olympo,
Quæ malis finem posuit patratis.
Occidit sævi rabies Tyranni,
Paxque [a] revixit.
Pace nunc omnes pariter fruamur,
Omnis & tutus revocetur Exul.
Ad lares possit proprios reverti
Pace potitus.
Supplices renes feriant habenis,
Ictibus crebris domitent reatus,
Annuat votis Deus ut [b] petitis
Virgine natus.

a *Idem* Revisit.
b *P.* Petitus.

ACTUS QUINTUS.

SCENA UNICA.

Nuncius, Chorus.

Nunc. *A parte nulla tutus Albricus sui*
Jam derelictis rebus, ut fuerat parum
[a] Credendus ulli, & creditus nullis fuit.
Zenonis arcem profugus in tutam fugit
Consorte sociaque & sobolis omnis grege.
Posuere castra circiter Montem secus
Urbs ultiones expetens dignas triplex
Tarvisium, Vicentia, Padua. Paribus
Adiere votis altus Azo Marchio,
Reliquique secum Marchiæ illustres Viri.
At spes ut illi nulla præsidii fuit,
Serperet & intro seditio, & urgens fames,
Mortisque metus instans, [b] capitur ultro locus.
O fulmini par hostis irati furor.
Irrumpit agmen tecta sublimis domus.
[c] Hic rapti ab ubere matris Infantis pedes
Carpit tenellum robori allidens caput
Fuso cerebro. Sparsus inscribit cruor
Genetricis ora. Eccerinus occurrit novus
Gladium tenenti, quem puer Patruum vocat
Triennis. Ille, Patruus edocuit tuus
Tradere Nepotibus simile munus suis,
Ait, & patentes gutturis venas secat.
[d] Utque patulo immane populis constet scelus,
Affigit hastæ squallidum longæ caput.
[62] *Corrugat ora repens [e] vigor, & orbes rotat,*
Manum ferentis sanguinis replet lues:
Aliusque tremulum dentibus mandit jecur.
Hæc masculinæ prolis Albrici horrida,
Sic dira, & atrox triplicis clades fuit.
Utque Arce summa Albricus in populi manus
Venit, paranti falsa jam Vulgo loqui
Ponitur apertæ subditum frænum gulæ

a *M.* Credendum ulli, & creditus unus fuit. *In V. desideratur* Ulli.
15
b Ultrò capitur locus.
c *Pign.* Hinc.
d *V.* Ut.
e *M.* Rigor.

61 *Vota solvamus pariter datori.*
Sapphici versus, atque Adonii.
62 *Corrugat ora repens vigor, & orbes rotat.*
Lego: *rigor*, pro *vigor*, cum codice *Mussatorum.*

A
Ducto, ut suorum vivus inspectet neces.
Et ecce thalamo rapta de summo, feris
Abstracta turbis Uxor Albrici venit
Cælo refusis lumina intendens comis.
Strictus [f] revinctas funis arcebat manus.
Ab inde quinque Virgines tractæ simul
Ante ora Patrum crinibus fusis erant,
Devota proles ignibus. Circumstetit
Hos Vulgus [g] omnes exprobrans actus truces.
Ut ad cubile belluis pressis stetit
Circum rapaces turba venatrix lupos,
Patrata memorans damna, & adducens canes,
A cæde gratas sponte subducens moras.
B
Chor. *Procede, nobis pande supplicii modos.*
Nunc. *Ardebat alta roboris magni strues,*
Odore piceo subditæ exundant faces,
Pinguisque stipites alit [h] olivi liquor,
Atramque nubem fumus ad cælum [i] facit.
[63] *Fulgur superni murmurat ad instar toni,*
Dabantque gemitus antra, ne quisquam neget
Intro subesse Numen inferni Jovis,
Erant caminis ora, quæ flammas vomunt.
O misera sors parentibus spectabilis!
[64] *Ordo innocentum [k] ponitur [l] in igne prius.*
Incendit urens ut puellares sinus,
Tetigitque flavas ardor infestus comas,
C
Retro resiliunt cassa quærentes Patrum
[65] *Præsidia; [m] innocuis hi sed amplexus negant.*
Ut vana spes per ambitus illas vagè
Egit furentes, subito violentas manus
Injecit ardens lictor, & Matrem trahens.
Una [n] Parentem subdit, & Gnatas [o] rogo.
Chor. *Quo Filiarum, & Conjugis vultu necem*
Albricus, etsi non loqui poterat, tulit?
Nunc. [66] *Volvebat atrox, [p] veluti alludens, caput,*
Ut parvipendat nutibus pandens suis.
Chor. *Quis finis ejus, fare, supremus fuit?*
Nunc. [q] *Tum plura stantem tela certatim Virum*
D
Petiere, [r] pressit unus in dextrum latus
Gladium, sinistra parte qui fixus patet.
Per utrumque vulnus largus effluxit cruor.
[67] [f] *Effulminat spatulis alius ense tenus,*
Cervice cæsa murmurat labens caput.
Stetitque titubans truncus ad casum diu,
Donec minutim membra dispersit frequens
Vulgus per avidos illa destribuens Canes.

CHORUS.

[68] *Hæc perpetuo durat in ævo*
Regula Juris. Fidite Justi.
Nec

f *V.* Renitas.
g *Idem* Omnis *pro* Omneis. *Alii* Omne.
h *V.* Olivæ.
16
i *Mel.* Jacit.
k *V.* Imponitur.
l *M.* In ignem.
m *V.* & *M.* Nocuis his.
n *Sic M. & sanè melius, quam in V.* Patenti.
o *Pign.* Foco.
p *V.* Sicuti.
q *Pign.* Tunc
r *Desiderantur hæc in Pign. Usque* Sinistra.
f *M.* & *P.* Effulminat spatulas ensem tenus, *Pro* Ensem tenens.

63 *Fulgur superni murmurat ad instar toni.*
E
En iterum tibi barbarismum Italicum in voce *toni.*
64 *Ordo innocentum ponitur in igne prius.*
Lego cum codice Mussatorum: *in ignem*, manuductus à metro.
65 *Præsidia; innocuis hi sed amplexus negant.*
Non potest ferri illud: *innocuis.* Aliter dactylo cederet secunda sedes. Quare cum *Veneto*, & *Patavino* codice primo lego: *nocuis*, cum excuso vero *hi*, ea sententia: *Parentes negare amplexus liberis nocuis*, hoc est *ardentibus*, *seque comburentibus.*
66 *Volvebat atrox, veluti alludens, caput,*
Ut parvipendat nutibus pandens suis.
Ultima *veluti* non eliditur. *Parvipendere* autem si gaudet privilegio compositorum nominum, bene agitur cum rythmo: sin minus, claudicabit pes secundus.
67 *Effulminat spatulis alius ense tenus.*
F
Non potest legi: *ense*, ni choræum quinto loco recipiamus. *Spatulas* autem posuit, reor, pro *humeris*; quas vulgò dicimus *spalle.* Græci *spathas* in homine dicunt *costarum ossa*, *vel costas ipsas.* Et Hippocrates vocavit *spathas τὰς ὠμοπλάτας*, *scapulas.* Versum Mussati sic legerem: *Effulminat spathulis alius ensem tenens*; quæ posterior emendatio referenda accepta Scholiastæ doctissimo.
68 *Hæc perpetuo durat in ævo.*
Perrarò apud *Græcos* chorum stabilem quintum in tragœdiis offendes; *Seneca* apud *Latinos* in unica *Hercule Oetæo* id admisit: quem *Mussatus* in unica imitatus & *Eccirinide*;
atque

A *Nec, si quando forsitan ullum*
Quemquam nocuum Fors extollat,
Regula fallit. Consors operum
Meritum sequitur quisque suorum.
Stat judicii conscius æqui
Judex rigidus, Judex placidus,
Donat justos, damnat iniquos.
Haud hic stabilis desinit Ordo.
Petit illecebras Virtus supernas,
Crimen tenebras expetit imas.
Dum licet ergò, moniti stabilem
Discite legem.

atque ita imitatus, ut non solum eodem carminis genere sit usus, sed eodem quoque numero versuum. Sunt autem hi Anapæsti tetrametri acatalecti Archilochii; uno dempto extremo, Adonio. In illo tamen: *Petit illecebras virtus supernas*, videtur esse vitium pede in ultimo, ni legas: *superas*.

Hæc ea sunt, quæ sparsim in *Eccerinide* levia quidem, & quæ mei tenuitatem ingenii deceant, animadverti. Quæ verò de tota tragœdia mihi sedeat sententia, breviter effabor. Primò *Eccerinum*, atque *Albericum* fratres eos esse non puto, ut tragœdia de iis commode scribi possit: cum tyranni fuerint immanissimi, & profligatæ malitiæ. Cum enim tragœdia misericordiam commovendo, atque timorem, ab hisce affectionibus animum purgare debeat; juremerito ab hoc removentur effectu & pessimi, & optimi virorum: illi quidem, quia cum ipsos ex merito infortuniis mactari videamus, haud quaquam nos miseret, neque idem nobis eventurum timemus, cum quisque se illis meliorem existimet: hi autem, quia cum injuria malè habitos intelligamus, divinæ potius irascimur justitiæ, atque in ἀθείαν ferme delabimur, quam illorum misereamur. Timor autem ab his quidem emanare possit, quia cum sanctissimis etiam viris miserias expetere videamus, argumento à majori ad minus nobis quoque ipsis timemus: quanquam iræ stimulus ille, qui nos in Deum irritat, sensum hujusce timoris vel tollit, vel moderatur. Atque ea de causa minus in re tragica sibi permittunt, & venia magis digni sunt ii, qui optimos, quam qui pessimos inducunt viros, in quos miseratio cadere, atque timor debeant. Quo fit, ut *Eccerinus*, atque *Albericus*, ut pejoris notæ homines, & cum tragœdiæ proposito pugnantes, merito, ni fallor, ab illius constitutione sint eximendi.

Fabulam quoque integram, suisque partibus constantem, minimè censeo. Licet enim in ea contingat περιπέτεια, quia tamen in viros cadit scelestissimos (nam de innocentibus *Alberici* filiis, atque uxore non est, ut ratio sit habenda; cum ii extra agonem sint ferè positi, & quædam quasi fabulæ appendix) inanis quodammodo evadit, & sui effectum officii amittit. Ἀναγνώρισις profectò nulla inest. Fabula præterea unica solis periodo, quod usu, & arte receptum, non modo non continetur, sed multos ea continet annos: cum ab *eversa pretio Padua*, ut in Actu secundo habetur, incipiat; & in *Eccerini*, *Albericique* nece terminetur. Amittitur interim *Padua*, quod in *Actu* 3. *Sc.* 3.

B Itur illò, frustra ea tentatur, *Veronam* reditur, absumuntur undecim *Paduanorum* millia; quod in *Choro Act.* 3. *Eccerinus* occupat *Brixiam*, grassatur *Mediolanum*, re redit infecta, occurrit hostibus ad *Adduam*, pugnat, funditur, capitur, moritur; quod in *Act.* IV. Obsidetur arx *Zenonis*, vi capitur cum *Alberico*, ipseque cum suis internecione deletur; quod in Actu postremo. Quæ quis non videt multorum curriculo accidisse annorum? Gravissimè quoque peccatum est adversus fabulam dramaticam, admiscendo illam cum exegetica, id quod in superioribus dictum est. Ad hæc major fabulæ pars agitur per nuncios, quos omnes per Actus, primo excepto, inducit: quod vitium est in œconomia non leve.

Quod autem ad mores attinet, moratam censeo, prædicoque tragœdiam. Per totam enim fabulam quisque C suum servat ingenium. *Eccerinus* teter, immanis, contemptor Deorum, atque hominum, devotus ubique malo dæmoni, audax, interritus, & ipsa quoque in morte acer, ac sibi ipsi crudelis. *Albericus* ejusdem notæ, utpote ex eodem prognatus semine, & in filiorum, conjugis, suique adeo nece intrepidus, atque invictus. Huncque veraces, & in affectum dati popularem, ac pium. Chori *nil intercinunt, quod non proposito conducat, & hæreat aptè: Favent bonis: regunt iratos: amant pacare timentes: laudant justitiam, legesque tegunt commissa: Deos precantur, ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.*

Ad sententiam quod pertinet, in eo, quod moribus congruit, laudem quidem meretur. Majorem tamen δεινότητα, & τραγικώτερόν τι quis desideret.

Loquutionem barbara tempora, in quibus fuit con- D structa, non excusant modò, sed & commendant.

FINIS ECCERINIDIS, ET NOTARUM AD EANDEM.

17

ACHILLEIS,

TRAGOEDIA ALTERA.

PERSONÆ TRAGOEDIÆ.

HECUBA.	ACHILLES.
PRIAMUS.	AGAMEMNON.
PARIS.	MENELAUS.
CASSANDRA.	CALCHAS.
NUNCIUS.	SATELLES Paridis.
CHORUS Trojanorum.	CHORUS Græcorum.

ACTUS PRIMUS.

SCENA UNICA.

Hecuba, Paris.

*

Tragœdiam hanc debemus Manuscripto Patavino *Codici* Mussatorum, *in quo post* Eccerinidem. *Albertini scripta, etsi styli diversitas Scriptoris alterius calamum referre videatur, qua de re fusius in Notis.*

Hec. O *Conjugales horridas Trojæ faces,*
Quas profuga conjux numine infausto tulit,
1 *Thalamos secutas regius puppes cruor*
Cujus pelasgas solvit? Immites Deos
Placare potuit cæde virginea cohors
Argiva, ratibus mille suffecit caput.
Hinc Xanthus alto sanguine immixto fluens
E *Iliaca pulsat maria, purpureas vehit*
Simois procellas cæde, nec dudum labat
Fortuna belli. Victor Atrides premit
2 *Mœnia Deorum clara, quæ Phœbus chely*
Struxit canora. Sævit armigera potens
Europa classe, quælibet nostra lues
Affligit Asiam. Vincimur bello Phryges.
Sed major Hecubam torquet infaustam dolor.
Nocturna non me, nec fovet lucis quies.
3 *Hic fortis Hector, mille quem metuunt rates*
Ad-

* NOTÆ AD ACHILLEIDA.

Actu primo, Scena unica.

Scenæ hujus versus jambici sunt trimetri acatalectici.

1 *Thalamos secutas regius puppes cruor*
Cujus Pelasgas solvit? Tollerem interrogandi notam.

F 2 *Mœnia Deorum clara, quæ Phœbus chely*
Struxit canora. Nimis fortasse placeat sibi Poëta in hoc commento, quod hoc eodem in actu ter inculcat; nam paulo post appellat Ilium *arces inclytas Phœbi Lyra*; & in Choro sic ad Phœbum,

Ades ô Titan, defende Lyra
Mœnia placido structa canore.

3 *Hic fortis Hector*, usque ad: *matris dolor.* Nutat hæc sententia, quid enim esset *Hic Hector*: *Troilus. Hinc matris dolor?* Uno duntaxat puncto expuncto, quod post *casus* fixum est, locum hunc sartum tectum præstabis; ea men-

Adhuc jacentem, Graja qui solus fugans
Tot regna curru celsus aurato stetit:
4 a *Auspicia* 3 *Troilus Hectoris bello gerens*
Achillis ense cæsus. 3 *Hinc Matris dolor.*
4 b *Astus Ulyssis, Thetidis & claras fleo*
Nimium latebras. 5 *Ilios periit decus,*
Hectorea traxit membra Thessalici Ducis
Extincta currus, pondere excelso rotæ
18 *Tremuere, laceras vidimus Gnati comas,*
Emptumque Priamo corpus. En Hector sat est,
Millena cujus classis extimuit facem.
Sed sobolis altæ Troilus clarum genus
Achillis ira jacuit. O dirum nefas!
Adeste, adeste summe Dominator poli,
Trisulca cujus tela jaculantur manus,
Numenque Phœbi, tuque qui pelagus regis
Neptune, quorum Troja munitu viret.
Quid misera luctu, 6 *quæstibus volvis diem?*
Non damna fletus reparat. Extincti jacent.
O segnis Hecuba? 7 *pateris ultrici manu*
Carere natos? Sceptra dum Priamus gerit
Inimica Danais, perage, quod Natus jubet.
Par. *Quid tacita volvit pectore ardenti parens*
Flammata vultus? Regiam frontem quatit,
Phœbigera Virgo qualis impulsu Dei
Lacerata crines, qualis aut Mænas furens
Percussa Baccho, fronde pampinea comas
Impressa fervet, auget atque iras dolor.
Regina, quis te versat amentem furor?
Quisve urget æstus? 8 *Cohibe vesanum impetum.*
Vicere nondum Dorici Trojam Duces;
Sed sceptra Priamus munus c *Alcidis gerit.*
Hec. *O summa Juno, conjugis soror tui,*
Regina cæli, tuque, quam Phryges colunt,
Armigera Pallas, prosperum tandem mihi
Placate fessæ Numen. Hoc testor Deas,
Quibus negavit munus Idæas premens
Sedes cruentus Arbiter notus sibi.
9 *Phœbæa nondum sparserat lampas diem;*
Sed plaustra sicci volverant molem jugi,
10 *Solusque claro Lucifer stabat polo,*

a Legerem lubentius: Auspicio T. H. bellum gerens.
b In M. S. Haustus.
c M. S. Alcidæ.

mente: *Hic Hector, Troilus hinc matris dolor*, scilicet sunt. Congrue deinde sequitur.

4 *Astus Ulyssis, Thetidis & claras fleo Nimium latebras.* Cum enim *Achilles*, qui *Hectorem*, ac *Troilum* ceciderat, horum causa malorum *Hecubæ* fuisset, eorum tamen caput, atque origo videri poterat *Ulysses*, qui *Achillem* in *Scyro* inter virgunculas muliebri sub veste latitantem cognovit, & *Græcorum* in *Trojam* expeditioni adjunxit. Queritur ergo Hecuba de *astu* Ulyssis, deque *Thetidis latebris nimium claris*, hoc est, de frustra occultato filio. In versu autem:

Auspicia Troilus Hectoris bello gerens,

Omnino legendum, *auspicia*, non *auspicio*, quod nonnulli malunt. Secunda enim sedes non admittit spondæum, neque dactylum. Deinde quid sibi vellet, *gerere bello auspicio Hectoris?* Animadverte autem in eodem versiculo, vel Græcismum in correpta quantitate primæ *Troilus*, vel anapæstum in tertia sede, quod semel admisit *Seneca*, prout superius annotavimus.

5 --- *Ilios periit decus.* Non memini me vidisse, *Ilium*, hac inflexione, nec reperiri etiam puto; ac proinde legerem *Ilii*.

6 --- *quæstibus volvis diem?* repone *questibus.*

7 --- *pateris ultrici manu Carere natos? Sceptra dum Priamus gerit Inimica Danais, perage quod natus jubet.* Melius, *quod nati jubent.*

8 --- *Cohibe vesanum impetum.* peccatum hic in canonem jambopœiæ, spondæum quarta in sede ponendo.

9 *Sed plaustra sicci volverant molem jugi.* Appellat *siccum* Aretøn *jugum*, quod in mari nunquam eæ se tingant. Qua de re satis trita mirum, quam sibi plaudat Poëta, cum tertium paucos intra versus id repetat: ait enim paulo ab his: *Sicca dum fluctu carens lucebit Ursa*: tum verò:

Arctos pontus asperget.

10 *Solusque claro Lucifer stabat polo.* Respexit fortasse ad Ovidianum illud (nimirum in verbo *stabat*)

-- diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit
Lucifer, & cœli statione novissimus exit:

A *Exigua somni tenuit afflictam quies.*
Ecce ima tellus fremuit, & cæcum Chaos
Laxavit ora, fulgor invasit domum.
Tunc umbra Juvenis patuit Acherontis vado
11 *Emissa Priami spontè, non qualiter trahens*
Dardania secum castra, & ultrices manus
Gestare cupiens; crine sed sparso jacens,
Cruore fusus, inquit: Ignavi Phryges
Jacete segnes, Hecuba tu dormis? pares
Erramus umbræ, spernit ac nostros Charon
Gestare Manes, nullus est natis locus.
Vagamur. Hector Paridis ultricem petunt,
Tuusque dextram Troilus. Dudum negas?
B *Remeabit ille, cujus Hectoreo graves* 19
Sonuere currus pondere, Argolici feret
Partem triumphi, sospes ac victor suum
Natum reviset, orba quo defles tuos.
I, perage. Achilles decidat fratris manu.
Tunc horror artus alligat, sanguis gelu
Victusque torpet. Misera sed natum sinu
Retinere volui, fugit amplexus celer.
12 *Magnanime Priami stirpe regali trahens*
Nomen superbum, cujus ingentes, Paris,
Animos Atrides sensit, ac luget minor,
Te poscit Hector, ripa quos tristis tenet
Errante gressu, ac Troilus. Natis quidem
C *Puppis negatur, negligit fratres Charon*
Adhuc inultos, vindicem dextram petunt.
Par. 13 *Regina Phrygum, mentis est error vagas*
Umbras putare, dextra si vindex abest.
Mortale quidquid corpus ad lethum trahit,
Haud parcit animæ, vita cum refugit nihil
Est, umbra. Miseros ignifer postquam rogus
Consumpsit ardens, spiritus moritur simul.
Quid cæsa tauri colla ferventi rigant
Cruore tumulos? vana nos movet fides.
Placare nullo credimus d *manes loco.*
At sola superest fama Virtutis, meos
Hæc ipsa Fratres servat, hac vivet diu
D *Animosus Hector, sicca dum fluctu carens*
Lucebit Ursa, pulchra dum Phœbum dies,
Et Nox sororem sentiet, Mundi vices
Dum volvet annus. Tantali lusor latex,
Pomigeraque arbor, Sisyphum lapis gravans,
Celerique cursu raptus Ixion rotæ,
Alesque Titii jecore fœcundo furens,
Et cæca Ditis regio, ac pinum manu
Furibunda gestans angue mortifero Cohors,
Tricepsque custos Tartari, Charon senex,
Inanis iste rumor, hoc certum puta.
13 *Umbris quæ vita corpore extincto datur,*
E *Aut læta campos quærit Elysios statim,*
Quorum reverti clara prosperitas vetat,
Aut Stygia quærit protinus tristis loca.
Quicunque Manes vidit infaustos semel,
Ditisque pavido regna tentavit pede,
Superna nunquam tetigit. Hoc nulli vacat
Exire regno, generis humani capax
Vorago prohibet, demit ac nostri palus
Lethæa curas; magna, sed fateor, Parens 20
e *Nati voluntas Troili visum putat.*
Imago somni mentis affectus capit.
Compesce diros impetus, temet doma.

Hec.

d In M. S. Vivens.
e M. S. Natis.

F Vel etiam dixit *stabat*, quia Planetæ non scintillant.

11 *Emissa Priami sponte, non qualiter trahens* &c.

Hic amphimacer creticus quintam possidet sedem, quod est anorme. Tu corrige: *qualis.*

12 *Magnanime Priami stirpe regali trahens Nomen superbum.* Effectum ex illo Senecæ: *O clarum trahens à stirpe nomen regia.* In Herc. Furen.

13 *Regina Phrygum*, &c. Vitium est in mensura secundi pedis, qui pyrrhichius est pro jambo. Corrige: *Phrygium*, & bene actum erit cum quantitate. Quæ in secundo itidem loco laborat, spondæum pro jambo statuens eo versu:

Umbris quæ vita corpore extincto datur.

A Hec. *Ignave miles, cujus est tantum stupro*
Impensa virtus, raptor alieni thori.
Quas Ithacus ultra posset, aut doli comes
[f] *Perferre fraudes. Fingis hoc? Magna est quidem*
Generosa virtus Paridis haud Hecubæ satis.
Quum currus ingens Thessalus magnum trahens
Lustraret arces inclytas Phœbi lyra
Hectora, jacebas Conjugis raptæ sinu
Pudenda proles Venere tum solum potens.
Bellum recusas dedecus tantæ domus?
Fraterna non te funera, aut matris preces
Hecubæ movebunt? Pateris erranti gradu
Fratres vagari degener, Patre inclyto
Indigne Priamo? Nulla te pietas movet?
Quisnam peremptor Hectoris magni fuit,
Nisi tæda Paridis? Par. *Causa Danaidum est bona.*
Ubi causa justa deficit, virtus perit.
Hec. [14] *Ego non aperto bella quod Marte* [g] *ingeras;*
Sed fraude Achillem perime. Par. *Qua tantum*
Ducem?
Hec. *Amore claro nobilis Polyxenæ*
Furibundus ardet, Virginem thoro petit.
Promissa thalami jura fraudabunt Virum,
Fictusque templa continget Priami gener
Phœbæa inermis, gente desertus sua.
Cohorte primum cinctus armigera latus
Limen tenebis, hostis in Templo cadet,
Cecidere cujus Troilus, & Hector manu.
Par. *Licet ira Achillis morte satiari queat,*
Odiumque nostræ pestilens domus ruat
Paridis sagitta, fine quo cernas tamen.
Fortuna semper impetu primo favet,
Extrema Virtus cernere est. Video, intuor
Quidquid sequetur. Comprime ardentis tuæ
Mentis furores, bella si juvant, cadat
Patriæ ruina, Dardanæ gentis cruor;
Salvanda sed si Troja te magis juvat,
Soror est jugali Thessalo Polyxena
Tradenda thalamo, fictus haud Templum gener;
Sed verus intret. Sceptra qui potens gerit,
Thessalica cujus arva sub regno jacent,
Parentis altum sanguine extendat genus,
Pelagique Divæ. Magna nos clades premet,
21 *Argolica semper bella, Divorum furor,*
Hostilis ardor, fraude si Ducem obruas.
Si parcis hosti, sancta si Pietas placet,
Tibi ipsa parcis, Patriæ, & Priamo simul,
Servare Patriam quælibet laudat fides.
Natam pelasgæ Rector Atrides suam
Gentis dicavit, crimen extinxit cruor
In sacra missus jura, qui sacrum fuit;
[15] *Sed Nata sospes publica Genti dedit*
Nostræ salutem, sanguinis stringet vias
Trojæ fluentis hostis, Alcides tenet
Junonis Heben conjugem victor Polo.
Parcendo parcis, talis Hymenæus potest
Firmare Trojam. Hec. *Conjuge oppressam tua!*
Thalamos Achillis patiar impleri meo
Inulta fœtu? Virgo pollutas manus
Fratrum cruore sordido tactu feret?
Parentis utero fata voluissent tuos
Sine luce fusos Nata, si tales Deus
Thoros ministrat. Ante sublimes reget
[h] *Noctivaga soror currus Numinis Clari,*
Triviæque Phœbus, fervido seges mari
Nascetur, Arctos pontus asperget, rates
Fessas Carybdis ore placato trahet,

f Forte: Proferre.
g Melius: Geras, & desideratur: Opto.
h Longe Mel. Noctivaga currus Numinis clari Soror.

14 *Ego non aperto bella, quod Marte ingeras.* Quidam docti viri melius esse ajunt *geras*, quam *ingeras.* At ratio jamborum metrica id non admittit, quæ trochæos excludit omnino. Deinde *ingerere bellum* idem est atque *inferre*; ut non videam, quare mutato opus sit.

15 *Sed nata sospes publica genti dedit. Hostiæ salutem.* Ratio & metri, & sententiæ *publicam* legi flagitat. Pro *dedit* autem, longe melius *dabit.*

Et Scylla, mites sentient agni lupos,
Tigres Juvenci, flamma [i] *conjunget mari,*
Occasus Orbi lucidum mittet diem,
Ortusque merget, Xanthus ad fontem retrò
Labetur unda sanguinem varium gerens,
Fidemque cæli Phœbus agnoscet, manus
Perfracta junget fila, quam thoro sinam
Jungi Pelasgo sanguinem claræ domus.
I Nate, Priami callidam cædem exstrue?
Par. *Seditio Regem non decet.* Hec. *Quidquid licet.*
Par. *Servare Regis maxima est virtus fidem.*
Hec. *Fides ab alto regio distat lare.*
Par. *Eruere Patriam Regis est culpa impii.*
B Hec. [16] *Tyrannus hostem vilis haud ultus sinet.*
Par. *Hosti salutem denegans tibi negas.*
Hec. *Non dura Mors est, odia quæ secum trahit.*
Cur nunc moraris? Par. *Fraudis occultæ pudet.*
Hec. *Cædem occupato sola promittit dies.*
Par. *Si tantus ardor pectus inflammat parens,*
Peribit Hostis, victima ut Templis cadet.
Jam jam Satelles tale conjugium Duci
Referat Pelasgo, templa confestim petet.

i Melius: Jungetur.

[17] CHORUS TROJANORUM. 22

O Magne Tonans, ardua cujus
[17] *Dextra fulmen quatit æthereis*
C *Viribus actum, Genitor Superum,*
Hominumque simul, cujus Numen
Elementa gravi compressa Chao
Solvit, proprio jussitque loco
Sistere quidquid prius humanum
Presserat orbem. Se tulit arces
Ignis in altas, vicinus ei
[17] *Stetit angustas Aër atque vias*
Subiturus, Humum cinxit Pelagus.
Nunc Dardanias respice Gentes
Tandem fessas, [17] *millena para*
Fulmina [a] *puppis Trojana premes*
D *Ardeat omnis, concussa manu*
Mille carinas rutilante Jovis
Feriant Danaas fulmina. [18] *Quidquid*
Immune fuit fatis [18] [b] *Hectoreæ,*
Igne Tonantis majore cadat.
[19] *Tu quoque ô Cæli Regina fave,*
In-

a Forte: Pubes, vel Puppis Trojana promens.
b Intellige: Manus.

16 *Tyrannus hostem vilis haud ultus sinet.* Melius *ultum*; ea sententia: *vilis tyrannus hostem sinet inultum.* Cicero: *Cur hunc esse inultum tamdiu sinis?*

17 Chori hujus versus anapæstici sunt. Sed statim vitium habes in secundo; quod ut eluatur, lege *dextera*, pro *dextra.* In illo verò:

Stetit angustas aër atque vias,

E Abundat una syllaba. Emendabis, si pro *atque* repones *ac*, vel *&*, quamquam versus mihi suspectus. In iis autem:

--- Millena para
Fulmina puppis Trojana premes
Ardeat omnis.

Mendum subest omnino, quod aliis tollendum relinquo. Certè quod viri docti substituunt *promens*, pro *premens*, id metrum respuit.

18 --- *quicquid*
Immune fuit fatis Hectorea,
Igne Tonantis majore cadat.

In versu illo:

Immune fuit fatis Hectorea.

Læsa est quantitas. Ad illud antem *Hectorea*, jungi volunt *manus*; quam suaviter, alii viderint. Tu meo periculo pro *fatis Hectorea*, lege: *facis Hectorea*; hac sententia:
F *quacunque naves Græcorum superfuerunt igni Hectoreo, cadant modò igne Jovis majore.* Nonne vides, *majorem ignem Jovis* referri ad minorem Hectoris? An nescimus, Hectorem intulisse ignem navibus Achivorum? Sed & hic ipsus Poëta meminit hic pauculos post versus Hectorei hujus incendii, dum inquit: *robur Phrygiis Gentibus Hector, Trojaque decus, Millena facem cujus timuit Argiva ratis.* En tibi *fax Hectorea*, ad alteram hanc prælucens. Sed & rationi metricæ sic erit consultum.

19 *Tu quoque, ô cœli Regina fave.* Obliteramus *ô*, metro id exigente.

Inclyta Juno, cujus thalamos
Juppiter intrat. Tu Gorgoneis
Armata veni Pallasque minis,
Vel mitte tuum nimbo aurifero
Fratrem genitum. Sic Argolicos
Horrore Duces pressos retine,
Semper in arvis qui cæde madent.
Et tu, nitidum radiate diem
Qui lucifero revehis curru,
Fessusque diem mergis in undis
Ades, O Titan, defende lyræ
Mœnia placido structa canore.
Sorte secunda Neptune potens
Passus Grajas per regna rates
Mille Iliacos quæsisse [c] *sua* — c *Mel.* Tua.
Muros, cur non infesta petens
Mœnia Divum puppis tumido
Ponto jacuit lacerata? Tamen
Nos auxilio, quos tua cingit
Zonaque Phœbi, defende tuo, — d *Malè in M. S.* Rubor.
Licet hoc tardè Neptune feras.
Jam jam cecidit [18] [d] *robur Phrygiis* — e *Idem* Hectorque Trojæque
Gentibus [e] *Hector, Trojæque decus,*
23 *Millena facem cujus timuit*
Argiva ratis. [20] [f] *Qui Troile te* — f *Mel.* Quid.
Inclyte referam, vicesque tuas?
Post mala [20] *quæstus verberat auras.*
Soror ô claræ lucisque Dei,
Insula jacuit firmata quibus,
Partumque tulit, te virgineus
Placare cruor læsam potuit
Crimine Cervæ. Si tota luat
Græcia pœnas, vix extinguet
Scelus exiguo sanguine missum.
O Diva fave, mœnia serva — g *Forte.* Clari.
[21] *Fratrisque tui veneranda* [g] *Cæli*
Tu Dive potens, qui bella regis,
Vota Iliacæ suscipe gentis,
Rege Dardanias Marte secundo
Aciesque, tuum Troja precatur
Numen, Achivas sterne catervas.
[22] *Sed nunc sacris placanda Divum*
Numina nostris, Superumque colat
Quælibet aras Trojana cohors.

[23] ACTUS SECUNDUS.

SCENA UNICA.

Achilles, Satelles Paridis.

Achill. *Regem Deorum Maximum quisquis putat*
Cæli Tonantem, fulmine & sceptro manus
Armata cujus Orbe concusso furit,
Errore mentis fallitur quidem invio.
Est namque major, falsa quem Mundi fides
Vocat minorem, tela qui gestat Puer
Virtute varia. Celsus hic alis volat
Quacunque Titan lucido curru nitet.
Quam sæpè novit Juppiter Dei!
Vicere fulmen tela puerili manu
Librata, quamvis impetu tanto furens
Descendat, urat. Contulit quidquid parens,
[a] *Hic tela mittit, vulnus inclusum latet,* — a *Mel.* Huc.
Tectusque membra pestilens ignis vorat.
Dominatur Orbi pariter, & Cælo potens.
Testorque Achilles Numinis tanti fidem,
Viresque teli, cujus auratum gerit 24
Arundo pondus. Ecce victorem diu
Me Troja sensit, labitur Xanthus meo
Mutatus ense, Gentis Argolicæ pavor
Excelsus Hector fratre permixto jacet.
Obscura cæde Memnonis fulsit Parens
Pietate liber Telephus nostram tulit
Iram negando Mysiæ nobis iter:
Tamen Cupido superat. O quantum meo
Amoris iste pectori affigit puer?
O Nata Priami, causa bellorum tibi
Jam cedet Helena vultibus claris nitens.
O Spes Achillis, quando te nurum [b] *ciet* — b *Forte* Ciens.
Thetis jugali Thessalo junctam thoro
Vocabit, [24] *unam Gentibus pacem dabis.*
Uterque voto supplici Divos rogat
Hoc populus. At nunc propius advexit gradum
Paridis Satelles, nostra qui signa appetit
Hymenæa lætum voce sublimi canens.

Satell. *O clara proles Thetidis, ô Phrygum timor,*
Utrasque fama cujus invasit domos
Generosa Phœbi, classis Argivæ decus!
Tibi Troja supplex nobiles tendit manus,
Ensis cruore cujus irrubuit tuus,
Humilique pacem quæritat voto duce,
Ut sæva cædis jaceat hic tandem sitis.
Satis hausit ira sanguinis, ferro manet
Spoliata vestro Troja. Te generum vocant
[25] *Priamusque & Conjux Hecuba, tibi regno parant*
Dotare Natam. Quilibet vetus furor
Pellatur animo. Templa te Phœbi manent.
Regalis illic turba conjugium parat
Firmare Sacrum. Perge. Cur dubitas diu?

Achill. *Optata quamvis* [c] *fulserat nobis dies* — c Fulserit *Mel.*
Et vota placidi [d] *sumpserunt diù; tamen* — d *Melius, & hic:* Sumpserint Divi.
Non conjugale tempus hoc fieri vetat.
Ut flamma pelago, Marte sic [e] *distent faces.* — e *& hic:* Distant.

Satell. *Erras, jugalem tempus hoc tædam petit.*
Quùm sævus Urbes excitat belli furor,
Strictique fervor ensis in Gentes ruit,
Tunc pacis opus est. Bella si semper gerat
Mortalis ardor, ulla [f] *ne crescat Venus,* — f *Fortè:* Nec.
Peribit Orbis. Pastor amittit gregem,
Qui semper aris victimas cædit sacris,
Pecusque nullum reparat. Extingui solet
Vetus ira tædis. Unicum Priamus gerit
[26] *Solamen animo, nullæ quod tantum rates* 25
Tulere generum. Fateor hoc Regem fovet
Senio gravatum debili, afflictum malis.
Quod magnus Hector, Frater atque audax nimis
Jacuere, thalamo pensat hoc. Tantum dabis,
Quantum abstulisti. Priamus Alcidæ capit,
Exempla, quamvis unico distent loco.
Victo pepercit Hercules. Priamus Duci
Si læsus iram ponit, hoc magis decet,
Qui læsit arma. Regna submittet tuo
Regenda sceptro, prole nec vili genus
Angustus hausit; genere sed claro nitet.
I Thetide dignam conjugem Nurum pete.
Quicunque dona negligit semel Deum,
Mox vota surdis auribus cælo dabit.

Achill. *Odiosa cunctis facere sibi soli est nefas.*

Satell. *Danaisne?* Achill. *Danais.* Satell. *Longa quos belli mora*
Patrio carentes detinet fessos lare
Sævus juvabit bellicus semper labor?
[27] *Credas precari* [g] *cælitem pacem Deos;* — g *Forte:* Cælites.

Sed

20 *Quid Troile te, Inclyte referam, vicesque tuas?* male se habet quantitas in prima syllaba *vices.* In sequenti autem versu pro *quæstus*, lege *questus.*

21 *Fratrisque tui veneranda cœli.* Neque *cœli*, neque *clari*, quod placet quibusdam, legi potest; metro scilicet refragante. Quare aliud comminiscendum.

22 *Sed nunc sacris placanda Divum Numina nostris.* Pro *divum*, repone *Deum*; metri ergò.

23 Actus secundi versus ejusdem sunt notæ, ac primi.

24 -- *unam gentibus pacem dabis.* Melius, *una.*

25 *Priamusque, & conjux Hecuba.* Corrige, *Priamusque, conjuxque Hecuba*; secus, non bene agetur cum quantitate.

26 *Solamen animo, nullæ quod tantum rates &c.* Habes hic spondæum in loco pari, scilicet in quarto.

27 *Credas, precari cælitem pacem Deos.* Malunt nonnul-

Sed multa pectore regius celat timor.
Tali salutem fata posuerunt thoro
Utriusque populi, sanguis hoc sistet fluens,
[28] *Optata perage, nimium præstat favor.*
Achill. *O quam libens Fortuna, seu cæli favor*
Parem superno vexit Æacidem Jovi!
Quid Marte gentes obrutas nostro loquar?
Mihi cessit omnis, signa cum cantus mea
Animosa cecinit, sola non timuit cohors
Peritura ferro. Flebiles vidit Deus
Celsos canore nobili muros suo,
[h] *Queis magnus Hector obstitit bello impotens?*
Timuere matres inclytum Thetidis genus,
Solusque Achillis obruit cunctos pavor,
Mavorsque tantum bellicæ sortis potens
Nec favit. Acie, quidquid optavi, meo
Fortuna fato junxit. En Divi parant
Sociare nostros genere regali thoros.
Super astra gradior, Cælitum sedes premo,
Quos nostra semper cura sollicitos tenet.
Si mihi Tonantum conjugem natus daret,
Thalamosque fratris negligat Juno meis,
Sortisque judex præmium reddat suæ
Et Marte tuto, quælibet Polyxena
Tibi cedet Uxor, propero, jam moræ piget.

h *In M. S.* Quis.

26 [29] CHORUS GRÆCORUM.

ARmatus gemina fervet arundine
Vulcano genitus, cui Venus est parens.
[30] *Immitis puer hic pervolat ocyor*
[31] *Excusso manibus fulmine Patrui,*
Effusasque sagittas agilis movet,
Qua nascens rutila fronte patet dies,
Et lucem pelagus qua bibit ultimam,
Et quacunque solum tingitur æquore
Affigit penitus vulnera certior,
Quam fallax profugi dextera cuspide
Parthi, sive fugas fingere præparet,
Seu rectè feriat. Viscera pestilens
Ignis tota vorat, nullaque vulneri
Frons est clara; latet sævior ætnæo
Inflammans miseros sed calor horrido.
[32] *Hoc fervent Juvenes, hoc trepidos Senes*
Rursus flore comas cingere concitat,
Ignotamque jubet querere Virgines
Matrem. Quid [a] *superest! Liber avus nec est.*
Heu passum quoties tela Cupidinis
Falsum terra Jovem sensit. In aureo
Nimbo fluxit amans, corpore candidus
Cygnus plumifero tunc petiit thoros,
Quum nobis genuit, bellaque Dardanis,
[33] *Et* [b] *Taurus spolii nomina littoris*

a *In M. S.* Superes?

b *Mel.* Tauri spoliis nomina littori.

---

li, *calites.* Sed & *cælitem* bene habet. Pacem enim in Deorum album referebant, Græcis εἰρήνην dictam; filiamque Themidis esse ajebant, quod habes apud Hesiodum *in Theogonia*, & Pindarum *in Olympiacis.*

28 *Optata perage, nimium præstat favor.* Claudicat hic versiculus, una fraudatus syllaba. Deinde quid sibi velit: *Perage hoc, favor enim præstat nimium*? Quis ille favor? Tu & metro, & sententiæ consule, scribendo: *numinum*, pro *nimium*: quo pacto, & scribendum, & scriptum fuisse, quavis sponsione contenderim.

29 Chori hujus versus Asclepiadæi sunt. Imitatur autem in eo chorum.

30 *Immitis puer hic pervolat ocyor.*) Primum Hippolyti
31 *Excusso manibus fulmine Patrui.*) Senecææ.

E Si Cupido Vulcani, & Veneris filius est, certè Juppiter avus illi erit. Qui ergo *Patruum* eum dicit? An de
F Marte intelligit, & *fulmen* pro telis posuit?

32 *Hoc fervent juvenes, hoc trepidos senes,*
Rursus flore comas cingere concitat. Repone *hic trepidos senes* &c. refertur enim ad *calor.*

33 *Et Taurus spolii nomina littoris,*
Fratris regna secans pectore, tradidit. Nil mutandum censeo, præter *littoris*, cum *littori*, eo sensu, *Juppiter factus cycnus, Ledam petiit, taurus autem Europam avexit; & nomen sui spolii, hoc est Europæ ipsius, tradidit littori; ad quod videlicet appulit.*

A *Fratris regna secans pectore tradidit.*
Calisto posuit fulmina te petens,
Et vultus Dominæ mitior induit.
Prolem, nube latet, quum tenet Inachi,
Alcidem genuit dum jubet Hesperum.
Hoc nomen solito sumere longius.
Junonis thalamos linquere Juppiter
Est passus, Semelem dum petit inclytam,
Cujus vota [c] *gemit, fulmine languido*
Invadens uterum parte sui gravem,
[34] *Ac Proles claruit Tygribus imperans*
Thesei dum spolium curribus attulit.
Qui Gentes domuit, qua prior est dies,
B *Delphinesque dedit primus in æquora.*
Phœbus, quæ pueri vulnera dirigant,
Novit tela. [34] *Soror noctivagos regens*
Currus incaluit. Figere Cælites
Cognatos patitur, nullaque gens vacat.
Quem duplex genuit nox ferus Hercules 27
Implevit calathos stamine conjugis,
Et clavam posuit, qua domuit feras
Dum fusos tenuit. Quid referam Ducem,
Cujus, [35] *Thessalium, Troja dolet manu,*
Qui solus populi Marte vicem tenet,
Cujus fama nitens transit ad ultimas
Gentes, Oceanus quas [d] *lavat, & decus*
C *Mille est Argolicis puppibus inclytum,*
Et qui fœmineis cultibus abditus
Est fassus tumidos corporis impetus?
Armorum posuit jura thoros petens.

c *M. S.* Genuit.

d *Sic emendabam cum esset in M. S.* Laxat *contra carminis rationem.*

ACTUS TERTIUS.

SCENA UNICA.

Hecuba, Priamus, Cassandra.

Hec. *SUperba tandem concidit Trojæ lues*
Meliore fato, Cælites nostros vident
D *Fessos penates.* [36] *Quidquid adversum obstitit,*
[a] *Clarumque fudit sanguine, Paridis manu*
Jacet [b] *interruptum. Templa testantur Dei.*
Ite, ite, Nati, puppe funesta Senex
Acherontis aulam pandet. [37] *En nobis iter.*
Quis nunc negabit? Misera quod [c] *fecit nefas?*
[38] *Extrema natos fata posuerant loco*
Tuto

a *Forte:* Clarumque fuit sanguine, *Vel* Clarumque fudit sanguinem.

b *P. m.* Jacet interemptum.

c *Mel.* Feci, *ut infra:* Quid misera feci?

---

34 *Ac Proles claruit tygribus imperans,*
Thesei dum spolium curribus attulit. Nemo non videt, eversam esse quantitatem in prima syllaba *claruit*: quam instaurabis, si repones *caluit*, quo verbo paulo post etiam utitur eodem sensu, dum inquit: *Soror noctivagos regens*
E *Currus incaluit.* loco autem *ac*, legerem *at.* Postquam enim dixit, *Jovem* deperisse *Semelem*, subdit statim: *At Proles*, ipsius nempe Jovis, & Semeles, Bacchum amore quoque *caluit*, *dum curribus* in cœlum *attulit spolium Thesei*, hoc est Ariadnam, quam ille abductam Creta, perjurus in Naxo reliquerat.

35 Pro *Thessalium*, melius *Thessalicum.*

36 ---*quidquid adversum obstitit,*
Clarumque fudit sanguine, Paridis manu.
Jacet interruptum. Quod nonnulli emendant: *Clarumque fuit sanguine*, id carminis ratio non admittit, daretur enim locus pyrrhichio. Alteram autem emendationem, *Clarumque fudit sanguinem*, & probo, & sequor. Pro *interruptum* verò legendum omnino *interemptum.*

37 --*en nobis iter.*
F *Quis nunc negabit?* lego: *en, vobis iter quis nunc negabit?*

38 *Extrema natos fata posuerant loco*
Tuto, carentes hoste felicem putans
Rupi quietem. Quid rei est illud *putans*? An *putabat* Hecuba, *natos* suos *felicem* agere *quietem*? Nihil minus. An *putans*, est *male putans*, *decepta*, *falsa animi*? Durum nimis. Ego legerim *puta*, vel *puto*; ut sit ea sententia: *extrema* mortis *fata tuto* in *loco posuerant natos meos* utpote *carentes hoste*, at ego *felicem* ipsorum *quietem puto*, vel *puta*, *rupi*, id est fortasse rupi: quia scilicet Achillem interemptum volui, qui apud inferos

illos

Tuto, carentes hoste felicem putans
Rupi quietem, forsitan bellum intulit
Ad regna Achilles tertiæ sortis [d] *petens,* d Quid si Petes.
Natum trementi forsitan curru trahit,
Cererisque Generum terret, & sævum Canem,
Serpente cujus terga villosa obstrepunt.
Quid misera feci? Certa quid Paridis manus?
Magis ipsa videor crimine infausto nocens.
Auctor cruenti sceleris in culpam incidit.
Adversa sed cur bella Natorum putas?
Quicunque geminam mente perversat vicem,
Pejora semper cogitat. Natos puta
Vicisse dudum Thessali Manes Ducis.
Suprema si post fata, & extremum diem
Servantur odia, lenta cur Priamum diu
Latere patior hostis infandi necem?
28 *Gaudere Gentes Ilii tandem decet.*

Priam. *Magnanima, Conjux, fronte quid læta geris?*
Hectorea postquam membra consumpsit rogus,
Emptosque cineres urna compressit brevis,
Gaudente vultu nulla te vidit dies.
Hector jacentes erigit quis nunc Phryges?

Hec. *Mihi restituti latera præcingunt mei*
Nati, parentem turba consequitur gregis
Veneranda nostri, mitior Ditis manus
Leviore pretio tradidit Matri Hectorem.

Priam. *Hæc ipsa lætam causa te demens facit!*
Miseranda Conjux, nullus est Hector tibi.
Horribilius opus Atropos vertens sua
Dextra impia Sororum opere, sub cujus manet
Potentia gens tota, quæ Jovem trahit,
Perfracta nunquam stamina adjungit semel.

Hec. *Nunc si ipse tacitam, qualis Alcides, domum*
Aperiret Hector viribus vastis furens,
Theseique frater sumeret tractus locum,
Vix tanta menti gaudia afflictæ daret,
Fortuna quantis nostra prælucens viret.

Priam. *Effare quidquid pectore hoc læto feras?*
Absit petitis longa sed Conjux mora,
Morata quoniam dona vilescunt diu.

Hec. *Pyrrhus nepotis fata comitatur tui,*
Thetisque nostri socia [e] *mœroris dolet.* e In M. S. Memoris.

Priam. *Qua peste Achilles, ense ne, an fluctu jacet?*
Vindexne fulmen stravit horrendum caput?

Hec. *Thalamos petebat virginis Polyxenæ,*
Socer esse Priami concidit ferro putans.

Priam. *Obruere quisnam potuit audaci manu,*
Ferrumque in hostem mittere? Hec. *Hunc certo Paris*
Invasit arcu, vulnere haud uno jacet.

Priam. *Ignifer Achilles Inferum sedes doce*
Celebrare tædas, nempe cognato Hectori
Ostende thalamos. Regios quisnam furens
Intrat penates? Lauriger vultus patet.
Cassandra laceras fronte turbata comas
Insana gestat, dubia quo gressus ferat,
Recursat amens, qualis amissam petens
Prolem gementi cursitat vultu fera.

Cass. *Quis me ad penates concitam furor trahit?*
Ad quod vocamur carmen? aut quonam meum
Mittam furorem? Phœbus ad Matrem vocat.
39 *Non fugere poteris Thessalas nate faces.*

A *Retenta posset classis, hoc hostis tamen*
Negabit hosti, conjugem conjux bibet, 29
In te redibit ira, dum fratrem petes.

Hec. *Jam fessa cecidit, pectus effusum tremit.*
40 *Huc ferte gressus juxta famularis cohors,*
Relevate mœstam, gelidus hanc foveat latex
Per ora fusus, sensit, en paulo movet
Artus, revixit. Cass. *Quis meos sensus furor*
O Phœbe rursus concitat? cerno nefas
Quodnam cruentum? munus acceptum Dei
Et casta doleo. Stimulat hunc magis dolor
Quicunque fati præscius semper timet.
41 *Occurrere ærumnis dulce, præscire est grave.*

B Hec. *O clara proles, pristinam mentem cape,*
Depone laurus? gemma perlustret caput,
Serumque cultus vellere intextos gere.
Jam cecidit hostis, festus est Trojæ dies.

Cass. *Sacræ Minervæ manibus adductum tremo,*
Dextramque juvenis regius spargit cruor.
Horrenda cerno. Troja bis Priami nurum
Veneratur unam, solvit & natus Patrem
Quodcunque timuit, sidere haud uno regit
Nos nauta. Solus judicis locus est feri.

Priam. *Placate Superos, colla cædantur jugi*
Ignara Tauri, thure sacrato Deos
Tandem faventes colite, & ante aras vigil
C *Persistat ignis,* [f] *lætus est Urbi dies.* f M. S. Latus.

42 CHORUS TROJANORUM.

Juppiter cæli Dominator alti
Dardanas tandem meliore fato
Despicis gentes, manibus Deorum
Quidquid est structum Genitor tueris.
Traxit ingentes lyra pulsa cautes.
Cadmus externa comitante vacca,
Victor armatas metuens cohortes
Semine ex tanto retinens sodales
Struxit & Thebas simili labore.
Concidit postquam venerandus Hector,
D *Mille quem Grajæ timuere puppes,*
Affuit semper dolor altus Urbi:
Thessali cædes reprimet dolores
Sed Ducis, læto vaga turba vultu
Regios testis colit & penates.
42 *Quisquis adversis premiturque fato*
Infimas Ponti rate vidit undas
Stratus, & vultu lacrimat gementi, 30
Deserat spem non timidus foventem.
Volvitur semper rota namque fati.
Nulla longævi cecinit vetustas
Temporis sortem, [a] *revelat cadentes* a Melius: Relevat.
Oppri-

illos persequetur, & male multabit. Post verbum *hoste* interpungendum.

39 *Non fugere poteris Thessalas nate faces.* Nemo non videt, legi non posse *nate*, quantitate scilicet reclamante. Deinde quem natum alloqueretur *Cassandra*, cui nullus esset? Existimo, legendum *natæ*, hac sententia: *Non poteris ò Hecuba, quæ Achillem occidi fecisti, non poteris inquam effugere Thessalas natæ faces*, hoc est, natam Polyxenam Achilli Thessalo per matrimonium jungi. Illi enim super tumulo mactabitur. Narrant, post *Ilii* direptionem petiisse *Achillem* in somnis primoribus *Græcorum*, ut sibi *Polyxena* mactaretur, quod eam post mortem quoque adamaret: Idque per *Neroas Neoptelemi* manu patratum, ut habetur in *Hecuba Euripidæa. Flavius* au-

E tem *Philostratus*, *Polyxenam* ait ex *Troja* prius, quam illa caperetur, solam exisse; seque sua ipsam manu super *Achillis* tumulo jugulasse, desiderio scilicet captam Herois; & reputantem secum, talem alterum sponsum haud sibi unquam eventurum. Utcunque sit, cum ob alterutrius amorem hæc jugulatio contigerit, videntur quodammodo appellari posse nuptiæ, quales ipse *Achilles* appellat *in Troade* Senecæ, inquiens:

Desponsa nostris cineribus Polyxena
Pyrrhi manu mactetur, & tumulum riget.

Quod ipse confirmat Seneca, subtexens,
Tritonum ab alto cecinit Hymenæum chorus. Et eadem hecce Cassandra factum hoc ὠμὰ νυμφεῖα, καὶ γαμηλίους θυηλάς, *cruda sponsalia, nuptialiaque sacrificia* vocat apud Lycophronem.

F 40 *Huc ferte gressus juxta famularis manus.* Habes hic dactylum in quarto loco, ultra præscriptum jambopœiæ.

41 *Occurrere ærumnis dulce, præscire est grave.* Versus dubio procul male descriptus, cum una abundet syllaba.

42 Chori hujus versus Sapphici sunt omnes, duobus exceptis Adoniis. In iis verò,

Quisquis adversis premiturque fato.
Infimas Ponti rate vidit undas &c.

male aptatur syntaxis, nisi legas, *atque imas*, pro, *infimas*, eo sensu: *quisquis adversis premitur, atque imas Ponti undas vidit, ne deserat spem* &c.

Opprimens celsos metuenda colles.
Nulla tam cælum tetigit potestas
Quæ diu possit retinere vires.
Quisquis excelsis agitatus alis
Nititur summas penetrare nubes,
Ocyor telo cadit in profundum.
Igneo quidquid magis obstat ingens
Fulmini, sævo potius Tonantis
Sternitur ictu.
Sive Fortuna regimur rotanti,
Sive tu Mundum Genitor gubernas,
Ista lex Orbi datur æqua nostro.
[43] *Quisquis humano saturat cruore,*
Cædis & diræ est truculentus auctor,
Parcit & nunquam furibundus ensi;
Sed juvat dextra rutilante terras
Sanguine externo maculare semper,
Concidit tandem sceleris magister.
Nemo tam fortis valet esse, quo non
Fortior assit.
Omnis extemplo sequitur tuentes.
Quod nefas fecit, patitur cruentum.
Hospitum pinguem saturavit aulam
Sanguine Alcides rigidi Tyranni,
Et gregem pavit Diomedis ultor
[44] *Proprio sui jugulo ministri:*
Hectorem stravit Thetidis superbus
Natus, & Gentes domuit feroces;
Sed Paris certo violentus arcu
[45] *Fixit hunc, necis testis est Apollo,*
[46] *Diva, quam spernit sociale regnum.*
Arbiter [b] *poni rutilantis audax* — b M.S. Ponti.
Vindices spretæ tribuit sagittas.

ACTUS QUARTUS.

SCENA UNICA.

Nuncius. Chorus Græcorum.

Nunc. *Quis me cruentus nuncium casus gerit?*
Quis me in profundo Tartari volvet specu,
31 *Faciemque visu merget Oceano gravem?*
[47] *Quis furor Ætnæ spiritu sævo calens*

A *Flammante vultus obruet nostros coma?*
Graviora vidi. Caucasus cæli premens
Furtum rigenti vertice huic levis est malo.
Ch. Gr. *Hymenæa vultus equidem talis negat.*
Sed pande quidquid pectori arcano est novi.
Nunc. *Hæc ipsa celeri causa me vexit gradu.*
Ch. Gr. *Effare. Sed cur induit pallor genas?*
Nunc. *En trepidus horror languido motu subit,*
Geluque victus torpet in fibris cruor.
Imago tanti sceleris in faciem redit.
Ch. Gr. *Pervince quidquid prohibet, atque animum aggravat.*
Nunc. *Horrore sceleris lingua prohibetur loqui.*
B Ch. Gr. *Licet ipse condas, veritas semper patet,*
Facinusque nullum durat occultum diu.
Nunc. *Te, fulminantis sceptra qui gestas poli,*
Et qui per altas lumen extendis plagas,
Et qui tridente cingis humanas tuo
Testor, catervas, concidit Regum decus,
[48] *Et mille robur puppis Argolicæ inclytum,*
Orbamque Thetidem sævus hic fecit dies.
Ch. Gr. *Quis mœstus aures perculit nostras sonus!*
Nunc. *O clare Titan cladibus tantis potes*
Per summa cæli spatia lucifero diem
Gestare curru (majus hoc certe est nefas
[49] *Epulo Thyestis) mergis sed sero caput?*
C *Scelus hoc tremisco, deserit corpus vigor.*
Ch. Gr. *Effare mortis ordinem. Ærumnas juvat*
Audire miseros, nulla celetur lues.
Nunc. *Procul à pelasgo ereptus est postquam foro,*
Et mille Achilles inclytus liquit rates,
Non arma sumpsit, qualis hic fictus tumens
Invasit acies, pectoris sævos clepens
Ictus vacavit, nulla vibrata est manu
Armata verticem hasta, nec texit caput
Fidele tegmen, membra complexus negant
Induere tutos, solus est lateri comes
Receptus ensis, turba non sequitur Ducem
Animosa ferro. Qualis Hymenæum decet,
D *Hic templa quærit, Thetidis, & Pelei nurum,*
Thalamosque claros regiæ stirpis putat
Celebrare Trojam. Callidi fictor doli
Simulante vultu Thessalo perstat Duci.
Decipere amantes facile. Si semper vagas
Pulsare syrtes, puppe si fracta horridum.
Sulcare pontum, sydera & cælum aggredi 32
Amor imperaret, nullus obstaret pavor.
Superare novit Cælites, Viros, Feras.
[50] *Et sæva fulsit Dardani Phœbi domus,*
Peleus cacumen vidit. Hic velox gradum
Tum

43 *Quisquis humano saturat cruore, Cædis & diræ est truculentus auctor* &c. Non memini me vidisse *saturare* cum passiva significatione. Proinde legerim: *Quisquis humano satur est cruore, Cædis & diræ truculentus auctor.*

44 *Proprio sui jugulo ministri.* Pro *sui* reponerem *sævi*, quanquam non sum nescius, trochæum in secunda sede sapphica nonnunquam admittere.

45 *Fixit hunc, necis testis est Apollo.* Miror, viros doctos hic non advertisse, male descriptum hunc versum, ac legi omnino debere: *testis necis est Apollo*; manu ducente numero.

46 *Diva, quam spernit sociale regnum,*
Arbiter poni radiantis audax
Vindices spretæ tribuit sagittas.

Corruptus, & pessimè habitus locus: cujus sententia quæ sit, cum diu animo cum meo putassem, assequi minime potui. Ut tamen aliquid dicam, dicam, quæ commemini. Primum autem, cum hic de Paride, ut puto, agatur, existimo pro *poni*, seu *ponti*, legendum *pomi*; is enim judex fuit inter Deas pomi à Discordia missi: & pro *arbiter*, lego *arbitro*.

Jam Discordia læsa fuerat ab *Achille*, qui per nuptias *Polyxenæ* concordiam cum *Trojanis* inire voluerat. Ea igitur ut se vindicaret, *Paridi* sagittas tribuit, quibus ille confodit *Achillem*. Ait ergo Poëta, *Diva*, Discordia *audax*; quid enim audacius Discordia? *quam spernit sociale regnum*; ubi enim est societas, inde abest Discordia; *tribuit arbitro pomi radiantis* Paridi *sagittas vindices* sui *spretæ* ab Achille, quibus ipse à Paride interemptus est. Discordiam autem antiqui deam faciebant. Hanc interpretationem pro genuina tibi non vendito, amice lector, posui tamen, ne in re dubia tacerem. Tu meliora substitue.

47 *Quis furor Ætnæ spiritu sævo calens.* Hic pes princeps choræus, citra legem carminis. Legerem: *quisve furor,*

E

48 *Et mille robur puppis Argolicæ inclytum.* Posuit, *robur mille puppis*, pro, *mille puppium.* Quod an dici possit, alii viderint. Certe si *mille* adjectivum sit, cum singulari numero copulari non poterit; si verò substantivum, secundo casu donabitur; quod nec reperi uspiam, nec reperiri credo.

49 *Epulo Thyestis) mergis sed sero caput?*
Corrige, *mergis at sero caput?* Aliter habebis spondæum in quarta sede.

50 *Et sæva fulsit Dardani Phœbi domus.*
Peleus cacumen vidit, hic velox gradum Tum concitabat.
Turbata quoque sunt hæc. Quæ nisi purgentur, vix erit, ut solidam sententiam expiscari possimus. Ego sic reponerem:

F *Ut sæva fulsit Dardani Phœbi domus,*
Pelius cacumen vidit. Huc velox gradum
Tum concitabat:

ea mente: *Simul atque apparuit Troja, Achilles illius cacumen, puta Acropollim aspexit, atque illuc velox contendere cœpit*: vel potius, & melius: *Ut Phœbi templum apparere cœpit, Achilles continuo illius cacumen vidit, eoque celeriter gressum ferebat.* Vocat autem *Phœbum Dardanum*, hoc est *Dardanium*, quod Trojanis faveret, & Paridi Achillem obtruncanti præsto fuerit. *Achillem* autem *Pelium* à *Pelio* monte patrio, in quo, & altus, & formatus fuerat, appellat.

A *Tum concitabat*, [51] *astra vergebant Ducis*
Horrenda fata, miserant summum diem.
Namque in potentes astra jus magnum tenent,
In fata properat quilibet libens sua.
[52] *Ecce, ecce tetigi liminis sacri fores.*
Non thure flamma pinguis ante aras micat,
Non est Sacerdos more Dardanio colens
Secreta Divum, nullus aspicitur gregis
Rector ferocis taurus immunis jugi
Sparsurus aras. Dux stupet, tandem subit.
Tunc patuit omnis fraudis Iliacæ dolus.
Armigera utrinque cinxit & latus cohors,
Quos inter omnes summus emicuit Paris.
B *Quicunque Achillis Hectorem laudi canit,*
Urbesque fusas impetu tantum suo,
[53] [a] *Scelus hoc tremisco,*
Parum arma novit, atque virtutem Ducis.
[b] *Hic nempe vires summus explicuit dies.*
Non ille pavidus supplici vitam genu
Tot inter arma quærit, & victus jacet:
Sed fortis iras pectore ex toto capit.
Qualis feroces Lybicus extendit Leo
Animosque rigidas concutit fervens jubas,
Cum cernit hostes. Obvius ferri minas
Poscit, timere puduit, & virtus malis
Erigitur ingens. Prospero fortes loco
C *Celantur animi, adversa Virtutem probant.*
Delubra sonitu bellico tota obstrepunt,
Fremuntque galeæ, solus hic centum ferit,
Et mille, solum tela non vulnus gerunt,
Non fixa pendent, quidquid emittunt retro
Inane fertur, qualis impulsu cadit
Maris unda saxi. Dubia dum Martis labat
[c] *Mors inquit. Hæc est prolis Assaraci fides?*
Hæc jura thalami? Pacis hæc falsæ quies?
Sed ante nostros cymba quam Manes ferat,
Multi Nepotis nuntient vires Avo,
Paremque servet Manibus nostris locum.
Hæc fatus ensem pariter in cunctos gerit
D *Humilem, ac ferocem, largus exundat cruor,*
Jaculatur omnis tela, nec tantis sat est
33 *Vulneribus unum pectus. O miserum diem!*
Vix patitur animus horridum scelus eloqui.
Tandem subactus pronus Æacides ruit,
Qualis regentem præmium rota afferens
Superata falsis axibus, cecidit tamen
Nec totus astat genibus erectus potens.
Barbarica resonant vocibus templa horridis,
Non quærit ultro bella, nec cædem invenit,
Satis est tueri, & ensis in clypei loco
Defendit ora, nullus est ferro aggredi
Vicinus audax; tela sed Paris manu
E *Sublimis aptans inquit. I nunc Thessalos*
Superbe currus pondere Hectoreo preme?
Hac hac sagitta nulla te eripiet Thetis.
Haud dixit ultra, cornibus junctis volat
Sagitta vulnus morte permixta ferens.
Ut ille sensit, languido vultu cadit,
Terramque fusus ore prostrato ferit.
Mutata facies pallet, & totum jacet
Humo cadaver, nullus est Vulgo pudor.
Saturata nondum membra divellit manus.
Ubi regnat odium, spernitur Pietas, Fides.

a *Videntur hæc abundare hoc loco.*
b *M.S.* Hinc.
c *Fortè*: Sors.

[54] CHORUS GRÆCORUM.

F *UT Phœbum sequitur Soror,*
[a] *Sic lætus animus dolor.*
Dum clari renitent Poli,
Et nimbis gravibus vacant,
Nec dulcis tegitur nitor;
At Solis radios capit
Mundi purpureus decor.
[55] *Auster nubifer* [b] *advolat*
Pulsus carcere saxeo,
Lucem protinus excutit,
Obscurans nitidum jubar
Cœlum nubibus induit.
Sic cum læta virent, levis
Casus præcipitat rotæ,
Et luctus revehit. Diu
Non stant Numina prospera.
Nulla est in Superis fides.
Quum Phœbus gerit aureos
Currus, loraque dextera
Fulgenti resecans plagas
Cœli luciferas regit,
Præceps fertur, & Occidens 34
Invadit subitus, caput
Ac mergit pelago nitens,
Aufertur nitidus dies,
Noctis nuncius Hesperus
Obscuræ exoritur prior:
Sic risus lacrymæ vorant,
Et lucem tenebræ obtegunt.
Sit, quisquis cupiat, potens,
Aula magnus & inclyta,
Et fortes acies Ducum,
Sublimisque tumens regat:
Plebejus satis est mihi
Cultus, me teneat casa.
Est felix locus infimus.
[56] *In* [c] *glisca tenui cibus*
Secure capitur. Quies
Me parvi foveat laris.
Nam quidquid volat altius
Momento rapitur brevi.
Excelsis penetrans nimis
Alis Icarus æthera
Mandati patris immemor
Languens in pelagus ruit.
Phæton curribus arduis
Indocta retinens manu
Phœbei juga ponderis,
Ustus fulmine concidit,
Fraternæque soror necis
Luctu cortice inhorruit.
Pelides genitus Dea,
[57] *Olim qui timor Ilios*
Sublimis stetit inclyti,
Cæsus templa rigat suo
Ferro sanguine Apollinis.
Paucos sicca Duces trahit
Mors ad vincula Tartari.
Vivit sancta Fides procul
Semper limine regio.

ACTUS

a *Male omnino pro* Lætum sic animum dolor.
b *Longe melius:* Advolans.
c *Forte:* Glisa, *quæ* Lappa *est: nisi quis ejus loco* Disco, *vel* Mensa *legere malit.*

---

51 --- *Astra vergebant Ducis*
Horrenda fata. lego: *Duci.*

52 *Ecce, ecce tetigi liminis sacri fores.* lego: *tetigit.*

53 *Scelus hoc tremisco.* Delendum hoc hemistichium, utpote importunum, & quod fragmentum sit versus hoc eodem ab nuncio superius allati:

Scelus hoc tremisco, deserit corpus vigor.

54 Versus Chori hujus Choriambici Glyconii sunt omnes.

55 *Auster nubifer advolat.* Retineo *advolat*, ut sit schema asyndeton: *Auster nubifer advolat, Lucem protinus excutit, Cœlum nubibus induit.* Per hoc autem innuitur tempestatum, fortunarumque repentina mutatio. Ἀσύνδετον enim ἠθικόν ἐστι Hermogeni.

56 *In glisca tenui cibus*
Secure capitur.

Minime mihi dubium, pro *glisca* reponendum esse *disco.* Seneca Thyeste,

Tutusque mensa capitur angusta cibus.

Vides, *mensam* hujus *angustam* esse *tenuem* illius *discum.* Senecæ autem acerrimum imitatorem, parum licet felicem, hunc esse auctorem, latere arbitror neminem.

57 *Olim qui timor Ilio.* Lego: *Ilii.* Hoc enim nomen in classe περιττοσυλλάβων minime recensetur.

35 ACTUS QUINTUS.

SCENA UNICA.

Agamemnon. Menelaus. Calchas.

Agam. *Fortuna, gentes quæ regis cunctas potens,*
Titan calenti quas ferit primus rota
Mergensque nitidum fessus Oceano diem,
Tu blanda nunquam Ducibus Argolicis faves,
Simul atque Phrygibus prospero vultu diu.
Inclytus Achilles bella dum plectro vacans
Torpente dira sperneret dulci manu,
Superabat Hector gentis Iliacæ decus.
Obstare quisnam potuit? Hæc dextra impotens
Armata facibus penè consumpsit rates,
Quarum alta noster vela perflavit cruor,
Pavidus jacebat quisquis, hic tutus pari
Furebat Hector sanguine Argivo tumens
Iliaca pinguis Xanthus intravit freta.
Traxere postquam Thessalæ Hectoreos rotæ
Achillis artus ense prostratos fero
Pretiumque nati Priamus amittens dedit,
Vicere Achivi Marte felici Duces.
Sors æqua; sed nec cæde geminata capit
Utrumque populum. Natus hinc pelagi Dea.
Est Hector illinc. Concidit Paridis manu
Decus omne Graji nominis, Spes, & Fides.
Periere templo. Pateris hoc divum Sator?
Cur cessat alto fulmen emissum polo?
Tonare decuit. Horridum impune est nefas?
En sacra Phœbi templa maculavit cruor
Sed cur Tonantem, fulmina ut mittat rogo?
Violata non sunt cæde funesta Jovis;
Sed templa Phœbi. Lucis ò claræ Arbiter,
Qui semper anni jura præcipitis tenes,
Pateris cruento scelere fœdari tuas
Inultus aras? certius sancta manu
Tendatur arcus, Paridem, & Ilios pete,
Pythonis atras qualis infesti jubas
Olim petisti, tabe quum dira fluens
Sanguis veneni spargeret nigri solum,
[58] *Vel cum parente dextra contenta furens*
[a] *Et quante Niobes sterneret prolem Deus.*

[a] *Vocem hanc damus uti se habet in M. S. quod ejus sententiam nondum fuerimus assecuti.*

Men. *Germàne, Danaum cujus imperio favent*
Tot arma, prolis Tantali claræ decus,
Haud invocati puniunt scelus Dei.
36 *Impune Superi non diu linquunt nefas.*
Agam. *Jam læsit ipsos Cælites Priami sator,*
Fidemque rupit, traxit ingentes chely
Ad saxa cautes Phœbus, & locum sibi
Fecere cantu. Regna qui sorte ultima,
Primaque cessans Divus æquora obtinet,
Firmavit arces dextera intactas sua.
Caruit negato Numinum precio labor,
[b] *Fraudeque gemino Laomedon struxit Deo*
Etiam sagittis, fluctibus, pœna vacans.

[b] *Mel.* Fraudemque.

A Men. *Cur mille Superos vindices poscunt rates?*
Extrema cogunt quærere auxilium Deos.
Hæc una superest, nulla quum superest salus.
Viget alta Danaum prospero bello cohors.
[59] *Hac dextra Paris vindice in pœnas cadat.*
Agam. [60] *Accendit animos causa, Pelide, tuos*
In causa thalami. Men. *Me utraque in bellum trahit.*
Agam. *Magis iste fervet pectore infausto furor.*
[61] *Repetis jugales Marte violento faces?*
Te solus urit conjugis raptæ dolor.
Men. *Juste dolet, quicunque pro thalamo dolet.*
Agam. *Pro sæva fata, dura, truculenta, aspera!*
B *Quid mille puppes sidus horrendum freta*
Per tumida vexit. Graja mercedem petit
Quam Marte tellus? Sanguine huc veni meo,
Thetidis recedam, causa quæ belli datur.
Men. *Juste arma læsus conjuge abrepta movet.*
Agam. *Clytemnestra veteres Tantali lares tenet.*
Men. *Regem tueri Regis ignoti interest.*
Agam. *Infesta quidquid classis ancipiti petit*
Vel Marte detur, pacis & crescat quies.
Tot sparsa Regum membra, tot Danaum rogos
Supplebit Helena, sanguine effuso leves
Hæc una satis est premere titubantes rates
Vigebit alto Tindaris felix potens.
C *Orbata lachrymas fundet* [c] *æternum Thetis,*
Ithacique fraudem callidam semper gemet.

[c] *M. S.* Æterno.

Men. *O, vera fateor, candidi proles Jovis,*
Tu prima Danaas causa movisti rates,
Nunc tota Achilli bella debentur tibi.
Detraxit odia Thessali cædes Ducis,
Pugnabit ultrix Graja non pro me manus.
Agam. *Nos fata miseros undique infausta opprimunt.*
Jacet ille, cujus cecinit Argolicas Deus
Inserere arenæ, dextra si deest, manus.
Quisve igitur ultor? Ilios nunquam ruet?
Men. *Calchas salutis limen ostendet, sequar.* 37
Agam. *Sospes ut Orestes vivat & Calchas canat.*
D Calch. *Vox nostra Regis sanguinem nullum petit.*
Agam. *Effare.* Calch. *Et aras nullus asperget cruor.*
Agam. *Exprome quidquid Phœbus Argivos docet?*
Calch. *Generosa Achillis suppleat proles locum,*
Hanc fata poscunt, Juvenis hic Trojam obruet.
Agam. *Paterna Pyrrhus nobilis castra oppetet.*
Sed mœsta Danaum luctibus resonet cohors,
Et mille feriat interim clamor rates.

[62] CHORUS GRÆCORUM.

Ad quos fletus Fortuna vocat?
Heu, quo nostras lachrimasque vehit?
[63] *Lugere decet fortis Achille.*
E *Feriant planctus mille carinas,*
Sonet Idæis vox nostra jugis.
Reddere fletus non satis Echo est.
Findant gemitus æthera nostri,
Capiant gemini mœsta Tonantes
Verbera, planctu feriente Chaos.
Perdant sævæ fila Sorores,

Me-

---

58 *Vel cum parente dextra contenta furens,*
Et quante Niobes sterneret prolem Deus.
Locus fœde corruptus, cujus tamen sententiam hanc esse credo. *Apollinem* orat, ut *Paridem* sagittis petat, sicuti olim *Pythonem*, & filios *Niobes* petiverat. Notum est autem, *Niobem* aliquando se prætulisse *Latonæ*, quod hæc duos tantum filios peperisset, ipsa vero stiparetur ab quatuordecim: quam ob rem ab *Apolline*, & *Diana* jaculis ad F unum ii omnes confossi. *Esto*, igitur *ô Phœbe*, inquit Poëta, *talis adversus Paridem*, *qualis fuisti*, *cum dextera* tua *furens*, *parente* Latona *contempta*, *sterneret prolem Niobes æquatæ Deis*, quæ scilicet, se Diis æquaverat. Lege igitur:
Vel cum parente dextra contempta furens
Æquatæ Niobes sterneret prolem Deis.
Non me fugit, claudicare pedem secundum, qui dactylus pro jambo sit, vel tribracho; sed Poëta hic alias id admisit.

59 *Hac dextra Paris vindice in pœnas cadat.* Vitium hic habes in secundo pede. Tolletur, si leges;
Dextra Paris hac vindice &c.

60 *Accendit animos causa, Pelide, tuos,*
In causa thalami. Corrige alterum versiculum sic:
Accendit animos causa Pelidæ tuos. In altero autem habes dactylum in secundo loco.

61 *Repetis jugales Marte violento faces?* Tolle interrogandi notam.

62 Postremi chori versus anapæstici sunt tetrametri acatalectici omnes, duobus exceptis dimetris acatalecticis Itimiis.

63 *Lugere decet fortis Achille.* Hic aliquid mendi subest: quid enim: *lugere Achille? fortis? fortem Achillem*, fuerat dicendum:

A *Metuat Custos vallata gerens*
Terga colubris, imique Jovis
Stupeat Conjux, Alecto gravi
Pinumque metu furibunda sinat.
Linquat puppem trepidante manu
Pressus nostro clamore Senex,
Fugiant proprios Manesque locos
Non Threicia resonante chely.
Tempus lachrymis manet æternum.
Non laurigero vertice currus
In Thessalicas te feret Urbes
Olim Hectoreo pondere pressus,
Et non Phrygii tua signa Duces
B *Clara sequentur, non thura Deis*
Post tanta dabis præmia belli,
Nec Thessalicæ tibi dona ferent
Urbes, festos turba penates
Colet egregio plausura Duci.
Non aurata clarus in aula
Leges populis, & jura dabis,
Obvia nato non magna Thetis
Oscula fundet. Quid plura feram?
Te Troja cadet.
Sed te rigidi temet ora Dei,
38 *Virtus stygios si petit amnes:*
Aut Elysio situs in arvo,
C [64] *Felixque vires, si lethæas*
Non bibit undas. Semper Populi
Tua fata canent. Nunquam stabilis
Fortuna jaces, rota præcipiti
Humana vehit cursu fata.
Nihil in miseros Fortuna potes,
Quæ sæva tenes fræna potentum.
Tu quæ stygias incolis umbras
Sæva Sororum graviore manu
Stamina versans, impia cujus
Dextera frangit quidquid Clotho,
Lachesisque gerit, vertis nimium
Fata virorum properante colo.
D *Cunctos recipit cymba Charontis,*
Vertere cursum nullique licet.
Cum lethæos haustus tetigit,
Jura relicti negligit Orbis.
Omnia carpit Superumque fides,
Impia nulli dextera parcit.
Qui sublimi nitet imperio
Fronte superba, populosque regit
Rumpi metuit fila Sororum.
Nullus tantis viribus audax,
Nullus tantis opibusque viret,
Quem non rapiat furibunda manus.
O Mors, cujus sorbet hiatus
Quidquid Phœbi gignit, & auget
Calor auxilio Neptune tuo,
[65] *Quidquid Jovem naribus efflat.*
Heu quot properas metuenda modis?
Quid, cum vacuas liber in auras
Spiritus intrat, miserumque finit
Funere truncum, corpus remanet,
Nisi terra levis.
Nullique suum vitare licet,
Quem fata diem summa dederunt.
Ponite vanas spes solliciti.
Ponite timidi simul atque metus.
[66] *Fata gubernant mortale genus.*
Et prima dies ultima novit.
Quidquid gerimus sidera volvunt,
Cursusque Poli mundana regunt.
[67] *Non ipse Deus mutare potest,*
Quidquid fatis nectitur altis.

64 *Felixque vires, si lethæas. Non bibit undas.* Lego, *bibis.*

65 *Quicquid Jovem naribus efflat.* Jambum habes in secundo loco, quod ferri non potest.

66 *Fata gubernant mortale genus,*
Et prima dies ultima novit. Quam δεινότερον Seneca?
Primusque dies dedit extremum. Act. V. Oed.

67 *Non ipse Deus mutare potest,*
Quicquid fatis nectitur altis. Seneca ibidem: *Non illa Deo vertisse licet, quæ nexa suis currunt causis.* Hoc autem est ex disciplina ethnica, quæ Deos quoque fatis subjiciebat: neque id injuria, *quoniam omnes dii gentium dæmonia.* His mihi salve *Achilleis*, Mussati ne an alius, docti censeant; fabula certe melior, stylo non inferior, exemplo autem longe deterior *Eccerinide.*

FINIS ACHILLEIDIS, ET NOTARUM IN EANDEM.

39 EJUSDEM

ALBERTINI MUSSATI EPISTOLÆ, SEU SERMONES.

AD COLLEGIUM ARTISTARUM.

EPISTOLA I.

E Quæ tibi digna feram susceptæ præmia palmæ
Incumbens fastis Urbs mea tota meis?
Unde tibi de me tantæ molimina curæ,
Ut mea myrthæa tempora fronde tegas?
Non ego sum Naso tenerorum lusor amorum,
Disseruit Livi nec mea lingua Titi.
Non ego fagineis cecini te Tytire sylvis,
Scripta Dionæi nec mihi gesta Ducis.
Carmine sub nostro cupidi lasciva Catulli
Lesbia dulce tibi nulla susurrat avis.
Non me detinuit bissenis tibia cannis,
Nec vigil Æaciden ad fera bella tuli.
Bella sub Æmathiis alius civilia campis
Edidit, & ritus deliciasque Phari.
Cur igitur sacris hederæ, laurique racemis
Cingitis, o Patavi, tempora nostra Viri?
Non ego cum tanto merui candore favorem.
Sit laus hæc titulis adjicienda meis.
Sive ECERINIS erit, quæ tot solatia præbet,
Edita sub tragicis parva camœna metris,
Sive tui gestus nostris HENRICE libellis,
Laude tua dignus SEPTIME CÆSAR eras.
Gesta tibi fuerant meritis ornanda trophæis,
Et non divitiis atribuenda meis.
Ite, boni Fratres, vestras succidite Lauros,
F Hæc ad Cæsareas munera ferte fores.
Execrate odiis Ecerini facta prophani,
Illaque per vestras cingite facta domos.

Sunt imitanda locis ut proficientia multis,
Sunt etiam nostris multa cavenda libris.
Cernite non quis sit, sed quæ pronuntiet, auctor,
Indicat auctorem nota loquela suum.
Cerne prius, parvis si me conferre Poëtis
Jure potes, grates tum tibi Lector agam.
Expedit hoc igitur, ut me experiare legendo,
Ne pluris merces, quam pretieris, emas.
40 Proque meo nunquam vitabo carmine famam,
Pro meritis noscar dummodo qualis ero.
Tunc mihi præponens alios contentus abibo,
Non erit ingenii fama maligna mei.
Tunc quoque majorum venerabor scripta meorum,
Et mea tunc rebor jure minora suis.
Si me Roma suis nollet conferre Poëtis,
Hac saltem Patava tutus in urbe legar.
Festa dies aderit, qua me celebrare Poëtæ
More volent, Christi [a] tunc orientis erit,
Festaque honoratis annectent tempora sertis,
Et referent laudes ad mea tecta meas.
Vos quoque consortes studii mea dona Magistri
Cum simul exorto grata [b] referre Deo.
Dumque legar, semper mecum mea festa legentur,
Festa per æternos continuata dies.
Præpositus binæ portans hastilia ceræ
Sollicitus nostri muneris auctor erit,
Ornabitque manus nostras de tegmine capræ.
Munus enim tragicis Vatibus hircus erat.
Proxima succedet pariter studiosa Juventus,
Turba frequens, fausto quæ pede tundet humum.
Si deceat majus sublimia munera carmen,
Non erit ex toto nomen inane meum.
Attamen hæc ullo semper livore carebunt,
Torrebit tacitus viscera nulla calor.
Quippe fuere alii per sæcula prisca Poëtæ,
[c] Peste sub hac operas sustinuere suas.
Nulla parte nocens indetractabile carmen
Constabit nulli posse nocere meum.
Verum equidem mea mens tragico succensa calore
Traxit difficiles ad sua metra modos.
Hæc eadem Aöniæ foverunt vota Sorores,
Unaque me ad Tragicum Musa vocavit opus.
Nescio quæ fuerit, rabidis flagrabat Iambis,
Quique ministrabat metra cothurnus erat.
Non amat obscenos irata Tragœdia risus,
Versibus alludit fabula nulla suis.
Gaudet enim nulla gravitate Tragœdia vinci,
Virtutes animi sic dominantis habet.
Herculis Oetæi mortem, vivique furorem
Tractavit series illa proterva duas.
De Troadum lachrymis, Agamemnoniisque Mycenis
Musa ferax alias prodidit illa duas.
Hæc eadem dirum Phædræ consumpsit amorem,
Phasidis exilium, suppliciumque Viri.
41 Oedipodem visu cassum, prolemque furentem
Edidit, in reliquas explicuitque duas.
Mersa refertur aquis Octavia nupta Neroni,
Fertque Thyestæas Musa cruenta dapes.
Facta Ducum memorat, generosaque nomina Regum,
Quum terit eversas alta ruina domos.
Fulmina supremas feriunt ingentia turres,
Nec capiunt planas impetuosa casas.
Per genus hoc metri fastigia summa canuntur,
Non nisi Nobilium nobile carmen erit.
Vox Tragici mentes ad contingentia fortes
Efficit, ignavus diluiturque metus,
Vincit in adversis semper constantia rebus,
Non habet hanc, illis qui rude pectus habet.
[d] Videris acciri superatum à milite Crœsum,

a Mel. Festa orientis.

b Intell. Voletis. nisi cui Referre pro Referre reponendum videatur.

c Desideratur Qui.

d Forte: Videris à Cyri superatum milite Crœsum.

A Vinctus in hostili compede fortis erit.
Tunc cum victor eris, vinci potuisse putabis.
Constringit [e] movens anxia corda timor.
Materiam Tragico Fortuna volubilis auget,
Quo magis ex alto culmine regna ruunt,
Illaque conclamans per tristia verba cothurnus
Personat Archilochi sub feritate metri.
Proficit hoc nimium Mortalibus utile carmen,
Quum nihil in nostris computat esse bonis,
Conspicitur nulla stabilis dominatus in aula,
Certaque de sola est mobilitate fides.
Purpura mordaces retegit sub murice curas,
Afficit elatos gloria falsa Duces,
B Ebibitur rubro liquor exitialis in auro,
Excipit insidos regia mensa cibos,
Desuper ex alto gladius dependet acutus,
Non vacat invisa suspicione locus.
Omnis enim paries mœstissima mortis imago est,
Omnia sunt oculis perniciosa suis.
Sunt tabulæ Tragici dubiæ certamina vitæ,
Quæ species omnis crudelitatis habent.
Phasidis interitu mutilati funera fratris
Non fuerant aliis commemoranda metris.
Ante oculos patris laniati corpora nati
Constiterant alio non recitanda pede.
C Atrea quis durum nisi metro scripsit eodem
Gnatorum miserum carne cibasse patrem?
Mandit Ityn Tereus, Progne sic ulta sororem est,
Pes Pandionias narrat iambus aves.
Sic ego non valui lachrymosos pandere partus
Sæva tuos alio stirps Ecerina modo.
Mentio nulla mea est, ut tu numereris in illis, 42
Musula non tantis æquiparanda venis.
Quippe tibi satis est, ut tu videaris imago
Paulisper tragicis assimilata metris.
Metra Sophoclæis non sunt suffulta cothurnis
Hæc tua, quidquid habes, lingua Latina dedit.
Sola rudis, tantum studiis innixa Latinis
In Latiis oris nunc nova miles eris.
D Felix, invidia quod tu mordebere nulla.
Ista Dei tantum munera pauper habet.

e Sic in M. S. manifesto mendo, itaque pro Movens reponerem Tentans.

IN LAUDEM D. HENRICI Imperatoris, & commendationem sui Operis de Gestis ejusdem.

EPISTOLA II.

Gesta sed Imperii Romani Maxime CÆSAR
NuncHENRICE tui sunt memoranda libri.
E Fer pia Mater opem Christi dignissima Virgo:
Rore tuo labiis influe verba meis.
Dexter amet mea vota tuus te supplice Natus,
In cujus nostrum nomine carmen erit.
Virgo Parens sic alma velis scripsisse licenter,
Sit fas, cumque suo Cæsare vivat opus.
Jure tibi teneor Rex Invictissime, pro te
Accedit capiti nexa corona meo.
Parce tamen bone Rex nimium mihi fortiter auso,
Si fuerant alia gesta notanda manu.
Parce, ferox olim Patavis irate superbis
Sæpe tamen verbis conciliate meis.
F Ut mihi te facilem, sineret dum vita, dedisti,
Sic hæres famæ sit Liber ille tuæ.
Sit stylus ipse humilis, rebusque incommodus altis,
Sit rata verborum pro gravitate fides.
Quoque magis Magnis fuero Scriptoribus impar,
Hocque minus reliquis invidiosus ero.
Si mihi præfuerint, ego me consoler in illis,
Gaudebo laudes attribuisse bonis.
Quum bene quid feci, fuerit mihi gloria vinci,
Dum bene promeritis enumeratus [a] eram.

a MS. Eam; ut alibi.

Plau-

Plaudeat archigraphi si non mihi tibia Livi, A
Sit miles simili, sit ratione pedes.
Utilis Ausoniis miles tibi profuit arvis,
Utilis interdum turba pedestris erat.
43 Me super his scriptis cælestia Numina testor
Non Timor, aut Odium, nec superavit Amor.
Gesta super vero semper sine crimine scripsi,
Zelus in hac quisquam non mihi parte fuit.
Scripta mihi videas rerum discrimina lector,
Et tibi nunc Gelfus, nunc [b] Gibolengus ero.
[b] *Idem:* Gibolelsus.
Sæpe tibi dixi, Cæsar, de parte petenti
Totus ero talis Rex tibi, qualis eris.
Fac tua sit nostri series Constantia libri.
Namque erit hic vitæ fons, & imago tuæ. B
Hæc referens Gelfa non me de parte negavi,
Et risi, & tecum par mihi risus erat.
Gratia multa tibi pro me mitissime Cæsar,
Accedant animæ præmia digna tuæ,
Quod tibi cis Alpes non me dilectior alter,
Carior aut nostra sub regione fuit,
Et sors quæque suos casus mutaverit, unquam
Mutua non solvit fœdera nostra fides.
Tu mihi munificus supra quæsita fuisti,
Solus ab Imperio prodiga dona tuli.
Jus etenim Patriæ donasti dicere nostræ,
Quodque procul patria distrahereris humo,
Et sibi perpetua pro libertate dedisti C
Semper Rectores posse creare suos.
Quodque magis juri subjecta Vicentia nostro,
Nostra quod ex omni tempore serva foret.
Quid fuit à nostra te sic dissolvere terra,
Inque Vicentinum tradere jura caput?
Ingrati Patavi, quæ vestra insania? Vobis
Is se subjecit, qui caput Orbis erat.
Se sub lege ligans, esset cum lege solutus,
Jura sibi prorsus non revocanda dedit.
Fecerat hoc Pietas, Vigor, & Clementia recti
Principis Henrici, & simplicitatis Amor,
Collaudata satis Patavæ præconia famæ,
Profuerant verbis insinuata meis.
Pace super nostra placidus concesserat Urbi D
Moribus, & vita liberiore frui;
Sed male concordes, & longa pace superbi
Cessistis pactis per vaga vota bonis.
Multa peroranti dudum, frustraque roganti
Exhibita est nulla pro mihi parte fides.
Summula Principibus parvæ desponsa monetæ
Tempore sub parvo centuplicata fuit.
Accessit damnis amissa Vicentia nostris,
Bellaque cum Grandi capta fuere Cane.
44 Omnia jam serò [c] tantum mihi credita vati,
Tunc cum sollicìti plena timoris erant.
[c] *Forte* Tandem.
Mittite me Patavi, Dominum Legatus adibo, E
Solvantur bellis mœnia nostra rogem,
Ne veniat bellum, quod dissipet omnia, dixi,
Milite cum Franco, Theutonicusque furor.
En modo libertas pretii majoris emenda est,
Conditio vestras sæva requirit opes.
Tum simul exorans trepidus cum plebe Senatus
Omnia sub libitu supposuere meo.
Ivi, atque ære dato supplex bona vestra redemi,
Sic in fas alio non redimenda viro.
Ore meo vestros hostes certamine vici,
Qui pariter verbis succubuere meis.
Ivit ad Etruscos, altæ quoque mœnia Romæ
Rex, abiit vestra longius ignis humo. F
Non libet hostiles ultra distinguere causas,
Præbita cur fuerit [d] proxima terra Cani.
[d] Vicentia.
Non mihi cum Patria liceat contendere nostra,
Noster vera liber gesta fidelis habet.
Cum Cane vitasset momenta per omnia clades
Urbs mea, consilio si foret usa [e] meo
Ipse fui vobis per contingentia Calchas,
Ac si rite foret scire futura datum.
[e] *Al.* Modo.
Inque necem Troum [f] cesset victoria Grais,
[f] *Fortè* Cesset.

Sunt [g] qui Dulichio credita facta Duci.
[g] *Fortè & hic* Qui, prò Quia.
Vive liber puri testis fidissime veri,
Cumque meis semper singula gesta refer.
Tuque stude solers Paduæ ventura Juventus,
Cautior ut nostris efficiare malis.

AD ROLANDUM JUDICEM DE PLACIOLA, amicum suum sibi conciliandum, de contentione inter se habita de rebus publicis, altero existente Judice Antianorum, altero Priore Gastaldionum.

EPISTOLA III.

Littera propositi jamdudum conscia nostri
Vade, fac officium nuntia nocte tuum.
Scis bene cognati notissima tecta ROLANDI.
Est tibi nam Domini picta figura tui.
Vade tamen metuens, qualis non ante solebas,
Tempora quum nostræ prosperitatis erant.
Expedit hirsuta per tempora nubila veste 45
Ire, decet claros candida texta dies.
Legerit ut pressa digitis epigrammata terra,
Ediderìtque tuas fibula fracta notas,
Tota superciliis nigrescent tempora torvis,
Invidaque infundens obruet ora rubor.
Defer enim tectam veluti sub veste salutem.
Namque sibi dici non [a] pateretur ave.
[a] *Al.* Patietur.
Cœperit ut nostri partem legisse libelli,
Allicient aures carmina blanda suas.
Sic cum nulla fames stomacho tum fortè repleto
Urget, [b] ab oppositis amovet ora cibus:
[b] *Quid si melius:* Ab appositis amovet ora cibis.
Ut verò attingit redolentia fercula lingua,
Exoritur dapibus, subsequiturque fames.
Videris hunc nostra si [c] delectare camœna,
Erige virtutem nuntia fida tuam.
[c] *More soceli pro* Delectari.
Incipe tunc nostræ florem narrare juventæ,
Et celebris vitæ gaudia prima refer.
Qui referendus erit, pariter defunctus utrique
Sed nimium subito, Vitalianus erit.
Et quibus illecebris illo sub tempore dulci
Viximus, hoc menti pignus amoris habe.
Tum pater accedat memorandus Avunculus ille;
Humida sed referens lumina terge prius.
Hei mihi flende pater vitæ pars maxima nostræ,
Cassus amicitia quo pereunte fui?
In te peccasset mea si lascivia, crimen
Quantumcunque foret, non tibi crimen erat,
Hei mihi dire pater nostri doctrina pericli,
Forsitan & lethi causa futura mei.
Cur mihi supremo monitu communia dixti
Post cultum summi jura colenda Dei?
Jussisti Patriæ dulces postponere natos,
Et Patriam vivo præposuisse patri?
Nostra tot infestis opponi pectora telis
Mandasti monitis insidiose tuis.
Nota satis Marci tibi sors sævissima Tulli,
Fama licet digni vivat honesta Viri.
Totque alios scieras, fuerant tibi nota legenti
Infinita tuis quot monumenta libris.
Sed videar felix, dicar quoque forsitan ulli,
In serie talis si modo gentis eam.
Hic quoque de nostræ poteris discrimine vitæ
Tangere propositi littera certa mei.
Incipe pace sua, venia tamen antè petita,
Omniaque hæc veri sub ratione refer:
Dic, fuerat quidam Paduana notus in Urbe; 46
Dicere sed mittas quam ferus ille fuit.
Utque solet semper, parti plebs hæserat uni,
Ut solet in parte prosperiore fuit.
Frivola victorum subiit victoria vires
Sub vi victoris debilitata sui.

Vera nec infitiar, carum me factio victrix
Sustulit obsequiis, eripuitque neci.
In me namque furens certabat opinio Vulgi
Parentem votis non habuisse suis.
Nosque Deo laudes, grates referamus Amicis.
Hac simul in nostra parte Rolandus erat.
Tuta domus Socii, quod erat vicinior alis
Victorum, & certo digna favore fuit.
Venerat ad Juvenes assumpta licentia rerum,
Quos erat immensus corripuisse timor.
Hi quoque narrabant sua per convivia multos
In populum meritæ mortis adesse reos.
His rapti fasces reliquis cedentibus ultro.
Tunc etenim major cedere sensus erat.
Horrebant multi sæva sub voce minantum,
Utpote suscepti per sua tecta, Viri.
Instabatque metus. Nam mercenaria pubes
Hinc pedes, inde alia parte fluebat eques.
Ad prædam facili semper suadente Popello
Singula pars urbis plena timoris erat.
Non patres Juvenum, non præmaturior ætas
Placabant ulla publica corda prece.
Sæpe senes alii lachrimis ego tristis obortis
Urbi consilium, subsidiumque rogans.
O Natura potens, [d] sic in tua vincla parentes,
Atque ea propositis non toleranda suis?
Nulla sequebatur dictis correctio [e] vestris;
Acta sed effectus deterioris erant.
O mihi cara, Deum testor, Respublica, vivum,
Opportuna subit tunc mihi cura tui.
Pro te, digna parens, fuerit si forte necesse,
Mens fuit instanti subdere colla neci.
Utque magis possem nimios arcere tumores,
Optavi fieret noxia causa minor.
Hærebat lateri Juvenum gens extera nostris,
Deficiens propriis, insidiosa bonis.
Gentis erat species propriæ, quam castra secutam
Tangere nec Pietas, nec solet ulla Fides.
Cœpi morbosum paulatim abscindere morbum,
Et causas levi comminuisse via.
47 Namque inventa mihi Plebis tunc forte Tribuno
Est plebiscitis certa medela novis.
Quæ siquidem nocuos submissa lege forenses
Assentatores pelleret Urbe viros.
Nam, qui communi servit mercede, satelles
Pro libitu domini jure movendus erat.
His nisi quamprimum fueris laniata relatis,
In Socii tecto tuta perennis eris.
Si modo non perimat, non multum littera refert,
Si sis pro domino sub pede pressa tuo.
Nempe, quod effecti nulla est mihi gloria secum,
Me victum dicam, si modo victor ero.
Si sua tunc mecum certavit opinio forsan,
Et jus ipse, suam quo tueatur, habet.
Nec sibi displiceat tantum victoria Vulgi,
Quæ sibi, quæque suis gloria magna fuit.
Sæpe Patrum leges irritavere Tribuni,
Et plebiscitis postposuere suis.
Quippe Tribunitiam tenui se Consule sedem,
Competit officio nomen, opusque meo.
Rectius ut reputet, non nos certavimus ut nos
Consul erat pars hæc, illa Tribunus erat.
Expedit officii sæpe indulgere rigori.
Culpa sit officii, si modo culpa fuit.
Scit bene præcipitis quam sistat opinio Vulgi,
Ad celeres actus si modo turba ruunt.
Non sic Æolio Boreas emissus ab antro
In virides sylvas, & nemora alta furit.
Non mare spumosas sic, quum levat altius undas,
Æstuat, impulsas quum ferit Auster aquas.
Si tamen iratus repetat mea carmina tantum,
Tu me secure confiteare reum.
Non rogo defendas, si corripiaris ab illo,
Ne plus quam deceat forte loquare, cave.
In nos ille quidem nostro prælatus honori

[d] *Desideratur hic aliquid, puta* Agis, *vel tale quippiam. Mendum est etiam in voce* Parentes, *nisi quis legat:* Parens es. *Sed adi conjecturas nostras.*
[e] *Forte* Nostris.

A Militat, inque tuum jus habet ille caput.
Imperet: hoc æquum est, & nos parere necesse est,
Præsidii memores nos decet esse sui.
Tu, quondam dici quæ Musula parva solebas,
Es nunc imperio dicta Poëma suo.
Subridere sinu videas si forsitan illum,
Cautior indicium suscipe blanda bonum.
Vade igitur, jam tempus adest, nec inhabile, nostrum.
Inde venit rediens, unde recessit, amor.
Expurgata odiis Respublica nostra resedit.
Velle quidem Cives [f] unum, idemque sumus.
Unius ecce sui vehimur moderamine plaustri, 48
B Jamque ego depresso non nimis axe premor.
Hanc igitur solam pergis decidere litem,
Quam simul ut solvas altera nulla manet.
Reddita Pelidæ placavit Briseis iram;
Cedere cum causa sic solet ira sua.
Desinat hos propter, quas propter cœperat ira,
Vulneris ut fuerant causa, salutis erunt.
Fœmina causa fuit, pro qua damnamur: & illa,
Pro qua salvamur, fœmina causa fuit.
Vade igitur, sint ista satis, ne tanta loquaris,
Quin valeas alia dicere plura vice.

[f] *Mel.* Unum, & idemque sumus.

AD JOANNEM,

C
Grammaticæ Professorem docentem Venetiis.

EPISTOLA IV.

Quisquis es, à Patavo qui sic scrutare Poësim
Fonte sub Euganeo, fumigerisque jugis.
Sacra petis. facti si non errore traharis,
Sunt semper propriis quæque petenda locis.
Tharsis alit calidis stillantia balsama ramis,
Quæritur in rubro splendida gemma Tago,
Quem Nysea latet specus, aut Parnassia rupes,
Est ibi cum Nymphis Diva Minerva suis.
Non Brintha est Helicon, nec defluit inde Timavus,
D Unde Caballinis Musa resultat aquis.
Sunt tamen hic aliqui per nostra suburbia Fauni,
Si non sint Vates, attamen instar habent.
Moribus antiquis sibi me fecere Poëtam,
Hisque satis promptum Vulgus inane fuit.
Utque die sacra nulla sub lite vacavit,
Justitiæ tenuit Curia nulla Patres;
Nec fora nostra dabant ullas venalia merces,
Artifices operas destituere suas.
In pretio Laurus quondam Peneia Virgo
Cum foliis hederæ, Myrtaque mixta fuit.
Talia vulgabant arbusta Poëmata Fauni,
E Et fore sub tali serta ferenda die.
Mixta tubis strepuit cum rauco buccina cornu,
Concinnuit lituus quisquis in urbe fuit.
Carmine sic lætam non fecit Statius Urbem,
Thebais in scenis cum recitata fuit,
Ne minus hæc Tragico fregit subsellia versu,
Grata suis meritis sic ECERINIS erat.
Inde reluctantis cinxerunt tempora Lauro, 49
Vana mihi turba judice pugna fuit.
Annuit Antistes, plausit præconia Saxo
Dux, habet auctores laurea nostra duos.
Doctorum series, studii reverentia nostri
Signavit titulis singula gesta suis.
F Et super his legem statuit cum Plebe Senatus,
Observaturum tempus in omne fidem.
Munera perpetua pro laude perennia [a] nobis
Sanxit, & ut nostra semper in Urbe legar.
Talia si Venetas fuerint vulgata per oras,
Quippe fuit vero nuntia fama minor.
Quodque aliquis sacræ laceret figmenta Poësis,
Abroget ut vero, littera questa tua est.
Grande ministerium nescit, Charissime, nescit.
Non nisi divinos hoc capit artis opus.

[a] *In M. S.* Vobis.

Hæc

Hæc fuit à summo demissa scientia Cælo,
Cum simul excelso jus habet illa Deo.
Quæ Genesis planis memorat primordia verbis,
[b] Nigmate majori mystica Musa docet.
Quid movisse Jovi quondam fera bella Gigantes
[c] Adstructam Cælo quam Babylona, fuit?
Confudit linguas Deus hic, qui fulmina jecit,
Qui Deus est nobis, Juppiter ille fuit.
Ira Jovis rapidum damnasse Lycaona sylvis
Dicitur, humanas cum foret ulta dapes.
Sic quoque Luciferum tenebrosa in Tartara missum
Indicat offenso pagina nostra Deo.
Obscænum cum Marte Venus facit improba stuprum,
Nec satis, indicio nota figura suo est,
Allicit attentas magis admiratio mentes,
Et juvat insertis [d] facula culta jocis.
Numen ad Hebræos per vasta pericula Ductor
Dicitur hexametro conciliasse pede.
Si bene dispicias, quod scripsit Apocalis illa
Per varias formas, tota Poësis erat.
Agnus adoranti tabula candente [e] ponitur,
Interius quod mens intueatur habet.
Hi ratione carent, quibus est invisa Poësis,
Altera quæ quondam Philosophia fuit.
Forsan Aristotelis si non videre volumen,
[f] Carmen cur de se jure querantur habent.
Quo magis hanc primis artem scruteris ab annis,
Splendidior tanto nobilitate sua est.
Utque viret Laurus semper, nec fronde caduca
Carpitur, æternum sic habet illa decus.
50 Inde est, ut [g] Vatum cingantur tempora Lauro,
Pergat ad æternos ut sua fama dies.
Sit satis ista modo tabula jactasse loquaci,
Est laus hæc ullum non habitura modum.

b *Pro Ænigmate, ut infra Epist. VII.*
c *Desideratur* Fuisse.
d *Mel.* Fabula, *ut Alibi:* Fabula ficta jocis.
e *Mel.* Locatur. *Vel:* ponitur candente tabella.
f *Fortè* Carmina. *Vel* Queratur, *pro* Querantur.
g *M. S. hic, ut alibi:* Vates.

AD JAMBONUM DE ANDREA, Notarium, super adventu D. HENRICI *Imperatoris in Italiam.*

EPISTOLA V.

JAMBONE rumores audis Aquilonis ab oris,
Expetat Italiam quod Rex Germanus, & omnis,
Ab Rhodano longum quæ lustrat Teutonis Istrum?
Augustum Diadema petit, quod Papa secundus
Annuit, & magni nulla est contentio Galli.
Hinc concussa fremit tanto gens Itala motu
Grande Gibolengi scelus obtestata Tyranni.
Atque aliquis veterum memorans infanda malorum
Gesta. Graves, inquit, Federici pervia quantas
Intulit Ecclesiæ clades, quamquam improba tandem
In semet confusa domus. Sat visa referre est.
Vidi ego succidi ter sex cervicibus ora
In medio transversa foro, qui fleret, abesto,
Proh dolor! aut tepido qui conderet illa sepulchro.
Vidi ego vivorum pendentia corpora Patrum
Suppositis arsisse rogis, natosque paventes
Talibus officiis diro placuisse Tyranno.
Vagitus infantum, & fœmineos ululatus
Uberibus sectis, & cæsa virilia quis non
Viderit ad vetitas in sæcula postera proles?
Arcta Viros perimunt, cogunt ergastula Matres
Præservare suos matura ad funera fœtus.
Urbis erat facies, lituum nisi stridor, & ignis,
Et ferrum, & gemitus, & testis crimen iniqui,
Et campana loquax spectandæ consona morti.
[a] O decus imperii! Præses spectator ab alta
Iratus specula segnes Ecerinus in actus
Corripit infrendens adversa fronte clientes:

a *Ironicè, pro* Dedecus.

A O famuli viles quæ tardat inertia nostrum
Propositum, quod fata juvant? Sic esse necesse est.
Nos Patavos delere vacat, hos. Serpit in illis
Seditio, nostros quæ non magis expetat enses.
Jam consanguineum regnat scelus, impius audet
Frater delati deposcere viscera fratris,
Nobilitas primo pereat, sine nomine Vulgus 51
Occidat, æterno quæ non reparentur in ævo.
Talibus [b] ammoniti faciunt, ut dira luporum
Ingluvies, primis quæ non saturata rapinis
Præcipites ad damna trahit, si fortè reclusum
Sors avidos ad ovile ferat, nec pasta quiescit;
Sed lustrans vorat omne pecus, dum singula quæque
B Corpora diripiens uno demittat acervo.
Inde quis enarret miseri tot millia Vulgi
Innumeris defuncta modis? An mille, decemque
Millia, [c] Veronæ potuit consumere carcer?
Longa mihi series, si jam memorasse laborem,
Quot Verona tulit, quot adusta Vicentia mortes.
Sistat inexplendis narratibus anchora nostris.
Inde alius, quem mens agitat diversa, salubre
Imperium reverenter ovans, & Cæsaris altum
Nomen, ut à summo pendentia Numina Cælo,
Si quis, ait, veras Friderici noscere causas
Dissidii velit, exortæque incendia litis,
C Inveniet quæsisse bonam cum [d] Marte quietem
[d] Ecclesia, sacroque jugo se subdere Regem:
Ast amor exardens toti dominarier Orbi,
Sedis & impatiens mens effrænata secundæ,
Pontificis vertere animum, dum sæva nefandas
Thesiphone igniret stimulis ingentibus iras.
Quisve sub hæc amens Ecerini facta superbi
Detestetur hians, atque imputet omnia Regi?
Ipse quidem scelerum vindex Ecerinus, ut ausim
Dicere, non auctor; propriæ sed cædis & ultor,
Seditione frequens quam factio dira parabat.
Præterea seu sponte Dei, seu crimina forsan
Poscebant dignas illo sub judice pœnas.
O furor! ô rabies! odia exitialia! Cives
D In sese vertere manus alterna petentes
Vulnera, & emeritas ignaro judice mortes.
At sermone pari nunc concedamus iniquos,
Utrumque, ut fuerint ultra narrata feroces,
Constat ob hæc omnes ipsa ratione futuros
Crudeles? sanæ spes incidat altera menti.
Augustum, & multos communis opinio Divos
Esse probat summo fulgentia sydera cælo.
Adveniat Mundi Domini sub nomine Princeps
Sub forti, validaque manu, mitisque feroxque
Parcere subjectis, & debellare superbos.
His vaga Plebs trepidam complet rumoribus urbem.
Disparibus studiis certant juvenesque senesque
E Tu pater ingenii, fons & mens una moderni 52
Uranie dictante tua præsage futuri
Erige consiliis animum cunctantis Aselli.
Quod cupiat, fugiatve jube de pectore certo.
Tu mihi dux, auctor, lex, semita, certior index.

b *Al.* Amonitu.
c *Abest* Quæ.
d *Mel. hoc loco* Matre; *sicuti* Ecclesiæ *pro* Ecclesia, *paulò post.*

AD D. DUCEM VENETIARUM, JOANNEM SUPERANTIUM, *de Pisce invento habente in fronte gladium ad similitudinem Ensis.*

EPISTOLA VI.

F AD nova felices Musæ mea turba venite,
Pinguia thyrsigeri celebremus festa Lyæi.
Currite Nereides, vitreis quibus usus in undis,
Tritonesque leves, & aquosi Numina Phorci
Nise, Episoque Thaliaque Cymodoceque
Funditus Illyricum spumis evolvite pontum.
[a] Prodite diversas facies, mirandaque visu

a *Rectius:* Pandite.

 Cor-

Corpora ſub variis afferte latentia formis.
Fluctibus in mediis tumeant immania Cete,
Et freta fulmineas jaciant ad littora Phocas.
Scylla ferox rabidos Sicula de parte moloſſos
Excita Cyclopas alta compellat ab Ætna.
Exurgant clauſo dudum Sirenes ab antro,
Deque ſua liceat voces audire Charybdi,
Quaſque mari varias genuit Natura figuras
Exhibeat quocunque freto, cæloque ſereno
Cernere veridicis non abneget ipſa Poëtis.
Tuque maris Princeps dextro Neptune tridenti
Verte fretum, totumque uno ſub gurgite miſce,
Fac genus Enſiferi ſuper admirabile Monſtri
Prodeat? è ſummo capulum caput efferet undis.
Sit genus hoc illud Veneto pro littore captum,
[b] Attulit excelſam fauſtus piſcator ad aulam.
Tu Theti genitrix Pelidæ, & Diva profundi
Nimboſos Delphinas agens aſcende jugales
Omnia quæſiti repetens veſtigia nati,
Pellito de tectis genus hoc prodire latebris.
Huc huc Pierides adducite carmina Nymphæ.
Vos etenim memores veterum per ſæcula rerum.
Enſifer hic Piſcis noſtris ſe viſibus offert,
Vera fides hæc eſt, non fictæ fabula famæ.
Miremur benefauſta cohors exennia ſoli
Magnifico donata Duci, miretur & omnis
53 Undique diffuſi regio [c] certamina Mundi.
Aſt admirari ſub jure quid expedit ulli?
Fingamus poſitam juſto ſub judice cauſam,
Dignificant validæ ſublimia munera cauſæ.
Judicium dicturus aquis maris Arbiter alti
Poſcitur, & digne dandus ſupereminet enſis.
Cujus erit, Venetæ magnæ niſi Præſidis oræ?
Digna manus capulo, vel muneris utilis uſus,
Cujus agit mandata Libur, Dalmaſque Croaſque,
Cui jus dimidiæ magnæ pars ſervit Achajæ.
Quod mare ſcindit Arabs, quod gens Armena, quod Inda,
Quod Regina Phari, quod gens infida Canopi
Excipiunt Venetas oneroſa Lege carinas.
Tendit vela LEO MARCUS maria omnia circum,
Gadibus Herculeis quem ſuſcipit Inſula Tyle.
Parque Duci toto quiſnam Rex unus in Orbe eſt?
Qui ſapis æquiparans æquo libramine confer.
Namque alii ſua regna tenent, & finibus aſtant.
Cis Alpes populos certos regit Apulus, ultra
[d] Gallus indomitis exercet prælia campis.
Sic pharetra velox Parthus, ſic ille Boëmus,
Sic reliqui propriis contenti ſiſtere metis.
Europam, Aſiamque ſuis Dux claſſibus ambit,
Pœnorumque aditus, & binas navigat Urſas,
Tum pretio, tum vi, tum toti commodus Orbi,
Dat mare, dant amnes, dant littora cuncta meatus
Juſtitia librante Ducis pro Numine quodam,
Quod ſacer uſus habet ſancti ſub imagine Marci.
Quidni? Sancta Fides illa dominatur in aula.
Sede ſedet celſa nitidi Dux arbiter æqui,
Opportuna ſuis ſunt nulla chirographa verbis,
Conſcriptos habet ille Patres, ſacrumque Senatum,
Omnia qui planis animis examina penſant,
Et decreta ſuis mandant juſtiſſima bullis.
Adde quod & bellis nunquam violabile regnum eſt.
Hunc ſibi ſemotum reliquis ab origine Mundi
Servavit Natura locum; quo conderet omnes
Juſtitiæ gazas, atque inviolabilis æqui.
Fluctibus in mediis convexi mœnia cæli
Tegmen habet aliis longe diſtantia terris.
Ergo bonæ Muſæ gladii date jura Sorores
Digna Duci, pelagi cui ſumma potentia magni:
Quæ ſibi vicinis verax Deus extulit undis,
Quæque placenda Duci mittat benefauſta Joanni
Edite Pierides Patavo præſagia Vati.
Judicium pelagi fato datus indicat Enſis,
54 Cujus habet titulum Superantis digna Joannis,
Gloria perpetuo Venetis manſura ſub ævo.
Dum dabit Argolicis ratibus minor Urſa meatus,
Cynthius igniferis dum curribus ambiet Orbem,
Prævius Auroræ dum pandet Lucifer ignes,
Dux Venetum lati ſceptro reget æquora Mundi.

[b] *Deſideratur* Quod.
[c] *Forte:* Contermina.
[d] *Lege:* Gallus in indomitis.

IN LAUDEM POETICÆ AD D. JOANNEM DE VIGUNTIA Simulantem ſe abhorruiſſe ſeria Priapeiæ.

EPISTOLA VII.

CArmen abhorrenti Vatum figmenta JOANNI
 Vade libens, [a] ulli complacitura refer.
Perlege, dic, venio placidi prolator honeſti,
 [b] Offendunt oculos non mea dicta tuos.
Nunc prodeſſe volens, non delectare, per omnes
 Prudentum thalamos gratificanda fero.
Interdum ſacræ refero monimenta Minervæ,
 Incidit officiis & Venus apta meis.
Sacra cano, ſacri celebrant cum ſacra Miniſtri,
 Fungitur obſequiis Virgo beata meis.
Salve Sancta Parens, & verba ſequentia dico,
 Dicitur heroico cum ſacra Miſſa pede.
Veſpera ſancta meis canitur ſolemnior hymnis,
 Placo dulciſonis Numina ſancta metris.
Quidni? Divini per ſæcula priſca Poëtæ
 Eſſe pium cælis edocuere Deum.
Tecta quidem primæ fudere ænigmata Genti
 Non niſi compoſitis inſinuanda metris,
Hique alio dici cœperunt nomine Vates.
 Quiſquis erat Vates, Vas erat ille Dei.
Illa igitur nobis ſtat contemplanda Poëſis,
 Altera quæ quondam Theologia fuit.
Dicitur Hebræi populi Dux inclytus altum
 Verſibus hexametris conciliaſſe Deum.
Edidit heroica ſua Job lamenta camœna,
 (Aſſit Hieronymo ſi modo vera fides)
Placavitque Deum metrico Pſalmiſta canore,
 Extat in hebræis littera certa notis.
Sanctaque figmentis Salomonis cantica tantis,
 Si bene diſpicias, tota Poëſis erit.
Invenere ſacri quondam figmenta Poëtæ,
 [c] Alliciant animos myſtica verba bonos,
Quos magis attentos facit admiranda Poëſis, 55
 Quum ſecus intendit, quam ſua verba ſonent.
Sic Salomon, reliqui ſic & fecere Prophetæ,
 Sic animos dictis exacuere ſacris.
Noſtra ſalus etiam demiſſus ab æthere CHRISTUS
 [d] Nigmata Diſcipulis dixit operta ſuis.
Claudebat magnos emiſſa Parabola ſenſus;
 Namque erat à ſummis illa relata Polis.
Gymnaſiis olim ſtudiis inventa Poëſis,
 Altera jampridem Philoſophia fuit,
Dogmata ſub certis quæ tunc incluſa figuris
 Tradidit exemplis verificata ſuis.
Traditio noſtrum quævis probat optima fructum.
 Circue noſtra memor littera quidquid habet.
Carmina primores mirantur noſtra Sophiſtæ,
 Ulla vacant noſtra nec ſua ſcripta fide.
Summus Ariſtoteles, & magni ſcripta Platonis
 Dicta probant noſtris, quæ docuere, metris.
Tu quoque & hanc methodum qui ſic averſus abhorres,
 Cur age deſpectas fomite ſumis aquas?
Jus Civile mei verſus allegat Homeri.
 Si ſapis, inde mihi quod [e] tenearis, habes.
Noſtra ſed iratus Judex in crimina vertis
 Carmina ſublata, qua potes arte, fide,
Inducisque tuas ſtudia in contraria leges,
 Juraque cauſidico ſed magis apta foro.
Antiqui Lixas quidam dixere Poëtas
 A manuum jactu, mobiliumque pedum,
Quos

[a] *Mel.* Illi.
[b] *Melius & hic:* Offendent.
[c] *Pro* Quod alliciant; *niſi quis malit:* Alliciunt.
[d] *Ut ſupra Epiſt. IV.* Nigmate, *pro* Ænigmate.
[e] *Forte:* Quo.

Quos auctore novo noſtri dixere Calephos,
Qui mutant facies, oraque torta movent.
Rident figmentis variis, ridentur & ipſi,
Luxuriæ nugis dant alimenta ſuis.
Arguitur, [f] Pœnus illos adduxit ab oris,
Scipio qui noſtram primus in Italiam.
Vitandos igitur tales dixere Poëtas,
Neve quis immunis lege jubente foret,
Auguſtine vagos illorum reſpuis actus,
Verbaque figmentis aſſimulata ſuis,
Quæ licet inducant hilares in fronte cachinnos,
Noxia ſub tacito pectore crimen habent.
Sunt vitanda igitur figmenta citantia luxus,
Abſint à caſtis ſcenica geſta viris.
Fingere ſub vitio eſt, & verbo ſi quis & actu,
Quod canit, hocque ſimul per ſua membra gerit.
Ad me nunc redeo, quod ſum ſine crimine carmen,
Quod teneo laudes tempus in omne meas.
56 Non ego quid finxi, non hæc facienda probavi,
Quæ, ſi non placeant, abſtinuiſſe potes.
Oderis, ò utinam, quæ ſic audire recuſas.
Heu quam ſæpe agimus, dicere quæ puduit?
Me me, & ſiſte meam mecum damnare Poëſim.
Plus tibi in hoc oneris, quàm mediteris, habes.
Per me perpetui memorantur tempora Mundi,
Geſtaque ſunt numeris alta notata meis.
Fraternas acies cecini, Cadmeiaque bella,
Oedipodæ tenebras, Grajugenumque neces.
In nova converſas mutavi corpora formas,
Temporis æterni jus habet iſtud opus.
Per me Dardanii referuntur Pergama Teucri,
Quam fuerit Trojæ Dardanus, ante fui.
Bella per Æmathios per me civilia campos
Edita ſunt populis, Cæſareumque decus.
Lege mea Vates cantu, normaque leguntur,
Migrat ad excelſum muſica noſtra Deum.
Non faciet livor, mea quin præſagia vivant,
Nomen ab [g] externa poſteritate feram.

[f] Mel. Pœnis.

[g] Mel. Extrema, vel Æterna, ut ap. Ovid. Ep. XV. Nomen ab æterna poſteritate feres.

SUPER ORTU STELLÆ COMETÆ Ad F. Benedictum, Lectorem Fratrum Prædicatorum.

EPISTOLA VIII.

Dic mihi, ſi patuit nimbis cedentibus aër,
Exhibita eſt oculis hæc nova Stella tuis?
Sit vaga, vel ſtabilis, vel qua regione morata eſt,
Perque quot eluxit continuata dies?
Quæ ſpecies, quod clima ſuos conſumpſerit ignes?
Si quoquam indicio ſigna Cometis habet?
Quo portendit iter, quas mundi conſpicit oras?
Quale, quid in terris ſignificare ſolet?

RESPONSIO AD RESPONSUM EJUSDEM.

EPISTOLA IX.

Sat benedicta placent per te BENEDICTE Comatæ
De ſpecie Stellæ, luminibuſque ſuis.
Quod vice non æqua ſpatiis Erymantidos Urſæ,
Hæſerit auctorem concomitata Jovem,
57 Quodque planetarum curſu, motuque diurno
Volvitur æthereis orbiculata rotis.
Nota fide dignis feciſti teſtibus, ante
Dicere quæ mundo talia ſigna ſolent,
Hæc precor ad reliquas portendant lumina terras,
Dum procul à Patava ſit fera peſtis humo.
Ad tua nunc venio de me præconia frater,
Non ſinit hæc, ſine me, præteriiſſe pudor.
Non ſum cæleſtes tecum potatus in amnes,
Nec, qua tu biberis, hac ego parte bibi.

A Sunt, te quæ volucres portent ſuper ardua pennæ,
Non nobis levitas, non ea pluma data eſt.
Raptus ad æthercam volitans ſuper æthera ſphæram
Nos facie verſa poſt tua terga vides.
Omnia cum levior toto tractaveris Orbe,
Tu nos, unde venis, forte rediſſe putas.
Non ego me ſurſum tollo, nimioſque volatus
Experior, caſu ne graviore ruam.
Me monet occiduus patrio pro munere quondam
Phæton, & Eridani ripa cruenta vadi.
Sum memor Icariæ magno ſub teſte ruinæ,
Nulla velim pro me nomina dentur aquæ.
B Nec ſubeo terras, ut opaci ſcruter Averni
Intima; juratæ ſtagna vel atra Stygis.
Non nimis infernos delector viſere manes,
Unde citus non ſic poſſe redire putem.
Digna Jovis proles nec ſum Tyrinthius ille,
Mactaret vigilem nec mea clava canem,
Nec velut Æneas ulla comitante Sybilla
Tutus ab Elyſiis credo redire locis.
Stat nobis ſemper facilis deſcenſus ad ima,
Inde pedem tamen eſt poſſe [a] redire labor.
Infera Threicius placavit Numina Vates,
Perdidit Eurydicem nec minus ille ſuam.
Sat contentus ero, media ſi perfruar aura,
C Et modo communi cum grege mixtus eam.
Dulce tibi, fateor, fictis alludere verbis.
Laudo venuſtatis verba decora tuæ.
Miſſa quidem veram ſapiunt tua ſcripta Poëſim,
Tranſiliunt metas quo magis illa ſuas.
His tamen ornari non ſperno veſtibus, in me
Fulgeat artificis dummodo texta mei.
Luceat objectum ſi quoquam lumine corpus,
Eſt laus ad cauſam vera relata ſuam.
Denique ſit quod vis, ea ſit mihi gloria, quam tu
Tentas Rhetoricis applicuiſſe modis.
Grande mihi decus eſt, quod tu laudaberis in me, 58
Ornet materiam ſi tua forma rudem.

[a] Mel. Referre.

D

AD SOCIOS IN URBE EXISTENTES, cum Republica jam nulla exilium ipſe ſibi aſciviſſet.

EPISTOLA X.

Quiſquis es, irrigui qui circum mœnia Brinthæ
Stagna bibis Phrygiæ dextro ſub numine terræ,
Fortunate nimis, confer libamina ſummo
Multa Deo, ſupplexque manus ad ſydera tolle.
E Tolle manus cælo, non hæc ſine munere Divum
Eveniunt, propria canos effundere terra,
Et veteres calcare Lares, & ſacra Penatum
Viſere, quæ penetral thalamis ſervavit avitis,
Hiſque magis, quorum gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Illis dulce mori caris aſtantibus, altos
Pone thoros voces imas audire gementum
Queis poſt fata datum eſt adolentia corpora membris
Mauſoleis Patrum veterum componere buſtis.
[a] Nos quoque adhuc veterum memores de more Deorum
F Grata Dioneæ Matri date dona faventi
Dardanidæ, toto non ſic evanuit Orbe,
Lucida quin ſummi teneat faſtigia cæli
Nata Jovis veſtris ſemper exercita curis.
Jam non vana loquor, loquor heu ego Troia quondam
Ex Antenoreis proles nunc infima natis
Majorum impulſu patriis erepta ruinis.
Ille ego, qui merito caſu concuſſus acerbo,
Quod majora meis aſſumere viribus [b] auſim,
Im-

[a] Legerem libentius: Vos.

[b] Pro Auſim.

Impatiens onerum cecidi sub fasce meorum,
Plector, tanta mihi velut incumbentia soli,
Facta quod in nimias sumpsi communia curas.
Confiteor grave forte nefas, nisi leniat illud
Libertatis amor, justique ignita cupido.
Testis adest nobis omnis Prætoria pubes,
Si quæstus, si laudis amor, si gloria fallax
Divertere meam recti de tramite mentem.
Vos quoque cur dederim testes ego fatuus à me
Correpti Juvenes? Ulline, injusta, peperci,
Si vidi, ut Patriæ possem servare favores.
Sisto judicio medio sine judice vestro,
59 Si plausus, strepitusque Virum, vocesque faventum
Admisi, scitque ipse Deus, Respublica tantum
Præfuit exilio, certæque incumbere morti.
Qualiter hæc fuerint, Urbi nihilominus ac si
Exitio fuerim, me detestatur ab alta
Arce Deus, sævusque sua me conterit ira.
Quin etiam gravis illa mihi Saturnia Juno
Arbitrii antiqui recolens exaggerat in me
In Troadum exitiis nunquam saturabile pectus,
Accendit furiis irasque animosque potentum,
Quæve potest odiis nostris alimenta ministrat.
Verum Diva [c] favet miserens Tritonia Pallas,
Et docet exilii solitum perferre laborem.
Hæc ait: Hic semper mos est, & regula vatum,
Hæc quoque supremi subiere pericula Cives,
Invictoque tamen firmi tutamine. Namque
Cum vitiis semper certat Sapientia victrix,
Multorumque refert clades, & nomina jungit.
Differit ante alios cæli loca summa tenere,
[d] Qui mundo ob patriam pugnando vulnera passi
Multorum obsequio discrimina summa tulere.
Utque adiit, locus ille micans *Gasalia* vocatur.
Illo visuntur Decii, magnique Catones,
Claraque Pœnorum victrix Cornelia proles.
Quamquam multa cohors illos non gustet odores.
Sic inquit Virgo; sed habent hæc gaudia raros.
Talibus allicior dictis, placorve Minervæ.
Et subeo exilii magno moderamine pœnas.
Tunc me nulla movet patriæ telluris imago,
Vel Cognatorum series miserabile vulgus
Desertum auxiliis, conjunx carissima nec me
Pertæsum magni incœpti, rerumque mearum.
Sed, quo fata trahent, inquam, retrahentque sequemur.
Sic fors omne datum est, forsan sic postulat ordo
Fatorum, SUPERANDA OMNIS FORTUNA FERENDO EST.

c *In M.S.* Favit, *contra leges metricas.*
d *Desideratur* Illos.

AD FRATREM ALBERTUM DE RAMEDELLO, qui sibi Catulam unam miserat, ut præberet ei materiam aliquid metrice conscribendi. Habet siquidem Catula senos digitos cum senis ungulis in unoquoque pede.

EPISTOLA XI.

URanie læto faveas Dea dulcis Asello,
Tuque pater nostris exemplar cantibus Orpheu
60 Aoniam concede chelyn. Vacat ecce parumper,
Et libet innuptæ studio indulgere Dianæ.
Ecce Deus, Cigno cujum pecus abluis ullo.
Extulit hoc Babylon rimosis forte latebris
In lucem è variis Animal mirabile monstris?
Rupene Caucasea vehitur, Strophadumve cavernis,
Aut, qua Lernæam stravit Tyrinthius hydram?
Unde micant oculi tam rubro lumine nigri?
A Hirta acies Lybicæ rugatur more colubræ,
Viperei stricta collucent cuspide dentes,
Aëra nunc aures captant, ut cornua, rectæ,
Et modo villosis [a] succedunt tempora pinnis.
Visa triplex ternos auditur lingua latratus
Edere terribiles, & vox incognita multos
Constantes magno concussit scæva timore.
Hanc speciem dixere Canis plerique sed illud
Signa negant digitis penitus contraria senis.
Quod si quis nostras ædes novus attigit hospes,
Contracta de pelle jubam mox erigit ardens
Ad morsum, dirosque vomit de pectore questus.
Me quoque placantem dominum cognoscit, & arcet
B Propositum, ponitque graves post mitius iras.
Haud secus Æonidem aggressus Draco pervigil ultro
Phasidis obticuit demulsus carmine [b] dote.
Nec tamen hi vana forsan ratione moventur,
Qui dixere Canem. Canis est discrimine sexus
Fœminei, & tortæ se prodit acumine caudæ.
Præterea certo venandi noscitur usu.
Circinat umbrosas nam velocissima sylvas
Instantis sub voce viri, cursuque citato
Certa feræ prono sequitur vestigia naso.
Nec saltu Caper hanc superat, non horrida Tigris.
C Effugit annexos extrema per inguina dentes.
Mira canam. Fortes nedum violenta Leones
Aggreditur tantum ausa nefas, nec excipit illos
Majestatis honos, illi reverentia nulla est.
Sicelides Matres vestro parcatis Asello,
Si fruitur placidis alterna per otia ludis,
Hac duce & interdum studio præludit agresti.
Tum Satyris, Faunisque comes genus omne ferarum
Sternat, tum redeat vestra ad subsellia Musæ.
Ista ministrabit multa in certamina vires
Nostra Canis, parietque frequens victoria versus.
Hic orbata jacet Catulis Lea, deinde Lycaon
D Nunc sentit pavisse Jovem sub crimine; sed proh!
Flere parans ululat morsu Calisto tenaci.
Multa Comes sylvis clarus superaddet Asellis 61
Vatibus in mediis dici debentia senis.

a *Forte:* Succedant.
b *Lege:* Doctæ.

AD MAGISTRUM MARSILIUM, PHYSICUM PADUANUM, ejus inconstantiam arguens.

EPISTOLA XII.

UNa micans Patavæ pridem lux credita terræ,
E Prædilecta boni proles benefausta Matthæi
Vera refer? Variæ nunquid vox improba famæ
Vera refert, quod tu studii de tramite sacri
Lapsus ad infandos hominum te verteris actus?
Diceris ecce cavo contectus tempora ferro
Loricam perferre gravem, mentoque premente
Suspensos alto vultus attollere cælo.
Quidam ajunt, tibi quod germanus cingitur ensis.
Quidam ajunt, quod tu germano accingeris ensi.
Altera formidat, tali verum altera verbo
Pars jocat arridens, sermo est de lite jocosa
Nunc quoque Ne fas sit vanis insistere nugis,
Dic age (si quæri pateris) quæ causa, quis ullus
F [a] Mentis amor sacris egit te [b] credere cœptis?
Philosophia tibi dederat sublimis in illa
Scibile quidquid erat, nec non jam cesserat hærens
Ingenio Natura tuo deprensa potenter.
Me, bene si recolis, Paduæ dum regna manerent,
Consilii ignarum quamquam de pondere tanti,
[c] Quæsiti, num te leges audire forenses
Maluerim, medicæ [d] potius intendere Physi?
Respondi, cor cerno tuum, tua viscera torrent
Auri sacra fames, & avaro vivere quæstu.

a *Forte:* Martis.
b *Mel.* Cedere.
c *Lege:* Quæsisti.
d *Rectius:* Potiusve.

Non

Non hic finis erat ſtudii Chariſſime ſacri,
Qui te felicem faceret. Te vendere voces
Una tuas coget ſtrepitu pulmonis anheli,
Altera venales operas ad corporis ægri
Diſponens curas, turpes vileſcet in artes.
Mœchus eris lucri cauſa verſatus in illa.
Verum ſumpta tibi Phyſis virtutis amore,
Ut tu ſponte velis ejus dignoſcere vires,
Morboſaſque hominum cauſas, illiſque mederi,
Illa Deo eſt, pariterque homini laudabilis omni.
Quantas fundet opes etiam acceptare [e] roganti,
Prodiga! Non tantas Venetum fert littus arenas.
Elige te dignam, ſpeculatricemque ſalutis
62 Humanæ, quæ pene Deo te conferet ipſi.
Tu dulci affatu, precibuſque illectus amici
Viſus es hoc gratum [f] fixiſſe in pectore votum,
Hauſeris ut plenam divini nectaris obbam.
Tu tecum, & pingui patria ſuffultus amicis,
Et Patrum, & Populi dulci digreſſus amore
Commoda cum medicis portas alimonia libris.
I bone, tum dixi, Superum ſervande favore,
Macte tua virtute, ſacris ſplendoribus eſto
Clara lucerna tuæ mundo notiſſima terræ.
Fers etenim tecum jam jam ſpeculata repente,
Tangere quæ facient apices, primordia, ſummos,
Nomen & æternæ nunquam delebile famæ.
Carpis iter, ſed proh! ſors dira ſub omine lævo.
Calle quidem primo demulſus ab ore canino
Repleſti faciles ſævis hortatibus aures,
Inde repens, Ligures ut non migraveris oras,
Fama ſubit, quod te ſæva mulcedine captum
Implevit torta ſæviſſima vipera cauda.
Hoc eſt, quod tragico declamat Perſius [g] ore.
O hominum curas! ò quantum in rebus inane eſt!
Hoc quoque idem eſt, quod garrit Horatius [h]:
Amphora cœpit.
Inſtitui, currente rota, cur urceus exit?
Cœptaque depingi mulier formoſa ſuperne
Artifici [i] iratus quæritur cur turpiter atrum
Deſinat in piſcem? Quidquam ſi cœperis, imple.
[k] *Deſine ſit, quod vis, dum ſimplex taxat, & unum.*
Ad varios actus hominum te pervaga poſtquam
Tranſtulit ambitio, diverſo tramite multas
Iſque, rediſque vias, illas circumque pererras.
Aſt ubi conatus non juxta velle ſecundos
Obtulerat Fortuna, redis ad vota prioris
Conſilii, rurſus redit in præcordia primus
Interruptus amor ſtudii, quod mente gerebas.
Vadis ad egregium Doctorem temporis hujus,
Teque locas lateri, carptimque volumina Phyſis
Decurrens perhibes, imo quæ ſumpſeris hauſtu.
Quid quod vita [l] laus longæ non ſufficit arti
Vafer, ait, noſtro ſtudio repleta bienni.
Vidi ego, qui ſtudii plures à tempore cœpti
Chlamyde ſub rubra primo medicantur in anno,
Nunc pullos, nunc ova ſimul, nunc vaſcula lactis
Pro merita mercede ſua ſub veſte reportant.
Naturale ferunt homini, [m] ſi didicit æger:
Si valeat, laudat medicum vox credula Vulgi.
Quid locus eſt ſtudio, poſſim dum vivere [n] laude,
63 Atque ego, ſi non ſim, dicar reputerve Poëta,
Publica neglecto dum præſit opinio vero?
Forſitan eſt melius vitæ ceſſiſſe modernæ,
Pellere Marte viros tectis, & vivere rapto,
Quodlibet ut liceat, ſcripta quam vivere lege.
Credita de ſummo ſit quæque potentia cælo,
Juſta nec unius teneant nos vincula Papæ.
Quid prohibet multos hoc noſtro tempore Papas
Conceſſiſſe ſuis fundos, & prædia poſſe?
Accipiat ſibi quiſque libens, proviſus ut aſſit.
Nulla fides, pietaſque viris, qui caſtra ſequuntur.
Parce, fides loquitur, multum dilecte Sodalis,
Si tecum his centum luſi ſine crimine metris.

[e] *Forte*: Neganti.
[f] *In M. S.* Fuiſſe.
[g] *Sat. I. verſ. 15. Vulgati*: O curas hominum! ò quantum eſt in rebus inane!
[h] *Epiſt. III. Lib. II. ad Piſones.*
[i] *Mel.* Iraſcens.
[k] *Libri Editi*: Denique ſit, quod vis, ſimplex duntaxat, & unum.
[l] *Lege*: Brevis.
[m] *Mel.* Si decidit.
[n] *Forte*: Laute.

A Juſta quidem ſemper non evitabilis ulli
Ludit in humanis divina potentia rebus.
Auctorem comitatur opus, nec regula fallit.
Fertile tempus habes pulchra florente juventa,
Quo te reſtituas, ſi te regat inſita Virtus.

AD MAGISTRUM BONINCONTRUM, MANTUANUM Grammaticæ Profeſſorem.

EPISTOLA XIII.

B MIſſa BONINCONTRO Patavi de parte Poëtæ
Exit ab Illyrico littera parva mari,
Parva quidem, parvis fruimur, Chariſſime, rebus,
Navigat exiguis noſtra carina Notis.
Hoc lucri feci, patior pro vivere parvo
Donaque fortunæ gratificare meæ.
Parva famem jam nunc extinguit Aculula noſtram
Se ſolitam toto vix ſatiare Capro,
Noſtra ſitis decies lymphato cedit aceto
Vix unquam Euganeo mollificata mero.
Nimirum à plano non eminet inguine venter,
Sicca jacent parvis exta coacta locis.
Diſceſſere animam ſolitæ configere cauſæ,
C Subſtitit incendens anxia corda calor.
Non tumor, aut luxus, non iræ fervidus ardor
Corporeæ molis ſæva tributa petunt.
Laudibus à noſtris nunquam reticende Magiſter
O, mea quem coluit prima juventa, vale.

AD MAGISTRUM GUIZARDUM, Grammaticæ Profeſſorem, cum ab eo librum Virgilii *ſibi accommodatum repeteret.* 64

EPISTOLA XIV.

D VIxit in antiquis dilectio multa Poëtis,
Mutuus hoc ſacræ præbuit artis amor.
Dicere ſi fas eſt, etiam poſt fata ſepultis
In vivos fœdus regnat amoris idem.
Virgilius thalamo mecum verſatus in uno,
Tempore, quo Patava pulſus ab Urbe fui.
Exul ad externas ultro ſe contulit oras,
Exilii pœnas ſuſtinuiſſe volens.
In Patriam redii, redeat ſecurus & ipſe,
Et Comes, & Civis ſit, velut ante fuit.

AD JOANNEM, GRAMMATICÆ PROFESSOREM, cum quæſiſſet ab eo per metra, qualiter contigerit, quod Leo, & Lea, quæ erant communis Venetiarum, *genuiſſent, & peperiſſet Lea vivos fœtus contra Auctores loquentes, quod mortui naſci ſoleant, & introducitur* Urania *loquens.*

E

EPISTOLA XV. reſponſiva.

QUæ dabis Uraniæ noſtro reſponſa JOANNI
F O Dea tam miris ſollicitanda novis?
En Lea comperta eſt vivis fœcunda trimellis,
Quos potuit cavea progenuiſſe Leo.
Sic cita mendaces teſtatur vita Poëtas.
Expedit hic Vates ut tueare tuos.

Uraniæ Reſponſio.

Plana ſatis, quamquam multum laudanda, Joannis
Quæſtio ſic paucis perſolvenda metris.

[a Forte: Adjuta.] Fortia, ſi fuerint ſignis [a] audita ſupernis,
Anticipant ortus corpora multa ſuos.
Labitur ad decimum perſæpe puerpera menſem;
Altera ſed nono menſe levata fuit.
Sic quoque ſpirantes naſci potuere Leones,
Edit enim vivos ſeptima Luna viros.

Quæſtio interrogantis.

Clara quidem ſatis eſt primæ deciſio cauſæ,
Et bene reſponſis illa ſopita ſuis.
Quod geniti, natique domo Dea ſolve ſecundam?
Quod non ſit ſimili bellua nata loco.

Uraniæ Reſponſio.

65 Iſta minor prope eſt nullo contraria teſte,
Et nihil ambigui, quod videatur, habet.
Iſta quidem non poſſe negat contingere quiſquam,
Nec ratio quævis illa fuiſſe vetat.
Si domibus ſimiles fœtus non repperit ætas;
Hoc ſub Sole tamen non habet ipſa novum.
Quod magis eſt, ventura parant, (ſic auguror eſſe)
Atque ea nativis ſunt benefauſta locis.
Portendunt Veneto conjungi fortia Regno;
Fortia ſed latis illa videntur agris.

AD MAGISTRUM MARSILIUM, Phyſicum Paduanum.

EPISTOLA XVI.

[a Aut.] QUo te care pedes? [a] an quæ via duxit ad aulas
Cæſareas? veros perhibet ſi fama relatus
Veniſti patriæ forſan ſuccurrere terræ
Poſt varios caſus, & tot diſcrimina rerum?
Hic motus nobis utinam bene cedat: & ipſe
Secludor patria. Quare Sors omnia verſat.
Diceris hortator ſeries, & pondera rerum
[b Mel. Tuis.] Conſiliis ſtabilire [b] ſuis, & ſiſtere Regi.
Gaudeat his Patavæ quiſquis confinia terræ
[c Forte: Evectum.] Incolit [c] erectum ſumma ad præluſtria Civem.
Hic Patronus erit vere certiſſimus, hic eſt
Unus, qui nobis cunctando reſtituet rem.
Ergo vale benefauſte, Deus te dirigat, atque
Regem illum, ſibi quem totus deſiderat Orbis.
Unum, oro, dilecte mihi, ſi caſtra ſequeris,
Progreſſus, actuſque notes, & fortia facta,
Quæ mandare meo poſſim diſtincta libello.
Nunc ſpecto, tendoque chelym, plectrumque lyramque,
Si donante Deo virtus exegerit, hujus
Regis perpetuum nomen laturus in ævum.

AD PAULUM JUDICEM DE TITULO rogantem, ut reſponderet Benevenuto de Campeſanis *de* Vicentia *adverſus opus metricum, per eum factum in laudem Domini* Canis Grandis, *& vituperium* Paduanorum, *cum capta fuit* Vicentia.

EPISTOLA XVII.

[a Lege: Queat.] QUæ ſic felici replicari carmina Vati
PAULE jubes? ne pace [a] vera gaudere potenter
66 Quæſita, cælumque ſuis conſcendere ſcalis.
[b Lege hic pariter: Perducet.] At potius rogita talis [b] perdire, & olli
Perceptis ſimiles geminet Victoria fructus.
Percipis acceptas quantum collaudet habenas,
Et laudat laxo pulli ſub more capiſtro?
Haud aliter pennis Pavo gaviſa rotatis
Luxuriat vario circumſpectabilis auro.
Quid mirum, fauſta quod ſic immunis in Urbe
Vivit, & ora tui vitat detorta popelli?
A Quid tibi, ſi propria ſapiens ſibi conſulat arte,
Vel mihi, ſi Dominum ſcriptura paſcat inani.
Carmina riſilibus placeant ornata camenis,
Fas fuerit venia, quæ vult, depingere noſtra.
Concipiant, ſacramque ſonent ſua metra Poëſim:
Aſſerat in Patavo Brontes, Steropeſque moratos,
Jus Patriæ multo tunc cum quæſivimus auro:
Ambiat Elyſii ſedes, & ſtagna paludis
Tartareæ, ſecum retrahat reſponſa redemptæ
Urbis clara ſuæ, poſitaſque ad culmina ſcalas:
Spiritibus fuerit tunc plena Vicentia ſacris,
Occurrat nova forma Viri ſpurciſſima [c] Sbirſi: [c Videtur etiam legi poſſe in M. S. Sbuſi.]
Stet ſuprema quies noſtris immota ſepultis,
B Sint cum terrigenis nobis commercia vivis.
Noſtra chelys facta ſeriem directa renarret,
Et modo ſubſiſtat blandæ indulgere Poëſi.
Nitamur, vero memores dent carmina Muſæ
De Cane dicendi nobis nunc impare belli.
Quid tibi, ſi victos veluti certamine fingit
Ab Cane Trojugenas; certatque illudere captos,
Quum primum captæ ſubiit data mœnia terræ.
Non nova nunc patimur, ſolito ſi vincimur aſtu.
Ignari ſcelerum, quæ non tentavimus ullis
Hoſtibus, his ſemper ſtudio ſuperamur, & arte.
Sic & Equi Teucros ſuperavit machina muros.
Nil [d] tum Deiphobo bellis, armiſque potenti [d In M. S. Tamen.]
C Attulit auxilii lacerati corporis enſis.
Unius ille dolo periit ſub nocte ſopora,
Nos equidem multi circumvenere Sinones.
Noſtra ſupina minus fit culpa, quod hoſtibus illi,
Nos à cive Cane, & ficto fraudamur amico,
Excurrit galea tunc ille per agmina nuda,
Secum juratos traxitque in vincula fratres.
Has me Cæſareas Aquilas dixiſſe pudebit
Non niſi disjectis ſolitas incedere muris.
Hujus quippe duplex extat genus alitis. Unum,
Quod ſublime volat. Dictum *Jovis Armiger* illud,
[e] Viva ſed in latis carpens animalia campis. 67
Alterius mos eſt tenſis intendere filis, [e In eodem: Vina.]
D Et captis inſtare feris, aut vivere putri:
Sed genus hoc Aquilæ noſtris *Aquilaſter* in oris
Dicitur à Vulgo nigris ſociabile corvis.
Cæſar habet non rura vias per Itala tales,
Et petiit vetitis magis oblectatus in agris.
Septimus ille meus Rex Optimus HENRICORUM
Non niſi dejectis voluit te Brixia vallis.
Ille quidem multis Aquilas conceſſit abuſis,
Has ſibi qui fœdis aſſuefecere rapinis.
O captum [f] ingeniis [g] dices in flore Juventæ [f Forte: Imperiis.]
Magnanimum Juvenem, & [h] cæci dulcedini regni! [g M. S. Dires.]
Pœnituit ſero facti; ſed cedere victus [h Mel. Cœpit.]
[i] Neſciit, & tecti nimis anxia cura pudoris. [i In M. S. Neſcit.]
E Quidni pœnituit tantis anfractibus actus
Bellorum, & miſera toties obſeſſus in Urbe?
Digna luens agris circum deflevit aduſtis
Non niſi ſub patriis defenſa Vicentia muris.
Ah quam multa Canem cohibens immixta vigori
Profuit egregio dubii ſapientia belli?
Viderit ut noſtris angi ſua mœnia ſignis,
Cautior ille ſuis ſtatuit ſe credere muris.
Vidi ego namque [k] alium non introducto loquentem [k Rectius: Alio.]
Invadi triplicis deſpectis viribus Urbis
Veronam, & clauſas aſpergi ſanguine portas.
Vidi indigna quidem. Vidi nam proximus illas
F Ante fores bibuli cœtum exultare Popelli
Bacchatum dulci Bromio ſtillantis Ilaſi,
Et madidum largo Montis de munere Belli.
Gaudebat ſpectare faces in tecta volantes
Urbis ad altiſonas ſaliens vaga turba choreas,
Et latebris exire Canem veſana ciebat.
Talibus aſpexi pavidam terroribus Urbem
De facili potuiſſe capi, ſi fata tuliſſent,
Atque gradum ex alto Veſper tardaſſet Olympo.
Plebs ea namque furens imbutis ebria fundis

Jacta-

Jactabat crebras trans omnia mœnia glandes,
Transque Athesim pulsis omni de parte colonis
Marte suo primis fecit diffidere muris.
Dii veterum nostris soliti desistere rebus
Jamdudum, atque illas Domino dimittere Christo,
[l] Esto retro? Quid adhuc nos impetit improba Juno
Non satur excidii post diruta Pergama nostri?
Lapsa quidem summi veniens de cardine cæli
Incussit roseo palmis & pectore currum
68 Solis, & ad celeres forti conamine casus
Impulit invito citius descendere Phœbo.
Hæc igitur faciente Deo certamina misso
Ad Vesper vergente die divellimur inde
In medio pugnæ, atque inhonoram linquimus Urbem,
Per lapidum jactus, & adempto jure monetæ
[m] Funditur in reliquos agros, & ditia regna.
Ah quantas hominum strages, Deus alte Deorum
Christe, damus! quantis immittimus ædibus ignes!
Sternitur hic pulcher Mons Aureus, altaque Grandis
Aula Canis, nostro succumbit Ilasius igni,
Uritur & magni ditissima villa Suavi.
Cædibus implentur late loca, nulla rapinis
Ora vacat nostris sine fine patentibus agris.
Ut libuit, licuit nostro popularier igni.
Non minus emissi subito cum fulmine Venti
Eoa de parte ruunt per rura, per ædes,
Et secum fragmenta trahunt, sonat ætheris atri
Congeries incussa Notis, & fulmine denso,
Dum præpes stridente tono cadit Iris, & ignes,
Quavis parte ferit, jaculo dispergit acuto.
Imber ut occubuit terris, & grandine missa
Cessit hyems, miseri deflent sua damna Coloni.
Liber ad Herculeam remeans exercitus Urbem
Advexit pingues castra ad felicia prædas.
Lux hæc una fuit.
Quisne Canem nostris unquam consistere terris
Viderit, ignivomi quum senserit ora Draconis?
Non tanti Verona fuit, non Mantua custos,
Veronæque Comes, non causa Vicentia belli.
Una semel nostris oculis se forte videndam
Ostendit peritura cohors transgressa Meandrum;
Flumine sed medii nimium confisa Timavi.
Moverat huc omnes præclara Vicentia vires
Scaligera cum gente trahens in prælia secum,
Quæ valuit, quum major erat, seu fortior, arma.
Quum subito nostris nondum concessa maniplis
Lecta manus Juvenum rapidum violentior amnem
Præteriit, visumque simul decurrit in hostem.
Nos ea turba sumus, nostris quæ prodita lectis
Insidiis male serve tuis, & fraude recepti
Nocte Canis, qua nos captam dimisimus Urbem.
Hæc Patava de gente Canis Martinus in altum
Dixerat, & primi latorem in vertice pili
Contudit summo galeæ, clavaque supinum
Compulit effuso dimittere lora cerebro.
69 Carpit humum rostro præceps Aquilaster adunco;
Exta sed occisi potuit pavisse Caballi.
Sic reliqui obnixi gladiis, & Marte cruento
Confregere aciem. Cœptas namque una [n] vorabat
Dira fames æquo lites discernere ferro.
Agmina detractis vertere ruentia pugnis.
Tunc cædes, stragesque Virum, scelus obruit illos
Judicio, metuende Deus, te judice digno,
Præcipue patriam qui subvertere quietem.
Pars nemorum latebras, vicinas altera portas,
Parsque subit patrii nunc nomina certa Retroni
Pulchra redit Patavum quæsiti palma trophæi.
Parta manu justi fuit hæc Victoria belli.
Paule tibi rerum series sic dicta. Quid ultra
Nititur hic noster lyrico sub carmine Vates?
Gaudeat illecebris dudum [o] permissus in illis,
Nosque finat semper dubia sic vincere pace.

[l] *Pro* Este.
[m] *Forte:* Fundimur.
[n] *Lege:* Vetabat.
[o] *M. S.* Permissis.

A *Cum proxime superiorem Epistolam consequi deberet* Epistola XVIII. responsiva *ad Fratrem Joanninum de Mantua, Ordinis Prædicatorum: Evidentiæ ergo præmittuntur Epistolæ ipsius Joannini: Evidentia utriusque, aliaque ad eam rem spectantia eo plane ordine, quo in* M. S. Codice Mussatorum *descripta leguntur.*

Evidentia harum Epistolarum.

F*Rater quidam* Joanninus Mantuanus, *Ordinis Prædicatorum Conventus* Paduani *Lector, in die Nativitatis Domini fecit sermonem super commendationem Sacræ Theologiæ elegantissimum, quum Vir esset valens valde. In quo sermone, ut asso-*
B *lent Sermocinantes, super tali coarguit mordaciter omnes Scientias, alias singulariter eas corripiens, & vilipendens; Poëticam autem Methodum absque* [a] *præteriit.* Mussatus *vero Poëta, assurgentibus Doctoribus omnium ferme Scientiarum, & de Invectivis Fratris querelantibus, petulanter in eos jocabatur dicens, quod in Poëticam, non habuerit, quid probri inferret; eandem Sacram Theologiam asserens, contra quam Fratri obloqui nefas fuisset. Frater autem* Joanninus *horum verborum edoctus per* Paulum de Titulo, *Judicem conspicuum, pœnitudine oblivionis in sese contestabatur, perhibens, quod* [b] *in Poëticam, si meminisset alicujus, quam*
C *in cæteras invasisset.* Mussatus *à* Paulo *verborum Fratris edoctus,* [c] *Epistolam metrice composuit, quam Fratri direxit novem rationibus Poëticam commendans, & irreprehensibilem judicans. Frater* Joanninus *copiosissimus divinarum, & humanarum Scientiarum Scripturas omnes rimatus prosaice, quidquid in Poëticam jaculari potuit (ut infra patet) emisit. Contra quam &* Mussatus *replicavit juxta seriem Epistolæ, quæ sequetur:* Hæc Athleta Dei, mens, & facundia nostræ Legis &c.

[a] Reprehensione.
[b] *Abest* Tam.
[c] *Desideratur hæc Epistola in M. S. sed magnam ejus partem videre est in Epistola IV. ad Joannem, Grammaticæ Professorem.*

EPISTOLA 70

D FRATRIS JOANNINI DE MANTUA, Ordinis Prædicatorum, Viri sui temporis præstantissimi in Theologia, & Philosophia Naturali, & Morali, quam misit Mussato, Poëtæ Paduano, invehens contra Poëticam.

A*D litem natam, cur non mihi tacta Poësis,*
De Disciplinis cum mihi sermo fuit,
Dixisti clare litem facientibus illam,
Quod foret excelsi de ratione Dei.

E CIrca quam Quæstionem, *Patavine* Vates, in quo Poëtica Musa nostris temporibus tam excellenter, quam singulariter veneratur, dubia prosaicè, quam meretricè potius movere disposui, ne Doctor viderer sacræ Theologiæ injuriam facere, me poëticis regulis obligando. Nam, ut verbis utar Doctoris egregii, *Gregorii* in Procœmio suorum Moralium: *Indignum vehementer existimo, ut verba Cælestis Oraculi restringantur sub regulis Donati.* Hic non intellexit *Gregorius* de Poëtica; sed de Grammatica, quia *Donatum* Grammaticum allegavit, non Poëtam. Igitur, si vestra decora, & profunda carmina ad plenum
F intellexi, novem rationibus videmini confirmare, quod Poetica merito dici debeat Ars Divina. Quarum.

Prima videtur talis: Illa Ars est dicenda divina, quæ à principio est dicta Theologia: sed Poëtica est talis. nam, ut est in vestris versibus:

----- *Namque illa Theologa quondam*
Ars fuit eloquii tibia, voxque sacri.

Secunda talis: Illa est dicenda Ars divina, quæ tra-

tractat de Cælestibus, & Divinis; sed Poëtica est talis. Nam, ut metricè dicitis:

Nam super excellens sublimibus alta figuris.
Extulit ad summos mystica verba Polos.

Tertia talis: Illa Ars est dicenda Theologia, cujus Professores appellati sunt Vates, quia sicut dicitis:

Quisquis erat Vates, Vas erat ille Dei.

Sed Poëtæ dicti sunt Vates, sicut dicitis:

Non puduit Veteres sanctos prædicere Vates.
Non nisi divinos hoc capit Artis opus.

Quarta talis: Illa Scientia est dicenda divina, quæ est à Deo tradita; sed Poëtica est talis, quia, ut dicitis:

Hæc fuit à summo demissa Scientia cælo,
Cum simul excelso jus habet illa Deo.
Quæ Genesis planis memorat primordia verbis,
Nigmate majori mystica Musa docet.

Quinta talis: Illa videtur esse divina Scientia, quæ est maximè admirabilis, & delectanda; sed Poëtica est talis, quare dicitis:

Allicit attentas magis admiratio mentes,
Et juvat insertis [a] *fabula ficta jocis.*

Sexta talis: Illa Scientia est dicenda divina,
71 qua est usus divinus *Moyses* ad laudem Dei pro eductione populi *Israëlitici*; sed Poëtica est talis, quare dicitis:

Numen ad Hebræos per vasta pericula ductor
Dicitur hexametro conciliasse pede.

Septima talis: Illa est dicenda Ars divina, quæ in modo procedendi maximè concordat cum Sacra Scriptura; sed Poëtica est talis, quare, ut dicitis:

Quo magis hanc primis Artem scruteris ab annis,
Splendidior tanto nobilitate sua est.
Si bene despicias, quæ scripsit Apocalis illa
Per formas varias, tota Poësis erit.

Octava talis: Illa est divina Scientia, quæ maximè viget æterno decore; sed Poëtica est talis, quare, ut dicitis:

Utque viget Laurus semper, nec fronde caduca
Carpitur, æternum sic habet illa decus.
Inde est, ut [b] *Vates cingantur tempora Lauro,*
Pergat ad æternos ut sua fama dies.

Nona est talis: Illa est Scientia divina, per quam pronuntiata est tota Fides *Christiana*; sed Poëtica est talis, quare ut dicitis:

Nostra fides sancto tota est prædicta Maroni,
Inclyta Centone, despice metra probe.

Hæc sunt, Poëta Venerande, quæ ex vestris elegantibus metris elicere potui, quibus videtur confirmari, quod Poëtica merito censenda sit divina Scientia. De quibus rationibus potest merito dubitari, maxime quia ex dictis Doctorum potest faciliter responderi. Nam

Ad Primam potest dici, quod Poëtica dicta est Theologia à principio, eo quod primi Poëtæ, inter quos primatum tenuit *Orpheus*, fuerunt primi Philosophantes, & quia de Diis metrice tractaverunt, propter hoc primi Theologizantes ab Aristotele *in primo Metaphysicorum* [c] appellati sunt. Constat autem, quod non de vero; sed de falso, seu fictis Diis tractatum fecerunt. Nam, sicut dicit idem Philosophus ubi supra, *Oceanum*, & *Thetyn* parentes generationis fecerunt, propter hoc Aquam summum dicentes Deum, & tamquam omnium aliorum Deorum, & entium primum principium. *Stygem* sacramentum Deorum dixerunt, propter quod sectæ *Epicureorum* fuerunt. Quare ad investiganda rerum principia corporalia transire nequiverunt. Quia ergo non de vero Deo; sed de falsis Diis tractaverunt, ideo veram Theologiam non tradiderunt, nec veri Theologi appellari potuerunt.

[a] *In Epistola IV. ad Joannem, Professorem Grammaticæ Venetiis, ex emendatione nostra legere est:* Fabula culta jocis.

[b] *Mel.* Vatum.

[c] *Cap. IV.*

Ad Secundam per idem patet responsio, quia de Cælestibus, & Diis falso tradiderunt, Corpora cælestia, & homines, vel quosdam in effigie hominum Deos appellantes, & *Stygem* summum Deum dicentes, & primum omnium principium, & rebus ex hoc creatis divinum honorem attribuentes, quod est sacrilegium.

Ad Tertiam, quæ fundatur super nomine Vatis, dicunt Doctores Sancti: *Melius nostis, quod Vates dicitur de Poëta, Philosopho, Sacerdote, & Propheta. Prout dicitur de Poëta, dicitur à Vieo, vies, quod est ligare, eo quod Poëta habet pedes, & metra ligare; prout autem dicitur* 72
de Philosopho, sic potest dici à Vi mentis, eo quod Philosophi secundum modum suum Viri virtuosi fuerunt. Secundum quod dicitur de Sacerdote, & Propheta, sic non solum à Vi mentis; sed à Vas, & θεὸς dictum videtur, eo quod in ore, & corde habeant Deum continere. Sic igitur per hoc, quod Vates dicti sunt Poëtæ, metra quidem ligare possunt, Deum autem per hoc continere minime dicendi sunt.

Ad Quartam dicendum, quod Poëtica non à Deo tradita; sed sicut aliæ [d] Seculares ab hominibus est inventa. Illa autem, quæ tractantur in principio Metaphysices, non cum nostris scripturis; sed cum dictis primorum Theologorum potius concordare videntur. Non enim ibidem dicitur omnia esse producta de nihilo; sed de quodam Chaos, in quo omnia confusa constiterunt. Similiter de Diluvio dicit Scriptura Sancta, quod *Noë* cum Uxore, & tribus filiis, & eorum Uxoribus divino consilio liberati sunt. Ibi autem dicit, (si bene memini) quod soli *Pyrrha*, & *Deucalion* in navicula evaserunt. Similiter de confusione linguarum, & transformationibus Porcorum plura falsa, quam vera ibidem tradita sunt. Et ideo Poëtica in hoc, & in aliis magis videtur Divinæ veritati contraria, quam sit appellanda divina.

Ad Quintam dici potest, quod ideo potest dici mirabilis, quia fingit quædam Monstra, de quibus homines admirantur, sicut de Picturis hominum monstruosis, non quia describat excellentia, propterve excellentiam admiranda. Delectabilis etiam est, non ratione contentæ veritatis; sed ratione dictæ fictionis, & ornatus verborum exterioris. Divina autem Scientia admirabilis, & suavis magis ratione interius contentæ Divinæ veritatis, licet etiam hæc sibi conveniant ratione ornatus exterioris. Nam, sicut dicit Isidorus: *Omnis ornatus Rhetoricæ eloquentiæ, omnes modi poëticæ locutionis, quælibet varietas decoræ permixtionis à Divinis Scripturis sumpsit exordium.* Unde patet, quod in hoc etiam divina discordat Scriptura.

Ad Sextam dici potest, quod divinus *Moyses* illud Canticum idcirco metrice composuit, ut decantaret in choreis, & maxime mulierum. Unde legitur *in Exodo Cap. XV.* quod [e] *Anna* Prophetissa soror *Aaron* sumpsit tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum [f] tympanis, & choreis, quibus præcinebat dicens: *Cantemus Domino gloriose &c.* Dato etiam, quod tota sacra Theologia esset metrice tradita, sicut quidam excellentes Viri, ut *Arator*, & *Sedulius* facere conati sunt, propter hoc tamen Poëtica non esset dicenda divina. Sicut enim Scientia Naturalis, vel quælibet alia non potest dici Logica, licet utantur modo demonstrandi, quem tradit Logicus; sic etiam quælibet Scientia potest tradi metricè, non tamen propter hoc est dicenda Poëtica, licet talem modum scribendi Poëtica doceat.

[d] Litteræ.

[e] Maria *in editione vulgata Sixti V. P. M. jussu recognita.*

[f] *Ibid.* Tympanis choris &c.

Ad

Ad Septimam, quod Poëtica propter hoc videretur habere similitudinem cum [g] dictis Scripturis, quia Divina Scriptura Metaphoris utitur, ficut Poëtica, ut patet maximè *in Apocalypsi*, & *in Libris Prophetarum.* Sed differunt omnino. Nam Poëtica utitur Metaphoris ad repræsentandum, & delectandum; sed divina Scriptura ad radium divinæ Scripturæ, & veritatis circumvelandum, ut à dignis studiosius
73 inquiratur, & indignis occultetur. Ob hoc enim teguntur, ne vilescant Divinæ Scripturæ, & ob hoc aperiuntur, ut pascant animum.

[g] *Al.* Divinis.

Ad Octavam dici potest, quod Poëtica non habeat æternum decus, quia primi Poëtæ, qui fuerunt tres *Orpheus*, *Musæus*, & *Linus*, fuerunt temporibus Judicum *Israël*, scilicet longis temporibus post *Moysen:* nostra autem Scientia mundi à principio fuit tradita, scilicet *Adæ*, vel *Enoch*, qui fuit parum post eum, ut tradit B. Augustinus *in Libro de Civitate Dei*, eo quod ipse primus litteras invenerit, & idem dicit Historia Scholastica. Quod autem Poëtæ coronabantur Lauro, potest dici, quod hoc non fiebat propter eos; sed in quantum repræsentabant personas illorum, quorum gesta metricè Laureati pronuntiabant, sicut & in aliis eos effigiabant, jam in coronatione Lauri. Itaque significabant veritatem illorum, quorum victorias recitabant, magis quam ipsorum recitantium Poëtarum. Si autem ista coronatio circa ipsos Poëtas significabat, potest dici, quod Corona est circularis undique recedens à medio, propter quod significabatur, quod Poëtica maximè circa varietates circuit, & versatur, & a medio veritatis, ut plurimum elongatur. Erat autem de Lauro, quæ habet viriditatem, & odorem exterius; amaritudinem autem continet interius, sicut patet ex ejus fructu, qui est amarissimus. Sic Poëtica exterius habet quendam decorem verborum; interius autem amaritudinem vanitatum, propter quod forte *Boëthius* Poëticas Musas Scenicas meretriculas appellavit, de quibus dicitur [h] in Proverbiis: *Favus distillans labia* [i] *Meretricum, novissima autem ejus amara tamquam absinthium.*

[h] *Cap.* V.

[i] *Al.* Meretricis.

Ad Nonam dici potest, quod *Virgilio-centonas*, & *Homero-centonas*, & contra eorum intentionem commemorat Hieronymus *in Epistola ad Paulinum*, quæ præmittitur libris Bibliæ, dicens, quod illi versus sunt extracti de *Virgilio*, & *Homero*, & contra eorum intentionem ad invicem copulati ad significandum ea, quæ non intendebant. Alias, ut dicit, *Maronem sine Christo possimus dicere Christianum*, quod est oppositum in objecto. Unde concludit, quod deliramenta sunt hæc, & puerilia, & circulatorum Ludo similia.

Hæc sunt dubia, Venerande Poëta, quæ si ad plenum fuerint enodata, potero vestrum complere mandatum, & cum fuerit sermo ad hoc conveniens, Poëticam divinæ Sapientiæ commendare merito.

Declaratio Epistolæ Responsivæ.

Conclusio hujus Epistolæ Fratris Joannini *satis ostendit, quod quidquid dixit, arguendo dixerit, & non asserendo, & quod si ea dubia, quæ movit, ad plenum enodata forent in communi sermone, cum Poëta prædicto conveniens fuerit Poëticam Divinæ Sapientiæ merito commendare. Et ipsa dubia satis planè excluduntur per Responsivam factam per Poëtam ad singula, si bene inspiciantur. Verum cum sententiæ, quæ metrice insinuantur, succinctæ sint sic exigente natura metrorum, &*

A *Poëticæ facultatis, si prosaice disserentur, clarius elucescerent, despiciat igitur Lector prudens,* 74
& faciliter per metra correspondentia singulis quæstionibus convenientias discernet Artis Poëticæ ad veram Theologiam, & dubia incunctanter absolvet.

Ad Primum siquidem, in quo arguitur, quod solum de falsis Diis prædixerunt primi Poëtæ Theologizantes, patens est, quod de vero Deo prædicaverunt, & senserunt, & de scienter fictis, sicuti hodiè faciunt nostri Theologi. Neque enim intellexerunt illi antiqui Oceanum *Deum, nec* Thetyn *Deam, ut ipse supponit, nisi secundum quod & nos dicimus, Deum esse in aqua Baptismi, & in Oleo*
B *Chrismatis. Nec dicebant,* Stygem, *scilicet fluvium infernalem, Deum esse; sed fiebant juramenta per* Stygem, *sicut hodiè cum juramus dicimus, si non vadam ad Inferos, sic faciam.*

Similiter ad Secundum, ubi appellabant homines bonos prædefunctos, vel Cœlestia signa Deos, nos hodie Deos non dicimus; sed Sanctos, quos credimus participes esse Dei. Imò & non incongruè hodiè possunt Dii appellari participatione, ut juxta illud: Ego dixi Dii estis, & filii Excelsi omnes. *Et Boëthius:* Nam quidem unus est Deus; participatione autem nihil prohibet esse quamplurimos.

Ad Tertium Etymologiæ, quas facit, ad libitum facit, non tamen ex probabili causa, quod Phi-
C *losophi, Sacerdotes, aut Prophetæ possunt dici Vates potius, quam Poëtæ: imo & furiosi: & quicunque futura prædicunt ut Pythonissæ, & Sibyllæ per Scripturas appellati, & appellatæ sunt Vates, quasi Vasa Dei, quæ non nisi divino nutu, aut permissione futura prædicunt.*

Ad Quartum: Si Poëtæ primi Philosophantes, & Theologizantes non concordant cum nostris Scripturis, nil mirum, quia nec alii Philosophi primi, qui ante Christum *fuerunt, illustrati fuerunt. Fuerunt quoque de Mundi creatione diversarum opinionum, sicut & alii Philosophi, & Theologi. At,*
D *sicut dicitur in metris huic respondentibus Capitulo; si quisquam inter alios erroneus fuisset, ut* Ovidius, *Ars propterea non foret reproba judicanda.*

Ad Quintum: Secus est, quam proponat, quia Poëtæ semper admiranda fingunt sub alicujus veritatis specie, & sicut nos, cum Christum *significare volumus in pariete, Agnum quandoque depingimus: sic & illi unam formam fingunt, & aliam intelligunt, ut* Cupidinem, *filium* Veneris *architenentem, quum alios sauciat in amore. Quorum quidem Fabulæ non aliud, quam Allegoriæ sunt super veras aliquas Historias contestantes.*

Ad Sextum respondetur: quod, quemadmodum
E *aliæ Scientiæ in Practicam, & Theoricam dividuntur; sic & Poëtica Scientia Theorica est, cum quis super veritatem aliquam fabulam fingit, sicut faciebat Dominus Noster* Jesus Christus *in Parabolis. Poëtica verò Practica est, quum quis, quæ dicta, vel acta sunt, super* [a] *alias significatione in metra describit, ut illi* Arator, *&* Sedulius. *Secundum igitur Theoricam Poëtica est divina, secundum autem Practicam est ut aliæ Scientiæ artificiales.*

[a] Fortè: Alia.

Ad Septimum patet responsio, quæ ad Sextum.

Ad Octavum respondetur, quod non constat Orpheum, Musæum, *&* Linum *fuisse primos Poë-*
F *tas; imò præsumendum est tempore* Enoch, *quemadmodum aliæ institutæ fuerunt Scientiæ* [b] *litterales, sic & Poëtica. Ad rationem autem, quod* 75
Poëtica non habeat æternum decus, quum ab æterno non fuerit, & duraverit ut aliæ Scientiæ, absonum est dicere, quum fuerit per omnis posteritatis tempora comprobata assensu Communi, cujus auctoritatibus nec Philosophi, nec Juristæ, nec Physici, nec aliarum Scientiarum Auctores ad comprobationes suorum dictorum uti dedignentur. Quod autem

[b] Fortè: Liberales.

autem pro alienis laudibus coronentur Poëtæ, contraria reperientur in multis Auctoribus. Statius *enim pro* Thebaide *coronatus extitit* Romæ, *sic & alii pro suis operibus. Nec verisimile est, ut Imperatores, qui similiter pro Magnis coronabantur, passi fuissent Poëtas de se loquentes pari laude coronari. De amaritudine autem foliorum, & de varietate circumferentiæ coronæ ambitiosa sunt verba. Sic enim quis alludere posset coronæ, seu tonsuræ multorum Clericorum, & in probrosam partem trahere, quod quidem inurbanum esset.*

Ad Nonum respondetur: quod, si velimus Hieronymo *respondere, & aliis idem asserentibus, simpliciter dicere possimus* Isaiam, Ezechielem, Danielem, *& cæteros Prophetas dici posse* Christianos *sine* Christo, *sicut* Virgilium. *Nondum enim tempore eorum* Christus *venerat. Et laudandam quidem Probam quis neget, si flagranti spiritu ad* Christum *Dominum Nostrum tam consona, & æquipollentia nostræ fidei verba conjunxit:* Pro multis ducitur caput. *Et:* Jam nova progenies cælo demittitur alto. *Et:* Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna, *& alia similia* Christi *adventum non solum prophetantia, sed quasi textualiter texentia. Nunquid & arguendus est Propheta hic, qui eodem spiritu metra quædam Senecæ in Tragœdia Herculis Furentis* [c] *ad Christum retulit, hæc scilicet:*

[c] *Vers.* 455.

Quam gravia parvus tulerit, ignoras, mala?
[d] Et matris utero flumine ejectus Puer,
Mox fulminanti proximus patri stetit.
Quid? qui gubernat astra, qui nubes quatit
Non latuit infans rupis exesæ specu?
[e] Sollicitanti præmia natales habent,
Semperque magno constitit nasci Deum.

[d] *Leg. & corrige:* E matris utero fulmine e. p.

[e] *Longè Mel.* Sollicitanti precia n. h.

Hæc, quæ de Deo Baccho Seneca *prædicabat, qui forsan & ipse ignoranter* Christi *nativitatem insinuabat in metris. Itemque idem Poëta hic* in Suetonio *magno Historico de duodecim Cæsaribus adinvenit ipsum dixisse, cum de* Vespasiano Cæsare [f] *loqueretur, fatatum fuisse ipsum* Vespasianum *Imperatorem futurum per hæc verba:* Fama increbuerat esse in fatis, ut ex Judæa profecti rerum potirentur. *Hoc traxerat nempe de primis Prophetis, qui de* Christo *Domino Nostro, & de Apostolis prædixerant, quod ignoranter ad* Vespasianum *retulit, pro eo quod die, quo creatus fuit Imrator, erat in* Judæa *super excidio* Hierusalem *missus à* Romanis.

[f] *Cap. IV.*

Et hæc quidem omnia ratiocinando, & conferendo dicta sint, ut in metris Epistolæ Poëtæ, quæ subsequitur, præmittitur salva semper Christianæ *Fidei veritate.*

76

ALBERTINI MUSSATI AD EUNDEM FRATREM JOANNINUM DE MANTUA contra Poëticam arguentem.

EPISTOLA XVIII.

Responsiva novem rationibus ad singula.

HÆc Athleta Dei, mens, & facundia nostræ
Legis habe motæ correspondentia causæ.
Tutor ago causam, venia tamen ante petita.
Pro me, proque meis hæc suscipe carmina Musis.
Non tamen ulla meæ sic instet opinio menti;
Judiciis quin illa tuis convicta quiescat.
Si recolis nostra de lite Theologe noster,
Sub nona ratione mihi laudata Poësis
Visa fuit causis eadem tibi reproba [a] novis.
Et primo suspecta tibi de crimine ficti
Numinis in viles homines, & vana Deorum

[a] *Fortè:* Nonis.

A Nomina fictilibus Mundum fallentia nugis,
Quod Pater Oceanus fuerit, quod Mater aquarum
Thetys, & in liquidis [b] exortas Najadas undis,
Quod jurata Diis Styx, & quod Vatibus illis
Simpliciter solum præbebant corpora sensum.

[b] *Mel.* Exortæ Najades.

Grata mihi Frater nimium responsa Joannes,
Ut, quæ de sacra fuerant neglecta Poësi,
Ad solitam lucem redeant, & digna resurgant.
Ante pios ortus Divinæ prolis in unum
Sperabat Gens una Deum, quamquam altera plures
Crederet, excelsas quam cerneret æthere stellas.
B Pars homines confessa Deos quoscunque potentes
Viderat in stolidis extendere numina brutis.
Sed super excellens alias suprema refulsit
Gens una contenta Deo stans finibus illis.
Nostra Fides illam servavit provida sectam.
Creditus hic nostris, allegatusque Poëtis
Mœonio Patri Musarum, Italoque Maroni.
Hic opifex rerum, Divum pater, atque Hominum Rex
Dictus eis, *Ventos, tempestatesque serenans,*
Juppiter Omnipotens alti dominator Olympi.
Juppiter ast aliis variis est dicta figuris
Desursum Natura potens, cui subdita Juno est,
Aër inferior, vinclo conjuncta jugali.
C Illis, si quæris, fuerant hæc nomina quare
Juppiter, & Juno? Placuerunt illa Poëtis
Nomina præponi, fuerant quæ maxima quondam,
Saturni proles, & Juno, & Juppiter idem,
Hic status in terris quia præstantissimus, illos 77
Majorum tenuisse locum voluere Poëtæ.
Sed quia fictorum series prolixa Deorum
Forte [c] forent, nostræ tenuerunt formula causæ.
Prisca tulit plures ætas virtute priores,
Præstantesque aliis vita, studiisque bonisque
Artibus, à fama quorum post fata relicta
Nomina supremo finxere patentia cælo,
Elongata Deo vero non prorsus ab uno.

[c] *Rectius:* Foret.

D Sed non passa Deos tales Gens nostra vocari,
Maluit hos alio dici prænomine *Sanctos.*
His commixta Deis antiqua Poëmata primi,
(Seu prodesse magis, seu delectare volentes)
Concepere Patres variis ornata figuris,
Mille sub exemplis, quæ transformata videntur
Corpora, conspicuis cauta si mente repenset
Lector ab inclusa fructum virtute revellet.
Tolle Patris monitus, præbet quos fabula Phœbi
In natum Phetonta suum, lege nomina Ponti
Icarii, & lapsas mediis in fluctibus alas.
Nunc tibi, quo metuas, fert horrida Musa timores,
Nunc lenis placidis mulcet tua pectore verbis,
E Ethica nunc, nunc Physis erit, nunc vera Mathesis,
Cocyti nigramque Stygem juratque, videtque,
Surgit ad empyreum nunc velocissima cælum.
Quid Superos jurare Stygem miraris? abunde
Quum noris, jurant quod certa sit ultio, si quis
Dejerat, ut patiens tenebras descendit ad imas:
Quodque insit liquidis Deus obtestaris in undis.
Lege tua tibi quid si contradixeris ipsi,
Dicens ecce sacra tu tu concludis in unda
Baptismi nostræ numen consistere vitæ,
Et veterum culpas illo sub fonte relinqui.
Nunc ego, qui dicor Vates, instarque Poëtæ,
F Si matrem appellem vitæ Baptismatis undam,
Hocque Oleum Patrem, nunquid nunc reprobus à te
Dicar sacrilegis metrum componere verbis!
Sive velim lavacrum tanto pro munere Sanctum
Appellare Deum, sacra quia parcat in unda,
Cedo, nec id dicam, prorsus nisi dixeris & tu.
Sic illi sumpsere Deum verumque, bonumque
In re corporea, tanquam Deus esset in illa.
Pone quod à vero quemquam diverterit error.

---fuit

---- fuit à primis Ars ista Theologa Mundi
Principiis manet ipsa tamen, divinaque semper,
Subjectumque bonum. Sic, si contingat abuti
78 Arte sua quemquam fabrum, stat fabrica semper
Utilis ad finem docto servanda magistro.
Quod tibi [d] surrepta est Antonomasia Vatum,
Da proprium proprio, da Vatem dicere Vati,
Si quid ei superest, fac gratias commodet ulli,
Detque Sacerdoti, det congaudere Prophetæ.
Displicet unius si forsan opinio Vatis,
Utpote Nasonis, cœpti de cardine Mundi,
Hunc damnare velis, totam ne læseris artem.
Tuque tamen benè dic, quantum bene dixeris ipse.
Et [e] vota placitura tuo duntaxat habeto,
Crede Platonistis, Italis, Grajisque Poëtis,
Desinat objecti tua [f] --- conquestio quarti.
Isidoro dignas grates referoque, tibique
A sacro jam fonte venit divina Poësis.
Quippe venit. Siquidem hæc exordia traxit ab illo.
Quidni? si mira est, & delectabilis illa
Filia Reginæ, Cæli quæ maxima Princeps
Astitit à dextris virtutis, & imperat omni,
Quod Deus humanæ voluit concludere menti.
Nam verum non ipsa Deum modulamine solo
Placat ad hunc tantum prodens sua carmina finem;
Sed prior assurgens summis ab origine Mundi
Intuitu speculata suo rimatur in astris.
[g] Dic David, & quondam Populi conductor Iacob
Conceptum post mente Deum coluere canoris
Vocibus ad summum pandentes organa cælum.
Sicut ais, verè similatur Apocalis alto
Eloquio vatum, restat fatearis ut ipsa
Sit de fine boni summi concepta Poësis.
Cerne, Dei testes quæ post natalia nostri,
[h] Et potuere novi, simul & cecinere Poëtæ.
Inspice, quam lepide nostris è Vatibus unus
Claudius exorti tractaverit intima Verbi.
Christe potens rerum, redeuntis conditor ævi,
Vox summi, sensusque Dei, quem fudit, [i] *& alta*
Mente Pater, tantique dedit consortia Regni
Impia tu nostræ domuisti crimina vitæ,
Passus corporea mundum vestire figura,
Affarique palam populos hominemque fateri:
Virginei tumuere sinus, innuptaque mater
Arcano stupuit compleri viscera partu
Auctorem paritura suum &c.
Ne decus æternum divinis Vatibus aufer,
Neve tuis, eadem quos illustratio dignos

[d] *Fortè:* Suspecta.
[e] *Quid si* Vati *cum respectu ad* Tuo.
[f] *Adderem:* Tunc, & *legerem:* Desinet.
[g] *Mel.* Sic.
[h] *Legerem:* Exposuere.
[i] Ab alta, *ut in editis.*

A Pertulit æternæ prædicere gaudia vitæ.
Saltem perpetuæ Majorum parcito famæ 79
Virgilii, Enniique & semper viventis Homeri
Laude sub æterna, quam nec Jovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
Philosophi sua dicta probant auctoribus illis,
Juristæ, Artistæ, scrutatoresque latentis
Naturæ, & nostra non Ars vacat ulla Camena.
Adde, quod & nostris decantat Ecclesia metris.
Salve Sancta parens enixa purpura Regem,
Qui cælum, terramque regit. Sic: *Lator olivæ.*
Gloria, laus, & honor tibi sit Rex Christe Redemptor.
Niteris & lauri foliis immittere quidquam
B Insipidum! Leve sit fictis alludere verbis,
Absit quisque sacræ foliis allusor olivæ.
[k] Ne studiis emptas hederas, vigilataque serta
Tu nimis indignis mordacibus argue verbis:
Sitque satis vestræ ciclos laudare coronæ,
[l] Sufficiant vestris circumque ferentia centris.
Ut tibi nostrarum notescat turba sororum,
Verba tibi nostri sint intellecta Boëthi,
Nunc prodesse solent, nunc delectare Poëtæ.
Manlius ex illa comites accerserat ora
Melpomenem, sociasque suas cantare [m] parentes.
Cantassent dulces parili sub voce Sorores
Carmina, quæ quondam studio florente peregit:
C Se tamen increpitans mutata voce poposcit
Uraniam toto solitam discurrere cælo,
Et reliquas comites, quibus alta Theologa semper
A serie primi fuerat notissima Secli,
Ex binis confecit opus mirabile, totam
Ex utraque suam componens parte Poësim.
Exigis an plures hoc nostro examine testes,
O veri bone præco Dei! Sic arduus ultra
Quid poscis? [n] nonne Deum scrutatus & unum,
Et verum, & justum nostris quæsivit in hortis,
Concinuitque lyra vario sub carmine nostra?
Inde Probam [o] reprobans Christi prædicere nixam
D Adventum clari per lucida verba Maronis.
Hæc data desursum Vatem cecinisse putabam;
Grata mihi nimium monitus sed corrigor. Unde
Sit vix ille Deus, quem sic monstraverat. Absit,
Ut prorsus credam Dominum verumque, bonumque
Hieronymo nolente Deum, staboque Prophetis,
Quantumcumque suis lateant ænigmata dictis.
Sint de divinis satis hæc mea carmina Musis:
Tuque tibi famulas humiles ne despice Lector,
Quæ faveant, tantum ipse velis, parere volentes. 80
Has non livor habet, veniunt, ut jussa sequantur,
E De longè tantum, & vestigia semper adorent.

[k] *Mel.* Nec.
[l] *Melius, & hic:* Sufficiat.
[m] *Fortè:* Parantes. *Vel* Paratas.
[n] *Claudicantem hunc versum ita juvarem:* Is nonne Deum *&c.*
[o] *Fortè:* Reprobas.

Finis Epistolarum, sive Sermonum Albertini Mussati. *Nam Epistolas duas ad* D. Joannem de Vigontia Patavinum, *quarum una* PRIAPUM *expressit*, UXOREM PRIAPI *altera commentus est*, *consulto prætermisimus in gratiam aurium honestarum. Sequuntur ejusdem* ELEGI, *hoc est* ELEGIA *de celebratione suæ diei Nativitatis fienda, vel non*; SOMNIUM, & OVIDIANUS CENTO ex libris V. de Tristibus.

81

ALBERTINI MUSSATI

DE CELEBRATIONE SUÆ DIEI NATIVITATIS FIENDA, VEL NON,

ELEGIA.

Tempus adest benedicte Deus, sate Virgine Christe,
Quo mihi Natalis stat celebranda dies.
Sexta dies hæc est, & quinquagesima nobis,
(Tempora narrabat si mihi vera Parens)

F Musta reconduntur vasis septemque decemque
Nunc nova post ortum mille trecenta Deum.
Jamque senectutis peraguntur tempora nostræ,
Meta sequens senii jam celerantis erit.
Attenuant diræ fatalia stamina Parcæ,

Ad fines ævi prætereuntis eo.
Quid mihi vobiſcum eſt actæ mea tempora vitæ,
Ut cupiam curis addere [a] cura meis?
Nil intentatum, tribuat quod vita, reliqui,
Plus, mihi quam dederit, non habet illa novi.
Editus in lucem Mundi contagia flevi,
Inque ſtatu natus pauperiore fui.
Eſſe miſer didici teneris infantulus annis,
Cuique miſer tribuit vix elementa Pater.
Bina mihi fratrum ſeries adjuncta Sorori,
Et tamen illorum de grege major eram.
His Pater, ut major, Patris poſt fata relinquor,
Quam fierem pubes, ſic Pater ante fui,
Ipſeque cum minimis alui, fovique minores,
Augebant vires Numina ſancta meas.
Parva mihi victu præbebant lucra Scholares,
Venaliſque mea littera facta manu.
O labor extremus; ſed vitæ tuta facultas!
O felix mixta conditione miſer!
Sola fames noſtro ſuberat ventura timori,
Ille licet mordax, ſed timor unus erat.
Non tuba, non gladii, non qui vorat omnia livor
Actibus inſtabant invidioſa meis.
Ut mihi quærendi ſuccrevit cura peculi,
Succrevit vitæ peſtis iniqua meæ.
Namque ego paulatim quæſiti cultor acervi
Cœpi perpetuam corde fovere ſitim.
O nulli ſimilis vehementia mentis avaræ!
O radix omnis pernicioſa mali!
82 Aucta graves auxit pariter ſubſtantia curas,
Quæ mihi continui cauſa timoris erat.
Ad bona fortunæ veni labentibus annis,
Velaque ſunt magno tunc mea tenta mari,
Tranſtulit ad cauſas juvenem ſors prima forenſes,
Et me verboſi merſit in ora fori.
Arte ſub hac emptus pretio mea verba locavi,
Quærebat victum garrula [b] verba ſuum.
Noſtra per ambages ætas me tranſtulit illas,
Integra vix ſeptem dum mihi luſtra forent.
His raptus jam factus Eques loca celſa Senatus
Sortitus, me ſic ſorte ferente, fui.
Quo me ſæva rapis fallax Fortuna timentem
Semper vela tuis explicuiſſe Notis?
Me Fortuna dolo ſuper alta palatia tollis,
Forſitan impulſu quo graviore ruam.
Nos, & noſtra ſimul pelago commiſimus alto,
Cœpi Fortunæ credere vela vagæ.

a *Rodolet vox hac manifeſtum mendum, quod non aliter tollas, quam ſi totum carmen immutes.*

b *Legendum ſine dubio:* Lingua.

A Qui tibi promittis meritis confidere juſtis,
Et cui credideris, ſpes tua Vulgus erit.
Certa magis fuerit navis commiſſa procellis,
Certior & cælo meta volantis Avis.
Diſcrepat inſtabilis ſemper [c] ſcientia Plebis,
Perſæpe [d] præceps gens ea tendit iter:
Aut ſubjecta nimis voto fabulatur inerti,
Aut præſtans nullo fine ſuperba furit.
Sæpè fluens in me Populi gaudentis abunde
Ingruit impenſus trans mea vota favor,
Sæpè ruens in me Vulgi clamantis inique
Invaluit properans in mea damna furor.
B Sæpè nec illius blandi mihi digna favoris
Gratia, nec juſti cauſa furoris erat.
Vidi. Noſtra quoque eſt mores experta Potentum
Vita, quibus multo digna favore fuit.
Dilexi Proceres, & eis ſolertior hæſi,
His propior multa ſedulitate fui.
Utque erat urbanus tanto mihi carior uſus,
Regnat in his mixta nobilitate vigor?
Verum livor edax horum præcordia ſemper
Diſſipat, & certans de paritate loci.
Perque feras acies ivi, & violentior hoſtis
Intulit inſignes per mea membra notas.
C Vidi ſupremos apices, faſtigia Mundi,
Pontificem excelſum, Cæſareumque Virum.
Vidi actus, vidique Viros, moreſque viceſque
Parva licet, quorum pars [e] tamen una fui.
Ex his, quid referam? Quæ viderit omnia, ſi quis 83
Calculet, [f] in ſummam non niſi numus erit.
O dira eſuries auri! Loca circue quævis,
Paſcit inexpletas copia nulla fames.
Undique ſollicitas agitant certamina mentes,
Fortunæ mens eſt æmula quæque ſuæ.
Nulla vacant hominum, mea quæ non viderit ætas,
D Seu quæcunque miſer prælia Mundus habet.
Quippe dies nunquam mihi præſtitit ulla quietem,
Trans adiit dubias ſic mea vita vias.
Ergò velim redeas plures feſtiva per annos
O mea natalis plus celebranda dies!
Abſit. Iter repetam, ſævo quod Marte peregi,
Adjiciamque alias ad mea damna moras.
Mors licet accedat melioris nuntia vitæ,
E Noſtra tamen juris tunc erit umbra ſui.

c *Mel.* Sententia.

d *Adde poſt* Præceps Et, *vel* Ad

e *Locum ita ſupplevi cum in M. S. deeſſet* Tamen.

f *Mel.* Ad ſummum.

SOMNIUM

IN ÆGRITUDINE APUD FLORENTIAM, & Commendatio Venerabilis Patris D. Antonii de Urſo, *Epiſcopi* Florentini, *cujus beneficio liberatus fuit.*

JAm Phœbi currus exceperat hoſpita Virgo,
Vixque ſuæ mediam partem peragraverat ædis
Accelerans breviare dies ſub lege perenni,
Et ſibi contiguæ venienti cedere libræ,
Quum decimi noni cultum ſuſceperat anni
Virgo Dei Genetrix elapſis mille trecentis,
Quum luxit male fauſta dies mihi pergere juſſo
Supplice pro Patria fautrices quærere Senas.
Depulerat rores proles Jovis, atque calebat
Directo temone premens ſuper alta meatus.
Tunc primos petit hora cibos, omniſque Viator
Ad prius inventæ declinat ſigna tabernæ.
Deſcendo, facieque decens venit hoſpita circum,
Affatuque libens placide conducit in ædem.
Decumbo, oblatas violati palmitis uvas
Incipio incautus vacuam dimittere in alvum,
Quum tergum contorſit hyems, atque improba ſerpens,
Atque furens imo [a] præfixit in inguine pectus.
Avellor menſa ſine me, licet ipſe renarrem,
Ad penetralque vehor, ſubitoque in ſtrata revolvor.
F Quid veſtes, aviumque thoros fida hoſpita jactas
In me? Quid famuli lateres carbonibus uſtos
Conjicitis? Non, [b] quæ liquidum facit igne 84
metallum,
Fornax, ſulphureos vel qui vomit ipſe liquores
Cis Patavum, nitidi qua defluit unda Timavi,
Fomes ab extrema removerunt frigora ſpina.
Tinxit in Oceano poſtquam ſua lumina Titan,
Atque ſuam cælo circummicat Heſperus [c] oram,
Ignis edax totum jam cœperat urere corpus.
Quondam Cadmæos non tanta incendia fratres
Aoniis uſſere rogis; Veſevus & ille
Non tam torrentes emittit ſulphure flammas.
Sic, inquam, & tota mecum ſub nocte reluctans
Ex-

a *Fortè:* Præfrixit.

b *In M. S.* Qui.

c *Fortè:* Horam.

Excitor ad [d] modicam splendentem luce fenestram.
Jam matutinos explebat Lucifer ortus,
Atque sequens Cephalo plumis Aurora relicto
Pulchra nimis roseis fuscabat sydera bigis,
Purgabatque omnes excussa nocte tenebras,
Sponteque de toto fugiebant sydera cælo.
Exclamo. Famuli quis me sic abstulit horrens
Turbo rapax versum? Vita num perfruor ulla?
Hocque meum cælum? Consumit pectora vivus
Ignis, & exusto nigrescit lingua palato?
Vos invasit heri, dulcis pater, impia febris
Dira furens longæ per cuncta silentia noctis.
Hæc est vestra dies, sub cælo vivitis uno
Assueto. Vestram virtute resumite mentem.
Dum licet, & fas est, vestram curate salutem.
Sic ajunt Famuli. Redeo paulisper, & unum
Exquiro Medicum, venitque placentior unus
Sub facie læta, post tactum denique pulsum
Extemplo suadet communem tangere venam,
Et laxare parum nimios exire vapores.
Interea trito sociavit amygdala [e] phari,
Injecitque meo famulanter sedulus ori.
Ast ubi quid sensi, famulum petere ocyus Urbem
Præcepi, Dominoque meo decernere casu.
Ille nihil verbi, subito lectica parata est,
Vectoresque simul stramenta per omnia circum
[f] Tale ministerium comitiva digna [g] parantis.
Tunc ego, quum primum nobis apparuit Arctos,
Et sua sollicitus giraret plaustra Bootes,
Provehor ad callem, præstabat Cynthia lucem,
Maneque Florentem summo delatus ad Urbem,
Altaque Præsuleæ [h] patuerunt limina portæ.
Advehor in thalamum, lecto deponor in alto
Squallidus, informis, visuque animoque stupendus,
Omni parte rigens, [i] faciesque simillima morti.
85 Adveniunt Medici duo, quorum junior alter
Dinus forma alacer, vultu quoque amabilis ipso,
Prætereo laudes. Alter maturior ævo
[k] Lapsus voce humili, visaque afferre salutem.
Hi super incumbunt [l] alterius tactibus ambo
Mirantes taciti, totumque à vertice corpus
Ad pedis extremum, dudumque volubile lustrant.
Inde levant, seseque trahunt de parte seorsum
Alter in alterius jactans sua lumina vultum,
Multaque continuo mandant medicamina ferri.
Vidi ego præsuleis manibus stillare liquorem
Confectum violis olim super æquora vectum,
Apponique ori sumptum pietate ministri.
Expoliant corpus, circumque calentia cingunt
Lintea, & antidotis, variisque liquoribus ungunt.
[m] Hoc omnes audite Viri, tuque inclyte Præsul,
Credite jam veris, nec enim mihi fingere fas est,
In caput evolvor, suppressaque lumina condo;
Tumque meum video subito plumescere pectus,
Brachiaque extensas sese convertere in alas,
Astrictosque pedes unam conjungere caudam.
Os quoque mutatum rostro se extendit acuto.
Jam sum Avis, & facto gaudens nova tegmina quasso.
Aspicio, versoque caput, specularia specto,
Si forte aërias possem conscendere in auras.
Parvus eram, & parvæ species mihi visa Columbæ,
Audeoque antiquæ resecare foramina rimæ.
Aspicio cælos, [n] cælum super ardua tendo,
Dum nostra quasi nocte diem nigrescere cerno.
Efferor ad medios cæli, terræque meatus.
Semideos Manes video, nunquamque nocentes
Permissos illic cælo gaudere sereno,
Et roseos placidis flores decerpere campis.
Ut vidi, & nimium me conscendisse putavi,

d *Mel.* Modica.
e *Legerem:* Farri.
f *Inest huic metro mendum.*
g *Forte:* Parantes.
h *Desideratur* Mihi.
i *Deest hic etiam* Mihi.
k *Suspicatus aliquando sum hic leg.* Lapus.
l *Lege:* Alternis.
m *Abest à M. S.* Hoc.
n *Mel.* Cæli.

A Permitto fessas deferre laboribus alas,
Cedoque, & obscurum video caligine Mundum.
Scire [o] velim, qua parte in me sint intima terræ.
Tunc video fumos, & Ditis regna superbi,
Surgentesque rubras ad sydera summa favillas.
Scire volo, qua parte animas ad Tartara portant,
Et, si forte viæ quavis mihi sorte paterent,
Infaustos tentare locos, & regna videre.
Cumque satis cavi, venit innumerabile vulgus,
Qua jacet Oceanus mergens Hyperiona fundo,
Inde ruunt Populi sine fine, sine ordine, quotquot
Tempora narrares non mille per annua natos.
More avium veniunt modicarum, ut forte [p] Cicadæ. 86
B Murmur Apum sonat ista cohors, celeratque meatum.
Namque loco se [q] quoque timet succedere tarde.
Ante supervolito, dum tristia limina cerno.
[r] Larga via est, tendit tamen ipsa deorsum
Per declivem aditum, subeo temeraria gressum.
Tuncque per incessus serpentum mille figuras
Invenio, quorum nonnulli pectora tollunt
Remigio alarum flammis ardentia sursum.
Dum venio ad valvas (dictu mirabile) latas,
Ad postes sub lege Canis jacet ore trifauci,
Monstrum fœdum, ingens, rubei quem mille colubri
C Circumstant, varios linguntque petigine vermes.
Subsisto, recipit dum multo murmure Manes.
Parvula dum subeo tetra de parte seorsum
Ad partes reliqui [f] præcedo libera Regni,
Vagitum dedit ille Canis, Sanctissima, quale
Virgo parens! Vix, si jam Mundi machina magni
In nigrum ruitura chaos erupta labaret,
Sub strepitu tanto rerum se solveret ordo.
[s] Pergito, nescio quæ te te frustrata malignis
Ingeniis, & nunquam consueta sub astra redibis.
Intravit Regina Erebi, non Juppiter ipse,
D Diique, Deæque simul potuere [t] adducere aptam.
Exivere duo Divum genus unus, & alter,
Inclytus Alcides proles Jovis altitonantis,
Et satus Anchisa Veneris suprema propago.
Dimitto ambages, præpes loca ad intima tendo,
Invenioque novos limosa ad flumina Manes,
Quales jam fuerant [u] humana in corpora visi.
Hi properant subito meritas accedere pœnas,
[v] Expectat Acheronta suam retrovertere cymbam.
Dum tandem apparet veniens ore omnia fœdans,
Incensis oculis manenti sanguine rubris,
Hirsutus, [w] sparsis sine ulla arte capillis,
E Cui frons terribilis veteri contecta galero.
Flant saniem nares [x] æterno in labra fluentes,
Ore vomens eso pastum Bufone cruorem,
Barba [y] impensa humet parvis inserta colubris,
Perpetuoque querens animo conclamat iniquo.
Quid festinatis? Vobis loca digna parantur:
At nulli accedant, nisi sub sua busta locati.
Hæc ego non longe rima contecta sub una,
Dum redit ille Charon ullo sine pondere Lembo.
Digredior longe, supero Flumenque, Lacumque,
Ad me vertentem [z] intuitu, contumque levantem
Effugio metuens, & me sub tecta recondo. 87
Tunc alio videor, nigro sed in æthere, Mundo.
F Stat semper resonans imber, nec lumina sursum
Ulla micant. Quid ni! Tribuunt ulla incendia lucem.
Tum video variis distincta palatia pœnis.
Dum licet evolito, quantum licet oblita [a] famis
Transcendo, & tecti video sub tegmine nigri,
Quos violare thoros, incestaque stupra solentes
Non puduit miseros, mundo dum vita maneret.
O quantum genus illud erat! pudet ecce referre.
Sulphur edax urit, subeunt genitalibus hydri,

o *Pro* Volo, *ut paulò post.*
p *In M. S.* Cicades.
q *Mel.* Quæque.
r *Adderem:* Illic, *ut carmen integrum haberemus.*
f *Forte:* Procedo.
s *Desiderantur hic aliqua.*
t *Mel.* Abducere.
u *Rectius:* Humano in corpore.
v *Legerem:* Expectat Charonta suam retrovertere cymbam. *Licet enim secunda syllaba Infiniti,* Retrovertere *suapte natura longa sit: eam tamen ad ævi corrupti morem* Mussatus, *ut alias alibi, potuit corripuisse.*
w *Longe rectius:* Sparsis ulla sine lege capillis.
x *Pro:* Æternum.
y *Forte:* Impexa *ad imitationem Maximi Poëtarum III. Georg.* Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
z *Mel.* Intuitus.
a *Legendum sine dubio* Fumis.

Admissis iterant Mundi serpentibus actus.
Pergo ad contiguam funesti sanguinis ædem,
Major in infando qua non jacet ulla Barathro.
Hæc incontritos homicidas vulnere [b] furit,
Atque iterat semper gladios, & viscera scindit:
Nec tamen inde deest pix atra caloribus urens.
[c] Quotquot aliæ tenebris pœnæ versantur in illis,
Cor nullum caperet, nec carnea lingua referret.
Indeque sub terris locus est non aëre dignis,
Qui Populos, Urbesque suas vertere maligna
Proditione sua, quique impendere favores.
Quos sibi quæsitos Dis solus vindicat à se,
Ingeniisque suis imo cruciantur in Orco.
Hic cum complicibus pendunt sua lucra Tyranni.
Sunt aliæ juxta septem fornacibus ædes,
[d] In quas diversis plectuntur crimina pœnis.
Hic occisores sævi Matrumve, Patrumve,
Et Cognatorum polluti cæde suorum.
Sunt sævæ Matres, scelerum quæ mole suorum
Oppressere suos crudeli funere natos.
Hicque alii, quos mente furor se tradere morti
Egit, ut ulterius nunquam sperare liceret,
Volvuntur pariter tenebrosis igne cavernis.
Est locus inferior veluti spiramen Averni
In terræ centro, cui semper dicitur, Orco,
A quo surgit odor, cunctas qui circuit ædes,
Lethalis reliquas superans putredine pœnas.
Sunt prope Cocytus, Phlegethon, Stygiæque paludes,
Quas Dii servandæ fidei pro fœdere jurant.
Quis pœnas referat? Quis tantum exprimere possit
Ora Ministrorum, & varias formidine formas?
Quam noceant actu, gravius discernere visu est.
Quæ pœna est ulli gemitus, vocesque dolentum
Exaudire? Timor qualis? Mœrorve? Tremorve?
Tunc fugere hinc libuit, tantisque recedere flagris.
88 Scandere concipio & Regem, Comitemque videre,
Extendoque meas totis virtutibus alas,
Exuperoque altas turres, culmenque subintro.
Triste mihi visum est illud vidisse tribunal,
Et Regem à dextris, Dominamque adstare sinistris.
Nigrescunt omnes atra caligine sedes,
Stat Regina Erebi sparsis incompta capillis,
Et post terga duo dependent crinibus hydri.
Dicere quis scierit faciem, Ditisque figuram!
Non visus sine morte fuit, quid [e] misibile iactant
Urentes oculi, semperque volubilis usus,
Et juba pro propria surgit setosa corona.
Ora vomunt sulphur, flammas, putresque tremores:
Quum loquitur penetrant imo Phlegethonte tremores.
Emigro, & video Rhadamanthum jura tenentem,
Pensantemque animas, Comitemque in parte sinistra,
Et quascumque vident de Mundi crimine [f] lotas,
Mittunt Elisii portas exire paratas.
Non procul à foribus venientique immoror oræ,
Cum venit una cohors fulgens albentibus armis,
Præceditque alios Regi fidissimus Astroth
Hirsutus galeam, curvum sublimior harpen
[g] Affina dextra, peltam retinente sinistra
Portant centuplices vario foramine claves,
In scriptisque vocant Manes ad gaudia dignos,
Exolvuntque graves magna cum murmure vectes,
Et reserant altas magno conamine portas.
Egredior Partha satis ocyor ipse sagitta,
Et gressum extorquens portis divellor eburnis.
Aspicio cæli specimen, stellasque micantes,
Decernoque polum tali regione secundum,

[b] *Cum Carmen id verbi eo loco minimè patiatur, reponerem non invitus:* Torquet, *vel aliud simile,*
[c] *Lege:* Quotque.
[d] *Pro:* In quibus.
[e] Missile *Fortasse.*
[f] *Intelligo* Animas.
[g] *Non vacat hic locus mendo. Nam qui sensus huic voci subsit, nec* Oedipi, *nec Pythia fuerit divinare, nisi legas:* Affixam.

A Sollicitumque suis stellis ambire Bootem,
Lucentemque meum plaustrum consurgere Solem.
Infra conspiciens terras, camposque virentes,
Arboreasque comas video, ridentia prata,
Et dulces voces avium sub frondibus altis,
Et video lætas quocumque ex ordine gentes
Pro libitu variis indutas vestibus omnes.
Inde Mares, illinc tendebant agmina Matrum.
Pubes turba suis calcabat gramina ludis.
Et tunc ire jubet, certum ne perdere Solem
Cogar, & ignotas errare volatibus oras.
Erigor, & rosei teneo vestigia Phœbi.
B Ventum erat ad columen cæli, quo certa patenter
Clymata, totius visuntur clymata Mundi.
Æneadem video Romam, Capitoliaque alta,
Italicasque Urbes quondam Saturnia regna, 89
Quas præclara novis fuscat Florentia muris.
Desilio extemplo conspecta Præsulis aula,
Et tenui rima positis de corpore plumis
Ingredior, corpusque meum mortale subintro.
Mane erat, & Titan exacta nocte refulsit.
Excitor, & video thalamum, Dominumque sedentem
A dextris strati, visumque animumque ferentem
Si movear, circumque locum mea lumina volvo,
C Et cerno adstantes Proceres mea fata dolentes,
Agnoscoque meos Medicos, qui mobile corpus
Ecce vident, quod jam steterat non mobile dudum.
Exulto visis, animamque in corde [h] repostam
Lætificans hortor propriæ sperare saluti.
Convertensque oculos, Præsul, pater optime, dixi.
Quid tantum dubii de me? Cohibete dolorem,
Aspiro, & vivo, ducamque in tempora vitam?
Christe pater nostri generis de morte redempti,
Certa Dei proles cælo demissa supremo,
Spiritus & pariter tu, qui procedis ab illis,
Pace tua, nostram ne dedignare Poësim,
D Carminaque à sancta non discedentia vero.
Si quid adest aliter, venia concede petita.
Hæc dixisse velim, nec, si temerarius ausim,
Sat fuerit laudare homines mea fata dolentes,
Atque ope summissa, qua, nos, potuere, juvantes.
Jussisti proprio populis præsentibus ore
Impleri sacra tali cognomine legem.
Quid valuere mei, nisi te efficiente, ministri?
Solus quippe meum voluisti sistere lethum.
O pater Antoni, Præsul dignissime, gentis
Fesuleæ, cujus titulum gens nulla vetustis
Fert ab originibus compar, aut [i] homine tanto
Præfuit Italicis unquam reverentior oris,
E Parvula Fesuleum si [k] servet Villula nomen.
Sufficiens tantis cum non foret illa colonis,
Optio Majorum campos elegit amœnos,
Hicque sub auspiciis posuerunt mœnia lætis.
Tradere censuimus si digna vocabula rebus,
Gens hæc Fesulea est, Urbs est Florentia tellus,
Gens dilecta Deo, fidei mitissima cultrix,
Dives opum, fœcunda Viris, situata salubri
Temperie cæli, felici commoda vitæ,
Regina Etruscæ populis reverentibus oræ,
A quibus hæc, miro quia degustatur odore,
F Consona quippe suo dicta est Florentia flori.
Te veneratur, amat, dignæque dat oscula dextræ, 90
Dextræ, inquam, miseris nunquam ad pia [l] numina parcæ.
Qui me nunc certæ vetuisti incumbere morti,
Vive precor, quantumque velis feliciter ipse,
Vitaque Nestoreos superet tua longior annos.
Regie quid de te Jacobine Vicarie dicam
Istic sceptra [m] tenens Regis sub jure Roberti?

[h] *Al.* Resostam.
[i] *Lege:* Nomine, *vel:* Omine.
[k] *Forte:* Servat.
[l] *Forte:* Munia.
[m] *Longè rectius:* Tenes, *intellecto* Qui. *sic enim Mussatus loqui, & scribere consuerat, ut alibi passim.*

Esse tuus visus torquebat viscera morbus.
Noctes, atque dies, tenuit dum viscera languor.
Consedere tui circum mea strata Ministri:
Venisti lacrymans ad me, non obstitit ipsa

A Observanda nimis grandis reverentia sedis.
Nate boni patris superasti gratior illi,
Si bene quid merui, quisquam servire beatum
Explicet, est ullo non marcescibile seclo.

C E N T O
EX P. OVIDII NASONIS LIBRIS V. DE TRISTIBUS.
A D F I L I U M.

Ne laboraret lector in conquirendis Ovidianis versibus, ex quibus totus hic Cento conflatus est, eorum fontes voluimus indicare. Prior numerus Librum; Secundus Elegiam notat.

V. 7. FIli nostrarum residens fiducia rerum,
I. 1. Fortunæ memorem te decet esse meæ.
I. 6. Sicut habes nostris similes sub imagine vultus,
I. 5. Moribus & vivas tempus in omne meis.
Te rogo, quæ sensi, senti simul optime Fili,
I. 6. In vultu qui me fersque refersque tuo,
I. 1. Denique securus famæ mecum ire memento,
Quæ mihi non ullo tempore læsa fuit.
III. 6. Ingenio, mi Nate, meo comitorque, fruorque,
Mundus in hoc potuit juris habere nihil.
I. 1. Non ita se nobis tribuit Fortuna secundam,
Ibid. Nubila sunt subitis tempora facta malis.
III. 6. Nam tribuit, quodcumque libet, Fortuna, rapitque,
[a] Cirus enim parvo tempore Crœsus erat.
I. 4. Sic subito vultu risit Fortuna secunda,
I. 2. Ut me tacturum sydera summa putes;
I. 1. Nunc ea dissimilis subito est effecta priori,
I. 1. Dictus eram Populi publicus ore reus.
III. 2. Scis bene quot gladios fugi, totiesque minata
Obruit infelix nulla procella caput.
Ibid. Dum circum gladiis dubius jactarer, & undis,
Ullus obumbravit non mea corda timor.
91 Ibid. Est quoque multoties nostri pulsata Sepulcri
Janua; sed nullo tempore aperta fuit.
Ibid. Suffecitque malis animus. Nam corpus ab illo
Accepit vires, vixque ferenda tuli.
II. 1. Sæpe ego divitiis multos, & honoribus auctos
Vidi, qui tulerant in caput arma meum.
Ibid. Quæque dies bellum, belli mihi sustulit usum,
Parsque simul templis utraque dona tulit.
I. 4. [b] Causa mea melior, quia non contraria dicor
II. 1. Arma, nec hostiles esse secutus opes.
Ibid. Si quis & in populo nostri non immemor extat,
Viribus adjuvi publica jura meis.
Ibid. Res quoque privatas statui sine crimine Judex,
Deque mea [c] falsa est pars quoque victa fide.
Ibid. Per Patriam, quæ salva tuo & secura Parente est,
Cujus & in Populo pars quoque magna fui,
Ibid. Quæ si non esset, cælebs non vita maneret,
Reddatur gratæ debitus Urbis honos.

[a] Legendum sine dubio: Irus.

[b] Causa mea est melior &c. ut apud Ovidium.

[c] Fassa relictus, ut apud Eundem.

I. 2. Non lethum timui, genus est miserabile lethum,
B Et patria moriens ponere corpus humo.
Ibid. Meque Deus stygias si jam voluisset ad undas
Mittere, in hoc ulla non eguisset ope.
Ibid. Est aliquid fatoque suo, ferroque [d] cadendum,
I. 1. Est foris, estque domi sic quoque posse mori.
III. 6. Singula quid referam? nil non mortale tenemus.
Pectoris exceptis, ingeniique bonis.
I. 5. Si quid enim nobis vivi fuit ante vigoris,
I. 2. Dimidia semper parte superstes ero.
C I. 5. Quantumcumque tamen præconia nostra valebunt,
Tu procul hinc dices os Genitoris abest.
I. 6. Grata tua est facies; sed carmina major imago
Si mea, quæ scripsi, qualiacumque leges.
Ibid. Quæ precor, ut vivant, & non ignava [e] loquentem
Otia delectent, [f] admoveantque mei.
Illa quidem non sunt penitus sublata, sed extant:
Nec fastiditus, si bene lectus, ero.
D Si tamen illa legi nequeant patienter ab omni,
His saltem nostra detur in Urbe locus.
Si quid in his igitur vitii rude carmen habebit,
I. 3. Non ultra sensus convaluere mei.
I. 6. Forsan erunt Musas, & carmina nostra perosi,
Vel quod adhuc crescens, & rude carmen erit.
I. 1. Forsan, & [g] ammonitus repetet mea carmina lector,
Ibid. Scriptaque cum venia qualiacumque leget.
E Tu cave defendas, quamvis mordebere dictis.
[h] Cum patrocinio nam mea major erit.
I. 9. [i] Utque ea defendi nullo mea posse colore 92
I. 1. Videris, est ratio mentis habenda tuæ.
I. 9. Qua potes, excusa, nec Patris desere carmen:
Quo [k] bene cœpisti, sic bene semper eas.
I. 1. Quum perages mandata Patris superabis, & illa
Ingenii major laude ferere mei,
F II. 1. Inspice majus opus, quod adhuc sine fine reliqui,
Judicio poterit candidiore legi.
Ibid. Hoc celebrant omnes [l] quantum decet ore Magistri,
Ingenio laudes uberiore canunt.
Ibid. Non mea carminibus major fit gloria, nec [m] quod,
Ut major fiam, crescere possit, erit.
Ibid. Invenies etenim præconia nominis illic,
Invenies animi pignora multa mei.

[d] Mel. Cadentem.

[e] Ovidius: Legentem.

[f] Sic, & apud Ovidium; sed mendose pro Admoneantque.

[g] Admonitus. Mel.

[h] Causa, ex Ovidio.

[i] Ergo ut defendi, ex Eodem.

[k] Pede, ut apud Eundem.

[l] Mel. Quanto. Repetitur infra hoc Distichon, voce unica immutata.

[m] Ovidius: Quo.

I. 1. Hunc ego composui, cum celsa palatia missus
Scandere sum jussus, Cæsareamque domum.
Ibid. [n] Ignoscunt augusta mihi loca, resque locorum.
Procidit hic illa noster ab arce liber.
Ibid. Tunc ego Fortunæ tituli tangebar honore,
Flendaque nunc, alio tempore læta fuit.
Ibid. Inspice dic titulum, nostri qui restat honoris,
Quas merui laudes jam dedit illud opus
Ibid. Esse [o] mihi memini mitissima sedibus illis
Numina, quæ nimium plena favoris erant.
Ibid. Aspicies illic positos ex ordine libros,
Quos studium cunctos evigilavit idem.
Ibid. Cæsaris ex gestis titulos ostendet apertos,
Et sua detecta nomina fronte geret.
IV. 2. Cui fera succubuit Germania, totus & Orbis
Restabat flexo succubuisse genu.
Ibid. Sunt qui Cæsareo Juvenes sub nomine crescunt,
Perpetuo terras ut domus illa regat.
Ibid. Plebs pia, cumque pia lætatus Plebe Senatus,
Parvaque cujus eram pars ego nuper Eques.
Ibid. Sed procul expulsos communia gaudia fallunt
Terribiles aliis, immemoresque sui.
Ibid. Ergo ibi tu [p] populos poteris spectare triumphos,
Cumque Ducum titulis oppida capta leges.
Ibid. Vinctaque captiva passos cervice rebelles,
Ante coronatos ire videbis equos.
Quorum tu causas, & res, & nomina quæres,
Fast. L. 1. Inveniesque locis omnia nota suis
I. 4. [q] Crede, quod illius mihi pars ficta laborum est,
Ponitur inque illis fabula nulla libris.
Ibid. Illi corpus erat durum, patiensque laborum,
Bellatrix illi Roma ferebat opem.
93 Ibid. Denique quæsitos tetigit tamen ille Penates,
Quæque diu petiit, [r] tetigit illa manu
IV. 1. Atque ea de multis, quoniam jam multa supersunt,
Cum venia facito, quisquis es, ipsa legas,
I. 4. Non tamen idcirco complecterer omnia scriptis,
Materia vires exuperante meas.
IV. 10. Interea tacito passu labentibus annis,
Inque suam furtim Musa trahebat [s] onus.
Ibid. Me petere Ausoniæ suaserunt tuta Sorores
Ocia judicio semper amata meo.
Ibid. Temporis illius fovi, coluique Poëtas:
Quotque aderant Vates, rebar adesse Deos.
II. 1. Sed neque delicias, vel mollia carmina feci,
Strinxerit ut nomen fabula vana meum.
IV. 10. Ponticus heroo, Battus quoque clarus iambis,
Dulcia convictus causa fuere mei.
II. 1. Sunt ea magnorum monumentis mixta Virorum,
Vulneribusque Ducum publica facta patent.
Ibid. Nobilitas suadet, tragicos ut persequar ignes.
Namque meus cœpit nomina parva liber.

[n] *Idem*: Ignoscant.
[o] *Apud Eundem*: Quidem.
[p] *Forte*: Populi. *Nam apud Ovidium hæc habentur*: Ergo omnis Populus poterit, &c.
[q] *Lege, & corrige*: Crede, quod illius mihi pars non ficta. &c.
[r] Contigit, *ut apud Ovidium*.
[s] *Ovid.* Opus.

A Ibid. Omne genus scripti gravitate Tragœdia vincit,
Materiam nostri semper amoris habet.
Ibid. Non tenet obscenos deflexa Tragœdia risus,
Nullaque præteriti verba pudoris habet.
Ibid. [s] In genus hoc metri faciunt sua pulpita tutum
[t] Quodque libet [t] munus Scena licere dedit.
Ibid. Hæc mea sunt Populo saltata Poëmata sæpe:
Sæpe oculos etiam detinuere tuos.
B Ibid. Et dedimus Tragicis scriptum regale cothurnis,
Quæque gravis debet verba cothurnus habet.
Ibid. Non ego mordaci distrinxi carmine quemquam,
Nec meus illius crimina [t] versus habet.
Ibid. Candidus à salibus suffusis felle refugi,
Nulla venenato littera mixta joco est.
III. 2. Et vos Pierides, & Stirps Latonia nobis,
Doctaque cum Satyris turba tulistis opem.
II. 1. Me celebrant omnes [u] quantum decet ore Poëtæ,
C Ingenio laudes uberiore canunt.
I. 6. Utque decent lætos felicia signa Poëtas:
Temporibus cincta est sacra corona meis.
II. 1. Ad grave rursus opus, sublimia carmina, veni,
Et Tragico incendi pectus amore meum.
Ibid. Quodque ideo carmen, recta si mente legatur,
Constabit nulli posse nocere meum.
III. 1. Cur tamen apposita velatur janua lauro?
Et cingit nostras arbor odora domos?
D Ibid. Utque viret laurus semper, nec fronde caduca 94
Carpitur, æternum sic habet illa decus?
Ibid. Est quia perpetuos meruit domus illa triumphos,
Et quia supremo semper amata Deo est.
Ibid. Causaque suppositæ nobis testante coronæ
Servandos Cives indicat hujus ope.
IV. 1. Jure Deas igitur veneror bona nostra foventes,
Sollicitas comites ex Helicone meas.
II. 1. Sit quoque nostra domus vel censu parva, vel ortu,
E Ingenio certe non latet illa meo.
Ibid. At videar quamvis multum populariter usus,
Grande tamen nostra nomen in Urbe fero:
Ibid. Turbaque Doctorum multum me novit, & audet
Non fastiditis annumerare Viris.
Ibid. Atque tuo scripsi quondam sub nomine, Fili,
Et tibi [v] secretum mens mea fecit opus.
Ibid. Aspicis hic quantum dederis mihi pectoris ipse,
F Quoque favore animi teque tuosque cano.
IV. 1. En ego dum memini, qui sim, fuerimque recordor,
Et tulerit me quo casus, & unde subit.
IV. 3. Dat tibi nostra locum tituli fortuna, caputque
Conspicuum pietas [w] quo tua tollat habet.

[s] *Idem*: An genus.
[t] Quodque licet minus hoc Scena, &c. *apud Eundem*.
[u] *Ovidius*: Quanto. *Habetur paulo ante hoc Distichon, reposita* Magistri *voce loco* Poëtæ.
[v] *Ovidius*: Sacratum.
[w] *Aliter*: Qua.

III. 1.

III. 1. Dii tibi dent nostri porta gaudere Palati,
Molliter, & Patria vivere posse tua.
Ibid. Ut mihi, sic tibi sit, quamvis terraque marique
Longinquo referam [x] lapsus ab Orbe pedem.

x *Melius*: Lassus.

Ibid. Hic locus est Trojæ, qui Pallada servat, & ignem.
Hic sator, hoc primum est condita Troja loco.
Ibid. Singula dum miror, video fulgentibus armis
Conspicuos postes, tectaque digna Deo.
Ibid. Et Jovis hæc, dixi, domus est: quod ut esse putarem,
Augurium menti nostra corona dedit.
Ibid. Quam simul atque habui, Dominum non fallimur, inquam,
Et Magni verum est hanc Jovis esse domum.
Ibid. Ipsa quidem festa est, simul & facit omnia festa:
Quam tribuit terris, pacis & ista nota est.
IV. 7. Tu quoque nostrarum Fili fiducia rerum,
Qui mihi [y] suffugium, qui mihi portus ades.

y *Ovidius*: Confugium.

III. 3. Te loquor absentem, te vox mea nominat unum,
Nulla venit sine te nox mihi, nulla dies.
Ibid. Omnia cum subeant, vincis tamen omnia, Fili,
Et plus in nostro pectore partis habes.
Ibid. [z] Si jam deficiat suppressa lingua palato
Vix instillato restituenda mero,
Ibid. Nuntiet [a] ut aliquis Vatum venisse, resurgam,
Spesque tui nobis causa vigoris erit.

z *Longe melius, ut apud Ovidium*: Si jam deficiat, suppressaque lingua palato, *&c.*
a *Apud Eundem*: Huc.

95 I. 7. Illud amicitiæ sanctum, & venerabile nomen
III. 6. Sit desideriis optime Nate tuis.
I. 7. Sis memor ingenti prostratum [b] more Sodalem
Visere, & alloquii parte levare tui.

b *Lege*: Mole.

Ibid. Unum quippe semel toto non amplius ævo
Cernere, supremo vix licuitque die.
Ibid. [c] Qui nisi convictu, causisque valentibus esset,
Temporis & longi junctus amore mihi.

c *Ovid.* Quid.

III. 6. Attamen unus erat, quo [d] mihi carior alter,
[e] Nec sibi, nec tota junctior Urbe fuit.

d *Adde*: Non.
e *Forte*: Me sibi, nec tota, *Vel*: Nec sibi me tota.

Ibid. Isque erat usque adeo populo testatus, ut esset
Pene magis, quam tu, quamque ego, notus amor.
Ibid. Assolet in caris animi qui candor amicis,
I. 4. Splenduit, & semper sors mea visa sua est.
III. 6. Nil ita celabat, cujus non conscius essem,
Pectoribusque dabat multa tegenda meis:
Ibid. Cuique ego narrabam, secreti quidquid habebam,
Consilioque suo sospite sospes eram.
V. 10. Dii tibi se tribuant, tribuant quoque semper amicos:
Non potuit votum plenius esse meum.
III. 3. Si tamen implebit mea sors, quos debuit annos,
II. 1. Dimidia certe parte superstes ero.
III. 3. Si mea consueto languescent corpora letho,
Depositum, tu, me qui fleat, unus eris.
Ibid. Deque tuis lacrymis in nostra cadentibus ora
Accedent animæ pignora cara meæ.
Ibid. Non sine funeribus caput hoc, sine honore sepulcri:

A Tu feries pavida pectora fida manu.
Ibid. Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos.
Non tibi, crede mihi, lux mea raptus ero.
Ibid. Non famam amisi, non me periisse putato,
Gaude finitis tot mihi morte [f] bonis.
Ibid. Qua potes, [g] extrema forti mala corde ferendo,
Ad mala jampridem non rude pectus [g] habes.

f *Forte*: Malis, *ut apud Ovidium.*
g Extenua, *ut apud Eundem.*

Ibid. Scis, quia non pereunt animæ cum corpore nostræ,
Est melior nostros pars fugitura rogos.
B Ibid. Ossa tamen facito digna referantur in urna,
Sic ego non etiam mortuus omnis ero.
Ibid. Atque ea cum foliis, & amomi pulvere misce,
Ipsaque condigno condita pone loco.
Ibid. Quosque legat versus oculo properante Viator,
Grandibus in tumuli marmore cæde notis.
Ibid. Tu tamen extincto [h] fer grandia munera semper,
Deque tuis lacrymis humida serta dato.

h *Ovidius*: Feralia munera semper &c.

C Ibid. Quamvis in cineres fuerit mutabile corpus,
Sentiet officium spiritus ipse pium.
III. 4. O mihi care quidem semper, sed tempore duro 96
Cognite, res postquam consenuere meæ.
Ibid. Usibus [i] edoctus longis attende parenti,
Vive tibi, & longe nomina magna fuge.

i *Apud Ovidium*: Edocto.

Ibid. Vive tibi, quantumque potes prælustria vita,
Sævum prælustri fulmen [k] ab igne venit.
Ibid. Nam quamquam soli possint prodesse potentes,
Non prosit potius [l] si quid obesse potest,

k *Ibidem*: Ab Arce. *Suspicor a Mussato scriptum* Ab Axe.
l *Ovidius*: Si quis, *ut in vulgatis. Siquidem alia lectio ita se habet*: Non prosunt, potius plurimum obesse solent.

D Ibid. Effugit hybernas demissa antenna procellas,
Lataque plus parvis vela timoris habent.
Ibid. Aspicis, ut summa cortex levis enatet unda,
Cum grave nexa tibi retia mergat onus?
Ibid. Hæc ego si monitor monitus prius ipse fuissem,
In qua, non ego sum, prosperitate forem.
Ibid. Dum pauper vixi, dum me levis aura ferebat,
Hæc mea per placidas cymba cucurrit aquas.
E Ibid. Qui cadit in plano, vix hoc tamen evenit ipsum,
[m] Si cadit, ut tacta [n] cedere possit humo.
Ibid. Quid fuit, ut tutas agitaret Dædalus alas,
Icarus immensas nomine signat aquas?
Ibid. [o] Nempe, quod hic altas, demissius ala volabat,
Nam pennas ambo non habuere suas.

m *Melius*: Sic, *ut apud ipsum Ovidium.*
n Surgere *quoque longe aptius huic loco, quam* Cedere, *ut apud Eundem.*
o *Plenum omnino mendis hoc carmen, quæ tollas, si leges*: Nempe q. h. alte, demissius ille volabat.

Ibid. Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, & intra
Fortunam debet quisque manere suam.
Ibid. Tu quoque formida nimium sublimia semper,
F Propositique precor, contrahe vela tui.
Ibid. Nam pede inoffenso spatium decurrere vitæ
Dignus es, & fato candidiore frui.
I. 1. Ergo cave, Fili, & timida circumspice mente,
[p] Ut satis e media sit tibi plebe legi.

p *Ovidius*: Et satis &c.

Ibid. Difficile est tamen, an remis utaris, an aura
Dicere, consilium resque locusque dabunt.

III. 7. Nam tibi cum fatis mores Natura pudicos, A
Atque bonas dotes, ingeniumque dedit.
V. 14. Si tamen ipse vales, tota nos parte valemus;
Quippe mea est humeris fulta ruina tuis.
III. 4. [q] Quæ pro te ut voveam miti pietate Parentis,
[r] Hæsuramque tibi tempus in omne fidem.
Ibid. Vive sine invidia, [ſ] molles quoque glorius annos
Exige, amicitias & tibi junge pares.
III. 5. Dii tibi posse tuos tribuant defendere semper,
Quos in materia prosperiore juves. B
Ibid. Seu temere expecto, sive id contingere fas est,
Tu mihi, quod cupio, [s] fac, precor, esse proba.
Ibid. Quæque tibi est linguæ facundia, confer in illud,
Ut doceas votum posse valere meum.
97 Ibid. Quisquis enim est major, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
III. 6. O Fili, nobis usu junctissime longo,
Pars desiderii maxima pene mei:
Ibid. Sis memor, [t] ut si quas fecit tibi gratia vires, C
Illas pro nostris experiare rogo:
III. 7. Neve, precor, post me tua te fortuna retardet,
Postque meos casus sit tibi pectus iners.
Ibid. Dum licuit, tua sæpe mihi, tibi nostra legebam,
Sæpe tui judex, sæpe magister eram.
Ibid. Te rogo, desidiæ remove carissime causas,
Inque bonas artes, & tua sacra redi.
Nate ita fac, quæso, morum studiose meorum,
Quaque potes retine corpus in Urbe tuum. D
III. 14. Palladis exemplo de me sine matre creata
Carmina sunt; stirps hæc, progeniesque mea.
Ibid. Hanc tibi commendo, quæ, quo magis orba parente est,
Hoc tibi cultori sarcina major erit.
Ibid. Ingenium fregere meum mala, cujus & ante
Fons infœcundus, parvaque vena fuit.
IV. 3. Dat mihi nostra locum tituli fortuna, caputque
Conspicuum pietas [u] quod tua tollat, habet, E
Ibid. Utere temporibus, quorum mihi munere facta est,
Et patet in laudes area lata meas.
IV. 4. Cujus inest animo patrii candoris imago:
Non careat nervis candor ut iste suis.
Ibid. Cujus in ingenio patriæ facundia linguæ,
Qua prior in patrio non fuit [v] illa foro.
IV. 5. Sic tua processus habeat Fortuna perennes,
Sic ope non egeas ipse, juvesque tuos.
I. 4. Dii tibi sint faciles, & opis nullius egentem
Fortunam præstent, [w] persimilemque meæ. F
V. 9. Nos quoque floruimus, nec flos fuit ille caducus,
Flammaque de stipula non modo nostra fuit.
IV. 5. Sic æquet tua nupta Virum bonitate perenni,
Incidat & vestro nulla querela thoro.
Ibid. Sic juvenis, similisque tibi sit natus, ut illum

q *Videntur hæc perperam immutata. Sensus enim Ovidianorum carminum videtur*: Quod pro te ut voveam miti pietate mereris.
r Hæsuraque t.t. i. o. fide.
ſ *Ovidius*. Mollesque inglorius annos.
s *Lege*. Fas.
t *Mel. apud Ovidium*: Et si quas.
u *Mel*. Quo, *vel* Qua, *ut alibi*.
v *Ovidius*: Ulla.
w *In Ovidio*: Dissimilemque.

Moribus agnoscat quilibet esse tuum.
Ibid. Sic socerum faciat tæda te Nata jugali,
Nec tarde juveni det tibi nomen avi.
II. 1. Sospite sic te sit natus quoque sospes, ut olim
Floreat in patria cum seniore senex.
Ibid. Efficiantque tui meritum juvenile nepotes,
Per tua, perque tui facta parentis eant.
Ibid. Urbs quoque te, & rerum lasset Fortuna tuarum,
Et morum, similes quos cupis esse tuis.
V. 15. Qui monet, ut facias, quod tu facis ipse [x] monendum, 98
Laudat, & hortatu comprobat acta tuo.
IV. 10. Gratia Musa tibi, quod tu solatia præbes,
[y] Et curæ requies, tu medicina venis.
Ibid. Tu Dux, & Comes es, tu me subducis ab actu,
In medioque mihi das Helicone locum.
Ibid. Nec quia detrectet præsentia Livor iniquus,
Nullum de nostris dente momordit opus.
Ibid. Nam tulerint aliquos cum secula nostra Poëtas,
Non fuit ingenio fama maligna meo.
Ibid. Cumque ego præponam multos mihi, non minor illis
Dicor, & in tota plurimus Urbe legor.
Ibid. Si quid habent igitur Vatum præsagia veri,
Protinus ut moriar, non ero terra tuus.
Ibid. Sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam,
Jure tibi grates candide Lector agam.
V. 1. Si me Roma suis nollet conferre Poëtis,
Saltem inter nostros enumerandus ero.
V. 4. Certa dies hæc est, qua me celebrare [z] Poëtæ,
Si modo non fallor, tempora nostra volent.
Ibid. Festaque odoratis annectent tempora sertis,
Et dicent laudes ad mea tecta suas.
Ibid. Tu quoque conspicies circum tua tecta Poëtas,
Ammonitu Patris tu quoque cultor eris.
Ibid. Sic tibi cum Bacchis Satyrorum [a] grata Juventus
[b] Assit, & attonito non taceare sono.
Ibid. Vos quoque consortes studii, pia turba, Poëtæ,
Hæc eadem sumpto quisque rogate mero.
Ibid. [c] Hunc quoque si merui vestrum candore favorem,
Nullaque judicio littera læsa meo est:
Ibid. Et veterum digne veneror [d] conscripta Virorum,
Quamvis esse suis jure minora rear.
Ibid. Sic igitur dextro faciatis Apolline carmen,
Quod licet, inter vos nomen habete meum.
V. 6. Quæque semel toto vestis mihi sumitur anno,
Sumatur [e] festis concolor alba meis.
Ibid. Araque gramineo viridis de cespite fiat,
Et velet totum nexa corona caput.
Ibid. Optime Natalis, nec enim procul absumus, opto
Candidus huc venias, consimilisque dies.
Dumque legar, pariter mecum tua festa legantur.
V. 15. Sic potes in lætos semper abire modos.

x *Ovid*. Monendo.
y *Idem*: Tu.
z *Adderem post Poëta*: Et, *cum respectu ad illa*: Tempora nostra. *Secus enim Ovidius loquitur, nimirum*, Illa dies hæc est, qua te celebrare Poëtæ, Si modo non fallunt tempora, Bacche solent.
a *Aliter in Ovidio*: Gnava.
b *Pro* Adsit.
c *Forte*: Nunc.
d *Apud Ovidium*: Cum scripta, *disjuncte. Forte*: Si scripta.
e *In Ovidio*: Fatis discolor, *&* decolor.

A L-

99 ALBERTINI MUSSATI SOLILOQUIA.

AD SUMMAM TRINITATEM.

SOLILOQUIUM I.

O Super Empyreum virtus altissima cælum,
Una sedens Deitas, à cujus numine terris
Spiritus effudit fœta de Virgine prolem,
Trina Dei facies, verum una essentia semper,
Exaudi miserum me de mortalibus unum,
Os aperi cum voce meum, quæ nuntia laudes
Efferat ad summum convecta per æthera cælum.
Exaudi miserum primis natalibus ortum
Matris in admissis, & iniqui crimine Patris.
Peccavi, fecique malum te judice coram.
Quo miserans æque victrix tua vindicet ira,
In quocumque labans prona est Natura reatu.
Deliqui, fecique nefas; heu, tristis in omni
Impius infectam consumpsi crimine vitam,
Invidus, iratus, petulans, pomposus, avarus,
Accidia languens, & iniqua mente superbus.
Hei mihi, succedens quot ab his mea sæva libido
Parturiit species scelerum, quæ jure merenti
Adjiciant sonti meritam post fata gehennam!
Hæc ego quid refero? Nosti mea crimina solus
Justitia libranda tua, proh libra tremendi
Judicii, dignum pietas nisi magna rigorem
Mulceat, & meritæ minuat discrimina culpæ.
O pia Majestas omni clementior à me
Ne faciem diverte tuam, ne subtrahe vultum
Delictis irata meis: miserere fatenti,
Et miti, & quamquam post jam commissa dolenti.
Ablue pollutam mundi caligine mentem,
Inclusamque animam terrestri corpore fusa
Luce leva, totoque juva consurgere cælo.
Quid tamen infelix dudum concessa reposco?
Intellecta nimis tua; sed neglecta voluntas
Sancta mihi: tantum ipse volens scelus omne peregi.
Me tamen ò nulla miserans admitte repulsa,
Dum redeo, & venia merear gaudere petita.
En laudes cantabo tuas, me quippe redemptum
Confitear, dum lapsus eram, quem culpa merentem
100 Pene sub inferni conjecerat ora profundi:
Ardentesque meo medius de corpore flammas
Movisti benedicte Deus. Demersus ab undis
Sæpe manum sensi subita de morte levantem.
Cavisti linguas, & falsa susurria de me
In clades transire meas, & Regis iniqui
Imperium, liberque tuo sub tegmine vixi.
Si tamen ingratus, perversaque vota secutus
Supplicium merui, flenti & peccata gementi
Esto pius, mites & leviter exige pœnas.
Quæ, si tartarei subeam tormenta barathri,
Et me sulphurei mergat styx livida fundi,
Incrementa tuæ concedat gloria laudi?
Ubere quem dulci, [a] quem super millia carum
Fovisti persæpe bonis trans vota tributis,
Inque meo raris concessas pectore dotes
Fudisti, vires animi, præstantia dona,
Quæ faciunt liquidi causas discernere veri.
Namque ego Cælicolas cælis contemplor in altis,
Cum quibus innata partem ratione dedisti.
Hi tibi me mites multa pietate Patroni
Conciliant, minuuntque meo pro crimine pœnas,
Et persæpe graves faciunt dimittere culpas.
O Virgo, Materque Dei, Spes una Salutis
Humanæ, Regina Poli, mortalibus unum
A Effugium, Sancta David de stirpe Maria,
Me lapsum instanti quoties de morte levasti?
Seu gladiis circumseptum; seu corpore toto
Languentem, cum me mors intempesta vocaret.
Vosque Dei similes formæ, cæloque ministræ
Angelicæ species dudum in mea vota secundæ:
Atque aliæ exutæ mundanæ corpora vitæ
Felices animæ cœlum post fata secutæ.
Vos Sanctæ, Sanctique Dei mihi sæpe vocari
Et soliti, & solitæ nunquam ad mea verba remissæ,
Movistis quascumque meo de corpore pestes.
Quodque magis, morientem animam de corpore ab igni
B Æterno præstante [b] Deo virtute tulistis.
En nunc tempus adest, quo non ab origine mundi
Deterius venere mali moresque, diesque,
Numina succurrant propere nisi, machina discors,
Ut puto, corrupti turbabit fœdera mundi.
Impia concurrant populis ardentibus arma,
Intestina furit generis cognatio quævis,
Mœnibus in mediis agitant odia irrita circum
Ad cædes animos in mutua vulnera pronos,
Luxuriant soli complentes vota Tyranni 101
Nobilium infestis studiis, & turbine vulgi.
Quid ni? Cum cælo decertent humida siccis
C Sydera syderibus, gelidaque æstate volantes
Educat Natura [c] vires, cujus prævius ignis
Lapsus in Hesperiis flagranti lumine terris
Creditus integram fuerit corrumpere massam.
Haud minor hic illo, cum lapsus ab æthere Phæthon
Eridani tactas accendit corpore ripas.
Quidquid id est, quod Christe paras, nisi terra dehiscat
Tota simul, Patavi terras exclude Timavi.
Si tamen hoc nimium est, cedat ne tanta petenti
Gratia, sancte Deus, patriis me subtrahe flammis,
Huic & adhuc spatium miseræ concede senectæ,
D Molliter ut vivam, & dignas pro crimine pœnas
Expendam reliquæ patiens certamina vitæ,
Deinde meus summi sit spiritus incola cœli.

[a] *Mel.* Super & quem millia &c.

[b] *Forte:* Dei virtute.

[c] *Lege:* Nives, ut prævius ignis. *Vel:* Cui prævius ignis.

AD SPIRITUM SANCTUM.

SOLILOQUIUM II.

Conscius interdum dubitavi, Spiritus, an te
Claudem Sancte meo, si patiare, metro.
Nimirum Deus es pariter, qui compare Christo
Cælorum imperium cum Patre trinus habes.
Nunc mihi, cum spires ubivis, fiducia sumpta est
E De te subsidio texere verba tuo
Ore tuo, sicut sancti cecinere Prophetæ:
Sicque tuo Vati tradere metra potes.
Sim licet indignus, fuero dum vera locutus,
Forsitan hoc ipso justificabor ego.
Decantabo libens, assit mihi gratia tantum,
Unde tuæ veniæ forte merebor opem.
In famulos Christi flagrasti fusus, & illos
Sanxisti resides, participesque Dei.
Ergo veni cælo de summo Spiritus in me,
Inque meum carmen Spiritus alme veni.
Ut tu Patris amor, simul & dilectio Verbi,
Contemplande simul sic ab utroque venis,
F Quis sine te verum poterit decernere lumen,
Et recta summum cernere mente Deum?
Cor premit humanum corpus cæleste deorsum,
Et

Et jacet affectans inferiora caro.
Tu clausas membris animas spiramine sancto
Erigis ad cælum, sollicitasque facis.
102 Te sine nil rectum loquimur, nil rite meremur,
Mens capit æternum te sine nulla bonum:
Tu vitiis ægras animas ad lumina cæli
Allicis, & pennas tradis ad astra leves:
Vivificas hominum mentes in crimina lapsas
Instinctuque tuo pœnituisse facis:
Ad te conversos animos à morte reducis,
Tempora das veniæ commodiora tuæ.
Tu mentes aperis cœlestia regna videre.
Nam nostrum sine te corpus inane foret,
Staret in obscuro ratio, sub corporis umbra,
Et tantum stolidam [a] persequeretur humum.
Intima tu cordis penetras vitalia, fitque
Dignus homo cælo, cum pecus ille foret.
Si tecum aspiret, tu nunquam deseris illum,
Dum tibi consimilem, participemque facis.
Ad voces hominum properas quascumque vocaris,
Teque offers, & non ad pia vota dees.
Tu mare, tu terras ambis effusus, & orbes
Cælorum æterna cum Deitate regis.
[b] Cuncta potes verax, & non effabilis ulli,
Et Patris, & Verbi consocialis amor.
Idem namque Deus. nam tu procedis ab illis,
Una, eademque simul gloria, fœdus idem.
O igitur mihi te benedicte Paraclyte Vati
Redde pium, metro posse placere tuo.
Musica sunt, placidos & habent hæc carmina cantus,
Quæ placent variis Numina Sacra modis.
In citharis laudes sancti cecinere Prophetæ,
Et cælo altisonis instrepuere tubis.
Gens Hebræa suum placavit carmine Numen,
Scilicet hexametro, pentametroque pede.
Job per metra suas deflevit nota ruinas
Taliter excelso gratificanda Deo.
Tu quoque sic humiles voces admitte precantis
Carminis hoc jubilo Spiritus alme Deus,
Quæ si non dignos multa mercede favores
Forsitan & quidquam, quod mereantur, habent.
Pœnitet admissæ mundana per otia culpæ,
A vitiis & non abstinuisse dolet:
Expedit accendi divino numine pectus
Ad tua sancta, Deus, dona merenda, suum.
Luce tua videat, quidquid sibi restat agendum,
Idque agat erecto pectore luce tua.

a Al. Prosequeretur.
b Mel. Cunctipotens, verax.

---

103 *AD B. VIRGINEM MARIAM.*

SOLILOQUIUM III.

CLara micans astris Mundi spes unica VIRGO,
Inclyta de cæli semine facta parens:
Unum Christicolæ [a] commune gentis Asylum,
Cujus ab auxilio est nulla repulsa fides,
Ad te devoti penetrent suspiria Vatis,
Mœstaque flebilibus carmina texta modis.
Inspice, adoratæ non hæc sunt vana Minervæ
Numina, vel Paphiæ seria vana Deæ.
Non Jovis hic Juno soror, & narratur [b] & uxor,
Decidit ex animo fabula vana meo:
Et cultos errore Deos omitto, Deasque
Qui cum despecta posteritate jacent.
Tu Dea, tu Cæli super es Regina, tuique
Imperio Nati regna superna tenes:
Tu super Angelicas species, animasque beatas
In Deitate manes, Cælitibusque præes.
Candores superas astrorum, & sydera vincis;
Cedunt luminibus Cynthia, Solque tuis.
Gaudet præclaræ divina potentia Matris
Intuitu. namque est in paritate decor.
Aspicis in terras hominum miserata labores,
Et lapsas animas, ancipitesque levas:

a Longe rectius: Communeque.
b Mel. Hic.

A Justitiæ duros levigas admissa rigores,
Subsedit precibus Judicis ira tuis:
Excipitur nigri fallax astutia Ditis;
Ille tuum fugiens nomen in antra tremit.
Quid ni? deceptæ Pluto maledictus ab Evæ
Tempore, perpetuæ dat sua terga fugæ.
Utque fuit Mulier nostri factiva reatus,
Sic & nostra salus in Muliere fuit:
Illa dedit luctum, retulisti Virgo salutem,
Eva reconverso grammate fecit ave.
Immensum nobis, & non effabile lumen
Annexum summa cum Deitate tuum est.
Nil mirum. Quam secla forent, prius ipsa fuisti,
B Seclaque cum venient, tu quoque semper eris.
Quodnam cor tantas de te depromere laudes
Concipiat, vel quæ prodere lingua valet.
Sed quia tu nostrum genus es, te carnea moles
Effecit nostri pondera nosse soli.
Compateris Regina tuis, misereris & illis,
Et consanguineo mitis amore [c] foves:
Ad te clamantum gemitus attendis, & omnes 104
Exaudis voces, subsidiisque juvas.
Sola potes Nati rigidum placare furorem
Ostendens labiis ubera lacta suis,
Ille Deus, quamquam fuerit, semperque sit idem,
Ut sumus, in terris carneus ille fuit.
C O genus humanum quanta est cognatio nobis
In cælis! Et nos cælica turba sumus.
Nos ad nostra vocant felicia regna Parentes,
At nos degeneres inferiora trahunt.
Hortatrix nostræ sed tu Regina salutis
Erigis ad summos devia corda polos.
Ad te porrectas communis opinio nunquam
Testatur cassas præteriisse preces.
In te dum fidei tantum fundamine speret,
Optatum, quod mens pura requirit, habet.
Ergo Sancta Parens, mea Spes, dignissima Virgo,
Hæc de mortali suscipe vota grege.
Sum Vates Patavus de peccatoribus unus,
D Quos mundi fallax exuperavit amor.
Quid loquar, aut sileam? Nosti Sanctissima Virgo.
Immemor æterni luminis usque fui.
Ira, Cupido, vorax Gula, Livor, Inertia [d] vorax,
Corque tumens vitæ norma fuere meæ:
Et si quidquam alias vel mite, vel utile feci,
Idque nec ex toto spirituale fuit.
Si bene quid feci, vel quid male conscius egi,
Plus scis, quam mea vox significare queat.
Nunc ego pœniteo, quia Mortis ad ostia pulso.
Nam quota pars vitæ restat agenda meæ?
Pœniteo tristis, contritaque pectora pulso,
E Et nosco infandum, confiteorque nefas.
Spiritui durum est semper cum carne duellum.
Heu quam sæpe jacet crimine victa Caro:
Sed reparat vires animus, purgatque reatus,
Ipse suæ pœnas mobilitatis habet.
At quid ego tantum meritis insistere nitar,
Ut culpam meritis exsoluisse putem.
In venia jus est, & mitis numine Nati,
Dona salutiferæ qui pietatis habet.
Unde Dei Mater, Cæli Regina, [e] Deæque
Summa fides animæ, conspicuumque decus.
Te peto, te toto cordis spiramine posco,
Lapsa tuam mea mens fac mereatur opem.
F Per sacra conceptus, per cælica munera partus,
Perque ortus Nati, Numina nostra, tui:
Per Crucis ascensus rigidos, & vulnera quinque, 105
Perque acres potus, terribilemque necem:
Per triduo vivum Mundo, multisque patentem,
Perque coæterni regna revisa Patris,
Effice me stabilem solitos demittere calles
Errorem, & rectas continuare vias:
Terminus extremæ cum formidabilis horæ
Venerit, ad dextram te protegente locer.

c Rectius: Faves.
d Reponerem vocem aliam hujus loco puta: Fastus. vel quid simile.
e Pro: Dizque.

AD

AD BEATOS PAULUM APOSTOLUM; ET AUGUSTINUM, CHRISTI Confessorem.

SOLILOQUIUM IV.

Astra tene superans celeri mea Musa volatu,
Quoslibet alarum verbere scinde polos.
Donec ad octavæ gradiaris culmina sphæræ,
Sunt ubi supremi Numina sancta Dei.
Numina comperies, Electorumque catervas,
Omnibus e turbis provida quære duos,
PAULUM divini sermonis, & AUGUSTINUM
Præcones, ad quos talia verba refer.
O duo terreni candelabra lucida mundi,
O incarnati notio certa Dei,
Ignotum Mundo regnum cæleste tot annos
Summa quibus Deitas explicuisse dedit:
Felices animæ, Salvatorique propinquæ,
Empyreæ lucis, participesque Dei,
A terris surgens Patavi sum nuntia Vatis
Musula, sumque animæ certa loquela suæ
Carnis in obscuris tenebris, & carcere cæco
Sedit agens binis addita lustra decem,
Vergitur ad senium, vicinaque tempora morti,
Crastina nec superest certa videnda dies.
Ad se præteritæ referat si tempora vitæ,
Invenit innumeris cuncta peracta malis.
Dilexit terrena puer, cælestia prorsus
Ignorans, ac si Numina nulla forent.
Et si forte aliquid divinum corde subibat,
Id mundanorum spernere fecit amor.
Interea reliquis super excrescentibus annis
Succrevit vitiis mens magis aucta suis.
Crevit avara lues, Veneris quoque pestifer usus,
Et semper torrens viscera Livor edax.
Acer in accensas arsit furialiter iras,
In se sæpe fremens, accidiosus, iners:
106 Et vaga corruptum tenuerunt otia corpus,
Et nimis adversæ dira vorago gulæ.
Non ego multiplices sum dicere jussa reatus,
Deficerent numeris carmina nostra suis.
Non tot habent atomos radiantis lumina Solis,
Nec tot arenosum grana minuta mare,
Impius ille suis quoties peccavit in horis,
Præberent tantam nec mea verba fidem.
His captus Mundi laqueis sibi pauca paravit
Profectura animæ, seu valitura suæ.
Nunc quia pallenti tetra caligine visu
Deficit, & [a] stolido colla deflectit humo,
Ad mentem rediit, seque ad cælestia vertit,
Vanaque quæ, Mundi, præteriere videt.
Pœnitet exactæ lasciva per otia vitæ,
Et dolet in longum consenuisse nefas:
Tristior illacrymat, contritaque pectora pulsat,
Mordicat afficiens anxia corda timor:
Multa Sacerdoti detexit crimina supplex,
Obruerit quamvis ora pudenda rubor.
Jussa tulit servanda piæ parere professus
Ecclesiæ, dictis stant rata verba [b] suæ.
Exsolvitque suos operum pro parte reatus,
Destitit assuetis insuper ille malis.
Destitit; at (verum liceat modo dicere Sanctis)
Replicat interdum crimina lapsa caro.
[c] O inferna nimis! Nam solertissima cœptis
Cum constare bonis nititur, illa cadit.
Labitur, erigitur, certat cum carne rebellis
Spiritus, & vincens, & modo victus abit.
Indiget auxilio nec enim certaminis hujus,
Qui nisi de cæli munere victus erit.
Qua licet ergo duos attenta voce Patronos
Vos vocat, ad causas constituitque suas.
Utque suæ valeat fructum sperare salutis,
Poscit opem fortis robur habere Viri.
Terrenis toties rebus firmate labantem,

[a] *Forte*: Stolida, *vel* stolidæ *cum respectu ad* humo; *vel* stolidus colla reflectit homo. Deflectit *enim primam longam habet, quam hic lex carminis non admittit.*

[b] *Forte melius*: Suis.

[c] *Mel.* Infima.

A Sit bonus ad cæli dona merenda pugil.
Vos equidem, Christi quibus in virtute potentis
Corporibus morbos pellere posse fuit,
Et relevare animas lapsas, & tollere cælo,
Et Mundum dictis salvificare sacris:
Dirigite hanc animam sua sic peccata gementem,
Et date directas ad pia vota vias.
Nam nisi divino suffultus numine, summos
Quisque valet recto cernere corde polos.
Nec nisi desursum labiis adjutus apertis 107
Invocat excelsum per sua verba Deum.
Si fortasse tibi, quæ sint mea jura, requirant
Judicio summi complacitura Dei.
B Protinus hæc uno concludens omnia verbo
Dic, nullum, quo se, jus, tueatur habet.
In venia spes est, & soli nititur illi,
Spemque Dei sola de pietate gerit.
In Domino Cæli pietas permaxima longe
Semper inest, fuerint crimina multa licet.
Prodidit ipse Deus, quod si peccaverit ullus,
Et redit, admissi non erit ipse memor.
Hæc ait Ezechiel, satis hæc & prodidit alta
In Cruce Latroni vera propago Dei.
Ut pius ergo aliis constans ignoverit ille,
Oblitus culpæ sic erit ille meæ.
Sæpe quoque indignis gratis miseretur, & ultro
C Prodigus Omnipotens liberiore manu.
Qui secus æternæ mereatur gaudia vitæ,
Ni Domini venia tribuat ipsa Dei.
Non nisi pro meritis si concedenda fuissent
Regna Dei, nulli participanda forent.
Sufficiat nostris hæc explicuisse Patronis
Musula, plus [d] ego ne videare loquax.
Adde preces, instanter agant, commissa sequantur.
Persolvet gratus præmia digna cliens.
Tradet thura suis supplex adolentia templis,
Cinnama subjunget, purpureumque crocum;
Cinget flexilibus solers altaria ceris,
Accendetque sua lumina plura manu.
D Filaque fictilibus suspendet pendula puppis,
Depinget vultus in sua tecta suos

[d] *Forte*: Ergo.

LAUDES CRUCIS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

SOLILOQUIUM V.

Nunquid ego Arbustum perstringam carmine Sacrum,
Scilicet excelsam, Christiferamque CRUCEM?
E Parcite Pierides Nymphæ, solitæque Sorores,
Non potis est vester pandere tanta lepor.
Desuper hic calor est superis quærendus ab astris,
Qui lustrare animas ad sacra verba solet.
Ille reget nostras condenda in carmina vires,
In Cruce qui victor regna paterna tenet.
O igitur bona Crux nostræ factiva salutis 108
Da Vati laudes digna referre tuas.
Sive Protoplasti referat primordia nostri
Quis mihi, seu læsi crimina prima Dei.
Heu, heu tu primùm nostrorum causa malorum,
Detestande parens ad metra nostra venis.
Prodita [a] fallacis astu te prodidit anguis
Fœmina, lethalis sæva ministra tibi.
F Quis furor, heu, vobis unum contingere lignum
Illecebras inter tot, sapidasque dapes?
Vos utinam tantum cœpisset culpa; sed illud
Crimen in hæredes exitiale fuit.
Proh dolor! hæc atro [b] quotquot lis detulit Orco,
[c] Et venit supera luce carere diu.
Ut simul in vetito peccavit fœmina ligno,
Fœmina cum ligno nostra ruina fuit.
At tu summe Deus Patrum miserate priorum
Implesti factis dicta priora tuis.

[a] *In mendi suspicionem nullus hic incidet, qui postremam syllabam hujusce Vocis per Pentemimerim productam norit.*

[b] *Mel.* Quot, quot.

[c] *Lege*: Et vetuit.

d *Forte:* Magnus.

Magno[d] magna parans, genitam de Virgine prolem A
Scilicet humanæ sumere carnis onus.
Digna Deo virtus natura prorsus ab omni
Devia virgineos intumuisse sinus.

e *Rectius:* Conclusit.

Summa Dei bonitas parva[e] reclusit in alvo
Carne sub humana, qui regit astra, Deum.
Haud alio placitum est cæli, terræque potenti

f *Melius:* Nos.

Fœdere[f] non nostro conciliasse Deo.
Concidit antiquus tali molimine serpens,
Et vetus hoc ipso culpa soluta fuit.
Sancta Dei Soboles oculis male cognita nostris,
Quæ nobis certi pignus amoris eras.
Nate Patris summi, Mundo mitissime Jesu B
Christe dabas populis verba paterna tuis.
Quid dare contractis gressus, & lumina cæcis
Profuit, & mutis per sua verba loqui?
Quid revocare animas membris, & reddere vitæ,
Et naturales exsuperare vias?
Nil minus. Et morti potuit te tradere livor,
Et pœnas patulæ sustinuisse Crucis.
Sic visum Patris, sic sanctis cedere fatis,
Effectus rerum debitus ordo fuit:
Non aliter visum nostrum potuisse reatum
Exsolvi, tanti culpa tumoris erat.
Nos Crucis in ligno sæva de morte redempti,
In qua nostra salus, subsidiumque fuit. C
Arboris hanc speciem quanto veneremur honore,
Laudibus insinuent carmina nostra quibus?
109 Effuge Calliope, procul hinc abscede Thalia,
Scenica cum Musis cede Minerva tuis.

g *Mel.* Hunc.

Expedit[g] hoc dignum summa de parte favorem
Quærere. nam sermo spiritualis erit.
De Cruce dicendi lepido suffusa canore
Prodeat à summis nostra Camæna polis.
Digne Deo stipes, quæ te producere trabes
Sic potuit solido fortificata solo?
Directo summum superasti vertice cælum,
Pesque tuus stygias pondere pressit aquas,
Terrarumque omnem texisti frondibus Orbem
Pinguia butyri munera, melque fluens. D
In te morte carens devicta morte pependit,
Qui nubes, & qui fulmina rubra quatit.
Nulla tulit fructum tantæ dulcedinis Arbor,
Nulla saporavit germina tantus odor.
Arbor ave redolens nostræ fœcunda salutis,
Quæ nos vivifica fertilitate foves.
Per te lethæis rapti subducimur undis,
Per te regna pii sunt adeunda Dei.
Crux pia, Crux mitis, Crux omni parte fidelis,
In qua Christe tuum dulce pependit onus.
O nimium felix, qui te contingere posset,
Et tractare sua munera tanta manu.
Oscula suppressis in te defigere labris,
Et fletum lacrymis alleviare suis. E
Sed nec adhuc miseri, pudor heu! tam digna moremur.
Munera, surripuit quæ violentus Arabs.
Prohque pudor! Sacris quid prodest dicere Missis,
Quod patet in Sancta Gloria nostra Cruce?
Mentimur nobis per cantica nostra, quod ille
In Cruce possessor glorificatur Arabs.
Christe Dei Patris virtus, & digna propago,
Gentis abhorrendæ ne patiare scelus.
Dirige Christicolas Mahometi regna prophani
Quærere, te justus vergat in arma furor?
Pandat iter fumi prævisa Columna, vel ignis F
Conductum Populis exhibitura tuis?
Vincere fac sacram solitis virtutibus Urbem,
Et templum muris ædificare tuum?
Fac conversa tuum discat Gens improba ritum,
Et pia vivificæ solvere vota Cruci?
Tunc ego non fictam numeris tractabo Poësim,
Inque Crucis laudes increpitabo chelym.
In tua, dum Mundo spirem, præconia nusquam
Deficiam, vita seu meliore fruar.
Christe per hoc Lignum, mortis superator in illo, 110
Hoc precor exiguum suscipe Vatis opus.
Sit licet exiguum non dedignabere. Namque
Musa ministerium con capit ulla tuum.
Parvula si fuerint, sprevisti munera nunquam:
Devoti tandem dona datoris amas.
Exaudita meam minuant hæc carmina noxam,
Dicta nimis rauco sint licet illa sono.

DE PASSIONE DOMINI.

HYMNUS.

QUis mihi Gentem memoret nefandam
Versus, & Christum referat peremptum
Spiritu Sancto superis ab astris
Editum nobis utero Mariæ?
Carmen accedat saphici canoris,
Vocibus edat lyricis dolores,
Audiat cælum, soliumque summum,
Audiat centrum, fremitusque manes
Excitet imos.
Rumpat in fletus Chorus Angelorum,
Sol fleat mœstam patiens eclypsim,
Luna pallentes lateat sub umbras,
Astra subsistant lacrymosa cursus:
Lugeat quidquid genuit creatum
Terra cum monstris pelagi profundi,
Æthere in toto genus advolantum
Ploret, ac cæli regione quidquid
[a] Vivit in Orbe.

a *Mel.* Vivit, & Orbe,

En satus Magni patitur Tonantis.
Parcit humanis humilis flagellis
Ille, quem pridem perhibent Prophetæ
Esse venturum populo relapso.
Venit, & sicut Vitulus paratæ
Subditus morti veniens ad aram
Colla lethali tribuit securi.
In Crucis ligno soboles polorum
Figitur alto.
Cæca Gens hæres populi Israëlis
Acta Sanctorum recolens parentum,
Legis antiquæ monimenta noscens,
Sola, quæ verum facie videre
In [b] rubro Numen meruit supremum,
Semper afflictos furis in Prophetas. 111

b *Mendum sine dubio*, *pro* Rubo.

Iste, quem toto perimis furore,
Venit emissus superis ab astris
Ponere pacem.
Dira stirps omni reprobanda seclo,
Tigribus vere similanda sævis.
Mentibus clausis, oculisque cæcis!
Iste naturæ superabat omnes
Fortior vires, dabat ora mutis,
Mortuis vivos iterum redire,
Obsitas surdis reserabat aures,
Dans iter claudis pedibus solutis,
Lumina cæcis.
Quid furis? te te feriens inique
Credis æternum superare Numen?
Siquidem corpus laceras, inani
Proh nimis demens studio laboras.
Surget à functis triduo videndus,
Lucidum Phœbi superabit Orbem,
Astra fuscabit, superasque sphæras:
Cuncta supremi tenebrosa cæli
Sydera dices.
Vadet ad Lethen, Stygiumque littus;
Vadet ad manes, rediturus unde
Morte devicta referet triumphum:
Tendet ad cælos, Patris ad Tribunal
Sedis à dextris spatium tenebit,
Nulla quem Mundo rapiet vetustas,
Omne dum stabit genitum cremandum,
Dum-

Dumque descendet dare regna justis,
Perdere pravos.
Christus excessus properantis hora
Mortis indignos patiens dolores
Fudit Hebræo populo [c] querelam.
Quid tibi feci, mea Gens, reposco?
Ecce condignum meritum rependis,
Quod tuos fovi male grata Patres,
Quos quaterdenis studiosus annis
Vasta deserti peragrare feci
Limite certo?
Rore quos mane refluente pavi,
E petra largis fluviis aquavi?
Substitit cursu maris unda rubri
Gente demersa Pharaonis omni:
Unda Jordanis Josue jubente
Destitit cedens populo vadanti:
112 Regna [d] conductus Tribubus paravi:
Nostra nunc in quæ crucianda prostant
Corpora morti?
O dolor Matris miserande Fili,
Limes, & fomes bonitatis omnis.
Cujus effectus licuit Mariæ
Nosse, qui soli patuere Matri.
Agne præ cunctis humilis, benigne,
Lege divina sapiens in omni,
Legis humanæ positor fidelis,
Splendor æternæ Deitatis unus
Edite Mundo.
Nate lux, heu me, speciosa Matris,
Cognite, heu, soli miseræ Parenti,
Prodite, heu, vilis pretio monetæ,
Quem nec immensus capiebat Orbis:
Principum livor Senioris ævi
Te dedit sævo populo necandum.
Quid finis mœstam superesse Fili?
Me, precor, tecum, miserere, caram
Suscipe Matrem.
Quis tuos Christi Genetrix Maria
Non gemat tantos miserans dolores?
Cor supercedens adamanta durum
Frangeret sævi fremitum Leonis,
Ederet voces querulas Procustes,
Ipse Busyris lacrymaret horrens,
Poneret mentem Pharao superbus,
Sisteret diri feritas Neronis
Pectore leni.
Dirus, & nunquam scelerum remissus
Flecteret sævas Ecerinus iras
Ad tuas voces miseranda Virgo
Filii corpus lacerum videntis
Acriter tensum geminis lacertis,
In Crucis ligno manibus cruentis,
Ferreis clavis pedibusque scissis,
Spinea vinctum capiti corona,
Lancea fixum latus in apertum
Vulnere largo.
Vos Sacrosanctæ Ecclesiæ Fideles,
Ecce lux instat Veneris diei
Sancta devoto celebranda cultu,
Qua pius noster periit Redemptor,
Semper in sacris memoranda templis.
Ora sunt densis ferienda palmis,
113 Exprimant nostros lacrymæ reatus:
Stat dolor nobis recolendus omni
Annuus ævo.

[c] *Adderem post* Populo *non invitus* hanc.

[d] *Forte:* Conductis.

PERORATIO CUM RECOMMENDATIONE *Articulorum Veteris, & Novi Testamenti.*

O Maris, & Terræ Deus, & lucentis Olympi,
Conditor & rerum, quas globus Orbis habet.
A Qui Primoplastum terræ compagine nostrum
Plasmasti carum, consimilemque tibi:
Cui sociam propriam lateris de parte dedisti
Compactam forma, deliciisque parem,
Congaudenda quibus Paradisi regna parasti
Omnibus appositis ad sua vota bonis,
Excipiens unum duntaxat ab arbore lignum
Decerpi jussu non licuisse tuo:
Fraude licet capti dignam meruere repulsam,
Contempsere sui quod sacra jussa Dei.
Jussi pane suo vesci de munere glebæ,
De sudore suo quod sua vita foret.
Nititur in vetitum proh mentis dira voluptas
B Humanæ! magis hoc, quod nocet, illa cupit.
Prodiit ex illis à te Gens devia, tandem
Dum te pœnituit tale creasse genus:
Et delere reos placuit cælestibus undis,
Et simul in terris omne, quod ante fuit.
Attamen exiguo servasti tegmine semen,
Desuper in tutum quod tulit arca Noë.
Inde Patres nostri consurrexere, suumque
Agnovere fide liberiore Deum.
[a] Ille tuo ductu per vasta pericula duxit
Agmina ductori sæpe maligna suo.
His tua de cælo dedit Omnipotentia mannam,
Proque cibo pingues sub pede stravit aves.
C Hausit aquas rivis sicca de rupe fluentes,
Omnis [b] iit largo flumine pulsa sitis.
Per vada divisum cessit migrantibus æquor,
Cessit, Jordanis cedere jussit [c] aquis.
Obruit infestos demersis curribus hostes,
Et favit populis fluctus uterque tuis.
Ante repromissas fecisti vincere terras,
Tu Deus innumeri militis instar eras.
Alta recumbebant [d] intacta mœnia muris,
Nullo Marte cohors hostica terga dabat.
Urbes bissenis Tribubus, promissaque regna 114
Tradita sunt jussu semper habenda tuo.
Gens Judæa suos auxit felicior ortus,
D Nunc tibi, nunc aliis devia facta Diis.
Editus inde pater longo post tempore David,
Qui tuus in terris spiritus, osque fuit.
Inde alii, nobis qui prædixere Prophetæ,
Quos daret effectus tempus ab inde sequens.
Detexere novum lumen de lumine Mundo,
A quo nostra foret certa futura salus.
O miserans Deitas, ò clementissima nobis!
O super excellens intime Patris amor!
Mens summissa Dei [e] carnis compagine, carnis
Dignata est homini conseruisse Deum.
Quodque magis, morti carum summittere Natum.
Quippe fuit nostri prodiga cura Dei.
E Intellecta quidem nunquam dilectio major,
Nec quisquam tanto captus amore fuit.
Temporis advenit cum justa expletio pleni,
Sumpta Dei proles in Muliere fuit.
Seque dedit Mundo, Patris Sapientia, VERBUM
Carne sub humana numina Patris habens.
Ille vices hominis natura corporis egit,
Naturam superans ille, vicesque Dei.
Verba sequebantur divini numinis actus,
Certa sub effectu verba loquentis erant.
Et tamen hæc cæcis in tanto lumine demptis
Visibus ignoto quid valuere Deo!
Proditus hic tamen est, & victima ductus ad aram,
F Et Crucis interitum Patre volente subit.
O pia Mors, bona Mors, quæ nos à morte redemit!
Quis lacrymas sistat, cum memoranda venis?
Sponte tua moreris, triduo [f] qui morte resurgis
Et Matri, & sociis Christe revise tuis.
Interea Manes longo post tempore vinctos
Solvisti stygiis, tartareisque locis.
Teque rapi cælo Sancti videre Sodales
Mirati nubem, flammigerosque gradus.

[a] Moysem *intelligit.*

[b] *Aliter:* Abiit, *pro* Abit.

[c] *Mel.* Aquas.

[d] *Rectius & hic:* Intactis.

[e] *Forte:* Carni, Compagine carnis &c.

[f] *Legerem:* Qui à morte.

In quos superna sparsisti lumen ab aula
Post præfinitos per tua verba dies.
Unde Deo pleni, mira quem voce canebant,
Explicuere tuæ legis in Orbe fidem:
Ecclesiam statuere tuam, Baptismaque sacrum,
Arsuri donec terminus Orbis erit,
Auditura suæ cum corpora nostra resurgent
Vitæ operas, actus quæque secuta suos,
115 [g] Veneris horrendus in cæli nubibus ipse
Mundum judicio justificare tuo.
Condemnare reos [h] crebro de parte sinistra,
A Et Patris à dextra tradere regna bonis.
O lux æterni residens in culmine cæli!
O mea dependet cujus ab Arce fides!
Suppositum trinum non divisibile Numen
Spiritus, & Verbum, cunctipotensque Pater!
Cælitus hoc Elego devoti carmine Vatis
Excipe præclaram, perspicuamque fidem.
Et legi, & cecini, plenoque in pectore sensi
Hæc tibi de certa, catholicaque fide.
Prodeat, adque meam prosit meminisse salutem
Hoc non ambiguæ credulitatis opus.

g *Longe melius*: Horrendus venies in cæli &c.
h Erebo *sine dubio legendum; vel* Erebi.

Albertini Mussati SOLILOQUIORUM *Finis, sequuntur* ECLOGÆ *Ejusdem.*

116 # ALBERTINI MUSSATI ECLOGÆ.

NUMEN IGNOTUM.

ECLOGA PRIMA.

Fuscus. Gorgulus.

Gorg. Fusce decus sylvæ, nemorum dum cantibus umbram
Consequeris, fugit ex animo tibi cura capellæ,
Et gregis impasti, nec duri plena laboris
Rura vides. Credis calamis! his pasce juvencos,
Et commune pecus. Prisci post culta canebant
Pastores, Faunique senes: his rura, gregesque
Ludebant sylvis, facilesque in carmina Nymphæ.
Dum tibi clara polus Lunæ vaga sydera monstrat,
Coge pecus, & postquam cælum tibi miserit imbrem,
Indulge officio cytharæ, & pete carmine Musam.
Fusc. Gorgule quid cælum, quid Solem, aut sydera tentem?
Pleiadas hausisti quantum, imbriferumque Oriona,
Unde tibi albentes vituli carpsere juvencas
Ubera. [a] Quisve graves campus tibi nutrit aristas.
Quæ pecudi, & bobus superant hic pinguia cerno
Pascua, complendi altrices totque uberis herbas,
Per nemus obsessos bis septem currere rivos
Ilicibus densis, placida quoque serpere in umbra
Fontis aquasve thymi, ac violæ carpentis odores.
Adde, quod hi colles referunt redolentia circum
Serpylla, & raras sylvis ex ordine Lauros,
Centipedesque hederas, maribus gregis unde coronam,
Victoris ludumque videns in vertice ponam.
Hæc gratum, & sanctum luci regit omnia Numen
Fatatum sylvis. Divi dum cantibus aures
Admoveo, & agrestes vitulis albentibus aras,
Sponte gregis custos nostros levat ille labores,
Et finit hac modulis placida requiescere sylva.
Gorg. Hoc mihi dic, quæso. Deus, his quem quæris in agris,
Quis Deus? Hicne ovium custos, qui monstra secutus
Syringæ, & primis calamis vaga Mænala movit?
Fusc. Stulta refers, nec terra Polus, nec parvulus amnis
Est Mare, non altas superant arbusta cupressos.
Hic semper vigiles celebrant alta ostia Nymphæ:

a *Pro* Quisque.

B Nunc tempestatem, & horrendos messibus imbres
Inducunt, placantque simul, mutantque figuram.
Vidi ego pascentem factam de marmore vaccam 117
Collibus his. Quid agant, celebrant alta ostia Nymphæ
Najades, & Dryades. Quantum Sol sydera vincit,
Hæ tantum: has pauci Nymphas videre coloni.
Arte legunt radios oculis, nisi Numen adorent.
Est Deus hic noster [b] replens rura omnia circum.
Hunc Corydon, pastorque Senex, & maximus olim
C Ismarus Amphion nati felicibus annis
Cognovere Deum, & Divi loca conscia sylvæ.
Gorg. Fortunate nimis. Felix grege quanta videbis
Armenta, & tutos gaudens tibi crescere fœtus,
Fructiferumque nemus, si te hæc fortuna moretur.
Semper ego ingentes curas, rurisque labores
Passus, & arentem glebam solventis aratri
Anxius, heu, nostros incassum duximus annos.
Ecce hominum fragiles curas, quos inscia circum
D Mens agitat, veluti cum summis frondibus aura
Spirat, & adversam Phœbo movet altior umbram
Ambiguam luci, & nemorum secreta paventem;
Spectat in oppositum semper tamen. Ardua mundi
Quis noscet, Fusce, & causas quibus ultima cœptis
Fræna regunt Superi, summoque labantia cælo?
Fusc. Spes tibi restat adhuc pecudum non parva Latinis
Montibus, expectes. lactant caput uberis agnæ
E Depastæ cythisum, & candens tibi taurus ad aram
Ruminat, æthereas tantum qui combibit undas.
Gorg. Fusce decus sylvæ, si sum tibi carus, egenti
Multa gregis, quæ spes mihi sit, largire capellam?
Quis modus? ac quanta est citharis mihi cura canendi
Consule, & optatum pecori da cernere Numen?
Gorgulus, ac Fuscus [c] ambo nemora avia lustrent
Sylvicolæ, & pingues referant altaribus hædos.
F *Fusc.* Illa, aliis primam, prægnans, quam cernis euntem,
Si tua, frondentem recto petit ordine sylvam,
Hac duce per fractas scopulis ea Numina rupes
Conspicies, plenumque Dei Pastoribus antrum
Antiquis, qui forte Deum novere, gregesque
In-

b *Mel.* Complens.
c *Rectius*: Nemorum simul avia &c.

Innocuos. Humiles æquales carpere mentas
Conati, & calamis tempus breve ducere vitæ
In sylvis retinent sanctum per secula nomen
Æterni, ac lassi modulis astra alta revisent.
Tu tamen incepto nunquam desiste labori,
Exerce campis animam, fer semina sulcis,
Insere, & altricem ludi pete carmine Musam.
Ecce ego, nunc memini, dum nostræ fulmina villæ
Omnia vastarent, ruris tunc fugimus arva
118 Attoniti, bene scis noti te pascua Cypri
Quærere, quam bene scis nostris fera bestia in agris
Desertam alatam volucrem tunc ore momordit.
Quanta paludosæ huc horrenda animalia valles
Educunt nosti teneras vastantia messes.
Gorg. [d] Si qua jubes, Fusce, demum tua jussa sequemur.
Fusc. Verte oculos, herbas, tibi quas modo lampada monstrat,
Aut algol, pharetramque Canis, quas junxit Achates,
Quas Achumet ludit, quas dat tibi Virginis astrum
Elfeta, mendacumque & florentem cicoream
Carpe manu, atque ex his factam bibe sæpius offam.
Hoc me principio sylvæ nam maximus olim
Edocuit Pastor, cui pinguis poma ferebat
Aurea suffulta obscuris in vallibus arbos.
Ergo vadas, fœtæque memor miserere capellæ.

d *Mel.* Si quæ, Fusce, jubes, &c.

CENTAURUS.

ECLOGA II.

Meltius, Cirenus.

Cir. Quo ruis? unde boves, per quæ modo devia Melti
Rura trahis? stabant patriis tibi nuper in agris
Armenta, & trinos colles depasta bibebant
Fontis aquas tenues, & natum in montibus amnem.
Nonne vides, te nunc alienis semina in arvis
Jactantem, externis animal dape gentibus imples,
Ignotis meritis quis ponet præmia? demens
Intrasti obscuram sylvam, & loca plena laborum.
Melt. O Cirene, Deus dedit hoc agrestibus omen,
Dura pati, & varios Faunos errare palustres,
Et nemus infidum. Totam premit undique sylvam
Bellua terribilis luci dubitabile monstrum.
Hanc fugimus, trepidæque boves. Dum devia lustro
Consequitur, tristesque gregi quatit horrida vultus.
Hac dulcis patriæ, semperque virentibus herbas
Rupibus assueti, patriosque relinquimus amnes.
Erramus [a] sylvas profugi mala damna timentes
In pecus innocuum, & nisi nunc, quod dulcior [b] amnis
Incipit, & Solem placidum ver noctibus æquat,
Nescirem gregis esse modum. Dea messibus adsis,
Alma Pales, pecorisque dati da rura tueri.
Cir. Infelix Melti, si quis te casus ad urbem
Fortè ferat. Dubitas per tot nemora avia sylvam
119 Deficere armentis? Sunt, quæ modo, flumina, potent
Inter tot fagos: stat, quæ modo sydera quercus
Demonstret, ravasque vides adstare cupressos.
Melt. In sylvis tutum nihil est, vestigia Lunæ
A Consequimur, fragilesque sumus, velut arboris umbræ
Nunc Dii, nunc Homines. Nuper nos Phœbus amabat,
Et Bacchus, sterilesque Dei mutastis amores.
Nunc imbres, pluviasque graves, nunc rura videmus
Ventis usta, suas nivibusque negantibus herbas.
Qualis tunc animus? Quid si Cirene capellas
Rupibus in dubiis nimium pendere videres?
Adde, quod in sylvis recubat squallentis imago
Centauri, quem fortè petis de Fontibus agnæ.
Magna gregis pars una meæ cecidere juvencæ
B Centauro attonitæ. Sylvæ tenet ardua saxum,
Centaurusque biceps ruris dubitabile monstrum.
Prima Deæ facies tenet ora, inde horrida Python
Exsiccans visu, & tactu nemus inficit herbas.
Quot jam pauperibus nocuit pastoribus! Unde
Egressi nemus, & curæ melioris honorem
Obliti, heù, sylvas miseri fugere patentes.
Cir. Certè equidem non mira refers. nos plurima ruris
Vidimus his majora nimis discrimina, Nymphas
Dum sequeris, vidi? quum te Mariciris amaret.
C Nos multum duros Melti miramur agrestes
Posse pati, & fractas fluctu cogente myricas.
Ergò gravem calamis ponamus in ardua Musam.
Juppiter in sylvis Deus est, Deus omnia sylvæ
Conspicit, & gratas ponit pastoribus umbras.
Vivaque dum placidis hinc germina fontibus addit,
Ardebat Sole omne nemus, resonare cicadas
Audimus, tandemque loqui hæc vaga carmina Picum.
Frondibus arboreis dum nos deserta vagamur
Inter Hamadryadas, Cælum cecinere Puellæ
Principium fati, nec jam leve labilis ordo.
D Rura, Amnes, Urbes, Nymphas regit omnia Cælum,
Consurgunt virides Cæli sub imagine sylvæ,
Componit rerum causas. hos sydera casus
Centauri, & felix patiens bene cultor agelli.
Stultus ego, te dum Circes secreta putabam
Ambire, hic bipatens Hecates tibi contulit arva.
Exprime verberiam, & succos, quos dulcior Ida
Eduxit, stabulique gregem, & nemora alta capellas
Asperge, & te ipsum pastorem, & carmina misce.
Neù tibi conspecti mala dent contagia vultus,
Ecce data est nobis non cuncta timere colonis
E Libertas: nostræ carpentes fraga juvencæ, 120
Fer juga montanas fugere in montibus alnos
Centauri, & pavidas nostræ vix carmine musæ
Placabam, & sparsa in sylvis mea damna videbam,
Perque tuum juro scrutantem maxima Faunum
Fundamenta Deum, vaga quem per rura canentem
Sicaniæ regionis habes, cum sydera noctem
Prima ferunt, saturasque boves, plenasque capellas
Ducere sum solitus [c] humilis sub culmine villæ,
Melt. Infelix! de tot numeris hæc sola supersunt
F Pauca mihi armenta. te nunc, si sanctior ora
Sacra videre potes, oro, miserere capellis.
Te moveant pulchræ noti Mariciris amores,
Cui pecus hoc [d] sperans deserta per omnia duco,
Te moveant trepidæ ruralia carmina sylvæ.
Cir. Solvite Pierides patuli Pastoris amorem,
Ac fati narrate vices, grave quidquid in illo est.
Confice sacra Deis, & pingues Diva capellas
Alma decem, ponetque meas in honore bidentes.

a *Fortè*: Sylvis.
b *Mel.* Annus.
c *Lectorem semel monitum velim, post duos pedes syllabam natura sua brevem licenter ab hoc Vate produci per Pentimimerim, quod ab eodem non raro, nec absque seculi exemplo factitatum reperies in aliquot aliis versibus sequentium Eclogarum, ne id illi vitio temerè vertat.*
d *Fortè*: Superans.

Dii Fauni, Dryadesque Deæ tibi rura ministrent A
Ardua, & agrestem confirment pectore curam.
Si non es demens, Deus es. tibi pascua monstro
Per nemus Heliadum, & tutas pastoribus umbras,
Sic satyros, cælique Deos. te nulla movebunt
Prodigia accensi radiis pollentibus orbis.
Syderea face tutus eris, nec candida cancri
Solstitia impatiens, nec tu Ægoceronta timebis.
Cum tibi mille tuis stabunt in montibus agnæ
Sydera conspiciens pastor de montibus exi
Cultor agri, latumque oculis circumspice cælum.

CREUSA

ECLOGA III.

Creusa. Diana.

Dian. Sola quid absconsa nemorum loca consita sylva B
Nympha colis? nec te solus timor occupat umbræ?
Creus. Invidia secreta carent, & cauta Coloni
Auguria in sylvis, & vulgi murmure iniquo,
Et nimis insanæ vitant discrimina terræ. C
Sylva mihi placuit [a] omni mihi gratior arce.
Ocia dant sylvæ, & dulces hic pectora curæ
Sæpè movent, nec abest viridique sub arbore Numen.
121 Quis trepidet radios? Stellis ego noctis opacæ
Sperno umbram, [b] rupeque imbrem, & Jovis ignibus iram.
Dian. [c] Vere forma Deæ. Sed tu pulcherrima Nais
Cara soror Dryadum, seu tu sis cærula Ponti
Nereis, haud ullum te Numen ad æthera tollat.
Hic ne locus patriæ? Sylvas quid sola frequentes
Fare magis? nam sæpe solent ingentia Nymphæ
Sponte sequi, veluti in sylvis ... ubera matrum. D
Creus. Hic Phrygiæ Regina vides simulacra Creusæ,
Quæ tibi certa Deum peperit, cum plena manebant
Rura mihi, & Phrygias diversa per avia classes
Umbra sequuta fui. jam carpserat omnia flamma.
Illa ego Magnanimi Æneæ sum Dardana conjux.
Nunc nemorum Dea sacra meæ vaga flumina lustro
Gentis, & æquales cælo visura nepotes,
Quos vidi, quos sydus habet, quos Regia cæli.
Sylvarum secreta peto, nec finge relictam E
Sunt mihi lanigeræ pecudes, quas Regia Ditis
Dives habet, teneo & nigros sua vellera lynces,
Qui cæli, & terræ, & vires pallentis Averni,
Atque hominum miranda vident: & turba mearum
[d] Hæc mihi Nympharum est, vigili data copia curæ,
Pars noctem celebrat, cedunt mihi Tartara, & ipsi
Cælicolæ insontes, & candida sydera servo.
Sæpe Deos video cum mystica sacra colendis
Aris Diva paro, & ipsi mihi sæpe Coloni,
Sylvanique greges, Nymphæque & Numina ruris F
Septem ignes faciunt, sanctos altare liquores
Accipit, & sacris respirat odoribus æther.
Conveniunt similes nemorum trepidantibus umbris
Errantes animæ, vacuæ & procul axibus umbræ
Æthereis, quas orbis habet, seu sacra latentis
Arva stygis, qua terra patet, locus ætheris ambit;
Seu nitidæ fons mitis aquæ: jussa aspera fontes
Inducunt, tacitæque procul dant gaudia sylvæ.
Et taceo, quæ monstra parant, quas solvere causas
Est felix, cælique potens, qui, maxima Divum
Omnia quæ, superat, [e] infanda celantia celat.
Dian. Tu ne illa egregia Juli ex prole inclyta Mater,
Quam Venus alma nurum frondosæ in vallibus Idæ
Inter inæquales statuit sibi conscia sylvas?
[f] Perpetuæ numerantur opes. Et carmina Musæ
Sylvestres hæc nostra canunt? Rura, Itala rura
Quæ modo plena vides, &, quas modo respicis, undæ
Eridani, Nymphæque omnes me Numen adorant,
Atque Urbes Latiæ, duræque ingentia turres,
Oppidaque & placidæ volucres. Ipsi mihi sæpe. 122
Inclinant montes, & fixæ culmina villæ,
Albentesque greges mihi sunt, totidemque rubentes
Innumeræ capræ, [g] & intacta animalia nostræ
Vix numerum patiuntur oves, pinguesque Juvencæ,
Famaque in extremum nostri memor evolat Orbem,
Nota diis pelagi, & clausos nunc occupat ignes,
Tartaraque, & medias cælo premit obvia terras.
Quid cælum, quid Dii, quid rus, quid sydera possint
Agnosco, atque omnis mihi servit Nympha petenti,
Ipsa Ceres mihi sacra, Pales mihi Gargara, & illa
Incipiens . . . . Dei sacra orgia condit.
Propter me humanum felix genus. Adde Creusam
Reginæ, & tenues venerentur Numinis umbræ.
Ipsa Deos faciam, & cæli nova monstra movebo.
Omnia, quæ cernis, mea sunt. Ego vertice summum
Diva Polum supero, & gemino pede Tartara calco.
Surgite fatales, & dicite carmina, Nymphæ
Herbarum memores, nec sunt sine viribus herbæ,
Nec duræ cautes, nec conscia Numina sylvæ.
Commune auxilium patimur. Quid? rursus eodem
(Par studium, & similes tentant ruralia curæ.)
Et fato volucres agimur, datur ora Sybillæ
Cernere, & horrendum cælo Pythona tueri.
Te sequimur, nomenque tuum per sacra vocamus,
Et pariter Nymphas, nec sunt sine numine Nymphæ.
Credimur insanæ, jam [h] quos insania fecit
Lucis egens inopes, & Divi firmior ordo est.
Tuque illa es Regina, modos & carmina ponis
Orbis honos, operis tu causa potissima nostri.
Cedimus invictæ tibi soli, & surgere sylvas
Ipsa vides, nostrosque procul das crescere honores.
Dardaniam in partem ruris patiare Creusam,
Semper eris Phrygiis Numen venerabile sylvis,
Sydera dum supero current Titania cælo.
Et postquam terris fatales solveris annos,
Aurea te sedes, & pleni luminis orbes
Accipient, illic ubi serpens circuit Arctos.
Interea occultum Dryades nemus arboris aureæ
Addite. Quid duras tantum contagia mentes
Vana trahunt? humiles gratissima rura capellæ
Pascite, vos nostri nullo clamore juvenci
Ferte viam pecori, atque novum nunc ducite ovile.
Ite,

a Pentimimeris nova.
b Novam hic Pentimimerim vides, ne offendaris.
c Forte Veræ.
d Mel. His.
e Pentimimeris alia.
f Hæc, & alia quæ sequuntur, qualia possumus, exhibemus, adeo scilicet indistincta se dedere in Cod. M. S. ut aliter explicare nequiverimus. Ignoscat imbecillitati nostræ benignus Lector.
g Tertia Pentimimeris hic occurrit.
h Fortè: Quas.

Ite, canunt volucres, fractumque Aurora ruborem A
In nemus, ut gelida luci venerentur in umbra,
Imprimit, & dulces humor levis abluit herbas.

123

GALEAZ.

ECLOGA IV.

Diana. Latona.

Laton. VEnatrix dum fortè feras sequere alma Diana
Vallibus, aut fluvii tua per juga nota vagaris, B
Ductorem impubem pecudum, cui nuper alendas
Tradideram solemnis oves, rura ardua Divum
Vidisti errantem: sylvis ruit inscius, & nos
Ludit, & Hemoniis armenta in rupibus arcet:
Nec meritos nemorum Divis componit honores,
Permissosque greges, nec sacra piacula curat.
Immemor hic Niobes orbatæ ignorat agrestes
Summissos Lyciæ, & natorum regna meorum.
Dian. Sistas cara minas, nec te Latona vocantem
Obruat una dies, nec fido irascere Vati.
Dum Pholoës venata jugis, & Thessala lustro C
Taygeta Peliacas rupes, depasta trahentem
Armenta, huc dulci....... laverat unda
Visum oculis, pariter virenti in valle sedebat
Cum grege Latoo, & [a] caput omnis cinxerat arbos

a *Fortè*: Pecus.

Omne tuum, atque olli positos nullo ordine crines
Laurus, & ingentes numerabat virga capellas.
Interea quid agat cerno. Canit ille [b] Ligurum
Immensum laudes, atque aurea regna Deorum,
Victricemque hydram, ac fatis immota tuorum
Imperia, & nostri veneranda oracula Olympi.
Te tamen ante omnes.... Dea, natus adorat D
Sacra Parens, cæsis vitulis dant sedibus aræ
Mille dona tuis, raptasque ad sydera flammas:
Et sæpe hoc ingens Numen, Latona, vocabat.
Ad nomen lætos Divæ mugire juvencos
Audimus, memores repetebant carmina Nymphæ,

b *Melius* Suorum, *vel quid simile, cum media hujusce vocis syllaba contra legem carminis brevis sit, quamquam hæc & alia ejusmodi seculo Mussati Vatibus permissa.*

Hemoniique amnes, sylvæ, & nemora alta capellæ,
Cellaque Peliacis infusa cacumina campis,
Centaurique omnes, & lustra antiqua Cyclopum.
Vidi ergo hunc hominem; sed, quæ vaga rura sequatur, E
Nescia. terribiles quid enim concernere sylvas
Incipiam, quum plena feris, ubi lucus opacum
Claudit iter durum, ac arbustis atra silet nox?
Sed tua depasti quærent præsepia tauri,
Cum satura armenta [c] nosset solemnia Custos.
Laton. Cynthia jam [d] reducem nigrantem vellera Cervum
Constituam, & noto jungam pia nomina cælo,

c *Recens Pentimimeris in hoc versu.*
d *Fortè*: Reduci.

124 [e] Principii lucisque Jovem, & signum altius ore
Ipsa tuo, & claram cum inimico sydere Lunam
Scorpius ore premet. Stygios in sacra Penates
Clamabo, & Danais geminata pericula sylvis
Immittam, vigeat nostro crudelius Apro. F
Dian. Clara Deum Genitrix, cælum dum montibus altis
Infestum facies, sequar ipsa armenta, tremendas
Infringam cæli rabiem per Thessala clades
Pascua, & ipsa gregis Cælo cadet hospita tellus.
Laton. Nigrum animal mediis componam, Cynthia, sylvis
Nubem horrendam ingens, & diras ore mephytes

e *Obscura hæc pariter, & confusa describi aliter nequivere.*

Exspirans, & humus crudo conspersa veneno
Palleat, exustis trepident sub montibus amnes,
Arescat gramen, dum sicco in cespite Custos
Arenti incumbens ramo.... Ite juvencæ,
Ite meæ pecudes, perit ingens Pelion, & vos
Nunc majora manent, [f] & vobis grata virentis
Pascua magna paro Italiæ. Postquam ardua Trojæ

f *Mel.* En.

Principium generis Divum vetus.... vidit,
Numina, cœperunt Grai pallescere montes,
Ruraque & Urbes antiquæ. ruit alta Pelasgum
Gloria, & Ausoniis sata sunt rura aurea campis.
Ite meæ pecudes, perit ingens Pelion, & vos
Nunc majora manent, fœtæ procul ite capellæ.
Multæ res pereunt, quibus ars inimica, cadentes
Sæpe juvat sylvas, & triste repellitur omen.
Audio dispersas cogentem voce juvencas,
Affantemque gregem. Quantum pia carmina possunt
Ambire, hoc jam dulce sequens movet agmina carmen.
Si qua gregi est pietas Pastorem audite Juvenci
Unum in me Numen, sine quo sum, quod neque fatis,
Nec cæli rabie poterit de corde revelli.
Ille est insignis GALEAZ, Deus inclytus, ingens,
Ausoniæ sylvas, & latum circuet orbem.
Ille mihi ante oculos, cum terris atra silet nox,
Nos rapit in cælum, & cæli dat monstra tueri.
Nempe Deus, nostri memores, Deus ille, capellæ
Perspicua nos sparget aqua, & dabit abdere luci
Hic nemus, & nobis dulcissima pascua condet.
Vos Latona vocat, [g] & mystica pocula Phœbe
Sacra parat, Sanctus quæ nunc inspirat Apollo.
Vos Athesis Nymphæ aspicient, vos maxima mundi

g *Alia Pentimimeris in hoc versu, & aliæ alibi non raræ.*

Numina, & Hesperii cum notis Urbibus amnes,
Et mihi grata nimis placidi Modoëtia labri.
Felicem Divum patriam, felicia regna
Visuri nunc ite mei, nunc ite juvenci.
Ecce venit custos meus hic, meus, ite Coloni, 125
Currite vos sylvæ, & solemnia carmina Nymphæ
Dicite, & arboreæ lenissima murmura frondes
Tollite, vos tenues nostris animalibus undæ
Ferte pios latices, vivos deducite fontes.
Ite Deæ nemorum, & ramo nunc pinguis olivæ
Annosum vitæ spatium, & pacem addite Ovili.
Crescite pascentes patriis in montibus agnæ.
Fusce decus sylvæ, latebras dum ruris opaci,
Et nemorum secreta vides, dare munera templis
Sis memor, atque omni faveant cum Numina sylvæ,
Numen adorandum est, sine quo nec rustica cura,
Haud unquam vigiles ducunt sua tempora Nymphæ.
Sis felix, & cara Deum cole rura tuorum.

NAIS.

ECLOGA V.

Poëta. Gnomon. Motius. Lycias.

Poëta. IMmemor Alphei sylvis Arethusa movebat
Pastorum Musam, & nitidis fons purior undis
Sicanius. Gnomon, Lycias, & Motius una
Pastores saturis cantabant rura corymbis.
His circumstantes hederæ, tenuesque myricæ
Convenere locis gelida resonantibus umbra,
Arvaque & herbosi colles, placidæque volucres,
Et

Et veteres fagi, verſæque in montibus undæ.
Et nemus, & ſylvas, duraſque ad carmina cautes
Ire feras, & oves, & (felix turba) capellas
Mirantur, tacitæque ſtupent veſtigia ſylvæ.
Gnom. Dic Patruis Moti quid agit Liventius arva
Muſonia inſerpens, ubi nunc. Cur carmina noſtra
Magna movent? notos ambo nunc cernimus amnes.
Eſt demens quicumque putat ſe maxima mundi
Ambire: eſt Superum vitæ melioris imago
Vita hominum, noſtræque tenent loca proxima ſylvæ.
Sola decus ruris mortalia corpora virtus
Mutat in æternam faciem. Cantemus amatam
Ruris opem, & ſylvæ humorem frondentis amatum.
Incipe, quæ gracili complebit arundine Gnomon.
Mot. Principio ſparſere ignes aſtra ardua noſtros,
Unde leves calami nemorum rude carmen habebant,
Munera tot rerum monſtrabat maxima Nais,
126 Seminaque herbarum, & animæ quid ſemina terræ
Inſpirent, & quid ordo tam firmus in orbe eſt.
Dulcius incipiens ſuperas Dea fugit in auras,
Et nemus, & ſylvas velut indignata reliquit.
Gnom. Quid melius Moti, quid Rure beatius uſquam?
Ruſtica montani venerantur Numina Fauni,
Unde omnis frondes arbor parit, herba capellis
Grata venit, floreſque novos per prata videmus,
Electra, & myrrham, & notæ virtutis amomum.
Adde, quod in noſtris ſplendeſcit montibus aurum.
Hæc fugit inſana tot pinguia paſcua Nympha?
Mot. Spernere forte Deos res eſt ſtultiſſima Gnomon.
Dii ſecreta vident, &, quæ modo carmina tractas,
Sperne potens, fragiles calamos, & floris amœni
Illecebras, meritos Superis Dea fecit honores.
Omne, quod in terris Lunæ locus altior ambit,
Occidit, & nimium hoc ſylveſtria Numina turbat.
Diſcite nunc pueri, noſtri gregis omnia vultus
Concipiunt primi, & ex his ſecreta canendi
Diſcite nunc pueri, & ruris quid cogerit ortus.
Quidquid in hoc gerimus Paſtorum turba ſub umbra.
Alta movent, hominumque habitus monſtrante Minerva
Diſcite virtutem, & ludum florentis anethi
O Lycia, Lycia, quid habes cum Gnomone litem?
..... nca communis patriæ concernitis arva,
Et Mutonis aquas, & Rabi fluminis undam.
Dormit amans Gnomon puerilia ludicra paſſim,
Dum pictis lucos Triviæ modulatur avenis,
Et nemorum ambages dum monſtrant, protinus inſtant
Audentes ſylvas pueri, & data carmina tentant
Gnomonis, & ſanctos infeſtant fontibus ignes
Menonidum. Quantum hunc, cum venerit ipſa, videbis
Egreſſum ſylvam, & dabit almæ certus honorem.
Ah Gnomon, Gnomon ubi nunc tua fiſtula, carmen?
Ecce redit ternis cæleſtibus edita Virgo,
Aurea quæ in noſtris componet ſecula ſylvis.
Si potuit vellus Æthea ſolvere Colchis;

A Quid Dea de Trinis illic, ubi gleba cadentem
Lambit aquam? teſtis geminas ſuper æthera lauros
Eduxit ſubito, & mirum hoc. Diverſa ferebant
Frondentes trunci, tacitis reſponſa colonis
Sacrati Phœbo incolumes æterna movebant.
Frondibus in ſacris factos Dea miſit odores
In nemus hoc noſtrum, & factæ Dea protinus aræ
Munus Apollineum volucri pretioſius aſtro
Junxit & hoc. Gnomon, Lycia, tria ſacra videtis,
Diſcite Paſtores Divæ deducere carmen, 127
B Dum noſtram ſatis eſt ſylvas agitaſſe Thaliam.
Lyc. Credo equidem, Moti, divinum in rura, nemuſque
Eſſe aliquid, quod ſit ruris, nemoris, gregis omen
Principium, noſtroſque movent æterna labores.
Mot. Scis bene .... Lycia; Quid oves, quid rura, capellas
Quærimus? Ergo alte venerandum Numen adora.
Mille meæ tecum veniant in ſacra Juvencæ
Sicaniæ, Rheni, patulique & regia Tybris
Muſa parens, & noſtra novem prope culmina Nymphæ.
C Quis Deus immitis, cum Numina ſacra videret
Virgineas orare manus, vultuſque pudicos?
Lyc. Nympha potens operum, te totus conſpicit orbis,
Te pecus, & Fauni, te noſtræ Maxima Muſæ.
Quo fugis, & dulces nulli niſi [a] ..... amores
Oſtendis, patulas gemina qui ex arbore frondes
Legerit, & tecum ridens tria Numina captet.
Qui, poſtquam ſacris porrexerit oſcula pomis,
Fit Deus, & cælo raptus potietur honorem
Perpetuum, & pinguis ſylvæ gratiſſimus augur
Intrabit latebras, cui tot labruſca recentes
D Educet fructus, frutices quot viderit Argus.
Hic centum calamis dives gregis arma movebit
Itala, & antiquas renovabit fata capellas.
Gnom. Felices ſylvæ, felicia ludicra Nymphæ,
Omne bonum. O felix Mundi nos conſpice Numen!
Diva, tuum in ſylvis calamo da ponere honorem
Mille herbas novi, & ſuaves componere odores
Ruſticus, & menſas vino, & conſpergere lacte.
Surge, veni, tibi cara parat modo munera Gnomon.

[a] Fortè: Motio.

E
AMORES.

ECLOGA VI.

Apollo. Friccus.

Apoll. Pinguia maturis creſcentes frugibus herbas
Rura ferunt, nec læta plagis tibi paſcua tentant
Hyberni ſoles, nec abeſt tibi meſſibus æſtas,
Spes gregis Idæi Fricci, cui dulcibus arbos
Preſſa ſatis, ſemperque Autumno poma reducit.
Hæc tibi deliciæ. plenas tibi lacte capellas
Umbroſum nemus, & virides in margine ripæ
F Abſcondunt, nitidique petunt juga nota juvenci.
Interea dum pinguis agri tibi gaudia cernis, 128
Perpetuumque gregem, dum ruris ad ardua Tempe
Conſpicis, alternos Dryadum cantemus amores,
Et placidis ſylvas Nymphis ſolemur amicas.
Fricc. Hoc jam ſylvicolæ nuper niſi, dulcis Apollo,
Inſtruxere decus, tunc, cum puer arva petebas,
Vidiſti propius, cum vincere lumine lynces
Spe-

Spectarem, & ſimilem cælo conſcendere rupem. A
Aſſuetus campis pura mihi pulcher in unda
Viſus eram, & nimium demens mihi ſæpe placebam.
Credulus inflexæ temeraria gaudia formæ
Ducebam, & magnum ex animo Ganymedis honorem.
Quid labor abſente ingenio, quidve artis acumen?
Apoll. Hoc ſine. Sacrorum comites ſuper alta gemelli
Attollunt oculos, & in ardua ſydera certant,
Et claram penitus tenebræ gravis addere lucem. B
Montibus occultæ nemorum timuere cavernæ
Conſpectam ſub rupe facem, nec conſcia furti
Scyros, & infregit fictæ ſibi virginis ignes,
Unde Aſiæ vires cecidere, unda ora tremendæ
Gorgonis. Amborum hoc opus eſt, ea prima canamus,
Quæ modo mira vides ſylvis conceſſa latinis
Auguria, & varias Nymphas, ſylvaſque ſequentes,
Et quid Amor poſſit, divum quid cogere Amorem.
Naſcetur tandem Veneri gratiſſima Virgo,
Progenies cæli, fatis mitiſſima noſtris. C
Hac dulces flammæ, ſparſæque reſurgere tædæ
Incipient. Sacris porreximus oſcula templis
Orantes Superos. Fuit hæc Jovis alma Sacerdos
Sacrato in templo, & aræ pendebat imago
Fulva Deæ, &, poſtquam mixtum conſpergere odorem
Cœpimus, attraxit ſtellas, atque agmine tecta
Sydereo, radiiſque timens hæc Diva movebat.
Principium, ſuperamque domum cognoſcite ſylvæ,
Atque hominum motus, felix tamen. Atra capellæ
Nubila, & infeſtos metuant in rupibus imbres, D
Et fortunati placido Paſtore juvenci
Ore legant frondes, cum jungent fœdera Divi
Naſcentis cæli, & demum ſurgentis in altum.
Tunc primum Veneris parient cava ſaxa Nepotem,
Inde alium cælo ſimilem concordibus aſtris.
Qualia tunc Pueri, quæ mundi gaudia cernam,
Quas vires, quos amplexus, quæ ſacra capellis
[a] Imponitis templo nitido ...... oſtro?
His pavidæ, Faunique ferent, ſua numina Nymphæ.
Dixit, & hæc ſparſos ſata Diva recolligit ignes.
129 *Fricc.* Rus gratum agricolis, & dulcia protinus arva, E
Dulce nemus pecori, gratæ paſtoribus umbræ,
In quibus inſpirat nativum Numen agreſtes.
Hoc ſuaves, tenueſque cadunt de montibus undæ.
Per juga terribiles oculis modo vidimus hircos
Triſte odium ſylvis, & triſtes ſpargere fumos:
Quotque gregis placidi turbent pia paſcua vepres.
Heu, fuge ſacratum contraria Numina Numen.
Colle ſub hoc ſteterat, immites lumine Capros
Vidimus, horrendum poſtremo in vellere [b] nomen
Turbabat ſylvas, viſu nemus aruit ingens, F
Et deſolatæ timuerunt carmina Nymphæ.
Apoll. Quid quereris Fricci? Quid non promiſſa canemus,
Dum feſſæ, ſparſæque jugis nemora alta capellæ
Ore premunt, grataque petunt requieſcere in umbra?
Affer opem ſylvis, & dulces confice verſus.

[a] *Forte*: Impoſitis.

[b] *Forte*: Numen.

Fricc. Quid cum grandis amor tepido Deus arſerit igni?
Urit amor, vaſtantque ingentes viſcera flammæ,
Phyllis in Ætæum cecidit. Quid Regia Dido,
Quid Colchos Virgo, Quid Phædra, quid inſita ponto
Mœſta ſoror, quid plena focis in montibus arſit
Paſiphaë, ac patriam quid Scylla ſubegit amori?
Io grata Jovi, ſupera quoque gratior Arcto
Europæ facies. In Picum cærula Circe,
Et Paris Oenonem, Pyramum celeberrima Thisbe,
Myrrha patrem, & Byblis germani credita flammis.
Nyctimenes thalamos genitoris Lesbia virgo
Implicuit, Semelem, Latonam, & Aſopida Ledam
..... & Antigonem, Danaëm, Alcmenam, Aſterienque
Juppiter..... Clymenem, & Peneida Glaucem,
Leucothoen, Thyam, Driopem & Machareida Titan:
Et, niſi quod fugit Siculis Arethuſa ſub undis,
Cederet Alpheo, & placidæ daret oſcula Nymphæ
Pan pecoris cuſtos, & ſpreta reſurgeret Echo.
Jamque Ducis ſtygii regnum Proſerpina vidit,
Dejanira, & Iole Alcidem, Troſque Lacæna,
Threicias Philomena domos, Orpheus Avernum
Perſeus Æthiopes, caræ Thetis æquora Peleus.
Bacchus in Erigonem, & infelix traxit amorem
Daulida Menonidum, atque Herſes, Cephyſus, & Arcas
Liriopem, ac nymphæ Cyanes concepit Anapis.
Ergo ubi dulcis Amor perque hæc mea carmina Phœbe
Jus habet, & tremulæ, geminaque ope, creſcere flammæ
In mea rura vides, ſancto faveamus Amori.
Paſcua dum noſtræ circumvaga rura capellæ
Magna ferent, ſacræ venerabimur omina ſylvæ.

B A X E S. 130

E C L O G A VII.

Poëta. Acalantia. Paſchale.

Poët. Ruris amor Patavi ſylvas Acalantia Baxen
Dum caneret, vacuas Paſtoris moverat aures.
Ignotam patriam monſtrabat, & ocyus urbem
Spernere, & agreſtes ſecum deducere curas.
Acalant. Omnia compoſitis bene ſunt gratiſſima ſylvis,
Mirantur varia lucos in rura Juvencæ,
Mirantur ſylvæ, ſuavis tegit Arcades Anthos,
Nereus in pictis poſuit marialia conchis,
Spectamus ludum, & ſolita Neptunia pompa,
Nec Thetis in ſacris dulciſſima carmina curat.
Quæramus ſylvas, & maxima Numina nobis.
Qui petit, inveniet: placidum movet omnia carmen.
Forte meis calamis pandet Deus æquoris ora,
Et pandet, niſi ſit crudelis cura capellæ.
Paſchale ſurgentes terras ſpectemus, & ignes!
Quis ſapiens humilis, nec ſunt ſine turbine venti,
Tutius hoc ſuadet nemoroſam quærere cheten.
Credere ſtultitia eſt hædis, Nymphiſque petulcis.
Aſſurgunt Nymphæ vincentibus alba liguſtris,
Aſſurgunt Satyris, & molles carpere thymbras
Incipiunt, duriſque legunt ſua corna rubetis.
Paſchal. Baxen amas? Galatea tuos jam ſpernit amores.

Munera si profers, hic sunt Hyacinthia Phœbi, A
Intybaque, & meritum ludi puerilis Acanthus,
Arbutus in palmis, & nigra Melanthia, Myrtus
Et steriles rami . . . . : . ; venit humidus algæ,
Antheraque, & summis ripæ gratissimus Acis,
Et salicis frondes, frondes quas parturit arbos
Laurea, & alta nuces lavet hæc aurora, tepentes
Mole sub hac ignes mixtum venerentur odorem.
Et pecus, & Nymphas, sylvæ movet omnia munus.
Plena annis cur sit conjux Amphrysia Phœbi?
Viderat hanc Phœbus, visæ concepit amores,
Detulit æquales numero Dea pulveris annos, B
Et vitæ spatium per plurima secula Virgo.
[a] Certa tamen, factum omne datus bene terminat ordo. [a *Secunda hujus vocis brevis mendum olet.*]
Ultima principium, & stellæ occasum vendicat ortus.
Acalant. Ista vetus fama est. Herbis notissima Circe
Cogebat succos, succis Dea monstra movebat.
Ah quantum in sylvis præstantia carmina possunt!
131 Argum Mercurius, Ajacem lusit Ulysses.
Ecce nimis volucres possunt velocius umbræ
Anticipare extremam lucem, & rumpere curas.
Paschal. Semper echinææ gregibus nocuere cicutæ, C
Et tristis taxus, tristis lupus, ara Lavernæ
Sæpe latent sylvis, & tentant grandia fures.
Ipse gregem pastum insidiis amisit Apollo.
Ridebat tandem furti sibi conscia Virgo,
Risit & ipse legens, noto Tritonia furto
Risit, & Alcides, Divæ dum numen honorat.
Faunus erat Siculis nimium formosus in arvis,
Candida Diis genitus custos armenta regebat
Justitia, & pietate suis in montibus errans,
Dux gregis, & sylvæ. nihil hic, nisi turpe, timebat
Assuetus lustrare feras, & fallere in antris. D
Acalant. Semper ego, unde genus, vidi hunc astra alta tuentem.
Cantibus intumui, repetent mea carmina sylvæ.
Huc ades ô [b] BAXEN, dum Divis grata canemus, [b *Mel.* Baxes.]
Pergite Pastores, veniunt de montibus undæ,
Ferte animum, nostras inducunt carmina laudes.
Stabat in . . . . . . ex auro fulva Juvenca
Caucadicæ regionis apex, unde arva videre,
Fluminaque, & latios poterant discernere montes,
In mare stare rates, & vela sequentia ventos. E
Terribilis quantum Polyphemi surgit imago
Inter Cyclopum scopulos. Ea luminis expers
In cælum facies, & totum respicit orbem.
Cynthius in dextra recubat, nova Luna sinistra.
Turba hominum, pariterque leves miracula Damæ,
Et Cervi, & Tigres, veniunt in monstra Leones,
Raptricesque feræ, volucresque & Numina sylvæ,
Bisque duæ insistunt volucres, Jovis ora sagittis
Prona petunt, nivei circumstant undique Cygni,
Turbaque Najadum, & Dryadum, lætæque Napææ, F
Frondentes hederæ, & oleæ, laurique virentes.
Spectat opus mirum, & nimium venerabile sylvæ
Pastor, & [c] in terris oculis videt hoc sibi nomen [c *Fortè*: Intentis.]
Perpetuum, atque operis ambiti præmia Mundi
Stare Ducum, Sylvæ, cæli, [d] Ducumque labores [d *Mel.* Divumque.]
Dum stabunt, aut ulla in terris Numina rerum,
Divinorum operum semper divina fatemur
Præmia, nec curis frustra vacat optima virtus.
Paschale [c] non dubitas. Magnorum dona Deorum [c *Fortè*: Num dubitas?]
Sunt animæ, hic clausæ tenebris, quæ ex carcere lapsæ
In superas abeunt sedes, si rura tueri,
Et gregis, & patriæ semper voluere salutem.
In mare prorumpunt rapidi de montibus amnes, 132
Ignis in extremum, & superis in sedibus umbræ,
Magnanimæ Pastorum umbræ, quas orbibus altis
Eduxit Virtus, & sacri Musa Poëtæ.
Nulla Jovi potiora vides, quam rustica regna.
Pinguibus hæc igitur vitulis ornate coloni:
Gaudeat alma Ceres, jaceant sub vitibus ulmi,
Stent rivi, currantque suis in rupibus umbræ.
Vos pacem æternam gregibus superaddite Nymphæ.
Glaucis amat sylvas, Glaucis, quam Phœbus amabat;
Nec rubet in sylvis Glaucis mea, dixit Apollo.
Ergo Deæ nemorum, & Fauni discernite quantum
Ipsa boves, & oves, & ruris Numina curat.

ECHO, ET EGE.
ECLOGA VIII.

Daunulus. Fabius.

Daunul. ARva Fabi tibi grata vides. Quid maximus unde
Nomen habes, tantæ cur versant pectore curæ?
Si tibi non satis est pecus hoc, tamen hæc tua rura
Esse velis, nec te patrias ardescere sylvas
Pœniteat. posses magnarum præmia rerum
Haurire, & meritis semper dant grandia Reges.
Fab. Daunule, mutatos in lucem cernere pisces,
Et [a] facta antiqua nemorum potes, & tibi famam [a *Fortè*: Fata.]
Crescere, perpetuæ referunt tibi munera Nymphæ
Partorum nemorum, atque Arabum tibi rura Pelasgum.
Dalmataque & patriis tumuerunt vela carinis.
Daunul. Non hæc ô sylvæ, non hæc cantate myricæ.
Expectate Deas, & vestri sydera mundi
Quæ post vos venient (faveat modo Musa) canamus
Pastores primum, & virides inflentur avenæ.
Tantum Pastoris animum, quantum ardua vertex,
Inspicio, nostræ moveant modo carmina Musæ.
Est locus Amphrysiis gelidæ gratissimus umbræ
Forte sub hoc pecoris custos Sol venerat olim,
Æmula Nympharum in sylvis simul affuit Echo.
Concordes ambo sylvas tenuere, & in antrum
Convenere, sat est nemorum celeberrima Virgo,
Candidior cycno, puro Dea pulchrior auro,
Echia, quæ amissos sylvæ revocaret amores.
Fab. Hæc etiam Ditis insanum solverat ignem,
Unde sata est Ege primæ contraria formæ. 133
Nondum hæc Cephisi Juvenem dilexerat Echo,
Nec dederat lachrymas, nec adhuc miserata cadentem.
Nondum illi invisam Cereri Proserpina flammam,
Presserat & cumulis nondum immanem Ætna Typhœum.
Nata Dea Nais, prima Dea [b] tacta juventa, [b *Fortè*: Fracta.]
Dum dubitat nemus hoc ambire, & tingere in unda

Pur-

Purpureos crines, & Martis, & Arcadis umbræ A
Ter sub aquis mersere caput, ter roscida mella,
Mixtaque cum musco, & herbis, quas forte capellæ
Contigerant nostræ, dum gallica rura colebant.
Daun. Possunt cuncta equidem pastorum vertere sylvæ,
Uberibus pomis tepido redolentibus igni
Echia conspersis undis factum sibi circum
Remigium assumpsit, seque audet tollere in altum,
Et quæcumque refert sylvæ, quæ auditque, videtque
Nympha loquax, omnis nemorum quam respicit arbos, B
Pastores ipsi, & diversa armenta, pecusque
Si rudis in sylvis abscondat plaustra Bootes,
Cælatum nihil est, videt omnia syderis æther.
Fab. Et, quæcumque volunt, possunt cantare Poëtæ.
Nox Ege est nutrix tenebrarum, cærula Nympha,
Et Junonis nigra ancilla, & mersit in unda
Ipse caput stygia ter lamentabile crinis.
Astruxere epulas tinctæ caligine Nymphæ,
Exnarcon gravis unde ruit, neque alta tueri
Diva potest, volitat obscurum ...... orbem. C
Utque repercussa formam Taumantia nube
Implicat, & versos mutat resupina colores,
Utque cavis flexa passim consurgit imago
Ex tophis, rem ingentem, & parvam monstrat eandem:
Sic audita procul pariter Titania versat,
Pro bove [c] vendit ovem, & cæli Dea concava pulsat.

[c] *Forte*: Reddit.

Alterius radiis, & sylvæ territat umbras.
Ergo repercusso concurrunt maxima cælo,
Quod non Echis habet, stygia lavit ora sub unda
Sulphurea, & sylvis horrenda emergit avitis.
Pastorum Nymphas canimus dum gaudia Nymphæ D
Concipiunt, semperque volunt majora Poëtæ.
In nemus & pastæ summis in montibus Agnæ
Ecce petunt valles, & nostra armenta capellæ.
Nempe timor caro numquam miscetur amori,
Nec præter nisi nos, quæ forte timemus, amemus.
Daun. Tunc Fabi gregis hanc plenam de sanguine, & hydris
Crudelem Reginam Erebi venerabere? & atram
Consequeris faciem, nec te movet optima Virgo,
134 Quæ magnorum operum domina est, quæ pinguia rura, E
Atque ipsum Solem, & sylvas pulcherrima monstrat?
Velle aliquid quis se esse neget, melius tamen ambo
Stamus inæquales, melius tamen esse coloni
Arbustis cecinere procul nihil esse. Fatemur
In majora ruis, modicum tamen omnia sylvæ
Exaudita ferunt. Sed quid? Tibi fama priores
Agrestes inter nulla? & non in fluctibus orbem
Inclusum spectas? paucæ patet ...... arenæ,
Quas eremi, quas nempe lacus, quas frigora, & ignes F
Abscondunt. Magnum in minimis petis addere carmen
Insipiens. Majora locis fore corpora credis?
Non tantum in sylvis, superas verum evolat auras,
Unde Dea Oceanum, & extremum cantibus orbem
Impleat, & patrio nimium notissima cælo,
Mixtaque cum Superis, terrasque omnes tegit arduus æther.

Ergo movent omnes Divæ nova carmina sylvas.
Fab. Daunule, si graciles Pastor Deus omnia sylvæ.
Verteret in calamos, vix Divæ arcana canemus.
Tu Dea, vel Genitor pecori da cernere Divum
Effigiem, & mediis hedera blandire juvencis,
Annua dum referent terris nova pabula sylvæ,
Dum fruges tenuis Cereri gratissimus imber
Irrorabit aquis, dum Luna sequetur euntes,
Pastores meritos Divæ faciemus honores.

BARNABOS, ET GALEAZ.

ECLOGA IX.

Baxes. Calliope.

Bax. SYlvarum Musæ nemorum montana canamus
Numina, frondentes quibus alta cacumina fagos,
Pronaque curvatis flectunt sua brachia ramis
Felices hederæ, geminumque attollite Numen
Grande Deum, placidæ dum non mortalia Nymphæ
Rura Cano, veniunt divino ex ordine magni
Æneadæ, & sylvis jam jam patet altera tellus,
Bellaque in antiquam Anchisæ majora nepotum
Assurgunt laudem, & superi duo lumina mundi
Conspicio. Illustrant radiis nemora omnia circum
BARNABOS, & GALEAZ, ex quorum nomine Vates
Concreor, extendunt factum hæc mea Numina carmen.
Nunc major Deæ, & Dominos cantate Camoenæ.
Quum stabit cælum, cælique excelsa quiescent 135
Sydera, cum tinget vetitis mare fluctibus Arctos,
Quumque hydræ Arctous celabit monstra Bootes,
Desistent calami magna hæc mihi Numina Divum
Cantare in sylvis. Quum cæli advenerit ætas,
Auspicibusque Deis divinum ego thuris odorem,
Atque altum in terris ponam de marmore templum,
Templum ingens, septemque æternis ignibus aras
Ambiguis totidem, & trinos altaribus orbes
Ex auro adjiciam, ac oleis frondentibus Anguem.
Vernula Calliope nostros imitata labores
Incipe, magnarum poteris tibi Numina rerum
Placare, & quantum possint modo carmina digne
Discute. Non homines; sed Dii tua [a] fata videbunt.

[a] *Forte*: Facta.

Call. Cum sylvis nemus horrendum, atque arva aspera circum,
Et loca consequerer latebris trepidanda ferarum,
Candenosque lacus, ubi pinea sylva tumentes
Sustinet Adriacos fluctus, jam littora nondum.
Dulcia conspiciens, nemorum tenebrosa tenebam
Avia, ut infelix nimium cum sacra Dianæ
Vidit Agenorides Tyrii post semina Cadmi.
Sperabam te in magna oculos attollere, & orbis
Exorare Deos, demum majora secuti.
Fata sumus. Si te Divum Ticinia tellus
Aspiciam, & geminas lauros in castra Ligurum,
Tecum ego sacratos aris imponere odores

Experiar, sylvasque omnes, & rura movebo.
Heu, positæ in terris animæ, quibus undique casus
Ambigui, & mortes variæ, satis una, supersunt,
Integer in vacuum miseris dum labitur annus,
Vita fugit nimium infelix, neque ardua circum
Conspicit, haud altas cæli conscendit in arces.
O rarum in terris hominum genus altius altæ
Mentis habens vires, si quod tegit undique cælum,
Huc ades, & terræ infelix advertere regnum.
Dum divina cano in Superos, pia munera Divum
Exercite animum, nec fortè ad aratra juvenci
Conveniunt; sed jure pares, nec maxima mundi
Sorte vacant, video Veneris mihi Numina, quorum
Antiquam extendam seriem, & mirabile matris
Cogere opus, meritumque Deæ resonabile monstrum
Expediam, stabunt directis frontibus ora
Atlantis, cum prona tibi venerabile munus
Adjiciet, primisque Deos monstrabit Eois,
Austroque & Boreæ, Zephyrisque furentibus, unde
Teque tuos proavos, atque omne ex ordine Numen
136 Celatum sub fronde caput, nemus ardua dona
Excipiet, calamis quum carmina prima movebunt
Oreadas. Superisque meis ostendite Nymphæ
Sylvarum Numen, fatumque, & Gnomona, Glaucem,
Echiadamque Deam, quibus hæc sua munera sylvæ
Læta ferunt, ... legent miracula stellæ.
Continuus labor ut molles durescere vultus
....gerit, assuetæ venient in carmina Musæ.
Bax. Virgo cara satis, magnorum à stirpe Deorum,
Veræ forma Deæ, Virgo spes maxima sylvæ
Crescentis, quam fata mihi, Deus omnis & una
Conservent, superi nimium tibi cognita mundi
Principia, hærentem menti dant Numina curam.
Plurima versa vides, celeres mortalibus annos.
Hi sub aquis flexere manus, nec...... carmen
Consequitur, vacuus quorum labor excubat [b] ignes,
Fare age, & in magnis nunc Diis patiare canentes.
Call. Hoc grave, & hoc dubium est, sic stat solemnibus ingens
Principiis virtus, cæloque his alma sereno
Felices animas altum super æthera vergens
Ostentat Superis, atque inter sydera circum
Collocat, atque horum meritis dat dona laborum.
Neu te sydereum tardet genus, accipe quantum
Æterni virtutis habent ea corpora regni,
Solaque mens hominum fatis bene sana supernis
Concipit, & celsis longe supereminet astris.
Nec mare, nec toto terra est concentrica cælo.
Omne, quod est sub aquis, medium gravitatis abesset,
Oceani, terræque globos æqualiter ambit.
Sic nemus, & Sylvas, Pastor, tibi flumina, rupes,
Perque lacus, scopulosque feros, imasque paludes,
Et rurale solum, Faunos, Nymphasque latentes,
Numinaque, & Divos mulcebis lætus agrestes.
[c] Nunquam abero modulos Baxes tibi Musa canendo.
Bax. Ergo ego jam caram Patriam, cineresque parentum,
Fraternamque facem, jam dulcia rura relinquam
Obsequio Divum. Virides præludite sylvæ
Augurium interea, & graciles spectabimus ornos
Sperantes meliora Deis. Nunc ite Camœnæ,
Et narrate fidem, demum [d] tibi dulcius aura
Gratum iter ò geminum Vatis circumspice Numen?

b *Forte:* Ingens.

c *Al.* Nusquam.

d *Mel.* Mihi.

APOTHEOSIS. 137

ECLOGA X. ET POSTREMA.

Fuscus. Gorgulus.

Fusc. Ultima Phœbeæ sylvarum carmina Nymphæ
Dicite, & omne nemus tenues venerentur avenæ,
Maximaque extremis insurgant Numina metis.
Quisque ordo in terris fallax, ubi cura fatigat.
Immortale animas, & inania tempora solvit.
Non aliquis, qui non Trojæ horrida bella canebat,
Præsentis sylvæ nec rura [a] notissima Mundi.
Si nemus, & sylvæ, si sunt arbusta, capellæ,
Et vitæ genus impar, his jam clarius æther
Irradiat, stellasque movet solito ordine Olympus.
Est aliquis nam nempe Deus, Deus arduus hic, quem
Rura vocant, frondesque novæ, viridesque coronæ,
Et sylvæ Divum memores, cui carmina Musæ
Sæpe canunt: magnum hoc mundi regit omnia Numen,
Quod sacri aspiciunt rami, cupidæque capellæ,
Rura, arbusta, homines, campi, mare, littus, & amnes,
Hoc quoque syderei colles, ignesque superni.
Gorg. Unum æternum molis principium esse necesse est,
Unde hominum, pecudumque genus, serpyllaque odora,
Veris honos tepidi, & mulcebria gaudia florum,
Pascuaque & pingues avidis animantibus herbæ,
Et cæli melioris opes, legesque supernæ,
Vosque Deæ volucres. Hoc sæpe audire solemus,
Dum cælum, & terram inspicimus, lucentiaque astra.
Fusc. Ultima conveniunt, & causa [b] notissima prima est.
Quid moror in sylvis? dulces audite Camœnæ,
Hoc monstrate oculis, & quo grave sydus Arabum
Tendat iter, suaves Divo portemus odores.
Gorg. Mentis inops. Credis, quod te ardua sydera tollant
Pastorem viridi consuetum vivere sylva
Inter oves, fœtasque boves, & ponere in antro
Lactantes vitulos? [c] nec te tua fata volutent.
Hoc tantum Fauni, cælum quibus alta videre
Lustra dedit [d] p..... & magnum scandere in axem,
Et sacræ Pastorum umbræ, Vatumque, Ducumque,
Quorum cura Deum, & Patriæ sanctissima fulsit.
De cælo in terras venere, ac rursus easdem
Accipient stellæ, ac operum pia præmia ponent
Æterna regnantis opes, ubi lucidus astra
Lacteus Orbis habet consolamenta laborum.
Hic

a *Prima hujus vocis suapte natura longa mendum hic prodit, itaque* Novissima *reponerem, ut non multo post.*

b *Forte:* Novissima, *ut supra.*

c *Mel.* Ne.

d *Ex hoc primo elemento facile est suspicari, deesse* Possunt, *vel* Poterunt.

138 Hic vita, hic requies, æternaque gaudia cæli A
Semper habent, nullaque poli timor irruit arce,
Nec spes ambiguæ, nec falsæ sortis honores,
Haud amor infidus, tremula quoque mollior aura.
Fusc. Quid summo melius, sed si facit optima, dignum est.
Hic Deus, & sola virtus regionis imago
Sydereæ facit alma Deos. super evolat alte
Una Deum species infanda, immensa potestas.
Ah vanæ telluris opes, viresque caducæ,
Deliciæque inopes mundi! Rura alta capellæ
Certa Deum colitis: æternæ surgite sylvæ,
Et date perpetuos Divum frondescere truncos. B
Gorg. Perpetuum mortale aliquid sitne? aut bene quidquam
Terræ opus, aut plenæ nemorum cultoribus umbræ?
Fusc. Quis negat? Ergo Deus rura, atque armenta meorum
Sollicitus bene culta canam, atque ego Numina in aris,
Mixtaque cum viridi Lauro bene olentis olivæ
Constituam, accipient thuris tunc Numina odorem,
Et pinguem vitulam, & albentem vellera taurum.
Hic mecum solitæ cingent altaria Nymphæ, C
Hæc divina simul iterabunt carmina Musæ.
Gloria in excelsis Divo, qui grandia cæli
Nunc regit, atque omnem ex alto videt æthere terram.
Passus onus pecudum volet alta armenta, ipsumque
Pastorem cælum, & cæli secreta tueri.
Cretæam Superis nutricem miscuit astris
Juppiter, & fixas statuit cum legibus Arctos,
Atque ipsum Alcidem, & justorum monstra laborum,
Dardanium Ganymedem, & Colchi velleris Argon
Icaridam, Chiron senem, & rigidi arma Trionis,
Persea, & Andromedam, & pallentis busta Medusæ,
Plurimaque in toto sparsit miracula cælo.
Sunt mihi magna nimis viridi duo Numina sylva
Æqua Jovi, sacra latiis solemnia campis,
Quæ colitis sylvæ, quæ ego toto pectore adoro,
Quæ fontes, & rura vocant, pinguesque juvencæ.
Hæc me venturo imponent mea Numina cælo.
Gorg. En quid ages? poterisne umbrosam spernere sylvam,
Et patrios colles, & noti gaudia ruris,
Grata gregi pecudum, & plenæ cui cura capellæ,
Atque armentorum dabitur celebranda tuorum?
Fusc. Æternum Jovis imperium, & meliora videbo
Rura Deum, veniet cari genitoris imago,
Fraternæque animæ, & Silvi miserabilis umbra.
Ipse potens nemus in terris, terrasque [e] relinquo,
Et nemus æthereum sequar, & rura inclyta Divum.
Gorg. In quæ decidimus, dum nos tenet altior ætas. 139
Terdenos nondum superas natalibus imbres,
Atque novem plenos nocturni syderis ignes
Consumpsere agnæ nemorum, quas sedibus altæ
Æquoreis pavere Deæ, date vota coloni
Sacræ Urbi, & densi latices, procul este prophani.
Fusc. Spero equidem, [f] lacidoque gregi date Numina odorem.
Multiplicentur oves, & nostræ crescite sylvæ.
Poma, nuces, coryla, & plenis onerata racemis
Rura feram, durus quæ non violaverit imber.
Vos mecum pastæ venietis ad astra capellæ
Non spretura Deas, & sedem sydera servant:
Jam vacuum fulgore novo replebitis orbem,
Vestraque perpetuæ celebrabunt carmina Nymphæ.

e Mel. Relinquam.

f Forte: Placidoque.

Albertini Mussati ECLOGARUM *finis, sequuntur ejusdem* POETICA FRAGMENTA.

---

140 ALBERTINI MUSSATI FRAGMENTA POETICA.

IN TRANSLATIONEM SACRARUM RELIQUIARUM D. LUCÆ, *Evangelistæ, Patavii celebratam Anno* MCCCXVI. Gualpertino Mussato, *Albertini germano, Cœnobii* D. Justinæ *Abbate.*

HIc Bovis effigie fidei certissimus index,
Scriba Dei Quartus requiescit corpore LUCAS,
Qui fuit Antiochi de nomine ab Urbe vocata,
Pictoris, Medicique nova mirabilis arte.
Tempore post multo, cum Christi lege fidelis
Græcia Sanctorum servaret corpora multa,
Relliquiasque furens Cæsar combureret almas,
Impius, & sacras cineres jactaret in auras,
Hujus honorandum capiens tum corpus ab Urbe,
Nominis indiderat cui Constantinus honorem,
URIUS hanc profugus Patavam pervenit ad Urbem,
Et sanctæ posuit JUSTINÆ pignus in æde:
Denique post Christum de Sancta Virgine natum
Mille bis octonis ter centum messibus actis
Hoc posuit tumulo corpus venerabile sacro
Religione nitens vir GUALPERTINUS amati
D Augendi cultus studio memorabilis Abbas,
Gratia cui fratrem tribuit Divina Poëtam,
Atque pios mores, & Sacras noscere leges,
Mussatosque dedit claro cognomine Cives
Urbis honoratos Patavinæ sanguine junctos.

MATTHÆUS PLEGAFERRO, NOTARIUS VICENTINUS, *misit unum medrum Olei Mussato cum his versibus.*

E UT valeas tolerare dies, quibus ampla vetantur
Fercula, nec rigidum guttura pungat olus,
[a] Levia dona meo capias de monte Minervæ.
Hæc Dea non toto dulcior orbe venit.

a Mel. Lenia, vel Tenuia.

Mussatus respondit eidem his versibus.

SUxi Palladium tenera cum caule liquorem,
Leniit ora sapor, cor quoque dantis amor:
Ille sed exiguo momento cessit ab ipso
Ore sapor, cordi permanet esus amor.

Albertini Mussati FRAGMENTORUM *Poëticorum, atque adeò* CARMINUM *omnium, quæ quidem hactenus reperiri potuerunt,*

FINIS.

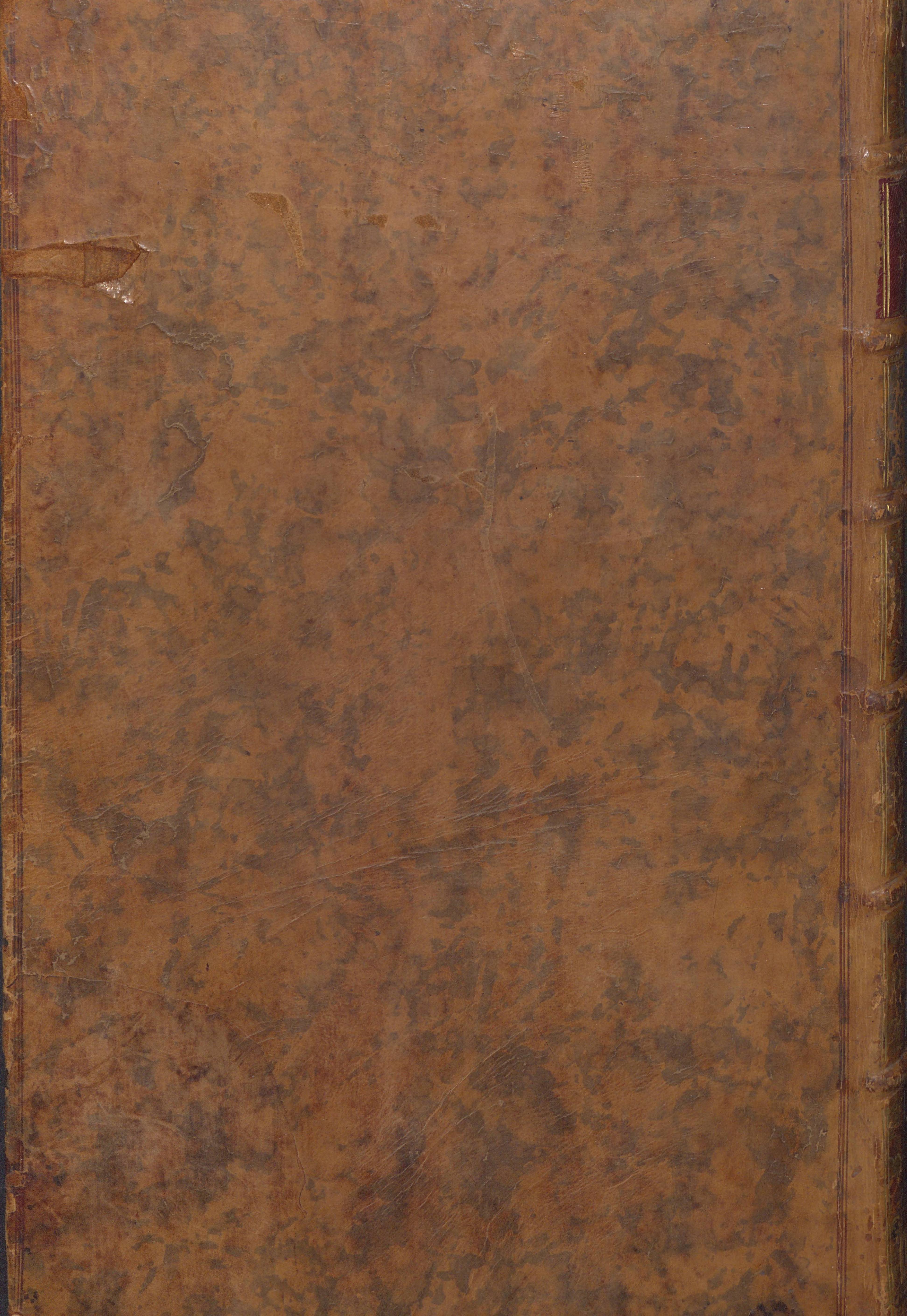
INDEX
NOMINUM, RERUM ET VERBORUM.

Eva

FINIS.

ANTIQ
ITALIÆ

TOM. VI
P. II

